

LIETUVOS VALSČIAI

Kupiškis

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

LIETUVOS VALSTYBĖS – KARALIAUS MINDAUGO
KARŪNAVIMO 750 METŲ JUBILIEJUI
1253–2003

LIETUVOS VALSTYBĖS ATKŪRIMO ŠIMTMEČIUI
1918–2018

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATKŪRIMO 25-MEČIUI
1990–2015

KUPIŠKIO 535-OSIOMS METINĖMS
1480–2015

Kupiškis

Naujausi moksliniai
lokaliniai tyrimai

Versmė
Vilnius

Kupiškio etnografijos muziejus
Kupiškis

2016

*Lietuvos
tūkstantmečiui
skiriamas
leidinys*

Kupiškis.
Naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai
32-oji serijos „Lietuvos valsčiai“ monografija

Vyriausioji redaktorė sudarytoja
AUŠRA JONUŠYTĖ

Atsakingoji redaktorė
SONATA JONUŠAITĖ

Kalbos redaktoriai
AUKSĖ GASPERAVIČIENĖ, VIDA KASPARAVIČIENĖ

Anglų kalbos redaktorius, vertėjas
ALOYZAS PRANAS KNABIKAS

Korektorė
RASA KAŠĖTIENĖ

Viršelio dailininkė
ONA LIUGAILIENĖ

Principinio maketo dailininkas
ALVYDAS LADYGA

Kartografiė
AIRA ĎUBIKALTIENĖ (UAB „Žemėlapių artelė“)

Maketuotoja
VIOLETA BARKAUSKAITĖ

Kompiuterių informacinių sistemų specialistė
RIMGAILĖ PILKIONIENĖ

Mokslo darbų komisija
Prof. dr. GENOVAITĖ DRUČKUTĖ (kalbotyra), dr. DALIA KLAJUMIENĖ (menotyra), LKMA akademikė
prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ (etnologija), prof. dr. JONAS MINKEVIČIUS (architektūra)

Rengėjai ir leidėjai
VšĮ „Versmės“ leidykla (leidyklos vadovas PETRAS JONUŠAS), Kupiškio etnografijos muziejus
(direktorė VIOLETA ALEKNIENĖ, specialistė AUŠRA JONUŠYTĖ)

Pagrindiniai finansuotojai ir rėmėjai
Lietuvos kultūros taryba, Kupiškio rajono savivaldybė, UAB „Magnolija“, Galina Grina

Viršelio aplankale ir priešlapiuose
Kupiškis. 2016 m. Jono Kliučiaus nuotr.

Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2017-06-28

Turinys

- 7 Turinys anglų kalba
- 9 Pratarinė
- 11 *Gediminas Motuza*. Kupiškio krašto geologinis pamatas
- 17 *Sigitis Obelevičius*. Kupiškio valsčiaus gamta
- 28 *Santa Neimanaitė*. Kupiškio tvenkinio geografinė padėtis
- 89 *Egidijus Bukelskis*. Kupiškio marių ichtiologiniai tyrimai
- 97 *Renė Sankauskienė*. Kas gi ta pelkė?
- 120 *Gintautas Zabiela*. Kupiškio valsčiaus archeologija
- 137 *Alvydas Totoris*. Kupiškio seniūnija XVI–XIX amžiais
- 187 *Gediminas Grina*. Šapalų Grinos ir jų palikuonys
- 212 *Dalia Klajumienė*. Palėvenės sakralinio ansamblio architektūra ir dailės paminklai
- 235 *Violeta Aleknienė*. Palėvenė 1940–2014 metais
- 261 *Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika*. Kupiškio krašto sakralinių pastatų ir parapijos trobesių architektūra
- 335 *Dalia Klajumienė*. Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ir dailės kūriniai
- 362 *Aldona Vasiliauskienė*. Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir parapijos istorija
- 562 *Simonas Jurkštaitis*. Kupiškio žydų bendruomenės istorija iki Antrojo pasaulinio karo
- 580 *Arūnas Bubnys*. Masinės sovietinių aktyvistų ir žydų žudynės Kupiškyje 1941 metais
- 592 *Aušra Jonušytė*. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai ir jų likimas
- 607 *Edita Jankauskienė*. Partizaninis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Kupiškio valsčiuje 1944–1953 metais
- 627 *Minijus Pučėta*. Numizmatinis rinkinys Kupiškio etnografijos muziejuje
- 665 *Ieva Bobinaitė*. Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija. Uoginių kapinių koplyčios Kryžiaus kelio stotys
- 680 *Danutė Baronienė*. Ugniagesiai ir jų veikla Kupiškio krašte (Iš priešgaisrinės tarnybos istorijos)
- 692 *Aldona Ramanauskienė*. Melioratorių veiklos dešimtmečiai
- 703 *Jonas Minkevičius*. Kupiškio valsčiaus liaudies architektūra

- 731 *Vaidas Petrulis*. Architektūrinė ir urbanistinė Kupiškio raida sovietiniais metais
- 785 *Lina Matiukaitė*. Kupiškio krašto bibliotekų istorijos fragmentai
- 821 *Eleonora Vaičiūnienė*. Prisiminus spaudos istoriją
- 847 *Algirdas Petrulis*. Sąjūdžio ištakos ir sklaida kupiškėnų krašte
- 876 *Aušra Jurčikonytė*. Liaudiška mirties samprata
- 891 *Rimutė Garnevičiūtė*. Katalikų laidotuvių apeigos: papročiai ir religingumo raiška (Kupiškio apylinkės, XX a. antroji pusė–XXI a. pradžia)
- 918 *Eglė Udraitė*. Kupiškėnų bendruomenė ir jos gyvenimas XX amžiuje
- 927 *Arūnas Vaicekauskas*. Didžiosios pavasario šventės Kupiškio krašte
- 948 *Skaidrė Urbonienė*. Kupiškio krašto kryždirbystės tyrimai sovietmečiu
- 965 *Jolanta Zabulytė*. Kupiškio kapinių kryždirbystės paminklai
- 996 *Inga Bendžienė (Cironkaitė)*. Kupiškio, Palėvenės ir Palėvenėlės bažnyčių varpai ir skambinimas jais
- 1012 *Daiva Vyčinienė*. Kupiškio dainavimo tradicija nuo XX a. pr. iki šių dienų: žvilgsnis į šimto metų istoriją ir raidą
- 1045 *Gaila Kirdienė*. Kupiškėnų instrumentinio muzikavimo tradicija
- 1080 *Aušra Zabielenė*. Kupiškio valsčiaus folkloro ansambliai: egzistuojantys ir nebe...
- 1089 *Violeta Černė*. Muzikos leksika Kupiškėnų žodyne
- 1098 *Karolis Rimtautas Kašponis*. Prisimenant Algirdą Julijų Greimą
- 1105 *Aldona Ruseckaitė*. Garsioji Babickų šeima
- 1125 *Genovaitė Dručkutė*. Kupiškis Juozo Baltušio gyvenime ir kūryboje
- 1142 *Donata Jutkienė*. Henrikas Orakauskas – Kupiškio miesto puošybos pradininkas
- 1168 Santraukos
- 1205 Santrumpos
- 1209 Naudoti archyvų, muziejų ir kitų institucijų fondai
- 1210 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“
- 1214 Rengiamų bei išleistų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapis. *Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė*
- 1216 Apie seriją „Lietuvos valsčiai“ (anglų k.)
- 1219 Asmenvardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė, Aušra Jonušytė*
- 1245 Vietovardžių rodyklė. *Sudarė Jūratė Baradinskienė, Vida Kasparavičienė, Aušra Jonušytė*

Contents

- 9 Introduction
- 11 *Gediminas Motuza*. The geological basement of the Kupiškis land
- 17 *Sigutis Obelevičius*. The nature in the area of Kupiškis
- 28 *Santa Neimaniaitė*. Kupiškis artificial lake and its geographical position
- 89 *Egidijus Bukelskis*. Ichthyologic investigations in the Kupiškis artificial lake
- 97 *Renė Sankauskienė*. What is a bog?
- 120 *Gintautas Zabiela*. The archaeology in the area of Kupiškis
- 137 *Alvydas Totoris*. The Kupiškis Neighbourhood in 16–19th centuries
- 187 *Gediminas Grina*. The Grinos of Šapalai and their progeny
- 212 *Dalia Klajumienė*. The architecture of Palėvenė sacral ensemble and art monuments
- 235 *Violeta Aleknienė*. Palėvenė in 1940–2014
- 261 *Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika*. The architecture of sacral and parish buildings in the area of Kupiškis
- 335 *Dalia Klajumienė*. The architecture of the Church of the Ascension of Christ in Kupiškis and art works
- 362 *Aldona Vasiliauskienė*. The history of the Church of the Ascension of Christ and its parish
- 562 *Simonas Jurkštaitis*. The history of Jewish community before the WWII
- 580 *Arūnas Bubnys*. Mass executions of Soviet activists and Jews in Kupiškis in 1941
- 592 *Aušra Jonušytė*. The post-war deportees from Kupiškis and their fate
- 607 *Edita Jankauskienė*. Armed partisan resistance and its suppression in the area of Kupiškis in 1944–1953
- 627 *Minijus Pučėta*. A numismatic collection in the Kupiškis Ethnographic Museum
- 665 *Ieva Bobinaitė*. A collection of religious wall paintings of mass production in the Adomas Petrauskas Museum. Stations of the Cross at the Uoginiai Cemetery Chapel
- 680 *Danutė Baronienė*. The fire-brigade and its activities in the area of Kupiškis (From the history of the Fire Fighting Service)
- 692 *Aldona Ramanauskienė*. The decades of land improvement activities
- 703 *Jonas Minkevičius*. The folk architecture in the area of Kupiškis
- 731 *Vaidas Petrulis*. Architecture and urban development of Kupiškis in Soviet times

- 785 *Lina Matiukaitė*. The history fragments of libraries in the area of Kupiškis
- 821 *Eleonora Vaičeliūnienė*. Remembering the history of the press
- 847 *Algirdas Petrulis*. The beginnings of the *Sąjūdis* movement and its spread in the area of Kupiškis
- 876 *Aušra Jurčikonytė*. How people in Kupiškis perceive the death
- 891 *Rimutė Garnevičiūtė*. The Catholic funeral ceremonies: expression of traditions and religiosity (Kupiškis area, from the second half of the 20th c. to the start–21st c.)
- 918 *Eglė Udraitė*. The community of Kupiškis people and its being in the 20th century
- 927 *Arūnas Vaicekauskas*. The main springtime feasts in the area of Kupiškis
- 948 *Skaidrė Urbonienė*. The investigations of cross-making in Kupiškis area during the Soviet time
- 965 *Jolanta Zabulytė*. The cross-making monuments in the cemetery of Kupiškis
- 996 *Inga Bendžienė (Cironkaitė)*. The bells of Kupiškis, Palėvenė and Palėvenėlė churches and ringing them
- 1012 *Daiva Vyčinienė*. Singing traditions in Kupiškis from the 20th century to nowadays: a look at the centenary history and development
- 1045 *Gaila Kirdienė*. A tradition of instrumental music making in Kupiškis
- 1080 *Aušra Zabielenė*. The existing and split folklore ensembles in the area of Kupiškis
- 1089 *Violeta Černė*. The musical lexis in the *Kupiškėnu žodynas* dictionary
- 1098 *Karolis Rimtautas Kašponis*. Remembering Algirdas Julius Greimas
- 1105 *Aldona Ruseckaitė*. The famous family of Babickai
- 1125 *Genovaitė Dručkutė*. Kupiškis in the life of Juozas Baltušis and his works
- 1142 *Donata Jutkienė*. Henrikas Orakauskas—the pioneer of Kupiškis town decoration
- 1168 Summaries
- 1205 Abbreviations
- 1209 The used funds stored in archives, museums and other institutions
- 1210 About the “*Lietuvos Valsčiai*” series
- 1214 The map of “*Lietuvos Valsčiai*” series monographs to be published and those already published. *Compiled by UAB Žemėlapių Artelė cartographer Aira Dubikaltienė*
- 1216 About the “*Lietuvos Valsčiai*” series (in English)
- 1219 The index of personal names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė and Aušra Jonušytė*
- 1245 The index of place names. *Compiled by Jūratė Baradinskienė, Vida Kasparavičienė, Aušra Jonušytė*

The insert of colour illustrations, pp. 49–88

Pratarmė

Kupiškio kraštas, įdomus savita gamta, istorija, kultūros ir paveldo objektais, tautosaka, papročiais ir žmonėmis, garsiais ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje, visada traukė mokslininkų ir tyrinėtojų dėmesį. Daug metų tokius tyrimus organizavo Kupiškio etnografijos muziejaus specialistai ir Lietuvos istorijos institutas, kai jame dirbo ir jam vadovavo akademikas Vytautas Merkys. Būtent jo pastangų dėka pasirodė pirmasis leidinys „Kupiškio kraštas“, vėliau jau patys muziejininkai 2006–2008 m. vykdė Lietuvos tūkstantmečio programos remiamą projektą. Padedant Klaipėdos, Vilniaus, Kauno universitetų mokslininkams, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro, Lietuvos nacionalinio ir Panevėžio kraštotyros muziejų specialistams, buvo parengta monografija „Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai“.

Visais laikais kupiškėnai siekė geriau pažinti ir garsinti savo kraštą, kuris gali didžiuotis, kad jo, kaip vietovės, vardas pirmąkart buvo paminėtas 1480 m., kai į Krokuvos universitetą studentu užsirašė Stanislovas Jonaitis iš Kupiškio. Vietos jaunuolis norėjo siekti mokslo aukštojoje mokykloje, taip išskirdamas krašto savitumą iš kitų Lietuvos vietovių, kurių daugelis buvo susijusios su kokiais nors karais ar kruvinomis kautynėmis. Tęsiant tradiciją, krašto unikalumą siekiama atskleisti ir šioje monografijoje.

Renkant ir apibendrinant medžiagą leidiniui „Kupiškis. Naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai“, ypač daug dėmesio buvo skirta gamtos, architektūros, archeologijos, etnografinio bei istorinio paveldo objektams ir reiškiniams, paveikusiems krašto kultūrinį ir ekonominį gyvenimą, žmonių mąstyseną.

Apie juos duomenys buvo renkami kompleksinės ekspedicijos metu Kupiškio apylinkėse, Kupiškio etnografijos muziejuje, Lietuvos valstybės istorijos, Lietuvos ypatingajame, Lietuvos centriniame, Panevėžio vyskupijos kurijos, mokslo ir kultūros institucijų Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje, kuriose dirba mokslininkai ir specialistai, archyvuose, naudotasi straipsnių autorių turima ankstesnių Kupiškio krašto lauko tyrimų medžiaga.

Tęsiant pradėtus darbus, buvo kreiptasi į mokslininkus ir tyrinėtojus, jau rašiusius straipsnius minėtai monografijai ir rinkusius medžiagą apie Kupiškio kraštą „Versmės“ leidyklos

organizuotoje ekspedicijoje. Apibendrinus keletą metų trukusių darbų rezultatus parašyti straipsniai, kuriuos papildė lentelės, brėžiniai ir nuotraukos.

Šiame leidinyje rasime straipsnius apie Kupiškio geologinį pamatą, įdomesnius krašto augalus, Kupiškio tvenkinį ir jo ypatybes, ichtiologinius tyrimus ir jų išvadas, įdomesnius archeologinius radinius, Kupiškio seniūnijos XVI–XIX a. ypatumus.

Tyrinėti Palėvenės sakralinio ansamblio ir Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios dailės kūriniai, Kupiškio parapijos dvasininkų ir parapijiečių veikla. Apžvelgta sakralinių pastatų ir parapijos trobesių, Kupiškio krašto liaudies ir architektūra sovietmečiu. Nagrinėta Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija ir Uoginių kapinių koplyčioje esančios Kryžiaus kelio stotys. Aprašytos katalikų laidotuvių apeigos ir papročiai, Kupiškio krašto kryždirbystės tradicijos ir paminklai. Atlikti išsamūs XIX a.–XX a. instrumentinio muzikavimo, dainavimo tradicijų nuo XX a. pradžios iki šių dienų, Kupiškio krašto folkloro ansamblių veiklos ir jų sunykimo priežasčių tyrimai ir jie paskelbti monografijoje. Apžvelgtos XIX–XX a. pavasario šventės ir kupiškėnų bendruomenės gyvenimas XX a.

Monografijoje „Kupiškis. Naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai“ aprašoma žydų bendruomenės istorija iki Antrojo pasaulinio karo ir Antrojo pasaulinio karo pradžioje, taip pat kupiškėnų papročiai leksikografijos šaltiniuose, Kupiškio, Palėvenės bei Palėvenėlės bažnyčių varpai ir skambinimo jais tradicija.

Knygos straipsniuose apžvelgtos vietos, susijusios su pokario metų partizaniniu judėjimu ir jų vadais, tremtinių likimas.

Leidinyje pristatomi Kupiškio krašto žmonės, darę įtaką ne tik Kupiškio, bet ir Lietuvos bei pasaulio kultūriniam ir moksliniam gyvenimui, kaip antai semiotikos profesorius Algirdas Julius Greimas, Unė, Petras, Vytautas ir Kazys Babickai, Juozas Baltušis ir Henrikas Orakauskas. Yra straipsnių apie kultūros įstaigų, visuomeninių organizacijų veiklą ir kt.

Vilniaus kupiškėnų klubo nariams pasiūlius parengti monografiją apie Kupiškio kraštą, jos rengimą ir leidybą parėmė Lietuvos kultūros taryba, Kupiškio rajono savivaldybė (meras Dainius Bardauskas), asmeninėmis lėšomis „Vermės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, UAB „Magnolija“, Galina Grina.

Rengiant leidinį spaudai, daug naudingų patarimų ir pasiūlymų pateikė akad. prof. habil. dr. Irena Regina Merkienė, dr. Dalia Klajumienė, profesoriai dr. Jonas Minkevičius ir dr. Genovaitė Dručkutė. Jiems ačiū už tai, kad dažnai aukodami ir laisvalaikį gilinosi į monografijos rengimo spaudai subtilybes, skaitė straipsnius.

Už pagalbą rengiant monografiją dėkojame redaktorėms Vidai Kasparavičienei, Auksei Gasperavičienei, Sonatai Jonušaitėi, Živilei Driskiuvienei, korektorei Rasai Kašėtienei, maketuotojai Violetai Barkauskaitei, viršelio dailininkei Onai Liugailienei, fotografui Jonui Kliučiuui. Taip pat norėtume padėkoti Kupiškio etnografijos muziejaus direktorei Violetai Aleknienei, Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėjai Danutei Baronienei, vyr. bibliografei Jolitei Pipynienei ir vyr. bibliotekininkei Gražinai Puidokienei. Nuoširdžiai dėkojame visiems, prisidėjusiems prie monografijos „Kupiškis. Naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai“ parengimo ir išleidimo.

Kupiškio krašto geologinis pamatas

Gediminas Motuza

Geologinis pamatas, ant kurio gyvename, yra svarbi mūsų aplinkos dalis. Jis lemia paviršiaus ypatybes, dirvožemio rūšis ir savybes, požeminio vandens kiekį ir kokybę, naudingąsias iškasenas, o tai veikia žmogaus gyvenimo sąlygas, ūkinės veiklos ypatybes, šiek tiek netgi kultūrinės tradicijas.

Kupiškio rajono geologija ištirta neblogai. Moksliniai tyrimai čia pradėti dar XIX amžiuje, vėliau atliktas vidutinio ir stambaus mastelio geologinis kartografovimas, naudingųjų iškasenų paieškos ir žvalgyba. Rankraštinės šių darbų ataskaitos saugomos Lietuvos geologijos tarnybos fonduose. Apibendrinančius darbus apie Kupiškio rajono geologiją paskelbė V. Marcinkevičius¹ ir A. Gaigalas², remdamiesi ankstesnių darbų medžiaga ir papildę ją savais originaliais tyrimais. Šiame straipsnyje panaudoti šių autorių darbuose pateikti faktai ir skaičiai.

Nors Kupiškio rajone išgręžta apie 325 gręžinius, giliausias iš jų Šernupio kaime siekė tik 292,4 m ir kirto beveik vien ledynmečio uolienų storumę. Gilesni gręžiniai yra tik gretimuose rajonuose, tai – Svėdasų gręžinys, Anykščių rajone ir Parovėjos, prie Biržų. Šie gręžiniai kirto visą nuosėdinę storumę, pasiekė kristalinį pamatą ir atskleidė krašto giluminę sandarą. Kupiškio kraštas yra tarp šių gręžinių, todėl, remiantis jų duomenimis, čia galima išskirti tris skirtingo amžiaus, sandaros ir kilmės lygius – kristalinę plutą; nuosėdinę storumę; kvartero ledynmečio ir poledynmečio darinius.

Kristalinė pluta yra seniausia ir giliausiai slūgsanti pjūvio dalis. Jos paviršius po Kupiškio valsčiumi yra apytikriai 900 m gylyje. Žemyninė kristalinė pluta čia susidarė litosferos plokščių sandūroje. Viena jų buvo vakaruose, kita slinko iš pietryčių ir niro po vakarine. Susidarė ištisinė Vidurio Lietuvos sandūros juosta, nutįsusi nuo Biržų iki Lazdijų ir toliau į Lenkiją. Kupiškis yra tos juostos rytiniajame pakraštyje. Susiduriančių plokščių pakraščiai eizėjo, lūžių atskirti blokai slinko aukštyn, kilo kalnai, gilumoje lydėsi magma ir ugnikalniais veržėsi į paviršius. Išilgai sandūros ruožo susidarė kelių kilometrų aukščio kalnynas. Tai vyko apytikriai prieš 1,84–1,83 milijardo metų. Dabartiniame kristalinės plutos paviršiuje ir yra tų nuardytų kalnynų giluminės dalys – „šaknys“, atsidendusios nuardžius 15–20 km plutos uolienų klodą. Buvusios tokiame gylyje vulkaninės ir nuosėdinės uolienos aukštos temperatūros (600–700 °C) ir slėgio (apie 6 tūkst. atmosferų) sąlygomis tapo metamorfinės, tai yra pakeitė pavidalą – persikristalizavo, įgijo kryptingą (gneisišką) sandarą, iš dalies išsilydė. Remiantis geofiziniais duomenimis, pirminių vulkaninių uolienų – bazalto, diabazo, dėl metamorfizmo virtusių amfibolitu, liekanų gali būti vakarinėje valsčiaus pusėje. O rytinėje vyrauja pirminės nuosėdinės ir labiau silicingos vulkaninės uolienos, jautresnės temperatūros poveikiui, todėl iš dalies išlydytos uolienos – migmatitai ir įvairių rūšių granitas. Kaip minėta, Kupiškio valsčiaus ribose nėra gilių gręžinių, bet pamatyti, kaip tos metamorfinės ir magminės uolienos atrodo, galima ir

¹ Marcinkevičius V. Geologinė apžvalga, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. I, p. 422–426.

² Gaigalas A. Aplinkos geologija, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, 2009, p. 10–25.

paviršiuje – rieduliuose. Jie yra liudininkai tų pačių procesų, vykusių panašiomis sąlygomis, tik keliasdešimt milijonų metų anksčiau, susidarant dabartinės Suomijos plutai, kur tos uolienos slūgso tiesiog paviršiuje.

Šis pirmasis „romantiškas“ geologinės istorijos laikotarpis, kai vyko plokščių sandūra, kalnodaros ir magmatizmas, baigėsi maždaug prieš 1,8 mlrd. metų. Po to daugiau kaip milijardą metų kalnai ir visa kristalinė pluta buvo ardoma, kol prieš ~600 mln. metų jos aplygintą paviršių uždengė nuosėdinių uolienų sluoksniai. Nuosėdinis sluoksnynas po Kupiškiu yra maždaug 900 m storio, suklostytas laikotarpiu nuo ediakaro periodo iki devono, tarp ~600 ir 360 mln. metų (pjūvis iš spalvotos įklijos, Marcinkevičius, 2006). Šitos uolienos klostėsi mūsų žemynui slenkant iš pietinio pusrutulio į šiaurinę. Slinkdamas jis kirto pusiaują ir įvairias klimato juostas, susidurdavo su kitais žemynais ir vėl nuo jų atskildavo, todėl būsimą mūsų kraštą užliedavo jūros, kurios ir vėl pasitraukdavo arba išdžiūdavo, palikdamos įvairių nuosėdinių uolienų sluoksnius. Nuosėdinės storumės apatinė dalis klostėsi ediakaro, kambro, ordoviko periodais vėsaus ir vidutinio klimato juostose. Čia vyrauja smiltainis, molis. Viršutinę dalį sudaro silūro ir devono sistemų uolienos, kurios susidarė karšto – atogrąžų ir paatogrąžių klimato juostose. Čia daugiausia mergelio, klinties, dolomito. Šios storumės viršutinė dalis jau atsidengia paviršiuje upių krantuose, Stirniškių, Buivėnų, Pauliankos karjeruose. Tai viršutinio devono dolomitas su gipso tarp sluoksniais. Šios uolienos susidarė prieš ~380–360 mln. metų, kai mūsų žemynas buvo jau šiauriniame pusrutulyje, bet dar netoli pusiaujo. Dolomitas (CaMgCO_3) ir gipsas ($\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$) nusėdo seklios jūros lagūnose karšto dykuminio klimato sąlygomis. Tiesa, šie mineralai galėjo būti ir antriniai. Dolomitas gali susidaryti jau palaidotuose klinties sluoksniuose, kai jas sudarantis pirminis kalcitas (CaCO_3) virsta dolomitu prisijungdamas magnį, kurį atneša tirpalai, įsisunkę į klinties sluoksnius iš druskingų lagūnų. Gipsas gali nusėsti tiesiai iš persotinto tirpalo, bet gali susidaryti ir iš pirminio anhidrito (CaSO_4), prisijungiant vandens molekulėms. Tuo metu padidėja uolienos tūris, sluoksnis plėsdamasis lūžinėja ir susidaro gipso brekčija, kaip tik ir aptinkama minėtose Kupiškio apylinkių atodangose ar grėžiniuose.

Dolomito plokštės jau buvo naudojamos statyboms. Iš jų pastatyti kai kurie Palėvenės dvaro pastatai, kumetynas ir du bokštai Noriūnuose (žr. splv. 1 pav., 2 pav.). Plyšiuoti dolomito sluoksniai yra vandeningi. Kaip tik Kupiškio–Suosos vandeningas sluoksnis naudojamas Kupiškio miesto centralizuotam vandentiekiiui.

Visą valsčiaus paviršių dengia dabartinio geologinio periodo – kvartero dariniai, daugiausia ledyniniai, susidarę per pastaruosius ~650 tūkst. metų (kvartero žemėlapis ir pjūvis iš spalvotos įklijos, Marcinkevičius, 2006). Tuo laikotarpiu ledynai buvo atslinkę į Lietuvą bent šešis kartus, palikdami ledyninių nuogulų sluoksnius. Paskesni ledynai juos apardydavo, todėl valsčiaus teritorijoje išliko tik keturių ledynmečių dariniai – Žemaitijos, Medininkų, Dainavos ir paskutinio – Nemuno. Paskutinis ledynas Lietuvą uždengė prieš 22–27 tūkst. metų. Prieš 16 tūkst. metų jis ėmė trauktis, atskirais laikotarpiais dar pasislinkdamas į priekį. Tuo metu jo pakraštyje klostėsi moreninės nuogulos – daugiausia priemolis ir priesmėlis. Ledynui slenkant, jo pakraščio nuogulos buvo sustumiamos į kalvas, todėl čia susidarė kalvotas paviršius, priskiriamas vakariniam Aukštaičių aukštumų

šlaitui, tiksliau – Vakarų Aukštaičių plynaukštei³. Šio kalvoto ruožo šiaurinė riba siekia Kupiškio valsčiaus pietinį pakraštį. Moreninės kalvos plyti į pietryčius nuo Kupiškio, palei Šepetos pelkę. Čia yra ir aukščiausios rajono vietos, iki 139 m virš jūros lygio. Šiauriau šios ribos ledynas jau tirpo nejudėdamas, o jam ištirpus jo kūne buvusi medžiaga tolygiai nusėdo priemolio pavidalu, sudarydama pagrindinę arba dugninę moreną ir silpnai banguotą lygumą. Toks paviršius ir sudaro didžiąją dalį valsčiaus ploto.

Paviršiaus pavidalą ir sudėtį paįvairino ledyno tirpsmo vandenų srautai. Vienur jie aplygino paviršių, kitur išplovė negilius pažemėjimus ir į juos sunešė smėlio, žvirgždo sąnašų. Stipresnių srautų latakuose susitelkė riedulių, likusių išnešus smulkesnes daleles. Tokių srautų vagų ir smėlio-žvyro plotų yra apie Salamiestį, jie tęsiasi siaurais ruožais pietryčių kryptimi pro Gyvakarų kaimą iki Kupiškio.

Vietomis tirpsmo vandenys buvo susikaupę į priedyninius ežerus. Jų dugne plonais sluoksniais klostėsi molis ir aleuritas, sudaryti iš smulkučių akimi neižiūrimų dalelių. Vienas tokių plotų yra į šiaurės rytus nuo Kupiškio, dabar iš dalies apaugęs Mirabelio ir Vainiškių miškais. Vietomis tokie plotai užpelkėjo.

Visiškai ledynas ištirpo Kupiškio apylinkėse maždaug prieš 14–13,5 tūkst. metų. Tik vietomis liko po nuogulomis palaidotų ledo luitų, kurie ištirpo dar po kelių tūkstančių metų, o jų vietoje susidarė įdubos. Manoma, tokių įdubų, vadinamų glaciokarstinėmis, grandinė tęsiasi šiaurės vakarų–pietryčių kryptimi tarp Laičių ir Gyvakarų kaimų.

Ledyninių nuogulų storis valsčiaus teritorijoje dažniausiai yra plonas, vos 10–20 metrų, tik kraštinių darinių ruože apie Šepetą jis kiek didesnis. Bet yra vietų, kur jų storis 80–100 metrų ir daugiau. Tai vadinamieji įgilinti slėniai, kuriuos išplauna galingi spūdinio vandens srautai, plūstantys po ledynu dar jam neištirpus. Toks įgilintas slėnis nustatytas prie Šernupio kaimo, kur išgręžtas giliausias valsčiaus grėžinys. Čia ledyninių darinių storis siekia 292 metrus.

Šio laikotarpio dariniai ir jų paviršius yra bene svarbiausia geologinės aplinkos dalis. Ant moreninio priemolio ilgainiui susidarė gana derlingas dirvožemis, gal kiek skurdesnis ant tirpsmo vandenų sunešto smėlio ir žvyro. Ledynmečio sąnašose yra ir labiausiai naudojami vandeningi sluoksniai, pasiekiami ir šachtiniais šuliniais. Pirmasis gruntinio vandens lygis, neapsaugotas iš viršaus nelaidžių sluoksnių, yra 3–7 m gylyje. Giliau yra tarpmoreniniai vandeningi sluoksniai, iš viršaus ir iš apačios atskirti ir kartu apsaugoti nelaidžių ar mažai laidžių molingų uolienų. Jų storis svyruoja nuo 2 iki 10 metrų, o įgilintuose slėniuose ir gerokai daugiau.

Ledyninių nuogulų smėlis ir žvyras yra svarbios naudingosios iškasenos. Kupiškio rajone yra keletas parengtų gavybai (detaliai išžvalgytų) telkinių: Gyvakarų, Juodžių, Pauliankos, Uoginių ir kt. Dar vienas svarbus ledynų palikimas yra rieduliai, kurių gausu Kupiškio apylinkėse. Praeityje didesni ar kuo kitu išsiskiriantys rieduliai buvo naudojami apeigoms – tai akmenys-aukurai ar dubenuotieji akmenys⁴. Vėliau rieduliai buvo plačiai naudojami pastatams⁵. Jų naudojimas yra būdingas Kupiškio apy-

³ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija*, Vilnius, 1965, t. II.

⁴ Gaigalas A. Dubenuotieji akmenys, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, 2009, p. 46–56.

⁵ Gaigalas A. Būdingieji rieduliai mūrinių pastatų sienose, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, 2009, p. 57–65.

linkių architektūros bruožas. Tokios architektūros pavyzdžiai yra Noriūnų kumetynas ir Kupiškio etnografijos muziejus (žr. splv. 4.1–4.8 pav.).

Dabar rieduliai tampa sodybų, miesto parkų puošmena ir muziejų eksponatais, kaip tolimos geologinės praeities liudininkai. Įdomus riedulių rinkinys yra Adomo Petrausko muziejuje Uoginių kaime, jis aprašytas toliau.

Poledynmečiu paviršiaus vaizdas irgi keitėsi. Atsirado upių slėniai su sąnašomis, paviršiaus pažemėjimuose, išklotuose vandeniui mažai laidžiomis uolienomis – priemoliu ir moliu, susidarė pelkės. Iš jų didžiausia – Šepeta, užimanti 1 650 ha plotą. Ji plyti Aukštaičių plynaukštės moreninio priemolio guolyje. Geografo prof. A. Basalyko nuomone (1965), tai – aukštapelkė, susidariusi „*supelkėjus sekliems ežerėliams ir pasklidus pelkėjimui aplinkinės įlomos sausazemyje*“. Šepetos pelkės vidurys buvo 5 m aukštesnis už pakraščius. Pelkės, jei jos nepaskelbtos draustiniais, yra durpių telkiniai.

Riedulių rinkinys Adomo Petrausko muziejuje Uoginiuose

Rieduliai – būdinga Lietuvos gamtovaizdžio dalis, deja, jau gerokai apnaukinta ir vis tebenykstanti. Iš savo pirminių buveinių jie išstumiami į palaukes, pakeles, atsiduria statinių mūruose arba gatvių grindinyje. Pastaruoju metu daugelis žmonių renka riedulius. Vieni apsiriboja vienu kitu akmeniu, puošiančiu žalias vejeles prie namų, kiti surenka didžiulius, tikrai muziejinius rinkinius. Toks yra ir Adomo Petrausko rinkinys prie jo muziejinės sodybos Uoginių kaime.

Kodėl žmonės renka riedulius? Matyt, akį traukia vis skirtingas jų pavidalas, paviršiaus ypatybės, įmantrūs sluoksnių ir gyslučių raštai. Bet gal labiausiai traukia paslapties, slypinčios kiekviename akmenyje, nuojauta. Kiekvienas riedulys saugo kokį nors Žemės istorijos įrašą iš tolimos praeities. Geologijoje yra tokia sąvoka – „uolienos atmintis“. Tai žinios apie būdus, sąlygas, aplinką ir laiką, kuriais susidarė uoliena, „įrašytos“ jos sandaros, mineralinės, cheminės ir izotopinės sudėties ypatybės. Taigi ir rieduliai „prisimena“ geologinius procesus, vykčius prieš milijardus metų giliai žemės gelmėse. Aišku, išgauti tas žinias nelengva, bet riedulių brangintojai tikriausiai nujaučia tą akmens paslaptį.

Žinoma, kad riedulius pas mus atvilko ledynas iš Suomijos ir Švedijos, atlaužęs uolienų luitus nuo kristalinės plutos paviršiaus. Čia vyrauja pirminės nuosėdinės ir vulkaninės uolienos, perkristalizuotos keliolikos ar kelių dešimčių kilometrų gylyje, didelio slėgio ir aukštos temperatūros sąlygomis, įgijusios kryptingą sandarą (gneisiškumą, skalūnuotumą), kitaip sakant, metamorfizuotos, tai yra pakeitusios pirminį pavidalą. Daugelis šių uolienų išvagotos rausvų ar pilkų granito sudėties juostelių – tai požymis, kad uoliena pradėjo lydėtis, bet lydalis liko uolienos storumėje gyslučių, dėmių pavidalu. Tokios nevienalytės uolienos, sudarytos iš pirminės uolienos liekanų ir granito gyslučių, vadinamos migmatitais.

Daug riedulių sudaryti iš giluminių, magminių uolienų, išsikristalizavusių gelmėse iš magmos. Tarp jų daugiausia įvairių rūšių granito, diorito, gabro.

Minėtos kristalinės uolienos, ypač pirminės nuosėdinės ir vulkaninės kilmės gneisai ir skalūnai bei migmatitai daugiausia susidarė vadinamosios Svekofeninės kalnodaros metu, kuri Suomijoje ir Švedijoje vyko tarp 1,9 mlrd. ir 1,82 mlrd. me-

tų. Intruzinės uolienos daugiausia susidarė irgi kalnodaros metu, ką rodo jų kryptinga (gneisiška) sandara, arba tuoj po jos, tarp 1,82 mlrd. ir 1,78 mlrd. metų.

Bet ir pasibaigus kalnodarai buvo vėlesnių magmatizmo įvykių. Tarp 1,64 mlrd. ir 1,54 mlrd. metų dabartinės Suomijos ir Švedijos plutoje susidarė didžiulės rapakivio tipo granito intruzijos. Šios rūšies granitas išsiskiria sandara. Jam būdingi stambūs, iki kelių centimetrų skersmens kalio feldšpato (mikroklino) kristalai smulkesnio grūdėtumo masėje. Tie stambūs kristalai dažnai būna apvalūs ir apsupti baltų kito mineralo – plagioklazo apvadėlių. Rapakivio intruzijų daug pietinėje Suomijoje, Alandų salose, Baltijos jūros dugne, kaip tik ledyno kelyje, todėl ir jo rieduliai labai dažni.

Granito intruzijos kristalizavosi gilumoje, bet dalis magmos išsiveržė į paviršių ir susidarė vulkaninės uolienos – lavos. Išsiliejusi paviršiuje lava greitai stingsta ir nespėja išsikristalizuoti, jos sandara būna negrūdėta, geologiškai – stikliška. Bet kartais tokioje nekristalinėje lavoje būna kvarco ar feldšpatų kristalų, kurie susidarė dar gilumoje ir buvo išnešti į paviršių kartu su lava. Tokių uolienų sandara vadinama porfyrine, o pačios uolienos – porfyrtais. Jų pagrindinės masės spalva būna ruda, juoda ar net ryškiai raudona, o kristalai, kurių dydis siekia kelis milimetrus ar net centimetrus, – balti, pilki ar rausvi.

Vieni jauniausių riedulių yra iš diabazo ar gabro-diabazo. Tai tamsiai pilka kristalinė uoliena, atpažįstama iš būdingos struktūros, kurią sudaro pailgi balti padrikai išsidėstę plagioklazo kristalai. Diabazo gyslų, iš kur galėjo kilti ir dalis riedulių, yra žinoma vakarinėje Suomijoje, Porio miesto apylinkėse. Jos susidarė prieš 1,26–1,25 mlrd. metų.

Be magminių ir metamorfinių uolienų, pasitaiko ir riedulių iš nuosėdinių uolienų. Suomijoje ir Švedijoje jų reta. Iš tenai mus pasiekia tik vadinamojo jotnio smiltainio rieduliai. Tai būdingos rausvos spalvos su violetiniu atspalviu smiltainis, dažniausiai rupus, įvairiagrūdis, neretai su žvirgždo ir gargždo dalelėmis. Kartais didesnių luitų paviršiuje pastebimos bangų ruzgos ir įstrižas sluoksniuotumas. Šis smiltainis susiklojo kaip upių sąnašos ant nulyginto kristalinės plutos paviršiaus prieš 1,4–1,3 mlrd. metų. Jo rieduliai atnešti iš Vakarų Suomijos (Satakunta), Centrinės Švedijos (Dalarna, Jemtlandas), Botnijos įlankos arba vakarinės Baltijos dugno. Kitos nuosėdinės uolienos rieduliuose – daugiausia klintis, dolomitas, rečiau smiltainis. Tai – ordoviko, silūro ir devono sistemų uolienos. Jų amžius yra tarp ~500 mln. ir 360 mln. metų. Tai rodo dažnai juose randamos būdingos fosilijos – galvakojų moliuskų – nautiloidėjų, pečiakojų moliuskų (brachiopodų), jūrų lelijų (krinoidėjų), įvairių rūšių koralų. Tokius riedulius ledynas atvilko iš Estijos, Latvijos arba Baltijos dugno.

Adomo Petrausko muziejuje yra visų minėtų tipų uolienų, daugiausia magminių – įvairių rūšių granito, diorito, gabro (žr. spltv. 5.1–5.8 pav.). Iš granito ir granodiorito yra ir didieji rieduliai, ant kurių stovi bokštas. Trys iš jų sugneisuoti, tai yra mineralai juose išsidėstę kryptingai. Tai rodo jų susidarymą kalnodaros sąlygomis ir seną amžių. Granodioritui priskirtinas ir didžiausias riedulys su girnapuse viršūnėje. Uoliena silpnai sugneisuota, ją kerta jaunesnės smulkiagrūdžio granito (aplito) gyslos. Yra ir pora riedulių iš stambiagrūdžio piroksenito – retos giluminės magminės uolienos. Šalia klėtelės prie įėjimo į muziejų stovi beveik

metro aukščio gabro-diabazo riedulys labai nelygiu gumbuotu paviršiumi, susidariusiu dėl netolygaus dūlėjimo. Labai panašios uolienos žinomos Suomijoje, Botnijos įlankos pakrantėje prie Porio miesto.

Taip pat dažni migmatitai – iš dalies išsilydžiusios gelmėse uolienos. Tai bene plačiausiai paplitusios uolienos viršutinėje plutoje, todėl ir jų rieduliai labai dažni.

Metamorfinių – gelmėse pakitusių pirminių nuosėdinių ir vulkaninių uolienų mažiau, bet tarp jų yra išlaikiusių pirminės prigimties požymius, pavyzdžiui, sluoksniuotumą. Ypač įdomūs pirminiai lapiliniai tufai, kurių pagrindinė masė buvo sudaryta iš smulkučių lavos dalelių (geologų kalba vadinamų pelenais ir dulkėmis), su stambesnėmis, kelių centimetrų dydžio lavos nuolaužomis – lapilėmis. Šios lapilės, būdamos atsparesnės dūlėjimui, sudaro riedulių paviršiuje iškilimus.

Nuosėdinių uolienų riedulių rinkinyje mažiausia. Jos neatsparios ardymui ledyno pernešimo metu, todėl ir jų riedulių, ypač didesnių, reta. Vis dėlto keletas yra. Netoli namo tako grindinyje įdėta jotnio smiltainio plokštė, kurios paviršiuje galima įžiūrėti bangų ruzgų liekanų, suklostytų daugiau kaip prieš milijardą metų.

Kupiškio valsčiaus gamta

Sigutis Obelevičius

Kupiškio valsčius buvo Šiaurės rytų Lietuvoje, Panevėžio apskrityje, plytėjo 299 kvadratinį kilometrų plote. 1946–1950 metų administraciniame suskirstyme, sudarytame Kupiškio apskrityje, be Kupiškio valsčiaus, dar buvo Subačiaus, Šimonių, Skapiškio, Viešintų, Svėdasų valsčiai. Pagal šiuolaikinį administracinį suskirstymą Kupiškio valsčius apimtų Kupiškio miestą ir seniūniją, dalį Alizavos ir Noriūnų seniūnijų teritorijų. Kupiškio valsčiui 1949 m. priklausė Buivėnų, Kuosėnų, Noriūnų, Papilių, Puponių, Račiupėnų ir Vidugirių seniūnijos. Kupiškio miestas iškūręs Kupos ir Lėvens santakoje¹. Per valsčiaus teritoriją teka Lėvens ir Pyvesos aukštupiai su intakais. Geografiškai Kupiškio valsčius išsidėstęs Vidurio Lietuvos lygumų kalvotųjų aukštumų su plynaukštėmis ir pakiliomis lygumomis srityje. Valsčiaus žemės yra Aukštaičių aukštumos atšlaičių dirvožemio juostoje. Dirvožemiai yra įvairūs: lengvo priemolio, šlapoki, rūgščios reakcijos, velėniniai jauriniai, glėjiški ir pelkiniai. Žemės paviršių dengia ledynų kilmės nuosėdos. Kupiškio rajono ir buvusio valsčiaus paviršių dengia plonas (kai kur tik 1–2 m) dugninės morenos-limnoglacialinių darinių kompleksas, po kuriuo slūgso dolomitai ir gipsai. Dėl vandens erozijos šios uolienos atsidengia upių pakrantėse. Kupiškio valsčiaus dirvožemiai nėra labai vertingi: apie pusė jų buvo įmirkę, beveik pusė – rūgščios reakcijos. Palyginti su Lietuvos vidurkiu, yra nemažai durpžemių, susitelkusių Šepetos pelkėje. Įvairūs dirvožemiai lemia ir įvairius biotopus. Žemės ūkio naudmenos sudaro 57,7 % visos rajono teritorijos, miškai – 28,1 %, keliai – 1,6 %, užstatyta teritorija – 2,3 %, vandenys – 2,4 %, kita žemė – 7,9 %². Panašus žemių pasiskirstymas ir buvusiam valsčiuje.

Kupiškio valsčiaus teritorijoje saugomų gamtos vertybių nėra daug. Be toliau minimo **Vainišio telmologinio draustinio**, į valsčiaus teritoriją įeina dalis **Lėvens valstybinio kraštovaizdžio draustinio**, kurio bendras plotas 1 326 ha ir kuris buvo įsteigtas 1992 m., skirtas išsaugoti raiškų Lėvens fluvio-glacialinio senslėnio kraštovaizdį su gamtos ir kultūros paminklais. Dalį draustinio užima „Natura 2000“ buveinė „LTKUP0005“. Joje saugomi eutrofiniai aukštieji žolynai, aliuvinės pievos, šienaujamos mezofitų pievos, aliuviniai miškai, paupių guobynai, ūdros. Dabartinėje Alizavos seniūnijoje (pagal 1947 m. administracinį suskirstymą – tuometiniame Kupiškio valsčiuje) yra **Buožių valstybinis geologinis draustinis** (plotas 14 ha), įsteigtas 1997 m. vėlyvojo pleistoceno ledynmečio riedulyno apsaugai. Pyvesos ir Ūžio santakoje, dabartinėje Alizavos seniūnijoje, 275 ha plote, 1988 m. įsteigtas **Prūsagalės geomorfologinis draustinis**, kuriame saugomas Pyvesos senslėnio fragmentas su raiškia fluvio-glacialinių protakų sistema³.

Kupiškio valsčiaus teritorijoje yra keletas gamtos paminklų. Kupiškio, Lėvens dešiniajame krante, Buivėnų kaime auga apie 700 metų amžiaus, 26,7 m aukščio, 2,2 m skersmens ir 7 m apimties Buivėnų ažuolas, 1960 m. paskelbtas gamtos paminklu. Akmenytės

¹ http://lt.wikipedia.org/wiki/Kupiškio_apskritis.

² *Ten pat.*

³ <http://www.birzuparkas.lt/apie-parka/priskirtos-saugomos-teritorijos>.

šaltinis yra ypatingas savo atsiradimo istorija. 1951–1952 m. Kupiškio miesto gelmės buvo tirtos giliais gręžiniais, kurie pasiekė viršutinio devono Šventosios svitos uolienas. Šis šaltinis sruvena iš 88,31 m gylio, tuomet išgręžto gręžinio žiočių. Prieš tai šaltinis tryško iš maždaug 3 m ilgio ir 1,5 m pločio duburio, įsiterpusio į Lėvens upės krantą ir vos kelių metrų ilgio upeliu išsiliejusio į upės tėkmę. Šaltinio vandens temperatūra 7 °C, o debitas 4 l/s. Šis hidrogeologinis gamtos paveldo objektas atspindi Kupiškio krašto gamtinę įvairovę. Kupiškio seniūnijos Visgiūnų kaime, dešinėje Kupiškio–Palėvenėlės kelio pusėje, netoli smėlio karjero, Lėvens upės slėnio dešinėje pusėje, iš gelmių išsilieja gėlo vandens Visgiūnų šaltinis, kurio debitas apie 259 m³ per parą. Tai hidrokarbonatinio magnio–kalcio tipo vanduo, kurio mineralizacija 315 mg/l. Šis šaltinis yra įregistruotas Lietuvos saugomų šaltinių ir versmių sąrašė.

Gana vertingas yra šalia 1665 m. įsteigto Noriūnų dvaro esantis **parkas**, Krioklio upelio šlaite įkurtas XVIII a. pabaigoje–XIX a. pradžioje, užimantis apie 21,3 ha plotą. Parke tyvuliuoja 4 tvenkiniai. 1984 m. parke inventorizuota 1 704 vienetai 38 rūšių bei veislių medžių ir krūmų⁴. Apie 80 % visų medžių sudaro vietinės kilmės medžiai – mažalapės liepos (*Tilia cordata*), paprastieji klevai (*Acer platanoides*), paprastieji uosiai (*Fraxinus excelsior*), kalninės guobos (*Ulmus glabra*), baltalksniai (*Alnus incana*). Patys galingiausi ir aukščiausi (skersmuo – per 1 m, aukštis – iki 30 m) yra paprastieji klevai ir paprastieji uosiai. Tiesa, šiuo metu rūšinė sudėtis šiek tiek pakitusi, vėtrų ir ligų sunaikinta dalis šimtamečių uosių, klevų ir guobų. 1984 m. parke inventorizuota 22 svetimžemių medžių ir krūmų rūšys, iš kurių patys išpūdingiausi – keliolika europinių maumedžių (*Larix decidua*), pasiekusių apie 30 m aukščio, gražus balzaminis kėnis (*Abies balsamea*) bei 25–30 m aukščio sibiriniai maumedžiai (*Larix sibirica*). Iš introdukuotų krūmų parką džiugina paprastosios alyvos (*Syringa vulgaris*), darželiniai jazminai (*Philadelphus coronaria*), baltauogės meškytės (*Symphoricarpos albus*), šermukšnialapės lanksvūnės (*Sorbaria sorbifolia*) ir kt.

Iš natūralių biotopų Kupiškio valsčiuje bene natūraliausi, mažiausiai paveikti žmogaus veiklos yra **miškai**. 2007 m. Kupiškio urėdijoje miškotvarka inventorizavo 33 351 ha miškų, iš jų valstybinės reikšmės – 13 442 ha (40,3 %, Kupiškio rajone – 12 789 ha, urėdijos valdomų nevalstybinės reikšmės miškų – 73 ha (0,2 %), privačių miškų – 14 073 ha (42,2 %), nuosavybės teisei atkurti skirtų miškų – 5 598 ha (16,8 %), kitų naudotojų miškų – 165 ha (0,5 %) ⁵. Buvusio Kupiškio valsčiaus teritorijos miškai beveik sutampa su Kupiškio girininkijos, užimančios 2 416 ha plotą, ribomis. Aplink Kupiškio miestą, maždaug buvusio valsčiaus teritorijoje, plyti keletas didesnių ar mažesnių miškų. Kiek didesnis iš jų – Mirabelio miškas, kuriame 1997 m. yra įsteigtas **Vainišio valstybinis pedologinis draustinis** (plotas 98 ha), siekiant išsaugoti Nemunėlio–Nevėžio aukštupių lygumos velėninius jaurinius glėjinius priemolio dirvožemius. Prie Lėvens tarp Kupiškio ir Noriūnų plyti nedidelis Vaideginės miškas, link Alizavos – miškas Laičpievis, tarp miesto ir Šnipeliškių kaimo – Slavinčiškio miškas. Šepetos pelkę supa Augulio, Medinos ir Vidugirių miškai, kitapus Šepetos plyti miškas Juodynas. Rajono

⁴ Isokas G. Kupiškio rajonas, *Lietuvos gamtos paminklai*, Vilnius, 1995.

⁵ <http://www.kupmu.lt/miskotvarka>.

(panašus ir buvusio valsčiaus) miškingumas – 29,4 %. Didžiausią plotą užima beržynai – 9 575 ha, 33 % visų medynų ploto, ir eglynai – 6 723 ha, 23 % visų medynų ploto⁶. Kitoks medynų plotų pasiskirstymo pagal vyraujančias medžių rūšis santykis valstybinės reikšmės miškuose – čia vyrauja eglynai – 3 558 ha, 32 % medynų ploto, beržynai užima 3 040 ha, 28 % medynų ploto, juodalksnynai ir drebulynai – po 7 %. Nedideli kietųjų lapuočių medynų plotai – beveik 2 %. Bendras medienos tūris – 5,69 mln. m³, valstybiniuose miškuose – 2,14 mln. m³. Kupiškio miškų urėdijos miškų pasiskirstyme miškų grupėmis didžiausią dalį užima IV grupės miškai – 88 % viso ploto, I grupės miškų nėra, II grupės miškai užima 9 %, III – 3 % ploto⁷.

Kupiškio valsčiaus teritorijoje auga visos Lietuvoje natūraliai augančios medžių rūšys, išskyrus skroblus. Nors dauguma Kupiškio valsčiaus miškų yra mišrūs, pasitaiko atskirų sklypų ir net kvartalų su grynais medynais. Pakankamai išplitę kiškiakopūstiniai-plačialapiniai **eglynai**. Medžių arde grynuose eglynuose vyrauja eglės, pavieniui auga drebulės ir ažuolai (mišriuose eglynuose tarp eglių auga ir pušys, priklausomai nuo vietovės, nuo kelių iki maždaug 50 %; medynų padengimas – 70–80 %). Pomiškis retas, auga pavienės eglės, drebulės, klevai, ažuolai. Trake (projekcinis padengimas – nuo 5 iki 50 %) auga lazdynai (*Corylus avellana*), sausmedžiai (*Lonicera xylostemma*), šermukšniai (*Sorbus aucuparia*). Žolinė danga (projekcinis padengimas iki 70–80 %) gana vešli, nuolat augančios rūšys: paprastieji kiškiakopūščiai (*Oxalis acetosella*), dvilapės medutės (*Maianthemum bifolium*), triskiautės žibuoklės (*Hepatica nobilis*), geltonžiedžiai šlamučiai (*Galeobdolon luteum*), paprastosios rykštenės (*Solidago virga-aurea*), krūmokšninės žliūgės (*Stellaria holostea*). Dažnokai aptinkamos ir garšvos (*Aegopodium podagraria*), kelminiai ir smailialapiai paparčiai (*Dryopteris filix-mas* et *Dryopteris carthusiana*)⁸. Iš viso eglynuose aptinkama apie 50 žolinių augalų rūšių. Samanų danga nepastovi, vyrauja bukosios gražiasnapės (*Eurhynchium angustirete*), gulsčiosios lapūnės (*Plagiomnium affine*), melsvėjančiosios mnijos (*Mnium stellare*), skrotelinės rožiasamanės (*Rhodobryum roseum*). Eglynai laikomi vienais grybingiausių miškų. Jaunuolynuose gausiai dygsta vertingiausi grybai: eglyninės rudmėsės (*Lactarius deterrimus*) ir tikriniai baravykai (*Boletus edulis*), senuose eglynuose – rudkepuriai aksombaravykiai (*Xerocomus badius*), miškiniai pievagrybiai (*Agaricus sylvaticus*), juosvieji piengrybiai (*Lactarius necator*), raudonkotės ūmėdės (*Russula rhodopoda*), gelsvosios stirnabudės (*Lepista gibba*), melsvosios ir aleksandro tauriabudės (*Clitocybe odora*, *C. alexandri*). Mirabelio miške pavyko aptikti ir į Lietuvos raudonąją knygą įrašytų geltonųjų piengrybių (*Lactarius scrobiculatus*).

Kupiškio apylinkių miškuose **beržynai** auga nedideliais plotais tiek sausose smėlėtose, tiek šlapiose vietose, durpžemyje, savaimė išplinta kirtavietėse. Paprastai beržynai yra savaiminiai, išaugę buvusių eglynų ar beržynų vietose, jauni – buvusių žemės naudmenų plotuose.

Medžių arde, be vyraujančių beržų, auga pavienės arba grupelėmis pušys, eglės, drebulės. Trake vyrauja lazdynai, šermukšniai, šaltekšniai, sausmedžiai. Tankioje ir įvairiarūšėje žolių dangoje

⁶ Ten pat.

⁷ Ten pat.

⁸ Obelevičius S. 2012–2013 metų dalies Kupiškio rajono, buvusio valsčiaus lauko tyrimų medžiaga. Rankraščiu naudotasi straipsnyje; *Lietuvos TSR flora*, Vilnius, t. I–VI, 1959–1980.

vyrauja kiškiakopūščiai, europinės pipirlapės (*Asarum europaeum*), triskiautės žibuoklės (*Hepatica nobilis*), krūmokšninės žliūgės (*Stellaria nemorosa*). Vietomis ploteliuose vyrauja garšvos (*Aegopodium podagraria*), pakalnutės (*Convallaria majalis*). Samanų danga neišsivysčiusi. Nedideliais ploteliais auga tribriaunės kerėžos, bukosios gražiasnapės (*Eurhynchium angustirete*), skrotelinės rožiasamanės (*Rhodobryum roseum*), gulsčiosios lapūnės (*Plagiomnium affine*). Beržynuose pasitaiko apyrečių augalų: kiaušininės dviguonės (*Listera ovata*), dvilapės blandys (*Platanthera bifolia*), smulkialapiai vikiai (*Vicia tenuifolia*). Šlapiose vietose esančiuose beržynuose nuolat aptinkamos žilosios viksvos (*Carex canescens*), garbanotieji dagiai (*Carduus crispus*) ir kt. Beržynus puošia nuodingos paprastosios musmirės (*Amanita muscaria*). Juose gausu valgomųjų grybų: juosvažvynių raudonviršių (*Leccinum versipelle*), kislųjų raudonviršių (*Leccinum variicolor*), lepšių (*Leccinum scabrum*), pūkuočių (*Lactarius torminosus*), paprastųjų ir glebiųjų piengrybių (*Lactarius trivialis*, *L. vietus*), tikrųjų, pilkšvagelsvių, dvokiančiųjų ūmėdžių (*Russula vesca*, *R. fellea*, *R. fotens*) ir kitų grybų rūšių.

Baltalksnyų trake auga lazdynai, šalteksniai, sausmedžiai, raudonieji ir juodieji serbentai, ievos, rečiau – europiniai ožekšniai (*Evonymus europaeus*), raudonosios sedulos (*Cornus sanguinea*), dygiosios šunobelės (*Rhamnus cathartica*), juosvasis gluosnis (*Salix myrsinifolia*). Dažnas aplink medžius ir krūmus besivyniojantis apynys (*Humulus lupulus*). Po baltalksniais veši azotamėgiai augalai: paprastųjų gervuogių (*Rubus caesius*), didžiųjų dilgėlių (*Urtica dioica*) ir garšvų (*Aegopodium podagraria*) sąžalynai, garbanotieji dagiai (*Carduus crispus*), paprastieji kiečiai (*Artemisia vulgaris*), paprastosios sprigės (*Impatiens noli-tangere*), didžiosios ugniažolės (*Chelidonium majus*), krūminiai builiai (*Anthriscus sylvestris*).

Lėvens pakrantėse, derlinguose sąnašiniuose dirvožemiuose pasitaiko grynų ar su baltalksnių priemaiša **gluosnyų**. Medžių arde auga baltalksniai (*Alnus glutinosa*), trapieji ir baltieji gluosniai (*Salix fragilis* et *Salix alba*) bei žilvičiai (*Salix viminalis*). Trake vyrauja paprastosios ievos (*Padus avium*), nuolat, nors negausiai auga juodieji serbentai (*Ribes nigrum*), europiniai ožekšniai (*Euonymus europaeus*), purpuriniai ir krantiniai gluosniai (*Salix purpurea* et *Salix triandra*). Žolinėje dangoje (projekcinis padengimas iki 90 %) vyrauja juodvaisės gervuogės (*Rubus caesius*), garšvos (*Aegopodia podagraria*), miškinės žliūgės (*Stellaria nemorum*), kvapieji gurgždžiai (*Chaerophyllum aromaticum*), neretos dilgėlės (*Urtica dioica*), šliaužiančiosios tramažolės (*Glechoma hederacea*), dėmėtosios ir raudonžiedės notrelės (*Lamium maculatum* et *Lamium purpureum*), miškinės ir krūmokšninės žliūgės (*Stellaria nemorosa* et *Stellaria holostea*), šliaužiančiosios šilingės (*Lysimachia nummularia*).

Kupiškio valsčiaus miškuose **drebulyų** nedaug, tačiau pavieniui ar grupelėmis drebulių pasitaiko kituose medynuose, ypač eglynuose, rečiau – baltalksnyuose. Drebulynuose, be vyraujančių drebulių, auga pavienės eglės, beržai. Retokame trake vyrauja lazdynai. Žolynas retokas, vyrauja kiškiakopūščiai, krūmokšninės žliūgės (*Stellaria nemorosa*). Vietomis ploteliuose gausiai auga garšvos (*Aegopodium podagraria*), geltonžiedžiai šlamučiai (*Galeobdolon luteum*), varpotosios juodžolės (*Actaea spicata*). Samanų danga neišsivysčiusi. Drebulynuose gausu grybų. Čia auga raudonviršiai (*Leccinum auranticum*), įvairūs piengrybiai (*Lactarius* sp.), geltonrudžiai baltikai (*Tricholoma flavobrunneum*), guotės (*Hygrophorus* sp.) ir kiti.

Vis dėlto didžiausius Kupiškio valsčiaus miškų plotus užima mišrūs medynai, kur kartu su spygliuočiais (paprastai eglėmis, rečiau – pušimis) auga ir lapuočiai. Vienuose sklypuose vyrauja beržai, kituose – drebulės, rečiau ažuolai ar uosiai. Tarp jų kai kur išimaišo pavienės vinkšnos, kalninės guobos, paprastieji klevai, mažalapės liepos. Krūmų arde taip pat yra didelė įvairovė, dažniausiai aptinkami lazdynai, šermukšniai, šalteksniai, rečiau auga paprastieji sausmedžiai, putinai, šunobelės, dar rečiau – mirtinai nuodingi raudonžiedžiai žalčialunkiai (*Daphne mezereum*). Įspūdingiausi šie miškai pavasarį, kai, dar medžiams nesulapojus, įvairiaspalviu kilimu žemę nudažo pavasariniai efemeroidai; triskiautės žibuoklės (*Hepatica nobilis*), tamsialapės plautės (*Pulmonaria obscura*), baltažiedės (*Anemone nemorosa*) ir geltonžiedės plukės (*Anemone ranunculoides*), paprastosios vištapienės (*Gagea lutea*), pražangialapės blužnutės (*Chrysosplenium alternifolium*), pavasariniai pelėžirniai (*Lathyrus vernus*), puošniosios (*Viola mirabilis*), miškinės (*Viola reichenbachiana*) ir rivino (*Viola riviniana*) našlaitės, krūmokšninės žliugės (*Stellaria holostea*), lazdynus parazituojančios gegužinės žvynasaknės (*Lathraea squamaria*), kašubiniai (*Ranunculus cassubicus*) ir vilnotieji (*Ranunculus lanuginosus*) vėdrynai. Šiame gėlių kilime netgi ir tuo metu dygstantys grybai – austriškosios plačiataurės (*Sarcoscypha austriaca*) yra nepaprastai ryškiai raudonos spalvos. Tiesa, tarp ryškiaspalvių žiedų pasitaiko ir kuklių augaliukų. Tuomet neišvaizdžiais žiedais žydi miškinės (*Carex sylvatica*) ir pirštuotosios (*Carex digitata*) viksvos, daugiamėčiai laiškieniai (*Mercurialis perennis*), nusvirusiosios striepsnės (*Melica nutans*), miškinės sorokės (*Milium effusum*) ir kt. Tačiau praėjus mėnesiui, dviem, sulapojus medžiams, ryškiaspalvio žiedų kilimo nelieka, dalies pavasario efemeroidų jau vidurvasarį nebelieka nė lapų, tik požeminiai šakniastiebiai ir šaknys. Šiuos augalus nustelbia vešli žolinė augalija: garšvos (*Aegopodium podagraria*) ir dilgėlės (*Urtica dioica*), miškiniai lendrūnai (*Calamagrostis arundinacea*), įvairios paparčių rūšys (kelminiai (*Dryopteris filix-mas*), smailialapiai (*Dryopteris carthusiana*), skėstalapiai (*Dryopteris dilatata*) ir kt. Tarp jų auga krūminiai kupoliai (*Melampyrum nemorosum*), miškinės zuiksalotės (*Mycelis muralis*), ožkabarzdžiai asiūkliai (*Equisetum pratense*), trigyslės smiltagraibės (*Moehringia trinervia*), miškinės girūnės (*Sanicula europaea*), žemuogės (*Fragaria vesca*), šuniniai elymai (*Elymus caninus*) ir kt.

Pievos

Natūralios pievos Lietuvoje, aišku, ir Kupiškio valsčiuje yra labiausiai pažeisti, XX amžiuje dėl melioracijos, intensyvios ūkinės veiklos beveik sunaikinti biotopai. Natūralių pievų fragmentai išlikę tik upių pakrantėse. Lėvens upės pakrantėse yra išlikusių nedidelių fragmentų natūralių pievų – eutrofinių aukštųjų žolynų ir aliuvinių pievų. Tiesa, šie biotopai nėra vizualiai labai patrauklūs, nes žolynuose vyrauja aukšti, azotamėgiai augalai – pelkinės vingiorykštės (*Filipendula ulmaria*), vaistiniai valerijonai (*Valeriana officinalis*), garbanotieji dagiai (*Carduus crispus*), kvapieji gurgždžiai (*Chaerophyllum aromaticum*), kanapiniai kemerai (*Eupatorium cannabinum*), plaukuotosios ožkarožės (*Epilobium hirsutum*), raudoklės (*Lythrum salicaria*).

Apie 20 metų nevykdant ūkinės veiklos, nedirbamos žemės, kultūrinės pievos renatūralizuojasi ir kai kur net sunku susekti, jog tai ne natūralios pievos. Ties Palėvenės viensėdija, Lėvens šlaituose vyrauja natūralioms pievoms būdingi

augalai: keturbriauniai čiobreliai (*Thymus pulegioides*), smiltyniniai lendrūnai (*Calamagrostis arundinaceus*), retokos Lietuvoje paprastosios karlinos (*Carlina vulgaris*), paprastosios jonažolės (*Hypericum perforatum*), kiškio ašarėlės (*Briza media*), mažosios ožiažolės (*Pimpinella saxifraga*), pakrūminės (*Centaurea jacea*) ir didžiagraižės bajorės (*Centaurea scabiosa*), kalninės viksvos (*Carex montana*), dirvinės buožainės (*Knautia arvensis*), vanaginiai kartyliai (*Picris hieracioides*), tankiažiedžiai katilėliai (*Campanula glomerata*), kvapiosios gardūnytės (*Anthoxanthum odoratum*), baltagalvės (*Leucanthemum vulgare*), paprastosios kraujažolės (*Achillea millefolium*), gumbuotieji vėdrynai (*Ranunculus bulbosus*), saldžialapės kulkšnės (*Astragalus glycyphyllos*), pieviniai pūteliai (*Tragopogon pratensis*) ir kt. Kad tai ne autochtoninės bendrijos, išduoda tik tokie čia augantys augalai kaip dirviniai vijokliai (*Convolvulus arvensis*), paprastosios kiaulpienės (*Taraxacum officinalis*), sulaukėję pastarnokai (*Pastinaca sativa*), mėlynžiedės liucernos (*Medicago sativa*) ir kt.

Kitokios sudėties besinatūralizuojančios pievos yra ties Laukmiškių kaimo kapinaitėmis. Pievoje vyrauja raudonieji dobilai (*Trifolium pratense*), paprastosios šunažolės (*Dactylis glomerata*), pakrūminės bajorės (*Centaurea jacea*), kiškio ašarėlės (*Briza media*), pieviniai linai (*Linum catharticum*), vienagraižės kudlės (*Pilosella officinarum*), rudeninės snaudalės (*Leontodon autumnalis*), paprastosios jonažolės (*Hypericum perforatum*), pievinės rasakilos (*Alchemilla xanthochlora*), dirvinės buožainės (*Knautia arvensis*). Tarp jų pavieniais egzemplioriais auga ankstyvieji šalpusniai (*Tussilago farfara*), dygiosios usnys (*Cirsium vulgare*), paprastosios kiaulpienės (*Taraxacum officinalis*), snaudalinės džiūgūnės (*Hypochaeris radicata*), dirviniai vijokliai (*Convolvulus arvensis*), apyninės liucernos (*Medicago lupulina*), sulaukėję, „pabėgę“ iš kapinaičių šiurpiniai gvazdikai (*Dianthus barbatus*), siauralapės krapažolės (*Euphorbia cyparissias*), paprastieji sinavadai (*Aquilegia vulgaris*). Įdomių augalų rūšių galima aptikti išeksploatuotuose karjeruose. Palėvenėlėje karjere auga Lietuvoje ne taip dažnai sutinkami augalai: skėtinės (*Centaureum erythraea*) ir gražiosios širdažolės (*Centaureum pulchellum*), pelkiniai skiautalūpiai (*Epipactis palustris*), sulaukėję dygliuotieji šaltalankiai (*Hippophae rhamnoides*).

Gamtos stebuklas – Šepeta

Pelkės, tarp jų ir Šepetos, senovės lietuviams buvo ne tik akivarais gąsdinantys ekotopai. Jos džiugino žmonių širdį gėrybių gausa. Apylinkių gyventojai čia nuo vidurvasario būriais traukdavo uogų rinkti: mėlynių ir keptų obuolių skonį primenančių tekšių, vaivorų (girtuoklių), bruknių, vėliausiai, o kartais netgi pavasarį – spanguolių. Uogos buvo ne tik valgomos šviežios, bet ir naudojamos uogienėms virti. Spanguolių dėdavo į rauginamus kopūstus, o kokios Kūčios be spanguolių kisieliaus? Pelkės traukė ir grybautojus, nes jose auga grybautojų mėgstamos lepšės (*Leccinium scabrum*), į jas panašūs, pilkšva kepurele palšieji raudonviršiai (*Leccinium holopus*), pelkiniai kazlėkai (*Suillus flavidus*), rečiau rinko sūdymui skirtus grybus: kimininius, samaninius, kamparinius, baltagaurius (*Lactarius sphagnetii*, *L. helvus*, *L. camphorathus*, *L. pubescens*) piengrybius, geltonas auksiškąsias ūmėdes (*Russula claroflava*), o kartais ir kartokas pelkines ūmėdes (*Russula paludosa*).

Viena didžiausių vertybių buvo baltosios samanos – kiminai. Jas karų ir nelaimių atvejais liaudies medicina naudojo kaip tvarsliavą. Apysausius kiminus

klodavo tarp statomo namo ar ūkinių pastatų sienojų, į langų plyšius. Džiūdami kiminai plečiasi ir gerai užpildo visus plyšius. Šios samanos sugeria 20–30 kartų daugiau vandens negu sveria sausos. Išdžiovinti kiminai buvo tarsi liaudiškas sauskelnių prototipas, nes vietos gyventojai vaikelį dėdavo į odinį ar kailinį maišą su gerai išdžiovintais kiminiais. Tarp kiminų sandėliuojami obuoliai, kriaušės ir daržovės puikiai išsilaikydavo visą žiemą.

Senieji Šepetos pelkės pakraščių gyventojai pasakojo, kad kadaise pelkėje kirbėte kirbėjo žalčių ir gyvačių. Gyvačių gaudymas net buvęs tam tikras užsiėmimas: jas virtas šerdavo kiaulėms „apetitui gerinti“ ir dar kažin kokioms ligoms gydyti. Būdavo, kad iškeptas ant laužo gyvates kai kas net valgydavo. Dar dažniau buvo galima paragauti naminukės, užpiltos ant gyvačių. Tokia egzotika buvo galima pasivaišinti netgi XX a. pabaigoje (o gal ir dabar kai kur?). Išeivijos rašytoja Nijolė Junkutė, vaikystėje gyvenusi Kupiškyje, Šepetos pelkei suteikia ir kiek patrauklesnių spalvų: esą tai buvusi natūrali priebėga tiems, kurie jau neturėjo kur slėptis. 1940 m. birželio 14 d. Lietuvoje prasidėjus trėmimams, Šepetoje žmonės ant liulančių samanų tikėjosi išlikti. Prisiminus dar senesnius laikus, pasakojama, jog pelkė slėpė žmones kryžiuočių antpuolių metais, pelkė gelbėjo karų ir marų metais⁹.

Šepetos pelkės viliojo mokslo žmones. Pelkę XX a. pradžioje ir viduryje tyrinėjo žinomi šalies pelkėtyrininkai, botanikai Erikas Purvinas ir prof. Kazys Brunza. 1939 m. prof. V. Vilkaitis sudarė įvairių mokslo sričių tyrėjų grupę, pasiryžusią ištirti Kupiškio apylinkėse esančią Šepetos pelkę, kuri pradėta sausinti ir kurioje buvo kasamos durpės. Kompleksinius tyrimus atliko žymūs to meto mokslininkai V. Vilkaitis, V. Ruokis, K. Brunza, M. Žemaitis ir jaunas E. Purvinas. Pelkėtyros, hidrografijos, geobotanikos, dirvožemio tyrimų rezultatai buvo paskelbti monografijoje atskirame Akademijos metraščio tome (Žemaitis ir kt., 1940). Deja, didesnė „Šepetos“ monografijos tiražo dalis žuvo per karą. Šio darbo vadovas prof. V. Vilkaitis buvo ištremtas į Sibirą. Šepetos aukštapelkio monografija 1940 m. išspausdinta Žemės ūkio akademijos metraštyje¹⁰ (t. 13, sąs. 4). Knygos redaktorius ir vienas autorių Kazys Brunza, žymus botanikas ir mikrobiologas, rašo ir ne itin romantiškus dalykus: esą Šepetos pelkėje būdavo „paneriami“ pakaruokliai, o seniau ir vagys.

Gamtininkas Tadas Ivanauskas siūlė Šepetos pelkę paskelbti gamtos rezervatu, mat ten veisėsi itin reti tundros paukščiai – baltieji tetervinai (žvyrės), taip pat gervės ir kiti reti paukščiai, auga tundrų reliktas beržas karužis (*Betula nana*). Pastarąjį tundrai būdingą augalą dar galima pamatyti pelkėje užaugantį iki 1,2–1,5 m, o baltieji tetervinai išnyko galutinai. Šepetos pelkėje esama durpyno, kuriame yra apie 50 mln. m³ durpių. Ištekčiai buvo pradėti tyrinėti dar 1921 m., vėliau tyrimai tęsti 1938 m., taip pat 1954–1956 m. Durpės pradėtos kasti nuo 1936 m. „Lietuvos TSR floroje“ (t. III) rašoma, kad beržas keružis (*Betula nana*) yra paplitęs Šepetos pelkės didesnėje dalyje. Taip pat, sprendžiant iš herbarinių duomenų, Šepetos pelkėje augo ir liekniniai beržai (*Betula humilis*). Tad Šepetos pelkė, ko gero, buvo vienintelė vieta Lietuvoje, kur augo visos 4 šalyje paplitusios beržų

⁹ Zemlickas G. Gamtos stebuklas – Šepeta, *Mokslo Lietuva*, 2009, bal. 23, nr. 8.

¹⁰ *Mokslo Lietuva*, 2003, lapkr. 6–gruodžio 3, nr. 20.

rūšys. Dar daugiau, profesorius K. Brunza nurodo, kad Šepetos pelkėje aptinkami plaukuotojo ir keružio beržų (*Betula pubescens* x *B. nana*) bei keružio ir liekninio beržų (*Betula nana* x *B. humilis*) hibridai¹¹. Deja, eksploatuojant Šepetos pelkę, regis, jau nebeliko ne tik, ko gero, vienintelių Lietuvoje beržų hibridų, nebepavyko aptikti ir liekniųjų beržų, nors galbūt pavieniai krūmeliai dar kur nors ir glaudžiasi neišekspluotuojuose pelkės pakraščiuose. Kol kas išlikę tik beržai keružiai (*Betula nana*), kurių populiacija kasmet mažėja dėl durpyno eksploatacijos, mat šiuo metu durpynas būtent ir plečiasi beržo keružio augavietės link. Šiuo metu didžioji Šepetos pelkės dalis paversta eksploatuojamu durpynu, kurio teritorija 1 072 ha. Dalis durpyno plotų (160 ha) apaugę mišku, kur formuojasi jaunuolynai. Neišekspluotuojuose durpyno dalyje vyrauja paprastosios pušies pelkinės formos (*nana*, *uliginosa* ir *litwinowii*) ir plaukuotieji berželiai (*Betula pubescens*). Beržo keružio augimo vietoje medžių arde vyrauja skurdžios pušelės ir plaukuotieji bei karpotieji beržai, auga pavienės drebulės (*Populus tremula*). Krūmų ir krūmokšnių arde vyrauja viržiai (*Calluna vulgaris*), juodosios varnauogės (*Empetrum nigrum*), tekšės (*Rubus chamaemorus*) ir pelkiniai gailiai (*Ledum palustre*), tarp jų išimaiso beržų keružių, juosvųjų (*Salix myrsinifolia*) ir ausytųjų (*Salix aurita*) gluosnių, siauralapių balžuvų (*Andromeda polifolia*), driekiasi paprastųjų spanguolių (*Oxycoccus palustris*) stiebeliai su uogų karoliukais ir vienintelio žolinio augalo – kupstinio švylio (*Eriophorum vaginatum*) kerai. Kitose vietose tarp kitų krūmokšnių auga durpyniniai bereiniai (*Chamaedaphne calyculata*), vyrauja viržių ir vaivorų sąžalynai. Tačiau aukštapelkėse vyraujantys augalai yra samanos, ištaisai padengiančios durpingą dirvožemį. Vyrauja įvairios kiminių rūšys: siauralapiai (*Sphagnum angustifolium*), rudieji (*Sphagnum fuscum*), magelaniniai (*Sphagnum magellanicum*), Varnstorfo raudonieji (*Sphagnum rubellum*) ir kt. Tik kur ne kur įsiterpia pelkinė tranšė (*Aulacomnium palustre*), žaliuoja durpyninio gegužlinio (*Polytrichum strictum*) kupstelis. Įdubimuose, kur daugiau drėgmės, tarp kiminių auga baltųjų saidrų (*Rhynchospora alba*) sąžalynai, alpinės kūlingės (*Trichosporum alpinum*), svyruoklinės viksvos (*Carex limosa*), pelkinės liūnsargės (*Scheuchzeria palustris*), vabzdžius gaudančios apskritalapės (*Drosera rotundifolia*) bei ilgalapės saulašarės (*Drosera anglica*).

Aukštapelkėje ir durpyno pakraščiuose, be beržų keružių, aptinkamos, tiesa, labai retai (pastebėta vos po keletą egzempliorių) dar 3 į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos augalų rūšys: raudonosios (*Dactylorhiza incarnata*), baltijinės gegūnės (*Dactylorhiza longifolia*) ir siauralapės gegūnės (*Dactylorhiza traunsteineri*), kandidatai į Lietuvos raudonąją knygą – mūsų šalyje retesni augalai: paprastoji tekšė (*Rubus chamaemorus*), miškinis pataisas (varinčius) (*Lycopodium annotinum*), paprastasis burbulis (*Trollius europaeus*). Herbarų, nepatvirtintais duomenimis, Šepetoje augo (o gal ir tebeauga) dar dvi į Lietuvos raudonąją knygą įrašytos augalų rūšys: patvankinis pataisiukas (*Lycopodiella inundata*) ir paprastoji tuklė (*Pinquicula vulgaris*).

Pelkės pakraštyje esančiuose šilaraisčiuose, medžių arde, vyrauja paprastosios pušys, plaukuotieji ir karpotieji beržai, pasitaiko drebulių ir paprastųjų eglių (*Picea abies*). Krūmų arde auga šaltekšniai (*Frangula alnus*), avietės (*Rubus idaeus*), pasitaiko paprastųjų pu-

¹¹Navasaitis M. *Dendrologija*, Vilnius, 2004, p. 352. Cituojamas K. Brunza, 1959.

tinų (*Viburnum opulus*). Žolinėje ir puskrūmių dangoje durpyno pakraščiuose auga durpingiems miškams būdingi augalai. Be minėtų vaivorų ir gailių, veši mėlynės (*Vaccinium myrtillus*), bruknės (*Vaccinium vitis-idaea*), paprastosios žemuogės (*Fragaria vesca*), paprastosios vanagės (*Hieracium vulgatum*), žilosios viksvos (*Carex cinerea*), apskritalapės kriaušlapės (*Pyrola rotundifolia*). Pievoms būdingi augalai išikuria pažeistose vietose (siauralapis lendrūnas (*Calamagrostis canescens*), stačioji briedgaurė (*Nardus stricta*), pievinė miegalė (*Succisa pratensis*), tankiažiedis katilėlis (*Campanula glomerata*), pievinis katilėlis (*Campanula patula*), šilinis dobilas (*Trifolium medium*), dirvoninė viksva (*Carex viridula*), pagrioviais veši liekniniai viksvameldžiai (*Scirpus sylvaticus*), gelsvalapės usnys (*Cirsium oleraceum*) ir kitos žolės.

Vandens augalija

Dabartiniai vandens plotai visiškai skiriasi nuo tos situacijos, kai Lietuva buvo suskirstyta į valsčius. Tuomet pagrindiniai vandens telkiniai buvo pratekantis Lėvuo ir į jį įtekančių upelių tinklas bei nedidelės ūkininkų iškastos kūdros. Tarp miesto ir Pyragių telkšojo nedidelis Indubo ežerėlis, iš kurio į Lėvenį tekėjo Lazdynupis, miesto pakrašty mažučiuokas užpelkėjęs Varležeris, tarp Drūlėnų ir Žiūriškių kaimų, miškelyje taip pat mažutis ežerėlis Žiūra, kitas toks pat mažas ežerėlis tokiu pat pavadinimu telkšojo šalia Palėvenės. Per miestą tekėjo ir tebeteka Kupa. Sovietmečiu melioracija, intensyvi ūkinė veikla situaciją pakeitė iš esmės, buvo sunaikinti vienkiemiai ir ten buvusios ajerais kvepiančios kūdros, nedideli upeliukai, o didesni paversti melioracijos grioviais. 1984 m. patvenkus Lėvens upę, 110 km nuo jos žiočių, jos slėnyje, 1986 m. susiformavo didelis tvenkinys, vietos gyventojų neretai vadinamas Kupiškie mariomis. Tai ketvirtas pagal dydį dirbtinis vandens telkinys Lietuvoje. Tvenkinio plotas – 828 ha, į šiaurinę pusę nusidriekęs 19,9 km. Yra 2 pusiasaliai (Uošvės liežuvis ir Jutkonių) ir 2 salos (3,1 ir 8,6 ha ploto). Kranto linija mažai vingiuota. Marių dugne liko senasis kelias Zuntė–Palėvenėlė, buvo iškelti keli vienkiemiai. Į marias, be Lėvens, įteka Juodupė, Mituva, Ožkalaukis, Rakštupis, Šiekštė¹². Kupiškie apylinkėse patvenkus upelius ar išeksploatavus karjerus, atsirado ir kitų dirbtinių vandens telkinių.

Nors vandens telkiniai gana įvairūs (Kupiškie marios, ežerėliai, kūdros, karjerai, tvenkiniai, upės), vandens augalų rūšinė sudėtis yra gana nedidelė, nes daugelis vandens telkinių labai jauni. Todėl bene pati turtingiausia vandens augalų rūšių yra Lėvens upė, kurioje ryškiausia sekliųjų vandens augalų juosta. Joje dominuoja vandeninių monažolių (*Glyceria maxima*) sąžalynai. Kartu auga nendrių dryžučių (*Typhoides arundinacea*) sąžalynai, pavieniai skėtiniai bėžiai (*Butomus umbellatus*), pelkiniai čeriukai (*Roripa amphibia*), gyslotiniai dumblialiaiškiei (*Alisma plantago-aquaticum*), nedidelės paprastųjų šurpių (*Sparganium emersum*) grupės. Vandens lelijų juosta skurdi. Joje dažniau pasitaiko tik paprastosios lūgnės (*Nuphar luteum*) ir plūduriuojančiosios plūdės (*Potamogeton natans*). Tarp priekrantės žolių plūduriuoja plūduriuojantieji vandenplūkiei (*Hydrocharis morsus-ranae*), mažiausi Lietuvoje žiediniai augalai: daugiašaknės maurės (*Spirodella polyrrhiza*) ir mažosios plūdenos (*Lemna minor*).

¹²http://lt.wikipedia.org/wiki/Kupiškio_valsciūs;
[http://lt.wikipedia.org/wiki/Kupiškio_apskritis.](http://lt.wikipedia.org/wiki/Kupiškio_apskritis)

Kupiškio mariose vandens augalų juostos neryškios. Marių vandens augalija panaši į mezotrofiniams ežerams būdingą juostinių-fragmentinių užaugimą, kai aukštųjų helohidrofītų juostos beveik ištisinės, bet nimfeidų ir potameidų juostos fragmentiškos. Vandens augalai dėl gyvenimo būdo ypatumų yra labai įvairūs: vieni plūduriuoja vandens paviršiuje, kiti auga vandens telkinių dugne, o dar kiti – daugiau ar mažiau įsibridę į vandenį. Nesunku pastebėti, kad vandens telkiniuose augalai auga tam tikromis juostomis. Mikrofilų juostoje vandens storumėje plūduriuoja fitoplanktonas. Tai įvairūs mikroskopiniai melsvadumbliai, žaliadumbliai, titnagdumbliai. Karštomis vasaros dienomis mineralizuotuose vandenyse gausiai prisidauginus vienaląsčiams dumbliams, vanduo tampa žalsvai drumstas, sakoma, kad „vanduo žydi“.

Visiškai panirusių augalų (limneidų) juosta – tai vandens telkinio dugne augantys bentosiniai augalai, sudarantys savotiškas povandenines pievas. Lietuvoje šių augalų randama per 20 rūšių, o mariose pavyko aptikti 6 rūšis: samaną didžiąją drepanę (*Drepanocladus ssendtneri*) bei 1 rūšies žaliųjų siūlinių dumblių rūšį maurarykštę (*Cladophora aegagropila*).

Panertalapių augalų (potameidų), kartais literatūroje vadinamų plačialapių plūdžių juostos augalai panirę vandenyje, o virš vandens išlenda tik jų žiedai. Lietuvos vandenyse aptinkama per 25 šių augalų rūšys. Šioje juostoje Kupiškio mariose aptiktos 6 augalų rūšys. Tai 3 plūdžių rūšys: blizgančioji plūdė (*Potamogeton lucens*), šukinė plūdė (*Potamogeton pectinatus*), permautalapė plūdė (*Potamogeton perfoliatus*). Šioje juostoje mariose vandens augalai išplitę negausiai, pasitaiko liaudyje ragalapiu vadinama paprastoji nertis (*Ceratophyllum demersum*) ir varpotoji plunksnalapė (*Myriophyllum spicatum*). Iš Amerikos į Europą užnešta kanadinė elodėja (*Elodea canadensis*) reta, pasitaiko tik šalia maudyklų, aptikta įlankoje ties Jutkonimis.

Trečioji yra plūdurlapių augalų arba vandens lelijų (nimfeidų) juosta. Šios juostos augalų lapai plūduriuoja vandens paviršiuje, žiedai taip pat kyšo virš vandens. Šioje juostoje dominuoja lūgninių šeimos augalai lūgnės ir plūduriuojančiosios plūdės. Didžiojoje dalyje marių vandens lelijų juostos visai nėra, tik vietomis šioje juostoje auga paprastosios lūgnės (*Nuphar luteum*), ties Bagdonių poilsiaviete kartu su lūgnėmis – būdmainių rūgčių vandeninė forma (*Polygonum amphibium* var. *aquaticum*). Kartais paprastosios lūgnės (*Nuphar luteum*) sudaro mišrius sąžalynus kartu su plūduriuojančiomis plūdėmis (*Potamogeton natans*) ir paprastaisiais širpiais (*Sparganium emersum*). Į atskirą grupę išskiriami plūduriuojantys augalai (pleustofitai), kurie šaknimis neprisitvirtinę prie dugno. Tai – siūliniai dumbliai (mauragimbės), plūdenos ir kt. augalai. Kupiškio mariose ramiose įlankose retai aptinkamas plūduriuojantysis vandenplūkis (*Hydrocharis morsus-ranae*), trilypė plūdena (*Lemna trisulca*), retai išiterpiantys tarp povandeninių augalų.

Kupiškio mariose gauseni tik ketvirtosios nendrių-meldų, arba aukštųjų helohidrofītų juostos, augalai yra iki pusės panirę į vandenį. Nors šioje juostoje augalų rūšių nedaug, stambūs augalai sudaro didesnius ar mažesnius sąžalynus. Marių priekrantėje augančių helofītų juosta beveik ištisa ir pertraukta tik tose vietose, kur dar nespėjo susiformuoti arba kur yra dirbtinai pašalinta siekiant pagerinti poilsiavimo sąlygas. Šioje juostoje dominuoja vėjui atsparūs paprastosios

nendrės (*Phragmites australis*) sąžalynai. Vyrauja nendrynų bendrijos, tačiau pasitaiko ir nedidelės plačialapių švendrų (*Typha latifolia*; ties Virbališkiais) ir ežerinių maldų (*Schoenoplectus lacustris*) bendrijos. Vietomis pasitaiko nedideli balinių asiūklių (*Equisetum fluviatile*) ir pelkinių duonių (*Eleocharis palustris*) sąžalynai. Šioje juostoje tarp nendrių ir švendrų išimaišo pavienių vandeninių mėtų (*Mentha aquatica*), pelkinių vėdrynų (*Ranunculus lingua*) ir kitų augalų bei jų grupių. Šioje juostoje, kas paprastai nėra būdinga ežerams, keliose vietose (ties Bagdonių poilsiavieta ir kt.) auga ir užneštiniai augalai baliniai ajerai (*Acorus calamus*).

Penktąją juostą sudaro sekliji amfibiniai vandens augalai (hidrohelofitai). Jie gali augti vandenyje, tačiau jam nuslūgus, atsiduria sausumoje. Šioje juostoje yra pati didžiausia augalų įvairovė, ypač viksvų. Kai kuriose marių vietose, pavyzdžiui, įlankoje ties Jutkonimis, amfibinių augalų auga gana daug. Kupiškio mariose šioje juostoje aptikta apie 20 augalų rūšių. Tai 5 rūšių viksvos: dažnesnės, nedideliūs sąžalynus sudarančios snapuotosios (*C. rostrata*) ir lieknosios viksvos (*Carex gracilis*, sin. *C. acuta*), pavienės ar nedidelėmis grupėmis augančios šiurkščiosios (*C. pseudocyperus*), pūslėtosios (*C. vesicaria*) viksvos, taip pat pelkinės purienos (*Caltha palustris*), gyslotiniai dumblialaiškiai (*Alisma plantago-aquaticum*), geltonžiedžiai vilkdalgiai (*Iris pseudacorus*), baltosios smilgos (*Agrostis stolonifera*), nuodingosios nuokanos (*Cicuta virosa*), trilapiai puplaiškiai (*Menyanthes trifoliata*), skėtiniai bėžiai (*Butomus umbellatus*), nuodingieji vėdrynai (*Ranunculus sceleratus*), karklavijai (*Solanum dulcamara*), vandeninės rūgštynės (*Rumex hydrolapatum*), vandeniniai čeriukai (*Roripa aquatica*), vietomis (ties Vėžionių poilsiavieta ir kitur) guotais auga paprastieji šiurpiai (*Sparganium emersum*).

Kupiškio tvenkinio geografinė padėtis

Santa Neimaitė

Kupiškio tvenkinys yra Šiaurės rytų Lietuvoje, Kupiškio rajono Lėvens slėnyje, prie Kupiškio. Užtvankos vieta – 110 km nuo žiočių. Kupiškio tvenkinys kartu su Lėvens upe priklauso Mūšos baseinui. Šis dirbtinis tvenkinys yra didžiausias Šiaurės Lietuvoje ir trečias pagal dydį šalyje. Plotas – 828 ha, į šiaurę jos nusidriekusi 19,9 km. Bendras tūris – 33,183 milijonai m³¹. Iš Kupiškio tvenkinio išteka tik Lėvu, o įteka Lėvens, Juodupės, Mituvos, Ožkalaukio, Rakštupio ir Šiekštės upės.

Lėvens tvenkinys išpūdingas ne tik dydžiu, bet ir kraštovaizdžiu. Čia galima ne tik pamatyti, bet ir aplankyti dvi salas ir du pusiasalius. Pirmoji sala yra visai netoli Kupiškio, šalia pagrindinės Aukštupėnų poilsiovietės. Dėl neįprastos formos ji vadinama Uošvės Liežuviu. Į salą galima patekti nuvykus į Pajuodupės kaimą. Kita sala yra Bagdonų kaime.

Du pusiasaliai išsidėstę skirtingose Lėvens tvenkinio pusėse. Vienas yra Jutkonių kaime, kitas už Palėvenėlės, prie Miliūnų kaimo.

Tvenkinio charakteristika

Kupiškio tvenkinys galutinai susiformavo 1986 metais. Marių oficiali paskirtis yra kultūrinė-buitinė ir landšaftui praturtinti. Tvenkinio naudojimo ir priežiūros taisyklių duomenimis, dabartinė marių balansinė vertė – 2 317 630 Lt. Marios į šiaurę nusidriekusi 19,9 km, esant normaliam vandens lygiui – 79 m, o visas kranto ilgis apima 58,9 km. Vidutinis marių plotis yra 416 m, o maksimalus – 650 m. Vidutinis tvenkinio gylis 4,01 m, maksimalus – 10 m².

1 lentelė

Kupiškio tvenkinio pagrindinės hidrologinės charakteristikos

Baseino plotas	307 km ²
Vidutinis metinis vandens pritekėjimas	56 650 m ³
Vidutinis vandens pritekėjimo debitas	1,79 m ³ /s
Vidutinis maksimalus pavasario potvynio vandens debitas	31,7 m ³ /s
Vidutinis maksimalus liūčių vandens debitas	6,82 m ³ /s
Vidutinis minimalus vasaros–rudens 30 dienų laikotarpio vandens vidutinis debitas	0,099 m ³ /s
Vidutinis minimalus žiemos 30 dienų laikotarpio vandens vidutinis debitas	0,15 m ³ /s
Gamtosauginis debitas	0,053 m ³ /s

¹ Kupiškio tvenkinio Lėvens up. naudojimo ir priežiūros taisyklės, patvirtintos 1995 12 01 a. Aplinkos apsaugos ministerijos Hidrografinio tinklo tarnybos viršininko.

² Kupiškio tvenkinio Lėvens up. naudojimo ir priežiūros taisyklės, patvirtintos 1995 12 01 b. Aplinkos apsaugos ministerijos Hidrografinio tinklo tarnybos viršininko.

Tvenkinio baseino plotas apima 307 km². Per metus į užtvanką vidutiniškai priteka 56 650 m³, vandens pritekėjimo debitas yra mažas – tik 1,79 m³/s. Maksimalaus pavasario potvynio vandens vidutinis debitas 31,7 m³/s. Maksimalus liūčių vidutinis vandens debitas 6,82 m³/s. Vidutinis minimalus vasaros–rudens 30 dienų laikotarpio vandens vidutinis debitas yra 0,099 m³/s. Vidutinis minimalus žiemos 30 dienų laikotarpio vandens vidutinis debitas 0,15 m³/s. Gamtosauginis debitas turi būti 0,053 m³/s, kuris užtikrina būtiną Kupiškio tvenkinio ekosistemos gyvavimą³.

Kupiškio tvenkinio naudojimo ir priežiūros taisyklėse taip pat yra pateikti nurodymai ir išipareigojimai, kaip jis turi būti tvarkomas ir prižiūrimas. Visoje tvenkinio pakrantėje yra išsidėstę asmeninių ūkių, ūkininkų ir fondų žemės. Turi būti imtasi priemonių prieš tvenkinio krantų nepageidaujamus pokyčius. Turi būti išsaugoti želdiniai stačiuose šlaituose. Neleisti ganyti gyvulių stačiuose tvenkinio šlaituose. Neleisti jokių kranto performavimo ar kitų žemės kasimo darbų kai-riajame krante prie užtvankos, esančios Kupiškio piliakalnio apsauginėje zonoje.

2 lentelė

Kupiškio tvenkinio vandens horizonto altitudės, ploto ir tūrio lentelė

Vandens horizonto altitudės, m	Tvenkinio plotas, ha	Vandens tūris, tūkst. m ³
Maksimalus VL 80,05	971	41,918
Normalus VL 79	828	33,183
Minimalus VL 78,69	797	30,793

Naudodamasi Kupiškio tvenkinio kadastro duomenimis, sudariau lentelę, kurioje aiškiai atsispindi tvenkinio ploto ir vandens tūrio pokyčiai esant maksimaliam, normaliam ir minimaliam vandens lygiui. Padidėjus iki maksimalaus vandens lygio 80,05 m, tvenkinio plotas atitinkamai padidėja iki 971 ha, o vandens tūris iki 41,918 tūkst. m³. Esant normaliam vandens lygiui 79 m, tvenkinio plotas užima 828 ha, o vandens tūris – 33,183 tūkst. m³. Vandens lygiui sumažėjus iki minimalaus 78,69 m, tvenkinio plotas taip pat sumažėja iki 797 ha, o vandens tūris iki 30,793 tūkst. m³. Taigi, vandens lygiui didėjant, atitinkamai padidėja tvenkinio plotas kartu su vandens tūriu, o vandens lygiui mažėjant – atvirkščiai⁴.

Paviršius ir dirvožemiai

Kupiškio–Alizavos mikrorajono reljefo paviršius formavosi tirpstant ir traukiantis pleistoceno paskutinio ledynmečio ledynui Mūšos–Lėvens rytine plaštaka. Palikti pakraštiniai moreniniai dariniai labai išplauti, nulyginti ir palaidoti po smėliu, kur auga Žalioji giria ir gretimi miškai. Išilgai palaidotų darinių susidarė Nevėžio–Lėvens takoskyra. Mūšos–Nemunėlio mikrorajonui priskiriama 90 m absoliutinio aukščio banguota moreninė lyguma, atsiradusi vietoj išardytų pakraštinių moreninių darinių. Lygumą įvairina labai riedulingi ruožai, taip pat gilūs senslėniai. Kai kur aptinkama plona smėlio danga. Vyrauja stambiai banguotos priemolingos lygumos vietovaizdis,

³ Kupiškio tvenkinio Lėvens up. naudojimo ir priežiūros taisyklės, patvirtintos 1995 12 01 c. Aplinkos apsaugos ministerijos Hidrografinio tinklo tarnybos viršininko.

⁴ Kupiškio tvenkinio Lėvens up. naudojimo ir priežiūros taisyklės, patvirtintos 1995 12 01 d. Aplinkos apsaugos ministerijos Hidrografinio tinklo tarnybos viršininko.

susideda iš plačių moreninio priemolio bangų, lėkštų pašlapusių įdomių lygių aikštelių. Paslėniais tęsiasi negiliai slėniuotos priemolingos lygumos vietovaizdis⁵.

Iš paliktų pakraštinių formų sprendžiama, kad Mūšos–Lėvens ledyninė plaštaka, pradėjusi smarkiau tirpti, siaurėjo iš visų pusių, periodiškai ledyno pakraščiu stabtelint tam tikroje linijoje. Tokio ritmiško traukimosi eigoje susidarė daugybė neaukštų šoninių moreninių darinių grandinių kaskart vis žemiau ir žemiau. Jos apjuosė iš trijų pusių žemiausią vidurinę rajono dalį, kuri pavirto plaštakinė dubuma. Mūšos–Lėvens vidurupio ledyninių plaštakų sudarytą paviršių labai performavo ledyniniai tirpsmo vandenys.

Užlietam Lėvens slėniui buvo būdingos aliuvinės smėlinės ir priemolinės nuosėdos, susidariusios per pavasario potvynius. Būdinga savybė – ryški sluoksniuota sandara. Vienur susiklostė smėlis, kitur – dulkės, o dar kitur – dumblas. Pasibaigus pavasario potvyniui, krantai būdavo apnešti smėliu ir dumblu⁶.

Remiantis ŽIS dirvožemių tipo ir granulimetrinės sudėties žemėlapiu, Kupiškio tvenkinio nagrinėjamoje teritorijoje dabar daugiausia vyrauja išplautžemiai ir rudžemiai, o į marias įtekančių upių slėniuose – šlapžemiai ir šlynžemiai. Kupiškio tvenkinio apylinkėse būdinga smėlis ir smėlingas lengvas priemolis, kur ne kur smėlingas sunkus priemolis (Lietuvos valstybinės žemės žemėlapis⁷).

Klimatas

Vienas klimatą formuojančių veiksnių yra sausumos ir vandens plotų santykis. Dėl didelės vandens slaptosios šilumos ir greitesnio šilumos pasiskirstymo vanduo į temperatūros pokyčius reaguoja lėčiau nei sausuma, todėl vietovėse, kur vandens telkinių daugiau, būdinga silpnesnė, lėtesnė temperatūros kaita. Didesni vandens telkiniai turi įtakos vietos klimatui. Įrengus Kupiškio tvenkinį, aplinkos klimatas šiek tiek pasikeitė. Užlietos dalies Lėvens slėnis buvo siauras (500–600 metrų pločio), todėl klimato sąlygomis nelabai skyrėsi nuo aplinkos. Slėnio klimatas turi šiokių tokių specifinių bruožų. Kadangi slėnis yra žemiau už aplinkinius tarpuslėnius, jis apsaugotas nuo vėjų, ypač vakarų ir rytų krypties. Naktį atvėšęs oras nuo slėnio šlaitų leidžiasi žemyn ir telkiasi slėnio viduryje. Jam užslinkus ant šiltesnės upės, susidarydavo rūkas, taigi slėnyje būdavo didesni temperatūros skirtumai, iškrisdavo mažiau kritulių negu aplinkiniuose tarpuslėniuose. Esant ramiam orui, vasarą būdavo karščiau, o žiemą šalčiau.

Didelė tvenkinio vandens masė šiek tiek pakeitė aplinkos klimatą. Kiek pagausėjo rūkų, padidėjo oro drėgnumas. Susiformavus detaliam ir išštam tvenkiniui, marių apylinkėse sustiprėjo pietvakariniai, pietiniai, šiauriniai ir šiaurietiniai vėjai. Čia juos užstoja esami želdiniai, užtikrinantys žmogui palankesnę mikroklimatą.

Kupiškio tvenkinio įrengimas

Kupiškėnai jau seniai puoselėjo idėją turėti didelį vandens telkinį, tačiau jų svajonės galutinai išsipildė tik 1986 metais, kai, užtvenkus Lėvens upę, susiformavo dirbtinis vandens

⁵ Basalykas A. *Lietuvos TSR fizinė geografija II*, Vilnius, 1965, t. II, p. 45–46.

⁶ Sasnauskas V. *Kupiškio vandens saugyklos dugno tyrinėjimo kompleksinės ekspedicijos medžiaga*, Kupiškis, 1980, p. 11–40. *Kupiškio viešosios bibliotekos Kraštotyros darbų saugykla*. (Toliau – KVBA.)

⁷ Lietuvos valstybinės žemės žemėlapis. <http://www.geoportal.lt/lvzfondas/zemelapis.aspx> [žiūrėta 2013 03 11].

Nuo šiaurinio Kupiškio piliakalnio šlaito tolumoje matyti būsimas tvenkinys. 1978 m. Sergejaus Matulevičiaus nuotr. Iš Kupiškio vandens saugyklos dugno tyrinėjimo kompleksinės ekspedicijos medžiagos, Kupiškis. KVBA

telkinys, vietinių vadinamas Kupiškio mariomis. Pradinė ir oficiali Lėvens tvenkinio paskirtis buvo aplinkinių teritorijų drėkinimas, kadangi keliolika ežerėlių, kelios upės ateityje būtų nebepatenkinę žemės ūkio poreikių. Žinoma, be šios paskirties, tvenkinys turėjo ir kitų, ne mažiau svarbių – praturtinti landšaftą, paįvairinti poilsį ir mėgėjišką žvejybą, tačiau oficialiai tai nebuvo akcentuojama. Todėl Respublikinis vandens ūkio projektavimo institutas parengė tvenkinio ant Lėvens upės projektą, padedantį sukaupti perniek jūron nugarmančius pavasario polaidžių vandenį didžiulėje vandens saugykloje.

Kupiškio gyventojai negalėjo pasidžiaugti vandens telkiniais, todėl kilo idėja iškasti savo tvenkinį. Lėvens tvenkinys iš tiesų turėjo kompensuoti šį trūkumą. Tikslas buvo sukurti tokį landšaftą, kuris prilygtų natūraliems ežeringos Lietuvos dalies kampeliams.

Kupiškio tvenkinys buvo įrengtas žmonių poilsiui, rekreacijai, kraštovaizdžiui praturtinti, mėgėjiškai žvejybai, taip pat pašalinti drėgmės trūkumą, kadangi mūsų klimato sąlygomis kartais pasitaiko sausų metų, o vidutinio drėgnumo metais būna tokių laikotarpių, kai trūksta drėgmės dirvoms, pievoms, ganykloms.

Tvenkinio statybą pradėjus 1980 m., teko atlikti daug įvairių darbų. Buvo siekiama, kad sutelktas vanduo būtų švarus, o marios gražios, nes prie jų susirinks pailsėti labai daug žmonių. Prieš patvindant buvo labai gerai išvalytas dugnas, kad Kupiškio marios būtų tinkamos poilsiui, kad būtų išvengta didelio vandens drumstumo, žuvų dusimo žiemą dėl deguonies trūkumo. Tvenkinio dugne palikta organinė medžiaga galėjo pridaryti visokių bėdų. Taigi svarbiausias neatidėliotinas uždavinys buvo kiek galima daugiau medžių, krūmų, jų liekanų, velėnos, viršutinio dirvožemio sluoksnio pa-

*Ši kelio Kupiškis–
Alizava dalis buvo
užlieta*

*Ši vieta buvo užlieta.
1978 m.
S. Matulevičiaus
nuotraukos.
Iš Kupiškio vandens
saugyklos dugno
tyrinėjimo
kompleksinės
ekspedicijos
medžiagos, Kupiškis.
KVBA*

šalinti iš užliejamų plotų⁸. Prieš įrengiant tvenkinį teko pašalinti pakrantėse ir kitose slėnio dalyse augančius žilvičius, karklus, alksnius, kranto gluosnius, visokius krūmus, tačiau užliejamoje dalyje buvo kertami tik stambesni medžiai patogesnėse vietose, daug buvo palikta likimo valioj kelmų ir krūmų, nemažuose plotuose nenuimtas derlingas dirvožemio plotas su velėna, nes šiems darbams stigo pinigų. Iš būsimio tvenkinio dugno išimta labai daug didelių akmenų. Marių dugne liko ir senasis kelio ruožas nuo Zuntės gatvės iki Palėvenėlės kaimo, vietoj šio kelio buvo nutiestas naujas.

Vykstant užtvankos darbams, teko perkelti 28 sodybas, kurias vanduo būtų apsėmęs. Kitos pateko į tvenkinio apsaugos zoną ir išliko. Tvenkinio apsaugos zonoje buvo siekiama išsaugoti kuo daugiau želdinių, buvo sodinami nauji želdiniai šlaituose ir tvenkinio apylinkėse, kad krantus kuo mažiau paveiktų

⁸ Purvinas M. Kokios bus Kupiškio marios, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1982, vas. 2, nr. 102 (5158), p. 5.

erozija, taip pat buvo siekiama sumažinti tvenkinio užterštumą paviršinio vandens nešiniiais.

Buvo numatyta vaizdingesnėse vietose šalia marių įrengti poilsiui skirtų paplūdimių. Kadangi tvenkinio zonoje vyravo priemoliai, buvo nemažai drėgnų dirvų, teko atvežti smėlio ir žvyro patogesniems paplūdimiams įrengti. Kad būsimos poilsiavietės būtų įkurdintos geriausiose vietose, tyrinėtas ir kraštovaizdžio grožis, jo įvairovė bei erdvinė struktūra. Įdomiausia šiuo požiūriu buvo marių atkarpa Kupiškis–Jutkonys. Tvenkinys čia vingiuoja, išsiskiria į atskiras šakas. Ties Vėžio-nimis–Palėvenėle yra nemaža įlankų, čia yra ir marių sala, apaugusi pušynėliu. Daug grožio kraštovaizdžiui teikia senieji kaimų ir sodybų želdiniai.

Prieš užtvenkiant Lėvenį buvo bandoma tiksliai nužymėti būsimos tvenkinio ribas natūroje, kad būtų išvengta nesusipratimų. Tačiau daug kas nežinojo, iki kur sieks vanduo. Apytiksliai nužymėjus būsimų marių ribas, imtasi kirsti medžius ir krūmus slėnio šlaituose.

Lėvens tvenkinys, kurį vadina Kupiškio mariomis, įrengtas LKP rajono komiteto bei rajono vykdomojo komiteto vadovams idėjus daug pastangų, įvairius darbus čia dirbo Šiaulių hidrotechninės statybos ir Kupiškio melioracijos statybos valdybos žmonės, panevėžiečiai elektrikai ir ryšininkai, šimtai talkininkavusių kupiškėnų – įstaigų tarnautojai, darbininkai, netgi vyresniųjų klasių moksleiviai buvo šaukiami į talkas marių dugno įrengimo darbams. Jie kirto ir nešė per akmenynus iki traktorių priekabų krūmynus, išvežę juos degino. Statybai buvo panaudota daug valstybės lėšų.

Buvo demontuota 39,9 km ir nutiesta 39,3 km naujų elektros ryšių ir linijų, rekonstruota 3,5 km ir nutiesta 8,6 km naujų kelių, pastatyti 3 tiltai, iškelti 28 vienkiemiai, ištirinti 3 senkapiai. Iš būsimos tvenkinio dugno pašalinta 130 ha miško ir krūmų, užtvankai, keliams ir tiltams sunaudota 6 600 m³ betono ir gelžbetonio⁹. Buvo atlikti drenažo darbai, įrengtos drėkinimo sistemos. Buvo supilta iš žemių užtvanka. Visam pylimui reikėjo apie 350 tūkst. tonų grunto¹⁰. Viršum pylimo eina 10 m pločio kelias, jungiantis Aukštupėnų ir Paketurių gyvenvietes.

Užtvankos įrengimo ir dugno paruošimo darbai truko 3,5 metų. Tvenkinio statyba pradėta 1980 metais, o baigta 1984 m. spalio mėnesį. Tai kainavo 2,793 mln. rublių¹¹. Į iškilmingą naujo objekto atidarymą, kuris vyko 1984 m. spalio 13 d., rinkosi kupiškėnai. Prie Kupiškio marių užtvankos buvo atidengtas paminklinis stulpas su užrašu: „Užtvanka pastatyta 1984 m., vandens paviršiaus plotas 828 ha. Vandens tūris 33 mln. kub. metrų. Ilgis – 25 km.“

Projektuotojai buvo apskaičiavę, kad Lėvens slėnis prisipildys vandens maždaug per pusantį metų, kadangi upėje mažas vandens debitas, tačiau Lėvuo ėmė ir iškrėtė staigmeną. Po lietingo rudens, gilios sniegingos žiemos, pavasario lietingų debesų jis savo darbą padarė per pusmetį. Vanduo pakilo 8 metrus ir užliejo 828 ha. Tvenkinys atsirado taip staiga, kad ir vardo jam parinkti nespėjo. Žmonės niekaip negalėjo apsiprasti su tokia vandens gausybe. Kadangi Kaunas turi savo marias, kupiškėnai galvojo – kuo čia ne marios,

⁹ Kopūstienė J. Ten, kur lėtas Lėvuo, *Kupiškis*, 1991, p. 5.

¹⁰ Jankauskas V. Kada gi sutvulgiuos marios, *Komunizmo keliu*, 1983, rugp. 27, nr. 22(4923), p. 4.

¹¹ Urbonienė E. Kupiškio marioms – tik penkiolika, *Panevėžio rytas*, 1999, spalio 23, nr. 10(248), p. 10.

juk Kupiškio marios. Taip ir prigijo šis pavadinimas, nors oficialiai vadinamas Kupiškio tvenkiniu.

Įrengus tvenkinį, darbai nesibaigė. Pirmiausia nebuvo galima palikti natūraliai formuotis marių krantų, kadangi teko spręsti krantų abrazijos – griuvimo, ardymo problemas. Veikiami bangų, o pavasarį ir rudenį – ledo lyčių, periodiško vandens lygio svyravimo, paviršinio ir gruntinio vandens, statesni būsimojo tvenkinio krantai neišvengiamai būtų pradėję irti. Toks krantų griuvimas kai kuriose vietose galėtų užtrukti net kelias dešimtis metų. Kai kuriose vietose galėtų susiformuoti nemažos šlaitų nuošliaužos. Šlaitai, kuriems grėsė didžiausias pavojus, buvo apsodinti pušimis. Taip pat uždrausta statesnėse tvenkinio pakrantėse ganyti gyvulius.

Užtvenkus Lėvenį, jo pakrantės estetinio pasigėrėjimo nekėlė: pusiau pliki krantai, geriausiose pakrančių vietose atsidūrė kolūkių fermos. Vėliau teko žmonėms padėti valyti marių vandenį, kai trečiaisiais metais iš dugno į vandens paviršių kilo kelmai, humusas ir tvenkinio vanduo ėmė dvokti. Po metų krizė praėjo, žmonėms padedant, vandenys apvalyti. Vieni pirmųjų marių pakrantės pradėjo tvarkyti žvejai mėgėjai. Jie rinko, traukė vandens išplukdytus medžius, jų nuolaužas, šakas.

Per trumpą laiką buvo išvalyti tvenkinio krantai, padėti pagrindai būsimoms poilsiavietėms, meniškai suformuotas reljefas. Prie visų, net ir menkiausių upelių, įtekančių į marias, įrengti natūralūs vandens valymo filtrai, labiausiai eroduojanose vietose sutvirtintos pakrantės.

Kupiškio tvenkinio įtaka kraštovaizdžio kaitai

1984-ieji Kupiškio kraštui svarbūs kaip didžiausio geografinio pokyčio metai. Užtvenkus Lėvenį, kraštovaizdis labai pasikeitė.

Prieš užtvenkiant Lėvenį kraštotyrininkai susidomėjo būsimų marių dugno kraštovaizdžiu, todėl kelerius metus tyrinėjo užlietas vietas. Kupiškio tvenkinio „Kupiškio vandens saugyklos dugno tyrinėjimo“ kompleksinė ekspedicija pradėta 1978 m. birželio 13 d. ir baigta 1980 m. liepos 20 d. Ekspedicija vyko kasmet birželio ir liepos mėnesiais. Jos metu viskas buvo užrašinėjama, fiksuojama, daromi archeologiniai kasinėjimai. Remdamasi šios ekspedicijos sukaupta medžiaga, apžvelgsiu marių dugne buvusią augaliją ir gyvūniją.

Anksčiau Lėvens pievos buvo natūralios žemės ūkiui naudingų paukščių peryklos, ypač gausu čia buvo smulkių sparnuočių. Krūmuotose pievose gausiai veisėsi kalviukai, tarp suvirtusių medžių šakų susikraudavo lizdus kielės, podirviuose perėdavo vieversiai, besimaitinantys tik vabzdžiais, šlapiose pievose tarp žolių savo lizdus slėpdavo gaidukai. Pasitaikydavo kurapkų, putpelių. Visi minėti ir daug kitų naudingų paukščių iki šienapjūtės išperėdavo, o persikėlę į dirbamus laukus sunaikindavo gausybę vabzdžių ir piktžolių sėklų. Arti vandens esančiuose žolynuose lizdus sukraudavo antys, nendrių tankynėse – lingės ir kiti stambesni paukščiai. Dažnoje palėvenio sodyboje buvo galima pamatyti gandrą; raudonkojai mėgdavo gyventi šiose vietose – paupiuose sočiai prisivarliaudavo. Prie upelio daug krūmų, akmenų, iškilusių kupstų, todėl aukštesnėse vietose visus metus

*Ši ganykla atsidūrė marių dugne. 1978 m. K. Sasnausko nuotr.
Iš Kupiškio vandens saugyklos dugno tyrinėjimo kompleksinės
ekspedicijos medžiagos, Kupiškis. KVBA*

išsilaikydavo kamanės, pagrindinės augalų apdulkintojos. Laukuose dėl intensyvaus pesticidų naudojimo naudingų vabzdžių nebuvo ir paukščių perdavo mažai.

Vasarą krūmuose, aukštose žolėse galima būdavo užtikti besislepiančių kiškių, vieną kitą lapę, šerną ar būrelį stirnų. Kartais užklysdavo ir briedžių. Čia veistis žvėreliams būdavo neparanku, nes kiekvieną pavasarį vanduo užliedavo pievas, tačiau vėlesnių vadų būdavo nemažai. Anksčiau Lėvens pievose vasarą ganydavosi kolūkiečių karvės, avys, arkliai.

Dabar slėnyje prie vandens klykauja gausybė kirų, plaukioja grakščiosios gulbės, antys. Prie vandens telkinio mėgsta apsilankyti ir kitokie vandens paukščiai.

Paupio pievose būdavo gausu žmogaus buičiai naudingos augalijos. Meldai, pelkinės viksvos turi pluoštinių savybių, tad buvo naudojami baldams kimšti, įvairiems reikmenims pinti. Žaliosios karklynuose rasdavo ir krepšių pynėjai.

Lėvens slėnyje buvo tikra augalijos įvairovė. Daug varpučių, eraičinų, mi-glių, šunažolių, baltųjų ir rausvųjų dobilų, usnių, mėlynųjų vikių, ožkabardžių, kiečių, kraujažolių, kiaulpienių, rūgštynių ir kitos žolinės augmenijos, valerijonų, šalpusnių, viksvų, ajerų, lagūnių, švendrų, asiūklių, gyslotinių dublialaiškių, vė-drynų. Po vandeniui atsidūrė ir pievų piktžolės: vėdrynai, barškučiai, dagiai ir kt. Ganyklos taip pat atsidūrė jūros dugne.

Užtvenkus Lėvenį, daug ko netekome, tačiau daug ką ir išsaugojome. Užlieta buvo daugiausia šienaujama pievų, ganyklų, miškų, krūmų. Taigi tvenkinys buvo įkurtas intensyvios žemdirbystės zonoje. Vietoj to mainais gavome didžiulį vandens tvenkinį, kuris pakeitė Kupiškio apylinkių kraštovaizdį. Tikslas buvo sukurti tokį landšaftą, kuris prilygtų natūraliems ežeringos Lietuvos dalies kampeliams.

*Ši pievų augalija
buvo užlieta
dabartinio tvenkinio*

*Šie nendrynai ir
meldynai taip pat
buvo užlieti.
1978 m.
K. Sasnausko nuotr.
Iš Kupiškio vandens
saugyklos dugno
tyrinėjimo
kompleksinės
ekspedicijos
medžiagos, Kupiškis.
KVBA*

Buvo siekiama, kad tvenkinys teiktų kuo natūralesnį išpūdį. Marių pakrantės ties Kupiškiu pasižymi vaizdingu reljefu. Lėvens senslėnio, išplauto dar ledynmečiu, šlaitai, kai kurių kalvų gūbriai kai kur iškyla per 20 metrų. Aukščiau Palėvenėlės tvenkinio krantai jau nebe tokie išpūdingi.

Kupiškio tvenkinio įtaka gyventojams ir rekreacinei veiklai

Įrengus Kupiškio tvenkinį, pasikeitė ne tik kraštovaizdis, bet ir gyventojų gyvenimo būdas, laisvalaikis, kai kurių gyventojų gyvenamoji vieta. Tvenkinys gyventojus labai traukia įsikurti šalia jo apylinkių. Taigi šalia užtvankos atsirado naujų sodybų. Palėvenėlės gyvenvietė, esanti dešiniajame marių krante, sulaukė daug naujų gyventojų. Taip pat po užtvankos atsiradimo buvo populiariu sodybas statyti kairiajame tvenkinio krante esančiame Virbališkių kaime. Dabartiniu metu statybų maratonas

sumažėjo, tačiau vis išdygsta viena kita sodyba marių pakrantėse. Šis tvenkinys atnešė visiems ne tik džiaugsmo, bet kai kuriems ir pykčio. Kadangi užtvanka yra valstybinės reikšmės, kiekvienas

gyventojas turi teisę maudytis, ilsėtis visuose pliažuose, vaikščioti, važinėti dviračiu tvenkinio pakrantėse. Privačių namų statybos, tiesiami keliai ir tveriamos tvoros palei krantus užkerta kelią paprastiems mauduoliams ilsėtis, maudytis, išskylauti gamtoje. Jie priversti ieškoti kito, dar neprivatizuoto pliažo. Pėsčiųjų takeliai atsiremia į aklagatvius, vienas pėsčiųjų takas paverstas įvažiavimu į sodybą. Teigiama, kad ne visur per privačias valdas galima prieiti prie vandens telkinio. Visa tai kursto nepasitenkinimą ir tarpusavio nesutarimus. Ši problema aktuali ne tik Kupiškio krašte, todėl tikimasi, kad ateityje šios problemos bus išspręstos.

Kupiškio marių fragmentas ir Uošvės Liežuvis

Kupiškio marių fragmentas.

2011 m. Mariaus Skrupskio nuotraukos

Vietos žmonės susigyveno su mariomis, juolab kad jos nėra piktos, ne kasmet pareikalauja žmonių aukų. Kur kas pavojingesni mažesni rajono vandens telkiniai.

Dauguma gyventojų džiaugiasi, kad Kupiškio krašte atsirado didelis vandens telkinys, kadangi vasarą yra kur pasiplieskinti, yra ką parodyti ir atvykusiems iš kitų rajonų svečiams. Bet yra gyventojų, nusiteikusių prieš marias. Pavyzdžiui, teko pakalbinti garbingo amžiaus Pajuodupės kaimo gyventoją, kuris nuo pat vaikystės gyveno šioje gyvenvietėje. Pasakojo, kaip Lėvens upėje žvejodavo, šienaudavo laukus, slėnio miške grybaudavo, uogaudavo. Užliejus vandeniui šią teritoriją, gyventojas neteko dalies savo žemių ir miško, ir šių praradimų žmonėms niekas nekompensavo. Taigi suprantama, kodėl vis dar pasigirsta vienišų balsų prieš tvenkinio egzistavimą.

*Nuo šiaurinio
Kupiškio piliakalnio
šlaito matyti
tvenkinys. 2012 m.
D. Šikšnytės nuotr.*

Kupiškio marios – žuvingiausias dirbtinis vandens tvenkinys visoje Lietuvoje

Prieš ketverius metus buvo atliktas monitoringas ir nustatyta, kad Kupiškio marios yra žuvingiausias dirbtinis vandens tvenkinys visoje Lietuvoje. Čia gausu ešerių, kuojų, raudžių, pūgžlių, starkių, lydekų, vėgėlių, šamų, karšių. Telkinys kiekvienais metais papildomai išuvinamas.

Vietos gyventojai džiaugiasi, kad tvenkinyje gausu žuvų. Dabar prie marių daug meškeriojų ne vien iš Kupiškio, bet ir iš aplinkinių rajonų, Panevėžio. Mariose rengiamos poledyninės žūklės ir vasaros meškeriojimo respublikinės varžybos. Yra buvę, kad gerai kimbant, ant Kupiškio marių ledo buvo susirinkę apie

2 tūkst. žvejų. Užkietėję žvejai žino, kurioje tvenkinio vietoje kokios žuvys kimba. Daug metų žvejojantis Aukštupėnų kaimo gyventojas pasidalino savo žiniomis, kad norint pagauti karšių, reikia žvejoti vidury marių, o prie senųjų upių, įtekančių į marias, skardžių ir kalniukų galima pagauti ešerių. Starkių galima sužvejoti senosios vagos viduryje. Arčiau krantų pagaunama kuojų.

Pastaruoju metu Kupiškio mariose prisiveisė tiek daug vėžių, kad žvejai juos semia kibirais. Žvejoti mėgstantys kupiškėnai tikina, kad per keletą pastarųjų metų mariose prisiveisė tiek vėžių, kad laimikį gali pasigauti net nepatyrę vėžiautojai. Alberto Audicko nuomone, Kupiškio marias vėžiai pamėgo dėl dviejų pagrindinių priežasčių – švaraus vandens ir maisto gausos. Kadaisė apie marias plytėjo kolūkių laukai, negailint tręšiami cheminėmis trąšomis, kurios vėliau pakliūdavo į vandenį. Dabar niekas tokiais kiekiais trąšų ar kitų chemikalų nebenaudoja, Kupiškyje nėra didelių pramonės įmonių, galinčių užteršti vandens telkinius, todėl juose ir ėmė daugėti švaraus vandens mėgėjų vėžių¹². Kupiškio marios – itin žuvingos, todėl plėšrūnai vėžiai, mėgstantys žuvis, maisto turi per akis. Tačiau veistis pradėjo ne tik plačiažnypliai, bet ir siauražnypliai vėžiai. Plačiažnypliai yra vietiniai vėžiai, jiems reikia švaraus ir skaidraus vandens. Siauražnyplių vėžių gimtinė yra Rytų Europa. Jie į Lietuvos vandenį atsitiktinai buvo introdukuoti XIX a. pab. iš Baltijos ir Baltarusijos, klaidingai manant, kad šios rūšies vėžiai mažiau reiklūs aplinkai ir atsparūs vėžių marui. Apsigyvenę keliuose ežeruose, jie sudarė mišrias populiacijas su ten gyvenusiais vietiniais plačiažnypliais vėžiais, tačiau būdami vislesni ir geriau prisitaikę prie aplinkos pokyčių, palaipsniui išstūmė jautresnius plačiažnyplius vėžius¹³. Taigi šie vėžiai gali gyventi nelabai švariame ir skaidriame vandenyje. Kyla pavojus, kad siauražnypliai vėžiai, atsparesni aplinkos veiksniams ir vislesni, gali išstumti vietinių plačiažnyplių vėžių populiaciją.

Kadangi mariose prisiveisė tokia gausybė vėžių, sugalvota surengti respublikines vėžių gaudymo ir virimo varžybas. Pirmą kartą jos buvo surengtos 2012 m. rugpjūčio 18–19 d. Sėkmingas vėžiavimas Kupiškio mariose pritraukia vėžiautojų iš visos Lietuvos.

Paplūdimai

Kai dar tik ramiai tekėjo Lėvens upė Kupiškio rajone, nieko neįtardama apie jos laukiančius išbandymus ir pokyčius, gyvenimas Lėvens slėnyje buvo ramus, nedaugelis žmonių traukdavo prie Lėvens upės pasimaudyti ar pailsėti, tik tie, kurie gyveno netoliese. Didesnių paplūdimių čia nebuvo.

Kupiškio tvenkinys buvo įrengtas ne tik ūkininkų žemėms drėkinti, bet ir žmonių poilsiui, rekreacijai, kraštovaizdžiui praturtinti. Dabar vaizdingesnėse vietose šalia marių įrengta poilsiui skirtų paplūdimių su poilsiavietėmis. Šiuo metu įrengtos devynios didesnės rekreacinės zonos, jose yra net devyniolika sutvarkytų poilsio aikštelių, kuriose žmonės gali laikyti automobilius, statyti palapines prie laužaviečių. Kiek mažiau poilsiaviečių yra anapus marių, Paketurių

¹² Stundžienė R. 2012. Kupiškio mariose žvejai vėžius semia kibirais. <http://www.lrytas.lt/lietuvos-diena/gamta/kupiskio-mariose-zvejai-vezius-semia-kibirais.htm> [žiūrėta 2013 03 12].

¹³ Rugpjūtis G. 2010. Lietuvos vėžių rūšys. <http://lietuvosveziai.net/?p=813> [žiūrėta 2013 03 12].

*Kupiškio marios
nuo Aukštupėnų
paplūdimio vakare*

*Kupiškio marios
nuo Aukštupėnų
paplūdimio žiūrint
į Paketurių kaimą.
2012 m. D. Šikšnytės
nuotraukos*

kryptimi. Savivaldybės žinioje apie marias yra 84 hektarai rekreacinių teritorijų. 20 hektarų jau visiškai paruošta poilsiui. Prie Lėvens užtvankos buvo įrengtas elingas, valčių priplauka, sutvarkytas pliažas, kuriame veikia dvi tinklinio aikštelės. Į pagrindinį pliažą nuvesta elektra ir vanduo, įrengtas modernus tualetas. Žinoma, jis veikia tik vasarą. Visa poilsio zona stebima vaizdo kameromis. Dabar, vykdamat Latvijos ir Lietuvos bendradarbiavimo per sieną programą, plėtojama poilsio zonų infrastruktūra. Sutvarkyti smėlio paplūdimiai, įrengtos privažiavimo aikštelės, pastatyta pavėsinių ir suoliukų. Vis planuojama nutiesti dviračių takus palei pakrantę.

Kupiškio marios vasarą vilioja daugelį rajono centro ir apylinkių poilsiautojų. Pagrindinis tvenkinio paplūdimys – tik penkiolika minučių nuo miesto centro, čia patogus privažiavimas, įrengtos mašinų stovėjimo ir vaikų žaidimo aikštelės, todėl čia mėgsta ilsėtis įvairaus amžiaus kupiškėnai.

*Prie marių įrengtos
poilsio zonos.
2010–2011 m.*

*Marios nuo Vėžionių
poilsia vietės pusės.
2012 m.
Aušros Jonušytės
nuotraukos*

Šiuo metu Kupiškis turi galimybę išnaudoti vandens tvenkinį ir plėsti kaimo turizmą, tačiau palei marias nėra daug kaimo turizmo sodybų. O pačiame Kupiškyje nėra verslininkų, kurie domėtusi kaimo turizmo verslu. Šio gražaus vandens telkinio galimybės kol kas menkai išnaudojamos.

Šventės prie Kupiškio marių

Prie tvenkinio kiekvienais metais vyksta tradicinės tarptautinės triatlono varžybos. 2012 metų vasarą Kupiškyje jau devintą kartą vyko renginys. Tradicinis renginys kasmet auga: 2011 metų vasarą šios varžybos (tada atviras Baltijos šalių čempionatas) pirmą kartą buvo įtrauktos į Europos triatlono sąjungos (ETU) oficialių renginių kalendorių, o 2012 m. tapo Europos triatlono taurės jaunimo (iki 19 metų) taurės etapu. Todėl į renginį susirinko apie 250 sportininkų iš 10 valstybių. Dalyvavo Lietuvos, Latvijos, Estijos, Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos, Lenkijos, Bel-

gijos, Kroatijos ir Didžiosios Britanijos atstovai¹⁴. Visi svečiai akcentavo strategiškai puikią varžybų vietą: Kupiškio marios puikiai tinka plaukti, dviračių trasa driekėsi per patį miesto centrą, o bėgti reikėjo vaizdinga Kupiškio marių pakrante.

Kupiškio marių regata. 2010 m. Vigilijos Grigienės nuotr.

Prie Kupiškio tvenkinio rengiama dar viena tradicinė šventė – Kupiškio marių regata. 2012 metų vasarą ji buvo surengta jau šešioliktą kartą. Regatos metu vyksta laisvosios burlenčių, sportinių šverbotų, savos gamybos ir turistinių, daugiapakopių jachtų (trimaranų, katamaranų) varžybos. Sportininkai susirenka iš Kupiškio, Panevėžio, Biržų, Ukmergės, Elektrėnų ir Vilniaus.

Kupiškio marių sala Uošvės Liežuvis

Pajuodupės kaimo teritorijoje Lėvens upę ir Pajuodupės upelį skyrė pusiasalis. 1984 metais užtvėnkus Lėvens upę, susidarė dirbtinis vandens telkinys, tačiau buvęs pusiasalis išliko. Vėliau, iškasus dirbtinį kanalą, pusiasalis virto sala, kurios plotas 8,97 ha¹⁵. Minėtas pusiasalis buvo neįprastos formos. Šmaikštūs kupiškėnai netrukus jį praminė Uošvės Liežuviumi. Šis pavadinimas pamažu prigijo ir tapo oficialiu šios vietovės vardu, kuris išliko ir pusiasaliui virtus sala.

Praėjus ketveriems metams po Lėvens užtvankos įrengimo, 1988 m. Uošvės Liežuvyje kaunietis miškininkas Steponas Matulevičius su didžiuliu entuziazmu ėmėsi kurti Gamtos laboratoriją. Gavus nemažai lėšų iš tuometinės Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos, prasidėjo aplinkos tvarkymo darbai, pradėta įgyvendinti idėja saloje pasodinti 88 rūšių medžius¹⁶.

Dabar dendroparke auga 45 rūšių, porūšių, formų ir veislių medžių bei krūmų. Parkas buvo nelabai lan-

¹⁴Kupiškyje triatlono trasą išbandė 250 sportininkų. 2012. <http://www.lrytas.lt/-13109106981310108472-tarptautin%C4%97se-triatlono-var%C5%B5eybose-kupi%C5%A1kyje-dalyvi%C5%B3-rekordas-nuotraukos.htm> [žiūrėta 2013 03 12].

¹⁵Uošvės Liežuvis Kupiškyje Lėvens tvenkinyje (Kupiškio marios). 2010. http://www.kupiskis.lt/lt/informacija/vaizdo_siuzetai/uosves-liezuvis-kupiskyje-zjt2.html [žiūrėta 2013 03 12].

¹⁶Ten pat.

*Uošvės Liežuvis
fragmentas*

*Takas Uošvės
Liežuvyje.
2012 m.
L. Masiulienės
nuotraukos*

komas, nes sudėtinga patekti į salą, retai šienaujama žolė trukdė lankytojams jaustis komfortiškai.

Kupiškio savivaldybė labai rūpinasi ir puoselėja šią salą, kadangi ji patraukli turizmo atžvilgiu, todėl imtasi įgyvendinti naujus projektus, susijusius su Uošvės Liežuvis patrauklumo didinimu. 2010 metais nutiestas patogus privažiavimas, įrengta mašinų stovėjimo aikštelė, pagrindinis ir dviračių takai, pastatytos pavėsinės, tualetai, suoliukai, nuo kurių galima grožėtis mariomis, dažniau šienaujama žolė. Numatyta vieta renginiams. Dabar Uošvės Liežuvis daug dažniau sulaukia lankytojų ir svečių, nes čia nuostabi gamta visais metų laikais. Sala tapo ramybės ir gamtos oaze. Tokioj vienovėj galima medituoti, išsimaudyti, pasigrožėti ir net pasivažinėti dviračiais. Šioje saloje žmogus atsiduria gamtos apsuptyje, girdisi nendrių šlamesys, praskrenda paukščiai, pievos vasaromis kvepia čiobreliais, o rudenį pačiomis gražiausiomis spalvomis pasipuošia įvairių rūšių medžiai.

Kupiškėnai pamėgo organizuoti didesnes šventes šioje saloje. Pirmoji šventė, kuri įvyko Uošvės Liežuvyje, buvo baikerių šventė. Ji surengta 2010 metų rugpjūčio mėnesį. Į šventę rinkosi Lietuvos baikeriai ir svečiai iš užsienio šalių. Organizuoti šventę Kupiškyje baikerius viliojo neseniai sutvarkyta sala. Kita daug saldesnė šventė įvyko 2013 m. rugpjūčio 3–5 d. Uošvės Liežuvyje tris dienas vyko jau 36-oji Lietuvos bitininkų šventė „Bičiulių Lietuva – Kupiškiui“! Joje gausiai dalyvavo kitų šalių bitininkai – 8 oficialios delegacijos iš Lenkijos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Švedijos, Rusijos, Baltarusijos ir Anglijos. Šventę savo apsilankymu pagerbė ir Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė. Bitininkų šventę organizavo Lietuvos bitininkų sąjunga, Kupiškio bitininkų draugija, Kupiškio rajono savivaldybė. Šioje šventėje dalyvavo apie 5 000 bitininkų ir svečių¹⁷. Šventės dalyviai ir svečiai dėkojo už pasakišką šventei pasirinktą vietą.

*Poilsiavietė Uošvės Liežuvyje. 2012 m.
A. Jonušytės nuotr.*

Kupiškio tvenkinio nagrinėjamos teritorijos 1981–1997 m. ir 1997–2009 m. pokyčiai

Kartografavimo metodu lyginau dviejų laikotarpių pokyčius, kurie geriausiai atspindėjo Kupiškio apylinkių kraštovaizdžio skirtumus tarp dar neužlieto Lėvens slėnio ir jau įrengus užtvanką. Lyginau 1981–1997 ir 1997–2009 m. laikotarpių žemėlapius. Rinkausi lyginti netgi du laikotarpius, kad būtų kuo ryškiau atskleista Kupiškio tvenkinio įtaka kraštovaizdžiui ir gyventojams.

Pirmiausia visuose žemėlapiuose apibrėžiau nagrinėjamos teritorijos ribas. Į mano nagrinėjamą teritoriją įėjo ne tik užliejama Lėvens slėnio dalis, bet ir marių pakrantės. Įvykusius pokyčius išskyriau į 3 grupes. Pokyčius, kurie turi didesnę plotą, tokie kaip miškai, karjerai, kapinės, sodybos, priskyriau plotinių grupėi. Į linijinių grupę įtraukiau įvairiausių kelius, keliukus, takelius, o pokyčius, kurie užima labai nedidelę teritoriją, tokius kaip atskiri padrikai pastatai, liepteliai, tilteliai, priskyriau prie taškinių grupės. Sužymėjusi pokyčius žemėlapyje sudariau statistines pokyčių lenteles, kuriose apskaičiuotos bendros pokyčių sumos, plotai ir ilgiai. Išanalizavusi pokyčių lenteles padariau apibendrinamas išvadas.

¹⁷Vitkauskas P. 2012. XXXVI Lietuvos bitininkų šventė Kupiškyje „Bičiulių Lietuva – Kupiškiui“. <http://ausra.pl/index.php/numeriai/archyvas-2012/nr-2012-15/xxxvi-lietuvos-bitinink-vent-kupi-kyje-bi-iu-li-lietuva-kupi-kiui/> (paskutinį kartą žiūrėta 2013 03 12).

Kupiškio tvenkinio nagrinėjamos teritorijos pokyčių žemėlapiai

Pirmiausia lyginau įvykusius pasikeitimus prieš užliejant Lėvens slėnį 1981 m. ir nuo užtvankos įrengimo praėjus 17 metų – 1997 m. Per šį laikotarpį įvyko didžiausi geografiniai įvykiai Kupiškio krašte. 1981 m. žemėlapyje matyti įvairiausi objektai, kurie po keleto metų atsidūrė marių dugne, taip pat šie žemėlapiai leidžia palyginti, kokie seni objektai išnyko ar atsirado nauji tvenkinio pakrantėse. Išskirdama pokyčius į atskiras grupes sudariau atitinkamas statistines lenteles.

3 lentelė

Ploto pokyčiai užlietame Lėvens slėnyje 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių plotų suma, ha
Atsirado tvenkinys	1	817,6
Išnyko karjeras	2	1,883
Išnyko miškas	43	139,731
Išnyko kūdra	1	0,094
Išnyko sodas	2	0,414
Išnyko sodyba	2	0,597
Iš viso:	51	817,6

Ploto pokyčius išskyriau į dvi lenteles, kad išryškėtų objektai, kurie buvo užlieti vandens, ir kiti objektai, esantys tvenkinio pakrantėse, kurie nebuvo užlieti. Šioje lentelėje pateikti statistiniai ploto pokyčiai užlietame Lėvens slėnyje. Iš lentelės matyti, kiek ir kokie objektai ir koks jų bendras plotas buvo užlieti. Pirmiausia atsirado vandens tvenkinys, užimantis 817,6 ha plotą, kuris užliejo visus objektus. Kaip matome, 43 įvairaus dydžio miškai buvo užlieti, taip pat 2 karjerai ir sodai bei kūdra. Tvenkinio dugne atsidūrė 2 sodybos. Iš viso buvo užlieta 50 įvairių objektų, kurių bendras plotas užėmė 142,719 ha, o bendra pokyčių plotų suma atitinka atsiradusio tvenkinio plotą – 817,6 ha.

4 lentelė

Ploto pokyčiai Kupiškio tvenkinio pakrantėse 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių plotų suma, ha
Atsirado automobilių stovėjimo aikštelė	2	0,685
Atsirado mokykla	1	0,250
Atsirado poilsiavietė	2	1,389
Atsirado kūdra	3	2,518
Atsirado sodyba	104	17,580
Išnyko kapinės	1	0,105
Išnyko sodyba	29	11,731
Pasodinti medžiai	10	11,204
Užaugo medžiai	7	13,900
Supiltas pylimas	1	2,608
Iš viso:	160	61,970

Iš lentelės matyti, kokie pokyčiai įvyko įrengiant tvenkinį. Joje užfiksuota, kad atsirado net 104 naujos sodybos, kurių bendras plotas 17,580 ha, o išnyko

29 sodybos, kurių plotas siekia 11,731 ha. Šalia tvenkinio atsirado 2 naujos automobilių stovėjimo aikštelės, 1 nauja mokykla, pastebėtos 2 poilsiavietės, išskastos 3 kūdros. Pastebėta, kad nebeliko ir vienu kapinių. Žemėlapyje matyti, kad tvenkinio pakrantės apšodintos želdiniais, kurių bendras plotas siekia 11,204 ha, o dar daugiau medžių, 13,900 ha, užaugo. Iš viso ploto pokyčių šalia tvenkinio užfiksuota net 160, kurie užima 61,970 ha plotą.

5 lentelė

Linijiniai pokyčiai užlietame Lėvens slėnyje 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių ilgis, km
Išnyko kelias	3	5,215
Išnyko takelis	12	3,643
Iš viso:	15	8,858

Šioje lentelėje pateikti linijiniai pokyčiai užlietame Lėvens slėnyje. Iš jos matyti, kad 3 keliai buvo užlieti, jų bendras ilgis siekė 5,215 km. Užfiksuota ir 12 takelių, atsidūrusių tvenkinio dugne, jų bendras ilgis buvo 3,643 km. Taigi iš viso užfiksuota 15 linijinių objektų, kurie buvo užlieti ir kurių bendras ilgis 8,858 km.

6 lentelė

Linijiniai pokyčiai Kupiškio tvenkinio pakrantėse 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių ilgių suma, km
Atsirado kranto linija	1	59,102
Atsirado kelias	4	10,638
Atsirado lauko, miško kelias	8	11,669
Atsirado privažiavimas	11	2,119
Atsirado takelis	2	0,415
Išnyko kelias	1	0,874
Išnyko takelis	11	2,483
Sureguliuota vaga	1	0,632
Iš viso:	38	87,931

Didžiausias pokytis tarp šių linijinių objektų tai, kad atsirado 59,102 km ilgio kranto linija. Šalia tvenkinio nutiesti 4 keliai, kurių bendras ilgis 10,638 km, o vienas – 0,874 km ilgio – išnyko. Išminti 2 takeliai (0,415 km ilgumo), bet išnyko 11 senų takelių, kurie sudaro 2,483 km bendrą ilgį. Atsirado net 8 nauji lauko, miško keliai, kurių bendras ilgis sudaro 2,119 km. Sureguliuota Lėvens 0,632 km ilgio vaga. Iš viso Kupiškio tvenkinio pakrantėse įvyko 38 pokyčiai, kurių bendras ilgis – 87,931 km.

7 lentelė

Taškiniai pokyčiai užlietame Lėvens slėnyje 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma
Atsirado šliuzas-regulatorius	1
Išnyko namas	21
Išnyko tiltelis	5
Iš viso:	27

Kupiškio tvenkinio užliejamoje dalyje buvo 21 namas. Ant marių buvo sumontuotas šliuzas-regulatorius. Išnyko 5 tilteliai, jungiantys Lėvens krantus. Iš viso Lėvens užlietame slėnyje užfiksuoti 27 pokyčiai.

8 lentelė

Taškiniai pokyčiai Kupiškio tvenkinio pakrantėse 1981–1997 m.

Pokytis	Pokyčių suma
Išnyko namas	3
Išnyko tiltelis	1
Atsirado tiltelis	1
Iš viso:	4

Daug mažiau taškinių pokyčių užfiksuota Kupiškio tvenkinio pakrantėse. Taigi čia išnyko 3 namai, o atsirado ir išnyko po vieną tiltelį. Iš viso marių pakrantėse užfiksuoti tik 4 taškiniai pokyčiai.

Kupiškio tvenkinio nagrinėjamos teritorijos pokyčių žemėlapiai

Kaip įrengus Kupiškio tvenkinį toliau formavosi kraštovaizdis, kokią įtaką turėjo gyventojams, teko išsiaiškinti nagrinėjant dar vieno laikotarpio pokyčius. Šįkart lyginau 1997–2009 metų žemėlapius. Taigi kokių pokyčių įvyko, detaliau aptarsiu nagrinėdama lenteles. Kadangi nuo 1997 iki 2009 metų marios jau egzistavo, lentelėse bus pateikti pokyčiai, kurie galėjo įvykti tik Kupiškio marių pakrantėse.

8 lentelė

Ploto pokyčiai 1997–2009 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių plotų suma, m ²	Pokyčių plotų suma, ha
Atsirado kūdra	3	8 179 990,010	817,999
Užaugo medžiai	22	284 103,228	28,410
Atsirado sodyba	11	33 304,754	3,330
Išnyko aikštelė	2	2 918,798	0,292
Išnyko medžiai	1	3 557,769	0,356
Išnyko sodas	2	34 159,912	3,416
Išnyko sodyba	4	19 548,900	1,955
Iš viso:	45	8 557 583,371	855,758

Per 1997–2009 m. užfiksuota nemažai ploto pasikeitimų. Daugiausia užfiksuota užaugusių medžių, kurių teritorijos užima apie 28,410 ha plotą. Per šį laikotarpį atsirado 11 naujų sodybų ir 4 išnyko. Natūraliai arba dirbtinai atsirado 3 naujos kūdros, kurių bendras plotas užima net 817,999 ha. Išnyko 2 aikštelės, taip pat nebeliko ir 2 didelių sodų, užimančių 3,416 ha plotą. Iš viso per nagrinėjamą laikotarpį užfiksuoti 45 ploto pokyčiai, užimantys 855,758 ha.

9 lentelė

Linijiniai pokyčiai 1997–2009 m.

Pokytis	Pokyčių suma	Pokyčių ilgių suma, m	Pokyčių ilgių suma, km
Atsirado keliukas	4	453,217	0,453
Atsirado takelis	1	40,666	0,041
Iš viso:	5	493,883	0,494

Per 1997–2009 m. įvyko mažai linijinių pokyčių. Atsirado 4 keliukai, kurių bendras ilgis 0,453 km, atsirado dar vienas 0,041 km ilgio takelis. Taigi iš viso per nagrinėjamą laikotarpį įvyko 5 linijiniai pokyčiai, kurių bendras ilgis yra tik 0,494 km.

10 lentelė

Taškiniai pokyčiai 1997–2009 m.

Pokytis	Pokyčių suma
Atsirado pastatas	13
Atsirado kūdra	10
Išnyko pastatas	19
Iš viso:	42

Taškinių pokyčių per 1997–2009 m. įvyko kur kas daugiau nei linijinių. Atsirado 13 pavienių pastatų. Prie sodybų buvo iškasta 10 naujų kūdrų. Išnyko net 19 pavienių pastatų, daugiausia įvairių kolūkių fermos. Taigi per nagrinėjamą laikotarpį iš viso užfiksuoti 42 taškiniai pokyčiai.

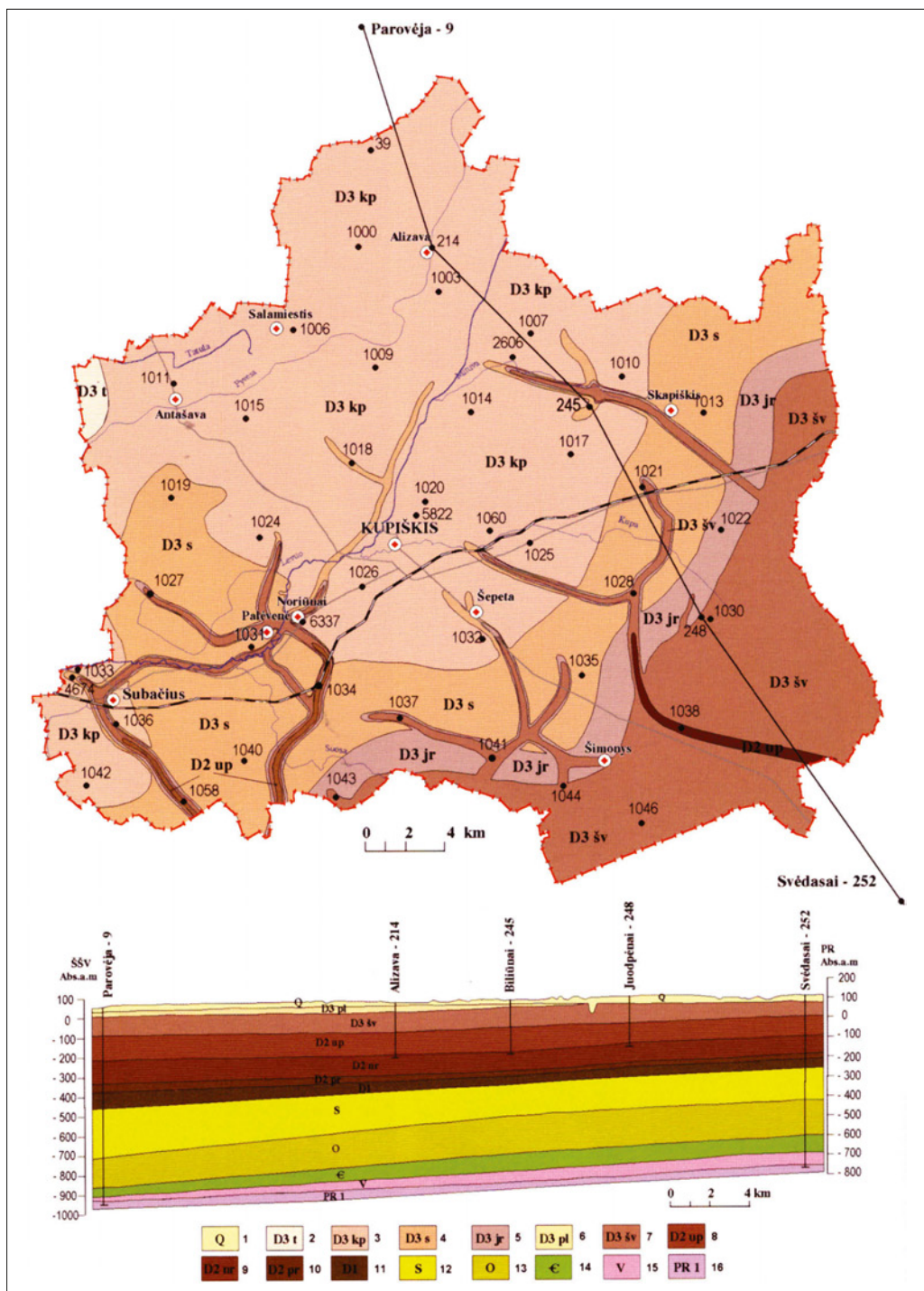
Žymiausi ir didžiausi pokyčiai įvyko 1981–1997 m., kadangi per šį laikotarpį buvo ne tik įrengtos marios, bet ir ruošiamasi užtvinkti, tvarkomas Lėvens slėnis: kertami miškai, iškeldinamos sodybos. Taip pat teko tiesti naujus kelius. Atsiradus Kupiškio marioms, darbai nesibaigė, teko pakrantes apsodinti medžiais. Didžiulis vandens tvenkinys gyventojus labai traukė. Jie pradėjo statyti naujus namus šalia tvenkinio, tiesti keliukus į savo naujas sodybas. Vėlesniu laikotarpiu, 1997–2009 m., pokyčių buvo kur kas mažiau. Pastebėta, kad per šį laikotarpį nebebuvo iškirsta miškų, tačiau buvo išgriauta labai daug kolūkio pastatų, esančių tvenkinio pakrantėse. Taip pat žmonės pradėjo statyti namus ne gyvenvietėse, bet atokiau, ant marių kranto.

1 pav. Noriūnų dolomitinis bokštas

2 pav. Dolomito plokštės Noriūnų bokšto mūre

3 pav. Kupiškio r. prekvartero geologinis žemėlapis ir geologinis pjūvis: 1 – kvarteras; viršutinio devono svitos: 2 – Tatulos; 3 – Kupiškio; 4 – Suosos; 5 – Jaros; 6 – Plevinių regioninis aukštas; 7 – Šventosios; 8 – Upininkų serija; 9 – Narvos serija; 10 – Pernu svita; 11 – apatinis devonas; 12 – silūras; 13 – ordovikas; 14 – kambras; 15 – viršutinis proterozojus (vendas); 16 – apatinis proterozojus. Iš V. Marcinkevičiaus str. Geologinė apžvalga, Kupiškėnų enciklopedija, V., 2006, t. 1

*Kupiškio etnografijos
muziejaus siena:
4.1 pav. Magmos brekčija –
gabro nuolaužos, surištos
įsiskverbusio tarp jų granito*

*4.2 pav. Gabras – giluminė
magminė uoliena*

4.3 pav. Granitas rapakivis

4.4 pav. Porfyras rapakivio tipo

4.5 pav. Metamorfizuotas smiltainis su aleurolito nuolaužomis

4.6 pav. Gneisas su granato lęšiais

4.7 pav. Pegmatitas – gyslinė uoliena, sudaryta iš itin stambių kvarco ir feldšpato kristalų

4.8 pav. Kvarco-feldšpato porfyras

Adomo Petrausko muziejaus rieduliai:

5.1 pav. Migmatitas – iš dalies išsilydžiusi pirminė nuosėdinė arba vulkaninė uoliena su granito gyslomis

5.2 pav. Metamorfizuota vulkaninė uoliena – lapilinis tufas

5.3 pav. Metamorfizuotas smiltainis su piritu, kuris dūlėdamas virsta sieros junginiais (gelsva spalva) ir geležies hidroksidais (ruda luobelė)

5.4 pav. Gabras-diabazas. Matyti būdinga struktūra, kurią sudaro pailgi balti padrikai išsidėstę plagioklazo kristalai

5.5 pav. Piroksenitas – reta giluminė magminė intruzinė uoliena

5.6 pav. Granodioritas – magminė intruzinė uoliena, sugneisuota su granito (aplito) gyslomis

5.7, 5.8 pav. Migmatitas – iš dalies išsilydžiusi pirminė nuosėdinė arba vulkaninė uoliena su granito gyslomis.
2012 m. Gedimino Motuzos nuotraukos

*Į Lietuvos raudonąją knygą įrašytas
geltonasis piengrybis Mirabelio miške*

*Apyretė Lietuvoje paprastoji karlina
(apačioje kairėje) Lėvens šlaite*

*Vaistams naudojamas trilapis puplaiškis
auga balose*

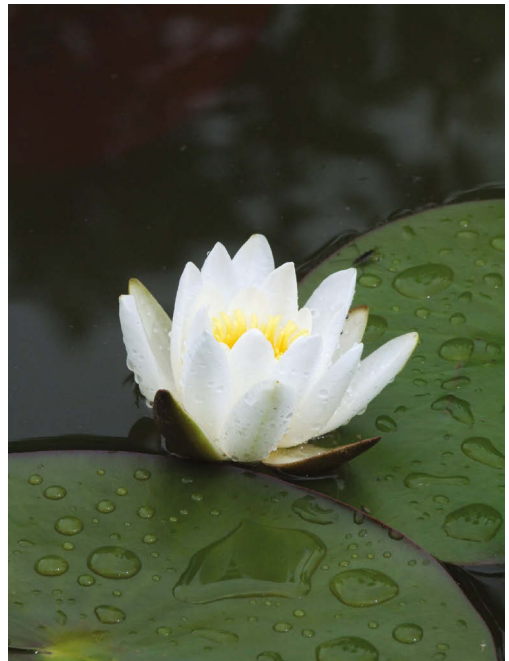

Putino vaisiai dabina miškus ir pamiškes

*Plačialapis švendras Kupiškio marių
pakrantėje*

*Mažaziedė vandens lelija labai reta
Kupiškio valsčiaus vandenyse*

Beržynuose žydi varnalėšos

Gauruotasis mėšlagrybis (apačioje kairėje), aptinkamas ir gyvenvietėse, bei palšasis raudonviršis Šepetos pelkėje

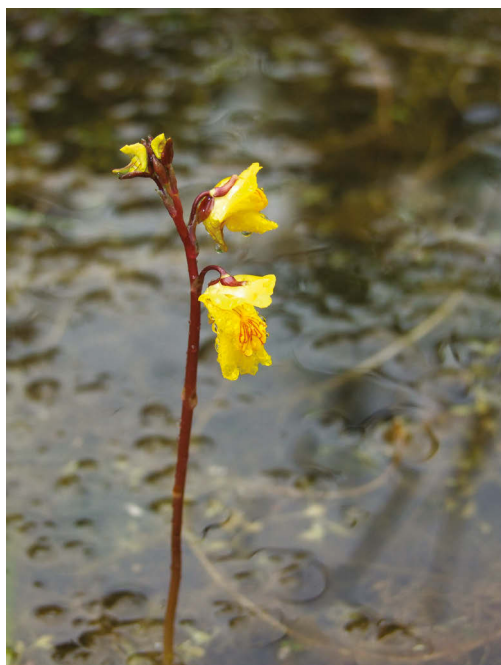

Apskritalapė saulašarė tyko grobio Šepetos pelkėje

Gegužinė žvynišaknė parazituoja lazdynus (Mirabelio miškas)

*Vabzdžius gaudantis skendenis pražydo
Šepetos pelkės griovyje*

*Baltijinė gegūnė įrašyta į Lietuvos
raudonąją knygą*

*Lūgnės puošia Kupiškio marias
ir Lėvens upę*

*Geltonžiedė plukė
dažna Kupiškio
valsčiaus miškuose*

*Triskiautės žibuoklės pavasariais dabina
valsčiaus miškus ir šlaitus*

*Lietuviškos orchidėjos dvilapės blandys –
kandidatės į Lietuvos raudonąją knygą*

*Raudonoji gegūnė, įrašyta į Lietuvos
raudonąją knygą, pasitaiko Šepetos pelkėje*

*Kadise dažnas
Kupiškio valsčiuje
europinis burbulis
dabar itin retas*

*Ragangrybis beržo šakose susuka
„raganų šluotas“*

*Blyškioji džioveklė –
retokas bechlorofilis
augalas. Juodyno
miškas*

*Austriškoji plačiataurė pavasariais puošia
Slavinčiškio mišką*

*Smulkaus žaliagyrio grybiena medieną
nudažo žalia spalva. Mirabelio miškas*

*Paprastosios musmirės
auga visuose Kupiškio
valsčiaus miškuose*

Europinis ožekšnis

Pelkinė ūmėdė Šepetos pelkėje

Beržas keružis Šepetos pelkėje.

2012–2013 m.

Sigučio Obelevičiaus nuotraukos

*Angelas sargas. Treutler, Conrad & Taube
leidykla, Naujoji Ruda, Vokietija. 1865–1870 m.
Adomo Petrausko muziejus*

*Neteisingas teismas.
Vokietija.
Iki 1860 m. (?)
Adomo Petrausko
muziejus*

*Nukryžiuotasis.
Adomo Petrausko
muziejus*

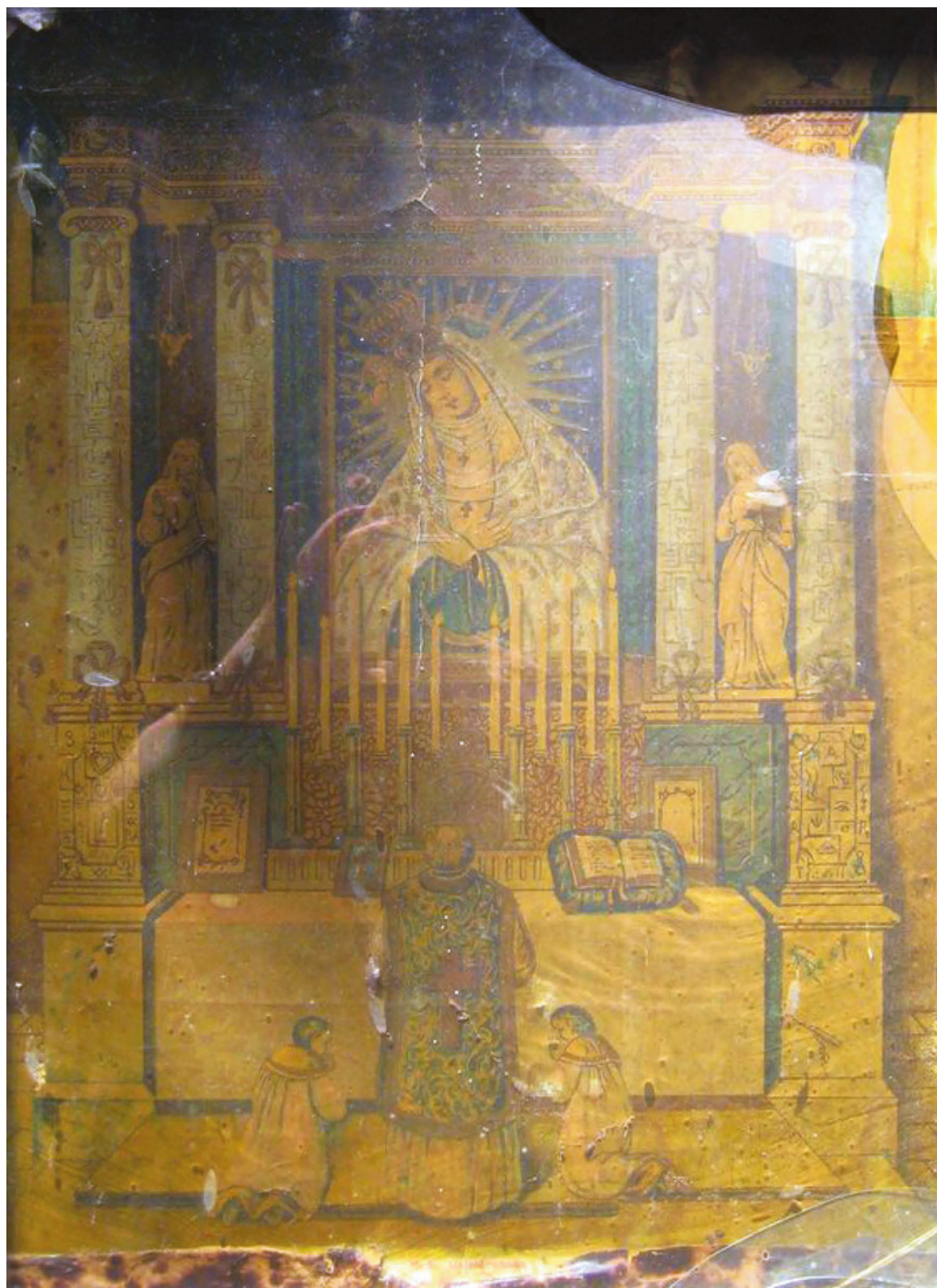

Švč. Jėzaus Veidas.

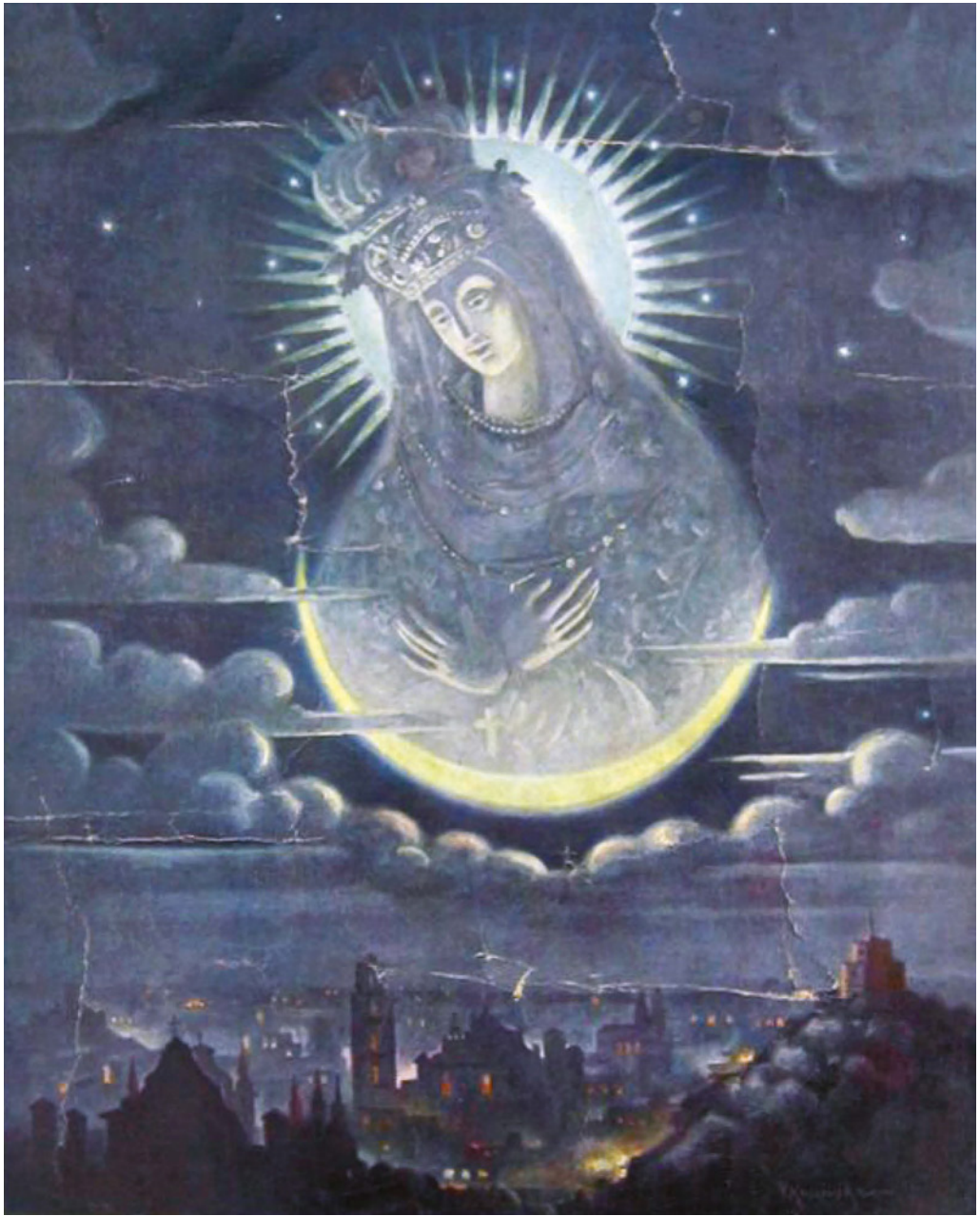
Roma, Vatikanas. 1900 m.

Adomo Petrausko muziejus

*Aušros Vartų Dievo Motina.
Adomo Petrausko muziejus*

*Aušros Vartų Dievo Motina.
Lietuva. 1934 m.
Adomo Petrausko muziejus*

Lurdo Dievo Motina.

Raštas, Kaunas, Lietuva.

1939 m.

Adomo Petrausko muziejus

Lurdo Dievo Motina.

L. Turgis, Paryžius–Niujorkas.

XIX a. 8–9-asis deš.

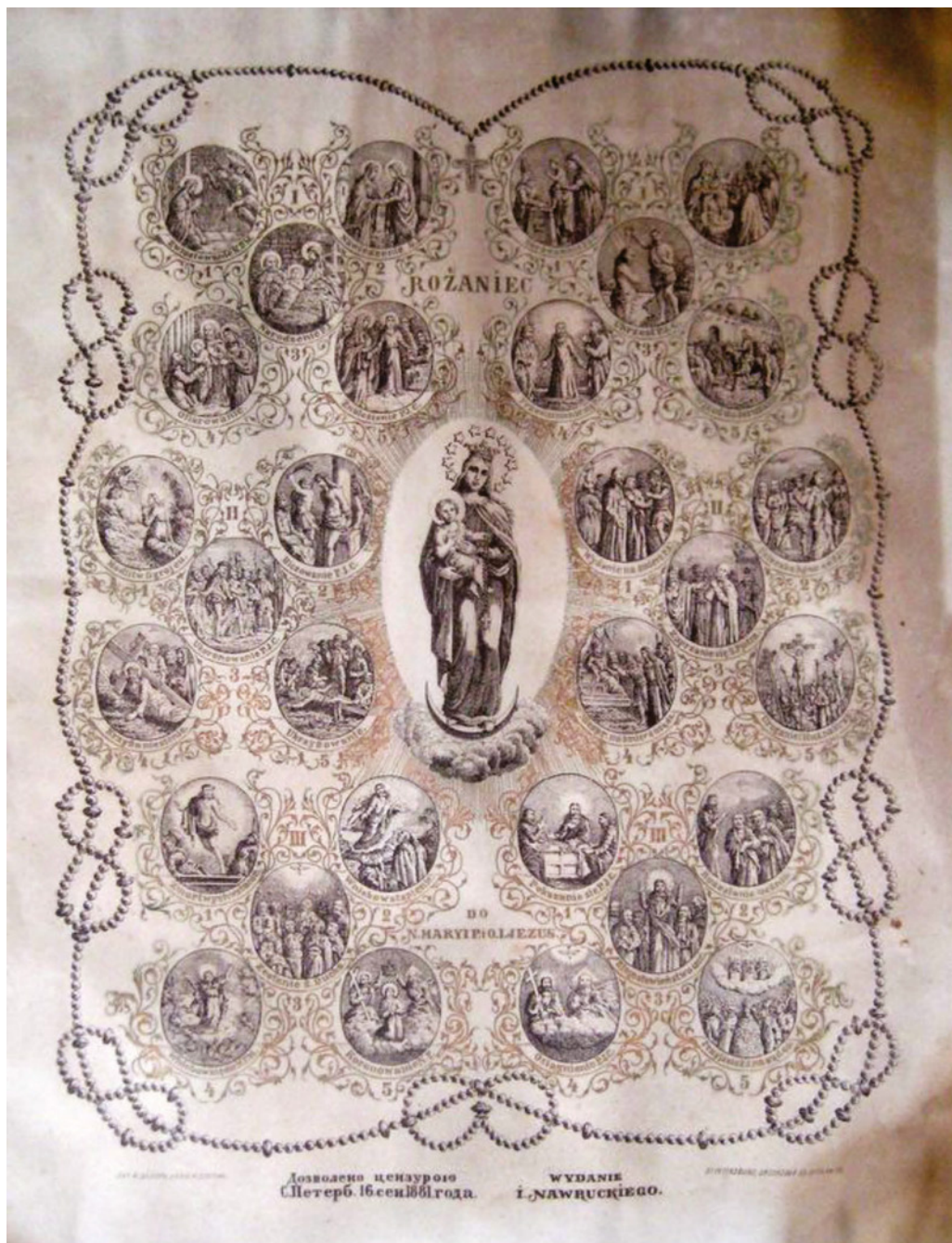
Adomo Petrausko muziejus

Švč. Mergelės Marijos Nekaltas Prasidėjimas.
Vokietija. XIX a. paskutiniai dešimtmečiai (?).
Adomo Petrausko muziejus

Švč. Mergelės Marijos Nekaltas Prasidėjimas.
F. Kasprzykiewiczaus litografija. Varšuva,
Lenkija. 1904 m.
Adomo Petrausko muziejus

Rožinio Švč. Mergelė Marija.
 Nawruckio leidykla, Sankt Peterburgas,
 Rusijos imperija. 1881 m.
 Adomo Petrausko muziejus

*Pieta su pragaro vaizdu.
 Vokietija. XIX a. paskutiniai
 dešimtmečiai (?).
 Adomo Petrausko muziejus*

Mergelė Marija – skaistumo pavyzdys.

L. Turgis, Paryžius, Prancūzija.

XIX a. 9–10-asis dešimtmetis.

Adomo Petrausko muziejus

Šv. Kazimieras.

Oehmigke & Riemschneider leidykla,

Noirupinas (vok. k. Neuruppin).

1860–1870 m.

Adomo Petrausko muziejus

Šv. Šeima.

Adomo Petrausko muziejus

Šv. Šeima.

O. Raugevičienės dirbtuvės (?).

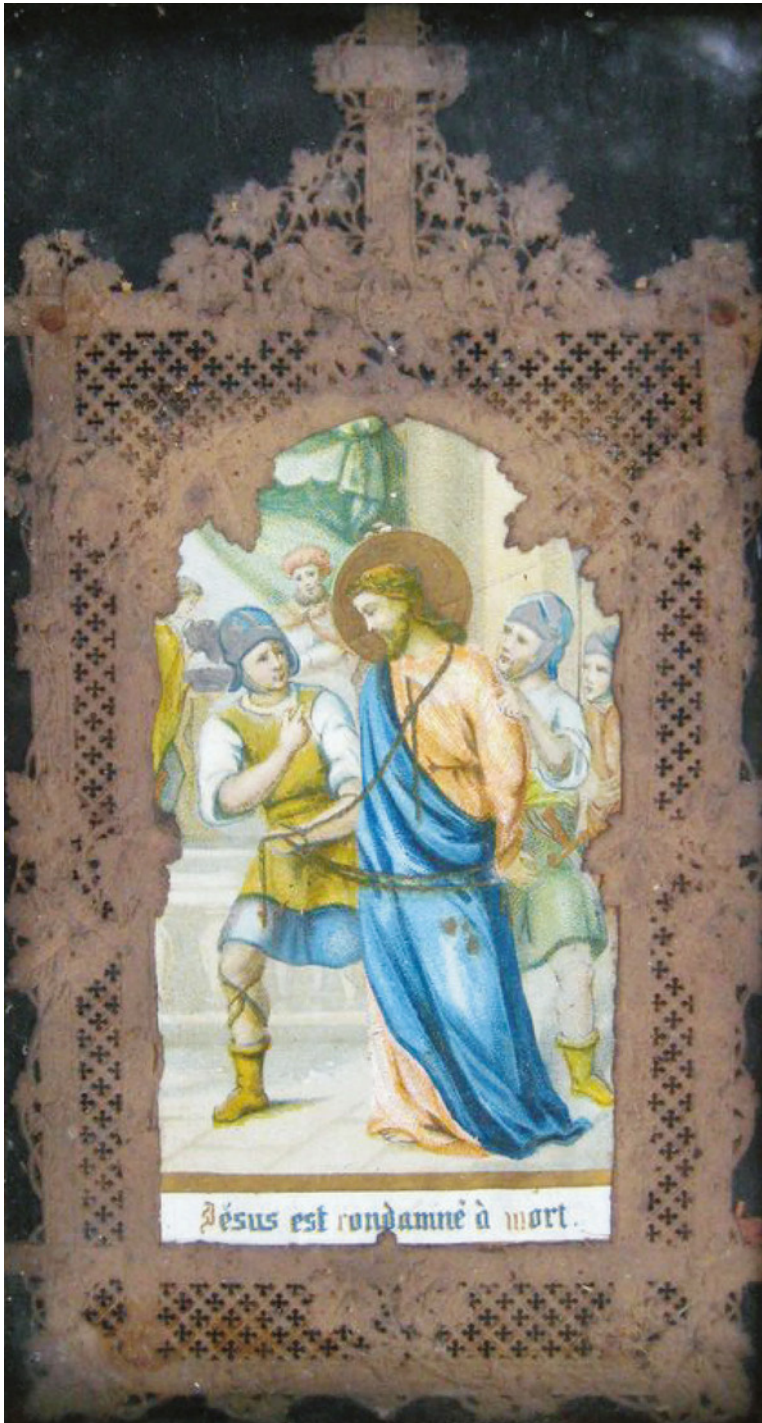
XX a. pr.

Adomo Petrausko muziejus

Vyro gyvenimo etapai. Moters gyvenimo etapai (apačioje). E. G. May Söhne leidykla, Frankfurtas prie Maino, Vokietija. Apie 1900 m. Adomo Petrausko muziejus

1-oji stotis. Jėzus nuteisiamas mirti.

Užrašas pranc. k.:

„Jésus est condamné à mort.“

Uoginių kapinių koplyčia

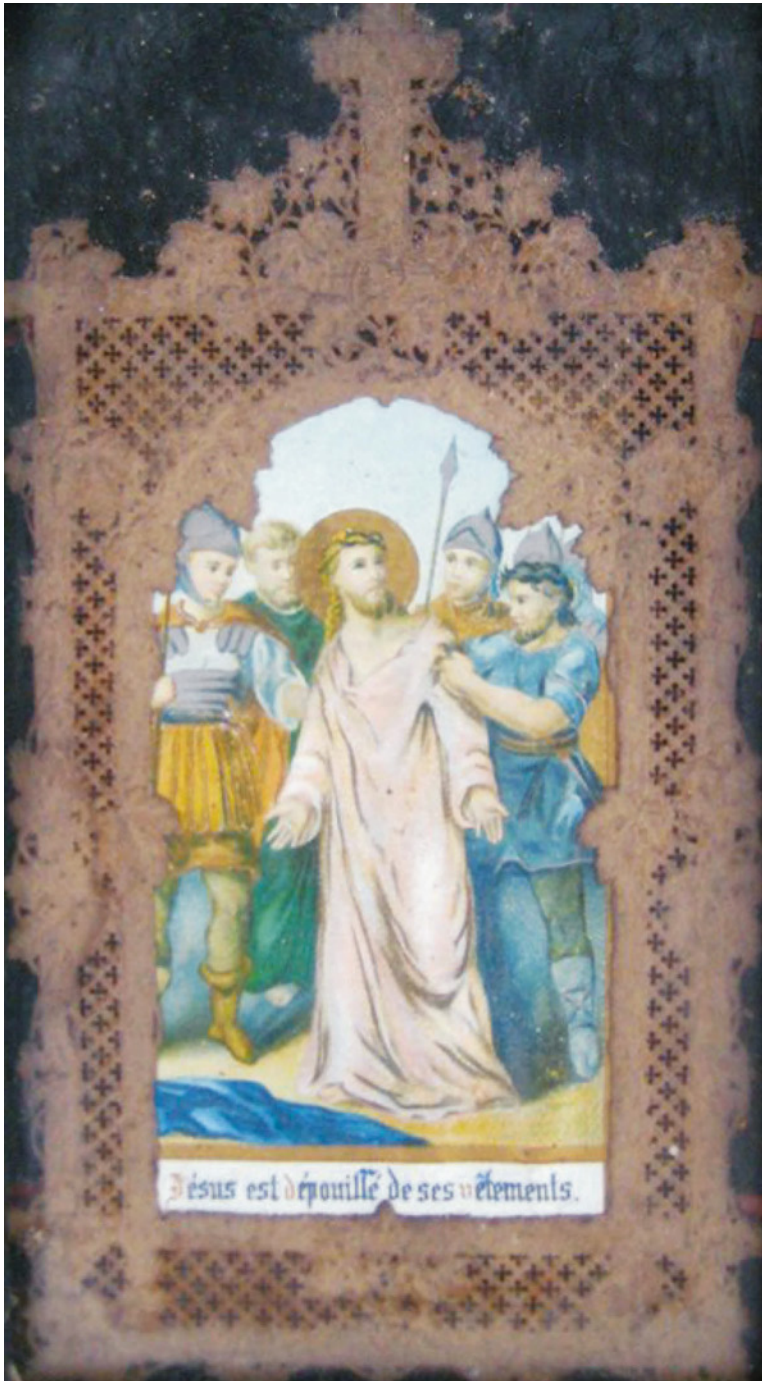

6-oji stotis. Veronika nušluosto Jėzui veidą.

Užrašas pranc. k.:

„Ste Véronique essuie la face de Jésus.“

Uoginių kapinių koplyčia

10-oji stotis. Jėzui nuplėšia drabužius.
Užrašas pranc. k.:
„Jésus est dépouillé de ses vêtements.“
Uoginių kapinių koplyčia.
2012 m. levos Bobinaitės nuotraukos

Adomo Petrausko muziejaus klėtis (kairėje), kurioje saugomi masinės gamybos religiniai sieniniai paveikslėliai

*Uoginių kaimo kapinių koplyčia, kurioje yra Kryžiaus kelio stotys.
2016 m. Aušros Jonušytės nuotrauka*

Kupiškio marių ichtiologiniai tyrimai

Egidijus Bukelskis

Kupiškio marios (Kupiškio tvenkinys, arba Lėvens tvenkinys) – trečias pagal dydį dirbtinis vandens telkinys Lietuvoje. Šis tvenkinys galutinai susidarė 1986 m., patvenkus Lėvens upę 110 km nuo jos žiočių. Išankstiniais vertinimais, tai eutrofinis su ryškiais hipertrofijos bruožais vandens telkinys. Jo plotas – 828 ha, į šiaurę nusidriekęs beveik 20 km. Yra 2 pusiasaliai ir 2 salos (3,1 ir 8,6 ha ploto)¹.

Kranto linija mažai vingiuota, todėl tai tipiška upinės formos vandens talpykla. Aukštesnioji makrofitų (augalų) zona nelabai ryški žemutinėje dalyje, čia ji vos kelių metrų pločio, aukštieji helofitai kiek gausesni aukštupyje, ir ten šią juostą sudaro atskiros meldų, nendrių ar švendrų bendrijos. Be pagrindinių žuvų: karšių, kuojų, ešerių, sterkų, mariose gyvena lydekos, pūgžliai, plakiai, raudės, aukšlės, lynai, smėlėtose priekrantėse – gruzliai,

Kupiškio marios. 2012 m.

Virginijaus Beresnevičiaus nuotr.

Plačiažnypliai ir siauražnypliai vėžiai.

Iš KMŽDA

¹ Kupiškio marios, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2007, t. XI, p. 150.

kirtikliai. Tvenkinyje gyvena siauražnypliai vėžiai, anksčiau jų buvo gausiau tik atskirose įlankose, dabar išplito po visą tvenkinį. Plačiažnypliai vėžiai santykinai reti. Tvenkinio naudotoja – Kupiškio medžiotojų ir žvejų draugija.

Medžiaga ir metodika

Ichtiologiniai tyrimai Kupiškio mariose atlikti 2012 m. rugpjūčio 29–30 d. bei rugsėjo 19–20 d. pagal Lietuvos Respublikos aplinkos ministro 2005 m. spalio 20 d. įsakymu Nr. D1-501 patvirtintą ichtiologinių tyrimų metodiką² ir Aplinkos apsaugos agentūros išduotą leidimą Nr. 044. Tyrimams naudoti statomų įvairiaaikių tinklaičių komplektai 8-12-17-21-30-37-43-50-60-70 mm, kiekvieno jų ilgis – 30 metrų, aukštis – 3 metrai, bei selektyvūs tinklai – 12–60 mm, kur vienos sekcijos ilgis – 5 m. Sužvejotos žuvys suskirstytos į ilgio grupes. Visos žuvys suskaičiuotos ir pasvertos. Iš kiekvienos ilgio grupės po 10 vnt. išmatuoti šie biologiniai požymiai: bendras žuvies ilgis, ilgis iki kūno galo ir bendra žuvies masė.

Žuvų tankis (ir biomasė) viename hektare apskaičiuotas pagal formulę:

$$N(Q) = n(q) / p \times K,$$

čia $N(Q)$ – tam tikros rūšies žuvų tankis (biomasė) hektare; $n(q)$ – tam tikros rūšies sužvejojtų žuvų kiekis (vnt., biomasė, g); p – apžvejotas vandens telkinio plotas (ha); K – žvejojimo efektyvumo koeficientas (sugaunama žuvų bendrijos dalis (0,2)).

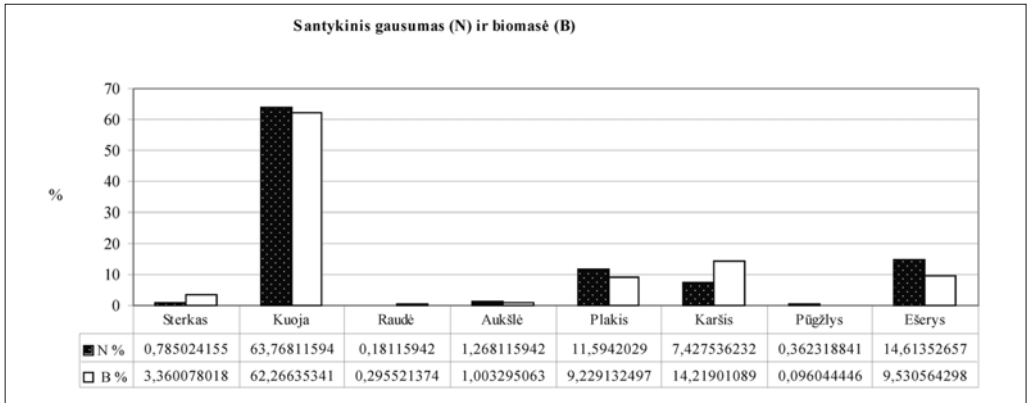
Ichtiologiniai tyrimai Kupiškio mariose atlikti dviejose skirtingose stotyse (žemutinėje ir aukštutinėje dalyse). Tyrimų vietų koordinatės pirmojoje stotyje ties Pajuodupe pradžia – N 55° 51' 49.12", E 24° 58' 55.34", pabaiga – N 55° 51' 46.53", E 24° 58' 26.3. Stotyje ties Jutkonimis įvairiaaikių tinklų pradžia – N 55° 55' 19.88", E 25° 2' 17.13, pabaiga – N 55° 55' 10.68", E 25° 1' 52.2, selektyvių tinklų pradžia – N 55° 55' 20.82", E 25° 2' 17.85, pabaiga – N 55° 55' 34.55", E 25° 2' 22.94.

Tyrimų rezultatai

2012 metų tyrimų duomenimis, Kupiškio mariose sugauta 9 rūšių žuvų – kuojos, raudės, aukšlės, plakiai, karšiai, sterka, pūgžliai, ešeriai ir lydekos. Labai smulkios žuvys – kirtikliai, gruzliai, gyvenančios tik atskirose priekrančių buveinėse, netirtos.

Santykinis žuvų gausumas ir biomasė selektyvių tinklų laimikyje didžiausias buvo kuojų – per 60 procentų bendro žuvų gausumo ir biomasės (1 pav.). Kiek didesnė santykinė biomasė selektyvių tinklų laimikiuose buvo karšių (14,2 proc.), o plakių ir ešerių neviršijo 10 proc. Kitų rūšių gausumas ir masė šių žvejybos įrankių komplektuose skiriasi nežymiai ir yra labai maži. Sterkas Kupiškio mariose – indikatorinė rūšis, labai gerai rodanti dabartinę ežero ichtiofaunos naudojimo tendenciją ir visos bendrijos būklę. Pirmausia tai įrodo labai mažas pūgžlių santykinis gausumas, nesiekiantis nė 0,4 proc. Negausu čia ir aukšlių. Nors

² Žuvų išteklių tyrimų metodika. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas nr. 942, *Valstybės žinios*, 2005, nr. 106-3911.

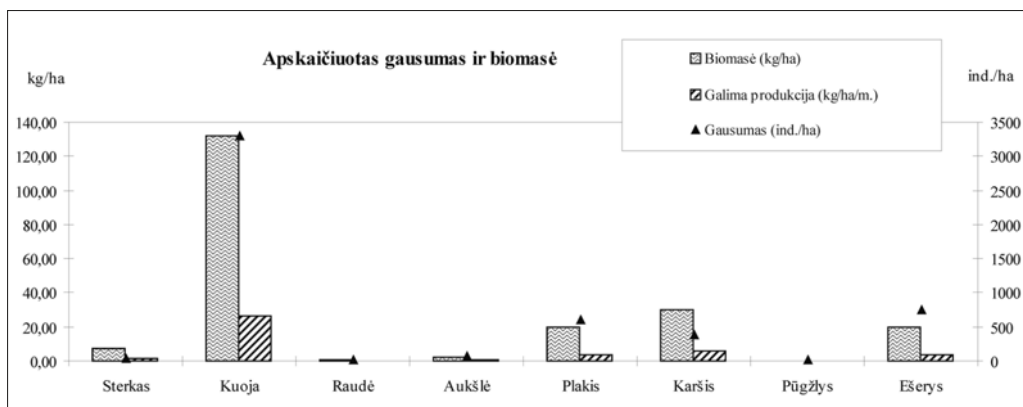
mariose sumažėję nelegalios žvejybos tinkliniais įrankiais atveju, šiais būdais anksčiau būdavo išgaudoma nemažai žuvų, pirmiausia plėšriųjų, todėl priekrantėje maža lydekų. Nors šis vandens telkinys nuolat žuvinamas šiomis žuvimis, selektyviais tinklais jų iš viso nepagauta. Iš kitos pusės vertinant, lydekoms žemutinėje ir vidurinėje tvenkinio dalyse reprodukcijos sąlygos blogos dėl joms tinkamų biotopų trūkumo (labai siaura litoralė, už jos iškart prasideda sublitoralė su vyraujančiais kietaisiais gruntais, o povandeninių augalų pievų – limneidų nėra dėl mažo vandens skaidrumo), todėl vasarą jaunų amžiaus grupių lydekos laikosi tik labai siauroje priekrantės aukštųjų helofitų (nendrių, meldų) juostoje ar šalia jos seklumoje. Lydekų kiek gausiau tik aukštutinėje tvenkinio dalyje, atskirose įlankose, kur platesnė priekrantė su žoline povandenine augalija.

Apskaičiuotas žuvų gausumas ir biomasė priekrantėje selektyvių tinklų laimikyje iš esmės atitinka pirmiau aprašytą santykinį žuvų gausumo ir masės pasiskirstymą (2 pav.), tačiau ženkliai iš kitų žuvų rodiklių išsiskiria kuojų gausumas – jų masė čia sudaro beveik 132 kg viename ha tvenkinio ploto. Pagal šį rodiklį tai net 3–5 kartus daugiau, palyginti su kitų ežerų kuojų mase, ir net du kartus daugiau nei, pvz., ypač produktyviame Ukmergės rajono Lėno ežere. Iš kitų žuvų kiek didesnė tik karšių biomasė, siekianti 30 kg/ha. Taikant ekologinę sampratą „plėšrūnas–auka“, priekrantės bendrijoje trūksta plėšrūnių. Tokio tipo vandens telkiniuose kaip Kupiškio marios Lietuvoje ir artimuose regionuose, kur žuvų išteklių naudojami racionaliai ir

1 pav. Atskirų rūšių žuvų santykinis gausumas (vnt., %) ir biomasė (g, %) Kupiškio marių selektyvių tinklų laimikyje. 2012 m.

Darius Varnauskas su sugauta 13,505 kg lydeka Kupiškio mariose 1993 m. sausio 26 d. Iš KMŽDA

atkuriami pagal biologiškai pagrįstas nuostatas, plėšrūnų biomasė paprastai siekia 20–25 proc. bendros žuvų biomasės³. Vis dėlto reikia pažymėti,

kad apie lydekų reikšmę visai marių biocenozei vien tik pagal selektyvių tinklų laimikius spręsti negalima. Antra, Kupiškio mariose sėkmingai pagrindinio plėšrūno vaidmenį perėmė sterkas. Tačiau ateityje, siekiant dar labiau subalansuoti žuvų bendriją ir atsižvelgiant į išteklių naudojimo tendencijas, taip pat siekiant sumažinti kuojų ir plakių gausumą, mariose būtų gerai iversti šamų.

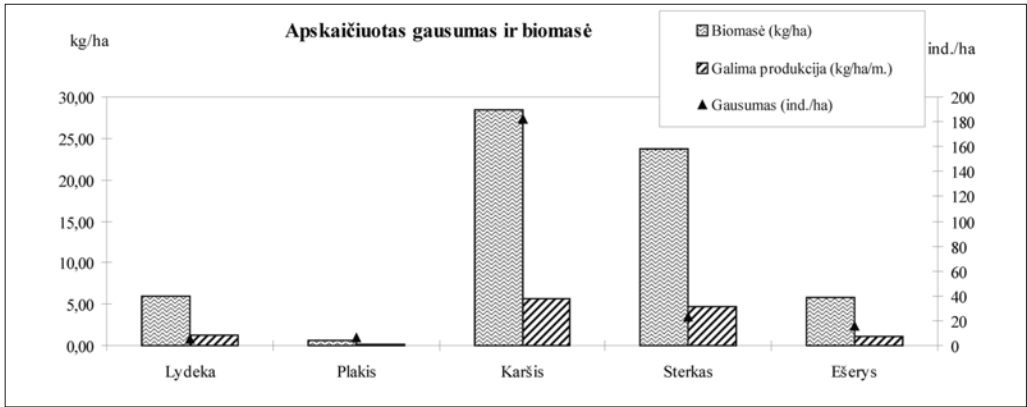
Kupiškio mariose nesugauta sidabrinė karosė. Reikia tikėtis, kad ir ateityje jų neatsiras, negalima jų čia įleisti kaip potencialiai invazinės rūšies. Išvinti paprastųjų (auksinių) karosė, kurie yra vietinė rūšis, būtų racionalu tik aukštupyje, kur seklesnės tvenkinio dalys, gausiau augalijos. Iš ten jie plisėtų ir žemupin.

Kupiškio marių priekrantėse žuvų bendrijoje turėtų gyventi kur kas didesnis lynų kiekis ir atitinkamai turėtų būti didesnė jų masė. Tačiau dėl iki šiol buvusios žuvininkystės vystymo koncepcijos prioritetą teikiant intensyviai mėgėjiškai žvejybai ir ankstesnio nelegalios žvejybos poveikio priekrantės bendrijos žuvims lynų ir lydekų, svarbiausių mėgėjų žvejybos objektų, išteklių nualinti labiausiai: lynų – nelegalios žvejybos, lydekų – jas išgaudant mėgėjams. Kitų likusių žuvų išteklius iki šiol žvejai mėgėjai naudojo taip pat intensyviai, tačiau dėl šioms žuvims palankesnių veisimosi sąlygų, geresnių adaptacinių savybių kuoju gausa ir biomasė yra neproporcingai didelės. Netipiškų priekrantės rūšių – karšių iš esmės ne neršto metu negali būti daug, netinkamos gyventi čia sąlygos ir pūgžliams, aukšlėms. Pastebėjome įdomų ir, mūsų nuomone, netipišką atvejį – karštą vasarą iš priekrančių raudės buvo pasitraukusios į atvirus plotus, kur maitinosi jau paaugusių žuvų mailiumi. Manome, kad todėl priekrantėse raudžių laimikiai buvo santykinai maži.

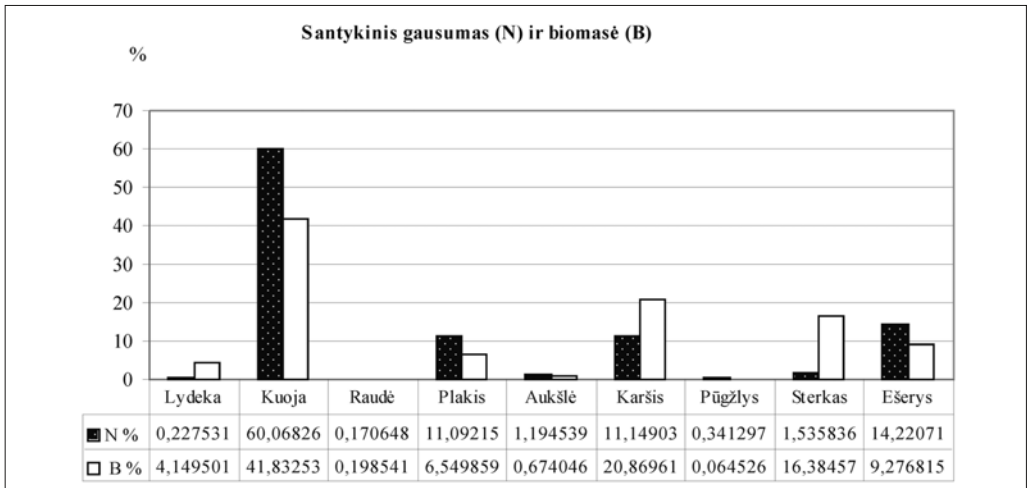
Selektyvių tinklų naudojimo ichtiologiniuose tyrimuose ypatybė yra ta, kad jų laimikiai labai gerai atspindi jaunų amžiaus grupių, paprastai trumpaamžių, rūšinę sudėtį, gausumą ir biomasę, tačiau vyresnio amžiaus, tokių kaip lynai, karšiai, apskaičiuoti rodikliai paprastai būna gerokai prastesni, nei yra realiai

2 pav. Apskaičiuotas žuvų gausumas Kupiškio marių priekrantėje (ont./ha) ir biomasė (kg/ha) selektyvių tinklų laimikyje. 2012 m.

³ Bukelskis E., Kaupinis A. Žuvininkystės Lietuvos ežeruose valdymas, *Vandens telkinių apsauga ir valdymas*, Kaunas, 2004, p. 43–47.

3 pav. Apskaičiuotas žuvų gausumas Kupiškio mariose stambiaaikių tinklų laimikyje (vnt./ha) ir biomasė (kg/ha)

4 pav. Bendras santykinis žuvų gausumas (vnt., %) ir biomasė (g, %) Kupiškio mariose. 2012 m.

konkrečiame vandens telkinyje. Todėl vien tik pagal selektyviais tinklais nustatytus rodiklius apie vandens telkinio, ypač didesnio ploto, būklę spręsti negalima. Tam papildomai naudojami įvairiausiai tinkliniai žvejybos įrankiai.

Giluminėje tvenkinio dalyje, tiesa, sąlyginai (veikiau tai atviro vandens akvatorija), įvairiaaikių tinklų, kurių akytumas buvo nuo 40 iki 90 mm, laimikyje vyravo karšiai, kurių gausa viršijo 70 proc., o biomasė sudarė beveik 35 proc. bendros biomasės, arba 28,5 kg/ha (3, 4 pav.). Kiek mažesnė buvo sterkų biomasė, siekė 23,7 kg/ha. Kitų plėšriųjų žuvų – lydekų ir ešerių biomasė ploto vienetu sudarė beveik po 6 kg/ha. Tipiškos sekliosios tvenkinio dalies – priekrantės žuvis plakiai tėra antraeilė bendrijos rūšis, o jų biomasė sudaro vos 0,7 kg/ha. Bendrai vertinant, Kupiškio marių žuvų bendrija gerai subalansuota, o plėšriųjų žuvų gausa ir masė atitinka natūraliai produktyvių vandens telkinių žuvų

populiacijų būklę. Šių žuvų išteklių, nors ir itin intensyviai naudojami žvejų mėgėjų, nėra nualinti, o apskaičiuoti visam Kupiškio marių plotui yra gana dideli (atsižvelgiant į tai, kad čia rodikliai apskaičiuoti tik vyresnio amžiaus žuvims, remiantis tik stambiausių tinklų laimikių rezultatais). Bendras visų žuvų (neskaitant jaunų amžiaus grupių, jų kiekiai susumavus bus pateikti toliau) žuvingumas mariose sudaro 65 kg iš 1 ha tvenkinio ploto.

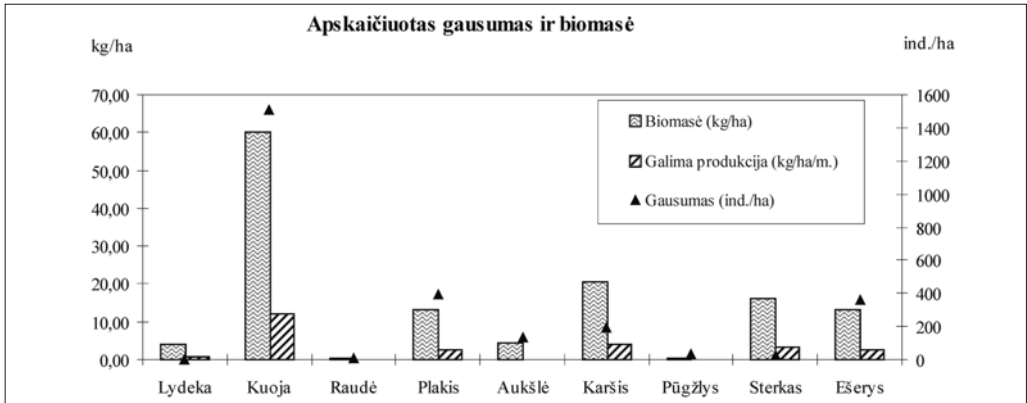
Žvejai ant Kupiškio marių ledo.

2011 m. Gražinos Sventicienės nuotr.

Bendras santykinis ir apskaičiuotas žuvų gausumas ir biomasė Kupiškio mariose 2012 m. vasaros antroje pusėje pateikti 4 ir 5 paveiksluose. Sprendžiant iš tyrimų duomenų, mariose tiek pagal gausumą, tiek pagal biomasę vyrauja kuojos. Lyginant anksčiau, 2007 m., atliktų tyrimų duomenis su 2012 m. tyrimų rezultatais, galima konstatuoti, kad tvenkinyje išaugo kuojų biomasė, tačiau sumažėjo karšių. Iš plėšrūnių rūšių („plėšrūnas–auka“ sąvokoje ešeris tėra obligatorinis plėšrūnas (antraeilis), jeigu jo masė mažesnė nei 150–200 g) vyraujanti rūšis Kupiškio mariose yra sterkas, subdominantine rūšimi laikytina lydeka⁴.

Pelagialės plotas ir tūris Kupiškio mariose yra daug kartų didesni nei bendras priekrantės (litoralės) plotas ir tūris. Todėl neatsitinkamai raudžių biomasė ir gausa ežere yra labai maža, nes joms tinka gyventi tik labai mažas bendras plotas, o šių žuvų biologiniai poreikiai geriausiai realizuojami užžėlusiose aukštesniaja augalija įlankose ir priekrantėse. Reikia pažymėti, kad kitų menkaverčių žuvų – plakių, pūgžlių, aukšlių – kiekį ženkliai sumažina vyraujantys plėšrūnai – sterka. Taip optimaliai išnaudojami viso šio labai produktyvaus vandens telkinio mitybiniai išteklių, kartu gaunama ir labai didelė bendra metinė žuvų produkcija, mūsų apskaičiavimais, siekianti 133 kg/ha. Didelį natūralų Kupiškio marių produktyvumą užtikrina ne menkavertės, o vertingos rūšys, kas yra gana reta Lietuvos ežeruose ir tvenkiniuose. Kita

⁴ *Kupiškio marių ichtiologiniai tyrimai. Ataskaita. Vilniaus universitetas, Zoologijos katedra, 2006.*

labai svarbi išvada yra ta, kad Kupiškio mariose per praėjusius penkerius metus, palyginti su ankstesnių tyrimų duomenimis, žuvingumas ženkliai išaugo, nors santykinis menkaverčių žuvų kiekis pastebimai sumažėjo. Ypač geros būklės išliko sterkų populiacija, kurios reprodukcija užtikrina didelę jų gausą ir biomasę, o greitas jų augimas lieka stabiliai aukštas, ir tai rodo, kad jų mitybiniai išteklių nenualinti. Manome, kad nelegali žvejyba žemutinėje tvenkinio dalyje, kur buvusioje upės vagoje gausu kerplėšų, medžių liekanų, sterkų ištekliams esminės žalos nedaro. Vis dėlto yra didelė rizika, kad kai kuriais metais koncentruoto ir trumpo neršto metu dalis reproduktorių gali būti išgaudyta, todėl gegužės–birželio mėnesiais būtina sustiprinti žuvų apsaugą. Tikėtina, kad su anksčiau gana dažnai pasitaikydavusia nelegalia žvejyba susijęs ir karšių biomasės sumažėjimas.

Iš visų žuvų išsiskiria kuojų santykinis gausumas (per 60 proc.) ir santykinė jų biomasė (beveik 42 proc., 4 pav.). Iš kitų žuvų kiek didesnė tik karšių santykinė masė, siekianti beveik 21 proc. Vis dėlto santykinė plėšriųjų žuvų gausa Kupiškio mariose nėra didelė ir sudaro beveik 16 proc. bendro žuvų gausumo. Tačiau bendra plėšriųjų biomasė pakankama, ji siekia beveik 30 proc. Kitų žuvų rūšių santykiniai rodikliai pasiskirsto tolygiai ir skiriasi nežymiai, tik raudė mariose laikytina reta žuvimi, o fakultatyvinėmis rūšimis tampa pūgžlys bei aukšlė, kurių gausą efektyviai reguliuoja plėšrūnės.

Minėta, kad bendras Kupiškio marių žuvingumas siekia 133 kg iš 1 ha, o gausumas – per 2 650 ind. ha (neskaitant jaunų amžiaus grupių žuvų, 5 pav.). Tokių aukštų produktyvumo rodiklių reta kuriame nors kitame šalies natūraliame ežere, gal tik Kėdainių rajono Mantvilišio, Bublių, Labūnavos tvenkiniuose yra panašus žuvingumas^{5, 6}. Tačiau mariose išlieka labai intensyvaus mėgėjiškos žvejybos „preso“ pasekmė – čia pernelyg mažas lydekų kiekis, nors jų amžius labai skirtingas, o vyrauja 4–5 metų žuvis. Ateityje norint tinkamiau valdyti marių žuvų išteklius ir juos tinkamai naudoti nemažinant produktyvumo, subalansuoti žuvų rūšių sudėtį ir jų

5 pav. Apskaičiuotas bendras žuvų gausumas ir biomasė 1 ha Kupiškio marių ploto

⁵ Bukelskis E., Kesminas V. Kėdainių rajono vandens telkinių ichtiofauna, *Žuvininkystė Lietuvoje*, Vilnius, 2002, t. V, p. 45–63.

⁶ Kėdainių rajono Angirių, Bublių, Labūnavos ir Mantvilišio tvenkinių ichtiologiniai tyrimai ir rekomendacijos žuvininkystei. Ataskaita. Vilniaus universitetas, Zoologijos katedra, 2011, p. 22.

amžiaus grupes, mažinti menkaverčių žuvų kiekį galima būtų apriboti naudojamą, pvz., nustatyti didesnę leidžiamą sugauti lydekų ilgį, tarkim, kad jis būtų ne mažesnis nei 50 cm (tik tokio ilgio lydekas leidžiama gaudyti, pvz., Latvijoje)⁷.

Išvados

1. Kupiškio marios – vienas produktyviausių vandens telkinių Lietuvoje. Žuvingumas siekia per 130 kg iš 1 ha tvenkinio ploto. Visoje žuvų bendrijoje absoliuti dominantinė plėšrūnė yra sterkas, tarp bentofaginių žuvų – kuoja.

2. Mariose žuvų išteklių labai intensyviai naudojami žvejų mėgėjų. Ypač intensyvus lydekų išgaudymas nevysiškai kompensuojamas žuvinant. Lydekoms gyventi tvenkinio žemutinėje ir vidurinėje dalyse mažai tinkamų biotopų, prastos ir reprodukcijos sąlygos, todėl joms tinkamas gyventi plotas tesiekia 150–200 ha. Tikslinga žuvinti paaugintomis ar šiūmetukėmis lydekėmis, bet ne lervutėmis. Tokiam tvenkinio plotui reikėtų nustatyti ir kasmetinį žuvinimo lydekėmis planą, tai sudarytų 750–1 000 vnt. šiūmetukių lydekų.

3. Sterkų populiacija mariose išlieka stabili ir yra geros būklės. Reprodukcijos sąlygos geros, todėl sterkais žuvinti ateityje netikslinga. Siekiant pagausinti tvenkinyje plėšriųjų žuvų, vietoj lydekų kas 3–5 metus galima įleisti vienasarių šamų. Šioms žuvims čia turėtų būti geros sąlygos tiek augti, tiek reprodukuotis.

4. Kupiškio mariose yra labai gausi siauražnyplių vėžių populiacija. Jų išteklius itin intensyviai naudoja žvejai mėgėjai, čia organizuojamos vėžių gaudymo varžybos, tačiau išteklių ženkliai nemažėja, tik vyrauja santykinai maži, 8–9 cm ilgio, jauni individai. Būtina geriau kontroliuoti išteklių naudojimą. Plačiažnyplių vėžių nėra gausu, jie paplitę daugiausia žemutinėje dalyje, o jų naudojimą būtina reguliuoti (neleistina imti mažesnių nei 11–12 cm ilgio individų). Siekiant užkirsti kelią invazinės rūšies – rainuotojo vėžio atsiradimui mariose, reikėtų apie jų plitimo grėsmę nuolatos skelbti vietinėje spaudoje.

Tyrimų metu mariose buvo gausu siauražnyplių vėžių, bet 2015 metų vasarą dėl epizootijos jie žuvo. Tikimasi vėžių išteklius ateityje atkurti.

⁷ Bukelskis E. Žvejyba Latvijoje, *Medžiotojas ir meškeriotojas*, 2011, nr. 3(108), p. 34–35.

Kas gi ta pelkė?¹

Renė Sankauskienė

Lietuvoje užpelkėja ežerai, šaltiniuotos pakrantės arba sausuma. Apie du trečdalius Lietuvos pelkių yra ežerinės kilmės. Seklūs ežerai užpelkėja pakrančių augalijai – nendrių, meldų, švendrų juostai – plintant nuo ežero pakraščio jo vidurio link ir šiems augalams išgalint ežero seklumose. Ežerai pradeda pelkėti dėl pakrantėse augančių augalų, kurie vandens paviršiuje sudaro plūduriuojantį liūną. Gilūs ežerai pelkėja gerokai lėčiau negu seklūs. Nuolatos šlapiose šaltinių išsiliejimo vietose gali augti tik prie tokių augimviečių prisitaikę augalai. Nugyvenę savo gyvenimą, jie pildo pakrantę puvenomis, auga nauji. Taip sukasi augalijos gyvenimo ratas, prasideda pelkėjimas. Miškai supelkėja, kai jų paklotėje susikaupia nesusiskaidžiusių augalų liekanų ir įsiveisia higroskopinių samanų, pvz., kiminų. Taip pat gali supelkėti pievos, kuriose susikaupia nesuirusių žolinių augalų šaknų ir antžeminių dalių, sugeriančių daug vandens.

Pelkių tipai. Pagal mitybos sąlygas ir vyraujančią augaliją pelkės skirstomos į *žemapelkes*, *tarpines* ir *aukštapelkes*. *Žemapelkių* paviršius dažniausiai lygus arba įgaubtas, jas maitina gruntiniai, apypelkio paviršiniai arba upių vandenys, turintys gana daug maistinių medžiagų. Svarbesni žemapelkių augalai (durpojai): juodalksniai, karklai, viksvos, švyliai, asiūkliai, pupalaiškiai, dauguma žaliųjų samanų, kai kurių rūšių kiminai. *Aukštapelkių* paviršius dažnai yra išgaubtas, jas maitina tikrai krituliai, mineralinių medžiagų yra labai mažai. Auga krūmokšniai: balžuvos, viržiai, varnaugės, teksės, gailiai, durpyniniai bereiniai, spanguolės. Žoliniai augalai – kupstiniai švyliai, kupstinės kūlingės, baltosios saidros, kiminai. *Tarpinė* pelkė – pereinamoji stadija iš žemapelkės į aukštapelkę, joje yra šiek tiek maistinių medžiagų. Būdingi augalai: plaukuotieji ir liekniniai beržai, karklai, pajūriniai sotvarai, viksvos, mažai žaliųjų samanų, vyrauja kiminai. Čia dar auga žemapelkiniai, bet yra ir aukštapelkinių augalų. Kai kurių rūšių augalai, pvz., liūnsargės, svyruoklinės viksvos, saidros, auga ir aukštapelkėse, ir žemapelkėse, sudarydamos bendrijas ir su kiminiais, ir su žaliosiomis samanomis.

Lietuvoje vyrauja žemapelkės (60–70 % pelkių ploto), apie 22 % sudaro aukštapelkės. Dideliuose pelkių masyvuose aptinkama visų tipų pelkių, bet didžiausią plotą paprastai užima aukštapelkė. Mažos pelkaitės dažniausiai būna žemapelkės. Didžiosios pelkės daugiausia paplitusios pereinamojoje zonoje iš aukštumų į žemumas, mažosios telkiasi aukštumose, kur užima beveik visas ildubas tarp kalvų.

Pelkių augalai, kitaip vadinami durpojais, daug kuo skiriasi nuo kitose augimvietėse augančių augalų, nes yra prisitaikę prie specifinių sąlygų. Durpojai auga durpėse – substrate, kuriame yra daug vandens, bet mažai deguonies, todėl jie dažnai neturi pagrindinės šaknies, o pridėtinės šaknys auga horizontaliai, kartais net aukštytyn.

Durpės – blogas šilumos laidininkas, todėl pelkė išyla vėliau, ir augalų vegetacija vėluoja. Pelkių vandenyje yra nemažai kenksmingų junginių, todėl augalai jo siurbia labai mažai, gyvuoja tartum sausros sąlygomis. Sandara jie primena sausų vietų augalus: turi siaurus, plaukuotus

lapus, kurie dažniausiai yra visžaliai. ¹ *Lietuva*. Kompiuterinė enciklopedija.

Pelkėje auga žemaūgės pušelės. 2006 m. Aušros Jonušytės nuotr.

Vasarą pelkių augalus neigiamai veikia dideli temperatūros skirtumai paviršiuje ir gilesniuose durpių sluoksniuose. Dėl tokių nepalankių sąlygų augalai auga labai lėtai. Apie šimtą metų pelkėje auganti paprastoji pušis gali būti tik 1–4 metrų aukščio. Ji labai skiriasi nuo augančių sausumoje. Aukštapelkių centre, dažniausiai ant kiminų kemsų, auga nykštukinė pušaitė, visai neturinti kamieno, o jos šakos driekiasi pažeme. Aukštapelkėse paplitusios 1–6 metrų aukščio pušaitės, kurių šakų vainikas užima maždaug trečdalį stiebo. Į sausumos pušis panašios 8–15 metrų aukščio pušys, augančios pelkių pakraščiuose, pelkinių ežerų pakrantėse.

Legendos pinasi su tikrove ir vaizduote

Sunku paaiškinti, ką reiškia žodis Šepeta. Niekur neteko rasti jo reikšmės aiškinimo. Internetiniuose puslapiuose lengva surasti, kad *Szepeta* – gana populiarus lenkiškas pavardė. Taip skambančių pavardžių galima aptikti ir kitose slavų tautose: rusų, ukrainiečių, baltarusių. Žodis *szept*² reiškia šnibždėjimą, šnibždesį. Lietuvių raštija, kalba labai glaudžiai susijusi su slavų kalbomis. Juk slavų tautos yra mūsų kaimynės, daugelis didikų kalbėjo lenkiškai, nes sutartys su Lenkija nuo keturioliktojo amžiaus glaudžiai siejo mūsų ir lenkų valstybes. Mokslas, menas, religija iš vakarų pas musėjo per Lenkiją. Aštuonioliktajame amžiuje grobikiška didžiųjų Europos valstybių politika nusviedė mūsų tautą į Rusijos imperijos sąją. Todėl slavų kalbų žodžio *szept*, *šopot* (*uonom*) – šnabždesys – versija būtų priimtina. Tačiau lengviausia lietuviui tariant šį žodį išivaizduoti šepetį, kurio šeriai yra tarytum brūzgynas. Toks brūzgynas, kad neišardęs, gerai neapžiūrėjęs niekaip nenustatysi, kaip viskas surišta, sudėliota. Nors tam tikra tvarka yra, tik reikia suprasti. Norint pažinti pelkę, į ją įeiti, irgi reikia suprasti jos tvarką, kitaip gali ir pražūti. Paslaptingos, sunkiai pažįstamos, neatsargiam netgi pavojingos vietovės žadina vaizduotę, todėl jos būna apipintos padavimais, šiuurpiais pasakojimais. Tokius pasakojimus daugelis pasakoja negarsiai, pašnibždomis, tarytum patys netikėtų jų tikrumu ar nenorėtų skelbtis žiną gal net pavojingas paslaptis.

Populiariausias padavimas yra apie nuskendusią bažnyčią. Ten, kur

² Vaitkevičiūtė V. *Lenkų–lietuvių kalbų žodynas*, Vilnius, Mokslas, 1979.

dabar Šepeta, buvęs ežeras, o prie jo stovėjusi bažnyčia. Staiga bažnyčia prasmegusi su visais žmonėmis. Kartais Velykų rytą bažnyčia trumpam iškyla. Jei atsirastų drąsuolis, kuris įbėgęs paskambintų šios bažnyčios varpeliu (signaturka), bažnyčia liktų žemės paviršiuje. Nors ir buvo mačiusių iškilusią bažnyčią, drąsuolio, pasiryžusio išgelbėti prakeiktus žmones, neatsiranda. Kodėl bažnyčia nuskendo, platesnio aiškinimo legendoje nėra. Jei buvo bažnyčia, vadinasi, turėjo būti bent jau nemaža gyvenvietė. Lyginant su kitomis legendomis apie nuskendusius rūmus, miestus, galima manyti, kad kažkuo nusikalto čia gyvenę žmonės. Tai žadina kūrėjų vaizduotę.

Rašytojas Kazys Inčiūra³ 1936 metais parašė poemą „Šepetos ragana“, kur pasakojama apie audringą gyvenimą gyvenusią karalaitę, kuriai kaip atpildą už nedorą gyvenimą teko patirti prakeiksmo baisumą. Ji praradusi savo rūmus, tarnus, ilgai klajojo šiose vietose.

Štai šitaip rašytojas vaizduoja pelkės atsiradimą. Čia klajojo netgi drąsuolius širpinusi ragana. Ji krėtė daug piktų pokštų.

*Bet taip tat įvyko, kaip ištarė pranašas:
Viesulas bokštus nuvirtė kaip sąnašas,
Kalvos nugrimzdo giliuos ežeriukuose,
Medžiai kaip žliūgės verpetuose sukosi,
Liūnai užaugo, apsidengė samanom,
Tas vietas žmonės Šepeta praminė.
Ir po kiek metų pasklido žinia:
Ten moteriškė klajoja sena⁴.*

Tačiau ji nepatyrė laimės kenkdama žmonėms. Liūdna ir nusiminusi grįždavo į savo nugrimzdusią pilį, kur negalėdavo užmiršti laukinių puotų. Siaubas ją varė iš savų rūmų. Viena kiūtinejo po apylinkes. Norėjosi klajūnei jaukiai sušilti prie židinio, bet žmonės piktadarę vydavo šalin. O ir pati neatsisakydavo įpročio erzinti juos. Tik kartą vestuvių įkarštyje raganą taikiai, maloniai sutiko nuotaka. Nuo tada piktoji tapo miela žmonių pagalbininke. Ir netikėtai kartą Kupiškų žinia visus pritrenkė:

*– Ragana dingo, paliko apylinkę! –
Kažkas atkeikė ją, kažkas apgynė ją –
Ji išvažiavus karioj stiklinėje.
Dvylika raitelių kažkur išvežė ją –
Daug čia patyrusių seserį gražiąją.
O iš tų liūnų, viržynų gailių
Skliido gaudimas varpų didelių⁵.*

Pelkės atsiradimo istorija gražiausių rūmų vietoje Kazio Inčiūros kūryboje tapo labai patraukli ir pamokanti. Šis kūrinys buvo spausdintas ir prieš-

³ 1906–1974 m. gyvenęs lietuvių poetas, dramaturgas, prozininkas.

⁴ Inčiūra K. *Stirny šaltinis*, Vilnius, 1979, p. 258.

⁵ *Ten pat*, p. 262.

karinės Lietuvos periodikoje. Tačiau šiandien retas šepetiškis žino rašytojo vaizduotėje vietos padavimų pagrindu atsiradusį pasakojimą.

Yra legenda apie mergaitę, kuri ganydama bandą raiste praganė veršiuką. Grįžusią namo be gyvulio motina išbarė ir išvarė jo ieškoti. Mergaitė buvo labai supykusi ir prakeikė miestą, kuriame gyveno. Prabėgo daugybė metų. Žmonės, šienavę pelkėje, užsimanė vandens. Norėjo išsikasti šulinėlį, bet iškasė suakmenėjusį mergaitės kūną. Dar buvo likę jos ilgi juodi plaukai. Tačiau šį netikėtą radinį atgal palaidojo. Ši legenda yra užrašyta Šepetos mokyklos kraštotyrininkų.

Gerokai anksčiau nei Kazys Inčiūra, dar 1912 metais, lenkų rašytojas Józef Weysenhof⁶ novelių romane „Sabalas ir panelė“ išgarsino Šepetos pelkės vardą. Romanas buvo išleistas lenkų kalba. Dabar jis jau išverstas ir į lietuvių kalbą. Vienoje novelių pasakojama apie žvyrių⁷ medžioklę. Žvyrės vadinamos vienais gražiausių Lietuvos paukščių. Vienas knygos herojų medžioklėje pasakoja istoriją, ką per miegus kalba ilgai pelkėje išbuvęs, bet nepražuvęs žmogus:

„Atgailaujančios žmonių sielos – kalba – sparnuotos skraido, blogos juodais, o geros margais sparnais. Nėra joms poilsio virš juodo vandens. Ant tvirto grunto nusileisti neleidžiama, o jeigu nukrenta į dūmijantį vandenį, suverda ir kaip akmenukai į dugną smenga.“⁸

O apie patiriamą išpūdį einant per pelkę sako:

„Ponas Benediktas neprieštaravo, tačiau kaskart vis labiau atsilikdavo, laikydamasis vis retesnių krūmokšnių. Per nuogus išblukusių samanų plotus dabar reikėjo medžiokais slysti paviršiumi lyg ir vientisu, bet beveik skystu. Mykolui tai kėlė judėjimo banga išpūdį, nuostabų ir sužadinantį: jeigu jau įveiktas toks atstumas, gal šiandien pamatys, nors iš tolo, keistą vidurio ežerą? Kas minutę šunys atrasdavo žvyrių ir keliolika jų papildė laimikį prie diržų. Žvyrės traukė medžiotojus į kaskart vis pasakiškesnį kraštą, plaukiojantį ant pelkės gelmių, skleidžiantį stipriausią kvapą, nuo kurio pertekliaus išprotėjo Petrus. Ne girtuoklės skleidė tą kvapą nei kitokios uogos, nes jų sritį medžiotojai jau paliko už savęs; čia jau sklido juodojo ežero dūmai...“⁹

Yra pasakojimų, kad akivarai vaitoja. Tada prie jų geriau nesiartinti – išsiurbs.

Šiurpus pasakojimas užrašytas Kazio Brunzos¹⁰ redaguotoje knygoje apie Šepetos pelkės tyrinėjimus¹¹.

„Dar šiandien Šepeta apylinkės gyventojams, tuo labiau ne gamtininkams yra klaidi, nes atsimenama, jog dar tik praėjusios kartos laikais „paneriami“ pakaruokliai, o seniau, kaip pasakojama, ir vagys.“

Taigi toks pasakojimas jau neromantiškas. Tuo labiau kad Kazys Brunza – mokslininkas. Žinant, koks požiūris buvo į savižudžius ir vagis, būtų galima

⁶ Lenkų rašytojas, poetas, kritikas, eseistas, gyvenęs 1860–1932 metais.

⁷ Tetervinių šeimos vištinių paukščių genties paukštis, kitaip vadinamas baltuoju tetervinu. www.wikipedia.org.

⁸ Weysenhoff J. *Sabalas ir panelė*, Vilnius, Vaga, 2006, p. 213.

⁹ *Ten pat*, p. 214.

¹⁰ Lietuvos botanikas ir mikrobiologas, biologijos mokslų daktaras, vienas knygos „Šepeta“ autorių.

¹¹ *Žemės ūkio akademijos metraštis*, 1940, t. XIII, 4 sąsiuvinis. Šepetos aukštapelkio monografija, red. K. Brunza.

tuo ir patikėti. Pasakojama, kad savižudžius ne laidodavo, o tiesiog pakasdavo už kapinių tvoros. Žmonės vengė tokių laidojimo vietų. Juk ir pro savižudžių kapines reikia kartais praeiti, pravažiuoti. Savižudis giminėje buvo didelė negarbė. Tais laikais, kai šeimos garbė dažnai remdavosi į pinigus, kurie buvo laikomi šeimos sėkmės pagrindu, „negarbė“ užtraukę nelaimėliai tikrai galėjo „dingti“ niekieno nelankomose vietose. O kad smalsulių ten netrauktų, atsirasdavo pačių šiurpiausių istorijų. Na, o jei jau nebėra kur dėtis gyvam, pelkė priglaidavo ieškančius išsigelbėjimo. Nijolė Jankutė¹² pasakoja:

„Bet gal užvis svarbiausia Šepetos dovana – ji pati – natūrali slėptuvė visiems persekiojamiems, visiems gaudomiems, gyvenimo priremtiems prie sienos... Įžengei į liulančias samanas, į kreivų pušelių tankynę, į svaiginantį gailių kvapą, į migdančią tylą ir pražuvai pasauliui. Atsiradai kitoj plotmėj ir kitoj sferoj. Tu išgelbėtas, tau leista atsikvėpti.“¹³

Jos atmintyje išlikusi baisiojo birželio naktis, kai Šepeta slėpė nuo išvežimo.

„Baisu buvo gulėt ant šitų linguojančių samanų, jaučiant, kaip sunkiasi vanduo pro drabužį, klausant tolimo šaudymo, lėktuvų gaudesio. Klausant, nesijudinant, tarytum nekvėpuojant ir tikint, kad Šepetoj niekas nesuras, nesuras...“¹⁴

Algirdas Žalys pasakoja, kad

„...pašepetyje gyveno tūlas Petrauskas. Pokario metais jis apsiginklavo ir ėmė banditauti „tėvynės vardu“. Žmonės jį praminė „judošiumi“, nes esą buvo kaltinamas trisdešimties žmonių nužudymu“¹⁵.

Dar viena priežastis, kodėl žmonės atsargiai žiūrėjo į pelkę, – gyvačių, žalčių gausa. Tik vietiniai žmonės jų paprastai nebijojo. Janina Šilaikaitė-Brunzienė pasakoja, kad

„dirbantys pelkėje gyvačių visai nebijojo. Gyvatė ir klojiman su šieniu, ir už drabužių užslysdavo. O jų gaudymas buvo gana populiarus užsiėmimas. Jas virtas šerdavo kiaušėms, siekdami apsaugoti nuo kažkokio susirgimo. Yra žinių, kad netgi kepdavo ant laužo ir valgydavo“¹⁶.

Mūsų kraštuose toks maistas ne tik neįprastas, bet daugeliui ir visai nepriimtinas. Matyt, ne vien dėl kultūros stokos ar gamtos dovanų nesuvokimo. Todėl tokio valgio receptai ir neišpopuliarėjo, nors Vidurinės Azijos gyventojai gyvates ruošdavo netgi farširuotas ir turėjo specialius puodus joms virti.

Tikriausiai niekas negalėtų geriau apibūdinti Šepetos nei Nijolė Jankutė:

„Kupiškėnams ji gyvas padaras, ji – kita dimensija, į kurią persikelti gali ne tik

¹²Lietuvių išėivijos rašytoja, gimusi 1929 metais Panevėžyje, vaikystę praleido Kupiškyje.

¹³*Keliai veda Kupiškini*, red. P. Pečiūra, Vilnius, 2000, p. 73.

¹⁴*Ten pat.*

¹⁵*Ten pat*, p. 74.

¹⁶*Ten pat*, p. 146.

vaikai, bet ir suaugėliai. Šepeta – gaivalinga jėga, veikianti ne tik visą apylinkę, dalinanti dovanas, kurių vertę reikia atspėti ir mokėti panaudoti. Grybai, uogos, durpės, neužšąlantys akivarai, pasakos, vaiduokliai, raganos, laumės ir gyvatės – Šepetos skrynia dosni, neužsiverianti, tik mokėk paimti.¹⁷

Juozas Baltušis romane „Sakmė apie Južą“ Kairabalės pelkės prototipu pasirinko Šepetą. Šepeta buvo žinoma, pažįstama rašytojui. Jis rašė:

„Garuoja, alpuoja Kairabalė, muša ištraškėjusiom samanom, įrūdijusiu vandenėliu tarpkelmiuos, pasausiais maurais, juodu sustingusio suskeldėjusio dumblo kieselium. Pavirvė iš lėto judina savo vandenis tarp ajerinių šaknų, o jos pakraščiais, karščio išraudoninti, tirštais gurgulais susmalėję griūva iš kojų gailiai, tvoskia tikru alum. Čia ir girtuoklės atstatė saulei plienines uogas sirpinti, ir mėlynės patamsėjo nesibaigiančiais kuokštynais, ir smulkiais poterėliais pabiro bruknės tarp stangrių uogienojų, ir geruogių raupai įsidegė saulėje... Šilta, sotu, ramu Kairabalėj.“¹⁸

Pelkės grožis romane susipynęs su giliomis žmonių gyvenimo paslaptimis, apie kurias tik pašnibždomis kartais kalbama.

Pirmą kartą gamtos mokslų literatūroje Šepeta paminėta 1861 metais leidinyje „Medžiaga Rusijos geografijai ir statistikai“¹⁹. Jame pateikti duomenys apie septynias apskritis. Iš viso jose 1 449 kvadratiniai varstai pelkių. Labiausiai pelkėta Šiaulių apskritis – 320 kv. varstų. Panevėžio apskrityje – 249 kv. varstai. Pelkė apibūdinama kaip nepraeinama, esanti 16 kvadratinių varstų ploto. Pelkėtu Šepetos upeliu ji jungiasi su Sterkonių (Sterkanskim) ežeru, esančiu į šiaurę nuo Viešintų miestelio²⁰. Dabar yra minimas Sterkiškio ežerėlis, esantis tarp Anykščių ir Utenos savivaldybių²¹, be to, iš Šepetos pelkės ištekančias Garnupis²², Rudišius, Račiupys, Šepeta²³.

Minėtoje knygoje rašoma, kad pelkė apaugusi mažauge pušimi. Čia, matyt, turimos omenyje skurstančios aukštapelkės pušaitės. Jų ir šiandienos pelkėje galima pamatyti. Mes pratę pušį matyti aukštą, liekną kamienu. Tokios auga smėlynuose. Ten gražu pasivaikščioti. O pelkes ir kelias aplenkia, padarydamas nemažus vingius. Kimininėse durpėse pušys taip pat gali augti. Rūgščioje aukštapelkės aplinkoje pušaitės auga skurdžios, kreivais kamienais, formuojasi tik jų paviršinės šaknys. Pušis – vienintelis medis, kuris nepalankiomis ekologinėmis sąlygomis išvengia kitų medžių konkurencijos. Ji mažai reikli aplinkai – klimatui ir dirvožemiui. Taigi rinkę medžiagą Rusijos geografijai ir statistikai kariškiai į pelkės augalų rūšių ypatybes tikriausiai nesigilino. Jie užrašė tai, ką matė akys. Knygoje apibūdinama, kad pelkėtose vietose jaučiama drėgmė vakarais ir naktį po karštų dienų. Iš pelkių kyla garai, pavirstantys rūkais, kurie kiaurai smelkia drėgmę. Aukštapelkių ir žemumų temperatūra skiriasi. Pažymima, kad Kauno gubernijoje, kur pelkėtose

¹⁷ Ten pat, p. 72.

¹⁸ Baltušis J. *Sakmė apie Južą*, Vilnius, Vaga, 1979.

¹⁹ <http://www.runivers.ru/bookreader/book16854/page/1/mode/1up>.

²⁰ <http://www.runivers.ru/bookreader/book16854/page/145/mode/1up>.

²¹ <https://www.google.lt/dq=Sterki%C5%A1kio+e%C5%BEeras%5start=10>.

²² <http://lt.wikipedia.org/wiki/Garnupis>.

²³ <http://www.maps.lt/map/default.aspx?lang=lt>.

vietos, dažniau sergama šiltine. Pelkes aplenkia prekybos keliai. Jos trukdo susisiekti tarp gyvenamųjų vietų. O žiemą tik vietiniai gyventojai trumpina kelią per pelkes²⁴.

Apie 1921 m. Tadas Ivanauskas siūlė Šepetos pelkę palikti gamtos rezervatu, nes čia pastebėjo labai retų baltųjų tetervinų ir beržą keružį. Baltieji teterviniai dabar jau išnykusi rūšis²⁵. Józef Weysenhof novelių romanu „Sabalas ir panelė“ liudija, kad šie paukščiai dvidešimtojo amžiaus pradžioje buvo patrauklus ir populiarus medžioklės objektas. Tai – tundros sparnuotis. Jie didesni už kurapką. Sveria 550–715 gramų. Įvairiu metų laiku plunksnų spalva nevienoda. Vasarą nuo kitų vištinių paukščių skiriasi baltais sparnais. Patinas per metus šeriasi keturis, o patelė – tris kartus. Žiemą patino ir patelės visas kūnas būna baltas, tik uodega juoda su dviem baltomis vairuojamosiomis plunksnomis. Vasarą nugara būna kaštoninės spalvos, išmarginta smulkiais juodais ir palšais dryželiais. Pagurklis ryškiai rudas, krūtinė tamsesnė, pilvas ir sparnai balti, snapas juodas, antakiai raudoni. Kojos iki pat pirštų galų apaugusios plunksnomis. Patelė panaši į patiną, tik beveik neturi pavasarinio apdaro. Baltieji teterviniai gyvena ant žemės, greitai bėgioja. Maitinasi taip pat ant žemės. Skrenda retai, tik retkarčiais tupia ant žemų medžių šakų. Gyvena būreliais. Kyla į orą triukšmingai, skrenda greitai. Tuoktuvės, kaip ir kitų tetervinų, būna anksti pavasarį. Gegužės mėnesį deda 6–10 šviesiai rusvų, tankiai juodai ir rudai išmargintų kiaušinių. Ketvirtą perėjimo savaitę išsiriti jaunikliai, o po dviejų savaičių pradeda skraidyti. Minta daugiausia augaliniu maistu: augalų lapais, pumpurais, žirginiais, uogomis. Ieškodami maisto gali gana giliai įsikasti po sniegu. Devynioliktajame amžiuje šis paukštis buvo gana dažnas. Tačiau dvidešimtojo amžiaus viduryje beveik išnyko. Apie 1955 metus dar buvo pastebėtas Obelių apylinkėse²⁶. Taigi iš dviejų Tado Ivanausko pastebėtų saugotinių objektų Šepetos pelkėje liko vienas – beržas keružis.

Šepetos pelkė

Maždaug prieš dešimtį tūkstančių metų Šepetos pelkės vietoje dar tyvuliavo nemažas ežeras. Ežeras seno, pakraščiuose žėlė viksvos, samanų, kitokie pakrančių augalai. Sunykusiųjų puvenų davė maisto naujiems augalams, skatino pelkėjimą. Taigi užpelkėjęs ežeras virto aukštapelke, kurios viduryje dar liko tvyroti klastingi liulantys, kiminai ir kitokiais augalais aptraukti plotai bei ežerokšniai, vadinami akivarais. Tai pavojingos vietos. Buvusio ežero istoriją lyg patvirtina legenda apie nuskendusią bažnyčią. Ežerokšniai pelkėje taip pat leido spėti, kad pelkė yra užakęs ežeras. Juk tai reali aukštapelkės susidarymo versija. Ežerokšniams nuo seno buvo duoti gražūs pavadinimai: Ilgis, Nykštaberžis, Kirvinis, Skendenis, Dalbinis. Tai – populiariausia ir labai įtikinanti versija apie pelkės susidarymą.

Ežerokšnių dugne rastos durpės leidžia teigti, kad pelkės kilmė kitokia²⁷. Šepetos pelkės tyrinėtojai, vadovaujami K. Brunzos, nustatė, kad šioje vietovėje, esančioje Mūšos ir Šventosios vandenskyros įduboje, rinkosi vanduo. Jo per-

²⁴ <http://www.runivers.ru/bookreader/book16854/page/148/mode/1up>.

²⁵ Ivanauskas T. *Lietuvos fauna*, Vilnius, Mokslas, 1990, p. 185.

²⁶ *Ten pat*, p. 186–187.

²⁷ *Žemės ūkio akademijos metraštis*, 1940, t. XIII, 4 sąsiuvinis. Šepetos aukštapelkio monografija, red. K. Brunza.

Kauno gubernijos žemėlapis dalis, kur pirmą kartą pažymėta Šepetos pelkė. Medžiaga paimta iš knygos „Materialy dlja geografii i statistiki Rosii, sobrannnye oficerami generalnogo štaba. Kovenskaja gubernija“, 1861 m., Sankt Peterburgas

teklis skatino pelkėjimą ir taip susidarė pelkė, atsirėmusi į aukštumos kalnelius. Tie kalneliai – ledyno sustumta morena²⁹. Iš pelkės išteka upeliai Račiupys ir Rudilis. Jie išneša besikaupiantį vandens perteklių.

Pelkės patogi geografinė padėtis: šalia einantis kelias, geležinkelis nulėmė, kad ekonomistai sumanė paversti Šepetą valstybės ūkio reikalams naudojamu durpynu. 1940 m. balandžio 10 d. tirti Šepetos pelkės atvyko V. Vilkaičio vadovaujamas kolektyvas. Po šaltos žiemos pelkė buvo labai išalusi, paviršiuje vietomis šlapia. Prakirtus ežerėlių ledą, buvo matuojamas gylis, imami dugno pavyzdžiai, stebėtos pelkių dujos. Tyrinėtojai naudojami 1938–1939 m. darytomis aeronuotraukomis. Jų darbo tikslas buvo sudaryti durpyno paviršiaus ir dugno reljefo atvaizdus. Durpyno aukštis virš jūros lygio nustatytas: viduryje – 114 m, pakraščiuose – 119–111 m virš jūros lygio. Durpių masės formą galima palyginti su didžiuliu duonos kepalu.

Pelkę supa miškai. Senovėje jie užėmė didžiąją pelkės dalį. Pelkėjanti vietovė plėtėsi miško sąskaita. K. Brunza³⁰ pelkę vadina gaivalu, kuris pradėjo formuotis miško plote. Atsirado plikas plotas, kurio pradžia yra daubos. Pelkė vis brovėsi smulkiais šakomis, ypač paupiais į miško masyvus. Netoliese apsigyvenę žmonės irgi pradėjo naikinti miškus. Galbūt labiausiai sumažino miško plotus didėjantis Kupiškis. Apsigyvenę žmonės mažino miško masyvą iš vienos pusės, o didėdama pelkė miškus naikino iš kitos pusės. Pagaliau dirbami laukai vietomis atsirėmė į pačią pelkę. Miškas

²⁸ <http://www.runivers.ru/bookreader/book16854/page/784/mode/1up>.

²⁹ Uolienų nuolaužų – riedulių, molio, smėlio krūva, susidariusi iš ledyno atneštos medžiagos, kuri kaupėsi ten, kur tirpo ledynas.

³⁰ *Žemės ūkio akademijos metraštis*, 1940, t. XIII, 4 sąsiuvinis. Šepetos aukštapelkio monografija, red. K. Brunza.

liko tik slėsnėse vietose, mažose įlankėse, kur dirva netiko žemės ūkiui, o pelkė nespėjo apšliaužti kiminiais. Jie patys sugeria daug vandens, bet mažai leidžia jam išgaruoti. Mat kertant miškus, keičiasi augalija. Kiminai prisitaikę augti pavėsyje, todėl šviesoje nusilpsta. Tada susidaro pelkinė pieva.

Savo antspauda pelkei uždėjo ir gaisrai. Dažniausiai jie prasidėdavo šlaito miškeliuose, ypač kirtimuose. Mat ten durpės yra gana sausos, todėl lengvai užsidega. Gaisrui sunaikinus miškus, atauga jau kitokie augalai, kurie trukdo pelkėjimui.

Žmonės rudenį traukia į pelkę rinkti spanguolių. Tai – daugiamečiai puskrūmiai šliaužiančiais, išišaknijančiais stiebais. Spanguolių stiebai būna 10–100 centimetrų ilgio, lapuoti. Jauni spanguolių stiebai plaukuoti. Jų lapai smulkūs (6–12 mm), visžaliai, odiški, blizgančia viršutine ir pilkai melsva apatine puse, kiaušiniški, pusiau kiaušiniški. Šių augalų žiedai pavieniai arba po keletą ant siūliškų plikų arba plaukuotų žiedkočių, išsidėstę šakų viršuje³¹. Subręsta rugsėjo mėnesį. Šiose uogose yra net dvidešimt penki mineraliniai elementai. Vyrauja kalis, kalcis, fosforas, geležis, įvairios organinės rūgštys. Dėl didelio benzoininės rūgšties kiekio ilgai išsilaiko tiek ant augalo, tiek nuskintos, padėtos vėsioje, ne per sausoje vietoje. Šios uogos gali būti vartojamos sergant ar profilaktiškai kaip vitamino C šaltinis³². Liaudies medicinoje spanguolė populiari gydant įvairias ligas. Mūsų senoliams ji buvo pigus ir patikimas vitaminų šaltinis žiemą ar tiesiog skanėstas.

Plečiant pramoninio durpyno plotą, šių naudingų uogų labai sumažėjo. O senieji gyventojai pasigrožėdami pasakoja, kad uogautojos nuo ryto iki vakaro galėdavo pririnkti labai daug spanguolių. Jų pavargusių, su nemažais ryšuliais uogų atvažiudavo namiškiai arkliais parsigabenti. Spanguoles rinkti smagu ir nenuobodu. Auga ant plonyčių kaip siūlai šakelių ir apraizgo kupstelius. Uogos ant samanų atrodo lyg paberti raudoni karoliai. Jei uogautojai pasukdavo į žemesnę vietą, galėdavo iki pusės murktelėti pelkėn. Vanduo po samanomis labai šaltas, nes saulė neišildo. Rudenį tokia maudynė mažai ką vilioja. Be to, ir gąsdina. Kuo arčiau ežerokšnio, tuo pavojingiau. Kai kurių ežerokšnių krantus supo bent metro platumo pakilesnis lankas. Ten ne tik kojos neklimpo, bet buvo ir gana sausa. Spanguoles galima rinkti net atsiklaupus. Žinoma, reikia apžvelgti plotelį – ar nėra gyvačių. Tačiau tą sausumėlę pasiekti nelengva – reikia pereiti liūną, apaugusį kiminiais. Jei pradėtum grimzti į liūną, reikia gultis ir šliaužti į tą pusę, iš kurios atėjai. Žiemą tokių vietų irgi reikia vengti.

Pelkėje nemažai mėlynių ir vaivorų. Mūsų kraštuose vaivorai vadinami girtuoklėmis. Tai – tankūs, išsišakoję 0,3–1,4 metro aukščio krūmai apvaliomis pilkšvai rudomis, plikomis, kylančiomis šakomis ir ilgu šakniastiebiu. Lapai pilkai žali, lygiakraščiai, truputį užlinkusiu pakraščiu. Apatinė lapo pusė ryškiai gyslota. Lapo kotelis labai trumpas. Žiedų – po vieną tris trumpų šoninių šakelių viršūnėse, jie balti arba rausvi, nusių, išaugę iš pažastinių miegančių pumpurų. Žydi gegužę–birželį, uogos prinoksta liepą–rugsėjūtį. Vaivorų uogos rutuliškos arba kriaušės formos, su daugybe mažyčių šviesiai rudų sėklelių. Jos silpnai rūgščios, naudojamos uogienėms, kisieliams. Uogas rinkti lengva, tačiau jos naudojamos mažiau negu vaivorų giminaitės mė-

³¹ Lietuvos dendroflora, Kaunas, 2003, p. 244.

³² Ten pat, p. 245.

lynės. Mėlynių uogienei reikia mažiau cukraus. Vaivorus paprastai rinkdavo greitai vartojamai uogienei arba vynui gaminti. Sako, kad labai gražios spalvos ir gero skonio vynas išeidavo.

Renkant vaivorus, dažnam svaigsta galva, ypač jei oras ramus, be vėjo. Tačiau kaltas ne vaivoras, pramintas girtuokle. Tai vaivoro kaimynas gailis skleidžia svaiginančius kvapus. Gailis – visžalis, 30–100 centimetrų aukščio šakotas krūmokšnis. Jo lapai odiški, plaukuoti, lacentiški, žemyn užsiraičiusiais kraštais. Apatinė lapo pusė gausiai plaukuota rausvai rudu veltniu. Žiedai balti, su kelis kartus už žiedą ilgesniais žiedkočiais. Žydi nuo gegužės iki liepos, o sėklos subręsta liepą–rugpjūtį. Tai vaistinis, medingas, tačiau nuodingas augalas. Lapuose ir jaunose šakelėse yra narkotinių medžiagų. Gailiuose eterinio aliejaus daugiausia būna prieš žydėjimą. Šis augalas naudojamas liaudies medicinoje ir homeopatijoje, naikinti kandims ir kitiems vabzdžiams.

Vietomis dar galima rasti tekšių – miškatundrės ir taigos augalų³³. Tai – avietės rūšis. Jos yra 10–30 centimetrų aukščio, raskilas primenančiais standžiais, ryškiai žaliais su gelsvu atspalviu lapais. Stiebas ir lapkočiai vyšnių spalvos. Žydi baltais žiedeliais. Sunokina apie pusantro centimetro skersmens geltonas, panašias į avietes saldžias uogas³⁴. Kai kurios šeiminkės iš jų verda saldžią, spalva primenančią medų uogienę. Tačiau ši uoga neturi tokio ryškaus kvapo kaip jos giminaitė avietė. O ir surasti avietę paprasčiau, rinkti lengviau.

Be kiminių, augančių pelkėje, besistatantys namą ar kitokį pastatą apylinkių žmonės negalėjo išsiversti. Kiminas, vadinamas balta samana, visu tūriu sugeria daug vandens – 20–30 kartų daugiau negu sveria sausa. Ji buvo naudojama mediniams pastatams šiltinti. Kiminai turi gausiai šakotą stiebą. Paprastai auga puriomis, šviesiomis, balzganomis vejomis. Iš apatinės sunykusios augalo dalies formuojasi durpės. Kiminai neturi šaknų, todėl atmosferos vandenį geria visu paviršiumi³⁵. Į Šepetą jų žmonės atvažiuodavo arkliais. Palikę vežimus sausesnėse vietose, brisdavo į šaltą liūną ir prirovę, sukrovę į ryšulius nešdavo į vežimą. Namų kieme kiek pradžiovinę klodavo tarp statomo namo sienojų. Kiminai, sukloti tarp sienojų, sukišti į durų, langų plyšius, džiūdami pučiasi ir gerai užpildo tarpus. Kiminai naudojami ne tik šiltinimui. Gerai juose žiemą laikosi daržovės. Mat kiminai nepelija, sugeria ne tik drėgmę, bet ir kvapą. Ši samana, specialiai paruošta, naudojama kaip vaistažolė negyjančioms žaizdoms gydyti. Dar akmens amžiuje žmonės ją naudojo kūdikių priežiūrai. Vaikelį dėdavo į kailinį ar odinį maišą su sausais kiminiais. Taigi sauskelnės – ne dvidešimtojo amžiaus išradimas.

Pelkėje akį traukia mėlynės. 2009 m.

A. Jonušytės nuotr.

³³<http://www.geografija.lt>. Lukošaitienė M. Vasaros ekspedicija su „Medumėlės“ klubu.

³⁴*Lietuvos dendroflora*, Kaunas, 2003, p. 420.

³⁵<http://lt.wikipedia.org/wiki/Kiminas>.

Kad Šepetos apylinkėse gyveno žmonės dar akmens amžiuje, liudija čia rasti akmeniniai kirvukai. Šie įrankiai rasti dirvos paviršiuje dirbant lauko darbus³⁶. Tai rodo, kad pelkės ir jos pakraščių turtais naudotasi jau labai seniai. Šią vietovę supa Gaigalių, Papilių, Kupiškio piliakalniai maždaug 3–6 kilometrų atstumais. Jie liudija bronzos amžiaus laikotarpį. Tačiau galima teigti, kad akmens amžiaus laikotarpis, nors mažai ištirtas, paliko pėdsakų ir Šepetos apylinkėse.

Beržas keružis, aptinkamas Šepetos pelkėje, yra įrašytas į Lietuvos raudonąją knygą. Gal todėl kai kam atrodo, kad ši pelkė – vienintelė vieta, kur jis randamas. Lietuvoje yra dešimt šio augalo radimviečių. Manoma, kad šiaurrytinėje Lietuvos dalyje galėtų būti ir daugiau šios rūšies augimviečių³⁷. Tai tundrai būdingas krūmas, liudijantis ir mūsų kraštuose buvusį šaltą poledynmečio klimatą. Beržas keružis – žemas, šakotas, pažeme šliaužiantis, glaustomis, stačiomis šakomis krūmas. Jis auga lėtai. Vidutinis aukštis – 0,4–0,5 metro. Šepetos pelkės pakraštyje užauga iki 1,2–1,5 metro. Beržo keružio lapai maži, 5–15 mm ilgio, 10–20 mm pločio, bukai dantyti, apskriti, labai trumpu lapkočiu. Viršutinė pusė blizganti, žalia, apatinė matinė. Jauni lapai būna lipnūs. Nors nereiklus dirvožemio derlingumui, šilumai, labai mėgsta rūgščius dirvožemius, šviesias vietas. Pastebėti šį augalą kartais būna nelengva, nes auga plynraistėse, nedideliais plotais, nedaug aukštesnis už viržius ar vaivorus.

Europoje žinomas savaiminis beržo keružio ir plaukuotojo beržo hibridas. Tai – 1–2 metrų aukščio krūmas. Šakos trumpos, rusvos arba rusvai žalios, be karpučių. Jauni ūgliai būna truputį plaukuoti. Lapai rombo formos arba kiaušiniški, 8–25 mm ilgio, dvigubai dantyti. Yra duomenų, kad Šepetos pelkėje 1959 m. mokslininkas Kazys Brunza buvo aptikęs ne tik beržo keružio ir plaukuotojo beržo, bet ir beržo keružio ir liekninio beržo hibridą³⁸.

Augalai ir gyvūnai, gyvenantys pelkėje ir jos apylinkėse, būdingi mūsų geografinėi mišriųjų miškų zonai. Čia galima sutikti vilkų, briedžių, stirnų, kiškių, lapių, voverių, šernų. Įspūdinga pavasarį pamatyti ryškiai žalią varlę. Auga eglės, beržai, alksniai, karklai, pušys. Palyginti netoli yra Šimonių giria, todėl stambesni gyvūnai lengvai migruoja iš vienu miškų į kitus. Gyvatės, žalčiai, buvę pelkės simboliu, dabar jau aptinkami gana toli nuo pelkės. Žalčių pastaraisiais metais aptinkama net Kupiškio miesto teritorijoje, jau nekalbant apie priemiestį, geležinkelį, kuris nuo pelkės nutolęs tik 3–5 kilometrai.

Vilkas, kurį laiką buvęs retai pastebimas, dabar kelia rūpestį Šepetos apylinkėse. Anksčiau daugiau skūsdavosi šimoniškiai, o dabar naktinėse pamainose durpyne dirbantys traktorininkai pasakoja apie aštuonis klaidžiojančius ir net traktoriaus šviesų nesibaiminančius vilkus. Šepetos ūkininkas Vaclovas Strockis „Lietuvos žinių“ korespondentui pasakojęs, kad iš durpyno perėję visą Šepetos kaimą vilkai sudorojo jo veršį³⁹. Tokios vilkų puotos paprastai vyksta, kai jie moko medžioti augančius savo vaikus. Čia, matyt, saugu mūsų girių plėšrūnams, todėl nesunku patikėti pirmųjų pelkės pakraščių gyventojų pasakojimais, kad naktį būdavę baisu išeiti net į savo kiemą.

³⁶ Šepetos gyventojų Lino Ragauskio ir Vytauto Kvižikevičiaus pateikti faktai.

³⁷ *Lietuvos dendroflora*, Kaunas, 2003, p. 165.

³⁸ *Ten pat*, p. 168.

³⁹ http://www.alfa.lt/straipsnis/28006/Kruvinos.vilkus.puotos.siurpina.kupiskenus=2006-08-04_15-22/.

*Stirna su jaunikiu.
2012 m.*

*Šernė pamiškėje
(apačioje kairėje).
2011 m.*

*Apsidairyti į pamiškę
išlindo lapė. 2011 m.
Dariaus Babelio
nuotraukos*

Durpių ištekliai

Šepetos pelkė ir durpynas yra Mūšos ir Šventosios baseinų takoskyroje⁴⁰ – 4 km į pietryčius nuo Kupiškio, 2,5 km nuo Kupiškio geležinkelio stoties, 6 km į šiaurės vakarus nuo Šimonių, 0,5 km nuo Kupiškio–Šimonių plento. Didžiausias durpių klodo storis 7 metrai, vidutinis – 3,54 metro. Durpių ištekliai maždaug 49 174 000 kubinių metrų. Sunaudota 10 %.

Bendras plotas – 1 650 ha, pramoninis – 1 389 ha. Vyrauja aukštapelkė – 90 %. Pelkės tipas – tarpinis ir žemapelkė – po 5 %. Apvali, su iškyšuliais pietuose. Vidaus sausmių – 132 hektarai. Pelkės centre yra duburių ežerokšnių kompleksai, pelkės kupstuotumas vidutinis. Po durpėmis yra ežeronių nuosėdų sluoksnis iki 2,8 metro, tačiau ne ištisai. Yra priemolio, priemolio. Durpyno paviršius nusaustas į Juodymo upelį – Skodinio intaką.

Durpynas tirtas 1921 m. ir 1938 m. Tyrimą atliko Miškų žinyba. 1954–1956 m. tokius tyrimus atliko „Žemprojekta“. Durpynas eksploatuojamas.

Visai netoli Šepetos pelkės yra kita, mažesnė, vadinama Juodymu.

Juodymas – pelkė, 5,5 km į pietryčius nuo Kupiškio, 4 km nuo Kupiškio geležinkelio stoties, 6,5 kilometro į šiaurės vakarus nuo Šimonių, 0,1 km į rytus nuo Kupiškio–Svėdasų plento. Skodinio intakas, Kupos upelio baseine. Bendras plotas – 504 hektarai, pramoninis – 402 ha. Didžiausias storis – 5,3 metro, vidutinis – 1,5 metro. Durpių ištekliai – 6 028 000 kubinių metrų. Durpynas netaisyklingos formos, vientisas. Atskiruose plotuose ežerinių nuosėdų iki 2,2 metro. Yra molio, smėlio, priemolio. 1937 m. tirtas Miškų žinybos ir 1956 m. „Giprotorfrazviedka“ Leningrado skyriaus. Tai vis duomenys iš 1966 m. išleisto Lietuvos durpynų kadastro. Tačiau Šepetos pelkė kur kas garsesnė, matyt, todėl, kad didesnė.

Šepetos pelkės durpių organinės masės sudėtyje vyrauja daugiausia iki 3 metrų gylio fuskuminės, giliau – 3,25 m – mediuminės, 3,90 m – švylinės-kimininės, 4,25 m – pušinės-kimininės durpės, 5,50 m – vėl fuskuminės, 6,25 m gylyje – vėl švylinės-kimininės, 6,50 m – viksvinės-kimininės, 6,60 m – kimininės.

Fuskuminės durpės – ryškiai vyraujanti aukštapelkinė durpių rūšis. Jų botaninė sudėtis tokia: rudųjų kiminų – 60–90 %, magelaninių kiminų – apie 10–25 %, siauralapių kiminų – 5–15 %, yra truputis kupstinių švylių, viržinių šeimos krūmokšnių, liūnsargių, pušų. Šios durpės slūgso storais klodais.

Mediuminės durpės – antra pagal gausumą aukštapelkinė rūšis. Jų botaninė sudėtis tokia: magelaninių kiminų – 40–85 %, siauralapių kiminų – 5–25 %, kupstinių švylių – 5–15 %, viržinių šeimos krūmokšnių ir pušų – iki 10 %. Šios rūšies durpės taip pat sudaro vienalyčius klodus ir yra dažnesnės Vidurio ir Rytų Lietuvoje, gausiai aptinkamos vidutinio dydžio ir mažesnėse aukštapelkėse, slūgsančiose moreniniuose kalvynuose bei lygumose.

Švylinės-kimininės durpės – dažniausia žolingų aukštapelkių rūšis. Šių durpių botaninė sudėtis tokia: pušų ir viržinių šeimos krūmokšnių – iki 5 %, kupstinių švylių – 25–45 %, siauralapių kiminų – 20–50 %, magelaninių kiminų – 15–60 %. Šios durpės beveik visada aptinkamos plonais sluoksniais ir nedideliame plote.

Pušinėse-kimininėse durpėse tarp augalinių liekanų pušys sudaro 10–30 %, viržinių šeimos krūmokšniai –

⁴⁰ Duomenys iš: Lietuvos TSR durpynų kadastras, Vilnius, Mintis, 1966.

5–15 %, kupstiniai švyliai – 5–10 %, magelaniniai kiminiai – 30–60 %, kiti kiminiai – 10–30 %.

Viksvinėse-kimininėse durpėse yra liūnsargių, laibųjų viksvų, svyruoklinių viksvų, pupalaiškių, žemapelkinių kiminų.

Kimininėse durpėse yra liūnsargių, laibųjų ir snapuotųjų viksvų, įvairių žemapelkinių kiminų⁴¹.

Šie duomenys apie durpių sudėtį rodo vietovės augaliją įvairiais laikotarpiais. Šepetos pelke daugiau domėtasi kaip pramonine, todėl tyrimai ir skirti šiam tikslui. Reikėjo nustatyti, kokią produkciją galės gaminti durpių ūmonė. Svarbu buvo kuras, pakratai gyvuliams, puvenos dirvožemiui gerinti, izoliacinės plokštės statyboms.

Šepetos pelkės durpės šiandien naudojamos substratams, kurui, grynų pila į dirvožemį.

Substratas – tai dirbtinis gruntas, pagamintas iš aukštapelkių durpių. Durpės sijoamos, kalkinamos, pridedama augalams reikalingų maistinių medžiagų. Daug sodininkų, gėlininkų, daržininkų renkasi būtent AB „Durpeta“ substratus.

Kiekvienais metais durpių eksporto apimtys auga. Šiuo metu durpių žaliavą, skirtą perdirbti, ūmonė gamina Šepetos, Alių ir Tyrelio durpynuose. Per metus pagaminama ir parduodama per 300 tūkst. kubinių metrų durpių žaliavos. Ūmonė produkciją parduoda visoje Europoje, pagrindiniai pirkėjai yra iš Čekijos, Lenkijos, Kroatijos, Vokietijos, Šveicarijos, Vengrijos, Italijos ir kitų šalių⁴². Pradedant naudoti durpyną, buvo apskaičiuota apie 7 milijonus tonų durpių. Turimais duomenimis, iki 1982 metų jų buvo išnaudota apie 31 procentą.

Durpyno bendras plotas šiuo metu yra 1 056 hektarai, iš jų eksploatuojama apie 400 hektarų. 1984 m. durpės buvo pradėtos fasuoti į 300 litrų talpos polietileno maišus. Anksčiau durpės kurui buvo pardavinėjamos tik vasarą tiesiai iš durpyno, o dabar prekiaujama visus metus. Šis kuras yra gera alternatyva malkoms. Daugelis gerai vertina ir mielai perka šią kuro rūšį.

AB „Durpeta“⁴³ pagamina apie 10 000 tonų gabalinių kuro durpių ir pusbrikečių⁴⁴. Tai ne vien Šepetos durpyno durpės. Ūmonė turi durpynų septyniuose šalies rajonuose – nuo Švenčionių iki Plungės. Durpių kuro paklausa įvairiuose rajonuose skirtinga. Kuršėnuose perkama nuolat, o Švenčionyse paklausa labai menka. Kupiškėnai perka durpes kurui. Tai ekologiškas kuras, jo pelenai yra gera daržų trąša. Durpių kuro kaloringumas – 3–4 tūkstančiai kilokalorijų, o malkų – 2,1–2,3 tūkst. kilokalorijų, akmens anglių – nuo 4,6 iki 6,5 tūkst. Deginant akmens anglis, susikaupia gana daug šlako, todėl tenka sukti galvą, kur jį dėti, ypač mieste.

Dabar ūmonėje gaminamos trupininės, gabalinės, kuro durpės, durpių pusbrikečiai, medžio čipsai, medienos čipsų ir trupininių durpių mišiniai. Vartotojų patogumui durpių briketai gali būti sudėti ant padėklų, į blokelius po dvylika kilogramų⁴⁵.

UAB „Durpeta“ viena pirmųjų Lietuvoje išigijo profesionalią durpių substrato gamintojį įrangą. Pirmieji profesionalūs durpių substratai buvo pagaminti 1995 m. Pamažu kiekvienais metais ūmonė plėtė asortimentą tiek

⁴¹ Duomenys iš: *Lietuvos TSR durpynų kadastras*, Vilnius, Mintis, 1966.

⁴² <http://www.durpeta.lt/lt/durpes>.

⁴³ 1994 metų balandžio 28 dieną, vadovaujantis LR ūmonių registro įstatymu, įregistruota AB „Durpeta“.

⁴⁴ Urbonas R. Skaniai kvepiantis durpių dūmelis, *Kupiškio žinios*, 2006, kovo 4, nr. 18(635), p. 1.

⁴⁵ <http://www.durpeta.lt/index.php?id=439>.

Lietuvos, tiek Europos rinkose. Šiuo metu gali pasiūlyti per 100 rūšių įvairaus durpių substrato. Jis pakuojamas į 5, 10, 20, 50, 70, 150, 250 l pakuotes. Be to, substratus fasuoja ir į didmaišius – 4 000 litrų⁴⁶. Šepetoje kasamos durpės tinka kurui. Jos parduodamos sufasuotos į neperšlampamus maišus. Be to, žmonės mielai perka ir nefasuotas, be papildomų priedų durpes daržų kokybei gerinti arba naudoja kaip pakratą tvartuose.

Dabar sodininkų darbą gerokai palengvina ir gražina aplinką dekoratyvinis mulčius. Tokį irgi gamina įmonė. Jis saugo drėgmę dirvoje, sulaikydamas iki 60 proc. vandens, kuris išgaruoja, apsaugo šaknis nuo sezoninių temperatūros svyravimų, palaikydamas aukštesnę temperatūrą žiemą ir žemesnę – vasarą. Nepraleisdamas šviesos sudaro nepalankias sąlygas piktžolėms augti. Saugo dirvą nuo erozijos, neleidamas lietuvi išplauti, o vėjui – nunešti jos dalelių. Leidžia šaknims lengviau kvėpuoti, išlaikydamas dirvą puresnę.

Taigi prieškarinės Lietuvos ekonomistų planai įgyvendinti su kaupu. Durpyno produkcija paklausė: „*Nemenka dalis šio rudojo Lietuvos aukso išgabenama į svečias šalis, svetur su krovniais išrieda per 3 600 sunkiasvorių automobilių*“⁴⁷. Kasdien matome čia didžiulius krovinius automobilius iš įvairiausių kraštų. O dalis produkcijos išrieda ir geležinkeliu, privačiais automobiliais.

Ilgainiui keitėsi durpių gavybos būdai, produkcijos asortimentas. Pelkė maitina nemažai šeimų. Seniau tai buvo sezoninis darbas, o dabar pelkės turtas, sukauptas per tūkstančius metų, maitina žmones nuolat. Durpės sandėliuojamos sezono metu dėl nenutrūkstamos gamybos žiemą.

Aplinkosaugininkai pelkė eksploatuojančią įmonę tikrina nuolat. Kas mėnesį imami durpių ir vandens pavyzdžiai, didesnių priekaištų durpininkams nėra.

Durpynas maitintojas⁴⁸

Šepetos durpių pramonės istorija prasideda 1936 metais, kai Lietuvos pieno centro valdyba pastatė durpių kraiko fabriką ir tris lentinius sandėlius žaliavai laikyti. Buvo nutiesta 40 km siaurojo geležinkelio su 18 atšakų, pastatytas stebėjimo bokštas, mūrinis kontoros pastatas ir gyvenamasis namas su garažu.

Durpėms presuoti į kipus buvo įrengti du Vokietijoje pagaminti presai. Fabrikui statyti taip pat buvo pakviesti meistrai iš Vokietijos. Visi durpių gavybos darbai buvo atliekami rankomis. Ilgais siaurais kastuvais durpių gabalai buvo iškasami, guldomi ant susidariusio griovelio krašto, džiovinami. Išdžiūvę kraunami į krūvas, paskui gabenami perdirbti. Darbininkai tuomet uždirbdavo nuo 80 iki 180 litų per mėnesį. Vieno briketo kaina ūkininkams buvo 2,5 Lt, o pramonės ir statybos įmonėms tekdavo mokėti po 3 Lt⁴⁹.

Durpės neturėjo paklausos. Ūkininkai jų nepirko. Prieškario Lietuvoje kuriai daugiausia buvo naudojamos malkos, pakratams tvartuose – šiaudai, viksvos. Reklamos tikslais važiuojantiems pro fabriką ūkininkams į ratus buvo įdedamas kraiko kipas. Tačiau tai nedidino paklausos. Šepetos durpių kraiko fabrikas, negalėdamas realizuoti produkcijos, nustojo veikti. Griebtasi kitos

⁴⁶ <http://www.durpeta.lt/lt/subst>.

⁴⁷ Juškienė V. Durpininkai kėlė taures už turtus, *Panevėžio rytas*, 2006, rugs. 19, nr. 211(3895), p. 8.

⁴⁸ Panaudota medžiaga iš durpių įmonės istorijos, kurią parengė Almina Jonušytė-Kisielienė, DA.

⁴⁹ Šilinis G. Durpininkų miestelis, *Kupiškėnų mintys*, 1998, bal. 2, nr. 38(702), p. 3.

veiklos. Pastate buvo įrengta lentpjūvė ir malūnas. Ūkininkai tuo laiku kėlėsi į vienkiemius, vyko statybų darbai, todėl lentpjūvė dirbo, sukosi malūno girkos.

Po karo įmonė gerokai nukentėjo. Dalis turto buvo sunaikinta, išgrobstyta.

1944 m. Pieno centro Šepetos durpių fabrikas, vadovaujamas Broniaus Vaitiekūno, bandė gaminti kuro durpes, tačiau patyrė vien nuostolių. Fabrike dirbo tik keturi žmonės.

1948 m. Šepetos durpių kraiko fabriką perėmė Mėsos ir pieno pramonės ministerija ir pavadino Šepetos medžio apdirbimo dirbtuvėmis. Tais metais čia dirbo 13 žmonių. 1949–1951 m. gamino tarą kiaušiniams, dešrų konservams, šulelius sviesto statinėms, malkas. Durpių gavyba buvo sezoninis rankų darbas. Vienintelis mechanizmas – lokomobilis⁵⁰.

Durpių kasimo įrankis – specialus anksčiau minėtas kastuvas, kurio ilgis buvo 50 centimetrų, o plotis – 15 centimetrų. Gabalai turėjo atitikti kastuvo dydį. Tarp kasėjų turėjo būti 12 metrų atstumas. Kasamo klodo plotis – 1 metras. Taip iškasus 100 metrų skersai gamybos lauką iki išilginių griovielių, išeidavo savotiškas nusausinimo tinklas. Kasimo norma buvo pusė griovelio per dieną. Darbininkai, norėdami užsidirbti, kasdavo nuo aušros iki sutemos ir per dieną iškasdavo net po du griovelius (apie 100 kubinių metrų). Kiek apdžiūvusius gabalus džiovintojos sukraudavo ratu į maždaug pusės metro aukščio „šulinėlius“. Durpių džiovinimo laikas priklausė nuo oro sąlygų. Tuos „šulinėlius“ tekdavo perkrauti ne mažiau kaip du kartus. Išdžiūvusios durpės būdavo kraunamos į vagonus ir vežamos į presavimo cechą.

Durpes paprastai kasdavo vyrai, o džiovindavo, kraudavo į krūvas, veždavo moterys. Laukelių galuose jos sukraudavo dideles durpių krūvas. Iš jų vagonėliais veždavo į presavimo cechą. Vagonėlį kraudavo dvi moterys. Vagonėlio plotis buvo 2,5 metro, ilgis – 4 metrai, o aukštis – 2 metrai. Neštuvais sunešusios ir sukrovusios durpes moterys stumdavo vežimėlį į cechą. Vieni vagonėliai riedėdavo lengviau, kiti būdavo gana sunkūs. Taip tekdavo stumti 2–3 kilometrus. Artėjant prie cecho, vagonėlis jau riedėdavo pats, nes čia žemėjanti vieta.

Atvežtas durpes kraudavo į pašiūres. Taip kaupė žaliavas žiemai. Presavimo cechas dirbdavo dviem ir net trimis pamainomis. Rudenį tamsiu laiku į pelkę nuveždavo motorinę stotelę, gaminusią elektros energiją. Ant pagalių pakabindavo elektros lemputes ir apšviesdavo vagonėlių krovėjų darbo vietas.

Šepetos durpių-kraiko fabriko 1955 metų metinėje ataskaitoje rašoma, kad turimos dvi mašinos naudojamos dar-

Rietuvių krovėjos. S. Kavaliausko nuotr. DA

⁵⁰ Šiluminė jėgainė elektrai gaminti. Buvo naudojama žemės ūkyje, nedidelėse elektrinėse. Nors nelabai naši, bet patikima, nereikia geros kokybės vandens ir kuro.

Šepetos medžio apdirbimo dirbtuvių pirmoji mašina ir jos vairuotojas Bronius Pastarnokas. DA

bininkams atvežti iš Kupiškio ir parvežti, nes Šepetoje visiems dirbantiesiems neužtenka bendrabučių. Ataskaitoje taip pat sakoma, kad 1956 m. planams įvykdyti reikia gauti dar du sunkvežimius, nes reikia vežti produkciją į Kupiškio geležinkelio stotį⁵¹.

1958 m. gamykla įsigijo dreziną, kuri tempė vagonus. Atvežtas durpes, skirtas presuoti, iškart supildavo į duobes, iš kur jos patekdavo į smulkintuvą, paskui – į presą. Visas mechaninis presavimo darbas buvo atliekamas lokomobilio jėga. Ši mašina gamino elektrą ne tik fabrikui, bet ir gyvenvietei iki 24 valandos. Lokomobilio išmetamais garais buvo šildomas vanduo, kuris labai praversdavo žmonių buityje.

Kraiko žaliavos ruošimas prasidėdavo, kai išeidavo pašalas, ir baigdavosi, kai pašaldavo. Sezono metu gamyboje dirbdavo 500–650 žmonių.

Žiemą likdavo tik kontoros ir presavimo cecho darbuotojai. Žaliavos gamybos meistrai žiemą sudarydavo sutartis su darbininkais net iš kitų rajonų. Šepetos darbininkai per mėnesį uždirbdavo 250–350 rublių per mėnesį, o kolūkyje gaudavo 7 kapeikas per dieną ir 200–300 gramų grūdų. Šepetos darbininkai kas antrą dieną galėjo nusipirkti duonos pagal sąrašus, o mieste norint jos gauti, reikėjo iš vakaro stoti į eilę. Durpyne buvo sunku dirbti. Didžiulis saulės kepinamas plotas, apsuptas miško, nė mažiausio pavėsio. Durpyno kvapas irgi savotiškas. Ir durpių dulkės, lendančios pro mažiausius rūbų plyšelius, limpa prie kūno. Pakilus stipriam vėjui, jos skverbiasi net pro namų langus gyvenvietėje.

Sezono metu daug darbininkų gyveno Šepetoje privačiuose namuose. Viename kambaryje gyveno tiek, kiek tilpo lovų. 1936 m. statytame fabriko garaže tilpo 25 lovos. Ten gyveno kasėjai. Valgyklos nebuvo, o išsivirti valgių irgi nebuvo kur. Daugelis maitinosi sausu maistu ir iš lokomobilio atsineštu šiltu vandeniu. Kartais virdavo maistą kieme ant laužo. Nepaisant visų sunkumų, nuovargio, šokiai vykdavo kiekvieną dieną.

Daug žmonių dirbo Šepetoje, o gyveno Kupiškyje. Juos į darbą atveždavo nedengtu sunkvežimiu. Sezono

⁵¹Šepetos durpių-kraiko fabriko 1955 m. metinės ataskaitos paaiškinamasis raštas.

*Durpių pylimo į krūvas mašina OF-3.
1965 m. DA*

*Pusautomatis durpių kombainas KPT
surenka išdžiūvusias durpes ir
supresuoja durpių klodą. 1961 m.
Stasio Kisieliaus nuotr. DA*

metu visi ir netilpdavo. Žiemą, kad važiuojant nebūtų taip šalta, ant vatinukų užsivilkdavo lietpalčius, kad neperpūstų vėjas. Tuo pačiu sunkvežimiu važinėjo ir fabriko direktorius bei administracija.

Tada per Šepetą važiuodavo vienas autobusas. Šepetiškiai Kupiškyje turėjo įvairiausių reikalų: nuvykti į valdžios įstaigas, parduotuvę, turgų, pas gimines ir t. t. Dalis durpyno darbuotojų, kaip minėta, taip pat gyveno Kupiškyje. Rajono centrą dažniausiai pasiekdavo ir paskui grįždavo pėsčiomis, dviračiais, motociklais, pakeleivingomis mašinomis, arklių traukiamais vežimais. Vėliau padėtis gerėjo. Vienu laikotarpiu važinėjo autobusas Kupiškis–Šepeta.

1962 m. pradėjo veikti izoliacinių plokščių cechas. Joms gaminti reikėjo paruošti pelkę mechanizuotai trupininių durpių gamybai. Buvo išlygintos rankiniu būdu kasant susidariusios lomos apie 600 hektarų plote, kas pusė kilometro iškasti 7 surenkamieji grioviai. Gamybos laukai perkasti 20 ar 40 metrų atstumais, pastatyti tiltai. Sausinimo darbus gamykla atliko savo lėšomis. 1963 metų žiemą, kasant griovį, ekskavatorius pakrypo ir pradėjo skęsti. Ekskavatorininkas buvo numatęs tokį pavojų, todėl dirbo atsidaręs ekskavatoriaus dureles. Jis spėjo iššokti, o technika nuskendo ežerokšnyje. Virš vandens kyšojo tik strėlės ratukas. Kai užėjo šalčiai, privežė daugiau klojinių ir iškėlė ekskavatorių.

Per metus naujasis cechas pagamindavo apie 10 tūkstančių kubinių metrų šios produkcijos. Plokštės buvo naudojamos kaip izoliacinė medžiaga statybose. Dalį plokščių išveždavo į Tarybų Sąjungos respublikas. Žaliavą plokštėms kasė ekskavatoriumi tiesiai iš durpyno klodo. Atvežtas durpes aukšto spaudimo vandens srove nuplaudavo nuo platformos į apačioje esantį rezervuarą. Čia sumaišytą putrą kaušiniu transporteriu užkeldavo į įrengtas vonias – maišytuvus. Iš jų masė patekdavo į presus. Presuojant vanduo trykšdavo ant darbininkų, todėl jie būdavo apsirengę neperšlampamais drabužiais. Plokščių dydis buvo 1 metro ilgio ir 0,5 metro pločio. Mechanizuotai supresuotas jas kraudavo į vagonėlius ir veždavo į džiovyklą. Džiovyklos buvo kūrenamos anglimis ir kuro durpėmis. Sunkus buvo presuotojų darbas, bet džiovintojų darbas – dar sunkesnis. Tekdavo traukti ne tik išdžiūvusias, bet ir užsidegusias plokštes. O užsidegdavo gana dažnai. Kad neprisikvėpuotų suodžių, žmonės dirbdavo su marlės ir vatos raiščiais ant burnos. Tokius darbus dažniausiai atlikdavo moterys. Šis cechas veikė dvidešimt metų.

1974–1988 m. per metus iškasdavo nuo 160 iki 255 milijonų tonų durpių. Dirbdavo 150–190 darbininkų ir apie 40 tarnautojų.

Durpių gamybos sėkmė labiausiai priklauso nuo oro sąlygų. Lietingi orai vasarą gerokai sumažina durpių gavybą. Tada padėti taisy iš praeitų sezonų sukauptos durpės. 2003 metai buvo nepalankūs, todėl paruošta tik 28 650 tonų durpių, arba 26 % 2002 metų kiekio.

Gal neišnaudotos vietovės galimybės?⁵²

Iš Žemaitijos į Kikonių kaimą 1951 metais atvyko gyventi ir dirbti puodžius Mykolas Mackevičius. Amato buvo iš-

⁵²Faktai iš 1973 metais Donatos Petrulienės surinktos kraštotyros medžiagos. Medžiaga saugoma Šepetos Almos Adamkienės pagrindinėje mokykloje.

mokęs iš tėvo. Nuo mažens bandė daryti įvairius dirbinius. Savarankiškai vers-
tis pradėjo nuo 18–19 metų. Įgyti amatą buvo labai patogu: gyveno namie, mokėsi
iš tėvo, maitinosi namie. Kartu su tėvu dirbo visus darbus, susijusius su puodų ga-
myba. Uždirbdavo neblogai, amatą mėgo. Puodžiaus dirbiniai visada buvo reikalingi.

Apsigyventi Kupiškio rajone puodžių paskatino tai, kad tokių amatininkų
čia nebuvo. Įsigijęs namus iširengė ir dirbtuvę, degyklą. Degimo krosnies ilgis – 4
metrai, plotis ir aukštis – po 2 metrus. Degant maždaug trijų litrų talpos indus, jų
tilpdavo apie aštuoniasdešimt. Žiedžiamąjį ratą buvo paveldėjęs iš tėvo. Žiedimo
įrankių reikėjo nedaug. Glazūrą darė pats: kvarcinį smėlį sumaldavo girnomis, pri-
dėdavo specialaus dažo. Indams gaminti naudojo pilką molį (šlyną), kuri kasdavo
prie pelkės, netoli kelio Šepeta–Kupiškis. Paviršiuje nestora velėna – maždaug per
kastuvą, o giliau – grynas molis. Žaliavą minkydavo rankomis. Paprastai pavasarį
atsiveždavo sunkvežimį molio, jį apdengdavo, retkarčiais palaistydavo, kad nesudžiū-
tų. Daugiausia dirbdavo vasarą. Puodams degti paprastai naudojo eglų malkas. Jų,
kaip teigė puodžius, vienam degimui sunaudodavo apie 5 kubinius metrus. Degama
buvo apie 15–16 valandų. Puodžius iš patirties žinodavo, kada dirbiniai baigti degti.
Baigus degti, krosnis atidaroma maždaug po paros. Kuo geriau išdeges indas, tuo gar-
siau skamba. Išdegus 10–15 daiktų būna sugadinta. Brokas paprastai sunaikinamas.

Indus puošdavo Mykolo Mackevičiaus žmona. Daugiausia naudodavo baltą
ir žalią spalvas. Balta spalva buvo gaunama iš šamotinio molio, o žalia – iš sude-
gusio varinio daikto, sumalto ir sumaišyto su šamotiniu moliu. Virimo puodams
glazūros nenaudojo. Virimo puodai, dubenys turėjo paklausą visais metų laikais,
o puodynės, ąsočiai daugiausia buvo perkami vasarą.

Molinius indus daugiausia pirkdavo kaimo žmonės Kupiškio turguje. Juos
padėdavo pardavinėti sūnus ir žmona. Kainą paprastai nustatydavo paklausa.
Nedidelę dalį puodynių, ąsočių parduodavo ir iš namų. Aštuntojo dešimtmečio
pradžioje per metus degdavo 4–5 krosnis. Anksčiau, ypač karo metais, tokių
dirbinių poreikis buvo gerokai didesnis, tačiau molinius indus iš buities pradėjo
išstumti pigūs, lengvi, nedūžtantys metaliniai indai.

Taigi gal Šepetos apylinkėse dar slypi labai senoviško verslo galimybės. Juk
keraminiai indai laikomi vienais ekologiškiausių.

Dabar molio dirbinius gamina Šepetos Almos Adamkienės pagrindinės moky-
klos keramikų būrelio lankytojai. Paruošto naudoti molio jiems atgabena iš Kauno.

Šepetos gyvenvietė

Šepeta vadinosi vietovė, esanti dešinėje kelio pusėje važiuojant nuo Kupiškio.
Kairėje pusėje buvo Kikonų kaimas. Tik nuo 1963 metų sausio Šepeta pradėta
vadinti ir išaugusi gyvenvietė kairėje kelio pusėje.

Šepetos gyvenvietės atsiradimo pradžia reikėtų laikyti 1930 metus. Vykdam
žemės reformą, kaimai buvo suskirstyti į vienkiemius. Bukėnų gyventojas Petras
Gaidimauskas gavo 5,5 hektaro žemės pamiškėje, galulaukėje. Pasistatė gana kuklius
namelius. Petro Gaidimausko dukra pasakojo, kad naktį bijodavę išeiti į lauką,
nes aplinkui miške žiburiudavo vilkų akys. Šių žvėrių buvę labai daug. Žemės
nedaug, o ir ta prasta, nedosni, vaikams teko eiti tarnauti. Gaudentas Šilinis pa-
sakoja, kad 1937 m. Šepetos pelkės šiauriniame pakrašty buvo tik dvi sodybos.

Šepetos durpių kraiko gamyklos gyvenamieji namai. 1965 m. DA

Gamybos skyriaus inžinierė Elvyra Grilauskaitė (kairėje) ir buhalterė Aldona Pastarnokienė prie fabriko, kuris buvo atstatytas po 1959 m. gaisro, tačiau 1995 02 16 vėl sudegė. 1960 m. Grilausko nuotr. DA

Viena, gražiais medžiais apaugusi, su sodu, – tai Augustinų, kita, kelio į Šimonis pusėje prigludusi prie pelkės pakraščio, buvo Gaidimausko, kuris pragyvenimui prisidurdavo rinkdamas tekšes ir spanguoles⁵³. Baigiantis Antrajam pasauliniam karui 1944 metais, Petro Gaidimausko namas sudegė. Užsidedę nuo kulku, nes čia buvo susišaudymas. Tais pačiais metais šeima pasistatė naują namą.

Kitas, pasistatęs namą 1948 m. prie Šepetos pelkės, buvo Indilas. Jis miškų žinybos žemėje iškirto krūmus ir pirmiausia pasistatė mažą pirtelę. Nors priešais namus buvo gražios žemės, žmonės dar nedrįso statyti namų „sve-timoje“ žemėje⁵⁴.

⁵³Šilinis G. Durpininkų miestelis, *Kupiškėnų mintys*, 1998, bal. 2, nr. 38(702), p. 3.

⁵⁴Kraštotyros medžiaga, 1971 m. Šepetos Almos Adamkienės pagrindinė mokykla.

Gyvenvietė augo kartu su durpių įmone ir tarybiniu ūkiu. Čia įmonė statė daugiabučius namus. Ant vieno jų galima pamatyti skaičius 1959. Tada Šepetoje gyveno 96 gyventojai⁵⁵. Nemažai grįžusių į Lietuvą tremtinių čia rado darbą ir išsikūrė. Jame ir kituose tuo laikotarpiu pastatytuose daugiabučiuose išsikūrė durpyno darbuotojai. Žmonės statėsi ir individualius namus. Į pietus nuo įmonės nusidriekė Pušyno gatvė. Buvo pastatyta parduotuvė, dvylikos vietų valgykla. Šalia parduotuvės gyvenamąjį namą pasistatė įmonės direktorius B. Vaitiekūnas. Kitą dviejų aukštų namą pasistatė kalvis B. Kėdainis. Jam statydami namą statybininkai pajuokavo pristatydami trečią, smailėjantį bokštą, kurį savininkas nugriovė 1962 m. Bet gatvė dėl minėto namo 1950–1965 m. juokais buvo vadinama Bažnyčios gatve⁵⁶.

1964 m. pradedamos statyti mechaninės dirbtuvės. O po poros metų Skodinio tarybinis ūkis pradeda statyti kontorą, vėliau – ir namus ūkio darbuotojams. Kėlėsi čia ir gyventojai iš melioruojamuose plotuose griauamų sodybų. Gyvenvietė plėtėsi augant daugiabučiams ir individualiems namams. Jie buvo statomi tiek Šepetos durpių įmonės darbuotojams, tiek Skodinio tarybinio ūkio (vėliau kolūkio) darbuotojams. Tuo metu Šepetoje gyventojų skaičius svyravo nuo 550 iki 600. 1991 m. atlikus apklausą Šepetos mokykloje, iš 59 šeimų tik vienuolikoje vienas arba abu tėvai buvo kilę iš Kupiškio krašto. Paskutinį dvidešimtojo amžiaus dešimtmetį iširo kolūkis, keletą metų mažėjo durpių įmonės darbuotojų skaičius, todėl dalis žmonių paliko Šepetą. Vieni išvyko laimės ieškoti, kaip ir buvo atvykę, o kiti – kaip ir daugelis tuo laiku, pasiryžo dirbti atgautą tėvų žemę. Tačiau gyventojų skaičius kito nedaug. 2006 m. Šepetoje gyveno 607 gyventojai. Taip susiformavo didelė gyvenvietė, išraizgyta asfaltuotomis gatvėmis, kur gražiai tvarkyti aplinką rodo pavyzdį AB „Durpeta“.

Mokykla – irgi pelkės kūdikis

Šepetos mokykla taip pat glaudžiai susijusi su pelkės turtų naudojimu. Kikonyse, kitapus kelio nei pelkė, 1933 metais atidaryta pradinė mokykla. Į ją susirinko per trisdešimt mokinių iš aplinkinių kaimų. Veikė jinais neilgai, tik porą metų. Dėl mokinių skaičiaus sumažėjimo mokykla buvo uždaryta, o visas jos turtas atiteko Maksvyčių mokyklai. Pokario metais augančiai durpių įmonei reikėjo darbininkų, o dažniausiai įsidarbindavo, apsigyvendavo jauni žmonės. Todėl 1949 m. durpių įmonės direktoriaus prašymu buvo atidaryta pradinė mokykla. Ji vadinosi Kikonų pradinė mokykla pagal kaimo šalia pelkės pavadinimą. Priimta į darbą jauna mokytoja Stasė Gutauskaitė. Ištekėjusi, persikėlusi gyventi į Kupiškį, mokytoja S. Paberalienė nepaliko mokyklos, dirbo iki 1977 m. Mokinių daugėjo, ir vėl durpių įmonės direktoriaus prašymu 1969 m. buvo atidaryta aštuonmetė mokykla. Vykstant švietimo reformoms, ši mokykla tapo devynmete, pagaliau – dešimtmete. Nepaisant įvairiausių pasikeitimų, durpių įmonė vis dar globoja pačios iniciatyva atkurtą mokyklą. Nors iš Šepetos Kupiškis ranka pasiekiamas, nors demografinė situacija nepalanki, mokinių skaičius joje mažėja lėtai. Kol kas, palyginti su kitomis kaimo mokyklomis, labai mažai mokinių skuba palikti mokyklą jos nebaigę. Gal nėra klasės, kurioje

⁵⁵Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. IV, p. 168.

⁵⁶Medžiaga iš durpių įmonės istorijos, kurią parengė Almina Jonušytė-Kisielienė, DA.

*Jaunieji Šepetos
gyventojai. 1973 m.
Jurkšto nuotr. DA*

nebūtų atvykstančių mokyti iš kitur mokinių. Paprastai prigyja jie šioje mokykloje. Tačiau demografinė šalies padėtis neaplenkia ir šios mokyklos – mokinių skaičius jau mažėja.

Mokiniai, dalyvaudami įvairiuose konkursuose, varžybose, mėgsta pasivadinti pelkinukais, raganiukėmis, laumiukėmis.

Daugybės žmonių gyvenimas ir darbas per beveik septynis dešimtmečius buvo susijęs su pelke. Jei pažiūrėtume į žemėlapius, pastebėtume, kad miestai, gyvenvietės labai dažnai kuriasi prie upių, ežerų. Prie pelkių – retai. Šepetos pelkė traukė šalia apsigyventi žmones.

Gal kam ir drastiškai atrodo durpių gavyba ir realizacija iš pelkės, tačiau tai yra žmonių ūkinė veikla. Ji prasidėjo žmogui užkūrus pirmąjį laužą ir baigsis užgesus paskutinei jo sukurtai ugnei. Be ūkinės veiklos civilizacijos neturi ateities. Pelkė dar gana ilgai duos žmonėms darbo, maitins šeimas. Vargu ar daug žmonių norėtų atsisakyti šilumos, elektros energijos, automobilių, sintetikos ir plastikų, gražaus ir patogaus gyvenimo dėl to, kad paliktume nepaliestus miškus, pelkes, ežerų ir jūrų pakrantes bei kitas gamtos sukurtas gėrybes.

Turi Šepeta paslapčių. Po durpių sluoksniu yra iki 2,8 metro sapropelio sluoksnis⁵⁷. Tai – gėlujų vandenių ar pelkių dumblas, susidarantis stovinčio vandens telkinių, pavyzdžiui, ežerų, tvenkinių, kūdrų, dugne. Lietuvoje būdingas jo storis – 1–2 metrai, o kartais siekia iki penkių metrų. Jame daug organinių medžiagų. Turi iki 30 % puvenų, azoto, fosforo, kalio junginių, mikroelementų ir vitaminų. Sapropelis gali būti naudojamas ir fizioterapijoje, klijams, plastikui gaminti. Taip pat jo gali būti dedama į gyvulių, paukščių pašarą. Tinka jis ir kaip daržų trąša. Gal ši naudinga iškasena vėl atvers naujas perspektyvas.

⁵⁷ *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1988, t. IV, p. 168.

Kupiškio valsčiaus archeologija

Gintautas Zabiela

Bendraja prasme archeologija yra mokslas apie žmonių praeitį pagal materialines liekanas. XXI a. archeologija labai išplėtojo įvairius tarpdisciplininius tyrimus, išsiplėtė ir kartu išskydo pačios „archeologijos“ sąvokos taikymo erdvę. Vis dėlto archeologijos esmė liko ta pati, kaip ir šio mokslo formavimosi laikais – XIX a. Tai tyrimų, kuriuos dauguma mūsų tapatina su kasinėjimais, metu surastos pačios įvairiausios materialinės liekanos. Jas dabartinis archeologijos mokslas skirsto į dvi milžiniškas grupes, įvardijamas tarptautiniais žodžiais. Tai artefaktai – visa, kas pagaminta žmogaus, ir ekofaktai – gamtinės kilmės daiktai, panaudoti žmogaus ar atsidūrę jo aplinkoje. Visa kita lieka už archeologijos mokslo ribų ir priskiriama kitoms disciplinoms. Šiuo aspektu arčiausiai archeologijos yra priešistorė¹ ar proistorė², kuri tiria žmonių praeitį pasiremama ne tik archeologijos, bet ir istorijos, etnologijos, antropologijos, mitologijos ir daugybės įvairių kitų mokslų duomenimis. Priešistorės tyrimai leidžia atskleisti vienokį ar kitokį praeities paveikslą jos raidoje, tačiau kalbant apie mikroregionus, kokie yra valsčiai, daugumoje yra besikartojantys ir tam tikra prasme tampa nuobodūs³. Tuo tarpu mikroregionų archeologija iki šiandien lieka mažai tyrinėta sritis. Šiame straipsnyje ir bus pabandyta atskleisti jos potencialą vieno konkretaus mikroregiono – Kupiškio valsčiaus – pavyzdžiu panaudojant klasikinius kabinetinės archeologijos metodus. Jokie lauko tyrimai rengiant šį straipsnį atliekami nebuvo, remtasi tik įvairia daugiausia kitų žmonių anksčiau surinkta medžiaga ir atliktais tyrimais. Straipsnis iliustruotas Kupiškio valsčiaus archeologine medžiaga, saugoma daugiausia Kupiškio etnografijos muziejuje⁴.

Prieš pradėdant konkrečią Kupiškio valsčiaus archeologijos apžvalgą reikia trumpai aptarti mikroregionų archeologijos vietą ir svarbą. Paprastai archeologija apima kur kas didesnes teritorijas nei valsčius ar net rajonas. Tai – atskirų regionų ar valstybių aprėptis, pvz., Lietuvos archeologija⁵. Nedidelė teritorija, koks Lietuvoje buvo valsčius (jo vidutinis dydis maždaug 215 km²), archeologiniams apibendrinimams nėra palanki, nes dažnai stokoja skirtingų laikotarpių objektų arba tie objektai yra netyrinėti. Tuomet nueinama artimesnių ar tolimesnių analogų keliu, kas kalbant apie valsčių archeologijoje nėra teisinga. Archeologiją galima nagrinėti ir nedidelėse teritorijose, tačiau tuomet jos turi būti griežtai apibrėžtos gamtiniu-geografiniu aspektu, pvz., salos.

Kitas ne mažiau svarbus mikroregiono archeologijos trūkumas yra paties mikroregiono ribų sąlyginumas. Valsčių, koks yra nagrinėjamas Kupiškio

¹ Lietuvių kalbos žodynas jį apibrėžia kaip laiką, iš kurio nėra jokių istorinių šaltinių – žr. www.lkz.lt.

² Šis žodis laikomas priešistorės sinonimu – žr. www.lkz.lt.

³ Kupiškio rajono atveju priešistorė buvo apibūdinta jau du kartus (Daugudis V., Tebelškis P. Iš seniausios kupiškėnų krašto praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 13–35; Zabiela G. Senovės tūkstantmečiai, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, 2009, p. 66–88, 603) ir nesant tyrimų čia sunku pasakyti ką nors nauja.

⁴ Nuoširdžiai dėkoju šio muziejaus darbuotojai Aušrai Jonušytei, parūpinusiai muziejuje esančios archeologinės medžiagos aprašų ir iliustracijų.

⁵ *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2009, t. I; Klaipėda, 2013, t. II–IV.

valsčius, ribos išvis yra XX a. produktas, t. y. mikroregionas, suformuotas remiantis visiškai kitais kriterijais, nei nagrinėja archeologija ir iš esmės archeologijos mokslo dar beveik netiriamu laikotarpiu⁶. Šiame straipsnyje nagrinėjamo Kupiškio valsčiaus teritorija apima 382 km² plotą, kuriame, 1923 m. gyventojų surašymo duomenimis, buvo 160 gyvenamųjų vietų⁷. Tad kalbant apie Kupiškio valsčiaus archeologiją tikslinga iš jo kilusius duomenis lyginti su geriau pažįstamo mažiausio teritorinio vieneto – šiuo atveju Lietuvos Respublikos – archeologija⁸ atskleidžiant savitumą ir tipiškumą bei parodant perspektyvias raidos kryptis. Bene pagrindinio Kupiškio valsčiaus priešistorės laikotarpio – geležies amžiaus – archeologijos savitumai išskirti mažesnio regiono – istorinės Sėlos mastu⁹.

Vienas svarbiausių archeologijos kaip mokslo kriterijų yra jos teikiamų duomenų patikimumo lygis. Materialinės kultūros liekanos, kuriomis archeologija iš esmės ir operuoja, yra labai objektyvios, tačiau tą objektyvumą labai sunku „perskaityti“, todėl jas interpretuojant neišvengiama tam tikros subjektyvizmo dozės. Taigi turint galimai daugiau duomenų, subjektyvizmo įtaka archeologinei interpretacijai silpnėja, tačiau norint juos surinkti, reikalingi platus ir kruopštūs archeologiniai tyrimai – visų pirma kasinėjimai.

Situacija keičiasi išengus į istorinius laikus, kai praeičiai pažinti svarbiausi tampa istoriniai šaltiniai, nepaisant, kokia forma jie išlikę (rašytiniai, vaizdiniai ar kt.). Istoriniai šaltiniai, būdami subjektyvūs, tik po interpretacijos įgauna bent kiek objektyvumo. Kadangi istorinių laikų archeologija negali visiškai atitrūkti nuo istorinių šaltinių, idant išsaugotų išskirtinumą ir tuo prisidėtų prie išsamesnio praeities vaizdo atkūrimo (tam tikra prasme ir verifikuotų pačius istorinius šaltinius), istorinių šaltinių duomenų ji turi naudoti patį minimumą, visa kita palikdama istorikų ir jiems gretimų mokslų sričių dispozicijai. Taigi archeologija šiek tiek skiriasi priešistorėje ir istoriniais laikais, o tai matyti ir Kupiškio valsčiaus atveju.

Dabartiniais laikais archeologijos mokslas visų pirma remiasi archeologinių tyrimų, kurie Lietuvoje iki šiol beveik be išimties yra kasinėjimai, medžiaga, o ne nesistemingai surastais archeologiniais radiniais, kurių analizė daugiau buvo būdinga besivystančiai archeologijai XIX a. Tad Kupiškio valsčiaus archeologiją tikslinga pradėti nuo trumpos archeologinių tyrimų apžvalgos.

Kaip jau minėta, archeologija prasidėjo nuo atsitiktinai surastų radinių rinkimo ir pažinimo (1 pav.). Kupiškio

1 pav. Akmeniniai kiroveliai iš Kupiškio etnografijos muziejaus. 2008 m. Aušros Jonušytės nuotr. KEM

⁶ Pagal archeologijos mokslo raidą, šiandien XIX–XX a. archeologija suprantama kaip archeologinių metodų taikymas tam tikrais atvejais – žr. Zabiela G. Naujausiųjų laikų archeologija: tyrimo metodas ar istorijos pažinimo jungiamoji grandis, *Istoriko atsakomybė*, Vilnius, 2002, p. 151–157.

⁷ *Lietuvos apgyventos vietos*, Kaunas, 1923, p. 159–163.

⁸ Tokiam lyginimui daugiausia bus naudojami naujausi apibendrinami Lietuvos archeologijos darbai: *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2009, t. I; Klaipėda, 2012, t. II–IV.

⁹ Tai atlikta remiantis: Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*, Vilnius, 2013.

2 pav. Ruošiamasi kasinėti Kuosėnų senkapį. Ekspedicijos vadovas archeologas Stasys Juodelis (dešinėje) su Kupiškio V. Rekašiaus vidurinės mokyklos (dabar Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija) jaunujų kraštotyrininkų grupe. Iš kairės: Nijolė Lukoševičiūtė, Irena Kytraitė, Alva Jonušytė (būrelio pirmininkė) ir Zita Daukaitė. 1977 m. birželio 9 d. Vlado Sasnausko nuotr.

valsčiaus atveju tai laikotarpis nuo XIX a. pabaigos iki 1977 m. Toks neįtikėtina ilgas pirminis archeologinių duomenų kaupimo laikotarpis pirmiausia paaiškina-
mas muziejaus Kupiškyje nebuvimo faktui. Tarybiniu laikotarpiu Kupiškio rajonas, kurio centras ir yra Kupiškio valsčius, įėjo į Rokiškio kraštotyros muziejaus „įtakos sferą“, tad šių apylinkių tyrimai specialiai nevykdyti. Santykinis valsčiaus archeologijos objektų¹⁰ skurdumas nepatraukė ir tyrinėtojų iš Vilniaus dėmesio. Sukaupiti duomenys liko išblaškyti įvairiuose archyvuose, paskleisti atskirose publikacijose arba išvis nepasiekė mūsų dienų. Svarbiausi darbai, kuriuose aptinkame duomenų apie paskirus radinius, yra apibendrinamojo pobūdžio archeologiniai atlasai, sąvadai ir enciklopedijos¹¹.

Archeologiniai kasinėjimai valsčiuje prasidėjo 1977 m. Kuosėnų senkapio tyrimais ir su pertraukomis tęsėsi iki 2000 m. Beveik be išimties jie buvo orientuoti į valstybės laikotarpio objektų – daugiausia senkapių – tyrimus, buvo taikomojo (tyrimai aiškinantis objekto vertę ar statybų vietoje) pobūdžio. Juos vykdė trys skirtingi archeologai – Stasys Juodelis (1928–1983)¹² (2 pav.), Povilas Tebelškis (1950–2003)¹³ ir Algirdas Var-

¹⁰ 1972 m. archeologijos paminklų sąrašė Kupiškio mieste ir tuometėje Aukštupėnų apylinkėje, apėmusioje tik dalį nagrinėjamo Kupiškio valsčiaus, įrašyti 3 respublikinės reikšmės ir 5 vietinės reikšmės (pastaruosius sudarė vien vėlyvi senkapiai) archeologijos paminklai – žr. *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973, p. 141–142, 252–253.

¹¹ Medžiagos apie tai yra: Покровский Ф. В. *Археологическая карта Ковенской губернии*, Вильно, 1899; Tarasenko P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*, Kaunas, 1928; *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. I; *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. I; 2012, t. II.

¹² Gasiūnas S. *Muziejininkas Stasys Juodelis, Rokiškio žemės šioesuliai*, Utena, 2001, p. 12–14.

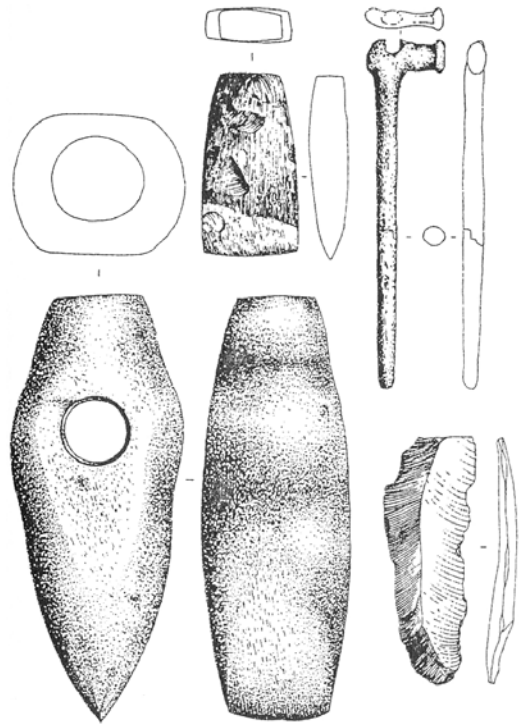
¹³ Bendradarbiai. Povilas Tebelškis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais*, Vilnius, 2005, p. 320–324.

nas (1949–2013)¹⁴, iš kurių nė vienas neturėjo didesnio mokslinio intereso tyrinėjamu laikotarpiu, tad šių tyrimų rezultatai daugiausia liko tyrimų ataskaitose ir muziejuose (radiniai). Dėl tyrimų pobūdžio visi šie tyrimai buvo palyginti nedidelės apimties, geriausiu atveju apėmė tik dalį tiriamo objekto, tad netapo etaloniniais archeologijos objektais nei Lietuvoje, nei siauresniame regione. Kiek reikšmingesni yra Palėvenės vienuolyno komplekso tyrimai, pateikiantys duomenų apie Lietuvos periferijos vienuolyno materialinę kultūrą Naujųjų laikų antroje pusėje, o tai iki šiol yra gana reta Lietuvos archeologijos medžiagoje.

Paskutinis archeologinių tyrimų etapas, kurį sunku tokiu ir pavadinti, Kupiškio valsčiaus teritorijoje prasidėjo 2008 m. ir su didelėmis pertraukomis tęsiasi iki šiol. Jis charakterizuojamas nesistemingais tyrimais, kuriuos lemia vien taikomasis jų pobūdis. Šįkart Kupiškio apylinkėse daugiausia darbuojasi Panevėžio kraštotyros muziejaus archeologė Alfreda Petruilienė (gim. 1946 m.).

Kupiškio valsčiaus teritorijoje akmens amžiaus gyvenviečių liekanų nežinoma. Paprastai žmonės smulkių titnaginių dirbinių ar keramikos šukelių žemėje nepastebi, o pačių gyvenviečių liekanų čia niekas specialiai neieškojo. Kupiškio apylinkės nėra labai palankios to laikmečio žmonėms apsigyventi, nes paprastai akmens amžiaus žmonės mėgo apsistoti didesnių seklių ežerų ar didžiųjų upių pakrantėse. Šiuos kriterijus iš dalies atitiktų Lėvens pakrantės, o Šepetos pelkės aplinkoje vargu ar galima tikėtis akmens amžiaus gyvenviečių, nes ši pelkė yra aukštapelkė, prie kurių žmonės vengdavo kurtis.

Pirmasis neabejotinas ir labai reikšmingas radinys ne tik Kupiškio valsčiui, bet ir visai Lietuvai, net Baltijos rytinei pakrantei pažinti yra Gyvakarų kapas¹⁵. Gaila, kad jis kaip greičiausiai pavienis objektas buvo aptiktas jau suardytas (dėmesį greta kaulų patraukė akmeninis laivinis kovos kirvis). 2000 m. kapo radimo vietoje ištirtas 50 m² dydžio plotas, surinkti žmogaus kaulai, rasti dar 3 radiniai: titnaginis įtvėriamasis kirvukas, titnaginė skeltė-peilis ir kaulinis kūjagalvis smeigtukas¹⁶ (3 pav.). Pagal aptiktus kaulus nusta-

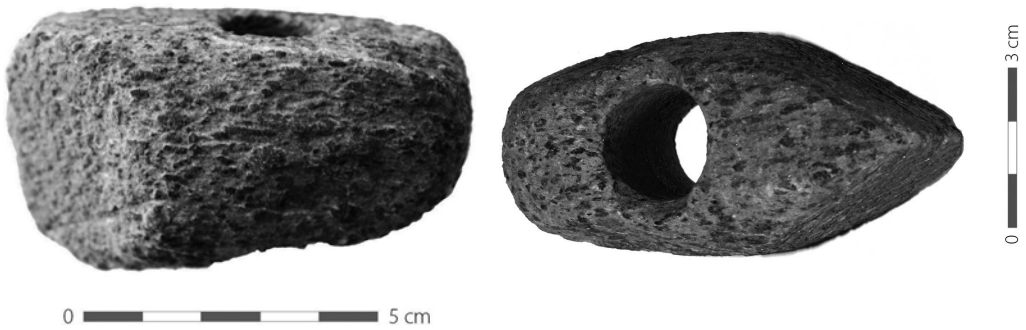

3 pav. Gyvakarų kapo radiniai. A. Ruzinienės pieš. Iš leid.: Tebelškis P. Gyvakarų kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*, Vilnius, 2002, p. 25, pav. 4

¹⁴Zabiela G., Varnas A. *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2013 metais*, Vilnius, 2014, p. 550–554.

¹⁵Tebelškis P., Jankauskas R. The late neolithic grave at Gyvakarai in Lithuania in the context of current archaeological and anthropological knowledge, *Archaeologia Baltica*, Klaipėda, 2006, t. VI, p. 8–20.

¹⁶Tebelškis P. Gyvakarų kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*, Vilnius, 2002, p. 24–25.

tyta, kad šioje vietoje buvo palaidotas 35–40 metų, apie 174 cm ūgio vyras¹⁷.

Tuo metu iš kaulų padarytos dvi kalibruotos radiokarboninės datos parodė maždaug XXIII a. pr. Kr. laikotarpį¹⁸. Sunku pasakyti, kiek šios datos (jų šifrai Ki-9470 ir Ki-9471) yra patikimos, nes Kijevo laboratorija jas padarė senuoju tradiciniu radiokarboninių datų nustatymo metodu, kuriam reikia mažiausiai kelių gramų anglies. Tokio kiekio datuojamuose kauluose (datavimui buvo panaudoti tik dešinysis blauzdikaulis ir kairysis alkūnkaulis) tikrai nebuvo. Viena aišku, kad Gyvakarų kapas yra tikrai labai senas, o daugiau apie jį ir jo artimiausią aplinką galbūt leis sužinoti 2015 m. čia atnaujinti tyrinėjimai (vadovas Mantas Daubaras).

Tai, kad Kupiškio apylinkėse nieko neturime iš ankstyvųjų metalų laikotarpio (maždaug I tūkstantmečio pr. Kr. vidurys–Kristaus gimimo laikai), stebinti neturėtų, nes ir visoje Lietuvoje šis laikotarpis yra mažiausiai tyrinėtas ir pažįstamas. Jam tenka priskirti didumą Lietuvoje aptinkamų akmeninių kirvelių, kurie beveik visi yra atsitiktiniai radiniai (4 pav.). Šio laikotarpio pabaigoje turėjo būti įrengti ir abu Kupiškio valsčiaus ribose esantys piliakalniai – Aukštupėnų (Kupiškio) ir Papilių. Sprendžiant iš išvaizdos (masyvi kalva be matomų įtvirtinimų) ir radinių (brūkšniuota, grublėta ir gludinta keramika, šlakas), Papilių piliakalnis (5 pav.) yra ankstyvesnis, datuotinas I tūkst. pr. Kr. pabaiga–I tūkst. pirmąja puse¹⁹. Papilių piliakalnio ankstyvumą netiesiogiai liudija ir šalia jo 1935 m. rasta 5,4 cm ilgio akmeninio kirvio nuolauža²⁰. O didelė (110 × 40 m dydžio) Aukštupėnų (Kupiškio) piliakalnio (6 pav.) aikštelė šlaituose apjuosta grioviu ir pylimu, pylimas buvęs supiltas ir jos pietiniame pakraštyje²¹. Visa tai rodo, kad čia turime reikalą su piliakalniu, kurio chronologija yra ilgesnė ir vėlyvesnė. Jo papėdės gyvenvietėje rasta grublėta ir žiesta keramika leidžia jo viršutinę chronologinę ribą nukelti net į II tūkstantmečio pradžią. Tuo tarpu ir šio piliakalnio pradžia gali būti laikai iki Kristaus gimimo, ką liudytų Aukštupėnų kaimo ribose, Kupos vagoje, rastas 10,6 cm ilgio akmeninis kirvelis

4 pav. Akmeninis kirvelis iš Pyragių. 2014 m.

A. Jonušytės nuotr.

¹⁷Jankauskas R., Urbanavičius A. Preliminarūs 2000 m. archeologinių kasinėjimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais*, Vilnius, 2002, p. 245.

¹⁸Girininkas A. Akmens amžius, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 2009, t. I, p. 197.

¹⁹*Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, Vilnius, 2015, t. I, p. 488–489.

²⁰*Lietuvos TSR archeologijos atlasas*, Vilnius, 1974, t. I, p. 163, Nr. 875. Saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune, inv. nr. 443. Valstybės archeologijos komisijos medžiaga, *Kultūros paveldo centro paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondai*, f. 1, ap. 1, nr. 22, p. 267.

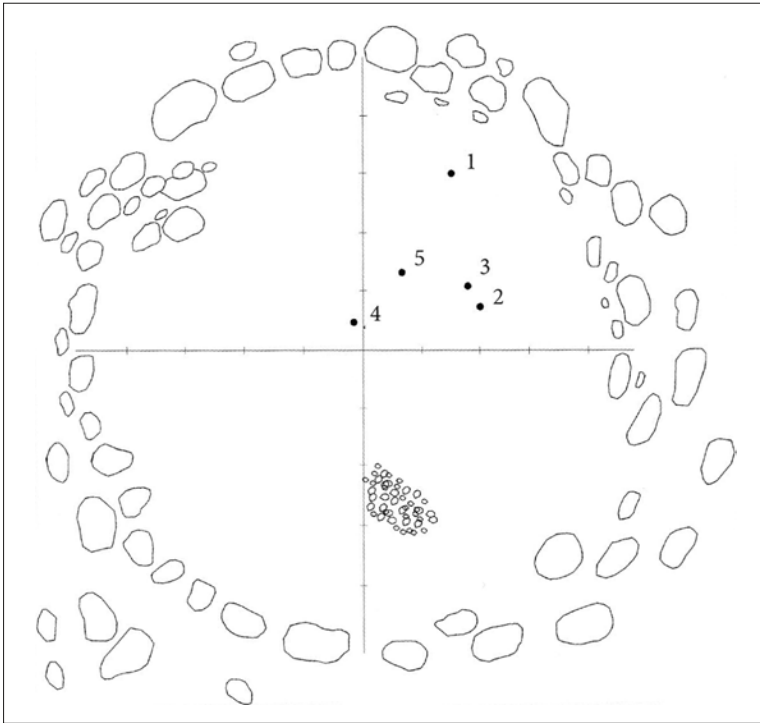
²¹*Lietuvos piliakalniai. Atlasas*, Vilnius, 2015, t. I, p. 472–475.

5 pav. Papilių piliakalnis iš pietų pusės.
2003 m. G. Zabelos nuotr.

6 pav. Aukštupėnų (Kupiškio) piliakalnis.
1958 m. KEM

7 pav. Drulėnų piliakalnio planas.
A. Simniškytės pieš.
Iš leid.:
Simniškytė A.
Geležies amžius
Sėloje, Vilnius, 2013,
p. 242, pav. 79

keturkampe pentimi²². Kadangi abu piliakalniai nekasinėti, jų svarbos regiono ir Lietuvos archeologijai įvertinti neįmanoma. Vis dėlto didžiulis Aukštupėnų (Kupiškio) piliakalnis ir prie jo žinoma nemaža papėdės gyvenvietė rodo čia buvus neeilinį sėlių centrą. Tai pastebėta tiek Sėlos²³, tiek ir visos Lietuvos mastu²⁴.

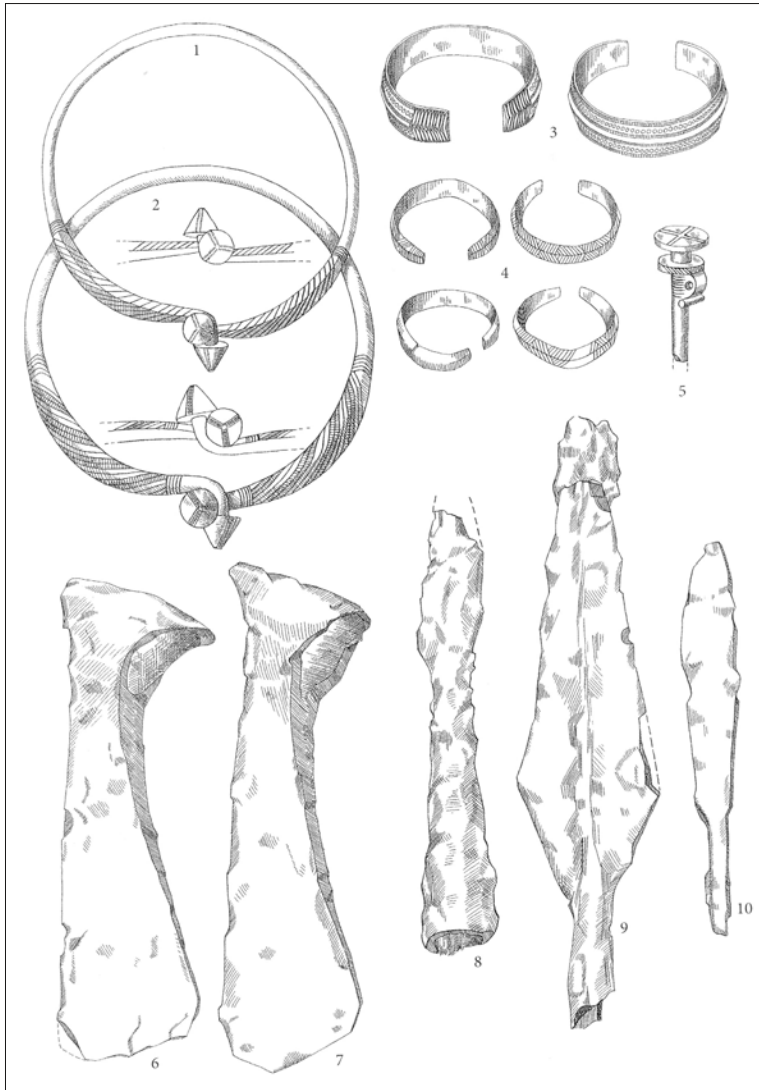
Kupiškio valsčiaus priklausomybė geležies amžiuje (I–XII a.) Sėlai jau seniai jokių abejonių nekelia. Sena baltų gentis sėliai nuėjo ilgą ir gana sudėtingą raidos kelią²⁵, iki išnyko viduramžiais palikdama tik nelabai daug archeologinių objektų, menkus paminėjimus rašytiniuose šaltiniuose bei pėdsakus vietovardžiuose. Kupiškio valsčiuje tyrinėta tik viena jų laidojimo vieta – Drulėnų pilkapis. 1980 m. pilkapis pateko į rengiamo Kupiškio tvenkinio ant Lėvens darbų zoną ir buvo ištirtas (tyrinėjo S. Juodelis). Tuo metu buvo išlikęs tik vienas 12 m skersmens, iki 1,1 m aukščio sampilas, apjuostas iki 1 m skersmens akmenų vainiku, vietomis sudėtu net dviem trim eilėmis (7 pav.). Paprastai sėlių pilkapynus sudaro keliolika ar net daugiau pilkapių, tačiau Drulėnų atveju kiti pilkapiai, matyt, buvo sunaikinti jau kur kas anksčiau. Gaila, kad pilkapio sampile palaidotųjų griaučiai buvo sunykę, likę tik įkaps. Jos įgalina teigti, kad pilkapyje buvo palaidoti mažiausiai 3 mirusieji: moteris pilkapio centre ir 2 vyrai labiau sampilo šiauriniame krašte. Moters kapo įkaps sudarė bronzinė antkaklė kūginiais galais, 4 juostinės apyrankės ir ritininis smeigtukas. Vieno vyro kape buvo bronzinė antkaklė kūginiais galais, 2 juostinės apyrankės, geležiniai siaura-

²²Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1974, t. I, p. 108, nr. 49. Saugomas Vytauto Didžiojo karo muziejuje Kaune, inv. nr. 488.

²³Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*, Vilnius, 2013, p. 146.

²⁴Žulkus V., Jarockis R. Vikingų laikai ir ikivalstybinis laikotarpis, *Lietuvos archeologija*, Klaipėda, 2013, t. IV, VIII žemėlapis.

²⁵Išsamiausiai ši raida nušviesta: Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*, Vilnius, 2013.

8 pav. Drulėnų
pilkapio radiniai.
I. Kersulytės pieš.
Iš leid.:
Simniškytė A.
Geležies amžius
Sėloje, Vilnius, 2013,
p. 243, pav. 80

ašmenis pentinis kirvis ir įmovinis ietigalis, kito – geležiniai siauraašmenis pentinis kirvis, įmovinis ietigalis ir peilis (8 pav.). Drulėnų pilkapį tyrinėtojas datavo IV–V a. pradžia²⁶. Iš esmės jis gana charakteringas I tūkstantmečio vidurio sėlių laidojimo paminklas, tyrimų sulaukęs, deja, jau apardytas. Vienas pilkapis su 3 kapais tarp Sėlos teritorijoje 26 pilkapynuose 60 tyrinėtų pilkapių surastų 625 kapų²⁷ yra kone lašas jūroje (atitinkamai 3,8 %, 1,6 % ir 0,16 %). Tyrimų vertės nepadidina ir tai, kad liko nenustatyta Drulėnų pilkapyje palaidotų žmonių gyvenvietė. Dabar turimų fragmentiškų archeologinių duomenų pagrindu Kupiškio valsčius I tūkstantmetyje niekuo neišsiskiria²⁸, tačiau ši padėtis patyrinėjus pagrindinį mikroregiono objektą – Aukštupėnų (Kupiškio) piliakalnį – neabejotinai pasikeis.

²⁶ Juodelis S. Drulėnų pilkapis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais*, Vilnius, 1982, p. 43.

²⁷ Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*, Vilnius, 2013, p. 63.

²⁸ Bliujienė A. Romėniškasis ir tautų kraustymosi laikotarpiai, *Lietuvos archeologija*, Klaipėda, 2013, t. III, I–VIII žemėlapiai.

Chronologiniu aspektu vėlesni tyrinėti Kupiškio valsčiaus objektai už Dru-
lėnų pilkapį yra vėlesni geru tūkstantmečiu – daugiausia yra jau Naujųjų laikų
(XVI–XVIII a.). Jie deramai nereprezentuoja viso šio laikotarpio – didžioji dalis
tyrinėtų kapų yra XVII a. Tai senkapiai, jų naudojimo laikotarpiu buvę kaimų
kapinaitėmis. Pagrindiniai jų tyrimų duomenys pateikti lentelėje:

Nr.	Vietovė	Kasinėjimo metai	Archeologas	Ištirtas plotas, m ²	Ištirta kapų	Tyrinėtų kapų chronologija
1.	Buivėnai	1983	P. Tebelškis	64	13	XV–XVII
2.	Kuosėnai	1977	S. Juodelis	28	2	XVII
3.	Kupiškis, Gedimino 54–56	1996	P. Tebelškis	9,25	3	XVIII
4.	Noriūnai	1993	P. Tebelškis	25	9	XVI–XVII
5.	Paketuriai	1980	A.Varnas	330	42	XVII–XVIII
6.	Paketuriai	1986	P. Tebelškis	47	9	XVI–XVII
7.	Plundakai	1984	P. Tebelškis	28	28	XVII–XVIII

Iš lentelės matyti, kad nors archeologiniai kasinėjimai buvo atlikti net 7
valsčiaus senkapiuose, bendras tyrinėtas plotas (531,25 m²) ir ištirtų kapų skaičius
(iš viso 106) yra nedideli. Jeigu šie duomenys būtų iš vieno tyrinėto objekto, jie
maždaug atitiktų 23 × 23 m dydžio kapinių plotą, kuriame, skaičiuojant pagal
visuminę tyrinėtų palaidojimų chronologiją (maždaug 300 metų), būtų palaidoti
visi vienos tuometės šeimos nariai (29 žmonės per 100 metų). Tad iš Kupiškio
valsčiaus turima archeologinė medžiaga visiškai neatitinka tegul ir skurdžių istorinių
šaltinių duomenų. Nors iš valstybės laikotarpio nei Sėlai, nei visai Lietuvai neturi-
me apibendrinančių archeologinių duomenų, panaši padėtis yra visoje Lietuvoje²⁹.

Ankstyviausias iš visų Kupiškio valsčiuje tyrinėtų valstybės laikų palaidojimų
yra 1983 m. Buivėnų senkapyje atkastas 50–55 metų vyro kapas nr. 13. Kapo įkapes
sudarė rasti 24,6 cm ilgio geležinis peilis 18,5 cm ilgio ir 2,5 cm pločio ašmenimis,
geležinis 6,5 cm ilgio skiltuvas atlenktais galais (9 pav.), 2,5 cm ilgio bronzinis
smeigtukas bei 3 Lietuvos didžiojo kunigaikščio Kazimiero (1447–1492) laikų sida-
briniai denarai³⁰ (10 pav.). Kapas neabejotinai yra XV a. paskutinio ketvirčio³¹. Tai
bene vienintelis Kupiškio valsčiaus apgyvendinimo viduramžių pabaigoje įrodymas,
svarbus aiškinantis Sėlos pakartotinio apgyvendinimo krypčių ir chronologijos tyrimus.

Naujųjų laikų epochoje archeologinių tyrimų duomenys reikšmingi spren-
džiant tas problemas, kurioms tyrinėti trūksta ar išvis nėra rašytinių šaltinių³².
Kupiškio valsčiuje svarbiausia iš jų yra dabartinių vietovių apgyvendinimo pra-
džia. Tradiciškai gyvenviečių istorija pradedama nuo jų pirmojo paminėjimo
rašytiniuose šaltiniuose, kuris dėl įvairių susiklosčiusių aplinkybių dažnai neat-
spindi realios padėties ir būna vėlesnis, nei gyvenvietės realiai įsikūrė. Lietuvos
sąlygomis toks vėlavimas paprastai yra dešimtmečiai. Dešimtmetis kartu yra ir

²⁹Svetikas E. *Alytaus kapinynas: christianizacijos šaltiniai*, Vilnius, 2003, p. 15–41.

³⁰Tebelškis P. Buivėnų kapinyno (Kupiškio r.) 1983 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 1095, p. 8–9, 11–13, 16, 39–40, 58–59, pav. 25–27; Tebelškis P. Buivėnų plokštinių kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*, Vilnius, 1984, p. 138–140; *Sėlai*, Vilnius, 2007, p. 95–96.

³¹Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1378–1850*, Vilnius, 2001, p. 43.

³²Zabiela G. Naujųjų laikų archeologija Lietuvoje: vietos paieška, *Istorijos akiračiai*, Vilnius, 2004, p. 439–443.

9 pav. Buivėnų kapo nr. 13 radiniai. Iš leid.: *Sėliai, Vilnius, 2007, p. 95, 366–367 pav.*

10 pav. Monetos iš Buivėnų kapo nr. 13. pav. Iš leid.: *Sėliai, Vilnius, 2007, p. 95, 368–370 pav.*

Naujųjų laikų archeologijos datavimo tikslumas. Kadangi Lietuvos senųjų kaimaviečių tyrinėjimai dar nepradėti, nustatant gyvenviečių atsiradimo laiką belieka kliautis senkapių tyrimais. Čia vėl susiduriama su pora sunkiai išsprendžiamų problemų. Iki šiol istorinių laikų senkapiai yra menkai ar net išvis nesusieti su atitinkamomis gyvenvietėmis, ir tai yra jau minėto visiško šių gyvenviečių istorinio ir archeologinio nepažinimo pasekmė. Pagaliau net ir turint aiškias sąsajas su gyvenviete, senkapių teikiami duomenys visuomet bus šiek tiek vėlesni už gyvenvietės įkūrimo pradžią, nes paprastai kapinės prie gyvenvietės atsirasdavo po tam tikro laiko nuo jos įkūrimo, o ne steigiamos kartu su gyvenviete, ypač atsižvelgiant į tą faktą, kad dauguma Lietuvos gyvenviečių natūraliu būdu išaugo iš vienkiamio.

Kupiškio valsčiuje Naujųjų laikų senkapiai tyrinėti 9 vietose, tačiau Laukminiškių ir Uoginių senkapiuose kapų išvis nerasta³³. Rezultatyvūs tyrimai bu-

³³Juodelis S. Kupiškio rajono senkapių tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1978 ir 1979 metais*, Vilnius, 1980, p. 118–119; Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai Lietuvoje 1980 metais, *Lietuvos istorijos metraštis 1980*, Vilnius, 1981, p. 166.

vo Buivėnuose, Kuosėnuose³⁴, Kupiškyje³⁵, Noriūnuose³⁶, dviejuose senkapiuose Paketuriuose³⁷ ir Plundakuose³⁸ (lentelė). Kaip jau minėta, tyrimai buvo labai kuklūs. Tik pirmajame Paketurių senkapyje buvo ištirtas 330 m² dydžio plotas ir aptikti 42 kapai³⁹ (11 pav.). Tačiau ir šio senkapio kapai neatspindi kaimo raidos, nes Paketuriuose būta dviejų senkapių, kurių tarpusavio santykis liko neaiškus. Anksčiausi kapai pagal monetas datuojami: Kupiškyje – 1700–1725 m.⁴⁰, Noriūnuose – 1590–1595 m.⁴¹, Paketuriuose I – 1635–1645 m.⁴², Paketuriuose II – 1592–1600 m.⁴³, Plundakuose – 1620–1635 m.⁴⁴ Tyrinėti Kuosėnų kapai yra ne ankstesni negu XVII a. antrosios pusės⁴⁵. Palaidojimai krikščioniški, tokie patys, kokie aptinkami ir kituose XVI–XVII a. senkapiuose (12 pav.). Kupiškio valsčiaus tyrinėtuose kapuose, be monetų⁴⁶, dar rasta geležinių peilių (Buivėnai, Noriūnai, Paketuriai II), bronzinių (Buivėnai) ir geležinių (Paketuriai I) diržų sagčių, amuletas – bronzos kaustytas dantis (Noriūnai), bronzinių kabių (Paketuriai I), bronzinių žiedų (Buivėnai, Paketuriai I, Plundakai), apvalių mažų sidabrinių ir bronzinių segių (Paketuriai I), stiklinių karolių (Plundakai), akmeninis galastuvus (Paketuriai I), alavinis verpstukas (Buivėnai), kaulinis adiklis (Buivėnai), net bronzinių pravoslavų kryželių (Paketuriai I). Kadangi ne visus kapus galima datuoti pagal monetas, pagal tyrinėtų senkapių medžiagą galima manyti, kad Kupiškio apylinkių gyventojų skaičius pradėjo augti maždaug nuo XVI a. vidurio. Tai daugmaž atitinka ir rašytinių šaltinių duomenis⁴⁷.

Poros Naujųjų laikų Kupiškio valsčiaus objektų archeologinę vertę galima apibūdinti atskirai, nes jie net Lietuvos kontekste šiandien yra mažai su kuo palyginami. Tai – Palėvenės bažnyčia ir vienuolynas bei Mirabelio dvarvietė.

Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčią ir vienuolyną 1676–1779 m. pastatė dominikonai, čia buvę iki 1865 m., kai vienuolynas buvo uždarytas⁴⁸ (13 pav.). Nepriklausomoje Lietuvoje pradėjus tvarkyti kompleksą, P. Tebelškis kartu vykdė ir taikomojo pobūdžio archeologinius tyrimus. 1991 ir 1993 m. 26 vietose jis ištyrė bendrą 195,5 m² plotą, kieme aptiko nežinomus nepastatyto pastato pamatus, įgilintos medinės

³⁴Juodelis S. Kuosėnų senkapio Kupiškio r., Aukštupėnų apyl., 1977 m. kasinėjimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 748.

³⁵Tebelškis P. Žvalgomųjų archeologinių tyrimų, vykdytų 1996 m. birželio 28 d. Kupiškyje, teritorijoje tarp pastatų Gedimino g. 54–56, ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 2682.

³⁶Tebelškis P. Noriūnų senkapių (Kupiškio rajonas) žvalgomųjų archeologinių tyrimų, vykdytų 1993 metais, ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 2161; Tebelškis P. Noriūnų senkapių žvalgomieji tyrimai 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 176–177, 336.

³⁷Vienas Lėvens krante ties kelių sankryža tyrinėtą 1980 m. Žr.: Varnas A. Paketurių senkapio (Kupiškio r.) archeologinių tyrinėjimų 1980 metais ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 778; kitas 600 m į šiaurės rytus nuo pirmojo gyvenvietėje tyrinėtą 1984 m. Žr. Tebelškis P. Kupiškio rajono Aukštupėnų apylinkės Paketurių gyvenvietės senkapio ir kalvos, vad. Ožiakalnių, 1986 m. kasinėjimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 1270, p. 1–9, 14–32, 35–46.

³⁸Tebelškis P. Buv. Pyragių senkapio ir Plundakų senkapio (Kupiškio r.) 1984 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 1200, p. 7–18, 23–51, 57–67.

³⁹Varnas A. Paketurių ir Elniškių kapinynai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais*, Vilnius, 1982, p. 110–111.

⁴⁰Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1378–1850*, Vilnius, 2001, p. 98.

⁴¹*Ten pat*, p. 122.

⁴²*Ten pat*, p. 139.

⁴³*Ten pat*, p. 140.

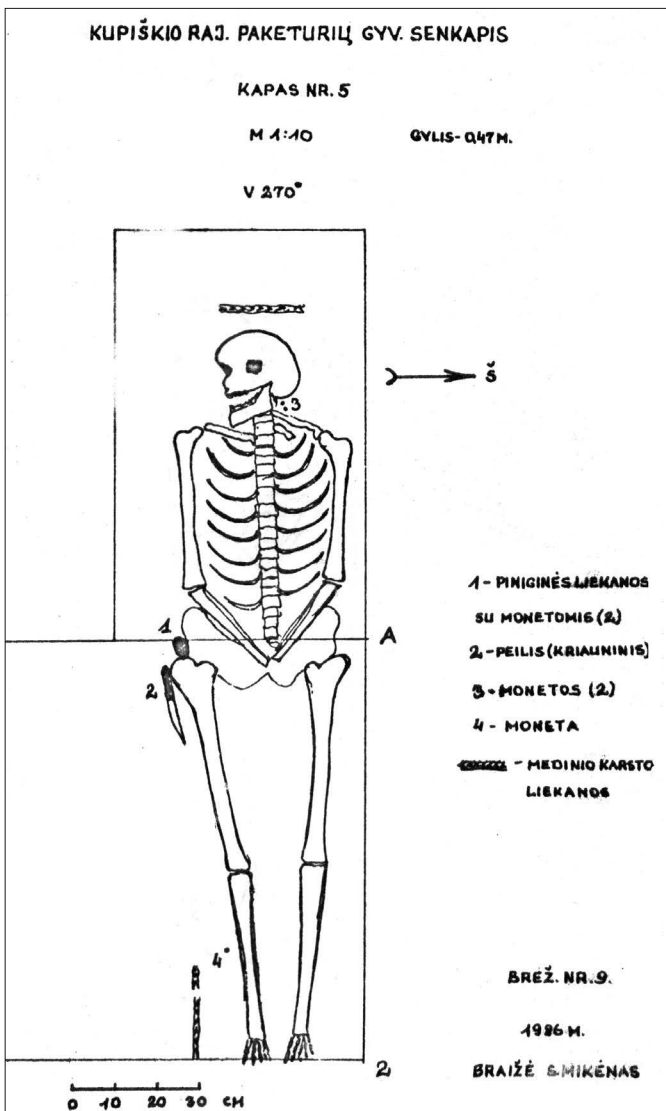
⁴⁴*Ten pat*, p. 155.

⁴⁵*Ten pat*, p. 98.

⁴⁶Monetoms iš senkapių skirtas atskiras šioje knygoje skelbiamas Miniūjas Pučėtos straipsnis.

⁴⁷Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 48–49; *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. II.

⁴⁸*Lietuvos vienuolynai. Vadovas*, Vilnius, 1998, p. 182.

11 pav. Vaizdas nuo Paketurių senkapio į Kupiškį. 1986 m. Povilo Tebelškio nuotr. Iš spaud.: Tebelškis P. Kupiškio rajono Aukštupėnų apylinkės Paketurių senkapio ir kalvos, vadinamos Ožiakalniu, 1986 metų kasinėjimų ataskaita, Vilnius, 1987, p. 36. KEM

12 pav. Paketurių senkapio kapo nr. 5 brėžinys. 1986 m. Braižė S. Mikėnas. Iš spaud.: Tebelškis P. Kupiškio rajono Aukštupėnų apylinkės Paketurių senkapio ir kalvos, vadinamos Ožiakalniu, 1986 metų kasinėjimų ataskaita, Vilnius, 1987, p. 27. KEM

konstrukcijos (rūsio?) liekanas, 1,3 m pločio koridoriaus tarp vienuolyno ir bažnyčios liekanas, vartų pamatus, akmeninius vandens nutekėjimo latakus, iki 1,7 m storio XVIII–XX a. susiformavusį kultūrinį sluoksnį su mūro griuvenomis, monetomis, kokliais, keramikos fragmentais, moliniais tinklų pasvarais, pypkės galvute⁴⁹. 1998 m. palei vienuolyno arklidžių pastatą 5 vietose jis ištyrė 42 m² plotą, aptiko akmeninių vandens nutekėjimo lataku⁵⁰. 2012 m. A. Petrulienė svirno ir arklidės su ratine kieme iškasė 10 šurftų (28 m²), aptiko kiemo akmenų grindinio fragmentus, mūrinės kiemą skyrusios tvoros pamatus, fiksavo 0,3–1,4 m storio XVII–XIX a. kultūrinį sluoksnį su 360 įvairių radinių, daugiausia keramikos ir koklių fragmentais⁵¹ (14 pav.). Be vienuolyno komplekso, nedideli tyrimai vykdyti ir bažnyčios šventoriuje – čia 1999 m. 6 vietose A. Kavaliauskas ištyrė 36,63 m² plotą, aptiko 4 griautinius XVIII a. kapus⁵². Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno teritorijoje ištyrus bendrą 302,13 m² plotą, turėtume vieną pla-

13 pav. Palėvenės bažnyčia ir vienuolynas iš oro. Mariaus Jovaišos nuotr. Iš Aldonos Ramanauskienės asm. archyvo

⁴⁹ Tebelškis P. Palėvenės, Kupiškio r. vienuolyno teritorijos žvalgomieji archeologiniai tyrimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais*, Vilnius, 1992, t. II, p. 56–58, 156; Tebelškis P. Palėvenės vienuolyno teritorijos archeologiniai tyrimai 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 215–217, 340.

⁵⁰ Tebelškis P. Palėvenės vienuolyno arklidžių pastato tyrinėjimai 1998 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 405.

⁵¹ Petrulienė A., Petrusis D. Palėvenės dominikonų vienuolyno kiemas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2012 metais*, Vilnius, 2013, p. 342–344.

⁵² Kavaliauskas A. Žvalgomųjų archeologijos tyrimų, atliktų Palėvenėje (Kupiškio r., Noriūnų apyl.) 1999 m., ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 3310; Kavaliauskas A. Palėvenės bažnyčios šventoriaus tyrinėjimai 1999 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais*, Vilnius, 2000, p. 393–395.

14 pav. Koklių fragmentai iš Palėvenės vienuolyno.
 Alfredos Petrulienės nuotraukos

čiausiai tyrinėtų Lietuvos provincijos vienuolynų, pagal kurio medžiagą galėtume bandyti apibūdinti to laiko vienuolių gyvenimą, tačiau labai aiškus taikomasis architektūrinis šių tyrimų tikslas (tirtos net 47 vietos) visas šias pastangas iš anksto verčia niekais. Palėvenėje kasinėjimų metu surinktą archeologinę medžiagą šiandien galime vertinti tik kaip reikšmingą atskleisti kai kuriuos jo raidos momentus⁵³, tačiau ne daugiau.

⁵³ Apie Palėvenės vienuolyną plačiau žr. Dalius Klajumienės straipsnį šioje knygoje.

Kitas naujų laikų objektas, esantis Mirabelyje, yra kone unikalus visoje Lietuvoje ir dėl to gana paslaptingas. Tradiciškai jis priskiriamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikotarpio žemių įtvirtinimams. Jį sudaro šiaurės rytų–pietvakarių kryptimi pailga keturkampė $173,5 \times 78,5$ m dydžio (1,36 ha ploto) lygi aikštė, įrengta Kupos dešiniojo kranto aukštumos krašte (15 pav.). Aikštės pietvakariniame krašte supiltas 1,5 m aukščio, 7 m pločio pylimas, šiaurės vakariniame – 0,5 m aukščio, 5 m pločio pylimas. Pietiniame aikštės kampe vietoj pylimo dar yra 16×13 m dydžio išplatėjimas, o vakariniame kampe matyti kvadratinė 7×7 m dydžio iki 2 m gylio duobė, iš kurios žemės mestos į aikštelės pusę. Į Kupos slėnio pusę šlaitas status, 4 m aukščio, iš priešingos pusės – vos 1,5 m aukščio. Išorine išvaizda ši vieta primena nebaigtą rengti įtvirtintą dvarvietę. Tą tarsi liudytų ir anksčiau minimi joje randami plytgaliai bei kokliai⁵⁴. Bent jau nuo XVII a. antrosios pusės Kosakovskiams, o vėliau ir Šuazeliams priklausantis medinis Mirabelio dvaras (ar palivarkas) stovėjo labiau į šiaurės vakarus nuo šios vietos⁵⁵. 1993 m. P. Tebelškis vykdė Mirabelio įtvirtinimų žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Jų metu iškastos 8 perkastos bendro 47 m² ploto, tačiau didesnių rezultatų nepasiekta – matyt, daugiau dėl to, kad net 6 vietos (28 m²) buvo tirtos į pietvakarius nuo aikštės, kur nieko nerasta. Viena 7×2 m dydžio perkasa mėginta padaryti pietvakarinio pylimo pusinį pjūvį nuo aikštės pusės,

15 pav. Mirabelio įtvirtinimai iš oro. 2004 m. liepos 26 d. G. Zabielos nuotr.

⁵⁴ Lietuvos TSR archeologijos atlasas, Vilnius, 1975, t. II, p. 194.

⁵⁵ Tebelškis P. Mirabelio karinių įtvirtinimų (Kupiškio rajonas) 1993 metais vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, Lietuvos istorijos instituto rankraštynas, f. 1, nr. 2125, p. 1–2.

tačiau iškasus iki 4,7 m gylio (2 m žemiau negu aplinkiniai laukai) įžemio nepasiekta konstatavus, kad visas pylimas supiltas per vieną kartą iš molingos žemės su akmenukais ir smėlio intarpais⁵⁶. Kita mažesnė perkasa buvo iškasta pietiniame aikštės kampe esančiame išplatėjime, kur supiltiniame molingame iki 1,9 m storio sluoksnyje aptikti 2 apipjaustyto kaulo ir rago fragmentai, o įžemis pasiektas 2,4 m gylyje. Palyginus pylime 1,3 m gylyje rastų plytgalių skiedinį su dvaro rūsių skiediniu, konstatuotas jų tarpusavio panašumas. Tokie skiediniai būdingi XVII a. pabaigai–XVIII a. pradžiai⁵⁷. Taigi atrodo, kad čia buvo rengiamasi statyti įtvirtintą dvarą, tačiau statyba mesta jam paruošus tik vietą ir pradėjus pilti pylimus. Kada tai buvo padaryta, lieka neaišku, tačiau istoriškai labiausiai tikėtinas laikas yra XVIII a. pradžia – Šiaurės karo laikai. 2005 m. šioje vietoje archeologinius žvalgymus atliko Vismantas Muralis, tačiau jų rezultatai straipsnio įteikimo metu žinomi nebuvo. Taigi Mirabelio vieta ir reikšmė Lietuvos archeologijos kontekste geriausiu atveju yra tik pradėtų tyrimų lygio.

Visiškai balta dėmė Lietuvos archeologijoje yra pats Kupiškis, gyvavęs jau nuo XVI a. pradžios (16 pav.). Visų kaimyninių rajonų centruose (Biržuose, Rokiškyje, Anykščiuose, Panevėžyje) archeologiniai tyrimai vykdomi jau kuris laikas ir leido smarkiai praturtinti šių miestų seniausios raidos pažinimą. Gi nei Kupiškio senamiestyje, nei dvarvietėje iki šiol nevykdyti jokie archeologiniai tyrinėjimai, nors per paskutinius porą dešimtmečių mieste vyko su žemės kasimo darbais susijusių statybos ir tvarkymo darbų, pvz., miesto aikštės tvarkymas. Jų metu nesunkiai buvo ga-

16 pav. Kupiškis.
1932 m. Juozo
Karazijos nuotr.
KEM

⁵⁶ Tebelškis P. Mirabelio senovinių gynybinių įtvirtinimų žvalgomieji archeologiniai tyrimai 1993 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais*, Vilnius, 1994, p. 78–79.

⁵⁷ Tebelškis P. Mirabelio karinių įtvirtinimų (Kupiškio rajonas) 1993 metais vykdytų žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, f. 1, nr. 2125, p. 6.

lima surinkti informacijos bent jau apie senamiesčio kultūrinių sluoksnių užimamą teritoriją ir išlikimo laipsnį, o Kupiškio etnografijos muziejų praturtinti seniausią miesto istoriją iliustruojančiais radiniais. Dabar gi viskas žuvo po ekskavatoriaus kaušu, nes archeologinių tyrimų kartą kastoje vietoje jau nebeatliksi niekuomet.

Apžvelgus Kupiškio valsčiaus archeologijos pasiekimus ir problemas galima padaryti tam tikras išvadas apie jų reikšmę regiono ir Lietuvos archeologijai.

1. Reikšmingiausias valsčiaus archeologinis atradimas yra Gyvakarų kapas, kurio svarba priešistorės pažinimui peržengia net Lietuvos ribas. Jo suradimo aplinkybės akivaizdžiai rodo, kad archeologijoje nėra nesvarbių ar nereikšmingų atradimų, net jeigu jie atrodo ir nedideli.

2. Valsčiaus istorijai svarbūs Drulėnų pilkapio ir naujųjų laikų senkapių tyrimų rezultatai, tačiau dėl ribotų tyrimų apimčių jie nėra tapę net Sėlos regiono etaloniniais objektais.

3. Pagrindiniai valsčiaus objektai – Kupiškio (Aukštupėnų) piliakalnis, Kupiškio senamiestis ir dvarvietė – yra netyrinėti, kas lemia didžiules pažinimo spragas valsčiaus archeologijoje.

4. Esant bendram menkam valsčiaus archeologijos objektų ištirtumui, šiandien neįmanoma kalbėti apie žymesnę valsčiaus archeologijos įtaką regiono ar Lietuvos archeologijai, o turimi archeologiniai duomenys neleidžia sukurti išsamesnio valsčiaus priešistorės vaizdo.

Kupiškio seniūnija XVI–XIX amžiais

Alvydas Totoris

Kupiškio seniūnija (XVI–XIX a.) buvo viena stambiausių LDK karališkųjų valdų, kuriai pradžią davė Kupiškio karališkasis dvaras. Jo gi pradžia siekia XV a. vidurį, o gal dar ankstesnius laikus. Trūkstant rašytinių to meto šaltinių, tai galėtų tiksliau nustatyti tik archeologiniai Kupiškio piliakalnio, dvarvietės ir Kupiškio senamiesčio tyrinėjimai. O kol jų nėra, reikia pasitenkinti labai negausiais, dažnai tik fragmentiškais XVI a. šaltinių faktais.

1480 metais pirmą kartą paminėtas Kupiškio dvaras¹ iki pat Valakų reformos su aplinkiniais kaimais priklausė Vilniaus vaivadijos Pienionių valsčiui (mažajam pavietui). Valakų reforma, iš pagrindų pertvarkiusi LDK žemėvaldą, Kupiškio krašte vyko 1554–1560 m.² Jos metu buvo tiksliai išmatuota žemė ir suskirstyta į valakus (21 ha). Netvarkingai tarp miškų ir pelkių išsimėčiusių žemdirbių kaimelių ir vienkiemių vietoje įsteigti nauji gatviniai kaimai. Jie buvo suskirstyti į vaitijas, kurioms vadovavo vaitai ir jų padėjėjai suolininkai. Buvo surašyti kaimų gyventojai, nurodant dirbamos žemės kiekį, pagal kurį paskirtos naujos prievolės ir mokesčiai. Nustatytos tikslios kaimų žemių ribos. Išmatuoti ir kaimams priklausę užsieniai, nužymėtos jų ribos. Kaimų žemė suskirstyta į 2 grupes: gera ir vidutinė, o užsieniuose būta ir blogos (dažniausiai pelkėtos) žemės, taip pat nemažai miškų ir krūmų. Valakų reformos metu buvo sudaryti dvarų inventoriai. Nors tokio Kupiškio dvaro inventoriaus neišliko, juo buvo naudojamosi sudarant vēlesnius, XVII a. pradžios, inventorius. Išliko keletas dokumentų (rašytų Kupiškyje) apie Valakų reformos eigą Kupiškio krašte. Pavyzdžiui, 1559 m. buvo matuojami Tarpeikių, Žvirblionių, Radžiūnų, Rudilių, Akmenių, Noriūnų, Didžiagrašių, Varkalių (Byčių), Ludkūnų (Žvėrių) ir Kinderių, Gaigalių, Butkūnų kaimų laukai³. Ką tik pasibaigus valakų reformai, 1560 m. valdovas Žygimantas Augustas atidavė 8 Pienionių pavieto Marnakos vaitijos kaimus: Varkalius (Byčius), Didžiagrašius, Ladkūnus (Žvėrius), Noriūnus, Akmenius, Rudilius, Radžiūnus, Vidžiūnus (Buivėnus) LDK išdininkui ir raštininkui Mikalojui Naruševičiui.

Valakų reformos metu buvo sudarytas atskiras Kupiškio valsčius, priklausęs Pienionių mažajam pavietui. Jis pirmą kartą minimas 1557 m. LDK Karališkųjų valsčių sąrašė⁴. 1561–1565 m. dokumentuose Kupiškio valsčius minimas gana dažnai⁵. Vykstant Livonijos karui, per jo teritoriją 1560–1561 m. žygiavo LDK kariuomenės daliniai. 1562 m. Kupiškio dvare buvo ruošama jautiena kariuomenei, buvusiai Livonijoje, maitinti⁶.

1565–1566 m. LDK administracinės ir teismo reformos metu Pienionių mažasis pavietas buvo įtrauktas į naujai

¹ *Album studiorum universitatis Cracoviensis*, Cracovia, 1887, t. 1, p. 242; Biržiška V. *Lietuvos studentai užsienio universitetuose XIV–XVIII amžiais*, red. ir papildė M. Biržiška su A. Šapokos įvadu, Chicago, 1987, p. 40.

² Пичета В. *Аграрная реформа Сигизмунда Августа в Литовско-русском государстве*, Москва, 1958, с. 235–236.

³ *Акты издаваемые Виленскою Комиссию для разбора древних актов*, Вильна, 1897, т. 24, с. 211–213 (toliau – *Акты издаваемые*); LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 413, l. 290.

⁴ Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska w XV i pierwszej polowie XVI w.*, Warszawa, 1980, s. 80–90.

⁵ Любавский М. *Литовско-русский сейм*, Москва, 1900, с. 104.

⁶ 1562 09 30 Žygimanto Augusto raštas valstybės išdininkui Valavičiui, *Lietuvos Metrika*, kn. 564, l. 144v.

sudaryto didžiulio Ukmergės pavieto sudėtį (į ją pateko ir Kupiškio valsčius)⁷. Taip pat šios reformos metu karališkieji valsčiai buvo pertvarkyti į seniūnijas. Taip Kupiškio valsčius virto karališkąja seniūnija.

1568 m. Žygimantas Augustas dėl lėšų Livonijos karui stokos įkeitė 9 metams Kupiškio ir Pienionių seniūnijas LDK išdininkui Mikalojui Naruševičiui už 4 000 kapų lietuviškų grašių⁸. Po jo mirties 1575 m. Kupiškio seniūniją valdė jo sūnus, irgi Mikalojus. Dėl sunkios valstybės finansinės padėties netrukus Steponas Batoras Kupiškio seniūnijos nuomą pratęsė. Vėliau tą patį padarė ir naujasis valdovas Zigmantas Vaza. Tad Mikalojus Naruševičius valdė Kupiškio ir Pienionių seniūnijas iki mirties 1603 m.⁹

Naruševičių vietininku (paseniūniu) Kupiškio dvare buvo Jurgis Bulgakas. Viename dokumente minima, kad jis 1574 m. dalyvavo permatuojant bajorams priklausančias žemes prie Kupos upės, šalia Dievelionių (vėliaus Plundakai) kaimo¹⁰. 1581–1596 m. Kupiškio vietininku buvo liūdnei pagarsėjęs sukčiavimais ir išūlumu Grigalius Kaptis. Per 16 savo valdymo metų vietininkas (paseniūnis) ir jo padėjėjas Laurynas Vaina padarė daug nuostolių ir skriaudų visos seniūnijos valstiečiams, ypač Kupiškio miestiečiams. Jie reikalaujavo didesnių negu priklausė mokesčių, skirdavo nepelnytas baudas, pasiskolindavo ir negražindavo įvairių padargų, pakinktų, gyvulių ir t. t. 1596 m. lapkričio 29 d. G. Kapčiui Kupiškio dvare mirus, jau gruodžio 23 d. atvykęs Ukmergės pavieto vaznys Valentinas Grigaitis surašė valstiečių ir miestiečių skundus, kurie buvo įtraukti į Ukmergės pilies teismo knyga¹¹. 1597 m. sausio 4 d. G. Kapčio ipėdiniams buvo iškelta baudžiamoji byla. Įsikūšus Kupiškio seniūnui M. Naruševičiui, teismas privertė G. Kapčio ipėdinius atlyginti valstiečiams ir miestiečiams nuostolius. Seniūnas M. Naruševičius 1597 m. liepos 30 d. savo raštu, parašytu Pienionių dvare, tai patvirtino¹².

1596 m. Kupiškio seniūnijos valstiečių ir miestiečių skundo dokumentas (17 puslapių) pateikia nemažai informacijos apie tuometinę Kupiškio seniūniją ir Kupiškio miestelį. Dokumente minimas Kupiškio dvaras, miestelis ir 40 seniūnijos kaimų. 15 iš jų pavadinimai nepasikeitė iki šiol, o 23 kaimai XVII a. įgijo naujus pavadinimus, kurie pasiekė mūsų dienas. Du kaimai (Кгирдюны и Старкгелишки) vėliau Kupiškio seniūnijos sudėtyje neminimi (žr. 1 lentelę).

1 lentelė

Kupiškio seniūnijos kaimai 1581–1596 m.

	Dabartinis pavadinimas	Pavadinimas 1581–1596 m.	Kaimo dydis	Žemės rūšis
1.	Svideniai	Свидойни	V	P
2.	Paketuriai	Токгойланы	V	P
3.	Drūlėnai	Друданы	V	P

⁷ Лаппо И. Великое княжество Литовское во второй половине XVI столетия, *Литовско-русский совет и его сеймик*, Юрьев, 1911, с. 59.

⁸ Любавский М. *Литовско-русский сейм*, Москва, 1900, с. 827.

⁹ Lukšaitė J. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažojoje Lietuvoje. XVI a. trečiasis dešimtmetis–XVII a. pirmasis dešimtmetis*, Vilnius, 1999, p. 255.

¹⁰ *Акты издаваемые...*, т. 24, с. 355.

¹¹ *Lietuvos valstiečių ir miestiečių ginčai su dvarų valdytojais*, Vilnius, 1959, t. 1, p. 52–64.

¹² *Ten pat*, p. 64–66; Totoris A. Vertingas XVI amžiaus Kupiškio krašto istorijos šaltinis, *Kupiškis*, nr. 4, 2006, p. 16–24.

(tęsinys)

	Dabartinis pavadinimas	Pavadinimas 1581–1596 m.	Kaimo dydis	Žemės rūšis
4.	Žaideliai	Бутвиловичи	M	GV
5.	Laičiai	Медкгине	V	GV
6.	Suvainiai	Сьвойны	M	P
7.	Rudikai	Сыпойни	D	GV
8.	Miliūnai	Мейлюны	M	P
9.	Kreiveniai	Тишуны	V	LB
10.	Gyvakarai	Тытовичи	D	GV
11.	Likalaukiai	Рымовичи	-	GV
12.	Astravai	Островец	M	LB
13.	Didžprūdžiai	Дидепруди	V	GV
14.	Čiuladai	Монвиловичи	V	P
15.	Bikonys	Биковичи	-	LB
16.	Žeguniai	Римейшевичи	-	P
17.	Varniškiai	Витковичи	V	GV
18.	Oniūnai	Кгирминовичи	V	GV
19.	Siauriai	Зовковары	V	P
20.	Miliūnai	Довкутовичи	V	GV
21.	Gražiškiai	Кгрожовичи	-	P
22.	Šalteniai	Довкшевичи	V	GV
23.	Terpeikiai	Торпейкишки	D	GV
24.	Lukonys	Луковичи	-	GV
25.	Jauniūnai	Помарнеки	M	P
26.	Žvirblionys	Жвирбляни	M	P
27.	Dūbliškiai	Мелдьни	-	P
28.	Šarkiškiai	Кгарупи	V	P
29.	Mažionys	Можаны	-	P
30.	Vėžionys	Нарешаны	-	GV
31.	Pyragiai	Соды	-	P
32.	Jutkonys	Юдкане	V	GV
33.	Laukminiškiai	Ловкминовичи	D	GV
34.	Lebedžiai	Совойди	V	LB
35.	Abeliai	Мейнартовичи	D	P
36.	Stunkūnai	Собутовичи	V	P
37.	Mikniūnai	Михновичи	V	LB
38.	Gudeliškiai	Юцевичи	-	P
39.	Starkonys	Старгелишки	-	P
40.	Griciunai	Кгирдюны	M	P

D – didelis

GV – gera–vidutinė

V – vidutinis

P – prasta

M – mažas

LB – labai bloga

Aišku, kad dokumente paminėti ne visi seniūnijos kaimai, tik tie, kurių valstiečiams dvaro pareigūnai padarė kokių nors skriaudų. Dokumente apibendrinant seniūnijos kaimus, nurodoma, kad tik 5 iš jų buvo dideli, 17 vidutinių, o 7 maži. Pagal žemės rūšį kaimai paskirstyti taip: geros ir vidutinės žemės – 15, prastos – 20, o 5 kaimų žemė buvo bloga (žr. 1 lentelę).

Be Kupiškio seniūnijos paseniūnio (vietininko) ir jo padėjėjo (pavietininko) Lauryno Vainos, dokumente minimi dar 2 sargybiniai (погвойский) – Stanislovas Plinta ir Motiejus Kolvanas, medžiotojas (мысливец) Valekas, tarnas Giedraitis ir vyresnysis arklininkas (машталеръ), kurio pavardė nenurodyta. Taip pat pami-

nėtas Kupiškio miestelio vaitas (войт местки Купишски) Mikalojus Stanislovaitis (Миколай Станиславович) bei 31 kaimo suolininkas (лавник):

1. Staniulis Motiejaitis	17. Motiejus Kišulis
2. Matulis Janavičius	18. Jurgis Macevičius
3. Jonelis Paulevičius	19. Jurgis Petravičius
4. Staniulis Teodoraitis	20. Petras Žemutis
5. Jonas Jadviškis	21. Jurgis Astravietis
6. Jurgis Motiejaitis	22. Šimkus Miknavičius
7. Baniulis Janonis	23. Motiejus Maževičius
8. Baniulis Mikėnas	24. Jukna Mekavičius
9. Balčius Jankevičius	25. Motiejus Petravičius
10. Steponas Jokūbaitis	26. Martynas Jaunevičius
11. Jonas Martynaitis	27. Andrius Strakalis
12. Jonas Sautilavičius	28. Mikalojus Butrimavičius
13. Mikas Jokūbaitis	29. Martynas Šidevičius
14. Banys Motiejaitis	30. Stanislovas Išaronis
15. Motiejus Jurevičius	31. Jurgis Vitkevičius.
16. Martynas Grinevičius	

Iš šių suolininkų G. Kaptis per 15 metų ėmė (ko nebuvo anksčiau) po dėklinę statinę miežių, o kas jų neturėjo, privalėjo sumokėti po 30, 40 ar net 50 lietuviškų grašių. Dokumente išvardyta 30-ies 11-oje seniūnijos kaimų gyvenusių valstiečių pavardės, kuriems buvo padarytos ypač didelės skriaudos: Drūlėnų – 7, Abelių – 5, Gyvakarų – 4, Svidenių – 3, Kreivenių – 3, Žaidelių – 2, Stunkūnų – 2, Laičių – 1, Miliūnų – 1, Didžprūdžių – 1 ir Lukonių – 1.

Be lažo, činšo mokesčio ir duoklės, valstiečiai dar privalėjo paeiliui eiti į Kupiškio dvarą sargybon. Vasarą kasnakt eidavo po 12, o kartais 14 vyrų, žiemą po 8. Kartais valstiečiai būdavo siunčiami su pastotėmis į Rygą, Vilnių, Minską ir net Krokuvą. Dvaro pareigūnai seniūnijos miškuose medžiodavo. Dvare buvo medžioklinių šunų, taip pat sakalų. Nurodoma, jog 1586 m. iš Kupiškio dvaro sakalai buvo vežami į Krokuvą. Kurapkoms gaudyti rudenį buvo naudojami tinklai.

Kupiškio seniūnijos kaimuose buvo devynios smuklės, o miestelyje minimos dar keturios. Dokumente yra šiek tiek informacijos ir apie Kupiškio miestelį. Paminėtos 2 gatvės (Skaugalių ir Budrionių) ir 47 miestelio gyventojai, kuriems dvaro pareigūnai padarė gana daug nuostolių. Paminėtas miestelio turgus ir kalvė. Nurodyta, kad 1589 m. Kupiškyje įvyko gaisras, kurio metu sudegė visa Budrionių gatvė¹³.

Taigi 1596 m. dokumentas pateikia gana nemažai žinių apie Kupiškio seniūniją, tačiau dar neatskleidžia kiek išsamesnio jos vaizdo. Daugelį Kupiškio seniūnijos istorijos spragų padeda užpildyti tyrinėjami didikų Tyzenhauzų, 1636–1760 m. valdžiusių Kupiškio seniūniją, archyvo dokumentai. Šio archyvo fondai yra Varšuvoje, Senujų aktų archyve. Dalis jų yra mikrofilmuota ir saugoma LVIA Vilniuje¹⁴. Nemaža šios medžiagos dalis atskleidžia ir Kupiškio

¹³Plačiau žr. Totoris A. Kupiškis XVI–XVII amžiais, *Kupiškis*, 2003, nr. 1, p. 22–23.

¹⁴LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), nr. 9, 20, 21.

dvaro bei seniūnijos istoriją. Tai – Kupiškio dvaro nuomos dokumentai, revizijų aktai, seniūnijos valstiečių skundai dėl Tyzenhauzų priespaudos ir kt. Ypač vertingi šaltiniai XVII–XVIII a. Kupiškio seniūnijos inventoriai.

Pats seniausias ir vertingiausias iš jų datuojamas dar 1603 m.¹⁵ Matyt, jis sudarytas po Mikalojaus Naruševičiaus mirties perduodant seniūniją valdyti jo sūnui Andriui. Šis inventorių vėliau atsidūrė Tyzenhauzų archyve kartu su kitais perimtos valdyti Kupiškio seniūnijos dokumentais.

1603 m. Kupiškio seniūnijos inventorių sudaro 30 lapų rankraštis, parašytas gudų kalba. Tai labai detalus dokumentas, nurodantis visų seniūnijos kaimų ir jų užsienių ribas bei plotus, žemės rūšį. Jame surašyti visi seniūnijos valstiečiai, nurodant jų vardus ir pavardes, turimos žemės kiekį.

Įvardijamos valstiečių prievolės ir mokesčiai dvarui. Aprašytos ir seniūnijos ribos su kaimyniniais dvarais bei seniūnijomis.

Tad šis inventorių leidžia susidaryti gana neblogą tuometinės Kupiškio seniūnijos vaizdą ir suteikia daug vertingos bei unikalią informaciją seniausiai Kupiškio krašto istorijai pažinti.

Tiesa, inventoriaus teksto pradžioje tyrinėtoją pasitinka keli netikėti siurprizai. Visų pirma tai, kad pirmasis dokumento lapas labai blogai išsilaikęs ir smarkiai išblukęs, tad labai sunkiai įskaitomas. Pradėjus skaityti, išlenda antras siurprizas, tiksliau – klaida. Mat nurodoma, kad šis inventorių sudarytas 1503 metais! Na, o toliau seka ir trečias siurprizas – užrašytas kitas negu buvo tuometinio LDK paiždininkio Valavičiaus vardas. Kad būtų aiškiau, pateikiu inventoriaus teksto pradžią:

„Tūkstantis penki šimtai trečiųjų metų rugsejo 19 dieną, Jo Šviesiausios Malonybės pono Žygimanto Valavičiaus, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Paiždininkio ir Žemės Raštininko, Užpalių, Usviatės Valdytojo, užstalės dvariškio valia, mano Elijaus Ivanovičiaus sudarytas Kupiškio valdos inventorių.“¹⁶

Atrodo, kad inventoriaus sudarytojas Elijus Ivanovičius¹⁷ užrašydamas datą suklydo ir vietoj žodžio „šeši“ užrašė žodį „penki“, taip pat vietoj Valavičiaus vardo Jeronimas užrašė „Žygimantas“. Taip teigti leidžia šie faktai:

1. Dokumente nurodoma, kad žemė išmatuota valakais, kurie LDK atsirado tik Valakų reformos metu (po 1547 metų).

2. 1501–1504 m. LDK rūmų iždininku (paiždininkiu) buvo Martynas Chrebtavičius, o didžiuoju iždininku – 1501–1508 m. Teodoras Chrebtavičius. Na, o 1600–1605 m. LDK paiždininkiu buvo Jeronimas Valavičius, o Didžiuoju iždininku – Andrius Zaviša.

3. Dokumente minimi LDK bajorai: Tartu (Dorpat) vėliavininkas¹⁸ ir Krymenio seniūnas¹⁹. Tiek Tartu mies-

¹⁵ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), nr. 20(II). Totoris A. 1603 metų Kupiškio seniūnijos inventorių, *Kupiškis*, 2007, nr. 5, p. 16–34.

¹⁶ Инвентарь Року тысяча пять соть третего, месяца вресня девятнадцотого дня. Черезь меня Гелияша Ивановича учыненный з воли Ясне Велможного Его Милости Пана Жыкмонта Воловича Подскарбега Великого Княз. Литовского и Писаря Земского, Ушпольского, Усвяцкого Державцы, Дворянина застольного – До державы Купиской.

¹⁷ Gali būti, kad šias klaidas padarė raštininkas, perrašydamas inventoriaus tekstą iš originalo, nes Tyzenhauzų archyve saugomas šio inventoriaus tekstas, atrodo, yra nuorašas.

¹⁸ Kristupas Sologubas, kuris valdė Palėvenės (Palėvenėlės) dvarą.

¹⁹ Jam priklausė Skverbų kaimas, besiribojęs su Terpeikiais ir Žvirblionimis.

Место Мещанинъ 87
Народъ лица Володы, Котораго, Затына, И Владельца
и Добра Зренье Зренио. Видяши масть в стимы пан-
чехъ Златныхъ Златныхъ масиныхъ Шей и Пон и Лодочны
Лодочны Мешки и Клати Златны Златныхъ прядь
Держать и Пбелъ Шерны прядь при Т. Пандъ
чехъ шесты Плотны Лоды мае Деве прядь Шерныхъ
итд. В томъ Лица Володы Златныхъ (стор-
асиенъ Пандъ Держать, Пбелъ Пандъ Шерны
пери. З Лица Зренье Котораго Затына Д Добра
Зренье Зренье Сторони Зренио. Ма масть Зренье Пандъ
асиенъ масть и Пбелъ. Котора Лоды мае Деве прядь
Пандъ в томъ Лица Зренье Златныхъ Златныхъ (стор-
асиенъ Пандъ Деве Пбелъ Пандъ Держать асиенъ
и Пбелъ. Пандъ Рамное З Лица близой Зр-
я Зренио Котораго видъ Лица Зренье асиенъ
Котора Пандъ ринной Зренио Пбелъ Затына Шерны
пери Пбелъ шесты. Держать мае Пандъ Шер-
ны прядь при Т. Лица Пандъ Держать, Ш-
Котораго Пандъ Зренье Котораго Котораго
Зренье Лици в томъ Пандъ ринной асиенъ Пандъ
и Пбелъ Пандъ Пбелъ. З Лица Зренье
Пандъ Держать Пери в Пандъ ринной Зр-
я Зренио Шерны Деве прядь Котора Держать Пандъ
чехъ прядь Держать Шерны прядь при Т. Лица Пандъ
асиенъ Плотны Лоды Деве мае прядь Пандъ
и Пбелъ Шерны Зренье Сторони. Лица асиенъ Пандъ
чехъ и Пбелъ Пандъ Котора и Пбелъ. З Лица
Пандъ Держать Котораго мае Зренье Котораго
Зренье Пандъ ринной Деве Держать Володы
Мещанъ

Seniausias Kupiškio miestelio
aprašymas 1603 m. inventoriuje

43

БОИШОВОСТВО
ПОЛАВЕНСКОЕ.
Село СВИДОНЕ

Ограничєе того села Тотыма стїнами Земленно
эножорѣ сдѣланъ стїнами Завѣтомъ Волынь Поле
лы Старой Котыной Нравитъ Доброго Волынь Звѣт.
Стїна пшата. Бошна Граниты в селѣ Воинго
Лависидъ и вати Попрѣтрами маѣ Коцѣвъ Тотыма
Цаѣвъ. Духомъ Зодат стїна Граниты в Застїно
назаныѣ Прѣзати маѣ Коцѣвъ Тотыма, Коцѣвомъ
Стїна Граниты Индѣтали Пана Звѣного, и Пана
Тотыма маѣ Коцѣвъ Дѣтѣ, Духомъ Коцѣвомъ стї:
на Звѣ Коцѣ шнѣровѣ. Э Пидатъ Дѣлѣво рѣшъ Ладѣ
идъ. Родыранъ Нравитѣвъ на Волони в селѣ.

Наперѣ Янаѣ Мавлѣтныѣ Пѣвѣволони Пѣраѣвъ
Мавлѣтныѣ Пѣрѣ Волони, Валѣтныѣ Валѣтныѣ
Пѣволони Янаѣвъ тнаныѣ Тѣртѣ Волони Наврѣ
Ицѣваѣ Пѣ Волони Падатѣвъ Пѣмѣтныѣ Пѣ
Волони Мартынаѣ Мавлѣтныѣ Пѣрѣ Волони Дѣтѣ
Юргѣтана Пѣрѣ Волони, Галѣроми Юргѣтѣ Пѣрѣ
Волони Мавлѣтѣ Юргѣтѣ Пѣрѣ Волони Юргѣтѣ Пѣ
вѣтныѣ Пѣрѣ Волони, Стѣтѣ Ладрынаныѣ Пѣрѣ Волони
Янаѣтѣвъ Юргѣтѣ Пѣрѣ Волони Янаѣтѣвъ Пѣ
Волони Янаѣтѣвъ Шѣтѣтѣ Пѣрѣ Волони Юргѣтѣ М
павлѣтѣтѣ Пѣрѣ Волони, Мухомѣ Стѣтѣтѣтѣтѣ
Пѣрѣ Волони, Стѣтѣтѣтѣтѣтѣтѣ Пѣрѣ Волони, М
тнаныѣ Мавлѣтѣ Пѣрѣ Волони. ПОВИНО
Того сѣла, в Волонѣ в селѣ Пѣрѣтѣ Пѣрѣ и др.

1114

Palėvenės vaitijos Svidenių kaimo
aprašymas 1603 m. inventoriuje

tas, tiek Krymenio seniūnija buvo Livonijoje, kurią LDK gavo tik po Livonijos karo 1583 m.

4. Paminėta daug kitų bajorų, kurių pavardės dažnai aptinkamos kituose XVII a. pradžios dokumentuose. Šie faktai leidžia teigti, kad inventoriaus teksto pradžioje esantys netikslumai yra klaidos. Tad šis Kupiškio seniūnijos inventorius yra sudarytas 1603 m. rugsėjo 19 d. LDK pažiudininkio Jeronimo Valavičiaus nurodymu perduodant seniūniją po Mikalojaus Naruševičiaus mirties jo sūniui Andriui Naruševičiui.

Sudarant šį inventorių, tikriausiai buvo naudotasi ankstesniu Kupiškio seniūnijos (galbūt dar valsčiaus) inventoriumi, sudarytu atliekant Kupiškio krašte Valakų reformą. Mat aprašant kaimų bei užsienių plotus ir jų ribas dažnai nurodoma, kad jie nustatyti senojo matavimo (старой померы) metu. Tai leidžia teigti, kad seniūnijos kaimų ir Kupiškio miestelio žemių ribos bei plotai 1603 m. buvo išlikę tokie, kokius nustatė 1554–1560 m. Valakų reformos matininkai.

Kaip nurodoma 1603 m. inventoriuje, Kupiškio seniūniją sudarė: Kupiškio dvaras, miestelis ir Kupiškio valsčius. Valsčiuje buvo 41 kaimas, suskirstytas į 3 vaitijas, bei 73 jų užsieniai. Seniūnijos kaimuose buvo 524,3 valako žemės (301 užimtas ir 223,3 tuščių) bei 680 dūmų (be Kupiškio miestelio). Užsieniuose buvo 71 valakas, 4 289 margai, 596 kartys ir 31 kartelė žemės (214 valakų, 296 kartys ir 31 kartelė). Dvare buvo 20,5 valako, o miestelyje 33,5 valako žemės. Tad iš viso Kupiškio seniūnijoje buvo 792 valakai, 10 margų, 296 kartys, 31 kartelė žemės²⁰.

Inventorius prasideda Kupiškio dvaro aprašymu. Nurodoma, kad dvaras buvo prie Juodupės upelio, netoli Lėvens upės, tad dar buvo vadinamas Pajuodupe (Поядупе). Išvardyta dvare stovėjusių 13 įvairiausių pastatų bei statinių:

1. Didieji vartai	8. Bravoras
2. Pirkia sena su alkieriumi ²¹	9. Pirkia sena
3. Punia ²²	10. Namas (rūmas) naujai pastatytas su mūriniu alkieriumi
4. Svirnas didelis	11. Klėtis nauja ²³
5. Svirnas mažesnis	12. Klėtis nauja ²⁴
6. Malūnas prie Juodupės upelio	13. Klūnas didelis su dvejais vartais.
7. Lūšna sena	

Dvaro teritorija buvo aptverta, o į ją buvo patenkama pro didžiuosius vartus, kurie buvo šiaudais dengtu stogeliu. Smulkiusiai aprašytas naujasis dvaro gyvenamasis namas (rūmas). Nurodyta, kad jis neseniai pastatytas ir turi 2 židinius. Stogas dengtas gontais (lentelėmis). Name yra erdvi priemenė, du dideli ištaigingi kambariai. Namu gale – mūrinis alkierius, skirtas aludei, ir dar vienas pokylių kambarys. Namu langai su stiklais, įstatytais į alavinius rėmus. Baldai vietos meistrų darbo. Vandens malūnas, nors senas, bet tvarkingas ir su visais įrenginiais. Dvi naujos klėtys ir klūnas pastatyti iš pušų ir eglių rąstų. Kupiškio dvarui priklauso 20,5 valako (438,29 ha) žemės, kurią apdirbdavo lažo prievolę atlikdami valstiečiai.

²⁰ Apie 16 941 ha.

²¹ Alkierius – priestatas prie didesnio pastato.

²² Tvirtas.

²³ Pirmoji.

²⁴ Antroji.

Toliau seka Kupiškio miestelio (vadinto miestu) aprašymas. Išvardytos ir aprašytos 8 gatvės bei Turgaus aikštė, nurodant jų ilgius, sklypų skaičių ir jų dydžius:

1. Ožkų g. – 36 sklypai
2. Budrionių g. – 18,5 sklypo
3. Didžioji g. – 20 sklypų
4. Palėvenės g. – 13 sklypų
5. Skaugalių g. – 23 sklypai
6. Anykščių g. – 8 sklypai
7. Svėdasų g. – 30,5 sklypo
8. Karališkoji g. – tuščia
9. Turgaus aikštė – 12 sklypų.

Iš viso miestelyje buvo 161 sklypas, iš kurių tik 88 buvo užimti. Inventoriuje paminėtas tik miestelio vaitas Kristupas Kramplevičius (gyvenęs Svėdasų g.), daugiau gyventojų pavardžių nėra.

Kupiškio miesteliui priklausiusi žemė buvo 3 laukuose:

1. Senieji valakai už Kupos upės į pietvakarius ir vakarus nuo miestelio (22 valakai).
2. Antrieji valakai (4,5 valako) buvo dabartinio Aukštupėnų kaimo vietoje ir ribojosi su dvaro žemėmis.
3. Tretieji valakai (7 valakai) buvo prie ežero (Varležerio).

Toliau seka pagrindinė inventoriaus dalis, skirta Kupiškio valsčiui (seniūnijos kaimams) aprašyti.

Kupiškio valsčių sudarė 3 vaitijos (Laukminiškių, Palėvenės ir Marnakos). Pirmiausia aprašomi Laukminiškių vaitijos kaimai. Jų šioje vaitijoje buvo 11 su 178 valakais (113,5 užimtais ir 64,5 tuščiais), 23 užusieniais ir 275 dūmais. 5-iose vaitijos kaimuose žemė buvo gera, o 6-iose – vidutinė. Vaitas Simas Vengrelis²⁵ gyveno Jutkonių kaime (žr. 2 lentelę).

2 lentelė

Kupiškio valsčiaus kaimai 1603 m.

Naujasis pavadinimas	Senasis pavadinimas	Pavadinimo originalas	Valakų	Dūmų	Užusienių	Žemės rūšis
Laukminiškių vaitija						
1. Vėžionys	Nareišėnai	Нарейшаны	18	33	1	G
2. Pyragiai	Sodžius	Содзе	10	12	-	G
3. Jutkonys	Jutkonys	Юджаны	15	21	1	V
4. Gindviliai	Rukšiai	Рукшевичи	25	41	1	V
5. Virbališkiai	Vidžiūnai	Видзюны	17	30	3	G
6. Laukminiškiai	Laukminiškiai	Ловкменовиче	18	40	1	G
7. Lebedžiai	Suvaizdžiai	Сувойзде	20	35	5	V

²⁵Vėliau jo pavarde pavadinta vaitija (Węgrelowe wojtowstwo).

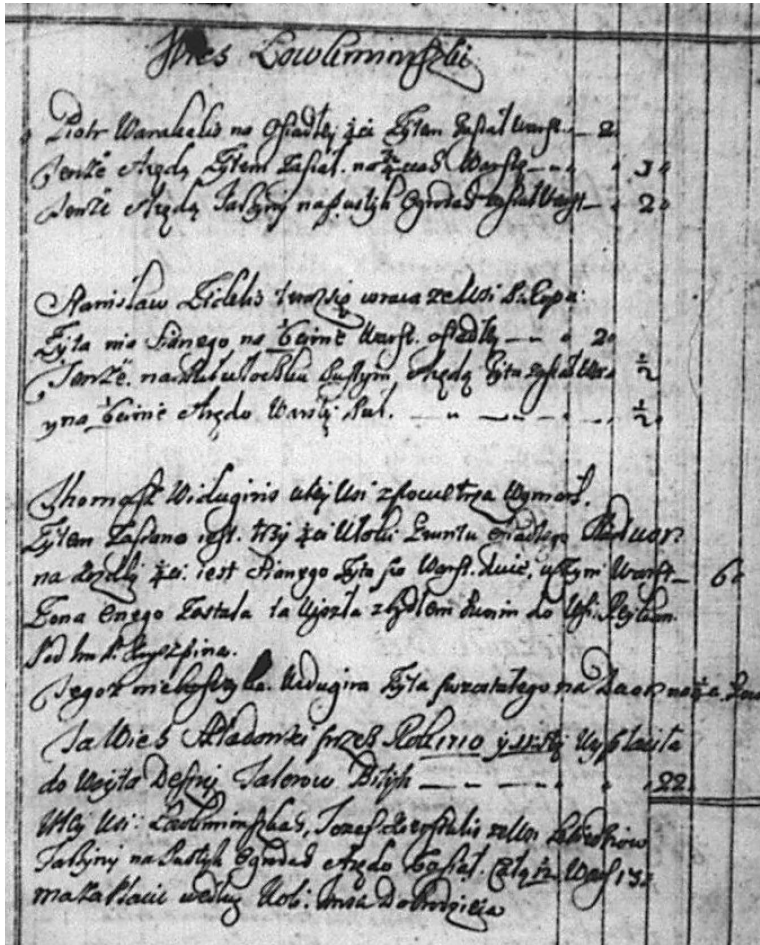
(tęsinys)

Naujasis pavadinimas	Senasis pavadinimas	Pavadinimo originalas	Valakų	Dūmų	Užusienių	Žemės rūšis
8. Gudeliai	Jucevičiai	Юцевиче	4	7	5	V
9. Mikniūnai	Mikniūnai	Михновиче	25	18	4	V
10. Abeliai	Meinartai	Мейнарты	14	23	1	V
11. Stunkūnai	Sabučiai	Соботниче	12	15	1	G
Palėvenės vaitija						
12. Svideniai	Svideniai	Свидоне	9	20	3	G
13. Paketuriai	Tagailėnai	Токгойланы	10	17	-	V
14. Drūlėnai	Drūlėnai	Друланы	19	25	3	V
15. Žaideliai	Butviliai	Бутвиловиче	11	10	2	G
16. Miliūnai	Miliūnai	Мейлоны	5	5	3	V
17. Laičiai	Mėginiai	Мейкгине	12	17	-	G
18. Kreiveniai	Tišiūnai	Тишоны	8	16	7	V
19. Gričiūnai	Neciūnai	Нецоны	10	5	-	G
20. Likalaukiai	Rimavičiai	Рымовиче	9	4	1	V
21. Gyvakarai	Titonys	Тытовиче	25	30	1	G
22. Rudikai	Sipainiai	Сыпойне	20	29	-	G
23. Suvainiai	Suvainiai	Сывойне	14	15	1	V
Marnakos vaitija						
24. Siauriai	Žalkavariai	Жолковары	14	25	3	G
25. Varniškiei	Vitkūnai	Виткуны	6	7	-	G
26. Žeguniai	Remeišėnai	Ремешаны	9,3	4	1	V
27. Bikonys	Bikonys	Быковиче	13	4	2	V
28. Čiuladai	Manviliai	Мулвиловиче	6	4	2	V
29. Didžprūdžiai	Didžprūdžiai	Дыжпруде	17	17	2	G
30. Astravai	Astravai	Острова	8	8	2	V
31. Oniūnai	Girminai	Кгирминовиче	12	25	2	G
32. Miliūnai	Daukutėnai	Довкутаны	21	17	-	G
33. Šalteniai	Gaušėnai	Довкшевиче	10	17	2	G
34. Jauniūnai	Pamarnakiai	Поморноки	10,3	6	1	V
35. Lukonys	Lukonys	Луковиче	12	15	1	V
36. Gražiškiai	Gražiškiai	Кгражовиче	2,6	4	-	G
37. Terpeikiai	Terpeikiai	Торпейкишки	17	26	4	G
38. Žvirbliūnai	Žvirbliūnai	Жвирбляны	20	10	1	V
39. Šarkiškiai	Šarupis	Кгарупись	4	4	1	V
40. Mažionys	Mažionys	Мажаны	5	14	3	V
41. Dūbliškiai	Meldinis	Мелдыне	7	5	1	V

Didžiausi kaimai pagal valakų skaičių buvo Gindviliai, Mikniūnai ir Lebedžiai, o pagal dūmų skaičių – Gindviliai, Laukminiškiai, Lebedžiai ir Vėžionys. Vėžionių, Pyragių, Gindvilių, Virbališkių, Lebedžių, Abelių ir Stunkūnų naujieji pavadinimai užrašyti inventoriuje kartu su senaisiais (pvz., Нарейшаны иначеї Вежаны...). Jutkonių, Laukminiškių ir Mikniūnų pavadinimai nepasikeitę, o Gudeliškių pavadinimas atsirado vėliau.

Iš 23 Laukminiškių vaitijos užusienių 15 turėjo atskirus pavadinimus:

1. Vėžionių – Rukšiai
2. Jutkonių – Gričiūnai
3. Gindvilių – Pridotkai
4. Virbališkių – Virbališkis, Plotelis, Vidžiūnai
5. Laukminiškių – Meneikiai
6. Lebedžių – Suvaizdžiai, Butkynė 1, Butkynė 2
7. Mikniūnų – Meneikiai, Raistas, Paraistis
8. Stunkūnų – Lieknelis.

Laukminiškių
kaimo aprašymas
po Didžiojo maro
1711 m. revizijos
akte

Smulkiai aprašytos kaimų ir užsienių ribos. Pavyzdžiui, Jutkonių kaimo ribos atrodė taip:

„To kaimo atribojimas keturiomis sienomis atskirtas. Tame sienomis atskirtame plote, pagal senąją matavimą kapčiais, [yra] vidutinės žemės 15 valakų. Pirmoji šoninė siena ribojasi su Gričiūnų palivarku, turi 14 kapčių. Kita šoninė siena ribojasi su Vidžiūnų, kitaip Virbališkių kaimu, turi 9 kapčius. Pirmieji rėžių galai atsiremia į pačią Lėvens upę ir ribojasi su Lėvens upės vaga. O kiti rėžių galai ribojasi su Rukšių kaimu, turi 10 kapčių.“²⁶

Tiriant šios vaitijos kaimų ir užsienių ribų aprašymus, pavyko nustatyti ir išorines vaitijos ribas. Du kaimai (Pyragiai ir Vėžionys) tiesiogiai su pagrindiniu vaitijos žemių masyvu nesiribojo. Pyragiai ribojosi su Pienionių seniūnijos Kuosėnų vaitijos Plundakų kaimu, su bajoro Pranckevičiaus pali-

²⁶ Ограничено того села готырма стенами замкнена. В котормъ обрубе стенами замъкненомъ воддут старой померы копчыной кгрунту среднего волокъ петьнадцать. Стена первая боная граничыти з фольварком Кгрычунским. Мает копцовъ чотырнадцать. Другая бочная стена граничыти з селомъ Видзюнскимъ, иначей Вирбалишским, мает коицовъ девять. Першыя концы шнуравъ упырают ажъ до реки Лавены и граничы в поль Лавены реки. А другие концы шнуравъ граничыти з селом Рукшевичамъскимъ, мает копцовъ десять.

Wies Siwojnie.				
Straj Sedule Syna mai'Ingo. - " - " - "	2.	1.	0.	
Amsilau katedra Syna ma sednegu - " - " - "	2.	1.	1.	10.
Maciej katedra d'ynow dwoob ma - " - " - "	2.	1.	1.	12.
Straj wlot. Karionoi - " - " - " - "	2.	1.	1.	12.
Wtejj Micsiwojniauch osiadlych i wlekwisz prziij: ziemne oszemi Wtol. n. 3. 12.				
Pomimwu Losostej Wtol. Bijnisu p. Tall. 8. Wtolu Lau exosonego pufantw. w. Gyp. 1. Kurocu. 2. Jacie. w.				
Potemw' ij prziij Wli. Gromu Wujtline zka siankami ij 71 onami Pustusij puz orotale.				
Wies Loycie				
Bortormej Tatarzi - " - " - " - "	3.			
Mawiej Pmpo - " - " - " - "	1.			4.
Kozioniew Kubiemi - " - " - " - "	2.			12.

Suvainių ir Laičių
kaimų aprašymai
1726 m. inventoriuje

varku ir Kupiškio miestelio žemėmis, o už Kupos upės – su Slavinčiškio (Слава) palivarko žemėmis.

Vėžionys ribojosi su Kupiškio dvaro žemėmis, Tartu vėliavininko Kristupo Sologubo Palėvenėlės dvarui priklausomo Ičiūnų kaimo žemėmis, Lėvens upe ir didžiuliu Rukšių užsieniu.

Kitų vaitijos kaimų žemės sudarė kompaktišką plotą. Jis vakaruose ir šiaurėje ribojosi su Lėvens upe, už kurios driekėsi Palėvenėlės dvaro (K. Sologubo), bajorų Jurgio Bartoševskio (Radžiūnų k.), Jaugelio (Siaurikų k.) žemės. Rytuose vaitija ribojosi su Anykščių leičių žemėmis ir Pienionių seniūnijos Jakšelių bei Viršilų kaimais, su bajorų Vidiškių ir Tobijaus Skopo Narbutėlių kaimo žemėmis.

Toliau inventoriuje seka Palėvenės vaitijos aprašymas. Ją sudarė 12 kaimų su 152 valakais (84 užimtais ir 68 tuščiais) žemės, 21 užsieniu, 193 dūmais. Žemė 6-iose kaimuose buvo gera, o kituose 6-iose – vidutinė. Vaitas Lukošius Nečionis gyveno Gyvakaruose (žr. 2 lentelę).

Didžiausi vaitijos kaimai pagal valakų ir dūmų skaičių buvo Gyvakarai, Rudikai, Drūlėnai. Mažiausi – Miliūnai, nes jų dalis jau priklausė Palėvenėlės (K. Sologubo) dvarui.

Svidenių, Drūlėnų, Miliūnų ir Suvainių pavadinimai nepasikeitė iki šiol. Paketurių, Kreivenių, Griciūnų, Gyvakarų ir Rudikų naujieji pavadinimai inventoriuje užrašyti kartu su senaisiais. Žaidelių, Laičių ir Likalaukių pateikti tik senieji pavadinimai.

12 vaitijos užsienių turėjo atskirus pavadinimus:

1. Svidenių – Pridotkai
2. Drūlėnų – Čiaviadiškis
3. Žaidelių – Breškenas
4. Kreivenių – Meldinis, Balbieriškis, Pumpučiai, Pridotkai, Meškinė, Kupolinis, Klynynas
5. Gyvakarų – Liuobikai.

3 lentelė

Kupiškio seniūnijos pavardės, susijusios su vietovardžiais 1603 m.

Pavardė	Susijusi su vietovardžiais	
1. Dublinis, Dublianis	Dūbliškiai	Kaimas
2. Griciūnas, Gričianis	Griciūnai	Kaimas
3. Keršulis, Keršūnas	Keršuliškiai	Kaimas
4. Kretiškionis	Kretiškis	Upelis Rudikų k. laukuose
5. Likas, Likonis	Likalaukiai	Kaimas
6. Liobikonis	Liobikai	Užusienis Gyvakarų kaime
7. Mėginis	Mėginiai	Kaimas, vėliau Laičiai
8. Meilėnas	Meiliūnai	Kaimas, vėliau Miliūnai
9. Mikniūnas	Mikniūnai	Kaimas
10. Miliūnas	Miliūnai	Kaimas
11. Mulvys	Mulviliai	Kaimas, vėliau Čiuladai
12. Nareišis, Nareišiūnas	Nareišėnai	Kaimas, vėliau Vėžionys
13. Nečionis	Neciūnai	Kaimas, vėliau Griciūnai
14. Paketuronis	Paketuriai	Kaimas
15. Rimonis	Rimavičiai	Kaimas, vėliau Likalaukiai
16. Rukšonis	Rukšiai	Kaimas, vėliau Gindviliai
17. Siaurevičius	Siauriai	Kaimas
18. Suvaizdis	Suvaizdžiai	Kaimas, vėliau Lebedžiai
19. Svidenis	Svideniai	Kaimas
20. Šimonis	Šimonys	Kaimas, Pienionių seniūnija
21. Varnauskas	Varniškiei	Kaimas
22. Vėžanis	Vėžionys	Kaimas
23. Vidžiūnas	Vidžiūnai	Kaimas, vėliau Virbališkiai
24. Žaidela	Žaideliai	Kaimas
25. Žekunonis	Žeguniai	Kaimas
26. Žvirblis	Žvirblionys	Kaimas
27. Vengrelis	Vengrelio vaitija	Anksčiau Laukminiškių vaitija

Smulkiai aprašytos kaimų ribos. Kaip pavyzdį pateikiu Paketurių kaimo ribų aprašymą.

„To kaimo atribojimas keturiomis sienomis atskirtas. Tame sienomis atskirtame plote, pagal senąjį matavimą kapčiais, vidutinės žemės [yra] 10 valakų. Pirmoji šoninė siena ribojasi su Svidenių kaimu, turi 13 kapčių. Kita šoninė siena ribojasi su Drūlėnų kaimu, turi 13 kapčių. Viena galinė siena ribojasi pradžioje su pono Torčylos ir pono Kelpšos žemėmis, o po to su dviem Svidenių užusieniais. Kiti valakų galai atsiremia į pačią Lėvens upę.“²⁷

Palėvenės vaitijos ribos gana aiškios. Pietuose ir rytuose ribaėjo Lė-

²⁷ Ограничено того села готырма стенами заварто. В которомъ обрубе стенами завартомъ водпугъ старой померы копчыной кгрунту середнего волокъ десеть. Стена першая бочная граничыт з селомъ Свиденскимъ, мает копцовъ тринадцать. Другая стена бочная граничыт з селомъ Друланскимъ, мает копцовъ трынадцать. Концовая одна стена граничыт зачиная з кгрунтами Пана Торчылы и Пана Келпша и до застенковъ двохъ Свиданскихъ. И другие концы волокъ упирают в самую реку Лавену.

vens upe. Šiaurėje ribojosi su Palėvenėlės (Tartu vėliavininko K. Sologubo) dvaro Kunigiškio, Daukučių, Miliūnų kaimų bei bajorų Kelmų žemėmis.

Šiaurės vakaruose riba ėjo Pyvesos upe, kuri skyrė vaitiją nuo Kristupo Radvilos Perkūno Biržų kunigaikštystei priklausiusio Salamiesčio (tada vadinto Naujamiesčiu) dvaro žemių. Vakaruose vaitija ribojosi su Marnakos vaitijos Astravų ir Didžprūdžių kaimų žemėmis bei Didžprūdžių ir Palėvenės bajorkaimių bajorų Peliskio, Skirijoto, Devenio, Burskio, Torčylos ir Kelpšos valdomis.

Paskutinė inventoriuje aprašyta Marnakos vaitija (pavadinimas kilęs nuo Marnakos upės). Šią vaitiją sudarė 18 kaimų su 194,3 valako (103,5 užimtu, 90,3 tuščiu) žemės, 28 užusieniais ir 212 dūmų. 8 kaimų žemė gera, o likusių dešimties – vidutinė. Vaitas Steponas Dimorius gyveno Terpeikių kaimo užusienyje, vadintame Gabriškiu (žr. 2 lentelę).

Didžiausi vaitijos kaimai pagal valakų skaičių – Miliūnai, Žvirblionys, o pagal dūmų skaičių – Terpeikiai, Siauriai ir Oniūnai. Bikonių, Didžprūdžių, Astravų, Lukonių, Terpeikių, Gražiškių, Žvirblionių, Mažionių kaimų pavadinimai nesikeitė iki šiol. Gi Siaurių, Čiuladų, Miliūnų, Šaltenių kaimų greta naujųjų pavadinimų pateikti ir senieji. Varniškių, Žegunių, Oniūnų, Jauniūnų, Šarkiškių ir Dūbliškių kaimų nurodyti tik senieji pavadinimai.

Iš 28 vaitijos užusienių 13 turėjo atskirus pavadinimus:

1. Siaurių – Kradiškis 1, Kradiškis 2 (Kirdiškis?)	6. Astravų – Kelminis
2. Žegunių – Sodeliškis	7. Oniūnų – Kavoliškis
3. Bikonių – Plyniškis	8. Lukonių – Prūsiškis
4. Čiuladų – Buteikiai ir Klynynas	9. Terpeikių – Gabriškis
5. Didžprūdžiai – Smilginis, Garupis	10. Mažionių – Jakštiškis.

Kaip šios vaitijos kaimų ribų aprašymo pavyzdį pateikiu Siaurių kaimo ribų aprašymą.

„Žalkavarių, kitaip Siaurių kaimas. To kaimo atribojimas keturiomis sienomis atskirtas. Tame sienomis atskirtame plote, pagal senąjį matavimą kapčiais, geros žemės 14 valakų. Pirmoji šoninė siena ribojasi su Pono Torčylos pavaldinių žemėmis, turi (?) kapčių. Kita šoninė siena ribojasi su Kradiškio (Kirdiškio) užusieniu, turi 12 kapčių. Galinė siena ribojasi su Jo Malonybės Pono Suliatickio pavaldinių, vadinamų Buivėnais, žemėmis ir turi 12 kapčių. Kita galinė siena ribojasi su to pačio kaimo užusieniu ir su Vitkūnų kaimo galiniais valakais, turi 12 kapčių.“²⁸

Marnakos vaitijos ribas apibrėžti gana sudėtinga. Mat net 4 kaimų (Žvirblionių, Mažionių, Šarkiškių ir Dūbliškių) žemių plotai nesiribojo su pagrindiniu vaitijos žemių masyvu. Jie ribojosi su Subačiaus miestelio, Krymenio seniūnai priklausiusio Skverbų

²⁸ Село Жолковары, иначе Сявры. Ограничено того села готырма стенами заварто. В которомъ обрубѣ стенами завартомъ водлугъ старой померы копчыной кгрунту доброго волокъ чотырнадцать. Стена першая боцная граничыт з кгрунты подданных Пана Торчылы, мает копцовъ (?). Другая боцная стена граничыт з застенкомъ Крадискимъ, мает копцовъ дванадцать. Концовая стена одна граничыт з кгрунтами подданных Е. Млсти Пана Сулятицкого названымъ Буйвянь, мает копцовъ дванадцать. Другая концовая стена граничыт з застенкомъ того же села и концовыми волоками села Витканъ, мает копцовъ дванадцать.

kaimo, Pelyšų bajorų bei bajorų Lvovičiaus ir Smolevičiaus bei Palėvenės–Noriūnų dvaro savininkei poniai Raiskai priklausiusio Akmenių kaimo žemėmis. Kitų 14 vaitijos kaimų žemių plotai sudarė vientisą masyvą, kuris ribojosi rytuose su Didžprūdžių ir Palėvenės bajorkaimių bajorų bei Palėvenės vaitijos Likalaukių kaimo žemėmis. Šiaurėje už Pyvesos ribojosi su Kristupo Radvilos Perkūno Salamiesčio dvaro žemėmis, vakaruose – su Papyvesių ir Duorpio bajorkaimių bajorų Jermalavičiaus, Šimkevičiaus, Mladenovskio, Norkevičiaus, Skirijoto ir Pranckevičiaus žemėmis. Toliau jau ribojosi su Upytės pavieto teritorijoje buvusiomis Uoginių bajorkaimio ir Torčylos (Pamarnakių), Brazausko (Ničiūnų k.), Vizgirdos, Barytinio, Kirkilo, Zavišienės ir kt. bajorų žemėmis. Pietuose vaitija ribojosi su Valavičiaus (Žemutinės Palėvenės dvaro), Palėvenės bajorkaimio bajorų Surinto, Pocienės, Trakiplėšo ir Krymenio seniūno (Skverbų k.) žemėmis. Toliau ribojosi su bajorų Pamarnackio (Pamarnakių k.), Kondicos (Pakarklių k.) ir Suliatickio (Buivėnų k.) žemėmis.

1603 m. inventoriuje užfiksuotos seniūnijos valstiečių prievolės. Jas sudarė činšo mokestis pinigais ir duoklė įvairiais produktais. Činšo mokestis buvo imamas nuo kiekvieno užimto valako žemės. Jo dydis priklausė nuo žemės rūšies ir kitų sąlygų, svyravo nuo 6 kapų ir 50 grašių (iš viso 410 grašių) – Vėžionyse, Pyragiuose – iki 3 kapų ir 12 grašių (iš viso 192 grašiai) – Kreiveniuose, Bikonyse, Lukonyse ir t. t.

Laukminiškių vaitijos kaimai mokėjo kasmet činšo 450 kapų ir 25 grašius. Palėvenės vaitijos kaimai – 348 kapas bei 20 grašių, o Marnakos – 369 kapas ir 39 grašius. Visa Kupiškio seniūnija (be miestelio) mokėjo 1 168 kapas ir 24 grašius (arba 70 104 grašius). Duoklės gi dydis visuose seniūnijos kaimuose buvo vienodas. Nuo kiekvieno užimto valako žemės privalėjo pristatyti į dvarą po vieną rugių statinę, po vieną avižų statinę, po vieną vežimą šieno, vieną žąsį, dvi vištas, 20 kiaušinių ir po 8 svarus šukuotų linų pluošto. Taigi per metus seniūnijos kaimai (be miestelio) pristatydavo į dvarą 301 statinę rugių, 301 statinę avižų, 301 vežimą šieno, 301 žąsį, 602 vištas, 6 030 kiaušinių ir 2 408 svarus šukuotų linų pluošto. Nors šiame inventoriuje ir nenurodyta, bet iš ankstesnių dokumentų žinome, kad seniūnijos valstiečiai dar privalėjo apdirbti 20,5 valako (apie 438 ha) dvaro žemių, eiti sargybas, važiuoti su pastotėmis į miestus ir t. t.

Inventoriuje surašyti 41 seniūnijos kaime gyvenusio valstiečio vardai ir pavardės. Jų yra tiek, kiek buvo dūmų – 680. Valstiečiai daugiausia valdė po pusę, trečdalį arba ketvirtį valako, retais atvejais – valaką (pirmiausia vaitai). Inventoriuje užfiksuotas 41 pagrindinis valstiečių vardas, turintis 74 skirtingus variantus (iš viso 645 atvejai).

Patys populiariausi vardai: Jonas (99 asmenys), turėjęs 3 variantus – Jonelis (38), Jasius (34), Jonas (27); Stanislovas (61 asmuo), turėjęs 3 variantus – Stasius (39), Stanislovas (21) ir Stanionis (1); Mykolas (53 asmenys), turėjęs 4 variantus – Mykolas (34), Misius (10), Mikalojus (6), Masiulis (3). Taip pat dažnai pasitaiko Petras (46), Mataušas (36), Jurgis (34) ir kt. Nepopuliarūs vardai – Pilypas (1), Augustinas (1), Aleksandras (2), Morkus (1), Emilijus (1) ir kt.

Kupiškio seniūnijos kaimuose užfiksuota 230 skirtingų pavardžių. Dauguma jų kilo iš pravardžių (129): Burba, Galvanauskas, Iglonis, Ilgutis, Įsūnis, Jukna-

1750 Hübnerj Inem Brancy Szepietkowskiej Tuzdziej Cynseu Looj
wodnych y Inowagria. Szecy Ludow Chama. Dulfajczca y Looj
Perceptia:

Parostwo Kupiskie.	Inem Hüb Browa		Szepietk owaj		Cynseu		Looj		Inowagria		Dulfajczca		Looj	
	Lud	Wag	Lud	Wag	Lud	Wag	Lud	Wag	Lud	Wag	Lud	Wag	Lud	Wag
Wojtowstwo Natkumow														
Wies Zakreturi	10	9			50		2	8	4					
Wies Drulance	26	3	1	4	64		1	9	6					
Wies Lewdeliseki	8	12		4	33		1	3	2				4	
Wies Purwoydzice	11	15			33		4	4					3	1
Wies Rudyki	29	12	1		145	4	15		6	15			4	
Wies Broakory	41	6			121	4	1	13	8	14				
Wies Dydziarowicze	37				95		1	11	6	5				
Wies Browense.	7	17			57		2	2	2	15				
Wies Ostrowe	6				56	1.30			1	15				
Wies Gryciunij	15		3		45			2	2					
Wies Loycie	21	3			59		3	9	4					
Wies Luidance	23	27			43		2	9	5	15				
Wies Katelski					25			2						
Wobwo Destrzowe.														
Wies Wezance	33	21	2		69	4	5	13	5	15	1		4	
Wies Loukminowski	25	21	2	7	66		5	11	6				4	
Wies Purwoydzice	14	14	4		58		1	1	2	12			4	
Wobwo Paszkowe.														
Wies Strawy	3	5			8			2					1	
Wies Warnisiki	9	14			22		1	2	2	1				
Wies Bilance	3	5			21		1	3	3					
Wies Aniany	23	23			52		2	8	5	20				
Wies Miodunij	6	4			32		1	7	2					
Wies Szaitenie	14	27			93		5	4	3	15	1			
Wies Lukance	5	4			14		2	2	1	15				
Wies Torocykie	14	8		5	68		4	4	5					
Wies Lwoblance	8	5			27		1	5	2	15				
Wies Macance					10									
Wobwo Loszaniskie.														
Wies Koiary	11	7	1	2	34		5	1	3				4	
Wies Kwiorele	39				113		1	15	8					
Wies Szukance	11	12		1	26		2	2	2					
Wies Plundaki	3			4	16		1	1	1					
Wieso Kupiski	92	9			14									

Kupiškio seniūnijos kaimų
prievolių 1750 m. sąrašas

žintis, Kauklys, Klivianis, Kumštys, Kupronis, Lepšys, Maskolis, Mažeika, Meška, Mikažintis, Pakulis, Pečiukonis, Plikas, Pūdymonis, Puteika, Rimonius, Skystimas, Sprindžius, Šapka, Šleivys, Špraga, Švalažintis, Šverplys, Švikštas, Tataška, Tijūnas, Tilvikas, Ūsonis, Užkurys, Vaiksenis, Vebronis, Veršis, Vilkas, Žindikėnas, Žaliakenis ir kt.

74 pavardės yra kilusios iš įvairių vardų: Adomonis, Andriulionis, Balčiūnas, Baltramiejūnas, Čeponis, Grigas, Indreliūnas, Janulionis, Jakubonis, Jurgenis, Juškonis, Kasparonis, Krišiūnas, Laurionis, Lukošiušas, Martinonis, Matekonis, Matulionis, Misiūnas, Morkūnas, Motiejūnas, Paliulionis, Pavilonis, Petronis, Petrulionis, Stanionis, Staniulionis, Stepanonis, Tamošiūnas, Tamulionis, Urbanonis, Vaičiūnas, Vaitiekūnas, Valentis, Valiulionis ir kt.

27 pavardės susijusios su senaisiais ir naujaisiais kaimų pavadinimais, kitais vietovardžiais (žr. 3 lentelę).

1603 m., po Mikalojaus Naruševičiaus mirties, Kupiškio seniūnija atiteko jo sūnui Andriui Naruševičiui²⁹, kuris ją valdė iki 1610 m. Naruševičiai, 42 metus (1568–1610) valdę seniūniją, buvo evangelininkai, tad visai nesirūpino, kad krašte plistų katalikybė. Tuo galima paaiškinti, kodėl taip ilgai nebuvo pastatyta Kupiškėje katalikų bažnyčia. Naruševičiai artimai bendravo su evangelininkais didikais Radvilomis, išliko nemažai jų susirašinėjimo laiškų. 1605 m. Kupiškio seniūnas Andrius Naruševičius ir jo žmona Kotryna Pranckevičiūtė atskyrė iš Kupiškio seniūnijos Meldinio kaimą ir atidavė jį amžinai valdyti savo tarnui Izaokui Makovskiui „за верные послуги его“³⁰. A. Naruševičius paveldėto Panoriūnės–Palėvenės dvaro Radžiūnų, Rudilių, Akmenių, Didžiagrašių, Varkalių (Byčių) ir Noriūnų kaimus 1605–1606 m. užstatė Jurgiui Suliatickiui, Jonui Staniševskiui, Florijonui Peliasui³¹. 1610 m., jau po Andriaus Naruševičiaus mirties, jo žmonai Kotrynai minėti kaimai buvo gražinti³².

1610–1615 m. Kupiškio seniūnu buvo LDK didysis maršalka Kristupas Manvydas Dorohostaiskis. Jam valdant, bajorui Jonui Raiskiui buvo išnuomoti 1610 m. Sabučių (Stunkūnų) ir Meinartų (Abelių) kaimai³³.

Kristupo Manvydo Dorohostaiskio laikais Kupiškėje pradėta statyti katalikų bažnyčia. Tai patvirtina 1613 m. birželio 19 d. rašytas Pamarnakių ir Paviėšinių dvarų savininko bajoro Mikalojaus, Jo-no s. Torčylos testamentas, kuriame prašoma jį palaidoti Kupiškio bažnyčioje³⁴.

Mirus 1615 m. rugpjūčio 3 d. K. Manvydai Dorohostaiskiui, 1615 m. rugsėjo 20 d. karalius Zigmantas Vaza dovanojo Kupiškio seniūniją LDK referendoriui ir raštininkui Aleksandrui Korvinui Gosevskiui³⁵. Tų pačių metų spalio 2 d. pagal Ukmergės pavieto vaznio raštą seniūnija buvo perduota jam valdyti³⁶. Šio Kupiškio seniūno pastangomis buvo baigta statyti Kupiškio bažnyčia. 1616 m. birželio 13 d. Zigmantas Vaza savo privilegija užrašė Kupiškio bažnyčiai Kupiškio seniūnijos Sodžiaus, arba Pyragių, kaimą su 10 valakų žemės,

²⁹ 1597 m. jis mokėsi Šveicarijoje, protestantiškame Bazelio universitete (Andrzej Naruszewicz de Kupiszki) – Polacy w Bazilei w XVI w. *Archiwum literatury i oswiaty w Polsce*, 1890.

³⁰ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг (toliau – Опись...)*, Вильна, 1908, т. 6, с. 270, 251.

³¹ *Ten pat*, с. 250, 251, 267, 268, 271.

³² *Опись...*, Вильна, 1912, т. 9, с. 30, 34, 41.

³³ *Ten pat*, с. 17.

³⁴ *Ten pat*, с. 347.

³⁵ *VUB RS f. 8, 11/13888, l. 559–560.*

³⁶ *Опись...*, т. 8, с. 152.

ežerą tarp tų žemių, taip pat 2 valakus lankos prie Lėvens upės bei 3 sklypus miestelyje³⁷. 1631 m. kovo 2 d. Zigmantas Vaza dar papildomai užrašė Kupiškio bažnyčiai Pienionių seniūnijai priklausiusių Dievelionių, arba Plundakų, kaimą irgi su 10 valakų žemės. Taip pat dar 0,5 valako lankos prie Lėvens upės ir keletą naujų sklypų miestelyje³⁸.

1636 m. rugpjūčio 4 d. Vladislovas Vaza užrašė Kupiškio bažnyčiai iš Nareišėnų (Vėžionių) kaimo Rukšių užusienio 6 valakus miško ir dar 1 sklypą miestelyje³⁹. 1640 m. dovanotoji bažnyčiai žemė miestelyje buvo išmatuota (5 margai ir 4 kartys). Taip pat surašytos Kupiškio seniūnijos ir miestelio valstiečių prievolės bažnyčiai⁴⁰.

Kadangi valstiečių padėtis karališkojoje seniūnijoje buvo geresnė, į ją bėgdavo valstiečiai iš privačių dvarų. Antai 1620 m. Ukmergės pilies teisme Kupiškio seniūnui A. Korvinui-Gosievskiui buvo iškelta byla dėl to, kad jis slėpė Kupiškio dvare iš Ukmergės maršalkai Gadeonui Rajeckiiui priklausiusio Čedasų dvaro 2 pabėgusius su žmonomis ir turtu valstiečius. Teismas bylos nagrinėjimą atidėjo, nes Kupiškio seniūno atstovas Kupstas pranešė, jog „*LDK referendorius ir raštininkas, Veližo, Punios ir Kupiškio seniūnas, karaliaus Zigmanto Vazos nurodymu esąs Smolenske*“⁴¹. A. Korvinas-Gosievskis turėjo nemažai rūpesčių ir dėl vis labiau besiplečiančio karo su Švedija Livonijoje. 1625 m. vasarą padėtis fronte pablogėjo. Švedijos kariuomenė pirmą kartą nuo kalavijuočių laikų įsiveržė į Lietuvą ir užėmė itvirtintą Čedasų dvarą bei Biržų pilį⁴². Iš jos jie rengė išpuolius tolyn į pietus. Buvo sudeginti Vabalninkas, Salamiestis, Kupiškis ir nusiaubtos jų apylinkės⁴³. Švedai pasiekdavo net Anykščius⁴⁴. Laimei, tai truko neilgai. Po mėnesio priešai iš Lietuvos buvo išvyti (išskyrus Biržų pilį). Karas pamažu ėjo į pabaigą, bet skaudūs buvo jo padariniai. Badas, o po jo kilusi maro epidemija palietė ir Kupiškio kraštą. Sumažėjo kaimuose gyventojų.

1636 m. rugpjūčio 3 d. A. Korvinas-Gosievskis karaliaus Vladislovo Vazos nurodymu Kupiškio seniūniją perdavė Livonijos didikui Vilhelmui Tyzenhauzui⁴⁵. 1639 m. karalius perdavimą patvirtino atskiru raštu, paskirdamas V. Tyzenhauzą seniūnu. Taip prasidėjo Tyzenhauzų giminės valdymas, trukęs iki 1760 m.

1642 m. buvo atlikta Kupiškio seniūnijos revizija. Ją atliko Minsko kaštelionas Gadeonas Rajeckis ir Ukmergės žemės teisėjas Romanas Sumoroka. Šios revizijos pagrindu 1644 m. buvo sudaryti nauji Kupiškio seniūnijos nuostatai. Tuo metu Kupiškio seniūniją sudarė Kupiškio miestelis ir 3 seniūnijos su 41 kaimu:

1. Laukminiškių vaitija: Vėžionys, Virbališkiai ir Laukminiškiai (turėjo mokėti činšo mokesčio po 15 kapų lietuviškų grašių), Jutkonys, Gindviliai, Lebedžiai,

³⁷ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 332, l. 71.

³⁸ *Ten pat*, l. 74.

³⁹ *Ten pat*.

⁴⁰ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 373, l. 3.

⁴¹ *Onucv...*, t. 9, c. 351.

⁴² Tyla A. *Lietuva ir Livonija XVI a. pab.–XVII a. pradžioje*, Vilnius, 1986, p. 179. (1625 m. rugsėjo 7 d. švedai užėmė Biržų pilį, LDK igulai leido palikti pilį. Biržų igula su ginklais ir išskleistomis vėliavomis per Vabalninką, Kupiškį žygiavo didžiuoju Rygos–Vilniaus vieškeliu ir rugsėjo 8 d. pasiekė Anykščius.)

⁴³ Jučas M. Kai kurie Biržų pilies ir senamiesčio istorijos matmenys, *Architektūros paminklai*, Vilnius, 1972, t. II, p. 29. Tyla A. *Min. veikalas*; Karvelis D. Karas ir taika Radvilų Biržų kunigaikštystėje XVI a. pab.–XVII a. viduryje, *Karo archyvas*, Vilnius, 2007, t. XXII, p. 71.

⁴⁴ *Ten pat*.

⁴⁵ LVIA, f. MKF (Iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 20(I).

8. Jona + Petras Posad	20	2	2
9. Jona + Petras Posad	20	2	2
<u>Wies Grycinij</u>			
1. Jona + Petras Posad	19	2	2
2. Kazimieras Kiozabos Posad	32	2	2
<u>Wies Kreivemie</u>			
1. Jozefas Talsas	12	2	2
2. Jozefas Biecha Posad	31	2	2
3. Marijona Dora	2	2	2
<u>Wies Loyas</u>			
1. Jozefas Biecha	8	2	2
2. Janas Taleris	11	2	2
3. Kazimieras Tyzsko	8	2	2
4. Antanas Tyzsko	5	2	2
5. Jozefas Kiozabos	10	2	2
6. Kazimieras Walmas	5	1	1
7. Kazimieras Kiozabos	3	1	1
8. Marijona Tomulamis	8	2	2

Griciūnų, Kreivenių ir Laičių kaimų aprašymai 1765 m. inventoriuje

- Gudeliškiai, Mikniūnai, Abeliai ir Stunkūnai (turėjo mokėti činšo mokesčio po 14 kapų ir 24 lietuviškus grašius).
2. Palėvenės vaitija: Svideniai, Žaideliai, Laičiai, Griciūnai, Gyvakarai ir Rudikai (turėjo mokėti činšo mokesčio po 15 kapų lietuviškų grašių), Paketuriai, Drūlėnai, Miliūnai, Kreiveniai, Likalaukiai ir Suvainiai (turėjo mokėti činšo mokesčio po 14 kapų ir 24 lietuviškus grašius).
  3. Marnakos vaitija: Siauriai, Varniškiei, Didžprūdžiai, Oniūnai, Miliūnai, Šalteniai, Gražiškiai, Terpeikiškiai ir Gumbriškis (turėjo mokėti činšo mokesčio po 15 kapų lietuviškų grašių), Žeguniai, Bikonys, Čiuladai, Astravai, Jauniūnai, Lukonys, Žvirblionys, Šarkiškiai, Mažionys ir Dūbliškiai (turėjo mokėti činšo mokesčio po 14 kapų ir 24 lietuviškus grašius).

Vilhelmui Tyzenhauzui pradėjus valdyti Kupiškio seniūniją, labai sugriežtėjo valstiečių priespauda. Tai iš dalies paaikškinama tuo, kad Kupiškio dvare nuolat gyveno pats seniūnas su šeima. Prasidėjo iki tol negirdėti krašte raganų teismai. 1641 m. Kupiškyje vykęs teismas nuteisė seniūno V. Tyzenhauzo „vaikų

kerėtojus ir nuodytojus“ – Paliulienę ir Petrą Vaivadą iš Šaltenių kaimo sudeginti ant laužo Kupiškio turgaus aikštėje, o Mikalojui Vaivadoniui nukirsti galvą⁴⁶. 1646 m. ten pat buvo sudegintos ant laužo Sipainių (Rudikų) kaimo moterys Jedziulė Kupryčia-Jusienė ir Morta Stipaičia Matulienė-Juknienė, kurios nuteistos už raganavimą savo kaime. Teismai vykdavo Kupiškio miestelio vaito Kristupo Krumplevičiaus name⁴⁷.

1655 m. kilo naujas karas su Rusija ir Švedija. Netrukus švedai užėmė Žemaitiją ir Upytės, Ukmergės ir Brėslajos pavietus. Kupiškyje taip pat išsikūrė švedų įgula⁴⁸. Čia buvo renkami Ukmergės pavieto mokesčiai⁴⁹. Nuo valako reikėjo mokėti po 5 talerius (15 auksinų arba 450 grašių) mokesčio. Specialūs mokesčių rinkėjai, lydimi ginkluotų kareivių, juos prievarta rinko kaimuose. Lažas Kupiškio dvare buvo padidintas iki 3 dienų per savaitę. Buvo įvesta kur kas didesnė linų duoklė. Daugėjo talkų, „gvoltų“, sargybų. Karas negailestingai alino kraštą. Vėl kilo badas, vietomis prasidėjo maras. Kaimai tuštėjo – žmonės bėgo į miškus, slėpė dar likusį turtą. Be oficialių mokesčių rinkėjų, dažnai plėšė kraštą ir švedų kariuomenė. Pavyzdžiui, 1655 m. spalio mėnesį švedų kariuomenė, vadovaujama pulkininko Korfo, ėmė muitą Pienionių, Kupiškio ir Utenos seniūnijose⁵⁰. Tuo pat metu maisto produktai kariuomenei buvo renkami Vabalninko, Gulbinų ir Kupiškio seniūnijose⁵¹.

Kadangi pagrindinės švedų pajėgos buvo Lenkijoje, 1656 m. Lietuvoje kilo sukilimas prieš okupantus, ir jų negausūs daliniai buvo priversti trauktis į Livoniją. Priešui pasitraukus, mokesčius ir prievoles seniūnijose rinko sava kariuomenė. 1656 m. rugpjūčio mėnesį Utenos, Pienionių, Kupiškio ir Vabalninko seniūnijose apsistojo Mykolo Kazimiero Radvilos dragūnų pulkas, kuri jį turėjo išlaikyti⁵². Vėliau, tų pačių metų rudenį, buvo apsistojusi Zigmanto Adomo Sluškos kazokų vėliava⁵³. 1657–1658 m. Kupiškio seniūnas Vilhelmas Tyzenhauzas iš Kupiškio seniūnijos surinko kvartos mokesčio tik 439 auksinus⁵⁴. Kadangi jo dvarai Livonijoje karo metais buvo visiškai suniokoti ir užgrobti švedų, o pats jis turėjo didžiulių nuostolių, liko ištikimas Lietuvos–Lenkijos valstybei, karalius Jonas Kazimieras 1667 m. savo privilegija padovanojo jam iki gyvos galvos 3/4 Kupiškio seniūnijos, o 1/4 teko V. Tyzenhauzo giminei⁵⁵. 1667 m. Kupiškio seniūnijoje tebuvo 500 dūmų⁵⁶. Ta proga 1667 m. buvo sudarytas naujas Kupiškio seniūnijos inventorių. Jo originalas (lenkų kalba) saugomas Varšuvos senųjų aktų archyve, o mikrofilmas yra LVIA⁵⁷. 1667 m. inventorių prasideda Kupiškio miestelio aprašymu, kuris nėra pilnas. Aprašytos tik 4 Kupiškio gatvės ir turgaus aikštė⁵⁸, nurodant dūmų skaičių, gyventojų vardus ir pavardes bei jų valdomos žemės kieki.

⁴⁶ Jablonskis K., Jučas M. *Raganų teismai Lietuvoje*, Vilnius, 1987, p. 207–211.

⁴⁷ *Ten pat*, p. 225–230.

⁴⁸ MAB RS f. 233-99.

⁴⁹ Šapoka A. *1655 metų Kėdainių sutartis, arba švedai Lietuvoje 1655–1656 metais*, p. 143.

⁵⁰ *Ten pat*, p. 97.

⁵¹ *Ten pat*, p. 116.

⁵² *Ten pat*, p. 169.

⁵³ *Ten pat*, p. 170.

⁵⁴ *Акты издаваемые...*, Вильна, 1909, т. 34, с. 497.

⁵⁵ LVIA, f. SA, b. 122, l. 361–362; f. SA, b. 4722, l. 60–63.

⁵⁶ *Metryka Litewska*. Rejstryry podymnego. Wojewodstwo Wilenskie, 1690, W., 1989, s. 241 (toliau – *Metryka...*).

⁵⁷ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 19(III).

⁵⁸ 1603 m. inventoriuje nurodytos 8 gatvės ir Turgaus aikštė.

4 lentelė

Kupiškio seniūnijos kaimai 1667 m.

	Dabartinis pavadinimas	Pavadinimas 1667 m.	Pavadinimo originalas	Dūmų
Vengrelio (Węgrelove) vaitija				
1.	Vėžionys	Vėžionys	Wieżancy	31
2.	Jutkonys	Jutkonys	Jodkancy	11
3.	Gindviliai	Gindviliai	Gindwile	21
4.	Virbališkiai	Virbališkiai	Wirbaliszki	14
5.	Laukminiškiai	Laukminiškiai	Lowkminiszki	29
6.	Lebedžiai	Lebedžiai	Lebedzie	11
7.	Abeliai	Abeliai	Abele	3
8.	Gudeliškiai	Gudai	Gudie	1
9.	Mikniūnai	Mikniūnai	Mikniuny	2
10.	Stunkūnai	Stunkūnai	Stunkuny	8
Dešrio (Deszrowe) vaitija				
11.	Svideniai	Svideniai	Swidance	18
12.	Paketuriai	Paketuriai	Pokietury	14
13.	Drūlėnai	Drūlėnai	Drulance	21
14.	Žaideliai	Žaideliai	Żeydele	9
15.	Laičiai	Mėginiai	Megince	15
16.	Suvainiai	Suvainiai	Suwoynie	10
17.	Rudikai	Rudikai	Rudyki	17
18.	Kreiveniai	Kreivasaliai	Kreywasole	19
19.	Griciūnai	Griciūnai	Gryciuny	9
20.	Gyvakarai	Gyvakarai	Giwokory	19
21.	Likalaukiai	Likai	Likie	4
22.	Astravai	Astravai	Ostrowy	5
23.	Didžprūdžiai	Didžprūdžiai	Didzioprudzie	15
Petrulio (Pietrulowe) vaitija				
24.	Čiuladai	Čiuladai	Czulody	3
25.	Bikonys	Bikonys	Bikance	4
26.	Žeguniai	Žeguniai	Żagunie	3
27.	Varniškiei	Varniškiei	Warniszki	14
28.	Siauriai	Siauriai	Siowry	5
29.	Oniūnai	Oniūnai	Aniuny	16
30.	Gražiškiai	Gražiškiai	Grażyszki	2
31.	Miliūnai	Miliūnai	Meluny	6
32.	Šalteniai	Šalteniai	Szoltene	14
33.	Jauniūnai	Jauniūnai	Jawniuny	5
34.	Terpeikiai	Terpeikiškiai	Terpeykszki	13
35.	Lukonys	Lukonys	Lukance	10
36.	Žvirblionys	Žvirblionys	Żwirblany	8
37.	Mažionys	Mažionys	Mażance	9
38.	Šarkiškiai	Šarkiškiai	Szarkiszki	1
39.	Dūbliškiai	Dūbliai	Duble	3

Turgaus aikštėje (Rinek) surašyti 29 dūmai

Skaugalių gatvėje (Skawogolska) – 25 dūmai

Palėvenės gatvėje (Polawenska) – 11 dūmų

Didžiojoje gatvėje (Wielka) – 29 dūmai

Ožkų gatvėje (Kozłowa) – 28 dūmai.

Toliau inventoriuje surašyta 16 dūmų, bet nenurodyta, kokiai gatvei jie priklausė⁵⁹. Taigi miestelyje surašyti

⁵⁹Gali būti, kad dalis miestelio nukentėjo per karą su Švedija ir dar nebuvo atsigavusi.

138 valstiečių dūmai. Kiti gyventojai (pvz., žydai) inventoriuje neminimi. Dauguma valstiečių buvo lietuviai. Tai rodo jų pavardės: Klikūnas, Katelė, Kaulinskas, Žaidelis, Kerpšys, Alešiūnas, Čiukildis, Valiulis, Čėčinėlis, Žūselis, Ažuklonis, Barzdžiukas, Leišys, Mažylis, Lapėnas, Šileinis, Mekas, Gavėnas, Čepas, Pleikus, Burbonis, Gražys, Kalviūkštis, Čivonis, Baltrūnas, Juranas, Karūnis, Sarafinas, Morkūnas, Burakonis, Repšys, Martišiūnas, Stagulšnis, Dūda, Dulkys, Raščiūnas, Dūlia, Gudonis ir kt. Valstiečių valdomos žemės plotai svyruoja nuo 0,5 iki 0,03 valako.

Inventorius tęsiamas vaitijų aprašymu. Jų buvo 3 (Vengrelio⁶⁰, Dešrio⁶¹ ir Petrulio⁶²) (žr. 4 lentelę). Vengrelio vaitijoje visi kaimų pavadinimai pateikiami nauji. Iš viso vaitijoje surašytas 131 dūmas (1603 m. buvo 275). Ypač sumažėję dūmų Abelių, Stunkūnų ir Mikniūnų kaimuose. Tai gali būti 1655–1656 m. karo ir bado padariniai.

Dešrio vaitijoje dauguma kaimų jau irgi turėjo tik naujus pavadinimus. Senuoju vardu tebevadinamas tik Laičių kaimas (Mėginiai). Kreivenių ir Likalaukių kaimai vadinti kiek kitaip (Kreivasaliai ir Likai). Bendras vaitijos dūmų skaičius sumažėjęs (lyginant su 1603 m.) nedaug, tik 18⁶³, tačiau kai kuriuose kaimuose (Gyvakarai, Rudikai, Suvainiai) tas sumažėjimas gana ženklus. Tuo tarpu Kreivasaliuose ir Griciūnuose jų skaičius padidėjęs.

Petrulio vaitijoje visi kaimai jau turėjo naujus pavadinimus. Tik Dūbliškiai dar vadinosi kiek kitaip (Dūbliai). Bendras vaitijos dūmų skaičius labai sumažėjęs (96 dūmais)⁶⁴. Pirmiausia dėl to, kad 2 kaimai (Didžprūdžiai ir Astravai) perduoti Dešrio vaitijai. Tačiau dūmų skaičius ypač sumažėjęs Siauriuose, Oniūnuose, Miliūnuose, Terpeikiuose, Mažionyse ir Lukonyse. Tik Varniškiuose padaugėję.

Taigi trijose Kupiškio seniūnijos vaitijose 1667 m. iš viso tebuvo 422 dūmai (1603 m., be miestelio, buvo 680 dūmų). Net pridėję Kupiškio miestelyje buvusius 138 dūmus tegauname 560 dūmų. 1667 m. inventoriuje nurodyti visų kaimų valstiečių vardai ir pavardės. Kaip pavyzdį pateikiu Suvainių kaimo dūmų sąrašą:

1. Jasius Kaziūnas
2. Krisius Vilegas
3. Stanislovas Janonis
4. Mikalojus Petronis
5. Andriejus Čeponis
6. Povilas Stasiūnas
7. Grigas Sadulanis
8. Tamošius Petronis
9. Jurgis Namilgis
10. Petras Gylys.

Tais pačiais metais Kupiškio seniūnas Vilhelmas Tyzenhauzas mokėjo padūmės mokesť iš Kupiškio seniūnijos valstiečių ir miestelio žydų bei jam priklausančių Puožo, Petrošiškio ir Vyžuonėlių palivarkų nuo 568 dūmų⁶⁵.

⁶⁰1603 m. vadinosi Laukminiškių vaitija. Gavo naują pavadinimą nuo vaito Simo Vengrelio, gyvenusio Jutkonių k., pavardės.

⁶¹1603 m. vadinosi Palėvenės vaitija, gavo naują pavadinimą nuo vaito pavardės Dešrys.

⁶²1603 m. vadinosi Marnakos vaitija, gavo naują pavadinimą nuo vaito pavardės Petrulis (Petrulionis).

⁶³1603 m. buvo 193, o 1642 m. – 175 dūmai. Be to, dar prijungti prie šios vaitijos du kaimai – Astravai ir Didžprūdžiai.

⁶⁴1603 m. buvo 212 dūmų, o 1642 m. – tik 116.

⁶⁵LVI A, f. SA, b. 3720, l. 2.

1677 m. Vilhelmui Tyzenhauzui mirus, 1677 m. rugpjūčio 21 d. karalius Jonas Sobieskis savo raštu įpareigojo velionio žmoną Kotryną Tyzenhauziene perduoti Kupiškio seniūnijos valdymą savo sūnui Steponui ir jo žmonai Barbarai Tyzenhauzams⁶⁶. Valdant Steponui Tyzenhauzui, 1680 m. Siaurių kaimas su užsieniu Trivalakiais buvo užstatytas Palėvenės dominikonų vienuolynui⁶⁷. 1688 m. buvo sudarytas Kupiškio seniūnijos kaimų registras⁶⁸. Tada seniūniją sudarė jau 4 vaitijos, mat neseniai buvo prijungta Pienionių seniūnijos Kuosėnų vaitija⁶⁹. Tad 1688 m. Kupiškio seniūniją sudarė:

Vengrelio vaitija (Vėžionys, Jutkonys, Gindviliai, Virbališkiai, Laukminiškiai, Lebedžiai, Abeliai, Mikniūnai, Gudai, Stunkūnai)

Dešrio vaitija (Svideniai, Paketuriai, Drūlėnai, Žaideliškiai, Laičiai arba Mėginiai, Kreivasaliai, Griciūnai, Suvainiai, Rudikai, Gyvakarai, Likai, Astravai ir Didžprūdžiai)

Bedalio⁷⁰ vaitija (Bikonys, Čiuladai, Žeguniai, Varniškiei, Oniūnai, Siauriai, Miliūnai, Gražiškiai, Šalteniai, Jauniūnai, Lukonys, Terpeikiškiai, Žvirblionys, Mažionys, Šarkiškiai ir Dūbliai)

Kuosėnų vaitija (Kuosėnai – 12 valakų, Naiviai – 10 valakų, Kereliai – 8 valakai, Tatkonys – 6 valakai ir Plundakai⁷¹ – 10 valakų).

Taigi seniūniją sudarė 44 kaimai ir Kupiškio miestelis.

1690 m. Vilniaus vaivadijos dūmų registre nurodoma, kad Kupiškio seniūnijoje buvo jau 662 dūmai, priklausantys seniūnui Steponui Tyzenhauzui⁷². Išlikusiuose nuo 1681 m. Palėvenės⁷³ bei nuo 1690 m. Kupiškio⁷⁴ bažnyčių krikšto metrikų knygosose užfiksuotos Kupiškio seniūnijos kaimų gyventojų pavardės.

Netrukus po 1690 metų Kupiškio seniūnija atiteko naujam seniūnui Jonui Tyzenhauzui⁷⁵. Jam valdant, 1704 m. buvo sudarytas naujas Kupiškio seniūnijos inventorių⁷⁶ ir hibernos mokesčio registras⁷⁷.

Inventoriuje pirmiausia pateiktas Kupiškio miestelio valstiečių dūmų sąrašas, kurių buvo 22 (Jokūbo Laurinonio, Petro Mėlynio, Jurgio Alejūno, Jono Štalickio, Kazimiero Pietucho, Petro Balčiūno, Mykolo Skripkos, Kazimiero Salyklo, Jokūbo Martišiūno, Kazimiero Šalausko, Jokūbo Šleivio, Stanislovo Pilypžinčio, Jono Butėno, Mykolo Plauskažinčio, Krisiaus Skubažinčio, Jokūbo Alešiūno, Jokūbo Veršelio, Jono Čynšio, Tamošiaus Šaldrūkščio, Kazimiero Palunčios, Jurgio Švederausko, Mykolo Čivo). Kiti miestelio gyventojai (žydai) inventoriuje neminimi.

⁶⁶ LVIA, f. SA, b. 122, l. 363–364.

⁶⁷ LVIA, f. SA, b. 14185, l. 75–76 (Siauwry ili Zolkowary z zastenkom Triwoloki).

⁶⁸ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvu), ap. 1, 19(II).

⁶⁹ 1672 m. Pienionių seniūnijos inventoriuje Kuosėnų vaitija jau neminima. Tad jau tuo metu ji tikriausiai priklausė Kupiškio seniūnijai. Totoris A. 1672 metų Pienionių seniūnijos inventorių, *Kupiškis*, 2009, nr. 7, p. 15–42.

⁷⁰ Prieš tai vadinosi Petrulio vaitija, o naują pavadinimą gavo nuo vaito pavardės – Bedalis.

⁷¹ Nors 1631 m. Zigmantas Vaza juos buvo užrašęs Kupiškio bažnyčiai, tačiau seniūnas šio kaimo neatidavė. Kitur nurodoma, kad Kupiškio seniūnas Jonas Tyzenhauzas šį kaimą atėmė iš bažnyčios (žr. LVIA, f. 669, ap. 1, b. 332, l. 65–70).

⁷² *Metryka...*, l. 241.

⁷³ LVIA, f. 1357, ap. 1, b. 10.

⁷⁴ MAB RS f. 268–128.

⁷⁵ MAB RS f. 273–2444.

⁷⁶ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvu), ap. 1, 19(II), l. 90.

⁷⁷ *Ten pat.*

Toliau surašyti seniūnijos kaimų valstiečiai, nurodant dūmų skaičių kaimuose:

1. Paketuriai – 14 dūmų	23. Jauniūnai – 3 dūmai
2. Svideniai – 19 dūmų	24. Miliūnai – 7 dūmai
3. Drūlėnai – 13 dūmų	25. Šalteniai – 15 dūmų
4. Žaideliškiai – 13 dūmų	26. Žvirblionys – 6 dūmai
5. Laičiai – 10 dūmų	27. Mažionys – 9 dūmai
6. Kreivasaliai – 12 dūmų	28. Dūbliai ⁷⁸ – 3 dūmai
7. Griciūnai – 12 dūmų	29. Vėžionys – 25 dūmai
8. Suvainiai – 14 dūmų	30. Jutkonys – 8 dūmai
9. Rudikai – 15 dūmų	31. Gindviliai – 11 dūmų
10. Gyvakarai – 19 dūmų	32. Virbališkiai – 18 dūmų
11–12. Likai ir Astravai – 13 dūmų	33. Laukminiškiai – 19 dūmų
13. Didžprūdžiai – 13 dūmų	34. Lebedžiai – 10 dūmų
14. Bikonys – 3 dūmai	35. Mikniūnai – 3 dūmai
15. Čiuladai – 2 dūmai	36. Abeliai – 6 dūmai
16. Žeguniai – 2 dūmai	37. Gudai – 1 dūmas
17. Oniūnai – 15 dūmų	38. Stunkūnai – 11 dūmų
18. Gražiškiai – 2 dūmai	39. Tatkonys – 4 dūmai
19. Varniškiei – 9 dūmai	40. Naiviai – 10 dūmų
20. Siauriai – 4 dūmai	41. Kuosėnai – 20 dūmų
21. Terpeikiai – 14 dūmų	42. Plundakai – 15 dūmų
22. Lukonys – 5 dūmai	43. Kereliai – 10 dūmų.

Hibernos mokesčio registras apima tik 2 vaitijas:

1. Vengrelio vaitija (9 kaimai) mokėjo (auksinų):

- Vėžionys – 70
- Jutkonys – 35
- Gindviliai – 33
- Virbališkiai – 50
- Laukminiškiai – 60
- Lebedžiai – 50
- Abeliai – 30
- Stunkūnai – 30
- Mikniūnai – 25

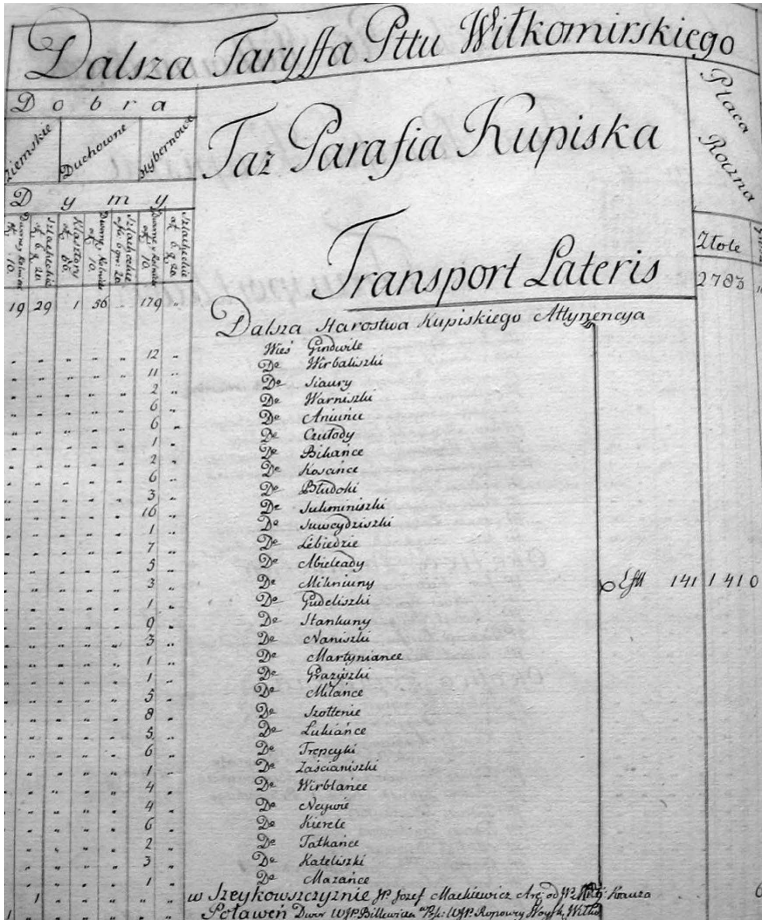
Iš viso: 383.

2. Dešrio vaitija (13 kaimų) mokėjo (auksinų):

- Svideniai – 40
- Paketuriai – 35
- Drūlėnai – 50
- Žaideliškiai – 50
- Laičiai – 30
- Kreivasaliai – 40
- Griciūnai – 20
- Gyvakarai – 65

---

⁷⁸Šarkiškiai neminimi.

Kupiškio seniūnijos
kaimų 1775 m.
sąrašas

- i. Likai – 10
  - j. Astravai – 20
  - k. Didžprūdžiai – 50
  - l. Rudikai – 70
  - m. Suvainiai – 50
- Iš viso: 530.**

Beje, 1704 m. inventoriaus valstiečių sąrašuose užtinkame gana įdomių pavardžių, tokių kaip Ožiūkštis, Čiulada, Nemeilis, Šilelis, Nevilgis, Čiurlianis, Šalmikas, Termėga, Puodas, Šikildis, Šveternis, Zavodžintis, Vilnaguly, Spraga, Gegužis, Tarūba, Tėvamušys ir kt. 1700 m. prasidėjęs Šiaurės karo negandos vėl prislėgė jau atsigaunantią po XVII a. vidurio nelaimių Kupiškio seniūniją. Jau 1701 m. liepos mėn. švedai užėmė Biržus ir ėmė veržtis gilyn į Lietuvą⁷⁹.

Užplūdus švedams, gyventojams teko dar sunkesnė našta – išlaikyti okupacinę kariuomenę, ją aprūpinti maistu, pastoge, o arklius – pašaru. Kraštas buvo suskilęs į dvi stovyklas. Viena jų (vadovaujama Sapiegu) ėjo išvien su švedais. Kita (vadovaujama Žemaitijos seniūno Jurgio Antano Oginskio ir kunigaikščio

⁷⁹Dundulis B. Švedų feodalų įsiveržimas į Lietuvą XVII–XVIII a., Vilnius, 1977, p. 114–116 (toliau – Dundulis B...).

Mykolo Višnioveckio) kovojo su švedais. 1702 m. pagrindinėms švedų pajėgoms, vadovaujamoms Karaliaus Karolio XII, išvykus į Lenkiją, 1703 m. Oginskiui pavyko atsiimti Biržus, tačiau netrukus švedų generolas Levenhauptas prie Saločių sumušė Višnioveckio dalinius, o 1704 m. po dviejų savaičių šturmo vėl paėmė Biržų pilį ir ją susprogdino⁸⁰. 1705 m. į Lietuvą atžygiavo Rusijos kariuomenė, o 1706 m. vėl užplūdo švedai. Tik po Poltavos mūšio (1709 m.) švedai buvo galutinai išvyti iš Lietuvos, bet čia dar šeiminkavo rusai. Kupiškio seniūnijos padėtis karo metu vis blogėjo. Jau iš 1704 m. inventoriaus matome, kad Kupiškio miestelyje valstiečių dūmų skaičius, lyginant su 1667 m., sumažėjęs daugiau kaip 6 kartus (nuo 138 iki 22). Seniūnijos vaitijose dūmų skaičius padidėjęs nedaug (nuo 422 iki 442, matyt, tik dėl prijungtos Kuosėnų vaitijos).⁸¹

Vėliau seniūnijoje padėtis darėsi vis tragiškesnė. Pvz., 1708 m. iš 8 Kupiškio seniūnijos Dešrio vaitijos kaimų buvo surinkta hibernos mokesčio tik 125 auksinai⁸²:

1. Drūlėnai – 28
2. Rudikai – 5
3. Žaideliškiai – 28
4. Suvainiai – 20
5. Gyvakarai – 16
6. Griciūnai – 24
7. Didžprūdžiai – 2
8. Svideniai – 2.

Tačiau didžiausia nelaimė užgriuvo kraštą 1709–1710 m. – didysis badas ir maras.

Tai buvo pats siaubingiausias laikotarpis per visą Kupiškio seniūnijos istoriją. Kaimai visiškai sunyko ir ištuštėjo. Kas liko gyvas, slėpėsi miškuose ir pelkėse. 1711 m. viduryje atlikta Kupiškio seniūnijos revizija⁸³ atskleidžia siaubingą vaizdą.

Bedalio (buv. Petrulio) vaitijoje, kurioje 1603 m. buvo 212, 1667 m. – 116, o 1704 m. – 99 dūmai, po didžiojo maro liko vos 2 dūmai! Pateikiu autentišką revizijos aprašymą, kuris tiesiog dar alsuoja didžiąja nelaime:

1. Čiuladai – tas kaimas visai tuščias
2. Bikonys – nieko nėra
3. Varniškiei – 1 dūmas (Adomo Andriulionio)
4. Oniūnai – 1 dūmas (Petro Poškos – vaito)
5. Gražiškiai – visai tuščias kaimas
6. Šalteniai – tuščias
7. Miliūnai – nėra nieko
8. Jauniūnai – tuščia
9. Terpeikiai – nėra nieko
10. Lukonys – seniai nieko nėra
11. Žvirblionys – nėra nieko
12. Mažionys – kaimas visiškai tuščias
13. Dūbliai – tuščias
14. Siauriai – seniai nėra jokio žmogaus.

⁸⁰Dundulis B..., p. 128.

⁸¹LVI A, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 19(II).

⁸²1704 m. iš tų kaimų hibernos mokesčio buvo surinkta 395 auksinai.

⁸³LVI A, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 19(II); Totoris A. Didysis 1709–1710 m. maras Kupiškio krašte, *Kupiškis*, 2009, nr. 9, p. 12–27.

Dešrio vaitijoje, kurioje 1603 m. buvo 193, 1667 m. – 175, 1704 m. – 167 dūmai, po didžiojo bado ir maro belikę 27 dūmai! Revizijos duomenys:

1. Paketuriai – nėra jokio žmogaus. Vieni mirė badu ir maru, kiti išbėgiojo.
2. Drūlėnai – 2 dūmai (Stanislovo Ožiūkščio ir Kazimiero Ožiūkščio)
3. Žaideliškiai – 6 dūmai (Petro Indrulionio, Krisiaus Matulionio ir Jokūbo Morkūno, Banio Pravilaičio, Petriuko Gabriūnelio)
4. Laičiai – nepaminti
5. Suvainiai – 1 dūmas (Stanislovo Katelės)
6. Svideniai – 4 dūmai (Krisiaus Petronio ir Tamošiaus Jakšio, Adomo Panaškos, Kazimiero Gudelio)
7. Astravai – 1 dūmas (Jono Jakštonio)
8. Didžprūdžiai – 2 dūmai (Jokūbo Šulnio – vaito, Juozapo Čerkos našlės)
9. Likai – nieko nėra
10. Gyvakarai⁸⁴ – 2 dūmai (Petro Kaldžio, Martyno Šležo), kiti išmirė
11. Kreivasaliai – nieko nėra
12. Griciūnai – 3 dūmai (Kazimiero Bliekos, Jono Lauciaus, Motiejaus Bliekos)
13. Rudikai – 6 dūmai (Paliulio Dauderiūkščio, Paliulio Kleščiaus, Jokūbo Bačinsko, Jurgio Liobiko, Dovydo Papilio, Kristupo Dauderio našlės).

Vengrelio vaitijoje, kurioje 1603 m. buvo 275, 1667 m. – 131, o 1704 m. – 112 dūmų, po maro bebuvo 18 dūmų! Revizijos duomenys:

- a. Gindviliai – 5 dūmai (Kazimiero Vaitiekūno, Jurgio Dešrio, Kazimiero Kibo, Stanislovo Vaitiekūno ir Trako našlės)
- b. Mikniūnai – 2 dūmai (Kristupo Grinos ir Jokūbo Zubo)
- c. Stunkūnai – 1 dūmas (Jono Balčiaus)
- d. Abeliai – tuščias
- e. Lebedžiai – 3 dūmai (Juozapo Keršulio ir Simono Matulionio, Kazimiero Jonuškos)
- f. Laukminiškiai – 2 dūmai (Petro Varkalio, Stanislovo Žiurlelio)
- g. Jutkonys – 1 dūmas (Motiejaus Babicko)
- h. Vėžionys – 3 dūmai (Andriejaus Žydelio, Indrulienės našlės ir Anusios Jančyčios)
- i. Virbališkiai – 1 dūmas (Jurgio Kilkaus).

Neseniai prijungtoje Kuosėnų vaitijoje, kurioje 1609 m. buvo 81, 1667 m. – 52, 1704 m. – 59, o po maro liko vos 5 dūmai. Revizijos duomenys:

1. Plundakai – tušti
2. Kuosėnai – 1 dūmas (Kazimiero Pėžos)
3. Naiviai – jau seniai nieko nėra
4. Kereliai – 4 dūmai (Jono Plūko, Petro Buroko, Jono Palio ir Kazimiero Žūselio)
5. Tatkonys – nėra jokio žmogaus.

⁸⁴1603 m. buvo 30, 1667 m. – 19, 1704 m. – 19 dūmų.

Ar smarkiai nuo maro nukentėjo Kupiškio miestelio gyventojai, neaišku, nes 1710 m. revizijos medžiagoje surašyti tik miestelyje likusių po maro žydų dūmai, kurių buvo vos 20. Apie miestelio gyventojus krikščionis duomenų nėra.

Didysis badas ir maras ištuštino ir kaimyninius Kupiškio seniūnijos dvarus. Kaip pavyzdį galime pateikti, kokie buvo šių nelaimių padariniai Salamiesčio dvaro kaimuose⁸⁵.

5 lentelė
1709–1710 m. bado ir maro padariniai Salamiesčio dvaro kaimuose

Kaimai	Prieš marą (dūmų)	Po maro (dūmų)
1. Bakšėnai	40	3
2. Buožiai	17	5
3. Gumbeliai	20	3
4. Klingai	17	2
5. Paliepiei	12	3
6. Salamiestis	35	4
7. Stuburai	31	3
8. Tuitai	9	–
9. Žemaitėliai	13	3
10. Žiliai	37	3
Iš viso:	231	29

Tik pasibaigus Šiaurės karui, Kupiškio seniūnija pamažu ėmė atsigauti. Tai matome jau iš 1726 m. Kupiškio seniūnijos inventoriaus, kuris buvo sudarytas perduodant Kupiškio seniūniją valdyti naujam seniūnui Benediktui Tyzenhauzui⁸⁶. Dokumentą sudaro gerai išsilaikęs 23 puslapių tekstas lenkų kalba. Inventorius pradedamas Kupiškio dvaro aprašymu. Tuomet dvare būta 10 pastatų. Pirmiausia didžiulis medinis dvaro vietininko namas su gonkomis ir malksnomis dengtu stogu. Šiame name buvo 5 kambariai (priemenė, prieškambaris, menė ir dvi kamarnos). Kambarius šildė koklių krosnys, iš kurių per stogą buvo išvesti du kaminai. Langų stiklai buvo alaviniuose rėmeliuose. Kambariuose buvo suolai su atramomis ir stalai. Toliau aprašomas atskiras virtuvės pastatas ir palivarko namas. Pastarasis buvo irgi nemažas, nes jame minimi 4 kambariai, šildomi koklių krosnimi, o stogas dengtas šiaudais. Toliau minimos, matyt, nedidelės kepyklėlė ir sūrinė. Dar toliau stovėjo du svirnai po vienu stogu. Vienas jų tvarkingas, su aruodais, o kitas net be durų. Dar paminėti geri tvartai gyvuliams ir daržinė. Dvaro kiemas aptvertas žiogrių tvora. Lyginant šį Kupiškio dvaro aprašymą su ankstesniu 1603 m. inventoriaus aprašymu, matyti žymių pokyčių. 1603 m. dvare būta 13 pastatų ir statinių, o 1726 m. tik 10. Pastarųjų metų inventoriuje jau nebeminimas malūnas, bravoras ir prie didžiojo namo buvęs mūrinis alkierius. Matyt, šie pastatai sunyko per karus ir nebebuvo atstatyti. Ko gero, ir dauguma kitų pastatų jau nebe tie, kurie buvo 1603 m. Laikas ir negandos atliko savo pragaištingą darbą.

Toliau 1726 m. inventoriuje aprašomas Kupiškio miestelis. Tuomet Kupiškyje buvo 8 gatvės ir Turgaus aikštė, kuriose buvę 42 krikščionių ir

⁸⁵LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 2, b. 3965, 3966.

⁸⁶LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 20(II); Totoris A. 1726 metų Kupiškio seniūnijos inventorių, *Kupiškis*, 2012, nr. 10, p. 10–20.

39 žydu dūmai. Krikščionys valdė daugiausia tik po 1/4 arba 1/2 sklypo ir tik du turėjo po visą. Iš viso buvo 13 užimtų sklypų, už kiekvieną jų reikėjo mokėti po kapą lietuviškų grašių per metus. Minimas Kupiškio miestelio vaitas Adomas Sudzevičius, gyvenęs Kupiškio turgavietėje. Valstiečiai krikščionys surašyti pagal gatves:

1. Ožkų ir Budrionių g. – 7 dūmai
2. Anykščių g. – 1 dūmas
3. Palėvenės g. – 5 dūmai
4. Skaugalių g. – 9 dūmai
5. Svėdasų g. – 5 dūmai
6. Karališkoji g. – 5 dūmai
7. Bažnyčios g. – 1 dūmas
8. Turgaus aikštė – 9 dūmai.

Žydu dūmai išvardijami nenurodant, kurioje jie buvo gatvėje. Įdomu, kad užfiksuoti ir dalies miestelio žydu verslai. Minimi trys skerdikai, po vieną bakalėjininką, siuvėją, auksakalį, kirpėją, rabiną. Miestelio žydai valdė daugiausia po 1/4 sklypo. Tik šeši po visą sklypą, o vienas turėjo net du sklypus. Iš viso žydai miestelyje turėjo 24 1/2 sklypo ir privalėjo, kaip ir krikščionys, už kiekvieną sklypą kasmet mokėti po kapą lietuviškų grašių. Toliau inventoriuje nurodyta, kad visi kiti Kupiškio miestelio sklypai, kurių žmonės karo ir maro metais išmirė, tušti. Be sodybinių sklypų, miestelio pakraščiuose buvo dar kluoniniai sklypai su klojimais. Inventoriuje nurodoma, kad tik 16 iš jų yra užimta ir už kiekvieną iš jų mokama po pusę kapos lietuviškų grašių. Visi kiti kluoniniai sklypai tebebuvo tušti. Inventoriuje pažymima, jog miestiečiai dirba tik dalį miesteliui priklausančių margų, esančių tarp Lėvens ir Kupos upių bei kitur, ir moka už juos iš viso 7 talerius ir 22 1/2 grašio. Kiti margai dirvonuoja krūmais ir mišku apaugę. Toliau pateikiama informacija apie miestelio valakus, nurodant, kad dirbama tik apie 17 valakų, mokant už kiekvieną iš jų činšo po 8 talerius ir dar duodant po 10 svarų išvalytų linų, 1 žąsį, 2 vištas ir po 10 kiaušinių kasmet, o kiti valakai dirvonuoja krūmais apaugę. 1603 m. inventoriaus duomenimis, Kupiškio miestelis nuo Valakų reformos laikų turėjo 33 1/2 valako žemės. Tad, ko gero, dirvonavo apie 16 1/2 valako. Kupiškio miestelio aprašymas baigiamas informacija, kad miestelio žydai už turgaus karčemų ir smuklių nuomą ir kitą veiklą turėjo mokėti per metus po 2 000 auksinų. Taip pat dar po 100 auksinų už turguje pastatytas krautuves.

Inventorius pratęsiamas Kupiškio valsčiaus aprašymu. Pirmiausia pateikiamas Laukminiškių, arba Dešrio, vaitijos aprašas. Šioje vaitijoje tada buvo 9 kaimai su 80 dūmų ir 43 dirbamais bei 125 dirvonuojančiais valakais žemės. Didžiausias vaitijos kaimas – Laukminiškiai (14 dūmų), o mažiausias – Mikniūnai (3 dūmai):

1. Vėžionys – 13 dūmų
2. Jutkonys – 7 dūmai
3. Gindviliai – 12 dūmų

4. Virbališkiai – 9 dūmai
5. Laukminiškiai – 14 dūmų
6. Lebedžiai – 8 dūmai
7. Abeliai – 7 dūmai
8. Mikniūnai – 3 dūmai
9. Stunkūnai – 7 dūmai.

Nurodomos valstiečių pavardės, turimos užimtos ir priimtinės žemės plotai, kurie būdavo dažniausiai dviejose, trijose ar net keturiuose vietose (rėžiuose). Tų žemės plotų dydžiai dažniausiai įvairuoja nuo 1/2 iki 1/12 valako. Tik retais atvejais valstiečių dūmas valdė visą valaką ar kiek daugiau žemės. Toliau nurodoma, kad visa likusi valakų ir užusienių žemė dirvonavo krūmais bei mišku apaugusi. Tai praėjusio karo ir maro padariniai. Činšo mokesčio pinigais suma ir duoklės produktais kiekis visiems kaimų dūmams, neatsižvelgiant į žemės rūšį, vienodi. Kiekvienas dūmas nuo užimto valako privalėjo mokėti kasmet po 8 talerius ir duoti po 10 svarų išvalytų linų, 1 žąsį, 2 vištas ir po 10 kiaušinių. Šios vaitijos aprašyme minimas ir Čekaučiškio palivarkas, priklausęs Kupiškio seniūnijai, kurio pastatai labai sunykę, o visa žemė dirvonavo.

Toliau eina Palėvenės, arba Morkūno, vaitijos aprašas. Šioje vaitijoje buvo 13 kaimų, kurių vienas (Likai) po maro dar tebebuvo visiškai tuščias. Taigi dvylikoje šios vaitijos kaimų buvo 59 dūmai su 39 1/3 dirbamų ir 112 2/3 dirvonuojančių valakų žemės. Didžiausias vaitijos kaimas – Didžprūdžiai (9 dūmai), mažiausias – Astravai (1 dūmas):

1. Drūlėnai – 7 dūmai
2. Paketuriai – 3 dūmai
3. Svideniai – 4 dūmai
4. Kreiveniai, arba Kreivasaliai – 2 dūmai
5. Griciūnai – 2 dūmai
6. Didžprūdžiai – 9 dūmai
7. Astravai – 1 dūmas
8. Likai
9. Gyvakarai – 8 dūmai
10. Rudikai – 8 dūmai
11. Suvainiai – 4 dūmai
12. Laičiai – 5 dūmai
13. Žaideliškiai – 6 dūmai.

Nurodomos šios vaitijos valstiečių pavardės, turimos užimtos ir priimtinės žemės plotai, kurie įvairuoja nuo 1/2 iki 1/12 valako. Retais atvejais valstiečių dūmas valdė po valaką. Činšo mokestis pinigais bei duoklė produktais visų kaimų dūmų vienodas. Nuo kiekvieno užimto valako per metus turėjo mokėti po 8 talerius ir duoti po 10 svarų išvalytų linų, 1 žąsį, 2 vištas bei po 10 kiaušinių. Ir šioje vaitijoje vos ne du trečdaliai valakų žemės dirvonavo krūmais ir mišku apaugę.

Kupiškio valsčiaus aprašymas baigiamas labiausiai nuo maro nukentėjusios Marnakos, vėliau Bedalio, o tuomet Poškos, vaitijos aprašu. Šioje vaitijoje surašyta 12 kaimų, tarp kurių du (Siauriai ir Šarkiškiai) nurodomi kaip negyvenami. Kiti gi

iki maro buvę šios vaitijos kaimai, kaip Žeguniai, Miliūnai, Gražiškiai ir Jauniūnai, inventoriuje visai nepaminėti, nes, matyt, irgi buvo visiškai tušti, o jų žemės krūmais ir miškais apaugę. Tad dešimtyje gyvenamų šios vaitijos kaimų tebuvo 42 dūmai tik su 21 dirbamu ir net su 173 dirvonuojančiais valakais žemės. Minimas Terpeikių kaimo užsienis, kuriame gyveno Mykolas Ječius. Didžiausias pagal dūmų skaičių šios vaitijos kaimas buvo Terpeikiai (8 dūmai), o mažiausias – Dūbliai (1 dūmas):

1. Varniškiei – 6 dūmai
2. Siauriai
3. Bikonys – 3 dūmai
4. Čiuladai – 2 dūmai
5. Oniūnai – 6 dūmai
6. Šalteniai – 6 dūmai
7. Lukonys – 4 dūmai
8. Terpeikiai – 8 dūmai
9. Žvirblionys – 4 dūmai
10. Mažionys – 2 dūmai
11. Dūbliai – 1 dūmas
12. Šarkiškiai.

Ir šios vaitijos aprašyme pateiktos valstiečių pavardės, turimos užimtos ir priimtines žemės plotai, kurie irgi įvairuoja nuo 1/2 iki 1/12 valako. Retas dūmas valdė po valaką žemės. Činšo mokestis pinigais ir duoklė produktais visų vaitijos kaimų dūmams buvo vienodi. Nuo kiekvieno užimto valako kasmet turėjo mokėti po 8 talerius bei duoti po 10 svarų šukuotų linų, po 1 žąsį, 2 vištas ir po 10 kiaušinių. Šioje vaitijoje dirvonavo beveik 90 % anksčiau dirbtos žemės.

Paskutinė inventoriaus dalis skirta įvairioms papildomoms prievolėms, kurias turėjo atlikti seniūnijos valstiečiai Kupiškie dvere, išvardyti:

- Visas valsčius turėjo po 2 dienas per savaitę atlikti įvairius lažo darbus dvere.
- Visas valsčius privalėjo šienapjūtės, rugiapjūtės ir vasarojaus nuėmimo metu eiti po 6 pavarymus (gvoltus).
- Nuo kiekvieno užimto valako privalėjo siųsti po 2 pastotes per metus į Rygą ar Vilnių.
- Nuo kiekvieno kaimo kas savaitę privalėjo siųsti į sargybą dvere po 4 žmones.
- Nuo kiekvieno užimto valako turėjo kasmet atvežti į dvarą po 2 gerus vežimus malkų.
- Privalėjo dvaro reikmėms gaudyti žuvis Kupiškie ir Drūlėnų ežeruose.
- Privalėjo, reikalui esant, remontuoti Kupiškie bažnyčią ir Kupiškie dvaro pastatus.
- Privalėjo vaitų nurodymu apdirbti Kupiškie dvaro daržus, prižiūrėti daržoves.

Inventoriaus gale pabrėžiama, kad

„nežiūrint, kad Kupiškie seniūnija sunkaus karo ir baisaus maro nusiaubta ir ištuštėjusi, bet visi išgyvenę pavaldiniai su savo užimtomis valakų žemėmis visas šiame inventoriuje pagal paprotį generolų ir bajorų akivaizdoje nustatytas prievolės privalo nurodytu laiku atlikti“.

Be naujojo Kupiškio seniūno Benedikto Tyzenhauzo, inventoriuje paminėtas ir jo vietininkas Kupiškio dvare Vladislovas Godlevskis.

1732 m. sudaryto papildomo Kupiškio seniūnijos inventoriaus duomenimis⁸⁷, Kupiškio seniūnijai priklausė Kupiškio miestelis (39 dūmai) bei 4 vaitijos:

1. Dešrio vaitija (10 kaimų su 82 dūmais)
2. Morkūno vaitija (12 kaimų su 62 dūmais)
3. Poškos vaitija (10 kaimų su 42 dūmais)
4. Kuosėnų vaitija (5 kaimai su 18 dūmų).

Per metus seniūnija privalėjo mokėti 1 949 talerius ir 8 auksinus činšo, 443 talerius derliaus, 195 talerius ir 4 auksinus paprastosios kvartos, 705 talerius hibernos, 400 talerių pastočių, 300 talerių papildomų mokesčių. Dar 250 talerių nuomos mokesčių turėjo mokėti miestelio žydai. Inventoriuje minimi seniūnijos vaitai:

1. Kristupas Čėcinas (Kupiškio miestelio, gyvenęs Kupiškyje)
2. Jonas Bagočiūnas (Dešrio vaitijos, gyvenęs Gindviliuose)
3. Motiejus Petrusis (Morkūno vaitijos, gyvenęs Žaideliškiuose)
4. Jurgis Dyra (Poškos vaitijos, gyvenęs Bikonyse).

Naujo Kupiškio seniūnijos vietininko (administratoriaus) Jono Antano Serbino iniciatyva 1738 m. sudaryto Kupiškio seniūnijos inventoriaus duomenimis⁸⁸, seniūniją jau sudarė Kupiškio miestelis ir 6 vaitijos:

1. Morkūno vaitija (Paketuriai, Drūlėnai, Žaideliškiai, Suvainiai, Rudikai, Gyvakarai, Astravai, Didžprūdžiai, Kreivasaliai, Griciūnai, Laičiai, Svideniai)
2. Dešrio vaitija (Vėžionys, Jutkonys, Gindvilai, Virbališkiai, Laukminiškiai, Lebedžiai, Abeliai, Mikniūnai, Stunkūnai)
3. Poškos vaitija (Siauriai, Varniškiei, Bikonys, Čiuladai, Oniūnai, Miliūnai, Šalteniai, Lukonys, Terpeikiai, Žvirbliūnys, Mažionys, Dūbliai)
4. Kuosėnų vaitija (Plundakai, Kuosėnai, Naiviai, Kereliai, Tatkonys)
5. Kateliškių vaitija (Kateliškiai)
6. Suvaizdžių ir Krugelių vaitija (Suvaizdžiai, Krugeliai).

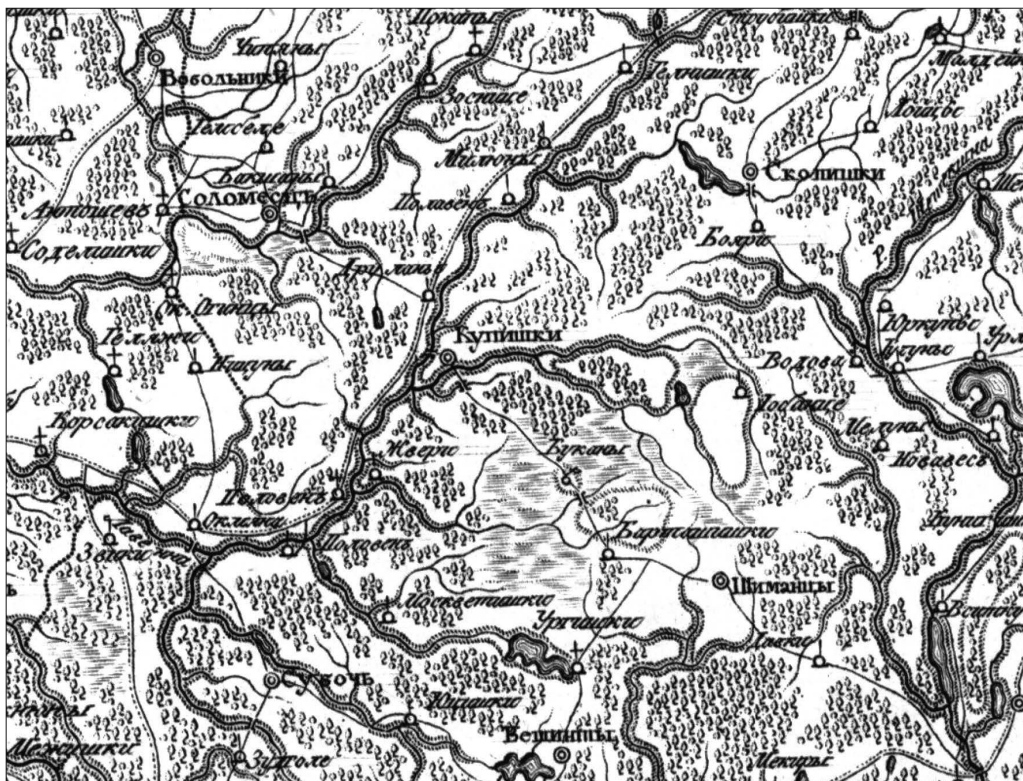
*Titulinis 1798 m.
Kupiškio seniūnijos
inventoriaus puslapis*

Pastarosios dvi, neseniai priskirtos, mažos vaitijos buvo tolokai nuo Kupiškio. Kasmet Kupiškio seniūnijos valstiečiai privalėjo mokėti činšo, hibernos ir paprastosios kvartos mokesčių 7 732 auksinus. Vis dar tebebuvo neapgyvendinti 6 didžiojo maro metu ištuštėję seniūnijos kaimai (Likai, Gudai,

⁸⁷ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 20(II), l. 96–98.

⁸⁸ LVIA, f. SA, b. 3374, l. 129–134.

Gražiškiai, Šarkiškiai, Jauniūnai ir Žeguniai). 1750 m. iš Kupiškio seniūnijos hibernos mokestis rinktas pinigais (surinkta 89 taleriai ir 5 auksinai) bei linų pluoštu (surinkta 567 pundeliai), o činšo mokestis – tik pinigais (surinkta 1 546 taleriai ir 13 auksinų). Taip pat dar surinkta 54 taleriai pastočių mokesčio⁸⁹.

1760 m. Kupiškio seniūniją, išbuvusią 124 metus Tyzenhauzų valdžioje, valdovas Augustas III pavedė valdyti savo šalininkui LDK etmonui Mykolui Kazimierui Oginskiui, kuris buvo vedęs didiko Frydricho Mykolo Čartoriskio dukterį Aleksandrą⁹⁰. Nuo 1768 m. ji faktiškai seniūniją ir valdė. 1764 m. Abiejų Tautų Respublikos valdovu tapus Stanislovui Augustui Poniatovskiui, po metų įvykdyta karališkųjų seniūnijų ir ekonomijų liustracija. Taigi 1765 m. liustracijos duomenimis⁹¹, Kupiškio seniūniją sudarė dvaras, Kupiškio miestelis ir 7 vaitijos su 40 kaimų:

*Kupiškio kraštas
1799 m. kariniame
Rusijos imperijos
žemėlapyje*

1. Morkūno vaitija: Paketuriai, Svideniai, Drūlėnai, Žaideliškiai, Suvainiai, Rudikai, Gyvakarai, Likalaukiai, Astravai, Didžprūdžiai, Griciūnai, Kreiveniai, Laičiai (74 dūmai)
2. Dešrio vaitija: Vėžionys, Jutkonys, Gindviliai, Virbališkiai, Laukminiškiai, Lebedžiai, Abeliai, Mikniūnai, Stankūnai (75 dūmai)
3. Poškos vaitija: Siauriai, Varniškiei, Oniūnai, Miliūnai, Šalteniai, Lukonys, Terpeikiai, Terpeikių užsienis, Žvirblionys, Mažionys (41 dūmas)
4. Kuosėnų vaitija: Kuosėnai, Naiviai, Kereliai, Tatkonys, Plundakai (18 dūmų)

⁸⁹ LVIA, f. MKF (iš Lenkijos archyvų), ap. 1, 20(II), l. 137–141.

⁹⁰ Jučas M. *Baudžiavos irimas Lietuvoje*, Vilnius, 1972, p. 85.

⁹¹ LVIA, f. SA, b. 3288, l. 10–12; *Ukmergės apskrities seniūnijų 1765 metų inventoriai*, Vilnius, 1994, p. 18–31.

		Дачинного. Моргачинно.										
		Статусный список владения в селении с. б. б. б. б. б. б. б. б. б. б. б.										
1	1	Антоний Барбаровича Масинца	4	2	1	1	8	3	4	4	5	2
		Деревня Сураинно.										
		Статусный список владения в селении с. б. б. б. б. б. б. б. б. б. б. б.										
1	1	Семён Мамайович Пашуринич	2	2	1	5	1	4	2	2	1	2
2	2	Иванъ Сураинъ Тина	2	2	3	3	1	5	2	2	2	2
3	3	Мамайович Мамайович Сураин	1	2	3	1	1	6	2	2	1	1
4	4	Иванъ Мамайович Сураин	1	4	1	1	4	2	2	2	4	2
5	5	Иванъ Сураинъ Сураин	2	1	2	1	4	2	2	1	2	1
6	6	Иванъ Сураинъ Иванъ Иванъ	2	1	4	1	1	5	4	4	4	5

Marginės vienkiemio ir Suvainių kaimo aprašymai 1843 m. iliustraciniame inventoriuje

5. Kateliškių vaitija: Kateliškiai (3 dūmai)
6. Suvaizdžių vaitija: Suvaizdžiai (3 dūmai)
7. Krugelių vaitija: Krugeliai (1 dūmas).

Kupiškio miestelyje tuomet buvo 42 dūmai, tad iš viso seniūnijoje – 257 dūmai. Iš jų per metus buvo surenkama 22 498 auksinai činšo, 2 944 auksinai pastočių mokesčio, 1 864 auksinai trečios varpos bei pievų mokesčio, 4 448 auksinai miestelio ir laukų mokesčio ir 1 988 auksinai Pajuodupės dvaro mokesčio. Iš viso buvo surenkama 33 742 auksinai, iš kurių, atskaičiavus išlaidas dvaro pareigūnams ir dvarui išlaikyti, liko 28 362 auksinai. Iš šios sumos į valstybės iždą mokėtas kvartos mokestis – 7 090 auksinų ir 17 grašių. Vis dar tušti buvo Gudai, Jauniūnai, Žeguniai, Gražiškiai, Šarkiškiai, o Čiuladai, Bikonys ir Dūbliai vėl ištuštėję. Be Kupiškio miestelio, minimos 9 seniūnijos kaimuose (Laukminiškiuose, Lebedžiuose, Mikniūnuose, Jutkonyse, Zuntėje, Kreiveniuose, Gyvakaruose, Oniūnuose ir Naiviuose) buvusios karčemos, kurias nuomojo žydai.

1768 m. Mykolui Kazimierui Oginskiui prisidėjus prie Baro konfederacijos ir 1771 m. po pralaimėjimo prieš Rusijos kariuomenę pasitraukus į Prūsiją, Kupiškio seniūnija iš jo atimta ir valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio dekretu atiduota valdyti LDK kancleriui Frydrichui Mykolui Čartoriskiiu⁹². 1773–1775 m. ATR Seime veikė speciali komisija Kupiškio seniūnijos priklausomybei ir riboms sutvarkyti, nes dėl jų buvo kilę ginčų⁹³. Mirus Frydrichui Mykolui Čartoriskiiu, 1775–1780 m. Kupiškio seniūniją valdė jo žmona Eleonora. 1775 m. Kupiškio seniūniją sudarė⁹⁴ Pajuodupės dvaras, Kupiškio miestelis ir 45 kaimai. Nors dar tebebuvo tušti Jauniūnai, Žeguniai

⁹² Słownik geograficzny Królestwa polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa, 1883, t. IV, s. 887.

⁹³ Ten pat.

⁹⁴ LVIA, f. SA, b. 18584, l. 148–151.

ir Šarkiškiai, atsirado apgyvendintas Lebedžių užsienis Suvaizdiškiai. Gi Suvaizdziai jau vadinami Naniškiais, o Krugeliai – Martinonimis.

1780 m. valdovas Stanislovas Augustas Kupišchio seniūniją atidavė valdyti Eleonoros Čartoriskienės sūnėnui Adomui Kazimierui Čartoriskiu⁹⁵. 1789 m. Kupišchio seniūnijos inventoriaus⁹⁶ duomenimis, joje buvo 4 vaitijos su 45 kaimais ir neseniai apgyvendintais 9 užsieniais:

1. Morkūno vaitija: Kreivenių, Griciūnų, Likalaukių, Gyvakarų, Didžprūdžių, Astravų, Kateliškių, Rudikų, Suvainių, Laičių, Žaidelių, Drūlėnų, Paketurių, Svidenių kaimai ir Marginės, Maldiniškio bei Mazgeliškio užsieniai (153 dūmai, 160 valakų, 1 065 gyventojai)
2. Dešrio vaitija: Vėžionių, Jutkonių, Virbališkių, Laukminiškių, Naniškių, Martinonių, Lebedžių, Abelių, Gudeliškių, Stankūnų, Mikniūnų, Gindvilių kaimai ir Suvaizdiškių, Čeponiškio bei Radeikiškio užsieniai (135 dūmai, 177 valakai, 945 gyventojai)
3. Poškos vaitija: Siaurių, Varniškių, Oniūnų, Bikonių, Čiuladų, Žegunių, Gražiškių, Miliūnų, Šaltenių, Jauniūnų, Lukonių, Žvirblionių, Terpeikių, Dūbliškių kaimai ir Kirdišchio, Terpeikių bei Mažionių užsieniai (95 dūmai, 179 valakai, 674 gyventojai)
4. Kuosėnų vaitija: Plundakų, Kuosėnų, Naivių, Kerelių, Tatkonių kaimai (44 dūmai, 57 valakai, 335 gyventojai).

Kupiškio miestelyje buvo 61 krikščionių dūmas su 280 gyventojų, Zuntėje – 2 dūmai su 29 gyventojais, o Pajuodupės dvare – 18 gyventojų. Tad iš viso seniūnijoje buvo 490 dūmų su 3 572 gyventojais, iš jų 504 buvo samdiniai. Seniūnijoje gyveno 100 kampininkų: Kupišchio miestelyje, Zuntėje, Laičiuose, Maldiniškyje, Žaideliuose, Pakehuriuose, Svideniuose, Vėžionyse, Jutkonyse, Virbališkiuose, Laukminiškiuose, Suvaizdiškiuose, Naniškiuose, Stankūnuose, Mikniškiuose, Gindviliuose, Kuosėnuose, Naiviuose, Siauriuose, Oniūnuose, Žeguniuose, Čiuladuose, Lukonyse, Žvirblionyse, Terpeikiuose, Mažionyse ir Dūbliškiuose. Be to, Kupišchio miestelyje buvo 45 žydų dūmai su 136 gyventojais. Zuntėje ir kai kuriuose kaimuose dar gyveno 85 žydai, kurie daugiausia nuomojo karčemas (žr. 6 lentelę). Tuomet, be Kupišchio miestelio, seniūnijoje būta 18 karčemų: Zuntėje, Vėžionyse, Virbališkiuose, Laukminiškiuose, Lebedžiuose, Mikniūnuose, Stankūnuose, Naniškiuose, Kuosėnuose, Naiviuose, Žaideliuose, Laičiuose, Gyvakaruose, Didžprūdžiuose, Kateliškiuose, Suvainiuose, Oniūnuose ir Žvirblionyse. 1789 m. Kupišchio seniūnijoje gauta iš viso 32 041 auksinas čišo mokesčių⁹⁷.

6 lentelė

Kupiškio seniūnija 1789 m.

Vietovė	Tipas	Dūmų skaičius	Bendras gyventojų skaičius	Kampininkų skaičius	Samdinių skaičius	Žydų skaičius
Kupiškis	m.	106	416	60	4	136
Zuntė	pr.	2	38	1	8	9

⁹⁵ LVIA, f. SA, b. 3708, l. 139.

⁹⁶ LVIA, f. 3357, l. 45–50.

⁹⁷ Ten pat, l. 48.

(tęsinys)

Vietovė	Tipas	Dūmų skaičius	Bendras gyventojų skaičius	Kampininkų skaičius	Samdinių skaičius	Žydų skaičius
Kupiškis	dv.	1	19	-	-	1
Morkūno vaitija						
Kreiveniai	k.	6	54	-	7	-
Griciūnai	k.	6	32	-	4	-
Likalaukiai	k.	3	26	-	12	-
Gyvakarai	k.	21	147	-	31	6
Didžprūdžiai	k.	11	114	-	16	-
Astravai	k.	6	47	-	12	5
Kateliškiai	k.	7	50	-	12	-
Rudikai	k.	13	97	-	15	3
Suvainiai	k.	12	77	-	11	4
Laičiai	k.	13	101	1	19	-
Marginė	užs.	1	8	-	3	-
Maldiniškis	užs.	1	9	1	3	6
Žaideliai	k.	13	77	2	14	-
Drūlėnai	k.	14	104	-	22	-
Paketuriai	k.	10	57	3	6	-
Svideniai	k.	11	80	1	12	-
Mazgeliškis	užs.	1	9	-	2	-
Dešrio vaitija						
Vėžionys	k.	17	129	1	16	3
Jutkonys	k.	13	85	1	16	-
Virbališkiai	k.	20	143	2	21	2
Laukminiškiai	k.	18	141	2	18	10
Suvaizdiškiai	užs.	2	9	1	1	-
Naniškiai	k.	5	52	1	4	8
Martinonys	k.	2	14	-	3	-
Lebedžiai	k.	9	58	-	4	5
Čeponiškis	užs.	1	5	-	-	-
Radeikiškis	užs.	1	9	-	1	-
Abeliai	k.	9	83	-	7	-
Gudeliškiai	k.	2	19	-	2	-
Stunkūnai	k.	14	93	2	12	4
Mikniūnai	k.	7	42	2	8	5
Gindviliai	k.	15	100	2	11	-
Kuosėnų vaitija						
Plundakai	k.	6	54	-	16	-
Kuosėnai	k.	16	120	1	10	-
Naiviai	k.	10	59	2	6	-
Kereliai	k.	8	68	-	9	-
Tatkonys	k.	4	34	-	6	-
Poškos vaitija						
Siauriai	k.	10	74	3	15	-
Varniškiei	k.	6	44	-	11	-
Oniūnai	k.	8	69	1	15	10
Kirdiškis	užs.	2	10	-	2	-
Bikonys	k.	3	28	-	4	-
Žeguniai	k.	3	16	2	1	-
Čiuladai	k.	4	22	2	3	-
Gražiškiai	užs.	2	15	-	4	-
Miliūnai	k.	15	87	-	14	-
Šalteniai	k.	8	75	-	8	-
Jauniūnai	k.	1	15	-	1	-
Lukonys	k.	7	45	2	5	4
Žvirblionys	k.	7	51	1	8	5
Terpeikiai	k.	13	100	1	20	-

(tęsinys)

Vietovė	Tipas	Dūmų skaičius	Bendras gyventojų skaičius	Kampininkų skaičius	Samdinių skaičius	Žydų skaičius
Terpeikiai	užs.	2	17	-	3	-
Mažionys	užs.	2	12	1	5	-
Dūbliškiai	užs.	2	13	1	1	-
Iš viso:		532	3 572	100	504	226

Po Lietuvos prijungimo prie Rusijos caro Pavlo I 1797 m. balandžio 5 d. įsaku Kupiškio seniūnija palikta toliau valdyti Adomui Kazimierui ir jo žmonai Izabelei Čartoriskiams iki gyvos galvos, o po to ją galėjo perimti jų sūnūs Adomas Jurgis bei Konstantinas⁹⁸. 1798 m. atlikta Kupiškio seniūnijos iliustracija ir sudarytas detalus inventorius⁹⁹. Iš jame pateiktų duomenų matyti, kad seniūniją tuomet sudarė Pajuodupės dvaras, Kupiškio miestelis bei 4 vaitijos su 43 kaimais ir 14 užsienių:

1. Morkūno vaitija: Svidenių, Paketurių, Drūlėnų, Žaidelių, Laičių, Kreivenių, Gričių, Likalaukių, Gyvakarų, Rudikų, Suvainių, Astravų, Didžprūdžių, Kateliškių kaimai bei Maldiniškio, Mazgeliškio ir Marginės užsieniai (158 dūmai, 167 valakai, 992 gyventojai)
2. Dešrio vaitija: Vėžionių, Jutkonių, Gindvilių, Virbališkių, Laukminiškių, Lebedžių, Abelių, Gudeliškių, Stunkūnų, Mikniūnų, Martinonių ir Naniškių kaimai bei Buginių, Čeponiško, Radeikiškio ir Čiovydžių užsieniai (136 dūmai, 141 valakas, 902 gyventojai)
3. Poškos vaitija: Siaurių, Varniškių, Žegunių, Čiuladų, Bikonių, Mičiūnų, Oniūnų, Terpeikių, Šaltenių, Lukonių, Žvirblionių, Dūbliškių kaimai bei Gaižiškių, Gražiškių, Terpeikių, Jauniūnų, Lukonių, Mažionių ir Kirdiško užsieniai (109 dūmai, 115 1/4 valako, 638 gyventojai)
4. Kuosėnų vaitija: Plundakų, Kuosėnų, Naivių, Kerelių, Tatkonių kaimai (50 dūmų, 44 valakai, 320 gyventojų).

Kupiškio miestelyje buvo 78 dūmai. Iš viso seniūnijoje (be miestelio) tuomet buvo 453 dūmai, 467 1/4 valako, 2 852 gyventojai. Kasmet Kupiškio seniūnijoje buvo surenkama 44 177 auksinai ir 15 grašių činšo, 8 014 auksinų ir 23 grašiai padūmės ir 11 120 auksinų kelionių mokesčių. Tai sudarė iš viso 63 312 auksinų ir 8 grašius.

Iš 1811 m. atliktos Kupiškio seniūnijoje vyrų revizijos matyti, kad 43 kaimuose, 13 užsienių ir Kupiškio miestelyje buvo 2 093 vyrai¹⁰⁰.

Nors Napoleono žygio į Rusiją metu 1812 m. Kupiškio seniūnijos teritorijoje kariniai veiksmai nevyko, gyventojams nuostolių pridarė žygiuojančios kariuomenės daliniai. Tiek rusų, tiek prancūzų kariuomenių tikslams buvo rekvizuojami įvairūs maisto produktai, gyvuliai ar daiktai. Rusijos kariuome-

⁹⁸ *Lietuviškoji enciklopedija*, Kaunas, 1937, t. I, p. 381.

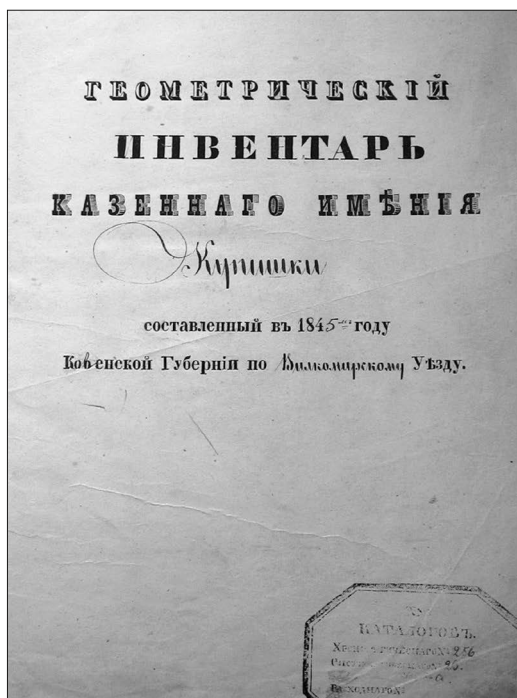
⁹⁹ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1094, l. 2–21.

¹⁰⁰ LVIA, f. 515, ap. 25, b. 326, l. 442–497.

nės reikmėms Kupiškio seniūnijoje nusavinta turto už 12 660 rublių, o Prancūzijos – už 17 279 rublius. Iš 30 Kupiškio seniūnijos vietovių Rusijos armijai rekvizuotas 91 arklys už 7 280 rublių, o Prancūzijos – iš 19 vietovių 59 arkliai už 4 680 rublių. Kupiškio miestelio žydams rusų kareiviai padarė nuostolių už 780 rublių, o prancūzai už 504 rublius. 1812 m. į Prancūzijos armiją iš Kupiškio seniūnijos atiduota 19 vyrų¹⁰¹. Kupiškyje grafo Mykolo Tiškevičiaus iniciatyva buvo pradėtas formuoti 17-asis ulonų pulkas.¹⁰²

Netrukus Kupiškio seniūnijoje kilo neramumai. Mat dar 1819 m. jau Adomui Jurgiui Čartoriskui priklausančių Kupiškio ir Pienionių seniūnijų valstiečiai susitarė su dvarų valdytojais, kad vietoj činšo mokesčio pinigais jie atsiskaitys linais. Tačiau greitai paaiškėjo, jog valdytojai pradėjo reikalauti linų kur kas daugiau, negu priklausė. Tada valstiečiai ėmė prašyti vėl leisti su dvarais atsiskaityti pinigais pagal 1798 m. inventoriuje numatytas sumas. Valdytojams griežtai atsisakius tai padaryti, kilo valstiečių pasipriešinimas: jie visus metus nėjo lažo, parašė skundą caro broliui didžiajam kunigaikščiui Konstantinui. Adomas Jurgis Čartoriskis 1824 m. prašė caro valdžios sutramdyti nepaklusnius valstiečius. Valdžia susidorojo su pasipriešinimo organizatoriais¹⁰³. Šie įvykiai jau rodė gilėjančią krašte baudžiamos krizę.

Prasidėjęs 1831 m. sukilimui, į jį įsitraukė ir tuometinis Kupiškio seniūnijos valdytojo vietininkas Richteris, kuris apginklavo po vieną žmogų nuo kiekvienų 5 seniūnijos dūmų ir išvyko su jais į sukilėlių kariuomenę. Seniūnijos valstiečiai liovėsi atlikinėti prievolės – nėjo doroti derliaus. Daugpilio tvirtovės karinis gubernatorius Danilovas atsiuntė į Kupiškio dvarą pasipriešinimui malšinti specialųjį valdininką bajorą Bžezinskį, lydimą rusų kariuomenės bataliono¹⁰⁴. Kadangi ir pats Kupiškio bei Pienionių seniūnijų valdytojas Adomas Jurgis Čartoriskis aktyviai dalyvavo sukilime, o jam pralaimėjus pasitraukė į Prancūziją, caro valdžia, pripažinusi jį I kategorijos valstybiniu nusikaltėliu, 1834 m. konfiskavo visą jo turtą. Kupiškio ir Pienionių seniūnijas laikinai valdyti įgaliavo Adomo Jurgio motiną Izabelę. 1835 m. jai mirus, tą pačių metų liepos 30 d. caras Nikolajus

Titulinis 1845 m. Kupiškio valstybinio dvaro geometrinio inventorius puslapis

¹⁰¹ Jankauskas V. 1812 metų karo pėdsakų Kupiškio krašte beiėskant, *Kupiškis*, 2012, nr. 10, p. 30–35.

¹⁰² Iwaszkiewicz J. *Litwa w roku 1812*, Krakow–Warszawa, 1912, s. 368.

¹⁰³ Конюхова Т. Государственная деревня Литвы и реформа Н. Д. Киселева (1840–1857), Москва, 1975, с. 58–59.

¹⁰⁴ Jankauskas V. Karštos vasaros aidas, *Kupiškis*, 2006, nr. 4, p. 28.

КРАТКІЙ ОБЗОРЪ
РЕЗУЛЬТАТОВЪ ЛЮСТРАЦІИ
 Казеннаго Имѣнія *Курмишка*
Новосибирской Губерніи по Вилюинскому Уѣзду.
 составленной въ 1846 году.

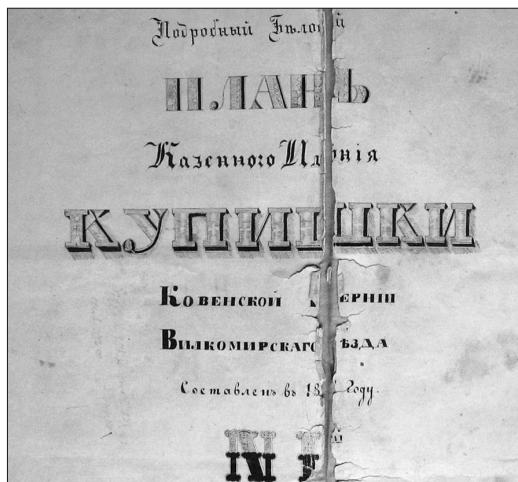
НАИМЕНОВАНИЕ ПРЕДМЕТОВЪ.	ОБЪЯСНЕНИЕ ПРЕДМЕТОВЪ ВЪ СОСТОЯНІИ ИМѢНІА ДО ЛЮСТРАЦІИ И ПО ЛЮСТРАЦІИ.
<p>I.) Составъ, положеніе и значеніе имѣнія къ люстраціи.</p>	<p>1.) Имѣніе <i>Курмишка</i> со ^{статива} принадлежатъ къ <i>Курмишскому</i> сельскому обществу, до люстраціи состоитъ изъ:</p> <p align="right">Мѣстечка . . . . . 1 Фольваркъ . . . . . 1 Деревень . . . . . 41 Застѣнокъ . . . . . 15.</p> <p>По люстраціи подраздѣлено имѣніе на два особые наслѣдственные и Курмишки въ Вилюинскомъ уѣздѣ Курмишскаго имѣнія согласно предписанію Министрства отъ 29 Октября 1843 года за № 1565. Подраздѣлено имѣніе Курмишко 54 души 52,70 дес. а тамъ же 21 деревень селеннаго казеннаго имѣнія Пельма, Шалыки, Шалыкуды 12, шд. Кемляце, Кемляки, Карасюшки, Бабуринъ и др. Арташанскіи № 2. Шытѣмѣшки и № 3. Сраурѣмѣшки № 2. Кемляце-Тобуринскіи, Мрѣмѣшки № 2. Турбошки и Фрильборгъ. Тамъ же залоговонная Бабуръ 231 душа 2252,14 дес. земли и отъ селеннаго селеннаго таиннаго предписаніемъ Министрства съ 1843 года деревень для привожденія въ по селенности казеннаго имѣнія Курмишки № 2 и Пельма душъ 43 дес. 924,04 та населенныи имъ. Свѣоче дер. Кателѣмѣшки душъ 35 дес. 217,88 и та имъ. Савасѣмѣшки и дер. Пельма Корсет-Шалыки № 2. 155 душъ 1295,24 дес. та имѣніе Селѣмѣшки.</p>

Bendras Kupiškio valstybinio
 dvaro iliustracijos rezultataų
 aprašymas 1845 m.

I šakė Kupiškio ir Pienionių seniūnijas perimti valstybės išdo žinion. Kupiškio seniūnijai administruoti Vilniaus generalgubernatorius Mikalojus Dolgorukovas 1837 m. paskyrė valstybės patarėją Aleksiejų Puzirevskį. Jo žinioje seniūnija buvo iki 1843 m.¹⁰⁵

Vykdamt Rusijoje vadinamąją Nikolajaus Kiseliovo reformą, kuri liete tik valstybinių valstiečių seniūnijas ir dvarus, 1842–1843 m. buvo atlikta labai detali ir Kupiškio seniūnijos liustracija. Ją vykdė matininkas Valavičius. Jos metu kruopščiai permatuota visa seniūnijos žemė, suskirstyta pagal 3 rūšis į dešimtines.

Titulinis 1843 m. Kupiškio valstybinio dvaro plano Nr. 1 puslapis

7 lentelė

Kupiškio seniūnija 1842 m.

Vietovė	Dūmų skaičius	Valstiečių skaičius	Kampinin- kų skaičius	Bajorų skaičius	Vienkiemų savininkų skaičius	Laisvųjų žemdirbių skaičius	Atsargos kareivių skaičius	Žydu skaičius	Visų gyventojų skaičius
Kupiškis	107	571	121	30	25	15	5	457	1 235
Kaimai									
Vėžionys	27	180	4	-	-	-	-	4	188
Jutkonys	21	173	6	-	-	-	-	-	179
Gindviliai	30	225	14	-	-	-	-	-	239
Virbališkiai	28	200	5	-	-	-	-	3	208
Laukminiškiai	29	228	4	-	-	-	-	9	241
Lebedžiai	16	120	2	-	-	-	-	5	127
Suvaizdiškiai	3	20	-	-	-	-	-	-	20
Naniškiai	7	41	1	-	-	-	-	7	49
Martinonys	3	23	-	-	-	-	-	-	23
Abeliai	23	163	10	-	-	-	-	-	173
Gudeliškiai	4	37	5	-	-	-	-	-	42
Mikniūnai	6	49	1	-	-	-	-	5	55
Stunkūnai	18	107	2	-	-	-	-	4	113
Paževiškiai	5	29	-	-	-	-	-	-	29
Plundakai	10	82	4	-	-	-	-	7	93
Kuosėnai	17	103	13	-	-	-	-	7	123
Naiviai	22	166	2	-	1	-	-	-	169
Kereliai	11	86	1	-	-	-	-	-	87
Tatkonys	9	88	3	2	-	-	-	-	93
Svideniai	14	107	2	-	-	-	-	-	109
Paketuriai	13	82	15	-	-	-	1	-	98
Drūlėnai	27	184	32	-	-	-	3	4	223
Žaideliai	15	104	-	-	-	-	-	6	110
Laičiai	20	122	21	-	-	-	3	-	146
Kreiveniai	9	58	19	-	-	-	-	-	77

¹⁰⁵ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1094, l. 1–3.

(tęsinys)

Vietovė	Dūmų skaičius	Valstiečių skaičius	Kampinin- kų skaičius	Bajorų skaičius	Vienkiemų savininkų skaičius	Laisvųjų žemdirbių skaičius	Atsargos kareivių skaičius	Žydų skaičius	Visų gyventojų skaičius
Griciūnai	10	84	4	-	-	-	-	-	88
Suvainiai	14	116	5	-	-	-	-	-	121
Rudikai	19	131	3	9	-	-	-	7	150
Kateliškiai	7	35	-	-	-	-	-	-	35
Gyvakarai	33	233	8	-	-	-	-	7	248
Likalaukiai	12	73	7	-	-	-	-	-	80
Astravai	10	72	1	-	-	-	-	-	73
Didžprūdžiai	18	123	5	-	-	-	2	7	137
Čiuladai	5	53	-	11	6	-	-	-	70
Bikonys	9	59	7	5	-	-	-	-	71
Žeguniai	6	34	4	12	-	4	-	-	54
Varniškiai	8	38	1	-	-	-	-	-	39
Siauriai	14	86	5	7	9	-	-	6	113
Oniūnai	14	76	4	-	-	-	-	6	86
Miliūnai	18	130	4	3	-	-	-	5	142
Šalteniai	10	68	10	-	-	-	-	-	78
Jauniūnai	3	12	12	12	-	-	-	-	36
Lukonys	11	76	8	-	-	-	-	-	84
Terpeikiai	21	141	9	-	-	-	-	4	154
Žvirblionys	12	93	2	-	-	-	-	5	100
Mažionys	4	31	-	-	-	-	-	-	31
Užusieniai									
Bugeniškiai	2	11	-	-	-	-	-	-	11
Čeponiškis	1	7	-	-	-	-	-	-	7
Pajuodraistis	1	8	-	-	-	-	-	-	8
Suvaizdiškis	1	11	-	-	-	-	-	-	11
Bedrinis	1	4	-	-	-	-	-	-	4
Miškavalakiai	1	12	1	-	-	-	-	-	13
Skaptatai	1	10	-	-	-	-	-	-	10
Mazgeliškis	1	8	-	-	-	-	-	-	8
Maldiniškis	1	5	1	-	-	-	-	-	6
Marginė	1	7	-	-	-	-	-	-	7
Gaižiškiai	1	-	-	6	-	-	-	-	6
Kirdiškis	3	16	2	-	-	-	-	-	18
Gražiškiai	3	18	3	-	-	-	-	-	21
Vivuliai	2	15	-	-	-	-	-	-	15
Terpeikių užus.	2	17	-	-	-	-	-	-	17
Šarkiškiai	2	8	4	-	-	-	-	-	12
Rudiškiai	1	10	-	-	-	-	-	-	10
Plotas	1	5	-	-	-	-	-	-	5
Dūbliškiai I	2	15	3	-	-	-	-	-	18
Dūbliškiai II	2	14	-	-	-	-	-	-	14
Dūbliškiai III	1	6	-	-	-	-	-	-	6
Stukai	2	15	-	-	-	-	-	-	15
Iš viso:	785	5 334	400	97	41	19	14	565	6 481

Buvo surašyti visi seniūnijos gyventojai, jų turtas, gyvuliai, pastatai, nustatytos naujos prievolės ir mokesčiai rubliais. Sudarytas smulkus seniūnijos inventorių¹⁰⁶, nubraižyti tikslūs seniūnijos žemių planai¹⁰⁷.

Liustracijos duomenimis, Kupiškio seniūnijoje buvo rasta 15 267 dešimtinės

¹⁰⁶ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 804, 805.

¹⁰⁷ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 808, 811, 813.

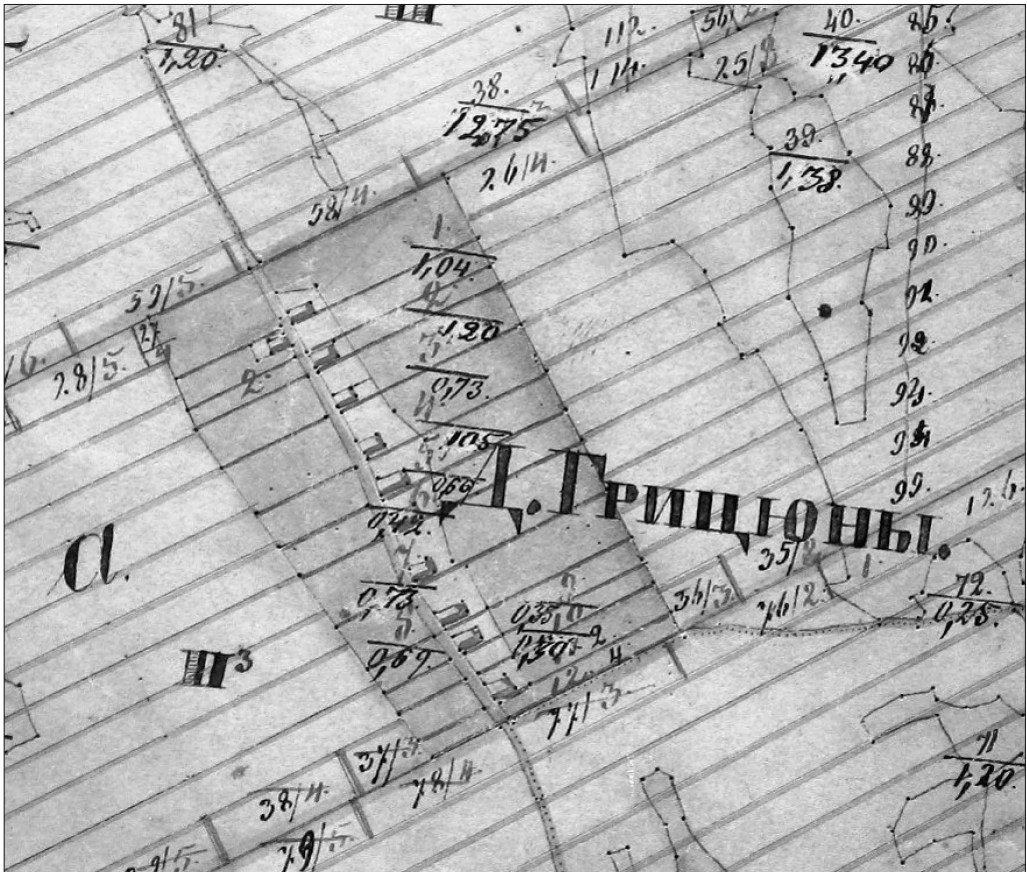
Zuntės priemiesčio
vaizdas 1843 m.
plane

žemės, o su miškais net 17 097 dešimtines. Seniūnijoje buvo 785 dūmai ir 5 334 valstiečiai prievolinkai. Taip pat seniūnijoje dar gyveno 400 kampininkų, 97 bajorai, 41 vienkieminkas, 19 laisvųjų žemdirbių, 14 atsargos kareivių ir 565 žydai¹⁰⁸. Tad iš viso 1842 m. Kupiškio seniūnijoje buvo 6 481 gyventojas (žr. 7 lentelę). Seniūnijoje turėta 1 005 arkliai, 816 jaučių, 1 119 galvijų. Kupiškio dvare buvo 27 įvairios paskirties pastatai. Penki iš jų buvo palikti kuriamo Kupiškio valstybinių valstiečių valsčiaus reikmėms, o vienas – būsimo Virbališkių valstybinių valstiečių valsčiaus bendruomenės grūdų magazinui. Kupiškio valsčiaus bendruomenės reikmėms paskirtas medinis senas ekonomo namas mūriniu pamatu, iš išorės ir vidaus tinkuotas, dengtas šiaudais, 13 sieksnių ilgio ir 6 sieksnių pločio. Jis turėjo 8 įvairaus dydžio kambarius bei atskirą tarnų kambarį, du podėlius ir 4 priemenes (arba įėjimus). Po namu buvo 3 mūriniai rūšiai. Šis pastatas paskirtas valsčiaus bendruomenės ligoninei. Medinis tašytų rąstų ekonomo tarnų namas mūriniu pamatu, dengtas čerpėmis, 8 sieksnių ilgio ir 3 1/2 sieksnio pločio su dviem įėjimais į atskiras namo dalis, kurių kiekvienoje buvo po 3 kambarius, po kamara, virtuvę ir tarnų kambarį. Pastatas paskirtas valsčiaus valdybos patalpoms. Dar vienas medinis mūriniu pamatu, dengtas šiaudais, 7 sieksnių ilgio bei 2 1/2 sieksnio pločio namas su 3 kambariais, kamara ir priemene paskirtas valsčiaus raštininkui. Buvęs medinis magazinas kaimų grūdų atsargoms saugoti, 15 sieksnių ilgio bei 4 1/2 sieksnio pločio, su prieklėčiu ant 16 stulpų ir viduje įrengtais aruodais ir toliau paliktas valsčiaus reikmėms. Karčema iš apvalių rąstų, sena ir apirusi, numatyta remontuoti. Virbališkių valsčiaus bendruomenės

¹⁰⁸ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 805, l. 2–207.

Astravų kaimo
vaizdas 1843 m.
plane

Griciūnų kaimo
vaizdas 1843 m.
plane

grūdų magazinui paskirtas buvęs tašytų rąstų 15 sieksnių ilgio ir 4 sieksnių pločio su prieklėčiu ant 16 stulpų svirnas, kurio dvi dalys skirtos grūdams (kiekvienoje po tris aruodus), trečioji – linams laikyti. Dar 21 buvęs dvaro pastatas pripažintas nereikalingu ir numatyta juos parduoti iš varžytynių valstiečiams, apsigyvensiantiems dvaro žemėje. Tai buvo medinis nedidelis ekonomo namas, klėtis, arklidės ir vežiminė po vienu stogu, akmeninis svirnas, jaučių malūnas, daržinė, klojimas su dviem jaujom po vienu stogu, daržinė šiaudams, daržinė šienui, tvartas, alaus bravoras, degtinės bravoras, svirnas miltams, mūrinė ledainė, penki maži tvarteliai po vienu stogu, klėtis ekonomo tarnų grūdams, arklidės tų pačių tarnų arkliams, tvartas už arklidžių, pirtis, mažas svirnelis pienui laikyti ir medinė ledainė. Dvare dar buvo du sodai, kuriuose augo 128 obelys ir viena kriaušė. Sodų sklypai paskirti besikuriančių valstiečių sodyboms statyti. Dvaro kilnojama turtą sudarė 93 raguočiai (71 melžiama karvė, 9 bergždžios karvės, 7 darbiniai malūno jaučiai, 6 bandos jaučiai) ir vienas arklys. Taip pat buvo net 70 rūšių įvairių įrankių (pjūklų, replių, dalgių, šakių, plaktukų), rakandų (svarstyklių, svirtuvų, užraktų, spynų, ratų, girnų, vandens siurblys), indų (kubilų, rėčkų, muštokių, melžtuvų, laistytuvų, katilų, bumblų), baldų (komodų, lovų, sofų, stalų, kortų stalas, veidrodžių, spintų, arfa), pakinktų ir kt., svirnuose buvo grūdų (rugių, kviečių, miežių, avižų) ir sėklų (žirnių, linų sėmenų, kanapių sėmenų, bulvių). Panaikinto Kupiškio dvaro teritorijoje suformuotas Pajuodupės kaimas. Kupiškio miestelyje 1842 m. buvo 107 valstiečių prievolinkų dūmai su 571 gyventoju, 47 kampininkų kiemai su 121 gyventoju ir 123 vadinamųjų pašalinių žmonių kiemai su 543 gyventojais. Iš jų 30 bajorų, 25 vienkieminkai, 15 laisvųjų žemdirbių, 5 atsargos kareiviai bei 457 žydai ir 11 čigonų. Iš viso 1842 m. Kupiškio miestelyje buvo 1 235 gyventojai.

1843 m. spalio 29 d. Kauno gubernijos valstybės turtų rūmų II departamento sprendimu 277 metus gyvavusi Kupiškio seniūnija buvo panaikinta, jos teritorija padalinta į Kupiškio bei Virbališkių valstybinius dvarus¹⁰⁹. Juose pagal Kiseliovo reformos nuostatus pradėta įgyvendinti valstiečių bendruomenės savivalda, kurią įvykdžius šie valstybiniai dvarai tapo valstybinių valstiečių valsčiais.

8 lentelė

Kupiškio valstybinis dvaras 1843 m.

Vietovė	Dūmų skaičius	Valstiečių skaičius	Kampinin- kų skaičius	Bajorų skaičius	Vienkiemų savininkų skaičius	Laisvųjų žemdirbių skaičius	Atsargos kareivių skaičius	Žydų skaičius	Visų gyventojų skaičius
Kupiškis	107	571	121	30	25	15	5	457	1 235
Kaimai									
Vėžionys	27	180	4	-	-	-	-	4	188
Plundakai	10	82	4	-	-	-	-	7	93
Kuosėnai	17	103	13	-	-	-	-	7	123
Svideniai	14	107	2	-	-	-	-	-	109
Paketuriai	13	82	15	-	-	-	1	-	98
Drūlėnai	27	184	32	-	-	-	3	4	223
Žaideliai	15	104	-	-	-	-	-	6	110

¹⁰⁹ *Ten pat*, l. 5.

(tęsinys)

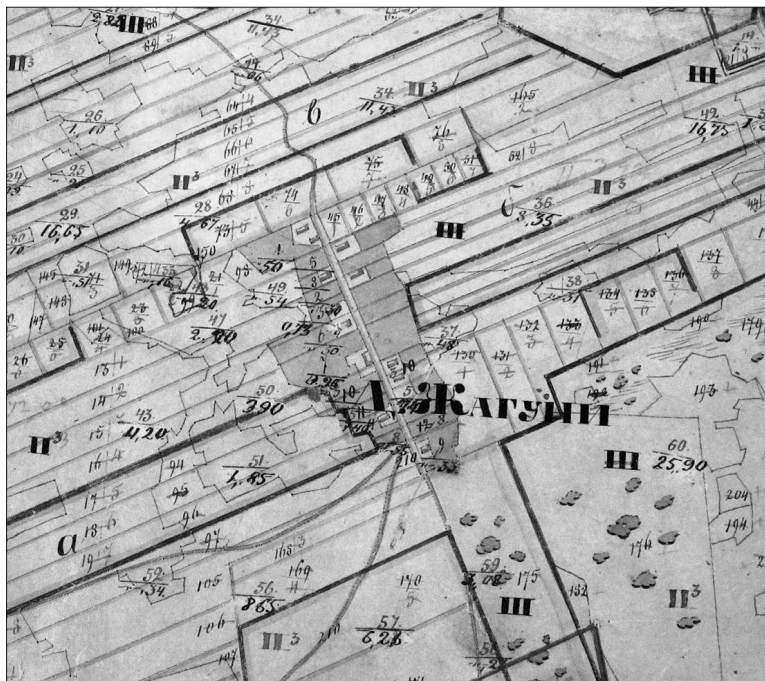
Vietovė	Dūmų skaičius	Valstiečių skaičius	Kampinin- kų skaičius	Bajorų skaičius	Vienkiemų savininkų skaičius	Laisvųjų žemdirbių skaičius	Atsargos kareivių skaičius	Žydu skaičius	Visų gyventojų skaičius
Laičiai	20	122	21	-	-	-	3	-	146
Kreiveniai	9	58	19	-	-	-	-	-	77
Griciūnai	10	84	4	-	-	-	-	-	88
Suvainiai	14	116	5	-	-	-	-	-	121
Rudikai	19	131	3	9	-	-	-	7	150
Gyvakarai	33	233	8	-	-	-	-	7	248
Likalaukiai	12	73	7	-	-	-	-	-	80
Astravai	10	72	1	-	-	-	-	-	73
Didžprūdžiai	18	123	5	-	-	-	-	7	137
Čituladai	5	53	-	11	6	-	2	-	70
Bikonys	9	59	7	5	-	-	-	-	71
Žeguniai	6	34	4	12	-	4	-	-	54
Varniškiei	8	38	1	-	-	-	-	-	39
Siauriai	14	86	5	7	9	-	-	6	113
Oniūnai	14	76	4	-	-	-	-	6	86
Miliūnai	18	130	4	3	-	-	-	5	142
Šalteniai	10	68	10	-	-	-	-	-	78
Jauniūnai	3	12	12	12	-	-	-	-	36
Lukonys	11	76	8	-	-	-	-	-	84
Terpeikiai	21	141	9	-	-	-	-	4	154
Mažionys	4	31	-	-	-	-	-	-	31
Šapalai	4	25	17	9	-	-	-	-	51
Kikonys	18	132	9	-	-	-	-	6	147
Paberžiai	4	21	-	-	-	-	-	-	21
Pyragiai	14	89	17	-	-	-	2	-	108
Krasnava	1	4	-	-	-	-	-	-	4
Užusieniai									
Mazgeliškis	1	8	-	-	-	-	-	-	8
Maldiniškis	1	5	1	-	-	-	-	-	6
Marginė	1	7	-	-	-	-	-	-	7
Gaižiškiai	1	-	-	6	-	-	-	-	6
Kirdiškis	3	16	2	-	-	-	-	-	18
Gražiškiai	3	18	3	-	-	-	-	-	21
Vivuliai	2	15	-	-	-	-	-	-	15
Terpeikių užus.	2	17	-	-	-	-	-	-	17
Šarkiškiai	2	8	4	-	-	-	-	-	12
Dūbliškiai I	2	15	3	-	-	-	-	-	18
Dūbliškiai II	2	14	-	-	-	-	-	-	14
Dūbliškiai III	1	6	-	-	-	-	-	-	6
Grauzeliškiai I									
Arba Plytinė	1	3	-	-	-	-	-	-	3
Grauzeliškiai II	1	8	-	-	-	-	-	-	8
Šalnakandžiai I	2	17	-	-	-	-	-	-	17
Šalnakandžiai II	3	24	46	-	-	-	-	-	70
Šalnakandžiai III	2	10	-	-	-	-	-	-	15
Šnipeliškis	1	6	-	12	-	-	-	-	18
Vidugiriai I	1	5	-	-	-	-	-	-	5
Vidugiriai II	1	10	-	-	-	-	-	-	10
Vilviškiai	2	14	-	-	-	-	-	-	14
Karaliūniškis	2	13	2	-	-	-	-	-	15
Lukošiškis I	1	4	-	-	-	-	-	-	4
Lukošiškis II	1	8	-	-	-	-	-	-	8
Užukupis	1	9	-	-	-	-	-	-	9
Jurėniškis I	3	16	-	-	-	-	-	-	16

(tęsimys)

Vietovė

	Dūmų skaičius	Valstiečių skaičius	Kampinin- kų skaičius	Bajorų skaičius	Vienkiemų savininkų skaičius	Laisvųjų žemdirbių skaičius	Aisargos kareivių skaičius	Žydų skaičius	Visų gyventojų skaičius
Jurėniškis II	1	6	-	-	-	-	-	-	6
Bočiupis	1	6	1	-	-	-	-	-	7
Girvalakiai	3	22	7	-	-	-	-	-	29
Iš viso:	587	3 810	440	116	40	19	16	533	4 990

Kupiškio valstybinio dvaro sudėtyje liko didžioji buvusios seniūnijos dalis su Kupiškio miesteliu ir 30 kaimų: Astravais, Bikonimis, Čiuladais, Didžprūdžiais, Drūlėnais, Dūbliškiais, Gyvakarais, Griciūnais, Jauniūnais, Kreiveniais, Kuosėnais, Laičiais, Likalaukiais, Lukonimis, Mažionimis, Miliūnais, Oniūnais, Pajuodupe, Pakecuriais, Plundakais, Rudikais, Siauriais, Suvainiais, Svideniais, Šalteniais, Terpeikiais, Varniškiais, Vėžionimis, Žaideliais, Žeguniais, bei 11 užsienių: I Dūbliškiais, II Dūbliškiais, III Dūbliškiais, Gaižiškiais, Gražiškiais, Kirdiškiu, Maldiniškiu, Margine, Mazgeliškiu, Šarkiškiais ir Vivuliais. Iš buvusios Pienionių seniūnijos prie Kupiškio valstybinio dvaro buvo prijungti Paberžių palivarkas (kaimas) ir 3 kaimai: Kikonys, Šalnakandžiai ir Šapalai, bei 18 užsienių: Bočiupis, Girvalakiai, I Grauzeliškiai, II Grauzeliškiai, I Jurėniškiai, II Jurėniškiai, Karaliūniškis, I Lukošiškis, II Lukošiškis, II Šalnakandžiai, III Šalnakandžiai, I Šnipeliškis, II Šnipeliškis, III Šnipeliškis, Užukupis, I Vidugiriai, II Vidugiriai, Vilviškiai. Taip pat prie Kupiškio valstybinio dvaro buvo prijungtos buvusios Kupiškio bažnyčios valdos – Krasnavos palivarkas ir Pyragių kaimas¹¹⁰. Toliau nuo centro nutolę buvusios

Žegunių kaimo
vaizdas 1843 m.
plane

¹¹⁰ Ten pat, l. 8–9.

Kupiškio seniūnijos kaimai paskirstyti taip: 1) Žvirblionys su Rūdiškių bei Ploto užusieniais – Subačiaus valstybiniam dvarui; 2) Naiviai, Kereliai ir Tatkony su Stukų užusieniu – Šimonių valstybiniam dvarui; 3) Kateliškiai – Vabalninko valstybiniam dvarui. Likusi buvusios Kupiškio seniūnijos dalis su 13 kaimų: Abeliais, Gindviliais, Gudeliškiais, Jutkonimis, Laukminiškiais, Lebedžiais, Martinonimis, Mikniūnais, Naniškiais, Paževiškiais, Stunkūnais, Suvaizdiškiais bei Virbališkiais, ir 7 užusieniais: Bedriniu, Bugeniškiais, Čeponiškiu, Miškavakiu, Pajuodraisčiu, Skaptatais ir Suvaizdiškiu – naujai sudarytam Virbališkių valstybiniam dvarui.

Taigi Kupiškio valstybiniam dvarui priklausė Kupiškio miestelis, 33 kaimai ir 29 užusieniai, kuriuose buvo 587 dūmai su 3 810 valstiečių prievolinkų, 440 kampininkų, 116 bajorų, 40 vienkieminkų, 19 laisvųjų žemdirbių, 16 atsargos kareivių, 533 žydai. Iš viso 4 990 gyventojų (žr. 8 lentelę). Kupiškio valstybiniame dvare buvo 26 karčemos, kurių 17 nuomojo žydai, 3 valstiečiai, o 5 nepelningas nutarta parduoti iš varžytynių (žr. 9 lentelę).

9 lentelė

Kupiškio valstybinio dvaro karčemos 1843 m.

Vietovė	Tipas ir dydis	Vertė (rubliais)	Pajamos (rubliais)	Nuomininkas
Kupiškis, miestelis	Užvažiuojamoji, gontų stogu. Ilgis 23, plotis 7 sieksniai	150	196,66	Žydas Mauša Nachimovičius Gordonas
Kupiškis, dvaras	Visiškai apgriuvusi. Reikia remontuoti	?	60	Žydas?
Zuntė	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 16, plotis 8 sieksniai	50	90	Žydas Izraelis Elijašovičius
Vėžionys	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 4 sieksniai	90	50	Žydas Zelmanas Boruchovičius
Kuosėnai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 4 sieksniai	20	45	Žydas Leiba Jankelevičius
Plundakai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 3, plotis 3 sieksniai	10	16,65	Žydas Abraomas Berelevičius
Svideniai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 5, plotis 2 1/2 sieksnio	50	20	Kaimo valstiečiai
Drūlėnai	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 9, plotis 4 1/2 sieksnio	50	40,98	Kaimo valstiečiai
Žaideliai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 5, plotis 3 sieksniai	20	33,33	Žydas Judelis Zelmanovičius
Laičiai ir Kreiveniai	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 9, plotis 4 1/2 sieksnio	80	65	Valstietis Kazimieras Masiulis
Gyvakarai	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 8, plotis 5 sieksniai	100	85,98	Žydas Pinchas Kafeliovičius
Rudikai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 4, plotis 3 sieksniai	15	30	Žydas Šlioma Oreliovičius
Suvainiai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 3 sieksniai	40	23,42	Žydas Abraomas Chaimovičius

(tęsimys)

Vietovė	Tipas ir dydis	Vertė (rubliais)	Pajamos (rubliais)	Nuomininkas
Didžprūdžiai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 11 1/2, plotis 4 1/2 sieksnio	70	47,50	Žydas Joselis Micheliovičius
Čiuladai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 2, plotis 2 sieksniai	3	-	Numatyta parduoti iš varžytinių
Bikonys	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 2 1/2, plotis 2 1/2 sieksnio	3	-	Numatyta parduoti iš varžytinių
Siauriai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 3 sieksniai	60	35,14	Žydas Giršas Zelmanovičius
Oniūnai	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 4 sieksniai	130	30,20	Žydas Ickas Leizerovičius
Miliūnai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 7, plotis 3 sieksniai	75	56,48	Žydas Giršas Joseliovičius
Jauniūnai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 2 1/2, plotis 2 1/2 sieksnio	10	-	Numatyta parduoti iš varžytinių
Terpeikiai	Užvažiuojamoji, šiaudų stogu. Ilgis 9, plotis 5 1/2 sieksnio	100	58,33	Žydas Danielius Leibovičius
Mažionys	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 3, plotis 3 sieksniai	3	-	Numatyta parduoti iš varžytinių
Dūbliškiai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 2 1/2, plotis 2 1/2 sieksnio	3	-	Numatyta parduoti iš varžytinių
Šalnakandžiai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 4, plotis 3 sieksniai	40	25	Žydas Izraelis Leibovičius
Kikonys	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 5, plotis 3 sieksniai	60	40	Žydas Abraomas Zelmanovičius
Pyragiai	Kaimo, šiaudų stogu. Ilgis 6, plotis 3 sieksniai	3	-	Numatyta parduoti iš varžytinių

Kupiškio valstybiniam dvarui priklausė ir Zuntėje prie Lėvens upės buvęs dviejų girnų vandens malūnas. Tai buvo mūrinis, 8 sieksnių ilgio ir 5 1/2 sieksnio pločio, gontais dengtas 200 rublių vertės pastatas, kuris per metus duodavo 63 rublius pelno¹¹¹.

Kupiškio valstybinio dvaro bendruomenės pagrindu buvo sudarytas Kupiškio valstybinių valstiečių valsčius. Suformuota valsčiaus valdyba, kurią sudarė valdžios paskirtas viršaitis ir du pasėdininkai iš vietos valstiečių. Valsčiaus valdyba taip pat turėjo raštininką ir teismą. Pastarąjį sudarė viršaitis ir valstiečių išrinkti tarėjai. Valstybinių valstiečių valsčiaus būstinė liko Pajuodupėje, kur užėmė net 3 dvaro pastatus (valsčiaus valdybos, valsčiaus raštininko ir valstiečių bendruomenės susirinkimų).

¹¹¹ Ten pat.

Titulinis Kupiškio, Virbališkių ir Palėvenės valstybinių dvarų iliustracinio 1847 m. inventoriaus puslapis

1859 m. vyko Kupiškio valstybinio dvaro (valsčiaus) patikrinamoji revizija. Tuomet jam priklausė 56 gyvenamosios vietovės su 556 kiemais, kuriuose gyveno 2 272 reviziniai valstiečiai (vyrai)¹¹².

1866 m. sausio 18 d. Rusijos imperijos vyriausybės įstatymu pertvarkytas valstybinių valstiečių administravimas, o 1867 m. gegužės 16 d. leista jiems išsipirkti savo žemės sklypus. Kartu galutinai buvo sutvarkyta valsčių administravimo sistema. Kupiškio valstybinis dvaras panaikintas, o jo vietoje sudarytas administracinis Kupiškio valsčius, priklausau-

¹¹² Материалы для географии и статистики России. Ковенская губерния, Санкт Петербург, 1861, с. 228.

santis Ukmergės apskrčiai. Jis buvo suformuotas iš buvusio Kupiškio valstybinio dvaro teritorijos ir panaikintų Palėvenės ir Bukonių valstybinių dvarų, taip pat Šuazelio de Gufjė Mirabelio dvaro teritorijų. Suformuotame Kupiškio valsčiuje sudaryta 14 seniūnijų (kaimo bendruomenių, kurioms duoti rusiški pavadinimai) su 68 gyvenamosiomis vietovėmis (14 627 dešimtinės žemės)¹¹³. Toks Kupiškio valsčius su nedideliais pakitimais gyvavo iki 1915 m.

Baigiant Kupiškio seniūnijos istorijos apžvalgą norisi pabrėžti, kad dėl netolygaus išlikusių šaltinių kiekio ir jų prieinamumo ne visi šios istorijos laikotarpiai tolygiai ir išsamiai nušviesti. Ypač daug paslapčių dar saugo seniausias seniūnijos praeities laikmetis, apimantis XVI–XVII a. pirmąją pusę. Pirmą kartą detaliau ištirti Didžiojo maro bei XVIII a. pirmosios pusės bei paskutinis XIX a. pradžios laikotarpiai. Studijuojant XVI–XIX a. gyvavusios Kupiškio seniūnijos praeitį atsiveria išsamesnė šio sudėtingo, prieštaringo ir tragiško mūsų krašto istorijos laikotarpio panorama. Giliau suvokiame, kokį nelengvą gyvenimo kelią nuėjo mūsų senieji protėviai. Baudžiavinės prievolės, vis didėjantys mokesčiai, raganų laužai, karai, badas, maras alino tuometinius žmones, bet kartu ir grūdino. Vis plačiau atskleidžiančiuose to meto istoriniuose šaltiniuose dar slypi be galo daug vertingos ir unikalios medžiagos, padedančios tyrinėti to meto gyventojų buitį bei kultūrą ir geriau pažinti senąją Kupiškio krašto istoriją.

¹¹³ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 807, l. 12–34.

Šapalų Grinos ir jų palikuonys

Gediminas Grina

Visa prapuolę,

Tik ant lauko pliko

Kelios pušelės apykrevės liko,

– kaip rašė mūsų dainius vyskupas Antanas Baranauskas. Deja, ir vėl pasiekėme dykynės gadynę, kai viensėdžiai ir sodžiai tuštėja, tik dabar ne nuo maro ar karo kaip prieš tris šimtus metų, bet dėl globalistinių civilizacinių procesų.

Matyt, sunku būtų rasti sistemiškesnę šių virsmų ir procesų iliustraciją nei Grinų giminės kupiškėnuose istorija (deja, čia nebus minimi Mikniūnų Grinos), jei ją taip būtų galima pavadinti.

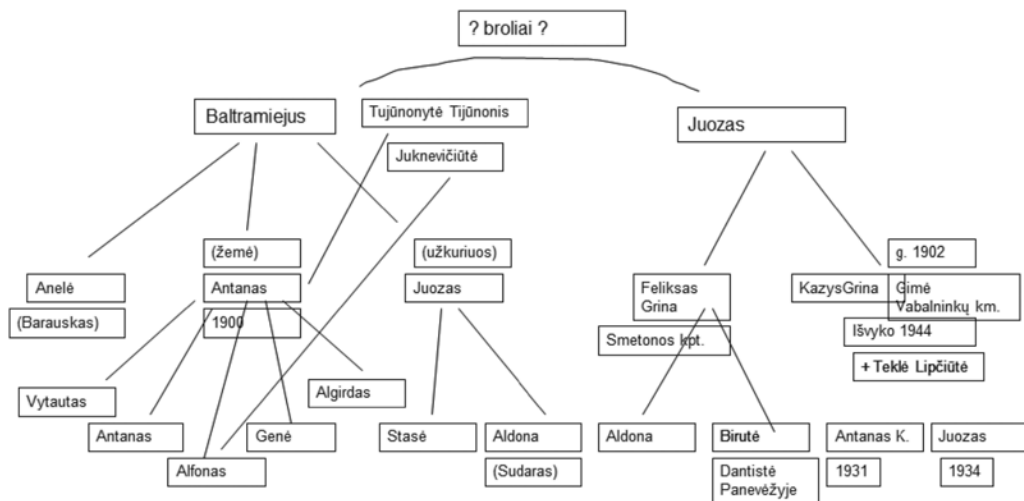
Istorikų bendrijose įprasta nagrinėti valstybių, jų vadovų, valstybinių sprendimų priėmimo priežastis, pačių valstybių raidą, tačiau dažnai pamirštama, kas gi sudaro tas valstybes. O tai – paprasti žmonės, kurie stengiasi išmaitinti savo šeimas, apsaugoti nuo gamtos ir kitų negandų, puoselėti sau įprastą, per šimtmečius susiklosčiusį gyvenimo būdą.

Yra istorinių dokumentų, tokių kaip seniūnijų inventoriai, iš kurių galima spręsti apie kaimų kaip tautos atramos socialinę gyvenseną, turtinius ir priklausomybinius (pvz., mokesčiai) santykius, tačiau ši „mikropasaulį“ ypač gerai charakterizuoja bažnytinės metrikų knygos, kurios buvo rašomos išteigus parapijas. Geriausias to pavyzdys – išlikusios XVII a. vidurio Kupiškio bažnytinės metrikų knygos¹. Iš jų galima gauti informacijos apie asmens krikšto, santuokos ar mirties faktus, apeigose dalyvavusius asmenis ir jas atlikusius dvasininkus. Tiesa, mirties faktas bent jau Kupiškio krašto parapijose pradėtas registruoti tik nuo XVIII a. vidurio. Iki pat XIX a. knygos buvo pildomos lotynų k., po to keturis dešimtmečius lenkų ir galiausiai nuo 1848 m. – rusų kalbomis.

Toks asmenų tyrinėjimas išsirutuliojo į atskirą mokslą – genealogiją. Šios veiklos vykdytojai paprastai yra profesionalūs istorikai, nes tyrinėjant aukštesnio luomo asmenis ir ypač gyvenusius prieš 3–4 ir daugiau šimtmečių, be profesionalių istorikų gebėjimų būtų sunku išsiversti. Na, o bažnytinių metrikų knygų, seniūnijų ar dvarų inventorių ribose pakanka noro, entuziazmo, atsidavimo ir net intrigos, nors platesnė erudicija irgi nepakenktų.

Įdomu prisiminti, kaip susidomėjau savo protėvių genealogija. Vaikystėje dar buvo gana stiprus paprotys prižiūrėti artimųjų kapus. Nors tvarkymo darbai nelabai viliojo, išnešti šiukšles ir atnešti iš šulinio vandens buvo lyg ir prievolė. Na, o mėgstamiausias užsiėmimas buvo ieškoti antkapiuose užrašų apie palaidotus šimtamečius (matyt, jau vaikystėje prasimušdavo polinkis į matematiką). Seniausia, ką buvo galima rasti iš giminių, tai tipišką tų laikų turtingesnių valstiečių statomą paminklėlį su medžio nupjautomis šakomis imitacija proseneliui Baltramiejui, kuris buvo miręs 1928 m. Tuo viskas ir baigdavosi, nes ir tėvai, ir abi močiutės apie gimines, juo labiau

¹ Totoris A. Seniausios Kupiškio bažnyčios metrikų knygos, *Kupiškis*, 2010, p. 13–20.

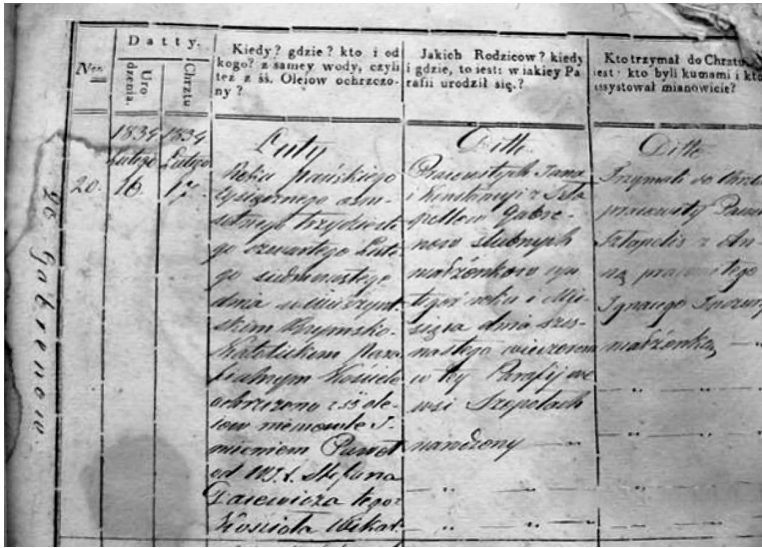

Gedimino Grinos rengta genealoginė schema. Apie 2005 m.
2005 m. Brėžinį paruošė G. Grina

protėvius pasakoti vengdavo, mat buvo tremtiniai, o dauguma giminaičių nebuvo sovietų mėgstami asmenys. Taigi genealoginių lentelių sudarymas buvo daugiau nei simbolinis. Tačiau, praėjus apie 30 metų, teko tarnauti kaip Lietuvos Respublikos gynybos atašė Jungtinėms Amerikos Valstijoms ir Kanadai Vašingtone, kur buvo daug galimybių bendrauti su vietos lietuviais. Rodos, 2003 m. Kanados lietuvių laikraštyje „Tėviškės žiburiai“ buvo išspausdinta nuotrauka su įrašu apie mane. Netrukus sulaukiau skambučio iš Čikagos. Skambino Antanas Grina ir domėjosi, ar mes ne giminės, išdėstė savo protėvių seką.

Ji buvo nieko nesakanti, nes anksčiau visi buvo Juozapai, Jonai ir Antanai. Grįžęs į Lietuvą vėl pradėjau domėtis savo protėviais. 2005 m. vasarą, kariškai kalbant, pradėjau rekonstruoti kapinaitėse tarp Viešintų ir Kupiškio. Pirmoji nesėkmė buvo Viešintose ir Nociūnuose: jokių Grinų pėdsakų. Šimonyse – tas pats. Pagal Antano Grinos nuorodas apsilankiau Andrioniškyje ir Kreivenių kaimo kapinaitėse už Kupiškio. Čia iš tikrųjų radau palaidotus artimus jo giminaičius. Anykščių kapinėse taip pat radau Grinų, bet sunkiai nustatomo (tuo metu) giminystės laipsnio. Galiausiai dėdienės Emilijos patartas 2006 m. apsilankiau Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA). Taip buvo žengtas žingsnis „profesionesnių“ genealoginių ieškojimų link. Man, kaip ne istorikui ir nieko bendra neturinčiam su archyvų pasauliu, viskas buvo nauji atradimai ir pažinimai. Archyvo darbuotojos stebėjosi, kad čia lankosi kažkoks nestandartinis „bajorystės dokumentų ieškotojas“. Tuo metu archyvas dirbo ir šeštadieniais, o skaitykloje budėdavo senyvo amžiaus lenkė, dabar jau a. a. Leokadija Olechnowicz, kuri man ir suteikė žinių apie archyvą ir kaip jame dirbti, padėjo susiorientuoti dokumentuose lenkų kalba.

Nusprendęs, kad su Antanu Grina esame artimi giminės, darbą archyve pradėjau nuo Antano senelio Juozapo gimimo metrikų paieškų. 2006 m. rugsėjo 30 d., šeštadienį, Utenos dekanato gimimo metrikų knygoje radau Juozapo Grinos

Pauliaus Gabrėno (Grinos) krikšto metrikų įrašas. 1834 m. G. Grinos nuotr.

gimimo metrikų įrašą². Pamaniau, kad mano prosenelis Baltramiejus galėjo būti Juozapo brolis. Kodėl Baltramiejaus krikšto tėvai buvo Julijonas Gurklys ir Ieva Barzdenienė, neturėjau jokio supratimo... Kitas galvosūkis – rasti savo prosenelio tėvų santuokos metrikus ir ką nors apie proprosenelį Paulių. Gal per porą metų sudariau Jono Grinos ir Konstancijos Šlapelytės šeimos diagramą, nors niekaip negalėjau rasti savo proprosenelio Pauliaus gimimo metrikų. Nors tuomet pagal rastus Pauliaus Grinos ir Juozapo Grinos santuokų metrikus jau žinojau, kad tai ta pati šaka. Kompiuteriu atlikęs duomenų filtravimą įsitikinau, kad mano prose- nelis per klaidą buvo pakrikštytas Gabrėnu³, kurių tose apylinkėse buvo nemažai.

Šapalų kaimo ir jo gyventojų iki XIX a. pradžios apžvalga

Panašu, kad Šapalų kaimas jau nuo seno buvo pamiškės ar paraisčio (Šepetos) kaimas. Sprendžiant iš bažnytinių metrikų knygų, beveik neapgyvendintas iki pat XVIII a. vidurio, kai įkurdinama viena ar kita šeima iš Pienionių seniūnijos kaimyninių kaimų. Tokią situaciją puikiai apibūdina bažnytinių knygų išrašai. Kol kas pirmasis šaltinis, kuriame paminėtas Šapalų [originale – Andruszewicze] kaimas, yra po Andrusave pasirašytų paliaubų su Rusija 1667 m. Tai rodo 1672 metų Pienionių seniūnijos inventorius⁴. Visa Pienionių seniūnija, taigi ir Šapalai, iki gyvos galvos karaliaus buvo perduoti Teodorai Sapiegaitei-Tiškevičienei ir jos vyrui LDK maršalkai Vladislovui iš Logoisko Tiškevičiui. Tuo metu kaimas turėjo 5 valakus vidutinės žemės. Kaime gyveno vienintelis Jonas Krisiūnas, turėjęs ketvirtį valako. Tuo metu kaimas mokėjo šias prievoles: nuo užimto valako po 3 kapas ir 8 grašius, vieną statinę rugių, statinę avižų, vežimą šieno, vieną žąsį, dvi vištas, 20 kiaušinių, 8 svarus šukuotų linų. Už kiekvieną nuomojamą valaką turi mokėti po 5 kapas.

² Utenos Romos katalikų bažnyčios (toliau – RKB) dekanato krikšto metrikų išrašų knyga, 1875 m., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 669, ap. 19, b. 31. l. 45.

³ Viešintų RKB parapijos krikšto metrikų knyga, 1833–1840 m., LVIA, f. 1355, ap. 1, b. 1, l. 7.

⁴ Totoris A. 1672 m. Pienionių seniūnijos inventorius (vertimas iš lenkų kalbos), *Kupiškis*, 2009, p. 27.

Kaimo valakų galai ribojosi su karališkąja giria ir Noriūnų Jos Malonybės Raiskos žemėmis, o kiti galai – su Šepetos pelke. Vienu šonu kaimo valakai ribojosi su karališkuoju užusieniu, o kitu – su Sipainių (originale – Sypoynie, dabar – Vidugiriai) kaimo žeme. Kaimas turėjo ir užusienių⁵, pirmasis šio kaimo valakų gale, prie Sipainių kaimo valakų šono ir karališkųjų miškų, kitas – prie šio kaimo valakų šono ir Sipainių kaimo valakų galo bei Migonių kaimo⁶ žemių. Trečiasis – tarp Šepetos pelkės ir Migonių kaimo žemės. Ketvirtasis – tarp šono tų pačių valakų ir karališkojo užusienio. Tuose užusieniuose buvo 143 1/2 margo, kurie tušti. Ypač 18 margų užusienis, kur gyveno Karaliūnai (prieš karą su Švedija buvo gyvenamas), tuščias. Už kiekvieną margą turėjo mokėti po 6 lietuviškus grašius.

Vos po dešimties metų po inventoriuje paminėtų Andriusevičių Kupiškio parapijos XVII a. pabaigos krikšto metrikų knygos pateikia neįtikėtinų įrodymų, kad šio amžiaus devintajame dešimtmetyje gyveno Adomo ir Stanislovo Bragių (Bragiūnų) šeimos⁷ (su žmonomis Darata Šupinyte ir Ieva Bruzgutaite), tik jau Šapaluose. Kadangi šiuos faktus nuo 1672 m. inventoriaus skiria tik dešimtmetis, tai galima būtų suabejoti tuomet paminėta Krisiūno pavarde. Mat po Didžiojo maro Bragai jau pagal Subačiaus bažnyčios krikšto metrikų knygą vėl minimi Šapaluose, nes Kazimiero Bragūno ir Kotrynos Grinaitės šeimoje 1732 m. Šapalų kaime gimė⁸ sūnus Motiejus. Vėliau šeima išsikraustė į Mažionių kaimą. Kotryna Grinaitė galėjo būti Kazimiero Grinos, Subačiaus bažnyčioje 1703 m. vedusio Agotą Adomaitytę, dukra⁹. Vėliau Grinos persikėlė prie Anykščių¹⁰, į klebonui priklausiusius valakus (1744 m. paminėtas Jerzy Gyrynas, gyvenęs užupio jurisdikijoje (lenk. – zarieczna jurzdyka), kitoje nei bažnyčia Šventosios pusėje, po to – Liudiškių kaime.

Pagal Ukmergės pavieto 1765 m. inventoriaus¹¹ duomenis, Pienionių seniūnijos Pelyšių vaitijos Šapalų kaime gyveno Mikalojus (kitais duomenimis, Martynas) Šimonis su žmona Ieva. Jis pats iš Šimonių ir mokėjo 8 talerius mokesčių. 1761 m. rugpjūčio 27 d. jiems gimė dukra Teresė, krikšto tėvu buvo Jurgis Nagelė iš Migonių. Apie 1770 m. į kaimą turėjo atsikelti Motiejus Žekanis su žmona Marijona Kovaliūnaite¹², nes jau 1771 m. Šapaluose jiems gimė dukra Marijona.

1784 m. Kupiškio parapijos vikaras Motiejus Dryževičius, aprašinėdamas parapiją, Šapalus paminėjo kaip kunigaikščienei Čartoryskai priklausantį kaimą, esantį pačiuose pietuose nuo Kupiškio¹³.

1774 m. sausio 30 d. Kupiškio bažnyčioje Elžbieta Žekanytė ištekėjo už Motiejaus Tumkūno (vėliau jau Tomkiewicz ar Tumkiewicz). Liudininkai

⁵ Užusienis – tai valakinės žemės ūkio reformos ūkinis-geografinis vienetas, kai, kaimą padalinus rėžiais, lieka laisvi kampai, kurie ir buvo lenkiškai vadinami „zascianok“.

⁶ Migonių kaimas – Anykščių RKB parapijos beneficinė nuosavybė. *Aut. pastaba*.

⁷ Kupiškio RKB parapijos krikšto metrikų knyga, 1684–1691 m., Kupiškio etnografijos muziejus, l. 13, 14, 96. Adomui gimė Jurgis (gim. 1684), o Stanislovui – Barbora (gim. 1684) ir Simonas (g. 1687).

⁸ Subačiaus RKB parapijos krikšto metrikų knyga, 1697–1796 m., LVIA, f. 1359, ap. 1, b. 8, l. 52.

⁹ Subačiaus RKB parapijos santuokos metrikų knyga, 1697–1796 m., LVIA, f. 1359, ap. 1, b. 9, l. 10.

¹⁰ Anykščių RKB parapijos beneficiniai inventoriai, 1642–1744 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3966, l. 70.

¹¹ Ukmergės pavieto seniūnijų 1765 m. inventorius, LVIA, f. 11, ap. 1, b. 18193, l. 17.

¹² Pavardė nustatyta analitiniu-dedukciniu būdu.

¹³ Vilniaus RKB vyskupijos parapijų geografinis surašymas, 1784 m., LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3504, l. 297.

buvo Jonas Tumkūnas ir Jonas Žekanis iš Migonių, Tadas Masiulis ir Jokūbas Žekanis iš Šapalų. Jokūbas Žekanis, matyt, Motiejaus sūnus, 1776 m. lap-

kričio 23 d. Svėdasų bažnyčioje vedė Agotą Keršulytę. Atėjus naujam vestuvių laikotarpiui¹⁴, 1777 m. vasario 9 d. Kupiškyje Kotryna Šimonytė ištekėjo už Stepono Radzevičiaus iš Starkonių, Subačiaus parapijos. Liudininkai buvo Motiejus Šimonis iš Juodžiūnų ir Jonas Žekanis iš Migonių bei kiti. 1778 m. gegužės 4 d. Elžbieta Tunkūnienė (Žekanytė) su Vincentu Juodviršiu Palėvenės bažnyčioje pakrikštijo Jurgį Stanislovą Juodviršį iš Starkonių, Jono ir Elžbietos Vizbaraitės sūnų. 1779 m. sausio 24 d. Kotryna Žekanytė ištekėjo Kupiškio bažnyčioje už Jurgio Pruncūno iš Šypelių¹⁵. Liudininkai buvo Motiejus Gabrėnas iš Migonių ir Kazimieras Žekanis iš Šapalų (matyt, brolis). 1783 m. Jokūbo Žekanio ir Agotos Keršulytės šeimoje Šapaluose gimė sūnus Stanislovas. Tų pačių metų rugsėjo 22 d. pakrikštytas Simonui Tumkunui ir Teresei Berankytei (iš tikro Ragauskytei) gimęs nesantuokinis sūnus Mykolas, nes tik po mėnesio jie susituokė Subačiaus bažnyčioje, o kiti jų vaikai jau gimė Kupiškyje. 1789 m. spalio 11 d. Kupiškio bažnyčioje Simonas Žekanis iš Šapalų vedė Barborą Pukienaitę ir Šapaluose susilaukė vaikų. Jokūbas Žekanis su šeima iki 1792 m. išsikraustė į netoliese į rytus esantį Linkiškių kaimą.

O pagal 1798 m. Pienionių seniūnijos inventorių¹⁶ Šapalų kaime užregistruoti jau 3 dūmai – Motiejaus Tamulanio (50 m.), Simono Zekanio (43 m.) ir Georgiaus Gabrėno [Gabrano] (83 m.). Motiejus Tamulanius greičiausiai yra tas pats Tumkunas, vedęs Elžbietą Žekanytę. Duomenų apie jų vaikus nėra nei bažnytiniuose metrikuose, nei inventoriuose. Nors iš vėlesnių duomenų galima spėti, kad turėjo bent du sūnus – Jurgį ir Antaną. Jurgio Gabrėno ir Onos Tubiūtės šeima buvo kaimo turtuoliai – turėjo 2 valakus žemės, nėjo darbų karališkajame dvare, tačiau mokėjo kone dvigubai didesnius mokesčius, iš viso 193 auksinus ir 5 grašius. Gabrėnų šeimoje buvo 4 vyrai ir dvi moterys: sūnūs Stanislovas (29) ir Silvestras (18), dukra Marijona (16) ir, matyt, samdinys Adomas Masiulis (38). Žmona Ona Tubiūtė, kaip tais laikais buvo įprasta, inventoriuje paminėta raide „Z“ (lenk. – zonka ar pan.).

Kaime iš viso buvo 2 lažininkai ir 1 činšininkas (12 vyrų ir 4 moterys). Valstiečiai dirbo 2 valakus skirtinės ir 2 valakus priimtinės žemės, bei turėjo prievolių pusę dienos per savaitę nuo dūmo. Činšo ir nuomos (lenk. – czynsz i aręda) mokėjo 297 auksinų, padūmės (lenk. – pulpodymna i czopowa) – 45 auksinų 15 grašių, kelių (lenk. podorozczyzna) – 15 auksinų.

Pienionių seniūnijos 1798 m. inventoriaus fragmentas, kuriame surašyti Šapalų kaimo gyventojai ir jų prievolės. G. Grinos nuotr.

Agotą Keršulytę. Atėjus naujam vestuvių laikotarpiui¹⁴, 1777 m. vasario 9 d. Kupiškyje Kotryna Šimonytė ištekėjo už Stepono Radzevičiaus iš Starkonių, Subačiaus parapijos. Liudininkai buvo Motiejus Šimonis iš Juodžiūnų ir Jonas Žekanis iš Migonių bei kiti. 1778 m. gegužės 4 d. Elžbieta Tunkūnienė (Žekanytė) su Vincentu Juodviršiu Palėvenės bažnyčioje pakrikštijo Jurgį Stanislovą Juodviršį iš Starkonių, Jono ir Elžbietos Vizbaraitės sūnų. 1779 m. sausio 24 d. Kotryna Žekanytė ištekėjo Kupiškio bažnyčioje už Jurgio Pruncūno iš Šypelių¹⁵. Liudininkai buvo Motiejus Gabrėnas iš Migonių ir Kazimieras Žekanis iš Šapalų (matyt, brolis). 1783 m. Jokūbo Žekanio ir Agotos Keršulytės šeimoje Šapaluose gimė sūnus Stanislovas. Tų pačių metų rugsėjo 22 d. pakrikštytas Simonui Tumkunui ir Teresei Berankytei (iš tikro Ragauskytei) gimęs nesantuokinis sūnus Mykolas, nes tik po mėnesio jie susituokė Subačiaus bažnyčioje, o kiti jų vaikai jau gimė Kupiškyje. 1789 m. spalio 11 d. Kupiškio bažnyčioje Simonas Žekanis iš Šapalų vedė Barborą Pukienaitę ir Šapaluose susilaukė vaikų. Jokūbas Žekanis su šeima iki 1792 m. išsikraustė į netoliese į rytus esantį Linkiškių kaimą.

O pagal 1798 m. Pienionių seniūnijos inventorių¹⁶ Šapalų kaime užregistruoti jau 3 dūmai – Motiejaus Tamulanio (50 m.), Simono Zekanio (43 m.) ir Georgiaus Gabrėno [Gabrano] (83 m.). Motiejus Tamulanius greičiausiai yra tas pats Tumkunas, vedęs Elžbietą Žekanytę. Duomenų apie jų vaikus nėra nei bažnytiniuose metrikuose, nei inventoriuose. Nors iš vėlesnių duomenų galima spėti, kad turėjo bent du sūnus – Jurgį ir Antaną. Jurgio Gabrėno ir Onos Tubiūtės šeima buvo kaimo turtuoliai – turėjo 2 valakus žemės, nėjo darbų karališkajame dvare, tačiau mokėjo kone dvigubai didesnius mokesčius, iš viso 193 auksinus ir 5 grašius. Gabrėnų šeimoje buvo 4 vyrai ir dvi moterys: sūnūs Stanislovas (29) ir Silvestras (18), dukra Marijona (16) ir, matyt, samdinys Adomas Masiulis (38). Žmona Ona Tubiūtė, kaip tais laikais buvo įprasta, inventoriuje paminėta raide „Z“ (lenk. – zonka ar pan.).

Kaime iš viso buvo 2 lažininkai ir 1 činšininkas (12 vyrų ir 4 moterys). Valstiečiai dirbo 2 valakus skirtinės ir 2 valakus priimtinės žemės, bei turėjo prievolių pusę dienos per savaitę nuo dūmo. Činšo ir nuomos (lenk. – czynsz i aręda) mokėjo 297 auksinų, padūmės (lenk. – pulpodymna i czopowa) – 45 auksinų 15 grašių, kelių (lenk. podorozczyzna) – 15 auksinų.

¹⁴Nebuvo įprasta tuoktis per adventą, gavėnią ar vasarą, pagal metrikus galima nustatyti, kada kokiais metais buvo gavėnia.

¹⁵Dar vienas pastebėjimas – Sipeliai Rokiškio rajone, beneficinis kaimas.

¹⁶Kupiškio ir Pienionių seniūnijų 1798 m. inventoriai, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1094, l. 36. Pastabos: yra įtarimų, kad tai greičiausiai 1796 m. inventoriaus nuorašas, dar vienas nuorašas aptiktas Kupiškio ir Pienionių seniūnijų valsčių ginčų 1823–1841 m. byloje, LVIA, f. 525, ap. 13, b. 13.

Jau po surašymo, 1798 10 24, Šapaluose Jonui Sankauskui ir Kristinai Jokantaitei gimė sūnus Tomas. Jurgis Bukienas iš Bukienų ir Elžbieta Tumkunienė (Žekanytė) iš Šapalų vežė į Viešintas krikštyti. Stanislovas Gabrenas su Domicile Kėdainyte (Kėdainiai iš Migonių) susilaukė Pranciškaus (gim. 1804 m.) ir Onos (gim. 1809 m.). Jokūbas Žekanis 1804 02 21 Viešintų bažnyčioje vedė¹⁷ Liudviką Čekanaite ir tikriausiai išėjo užkuriuos, nes Viešintų parapijos krikšto metrikuose nėra jų vaikų krikšto įrašų. Santuokos liudininkas buvo Antanas Tumkevičius iš Šapalų. 1804 10 16 Kupiškio bažnyčioje Silvestras Gabrenas vedė Oną Kėdainytę iš Migonių. Liudininkai buvo Jurgis Žekanis ir Antanas Tumkevičius. Šeima susilaukė sūnų Adomo (gim. 1806 m.), Juozapo (gim. 1808 m.) ir Domicelės (gim. 1810 m.). Na, o Jurgis Tumkūnas, Mato sūnus, vedė Petronėlę Legaitę, jiems gimė sūnus Tadas (gim. 1809 m.).

Praėjus beveik 20 metų nuo paskutinio inventoriaus sudarymo, 1811 m. vėl sudaromas naujas Kupiškio ir Pienionių seniūnijų inventorių¹⁸. Pagal šį surašymą, Šapaluose gyveno Jurgis Gabrenas, Jurgio sūnus (mirė 1810 metais, turėdamas apie 80 metų). Jurgio sūnūs Stanislovas (42) ir Silvestras (31), Silvestro sūnūs Adomas (5) ir Juozapas (3). Be Gabrenų dūmo, kaime dar buvo Simono Žekanio, Motiejaus sūnaus. Su juo paminėti sūnūs Jonas (21) ir Antanas (6), 1807 m. miręs Kazimieras. Pas Žekonius dirbo samdinys Petras Masiulis (41).

Be šių valstiečių, kaime iki mirties 1807 m. gyveno bajoras Matas Tomka (Tomkiewicz), Jurgio sūnus, ir samdinys Stančikas Juozapas, 1799 m. paimtas į rekrūtus. Kaime taip pat gyveno Jurgio Tumkevičiaus ir Petronėlės Legaitės šeima, kuriai šiuo laikotarpiu gimė sūnus Antanas Ambroziejus (1811). O Silvestriui Gabrenui gimė dukra Pranciška (1812).

Taigi šie kuklūs statistiniai, daugiau nei šimto metų laikotarpio, duomenys pateikia daug prielaidų apie tai, iš kur ir kaip į Šapalų kaimą atklysdavo žmonės. Be abejonės, įdomiausias pagal straipsnio tematiką išlieka Anykščių klebonui priklausęs Migonių kaimas¹⁹ ir jo sąsajos su Šapalais. Sudarant Šapalų kaimo XIX a. metraščių išeitų visa knyga, nors dėl smalsumo vertėtų panagrinėti 1869 m. Šapalų kaimo labai kruopščiai nubraižytą iliustracinį žemėlapi.

Po Viešintų parapijos įsteigimo (spėjama, kad apie 1795 m.) Šapalų kaimas tapo jos dalimi (iki ją įsteigiant buvo Kupiškio). Taigi genealoginiai duomenys buvo ieškomi būtent šios parapijos bažnytinėse metrikų knygoose, pasitaikant atvejams, kai kaimo vaikai buvo pakrikštyti Šimonių, Palėvenės ar net Kupiškio bažnyčiose. Nors šiuo metu dauguma Viešintų parapijos parapijinių metrikų knygų yra suskaitmenintos, tyrinėjimo metu (2006–2011 m.) knygos buvo tik LVIA ar privačiose rankose. Tiesa, dar buvo galima naudotis archyve esančiomis dekanatinėmis nuorašų knygomis. Ypač sunku buvo ieškoti šaltinių Šimonių filijos metrikų knygoose: vienintelis likęs šaltinis – dekanatinės (Utenos dekanato) metrikų nuorašų knygos.

¹⁷Liudininkai buvo Adomas Černius iš Pelyšių ir Antanas Tumkevičius iš Šapalų. Duomenų, kad šeima būtų gyvenusi Šapaluose, nėra.

¹⁸Kupiškio ir Pienionių seniūnijų 1811 m. inventoriai (rus. – „reviznaja skazka“), LVIA, f. 515, ap. 25, b. 326, p. 406.

¹⁹Straipsniai apie Migonių kaimą ir jo gyventojus: Lebionka J. Lauryno Gucevičiaus kilmė, *Komunizmo keliu*, Kupiškis, 1983, rugpj. 20, nr. 99(5155), p. 3; Lebionka J. Lauryno Gucevičiaus kilmė, *Kraštotyra*, nr. 15, Vilnius, 1982, p. 70–81; Jankauskas V. Kupiškio kraštas Lauryno Gucevičiaus laikais, *Acta Academiae Artium Vilnensis*, 2004, nr. 32, p. 53–61.

Šapalų kaimo iliustracinis žemėlapis. 1869 m.
Kopija iš LCVA

Baltramiejaus sūnaus Jurgio Šapalų Grinos

Pirmoji rašytinė Grinų sąsaja su Šapalų kaimu epizodiškai buvo fiksuota, kaip jau buvo minėta, dar 1732 m., o net po 80 metų vėl pažymima, kad Viešintų bažnyčioje²⁰ jaunikaitis (lot. – *juvenis*) Jurgis Grina 1812 m. rugsėjo 24 d. vedė našlę Domicelę Gabrėniene, tuo pradėdamas 138 metų Grinų Šapaluose istoriją. Pažymėti tik liudininkai Jurgis Žekanis ir Antanas Maldeikis. Tuo metu Viešintų bažnytinių metrikų knygų įrašai dar nebuvo gana informatyvūs, nes parapija buvo nauja, o ir raštvedybos praktikos nebuvo. Pagal kitus duomenis aišku, kad našlė – tai Domicelė Kėdainytė, kilusi nuo Migonių. Kada ji ištekėjo pas Gabrėnus, nėra tiksliai žinoma, nors Kupiškio parapijos santuokų knygos yra išlikusios. Įdomus faktas, kad tie Kėdainiai giminiavosi su žymiuoju architektu, Vilniaus universiteto profesoriumi Laurynu Masiuliu (kitaip – Stuoka Gucevičiumi)²¹. Na, o po užkurio atėjimo šapališkiui valstiečiui Silvestrui Gabrėnui dviejų valakų dėmą teko dalintis su svainiu Jurgiu Grina. Tą patį ūkį vėliau paveldėjo Silvestro Gabrėno sūnus Juozas ir Jurgio Grinos – Jonas. Kiti vaikai arba užkuriavo, arba ištekėjo.

Nors Anykščių parapijos XVIII a. gimimo metrikų knygų kol kas neaptikta (dabar jau aptikta), galima buvo tik spėti, kad Jurgis Grina, Baltramiejaus sūnus, buvo kilęs iš Liudiškių kaimo. Iš 1846 m. Viešintų parapijos mirties metrikų²² sužinome, kad Jurgis Grina galėjo gimi apie 1782 m., o išlikusios XIX a. pradžios Anykščių bažnyčios metrikų bei parapijos inventorinės knygos leidžia daryti prielaidą (jau patvirtinta), kad Grinos gyveno Liudiškių kaime ir turėjo klebono baužiauninkų statusą (kaip ir kiti kaimo valstiečiai). Tuo pat metu Jurgio broliai tęsė Anykščių Grinų liniją. Tai – Motiejus ir Andrius. Pastarasis gyveno Liudiškiuose, vėliau – Migonyse ir Grubų užusienyje, netoli Debeikių. Anykščių klebonas, matyt, jį kilnodavo, siekdamas užtikrinti tinkamą bažnyčios žemių apdirbimą. Viena žinoma sesuo Ieva nutekėjo už Strolios į Elmininkus prie Anykščių, o likusi našle ištekėjo už Juozaponio. Įdomu tai, kad ir vėliau, net po kelių dešimtmečių, išlieka ryšys tarp Anykščių ir Migonių. Andriaus sūnus Laurynas 1843 m. vedė Marijoną Pavilionytę iš Migonių (Pavilonio ir Juodviršytės dukrą). Kitas sūnus Jonas vedė Julijoną Girniūtę iš Debeikių pusės, kur irgi buvo Anykščių klebono kaimų (Medžiuoliai, Kalveliai). Šie mažičiai epizodai su Grinomis leidžia daryti tvirtą prielaidą, kad tuo laikmečiu klebono valstiečiai tuokdavosi tik su klebono valstiečiais.

Jurgio sūnaus Jono Šapalų Grinos

Įdomu, kad iki pat XIX a. trečiojo dešimtmečio daugiau Grinų Šapalų kaime nei gimė, nei mirė ir tik 1830 m., turėdama 53 metus, mirė Domicelė Grinienė, 1833 m. Kupiškio bažnyčioje vyriausias Šapalų Jurgio Grinos sūnus Jonas vedė net 17 metų nesulaukusią merginą iš Rekučių kaimo – Konstanciją Šlapelytę²³, Justino ir Barbaros Žukaitės

²⁰Viešintų RKB parapijos krikšto, santuokų ir mirties metrikų knyga, 1787–1815 m., LVIA, f. 1355, ap. 1, b. 5, l. 129.

²¹Tai atskiro tyrinėjimo objektas.

²²Kupiškio RKB dekanato krikšto, santuokų ir mirties metrikų knyga, LVIA, f. 604, ap. 14, b. 39, puslapis nenumeruotas.

²³Konstancijos Grinienės tėvai buvo Rekučių užusienio laisvieji valstiečiai. Turėjo daug vaikų, vieną jų – Aleksandrą buvo leidę mokyti į Ukmergės gimnaziją, vėliau jis tapo kalviu Skapiškyje, 1863 m. – sukilimo dalyvis, kaip ir jo brolis, ištremti į Tambovo guberniją. Šių Šlapelių palikuonys iki šiol gyvena Argentinoje, Sarmiento vietovėje, kur yra ir Kazimiero Šlapelio vardu pavadintas vietinis oro uostas.

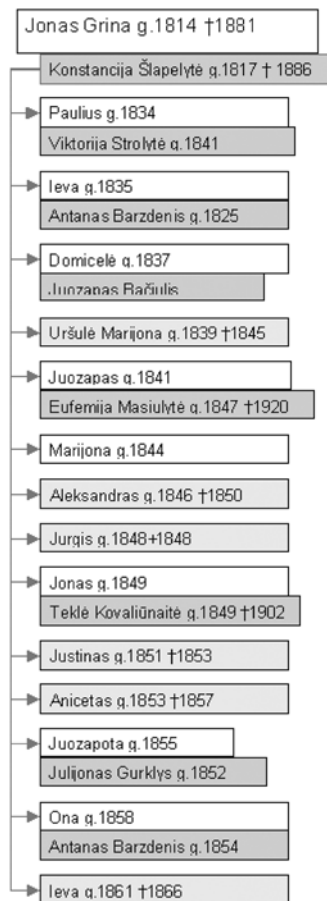
nuo Bartašiškių dukrą, kuri tapo ne tik jaunamarte, bet ir iš karto gaspadine (šeimininke). Taip pradėjo ne tik plačią Šapalų Grinų šaką, bet ir praturtino Šlapelių palikuonių gretas. Tuo tarpu jo brolis Petras 1840 m. taip pat Kupiškio bažnyčioje vedė Juozapotą Žukaite iš Čiovydžių kaimo. Petro šeima išsikūrė Šalnakandžių laukuose. Taigi XIX a. ketvirtajame dešimtmetyje Grinos išitvirtino pietinėse kupiškijos žemėse, nors patys Šapalai liko Viešintų parapijoje. Po to Šapalų kaimas, vykdant Pavelo Kiselio valstybinių žemių ir kaimų reformą²⁴, jau dėl praktinių geografinių sumetimų buvo priskirtas prie Kupiškio dvaro. Kaip pažymėta žemės tvarkymo dokumentuose, iki Pienionių dvaro buvo net 42 varstai, o iki Kupiškio – tik 7. Kiselio reformos metu darytame Kupiškio valstybinio dvaro inventoriuje²⁵ yra įdomių duomenų apie Jurgio Grinos, Baltramiejaus sūnaus, ūkį. Pirmiausia pažymėta, kad ūkyje yra du darbingi žmonės, 5 kiti, visi gyvena viename gyvenamajame name. Aštuoniuose ūkiniuose pastatuose buvo laikomi 2 arkliai, 2 jaučiai, 3 karvės, 3 avys/ožkos, 4 kiaulės. Atskirai pažymėta, kad kaime niekas nelaikė bičių. Žemė buvo įvertinta tarp vidutinės ir blogos, o pievos tik blogos. Iš viso ūkis mokėjo 15 rb 35 kp mokesčių ir privalėjo atlikti 3 dienas statybos (pvz., kelių tvarkymo) darbų.

Jono Grinos šeima augo sparčiai, žinoma, būta vaikų netekčių. Konstancija Grinienė per 17 metų pagimdė 14 vaikų, iš kurių tik 6 mirė. Pati Grinienė mirė 1886 m., sulaukusi 69 metų, o vyras Jonas penkeriais metais anksčiau. Įdomiausia, kad sūnūs vedė, dukros tekėjo, susilaukė daug palikuonių. 2013 m. rugpjūčio 17 d. Kupiškyje vykusiame pasauliniame Šlapelių suėjime dalyvavo visų Jono vaikų palikuonių atstovai, buvo apsilankyta ir Šapalų kaime.

Jono sūnų Pauliaus ir Jono Liepdegėnų Grinos

Mano proprosenelis Paulius Grina, kaip vyriausias sūnus, neilgai lepinosi tėvų prieglobščiu. Jau 1858 m. išleistas užkuriuos į Juodžgalių kaimą pietiniame Viešintų parapijos kampe, vedęs Viktoriją Strolytę, Juozapo ir Barboros Kisielytės dukrą. Vestuvių apeigose liudijo Pranciškus Kėdainis, Motiejus Barnatanis ir Juozas Maldeikis. Ši šeima susilaukė 10 vaikų:

Juodžgalyje gimė pirmagimis Baltramiejus (1860), vėliau Anelė (1862) ir Uršulė (1866). Matyt, dėl 1867–1868 m. badmečio Povilo šeima kurį laiką glaudėsi

Jono ir Konstancijos Šlapelytės genealoginė schema.

G. Grinos brėž.

²⁴ 1843 m. vykdyta reforma, panaikintos Kupiškio ir Pienionių seniūnijos ir įsteigti valstybiniai dvarai (Kupiškio, Šimonių, Andrioniškio ir kt.).

²⁵ Valstybinio Kupiškio dvaro inventorių, 1843 m., LVIA, f. 525, ap. 2, b. 805, l. 69.

tėvų sodyboje Šapaluose, nes 1868 m. pabaigoje ten gimė dvi seserys – dvynės Izabelė ir Ona. Iki 1870 m. šeima jau turėjo persikraustyti į Liepdegėnų kaimą, apie 5 km į pietvakarius nuo Anykščių. Čia Viktorijai ir Baltramiejui dar gimė Teofilija (1870), Petras Alfonsas (1872), Marijona (1875), Kazimieras (1878), Ursulė (1879) ir jaunėlis Pranciškus (1883). Galima net pajuokauti, kad dalis Grinų galiausiai grįžo į savo, t. y. Anykščių, parapiją. Nėra aišku, koku būdu Povilas Grina gavo tą žemę, greičiausiai pirkto po 1863 m. sukilimo išparceliuotas sukilime dalyvavusių dvarininkų žemes. Čia reikėtų atkreipti dėmesį, kad į šiuos kraštus atklydo ir daugiau pietinių kupiškėnų, pvz., Kaulakiai nuo Šimonių. Paulius susilaukė 11 vaikų, o jauniausias Pranciškus liko tėvų ūkyje. Vos gimus Pranciškui, jo vyriausiasis brolis Baltramiejus, jau būdamas 26 metų, parsiveda nuotaką iš Viešintų parapijos Laičių kaimo – Karoliną Bagdžiūnaite, Adomo ir Izabelės Kvedaraitės dukrą (Izabelė kilusi iš Svydenių). Taigi Liepdegėnuose jau trys Grinų šeimos. Netrukus Baltramiejui gimė dukra Anelė (1886), po to sūnūs Antanas (1889) ir Juozas (1891). Iš Anykščių parapijos bažnytinių metrikų knygų duomenų galima spėti, kad jau 1897 m. Baltramiejus buvo persikraustęs į gretimą Naujonių (anksčiau – Neivėnų, Paneivianų) kaimą. Čia gimė dukros Albina ir Rozalija, kurios mirė mažos. Pagal Antano sūnaus Alfonso pasakojimus, tėvas Naujonyse baigė keturmetę „narodnaja škola“, taigi priklausė kaimo apsišvietusių asmenų kategorijai. Prieš pat karą buvo pašauktas į kariuomenę, buvo pabūklo vadas (matyt, buvo seržanto atitikmuo). Jau 1915 m. vasarą prie Kauno pakliuvo į kaizerio vokiečių nelaisvę ir 3 metus išbuvo lageryje Austrijoje. Naujonių ūkį iki pat mirties 1928 m. valdė Baltramiejus. Antanas 1925 m. Troškūnuose vedė Liudviką Tijūnonytę nuo Gurskų, kai tėvui buvo 65 metai ir likus trejiems metams iki jo mirties. Jaunoji turėjo nemenką kraitį (pasogą), nes vienas jos brolis, kaudamasis už JAV Pirmajame pasauliniame kare, žuvo, o jo motinai Magdalenai Malinauskaitei-Tijūnionienei amerikiečiai sumokėjo solidžią kompensaciją. Antanas ir Liudvika susilaukė penkių vaikų: Antano (1925†2011), Vytauto (1927†1928), Alfonso (1928), Algirdo (1933) ir Genovaitės Birutės (1936).

Antano brolis Juozapas vedė gan vėlai. Parsivedė nuotaką nuo Šeimyniškių – Uršulę Šiukščiūtę, Juozapo ir Sofijos Tutkaitės dukrą. Beje, jos sesuo ištekėjo už Povilo Tijūnonio, Liudvikos Grinienės brolio. Juozapas su Uršule susilaukė dukrų Stasės ir Aldonos (Sudarienės).

*Antanas Grina – caro kariuomenės karys.
Iš G. Grinos albumo*

Baltramiejaus jaunėlis brolis Pranciškus 1910 m. Vidiškių (dabar – Ukmergės r.) bažnyčioje vedė Emiliją Šilinytę, kilusią nuo Svėdasų krašto Kunigiškių kaimo, tarnavusią palivarke šalia Vidiškių. Nors Pranciškus buvo pristatytas kaip anykštėnas, iš tiesų šeima apsigyveno tuose pačiuose Liepdegėnuose. Čia jiems gimė sūnūs Pranciškus (1910), Vitoldas (1913), po to dvynukės dukros Ona ir Emilija (1914). Šiai šeimai gyvenimas skyrė daug iššūkių: 1914 m. vidurvasarį, liepos 10 d., Pranas nuskendo šulinyje, jį gelbėjęs 25 metais vyresnis pusbrolis – pagal motinų Strolyčių šaką Juozas Juodviršis, Baltramiejaus sūnus, – taip pat. Pasak pasakojimų, neaišku, kuris skendo ir kuris gelbėjo. Likusi našle Emilija Grinienė po pusmečio pagimdė nuo Prano dvynukes Anelę ir Oną, pastaroji po kelių mėnesių mirė. Po to dar gimė dukra Elžbieta, vėliau ištekėjusi už Gindrėno, ir sūnus Leonas.

Pranas Grina vedė Teofilę Isokaite, susilaukė dukrų Vandos ir Palmyros. Brolis Vitoldas 1936 m. vedė Bronislavą Maldeikytę nuo Aleininkų, Juozo ir Onos Pasmokaitės dukrą. Jos brolio anūkas Boleslovas Meldaikis buvo mano mokytojas Anykščių vaikų muzikos mokykloje. Šeima susilaukė sūnų Vytauto ir Mykolo, pastarasis – sūnaus Vitoldo ir dviejų anūkų Pauliaus bei Monikos.

Dukra Anelė 1938 m. Dabužių bažnyčioje ištekėjo už Juozo Jackevičiaus, susilaukė sūnaus ir dukros. Jackevičius įsikūręs Panevėžyje, o Jackevičiūtė – šalia Vilniaus.

Liepdegėnų Grinų palikuonys palaidoti Dabužių kapinaitėse.

Kaip ir proprosenelis Paulius, 1869 m. į Anykščių parapiją atėjo užkuriuos ir jo brolis Jonas, kuris rugsėjo 28 d. vedė Teklę Kovaliūnaitę iš Klimiškių. Liudijo Juozas Semaška, Antanas Malinauskas ir Jurgis Grina, Jono Grinos brolio Pauliaus sūnus. Jonas, kaip ir brolis Paulius, įsikūrė Liepdegėnuose ir susilaukė 10 vaikų: Adomo (1870), Juozapo (1872), Onos (1873), Aniceto (1875), Domicelės (1878), Juozapo (1880), Mykolo (1882), Karolinos (1887) ir Antano (1888). Apie jų likimą žinoma mažai – tik tiek, kad Teklė Grinienė mirė 1902 m. Kaip rodo tarpukario Lietuvos žemės tvarkymo dokumentai, Pranas ir buvo vienintelis, paveldėjęs Liepdegėnų sodžių, nes jo dėdės Jono jokių palikuonių tame kaime neliko.

Jono dukros Ievos Bikonių Barzdeniai

Pirmiausia į Bikonių kaimą prie Antašavos už Antano Barzdenio 1855 m. gegužės 28 d. buvo ištekinta vyriausioji Pauliaus sesuo Ieva. Sutuoktuvės įvyko kaip ir priklausė – Viešintų bažnyčioje. Liudijo liudininkai tik iš jaunosios pusės – Jonas Vileniškis per Šlapelių liniją ir Povilas Grina su Kazimieru Kėdainiu – iš Grinų. Šeima susilaukė nemažai vaikų, kurie buvo krikštijami Vabalninko Antašavos filijoje: Aniceto (1856), Petro (1859), Onos (1863, Januškienė), Barbaros (1868, Samienė), Uršulės (1874) ir Elžbietos (1876, Mikanienė). Čia reikėtų atkreipti dėmesį į Onos Barzdenytės krikštynas 1863 m. Krikšto tėvai buvo Juozas Bačiulis iš Juodžiūnų, Barzdenienės sesers Domicelės vyras, ir Pauliaus Grinos žmona Viktorija Strolytė net iš Juodžgalio kaimo. Tai rodo, kad 30–40 km atstumai nebuvo didelė problema naudojantis arklinėmis transporto priemonėmis. Juk reikėjo ne tik atvažiuoti, bet ir susitarti. Pačios krikštynos buvo tuoj po Kalėdų.

Pirmiausia 1883 m. vasario 7 d. Kupiškio bažnyčioje už Stepono Januškos, kilusio iš Vabalninko parapijos Čypėnų kaimo, buvo ištekinta vyriausia dukra Ona. Vestuvėse liudijo Juozapas Bardauskas ir Anicetas Barzdenis. Šeima susilaukė ma-

žiausiai šių vaikų: Jono, Onos ir Adelės (Matulienė).

Antras ištektintas vaikas buvo Barbora. Ji 1894 m. vasario 7 d. buvo išleista už Pauliaus Samo, kilusio iš Subačiaus parapijos Vepų kaimo, esančio šalia Karsakiškio. Liudijo Petras Barzdenis ir Petras Bačiulis. Šeima susilaukė Liongino, Petro ir Izabelės (Breivienė).

Trečia Barzdenių dukra Elžbieta 1898 m. vasario 9 d. ištektinta už Jurgio Mikanio nuo Čypėnų. Liudininkai buvo Petras Barzdenis ir Petras Vareika. Šeima susilaukė Pranciškos (Štelemekienė), Elžbietos ir Pauliaus.

1899 m. vasario 15 d. Petras Barzdenis vedė Oną Zulonaitę iš Daukučių, Juozapo ir Elžbietos Liauškaitės dukrą. Liudijo Antanas Zulanus ir Stanislovas Dirvenauskas. Šeima susilaukė Jono (1901), Pranciškos (1903), Juozapo (1907), Kazimiero (1910), Onos (1912) ir Kazimieros (1916). Šią šeimą mena sena nuotrauka, kur Ona Barzdenienė įamžinta su vakais.

Jaunėlis Juozapas, grįžęs iš užjūrių, kaip Kateliškių gyventojas 1911 m. vasario 6 d. Antašavos bažnyčioje vedė Konstanciją Venckutę, Kazimiero ir Antaninos Žilvytytės dukterį. Šeima susilaukė Stefanijos, Povilo, Kazimiero ir Juozapo.

Jono dukros Domicelės Juodžiūnų Bačiuliai

Kaip jau minėta, Pauliaus sesuo Domicelė 1861 m. ištekJė už našlio Juozapo Bačiulio. Liudijo Fabijonas Kraučiuikas, Atanasas Poška, Juozas Grina ir Ignas Černius. Reikėtų apsistoti ties pastaruoju liudininku. Jis yra dvigubas Domicelės giminaitis – tiek pagal Šlapelių–Žukų šaką, tiek ir pagal Grinų–Kėdainių (abiem atvejais antros eilės pusbrolis). Šios vestuvės buvo gana keistos. Domicelė pagimdė nesantuokinę dukrą ir po 10 dienų ištekJė. Tiesa, ta dukra po pusmečio mirė. Matyt, Bačiulio būta samdinio. (Čia reikia pasakyti, kad karališkieji valstiečiai, kokie Grinos buvo iki 1840 m. (po to – valstybinių dvarų valstiečiai), galėjo turėti samdinių.) Bačiuliai kelerius metus dar gyveno Šapaluose, vėliau jau Juodžiūnuose. Taip Grinų palikuonys tapo šimoniškiais. Šeima susilaukė Anelės (1863, Montrimienė), Petro (gim. apie 1865 m.), Marijonos (1866, Balčiūnienė), Viktorijos Onos (1867, Žilinskienė), Juozapotos (1871), Jurgio (1872), Justino (1875), Onos (1878, Bernatonienė). Anelė Bačiulienė mirė 1935 m., turėdama 72 metus.

Ona Barzdenienė su vaikais.

Iš Vandos Barzdenytės-Kurminienės albumo

Anelė 1885 m. ištekėjo už šimoniečio Kazimiero Montrimo (Małrymowicz, Muntrimas), Justino nuo Pelyšių ir Justinos Gudaitės nuo Dapšių šeimoje. Vestuvėse liudijo Jonas Bugailiškis ir Juozapas Jokantas. Iš pasakojimų žinoma, kad Kazimieras Montrimas pragyvendavo iš darbo miške, tačiau ten dirbdamas anksti žuvo, palikęs dvi dukras – Juozapotą Febroniją (1887, Dalindienė) ir Liudviką (1888, Vaidilienė), pastarosios atšakos istorija aprašyta nuostabioje knygoje apie šimoniškius Vaidilus „Rapolo slėnis“²⁶.

Sukakus 19 metų, Juozapota Febronija 1906 m. sausio 30 d. ištekinama už kupiškėno Kazimiero Delindos²⁷, ji parsivedė į namus užkurį. Vestuvėse liudijo Juozapas Delinda ir Pranciškus Grina iš Liepdegėnų, Febronijos mamos pusbrolis. Delindienei prigijo vardas Febronija. Delindų šeima, gyvendama Šimonyse, susilaukė devynių vaikų: Vladislavo (1907), Kazimieros (1910, Indreikienė), Kleopo (1911), Antano (1912), Pranciškaus (1914+1916), Onos (1916), Juozapo (1917+1919), Kazimiero (1918) ir Pauliaus (1923). Antanas Delinda mirė arba žuvo 1948 m., Kazimiera, Kleopas, Kazimieras ir Paulius pasitraukė į Vakarų. Lietuvoje liko ir beveik iki 90 metų gyveno vyriausias vaikas Vladislovas, palikęs sūnų Kęstutį, chirurgą, gyvenusį Rygoje, dukras Birutę Kairienę ir Danutę Mariją Mikėnienę. Kairiai turi sūnus Mindaugą ir Vytautą, dukrą Liną; na, o Mikėnai – sūnus Gediminą ir Paulių.

Kazimiera ištekėjo už Indreikos, susilaukė sūnaus Gedimino, kuris gyvena Čikagoje. Kaip klostėsi kitų Delindų gyvenimas užjūriuose, informacijos nėra. Žinoma, kad Kazimieras mirė Čikagoje, Kleopas – Toronte.

Delindos gyveno ilgai – Kazimieras Delinda mirė 1965 m., būdamas 95 metų, o žmona Febronija – 1977 m., būdama 91 metų. Abu palaidoti Šimonių kapinėse.

Febronijos sesuo Liudvika po ketverių metų po sesers ištekimo, 1911 m. spalio 23 d., ištekėjo už šimoniškio Pranciškaus Vaidilos, Viktoro ir Marijonos Nitaitės nuo Nociūnų sūnaus. Liudijo Kazimieras Gierva, Rapolas Vaidila ir Vaclovas Survila. 38 metų jaunikis jau buvo matęs pasaulio. Tarnavo caro kariuomenėje Kaukaze, buvo felčeriu, uždarbiavo Afrikoje ir Pietų Amerikoje (Argentinoje). Finansškai apsirūpinęs nusipirko žemės ir pasistatė miestelio centre namus. Vaidilai susilaukė 4 vaikų: Filomenos (1913, Černienė), Genovaitės (1915, Slivinskienė), Broniaus (1917) ir Stasės (1920).

Filomena Vaidilaitė baigė Kupiškio gimnaziją, vėliau – Dotnuvos žemės ūkio akademiją. Buvo įtraukta į tremtinių asmenų sąrašus, 1944 m. artėjant sovietams, pasitraukė į Vakarų. Jungtinėse Amerikos Valstijose sutiko kraštiečių iš Butėnų kaimo Kazimierą Černių, susituokė, 1951 m. gimė sūnus Rimas. 1970 m. „globojami“ KGB su sūnumi Rimu aplankė Šimonyse mamą Liudviką Vaidilienę. Rimas, baigęs teisės mokslus, nuo 1976 m. dirba advokatu Kuko apylinkėje Čikagoje.

Filomenos sesuo Genovaitė baigė gimnaziją, po to – Panevėžio mokytojų seminariją. Ištekėjo už miškininko Felikso Slivinsko ir susilaukė keturių vaikų – Danutės (1941, Juškienė), Kastyčio Felikso (1943), Algimanto (1944) ir Vytauto (1945). Pokario metas buvo sunkus. Pasitraukus seseriai Filomenai ir broliui Broniui į Vakarų, Genovaitė Slivinskienė tapo sovietiniam režimui nepatikima ir netinkama kaip mokytoja. Dukra Danutė

²⁶ Andrulevičius S. *Rapolo slėnis*, Vilnius, 2010.

²⁷ Šie Delindos kilę nuo Latavos, Troškūnų parapijos.

Juškienė baigė Vilniaus dailės institutą, tapo architektė, susilaukė dukros Agnės ir sūnaus Pauliaus. Danutės brolis Kastytis baigė Kauno politechnikos institutą, yra inžinierius konstruktorius, dėsto Vilniaus Gedimino technikos universitete, docentas, turi sūnų Aidą ir dukrą Karoliną. Algimantas Slivinskas baigė Žemės ūkio akademiją, yra matematikos mokslų daktaras, dirbo Vyriausybės kanceliarijoje, dabar su broliu Vytautu darbuojasi bendrojoje Lietuvos ir Kanados UAB „ASTERA“, turi sūnų Giedrių ir dukrą Saulę. Na, ir jauniausias Genovaitės Slivinskienės sūnus Vytautas taip pat baigė Kauno politechnikos institutą, habilituotas mokslų daktaras, turi dukras Gražvydę ir Živilę.

Ypač permainingai susiklostė Liudvikos Montrimaitės sūnaus Broniaus likimas. Buvo įstojęs į Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, Statybos ir architektūros fakultetą. Užėjus sovietams, 1941 m. birželio 2 d. areštuotas, kalintas kaip politinis kalinys. Birželio 23 d. rusai kalinius išvežė į Rytus, o jau 27 d. prie Minsko, Červenėje, sušaudė. Broniui ir Lietuvos karininkui Antanui Toliui pavyko išsigelbėti. Jau 1953 m., pabėgėlių laivu plaukdamas į Kanadą, sutiko Danutę Barškietytę nuo Žemaičių Naumiesčio. Jaunuoliai susituokė, susilaukė sūnų Dainiaus (1954), Jauniaus (1955+1955), Aido (1957), Audriaus (1959), Gailiaus (1963) ir dukros Rasos (1959, Pavilanis).

Žmogaus gyvenimas tikrai kupinas įvairių atsitiktinumų. 2003 m. tarnybos tikslais viešint Kanadoje, priėjo senyvas žmogus, pasakė savo pavardę ir paminėjo, kad Grinos buvo jų giminės. Tuo metu net negalėjau įtarti, kad buvo priėjęs tėčio trečios eilės pusbrolis, o dabar aišku, jog čia buvo Juodžiūnų Bačiulių palikuonis Bronius Vaidila. Po to dar teko keletą kartų bendrauti su Danute Vaidiliene, tik žinia buvo liūdna – 2004 m. Bronius Vaidila mirė.

Prano ir Ludvikos Vaidilų namus teko prižiūrėti jaunėlei dukteriai Stasei, kuri mokytojavo Šimonyse, mokėjo vokiečių ir prancūzų kalbas. Vėliau gyveno Vilniuje, dirbo Statistikos valdyboje. Šeimos nesukūrė, ilsisi Šimonių kapinėse.

Antras Domicelės Grinaitės vaikas Petras Bačiulis 1897 m. vasario 9 d. Kupiškio bažnyčioje vedė Marijoną Januškaitę iš Gegužinės kaimo. Vestuvių liudininkai buvo Jonas Masiulis, Simonas Šaulinskas ir Juozapas Grina, Juozapo sūnus. Ši Bačiulių šeima susilaukė Pranciškaus (1900), Anelės (1903, Jurašienė?), Albino (1905), Febronijos (1909) ir Felikso (1914). Anelė Bačiulienė mirė 1935 m., turėdama 72 metus.

Petro Bačiulio sesuo Marijona 1889 m. spalio 12 d. Kupiškio bažnyčioje ištekėjo už našlio Jurgio Balčiūno iš Svydenių. Vestuvėse liudijo Kazimieras Balčiūnas ir Paulius Jurgelionis. Balčiūnai susilaukė šių atžalų: Felikso (1891), Juozapo (1894), Aniceto (1896), Liudvikos (1899, Bagužienė), Akvilinos (1900), Onos (1903) ir Jono (1904).

Liudvika Balčiūnaitė 1933 m. vasario 26 d. Kupiškyje ištekėjo už Antano Bagužio. Liudijo Feliksas Balčiūnas ir Petras Matulionis.

Viktorija Ona Bačiulytė 1896 m. gegužės 26 d. ištekėjo už Jono Žilinsko iš Svėdasų parapijos Vadonių kaimo. Liudijo Kazimieras Montrimas ir Adomas Varatinskas. Vaikai greičiausiai buvo krikštyti Svėdasų bažnyčioje.

Jauniausias vaikas Onutė 1901 m. lapkričio 18 d. ištekėjo už Adomo Bernatonio iš Pelyšių kaimo. Liudijo Mykolas Zulanus, Stanislovas Černius, Andrius

Bernatonis, Jonas Lepšys ir Jurgis Balčiūnas. Kitų metų vasarą jiems gimė dukra Ona, tačiau, sprendžiant iš to, kad 1903 m. vasarį Bernatonis vedė dar kartą, tikėtina, jog Ona Bačiulytė dėl gimdymo komplikacijų mirė.

Jono sūnaus Juozapo Šapalų Grinos

Praėjus septyneriems metams po Domicelės vestuvių, Jonas Grina 1868 m. lapkričio 24 d. Kupiškio bažnyčioje apvesdina antrą savo sūnų Juozapą, kuris į Šapalus parsivedė Eufemiją Masiulytę iš Kreivenių kaimo. Liudijo Konstantinas Daukas (Dobkiewicz), Vincentas Suveizdis, Paulius Zulanas ir Petras Bačiulis. Tikriausiai buvo apsispręsta ūkį palikti Juozapui ir, matyt, todėl ieškota turtin-gesnės nuotakos. O sūnui Pauliui, kaip jau minėta, buvo gauta ar nupirkta žemė Lepdegėnuose. Juozas ir Eufemija susilaukė dešimties vaikų: pirmagimės Karolin-os (1870+1871), po metų gimusiai antrai dukrai davė tą patį vardą, po to gimė Juozapas (1875), Ona (1877), Mykolas (1879+1880), Uršulė (1881+1882), Feliksas (1883), Marijona (1885), Emilija (1888) ir Elžbieta (1890). Visi vaikai buvo pakrikštyti Viešintose, išskyrus antrąją dukrą Karoliną, kuri buvo pakrikštyta Kupiškyje. Juozapo Grinos, matyt, būta stambaus ūkininko – 1889–1891 metais jis buvo Kupiškio valsčiaus viršaitis²⁸. 1903 m. mokesčių žiniaraštyje Juozapas Grina buvo minimas kaip mokesčių mokėtojas. 1920 m. pradžioje nuo senatviniio marazmo mirė Eufemija Grinienė, palikusi našliu vyrą, kuris gyveno mažiausiai iki 1926 m.

Vyriausioji dukra Karolina, būdama 22 metų, 1894 m. birželio 26 d. buvo ištekinta už savo pusbrolio Baltramiejaus žmonos Anelės brolio Jurgio Bagdžiūno nuo Viešintų, Laičių kaimo, kurie buvo susituokę dar 1886 m. Karolina su Jurgiu Bagdžiūnu įsikūrė Bieliokų viensėdyje, Troškūnų parapijoje. Jiems gimė Antanas (1895), Ona (1896), Marijona (1899), Elžbieta (1901), Feliksas (1903), Anelė (1905), Izabelė (1906), Emilija (1908) ir Jonas (1910).

Feliksas sukūrė šeimą su Janina Likaitė, susilaukė sūnaus Algimanto ir dukros Felicijos (Vaitiekūnienė), anūkių Kristinos ir Jovitos (Ivanauskienė) bei anūko Vaido Vaitiekūno.

Izabelė ištekėjo už Vladislavo Staševičiaus, pagimdė sūnus Antaną (1940), Aloyzą, Alfonsą (1945) ir Praną (1948), dukras Genovaitę ir Juliją (1944).

Jaunėlis Jonas vedė Genovaitę Likaitę, Janinos seserį. Susilaukė sūnų Gedimino ir Ramūno, dukros (žuvo avarijoje).

Pirmasis sūnus Juozapas 1899 m. birželio 7 d. Vabalninko bažnyčioje vedė Grasildą Perekšlytę nuo Vileišiškių, Vabalninko parapijos. Liudijo Feliksas Grina, Danielius Stanionis, Juozapas Šimavičius ir Juozapas Valeckas. Kelis kartus buvo JAV, sako, mėgo kortuoti. Susilaukė septynių vaikų: Domicelės (1901), Kazimiero (1902), Petro Alfonso (+1915), Juozapo (1909+1915), Grasildos (1911+1915), Karolio (1912+1915), bet tik grįžęs iš

Juozapo Grinos antkapinis paminklas Kreivenių kapinaitėse. G. Grinos nuotr.

²⁸ *Kupiškėnų enciklopedija*, red. V. Jankauskas, Vilnius, 2012, t. II, p. 215.

Amerikos, 1915 m., kartu su šešiais vaikais Kreivenių kaime mirė nuo tuo metu siautusios vidurių šiltinės (kaip mirties metrikuose rusiškai rašydavo – „ot ponosa“).

Žmona Grasilda su sūnumi Kaziu pasitraukė į Rusijos gilumą ir po karo glaudėsi Andrioniškyje pas seserį. Grasildos Grinienės pėdsakus mena tik paminklas Andrioniškio kapinaitėse.

Kazimieras Grina 1919 m. baigė Kupiškio progimnaziją, o 1923 m. – Panevėžio vyrų gimnaziją, nuo 1920 m. priklausė Lietuvos šaulių sąjungai. 1923–1929 m. studijavo LU Teisės fakulteto Ekonomikos skyriuje. Dar studijuodamas nuo 1926 m. pradėjo dirbti Lietuvos banko įstaigose, buvo vienas Lietuvos studentų ateitininkų „Kęstučio“ korporacijos steigėjų. 1929–1944 m. buvo Lietuvos banko skyrių Vilkaviškyje, Marjampolėje ir Pasvalyje direktorius.

Žurnale „Lietuvos ūkis ir rinka“ rašė apie kreditą, kooperatyvus, tautpymo-skolinimo bendroves ir Lietuvos ūkio padėtį. Dirbdamas Vilkaviškyje vedė Teklę Lipčiūtę, kunigo ir poeto Jono Mačiulio-Maironio giminaitę, Mykolo Lipčiaus²⁹, nepriklausomos Lietuvos kontržvalgybos kūrėjo, seserį. Čia jiems gimė sūnūs Antanas Kęstutis (1931) ir Juozas (1934). Su tokia šeimos biografija, sovietų armijai artėjant, neliko nieko kito, tik pasitraukti į Vakarus. Austrijoje, Vokietijoje, JAV dirbo finansininku. 1953 m. iševijoje atgaivino Lietuvos studentų ateitininkų korporaciją. Teklė Grinienė mirė 1966 m., o po 14 metų ir pats Kazimieras Grina.

Antanas K. Grina vedė Ritą Oleškevičiūtę, su kuria susilaukė 4 sūnų: Jono, Tomo, Petro ir Miko. Šie su šeimomis gyvena JAV. Yra baigęs Ilinojaus ir de Paulio universitetus, dirbo tarptautinės bankininkystės srityje, žlugus Sovietų Sąjungai, padėjo ukrainiečiams ir lietuviams įsivesti nacionalines valiutas.

Antano brolis Juozas vedė Aldoną Malcanaitę, susilaukė dukrų Elytės ir Ilonos bei sūnaus Pauliaus.

Praejus 3 metams nuo Juozapo vestuvių, jo sesuo Ona 1902 m. birželio 25 d. Viešintų bažnyčioje buvo ištekinta už trečios eilės pusbrolio pagal Šlapelių genealoginį medį Kazimiero Juodviršio iš Rėkučių kaimo, Pauliaus Juodviršio ir Agotos Jankevičiūtės sūnaus. Liudininkai buvo Feliksas Grina ir Mykolas Jankevičius. Deja, Ona Juodviršienė, pagimdžiusi sūnų Joną, mirė, o našlys vedė antrą kartą.

Andrioniškio angelas. 2006 m. G. Grinos nuotr.

²⁹M. Lipčius gimė 1894 m. gruodžio 19 d. Raseinių apskr. Betygalos vls. Bernotų vienkiemyje; Anušauskas A. *Lietuvos slaptosios tarnybos 1918–1940 metais*, Vilnius, 1998, p. 18.

*Feliksas Grina savo
sodyboje su šeima.
Apie 1930 m.
Iš Rasos Armalytės-
Žilionienės albumo*

Juozapui ir Eufemijai gimęs sūnus Feliksas buvo „pasmerktas“ spalvingiausiajam gyvenimo keliui, palyginti su kitais Grinų kelmo atstovais. Pakrikštytas mamos brolio Felikso ir sesers Uršulės. Sulaukęs 13 metų buvo išleistas mokytis į Liepojos, vėliau – Rygos gimnazijas, kur baigė 6 gimnazijos klases. Jau nuo mažų dienų buvo komunikabilus, nes dar nesulaukęs 16 metų liudijo brolio Juozapo vestuvėse Vabalninke. Po to 1902 m. birželio 21 d. buvo Kazimiero Grinos kūmas Kupiškio bažnyčioje, po keturių dienų Viešintų bažnyčioje liudininkas savo sesers Onos vestuvėse su Kazimieru Juodviršiu. 1903 m. sausio 12 d. Viešintų bažnyčioje buvo savo sesers Karolinos Bagdžiūnienės sūnaus Felikso kūmas, nepraėjus mėnesiui, Subačiaus bažnyčioje liudijo savo pusseserės Anelės Barzdenytės vestuvėse su Antanu Senvaičiu. Praėjus vasarai, rugsėjo 3 d. Kupiškio bažnyčioje krikštijant Feliksą Inčiūrą³⁰, buvo jo kūmas. 1904 m. sausio 26 d. Viešintų bažnyčioje liudijo savo antros eilės pusseserės pagal Šlapelių genealoginį medį Anelės Merkytės³¹ ir Pranciškaus Balaišio vestuvėse. Po to Feliksas Grina buvo mobilizuotas, 1904–1906 m. tarnavo Rusijos kariuomenėje, įskaitant dalyvavimą kare su Japonija. 1909 m. vasario 2 d. Viešintų bažnyčioje liudijo savo sesers Domicelės vestuvėse su Dominyku Juodviršiu. 1914 m. rugpjūčio 3 d.–1918 m. vasario 27 d. vėl tarnavo Rusijos kariuomenėje, dalyvavo kovose su kaizerine Vokietija. 1916 07 16 suteiktas karo valdininko laipsnis, tarnavo 28 artilerijos brigados 3 artilerijos pulko vyr. raštinku. 1917 01 16–1918 02 27 133 artilerijos diviziono išdininkas. Susikūrus nepriklausomai Lietuvai, 1918 12 01–1920 10 20 dirbo Ukmergės, Ežerėnų ir Raguvos girininku, Kupiškio miškų urėdu. Prieš tai, 1918 m. lapkričio 10 d., Antašavos bažnyčioje liudijo savo pusseserės Paulinos Gurklytės vestuvėse. Dirbdamas urėdu 1920 m. vasario 15 d., likus porai savaitių iki motinos mirties, vedė savo kaimyno Zulano trečios eilės pusseserės Onos Gabrėnaitės dukrą Valeriją³².

³⁰Tėvai – tolimi Grinų giminaičiai Kėdainių genealoginiame kelme.

³¹Čia Dominyko Merkio ir Domicelės Šlapelytės, Aniceto dukros, dukra. Aniceto Šlapelio, Konstancijos Grininės brolio, sodyboje parapijų vizitacijų metu lankėsi ir nakvojo vysk. Motiejus Valančius, apie tai rašęs knygoje „Palangos Juzė“.

³²Valerija Zulanaite Feliksui Grinai yra 4 eilės pusseserė Montrimų genealoginiame kelme.

Liudininkai buvo J. Repšys, P. Zulanas ir J. Jėčius. Bet jau po pusės metų, 1920 m. spalio 21 d.³³, mobilizuotas kaip karo valdininkas į Lietuvos kariuomenę, paskirtas artilerijos skyriaus sandėlio Nr. 6 Tauragėje vedėju, vėliau – artilerijos sandėlio Nr. 2 vedėju. 1922 05 13 paskirtas Nemakščių artilerijos sandėlio viršininku. Tuo metu su Valerija sugyveno dukras Genovaitę Aldoną (1922) ir Birutę (1924). 1928 m. vasario 16 d. tapo administracijos (B kategorijos) vyr. leitenantu, o 1929 m. lapkričio 23 d. – kapitonu. Apdovanotas Ldk Gedimino 4 laipsnio ordinu (1928), Lietuvos nepriklausomybės medaliu (1928). 1930 m. birželio 1 d. perkeltas į Ginklavimo valdybą.

Felikso sesuo Marijona 1908 m. spalio 25 d. susilaukė nesantuokinio sūnaus Simono. 1910 m. vasario 21 d. ištekėjo už Napoleono Juodzevičiaus iš Smilgių. Jiems gimė dukra Emilija (1910, Juodzevičienė), Petras (1919). Keistai atrodo, kad per 8 metus Kupiškyje nebuvo pakrikštyta jų vaikų, greičiausiai jie tuo metu Kupiškio parapijoje negyveno, nors 1915 m. Marijona su dukra Emilija užfiksuota nuotraukoje. Kita vertus, artimieji (D. Sasnauskienė) apie kitus vaikus nieko nekalbėjo.

Simonas Grina 1922 m. baigė pradžios mokyklą, 1925 m. – Kupiškio vidurinę mokyklą, 1930 m. – gimnaziją Kaune. Iki 1929 m. priklausė Lietuvos šaulių sąjungai, buvo „Geležinio vilko“ sporto sąjungos narys. Nuo 1928 m. dirbo „Nėries“, „Prekybos“, ir „Pažangos“ bendrovėse, 1939–1940 m. – J. Karvelio prekybos namuose Vilniuje. 1935 m. spalio 3 d. Troškūnuose vedė Bronislavą Aleksandravičiūtę. Nuo 1940 m. dirbo Švietimo liaudies komisariato Priešmokyklinių įstaigų ir vaikų namų skyriuje vaikų namų Vilniuje auklėtoju, vedėju, inspektoriumi. Dalyvavo antisovietiniame pogrindyje Vilniuje. 1940 m. buvo suimtas, tardomas. Nuo 1941 m. rugpjūčio – Pradžios mokslo departamento inspektorius, referentas, nuo 1942 m. balandžio – Priešmokyklinio auklėjimo ir vaikų namų direkcijos viršininkas. Yra žinių, kad emigravo į Australiją.

Emilija buvo ilgametė Kupiškio pavasarininkų kuopos narė, 1941 m. ištekėjo už 1936–1938 m. kariuomenėje Alytuje atitarnavusio Bronislovo Juodzevičiaus nuo Paketurių. Vestuvėse dalyvavo ir Ludvika Grinienė iš Naujonių kaimo. Šeima susilaukė dukros Danutės ir sūnaus Petro. Danutė ištekėjo už Sasnausko, susilaukė Vidos ir Sauliaus, turi anūkus Mindaugą, Edvardą ir Astijų. Danutė dirbo felčere, gyvena Kandrenų kaime netoli Skapiškio, ūkininkauja. Danutės brolis Petras jau miręs, paliko sūnų Vaidą.

Emilijos brolis Petras Jozevičius buvo įstojęs į Karo lakūnų mokyklą, bet 1940 m. sovietams uždarius mokyklą, dirbo elektrinėje, sušaudytas Kaišiadoryse.

Dar viena Felikso sesuo Emilija ištekėjo už Antano Pielios. Susilaukė dukros Aldonos, šeima apie 1934 m. grįžo į Lietuvą.

Jono dukros Juozapotos Bikonių Gurkliai

Praėjus penkeriems metams nuo Juozapo vestuvių, 1874 m. spalio 20 d. Viešintų bažnyčioje jo sesuo Juozapota ištekinama už Julijono Gurklio iš Bikonių kaimo, Baltramiejaus ir Marijonos Jakštaitės sūnaus. Liudijo Jonas Šlapeelis (greičiausiai Konstancijos Grinienės brolio Pauliaus sūnus) ir Paulius

³³Lietuvos centrinis valstybės archyvas, f. 930, ap. 2G, b. 146, 158, lapas nenumeruotas.

tolimas giminaitis. Šeima susilaukė mažiausiai aštuonių vaikų: Onos (1877), Aniceto (1879+1948), Paulinos (1881), Emilijos (1883), Marijonos (1885, Žiurlienė), Anelės (1887+1969, Žiurlienė), Magdalenos (1889), Paulinos (1892+1977, Šimonienė). Vaikai buvo krikštijami Antašavos filijoje. Viena dukra – Magdalena emigravo į Ameriką.

Anicetas Gurrklys 1907 m. vasario 22 d. Antašavos bažnyčioje vedė bendrapavarde Elžbietą Gurrklytę iš to paties Bikonių kaimo, Dominyko ir Julijonos Pakarklytės dukrą. Vestuvėse liudijo Aloyzas Pakarklis, Paulius Balčiūnas, Jonas Gurrklys ir Paulius Alekna. Šeima susilaukė sūnaus Pauliaus (1908+1967) ir Antaninos (1913+1994, Rastauskienė).

Paulius Gurrklys 1940 m. vedė Salomėją Vaicekauskaitę, susilaukė sūnaus Stanislovo (1942), dukterų Danutės (1944, Trinkienė), Janinos (1949, Zinkevičienė), Birutės (1951, Kuliešienė).

Pauliaus sesuo Antanina 1942 m. ištekejė už Alfonso Rastausko, susilaukė dukros Irenos (1943, Kubilienė) ir sūnaus Antano (1946+1991).

Aniceto sesuo Marijona 1904 m. vasario 2 d. Kupiškio bažnyčioje ištekejė už Petro Žiurlio, Danieliaus ir Onos Petrulytės sūnaus, susilaukė sūnaus Juozapo (1906+1985), tačiau 1907 m. (?) mirė. Juozapas Žiurlys 1934 m. Linkuvoje vedė Aleksandrą Valašinskaitę, susilaukė sūnaus Jono ir dukros Aurelijos Rūtos. Jonas turi dvi dukras – Rositą ir Dianą. Aurelija Rūta turi dukrą Gitą ir sūnų Andrių.

Petras Žiurlys, mirus žmonai, 1908 m. vasario 4 d. Antašavos bažnyčioje vedė velionės žmonos seserį Anele. Vestuvėse liudijo Danielius Gūra, Juozapas Mickus, Juozapas Zuoza, Juozapas Gurrklys, Jonas Varkalis ir Kazimieras Šližys. Su Anele Žiurliai susilaukė Paulinos (1908+1994, Girdzijauskienė), Alfonso (1911+1971), Felikso (1914+2006).

Paulina susilaukė dukterų Dalios ir Audronės (1941, Jakulienė-Kaukienė) ir sūnaus Vytauto (1944).

Alfonsas sukūrė šeimą su Eulalija Matiukaite, jiems gimė Audronė (Jakulienė).

Feliksas sukūrė šeimą su Ona Girdzijauskaite, susilaukė dukros Violetos (Stakūnienė).

Apie Gurrklių dukrą Magdalėną žinoma tik tiek, kad ji 1909 m. birželio 1 d. laivu „Libau“ atvyko į imigrantų JAV priėmimo punktą Elio saloje Niujorke.

Jauniausia Juozapotos Gurrklienės dukra Paulina 1918 m. lapkričio 10 d. ištekejė už Pauliaus Šimonio iš Akmenių, Subačiaus parapijos, Jurgio ir Juozapotos Aukūnaitės sūnaus. Liudijo Feliksas Grina ir Jonas Sriubikė. Šimoniai susilaukė dukros Onos (1920) ir sūnaus Felicijono (1934+1988).

Jono dukros Onos Navikų Barzdeniai

1879 m. lapkričio 18 d. Viešintų bažnyčioje už Antano Barzdenio iš Subačiaus parapijos Navikų kaimo buvo ištekinga jauniausia Jono Grinos dukra Ona. Jaunikis buvo kilęs iš Didžprūdžių kaimo ir nėra Ievos Grinienės vyro Antano artimas giminaitis. Liudijo Mikalojus Zulanus ir Dominykas Šulinys. Šeima ir gyveno Navikuose, susilaukė mažiausiai 8 vaikų: Pauliaus (1880), Juozapo (1882), Anelės (1884, Senvaitienė), Karolinos (1886, Kadžienė), Paulinos (1888), Antano (1891), Adelės (1896) ir Jono (1899).

Nėra patikimų žinių apie pirmagimius Paulių ir Juozapą. Pirmoji dukra Anelė 1903 m. vasario 9 d. Subačiaus bažnyčioje ištekėjo už trisdešimtmečio Antano Senvaičio iš Nemeirių kaimo šalia Viešintų, Gasparo ir Barboros Pavilanytės sūnaus. Vestuvių liudininkai buvo Feliksas Grina, Antanas ir Dominykas Senvaičiai. Iš pradžių šeima gyveno pas tėvus Nemeiriuose, po gerų metų persikraustė į Laitelius, kur sugyveno pulką vaikų: Bronislovą (1903), Anelę (+1905), Pranciškų (1907+1929, mirė nuo džiovos), Vladislovą (1909), Kazimierą (1912+1969), dukrą Benediktą (+1915), Janiną (Skaudienė, 1919+2012), Juozapą (1921+1995) ir Anelę (1926+1997, Klivickienė).

Vladislovas 1934 m. vasario 10 d. Viešintų bažnyčioje vedė Elena Tumaite, kilusią nuo Padvarninkų, susilaukė sūnų Valerijono ir Rimanto. 1951 m. spalio 12 d. Vladislovo šeima, žmona su abiem sūnumis, buvo ištremta³⁴ į Rusijos gilumą – Tomsko srities Aukštutinės Ketės rajoną. Grįžti į Lietuvą jiems buvo leista tik 1958 m. vasarą³⁵. Valentinas sukūrė šeimą su Irena, susilaukė dviejų dukterų – Dalios ir Rasos, gyvena Garliavoje. Buvo aktyvus Sąjūdžio dalyvis, Kauno rajono meras, Kauno apskrities sekretorius. Rimantas taip pat sukūrė šeimą su Gražina, turi dukrą Rūtą ir sūnų Mindaugą.

Vladislovo brolis Kazimieras vedė ir susilaukė sūnų Kęstučio ir Kazimiero, gyvena Kupiškyje.

Janina Senvaitytė ištekėjo už Skaudo, susilaukė dukterų Monikos ir Irenos. Monika, ištekėjusi už Dumalako, gyveno ir mirė Lentvaryje, paliko sūnų Arūną, žurnalistą. Monikos sesuo Irena ištekėjo už Antano Staševičiaus, susilaukė Roberto ir Kristinos, iki šiol gyvena Laiteliuose, netoli Akmenos malūno, ūkininkauja.

Jaunėlė Anelė ištekėjo už Alfonso Klivicko iš Raguvos parapijos Kirmėlių kaimo. Klivickai susilaukė trijų vaikų: Eugenijos, Zitos (Šeštokienė) ir Prano. Eugenija Klivickaitė yra žymi operos solistė.

Karolina Barzdenytė 1909 m. vasario 2 d. Subačiaus bažnyčioje ištekėjo už Kazimiero Kadžiaus iš Traupio parapijos. Liudijo Pranciškų Grina iš Liepdegėnų, Karolinos pusbrolio, Stanislovas Kadžius ir Aleksandras Sabalius. Kadžiai susilaukė 6 vaikų: Alfonso (1910+1998), Zinaidos (1911+2003, Skardžiuvienė), Bronislovo (1915+1945), Kazimieros (sesuo vienuolė, 1916+2004), Bronislavos ir Povilo, kuris po karo partizanavo. 1918 m. vidurvasarį Karolina Kadžienė mirė. Zinaida susilaukė 4 vaikų: Viliaus, Alberto, Reginos ir Jono. Dukra Regina yra tapusi Lietuvos vandens slalomo čempione, o jos brolis Albertas 1956 m. sausio 1 d. iškėlė Lietuvos vėliavą.

Alfonas Kadžius tapo kunigu, mokėjo 7 užsienio kalbas. Kalėjo lageryje, piktadarių nužudytas Zarasų rajone.

Karolinos brolis Antanas emigravo į JAV, buvo Pirmojo pasaulinio karo pašauktinis. Kalbama, kad dalyvavo Antrajame pasauliniame kare, buvo pulkininkas, mirė 1945 m. Nėra žinoma, ar susilaukė palikuonių.

Jauniausias Antano Barzdenio sūnus Jonas 1938 m. birželio 5 d. Palėvenės bažnyčioje vedė Pauliną Valaitę iš Pamurnakių kaimo. Šeima susilaukė dukros Onos, Romualdo ir Jurgio. Jonas buvo Subačiaus valsčiaus viršaitis, pieno perdirbimo bendrovės „Ateitis“ valdybos pirmininkas. Šeima gyveno Navikuose,

³⁴Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. v-5, ap. 1, b. 29397.

³⁵Šie Senvaičiai minimi Tautvilio Užos knygoje „Iš širdies viešintiškiai“, Panevėžys, 2010, p. 103–105.

o 1949 m. kovo 25 d. buvo ištremiti³⁶ į Sibirą, Irkutsko srities Zalarių rajoną. Iš tremties grįžo 1957 m. pavasarį. Romualdas turi dukrą Ritą, Jurgis susilaukė 4 vaikų: Enrikos, Kornelijaus, Edvino ir Mindaugo.

Jurgio sūnaus Petro Šalnakandžių Grinos

Kaip jau minėta, Jono Grinos brolis Petras 1840 metais taip pat Kupiškio bažnyčioje vedė Juozapotą Žukaitę iš Čiovydžių kaimo. Šeima išsikūrė Šalnakandžių laukuose. Liudininkai buvo tik iš jaunosios pusės – Petras Jankevičius, Gasparas Grigas ir Petras Zukas. Šeima susilaukė keturių vaikų, nes 1846 m. Petras mirė. Kitais metais Grinienė ištekėjo už Tomo Pielios (metrikuose – Pileckio), dėl to vėliau Emilija Grinaitė taip pat už Pelių sūnaus ištekinta.

Labai jaunos Petro dukterys buvo ištekintos už Jurėno ir Čiurlio, o jaunėlis sūnus Jurgis vedė Šulinytę nuo Gindvilių kaimo.

Onai Grinaitei 1859 m. ištekėjus už plundakiškio Tomo Jurėno, Grinų palikuonys išsiplėtė Kupiškio link. Jurėnai sugyveno būrį vaikų: Antaną (1860), Joną (1863), Oną (1866, Tubelienė), Elžbietą (1868), Domicelę (1870), Joną (1872), Valeriją (1874), Kazimierą (1876) ir Juozapą (1884).

Ona Jurėnaitė 1884 m. lapkričio 23 d. ištekėjo už Juozapo Tubelio, Hiacinto ir Elžbietos Novikaitės sūnaus, iš Slavinciškio. Liudininkai buvo Dominykas Petronis, Jonas Pielia, Dominykas Tubelis ir Pastarnokas P. Šeima gyveno Slavinciškyje ir susilaukė Juozapo (1886), Jono (1887), Antano (1889, Plundakiuose), Domicelės (1890+), Kazimiero (1891), Julijonos (1893, Sabaliauskienė), Jurgio (1895), Domicelės (1896), Valerijos (1897), Onos (1899+), Onos (1900, Petrylienė) ir Petro (1902).

Julijona 1921 m. lapkričio 20 d. ištekėjo už to paties kaimo jaunikaičio Jono Sabaliausko, Kazio ir Elžbietos Merkytės sūnaus. Liudijo J. Jurėnas ir J. Sabaliauskas.

Jauniausioji Tubelių dukra Ona 1925 m. lapkričio 28 d. ištekėjo irgi už to paties kaimo jaunikaičio Kazimiero Petrylos, Dominyko ir Teofilės Balytės sūnaus, susilaukė sūnų Liongino ir Alfonso.

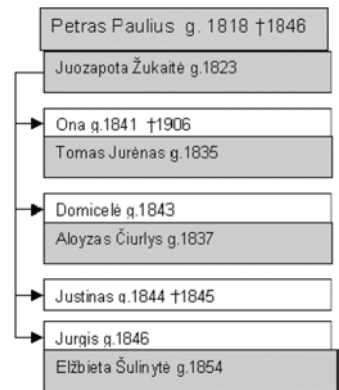
Kazimieras Tubelis 1926 m. vasario 7 d. Antašavos bažnyčioje vedė Apoloniją Rudytę.

Valerija Jurėnaitė 1904 m. vasario 8 d. ištekėjo už Dominyko Kriukos, Adomo ir Pulcherijos Užtupaitės sūnaus nuo Aukštupėnų. Liudininkai buvo Liudvikas Vaitiekūnas, Jonas Užtupas ir Jonas Alekna. Šeima gyveno Aukštupėnuose, susilaukė Kazimiero (1906), Julijonos (1908) ir Jono (1914), kuris 1935 m. spalio 31 d. Skapiškio bažnyčioje vedė Bronislavą Suželionytę. Vyruvi mirus, 1921 m. lapkričio 6 d. Valerija ištekėjo už Kupiškio miestelio našlio Juozapo Vėtos, Dominyko ir Eleonoros Vizgirdaitės sūnaus.

Žinoma, kad Kazimieras Jurėnas vedė Domicelę Pluktaitę iš Skapiškio parapijos.

Jauniausias Jurėnų vaikas Juozapas 1922 m. birželio 19 d. vedė Emi-

Šalnakandžių Grinų genealoginė schema. G. Grinos brėž.

³⁶LYA, f. v-5, ap. 1, b. 22543.

liją Marcinkevičiūtę iš Byčių kaimo. Liudininkai buvo A. Siaurys ir J. Sabaliauskas. Šeima susilaukė sūnaus Eduardo (1923+1993).

Domicelė Grinaitė 1862 m. ištekėjo už kupiškėno Aloyzo Čiurlio, Aloyzo ir Eleonoros Vaitiekūnaitės sūnaus. Šeima iš pradžių gyveno Kupiškyje, vėliau persikraustė į Smilgius, dar vadinamus Trakagaliu. Čiurliai irgi susilaukė nemažo būrio palikuonių: Onos (1863), Kazimiero (1866), Anelės (1869, Pakarklienė-Karazienė), Domicelės (1871, Alasevičienė), Uršulės (1873), Valerijos (1875, Motiejūnienė), Elžbietos (1880) ir Aloyzo (1883).

Anelė Čiurlytė 1893 m. lapkričio 18 d. ištekėjo už Jono Pakarklio iš to paties Smilgių kaimo. Liudijo Petras Bugailiškis, Aleksandras Masiulis ir Petras Pakarklis. Šeima susilaukė Paulinos (1895), Kazimiero (1896), Emilijos (1898), Aloyzo (1899), Juozapo (1900), Julijonos (1902, Gakienė) ir Jono (1903). Apie Pakarklių vaikus žinoma tik tiek, kad Julijona 1929 m. vasario 11 d. Kupiškyje ištekėjo už Igno Gakaus iš Kupreliškio parapijos Mantvydų kaimo. O Julijonos brolis Jonas vedė Emiliją Petrylaitę nuo Migonių ir susilaukė sūnų Viliaus, Algimanto ir Broniaus.

Domicelė Čiurlytė 1903 m. vasario 2 d. ištekėjo už Kazimiero Alasevičiaus iš Svydenių. Liudininkai buvo Petras Žiurlys, Aloyzas Čiulys ir Juozapas Kriuka. Šios šeimos likimas nežinomas.

Apie 1905 m. jauniausias Čiurlių sūnus Aloyzas vedė Marijoną Šimkūnaitę. Šeima gyveno Smilgiuose ir susilaukė Onos (1906), Kazimiero (1907), Julijonos (1910), dvynukų Emilijos ir Jono (1913).

Valerija Čiurlytė 1906 m. birželio 16 d. ištekėjo už Antano Motiejūno iš Svėdasų parapijos Galsiškių kaimo. Vestuvėse liudijo Jonas Merkys, Feliksas Vileniškis ir Jurgis Černius.

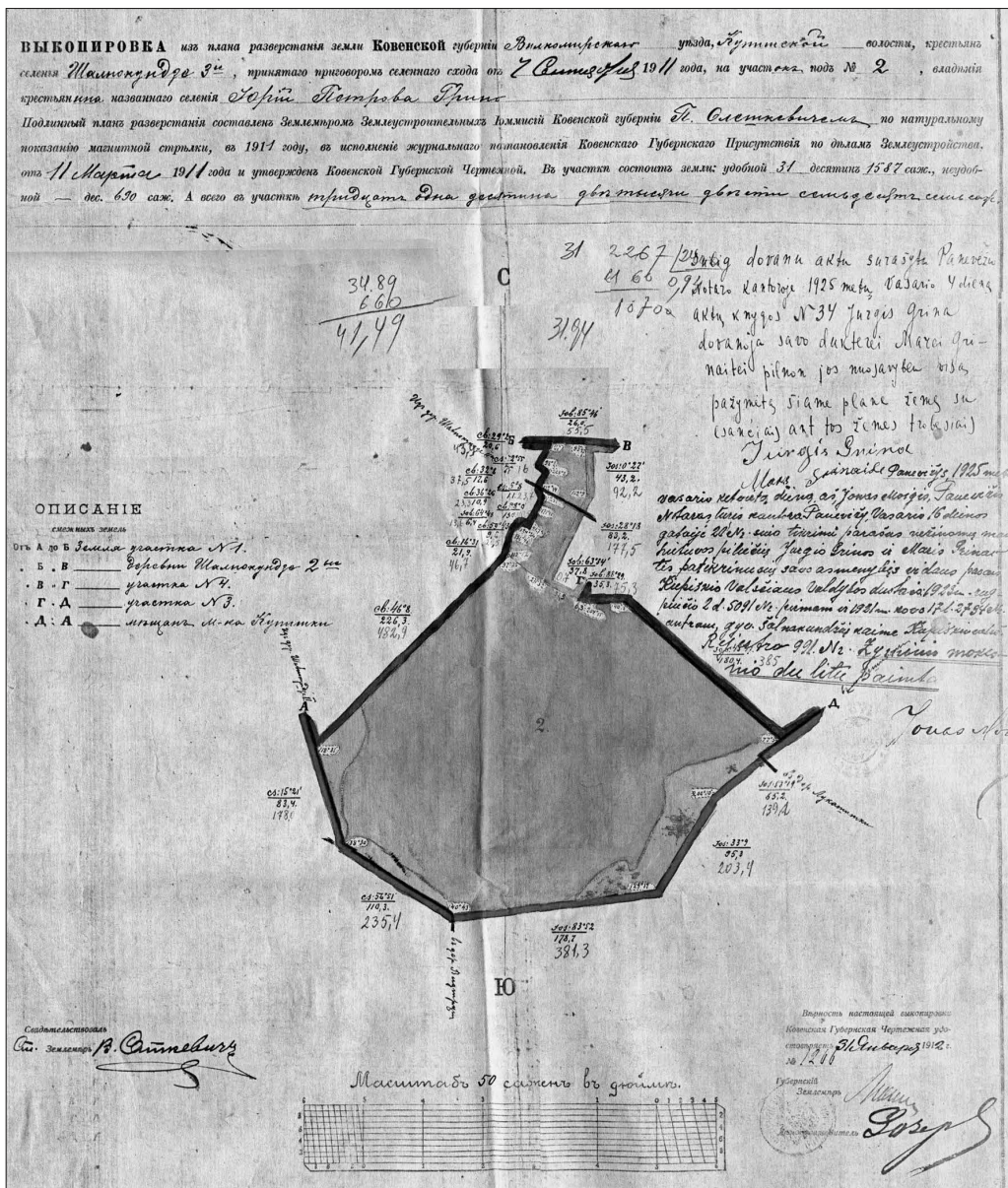
Vienintelis Šalnakandžių Grinų palikuonis Jurgis 1874 m. balandžio 25 d. Kupiškio bažnyčioje vedė Elžbietą Šulnytę iš Gindvilių. Vestuvėse liudijo Abdonas Puronas ir Jokūbas Minkevičius. Šeima gyveno Šalnakandžiuose ir susilaukė Onos Emilijos (1875+1875), Juozapo (1876), Domicelės (1878, Juodviršienė), Napoleono (1881), Marijonos (1886, Vizbarienė), Elžbietos (1892), Onos (1896, Bukauskienė).

1882 m. liepos 2 d. Jurgis Grina kartu su Pauliumi Žekaniu, Juozapu Bukieniu ir Dominyku Žekaniu iš dvarininkės Izabelės Aleksandrovnos Lučko-Siliničevos už 3 555 rublius pirko Medinų užusienio, kuris priklausė Lvovščyznos arba Palėvenės dvarui, žemę³⁷.

Kaip įprasta, pirmiausia buvo ištekinta vyriausioji dukra Domicelė. Su ja 1909 m. vasario 2 d. Kupiškio bažnyčioje susituokė Dominykas Juodviršis, Dominyko ir Onos Balčiūnaitės sūnus, iš Butėnų kaimo, šalia Šimonių. Vestuvėse liudijo Feliksas Černius, Paulius Pielia ir Feliksas Grina. Kur šeima gyveno, sunku nustatyti, nes Kupiškio ir Šimonių bažnyčiose nėra registruota jų vaikų krikštijimo.

Juozapo Grinos, kuris jau 1903 m. buvo LSDP Kupiškio kuopelės narys, likimas nežinomas. Jurgis Grina, kaip ir kiti Šalnakandžių III kaimo gyventojai, 1911 m. buvo Stolypino reformos dalyvis. Jam buvo priskirtas antras sklypas, kurį sudarė 31 dešimtinė žemės. Taigi 65 metų valstietis dar kraustėsi į vienkiemį, o sūnui Juozapui buvo 35 metai. Nėra duomenų, kad jis būtų bandęs emigruoti. Stojus nepriklausomybei, Jurgis

³⁷Dokumentinę informaciją apie tai suteikė Gintaras Žekonis.

Grina pats šeimininkavo ūkyje, nors jau buvo garbaus amžiaus – 75 metų. 1920–1921 m. samdė pusbernį Juozą Karaziją. 1925 m. vasario 4 d. Jurgis

Jurgio Grinos žemės ir trobesių dovanojimo dukrai Marijonai įrašas ant carinių žemės dokumentų. Iš Gintaro Žekonio archyvo

Grina padovanojo žemę ir trobesius dukteriai Marijonai. Matyt, nelikus kam palikti ūkį Šalnakandžiuose, dukra Marijona, jau būdama beveik 40 metų, 1925 m. vasario 21 d. parsivedė užkurį Juozą Vizbarą iš Antašavos parapijos Didžprūdėlių kaimo. 1927 m. jiems gimė Tautvilis Bronius. Praūžus karo audroms, šeima 1949 m. balandžio 11 d. buvo ištremta į Irkutsko sritį. Į Lietuvą šeima buvo paleista 1958 m. vasarą.

1929 m. birželio 9 d. jauniausioji Grinų dukra Marijona buvo ištekinta už našlio Kleopo Bukausko iš Girvalakių kaimo. Vestuvėse liudijo Juozas Jankevičius

ir Stasys Bukauskas. Bukauskams gimė dukra Alvyra (1930+1997) ir sūnus Napalys (1931+1964). Ši šeima irgi buvo ištremta į Sibirą 1949 m. kovo 25 d. Grįžti leista 1958 m. pradžioje.

Per visą XIX a. antrąją pusę Šapalų Grinų linija plito per Šapalų, Šalnakandžių ir Liepdegėnų (ir Naujonių) kaimus. Matyt, atsiras nemažas būrys kupiškėnų ir anykštėnų, kurie atras vienokias ar kitokias sąsajas su Šapalų Grinų palikuonimis.

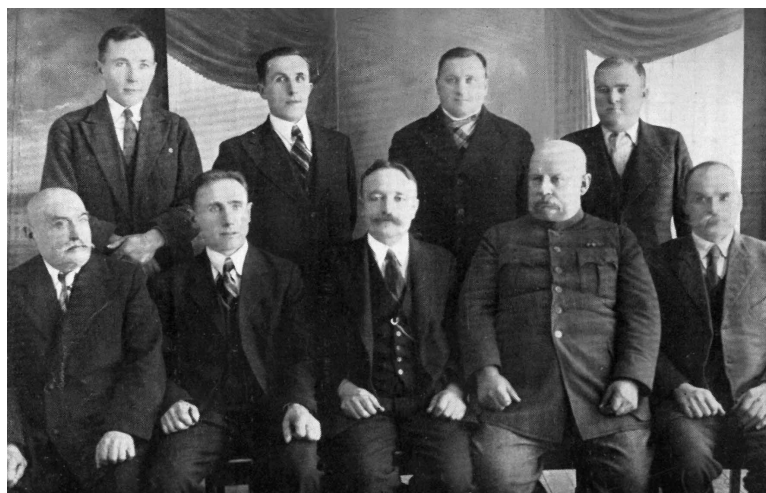
Feliksas ir Valerija Zulanaitė, paskutiniai Šapalų Grinos

Vienintelis Šapalų sodžiaus paveldėtojas liko Juozo sūnus Feliksas. Kaip jau buvo minėta, 1920 m. vedė kaimyno dukterį Valeriją Zulanaitę, kuriai po to, kai Feliksas kaip karo valdininkas 1920 10 21 buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, teko valdyti ūkį. 1933 m. balandžio 14 d., pačiam prašant, paleistas į atsargą, o sulaukus nustatyto amžiaus, 1936 m. gruodžio 31 d. – į dimisiją (53 metų). 1934–1940 m. buvo Kupiškio smulkaus kredito banko revizijos komisijos pirmininkas, dirbo savo ūkyje Šapaluose. 1941–1944 m. buvo to paties banko revizijos komisijos narys. Iki grįžtant sovietams Grinų ūkyje buvo 40 ha žemės. 1947 m. pabaigoje agentas „Moriak“ pranešinėjo apie Feliksą Griną, jo giminaitę Eleną Barzdenienę iš Vizgiūnų³⁸ kaip „buožes“ ir antisovietškai nusiteikusius asmenis. Pranešė, kad vienos Felikso dukros vyras – buvęs „smetoninės armijos“ leitenantas. 1948 05 22 su žmona iš Lietuvos ištremtas į Sovietų Sąjungos Irkutsko sritį, dėl silpnos sveikatos gyveno invalidų namuose, kur 1954 m. mirė. Grinų šeimą ištėmus į Sibirą, liko aktualus turto klausimas. Žemė, savaime suprantama, buvo „sukolchozinta“, didžiulis namas perkeltas į Kupiškį, dabartinę Vytauto gatvę (Nr. 5).

Felikso dukra Genovaitė 1940 m. ištekėjo už leitenanto Boleslovo Gričio. Šiai šeimai buvo lemtas tragiškas likimas. Šeimos galva pasitraukė į Vakarus³⁹, galbūt vildamasis, kad sovietai bus priversti išeiti iš Lietuvos, deja, taip neatsitiko.

Kupiškio kredito banko valdybos, tarybos ir revizijos komisijos nariai.

Kopija iš 1937 m. žurnalo „Talka“ 12 numerio. Iš G. Žekonio archyvo

³⁸ Tai Ievos Grinaitės-Barzdenienės vyro brolio palikuonių atstovė Vitkauskaitė (arba Witkowska). Pasak agentūrinių to meto pranešimų, save laikė lenke.

³⁹ B. Gritis mirė Niujorke 1975 m., būdamas 63 metų.

Jų pirmagimė dukra Dovilė po karo, matyt, buvo palikta pas senelius Šapaluose, o Felikso Grinos trėmimo byloje įvardyta kaip Felikso dukra, matyt, siekiant slėpti Gričių šeimos buvimą. Nacių okupacijos metu Gričiams turėjo gimi Romualdas ir Dalia.

Genovaitės sesuo Birutė ištekėjo už Justo Armalio, susilaukė Sauliaus ir Rasos. Grinų dvasia ruseno Šapaluose iki pat 1948 m. gegužės 22 d., kai Feliksas Grina su žmona buvo ištremti į Rusiją, Irkutsko sritį.

Antanas K. Grina šiandien prisimena, kad Feliksas buvo pokštininkas, nugirdė berniukus, t. y. jį su broliu, alumni, po to apkaltino žmoną, kad primaitino nešviežiu maistu. Dar ir Alfonsas Grina prisimena, kad su kaimynu Naujonių kaime Knizikevičiumi (giminaitės pagal Čiurlių liniją vyru) teko važiuoti į Kupiškį ir grįžtant naktoti Šapaluose kaip pas dėdę.

Šapalų kaimas be Grinų

Nors dar 1942 m. kaime buvo dešimt kiemų su 48 gyventojais (kartu su samdomais darbininkais)⁴⁰, tačiau po 16 metų, praūžus karo ir pokario audroms, kaime devyniuose kiemuose tegyveno tik 24 gyventojai. O trijuose kiemuose gyveno vieniši asmenys⁴¹.

Apie šeštojo dešimtmečio pradžią Šapalų apylinkėse buvo vykdoma melioracija, kuri palietė ir gretimo Vilviškių kaimo gyventojus. Dalis jo gyventojų, melioracijos metu iškeltų, persikėlė į Šapalus. 2009 m. kaime gyveno tik 4 gyventojai. O Grinų sodyboje įsikūrė Dangis Černius, kaip dabar pavyko išsiaiškinti, tolimas Grinų giminaitis per Rėkučių Šlapelių liniją, kurie dabar protėvių žemėse ūkininkauja.

Norėčiau padėkoti nuostabiems žmonėms: šiaulietei Vandai Kurminienei, viešintiškiui Jonui Malinauskui, kandrėnietei Danutei Sasnauskienei, panevėžiečiui Gintarui Žekoniui ir vilnietei Rasai Žilionienei, išsaugojusiems dokumentus kaip relikvijas per visas negandas bei savo pasakojimais suteikusiems man galimybę prisiliesti prie giminės istorijos ir pasidalinti ja su monografijos skaitytojais.

Černių kiemas su kryžiumi Grinų sodybos vietoje. G. Grinos nuotr.

⁴⁰LCVA, f. R. 743, ap. 2, b. 4007, lapas nenumeruotas.

⁴¹LCVA, f. R. 363, ap. 2, b. 473, l. 98–106.

Palėvenės sakralinio ansamblio architektūra ir dailės paminklai

Dalia Klajumienė

Palėvenės bažnyčios ir buvusio dominikonų vienuolyno pastatų ansamblis. 2008 m. Aušros Jonušytės nuotr.

Palėvenės miestelio (Kupiškio r.) puošmena ir dvasinis traukos centras – vienabokštė, grakšti Šv. Dominyko, Šv. Pranciškaus ir Šv. Lauryno titulo bažnyčia ir prie jos stovintys, kadaise dominikonų ordinui priklausę gyvenamieji bei ūkiniai trobesiai. Ansamblis, traukiantis vietos gyventojų bei pravažiuojančiųjų žvilgsnius, nė kiek ne mažiau intriguoja ir mokslininkus, besistengiančius perprasti nuo XVII a. paskutinio ketvirčio iki mūsų dienų besirutuliojančią jo istoriją.

Palėvenės dominikonų ir jiems priklausiusių architektūros ir dailės vertybių raida, dvasinė, kultūrinė ir ūkinė veikla jau ne kartą aptarta istorikų ir dailės tyrinėtojų publikacijose¹ arba žinybų archyvuose saugomose rankraštinėse studi-

Straipsnis „Vermės“ leidyklai įteiktas 2013 07 01, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 07 23, pirmą kartą paskelbtas 2014 12 18 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje LLT: 2014-4/74-237/HI.

¹ Wołyński (Giżycki J. M.). *Wiadomości o dominikanach prowincji Litewskiej*, część 1, Kraków, 1917, p. 170–172; Brensztejn M. *Zarys dziejow ludwisarstwa na ziemiach b. Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Wilno, 1924; Valančius M. *Pastabos sau pačiam*, 1929; Kvik-

lys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. 4: *Panevėžio vyskupija*, Čikaga, 1984, p. 265–268; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 81–89; *Panevėžio vyskupija*, Vilnius, 1998, p. 223–231; Klajumienė D. Palėvenės buvęs dominikonų vienuolynas ir Šv. Dominyko bažnyčia. *Lietuvos vienuolynai*. Vadovas, Vilnius, 1998, p. 182–188; Petkus V. *Dominikonai Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2004, p. 505–524; *Palėvenės link. Kupiškio rajonas* (tekstų autoriai: A. Martinka, N. Ratkienė), Utena, 2005; Pacevičius A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 metais: dingęs knygos pasaulis*, Vilnius, 2005, p. 73, 82, 91, 109, 118, 131, 150, 180, 192.

jose². Duomenų apie bažnyčią ir vienuolyną galima rasti enciklopedinio pobūdžio leidiniuose ir žinynuose.³ Puikų akį traukiantį ansamblį ir jo meno vertybes ne kartą įvairiais aspektais aptarė XX a. periodinių leidinių publikacijų autoriai.⁴ Tačiau išlikę gausūs archyviniai šaltiniai tyrinėtojams leidžia nustatyti vis naujus ar patikslinti jau žinomus Palėvenės dominikonų istorijos faktus.

Šio straipsnio autorė, remdamasi archyviniais šaltiniais ir istoriografija, dar 2009 m. paskelbė dominikonų ansamblio architektūros raidos ir dailės paminklų apžvalgą⁵, tačiau peržiūrėti bažnyčioje saugomi dokumentai (tarp kurių yra XIX a. pirmosios pusės ir XX a. pirmosios pusės inventorių, XX a. pajamų ir išlaidų knygų bei parapijos tarybos protokolų⁶) bei nuo 2005 m. vykdomi bažnyčios restauravimo darbai leidžia ankstesnį straipsnį papildyti naujais duomenimis, ypač apie laikotarpį po vienuolyno uždarymo XIX a. antrojoje pusėje.

Palėvenės dominikonų ansamblio ankstyvąją raidos etapą išsamiai pristato Algirdo Baliulio tyrinėjimai.⁷ Istorikas, remdamasis Palėvenės dvaro, bažnyčios ir vienuolyno, dominikonams priklausiusių dvarų inventoriais, fundatorių ir geradarių testamentais ir Deltuvos bažnyčios dokumentais, teigia, kad Ukmergės žemės teismo teisėjas Laurynas Mykolas Odlianickis-Počobutas 1671 m. gegužės 15 d. nupirko Palėvenės dvarą iš Jono Krivševskio ir tais pačiais metais padėjo bažnyčios pamatus. Po dvejų metų, 1673-iaisiais, su žmona Marijona Siesickaite surašė fundacinį raštą dominikonams, kurį 1676 m. lapkričio 13 d. patvirtino Vilniaus vyskupas Mikalojus Steponas Pacas ir Seimas.⁸ Šie 1676 m. yra laikomi dominikonų Palėvenėje įsikūrimo pradžia, pastaroji data nurodoma ir Lietuvos dominikonų Šv. Angelo Sargo provincijos kronikoje⁹, ji įrašyta ir apie 1672 m. nutapyto fundatoriaus portreto dešiniajame apatiniame kampe¹⁰. Tais pačiais 1676 m. ant jau kadaise sumūrytų pamatų pradėta statyti bažnyčia. Fundatorius testamente nurodė, kad noris būti palaidotas Palėvenės bažnyčioje šalia sūnaus Jono ir jai mūryti devynerius metus skirias nemažas pinigų sumas. Tačiau kai 1688 m. vasario 28 d. fundatorius mirė, bažnyčia dar nebuvo baigta statyti ir pinigų tolesnėms statyboms skyrė dominikonų geradarių antroji žmona

² Racevičienė A. Buvusio dominikonų vienuolyno istoriniai tyrimai [mašiništas]. Kupiškio rajono kultūros skyrius.

³ Palėvenė. *Lietuvių enciklopedija*, t. XXI, Bostonas, 1960, p. 416; Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. *Žinynas*, Vilnius, 1993, p. 254–255; Jankauskas V. [Palėvenė, Žemutinė Palėvenė, Paulianka]. Vienuolyno ir bažnyčios istorija. Bažnyčios architektūra ir dekoras, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. II (K–P), Vilnius, 2012, p. 516–522.

⁴ Valančius M. Palavėnės Kliosztorius, *Tėvynės Sargas*, 1900, Nr. 8, p. 23–25; Ir Palėvenėje šv. Antanas, *Šv. Pranciškaus varpelis*, 1933, liepos mėn., nr. 7; Nezabitauskas A. Palėvenė, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1966, kovo 17 d., p. 4; Genytė D. Po giedančiais skliautais, *Kupiškėnų mintys*, 1991, geg. 18; Minkevičius J. Palėvenės architektūrinis ansamblis turi sušvisti, *Archiforma*, 2007, nr. 4 (40), p. 89–92.

⁵ Klajumienė D. Palėvenės dominikonų ansamblio architektūros raida ir dailės paminklai, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 303–320.

⁶ Už leidimą susipažinti su šiais dokumentais nuoširdžiai dėkoju Aldonai Ramanauskienei.

Pastarųjų dokumentų pagrindu buvo parengtas ir Violetos Aleknienės straipsnis „Palėvenės miestelis 1911–1940 m.“ (*Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 269–302). Šiame straipsnyje naudotasi tiek archyviniais dokumentais, tiek ir publikuotomis žiniomis.

⁷ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 81–89.

⁸ *Ten pat*, p. 81.

⁹ *Litua Militiae Angelico Praedicatoriae per Magnum Ducatum Lithuaniae, Samogitiae, Livoniae clangentia seu Provincia Lituaniae S. Angeli Custodis, Sacri Ords Praedicator 1706–1824* [Rankraštis], l. 193. Kopija D. Klajumienės asmeniniame archyve.

¹⁰ *Provincijos dvaras: XVIII–XX a. istorinis portretas ir taikomoji dailė Šiaulių „Aušros“ muziejaus rinkiniuose*, Parodos katalogas (rengėjai L. Birškytė-Klimienė ir V. Poškus), Vilnius, 2005, p. 48–49.

Kotryna Tiškevičiūtė. Deja, ir jai užbaigti statybų nepavyko. Po jos mirties 1690 m. bažnyčios statybų darbai dėl Šiaurės karo, krašto suirutės ir maro kuriam laikui sustojo¹¹, buvo atliekami tik nedideli bažnyčios puošybos ir vienuolyno plėtimo darbai. Tai liudija fragmentiškai išlikęs 1693 ir 1694 m. išlaidų sąrašas, kuriame tarp vyraujančių išmokėjimų už maisto produktus yra keletas žinučių apie bažnyčios ir vienuolyno puošybos elementus ar naujų vienuolyno pastatų rentimą. 1693 m. gruodžio mėnesį buvo daromas užraktas ciborijai¹², 1694 m. sausį pirtos dvi nedidelės metalinės žvakidės¹³, kovo mėnesį statyta vienuolyno pirtis¹⁴, balandžio mėnesį auksakaliui užsakyta šlakstytuvė (*trybularz*)¹⁵.

Ukmergės žemės teismo aktų 1690 m. išraše apie Deltuvos bažnyčią A. Baliulis rado ypač vertingų faktų Palėvenės bažnyčios istorijai. Remdamasis tuo dokumentu istorikas iškėlė hipotezę, kad tiek Palėvenės, tiek Deltuvos bažnyčias galėjęs projektuoti tas pats, deja, nežinomas, architektas.¹⁶ Vis dėlto įdomi A. Baliulio mintis ateityje turėtų būti kruopščiai analizuojama ir tikrinama, nes kiek trikdo tai, kad Palėvenės ir Deltuvos bažnyčios skyrėsi tiek plano struktūra, tiek statybų medžiagomis. Palėvenės bažnyčia buvo projektuota ir statyta mūrinė, o Deltuvos – medinė. Antras įdomus tame dokumente minimas faktas nurodo, kad altoriai statomai Palėvenės bažnyčiai buvo užsakyti pas Vilniaus drožėjus.¹⁷ Daugiau ši faktą patvirtinančių dokumentų kol kas surasti nepavyko, tačiau žinoma, kad XVII a. ir XVIII a. pirmojoje pusėje Vilniaus drožėjai garsėjo bažnytiniiais dirbiniais ir ypač altoriais, todėl visai tikėtina, jog ir besikuriantys Palėvenės dominikonai nusprendė į juos kreiptis. Reikia pastebėti, kad įrašai įvairiuose archyvuose dokumentuose rodo, jog Palėvenės dominikonai tiek XVII a. pabaigoje, tiek XVIII a. palaikė glaudų ryšį su Vilniaus konventu ir iš šio miesto parsigabeno ne vieną bažnytinio meno kūrinių.

Remiantis Palėvenės dominikonų surašyta konvento istorija¹⁸, 1751 m. vienuolyno ir bažnyčios inventoriumi¹⁹ ir A. Baliulio tyrinėjimais²⁰ galima išsivaizduoti XVIII a. pirmojoje pusėje vykusius didžiulius bažnyčios ir vienuolyno plėtimo bei gražinimo darbus. Šiek tiek atsigavę po Šiaurės karo bei krašto suirutės, įvairių geradarių paramos dėka Palėvenės dominikonai toliau tęsė XVII a. pabaigoje nutrūkusią bažnyčios ir vienuolyno statybą. 1725 m., vienuolynui vadovaujant priorui Juozui Skavronskiui, buvo pabaigtas statyti virš pagrindinio fasado iškilęs bažnyčios bokštas.²¹ Naujieji Noriūnų dvaro savininkai Danielius Stachovskis (Stakauskas), o nuo 1723 m. Jonas Bucholcas bažnyčios kairiajame šone pradėjo mūryti Jėzaus Kristaus koplyčią, kurią iki XVIII a. vidurio pabaigė Vilniaus pavai vadis Mykolas Rapolas Šumskis²². Jono Zaso lėšomis 1751 m. koplyčioje įrengtas altorius²³.

¹¹ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 82.

¹² 1693–1694 m. Palėvenės dominikonų išlaidų sąrašas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 412, l. 147.

¹³ *Ten pat*, l. 148v.

¹⁴ *Ten pat*, l. 150.

¹⁵ *Ten pat*, l. 150v.

¹⁶ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 82.

¹⁷ *Ten pat*.

¹⁸ Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 205–228v.

¹⁹ Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 93–132.

²⁰ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 81–89.

²¹ Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 82.

²² Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 205; Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 93; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 82.

²³ Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 95; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praecities, p. 82.

Iki XVIII a. vidurio Ukmergės pilies teismo raštininkas Mykolas Lučka išmūrijo koplyčią, kuri geradarių garbei buvo pavadinta Šv. Mykolo vardu ir joje buvo įrengti du – Šv. arkangelo Mykolo ir Šv. Antano – altoriai.²⁴

Ne kartą jau minėtas 1751 m. inventorius yra ankstyviausias žinomas archyvinis dokumentas, išsamiai aprašantis Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios išvaizdą. Nors jis surašytas praėjus daugiau nei 70 metų po vienuolių Palėvenėje įkūrimo, neblogai atspindi ankstyvąjį ansamblio raidos etapą ir bažnyčios interjero vaizdą iki XVIII a. antrosios pusės rekonstrukcijų. Kaip pažymima dokumente, Palėvenės dominikonų bažnyčia pašventinta dominikonams ypač svarbių šventųjų Dominyko ir Pranciškaus bei fundatoriaus Lauryno Mykolo Odlianickio-Počobuto garbei – Šv. Lauryno titulu. Inventoriuje palyginti išsamiai aprašyti aštuoni altoriai ir du procesijų altorėliai.²⁵ Tiesa, matyt, vėliau kito žmogaus ranka padarytas įrašas apie devintą Šv. Tomo (Akviniečio?) altorių. Nurodoma, kad Tomo Mackevičiaus rūpesčiu 1765 m. šio altoriaus paveikslas uždengtas sidabro aptaisais.²⁶ Dalis 1751 m. aprašytų altorių (didysis ir trys šoniniai) greičiausiai buvo tie, kurie dar XVII a. pabaigoje buvo užsakyti pas Vilniaus drožėjus. Jų įvardijimas dokumente kaip senoviško darbo (*staroswieckiej roboty*) tik patvirtina šį spėjimą, kadangi XVIII a., kai jau buvo pasikeitusios altorių komponavimo ir dekoravimo mados, tuo terminu archyviniuose dokumentuose buvo vadinami XVII a. sukurti ankstyvojo baroko, ypač drožtiniai, altoriai, glaudžiai komponuoti palei statinių sienas. Tokių altorių išliko labai nedaugelyje Lietuvos bažnyčių.

1751 m. dokumente rašoma, kad Palėvenės bažnyčios didysis altorius dar „geradarių fundatorių“ statytas ir paaukuotas. Jame, pirmajame tarpsnyje, yra šv. Jono Krikštytojo paveikslas, o virš jo – paveikslas, vaizduojantis simbolinę sceną – legendinį šv. Dominyko ir šv. Pranciškaus susitikimą ir apsikabinimą dėl krikščioniškos pasaulio reformos ir išgelbėjimo, vadinamasis *Stemus Simul* (Stosime kartu). Dokumente pažymima, kad šis paveikslas nutapytas Vilniuje.²⁷ Antrasis aprašomas Švč. Mergelės Marijos altorius. Jis „senoviško darbo“, paaukuotas, pirmajame tarpsnyje įkomponuotas stebuklais garsėjantis Švč. Mergelės Marijos paveikslas su sidabrinium paaukuotu aptaisu. Šalia paveikslo kabo įvairių formų votai ir 4 veidrodėliai. Antrajame tarpsnyje – Švč. Trejybės paveikslas. Trečiasis altorius – vienatarpsnis, skirtas vienuolijos patriarchui šv. Dominykui, su jo paveikslu, kuriame šventasis pavaizduotas su individualiais atributais – lelija ir knyga. Jėzaus vardo mūrinėje koplyčioje buvo du altoriai: Jėzaus Kristaus ir Sopulingosios Dievo Motinos. Pirmasis – Jono Zaso rūpesčiu 1751 m. pastatytas. Jame stovi nuo seno stebuklais garsėjanti, XVII a. išdrožta Nukryžiuotojo Jėzaus skulptūra. Apie ją Vilniaus dominikonas Juozapas Grigalius Tomas Šymakas 1755 m. rašė²⁸, kad ji LDK generolo Marsono buvo parvežta iš Italijos ir pastatyta Viešintų koplyčioje, o jai sugriuvus – perkelta į dvarą. XVIII a. dvarą ėmė valdyti Sta-

²⁴Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 95v; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, p. 82.

²⁵Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 94–96.

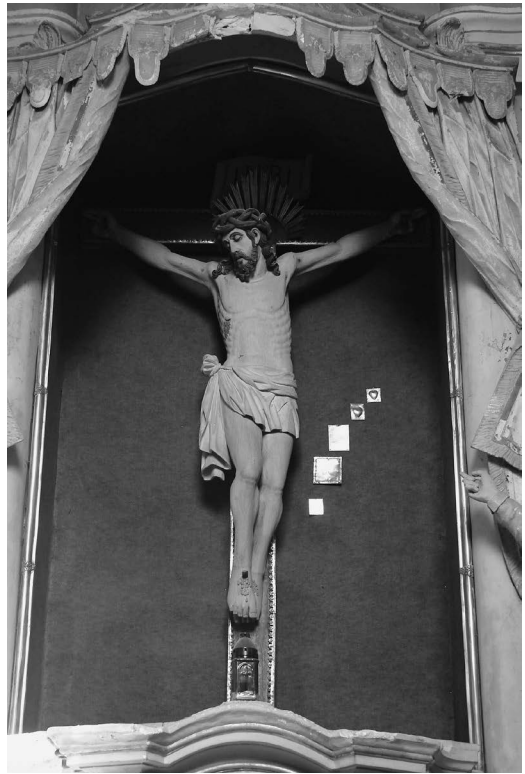
²⁶Ten pat, l. 94v.

²⁷Ten pat, p. 93v.

²⁸Szymak J. T. G. *Prerogatywa zakonu Kaznodziejskiego z Faworów, łask y dobrodziejstw osobliwszych, sobie od swej Matki y Opiekunki, Nieba y Ziemi Królowey SS. Maryi Panny dotąd świadczonych Z Kronik domowych zebrana <...>*, Wilno, druk WW. XX. Franciszkanów, 1755.

chovskiai, kurie prie Palėvenės bažnyčios primūrijo Jėzaus Kristaus koplyčią, ir tapusi našle Stachovskienė į jos altorių įkėlė stebuklais garsėjančią skulptūrą.²⁹ Dailės istorikė Regimanta Stankevičienė, analizavusi malonėmis garsėjančios Nukryžiuotojo figūros plastiką, patvirtino, kad tai vienas išpūdingiausių Išganytojo kančią vaizduojančių XVII a. kūrinų, tačiau labiau tikėtina, jog sukurtas ne Italijoje, bet Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje arba jai gretimame krašte.³⁰ Šie legendą apie skulptūros kilmę paneigiantys faktai nė kiek nemenkina nuo seno sklidusios stebuklingo atvaizdo šlovės, kurią patvirtina ir Palėvenės bažnyčios 1751 m. inventoriuje aprašomi gausiai skulptūrą puošę votai.³¹ Toje pačioje koplyčioje buvęs Sopulingosios Dievo Motinos altorius apibūdinamas kaip nedidelis, jo pirmajame tarpsnyje kabėjęs Dievo Motinos, ant rankų laikančios Jėzų Kristų, atvaizdas, o antrajame – šv. Tadaį vaizduojantis paveikslas.³² Penktasis bažnyčios altorius, įvardytas kaip „senoviško darbo“, buvo skirtas dominikonų vienuolės mistikės šv. Kotrynos Sienietės garbei ir turėjo tą šventąją vaizduojantį paveikslą. Tokio pat „senoviško darbo“ ir, matyt, panašios struktūros buvo ir šeštasis – Šv. Hiacinto altorius, taip pat turėjęs tik vieną titulinį paveikslą.³³ Dar du altoriai buvo Mykolo Lučkos išmūrytoje dešiniojoje Šv. Mykolo koplyčioje. Pirmasis koplyčios fundatoriaus garbei – skirtas šv. arkangelui Mykolui su titulinium ir Jėzaus Kristaus paveikslais. Antrasis – Šv. Antano altorius su titulinium paveikslu pirmajame tarpsnyje ir garsaus pamokslininko dominikono šv. Vincento Ferariečio paveikslu antrajame tarpsnyje.³⁴ Reikia pasakyti, kad iki XVIII a. vidurio Palėvenės bažnyčios altorių ikonografinė programa jau buvo beveik susiformavusi ir nors vėliau puošybos elementai buvo ne kartą atnaujinami ir perdarinėjami, buvo stengiamasi išlaikyti svarbiausias pamaldumo tradicijas.

Stebuklais garsėjanti Jėzaus Kristaus skulptūra kairiosios koplyčios altoriuje. XVII a. 2011 m. D. Klajumienės nuotr.

²⁹J. G. T. Šymako 1755 m. veikalą yra išvertusi ir išanalizavusi dailės istorikė Regimanta Stankevičienė. In: Stankevičienė R. *Stebuklingi Lietuvos dominikonų provincijos paveiksai, Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, Vilniaus dailės akademijos darbai, t. 25, Vilnius, 2002, p. 195–206; Šymakas Juozas Tomas Grigalius Švč. Mergelė Marija Pamokslininkų Ordiną Puošia įvairiomis Relikvijomis ir savo bei sūnaus stebuklingais paveikslais (vertė Regimanta Stankevičienė), *Paveikslas ir knyga. LDK dailės tyrimai ir šaltiniai*, p. 207–222.

³⁰Dailės istorikės Regimantos Stankevičienės pasakymas dokumentiniame filme „Palėvenės dominikonų vienuolynas ir bažnyčia“ (Vilniaus dailės akademija, 2008).

³¹Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorių, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 95, 98.

³²*Ten pat*, l. 95.

³³*Ten pat*, l. 95v.

³⁴*Ten pat*.

*Pirmasis ir antrasis
vienuolyno korpusai.
2008 m. vaizdas.
D. Klajumienės nuotr.*

1751 m., be minėtų altorių ir dviejų procesijų altorėlių, bažnyčioje dar buvo dažyta ir pasidabruota sakykla, prie zakristijos stovėjo fundatorių ložė ir ant sienos kabėjo fundatoriaus portretas, buvo didesnių ir mažesnių suolų, dvi klausyklos, vargonų balkonėlyje stovėjo pozityvu vadinami nedideli dar geri vargonai. Po bažnyčios grindimis įrengti keturi laidojimo rūšiai.³⁵ Pastebėtina, kad vėlesniuose Palėvenės dominikonų bažnyčios dokumentuose minimi tik trys laidojimo rūšiai.

Pereinant prie bažnyčios XVIII a. antrosios pusės dekoro aprašymo, keliais bruožais reikėtų nušviesti vienuolyno pastatų raidą.³⁶ Kur pirmuosius metus po fundacijos gyveno dominikonų vienuoliai – nėra žinoma. Galbūt glaudėsi fundatorių dvare, nes mūrinis vieno korpuso vienuolyno pastatas buvo pradėtas statyti tik 1690 m., o pabaigtas 1701 m. Antrasis vienuolyno korpusas, kuriame buvo įrengtas refektorijus (valgomasis), pradėtas statyti 1704 m., o pabaigtas tik 1744 metais. 1746 m. buvo pastatytas medinis dengtas koridorius nuo vienuolyno iki zakristijos durų su keliais kambariais. 1751 m. vienuolyno aprašyme taip pat užfiksuota, kad iki tų metų beveik visose dviejų korpusų celėse buvo pastatyta po krosnį. Pati puošniausia buvo prioro celė, į kurią šviesa patekdavo pro didelį langą, o sienas puošė 15 paveikslų, iš kurių 3 buvo Kristaus ir Dievo Motinos atvaizdai, o kiti 12 vaizdavo apaštalus ir evangelistus. Celėje taip pat stovėjo lova ir krosnis, stalas su stalčiais ir dvi jam pritaikytos taburetės, klauptas melstis, o virš jo kabėjo Sopulingosios Dievo Motinos paveikslas. 1804 m. inventoriuje atsispindi, kad prioro celė buvo dar patogiau įrengta. Joje atsirado dar vienas stalas, oda aptrauktas krėslas, tačiau minima mažiau tapybos darbų ir jie yra kiti nei 1751 m. minėti. XIX a. pradžioje virš prioro stalo kabėjo Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo paveikslas ir trys portretai: du fundatorių Počobutų, o trečiasis – fundatoriaus žmonos sesers.³⁷

³⁵ *Ten pat*, l. 96–96v.

³⁶ Vienuolyno pastatų raida neblogai atspindėta Palėvenės konvento kronikoje, kituose XVII–XIX a. archyvuose šaltiniuose. Jais remdamasi išsamiai vienuolyno pastatų raidą yra aptarusi A. Racevičienė rankraštyje „Buv. Palėvenės dominikonų vienuolyno istoriniai tyrimai“, kuris saugomas Kupiškio rajono kultūros skyriuje. Taip pat apie svarbiausias vienuolyno statybas minėtuose straipsniuose yra rašę A. Baliulis, J. Minkevičius.

³⁷ Palėvenės dominikonų bažnyčios ir vienuolyno 1804 m. inventorių, *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUIBR), f. 4-A2328, l. 3v.

*Celė vienuolyno antrajame aukšte.
2008 m. Audriaus Cicinsko nuotr.*

*Altoriaus likučiai vienuolyno pirmojo aukšto
koridoriuje. 2008 m. A. Cicinsko nuotr.*

*Saulės laikrodžio likučiai išorinėje
vienuolyno sienoje. 2011 m. vaizdas.
D. Klajumienės nuotr.*

Iš šios celės galima buvo patekti į kamara ir dormitorijų (vienuolių miegamąjį). Dormitorijoje buvęs laikrodis su spintos pavidalo aprėminimu (*zegar z szufladoju*).³⁸ Antrosios vienuolyno linijos koridoriuje priešais celes buvo nedidelis Švč. Mergelės Marijos altorius su mūrine grakštaus sarkofago formos mensa ir pagal vėlyvojo baroko madą ant sienos nutapytu, siaurame koridoriuje vietos neužimančiu, bet puošniai atrodančiu retabulu³⁹. Išorinėje šio korpuso sienoje buvo įtaisytas saulės laikrodis. Tiek laikrodžio, tiek koridoriaus altoriaus likučius galime pamatyti dar ir šiandien. Trečiasis bažnyčios link vedantis korpusas išmūrytas 1778–1779 m., o pabaigtas įrengti 1787–1788 m., jame, kaip sausiausiam, įrengta biblioteka. Knygos istorikas Arvydas Pacevičius yra pastebėjęs, kad paprastai bibliotekos vienuolynuose būdavo įrengiamos virš refektorijų, tačiau retkarčiais pasitaikydavo ir išimčių. Viena jų buvo ir Palėvenės vienuolynas, kuriame refektorijus ir biblioteka buvo atskiruose korpusuose.⁴⁰ XIX a. pradžioje minima, kad užbaigto vienuolyno prieangyje tarp vienuolyno ir bažnyčios buvo pakabinti keli paveikslai.⁴¹ Visuose trijuose vienuolyno korpusuose, įskaitant kamaras ir sandėliukus, buvo 38 kambariai.⁴² Nors dokumentuose neužsimenama, bet dėka XX a. 8-ajame dešimtmetyje darytų vienuolyno polichrominių tyrimų ir atidengtų nedidelių fragmentų galima teigti, kad XVIII a. celių ir koridorių sienos buvo ištapytos dominikonų šventųjų figūromis, siužetinėmis ir ornamentinėmis kompozicijomis. 1804 m. aprašyme minima, kad virš noviciato durų įkomponuotas šv. Dominyko paveikslas.⁴³ XVIII a. antroje pusėje jau buvo susiformavęs dviaukštis laužyto plano vienuolyno gyvenamasis mūras su pusiau uždaru kiemu. Netoliese buvo ūkinis kiemas, apsuptas mūrinių ir medinių trobesių – arklidės su vežimine⁴⁴ (virš jų – mansarda vaistažolėms džiovinti), svirno, rūkyklos, tarnų namo. Ūkinio kiemo viduryje buvo iškastas šulinys ir uždengtas stogeliu. Prie vienuolyno veikė mokykla, o miestelyje vienuolynas turėjo 1744 m. statytą mūrinę smuklę su dviem arklidėmis, špitolę, du davatkų namus.⁴⁵ Dokumentuose minima, kad vienuoliai buvo pasistatę malūną ir kalvę.⁴⁶

Plėsdami ūkinius ir gražindami gyvenamuosius pastatus, vienuoliai neapleido ir bažnyčios. Remdamiesi Palėvenės konvento istorija⁴⁷ ir 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga⁴⁸ galime rekonstruoti didžiulius bažnyčios išgražinimo darbus, vykusius XVIII a. antroje pusėje.

³⁸ Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 98v–101.

³⁹ *Ten pat.*

Tokio tipo altoriai XVIII a. ir XIX a. pirmojoje pusėje buvo ypač populiarūs Lietuvos bažnyčiose, koplyčiose ir vienuolynuose. Apie tai plačiau: Klajumienė D. *Tapyti altoriai XVIII a.–XIX a. 1 p.: nykstantys Lietuvos bažnyčių dailės paminklai*, Vilnius, 2006.

⁴⁰ Apie tai plačiau: Pacevičius A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, Vilnius, 2005.

⁴¹ Palėvenės dominikonų vienuolyno ir bažnyčios 1751 m. inventorius, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 98v–101.

⁴² Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 205–205v; Palėvenės dominikonų vienuolyno 1820 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 373–381a; Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, p. 86–87.

⁴³ Palėvenės dominikonų bažnyčios ir vienuolyno 1804 m. inventorius, VUBR, f. 4-A2328, l. 3v.

⁴⁴ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knygoje apie užmokestį už arklidžių statybą rašoma 1784 m. lapkričio mėnesį. In: Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 203.

⁴⁵ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, p. 86.

⁴⁶ Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 205v.

⁴⁷ *Ten pat*, l. 205–229.

⁴⁸ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13.

Anksčiausiai, 1757 m., pastatytas naujas didysis altorius. Apie tai užsiminta konvento kronikoje.⁴⁹ 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knygoje „Išlaidų“ skiltis, atskleidžianti darbus bažnyčioje, pradedama tik nuo 1762 m. kovo mėnesio įrašų, todėl apie didžiojo altoriaus darbus bei meistrus duomenų nėra. Čia fiksuojama, kad prie statomų šoninių mūrinių altorių ir sakyklos dirba skulptorius Jurgis Mažeika (Jerzy Możeyko) ir Butkevičius (Butkiewicz)⁵⁰, vadinamas „šlifuoju“. Prie jų nuolat minimi mūrininkai Ignotas ir Baltramiejus bei plytų gamintojas Martynas⁵¹, paveikslams rėmus daręs stalius Teodoras⁵². 1763 m. birželio mėnesį pabaigti Šv. Hiacinto ir Šv. Kotrynos altoriai ir sakykla. Tuomet Butkevičiui, kuris dirbdamas drauge su J. Mažeika altorius, sakyklą, galbūt ir Jėzaus Kristaus koplyčios fundatorių ložę padengė dirbtinio marmuro paviršiais, sumokėta 150 auksinų.⁵³ Dar kelios smulkios išmokos „šlifuoju“ Butkevičiui minimos ir 1763 m. gruodžio mėnesio išlaidose.⁵⁴ Ilgiausiai, nuo 1762 m. rugsėjo, kai minimi altoriaus pradžios darbai, iki 1766 m. gegužės J. Mažeika dirbo prie kairiosios koplyčios Jėzaus Kristaus altoriaus.⁵⁵ Matyt, 1751 m. inventoriuje minėtas tais metais pastatytas Jėzaus altorius koplyčioje buvo laikinas ir neatitiko kitų naujų bažnyčios altorių meninio lygio, kad praėjus 11 metų imtas statyti naujas. Pabaigus visus užsakytus darbus, skulptoriui J. Mažeikai galutinai sumokėta 320 auksinų.⁵⁶ Palėvenės bažnyčioje sakyklos ir altorių sukūrimas yra kol kas žinomas ankstyviausias šio meistro darbas. Nors 1766 m. gegužės mėnesį parašyta, kad Mažeikai sumokama už visus bažnyčioje atliktus darbus, bet galbūt menininkas dar kurį laiką gyveno Palėvenėje, nes pajamų ir išlaidų knygoje paminėtas tų metų gruodžio mėnesį ir 1767 m. kovą, kai nudažė ir paausavo karstą.⁵⁷ Nuo 1777 iki 1780 m. jis minimas Tytuvėnų bernardinų vienuolyno bažnyčios kronikoje kaip trijų naujai statomų presbiterijos altorių pastatymo meistras, o vėliau iki 1794 m. kūrė Telšių bernardinams.⁵⁸ Reikia pasakyti, kad Palėvenės bažnyčios altorių ir sakyklos ansamblio architektūrinė ir skulptūrinė raiška turi labai daug plastikos panašumų į Tytuvėnų bernardinų bažnyčios altorius.

Naujiesiems, XVIII a. šeštajame ir septintajame dešimtmečiais pastatytiems altoriams papuošti buvo užsakomi ir kai kurie nauji paveikslai. Tai rodo minėtos pajamų ir išlaidų knygos įrašai. Tiesa, dokumente nėra konkrečių paveikslų pavadinimų. 1764 m. sausio mėnesį du kartus po 16 auksinų sumokėta „už globėjų paveikslėlius“.⁵⁹ 1769 m. kovo mėnesį už du „globėjų“ paveikslėlius sumokėti tik 3 auksinai.⁶⁰ Nedidelis užmokestis anonimui dailininkui rodo, kad tai buvęs atlygis už nutapytus visai mažus paveikslėlius, o gal tik

⁴⁹ Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 215v.

⁵⁰ Manytina, kad Palėvenėje kartu su J. Mažeika prie altorių statymo dirbęs „šlifuoju“ Butkevičius gali būti tapatinamas su lipdytoju Juozapu Butkevičiumi, kuris 1767 m. kovo 22 d. minimas Vilniaus magistrato teismo byloje. Apie J. Butkevičių rašyta: *Lietuvos dailininkų žodynas*, t. 1: XVI–XVIII a., Vilnius, 2005, p. 79.

⁵¹ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 64.

⁵² *Ten pat*, l. 69v.

⁵³ *Ten pat*, l. 72.

⁵⁴ *Ten pat*, l. 74.

⁵⁵ *Ten pat*, l. 66v, 72, 72v, 73, 89v.

⁵⁶ *Ten pat*, l. 89v.

⁵⁷ *Ten pat*, l. 91v, 93.

⁵⁸ Klajumienė D. Bažnyčios altorių, sakyklos, krikščionybės plastika ir ikonografinė programa, *Tytuvėnų bernardinų bažnyčia ir vienuolynas*, Vilnius, 2004, p. 119–146; *Lietuvos dailininkų žodynas*, p. 179; Butrimas A. *Telšiai: sakralinis kompleksas Insulos kalvoje*, Vilnius, 2008.

⁵⁹ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 74v.

⁶⁰ *Ten pat*, l. 106v.

1757 m. Jurgio Mažeikos pastatytas didysis altorius (centre).
2013 m. A. Jonušytės nuotr.

Šv. Kotrynos altorius ir sakykla (kairėje) bei Šv. Hiacinto altorius.
2008 m., 2011 m. D. Klajumienės nuotraukos

už senesnių paveikslų pataisymą ir nežinia kam jie buvo skirti – bažnyčiai ar vienuolyno celėms papuošti. Už darbą 1768 m. kovo, gegužės ir liepos mėnesiais tapytojui Jokūbui Žoltovskiui (Jakub Żoltowski) sumokėta nemaža suma, t. y. 101 auksinas ir 15 grašių.⁶¹ 1770 m. liepos mėnesį dar randame įrašą apie 5 popierinius paveikslėlius, už kuriuos sumokėta 16 auksinų ir 10 grašių.⁶² Tapytojui „už paveikslus“ 16 auksinų sumokėta ir 1772 m. kovo 25 d.⁶³

Konvento kronikoje rašoma, kad, statant altorius, kartu buvo užsakomi ir kiti bažnyčios įrangos elementai arba tvarkomi senieji. 1764 m. kovo mėnesį išigyta krėslas⁶⁴, tų pačių metų liepos mėnesį remontuoti vargonėliai⁶⁵, 1765 m. balandžio ir gegužės mėnesiais mokėta už klausyklių darymą, rugpjūčio mėnesį – už naują žalvarinę šlakstytuvę, mažus bažnyčios varpelius ir 8 dideles alavines žvakides⁶⁶, lapkritį pastatyta krosnis naujojoje zakristijoje⁶⁷. 1766 m. sausio mėnesį 86 auksinai sumokėti už bažnytinių taurių paausavimą, 376 auksinai – už Vilniuje perlietą varpą ir 56 auksinai kalviui – už to paties varpo apkaustymą.⁶⁸ Tų pačių metų gegužės mėnesį buvo vykstama į Vilnių mišių taurių pagaminimo ir paausavimo reikalu ir už jas sumokėta 155 auksinai ir 12 grašių.⁶⁹ 1767 m. padirbinti suolai, laiptai prie altorių, klausyklos.⁷⁰ 1769 m. rugsėjo mėnesį vėl iš Vilniaus parsivežamos angliško alavo žvakidės, už kurias sumokėta 288 auksinai, ir 88 auksinus kainavusi auksakalio padirbinta sidabrinė šlakstytuvė.⁷¹ 1771 m. kovo mėnesį remontuoti vargonai (arba pozityvas) ir už tai vargonų meistrui sumokėti 144 auksinai.⁷² Medinę baliustradą priešais didįjį altorių 1775 m. balandžio mėnesį pabaigė staliai Stanislovas ir Jonas, už tai jiems buvo sumokėti 64 auksinai.⁷³ 1780 m. rugsėjo mėnesį už 2 auksinus išigyta Jėzaus skulptūra ir dvi alavinės žvakidės už 9 auksinus.⁷⁴

1781 m. vasarį iš Vilniaus parsigabentas signatūrinis varpas, kainavęs 46 auksinus ir 18 grašių⁷⁵, 1782 m. liepos mėnesį padarytas suolas vienuolių chorui⁷⁶, o rugsėjo mėnesį suremontuoti vargonai.⁷⁷ 1783 m. už 40 auksinų išigyta įvairių varinių daiktų bažnyčiai ir didžiajam altoriui⁷⁸ ir galiausiai 1784 m. sausio mėnesio įrašas byloja, kad iš Vilniaus parsivežti du varpeliai bažnyčiai.⁷⁹

1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knygos „Pajamų“ skiltis suteikia nemažai informacijos apie palaidojimus Palėvenės bažnyčios rūsiuose ir šventoriuje. Iš įrašų matyti, kad būti palaidotiems po bažnyčios grindimis galėjo sau leisti tik didikai, šios šventovės geradariai ir globėjai, kitiems už kur kas mažesnę mokesčių buvo išskiriama vieta šventoriuje.⁸⁰ Pavyzdžiui, už Pauliaus Nagėlos (Pawieł Nagieła) palaidojimą bažnyčioje

⁶¹ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 101, 102, 102v; Lietuvos dailininkų žodynas, p. 277.

⁶² Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 114.

⁶³ *Ten pat*, l. 124v.

⁶⁴ *Ten pat*, l. 76.

⁶⁵ *Ten pat*, l. 78v.

⁶⁶ *Ten pat*, l. 84.

⁶⁷ *Ten pat*, l. 86.

⁶⁸ *Ten pat*, l. 87.

⁶⁹ *Ten pat*, l. 89.

⁷⁰ Palėvenės dominikonų vienuolyno dokumentų rinkinys, LVIA, f. 1282, ap. 1, b. 10147, l. 217.

⁷¹ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 107.

⁷² *Ten pat*, l. 144.

⁷³ *Ten pat*, l. 143v.

⁷⁴ *Ten pat*, l. 174.

⁷⁵ *Ten pat*, l. 177.

⁷⁶ *Ten pat*, l. 185

⁷⁷ Vargonų meistrui už taisymo darbus ir medžiagas sumokėta 170 auksinų. In.: Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 186.

⁷⁸ *Ten pat*, l. 195.

⁷⁹ *Ten pat*, l. 196v.

⁸⁰ *Ten pat*, l. 1–60.

1763 m. liepos mėnesį dominikonai gavo 80 auksinų, už pono Pulikovskio (Pulikowski) palaidojimą – 100 auksinų⁸¹, o 1765 m. už šviesiausiojo pono Baltramiejaus Ciemnolenkio (?) (Ciemnoł[ę]ki) laidotuves ir už 120 mišių už jo sielą sumokėta 240 auksinų⁸². O už 1765 m. bažnyčios šventoriuje palaidotą Žemaičių seniūno žmonos tarnaitę gauti tik 6 auksinai ir 10 grašių.⁸³ Deja, bažnyčios rūšiai dabar yra užmūryti ir kitokių patvirtinimų nei rašytiniai apie laidojimus aptikti nepavyko. Bažnyčios prieangio dešiniojoje sienoje yra vienintelė išlikusi epitafinė lenta, kurioje įrašyta, kad čia ilsisi 1840 m. mirusi ponia Rozalija Kvintaitė-Ruseckienė.

Kaip matyti iš aptartų dokumentų įrašų, Palėvenės dominikonų ansambliš XVIII a. paskutiniame ketvirtyje jau buvo susiformavęs, klestėjo ir buvo išpuoštas laikantis vėlyvojo baroko ir rokoko stiliškos. Vėliau tas vaizdas buvo papildytas ir kito tik labai nežymiai.

Palėvenėje visi bažnyčios interjero dekoru elementai, kaip yra įprasta vėlyvojo baroko dailei, tarpusavyje susieti plastiniais ir prasminiais ryšiais. Altorių paveikslai, skulptūros ir lipdyti horeljefai akcentuoja katalikiško tikėjimo tiesas, dominikonų maldingumo kryptį, o herbiniai ženklai išreiškia pagarbą Palėvenės dominikonų ir bažnyčios koplyčių fundatoriams. Pagrindinis bažnyčios akcentas, presbiterijoje pastatytas didysis altorius, atskyręs centrinę erdvę nuo vienuolių choro, savo puošyba išreiškė Senojo ir Naujojo Testamentų jungtį. Senąjį Testamentą pirmajame tarpsnyje simbolizuoja išraiškingos dviejų karalių – Melchizedako (kairėje) ir Dovydo (dešinėje) – skulptūros. Centrinę pirmojo tarpsnio dalį puošusi ant drobės tapyta Jėzaus krikšto Jordano upėje scena buvo tarsi Senojo ir Naujojo Testamentų temų jungtis. Antrąjį altoriaus tarpsnį puošia kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra, o jo šonuose – sėdinčių keturių evangelistų figūros. Meninę ir ikonografinę didžiojo altoriaus raišką papildė antrojo tarpsnio ažūre matoma šviesa, sklindanti pro apvalų langą presbiterijos galinėje sienoje, ir virš jo komponuota Glorija, kurią sudaro debesų, spindulių ir angelų galvučių spalvintas reljefinis vainikas aplink Jėzaus Kristaus monogramą IHS. Su didžiuoju altoriumi taip pat siejasi ir reljefas, vaizduojantis šv. Dominyko ir šv. Pranciškaus apsikabinimą, vadinamąją simbolinę *Stemus Simul* sceną, įkomponuotas presbiterijos triumfo arkos plokštumoje. Kaip žinoma, anksčiau bažnyčioje stovėjusiame didžiajame altoriuje buvo to paties pavadinimo ant drobės tapytas paveikslas, išreiškęs legendoje užfiksuotą žmonijos išgelbėjimą per du tvirčiausius katalikybės ramsčius žemėje – dominikonų ir pranciškonų ordinų įkūrėjus. Po šv. Dominyko ir šv. Pranciškaus figūromis, kartuše įkomponuotas Palėvenės dominikonų fundatoriaus Ukmergės žemės teismo teisėjo Lauryno Mykolo Odlianickio-Počobuto herbinis ženklas *Pogonia I*: geltonos spalvos

Rozalijos Kvintaitės-Ruseckienės epitafinė lenta.
2008 m. D. Klajumienės nuotr.

⁸¹ *Ten pat*, l. 16.

⁸² *Ten pat*, l. 19.

⁸³ *Ten pat*, l. 19v.

*Stemus Simul scena
presbiterijos triumfo
arkoje. 2008 m.*

skyde iš dešinės į kairę pavaizduota iš debesies išlindusi šarvuota ranka, laikanti kalaviją.⁸⁴

Didžiojo altoriaus šonuose įkomponuoti altoriai, skirti dviejų svarbių dominikonams šventųjų garbei: dešinėje – dominikonų ordino įkūrėjui šv. Dominykui, o kairėje – mokyčiausiam dominikonui, bažnyčios mokytojui šv. Tomui Akviniečiui. Šių altorių struktūra vienoda: pirmųjų tarpinių centrinė plokštuma skirta tituliniais paveikslams, kurie iš šonų įrėminti piliastrių ir kolonų vertikalėmis. Pirmą ir antrą tarpinius jungia laužyti antamentai. Antrieji altorių tarpiniai – piliastrais ir sėdinčių angelų figūrėlėmis įrėmintos langų angos. Altoriai viršuje užbaigti reljefiniais lipdiniais – rokailių ornamentų apsuptyje įkomponuotais individualiais šventųjų atributais.

Kairėje bažnyčios pusėje, šalia zakristijos, buvo įkomponuota ant klausyklos stovinti sakykla, kurios baldakimo tipo stogelis papuoštas ant Žemės rutulio stovinčio pamokslaujančio dominikono figūra. Kadangi nėra pavaizduota individualių atributų, sunku įvardyti, kuris konkretus dominikonų šventasis

Šv. Dominyko altorius.

2011 m. D. Klajumienės nuotraukos

⁸⁴ Dabar autentišką herbino ženklą kiek gadina uždažymas, kuris geltoną skydo foną pavertė raudonu, o šarvais dengtą ranką pavaizdavo lyg esant nuogo kūno.

čia pavaizduotas. Istoriografijoje ši skulptūra įvardijama skirtingai. Ji vadinama ir šv. Dominyku, ir šv. Hiacintu, ir šv. Vincentu Ferariečiu. Galima tik pasakyti, kad pamokslų sakymu tarp dominikonų garsėjo šv. Vincentas Ferarietis ir šv. Dominykas, todėl jie dažniausiai vaizduojami puošiant šio ordino bažnyčių sakyklas.

Šalia sakyklos įkomponuotas Palėvenės dominikonų fundatorės, antrosios Lauryno Mykolo Odlianickio-Počobuto žmonos Kotrynos Tiškevičiūtės dvasinės globėjos Šv. Kotrynos del Ricci altorius (tarpukario dokumentuose klaidingai vadinamas šv. Teresės vardu⁸⁵), kuriam puošybos atžvilgiu porą sudaro priešais jį, kitoje navos pusėje, įkomponuotas Šv. Hiacinto altorius. Jie taip pat dviejų tarpsnių. Kairysis pirmajame tarpsnyje papuoštas dominikonų šventosios mistikės Kotrynos del Ricci, o antrajame – mergelės kankinės šv. Kotrynos Aleksandrietės paveikslais. Altorius vainikuotas tituline šventąja simbolizuojančiu reljefiniu atributu – erškėčių vainiku.⁸⁶ Dešinysis šios poros altorius pirmajame tarpsnyje turi pirmojo lenkų dominikono šv. Hiacinto paveikslą, antrajame – Kristaus sekėjos ir pagalbininkės šv. Marijos Magdalietės tapytą atvaizdą, o vainikuotas šv. Hiacinto individualaus atributo – monstrancijos – reljefu.

Aprašytieji du altoriai komponuoti šalia šoninių koplyčių. Kairėje bažnyčios pusėje, Jėzaus Kristaus koplyčioje, buvo pastatyti du altoriai. Vienas dedikuotas Išganytojui Jėzui Kristui, kitas – garsiam dominikonų pamokslininkui šv. Vincentui Ferariečiui. Virš koplyčios arkos patalpintas reljefas, vaizduojantis Kristaus kančios atributus. Ypatingu puošnumu pasižymi Jėzaus Kristaus altorius. Ištaigingo lipdyto baldakimo apsuptyje, pirmojo tarpsnio centre, buvo pakabinta stebuklais pagarsėjusi, XVII a. sukurta Nukryžiuotojo skulptūra. Jos šonuose tarp kolonų įkomponuotos keturios skulptūros, vaizduojančios dvi prie nukryžiuoto Kristaus gedinčias moteris – Švč. Mergelę Mariją ir šv. Mariją Magdalię bei du apaštalus – šv. Petrą ir šv. Paulių, kurie krikščioniškoje ikonografijoje svarbūs kaip Kristaus mokiniai ir sekėjai. Taip pat, anot legendos, šv. Petras ir šv. Paulius suteikė šv. Dominykui pamokslavimo teisę, todėl dažnai vaizduojami dominikonų bažnyčių puošyboje. Nėra aišku, kokio šventojo atvaizdas XVIII a. paskutiniame ketvirtyje ir XIX a. pirmojoje pusėje puošė Jėzaus Kristaus altoriaus antrąjį tarpsnį. Peržiūrėtuose dokumentuose jo pavadinimo nepavyko rasti.⁸⁷ Dabar antrajame tarpsnyje yra XIX a. antrosios pusės arba XX a. pradžios tapybos darbas, vaizduojantis Švč. Jėzaus Širdį. Altorius viršuje užbaigtas lipdytu debesų ir angelų galvučių vainiku, kurio centre – Jėzaus Kristaus monograma IHS.

Prie Jėzaus Kristaus koplyčios galinės sienos esantis Šv. Vincento Ferariečio altorius pirmajame tarpsnyje buvo papuoštas tituliniu paveikslu, virš kurio jau antrajame tarpsnyje ant ažu-
rinio vingraus postamento, pro langą

⁸⁵ 1926 m. Palėvenės parapijos bažnyčios inventorių, *Palėvenės bažnyčios archyvas*.

⁸⁶ Šv. Kotryna del Ricci, XVI a. Italijoje gyvenusi dominikonė, 12 metų (nuo 1542 iki 1554 m.) kiekvieną savaitę nuo ketvirtadienio pusiaudienio iki penktadienio pusiaudienio išgyvendavo stigmų atsivėrimą.

⁸⁷ Buvo peržiūrėti išlikę XIX a. pirmosios pusės dokumentai: Palėvenės dominikonų bažnyčios ir vienuolyno 1804 m. inventorių, *VUIBR*, f. 4-A2328; Palėvenės dominikonų bažnyčios ir vienuolyno 1804 m. inventorių, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 59a–92.

Palėvenės dominikonų vienuolyno 1818 m. vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 694, ap. 1, b. 3662, l. 68–70v; Palėvenės dominikonų vienuolyno 1820 m. vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 373–381a; Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1850 m. vizitacijos aktas, *LVIA*, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 56–59.

Nukryžiuotojo altorius Jėzaus Kristaus koplyčioje (viršuje kairėje). 2008 m. A. Cicinsko nuotr.

Šv. Vincento Ferariečio altorius Jėzaus Kristaus koplyčioje

Jėzaus Kristaus koplyčios fundatorių ir geradarių ložė. 2011 m.

D. Klajumienės nuotraukos

sklindančios šviesos aureolės apsupta įkomponuota nedidelė, bet išraiškinga šv. Jono Nepomuko skulptūra. Altorius vainikuotas ovaliu šv. Pranciškaus paveikslėliu, kurį rėmina lipdytų rokailių vainikas.

Šalia Jėzaus koplyčios buvo sumūryta ložė, kurios atkaltė užbaigta itin puošniu kartušu su herbais. Istoriografijoje ši ložė paprastai įvardijama kaip fundatorių, turint omenyje dominikonų Palėvenėje ikūrėjus Počobutus. Tačiau reikia atkreipti dėmesį, kad XVIII a. antroje pusėje dekoruojant bažnyčią fundatoriaus L. M. Odlianickio-Počobuto herbinis ženklas *Pogonia I* buvo įkomponuotas visų matomoje vietoje – presbiterijos triumfo arkos centre, o ložės kartušo kairėje yra Tiškevičių giminę reprezentuojantis herbinis ženklas *Leliwa*, dešinėje – tikriausiai Bucholcų herbas, kuriame vaizduojamas ant šakelės tupintis juodas paukštis su žiedu snape, to herbo karūnoje – tarp erelio sparnų tupinti lapės figūrėlė. Todėl neabejodami galime teigti, kad tai yra Jėzaus Kristaus koplyčios fundatorių ir geradarių ložė. Kaip jau buvo minėta, Jonas Bucholcas, XVIII a. trečiajame dešimtmetyje tapęs Noriūnų dvaro savininku, nuo 1723 m. bažnyčios kairiajame šone pabaigė mūryti Jėzaus Kristaus koplyčią, be to, jis iš Siechnevickių gavo teisę į koplyčios rūšį. Vienuolių pajamų ir išlaidų knygoje parašyta, kad ponia Tiškevičienė (Bucholcaitė), Žemaičių seniūno žmona, Jėzaus altoriui paaukojo 200 auksinų.⁸⁸

Dešinėje bažnyčios pusėje, antroje šoninėje koplyčioje, 1757–1766 m. buvo pastatytas Rožinio Švč. Mergelės Marijos altorius. Šio altoriaus pastatymas ir jo titulo parinkimas pakeitė pirminį koplyčios pavadinimą. Iki tol fundatoriaus, Ukmergės pilies teismo raštininko Mykolo Lučkos garbei vadinta Šv. Mykolo vardu ir turėjusi to paties titulo altorių, nuo XVIII a. pabaigos imta vadinti Rožinio Švč. Mergelės vardu ir buvo prižiūrima prie bažnyčios veikusios to paties titulo brolijos. Galbūt dėl to istoriografijoje atsirado teiginių, kad prie Palėvenės bažnyčios buvo pristatytos ne dvi, o trys koplyčios. Reikia pasakyti, kad dominikonai išlaikė pagarbą koplyčios fundatoriui ir koplyčios triumfo arkos plokštumos centre, po reljefu, vaizduojančiu Dievo Motiną su Kūdikiu, įkomponavo fundatoriaus herbinį ženklą *Rola* – raudono skydo centre esančią baltą rožę, iš kurios išlindę trys pjautuvai.⁸⁹ Be to, koplyčios antrajame tarpsnyje įkomponuotas koplyčios globėjo šv. arkangelo Mykolo atvaizdas. Dabar altoriaus pirmajame tarpsnyje esantis paveikslas su sidabro aptaisu yra XIX a. antrosios pusės kūrinys. XIX a. dokumentuose minimas kitas – Dievo Motinos atvaizdas, kurį supo 15 paslapčių.⁹⁰ XIX a. viduryje šalia brolijai priklausiusio altoriaus stovėjo komoda su keturiais stalčiais brolijos daiktams susidėti. Ji viršuje buvo naudojama ir kaip krikštykla ir papuošta šv. Jono Kantiečio paveikslu.⁹¹

XIX a. pirmojoje pusėje Palėvenės dominikonai nuolat tvarkė ir gražino sau priklausančius pastatus. Tarp 1818 ir 1824 m. bažnyčios šventorius buvo aptvertas mūrine tvora.⁹² 1841 m. bažnyčia uždengta naujomis malksnomis, 1844 m. išorėje, 1850 m. viduje nubaltinta, o karnizai ir dirbtinio marmuro paviršiai nuvalyti.⁹³ Daugelio altorių didžiosios

⁸⁸ Palėvenės dominikonų vienuolyno 1758–1785 m. pajamų ir išlaidų knyga, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 13, l. 14.

⁸⁹ Kaip ir bažnyčios fundatoriaus herbas presbiterijos triumfo arkoje, taip ir šis herbas perdažant bažnyčią nudažytas nesilaikant heraldinio tikslumo.

⁹⁰ Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1850 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 57v.

⁹¹ *Ten pat.*

⁹² Minkevičius J. *Palėvenės architektūrinis ansamblis turi sušviesti*, p. 89.

⁹³ Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1850 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 57.

*Rožinio Švč. Mergelės Marijos altorius.
2008 m. A. Cicinsko nuotr.*

Dievo Motinos su Kūdikiu horeljefas ir Ukmergės pilies teismo raštininko Mykolo Lučkos herbinis ženklas dešinėsios koplyčios triumfo arkos plokštumoje

Šv. Tomo Akviniečio paveikslas šoniniame altoriuje. 1849 m.

Šv. Florijono freska presbiterijos kairėje šoninėje sienoje. XIX a. antroji pusė. 2008 m. D. Klajumienės nuotraukos

alavinės žvakidės 1849 m. buvo iš naujo perlietos ir tais pačiais metais Šv. Tomo Akviniečio altoriui nutapytas naujas paveikslas⁹⁴. 1850 m. perdaryti vargonai ir pataisyta mūrinė šventoriaus tvora, o 1851 m. paaukuoti altorinių paveikslų rėmai.⁹⁵ Zakristijoje 1844 m. pastatyta koklinė krosnis, o 1850 m. nubaltintos sienos.⁹⁶ 1849 ir 1850 m. išigyta daug naujų liturginių drabužių, padirbintas naujas baldakimas procesijoms.⁹⁷ 1850 m. vizitacijos akte atsiranda aiški žinia apie bažnyčiai apšviesti naudojamus du stiklinius sietynus.⁹⁸ Kada tiksliai šios prabangios apšvietimo priemonės įgytos, kol kas duomenų neturime, bet XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pirmojoje pusėje tie sietynai bažnyčioje vis pamiršti. XIX a. viduryje suintensyvėję Palėvenės bažnyčios tvarkybos ir puošybos darbai gali būti susieti ir su faktu, kad 1849 m. maldos namams buvo suteiktas parapinės šventovės statusas.⁹⁹ Tačiau XIX a. viduryje bažnyčios statinį smarkiai apgadino 1851 m. į ją pataikęs žaibas, gaisras beveik sunaikino bažnyčios bokštą, kuris atstatytas tik XIX a. paskutiniame ketvirtyje. Galbūt po XIX a. vidurio gaisro bažnyčios presbiterijos kairiojoje sienoje buvo nutapyta freska, kurioje pavaizduotas šv. Florijonas, liejantis vandenį ant bažnyčios, primenančios Palėvenės šventovę, stogo.¹⁰⁰

1865-ieji buvo itin liūdni Palėvenės dominikonams. Caro valdžiai apkaltinus, kad vienuoliai globojo sukilėlius ir liepdavo žmonėms melstis už „Lenkijos atgaivinimą“, išakė vienuolyną panaikinti, o čia buvusius 20 vienuolių iškelti į Raseinių ir Nesvyžiaus dominikonų bei Gardino pranciškonų vienuolynus. Prie Palėvenės bažnyčios leido palikti tik du vertus valdžios pasitikėjimo vienuolius, kurie, deja, pasirodė visiškai netinkantys administruoti parapinę bažnyčią ir greitai buvo pakeisti kunigais pasauliečiais.¹⁰¹ Kaip atrodė panaikinto Palėvenės dominikonų vienuolyno ansamblis XIX a. paskutiniame ketvirtyje ir XX a. pradžioje, kai klebonu buvo kun. Leonas Klenauskas, šiek tiek nusako kasmetinių Utenos dekanato vizitacijų žinutės ir A. Baliulio bei K. Mišiaus publikacijos. 1883 m. vizitacijos akte rašoma, kad sumūrytas bažnyčios bokštas, kuris po „kadaise“ (1851 m.) įvykusio gaisro ilgą laiką neegzistavo. Be to, tais 1883 metais išigyti nauji varpai ir visas vienuolyno stogas uždengtas malksnomis.¹⁰² Reikia pastebėti, kad bokšto atstatymą projektavęs architektas jautriai susiejo naująsias dalis su senąja XVII a. pabaigos ir XVIII a. statinio dalimi. 1887–1889 m. buvo sutvarkyta vienuolyno išorė, viduje įrengti kambariai klebonui, šalia užveistas didelis sodas.¹⁰³ 1894 m. dekanas pažymi, kad visoje bažnyčioje įstatytos naujos durys, gautos 4 naujos kapos ir 4 arnotai, tačiau blogos būklės yra bažnyčios stogas, o altoriai ir sienos labai dulkėti. Tačiau dekanas priduria, kad Palėvenės klebonas pasiruošęs padaryti, kas būtina bažnyčiai pagerinti.¹⁰⁴ Vis dėlto bažnyčios stogo problema paminėta ir 1895 m. vizitacijos akte.¹⁰⁵

⁹⁴ *Ten pat*, l. 57v.

⁹⁵ *Ten pat*, l. 57–58.

⁹⁶ *Ten pat*, l. 58.

⁹⁷ *Ten pat*, l. 58v.

⁹⁸ *Girydonų szklanne na drotach...* 2, Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1850 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 78v.

⁹⁹ Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1850 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 57; Palėvenės parapinės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno 1861 m. inventorių, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 53.

¹⁰⁰ Šio straipsnio autorės knygoje apie XVIII a. Lietuvos bažnyčių sienų tapybą yra minima ir ši Palėvenės bažnyčios freska, bet išsamesnis tyrimas verčia abejojti ankstesniu datavimu ir leidžia priskirti XIX a. sienų tapybos pavyzdžiams.

¹⁰¹ Valančius M. *Palavėnės Klizostorius*, p. 23–25.

¹⁰² Utenos dekanato bažnyčių 1883 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2132, l. 2.

¹⁰³ Utenos dekanato bažnyčių 1887, 1888 ir 1889 m. vizitacijos aktai, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2336, l. 52v, 54v, 393.

¹⁰⁴ Utenos dekanato bažnyčių 1894 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2486, l. 89.

¹⁰⁵ Utenos dekanato bažnyčių 1895 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 2486, l. 174v.

Tiek iš įrašų dokumentuose, tiek iš išlikusių dailės paminklų ar architektūros detalių galima susidaryti vaizdą, kad nuo XX a. pradžios iki Antrojo pasaulinio karo Palėvenės ansamblis buvo smarkiai tvarkomas ir atnaujinamas. 1900 m. vizitacijos akte pažymėta, kad tais metais šventoriaus tvoroje pastatyta

Palėvenės bažnyčios ir šventoriaus tvoros vaizdas XX a. pr.
KEM

14 naujų mūrinių Kryžiaus kelio stočių kopyltėlių ir atnaujinti didieji vartai.¹⁰⁶ Šie statiniai išliko iki mūsų dienų, todėl matyti, kad buvo statomi laikantis XIX a. pabai-gos–XX a. pradžios architektūrai būdingų neogotikos formų. Ypač daug atnaujinimo darbų atlikta bažnyčios viduje, kai nuo 1903 m. iki 1935 m. bažnyčios klebonai buvo Jonas Šileika ir Juozapas Laurenčikas. Remdamasis 1909 m. susirašinėjimu bažnyčių remonto klausimu A. Baliulis nustatė, kad tais metais buvo remontuota bažnyčia ir altoriai ir tiems darbams išleista didžiulė suma – 3 000 rublių.¹⁰⁷ Tuomet buvo įsigyti nauji arba „atnaujinti“ beveik visi altoriniai paveiksai, Rožinio Švč. Mergelės Marijos kopylčioje pastatyta istoristinių formų krikštykla, įsigytos trys istoristinio stiliaus medinės klausyklos, bažnyntinių reikmenų dirbtuvėse nulietos gipsinės kryžiaus kelio stotys, vargonų balkonėlyje įkomponuoti nauji vargonai.¹⁰⁸

Kairiojoje Jėzaus Kristaus kopylčioje prie galinės sienos esantis altorius 1911 m. pasipuošė Vladislavo Leščins-kio (Władysław Leszczyński)¹⁰⁹ tapytu šv. Vincento Ferariečio paveikslu. Autorių ir sukūrimo laiką liudija kairiajame apatiniame paveikslo kampe įkomponuotas parašas „Wł. Leszczyński 1911“.

¹⁰⁶ Utenos dekanato bažnyčių 1900 m. vizitacijos aktas, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 276, l. 34v.

¹⁰⁷ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, p. 84–85.

¹⁰⁸ Apie šiuos darbus yra užsiminta ir 2005 m. išleistoje knygoje „Palėvenės link. Kupiškio rajonas“.

¹⁰⁹ Piešėjas ir tapytojas Vladislavas Leščinskis (Władysław Leszczyński) gimė 1852 m. Podolėje, mirė – 1916 m. Vilniuje. Baigė Podolės Kameneco gimnaziją, nuo 1870 m. mokėsi Varšuvos Piešimo klasėje. Žinoma, kad po 1891 m. buvo Kryme ir Volynėje. Apie 1907 m. apsigyveno Vilniuje.

Daugiausia tapė istorinio turinio paveikslus, peizažus. Vilniuje tapė ir restauravo bažnyntinius paveikslus, kūrė Vilniaus krašto istoriją atspindinčias drobes. 1907–1909 ir 1912 m. dalyvavo Lietuvos dailės draugijos parodose. Pagal: *Słownik artystów polskich i obcych w Polsce działających (zmarłych przed 1966 r.)*, t. 5 (Le–M), Warszawa, 1993, s. 67–68.

Pagal tapybos pobūdį ir spalvinę gamą šiam iš Podolės kilusiam ir dailės mokslus Varšuvoje baigusiam, galiausiai Vilniuje apsisojusiam menininkui taip pat galima priskirti ir XVI a. dominikonės, šventosios mistikės Kotrynos del Ricci atvaizdą šalia sakyklos esančiame šoniniame altoriuje. Nežinomas tapytojas greičiausiai tik pertapė XIX a. sukurtus šv. Dominyko ir šv. Tomo Akviniečio paveikslus. Dar vieno menininko rankos braižas matyti žvelgiant į šv. Hiacinto ir šv. Marijos Magdaliėtės paveikslus Šv. Hiacinto altoriuje. Rožinio Švč. Mergelės Marijos altoriaus antrojo tarpsnio paveikslas „Šv. arkangelas Mykolas“ greičiausiai nutapytas XX a. ketvirtajame dešimtmetyje.

Kaip buvo minėta, XX a. pradžioje bažnyčioje pastatyti ir nauji vargonai. Skirtinguose Palėvenės bažnyčios XX a. pradžios dokumentuose užfiksuotos dvi naujų vargonų pastatymo datos – 1903 ir 1913 m. Tačiau dažniau minimi 1913 m. ir teigiama, kad sukūrė Varšuvos meistras Andžėjus Blombergas¹¹⁰. Vargonai turi 12 registrų, vieną manualą su pedalais. Tas pats meistras kiek anksčiau, 1901 m., pastatė vargonus Skapiškyje. Tyrinėtojo Girėno Povilionio teigimu, A. Blombergo instrumentai yra profesionaliai pagaminti, tačiau skambesio atžvilgiu nuobodoki, nes yra pramoninio darbo kūriniai.¹¹¹ 1933 m. Šv. Kazimiero draugijos rūpesčiu iš Paryžiaus buvo pargabenta šv. Antano skulptūra.¹¹² Ji išliko ir stovi netoli Šv. Hiacinto altoriaus. Tarpukariu ypač buvo vertinama Italijos ir Prancūzijos bažnytinių reikmenų dirbtuvių produkcija. Panašaus tipo šventųjų skulptūras stengėsi įsigyti daugelis Lietuvos bažnyčių. Per Pirmąjį pasaulinį karą buvo išvežti ir išlydyti 1883 m. įsigyti varpai, todėl tarpukariu, 1929 m., užsakyti nauji. Jie nulieti Vokietijoje, „Bochum Verein“ liejykloje, ir pavadinti Jono ir Dominyko vardais. Dokumentuose užfiksuota, kad Jono (Joannes) varpo tonas yra „fis“ ir su šerdimi sveria 912 kilogramų, o Dominyko – tonas „a“, svoris 480 kg.¹¹³

1948 m. sovietų valdžiai vykdant Lietuvos bažnyčių nacionalizaciją, buvo surašytas Palėvenės parapiinės bažnyčios

Andžėjaus Blombergo firmos Varšuvoje pagaminti vargonai. 1913 m. 2008 m. D. Klajumienės nuotr.

¹¹⁰ Palėvenės vargonų pastatymo datą yra nurodę daugelis apie bažnyčią rašiusių autorių: Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. 4: *Panevėžio vyskupija*, Čikaga, 1984, p. 267; Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*. Žinynas, Vilnius, 1993, p. 254; *Palėvenės link*. Kupiškio rajonas, p. 56.

¹¹¹ Povilionis G. Šiaurės Lietuvos istoriniai vargonai, *Žiemgala*, 2006, nr. 1, prieiga per internetą http://www.ziemgala.lt/z/2006_01_03.html.

¹¹² Ir Palėvenėje šv. Antanas.

¹¹³ Palėvenės bažnyčios Turtų Valdymo Tarybos 1929 m. atliktų darbų surašymas, *Palėvenės bažnyčios archyvas*, byla nenumuruota.

Apie naujų varpų įgijimą taip pat rašyta: Aleknieinė V. *Palėvenės miestelis 1911–1940 m.*, p. 293.

daiktų sąrašas. Tuomet, be 8 altorių, sakyklos, mūrinės ložės ir vargonų, buvo suskaičiuoti 75 pavadinimų daiktai: paveikslai, skulptūros, procesijų altorėliai, zakristijos baldai, liturginiai drabužiai, indai, šviestuvai ir kt.¹¹⁴

Deja, sovietiniais metais vienuolyno patalpose įsikūręs Byčių kolūkio administracinis centras sunaikino daug ansamblio pastatų, o ir bažnyčiai pridarė tik nuostolių. 1955 m. ansamblyje kilo didžiulis gaisras, kurio metu sudegė daugelis medinių buvusio vienuolyno pastatų, taip pat sudegė bažnyčios stogas¹¹⁵.

Svarbu pažymėti, kad ir sudėtingomis pokario sąlygomis bažnyčioje puoselėjant religinį gyvenimą buvo įgyta nemažai naujų įrangos, puošybos ir liturgijai reikalingų dalykų. Išliko sąrašas daiktų, kurie buvo prarasti arba išgyti nuo 1948 m. rugpjūčio 14 d. iki 1961 m. lapkričio 27 d.¹¹⁶ Matyti, kad tuomet buvo padaryti nauji suolai ir klauptai, išgyti katafalko kryžius, Didžiosios savaitės kryžius, 3 Velykų karsto paveikslai, umbrakulis, Betliejaus komplektas, Marijos paveikslas „metaliniuose rėmuose su kotu“, sieninis laikrodis, veidrodis, nemažai liturginės tekstilės. Taip pat išgyti šv. Juozapo ir šv. Kazimiero paveikslai. Iš sąrašo matyti, kad tada nebeliko senųjų XIX a. sietynų. Naujieji bažnyčios daiktai minimi ir vėlesniuose bažnyčios inventoriuose, be to, dokumentai liudija, kad bažnyčioje kartais atliekami būtinausi remonto darbai (keičiamos grindys, dažomos ar baltinamos sienos, tvarkomi aptrupėję karnizai ir kt.), tačiau stambesni projektai neatliekami.¹¹⁷ Atkreiptinas dėmesys į iki mūsų dienų bažnyčioje išlikusį procesijų skydą su Aušros Vartų Gailestingumo Dievo Motinos ir Jėzaus Širdies atvaizdais.

Remiantis dokumentais galima spėti, kad tai yra tarp 1948–1961 m. įgytų daiktų minimas „Marijos paveikslas metaliniuose rėmuose su kotu“, nes ikikariniuose bažnyčios inventoriuose šis procesijų reikmuo nebuvo įvardijamas. Įdomu, kad tokios ikonografijos ir dekoru skydai buvo populiarūs XX a. pirmojoje pusėje ir bažnytinėse dirbtuvėse gaminti iki Antrojo pasaulinio karo.¹¹⁸ Puošniu neo-baroko stiliaus metaliniu rėmeliu apjuosti skydai būdingi Kaune veikusiu Antano Petronio dirbtuvių produkcijai.¹¹⁹ Analogiškų dirbinių buvo išsigiję daugelis Lietuvos bažnyčių.¹²⁰ Keista tik, kad į Palėvenės šventovę šis procesijų skydas pateko palyginti vėlai, XX a. 6-ajame dešimtmetyje, kai dirbtuvių veikla jau buvo nutrūkusi.

XX a. paskutiniais dešimtmečiais jau rimčiau susirūpinta ansamblio at-

Dvipusis procesijų skydas su Aušros Vartų Gailestingumo Dievo Motinos ir Jėzaus Širdies atvaizdais, Antano Petronio dirbtuvės. 2008 m. D. Klajumienės nuotr.

¹¹⁴ Palėvenės parapinės bažnyčios 1948 m. inventorius, Lietuvos centrinis valstybės archyvas (LCVA), f. R-181, ap. 2, b. 140, l. 118–119.

¹¹⁵ Minkevičius J. *Palėvenės architektūrinis ansamblis turi sušviesti*, p. 90.

¹¹⁶ Sąrašas saugomas Palėvenės bažnyčios archyve.

¹¹⁷ Palėvenės bažnyčios knyga 1960–1998 m., *Palėvenės bažnyčios archyvas*, byla nenumuruota.

¹¹⁸ Apie tai rašyta: Smilingytė-Zeimienė S., Stankevičienė R. „Švč. Jėzaus Širdies kultas ir jo atspindžiai Užnemunės dailėje“, *Užnemunė: visuomenė ir dvasinio gyvenimo procesai*, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 186–208.

¹¹⁹ *Antano Petronio bažnytinės įstaigos Kaune Katalogas*, Kaunas, 1914.

¹²⁰ Toks pat skydas yra netolimoje Antašavos bažnyčioje.

gaivinimu. Pirmas jo ženklas buvo 1988 m., minint Švč. Mergelės Marijos metus, kunigo Stasio Zubavičiaus iniciatyva bažnyčios šventoriuje pastatytas koplytstulpis.¹²¹ 1993 m. paminkline lenta buvo pažymėtos Palėvenės bažnyčioje krikštyto žymaus architekto Lauryno Gucevičiaus 250-osios gimimo metinės. 1994 m. tvarkyta šventoriaus tvora. Tą patvirtina tvorą remiančiame kontraforse iš akmenukų sukomponuota data. Tačiau labiausiai bažnyčios atnaujinimu susirūpinta 1997 m. Tuomet buvo surinkta istorinė medžiaga, Vilniuje veikusio Paminklų restauravimo projektavimo instituto architektė Audronė Linauskaitė parengė restauracijos projektą. Pirmieji darbai pradėti 1999 m. – nudažyti bažnyčios fasadai, stogas, įrengta cokolio hidroizoliacija su drenažu, kad bažnyčia dėl gruntinių šaltinių nedrėktų, įrengta šiuolaikinė, efektingai veikianči sienų mūro džiovinimo ir oro vėdinimo sistema.¹²² XX a. pabaigoje susirūpinta ir sovietinės valdžios nuniokotais vienuolyno pastatais. XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje sutvirtinti suirę vienuolyno korpusų skliautai, sutvarkytas rūsys, tačiau XX a. 9-ajame dešimtmetyje atidengta sienų tapyba nerestauruojama sparčiai nyksta. Taip pat atstatyta arklidė su vežimine ir kampiniu bokšteliu, kalvė, vartai į kiemą, tačiau per tą laiką nugriuvo mediniai šoniniai vartai. Dabar vienuolyno pastatai atiduoti naudoti Palėvenės bendruomenei.¹²³ Gaila, bet bandymai gauti reikiamų lėšų buvusio vienuolyno gyvenamajam namui restauruoti ir pritaikyti iki šiol nebuvo vaisingi, todėl jis kiekvieną dieną vis labiau nyksta.

XXI a. pradžioje susirūpinta unikalios bažnyčios barokinio altorių ansamblio išsaugojimu. Kultūros paveldo departamento ir Kupiškio rajono savivaldybės lėšomis 2005–2009 m. restauruotas didysis bažnyčios altorius: nuo kolonų dirbtinio marmuro paviršiaus pašalinti vėlesni uždažymai aliejiniais dažais, nuvalyti lipdiniai ir skulptūros, atkurti autentiški paaukuoti paviršiai. Taip pat restauruotas altorinis šv. Jono Krikštytojo paveikslas. Tuo pat metu presbiterijos sienoje buvo atidengta ir restauruota ornamentinė sienų tapyba, sutvarkyti presbiterijos langai ir vitražai.¹²⁴ 2010–2012 m. restauruoti abipus Didžiojo altoriaus esantys Šv. Dominyko ir Šv. Tomo Akviniečio altoriai.¹²⁵ Atliekami darbai leidžia akivaizdžiai pajusti atgimstančią barokinės Palėvenės bažnyčios interjero didybę ir grožį.

Apibendrinant galima pasakyti, kad Lauryno Mykolo Odlianickio-Počobuto ir jo žmonos Marijonos Siesickaitės 1676 m. funduotas dominikonų vienuolynas ir bažnyčia, nors ir XIX a. antrojoje pusėje buvo uždaryti, kunigų, parapijiečių, o atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę ir paveldo saugos įstaigų pastangomis saugojami ir tvarkomi iki šiol skleidžia žinią apie fundatorių pamaldumą ir turtus, čia kadaise rezidavusių Pamokslininkų ordino vienuolių dvasingumo idėjas.

¹²¹ *Palėvenės link. Kupiškio rajonas*, p. 34.

¹²² Minkevičius J. *Palėvenės architektūrinis ansambelis turi sušvisti*, p. 90.

¹²³ *Ten pat.*

¹²⁴ Apie Palėvenės bažnyčios didžiojo altoriaus pradžią rašyta: Matulytė G. *Palėvenės bažnyčios altorius vėl suspindės, Kupiškėnų mintys*, 2005, gruodžio 6 d. Apie darbų pabaigą informavo Kultūros paveldo departamentas: „Baigiamas Palėvenės Šv. Dominiko bažnyčios centrinio altoriaus ir presbiterijos restauravimas.“ Internetinė prieiga: www.kpd.lt/lt/node/1009.

¹²⁵ Apie šoninių altorių restauravimo darbų eigą informavo Kultūros paveldo departamentas: „Palėvenės bažnyčioje restauruotas Šv. Tomo Akviniečio altorius.“ Internetinė prieiga: www.kpd.lt/lt/node/1878.

Palėvenė 1940–2014 metais

Violeta Aleknienė

Palėvenės bažnyčioje dirbę kunigai ir pasauliečiai

Iki šių dienų Palėvenės miestelio pasididžiavimu išliko Šv. Dominyko bažnyčia. Jos nepamiršo tie, kurie gerbia ir puoselėja kultūros dvasinį ir materialinį paveldą. Trys šimtai trisdešimt devintus metus skaičiuojantys ir tikinčiųjų branginami šio miestelio maldos namai metai iš metų gražėja. Prie šio kultūros objekto atnaujinimo prisidėjo dvasininkai, vargonininkai, zakristijonai, prižiūrėtojai ir visi parapijos tikintieji, apie kuriuos ir bus rašoma šiame straipsnyje.

Pačiu sunkiausiu Lietuvos istorijos laikotarpiu nuo 1940 m. liepos mėn. iki 1941 m. rugpjūčio mėn. vikaru dirbo Antanas Valantinas¹. Ši parapija kunigui buvo pirmoji. A. Valantinas išsiskyrė literatūriniais gabumais. Labai išpūdingai yra aprašęs Palėvenės apylinkių grožį. Vieno eilėraščio posmą išimena kiekvienas, kuris skaitė kunigo poeziją. „*Graži Palėvenė ant kalno, graži lyg nuotaka balta.*“² Visa jauno kunigo veikla buvo susijusi su tautiškumo, tikėjimo išsaugojimu. Jo paraginti parapijiečiai pradėjo statyti kryžius. Pasak kunigo, „*kryžius – vienintelė viltis. Kai žmogų prispaudžia vargas, nedatekliai ar nelaimės, tuomet bėga prie kryžiaus ir šaukiasi Dievo pagalbos*“³. Kun. A. Valantino dėka pirmieji kryžių pastatė Buivėnų kaimo žmonės. Jie suprato, kad gimtąjį kaimą globos ir saugos kryžius. Iki 1941 m. birželio mėnesio jau buvo pastatyta apie 20 medinių paminklų⁴. Apie tokią veiklą Palėvenės parapijoje greitai sužinojo tuometinė Kupiškio rajono valdžia. Palėvenės miestelio tikintieji ruošėsi statyti kryžių, tačiau atvyko sovietinės valdžios pasiuntinys ir pasakė, kad to daryti negalima. Į tokias kalbas palėveniečiai nereagavo ir be leidimo pastatė kryžių. Iš Palėvenės parapijos kryžių statymas persikėlė į Antašavos parapiją. „*Dar 1941 m. rudenį, kai kūrėsi kaimai, jie pastatė kryžius, bet jų pašventinti man neteko*“⁵, – prisiminė kunigas, dirbęs ir Biržuose. A. Valantinui dirbant kunigu Palėvenėje, atvyko vargonininkas Povilas Bučys, čia su šeima gyvenęs ir dirbęs iki 1952 m. P. Bučio vadovaujamas bažnyčios choras garsėjo taisyklingai atliekamomis giesmėmis. Kaip sakė jį pažinę žmonės, tai buvo tikras bohemos atstovas, patrauklios išvaizdos, turėjo gerą balsą, buvo apsiškaitęs, draugiškas. Jo suburtas choras Palėvenės parapiją garsino visoje Panevėžio vyskupijoje. Jame giedojo: Onutė Šeštokaitė, Genė Kavoliūnaitė, Levutė Sirbikaitė, Stefanija Vaičekauskaitė, Albina Karazijaitė, Paulina Bukytė, Danė Jakutytė, Albina Graičiūnaitė, Vanda Petronytė, Juozas Mikšys, Antanas Vapšys, Irena Navikaitė, Stasė Aleknaitė, Irena Navarskaitė, Petras Vapšys, Valė Vana-gaitė, Juozas Alekna, Povilas Valma, Vilius Laucius.

Nuo 1941 m. birželio 9 d. Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios klebonu pradeda dirbti Zenonas Kariač-

¹ *Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų*, sud. A. Ramanauskienė, Noriūnų biblioteka, 2009, puslapiai nenumuoti.

² Valantinas A. *Nuo Palėvenės lig Vadaktų*, Vilnius, 1998, p. 9–10.

³ Valantinas A. *Tėviškės aidai*, 1992, vas. 25, nr. 7, p. 9.

⁴ *Ten pat*, p. 10.

⁵ *Ten pat*.

ka⁶. Į Palėvenę dvasininkas atvažiavo su dideliu ūkiu ir šeima. Vienuolyno tvartuose laikė ne vieną juodmargę karvę, arklių, daug įvairių paukščių.

Pasak Birutės Grakauskaitės-Simonaitienės, „*paukštide pavertė kadaisė buvusią vienuolyno virtuvę. O čia buvo dideli katilai, kuriuose virindavo skalbinius. Visą ūkį saugojo du dideli šunys – Reksas ir Meškis*“⁷. Pirmajame vienuolyno-klebonijos aukšte apsigyveno senutė šeimininkė Natalija, tikroji šeimininkė Bronė, sesuo Elena su trimis vaikais ir tarnaitė Adelė. Antrajame pastato aukšte išikūrė kunigas Z. Kariačka. Į antrąjį aukštą vedė puošnūs, sodria raudona spalva dažyti laiptai. Į dvasininko kambarius buvo galima pakliūti mažais suktais laipteliais, įrengtais prie didelės kunigo virtuvės. Tuo metu klebonijoje gyveno varpininko J. Paskačimo, bažnytinių rūbų skalbėjos A. Grakauskienės ir vargonininko P. Bučio šeimos. Visos šeimos turėjo vaikų, kuriuos saugojo kunigo mylima kalytė Pupa⁸.

Kunigui Z. Kariačkai teko atlaikyti sovietinės valdžios persekiojimus. Daugelio žmonių akyse jis tapo blogas, o iš tiesų buvo inteligentiškas, geros širdies žmogus⁹.

1940 m. buvo atimta visa bažnyčia priklausiusi žemė, o 1941 m. vėl gražinta bažnyčia. Antrojo pasaulinio karo metu kunigas padėjo slapstytis iš Vilniaus geto pabėgusioms dviem žydaitėms – Mirai Burde ir dešimtmetei Irmai Degon. Jos gyveno virš suktų laiptų įrengtame kambarėlyje, kurį visi vadino „ausyte“¹⁰. Ten visada slapta gyveno vienos ar kitos valdžios persekiojami žmonės.

Pokario metais į kleboniją dažnai atklydavo stribų. Vieną naktį jie net sulindo per atvirą pastato orlaidę, prikėlė šeimininkę ir liepė vesti į kunigo kambarius. Nelaukti svečiai klebonijoje nieko nerado, bet kunigas Z. Kariačka nuolat buvo šaukiamas į saugumo tardymus.

1945 m. gruodžio 8 d. dvasininką suėmė ir išsiuntė į lagerį Komijos SSR, netoli Pečioros upės. Tikintieji kunigui laiškuose rašė, kad meldžiasi, laukia sugrižtant. Kunigas atsakydavo: „*Dėkoju vaikams ir visiems už maldas, prašau ir toliau melstis. O aš jiems parvešiu gražių kryželių.*“¹¹ Savo žodį jis tesėjo. Iš lagerio vaikams parvežė kryželių ir iš duonos gumulėlių suvertų rožinių. Dvasininkas grįžo 1946 m. spalio 1 d. be sveikatos, palieęs ir išsekęs, nors lageryje praleido tik vienerius metus. Dėl kunigo paleidimo buvo kreiptasi į SSRS vyriausiąjį prokurorą. Laiške buvo nurodyta, kad kunigas Z. Kariačka vokiečių okupacijos metu Lietuvoje jokioje antitarybinėje veikloje nedalyvavo, o gelbėjo dvi žydaites nuo vokiečių.

Grįžęs kunigas netrukus iš Kupiškio vykdomojo komiteto gavo įsakymą:

⁶ Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Domyko parapijai – 150 metų“, puslapiai nenumeruoti. Zenonas Kariačka gimė 1890 m. Plungėje, mokėsi progimnazijoje. Nuo 1908 m. – Žemaičių dvasinės seminarijos auklėtinis. 1913 m. išventintas subdiakonu, 1914 m. – kunigu. Vikaru dirbo Švėkšnos Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčioje, Kauno Švč. Trejybės bažnyčioje. 1918 m. paskirtas kapelionu lietuviškose mokyklose Vilijampolėje, Žaliajame Kalne ir prieglaudoje Šv. Kazimiero namuose. 1919–1923 m. buvo vikaru Žeimėje, Šauliuose, 1923 m. – vikaru Panevėžio Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje, 1926–1927 m. Panevėžio vyskupijos kurijos notaras. 1929–1940 m. Klovainių Švč. Trejybės bažnyčios administratorius. Keturiolikos poezijos ir prozos knygelių autorius. 1941 m. birželio 9 d. paskirtas Palėvenės Šv. Domyko bažnyčios klebonu. 1945 m. gruodžio 8 d. areštuotas, išvežtas į Komijos SSR, 1946 m. spalio 1 d. paleistas grįžo į Palėvenę. 1952 m. perkeltas į Krinčino Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčią administratoriumi, šios bažnyčios šventoriuje 1954 m. spalio 10 d. ir palaidotas.

⁷ Grakauskaitė-Simonaitienė B. Prisiminimai 2014 m. *Kupiškio etnografijos muziejaus byla Palėvenė II* (toliau – KEM BP), p. 1.

⁸ *Ten pat*, KEM BP, p. 2.

⁹ *Ten pat*, KEM BP.

¹⁰ *Ten pat*, KEM BP, p. 3.

¹¹ *Ten pat*, KEM BP.

„Tamsta esi iškeliamas iš užimamų patalpų, nes patalpos, kuriose gyvenat, yra paaimamos dėl grūdų sandėlių. Todėl iki š. m. rugpjūčio mėn. 15 d. apleisti patalpas išsikeldamas iš jų.“¹²

Šv. Jono atleidų procesijos dalyviai su kunigu Zenonu Kariačka. Apie 1944 m. Iš Birutės Grakauskaitės-Simonaitienės albumo

Gavęs pranešimą kunigas 1949 m. rugpjūčio 13 d. persikėlė į Noriūnų kaime esantį Siaurių namą. Dirbdamas ilgesnį laiką pagal išgales rūpinosi Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno remontu. Jo pastangomis 1942 m. gegužės mėnesį vienuolyno rūmų gale buvo įrengta antroji virtuvė ir paaukštinimas, įdėti langai, įmūrytas katilas¹³. Parapijos geradaris Juozas Alekna iš Terpeikių kaimo paaukojo naują baltą arnotą. 1943 m. Teodora Jackevičienė iš Pamarnakių kaimo bažnyčiai paaukojo apdangalą altoriui uždengti. Šalia bažnytinių darbų buvo nepamirštas ir sodas. 1942 m. pasodinta 12 krūmų serbentų, 10 krūmų agrastų, o 1943 m. pavasarį sodas aptvertas dailia tvorele. 1947 m. pasodinta 10 didelių obelių, 8 geltonosios slyvos, serbentų ir kitokių slyvų. Šv. Domyko bažnyčiai priklausė mūrinė bažnyčia (nacionalizuota), klebonija (senas mūrinis vienuolynas), parapiinė salė, klojimas, daržinė, tvartai – visa iš mūro ir po vienu stogu. Pirtis medinė (be langų ir be krosnies)¹⁴. Inventoriaus knygoje nurodomi tie patys altoriai. Jie nebuvo renovuoti. Dirbant Zenonui Kariačkai, bažnyčios smulkių inventorių sudarė 52 daiktai.

Vadovauti šiai istoriškumu ir grožiu išsiskiriančiai parapijai buvo paskirtas kunigas vienuolis jėzuitas Pranciškus Masilionis. 1952 m. spalio 20 d. šios bažnyčios inventorių per-

¹²Palėvenės Šv. Domyko bažnyčia, *Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas* (toliau – PVKA), b. 1940–1960, p. 74.

¹³Palėvenės bažnyčios inventoriaus knyga, PVKA, 1942 m., p. 19.

¹⁴*Ten pat.*

duotas naujai paskirtam Palėvenės administratoriui Pranciškui Masilioniiui¹⁵. Naujai paskirtas tėvelis, kaip jį vadino parapijiečiai, atvyko iš Karsakiškio jau sirgdamas tuberkulioze. Šio žmogaus paskyrimas – tikra Dievo dovana Palėvenės parapijai: Tėvas Pranciškus sugebėjo suderinti pamaldumą ir aktyvią veiklą parapijoje. Tai matė visi, kuriems nors truputėlį teko bendrauti su juo. P. Masilionis kartu su zakristijonu Vincu Biekša gyveno varganomis sąlygomis dviejuose vienuolyno kambariuose, nes kitose patalpose buvo įsikūrusi „Aukštaičių“ kolūkio kontora. Tačiau kiek galėdamas rūpinosi klebonijos patalpomis ir inventoriūmi. Nuo 1952 m. liepos mėn. iki 1953 m. spalio 18 d. klebonijos virtuvėje buvo pastatyta nauja duonkepė krosnis ir viryklė, sienoje įtaisyta didelė spinta, sutvarkyti klebonijos koridoriai, kambariai išdažyti kalkėmis¹⁶. Tačiau ramiai gyventi naujoje vietoje neteko ilgai. 1953 m. lapkričio 14 d. pas P. Masilionį atvyko Kupiškio rajono sekretorius P. Pajauskas ir „Aukštaičių“ kolūkio pirmininkas Kazys Petrauskas. Jie kaltino kunigą, kad karvė ir žąsys ganosi kolūkio javų lauke, kad nuganė daug pievos, nemoka nuomos mokesčio ir panašiai. Įsakė kuo greičiau išsikelti, dar prieš žiemą. *„Ką tik buvome sutaisę 7 duris, kas mums kainavo lig 500 rublių. Be to, pirmiau buvo sutvarkytos krosnys, kas mums kainavo lig 1 500 rublių.“*¹⁷ Brazdžiūnas reikalavo, kad vienuolis su zakristijonu išsikraustyti tuoj pat. Pajauskas, lauke pamatęs sandėliuką, pasiūlė Pranciškui Masilioniiui įkurti jame kleboniją. Jo bendradarbis Brazdžiūnas užprotstavė ir liepė įrengti kleboniją šventoriuje. Klebonas valdininkams paaiškino, kad šventoriuje statyti kleboniją draudžiama, ir norėjo pasilikti špitolę. Tačiau prašymas buvo atmestas. Tuomet kunigas P. Masilionis kreipėsi į Kupiškio rajono pirmininką Pajauską. Šis liepė gyventi ir mokėti mokesčius. Butų ūkio darbuotoja peržiūrėjo kainoraštį ir pareiškė, kad tik tarnautojai moka po 0,35 kapeikos už metrą. Nepraėjus nė mėnesiui, komisija išmatavo kambarius ir liepė per tris dienas išsikelti. Mokesčius skyrė pačius didžiausius. Buvo apskaičiuotas viršplotis – po 9 rublius, bendra virtuvė, sandėlis, kambariai. Išėjo 6 999,55 rublio suma¹⁸. Esant tokiai padėčiai,

¹⁵ Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Domyko parapijai – 150 metų“, puslapiu nenumuoti. Pranciškus Masilionis gimė 1902 m. vasario 26 d. Pažosų k., Joniškėlio parapijoje, Pasvalio rajone. Tėvai Viktorija ir Jonas buvo pamaldūs, darbštūs ūkininkai, išauginę 3 sūnus ir 6 dukras. Pranukas mokėsi Pušaloto ir Joniškėlio pradžios mokyklose, vėliau lankė Panevėžio realinę mokyklą. 1922–1923 m. Kauno valstybiniame universitete studijavo filosofiją. 1923 m. P. Masilionis pradėjo mokytis Kauno kunigų seminarijoje, o 1927 m. vysk. Kazimieras Paltarokas suteikė jam kunigystės šventinimus. Dirbo vikaru Šv. Stanislovo bažnyčioje, buvo kurijos kancleris, Panevėžio amatų ir ruošos mergaičių mokyklos kapelionas. 1929 m. įstojo į Jėzuitų ordiną. Tėvai jėzuitai P. Masilionį išsiuntė tęsti teologijos studijų į Austriją, Insbрукą. Grįžęs darbavosi Šv. Ignaco bažnyčioje Šiauliuose. Uždaris vienuolyną, 1952 m. tėvas P. Masilionis perkeliamas dirbti į Palėvenės parapiją. 1955 m. liepos 10 d. Palėvenėje, buvusiuose vienuolyno pastatuose, kilo gaisras, užsidegė ir bažnyčia. Sudegus bažnyčios stogui, valdžia bažnyčią užplombavo ir reikalavo atiduoti raktus. Tėvas Pranciškus nesutiko ir nepaisydamas oro pamaldas laikydavo šventoriuje. Dirbdamas tokiomis sąlygomis kunigas susirgo plaučių džiova, bet ir sirgdamas bažnyčią suremontavo. Palėvenės parapijoje dirbo iki 1960 m., vėliau buvo iškeltas į Saločius. 1967 m. P. Masilionis paskiriamas į Vyžuonų parapiją altaristu, 1969 m. perkeliamas į Kriklėnus ir skiriamas parapijos administratoriumi. 1977 m. – Sidabravo ir Dapšionių parapijų klebonas, bet dėl silpnos sveikatos nuo pareigų Dapšionyse atleidžiamas. Būdamas 78 m. ėmėsi remontuoti Sidabravo bažnyčią...

1980 m. spalio 14 d. kunigas mirė, palaidotas Sidabravo bažnyčios šventoriuje. Jo kapą lanko Palėvenės parapijiečiai, dalyvauja jo mirties metinių šv. Mišiose, kurios vyksta kiekvienų metų spalio mėn. Sidabrave.

¹⁶ Palėvenės Šv. Domyko bažnyčios inventoriaus knyga, PVKA, p. 20.

¹⁷ Palėvenės Šv. Domyko bažnyčia, PVKA, p. 80.

¹⁸ *Ten pat*, p. 80.

P. Masilionis užtarimo išvyko ieškoti į Vilnių, bet niekas nesutiko padėti. Išsikelti liepė ir Kupiškio dekanas kunigas Leonas Lukšas. Parapijiečiai laikinai įrengė bažnyčios zakristijos patalpas ir sandėliuką. Į jas kunigas persikėlė gruodžio 31 d., nors dar nebuvo krosnies ir buvo labai šalta¹⁹. Nuomos pinigus bažnyčios tarnautojai turėjo sumokėti iki 1953 m. gruodžio 8 d. Iš naujo perskaičiavus, visiems susidarė 599,55 rublio suma. P. Masilionis, nesutikdamas su valdininkų sprendimu, padavė juos į teismą. Tuomet ir paaiškėjo, kad valdžios atstovai pasielgė ne pagal įstatymus. Teismas būtų visiškai atleidęs nuo mokesčių, jei būtų turėjęs susitarimą su vyskupu.

Kunigas P. Masilionis su zakristijonu apsigyveno Povilo Šablevičiaus antrame namo gale²⁰. Šis butas bažnyčios tarnams buvo išnuomotas iki 1955 m. rugpjūčio pabaigos. Pasibaigus sutarčiai, nebuvo vietos kunigui gyventi, nes Palėvenėje trūko kambarių ir namų, visuose buvo gyvenama²¹. Šablevičiaus troboje kambariai nuo šeimininko buto buvo atskirti tokia siena, jog gerai girdėjosi kalbos, vaikelio verksmas, radijas. Liūdynės vienkiemyje gyvenanti Teofilė Grincevičienė paskolino didelį valgomąjį stalą. Skolinimo rašte nurodo, kad stalas bus gražintas pagal savininkės pareikalavimą ir nesugadintas. 1953 m. „Aukštaičių“ kolūkis kunigui skyrė 10,48 aro žemės sklypą, kuriame turėjo būti pradėta statyti klebonija.

Jėzuito P. Masilionio sveikatą labai pablogino prastos gyvenimo sąlygos ir nesibaigiantys konfliktai su valdžia. Dėl progresuojančios ligos dvasininkas buvo priverstas gydytis. O vyskupas į Palėvenę laikinai eiti vikaro pareigas nuo 1954 m. lapkričio 13 d. paskyrė Petrą Baltušką²².

Povilo Šablevičiaus namuose kartu su zakristijonu apsigyveno ir atvykęs vikaras P. Baltuška. Gydytojams nustatė, kad plaučiuose nebėra tuberkuliozės židinio, P. Masilionis sugrįžo į Palėvenę. Gydytojai dvasininkui liepė ir toliau labai prisižiūrėti. Grįžęs iš Kauno po gydymo P. Masilionis išsikūrė Valos namelyje. Tai buvo kambarėlis žemomis lubomis, 8 1/2 metro pločio. Bet ir šis butas pažadėtas tik ligi kitų metų vasario mėn.²³ Palėvenės vargonininkas gyveno kambarėlyje miestelio gale, tolokai nuo bažnyčios²⁴.

¹⁹Palėvenės Šv. Domyko bažnyčia, PVKA, p. 81.

²⁰Ten pat, p. 102.

²¹Masilionis P. Raštas Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui, 1954 11 08, Palėvenės Šv. Domyko bažnyčia, PVKA, p. 105.

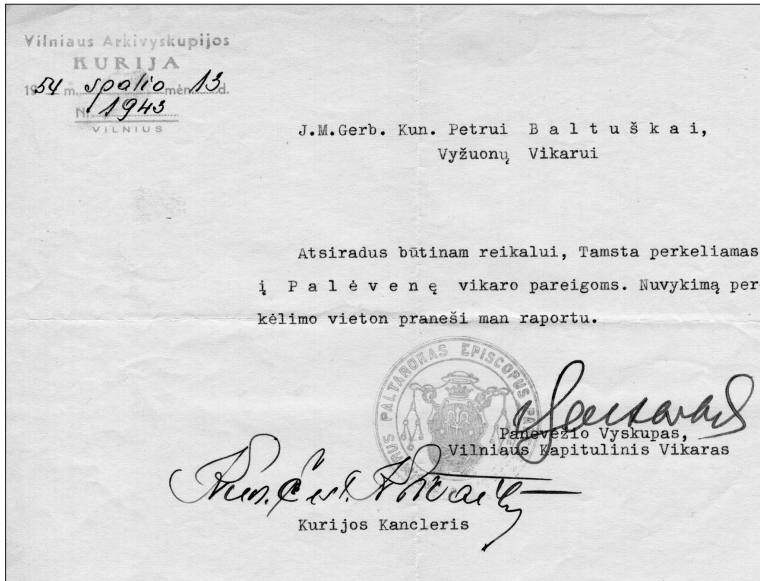
²²Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Domyko parapijai – 150 metų“, puslapiai nenumuoti. Petras Baltuška gimė 1930 m. lapkričio 20 d. ūkininkų Rapolo Baltuškos ir Barboros Vėbrintės šeimoje, Užkalnių kaime, Ramygalos parapijoje ir valsčiuje, Panevėžio apskrityje. Nuo 1938 m. mokėsi Barklainių pradinėje mokykloje, 1942–1950 m. Ramygalos A. Smetonos gimnazijoje. 1950 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją, 1954 m. vysk. Kazimieras Paltarokas išventino į kunigus ir paskyrė vikaru į Šv. Jurgio parapiją Vyžuonose, Utenos rajone. Nuo 1954 m. lapkričio 13 d. iki 1956 m. birželio 20 d. dirbo Palėvenės parapijoje vikaru prie kun. Pranciškaus Masilionio. Daug prisidėjo atstatant sudegusią Palėvenės bažnyčią. 1956–1964 m. dirbo Anykščių Šv. apaštalo Evangelisto Mato bažnyčioje, 1964–1970 m. – Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į Dangų parapijos vikaras, nuo 1970 m. pradėjo dirbti Daugailių Šv. Antano Paduviečio bažnyčios klebonu. Nuo 1972 m. 16 metų aptarnavo Baltišks parapiją, o nuo 1990 m. taip pat 16 metų – Vajesiškio parapiją, nuo 1978 m. – koplyčią Juknėnuose. Dėstė tikybą Daugailių, Vajesiškio, Baibių pagrindinėse mokyklose, Juknėnų ir Radeikių pradinėse mokyklose. 2001 m. suteiktas garbės kanauninko titulas, o 2004 m. – Lietuvos Respublikos Prezidento dekretu Nr. 128 apdovanotas Lietuvos Didžiojo kunigaikščio Gedimino ordino Riterio kryžiumi. 2004 m. kunigas paminėjo 50 metų kunigystės jubiliejų. 2006 m. gruodžio 6 d. popiežiaus Benedikto XVI dekretu suteiktas monsinjoro titulas.

Kun. Petras Baltuška mirė 2012 m. spalio 13 d., palaidotas Daugailių bažnyčios šventoriuje.

²³Palėvenės Šv. Domyko bažnyčia, PVKA, p. 10.

²⁴Ten pat, p. 10.

Vilniaus
arkivyskupijos kurijos
1954 m. spalio 13 d.
raštas dėl kunigo
Petro Baltuškos
paskyrimo į Palėvenę
vikaru. KEM

Sugrižus į Palėvenę P. Masilioniu, 1955 m. liepos 10 d. besilinksminantis jaunimas padegė vienuolyno patalpas. Apie įvykį palėveniečiai pasakojo įvairiai. Buvo kalbama, kad gaisrą sukėlė vaikai, žaisdami su degtukais, be to, vienuolynas buvo dengtas medinėmis lentelėmis, kurios pirmiausia ir užsiliepsnojo²⁵. Prieš gaisrą vienuolyno salėje turėjo vykti vaidinimas „Nekviesta viešnia“. Ruošiant vaidinimą, prie elektros stiebo stovėjo primusinė lempa, ji buvo judinama, todėl sprogo ir užsidegė dalis vienuolyno. Ugnis plito į bažnyčios ir

Palėvenėje. Kalenda.
Rogėse sėdi antras
iš dešinės kunigas
Petras Baltuška.
1956 m. sausio 11 d.
DPMM

²⁵ Žalneriūnienė S. Prisiminimai 2013 m., KEM BP, p. 20.

miestelio pusę. Užsiliepsnojo Povilo Šablevičiaus troba, ugnis sunaikino namelį, kuriame gyveno pamaldžios moterėlės, vadinamosios davatkos²⁶. Liepos 10 d. buvo karšta ir sausa. Gesinti gaisro susirinko daug žmonių. Neliko abejingas ir jaunimas – „vyrai voliojo rąstus, kad tik neužsidegtų varpinė. Nuo varpinės priklausė bažnyčios likimas, valdžia dėmesį skyrė namams gesinti, žmonės supyko su valdžia“²⁷. Talkininkai mirkė marškas vandenyje ir klojo ant gyvenamųjų namų. P. Masilionis vieną berniuką pasiuntė ant bažnyčios stogo, kad numestų dokumentus, senas knygas. Spėjo nedaug išmesti, bet popierius nuo dūmų dar labiau suiro. Iš vienuolyno bibliotekos Stasė Žalneriūnienė su kitomis moterimis, vaikais mėtė knygas. Kai atvyko ugniagesiai ir rajono vadovai, vienuolynas jau buvo apimtas didelių liepsnų. Pirmininkas P. Masilionis pirmiausia liepė gesinti vienuolyną, nes ten buvo kolūkio patalpos. Gesinti bažnyčios neleido. Kupiškio gaisrininkų turima žarna buvo per trumpa. Atvyko pastiprinimas iš Panevėžio – gaisrinė ir kareivių dalinys. Įlipę į bokštą gaisrininkai gesino ugnį. Vandenį sėmė iš Lėvens upės. Prieš kalną vandenį reikėjo pumpuoti. Apie įvykusią nelaimę kunigas P. Masilionis rašte Panevėžio vyskupui rašė:

„Kupiškio ir Panevėžio ugniagesiai tik prigesino gerai apdegusias liekanas ir jas sumetė ant stogo. Jie taip pat išgelbėjo varpus, nes ugnis viešpatavo ir bokšte. Apdegė medinės varpų atramos. Tuo tarpu negalima skambinti, nes varpai gali išgriauti varpinę. Bažnyčios viduje apgadintos stacijos ir šiek tiek apdegė naujas baldakimas. Nudegė visas buvusio vienuolyno stogas. Taip pat ir mūro sienelės. Be stogo liko vargonininko butas, nes vargonininkas tebegyveno vienuolyne. Administratoriaus valgomasis vėl sugrįžo į „Betliejų“, t. y. į tą patį sandėliuką, kuriame gyvenome, kai buvome iškelti iš senųjų rūmų.“²⁸

Kunigas P. Masilionis rašė, kad reikalingas skubus bažnyčios remontas, nes lubos išliko sveikos, bet nuo skliautų gali įgriūti į bažnyčios vidų. „Po gaisro visus žmones išprašiau iš bažnyčios, užrakinom duris, bet ką daryti su varpais? Aš nebegalėjau nieko.“²⁹ Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia buvo meno paminklas, todėl jau kitą dieną kun. P. Masilionis nuvyko į Šiaulius. Buvo atsivežtas inžinierius architektas Nistelis. Jis viską ištyrė, nurodė, ką reikia daryti, kad negriūtų varpai, kol bus suremontuoti. Bažnyčios komitetas sudarė bažnyčios stogo atstatymo sąmatą. Nustatyta, kad gaisro padariniams likviduoti reikia 72,6 tūkstančio rublių. Tačiau komitetas neturi tiek lėšų, kad atliktų darbus. Buvo prašoma tarpininkauti, kad TSRS architektūros reikalų valdyba pastatui atstatyti skirtų lėšų ir medžiagų, o darbus atliktų Mokslinės restauracinės gamybinės dirbtuvės specialistai³⁰. Kunigui P. Masilioniui pavyko Vilniuje susitarti su restauratoriais dėl tolesnio darbo. Buvo parengtas remonto planas, skirta medienos. Dvasininkas, vyskupo K. Paltaroko paskatintas, dėl medienos kreipėsi į Religijų reikalų tarybos prie TSRS MT įgaliotinį Lietuvos TSR Pušinį. Jis, sužinojęs, kad bažnyčioje vyksta pamaldos, liepė ją uždaryti³¹.

²⁶ Januškienė D. Prisiminimai 2013 m., KEM BP, p. 21.

²⁷ Ten pat, KEM BP.

²⁸ Masilionis P. Raštas Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui, Palėvenės šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 27.

²⁹ Masilionis P. Palėvenės bažnyčios jubiliejus: 1676–1976 m., Palėvenės šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 15.

³⁰ Masilionis P. Raštas Religijų reikalų tarybos prie TSRS MT įgaliotinui Lietuvos TSR drg. Pušiniui 1955 m. rugpjūčio 18 d. Palėvenės šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 37.

³¹ Masilionis P. *Meilės jūra. Tėvas Pranciškus Masilionis gyvenime ir atsiminimuose*, Kaunas, 2003, p. 25.

1955 m. liepos 22 d. Palėvenės bažnyčią apžiūrėjo Pušinio pavaduotojas Sukalckis, Kupiškio rajono pirmininko pavaduotojas Žukovas, Kupiškio milicijos viršininkas, inžinierių ir architektų nebuvo. P. Masilionis, jų prašomas, parodė architekto Nistelio 1955 m. rugpjūčio 19 d. raštą, kuriame sakoma, kad nei bažnyčios skliautai, nei varpai žmonių gyvybei nepavojingi³². Tačiau jau liepos 23 d. kunigui P. Masilioniui buvo perduota Pušinio telegrama, kurioje buvo išakyta uždaryti Palėvenės bažnyčią iki remonto pabaigos. Kunigas su Palėvenės bažnyčios komitetu prašė Panevėžio vyskupijos pagalbos. Jie reikalavo, kad bažnyčia būtų kuo greičiau suremontuota ir atidaryta, nurodyta jos uždarymo priežastis.

„Kadangi apie bažnyčios stiprumą spręsti gali specialistai, tai reikia, kad būtų sudaryta inžinierių bei architektų komisija, kuri ištirtų bažnyčią ir nesant pavojaus gyvybei tuojau leistų vėl naudotis patalpomis.“³³

Parapijiečiai po truputėlį pirkė medieną.

„Vyrai atvežė lentas, sunėrė gegnes. Rajono valdžios prašau raktų, nes laiptai ant bažnyčios stogo veda tik iš bokšto, kuris taip pat užrakintas. Rajonas neduoda, varo leidimo į Vilnių pas Pušinį.“³⁴

Kunigui daug kartų teko vykti į Vilnių ir grįžti be leidimo. Palėvenėje ne kartą siautėjo Kupiškio rajono vykdomojo komiteto pirmininkas Paplauskas ir rajono partijos sekretorius (pavardė nežinoma). Galop uždarė zakristiją. Šv. Mišios, kurias dažniausiai laikė P. Baltuška, buvo pradėtos laikyti šventoriuje. Pagalbą suteikė Kupiškio klebonas ir dekanas: paskolino šv. Mišioms laikyti reikiamą inventorių.

„Altorius buvo įrengtas vienoje iš kryžiaus kelio stočių. Ypač sunku buvo lyjant ir pučiant vėjui. Sekmadieniais ten sakydavau pamokslą, o po šv. Mišių nueidavome prie zakristijos, suklaupdavome, nes už durų buvo Viešpats. Ir per šv. Mišias choristai čia pat mums giedodavo. Mums bažnyčia buvo visas didelis šventorius. Jo stogas – gražus dangus. Išpažinčių klausydavau sėdėdamas ant kėdės“³⁵, – rašė P. Masilionis.

Taip parapijiečiai ir kunigas vargo du mėnesius.

Vykdyti bažnyčios atstatymo darbus rugpjūčio mėnesį dar buvo nesunku. Tačiau rugsėjo pradžioje orai pablogėjo. Rytais kylantis iš Lėvens slėnio rūkas bažnyčią apgaubdavo kaip smalkių dūmai. Kunigas, paklausęs Vilniaus paminklų apsaugos komiteto specialistų, dar kartą kreipėsi į Pušinį ir parašė antrą prašymą, kad sudarytų komisiją, patikrintų bažnyčios būklę. Grįžus iš Vilniaus, kitą dieną šventorių užplūdo daug vyrų, vadovaujami rajono vadų.

„Vidury šventoriaus atsistojo vienas vyras, niekur nesikišo, tik rūkė ir rūkė. Kažkuris

³²Masilionis P. Pareiškimas Panevėžio vyskupijos kurijai, Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 37.

³³Ten pat.

³⁴Masilionis P. Meilės jūra. Tėvas Pranciškus Masilionis gyvenime ir atsiminimuose, p. 25.

³⁵Ten pat, p. 27.

mane informavo, kad jis iš Vilniaus specialiai atsiųstas paminklams saugoti. Paskum patyriau, kad tai būta vyro tikrai iš Vilniaus. Į rajoną jis buvo atvykęs dėl traktorių“³⁶, o ne bažnyčios reikalais.

Tai buvo melas, kurį sovietiniai veikėjai sugalvojo norėdami apgauti kunigą P. Masilionį. Po kurio laiko reikalai pajudėjo, į Palėvenę atvyko jaunas inžinierius parengti vienuolyno stogo remonto plano. Buvo sudaryta trijų žmonių komisija. 1955 m. rugsėjo 21 d. komisija surašė reikiamų darbų atlikimo aktą, kuriame nurodė, kad darbai turi būti atlikti iki 1955 m. lapkričio 27 d. Zakristijoje jokių skliautų deformacijų nerasta. Nors bažnyčios bokšto konstrukcija viršutinėje dalyje kiek apdegė, bet jau buvo sustiprinta. Siūlyta, iki bus atstatyta visa bokšto konstrukcija, didžiausiais varpais neskambinti³⁷.

Kupiškio rajono valdžia grasino kolūkiečiams, ėjusiems padėti tvarkyti bažnyčios. Sakė, kad atims šieno atsargas už darbą prie bažnyčios. Nepaisant grasinimų, dažnai po pamaldų žmonių ant stogo buvo pilna. Bendromis pastangomis pavyko sutvarkyti bažnyčios stogą, medinis kryžius buvo pakeistas į geležinį. Kryžiaus kelio stotelėse pritvirtinti nauji geležiniai kryžiai. Centrinuose vartuose – naujas geležinis kryžius sudegusio vietoje.

P. Masilionis visą laiką rūpinosi bažnyčios atstatymo darbais. Palėveniečiai prisimena, kad jis bažnyčiai nupirko baldakimą. Su dideliu nešuliu išlipo Radžiūnų geležinkelio stotelėje ir ant nugaros užsidėjęs atnešė į Palėvenę. 1956 m. varpinės bokšto langai buvo užverti vielos tinklu. 1957 m. galutinai sutvarkytas stogas, baltai nudažyta bažnyčia. 1958 m. Kazys Ščepanavičius pagamino šventoriaus ir kapinių vartus, jam už darbą sumokėta 8 685 rubliai. Zakristijoje išlietos betoninės grindys. Po gaisro altoriuose buvusios skylės užmūrytos. Išigyta 44 skardinės ir 6 medinės žvakidės, du dideli paveikslai – šv. Jurgio ir šv. Kazimiero, didelis sieninis laikrodis, baltas arnotas, balta kapa, du šilko užvalkalėliai, statula, restauruoti 6 žibintai, kurie buvo apdaužyti, išvalytas bokštas, idėtos duralės, sutvarkyti langai³⁸. Bažnyčios vargonus pavedė sutvarkyti ir išvalyti Eduardui Šlenteriui. 1956 m. rugsėjo 11 d. jam už darbą sumokėta 640 rublių³⁹.

Kunigas P. Masilionis 1959 m. nupirko Betliejui skulptūrėles, ir, kaip pats rašo, „už Betliejų sumokėjau 2 200 rub. 1959 m. gruodžio 23 d.“⁴⁰ Kadangi remontui trūko lėšų, kreipėsi į Palėvenės parapijos gyventojus ir rinko aukas. Bažnyčios archyve yra išlikę aukotojų sąrašai. Antai Rudilių kaimo gyventojai paaukojo 841 rublį, Radžiūnų – 735 rublius, Aukštadvario – 1 300 rublių, Siaurių – 585 rublius, Žagūnių – 865 rublius, Akmenių – 939 rublius, Stirniškių – 650 rublių, Varniškių – 1 000 rublių⁴¹. Aukos buvo renkamos 1958 m. 1955 m. remonto darbai kainavo 69 032 rb. Bažnyčios kasa turėjo 4 000 rb skolų. 1956 m. sumokėta 1 628 rb, o 1957 m. – 2 731 rb. Bokšto ir varpų remontas kainavo 7 020 rb.⁴²

³⁶Ten pat.

³⁷1955 m. rugsėjo 21 d. komisijos sudarytas aktas, Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 38.

³⁸Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios inventoriaus knyga, PVKA, p. 29.

³⁹Ten pat, p. 31.

⁴⁰Ten pat, p. 32.

⁴¹Aukų sąsiuviniai. 1958 m., Palėvenės bažnyčios archyvas.

⁴²Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios inventoriaus knyga, PVKA, p. 31.

Su didele pagarba ir meile vyresniosios kartos palėveniečiai atsimesna vienuolį jėzuitą kunigą P. Masilionį.

„Nesibardavo už darbą sekmadieniais. Sakydavo, kad darbas yra malda. Už vestuves neimdavo jokio mokesčio, pėsčias eidavo pas ligonį. Kaip atėjo su mamos austos vilnonės medžiagos kostiumu, taip ir išėjo. Pėsčias apkeldavo visas trobas.“⁴³

Bedieviai visai stengėsi pakenkti ištikimam Dievo tarnui vienuoliui jėzuitui kunigui P. Masilioniui. Buvo atimtas kunigo registracijos pažymėjimas. Be jo nebuvo galima dirbti kunigu. Tik vyskupui Julijonui Steponavičiui įsaktus, pažymėjimas buvo gražintas. Tai buvo nepaprasto kuklumo ir nuolankumo pavyzdys:

„Niekas niekada negirdėdavo, kad kuo nors pasididžiutuotų apie savo nuveiktus darbus ar talentus, o jų tikrai turėjo: nuostabią atmintį, iškalbą, sveiką humoro jausmą, pasižymėjo gabumais, kalbėjo lotynų, vokiečių, prancūzų kalbomis. Kiekvieną nuoskaudą prisimindavo nuolankiai, su šypsena. Nuolankumas neatskiriamai buvo susijęs su kantrumu. Jis mylėjo žmones, nežiūrėdamas jų silpnybių.“⁴⁴

Šis Dievo tarnas pagal išgales rūpinosi kitais, palengvindavo vargus ir kančias. Buvo už tvirtą šeimą, blaivų gyvenimo būdą, prieš negimusią būtybių žudymą. Dvasininko pamokslai buvo nuostabūs, jų neatpasakosi, tik širdimi galėdavai pajusti. Šv. Velykų rytą į Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčią tikintieji skubėdavo iš visų parapijos vietovių. P. Masilionis daug laiko skyrė rekolekcijų vedimui Kauno kunigų seminarijoje ir Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje, nors jų vedimas buvo uždraustas tuometinės valdžios. Apie jo rekolekcijas lenkų prelatas Ellertas yra pasakęs: *„Pas mus į Vilnių prieškariniais laikais atvykdavo rekolekcijų vesti ir iš Krokuvos, ir iš Varšuvos labai išsilavinę eruditai vienuoliai, tačiau šis tėvelis kažkuo pranoko visus.“⁴⁵* Didelis kunigo P. Masilionio nuopelnas yra Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacijos įkūrimas pogrindžio sąlygomis ir kunigų eucharistinio sąjūdžio organizavimas. Eucharistijos bičiulių sąjūdis organizuodavo pėsčiųjų žygius į Šiluvą, Kryžių kalną. Šis judėjimas, prie kurio prisidėjo jėzuitas P. Masilionis, davė pagrindą Lietuvos bažnyčiai išsiveržti į laisvę iš komunistinės okupacijos⁴⁶. P. Masilioniu žavėjosi ir būsimasis vyskupas Sigitas Tamkevičius. Jis prisiminė, kad kurso draugai 1957 m. pakvietė jį į Palėvenę dalyvauti aštuonių dienų rekolekcijose.

„Nuvykau į rekolekcijas vieną dieną pavėlavęs, todėl man rekolekcijas ir konferencijas paskirdavo atskirai, kol prisivijau visus. Stebėjau Pranciškaus uolumu. Vakare kai kuriomis dienomis akys lipte lipidavo nuo miego, o jis, būdavo, prisėda ant lovos ir užsidegęs kalba apie didžiadiavisiškumą, kad reikia Dievui visiškai pasiduoti. Buvau dėkingas P. Masilioniui, nes jis man padėjo spręsti kai kuriuos dvasinio gyvenimo sunkumus.“⁴⁷

Kartu su P. Masilioniu nuo 1952 m. iki 1960 m. vargonininku dirbo Benjaminas Čybas. Choristams Emilijai

⁴³ Žalneriūnienė S. Prisiminimai, KEM BP, p. 21.

⁴⁴ Masilionis P. Meilės jūra. Tėvas Pranciškus Masilionis gyvenime ir atsiminimuose, p. 60.

⁴⁵ Ten pat.

⁴⁶ Ten pat, p. 104.

⁴⁷ Ten pat, p. 85.

Vapšytei, seserims Albinai ir Monikai Graičiūnaitėms, Irenai Navarskaitei, Benignai Šilinienei, Irenai Navikaitei-Zuozienei, Kaziui Smičiui, Pranui Jėčiui, Povilui Valmai, Petruui Stonikui, Juozui Mikšiui, Almonai Mikalauskaitei teko giedoti visoje šv. Mišiose. Ši žmonių grupė šventoriuje giedojo po gaisro spiginant saulei, pučiant vėjui, pliaupiant lietui.

Iš Palėvenės kunigas P. Masilionis iškeltas 1960 m. birželio 10 d. Būdamas 78 metų remontavo Sidabravo bažnyčią, o jam padėjo viena seserų vienuolių. Darbus lėtino atsinaujinusi liga. Kunigas buvo paguldytas į Šiaulių respublikinę ligoninę. Iš jos tikėjosi greit grįšias ir tęsias parapijos dvasininko gyvenimo darbus ir mūrinio bažnyčios pastato remontą. Nepadėjo nei artimųjų meilė ir maldos, nei gydytojų rūpestingumas. Vienuolis jėzuitas mirė 1980 m. spalio 14 d. Kunigas Pranciškus Masilionis buvo palaidotas Sidabravo bažnyčios šventoriuje. Šv. Mišias už velionį aukojo vyskupas Julijonas Steponavičius, Vincentas Sladkevičius, Panevėžio kunigas kancleris jėzuitų provincijolas Jonas Danyla, jėzuitai, vyskupų atstovai, dekanai ir 135 kunigai. Prie kapo pamokslą pasakė kunigas Sigitas Tamkevičius, tuomet buvęs Kybartų klebonu. Nuo 2007 m. kiekvienų metų spalio mėnesį Palėvenės parapijos tikintieji vyksta į Sidabravą paminėti vienuolio jėzuito kunigo Pranciškaus Masilionio mirties metinių. Vienuolio 30-osios mirties metinės buvo paminėtos Palėvenėje 2008 m. parapijos dieną. Tuomet bažnyčioje buvo aukojamos šv. Mišios, skaitomi P. Masilionio sukurti eilėraščiai, bažnyčios choras giedojo kunigo sukurtas giesmes. 2010 m. Palėvenės Gyvojo rožinio narės su vadove Aldona Ramanauskiene vyko į Sidabravą.

„Prieš šv. Mišias kalbėjome Rožinio maldą. Šv. Mišias aukojo arkivyskupas Sigitas Tamkevičius, Eugenijus Bartulis ir Jonas Kauneckas. Prie kapo meldėmės, sugiedojo Viešpaties angelo maldą, padėjome gėlių, uždegėm žvakutes. Kun. P. Masilionis Palėvenės parapijoje paliko gyvenimo dorybės pėdsakų, nepalūžo taip sunkiai besirūpindamas Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios remontu. Tai buvo žmogus, kunigas, visą gyvenimą su ypatinga meile skelbęs tikrąjį tikėjimą⁴⁸“, – rašė Aldona Ramanauskienė.

Nuo 1960 m. liepos mėn. vadovavimą Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčiai perėmė kunigas Jonas Uogintas. 1960 m. liepos 25 d. Palėvenės bažnyčios komitetas, susidedantis iš pirmininko Antano Stankevičiaus, sekretoriaus Kazio Smičiaus, išdininko Juozo Mikšio, remiamas komisijos pirmininko Leono Minkevičiaus ir narių Jono Stankevičiaus, dalyvaujant buvusiam klebonui Pranciškui Masilioniui, perdavė naujam klebonui Jonui Uogintui bažnyčios inventorių ir statybines medžiagas, apytuštę bažnyčios kasą⁴⁹. Naujojo klebono brolis Bronius Uogintas nutapė paveikslą „Kristus karste“. Dvasininkas labai mėgo skaityti, kaupė asmeninę biblioteką, dalį laisvalaikio skyrė bitininkystei. Nedidelį bityną laikė klebonijos sode.

1961 m. rugpjūčio 21 d. TSRS Ministrų Tarybos nutarimu „Dėl Lietuvos TSRS respublikinės reikšmės architektūros paminklų sąrašo patvirtinimo“ Palėvenės bažnyčios pastatas įtraukiamas į respublikinės reikšmės ar-

⁴⁸Ramanauskienė A. Kunigo Pranciškaus Masilionio 30 metų po mirties paminėjimas, *Tau, parapijiet!* [Palėvenė], 2010, lapkričio mėn., nr. 10(49), p. 3.

⁴⁹Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų, sud. A. Ramanauskienė, puslapiai nenumuruoti.

chitektūrinių paminklų sąrašą⁵⁰. Paskelbus Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia respublikinės reikšmės architektūros paminklu, būtinai reikėjo ją elektrifikuoti. Palėvenės bažnyčios komitetas parašė prašymą Kupiškio rajono kolūkių ir tarybinių ūkių gamybinės valdybos viršininkui dėl bažnyčios elektrifikavimo: „*Palėvenės bažnyčioje vakarais ir rytais, ypač rudenį ir žiemą, į pamaldas susirenka tikintieji dar su tamsa. Nesant šviesos, prašome Jūsų sutikimo elektrifikuoti architektūrinį pastatą, Palėvenės bažnyčią.*“ Prašymas buvo patenkintas, ir 1963 m. birželio 25 d.⁵¹ bažnyčioje atsirado šviesa.

Nuo 1960 iki 1963 m. vargonininkais dirbo Vytautas Paurys, Stasys Rutėnas. Vasaromis kartu su bažnyčios choru giedodavo ir solo partijas atlikdavo Almona Mikalauskaitė. Ji buvo baigusi Muzikos akademiją, dirbo soliste Vilniaus operos ir baletų teatre, dėstė Vilniaus Tallat Kelpšos muzikos mokykloje, dainavo radijo ir televizijos chore.

Nuo 1963 m. Palėvenėje vargonininku pradeda dirbti Viktoras Viliušis. Čia jis dirbo devynerius metus – iki 1972-ųjų. Jo vadovaujamame bažnyčios chore dainavo Elena Viliušienė, Albina Januškienė, Emilija Vapšytė, Benigna Šilininė, Jadvyga Elisonienė, Valerija Zulonienė. Gūdžiu sovietmečio laiku eidamos į bažnyčią giedoti choristės išdrįsdavo apsirengti ir tautiniais drabužiais. Buvusį kleboną Joną Uogintą 1979 m. balandžio 23 d. pakeitė kunigas Jonas Algirdas Narušis⁵². Naujasis kunigas buvo labai atidus kiekvienam tikinčiajam. Visada rasdavo laiko išklausti, patarti. Sakydavo švelnius, paprastus, kiekvienam žmogui suprantamus pamokslus, rūpinosi bažnyčios reikalais. Jam dirbant buvo restauruoti Kryžiaus kelio stočių rėmai lauke, atlikti kiti darbai. Nuo 1979 iki 1981 m. kunigui J. A. Narušiu klebonaujant, vargonininke dirbo Benigna Gokaitė. Ji turėjo gražų plataus diapazono balsą, gražiai giedojo solo ne tik Palėvenės, Kupiškio bažnyčiose, bet ir kituose Aukštaitijos miestuose, Rokiškyje, Biržuose. Benignai Gokaitei vadovaujant, bažnyčios chore giedojo Marytė Juknevičienė, Emilija Vapšytė, Benigna Šilininė, Jadvyga Elisonienė, Janina Paskačimienė, Albina Januškienė, Valerija Zulonienė⁵³.

1981 m. birželio 5 d. į Palėvenę dirbti atvyksta kunigas Vytautas Tvarijonas.

Kunigui V. Tvarijonui pavyko atlikti nemažai bažnyčios tvarkymo darbų. Tik atvykęs į Palėvenę sutvarkė vandens latakus, iš šventoriaus į Lėvens pusę išvedė nutekėjimą. Zakristijoje pakeistos medinės grindys, jos išcementuotos, pamūrytas dūmtraukis

⁵⁰ Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia 1960–1973 m., PVKA, p. 82.

⁵¹ *Ten pat*, p. 16.

⁵² *Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų*, sud. A. Ramanauskienė, puslapiai nenumeruoti.

⁵³ Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų“, puslapiai nenumeruoti. Jonas Algirdas Narušis gimė 1942 m. kovo 8 d. Kibildžių kaime, Balninkų parapijoje, Ukmergės rajone. Su broliu neturėjo sąlygų drauge su bendramžiais baigti vidurinę mokyklą, todėl paauglystėje išmoko siuvėjo amato. Atlikęs karinę tarnybą dirbo ne tik siuvėju, bet ir vairuotoju, mokėsi. 1968 m. J. A. Narušis įstojo į Kauno tarpdiecinę kunigų seminariją. 1973 m. priėmęs šventimus kunigavo Kauno Švč. Jėzaus Širdies bažnyčioje Šančiuose, 1976 m. perkeltas į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą vikaru. Palėvenės bažnyčioje klebonavo nuo 1979 m. balandžio 23 d. iki 1981 m. gegužės 4 d. Vėliau dar dirbo Pabiržėje, Ramygalos parapijoje, kartu aptarnaudamas ir Ėriškių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią. Kupiškio parapija 1998 m. jam buvo ketvirtoji, kurioje teko dirbti ir administratoriumi. Čia jam buvo patikėtos vicedekano pareigos ir teko aptarnauti Palėvenės parapiją. Tai buvo antras atvykimas į Palėvenę. Klebonas visada stengėsi kuo artimiau pažinti savo parapijiečius ir negailėjo nei laiko, nei jėgų juos lankyti. 2000 m. vasario 5 d. kunigas J. A. Narušis mirė. Palaidotas Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios šventoriuje.

nuo grindų iki koklių krosnies, bažnyčios viduje išdažytos grindys, taip pat nudažyti visų altorių laiptai. Pagrindinio altoriaus stalas pastatytas taip, kad per šv. Mišias kunigas galėtų aukoti matydamas tikinčiuosius. Pasirūpinta suoliukais ir grindų atnaujinimu prie vargonų. Iš Užpalių bažnyčios atvežti 7 suolai. Kunigo pastangomis 1981 m. buvo nupirktas naujas kilimas, trys arnotai, sutvarkyta bažnyčios išorė.

Nudažyta 2/3 bažnyčios stogo. Reikėjo remontuoti prieš du dešimtmečius statytos klebonijos stogą. Todėl kunigas V. Tvarijonas 1987 m. nupirko 380 lapų šiferio⁵⁴.

Dirbdamas pastoracinį darbą kunigas kartais būdavo labai griežtas, laikėsi tik savo nuomonės. Dažnai parapijiečiai skundėsi kunigu, tačiau tikintieji charakterizuodavo kaip uolų, darbštų, teisingą. Susiformuoti jo charakteriui padėjo vaikystė ir jaunystė, praleista Panemunėlyje, pas dėdę kunigą J. Matelionį. Dėdė buvo jo motinos Apolonijos Matelionytės brolis ir gyvenimo pavyzdys⁵⁵.

Su kunigu V. Tvarijonu dirbo vargonininkė Gražina Ribokaitė. Dar mokydami vidurinėje mokykloje pradėjo vargonauti Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje. 1993 m. Gražina atsisveikino su Palėvene ir išvyko mokytis į Klaipėdos universitetą. 1998 m. baigė studijas, įgijo choro dirigentės aukštojo mokslo diplomą. 2000 m. tame pačiame universitete buvo suteiktas magistro kvalifikacinis laipsnis. Vadovaujant mirtai vargonininkei, chore giedojo Eugenija ir Aloyzas Zaborskai, Kazimiera Gaidimauskienė, Palma Gusevičienė, Emilija Vapšytė, Marytė Juknevičienė, Albina Januškienė, Bronius Vaitonis, Emilija Vanagienė, Valerija Zulonienė, Bronius Navarskas.

Kunigas Stanislovas Zubavičius Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje dirbo nuo 1993 m. gegužės 21 d.⁵⁶

„Jis turėjo gerą širdį, mokėjo suprasti kiekvieną parapijietį. Būdavo miela išsiprausti nuodėmių pirtelėje, jo pamokymai po išpažinties giliai įstrigdavo širdyje.“⁵⁷

Atsitikus parapijoje nelaimei, jis pats rinkdavo iš parapijiečių aukas ir perduodavo nukentėjusiajam. Jis paskatino Terpeikių, Buivėnų kaimo žmones pasistatyti kryžius savo sodybose. Jo

⁵⁴ Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčia, PVKA, p. 104.

⁵⁵ Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų“, puslapiai nenumeruoti. Vytautas Tvarijonas gimė 1942 m. Skerdinių k., Balninkų parapijoje, Ukmergės rajone, Simono Tvarijono ir Apolonijos Matelionytės šeimoje. Mokėsi Balninkų pradžios mokykloje. Keturį skyrių baigė Panemunėlyje, kur gyveno pas savo dėdę kunigą Juozą Matelionį. Baigė Rokiškio gimnaziją ir įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. 1948 m. gavo kunigystės šventinimus. Kunigo vikaro pareigas ėjo šiose parapijose: Naujamiestyje, Panevėžio Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje. Klebonavo Krinčine, Spitrėnuose, Pabiržėje, Palėvenėje, Vyžuonose, kur ir mirė. Palaidotas Vyžuonų bažnyčios šventoriuje 1994 m. sausio 14 d. Palėvenėje dirbo nuo 1981 m. birželio 5 d. iki 1987 m. liepos 13 d.

⁵⁶ Iš A. Ramanauskienės sudarytos knygelės „Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų“, puslapiai nenumeruoti. Stasys Zubavičius gimė 1953 m. vasario 22 d. Pontakonių kaime, Grūžių apylinkėje, Pasvalio rajone, Onos Valantinaitės ir Juozo Zubavičiaus šeimoje. Mokėsi Sabonių pradinėje, Joniškėlio vidurinėje mokyklose, 1975–1980 m. – Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje. 1973–1975 m. tarnavo sovietinėje armijoje. 1980 m. vyskupas Romualdas Krikščiūnas išventino į diakonus. Tais pačiais metais išventinamas į kunigus. Dirbo vikaru Anykščių, Burbiškio, Pasvalio, Zarasų, Kupiškio, Subačiaus miestelio parapijose. Klebonavo Imbraso, Palėvenėlės, Surdegio, Salamiesčio, Antašavos, Alizavos, Lėliūnų, Pakalnių parapijose. 1987 m. birželio 5 d.–1993 m. gegužės 21 d. dirbo Palėvenės parapijos administratoriumi Palėvenės parapijoje. Nuo 2008 m. rugpjūčio 4 d. iki 2008 m. gruodžio 24 d. buvo Panevėžio Šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčios parapijoje rezidentas. Palaidotas Gustonių kapinėse Joniškėlio parapijoje.

⁵⁷ *Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų*, sud. A. Ramanauskienė, puslapiai nenumeruoti.

iniciatyva 1990 m. buvo pastatytas tremtinių kryžius šventoriuje. Mergelės Marijos metams paminėti Palėvenės bažnyčios šventoriuje buvo pastatyta Marijos skulptūrėlė. Kunigas S. Zubavičius pasirūpino bažnyčios stogo nudažymu, kainavusiu 7 000 litų. Dirbdamas Palėvenėje kunigas sutiko Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Kiekvieną sekmadienį šv. Mišių klausydavo pilna bažnyčia žmonių. Tikintieji nebijodami tuokiesi, krikštijo vaikus. Tuo metu kunigui S. Zubavičiui darbo netrūko. 2011 m. gruodžio 24 d. kunigas mirė.

„Gruodžio 29 d., laidotuvių dieną, iš Palėvenės parapijos grupė tikinčiųjų nuvykome į Panevėžį, dalyvavome laidotuvių šv. Mišiose, kurias Panevėžio šv. apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje aukojo Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, dalyvavo apie 40 kunigų, jo kurso draugai, tikintieji, atvykę iš kitų parapijų tėviškėnai“⁵⁸, – rašė Aldona Ramanauskienė apie kunigo laidotuves.

Nuo 1993 m. rugsėjo 17 d. Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje kunigo pareigas atliko Artūras Laurikėnas. Kaip ir po jo dirbęs Saulius Mikoliūnas, abu atsisakę kunigystės.

Kartu su minėtais kunigais vargonininku dirbo Petras Aleksūnas, vargonauti mokėsis Salose, pas vargonininką S. Dargį. Vargonavo Kamajuose, Suvieke, Švenčionėliuose. Dirbdamas Švenčionėliuose įstojo į Vilniaus Tallat Kelpšos chorvedžių mokyklą, kurią baigė 1965-aisiais. Nuo 1993 m. pradėjo vargonauti Palėvenės bažnyčioje. Čia subūrė chorą ir sėkmingai dirbo iki 1995 m. Choro sudėtis mažai keitėsi – giedojo A. Zaborskis, E. Zaborskienė, K. Gaidimauskienė, P. Guzevičienė, B. Vaitonis, B. Navarskas, E. Vapšytė, M. Juknevičienė, V. Zulonienė.

1996 m. spalio 15 d. Palėvenės bažnyčia perduodama kitam paskirtam administratoriui kunigui Vilmantui Gutauskui⁵⁹, kuris rūpinasi sielovados, remonto darbais, inventoriaus išsigijimu. Organizavo parapijiečių rinkliavą juostoms ir bažnytiniam rūbams pirkti. Iš išigyto audeklo buvo pasiūta 12 geltonos, žalios, raudonos spalvos juostų. Lietuvos vėliavą primenančiomis juostomis švenčių dienomis papuošiama bažnyčia.

1996 m. per Šv. Jono atlaidus buvo atšvęstas 320-asis Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios jubiliejus. Kunigas V. Gutauskas aukojo šv. Mišias, kuriose dalyvavo Panevėžio vyskupijos vyskupas Juozas Preikšas, Kupiškio dekanas Klemensas Gutauskas.

Nuo 2000 m. Palėvenės bažnyčią aptarnavo dekanas Vladas Rabašauskas. O į Kupiškio dekanatą 2003 m. lapkričio 21 d. atvyko vikaru dirbti JAV Mun-

⁵⁸Ramanauskienė A. Atsisveikinome su kunigu Stanislovu Zubavičiumi, *Tau, parapijietai*, 2012, sausio mėn., nr. 1(64), p. 7.

⁵⁹Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų, sud. A. Ramanauskienė, puslapiai nenumeruoti. Kunigas Vilmantas Gutauskas gimė 1965 m. Vidugirių kaime, Troškūnų parapijoje, Anykščių rajone. 1973–1981 m. mokėsi Troškūnų vidurinėje mokykloje, 1981–1984 m. – Veprių žemės ūkio mokykloje, 1990–1996 m. – Kauno tarpdiecizinėje kunigų seminarijoje. 1995 m. vysk. Juozapas Preikšas iššventina į diakonus, 1996 m. – į kunigus. 1996 m. Anykščių parapijoje buvo diakonas. 1996 m. birželio 26 d.–1998 m. rugpjūčio 24 d. dirbo Kupiškio parapijos vikaru ir Palėvenės parapijos administratoriumi. 1997–2000 m. Antašavos parapijos klebonas. Nuo 1998 m. Panevėžio vyskupijos pranciškonų pasauliečių ordino dvasinis asistentas. 2000 m. Geidžiūnų parapijos Biržų rajone administratorius, 2000–2002 m. klebonas Gulbinėnų bei Krinčino parapijose Pasvalio rajone. 2002–2003 m. Zarasų parapijos vikaras ir Degučių koplyčios Zarasų rajone administratorius. 2003–2005 m. Juodupės parapijos klebonas ir Onušio parapijos administratorius (Rokiškio r.). 2006 m. dirbo Panevėžio Šv. apaštalo Petro ir Povilo parapijos vikaru.

deleino seminarijoje bakalauro ir magistro diplomus įgijęs Gediminas Jankūnas. Ši gabų vikarą V. Rabašauskas pakvietė į Palėvenę, kad būtų atgaivintas pastoracinis darbas po kunigų A. Laurikėno ir S. Mikoliūno klebonavimo.

Vikaras G. Jankūnas nuoširdumu, kruopštumu, pareigingumu, nuostabia šypsena į bažnyčią pritraukdavo daug tikinčiųjų. Pasiklausyti jo gražių, prasmingų, parapijiečiams suprantamų pamokslų į bažnyčią ateidavo ir netikinčių žmonių. Per dvejus metus žmonės Gediminą labai pamilo, pamėgo jo vedamas pamaldas⁶⁰.

Vargonininke dirbo jaunutė Vitalija Latožaitė. Dar besimokydama Jono Černiaus pagrindinėje mokykloje 2000 m. pradėjo groti ir giedoti Palėvenės bažnyčioje. Kadangi tuo metu bažnyčia neturėjo vargonininko, Vitalija, padrąsinta kanauninko Vlodo Rabašausko, tapo vargonininke, o jos aukštas gražus soprano tembras tiko prie vargonų muzikos. Per šv. Mišias Vitalijai gitara pritardavo Ramunė Cesiulytė, solo giedodavo Rimantė Lupeikytė.

2004 m. Vitalija baigė Kupiškio Povilo Matulionio vidurinę mokyklą, gavo brandos atestatą ir atsisveikino su Palėvene. Ji mokėsi Pedagoginiame universitete, Menų fakultete, baigė magistrantūrą, yra muzikos mokytoja. Sukūrė šeimą, gyvena Vilniuje. Palėvenėje vargonavo ketverius metus – 2000–2004 m. Kurį laiką Palėvenės bažnyčia neturėjo vargonininko. Aldonai ir Kostui Ramanauskams kilo mintis, kad reikia pakalbinti Gintautę Lauciutę, kilusią iš netolimo Siaurių kaimo. Žinojo, kad ji yra baigusi Panevėžio muzikos konservatorijos akordeono klasę, be to, muzikalumą yra paveldėjusi iš tėvo. Jau dirbdama vargonininke savo mintimis G. Lauciutė pasidalino ir su laikraščio „Tau, parapijietai“ skaitytojais:

„Pažiūrėjus iš tolo, atrodo, kad savo plačiu mostu ji apglėbia didžiulę erdvę, ir šitiek telpa po jos sparnu, kiek žmogelių broliai varpai sekmadieniais sukviečia į mišias, o prabilę vargonai savo gausmu išsako tai, kas neišsakoma žodžiais, bet išverkiama širdimi. Šventoriaus vartai atidaryti, lyg ištiestos rankos, laukia, kada priims į glėbį motina gulgė – Palėvenės bažnyčia.“⁶¹

Pirmaisiais G. Lauciutės vadovavimo metais Palėvenės bažnyčios choras buvo kviečiamas giedoti į Kupiškio, Daugailių, Vajesiškio bažnyčias.

Bažnyčios chorui 2004–2005 m. vadovavo Ona Vitkauskienė, kartu dirbusi ir Jono Černiaus pagrindinėje mokykloje. Tuo metu choristų sudėtis beveik nesikeitė: A. Zaborskis, P. Vanagas, S. Sasnauskienė, J. Urbonienė, M. Juknevičienė, R. Tupolskienė, N. Janeilūnienė, B. Navarskas, E. Vanagienė.

⁶⁰ Palėvenės šv. Dominyko parapijai – 150 metų, sud. A. Ramanauskienė, puslapiai nenumuoti. Gediminas Jankūnas gimė 1978 m. Panevėžyje, Danutės (Elžbietos) Grigaliūnaitės ir Jono Jankūno šeimoje. Mokėsi Panevėžio IX vid. mokykloje, Panevėžio V. Žemkalnio gimnazijoje, 1997–1999 m. – Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje, baigė I ir II filosofijos kursus. 1999–2003 m. studijavo JAV Mundeleino seminarijoje, kur įgijo bakalauro ir magistro diplomus.

2002 m. kardinolas F. George'as Čikagoje išventino į diakonus. 2003 m. išventintas į kunigus Panevėžio Švč. Trejybės bažnyčioje ir ten kurį laiką vikaravo. Panevėžio miesto ateitininkų Dvasios tėvas ir pranciškonų pasauliečių ordino Dvasios tėvas, Panevėžio vyskupijos jaunimo centro vadovas kapelionas. 2003 m. lapkričio 21 d.–2005 m. rugpjūčio 1 d. – Kupiškio parapijos vikaras, aptarnauja ir Palėvenės parapiją; pradėjo leisti laikraštį „Tau, parapijietai“. 2005 m. Kupiškyje jam buvo suteikta „Metų sėjėjo“ nominacija. 2005–2006 m. studijavo Mundeleino seminarijoje JAV, įgijo teologijos licenciato laipsnį. 2006–2007 m. Daugailių ir Vajesiškio parapijų administratorius, Juknėnų koplyčios rektorius, 2007–2008 m. Antalieptės parapijos administratorius. Nuo 2008 m. Panevėžio vyskupijos kunigų tarybos narys. 2008 m. išleistas į JAV mokyti ir dirbti išeivijoje.

⁶¹ Lauciutė G. Palėvenės širdis, *Tau, parapijietai*, 2006, gegužės mėn., nr. 3(7), p. 6.

Šventės ir tradicijos parapijoje

2001 m. pabaigoje atėjusi ruošti Betliejų Aldona Ramanauskienė ir liko bažnyčioje darbuotis. Bažnyčios prižiūrėtojai A. Ramanauskieniui nuo 2003 m. vasario mėnesio tvarkant maldos namus, talkina ir vyras Kostas Ramanauskas. 2006 m. gegužės 14 d. A. Ramanauskienės rūpesčiu buvo atkurta Gyvojo rožinio draugija, veikusi Palėvenėje ir iki karo. Šioje draugijoje yra 94 rožinio kalbėtojai. Ji vadovauja ir Kupiškio dekanato Gyvojo rožinio draugijai, kuri vienija 639 draugijos narius. Jokia kita bažnyčios organizacija nėra tokia gausi kaip Gyvojo rožinio draugija. Ši draugija turi tradiciją Palėvenės bažnyčioje melstis kiekvieno mėnesio pirmąjį sekmadienį. 2008 m. birželio mėn. jos nariai dalyvavo Lurdo jubiliejaus renginyje „Lietuvos dienos Lurde“. Vyko į Agluoną trejus metus švęsti valstybės ir Mindaugo karūnavimo dienos. Į šventę susirinkdavo apie 300 Gyvojo rožinio draugijos narių iš Panevėžio, Šiaulių, Zarasų, Rokiškio, Pandėlio, Kuprelišio, Palėvenės, Utenos, Kupiškio, dalyvavusių ir ne viename Gyvojo rožinio draugijos kongrese: 2006 m. – Anykščiuose, 2007 m. – Zarasuose, 2008 m. – Biržuose, 2009 m. – Krekenavoje, 2010 m. – Kupiškyje (rengiame patys), 2011 m. – Rokiškyje, 2012 m. – Pasvalyje, 2013 m. – Utenoje, 2014 m. – Panevėžyje.

Palėvenės bažnyčioje iškilmingai paminėtas Albinos Janušienės 90-metis. Jubiliatė beveik visą gyvenimą susiejo su bažnytine veikla. Nuo pat jaunystės giedojo bažnyčios chore, vaidino spektakliuose, be to, turėdama gerą atmintį išsaugojo prisiminimus, pateikė daug vertingų nuotraukų.

2006 m. rugpjūčio 5 d. bažnyčioje vyko Albinos ir Vlodo Janušų auksinės vestuvės. 2006 m. Palėvenės parapijiečiai paminėjo Vlodo Rabašausko 45 metų kunigavimo jubiliejų. Rugsėjo mėnesį Kryžiaus išaukštinimo šventėje mišias aukojo kunigas Gediminas Jankūnas.

2007 m. gegužės 27 d. buvo surengtos Palėvenės parapijos dienos. Šventėje pagerbti bažnyčioje per 100 metų dirbę vargonininkai ir choristai. Ne tik Palėvenės miestelio, bet ir viso Kupiškio krašto istoriją papildė informacinis katalogas „Palėvenės vargonininkai ir choristai“ (leidinį sudarė Aldona Ramanauskienė, redagavo Zita Navarskaitė, išleido UAB „Skaitmeninė vizija“). 2007 m. birželio 3 d. buvo aukojamos šv. Mišios už tėvus. 2007 m. rugsėjo 14 d. vėl visi tikintieji ir moksleiviai pakviesti į Kryžiaus išaukštinimo šventę. 2007 m. renginių ciklą užbaigė gruodžio 25 d. advento laikotarpiu bažnyčioje surengta Kupiškio rajono Noriūnų Jono Černiaus pagrindinės mokyklos mokinių kalėdinių piešinių paroda. 2008-ųjų religinių renginių ciklą tęsė Trijų karalių šventė. Vyko Noriūnų Jono Černiaus pagrindinės mokyklos pradinių klasių mokinių kalėdinių piešinių paroda, parengta mokytojos E. Vanagienės. 2008 m. kovo 2 d. šv. Mišios buvo aukotos už dekaną Vladą Rabašauską. Kanauninkas šventė savo 75 metų jubiliejų. 2008 m. rugsėjo 14 d. Palėvenėje Šv. Kryžiaus išaukštinimo diena ir šventė prasidėjo šv. Mišiomis bažnyčioje. Po mišių tikintieji rinkosi prie šventoriuje esančio tremtinių kryžiaus. Bažnyčios choras atliko giesmę „Kur augai tu“. Šventėje dalyvavo Noriūnų Jono Černiaus pagrindinės mokyklos mokiniai. Vadovaujami istorijos mokytojos Jugasės Kovaliūnienės, jaunieji kraštotyrininkai surinko medžiagą apie kryžius, senuosius paminklus ir jų autorius⁶².

⁶² Aldonos Ramanauskienės pasakojimas, *KEM BP*, puslapiai nenumuruoti.

Dėmesys ir pagarba tiems, kurių nesutiksime, buvo išreikštas šv. Mišiomis ir eisena į netoliese esančias kapines. Palėvenėje Šv. Dominyko bažnyčioje šv. Mišias aukojo kanauninkas Vladas

Rabašauskas. Su vėliavomis ir kryžiumi, giedodami visų šventųjų litaniją, maldininkai apsilankė kapinėse. Giedojo Viešpaties Angelo giesmę, meldėsi. Skambėjo Kupiškio kultūros centro folkloro kolektyvo „Kupkėmis“ giedamos giesmės, kurias paruošė vadovė Alma Pustovaitienė. Dalyvavo Noriūnų laisvalaikio centro savi-veiklininkai (vadovė Violeta Laucienė). Jie skaitė čia gimusio, čia augusio ir čia amžino poilsio atgulusio poeto Vytauto Rudoko kūrybą⁶³.

Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje ir 2009 m. vyko daugybė įvairių renginių.

Spalio 3 d. vyko Lietuvos tūkstantmečiui paminėti skirtas renginys, kurį organizavo dekanas dr. Rimantas Gudelis ir režisierė Nijolė Ratkienė. Šventėje pasirodė Kupiškio rajono bendrojo lavinimo mokyklų tikybos būrelių nariai. Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė skaitė pranešimą apie architektą Lauryną Stuoką-Gucevičių, o specialistė Kristina Varnauskaitė – apie kunigą Antaną Strazdelį. Poeto eiles skaitė Panevėžio J. Miltonio dramos teatro aktorius Valerijus Jevsejevas.

2009 m. spalio 11 d. Palėvenės parapijiečiai ir svečiai minėjo šios parapijos 150-ąsias įkūrimo metines. Šventėje dalyvavo Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas, renginio dalyvius pasveikino kanauninkas Vladas Rabašauskas. A. Ramanauskienė supažindino su programa ir parapijos istorija. Prieš šv. Mišias

Palėvenės parapijos dienų svečiai – folkloro ansamblis „Kupkėmis“ iš Kupiškio. Centre – Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas. 2009 m. spalio 11 d. Iš Aldonos Ramanauskienės albumo

⁶³Ramanauskienė A. Visų šventų šventė Palėvenėje, *Tau, parapijieti*, 2008, lapkričio mėn., nr. 10(28), p. 2, 3.

koncertavo Laimos Českauskaitės ir Lauryno Janulio duetas, kuriems akompanavo Kotryna Gedminaitė. Buvo pagerbtas čia dirbusių kunigų Leono Kleniausko, Jono Algirdo Narušio, Jono Jutkevičiaus atminimas⁶⁴.

Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios veikloje nuolatos dalyvauja Noriūnų Jono Černiaus pagrindinės mokyklos bendruomenė. 2009 m. spalio 24 d. vyko pagrindinės mokyklos 90-osioms paminėjimo metinėms skirtos šv. Mišios. Tradicinių ir netradicinių renginių gausa išsiskyrė 2010 m. gegužės mėnuo. Gegužės 9-ąją vyko jaunimo kryžiaus sutikimas, gegužės 16 dieną iškilmingai su procesija kryžius išlydėtas į Panevėžio rajono Krekenavos parapiją.

Kupiškio Kristaus Žengimo į Dangų bažnyčioje gegužės 29 d. paminėtas laikraščio „Tau, parapijietei“ penkerių metų jubiliejus, nes jo leidyba prasidėjo kaunainko Vlodo Rabašausko iniciatyva, kuris tuo metu aptarnavo dvi parapijas – Kupiškio ir Palėvenės, o leidinys buvo skirtas joms abiem. Pirmasis laikraščio numeris išspausdintas 2005 m. gegužės 5 d. Jo misija buvo teikti parapijiečiams informaciją apie parapijos gyvenimą, bažnytinių organizacijų veiklą, daugiau žinių bažnyčių istorijos klausimais, praplėsti tikinčiųjų akiratį.

Parapijiečiai pradėjo leisti laikraštį „Šv. Dominyko varpo skambesys“. Pirmas jo numeris pasirodė 2014 m. spalio mėn. Parapijos laikraštis leidžiamas kiekvieną mėnesį, o redakcinę kolegiją sudaro klebonas V. Rabašauskas, G. Bakanavičienė, A. Ramanauskienė, I. Paugienė.

2010 m. gegužės 30 d. parapijos dienų metu buvo pristatyta kunigo Antano Juškos knyga „Mano žemiškoji kelionė“. Jis Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje 1929 m. gegužės 25 d. buvo išventintas į kunigus⁶⁵. Kunigas A. Juška gimė Subačiaus miestelyje, bet augo Palėvenės parapijos Pamarnakių kaime ir patys gražiausi jaunystės metai prabėgo šioje bažnyčioje. Jis dalyvavo bažnytinių organizacijų veikloje ir būdamas jaunas klierikas.

2010 m. rugsėjo 12 d. aukojamos šv. Mišios už Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios chorą, kurį subūrė vargonininkė Gintautė Lauciutė-Bakanavičienė. Ji apie tai dalinasi mintimis: „*Lygiai prieš 5 m. kunigas G. Jankūnas, išvykdamas iš Palėvenės parapijos, lyg juokais, lyg rimtai į Palėvenės bažnyčios vargonininko pareigas paskyrė nedrąsiai ir labai nepasitikinčią savimi merginą...*“⁶⁶ Ji įrodė, kad sugeba, ir per penkerius įtempto darbo metus subūrė gerą mažos bažnytėlės chorą. 2010 m. chore giedojo: Stasė Sasnauskienė, Emilija Vanagienė, Valerija Zulonienė, Julė Urbonienė, Nida Janeliūnienė, Regina Tupolskienė, Marytė Juknevičienė, Angelė Urbonienė, Aldona Ramanauskienė, Aloyzas Zaborskis, Povilas Vanagas, Bronius Navarskas, Domantas Vizbaras, Edikas Laucius, Laurynas Janulis. Gintautė dirba ne su profesionalais, o su žmonėmis, kurie likimo apdovanoti gerais balsais. Kaip pati vargonininkė sako, „*svarbiausia yra noras. Kiekvienas choristas atskirai man yra didžiulė parama ir mokytojas*“⁶⁷.

2010 m. Kalėdų šventę pagyvinimo kalėdinių sveikinimų paroda, kurią pristatė Noriūnų Jono Černiaus pagrindinės mokyklos mokiniai ir tikybos mokytoja Inga Paugienė.

⁶⁴Lauciutė G., Ramanauskienė A., Karazija B. Iškilmės Palėvenėje, *Tau, parapijietei*, 2009, lapkričio mėn., nr. 9(38), p. 6.

⁶⁵Ramanauskienė A. Kunigas Antanas Juška (1906–1929–1991), *Tau, parapijietei*, 2010, gegužės mėn., nr. 5(44), p. 4.

⁶⁶Bakanavičienė G. Kas gieda – dvigubai meldžiasi... (laiškas sau, chorui, parapijai), *Tau, parapijietei*, 2010, rugsėjo mėn., nr. 8(47), p. 6.

⁶⁷Ten pat.

Palėvenės parapija seniai garsėja kryždirbystės tradicijomis. Tarpukariu beveik kiekviename parapijos kaime buvo pastatyti kryžiai. 2011 m. gegužės 15 d. į Šv. Dominyko bažnyčią rinkosi artimiausio Buivėnų kaimo esami ir buvę gyventojai, šv. Mišias aukojo kanauninkas V. Rabašauskas. Po Mišių žmonės sustojo prie trečiojo kryžiaus, o jo statymą inicijavo A. Ramanauskienė ir kunigas V. Rabašauskas. Pasitarę su tuo metu dirbusiu Noriūnų seniūnu Algiu Navicku išrinko ant kapinių stovintį neberekalingą akmenį ir nuvežė į Buivėnus, pritvirtino ant jo kryžių.

Vyko šventė kunigo kanauninko V. Rabašausko kunigystės 50-ties metų jubiliejui paminėti, kanauninkas sulaukė daug sveikintojų⁶⁸. Savo giesmes jubiliatui skyrė Vitalija Valavičienė ir Laurynas Janulis, giedojo Šiaulių inžinierių dainos mylėtojų klubo „Atgaiva“ kamerinis choras „Vasara“ (choro vadovas ir dirigentas Kornelijus Luotė).

Palėvenėje nuo pat bažnyčios šventinimo vyksta Jono Krikštytojo birželio 24 d. ir Dominyko (titulo) rugpjūčio 8 d. atilaidai. Jono Krikštytojo atilaidų metu pristatoma ir festivalio „Sielos ilgesys“ programa, režisuota Nijolės Ratkienės.

2011 m. rugpjūčio 7 d. – didelė šventė. Palėvenėje šv. Mišias aukojo kunigas Nerijus Papirtis. Šios parapijos šeimininkas kunigas V. Rabašauskas kreipėsi į parapijiečius, kad jie neskubėtų į namus. Antroji dalis – pakermošė. Anksčiau visi po šv. Mišių eidavo *smotrą* iki kapinių ir atgal, o šiuo laikotarpiu tradicija tapo pasiklausyti koncertuojančių kolektyvų. Parapijiečiams koncertavo Panevėžio rajono Ramygalos kultūros centro liaudiškos muzikos kapela „Senoliai“ (vadovė G. Bakanavičienė).

„Šauni senjorų kapela savo smagumu, skambiomis dainomis, trankiomis polkomis bei svajingais valsais paliko gerą įspūdį. Dar valandą žmonės neskubėjo namo, kaip įprasta, o stovėjo ir su šventine nuotaika klausėsi.“⁶⁹

⁶⁸Ramanauskienė A. Kanauninko Vlodo Rabašausko kunigystės 50-mečio šventė, *Tau, parapijieti*, 2011, birželio mėn., nr. 6(56), p. 5.

⁶⁹Ramanauskienė A. Šv. Dominyko atilaidai, *Tau, parapijieti*, 2011, rugsėjo mėn., nr. 9(59), p. 8, 9.

Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos šventė. 2011 m. liepos 24 d.

Katalikių moterų draugijos Palėvenės skyriaus atkūrimo šventė.

Įnešama organizacijos vėliava, išsaugota nuo 1937 m.

2012 m. gegužės 13 d.

Iš A. Ramanauskienės albumo

2011 m. lapkričio 13 d. Palėvenės parapijos tikintieji paminėjo kunigo Antano Valantino 95-ąsias gimimo metines. Sulaukta garbių svečių. Atvyko Vadaktų ir Sidabravo seniūnijų delegacijos, kunigas R. Katilius, etnologė Gražina Kadžytė, kunigo giminės, mišiose giedojo Sidabravo bažnyčios choras (vadovas Eugenijus Janeliūnas), koncertavo Sidabravo kultūros centro moterų ir vyrų ansamblis (vadovas Arūnas Kotinskas).

2011 m. Kalėdų nuotaiką praskaidrino bažnyčioje veikusi mokytojos Ekaterinos Vanagienės karpinių paroda „Balti džiaugsmiai“.

Keli kilometrai nuo Palėvenės miestelio yra išlikęs Komarų buvęs dvaras, kuriuo rūpinasi Nijolė Marija Milaknienė su šeima. 2011 m. liepos 24 d. Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje vyko Lietuvos bajorų karališkosios sąjungos šventė.

Palėvenės bažnytėlė buvo pilnutėlė svečių, taip pat ir smalsumo vedamų parapijiečių. Šventės dalyviai rinkosi su heraldiškomis giminių vėliavomis, į bažnyčią buvo atvežta Vytauto Didžiojo biusto kopija, sukurta Konstantino Bogdano⁷⁰. Apie bajorų veiklą Lietuvoje pasakojo sąjungos vadas Jonas Ragauskas. Bernardo Brazdžionio eiles skaitė bajoras Steponas Kubeckas. Mišias bajorų garbei laikė kanauninkas V. Rabašauskas. Jis pašventino priimtų naujų bajorų vėliavas. Po šv. Mišių buvo suteikti bajorų garbės vardai Nijolei Milaknienei, Žemutinės Palėvenės dvaro savininkei, ir bajorui Steponui Kubeckui. Kartu vyko ir jaunųjų bajoraičių priesaika bei bajorystės aktų įteikimas. Karolina Matulevičiūtė ir Lina Bajorytė – Komarų giminės palikuonės. Po iškilmių bažnyčios šventoriuje visus pasitiko renesansinių šokių kolektyvas „Alemanda“.

Katalikių moterų draugija Lietuvoje buvo atkurta 1994 m. birželio 15 d. Ištisus 14 metų Aldona Ramanauskienė vėdino ir prižiūrėjo prieškarinės organizacijos vėliavą, todėl ir nedavė ramybės mintis: reikia padaryti taip, kad ši vėliava išvystų dienos šviesą. Stoti į draugiją pareiškė norą 28 moterys. Išrinko pirmininką, valdybą, revizijos komisiją. Prieš šv. Mišias ant prieškarinės draugijos narių kapų buvo uždegtos žvakutės. Prasidėjus iškilimams, buvo įnešta Moterų katalikių vėliava, kurią lydėjo moterys, pasipuošusios tautiniais drabužiais ir baltomis skarelėmis. Kanauninkas V. Rabašauskas pašventino vėliavą ir palaimino draugijos moteris. Su šios organizacijos istorija tikinčiuosius supažindino A. Ramanauskienė. Atkurtos draugijos nares sveikino Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo viceministras Dalius Bitaitis, Tėvynės Sąjungos–Lietuvos krikščionių demokratų Kupiškio skyriaus pirmininkas Dainius Bardauskas, Moterų katalikių draugijos narės iš Šiaulių, Pasvalio, Panevėžio, Biržų. Taip pat sveikino Lietuvos bajorų sąjungos narė Nijolė Marija Milaknienė. Buvo pristatyta fotografijų paroda. Daugiausia šios organizacijos nuotraukų yra išsaugojusi buvusi palėvenietė Birutė Grakauskaitė-Simonaitienė. Po sveikinimų vyko konferencija tema „Moters vaidmuo bažnyčioje“, kurią vedė Kupiškio dekanas kunigas dr. Rimantas Gudelis⁷¹.

Palėvenės miestelyje nuo 1941 iki 1949 m. gyveno fotografas Kazimieras Dudėnas. Jo nuotraukos pasklido po Kupiškio kraštą, daug fotografijų išsaugojo

⁷⁰Ramanauskienė A. Bajorų šventė Palėvenėje, *Tau, parapijietei*, 2011, rugpjūčio mėn., nr. 8(58), p. 9. Atkūrus nepriklausomybę Palėvenėje parapijiečiai A. Ramanauskienės iniciatyva sukūrė gerą tradiciją – švesti parapijos dienas. 2012 m. gegužės 13 d. – ypatinga. Bažnyčioje vyko Katalikių moterų draugijos Palėvenės skyriaus atkūrimas.

⁷¹Ramanauskienė A. Palėvenės parapijoje, *Tau, parapijietei*, 2012, birželio mėn., nr. 6(69), p. 2, 3.

Katalikių moterų draugijos Palėvenės skyriaus atkūrimo šventės dalyviai ir svečiai. 2012 m. gegužės 13 d.

Palėvenės parapijos pastoracinės tarybos nauji nariai. Pirmoje eilėje iš kairės: Aldona Ramanauskienė, Roma Stovolos, parapijos klebonas Vladas Rabašauskas, Palma Bartkaitienė, Inga Paužienė; antroje eilėje – Kostas Ramanauskas, Jonas Katelė, Vytautas Baniūkštis, Alfonsas Balna, Juozas Černius, Aloyzas Zaborskis; trečioje eilėje – Eugenijus Jėčius, Vytautas Jėčius, Vladas Jonuška, Valdas Šimkus, Virginijus Kriauciukas, Valentinas Baronas, Antanas Smičius. 2012 m. liepos 22 d.

Iš A. Ramanauskienės albumo

Fotografo Kazimiero Dudėno nuotraukų parodos ir leidinio „Fotografas Kazimieras Dudėnas“ pristatymas Palėvenės bažnyčioje. 2012 m. birželio 3 d. Iš A. Ramanauskienės albumo

artimieji. Jie kartu su Kauno miesto muziejumi išleido albumą „Fotografas Kazimieras Dudėnas“, kuriame publikuojami prieškarinio Kauno vaizdai, palėveniečiai. A. Ramanauskienės iniciatyva buvo surengtas knygos pristatymas ir K. Dudėno darbų – Palėvenės gyventojų ir šeimos narių nuotraukų paroda. Į knygos pristatymą 2012 m. birželio 3 d. atvyko fotografo dukra Rimutė Baranauskienė su šeima, fotografą menanti mokytoja Zina Petruilytė. Knygos pristatyme dalyvavo kunigas Justas Jasėnas, Kupiškio rajono savivaldybės administracijos kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Rimantas Jocius, Etnografijos muziejaus specialistė istorikė Aušra Jonušytė, Noriūnų bibliotekos vyriausioji bibliotekininkė Irena Gasparonienė.

2013 m. kovo 3 d. vyko iškilmingas kanauninko V. Rabašausko 80 metų jubiliejaus minėjimas su gausiu būriu sveikintojų⁷². Mišiose dalyvavo Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas ir kiti dvasininkai. Bažnyčios choras ir visi tikintieji sugiedojo „Ilgiausių metų“⁷³.

Nuo 2007 m. Palėvenėje organizuojamos parapijos dienos. 2014 m.

⁷²Ramanauskienė A. Kanauninko Vlodo Rabašausko 80-ties metų jubiliejus, *Tau, parapijieti*, 2013, kovo mėn., nr. 3(78), p. 2, 3.

⁷³*Ten pat*, p. 5.

birželio 14 d. Palėvenės parapijos dienos šventė buvo skirta parapijoje tarnavusiems ir dabar tarnaujantiems ministrantams. Šimtmečio duomenis apie juos surinko A. Ramanauskienė, o jai talkino didelis būrys Palėvenės parapijos tikinčiųjų. Jie suteikė nemažai žinių, paskolino nuotraukų ir pagelbėjo organizuoti renginį. Šventės metu A. Ramanauskienė visus supažindino su Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios patarnautojais. Apie bažnyčios patarnautojų reikšmę tikėjimo išsaugojimui kalbėjo dr. Aldona Vasiliauskienė, Lietuvos moterų katalikių Dvasios tėvas kunigas Vytautas Rapalis, pirmininkė Dalia Batutienė. Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčioje tarnavo ištisos kartos, buvo pakviestos Šileikų, Šilinių, Paskačimų, Grakauskų, Alosevičių, Ramanauskų šeimos. Pagerbimo sulaukė į šventę atvykę dar gyvi buvę ministrantai ir gėlių barstytojos. Jiems moterys katalikės įteikė po simbolinį duonos kepalą. Gerą nuotaiką visiems šventės dalyviams dovanojo Panevėžio bočių bendrijos mišrus choras „Samanėlė“ (vadovė Virginija Skupienė) ir Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios choras (vargonininkė Gintautė Bakanavičienė), eiles skaitė aktorė Dalia Michelevičiūtė⁷⁴.

Bažnyčios ir vienuolyno atnaujinimo darbai

Per 339 metus Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios vėlyvojo baroko architektūra nyko ar buvo naikinama žmonių. Bažnyčioje kartais vykdavę smulkūs remonto darbai negalėjo išsaugoti trupančių vidaus sienų ir esamų altorių su unikalėmis skulptūromis. Rimtesni restauravimo darbai buvo pradėti tik 2005 m., kai klebono V. Rabašausko pastangomis ir rūpesčiu buvo parengtas centrinio altoriaus konservavimo ir restauravimo darbų projektas, pradėti darbai. Kultūros paveldo departamentas prie Kultūros ministerijos skyrė 30 tūkstančių litų, dar 30 tūkstančių litų prisidėjo Panevėžio vyskupijos kurija ir Kupiškio rajono savivaldybė⁷⁵.

2006–2008 m. buvo toliau tęsiami centrinio altoriaus konservavimo ir restauravimo darbai, jiems departamentas skyrė 160 tūkstančių litų, o 100 tūkstančių litų skyrė Panevėžio vyskupijos kurija ir Kupiškio rajono savivaldybė⁷⁶.

Centrinio altoriaus konservavimo, presbiterijos sienų tapybos restauravimo darbai tęsiami ir 2009 m. Departamentas jiems skyrė 177,8 tūkstančio litų, Kupiškio rajono savivaldybė ir Panevėžio vyskupijos kurija – 30 tūkstančių litų⁷⁷. Architektūros objektų konservavimas – atsakomybės reikalaujantis darbas. Visos bažnyčios vidaus interjero vienu metu neįmanoma sutvarkyti. 2010–2011 m. atlikti šoninio Šv. Dominyko altoriaus tvarkymo darbai. Departamentas skyrė 169,3 tūkstančio litų, Panevėžio vyskupijos kurija ir Kupiškio rajono savivaldybė – 20 tūkstančių litų⁷⁸.

2011–2012 m. restauratorių rankų sulaukė šoninis Šv. Tomo Akviniečio altorius. Lėšų – 234,6 tūkstančio litų – skyrė jau minėtasis departamentas, prisidėjo Panevėžio vyskupijos kurija ir Kupiškio rajono savivaldybė, skyrė 40 tūkstančių litų⁷⁹.

⁷⁴Ramanauskienė A. Parapijos dienos Palėvenėje, *Tau, parapijietei*, 2014, birželio mėn., nr. 6(93), p. 5, 6.

⁷⁵Kultūros paveldo departamento prie Kultūros ministerijos direktorės Dianos Varnaitės pasirašytas 2015 m. birželio 29 d. raštas nr. (9.5) 2-1580, *KEM BP*, puslapiai nenumuruoti.

⁷⁶*Ten pat.*

⁷⁷*Ten pat.*

⁷⁸*Ten pat.*

⁷⁹*Ten pat.*

Kaskart prieš pradėdant interjero tvarkymo darbus visada atliekami tyrimo darbai. 2012 m. buvo atlikti Triumfo arkos tyrimai, jiems departamentas skyrė 21 tūkstantį litų, o konservavimo, restauravimo darbai vykdyti ir 2013–2014 m., jiems departamentas skyrė 266,27 tūkstančio litų, Panevėžio vyskupijos kurija ir Kupiškio rajono savivaldybė – dar 40,28 tūkstančio litų⁸⁰. Triumfo arkai restauruoti skirtų lėšų neužteko, todėl 2015 m. departamentas skyrė 34,75 tūkstančio eurų, o Kupiškio rajono savivaldybė pervedė 2,9 tūkstančio eurų⁸¹. Darbus vykdė ir šiuo metu darbuojasi Vytauto Dzindziliausko individualios įmonės restauratoriai.

Prieš pradėdant Palėvenės Šv. Dominyko bažnyčios restauravimo darbus 1999–2001 m. buvo atlikti fasadų ir cokolio priešavariniai, drenažo ir pamatų hidroizoliacijos įrengimo, drėgmės tyrimo darbai, parengta kompleksinė bažnyčios ir vienuolyno projektavimo ir tvarkymo darbų programa. Departamentas šiems darbams skyrė 308,8 tūkstančio litų, Kupiškio rajono savivaldybė ir Panevėžio vyskupijos kurija dar pridėjo 255 tūkstančius litų⁸². Minėtus darbus atliko „ARB Agluona“.

Klebono V. Rabašausko rūpesčiu 2014 m. apskardinta šventoriaus tvora, 2015 m. gegužės–birželio mėn. perdažyta šventoriaus tvora, vartų arka, lauko kryžiaus kelio stotys, nutinkuotas varpinės bokštas, perdažytos bažnyčios išorinės sienos.

Vienas unikaliausių Lietuvos vėlyvojo baroko kultūros paminklų Palėvenės dominikonų vienuolynas ir bažnyčia atnaujinti tik iš dalies. Prie bažnyčios prigludęs vienuolyno pastatų ansamblis iki 2001 m. priklausė bažnyčiai ir Noriūnų apylinkės tarybai. Kupiškio rajono savivaldybei vienuolynas perduotas 2001 m. lapkričio 27 d., o jo priežiūra pradėjo rūpintis Kupiškio rajono Noriūnų seniūnija.

Sunkiausius laikus vienuolyno pastatai patyrė sovietmečiu. 1940 m. visi vienuolyno pastatai buvo nacionalizuoti. Nuo 1949 iki 1955 m. čia buvo „Aukštaičių“ kolūkio administracinės patalpos, mašinų garažai, grūdų sandėliai, gyveno kolūkiečių šeimos. Palikti visiškai tuščią vienuolyną privertė 1955 m. kilęs gaisras.

Dominikonų vienuolyno ansamblis su užkaltomis langinėmis, nubyrėjusiomis tinko sienomis, suskilusia tvora traukė turistų dėmesį, tačiau avarinės būklės pastatus buvo galima apžiūrėti tik iš išorės. Po nepriklausomybės atkūrimo, 1990–1997 m., buvo atlikta nemažai Palėvenės vienuolyno ansamblio tyrimų ir projektavimo darbų. 1991 m. parengta Palėvenės dominikonų vienuolyno restauravimo ir pritaikymo koncepcija, parengti techniniai projektai, pradėti restauravimo darbai. Jie vyko vangiai, galop dėl lėšų trūkumo sustojo. Tik 2011 m. gegužės 20 d. Lietuvos ūkio ministerija, viešoji įstaiga Lietuvos verslo programos agentūra ir Kupiškio rajono savivaldybės administracija pasirašė Europos Sąjungos finansuojamą projektą „Dėl Palėvenės buvusio dominikonų vienuolyno ansamblio restauravimo, sutvarkymo ir pritaikymo viešosioms turizmo reikmėms techninio projekto parengimo ir svirno dalies pritaikymo turizmui“. Projektui įgyvendinti buvo skirta 487 997 litai. Už projekto lėšas buvo atnaujintas vienas vienuolyno pastatų – svirnas (pusė šio pastato). Jame pradėtas rengti muziejus, pakabintos bažnyčios fundatorių Lauryno Mykolo Odlianickio-Počobuto ir jo žmonos Marijonos Daumantaitės Siesickaitės-Počobutienės portretų kopijų nuotraukos, gautos iš Šiaulių „Aušros“ muziejaus.

Įgyvendintas projektas – tik pirmoji buvusio Palėvenės dominikonų

⁸⁰Ten pat.

⁸¹Ten pat.

⁸²Ten pat.

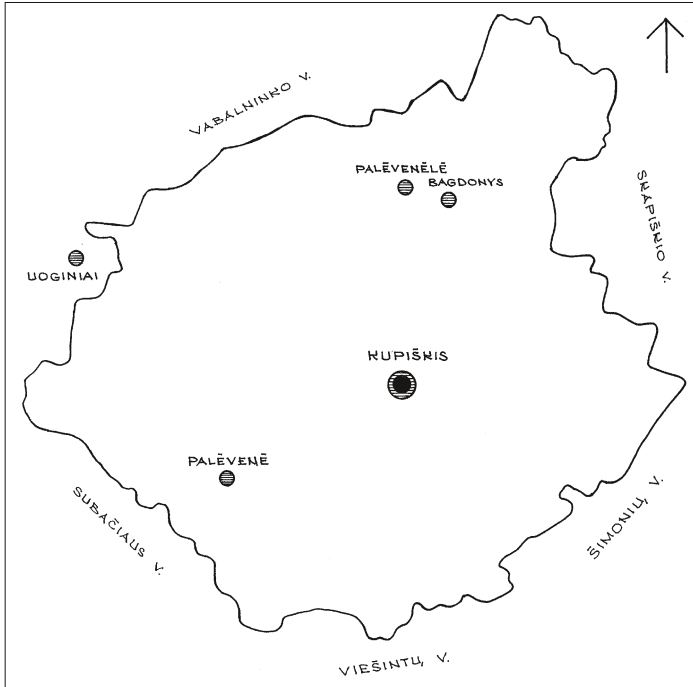
vienuolyno atnaujinimo ir pritaikymo turizmui etapo dalis. Suremontuotas svirnas su iš dalies sutvarkyta aplinka suburia kupiškėnus į turiningus renginius. Čia nuo 2001 m. vyksta tarptautinė teatro ir muzikos šventė „Sielos ilgesys“, kurią rengia režisierė Nijolė Ratkienė. Kiekvienais metais suskambus Šv. Dominyko bažnyčios varpai, atžygiuoja dalyvių eiseną, o renginys vyksta per Šv. Jono atlaidus.

Reikia tikėti, kad padedant atsidavusiems žmonėms bus tęsiami Palėvenės dominikonų vienuolyno pastatų tvarkymo darbai. O šio vienuolyno atkūrimas ir prikėlimas naujam gyvenimui suteiktų stimulą saugoti materialinę kultūrą ir puoselėti ją visoje Lietuvoje.

Nors čia likusios tik kelios XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje statytos trobos ir šalia jų sovietmečio individualūs namai, kuriuose gyvena 81 žmogus, vasarą gyvenimas atgyja. Atvyksta grupės turistų, vyksta įvairios šventės, sugrįžta į gimtinę atostogauti palėveniečiai. Palėvenė su savo istorija ir pastatais čia atvykstantiems keliautojams palieka pačius gražiausius išpūdžius.

Kupiškio krašto sakralinių pastatų ir parapijos trobesių architektūra

Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika

1 pav. Kupiškio valsčiaus plano schema su tyrinėtomis vietovėmis.

Sudarė A. Rupeika

Šio straipsnio *tyrimų tikslas ir uždaviniai* – ištirti visų Kupiškio krašto sakralinių pastatų ir parapijos trobesių architektūrą, nustatyti jų urbanistinius ryšius. Remiantis archyviniais šaltiniais ir istoriniais duomenimis, ikonografinė medžiaga ir natūros tyrimais, atlikti objektų formų analizę, nustatyti jų vertę ir atskleisti savitus bruožus; nustatyti išnykusių pastatų stovėjimo vietas ir iš ikonografinės medžiagos atkurti jų architektūrą.

Tyrimų metodai: istorinis – ikonografinis, aprašomasis – analitinis, lyginamasis, rekonstrukcinis (atkuriamasis). *Papildomi specifiniai tyrimo metodai*: pastatų dokumentavimas ir fotofiksacija.

Raktiniai žodžiai: bažnyčia, koplyčia, varpinė, sinagoga, šventorius, parapijos trobesiai.

Kupiškio valsčius šiaurėje ribojasi su Vabalninko ir Pandėlio, rytuose – su Panemunėlio ir Kamajų, pietuose – su Šimonių ir Viešintų, o vakaruose – su Subačiaus ir iš dalies – Vabalninko valsčiais (1 pav.). Sakraliniai pastatai stovi Kupiškyje, Bagdonyse, Palėvenėje, Palėvenėlėje ir Uoginiuose; visos vietovės priklauso Kupiškio rajonui, tačiau Uoginiai yra už buvusio Kupiškio valsčiaus ribos. Kupiškis yra

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2014 05 02, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 09 26, pirmą kartą paskelbtas 2016 08 08 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekšteje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniame serialiniame leidinyje LLT: 2016-2/79-249/HI.

vidurinėje, Bagdonys ir Palėvenėlė šiaurinėje, o Palėvenė – pietinėje valsčiaus dalyje. Katalikų bažnyčios stovi Kupiškyje, Palėvenėje ir Palėvenėlėje; sentikių cerkvė yra Bagdonyse, o kapinių koplyčia – Uoginiuose; taip pat Kupiškyje yra išlikę du buvusių sinagogų pastatai.

Kupiškio valsčiaus sakralinių pastatų architektūra kompleksiskai netyrinėta. Daugiausia tyrinėtojų dėmesio sulaukė Palėvenės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno pastatų kompleksas. Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno architektūrą tyrinėjo Vladimiras Zubovas ir Klemensas Čerbulėnas¹, apie šį ansamblį rašė Jonas Minkevičius², Palėvenės bažnyčia ir vienuolynas bei Palėvenėlės varpinė minimi Lietuvos architektūros istorijos II tome³, o Uoginių koplyčia – Algės Jankevičienės monografijoje⁴. Palėvenės ansamblio dailės paminklus tyrinėjo Dalia Klajumienė⁵. Kupiškio bažnyčia minima Lietuvos architektūros istorijos III tome⁶. Marija Rupeikienė tyrinėjo Kupiškio sinagogų architektūrą⁷. Palėvenės sakralinio ansamblio kūrimosi istorija aprašyta ir leidinyje „Lietuvos vienuolynai“⁸. Kupiškio miesto istoriją tyrinėjo Algirdas Baliulis⁹; detalius šio miesto urbanistikos tyrimus atliko Algimantas Miškinis¹⁰. A. Baliulis atliko ir Palėvenės bei Palėvenėlės vietovių istorinius tyrimus. Pagrindiniai leidiniai, kuriuose pateiktos trumpos istorinės žinios apie Kupiškio apylinkių bažnyčias, yra B. Kviklio knygos¹¹, „Lietuvos katalikų bažnyčių žinynas“¹² bei leidinys „Panevėžio vyskupija“¹³.

KUPIŠKIS. Kupiškis yra šiaurinėje Lietuvos dalyje, pusiaukelėje tarp Panevėžio–Rokiškio ir Biržų–Pasvalio kelių. 2001–2004 m., vykdant Vidurio Lietuvos urbanistikos paveldo papildomus tyrimus, Kupiškį tyrinėjo architektė Nijolė Steponaitytė: nustatė saugotinos teritorijos ribas, vertingus plano ir tūrinės-erdvinės kompozicijos elementus bei pasiūlė miestui suteikti savivaldybės reikšmės kultūros vertybės statusą¹⁴.

Anksčiausiai, tačiau netiesiogiai Kupiškis paminėtas 1480 m., o 1529 m. jau vadinamas miesteliu. 1561–1565 m. minimas Kupiškio valsčius¹⁵. Žemėlapuose vietovė anksčiausiai pažymėta 1578–1580 m.¹⁶ Kupiškio seniūnas Aleksandras Korvin-Gosievskis 1616 06 13 fundacijos aktu įsteigė bažnyčią, kuriai Zigmantas Vaza skyrė Pyragių kaimą; nurodoma, kad medinei bažnyčiai skirta pagonių žinyčios vieta (į šiaurę nuo miestelio). 1678 m. bažnyčios žemėje stovėjo špitolė¹⁷. 1721 m.

¹ Zubovas V. Lietuvos XVII a. architektūra ir vietinių tradicijų raida, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 3, Vilnius, 1966, p. 399; Čerbulėnas K. Lietuvos vėlyvojo baroko architektūros bruožai, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 2, Vilnius, 1964, p. 213.

² Minkevičius J. Palėvenės architektūros ansamblis turi sušvisti, *Archiforma*, 2007, nr. 4(40), p. 89–92.

³ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio*, Vilnius, 1994, t. II, p. 118–120, 433.

⁴ Jankevičienė A. *Lietuvos medinės bažnyčios, koplyčios ir varpinės*, Vilnius, VDA leidykla, 2007, p. 268.

⁵ Klajumienė D. Palėvenės dominikonų ansamblio architektūros raida ir dailės paminklai, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 303–320.

⁶ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, Vilnius, 2000, t. III, p. 237, 239, 248–249.

⁷ *Synagogues in Lithuania. A–M. A Catalogue*, Vilnius, Academy of Arts Press, 2010, p. 277–278.

⁸ *Lietuvos vienuolynai*. Vadovas, VDA, 1998, p. 182–188.

⁹ Baliulis A. Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997.

¹⁰ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos paveldas ir jo vertybės, *Vidurio Lietuvos miestai ir miesteliai*, Vilnius, 2009.

¹¹ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Chicago, 1985, t. IV; Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, Mintis, 1991, t. II, 2-oji (fotogr.) laida.

¹² Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios [žinynas]*, Vilnius, Pradai, 1993.

¹³ *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998.

¹⁴ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos..., p. 243.

¹⁵ Baliulis A. Iš Kupiškio ir..., p. 48.

¹⁶ Miškinis A. Lietuvos urbanistikos..., p. 219.

¹⁷ *Ten pat*, p. 219–220; Baliulis A. Iš Kupiškio ir..., p. 65–67.

bažnyčios inventoriuje nurodyta, kad bažnyčia sena, begriūvanti, statyta seniūno Jono Tyzenhauzo rūpesčiu ir valsčiaus lėšomis; klebonija, kuri anksčiau stovėjo prie bažnyčios, du kartus sudegusi, todėl klebonas ją pastatė palivarke už miestelio¹⁸. 1765 m. inventoriuje rašoma, kad 1746 m. medinė bažnyčia suremontuota Ukmergės seniūno B. Tyzenhauzo lėšomis, šalia aptverto šventoriaus stovi klebonija, o prie jos – arklidėlė, du svirneliai ir špitolė¹⁹. 1770 m. inventoriuje minimas kiauras bažnyčios stogas, griūvanti šventoriaus tvora ir nauja špitolė²⁰. 1775 m. bažnyčios inventoriuje minima, kad nauja medinė kryžiaus plano Mykolo Arkangelo titulo bažnyčia pastatyta 1746 m. klebono Gaiževskio iniciatyva; taip pat nurodyta, kad prie bažnyčios yra erdvios kapinės. Rašoma, kad špitolės fundacijos nėra, bet minimas klebonijos sklype stovintis namas, kuriame gyvena vienas vyras ir dvi moterys. Klebonija sena, medinė; prie jos yra svirnelis, arklidė ir daržas, o Kupiškio gale, prie Kupos upelio, 1631 m. įkurtas palivarkas²¹. 1775 05 15 Kupiškio klebonas Tadas Milošas gavo atsiųstus iš Varšuvos Vilniaus vyskupo I. Masalskio klausimus, į kuriuos atsakydamas minėjo parapijos žemes, esamus dvarus, pastatus ir gyventojus; atsakymuose dar paminėta, kad nėra altarijos ir cerkvių²². 1781 m. bažnyčios inventoriaus nuoraše minimi fundacijos dokumentai, išrašyti iš Diecezijos archyvo. Bažnyčia apibūdinta gana detalai – ji nelabai sena, medinė, didelė, kryžiaus plano, su dviem koplyčiomis; langų yra 13, grindys lentų ir akmenų, lubos – lentų. Po presbiterija įrengtas rūsys, į kurių patenkama per angą, esančią po altoriaus mensa; rūsyje telpa 30 karstų. Bažnyčia nekonsekrutuota, vietoj altorių – popieriniai apmušalai, ant kurių nutapyti paveikslai, o chore yra paprastas penkių balsų pozityvas. Minima, kad šventoriaus tvora vietomis išgriuvusi ir yra trys didelės akmenų krūvos, paruoštos statybai. Špitolė taip pat jau griūvanti, nors neseniai statyta. Klebonija nauja, 1780 m. pastatyta priešais bažnyčią; prie jos neseniai užveistas vaismedžių sodas (minimos obelys, kriaušės, slyvos ir vyšnios, taip pat agrastai, žemuogės, rožės). Dar viena klebonija stovėjo valdinių sklype²³. 1781 m. degant miesteliui, sudegė bažnyčia ir klebonijos sodyba bei visi parapijos trobesiai, špitolė²⁴. 1803 m. inventoriuje nurodyta, kad 1791 m. pastatyta bažnyčia (1781 m. sudegus senajai) kunigaikštienės Čartoriskos ir parapijiečių lėšomis. Ji pastatyta ant gerų mūro pamatų ir yra 18 sieksnių, 9 uolekčių ilgio ir 9 sieksn., 1 uol. pločio. Priekyje yra kolonos, o viršuje kyla dengtas skarda kupolas su kryžiumi. Bažnyčioje yra 13 žaliai dažytų langų, trys altoriai, išgelbėti iš senosios degusios bažnyčios; chore stovi penkių registrų remontuotinas pozityvas ir du nauji trimitai. Aptvertame šventoriuje stovėjo stulpinė varpinė, kurioje kabojo du iš Rygos atvežti varpai ir vienas po gaisro pasiskolintas iš Šimonių bažnyčios. Taip pat minimi seni klebonijos ir špitolės pastatai²⁵. 1812 m. inventoriuje rašoma, kad bažnyčia statyta prieš 20 metų, o 1800 m. pastatyta nauja medinė klebonija, dengta malksnomis ir turinti 10 langų; viduje sudėtos lentų grindys ir stovi dvi juodų koklių krosnys. Klebonijoje du kambariai skirti klebonui, du – vikarui, o vienas – tarnams; iš priemenės patenkama į virtuvėlę su padėklina. Netoliese stovėjo iš apvalių rąstų su-

¹⁸Ten pat, p. 220.

¹⁹Baliulis A. *Ten pat*, p. 68.

²⁰Ten pat, p. 69.

²¹LVI A, f. 694, ap. 1, b. 3465, l. 26–26v.

²²Baliulis A. *Ten pat*, p. 69.

²³Ten pat, p. 70–71.

²⁴Miškinis A. Lietuvos urbanistikos..., p. 221.

²⁵Baliulis A. *Ten pat*, p. 71–72.

ręstas svirnelis, o šalia – griūvanti arklidėlė ir vežiminė, dengtos bendru stogu. Prie klebonijos buvo daržas daržovėms ir antrasis, kuriame augo keletas senų obelų. 1811 m. atsirado špitolė, statyta klebono Antano Sebastijansko rūpesčiu; joje gyveno 10 elgetų ir trys invalidai. Panašios žinios pateiktos ir 1817 m. inventoriuje²⁶. 1825 m. inventoriuje minima, kad 1791 m. statyta bažnyčia 1816 m. apkalta malksnomis. Šventorius aptvertas akmens mūro tvora, dengta malksnų stogeliu; iš miesto ir klebonijos pusių buvo įrengti statinių vartai. Šventoriuje 1819 m. parapijiečių lėšomis sumūryta iš akmens ir plytų trijų tarpsnių varpinė, dengta skarda. Apatiniame tarpsnyje įrengtas bažnytinių daiktų sandėlis, o viršutiniame – kabojų varpai. Klebonija 1818 m. apkalta lentomis. Už šventoriaus vartų, priešais bažnyčią minimas mūro rūsysis, virš kurio iki 1781 m. gaisro stovėjo senoji klebonija. Už varsto nuo bažnyčios yra parapijos kapinės, kurių pusė aptverta akmenimis su samanomis; kapinių viduryje 1820 m. pastatyta šešiakampė medinė koplyčia, apkalta lentomis. Paminėta ir 1800 m. pastatyta klebonija bei 1811 m. atsiradusi špitolė²⁷. 1842–1843 m. Kupiškio dvaro inventoriuje nurodyta, kad klebonija suresta iš pušinių rąstų, 9 × 5 sieksnių dydžio, dengta malksnomis; joje yra keturi kambariai, virtuvė ir trys sandėliukai. Taip pat minimas svirnas, surestas iš tašytų sienojų, 3,5 × 3,5 sieksnių dydžio, su keturiais aruodais, dengtas šiaudais. Taip pat yra vežiminė, tvartelis ir arklidė – po vienu stogu, kiti ūkio trobesiai. 1844 m. inventoriuje nurodyta, kad bažnyčia 53 Vilniaus uolekčių²⁸ ilgio ir 28 uol. pločio, o siauresnė presbiterija – 17 uolekčių. Klebonija išlikusi ta pati, statyta 1800 m., 28,5 × 16,5 Vilniaus uolekčių dydžio. Prie jos stovėjo svirnelis, vežiminė ir arklidė, buvo ledainė, tvarteliai, mūro rūsysis, likęs po 1781 m. sudegusia klebonija. Špitolė (statyta 1811 m.) jau buvo supuvusi, todėl klebono Gasparo Dulskio lėšomis 1836 m. iš naujo perstatyta, 9 × 4,5 sieksnių dydžio, dengta šiaudais²⁹. Vėlesniuose bažnyčios inventoriuose esama nuorodų, kad antroji medinė, su mūro pamatais bažnyčia (sudegus pirmajai) pastatyta 1791 m. vietos gyventojų; 1817 m. prie bažnyčios minima iš akmens sumūryta varpinė³⁰. 1851 08 21 bažnyčia pašventinta.

Išliko apie 1862 m. dailininko Alfredo Riomerio senosios bažnyčios piešinys ir 1913 m. varpinės nuotrauka³¹ bei 1903 m. darytos nuotraukos, kai buvo pradėta statyti naujoji bažnyčia³². *Senoji bažnyčia* buvo pastatyta (ar perstatyta) klasicizmo epochoje. Sprendžiant iš istorinės nuotraukos, matyti, kad jos architektūrai darė įtakos ir baroko stilius. Bažnyčia su dviem dekoratyviais vingraus silueto bokšteliais, kylančiais dvišlaičio stogo kraigo galuose, ir plastiškų formų aukštu, siaurėjančiu į viršų, frontonu. Langai nedideli, stačiakampiai, smulkiai sudalyti, su siaurais apvadais, o vargonų choro langas buvo stačiakampis – porinis. *Varpinė* buvo stulpinė, trijų siaurėjančių tarpsnių, dengta keturšlaičiu stogu; vidurinis jos tarpsnis aukščiausias, o viršutinis – žemiausias. Apatinis tarpsnis akmens mūro, su kampinėmis tinkuotomis mentėmis; jis be langų, tik pagrindiniame fasade yra plačios durys. Vidurinis tarpsnis su siauromis aukš-

²⁶ *Ten pat*, p. 72–73.

²⁷ *Ten pat*, p. 73.

²⁸ Vilniaus uolektis – istorinis ilgio matas, lygus 66–71 cm.

²⁹ Baliulis A. *Ten pat*, p. 74.

³⁰ *LVIA*, f. 693, ap. 2, b. 283, l. 5–10.

³¹ Publikuojami leidinyje: Miškinis A. Lietuvos urbanistikos..., p. 222–223.

³² Nuotraukos saugomos Kupiškio etnografijos muziejuje ir publikuotos knygoje: *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 205.

tomis stačiakampėmis akustinėmis atviromis angomis, pro kurias matyti varpas. Ažūrine medine tvorele pridengta tik apatinė angos dalis; viršų juosia išsikišęs profiliuotas karnizas. Viršutinis varpinės tarpnis be anų, tik su apskritomis nišėmis. Varpinė buvo nesudėtingų klasicistinių formų; ji nugriauta 1935 m., kadangi 1931 m. įkėlus varpus į bažnyčios bokštus, tapo nereikalinga.

1897 m. duotas leidimas statyti naują bažnyčią. Jos projektą parengė Rygos politechnikos instituto prof. Konstantinas Rončevskis. Statybos darbai pradėti 1900 m., apgaubiant senąją medinę bažnyčią, kuri 1903 m. nugriauta, o iš jos medžiagos pastatytas laikinas pastatas ir kapinių koplyčia. Bažnyčia baigta statyti ir pašventinta 1914 m.; 1921 09 07 vyskupas P. Karevičius ją konsekrovo³³.

1964 m. atliktas dalinis bažnyčios stogo remontas, sutvarkytos choro grindys. Nemažai remonto darbų atlikta klebono Klemenso Gutausko rūpesčiu (klebonavo 1964–2000 m.). 1969 m. dekoruotas bažnyčios vidus, 1970 m. pastatyti vargonai, vėliau – tvarkytas stogas, padarytos naujos gipsinės kryžiaus kelio stotys, bokšte įrengtas kambarys choristams. 1976 m. perdengtas bažnyčios stogas, sutvarkyti bokšteliai, padaryti ketveri geležiniai šventoriaus vartai; 1979 m. sutvarkytas presbiterijos stogas, o 1983 m. tvarkytas bažnyčios stogas. 1990 m. įdėti antrieji langai, restauruoti vargonai. Bažnyčios stogas buvo remontuojamas ir 1993 m., o 1994 m. remontuotas stogas ir bokštas, apskardinti kontraforsai, skirta lėšų altarijos remontui, 1995 m. remontuotos bažnyčios grindys³⁴. Vėliau, 2001 m., atnaujintas bažnyčios prieangis, įrengtas butas vargonininkui. 2002 m. atgautas klebonijos namas, kuris sovietmečiu buvo paverstas daugiabučiu, atliktas kapitalinis zakristijos remontas, padaryti akmeniniai laiptai, tvarkytas šventorius. 2003 m. padaryti nauji takai ir įrengti laiptai. Kupiškio dekanas klebono Vlodo Rabašausko pastangomis atlikti remonto ir statybos darbai buvusioje klebonijoje, ir 2005 m. pabaigoje pastate įsikūrė parapijos namai³⁵.

Dabar Kupiškyje yra katalikų bažnyčia, keli parapijos namai bei ūkiniai trobesiai ir du buvusių sinagogų pastatai. Bažnyčia ir parapijos pastatai išsidėstę šiaurinėje istorinio miesto dalyje, o sinagogos – vidurinėje, arčiau buvusios turgaus aikštės. Katalikų kapinės įkurtos rytiniame miestelio pakraštyje, Kapų gatvės gale; senųjų žydų kapinių vieta ir antrųjų kapinių liekanos yra kairiajame Kupos krante, į rytus nuo Gedimino gatvės (2 pav.).

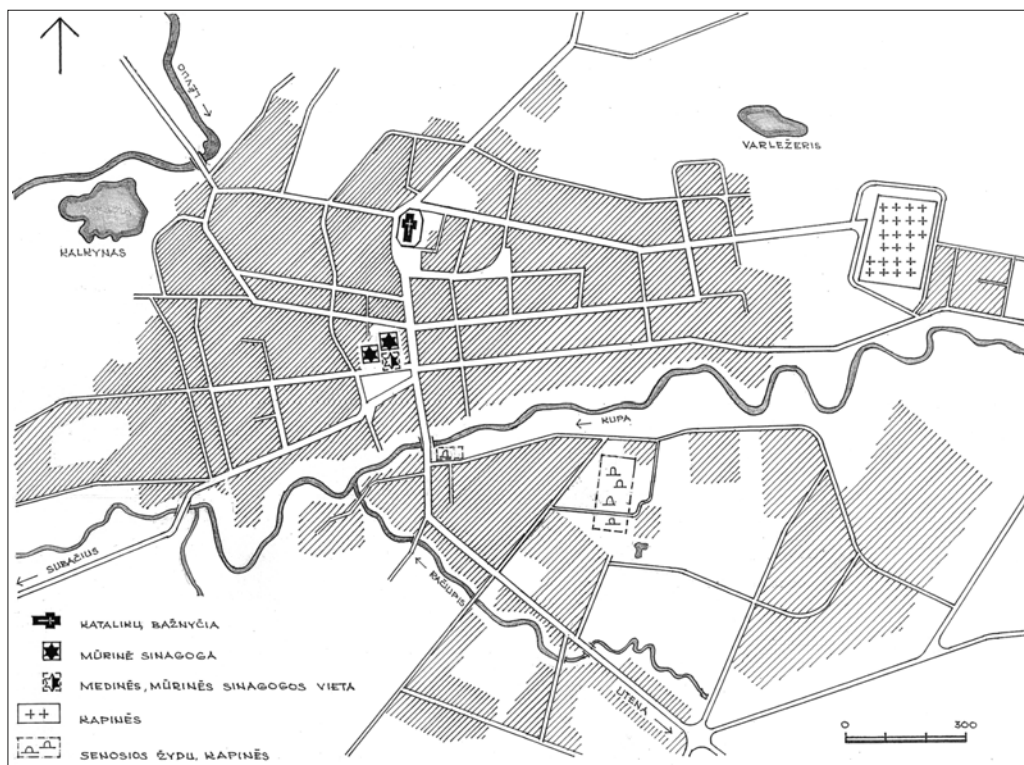
Šventorius su bažnyčia išterpęs tarp Gedimino, Muziejaus, Pergalės ir Kapų gatvių; netoliese aplink šventorių išsidėstę ir bažnyčiai priklausę ar priklausantys pastatai (3 pav.).

Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia stovi vidurinėje šventoriaus dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į pietus. Ji monumentalaus tūrio, dvibokštė, trinavė, pseudobazilikinės erdvės. Bažnyčia sumūryta iš raudonų plytų, netinkuota, su akmens blokų cokoliu. Planas kryžiaus formos, su gilia presbiterija, užbaigta trisiene apside, kurios šonuose simetriškai pristatytos vienodo dydžio patalpos: prieangis ir zakristija; virš prienavio įrengtas vargonų choras. Ties presbiterija planą kerta siauras vienanavis transeptas, formuojantis kryžmą; jos galuose yra nedidelės koplyčios, užbaigtos, kaip ir

³³ Miškinis A. *Ten pat*, p. 229, 231.

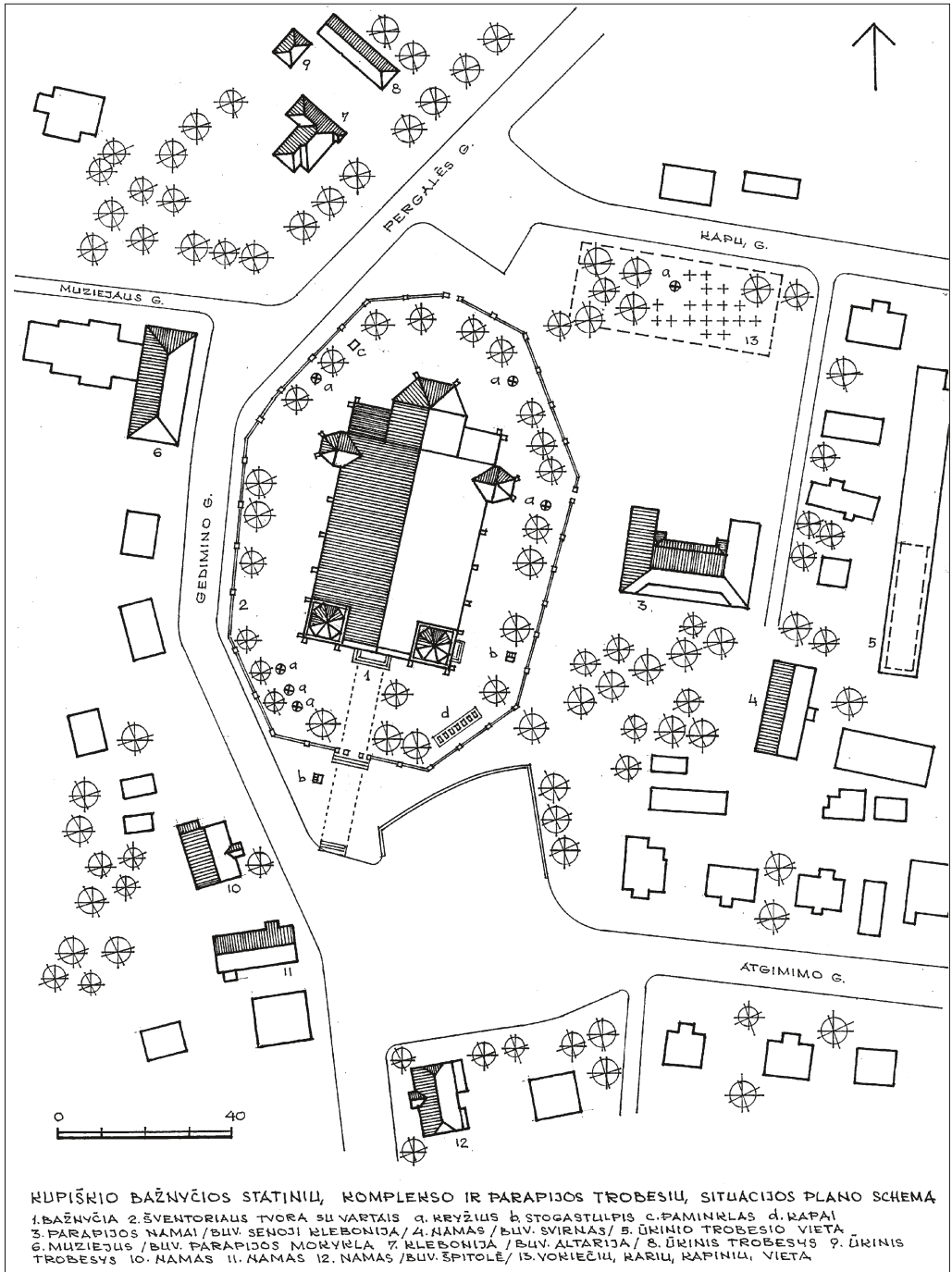
³⁴ *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 244.

³⁵ *Ten pat*, p. 246.

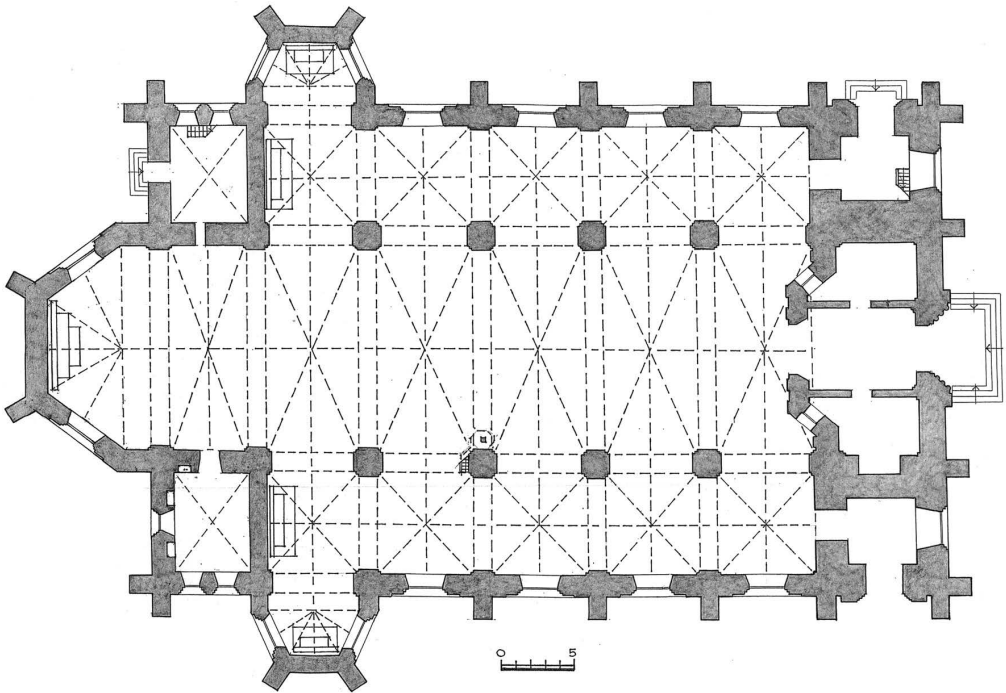
apsidė, nuožulniomis šoninėmis sienomis (4 pav.). Pagrindinis bažnyčios fasadas simetriškas, su trijų tarpinių bokštų kampuose. Pirmojo bokštų tarpsnio kampus rėmina kontraforsai, vidurinę dalį akcentuoja aukštas triforinis langas, o virš juosia arkinių nišelių eilė. Bokštų antrojo tarpsnio stilistika paprastesnė: kampus remia kontraforsai, vidurinėje dalyje yra siauras arkinis langelis, o virš juosia smulkus arkatūrinis frizas. Viršutinis bokštų tarpsnis su nusklembtais kampais, todėl atrodo siauresnis; lengvumo išpūdi sustiprina ir įgilintomis arkutėmis paaukštintos akustinės smailiaarkės angos. Bokštų gana aukštus piramidinius stogus pridengia ir jų plokštumas vainikuoja originalios „karūnos“ – ažūriniai trikampaiai frontonėliai, pagyvinti kampiniais bokšteliais. Bokštus jungianti vidurinė dalis dvitarpinė, užbaigta trikampių skydu ir virš jo kylančiu siauru ažūriniu bokšteliu su kryžiumi. Skydo šonus pagyvina arkatūrinės nišėlės, o jų viršuje įkomponuotas apskritas langelis. Apatinį vidurinės dalies tarpinį skaido aukštos arkinės nišos, o simetrijos ašį akcentuoja perspektyvinis portalas, apgaubtas aukštu trikampių skydu; tarpinio virš juosia smulkūs dantukai. Durys dvivėrės, išsprūdinės, puoštos drožiniais ir rėminamos 3/4 kolonėlėmis. Antrajame vidurinės dalies tarpinyje dominuoja aukšta ir plati smailiaarkė niša, kurioje įkomponuoti poriniai smailiaarkiai triforiniai choro langai, sujungti apskrita nišele. Tarpinio šonus skaido stačiakampės vertikalios ir horizontalios įdubos. Šoninius bažnyčios fasadus skaido laiptuoti keturių pakopų kontraforsai, užbaigti bokšteliais su apskardintomis viršūnėmis; tarp jų aukštos nišose įterpti triforiniai langai. Šalia presbiterijos išsikiša kryžma – aukšti koplyčių tūriai, kurių

2 pav. Kupiškio plano schema su pažymėtais sakraliniais objektais. Sudarė A. Rupeika

vidurinėse plokštumose įkomponuotos aukštos smailiaarkės nišos, o nuožulniose, šoninėse – triforiniai langai. Pastogę juosia laiptuotas keturių plytų eilių karnizas su dantukais. Trisiene apsidė kiek žemesnė, remiama kontraforsais, su aklina vidurine plokštuma, kurioje įkomponuota smailiaarkė niša; šonines jos plokštumas skaido aukšti smailiaarkiai langai. Zakristijos ir

3 pav. Kupiškio bažnyčios statinių komplekso ir parapijos trobesių situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika

prieangių smailiaarkiai langai išdėstyti dviem eilėmis; arkinė jų dalis apjuosta iškiliais plytų apvadais.

4 pav. Kupiškio
bažnyčios planas.

Sudarė A. Rupeika

Interjeras šviesus ir saikingai dekoruotas pastelinėmis spalvomis, su dominuojančiais geometriniais motyvais. Vertikali bažnyčios erdvė ritmiškai suskaidyta į travėjas, kurios suskliaustos smailėjančiais kryžminiais skliautais su nerviūromis. Navas skiria keturios poros stulpų, užbaigtų kapiteliais, į kuriuos remiasi smailėjančios ramstinės arkos. Šoninių navų sienas skaido piliastrai, kuriuos su stulpais taip pat jungia arkos. Abipus presbiterijos, virš zakristijos ir prieangio įrengtos ložos, o virš jų susidariusios trikampės plokštumos užpildytos siužetine tapyba. Sakykla pritvirtinta kairėje pusėje, prie antrosios stulpų poros; ji medinė, neogotikinių formų, su baldakimu. Yra penki mediniai neogotikinių formų altoriai. Esama duomenų, kad altoriai ir sakykla pagaminti Šiauliuose, Zagorsko dirbtuvėje³⁶. Vargonų chorą akcentuoja į centrinę navą kiek išsikišusi laužyto kontūro (su plačia vidurine ir siauromis šoninėmis plokštumomis) atraminė siena; jos plokštumų kampus rėmina piliastrai, o viršutinę dalį skaido siauros vertikalios nišėlės. Interjerui puošnumo teikia skliautus paryškinančios nerviūros, stulpų kapitelių ir piliastų lipdiniai, apskritus langelius pagyvinantys vitražai. Bažnyčia neogotikinių formų; jos išorės architektūra ir interjeras bei jo įranga stilistiškai artimi.

Šventorius lygaus reljefo, gana taisyklingos daugiakampio formos, kurią iš dalies formavo Gedimino gatvės laužyta linija. Jis aptvertas aukšta betonine tvora, sudaryta iš horizontalios cokolio juostos, vertikalių stulpelių ir juos jungiančios ažūrinės dalies. Cokolis aklinas, siauri stulpeliai pagyvinti įdubomis, juos jungianti ažūrinė lietinė tvorelė suskaidyta

³⁶ Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio..., p. 239.

siauromis smailėjančių arkučių angelėmis. *Didieji vartai* įrengti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą. Jie trijų nedengtų angų, kurias rėmina skirtingo aukščio ir storio stulpai. Viduriniai stulpai aukštesni ir platesni, užbaigti keturšlaičiais stogeliais.

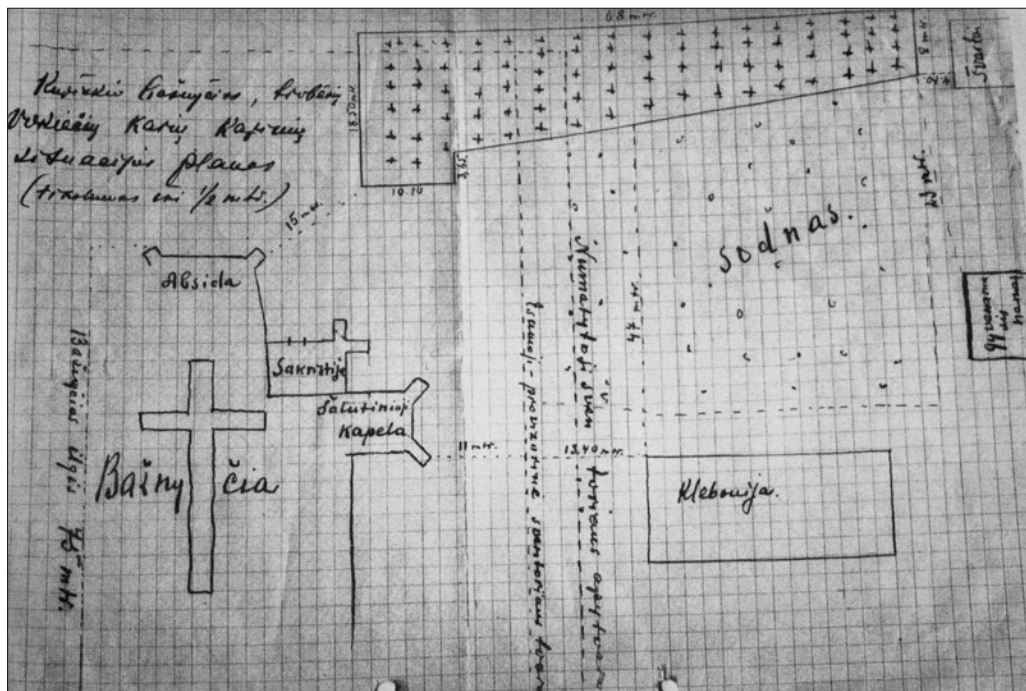
Šventoriaus pakraščiuose, šalia medžių, pastatyti keli smulkieji sakraliniai akcentai. Kairėje pusėje, netoli pagrindinių vartų, šalia stovi trys paminkliniai kryžiai. Pirmasis – medinis monumentalių formų drožinėtas *kryžius* užapvalintais galais ir su stambia Nukryžiuotojo figūra prie kryžmos; kiek žemiau, nišėlėje, stovi Marijos reljefinis atvaizdas. Pritvirtintoje metalo plokštėje įrašas „Caritas“ 1990“. Šalia pastatytas aukštas granito *paminklas su kryžiumi*³⁷. Trečiasis – ant paaukštinto betoninio pagrindo pritvirtintas metalo *kryžius* su įrašu „Fund. KONSTANTINAS TUCZIUS“. Dešinėje vartų pusėje, šalia tvoros, palaidoti septyni klebonai; jų *kapai* aptverti bendra žema ažūrine metalo tvorele. Toliau, priešais šoninio rytų fasado duris, stovi medinis *stogastulpis* su balta Švč. M. Marijos skulptūra ir užrašu „LIETUVOS KARDINOLO V. SLADKEVIČIAUS VIZITACIJOS ATMINIMUI. 1988 MARIJOS METAI“. Šalia šoninių šventoriaus vartelių, vedančių prie parapijos namų, pastatytas lakoniško silueto medinis *kryžius* užapvalintais galais ir su Nukryžiuotojo figūra kryžmoje. Prie kryžiaus pritvirtinta metalo plokštelė su įrašu „Ateitininkai 2006“. Antrasis panašus medinis *kryžius* pastatytas rytiniame apsidės šone, su lentele „TRETININKŲ 2006“. Vakariame apsidės šone stovi *paminklas* tremtiniam, sudarytas iš įmūrytų plokščių su jose iškaltais vardais ir pavardėmis; užrašas skelbia: „PASAKYK TU LIETUVAI SUGRIŽĖS, KAD JOS VARDA MIRDAMAS TARIAU. 1941–1953.“ Už šio paminklo 1994 m. pastatytas medinis *kryžius*, puoštas drožiniais, su koplytėle kryžmoje: „KRISTAUS KRYŽIUS TURI BŪTI ĮSPAUSTAS Į KIEKVIENO TIKINČIOJO ŠIRDĮ“ (Jonas Paulius II). Kryžiaus viršuje įrašyta: „1993 POPIEŽIUS JONAS PAULIUS II APLANKĖ LIETUVĄ.“ Kryžiaus apačioje įrašas: „1994 ŠEIMOS METAI.“

Už šventoriaus tvoros, kairėje pusėje, tarp gatvės ir didžiųjų vartų, šalia laiptų, vedančių tiesiai į bažnyčią, pastatytas medinis *stogastulpis* – drožinėtas ažuolo kamienas, dekoruotas ažuolo lapais, su Rūpintojėlio reljefu viršuje ir Aukštaitės reljefine figūra, kuri iškeltoje rankoje laiko simbolinį žiburį. *Stogastulpio* apačioje pritvirtinta lentelė, kurioje įrašytas tekstas: „1941-ŪJŪ IR POKARIO METŲ STALINIZMO AUKOMS – TREMTINIAMS. BROLIAI IR SESĖS, TREMTIES VERGIJA PAŽYMĖTĄ PER AUDRĄ, PER DARGANAS NEŠKIM MEILĖS ŽIBURĮ LIETUVAI. 1989 m. BIRŽELIO 14 d.“

Dar vienas medinis lakoniškų formų *kryžius* stovi prie Kapų gatvės, į šiaurę nuo šventoriaus. *Kryžius* iškeltas ant trapecijos formos betono pagrindo, prie kurio pritvirtinta metalo plokštė su užrašu: „PIRMOJO PASAULINIO KARO VOKIEČIŲ KARIŲ KAPAI SAUGOMI VALSTYBĖS.“ *Vokiečių karių kapinės* buvo įrengtos į šiaurę nuo klebonijos sodybos, už jos sodo. Jos tęsėsi išilgai Kapų gatvės apie 68 metrus; rytinė kapinių kraštinė buvo 8 m pločio, o vakarinė – 18,50 m (5 pav.). Išliko istorinė nuotrauka, kurioje užfiksuotas kapinių vaizdas³⁸. *Kapinės* buvo aptvertos medine ažūrine tvora, sudaryta iš įvairiomis kryptimis sudėtų ir sujungtų apskritų rąstų bei rąstelių – vertikalių, horizontalių (viršutinių

³⁷ 1999 m. kryžių, skirtą Kupiškio parapijai, pastatė V. Jasinskas.

³⁸ Nuotrauka iš asmeninio Petro Kaminsko archyvo.

ir apatinių) ir sukryžiuotų (vidurinės dalies). Aukšti, vienos angos dvivėriai *vartai* ir jų varčios taip pat buvo suformuoti iš įvairaus storio apskritų rąstų ir rąstelių. Aną rėminančius rąstus vainikavo trikampė viršūnė su nuožulniomis jungtimis ir sutvirtino viršutinis horizontalus rąstelis, paremtas įstrižais spyriais; tarpą tarp horizontalių rąstų užpildė kryžminės jungtys. Varčios tokio aukščio kaip tvora ir buvo sudarytos iš vertikalių, horizontalių ir kryžmai sudėtų apvalių rąstelių. Prie trikampės viršūnės pritvirtinta lentelė, kurioje įrašyta „FUR UNS“. Kapinėse stovintys keli kryžiai sukalti iš medinių rąstelių.

Buvusi *senoji klebonija* (dabar – parapijos namai) stovi už rytinių šoninių šventoriaus vartelių, statmenai bažnyčiai, sklype, esančiame tarp Kapų ir Atgimimo gatvių. Paskutinė klebonija šioje vietoje pastatyta tarpukariu ir vėliau buvo perstatyta. Dabartinis pastatas (baigtas statyti 2005 m.) monumentalaus tūrio, dviaukštis, metalo čerpių stogais. Pastatas mišrią konstrukciją: vidurinė dalis (seniausia) suręsta iš sienojų ir apkalta lentomis, o vėliau pristatyti galai sumūryti iš raudonų plytų, netinkuoti. Architektūra nesudėtinga – lygias sienų plokštumas skaido nedideli stačiakampiai langai; vietomis langų ašys aukštuose nesutampa.

Statmenai buvusiai klebonijai, į pietryčius nuo jos, galu atgręžtas į Atgimimo gatvę stovi medinis namas – perstatytas buvęs *svirnas* (Nr. 3A) aukštu dvišlaičiu stogu. Trobesys buvo padidintas, įstatyti trieiliai langai, įrengtos patalpos pastogėje.

Dar vienas klebonijai priklausęs *ūkinis trobesys* stovėjo į rytus nuo jos, tarp Kapų ir Atgimimo gatvių (žinoma tik trobesio vieta – žr. 3 pav.).

Kupiškio parapijai priklausė ir *namas Kapų g. 8*. Šį namą įsigijo Kupiškio klebonas Vladislovas Kupstas, o vėliau jį nusipirko K. Gutauskas. Prie namo

5 pav. Kupiškio
bažnyčios aplinka
tarpukariu (vokiečių
karių kapinių
eskizinis planas).
KEM

pagrindinio fasado pritvirtinta lentelė skelbia: „ŠIAME NAME 1964–2002 M. GYVENO KUPIŠKIO RAJONO GARBĖS PILIETIS, KUPIŠKIO PARAPIJOS KLEBONAS IR DEKANAS, MONSINJORAS KUNIGAS KLEMENSAS GUTAUSKAS (1915–2002).“ Namas nedidelio sudėtinio tūrio, vienaukštis, su pastoge ir dviem prieangiais, dengtas aukštu dvišlaičiu raudonų metalo čerpių stogu. Jis surestas iš sienojų ir apkaltas horizontaliai lentutėmis. Pagrindinio fasado vidurinėje dalyje yra vienslaidis ištiklintas prieangis, o šonuose – po platų trieilį stačiakampį langą. Galiniai fasadai su dviem langais ir mažesniu stačiakampiu langu trikampiame skyde. Namų architektūra nesudėtinga, būdinga nedidelių miestelių tradicinės architektūros statiniams.

Kiti parapijos pastatai išsidėstę prie Pergalės ir Gedimino gatvių. Svarbiausias iš jų – buvusi *parapijos mokykla* (dabar muziejus), stovinti Gedimino ir Muziejaus gatvių sankirtoje, priešais bažnyčios šoninį vakarų fasadą (Gedimino g. 2). Pirmosios žinios apie Kupiškio parapijos mokyklą randamos 1636 m. Vladislovo Vazos rašte, kuriame patvirtinama 1616 m. Zigmanto III privilegija Kupiškio bažnyčiai³⁹. 1678 m. bažnyčios žemėje minima ne tik špitolė, bet ir mokykla. Parapinė mokykla, stovinti priešais varpinę, minima ir 1721 m. bažnyčios inventoriuje⁴⁰. Per 1781 m. gaisrą mokykla sudegė iki pamatų (kartu su klebonijos trobesiais) ir kuri laiką tinkamo pastato neturėjo; dar 1823 m. pabaigoje ji buvo įsikūrusi nepatogiam name. Naujos mokyklos steigimu rūpinosi Ukmergės apskrities garbės globėjas Feliksas Siesickis, pasiūlęs Kupiškio dvaro savininkui A. Čartoriskui įsteigti Lankasterio sistemos mokyklą. 1823 m. rudenį A. Čartoriskio lėšomis buvo sumūrytas pastatas, į kurį 1824 m. pradžioje persikėlė parapinė mokykla. Pastatas buvo pritaikytas Lankasterio bendro mokymo sistemai – kai vienas mokytojas vadovauja visų moksleivių tarpusavio mokymams⁴¹. Pamokoms buvo skirta didelė salė (į ją patekdavo iš gatvės), o mažesnė patalpa – mokytojo butui, į kurią patekdavo iš kiemo pusės. Buvo dėstomos lenkų ir rusų kalbos, lotynų gramatika, aritmetika, geografija, religija, daržininkystė ir kt. Mokykla šiame pastate veikė iki 1909 m. (1863–1864 m. buvo rusų mokykla). Po to jame įsikūrė špitolė (senelių prieglauda) ir pastatas buvo perplanuotas: salė suskaidyta į keturias patalpas, o mažesnė patalpa į dvi dalis; tarp jų esantis koridorius padalytas pusiau. 1944 m. pastatas pritaikytas stalių dirbtuvėms; 1949 m. atlikta rekonstrukcija, išgriautos pertvaros, pakeistos kai kurių vidaus durų vietos. Vėliau, apie 1960 m., įrengtos patalpos pastogėje ir iškastas nedidelis rūsys. Nuo 1971 m. pastatas buvo nenaudojamas. 1972 m. Paminklų konservavimo institute pradėta ruošti pastato restauravimo dokumentacija⁴². 1982 m. pagal architekto A. Klimkos projektą buvusi mokykla pritaikyta etnografijos muziejui ir prie senojo pastato vakarų pusės priglaustas naujas priestatas. Buvusi valsčiaus mokykla pripažinta turinti architektūrinę, istorinę vertę ir 1997 11 12 įrašyta į LR kultūros vertybių registrą, suteikiant kultūros vertybės statusą (S 322).

Dabar buvusioje *parapinėje mokykloje* įrengtas *muziejus*; prie jo šoninio vakarų fasado pristatytas laiptuoto plano kontūro priestatas. Pastato tūris ir fasadai liko nepakitę. Pastatas vientiso

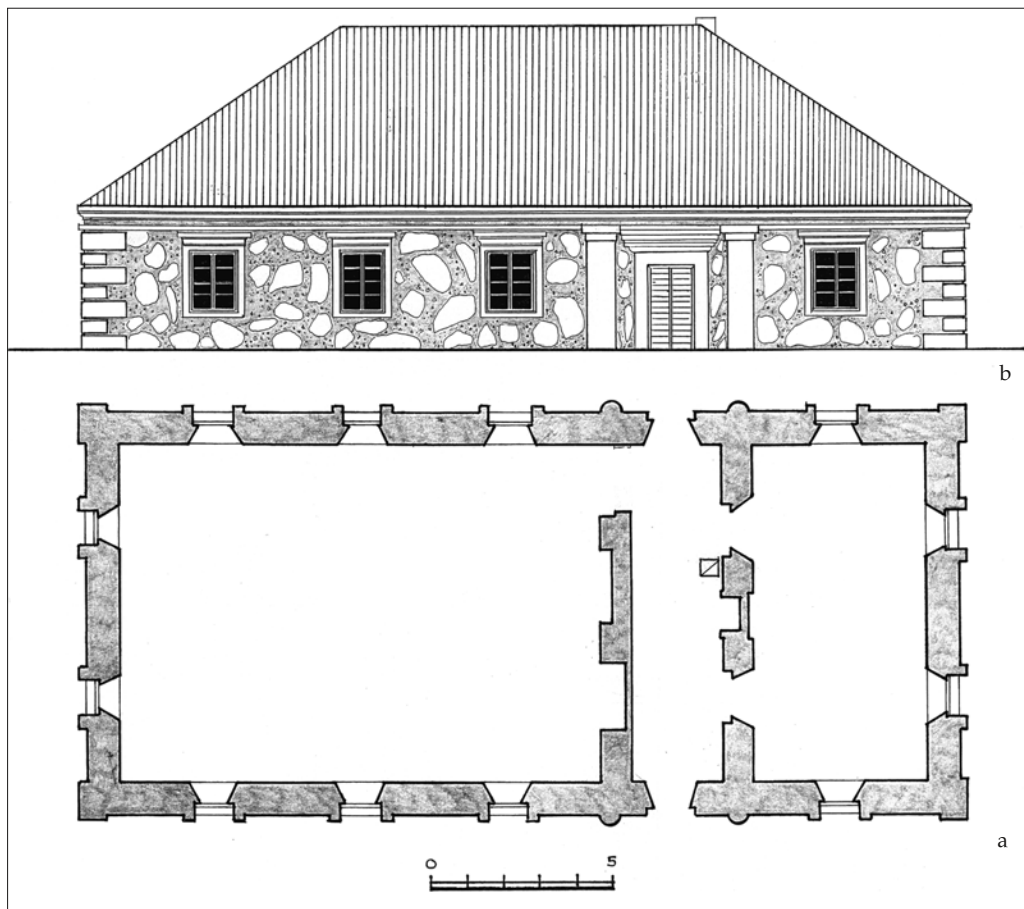
³⁹KTU ASI. Byla Nr. 14. Firkovičius R. Kupiškio valsčiaus mokykla. Gedimino g. 2, p. 94.

⁴⁰Baliulis A. Iš Kupiškio ir..., p. 67.

⁴¹KTU ASI. Byla Nr. 14. Firkovičius R. *Ten pat*, p. 93–94.

⁴²*Ten pat*, p. 92–93.

tūrio, vienaukštis, dengtas aukštu keturšlaičiu čerpių stogu. Sienos sumūrytos iš akmenų ir skaldos, o detalės ir deko­ro elementai – iš plytų, tinkuoti. Planas stačiakampis; pirminis suplanavimas buvo asimetrinis, dvigalis: su skersiniu korido­riumi, į kurį patenkama iš gatvės ir kiemo per priešpriešias įrengtas duris. Vienoje koridoriaus pusėje yra nedidelė patalpa su dvejomis durimis (joje buvo mokytojo butas), o kitoje pusėje – erdvi patalpa, kurioje vykdavo pamokos (6a pav.). Fasada nesudėtingos architektūros, tektoniški. Abiejų šoninių fasadų kompozicija tokia pati; vienodi ir galiniai fasada. Visų fasadų kampus rėmina stambūs, perstumti tinkuoti rustai, o pastogę juosia siaura frizo trauka ir profiliuotas karnizas. Pagrindinis rytų fasadas atgręžtas į Gedimino gatvę. Jis be cokolio, asimetriškas, su portalu dešiniajame šone (6b pav.). Portalą akcentuoja puskolonės ir rėmina tinko apvadai su laiptuotu tiesiu sandriku; durys dvivėrės, išsprūdinės. Abipus portalo dešinėje fasado pusėje yra vienas, o kairėje – trys stačiakampiai langai; jie sudalyti rėmais į aštuonias dalis ir apjuosti tinko apvadais su tiesiais sandrikais. Antrasis, atgręžtas į kie­mą fasadas panašus, tik su cokoliu ir priestatu, priglaustu prie buvusio portalo. Galiniai šiaurės ir pietų fasada simetriški, su dviem stačiakampiais langais; dėl reljefo nuolydžio juose atsiranda aukštėjantis vakarų kryptimi (kiemo pusėn) co-

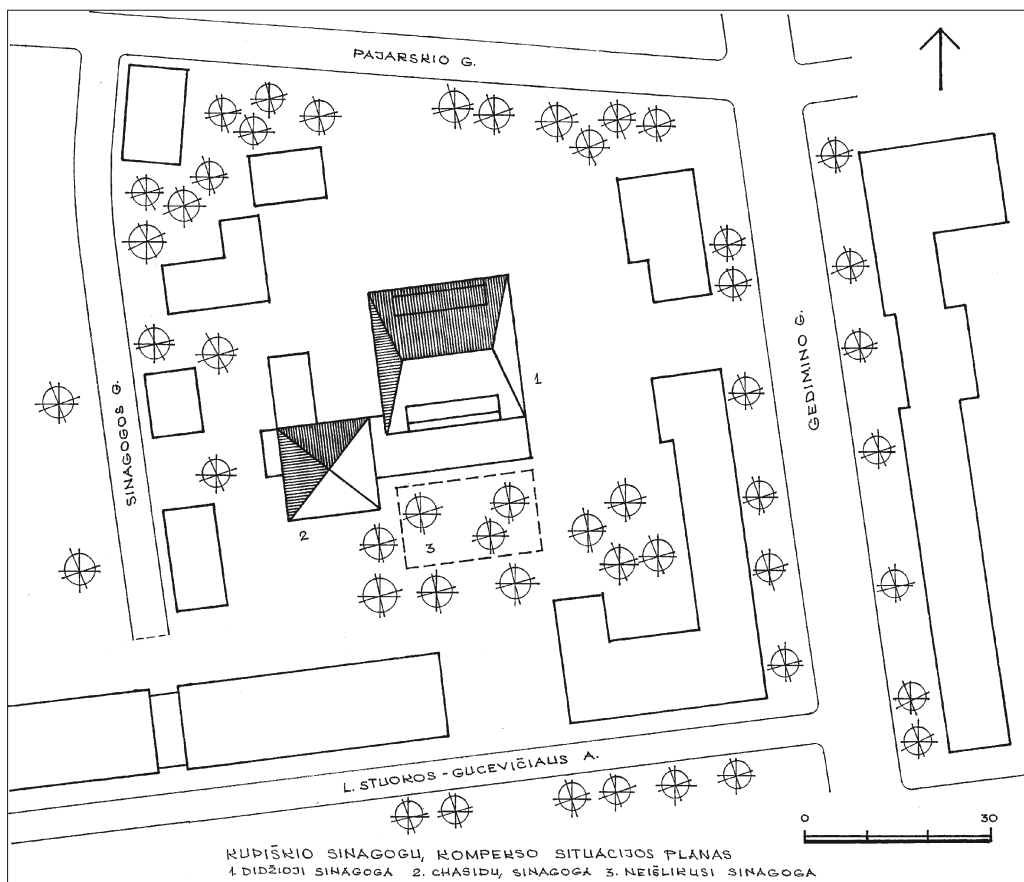
6 pav. Kupiškio parapijos mokykla (dab. muziejus):
a – planas,
b – pagrindinis fasadas. KTU ASI

kolis. Pastatas santūrių klasicistinių formų, kurias pagyvina nelygi įvairiaspalvė akmenų mūro faktūra su smulkiais skaldos intarpais ir baltai tinkuotų detalių kontrastinė jungtis.

Į šiaurės rytus nuo buvusios parapijos mokyklos, į šiaurę nuo bažnyčios, prie Pergalės gatvės (Nr. 1), įkurta dabartinė *klebonijos sodyba* – gyvenamasis namas ir du ūkiniai pastatai, sudarantys pusiau uždara kiemą. *Namas* (buv. altarija) vienaukštis, su rūsiu, sudėtinio tūrio, kampinio plano. Jis sumūrytas iš plytų, tinkuotas, trišlaičiu skardos stogu. Pagrindinis pietryčių fasadas asimetriškas, su durimis dešiniajame šone ir dviem trieiliais langais, kurie remiasi į plačią viršutinę trauką. Kiemo fasadų langus rėmina bendra siaura palangių trauka, o dėl reljefo žemėjimo atsiranda paaukštintas cokolis. Namo architektūra nesudėtinga, funkcionali. Abu ūkiniai statiniai sumūryti iš baltų silikatinių plytų (pirmajame yra ir raudonų plytų mūro), netinkuoti, dengti skarda. Pirmasis *ūkinis statinys* pastatytas lygiagrečiai su namu; jis ištęsto plano, su siauresne vidurine dalimi, dengtas trišlaičiu stogu. Pagrindiniame fasade yra dveji dvivėriai vartai, durys ir du nedideli stačiakampiai langai; vartai apkalti lentutėmis, sudarančiomis rombus. Galinis, atgręžtas į gatvę fasadas simetriškas, su dviem kvadrato formos langeliais. Antrasis *ūkinis pastatas* stovi statmenai namui; jis nedidelio tūrio, stačiakampio plano, dengtas keturšlaičiu stogu. Mažojo ūkinio pastato pagrindinis fasadas simetriškas, su keturiais stulpeliais, remiančiais išsikišusį stogo šlaitą. Fasado vidurinėje dalyje yra dvivėriai vartai; jie mediniai, apkalti lentutėmis, sudarančiomis rombų ornamentą. Sprendžiant iš pagrindinio fasado kompozicijos, tarsi siekta imituoti medinių svirnų architektūros formas.

Kiti bažnyčiai priklausantys pastatai stovi Gedimino gatvėje, į pietus nuo bažnyčios, priešais pagrindinį jos fasadą. Bažnyčios *namas Gedimino g. 10* į gatvę atgręžtas šoniniu rytiniu fasadu. Jis nedidelio sudėtinio tūrio, vienaukštis, su pastoge, dengtas dvišlaičiu šiferio stogu; yra du prieangiai. Namas suręstas iš sienojų ir apkaltas lentomis horizontaliai. Pagrindinis, atgręžtas į gatvę fasadas asimetriškas, su uždaru dvišlaičiu prieangiu kairiajame šone; prieangio skydelis apkaltas vertikaliomis lentutėmis. Dešinėje prieangio pusėje yra du stačiakampiai, skirtingų pločių langai, apjuosti siaurais lentų apvadais su profiliuotomis viršutinėmis prikaltėmis. Kairėje prieangio pusėje – langas platesnis, be apvadu. Analogiški nauji langai yra ir galiniame pietų fasade. Antrasis galinis (šiaurės) fasadas asimetriškas, su uždaru vienslaičiu prieangiu dešiniajame šone ir vienu langu kairėje pusėje; prieangį apšviečia du siauri langai. Šio fasado cokolis aukštėja vakarų kryptimi, o langus juosia lentų apvadais su profiliuotomis prikaltėmis (tokie kaip pagrindinio fasado dešinėje pusėje); trikampis skydas apkaltas skardos lakštais. Matyti, kad namo dešinioji (šiaurinė) pusė (iki prieangio) – senesnė, o prieangis ir pietinės dalies langai buvo pakeisti.

Bažnyčios *namas Gedimino g. 12* į gatvę atgręžtas galiniu rytiniu fasadu. Jis sudėtinio tūrio, vienaukštis, su pastoge, dvišlaičiu šiferio stogu. Namas suręstas iš sienojų; sienos apkaltos lentomis horizontaliai, o kampai ir trikampiai skydai – vertikaliai. Planas labai ištęstas, su dviem prieangiais ir keliais įėjimais. Pagrindinis, atgręžtas į gatvę fasadas su trimis skirtingo dydžio langais (du langai yra nauji); senasis langas sudalytas rėmeliais į keturias dalis, o naujieji – vientisi. Fasadas

užbaigtas trikampiu skydu, kurio vidurinėje dalyje yra platus stačiakampis langas, o kampuose – maži rombo formos langeliai. Šoninius fasadus skaido vertikalios sąvaržos ir juosia išsikišę pastogės karnizai, kurie remiasi į skersinių sijų galus; dominuoja nauji, nesuskaidyti rėmeliais langai. Prie abiejų šoninių fasadų pristatyti vienslaičiai uždari prieangiai; pietų fasade yra kelerios durys. Pastato tūris ir plano struktūra su keliais įėjimais – artimi špitolėms.

Bažnyčios *namas (špitolė)* Gedimino g. 3 stovi šonu į gatvę ir galiniu šiauriniu fasadu atgręžtas į bažnyčią. Špitolė buvo medinė; jos sienos apmūrytos XX a. 9-ajame dešimtmetyje. Špitolės tūris išliko; greičiausiai ir pusvalminė stogo forma yra autentiška, tačiau sienos dabar apmūrytos baltomis silikatinėmis plytomis. Pastato tūris sudėtinis, su prieangiu ir dviem priestatais. Pagrindinis fasadas su dvišlaičiu uždaru prieangiu vidurinėje dalyje; langai skirtingų dydžių – dvieliai ir trieliai. Skirtingi langai yra ir galiniuose fasaduose – pietinio fasado didesni, trieliai, o šiaurinio fasado – mažesni. Prie šoninio (rytų) kiemo fasado dešiniojo šono pristatytas prieangis, virš kurio įrengtas balkonas, o kairiajame šone pristatytas vienslaidis prieangis su durimis, vedančiomis į rūšį. Šiuo metu špitolė praradusi autentišką architektūrą.

Kupiškyje iki šių dienų išliko dviejų buvusių mūrinių sinagogų pastatai (vadinamos Didžioji ir chasidų sinagogos), esantys L. Stukos Gucevičiaus aikštėje (Nr. 3A ir 3B) (7 pav.). Yra duomenų, kad 1682 m. vyskupas Mikalojus Pacas

7 pav. Kupiškio sinagogų situacijos planas. Sudarė A. Rupeika

Kupiškio žydams leido turėti sinagogą; ji minima 1721 m. bažnyčios inventoriuje ir klebono Petro Kazimiero Roniškos 1722 m. priedaše (priedašytame prie 1721 m. inventoriaus)⁴³. Kupiškio miestelyje stovinčią sinagogą 1775 m. mini ir klebonas Tadas Milošas⁴⁴. 1866 m. sudarytame Kupiškio plane matyti dvi sinagogos – mūrinė (šiaurinė) ir medinė (pietinė) (8 pav.). Nemažas žydų kapinių plotas pažymėtas pietinėje plano dalyje, į pietus nuo Kupos upės, ir glaudžiasi prie pagrindinės miestelių šiaurės–pietų kryptimi kertančios gatvės⁴⁵. Yra duomenų, kad Kupiškyje XIX a. susikūrė ir chasidų bendruomenė⁴⁶.

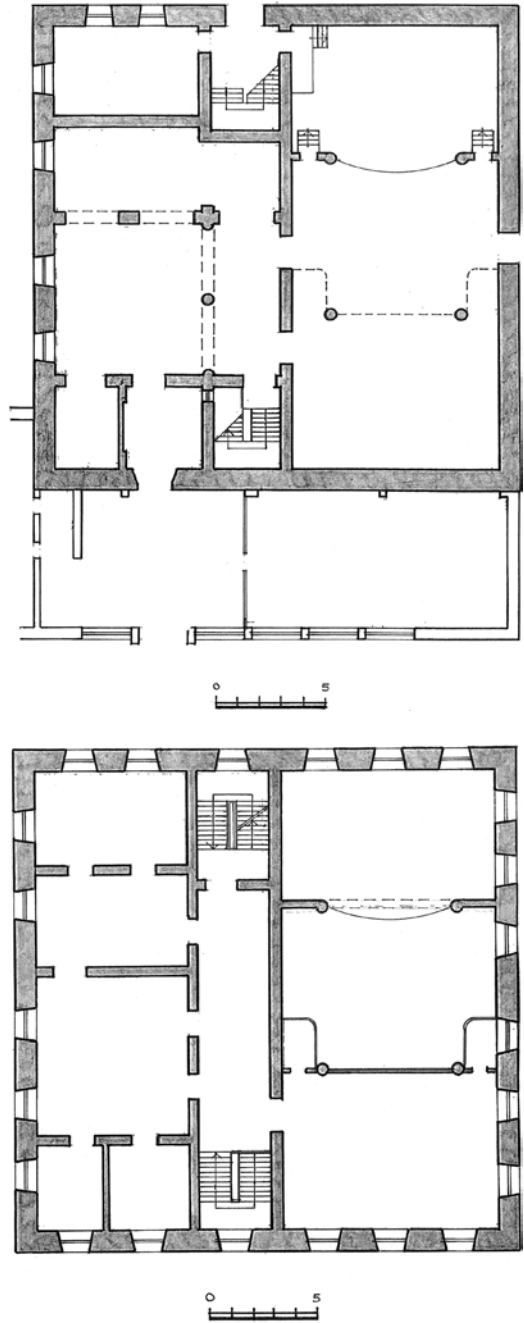
8 pav. Kupiškio miesto 1866 m. planas. LVIA, f. 525, ap. 2, b. 810, l. 1

Išlikusioje istorinėje 1928 m. nuotraukoje⁴⁷ užfiksuotos visos trys greta stovėjusios sinagogos. Jos pastatytos taip, kad sudaro pusiau uždara kiemą. Šiaurinėje pusėje pastatyta Didžioji sinagoga, lygiagrečiai su ja – pietinė, o tarp jų vakarų pusėje – chasidų maldos namai. *Didžioji sinagoga* statyta baroko epochoje ir, matyt, buvo vasarinė, skirta iškilmingoms progoms bei šventėms. Ji dviaukštė, vientiso tūrio, artimo kvadratui plano, su vidiniais laiptais. Nuotraukoje matyti Didžiosios sinagogos pietų fasado fragmentas. Fasado pirmojo aukšto (cokolio) sienos tinkuotos, o antrojo – sumūrytos iš akmenų, remiasi į cokolio trauką ir skai-

⁴³ Baliulis A. *Ten pat*, p. 67–68.
⁴⁴ *Ten pat*, p. 69.
⁴⁵ LVIA, f. 525, ap. 2, b. 810, l. 1.
⁴⁶ *Synagogues in Lithuania*. A-M. A Catalogue, Vilnius Academy of Arts Press, 2010, p. 273.
⁴⁷ Nuotrauka saugoma Kupiškio bibliotekoje.

domos aukštais langais su pusapskritėmis sąramomis; jie smulkiai sudalyti rėmeliais į dešimt dalių. Langus juosia raudonų plytų apvadai, kurie remiasi į aukštus skiriančią lygią trauką. Kairiajame šone yra durys, užbaigtos pusapskrite arka. Pastogę juosia išsikišęs karnizas, matyti medinių gegnių galai. Sinagogos vyrų salės planas, atrodo, buvo ištęsto stačiakampio formos, su keturiomis kolonomis vidurinėje dalyje, žyminčiomis bimos vietas; salę apšvietė dvylika langų, aron kodešas stovėjo prie rytinės sienos suformuotame viduriniame plačiausiame tarplangyje. Sinagoga buvo apgriauta Antrojo pasaulinio karo metu. 1947 m. darytoje nuotraukoje matyti, kad liko tik pastato sienos ir rytinio fasado frontonas; jo vidurinėje dalyje buvo apskritas langas, o kampuose – rombo formos langeliai. Po karo frontonas nugriautas ir pristatyta pastogė; cokolyje iškirstos stačiakampės angos, pakeista vidaus struktūra. 1950 m. buvusioje sinagogoje įsikūrė kultūros namai, kraštotyros muziejus ir biblioteka, kuriai 1985 m. atiteko visas pastatas. 1972 m. pagal K. Lukoševičiaus projektą pietinėje pusėje pastatytas žemesnis priestatas. Didžioji sinagoga buvo svarbus miestelio aplinkos formantas – monumentalus jos tūris išsiskyrė iš aplinkinio apstatymo ir buvo matomas iš tolimesnių perspektyvų.

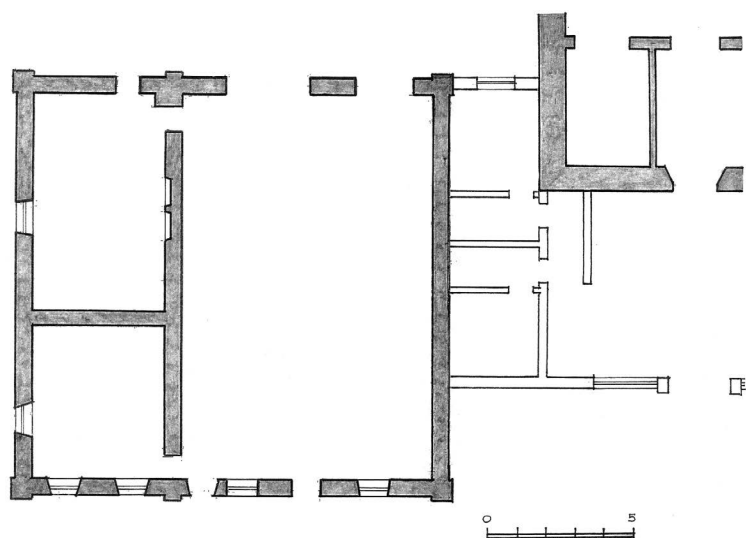
Šiuo metu buvusioje Didžiojoje sinagogoje (L. Gucevičiaus a. 3A) įrengta biblioteka. Pastatas yra sudėtinio tūrio, dviaukštis, su pastoge, dviejų pakopų pusvalmiu skardos stogu; sienos tinkuotos, o mezoninų – apkalts lentomis. Pritaikant pastatą naujai paskirčiai, padaryta nemažai vidaus pakeitimų. Išliko pagrindinis, artimas kvadratui plano kontūras, keturios vyrų salės kolonos, matyti vestibulio kolonos, rėmusios moterų galeriją (9a, b pav.). Prie Didžiosios sinagogos pietvakarių kampo ir iš pietų pusės glaudžiasi priestatas, jungiantis ją su antrąja išlikusia (chaidų) sina-

9 pav. Kupiškio Didžioji sinagoga: a – 1-ojo aukšto planas, b – 2-ojo aukšto planas. Sudarė A. Rupeika

goga. Dabar sinagogos pietinio fasado (atgręžto į L. Gucevičiaus a.) apatinę dalį dengia žemas priestatas, sumūrytas iš raudonų plytų, kampus riboja mentės. Virš priestato, antrajame aukšte, yra šeši langai, užbaigti pusapskritėmis sąramomis, o viršuje kyta medinis vienslaidis mezonino tūris. Galinis rytų fasadas dviaukštis, su pastoge, užbaigta trapeciniu skydu. Fasado kampus riboja mentės, aukštus skiria ištisinė trauka, į kurią remiasi antrojo aukšto langai; jie aukšti, užbaigti pusapskritėmis arkomis ir išdėstyti simetriškai – po tris, vienodais atstumais, su platesniu viduriniu tarpu. Pastogėje yra šeši stačiakampiai langai, o pirmasis – cokolinis aukštas yra aklinas, tik su segmentinėmis durimis, iškirstomis vidurinėje dalyje, buvusioje aron kodešo vietoje. Šoninis šiaurės fasadas dviaukštis, su kampinėmis mentėmis ir užbaigtas vienslaidžiu mediniu mezoninu, kuriame yra šeši stačiakampiai langai. Kairėje fasado pusėje arkiniai langai išdėstyti tik antrajame aukšte, o dešinėje pusėje angos išdėstytos dviem lygiais: pirmajame aukšte yra stačiakampė durų anga ir du stačiakampiai langai, o antrajame – du arkiniai langai. Galinis vakarų fasadas su kampinėmis mentėmis ir užbaigtas trapeciniu skydu, kuriame yra šeši stačiakampiai langai. Antrąjį aukštą skaido šeši aukšti langai su pusapskritėmis arkomis; skirtingai nei rytų ir šiaurės fasaduose, čia nėra horizontalios tarpaukštinės traukos, į kurią remiasi minėtų fasadų angos. Pirmajame vakarų fasado aukšte yra keturi stačiakampiai langai, o prie fasado dešiniojo šono priglaustas žemas priestatas, jungiantis Didžiąją sinagogą su antrąja sinagoga. Šiuo metu jau sudėtinga atkurti pirminę sinagogos plano struktūrą.

Chasidų sinagoga buvo nedidelio vientiso tūrio, vienaukštė, kvadratinio plano, aukštu keturšlaičiu skardos stogu. Išlikusioje istorinėje nuotraukoje užfiksuota sinagogos rytų fasado vidurinė dalis su platesniu tarplangiu, prie kurio vyrų salėje glaudėsi aron kodešas. Matyti, kad sinagogos cokolis sumūrytas iš akmens, o sienos – raudonų plytų, netinkuotos. Rytų fasadą skaidė horizontali trauka, į kurią rėmėsi aukšti langai, užbaigti pusapskritėmis sąramomis; langus juosė siauri plytų apvadai. Sinagogos pastogę juosė platus profiliuotas karnizas. *Chasidų maldos namų* architektūra buvo panaši į Didžiosios sinagogos.

10 pav. Kupiškio chasidų sinagogos planas. Sudarė A. Rupeika

Dabar buvusi Chasidų sinagoga (L. Gucevičiaus a. 3B) – gamybinės paskirties pastatas, be stiliaus bruožų. Jo fasadai tinkuoti, tūris – sudėtinis, su priestatais, keturšlaitis stogas dengtas šiferiu. Išliko plano kontūras, o angų forma, dydis ir vietos – pakeistos. Vakarų pusėje yra dvi skirtingo ploto patalpos, o rytinėje dalyje – iššesto stačiakampio formos salė, prie kurios rytinės sienos priglaustas priestatas jungia pastatą su buvusia Didžiąja sinagoga (10 pav.). Sinagogos fasadų kampus riboja mentės, pastogę juosia siauras dviejų traukų karnizas; visos angos yra stačiakampės. Rytų fasadas dabar aklinas, be angų; kairėje fasado pusėje glaudžiasi raudonų plytų priestatas, jungiantis abi sinagogas. Vakarų fasade yra tik vienas langas, o kairiajame šone stovi laikinas lentų priestatas. Šiaurės fasadas – su dvejais dvivėriais vartais ir langu; dešiniajame šone priglaustas baltų silikatinių plytų priestatas. Daugiausia angų yra pietų fasade. Jis asimetriškas, su durimis ir penkiais langais. Interjerai sunaikinti, galima pamatyti tik buvusių arkinų angų fragmentus; vienoje iš vakarų patalpų matyti aukštos arkinės nišos.

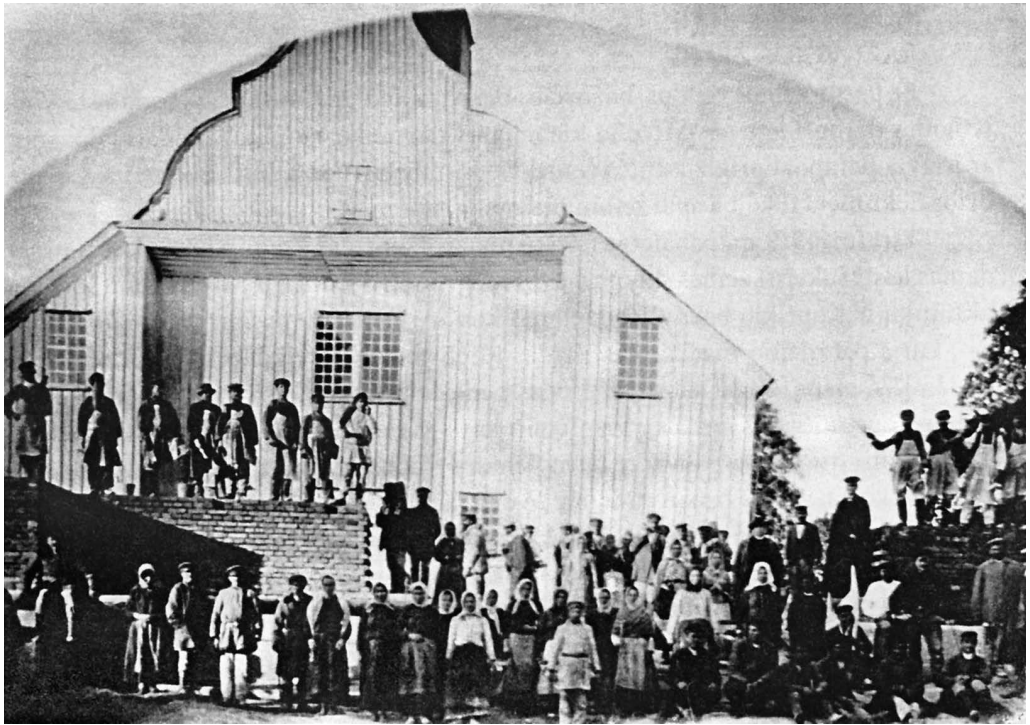
Trečioji (išnykusi) *pietinė sinagoga* buvo aukštesnė už chasidų maldos namus ir žemesnė už Didžiąją sinagogą. 1928 m. nuotraukoje užfiksuotas šiaurės fasado fragmentas. Matyti, kad sinagoga sumūryta iš raudonų plytų, netinkuota, su akmens mūro cokoliu. Fasado dešinėje pusėje langai išdėstyti dviem lygiais; jie stačiakampiai, apjuosti iškiliais plytų apvadais. Kairioji fasado pusė vienaukštė, su aukštais smailėjančių arkų langais, apjuostais siaurais plytų apvadais. Fasado kampą žymi rustai, pastogę juosia profiliuotas kelių plytų eilių karnizas. Nuotrauka blogos kokybės, todėl neaišku, kokia paskirtis dešiniajame kampe esančio tinkuoto stulpo – gal tai vienas iš stulpų, laikusių antrojo aukšto moterų galeriją arba vakarų fasade esančio portalo iškyša. Sprendžiant iš eklektiškos pastato architektūros, trečioji sinagoga buvo pastatyta XIX a. pabaigoje; 1866 m. ir 1869 m. planuose toje vietoje dar pažymėta medinė sinagoga⁴⁸.

1936 m. pastatyta mūrinė žydų pirtis; žydų špitolė ir kapinės buvo Gedimino gatvėje, į pietus nuo Kupos⁴⁹. Iki šių dienų išliko buvusios žydų pradinės mokyklos pastatas, stovintis pietinėje Pajarskio gatvės pusėje (Nr. 3), kiek nutolęs į vakarus nuo Sinagogos gatvės. Pastatas sudėtinio tūrio, su mezoninu, aukštu dvišlaičiu stogu, kampinio plano. Sienos sumūrytos iš raudonų ir baltų plytų (tinkuotas tik pagrindinio fasado pirmasis aukštas). Pagrindinis, atgręžtas į gatvę fasadas asimetriškas, su durimis kairiajame šone ir keturiais stačiakampiais langais, kurių viršutinė dalis pabrėžta siaurais tinko apvadais; stogo šlaite iškilęs vienslaitis mezoninas su trimis stačiakampiais langais. Prie namo pagrindinio fasado pritvirtinta lentelė: „ŠIAME NAME 1950–1980 m. BUVO UGDYMO ĮSTAIGA.“

Kupiškyje buvo dvejios žydų kapinės. *Pirmosios žydų kapinės* (ankstyvesnės) įkurtos kairiajame Kupos krante, tarp Gedimino, Krantinės ir Užkapio gatvių (šios kapinės yra ir 1866 m. Kupiškio plane). Šiuo metu yra likusi ir pažymėta tik kapinių vieta. *Antrosios kapinės* nutolusios į rytus nuo pirmųjų, kiek atokiau nuo Kupos upės, aukštumoje, pietinėje Krantinės gatvės pusėje, gana erdvoje teritorijoje. Iki šių dienų išliko vos keliolika paminklų. Antrosios senosios žydų kapinės, turinčios istorinę vertę, įrašytos į Kultūros vertybių registrą (L 167).

⁴⁸LVI A, f. 525, ap. 2, b. 810, l. 1; b. 814, l. 1.

⁴⁹Miškinis A. Lietuvos urbanistikos..., p. 234–235.

Kupiškio senoji bažnyčia. 1903 m.

Kupiškio bažnyčios statyba.

Pirmame plane – varpinė. 1903 m.

KEM

*Kupiškio bažnyčios
pagrindinis fasadas.
2014 m.*

*Kupiškio bažnyčios šoninis
ir apsidės fasadai. 2014 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

Kupiškio bažnyčios interjeras.

2012 m.

A. Rupeikos nuotraukos

*Kupiškio šventoriaus didieji vartai.
2013 m. M. Rupeikienės nuotr.*

*Kupiškio šventoriuje stovintys trys kryžiai.
2014 m. A. Rupeikos nuotr.*

*Kupiškio šventoriuje septynių
kunigų kapai. 2014 m.*

*Kupiškio šventoriaus
stogastulpis. 2014 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Kupiškio šventoriaus
ateitininkų kryžius.
2012 m.*

*Kupiškio šventoriaus
kryžius su koplytėle.
2014 m.*

*Kupiškis. Stogastulpis
už šventoriaus tvoros.
2014 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Kupiškio šventoriuje paminklas
tremtiniams.
2014 m. A. Rupeikos nuotr.*

*Kupiškis. Kryžius
prie Kapų gatvės
(vokiečių karių
kapinių vietoje).
2014 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Kupiškio vokiečių
karių kapinės.
Istorinė nuotrauka
iš Petro Kaminsko
asm. archyvo*

*Kupiškio parapijos namai
(buv. klebonija). 2014 m.*

*Kupiškio buv. klebonijos svirnas
(dabar – gyvenamasis namas). 2014 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Kupiškis. Namas
Kapų g. 8. 2013 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Kupiškio etnografijos
muziejus (buv.
parapijos mokykla).
2014 m.*

*Kupiškio etnografijos
muziejaus priestatas.
2014 m.
A. Rupeikos
nuotraukos*

Kupiškio dab. klebonija.
2014 m.

*Kupiškio klebonijos ūkiniai
trobesiai. 2014 m.*
A. Rupeikos nuotraukos

*Kupiškis. Namas
Gedimino g. 10.
2013 m.
M. Rupeikienės
nuotr.*

*Kupiškis. Namas
Gedimino g. 12.
2012 m.*

*Kupiškis. Namas
Gedimino g. 3
(buv. špitolė).
2014 m.
A. Rupeikos
nuotraukos*

*Kupiškio trys
sinagogos. KEM*

*Kupiškio Didžioji
sinagoga. 2013 m.
M. Rupeikienės
nuotr.*

*Kupiškio Didžiosios
sinagogos vidus.
2012 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Kupiškio chasidų sinagoga.
2013 m. M. Rupeikienės nuotr.*

*Kupiškio žydų mokykla.
Pajarskio g. 3. 2013 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Kupiškio žydų kapinių vieta.
2012 m.*

*Kupiškio senosios žydų kapinės.
2012 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Senosios Kauniškio kaimo sentikių
kapinės. 2014 m.*

*Bagdonių sentikių cerkvė. 2012 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Bagdonių sentikių cerkvės
vidus. 2012 m.*

*Bagdonių sentikių cerkvės
namas. 2014 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Palėvenės bažnyčia.
2012 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Palėvenės bažnyčios
vidus. 2012 m.*

*Palėvenės bažnyčios
vidaus fragmentas –
sakykla. 2012 m.
A. Rupeikos
nuotraukos*

*Palėvenės šventoriaus
didieji vartai ir
kryžiaus kelio stotis.
2012 m.*

*Palėvenės šventoriaus
kryžius. 2012 m.
A. Rupeikos
nuotraukos*

*Palėvenės šventoriaus stogastulpis. 2012 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Palėvenės stogastulpis už šventoriaus tvoros.
2013 m. M. Rupeikienės nuotr.*

*Buvusi Palėvenės vienuolyno lavoninė.
2012 m. A. Rupeikos nuotr.*

*Palėvenės vienuolyno pietų korpusas.
2012 m.*

*Palėvenės vienuolyno šiaurės korpusas.
2012 m. M. Rupeikienės nuotraukos*

Palėvenės vienuolyno svirnas. 2012 m.

Palėvenės vienuolyno arklidė-vežiminė.

2012 m.

A. Rupeikos nuotraukos

*Palėvenės vienuolyno vidaus kiemo tvora.
2012 m. A. Rupeikos nuotr.*

*Palėvenės klebonijos sodyba. 2013 m.
M. Rupeikienės nuotr.*

*Palėvenėlės bažnyčios
pagrindinis fasadas.
2012 m.*

*Palėvenėlės bažnyčios
šoninis ir apsidės
fasadai. 2012 m.
M. Rupeikienės
nuotraukos*

Palėvenėlės bažnyčios vidus.

2012 m.

A. Rupeikos nuotraukos

*Palėvenėlės varpinė.
2012 m.*

*Palėvenėlės varpinės
vidus. 2012 m.
M. Rupeikienės
nuotraukos*

Palėvenėlės klebonija. 2012 m.

Palėvenėlės klebonijos ūkinis trobesys. 2012 m.

M. Rupeikienės nuotraukos

*Palėvenėlės bažnyčios
namas. 2012 m.
A. Rupeikos nuotr.*

*Rūšys, esantis
Palėvenėlės bažnyčios
šventoriuje. 2012 m.*

*Palėvenėlės bažnyčios
namas. 2012 m.
M. Rupeikienės
nuotraukos*

Uoginių kapinių tvora su vartais. 2012 m.

*Uoginių kapinių koplyčia.
2012 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

*Uloginių kapinių koplyčios
vidus. 2012 m.
A. Rupeikos nuotraukos*

Žydų pirties griuvėsiai išliko dešiniajame Kupos krante, priešais kultūros namus, esančius kitoje upės pusėje.

BAGDONYS – kaimas, esantis 7 km į šiaurryčius nuo Kupiškio, abipus kelio Kupiškis–Pandėlys, kairiajame Lėvens krante; per kaimą teka Mituva (Lėvens intakas). Sentikių bendruomenė apie 1800 m. įkurta Kauniškio, sentikių vadintame Čekaučiškių kaime (nuo Bagdonių nutolusiame maždaug 3 km); teigiama, kad čia buvo ir maldos namai, kurie 1850 m. nugriauti „*dél senumo*“, bei kapinės. XIX a. antrojoje pusėje sentikiai melstis vykdavo į Bagdonių kaimą. Žinoma, kad 1909 m. čia stovėjo mediniai maldos namai, kurie sudegė per Pirmąjį pasaulinį karą⁵⁰. 1933 08 02 Bagdonių sentikių parapijos komiteto nariai rašė prašymą Miškų departamento direktoriui, kad pageidauja gauti „*palengvintomis sąlygomis, o jei galima, tai ir veltui*“ iš miškų urėdijos, Viešintų girininkijos, Pelyšių kaimo, reikiama kiekį medžiagų Bagdonių maldos namams atstatyti. Rašte minima, kad Čekaučiškių (Kauniškio) kaime jie pasistatė tik laikiną namelį, kuriame nesutelpa visi jų bendruomenės nariai⁵¹. 1938 m. sentikių bendruomenės pastangomis Bagdonyse pastatyti mūriniai maldos namai; sovietmečiu jų sienos paremtos kontraforsais. 1980 m. netoli maldos namų įkurtos kapinės.

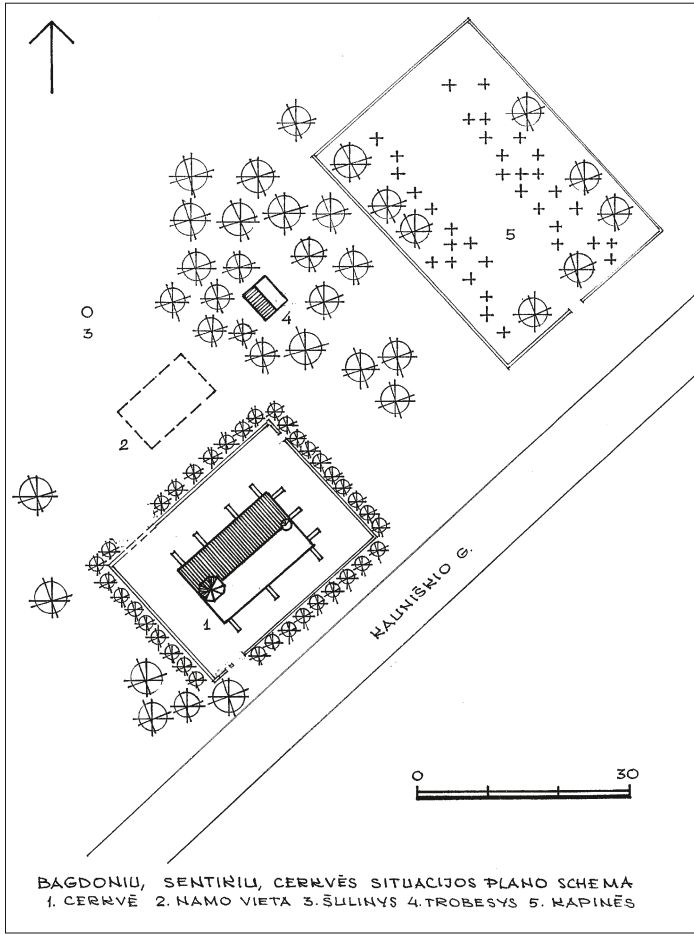
Senosios sentikių kapinės liko Kauniškio kaime⁵². 1996 12 23 Kauniškio kaimo kapinės įrašytos į LR kultūros paveldo registrą; joms suteiktas memorialinės vertybės statusas (L 285). Kapinės yra šiaurinėje Kauniškio kaimo dalyje, į vakarus nuo kelio Kupiškis–Lebedžiai, apie 100–130 m nutolusios į rytus nuo Kupiškio marių. Kapinės aptvertos lauko akmenų tvora, akmenys sukrauti laisvai, nenaudojant skiedinio. Šiuo metu tvora vietomis apgriuvusi, vartų stulpai taip pat likę be viršūnių. Vartai sudaryti iš dviejų kvadratinio skerspjūvio stulpų ir dvivėrių varčių. Stulpai sumūryti iš raudonų plytų, su akmenų ir skaldos tarpais vidurinėje dalyje, netinkuoti. Tokios nesudėtingų konstrukcijų tvoros, sudarytos iš įvairaus dydžio lauko riedulių, kurie sukrauti nenaudojant jokios rišamosios medžiagos, yra vienos seniausių.

Sentikių cerkvė stovi Bagdonių kaimo šiaurinėje dalyje. Į šiaurę nuo jos yra buvusios sodybos liekanos, o netoliese, į šiaurryčius nuo cerkvės, yra ir kapinės (11 pav.). Cerkvė pagrindiniu fasadu atgręžta į pietvakarius, o šoniniu pietryčių fasadu – į Kauniškio gatvę. Ji vienbokštė, nedidelio tūrio, dvišlaičiu skardos stogu. Sienos sumūrytos iš akmenų, o detalės – raudonų plytų; bokšto fasadai apkalti skarda. Planas stačiakampis, su vienomis durimis (12 pav.). Skersine medine pertvara atskirtas priesienis, kurio kairėje pusėje esantys laiptai veda į bokštą; iš priesienio į salę įrengtos plačios dvivėrės vidurinės ir dvejios siauros šoninės durys – vyrams ir moterims. Pagrindinis fasadas simetriškas, be langų ir užbaigtas trikampių frontonu. Simetrijos ašyje yra portalas su segmentine sąrama, o frontono viršuje – nedidelis stačiakampis langas; durys dvivėrės, medinės, apkaltos lentomis „*eglute*“. Virš stogo kraigo kyla dvitarpsnis aštuonkampio skerspjūvio bokštas, dengtas kūginiu stogeliu, su aštuonkaliu ažūrinu kryžiumi. Apatinis bokšto tarpsnis platesnis, aklas, o viršutiniame yra keturios akustinės stačiakampės angos, pridengtos gro-

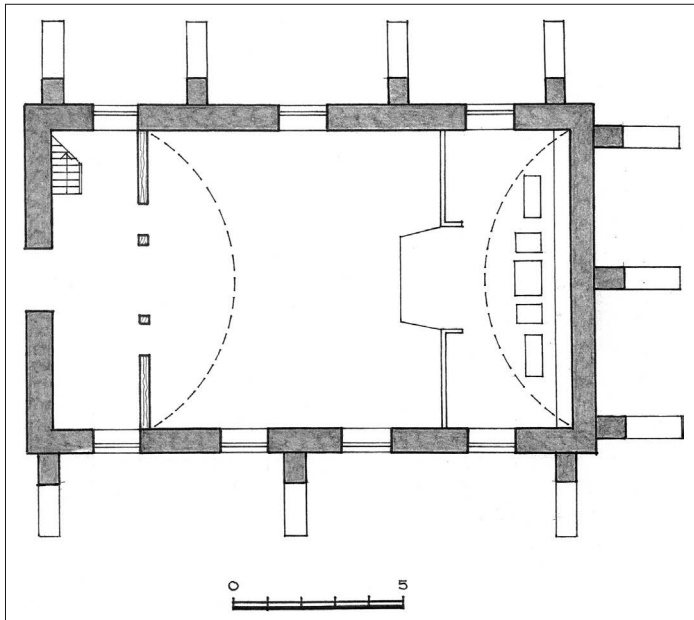
⁵⁰ Барановский В., Поташенко Г. *Староверие Балтии и Польши. Краткий исторический и биографический словарь*, Aidai, 2005, с. 49.

⁵¹ LCVA, f. 391, ap. 4, b. 156, l. 26.

⁵² Барановский В., Поташенко Г. *Теп пат*, с. 49–50.

11 pav. Bagdonių sentikių cerkvės situacijos plano schema

12 pav. Bagdonių sentikių cerkvės planas.
 Sudarė A. Rupeika

telėmis. Kiti cerkvės fasadai paremti platejančiais į apačią kontraforsais. Galinis fasadas aklinas, simetriškas, skaidomas trimis kontraforsais ir užbaigtas trikampių frontonu; virš stogo kraigo kyla siauras žemas bokštelis su aštuonkaliu ažūriniu kryžiumi. Šoniniai fasadai nevienodi. Atgręžtas į pietryčius (ir į gatvę) fasadas paremtas trimis kontraforsais, tarp kurių yra po du langus su segmentinėmis sąramomis. Antrasis šoninis (šiaurės vakarų) fasadas skaidomas keturiais kontraforsais ir trimis segmentinių arkų langais. Fasadų kampus paryškina raudonų plytų intarpai, imituojuojantys rustus, o langus juosia raudonų plytų apvadai. Visus fasadus juosia raudonų plytų frizas ir karnizas: šoninių fasadų platesnis, sudarytas iš 6 plytų eilių su dveiliais dantukais, o galinių fasadų – susidedantis iš 5 plytų eilių, su paprastais, vienaeiliais dantukais.

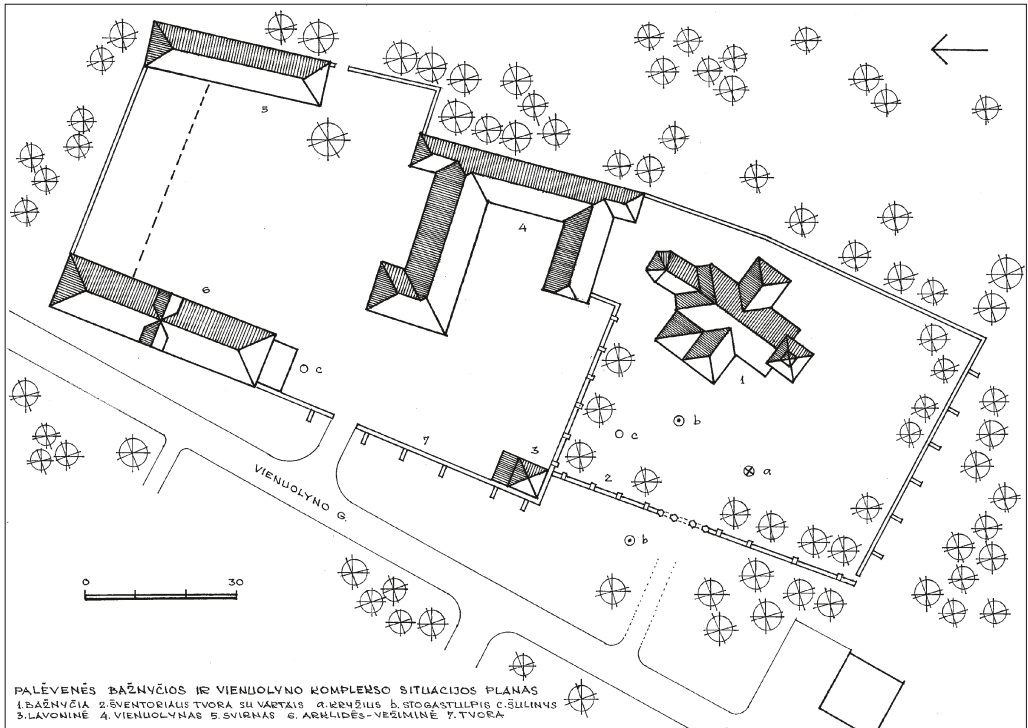
Cerkvės viduje dominuoja salės erdvė, dengta cilindriniais skliautu. Rytiniame salės gale atskirta ir vienu laipteliu pakelta nuo grindų platforma – presbiterija, skirta apeigoms; jos šonai aptverti medine plokščių baliustrų tvorele. Sienos lygios; viršutinė jų dalis tinkuota, o apačia apkalta vertikaliai lentomis. Galinė šiaurvyčių siena, prie kurios įrengtos lentynos ikonoms laikyti, visa apkalta vertikaliomis lentomis; liturgijos reikmenys paprastų formų. Abiejose salės pusėse išdėstytos kelios suolų eilės, lygiagrečios presbiterijai; prie abiejų šoninių salės sienų glaudžiasi ištisinės suolų eilės, statmenos presbiterijai. Grindys lentų. Cerkvės architektūra lakoniška, funkcionali; jos fasadų kompozicija būdinga Lietuvos sentikių cerkvėms – su akliniu rytų fasadu ir su skirtingu langų skaičiumi šoniniuose fasaduose.

Prie cerkvės greičiausiai buvo įkurta *šventiko sodyba*. Į šiaurę nuo cerkvės, už šventoriaus tvoros, matyti buvusio namo pamatų žymės. Sodybos vakarų pusėje išliko šulinys, o į rytus nuo jo, statmenai pamatams, stovi nedidelio tūrio medinis trobesys, kuris, matyt, priklausė cerkvei.

PALĖVENĖ yra šalia kelio Kupiškis–Subačius, dešiniajame Lėvens upės krante, 7 km į pietvakarius nutolusi nuo Kupiškio. Sakralinių pastatų kompleksas: bažnyčia, vienuolynas su ūkiniais pastatais ir klebonija su ūkiniu trobesiu yra vidurinėje Palėvenės dalyje. Bažnyčios ir vienuolyno kompleksas išsidėstęs erdviame sklype, prie Vienuolyno gatvės. Bažnyčia stovi pietinėje komplekso dalyje, ūkiniai pastatai – šiaurinėje, o vienuolynas įsiterpęs tarp bažnyčios ir ūkinių statinių. Šventorių nuo vienuolyno skiria tvora; tvoros jungia ir vienuolyną bei visus tris ūkinius statinius, kurie įjungti į tvoros perimetrą ir pastatyti taip, kad sudaro du susijungiančius kiemus – švarųjį (vienuolyno kiemą) ir ūkinį (13 pav.). Palėvenės dominikonų vienuolyno ansamblis (bažnyčia, vienuolynas, ūkinis pastatas) pripažintas turintis architektūrinę, istorinę ir urbanistinę vertę; 1997 12 31 kompleksas įrašytas į LR kultūros vertybių registrą, suteikiant kultūros paminklo statusą (G 168 KP).

1671 m. Palėvenės dvarą įsigijo Laurynas Mykolas Odlianickis-Počobutas, Ukmergės žemės teismo teisėjas, ir 1673 m. kartu su žmona Marijona Siesickaite užrašė dominikonams. 1676 m. fundacinį raštą patvirtino Vilniaus vyskupas M. S. Pacas ir Seimas. Bažnyčia pradėta mūryti 1676 m.; darbus turėjo vykdyti ir Palėvenės dvaro kaimų valstiečiai. Statyba užtruko iki XVII a. pabaigos, o 1725 m. bokštas uždengtas skarda; vidaus įren-

gimo darbai užtruko dar ilgiau⁵³. Baž- ⁵³Baliulis A. *Ten pat*, p. 81–82.

nyčia buvo nedidelė, vienanavė, užbaigta trisiene apside, su siauresniu už navą, žemu (18 m aukščio) pereinamu bokštu – varpine. XVIII a. pradžioje pristatytos koplyčios (greičiausiai ir zakristija), o XVIII a. viduryje už didžiojo altoriaus – netaisyklingo plano vienuolių choro patalpa. Teigiama, kad „kiek pakrypęs į šoną vienuolių choras tarsi simboliškai vaizduoja Nukryžiuotojo galvą“, o požeminis koridorius jungė chorą su vienuolynu⁵⁴.

Jėzaus koplyčią pradėjo mūryti Noriūnų dvaro savininkas Danielis Stachovskis, o baigė Vilniaus pavaivadis Mykolas Rapolas Šumskis; yra duomenų, kad Šv. Mykolo koplyčia sumūryta Vladislavo Mykolo Lučkos, Ukmergės pilies teismo raštininko, lėšomis. XVIII a. viduryje bažnyčia remontuojama, jos stogas uždengtas malksnomis, o koplyčių – lentomis; Jono Zaso lėšomis įrengtas Jėzaus koplyčios altorius. Tuo metu bažnyčioje ir koplyčiose buvo devyni altoriai ir du altorėliai⁵⁵. 1804 m. inventoriaus duomenimis, bažnyčioje yra 14 langų, už altoriaus – vargonų choras; minima, kad bažnyčios stogas naujas, 1798 m. dengtas malksnomis ir dažytas raudonai. Bokštas (varpinė), kuriame kabo trys varpai ir varpelis, dengtas skarda; jo viršus dažytas žaliai, o apačia (esanti arčiau bažnyčios stogo) – raudonai⁵⁶. 1848 m. bažnyčios ir vienuolyno kronikoje rašoma, kad bažnyčia 20 × 8 sieksnių dydžio, nekonsekuota, tik pašventinta, šventųjų Dominyko, Pranciškaus ir Lauryno vardo⁵⁷. 1850 m. vizitacijos akte nurodyta, kad bažnyčia 30 × 15 uolekčių dydžio, o vienuolių choras – 6 × 5 uolekčių, grindys marmuro; po bažnyčia yra trys rūšiai. Minima, kad 1841 m.

13 pav. Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno komplekso situacijos planas.

Sudarė A. Rupeika

⁵⁴ Lietuvos architektūros istorija. Nuo XVII a. pradžios iki XIX a. vidurio, Vilnius, 1994, t. II, p. 118.

⁵⁵ Baliulis A. Ten pat, p. 82.

⁵⁶ Ten pat, p. 83–84.

⁵⁷ Ten pat, p. 84.

bažnyčia dengta malksnomis, 1844 m. išbaltinta jos išorė ir viduje pastatyta kokių krosnis. 1850 m. išbaltintas bažnyčios vidus ir zakristija, perdirbti vargonai, suremontuota ir uždengta čerpėmis šventoriaus tvora. Rašoma, kad bažnyčioje yra 12 langų, sudarytų į šešis kvadratus, o virš centrinio altoriaus – nedidelis spalvoto stiklo langelis⁵⁸. 1861 m. ir 1873 m. inventoriuose minimi 8 altoriai, trys rūšiai: po centriniu altoriumi ir po koplyčiomis, kuriuose buvo laidojama⁵⁹. 1883 m. parapijiečių lėšomis atstatytas žaibo (1851 m.) sudegintas bokštas, nupirkti nauji varpai. 1901 m. šventoriaus tvoroje pastatyta 14 mūrinių koplytėlių ir vartai; 1909 m. remontuota bažnyčia ir altoriai, pastatytas bažnyčios tarnų namas⁶⁰. Skirtingai nurodomi vargonų pastatymo metai: minimi 1903 ir 1913 m. Kunigo Jono Šileikos pastangomis perdažytas bažnyčios vidus ir varpinė; 1919 m. bažnyčia buvo tvarkinga, o klebonija apkeista, drėgna ir šalta. 1926 m. kunigas Juozapas Laurenčikas aprašė bažnyčią, jai priklausančius pastatus ir teritoriją. Inventoriuje rašoma, kad bažnyčia su rūsiu, dengta lentutėmis, o bokštas – skardos, raudonai dažytas; zakristijos, presbiterijos ir koplyčių grindys medinės, o kitur – cemento. Minimai 8 altoriai, 5 klausyklos, krikštykla, stovinti Švč. M. Marijos koplyčioje; choras aptvertas medine tvorele ir remiamas dviem mūro stulpais, o presbiteriją nuo navos skiria metalo grotelės⁶¹. 1933 m. suremontuotas zakristijos rūsys, o jos supuvusios grindys pakeistos naujomis; aliejiniais dažais nudažyta bažnyčios sienų apačia (iki 0,5 m aukščio), sutvarkytos pagrindinės durys, nuo miestelio pusės nutinkuota šventoriaus tvora. 1936 m. apdengta pusė zakristijos stogo⁶². Po Antrojo pasaulinio karo bažnyčia apdegė ir remontuota klebono Pranciškaus Masilionio pastangomis⁶³. 1999 m. buvo nudažyti bažnyčios fasadai. 2005–2009 m. pagal architektės Astos Meškauskienės projektą vyko centrinio altoriaus ir presbiterijos sienų tapybos konservavimo ir restauravimo darbai. Vėliau, iki 2011 m., buvo restauruojami Šv. Dominyko ir Tomo Akviniečio altoriai. Bažnyčios vidaus tvarkymo darbai vyko ir 2013 m.

Palėvenės *Šv. Dominyko bažnyčia* stovi šventoriaus šiaurritinėje dalyje, atokiau nuo gatvės, atgręžta į ją šoniniu šiaurės vakarų fasadu. Bažnyčia vienbokštė, vienanavė, halinė. Ji sumūryta iš plytų (cokolis – akmens mūro), tinkuota, dengta skardos stogais. Planas netaisyklingo kryžiaus formos, su dviem koplyčiomis ir asimetriškai – prie vakarinės koplyčios pristatyta zakristija (14a pav.). Priekyje išsikiša siauresnis už navą bokštas, o už apsidinės dalies – kiek siauresnis už bokštą – netaisyklingas penkiasienis vienuolių choras. Pagrindiniame fasade dominuoja monumentalių proporcijų bokštas, dengtas aukštu, imituojančiu kupolą išgaubtu keturšlaičiu stogu, virš jo kylančiu kvadratinio skerspjuvio „žibintu“ ir piramidine smaile su kryžiumi. Stogo šlaitus pagyvina liukarnos, aprėmintos piliastrais ir trikampiais sandrikais. Bokštas dviejų tarpsnių, su paaukštintu – portalo aukščio cokoliu, dalomu stambiais išilginiais rustais. Į siaurą cokolį skiriančią trauką remiasi plačios kampinės lizenos, dalomos išilginiais rustais, ir portalo viršų akcentuojantis trikampis sandrikas. Portalo šonus rėmina stilizuoti dorėninio orderio pi-

⁵⁸ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 317, l. 56–59.

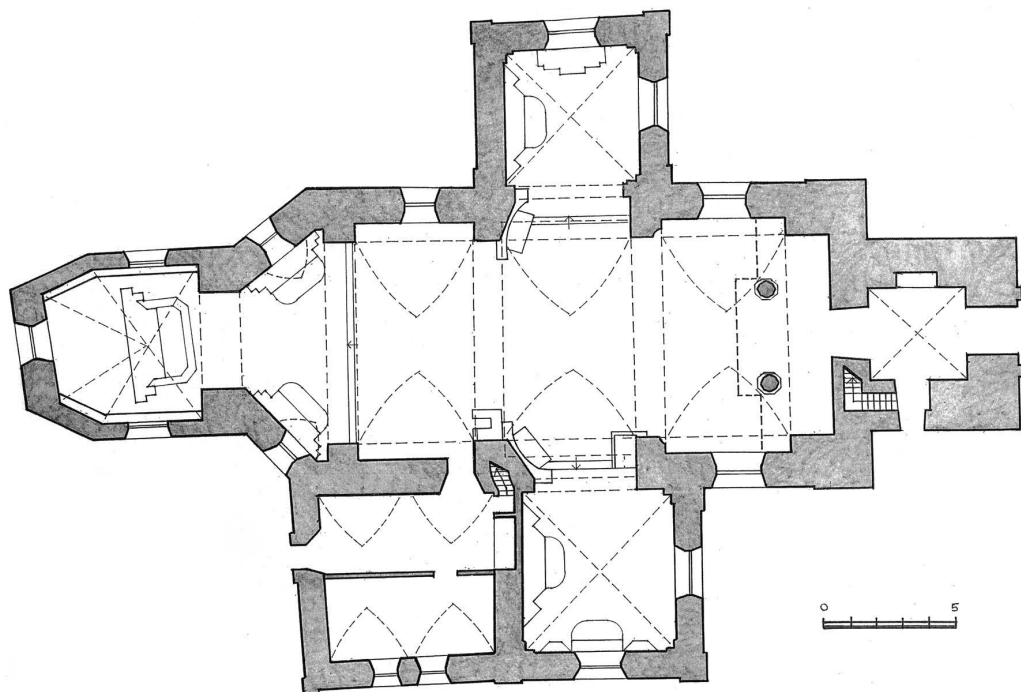
⁵⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 53–59, 710–713.

⁶⁰ Baliulis A. *Ten pat*, p. 84–85.

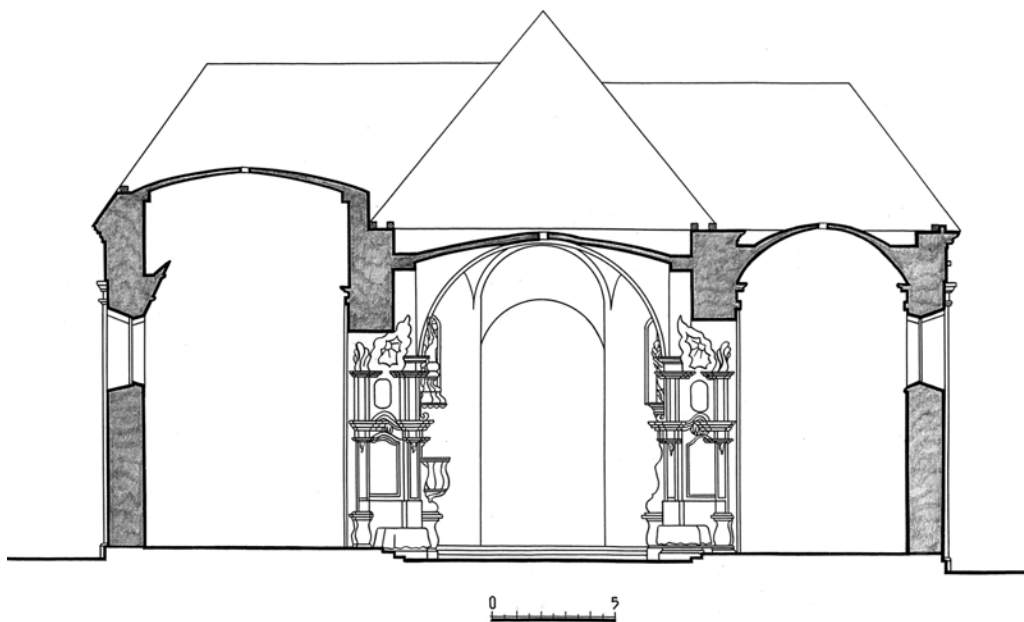
⁶¹ *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografinio muziejaus, 2009, p. 290–291.

⁶² *Ten pat*, p. 293, 295.

⁶³ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios* [žinytas], Vilnius, Pradai, 1993, p. 254–255.

14 pav. Palėvenės bažnyčia:
 a – planas. Braižė A. Rupeika;
 b – skersinis pjūvis. KTU ASI

liastrai; dvivėrių durų angą užbaigia pusapskritė sąrama su raktu. Bokšto pirmojo tarpsnio simetrijos ašyje trimis lygiais išdėstytos siauros arkinės angos (kai kurios yra užmūrytos) ir apskrita niša, apjuosta iškiliais rustuotais tinko apvadais. Viršutinis bokšto tarpsnis gerokai žemesnis už pirmąjį; jo kampus pabrėžia poriniai piliastrai, tarp kurių įkomponuotos aukštos akustinės angos, užbaigtos pusapskritėmis sąramomis ir apjuostos iškiliais rustuotais tinko apvadais su raktais. Tarpsnį užbaigia lygus frizas ir išsikišęs karnizas. Šoniniuose fasaduose horizontali apskardinta trauka atskiria kiek platesnį cokolį, į kuri remiasi koplyčių kampus žymintys platūs piliastrai; viršų juosia siaura frizo trauka ir profiliuotas karnizas. Šoninių fasadų langai skirtingų matmenų, užbaigti segmentinėmis sąramomis; koplyčių langai yra žemesni už navos langus. Prie vakarų fasado koplyčios priglaustos žemos zakristijos kampus pabrėžia piliastrai, viršų juosia profiliuotas karnizas. Apsidės fasadų sienos lygios, be cokolio; viršų juosia frizas ir profiliuotas karnizas. Vidurinėje apsidės plokštumoje, virš lango, segmentinėje nišoje įkomponuotas apskritas langas, pagyvintas spalvotais stiklais, vidurinėje dalyje sudarančiais kryžius.

Interjeras pasižymi asimetrija ir puošniomis plastiškomis, būdingomis rokoko stiliui formomis. Asimetrija dominuoja ir bažnyčios erdvės sprendimuose – kiek skiriasi navos ir koplyčių aukščiai bei skliautų formos (14b pav.). Svarbiausi interjerą formuojantys komponentai – aštuoni altoriai, didikų ložė ir sakykla, pridengta baldakimu su apačioje esančia klausykla, sudaro vientisos kompozicijos erdvinį kompaktišką ansamblį; prie sakyklos sienos pritvirtinta plokštė su įrašu „Aš esu Kelias, Tiesa ir Gyvenimas“. Visi minėti interjero akcentai išdėstyti taip, kad neskaidytų bažnyčios erdvės; jie tarsi susilieja su sienomis ir tampa integralia jų reljefinio dekoru dalimi. Vyrauja sudėtingų laužytų formų orderio elementai, kuriuos papildo plastiškos skulptūros, reljefai, kartušai ir pan. Navą dengia cilindrinis su lunetėmis skliautas, o koplyčias – kryžminiai skliautai; navos ir koplyčių kampus paryškina piliastrai, sujungti ramstinėmis skliautų arkomis. Vargonų choras išsikiša į navą ir yra paremtas dviem aštuonkampiais stulpais. Choro sienelė laužyto kontūro, su konsoline vidurine dalimi, aklina, puošta lipdinių girliandomis; vargonų prospektas stilizuotų orderinių formų. Prienavio dešinėje sienoje esančioje segmentinės formos nišoje pritvirtinta vario plokštė, kurioje išgraviruotas architekto Lauryno Gucevičiaus portretas, Vilniaus katedros bendras vaizdas ir įrašas: „1753 M. RUGPJŪČIO 5 D. ŠIOJE BAŽNYČIOJE KRIKŠTYTAS LAURYNAS GUCEVIČIUS.“ Bažnyčios išorė nevientisa: santūrios barokinės formos disonuoja su labai aukštu istorizmo laikotarpio eklektinės architektūros bokštu. Interjero erdvė kompaktiška ir jauki; ją formuojantys svarbiausi liturginiai objektai ir plastiški dekoratyviniai akcentai sudaro stilistiškai vientisą ansamblį. Vienas pirmųjų bažnyčios vidaus skulptūrinį dekorą aptarė K. Čerbulėnas⁶⁴.

Šventorius netaisyklingo daugiakampio plano, lygaus reljefo; jo pakraščiai apšodinti medžiais. Teigiama, kad šventorius buvo aptvertas akmens mūro tinkuota tvora, dengta lentutėmis. Tvoroje buvo įrengtos kalvarijos su medinėmis durimis; jų paveikslai tapyti aliejiniais

⁶⁴Čerbulėnas K. V. 491. Bažnyčia ir vienuolynas Palėvenėje. KTU ASI temos: Medžiaga Lietuvos TSR kultūros paminklų sąvado 4 tomui. Ataskaita. Akmenės, Kupiškio, Mažeikių, Rokiškio rajonai, Kaunas, 1983, p. 30.

dažais ant drobės ir įtaisyti mediniuose rėmuose po stiklu. Šventoriuje minimi keturi mediniai kryžiai ir mūrinė lavoninė, kurioje yra dvi patalpos; viena patalpa apšviečiama pro atviras duris, o antroji turi du nedidelius langelius. Iš gatvės į šventorių vedė geležiniai vartai; dar dveji rakinami vartai įrengti iš kitos pusės⁶⁵. 1992 m. parengtas šventoriaus tvoros tvirtinimo projektas, paremiant ją akmens mūro kontraforsais⁶⁶; 1994 m. atlikti tvoros tvarkymo darbai.

Dabar *šventorius* aptvertas nevientisa tvora. Jos rytinė ir pietinė kraštinės aklinos, akmens mūro; rytinė tvoros linija tinkuota iš šventoriaus pusės, o pietinė tvoros kraštinė iš išorės paremta kontraforsais. Kitos dvi tvoros linijos, kuriose įkomponuota keturiolika Kryžiaus kelio stočių, uždaro šventorių iš šiaurės (nuo vienuolyno kiemo) ir vakarų (nuo gatvės) pusių. Šios tvoros kraštinės sudarytos iš dviejų dalių: cokolinės – aklinos, tinkuotos ir viršutinės – ažūrinės, sudarytos iš mažų rombėlių. *Kryžiaus kelio stotys* pritvirtintos prie tvorą kertančių vertikalių stačiakampių stulpelių, virš tvoros peraugančių į šešiakampius, kurių viršutinius kampus pabrėžia piliastrelūs imituojantys dekoru elementai, vidurinę dalį užpildo reljefinės smailiaarkės tinko plokštumos, o viršų vainikuoja trikampiai skydeliai ir piramidiniai skardos stogeliai su ažūriniais kryžiais. *Didieji šventoriaus vartai* įrengti ne priešais pagrindinį bažnyčios fasadą, bet priešais šoninį bokšto fasadą, iš Vienuolyno gatvės. Vartai trijų uždaru angų, rėminamų keturiais šešiakampiais stulpais; stulpai vienodo aukščio, tačiau viduriniai storesni. Angos užbaigtos pusapskritėmis sąramomis ir aprėmintos tiesiais antstatais, virš kurių stulpų simetrijos ašyse iškelti siauresni už stulpus šešiakampiai bokšteliai, vainikuoti trikampaiais skydeliais ir dengti smailėmis su kryžiais. Vidurinė vartų anga platesnė ir aukštesnė, su dvivėrėmis metalo varčiomis. Vartų kompoziciją užbaigia vidurinius bokštelių jungiantis stilizuotas frontonėlis. Vartų stulpų ir bokštelių stilistika artima tvoros vertikalių stulpelių formoms; naudojami analogiški dekoru elementai.

Šventoriuje, tarp bažnyčios ir pagrindinių vartų, abipus tako, stovi du vertikalūs sakraliniai dekoratyviniai akcentai – kryžius ir stogastulpis. *Kryžius* medinis, drožinėtas; prie kryžmos pritvirtintas Nukryžiuotasis, pridengtas stogeliu, o kiek žemiau – koplytėlė. *Stogastulpis* puoštas balta Švč. M. Marijos skulptūra ir angelų galvutėmis. Apačioje yra užrašas „MARIJA, GLOBOK LIETUVĄ. 1988“. Už stogastulpio, šiaurvakariniame šventoriaus kampe yra šuliny. Dar vienas stogastulpis su nišoje patalpinta reljefine figūra pastatytas už šventoriaus ribų, tarp tvoros ir Vienuolyno gatvės, skirtas Palėvenės miesteliui. Apatinėje stulpo dalyje įrašyta: „PALĖVENĖS MIESTELIS 1586–2006. DIEVE, LAIMINK PALĖVENĖS GYVENTOJUS.“

Istoriniuose šaltiniuose minima šventoriuje esanti *lavoninė* (dabar – ūkinis pastatas) stovi už šventoriaus tvoros, priešais pietinį vienuolyno korpusą, vienuolyno kiemo pietvakariniame kampe. Tai vėliausiai, XIX a., statytas komplekso statinys. Numatyta pastatą restauruoti ir nugriauti menkaverčius priestatus. Pastatas su dviem priestatais iš šiaurės ir pietų pusių (buvo vientiso tūrio), keturšlaičiu šiferio stogu. Jis sumūrytas iš akmenų skaldos ir raudonų plytų, netinkuotas. Šiuo metu matyti tik vienas autentiškas fasadas, atgręžtas į rytus ir į vienuolyną.

⁶⁵ Kupiškis. *Gamtos ir istorijos puslapiai*, p. 291.

⁶⁶ VAA, f. 2 838-11. Linauskaitė A., Balkus A. Palėvenės bažnyčios šventoriaus tvoros tvirtinimas. Architektūrinė-statybinė dalis, Vilnius, 1992.

Jis simetriškos kompozicijos, skaidomas dviem horizontaliomis siauromis raudonų plytų traukomis, į kurias remiasi trys nišos, užbaigtos pusapskritėmis sąramomis su raktais; fasado kampus rėmina siauros raudonų plytų lizenos. Vidurinėje nišoje yra durys, o šoninėse buvo langai (dabar užmūryti). Pietų ir šiaurės fasadai su baltų silikatinių plytų priestatais. Matyti, kad lavoninė iškyla aukščiau už tvorą; jos visų fasadų viršų juosė siauros raudonų plytų traukos (dabar šiaurės fasadas iki viršaus užstatytas vienšlaičiu baltų silikatinių plytų priestatu).

Palėvenės dominikonų vienuolynas su ūkio pastatais yra į šiaurę nuo bažnyčios; nuo gatvės abu kiemus skiria tvoros. 1751 m. bažnyčios inventoriuje rašoma, kad yra keturkampio plano vienuolyno pamatai, tačiau fundatoriai sumūrijo tik vieną korpusą. Iš vėlesnių aprašymų galima numanyti, kad tas korpusas nuo Lėvens upės buvo baigtas statyti 1701 m. prioro Hiacinto Kmitos. 1704 m. prioras Modestas Joteika išmūrijo virtuvę su rūsiu. Vėliau, 1739 m., vienuolyno statyba rūpinosi prioras Tomas Demontavičius, tačiau daugiausia nuveikė 1742 m. atvykęs prioras Augustinas Hlaskis. Jis įrengė plytinę, išdegę plytų, parūpino akmenų, kalkių, žvyro ir 1744 m. sumūrijo virtuvės reikmenų sandėlį, virtuvę ir koridorių iki jos; taip pat sumūrijo skliautus, o 1745 m. nutinkavo korpusą nuo Lėvens upės pusės. 1746 m. pastatė medinį dengtą laikiną koridorių, vedantį nuo vienuolyno iki zakristijos durų (kad nereikėtų iš vienuolyno į bažnyčią vaikščioti per lietu). 1750 m. paruošė medžiagas ir buvo pradėtas mūryti refektoriumas ir jam lygiagretus koridorius. 1751 m. Hlaskis perdavė vienuolyną naujam priorui ir nurodė tęsti darbus – sumūryti skliautus ir uždengti malksnomis stogą. 1751 m. pirmajame korpuse buvo 9 celės, dvi virtuvės, nebaigtas refektoriumas su dviem rūšiais po juo ir miegamasis, o antrajame aukšte – salė su dviem langais. Antrasis korpusas su koridoriumi buvo medinis, o neseniai sumūrytas trečiasis – su dviem langais; sodas buvo atgręžtas į Lėvens pusę⁶⁷. 1742–1751 m. dar pastatyti du svirneliai, arklidė ir ratinė; teritorijoje buvo šulinys, į miestelio pusę vedė tvirti vartai. 1751 m. paskirtas naujasis prioras Alanas Žaba rūpinosi tik bažnyčios remontu. 1775 m. sumūrytas trečiasis vienuolyno korpusas (prioras buvo Pranciškus Kochanskis), o 1789 m. – vienuolyno svirnas⁶⁸. Esama duomenų, kad 1775 m. vienuolyne gyveno dešimt vienuolių ir klierikas; laikinai gyveno ir vienas pasaulietis⁶⁹. 1804 m. inventoriuje rašoma, kad vienuolynas mūrinis, skliautuotas, dengtas malksnomis. Į vienuolyną patenkama iš zakristijos, o prie bažnyčios esančiame korpuse yra vartai, kad galėtų eiti procesija. Už vienuolyno tvoros minima mūrinė oficina su ratine ir svirnas. Miestelyje vienuolynas turėjo mūrinę smuklę, špitolę, du davatkų namus ir namą, kuriame gyveno mūrininkas Andrius Blaževičius; jis nemokėjo nuomos, nes mūrydavo vienuolyne⁷⁰. 1820 m. vizitacijos akte rašoma, kad 1779 m. vienuolynas baigtas statyti, 12 × 6 sieksnių dydžio; jis trijų korpusų (pietinis, kuriame įrengta biblioteka – trumpiausias). Vienuolyne buvo 38 patalpos (su kamaramis ir sandėliukais); koridoriai siauri, plytų grindimis. Kieme stovėjo mūrinė, netinkuota arklidė ir ratinė, bendru čerpių stogu su viršuje įrengta pastoge, skirta vaistažolėms džiovinti. Priešais ratinę stovėjo tokių pat matmenų mūrinis, malksnų stogu svirnas su rūšiais po juo, o kiemo viduryje – šulinys su stogeliu.

⁶⁷Baliulis A. *Ten pat*, p. 85.

⁶⁸*Ten pat*, p. 86.

⁶⁹*Ten pat*, p. 83.

⁷⁰*Ten pat*, p. 86.

1818–1819 m. bažnyčia ir vienuolynas aptverti tvoromis; dalis tvoros mūryta iš akmenų, o vietomis – plytų. Vieni tvoroje įrengti vartai vedė į bažnyčią, o antrieji – į vienuolyną. Minima ir prie vienuolyno buvusi mūrinė, dengta čerpėmis, 15 × 7 sieksnių dydžio smuklė (su dviem arklidėmis), statyta 1744 m.⁷¹ 1861 m. vizitacijos akte nurodyta, kad vienuolynas geros būklės, dengtas malksnomis; jame yra 16 celių⁷². 1865 m. generalgubernatoriaus įsakymu vienuolynas uždarytas, vienuoliai perkelti į Raseinių, Kalvarijos, Nesvyžiaus ir Gardino vienuolynus; pastatas laikinai perduotas policijai, o biblioteka (1872 m.) – Vilniaus švietimo apygardai. Manoma, kad vėliau pastate buvusi klebonija, nes 1883 m., kai buvo atstatomas bažnyčios bokštas, vienuolyno stogas dengtas malksnomis⁷³. Klebonija, buvusi vienuolyno gyvenamojoje dalyje, minima 1926 m. rašytame inventoriuje; ji naudojo 16 kambarių (iš 32 esančių). Vargonininko bute buvo keturi kambariai, o dalis patalpų paverstos sandėliais. Minimi ūkiniai pastatai – klojimas, svirnas su rūsiu, daržinė, tvartai su diendaržiu – dengti bendru stogu; vienuolyno kieme stovėjo šulinys. Klebonui J. Laurenčikui tvarkyti parapijos reikalus padėjo Palėvenės bažnyčios komitetas (išrinktas 1920 m.). Bendru komiteto narių sutarimu 1922 m. nutarta remontuoti ir lentutėmis apdengti kleboniją, sutvarkyti tvartus. 1926 m. pataisytas ištrupėjęs klebonijos mūras ir tinkas, nubaltintos kalkėmis išorės sienos, skardos stogas aliejiniaus dažais nudažytas raudonai. 1927 m. uždengta dalis klebonijos, o iš kiemo pusės – ūkinių pastatų stogai. 1928 m. pataisomi aptrupėję vienuolyno pamatai, pastatoma nauja veranda į sodo pusę, permūrijama dalis klojimo sienos, o po parapijos sale įrengiamas rūsys ledams. 1932 m. klebono bute ir svečių kambaryje pastatytos koklių krosnys⁷⁴. 1934 m. bažnyčios komitetas nutarė špitolės neremontuoti, o vienuolyne įrengti tris butus ir padaryti atskirą įėjimą; juose turėjo gyventi vargonininko, zakristijono ir špitolninko šeimos. 1934 m. baigta dažyti šventoriaus tvora, vienuolyne įrengta špitolė, uždengtas svirno stogas ir sutaisyti aruodai. 1936 m. remontuoti kiaulių tvartas ir karvidė. 1937 m. medinis šventoriaus stogelis pakeistas cementiniu. 1938 m. vienuolyno sode, kurį prižiūrėjo bažnyčios tarnai, pasodinta vaismedžių: 12 obelų, 16 slyvų ir 4 vyšnios⁷⁵. 1935 m. nuotraukoje, kurioje užfiksuota Grakauskų šeima, matyti špitolės fasado fragmentas: siena, suręsta iš pjautų sienojų, ir nedidelis stačiakampis langas su langinėmis ir plačiais apvadais, su tiesiais sandrikais⁷⁶.

1991 m. architektas R. Racevičius atliko vienuolyno architektūrinius tyrimus⁷⁷. Buvo išskirti trys pastato statybos etapai: XVIII a. I pusė, XVIII a. pabaiga, XIX a. I pusė. Tyrėjo duomenimis, ankstyviausias – rytinis vienuolyno korpusas (esantis Lėvens upės pusėje) statytas 1690–1701 m. Jis buvo vienaukštis su dviaukščiais bokšteliais šiaurės ir pietų galuose. Išliko vienaukštė dalis ir pietinis bokštelis. Korpuso plano struktūra aiški, būdinga vienuolynams, o fasado elementai ir detalės turi baroko stiliaus bruožų; celėse ir koridoriuose yra sieninės taptybos liekanų. Apie 1704 m. pradėta antrojo – ūkinio korpuso statyba: sumūrytas rūsys, pastatyta virtuvė su di-

⁷¹ LVIA, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 373–381.

⁷² LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 53–59.

⁷³ Baliulis A. *Ten pat*, p. 87–88.

⁷⁴ *Kupiškis. Gamtos ir...*, p. 291–293.

⁷⁵ *Ten pat*, p. 294–295, 297.

⁷⁶ Nuotrauka saugoma Kupiškio etnografijos muziejuje ir publikuojama leidinyje *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 288.

⁷⁷ VAA, f. 2-838-3. Racevičius R. *Buv. Palėvenės Dominikonų vienuolynas. Architektūriniai tyrimai.*

džiuoju kaminu ir pakloti pamatai visam korpusui. Darbus sustabdė prasidėjęs karas ir maras; antrojo korpuso statyba buvo tęsiama 1740–1750 m. Išliko rūsys, virtuvė, šeimyninė patalpa ir pirmojo aukšto sienos su angų žymėmis bei nukapotų (statant antrąjį aukštą) karnizų ir sandrikų liekanos. Antrajame statybų etape, nuo 1750 m., statybos darbai vyko toliau ir buvo suformuotas trijų korpusų dviaukštis pastatas: pristatytas antrasis aukštas virš pirminio rytų korpuso (iki bokštelio aukščio) ir jame suplanuotos celės; korpuso pietiniame gale įrengti laiptai į antrąjį aukštą. Šio ūkinio korpuso vakarų pusėje, už virtuvės, numatyta refektoriumo patalpa su skliautine perdanga (išliko skliautinių lubų liekanos), o virš jos – salė. Tačiau sumanymas buvo pakeistas, šios patalpos padidintos, atsisakyta skliautinių perdangų ir įrengti laiptai (liko tik laiptų pėdsakai) į antrąjį aukštą. Užstatant antrąjį aukštą, panaikintas pirminis karnizas ir pirmojo aukšto langų apvadai su sandrikais. Dėl statybos darbų nutraukimo ir pakeistos plano struktūros ši vienuolyno dalis labiausiai nukentėjo. Antruoju periodu pastatytas dviaukštis pietinis korpusas, kurio vakarinėje dalyje pristatyta medinė galerija jungė vienuolyną su bažnyčia; antrajame aukšte buvo įrengtos celės. Apie 1770 m. pradėta statyti mūrinė tvora: pradžioje aptvertas šventorius, o vėliau – vienuolyno teritorija ir pradėti mūryti ūkiniai statiniai – arklidė su kalve ir vežiminė. Tarp kalvės ir vežiminės buvo įrengta įvažiavimo anga, dengta cilindrinio skliautu. 1958 m. kalvė ir įvažiavimo anga sugriuvo, liko tik skliauto fragmentai ir 1930 m. darytos fotonuotraukos. Apie 1789 m. tvoros rytų kraštinėje (nuo Lėvens upės pusės) pastatytas svirnas su rūsiu. Trečiajame statybos etape daromi pertvarkymai vienuolyno viduje: pirmojo korpuso šiauriniame gale įrengti laiptai, o antrojo korpuso vakarų dalyje laiptai panaikinami ir padaromos naujos pertvaros, pakeičiant suplanavimą. 1864 m. vienuolynas uždarytas ir dalis patalpų pritaikytos bažnyčios reikmėms. Pirmojo korpuso apatinio aukšto šiaurinėje pusėje vietoj lango įrengtos durys (į upės pusę), o antrajame aukšte, nugriovus skliautinę perdangą, vietoj dviejų celių įrengta salė; padidintos trijų langų angos ir įrengtos durys į rytinį balkoną. Vienuolyno kieme pastatytas pagalbinis pastatas – lavoninė, skirta mirusiesiems laikyti. Trečiasis ūkinis statinys greičiausiai statytas po 1885 m., kai ūkinis kiemas priklausė miškų inspektoriui. Po 1926 m. svirne įrengta parapijos salė, iš rytų pusės pristatyta medinė galerija su laiptais ir iškiristos durys į svirną. Po karo vienuolynas paverstas daugiabučiu, o ūkiniai statiniai – sandėliai. 1960 m., sugriuvus įvažiavimui į arklides, jų anga buvo užmūryta ir iškirsti nauji vartai tvoroje.

1991 m. buvo parengti vienuolyno konstrukcijų tyrimai⁷⁸ ir restauravimo bei pritaikymo koncepcija⁷⁹. Siekiama atkurti vienuolyno plano struktūrą, celes, laiptus ir buvusią krosnių sistemą, skliautus 2-ajame aukšte, restauruoti angas bei nišas, atstatyti bokštelių. Numatyti keli pastato pritaikymo variantai: 1) vienuolynui, 2) parapijos ar senelių namams, 3) kūrybinių sąjungų namams, 4) poilsio namams, 5) turizmo centrui. Numatyta restauruoti ir ūkinius pastatus: svirną-malūną bei vežiminę-arklides, įrengiant svirne salę (svirno rūsyje pirtį ir sandėlį), o

⁷⁸ VAA, f. 2 838-5. Balkus A. Palėvenės Dominikonų vienuolyno konstrukcijų tyrimai, Vilnius, 1991.

⁷⁹ VAA, f. 2 838-9. Linauskaitė A., Vasiliauskienė R. Palėvenės buv. dominikonų vienuolyno ATV 491 restauravimo ir pritaikymo koncepcija, Vilnius, 1991.

atstatytoje malūno dalyje – katilinę. Vidurinėje vežiminės-arklidės dalyje (nugriautoje 1960 m.) numatyta atkurti įvažiavimo angą, o pastogėje įrengti patalpas sargui. Buvusios lavoninės pastate numatyta įrengti muziejų ar suvenyrų krautuvėlę ir nugriauti menkaverčius priestatus.

1992 m. parengtas šventoriaus tvoros tvirtinimo projektas⁸⁰. Numatyta tvorą tvirtinti lauko akmenų kontraforsais, įrengiant polinius gręžtinius pamatus.

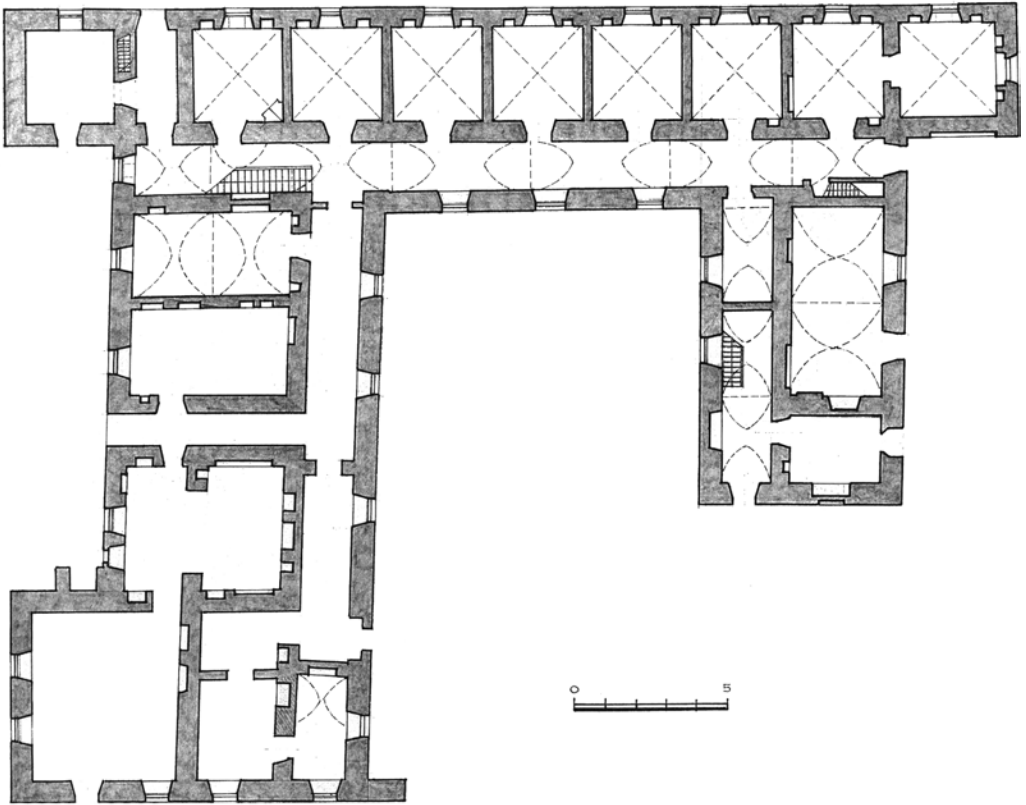
1992–1993 m. atlikti vienuolyno sieninės tapybos cheminiai tyrimai ir parengti tapybos konservavimo pasiūlymai⁸¹. Manoma, kad vienuolyno patalpos dekoruotos po 1779 m. Sienų tapyba buvo nuolat veikiama drėgmės. Iki šių dienų išliko tik tapybos fragmentai.

2004 08 25 Panevėžio vyskupijos kurija parengė raštą „Dėl Palėvenės vienuolyno paskirties“, kurį pasirašė vyskupas Jonas Kauneckas ir Kupiškio rajono meras Leonas Apšega. Jame apibrėžtas pagrindinis pastato pritaikymo tikslas: vienuolynas privalo atlikti religinę, kultūrinę ir poilsinę paskirtį. Remiantis tuo tikslu suformuluota gana plati vienuolyno pritaikymo koncepcija: 1) vienuolynas ir poilsiavietė: numatyta įrengti kelias celes vienuoliams, valgomąjį, koplytėlę ir keliolika kambarių žmonių (tarp jų – daugiavaikėms šeimoms) poilsui, klasę ir žaidimų (pvz., teniso, kompiuterių) kambarius, 2) patalpos muziejui, kur turėtų būti eksponuojami bažnytiniai rūbai, indai bei išvežti iš Palėvenės bažnyčios paveiks-lai, kryžiaus kelio stotys ir pan., 3) biblioteka ir sąjūdžio, žymiausių kupiškėnų memorialinis kampelis (pvz., medžiaga apie architektą Lauryną Gucevičių ir pan.), 4) liaudies meno muziejus. Kitame pastate siūloma įrengti valgyklą arba restora-ną su kavine, skirtą ne tik poilsiautojams. Taip pat numatyta įrengti dirbtuves jaunimui (atvykę poilsiauti galėtų mokytis lipdyti ar tapyti) bei nedidelę sulčių gamybos įmonę. Prie pastato, kuriame bus valgykla, reikėtų įrengti automobilių stovėjimo aikštelę. Devynių ha žemės plote siūloma įkurti parką, kurį puoštų religinio ir tautinio pobūdžio paminklai. Netoli upės, iškasus tvenkinį, galima veisti žuvis. Manoma, kad tokią gražią aplinką, kurioje jungiasi gamta, menas ir tikėjimas, žmonės pamėgtų ir mielai Palėvenėje lankytųsi.

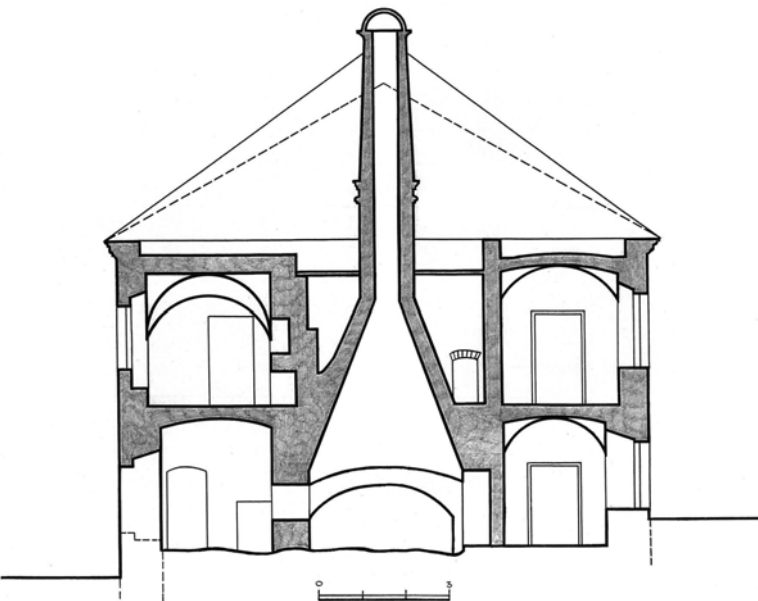
Dominikonų vienuolynas pastatytas į šiaurę nuo bažnyčios; jis sudėtinio tūrio, dviaukštis, sudarytas iš trijų korpusų. Pietinis, trumpiausias vienuolyno korpu-sas sutampa su šventoriaus tvora, rytinis korpusas tęsia tvoros rytų kraštinę, o šiaurinis korpusas atgręžtas galu į Vienuolyno gatvę ir atskiria švarųjį ir ūkinis kiemus. Korpusai sumūryti iš raudonų plytų, sienos buvo tinkuotos, stogai dvi-šlaičiai ir trišlaičiai, o pietų korpuso vakarinis stogo galas – pusvalminis. Pastato planas – netaisyklingos U raidės formos, su pusiau uždaru kiemu. Vienuolyno suplanavimas – vienpusis koridorinis; į viena eile išdėstytas patalpas patenkama iš koridorių, atgręžtų į kiemą (15a pav.). Pirmajame (rytų) korpuse buvo celės, pietiniame – biblioteka, o šiauriniame, plačiausiame – virtuvės patalpos su refek-toriumu; prie šio korpuso galo vakarų pusėje priglaustas platesnis dviaukštis priestatas, skirtas parapinei mokyklai. Pastato sienos buvo lygios, pastogę juosė profiliuotas karnizas (yra karnizo fragmentai); rytinio korpuso kampinių

⁸⁰ VAA, f. 2 838-11. Linauskaitė A., Balkus A. Palėvenės bažnyčios šventoriaus tvoros tvirtinimas. Architektūrinė-statybinė dalis, Vilnius, 1992.

⁸¹ VAA, f. 1019, ap. 11, b. 3532. Rauckienė N. Palėvenės Dominikonų vienuolyno sieninės tapybos cheminiai tyrimai, Vilnius, 1993.

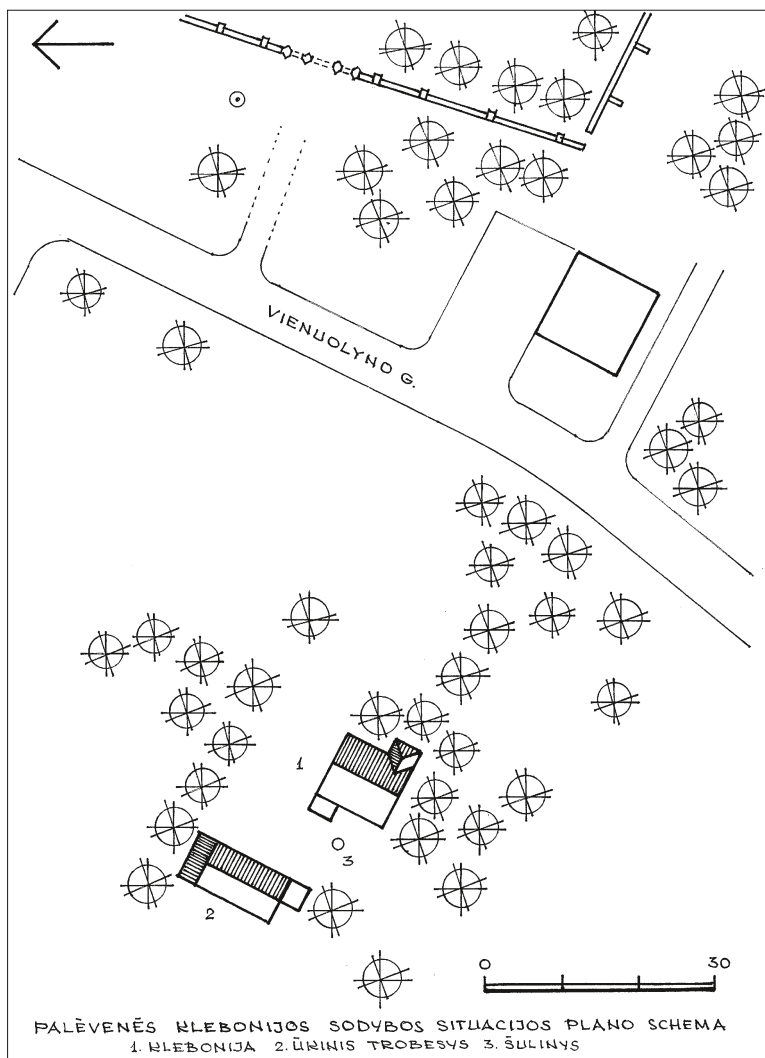
15 pav. Palėvenės vienuolynas:
a – planas, *b* – skersinis pjūvis.
 KTU ASI

bokštelių ir rytinio fasado pirmojo aukšto langus pabrėžė tiesūs sandriškai. Dauguma vidaus patalpų dengtos cilindriniais ir kryžminiais skliautais, yra sieninių nišų (15b pav.). Dabar vienuolynas nugyventas ir nenaudojamas, sienų paviršiai vietomis be tinko, stogai dengti šiferiu. Pradėti pastato restauravimo darbai.

Vienuolyno *ūkiniai trobesiai* pastatyti į šiaurę nuo vienuolyno, iš trijų pusių juosė ūkio kiemą ir sutapo su komplekso tvoros kraštinėmis. Bendras trijų korpusų planas sudarė U raidės formą. Iki šių dienų išliko tik du korpusai – rytinis ir vakarinis; šiaurinio juos jungusio trobesio yra tik šiaurinės sienos, sutampančios su tvora, fragmentai. Rytinėje tvoros linijoje stovi buvęs *svirnas*. Pastato šiaurinėje dalyje buvo įrengtas malūnas, o pietinėje – *svirnas*. Numatyta atkurti buvusią plano struktūrą ir senąsias angas. Pastatas vientiso tūrio, vienaukštis, su rūsiu, keturšlaičiu metalo čerpių stogu. Jis sumūrytas iš raudonų plytų, netinkuotas. Planas išėstas stačiakampis, trys patalpos išdėstytos viena eile; vidurinėje dalyje įrengti laiptai, vedantys į rūšį. Rūsyje yra penkios patalpos, su laiptais ir skersiniu koridoriumi vidurinėje dalyje. Į dvi patalpas patenkama iš koridoriaus, o kitos yra pereinamos; į pietinę patalpą yra durys iš galinio pietų fasado. Svirne numatyta įrengti salę su pagalbinėmis patalpomis, o šiaurinėje dalyje – katilinę. Rūsio patalpose įrengiama pirtis su sandėliais ir katilinė. Pagrindiniame fasade yra ketverios durys. Kairiajame šone esančios dvivėrės medinės durys užbaigtos segmentine sąrama; kitos durys vienvėrės, medinės, įstatytos į stačiakampes angas. Tarpuose tarp vienvėrių durų, fasado viršutinėje dalyje išdėstyti apskriti langeliai, o apačioje remiasi į grindinį maži rūšio langeliai, užbaigti pusapskritėmis arkutėmis. Dešiniajame fasado šone yra du stačiakampiai langai ir mažas rūšio langelis. Galiniame pietų fasade yra durys į rūšį ir apskritas viršutinis langelis. Pastato pastogę juosia profiliuotas karnizas. Viduje rūšio patalpas (išskyrus katilinę) dengia cilindriniai skliautai. Svirno architektūra nesudėtinga; originalumo jam teikia maži langeliai.

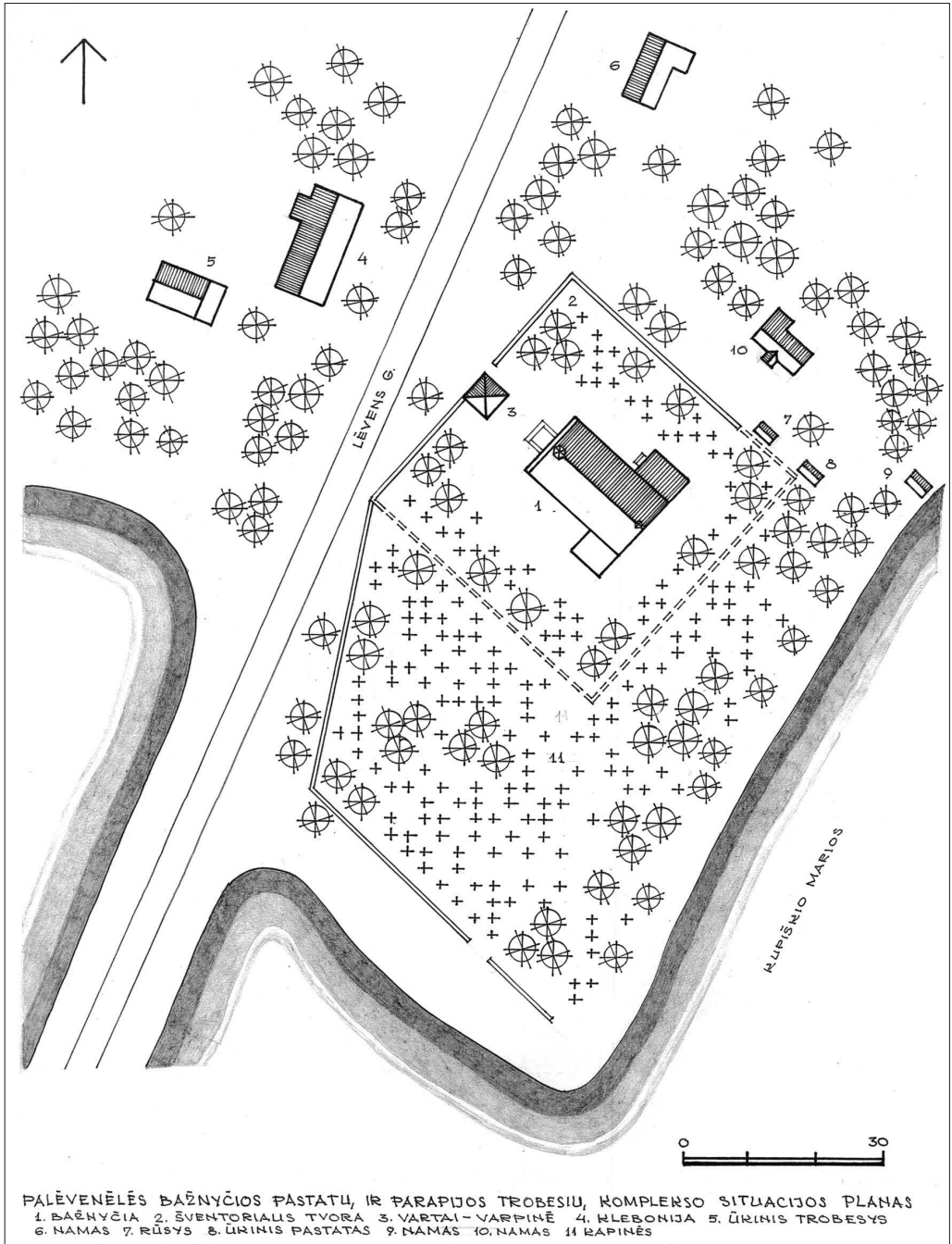
Priešais svirną stovi *antrasis ūkinis trobesys*, uždantis ūkio kiemo vakarų kraštinę. Jame buvo arklidė ir vežiminė bendru stogu. Šiaurinėje pastato pusėje buvo arklidė ir kalvė, o pietinėje – vežiminė. Abi trobesio dalis jungė įvažiavimas – bromas, kuri buvo sugriauta (dabar ji atstatyta). Pastatas vienaukštis, su dviauškčiu rizalitu, sumūrytas iš raudonų plytų ir akmens mūro, vietomis tinkuotas, aukštu keturšlaičiu lentučių stogu. Planas išėstas stačiakampis, sudarytas iš dviejų dalių, sujungtų įvažiavimu. Patalpos išdėstytos viena eile, į jas patenkama iš ūkio kiemo pusės. Virš įvažiavimo, antrajame aukšte, įrengtos patalpos. Pagrindinis, atgręžtas į kiemą rytų fasadas su dviauškčiu rizalitu vidurinėje dalyje, užbaigtu trikampi frontonu, kuriame yra apskrita angelė. Fasadą ir rizalito kampus skaido piliastrai; yra trys plačios įvažiavimo angos, užbaigtos segmentinėmis sąramomis, ir stačiakampė durų anga. Pagrindiniame fasade yra tik du nedideli langeliai – stačiakampis ir užbaigtas pusapskrite sąrama; rizalito antrąjį aukštą apšviečia du stačiakampiai langai. Panašus ir antrasis šoninis, atgręžtas į gatvę fasadas, tačiau jame yra tik viena, vidurinė įvažiavimo anga ir du nedideli stačiakampiai langeliai; rizalitas yra toks pat kaip ir pagrindinio fasado. Galiniai šiaurės ir pietų fasadai aklini. Pastato pastogę ir rizalitą juosia profiliuotas karnizas. Ūkinį trobesį pagyvina rizalitas ir arkinės angos; jo architektūra įvairesnė nei buvusio svirno. Į pietus nuo šio ūkinio pastato yra šulyns.

16 pav. Palėvenės klebonijos sodybos situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika

Vienuolyno kiemą juosianti *tvora* nevienalytė. Vietomis ji tinkuota, iš išorės dalis tvoros paremta kontraforsais; priešais vienuolyną esanti vidaus kiemo vakarinė tvoros kraštinė sumūryta iš raudonų plytų, netinkuota, suskaidyta giliomis segmentinių arkų nišomis.

Į vakarus nuo šventoriaus tvoros, priešingoje Vienuolyno gatvės pusėje, yra *klebonijos sodyba*, kurioje stovi namas ir ūkinis trobesys (16 pav.). *Klebonija* pagrindiniu fasadu atgręžta į gatvę. Ji sudėtinio tūrio, su dviem prieangiais, vienaukštė, su pastoge, dengta aukštu dvišlaičiu šiferio stogu. Pastato cokolis akmens mūro, sienos suręstos iš sienojų ir apkaltos lentomis horizontaliai, o kampai – vertikaliai. Pagrindinis fasadas su asimetriškai kairiajame šone pristatytu prieangiu, trišlaičiu stogeliu. Namų langai platūs, trieiliai ir siauresni; galinių fasadų trikampių skydų kampuose išdėstyti maži trikampiai langeliai. *Ūkinis trobesys* pastatytas į vakarus nuo namo, lygiagrečiai su juo. Jis sudėtinio tūrio, su vienslaičiais priestatais prie galinių fasadų. Trobesio cokolis akmens mūro, sienos suręstos iš sienojų ir apkaltos lentomis horizontaliai; dvišlaitis stogas dengtas šiferiu. Pagrindiniame fasade yra

dvivėriai vartai, durys ir horizontalus stačiakampis langas. Klebonijos pastatų architektūra nesudėtinga, būdinga miestelių sodybų trobesiams.

PALĖVENĖLĖ išikūrusi abipus kelio Kupiškis–Alizava, 7 km į šiaurę nutolusi nuo Kupiškio; kaimo rytiniu pakraščiu teka Lėvu, o vakarų pusėje – Nadžiupis. Bažnyčia su šventoriumi ir vartais-varpine yra pietiniame kaimo gale, Lė-

17 pav. Palėvenėlės bažnyčios statinių ir parapijos trobesių situacijos planas.

Sudarė A. Rupeika

vens gatvės rytų pusėje, o klebonija su ūkiniu trobesiu stovi priešpriešiais, vakarinėje gatvės pusėje (17 pav.). Palėvenėlės bažnyčios kompleksas (bažnyčia ir vartai-varpinė) pripažintas turintis architektūrinę, istorinę ir urbanistinę vertę; 1997 12 31 jis įrašytas į LR kultūros vertybių registrą, suteikiant kultūros vertybės statusą (G 169 K).

Palėvenėlėje 1769 m. pastatyta medinė koplyčia. Jai sudegus, Palėvenėlės dvaro savininkas Kazimieras Maigis (Moygis) fundavo mūrinės bažnyčios statybą. Ji statyta 1802–1803 m. (kaip kapinių ir dvaro koplyčia) ir 1808 m. buvo pašventinta⁸². 1820 m. vizitacijos akte nurodyta, kad koplyčia stovi prie kelio, netoli Palėvenėlės dvaro, 8 × 4 3/4 sieksnių dydžio, dengta čerpėmis, su mediniu, apskardintu kryžiumi virš frontono. Pagrindiniame vakarų fasade buvo dvivėrės durys; viduje – skliautinės lubos ir medinės grindys. Šventorius aptvertas akmens mūro tvora, kurioje stovi varpinė-vartai, su keturiais stulpais, čerpių stogeliu⁸³. 1830 m. vizitacijos akte rašoma, kad koplyčia 28 × 14 uolekčių dydžio, keturkampė, be prieangio ir bokšto, dengta čerpėmis, su 9 langais; po ja yra du rūšiai, kuriuose palaidoti fundatoriai. Abipus presbiterijos yra zakristijos, o virš jų – galerijos⁸⁴. 1873 m. inventoriuje koplyčia jau vadinama bažnyčia, 9 × 5 sieksnių dydžio, dengta čerpėmis, presbiteriją skiria staliaus darbo grotelės; minima tik viena zakristija (kairioji) su dviem langais. Bažnyčios lubos ir grindys lentų. Minima nauja klebonija, du nauji svirnai, vežiminė su arklide; visi pastatai dengti šiaudais⁸⁵. Bažnyčią ir varpinę tyrinėjusio K. Čerbulėno teigimu, bažnyčios sienos yra akmens mūro ir pradžioje buvo netinkuotos, apie XIX a. vidurį dešinioji zakristija nugriauta ir atstatyta tik 1911–1914 m. kunigo Švoinickio iniciatyva; plokščios lubos pakeistos mediniais cilindriniais skliautais⁸⁶. 1924 m. uždengtas skarda bažnyčios stogas. 1926 m. bažnyčia tapo parapine. 1928 m. remontuotas pagrindinis fasadas, pakeista jo kompozicija. 1946 m. vietoj medinių vartų varčių nukalti geležiniai; 1942–1948 m. atstatyti ir apkalti skarda per karą nugriauti bokšteliai⁸⁷.

Švč. Mergelės Marijos bažnyčia stovi Lévens upės slėnyje, buvusio šventoriaus vidurinėje dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į šiaurės vakarus. Bažnyčia bebokštė, vienanavė, halinė; stogo kraigo galuose kyla nedideli bokšteliai. Ji su žemu akmens mūro tinkuotu cokoliu (aukštėjančiu pietų kryptimi), medine perdanga, dvišlaičiu ir vienslaičiais skardos stogais. Bažnyčios planas netaisyklingos T raidės formos, užbaigtas tiesia apside; abipus presbiterijos glaudžiasi skirtingo dydžio stačiakampės zakristijos. Plano priekyje palikta tik siaura simbolinė prienavio erdvė, kurios kairėje pusėje įrengti laiptai į vargonų chorą (18a pav.). Pagrindinio fasado kampus rėmina rustuoti piliastrai ir vainikuoja aukštas frontonas, užbaigtas pusapskrite viršūne, su maža trikampė angele; viršuje kyla vingraus silueto apskardintas dvitarpnis bokštelis su kupoliuku ir ažūriniu kryžiumi (18b pav.). Fasadą į tris dalis (vidurinė – plačiausia) skaido dorėninio orderio piliastrai, jungiami segmentinėmis arkomis, ir juosia lygus frizas, užbaigtas profiliuotu, puoštu dantukais, karnizu. Vidurinės plokštumos ašyje yra plati segmentinė portalo anga su

⁸²Baliulis A. *Ten pat*, p. 89.

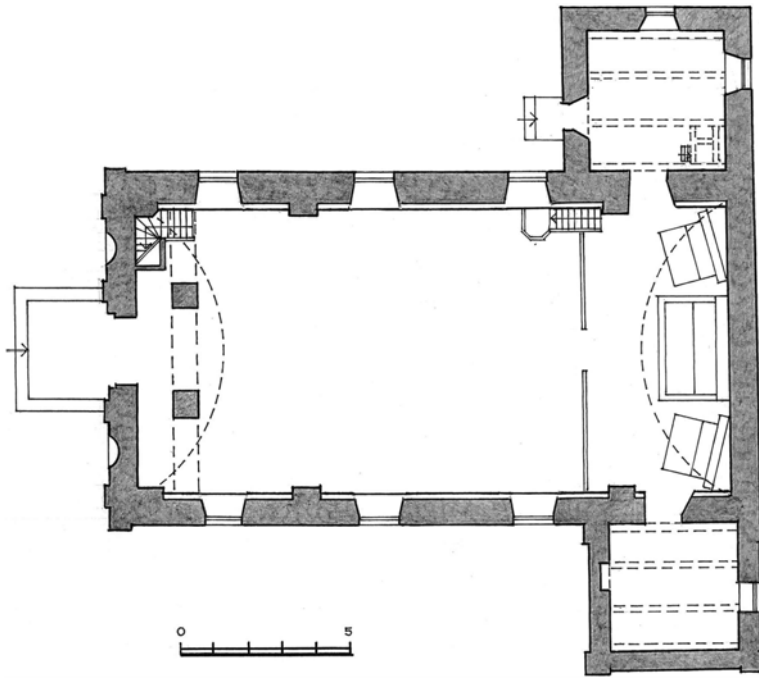
⁸³LVIA, f. 669, ap. 2, b. 222, l. 301–302.

⁸⁴LVIA, f. 669, ap. 2, b. 241, l. 330.

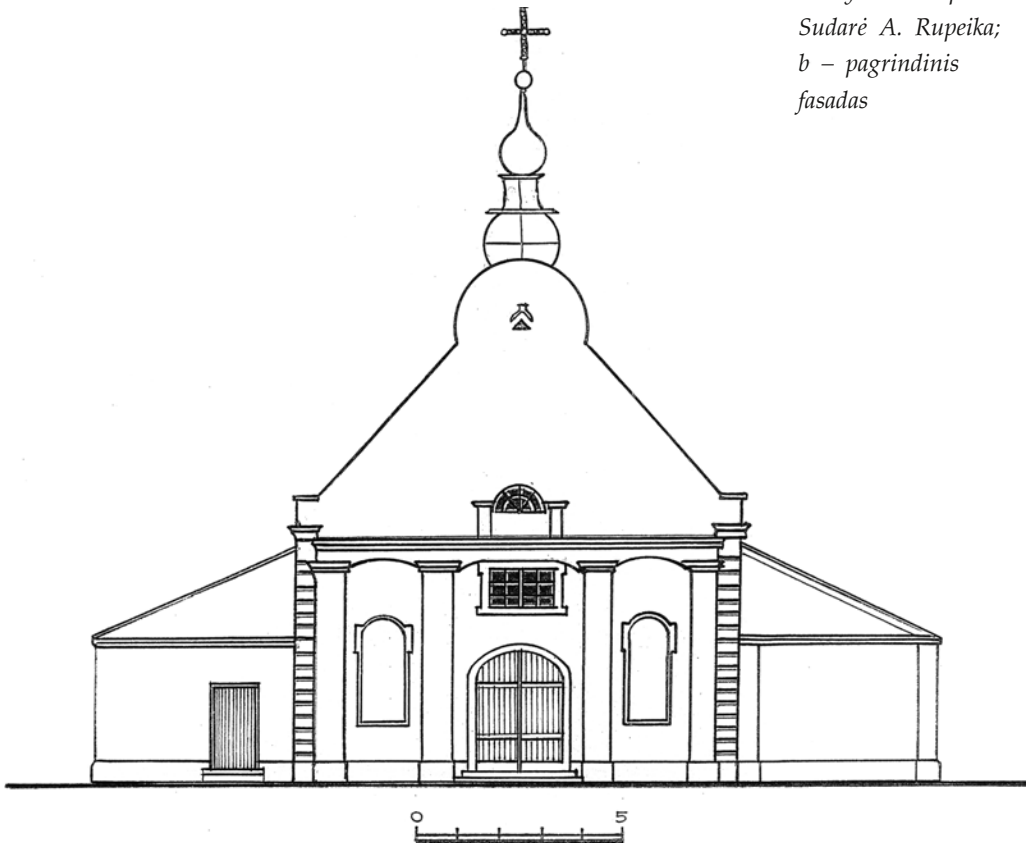
⁸⁵Baliulis A. *Ten pat*, p. 90.

⁸⁶Čerbulėnas K. V. 493. Bažnyčia ir varpinė – vartai Palėvenėlėje. KTU ASI 1983 m. ataskaita. Akmenės, Kupiškio, Mažeikių, Rokiškio rajonų architektūros paminklai, p. 34–35.

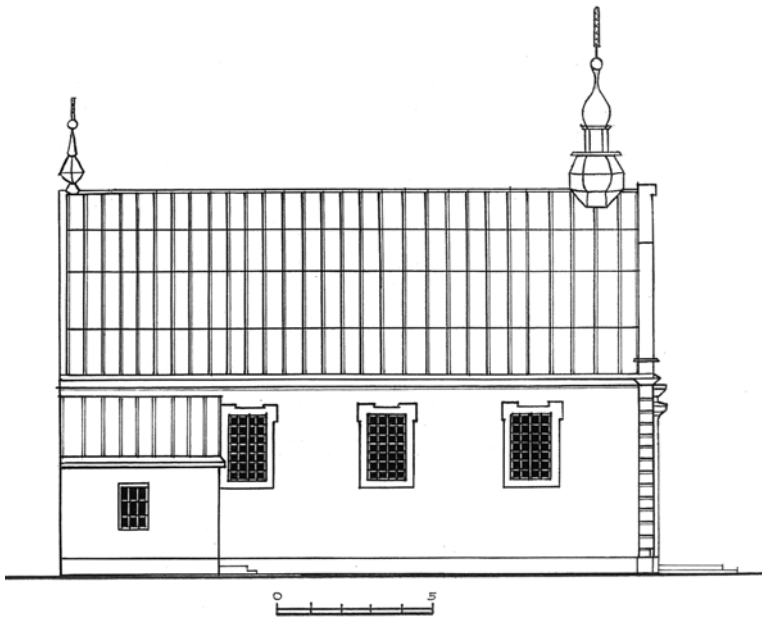
⁸⁷Baliulis A. *Ten pat*, p. 91.

18 pav. Palėvenėlės
bažnyčia: a – planas.
Sudarė A. Rupeika;
b – pagrindinis
fasadas

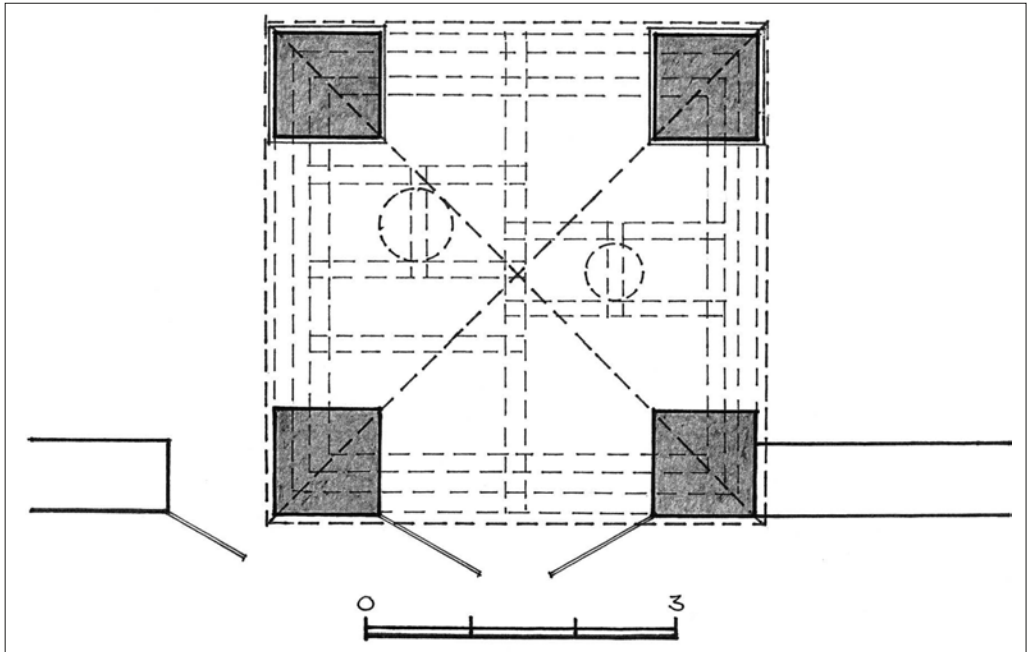

18 pav. Palėvenėlės
bažnyčia: c – šoninis
fasadas. KTU ASI

dvivėrėmis durimis, apjuosta siauru tinko apvadu su raktu; durys apkaltos lentomis vertikaliai ir sutvirtintos viršutinėmis ir apatinėmis horizontaliomis jungtinėmis. Virš durų įkomponuotas horizontalus stačiakampis porinis vargonų choro langas, apjuostas apvadais su kampinėmis užkarpomis; langą vizualiai pratęsia į karnizą atremti piliastreliai ir tarp jų įterptas pusapskritis langelis. Pagrindinio fasado siaurose šoninėse plokštumose yra aukštos ir gilios segmentinės nišos, apjuostos siaurais apvadais su platesniais viršutiniais šonais. Apsidės (pietryčių) fasadas aklinas, užbaigtas aukštu trikampiu frontonu, kurio vidurinę dalį skaido mentės, sujungtos trikampe viršūne; susidariusioje nišoje įkomponuotas dviejų dalių langas su segmentine sąrama. Fasado vidurinės dalies apačioje įmūryta juodo granito plokštė su įrašu „GROBOWIEC RODZINY PELISKICH“. Matyti, kad prie apsidės šonų priglauti vienslaičiai priestatai – nevienalaikiai: skiriasi jų fasadų kampų užbaigimas ir langų įkomponavimas. Abu su nedideliais stačiakampiais langais; kiek mažesnis stačiakampis langelis yra ir dešiniojo priestato trikampiam frontonelyje. Šio priestato sienos lygios, o kairiojo – fasadų kampai paryškinti piliastrais. Virš stogo kraigo kyla mažas apskardintas bokštelis su ažuuriniu kryžiumi. Šoniniai fasadai panašūs, su trimis stačiakampiais langais, apjuostais siaurais tinko apvadais su platesniais viršutiniais kampais (18c pav.). Apsidę ir šoninius fasadus juosia bendras profiliuotas karnizas.

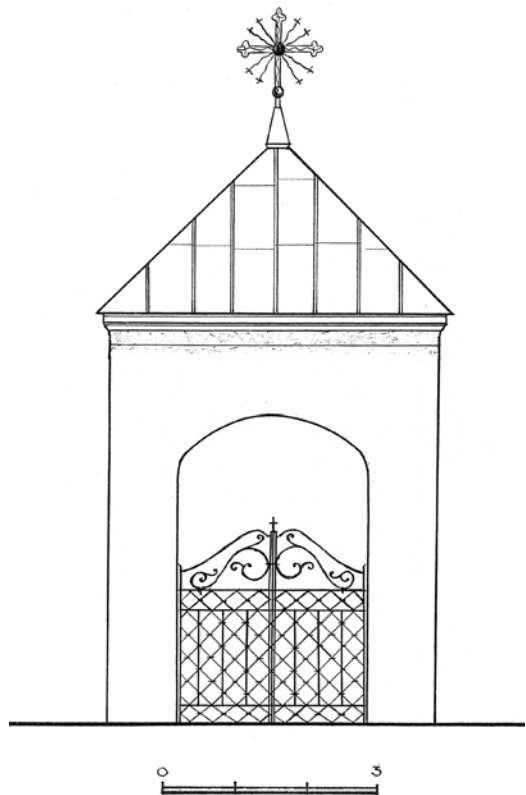
Interjere dominuoja vientisa navos erdvė, dengta mediniu cilindrinu skliautu. Šonines sienas skaido dvi poros stambių piliastrų: pirmoji jų pora yra šalia zakristijų durų, o antroji – pirmajame tarplangyje nuo pagrindinių durų; šoninių sienų viršų juosia profiliuotas karnizas. Presbiteriją nuo navos skiria ažuurinė apskritų baliustrų tvorelė. Trys klasicistinių orderinių formų altoriai pastatyti prie apsidės sienos, per visą jos plotį: centrinis – plačiausias priglautas prie sienos, o šoniniai – kiek pasukti didžiojo altoriaus kryptimi, kampu į sienas. Vargonų choras labai siauras, remiasi į du stulpus, sujungtus segmentinėmis arkomis, ir į šonines navos sienas. Jis

aptvertas ažūrine tvorele, kurios vidurinėje dalyje įkomponuotas neogotikinių formų vargonų prospektas. Zakristijų lubos medinės, su atviromis sijomis. Palėvenėlės bažnyčia nesudėtingų klasicistinių formų, artimų neprofesionaliosios, etninės architektūros statiniams; priekinio frontono ir bokštelių siluetuose jaučiama ir baroko stiliaus įtaka. Interjere vyrauja primityvios klasicistinės formos, o vargonų prospekto kompozicijoje atsispindi istorizmo laikotarpio viduramžių formų stilistika.

Vartai-varpinė 1803 m. pastatyti priešais pagrindinį bažnyčios fasadą, atgręžti į Lėvens gatvę ir į trikampio formos aikštelę, suformuotą tarp gatvės ir šventoriaus tvoros. Varpinė artimo kvadratui plano, atvira (19a pav.). Ji stulpinės konstrukcijos – sudaryta iš keturių stulpų, be sienų, keturšlaičiu skardos stogu, su viršuje kylančiu mažu kūginiu bokšteliu ir ažūriniu kryžiumi; viršų juosia profiliuotas karnizas. Stulpai sumūryti iš plytų, tinkuoti, kvadratinio skerspjuvio. Du priekiniai stul-

19 pav. Palėvenėlės vartai-varpinė: a – planas. Sudarė A. Rupeika; b – pagrindinis fasadas. KTU ASI

pai pastatyti tvoros linijoje ir sujungti pusapskrite arka; tarp stulpų įstatyti dvivėriai ažūriniai metalo vartai, o vieneri siauri metalo varteliai priglauti prie kairiojo stulpo ir tvoros (19b pav.). Kita stulpų pora pastatyta lygiagrečiai su pirmaisiais ir yra su platesniais cokolio pagrindais. Į visus stulpus remiasi ir juos jungia dvi medinių sijų poros. Viena išilginė sija, į kurią remiasi kelios skersinės sijelės, yra varpinės ašyje; nedidelis žalvario varpas pakabintas ant metalo strypų, pritvirtintų prie dviejų kairiosios pusės sijelių. Varpinė-vartai yra primityvios klasicizmo architektūros pavyzdys; jos formos artimos tradicinėms etninės architektūros varpinėms.

Šventoriaus (ir kapinių) *tvora* akmens mūro, su vienšlaičiu nuolydžiu į šventoriaus vidų. Šventorių juosusi tvora buvo taisyklingo, artimo kvadratui, keturkampio formos; jos pakraščiuose buvo laidojama. Šventoriaus reljefas banguotas, žemėja pietų kryptimi. Dviejų pietų pusės tvoros kraštinių (pietryčių ir pietvakarių) liko tik žymės. Praplėtus kapines pietų pusėn – upės link, atsirado naujos, rytų ir pietryčių, tvoros kraštinės.

Klebonijos sodyba įkurta į vakarus nuo varpinės-vartų, priešingoje Lėvens gatvės pusėje. Klebonija stovi lygiagrečiai su gatve, o ūkinis trobesys – statmenai klebonijai ir gatvei. *Klebonija* sudėtinio tūrio, vienaukštė, su pastoge ir akmens mūro cokoliu, aukštu dvišlaičiu skardos stogu. Sienos suręstos iš sienojų ir apkaltos horizontaliai lentomis; pastato kampai ir galinių fasadų trikampiai skydai apkalti vertikaliai (tik skydų viršaus apkalimas – horizontalus). Planas išstėtas stačiakampis, su durimis šoniniuose fasaduose ir vienšlaičiu prieangiu. Pagrindinis pietryčių fasadas simetriškas, skaidomas dviem vertikaliomis sąvaržomis, tarp kurių yra durys ir abipus jų – prieangį apšviečiantys langai. Fasado šonuose yra po du stačiakampius langus, apjuostus siaurais apvadais su tiesiomis viršutinėmis prikaltėmis, imituojančiomis sandrikus; pastogėje matyti skersinių rąstų galai. Galiniai fasadai simetriški, su dviem stačiakampiais langais ir mažesniu langu trikampiam skyde. Galiniame pietų ir šoniniame kiemo fasaduose dėl reljefo žemėjimo atsiranda paaukštintas akmens mūro cokolis. Dabar pastatas nugyventas ir nenaudojamas, su užkaltomis angomis.

Ūkinis trobesys buvo nedidelio vientiso tūrio; vėliau iš rytų ir pietų pusių priglauti laikini priestatai. Statinys suręstas iš sienojų, stačiakampio plano, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Rytinis priestatas pastatytas iš šiferio lakštų, o pietinis – lentų; abu vienšlaičiais šiferio stogais. Ūkinio trobesio fasadai aklini, be angų, tik pagrindiniame šiaurryčių fasade yra vienerios durys. Nedidelis langelis galėjo būti galinio, pietryčių fasado skyde. Trobesys yra nugyventas ir nenaudojamas.

Dauguma bažnyčiai priklaususių ar priklausančių pastatų stovi toje pačioje gatvės pusėje kaip bažnyčia, nutolę į šiaurę ir į rytus nuo šventoriaus tvoros. Atokiau, į šiaurę nuo bažnyčios, šonu atgręžtas į Lėvens gatvę stovi *namas*, kuriame galėjo būti špitolė. Jis sudėtinio tūrio – su priestatu iš kiemo pusės, išstėto plano, su dviem įėjimais. Namo cokolis akmens, sienos rąstų, sukirstų į kertes, ir apkaltos lentomis horizontaliai, o kertės – vertikaliai. Visi fasadai asimetriški, su nedideliais stačiakampiais langais, aprėmintais tiesiais apvadais; šoniniai apvadai prailginti, o viršutiniai – su siauromis juostinėmis prikaltėmis. Galinių fasadų skydus skiria siauri stoginukai. Namo architektūra nesudėtinga, būdinga provincijos miestelių pastatams.

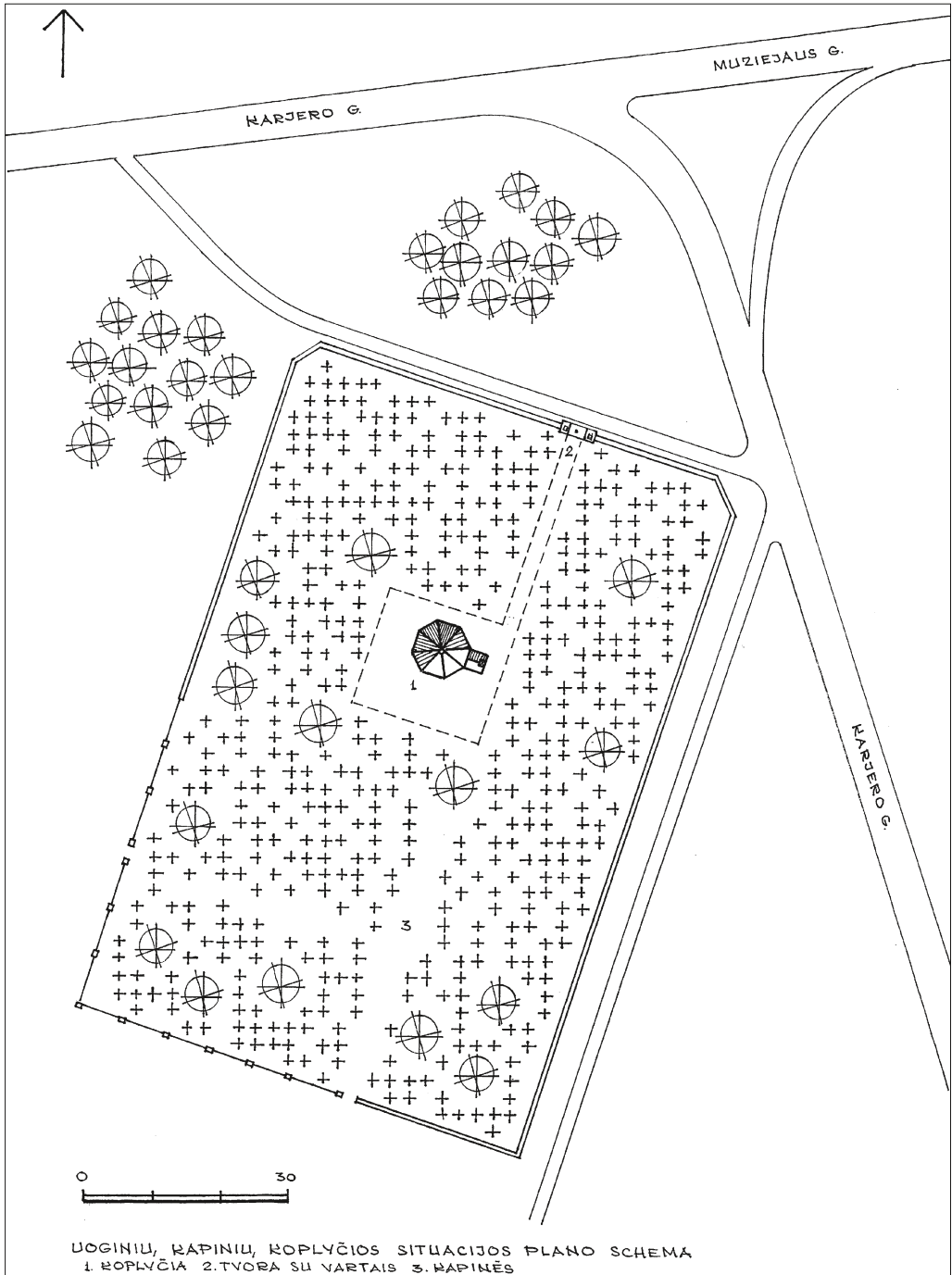
Du mediniai trobesiai stovi šalia šventoriaus tvoros. Jie nedidelio tūrio, stačiakampio plano, dengti dvišlaičiais šiferio ir skardos stogais. Viename jų įrengtas rūsys, į kurį patenkama per uždara, kiek siauresnį už trobesio plotį, dvišlaitį mūro prieangį.

Nedidelis *namas* pastatytas ežero pakrantėje, galu į ežerą, ant aukšto šlaito. Jis surestas iš rąstų, kampuose sujungtų į sąsparas, ir dengtas dvišlaičiu šiferio stogu. Planas stačiakampis, su atviru prieangiu galiniame pietryčių fasade. Sienos rąstų, neapkalto, tik trikampiai galinių fasadų skydai apkalti lentomis vertikaliai. Namas primityvios architektūros, su nedideliais stačiakampiais langais.

Originalesnės architektūros *namas*, kuriame gyveno bažnyčios tarnai, stovi arčiau bažnyčios, už šventoriaus tvoros, pagrindiniu pietvakarių fasadu atgręžtas į šoninį (šiaurycių) bažnyčios fasadą. Jis nedidelio sudėtinio tūrio: su prieangiu ir priestatu prie šoninių fasadų, dengtas dvišlaičiu skardos stogu. Namo cokolis paaukštintas, sumūrytas iš akmenų, sienos surestos iš sienojų, sujungtų į sąsparas. Pagrindinis fasadas asimetriškas, su dvišlaičiu įstiklintu pieangiu vidurinėje dalyje; abipus prieangio yra po vieną nedidelį stačiakampį langą. Prieangio sienos vienodo aukščio su namo sienomis, tik jo stogelis kiek žemesnis už namo stogą; trikampiame skyde yra stačiakampis langelis. Prieangio langai smulkiai sudalyti stačiakampiais ir kvadrateliais, o viršutinė dalis – smailėjančiomis arkutėmis. Galinis pietryčių fasadas simetriškas, su vienu langu. Antrojo galinio (šiaurės vakarų) fasado šonuose asimetriškai įkomponuoti langas ir mažas langelis, o trikampiame skyde yra stačiakampis langas. Galinių fasadų skydus skiria stoginukai. Visus langus, išskyrus skydo langelius, dengia dvivėrės langinės. Kiek skiriasi dešinėsios namo pusės langai: jų apatinės prikaltės puoštą riestiniu ornamentu. Pagrindinį ir abu galinius fasadus pagyvina sienų apatinės dalies vertikalūs apkalimas: jis tęsiasi nuo cokolio iki langų apačios, kur lentučių sandūras pridengiančios siauros lentjuostės susijungdamos formuoja pusapskrites arkutes. Namui dekoratyvumo teikia ir skirtingo intensyvumo (šviesios ir tamsios žalios spalvos) fasadų plokštumų ir dekoru elementų spalvinis derinys. Šis namas architektūra išsiskiria iš kitų aplinkinių trobesių.

UOGINIAI – kaimas, nutolęs 13 km į šiaurės vakarus nuo Kupiškio ir yra už buvusio valsčiaus teritorijos ribų, tačiau šiuo metu priklauso Kupiškio seniūnijai. Uoginiuose stovi kapinių koplyčia, kuri 1929–1940 m. priklausė Kupiškio dekanatui. Koplyčia stovi visai šalia buvusio Kupiškio valsčiaus teritorijos, todėl aplinkinių kaimų tikintieji mėgdavo joje lankytis. Uoginių kaimo koplyčia, turinti istorinę, meninę, architektūrinę vertę, įrašyta į Kultūros vertybių registrą (S 524).

Kapinės įkurtos kaimo vakarinėje dalyje, šalia Muziejaus ir Karjero gatvės sankirtos, toje vietoje, kur Karjero gatvė daro staigų posūkį pietų kryptimi, apgaubdama iš dviejų pusių kapines. Kapinių teritorija stačiakampio plano, su dviem nukirstais kampais pagrindinėje (šiaurinėje) tvoros kraštinėje (20 pav.). Kapinės aptvertos dvejopa *tvora*. Dominuoja aklina, sumūryta iš akmenų, su vienslaičiu nuolydžiu į kapinių vidų; kapinių pietvakarių kampas aptvertas ažūrine tvora, sudaryta iš betono stulpelių, sujungtų trimis horizontalių metalinių vamzdžių eilėmis. Tvoroje yra treji vartai; dveji įrengti priešpriešiais, trumposiose tvoros kraštinėse, o treči – šoninėje, vakarinėje tvoros linijoje. *Pagrindiniai vartai* įrengti

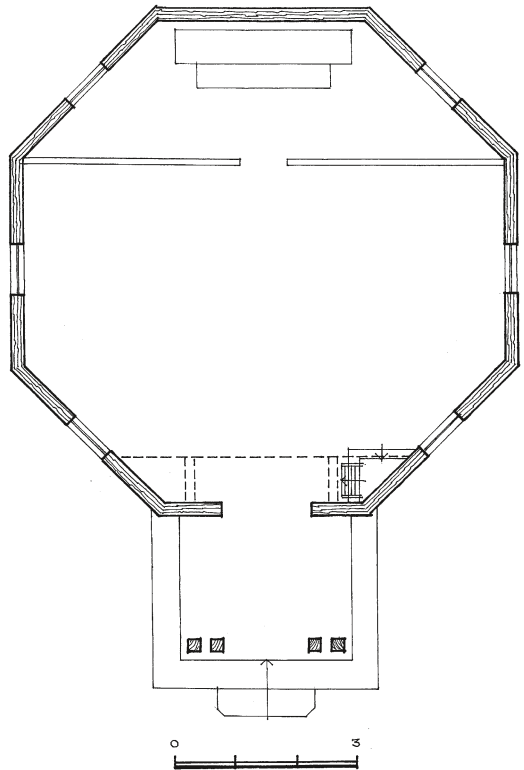
šiaurinėje tvoros kraštinėje, atgręžtoje į Muziejaus ir Karjero gatves. Vartų anga plati, rėminama dviem stambiais, stačiakampio skerspjūvio stulpais, sumūrytais iš akmenų (vidurinė dalis) ir raudonų plytų; virš stulpų iškelti metalo kryžiai. Viršuje stulpus jungia ir angą uždaro segmentinė arka, kurios centre kyla ažūrinis metalo kryžius. Vartai uždaromi dviveriais,

20 pav. Uoginių kapinių koplyčios situacijos plano schema. Sudarė A. Rupeika

aukštėjančiais į centrą, ažūriniais metalo varteliais. Varčios kompozicijoje pabrėžta vidurinė dalis, akcentuota skrituliu su šešiais spinduliais ir jo viduje įkomponuota stilizuota tulpe; į skritulį remiasi ir visi konstruktyviniai vartelius formuojantys metalo strypai. Kiti dviveriai *vartai* paprastesni, įterpti tarp akmens mūro tvoros ir betono stulpelio. Jie sudaryti iš metalinių vertikalių kampučių, sutvirtintų horizontaliomis jungtimis, ir užbaigti trikampėmis viršūnėmis. Uoginių kapinės, vadinamos Amžinybės kalneliu, pripažintos turinčios istorinę vertę; 1996 09 27 jos įrašytos į LR kultūros vertybių registrą (L 170).

Koplyčia stovi vidurinėje kapinių dalyje, pagrindiniu fasadu atgręžta į pietryčius. Ji sudėtinio tūrio, su prieangiu ir mažu bokšteliu – varpinėle. Sienos suręstos iš sienojų ir apkaltos vertikaliai lentomis su lentjuostėmis, stogas dengtas skarda, su viršuje kylandčiu kryžiumi. *Koplyčios* planas aštuonkampis, su išsikišusiu atviru stačiakampiu prieangiu (21 pav.). Šalia durų, dešinėje pusėje, įrengti laipteliai veda į siaurą chorą. Pagrindinis fasadas simetriškas, su smarkiai išsikišusiu, atviru dvišlaičiu prieangiu, žemesniu už sienas ir paremtu keturiais stulpeliais – portiko imitacija; durys dviverės, apkaltos vertikaliai. Prieangio stulpeliai nežymiai „profiluoti“ – nusklembti jų vidurinės dalies kampai. Dešinėje durų pusėje, ant sienos, pritvirtinta drožinėta atminimo lenta su įrašu: „ŠIOJE KOPLYČIOJE 1803–1807 m. LAIKYDAVO MIŠIAS POETAS – KUNIGAS ANTANAS STRAZDAS.“ Virš prieangio kyla nedidelis kvadratinio plano ažūrinis bokštelis, dengtas dvišlaičiu skardos stogeliu su kryžiumi; pro atviras angas, užbaigtas karpytomis arkutėmis, matyti kabantis varpas. *Koplyčios* langai užbaigti segmentinėmis sąramomis ir apjuosti stačiakampiais apvadais: šoniniai apvadai tiesių lentų, apatinių prikalčių lentutės su išgaubtais galais ir siaura palangių trauka, o viršutinę siaurą prikalbę remia simbolinės gembės. Visų fasadų kampus akcentuoja jų viršuje pritvirtintos trumpos dekoratyvinės lentutės drožinėtais galais. Pastogę juosia lygus, nedaug išsikišęs karnizas.

Koplyčios vidaus erdvė vientisa, dengta lygiomis medinėmis lubomis, sienos apkaltos horizontaliomis lentutėmis; grindys lentų. Apsidinė dalis kiek pakelta ir atskirta tvorele, sudaryta iš plokščių drožinėtų baliustrų. Prie aklinos apsidės sienos pastatytas altorius. Jis remiasi į lubas ir yra modernių orderinių formų. Virš durų įrengta siaura konsolinė choro erdvė, aptverta ažūrine medine tvorele. Uogi-

21 pav. Uoginių kapinių koplyčios planas.
Sudarė A. Rupeika

nių koplyčia – etninės architektūros, rečiau sutinkamo centriško plano koplyčios pavyzdys, su klasicizmo stiliui būdingu keturstulpiu „portiku“.

Apibendrinant galima teigti, kad Kupiškio krašte yra vertingų kultūros paveldo objektų, turinčių ne tik išliekamąją istorinę vertę, bet pasižyminčių ir išskirtinėmis architektūros formomis bei reikšmingomis urbanistinėmis savybėmis. Seniausias ir vertingiausias Kupiškio krašto architektūros ir urbanistikos paveldo objektas – Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno pastatų kompleksas, turintis kultūros paminklo statusą. Kiti vertingi Kupiškio krašto kultūros paveldo objektai – Kupiškio buvusi parapijos mokykla, Palėvenėlės bažnyčia su varpine, Uoginių kapinių koplyčia yra pripažinti kultūros vertybėmis ir pasižymi originaliomis architektūros formomis.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ir dailės kūriniai

Dalia Klajumienė

Iki pat šių dienų Kupiškio panoramoje dominuojanti neogotikinių formų Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia yra jau trečia katalikų šventovė mieste. Pirmoji medinė buvo pastatyta 1616 m. Kupiškio seniūno Benedikto Tyzenhauzo lėšomis, kapitaliai remonuota 1746 m. ir pašventinta Šv. arkangelo Mykolo titulu. Gaila, tačiau 1781 m. rugpjūčio 14 d. šie maldos namai sudegė. Po dešimties metų, 1791 m., buvo pastatyta nauja bažnyčia, kuriai suteiktas Angelų Sargų pavadinimas. Praėjus vos šimtmečiui, kaip rodo archyviniai dokumentai ir įvairių autorių tyrimai, XIX a. pabaigoje, ši medinė bažnytėlė jau nebepatenkino miestelio gyventojų poreikių, nes buvo per maža, pastatas susidėvėjęs, todėl imta rūpintis naujo statyba. Nors ir sunkiai, tačiau 1897 m. caro valdžia davė leidimą statyti didesnę bažnyčią¹.

Straipsnyje, daugiausia pasitelkiant empirinių duomenų kaupimo, stilistinės ir istoriografijos analizės bei interviu metodus, pristatoma trečiosios, 1900–1914 m. statytos, po Pirmojo pasaulinio karo sugriovimų tvarkytos, pabaigtos įrengti ir 1921 m. konsekruotos Kristaus Žengimo į dangų titulo bažnyčios trumpa statybų ir įrangos istorija, architektūra ir šventovę puošiantys religinės dailės kūriniai. Renkant medžiagą ir rengiant šį straipsnį buvo tikimasi, kad pavyks aptikti naujų, dar nežinotų faktų apie bažnyčios architektą ar dailės kūrėjus, pateikti naujesnių dailės kūrinių interpretacijų. Reikia pasidžiaugti, kad vietos gyventojų geranoriškumo ir aktyvumo dėka pavyko išsiaiškinti naujų faktų apie altorių statytojus ir kai kurių bažnyčios baldų meistrus. Kruopščiai ieškota ir rasta žinotus faktus papildanti informacija tikrai praplėtė bažnyčios puošmenų išigijimo ir komplektavimo su jau turėtomis vaizdą. Dabar tiksliau žinoma, kas bažnyčioje yra iš senųjų maldos namų, t. y. turi senesnę istoriją nei dabartinė, šimtmetį žyminti šventovė, o kas nauja ir kada įsigyta. Pastarąjį rašinių galima traktuoti kaip ankstesnių tyrinėtojų darbų apibendrinimą ir papildymą, taip pat kaip dar vieną Kupiškio bažnyčios architektūros ir dailės kūrinių pagarsinimą.

Bažnyčios architektūra, projekto autorystės klausimai. Kaip yra pastebėjęs iškilus Lietuvos miestų ir miestelių urbanistikos istorijos tyrėjas Algimantas Miškinis, XIX–XX a. sankirtoje pradėta statyti naujoji mūrinė bažnyčia iš esmės pakeitė miestelio panoramą ir miestelio kraštovaizdžio apybraižas, kurios iki tol mažai disonavo su Lėvens upės slėniu² (1 pav.). Ji iškilo tuo metu, kai vyraujantis naujai statomų bažnyčių stilius buvo didinga neogotika. Architektūros istorikė Nijolė Lukšionytė-Tolvaišienė, nusakydama Kupiškio bažnyčią, teigė, kad tai kryžminio plano pseudobazilika,

¹ Katalikų bažnyčios Kupiškyje istorija jau ne kartą pristatyta mokslo straipsniuose: Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios*, Vilnius, Pradai, 1993, p. 253–254; Baliulis A. Iš Kupiškio bažnyčios ir parapijos istorijos, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, A. Varno personalinė įmonė, 1997, p. 65–74; *Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, Katalikų mokslo akademija, 1998, p. 167–172; Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. II (K–P), Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 169–174.

² Miškinis A. Kupiškio urbanistinės raidos iki 1960 m. hipotezė, *Kultūros paminklai*, t. IV, Vilnius, Savastis, 1997, p. 117–138.

kurios tūris, fasadų struktūra ir proporcijos primena dvibokštes barokines bažnyčias, o elementai ir detalės – neogotikiniai³ (plačiau apie tai – Marijos Rupeikienės straipsnyje). Taip pat atkreipė dėmesį, kad panašiai suprojektuota ir Žaslių bažnyčia Kaišiadorių rajone (arch. Mieczisław Tittenbruk, stat. 1899–1902)⁴.

1 pav. Kupiškio bažnyčios vaizdas miesto panoramoje. 2008 m.

Kupiškio bažnyčios klebono ir dekanas kun. Vladislavo Kupsto⁵ 1947 m. birželio 22 d. surašytame 12 lapų mašinraštyje pateikta daug svarbių žinių apie šventovę. Čia paminėtas bažnyčią projektavęs architektas, trijų altorių (didžiojo ir dviejų šoninių) ir sakyklos meistrai, tuos altorius papuošusių paveikslų dailininko pavardė. Šis vertingas šaltinis vėliau buvo cituojamas visų autorių, kokiu nors aspektu analizavusių bažnyčią. Visas mašinraščio tekstas pagarsintas 1998 m. pasirodžiusiame leidinyje „Panevėžio vyskupija“⁶.

V. Kupsto paminėta Rygos politechnikos instituto profesoriaus inžinieriaus Konstantino Rončevskio (1875–1935) pavardė, teigiant, kad jis suprojektavo Kupiškio bažnyčią, kol kas yra vienintelis žinomas rašytinis šaltinis, patvirtinantis šį faktą. Visi bandymai ką nors daugiau išsiaiškinti tuo klausimu taip ir liko bevaisiai. Net ir iš Kupiškio kilusios dailės istorikės Sigitos Samuolienės tyrimas, vainikuotas nedideliu straipsniu „Kupiškio bažnyčia ir latvių prof. Konstantinas Rončevskis“⁷, nors ir pateikė K. Rončevskio biografijos faktų, nieko daugiau, nei žinota iki tol apie bažnyčios projektavimo aplinkybes, neatskleidė. Tiesa, buvo išsakyta vertingas teiginys, kad „Panevėžio vyskupijoje meistrai tradiciškai kviečiami

³ Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m., t. III, Vilnius, Savastis, 2000, p. 248.

⁴ Ten pat.

⁵ Kun. Vladislavo Kupsto biografija publikuota: *Kupiškėnų enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2012, p. 245.

⁶ *Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, Katalikų mokslo akademija, 1998, p. 167–172.

⁷ Samuolienė S. Kupiškio bažnyčia ir latvių prof. Konstantinas Rončevskis, *Acta Baltica* '99, Kaunas, AESTI, 1999, p. 149–153.

iš *Latvijos*“, ir pateikta pavyzdžių apie latvių architektų Florijano Vyganovskio, Karlo Eduardo Strandmano nuveiktus darbus. F. Vyganovskis XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje statė Josvainių, Pabiržės, Kamajų, Naujamiesčio bažnyčias⁸, todėl S. Samuolienė iškėlė hipotezę, kad turėdamas daug darbo ir negalėdamas imtis dar ir naujos Kupiškio bažnyčios realizavimo, pasiūlė ką tik (1898 m.) mokslus baigusį gabų Rygos politechnikos instituto absolventą K. Rončevskį. Įdomu pastebėti, tą rodo ir kolegų latvių atlikti šio menininko biografijos tyrimai, kad Rončevskis visą laiką labiau linko į plastinius menus nei į architektūrą, tačiau studijoms pasirinko tuomet praktiškesne laikytą architektūros specializaciją. Baigęs studijas, 1898–1900 m., jis dirbo Rygoje pagalbininku profesoriaus Johano Kocho ir Oto Hofmano statybų bendrovėje. Tuo metu dalyvavo projektuojant mieste graikų katalikų Šv. Alberto bažnyčią ir buvo apdovanotas II premija 1900 m. dalyvaudamas Šv. Gertrūdos evangelikų liuteronų bažnyčios projekto konkurse⁹. Taip pat žinoma, kad K. Rončevskis 1926 m. sukūrė Rygos gotikinės evangelikų liuteronų Šv. Jono bažnyčios fasade buvusios skulptūros „Kristus kalėjime“ kopiją ir XIV a. portalo kopiją¹⁰. Taigi galime teigti, kad Kupiškio bažnyčią minimas architektas suprojektavo dirbdamas garsių meistrų Johano Kocho ir Oto Hofmano pagalbininku ir tai bene didžiausias jo autorystę turintis realizuotas architektūrinis projektas. Svarbu atkreipti dėmesį, kad latvių tyrinėtojai iki šiol K. Rončevskį pristato ne kaip architektą, bet kaip architektūros istoriką, dėsciusį šią discipliną Rygos politechnikos institute, ir skulptorių, kūrusį daugiausia portretinius biustus ir antkapinius paminklus, o apie Kupiškio bažnyčios projektą visiškai neužsimena¹¹. Nepaisant to, nors ir nėra kaip akivaizdžiai „sutvirtinti“ fakto, kad minimas menininkas tikrai yra dabartinę Kupiškio bažnyčią suprojektavęs asmuo, tačiau ir paneigti ar kaip nors tai koreguoti mes taip pat neturime pagrindo.

Altoriai ir kita įranga. Kunigas V. Kupstas rankraštyje taip pat paminėjo, kad naujosios Kupiškio bažnyčios statybomis rūpinosi klebonas ir dekanas kanauninkas Stanislovas Janulevičius (1839 ar 1841–1921)¹². Teigiama, kad būtent S. Janulevičiaus XX a. pirmaisiais dešimtmečiais tapytas portretas puošia Kupiškio bažnyčios zakristiją (2 pav.). Minėtas kunigas, reikia manyti, sprendė, kaip turėtų būti išgražintas maldos namų vidus, ir užsakinėjo altorius ir paveikslus garsiose tuo metu bažnytinių reikmenų dirbtuvėse. Trys, didysis ir du esantys šoninėse navose, neogotikinių formų altoriai derinti prie architektūros formų, jie padirbdinti Šiauliuose nuo 1894 (ar 1895 m.) veikusiose Aleksandro Zaborskio dirbtuvėse, kurios dėl įdiegtos modernios garu varomos technikos 1914 m. reklaminiame skelbime buvo pristatomos kaip „Didžiausias Lietuvoje garinis artistišku bažnytinių darbų pabirkas“, kuriame dirbo apie 120 darbininkų, o produkcija įvairiose parodose buvo apdovanota net 7 aukso medaliais¹³. Tyrinėtoja Skir-

⁸ *Lietuvos architektūros istorija. Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, t. III, Vilnius, Savastis, 2000, p. 255.

⁹ Grinievich I., Grosvalds I. Architektūras vēsturnieks un tēlnieks Konstantīns Rončevskis (1875–1935), *Scientific Journal of Riga Technical University*, Rīga, 2011, Vol. 18, p. 43.

¹⁰ *Sakrālās architektūras un mākslas mantojums Rīgā*, Rīga, Neptuns, 2010, p. 66, 67.

¹¹ Grinievich I., Grosvalds I. Architektūras vēsturnieks un tēlnieks Konstantīns Rončevskis (1875–1935), *Scientific Journal of Riga Technical University*, Rīga, 2011, Vol. 18, p. 43–49.

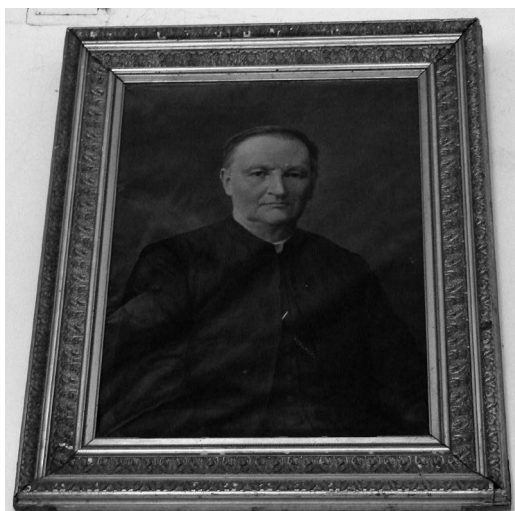
¹² Apie kun. Stanislovą Janulevičių plačiau: *Kupiškėnų enciklopedija*, t. I, Vilnius, 2006, p. 526.

¹³ Smilingytė-Žeimienė S. Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais, *Menotyra*, 1998, nr. 2, p. 45.

mantė Smilingytė-Žeimienė pažymėjo, kad „A. Zaborskis samdė gerus meistrus, jam buvo svarbi dirbtuvės gaminio kokybė“, be to, dirbtuvėse buvo dirbinami ne tik altorių retabulai, mensos, bet ir skulptūros, drožiniai, paveikslai, kartais net užtiesalai¹⁴. Dailės istorikės tyrimai parodė, kad A. Zaborskio dirbtuvių altoriai, be Kupiškio, dar papuošė Anykščių, Smalvos, Krekenavos, Duokiškio, Pakapės, Upynos, Šiaudinės ir kt. bažnyčias. Jie buvo pagaminti iš ažuolo arba pušies medžio¹⁵. Kupiškio bažnyčiai parinkti prabangesni – ažuoliniai gaminiai¹⁶ (3a–c pav.).

Sunku pasakyti, ar tapytojas A. Pšeslanskis (A. Przesłański), apie kurį kol kas turime labai nedaug žinių, altorių paveikslus kūrė bendradarbiaudamas su minėtomis dirbtuvėmis, ar šis užsakymas buvo Kupiškio klebono asmeninė iniciatyva. S. Smilingytė-Žeimienė ir Dalia Vasiliūnienė yra išsiaiškinusios, kad minimas tapytojas XX a. pradžioje nutapė paveikslus Anykščių, Kupiškio ir Žemaičių Kalvarijos bažnyčioms¹⁷. Iš tapymo metų aišku, kad pirmiausia buvo darbuotasi Anykščių maldos namuose, keleriais metais vėliau – Kupiškio šventovėje. Čia jis nutapė, apie tai 1947 m. rašė ir V. Kupstas, didįjį altorių puošiantį paveikslą „Jėzaus Kristaus dangun žengimas“, o šoniniams, kopijuodamas ispanų XVII a. tapytojo Bartoloméo Estebano Murillo darbą, 1913 m. sukūrė paveikslą „Nekaltojo prasidėjimo Švč. Mergelė Marija“ bei atkartodamas 1886 m. tapytojo Bernhardo Plockhorsto nutapytą drobę 1914 m. sukūrė paveikslą „Šv. Angelas Sargas“¹⁸ (4a–c pav.). XX a. pradžioje šie siužetai buvo labai populiarūs ir paveikslai dažniausiai kurti atsižvelgiant į visuotinai paplitusias spalvotas litografijas. Dėl tos priežasties kun. V. Kupsto rankraštyje A. Pšeslanskio nutapyti paveikslai vadinami „*gana vykusiomis kopijomis*“¹⁹.

Alvydas Totoris „Kupiškėnų enciklopedijoje“ mini, kad iki Pirmojo pasaulinio karo naujojoje bažnyčioje suspėta ištinuoti bažnyčios vidų, sudėti grindis, įrengti altorius ir pastatyti vargonus, kuriuos, deja, per karą vokiečių kareiviai sukūreno, o altorius smarkiai apgadino²⁰. Tenka pasakyti, kad iki karo buvo pastatyti tik trys – didysis ir šoninių navų – altoriai, o kopyčios tuomet liko tuščios. Alvydas

2 pav. Bažnyčios statytojo klebono ir dekano kanauninko Stanislovo Janulevičiaus portretas. 2014 m.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Ten pat, p. 46.

¹⁶ Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla, Vilnius, Katalikų mokslo akademija, 1998, p. 169.

¹⁷ Smilingytė-Žeimienė S. Lietuvos bažnyčių dailė. XX amžiaus I pusė, Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 102, 123, 188, 200; Vasiliūnienė D. Žemaičių Kalvarija. Piligriminio centro istorija ir dailė XVII–XIX a., Vilnius, Aidai, 2010, p. 354–355.

¹⁸ Paveikslų sukūrimo laiką pirmasis nurodė V. Kupstas: Panevėžio vyskupija: istoriniai duomenys, pastoracinė veikla, Vilnius, Katalikų mokslo akademija, 1998, p. 169.

¹⁹ Ten pat.

²⁰ Totoris A. Kupiškio bažnyčios, Kupiškėnų enciklopedija, t. II, Vilnius, 2012, p. 173.

3a–c pav. A. Zaborskio dirbtuvėse Šiauliuose XX a. pradžioje gaminti didysis ir du šoniniai altoriai. 2014 m.

*4a-c pav. A. Pšeslanskio
tapyti paveikslai didžiajam ir
dvių šoninių navų altoriams.
2014 m.*

Totoris *Kupiškėnų enciklopedijoje* rašo, kad 1930–1932 m. kunigo Stanislovo Eduardo Baltrimo rūpesčiu koplyčiose pastatyti Šv. Teresėlės ir Nukryžiuotojo altoriai²¹. Šio straipsnio autorei nėra žinoma, kuo remiantis tyrinėtojas tą faktą mini ir kaip atrodė tuometiniai altoriai, bet visai įmanoma, kad tarpukariu koplyčiose buvo įrengti paprasti, galbūt tik mensą ir paveikslus turėję altoriai. Kairiojoje koplyčioje jis dedikuotas XX a. 4-uoju deš. labai išpopuliarėjusios šventosios – šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės – garbei su to paties pavadinimo paveikslu. Minima šventoji kanonizuota 1925 m., o 1931 m. į lietuvių kalbą išversta autobiografija „Vienos sielos istorija“, prisidėjusi prie jos kulto populiarinimo. Daugelis bažnyčių įsigijo šventąją vaizduojančių paveikslų, skulptūrų, procesijų reikmenų²², jai, kaip ir Kupiškyje, buvo skiriami altoriai. Dešiniojoje koplyčioje, manytina, analogiškų neįmantrių formų altorius dedikuotas Nukryžiuotajam Jėzui.

Tai, kad tarpukariu koplyčiose pastatyti altoriai buvo paprastų formų, leidžia spėti tyrimo metu paaiškėję nauji faktai. Laimingo atsitiktinumo dėka buvo sužinota, kad šiandien koplyčiose matomi neogotikinių formų altoriai yra sukurti ne tarpukariu, bet sovietmečiu, apie 1958–1960 m., jų meistras yra kupiškėnas Jonas Lašukas (1913–1998), gyvenęs netoli bažnyčios, Kapų g. 5²³. Šį svarbų faktą ir kitų vertingų žinių pateikė meistro vaikai ir kiti šeimos nariai²⁴. Jie papasakojo, kad monsinjoro Klemenso Gutausko (1915–2002) iniciatyva J. Lašukui buvo pateikti iš Panevėžio atvežti brėžiniai, pagal kuriuos derindamasis prie didžiojo altoriaus meistras darė koplyčių įrenginius. Altoriai buvo gaminami itin slapta, bažnyčioje montuojami naktį dalimis. Abu naujieji altoriai, taikantis prie bažnyčios architektūros ir anksčiau statytų įrenginių, buvo sukurti neogotikinių formų, su trimis grakščiais į viršų besistiebiančiais bokšteliais ir pinakliais, dekoruoti tituliniais, tikriausiai iš tarpukario altorių paimtais paveikslais ir šventųjų skulptūromis (5a, b pav.). Toks taikymasis prie XX a. pradžioje sukurtų altorių buvo ne tik siekis išsaugoti interjero vienovę, bet taip pat suteikė viltį, kad sovietinės valdžios atstovai neatkreips dėmesio, jog bažnyčioje atliekami stambūs ir svarbūs puošybos darbai. Siekiant, kad niekas nenukentėtų nuo sovietinės valdžios dėl šių darbų, nebuvo išsaugota jokių įrašų, atsiskaitymo dokumentų, nuotraukų, ilgą laiką niekam apie tai nebuvo pasakojama, todėl apie visa tai žino ir atmintyje laiko tik artimiausi žmonės.

Grįžtant į ankstesnius Antrojo pasaulinio karo metus, reikia paminėti, kad 1944 m. Kupiškio bažnyčioje sakyklą pastatė A. Zaborsko tradicijas tęsęs kitas meistras iš Šiaulių – Vladas Čižauskas²⁵. Kadangi XX a. pirmojoje pusėje meistrai nesistengė demonstruoti išskirtinai savito stiliaus, o dažniausiai dirbdavo pagal iš užsienio parsisiųstus pavyzdžių albumus, be aptiktų finan-

²¹ *Ten pat.*

²² Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė. XX amžiaus I pusė*, Vilnius, Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2009, p. 154–162.

²³ Dabar tame smarkiai rekonstruotame name gyvena jauniausias meistro J. Lašuko sūnus Arvydas Lašukas (gim. 1968) su šeima.

²⁴ Straipsnio autorė ypač dėkinga iniciatyvą parodžiusiai J. Lašuko dukrai Vytai Semenienėi (gim. 1954), kuri ne tik pati prisiminė daug autentiškų faktų iš tėvelio veiklos, bet taip pat pašnekino brolius Rimantą (gim. 1946) ir Gytį (gim. 1948), kurie neretai buvo tėvo pagalbininkai ir atlikdavo nesudėtingus medžio drožybos ir montavimo darbus.

²⁵ Istorikė Aldona Vasiliauskienė knygoje „Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai“ (Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 202) sakyklą priskiria pirmajam Kupiškio bažnyčios įrangos etapui, t. y. iki 1914 m., ir teigia, kad ji pagaminta A. Zaborsko dirbtuvėse kartu su trimis altoriais. Tačiau savo teiginio niekaip nepagrindžia, todėl tikslesni duomenys, manytume, užfiksuoti V. Kupsto mašinraštyje.

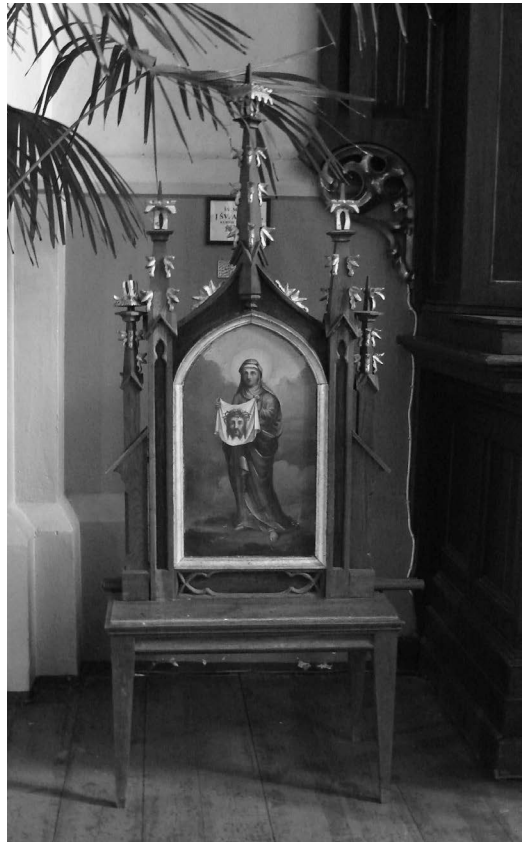
5a, b pav. Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės ir Nukryžiuotojo altoriai šoninėse koplyčiose, statyti apie 1958–1960 m. Meistras Jonas Lašukas. 2015 m.

6 pav. Kupiškio bažnyčios sakykla. 2014 m.

sinių sutarčių ar kokių kitų panašių dokumentų labai keblu kalbėti apie autorystę. Sakyklos meistrą savo rankraštyje įvardijo kun. V. Kupstas, nors apie jos meninę kokybę atsiliepė ganėtinai skeptiškai. Jis rašė: „1944 m. įrengta nauja sakykla gotiško stiliaus, kurią dirbo Vl. Čižauskas, Šiauliuose. Ji didelės meninės vertės neturi, kaip darbas, atliktas karo sąlygomis.“²⁶ Toks santūrus vertinimas nėra itin pagrįstas, nes sakykla padaryta derinant jos formas prie jau buvusių bažnyčios interjero elementų, o dekoras primena kitus, tiek Kupiškio bažnyčios, tiek ir kitų Lietuvos šventovių neogotikinius įrenginius. Galima būtų nebent atkreipti dėmesį į kiek prastesnę medienos kokybę nei A. Zaborškio fabriko altorių (6 pav.). J. Laško artimieji prisimena, kad, darant altorių šoninėms koplyčios, meistras kai kurias detales padarė ir jomis papildė karo metų sakyklą.

Manytina, kad tarpukariu Šiaulių (V. Čižausko?) dirbtuvėse taip pat buvo išgytas neogotikinių formų procesijų altorėlis su šv. Veronikos ir šv. Kazimiero atvaizdais (7 pav.), galbūt dar krikštykla bei procesijose naudotas skėčio pavidalo baldakimas, kurio šiandien išlikęs bažnyčios bokšte saugomas tik medinis karkasas. Tokį patį karkasą matome S. Smilingytės-Žeimienės straipsnyje publikuotoje V. Čižausko dirbtuvių nuotraukoje²⁷.

Bažnyčios baldai. Atskirai reikia aptarti bažnyčios ir zakristijos baldus, kurių nemažą dalį apie 1920 m., t. y. iki Kupiškio bažnyčios konsekracijos 1921 m. rugsėjo 7 d., pagamino vietinis stalius Jonas Jakutis (1876–1960). Tiesa, rašiusieji apie bažnyčią ar kalbėdami apie meistrą tyrinėtojai priskiria jam tik bažnyčios centrinėje navoje stovinčius suolus-klauptus ir šoninėse navose palei sienas stovinčias klausyklas²⁸ (8a, b pav.). Tik J. Jakučio dukters Felicijos prisiminimuose pateikiamas kur kas platesnis darbų apibūdinimas, nusakantis, kad „tėvelis buvo padaręs bažnyčiai suolų ir kitokių baldų“²⁹, o tai gali reikšti ne vien tik publikacijose vis paminimus suolus-klauptus ir klausyklas. Atidžiai apžiūrėjus šiuos baldus ir išanalizavus

7 pav. Neogotikos formų procesijų altorėlis su šv. Veronikos ir šv. Kazimiero paveikslais. 2014 m.

²⁶ Kupstas V. *Kupiškio bažnyčios istorija*, Kupiškis, 1947, l. 5 [mašinarštis].

²⁷ Smilingytė-Žeimienė S. Šiaulių bažnytinių reikmenų dirbtuvės 1900–1940 metais, *Menotyra*, 1998, nr. 2, p. 47.

²⁸ Jankauskas V. *Jonas Jakutis, Kupiškis. Kultūra ir istorija*, Kupiškis, 2004, p. 61; Totoris A. *Kupiškio bažnyčios, Kupiškėnų enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2012, p. 173.

²⁹ Jakutyte F. *Prisiminimai apie Kupiškio kraštą ir jo žmones*, Vilnius, 2002, p. 49.

8a, b pav. Vietinio meistro Jono Jakučio apie 1920 m. pagaminti suolai-klauptai ir viena iš klausyklų. 2014 m.

9a-e pav. Bažnyčios įranga ir baldai (presbiterijos baliustrada, du klapštai zakristijoje, trivietis suolas-klauptas presbiterijos kairėje, zakristijos spinta ir komoda), manytina, pagaminti J. Jakučio. 2014 m.

jų dekorą, ganėtinai tvirtai galima teigti, kad meistras taip pat padarė presbiteriją nuo navos skiriančią medinę baliustradą, trivietį suolą-klauptą presbiterijos kairėje, du nedidelius klauptus, stovinčius zakristijoje, zakristijos spintą ir komodą, kurias vainikuoja vienodos karpytos „karūnėlės“ (9a–e pav.). Matyti, kad darant ir šiuos baldus išlaikyta neogotikai būdingų dekoru elementų visuma ir taikytasi prie A. Zaborskio dirbtuvių altorių dekoru.

Kadangi J. Jakutis buvo gabus ir dirbo įvairiose meno srityse, galima nedrąsiai spėti, kad jis padarė ir neogotikos stilistikos velykines Kristaus kapo sargybinių bei dviejų klūpančių angelų figūras. Nors, žinoma, pastarosios galėjo būti ir kurių nors bažnytinių dirbtuvių produktas. Jos profesionaliai atliktos ir puikiai tiko prie naujos bažnyčios interjero visumos. Svarbu atkreipti dėmesį, kad tokių stilingų XX a. pradžioje sukurtų velykinių dekoracijų iki mūsų dienų išliko tik vienetai (10 pav.). Nors jau ne kartą rašyta, bet norisi pridurti, kad J. Jakutis, kad ir būdamas savamokslis, pasižymėjo nepaprastu smalsumu, visose pasirinktose amato ir kūrybos srityse (buvo stalius-dailidė, fotografas³⁰) demonstravo didžiulį talentą ir profesionalumu nenusileido mokslų ragavusiems. Be to, atkreiptinas dėmesys, kad suolų-klauptų dekoras labai primena meistrams Adomui Karaliui ir Jonui Račiukaičiui priskiriamus neogotikinius suolus Miroslovo ir Gudelių (Alytaus r.) bažnyčiose³¹. Tai rodo, kad tiek didesnių dirbtuvių, tiek ir pavieniui dirbę meistras idėjų sėmėsi iš tuo metu gausiai leistų pavyzdžių albumų ir sąsiuvinų, todėl tarpusavyje nebendravę amatininkai sukurdamo labai panašių gaminių, besiskiriančių nebent medienos rūšimi, dydžiu ar kokiomis kitomis neįdomiomis detalėmis.

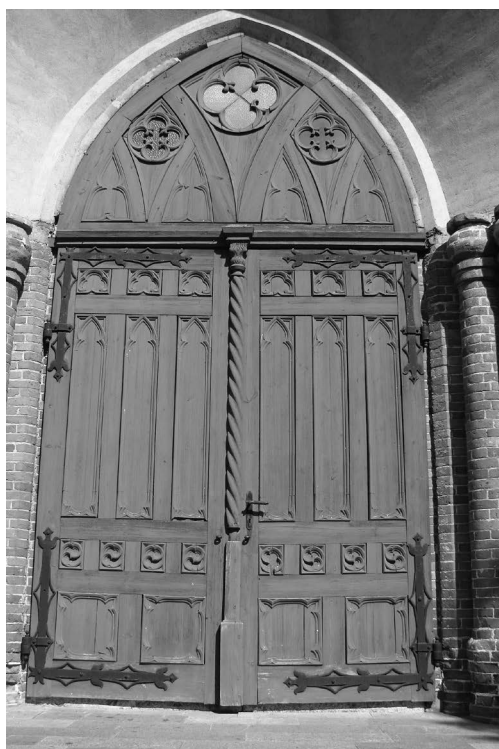
1964 m. Kupiškio bažnyčios klebonu paskyrus Klemensą Gutauską, dvasininkas energingai ėmėsi šventovės tvarkymo ir atnaujinimo darbų. Jau anksčiau gaminant koplyčios altorius patyręs vietinio meistro J. Lašuko profesionalumą, apie 1975–1980 m. užsakė jam padaryti neseniai išgytoms gipsinėms kryžiaus kelio stotims medinius ornamentuotus rėmus (11 pav.), derančius su Jakučio darytais, bažnyčią papildyti naujomis suolų ei-

10 pav. Neogotikos stiliaus Kristaus kapo sargybinio ir klūpančio angelo figūra. 2014 m.

³⁰ Iki Pirmojo pasaulinio karo savo veiklą reklamavo 1913 ir 1914 m. parengtuose leidiniuose „Panevėžio kalendorius“, išleistuose Juozo Masiulio knygyne Panevėžyje.

³¹ Apie šių meistrų darbus bažnyčiose rašyta: *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I tomas: *Vilkaviškio vyskupija*, I knyga: *Marijampolės dekanatas*, Vilnius, Gervėlė, 1996, p. 69–73; *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I tomas: *Vilkaviškio vyskupija*, V knyga: *Alytaus dekanatas*, Vilnius, Savastis, 2003, p. 234–239.

11 pav. Kryžiaus kelio stotis su J. Lašuko apie 1975–1980 m. darytu rėmu. 2015 m.

12 pav. J. Lašuko apie 1975–1980 m. pagaminti puošnūs suolai-klauptai presbiterijai. 2015 m.

13 pav. J. Lašuko darbo didžiosios bažnyčios durys. 2015 m.

lėmis ir keliomis klausyklomis bei padaryti medines pakylas po visomis, tiek po savo, tiek ir po anksčiau darytomis. Meistras taip pat pagamino ir presbiterijoje prie sienų įkomponavo porą suolų-klauptų su aukštomis puošniomis atkaltėmis (12 pav.), padarė daug smulkesnių medžio dirbinių bei tvarkė medines bažnyčios konstrukcijas ir perdangas, padirbino naujas didžiąsias šventovės duris (13 pav.). Lašuko vaikai prisimena, kaip tėvas mirkydavo ir lenkdavo medieną dekoratyvinėms rėmų ir kitų dirbinių detalėms, kaip kruopščiai viską montuodavo preciziškai suleisdamas kampus, niekur nepalikdamas net menkiausio broko. J. Lašukui atliekant didelius užsakymus talkino kiti vietos gyventojai. Meistro artimieji minėjo Jono Bruškio ir Jono Blažio pavardes. Prisimena, kad J. Blažys gelbėjo darydamas tekintas detales, kurių pats Lašukas nesiimdavo³².

XX a. pabaigoje atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, padaugėjęs bažnyčioje besimeldžiančiųjų, imta rūpintis padidinti suolų-klauptų skaičių. Siekiant išlaikyti vieną stilių, nutarta gaminti laikantis J. Jakučio ir J. Lašuko darytų suolų pavyzdžio. Kupiškėnui tautodailininkui medžio drožėjui Jonui Šmigelskui (gim. 1935) parengus brėžinius, papildomus suolus apie 2000 m. pagamino vietos medienos įmonė „Slavita“³³.

Vargonai. Prie pagrindinių bažnyčios įrangos elementų reikia aptarti ir vargonus. Tiesa, juos, kaip jau minėta, tik pastatytus Pirmojo pasaulinio karo metais vokiečių kareiviai sukūreno. Tarpukariu, matyt, kitaip neišgalint, buvo išigyti du nedideli instrumentai, vadinamosios fisharmonijos. Viena jų pagaminta bendrojoje Paryžiaus ir Sankt Peterburgo firmoje T. MINUS (14a, b pav.), kita – Jungtinėse Amerikos Valstijose, Bostone, *Georgo Woods & Co* kompanijoje (15a, b pav.). Pirmoji galėjo būti igyta dar iki Pirmojo pasaulinio karo, antroji – tarpukariu. Iki Pirmojo pasaulinio karo Rusijos imperijoje buvo labai populiarios bendros Rusijos ir kitų valstybių jungtinės kompanijos, leidusios produkciją realizuoti imperijos teritorijoje, išvengiant nustatytų didelių muito mokesčių. Žinoma, kad garsi amerikietiškoji *Georgo Woods & Co* firma nedidelius vargonėlius gamino nuo XIX a. vidurio. Jie pasižymėjo puikiu skambesiu, o instrumento forma ir dekoras dažniausiai imitavo istorinių stilių baldus. Be to, vargonėliai buvo puošiami specifiškai – kiaurapjūviu dekoruotais pedalais. Yra išlikęs 1877 m. leistas firmos katalogas, kuriame galima pamatyti panašų į esantį Kupiškio bažnyčioje instrumentą³⁴ (16a, b pav.). XIX a. pabaigoje siūlyti vargonėliai, jei buvo paklausūs, galėjo būti gaminami ne vieną dešimtmetį. Kupiškio bažnyčioje esančio instrumento tikslios pagaminimo ir išigijimo datos kol kas išsiaiškinti nepavyko.

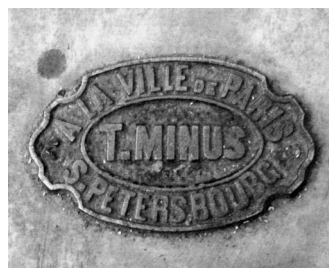
Antrasis pasaulinis karas, sunkūs pokario metai ir sovietmečio suvaržymai bažnyčioms ilgą laiką neleido Kupiškio maldos namuose atsirasti didesniam instrumentui. Tik klebonaujant kun. Klemensui Gutauskui XX a. 7–9-ąjį dešimtmečiais atlikti didesni bažnyčios atnaujinimo darbai (ištapyti skliautai ir sienos, išigytytos kryžiaus kelio stotys), 1970 m. pastatyti nauji vargonai³⁵. Iš pradžių jie

³² Iš D. Klajumienės pokalbio Kupiškyje su Vyta Semeniene, Arvydu Lašuku ir kitais jų šeimos nariais 2015 m. rugsėjo 5 d.

³³ Informaciją apie naujų suolų pagaminimą 2014 m. rugpjūčio mėnesį straipsnio autorei pateikė Kupiškio bažnyčios zakristijonas Donatas Vilkas. Tiesa, 2015 m. Kupiškio gyventojai autorei minėjo, kad brėžinius parengė dailininkas Rimantas Ridikas (gim. 1960), tačiau patvirtino, kad gaminius pagamino „Slavitos“ įmonė.

³⁴ Prieiga per internetą: <http://antiquepianoshop.com/online-museum/woods-george/> [žiūrėta 2014 08 12].

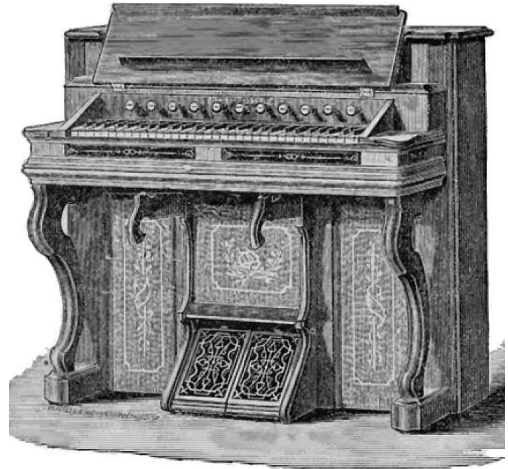
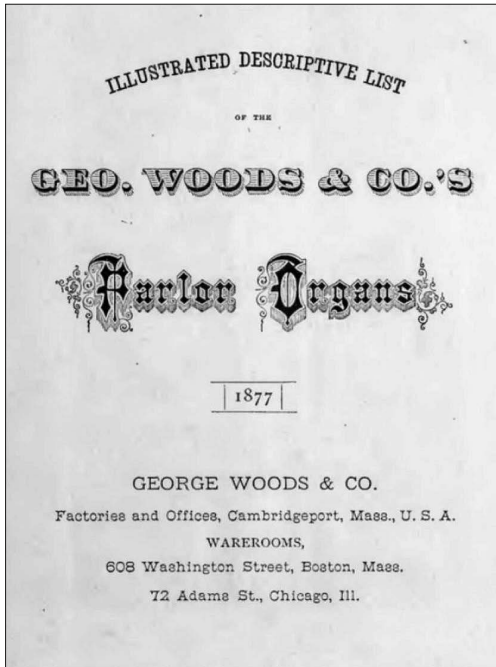
³⁵ Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 244; Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2012, p. 174.

14a pav. Bendrosios XX a. pradžios Paryžiaus ir Sankt Peterburgo fisharmonijų kompanijos pavyzdys Kupiškio bažnyčioje; b – firminis ženklas. 2014 m.

15a, b pav. Bostono Georgo Woods & Co kompanijos fisharmonija ir firminis įrašas. 2014 m.

16a, b pav. Firmos Georg Woods & Co 1877 m. katalogo titulinis puslapis ir modelio Nr. 17 pavyzdys. Žr.: <http://antiquepianoshop.com/online-museum/woods-george/>

17 pav. Vaizdas į didžiuosius bažnyčios vargonus. 2014 m.

buvo vieno manualo, o 1988 m. meistras iš Vilniaus Juozas Lekarevičius su sūnūmi (taip pat Juozu) vargonus suderino, praplėtė padarydami antrą manualą (t. y. rankinę klaviatūrą) ir, derindami prie altorių, padailino prospektą neogotikiniais pinakliais³⁶ (17 pav.).

Varpai. Pirmojo pasaulinio karo metu naujoji Kupiškio bažnyčia neteko ne tik vargonų. 1915 m. rusų valdžia išsivežė buvusius tris varpus. Šis nuostolis buvo atitaisytas tik kun. Stanislovui Baltrimui pasistengus pabaigti bažnyčios įrangos darbus. 1930–1932 m. statant altorius koplyčiose, Vokietijos liejykloje Bochume (*Vereinigte Stahlwerke-Bochumener-Verein*) už 8 805 Lt nupirkti trys iš plieno nulieti varpai, pavadinti šv. Onos (jis didžiausias ir jam pinigų paaukojo kupiškietės), šv. Angelo Sargo ir šv. Jono vardais³⁷. Jie išsaugoti iki mūsų dienų (plačiau apie tai – Ingos Cironkaitės-Bendžienės straipsnyje). Šios tik dydžiu viena nuo kitos kiek besiskiriančios sakramentalijos³⁸, kaip ir būdinga panašiu laiku pagal Bauhauso mokyklos, propagavusios funkcionalizmą, nuostatas lietiems varpams, neturi beveik jokios ornamentinės puošybos ir skaidymo. Vienintelės puošmenos – varpų vardų, aukotojų, Kupiškio pavadinimo, nuliejimo metų ir liejyklos pavadinimo reljefai bei graižą nuo liemens skiriančios trys reljefinės juostos. Tai tipiškas tarpukariu Bochumo susivienijimo lietuvių plieninių varpų dekoras. Šios liejyklos produkcijos Lietuvos bažnyčiose yra ganėtinai daug, todėl ilgą laiką tyrinėtojai, kaip pastebi varpų paveldą analizuojantis istorikas Povilas Šverebas, juos vertino mažiau nei žalvarinius kitų liejyklų gaminius. Nors, kaip žinoma, minimos liejyklos meistrai nuolat tobulino plieninių varpų skambumą ir norėjo pranokti švelniais tonais pasižyminčius žalvarinius. Varpų liejimo susivienijimas Bochume veikė nuo 1842 m., o nebelikus jų produkcijos paklausos, 1970 m. buvo nutraukta serijinė gamyba ir dabar atliekami tik konkretūs užsakymai³⁹.

Pavieniai dailės kūriniai. Be 1947 m. mašinraštyje paminėtos ir iki mūsų dienų išlikusios bažnyčios įrangos ir dekoro elementų, šventovėje saugoma ir daugiau bažnytinės dailės kūrinių. Dar sovietmečiu į vietinės reikšmės kultūros paminklų sąrašą buvo įtraukta nemažai vaizduojamosios ir taikomosios bažnytinės dailės: XX a. I p. skulptoriaus Petro Rimšos sukurtas Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko bareljefas, dvi XIX a. I p. ampulės, du XIX a. procesijų žibin-

³⁶ Publikacijose paprastai nurodoma, kad vargonai tvarkyti 1990 m., tačiau 1988 m. vargonų tvarkymo data ir meistro pavardė įrašyti ant klaviatūros priekinės sienelės prikaltose metalinėje lentelėje. Plačiau apie atliktus darbus straipsnio autorei 2014 m. rugpjūčio mėnesį pasakojo kadaise su tėvu (mirusiu 2013 m.) dirbęs sūnus Juozas Lekarevičius. Pastarasis iš tėvo išmokęs tvarkyti ir gaminti vargonus, šiuo darbu užsiima iki šiol ir to moko savo aštuoniolikametį sūnų, beje, irgi Juoza.

³⁷ Apie varpų įsigijimą rašyta: Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 214; Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. II, Vilnius, 2012, p. 173–174.

³⁸ Nors varpus įvairiuose žodynuose ir žinynuose įprasta vadinti stacionariais muzikos instrumentais ar mušamaisiais idiofonais, taip juos neretai vadina ir juos tyrinėjantys mokslininkai, šie įvardijimai labiau tinka pasaulietinės paskirties varpams – karilionams. Bažnyčių bokštuose ir varpinėse buvę ar esantys stacionarūs didieji varpai yra šventinami, jiems suteikiami šventųjų globėjų vardai, jų skambesys yra liturgijos dalis, todėl laikomi ne muzikos instrumentais, bet sakramentalijomis. Apie tai plačiau rašyta: Cironkaitė-Bendžienė I. *Skambinimas varpais: tradicija ir dabartis*, Vilniaus universitetas, Istorijos fakultetas, Istorijos teorijos ir kultūros istorijos katedra, Paveldosaugos studijų programa, magistro baigiamasis darbas (vadovė dr. Dalia Klajumienė), Vilnius, 2012.

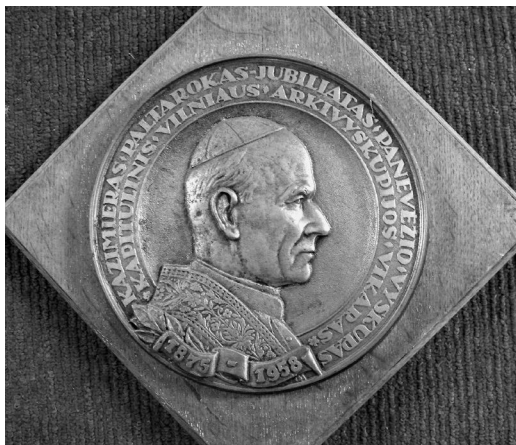
³⁹ Apie liejyklą ir jos varpus Lietuvos bažnyčiose rašyta: Šverebas P. Salantų bažnyčios varpai, varpinės ir varpininkai, *Salantų bažnyčia. Istorija, meno vertybės ir žmonės*, sud. P. Šverebas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 211–241.

tai, keli XVIII ir XIX a. arnotai (vienas jų – su kontušo juostų fragmentais), trys nežinomų šventųjų skulptūrėlės ir 1884 m. datuota Nukryžiuotojo skulptūra⁴⁰. Išvardytus kūrinius po dešimtmečio paminėjo ir Bronius Kviklys knygoje „Lietuvos bažnyčios“⁴¹, juos įvardijo ir Alvydas Totoris „Kupiškėnų enciklopedijoje“⁴². Ar visos daugiau nei prieš tris dešimtmečius užfiksuotos vertybės išliko? O gal jų galime suskaičiuoti ir daugiau, nes sovietmečiu tikrai ne visi bažnyčių dailės kūriniai būdavo pripažįstama vertingais.

Vienas dažniausiai viešojoje erdvėje pristatomų Kupiškio dailės kūrinių yra garsaus XX a. pirmosios pusės lietuvių skulptoriaus medalininko Petro Rimšos (1881–1961) iš bronzos nulietas pirmojo Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko bareljefas⁴³ (18 pav.). Apie jį informacijos galima rasti ne tik publikacijose, bet ir visuose internetiniuose portaluose, pristatančiuose Kupiškio bažnyčią. „Kupiškėnų enciklopedijos“ II tome nurodoma, kad medalis sukurtas 1960 m., t. y. likus metams iki skulptoriaus mirties⁴⁴. Tačiau ši data kelia abejonių, nes yra žinoma, kad nuo 1955 m. susirgus ir ligai smarkiai progresuojant, paskutiniaisiais metais P. Rimša dirbo nebent padedamas menininkės Danutės Danytės-Varnauskienės ir užbaiginėjo anksčiau pradėtas skulptūras ar medalius, nesiimdamas jokių naujų užsakymų⁴⁵. Šis faktas verčia kiek abejoti garsaus meistro autoryste, nors komponavimo pobūdis, užrašo šriftas ir primena kitus skulptoriaus medalius. Taigi medalio autorystės klausimas vis dar lieka atviras.

Iš ankstesnių publikacijų žinoma, kad iš senosios bažnyčios buvo išsaugotos trys XIX a. pradžioje sukurtų nežinomų šventųjų skulptūros, kurioms paveldosaugos specialistai buvo davę sąlyginius pavadinimus „Šventasis su knyga“ (DV 1600, uk. 9598), „Šventasis su pakelta knyga“ (DV 1601) ir „Šventasis su stula“ (DV 1599, u. k. 9597). 2014 m. apžiūrint bažnyčią buvo aptikti tik dviejų šventųjų su knygomis atvaizdai. Jie šiaudien puošia šoninį bažnyčios priėngį. Deja, nepavyko sužinoti, kas nutiko trečiajam („Šventasis su stula“) skulptūrai. Virš esamų drožinių ant sienos įkomponuotas 1884 m. sukurtas kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra (DV 1598, u. k. 9596). Tikslią datą nurodo paveldosaugos dokumentai, tačiau kuo

18 pav. Skulptoriui Petriui Rimšai priskiriamas Panevėžio vyskupo Kazimiero Paltaroko bareljefas. 2014 m.

⁴⁰ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, Vilnius, Lietuvos kultūros ministerija, 1973, p. 673–674.

⁴¹ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, t. 4: *Panevėžio vyskupija*, Chicago, 1984, p. 214.

⁴² Totoris A. *Kupiškio bažnyčios, Kupiškėnų enciklopedija*, t. II (K–P), Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 174.

⁴³ Sovietmečiu bareljefas buvo pripažintas vietiniu dailės paminklu ir jam suteiktas DV 1592 numeris. Dabartiniame LR kultūros vertybių registre jam suteiktas unikalus kodas 9590.

⁴⁴ Totoris A. *Kupiškio bažnyčios, Kupiškėnų enciklopedija*, t. II (K–P), Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 174.

⁴⁵ Jaskūnaitė O. *Petras Rimša*, Vilnius, Mintis, 1966, p. 16.

remiantis tai padaryta, nustatyti nepavyko. Vis dėlto neabejotina, kad tai rodo skulptūros plastikos savybės, kad tai XIX a. antrosios pusės vietos meistro kūrinys (19 pav.). Panašios drožybos skulptūrėlių užfiksuota ne vienoje Lietuvos bažnyčioje, analogų galima rasti vartant „Lietuvos sakralinės dailės“ daugiatomį.

Nors į LR kultūros vertybių registrą įtrauktas tik vienas medinis kryžius su Nukryžiuotoju, Kupiškio bažnyčioje jų yra daugiau. Vienas puikios profesionalios drožybos XVIII a. pabaigos Nukryžiuotojo skulptūros pavyzdys puošia kitą šoninį bažnyčios priėngį (20 pav.), dar vienas – XIX a. antrosios pusės – ant presbiterijos sienos už didžiojo altoriaus (21 pav.). Kaip ir į Kultūros vertybių sąrašą įtrauktasis, šie sukurti dar senajai medinei Kupiškio bažnyčiai.

Iš senosios bažnyčios išliko ir daugiau medinių dekoru ir įrangos elementų. Būtina paminėti du vėlyvojo baroko stilistikos procesijų altorių retabulus ir tris suolus-klauptus. Procesijų altorieliai smarkiai sunykę, dvipusiai paveikslai („Šv. Ona moko Mariją“ / „Švč. Mergelė Marija su Kūdikėliu Jėzumi pamynusi žaltį“; „*Ecce Homo* (Kristus su nendre)“ / „Maloningoji Švč. Mergelė Marija“) ne kartą pertapyti, tačiau net ir esant tokios būklės matyti XVIII a. antrosios pusės drožybos specifika ir tuo metu paveikluose paplitusių religinių siužetų schemas (22 pav.). Suolai-klauptai, saugomi bažnyčios priėngyje, yra XVIII a. pabaigos–XIX a. tokių bažnytinių baldų reprezentantai ir vietinių stalių kokybiško amato liudytojai (23 pav.).

Svarbūs senosios bažnyčios puošybą primenantys kūriniai – dabartinės bažnyčios piliorius puošiantys penkis apaštalus vaizduojantys paveikslai. XIX a. tapyti šventieji apaštalai Petras ir Paulius, Baltramiejus, Jokūbas Vyresnysis ir Simonas yra nežinomo vietos kūrėjo palikimas (24 pav.). Tapybos darbai nėra pačios geriausios būklės, autentišką braižą dengia vėlesni užtapymai, tačiau galima spėti, kad jie sukurti XIX a. pirmojoje pusėje kopijuojant garsaus klasicizmo menininko Pranciškaus Smuglevičiaus apaštalų ciklą, sukurtą 1785 m. ir iki mūsų dienų puošiantį Vilniaus arkikatedrą baziliką. Šio ciklo sekinių yra ne vienoje Lietuvos bažnyčioje.

Atskirai reikia paminėti bažnyčios bokšte saugomus du XVIII a. antrosios pusės–XIX a. arnotus ir dalmatiką. Kultūros vertybių sąrašė ir publikacijose visi liturginiai apdarai vadinami arnotais, todėl aišku, kad visi rašiusieji to fakto netikrino ir tekstilės dirbinių neapžiūrėję kartoję įsivėlusią klaidą. 2014 m. rugpjūčio mėnesį atidžiai inventorizuojant bažnyčios dailės paveldą, buvo pastebėtas šis netikslumas. Iki mūsų dienų išlikęs vienas žydros medžiagos šonais ir šviesia kolona papuoštas arnotas, sukomponuotas iš XVIII a. trečio ketvirčio (šonai) ir XVIII a. 8–10-ojo dešimtmečių (kolona) prancūziškų audinių, bei dalmatika – pasiūta iš XIX a. antrame ketvirtyje Rusijoje išausto raudono gėlėto audinio (25a, b pav.). Buvęs gedulingų pamaldų arnotas, deja, šiandien labai pažeistas saulės spindulių, rodo aksomo medžiagos faktūros subtilumą ir šilkinės šviesesnės kolonos kontrastą bei sidabro pinikų grožį ir yra tipiškas klasicizmo stilistikos liturginis reikmuo⁴⁶ (26 pav.). Tenka tik pasakyti, kad negalima šių tekstilės vertybių laikyti bokšte, nes nuolat kyla grėsmė, kad bus suteršti ten patenkančių paukščių,

⁴⁶Už konsultaciją apie liturginę tekstilę, audinius, jų sukūrimo laiką nuoširdžiai dėkoju kolegei dr. Gabijai Surdokaitei-Vitienei.

19 pav. Dviejų šventųjų skulptūros ir kryžius su Nukryžiuotuoju bažnyčios prieangyje. 2008 m.

20 pav. Nukryžiuotasis bažnyčios prieangyje, prie laiptų, vedančių į vargonų chorą, XVIII a. pab. 2014 m.

21 pav. Kryžius su Nukryžiuotuoju ant presbiterijos sienos, už didžiojo altoriaus, XIX a. antroji pusė. 2014 m.

22 pav. Procesijų altorėlio su paveikslu „Šv. Ona moko Mariją“ retabulas. 2014 m.

23 pav. XVIII a. pabaigos suolas-klauptas bažnyčios prieangyje. 2014 m.

24 pav. XIX a. paveikslas „Šv. apaštalas Simonas“ ant bažnyčios pilioriaus. 2008 m.

o ir saulės spinduliai nuolat blukina medžiagų spalvas. Patartina, kad bažnyčios valdytojai šį turtą saugotų zakristijos komodų stalčiuose arba deponuotų į šalia esantį Kupiškio kraštotyros muziejų.

Aptariant bažnyčios dailės paveldą reikia paminėti išsaugotą nedidelę puošnią širmą, kadaise statytą ant didžiojo altoriaus ir skirtą pridengti Švč. Sakramentą, vadinamąjį *umbrakulį*. Jis tradicinės formos, sudarytas iš ekrano ir stovo, kuris yra neįmantrus, tekintas. Ekranas – mediniame vingrių formų, tačiau nedaug ornamentuotame rėme įtvirtinta gausiai siuvinėta tinklinė medžiaga (kanva). Jos centre – gėlėmis apipintos mišių taurės motyvas, jį supa siuvinėtų rožių šakelių vainikas. Dirbinys vertingas kaip kintančios mišių liturgijos reliktas, nes, kaip žinoma, po Antrojo Vatikano susirinkimo (1962–1965), vykdant Bažnyčios vidaus gyvenimo ir veiklos reformą, umbrakuliai liturgijoje nebenaudojami⁴⁷. Be to, šis nedidelis, jau istorija tapęs dirbinys svarbus kaip XIX a. trečio ketvirčio siuvinėjimo bei XX a. pirmosios pusės medžio meistrų amato pavyzdys (27 pav.).

Kaip ir kiekvienoje Lietuvos katalikų šventovėje, Kupiškio bažnyčioje yra liturgijoje naudojamų dirbinių iš metalo. Publikacijose minimi du XIX a. alaviniai procesijų žibintai. Rašę autoriai tikriausiai neteisingai nustatė medžiagą, nes žibintų iš sunkaus ir nepatogaus nešioti metalo – alavo – 2014 m. apžiūros metu nerasta, tačiau bažnyčioje saugomi ir procesijų metu vis dar naudojami keturi žalvariniai dirbtuvių darbo žibintai. Bažnyčios bokšte sau-

25a, b pav. XVIII a. siūtas arnotas ir XIX a. dalmatika. 2014 m.

26 pav. Gedulinis klasicizmo stiliaus arnotas (dešinėje). 2014 m.

27 pav. XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės umbrakulis. 2008 m.

⁴⁷ Apie umbrakulius plačiau skaityti: Martinaitienė G. M. Lietuvos bažnyčių umbrakuliai, *Kultūros paminklai*, t. X, Vilnius, Savastis, 2003, p. 178–185.

gomos kelios nebenaudojamos kiek skirtingų formų alavinės vėlyvojo baroko ir keturios vienodos klasicizmo stiliaus žvakidės. Žinant, kad alavo atsargos gamtoje yra beveik išsibaigusios ir naujų dirbinių jau nuo XX a. niekas nebegamina, žvakidės ne tik reprezentuoja baroko ir klasicizmo stiliaus dirbinius, bet ir rodo šio metalo liejimo amato galimybes (28a–c pav.). Gaila, bet apžiūrint bažnyčioje saugomas vertybes nepavyko rasti LR kultūros vertybių sąrašė įrašytų dviejų XIX a. pirmosios pusės alavinių ampulių (DV 1593, u. k. 9591). Tenka viltis, kad šie nedideli metalo dirbinėliai vis dėlto yra kur nors bažnyčios zakristijoje arba bokšto „lobyne“.

Šalia pabirų įvairaus metalo dirbinių reikia paminėti ir metalinių kryžių iš ketaus paveldą. Vienas kryžius su memorialiniu įrašu KRISTINA SASNAUCKOICZA 1890 M. saugomas bažnyčios bokšte. Jis greičiausiai parneštas iš parapijos kapinių arba puošė kapą bažnyčios šventoriuje. Tokie kryžiai buvo liejami ir išpopuliarėjo kapinėse XIX a. viduryje–antrojoje pusėje ir buvo statomi kaip savarankiški paminklai arba derinami su akmeniniais postamentais. Nedaug ornamentuotus, „aklinus“, be ažūro kryžiaus stiebe, tik su neaukštu reljefu kryžmų galuose tyrinėtoja Jurgita Pačkauskienė priskiria ankstyvajai (XIX a. 5-ojo dešimtmečio) ketaus kryžių bangai⁴⁸. Memorialinis

28a–c pav. Alavinių žvakidžių pavyzdžiai. 2014 m.

Šalia pabirų įvairaus metalo dirbinių reikia paminėti ir metalinių kryžių iš ketaus paveldą. Vienas kryžius su memorialiniu įrašu KRISTINA SASNAUCKOICZA 1890 M. saugomas bažnyčios bokšte. Jis greičiausiai parneštas iš parapijos kapinių arba puošė kapą bažnyčios šventoriuje. Tokie kryžiai buvo liejami ir išpopuliarėjo kapinėse XIX a. viduryje–antrojoje pusėje ir buvo statomi kaip savarankiški paminklai arba derinami su akmeniniais postamentais. Nedaug ornamentuotus, „aklinus“, be ažūro kryžiaus stiebe, tik su neaukštu reljefu kryžmų galuose tyrinėtoja Jurgita Pačkauskienė priskiria ankstyvajai (XIX a. 5-ojo dešimtmečio) ketaus kryžių bangai⁴⁸. Memorialinis

⁴⁸ Apie alavinių antkapinių paminklų dekorą plačiau skaityti: Pačkauskienė J. Ketaus kryžiai Lietuvos kapinėse: stilius, ornamentas, simboliai, *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, Vilnius, Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014, p. 260–285.

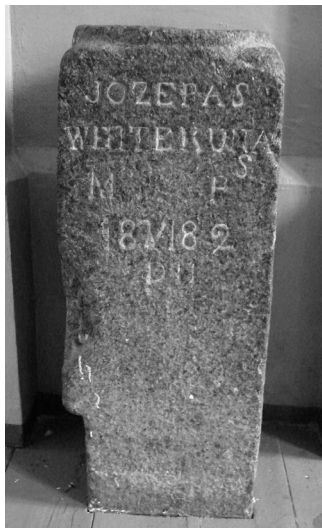

įrašas, kuris ganėtinai primityviai įrėžtas stiebo apatinėje dalyje, leidžia spėti, kad kryžius ankstyvesnis nei 1890 m. įrašas (29a, b pav.).

Dar du vienodi ketaus kryžiai pritvirtinti bažnyčioje virš akmeninių vandeninių (30 pav.). Šiuo atveju jų monumentalios apybraižos puikiai dera prie iš akmens iškaltų švento vandens indų. Pastarieji, senajai bažnyčiai paaukoti 1882 m., turi priekinėje plokštumoje iškaltus įrašus su aukotojų pavardėmis ir datomis. Viena aukotoja yra ta pati Kristina Sasnauskaitė (KRISTINA SASNAUCKOICZA), kurios 1890 m. data pažymėtas kryžius saugomas bažnyčios bokšte. Tais pačiais 1882 m. Juozapas Vaitekūnas (JOZEPAS WEITEKUNAS, 1882) paaukavo kitą panašią akmeninę vandeninę. Jos abi, kaip minėta, yra naudojamos iki šiol ir yra svarbūs Kupiškio bažnyčių istorijos ir maldingų parapijos žmonių geradarystės liudytojai (31a, b pav.).

29a, b pav. Ketaus kryžiaus viršutinė dalis ir memorialinis įrašas stiebo apačioje. 2014 m.

30 pav. Ketaus kryžius virš akmeninės vandeninės (dešinėje). 2014 m.

31a, b pav. Akmeninės vandeninės su aukotojų pavardėmis ir aukojimo data. 2014 m.

32a, b pav. 1851–1859 m. Fraže firmoje pagamintas altoriaus kryželis ir pagaminimo laiką bei gamintoją patvirtinantis ženklas. 2014 m.

33a, b, c pav. 1860–1896 m. Fraže firmoje pagamintos žvakidės ir pagaminimo laiką bei gamintoją patvirtinantis ženklas. 2014 m.

34a, b pav. *Norblin & Co* firmos altoriaus kryželis ir gamintoją žymintis ženklas. 2014 m. D. Klajumienės nuotraukos

Aptariant bažnyčios dailės vertybes būtina paminėti altorių žvakides ir kryželius. Ant altorių menų pastatytos žvakidės yra garsaus nuo 1824 m. veikusio Varšuvos Juzefo Fraže (Józef Fraget) fabriko produkcija. Fabrikas gamino stalo indus ir įrankius, bažnytinę produkciją iš vadinamojo plakiruoto sidabro arba naujasidabrio⁴⁹, kuris XIX a. išpopuliarėjo visoje Europoje. Naujasidabrio dirbiniai nesunkiai atpažįstami, nes, be firmos ženklo, dar buvo žymimi didžiąja N raide. Remiantis lenkų tyrinėtojos Joanos Paprockos tyrimu⁵⁰, galima teigti, kad ženklai žvakidžių ir altorių kryželių pėdose rodo, kad dalis jų, žymėtų ovale įrašytu įrašu, nurodžiusiu fabriko pavadinimą ir plakiruoto sidabro rūšį WARSZAWA / FRAGET / PLAQUE, pagaminti 1851–1859 m. (32a, b pav.), o kiti, ovale žymėti firmos pavadinimu FRAGET / W / WARSZAWIE ir apačioje horizontaliame stačiakampyje nurodant plakiruotą sidabrą PLATER, – 1860–1896 m. laikotarpiu. Vėlesniam laikotarpiui priskiriamos kelių skirtingų modelių žvakidės (33a–c pav.).

Atrodo, kad tam pačiam Fraže fabrikui reikia priskirti ir metalinį procesijų kryžių, paprastai pastatomą šalia didžiojo altoriaus, o gal net ir amžinosios ugnies lempą, kabančią presbiterijoje. Deja, nepavykus tinkamai apžiūrėti ir neradus ženklinimo, tiksliai teigti kol kas negalime, nes gaminių modelius fabrikai dažnai kopijuodavo vieni nuo kitų. Varšuvoje, be Fraže, dar veikė Norblinui, Michałui Czajkowskiui ir kitiems priklausę fabrikai ir mažesnės įmonės. Būtent Norblino firmos gaminyš puošia kairiosios Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės koplyčios altorių. Tai nedidelis dailus neobarokinis kryželis (34a, b pav.), forma nė kiek nesiskiriantis nuo minėto Fraže firmos dirbinio. Paminėtų Varšuvos fabriku dirbinių XIX a. antrosios pusės

⁴⁹ *Plakiravimas* [pranc. *plaquer*] – auksavimo ir sidabravimo technika. Tauriojo metalo sluoksniu dengiamas pigesnio metalo pagrindas (pvz., auksas arba sidabras ant vario). *Naujasidabris* – vario lydiny su nikelium, dažnai ir su cinko priedu. Jis mėgtas ir naudotas dėl panašaus į sidabrą blizgesio.

⁵⁰ Paprocka J. *Srebro i platerzy firmy Józef Fraget*, Warszawa, PWN, 1992.

istorizmui būdingas dekoras ir išpausti ženklai liudija, kad jie išgyti dar senajai medinei Kupiškio bažnyčiai, o pastačius naująją – puikiai joje pritaikyti.

Apibendrinant Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūros ir dailės paveldo analizę galima konstatuoti, kad nors ir neturime patvirtinančių tiesioginių dokumentų, antriniai liudijimai ir istoriniai faktai leidžia patvirtinti jau ankstesnių tyrėjų minėtą architekto iš Rygos Konstantino Rončevskio, pateikusio statinio projektą, pavardę. Bažnyčios vidaus įrangą ir dailės puošmenas buvo stengiamasi komplektuoti iš dar geros būklės senosios bažnyčios dirbinių, taip pat užsakinėti nauji, XX a. pradžioje–pirmojoje pusėje paklausūs garsių bažnytinių dirbtuvių gaminiai. Nors bažnyčia statyta ir įrengta XX a. pirmojoje pusėje, joje išsaugoti kūriniai apima XVIII–XX a. Nors ir turėdami skirtingą meninę vertę, jie visi savaip liudija Kupiškio bažnyčios ir parapijos istoriją, maldingumo tradicijų tąsą.

Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir parapijos istorija

Aldona Vasiliauskienė

Įvadas

Miesto ar miestelio istorija neatsiejama nuo bažnyčios ar koplyčios istorijos. Tačiau bažnyčia – tai ne vien šventovės pastatas. Yra ir Gyvoji Bažnyčia – religinė bendruomenė, kurią formuoja toje šventovėje dirbantys dvasininkai, telkdami parapijiečius į šventovę, ugdydami ir gilindami tikėjimą, atlikdami plačius mokslo, švietimo ir kultūros darbus. Bažnyčia nuo seniausių laikų visur buvo tas gražus dvasios ir žinių šaltinis, kurio gaiva galėjo džiaugtis ir nuo centro nutolusių kaimų gyventojai; buvo tas židinys, kurio atšvaitai siekė ir atokiausias parapijos vietas.

2009 m. Kupiškio etnografijos muziejus išleido didelės apimties knygą – lokalinę monografiją „Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai“ (sudarytoja muziejaus darbuotoja istorikė Aušra Jonušytė), kurioje pirmąsyk pateikta nepublikuotos medžiagos Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir parapijos istorijai¹. Minėtame darbe akcentuota, kad publikuojamas straipsnis turėtų paskatinti naujus tyrinėjimus.

Trečiosios Kupiškio – Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios 100 metų jubiliejus (2014) įpareigojo straipsnio autorę kraštiečių naujoms šaltinių ir literatūros, taip pat senosios periodikos paieškoms.

Darbo tikslas – Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir parapijos istorijos atskleidimas.

Darbo uždaviniai – detalizuoti Kupiškio parapijos būklę iki 1923 m.; išskirti Kupiškio dekanatą kitų Panevėžio vyskupijos dekanatų atžvilgiu; pristatyti parapijoje veikusias katalikiškas organizacijas ir jų svarbą parapijos dvasingumo stiprėjimui, kultūrinio lygmens plėtrai; supažindinti su Kupiškyje dirbusiais dvasininkais ir jų poveikiu parapijos tikintiesiems; pirmąsyk pateikti įvairių metų parapijiečių skaičių, pristatyti iš Kupiškio krašto kilusius dvasininkus.

Metodai – medžiagos analizė, lyginimas, statistiniai metodai.

Literatūra – archyvinė medžiaga (Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas, Kupiškio bažnyčios archyvas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Lietuvos ypatingasis archyvas, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos archyvas), Elenchai (prieškario katalikų žinynai), Katalikų kalendoriai-žinynai, monografijos, kiti mokslo darbai ir tyrinėjimai, periodiniai prieškario ir nūdienos spaudos leidiniai.

Istoriografija

Apie Kupiškio bažnyčią ir parapiją rašė Bronius Kviklys kapitaliniame darbe, skirtame Lietuvos bažnyčioms², Kazys Misius ir Romualdas Šinkūnas³, kunigas Vladislovas Kupstas⁴, Panevėžio vyskupijos kunigai, kentėję Sibiro kančias ar kitaip sovietų persekioti, minimi ir kun. Jono Jurgaičio knygoje „Aukos keliu“⁵, faktinių duomenų rasta 1913–1940 metų spaudoje. Itin gausiai kruopščiai surinktos archyvinės medžiagos pateikta „Kupiškėnų enciklopedijoje“⁶. Straipsnyje naudotasi įvairių metų Elenchais⁷, kurie svarbūs parapijiečių skaičiui nustatyti,

kunigų gyvenimo ir darbo parapijose datoms tikslinti, 1983–2013 metų Katalikų žinynais (katalikų kalendoriais-žinynais)⁸, Viktoro Petkaus tyrinėjimais⁹. Duomenų apie Kupiškio parapiją randame prof. Mečislovo Jučo tyrinėjimuose¹⁰, Algirdo Baliulio¹¹ ir Alvydo Totorio¹² straipsniuose, „Kupiškėnų mintyse“ skelbtuose Palmyros Keršulytės straipsniuose apie XX a. pirmojoje pusėje Kupiškyje jaunimo leistus laikraščius¹³, kituose straipsniuose¹⁴.

Tačiau svarbiausi šaltiniai yra Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas (toliau – PVKA): tai – parapijos¹⁵ bei kunigų asmens bylos¹⁶, leidžiančios susipažinti su katalikiška veikla Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijoje (ypač 1936–1938 m.), parapijoje dirbusiais dvasininkais ir jų atliktais darbais, taip pat Kupiškio bažnyčios archyvas (toliau – KBA)¹⁷.

Naudotasi ir Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus (toliau – KVB IKS) surinkta rankraštine medžiaga¹⁸, asmeniniais archyvais¹⁹.

Itin vertingos medžiagos, padedančios nustatyti Kupiškyje dirbusius dvasininkus, teikia Kupiškio Romos katalikų bažnyčios (RKB) metrikų knygos, saugomos įvairiuose archyvuose. Lietuvos valstybės istorijos archyve kai kurios knygos jau suskaitmenintos ir norintys net nepatekę į archyvą bylas gali peržiūrėti internete (www.epaveldas.lt).

Tarp suskaitmenintų Lietuvos RKB metrikų knygų ir 27 Kupiškio RKB knygos, saugomos Lietuvos valstybės istorijos archyve: Kupiškio RKB **gimimo metrikų aštuonios** knygos (1781–1797; 1802–1818; 1862–1870; 1870–1878; 1879–1884; 1884–1893; 1893–1899; 1899–1906)²⁰; **santuokos metrikų devynios** knygos (1781–1799; 1861–1870; 1870–1883; 1884–1891; 1891–1899; 1899–1918; 1919–1923; 1923–1929; 1929–1940)²¹ ir **mirties metrikų dešimt** knygų (1781–1797; 1846; 1848–1866; 1866–1879; 1879–1888; 1888–1898; 1898–1918; 1919–1923; 1923–1932; 1932–1940)²². Pažymėtina, kad 1802–1818 m. metrikos knygoje registruotas gimimas (krikštas), santuokos ir mirtys²³. Tad ši knyga įrašyta prie gimimo metrikų knygų ir nebekartojama. Remiantis minėtomis metrikų knygomis pabandyta nustatyti Kupiškio katalikų bažnyčioje dirbusius kunigus.

Su minėtomis Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomomis metrikų knygomis buvo supažindinti „Kupiškėnų minčių“ skaitytojai²⁴, moksliniams tyrinėjimams šių archyvinių bylų medžiaga naudojama pirmą kartą.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMA VB RS) saugoma daug Lietuvos istorijai svarbių ir vertingų dokumentų. Tarp jų – ir Kupiškio Romos Katalikų Bažnyčios (RKB) metrikų (krikšto, **yrų įvardytų gimimo**, santuokų ir mirimo) knygos. LMA VB RS 268 fonde (bažnytinių archyvinių dokumentų kolekcija) saugomos bylos sietinos su bažnyčių istorija²⁵. Tarp jų **76 bylos**, itin svarbios Kupiškiiui²⁶. Deja, seniausiomis datomis pažymėtose knygose ir ankstyvosiose mirimo metrikų knygose neįrašytos kunigų pavardės.

Knygos pildytos ranka, juodu ir rudu rašalu, lotynų, lenkų ir rusų kalbomis, tačiau kai kur dėl neaiškios rašysenos kyla keblumų perskaityti kunigo pavardę (straipsnyje nurodomi galimi variantai).

Beveik visos metrikų knygos įrištos į kartoninius viršelius. Kai kurių jų pirmajame lape įrašyta, pvz.: „Kupiškio metrikų knyga pradėta komendoriaus Juozo

Gineikos“ (1781–1785 m. knyga) arba „Kupiškio metrikų knyga pradėta klebono Igno Ksavero Kontrymo“ (1786–1806); „Kupiškio krikšto knyga pradėta Mato Igno Dryževičiaus“ (1794–1804); „Kupiškio krikšto knyga pradėta Antano Sebastijansko“ (1807–1813). Žodis „komendorius“ nūdienos vikaro atitikmuo.

Metrikų knygos padeda nustatyti parapijoje dirbusius kunigus, be to, jos labai svarbios bandantiesiems surasti giminaičius ir nustatyti savo genealoginį medį, galbūt čia išvardytos bylos padės ieškantiems savo giminystės šaknų.

Itin vertingos medžiagos kunigų veiklai sovietmečiu atskleisti, okupacinės valdžios naudotos priemonės priversti kunigus bendradarbiauti rastos Lietuvos ypatingajame (buvusiame KGB) archyve (toliau – LYA) saugomose bylose²⁷: tai – Kupiškio saugumo darbuotojų ataskaitos ir pažymos apie įvairių metų agentūrinę veiklą; kitų metų agentūrinės veiklos planai; yra ir pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, kurioje reiškiamas nepasitenkinimas, kad neatliktas svarbus darbas – neįtraukti į bendradarbius dvasininkai.

Žinių teikia ir 1797 m. Kupiškio parapijos dekanato vizitacijos medžiaga, saugojama Vilniaus universiteto bibliotekos rankraščių skyriuje (toliau – VUB RS)²⁸.

Įdomių faktų parapijos istorijai surasta 1914–1940 metų spaudoje: visuomenės, literatūros ir politikos dienraštyje „Viltis“, kuri greitai tapo kultūros, visuomenės, politikos ir literatūros dienraščiu, mėnesiniame Šv. Pranciškaus III Ordino laikraštyje „Pranciškonų pasaulis“ ir sovietmečio (šmeižikiški straipsniai apie kunigus) bei Nepriklausomybę atgavusios Lietuvos spaudoje.

Dalis straipsnyje naudotos archyvinės medžiagos mūsų jau publikuota knygoje, skirtose daktarui monsinjorui Jonui Juodeliui²⁹ bei prelatui Klemensui Gutauskui³⁰, mons. Petruui Baltuškaui³¹.

Remiantis archyvuose surastais naujausiais duomenimis straipsnyje patikslinti kai kurie spaudoje jau išgalėję ir naudojami faktai.

1 lentelė*

Bažnyčios Lietuvoje 2016 m.

Eil. Nr.	Arkivyskupijos	Vyskupijos	Dekanatų skaičius	Parapijų skaičius
1.	Kauno arkivyskupija	Kauno arkivyskupija Kaune Kauno I Kauno II	7	92 13 parapijų, 7 rektoratai, 2 vienuolynų bažnyčios 12 parapijų
2.		Šiaulių vyskupija	5	68
3.		Telšių vyskupija	11	151
4.		Vilkaviškio vyskupija	7	104
5.	Vilniaus arkivyskupija	Kaišiadorių vyskupija	7	68
6.		Panevėžio vyskupija	9	111
7.		Vilniaus arkivyskupija Vilniuje	9 Vilniaus I Vilniaus II	95 9 parapijos ir 8 rektoratai 6 parapijos
Iš viso:	2	7	55	679, 15 rektoratų ir 2 vienuolynų bažnyčios

* Lentelė sudaryta remiantis „Katalikų žinynu“ 2016, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2016, p. 21–161, 362–363. Lentelėje nenurodytas nepa-

rapinių bažnyčių ir koplyčių skaičius, diecezinių kunigų bei kunigų vienuolių skaičius, taip pat nepateikti Kariuomenės ordinariato duomenys.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapija yra viena iš 679 Lietuvoje veikiančių parapijų (žr. 1 lentelę). Tačiau tenka apgailestauti, kad Kristaus Žengimo į dangų vardu Lietuvoje pašventintos tik penkios bažnyčios: keturios Panevėžio vyskupijoje (Dabužių, Kupiškio, Uliūnų ir Utenos) ir viena – Eišiškės Vilniaus arkivyskupijoje (žr. 2 lentelę). Kupiškio bažnyčia, kaip ir kitos Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios, turi prasmingą ir sudėtingą istoriją. Dabartinė Kupiškio bažnyčia, atšventusi 100 metų jubiliejų, yra trečia (1616; 1791; 1914) – pirmosios dvi medinės – viena suseno ir sudegė, antrą pakeitė didelė mūrinė į antrąjį amžių įžengusi šventovė.

2 lentelė*

Kristaus Žengimo į dangų vardu tituluotos bažnyčios Lietuvoje

Eil. Nr.	Parapija	Dekanas	Vyskupija	Dabartinės bažnyčios pastatymo metai
Panevėžio				
1.	Dabužių	Anykščių		1926–1934
2.	Kupiškio	Kupiškio		1900–1914
3.	Uliūnų	Panevėžio–Krekenavos		1932
4.	Utenos	Utenos		1927
Vilniaus arkivyskupija				
1.	Eišiškės	Šalčininkų		1847–1852

Pirmosios žinios apie Kupiškį yra iš XV a. pabaigos, kaip valdovo miestelis Kupiškis sietinas su Pirmuoju Lietuvos Statutu, priimtu 1529 m. Kol Kupiškyje nebuvo bažnyčios, tikinčiuosius aptarnavo Anykščių, Skapiškio, Svėdasų, Pandėlio ir Subačiaus bažnyčios.

Kupiškio bažnyčių veikloje išskiriami trys laikotarpiai:

I. 1616–1781 m. – 165 metus Kupiškyje veikė pirmoji bažnyčia. Medinės bažnyčios egzistenciją nutraukė viską suniokojęs 1781 m. rugpjūčio 14 d. gaisras.

II. 1791–1903 m. – 112 metų Kupiškio tikinčius katalikus aptarnavo antroji medinė Kupiškio bažnyčia, joje dirbę ar atvykstantys dvasininkai.

III. Nuo 1914 m., kai buvo pastatyta trečioji mūrinė bažnyčia Kupiškyje, 2014 m. iškilmingai paminėjusi 100-mečio jubiliejų.

Straipsnyje detalizuosime kiekvieną mūsų čia išskirtą laikotarpį.

Senosios bažnyčios Kupiškyje

I. Pirmoji medinė bažnyčia Kupiškyje (1616–1781)

Pirmosios istorinės žinios apie Kupiškį siekia 1480 m. Tais metais į Krokuvą studentu užsirašė „*Stanislaus Johanaus de Cupyscky*“, t. y. Stanislovas Jonaitis iš Kupiškio. Kaip valdovo miestelis Kupiškis minimas 1529 m.³² Pirmoji medinė bažnyčia³³ pastatyta gana vėlai – 1616 m., Kupiškio seniūno Aleksandro Korvino Gosievskio pastangomis. Iki tol tikinčiuosius aptarnavo Anykščių, Skapiškio, Svėdasų, Pandėlio ir Subačiaus baž-

nyčios³⁴. **Zigmantas III Vaza (1566 06 20–1632 04 30)** 1616 m. birželio 13 d.

* Lentelė sudaryta remiantis „Katalikų žinynu“ 2016, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2016, p. 394.

patvirtino Gosevskio raštą dėl Katalikų bažnyčios įsteigimo Kupiškyje ir savo privilegija bažnyčiai fundavo Pyragių kaimą su 10 valakų, 2 valakus miestelyje ir 10 valakų iš dvaro³⁵. 1631 m. kovo 11 d. valdovas Zigmantas III Vaza Kupiškio bažnyčiai užrašė Pienionių seniūnijai priklausiusį Dievelionių (Plundakų) kaimą su 10 valakų žemės, pusę valako lankos Lėvens slėnyje ir keletą sklypų miestelyje³⁶. Bažnyčiai išlaikyti turtą užrašė Vladislovas IV Vaza (1636 m. rugpjūčio 4 d.) ir Jonas Sobieskis (1676 m.). Vladislovas Vaza bažnyčiai užrašė iš Kupiškio seniūnijos Nareišenų (Vėžionių) kaimo Rukšlių užusienio 6 valakus miško, Dailydiškių užusienį (30 margų) ir sklypą miestelyje; įpareigojo seniūniją rūpintis bažnyčios priežiūra ir remontu³⁷.

Valdovų rūpinimąsi bažnyčia ir jos parapijiečiais liudija faktas, kad karalius Vladislovas IV Vaza (1595 06 09–1648 05 20) ne tik užrašė bažnyčiai turtą, bet ir patvirtino Kupiškio seniūnijos revizoriaus Jono Kazimiero Paco (mirė 1696 m.) nuostatus. Juose reikalauta, kad kiekvieną sekmadienį žmonės lankytųsi bažnyčioje ir tik dėl rimtų kliūčių vietoj savęs atsiųstų bernų. Po aštuonerių metų, t. y. 1644 m. sausio 30 d., karalius Vladislovas IV patvirtino revizorių nuostatus Kupiškio seniūnijai ir nustatė 6 grašių mokesčių bažnyčiai už nebuvimą sekmadienį joje ir tiek pat už velykinės išpažinties neatlikimą³⁸.

1640 m. LDK raštininkas Jonas Kazimieras Pacas (šias pareigas ėjo 1639 m. gegužę–1653 m.) ir Jonas Gloviševskis surašė Kupiškio dvaro gyventojų prievolės bažnyčiai. Kupiškio parapijos klebono Jono Stanislovo Krukovskio 1674 m. surašytame bažnyčios inventoriuje minima, kad bažnyčios valdiniai ėjo trijų dienų lažą (per savaitę) pagal nurodymą su arkliu ar jaučiu, važiuodavo į pastotes (Vilnius, Ryga), o negalintys važiuoti mokėdavo po talerį. Per metus nuo valako jie privalėjo duoti po žąsį, porą vištų, pundelį linų ir po 5 auksinus. Taip pat kas savaitę iš eilės privalėjo eiti sargybon, ravėti daržus, kulti javus ir, jeigu reikėdavo, po du žmones nuo dūmo turėdavo eiti malti grūdų³⁹. To paties klebono 1678 m. bažnyčios inventoriuje minima mokykla, špitolė, 3 jurzdiko gyventojai (vienas siuvėjas, kitas kantorius), turėję po vieną margą žemės.

1721 m. bažnyčios inventoriuje (sudarė klebonas Mykolas Juozapas Petrauskas) rašoma, kad ji pastatyta 1616 m. (ant bažnyčios durų yra įrašas) Kupiškio seniūno Vilhelmo Tyzenhauzo rūpesčiu, valsčiaus lėšomis. Todėl klebono skyrimo teisė nuo senų laikų priklausė karaliui. 1721 m. bažnyčios inventoriuje minimas ir rektorius Jonas Povienas. Inventoriuje minima, kad senoji klebonija du kartus sudegė, todėl klebonas Korsakas ją perkėlė į bažnyčiai priklausantį Krasnavos palivarką, ten pastatė naujus pastatus. M. J. Petrauskui išvykus, bažnyčią perėmęs Petras Kazimieras Roniška, 1722 m. rašęs apie bažnyčios būklę. 1726 m. bažnyčią suremontavo klebonas Mykolas Pogirskis (žr. lentelę). Šventorius buvo aptvertas medine tvora. Prie bažnyčios buvo pastatyta klebonija, kurios viename gale apsistodavo iš palivarko atvykęs klebonas. 1737 m. inventoriuje užrašyta, kad vargonininkas Narkuckis vaikus moko rašyti ir skaityti⁴⁰.

1740 m. Augustas III patvirtino Zigmanto Vazos fundacinį raštą Kupiškio bažnyčiai.

Po šešerių metų klebono Jokūbo Goiževskio rūpesčiu, Ukmergės seniūno B. Tyzenhauzo lėšomis bažnyčia kapitališkai suremontuota. Klebonas Jokūbas

Goiževskis minimas ir 1765 m. 1770 m. inventoriuje (nuo 1770 m. sausio 22 d. klebonavo Tadas Milošas) rašoma, kad bažnyčios būklė neblogo, tačiau prakiuręs stogas, irsta šventoriaus tvora. Klebonas T. Milošas Kupiškyje dirbo ir 1775 m., o jam talkino vikaras kun. Mykolas Skirgaila – tą liudija klebono raštas Vilniaus vyskupui Ignotui Jokūbui Masalskiui. Rašoma apie iš dvaro gaunamus auksinus (100), beneficiją, vargonininko, zakristijono ir vikaro išlaikymui skiriamas lėšas. Minima, kad pamokslai sakomi lietuviškai.

1616 m. Kupiškyje pastačius bažnyčią ir įsteigus parapiją, ji priklausė Vilniaus vyskupijos (vartojamas vyskupystės terminas) **Maišiagalos dekanatui**. Statant naujas bažnyčias, didėjant parapijų skaičiui, Maišiagalos dekanato teritorija gana greitai buvo padalinta į tris dekanatus: Kupiščio, Maišiagalos ir Ukmergės⁴¹. Vėliau įkurtas naujas Pabaisko dekanatas.

1651 m. Kupiščio dekanatui priklausė 18 parapijų⁴² ir trys filijinės bažnyčios: Čedasų, Jūžintų, Pabiržės. 1669 m., be minėtų parapijų ir filijų, Kupiščio dekanate įsikūrė dar trys naujos filijos: Gervėnų, Roviškių (1717 m. šių abiejų filijų Kupiščio dekanate jau nebėra – sunyko), Šimonių. Netoli Kupiščio 1676 m. pradėta statyta Palėvenės bažnyčia ir dominikonų vienuolynas priklausė Ukmergės dekanatui⁴³. 1729 m. Pabiržės filija tapo parapija.

1744 m. diecezinio sinodo metu buvo sudarytas Vilniaus vyskupo ordinaro Mykolo Jono Zenkavičiaus-Zenkevičiaus valdų sąrašas⁴⁴, pagal kurį Vilniaus vyskupystę sudarė 26 dekanatai⁴⁵. Kupiščio dekanatui priklausė 20 parapijų: Biržai, Dusetos, Kamajai, Kriaunos, Krinčinas, Kupiškis, Kvetkai, Obeliai, Onuškis, Pandėlys, Panemunis, Pasvalys, Rokiškis, Skapiškis (su altarija), Subačius, Svėdasai, Utena, Užpaliai, Vabalninkas, Vyžuonos; trys filijos: Jūžintai (Dusetų filija), Papilys (Biržų filija), Radkūnai (Panemunio filija), ir 5 koplyčios: Antalieptė, Aviliai, Daugailiai, Miežiškiai, Salamiestis⁴⁶.

1781 m. rugpjūčio 14 d. gaisras suniokojo Kupiščio miestelį. Sudegė ir bažnyčia, klebonija, špitolė bei 5 klebonijai priklausę pastatai⁴⁷.

LMAVB Bažnytinių archyvinių dokumentų kolekcijoje (f. 268) saugoma pirmosios Kupiščio bažnyčios istorijai svarbi krikšto knyga – 132 byla „Księga Metryk Chrzestnych Kosciola Parafialnego Kupiskiego od roku 1785 Februarii 21 dnia do roku 1794 Maia 27 dnia“. Knygos priešlapyje yra įrašas: „**Metrica Baptisatorum in Ecclesia Parochiali Kupiscensi Per me – Ignatium Xaverium Kontrym – Canonicum Livoniam Parochii Kupiscensem Comparata Anno Dni (Domini)1785 Mensie Febr 20 die...**“

Šios knygos 81 (paskutiniame) lape 1834 m. kovo 20 d. yra įrašas ir Kupiščio dekanato kun. Gasparo Dulskio parašas, patikslinantis lapų numeraciją, knygos būklę, ir du antspaudai.

Remdamiesi krikšto registracijos įrašais nustatėme, kad 1785–1794 m. Kupiškyje klebonavo kan. **Ignas Ksaveras Kontrimas** (1785–1786?), vikaravo (kai kur rašoma – viceprepozitus Cupisk) **Motiejus Dryževičius** (1782–1797), **Juozapas Butkevičius** (1783 06–1792), **Juozapatas Dryževičius** (kitur įrašyta Juozapo Dryženiko pavardė (1788–1791), **Antonius Drozdowski** (Antanas Strazdelis 1790–1791), **Juozapas Daukša** (1791–1798) (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

3 lentelė*

Kupiškio bažnyčioje pakrikštyti vaikai (1785–1794 metai)

Metai	1785	1786	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794
Skaičius pakrikštytų	159	188	205	193	203	169 (iš jų 23 Strazdelis)	194 (iš jų 141 Strazdelis)	221	227	82
Krikšto įrašų numeracija	5–159	160–347	348–549	550–738	739–948	949–1117	1118–1311	1312–1532	1533–1759	1760–1841
Metrikų knygoje										
Lapų numeracija	1–10	10 a. p.–21 a. p.	22–32 a. p.	33–38 a. p.	38 a. p.–45	46–50 a. p.	50 a. p.–55 a. p.	55 a. p.–76	65 a. p.–76	76–80 l. a. p.
Metrikų knygoje					a. p.			a. p.		

Krikštai apžvelgiamoje Metrikų knygoje pradėti registruoti tik nuo vasario 20 d. ir 5 numeriu. Tai liudija, kad keturi šių metų pradžioje pakrikštyti vaikai įrašyti kitoje knygoje, todėl bendras 1785 metais pakrikštytųjų skaičius yra 159. 1794 metais krikštų skaičius toks mažas – tik 81 – todėl, kad tų metų gegužės 27 dieną baigti krikšto įrašai – užpildyta knyga.

Iš viso mūsų apžvelgiamu 1785–1794 metų laikotarpiu pakrikštytas 1 841 Romos apeigų katalikas (žr. 3 lentelę).

Nuo 1790 m. rugpjūčio 5 d. (įrašas knygoje 1052, l. 48 a. p.) iki 1791 m. spalio 25 d. (įrašas knygoje 1276, l. 54) krikšto apeigas atliko Kupiškio vikaras kunigas Antanas Strazdelis. Minėtu laiku krikštijo ir kiti kunigai – Juozapas (ar Motiejus) Dryževičius – tik gerokai mažiau – 60 vaikų. Vieną kūdikį 1790 m. spalio 7 d. (įrašas 1081) pakrikštijo kunigas iš Skapiškio Ignacijus Berluwski (Bertuwski) ar Besluwski (Bestuwski).

Per 15 mėnesių (1790 m. rugpjūčio 5 d.–1791 m. spalio 25 d.) pakrikštyti 225 naujagimiai, iš jų 164 (23 + 141) vaikus pakrikštijo kun. Antanas Strazdelis.

Pirmasis kun. A. Strazdelio krikštas 1790 m. rugpjūčio 5 d. – Tamošiaus Laužiko ir Elzbietos Baltrūnaitės dukra – ją pakrikštijo Dominykos vardu. Krikšto tėvai buvo Juozapas ir Agnietė Laužikai (įrašas knygoje Nr. 1052, l. 48 a. p.).

Kupiškyje Strazdelis vikaravo tris skirtingus laikotarpius: 1-asis laikotarpis prasideda ne vėliau kaip 1790 m. rugpjūčio 5 d. ir baigiasi ne anksčiau kaip 1791 m. spalio 25 d.; 2-asis laikotarpis prasideda ne vėliau kaip 1798 m. gruodžio pabaigoje (30 d. krikštas) ir baigiasi ne anksčiau kaip 1801 m. sausį (sausio 27 d. krikštas); 3-iasis laikotarpis – 1816 m. sausį (galėtų būti ir 1815 m. pabaiga bei kiti 1816 m. mėnesiai). Tad Strazdelis Kupiškyje vikaravo po gaisro atstatomoje ir atstatytoje antroje Kupiškio bažnyčioje. Kadangi Strazdelis svarbus ne tik Kupiškiui, kuriame jis dirbo, bet ir visai Lietuvai, apie jį pateiksime daugiau medžiagos, pirmąsyk analizuodami jo darbo Kupiškyje bažnytinių metrikų knygas.

Kupiškio vikaras kun. **Anto-
nius Drozdowski** (1756 03 12–1789
03 28–1833 04 11) – visiems žinomų

* Lentelė sudaryta remiantis 1785–1794 m. Kupiškio RKB krikšto metrikų knyga, LMAVB, f. 268-132.

giesmių „Pulkim ant kelių“, „Linksma diena mums nušvito“ autorius (abi giesmes harmonizavo Juozas Naujalis). Tai vertingiausi poeto kūriniai, pirmoji – tarsi himnas prieš šv. Mišias, o be antrosios – Velykų giesmės – neišivaizduojamos Prisikėlimo šv. Mišios.

Šis kunigas – tai **Antanas Strazdas**, visiems gerai žinomas Antano Strazdelio vardu. Tad toliau kun. Antonijų Drozdovskį mes ir vadinsime šiuo – Strazdelio – vardu⁴⁸.

Prof. Juozas Girdzijauskas yra rašęs: „*Antanas Strazdas eilėraščių rinkinį „Giesmės svietiškos ir šventos“ išleido 1814 m. Tai buvo pirmas originaliosios lietuvių poezijos rinkinys. Strazdui tada buvo 54-eri metai (turėtų būti įrašyta 58-eri, – A. V.). Antrąjį rinkinį jis įteikė cenzūrai dar po dešimtmečio, turėdamas 64-erius metus (turėtų būti 68-eri, – A. V.). Taigi Strazdo poezija yra jau nebejauno žmogaus kūryba. O tokioje kūryboje paprastai būna daugiau išminties. Strazdo poezijos išmintį brandino jo ilgas, vingiuotas, konfliktiškas gyvenimas.*“⁴⁹

Daug žinių apie Strazdelį teikia „Anykštėnų biografijų žinynas“, tačiau ir ši žinyno straipsni, ir kitus leidinius patikslina archyvinė medžiaga – Kupiškio RKB metrikų knygos.

1785–1794 m., be jau minėtų Kupiškyje dirbusių kunigų, krikšto metrikų knygoje randami ir kiti kunigai vienuoliai: Alanius Januškevičius – Ordo Pred⁵⁰ (1784–1786), Fortunatas Banevičius – Ordinis Minor⁵¹ (1792), Cezaris Kordovskis – kapelionas Zosm (?) (1793), Motiejus Petrusis – Pater Mil (1785), Juozapas Ruseckas – Svedasų klebonas (1785), Motiejus Butkevičius (nuo 1784 m.).

II. Antroji medinė bažnyčia Kupiškyje (1791–1903)

Praėjus 10 metų po gaisro, parapijiečių lėšomis buvo pastatyta nauja – antroji – medinė bažnyčia, 1791 m. rugpjūčio 21 d. pašventinta **Angelų Sargų garbei**. Iš abiejų bažnyčios pusių pastatyta po vieną zakristija. Bažnyčioje pastatyti 3 iš gaisro išgelbėti altoriai ir įrengti du nauji. Statybą rėmė Kupiškio ir Pienionių seniūnė kunigaikštienė Izabelė Čartoriska, ypač ja rūpinosi klebonas. Bažnyčia parapijai tarnavo iki 1903 m., kol buvo nugriauta.

Šiam laikotarpiui, ypač kun. Strazdelio veiklai Kupiškyje detalizuoti svarbi LMAVB Rankraščių skyriuje saugoma byla (f. 268-134) „Księga Metryk Krzestnych Kosciola Parafialnego Kupiskiego od roku 1794 Maia 29 dnia do roku 1804 Maia 13 dnia. Kupiszki“⁵². Priešlapyje yra įrašas lotynų kalba „**Metrica Baptisatorum In Ecclesia Kupiscensi – Per me – Mathiam Ignatium Dryzewicz Curatum *hujus*(?) Ecclesia Comparata Ao Dni (Anno Domini) 1794 Męsi Maji 29**“. Toliau įrašas pieštuku „1804“, galima manyti, įrašytas tais metais arba vėliau. 136 lapų knygoje įregistruoti 2 599 krikštai. Paskutiniame 137 lape du antspaudai ir Kupiškio dekanas Gasparo Dulskio 1834 m. kovo 20 d. įrašas.

Detalizuosime šios metrikų knygos 1798–1801 metus, kada Kupiškyje vikaravo kun. Strazdelis, sukonkretindami jo antrąjį darbo laikotarpį Kupiškyje.

1798 m. Krikšto metrikų knygoje įrašytos kelių kunigų, krikštijusių vaikus, pavardės: vikaras kun. **Juozapas Daukša** (paskutinis jo krikštas 1798 m. spalio 7 d.), kun. **Česlovas Janovičius**, vikaras kun. **Domininkas Venskovičius**, klebonas

Motiejus Dryževičius, Antazavės kapelionas kun. **Antonius Borna** ir kun. **Antonius Drazdowski** (Strazdelis) – Kupiškio vikaras, jo pirmasis krikštas registruotas 907 numeriu 1798 m. gruodžio 30 d.

1799 m. 123 vaikus – daugiausia – pakrikštijo **Strazdelis**, be jo, krikštijo Kupiškio vikaras kun. **Ignatijus Šermulevičius** (pirmasis krikštas 1799 m. gegužės 12 d., įrašytas 1004 numeriu), **Vincentas Gedyminas** (pirmasis krikštas 1799 m. kovo 3 d., įrašytas 952 numeriu, l. 53 a. p.) ir klebonas **Motiejus Dryževičius**. Iš viso pakrikštyti 296 vaikai (908–1203 įrašo numeriai).

1800 m. krikštijo **Ignatijus Šermulevičius**, **Strazdelis**, t. **Andreas Uzupowicz** (jo pirmasis krikštas 1800 m. vasario 9 d. (įrašas Nr. 1234), Salamiesčio kapelionas **Mykolas Kopalinskis**, klebonas **Motiejus Dryževičius** ir **Juozapas Dryževičius** (jo pirmasis krikštas 1800 m. rugpjūčio 13 d. (įrašas Nr. 1388) (žr. 9 lentelę, p. 384–393). Šiais metais pakrikštytas 281 vaikas (įrašų numeriai 1204–1484). Strazdelis pakrikštijo 76 vaikus (žr. 4 lentelę).

4 lentelė*

Kupiškio bažnyčioje pakrikštyti vaikai (1798–1801 metai)

Metai	1798	1799	1800	1801
Skaičius pakrikštytų	229	296	281	332
Krikštijo kun. A. Strazdelis	1	123	76	11
Krikšto įrašų numeracija Metrikos knygoje	679–907	908–1203	1204–1484	1485–1816
Lapų numeracija Metrikos knygoje	36 l. a. p.– 50 l. a. p.	50 l. a. p.– 66l. a. p.	66 l. a. p.– 80 l. a. p.	80 l. a. p.– 97 l.

1801 metais Krikšto metrikų knygoje įrašytos šių kunigų pavardės: **Antonius Drazdowski**, **Mathias Dryzewicz**, **Ignatius Szymulewicz**, **Liudovicus Dorogman** (Ordin Predicat).

Strazdelis krikštijo tik metų pradžioje 11 vaikų. Paskutinis krikštas 1801 m. sausio 27 d. (1513 įrašas, l. 81 a. p.).

Išnagrinėti krikštai leidžia sukonkretinti Strazdelio darbo Kupiškyje antrąjį laiką – **1798 m. gruodžio pabaiga (30 d. krikštas)–1801 m. sausis (sausio 27 d. krikštas)**. Per šiuos 25 mėnesius Strazdelis pakrikštijo 210 vaikų. Iš viso **1798–1801 m. pakrikštyti 1 137 vaikai**.

Kun. A. Strazdelis mergaites krikštijo Agotos, Anastazijos, Annos (Onos), Angelės, **Angelės-Pranciškos**, Apolonijos, Barboros, **Bogumilos**, Cecilijos, Celestinos, Domicelės, Domininkos, Dorotėjos (Daratos), Helenos (Elenos), Honoratos, Elizabietos (Elžbietos), Gabrielės, **Gindvilės**, Ievos (Eva), Izabelės, **Jadvygos (Hedvygos)**, Julijonos, Justinos, **Juozapotos**, Kazimieros, Katerinos (Katrės), Kristinos, **Leonoros (Lehonoram)**, Magdalenos, **Marcelės**, Marijonos, **Mortos**, **Petronėlės**, Rozalijos, **Rožės**, Salomėjos (Salomijos), **Serafimos**, Skolastikos, Teresės, Uršulės, Viktorijos vardais.

Berniukus: Adalberto, Adomo, **Aleksandro**, **Aloyzo**, **Ambraziejaus**, Andriejaus, Antonijaus (Antano), Augustino, Bartolomiejaus, **Bazilijaus–Silvestro**, **Bonaventūro**, Dominyko, **Eliziejaus**, **Gabrielio**, **Gasparo (Kasparo)**, Georgijaus (Jurgio), Igorio, Ignoto, **Ipolito**

* Lentelė sudaryta remiantis 1794–1804 m. Kupiškio RKB krikšto metrikų knyga, *LMAVB*, f. 268-134.

(**Hypolito**), **Joachimo**, Jokūbo, Jono (Joano), Juozapato, Juozapo, Justino, **Karolio**, Kazimiero, **Kristoforo**, **Kristupo (Chrystophom)**, Ksaverino, **Ladislovo** (Vladislovo), Lauryno, Marcijono–Leono, **Michaelio (Mykolo)**, Motiejaus, Petro, Pranciškaus, **Sigizmundo Juozapo**, Silvestro, **Simono**, **Simono Jurgio**, Stanislovo, Stepono, **Tercijono**, **Teodoro**, **Teofiliaus**, **Tomo**, **Venantijaus**, **Vincentino (Vincento)** vardais.

Juodžiau išskirti vardai – liudijimas, kad kun. Strazdelis tik kartą krikštijo tokiu vardu. Įdomu, kad keletas vaikų pakrikštyti dviem vardais. Tačiau pažymėtina, kad dvigubi vardai – reti atvejai.

Detalizuojant 1794–1804 m. Kupiškio bažnyčios Gimimo metrikų knygoje įrašytus kunigus, pažymėtina, kad 1801 m., jau išvykus iš Kupiškio kun. A. Strazdeliui, Kupiškio bažnyčioje krikštijo t. (tėvas) Liudvikas Dorogmak (Dowgmak ?) (Ordin. Praedicator), t. Jurgis Pečelevičius (Georgius Pieczelewicz) – promotor Cortus, vicar Palav. Jo pakrikštytųjų įrašus randame 1801 m. kovo 18 d.⁵³, lapkričio 16 d.⁵⁴, 1802 m. rugsėjo 5 d. (žr. 9 lentelę, p. 384–393)⁵⁵.

1802 m. Krikšto metrikų knygos įrašuose, be kun. Ignatijaus Šermulevičiaus, Motiejaus Dryževičiaus, įrašyti t. Aloyzas Laurinavičius (Lawrynowicz) – Concionator alternus Ordino Fratrum Praedicatorum (kovo 12 d.⁵⁶; kovo 25 d.⁵⁷ ir toliau balandžio, gegužės, birželio, liepos, spalio, lapkričio bei gruodžio mėnesių) krikštai. Jis krikštijo ir 1803 m. sausio mėnesį⁵⁸.

1802 m. birželio 29 d. krikšto įrašas – krikštijo teologijos ir filosofijos mokslų daktaras Domininkas Vasilevskis, nurodyta – Ordinis Praedicator. et Convent⁵⁹. Tai vienintelis surastas šio kunigo krikšto įrašas apžvelgiamoje Kupiškio RKB krikšto metrikų knygoje.

1802 m. Kupiškio bažnyčioje krikštijo t. Jonas Lukianskis – Pavlovskis (Prior Convent Palavensis), t. Glazorovičius (Ordini Praedicator).

1803 m. Kupiškyje toliau darbuojasi kunigai I. Šermulevičius, M. Dryževičius, kuriems talkina jau minėtas t. Aloyzas Laurinavičius, t. Jonas Zaloga – Ordinid P. Augustini Erem (1803 01 01)⁶⁰, Antazavės kapelionas Antanas Borno (Kupiškio krikšto knygoje įrašytas 1798 m.) (1803 02 04)⁶¹, Juozapas Burba (1803 02 10)⁶², t. Didanis (Didakus) Ugianskis – ordinis minor de observanti (1803 03 26) (žr. 9 lentelę, p. 384–393)⁶³.

1803 m. kovo 29 d. krikšto metrikuose įrašyta naujo Kupiškio vikaro pavardė kun. **Vincentas Zotoch (Zolloch, kitur nuo 1805 m. Zodok)**.

Kupiškio RKB Krikšto metrikų knygoje randami kunigai Dryževičiai – Motiejus ir Juozapas. Ne visur prie pavardės įrašytas vardas, kilo mintis, kad tai tas pats asmuo, vadintas dviem vardais. Kunigų, dirbusių Kupiškio bažnyčiose, lentelėje jie įvardyti atskirai. Pavyko išsiaiškinti, kad **Dryževičius** Matas (Motiejus), dar įrašytas Igno vardas, Kupiškyje 1794–1803 m. klebonavo, o **Dryženikas (Dryževičius)** Juozapatas (Juozapas) buvo vikaras (1788?–1801). 1800 m. rugpjūčio 13 d. (įrašas Nr. 1388) užrašytas jo krikštas.

Ši Krikšto metrikų knygų detalizacija liudija, kad Kupiškio bažnyčioje krikštijo ir šiai bažnyčiai priklausiusių filijų ar parapijų kunigai, Palėvenės vienuolyno bei kitų vienuolynų kunigai, Kupiškyje besilankantys svečiai (yra įrašų, nurodančių, kad krikštijo „svečias“ (gost) ar iš toliau atvykę giminaičiai pakrikštyti savo artimųjų naujagimių).

LMAVB Krikšto metrikų knyga (f. 268-137) „Księga Metryk chrzestnych Kosciola Parafialnego Kupiskiego od roku 1813 _ 11 do roku 1821; od 60 – do 52“⁶⁴ teikia žinių apie kun. Strazdelio trečiąjį darbo laikotarpį – 1816 m. pradžią.

Knygos pirmojo lapo viršuje yra įrašas lotynų kalba „**Liber Baptisatorum Ecclesia Parochialis Kupiscensis per me Antonium Sebastyanski Parochum Kupiscensi anno 1813 Comparatus**“. 113 lapų knygoje 2 411 įregistruotų krikštų. 108 (paskutiniame) lape du antspaudai vienoje ir vienas kitoje lapo pusėje. Lapų skaičius pagausėjo gale įrišus nedidelio formato lapus.

1816 m. sausio 15 d. Kupiškio klebonui Brastos kanauninkui Antanui Sebastijanskui mirus⁶⁵ (mirė sulaukęs 58 metų, palaidotas Kupiškyje sausio 20 d.), ne mažiau kaip porą metų klebono pareigas ėjo kun. **Petras Valevskis** (1805–1815 m. buvęs vikaru Kupiškyje), vėliau – **Ignatijus Kunčys (1816)**. Vikaru nuo 1813 m. dirbo kun. **Nikodemas Kasperavičius** (pirmasis jo krikštas įrašytas 1813 m. gegužės 18 d.). Parapijoje darbavosi kun. **Bruno Labyškis**, talkino Alizavos kapelionas kun. **Povilas Ruginovičius**, kun. **Domininkas Blaževičius**, kun. **Domininkas Gintylevskis**, kun. **Mykolas Veževičius**. Per 1816 metus 19 vaikų kun. **Mykolas Dirvonskis** pakrikštijo Salamiesčio koplyčioje (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

Kun. A. Strazdelis 1816 m. sausio 6 d. pakrikštijo dvi mergaites, sausio 7 d. – vieną. Daugiau krikštų neužregistruota. Be abejo, Strazdelis ir vėliau galėjo laidoti – to laikotarpio laidotuvių metrikų knygoje reta mirusį laidojusio kunigo pavardė. Teigtina, kad kun. A. Strazdelis 1816 m. Kupiškyje dirbo labai trumpai – vos mėnesį, o gal ir tą nepilną...

Kupiškio bažnyčios istorijai svarbios ir mirties metrikų knygos. Detalizuosime **1786–1806 m. Kupiškio bažnyčios Mirimo metrikų knygą**⁶⁶ (f. 268-182) „Xięga 2a Metryki Umarłych Kosciola Kupiskiego od 1786 marca 6 do 1806 maja 29“ – įrašas knygos viršelyje. Priešlapyje lotynų kalba „**Metrici moriuorum Ecclesia in Kupiscensi Parochial per me – Ignatium Xaverium Kentrym – Canonicum Livonien: Prepositum Kupiscen: Comparata ano – dni.**“ Žemiau įrašyti metai **1786** (žr. 5 lentelę).

Kanauninko **Ignatijaus Ksavero Kontrymo** (žinoma, kad Kupiškio klebonu dirbo 1785–1786, gal ir ilgiau) pradėtoje Mirimų registracijos knygoje 76 lapai. 77 lape 1834 m. kovo 20 d. Kupiškio dekanas kun. Gasparo Dulskio parašas, patikslinantis lapų numeraciją, knygos būklę, ir du antspaudai. Knygoje, kurią tris kartus tikrino kan. Juozapas Mideckis (?), įregistruota 2 215 mirusiųjų.

Knygoje įrašytos mirusiųjų gyventos vietovės – kaimai, miesteliai ir laidojimo vieta – dažniausiai Kupiškio kapinės. Mažai įrašų, kuriuose būtų nurodytas mirusiojo amžius, ir, ko itin trūksta, – nė prie vieno laidojamojo neįrašyta kunigo pavardė.

Tačiau teigtina, kad 1790–1791 m. Kupiškyje vikaravęs kun. A. Strazdelis ne tik krikštijo vaikus, bet ir laidojo mirusiuosius. Iš 1790 m. palaidotų 69 mirusių, o 1791 m. – 57 į Amžinybę ne vieną palydėjo ir kun. Antanas Strazdelis.

5 lentelė*

1786–1806 m. Kupiškyje mirę katalikai

Metai	1786	1787	1788	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1796
Mirusiųjų skaičius	104	31	59	44	70	58	99	144	109	87	101
Mirusiųjų numeracija	1–104	105–135	136–194	195–238	239–308	309–366	367–465	466–609	610–718	719–905	906–1 006
Lapų numeracija Metrikų knygoje	1–4	5–6	6–8	8 a. p.–10	10–12 a. p.	12 a. p.–14 a. p.	14 a. p.–17 a. p.	17 a. p.–21 a. p.		25 a. p.–30 a. p.	30 a.
Metai	1797	1798	1799	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	Iš viso
Mirusiųjų skaičius	91	117	154	113	132	128	159	131	110	74	2 215
Mirusiųjų numeracija	1 007–1 097	1 098–1 214	1 215–1 368	1 369–1 481	1 482–1 613	1 614–1 741	1 742–1 900	1 901–2 031	2 032–2 141	2 142–2 215	2 215
Lapų numeracija Metrikų knygoje	34–37	37 a.	42–47	47–50 a. p.	50 a. p.–56	56–61 a. p.	62–66 a. p.	66 a. p.–70	70–73 a. p.	73 a. p.–76	77

Išanalizavus metrikų knygas nustatytas poeto kun. A. Strazdelio darbo laikas Kupiškyje:

1-asis laikotarpis prasideda ne vėliau kaip 1790 m. rugpjūčio 5 d. ir baigiasi ne anksčiau kaip 1791 m. spalio 25 d. (pirmasis įregistruotas krikštas 1790 m. rugpjūčio 5 d., paskutinis – 1791 m. spalio 25 d.);

2-asis laikotarpis prasideda ne vėliau kaip 1798 m. gruodžio pabaigoje ir baigiasi ne anksčiau kaip 1801 m. sausio pabaigoje (pirmasis krikštas 1798 m. gruodžio 30 d., paskutinis – 1801 m. sausio 27 d.);

3-iasis laikotarpis – 1816 m. sausis (trys krikštai sausio mėnesio pradžioje. Tačiau darbo laikas galėtų būti ir pratęstas – 1815 m. pabaiga, kiti 1816 m. vėlesni mėnesiai).

Šie faktai leidžia daryti prielaidą ir dėl laiko tikslinimo kitose kun. A. Strazdelio darbų vietose.

Tačiau svarbiausia – reikia atkreipti dėmesį į Strazdelio gimimo datą – ji labai įvairuoja (enciklopedijos, žinynei, straipsniai): 1760 (dažniausia), 1763 m. ir galbūt šią datą reikėtų koreguoti.

Kada gimė kunigas Antanas Strazdelis

LMA VB RS fondo byla (f. 150-62) svarbi kunigo Antano Strazdelio gimimo datai nustatyti. Šioje byloje tik vienas lapas – kunigo Antano Drazdausko mirimo metrikos nuorašas. Rašoma, kad mirė 1833 m. balandžio 11 d. Kamajuose sulaukęs 77 metų. Palaidojo Kamajų bažnyčios vikaras **Juozapas Daukša** balandžio 13 d. Kamajų kapinėse.

* Lentelė sudaryta remiantis 1786–1806 metų Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, LMA VB RS, f. 268-182.

„N 56. Roku Pańskiego 1833 miesiąca Kwietnia 11 go dnia w Miasteczku Kamaiach umarł Xsiądz Antoni Drozdowski, Emeryt opatrzoney SS. Sakramentami, mairący wieku lat 77, ktorego zwłóki pogrzebione zastały na mogile Parafialnej Komajskiej ad... księdza Jozeffa Dawkszy Wikarego Komajskiego r. b. kwietnia 13go dnia. Nuorašas originalui atatinka (parašas).“

Pastebėtina, kad kun. J. Daukša vikaravo Kupiškyje (1791 10 29–1797), pakeisdamas į Subačiaus parapiją iškeltą vikarauti kun. A. Strazdelį, kur pastarasis dirbo 1791–1792 m.

Atsižvelgiant į Mirimo metrikų nuorašo tekstą, kuriame akcentuojamas mirusiojo amžius – 77 metai, būtina rasti A. Strazdelio gimimo įrašą Krikšto metrikų knygoje, o jo neradus – koreguoti kunigo gimimo metus – tada bus ne 1763 ar 1760 m., kaip įprasta literatūroje, bet 1756 m. – tai kadaise ir Vaclovo Biržiškos nurodyta Strazdelio gimimo data, kurios, deja, nesilaikyta.

Paminėtini Kupiškio Angelų Sargų bažnyčioje XIX a. dirbę klebonai: **1805–1815 m.** iki mirties darbavosi kan. Antanas Sebastijanskis (1758–?–1816 01 15); **1816–1818** (1819?) m. – Petras Valevskis; **1829–1836** (1838?) m. – Gasparas (Kasparas) Dulskis (1788–1844 03 14); **1838–1860 m.** – Jonas Jusevičius (Josevič, Julevič ?) (1794–1817 – mirė tarp 1860–1864); **1860–1868 m.** – Andriejus Ivanavičius (Ivanovičius) (1798–?–1868 10 20).

Kun. Kleopas Kozmianas (**1840–1865–1893 08 03**) Kupiškyje **1866–1893 m.** dirbo ir vikaru, ir administratoriumi bei klebonu, ir Utenos dekanu; vikaru, klebonu ir altarista **1883–1896 m.** dirbo kun. Vincentas Smiglevičius (1822–1896 12 29). **1889–1890 m.** Kupiškio klebonu dirbo kan. Adolfas Malachovskis; **1890–1897 m.** vikaru ir klebonu – kun. Pavelas Salučko (1867–1890 –?). **1897–1899 m.** – Juozapas Lavkovičius (1832–1855–po 1904).

1899 (1897)–1915 m. dirbo paskutinis Kupiškio antrosios bažnyčios ir kartu pirmasis trečiosios – mūrinės bažnyčios klebonas, Utenos dekanas kun. Stanislovas Janulevičius (1840–1875–1921) (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

Po gaisro atstatant miestelį 1782 m., ties bažnyčia buvo išplatinta gatvė, tad sumažėjo bažnyčios žemės plotas.

Prie medinės bažnyčios pastatytoje stulpinėje varpinėje buvo trys varpai (du iš jų 1787 m. atgabenti iš Rygos, o trečiasis – mažasis – gautas iš Šimonių bažnyčios). Varpai Pirmojo pasaulinio karo metu buvo išgabenti į Rusiją ir dingo.

1800 m. pastatyta nauja medinė klebonija, o 1811 m. klebono Antano Sebastijansko rūpesčiu – špitalė, kurioje 1812 m. gyveno 10 elgetų ir 3 invalidai, išlaikomi Puponių seniūnės Angelės Rodzevičienės lėšomis⁶⁷.

Bažnyčia (1816) ir klebonija (1818) apkaltos lentomis. 1819 m. klebono Petro Valevskio pastangomis ir parapijiečių lėšomis mūro tvora aptvertas šventorius, kuriame sumūryta nauja trijų aukštų varpinė, apdengta skarda, pakabinti 4 varpai. Už kilometro nuo bažnyčios įsteigtos naujos kapinės, kuriose 1820 m. pastatyta medinė šešiakampė koplyčia.

Kupiškio klebono Gasparo Dulskio lėšomis 1836 m. perstatyta špitalė. Klebonas kun. Gasparas Dulskis mirė sulaukęs 56 metų – 1844 m. kovo 14 d., jo kapas – bažnyčios šventoriuje. 1842 m. gruodžio 15 d. caro įsaku nusavinus bažnyčių žemes, jų neteko ir Kupiškio bažnyčia: Pyragių kaimas ir Krasnavos

palivarkas prijungti prie Kupiškio valstybinio dvaro, o bažnyčia palikta tik 37,3 dešimtinės žemės (4,3 miestelyje ir 33 buvusio Krasnavos palivarko teritorijoje).

1838–1860 m. Kupiškyje klebonavo Jonas Jusevičius, 1849 m. surašęs Kupiškio bažnyčios kroniką, kurioje nurodyti bažnyčioje esantys paveikslai, sidabriniai apeigų indai ir rakandai. Minimi bažnyčios šventoriuje esantys du akmeniniai kryžiai: vienas ant ponios Puzirevskos, kitas – ant klebono Gasparo Dulskio kapo.

Šios antrosios bažnyčios laikotarpiu, t. y. **1849 m., Kupiškio parapija buvo priskirta Žemaičių vyskupijos Utenos dekanatui. Tačiau iki tol ir vėliau Kupiškis ne tik priklausė įvairiems dekanatams, bet ir pats vadovavo aplinkinėms parapijoms – tapo dekanatu.**

1744 m., kaip jau minėta, Kupiškio dekanatui priklausė 20 parapijų, 3 filijos ir 5 koplyčios, o 1796 m. Kupiškio dekanatas jau vienijo 30 parapijų. Tačiau 1798 m. Rusijos caras Povilas (Pavlo) I, neatsiklausęs Romos, įsteigė Mogiliovo katalikų bažnytinę provinciją (sujungė Vilniaus ir Žemaičių vyskupijas bei dar kelias katalikų ir unitų vyskupijas). Tais pačiais metais iš minėtų vyskupijų likusių – kairiajame Nemuno krante esančių tuomet Rusijai nepavaldžių teritorijų – popiežius Pijus VI kovo 25 d. įkūrė Vygrių vyskupiją. Tad buvo pertvarkyti dekanatai.

Įkūrus Obelių ir Upytės dekanatus bei tris parapijas perdavus Brėslaujos dekanatui, sumažėjo Kupiškio dekanato teritorija ir liko tik 9 parapijos: Kupiškis, Pandėlys, Skapiškis, Subačius, Svėdasai, Utena, Užpaliai, Viešintos, Vyžuonos⁶⁸. 1809 m. prie Kupiškio dekanato buvo prijungtos 5 Ukmergės dekanato parapijos (Anykščių, Debeikių, Leliūnų, Raguvos ir Troškūnų) ir 1822 m. Kupiškio dekanatui priklausė 14 parapijų.

Sudarius Kauno guberniją (1847 m.) įvykdytas ir bažnytinis administracinis pertvarkymas. 1849 m. dalis Vilniaus vyskupijos dekanatų: Obelių, Panevėžio (Upytės) ir Kupiškio dekanatai – prijungti prie Žemaičių vyskupijos. Kupiškio dekanatas panaikintas, o jo centras perkeltas į Uteną. Kartu ir jam priklausiusios parapijos priskirtos naujai sudarytam Utenos dekanatui bei anksčiau buvusiems Obelių (priskirti Pandėlys ir Skapiškis) ir Ukmergės (Raguva, Subačius, Troškūnai) dekanatams.

1860 m. Utenos dekanatui priklausė 15 parapiinių bažnyčių, 7 filijos ir 7 koplyčios, aptarnavusios 69 239 dekanato tikinčiuosius (katalikus). Kupiškio parapiinė bažnyčia, priklausiusi Utenos dekanatui, turėjo 9 550 parapijiečių. Parapijai priklausė trys filijos: **Šimonių** (kun. Silvestras Kuprevičius), **Alizavos** (kun. Antanas Skablovskis) ir **Palėvenės** (kun. Dominykas Šafranas) bei **Kreivenės koplyčia**. Kupiškio bažnyčios klebonu dirbo kun. **Jonas Jusevičius**, vikaru – kun. Feliksas Mazulevičius⁶⁹. 15 parapiinių bažnyčių Utenos dekanate buvo ir 1872 m., tačiau Kupiškio parapijai jau priklausė 10 786 katalikai, 3 filijos: Alizavoje (kun. Ferdinandas Ūselis), Palėvenėje (kun. Dominykas Šafranas) ir Šimonyse (kun. Ignatas Petruševičius) ir dvi koplyčios: dar 1858 m. vietos gyventojų lėšomis pastatyta koplyčia Kupiškio kapinėse (1929 m., kaip matysime vėliau, ji jau buvo labai sunykusi, tad nugriauta) ir koplyčia Kreivenėje⁷⁰.

6 lentelė*

Telšių (Žemaitijos) vyskupijos dekanatai (1860, 1872)

Eil. Nr.	Dekanatai	Parapijų skaičius 1860; 1872	Filijų skaičius 1860; 1872	Koplyčių skaičius 1860; 1872	Parapijiečių skaičius 1860; 1872
Kauno gubernijoje					
1.	Obelių	14; 14	2; 2	6; 7	43 764; 51 754
2.	Batakių	12; 12	5; 6	7; 4	35 109; 40 469
3.	Joniškio	13; 13	7; 7	13; 17	61 713; 70 396
4.	Kauno	13; 10	6; 5	3; 7	33 385; 39 238
5.	Krakių (Crocensis)	9; 8	9; 9	3; 8	44 528; 47 531
6.	Novoaleksandrovsko (Zarasų)	11; 11	8; 10	10; 15	71 666; 80 613
7.	Alsėdžių (Olsiadensis)	13; 13	13; 14	13; 16	46 132; 45 159
8.	Panevėžio	12; 12	8; 9	22; 24	57 912; 70 056
9.	Rietavo	12; 13	10; 9	6; 6	52 224; 58 435
10.	Šeduvos	10; 10	5; 5	4; 9	44 515; 49 444
11.	Skuodo	11; 10	5; 5	7; 7	39 794; 42 846
12.	Šiluvos (Szydloviensis)	10; 9	6; 5	6; 10	40 905; 42 917
13.	Utenos	15; 15	7; 8	7; 8	69 239; 81 517
14.	Vieksnių	10; 11	8; 9	4; 9	45 268; 54 210
15.	Veliuonos	12; 13	8; 8	1; 7	50 267; 56 512
16.	Ukmergės (Wilkomiriensis)	17; 17	10; 10	7; 17	53 335; 65 367
17.	Varnių	9; 9	6; 6	1; 6	28 045; 32 170
Kuršo gubernijoje					
18.	Kuršo (Curoniensis)	9; 10	4; 5	2; 2	29 241; 20 656
19.	Žemgalos (Semigaliensis)	8; 8	5; 6	4; 2	37 516; 35 727
Iš viso: (529; 537)		212; 218	133; 138	183; 181	884 558; 985 990

Nuslopinus 1863–1864 m. sukilimą, Kupiškio bažnyčia tapo slapto lietuviško švietimo centru, ypač 1868 m. čia pradėjus dirbti klebonui Kleopui (Kleofui) Kozmianui (Kozminui).

Kanauninkas Kleopas Kozmianas (1840–1865–1893 08 03) Kupiškyje (1865–1893)⁷¹

Antrosios medinės Kupiškio Angelų Sargų bažnyčios istorijai itin svarbi daugiau kaip 28 metus vienintelėje bažnyčioje – Kupiškyje – dirbusio (iš pradžių vikaru, vėliau klebonu ir Utenos dekanu) kan. Kleopo (Klefo) Kozmiano (kitur rašo Kozmino) (1840–1865–1893 08 03) veikla. Kozmiano pavardę liudija pirmąsyk mokslinei spaudai pateikiama faksimilė su kunigo parašu (Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Bažnytinių archyvų dokumentų kolekcija, f. 268-192, l. 1 a. p.).

Nuslopinus 1863–1864 m. sukilimą, Kupiškio bažnyčia tapo slapto lietuviško švietimo centru, ypač 1868 m. čia klebonu pradėjus dirbti buvusiam vikarui kun. K. Kozmianui.

Kan. Kleopas Kozmianas – knygnešys ir švietėjas – Kupiškyje dirbo beveik 28 metus (iš pradžių vikaru, vėliau klebonu). Gimė Šimonyse (Kupiškio r.), vargingų valstiečių žemdirbių šeimoje.

Vietinio Šimonių klebono pastebėtas kaip gabus vaikas ir paragintas mokytis buvo sušelptas – sulaukė parapijiečių

* Lentelė sudaryta remiantis *Directorium 1860*, p. 100–127; *Церковный Римско-католический указатель 1872*, c. 152–213.

paramos studijuoti. Baigė Sankt Peterburgo (Rusija) Romos katalikų dvasinę akademiją, apie 1865 m. buvo išventintas kunigu. 1865–1868 m. K. Kozmianas buvo Kupiškio vikaras, talkino 1860–1868 m. šioje bažnyčioje klebonu dirbusiam kun. Andriejui Ivanavičiui (Ivanovičius) (1798–?–1868 10 20). Jam mirus, nuo 1868 m. kun. K. Kozmianas buvo paskirtas Kupiškio klebonu ir šias pareigas ėjo 1868–1893 m., iki gyvenimo pabaigos, 1876–1893 m. kun. K. Kozmianas buvo Utenos dekanato dekanas, pakeltas Žemaičių vyskupijos garbės kanauninku.

Kupiškyje lietuviškos spaudos draudimo metais K. Kozmianas platino lietuvišką spaudą, lietuviškų knygų duodavo tik labai patikimiems parapijiečiams, perspėdavo apie būsimą kratą. Kun. K. Kozmianas organizavo slaptą vaikų mokymą Kupiškio parapijoje – kūrė nelegalias lietuviškas mokyklas, pats jas kontroliavo, skatino rašto pramokusius valstiečius imtis poetinės kūrybos, Kupiškyje organizavo tais laikais dar retą lietuvišką chorą. Amžininkų prisiminimuose dvasininkas liko kaip labai geros širdies, taikus ir meilus klebonas, itin jaudinęsis dėl parapijiečių ydų ir dėl to anksti netekęs sveikatos. 1892 m. pablogėjęs sveikatai, K. Kozmianas gydėsi Sankt Peterburge, o 1893 m. gavo atostogų ir vasaros pradžioje išvyko gydytis į Vorishofeno kurortą Bavarijoje. Mirė 1893 m. rugpjūčio 3 d. Vorishofene (dabar – Bad Verishofenas, Bavarija, Vokietija). Palaidotas Vorishofeno kapinėse, kapas neišlikęs. K. Kozmiano nekrologą žurnale „Ūkininkas“ 1894 m. 1-ajame numeryje paskelbė Liudvika Didžiulienė-Žmona⁷².

Kupiškėnų sumanymas pargabenti dvasininko palaikus į Kupiškį liko neįgyvendintas. Kupiškio kapinėse šalia kunigo motinos kapo 1906 m. buvo įrengtas kenotafas (kapavietė su paminkliniu kryžiumi) klebonui K. Kozmianui atminti. XX a. viduryje iš kapinių jis buvo pervežtas į Kupiškio bažnyčios šventorių, kur stovi iki šiol šalia kitų Kupiškio kunigų kapaviečių.

Tad XIX a. antrosios pusės kultūrinė veikla Kupiškio krašte labiausiai sietina su A. Baranausko studijų laikų bičiulio Kupiškio parapijos klebono Kleofa Kozmiano vardu. Akademikas Vytautas Merkys straipsnyje „Kova dėl lietuviškos spaudos“, paskelbtame rinkinyje „Kupiškio kraštas“ (1997 m.), rašė, kad „*pirmaisiais spaudos draudimo metais iškilo du kupiškėnai kunigai, kurie daug nusipelnė kovos dėl savosios spaudos ir liaudies švietimo reikalams*“. Vienas tų dvasininkų – „*kupiškėnų kunigas Kleofas Kozmianas, gimęs ir augęs Šimonyse. Tėvas buvo zakristijonas ir vertėsi amatais, nes naudojosi tik viena dešimtaine žemės. Kaip gabų jaunuolį Valančius Kozmianą iš Žemaičių kunigų seminarijos pasiuntė į Peterburgo Romos katalikų akademiją, kurioje jis studijavo iki 1865 m. Nežinia kodėl sau priderančios pagal mokslą vietos negavo – gal sukliudė rusų administracija. Vyskupas iš pradžių jį paskyrė Kupiškio vikaru, o po trejų metų – klebonu*“. Apibūdindamas šį dvasininką V. Merkys tvirtina, kad jis „*buvo didelis dainų ir apskritai poezijos mėgėjas*“. Jis skatino jaunimą rašyti eiles, apdainuoti parapijos reikalus, taip pat ir paties klebono darbus, ypač daug dėmesio skyrė mergaitėms, kaip būsimums vaikų motinoms, šviesti. K. Kozmianas – kunigas, skatinęs užrašyti dainas.

Apie tokią K. Kozmiano veiklą tuo metu žinojo ir ja džiaugėsi Antanas Baranauskas⁷³. Jiedu su K. Kozmianu, penkeriais metais jaunesniu dvasininku, šiek tiek kartu studijavo Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje, tad nuo jaunystės buvo pažįstami. Viename laiške vokiečių filologui, Veimaro gimnazijos mokytojui

Hugo Weberiui A. Baranauskas apie K. Kozmianą rašė: „*Kupiškio klebonas ne tiktai parapijonis nuo girtybės sudraudė, gerais katekizmais apšvietė, bažnyčią gražiai padabino, bet ir mergaites po ulyčias rašyt mokyties paakvatijo, giesmininkus pažadino, lyg kokias paukštytes pračiulbino.*“

Pasak V. Merkio, „*per Kozmianą susisieja vyskupo Valančiaus laikų kovotojų dėl lietuviškos spaudos karta su „Aušros“ leidėjų ir jos knygnešių karta*“. Mat „Aušra“ buvo grynai pasaulietinio turinio lietuviškas laikraštis, dėl to nemažai senosios kartos kunigų „Aušros“ nepalaikė ir jos šalinosi. Bet ne K. Kozmianas. Būtent iš šio dvasininko 1883 m. pirmąjį „Aušros“ numerį gavo Griežionėlėse, pakeliui nuo Kupiškio į Anykščius, gyvenęs Stanislovas Didžiulis. Vėliau apie tai savo atsiminimuose rašys jo žmona Liudvika Didžiulienė, minėdama, kad tą „Aušrą“ Kupiškio klebonui atsiuntė studentas Jonas Šliūpas. Paskui šiose apylinkėse nusistovėjo kitas „Aušros“ kelias: žymus šio laikraščio platintojas poetas Juozas Miliauskas-Miglovara siūsdavo „Aušrą“ iš Rygos ir tiesiai S. Didžiuliui, ir dar Uršulei Tamošiūnaitei, o ši jį perduodavo tiek S. Didžiuliui, tiek ir K. Kozmianui. Kai 1885 m. caro žandarams įkliuvo S. Didžiulis, Kauno gubernatorius 1885 m. balandžio 5 d. Vyriausiajai spaudos reikalų valdybai rašė, kad „*bajoras Didžiulis užsienyje leistas knygas gaudavo per kažkokią moterį, gyvenusią Kupiškio valsčiuje*“. Tuo metu kitos Tamošiūnaitės apie Kupiškį nebuvo, tad Uršulės namuose Pajuodupio kaime buvo padaryta krata, rasta draudžiamų knygų ir keli „Aušros“ numeriai.

1947 m. Palėvenėlės klebonas Bronius Jareckas rašė: „*Trys anuomet buvę kunigai, didžios asmenybės, visų mylimi ir gerbiami, tai kun. Šafronas Pelevenėlėje, kun. Katelė Panemunėlyje ir kun. Kozminas Kupiškyje. Jie ir tarp savęs palaikydavo draugiškus santykius.*“⁷⁴

Kan. K. Kozmianui talkino vikarai: 1869–1887 m. kun. Petras **Rimkevičius (Rimovičius) (1842–1867–1907)**, 1881–1883 m. kun. Jonas **Jacevičius**, 1883 m. kun. Julius **Petraševskis**, 1883–1891 m. kun. Juozapas **Šimovičius**, 1883 m. kun. Vincentas **Smiglevičius** (1822–?–1896 12 29).

Klebonas K. Kozmianas rūpinosi ne tik pastoracine, švietėjiška bei kultūrine veikla Kupiškyje, bet ir ūkine. Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomoje Bažnytinių archyvų dokumentų kolekcijoje (f. 268) 192 byloje yra 1873 m. liepos 30 d. sutartis (rusų kalba) tarp mūrininkų meistro iš Kauno Aleksandro Butkevičiaus ir bažnyčios klebono Kleopo Kozmiano dėl bažnyčios tvoros, varpinės ir kryžiaus kelio stočių šventoriuje remonto⁷⁵. Dokumentas mokslinėje spaudoje nėra publikuotas⁷⁶, tad pateiksime visus 6 sutarties punktus:

„*Aš žemiau pasirašęs mūrininkas meistras Aleksandras Butkevičius, gyvenantis Kaune, 1873 m. liepos 30 d. sudariau sutartį su Kupiškio klebonu:*

1. *Aš, Aleksandras Butkevičius, už suderėtą (sutartą) kainą 165 rub (šimtą šešiasdešimt penkis) sutinku atlikti mūrininko darbą aptveriant bažnyčią ir įsipareigoju iš gautos medžiagos sutaisyti, nutinkuoti ir nubaltinti iš vidaus ir išorės varpinės karnizą.*

2. *Įsipareigoju taip pat iš gautos medžiagos cementu padengti bažnyčios šventoriaus tvorą, iš cemento padaryti karnizą ir viską nušlifuoti, t. y. karnizą ir stogą.*

3. *Įsipareigoju pataisyti visus pažeidimus pačios tvoros sienoje ir Kalvarijų stacijų ir kur pasirodys reikalinga – nubaltinti.*

4. *Visą darbą turiu aš, Butkevičius, su savo meistras ir darbininkais, išlaikomais iš mano lėšų, užbaigti iki rugsėjo 6-os š. metų nuo nurodyto laiko (sutarties pasirašymo laiko).*

5. *Prie viso to Butkevičius pasižada darbą atlikti sąžiningai ir su savo žmonėmis neatitrūkti nuo darbų (nedirbti kitų darbų).*

6. *Pinigus išduos pagal atliktą darbą. Jeigu darbas pašaliniam asmeniui pasirodys neteisingas (nekokybiškas), pinigai nebus išmokami. Apgrįvusių, apirusį stulpą vartuose turime pataisyti ir visą sieną vartuose, kuri padengta lentomis, turime padengti cementu.“*

Sutartį pasirašė klebonas K. Kozmianas ir Aleksandras Butkevičius. Liudininkai buvo dvarininkas Ivanas Francevičius ir kunigas Petras Rimkevičius.

Toliau dokumente nurodyta išmokėta pinigų suma (skaičiais ir žodžiu), data (pinigai gauti 8 kartus), o už kiekvieną sumą A. Butkevičius pasirašė.

Pagal sąlygas darbams priėmė 16 (šešiolika) rublių: rugpjūčio 13 d. gavo 15 rublių, 20 d. – 15 rublių, 22 d. – 25 rublius, rugsėjo 1 d. – 18 rublių, 18 d. – 10 rublių, spalio 10 d. – 16 rublių, 24 d. – 20 rublių.

Įrašai dokumente liudija, kad meistras A. Butkevičius iš suderėtos sumos gavo 135 rublius. Tad jam liko neišmokėta 30 rublių, nes vietos įrašyti gaunamas sumas dokumente likę. Nors darbas pagal sutartį buvo numatytas atlikti iki rugsėjo 6 dienos, net spalio 24 d. buvo sumokėti paskutiniai 20 rublių. Neaišku, ar darbas buvo užbaigtas, ar dėl tokio ilgo užtęsimo ir jį užbaigus nebuvo sumokėta visa sutartyje numatyta suma...

Dokumentas įdomus ir tuo, kad jame minimos šventoriuje buvusios Kalvarijų stacijos, kurias reikėjo remontuoti. Daugiau duomenų apie jas nepavyko rasti.

1883 m. Kupiškio parapijoje buvo apie 11 tūkstančių katalikų⁷⁷. Tuo metu dirbo kun. Vincentas Smiglevičius, kuris mirė sulaukęs 63 metų – 1896 m. gruodžio 29 d. ir palaidotas bažnyčios šventoriuje. 1906 m. Utenos dekanate tikinčiųjų skaičius pasiekė 97 614, Kupiškio parapijoje – 11 544.

Paskutiniam Kupiškio antrosios bažnyčios ir kartu pirmajam trečiosios – mūrinės bažnyčios klebonui (1899 (1897)–1915) Utenos dekanui kun. Stanislovui Janulevičiui (1840–1875–1921) talkino vikaras Jonas Deveikis. Kupiškio parapijai priklausė dvi jau minėtos koplyčios ir trys filijos, kuriose dirbo kun. Jonas Kreiva (Alizava), Bronislovas Lukoševičius (Palėvenė) ir Antanas Pauliukas (Šimonys)⁷⁸. Kaip jau minėta, paskutinis Kupiškio antrosios bažnyčios ir kartu pirmasis trečiosios – mūrinės bažnyčios klebonas, Utenos dekanas kun. Stanislovas Janulevičius Kupiškyje dirbo beveik 20 metų (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

1897 m. į Kupiškį vikaru paskirtas kun. **Julijonas Ipolitas Kasperavičius** buvo publicistas, religinių raštų rengėjas, knygnešys⁷⁹. Kupiškyje platino lietuvišką spaudą, padėjo kun. **Felicijonui Lialiui** (1870 01 01–1892 11 29–1949 07 07) organizuoti lietuviškus vaidinimus. Kun. F. Lialis 1897–1900, 1901–1904 ir 1914 m. žinomas kaip Kupiškio vikaras ir Šimonių filijalistas. Kun. J. I. Kasperavičius

Kupiškyje vikaravo 1897–1898 m., talkindamas 1897–1899 m. dirbusiam klebonui **Juozapui Lavkovičiui** (1832–1855–po 1904).

Parapijos veikalai atskleisti itin svarbūs dekanato vizitacijų (vyskupų, dekanų ar kitų patikėtų asmenų) dokumentai. Vyskupų ir dekanų parapijų vizitacijose galima rasti duomenų apie lietuvių kalbos vartojimą XVIII a. pabaigoje. Vizitatoriams buvo surašyti nuostatai, kur pirmajame paragrafe klausama: „*Kokia kalba sekmadieniais ir švenčių metu vyksta šventos pamaldos?*“ Lietuviškose Livonijos vyskupijos parapijose 1783 m. vizitatoriai rado, kad Subačiuje „*pamaldos ir šventi pamokslai sakomi lenkų arba lietuvių kalbomis*“. Matyt, kad ir Vilniaus vyskupijos vizitatoriams (pagal Kupiškio dekaną Mykolo Smolsko ataskaitas) išskildavo kalbos klausimas⁸⁰. Žinių teikia ir 1797 m. Kupiškio parapijos dekanato vizitacija⁸¹.

III. Trečioji – dabartinė mūrinė bažnyčia Kupiškyje (nuo 1914 m.)

Dabartinę – trečiąją – pseudogotikinę (neogotikinę) Kupiškio bažnyčią parapijiečių lėšomis statė Kupiškio klebonas ir dekanas Stanislovas Janulevičius, projektavo Rygos politechnikumo profesorius inžinierius Konstantinas Rončevskis (1875 01 13–1935 11 07)⁸². Telšių vyskupas iš Kauno 1899 m. kovo 16 d. raštu kun. S. Janulevičių skiria Kupiškio klebonu⁸³. Leidimas bažnyčios statybai buvo gautas jau 1897 m. Didingos neogotikinės bažnyčios projektas patvirtintas 1898 m. ir 1899 m., atvykus klebonui Janulevičiui, prasidėjo statybos darbai. 1900 m. liepos 23 d. klebonas S. Janulevičius pašventino kertinį bažnyčios pamatų akmenį, o iki metų pabaigos buvo išlieti pamatai. Tuo metu vikaru į Kupiškio bažnyčią buvo paskirtas Felicijonas Lialis (1870 01 01–1892 09 19–1949 07 07). Čia jis vikaravo trejus metus: 1897 06 22–1900 08 03⁸⁴ (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

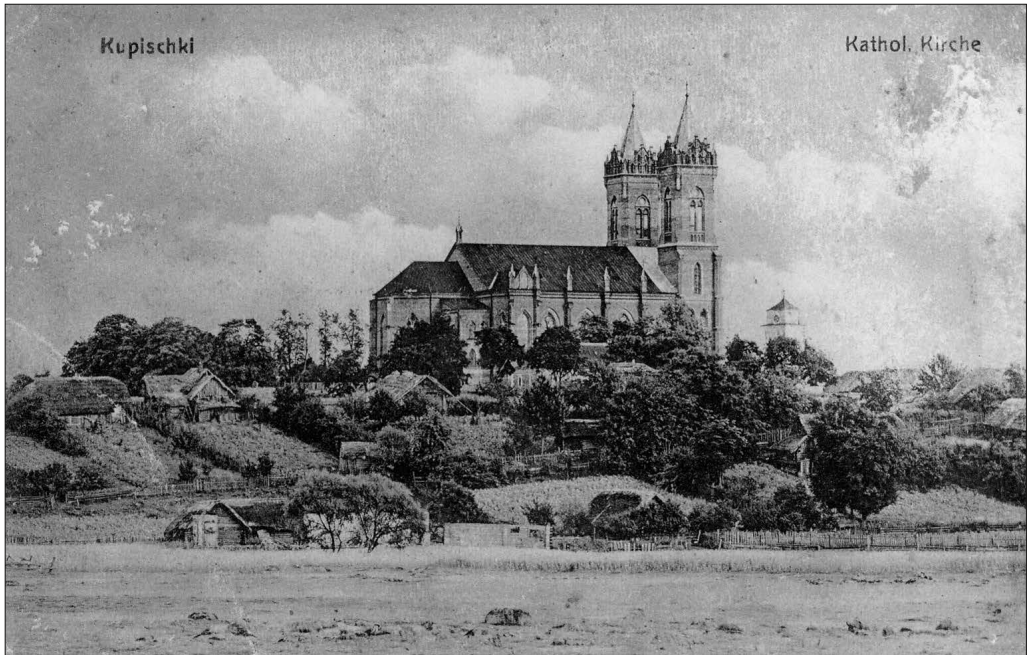
Bendra statybos darbų sąmata sudarė 27 849,51 rb, tad lėšos buvo renkamos visoje parapijoje (nuo valako po 25 rb). Bažnyčios statybai plytos buvo degamos Pašepetyje įkurtoje plytinėje.

Išskirtinė ir pati bažnyčios statyba – mūrinę bažnyčią pradėjo statyti aplink senąją medinę. 1901 m. pradėtų mūryti sienų ir kiti darbai tęsėsi ilgai – iki 1914 m., nes trūko lėšų. 1908 m. sienos buvo išmūrytos iki senosios bažnyčios stogo, kurioje vyko pamaldos. **1908 m. senoji bažnyčia nugriauta ir iš jos medžiagų pastatyta laikina koplyčia.**

1908 m. uždengtas bažnyčios stogas, o po metų, 1909 m. spalio 2 d., Angelų Sargų atlaidų šv. Mišios buvo aukojamos prie laikinai įrengto altoriaus. Nors ir nepasiekę projekte numatyto aukščio, 1909–1910 m. buvo išmūryti apie 56 metrų aukščio bokštai.

1913 m. visuomenės, literatūros ir politikos laikraštyje „Viltis“ minimas tragiškas įvykis bažnyčios statybose ir užsitęsęs teismas. Rašoma: „*1911 m. gegužės 28 d. Kupiškyje, baigiant statyti bažnyčią, nuo 20 sieksnių aukštumo rūštavonės nukrito ir užsimušę darbininkas Delininkaitis. Tardymo metu išaiškinta, kad nukrito, nes rūštavonė nebuvo tinkamai aptverta.*

Kauno apygardos teismo prokuroras bažnyčios statytoją Robašauską apkaltino 1468 baudžiamojo įstatymo str. Po ilgų kliūčių tik 1913 m. balandžio 22 d. Kaune įvyko teismas. Visiems liudininkams kitaip parodžius negu per tardymą, teismas Robašauską išteisino, iškeldamas spėliones dėl galimo nusižudymo.

Kupiškis Pirmojo pasaulinio karo metu. KEM

Tačiau 80-mečio Delininkaičio advokatas Babovkinas perkėlė bylą į Vilniaus teismo rūmus, čia ji svarstyta rugsėjo 4 d.

Vilniaus teismo rūmai panaikino Kauno apygardos teismo sprendimą ir pripažino Robašauską kaltu pagal 1468-ąją str. ir įsakė jam mokėti Delininkaičio tėvui iki gyvos galvos po 300 rublių; šiaip gi remiantis manifestu, Robašausko nebebausti.⁸⁵

36 metų Jonas Dielininkaitis buvo kilęs iš Suvalkų gubernijos Budkos valsčiaus.

1912 m. užkėlus virš bokštų kryžius, pradėti ardyti statybų pastoliai, kuriuos buvo planuota panaudoti Blaivybės namų statybai. Tačiau jų jau 1914 m. pradžioje nebeliko.

Iki Pirmojo pasaulinio karo pradžios ištinuotas bažnyčios vidus, sudėtos grindys, įrengti altoriai, pastatyti vargonai. Trys gotiški altoriai padaryti Šiauliuose Aleksandro Zaborskio, turėjusio vienas moderniausių bažnytinių reikmenų dirbtuvių ir dariusio altorius daugiausia iš ažuolo. Jis padarė ir sakyklą su smulkiais pinkliais ir akutėmis. Vietinis meistras Jonas Jakutis padarė labai profesionalius suolus, pritaikytus prie pagrindinio altoriaus⁸⁶. 1914 m. užbaigus statybą bažnyčia buvo pašventinta.

Kilus karui, apdailos darbai nutrūko, o 1915 m. rusų valdžia išsivežė tris bažnyčios varpus. 1915 m. rugpjūčio 27 d. rusų artilerijai apšaudant vokiečių užimtą miestą, 7 sviediniai pataikė į bažnyčią ir pramušė sieną, apgadino skliautus, varpinę.

Vokiečiai bažnyčioje įkūrė karo ligoninę, žuvusius ir nuo žaizdų mirusius emė laidoti prie šventoriaus įrengtose kapinėse.

Vokiečiai niokojo bažnyčią: ardė ir kūreno grindis, vargonus, altorius.

1919 m. vasarą Kupiškyje įsitvirtinus Lietuvos Respublikos valdžiai, pradėtos likviduoti bažnyčios nuniokojimo pasekmės – pradėti atstatymo darbai. Užbaigus

pagrindinius įrengimo darbus, 1921 m. rugsėjo 7 d. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius MIC (1861 09 30–1886 05 17–1914 05 17–1945 05 30) Kupiškio bažnyčią konsekrovo Kristaus Žengimo į dangų (vartotas ir Kristaus Dangun Ėmimo) vardu.

Trinavė Kupiškio bažnyčia, turinti presbiteriją ir dvi zakristijas, – viena didžiausių Lietuvoje (neskaitant katedrų): ilgis – 60 m, plotis – 43 m, bokštų aukštis – 60 m.

Bažnyčią puošia dailininko Antano Pšeslanskio (Antoni Przeslanski, 1878–1965) 1913 ir 1914 m. tapyti paveiksai: didžiajame altoriuje – „Viešpats Jėzus Kristus įžengia į dangų“, dešiniajame – „Angelas Sargas“, kairiajame – „Švč. Mergelės Marijos Nekalto Prasidėjimo“ (ispanų baroko tapytojo Bartalomės Estabano Muriljo (1617–1682) paveikslo „Nekaltas Prasidėjimas“, sukurto 1680 m., kopija). A. Pšeslanskio 1915 m. nutapyti šv. Pranciškaus Asyžiečio ir šv. Jurgio paveiksai puošia Žemaičių Kalvarijos baziliką. Išlikę jo tapyti altorių paveiksai „Šventasis Jurgis“ ir „Angelas Sargas“ Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo bažnyčioje (pastarasis paveikslas 1909 m. buvo nutapytas restauruojamos Daujėnų bažnyčios šoniniam altoriui, o 1914 m. – tokio pat siužeto paveikslas – Kupiškio bažnyčios altoriui, A. Pšeslanskiui padėjo vokiečių dailininko Bernardo Plochorsto (Bernhard Plockhorst, 1825–1907 m.) 1886 m. nutapytas paveikslas „Angelas Sargas“⁸⁷).

1921 m. Utenos dekanate buvo 96 908 tikintieji. Dekanatui priklausė 15 parapijų bažnyčių (tarp jų ir Kupiškio), 9 filijos ir 18 koplyčių⁸⁸. Kupiškio parapijos dvasininkai tuo metu aptarnavo 7 000 tikinčiųjų. 1921 m. Kupiškio parapijai priklausė trys filijos: Alizava (kuratas kun. Kazimieras Mockus (1869/1870–1936), Palėvenė (kuratas kun. Jonas Mališauskas (kitur rašoma Juozas) ir Šimonys (kuratas kun. Juozas Norvila). Klebonu dirbo Antanas Bajorinas (1875–1903–1927 01 02), vikarais – Antanas Kripaitis (1889 03 31–1914–1961 06 19) ir Liudvikas Povilanis (1881 08 22–1911 06 05–1953 09 22). Pastarasis vikaru dirbo kiek daugiau nei mėnesį (1921 m. gruodžio 5 d.–1922 m. sausio 12 d.).

1922 m. gruodžio 29 d.–1926 m. gruodžio 29 d. Kupiškyje vikaravo kun. Stanislovas Žulys (1894 04 21–1918 05 01–1956 12 15), kuris kelias dienas buvo deleguotas į Subačių ir vėl komandiruotas vikaru ekonomu į Kupiškį (nuo 1927 m. sausio 3 d. iki 1930 m. birželio 28 d.) (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

7 lentelė*

Kupiškio dekanatas (1924–1940)

	1924	1926	1929	1934	1940
Parapinės bažnyčios	Kupiškis Palėvenė Pandėlys Skapiškis Vabalninkas	Kupiškis Palėvenė Pandėlys Skapiškis Vabalninkas	Kupiškis Palėvenė Pandėlys Skapiškis Vabalninkas	Kupiškis Palėvenė Pandėlys Skapiškis Vabalninkas	Kupiškis Palėvenė Pandėlys Skapiškis Vabalninkas

* Lentelė sudaryta remiantis 1929–1940 m. leidiniais-katalogais: *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi Cleri Provinciae Ecclesiarum Lituanæ pro anno Lituanæ pro anno Domini* (1929, p. 76–100; 1934, p. 111–131; 1935, p. 111–130; 1937, p. 108–137; 1938, p. 115–146; 1939, 117–148; 1940, p. 137–183).

(tęsinys)

	1924	1926	1929	1934	1940
Filijos	Alizava Antašava Diliava Kalažiai Kupreliškis Salamiestis Šimonys Palėvenėlė	Alizava Antašava Diliava Gelažiai Kupreliškis Salamiestis Šimonys Palėvenėlė	Alizava Antašava - Gelažiai Kupreliškis Salamiestis Šimonys Palėvenėlė	Alizava Antašava Diliava (Diliai, 1935) Gelažiai Kupreliškis Salamiestis Šimonys -	Alizava Antašava Diliai Gelažiai Kupreliškis Salamiestis Šimonys -
Koplyčios	Apasčios Daukšėnai Skapiškis	Apasčios Daukšėnai Skapiškis Gikonys Vabalninkas	Ančiškė Apasčios Daukšėnai Skapiškis Gikonys Vabalninkas Deikiškė Diliava Ikoniai Jasiuliškiai Lamokai Martišūnai Oginiai Sodeliai Šakiniai	Ančiškė - Daukšėnai Skapiškis Gikonys Vabalninkas Deikiškė - - Jasiuliškiai Lamokai Martišūnai Oginiai Sodeliai Šakioniai Kupriai	Ančiškė - Daukšėnai Skapiškis Gikonys Vabalninkas Deikiškė - - Jasiuliškiai Lamokai Martišūnai Oginiai Sodeliai Šakioniai Kupriai
Parapijai priklausiusios filijos			Alizava Palėvenėlė Šimonys	Alizava Palėvenėlė Šimonys	Alizava Palėvenėlė Šimonys

1924 m. įkurtas savarankiškas Kupiškio dekanatas, kurio pirmuoju dekanu paskiriamas kun. Matas Kirlys (1872 11 12–1897 06 09–1958 10 15)⁸⁹ (žr. 8 lentelę).

1924 m. Kupiškio dekanatas vienijo 13 bažnyčių, iš jų 5 parapijines, 8 filijines bei 3 koplyčias (žr. 7 lentelę). Kupiškio dekanatui priklausė 42 377 tikintieji, parapijoje dirbo klebonas Antanas Bajorinas, vikaras – Stanislovas Žulys, progimnazijos kapelionu buvo paskirtas kun. Leonardas Gižinskas (1893 (1894 12 17)–1917 03 04–1977 07 06)⁹⁰.

8 lentelė*

Kupiškio dekanato dekanai 1924–2014 metais

Eil. Nr.	Kunigo vardas, pavardė	Darbo Kupiškio dekanu metai	Gimimo, išventinimo į kunigus ir mirties datos
1.	Matas Kirlys	1923 (1924)–1943	1872 09 12–1897 06 09–1958 10 15
2.	Vladislovas Kupstas	1943–1964	1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24
3.	Klemensas Gutauskas	1964–2000	1915 11 28–1941 01 26–2002 08 19
4.	Vladas Rabašauskas	2000–2008	Gim. 1933 m. kovo 1 d., išventinas į kunigus 1961 m. kovo 29 d.

* Lentelė sudaryta remiantis PVKA. b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

(tęsimys)

Eil. Nr.	Kunigo vardas, pavardė	Darbo Kupiškio dekanu metai	Gimimo, iššventinimo į kunigus ir mirties datos
5.	Dr. Rimantas Gudelis	2008–2014	Gim. 1964 m. vasario 29 d.; iššventintas į kunigus 1990 m. gegužės 27 d.
6.	Mindaugas Kučinskas	Nuo 2014	Gim. 1979 m. gruodžio 3 d.; iššventintas į kunigus 2004 m. spalio 30 d.

Iki 1926 m. Kupiškio dekanate buvo įkurtos dar dvi koplyčios: Gikonysė bei Vabalninke, nors dekanate tikinčiųjų skaičius sumažėjo iki 40 636 parapijiečių. Pačiame Kupiškėje buvo 6 200 tikinčiųjų. Pasikeitė ir progimnazijos kapelionas. Nuo 1925 m. trejus metus šias pareigas ėjo kun. Petras Rauduvė (1901 02 17–1925 06 14–1982 08 20)⁹¹.

9 lentelė*

Kupiškio bažnyčios metrikose įrašyti kunigai

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškėje metai	Gyvenimo, iššventinimo į kunigus metai
1.	Krukovskis Jonas Stanislovas	Klebonas	1674–1678	
2.	Korsakas (Juozapas?)	Klebonas	?	
3.	Petrauskas Mykolas Juozapas	Klebonas	Iki 1721 m.	
4.	Povienas Jonas	Rektorius	1721	
5.	Roniška Petras Kazimieras	Klebonas	1721 (?)–1722	
6.	Pogirskis Mykolas	Klebonas	1726	
7.	Goiževskis Jokūbas	Klebonas	1746–1765	
8.	Dulskis Motiejus Antanas	Klebonas	1769	
9.	Lučko Kazimieras	Vikaras	1769–1772	
10.	Milošas Tadas	Klebonas	1770 01 22–1779	
11.	Skirgaila Mykolas	Vikaras	1772–1777	
12.	Moygis Martianas	Vikaras	1777 12–1778	
13.	Gineyko Juozapas Kajetanas	Vikaras	1778–1779	
14.	Kontrimas Ignatas Ksaveras	Vikaras	1781	
15.	Markevičius Tomas	Ord. predicator	1781 08 15 krik.	
16.	Stankevičius Vincentius	Ord. pred.	1781–1783, 1786, 1792	
17.	Dembinskas Johanas	Ord. predicator	1782, 1783 05 krik.	
18.	Stankevičius Tomas		1782 01 krik.	
19.	Pakuldingas Pranciškus		1782 06 krik.	
20.	Dryževičius Motiejus Ignas	Vikaras	1782–1797	Dar rašoma vice prep. Cupiscensit 1784 m. – viceprepositus Cup; 1785 m. – vicar
		Vicarius anikszten Vikaras Kup.	1782 06 11, Nuo 1782 m. liepos 7 d.	

* Lentelė sudaryta remiantis Kupiškio RKB Metrikų (krikšto, santuokos, mirties) knygomis.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo metai	Kupiškyje išventinimo į kunigus metai
		Klebonas; Klebonu minimas ir 1792 m. krikštuose, ir 1794 m. – kitur curatas	1794–1803, 1802	1796 m. (vasaris – klebonas), 1797 m. birželis – kuratas, gruodis – kuratas
21.	Markewicz (Merkiewicz) Joanes	Cond. Subasent	1782, 1784	
22.	Paliulowicz (Pakutowicz) Pranciškus Leonardas	Subačiaus vikaras ? Carmel. Convent Pompianas	1782 m. nuo geguž.	
23.	Kowalewski Justus	Pater Ord. pred.	1782, 1783	
24.	Jusevič Julian	Ord. min. observaten	1783	
25.	Butkevičius Juozapas	Vikaras	1783 06–1792	
26.	Januškevičius Alanius	Ordo Pred.	1784–1786	
27.	Butkevičius Motiejus		1784 m. nuo geguž.	
28.	Petrulis Mathej	Pater mil	1785	
29.	Rusecki Josef	Pleban Swiadoski	1785	
30.	Kan. Kontrimas Ignas Ksaveras	Klebonas	1785–1786	
31.	Dryženikas (Dryževičius) Juozapas (Juozapas)	Vikaras	1788? – 1801	
32.	Drozdovskis Antonijus Strazdas Antanas	Vikaras 1790 08 5– 1791 10 25, 1798 12 30–1801	1790–1791; 1798– 1801, 1816	1756 03 12–1789 03 28–1833 04 11
33.	Daukša Juozapas	Vikaras	1791 10 29–1798	
34.	Baniewicz Fortunat	Ordinis Minor.	1792	
35.	Kordowski Cezarius	Cap. Zosm?	1793	
36.	Tomaszewski Marcellus	Ord. pred.	1794	
37.	Antonius Borna (?)	Antazavės kapelionas	1798–1803	
38.	Janovičius Česlovas	Vikaras	1798	
39.	Venskovičius Dominynkas	Vikaras	1798	
40.	Šermulevičius (Šarmulevičius) Ignotas	Vikaras	1799–1803	
		Kupiškio bažnyčios viceprepozitas;	1805	
		kapelionas	1807–1811	
		Administratorius	1803	
		Klebonas	1805	
41.	Gedyminas Vincentas		1799	
42.	Uzupovičius Andriejus		1800	
43.	Kopalynskis Mykolas	Salamiesčio kapelionas	1800–1809	
44.	Dorogmanas (Dorogmakas) Liudvikas	Ordin Predicat	1801	
45.	Pečelevičius Jurgis	Palėvenės vikaras Promotor Cortus	1801–1803 07 03	
46.	Vasilevskis Domininkas	Dr.; Ordinis Praedicat et Convent	1802	
47.	Lukianskis-Pavlovskis Jonas	Prior Convent Palavensis	1802	
48.	Laurynovičius Aloyzas	Vienuolis	1802–1805	
49.	Glazorovičius	Ordini Praedicator	1802	
50.	Zaloga Jonas	Ordini P. Augustini Erem	1803	
51.	Ugianskis t. Didanis (Didakus)	Ordinis minor de observanti	1803	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
52.	Burba Juozapas	Administratorius	1803	
53.	Zotoch (Zolloch, Zodok) Vincentas	Vikaras	1803–1805	
54.	Grickievičius Motiejus	Kapelionas (Šimonių filija)	1804–1809	
55.	Kan. Sebastijanskas Antanas	Administratorius	1805–1815	1758–?–1816 01 15. Mirė 58 m.
56.	Paškauskas Jeronimas	Vikaras	1805–1807	
57.	Žilevičiaus	Kapelionas (Zv)	1805–1806	
58.	Valevskis Petras	Vikaras	1805–1815	
		Klebonas	1816–1818?	
59.	Vilenskis Joachimimas	Kapelionas (Šimonių filija)	1810–1811	
60.	Kasperavičius Nikodemas	Kapelionas (God ?? filija)	1813–1817	
70.	Labenskis (Labiszki) Labyškis Bruno	Kaznodzej Polav	1814–1818	
71.	Kunčys Ignatijus	Klebonas	1816	
72.	Ruginovičius Povilas	Vikaras (Alizavos kapelionas)	1816–1818	
73.	Blaževičius Domininkas	Vikaras (Š. kapelionas)	1816–1817	
74.	Gintylevskis Dominykas		1816	
75.	Vėževičius Mykolas		1816	
76.	Dirvianskis Mykolas	Salamiestis	1817–1818	
77.	Klimovičius Motiejus	Šimonių filija	1817–1818	
77.	Klimovičius Motiejus	Šimonių filija	1817–1826	
78.	Birretti Bonaventura	Palėven kapelionas	1821–1822	
79.	Kasperovičius Jurgis Kasparas	Alizavos filija	1822–1831	
80.	Puronas Juozapas	Novogrodenski klebonas	1822	
81.	t. Lebiedinski Petras		1823	
82.	Mingin Joanes	Vabalninko vikaras	1823–1828	
83.	t. Tarvidas Florent	Contional Paleven	1824–1825	
84.	Jurevičius Mykolas	Ordinis Praedicator Salocensis vikaras	1824	
85.	Kisielevičius (Kisielius) Tomas	vikaras	1824–1825	
86.	Kurylovičius Justinas	Komendorius Zaslavinzis ?	1824–1825	
87.	Jankovskis Ambrozijus	bažnyčios Vikaras	1825	
88.	Bryningas Jurgis	Vikaras	1825–1831	
89.	Dulskis Gasparas	Kuratas, prepozitas, vicedekanas, klebonas (Kupiškio dekanas)	1825–1827, 1827–1830, 1831–1836 (1938?)	1788–?–1844 03 14
90.	Rudovskis Marianas	Ordinis Praedicatorum Conventis Skapisensis ex concessione parochi Kupiscensis Karsakiškio	1826	
91.	Ščensovičius Fortunatas	altaristas	1826	
92.	Skorvydas Nikodemas	Ordinis Praedicatorum	1827	
93.	Ilgenevičius Juozapas	Viešintų vikaras	1827	
94.	Klangevičius Adomas	Vabalninko vikaras	1829	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
95.	Vojnor Lucesinus	Ordinis Praedicatorum Conventus Palavenensi	1829	
96.	Stasevičius Petras	Curatus Mataleniis, Mulatenis, Madatenis	1829	
97.	Reutas Juozapas	Šimonių kapelionas	1830	
98.	Soroka Joanas	Vabalninko vikaras	1830	
99.	Rymkevičius Silvestras	Kuprelišio kapelionas	1831	
100.	Zernievičius Tomas	Ordinis Praedicatorum	1831	
101.	Jusevičius Josevič (Julevič) Joanas	Klebonas	1838–1860	1794–1817–mirė tarp 1860–1864
102.	Volskis Pranciškus	Vikaras	1846	
103.	Sollohubas Valerianas		1846	
104.	Monginolskas (?) Konstantinas	Vikaras	1848 pab.–1849 pr.	
105.	Adomovičius Kazimieras	Vikaras	1850–1851	
106.	Jurša Martynas	Vikaras	1852	
107.	Srebakovičius Domininkas	Vikaras	1852	
108.	Legeijka Antonijus	Vikaras	1853 pab.–1854 pab.	1822–1846–?
109.	Brušetovičius Jonas	Alizavos filija	1854	
110.	Butkevičius Pantalejmonas	Vikaras	1855	
111.	Mazulevičius Feliksas	Vikaras	1855–1861	1830–1855–1907
112.	Jaselskis Adomas	Palėvenės filijalistas	1857–1858	1816–1841–?
113.	Pacevičius Jonas	Palėvenės filijalistas	1858	1823–1847–?
114.	Beliavskis Juozapas; kitur – Juozapas	Vikaras	1860–1862	1837–?–?
115.	Ivanavičius (Ivanovičius) Andriejus	Klebonas administratorius	1860–1868	1798–?–1868 10 20
116.	Valevskis Antanas	Salamiesčio filijalistas	1861–1889	1805–1847–?
117.	Stankūnas Jurgis	Vikaras	1862–1863	1815–1838–?
118.	Vivulskis Julijanas		1862	
119.	Kuprevičius Silvestras	Šimonių filijalistas	1862–1865	1817–1837–?
120.	Gailevičius Povilas	Iš Viešintų	1862, 1887 laidojo Viešintų kapinėse	
121.	Šafranas Domininkas	Palėvenės filijalistas	1862–1903	1828–1853–1904 05 11
122.	Noreika Vladislovas	Vikaras	1863–1864	1835–1859–?
123.	Milašovičius (Milaševičius) Adolfas	Vikaras	1864–1866	
124.	Jakovičius	Šimonių filijalistas	1864	
125.	Gadlevskis Antanas	Alizavos filijalistas	1864	
126.	Skavblovskis Antonijus	Alizavos filijalistas	1864–1865	
127.	Mackevičius Adomas	Šimonių filijalistas	1866–1871	
128.	Kozmianas Kleopas	Vikaras	1866–1869, 1869– 1892, 1876–1893	1840–1865–1893 08 03
129.	Cesevičius (Usevičius, Uselevičius)	Alizavos filijalistas	1867–1869	
130.	Pacevičius Liudvikas	Antašavos filijalistas	1869–1877	
131.	Rimkevičius (Rimovičius) Petras	Vikaras	1869–1887	1842–1867–1907
132.	Valevskis	Salamiesčio filijalistas	1869–1881	
133.	Petruševičius Ignas	Šimonių filijalistas	1872–1878	

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo metai	Kupiškyje	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
134.	Piaseckis Apolinaras	Diakonas	1879		
135.	Jacevičius Jonas	Vikaras	1881–1883		
136.	Šimovičius Juozapas	Vikaras	1883–1891		
137.	Klionovskis	Palėvenės kap.	1883		
138.	Petraševskis Julius	Vikaras	1883–1885		
139.	Smiglevičius Vincentas	Vikaras, klebonas, altaris	1883–1896		1822 (1833, 1845)–? –1896 12 29 (mirė 75 m.)
140.	Vangelis	Antašavos filijalistas	1884–1894		
141.	Mickevičius Telesforas		1885		
142.	Rimkevičius Juozapas		1885		
143.	Klimanskis Jurgis		1885		
144.	Vilei... kis Juozapas		1886, 1890		
145.	Avgulis (Augulis) Johanas turi būti Aggulis	Diakonas (Telšių seminarijos), Plungės Vikaras	1887, 1888, 1890, 1893, 1895		1863–1887–?
146.	Vaitiekūnas Petras	Vikaras	1887–1890		
147.	Mackevičius Adomas	Kapelionas (Telšių dvasinė seminarija), Vikaras	1887, 1891–1897		
148.	Kviklis Stanislovas	Diakonas, vikaras	1887, 1900		1865–1888–1904 09 16
149.	Braždžionis Ignatijus	Andrioniškio filijalistas	1887		
150.	Dombrovskis Vladislovas	Šimonių filijalistas	1888–1890		
151.	Tinteris Povilas		1889		
152.	Klianovskis Leonas		1889		
153.	kan. Malachovskis Adolfas	Klebonas	1889–1890		
154.	Vilimovičius Vinkentijus	Salamiesčio filijalistas	1889		
155.	Valentas Petras		1889		
156.	Sokšackis Giliarijus		1889		
157.	Šniūkšto Juozapas		1890		1863–1887–?
158.	Šalučko (Šalučko) Pavelas	Vikaras, klebonas	1890–1896, 1897		1867–1890–?
159.	Lovmanas (Lovmianskis) Henrikas		1892		1875–1899–?
160.	Kemėšis Vikentijus	Vikaras	1892–1894		1865–1888–?
161.	Jankevičius	Diakonas	1893		
162.	Masiulis A.		1893–1894		
163.	Juodviršis Petras		1893–1897		
164.	Davidovičius		1894–1898		
165.	Jurgaitis Justinas		1894		
166.	Kuliukas V.		1894		
167.	Smiglevičius Vincentas	Klebonas (altaris)	1894–1896		1833 (1845)–?–1896 12 29 (mirė 75 metų)
168.	Sekliuckis (Seklickis) G.		1894–1896		
169.	Vitortas Antanas	Vikaras	1895–1897		1864–1886–po 1904? (1863 12 3/15–1886 12?–1932 02 ?)
170.	Jadviršis (Juodviršis) Petras	Diakonas, kunigas	1896, 1902, 1910–1912		1873–1897–po 1904
171.	Lavkovičius Juozapas	Klebonas, Šimonių vikaras	1897–1899, 1897–1899		1832–1855–po 1904
172.	Lialis Felicijonas	Vikaras, Šimonių filijalistas	1897–1900, 1914, 1891–1904		1870 01 01–1892 11 29–1949 07 07

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
173.	Kasperavičius Julijonas, Ipolitas	Vikaras	1897–1898	
174.	Gulobinas		1898	
175.	Janulevičius Stanislovas	Klebonas administratorius, Utenos dekanas	1899 (1897?)–1915, 1905	1840–1875–1921
176.	Davidovičius J.	Šimonių filijalistas	1899–1900	
177.	Meškauskas Jonas	Vikaras	1899–1901 (1904?)	1875–1898–?
178.	Puidokas Jonas		1900	1872–1897–
179.	Juozafovičius (Juzefovičius) Antanas	Alizavos filijalistas vikaras	1900–1903	1872–1895–?
180.	Bričkus Tomas	Vikaras	1901?	1858–1891–1904 01 02
181.	Leikus Juozapas	Vikaras	1901–1902	1875–1898–?
182.	Mockus Kazimieras	Vikaras	1902–1904	1871 (1869)–1895– 1936 11 01 (mirė 65 metų)
183.	Pauliukas Antanas	Šimonių filijalistas vikaras	1902–1903	1868–1890–?
184.	Pocius Domininkas	Vikaras	1902–1903	1866–1892–?
185.	Juodviršis Petras		1902–1912	1873–1897–?
186.	Breiva (Kreiva) Jonas	Alizavos filijalistas	1903	1867–1890–?
187.	Šapalas Juozapas	Vikaras	1903	1870–1896–?
188.	Rimovičius (Rimaučius) Edvardas (?)	Vikaras	1904	1875–1898–?
189.	Lukaševičius Bronislovas	Palėvenės filija, vikaras	1904–1906	1875–1901–?
190.	Deveikis Jonas	Vikaras	1904–1907	1873–1898 (1902)–?
191.	Čepulis Pranciškus (t. Kazimieras OFM)	Vikaras	1907–1909	1884–1907–1962 03
192.	Kviatkovskis		1909	
193.	Počiobutas Mykolas	Komandorius (vikaras)	1909–1913	1878–1904–?
194.	Česnulevičius (Cesevičius, Česnevičius) Aleksandras	Vikaras	1912–1915	1862–1885–1928 09 21
195.	Vitkevičius Pranciškus	Komandorius (vikaras)	1912–1913	1877 10 09–1901 12 16–po 1940
196.	Kripaitis Antanas	Vikaras	1914–1922	1889 03 31–1914– 1961 06 19
197.	Bajorinas Antanas	Klebonas	1915–1927	1875–1903–1927 01 02 (mirė 51 metų)
198.	Baltrimas Eduardas Stanislovas	Vikaras, klebonas	1918–1925, 1927– 1940 (1941?)	1889 10 13–1912 05 14–1941 06 24
199.	Pavilaniš (Povilaniš) Liudvikas	Vikaras	1919–1922	1881 08 22– 1911 06 05–1953 09 22
200.	Tumelionis		1920–1921	
201.	Kasakauskas	Palėvenės bažn.	1921	
202.	Šiliūnas Romualdas	Vikaras	1922–1923	1878 11 07–1907 10 28–po 1940
203.	Gižinskas Leonardas	Tikybos mokytojas, vikaras	1922–1925	1893 (1894 12 17)– 1917 03 04–1977 07 06
204.	Žulys Stanislovas	Vikaras	1923–(1926?) 1930	1894 04 21–1918 05 01–1956 12 15

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
205.	Rauduvė Petras	Tikybos mokytojas, vikaras	1925–1929	1901 02 17–1925 03 01–1982 08 20
206.	Survila Antanas	Vikaras	1928 (1929)–1932 (1930)	1885 12 07–1910 02 20–1961 03 14
207.	Jankevičius		1930	
208.	Macelis Kazimieras (t. Rokas <i>OFM Cap</i>)	Vikaras	1930–1932	1902 02 25–1927–1994 02 14
209.	Prunskis Juozas	Vikaras, tikybos mokytojas	1932–1933, 1934	1907 12 22–1932 05 22–2003 04 26
210.	Šermukšnis Matas	Vikaras	1933–1936	1902 03 15–1930 06 14–1978 02 06
211.	Gutauskas Jonas	Tikybos mokytojas	1934–1937	1906 01 16–1932 05 21–1986 09 17
212.	Dulksnys Kazimieras		1935	
213.	Mockus Kazimieras	Monsinjoras (altaristas)	1935–1936	1871 (1869)–1898–1936 11 01 (mirė 65 metų)
214.	Garška Juozapas	Vikaras	1936–1939	1907 11 23–1934 05 26–1990 08 24
215.	Ereminas Feliksas	Altaristas	1937–1939	1890 01 07–1915 05 16–1962 10 27
216.	Tarvydis Mykolas		1937 (1938?)	1904 09 13–1931 12 27–1980 01 18
217.	Ragauskas Jonas	Gimaz. mokyty; kariuomenės kap.	1938–1940	1907 08 23–1935 06 15–1967 10 11
218.	Kupstas Vladislovas	Vicedekanas, klebonas, dekanas	1938–1940, 1941–1964, 1943–1964	1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24
219.	Kiemėšis (Kemėšis) Vincentas	Altaristas	1940–1946	1865 11 14–1888 11 17–1946 01 23
220.	Bičiūnas Jonas	Vikaras	1939	1908 06 24–1938 06 11–1975 04 06
221.	Spurgis Albinas	Vicedekanas	1939 10 31–1944	1907 09 06–1932 05 21–1985 10 07
222.	Čiučkis Paulius	Vikaras	1942–1945	1915 11 04–1940 06 16–1990 02 16
223.	Kartočius Vaclovas	Vikaras	1944–1945	1912 09 28–1936 05 31–1955 03 03
224.	Varnas Juozas	Vikaras	1945	1909 07 11–1934 05 26–1990 07 09
225.	Strelčiūnas Alfonsas	Vikaras	1945–1947	1920 10 06–1945 01 14–1988 08 25
226.	Ruškys Juozapas	Altaristas	1946	1888 09 16–1912 03 23–po 1946 m.
227.	Nakas Matas	Altaristas	1947–1950	1886 11 20–1912 05 31–1958 12 13
228.	Juodelis Jonas	Vikaras	1947–1948	1921 05 21–1947 06 29–2006 01 07
229.	Grigaliūnas Antanas	Altaristas	1947–1950	1893 09 08–1918 05 01– 1960 07 07
230.	Kirlys Matas	Altaristas	1949–1957	1872 09 12–1897 06 09–1958 10 15
231.	Smilgevičius Jurgis SJ	Vikaras	1951?	1902 12 15–1936–1979 02 26 (?)
232.	Lukšas Leonas	Vikaras	1953–1956	1923 10 03–1948 12 19–1997 08 04

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
233.	Baronas Kazimieras	Vikaras, klebonas	1958–1965, 1991–1993	1927 12 05–1957 04 17–2008 06 08
234.	Mažeika Antanas	Altaristas	1963–1966	1908 04 05–1931 05 30–1966 03 01
235.	Gutauskas Klemensas	Klebonas, dekanas	1964 04 10–1990 05 29; 1990 10 21–1991 07 07; 1993 09 22–1998 06 12; 1964 04 12–2000 02 22	1915 11 28–1941 01 26–2002 08 19
236.	Tamulionis Pranciškus Benediktas	Vikaras	1965–1970	Gim. 1939 m. vasario 25 d.; išventintas į kunigus 1965 m. balandžio 14 d.
237.	Vaišnoras Edvardas	Altaristas	1966–1982	1906 07 28–1930 06 14–1982 04 22
238.	Indriūnas Juozas	Vikaras	1973–1976	Gim. 1942 m. balandžio 11 d.; išventintas į kunigus 1972 m. balandžio 16 d.
239.	Balčiūnas Juozapas	Vikaras	1976–1977	1934 02 01–1968 05 22– 2002 05 28
240.	Krumpliauskas Stanislovas	Vikaras	1977–1982	Gim. 1945 m. balandžio 24 d.; išventintas į kunigus 1974 m. balandžio 9 d.
241.	Saprigonas Raimundas	Vikaras	1982–1983	1958 12 22–1982 06 06–1996 05 17
242.	Klezys Povilas	Vikaras	1983–1986	Gim. 1957 m. gegužės 6 d.; išventintas į kunigus 1981 m. gegužės 31 d.
243.	Zubavičius Stasys	Vikaras	1986–1988	1953 02 22–1980 06 01–2011 12 24
244.	Linda Leonas	Vikaras	1988 05 30–1988 11 17	Gim. 1958 m. birželio 28 d.; išventintas į kunigus 1988 m. gegužės 29 d.
245.	Staleronka Eugenijus	Vikaras	1988–1989	Gim. 1960 m. kovo 31 d.; išventintas į kunigus 1986 m. birželio 1 d.
246.	Liūma Virgilijus	Vikaras	1989–1998	Gim. 1961 m. rugpjūčio 8 d.; išventintas į kunigus 1989 m. gegužės 28 d.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
247.	Kazėnas Stanislovas SJ	Administratorius	1990 06 24–1990 12 21	Gim. 1956 m. lapkričio 21 d.; išventintas į kunigus 1983 m. gegužės 29 d.
248.	Jankevičius Povilas	Altaristas	1991–1998	1908 05 19–1934 05 26–1998 05 19
249.	Juozevičius Juozas	Altaristas	1994–1998	1909 11 09–1936 01 05–1998 04 27
250.	Narušis Algirdas Jonas	Klebonas	1998 06 12–2000 02 05	1942 03 08–1973 04 17–2000 02 05
251.	Simonavičius Raimundas	Vikaras	1998–2001	Gim. 1970 m. balandžio 18 d.; išventintas į kunigus 1997 m. gruodžio 7 d.
252.	Rabašauskas Vladas	Klebonas dekanas	2000 02 22–2008 08 11	Gim. 1933 m. kovo 1 d.; išventintas į kunigus 1961 m. kovo 29 d.
253.	Vijeikis Egidijus	Vikaras	2000–2001	Gim. 1971 m. lapkričio 21 d.; išventintas į kunigus 1996 m. liepos 13 d.
254.	Keras Saulius	Vikaras	2001–2003	Gim. 1975 m. kovo 13 d.; išventintas į kunigus 1999 m. balandžio 25 d.
255.	Jankūnas Gediminas	Vikaras	2003–2005	Gim. 1978 m. lapkričio 23 d.; išventintas į kunigus 2003 m. rugpjūčio 23 d.
256.	Kumelis Saulius	Vikaras	2005–2007	Gim. 1980 m. birželio 12 d.; išventintas į kunigus 2005 m. liepos 16 d.
257.	Mizaras Mindaugas	Vikaras	2007–2008	Gim. 1982 m. rugpjūčio 12 d.; išventintas į kunigus 2007 m. liepos 14 d.
258.	Papirtis Nerijus	Vikaras	2008–2011	Gim. 1982 m. gruodžio 9 d.; išventintas į kunigus 2008 m. rugpjūčio 10 d.
259.	Gudelis Rimantas	Klebonas dekanas	2008–2014	Gim. 1964 m. vasario 29 d.; išventintas į kunigus 1990 m. gegužės 27 d.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Užimamos pareigos	Darbo Kupiškyje metai	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai
260.	Jasėnas Justas	Vikaras	2011–2012 ir nuo 2014	Gim. 1982 m. birželio 16 d.; išventintas į kunigus 2007 m. liepos 14 d.
261.	Juodvalkis Modestas	Vikaras	2012–2013	Gim. 1980 m. liepos 30 d.; išventintas į kunigus 2009 m. gegužės 9 d.
262.	Rimkus Rimantas	Vikaras	2013–2014	Gim. 1979 m. gruodžio 17 d.; išventintas į kunigus 2009 m. spalio 18 d.
263.	Kučinskas Mindaugas	Klebonas dekanas	Nuo 2014	Gim. 1979 m. gruodžio 3 d.; išventintas į kunigus 2004 m. spalio 30 d.

Bažnyčios žemė

Be pastoracinės veiklos, bažnyčios ir parapijai priklausančių pastatų statybos, remonto darbų, Lietuvos parapijų klebonams dar reikėjo rūpintis kadaise dovanota ar išigyta parapijai priklausančia žeme. Ne išimtis buvo ir Kupiškis. Rasti XX a. pradžios dokumentai kalba apie žemių mainymą, nuomojimą, pardavimą.

Tarkim, 1919 m. pabaigoje kun. Antanas Bajorinas kreipiasi į vyskupą, prašydamas leisti sukeisti žemės sklypus. 1919 m. gruodžio 9 d. tarp Aukštupėnų sodžiaus ūkininkų ir Kupiškio bažnyčios klebono kun. A. Bajorino pasirašyta „Laisva sutartis“, kurią patvirtino matininkas Vladas Kopliauskas, pateikdamas ir „Schematišką braižinį“ – planą. Pagal sutartį klebonas perleidžia Kupiškio bažnyčios žinioje esantį Kauno konsistorijos Krasnavos viensėdį (plotas 33 deš. 737 m²) Aukštupėnų sodžiaus ūkininkams (tuo metu palivarke buvo penkios trobos). Aukštupėnų sodžiaus ūkininkai Kupiškio bažnyčios žinion atiduoda 26 deš. naudingos žemės palei vieškelį, einantį iš Pandėlio į Kupiškį nuo bažnyčios kapinių link ir visą sklypą į ežerėlio pievą ir į ežerėlį. Aukštupėnų sodžiaus sklypas Nr. 7 tampa Kupiškio miestelio bažnyčios nuosavybe⁹².

Bažnyčiai priklausančią žemę rodo „Suskaldymo planas“, sudarytas Žemės tvarkymo ir matavimo departamento matininko V. Kopliausko ir 1921 m. rugsėjo 5 d. patvirtintas Vyriausiosios žemės tvarkomosios komisijos. 1922 m. sausio 27 d. jį patikrino matininkai.

1922 m. dalį bažnytinės žemės, apie trisdešimt kvadratinų sieksnių, buvo manyta parduoti Emilijai Čereškaitei katalikiškai arbatinei netoli bažnyčios statyti. Prašydamas Žemaičių vyskupijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos (ŽVBTVT) leidimo parduoti žemę klebonas A. Bajorinas motyvavo, kad parapijos lešomis negalima pastatyti arbatinės, o už tą teritoriją gautų 1 000 auksinų, kuriuos panau-

dotų bažnyčiai taisyti ir parapijos pastatams remontuoti. Dėl neaiškių priežasčių pirkimo ir pardavimo sutartis nebuvo pasirašyta, nors leidimas gautas 1922 m. balandžio 8 d. Tada arbatinės statybos iniciatyvos ėmėsi pats klebonas, prašydamas ŽVBTVT išnuomoti 50 m² sklypą prie špitolės 36 metams. Pasibaigus nuomos laikui, t. y. 1959 m. rugpjūčio 1 d., pastatyti namai tampa Kupiškio bažnyčios nuosavybe. Vėliau prašoma prie 50 m² pridėti dar 40 m² žemės⁹³.

Klebonas A. Bajorinas prašė leisti kurijos nurodytomis sąlygomis pasistatyti ant Kupiškio bažnyčiai priklausančios žemės namus ir kitus reikiamus ūkinius trobesius.

1925 m. Keršuliškių kaimo gyventoja Veronika Braknytė prašo leisti ant Kupiškio bažnyčios „ubagynui priklausančio pleciaus“ (apie 60 m²) pasistatyti medinį namą, kuriame gyventų ji su giminaite Paulina Petruolyte iš Žaidelių sodžiaus. Pastatu naudotųsi 36 metus, mokėdama 5 aukso rublius nuomos. Tokia sutartis buvo patvirtinta 1925 m. spalio 26 d.⁹⁴

Kultūrinė veikla

Kunigas A. Kripaitis vadovavo Kupiškyje veikusiai Blaivybės draugijai.

Intensyvią draugijos veiklą, naujų veiklos išraiškos būdų paieškas mini laikraštis „Viltis“. Pateiksime keletą pavyzdžių.

1914 m. sausio 19 d. Kupiškyje buvo visuotinis metinis „Blaivybės“ skyriaus susirinkimas⁹⁵. Atvyko apie 60 narių, tačiau apgailestaujama, kad susirinkimas buvo mažiau gyvas negu ankstesni: „*Vis dar mūsų blaivininkų mažai tebojama svarstomųjų susirinkime klausimų. Vis dar draugijos reikalas – ne kiekvieno nario reikalas.*“ Vienas narių (spaudoje įrašyti jo inicialai „V. K.“) aiškino, kad „*reikia ne tik negerti alkoholio, bet ir iš viso visuomet būti blaiviams – blaiviai gyventi.*“

Svarstytas naujos valdybos rinkimas. J. B. inicialais įvardytas asmuo siūlė į valdybą rinkti abstinentus, kaip tai daroma kitur. Į valdybą išrinkti penki nariai pasiskirstę pareigomis: pirmininkas Juz. Būkėnas; jo padėjėjas Jok. Balys, sekretorius Pel. Šinkūnas, išdininkas Ign. Plūkas ir valdybos narys P. Vireliūnas.

Kaune vykstančiam suvažiavimui išrinkti delegatai: J. Būkėnas ir Ig. Plūkas (jie susitars, kuris važiuos). Delegato kelionei susirinkimas paskyrė 10 r.

Išrinktas delegatas (P. Šinkūnas) į visuotinį Kupiškio vartotojų draugijos susirinkimą, nes „Blaivybės“ skyrius ten įnešęs 100 r. pajų“.

Kalbėta dar apie kai kuriuos skyriaus reikalus ir susirinkimas nukeltas į vasario 9 d., kol revizija parengs ataskaitą ir bus išrinktas naujas revizijos komitetas.

1914 m. gegužės mėnesio „Viltis“ informuoja, kad Kupiškyje veikia trys draugijos: Kupiškio ūkio draugija, „Blaivybės“ skyrius ir Vartotojų draugija.

„Geriausiai sekasi Ūkio draugijai. Ji tesirūpina vienais savo ūkio reikalais, darydama tuo tikslu apydažnius narių pasikalbėjimus, pasikiviesdama žinovų, svajodama apie savo pieninės įsteigimą ir t. t. Ir manai žmogus, kas čia per burtai, kad Kupiškio Ūkio draugijai sekasi, o „Blaivybės“ skyriui ir Vartotojų krautuvei nelabai?“

Jos susirinkimuose svarstomi būtinieji, tikrieji reikalai, įvairūs prieštaravimai, ginčai neskleidžiami viešumon; kitų gi – daug sugaištama ginčams ir rietenoms. „*Šion draugijon susimesta žmonių ne kam kitam, tiktai pakelti savo ūkio ir šalies gerovei. Todėl ir nereikalingai ginčyties ne visuomet beturima noro ir laiko.*“

Kupiškio vartotojai, tikriau sakant, jų vadai, randa laiko barti buhalterį, kalbėti apie kavinėje parduodamą „Liaudies ūkį“ su „Šaltiniu“ ir nebelieka laiko rinkti naują valdybą. Apie tą netvarką ne kartą rašyta „Viltyje“. *„Nuo savęs bepridėsiu, kad ši netvarka su rietenomis yra kilę ne tiek rūpintis vartotojams tiesioginiais reikalais, kiek antraeiliais.“*⁹⁶

Įdomus faktas, kad 1914 m. gegužės 3 d. į Kupiškio valsčių išrinkti atstovai beveik vienu balsu nutarė uždaryti Kupiškį monopolijai, visas alines, traktierius ir smukles⁹⁷.

O jau kitą dieną (gegužės 4-ąją) vykusiame Kupiškio „Blaivybės“ skyriaus eiliniame mėnesiniame susirinkime padėkota valsčiaus rinktiniam už nutarimą Kupiškyje uždaryti girtybės įstaigas. Tam padėjo ir kai kurie blaivininkai. Taryba nusiuntė prašymą žemskiui, kad keltų rinktinių sueigoj girtybės įstaigų uždarymo klausimą, kiti gi blaivininkai agitavo valsčiaus rinktiniuose ir t. t.

Susirinkime aiškintasi, kaip elgtis su nesumokėjusiais nario mokesčio, nes jau visuotiniame susirinkime nutarta raginti laiškais ir palaukti 3 mėn. Tačiau dar liko nemažai nesumokėjusių. Nutarta palaukti dar mėnesį, o tada išbraukti iš narių.

Apgailestauta, kad Tarybai nepriklauso kunigas. Nors vikaras slaptu balsavimu buvo gavęs mažiau balsų ir liko tik Tarybos kandidatu, jis nesilanko susirinkimuose. Todėl buvo išrinkti du delegatai paklausti kunigo nesilankymo „Blaivybės“ skyriaus susirinkimuose priežasties.

Nutarata organizuoti gegužines.

Nutarata klausiti kleboną, ar negalėtų užleisti blaivininkų arbatinei viso špitolės galo.

Susirinkimo pabaigoje perskaitytas Vydūno „Kaimo didvyris“⁹⁸.

Tų pačių 1914 m. birželio 1 d. vyko du susirinkimai: Vartotojų ir „Blaivybės“ skyriaus. Po pamaldų susirinko daug „Blaivybės“ narių ir svečių. Išklaustas Revizijos komisijos pranešimas. Pasidžiaugta, kad arbatinė nuo naujų metų davė 112 rb pelno. Tartasi dėl naujos arbatinės miestelyje, o Tarybai palikta ieškoti jai tinkamo buto. Tartasi ir dėl praplatinimo esamos arbatinės – ji miestelio krašte, špitolėje prie bažnyčios. Padidininimui reikia viso špitolės galo – tam reikia klebono sutikimo.

1914 m. birželio 1 d. Kupiškio „Blaivybės“ skyriui priklausė 200 narių. Pagarsintos 80 žmonių, nesumokėjusių 1913 m. nario mokesčio, pavardės. Kai kurie dar žadėjo susimokėti. Įstojo naujų narių.

Kunigas, įvardytas inicialu „C.“, dėl nesilankymo susirinkimuose atsakęs, kad tai jo asmeninis reikalas, ir protestavo prieš Vydūno „Jaunimą“, kad esąs netinkamas arbatinei, nes nekatalikiškas.

Tikimasi birželio 15 d. Pyragių beržynėlyje (2 varstai nuo Kupiškio) surengti gegužinę su žaislais, dainomis, šokiais ir bufetu (be svaigiųjų gėrimų)⁹⁹.

Kupiškio „Blaivybės“ skyriaus padėtis iš pagrindų pasikeitė į Kupiškį paskyrus vikarą kun. Antaną Kripaitį.

1914 m. gruodžio 7 d. „Blaivybės“ draugijos Kupiškio skyriaus mėnesinis susirinkimas. Priimti 28 nauji nariai.

Susirinkimo posėdžio pirm. kun. A. Kripaitis paskaitė apie naują blaivybės užduotį iš „Vilties“ ir „Rygos garso“ straipsnių ir papasakojo, koks dabar didžiausias blaivybės draugijos veikimo reikalas ir kokie patogiausi būdai blaivininkams

veikti. Buvo tariamasi geromis aplinkybėmis esant įkurti draugijai vaikų prieglauda, kad tokiu būdu „gėriaus protiškai parengtus žmones atitrauktų nuo gėrimo vėliaus“¹⁰⁰.

1915 m. balandžio 5 d. blaivybės susirinkime Kupiškio skyriaus pirmininkas kun. A. Kripaitis „kalbėjo apie ruošos kursus moterims – nuspręsta kursus organizuoti iki gegužės mėnesio, o jei nepavyks – tada rudenį. Kalbėjo apie žinių dėl užkrečiamų ligų svarbą – apie jas straipsnius iš „Vilties“ skaitė Ign. Plukas. Į draugiją priimti 28 asmenys. Pasiūlyta narių sumanymus raštu įmesti į specialią dėžutę“¹⁰¹.

Po mėnesio, t. y. gegužės 7 d., vykusiame susirinkime, kuriame dalyvavo apie 150 narių ir didesnė dalis – jaunimo, pirmininkas kun. Antanas Kripaitis skaitė pačių narių parašytus rašinėlius – pasiūlymus, išimtus iš Kupiškio arbatinėje įtaisytos dėžutės (į ją dedami sumanymai), įvairiais blaivinimo klausimais. Išnagrinėti 4 rašinėliai, svarstyta opus naminio alaus vartojimo klausimas.

„Bet kada prieita prie klausimo, ar gali blaivininkas jį gerti, vis dėlto pritrūko drąsos griežtai pasisakyti, ir nors nemažai kalbėtojų priešinosi jo vartojimui, galutinio klausimo išrišimas atidėtas kitam susirinkimui, gi geresnei rezoliucijai atsiekti susitarta per minėtąją dėžutę padaryti narių anketą...“

„Ta proga verta priminti apie vieną įdomų kupiškėnų išradimą – tai tam tikra medinė rankena arbatinės laikraščiams: į ją įrakinama su spynute laikraštis, kad jo koks storžievis neišsineštų, o kartu ji taip padaryta, kad joje žmogui patogiau ir laikraštis rankoje laikant skaityti.“¹⁰²

Kun. A. Kripaitis, stengdamasis blaivybės draugijos narius sudominti platesne veikla, į susirinkimus ėmė kviesti svečių. 1915 m. liepos 5 d. Kupiškio Blaivybės draugijos susirinkime dalyvavo svečiai iš Vabalninko. Viena viešnia, kalbėdama apie auklėjimą, akcentavo dorumą, blaivumą ir krikščionišką auklėjimą¹⁰³.

Aktyvi kun. A. Kripaičio ir jo vadovaujamos Kupiškio skyriaus blaivininkų draugijos veikla davė gražių rezultatų. 1915 m. kovo mėnesio „Viltyje“ rašyta, kad „1915 m. vasario 31 d. Kupiškio valsčiaus vyrija susirinkime priėmė raštą – padėką vyresnybei už gėrimo įstaigų uždarymą ir prašymą jų nebeatidaryti. Tai jau antras jų prašymas. „Blaivybės“ draugijos nariai tuo nesitenkino, mėnesiniame susirinkime nutarė prašyti tokio nutarimo seniūnijos sueigai, vasario 4 d., kurioje vienu balsu pasirašė po nutarimu, kad nebūtų Kupiškio miestelyje pardavinėjami svaiginamieji gėrimai.

Džiugo blaivininkai toje sueigoje, kad agituoja ir kursto kitus pasirašyti tie vyrai, kurie kitados gerokai mėgo išgerti.“¹⁰⁴

Reikia pasakyti, kad 1928 m. vasario 20 d. Kaune vykusioje Kunigų abstinentų vyskupo Valančiaus draugijos konferencijoje, minint Blaivybės draugijos 20-metį ir 70 metų blaivybės brolių jubiliejų, į naująją centro valdybą išrinktas kun. Antanas Kripaitis, kun. Kazimieras Mozūras ir kleb. Mamertas Lumbė.

1917 m. rugsėjo 22 d. laiške Žemaičių vyskupui Kupiškio bažnyčios administratorius A. Bajorinas prašo vyskupo paskirti Palėvenės bažnyčiai kunigą, leisti Kupiškio parapijoje įkurti tretininkų draugiją su direktoriumi Kupiškio vikaru kun. A. Kripaičiu bei įsteigti Kupiškio parapijoje Gyvojo Rožančiaus kanoniškąją draugiją, kurios direktorius galėtų būti kun. A. Kripaitis. Tačiau karinės administracijos viršininkas nesutiko ir vysk. P. Karevičiui pranešė, kad vyriausioji Rytų vado valdžia negalinti leisti steigti Tretininkų Šv. Pranciškaus ordino. Šią žinią 1918 m. kovo 9 d. raštu vyskupas pranešė kun. A. Kripaičiui¹⁰⁵.

Blaivybės baruose itin ženkli kun. **Pranciškaus Čepulio (1884–1925–1962 03)** veikla. Jis daug laiko skyrė ir jaunimui. Tad neatsitiktinai, rengiantis jį iškelti iš Kupiškio, parapijiečiai rašė vyskupui, prašydami palikti kunigą parapijoje, nurodydami jo atliktus darbus ir nuopelnus plečiant mokslą.

Būdavę ir tautinių nesutarimų: 1921 m., dingus krikščionių vaikui, apkaltinti žydai. Šie gandai pasiekė ir Žemaičių vyskupijos kuriją Kaune. Vysk. Pranciškus Karevičius 1921 m. balandžio 9 d. raštu Nr. 848 teiravosi klebono Antano Bajorino apie esamą padėtį¹⁰⁶.

Kupiškėnams rūpėjo lietuvių kalba, tą liudija ir informacija spaudoje: „*Kupiškyje krautuovę atidarė vietinis zakristijonas, lietuvis. Nors Kupiškyje dauguma žydelių, ir tie savo parduotuvėse iškabas turi parašytas rusiškai ir lietuviškai, naujasis krautuvininkas lietuvis padėjo tik rusišką parašą. Kodėl?*“¹⁰⁷

Bažnytinės provincijos įkūrimas Lietuvoje

Pastoracinė, kultūrinė ir švietėjiška veikla parapijose itin sustiprėjo Lietuvai tapus savarankiška bažnytine provincija. Ne išimtis buvo ir Kupiškis. Tad būtina žvilgtelėti į Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą, o kartu ir į Panevėžio vyskupijos, kuriai priklausė ir Kupiškio dekanatas, įkūrimą.

1926 m. balandžio 4 d. popiežius Pijus XI bule „*Lituanorum Gente*“ paskelbė Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimą. Knygos apie arkivyskupą Mečislovą Reinį autorius kun. Juozas Šalčius rašė: „*Nepriklausomos Lietuvos bažnytinės provincijos akto sudarymas valstybiniu požiūriu buvo svarbus įvykis: Lietuvos Bažnyčia grįžo tokion garbingon padėtin, kokioje ji buvo pačioje pradžioje, Mindaugo laikais. Jogailos ir kitų Lietuvos valdovų šiame dalyke padarytos klaidos – pajungimas Lietuvos bažnytinio gyvenimo Lenkijoje gyvenantiems hierarchams – buvo atitaisytos.*“¹⁰⁸ Rengiant savarankiškos bažnytinės provincijos projektą, Žemaičių vyskupija buvo padalinta į tris dalis – vyskupijas: Panevėžio, Telšių vyskupiją su Klaipėdos prelatūra ir Kauno arkivyskupiją su metropolitu. Sukurta ir Kaišiadorių vyskupija (ji buvo Vilniaus vyskupijos dalis). Lietuvos vyriausybei pageidaujant, ši sudaryta taip, kad jos ribos rodytų, jog Vilniaus vyskupijos klausimas dar neišspręstas. Panaikinta 1918–1926 m. gyvavusi Seinų vyskupija (Popiežius Pijus VI 1798 m. kovo 25 d. bule įkūrė Vygrių vyskupiją, jos teritorijoje popiežius Pijus VII 1918 m. birželio 30 d. bule „*Ex imposita Nobis*“ įkūrė Seinų (Augustavo) vyskupiją). Iš Seinų vyskupijos dekanatų, patekusių Lietuvos Respublikos teritorijon, buvo sudaryta Vilkaviškio vyskupija.

Kauno arkivyskupu metropolitu buvo paskirtas vyskupas Juozapas Skvireckas (1873 09 18–1899 06 24–1919 07 13–1959 12 03)¹⁰⁹, Vilkaviškio vyskupu – Seinų vyskupas Antanas Karosas (1856 02 02–1883 07 06–1907 06 16–1947 07 07)¹¹⁰. Kadangi jis buvo itin garbaus amžiaus, pagalbininku – koadjutoriumi jam buvo paskirtas vysk. M. Reinys (1884 02 03–1907 06 10–1926 04 05–1953 11 08)¹¹¹. Panevėžio vyskupu buvo paskirtas Kazimieras Paltarokas (1875 10 22–1902 03 22–1926 04 05–1958 01 03)¹¹², Kaišiadorių – Juozapas Kukta (1873 02 03–1898 10 31–1926 04 05–1942 06 16)¹¹³, o Telšių – Justinas Staugaitis (1866 11 14–1890 06 24–1926 04 05–1943 07 08)¹¹⁴.

1926 m. sudarius Lietuvos bažnytinę provinciją, Panevėžio vyskupu, kaip jau minėta, buvo paskirtas Kazimieras Paltarokas, 1949 m. tapęs ir dalies Vilniaus arkivyskupijos, priklausiusios Lietuvos SSR, valdytoju – kapituliniu vikaru.

Įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją, Kupiškio dekanatas tapo vienu iš dešimties¹¹⁵ Panevėžio vyskupijos dekanatų. Panevėžio vyskupija vienijo 69 parapijas, 4 filijinę bažnyčią, 4 rektoratus, 79 koplyčias, 171 bažnyčią ir apie 375 000 tikinčiųjų¹¹⁶ (žr. 10 lentelę).

Kupiškio dekanatas ir parapija Panevėžio vyskupijoje (1926–1940)

Įkūrus Lietuvos bažnytinę provinciją, per visą tarpukario Lietuvos laikotarpį Kupiškio dekanatas vienijo 5 parapijines ir 7 filijines bažnyčias (pastarųjų skaičius minimumu laikotarpiu išaugo iki 8), taip pat didėjo koplyčių skaičius (žr. 7 lentelę). Net aštuonios koplyčios priklausė Vabalninko parapijai, kuri turėjo dar dvi filijines – Antašavos ir Salamiesčio bažnyčias.

Kupiškio parapijai priklausė trys filijos: Alizava, Palėvenė ir Šimonys.

Įkūrus bažnytinę provinciją, suaktyvėjo kunigų veikla, labiau sutelkti parapijiečiai aktyviau talkino kunigams, jungėsi į katalikiškas organizacijas atlikdami gražius dvasinės kultūros darbus.

10 lentelė*

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios ir Kupiškio dekanato parapijiečiai 1927–1940 metais

Metai/ parapija, dekanatas	1927	1928	1929	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940
Kupiškio parapija	6 200**	4 500	4 500	4 610	4 637	5 938	6 006	6 104	6 152	6 214	6 274	6 332
Kupiškio dekanatas	40 636	41 164	40 827	41 292	41 450	43 138	43 555	43 915	44 163	44 484	44 794	45 052

1927 m. liepos mėnesį išrinktas 10 žmonių Kupiškio bažnytinis komitetas¹¹⁷ (jį rinko iš anksto pakviesti 28 maršalkos). Daugiausia balsų surinkusių septynių asmenų sąrašas buvo pasiūstas tvirtinti Panevėžio vyskupui¹¹⁸. Vėliau sudaryta Kupiškio bažnyčios Palaikymo taryba.

Komitetas intensyviai ėmėsi veiklos rūpindamasis bažnyčia ir tikinčiais. Buvo pasiūlyta įrengti klauptus. Kiekvienas, norintis iki gyvos galvos turėti vietą klauptuose, jų fondan turėjo įnešti 30 litų. Sukaupus pinigus numatyta panaudoti klauptams įsigyti. Tokiam siūlymui 1928 m. pradžioje pritarė Vyskupijos bažnyčios turtų ir valdymo taryba ir vyskupas¹¹⁹.

Bažnytinė valda

Kupiškio bažnyčios Palaikymo tarybai nerimą kėlė bažnyčios žemė tarp arbatinės ir elgetyno (Gedimino gatvė, 3/4 ha sklypas). 1932 m. lapkritį viename posėdžių nutarta tą sklypą parduoti¹²⁰. Pardavimui pritarė ir Kupiškio dekanas kun. Matas Kirlys (1872

* Lentelė sudaryta remiantis: *Elenchus* 1927, p. 86–88; *Elenchus* 1928, p. 85–87; *Elenchus* 1929, p. 85–86; *Elenchus* 1932, p. 106–107; *Elenchus* 1933, p. 93–94; *Elenchus* 1934, p. 114–116; *Elenchus* 1935, p. 114–116; *Elenchus* 1936, p. 118–120; *Elenchus* 1937, p. 120–122; *Elenchus* 1938, p. 127–129; *Elenchus* 1939, p. 129–131; *Elenchus* 1940, p. 156–159.

** Kupiškio parapijai priskirti ir Palėvenėlės filijos tikintieji.

09 12–1897 06 09–1958 10 15). Tačiau juridškai šis procesas ilgai užsitęsė: vyko susirašinėjimai su Bažnytinių turtų valdymo taryba (BTVT), buvo išsiaiškinta, kad sklypo, kuriuo naudojasi bažnyčios tarnai, pajamos – tik apie 50 Lt per metus. Klebonas Eduardas Stanislovas Baltrimas (1889 10 13–1912 05 14–1941 06 24) tvirtino, kad galima ten statyti trobą, bet tai kainuotų daug pinigų, kurių bažnyčiai ir taip trūksta. O pardavus sklypą pinigus bus galima panaudoti beneficijų trobesių remontui. Pagaliau 1934 m. spalį BTVT pasirašė leidimą, įgaliodama Kupiškio kleboną S. Baltrimą sudaryti prekybos sandorį¹²¹.

1936 m. Kupiškio parapijos beneficijos žemės plotas – 30 ha, už kurių valstybės ir savivaldybių mokesčių per metus sumokama 280,16 Lt. Apskaičiuota, kad ją išnuomojus būtų galima gauti apie 400–600 Lt¹²².

Kitų metų parapijos ataskaitoje išvardyta beneficijos sudėtis: gyvenamasis namas, vežiminė su svirnu, stoginė, tvartas, pirtis ir klojimas bei 30 ha žemės – viskas įvertinta 20 tūkstančių litų. Bažnyčios trobesius sudarė: klebonija, špitolė ir elgetnamis. Pažymėta, kad tais 1937 m. bažnyčios trobesiuose pastatytas šaldytuvus. Įvardytas ir parapijos kaimų kapinių skaičius – aštuonerio¹²³.

Kupiškio valsčiaus savivaldybė 1937 m. balandžio mėn. kreipiasi į Kupiškio bažnyčios kleboną prašydama būsimai turgavietei parduoti sklypą žemės (apie 2 ha) palei vieškelį Kupiškis–Pandėlys ir palei antrąjį kelią į kapines¹²⁴. Klebonas, gavęs Kupiškio bažnyčios Palaikymo tarybos pritarimą, kreipiasi į Panevėžio vyskupijos kurijos BTVT, kuri apsvarsčiusi įgalioja kun. S. Baltrimą parduoti Kupiškio valsčiaus savivaldybei iš Kupiškio bažnyčios beneficijos 2 ha žemės sklypą miesto turgavietei su tam tikromis sąlygomis (turgavietė turi būti aptverta ne žemesne kaip 2 m aklina tvora; esamų ir naujai tiesiamų gatvių bažnyčios teritorijoje grindinio valymu rūpinsis savivaldybė ir kt.), o gautus pinigus (6 658 Lt 50 ct) panaudoti Kupiškio bažnyčios beneficijos reikalams¹²⁵.

1939 m. naujosios turgavietės zonoje nutarta statyboms išnuomoti ir bažnyčiai priklausantį žemės sklypą. Šį klausimą svarstė komisija: pirmininkas – Kupiškio dekanato vicedekanas kun. Vladas Kupstas (1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24) bei nariai: Subačiaus klebonas kun. Vincentas Beinoris (1890 03 30–1915 05 16–iki 1956) ir Kupiškio klebonas S. Baltrimas¹²⁶ (žr. 9 lentelę, p. 384–393).

Stasys Vaitkūnas 1940 m. vasarą paprašė klebono S. Baltrimo parduoti jam dalį bažnyčios žemės. Jo sklypas palei vieškelį ribojasi su parapijos žemės sklypu, šis gi ribojasi su arklių turgaviete, o palei laisvamanių kapines iki ežero yra išsikišęs žemės gabalas – 10–12 ha. Jį ir prašė parduoti. Panevėžio vyskupijos kurijos BTVT posėdyje nutarta leisti Kupiškio klebonui S. Baltrimui parduoti minėtą žemę rinkos kaina, o gautus pinigus panaudoti Kupiškio bažnyčios beneficijos reikalams, išskyrus 25 %, kuriuos turi atsiųsti Panevėžio vyskupijos kurijai Panevėžio Mažosios klierikų seminarijos statybos reikalams¹²⁷.

Pateikti žemės nuosavybės tvarkymo pavyzdžiai liudija, kad žemės klausimas buvo labai aktualus vyskupijai ir ten aktyviai veikusiai Bažnytinių turtų valdymo tarybai, tad buvo siekiama jos klausimus spręsti atsakingai.

Vokiečių karių kapai. Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečiai Kupiškio bažnyčios šventoriuje, būdami okupantai ir nieko neatsiklausdami, palaidojo žuvusius šiame krašte savo karius.

1926 m. rudenį, vėlgi nesikreipdami į Bažnyčios vadovybę, Vokietijos vyriausybės įgalioti asmenys nuliedino cemento stulpus, ant kurių 1927 m. pavasarį buvo įtvirtinta tvora, pastatytas kryžius. Betonine tvora užtvėrtos kapinės asimetriškai iškraipė šventoriaus teritoriją – tarp bažnyčios ir karių kapinių tvoros kampų teliko dešimt metrų procesijai praeiti. Kupiškio kleboną S. Baltrimą toks elgesys papiktino. Rašte vyskupui jis pažymi: *„Neradęs archyve jokių dokumentų, įrodančių vokiečių teises į bažnyčios žemę, ir įsitikinęs, kad okupacija yra likviduota, manau, tolimesnis vokiečių šeiminkavimas bažnyčios žemėje yra neteisėtas.“*¹²⁸ Tačiau vyskupijos kurijos susirašinėjimas su vokiečių vyriausybės įgaliotiniu tęsėsi ilgai. 1935 m. rugpjūčio 13 d. klebonas rašo Panevėžio vyskupijos kurijai, kad kapines nori iš naujo pertvarkyti, ir siūlo nukelti karių kapinių tvoros kampus toliau nuo bažnyčios šventoriaus¹²⁹. Matysime, kad po sovietmečio, atėjus Nepriklausomybei, lietuviai atstatys medinį kryžių ir kapinių teritoriją aptvers gyvatvore.

Bažnyčiai priklausiusių pastatų tvarkymas

1928 m. lapkričio 28 d. Kupiškio dekanas kan. M. Kirlys kreipiasi į Panevėžio vyskupijos Bažnytinių turtų valdymo tarybą prašydamas leisti nugriauti mūrinę varpinę. Motyvuoja tuo, kad viena varpinės kolona išgriauta, nebėra stogo, medžio dalys supuvusios, be to, varpams vietos visiškai užtenka bažnyčios bokštuose. Dekanas pažymi, kad *„nenukentės nei menas, nei architektūrai nebus žalos, anaipol, ant šventoriaus bus gražiau ir tvarkingiau“*¹³⁰. Apsvarsčiusi pateiktą prašymą BTVT nutarė leisti nugriauti varpinę, o medžiagas sunaudoti šventoriaus reikalams¹³¹. Sulaukus naujų varpų ir įkėlus juos į bažnyčios bokštą, senoji varpinė nugriauta.

1929 m. rūpesčių sukėlė Kupiškio kapinėse esanti medinė koplytėlė. 20 metų ji nebuvo remontuojama, tad baigė sugriūti: stogas supuvęs, nebuvo nei grindų, nei langų, todėl remontuoti nebeapsimokėjo. Koplyčios nugriovimui pritarė Kupiškio bažnyčios Palaikymo taryba. Klebonas kreipėsi į vyskupijos BTVT, kuri pritarė klebono siūlymui: koplytėlė buvo nugriauta¹³².

Naujieji Kupiškio bažnyčios varpai

1931 m. parapijiečių lėšomis ir kunigų Stanislovo Eduardo Baltrimo (1889 10 13–1912 05 14–1941 06 24)¹³³ ir kapucino Roko – kun. Kazimiero Macelio *OFM Cap* (1902 02 25–1927–1994 02 14)¹³⁴ rūpesčiu (pastarasis tuo metu gyveno Petrašiūnų vienuolyne ir buvo seserų kazimieriečių nuodėmklausys) buvo nupirkti trys varpai¹³⁵. Didijį jų – Šv. Oną, sveriantį 1 507 kg, – nupirko kupiškietės. Kitas varpas – Angelas Sargas, 931 kg, trečiasis – Šv. Jonas, 655,5 kg. Visi varpai plieniniai, juos pagamino vokiečių firma Vereinigte („Stahlwerke – Bochmuener Verein“, Bochumas). Varpus įkėlus į aukštą bažnyčios bokštą, per karą apgriauta varpinė liko nebereikalinga, todėl 1935 m. nugriauta (kitame dokumente minima, kad varpinė nugriauta 1929 m., bet reikėtų laikytis 1935 m. datos, kadangi 1929 m. dar tik prasidėjo susirašinėjimas dėl varpų įsigijimo). Varpai minimi Kupiškio parapijos 1937 m. apyskaitoje¹³⁶.

Altarijos steigimas

1925 m. gegužės 12 d., t. y. dar iki Lietuvos bažnytinės provincijos įkūrimo, Kupiškio dekanato kunigų konferencijoje buvo nutarta steigti dvi altarijas: Kupiškyje ir Palėvenėje¹³⁷. Dokumente užfiksuota, kad 1931 m. kunigai Stanislovas Eduardas Baltrimas, Kazimieras Mockus ir Kazimieras Macelis (t. Rokas *OFM Cap*) (1902 02 25–1927–1994 02 14) įsteigė Kupiškyje altariją. Kun. K. Mockus (1869–1898–1936 11 01), buvęs Kupiškio vikaras, vėliau Alizavos ir Panemunėlio klebonas, netoli Kupiškio bažnyčios, Aukštupėnų vienkiemyje, iš Povilo Matulionio nupirko 2,10 ha žemės (tinkamos žemės 2 ha ir netinkamos 10 arų). Matininkas Balys Galvydis 1933 m. sudarė Kupiškio altarijos žemės sklypo planą. Tačiau iki oficialaus altarijos įteisinimo praėjo ne vieneri metai.

Įsigytą altarijai sklypą iš rytų ribojo vieškelis iš Kupiškio į Pandėlį, iš pietų – Kupiškio bažnyčios sodyba – beneficijos žemė ir kelelis, iš vakarų ir šiaurės – pardavėjo P. Matulionio žemė prie vieškelio iš Kupiškio į Pandėlį.

1934 m. kun. K. Mockaus lėšomis ant betono pamatų pastatytas didelis mūrinis vieno aukšto gyvenamasis namas, įvestas vandentiekis ir elektra. Jo vidus tinkuotas ir dekoruotas dažais, stogas – cinkuotos skardos. Name penki kambariai, du koridoriai, du prieangiai, įrengta vonia, pušinės grindys, trys baltų koklių krosnys. Be to, pastatyta didelė medinė daržinė su rūšiais, atskiras pastatas malkoms laikyti, tvartas.

1934 m. sklypas buvo aptvertas medine tvora. Užveistas sodas – pasodinta 400 puikios veislės sodinukų: obelaičių ir kriaušių, Žagarės vyšnių, slyvų, agrastų, serbentų.

1935 m. sausio 3 d. kun. K. Mockus, atsisakęs klebono pareigų, apsigyveno įsirengtoje altarijoje.

1936 m. lapkričio 1 d. jis mirė. Palaidotas Kupiškio kapinėse. Pažymėtą savo turtą 1935 m. notariniu testamentu buvo palikęs altarijai. Testamentą Kupiškio apskrities teismas patvirtino 1936 m. lapkričio 14 d. (Nr. 292/36). Altarija perėjo vyskupo žinion.

Visas minėtas turtas pavestas Panevėžio vyskupijos kurijai su sąlyga, kad čia gyventų senas kunigas emeritas (taigi palikta Kupiškio altarijai). Kun. K. Mockaus noru tas kunigas turi būti „*bene maertus*“ negirtuoklis, neištvirkęs, turįs 40 metų kunigavimo ar 65 metų amžiaus.

Apsigyvenęs altarijoje emeritas turi kas mėnuo laikyti po vienerias skaitytines šv. Mišias už aukotoją kun. Kazimierą Mockų tol, kol tas kunigas naudosis paliktu turtu¹³⁸.

Panevėžio vyskupijos kurija, mirus kun. Kazimierui Mockui, jo paliktus namus Kupiškyje leido išnuomoti pusei metų, t. y. iki 1937 m. liepos 1 d., pavesdama dekanui M. Kirliui (jis buvo testamentu vykdytojas) rūpintis paliktu turtu. Namas ir 2 ha žemės palikti Kunigų invalidų-emeritų kasai, veikiančiai kaip labdaros institucija¹³⁹. Tačiau išnuomoti nespėjama, nes 1936 m. pabaigoje iš vyskupijos kurijos pranešama, kad kun. K. Mockaus paliktuose namuose steigiama Kupiškio altarija ir 1937 m. pradžioje joje bus apgyvendintas kunigas.

Vysk. K. Paltarokas Kupiškio klebono teiravosi, kuris bažnyčios altorius galėtų būti skirtas altarijai, nes altarija parapijos bažnyčioje privalo turėtų altorių. Klebonas altarijai skyrė Angelo Sargo altorių¹⁴⁰.

Tačiau oficialus altarijos įkūrimas dar nusitęsė, nes kun. K. Mockaus testamentas ilgą laiką buvo teisme – užvesta byla dėl Panevėžio mokesčių inspektoriaus skirto palaikų mokesčio. Testamentą jo vykdytojas gavo tik 1939 m. Tada Kupiškio dekanas M. Kirlys atsiskaitė su kun. K. Mockaus broliu Antanu Mockumi bei dviem seserimis – Marijona Mockaite ir Barbora Kauliene, gyvenusiais Rietavo valsčiaus Užpinikų ir Piaulių kaime. Byloje saugomas kvitas apie B. Kaulienei paštu išsiųstus 2 666 litus ir 30 centų. Atsiskaitydamas su įpėdiniais testamentą vykdytojas dekanas M. Kirlys turėjo užleisti Valerijai Bražinskaitei (buvusiai klebono K. Mockaus šeimininkei) iki gyvos galvos iš altarijos žemės 85 × 45 m sklypelį su esančiais jame trobesiais ir augančiais vaismedžiais, su teise naudotis šuliniu ir įvažiavimu į gatvę ir jai primokėti 4 000 Lt, o vyskupijos Kunigų invalidų-emeritų kasos taryba mokesčių inspekcijai sumokėti palaikų mokesčių 3 889,20 litus¹⁴¹.

Užsitęsęs teisminiams procesams, Kupiškio klebonas kreipėsi į dekaną, prašydamas pavesti kun. K. Mockaus palikimą vienuolėms kotrynietėms 6 ar 10 metų, kad jos galėtų globoti miesto vaikus – įsteigtų vaikų darželį¹⁴². Tačiau pritarimo nesulaukta.

Tik 1939 m. balandžio 12 d. Panevėžio vyskupijos kurijos BTVT įvykusiame posėdyje nutarta steigti Kupiškio altariją ir ją pavadinti Šv. Kazimiero vardu. Altaristui gyventi skirtas mūrinis pastatas, altarijai išlaikyti – daržas ir sodas. Altaristas turės talkinti parapijos kunigams pastoracinėje veikloje, jam Kupiškio bažnyčioje skiriamas Angelo Sargo altorius, prie jo kas mėnesį altaristas laikys vienerias šv. Mišias už fundatoriaus kun. Kazimiero vėlę. Altarija perduodama vyskupijos Kunigų invalidų ir emeritų kasos tarybai¹⁴³.

Kun. **Feliksas Ereminas** (1890 01 07–1915 05 16–1962 10 27)¹⁴⁴, nuo 1936 m. iki 1939 m. birželio 21 d. gyvenęs būsimoje altarijoje, tapo pirmuoju altaristu, vėliau jis buvo iškeltas į Vadaktėlius (kilęs iš Naujamiesčio, dirbęs vikaru Naujamiestyje, Papilyje)¹⁴⁵.

1940 m. altarijoje apsigyveno 1865 m. lapkričio 14 d. gimęs ir 1888 m. lapkričio 17 d. į kunigus išventintas altaristas Vincentas Kiemėšis (Kemėšis) (1865 11 14–1888 11 17–1946 01 23)¹⁴⁶.

Deja, neilgai džiaugtasi altarija – prasideda okupacijos, karas. Be to, 1939–1940 metų žiemos šalčiai iššaldė kun. K. Mockaus sodą. Kun. V. Kiemėšis užfiksavo, kad iš 192 obelaičių iššalo 45, iš 32 kriaušių – 23, iš 14 slyvų išliko sveikos 4, vyšnių išliko 22¹⁴⁷.

1947 m. rugsėjo 19 d. Kupiškio altaristu buvo paskirtas kun. Matas Nakas (1886 11 20–1912 05 31–1958 12 13), kuris čia gyveno iki 1950 m. spalio 4 d., kol buvo paskirtas Velykių administratoriumi.

1949–1957 m. altarijoje gyveno jos steigėjas kun. A. Mockaus testamentą vykdytojas kan. Matas Kirlys (1872 11 12–1897 06 09–1958 10 15).

Iš kunigų veiklos Kupiškio dekanate

Įkūrus Panevėžio vyskupiją, suaktyvėjo ir pačių kunigų veikla. Kupiškio dekanate veikė Emeritų komisija, kuri rūpinosi vyresnio amžiaus kunigais. 1927 m. į ją buvo išrinkti: dekanas Motiejus (Matas) Kirlys, kun. Nikodemas Kasperiuonas (1872 01 02–1896 05 18–1956 02 13) ir Antanas Kiznis (1871 10 01 (13)–1895 12 23–1935 05 26). Vyskupijoje įkurta Kunigų invalidų ir emeritų kasos taryba.

Kupiškio dekanato kunigų konferencijos

Itin svarbų vaidmenį kunigų žinių sklaidai atliko kunigų konferencijos (žr. 11 lentelę). Kaip ir visuose dekanatuose, Kupiškio dekanate du tris kartus per metus įvairiose parapijose (iš pradžių – dekanato gyvenamoje vietoje) vyko kunigų konferencijos.

Konferencijose buvo svarstomi įvairūs teologiniai ir sielovados klausimai, kunigai supažindinami su naujais iš Vyskupijos kurijos gautais raštais, aptariami įvairūs finansiniai reikalai, Panevėžio katedros statybos ir lėšų rinkimo problemos. Žinoma, kad Kupiškio dekanate 1926–1928 metais katedros statybai buvo surinkta 10 631 litas 95 centai, o 1929 m. – 2 105 litai 45 centai, 1932 m. – 823 litai 30 centų, 1933 m. – 263 litai 11 centų. Tačiau daugiausia dėmesio – pasakaitoms. Klausomasi konfratų pranešimų aktualiausiais klausimais, diskutuojama (žr. 11 lentelę).

Kunigų konferencijos vyko Kupiškio dekanato parapijų – Alizavos, Kupiškio, Palėvenės, Vabalninko, Salamiesčio, Skapiškio ir kitų – patalpose. Daugiausia konferencijų vyko Kupiškyje ir Vabalninke, kelios – Skapiškyje.

Iš lentelės duomenų matyti, kad per 11 metų (1929–1939) perskaitytos 47 paskaitos: 29 kunigai skaitė po vieną paskaitą, 6 – po dvi ir du – Skapiškio klebonas Nikodemus Kasperiušas (1872 01 02–1896 05 18–1956 02 13) ir Vladas Butvila (1891 01 19–1915–1961 03 17)¹⁴⁸ – po tris. Jie kalbėjo temomis: „Mūsų vyskupijos aprobuota josios *casus reservati* ir kaip elgtis *in casu?*“, „Blaivybė ir pastoracija“ bei „Kas pagerėjo ir kas pablogėjo nuo Didžiojo karo Lietuvos liaudies papročiuose religiniu, doroviniu atžvilgiu ir iš to plaukiančios išvados“ (skaitė kun. N. Kasperiušas). Kun. V. Butvila gvildeno šias temas: „Organizacijų veikimas praktikoje“, „Praktiškas darbas Katalikų akcijoje“ ir „Katalikų akcijos organizacija kanonų ir Lietuvos Respublikos teisių šviesoje“.

11 lentelė*

Kupiškio dekanato kunigų konferencijos (1929–1939)

Eil. Nr.	Metai	Mėnuo, diena	Kunigo vardas, pavardė	Skaityto pranešimo tema
1.	1929 m.	Vasario 14 d.	Nikodemus Kasperiušas	Mūsų vyskupijos aprobuota josios <i>casus reservati</i> ir kaip elgtis <i>in casu?</i>
2.		Vasario 14 d.	Petras Lukošiušas	Pranešimo tema nenurodyta
3.		Rugpjūčio 9 d.	Antanas Survila	Moterystės kliūtys, kur ir kaip kreiptis joms esant
4.		Rugpjūčio 9 d.	Kostas Šimašis	Kunigas ir katalikiškoji akcija
5.		Spalio 2 d.	Jurgis Martinaitis	Kaip rengtis prie pamokslų ir kaip juos skaityti
6.		Spalio 2 d.	Mykolas Šeižys	Daugiau prasiplatinę liaudyje tikybos priekaištai ir kaip į juos atsakyti
7.	1930 m.	Balandžio 24 d.	Mykolas Šeižys	Kunigų kalėdojimas

* Lentelė sudaryta remiantis Kupiškio dekanato kunigų konferencijų protokolais (1929–1939) ir Kupiškio dekanato kunigų konferencijų protokolais

Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3, PVKA, bylos: Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927; B. Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Vabalninkas, 1933.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Metai	Mėnuo, diena	Kunigo vardas, pavardė	Skaityto pranešimo tema
8.		Balandžio 24 d.	Bronius Masiokas	Liberalizmas
9.		Rugsėjo 16 d.	Juozapas Čepėnas	Vaikų katechizacija
10.		Rugsėjo 16 d.	Antanas Beresnevičius	Šv. Sosto ir Lietuvos Respublikos konkordatas
11.		Spalio 2 d.	Juozapas Jasinskis	Bažnyčios palaikymas
12.	1931 m.	Birželio 2 d.	Kazimieras Macelis	Kova su neleistinu vengimu padauginimo šeimos moterystėje
13.		Birželio 2 d.	Jurgis Šimonėlis	Katalikiškų organizacijų reikšmė ir jų reikalingumas
14.		Rugpjūčio 16 d.	Nikodemas Kasperitūnas	Blaivybė ir pastoracija
15.		Rugpjūčio 16 d.	Jonas Ragauskas	Kova su plikomis madomis ir moderniškais šokiais
16.		Spalio 2 d.	Vincentas Švagždys	Katalikų vyrų organizacija
17.		Spalio 2 d.	Stanislovas Baltrimas	Labdarybė – parapijos, prieglaudos, senelių namai, vaikų darželiai
18.	1932 m.	Rugpjūčio 6 d.	Juozapas Laurinčikas	Dvasios lavybų reikalas dvasiškiams ir pasaulionims
19.		Rugpjūčio 6 d.	Antanas Kiznis	Katalikų universitetas Lietuvoje
20.		Spalio 1 d.	Benediktas Šveikauskas	Kunigų solidarumas pastoracijos darbe ir visuomeniškame veikime
21.		Spalio 1 d.	Juozapas Čepėnas	Bažnytinių turtų administratorių teisė ir pareiga administruojant bažnytinius turtus
22.		Rugpjūčio 16 d.	Juozas Prunskis	Bažnyčia ir mokykla
23.		Rugpjūčio 16 d.	Kazimieras Pukenis	Suaugusiųjų katechizacija
24.	1933 m.	Spalio 2 d.	Juozapas Melys	Kapai ir politika
25.		Spalio 2 d.	Justinas Ribokas	Kapai: istorija ir tvarkymas
26.	1934 m.	Birželio 14 d.	Vladas Butvila	Organizacinis veikimas praktikoje
27.		Rugpjūčio 16 d.	Vincas Beinoris	Katalikų veikimo trūkumai
28.		Spalio 2 d.	Kazimieras Kuzminskas	Dabartinio organizuoto bei neorganizuoto jaunimo ydos ir kaip reaguoti
29.		Spalio 2 d.	Juozapas Melys	Kaip patraukti prie bažnyčios atšalėlius ir nepraktikuojančius katalikus
30.		Spalio 2 d.	Juozapas Mineikis	Examen sponsorum
31.	1935 m.	Gegužės 16 d.	Vladas Butvila	Praktiškas darbas Katalikų akcijoje
32.		Gegužės 16 d.	Antanas Riauba	Abortai tikybinio atžvilgiu
33.		Gegužės 16 d.	Stanislovas Baltrimas	Mūsų vyskupijos ordinariato rezervuotos cenzūros
34.		Spalio 3 d.	Matas Šermukšnis	Tikybos dėstymas pradžios mokyklose
35.		Spalio 3 d.	Kazimieras Rankelė	Pareigose apsileidęs kunigas
36.	1936 m.	Rugpjūčio 14 d.	Ignas Šiaučiūnas	Kodėl vyrai mažiau dalyvauja katalikiškose organizacijose ir kokias panaudoti priemones, kad juos geriau įtraukti į minėtą darbą
37.		Spalio 2 d.	Povilas Astrauskas	Katalikiškos spaudos trūkumai, jos platinimo reikalai ir būdai
38.		Spalio 2 d.	Kazimieras Pukenis	Girtavimo žala ir kunigų kova su juo
39.		Spalio 2 d.	Juozapas Saukaitis	Kas darytina, kad iškilmingos bažnyčios šventės įgautų daugiau dvasinio pobūdžio

(tęsinys)

Eil. Nr.	Metai	Mėnuo, diena	Kunigo vardas, pavardė	Skaityto pranešimo tema
40.	1937 m.	Spalio 2 d.	Nikodemas Kasperiuonas	Kas pagerėjo ir kas pablogėjo nuo Didžiojo karo Lietuvos liaudies papročiuose religiniu, doroviniu atžvilgiu ir iš to plaukiančios išvados
41.		Spalio 2 d.	Juozapas Garška	Krikščioniškojo mokslo brolijos veikla ir jos globojami Angelo Sargo vaikų sąjunga
42.	1938 m.	Birželio 7 d.	Vladas Butvila	Katalikų akcijos organizacija kanonų ir Lietuvos Respublikos teisių šviesoje
43.		Rugsėjo 14 d.	Ignas Šaučiūnas	Kovos būdai su plintančia jaunimo tarpe nedorove
44.		Rugsėjo 14 d.	Vladas Kupstas	Kunigai ir neorganizuotieji parapijiečiai: vaikai, jaunimas ir jų individuali pastoracija
45.		Rugsėjo 14 d.	Kazimieras Kuzminskas	Katalikiškų organizacijų sąmoninimas ir kaip patraukti vyrus, kad jie gausiau dėtųsi į Katalikiškąją vyrų sąjungą
46.		Rugsėjo 14 d.	Kazimieras Čyplys	Pranešimo tema nenurodyta
47.	1939 m.	Rugsėjo 6 d.	Albinas Spurgis	Metodinis tikybės dėstymas pradžios mokykloje

Kadangi ir dabar vis daugiau dėmesio skiriama dvasininkams bei jų veiklai, paminėsime keletą ir šiandien labai aktualių temų. Pvz., 1927 m. rugpjūčio 16 d. Vabalninke vykusioje Kupiškio dekanato kunigų konferencijoje tarp svarstytų klausimų vienas buvo skirtas katalikiškai spaudai palaikyti ir platininti. Kun. Juozapas Lomanas (1899 09 23–1923 06 10–1959 02 07), skaitydamas pranešimą katalikiškos spaudos klausimu, akcentavo jos reikšmę ir būklę Vakarų Europoje, lygino su esama Lietuvoje ir ragino susirūpinti jos palaikymu ir platinimu. Susirinkusiems kunigams perskaityti „Ryto“ redaktoriaus ir vysk. K. Paltaroko raštai spaudos klausimais. Nutarta kas mėnesį iš algos duoti 4 Lt mėnesio pašalpą katalikiškai spaudai palaikyti¹⁴⁹.

1930 m. spalio 2 d. paskaitą „Bažnyčios palaikymas“ perskaitė klebonas Juozapas Jasinskis (1873 05 09–1896 05 18–po 1940 m.), iškeldamas mintį, kad dekanatuose ar kurijose būtų išrinkta komisija, kuri patikrintų senus bažnytinio meno dalykus, įvertintų ir perduotų kurijos bažnyčios muziejui¹⁵⁰.

Daug diskusijų sulaukė kun. Stanislovas Baltrimas po paskaitos „Labdarybė – parapijos, prieglaudos, senelių namai, vaikų darželiai“ (1931 m. spalio 2 d. konferencija). Nutarta kreiptis į Vyskupijos kuriją, kad ji parengtų „reguliamą“ (statutą) įsteigti dekanate našlaičių prieglaudą¹⁵¹.

1932 m. rugpjūčio 6 d. Vabalninke vykusioje kunigų konferencijoje kun. Antanas Kiznis (1871 10 01(13)–1895 12 23–1935 05 26) paskaitoje „Katalikų universitetas Lietuvoje“, remdamasis skaičiais ir pavyzdžiais iš užsienio, iškėlė katalikiško universiteto Lietuvoje būtinybę, galimumą ir būdus jam įsteigti. Dekanas kan. Matas Kirlys pastebėjo, kad Panevėžio vyskupija būsimam Lietuvos katalikų universitetui surinkusi daugiau aukų negu buvo prašyta¹⁵².

1937 m. konferencijoje išklaustytos dvi paskaitos: jau minėta Skapiškio klebono kan. Nikodemo Kasperiūno „Kas pagerėjo ir kas pablogėjo nuo Didžiojo karo Lietuvos liaudies papročiuose religiniu, doroviniu atžvilgiu ir iš to plaukiančios išvados“ ir 1936–1939 m. Kupiškyje vikaravusio Juozo Garškos (1907 11 23–1934 05 26–1990 08 24) – „Krikščioniškojo mokslo brolijos veikla ir jos globojami Angelo Sargo vaikų sąjunga parapijoje“¹⁵³.

Reikia pasakyti, kad konferencijų temas vertindavo vyskupijos kurijoje Dekanalinėms kunigų konferencijoms temų parinkimo ir vertinimo komisija¹⁵⁴.

Kunigų konferencijose keliamoms problemoms fiksuoti kasmet buvo renkami sekretoriai. 1928, 1929 ir 1938 m. šioms pareigoms buvo išrinktas dr. kun. Juozapas Čepėnas (1880 10 30–1905 10 23–1976 01 24).

1929 m. spalio 27 d. vyskupas K. Paltarokas įsteigė diacezinį Vytauto katalikiškųjų mokyklų fondą, kuriam lėšos buvo renkamos vyskupijos parapijose. Šis klausimas svarstytas ir Kupiškio dekanato kunigų konferencijose.

Dekanato kunigų pozicija to meto valdžios atžvilgiu

Kupiškio dekanato kunigai jautriai reagavo į tautininkų poelgį – moksleivių ateitininkų veiklos uždraudimą. Protestuodami prieš tokią poziciją Kupiškio dekanato kunigai 1930 m. spalio 2 d. parašė laišką Prezidentui:

Jo Ekscelencijai Ponui Respublikos Prezidentui

Mes, žemiau pasirašę Kupiškio dekanato kunigai, eilinėje savo konferencijoje apsvartę katalikams padarytą skriaudą, užtariant moksleivių ateitininkų kuopeles, laikome Švietimo Ministerio žygį prieš ateitininkus neteisėtu, neteisingu ir katalikybei kenksmingu, nes moksleiviai ateitininkai yra Katalikų akcijos vyskupų žinioje esanti dalis, religinė kultūrinė organizacija, kuri skatina giliau pažinti katalikišką pasaulėžiūrą, pagal ją tvarkyti savo gyvenimą, saugoja jaunuolius nuo antikatalikiškos ir antikrikščioniškos įtakos gyvenime ir mokyklose su įvairių tikybų bei ideologijų mokytojais.

Lietuvoje, ačiū Dievui, jau turime skaitlingą būrį katalikiškos inteligentijos, kuri savo pavyzdžiu ir darbu atlieka labai naudingą apaštalavimo darbą, stiprindama liaudyje katalikybę. Šitoji inteligentija savo absoliučia dauguma yra išėjusi iš ateitininkų organizacijos.

Kreipdami Jūsų Ekscelencijos malonų dėmesį į tai, mes griežtai protestuojame prieš Švietimo Ministerio neteisėtą ir neteisingą žygį, neleidžiant moksleiviams telktis ir tartis bendro lavinimosi, religijos ir dorovės klausimais. Ir nuolankiai prašome Jūsų Ekscelencijos Švietimo Ministerio klaidą atitaisyti Katalikų akcijos daliai – moksleivių ateitininkų organizacijai – leidžiant nevaržomiems veikti didesnei Dievo garbei ir Tėvynės naudai¹⁵⁵.

Šį raštą pasirašė visi Kupiškio dekanato kunigai, išskyrus (dėl susidariusių aplinkybių) Kazimierą Macelį ir Juozapą Jasinską.

1932 m. spalio 4–5 d. Vyskupų konferencija svarstė „Jaunosios Lietuvos“ veiklą – nors prieš metus jai buvo duotas kanoniškas arkivyskupo metropolito Juozapo Skvirecko išspėjimas, tačiau Lietuvių tautiško jaunimo sąjunga nepakeitė veiklos krypties. Tad buvo nutarta: jei lietuvių tautiškojo jaunimo sąjungos „Jaunoji Lietuva“ atstovai kreipiasi dėl pamaldų savo suvažiavimų metu, pamaldos gali būti laikomos bažnyčiose; jei prašoma pamokslo – jis gali būti sakomas, tačiau tik bendro pobūdžio, neminint Sąjungos bei jos suvažiavimo; Sąjungos nariai dalyvauja pamaldose be savo organizacijos vėliavų; kunigui nevalia šventinti Sąjungos vėliavų; kunigams nevalia lankytis Sąjungos susirinkimuose¹⁵⁶.

Kultūrinis parapijos gyvenimas

Aktyvi dvasininkų veikla skatino darbuotis ir pasauliečius. Kupiškio parapijoje XIX a. 4-ajame dešimtmetyje veikė 12 katalikiškų organizacijų: Švč. Sakramento, Krikščioniškojo mokslo, Gyvojo Rožančiaus, Tretininkų sodalicija, Maldos Apaštalavimo grupė, pavasarininkai: jaunučių (vaikų), vyrų bei mergaičių grupės, L. K. vyrų sąjunga, L. K. moterų sąjunga, Šv. Cecilijos draugija, Šv. Vincento Pauliečio draugija, Angelaičiai (žr. 12 lentelę). Lentelėje pateikti finansai: gaunamos pajamos ir išlaidos liudija minėtų organizacijų aktyvią veiklą.

12 lentelė*

Kupiškio parapijoje veikusios katalikiškos brolijos bei draugijos (1936–1938)

Eil. Nr.	Pavadinimas/metai	Bendras narių skaičius	vyrų	moterų	Pajamos (Lt)	Išlaidos (Lt)
1.	Švč. Sakramento					
	1936 m.	930	45	885	90,50	220,50
	1937 m.	921	42	879	285	279,50
2.	1938 m.	918	19	899	236,35	202,25
	Krikščioniškojo mokslo					
	1936 m.	141	16	125	31,20	28
3.	1937 m.	143	14	129	14,10	13
	1938 m.	171	12	159	32,40	30,20
	Gyvojo Rožančiaus					
4.	1936 m.	870	30	840	407,55	400
	1937 m.	900	30	870	405	405
	1938 m.	900	15	885	471,10	282
5.	Tretininkų sodalicija					
	1936 m.	225	18	207	181,35	148,80
	1937 m.	224	17	207	33	130,60
6.	1938 m.	222	3	219	349,95	282
	Maldos Apaštalavimo grupė					
	1936 m.	340	26	214	48,30	36,45
7.	1937 m.	312	29	283	14	12,80
	1938 m.	400	10	390	80	55

* Lentelė sudaryta remiantis Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitomis už 1936 m. nr. 577, 1937 m. nr. 633 ir 1938 m. nr. 223. PVKA, b. Kupiškis.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Pavadinimas/metai	Bendras narių skaičius	vyrų	moterų	Pajamos (Lt)	Išlaidos (Lt)
6.	Pavasarininkai: a) jaunieji					
	1936 m.	60				
	1937 m.	60				
	1938 m.	30				
	b) vyrai					
	1936 m.	32				
	c) vyrai ir merginos					
	1937 m.	112	32	80	92	89
	1938 m.	34	34		116	170,15
	d) mergaitės					
	1936 m.	80		80	200	170
	1938 m.	70		70	269,10	232,10
7.	L. K. vyrų Sąjunga					
	1936 m.	20	20			
	1937 m.	20	20			
	1938 m.	22	22		7	8,65
8.	L. K. moterų Sąjunga					
	1936 m.	150		150	250	200
	1937 m.	152		152	142	130
	1938 m.	138		138	408,08	379,10
9.	Šv. Cecilijos draugija					
	1936 m.	62	29	33	30	28
	1937 m.	64	30	34	3	11,90
10.	Šv. Vincento Pauliečio draugija					
	1936 m.	82	34	48	461	457,50
	1937 m.	72	33	39	1 420	1 404,50
	1938 m.	72	9	63	292,60	280
11.	Angelaičiai					
	1936 m.	150	71	79		
	1937 m.	159	72	87		
	1938 m.	150			55	49

Iš Tretininkų sodalicijos* istorijos Kupiškyje

Pasauliečių pranciškonų ordinas yra visų pasauliečių pranciškonų brolių, pasklidusių po pasaulį ir atvirų kiekvienam tikinčiųjų sluoksniui, darni sąjunga. Šiose brolijose broliai ir seserys, Dvasios raginami, siekia tobulos meilės pagal savo, kaip pasauliečių, padėtį, įžadais įsipareigodami šv. Pranciškaus pavyzdžiu gyventi Evangelija ir laikytis Bažnyčios patvirtintos Regulos (Plg. Reg. 2).

Pasauliečių pranciškonų ordinas skirstomas į įvairių lygmenų brolijas: vietines, regionines, nacionalines ir tarptautines. Kiekviena jų yra moralinis asmuo Bažnyčioje. Šios įvairių lygmenų brolijos tarpusavyje derinasi ir jungiasi pagal Regulos ir Konstitucijų normas (Reg. 20). Pasauliečiai pranciškonai vadinami tretininkais – Pranciškonų trečiojo ordino nariais.

1938 m. liepos 17 d. Kupiškyje, minint tretininkų kongregacijos 20-metį, prisiminta kongregacijos istorija¹⁵⁷. Į renginį iš Kretingos atvyko vizitatorius t. Augustinas Dirvelė OFM¹⁵⁸. Tretininkų kongregaciją Kupiškyje 1917 m. įkūrė kun. Antanas Kripaitis (1889 03

* Tretininkų sodalicija – taip dokumente įvardyta trečiajam pranciškonų ordinui priklausiusi bendrija.

31–1914–1961 06 19). Pirmasis negausus susirinkimas įvyko tų metų gruodžio 23 d., todėl gruodžio 26 d. įvyko pakartotinis susirinkimas, į kurį susirinko jau per 80 žmonių, išstojusių į kongregaciją. Šiame susirinkime išrinkta taryba, kurią sudarė 7 moterys: Uršulė Buzaitė (pirmininkė), Malvina Ožytė (pavaduotoja), Juzė Laužikaitė (sekretorė), Marijona Angulytė (kasininkė), Julė Užtupaitė (naujokių mokytoja), Uršulė Žiurlytė (zakristijonė), Uršulė Dečkuvienė (ligonių slaugytoja).

Kun. A. Kripaičiui patariant, kongregacijos globėja pasirinkta šv. Elžbieta. 1917 m. gruodžio 30 d. Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje paminėtas iškilmingas tretininkų kongregacijos įkūrimas.

Išrinkta taryba numatė veiklos planą, kuriam pritarė kongregacijos narės: rūpinimasis vargšais, ligoniais ir našlaičiais vaikais. Tretininkų patraukli veikla buvo paskata stoti į šią kongregaciją – neatsitiktinai po metų ji jau vienijo 257 narius ir 68 naujokus.

1919 m. rugsėjo 21 d. atvykęs vizitatorius t. Pranciškus Bizauskas OFM gražiai įvertino kupiškėnų darbus. Akcentuotina svarbi kun. A. Kripaičio veikla kongregacijoje, jo vedamos rekolekcijos.

Kongregaciją globojo Kupiškio kunigai: direktorius ir įkūrėjas kun. Antanas Kripaitis (1917–1922), kun. Romualdas Šiliūnas (tačiau tik kelis mėnesius pabuvęs Kupiškyje buvo iškeltas į kitą parapiją), kun. Stasys Žulys (1923–1927), kun. Eduardas Stanislovas Baltrimas (1927–1933), kun. Matas Šermukšnis (1933–1936), o nuo 1936 m. – kun. Juozapas Garška.

Tretininkų kongregacijos pirmininke išrinkta Uršulė Buzaitė šias pareigas ėjo iki mirties – iki 1925 m., vėliau pirmininkėmis dirbo Marijona Augulytė, Veronika Bruknytė. Naujokų mokytoja Julė Užtupaitė šias pareigas ėjo beveik 20 metų. Marijona Augulytė 11 metų užėmė pirmininkės postą, 3 metus sekretoriavo ir 3 metus buvo kasininkė. Straipsnyje „Žinios iš kongregacijų. Kupiškis“, išspausdintame mėnraštyje „Pranciškonų pasaulis“, nurodytas 1917–1938 m. mirusių narių skaičius – jų 139 bei išvykusių gyventi į kitas parapijas skaičius – 20. 1938 m. Kupiškio tretininkų kongregacijoje buvo 220 narių.

Tretininkai įsigijo ratelius vežioti į bažnyčią paralyžiuotiesiems, vonią, smulkesnių daiktų (antklodžių, pagalvių, paklodžių). Surengė vaidinimų, kuriems patys pasisiuvo drabužius. Pastatė veikalą iš pirmųjų krikščionybės laikų „Patricija“, kurį režisavo kun. S. Žulys, bei kitus vaidinimus. Už vakarų metu gautą pelną įsigijo Šv. Pranciškaus vėliavą (900 Lt). Bažnyčiai tretininkai įgijo Šv. Pranciškaus altorėlį (300 Lt), relikvijorių (250 Lt), be to, Betliejui įrengti tretininkai paaukojo 200 Lt, o perkant lempą prisidėjo 170 Lt. Stambių sumų bažnyčiai yra paaukojusios tretininkės, kurios nenorėjo garsinti savo vardo – viešinti pavardės.

Tretininkai daug dirbo ir Šv. Vincento Pauliečio bei Švč. Sakramento brolijose – puošė bažnyčią, prisidėdavo, kad kuo iškilmingesnės būtų procesijos. Tretininkai padėjo vietos kunigams vaikų katechizacijos metu. Kartu su Lietuvos katalikių moterų sąjungos Kupiškio draugijos narėmis rinko lėšas kariams, kovojantiems dėl Lietuvos nepriklausomybės, sužeistuosius lankė ligoninėse.

Direktorius kun. Juozapas Garška (1907 11 23–1934 05 26–1990 08 24) 1938 m. kovo 1–3 d. Kupiškyje vedė tretininkams rekolekcijas¹⁵⁹. Jis kalbėjo apie tretininko vaidmenį šeimoje, visuomenėje, sau pačiam. Aiškino, su kuo reikia kovoti, ko vengti, kokiomis priemonėmis įgyvendinti dvasinį atsinaujinimą.

Ateitininkai – religinis būrelis

1930 m. rugpjūčio 30 d. švietimo ministras Konstantinas Šakenis (1881 11 27–1959 07 07) uždraudė ateitininkų veiklą mokyklose, todėl minėtuose parapijų ataskaitų dokumentuose ši organizacija neminama. Tačiau ateitininkai savo veiklą, remiami daugelio dvasininkų, tęsė pogrindyje.

2014 m. sausio 25 d. „Kupiškėnų minčių“ Nr. 11 yra Palmyros Keršulytės straipsnis, skirtas Kupiškio ateitininkams¹⁶⁰, kurio mintimis čia pasinaudosime, pasiremsime ir prieškario „Ateities“ žurnale spausdinta informacija.

1914 m. balandį išleistas slaptas rankraštinis laikraštėlis „Sietynas“ liudija, kad jau 1913 m. pabaigoje Kupiškyje „veikė slapta nemoksleiviška jaunimo grupelė. Laikraštėlis baigiamas mintimi: „Vardu visų ateitininkų tariame ačiū draugams, taip gražiai padailinusiems ir dar pažadėjusiems padailinti mūsų laikraštėlį. Red.“ Manoma, kad šį laikraštį leido Bakšėnų pradžios mokyklos mokytojas Kazys Mikonis (laikraštėlio pirmojo lapo viršutiniame kampe įrašyta K. Mikonis).

1918 m. Kupiškio progimnazijoje įkurta moksleivių ateitininkų kuopa¹⁶¹. Ateitininkai per savo viešą veiklą turėjo apie 150 narių, vėliavą, knygynėlį, šapirografą, nario ženklelius, su pertraukomis veikė abstinentų, labdaros, eucharistininkų, dailės, literatų, sportininkų, misijų sekcijos.

1920 m. moksleiviai ateitininkai išleido tris pirmuosius laikraštėlio „Švyturėlis“ numerius. Laikraštėlis leistas iki 1940 m. Uždraudus ateitininkų veiklą, laikraštėlio paantraštėse nurodomi vis kiti leidėjai. Visi „Švyturėliai“ – sąsiuvinio dydžio, 10–16 lapų šapirografuoti rankraštėliai, iliustruoti, tik 1940 m. išleistas „Švyturėlis“ – rašomojo lapo dydžio mašinraštis.

1926 m. Kupiškio kuopą instruktavo stud. Dėdinas¹⁶² (Valentinas? 1904 02 04–1990 06 20). 1926 m. gegužės 16 d. Centro valdybos pirmininkas Pranas Viktoras

Kupiškio progimnazijos ateitininkų kuopa. 1922 m. birželio 13 d.

M. Palo nuotr. KEM

Raulinaitis (1895–1969) dalyvavo linksmoje ir iškilmingoje Kupiškio laisvai pradėjusios veikti ateitininkų kuopos šventėje. Jis skaitė paskaitą „Šiandieniniai ateitininkų idealai ir idėjos“. Po susirinkimo, prieš kurį buvo išpažintis ir šv. Komunija, aplankytas piliakalnis. Vakare dar buvo radijo koncertas¹⁶³. Tais pačiais metais Kupiškio ateitininkų kuopą aplankė studentas Stasys Gabaliauskas (1904 10 10)¹⁶⁴.

Truputį informacijos apie Kupiškio ateitininkų veiklą 1927 m. 1927 m. kovo 12 d. įvyko bendras vaikinų ir mergaičių ateitininkų kuopos susirinkimas. Išklaudyta vienos mokinės parengta paskaita, priimta 16 naujų narių, nutarta prenumeruoti „Ateitį“. Kupiškio ateitininkai leidžia laikraštėlį „Švyturėlis“, kurio 1927 m. išėjo jau du numeriai. Ateitininkus globoja kun. P. Rauduvė¹⁶⁵.

Centro valdybos pirmininkas Stasys Lūšys (1903 08 31–1980 12 17), išvykęs į Aukštaitijos gilumą, aplankė Panevėžio, Kupiškio, Skapiškio ir Rokiškio ateitininkų kuopas. Informuojama, kad kiek silpniau veikusios kuopos, artėjant konferencijai, pradėjo intensyvią veiklą¹⁶⁶. Tais pačiais 1927 metais Centro valdybos pirmininkas Vladas Viliamas (1904 10 15–1972 07 12), ekskursuodamas po Lietuvą, aplankė Linkuvos, Šiluvos, Panevėžio, Kupiškio ir Rokiškio kuopas. Kupiškyje kalbėjosi su kuopos globėju kun. P. Rauduve¹⁶⁷.

Nuo 1928 m. sausio 28 d. prasidėjo ateitininkų kuopų lankymas ir revizavimas¹⁶⁸. Moksleivių ateitininkų sąjungos revizijos komisijos pirmininkas V. Valiukevičius vasario pradžioje lankė Kėdainių, Krekenavos, Ramygalos, Raguvos, Panevėžio, Kupiškio, Rokiškio, Skapiškio, Šeduvos ir Šėtos kuopas, susirinkimuose skaitė paskaitas, tarėsi su vadais, atliko reviziją¹⁶⁹. Tais pačiais 1928 metais, beveik po mėnesio (vasario 20–21 d.), Panevėžio apylinkės jaunųjų ateitininkų kursuose dalyvavo du atstovai ir iš Kupiškio. Šarkauskaitė buvo pakviesta į prezidiumą¹⁷⁰. „Ateities“ žurnale paskelbta, kad Kupiškis leidžia laikraštėlį „Švyturėlis“ ir pageidauja kuo daugiau viešnių bei svečių iš centro¹⁷¹.

1929 m. Kupiškio ateitininkų kuopelė rinko naują valdybą. Pirmininku išrinktas Albinas Petronis, vicepirmininke – Domininka (Domicelė) Puodžiūnaitė, sekretore – Stasė Jakubauskaitė, išdininke – Stasė Dūdaitė ir knygininku – B. Likas¹⁷².

Minint Vilniaus gedulo dieną, Kupiškio ateitininkų kuopos susirinkime paskaitą apie Vilniaus reikšmę Lietuvai ir jo atvadavimo būdus¹⁷³ skaitė mokytojas Antanas Puodžiūnas (1896 09 24–1940 08 (?)–1980 01 30)¹⁷⁴.

Kupiškyje, aplankydamas ateitininkus Panevėžyje ir Rokiškyje, lankėsi Moksleivių ateitininkų sąjungos Centro valdybos mergaičių reikalų vedėja Elena Sabalytė (1929)¹⁷⁵, revizijos komisijos pirmininkas Bronius Dundulis (1930). Šios kelionės metu jis kartu lankėsi Rokiškyje, Panevėžyje, Zarasuose, Antalieptėje, Užpaliuose ir Utenoje¹⁷⁶.

1930 m. Kupiškio ateitininkų kuopoje buvo 47 nariai. Rūpindamiesi savo veikla sausio–gegužės mėnesiais susaukė 3 visuotinius susirinkimus. Juose skaitytos paskaitos: „Teisingumas“, „Ateitininkų darbai“, „Stiprinkime savo valią“, gegužės 4 d. iškilmingai paminėta Motinos diena. Paskaitą „Ateitininkų pasaulėžiūra“ skaitė Panevėžio mokytojų seminarijos mokytojas J. Mičiulis. Kupiškio ateitininkai išleido vieną numerį laikraštėlio „Švyturėlis“. O į gegužės 25 d. organizuotą šventę atvyko Centro valdybos atstovas A. Šerkšnas. Po susirinkimo ateitininkai ir svečiai su

vėliava nuėjo į kapus, padėjo vainiką žuvusiesiems dėl Lietuvos laisvės, kalbėta patriotine tema, o renginys užbaigtas gegužine ant pilikalnio¹⁷⁷.

Platesnis straipsnelis, skirtas Religinio būrelio nariams (taip Kupiškio ateitininkai, uždraudus veiklą, pakeitė pavadinimą), pasirašytas Kupiškėno, išspausdintas 1936 m. „Ateities“ Nr. 4:

„1936 m. kovo 22 d. Religinio būrelio nariai surengė vakarą-koncertą. Vaidinta 5 v. drama „Moksikos kankiniai“. Koncerte dalyvavo 2 Kauno konservatorijos klausytojai. Kaip vakaras, taip ir koncertas pavyko, gauta 173 litai pelno.

Religiniame būrelyje dalyvauja 75 % katalikų moksleivių. Veikia misijų ir labdarybės sekcijos. Prieš Vėlykas aplankyta ir sušelpyta keliolika neturtingų šeimų. Susirašinėjama su lietuviais misionieriais. Surinkta apie 2 000 pašto ženklų ir daug blizgučių.

Kas mėnesį Religinio būrelio nariams esti bendra išpažintis, Komunija ir agapė. Visi nariai priklauso Jėzaus Širdies Sąjungai – Maldos Apaštalautojams.

Susirinkimuose (jie kas dvi savaitės) skelbiami nauji konkursai, disputuojama, skaitomi referatai, Šv. Raštas, katalikiškų laikraščių apžvalga, linksmoji dalis ir t. t.

Po Vėlykų žada pasirodyti būrelio leidžiamo „Švyturėlio“ 2 nr. Numatoma padaryti ekskursiją į Panevėžį. Būrelį tvarko energinga valdyba: pirmininkas J. Morkūnas, sekretorė Vasiliauskaitė, išdininkė Jankevičiūtė ir J. Šateika.“¹⁷⁸

O tų pačių metų „Ateities“ Nr. 12 rašoma: „Na, ir Kupiškis panoro iškišti savo nosį į „Ateities“ puslapius. Mat iki šiol nediršo (nedrąsūs korespondentai!). Šįmet mokyklai padidėjus į progimnaziją, įdomesnis ir jos gyvenimas: čia gabesnieji ping-pon-gą žaidžia, ten ketvirtokai, slegiami dvejetukų rūpesčio, daina ramina, penktokai fiziką studijuoja ir t. t.

Tik būreliai, išskyrus religinį ir meno sekciją, gana saldžiai miega. Ar amžinu, ar letargo miegu, tai nežinia... Tiesa, humanitarinis būrelis žada pabusti. Žinoma, tada ne vienas galėtume daugiau sužinoti iš literatūrinio pasaulio ir pasirodyti savaisiais kūriniiais. Laukiame! Pirmąjį trimestrą dviejose berniukų klasėse siautė vokiečių kalbos „dvoikių“ epidemija. Nukentėjusių, berods, arti pusės (45 %). Na, vyručiai, tempo!“¹⁷⁹

Moksleivių veikla Kupiškyje apžvelgiama 1937 m. „Ateityje“. Apgailėstaujama, kad neįvairus gyvenimas mokykloje: retkarčiais aplankomas kariuomenės kinas, rengiami minėjimai, skaitomi savos kūrybos kūriniai. Savo veiklą pagyvino religinis būrelis, įvesdamas „moksleivio teismus“, literatai su kitų gimnazijų literatais stengiasi užmegzti ryšius pasinaudodami ekskursijomis. Pasidžiaugiama, kad mokykloje skaitoma daug laikraščių ir itin mėgstama „Ateitis“, nes joje įdomūs kun. Alfonso Sušinsko (1909 01 25–1934–1966 06 18) straipsniai bei kita medžiaga¹⁸⁰. „1937 m. lapkričio 7 d. religinio būrelio nariai penktą kartą susirinko mokyklos salėje. Susirinkimas vyko įdomiai, religingai. Buvo daug klausimų apie šokius „modern“. Priėjom išvadą – religinio būrelio narys tango-fokstrot nešoka! Šįmet būreliui vadovauja Jurgis Kireilis. Lapkričio 9 d. – literatūros mėgėjų būrelio antras susirinkimas. Daug pasiryžta nuveikti, tačiau trūksta drąsos, šio būrelio susirinkimai melancholiški.“¹⁸¹

Svarbus kunigų veiklos Kupiškyje faktas – „Ateityje“ paminėtas tikybos mokytojo kun. Jono Gutausko (1906 01 16–1932 05 21–1986 09 17) darbo laikas: „Iki 1938 m. Kupiškio gimnazijoje kapelionu dirbo kun. J. Gutauskas, vėliau buvo iškeltas į Biržus“¹⁸². „Kupiškiečiai buvusiam mūsų Dvasios Vadui linki viso geriausio ateities darbuos.“¹⁸³

Kupiškio progimnazijoje Religinis būrelis (globojo kapelionas kun. Jonas Ragauskas) aktyviai veikė. 1938 m. sausio 23 d. susirinkime išklausti M. Gutauskaitės, J. Morkūno ir S. Žiūkaitės skaityti referatai. Akcentuojama, kad Religinio būrelio nariai užsiima pirmųjų mėnesio penktadienių religine praktika. Vasario 4 d. maždaug 100 mokinių susirinko priimti Švenčiausiąjį¹⁸⁴. Vasario 20 d. Religinio būrelio susirinkimo metu (dalyvavo apie 150 moksleivių) būrelio globėjas kun. J. Ragauskas skaitė paskaitą „Sugestija ir jos įtaka žmogaus gyvenime“. Renginyje dalyvavęs progimnazijos direktorius A. Dičpetris pateikė įdomių minčių ir suformulavo išvadas: 1. Religininku būti yra gera; 2. Ieškoti tiesos yra kilnu; 3. Klysti yra angeliška; 4. Iš klaidos paklysti yra dieviška¹⁸⁵.

Periodikoje pažymima, kad visų būrelių, išskyrus Religinį, veikla Kupiškio progimnazijoje snūduriuoja, o pavasarį įsisteigė dar vienas – sporto būrelis, globojamas mokytojo Felikso Visocko¹⁸⁶. „Šįmet ypačiai pas mus daug įvairių būrelių: religininkų, Raudonojo Kryžiaus, meno, literatūros, kraštotyros, matematikos, sporto, deja, kad nė vienas iš jų (išskyrus Religinį būrelį) nepradeda veikti. Pabuskit iš miego!“¹⁸⁷ Religinio būrelio aktyvumą visoje gimnazijoje akcentavo ir direktorius, 1938 m. lapkričio 6 d. dalyvavęs gimnazijos salėje šio būrelio surengtuose pusryčiuose – agape¹⁸⁸.

Džiaugiamasi, kad gimnazijoje pradeda veikti mokiniams įsteigta skaitykla, kuri gauna apie 30 įvairių laikraščių ir žurnalų, o gimnazijos literatai, vadovaujami mokytojo M. Stonio, 1938 m. lapkričio 6 d. organizavo pirmąjį susirinkimą (pirmininku išrinktas VII klasės mokinys B. Vaidila). 1938–1939 m. m. gimnazija turėjo patalpas net trijose vietose¹⁸⁹.

1938 m. rudenį suaktyvėjo įvairių būrelių veikla¹⁹⁰.

lapkričio 26 d. kariuomenės minėjimo proga Kupiškio gimnazijos penktokai surengė vakarą. Suvaidino vieno veiksmo dramą „Neverki pas kapą“. Penktokės padainavo keletą dainų, padeklamavo eilėraščių;

lapkričio 23 d. sportininkai sušaukė susirinkimą. Nutarta būrelį padalinti į sekcijas: krepšinio, orasvydžio ir stalo teniso;

lapkričio 27 d. įvyko pirmasis gamtininkų būrelio susirinkimas. Šiame būrelyje viešpatauja tik „reformatai“;

lapkričio 28 d. įvyko steigiamasis matematikų–fizikų susirinkimas. Globėjas mokytojas Paulauskas pareiškė, kad čia bus progos padaryti daug fizikos bandymų, spręsti įdomių uždavinių ir kt. Būrelis ruošiasi aktyviai dirbti;

lapkričio 28 d. savo valdybą išrinko ir geografai. Pirmininkė – VI klasės mokinė A. Čiurlytė.

Graziai veikia literatų būrelis (per 50 narių). Renka medžiagą leidžiamam laikraštėliui „Kūrybos žodžiai“.

Raudonojo Kryžiaus būrelis pasiryžęs susirašinėti su užsieniečiais. Buvęs būrelio globėjas mokytojas K. Buivydas savo pareigas perleido mok. Šimaičiui.

Meno sekcija, nors susirinkimus ir šaukia, dirba labai nerangiai. Dar tebe-laukiama nutartų nupiešti dekoracijų.

1938 m. rugsėjo 25 d. būrelis šeštokų dviratininkų, vadovaujamų mokytojo M. Stonio, vyko į Kamajus. Ekskursijos metu apžiūrėjo Antano Strazdelio kapą, paminklą ir kitas vietas, kur poetas gyveno ir kūrė.

Religinio būrelio narių dėmesį ir jautrumą savo draugams liudija faktas – mirus VI klasės mokinės Uršulės Vyšniauskaitės motinai (1938 m. pavasaris), klasės mokiniai pareiškė užuojautą spaudoje¹⁹¹.

Gimnazijoje moksleivių veikla buvo ženkli ir 1939 m.: mokytojo Petrausko vadovaujamas gimnazijos choras sekmadieniais pradėjo giedoti per pamaldas; vasario 4 d. kariuomenės salėje gimnazijos vadovybė ir tėvų komitetas surengė vakarą, kurio pelnas skirtas neturtingiems mokiniams šelpti. Pastatytas „Aitvaras teisėjas“ (režisavo kapelionas kun. J. Ragauskas, dekoracijas piešė piešimo mokytojas K. Buivydas). Vakaras sulaukė didelio susidomėjimo. Kariams ir pradžios mokyklų mokiniams programa parodyta atskirai ir vėliau¹⁹².

Kovo 1 d. įvyko literatų susirinkimas. Paskaityta ištraukų iš rašytojų premijuotų veikalų: C. Vaičikonis (VI kl.) skaitė iš „Keturių mylimų“, A. Janiūnas (VI) iš „Diemedžiu žydėsiu“ ir J. Morkūnas (VI) iš „Kasdieninių istorijų“. Po to C. Vaičikonis skaitė pranešimą apie Viekšnių literatų vakarą, į kurią buvo nuvykę ir kupiškėnai. J. Morkūnas perskaitė referatą „B. Brazdžionio lyrikos motyvai“; abstinentai (būrelyje apie 30 narių) nutarė visomis jėgomis kovoti su alkoholiu ir užsisakyti blaivybės organą „Sargyba“; literatai pasižadėjo išleisti savo laikraštį¹⁹³.

Spalio 28 d. Religijos būrelio nariai surengė Kristaus Karaliaus minėjimą, kuriame dalyvavo gimnazijos direktorius, dalis mokytojų, daug mokinių. Renginį pradėjo būrelio pirmininkas C. Vaičikonis (VII kl.). Mokyt. M. Stonys skaitė paskaitą „Kristus Karalius“. F. Vėtaitė (IV kl.) ir D. Stukaitė (VI kl.) padeklamavo religinių eilėraščių. C. Vaičikonis skaitė referatą „Gyvasis Kristus“, J. Kireilis (VIII kl.) – „Kristus ar Barabas?“, Vasiliauskaitė (VIII kl.) – „Ramybės kunigaikštis“. Gimnazijos choras (mokyt. V. Petrauskas) pagiedojo Kristaus Karaliaus himną ir keletą giesmių. Baigdamas minėjimą būrelio globėjas kun. J. Ragauskas palinkėjo Kristų laikyti savo Karaliumi, kad mūsų neištiktų toks likimas, koks ištiko Jeruzalę. Pabaigoje B. Grinaitė (VI kl.) paskaitė „Maldą į Kristų“ (Giovani Papini)¹⁹⁴.

Plečiantis veiklai, jaunieji literatai atsiskyrė nuo vyresniųjų. Spalio 27 d. pirmajame savo susirinkime globėjai mokytojai M. Stonys ir O. Zupkienė palinkėjo jiems sėkmingo darbo. Mokytojas Stonys papasakojo apie džiukų tautosaką, visus paragino rinkti tautosaką. Buvo išrinkta valdyba: A. Baltrūnas (II kl.), F. Jončys (III kl.) ir I. Karazijaitė (III kl.). Antras susirinkimas įvyko lapkričio 11 d. Jaunieji skaitė savo kūrybą (I. Karazijaitė ir Marcinkevičiūtė), L. Kadžiulis (III kl.) paskaitė A. Baltrūno „Alys mokykloje“. Mokytoja O. Zupkienė pakalbėjo apie kūrybą. F. Jončys paskaitė svėdasiškio Stepo Zobarsko (1911 01 30–1984 06 09) „Pabėgėlių“, E. Markevičiūtė „Sesei iš Vilniaus“, o A. Vaitiekūnas A. Baltrūno „Rudens nuotaika“¹⁹⁵.

1939 m. spalio 22 d. gimnazistų abstinentų susirinkime kalbėjo mok. Pajarskas, Stonys ir gimnazijos kapelionas kun. J. Ragauskas. Į valdybą išrinkti: Liolis (VI kl.), J. Pajarskas (VI kl.), Eidukaitė (VI kl.), J. Kireilis (VIII kl.) ir Grinaitė (VI kl.). Susirinkime dalyvavo direktorius, mokytojai¹⁹⁶.

Spalio 26 d. įsteigtas prancūzų kalbos būrelis (globėjas mokyt. S. Aksenavičius), kurį sudaro apie 120 mokinių. Į valdybą išrinkti: Vyčinas (VIII kl.), Vaidila (VIII kl.), Jonušys (VI kl.), Dambrauskaitė (VI kl.), Kirlytė (VI kl.) ir Grūcė (IV kl.). Numatyta nagrinėti prancūzų kultūrą, jų poetų veikalus¹⁹⁷.

Lapkričio 10 d. Kupiškio gimnazijoje vyko šaulių būrio steigiamasis susirinkimas. Direktorius palinkėjo būti gerais šauliais, o rinktinės vado atstovas perdavė vado sveikinimus ir ragino gerai atlikti pareigas. Būriui vadovauja leit. Bulota. Nariais įstojo 37 moksleiviai, tarybą sudaro: J. Kisielis, B. Vaidila, A. Žiukas ir V. Varža. Revizijos komisija: J. Lisauskas, A. Kalvelis ir L. Veščiūnas. Manoma lavintis šaudybos ir kitose karinio mokslo srityse.

1939 m. lapkričio 12 d. įsteigtas Mažųjų religininkų būrelis (pirmininkas A. Dubrindys). Buvo perskaityti referatai: „Moksleivis ir Vilnius“ (L. Kadžiulis, III kl.), „Andri Marie Amperie“ (Aleksas Baltrūnas). Būrelio globėjas kun. J. Ragauskas pasmerkė pavydą ir kerštą ir patarė su jais kovoti. J. Kireilis paskatino dirbti ir nepasiduoti pagundai¹⁹⁸.

Lapkričio 18 d. paminėta Latvijos nepriklausomybės šventė. Gimnazijos direktorius T. Blinstrubas kalbėjo apie latvių tautą. Apie latvių kultūrą kalbėjo mokyt. M. Stonys. Minėjimas užbaigtas Latvijos himnu.

1939 m. lapkričio 23 d., minint kariuomenės šventę, šv. Mišias aukojo ir pamokslą sakė kun. J. Ragauskas. Karinio parengimo mokytojas leitenantas Bulota kalbėjo apie mūsų kariuomenės sukūrimą. Mokytojas J. Šalkauskas papasakojo išpūdžius iš pirmųjų mūsų kariuomenės gyvavimo dienų.

Lapkričio 24 d. jaunieji literatai sukviėtė susirinkimą. Perskaityti savos kūrybos kūriniai: novelę „Jonuko špargalka“ skaitė F. Jončys (III kl.), novelę „Jokūbo malūnas“ – A. Baltrūnas (II kl.). Mokytoja Zupkienė kalbėjo apie knygų skaitymą akcentuodama, kokias knygas reikia skaityti, koks laikas joms pasirinkti skaityti, kaip reikia knygas skaityti, ką skaitant padaryti, kad iš to būtų naudos. L. Kadžiulis (III kl.) paskaitė ištrauką iš Marcinkevičiaus „Kražių skerdynės“, A. Vaitiekūnas (II kl.) padeklamavo L. Matuzevičiaus eilėraščių „Mūsų pasiryžimas“, A. Baltrūnas (II kl.) – „Rudens vakarą“ ir Reginos Bakevičiūtės „Neklausk“. Vyresniųjų literatūrininkų globėjas mok. M. Stonys pasidžiaugė jaunesniųjų veikla. Lapkričio 26 d. gimnazijos literatai organizavo ekskursiją Kupos pakrantėmis¹⁹⁹.

Lapkričio 26 d. Religinio būrelio susirinkime J. Kireilis (VIII kl.) skaitė referatą apie erelio akis ir jaunystės dienas. Kapelionas J. Ragauskas kalbėjo apie artimo meilę. Bausytė (VII kl.) paskaitė ištrauką iš Vaižganto raštų apie Aleksuką ir jo meilę motinai, A. Mazūrevičiūtė (VII kl.) – humoristišką ištrauką iš T. Tilvyčio „Dičiaus“. Meninėje dalyje C. Vaičikonis (VII kl.) smuiku pagrojo „Ave Marija“ ir Šuberto „Standchen“. Šio susirinkimo metu nutarta įvesti nario mokesį.

Kupiškio mokytojai ant gimnazijos laiptų. Trečias iš dešinės – direktorius Teodoras Blinstrubas. Apie 1938–1939 m. KEM

Jaunimo ratelis²⁰⁰

1909 m. Kupiškėje pradėjo slaptą veiklą viena pirmųjų Aukštaitijoje jaunimo draugijėlių Jaunimo ratelis, į kurį būrėsi Bukonių vienkiemio, Račiupėnų, Šalnakandžių ir Pupinių kaimų jaunimas. Jaunimo ratelio tikslas – „Švieskis ir šviesk“. Ir kitose vietose išikūrė panašių draugijų, tačiau Kupiškio buvo pati veikliausia ir stipriausia, leido laikraštėlius.

Kaizerio Vokietijai okupavus Lietuvą, prieškarinių jaunimo ratelių vadovai 1915 m. susibūrė į Aukštaičių pažangiojo jaunimo organizaciją (APJO), leido įvairius laikraštėlius, rengė jaunimo švietimo kursus, organizavo vaidinimus. Deja, APJO dėl skirtingų narių pažiūrų veikė iki 1918 m. lapkričio mėn.

Ekonominės kultūrinės draugijos ir tikybai priešiškos organizacijos

Kupiškėje veikė ir ekonominės kultūrinės draugijos: Lietuvai pagražinti, Kovai su tuberkuloze, Gaisrininkų²⁰¹, Smulkaus kredito bankas, „Lietūkis“, kuris nuo 1938 m. pertvarkytas į Žemės ūkio kooperatyvą (žr. 13 lentelę).

13 lentelė*

Kupiškio parapijoje veikusios ekonominės ir kultūrinės draugijos (1936–1938)

Eil. Nr.	Pavadinimas/metai	Narių skaičius	Valdybos nusistatymas katalikiškai veikti	Veikla
1.	Lietuvai pagražinti draugija			
	1936 m.	52	pagirtinas	aktyvi
	1937 m.	52	pagirtinas	aktyvi
	1938 m.	60	pagirtinas	aktyvi
2.	Kovai su tuberkuloze draugija			
	1936 m.	27	pagirtinas	aktyvi
	1937 m.	27	pagirtinas	aktyvi
	1938 m.	29	pagirtinas	aktyvi
3.	Gaisrininkų draugija			
	1936 m.	70	pagirtinas	aktyvi
	1937 m.	70	pagirtinas	aktyvi
	1938 m.	70	neutralus	aktyvi
4.	Smulkaus kredito bankas			
	1936 m.	600	neutralus	aktyvi
	1937 m.	600	neutralus	aktyvi
	1938 m.	700	neutralus	aktyvi
5 a.	„Lietūkis“			
	1936 m.	135	neutralus	aktyvi
	1937 m.	140	neutralus	aktyvi
5 b.	Žemės ūkio kooperatyvas			
	1938 m.	600	neutralus	aktyvi

Kupiškėje būta ir tikybai priešiškų organizacijų, tačiau jų veikla bažnyčių dokumentuose nedetalizuojama. Minima, kad 1936 m. čia veikė jaunlietuviai ir laisvamaniai. Pastarųjų nurodomas apytikslis skaičius (12–14, iš jų 2 moterys), pažymima, kad tarp parapijiečių jie pasisekimo neturėjo ir savo veikla

* Lentelė sudaryta remiantis Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitomis už 1936 m. nr. 577, 1937 m. nr. 633 ir 1938 m. nr. 223, PVKA, b. Kupiškis.

neišsiskyrė. 1937 m. minima 40 jaunalietuvių grupė (25 vyrai ir 15 moterų), tačiau jų veikla apmirusi. 1938 m. jų buvo iki 30, tačiau ir toliau liko neutralūs.

Pažymėta, kad veikė laisvamaniai ir tautininkai²⁰², tačiau kitų duomenų nepateikta. Apie jaunųjų ūkininkų ratelį (1938 m. sudarė 60 žmonių: 41 vyras ir 19 moterų) parašyta, kad jis tikybės klausimais buvo neutralus ir parapijiečiams turėjo pusėtiną įtaką²⁰³.

Kupiškio parapijos įvairių tikybų gyventojų skaičių liudija 14 lentelė. Be katalikų bažnyčios, Kupiškyje veikė sinagoga, kurioje 1937 m. dirbo du dvasininkai²⁰⁴.

14 lentelė*

Kupiškio parapijos gyventojai (1936–1938)

Eil. Nr.	Parapijos gyventojai	1936 m.	1937 m. (kiti duomenys nenurodyti)	1938 m.
1.	Parapijiečiai	5 642	5 642 (5 582 lietuviai ir 60 lenkų)	4 812
2.	Kitatikiai	1 584		274
3.	Žydai	1 300		apie 1 320
4.	Sentikiai	197		194
5.	Stačiatikiai	14		13
6.	Liuteronai	75		67

Mokyklos

1934 m. į Kupiškį atvykęs kunigas Jonas Gutauskas (1906 01 16–1932 05 21–1986 09 17) buvo vienas Kupiškio gimnazijos steigimo iniciatorių²⁰⁵. 1934–1938 m. J. Gutauskas, paskirtas kapelionu į Kupiškį, dirbo progimnazijoje, buvo ne tik kapelionas, bet ir lotynų bei vokiečių kalbų mokytojas. Jis buvo vienas Kupiškio gimnazijos kūrimo iniciatorių ir organizatorių, bet įkūrus gimnaziją 1938 m. buvo perkeltas kapelionu į Biržus. Gyvendamas Kupiškyje J. Gutauskas intensyviai lavinosi, išmoko rusų kalbą, rašė disertaciją, 1935 m. Paryžiuje baigė prancūzų kalbos kursą.

1938 m. į Kupiškį dirbti progimnazijos kapelionu atvyko jaunas kunigas Jonas Ragauskas (1907 08 23–1935 06 15–1967 10 11). Gimęs ir užaugęs Stasiuliškių kaime netoli Vašuokėnų dvaro (Anykščių r.), baigęs Kauno kunigų seminariją ir 1935 m. iššventintas kunigu, pirmąsias šv. Mišias aukojo gimtosios Subačiaus parapijos bažnyčioje. Kupiškyje J. Ragauskas praleido ketverius metus – vieną sudėtingiausių savo gyvenimo laikotarpių. Jis buvo Kupiškio progimnazijos kapelionas, paskui pirmasis įkurtos gimnazijos kapelionas. 1938–1940 m., iki sovietinio perversmo, jis taip pat buvo Kupiškio igulos Karaliaus Mindaugo pulko vicekapelionas. Kupiškyje J. Ragauskas subūrė ateitininkų kuopą ir jai vadovavo, turėjo gausų religinį būrelį su daugybe sekcijų. Čia jis pasižymėjo kaip atviras, paprastas, linkęs bendrauti geraširdis dvasininkas, sušelpdavo skurstančiuosius.

1940–1941 m. sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai buvo uždraustas tikybės mokymas, jis pusiau slapta palaikė ryšius su mokiniais tik iš Kupiškio klebonijos. Vėliau, 1942–1944 m., J. Ragauskas buvo Panevėžio berniukų gimnazijos kapelionas, 1944–1948 m. – Kauno kunigų seminarijos dėstytojas, profesorius,

* Lentelė sudaryta remiantis Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitomis už 1936 m. nr. 577, 1937 m. nr. 633, 1938 m. nr. 223, PVKA, b. Kupiškis.

klierikų dvasios tėvas, kol atsisakė kunigystės ir paskutinius du savo gyvenimo dešimtmečius skyrė antireliginei ir literatūrinei veiklai. Sukūręs šeimą su kupiškėne žmona Ramune Barbora Aidukaite (1921–1971), užaugino sūnų Saulių (gim. 1950 m.) ir dukterį Mimosą (gim. 1951 m.), mirė sulaukęs 60 metų Vilniuje, palaidotas Antakalnio kapinėse.

***

Parapijos kultūrinio gyvenimo plėtrai itin svarbios buvo mokyklos. Kupiškio parapijoje 1936 m. jų veikė trys: Kupiškio progimnazija (penkių komplektų) miestelyje ir dvi pradinės mokyklos (Skodinių ir Kuosėnų) už 6–7 km nuo miestelio. Kupiškio mokykloje dirbo 5 pedagogai, iš jų trys buvo katalikai ir du neutralūs. Kitų mokyklų mokytojai – katalikai.

1938 m. Kupiškio progimnazija jau turėjo 10 komplektų ir dirbo 10 mokytojų (8 katalikai ir du neutralūs). Kuosėnuose ir Skodiniuose mokytojų skaičius bei jų pažiūros nepasikeitė.

Tikyba Kupiškio mokykloje dėstė kunigai Juozapas Garška ir Mykolas Tarvydis (1904 09 13–1931 12 27–1980 01 18), Kuosėnuose ir Skodiniuose – kun. J. Garška.

Spauda

Religinei sampratai gilinti, religingumo plėtrai itin svarbi katalikiška spauda. Katalikiškai spaudai platinti Kupiškio parapijoje, kaip ir visose Panevėžio bei kitų vyskupijų parapijose, pirmąjį advento sekmadienį sakytas pamokslas.

Parapijoje buvo įsteigtas ir katalikiškos spaudos prenumeratos rinkimo komitetas. Todėl neatsitiktinai 1936 m. kas 4 šeima skaitė katalikišką laikraštį, o jų buvo užsisakoma 900. Tačiau parapijų ataskaitose minima, kad minėtais metais žmonės skaitė dar ir neutralius (500), priešingus tikybai (427) bei „geltonuosius“ (100) laikraščius. 1938 m. parapija buvo užsiprenumeravusi 1 012 katalikiškų laikraščių, 804 neutralius, 440 priešingų tikybai ir apie 100 „geltonųjų“²⁰⁶.

Žinias parapijiečiai galėjo gilinti ir skaitydami katalikišką literatūrą, kurią kaupė parapijos knygynas. 1936 m. jis turėjo 998 knygas. Kasmet buvo išigyjama naujų knygų: 1935 m. – 30; 1936 m. – 46; 1937 m. – 70. Didėjo ir skaitytojų skaičius: 1936 m. buvo 78 skaitytojai (41 vyras ir 37 moterys), o 1938 m. pažymėti 189 skaitytojai (107 vyrai ir 82 moterys).

Garsėjo ir bažnyčios choras. 1937 m. jame giedojo dvylika vyrų ir šešiolika moterų, o vargonininkas Ignas Plūkas turėjo cenzą (apie bažnytinį chorą bus kalbama vėliau). Minimų metų duomenimis, zakristijonu dirbo Pranas Manelis, buvo ir du varpininkai: Baltras Indilas ir Karolis Gulbinas.

Kupiškyje veikė valdžios ir savivaldybės įstaigos: apylinkės teismas, notariatas, policijos nuovada, tardytojas, trys agronomai-instruktoriai, sveikatos punktas, valsčiaus savivaldybė, kariuomenės įgulos štabas, veterinarijos rajonas, saugumo policija, progimnazija, Žiemos žemės ūkio mokykla.

Buvo ir privačių įmonių: elektros tiekimo stotis, keturi malūnai, statoma pieninė, keletas vežimų dirbtuvių.

Dvasininkija įvairiais būdais kovojo su tuo metu paplitusiomis ydomis. Svarbiausios jų išvardytos 1936–1938 m. ataskaitose: tai – domėjimasis neutraliaja

bei prieštykibine spauda, girtavimas, bylinėjimasis. Iš minėtų blogybių į dvasingumą kėlė kasmet vykstančios trijų dienų rekolekcijos, o 1932 m. tėvas Aloyzas (Petras Janušaitis) OFM (iš Kretingos) Kupiškėje vedė misijas.

Kupiškio bažnyčioje iki sovietinės okupacijos buvo švenčiami atlaidai: Šeštinės, Dievo Kūno, Angelų Sargų ir Šv. Kazimiero, kuriuose parapijos kunigams talkindavo iš gretimų parapijų atvykstantys dvasininkai. Jų suvažiuodavo 12–14. 1937 m., be minėtų atlaidų, dar švesta 40 valandų (horaris) šventė.

Archyviniai duomenys liudija, kad 1937 m. sutuoktos 33 poros, pakrikštyti 148 vaikai, įvyko 3 atsivertimai. Kalbamaisiais metais mirė 88 parapijiečiai, keturi – be paskutinių sakramentų. Gimė keturi nesantuokiniai (dokumente rašoma pavainikiai). 1938 m. užfiksuotos 49 santuokos (viena mišri santuoka (dokumente rašoma moterystė), 160 krikštų; parapijoje – 72 mirtys (keturios – be paskutinių sakramentų). Minimas vienas atsivertimas (stačiatikė priėmė katalikų tikėjimą) ir du nesantuokiniai. 1938 m. Pirmąją šv. Komuniją priėmė 155 (92 berniukai ir 63 mergaitės). Vieni jų įsirašė į Angelo Sargo sąjungą (132, arba 72 berniukai ir 60 mergaičių), kiti – į jaunesnius pavasarininkus (12, iš jų 11 berniukų ir 1 mergaitė)²⁰⁷.

Nepriklausomoje Lietuvoje Kupiškio šviesuliai buvo daugelis dvasininkų. Itin ženkli tragiško likimo Kupiškio klebono kun. Stanislovo Eduardo Baltrimo (1889 10 13–1912 05 14–1941 06 24) veikla²⁰⁸. Jo iniciatyva, kaip jau minėta, išigyti varpai Kupiškio bažnyčiai, jis minėtas kaip aktyvus dekanato kunigų konferencijų paskaitininkas, iligus metus čia dirbęs klebonu, iškeltas į Zarasus, o besitraukiančių sovietinės armijos karių buvo žiauriai nukankintas.

Kupiškio Žiemos žemės ūkio mokyklos rudens–žiemos mokslo merginų grupė. Pirmoje eilėje sėdi (iš kairės): J. Čepelytė, Aleknaitė, nežinoma; antroje eilėje centre – mokyklos sargo dukra Jonė Žebrytė. Iš Jonės Žebrytės albumo. KEM

1928 m. pabaigoje į Naujamiestį iškeltas Kupiškio mokyklos kapelionas (šias pareigas, kaip jau minėta, ėjęs trejus metus) kun. Petras Rauduvė. Vietoj jo Kupiškio kapelionu ir vikaru paskirtas kun. Antanas Survila (1885 12 07–1910 02 20–1961 03 14)²⁰⁹.

Kupiškyje dvasininko darbą pradėjo ir porą metų (1932–1934) čia darbavosi būsimasis dr. prel. Juozas Prunskis (1907 12 22–1932 05 22–2003 04 26)²¹⁰. Kunigo veikla Kupiškyje, galima teigti, tapo tvirtu tolesnio jo gyvenimo pagrindu.

Išėjimoje, o nepriklausomybę atgavus ir Lietuvoje, plačiai savo mecenato veikla išgarsėjęs dr. prel. Juozas Prunskis tapo savotiška legenda, geruoju pasakos seneliu, radusiu lėšų paremti visas katalikiškas organizacijas bei institucijas, katalikybei dirbančius asmenis – jo įsteigti fondai bei premijos ir šiandieną nepaliauja stebinti kiekvieną. Jis tapo garsus ne tik finansine parama – gerai žinoma ir prelato atkakli kova Vakarų spaudoje (lietuvių ir kitataučių) bei pranešimai dėl Lietuvos laisvės, jo parašytos bei parengtos knygos, pasakytos kalbos tikėjimo, doros, atsakomybės ir pareigos, meilės Dievui, tėvynei ir kiekvienam žmogui klausimais. Juozo Prunskio sielovada, žurnalistinė veikla, studijos, knygos, visuomeniniai darbai, rūpinimasis kitais, išaugę į didžiulį mecenavimą, formavo savitą pėdsaką Lietuvos kultūros istorijoje. Dvasininko pastoracinę veiklą aukštai įvertino Šv. Tėvas, pakeldamas jį prelatu (1987). Didžiudamiesi savo kraštiečiu uteniškiai pagarbos ženklan jam suteikė Utenos miesto garbės piliečio vardą (1997). Dėkinga ir Lietuvos valstybė, apdovanojusi jį Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino trečiojo laipsnio ordinu (1999).

1997 m., minint prel. Juozo Prunskio 90 metų amžiaus ir 65 metų kunigygtės jubiliejų, pasirodė knyga „Gyvenimas Dievui ir Lietuvai“²¹¹, kurioje apžvelgtas prelato gyvenimas, jo pastoracinė, žurnalistinė, mokslinė, mecenato veikla ir kiti atlikti darbai. Knyga parašyta remiantis prelato archyvine medžiaga, kuri saugoma Čikagoje, Pasaulio lietuvių archyve, paties prelato papasakotais atsiminimais, kita archyvine medžiaga, studijomis ir periodine spauda. Dera pastebėti, kad knygos rankraščius skaitė ir tikslino pats dr. J. Prunskis. Darbe pateiktas ir prelato redaguotų, sudarytų ar parašytų knygų sąrašas (39 pozicijos).

1933(34)–1936 m. vikaraudamas Kupiškyje kun. Matas Šermukšnis (1902 03 15–1930 06 14–1978 02 07)²¹² daug nuveikė dirbdamas su vaikais ir jaunimu, ugdydamas jų dorą ir tikėjimą.

1937 m. minimi penki kunigai, dirbę Kupiškio parapijoje. Tai – naujai paskirtas **Mykolas Tarvydis (1904 09 13–1931 12 27–1980 01 18)** – vicekapelionas (Kupiškio, Kėdainių, Alytaus ir Tauragės Lietuvos kariuomenės kapelionas, 1936–1940 m.), Jonas Ragauskas – progimnazijos kapelionas, Juozapas Garška – vikaras, altarisas Feliksas Ereminas, be pareigų, ir Stasys Baltrimas – klebonas.

Kun. Juozapas Garška (1907 11 23–1934 05 26–1990 08 24)²¹³ dirbo Kupiškio parapijos mokyklose. Savo darbo su jaunimu patirtį jis išsakė 1937 m. Kupiškio dekanato kunigų konferencijoje skaitydamas pranešimą „Krikščioniškojo mokslo brolijos veikla ir jos globojami Angelo Sargo vaikų sąjunga parapijoje“. Kupiškyje vikaravo 1936–1939 m., vėliau iškeltas kuratoriumi į Gelažių filiją.

1940 m. Kupiškyje dar klebonavo S. Baltrimas, vikaru dirbo kun. J. Ragauskas, altarijoje, kaip jau minėta, apsigyveno kun. Vincentas Kemėšis.

Žinomas beveik metus (1941 02 18–1942 01 01) Kupiškyje vikaravęs kun. Petras Kuzmickas (1910 11 07–1935 06 15–2012 09 10)²¹⁴.

Šalia šviesių asmenybių Kupiškyje beveik penkerius metus (1938–1942) dirbo kunigas Jonas Ragauskas (1907 08 10–1935 06 15–1967 10 11)²¹⁵, vienintelis visoje Lietuvoje sovietmečiu išgarsėjęs antireligine veikla. Kupiškyje jis užėmė įvairias pareigas: progimnazijos kapeliono, Kupiškio vikaro, gimnazijos tikybos mokytojo ir kapeliono. 1938–1940 m. jis taip pat buvo Kupiškio įgulos Karaliaus Mindaugo pulko vicekapelionas.

Kupiškyje J. Ragauskas subūrė ateitininkų kuopą ir jai vadovavo, turėjo gausų religinį būrelį su daugybe sekcijų. Čia jis pasižymėjo kaip atviras, komunikabilus, paprastas ir geraširdis dvasininkas, sušelpdavęs skurstančiuosius.

1940–1941 m., sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai buvo uždraustas tikybos mokymas, jis pusiau slapta palaikė ryšius su mokiniais tik iš Kupiškio klebonijos.

1948 m. atsisakęs kunigyستės, nes ji nebeatitiko jo filosofinės sampratos, padarė nemažai žalos smerkdamas tikėjimą, palaikydamas sovietinės valdžios diegiamą ateizmą, antiklerikalizmą. Išlikusi viena epigrama, skirta ekskunigui J. Ragauskui:

Epigrama drg. R.

*Mūs draugas R. jau metė kunigavęs
Ir džiaugias, bolševikuos laisvę gavęs.
O mesti priešasčių tiek daug turėjo –
Katalikybė, girđi, liaudies neapkenčia
Ir vien laidokam buožėm pasišvenčia.
Scholastika... Ak, priešasčių jis daug išdėjo,
Bet gaila, kad svarbiausiosios nepaminėjo:
Kai velnias popo sielos nepatraukia,
Tai bobą į pagalbą gražią pasišaukia.*

Nors autoriaus pavardė nenurodyta, tyrinėtojai, žinantys, kas iš dvasininkijos tuo metu turėjo kandžią plunksną, sugretinę rankraščius, manau, nesunkiai galėtų nustatyti tikrą autoriaus pavardę – Metraštininku pasirašinęjusį kun. Steponą Galvydį.

Panevėžio vyskupija sovietmečiu

Baigiantis Antrajam pasauliniam karui, Panevėžio vyskupijoje buvo 98 parapijos, 26 filijos, 4 rektoratai, 81 koplyčia, įkurta 11 naujų bažnytkaimių. Iki 1940 m. buvo išventinti 195 nauji vyskupijos kunigai. 1940 m. Panevėžio vyskupijoje dirbo 241 kunigas, aptarnaujantis 418 950 katalikų²¹⁶.

Nė vienoje Lietuvos vyskupijoje sovietmečiu nebuvo tokia sudėtinga situacija kaip Panevėžio vyskupijoje²¹⁷ – ji ilgą laiką neturėjo savo ganytojo, o tai sunkino visų dekanatų tikinčiųjų, taip pat ir Kupiškio, dvasinį gyvenimą.

1955 m. gegužės 22 d. **Julijonas Steponavičius** (1911 10 18–1936 06 21–1955 05 22–1991 06 18) Šv. Tėvo buvo pakeltas tituliniu Abtarado vyskupu ir paskirtas Panevėžio vyskupo K. Paltaroko pagalbininku. 1955 m. rugsėjo 11 d. jis vyskupo K. Paltaroko konsekruotas Panevėžio katedroje, o 1957 m. Apaštalaų Sostas vysk.

J. Steponavičiui suteikė Panevėžio ir Vilniaus apaštališkojo administratoriaus galias su rezidencinio vyskupo teisėmis.

1958 m. sausio 3 d. mirus vysk. K. Paltarokui, vysk. J. Steponavičius tapo Vilniaus ir Panevėžio vyskupijų apaštališkuoju administratoriumi. Tačiau šias pareigas tegalėjo eiti porą metų. Vyskupas J. Steponavičius, nesutikęs su okupacinės valdžios nurodymais, siekęs statyti bažnyčią, o ne ją griauti, 1961 m. sausio 24 d. buvo suimtas ir išstremtas už jo valdomų vyskupijos ribų, apgyvendintas Žagarėje²¹⁸.

Ilgą laiką vyskupija buvo be vyskupo – valdė kapitulinis vikaras. Šventasis Sostas Panevėžio vyskupijos apaštališkuoju administratoriumi paskyrė Panevėžio katedros kleboną **kan. Paulių Šidlauską** (1890 10 15–1916 05 22–1972 05 22)²¹⁹, tačiau okupacinė valdžia neleido jam eiti pareigų ir ištrėmė už vyskupijos ribų – į Varėną. Tada valdytoju buvo išrinktas Kupiškio vicedekanas, Antašavos klebonas **kan. Vladislovas Kupstas** (1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24), tačiau ir jam okupacinė valdžia neleido eiti skirtų pareigų.

1963 m. kovo 13 d. Panevėžio katedros kapitula vyskupijos valdytoju išrinko kapitulinių vikarą ad normam can 432 § 1 **kan. Povilą Bakšį** (1901 10 21–1930 06 14–1973 07 02), jau 1962 m. tapusį Kaišiadorių vyskupijos valdytoju. Kurijos buveine tapo Kaišiadorių vyskupijos patalpos. Panevėžio vyskupijos valdytojo pareigas kan. P. Bakšys ėjo iki 1973 05 30.

Panevėžio vyskupiją apaštališkojo administratoriaus teisėmis nuo 1973 m. rugpjūčio 6 d. dešimtį metų valdė bažnytinės teisės daktaras vyskupas **Romualdas Krikščiūnas** (1930 07 18–1954 09 12–1969 12 21–2010 11 02)²²⁰. 1983 m. dėl ligos jį atleidus, tą pačių metų gegužės 2 d. Panevėžio kapitula vyskupą Julijoną Steponavičių vėl išrinko vyskupijos kapituliniu vikaru, tačiau jam nebuvo leista sugrįžti iš tremties.

Tada kapitula gegužės 8 d. išrinko naują Panevėžio vyskupijos valdytoją – Krekenavos kleboną **Kazimierą Dulksnį** (1910 02 09–1935 06 15–2001 12 09)²²¹, kuris gegužės 13 d. pradėjo eiti pareigas.

Atgavus Nepriklausomybę

Nuo 1989 m. Panevėžio vyskupijos apaštalinis administratorius – vyskupas **Juozas Preikšas**²²² (1984 m. gruodžio 2 d. konsekruotas vyskupu). 1988–1989 m. jis buvo Vilkaviškio vyskupijos ir Kauno arkivyskupijos apaštaliniu administratoriumi. 1989 m. vasario 7 d. popiežius Jonas Paulius II toms pačioms pareigoms perkėlė į Panevėžį, o po dviejų mėnesių, t. y. 1989 m. balandžio 2 d., paskyrė Panevėžio vyskupijos ordinariniu vyskupu. Tai buvo antrasis Panevėžio vyskupas ordinaras; pirmasis, kaip žinome, buvo vyskupas Kazimieras Paltarokas.

Šešerius metus Panevėžio vyskupija neturėjo vyskupo. 1989 m. balandžio 2 d. vyko naujojo Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vyskupo J. Preikšo ingresas²²³.

1997 m., steigiant Šiaulių vyskupiją, 10 Panevėžio vyskupijos parapijų buvo priskirtos naujai vyskupijai²²⁴. Perskirstytos kai kurių dekanatų parapijos, tačiau Kupiškio dekanatas išliko toks pat – 11 parapijų.

2001 m. sausio 1 d. duomenimis, Panevėžio vyskupijoje – devyni dekanatai (Anykščių, Biržų, Kupiškio, Krekenavos, Panevėžio, Pasvalio, Rokiškio, Utenos,

Zarasų), 114 parapijų, dirbo 98 kunigai: 5 monsinjorai (Juozapas Antanavičius, Jonas Balčiūnas, Klemensas Gutauskas, Jonas Juodelis, Petras Kuzmickas), 2 kanauninkai (Bronius Antanaitis, Petras Žiukelis), 1 kapitulos prelatas (Kazimieras Dulksnys)²²⁵.

2013 m. sausio 1 d. duomenimis, Panevėžio vyskupijoje yra 9 dekanatai, 111 parapijų, 74 neparapinės bažnyčios ir koplyčios, dirba 89 kunigai, 4 kunigai vienuoliai. Tarp Panevėžio vyskupijoje dirbančių kunigų – apaštališkasis protonotaras Bronislovas Antanaitis, monsinjoras Juozapas Antanavičius, 7 kanauninkai (Petras Baniulis, Petras Budriūnas, Juozas Janulis, Stanislovas Krumpliauskas, Vytautas Masys, Povilas Miškinis, Vladas Rabašauskas) ir 6 garbės kanauninkai (Vilnis Viktoras Cukuras, Juozapas Kuodis, Vytautas Aloyzas Morozas, Povilas Svirskis, Bronius Šlapelis, Pranciškus Benediktas Tamulionis)²²⁶. Pateikti duomenys liudija, kad nuo 2001 m. į Amžinybę iškeliavo 4 monsinjorai ir ženklus skaičius dvasininkų...

Pagal bažnytinius kanonus, 75 metų sulaukęs vyskupas privalo atsistatydinti. Tad vyskupui J. Preikšui ir dar dviem Lietuvos ganytojams (vysk. Antanui Vaičiui ir vysk. Juozui Žemaičiui MIC), tais pačiais metais sulaukusiems 75 metų ir atsistatydinus, jų vietoje Šventasis Tėvas Jonas Paulius II 24-ais savo pontifikato metais 2002 m. sausio 5 d. bule paskyrė tris naujus vyskupijų ordinarus: Telšių vyskupijai – **Joną Borutą SJ**, Vilkaviškio vyskupijai – **Rimantą Norvilą** ir Panevėžio vyskupijai – **Joną Kaunecką**.

J. E. vysk. J. Kauneckas 2000 m. gegužės 13 d. nominuotas, rugpjūčio 5 d. konsekruotas titulinu Forkonijo vyskupu. Vyskupas pasirinko šūkį „Žiūrėti Jo žvilgsniu“²²⁷, atsisakydamas įprasto herbo. Jo herbas trikampis – simbolizuoja Dievo akį, Jo Apvaizdą ir žvilgsnį; jame žmogaus veidas pridengtas delnais su stigmomis. Trikampio kampuose – saulė ir mėnulis, simbolizuojantys laiką „nuo saulėtekio iki saulėlydžio“. Tekstas – „Žiūrėti Jo žvilgsniu“ – daug kartų Šventajame Rašte minimas posakis, pasirinktas ženklų pagrindu. Vyskupas, kaip ir kiekvienas dvasininkas, privalo žvelgti į viską per Jėzaus kančią, jo žaizdas – stigmas. Herbą sukūrė tuometinis klierikas Marius Auruškevičius.

2002 m. vasario 17 d. vyko vyskupo Jono Kaunecko ingresas į Panevėžio katedrą. Šventėje dalyvavo per 70 dvasininkų, tarp jų ir kardinolas Audrys Juozas Bačkis, naujasis Šventojo Sosto apaštalinis nuncijus arkivyskupas Peteris Štefanus Curbrigenas (Peter Stephan Zurbruggen), Šventojo Sosto reikalų patikėtinis mons. Džordžas Antonysamy, arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ, vyskupai: Eugenijus Bartulis, Jonas Boruta SJ, Rimantas Norvila, Juozapas Matulaitis, Juozas Tunaitis, Juozas Žemaitis MIC, Antanas Vaičius.

Buvo pagerbtas Katedros kriptoje besiilsintis pirmasis Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas, ganytojišką darbą Panevėžyje dirbęs beveik 31 metus (1926–1957); pasimelsta ir prie Štuthofo konclagerio kalinio kun. Alfonso Lipniūno (1905 03 12–1930 06 14–1945 03 28), perlaidoto 1989 m. rugsėjo 12 d., kapo šventoriuje.

Vyskupas J. Kauneckas Panevėžio vyskupijai vadovavo 2002–2013 m.

Nuo 2013 m. Panevėžio vyskupijai vadovauja jau šeštas Panevėžio vyskupijoje besidarbuojantis vyskupas ir ketvirtas vyskupas ordinaras – **Lionginas Virbalas SJ**.

Vysk. Lionginas Virbalas SJ

2013 m. rugpjūčio 14 d. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje vyko Liongino Virbalas SJ vyskupo šventimų ir ingresso iškilmės, kuriose dalyvavo beveik 100 kunigų, per 20 vyskupų ir perpildyta katedra tikinčiųjų, atvažiavusių iš įvairiausių Lietuvos vietų²²⁸.

Iškilmėms buvo išleista 40 p. šventimų knygelė (maketas Silvijos Knezekytės ir Jūratės Karašauskienės; knygelės leidimą organizavo Jūratė Grabytė), kurią gavo kiekvienas, atvykęs į šventę. Knygelės paskutiniuose puslapiuose svarbiausios vyskupo L. Virbalas gyvenimo ir veiklos datos su nuotrauka (p. 35–37), herbo aprašas (p. 38–39) su simbolių piešiniais²²⁹.

Vyskupas Lionginas Virbalas SJ – Aukštaitijos krašto sūnus²³⁰. 1986 m. įstojo į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune, o 1989 m. liepos 26 d. – į Jėzaus draugiją. 1991 m. gegužės 30 d. buvo iššventintas į kunigą.

2013 m. birželio 6 d. Šventasis Tėvas Pranciškus kun. Lionginą Virbalą SJ paskyrė Panevėžio vyskupu, o rugpjūčio 10 d. – Šv. Lauryno diakono šventės dieną – kardinolui Audriui Juozui Bačkiui vadovaujant, arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui SJ ir vyskupui Jonui Kauneckui asistuojant, dalyvaujant Lietuvos ir užsienio vyskupams, kunigams ir Dievo tautai, susirinkusiai Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje – iškilmingų šv. Mišių metu iššventintas į vyskupą²³¹.

Vyskupą L. Virbalą sveikino Apaštalinis nuncijus mons. Liuigi Bonazzi²³².

Keletas vyskupo Liongino Virbalas SJ minčių. Naujasis Panevėžio vyskupas Lionginas Virbalas SJ pirmiausia dėkojo popiežiui Pranciškui už paskyrimą bei jį pasveikinusiam ir padrašinusiam nuncijui mons. Liuigi Bonazzi.

Vyskupas prisiminė, kad prieš 40 metų pilnoje žmonių bažnyčioje per kunigų šventimus jis kaip patarnautojas stovėjo kamputyje. *„Nedaug žingsnių, – sakė vyskupas, – skiria nuo patarnautojo vietos iki vyskupo – tačiau tai buvo ilgas ir sudėtingas gyvenimas, kuriame gėrio pradžia – šeima. Tai, ką turiu geriausio, – tėvelių Aleksandro ir Kazimiero meilės dėka, seserų Kristinos ir Reginos dėmesio ir rūpesčio dėka, – kalbėjo vysk. L. Virbalas. – Stengiuosi visus, kuriuos savo gyvenimo kely sutikau ir pažinojau, apglėbti širdy – maldoje. Dėkoju kardinolui Audriui Juozui Bačkiui, arkivyskupui metropolitui Sigitui Tamkevičiui SJ, vyskupui emeritui Jonui Kauneckui – bus nelengva tęsti jo darbus.“*

Naujasis vyskupas dėkojo visiems svečiams, kunigams. Priminė, kad vysk. Jonas Boruta SJ priėmė jį į Jėzaus draugiją, džiaugėsi, kad šventėje dalyvauja kurso draugas vyskupas Rimantas Norvila, kiti Kauno tarpdiecezinės kunigų seminarijos kurso draugai, broliai jėzuitai, šventėje besimeldžiantys evangelikai reformatai ir stačiatikiai, kurie jam artimi nuo gyvenimo Biržuose laikų.

Vyskupas dėkojo visiems, kurie giedojo, puošė katedrą, patarnavo. Dėkojo Lietuvos televizijai, sudariusiai galimybę visoje Lietuvoje stebėti šv. Mišias.

Naujasis vyskupas padėką užbaigė kreipdamasis į Panevėžio vyskupijos kunigus: *„Esame vienoje valtyje – Bažnyčioje, kurioje yra Kristus. Būnant Jo artumoje galime darbuotis, jei esame vieningi: jei skauda vienam – kiti negali būti abejingi. Ačiū!“*

Naujasis vyskupas L. Virbalas palaimino susirinkusiuosius.

Katedros šventoriuje, Panevėžio Kazimiero Paltaroko gimnazijoje. Po šv. Mišių ilgai bendrauta Katedros šventoriuje, vėliau – prie Katedros esančioje Kazimiero Paltaroko gimnazijoje, kurioje nusidriekė ilga sveikintojų eilė.

Naujasis Panevėžio vyskupas L. Virbalas pageidavo, kad sveikintojai nepirkėtų nei gėlių, nei dovanų. Tam skirtus pinigus prašė aukoti Panevėžio „Caritas“ organizacijai. Aukų dėžutė buvo pastatyta netoli salių su vaisėmis. Bendrystė tęsėsi ir prie vaisių stalų. Sveikinimo salėje ekrane buvo rodomi vaizdai iš vyskupo gyvenimo, veiklos, kelionių...

Pirmąsias šv. Mišias Panevėžio vyskupas Lionginas Virbalas SJ jau kitą dieną – sekmadienį – aukojo Panevėžio pataisos namų koplyčioje bausmę atliekančioms moterims.

2014 m. spalio 28 d. vysk. L. Virbalas SJ buvo išrinktas Lietuvos vyskupų konferencijos vicepirmininku ir Liturginės komisijos pirmininku.

2015 m. birželio 11 d. 54 metų Panevėžio vyskupas L. Virbalas SJ paskirtas Kauno arkivyskupu metropolitu, jis taip pat ėjo Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus pareigas. O 2015 m. birželio 30 d. išrinktas Lietuvos vyskupų konferencijos Visuomenės informavimo priemonių komisijos pirmininku.

Kauno arkivyskupo metropolito Liongino Virbalo ingresas Kauno arkikatedroje vyko 2015 m. liepos 11 d.^{232a}

Kupiškio parapija sovietmečiu ir atgavus nepriklausomybę

Karo metais ir jam pasibaigus (nuo 1942 m. sausio 28 d. iki 1945 m.) Kupiškyje vikaravo ir kapeliono pareigas ėjo kun. Paulius Čiučkis (1915 11 04–1940 06 16–1990 02 16)²³³, 1939 m. gruodžio 31 d. Kupiškio dekanato vicedekanu buvo paskirtas kun. Albinas Spurgis (1907 09 06–1932 05 21–1985 10 07)²³⁴, kuris 1944 metais artėjant frontui išvyko į užsienį.

Sovietmečiu, kada bažnyčia buvo stengtasi izoliuoti nuo visuomenės, persekiojami tikintieji ir ypač jaunimas, dvasininkijos veikla tapo itin sudėtinga. Tačiau, nepaisant draudimų, persekiojimų, kalėjimų ir tremties, kunigai skelbė ir liudijo Dievo Žodį. Kelis mėnesius (1944 m. rugsėjo 11 d.–1945 m. kovo 31 d.) vikaro pareigas Kupiškyje ėjo kun. Vaclovas Kartočius (1912 09 28–1936 05 31–1955 03 03).

1945 m. Kupiškio vikaru buvo paskirtas kun. Juozapas Varnas (1909 07 11–1934 05 26–1990 07 09)²³⁵, o 1945 m. lapkričio 24 d. – kun. Alfonsas Strelčiūnas (1920 10 06–1945 01 14–1988 08 25)²³⁶. Jis Kupiškyje dirbo beveik porą metų – iki 1947 m. rugpjūčio 25 d., kol buvo paskirtas į Naujamiestį.

1947–1948 m. vikaru dirbo kun. Jonas Juodelis (1921 05 21–1947 06 29–2006 01 07)²³⁷. Kupiškis kun. Jonui Juodeliui išskirtinis keliais aspektais: mokslinė, pedagoginė, dvasinė veikla – susitelkimu į šias kryptis. Čia, be pastoracinio darbo ir plačios pedagoginės veiklos, jis ėmėsi ir studijų. Klebono V. Kupsto skatinamas kunigas parašė filosofijos licenciatą, kuri sėkmingai apgynė. Atėjęs nepriklausomybei jo darbas nostrifikuotas ir mon. J. Juodelis pripažintas teologijos daktaru.

Kurdamas ar talkindamas steigiant katalikiškas mokyklas bei įvairias katalikiškas organizacijas Panevėžyje bei Panevėžio vyskupijoje, jis sėkmingai pasinaudojo Kupiškyje įgyta pedagoginio darbo patirtimi.

Sovietmečiu Kupiškio dekanato vicedekano pareigas 1945–1951 m. ėjo kun. Jonas Bagdonas (1907 11 13–1935 06 15–1994 01 26)²³⁸.

Ryšų pėdsaką parapijos dvasiniame gyvenime paliko Kupiškio klebonas kun. Vladislovas Kupstas (1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24)²³⁹. Jis, būdamas Kupiškio klebonas ir dekanas, 1947 m. birželio 22 d. parašė Kupiškio dekanato istoriją (penki mašinėle spausdinti lapai)²⁴⁰.

1944 m. Kupiškio bažnyčioje buvo įrengta nauja neogotikinė sakykla, kurią padarė meistras Vladas Čižauskas (tikroji pavardė Polinauskas) (1888–1970) iš Šiaulių (1937 m. jis įrengė altorių Grūžių Švč. Mergelės Marijos bažnyčioje, 1932 m. pagal jo parengtą projektą atstatytas Didysis Anykščių bažnyčios altorius, jis sukūrė Kuršėnų Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios visų altorių projektus).

1941 m. buvo nacionalizuota Kupiškio bažnyčios špitolė. 1948 m. pabaigoje joje gyveno vargonininkas ir varpininkas su šeimomis. Jie užėmė du butus su dviem virtuvėmis ir trimis kambariais. Likusiuose kambariuose gyveno dvi šeimos iš miesto. Zakristijonas ir antrasis varpininkas gyveno nuosavuose namuose mieste²⁴¹.

Dekanas Vladas Kupstas ilgai gyveno senojoje klebonijoje. Sovietinė valdžia, nepajėgdama jo iš ten geruoju iškrapštyti, nutarė daryti klebonijos remontą. Kun. V. Kupstui buvo pasiūlyta nusipirkti pusę namelio, o baigus remontuoti kleboniją, jam pažadėta leisti grįžti. Kun. V. Kupstas nusipirko pusę nedidelio namelio Kapų gatvėje (sovietmečiu vadinta Čkalovo gatve). Tačiau klebonijos remontas ilgai užsitęsė, buvo pristatyti priestatai – klebonija paversta butais. Vėliau, kaip matysime, į Kupiškį klebonu ir dekanu paskirtas kun. Klemensas Gutauskas apsigyvens kun. V. Kupsto išigytoje namelio dalyje, nusipirks ir kitą pastato dalį, jį suremontuos, pastatys ūkinį pastatą. Sutvarkęs ir išgražinęs visą sodybą, testamentu paliks ją altarijai.

1946 m. kovo 28 d. Kupiškio altarija, jos inventorių ir beneficija buvo perduota naujai paskirtam altaristui kan. Juozapui Ruškiui (1888 09 16–1912 03 23–1946). Jam mirus, 122 paliktas knygas buvo pavesta saugoti kun. V. Kupstui.

Altariją reikėjo remontuoti – per karą bombarduojant, langai buvo išdaužyti, reikėjo remontuoti vandentiekį, tinkuoti. 1947 m. Kupiškio dekanas V. Kupstas, susirūpinęs paminklu altaristui kun. J. Ruškiui, kuris yra dirbęs ir Panevėžyje, prašė vyskupijos prisidėti lėšomis²⁴².

Kupiškio altaristui kun. Antanui Grigaliūnui (1893 11 08(?)–1918 05 01–1960 07 07)²⁴³ išvykus iš Kupiškio, dekanas vyskupijos kurijos prašė skirti nuolatiniu altaristu dažnai sirguliuojantį kun. Antaną Keraitį (1879 11 02–1903 11 02–1952 03 30)²⁴⁴, Krinčino kleboną, kuriam reikalingos ramesnės gyvenimo sąlygos²⁴⁵. Tačiau kun. A. Keraitis taip ir nebesuspėjo pasidžiaugti buvusio vikaro rūpestingumu – 1952 m. iškeliavo į Amžinybę.

1951 m. Kupiškio dekanato rašte Panevėžio vyskupui Vilniuje atsiskleidžia valdžios pozicija dvasininkijos atžvilgiu: Vabalninko rajone visi kunigai buvo verčiami pasirašyti didžiules paskolas. Pastariesiems bandant aiškintis, iš jų pradėti atiminėti religijos kultų įgaliotinio kunigams duoti darbo pažymėjimai²⁴⁶, siūloma susitarti su religijos reikalų įgaliotiniu Broniumi Pušiniu dėl oficialaus rašto, kuriuo galėtų vadovautis dvasininkai²⁴⁷.

Kupiškyje beveik trejetą metų (1953 06 17–1956 02 01) yra vikaravęs kun. Leonas Lukšas (1923 10 03–1948 12 19–1997 08 04), iššventintas 1948 m. gruodžio 19 d.²⁴⁸ Iš Kupiškio jis buvo paskirtas į Zarasus.

Kupiškio parapijos gyvenime itin ženklų pėdsaką paliko mons. Klemensas Gutauskas, nuo 1964 m. čia gyvenęs ir dirbęs, iki leido jėgos. 2002 m. jis Kupiškyje mirė, čia, bažnyčios šventoriuje, ir palaidotas.

Monsinjoras Klemensas Gutauskas (1915 11 28–1941 01 26–2002 08 19)²⁴⁹

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios garbės klebono (1990), monsinjoro – popiežiaus kapeliono (1993) Klemenso Gutausko, išrinkto populiariausiu Kupiškio rajono žmogumi (1994), turinčio Kupiškio krašto garbės piliečio vardą (2001), sulaukusio įvairiausių padėkų raštų, gyvenimas ir veikla Kupiškyje apima du kardinaliai priešingus periodus: sovietinę okupaciją ir nepriklausomybę atgavusią Lietuvą. Visa kunigo darbuotė buvo nukreipta į žmogaus – asmenybės bei tėvynės Lietuvos tikėjimo laisvę, Dievo Žodžio skelbimą ir Dievo Meilės skleidimą.

Buvęs Panevėžio dekanato dekanas, Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros klebonas kun. Klemensas Gutauskas 1964 m. balandžio 10 d. Panevėžio vyskupijos valdytojo P. Bakšio pasirašytu raštu paskiriamas eiti Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčią klebono²⁵⁰, o po dviejų dienų – Kupiškio dekanato dekanu²⁵¹ pareigas. 1964 m. balandžio 13 d. J. Rugienis jam pasirašė kulto tarnautojo registracijos pažymėjimą Nr. 2002²⁵², o pareigas klebonas pradėjo eiti gegužės 6 d.

Atvykęs į Kupiškį rado vikarą kun. Kazimierą Baroną (1927 12 05–1957 04 17–2008 06 08)²⁵³ ir altaristą kun. Antaną Mažeiką (1908 04 05–1931 05 30–1966 03 01)²⁵⁴. Zakristijonu nuo 1963 m., pakeitęs Praną Manelį, dirbo Izidorius Šaparauskas (dirbo iki 1967 m.)²⁵⁵. Vargonininkavo Jonas Gimžauskas²⁵⁶, dirbo ir 1995-aisiais, mirė 2000 m. Kūčių vakarą. Susirgus J. Gimžauskui, jį pavadavo Bronius Petronis.

1966 m. kovo 1 d. mirus altaristui kun. A. Mažeikai, į Kupiškį altaristu atkeliamas kun. Edvardas Vaišnoras (1906 07 28–1930 06 14–1982 04 22)²⁵⁷. Nors ir būdamas silpnos sveikatos, jis kiek galėdamas stengėsi padėti parapijiečiams: klausydavo išpažinčių, su-

Susitikimas pas dekaną kunigą Klemensą Gutauską Kupiškyje. Iš kairės: rašytojas Juozas Baltušis (Albertas Juozėnas), Klemensas Gutauskas ir „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierius Povilas Zulonas. Apie 1979 m. KEM

teikdavo kitas dvasines paslaugas. Buvo poetų Antano Miškinio ir brolių Tilvyčių giminaitis, pats kūrė posmus, pasirašydamas Ed. Vencio slapyvardžiu.

Klebonui K. Gutauskui talkino ir kiti altaristai: 1991–1998 m. kun. Povilas Jankevičius (1908 05 19–1934 05 26–1998 05 19)²⁵⁸, 1994–1998 m. – kun. Juozas Juozevičius (1909 11 09–1936 01 05–1998 04 27)²⁵⁹.

Pažymėtina Kupiškyje gyvenusių ir dirbusių altaristų, turėjusių platų žinių bagažą, svarba parapijos tikinčiųjų ugdymui ir telkimui sunkiu sovietinės okupacijos – ateistizacijos laikotarpiu.

Kupiškyje kun. K. Gutauskas gyveno iki pat mirties ir, kol leido sveikata, dirbo klebonu iki 1990 m. pavasario, nuo tų metų gegužės 29 d. likdamas garbės klebonu²⁶⁰, o dekanu – iki 2000 m.

1990 m. birželio 24 d. kun. K. Gutauskas Kupiškio parapiją, bažnyčią su visu inventoriumi ir dokumentacija perdavė naujai paskirtam parapijos administratoriui kun. Stanislovui Kazėnui *SJ*. Tačiau šis, tėvams jėzuitams prašant, Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vysk. J. Preikšo 1990 m. pabaigoje buvo išleistas dirbti į Kauno arkivyskupiją²⁶¹, ir dekanas K. Gutauskas 1990 m. gruodžio 21 d. raštu Nr. 547 buvo paprašytas vėl eiti Kupiškio bažnyčios klebono pareigas.

1991 m. liepos 7 d. kun. K. Gutauskas viską perdavė naujai paskirtam klebonui Kazimierui Baronui, buvusiam Ramygalos parapijos administratoriui. Tačiau kun. K. Baronas Kupiškio klebono pareigas ėjo tik porą metų. 1993 m. rugsėjo 22 d. jis buvo paskirtas Raguvos klebonu. Tad Kupiškio klebono pareigas vėl teko eiti kun. K. Gutauskui.

Ligų ir operacijų iškamutas monsinjoras 1997 m. rudenį rašo vyskupui prašymą dėl sveikatos atleisti iš pareigų²⁶². 1998 m. birželio 12 d. monsinjoro prašymas buvo patenkintas: jis atleistas iš klebono pareigų²⁶³, o Kupiškio parapijos klebonu paskirtas kun. Algirdas Jonas Narušis (1942 03 08–1973 04 17–2000 02 05)²⁶⁴.

Monsinjoras dar galėjo pasidžiaugti, kad 1998 m. rugsėjo 7 d. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija išdavė religinės bendruomenės pažymėjimą, kuriame liudijama, kad Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia yra juridinis asmuo. Pažymėjimą pasirašė teisingumo ministras prof. Vytautas Pakalniškis²⁶⁵.

Neilgai dirbęs Kupiškyje klebonas A. J. Narušis 2000 m. vasario 5 d. staiga mirė²⁶⁶.

Nauju Kupiškio parapijos klebonu paskiriamas kan. Vladas Rabašauskas, Anykščių dekanas, ilgametis (1983–2000) Svėdasų klebonas. 2000 m. vasario 22 d. mons. Klemensas Gutauskas atleidžiamas iš Kupiškio dekanato pareigų²⁶⁷. 2000 m. vasario 27 d. Kupiškio bažnyčią ir jos inventorių pagal apeigyne nurodytą formuliarą kun. K. Gutauskas perdavė naujai paskirtam klebonui dekanui kan. Vladui Rabašauskui.

Monsinjoras Klemensas Gutauskas mirė 2002 m. rugpjūčio 19 d., palaidotas Kupiškio bažnyčios šventoriuje.

Bažnyčios remonto darbai

Sovietmečiu dvasininkai ūkio darbais – statybomis, bažnyčių remontu, puošimu – siekė nukreipti sovietinės valdžios dėmesį, kad galėtų slapta vykdyti ir plėsti pastoracinę veiklą. Kupiškio bažnyčią reikėjo remontuoti, tad 1964 m. atliktas dalinis bažnyčios stogo remontas, sutvarkytos choro grindys, įsigyta balta kapa ir du arnotai, sutvarkytas šventorius²⁶⁸. Klebono K. Gutausko rūpesčiu 1966 m. įsigytas butas. Mokamas draudimo mokestis 740,75 rb ir žemės bei trobesių mokestis 3 018,29 rb²⁶⁹.

1969 m. nuo balandžio iki rugsėjo 8 d. bažnyčia buvo išdekoruota. Kitais metais pastatyti vargonai, vėliau – nauji gipsiniai kryžiaus keliai, dalis naujų suolų, bokšte choristams įrengtas kambarys, tvarkomas bažnyčios stogas.

Pagal sovietinės valdžios nurodymus 1969 m. buvo sudarytas „dvidešimtukas“ – Kupiškio bažnyčios komitetas²⁷⁰, išrinktas Bažnyčios komiteto vykdomasis organas ir revizijos komisija.

Remontuojant bažnyčią, valdžia per daug nesikišo, tačiau Devintinių pabaigos procesijos, pirmasis krikštas buvo nepageidaujami ir erzino sovietinės valdžios darbuotojus. Nors patys Kupiškio saugumiečiai tuo metu buvo gana pakantūs, mandagūs, tačiau rajono pareigūnas, išsikvietęs kleboną K. Gutauską, net grasino atimti pažymėjimą.

1973 m. dokumente nurodoma, kad vikarui kun. Juozui Indriūnui yra samdomas butas, altaristas kun. Edvardas Vaišnoras gyvena savo name, asmeniniame name gyvena ir klebonas K. Gutauskas.

Klebonas pamažu, žingsnis po žingsnio, darbas po darbo remontavo, puošė ir gražino bažnyčią, įsigydamas naujų bažnytinių drabužių, kitų būtinausių bažnyčiai daiktų. Tai akivaizdžiai liudija Kupiškio bažnyčios metinių dekanalinių vizitacijų protokolai (1976–1995)²⁷¹, kiti dokumentai. 1976 m. perdengtas bažnyčios stogas, sutvarkyti bokšteliai (21), padirbti ketveri geležiniai vartai šventoriuje, gipsinės stacijos ažuolo rėmais, nupirkti du arnotai (žalias ir baltas). 1977 m. įsigytas naujas tabernakulis, 1978 m. laiptu pakeltos aštuonios klausyklos, padaryta spinta adoraciniams drabužiams, pertvarkyti vandens nutekamieji vamzdžiai. 1979 m. padaryta šešiolika suolų, sutvarkytas presbiterijos stogas, įrengtas kambarys choristams bažnyčios bokšte. 1980 m. nudažytas bažnyčios bokšto stogas, įsigyta Šv. Aloyzo vėliava. 1982 m. įsigytas naujas mėlynas arnotas, pertvarkyta bažnyčios elektros instaliacija. 1983 m. patvarkytas bažnyčios stogas, 1990 m. įdėti antri langai.

1993 m. remontuotas bažnyčios stogas²⁷². 1994 m. atliktas bažnyčios bokšto remontas – Antanui ir Broniui Varanauskams sumokėta 100 litų²⁷³, apskardinti bažnyčios kontraforsai (350 Lt)²⁷⁴, 1994 m. atliktas bažnyčios stogo²⁷⁵ ir instaliacijos remontas (1 100 litų)²⁷⁶. 1995 m. dviem stogo meistrams, broliams nuo Vabalninko, už atliktus darbus sumokėta 500 litų²⁷⁷. 1995 m. rudenį remontuotos bažnyčios grindys.

Susirūpinta vargonų būkle. 1990 m. jie restauruoti, pridėta keletas balsų, 1994 m. vargonams nupirktas ir įmontuotas naujas elektros variklis (320 Lt)²⁷⁸, o iš Vilniaus atvykęs vargonų meistras Juozapas Lekeravičius atliko vargonų remontą ir derinimą (350 Lt)²⁷⁹.

Kupiškio bažnyčios archyve esančioje byloje „Pateisinami dokumentai 1993“ ir „Pateisinami dokumentai“ pateikiamos atliktų darbų išlaidos: 1994 m. skirta lėšų altarijos pastato remontui ir už skirtus 1 350 litų atliktas pastato stogo remontas, be to, 1994 m. už 30 litų buvo apkaustytos altarijos durys, taip pat suremontuota parapijos mašina „Moskvič“ (750 Lt). 1995 m. altarijai šildyti už 2 300 litų nupirkta krosnis.

2001 m. atnaujintas bažnyčios prieangis, įrengtas butas vargonininkui²⁸⁰. 2002 m. – nauji remonto darbai: kapitališkai suremontuota zakristija, akmeniniai laiptai, pertvarkyta elektros instaliacija bažnyčioje, sutvarkyta pusė šventoriaus. Sugražintas klebonijos namas.

2003 m. įrengti nauji takai, padaryti nauji laiptai, atnaujinta kunigų zakristija²⁸¹.

Atgautoje klebonijoje, kaip jau minėta, sovietmečiu paverstoje daugiabučiu, Kupiškio dekanas klebonas kan. Vladas Rabašauskas, gebėjęs rasti lėšų (padėjo katalikiškos užsienio organizacijos), ėmėsi didžiulių remonto ir statybos darbų. Ir gana greitai – 2005 m. antrą Kalėdų dieną – šalia Kupiškio bažnyčios iškilmingai buvo atidaryti parapijos namai²⁸².

Bažnyčios išniekinimas

Sovietmečiu visur brukama ateistinė ideologija padarė nemažai juodų darbų, jaučiamų ir šiandien. Bažnyčių vagysčių pasitaikydavo ir tarpukario Lietuvos laikais, tačiau tokie vagys buvo visos visuomenės smerkiami, nes Dievo namai buvo laikomi šventa vieta. Sovietmečiu, tikinčiuosius viešai vadinant religiniais fanatikais, nesubrendėliais, atsilikusios mąstysenos menkystomis, ateistinė-marksistinė pasaulėžiūra davė vaisių. Silpnesnės valios žmonės keitė požiūrį į Bažnyčią – jeigu ne iš širdies, tai bent išoriškai. Bažnyčia turėjo likti viena su dvasininkais. Taigi gal ir neatsitiktinai praėjusio amžiaus 7–8-ajame dešimtmečiais daugelį Lietuvos bažnyčių nusiaubė vagys. Aišku, neišvengė tokio likimo ir Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia.

1976 m. vieną kovo mėn. naktį į bažnyčią įsibrovė vagys. Byloje yra mons. K. Gutausko raštelis-kreipimasis į parapijiečius, prašant Dievo malonių tiems nusidėjėliams: *„Kaip jau žinote, kovo mėn. iš 20 į 21 naktį nežinomi piktadariai apvogė mūsų bažnyčią. Išmušę langą, išlaužę vienas zakristijos duris išnešė monstranciją, relikvijorių ir 5 patenas. Vienas dalykas stebina, kad šio amžiaus žmonės dar įsitikinę, jog bažnyčiose yra kokios tai brangenybės. Liturginiai rakandai brangūs ne savo metalu, bet savo paskirtimi ir meniškumu. Niekur kitur jie netinka ir niekur kitur jie nepanaudojami. Gerb. Parapijiečiai, prašom ir raginam melstis už juos, kad suprastų savo elgesio blogumą ir nebegrobtų valstybės turto, o grįžtų į dorų piliečių tarpą.“*²⁸³

Tik tokios didelės tolerancijos asmenybė, meldamasi už nusikaltėlius ir prašydama parapijiečių maldu, tikintiesiems liudijo Dievo Meilę, sulaukdama net ir netikinčiųjų pagarbos.

Praėjus porai metų po išilaužimo į bažnyčią, komjaunuoliai aktyvistai paliko vandališką pėdsaką Kupiškio kapinėse. Jau minėtas kun. Kazimieras Mockus (1869–1898–1936 11 01), Kupiškyje palikęs kunigams altariją, buvo pasistatęs antkapinį paminklą – Lurdą su gražia Švč. Mergelės Marijos skulptūra. Tai jai – Marijai – komjaunuoliai numušė rankų plaštakas. Moterys jas rado numestas

darže. Surastos rankos tuometinio dekanas K. Gutauskas nurodymu buvo padėtos ant altoriaus ir visą oktavą meldžiamasi, trokštant permaldauti Mariją dėl įžeidimo, prašant atleidimo nusikaltėliams ir jų atsivertimo į doros kelią. Pasibaigus oktavai, numuštos rankos iškilmingos procesijos (ji tęsėsi per visą Kapų gatvę) buvo nuneštos į kapines ir priklijuotos. Daugiau panašių dalykų nepasikartojo.

Bažnyčios niekinimas, dvasininkų – kunigų ir vienuolių – kompromitavimas visą sovietmetį vyko pasitelkiant visuomenės informavimo priemones: spaudą, radiją, vėliau – ir televiziją. Saugumiečiai, nepajėgdami nutildyti kunigų skleidžiamo Dievo Žodžio bažnyčioje, nepriversdami jų paklusti sovietinei nomenklatūrai, griebdavosi šmeižto (apie tai dar bus kalbama). O ir šiaip spaudoje netrūko kunigų „nusikaltimus“ atskleidžiančių straipsnių. Tarkim, 1951 m. gruodžio 26 d. Kupiškio rajoniniame laikraštyje, imponantiškai pavadintame „Stalino keliu“, publikuotas straipsnis „Imperializmo tarnai“²⁸⁴, kuriame kalbama apie priešakario Lietuvos kunigus, o dvasininkų susibūrimai vadinami „juodašimčių lizdu“. Minimas Kupiškio kun. Julius (Jurgis) Smilgevičius, Palėvenės klebonas Kazys Pukenis (jis įvardijamas buože). Rašoma, kad po 1926 m. gruodžio 17 d. įvykių kleb. Stasys Baltrimas kartu su minėtais kunigais atliko „*kruvinus darbus*“ – neva jie papirko liudininkus ir tie melagingai liudijo, todėl buvo areštuoti revoliucingai nusiteikę darbininkai.

Kitame to paties numerio straipsnyje jau kalbama apie 1941 m. dirbusius kunigus. Straipsnis grėsmingas jau pavadinimu „Šnipai ir žudikai“. Čia taip pat minimi Kupiškio dekanato kunigai: Maneikis (turėtų būti Juozapas Mineikis) ir J. Laurenčikas (Palėvenė), Kazlauskas, J. Matulis ir V. Beinoris (Subačiaus, tačiau jis tuo metu priklausė Raguvos dekanatui), M. Šermukšnis (Kupiškis), I. Šiaučiušas (Skapiškis). Teigiama, kad per išpažintis sužinoję svarbias paslaptis jie panaudojo susidoroti su kitaip mąstančiais, kitaip tariant, su komunistuojančiais asmenimis.

Paminėta tik pora pavyzdžių, tačiau tokio ir panašaus pobūdžio straipsniais buvo „maitinami“ visi sovietų okupuotos Lietuvos gyventojai. Kupiškio rajoninė spauda negalėjo atsilikti.

Meninių vertybių saugojimas, paminklai

1963 m. Religinių kultūrų reikalų tarybos prie LTSR MT įgaliotinio Justo Ruginio ir Lietuvos TSR kultūros ministro pavaduotojo Vytauto Jakelaičio pasirašytu dokumentu į meno vertybių apyskaitą buvo įtraukti Kupiškio bažnyčioje esantys du XVIII ir XIX a. arnotai, 4 medinės skulptūros (viena jų datuota 1884 m.)²⁸⁵.

1966 m. kun. K. Gutauskas rašo išipareigojimą saugoti dailės paminklus²⁸⁶. Tačiau čia minimas tik vienas XIX a. arnotas, kurio „*vidurinėje juostoje augalinis ornamentas, austas sidabro siūlais. Fonas melsvai rusvas. Slucko juostų imitacija*“.

1992 m. rugpjūčio 4 d. paminklosaugos tarnybos atstovė Eugenija Urbonienė ir Kultūros paveldo inspekcijos atstovas Kazys Stančikas, apžiūrėję Kupiškio bažnyčioje esančius meno dirbinius, nustatė 12 paminklų, kuriuos, atlikę techninę apžiūrą, surašė apžiūros aktus: aprašė jų esamą būklę, saugojimo vietą²⁸⁷. Tarp 12 paminklų – vysk. K. Paltaroko žalvario bareljefas (1960 m. Petro Rimšos (1881 11 03–1961 10 02) darbas), 1884 m. medinė skulptūra „Nukryžiuotasis“, dar dvi

medinės XIX a. skulptūros: „Šventasis su stula“ ir „Šventasis su knyga“, trys arnotai (vienas jau minėtas – su Slucko juosta), žibintai, žvakidės.

Meno paminklai – ne tik pačioje bažnyčioje, jų yra ir šventoriuje. Kupiškio bažnyčios šventorių puošia kryžiai, antkapiniai paminklai, skulptūros. Einant į Kupiškio bažnyčią per centrinius vartus, kairėje priešventorio pusėje pasitinka tautodailininko Romualdo Dobricko²⁸⁸ darytas stogastulpis, kurio viršūnėje puikuojasi Broniaus Kėdainio (1919 11 10–1998 11 28) metalinė saulutė. Stogastulpyje yra įrašas: „1941-ųjų ir pokario metų stalinizmo aukoms – tremtiniams. Broliai ir sesės, tremties vergija pažymėti, per audrą, per darganą neškim meilės žiburį Lietuvai. 1989 m. birželio 14 d.“

Iėjus į šventorių, matyti abipus didžiųjų bažnyčios durų laiptų jau išsikerojusios, kadaise vienuolės Viktorijos Karaliukaitės pasodintos sidabrinės eglutės. Šventorių puošia 7 kryžiai, stogastulpiai, kunigų antkapiniai paminklai. Šventoriuje esančius antkapinius paminklus suregistravo prof. Vacys Milius (1926 12 08–2005 10 02)²⁸⁹.

Ant postamento, imituojančio nupjautą medį, iš kurio išaugusi šaka užsibaigia kryžiaus ženklu, kuklus įrašas „Fund. Konstantinas Tuczius“.

1980 m. iš kitos šventoriaus vietos perkelti ir sutvirtinti du tokio pat stiliaus kryžiai, kuriuose kuklūs įrašai: „1901–1980“ ir „1922–1980. Misių kryžius“.

„Carito“ įsteigimo proga 1990 m. gegužės 7 d. šventoriuje buvo pastatytas kryžius²⁹⁰ (tautodailininkas Romualdas Dobrickas).

Kupiškio bažnyčios šventoriuje 1982 m. pastatytas paminklas kun. Edvardui Vaišnorui²⁹¹, 1988 m. – Leono Perekšlio (1929 10 27–2014 07 28)²⁹² ir Romualdo Dobricko stogastulpis Eminencijos kardinolo Vincento Sladkevičiaus apsilankymui atminti ir Marijos metų garbei, o 1994 m. buvo pastatytas tautodailininkų Leono Perekšlio ir Jono Šmigelskio²⁹³ išdrožtas medžio kryžius popiežiaus Jono Pauliaus II vizitui Lietuvoje 1993 m. atminti bei 1994-iesiems – Šeimos metams – įamžinti²⁹⁴. Per Šeštinių atlaidus (1994 m.) kryžių pašventino Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas, daugiau kaip dviem šimtams mergaičių, berniukų ir subrendusiam jaunimui suteikęs Sutvirtinimo sakramentą²⁹⁵.

Laukiant 2000 Kristaus gimimo metų jubiliejaus, menininkas Vytautas Jasinskas padovanojo kryžių, kuris pastatytas šventoriuje su jubiliejiniu ženklu bei įrašu jame: „Kristus vakar, šiandien, rytoj.“ Autorius įrašė: „Kupiškio parapijai – 1999. Vyt. Jasinskas.“

2006 m. spalio 1 d. Panevėžio vyskupijos generalvikaras kun. dr. Robertas Pukenis Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje aukojo šv. Mišias, o po jų šventoriuje pašventino Ateitininkų ir Tretininkų kryžius.

Politinių kalinių ir tremtinių Kupiškio skyriaus tarybos iniciatyva šventoriuje buvo pradėtas statyti paminklas²⁹⁶. Jis pastatytas iš lauko akmenų, kurie byloja apie tėvų, brolių ir sesių atminimą. Prie jų vardų, pavardžių, tremties ar žūties datų surašyti Vorkutos, Krasnojarsko, Tomsko, Irkutsko, Jakutijos pavadinimai. Tai paminklas, kuris neliudija čia ilsintis žuvusiųjų kūnus, tik žymi gyvųjų pagarbą jiems. Akmenų paminklas primena tvirtą uolos nuolaužą, kurios viršūnėje stiebiasi trys metalo saulutės: tėvo, motinos ir vaiko įvaizdis²⁹⁷. Šis akmenų paminklas bažnyčios mūrų pavėsyje – dar vienas praeities liudininkas. 1992 m. birželio 14 d. Kupiškio bažnyčios klebonas Kazimieras Baronas pašventino šį lauko akmenų paminklą.

Šventoriuje, dešinėje centrinių vartų pusėje, – septyni kunigų kapai, aptverti bendra tvorele. Pirmajame ant akmeninio postamento stovi didžiulis cementinis kryžius. Kitoje jo pusėje įrašas: „*Tu spoczywa Ksiądz Gaspar Dulski pleban Kupiski zył łat 56 umarl Rl 1844 Marca 14 dnia. Proszę o 5 pacierzy.*“

Antrajame kape palaidotas Kupiškio klebonas Algirdas Jonas Narušis (1942–1973–2000): „*Tu, Viešpatie, poilsis po darbo. Tu – gyvenimas po mirties! Tu ir mirusiems suteiksi amžiną atilsį!*“

Kitame antkapyje granito kryžius, kuriame įrašas „*Cze palaidotas kunas kun. / VINCENTO SMILGEVICZIAUS / mirusiojo 29 d. gruodžio 1896 m. amžiaus 63 m. / Geradejyste visiems gyvenantiems yra maloni, / bet neatsisakyk jos teipogi ir numirusiems*“ / (Sirach.) / *Sveika, Marija*“ (minėto prof. V. Miliaus registracijoje – įrašas 49 numeriu).

Viduriniame kape palaidotas „*Kun. monsinjoras Klemensas Gutauskas, ilgametis Kupiškio klebonas ir dekanas. 1915. 1941. 2002. Mylimieji, mylėkime vieni kitus, nes meilė yra iš Dievo (I. Jn 4,7).*“

Greta jo kitame kape – „*Kunigas Edvardas Vaišnoras 1906–1982. Requiescat in Pace*“.

O septintajame antkapiniame paminkle prie granito paminklo pritvirtinta metalinė plokštė. Jos viršuje metaliniuose rėmeliuose įtaisytas emalio dirbiny – atliktas portretas. Plokštėje įrašyta: **KUN. KLEOFAS KOZMIANAS, / BUVĘS 25 METUS KUPŽSKY KLOBONU, / MIRĖ 1893 METŲ RUGPIUČIO 3 DIENĄ / BAVARIJOJE VORISHOFENO MIESTE, / TEN IR PALAIJDOTAS. / AMŽINĄ ATILSĮ DUOK JAM VIEŠPATIE** (minėto prof. V. Miliaus registracijoje – įrašas 25 numeriu).

Prie šventoriaus esančiose Pirmojo pasaulinio karo metų vokiečių karių kapinėse ant aukšto cementinio postamento pagal Kupiškio savivaldybės paminklosaugininko Vinco Dičkaus projektą 1994 m. buvo atstatytas medinis kryžius, buvusios kapinės aptvertos gyvatvore. Teritorijos svarbą liudija lentelė su įrašu: „*Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapinės, saugomos valstybės.*“

Prasidedant Atgimimui, Lietuvoje pradėti atstatinėti sovietmečiu nugriauti bei išniekinti kryžiai, statomi nauji. Atstatomi kryžiai liudijo – tauta gyvens. Į kryžių atstatymą aktyviai įsitraukė kunigai: jie buvo iniciatoriai, šventindami juos kalbėjo apie kryžiaus, tikėjimo, dvasingumo svarbą tautos prisikėlimui, išlikimui ir suklestėjimui.

Kupiškio bažnyčios choras

Pirmieji chorai kūrėsi prie parapijų bažnyčių. Kupiškio krašte pirmasis choras buvo jau 1907 metais²⁹⁸. Jame giedojo nuo 90 iki 100 žmonių. Žinoma, kad Kupiškio bažnyčios choras, pasivadinęs „Dainų mylėtojais“, dalyvavo Kaune vykusiose pirmojoje²⁹⁹ (1924) ir antrojoje³⁰⁰ (1928) Respublikinėse dainų šventėse. Pastarojoje dalyvavo 92 choristai, žinomas netgi jų pasiskirstymas balsais: 26 sopranai, 24 altai, 20 tenorų ir 22 bosai. Chorui vadovavo **Ignas Plūkas (1899–1941)**. Nepriklausomoje Lietuvoje Juozo Naujalio ir kitų muzikų dėka visoje šalyje buvo propaguojami bažnyčių chorai (įkurti vargonininkų kursai, leidžiami specialūs laikraščiai ir žurnalai), vargonininkai laikomi kultūros skleidėjais ne tik bažnyčiose, bet ir visoje tautoje. Tikintiesiems jie tokie liko ir sovietmečiu.

Pokario metais Kupiškio bažnyčios choras ženkliai sumažėjo. Giedėjo iki 50 choristų. Vargonininku 1942 m. dirbo **J. Tiškevičius**. Keturiolika metų –

nuo 1943 metų rudens iki mirties – vargonavo **Albinas Gokas** (1899 09 05–1957 12 21). Jam mirus – **Jonas Gimžauskas**, dirbęs Kupiškyje, kaip jau minėta, iki mirties (2000 m.). Pažymėtina, kad vargonininko Albino Goko ir Valerijos Pateckaitės (1897 03 05–1974 05 06) šeimoje visos penkios dukros itin muzikalios, o trims iš jų: Irenai Cecilijai (1933 02 27–1989 07 05), Benignai ir Genovaitei Maironienei (1941 06 17–2000 01 22) muzika tapo profesija visam gyvenimui.

Iš Skapiškio į Kupiškį atvykęs A. Gokas rado jaunimo (gimnazijos) ir gausų parapijos chorą, kuris dėl trėmimų, sovietinių persekiojimų mažėjo³⁰¹. Sovietmečiu gimnazistams buvo uždrausta giedoti bažnyčioje, be to, dalis su tėvais pakliuvo į Sibirą – taigi jaunimo choras iširo. Vietoj jo vargonininkas organizavo vaikų chorą – jame giedojo ir penkios vargonininko dukros. Vaikų choras giedojo per Votyvų Mišias. Sumos chorui (nemažai giedotojų ateidavo iš aplinkinių kaimų, kadangi miesto inteligentija jau vengė giedoti) vargonininkas buvo parengęs įvairų ir gana sudėtingą mišių bei giesmių repertuarą, kuris buvo atliekamas tik didžiosiose Lietuvos bažnyčiose.

Sumos choras giedodavo per sekmadienio pamaldas ir kitas religines šventes ne tik Kupiškyje. Žinomos ir jo išvykos į kitus miestus. Siekdami išvengti sovietinės valdžios kliudymų, prisidengdavo ekskursijomis (Anykščiai, Biržai, Palanga).

Penkiolikametė vargonininko A. Goko vyriausioji dukra Irena Cecilija, pavaduodama tėvą, pradėjo groti bažnyčioje. Tai buvo savotiška sensacija ne tik Kupiškyje, nes tuo laiku bažnyčioje moterys vargonininkės dar buvo retenybė. Vėliau, Irenai išvykus muzikos mokytis į Panevėžį, šią tradiciją tęsė kitos dukros: Stefanija, Benigna, Genovaitė. Esant reikalui, jos buvo kviečiamos groti per šv. Mišias ir į kitas parapijas (Antašavą, Palėvenę, Kupreliški, Salamiestį ir kt.).

Vargonavimas ir giedojimas bažnyčiose mokinėms turėjo nemalonių pasekmių. Tuo „pasirūpindavo“ pedagogai, atliekantys ateistinių auklėjimą.

Ir kiti chorų vadovai, tęsdami A. Goko tradicijas, kurio nors asmens vardu išsiuomodavo autobusą ir, prisidengdami ekskursija, vykdavo į kitas parapijas. Taip Kupiškio bažnyčios choristai aplankė Pasvalį ir kartu su vietiniu choru giedojo šv. Mišiose (1967 m.), Zarasus (1970 m.) – čia suvažiavo apie 200 choristų iš keturių parapijų ir visi giedojo bendras giesmes šv. Mišių metu – akompanavo Kupiškio vargonininkas J. Gimžauskas, nes kitų chorų vadovai buvo jaunesni ir nedrįso sėsti prie vargonų.

Kalėdų švenčių laikotarpiu Kupiškio bažnyčios chorui teko giedoti ir Anykščių Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje. Čia koncertavo ne tik Kupiškio, bet ir Pasvalio bei Anykščių chorai.

Susirgus vargonininkui J. Gimžauskui, jį pavadavo **Bronius Petronis**. Šis muzikos buvo mokėsis Rokiškyje, tačiau mokslų nebaigęs, tad kleb. K. Gutauskas sudarė palankias sąlygas jam dirbti ir padėjo vargonininkui siekti mokslo. B. Petronis atsitiesė – įgijo patirties, subūrė Vabalninke chorą ir ėmė jam vadovauti.

Kupiškio bažnyčios choras nuo seno kasmet mini Šv. Cecilijos – kankinės mergelės, muzikos globėjos – dieną – lapkričio 22 d.

Atkūrus Nepriklausomybę, Kupiškio bažnyčios chorui, kaip ir kitų Lietuvos parapijų chorams, susidarė neribotos galimybės rodyti savo meną. 1994 m. Kupiškio choristai buvo išvykę į Svėdasus³⁰², į giesmių šventę Anykščiuose³⁰³ ir kitur. Nuo 2001 m. sausio mėnesio chorui vadovauja Marijonas Remeikis.

Kupiškio dvasininkai KGB gniaužtuose

KGB organai ayklai sekė okupuotų valstybių (ir ne tik jų!) žmonių gyvenimą, stengdamiesi išsiaiškinti kiekvieno jų pasaulėžiūrą, dvasinį gyvenimą, nuotaikas, kad iš anksto galėtų slopinti bet kokias kalbas ar veiksmus, prieštaraujančius Sovietų Sąjungos valdžios pareigūnų prievarta brukamai ir diegiamai komunistinei-ateistinei ideologijai.

KGB voratinklis plačiai buvo išsiskleidęs visoje Lietuvoje. Kupiškio rajone ši darbą organizavo Valstybės saugumo komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos Kupiškio rajono poskyris, vadovaujamas kapitono Broniaus Gutauto. Minėto poskyrio veiklos planuose ir ataskaitose, be abejo, daug dėmesio skirta Bažnyčiai. Saugumo darbo dvasinėje plotmėje veiklos kryptys, remiantis Lietuvos ypatingojo archyvo *LYA* bylomis, kaip ir kunigai, vienuolės, bažnyčios patarnautojai, parapijiečiai, apžvelgti knygoje „Monsinoras Klemensas Gutauskas“³⁰⁴ bei straipsnyje „Kunigas Stanislovas Krumpļiauskas KGB dokumentuose“³⁰⁵. Saugumo darbuotojų veikla turėjo bendrą tikslą – apsaugoti vietovę nuo „galimų diversijų“, „sovietinės valdžios šantažo“, jaunimo atitraukimo nuo ateistinės-komunistinės ideologijos ir pan.

KGB Kupiškio rajono skyriaus kasmetinėse (1974–1984)³⁰⁶ ataskaitose konstatuota, kad rajone veikė 11 bažnyčių, kurias 1964 m. aptarnavo 14 kunigų, o 1965 m. pabaigoje tik – 13³⁰⁷, 1974–1984 m. – 10 dvasininkų (kituose dokumentuose rašyta: veikė 10 bažnyčių, kurias aptarnavo 11 dvasininkų), tačiau tarp dvasininkų vis dar nėra ne tik agentų, bet ir patikimų asmenų.

Įdomu sužinoti, kad 1962 m. buvo tik 10 agentų, o per beveik trejus metus užverbuota net 17, tačiau dėl agentų negebėjimo dirbti ši darbą kelių jų paslau-

gų atsisakyta. Tad 1964 m. Kupiškyje ir rajone veikė 23 agentai (5 jų dirbo kaip „patriotai“, kiti penki užverbuoti kompromitacijos būdu, o likusieji 13 – iš tremties ar kalėjimų sugrįžusieji)³⁰⁸. 1974 m. Kupiškio rajono saugumo poskyris turėjo du slaptus butus KGB atstovų susitikimams su savo agentais, parankiniais, jam talkino du patikimi asmenys ir 20 agentų. Pagal amžiaus grupes daugiausia (8) agentų buvo tarp 45 ir 50 metų. Pagal išsilavinimą – 6 buvo baigę vos pradinį mokslą ir tik trys – aukštąjį³⁰⁹. Ši statistika liudija, kad talkininko okupantams kelią pasirinko (o gal buvo priversti tai padaryti?) žmonės ne iš jaunatviško nesubrendimo, o turintys gražaus amžiaus gyvenimo patirties. KGB pagalbininkų skaičius Kupiškyje gana greitai augo. 1975 m. jau dirbo 24 agentai ir 47 patikimi asmenys, veikė du slapti butai³¹⁰, 1978 m. – 34 agentai, 56 patikimi asmenys, veikė trys butai³¹¹, 1985 m. – 46 agentai³¹².

Vieni talkino saugumui ir skundė savo pažįstamus, draugus, kiti gi – priešingai – nieko nepaisydami dirbo Lietuvai, tikėdami jos būsima laisve, nepriklausomybe. Likdami tvirti katalikai, tie patriotai gebėjo rasti įvairiausių būdų ir formų, liudijančių jų meilę ir pagarbą savo Tėvynei bei jos praeičiai. Tarp tokių patriotų – ir to laikotarpio Kupiškio dekanato kunigai bei ilgametis klebonas Klemensas Gutauskas, paminėti ir KGB dokumentuose.

1965 m. KGB Kupiškio rajono veiklos planuose numatyta „*atkreipti ypatingą dėmesį į reakcingai nusiteikusius kunigus*“: Alfonsą Strelčiūną, Juozą Antanavičių, Antaną Vaškevičių ir Klemensą Gutauską, siekiančius tarp tikinčiųjų ir jaunimo skleisti priešišką tarybų valdžiai ideologiją ir, per agentūrą bei kitus asmenis išsiaiškinti konkrečius faktus, kompromituoti juos visuomenės akyse³¹³.

Saugumiečiams rūpėjo įvairi veikla. Gal daug ko jie nebūtų ir pastebėję arba net neatkreipę dėmesio, jeigu ne „sąžiningi pagalbininkai“. Tarkim, 1974 m. rugpjūčio 17 d. ir rugsėjo 20 d. KGB patikimas asmuo „S“ praneša faktą: Kupiškio kapinėse ant paminklo 1918–1920 m. žuvusiems savanoriams (dokumente jie traktuojami kaip „nacionalistai“) nutrintas tinkas, slėpęs buržuazinės Lietuvos herbą. Gavę tokią informaciją, saugumiečiai imasi veikti ir gana greitai nustato kaltininką – tai 1943 m. gimęs centrinėje rajoninėje ligoninėje dirbantis Alfonsas Zulonas. Jis apšmeižiamas, neva esąs nestabilios psichinės būsenos asmuo³¹⁴, kitame dokumente vadinamas religiniu fanatiku. KGB sužino, kad jis tinką nuo herbo nugrandydavo klebono K. Gutausko prašymu³¹⁵. Be to, KGB išsiaiškino kaltininkus, kurie tą pačių metų lapkričio 1 d. padėjo gėlių vazonelius ir uždegė žvakutes prie jau minėto paminklo „*Kovoje prieš tarybų valdžią žuvusiems nacionalistams*“ [taip rašoma KGB dokumente]. Tai atliko dvi 80 metų Kupiškio gyventojos Akvilia Bliumaitė ir Paulina Petruilytė, aštuoniolikametis Vytautas Lupekis ir dvidešimtmetis Rimas Kriauna. KGB įvardija asmenį, liudijusį, kad „nusikaltimas“ padarytas klebono K. Gutausko prašymu. 1946 m. lapkričio 1 d. Kupiškio liaudies draugovinėms sulaukė du Kupiškio vidurinės mokyklos 10 klasės mokinius – Kulešovą ir Vainauską, kurie degė žvakutes prie Lietuvos vėliavą imituojančių spalvotų lempelių ant jau minėtų kapų. Išsiaiškino, kad moksleivius paskatino „*buržuazinių pažiūrų besilaikanti religinė fanatikė*“, Kupiškio banko skyriaus vedėja Janina Leonova (gim. 1922 m.)³¹⁶.

Siekdami užkirsti kelią kitiems panašioms „nusikaltimams“, Kupiškio saugumiečiai 1975 m. plane dvasininkijai skyrė visą 8 punktą. Jame rašoma: „*Ištyrinėti*

Skapiškio, Adomynės, Alizavos, Palėvenės parapijų dvasininkų ryšius, gyvenimo būdą, elgesį, polinkius ir nuspręsti, kuriuo iš jų būtų galima pasinaudoti mūsų priemonėms. Sustiprinti kunigų, gyvenančių rajone, agentūrinį stebėjimą, kad būtų galima išsiaiškinti jų praktinę veiklą ir laiku numatyti galimą priešišką veiklą. Šiems tikslams pasinaudoti agentais „Gražina“, „Varnėnas“, „Kaunas“ ir patikimais asmenimis „S“ ir „P“. Už šio punkto vykdymą atsakomybę prisiėmė pats B. Gutautas, Valstybės saugumo komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos Kupiškio rajono poskyrio viršininkas, kapitonas³¹⁷.

Kupiškyje augantis KGB pagalbininkų skaičius leido saugumiečiams vis daugiau dėmesio skirti dvasininkijai, sustiprinti jos sekimą. 1976 m. buvo nuspręsta ištyrinėti Kupiškio, Subačiaus ir Salamiesčio parapijų dvasininkų ryšius, gyvenimo būdą, elgesį, polinkius, tikintis juos užverbuoti. Be to, buvo siūloma išsiaiškinti vargonininkus, varpininkus, bažnyčių komitetų pirmininkus, tikintis jais pasinaudoti prieš dvasininkus. „Reakcingai nusiteikusių kunigų Gutausko ir Blyno pamokslų religinių apeigų metu klausymui panaudoti agentus „Gražina“, „Varnėnas“ bei patikimus asmenis „S“ ir „T“³¹⁸.“

Tačiau, nesuradus patikimų dvasininkų iš tyrinėtų bažnyčių, 1977 m. Kupiškio rajono saugumo veiklos planuose numatyta sustiprinti dvasininkų bei bažnyčios patarnautojų sekimą iš kitų parapijų: Skapiškio, Antašavos, Alizavos, pasinaudojant agentais „Klevas“, „Kaunas“, „Varnėnas“ ir „Gražina“³¹⁹.

1978 m. dvasininkus sekė 3 agentai³²⁰, 1981 m. – jau penki³²¹.

1976 m. ataskaitoje pažymėta, kad tik iš bažnyčios tarnų surasti du saugumui patikimi asmenys, tačiau nenurodyta nei vietovė, nei jų pavardės ar slapyvardžiai³²². Taigi jie ne agentai, o tik patikimi asmenys, ir jų patikimumas buvo laikinas, tolesniuose dokumentuose apie juos nebeužsimenama.

Kupiškio rajono saugumo poskyriui daug rūpesčių sukėlė 1977 m. į Kupiškį dekanui klebonui K. Gutauskui padėti atkeltas vikaras Stanislovas Krumpliauskas³²³. Per beveik penkerius jo veiklos metus (1977–1982) ypač suaktyvėjo veikla tarp jaunimo – tą piktai pažymi savo planuose ir ataskaitose Kupiškio r. KGB. Šis „ekstremistiškų pažiūrų“ kunigas (taip ne kartą rašyta saugumo dokumentuose) per pamokslus „iškraipydavo sovietinę tikrovę“, skleidė nacionalistinę pasaulėžiūrą, darė neigiamą poveikį jaunimui ir mokiniam³²⁴. Iš kelionės į Lenkiją (1979 m. sausio 9–30 d.) kun. S. Krumpliauskas mišių patarnautojams atvežė raudonas sutanas. Verbų sekmadienį 12 procesijojeėjusių raudonomis sutanomomis apsirengusių vaikų nustebino ne tik parapijiečius. Kitą rytą saugume jau buvo žinomos visų vaikų pavardės ir kiekvienas jų mokykloje buvo apklaustas: iš kur gavo, kas pasiuvo ir ar dekanas su kunigėliu jiems moka pinigus už patarnavimus. Neišvengė pokalbio su saugumu ir dekanas bei vikaras.

Dekalui K. Gutauskui pritariant ir palaikant, 1980 m. birželio 24 d. Kupiškio parapijos jaunimas, ilgai repetavęs religinio turinio spektaklį „Jobo drama“ ir gerai pasirengęs, kartu su kun. S. Krumpliausku, bažnyčios choristais ir procesijos dalyviais nuvyko į Smalvų parapiją (Zarasų r.) švęsti Šv. Jono atleidų. Vietiniai gyventojai atvykusius svečius labai šiltai priėmė, džiaugėsi spektakliu, tačiau saugumas sukručio, keliauninkų laukė nemalonumai³²⁵. KGB pavyko nustatyti, kad pagrindinį – kunigo – vaidmenį spektaklyje atlikęs Salvijus Pranskūnas, Kupiškio vidurinės mokyklos abiturientas, palaikąs glaudžius ryšius su Kupiškio ir kitais

kunigais. Jų skatinamas abiturientas per atostogas gyveno Smalvoše, patarnavo bažnyčioje ir rengiasi stoti į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune.

1980 m. rugsėjo 16 d. S. Krumpliauskui sudaryta byla Nr. 1614³²⁶ (reikia pasakyti, kad po pusantrų metų, 1982 m., įsakymu Nr. 0076 ta byla perkelta į kitą skyrių numeriu 1718 ir pasiūsta į Biržų KGB, nes kun. S. Krumpliauskas perkeltas į Papilį³²⁷).

Vikaras S. Krumpliauskas, dekanas K. Gutausko padrasintas, veiklą plėtė ir 1980 m. Visų Šventųjų dieną po Sumos iš bažnyčios į kapines išėjo organizuota procesija su žvakėmis. Nors aplink zujo milicijos mašinos, žmonės neišsigando: jų buvo tiek daug, kad, procesijos pradžiai jau pasiekus kapines, paskutiniai procesijos eilėje dar buvo prie bažnyčios (saugumo ataskaitose pažymėta per 200 žmonių). Už tokią „viešos tvarkos ardymą“ vietinė administracija kunigą S. Krumpliauską nubaudė 40 rublių³²⁸.

1981 m. per Velykas prie Prisikėlimo karsto užgrojo dūdų orkestras, o tu pačių metų vasarą sekmadieniais tarp Votyvės ir Sumos Mišių Kupiškio bažnyčioje jaunimui vyko muzikinės valandėlės (Vilniaus konservatorijos studentai atlikdavo instrumentinius kūrinius, giedodavo naujoviškas iš lenkų kalbos išverstas giesmes), kurios sutraukdavo daug jaunimo.

1981 m. lapkričio 1 d. vėl suorganizuota gausi procesija į kapines. Nepajėgdami įbauginti dekaną ir jo vikaro saugumo darbuotojai nutarė sukompromituoti kun. S. Krumpliauską. Rajoniniame laikraštyje pasirodė du panašaus pobūdžio straipsniai – „Ko siekia vikaras S. Krumpliauskas“ ir „Nepritariu Jums, vikare“, vėliau – straipsnis žurnale „Švyturys“ („Prisidengus religijos skraiste“). Be to, 1982 m. vasario 20 d. rajono prokuroras minėtam kunigui įteikė oficialų perspėjimą³²⁹. Tačiau nepaisydamas perspėjimų vikaras 1982 m. balandžio 22 d. surengė iškilmingą altaristo kun. E. Vaišnoro (1906 07 28–1930 06 14–1982 04 22) laidotuvių procesiją, kurioje gausiai dalyvavo jaunimas.

Tokia padėtis kėlė nerimą Kupiškio KGB vadovybei. Valstybės saugumo komiteto prie LTSR Ministrų Tarybos komisija, tikrinusi KGB Kupiškio r. poskyrio darbą, konstatavo: „Kadangi nei iš kunigų, nei iš vienuolių tarpo neužverbuotas nė vienas agentas, todėl ir susidarė tokia padėtis.“³³⁰

1981 m. numatyta sustiprinti dvasininkų – Jurgio Balickaičio, Juozo Giedraičio SJ ir Algirdo Narušio – sekimą ir tyrimą. Dvasininkams sekti buvo skirti agentai slapyvardžiais „Petronis“, „Sakalas“, „Vasaris“, „Gražina“, „Baranauskas“, „Bačiulis“, „Kaunas“, „Rudilis“, „Jonas“ ir „Puodžiūnas“³³¹. 1982 m. dvasininkams Feliksui Laimingam Blynui ir Stasiui Tamulioniui bei vienuolėms (s. Genei Daukaitei ir vienuole įvardytai Pranskūnienei) sekti nutarta naudoti agentus „Petronį“, „Vasarį“, „Klevą“, „Sakalą“, „Gražiną“, „Petrylą“ ir „Kauną“³³².

1982 m. vasarą į Kupiškį buvo paskirtas kun. Raimundas Saprigonas, irgi kėlęs saugumiečiams nerimo, nes Anykščiuose buvo sakęs aštrius pamokslus, tačiau Kupiškyje, kaip savo ataskaitose traktuoja KGB, jis prarado ryšį su jaunimu ir kitais tikinčiaisiais, todėl perkeltas į Panevėžio katedrą. Saugumo darbuotojai džiaugėsi, kad išvykus objektui DON Nr 1718 [kun. S. Krumpliauskui, – A. V.] Kupiškyje padėtis stabilizavosi³³³.

Kad Kupiškio rajone saugumiečiai neturėjo talkininkų tarp dvasininkų, rodo ir paties dekanas K. Gutausko asmeninio pavyzdžio didelė įtaka Kupiškio

dekanato kunigams. 1981–1983 m. agentūrinės veiklos planų bylos liudija, kad iš dekanato kunigų daugiausia nerimo saugumui kėlė jau minėtas Šimonių kunigas F. L. Blynas, Alizavos klebonas S. Tamulionis, Palėvenės – Vytautas Tvarijonas, kurie, pasak saugumiečių, pamoksluose „*skleidė nacionalistines nuotakas*“, „*iškraipė socialistinę tikrovę*“, siekė patraukti jaunimą patarnauti bažnyčiose, dalyvauti apeigose ir, aišku, „*siekė juos nukreipti antitarybinei veiklai*“. Tad juos stebinčių bei sekančių agentų tinklas ir keitėsi, ir plėtėsi. Vieniems agentams nepavykus užmegzti glaudesnių kontaktų, buvo siunčiami nauji. O detalesniam sekimui reikėjo ir daugiau jau turinčių patirties šnipinėti žmonių.

1984 m. visose Lietuvos bažnyčiose iškilmingai paminėtas šv. Kazimiero 500 metų jubiliejus. Šis minėjimas buvo saugumo dėmesio centre: stebimi kunigai ir tikintieji, jų galimi susibūrimai, stebimos pamaldos, gaudomas kiekvieno kalbėjusiojo žodis. Nors KGB konstatavo, kad Kupiškio rajone „*antitarybinių išsišokimų neužfiksuota*“, jiems nerimą kėlė Kupiškio vikaras ir įvykis Skapiškyje. 1984 m. rugpjūčio 5 d. vakare vikaras kun. Paulius Klezys³³⁴ (saugumo ataskaitose užrašyta „Kneižys“), į Kupiškio bažnyčią sukviėtęs jaunimą, kalbėjo apie būtinybę mažinti jaunų žmonių atotrūkį nuo Bažnyčios, apsaugoti nuo galimo nutolimo. Šiame susibūrime daug pasidarbavo agentas „Zuoza“ – jis užrašė visą pamokslą ir įteikė saugumui. Šio svarbaus pamokslo kopija buvo išsiųsta Respublikos KGB 5 tarnybos 3 skyriui³³⁵. Skapiškyje minėta ir naktinė kryžiaus statyba miestelio centre. „Nusikaltėlis“ – pasaulietis, atvykęs iš Vilniaus, buvo sulaikytas.

Saugumo darbuotojai dėjo nemažai pastangų užverbuoti bažnyčios choristus, tačiau jų pastangos nepasiekė tikslo – vėliau ataskaitose aiškino, kad choristas ne tik religinis fanatikas, bet ir mažaraštis. Iš Kupiškio dekanato iškėlus drąsius kunigus, KGB neilgai džiaugėsi ramybe: 1985 m. spalį Alizavos ir Salamiesčio administratoriumi paskiriamas kun. Valdas Braukyla (objektas DON Nr. 1994) – jį sekti paskirti 3 asmenys: agentas „Ernestas“ ir patikimi „S“ ir „K“ raidėmis įvardyti asmenys. Užfiksuota, kad jis pažeidžia religinių kultūrų įstatymą mokydamas mokyklinio amžiaus vaikus. Prokuroras jį oficialiai įspėjo, o kompromitacijai saugumo nurodymu buvo rengiamas straipsnis spaudoje³³⁶.

Kupiškio dvasininkų elgesys KGB atžvilgiu buvo pavyzdys parapijiečiams, įsijungusiems į maldų bei giesmių perrašinėjimą bei platinimą tikintiesiems – taip siekiant nors menkai užpildyti religinių leidinių trūkumą. Ne vieną tokią veikėją KGB atskleidė, moterys nubaustos pinigineis baudomis, tačiau darbas buvo tęsiamas³³⁷.

Sovietmečiu saugumas rūpinosi ir seserų vienuolių veikla. Juo labiau kad 1973 m. rudenį užrakintoje Kupiškio bažnyčioje (siekiant apsisaugoti nuo saugumo), dekanui K. Gutauskui vadovaujant ceremonijai, Genė Daukaitė davė amžinuosius įžadus tapdama s. Regina CSC – papildydama Šv. Kotrynos, mergelės kankinės, moterų kongregacijos eiles (šios kongregacijos seserys dažnai vadinamos tik kotrynietėmis). Tuo metu Kupiškyje buvo dar dvi šios kongregacijos seserys vienuolės: Germana – Veronika Dubindrytė (1900 10 25–1982 04 21) ir Aurelija – Kotryna Dubindrytė (1902 01 27–1998 11 02), į vienuolyną įstojusios 1962 m. Abi palaidotos senosiose Kupiškio kapinėse.

1968 m. Kupiškyje į kotryniečių vienuolyną įstojo Birutė Steikūnaitė (s. Bonita CSC), 1970 m. davė pirmuosius įžadus, o 1973 m. – amžinuosius. 1982 m. į vienuolyną įstojo skapiškietė Alma Šimėnaitė (s. Lionė CSC), 1985 m. davusi įžadus.

Vienuolės savo veiklą plėtė tarp jaunimo: padėjo pasirengti pirmajai išpažinčiai bei pirmajai Šv. Komunijai, mokė mergaites dalyvauti procesijose. KGB duomenimis, vienuolių veikla itin suaktyvėjo 1981 m., tad joms sekti buvo paskirti specialūs agentai, patikimi asmenys. 1984 m. KGB Kupiškio rajono veiklos planuose minimos trys vienuolės: P. Bieliauskaitė, G. Daukaitė ir V. Karaliukaitė. Agentų „Zuozos“ ir „Petronio“ pranešimu, 1985 m. aktyvistės eucharistietės Pranutė Bieliauskaitė, Genė Daukaitė, Viktorija Karaliukaitė³³⁸ ir Aldona Stančikaitė palaiko ryšius su „*reakcingais kunigais*“, dirba su vaikais ir šie, jų paveikti, patarnauja bažnyčioje.

Visoje Lietuvoje KGB nerimą kelė pogrindžio laikraščiai, ypač „Lietuvos katalikų bažnyčios kronika“ (LKB kronika), „Aušra“ ir kita pogrindžio literatūra. „LKB kronikos“ ir kitų nelegalių laikraščių platintojams rajone nustatyti KGB numatė panaudoti visą agentūrinį aparatą, patikimas jėgas bei įtraukti visuomenės aktyvistus, o asmenis, įtariamus nelegalios spaudos platinimu, kruopščiai tikrinti, kad būtų sustabdytas platinimas, nustatyti konspiratoriai ir įkvėpėjai³³⁹.

Tėvų, kunigų, vienuolių, pogrindinės katalikiškos spaudos poveikis turėjo svarbią įtaką jaunimo katalikiškai orientacijai renkantis gyvenimo kelią. Kupiškietis Salvijus Pranskūnas įstojo į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune. 1986 m. saugumiečiams buvo pranešta, kad vienuoliktokas Donatas Vilkas irgi rengiasi stoti į kunigų seminariją. Kupiškio dekanato kunigai paskatino ir kitus jaunuolius pasukti kunigygtės keliu. Skapiškio vidurinės mokyklos abiturientė Dalia Liutkevičiūtė, vienuolės Palmyros Petronėlės Pauliūtės³⁴⁰ paveikta, galvojo apie vienuolės gyvenimą ir baigdama Skapiškio vidurinę mokyklą įstojo į Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos tarnaičių kongregaciją³⁴¹ (popiežiaus teisių), tapo Marijos Tarnaičių kongregacijos seserimi³⁴².

KGB visoje Lietuvoje persekiojo aktyviausius kunigus, bandė juos įvairiai paveikti, nepavykus – parengdavo bylas, teisdavo. Į tokių teismų sprendimus aktyviai reaguodavo tiek Kupiškio dekanato kunigai, tiek vienuoliai bei tikintys pasauliečiai. 1983 m. keli kunigai su vienuolėmis rinko parašus dėl neteisingai nuteisto kun. Alfonso Svarinsko (1925 01 21–1954 10 03–2014 07 17) – tų kunigų sustiprintas sekimas³⁴³.

Pateikti pavyzdžiai liudija KGB persekiojamų kunigų ir vienuolių dvasinį atsparumą, ištikimybę savo pasirinktam keliui. Šiame kelyje buvo itin ryški ir tvirta Klemenso Gutausko pozicija.

Klebono K. Gutausko ugdyti vikarai

Monsinjoras K. Gutauskas išpuoselėjo net 18 vikarų. Nemažą jų dalį – Kupiškyje (žr. 15 lentelę), apie juos dekanas visą laiką kalbėdavo su tėviška meile. Be jau minėto kun. Kazimiero Barono, dirbusio 1958–1965 m., vikarais dirbo Pranas Benediktas Tamulionis (1965–1970), Juozas Indriūnas (1973 m. birželis–1976 m. gegužė)³⁴⁴. Pastarasis iš Kauno buvo ištremtas į Kupiškį už antitarybinius pamokslus ir darbą su jaunimu. 1976 m. gegužės 6 d. vikaru į Kupiškį buvo paskirtas kun. Juozapas Balčiūnas (1934 02 01–1968 05 22–2002 05 28)³⁴⁵, iki tol buvęs

Panevėžio katedros vikaras³⁴⁶. Po metų į Kupiškį paskiriamas naujas vikaras, kunigas Stanislovas Krumpļiauskas³⁴⁷ (buvęs Biržų šv. Jono Krikštytojo parapijos vikaras). Kun. S. Krumpļiauskas Kupiškio parapijos vikaru dirbo 1977–1982 m. 1982 m. liepos 17 d. į Kupiškį paskiriamas vėl naujas vikaras³⁴⁸ – kun. Raimundas Sapriģonas (1958 12 22–1982 06 06–1996 05 17)³⁴⁹. Jį pakeitė kun. Povilas Klezys, Kupiškėje talkinęs kun. K. Gutauskui 1983–1986 m., beje, mokydamasis Tarpdiecėzinėje kunigų seminarijoje Kaune visas atostogas praleisdavo Kupiškėje – klieriko pagalba klebonui buvo labai reikalinga.

1986 m. rugpjūčio 21 d. Kupiškio parapijos vikaru ir Palėvenės šv. Domininko parapijos administratoriumi buvo paskirtas kun. Stasys Zubavičius³⁵⁰, dirbęs 1986–1988 m. Po pusę metų 1988–1989 m. vikarais dirbo kun. Leonas Linda ir kun. Eugenijus Stalėronka.

Devynėrius metus (1989–1998) Kupiškėje vikaravo kun. Virgėlijus Liuima³⁵¹.

1996 m. vikaru paskirtas kun. Vilmantas Gutauskas, kuris administratoriaus teisėmis turėjo aptarnauti Šv. Domininko parapiją Palėvenėje³⁵², jis ten ir gyveno. 1998 m. Kupiškio vikaru paskirtas Raimundas Simonavičius, o buvęs vikaras kun. Virgėlijus Liuima paskirtas į Antalieptę, Šv. Kryžiaus Atradimo parapiją³⁵³, tačiau greitai jo paskyrimas pakeistas į naują vietą – Papilio Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos parapiją.

15 lentelė*

Kristaus Žėngimo į dangų bažnyčios klebono Klemenso Gutausko ugdyti vikarai

Eil. Nr.	Kunigo vardas, pavardė	Gyvenimo metai (iššventinimas į kunigus)	Darbo Kupiškėje metai	Atkeltas į Kupiškį	Iškeltas iš Kupiškio
1.	Kazimieras Baronas	1927 12 05–1957 04 17–2008 06 80	1964–1965	Troškūnai (Švč. Trejybės parapija)	Surdegis (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapija)
2.	Pranciškus Benediktas Tamulionis	Gim. 1939 m. vasario 25 d.; iššventintas į kunigus 1965 m. balandžio 14 d.	1965–1970	Pirmoji parapija	Čėdasai (Šv. apaštalu Petro ir Povilo parapija)
3.	Juozas Indriūnas	Gim. 1942 m. balandžio 11 d.; iššventintas į kunigus 1972 m. balandžio 16 d.	1973 06–1976 05	Kaunas (Švč. Jėzaus Širdies parapija), Šančiai	Kaunas (Šv. Antano Paduviečio parapija), Naujamiestis
4.	Juozapas Balčiūnas	1934 02 01–1968 05 22–2002 05 28	1976–1977	Panevėžio Kristaus Karaliaus katedra	Nemunėlio Radviliškis (Švč. Mergelės Marijos parapija)

* Lentelė sudaryta remiantis Panevėžio vyskupų raštais bei dekretais, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19; b. Kupiškis. Kristaus Žėngimo į dangų bažnyčia.

(tęsimys)

Eil. Nr.	Kunigo vardas, pavardė	Gyvenimo metai (išventinimas į kunigus)	Darbo Kupiškyje metai	Atkeltas į Kupiškį	Iškeltas iš Kupiškio
5.	Stanislovas Krumpļiauskas	Gim. 1945 m. balandžio 24 d.; išventintas į kunigus 1974 m. balandžio 9 d.	1977–1982 07 17	Biržai (Šv. Jono Krikštytojo parapija)	Papilys (Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos parapija)
6.	Raimundas Sapriūnas	1958 12 22–1982 06 06–1996 05 17	1982–1983	Pirmoji parapija	Panevėžio Kristaus Karaliaus katedra
7.	Povilas Klezys	Gim. 1957 m. gegužės 6 d.; išventintas į kunigus 1981 m. gegužės 31 d.	1983–1986 08 21	Panevėžio Kristaus Karaliaus katedra	Spitrėnai (Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės parapija)
8.	Stasys Zubavičius	1953 02 22–1980 06 01	1986 08 21–1988	Zarasai (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapija) ir Imbradas (Nukryžiuotojo Jėzaus parapija)	Surdegis (Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapija)
9.	Leonas Linda	Gim. 1958 m. birželio 28 d.; išventintas į kunigus 1988 m. gegužės 29 d.	1988 05 30–1988 11 17	Pirmoji parapija	Rokiškis (Šv. apaštalo evangelisto Mato parapija)
10.	Eugenijus Stalieronka	Gim. 1960 m. kovo 31 d.; išventintas į kunigus 1986 m. birželio 1 d.	1988 11 17–1989 05 19	Rokiškis (Šv. apaštalo evangelisto Mato parapija)	Aleksandravėlė (Šv. Pranciškaus Serafiškojo parapija)
11.	Virgilijus Liūma	Gim. 1961 m. rugpjūčio 8 d.; išventintas į kunigus 1989 m. gegužės 28 d.	1989–1998 06 28	Pirmoji parapija	Papilys (Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos parapija)
12.	Raimundas Simonavičius	Gim. 1970 m. balandžio 18 d.; išventintas į kunigus 1997 m. gruodžio 7 d.	1998 06 20–2001	Kauno tarpdiecezinė kunigų seminarija	Utena (Kristaus Žengimo į dangų parapija)
13.	Egidijus Vijeikis	Gim. 1971 m. lapkričio 21 d.; išventintas į kunigus 1996 m. liepos 13 d.	2000 10 26–2001	Rokiškis (Šv. apaštalo evangelisto Mato parapija)	Biržai (Šv. Jono Krikštytojo parapija)
14.	Saulius Keras	Gim. 1975 m. kovo 13 d.; išventintas į kunigus 1999 m. balandžio 25 d.	2001–2003	Panevėžys (Švč. Trejybės rektoratas)	Utena (Kristaus Žengimo į dangų parapija)

Raimondas Simonavičius Kupiškyje vikaru dirbo 1998–2001 m. Nuo 2000 m. spalio 26 d. į Kupiškį iš Rokiškio vikaru buvo paskirtas kun. Egidijus Vijeikis, kuris 2001 m. perkeltas į Biržus.

2001 m. Kupiškio bažnyčios vikaru paskiriamas kun. Saulius Keras³⁵⁴, kuris po dvejų metų, t. y. 2003 m. birželio 2 d., skiriamas Utenos Kristaus Žengimo į dangų parapijos vikaru³⁵⁵. Į Kupiškį vikaru iš Panevėžio šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijos atkeliamas kun. Žydrūnas Jurkus³⁵⁶. 2003 m. lapkričio 12 d. kun. Ž. Jurkų perkėlus į kitą parapiją (Pasvalio Šv. Jono Krikštytojo)³⁵⁷, Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčiai skiriamas vikaras kun. Gediminas Jankūnas³⁵⁸.

2004 m. pastoraciniam darbui Kupiškyje skiriamas diakonas Saulius Kumelis³⁵⁹. 2005 m. vikarą Gediminą Jankūną atleidus iš Kupiškio parapijos vikaro pareigų bei visų iki tol Panevėžio vyskupijoje turėtų pareigų studijoms tęsti Mudeleino seminarijoje (JAV)³⁶⁰, S. Kumelis paskirtas Kupiškio bažnyčios vikaru³⁶¹.

2007 m. kun. S. Kumelį toms pačioms vikaro pareigoms perkėlus į Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapiją³⁶², į Kupiškį vikaru buvo paskirtas kun. Mindaugas Mizaras³⁶³.

Vyskupų apsilankymai

Pirmąkart sovietmečiu vyskupas Kazimieras Paltarokas Kupiškyje lankėsi 1946 m. Paskutinį kartą – 1956 m. Po šio apsilankymo sovietmečiu iki 1977 m. Kupiškis vyskupo nematė. Jis atvyko tik po 21 metų pertraukos – 1977 m. liepos 17 d. Tai buvo vysk. Romualdas Krikščiūnas (1930 07 18–1954 09 12–1969 12 21–2010 11 02), 1973–1983 m. valdęs Panevėžio vyskupiją apaštalinio administratoriaus teisėmis.

Kardinolas Vincentas Sladkevičius (centre), lankydamasis Kupiškyje prie jo šventinamo stogastulpio, sumeistrauto J. Šmigelsko ir Leono Perekšlio, Kupiškio Kristaus žengimo į Dangų bažnyčios šventoriuje. 1988 m. spalio 30 d. KEM

1988 m. spalio 30 d. Kupiškyje lankėsi kardinolas Vincentas Sladkevičius (1920 08 20–1944 03 25–1957 12 25–2000 05 28), pašventino minėtą stogastulpį bažnyčios šventoriuje, skirtą Eminencijos apsilankymui atminti ir Marijos metų garbei.

Vyskupas Juozas Preikšas, lankydamasis Kupiškio bažnyčioje, teikė Sutvirtinimo sakramentą: 1992 m. rugpjūčio 1 d. jis buvo suteiktas 439 asmenims (iš Kupiškio parapijos 262, 58 – iš Skapiškio, o kitiems – iš Adomynės, Antašavos, Palėvenės, Salamiesčio, Subačiaus miestelio, Subačiaus geležinkelio stoties, Šimonių, Juodupės, Karsakiškio, Dusetų, Nemenčinės, Paberžės, Panevėžio Švč. Trejybės, Raseinių, Vilniaus Šv. Kryžiaus, Zarasų)³⁶⁴. 1994 m. per Šeštinių atlaidus vysk. J. Preikšas daugiau kaip dviem šimtams mergaičių ir berniukų bei subrendusių jaunuolių suteikė Sutvirtinimo Sakramentą. Tuomet vyskupas pašventino tautodailininkų L. Perekšlio ir J. Šmigelsko išdrožtą medinį kryžių popiežiaus Jono Pauliaus II vizitui Lietuvoje 1993 m. atminti bei 1994-iesiems – Šeimos metams – įamžinti. 1999 m. gegužės 16 d. vyskupo vizitacijos metu Sutvirtinimo sakramentas suteiktas 288 asmenims (Kupiškio parapijos – 237, Šimonių – 21, Subačiaus – 19; kitų parapijų – Viešintų, Antašavos, Panevėžio katedros, Smilgių, Alizavos – po kelis)³⁶⁵.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijos tikintieji laukdavo atlaidų. 1936–2014 m. švęstus atlaidus liudija lentelė (žr. 16 lentelę).

16 lentelė*

Kristaus Žengimo į dangų parapijos Visuotiniai atlaidai

Atlaidų suteikimo laikas	Atlaidai
1936 m.	Kalėdos, Velykos, Šeštinės, Šv. Kazimiero, Angelų Sargų, Dievo Kūno
1937 m.	Kalėdos, Velykos, Šeštinės, Šv. Kazimiero, Angelų Sargų, Dievo Kūno, 40 valandų (horaris)
1938 m.	Kalėdos, Velykos, Šeštinės, Šv. Kazimiero, Angelų Sargų, Dievo Kūno
1967 m.	Kalėdos, Velykos, Šeštinės, Angelų Sargų, Devintinės
1976–1986 m.	Kalėdos, Velykos, Angelų Sargų, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo
1986–1996 m.	Velykos, Angelų Sargų, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo
2007–2014 m.	Šeštinės ir Angelų Sargų (švenčiama artimiausią sekmadienį)

Katalikiškos organizacijos

Sušvelnėjus politiniam klimatui Lietuvoje, Panevėžio vyskupijoje, neišskiriant ir Kupiškio dekanato, pradedamos atkurti įvairios katalikiškos organizacijos: ateitininkai, „Caritas“, Blaivybės draugija, tretininkai (žr. 17 lentelę). Šių organizacijų veikla buvo ir yra labai svarbi parapijos dvasinio gyvenimo plėtrai, katalikų bendruomenei stiprinti.

Klierikas Salvijus Pranskūnas, dr. Arvydo Petro Žygo (1958 06 06–2000 06 29–2011 05 07) padedamas, 1988 m. telkė pirmuosius ateitininkus Kupiškyje. Nuo 1989 m. rugsėjo mėnesio jau veikė ateitininkų kuopa. Vos išikūrę ateitininkai, semdamiesi patirties, plėtė veiklą. Nemažai jos suteikė 1989 m. lapkričio 11 d. įvykęs Panevėžio vyskupijos ateitininkų ir jų rėmėjų susitikimas-konferencija. Gana greitai Kupiškio ateitininkų kuopa išsiliejo į visos respublikos moksleivių katalikų organizaciją, turinčią sudėtingą istoriją ir gilią kryptingą veik-

* Lentelė sudaryta remiantis Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitomis: 1936 m. Nr. 4068; 1937 m. Nr. 633 ir 1938 m., PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų; Panevėžio vyskupo 2007 06 26 raštas Nr. 30907, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

los šaknis. Kupiškio ateitininkai Andželika Sokaitė, Robertas Šulcas, Rita Simonavičiūtė, Rasa Pranskūnaitė, Eugenija Čepaitė, Rita Didžiulytė ir Eugenijus Mikėnas, nepraėjus nė trims mėnesiams nuo organizacijos įkūrimo, jau gebėjo atstovauti savo kuopai Ateitininkų federacijos atkuriamajame suvažiavime Vilniuje 1989 m. lapkričio 26 d.³⁶⁶ Kupiškio ateitininkams, žengiantiems pirmuosius žingsnius, ypač svarbi buvo Panevėžio vyskupijos ateitininkų akademinė diena, kurioje ne tik sužinota apie ateitininkų veiklą išeivijoje, bet ir nagrinėtos aktualios to meto problemos, kalbėta apie būtinas veiklos kryptis. Daug žinių jauniems ateitininkams suteikė Vargdienių seserų vienuolė (oficialus pavadinimas Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo Vargdienių seserų kongregacija, popiežiaus teisių) viešnia iš Putnamo (JAV) – s. Ignė Marijošiūtė MVS³⁶⁷. Kupiškio ateitininkų kuopos vadė Rasa Matulytė su kitais ateitininkais 1990 m. gruodžio 28 d. dalyvavo brolio Rože įkurtos Taize bendruomenės ekumeniniame susirinkime Prahoje³⁶⁸. Ateitininkams talkino Kupiškyje tuo metu dirbę kunigai, išskirtinai daug laiko jiems skyrė kun. Virgilijus Liuima. Tačiau, minėtiems Kupiškio ateitininkams baigus vidurinę mokslą ir išvykus studijuoti, ši kuopa išsisklaidė neparengusi pamainos, nesugebėjusi įtraukti jaunesnių moksleivių į tokią prasmingą ateitininkų veiklą.

1989 m. liepos 9 d. Kupiškio parapijoje įkuriamas „Caritas“. Steigiamajam susirinkimui dekanas K. Gutauskas pasikvietė tik ką sugrįžusį iš tremties kun. Sigitą Tamkevičių SJ (šiuo metu Kauno arkivyskupą emeritą). Pirmininke buvo išrinkta Stasė Simonavičienė, pavaduotoja – vienuolė kotrynietė (oficialus pavadinimas Šv. Kotrynos, mergelės ir kankinės, seserų kongregacija, popiežiaus teisių) s. Regina CSC – Genė Daukaitė. Tais pačiais metais „Carito“ skyriai įkuriami visose vienuolikoje Kupiškio dekanato parapijose. Veikė keturi sektoriai: maldos, tautos, vargo mažinimo ir auklėjimo. „Carito“ pirmininke išrenkama Milda Narmontienė, sekretore – Vanda Juozaitienė, vėliau tapusi „Carito“ vadove.

„Carito“ moterys rūpinosi asocialių šeimų vaikais, jų likimu, tad kilo mintis įkurti jiems katalikiškus vaikų globos namus. Šią idėją palaikė Kupiškio kleb. K. Gutauskas, pavesdamas vikarui V. Liuimai rūpintis tokių namų įkūrimu. 1996 m. rugsėjo 25 d. Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas pašventino Kupiškio parapijoje įkurtus Paketurių šv. Kazimiero vaikų globos namus, kuriuose prieglobstį rado pirmieji 24 vaikai. Šiems namams vadovavo Danutė Bukinienė, o 2002–2003 m. dirbo 5 pedagogai ir 7 aptarnaujančio personalo asmenys. Nuo 2010 m. rugsėjo 23 d. Šv. Kazimiero globos namams vadovauja Petras Remeikis.

17 lentelė*

Atkūrus Nepriklausomybę Kupiškio parapijoje veikiančios katalikiškos grupelės

Katalikiškos organizacijos, grupelės	Įkūrimo metai	Vadovai-pirmininkai	Narių skaičius (2014 m. gruodžio 31 d.)	Dvasinis vadovas
Ateitininkai Jaunieji ateitininkai	Nuo 1989			

* Lentelė sudaryta remiantis Kupiškio dekanato Kristaus Žengimo į dangų parapijos klebono kun. Mindaugo Kučinsko pateiktais duomenimis.

(tęsinys)

Katalikiškos organizacijos, grupelės	Įkūrimo metai	Vadovai-pirmininkai	Narių skaičius (2014 m. gruodžio 31 d.)	Dvasinis vadovas
Šventojo Rašto studijų grupelė „Caritas“	1989 07 09	Stasė Simonavičienė, Milda Narmontienė, Vanda Juozaitienė		
Blaivybės draugija Tretininkai	Nuo 1989			
Marijos legionieriai Eucharistijos bičiuliai Gyvojo Rožinio grupelė Dekanato Gyvojo Rožinio grupelė Jėzuitiško pamaldumo grupelė Dekanato Šeimos centras	1997 m.	s. Birutė Steikūnaitė Aldona Ramanauskienė (nuo 2006) Violeta Senvaitienė		

Parapijiečių religinei savišvietai, dekanui tarpininkaujant ir remiant, 1989 m. liepos 14 d. Kupiškyje buvo įkurta parapijos biblioteka, kurią tvarkė Genutė Jazokienė.

Kupiškio parapijoje, kaip ir kitur, aktualus blaivybės klausimas. Kupiškėnai aktyviai įsijungė į Blaivybės sąjungą. 1989 m. rugsėjo 23–24 d. Vilniuje vyko Vyskupo Motiejaus Valančiaus blaivystės sąjungos suvažiavimas. Jame Kupiškiui atstovavo Aldona Pranckūnienė, Bronius Zoka ir Jonas Žašinas.

Kupiškėnai įsijungė ir į atsikūrusią tretininkų veiklą – 1991 m. rugsėjo 1 d. dalyvavo Panevėžio vyskupijos tretininkų suvažiavime.

Kleb. K. Gutausko iniciatyva 1992 m. rugsėjį Kupiškyje buvo įkurta katalikiškos krypties Kupos pradinė mokykla, kurioje mokėsi per 250 mokinių. Kupos katalikiškos mokyklos direktore paskirta Marijona Jančienė, pavaduotoja – Violeta Senvaitienė. Greitai ši mokykla tapo metodinės veiklos ir dvasinio tobulėjimo židiniu; ji rengė ir organizavo mokytojams seminarus, konferencijas, rekolekcijas, įvairius renginius mokyklos bendruomenei.

1997 m. Kupiškio dekanato K. Gutausko iniciatyva buvo įkurtas Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Šeimos centras, kurio vadove paskirta katalikiškos krypties pradinės mokyklos „Kupa“ direktoriaus pavaduotoja Violeta Senvaitienė.

2000 m. Kupiškio parapijoje veikė: „Caritas“, Marijos legionieriai, tretininkai, blaivininkai, eucharistijos bičiuliai, ateitininkai, 2001 m. – „Caritas“, Marijos legionas, ateitininkai, tretininkai.

Atkurta Gyvojo Rožinio draugija, kuriai vadovavo s. Birutė Steikūnaitė, 2006 m. Kupiškio dekanato Gyvojo Rožinio draugijos pirmininke buvo išrinkta Aldona Ramanauskienė (2006 m. gegužės 14 d. Palėvenėje įkurto Gyvojo Rožinio būrelio vadovė. Šis būrelis vienija 92 žmones). Panevėžio vyskupijos Švč. Mergelės Marijos Gyvojo Rožinio draugija vienija 7 219 maldininkų, susibūrusių į 361 būrelį. Tai pati gausiausia Gyvojo Rožinio draugija Lietuvoje ir viena gausiausių Europoje. Kupiškio dekanato visose parapijose esantys Gyvojo Rožinio maldininkų būreliai vienija 644 maldininkus³⁶⁹.

2003 m. balandžio 4 d. Panevėžio vyskupijos kurijoje patvirtinta Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios parapijos Pastoracinė taryba: pirmininkas – dekanas kan. Vladas Rabašauskas, nariai: Palmira Čiurlienė, Genė Daukaitė, Mečislovas Dubinskas, Algis Jakubėnas, Gintautas Jurgelionis, Vanda Juozaitienė, Bronislovas Karazija, Angelė Karosienė, kun. vik. Saulius Keras, Alvydas Lukšys, Rimantas Mašauskas, Linas Mikėnas, Milda Narmontienė, Aloyzas Neniškis, Povilas Penkauskas, Leonas Perekšlis, Šarūnas Romualdas Ragauskas, Liucija Rasimavičiūtė, Violeta Senvaitienė, Janina Stumbrienė, Julija Šatinskienė, Vanda Šimonienė, Kazys Šiukštulis, Alvydas Švelnia, Antanas Varanauskas, Julija Vaičiuvienė, Petras Vogulis.

Sudaryta ir parapijos Ekonominių reikalų taryba: pirmininkas – dekanas kan. Vladas Rabašauskas, nariai: Vidmantas Buzas, Aldona Pranskūnienė, Julius Semėnas, Jonas Šmigelskas.

Pastoracinės tarybos posėdyje patvirtintos Jaunimo darbo grupė (vadovas – kun. S. Keras), Liturgijos darbo grupė (vadovas Alvydas Švelnia, nariai: Algis Jakubėnas, Rimantas Mašauskas, Aloyzas Neniškis, Kazys Šiukštulis, Antanas Varanauskas), Šeimos darbo grupė (vadovė Violeta Senvaitienė, nariai: Angelė Karosienė, Vanda Šimonienė), Katechizacijos darbo grupė (vadovė s. Regina CSC – Genė Daukaitė), Spaudos darbo grupė (vadovė Janina Stumbrienė, narys – Bronius Karazija), „Carito“ darbo grupė (vadovė Vanda Juozaitienė, nariai: Palmira Čiurlienė, Mečislovas Dubinskas, Gintautas Jurgelionis, Alvydas Lukšys, Linas Mikėnas, Leonas Perekšlis, Povilas Penkauskas, Liucija Rasimavičiūtė, Šarūnas Romualdas Ragauskas, Petras Vogulis).

Kupiškio dekanas kan. Vladas Rabašauskas iniciatyva 2005 m. pradėtas leisti Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų ir Palėvenės Šv. Domyko parapijų laikraštėlis „Tau, parapijietei“. Iš pradžių leistas 500 egz. tiražu, vėliau jo tiražas svyravo nuo 300 iki 500 egz.

2007 m. gegužę išleistame laikraštelyje „Tau, parapijietei“, Nr. 3 (15), nurodytos bažnytinės organizacijos ir jų vadovai: „Caritas“ (V. Juozaitienė), Šeimos centras (V. Senvaitienė), Katechetikos kabinetas (V. Kaminskienė), Bažnyčios biblioteka (J. Petrusis), Tretininkai (J. Petrusis), Gyvojo Rožinio draugijos Kupiškio būrelis (s. B. Steikūnaitė), Jaunimo ugdymo (dvasinis vadovas kun. S. Kumelis, globotoja – s. G. Daukaitė), Šv. Rašto studijų (kun. S. Kumelis).

2008 m. beveik devynerius metus (2000–2008) dirbusį Kupiškio dekaną kan. Vladą Rabašauską pakeitė dr. kun. Rimantas Gudelis, kuris dekanu pareigas ėjo septynerius metus (2008–2014)³⁷⁰. 2014 m. jis paskirtas Salamiesčio šv. Antano Paduviečio parapijos administratoriumi, aptarnauja ir Antašavos šv. Hiacinto (Jackaus) parapiją. Be to, trejų metų kadencijai Lietuvos vyskupų konferencija dr. kun. R. Gudelį paskyrė Maskvos, Sankt Peterburgo ir Murmansko lietuvių kapelionu. Kupiškio dekanu nuo 2014 m. birželio paskirtas kun. Mindaugas Kuciņskas, iki tol trejus metus dirbęs Truskavos Šventosios Dvasios parapijoje³⁷¹.

2014 m. Kupiškio parapijoje veikė maldos grupės – būreliai: Gyvojo Rožinio, Marijos legiono, Pasauliečių pranciškonų, Jėzuitiško pamaldumo, Jaunųjų ateitinių, Šventojo Rašto studijų, taip pat trys chorai: vaikų, jaunimo ir senjorų³⁷², veikė Šeimos centras, Parapijos namai, „Caritas“. Parapijos namuose bažnytinės grupelės užsiėmimams turi patalpas.

Įvairi bažnytinė informacija parapijiečius pasiekia ne tik per skelbimus bažnyčioje, bet ir parapijos leidžiamame laikraštelyje, dvasininkų veikla, šventės atspindi rajoniniame laikraštyje „Kupiškėnų mintys“³⁷³, kuriame rašoma ir apie dekaną kun. M. Kučinsko pastangas suburti jaunas šeimas su mažais vaikais³⁷⁴, jaunimo pastoraciją³⁷⁵, pateikiamos dekanas mintys apie maldos svarbą³⁷⁶. Rašoma ir apie Kupiškyje įsikūrusį Šamano meistrų centrą bei jo surengtas diskusijas apie religiją³⁷⁷, istorinių įvykių minėjimą³⁷⁸, naujų patalpų parapijiečių susibūrimui įrengimą³⁷⁹, dekanas sumanytą naujai organizuojamą parapijiečių lankymą – kalendą³⁸⁰.

Kupiškio rajono mokyklose veikiančios katalikiškos grupelės

Dera pasakyti, kad, atgavus nepriklausomybę, kai kuriose rajono mokyklose buvo įkurti tikybos kabinetai, katalikiškos organizacijos (žr. 18 lentelę). Tarkim, 1999 m. Povilo Matulionio vidurinėje mokykloje įkurtas Jaunųjų saleziečių būrelis, kuriam vadovavo jo iniciatorė tikybos mokytoja Janina Stumbrienė (2002–2003 m. m. būrelyje buvo 18 „boskiukų“ – Don Bosko sekėjų), taip pat šioje mokykloje veikė „valančiukai“, kuriems vadovavo mokytoja Irena Varnauskienė.

Mokyklose įsikūrė skautai (Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija, Noriūnų Jono Černiaus pagrindinė mokykla), maironiečiai (Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija, Noriūnų Jono Černiaus pagrindinė mokykla) ir kt.

2014–2015 m. m. Kupiškio rajone veikė 14 įvairaus lygio mokyklų: **dvi gimnazijos** (Lauryno Stuokos-Gucevičiaus ir Subačiaus), **progimnazija** (Povilo Matulionio), **dešimt pagrindinių** (Adomynės, Alizavos, Antašavos, Noriūnų Jono Černiaus; Palėvenėlės, Rudilių Jono Laužiko, Salamiesčio, Skapiškio, Šepetos Almos Adamkienės, Šimonių) ir **pradinė** (Kupos) mokyklos. Devyniose jų veikė įvairios katalikiškos grupelės, jas globojo seserys vienuolės, tose parapijose besidarbuojantys kunigai.

18 lentelė*

Atkurtos Nepriklausomybės metu Kupiškio rajono mokyklose veikiančios (veikusios) katalikiškos grupelės

Mokykla	Katalikiška grupelė	Įkūrimo (veiklos) metai	Vadovai mokytojai	Narių skaičius	Dvasinis vadovas
Kupos pradinė mokykla	Katechezės būrelis	1992–2011	s. Regina CSC (Genė Daukaitė)	Apie 60	Kun. V. Liuima; kan. V. Rabašauskas
Povilo Matulionio progimnazija	Jaunųjų saleziečių būrelis	1999–2002	Janina Stumbrienė		Kun. V. Liuima; kan. V. Rabašauskas
	Valančiukai	1995–2007	Irena Varnauskienė		Kun. V. Liuima; kan. V. Rabašauskas
	Maironiečiai	Nuo 2000 metų	Skaistutė Paulauskienė	18	Kun. J. Jasėnas

* Lentelėje pateikti duomenys patikslinti ir papildyti Kupiškio kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėjo pavaduotojo Vytauto Knizikevičiaus.

(tęsinys)

Mokykla	Katalikiška grupelė	Įkūrimo (veiklos) metai	Vadovai mokytojai	Narių skaičius	Dvasinis vadovas
Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija	Skautai	1995–2008	Rita Grigaliūnienė, Vytautas Koženiauskas, Audra Matuzevičienė	20	
	Maironiečiai	2000–2014 (rugsėjis)	Danguolė Mažuikienė, Genovaitė Vilčinskienė, Aldona Bočiulytė, Eglė Uldukienė ir Jolanta Kireilytė (2013–2014)	20	
Noritūnų Jono Černiaus pagrindinė mokykla	Skautai	2001 m.	Dalė Pavilionienė	20	
	Maironiečiai	2000–2014 (rugsėjis)	Vida Trečiokienė	16	
Skapiškio pagrindinė mokykla	Ateitininkai (Šv. Lauryno kuopa)	Nuo 2010 metų	Žydra Andrijauskienė	24 (2014–2015)	Kun. Z. Navickas – iki 2012 m.
Adomynės pagrindinė mokykla	Maironiečiai	2003–2006	Virginija Pakalniškienė	8–12	
Adomynės pagrindinė mokykla	Bažnytinis jaunimo chorelis	2005–2006	Dovilė Pakalniškytė	10	
Alizavos pagrindinė mokykla	Katechezės būrelis	1998–2000	Kun. J. Labakojis; mokyt. V. Kaminskienė	Apie 18	Kun. J. Labakojis
Alizavos pagrindinė mokykla	Jaunimo grupelė „AL jaunimas“	Nuo 2007 metų	Mokyt. Rasa Šlekienė	15–20	Kun. L. Nedveckas, kun. J. Jasėnas
Alizavos pagrindinė mokykla	Vaikų veiklos grupelė „Šviesos vaikai“	Nuo 2007 metų	Mokyt. Rasa Šlekienė	15	Kun. L. Nedveckas, kun. J. Jasėnas
Antašavos pagrindinė mokykla	Religinio giedojimo choras	1996–1999	Mokytoja Zita (Pavilionienė) Lukoševičienė	20	Kun. J. Lukšas; kun. V. Gutauskas
Palėvenėlės pagrindinė mokykla	Nėra				
Rudilių Jono Laužiko pagrindinė mokykla	Nėra				
Salamiesčio pagrindinė mokykla	Nėra				

(tęsinys)

Mokykla	Katalikiška grupelė	Įkūrimo (veiklos) metai	Vadovai mokytojai	Narių skaičius	Dvasinis vadovas
Subačiaus gimnazija	Nėra				
Šepetos Almos Adamkienės pagrindinė mokykla	Nėra				
Šimonių pagrindinė mokykla	Doriukai	Nuo 2003 metų	Laima Talačkienė	13	

Belieka apgailestauti, kad, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, jokia katalikiška grupelė ar būrelis nebuvo įkurti net penkiose rajono mokyklose: Palėvenėlės pagrindinėje mokykloje, Rudilių Jono Laužiko pagrindinėje mokykloje, Salamiesčio pagrindinėje mokykloje, Subačiaus gimnazijoje ir Šepetos Almos Adamkienės pagrindinėje mokykloje.

Atkreiptinas dėmesys, kad Kupos pradinėje mokykloje veikiantis jaunučių choras (vargonininkai Jonas Gimžauskas, Marijanas Remeikis), nors kelis kartus buvo pakviestas giedoti bažnyčioje, bažnyčios choru (Bažnytinis jaunučių chorelis, kaip kartais minima) nesivadino. O 1992 m. s. Reginos CSC – Genės Daukaitės iniciatyva įkurta Eucharistijos karžygių grupelė, vienijusi apie 60 vaikų, veikė ne Kupos pradinėje mokykloje (kaip yra rašyta spaudoje), o prie Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios. Tik didžiausią dalį Eucharistijos karžygių sudarė Kupos mokinukai. Šios grupelės dvasios vadai buvo kun. Virgilijus Liuima, o jį iškelus – kan. Vladas Rabašauskas.

Deja, daugelis grupelių ar būrelių jau nebeveikia. Tarkim, Kupos pradinėje mokykloje Katechezės būrelis veikė 1992–2011; Antašavos pagrindinėje mokykloje Religinio giedojimo choras (1996–1999), vadovaujamas mokytojos Zitos (Pavilionienės) Lukoševičienės, bei Adomynės pagrindinėje mokykloje mokytojos Dovilės Pakalniškytės vadovaujamas Bažnytinis jaunimo chorelis (2005–2006), Povilo Matulionio progimnazijoje Jaunųjų saleziečių (veikęs nuo 1995 m.) bei valančiukų (nuo 1995 m.) būreliai; Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijoje skautai (nuo 1995 m.) bei maironiečiai (nuo 2000 m.); Noriūnų Jono Černiaus pagrindinėje mokykloje 2014 m. veiklą užbaigė 2000 m. įsikūrę maironiečiai. Povilo Matulionio progimnazijoje valančiukai veiklą užbaigė 2007 m. vadovei mokytojai Irenai Varnauskienei išėjus į pensiją, o „Jaunieji saleziečiai“ – vadovei mokytojai Janinai Stumbrienei išvykus į Panevėžį. Gaila, kad neatsirado kitų mokytojų, kurie būtų tęsę šią veiklą.

Tad 2014–2015 m. iš 9 minėtų mokyklų, kuriose veikė 16 katalikiškos krypties būrelių, veikia tik šeši: Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijoje – skautai (nuo 2001 m.), Povilo Matulionio progimnazijoje – mokytojos Skaistutės Paulauskienės vadovaujami maironiečiai (nuo 2000 m.), Alizavos pagrindinėje mokykloje veikia dvi skirtingos grupelės, įsikūrusios 2007 m. (abiem vadovauja mokytoja Rasa Šlekiene): jaunimo grupelė „AL jaunimas“ ir vaikų veiklos grupelė „Šviesos vaikai“.

Skapiškio pagrindinėje mokykloje veikia Ateitininkų Šv. Lauryno kuopa, įsikūrusi 2010 m. (vadovė mokytoja Žydra Andrijauskienė)³⁸¹, ir Šimonių pagrindinėje mokykloje 2003 m. įsikūrę doriukai (vadovė – mokytoja Laima Talačkienė).

Katalikiškų grupelių nykimas mokyklose – akivaizdi katalikiškos veiklos su jaunimu spraga, kurią nedelsiant bendromis parapijų dvasininkų, parapijos katalikiškų organizacijų bei pedagogų pastangomis reikia užpildyti, nes mokinių savanoriškas pasitraukimas iš gyvenimo Kupiškio krašte kelia grėsmę...

Kupiškio bažnyčios 100-mečio jubiliejus³⁸²

2014 m. Kupiškėje plačiai minėtas Kupiškio bažnyčios 100 metų jubiliejus. Renginyms vyko keliais etapais – gegužės–birželio mėn. ir spalio pradžioje. Į pasirengimą jubiliejui įsitraukė rajono savivaldybė, Etnografijos muziejus, Kultūros centras, Viešoji biblioteka. Prie šios datos buvo priderinta Kupiškio miesto 485-ųjų metinių šventė.

Jau nuo gegužės vidurio bažnyčioje veikė moksleivių piešinių ir darbelių paroda „Bažnyčia mokinių akimis“. Viešojoje bibliotekoje organizuota spaudinių ir nuotraukų paroda „Kupiškio bažnyčia istorijos vingiuose“.

Gegužės 30-osios rajono vaikų ir moksleivių šventės „Čir vir vir vasara“ renginiu pradėta Kupiškio miesto 485 metų ir bažnyčios 100-mečio jubiliejinė šventė. Šventėje dalyvavo ir svečiai iš Latvijos. Dalyvius sveikino Kupiškio vikaras kun. Rimantas Rimkus, renginyje dalyvavo ir Panevėžio vyskupas Lionginas Virbalas SJ.

*Pristačius parodą „Kupiškio dekanato bažnyčios“ Etnografijos muziejuje, vaikų sakralinio meno kolektyvas „Pandėlio balsiukai“ su vadove Vilma Likiene ir J. E. Panevėžio vyskupu kunigu Lionginu Virbalu.
2014 m. gegužės 30 d. Aušros Jonušytės nuotr. KEM*

Kupiškio etnografijos muziejuje organizuota Kupiškio tautodailininkų darbų paroda „Kupiškio dekanato bažnyčios“. Kalbėjo Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė, vyskupas Lionginas Virbalas SJ, dr. Aldona Vasiliauskienė. Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje per vakaro šv. Mišias vysk. L. Virbalas SJ suteikė Sutvirtinimo sakramentą.

Kitą dieną prie Kupiškio marių buvo atidarytas turizmo sezonas.

Birželio 1 d. per Marijos radiją transliuotos šv. Mišios iš Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios. Šv. Mišių metu giedojo jungtinis vaikų choras iš dešimties kolektyvų: Utenos Dievo Apvaizdos, Panevėžio šv. apaštalų Petro ir Povilo parapijų, Pasvalio muzikos, Salamiesčio, Antašavos pagrindinių mokyklų, Kupiškio L. Stuokos-Gucevičiaus gimnazijos, Kupiškio P. Matulionio progimnazijos, Kupiškio meno mokyklos bei Kupiškio bažnyčios vaikų ir jaunimo chorai. Šio daugiau 200 vaikų choro vargonininkė Inga Baniulienė, dirigentas ir akompaniatorius Marijanas Remeikis.

Tautodailininkas Vytautas Jasinskas sukūrė akmeninį kryžių „Kupiškio bažnyčiai – 100“, kuris pastatytas šventoriuje ir po iškilmingų šv. Mišių vysk. L. Virbalo SJ pašventintas.

Kupiškio bažnyčios ir parapijos istorijai itin svarbi mokslinė konferencija, skirta Kupiškio bažnyčios 100-mečio jubiliejui³⁸³

2014 m. spalio 2 d. Kupiškio parapijos namuose vyko mokslinė konferencija „Meno ir dvasinės maldos galybė“, kurioje pranešimus skaitė dr. Aldona Vasiliauskienė („Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorija“), dr. Dalia Klajumienė („Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ir dailės

Mokslinės konferencijos, vykusios Kupiškio parapijos namuose, pranešėjai ir rengėjai. Iš kairės: dr. kunigas Gediminas Jankūnas, dr. Dalia Klajumienė, dr. Aldona Vasiliauskienė, dr. kunigas Vilius Sikorskis ir Etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė. 2014 m. spalio 2 d. A. Jonušytės nuotr. KEM

paminklai“), dr. kun. Gediminas Jankūnas („Parapinės bažnyčios vaidmuo tikinčiojo gyvenime“) ir dr. kun. Vilius Sikorskas („Bažnyčios muzikos tradicijų įtaka katalikų tikėjimo raiškai“). Konferenciją organizavo ir vedė Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė Violeta Aleknienė, apibendrina dr. Aldona Vasiliauskienė (pranešimų tezės žr. Priedai II).

Renginys pradėtas Marijano Remeikio vadovaujamo Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios choro „Cantus Vita“ keturiais kūriniais.

Konferencijos dalyvius sveikino Kupiškio dekanas ir parapijos klebonas kun. Mindaugas Kučinskas, Kupiškio kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Rimantas Jocius. R. Jocius džiaugėsi susirinkusiųjų gausa, liudijančia, kad mokslininkų tyrinėjamos temos yra svarbios, kad mums visiems rūpi savos parapijos ir bažnyčios istorija.

Apdovanojimai

Pasibaigus konferencijai, parapijos laikraštuko „Tau, parapijietei“ atstovas Bronislovas Karazija įteikė padėkos raštus Gintautei Bakanavičienei, Birutei Jainskienei, Vidai Palionienei, Mildai Vaižmužienei ir Irenai Vaičiūnaitei. Tai „Tau, parapijietei“ skelbto poezijos ir rašinių konkurso, skirto Kupiškio bažnyčios 100-mečiui, laureatai.

Konferencijos apibendrinimas

Apibendrinama pranešėjų mintis dr. A. Vasiliauskienė pasidžiaugė, kad ši mokslinė konferencija užbaigė beveik metus trukusių įvairių renginių, skirtų Bažnyčios 100-mečiui, ciklą, išsiskleidusi kita – moksline forma, sumaniai parengta organizatorės Kupiškio etnografijos muziejaus direktorės Violetos Aleknienės.

Pasidžiaugta kruopščiai parengtais mokslininkų pranešimais, juolab kad kai kurie jų bus praplėsti. Parengti kaip moksliniai straipsniai bus išspausdinti „Versmės“ leidyklos rengiamos serijos „Lietuvos valsčių istorija“ monografijoje „Kupiškis. Naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai“. Leidinio sudarytoja ir atsakingoji redaktorė – Kupiškio etnografijos muziejaus vyr. specialistė istorikė Aušra Jonušytė, jau turinti tokio darbo patirtį (jau minėta 2009 m. išleista lokalinė monografija „Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai“).

Pasidžiaugta, kad „Kupiškėnų minčių“ redakcija, laukdama mokslinės konferencijos, savo skaitytojus supažindino su šios bažnyčios metrikų knygomis išspausdindama tris straipsnius: „Kupiškio bažnyčios dokumentai prieš 200 metų“, „Kupiškio bažnyčios dokumentai prieš 150 metų“ ir „Kupiškio bažnyčios dokumentai prieš 100 metų“. Be to, ir ankstesni renginiai sulaukė atgarsio ne tik „Kupiškėnų mintyse“, bet ir laikraštyje „XXI amžius“.

Konferencijos dalyviai buvo pakviesti į Skapiškį susipažinti su Dievo tarno arkivyskupo Mečislovo Reinio vardo įamžinimu ir paroda „Pažintis su Ukrainos kultūra“.

Būtina pažymėti, kad Kupiškio parapijos kunigai, be Kristaus Žengimo į Dangų bažnyčios, aptarnauja Šv. Dominyko bažnyčią Palėvenėje, Rudilių koplyčią, Šepetos psichoneurologinio pensiono gyventojus ir Kupiškio ligoninės ligonius bei personalą.

Išvados

Pirmąsyk mokslinėje literatūroje panaudoti gausūs archyviniai šaltiniai praplečia Kupiškio parapijos ir joje dirbusių kunigų istoriją.

Dabartinė Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia, išengusi į antrąją amžių, – jau trečioji, tad bažnyčių istorijoje išskiriame tris laikotarpius. Pirmajame laikotarpyje senoji medinė bažnyčia veikė 165 metus (1616–1781). Jos veiklą nutraukė Kupiškio miestelyje kilęs gaisras, nuniokojęs bažnyčią ir beveik visus parapijai priklausiusius pastatus. Su antrosios medinės bažnyčios pastatymu prasideda antrasis Kupiškio bažnyčių laikotarpis. Šią antrąją medinę bažnyčią, veikusią 112 metų (1791–1903), pakeitė trečioji – mūrinė bažnyčia, pradėdama trečiąjį bažnyčių istorijos laikotarpį, besitęsiantį ir šiandien.

Kupiškio bažnyčios metrikų knygos padeda nustatyti parapijoje dirbusius kunigus, be to, jos labai svarbios bandantiesiems surasti giminaičius ir nustatyti savo genealoginį medį, galbūt čia išvardytos bylos padės ieškantiems savo giminystės šaknų.

Kiekvienu laikotarpiu Kupiškio parapijoje dirbo daug kunigų. Sudaryta (nebaigta) lentelė liudija, kad Kupiškyje dirbo 240 kunigų (jų vardai ir pavardės įrašyti į Kupiškio bažnytines metrikų knygas). Straipsnyje pateikta medžiaga apie kunigus yra svarus tolesnių, detalesnių tyrinėjimų pagrindas.

Svarbi antruoju Kupiškio bažnyčių laikotarpiu čia dirbusio Lietuvos tikintiesiems gerai žinomo poeto kunigo Antonius Drazdowski (Antano Strazdelio) veikla – užregistruoti jo krikštai...

Apžvelgta Kupiškio bažnyčios ir parapijos istorija liudija kunigų veiklą remontuojant ir puošiant bažnyčią, ugdatant jaunimą tikėjimo dvasia, diegiant jų pareigos ir atsakomybės jausmą, stiprinant meilę Dievui ir žmonėms.

Aktyvi dvasininkijos veikla buvo puiki paskata kurtis katalikiškoms organizacijoms, kurioms dažniausiai ir vadovavo kunigai. Sovietmečiu negalėjusios veikti katalikiškos organizacijos, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, rėmėsi prieškarium Kupiškyje veikusiomis draugijomis ir organizacijomis, siekdamos atgaivinti veiklą.

Kupiškyje dvasininkai, kaip ir daugelyje kitų parapijų Lietuvoje, tikintiesiems gebėjo pasėti tvirtas katalikiškas moralines nuostatas: jų dėka nemažai jaunimo pasuko tarnystės Dievui ir žmonėms keliu. Tapę tikrais dvasininkais, darbuodamiesi toli nuo Kupiškio, jie savo gimtąjį kraštą garsino aktyvia visuomenine, politine veikla, statydami bažnyčias, užsiimdami mecenavimu.

Sovietmečiu Kupiškio dvasininkai gebėjo atsilaikyti prieš saugumo darbuotojų spaudimą (įkalbinėjimus, grasinimus, netgi šantažą), atsisakydami bendradarbiauti. Daugeliui buvo užvestos sekimo bylos, ne tik Kupiškyje dirbusieji, bet ir iš šio krašto kilusieji kentėjo Sibiro lageriuose.

Kupiškio parapijoje buvo sudarytos sąlygos dvasininkams, trokštantiems mokslo žinių, rašyti mokslo darbus: sovietmečiu minėtinas mons. Jonas Juodelis, atkūrus nepriklausomybę – kun. Gediminas Jankūnas.

Kupiškėnai įvertino dvasininkų veiklą suteikdami jiems Kupiškio krašto garbės piliečio vardą. Šitaip buvo įvertinti du dvasininkai – monsinjoras Klemen-sas Gutauskas ir garbės kanauninkas Kazimieras Baronas. Dvasininkams suteikti vardai liudija dvasinio gyvenimo svarbą kupiškėnams, kad čia jų sėtas Dievo meilės grūdus veši daugelio parapijiečių širdyse.

Katalikiškų grupelių nykimas Kupiškio rajono mokyklose (dar netyrinėta kryptis, laukianti dėmesio) – akivaizdi katalikiškos veiklos su jaunimu spraga, kurią nedelsiant, bendromis parapijų dvasininkų ir pedagogų pastangomis reikia užpildyti, nes mokinių savanoriškas pasitraukimas iš gyvenimo Kupiškio krašte kelia grėsmę...

Kad Bažnyčia Lietuvoje išliko tvirta moralinė atrama, apsaugojusi tautą nuo sovietinės ideologijos nuodų, svarų indėlį įnešė ir Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia, joje dirbę kunigai ir labiausiai atsidavę parapijiečiai.

Priedai

I. Iš Kupiškio krašto kilę dvasininkai

Kupiškio kraštas išugdė visai Lietuvai žymių įvairių sričių asmenybių. Tarp reikšmingų veikėjų gausos – ir dvasininkai. Kai kurie jų, Kupiškyje praleidę vaikystės ir jaunystės metus, išvyko į kitus Lietuvos regionus, palikdami ten ryškius pėdsakus ne tik dvasinėje darbuotėje, bet ir statydami bažnyčias, kurdami katalikiškas organizacijas, užsiimdami plačia mecenavimo veikla. Detaliau supažindinsime su dešimties iš Kupiškio krašto kilusių dvasininkų biografija, apžvelgsime jų atliktus darbus (žr. 19 lentelę). Kadangi kun. Salvijus Pranskūnas šiuo metu dirba Skapiškio Šv. Hiacinto (Jackaus) parapijoje, apie jį žinių bus pateikta „Versmės“ rengiamoje Lietuvos valsčių istorijos monografijoje „Skapiškis“.

Tai – **prelatas Kazimieras Dulksnys** (1910 02 09–1935 06 15–2001 12 09), **kun. Antanas Juška** (1906 04 28–1929 05 25–1991 02 15), **kanauninkas Jonas Katelė** (1831 01 13–1855 11 17–1908 05 21), **kun. mgrs. Aivaras Kecorius** (gim. 1981 m. gruodžio 26 d. – išventintas į kunigus 2007 m. liepos 14 d.), **kun. Jonas Kastytis Matulionis SJ** (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12), **kun. Jonas Morkūnas** (1918 11 18–1945 10 28–2004 09 30); **arkivyskupas Liudvikas Povilonis** (1910 08 25–1934 06 29–1969 12 21–1990 08 09); **kun. Salvijus Pranskūnas** (gim. 1964 m. gegužės 22 d. – išventintas į kunigus 1990 m. gegužės 27 d.), **prelatas Povilas Pukys** (1883 12 12–1913 05 26–1964 08 22), **kun. Antanas Puodžiūnas – tėvas Patricijus OFM** (1896 09 24–1940–1980 01 30), **kun. Petras Vaitiekūnas** (1889 09 17–1916 05 22–1946 05 22).

Kupiškio kraštas išugdė ir daugiau garbių dvasininkų. Tai – **kun. Petras Tijušas** (1921 07 08–1948 04 25–1999 12 11)³⁸⁴, **kan. Antanas Balaišis** (1923 01 01–1948 10 31–2005 11 07)³⁸⁵, **monsinyoras Petras Meilus** (1931 12 25–1963 04 10–2015 10 26)³⁸⁶, **kun. Egidijus Tubelis** (gim. 1981 m. lapkričio 5 d. – išventintas į kunigus 2012 m. birželio 9 d.) ir jo brolis Regimantas Tubelis (gim. 1984 m. kovo 15 d. – išventintas į kunigus 2008 m. rugpjūčio 4 d., metęs kunigystę), tačiau jie priklauso Skapiškio parapijai. Tad daugiau žinių ir bus pateikta „Versmės“ leidyklos rengiamoje Lietuvos valsčių istorijos monografijoje „Skapiškis“.

19 lentelė*

Kunigai, kilę iš Kupiškio parapijos

Eil. Nr.	Kunigo pavardė, vardas	Gimimo vieta	Gyvenimo, išventinimo į kunigus metai	Palaidojimo vieta
1.	Prelatas Dulksnys Kazimieras	Skodinių kaimas	1910 02 09–1935 06 15– 2001 12 09	Panevėžio Ramygalos gatvėje esančiose kapinėse, kunigams skirtuose kapuose
2.	Juška Antanas	Subačius	1906 04 28–1929 05 25– 1991 0215	Panevėžio Ramygalos gatvėje esančiose kapinėse, kunigams skirtuose kapuose
3.	Kanauninkas Katelė Jonas	Suvainių kaimas	1831 01 13–1855 11 17– 1908 05 21	Panemunėlyje
4.	Kecorius Aivaras	Kupiškis	gim. 1981 12 26– išv. į kun. 2007 07 14	
5.	Matulionis Jonas Kastytis <i>SJ</i>	Šimonių valsčiaus Pelyšių kaimas	1931 02 10–1980 10 31– 2015 01 12	Kauno Petrašiūnų kapinėse, vienuolių jėzuitų kapuose
6.	Morkūnas Jonas	Subačiaus parapijos Butrimų kaimas	1918 11 18–1945 10 28– 2004 09 30	Subačiaus stoties parapijos Stračnių kapinėse
7.	Arkivyskupas Povilonis Liudvikas <i>MIC</i>	Šimonių parapijos Šilagalių kaimas	1910 08 25–1934 06 29– 1969 12 21–1990 08 09	Marijampolės Šv. Mykolo prokatedros šventoriuje
8.	Pranskūnas Salvijus	Kupiškis	gim. 1964 05 22– išv. į kun. 1990 05 27	
9.	Prelatas Pukys Povilas	Gyvakarų kaimas (priklausė Salamiesčio parapijai)	1883 12 12–1913 05 26– 1964 08 22	Žemaičių Kalvarijos kapinėse, prie Žemaičių Kalvarijos kalnų XI vietos „Rotušėje“
10.	Puodžiūnas Antanas – tėvas Patricijus <i>OFM</i>	Kupiškio parapijos Duoniūnų kaimas	1896 09 24–1940–1980 01 30	Kretingos kapinėse šalia kitų tėvų pranciškonų
11.	Vaitiekūnas Petras	Kupiškio valsčiaus Kuosėnų kaimas	1889 09 17–1916 05 22– 1946 05 22	Anykščių rajono Papilių kaimo kapinėse

I. 1. Prelatas Kazimieras Dulksnys (1910 02 09–1935 06 15–2001 12 09)³⁸⁷

Tarp dvasininkų, okupacijos metu tyliai, kantriai ir atkakliai dirbusių savo darbą, kentėjusių sovietų persekiojimus, lagerių kančias, pastoracine veikla stiprinusių žmonių tikėjimą ir viltį, kad Aukščiausiasis jų, pasitikinčiųjų, neapleis – prelatas Kazimieras Dulksnys. Penkiolikos metų mirties sukaktis įgalina prisiminti šią neeilinę asmenybę.

Prelatas Kazimieras Dulksnys gimė 1910 m. vasario 9 d. Kupiškio parapijoje, Skodinių kaime, Juozo (mirė 1933 m.) ir Veronikos (mirė 1956 m.) Dulksnių šeimoje, kurioje, be jo, augo brolis Povilas (gim. 1903 m.) ir keturios seserys: Adelė Mažylienė (gim. 1897 m.), Akvilė Bukėnienė (gim. 1898 m.), Ona Petrulienė (gim. 1900 m.) ir Marijona Kalvelienė (gim. 1905 m.).

* Lentelė sudaryta remiantis įvairių metų Elenchais, Katalikų žinytais, asmeninėmis kunigų bylomis, literatūra.

Kazimieras mokėsi Kupiškio pradžios ir vidurinėje mokyklose (baigė 1926 m.), Rokiškio gimnazijoje mokėsi 5 ir 6 klasėse. 1928 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją (1928–1931). Studijavo Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos-filosofijos fakultete (1931–1935), kurią baigė apgindamas darbą.

1934 m. kovo 17 d. išventintas į subdiakonus.

1935 m. IV teologijos kurse studijavo 35 seminaristai (iš Kaišiadorių vyskupijos – 6, iš Kauno – 11, iš Panevėžio – 13 bei 4 marijonų vienuolijos ir vienas pranciškonų ordino narys).

1935 m. IV teologijos kursą baigė 13 Panevėžio vyskupijos klierikų, kuriuos 1935 m. birželio 15 d. arkivyskupas metropolitas Juozapas Skvireckas išventino į kunigus. Tai – Paulius Astrauskas (1905 04 27–1935 06 15–1977 06 19), Jonas Bagdonas (1907 11 29–1935 06 15–1994 01 26), Kazimieras Dulksnys (1910 02 09–1935 06 15–2001 12 09), Alfonsas Jarašiūnas (1911 10 18–1935 06 15–1954), Juozapas Juozevičius (1909 11 01–1935 06 15–1998 04 26), Paulius Kučinskas (1913 05 22–1935 06 15–1987 12 02), Petras Kuzmickas (1910 11 07–1935 06 15–2012 09 10), Vytautas Lapšys (1908 01 22–1935 06 15–1936 04 17), Aleksandras Lévanas (1905 05 08–1935 06 15, mirė Vokietijoje 1978 m. sausio arba vasario mėn), Jonas Petrėnas (1911 04 07–1935 06 15–1957 12 17, mirė Bruklinoje), Jonas Ragauskas (1907 08 10–1935 06 15–1967 10 11), Juozapas Rožanskas (1910 04 06–1935 06 15–1972 08 27), Feliksas Zenkevičius (1909 06 09–1935 06 15–1979 07 27).

Du šio kurso kunigai (A. Lévanas ir J. Petrėnas) 1944 m. pasitraukė į Vakarus, o kun. Jonas Ragauskas 1948 m. pasitraukė iš kunigystės, tapo aktyviu ateistu. Pirmąjį iš kurso Viešpats pasišaukė kun. Vytautą Lapšį – nė metų neišdirbęs vikaru Utenoje mirė 1936 m. balandžio 17 d. Kun. A. Jarašiūną paveikė pokario įvykiai, 1954 m. grįžtant į namus nustojo plakti širdis. Aktyviai iš minėto kurso Panevėžio katedroje darbavosi atšventęs 100-ąjį jubiliejų monsinjoras jubiliasas Petras Kuzmickas, kurią Viešpats pasišaukė bebaigiant 102-uosius metus.

Kunigystės keliu

Kun. Kazimierui Dulksniui teko dirbti 9 parapijose, užimti įvairias pareigas: vikaro, klebono, administratoriaus, dekanu. Jis buvo paskirtas Panevėžio katedros kapitulos kanauninku (1951), išrinktas kapitulos pirmininku (1983) ir vyskupijos kapituliniu vikaru (1983). Po šešerių metų, Panevėžiui gavus vyskupą (1989 m. gegužės 9 d. Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriumi paskirtas vysk. Juozas Preikšas), prel. K. Dulksnys buvo paskirtas generalvikaru – šias pareigas ėjo iki mirties.

Kun. K. Dulksnys – vikaras, administratorius

Išventintas į kunigus jaunas kun. Kazimieras Dulksnys 1935 m. birželio 21 d. paskiriamas vikaru į Ramygalą, Šv. Jono Krikštytojo parapiją. Čia dirbo tik pusę metų. 1936 m. sausio 8 d. buvo deleguotas vikaru į Šv. Jono Krikštytojo parapiją Pasvalyje. Ramygaloje talkino klebonui Jonui Jusiui, Pasvalyje – kan. Kazimierui Kriščiūnui. Pasvalyje dirbo šešerius metus ir 1941 m. gegužės 29 d. buvo deleguotas vikaru į Užpalių Švč. Trejybės parapiją.

Užpaliuose vikaravo keturis mėnesius. Atvykus į Užpalius kun. Juozapui Bagdonui, kun. K. Dulksnys sugrižo į Pasvalį.

1942 m. gegužės 27 d. paskiriamas administratoriumi į Tauragnų šv. Jurgio parapiją.

1941 m. birželio 25 d. bolševikai, keršydami už partizanų veiklą, sudegino visus beneficinius parapijos trobesius: kleboniją, viralinę-skalbyklą su gyvenamuoju butu, rūsius, vištidę, klojimą, akmeninį tvartą, malkinę, svirną ir 27 m gylio šulinį. Išliko tik parapijos salė, špitolė ir gyvenamasis zakristijono namas. Kun. K. Dulksnio rūpesčiu 1942–1943 m. atnaujinti beveik visi bažnyčios paveikslai ir stacijos, o kai kurie nutapyti iš naujo (dailininkas Bronius Žiedas).

Klebono K. Dulksnio rūpesčiu senosios klebonijos vietoje 1943 m. pastatyta nauja medinė klebonija, statybai panaudotos ir griauamos karčemos medžiagos. Klebonijos projekto autorė – architektė Bronė Lukšaitė, gauto klebonijai statyti pastato buvusio savininko duktė.

1944 m. liepos 9 d. bažnyčia sudegė, sudegė ir mediniai paminklai šventoriuje, dviaukštė varpinė, kurioje jau buvo įkurtas bažnyčios muziejus. Tad apie bažnyčią, jos altorius, paveikslus, skulptūras ir kitus meno paminklus galime sužinoti iš detalaus kun. K. Dulksnio aprašo, kuris vyskupo K. Paltaroko nurodymu pateiktas 1947 m. parašytame straipsnyje, skirtame Tauragnų bažnyčios ir parapijos istorijai³⁸⁸. Čia kun. K. Dulksnys akcentavo, kad Tauragnų bažnyčia pagal amžių – pirmoji bažnyčia Panevėžio vyskupijoje, tačiau tiksli data, kada ji buvo pastatyta, neaiški (manoma, jau XIV–XV a.). Trims bažnyčioms sudegus, naujoji pastatyta Labės–Tauragno ežerų krantuose. 1783 m. Braslavo dekanato vizitacijoje minimos dvi bažnyčios: statyta 1728 m. Taurapilyje ir 1735 m. Tauragnuose. 1874 m. bažnyčia pastatyta kun. Felikso Mazulevičiaus rūpesčiu. Bažnyčia konsekrovo vyskupas Aleksandras Beresnevičius.

Sudegus bažnyčiai, klebonas ėmė rūpintis laikinosios bažnyčios įrengimu parapijos salėje. Jau liepos 12 d. ant jos buvo iškeltas senosios bažnyčios kryžius ir iš kapų koplyčios pargabentas altorius. O liepos 16 d. sulaukus iš kaimyninių bažnyčių reikiamos paramos bažnytiniais reikmenimis ir drabužiais, pradėtos aukoti šv. Mišios.

Netrukus salės vidaus vaizdas „subažnytintas“: įrengti du altoriai, padirbtas Dievo stalas, sakykla, papuošta Kryžiaus keliais (stacijas paaukėjo vysk. K. Paltarokas). Įsigyta bažnytinio inventoriaus: kielikas, komuninė, keli arnotai, kapos, mišiolai, fisharmonija... Klebono K. Dulksnio pastangomis sutvarkyta išorė – laikinas šventorius: aptvertas statiniais, pastatytas iš aikštės atkeltas kryžius, pastatyta ir įrengta laikina varpinė su vienu varpu.

Rokiškio klebonas ir dekanas

Po penkerių metų – 1947 m. gegužės 5 d. – K. Dulksnys paskiriamas Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios klebonu ir Rokiškio dekanato dekanu (1947–1949). 1948 m. vasario 13 d. vyskupas K. Paltarokas, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo seserų Tarnaičių kongregacijos provincijolei prašant, kun. K. Dulksnį Rokiškio namams paskyrė paprastu nuodėmklausiu. 1949 m. sovietinė valdžia reikalavo iš kunigų, kad jie pasirašytų raštą, kuriame popie-

žius buvo kaltinamas šmeižtu ir laikomas karo kurstytoju. Kun. K. Dulksnys šio rašto prieš popiežių nepasirašė, nepasirašė jo ir kiti kunigai. Sovietinei valdžiai neprivertus kunigų pasirašyti minėto rašto, nepavyko sukurti tautinės Bažnyčios. Kun. K. Dulksnys, tapęs nepaklusniu sovietinei valdžiai, Rokiškyje nebegalėjo dirbti.

Dvasininko veikla Panevėžyje

1949 m. rugsėjo 30 d. vyskupas K. Paltarokas kun. Kazimierą Dulksnį paskyrė Panevėžio Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios administratoriumi.

1951 m. rugpjūčio 14 d. kun. K. Dulksnys paskiriamas Panevėžio katedros kapitulos kanauninku. O 1954 m. lapkričio 30 d. kan. K. Dulksnys įgaliojamas atstovauti Panevėžio vyskupijos reikalams Tarpdiecezinės kunigų seminarijos Kaune Ekonominės komisijos posėdyje.

1957 m. sovietinė valdžia mėgino įdarbinti – įkišti į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune pasaulietį ateistą dėstytoją „auklėti“ (t. y. sekti) klierikus. Vyskupas K. Paltarokas priešinosi, kad nebūtų seminarijoje tokio dėstytojo. Vyskupo įgaliotas kan. K. Dulksnys seminarijos posėdyje motyvuotai pagrindė ir pareiškė nesutikimą. Dėstytojas į seminariją nebuvo paskirtas, tad K. Dulksnys sovietinei valdžiai tapo pavojingas.

Kunigui Kazimierui Dulksniui sovietinis saugumas užveda bylą

Daugelis stebėjosi kunigo drąsa ginant seminarijos reikalus ir bijojo, kad ta drąsa jam gali brangiai kainuoti. Ir tikrai. Okupacinė valdžia kunigui negalėjo to dovanoti. Kun. Jonas Jurgaitis knygoje „Aukos keliu“ rašo, kad neaiškiais aplinkybėmis kun. Stasio Gruodžio knyga „Laikykis įsakymų“ pateko pas vieną parapijietį, kuris pranešė saugumo organų atstovams. 1957 m. prieš pat šv. Kalėdas Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčioje ir jos klebono kan. K. Dulksnio namuose buvo padaryta krata, klebonas suimtas³⁸⁹.

1957 m. lapkričio 28 d. saugumo organai atliko kratą Panevėžio Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčioje. Bažnyčios bokšte surado nepriklausomos Lietuvos laikais išleistų mokslo ir religinių knygų, žurnalų, brošiūrų, katalikiškų organizacijų dokumentikos, poezijos sąsiuvinį...

Tai buvo puikus pretekstas apkaltinti bažnyčios kleboną administratorių, saugumiečiams sukurpti bylą kunigui Kazimierui Dulksniui ir su juo susidoroti: 1957 m. gruodžio 14 d. kanauninkas areštuotas.

Už religinių – „antikomunistinių, antivalstybinių knygų laikymą“, kuriose daugybė antitarybinio pobūdžio minčių bei posakių, o panašaus turinio literatūros laikymas sudaro nusikaltimo sudėtį, numatytą BK 58–10 str. I d., 1958 m. kovo 3 d. prel. K. Dulksnys nuteistas 2 metams laisvės atėmimo. Bausmę atliko Mordvijos lageriuose.

Valstybės saugumo komiteto (VSK) prie Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Ministrų tarybos (LTSR MT) 4-osios valdybos 3-iojo skyriaus vyr. operatyvinis įgaliotinis vyr. leitenantas Gudavičius rašo, jog „išžiūrėjęs gautą medžiagą rado, kad 1957 m. lapkričio 28 dieną kratos metu Panevėžio „Petro ir Povilo“ bažnyčioje rasta ir paimta kun. Dulksnio antitarybinio pobūdžio pamokslų konspektai. Tuose konspektuose

Dulksnys šmeižia Tarybinės vyriausybės politiką, socialistinę santvarką, pranašauja dabartinės padėties nepastovumą ir stengiasi nuteikti tikinčiuosius prieš Tarybų valdžią. Be to, kunigas Dulksnys pas save bažnyčioje slėpė antitarybinę literatūrą ir religinio-nacionalinio turinio eilėraščius, kurie buvo perduoti jam saugoti ir atspausdinti prie palankių sąlygų. Dulksnio antitarybinę veiklą patvirtina kratos metu paimti daiktiniai įrodymai ir grafinės ekspertizės aktas“. Todėl dėl nusikaltimo žymių, numatytų RTFSR (Rusijos Tarybų Federacinės Socialistinės Respublikos) BK (Baudžiamojo kodekso) 58–10 str. 1 dalies, Kazimierui Dulksniui 1957 m. gruodžio 14 d. iškelta baudžiamoji byla.

Kan. K. Dulksnį suėmus, vyskupas K. Paltarokas 1957 m. gruodžio 16 d. jį paskyrė kapitulos prelatu.

Lietuvos ypatingajame archyve saugoma byla, kurios archyvinis numeris 44429/3, skirta kun. K. Dulksniui (ap. 58, f. K–1, b. b. (s. b.) Nr. 44429/3). Ją sudaro du dokumentų segtuvai-bylos: stebėjimo (s. b.) ir baudžiamoji (b. b.). Stebėjimo byla Nr. 19786 (23 dokumentai ir vokas su 6 dokumentais) pradėta 1957 m. gruodžio 21 d.

Baudžiamąją bylą – numeris toks pat, t. y. 19786, sudaro 220 lapų. Ji pradėta 1957 m. gruodžio 14 d. ir baigta 1961 m. lapkričio 25 d.

Bylose esantys dokumentai liudija, kad 1957 m. gruodžio 14 d. buvo pasirašytas nutarimas areštuoti kun. K. Dulksnį. Vadovaujantis RTFSR BPK 110 straipsniu, areštuotas už antitarybinę agitaciją pagal formuliarą Nr. 2315, nors areštas sankcionuotas gruodžio 19 d. Byloje yra areštuoto turto (11 daiktų) sąrašas, datuotas gruodžio 20 d., jame nurodyta ir daiktų kokybė:

„1. Radio aparatas „Philips“ – naudotas; 2. Lova, medinė poliruota – gera; 3. Sofa, aptraukta gobelenu, – gera; 4. Staliukas radio aparatui – geras; 5. Rašomasis stalas – padėvėtas; 6. Penkios įvairios kėdės – padėvėtos; 7. Rašomoji mašinėlė – gera; 8. Knygų spinta – gera; 9. Paltas rudeninis, juodas – dėvėtas; 10. Kailinukai juodi, aptraukti medžiaga – dėvėti; 11. Sermėga pilka – dėvėta.“

O gruodžio 21-osios naktį (nuo 2 iki 6 val.) kunigo bute atliekama krata dalyvaujant kviestiniams – Valiui Jonui ir Agejevui Fiodorui. Paimtas 21 „daiktinis įrodymas“: pasas; kulto tarnautojo pažymėjimas; liudijimas Nr. 447 K. Dulksnio vardu; 11 knygų: P. Jako „Žmogus tarp žmonių, arba Naujasis humanizmas“; P. Venckaus „Fundamentalinės teologijos paskaitos“, 1931 m.; Malakauskio „Įgimtoji teisė“, 1934 m.; Malakauskio „Viešosios bažnytinės teisės“; Tihameros Toth „Kristus ir jaunimas“, Šalkauskio „Lietuvių tauta ir jos ugdymas“; Stankevičiaus „Dora“; A. Liepinio „Kitų pėdomis“ (I, II ir III tomai); „Arkivyskupas Jurgis Matulevičius“; Blažio „Tolerancija kaip kultūros principas“; knygai priskirtas ir „Tiesos kelias“ (2 tomai); rinkinys „Gyvojo žodžio tarnyboje“; išeivių maldaknygė; brošiūros: „Sugrįžkime į mišias“, 1946 m., ir Matuso „Penkios žinotinesnės naujų laikų sektos“. Be to, paimti užrašai ant devynių atskirų lapelių, penki lapai, spausdinti mašinėle, ir vyskupo K. Paltaroko 1942 m. kovo 22 d. laiškas kunigams ir tautiečiams.

Radus tokius „svarius“ antitarybinės veiklos įkalčius, kun. K. Dulksnys atvežamas į Vilniaus saugumo kalėjimą.

Atlikus rašto, t. y. grafologinę, ekspertizę (gruodžio 16 d. aktas Nr. 530, pasirašytas saugumo komiteto eksperto Z. Liauksmino) nustatyta, kad pamokslų konspektai, rasti bažnyčioje, rašyti kun. K. Dulksnio.

Prasideda tardymai. Po apklausų gruodžio 21, 26 ir 28 d. 1958 m. sausio 3 d., remiantis tardymų protokolais, parengiamas nutarimas. Byloje surinkta medžiaga pakankamai įrodyta, kad būtų galima K. Dulksnį patraukti kaltinamuoju pagal RTFSR BK 58–10 str. I dalį.

Tardymai vyksta toliau: sausio 3, 17, vasario 7, 10 ir 12 d. Vasario 12 d. parengiamas naujas nutarimas, kuriame patikslinamas pateiktas kaltinimas – neapsitvirtino, kad pamokslai antitarybinio pobūdžio.

Vasario 8 ir 12 d. apklausiami liudininkai: buvęs zakristijonas Juozas Eidukynas, mokslininkė Ona Maksimaitienė (Istorijos instituto siuntimu ji vyko į Panevėžį susipažinti su muziejų ir bažnyčios archyvu) ir mokinys Jonas Stepovičius (pavaduodavęs zakristijoną). Tačiau apklaustieji nieko negalėjo pasakyti apie kun. K. Dulksnio bažnyčioje „slėptą“ „antitarybinę“ literatūrą.

1958 m. vasario 7 d., dalyvaujant kviestiniams Petruui Stankevičiui ir Adelei Momkutei, VSK prie LTSR MT Tardymo skyriaus poskyrio viršininkas A. Sūnelaitis atliko literatūros, dokumentų ir daiktų, paimtų baudžiamojoje byloje Nr. 19786 kratos metu, apžiūrą. Apie kun. A. Liepinio knygą „Kitų pėdomis“ (3 tomai, 1933–1939) pažymėta: „*Visuose trijuose tomuose yra daug straipsnių, kuriuose šmeižiama Tarybų Sąjunga, jos santvarka ir tarybiniai žmonės*“ (ir nurodyti konkretūs puslapiai).

Kun. J. Stankevičiaus knygos „Dora“ (išleista 1939 m., 218 p.) „*ne visi lapai supjaustyti, kas rodo, kad knyga naudotasi nepilnai. Knygoje nagrinėjami moraliniai klausimai. Įvairiose vietose kritikuojama materialistinė pasaulėžiūra, o 162–164 puslapiuose esantis straipsnis „Socializmas“ antitarybinio pobūdžio*“. 1936 m. Kaune išleistos 201 p. J. Blažio knygos „Tolerancija kaip kultūros principas“ pratarinėje rašoma, kad knygos tikslas – „*iškelti tolerancijos reikšmę, kaip principo, kuris žymi ir laiduoja žmonijos pažangą dvasinės kultūros atžvilgiu*“. Knygos 12 ir 187 puslapiuose socialistinė santvarka sugretinama su fašizmu (ir pateikiamos citatos). P. Jako knyga „*Žmogus tarp žmonių, arba Naujasis humanizmas*“ (Kaunas, 1940, 351 p.) „*ideologiniai kenksminga, antitarybinio pobūdžio*“.

Ir taip detalizuojama kiekviena, tiek per kratą Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje (lapkričio 28 d.), tiek kunigo bute (gruodžio 14 d.) paimta knyga, brošiūros, žurnalai, užrašai, katalikiškų organizacijų dokumentai. Galiausiai konstatuojama, kad pastarieji dokumentai jokios vertės bylai neturi.

Vasario 11 d. nutarime apie daiktinių įrodymų pridėjimą prie bylos išvardijamos 10 knygų, paimtų kunigo bute, ir 6 (knygos, rinkiniai, žurnalai), paimtos bažnyčioje. „*Kaltinamasis Dulksnys paaiškino, kad savo asmeninėje bibliotekoje saugojo išimtą pas jį literatūrą todėl, kad neskaitė jos visumoje antitarybinio turinio ir dalinai ja naudojosi. Taip pat jis būktai nežinojęs, kad tarpe bažnyčioje saugomos literatūros yra antitarybinio pobūdžio knygų ir žurnalų.*“

Paaškinimą VSK Panevėžio miesto įgaliotiniui dar 1957 m. gruodžio 11 d. parašė poezijos autorius personalinis pensininkas Matas Grigonis (po lapkričio 28 d. kratos bažnyčioje paimti jo poezijos kūriniai): „*Per 50 literatūrinio darbo metų esu sukūręs ir išvertęs religinių giesmių, pagal 1945–49 m. užsakymą rašęs Panevėžio Marijonų bažnyčiai giesmes ir maldas.*“ 1955 m. šiuos rankraščius jis perdavė kun. K. Dulskiui, kad jie būtų atiduoti į bažnyčios archyvą. O kitame, po poros mėnesių, t. y. 1958 m. vasario 11 d., rašytame rašte M. Grigonis akcentuoja: „*Mano*

religinio turinio rankraščius, pasirašytus slapyvardžiu Matas Domaitis, kurie 1957 m. lapkričio mėnesį buvo rasti ir paimti kratos metu Panevėžio Petro ir Povilo bažnyčioje, prašau sunaikinti kaip man nereikalingus.“ Reikia įsivaizduoti, kaip turėjo skaudėti poetui širdį rašant „prašau sunaikinti...“ Reikia manyti, kad, rašydamas tokius žodžius, tikėjosi palengvinti suimto kunigo padėtį.

1958 m. vasario 12 d. aktas liudija, kad Šv. Juozapo draugijos ir Panevėžio skyriaus Angelaičių organizacijos dokumentika (117 lapų), buvusios Leliūnų pavasarininkų kuopos nuotrauka ir 266 lapai bei 14 sąsiuvinų poezijos Domaičio slapyvardžiu sunaikinti – sudeginti. Sunaikinimo aktą pasirašė VSK prie LTSR MT Tardymo skyriaus poskyrio viršininkas kapitonas A. Sūnelaitis ir VSK prie LTSR MT Tardymo skyriaus tardytojas leitenantas Petruševičius.

Po 1958 m. vasario 14 d. tardymo tą pačią dieną parengtas tardymo pabaigimo protokolas, su kuriuo (ir daiktiniais įrodymais atskiruose paketuose) kaltinamasis susipažino nuo 12.20 val. iki 13.45 val. Tą pačią dieną parengiama ir kaltinamoji išvada. K. Dulksnys kaltinamas, kad bažnyčioje ir namuose laikė antitarybinę literatūrą. „Nurodytose knygoose visumoje arba atskiruose straipsniuose yra šmeižiama Tarybų Sąjunga, jos santvarka, komunistų partija bei tarybinių žmonių gyvenimas, o kai kuriuose iš jų atvirai kviečiama kovoti prieš tarybinę santvarką ir komunistines idėjas... tai yra įvykdyme nusikaltimų, numatytų RTFSR BK 58–10 str. I dalimi.“ Siūloma baudžiamąją bylą Nr. 19786 pasiūsti LTSR prokurorui dėl nukreipimo teisman. Kaltinamąją išvadą parengė VSK prie LTSR MT Tardymo skyriaus poskyrio viršininkas kapitonas A. Sūnelaitis, „Sutinku“ pasirašė VSK prie LTSR MT Tardymo skyriaus viršininkas papulkininkis Kisminas.

1958 m. vasario 18 d. surašomas aktas, kad kun. K. Dulksnio areštuotą turtą (turto saugotoju buvo paskirtas Juozas Šumskis) perduoti 1895 m. gimusiai K. Dulksnio seseriai Adelei Mažylienei, gyvenančiai Kupiškio r. Girvalakių kaime (mat dar vasario 10 d. įgaliojimą perduoti daiktus seseriai buvo parašęs K. Dulksnys). Vasario 18 d. A. Mažylienė pasirašė ir pakvitavimą apie gautus 11 daiktų.

Kun. K. Dulksnys vasario 24 d. rašo prašymą paskirti advokatą ir apie teismą, kuris įvyks 1958 m. kovo 3 d., pranešti seseriai Adelei Mažylienei.

Advokatas buvo paskirtas, tačiau sesuo nedalyvavo – teismo posėdis uždaras, tad jai, galima teigti, ir nebuvo pranešta.

LTSR Aukščiausiojo teismo Baudžiamųjų bylų teisminė kolegija, susidedanti iš pirmininko Žvirblio, liaudies tarėjų Navickaitės ir Rimkutės, sekretoriaujant Tumėnienei, dalyvaujant LTSR prokurorui Galinaičiui, gynybos advokatui K. Miševičiui, 1958 m. kovo 3 d. išklaušė kaltinamojo K. Dulksnio. Jis pasakė: „Kad mano asmeninėje bibliotekoje yra antitarybinė literatūra, aš sužinojau tikrai kratos metu. Anksčiau aš ją laikiau kaip mokslinę religinę literatūrą. Aš ja ir naudojausi kaip mokslinė religiniams reikalams.“ Kaltinamasis manė, kad buvęs administratorius bus atrinkęs antitarybinę literatūrą, todėl apie esančią bažnyčios bokšte nežinojo. „1942 m. vyskupo Paltaroko laišką aš radau raštinėje ir neradau reikalo jo sunaikinti, nes tai buvo viršininko oficialus raštas.“

Nepaisant tokio kiekvienam, rodos, aiškaus paaiškinimo, Teisminė kolegija nustatė: „Dulksnys rengiamojo ir teismo tardymo metu, neneigdamas aukščiau paminėtos literatūros laikymo fakto, kaltu neprisipažino, paaiškindamas, kad nors tose knygose

yra antitarybinio pobūdžio išsireiškimų, tačiau tų išsireiškimų jis niekur nenaudojęs, laikydamas tas knygas pas save jis kokio nors priešvalstybinio tikslo neturėjo.“

Teisminė kolegija Dulksnio kaltės įrodymą pagal BK 58–10 str. I dalį laiko įrodyta kratos protokolu ir kaltės įrodomaisiais daiktais – paminėtomis knygomis: knygose yra daug antitarybinio pobūdžio posakių, o panašaus turinio literatūros laikymas sudaro nusikaltimo sudėtį, numatytą BK 58–10 str. I d.

Teisminė kolegija nusprendė Dulksnį Kazį pripažinti kaltu ir nubausti laisvės atėmimu 2 metams be teisių atėmimo (nors prokuroras Galinaitis prašė 5 metų laisvės atėmimo). Bausmę pradėti skaičiuoti nuo 1957 m. gruodžio 14 d. Nuosprendis su grifu „Slaptai“ galutinis ir kasacine tvarka neskundžiamas.

Paskelbus nuosprendį, prie bylos pridėta literatūra tapo nebereikalinga, tad ji kovo 21 d. buvo sunaikinta – sudeginta. Tokį aktą pasirašė VSK prie LTSR MT Įskaitos-archyvinio skyriaus operatyvinis įgaliotinis kapitonas Muchinas; VSK prie LTSR MT Įskaitos-archyvinio skyriaus vyr. inspektorius Žulpa ir VSK prie LTSR MT Įskaitos-archyvinio skyriaus inspektorius Šašlovas.

Kun. K. Dulksnys bausmę atliko Mordovijos lageryje.

Sugrįžus į Lietuvą: Kaišiadorių vyskupijos parapijose

1959 m. lapkritį prelatas sugrįžo į Lietuvą, tačiau religinių kultų įgaliotinis neleido dirbti Panevėžio vyskupijoje. 1959 m. gruodžio 4 d. paskiriamas altarištu į Merkinę, Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapiją (Kaišiadorių vyskupija). Tačiau jau gruodžio 2 d. jam buvo išrašytas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas Nr. 665 (pasirašė Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotinis Justas Rugienis). 1962 m. balandžio 4 d. perkeliamas į Nedzingę, Švč. Trejybės parapiją, administratoriumi. Jam 1962 m. balandžio 4 d. buvo išrašytas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas Nr. 215 (pasirašė Religinių kultų reikalų tarybos įgaliotinis Justas Rugienis). Žmonių raštų į Maskvą dėka (net kelis kartus į Maskvą važiavo atstovai) kun. K. Dulksniui pagaliau 1963 m. leista sugrįžti į Panevėžio vyskupiją.

Jau sugrįžus į Lietuvą, K. Dulksnio byla domėtasi tris kartus: 1968 m. spalio 29 d. norint užmezgti su K. Dulksniu kontaktus; 1975 m. balandžio 30 d. – dėl kelionės į užsienį ir 1983 m. gegužės 20 d. tikintis, kad jis bus išrinktas vyskupijos valdytoju. Šis domėjimasis turėjo aiškų saugumo organų tikslą – priversti K. Dulksnį jiems dirbti ar bent talkinti...

1989 m. lapkričio 25 d. Lietuvos TSR Aukščiausiasis teismas parašė pažymą Nr. 8–2125/89 „*Remiantis Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1989 m. liepos 28 d. įsaku „Dėl asmenų, nuteistų už kai kurias veikas, reabilitavimo“ Dulksniui Kazimierui, Juozo, 1989 m. lapkričio 24 d. išduotas reabilitavimo pažymėjimas“.*

Vėl Panevėžio vyskupijoje

1963 m. gegužės 6 d. prel. K. Dulksnys skiriamas Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijos klebonu (pareigas pradėjo eiti nuo birželio 7 d.). 1963 m. gegužės 13 d. jam buvo išrašytas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas Nr. 292, kurį pasirašė įgaliotinis Justas Rugienis.

Dėl sveikatos būklės prel. K. Dulksnys 1975 m. atsisakė lydėti vysk. R. Krikščiūną į Romą.

1977 m. liepos iš 2 į 3-iosios naktį įsilaužta į Krekenavos bažnyčią per pereinamąją zakristiją (išlaužus durų spyną). Iš altoriaus išimta monstrancija su Švč. Sakramentu ir palikta ant altoriaus, paimti paveikslai (vienas išpjautas iš rėmų), dviejų altorių tabernakuliai, liturginių reikmenų...

Krekenavoje kun. K. Dulksnys suremontavo vargonus, užbaigė suolus, sudėjo nutekamuosius vamzdžius, išliejo takus, sutvarkė tvoras.

Mirus kapitulos pirmininkui prelatui Leopoldui Pratkeliui (1912 06 06–1938 06 11–1983 01 04), šioms pareigoms išrenkamas prel. K. Dulksnys. Susirgus Panevėžio vyskupijos apaštaliniam administratoriui vyskupui Romualdai Krikščiūnui, jo vieton kapitula 1983 m. gegužės 9 d. vyskupijos kapituliniu vikaru išrenka prel. K. Dulksnį.

1983 m. gegužės 13 d. Panevėžio vyskupijos kurijoje, dalyvaujant Lietuvos vyskupų konferencijos pirmininkui vysk. Liudvikui Poviloniui, dr. vysk. Romualdai Krikščiūnui, Panevėžio vyskupijos kapituliniam vikarui prel. Kazimierui Dulksniui, Panevėžio katedros kapitulos nariams: kan. Broniui Antanaičiui, kan. Petruui Žiukeliui ir kun. Vladui Rabašauskui, vysk. R. Krikščiūnas perdavė išrinktajam Panevėžio vyskupijos kapituliniam vikarui prel. K. Dulksniui patalpas, kunigų ir bažnyčių bylas, visus dokumentus, antspaudus, visą inventorių ir kasą.

Panevėžio vyskupijos kapitulinio vikaro pareigas prel. K. Dulksnys ėjo 6 metus, kol Panevėžys pagaliau gavo vyskupą: kol Šventasis Tėvas Jonas Paulius II 1989 m. gegužės 9 d. Panevėžio vyskupijos apaštaliniumi administratoriumi paskyrė vysk. Juozą Preikšą. Vyskupas savo dešiniąją ranka – generalvikaru – paskyrė kapitulos pirmininką prel. K. Dulksnį. Šias pareigas prelatas užėmė iki jį Viešpats pasišaukė į Amžinybę.

Kaip nekrologe rašo protonotaras Bronius Antanaitis: „*Prelatas Katedroje dirbo pastoracinį darbą, ilgėjosi naujų pašaukimų kunigystėn, meldėsi už katalikiškas šeimas, nes jos yra pirmoji seminarija kunigystėn. Lygiavosi kasdieniu gyvenimu į Kristaus Evangeliją, švietė optimistine asmenybės laikysena ne tik šventėse, bet ir kasdienybėje. Taip jis praėjo ištikimo, garbingo, nuoširdaus 66-erių metų kunigystės gyvenimo kelią, tarnaudamas Dievui ir tėvynei ir 92-aisiais savo amžiaus metais, iškankintas sunkios ligos, 2001 m. gruodžio 9 d. užgeso Viešpatyje.*“³⁹⁰

Panevėžio vyskupijos kurijos generalvikaras, jubilias prelatas Kazimieras Dulksnys – penktas Panevėžio vyskupijos kunigas, 2001 m. pašauktas į Amžinybę.

Parapijiečių meilę ir pagarbą kunigui liudijo gausybė žmonių, 2001 m. šaltą, vėjuotą gruodžio 12 d. susirinkusių į laidotuves. Laidotuvių šv. Mišias Panevėžio katedroje aukojo Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas, Vilniaus arkivyskupo augziliaras ir generalvikaras Juozas Tunaitis (1928 10 25–1954 09 12–1991 05 19–2012 06 01) ir Kaišiadorių vyskupas Juozas Matulaitis, 48 kunigai ir gausus būrys Vilniaus kunigų seminarijos klierikų. Pamokslą sakė protonotaras Bronius Antanaitis, apžvelgdamas prelado gyvenimo kelią, jo tarnystę Dievui, tautai ir kiekvienam žmogui. Pamokslininkas pabrėžė, kad prelado siela buvo dieviškas spindulys, susiliejęs su žemišku kūnu, akcentavo ištikimo ir nuoširdaus kunigo gyvenimo kelią, gerumo įsikūnijimą, nes jis visą gyvenimą švytėjo gerumu, visiems buvo geras ir visi jam buvo geri. Kalbėdamas apie prelado asmenybę skatino ir visus susirinkusiuosius pamąstyti, kaip būti geresniems, mokėti taikiai sugyventi. Protonotaras B. Antanaitis ragino visus melstis, kad

prelato vieta neliktų tuščia, kad atsirastų gerų šeimų, gebančių išauginti gerų kunigų, kurių taip reikia Lietuvai.

Prelatas Kazimieras Dulksnys palaidotas Panevėžio Ramygalos gatvėje esančiose kapinėse, kunigams skirtuose kapuose.

I. 2. Kunigas Antanas Juška

(1906 04 28–1929 05 25–1991 02 15)³⁹¹

Kun. Antanas Juška gimė Subačiuje, Domicelės Valaitės ir Juozapo Juškos šeimoje, turėjusioje 10 ha žemės, padalintos rėžiais. Šeimoje gimė 4 berniukai: Jonas, Pranciškus, Povilas ir Antanas. Jonas ir Pranciškus mirė dar būdami kūdikiai. Antanas irgi buvo arti mirties. Motina labai karštai meldėsi ir paaukojo savo sūnų Šiluvos Dievo Motinai Marijai. Marija išklaušė jos maldas. Tad šeimoje augo Povilas ir ketveriais metais už jį jaunesnis Antanas. Kadangi jų namas Subačiuje buvo šalia klebonijos, tėvas – auksinių rankų meistras – daug talkino kunigams – dirbo įvairius ūkio darbus.

1909 m. tėvai nusipirko didesnę ūkį Pamarnakių kaime, Palėvenės parapijoje. Būdami labai darbštūs, iki karo sugebėjo išmokėti visas skolas. Juškos Pamarnakiuose įveisė didžiausią tame krašte bityną. Kadangi Antanas išaugo Palėvenės parapijos ribose, save laikė palėveniečiu – Kupiškio krašto žmogumi.

Antanas Subačiuje nuo mažens patarnavo kunigui šv. Mišių metu. Skaityti išmokė motina, tad 1917 m. Subačiuje atidarius pradinę mokyklą, iš karto įstojo į antrą klasę. Metus pasimokęs pradžios mokykloje, per vasarą privačiai rengtas, 1918 m. rudenį nesėkmingai stojo į Kupiškio progimnaziją. Įstojo tik papildomai padirbėjęs 1919 m. pradžioje (po Kalėdų atostogų, mat tuomet buvo galima stoti du kartus: rudenį ir po Kalėdų atostogų). Kupiškyje mokėsi ketverius metus (1919–1922). Progimnazijoje A. Juška tapo jaunesniųjų moksleivių Kankliečių kuopos organizatoriumi, o ją įkūrus – pirmininku.

Baigęs keturias Kupiškio progimnazijos klases, įstojo į Kauno kunigų seminariją ir čia mokėsi 7 metus (1922–1929): 3 metai skirti užbaigti visą gimnazijos kursą ir 4 metai – studijoms Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultete.

Arkivyskupas Juozapas Skvireckas 1929 m. gegužės 25 d. 24 diakonus iššventino į kunigus – tarp jų ir Antaną Jušką. Primicijas laikė Palėvenės Šv. Domininko bažnyčioje. Pamokslą pasakė buvęs Kupiškio progimnazijos kapelionas ir viso kultūrinio gyvenimo Kupiškyje judintojas kun. Antanas Kripaitis (1889 03 31–1914–1961 06 19).

Iššventintas į kunigus aštuonerius metus (1929–1937) vikaravo Panevėžio šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, kartu buvo pradžios mokyklų tikybos mokytojas, o nuo 1930 m. ir Amatų mokyklos kapelionas. Vikaras kun. A. Juška kartu su kun. Povilu Paškevičiumi talkino klebonui – prel. Juozapui Gražiui. Vėliau vikarą P. Paškevičių pakeitė kun. Jonas Vaitekūnas, o jam sugrįžus į Ameriką – kun. Albinas Spurgis, šį iškėlus į Panevėžio katedrą – kun. Antanas Kietis. Panevėžyje kun. A. Juška išgarsėjo veikla su jaunimu: organizavo valdžios uždraustus ateitininkus – jie slapta rinkdavosi kunigo bute; vadovavo blaivybės draugijai, tapo pavasarininkų dvasios vadu.

1937 m. paskirtas klebonu į Troškūnų Švč. Trejybės parapiją, čia praleido ir visas karo dienas. Į Troškūnų miestelį atvyko 1937 m. balandžio 23-iają, Šv. Jurgio

dieną. 1939 m. buvo paskirtas Raguvos dekanato vicedekanu (dekanu dirbo kun. Jonas Andriejauskas). Kun. A. Juška Troškūnų 6 skyrių mokykloje mokė tikybos. Dirbdamas Troškūnuose išdažė bažnyčios sienas ir lubas, sutvarkė išpuvusias grindis. Šoniniuose altoriuose įtaisė du dailininko Vinco Dilkos (1912 02 15–1997 12 25) paveikslus. Pastatė namą ūkvedžiui, cemento čerpėmis uždengė klebonijos tvartus.

A. Juška Troškūnuose aktyviai domėjosi parapijiečių dvasiniais reikalais. Susižavėjęs italų šventojo Jono Bosko gyvenimu, A. Juška Troškūnuose globojo, auklėjo ir į mokslus išleido keletą našlaičių bei neturtingų berniukų, vadintų „Juškos vaikais“. Troškūnuose 1937 m. jis atidarė parapijos knygyną-biblioteką, kur po metų jau buvo 700 knygų ir 150 nuolatinų skaitytojų. Kunigas taip pat vadovavo Troškūnų senelių namams, karo metais slėpė ir gelbėjo žydus.

1945 m. spalio 5 d. iškeltas į Ramygalą Šv. Jono Krikštytojo parapijos administratoriumi – į Troškūnus atkeltas buvęs Ramygalos klebonas prel. I. Labanauskas (kun. A. Juškos atsiminimuose rašoma, kad jau rugsėjo 14 d. jis buvo Ramygaloje). Kun. A. Juška Ramygaloje dirbo iki 1949 m. balandžio 12 d. 1946 m. parašė Ramygalos parapijos istoriją, išspausdintą knygoje „Panevėžio vyskupija“³⁹².

1949 m. balandžio 10–12 d. Uliūnų Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje klebonas vedė rekolekcijas. Išėjusį į kelią laukti mašinos į Ramygalą kun. A. Jušką sustabdė kariškis ir pasakė, kad yra areštuojamas. Kleboną nuvarė į plentą, kur laukė sunkvežimis su kareiviais. Nuvežė į Panevėžį. Čia saugumo būstinės požemyje kunigas praleido Velykas. Panevėžyje kunigo A. Juškos netardė. Nuvežė į Vilnių. Saugumo požemyje jį ne tik tardė, bet ir kankino. Po poros mėnesių perkėlė į Lukiškių kalėjimą. Čia 18-ojoje kameroje buvo dar du kunigai – Jonas Ilskis (Telšių vyskupija) (1907 04 18–1934 05 26–1985 10 06) ir kun. Vladislovas Petkevičius (gim. 1914 06 07).

Apie kun. A. Jušką kun. Jonas Ilskis rašė atsiminimuose: *„Tai nepaprasto būdo žmogus. Jis visada būdavo gerai nusiteikęs, mėgdavo humora, buvo kalbus ir draugiškas.*

*Mes su kun. Antanu stengėmės kameroje ne tik gerą nuotaiką palaikyti, bet ir atgaivinti kalinių dvasią. Pasisekė iš pradžių dalį, o vėliau ir visus kameros gyventojus patraukti giedoti maldas, giesmes. Pakaitomis sakėme pamokslėlius. Pirmosiomis dienomis sargai mėgino uždrausti mums tai daryti, tačiau vėliau kai kurie iš jų, pravėrę durų langelį, net ir patys klausydavosi Dievo Žodžio. Mišių laikyti čia negalėjome, nes tam trūko pačių būtinausių priemonių...“*³⁹³

Kun. A. Juška, apkaltintas antisovietine veikla, nuteistas 25 metams darbo pataisos lageriuose. Išvežant Vilniaus stotyje sutiko ir kitus nuteistus kunigus – Antaną Šermukšnį ir Adomą Stankevičių. Į Sibirą tąkart kartu su kun. A. Juška vežė kunigus Adomą Stankevičių, Henriką Prijalgauską (Panevėžio vyskupija) (1892–1920 05 09–1978 08 23) ir Joną Burneiką (1901 10 04–1933 04 01–?). A. Stankevičius tapo pirmąja auka Sibire – susirgo ir mirė.

Kun. A. Juška Taišeto lageriuose kartu su kitais kaliniais kentėjo šaltį, alkį, nuovargį, baimę ir panieką. Dirbo įvairius darbus. Pirmiausia prie Čiunos kirto maumedžius. Čia kun. A. Juška labai nusilpo, susirgo ir buvo paguldytas į spec. ligoninę arčiau Taišeto. Po kelių mėnesių kiek sustiprėjusį nuvežė į kitą lagerį. Čia, išalusioje žemėje, kasė griovius šiluminei trasai, vėliau buvo išsiųstas į medienos apdirbimo įmonę – rūšiavo lenteles.

Po pusmečio lageryje pavyko susisiekti su namiškiais – pradėjo gauti siuntinius, tad nutolo bado šmėkla. Vėliau išsiųstas prie Omsko, kur buvo statomas naftos perdirbimo fabrikas. Kun. A. Juška dirbo naujų namų statybose. Po sunkių darbų, prasidėjus negalavimams, sveikatos komisija kun. A. Jušką pripažino invalidu. Paskyrė darbuotis zonoje: virtuvėlės prižiūrėtoju, vėliau šiltnamyje augino gėles, o vasarą jas sodindavo lauke.

Po Stalino mirties iš naujo persvarsčiusi byla speciali komisija kun. A. Juškai bausmę sumažino nuo 25 iki 8 metų. Tad išbuvęs vienerius likusius metus 1956 m. rugsėjo mėnesį išėjo į laisvę – 1949–1956 m. praleidęs Taišeto, Omsko (Sibiras, Rusija) lageriuose, rugsėjo 21 d. pasiekė Panevėžį. Grįžęs į Lietuvą kunigas porą mėnesių neturėjo nuolatinės gyvenamosios vietos, o pradėjęs dirbti ir toliau sovietinės valdžios buvo persekiojamas ir šmeižiamas.

1956 m. vysk. Kazimieras Paltarokas paskyrė jį Zarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijos klebonu ir Zarasų dekanu. A. Juška į Zarasus nuvyko 1956 m. gruodžio 7 d., pakeisdamas kun. Mykolą Mikeliūną, kuris buvo paskirtas į Užpalius (Švč. Trejybės parapiją). Zarasuose darbavosi iki 1966 m. (ši data pateikiama kun. A. Juškos atsiminimuose ir knygoje apie Zarasus, kitur nurodomi 1968 m.). Zarasuose klebonui A. Juškai talkino vikarai: kun. Leonas Lukšas, Kazimieras Žeimys, Jonas Jatulis, o paskutinis vikaras – kun. Petras Baltuška.

Okupacinė valdžia persekiojo ir ieškojo priekabių, tad kunigas pasiprašė iškeliamas į mažą miškuose esančią Švedriškės šv. Jono Krikštytojo parapiją, kur išdirbęs 23 metus vysk. J. Preikšo 1989 m. buvo paskirtas Šv. Petro ir Povilo bažnyčios Panevėžyje altaristu. Kun. A. Juška, senatvę praleidęs Panevėžyje, pasitiko ir Lietuvos Nepriklausomybę. Išgyvendamas dėl Sausio 13-osios kruvinių įvykių mirė 1991 m. vasario 15 d. Panevėžyje.

Kun. A. Juška bendradarbiavo spaudoje: „Jaunimo vadas“, „Tiesos kelias“, „Pavasaris“ – rašė organizaciniais ir kitais aktualiais klausimais. Kun. P. Baltuškos paragintas parašė atsiminimus apie vyskupą K. Paltaroką, paliko rankraštį savo gyvenimo atsiminimų („Mano žemiškoji kelionė“, mašinraštis – rankraščio teisėmis, 371 lapo įrištas tekstas iki mons. P. Baltuškos mirties buvo saugomas jo asmeniniame archyve Daugailiuose).

Kun. A. Juška rėmė spaudą, katalikiškas organizacijas, globojo moksleivius. Jau Panevėžyje du našlaičius iš vaikų prieglaudos savo lėšomis mokė amatų mokykloje, Troškūnuose į tą mokyklą pasiuntė dar du, kitais metais – dar kelis. Todėl klebonijoje vasaros atostogas leisdavo iki 10 jaunuolių.

I. 3. Kanauninkas Jonas Katelė (1831 01 13–1855 11 17–1908 05 21)³⁹⁴

Kanauninkas Jonas Katelė – švietėjas, draudžiamos lietuviškos spaudos platintojas ir slaptų lietuviškų vakarų bei mokyklų organizatorius, nuo 1872 m. pabaigos iki mirties dirbęs Panemunėlyje.

Jonas Katelė gimė 1831 m. sausio 13 d.³⁹⁵ Suvainių kaime, Kupiškio r. Kazimiero ir Salomėjos Katelių, pasiturinčių ūkininkų, šeimoje, vyriausias iš vaikų. Jį ir dar tris sūnus (Imbražą, Jackų ir Jurgį) tėvai išleido į mokslus, ūkyje paliko Juožą.

Baigęs Kupiškio rusišką mokyklą, būdamas 16 metų pradėjo mokytis Panevėžio Bajorų mokykloje, kurią baigęs 1851 m. įstojo į Varnių kunigų seminariją. Vyskupas Motiejus Valančius 1855 m. lapkričio 17 d. išventino jį į kunigus. Dirbo keturiose parapijose.

Vikaravo tuomet Obelių dekanatui priklausiusiuose Jūžintuose, talkindamas klebonui Tadui Lukaševičiui, trumpai – Dusetose ir Zarasuose, tuomet vadintuose Novoaleksandrovsku (nuo 1861 m. vikaras, 1864 m. – administratorius, 1869–1872 – klebonas).

1872 m. lapkritį buvo paskirtas į Panemunėlį ir iki mirties dirbo Šv. Juozapo Globos bažnyčioje. 1906 m. vyskupas Mečislovas Leonardas Paliulionis (1834 05 22–1860–1883 05 22–1908 05 02) J. Katelei suteikė garbės kanauninko titulą.

Kunigas į Panemunėlį atvyko tuo metu, kai buvo uždaryta lietuviška mokykla ir iš Rokiškio į Panemunėlį atkelta rusiška mokykla. Radęs kelis raštingus žmones, ėmėsi plačios švietimo veiklos. Aprūpindavo sąsiuviniais, rašymo priemonėmis, reikiama medžiaga, kurią galėjo gauti iš knygnešių.

Panemunėlyje kun. J. Katelė pradėjo mokyti jaunimą lietuviškai skaityti ir rašyti, jo iniciatyva atsirado slaptų mokyklėlių ne tik Panemunėlyje, bet ir atokiuose kaimuose: Moskėnuose, Šetekšnose, Tindžiuliuose, Viliuose – mokyklas steigdavo pas patikimus, nebijančius rizikos ir kunigą suprantančius ūkininkus. Pats mokė vaikus klebonijoje, rūpinosi mergaičių švietimu. Jo buvę mokiniai tapdavo daraktoriais. Greitai parapijoje nebeliko neraštingų vaikų. Organizavo knygnešių tinklą draudžiamai lietuviškai religinei spaudai platinti. Palaikė ryšius su knygnešiais J. Bieliniu, K. Bulavu, K. Ūdra, gaudavo Tilžėje spausdintų draudžiamų lietuviškų leidinių. Tad Panemunėlis tapo ne tik slaptų mokyklų centru, bet ir knygnešių susibūrimo vieta. Slaptos knygos iš Panemunėlio keliaudavo į Kupiškio, Svėdasų, Skapiškio, Kamajų parapijas. Šias slaptas knygas kunigas dalijo žmonėms. Rėmė lietuviškų vadovėlių leidimą, šiuo klausimu bendravo su to meto lietuvių visuomenės veikėjais. Nuo 1893 m. pradėjo rengti slaptus vaidinimus. 1894 m. buvo vienas iniciatorių įkuriant „Žiburėlio“ draugiją, kuri 1897 m. pavadinta „Žvaigžde“, rėmė jos rengiamus vaidinimus. Draugijos tikslas – sukaupti slaptąjį knygynėlį, skaityti ir lavintis, užrašyti liaudyje nugirstą pasaką, dainą, priežodį ar mįslę, rengti vaidinimus. Kaip teigia dr. Bronius Riauka, J. Katelė yra parašęs ir aritmetikos vadovėlį. Jis vietinių valstiečių sąmonėje suformavo pagarbą mokslui, lietuvybei.

Netrukus ši draugija buvo išvaikyta. J. Katelė bendradarbiavo laikraščiuose ir žurnaluose „Przegląd Katolicki“, „Slowo“ ir „Tygodnik Powszechny“. 1877 m. paskelbė straipsnį apie A. Strazdo kūrybą, jo biografiją, kuris 1883 m. (Nr. 8/10) buvo perspausdintas „Aušroje“.

Švietimas davė gerų rezultatų: ištuštėjo smuklės, sumažėjo girtavimas, vakarais pradėjo skambėti A. Strazdelio, A. Vienažindžio, A. Baranausko ir kitų poetų dainos. Panemunėlio miestelis tapo tikru kultūros centru, kur šventadieniais po gražių pamokslų šventoriuje buvo skaitomos religinės knygos, špitolėje vykdavo giedojimo ir dainavimo repeticijos, o klebonijoje ar sode vaikai buvo mokomi skaityti ir rašyti. „Valandos“ imtos giedoti lietuviškai, pradėtos laikyti gegužinės pamaldos.

1876 m. rugpjūčio 31 d. Vilniaus generalgubernatorius Petras Albedinskis už slaptų mokyklų laikymą kun. J. Katelę atidavė policijos priežiūrai.

Pas J. Katelę lankydavosi šviesiausi to meto žmonės: Maironis, Vaižgantas, J. Basanavičius, J. Jablonskis, M. Romeris. Jie lankėsi J. Katelės režisuotuose spektakliuose ir gerai apie juos atsiliepė. Trilogijos „Kęstučio mirtis“ pirmąją dalį Maironis pradėjo rašyti svečiuodamasis pas J. Katelę. Manoma, kad 1893 m. Naujikuose suvaidinta J. Tumo-Vaižganto komedija „Nepadėjus nér ko kasti“ galėjo būti pirmasis lietuviškas vaidinimas Lietuvoje. Vėliau šis klojimo teatras suvaidino daugiau pjesių kitose parapijos vietose, o panaikinus spaudos draudimą, gastroliavo Kamajuose, Rokiškyje, Subačiuje, Panevėžyje, Gryvoje, Daugpilyje.

Kun. J. Katelė buvo plačios erudicijos ir nepaprastai darbštus, mokėjo keturias kalbas: vokiečių, rusų, lenkų, lotynų, turėjo per 3 000 pasaulinės klasikos knygų. Gabius mokinius savo lėšomis siūsdavo mokytis užsienį, jauną menininkę Pivoriūnaite išsiuntė į Čekoslovakiją ir rėmė materialiai. Taip iš parapijos išklydę būsimi garsūs veikėjai kūrė nepriklausomą Lietuvą. Tai – viltininkas J. Kubilius, žvalgė Marcelė Kubiliūtė (1898 07 28–1963 06 13), rašytojas ir istorikas Petras Ruseckas (1883 07 20–1945 12 08), ministras pirmininkas Juozas Tūbelis (1882 04 09–1939 09 30), pirmoji Lietuvoje teisėja moteris Elena Jackevičiūtė.

Panemunėlyje kun. J. Katelė pastatė kleboniją, tvartus, kitus pastatus, užveisė didelį sodą, įkūrė bityną. Tačiau vienas svarbių kun. J. Katelės darbų – naujos mūrinės Panemunėlio bažnyčios statyba (1897 m. patvirtintas architekto Florijono Vyganovskio (1854–1905) parengtas bažnyčios projektas, išrinkta vieta bažnyčios statybai). 1898 m. pamūryti pamatai, tačiau trūko lėšų, tad darbai vyko pamažu. 1900 m. įrengta net sava plytinė, o 1907 m. jau išmūrytos sienos. Klebono sveikatai silpstant, bažnyčios statybos darbus tęsė vikaras kun. Juozapas Budrikas (1873–1896–1933 11 17), mirus kun. J. Katelei, tapęs Panemunėlio parapijos klebonu.

Kan. Jonas Katelė mirė 1908 m. gegužės 21 d. nespėjęs pastatyti naujos bažnyčios. Palaidotas Panemunėlyje.

Atsidėkodami parapijiečiai ant kunigo kapo pastatė kryžių, kuriame įrašė: „Jis buvo Dievo ir žmonių mylimas, Jojo atmintis palaiminta“ (Ekl. 45, 1). To meto spaudoje šis įvykis aprašytas taip:

„Rugsėjo 15–17 d. Panemunėlio bažnyčioje vyko 40 valandų atlaidai. Paskutinę dieną pašventintas kryžius ant kan. Jono Katelės kapo.

Kryžių pastatė patys parapijiečiai, keli vyrai po parapiją rinko aukas. Nors kryžių senai norėjo pastatyti J. Katelės giminaičiai, parapijiečiai neleido – norėjo patys nors „dalele atsilyginti savo mylimam seneliui už jo nuopelnus, kuriuos paliko mirdamas žmonių širdyse“. Tas kryžiaus statymas užsitęsė, nes parapija skubino užbaigti kanauninko pradėtą statyti bažnyčią, o ją pastačius – įrengti.

Kryžiaus šventinti atvažiavo keli kunigai iš aplinkinių parapijų, jo pažįstami. Dekanas Štembergas, buvęs vikaru Panemunėlyje prie J. Katelės, pašventino kryžių, minėjo santykius tarp Katelės ir parapijiečių. Verkė ne tik moterys, bet ir vyrai – tarsi antrąkart laidotų. Kryžiuje įrašas: „Buvo mylimas Dievo ir žmonių, palaiminta jo atmintis“.

Ponas Svianteckas rūpinęsis kryžiaus pašventinimu surengė pietus. P. Rožonas mirusiojo atminimui pasakė pagarbiai puikią prakalbą „Lai būna jo atminimas neužmirštamas“³⁹⁶.

1991 m. pavasarį trijų rajonų (Rokiškio, Zarasų ir Kupiškio), kuriuose gyveno kun. J. Katelė, bibliotekininkai paminėjo švietėjo 160-ąsias gimimo metines. 1993 m. Panemunėlio mokykloje įkurtas J. Katelės vardo muziejus, o 1995 m. Panemunėlio

pagrindinei mokyklai Rokiškio rajono tarybos sprendimu (1995 10 11, Nr. 50) suteiktas Jono Katelės vardas (kun. J. Katelės vardu pavadinti bent Panemunėlio pradinę mokyklą buvo siūlyta jau 1933 m.³⁹⁷). Įkurtas Kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas, kurio valdytojas – fondo kūrimo iniciatorius Leonardas Šablinskas.

I. 4. Kunigas Aivaras Kecorius (gim. 1981 12 26, išventintas į kunigus 2007 07 14)

Laimos Pastarnokaitės ir Algirdo Kecoriaus šeimoje 1981 m. gruodžio 26 d. gimęs pirmagimis buvo pakrikštytas Aivaro vardu. Po dvejų metų gimė kitas sūnus – Modestas. Jis baigęs VGTU Transporto ir inžinerijos fakultetą, yra transporto inžinerijos magistrantas.

Algirdas Kecorius, kilęs iš Noriūnų kaimo, Kupiškio r., – žemės ūkiu technikas-mechanikas. Dirba Kupiškio greitosios medicinos pagalbos vairuotoju. Kupiškietė Laima Kecorienė – medicinos sesuo. Dirba Kupiškio poliklinikoje.

Aivaras 1988–2000 m. mokėsi Kupiškio Povilo Matulionio vidurinėje mokykloje. Jau nuo 4-os klasės ėmė patarnauti bažnyčioje – buvo ministrantu iki pat mokyklos baigimo. Kiekvieną sekmadienį kunigams talkino net dvejose Mišiose. Vaiką, o vėliau jaunuolį, veikė kunigų pavyzdžiai. Didžiausią įtaką apsisprendimui rinktis kunigystės kelią darė mons. Klemensas Gutauskas, kun. Algirdas Jonas Narušis, kun. Raimundas Simanavičius, Rimantas Kaunietis.

Baigęs vidurinę mokyklą Aivaras Kecorius įstojo į Kauno technologijos universiteto Telekomunikacijų ir elektronikos fakultetą. Bet po pusmečio studijų tvirtai nusprendė mokytis seminarijoje. Po pusmečio studijų grįžęs į tėviškę daug bendravo su Kupiškio vikaru Raimundu Simanavičiumi ir Svėdasų klebonu Rimantu Kauniečiu. Jų patarimai buvo itin svarūs galvojant apie pašaukimą.

2001 m. Aivaras Kecorius įstojo į Vilniaus šv. Juozapo kunigų seminariją. Į seminariją tais metais stojo per 40 jaunuolių, buvo priimti 23, deja, baigė tik 12, o dabar kunigauja 11.

2007 m. sausio 21 d. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje vyskupas Jonas Kauneckas Aivarą Kecorių išventino į diakonus, o 2007 m. liepos 14 d. toje pačioje katedroje vyskupas Jonas Kauneckas išventino į kunigus 4 diakonus: Justą Jasėną, Aivarą Kecorių, Mindaugą Mizarą ir Mindaugą Šakinį.

Kun. Aivaro Kecoriaus primicijos vyko Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje. Šv. Mišiose dalyvavo kunigai Rimantas Kaunietis (pasakė pamokslą), Raimundas Simanavičius, Kęstutis Smilgevičius, Henrikas Kalpokas, Saulius Černiauskas, Laimonas Nedveckas, kan. Vladas Rabašauskas, diakonas Povilas Narijauskas.

Aivaras Kecorius 2007 m. liepos 16 d. buvo paskirtas vikaru į Panevėžio katedrą (klebonu tuo metu dirbo kun. Tomas Skrudupis). Po metų – 2008 m. rugpjūčio 4 d. perkeltas į Utenos Dievo Apvaizdos parapiją (klebonas kun. Henrikas Kalpokas). Čia vikaravo trejus metus. Darbavosi Utenos mokyklos vaikų darželio „Varpelis“ tikybos mokytoju (direktorė Rita Lekerauskienė) ir buvo neformalaus ugdymo organizatorius.

2011 m. rugpjūčio 25 d. kun. A. Kecorius toms pačioms vikaro pareigoms paskirtas į Panevėžio šv. apaštalų Petro ir Povilo parapiją. Klebonu dirbo kan. Petras Baniulis, po metų šias pareigas užėmė kun. dr. Romualdas Zdanys.

Po poros metų kunigo Aivaro laukė naujas paskyrimas. 2013 m. birželio 27 d. vikaro pareigoms paskirtas į Zarasus (klebonas kun. Remigijus Kavaliauskas).

Penktoji parapija, kurioje vikarauja kun. A. Kecorius – Utenos Kristaus Žengimo į dangų parapija, į kurią paskirtas 2015 m. rugpjūčio 8 d. Talkina parapijos klebonui kun. Kęstučiui Palepšiui.

I. 5. Kunigas Jonas Kastytis Matulionis SJ (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12)³⁹⁸

Jonas Kastytis Matulionis (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12) – kunigas, jėzuitas, dainininkas (tenoras), pasipriešinimo sovietiniam okupaciniam režimui dalyvis, apdovanotas Sausio 13-osios medaliu (1992), Ldk Gedimino ordino Komandoro kryžiumi (1999) (apdovanojimai saugomi Jėzuitų archyve Vilniuje). Mandydamas, kad kai kurie žmonės nepelnytai užmirštami, o neverti – apdovanojami, Nepriklausomybės medaliu (2000) atsisakė.

Šimonys–Kupiškis–Vilnius

Jonas Kastytis Matulionis gimė 1931 m. vasario 10 d. Šimonių valsčiaus Pelyšių kaime (Kupiškio r.), Emilijos ir Leono Matulionių šeimoje, jauniausias – septintas – vaikas šeimoje.

Baigęs Šimonių pradinę mokyklą mokėsi Kupiškio gimnazijoje, kur išryškėjo jo literatūriniai ir muzikiniai gabumai: garsėjo kaip poetas, dainininkas, solistas. Anksti netekus tėvų, kilo grėsmė tolesnėms studijoms, tačiau vyresnės seserys Adelė ir Albina padarė viską, kad mylimas brolis galėtų siekti mokslo.

1950 m. baigęs Kupiškio vidurinę mokyklą (1997 m. jai suteiktas Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vardas, 2000 m. tapo gimnazija) išstojo į Vilniaus universiteto (VU) Istorijos-filologijos fakultetą (1968 m. fakultetas reorganizuotas į du atskirus fakultetus) ir iki 1955 m. studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, kartu (1952–1956) mokėsi dainavimo meno Vilniaus J. Tallat Kelpšos muzikos technikume, pedagogės Sofijos Matijošaitienės klasėje.

Tame pačiame VU Istorijos-filologijos fakulteto kurse mokėsi daug gabių studentų, kurių vardai vėliau tapo žinomi visai Lietuvai – Janina Degutytė (1928 07 06–1990 02 06), Meilė Kudarauskaitė, Bronys Savukynas (1930 01 05–2008 04 20)... Specialų kursą jiems skaitė lietuvių literatūros klasikas prof. Vincas Mykolaitis-Putinas (1893 01 06–1967 06 07).

Jonas Kastytis laisvas nuo mokslų valandas skyrė poezijai, klasikinei muzikai ir maldai. Jis dainavo VU akademiniame chore. Skapiškietė dr. Vytautė Širvinskaitė-Eidukaitienė, taip pat dainavusi chore, prisimena, kad Kastytį Matulionį choristai vadino Karvelėliu, ir ne tik už akių, bet taip pašauktas jis ir atsiliepdavo. O ši pravardė atsirado dėl jo atliekamos dainos „Karvelėli mėlynasai“. Vytautė pasakoja, kad susitikę ne tik studijuodami, bet ir vėliau jie kalbėdavo kupiškėnų tarne. Mena, kad Kastytis buvo tiesmukas, netgi stačiokas – kupiškėniško charakterio – teigia Vytautė Eidukaitienė, o kadangi buvo nedidelio ūgio, tai nei jis merginoms rūpėjo, nei jam jų reikėjo... Visus žavėjo tik nuostabus Kastyčio balsas...

30 metų VU akademiniam chorui vadovavęs choro dirigentas, kompozitorius, vargonininkas, pedagogas Pranas Sližys (1915 12 16–2004 02 15) yra sukūręs

daug giesmių kun. J. K. Matulionio žodžiais, tačiau saugumo sumetimais kunigo pavardė nebuvo nurodoma. Tik 1995 m., kai kompozitorius P. Sližys išleido savo kūrybos rinkinį „Mišios. Giesmės. Dainos“, ten nurodyta kun. Kastyčio – žodžių autoriaus – pavardė.

Pedagogės Birutės Raginytės-Žemaitienės prisiminimai

Pedagogė Birutė Raginytė-Žemaitienė, 1950–1955 m. VU studijavusi Gamtos mokslų fakultete, nuo pirmojo kurso išitraukė į universitetą ir už jo ribų plačiai skambėjusių kompozitoriaus Prano Sližio vadovaujamą VU akademinį chorą. Čia susipažino ir su Jonu Kastyčiu Matulioniu, kuris akademinį chorą pradėjo lankyti irgi nuo pirmojo kurso.

Chore dainavo būsimas rašytojas Algimantas Baltakis, Teofilio Tilvyčio (1904 01 28–1969 05 05) sūnus Valentinas Tilvytis (1931 11 05–1993 06 26), būsimasis kalbininkas, vertėjas Algirdas Sabaliauskas ir daugelis kitų. Birutė prisimena, kad Kastyčio solo atliekamas „Karvelėli mėlynasai“ skambėjo išpūdingai.

Nors Kastytis su mergaitėmis nebendravo, rado bendrą kalbą su ja ir choro vadovu. Jie susitikdavo ne tik penktadieniais, bendrų repeticijų metu (atskiriems balsams repeticijos vyko įvairiomis savaitės dienomis centrinių rūmų Aktų salėje), bet ir išleidžiant diplomantus – akademinio choro dalyvius. Su VU akademinio choru koncertuota Sankt Peterburge (tuometiniame Leningrade), Minske. Deja, visose Birutės išsaugotose to meto choristų nuotraukose J. K. Matulionis, būdamas labai kuklus, visada atsistodavo gale ir matyti tik jo kaktos dalis...

Birutė pasakoja, kad itin šilti santykiai su būsimu kunigu susiformavo penktame kurse, ruošiant choro vadovui atsisveikinimo dovaną. Parengti dovaną buvo patikėta Birutei ir Jonui Kastyčiui. Ji surado menininką, kuris medyje išraižė choro panoramą su priekyje stovinčiu choro vadovu Pranu Sližiu, pirmųjų eilių choristų veidai buvo gerai matyti, tolimesnių – labai blankiai. Birutė prisimena, kad ruošiant dovaną choro vadovui, Kastytis labai jaudinosi – artėjo valstybiniai egzaminai. Jaudinosi ne tik dėl ligos – buvo susirgęs, bet turėjo dar ir širdies graužatį. Jis Birutei sakė: „*Aš marksizmo nelaikysiu!*“ Į Birutės pastebėjimą, kad negausias diplomo, Kastytis atsakė: „*Na ir kas, man jo nereikės! Aš stosiu į Kunigų seminariją! O jei išlaikysiu – manęs į Kunigų seminariją nepriims!*“ Birutė sako, kad jis taip kalbėjo protestuodamas prieš esamą santvarką, jausdamas didžiulį dvasinį nerimą. Birutė sakė: „*Jonyti* [kartais jį vadino Jonyčiu, kartais – Kastyčiu], *ką tu tada darysi?*“ Kastytis atsakė: „*Eisiu dirbti.*“ Jaudindamasis Kastytis Birutei yra kalbėjęs apie savo seseris, kurios nesulaukia jo paramos: „*O aš kaip ubagas, taip ir ubagas. Nieko neturiu, negaliu joms padėti!*“

Po daugelio metų Birutė kun. J. K. Matulionį SJ susitiko Vilniaus arkikatedroje. Jis pasakęs: „*Mano svajonė išsipildė – esu kunigas!*“ Birutė padovanojo didžiulę puokštę raudonų rožių: „*Neteko pasveikinti išventinto į kunigus, tad dabar, nors ir pavėluotai, nuoširdžiai sveikinu tapus kunigu.*“

Iš Utenos, kur Birutė mokytojavo, buvo atvažiavusi ir į Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčią, kurioje vikaravo kun. Kastytis. Ji prisiminė, kad tada kunigas sunkiai vaikščiojo. Po kun. J. K. Matulionio SJ organizuoto Kūčių vakaro renginio dar pabendravo. Kunigas pasiguodė, kad skauda rankas, blogai jaučiasi, krintosi

dėl šeimos: seserų, paminklo tėvams, kad negali nuvažiuoti į taip išsiilgtus Šimonis. „*Mane tikriausiai į Šimonis nuveš, kai Dievulis pasišauks į Amžinybę*“, – sakė kunigas Kastytis.

Kelias į Kunigų seminariją

Baigęs mokslus Vilniaus universitete 1955 m. Jonas Kastytis Matulionis bandė stoti į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune, tačiau nesėkmingai.

1956 m. įstojo į Vilniaus konservatoriją ir tais pačiais metais respublikiniame vokalistų konkurse Vilniuje laimėjo 1-ąją vietą. Šį konkursą mena choro „Sodžius“ veteranas Mykolas Usonis: „*Jis dainavo... kaip ne kartą be pastangų ar įtampos pade-monstravo viršutinę do (visų tenorų siekiamybę!) su ilgiausia fermata, tyriausiu sidabrinio varpelio tembru. Toks dainavimas, suprantama, sukėlė didžiules ovacijas Konservatorijos didžiojoje salėje ir vertė Kastytį lyginti su legendiniu Enrike Karuzo – tokią nuomonę girdėjau ne kartą ir ne iš vieno vokalą išmanančio klausytojo. Skaudu darosi suvokiant, kokį talentą okupantai sužlugdė...*“³⁹⁹

Kartu su kitais jaunaisiais talentais – Elena Čiudakova (1925 05 01–1973 04 07), Elena Saulevičiūtė-Zabulėnienė (1927 04 17–2006 05 21), Leonidu Muraška (1924 08 27–2009 03 09) Jonas Kastytis Matulionis buvo išsiųstas į sąjunginį konkursą Maskvoje, kur jo lyrinis dramatinis tenoras taip pat pelnė pripažinimą (1956, 1957).

Studijos konservatorijoje sekėsi puikiai. J. K. Matulionio balsą lavino ir scenos paslapčių mokė žymūs profesoriai, garsūs Lietuvos atlikėjai.

Trečiajame kurse J. K. Matulionis buvo pastebėtas giedant bažnyčiose. O 1958 m. per Velykų šv. Mišias jis giedojo tėviškės – Šimonių Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčioje. Sugrįžęs į Vilnių sužinojo, kad pašalintas iš konservatorijos už „*nepaprastai didelę gėdą ir nešlovę, užtrauktą konservatorijai ir visam pažangiam jaunimui*“.

Pašalintas iš konservatorijos dirbo bibliotekose: Muzikos, Respublikinėje, Vilniaus universiteto, tačiau dėl politinių motyvų būdavo atleidžiamas, nes nuolat buvo persekiojamas. Tarkim, Vilniaus universiteto bibliotekos direktoriui Tornau iš darbo atleisti J. K. Matulionį liepė saugumas. Įsidarbino Teatro ir muzikos muziejuje, vėliau – Paveikslų galerija paverstoje Vilniaus katedroje. Puikiai išmanydamas šios vietos reikšmę Kastytis ne tik stengėsi atskleisti ir parodyti lankytojams šventovės likimą istorijos vingiuose, bet ir pradėjo statyti naują – savo širdies katedrą. Okupacinei valdžiai nebeleidžiant dirbti valstybinėse įstaigose, Vilniaus šv. Onos bažnyčios klebonas Jonas Morkūnas (1918 11 18–1945 10 28–2004 09 30), taip pat Kupiškio krašto žmogus, priėmė zakristijonu. Čia Kastytis dirbo trejus metus, kartu mokydamasis pagrindžio kunigų seminarijoje, kurią baigus 1980 m. spalio 31 d. Bijutiškio Šv. Onos bažnyčioje Kaišiadorių vyskupas Vincentas Sladkevičius (1920 08 20–1944 03 25–1957 12 25–2000 05 28) išventino į kunigas.

Visi nustebo, kai išvydo, kad Vilniaus Šv. Onos bažnyčioje buvęs jos zakristijonas Jonas Kastytis aukoja šv. Mišias! Susirinkusieji tąsyk pamanė, kad įvyko kažkoks nesusipratimas.

Jonas Kastytis, suradęs vienminčių būrelį, pradėjo leisti „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką“, nors puikiai suprato, kuo rizikuoja. Pradėjo važinėti į Bijutiškį

pas Lietuvos jėzuitų provincijolą t. Joną Danylą (1905 11 04–1925 09 15–2000 10 31). Jo pavyzdžio paskatintas K. Matulionis 1977 m. įstojo į pogrindyje veikusią Jėzaus draugiją ir 1992 m. davė amžinuosius įžadus.

Kunigo darbas Kybartų parapijoje

1980 m. išventintas į kunigus tarnystę Dievui ir žmonėms atliko eidamas vikaro, dvasios tėvo ir kapeliono pareigas. Vikaravo Kybartuose, Eucharistinio Išganytojo parapijoje, talkindamas tuometiniam klebonui kunigui Sigitui Tamkevičiui, kuris jį priėmė, nors žinojo, kad baigęs pagrindinę kunigų seminariją ir nepaisė Religijos reikalų komiteto nurodymų (be jo žinios kunigai į parapijas nebuvo skiriami). Kai kun. S. Tamkevičiui saugumo darbuotojai pasakė, kad jis priėmęs apsišaukėlių, arkivyskupas prisimena atsakęs, – tegul tarybiniai darbuotojai džiaugiasi, jog parapijoje dirba netikęs kunigas, ir vikaro neatleido. O kun. J. K. Matulionis drašiai bažnyčioje ir už jos ribų skelbė Dievo Žodį.

Būsimasis arkivyskupas kunigą Kastytį laikė idealistu, labai uoliu, supratingu ir sumaniu talkininku ir bažnyčioje, ir pogrindyje. Juo klebonas pasitikėjo pavesdamas įvairiausių užduočių, ir kunigas Kastytis jo neapvyklė. Kunigas tiko ir parapijos žmonėms, mokėjo bendrauti su jaunuimu. „*Pasak arkiv. S. Tamkevičiaus, Kybartuose tada nors trumpą laiką buvo toks šviesuliukas, be to, labai optimistiškas savo darbe, tarnystėje pasiaukojęs. Kai kleboną areštavo, dar kurį laiką kun. J. K. Matulionis Kybartuose tarnavo, o už 1984 metais čia surengtą Vėlinių procesiją iš bažnyčios į miestelio kapines, giedant Visų Šventųjų litaniją, nepaklusnus kunigas buvo suimtas*“, – rašoma nekrologe „XXI amžiuje“⁴⁰⁰.

Kunigo pastoracinį darbą pertraukia KGB:
saugumo rankose

Kun. Jonas Kastytis Matulionis net du kartus kalintas saugumo (suimtas 1976 m. spalio mėn., vėliau, 1984 m., jau būdamas kunigu).

Pirmąsyk už „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką“ kalintas Vilniaus KGB rūmuose ir nuteistas trejiems metams lygtinai.

Antrąkart – už Kybartuose 1984 m. lapkričio 1-osios proga surengtą procesiją iš Kybartų Eucharistinio Išganytojo bažnyčios į miestelio kapines, giedant Visų Šventųjų litaniją: Vėlinių išvakarėse procesijoje su parapijiečiais ir vaikais, nešančiais žvakutes, eidami į kapines ir pereidami gatvę „sustabdė“ eismą (vairuotojai, norėdami praleisti gražią eiseną, sustabdė mašinas). Tad nepaklusnus kunigas, neleistinoje vietoje „sustabdęs“ eismą, buvo suimtas.

Teistas 1985 m. sausio 17–18 d. Vilniuje LTSR Aukščiausiojo teismo. Tardamas paskutinį žodį kunigas kaltas neprisipažino, nesigailėjo, kalbėjo, kad visur, kur tik jis bus, stengsis gerai atlikti savo, kaip kunigo, pareigą. Teismo nuosprendis – treji metai laisvės atėmimo, – bausmę atlikti bendro režimo lageryje. Išvežtas į Smolensko srities Anachovo lagerį, po aštuonių mėnesių amnestuotas.

Po amnestijos 1985 m. birželio 19 d. iš Sibiro sugrįžo į Vilnių. Kadangi kunigas buvo rimtas ligonis, lageryje jam pripažino pirmą invalidumo grupę, be to, straipsnį, pagal kurį jis buvo teistas, apėmė amnestija, tad buvo paleistas.

Jo sugrįžusio, iškankinto nebepažino parapijiečiai, o kun. J. Kastyčiui Matulioniui Šv. Mikalojaus bažnyčioje pradėjus aukoti šv. Mišias, visi, tuomet buvę bažnyčioje, verkė. Kaip rašo Vytautas Visockas, *„kunigas J. Matulionis stovėjo prie altoriaus išsekęs, bet nepalaužtas... Bažnyčia verkė, ašaros ritosi pačios, nesulaikomai... Verkė moterys ir jaunimas, nesigėdydami braukė ašaras vyrai, tyliai raudojo senutės. Žodžių nereikėjo – visi matė, ką reiškia sovietinio lagerio siaubas. O jis ten išbuvo tik aštuonis mėnesius... Po Evangelijos kunigas pasakė vos keletą minčių, bet kiekvienas jo žodis buvo tikras, išgyventas... „Jei žmonės tikrai tikėtų ir mylėtų Dievą, nebūtų lagerių, nebūtų to siaubo, kurį aš mačiau“*, – kalbėjo kun. J. Matulionis. Prisiminė kun. Alfonsą Svarinską, kun. Sigitą Tamkevičių ir visus, kenčiančius už tikėjimą, ragino žmones melsti jiems Dievo palaimos, stiprybės ir laisvės. Jaunimas su džiaugsmu sveikino grįžusį kalinį. Po šv. Mišių dar daug kas norėjo su kun. J. Matulioniu susitikti, pasikalbėti, bet kunigas žadėjo visus aplankyti vėliau, nes dabar turįs prisistatyti į miliciją ir nors kiek pailsėti. Jis kalbėjo: *„Dar bus laiko, susitiksime. Noriu aplankyti seserį ir nuraminti artimuosius, jie daug prisikentėjo.“*

Birželio 23 dieną, sekmadienį, kunigas apsilankė Kybartuose. Jaunimas ir suaugusieji sveikino grįžusį savo kunigą, o jis visiems dėkojo už maldas ir žadėjo netrukus vėl visus aplankyti. Praėjo vos savaitė, ir žinia – kun. J. K. Matulionis areštuotas.

Birželio 26 d. apie 12 val., kai kunigas namuose ruošėsi laikyti šv. Mišias, į butą atėjo du nepažįstami vyrai ir užsipulė buvusį kalinį, kodėl jis neprisiregistravęs. Kun. J. Matulionis paprašė nekviestus svečius prisistatyti. Atvykusieji parodė dokumentus – saugumiečiai. Kunigui paaiškinus, kad dokumentai tvarkomi, jau buvęs milicijoje (visi žino, kad sovietinėje santvarkoje per dieną niekas neprisiregistruodavo), čekistai jam įsakė rengtis ir eiti su jais išsiaiškinti. Saugumiečiai leido šeimininkei įdėti dienas maisto, sakė, jog pirmą dieną jam valgyti niekas neduos. Buvo aišku, kad kun. J. Matulionis vėl areštuojamas. Daugelis dar vylėsi, kad tai nesusipratimas, klaida, išsiaiškins ir paleis, bet dienos bėgo, o jis sėdėjo Lukiškių kalėjime. Ir vėl su kriminalistais! Saviesiems pasakė, kad naujo teismo nebus, nes jis jau nuteistas, o už ką paleistą kunigą vėl suėmė, taip ir nepaaiškino, tik vienas čekistų replikavo: *„Vos spėjo grįžti ir jau suruošė naują demonstraciją!“* Ne jau ir šiltas tikinčiųjų sugrįžusio kunigo sutikimas laikomas nusikalstama „demonstracija“?

Tad po savaitės laisvės – birželio 26 d. – vėl suimtas ir už bendradarbiavimą „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje“ išsiųstas į Užbaikalę, įkalintas Novoorlovsko (Čitos sritis) lageryje. *„Ar gali dar būti didesnis pasityčiojimas – leisti pajusti laisvę ir net nepailsėjusį, neatgavusį jėgų, labai išsekusį, faktiškai vos gyvą grąžinti į lagerio košmarą?!“* – rašė V. Visockas. Laiške iš lagerio kunigas rašė: *„Dievo ranka nuostabiai vedė ir globojo. [Vienas kriminalinis nusikaltėlis, pamatęs sustingusį, be šiltesnio drabužio kunigą, jo drebančius pečius apdengė savo apsiaustu...] Buvo ir džiaugsmo, ir atgailos valandų. Nepažįstami sutikdavo taip, tarsi kas būtų pranešęs, kad atvažiuoja kunigas. Parodydavo pagarbą, pasidalydavo reikalingiausiais dalykais... Tik vienas Dievas taip rūpinasi sutvertuoju žmogumi.“* Po ilgos kelionės jis buvo taip nusilpęs, jog teko paguldyti į lignoninę, kur geraširdė rusė savo laikomos ožkos pienu jį atgaivino.

Trejus metus kalėjo kameroje su penkiasdešimt kriminalinių nusikaltėlių. Keisčiausia, kad nepatyrė šitų žmonių – recidyvistų – smurto, netgi jie sugebėjo suprasti, kas yra „sviaščėnik“ – dvasininkas. Kaip rašo Benjaminas Žulys, „*kun. Kastytis savo maldomis, pokalbiais į savo pusę patraukė nusikaltėlius. Jie klausėsi jo šv. Mišių, pamokslų, giesmių. Maža to, jie iš savo vatinių išpešioję po kuokštą vatos pasiuvo kunigui vatinę liemenę. Kunigas džiaugėsi šių žmonių dvasiniu atsivertimu, gėrio ir dvasingumo siekimu* [dabar ši liemenė yra Marijampolės tremtinių muziejaus ekspozicijoje].“⁴⁰¹

Iš Domo Akstino pasakojimų

Nuo 1979 m. prasidėjusi Domo Akstino bendrystė su kunigu Kastyčiu Matulioniu tęsėsi iki pat jo mirties. Tad D. Akstinas ne tik turi ką papasakoti, bet kartu su žmona Snieguole Jurskyte-Akstiniene saugo kun. Kastyčio jiems patikėtus laiškus, atvirukus, „kišenines spaustuves“ (savo sukurtiems eilėraščiams pagamintus antspaudus) ir kitokius svarbius daiktus. Tad Domui Akstinui ir jo žmonai Snieguolei itin brangios šios kunigo Kastyčio Matulionio vertybės. Neeilinis kultūros vertybių puoselėtojas intelektualas Domas Akstinas, būdamas aktyvus rezistencinės literatūros ir poezijos leidėjas, rinko ir išsaugojo partizanų atsišaukimus, tremtyje ir lageriuose sukurtus atvirukus, fotoalbumus, monografijas, religinio ir filosofinio turinio knygas.

D. Akstinas išskyrė kelias svarbias kunigo veiklos kryptis, pavadindamas jas unikaliomis ir svarbiomis visai Lietuvai ir visiems lietuviams išeivijoje.

Jis pasakojo, kad dar 1983 m. gegužės 6 d. šviesaus atminimo monsinjoro Alfonso Svarinsko (1925 01 21–1954 10 03–2014 07 17) teisme būsimo arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ, išdrįšęs tarti tiesos žodį, buvo suimtas. Kun. Kastytis, sugrįžęs į Kybartus, parengė atviruką. O vėliau kiekvieną mėnesį ruošdavo ir išleisdavo vis kitoki su S. Tamkevičiaus fotografija ir tekstu apie jo suėmimą, nurodydamas suėmimo datą ir vietą. Rugsėjo atvirukas pakliuvo į užsienį, o Vatikano spaudos agentūra, anot kunigo A. Svarinsko, išplatino jį 20 kalbų. Atvirukas pateko ir į Ameriką, kur „Kunigų šalpa“ išleido 100 000 egz. tiražu (vieno pusė atvirukas, kitoj – speciali kalinio S. Tamkevičiaus malda). Atvirukai buvo išleisti lietuvių ir anglų kalbomis, tad sekmadieniais po šv. Mišių lietuviai juos dalindavo visiems ne tik bažnyčioje, bet ir sutiktiems gatvėje. Šie atvirukai, kaip sako D. Akstinas, pelnė daug simpatijų Lietuvai.

1986 m. (tada kun. Kastytis buvo suimtas) Kopenhagoje susirinko Pabaltijo tautų atstovai su vėliavomis, plakatais. Viename jų – kun. K. Matulionio portretas (apsivilkęs kunigo drabužiais) ir įrašas „Laisvė Tėvui Matulioniui“. Pasaulis jau žinojo, kad kun. K. Matulionis suimtas. Kopenhagoje jau buvo iškabinti plakatai, reikalaujantys paleisti Lietuvos politinius kalinius.

Laiškai

Unikalus kun. K. Matulionio buvimas kalėjime. D. Akstinas pasakoja, kad kunigui siuntė daug laiškų ne tik iš Lietuvos, bet ir iš kitų pasaulio šalių. Rašė vos sužinoję adresą... Kiekvieną laišką kunigas Kastytis fiksavo: kada gavo, kada parašė atsakymą. Iš Amerikos jam laiškus siuntė su adresato patvirtinimu apie

gavimą. Nors toks laiškas siuntėjui kainavo gana daug, buvo garantija, kad pasiekė adresatą – tai yra kunigą Kastytį. Be to, pasak Domo Akstino, šiuo būdu buvo perspėjama ir kalėjimo valdžia: kunigas gerai žinomas esantiems laisvėje ir jeigu kalėjime kun. Kastyčiui kas nors atsitiks, kils dar didesnis skandalas. Kunigą paleidus iš kalėjimo, jis laiškus tvarkingai susidėjęs į dėžes jau eina pro kalėjimo vartus. Tačiau sargybinis pareikalauja palikti: „Iš kalėjimo nieko negalima išsinešti.“ Kastytis ramiai atsakęs: „Jeigu negaliu išsinešti laišku, tai man ir čia gerai, aš liekuosi.“ Apsisuko ir ruošėsi grįžti... Tačiau sargybinis buvusiam „nusikaltėliui“ nebegali leisti sugrįžti – išrašyta pažyma apie jo gautą laisvę. Tad sargybinis, ketletą kartų riebiai nusikeikęs, kunigą Kastytį išleido pro kalėjimo vartus. Tai, kaip teigia D. Akstinas, irgi unikalus atvejis. Daugiau kaip 800 laišku kun. Kastytis gavo per beveik 3 metus. Laiškai siūsti ne tik iš Lietuvos, bet ir iš Vokietijos, Anglijos, Amerikos, kitų kraštų. Tokia laišku, išsineštų iš lagerio, gausa – tiek jų nėra išsinešęs joks kalinys, liudija ne tik žmonių dėmesį kunigui ir rūpinimąsi juo, bet turi ir kitą reikšmę – kun. Kastyčio parašyti atsakymai dvasiškai stiprino ir pačius laišku siuntėjus, esančius laisvėje...

Viename pirmųjų Kastyčio pasigamintų lageryje lankstinukų parašyta: „Dieve, Tavyje turime Viltį, tik su ja pernešim sunkumus!“ Ir Kastytis tuos sunkumus įveikė, nes tuo tikėjimu jis buvo ir nelaisvėje laisvas.

Tačiau atgavus nepriklausomybę, kai kunigui jau buvo sunku pakilti siaurais stačiais laiptais į antrąjį aukštą Pilies gatvės bute Vilniuje ir jis kraustėsi į vienuolyną prie Šv. Kazimiero bažnyčios, jį aplankė Domas Akstinas su žmona Snieguole Jurskyte-Akstiniene. Kampe stovėjo dėžės su laiškais – kun. Kastytis sakė, kad jis tuos laiškus yra siūlęs tai vieniems, tai kitiems, tačiau iš kalėjimo parsivežti laišakai pasirodė niekam nereikalingi. „Atvažiuos šiukšlių mašina, mano talkininkas juos ir išmes. Atsikratysiu...“ „Duokit mums! – paprašė Domas. – Aš sutvarkysiu! Žinau, kur juos padėti!“

Domas pasakojo, kad tuos laiškus sutvarkė ir Kauno apskrities bibliotekoje surengė didžiulę parodą. Kreipėsi į kunigus, tie pranešė parapijiečiams. Tad suvažiavo tokia gausa žmonių iš Šiaulių, Klaipėdos, Vilniaus ir kitų miestų, kad netilpo didžiulėje salėje – stovėjo perėjimuose, ant laiptų. Susirinko ne tik tie, kurie Kastyčiui rašė, kurie iš jo rankų priėmė Pirmąją Šv. Komuniją – jie dabar atvyko su savo vaikais ir buvo nustebę, matydami prieš daug metų rašytus savo laiškus.

Grafikė Gražina Didelytė (1938 10 02–2007 01 02), pamačiusi pas Domą šiuos laiškus, sukūrė paspalvintą grafikos lakštą, kurį dabar saugo Domas ir Snieguolė Akstinai. Dailininkė vaizduoja kunigą Kastytį paukštelio pavidalu ant grotuoto lango, į kurį iš visų pusių krinta pašto vokai, nešdami kaliniui Dievo palaimos, sveikatos ir laisvės linkėjimus.

Kupiškio rajono savivaldybės viešojoje bibliotekoje yra surinkta svarbi medžiaga apie kraštiečių kun. J. K. Matulionį SJ. Saugomoje archyvinėje medžiagoje – ir kunigo laišakai, atsiminimai. Viename jų (2001 m. gegužės 20 d.) kunigas mini ir susidūrimus su saugumu: „Albinutė (sesuo) buvo kviečiama į Vilnių akistaton – sauguman. Ji buvo atvažiavusi Smolensko lagerin. Net du kartus – Sibiran. Novo Orlovsko lagerin – jo klaikumon. Ją ten krėtė, išrengė nuogai. Pasityčiojimų visur užteko. Bet viską pakėlė... kaip ir dabar... Nelengvas gyvenimas buvo... ir dabar nelengvas. Ačiū Dievui, kad

jos sūnus, mano krikšto sūnus, geras. Visa paguoda, kad Dievas ją laiko, nors sveikatos... Linkėdamas visokeriopos kloties ir gausių Dievo malonių. Testiprina mus, mūsų tikėjimą Šimonių gailėstingoji Motina. Visuomet dėkingas kun. J. K. Matulionis SJ.“

Albina Šiupinienė rašo: „Ačiū Dievui, kunigėlis sugrįžo. Ištis nenugalėtas. Užtat ir Lietuva Jam ne ta, kurią dažnas trokšta pasidalyti. Jam Lietuva – tik ašarų kamuoliukas.“⁴⁰²

Kunigo darbas parapijose sugrįžus iš lagerio

1987 m. spalio 17 d. grįžęs iš lagerio, pačiam prašant, 1988 m. buvo paskirtas Kaišiadorių katedros altaristu vikaro teisėmis. „Lietuvos katalikų bažnyčios kronikoje“ rašoma, kad 1988 m. rugsėjo 21 d. Kaišiadorių vyskupijos kancleris kanauninkas (vėliau popiežiaus garbės prelatas) Jonas Jonys (1912 08 11–1948 10 31–2005 11 08) pranešė religijos reikalų tarybos įgaliotiniui Petriui Anilioniui apie naujus kunigų paskyrimus Kaišiadorių vyskupijoje. Įgaliotinį erzino tai, kad kunigai į parapijas paskirstyti be išankstinio suderinimo jo įstaigoje, ypač buvo nepatenkintas kun. Jono Kastyčio Matulionio paskyrimu Kaišiadorių katedros vikaru. P. Anilionis piktai perspėjo, kad „kardinolas kelia kontrrevoliuciją“, kad Maskva nepripažįstanti jo kardinolystės ir kad taryba perduos kardinolo V. Sladkevičiaus bylą apsvarstyti Ministrų Tarybai. Koks būsias tolesnis kardinolo likimas, įgaliotinis sakė nežinąs, bet taip ilgiau tęstis negali, būtina grįžti prie senos nusistovėjusios išankstinių „derinimų“ praktikos, – rašoma nekrologe „XXI amžiuje“.

Po metų, 1989 m., kunigo prašymu paskirtas į Vilniaus arkivyskupiją, kur darbavosi su jos klebonu monsinjoru Kazimieru Vasiliausku (1922 04 09–1946 06 16–2001 10 14), išgarsėjo kaip retas nuodėmklausys.

Vikaravo Vilniuje – atgautoje arkikatedroje (1990). Būtina pažymėti, kad su arkikatedros choru kun. J. K. Matulionis SJ buvo išvykęs į Paryžių, Stokholmą, Oslą ir kai kuriose iškiliose šių miestų šventovėse giedojo solo partijas.

Vėliau kunigas vikaravo Šv. Mikalojaus bažnyčioje (1991–1994), Šv. Kazimiero (jėzuitų) bažnyčioje (1996–2008). Sveikatai pablogėjus, kunigas klausydavo išpažinčių. Ne vienas būdavo išbartas – nuodėmė negali būti didelė ar maža. Nuodėmė yra nuodėmė ir Dievas spręs, kokia ji... Tačiau pakilęs nuo klausyklus „išpraustas“ širdyje jautei ramybę ir džiaugsmą – Dievas tave myli! Tad neatsitiktinai susidarė nemažas pulkelis nuolatinių kun. Kastyčio globotinių: jie klausyklą apguldavo ir po šv. Mišių, norėdami išsakyti savo bėdas, kilusias problemas, kurios, kunigui patariant, tarsi lengvai ir išsprendavo.

Kol leido sveikata, jis krikštijo naujagimius, teikė Santuokos sakramentą, lankė ligonius, laidojo...

Kun. K. Matulionis SJ porą metų (1992–1994) buvo Karaliaus Mindaugo šaulių rinktinės Vilniuje dvasios tėvas, Pažaislio seserų kazimieriečių vienuolyno ir Kauno jėzuitų gimnazijos kapelionas (1994–1996). 1989–1996 m. buvo žurnalo „Katalikų pasaulis“ vyr. redaktorius pavaduotojas.

Nuo 2008 m. spalio 1 d. persikėlė į Kauną ir buvo Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios kunigas. Tuos paskutinius dešimt metų sunkiai sirgdamas Jonas Kastytis praleido Kauno jėzuitų namuose, kiek leido sveikata, talkino pastoracinėje veikloje: klausė išpažinčių Kauno šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčioje, vėliau meldėsi

už draugiją ir Bažnyčią. Kiekviena, atvykusį iš Vilniaus, nuoširdžiai bažnyčioje, o vėliau ir ligoninėje sutikdavo, rūpinosi vilniškiais: bičiuliais bei pažįstamais, teiraudavosi, kaip jiems sekasi...

Rūpinimasis Svėdasų krašto šviesuoliais

Vytautas Bagdonas „XXI amžiuje“ (2004 m. gruodžio 31, Nr. 98, p. 10) rašo apie kunigo J. K. Matulionio *SJ* dovanas Svėdasų krašto muziejui (veikia restauruotoje buvusioje Kunigiškių pradžios mokykloje): įvairias nuotraukas, taip pat ir prieškarui išleistų S. Zobarsko knygų bei jų iliustracijų kopijas, kurios tapo vertinga informacija muziejaus lankytojams.

Nuo mažens Kastytis domėjosi svėdasiškio – išeivijos rašytojo knygų leidėjo ir vertėjo Stepo Zobarsko (1911 01 30–1984 06 09) kūryba. Kunigo dėka Lietuvoje vėl buvo išleistos kelios S. Zobarsko knygos, kurias kun. J. K. Matulionis dovanojo muziejui: „Ganyklų vaikai“, „Brolių ieškotoja“, „Riestaūsio sūnus“, „Gandras ir gandrytė“. Minėtos knygos buvo leidžiamos tik užsienyje ir Lietuvos skaitytojui nebuvo prieinamos.

1991 m. sausio 30 d. Svėdasuose buvo organizuotas pirmasis rašytojo Stepo Zobarsko 80-mečio jubiliejus. Nepaisant šalčio ir pūgos, rašytojo gimtajame Pamalaišio kaime buvo atidengta ir pašventinta anykštėno tautodailininko Jono Tvardausko sukurta išpūdinga medžio kompozicija „Ganyklų vaikai“, o vakare Svėdasų kultūros namuose vyko literatūrinis renginys, kuriame dalyvavo rašytojas Vytautas Girdzijauskas, prof. Vincas Auryla, mokytojas Jonas Beleckas, kraštiečiai iš Vilniaus Daiva Martinkutė, aktorė Virginija Kochanskytė, rašytojo mokslo draugas iš KPI doc. dr. Feliksas Staniulis. Deja, kun. J. K. Matulionis *SJ* dėl sveikatos negalėjo šiame renginyje dalyvauti. Tačiau susirinkusieji pagarbiai prisiminė kunigo atliktus darbus įamžinant S. Zobarsko atminimą.

2003 m. vasarą, minint Svėdasų 500-ąjį jubiliejų, Svėdasuose kun. J. K. Matulionio *SJ* iniciatyva (jis renginio organizatorius) įvyko S. Zobarsko knygos „Ganyklų vaikai“ pristatymas, susitikimas su „Žaros“ leidyklos darbuotojais, vaikų ir jaunimo literatūros žinovu prof. Vincu Auryla. Pastarasis ir apžvelgė S. Zobarsko kūrybą, mintimis dalijosi ir patys svėdasiškiai, gausiai susirinkę į kultūros namus.

Kunigo K. Matulionio *SJ* dėka Svėdasų krašto muziejuje buvo parengta įdomi rašytojo S. Zobarsko ekspozicija. Vienas įdomių eksponatų – pašto vokai, vieną jų pagamino kun. J. K. Matulionis *SJ*. Voke – anykštėno tautodailininko Jono Tvardausko sukurta medžio skulptūros, pastatytos rašytojo S. Zobarsko tėviškėje (Pamalaišio k., Svėdasų seniūnija), spalvota nuotrauka.

2004 m. pabaigoje su S. Zobarsko kūryba kun. J. K. Matulionio dėka susipažino anykštėnai: Anykščių koplyčioje Viešosios bibliotekos darbuotojai organizavo renginį.

Iš kunigo Kastyčio kūrybos, jo vardo pagerbimo švenčių

Kun. J. K. Matulionis *SJ* – lyrinės sielos asmenybė: jo skardus, tačiau švelnus balsas aidėjo bažnyčių skliautuose šv. Mišių bei įvairių renginių metu. Kunigas buvo poetas – kūrė eiles, piešė. Buvo parengęs 4 poezijos rinkinėlius. Jį suėmus,

sąsiuviniai pateko pas giminaičius, kurie dėl saugumo grėsmės, bijodami represijų juos sudegino.

Rengiant VU akademinio choro 50-mečio minėjimo koncertą (1990 m. lapkritis), buvo pakviestas buvęs choro solistas Vilniaus arkikatedros vikaras kun. J. K. Matulionis. Jis su choru giedojo C. Franko giesmę „Panis angelicus“ („Angelų duona“). M. Usonis rašo: „*Ir choristai, ir klausytojai ilgai plojo kunigui už suteiktą neeilinį malonumą. Jo balsas šioje giesmėje skambėjo puikiai, ir galima tik apgailestauti, kad dėl sunkių tuometinių finansinių sąlygų koncertas nebuvo įrašytas.*“⁴⁰³

Jau minėta, kad daug kunigo posmų tapo giesmėmis, kurios išspausdintos kompozitoriaus Prano Sližio 1995 m. išleistame rinkinyje „Mišios. Giesmės. Dainos“.

1993 m. rugpjūtį kun. K. Matulionis *SJ* parengė dovaną Šventajam Tėvui: Arkikatedroje bazilikoje organizavo išpūdingą religinės poezijos popietę, apgaubtą rimties, susitelkimo ir pagarbos. Be to, kun. Kastytis parengė Jono Pauliaus II biografiją, sutilpusią mažytėje knygelėje.

Palydint Kalbos ir knygos metus, Žemaičių vyskupystės muziejuje Domo Akstino bei muziejaus direktoriaus Antano Ivinskio iniciatyva buvo organizuota paroda „Draudžiamoji spauda“, kurioje eksponuoti 1940–1990 m. pagrindyje leisti spaudiniai. Svarbią vietą parodoje užėmė kun. J. K. Matulionio *SJ* kūryba, sukurti ir platinti paveikslukai ir atvirukai, perrašytos spausdinimo mašinėle išleistos Kazio Bradūno (1917 02 11–2009 02 09), Bernardo Brazdžionio (1907 02 02–2002 07 11) ir kitų autorių knygos.

2006 m. kun. J. K. Matulioniui *SJ* minint 75-ąsias gimimo metines, kultūrininkas Domas Akstinas pasakė: „*Tai žmogus daugiašakis, turtingas dvasia ir širdimi, nuėjęs sudėtingą, bet labai garbingą gyvenimo kelią.*“

2010 m. Kauno V. Kudirkos viešojoje bibliotekoje buvo organizuota popietė kovotojui už laisvą žodį kunigui Kastyčiui Matulioniui. Domas Akstinas parengė kun. K. Matulioniui *SJ* parodą „Nelaisvėje laisve spindėjęs“.

Jau minėta dr. Vytautė Eidukaitienė pasakoja, kad „Kupiškėnų enciklopedijos“ (vyriausiasis redaktorius ir sudarytojas Vidmantas Jankauskas) II tome privalėjo būti straipsnis ir apie kraštietį kunigą Kastytį. Tačiau jis, būdamas nepaprastai kuklus, visai nenorėjo to straipsnio, ir Vytautė ne kartą važiavo į Kauną, kol galų gale pavyko „išpešti“ iš jo enciklopedijai reikalingų duomenų.

Minint 80-ąjį gimtadienį, Vilniaus meras Raimundas Alekna pasirašė padėkos raštą kun. J. K. Matulioniui, nuoširdžiai dėkodamas „*už šventą priedermę ir kilnią kunigystės misiją, už tautystės atspindžiuos paženklintą prasmingą gražią veiklą Vilniuje – vardan tos Lietuvos*“.

Snieguolės Jurskytės tėviškės sodyboje, buvusio Karūziškės (Šilalės r.) dvaro svirne (Karūziškės yra vaizdingoje, kalvotoje Žemaitijoje, šalia Medvėgalio kalno), Akstinai įkūrė muziejų, kuriame saugo ir unikalius pasipriešinimo okupacijai režimui dalyvio kunigo Kastyčio Matulionio *SJ* dovanotus eksponatus. Čia 2013 m. buvo surengta paroda „Sukilėlių pašauktieji“, kurios pagrindą sudarė kun. K. Matulionio *SJ* pagrindinė veikla, pratęsianti sukilėlių pradėtą ir mūsų laikais besitęsiančią išsivadavimo kovą. Tarp eksponatų – pagrindžio sąlygomis fotografuojant daugintų ir platintų kun. Sigitui Tamkevičiui skirtų atvirukų su tekstais, „kišeninė“ spaustuvė ir kt.

„XXI amžiuje“ rašoma apie kun. Roberto Grigo prisiminimus, kad tarp savo raštų ir išsaugotų dokumentų tebeturi ne vieną kun. J. K. Matulionio rašytą laišką iš kalėjimo. Jis stengėsi labai gražiai rašyti, kaip viduramžių foliantuose, kai kiekviena raidė būdavo nupiešiama kaip maža miniatiūra ar paveikslukas. Ir adresas, ir laiškas dažnai būdavo kaip meno kūrinys. Sovietinės okupacijos pogrindžio spaudos muziejuje Kaune, prie kardinolo Vincento Sladkevičiaus memorialinio muziejaus, saugomi kun. J. K. Matulionio laiškai, rašyti iš lagerio. Ten galima pamatyti jo reto grožio raštą, kuris irgi turbūt atspindi žmogaus talentus ir dvasinį grožį.

Tačiau kunigas J. K. Matulionis teigė, kad brangiausia Dievo dovana jam – kunigystė. Ši neįkainojama Dievo malonė jam padėjo ištvirti kalėjimų siaubą, lagerius... Jaudindamasis dėl Bažnyčios Domui Akstinui ir kitiems kun. Kastytis yra sakęs: „Nulipom nuo vyškų – vargonų ir atsisėdom ant gitarų...“

„Mano prasmingiausios dienos ne tada, kai plojo Maskvos ir Vilniaus salės, ne tada, kai pasakius pavardę, suūždavo aplodismentai, bet – kunigystėje: jaudintis aukojant šv. Mišių auką, kartu verkti su penitentu, išgyventi pamokslo metu, guosti ligonį, krikštijant vaikelį, įsakmiai prašyti tėvus būti jam gyvenimo pavyzdžiu“, – rašė kunigas viename laišku iš lagerio.

Jėzuitų archyve Vilniuje saugomi kun. J. K. Matulionio SJ apdovanojimai: Ldk Gedimino ordino Komandoro kryžius ir Sausio 13-osios medalis.

Meilė Šventajam Kazimierui

Kun. J. K. Matulionis SJ itin gerbė tautos šventąjį karalaitį Kazimierą – jį vadino brangiu Kaziuko vardu. Apie kunigo meilę ir pagarbą šventajam Kazimierui pasakoja Domas Akstinas, yra užrašiusi Albina Šiupinienė. Į jos klausimą „Kodėl viską, tarytum kokią skolą, norite atiduoti Kaziukui?“, kun. Kastytis atsakė: „Pirmiausia myliu Lietuvą. O Lietuva teturi vienintelį šventąjį...“⁴⁰⁴

Kazimiero vardą kunigas Kastytis gavo Sutvirtinimo metu. Be to, ir primicijų paveikslėliuose šv. Kazimieras, ir apskritai su Kaziuku diena dienon suaugęs, pasakojo Albinai Šiupinienei.

Kun. K. Matulionis SJ sugalvojo pagerbti šv. Kazimierą ir Šiluvos Mariją neįprastu būdu. D. Akstinas pasakoja, kad kunigas parašytiems eilėraščiams Švč. Mergelei Marijai ir šv. Kazimierui pasidarė antspaudus. Sutinka patikimą žmogų ir užspaudžia tekstą ant atvirutės ar šiaip kokio lapo. Domas teigia: „Jeigu kalėjimuose poetus, neturinčius galimybės užrašyti savo minčių ir tik deklamuojančius posmus, vadindavo „vaikščiojančiomis knygomis“, tai kun. Kastytį reikėtų vadinti „vaikščiojančia spaustuve“, „okupuotos Lietuvos laisvąja spaustuve“.

Kai kartą D. Akstinas kun. K. Matulionio paklausė, kiek jis turįs tų antspaudų, kunigas, visada būdamas itin kuklus, atsakė nežinąs. Tačiau pats Domas turi 6 tokius kun. Kastyčio antspaudus. Lietuvoje, teigia Domas, nėra kito tokio leidėjo, kuris būtų naudojėsis antspaudu. Vėliau kartu su D. Akstinu kun. Kastytis išleido kelias knygeles: Kazio Inčiūros (1906 09 25–1974 11 30), Bernardo Brazdžionio (1907 02 02–2002 07 11) ir kitų autorių.

D. Akstinas kalba apie kun. Kastyčio ypatingą pamaldumą šv. Kazimierui, rūpinimąsi blaivybe. 1956 m. Kastytis, gyvendamas konservatorijos bendrabutyje, sukomponavo atviruką blaivybės apaštalui Motiejui Valančiui (1801 02 16–1828

09 01–1849–1875 05 17) ir du paveikslukus. Blaivystės temą tęsė beveik iki Atgimimo. Atvirukus gamindavo fotografiniu būdu.

1956 m. Šv. Mikalojaus bažnyčioje vyko rekolekcijos. Kastytis parengė ir platino litaniją ir maldą į šv. Kazimierą. Iš kun. Kastyčio Domas Akstinas yra gavęs per 50 skirtingų jo ir kitų autorių sukurtų šv. Kazimiero paveikslukų. Neringai Markauskaitei ir Sigitai Maslauskaitei rengiant albumą „Šventojo Kazimiero gerbimas Lietuvoje“ (2009, 559 p.), Domo Akstino siūlymu į šį reprezentacinį leidinį buvo įdėti ir K. Matulionio SJ sukurti ir padauginti šv. Kazimiero paveikslėliai, užpildę sudarytojoms susidariusią sovietmečiu nutrūkusią šventųjų paveikslėlių leidybos spragą. Albume įvairi ir gausi medžiaga suskirstyta ne pagal dailės žanrus ar ikonografinius tipus, o pagal laikotarpius, kurie atitinka Lietuvos globėjo gerbimo tradicijų pokyčius ir yra neatsiejami nuo mūsų krašto praeities bei dabarties.

Labai svarbu, kaip pasakoja Domas Akstinas, kad vyskupo Kazimiero Paltaroko (1875 10 22–1902 03 22–1926 04 05–1958 01 03) parašytas šv. Kazimiero gyvenimas kun. Kastyčio Matulionio iniciatyva buvo išverstas į esperanto kalbą. Pirmasis egzempliorius buvo išsiųstas į Italiją, kiti – į kitas šalis. Gautą antrąjį egzempliorių kun. Kastytis apie 1983 m. padavė D. Akstinui. Šis egzempliorius tapo svarbus, nes iš jo buvo dauginamos knygos.

Šventojo garbei organizavo ne vieną renginį Šv. Kazimiero bažnyčioje. Vienas išpūdingiausių renginių – 1994 m. kovo 5 d. organizuota poezijos valandėlė „Poetai – šv. Kazimierui“, kuri pradėjo pats kunigas Kastytis maldą šv. Kazimierui, skaitydamas ją iš 1953 m. Sibiro lietuvių ranka rašytos maldaknygės. Kunigo organizuoti savo posmus skaitė kun. Robertas Grigas, Marytė Kontrimaitė, Meilė Kudarauskaitė, Ramutė Skučaitė, Martynas Vainilaitis (1933 01 26–2006 06 20), kun. J. K. Matulionis SJ. Deklamavo Vladas Bagdonas, muzikinius intarpus atliko vargonininkas prof. Leopoldas Digrys...

Tuomet kun. J. K. Matulionis padeklamavo ir šiuos posmus:

*Šventasis Kazimierai,
Tėvynę savąją globoki,
Globok vargingus žmones jos.
Ant balto žirgo vėl atjoki
Palengvinti vargų kančios.*

*Ir ačiū Dievui, kad nenutautėjom...
Savajam Vilniuj esam kaip ir Tu,
Kazimierai šventasis, mes atėjom
Čionai, kad būt Tėvynėje ramu.*

Dar 1984 m. parašytas kunigo Kastyčio eilėraštis, skirtas šventajam Kazimierui, tačiau jo neleido išspausdinti katalikų kalendoriuje-žinyne.

Šventasis Kazimierai,

*Rankas tiesiu į tavo šventą karstą.
Ten rymantį Antakalnio tyloj,
Kur niekad grožio pilnatis nevalgsta
Ir skęsta visata dangaus maldoj.*

*Gyvybės šiluma, žodžiu sultingu,
Taurios minties takais brendu...
Keliu tavos jaunystės išganingu –
Ir gėrio šventą tiesą surandu.*

*Iš mūsų Vilniaus, Aušros vartų miesto, Maldų gėles po tavo kojom barstom
Maldos tyloj dangaus skliautais skridai. Ir garbinam Tave šventų minioj...
Nešei Aukščiausiam jaunystės žiedą Rankas tiesiu prie Tavo švento karsto
Ir ten garbės vainiką suradai. Su prašymais – maldavimų tyloj.*

Pašauktas į Amžinybę Sausio 13-osios išvakarėse

Visi Sausio įvykių dalyviai gerai prisimena kun. Joną Kastytį Matulionį SJ, aikštėje dienomis ir naktimis aukojusį šv. Mišias, pamokslais ir homilijomis teikusį išvargusiems vilties. Sovietmečiu kovojęs dėl tikėjimo bei Lietuvos laisvės, jis ir tuomet buvo vienas vedlių, malda kėlė kiekvieno žvilgsnį į dangų, pats kreipėsi ir ragino melstis Švč. Mergelei Marijai, šv. Kazimierui prašyti Jų užtarimo pas Viešpatį Dievą. Tad ir Aukščiausiasis neatsitiktinai jį pasišaukė į Amžinybę Sausio 13-osios – Laisvės gynėjų dienos – išvakarėse, įvertindamas jo kovą dėl laisvės.

Kun. Jonas Kastytis Matulionis SJ, po varginančios ligos užbaigęs žemiškąją kelionę, iškeliavo amžinybėn baigdamas 84-uosius metus. Pašarvotas Kauno Šv. Pranciškaus Ksavero jėzuitų bažnyčioje. Laidotuvių šv. Mišiose Kauno jėzuitų bažnyčioje meldėsi penki vyskupai: Kauno arkivyskupas metropolitas Sigitas Tamkevičius SJ, Telšių vyskupas Jonas Boruta SJ, Panevėžio vyskupas Lionginas Virbalas SJ, Šiaulių vyskupas Eugenijus Bartulis, Vilniaus arkivyskupijos vyskupas augziliaras Arūnas Poniškaitis ir apie 30 kunigų. Šv. Mišių aukai vadovavęs Kauno arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ kvietė šv. Mišiose dėkoti Dievui už kun. Kastyčio ištikimą gyvenimą Dievui, už kunigo ir vienuolio tarnystę Bažnyčiai, ragino melsti naujų dvasinių pašaukimų.

Pamokslą pasakęs vysk. Jonas Boruta SJ tėvo Jono Kastyčio Matulionio gyvenimą pavadino gražiausia dienos Evangelijos iliustracija, priminė jo gyvenimo kelią, pavadindamas jį ir sunkiu, ir šviesiu. Jis savo kančias ir gyvenimo sunkumus mokėjo ištikimai vienyti su Kristaus – Aukščiausiojo kunigo – kančia.

Šviesaus atminimo kun. Jonas Kastytis Matulionis SJ palaidotas Kauno Petrašiūnų kapinėse, vienuolių jėzuitų kapuose.

Vilniaus šv. Mikalojaus bažnyčioje, kurioje kunigas J. K. Matulionis SJ 1991–1994 m. vikaravo, jau sausio 14-osios ryte parapijos klebonas Aušvydas Belickas aukojo šv. Mišias. Šv. Mišios šioje bažnyčioje už buvusį vikarą buvo aukotos ir sekmadienį – sausio 18 d., o po 10 val. šv. Mišių gausiai susirinkusiems šviesaus atminimo kunigo Jono Kastyčio Matulionio SJ gerbėjams dr. Aldona Vasiliauskienė priminė keletą epizodų iš jo gyvenimo ir veiklos.

Vasario 12 d. Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčioje šv. Mišiose, kurias aukojo jėzuitų provincijolas t. Gintaras Vitkus SJ bei kunigai jėzuitai: Gediminas Kijauskas, Antanas Saulaitis, Rytis Gurbėnys, Mindaugas Malinauskas, Vytautas Sadauskas, Artūras Sederavičius, Jonas Zubrus, buvo melstasi už šviesaus atminimo kun. Joną Kastytį Matulionį.

Pamokslą pasakė kun. G. Vitkus SJ, pažymėdamas šio aukštaičio ištikimą maldingumą, drąsą liudijant savo ištikinimus ir gebėjimą palaikyti ryšius su šviesuoliais, troškimą būti tiesiu ir rūpestingu vynuogyno darbininku.

Po šv. Mišių bažnyčios salėje vyko prisiminimų vakaras, apžiūrėta Domo Akstino parengta kun. Kastyčiui skirta paroda. Apie kun. Joną Kastytį Matulionį SJ

plačiai ir išsamiai kalbėjo Domas Akstinas, vadindamas kunigą Kastytį Šviesuliu, pareigos Žmogumi, asketu, atsidavusiu Bažnyčiai ir Lietuvai. D. Akstinas sakė: *„Gyvenimo keliui pasirinktas šūkis „Dievas ir Tėvynė“ Kastyčiui suteikė jėgų per visą sovietmečio nelaisvę pereiti laisve spindinčiu riteriu, o jį pažinojusių širdyse palikti Gerojo Samariečio įvaizdį.“*

I. 6. Kunigas Jonas Morkūnas

(1918 11 18–1945 10 28–2004 09 30)⁴⁰⁵

Jonas Morkūnas gimė 1918 m. lapkričio 18 d. Kupiškio rajone, Subačiaus parapijoje, Butrimų kaime, valstiečių šeimoje. Mokėsi Subačiaus geležinkelio stoties pradžios mokykloje. Ją baigęs 1933–1939 m. mokėsi Kupiškio gimnazijoje, o nuo 1939 m. Kauno, vėliau – Vilniaus kunigų seminarijoje.

1945 m. spalio 28 d. Vilniaus arkikatedroje arkivyskupas Mečislovas Reinsys iššventino į kunigus. Primicijos vyko Subačiaus geležinkelio stoties bažnyčioje.

1946 m. pradžioje paskirtas Valkininkų Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo parapijos vikaru, 1946 m. gegužę – Varėnos II (Šv. Arkangelo Mykolo) administratoriumi – tai pirmasis pokario kunigas Varėnoje.

Daug metų Varėnos parapija priklausė lenkų bažnytinei provincijai, nes Vilniaus kraštas (taigi ir Varėnos parapija) buvo okupuotas Lenkijos ir bažnyčioje dominavo lenkų kalba. Šia kalba lietuvių vaikai buvo mokomi katekizmo, rengiami Pirmajai išpažinčiai ir Šv. Komunijai, aukojamos šv. Mišios ir atliekamos visos bažnytinės apeigos.

1939 m. grąžinus Vilniaus kraštą Lietuvai, lenkinimas Varėnos parapijoje nutrauktas. Pirmaisiais pokario metais iš Lietuvos į Lenkiją pasitraukė tūkstančiai lenkų. Iš Varėnos tuo metu išvažiavo lenkas kunigas Stanislovas Tarasevičius (Stanislaus Tarasewicz, 1909–1935–?). Paskutinį lenkų kunigą S. Tarasevičių pakeitė pirmasis lietuvis – jaunas, energingas kunigas J. Morkūnas. Lietuviai parapijiečiai atgavo ilgai suvaržytas teises į lietuviškas pamaldas ir kitas bažnyčios apeigas.

Kun. J. Morkūnas nusimanė apie techniką. Jo sumanumo, išradingumo ir gebėjimų dėka bažnyčios altorius ir bažnyčia buvo elektrifikuoti. Klebonijoje jis įrengė mažutę elektros stotį, ir laidais elektros srovė buvo tiekama į bažnyčią. Elektra automatizavo ir varpų skambinimą, pritaikydamas automatinį ciferblatinį laikrodį, kurį nustačius reikiamomis valandomis varpai suskambėdavo dviem melodijomis.

Kun. J. Morkūnas darė didelę įtaką visiems parapijiečiams. Nors parapija buvo nedidelė, nedidelė ir pati medinė bažnytelė, pasiklausyti kun. J. Morkūno pamokslų žmonės suvažiuodavo iš visų kaimų, nes jis mokėjo paaiškinti apie Dievo meilę, galybę, gerumą, gailestingumą, bažnyčios apeigose įdiegė lietuviybę.

1949 m. gegužę kun. J. Morkūnas paskirtas Vilniaus šv. Onos parapijos administratoriumi. 1949 m. vyskupą Kazimierą Paltaroką perkėlus į Vilniaus arkivyskupiją, jis kun. J. Morkūną paskyrė kurijos kancleriu.

Tačiau neilgai kun. J. Morkūnui teko darbuotis Vilniuje: 1950 m. birželio 21 d. saugumas jį suėmė, nes išsiaiškino, kad kunigas priklausė katalikų sąjūdžiui – vadinamajai Aušros Vartų kolegijai. Kun. J. Morkūnas kalėjo Lukiškių kalėjime. Nuteisus 10 metų lagerio, išvežtas darbams į Karagandos anglių šachtas

bei ūkio lagerius. 1956 m. liepos 30 d. kunigą Joną Morkūną paleido iš lagerio ir jis grįžo į Lietuvą.

Grįžęs į Lietuvą po mėnesio paskirtas Varėnos šv. Arkangelo Mykolo parapijos administratoriumi. Čia dirbdamas 3 metus ėjo ir dekaną pareigas. 1962 m. gegužę buvo paskirtas Kaltanėnų Švč. Mergelės Marijos Angeliškosios parapijos klebonu ir Švenčionių vicedekanu. 1965 m. gegužę – Vilniaus šv. Teresės parapijos vikaru. 1967 m. birželį – Vilniaus šv. Onos parapijos klebonu. Šias pareigas ėjo 34 metus. 15 metų Vilniuje buvo arkivyskupijos valdytojo konsultorius, o vėliau 15 metų ėjo dekaną pareigas. Klebonavimo metais Šv. Onos bažnyčia restauruota, atnaujintas jos interjeras. Minint Šv. Onos bažnyčios 500 metų jubiliejų, klebono iniciatyva buvo pagamintas medalis-suvenyras, skirtas šiam jubiliejui (1501–2001 m.).

Kunigo J. Morkūno įgarsinta daugelis paskaitų – „Žmogaus gyvenimo nesėkmių bei ligų priežastys ir galimybės jų išvengti“ (VI laida); „Dėsniai laimingam gyvenimui“, „Susitvarkyk pats“, „Išeitis yra“, „Žalingi įpročiai ir priklausomybės“, „Visavertės asmenybės kūrimas“ ir kt.

2001 m. lapkričio 12 d. Šv. Onos parapiją perduodant pranciškonams, kunigas Jonas Morkūnas atleistas iš klebono pareigų ir paskirtas Šv. Onos bažnyčios rektoriumi.

2003 m. balandžio mėnesį kunigą Joną Morkūną ištiko išeminis insultas. Jis buvo gydomas Druskininkų „Draugystės“ sanatorijoje. Nors sveikata kiek pagerėjo, tačiau nevisiškai, todėl 2004 m. vasarį jį atleido iš bažnyčios rektoriaus pareigų – kunigas tapo Šv. Onos bažnyčios emeritu.

Kunigas Jonas Morkūnas mirė būdamas 86 metų savo namuose Šv. Onos bažnyčios bute. Šioje bažnyčioje jis buvo ir pašarvotas. Šv. Mišiose dalyvavo 34 kunigai, daug parapijiečių ir jų pažinusiųjų. Pamokslą sakė vysk. Juozas Tunaitis (1928 10 25–1954 09 12–1991 05 19–2012 06 01). Į gimtinę išlydėjo vysk. J. Tunaitis, Vilniaus dekanas mons. Kęstutis Latoža, Šv. Onos bažnyčios choristai, lydimi gausaus būrio vilniečių ir iš kitų parapijų atvykusių tikinčiųjų.

Vykdamas kunigo testamentą, jis išvežtas į gimtinę, Subačiaus stoties parapiją, palaidotas Stračnių kapinėse. Subačiuje pasitiko Kupiškio dekanas kan. Vladas Rabašauskas, Subačiaus klebonas kunigas Algirdas Butė ir apie 200 žmonių.

Kunigą Joną Morkūną mėgo ne tik vyresni parapijos žmonės, bet ir jaunimas. Jis uoliai ėjo kunigo pareigas, turėjo Dievo dovaną sakyti turiningus pamokslus, buvo išmintingas nuodėmklausys. Jam galima buvo išsipasakoti, su juo pasitarti, nes visada išlikdavo *sielos daktaru*.

Kun. J. Morkūnas visas pareigas atlikdavo uoliai ir stropiai. Didelę dalį santaupų paliko Vilniaus Švento Juozapo darbininko kunigų seminarijai, o baldus, knygas ir paveikslus, kino projektorius, religinių filmų juostas, kurių daug pats buvo sukūręs, – Šv. Onos bažnyčiai.

I. 7. Arkivyskupas Liudvikas Povilonis (1910 08 25–1934 06 29–1969 12 21–1990 08 09) MIC⁴⁰⁶

Kupiškio kraštas išugdė daug įvairių ne tik savo kraštą, bet ir visą Lietuvą išgarsinusių asmenybių. Tarp jų – nemažai dvasininkų. Tačiau tik vienas arkivyskupas – Liudvikas Povilonis, kurio neseniai minėjome 105-ąsias gimimo ir 25-ąsias mirties metines.

1910 m. rugpjūčio 25 d. Šilagalių kaime, Šimonių parapijoje, Kupiškio rajone, Povilonių šeimoje gimęs sūnus buvo pakrikštytas Liudviku (gimė šv. Liudviko dieną). Arkivyskupas kai kurių net vadintas lietuviškuoju Lefebvru.

Sulaukęs 18 metų nuvyko į Marijampolę ir 1928 m. rugpjūčio 14 d. įstojo į tėvų marijonų vienuoliją. Pirmuosius vienuolio įžadus davė 1929 m. rugpjūčio 15 d., amžinuosius – 1932 m. rugpjūčio 15 d. (per Žolinę).

Mokėsi Marijampolės mokytojų seminarijoje. Čia redagavo vaikų laikraštėlį „Šaltinėlis“ ir suaugusiųjų – „Šaltinis“.

Nuo 1930 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje. Kartu VDU studijavo teologiją, bažnytinę teisę ir matematiką. 1934 m. bažnytinės teisės licenciato laipsniu baigė studijas, gavo ir matematikos diplomą.

1934 m. birželio 29 d. išventintas kunigu.

Jauno kunigo veikla

Kapelionu dirbo Marijampolės gimnazijoje. Be pedagoginio darbo, administravo marijonų leidžiamą periodiką, joje bendradarbiavo. Dar nuo 1931 m. pradėjęs redaguoti vaikų laikraštį „Šaltinėlis“ šį darbą tęsė iki 1940 m. – kol sovietiniai okupantai jį uždarė. Į lietuvių kalbą išvertė I. Vezerekaros-Albertos romaną *Lurdo* ir civilinių jungtvių temomis.

Lietuvai atgavus Vilniaus kraštą, atvyko dirbti į Vilnių: ėjo gimnazijos direktoriaus ir mokytojo pareigas.

1945 m. perkeltas į Panevėžį dirbo Švč. Trejybės bažnyčios rektoriumi, kol sovietai šią bažnytelę uždarė. Kun. L. Povilonio iniciatyva bažnyčios prieangyje rėmuose po stiklu buvo dedamas kas savaitę nuo 1945 m. Kristaus Karaliaus šventės leidžiamas sieninis laikraštis.

1948–1949 m. okupacinei valdžiai marijonus išsklaidžius, kun. L. Povilonis paskiriamas į Rukų šv. Antano Paduviečio parapiją (Žemaitija). Čia itin išgarsėjo gražiais pamokslais, kurių klausytis atvykdavo aplinkinių vietovių tikintieji.

Bažnyčios statyba Klaipėdoje

1954 m. kun. L. Povilonis paskiriamas klebonu į Klaipėdą turint tikslą pastatyti greitai augančiame uostamiestyje naują bažnyčią, tituluotą Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės, vardu. Nepaisant įvairių trukdžių, 1957 m. klebonas jau buvo gavęs visus reikiamus leidimus. Okupantai, manydami, kad nauja bažnyčia bus naudinga jų propagandai apie skelbiamą religijos laisvę sovietuose, leido statyti (inžinieriaus architekto Juozo Baltrėno projektas).

1957 m. birželio 30 d. į bažnyčios kertinio akmens pašventinimo iškilmes susirinko tūkstančiai klaipėdiškių. Paskelbtas bažnyčios statymo aktas: *„Klaipėdos ir visos Lietuvos katalikai, pasivėsdami motiniškai Marijos globai, savo aukomis stato Klaipėdos Taikos Karalienės bažnyčią, kurios pamatus pašventino 1957 m. birželio 30 d. JE Telšių vyskupijos valdytojas vyskupas Petras Maželis.“*

Statybą aukomis rėmė visos Lietuvos tikintieji. Aukojo ir kitataučiai bei Amerikos lietuviai.

Statyba rūpinosi klebonas kun. L. Povilonis, vikaras kun. Bronislovas Burneikis (1923 01 09–1950 09 24–1991 09 10), kun. Bronius Beinoris, kun. Vaclovas Rašimas-Gerasimavičius, parapijos komiteto nariai ir jų pagalbininkai.

Statybos ir įrengimo darbai kainavo 3 500 000 rublių. Bažnyčios ilgis – 63 metrai, plotis – 25 m, aukštis – 46,5 m. Bažnyčios viduje galėjo tilpti 3 000 žmonių. Per trejus metus buvo pastatyta didžiulė bažnyčia. Pradėjus vidaus apdailos darbus, prasidėjo okupacinės valdžios trukdžiai.

Nors bažnyčios šventinimo iškilmės oficialiai nebuvo leistos – šventinimo išvakarėse bažnyčia buvo uždaryta, – 1960 m. rugpjūčio 14 d. naująją bažnyčią tyliai pašventino vysk. Petras Maželis. Šv. Tėvas Jonas XXIII bažnyčios statytojams ir rėmėjams atsiuntė Apaštališkąjį palaiminimą.

Bažnyčios statytojai buvo melagingai apkaltinti įvairiausiais „nusikaltimais“ ir nubausti. Svarbiausias kaltinimas – nelegalus statybinių medžiagų gavimas ir sukčiavimas. Be to, klebonas nepakluso valdžios spaudimui atsisakyti išėivijos paramos, tad buvo įrašytas nusikaltimas „Už valiutinių operacijų pažeidimus“.

Bolševikai surežisavo bažnyčios statytojams „teismo“ komediją, ir 1962 m. sausio 15–26 d. Vilniuje, Aukščiausiojo teismo rūmuose, buvo nagrinėjama baudžiamoji byla. Galiausiai septyniems „nusikaltėliams“ teismas paskelbė nuosprendį. Kun. L. Povilonis nubaustas 8 metų laisvės atėmimu, bausmę atliekant Pravieniškių priverčiamųjų darbų stovykloje, su turto konfiskacija. Kiti nubausti penkerių–trejų metų laisvės atėmimu.

Dailininkas Antanas Kmieliauskas, 1960 m. sukūręs didįjį altorių, nutapęs paveikslą, buvo išmestas iš Dailininkų sąjungos (1989 m. A. Kmieliauskas sukūrė naują altorių).

O bažnyčios bokštas buvo nuverstas, išversti altoriai ir įrengta filharmonijos salė (bažnyčia paversta filharmonijos filialu).

Keičiantis politinei situacijai Lietuvoje, Švč. Mergelės Marijos, Taikos Karalienės, bažnyčia Klaipėdoje buvo sugražinta tikintiesiems. 1988 m. klebonu ir dekanu paskirtas monsinjoras B. Burneikis suremontavo bažnyčią ir kleboniją. 1988 m. lapkričio 25 d. aukotos pirmosios šv. Mišios. 1989 m. atstatytas bokštas, nulietas 3 tonų varpas. JAV lietuviai padovanojo vargonus.

Vienas bažnyčios statytojų mons. B. Burneikis iki mirties rūpinosi šventove. Mirė 1991 m., palaidotas šventoriuje.

1962 m. kun. L. Povilonis buvo nuteistas 8 metams (lageryje labai nusilpo kunigo sveikata) ir jis po 4 metų amnestuotas.

Grižęs iš lagerio 3 metus (1966–1969) dirbo Vilniaus Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios (Žvėrynas) klebonu.

Naujas vyskupas Lietuvoje

1969 m. kun. L. Povilonis paskirtas Telšių vyskupijos ir Klaipėdos prelatūros augziliaru ir generalvikaru, o gruodžio 21 d. konsekruojamas titulinu Arcavicos vyskupu. Konsekracijos dieną vysk. L. Povilonis kalbėjo: „*Žinau, kaip sunku parinkti vyskupą, kuris tiktų ir Vatikanui, ir pasaulietinei valdžiai. Parinko mane, todėl bandysiu pateisinti į mane dedamas viltis.*“

1973 m. vysk. L. Povilonis paskiriamas Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vysk. Juozapo Matulaičio-Labuko koadjutoriumi (pagalbininku su paveldėjimo teise). 1979 m. buvo išrinktas Lietuvos vyskupų konferencijos pirmininku. Vysk. J. Matulaičiui-Labukui (1894 01 19–1918

05 26–1965 12 05–1979 05 28) mirus, vysk. L. Povilonis 1979 m. perėmė abiejų vyskupijų administravimą.

Vyskupas sunkiomis okupacinės valdžios sąlygomis siekė nors kiek iškovoti laisvės Lietuvos katalikų bažnyčiai, kad ji galėtų vykdyti savo misiją.

Telšių vyskupijoje įvedė kunigams rekolekcijas dekanatuose, pats skaitydavo pranešimus konferencijose. Atėjus į valdžią M. Gorbačioviui, švelnėjant Lietuvoje politinei padėčiai, vysk. L. Povilonis diplomatinių gabumų dėka tapo savotišku Vatikano ir Maskvos tarpininku: prisidėjo prie Vatikano pastangų, kad vyskupas Vincentas Sladkevičius (1920 08 20–1944 03 25–1957 12 25–2000 05 28) po 24 metų tremties galėtų sugrįžti į savo vyskupiją, kad Lietuvai būtų paskirti trys nauji vyskupai: 1982 m. Antanas Vaičius (1926 04 05–1950 09 24–1982 07 25–2008 11 25), 1984 m. Juozas Preikšas, 1986 m. Vladislovas Michelevičius (1924 06 08–1948 10 31–1986 10 07–2008 11 12). Juos vysk. L. Povilonis ir konsekravo. Kad visoms Lietuvos vyskupijoms buvo paskirti vyskupai – arkivyskupo L. Povilonio nuopelnas. Vyskupas Julijonas Steponavičius po 28 metų tremties gražinamas į Vilnių kaip arkivyskupas. Kaišiadorių vyskupui Vincentui Sladkevičiui suteiktas kardinolo laipsnis.

Arkivyskupas Liudas Povilonis

Apaštalu Sostas, įvertindamas vysk. L. Povilonio darbus, kunigystės 50-mečio jubiliejaus proga 1984 m. jam suteikė arkivyskupo titulą.

Vyskupo dėmesį dvasininkams liudija kad ir toks pavyzdys. Kun. Petru Našlėnui-Kerbeliui (1916 12 13–1961 08 02–2002 09 14) 1986 m. sovietinė valdžia leido įsidarbinti. Vysk. L. Povilonis kalbėjo apie jo reikalingumą Kaunui, tačiau, kunigui pareiškus, kad nori būti arčiau jūros, nes jo silpna sveikata, vysk. L. Povilonis „atidavė“ jį Telšių vysk. Antanui Vaičiui. Kun. P. Našlėnas-Kerbelis buvo įdarbintas Plungėje, Šv. Jono Krikštytojo parapijoje, ir čia dirbo iki mirties.

Sovietinės valdžios atstovams puolant vysk. L. Povilonį už pogrindžio kunigų seminariją, kun. Vaclovo Aliulio MIC (1921 03 14–1944 06 11–2015 05 26) liudijimu, vyskupas atsakydavęs: „*Padidinkite limitą, netrukdykite priimti visų tinkamų kandidatų į viešąją seminariją – nebus jokios pogrindinės seminarijos.*“

Mons. Alberto Talačkos (1921 11 19–1947 06 29–1999 12 12) nuomonė meno klausimais buvo svarbi arkivyskupui L. Poviloniui. Jis buvo dėmesingas menininkams. Tarkim, nutapytų paveikslų nepaėmė, tačiau už juos sumokėjo (apie tai yra rašęs Vaidotas Žukas).

Anot kun. Prano Račiūno MIC (1919 03 28–1943 05 02–1997 08 24), arkivysk. L. Povilonis buvo geras diplomatas, nenusileido valdžiai dėl principinių dalykų, drąsiai kovojo už Klaipėdos bažnyčios atgavimą, kunigų rekolekcijose ragindavo katechizuoti vaikus, sakydavo pamokslus, pritraukiančius būrius inteligentų.

Nuo 1968 m. lotynų kalbą šv. Mišiose pradeda keisti lietuvių kalba: iš pradžių gimtąja kalba skaitoma tik Evangelija, vėliau prisidėjo skaitiniai, tikėjimo išpažinimas, Komunijos dalijimo apeigos, palaiminimas. Nuo 1977 m. visose Lietuvos diecezijose įsigaliojo reformuotas Mišiolas. Nuo tada laikyti šv. Mišias senuoju ritualu uždrausta. 1986 m. lapkričio 19 d. Lietuvos vyskupų konferencija paskelbė, kad įvedamas lietuviškas Mišiolas.

Tačiau būta ir kitos, kaip rašo Ramūnas Labanauskas „XXI amžius“, 2004, Nr. 70), viešai neafišuojamos arkivyskupo L. Povilonio gyvenimo pusės: arkivyskupas buvo verčiamas vienokia ar kitokia forma bendradarbiauti su KGB.

Silpnėjant sveikatai, arkivyskupas prašėsi atleidžiamas iš pareigų. 1988 m. Vatikanas patenkino prašymą. Tais pačiais metais vyskupas Juozas Preikšas buvo paskirtas Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos apaštališkuoju administratoriumi, vyskupas Vladas Michelevičius – Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos apaštališkojo administratoriaus generalvikaru.

Paskutinius gyvenimo metus arkivyskupas L. Povilonis praleido Kaune.

Mirė staiga ištiktas širdies infarkto 1990 m. rugpjūčio 9 d., palaidotas Marijampolės Šv. Mykolo prokatedros šventoriuje, šalia marijonų generolo tėvo Vincento Senkaus.

I. 8. Prelatas Povilas Pukys (1883 12 12–1913 05 26–1964 08 22)⁴⁰⁷

Kupiškio kraštas išugdė nemažai žmonių, dirbusių įvairiose srityse ir garsinusių gimtinę bei visą Lietuvą. Jų buvo ir Gyvakarų kaime (priklausė Salamiesčio parapijai): itin svarbus bažnyčių statytojas prelatas Povilas Pukys (1883 12 12–1913 05 26–1964 08 22) ir jo sesers Paulinos sūnus istorikas Bronius Dundulis (1909 11 26–2000 09 01)⁴⁰⁸. Pažymėtina, kad prof. B. Dundulis nebūtų galėjęs siekti mokslo ir, be abejo, tiek nuveikti, jeigu ne jo dėdė – motinos brolis prelatas Povilas Pukys, ne tik bažnyčių statytojas, bet ir ekonominių draugijų steigėjas, spaudos platintojas, 1905 m. Vilniaus Didžiojo Seimo dalyvis.

Prelato kelias į mokslus

Gyvakarų kaimas, išikūręs prie Kupiškio–Vabalninko vieškelio, priklausė Salamiesčio parapijai. 1840 m. į šį kaimą užkuriomis atėjo Vincentas Pukys, vedęs Veroniką Šulniūtę. Jie išaugino du sūnus ir dvi dukteris. Jaunesnioji Marijona ištekėjo už Povilo Lauciaus į ūkį tame pačiame Gyvakarų kaime, kita dukra nutekėjo į ūkį Buivienių kaime. Sūnui Kazimierui liko ūkis Gyvakaruose, o kitam sūnui buvo nupirktas ūkis Paketurių kaime.

Pukių sodyba tapo visų keliautojų nakvynės vieta. Čia nakvojo ubagai, žydai ir net čigonai...

Prel. Povilas Pukys savo atsiminimuose rašo, kad senelių trobos, vos pastatytos, sudegė. Po gaisro Vincentas Pukys du mėnesius sirgo ir mirė. Kazimieras Pukys (mirė 1895 m.) vedė Domicelę Kukenytę (1856–1944). Jų šeima išaugino du vaikus: Povilą (1883–1964) ir Pauliną (1888–1937). Vėliau išgijo Šulnių šeimai priklausiusius namus.

1883 m. gruodžio 3 d. (12 d. pagal naują skaičiavimą) Kazimiero ir Domicelės Pukių pirmagimis Salamiesčio bažnyčioje buvo pakrikštytas Povilu. Krikštijo kunigas Velavičius, krikšto tėvai – Antanas Kukenis su Marijona Lauciuviene. Vėliau gimę dar du berniukai mirė maži.

Prelatas užrašęs, kad dar visai mažas grįžęs iš bažnyčios susirinkusiems žmonėms sakydavo pamokslus, todėl jį kaimo gyventojai ėmė vadinti kunigėliu, vėliau kiek paaugęs kluone įrengtoje „bažnyčioje“ vaikams „laikė Mišias“.

Septynerių metų pradėjo mokytis pas daraktorių. Raides vedžiojo su bobutės išdrožta iš žąsies plunksnos „dacipulka“. Dvi žiemas pasimokęs pas daraktorių (anksti pavasarį ir ilgai rudenį ne tik ganė gyvulius, bet dirbo ir kitus ūkio darbus), Salamiestyje prie zakristijono mokėsi ministrantu. 1893 m. pradėjo lankyti rusišką pradžios mokyklą Kupiškyje, kurią 1896 m. baigė išmokęs rašyti ne tik rusiškai, bet gyvendamas bute „ant kvartieros“ ir lietuviškai. Trejus metus Povilą mokė mokytojas Petras Lazarevičius. Nors labai troško mokytis, arčiausia realinė mokykla buvo Panevėžyje (už 50 km), o 1895 m. mirus tėvui ir našlei motinai ištekėjus už neturtingo vyro, patėvis liepė dirbti ūkio darbus.

Gyvakarų kaime tik Povilas Pukys buvo baigęs pradžios mokyklą. Kaime rusiškai rašyti mokėjo tik 6 vyrai. Kadangi Povilas mokėjo dar ir lietuviškai, buvo mokyčiausias Gyvakuose, tad dažnas prašydavo jo parašyti laišką Amerikon ar kitur, įvairius prašymus. Povilas kasmet pirkdavo rusišką kalendorių, nes lietuviškų knygų nebuvo. Povilo neapleido troškimas tapti kunigu.

P. Pukį supažindino su slapta Kupiškyje veikusiu rateliu, kuriame buvo skaitomos lietuviškos knygos, gaunamos iš Prūsų. Buvo duodama knygų į namus – skaitymas buvo organizuotas: žinojai, iš ko knygą gauni ir kam ją perduodi perskaitęs. Vykdamo susirinkimai, į kuriuos atvykdavo studentų kupiškėnų ar gimnazistų iš kitur.

Skaitydamas rusiškus kalendorius sužinojo apie homeopatinčius vaistus, ėmė susirašinėti su homeopatijos vaistine Petrapilyje. Manė, kad gydant kitus nebebus laiko galvoti apie kunigystę. 1901 m. gavęs išsirašytas knygas ir vaistinėlę vaistų, 1902 m. pradžioje nuvyko į Petrapilį pasimokyti gaminti vaistus. Tapo Petrapilio homeopatijos labdaros draugijos nariu.

1903 m. pabaigoje mirė patėvis. Povilas turėjo pradėti tarnauti kariuomenėje, tačiau buvo atleistas ir ėmė ūkininkauti. 1904 m. sugražinus lietuvišką spaudą, Pukių troboje rinkdavosi kaimo vyrai, Povilas jiems aiškino tuometę politinę situaciją.

1905 m. savo lėšomis nuvyko į Vilniaus Seimą. Parsivežė atsišaukimų ir išdalino Kupiškio valsčiuje. Kupiškio lietuviškų knygų ratelio skaitytojai tapo judėjimo prieš caro valdžią aktyviais veikėjais. Kupiškyje buvo uždaryta liaudies mokykla, atleistas viršaitis.

P. Pukys 1906 m. spaudoje surado kun. Jurgio Baltrušaičio straipsnį apie Saleziečių mokyklą suaugusiesiems Italijoje. Ją baigęs gali tapti ir kunigu. Tačiau motina Povilo neišleido, pasiūlė važiuoti mokytis Liepojon. Kaimo žmonės stebėjosi, kad suaugęs sūnus, palikdamas 25 ha ūkį, važiuoja mokytis. Povilas, pasisamdęs 7 klasės gimnazistą, mokėsi privačiai per vasarą dirbdamas ūkio darbus. 1907 m. „Saulės“ švietimo draugijai atidarius suaugusiesiems valdiškus kursus, išlaikė egzaminus į trečią kursą. 1908 m. Petrograde prie apygardos „Saulės“ draugijos išlaikęs trečio kurso egzaminus gavo aptiekos mokinio teisę. Tais pačiais metais išlaikė egzaminus į Kunigų seminariją Kaune.

P. Pukys 1913 m. gegužės 26 d. buvo išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Plungės šv. Jono Krikštytojo parapiją. Tačiau tais pačiais metais perkeltas vikaru į Karmelitų bažnyčią Kaune, iš kur po 3 mėnesių sugražintas į Plungę.

Pirmojo pasaulinio karo metu, Plungės klebonui Juozui Giniatui pasitraukus, 1915 m. lapkričio 10 d. kun. P. Pukys vyskupijos valdytojo kun. Stakausko buvo paskirtas parapijos administratoriumi, kol sugriš klebonas. Šias pareigas ėjo iki 1918 m. lapkričio 17 d.

Bažnyčios Stalgėnuose statyba

Kun. P. Pukys 1917–1918 m. pastatė pirmąją bažnyčią – Šv. apaštalų Petro ir Povilo medinę bažnytelę Stalgėnuose (tarp Plungės ir Rietavo). Bažnyčios steigėjais laikomi ūkininkas Petras Stonys, skyręs jos reikalams 15 ha žemės, ir Plungės klebonas mons. P. Pukys, organizavęs statybos ir parapijos kūrimo darbus. Iš Vilniaus buvo gautas leidimas statyti koplyčią. Išrinktas statybos komitetas važiavo į kurią Kaune dėl patvirtinimo komiteto ir bažnyčios (ne koplyčios) statybos. Vokiečiai veltui davė medienos iš Oginskienės miško. Visus darbininkus ir meistrus maitino statybos komitetas (jis buvo ikūręs virtuvę). 1918 m. birželio 29 d. buvo pašventinti pamatai. 24 m ilgio ir 12 m pločio bažnytelė buvo greitai pastatyta, ir 1918 m. spalio 3 d. vyskupo Pranciškaus Karevičiaus MIC (1861 09 30–1886 05 17–1914 05 17–1945 05 30) pašventinta (Stalgalės vietovę vyskupas pavadino Stalgėnais). 1918 m. lapkričio 23 d. kun. P. Pukys buvo paskirtas minėtos bažnyčios klebonu. Čia tęsė organizacinę veiklą, pradėtą Plungėje: išplėtė labdaros darbus, 1918 m. organizavo lietuvišką knygyną, kooperatyvą, jaunimo „Varpo“ draugiją.

1919 m. pavasarį baigti bažnyčios vidaus darbai, didysis altorius, pagamintas Darbėnuose, pastatytas Šv. Petro ir Povilo atleidams. Tais pačiais metais pastatyta nauja klebonija, joje klebonas P. Pukys apsigyveno lapkričio mėnesį. 1920 m. pastatyti nauji tvartai.

1920 m. vyko rinkimai į Steigiamąjį Seimą. Kun. P. Pukys buvo išrinktas į valsčiaus savivaldybės narius. Kaip Plungės valsčiaus atstovas važiavo į Telšių apskrities valdybos seimelį.

Dirbdamas Stalgėnuose padėjo įkurti 4 pradžios mokyklas. Stalgėnų bažnyčiai 1921 m. suteiktos parapijos teisės (nauja parapija įkurta iš Plungės, Rietavo ir Kulių parapijų).

Išdirbęs Stalgėnuose 3 metus ir kelis mėnesius kleb. P. Pukys perkeltas į naują parapiją.

Žemaičių Kalvarijos klebonas

1922 m. vasario 1 d. kun. P. Pukys buvo paskirtas klebonu į Žemaičių Kalvariją, Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo parapiją, pakeitęs čia jau 21 metus dirbusį kun. Joną Piotrauską. Čia jis per penketą metų atliko ženklių darbų: sutvarkė bažnyčią, skarda apdengė bažnyčios stogą ir bokštus, Kryžiaus kelio koplyčias, įtaisė du varpus (varpus nuliedino Liepojoje vietoj vokiečių išvežtu), pastatė ūkio trobesių, platino spaudą, ikūrė smulkaus kredito draugiją, sėkmingai veikusią iki 1944 m.

1925 m. kun. P. Pukys buvo paskirtas Alsėdžių dekanu, o 1927 m. perkeltas į Telšių katedrą garbės kanauninku.

Plungės klebonas

1928 m. sausio 1 d. paskirtas klebonu į Plungę užbaigti Šv. Jono Krikštytojo bažnyčios statybos darbų. Čia dirbo iki 1945 m. liepos 10 d. (kitur klaidingai rašoma, kad iki liepos 30 d.), kol okupacinės valdžios buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą. Iš Sibiro grįžo palaužtos sveikatos, buvo altaristas Tirkšliuose, Kristaus Karaliaus parapijoje, kur 1964 m. Viešpats pašaukė į Amžinybę.

Be jau minėtos Stalgėnų bažnytėlės, Plungės klebonas P. Pukys pastatė dar dvi bažnyčias: Pakutuvėnų (tarp Plungės ir Kulių) ir 1933 m. užbaigė dar 1905 m. pradėtą statyti didžiulę Plungės bažnyčią.

Plungės bažnyčios statyba

Pseudoromantinio stiliaus mūrinė bažnyčia 1933 m. rugsėjo 24 d. konsekruota Šv. Jono Krikštytojo vardu. Tačiau bažnyčios įrengimo darbai buvo tęsiami iki 1940 m.: pagaminti septyni ažuoliniai altoriai, 500 vietų ažuoliniai suolai, šventorius aptvertas mūrine tvora.

1928–1940 m. buvo surinkta brutto pinigais 873 092 litai 68 centai (iš viso buvo surinkta per milijoną litų pajamų). Kun. P. Pukys atsiminimuose rašo: *„Statomos bažnyčios komiteto raštinės ir žmogaus atskiro nebuvo. Nė vienas litas nebuvo paimtas neišdavus numeruoto kvito. Per visus 1928–1940 metus išduota 21 766 numeriai. Visi pinigai surinkti ar paskolinti mano vieno buvo pakvituojami. Sulig numeruotais kvitais įrašoma į pajamų knygą. Darbas ėjo įvairiausiose šakose. Mano vieno buvo apmokėta išlaidos ir paimta pakvituavimai. Išlaidų visi kvitai mano ranka surašyti į išlaidų knygą. 1934 metais nugriauta medinė bažnyčia, išstovėjusi 136 metus.“*

Atvykęs į Plungę 1928 m. sausio 1 d. sakydamas pamokslą priminė, kad prieš 9 metus išvykdamas iš Plungės paliko parapijiečius, kurie vieni užaugo, kiti pražilo, tačiau bažnyčia kaip buvo, taip ir stovi neužbaigta. Kunigas kalbėjo: *„Vienas aš to pastato pajudinti negalėsiu. Reikės dirbti kartu... Aukokite, kas kiek galite. Iš sakyklos sekmadieniais paskaitysiu, kiek kas davė, ir aš su jumis pasimelsiu kartu už aukotojus.“* Klebono raginimas neliko be atsako – iki gegužės mėnesio buvo suaukota per 25 000 litų, tad buvo galima imtis rimtų statybos darbų. 1913 m. sustoję statybos darbai vėl pajudėjo. Buvo išmūrytos pirmo aukšto sienos iki langų, altoriaus gale truputį aukščiau. Iki konsekracijos dienos statyboms buvo išleista 538 534 litai 20 centų. Konsekracijos dieną liko 126 702 litai skolos.

1938–1939 m. pastatyta didžiulė parapijos salė. 1934–1936 m. pastatyti 17 kambarių moterų namai (bendrabučiai), dalis jų pavesta vienuolėms širdietėms.

Pakutuvėnų bažnyčia

Įdomi Pakutuvėnų bažnyčios atsiradimo istorija. Plungės klebonas mons. P. Pukys, prasidedant Antrajam pasauliniam karui, davė įžadus: jei Dievas karo metu apsaugos Plungę ir nesudegs bažnyčia ir miestas, tai klebonas padėsias parapijos komitetui pastatyti bažnyčią Pakutuvėnų kaime.

Per karą Plungėje nebuvo iššautas nė vienas šūvis. Reikėjo pažadą vykdyti. Ir prel. P. Pukys 1941–1943 m. savo lėšomis pastatė mūrinę bažnytėlę, apmokėjo jos vidaus įrengimo išlaidas. 22 m ilgio ir 12 m pločio bažnyčia tituluota Šv. Antano Paduviečio vardu. 1943 m. rugsėjo mėnesį vysk. Vincentas Borisevičius ją konsekravo.

Prelatas Povilas Pukys, galvodamas apie Lietuvos ateitį, rėmė jaunimą, siekiantį mokslo, tad globojo ir sesers šeimą. Nors ji buvo pasiturinti (turėjo 26 ha žemės), nebūtų įstengusi vaikų leisti į mokslą. Tad sesers vaikai, dėdės remiami, baigė aukštuosius mokslus. Tarp jų – ir Bronius Dundulis.

Telšių vyskupui tarpininkaujant, popiežius Pijus XII kun. Povilą Pukį 1940 m. vasario 19 d. paskyrė savo rūmų prelatu.

Sibiro tolybėse

Plungės šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje prel. P. Pukys dirbo iki 1945 m. liepos 30 d., kol okupacinės valdžios buvo suimtas ir ištremtas į Sibirą. Jam buvo sudaryta byla Nr. 34861/3 (saugoma Lietuvos ypatingajame archyve).

1945 m. spalio 13 d. prel. P. Pukys buvo etapuotas į Vorkutą (Koževo stotis, Šiaurės Pečioros geležinkelio stotis).

Komijos ASSR jį tardė jaun. leitenantas Karatumanovas, o 1946 m. sausio 8 d. parengė protokolą apie tardymo pabaigą byloje Nr. 4676/2967. Sausio 14 d. pateikta kaltinamoji išvada. P. Pukys kaltinamas pažeidęs RTFSR BK 58–1a ir 58–11 straipsnius. 1946 m. gruodžio 11 d. Ypatingasis pasitarimas prie SSRS valstybės saugumo ministro kun. P. Pukį nubaudė 7 metams pataisos darbų lageryje.

1951 m. Minlago medicininė komisija, ištyrusi P. Pukio sveikatos būklę, konstatavo, kad kunigas – visiškai invalidas, negališ pasirūpinti savimi, todėl 1952 m. gegužės 9 d. buvo paskirtas į specialius MGB prižiūrimus invalidų namus Potmoje (Mordvijos ASSR), tačiau tik 1955 m. vasario 15 d. paleistas į laisvę.

Sugrįžus iš Sibiro kančių

Kupiškėnas prel. P. Pukys beveik 10 metų kentėjo Sibiro lagerių kančias ir grįžęs į Lietuvą buvo Tirkšlių Kristaus Karaliaus bažnyčios altaristas. Mirė 1964 m. rugpjūčio 22 d. Palaidotas Žemaičių Kalvarijos kapinėse, prie Žemaičių Kalvarijos kalnų XI vietos „Rotušėje“, šalia kitų kunigų: **kun. Pranciškaus Lukoševičiaus (1841–1929 04 29)**, Žemaičių Kalvarijos klebono Plungės dekano **kun. Alfonso Lukoševičiaus (1914–1984)**, **kun. Stanislovo Joco (1899–1967)**, 28 metų **kun. Vincento Mačiuko** (Wincenty Maczuk), dvejus metus dirbusio kapelionu; 64 m. **Juozapo Myko (mirė 1903 03 19)**.

Knyga „Kunigo prelado Povilo Pukio gyvenimo prisiminimai“

2010 m. pabaigoje plungiškio Juozo Šimkaus iniciatyva, Plungiškių draugijos pastangomis, koncerno „Achemos grupė“ lėšomis išleisti „Kunigo prelado Povilo Pukio gyvenimo prisiminimai“ (216 p.). Įvadinį žodį „Aukštaitis, tarnavęs žemaičių dvasinei gerovei“ parašė Telšių vyskupas Jonas Boruta SJ (p. 7–9), aprašomąjį laikotarpį analizavo ir atsiminimus detalizavo dr. Arūnas Streikus: „Kun. Povilo Pukio prisiminimai – vienos kunigų kartos autoportretas“ (p. 13–23).

Prie plataus ir detalaus išanginio straipsnio norisi pridurti porą svarbių, nepaminėtų faktų.

Pirmiausia – prelado Povilo Pukio finansinė parama ir jos svarba sesers Paulinos Pukytės-Dundulienės (1887–1937) vaikams, ypač sūnui Broniui Dunduliui (1909 11 26–2000 09 01) siekiant mokslo: studijuojant Lietuvoje ir Prancūzijoje. Todėl B. Dundulis ir tapo pirmuoju lietuviu istoriku, baigusiu Sorbonos universitetą, tapusiu žinomu profesoriumi, mokslininku. Apie jo mokslinį indėlį į Lietuvos ir Prancūzijos istoriją kalbėta 2009 m. gegužės 6 d. Istorijos dieni Kupiškyje organizuotoje konferencijoje, skirtoje Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui ir profesoriaus Broniaus Dundulio 100-osioms gimimo metinėms.

Kitas itin svarbus faktas – pačių atsiminimų likimas ir mokytojas Juozas Šimkus. J. Šimkus, 1940 m. Plungėje baigęs Kapucinų progimnaziją (dabar Akademiko Adolfo Jucio pagrindinė mokykla), mokėsi miško inžinerijos (studijavo matematiką ir fiziką). Baigęs mokslus dirbo Miškų ministerijoje, miškininkų mokykloje. Dirbdamas vaikų turizmo stoties direktoriumi, organizavo šakrydžius, su vaikais keliavo po Lietuvą. Fiziką, matematiką ir geografiją dėstė Vilniaus J. Tallat Kelpšos muzikos technikume...

Vaikystėje J. Šimkus Plungės bažnyčioje tarnavo klapčiuku – ministrantu, tad pažinojo ir prelatą P. Pukį. Prelato užrašytus atsiminimus sovietmečiu ir išsaugojo prelato klapčiukas Juozas Šimkus, vėliau tapęs pedagogu. Atsiminimus perspausdino mašinėle ir pribrendus laikui, ieškojo mecenatų knygos leidybai. Knyga – tai mašinėle perspausdintų atsiminimų faksimilinė kopija, kurios savininką liudija mokytojo Juozo Šimkaus ekslibrisas.

I. 9. Kunigas Antanas Puodžiūnas – tėvas Patricijus OFM (1896 09 24–1940–1980 01 30)⁴⁰⁹

Kupiškio kraštas išugdė nemažai žymių dvasininkų, savo darbais žinomų Lietuvoje. Itin svarbi asmenybė prel. Povilas Pukys (1883 12 12–1913 05 26–1964 08 22) – Žemaitijoje pastatęs 3 bažnyčias, kentėjęs Sibiro lageriuose. Sibiro lagerio kančias pergyveno ir kitas kupiškietis – kunigas Antanas Puodžiūnas, įstojęs į pranciškonų vienuolyną, pasirinkęs vienuolio Patricijaus vardą ir dirbęs Žemaitijos krašte.

Kupiškėno byla Lietuvos ypatingajame archyve

Atskleisime keletą kunigo Antano Puodžiūno OFM itin skaudžių gyvenimo faktų pasinaudodami Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugoma dvasininko byla, kurios signatūra f. K-1, ap. 58, b. 42596/3⁴¹⁰. Remiantis šia medžiaga, apie t. Patricijų (kun. Antaną Puodžiūną) autorės publikuota medžiaga istorijos ir kultūros žurnale „Kupiškis“⁴¹¹. Bylos, užvestos vienuoliams pranciškonams t. Patricijui (kun. Puodžiūnui Antanui, Jono) ir Raseinių apskrityje 1886 m. gimusiam t. Pijui (kun. Andraičiui Jurgiui, Juozo), 1947 m. rugpjūčio 29 d. buvo sujungtos į vieną bylą (Nr. 11107).

Archyvinę bylą Nr. 42596/3 sudaro trys bylos: Turto byla (T. B.), pradėta 1947 04 15, baigta 1953 08 28 (12 lapų); Stebėjimo byla (S. B.), pradėta 1947 07 05, baigta 1983 05 25 (86 lapai); Baudžiamoji byla (B. B.), pradėta 1947 07 05, baigta 1991 04 24 (249 lapai).

Baudžiamojoje byloje yra ir kitų kaltinamųjų (7) tardymo protokolai, išrašai iš protokolo tardymų, liudininkų ir sulaikytųjų apklausos.

4 asmenys buvo tardyti 1946 m. kovo mėnesį: Albertas Gintautas – 21 d.⁴¹², kovo 8 d.⁴¹³ ir 29 d.⁴¹⁴; Vytautas Riauka – 27 d.⁴¹⁵, Vladas Martinauskas – 28 d.⁴¹⁶ ir Julija Dzungzelaitytė – 28 d.⁴¹⁷

Trys kaltinamieji tardyti 1946 m. birželį–rugsjūtį. Tai Jonas Semaška – 1946 m. liepos 22 d.⁴¹⁸, Petras Jasas – 1946 m. birželio 5 d.⁴¹⁹ ir Petras Bikuličius – 1946 m. rugsjūčio 20 d.⁴²⁰

Du išrašai iš Antano Šepučio tardymo 1946 m. kovo mėnesį protokolų: kovo 6 d.⁴²¹ (l. 133) ir kovo 8 d.⁴²², ir du išrašai iš Tautvydo Stasiūno tardymo protokolų: birželio 7 d.⁴²³ ir birželio 12 d.⁴²⁴

Be to, baudžiamojoje byloje yra keturių liudininkų-sulaikytųjų parodymai: Antano Rusteikos⁴²⁵, Nikolajaus Klokovo⁴²⁶, Vladimiro Pajevskio⁴²⁷ ir Prano Statnicko⁴²⁸.

1947 m. liepos 8 d.⁴²⁹ ir 15 d.⁴³⁰ kun. Antano Puodžiūno tardymo protokolai, suimtojo anketa⁴³¹ bei 1955 m. pabaigoje⁴³² ir 1956 m. pradžioje⁴³³ rašyti skundai praplečia dvasininko biografijos duomenis.

Antano Puodžiūno kelias į vienuoliją ir kunigystę

Antanas Puodžiūnas – smulkių ūkininkų (9 ha žemės) Onos Puodžiūnienės (gim. 1872) ir Jono Puodžiūno vyriausias 6 vaikų šeimoje. Antanas gimė 1896 m. rugsėjo 24 d. Duoniūnų kaime, Kupiškio parapijoje. Po metų gimė Petras (1897), vėliau – Anelė (1907), Elena (Gružauskienė, apie 1912), Julija (1917) ir Domicelė (1918). Tėvas Jonas Puodžiūnas 1943 m. mirė.

Seserys Anelė, Julija ir Domicelė tapo pedagogėmis ir pirmaisiais pokario metais dirbo mokyklose: Anelė – Šėtoje, Julija – Kretingoje, Domicelė – Kupiškyje; brolis *Petras* Puodžiūnas ūkininkavo (vidutinis ūkis) Stukų kaime Skapiškio valsčiuje.

Sesuo Julija, tapusi vienuole kotryniete Krista (Šv. mergelės ir kankinės Kotrynos seserų kongregacijos, popiežiaus teisių, seserys – CSC), 1944 m. buvo atleista iš Kretingos žemesniosios žemės ūkio mokyklos vedėjos pareigų. 1947 m. Kretingos saugumo tardyta savo brolio kun. A. Puodžiūno byloje (tačiau byloje jos tardymo protokolų nėra).

Antanas, baigęs pradžios mokyklą, mokėsi Kupiškio liaudies mokykloje. Čia 1914 m. baigė dvi klases ir išstojo į Panevėžio mokytojų seminariją. 1915 m. seminariją evakavus į Mstislavį (Mogiliovo gubernija), ten tęsė mokslus. Nuo 1917 m. pabaigos iki 1918 m. rudens privačiai mokė jauniausią Juozapo ir Kamelijos Avglo sūnų Bronislovą; kas sekmadienį vykdavo iš Mstislavo į per 15 km nutolusį ūkį. O berniukui išstojus į gimnaziją, retkarčiais lankydavosi šioje šeimoje.

1918 m. baigęs mokytojų seminariją iki 1920 m. dirbo pedagoginį darbą – mokytojavo Mstislavo apskrities Pustynkio kaime išikūrusioje mokykloje.

1920 m. nelegaliai perėjęs sieną grįžo į Lietuvą. Apsigyveno Kupiškyje ir 14 metų, t. y. iki 1934 m., mokytojavo Kupiškio progimnazijoje (tokie duomenys yra minėtoje archyvinėje byloje). Kupiškio enciklopedijoje rašoma, kad nuo 1920 m. A. Puodžiūnas mokytojavo Radviliškių (Krekenavos valsčius), nuo 1921 m. rugsėjo – Kvetkų, nuo 1922 m. vasario – Šimiškių (Skapiškio valsčius) pradžios mokyklose. Nuo 1922 m. rugsėjo 1 d. – Kupiškio vidurinės mokyklos mokytojas. Lietuvių kalbą ir geografiją dėstė iki 1934 m. 1930 m. vasario 3 d. jam pripažintas vidurinės mokyklos mokytojo vardas⁴³⁴.

1934 m. Antanas Puodžiūnas išstojo į Pranciškonų ordiną Kretingoje. Tapęs vienuoliu pasirinko Patricijaus vardą. Vienuolyno siuntimu išvyko mokytis į seminariją Švaca (Tripolio provincija, Austrija). Tačiau pablogėjęs ir taip silpnai sveikatai, 1937 m. sausio mėnesį sugrįžo į Lietuvą ir iki rudens gydėsi Kretingos vienuolyne.

1937 m. išstojo į Vilkaviškio kunigų seminariją ir čia mokėsi 3 metus, 1940–1941 m. mokslus tęsė Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu, kaip teigia kun. Jonas Jurgaitis knygoje „Aukos keliu“, išventintas Kretingoje 1940 m. vyskupo Vincento Borisevičiaus⁴³⁵.

1941–1943 m. (iki birželio) kunigas Antanas Puodžiūnas OFM dirbo kapelionu Kretingos gimnazijoje. (Kupiškėnų enciklopedijoje patikslinta, kad atstatė 1941 m. birželio 26 d. gaisro nuniokotą Kretingos bažnyčią⁴³⁶.)

Nuo 1943 m. iki 1946 m. liepos jis buvo Kretingos parapijos klebonu ir pranciškonų vienuolyno viršininku. Iki 1943 m. Kretingos pranciškonų vienuolyno viršininku buvo t. Pijus OFM (kun. Jurgis Andraitis), tačiau būdamas silpnos sveikatos pareigų atsisakė, liko viršininko pavaduotojas.

Nuo 1944 m. vienuolis pranciškonas t. Patricijus augino rusę našlaitę, kuri po karo apsigyveno Klaipėdoje. 1946 m. materialiai rėmė Lietuvos laisvės armijos (LLA) Žemaičių apygardos partizanus, leisdavo vienuolyne apsistoti partizanų ryšininkams, boikotavo rinkimus į SSRS Aukščiausiąją Tarybą.

Baudžiamojoje byloje esančiame voke⁴³⁷ yra agentų, sekusių kun. Jurgį Andraitį, parodymai. Tuo metu jam buvo užvesta byla – formuliaras Nr. 5847. Agentai „Nina“, „Osipovas“ ir „Elzytė“ užrašinėjo kunigo pamokslus: 1945 m. rugsėjo 29 d. ir spalio 14 d. (Nina), 1945 m. lapkričio 11 d., 1946 m. birželio 16 d. ir rugpjūčio 5 d. (Osipovas), 1945 m. lapkričio 25 d., 1946 m. birželio 3 d., rugpjūčio 4 ir 5 d. (Elzytė), o 1945 m. gruodžio 16 d. susitikimą ir bendravimą su kunigu aprašė Žalgiris. Per pamokslus kunigas, kalbėdamas apie visuotinį paralyžių, ragino atsiskirti į Išganytoją: „*Mūsų laikais mes galime išsigelbėti su sąlyga, jeigu atsigręšime ir sugrįšime prie Kristaus, tikėdami ir su ašaromis akyse maldaudami Jo pagalbos...*“

Galima teigti, kad kun. Antanas Puodžiūnas taip pat buvo sekamas, deja, agentų paliudijimų byloje nėra.

Kunigas Antanas Puodžiūnas patenka
į saugumo rankas

Kun. A. Puodžiūną saugumas apkaltino ryšiais su partizanais Kretingos apskrityje, tad trumpai priminsime Žemaičių apygardos partizanų istoriją, pasiremdami knyga „Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda. 1945–1953 m.: Dokumentų rinkinys“⁴³⁸.

Iš Žemaičių apygardos partizanų istorijos. Iš žvalgybos mokyklos Vokietijoje 1945 m. pavasarį sugrįžęs Adolfas Kubilius kartu su Šiaulių apygardos vadu Adolfu Eidimtu visų Žemaitijoje veikusių LLA struktūrų pagrindu įkūrė Žemaičių legioną. Taip buvo ieškoma būdų, kaip pritaikyti teritorinę-karinę struktūrą naujoms sąlygoms. Žemaičių legionas, tapęs Žemaičių apygardos branduoliu, veikė keturiose apskrityse: Telšių, Kretingos, Mažeikių ir Tauragės.

Viena svarbiausių Žemaičių legiono vadovybės užduočių buvo ryšių sistemos sutvarkymas, kad kiekviena rinktinė turėtų po imtuvą-siūstuvą. Šio projekto nepavyko įgyvendinti – buvo suimti A. Kubilius, A. Eidimtas ir jų štabų nariai. Nuo 1945 m. rugsėjo mėn. Žemaičių legionui pradėjo vadovauti Jonas Semaška-Liepa (1907–1947). Būtent jam vadovaujant ir susiklostė būsimos Žemaičių apygardos struktūra.

1945 m. susikūrė trys būsimos Žemaičių apygardos rinktinės: Šatrijos, Alkos ir Kardo. 1945 m. rugpjūčio 1 d. Telšių apskrityje buvo įkurta Šatrijos rinktinė, vadovaujama S. Beniulio. 1945 m. spalio 29 d. A. Narmontas-Ivanauskas Mažeikių apskrityje įkūrė Alkos rinktinę. 1945 m. lapkričio 15 d. Kretingos apskrityje J. Ožeraitis-Ūsas įkūrė Kardo rinktinę.

1946 m. kovo–balandžio mėnesiais buvo suimtas Jonas Semaška-Liepa kartu su 30 kitų Žemaičių legiono vadų ir ryšininkų. 1950 m. buvo sunaikintas rinktinės štabas, o po 1953 m. rugpjūčio 23–27 d. MGB surengtos operacijos sunaikintas Žemaičių apygardos štabas. Operacijos metu Žemaičių apygardos štabo bunkeryje žuvo apygardos vadas Vladas Montvydas-Žemaitis (1911–1953) ir vado adjutantas Bronius Alūza-Bedalis. Bunkeryje buvo rasta spausdinimo reikmenų, staklės, daug išspausdintų laikraštėlių... 1965 m. Kretingos rajone žuvo paskutinis Žemaičių apygardos partizanas Pranas Končius-Adomas (1911–1965).

T. Patricijaus OFM „nusikaltimai“
(iš 1947 m. liepos 9 d. pažymos⁴³⁹)

Suėmus Joną Semašką ir kitus vadus bei ryšininkus, KGB nustatė, kad kun. A. Puodžiūnas buvo aktyvus šios pagrindinės antitarybinės nacionalistinės organizacijos narys, palaikęs ryšius su LLA Žemaičių apygardos štabo vadu majoru Jonu Semaška-Liepa, štabo viršininku Fortūnatu Ašokliu-Vilku (Pelėda), štabo nare Brone Stasiūniene-Ona ir kitais. Kretingos vienuolyne teikė jiems pastogę, materialinę pagalbą: F. Ašokliui – 1 500 rb, majorui Liepai padovanojo laikrodį, B. Stasiūniene nuolat aprūpino maisto produktais⁴⁴⁰.

Atkreiptinas dėmesys, kad byloje esančioje J. Semaškos tardymo protokolo kopijoje⁴⁴¹ nurodytas tardymo laikas – 19 valandų: tardyti pradėtas 1946 m. liepos 22 d. 21 val. ir baigtas liepos 23 d. 16 val.

Be to, kaip rašoma 1947 m. liepos 9 d. pažymoje (grifas „Visiškai slap-tai“)⁴⁴², kurią pasirašė Kretingos MGB operatyvinės dalies viršininkas kapitonas Skondakovas ir MGB viršininkas majoras Vichrevas, kun. A. Puodžiūnas Žemaičių apygardos štabą aprūpino rašomąja mašinėle, popieriumi. Jam dalyvaujant, vienuolyne spausdinti antitarybiniai atsišaukimai – lapeliai, štabo įsakymai, instrukcijos ir nurodymai.

1945 m. balandžio mėnesį kun. A. Puodžiūnas, vykdydamas Liepos ir Ašoklio užduotį, Tūbausių klebonui perdavė platinti keletą antitarybinių lapelių.

1945 m. pavasarį t. Patricijus OFM vieną vienuolyno kambarį suteikė LLA Kretingos skyriaus nariams, kuriems vadovavo gimnazistas Gruzbardis (jis, kunigui dalyvaujant, davė priesaiką).

Vėliau vienuolynas tapo LLA Žemaičių apygardos štabo susitikimų su ryšininkais ir žemesnių padalinių vadovais vieta⁴⁴³.

Nutartis dėl kunigo arešto

Turint tokius svarius „tėvynės išdavystės įrodymus“, 1946 m. balandžio 2 d. LSSR KGB 2-ojo skyriaus 2-ojo poskyrio kapitonas Leonidas Čėčiurovas (Leonid Čėčiurov), MGB 2-ojo skyriaus viršininkas papulkininkis Počiajevas parengė kun. A. Puodžiūno arešto nutartį ir „motyvuotą“ nutarimą (būdamas laisvėje pasislėps nuo tardymo ir teismo) apie kardomosios priemonės pasirinkimą⁴⁴⁴. Su tokiais sprendimais sutiko MGB Tardymo skyriaus viršininkas Eusiejus Rozauskas, sankcionavo NKVD karo prokuroras pulkininkas S. Grimovičius, patvirtino LSSR saugumo ministras Dmitrijus Jefimovas (Dmitrij Efimov)⁴⁴⁵. 1947 m. liepos 9 d. pažymoje rašoma, kad A. Puodžiūno areštas buvo sankcionuotas 1946 m. gegužę⁴⁴⁶.

Arešto dokumentas parengtas motyvuojant liudininkų parodymais – parama partizanams, be to, „šiuo metu veda aktyvią antitarybinę propagandą“; o rinkimų į Aukščiausiąją Tarybą metu kvietė tikinčiuosius juose nedalyvauti. Nors arešto nutartis buvo parengta, suimti neskubama, reikia manyti, kunigas buvo itin sekamas naujiems ryšiams nustatyti.

1946 m. balandžio 25 d. pas kun. A. Puodžiūną į vienuolyną atėjo saugumo viršininkas su dviem asmenimis. Kambaryje kunigas buvo kelias valandas išlaikytas. Saugumiečiai išeidami žadėjo sugrįžti⁴⁴⁷.

Beveik po dešimtmečio rašytame skunde kun. A. Puodžiūnas pažymi, kad 1946 m. birželio 2 d. saugumo viršininkas „įėjo į mano buvusį kambarį, nors durys buvo užrakintos – gyvenau kitame kambaryje. Viršininkas aplink vienuolyną išstatė sargybinius, kurie visą naktį budėjo. Anksti ryte, kai vienuoliai buvo bažnyčioje, jie išlaužė vienuolyno duris ir įėjo į vidų“. Kai vienuolyno viršininkui buvo pranešta, kad saugumo viršininkas yra kambaryje prie bažnyčios, t. Patricijus nuėjo pas jį. Šis gi keletą minučių įkalbinėjo pereiti į tą kambarį, kuriame anksčiau gyvenęs. Vienuoliui nesutinkant, saugumietis išėjo, paskui grįžo su savo darbuotojais ir visi išėjo. Kun. A. Puodžiūnas liko.

Pasirodo, tuo metu, kai saugumietis įkalbinėjo kunigą pereiti į kitą kambarį, rytmetinėms Mišioms prie bažnyčios buvo susirinkę nemažai žmonių, tačiau kareiviai jų nepraleido. Žmonės buvo nepatenkinti, ėmė murmėti. Tą pastebėjęs kun. J. Andraitis paprašė visus išsiskirstyti. Žmonėms ėmus skirstytis, sargybą atšaukė ir įgulos viršininkas⁴⁴⁸.

Nepavykusi KGB operacija suimti kunigą

1946 m. liepos 16 d.⁴⁴⁹ Kretingos MGB viršininkas majoras Vichrevas pasirašė orderį Nr. 8 dėl kun. A. Puodžiūno kratos.

1946 m. liepos 16 d. 4–5 val. ryte pagal iš anksto saugumo parengtą planą buvo vykdoma operacija – į pranciškonų vienuolyną atvyko saugumiečiai suimti vienuolyno viršininko kunigo Antano – t. Patricijaus OFM (baudžiamojoje byloje yra 4 saugumiečių raportai, jie saugomi voke, l. 220). Vienuolynas buvo apsuptas, į vidų įsiveržė saugumiečiai. Tačiau vienuolyno viršininko pavaduotojas kun. Jurgis Andraitis (t. Pijus OFM) vienuolyne sukėlė aliarmą, sukvietė visus vienuolius ir kvietė priešintis MGB atstovams. MGB Kretingos r. 2-ojo skyriaus viršininkas kapitonas Skondakovas raporte skundžiasi, kad kun. J. Andraičio šauksmas buvo toks stiprus, jog buvo girdėti gatvėje. Paklaustas, kur t. Patricijus, atsakęs, kad žino, tačiau nepasakys. „O jeigu suimsite t. Patricijų, tai visas pasaulis šitai sužinos ir nukentės Rusija... Atėjo rusų banditai plėšti bažnyčios. Neužtenka duonos Rusijoje, tad atėjote čia. Čia norite įvesti komunizmą. Pas mus vienuolyne jau 800 metų komunizmas...“ Saugumiečius jis vadino banditais⁴⁵⁰.

Tokioje sumaištyje t. Patricijus OFM sugebėjo pasislėpti ir išvengti arešto. Kun. A. Puodžiūnas pasitraukė į pogrindį⁴⁵¹. Tačiau sulaikymo protokole (1947 m. liepos 5 d.) užrašyta, kad kun. A. Puodžiūnas į pogrindį pasitraukė 1946 m. birželį⁴⁵².

T. Pijus OFM slėpė t. Patricijų OFM specialiaame bunkeryje, kurį buvo įrėngęs vienuolyne. Ten kun. A. Puodžiūnas slėpėsi iki 1947 m. balandžio 16 d.⁴⁵³, t. y. kol suėmė t. Pijų.

Pasak kun. Juliaus Sasnausko *OFM*, t. Patricijus, visą slapstymosi laiką vienuolyne persirengęs moteriškais drabužiais, dalyvaudavo šv. Mišiose.

1947 m. balandžio 15 d. pranciškonų vienuolyne Kretingoje saugumas padarė pas t. Pijų (kun. Jurgį Andraitį) kratą. Rado antitarybinės literatūros, spausdinimo mašinėlę⁴⁵⁴, o kitą dieną atlikę kratą bažnyčioje surado rotatorių, 13 egz. antitarybinių leidinių, spausdintų rotaprintu, 10 lietuviškų vėliavėlių⁴⁵⁵. Protokolo aprašomas ir tuščias t. Patricijaus lagaminas⁴⁵⁶. Tą pačią balandžio 16 d. saugumas suėmė kun. Jurgį Andraitį⁴⁵⁷.

Slėptuvę vienuolyne (buvo įrengtas bunkeris, be to, slėpėsi vienuolyno pirtyje ir palėpėje) turėjo palikti ir kun. Antanas. Tada jis slapstėsi Raguviškio kaimo ribose esančiame Žalgirio miške (Kretingos valsčius).

Kun. J. Andraitis apkaltintas nusikalstamais ryšiais su nacionalistinio pogrindžio dalyviais, teroristiniais mėginimais pasikėsinti į MGB ir MVD darbuotojus. Į Vilniaus tardymo skyrių jis pristatytas 1947 m. liepos 3 d. sunkios būklės ir iš karto nusiųstas į MVD kalėjimo Nr. 1 ligoninę⁴⁵⁸. Tad galima tik įsivaizduoti, kaip su kunigu elgėsi saugumiečiai Kretingoje, vėliau ir Vilniuje.

Kun. A. Puodžiūno suėmimas

Byloje detalai aprašytos kun. A. Puodžiūno suėmimo aplinkybės⁴⁵⁹. Saugumo darbuotojai jau žinojo, kad Kretingos apylinkėse, Budvyčių kaime, pas Jašinską gali pasirodyti kunigas. Tad sodyba ne sykį buvo stebima. 1947 m. liepos 5 d. 1 val. nakties sodybą stebėjo MGB Kretingos apskrities skyriaus vyr. įgaliotinis jaun. leitenantas Paulauskas, liaudies gynėjų karinio bataliono viršininkas Kostukovas ir šio būrio kariai Zinovjevas ir Andrejevas. Buvo stebimos ir galimos pasirodymo iš miško vietos. Nesulaukę kunigo, jau dieną (11 val.) apžiūrinėdami mišką pastebėjo trejetą atsargiai einančių žmonių. Šie gi, nepastebėję, kad yra sekami saugumiečių, atvedė juos prie bunkerio po eglute, kuriame ir slėpėsi kunigas. Bunkeryje rasta butelis su vandeniu, pieno, sūrio, duonos, puodukas, stiklinė, priemonės barzdai skustis, pagalvėlė, laikraščių, religinio turinio knyga. A. Puodžiūnas buvo apsvilkęs vienuolio apranga, lietpalčiu. Turėjo pasą, o vietoj karinio bilieta – pažymėjimą.

Kelias į Sibiro kančias: Kretinga–Vilnius

1947 m. liepos 5 d. Kretingos saugumo organams suėmus kun. Antaną Puodžiūną⁴⁶⁰, po savaitės, t. y. liepos 11 d., jis atvežtas į Vilnių⁴⁶¹. Žvilgtelėsime į dokumentus chronologine tvarka.

1947 m. liepos 8 d. – pirmojo tardymo metu⁴⁶² – kun. A. Puodžiūnas prisipažino palaikęs ryšius su LLA Žemaičių apygardos štabu, parodė, kur sugriauto vienuolyno patalpose pats paslėpęs – užkasęs radijo aparatūrą. Ją atkasus, pasirodė, kad tai 1940 m. vokiečių gamybos aparatas⁴⁶³.

Vėliau A. Puodžiūnas tardytas Vilniuje: 1947 m. liepos 15, 19, 23 d., rugpjūčio 30 d., rugsėjo 4, 12, 18, 19 d.

Tardė MGB 1-ojo tardymo skyriaus vyresnysis tardytojas jaun. leitenantas Jankevičius (vieną tardymą atliko 1947 m. liepos 19 d. vyr. leitenantas Vasilijus Akuratovas (Vasilij Akuratov)⁴⁶⁴ ir vieną – liepos 23 d.⁴⁶⁵ tardymo skyriaus viršininko

pavadootojas pulkininkas Zacharovas). Rugsėjo 12 d. surengta kun. A. Puodžiūno ir kun. J. Andraičio akistata. J. Andraitį tardė irgi Jankevičius.

1947 m. rugpjūčio 29 d. tardytojas Jankevičius nusprendė sujungti A. Puodžiūno (Nr. 11107) ir J. Andraičio (Nr. 9991) tardymo bylas į vieną bylą Nr. 11107 ir tęsti tyrimą⁴⁶⁶. Tad tardymo laikas buvo pratęstas iki spalio 5 d.⁴⁶⁷

Medicininė komisija, 1947 m. rugsėjo 4 d. patikrinusi A. Puodžiūno sveikatą, parašė pažymą apie jo tinkamumą dirbti fizinį darbą⁴⁶⁸.

1947 m. rugsėjo 19 d. tardytojas Jankevičius rašo protokolą apie tardymo bylos Nr. 11107 baigimą⁴⁶⁹. A. Puodžiūnas prisipažįsta pažeidęs RTFSR BK 58–1a, 58–11 straipsnius.

Kaltinamoji išvada, nuslėptas Ypatingojo pasitarimo sprendimas

Po devynių tardymų 1947 m. spalio 15 d. buvo parengta kaltinamoji išvada⁴⁷⁰, kurioje detalai išvardyti „nusikaltimai“ ir pažymima, kad kaltinamasis A. Puodžiūnas prisipažino kaltas, J. Andraitis kaltas neprisipažino. Bylą per karinį prokurorą siūloma perduoti Ypatingajam pasitarimui prie TSRS Valstybės saugumo ministerijos ir abiem siūloma po 10 metų Tik kun. J. Andraičiui – kalėjimo, o A. Puodžiūnui – pataisos darbo lageryje. Kaltinamąją išvadą parengė LSSR MGB 1-ojo tardymo skyriaus viršininko pavadootojas vyr. leitenantas Nikolajus Golicynas ir 1-ojo tardymo skyriaus viršininkas papulkininkis Aristonas Čelnokovas. Su išvadomis sutiko MGB tardymo skyriaus viršininkas papulkininkis Piotras Soloidas, kaltinamąją išvadą 1947 m. spalio 16 d. patvirtino LSSR valstybės saugumo ministro pavadootojas pulkininkas Andriejus Leonovas.

Kaltinamojoje išvadoje rašoma, kad 1945 m. vasarą Gruzbarzdis (nuteistas) vienuolyne organizavo nelegalų LLA susirinkimą (10 žmonių), įstojo į organizaciją ir prisiekė. Kunigas A. Puodžiūnas visus sveikino ir kvietė į ginkluotą kovą prieš sovietų valdžią. Pažymimi kunigo ryšiai su Semaška (nuteistas) ir Ašoku (užmuštas), Stasiūniene (nuteista), Gintautu (nuteistas), kun. Jasu (nuteistas) – jam perdavė nelegalius lapelius ir vadų nurodymus⁴⁷¹.

1946 m. spalio 25 d. byla siunčiama Ypatingajam pasitarimui⁴⁷².

Byloje yra 1948 m. vasario 10 d. dokumentas: LTSR MGB „A“ skyriaus viršininko Grišino ir 1-ojo poskyrio viršininko Akimovo raštas TSRS MGB „A“ skyriaus viršininko pavadootojui majorui Krivickui į Maskvą⁴⁷³ (ir dokumento kopija⁴⁷⁴), kuriame rašoma, kad 1947 m. gruodžio 13 d. Ypatingojo pasitarimo sprendimu A. Puodžiūnas nuteistas 5 metams, tačiau prašoma laikinai neskelbti jam nuosprendžio. Galima manyti, kad ieškota naujų „nusikaltimų“ ir surasta... Nes po kelių dienų – naujas nuosprendis. Tenka pastebėti, kad tai gana retas atvejis bylose, kai nėra išrašo iš Ypatingojo pasitarimo protokolo ir tik viename dokumente įrašytas 1947 m. gruodžio 13 d. nuosprendis – 5 metai lagerio.

1947 m. gruodžio 20 d. Ypatingasis pasitarimas prie TSRS valstybės saugumo ministro „peržiūrėjo“ bylą Nr. 11107: Puodžiūno Antano ir Andraičio Jurgio, kaltinamų pažeidus Baudžiamojo kodekso 58–1a, 58–10 2 d. ir 58–11 straipsnius.

Ypatingasis pasitarimas priima nuosprendį: A. Puodžiūnas „už dalyvavimą antitarybinėje nacionalistinėje organizacijoje ir pagalbą banditams – 10 metų pataisos

darbų lagerio, bausmės laiką skaičiuojant nuo 1947 m. liepos 7 d. Asmeninį turtą konfiskuoti⁴⁷⁵. Jurgis Andraitis nubaustas 8 metams. Jam bausmės laikas skaičiuojamas nuo suėmimo 1947 m. balandžio 16 d.⁴⁷⁶

J. Andraičiui nuosprendis pranešamas 1948 m. sausio 8 d.⁴⁷⁷ ir jis Karagandinsko geležinkeliu išvežtas į Karlagą (stotis Karabas) 1948 m. vasario 23 d.⁴⁷⁸ Bausmės atlikimo vietą J. Andraitis pasiekė 1948 m. kovo 17 d.⁴⁷⁹

A. Puodžiūnas apie savo likimą sužinos dar greitai, nes 1948 m. sausio 5 d.⁴⁸⁰, vasario 10 d.⁴⁸¹, kovo 6 d.⁴⁸², kovo 31 d.⁴⁸³ rašomi raštai į Maskvą, prašant leisti laikinai nepranešti A. Puodžiūnui nuosprendžio. Be to, 1948 m. kovo 31 d. rašte prašoma atidėti jo siuntimą į Leningrado vidaus kalėjimą⁴⁸⁴.

Leningradas–Vorkuta

1948 m. gegužės 3 d. priimamas sprendimas dėl kun. A. Puodžiūno siuntimo į MGB Leningrado srities vidaus kalėjimą, gegužės 6 d. dokumentą pasirašė A. Čelnokovas, o gegužės 7 d. jį patvirtino Valstybės saugumo ministro padėjėjas pulkininkas A. Leonovas, gegužės 8 d. prašoma A. Puodžiūną siusti į Leningradą⁴⁸⁵.

1948 m. gegužės 14 d.⁴⁸⁶ išsiųstas į Leningradą kunigas penkis mėnesius buvo laikomas vienutėje (Leningrado vidaus kalėjime, prie Baltųjų namų Liteino prospekte). Kadangi jis neturėjo jokių galimybių gauti siuntinių, dėl nekokybiško maisto ir jo stokos silpo sveikata, pašlijo nervų sistema.

Leningrado srities kalėjime tik 1948 m. spalio 4 d., t. y. beveik po 10 mėnesių, A. Puodžiūnui pranešamas Ypatingojo pasitarimo nuosprendis⁴⁸⁷.

Po kelių dienų jo laukia tolimesnė kelionė į Sibiro gulagą, pagal personalinį dokumentą TSSR MVD Nr. 9/SO – 3137⁴⁸⁸ 1948 m. spalio 10 d. A. Puodžiūnas iš Pečioros traukiniu išvežtas į Vorkutos lagerį (Komija)⁴⁸⁹. Šį faktą LSSR MGB pulkininkui Grišinui iš Leningrado praneša UMGB „A“ skyriaus viršininko pavaduotojas majoras Leninskis ir 1-ojo skyriaus viršininkas majoras Antonovas.

Tik atvežtas į Vorkutą penkis mėnesius gulėjo ligoninėje dėl sunkios mažakraujystės – tai Leningrado kalėjimo pasekmė. Tačiau gydytojai į nusilpusią sveikatą nekrepė dėmesio. Lageriuose kun. Antanas, kaip rašo kun. J. Jurgaitis, kentėjo kaip ir visi kunigai. Jiems buvo sudaromas spec. režimas. „Jis kunigas.“ Kaip kas nori, taip su tavim elgiasi...⁴⁹⁰

1954 m. liepos 12 d. speciali medikų komisija, tikrinusi sveikatą, pateikė išvadą, kad kunigas – invalidas.

Kostroma. Onos Puodžiūnienės prašymai peržiūrėti sūnaus bylą

1955 m. birželio 10 d. kun. A. Puodžiūnas atvyko į Kostromą (adresas: pašto dėžutė O.Ū. 15/1)⁴⁹¹, o 1956 m. rugpjūčio 9 d. kunigas paleistas iš lagerio (byla Nr. 219283)⁴⁹². Tad kunigas atkentėjo beveik visą teistumo laiką: bausmės laikas turėjo baigtis po 11 mėnesių.

Nuo 1954 m. pabaigos sūnaus likimu itin rūpinosi motina, rašydama prašymus, aiškindama apie kunigo nekaltumą, jo sveikatos būklę, minėdama savo amžių (gimusi 1872 m.). Ona Puodžiūnienė – „Pakupio“ kolūkio kolūkietė – rašė prašymus peržiūrėti sūnaus bylą, motyvuodama, kad Antanas Puodžiūnas jau 8

metai sėdi be teismo, tik Ypatingojo pasitarimo nutarimu. Yra invalidas. Byloje saugomi šeši motinos prašymai: keturi TSRS AT prezidiumo pirmininkui Vorošilovui – 1954 m. gruodžio 5 d.⁴⁹³, 1955 m. vasario 10 d.⁴⁹⁴, 1955 m. rugsėjo 22 d.⁴⁹⁵ ir 1955 m. lapkričio 16 d.⁴⁹⁶, vienas 1955 m. rugsėjo 22 d. – Pabaltijo Respublikų generaliniam prokurorui Rygoje⁴⁹⁷ ir vienas 1955 m. lapkričio 16 d. Valstybės saugumo komiteto prie LTSR MT pirmininkui (Liaudžiui)⁴⁹⁸.

Dėmesio vertas 1955 m. kovo 9 d. Vorkutos darbo pataisos lagerio, 4-ojo lagerio skyriaus viršininko papulkininkio Žilino ir specialiosios dalies viršininko vyr. leitenanto Kozineco raštas TSRS Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo kanceliarijai, kad jie negalį išsiųsti medžiagos suteikti malonę nuteistiesiems Ivanui Koziutai, Antanui Puodžiūnui, Stepanovui Elizarovui, Zigfridui Eglites, Michailui Savickui, nes šie kategoriškai atsisakė rašyti malonės prašymus, motyvuodami, kad nuteisti nekaltai⁴⁹⁹.

Kunigo A. Puodžiūno skundai TSRS Aukščiausiojo teismo pirmininkui

Byloje yra du kun. A. Puodžiūno skundai, rašyti 1955 m. gruodžio 27 d. ir 1956 m. sausio 31 d. Paskutinis kun. J. Andraitį minintis dokumentas – 1948 m. kovo 17 d., tą dieną, kaip minėta, jis pasiekė bausmės atlikimo vietą Karlagą. Tad galima teigti, kad t. Pijus Karlage netrukus ir mirė... Ši teiginį galėtų paremti saugumiečių susirūpinimas 1952 m. pabaigoje ir 1953 m. pradžioje pagreitinti kun. J. Andraičio turto konfiskavimą⁵⁰⁰. Tarkim, 1953 m. kovo 23 d. LTSR MGB „A“ skyriaus viršininko saugumo papulkininkio Grišino ir „A“ skyriaus 2-ojo poskyrio viršininko saugumo majoro Vasevo visiškai slaptas („A“) raštas Klaipėdos srities Kretingos rajono MGB viršininkui saugumo majorui Toporovui, kuriame prašoma pagreitinti turto konfiskavimą, kuris priklausė Ypatingojo pasitarimo nuteistam Andraičiui Jurgiui, s. Juozo. Raštas gražintas su paaiškinimu, kad Juozas Buteris, saugojęs Andraičio turta, 1947 m. paleidus vienuolyną iš Kretingos išvyko nežinoma kryptimi⁵⁰¹.

1955 m. gruodžio 27 d. kun. A. Puodžiūnas rašo pareiškimą-skundą⁵⁰² (ne malonės prašymą!), o 1956 m. sausio 31 d. – skundą⁵⁰³. Šie kunigo raštai labai svarbūs jo kančios istorijai, šia medžiaga jau remtasi straipsnio pradžioje.

Pirmajame skunde kunigas rašo, kad 1946 m. liepos mėnesį Avglo Marija Josifovna, atvykusi į Kretingą, užėjo į svečius. Kalbėta apie jos šeimos narius, kuriuos dvasininkas pažinojo, kai gimnazijai rengė jos sūnų. Tačiau kun. A. Puodžiūnas pabrėžia, kad pokalbyje buvo vengta kalbėti politinėmis temomis.

Avglo, grįžusi į Maskvą, pranešė, kad kunigas žino asmenis, ruošiančius pasikėsinimą prieš TSRS valdžios žmones.

1947 m. rudenį prasidėjus tardymams, Vilniuje akistatoje su Avglo kunigas įrodinėjo jos pateiktą melagingą faktą. Tačiau jo įrodymai nebuvo išgirsti.

Perkėlus į Leningradą, kunigo sveikata silpo, jis rašo, kad tegaudamas menką kalinio maisto davinį, būdamas vienutėje, silpo, tapo neurasteniku. Gydytoja į jo skundus nekreipė dėmesio. *„Moralinės ir fizinės priemonės tiek išsekino, kad aš tapau abejingas viskam, niekas nedomino, netgi gyvenimas rodėsi nebeįdomus.“* Šia būkle pasinaudojo tardytojas, surengdamas antrą akistatą su Avglo. Nebuvo leista ne tik

pasikalbėti bylos tema ir pateikti kelių klausimų, bet netgi pasižiūrėti į ją, kad būtų galima įsitikinti, ar tai ta pati moteris...

Po akistatos, kai reikėjo pasirašyti, tardytojas protokolą atnešė ant kampe esančio neapšviesto stalo, tad nebuvo matyti, kas parašyta. Kur pasirašyti – buvo parodyta pirštu. Tad pasirašė nežinodamas, kas parašyta protokole. Kai kitą kartą tardytojui apie tai pasakė ir pareiškė atsisakąs parašo, tardytojas visai nekreipė dėmesio.

Savo skunde kun. A. Puodžiūnas rašo: *„Pareiškiu, kad nelaikau savęs atsakingu už tuos parodymus. Kategoriskai atsisakau savo parašų, kurie susiję su Avglo akistata, jos melagingu pareiškimu.*

Prašau atkreipti dėmesį: 1. Seniai atlikau 2/3 bausmės laiko; 2. Ypatingos medicinos komisijos aktuotas dėl invalidumo 1954 m. liepos 12 d.; 3. išbuvau 8,5 metų teistumo.

Nuoširdžiai prašau peržiūrėti bylą ir išleisti mane į tėvynę pas senutę motiną.“

1956 m. sausio 31 d. skundas TSRS Aukščiausiojo teismo kolegijos pirminkui⁵⁰⁴. Kun. A. Puodžiūnas rašo, kad tik 1956 m. sausio 19 d. spec. dalies viršininkas pranešė, jog komisija prie Kostromos prokuratūros nusprendė netaikyti jam amnestijos.

Kunigas parašo visus jam pateiktus kaltinimus, motyvuotai pagrindžia, kad jie neatitinka tikrovės. Jis detalčiai aprašo 1946 m. balandžio 25 d., birželio 2 d. ir liepos 16 d. saugumiečių atvykimus į vienuolyną.

1946 m. liepos 16 d. ankstų rytą, saugumiečiams apsupus vienuolyną, kažkuris vienuolis pažadino savo viršininką. T. Patricijus, išėjęs iš kambario, pro langą matė brėkstantį dangų. Pro jį, stovintį prie sienos, prabėgo 10 žmonių. Bažnyčioje jie darė krata. Kunigas Antanas užlipo į antrą aukštą ir užsidarė viename pusiau apgriauto vienuolyno kambaryje. Krata tęsėsi, tačiau jokio skandalo, kuri būtų sukėlęs t. Pijus, nebuvo. Nors t. Pijus OFM ir nepadėjo t. Patricijui OFM pasislėpti, tapo be kaltės kaltu.

Po šios jau trečios kratos kun. Antanas vengė susidurti su žmonėmis, tačiau pasą visada su savimi turėjo, tad neaišku, kokia gi čia nelegali padėtis.

Skunde kunigas rašo, kad 1958 m. sausio 18 d. „Tiesoje“ (Nr. 15) skelbiama amnestija besislapstantiems, nurodomos ir pavardės atsiliepusių į paraginimą.

Kun. A. Puodžiūnas rašo: *„Žmonėms suteikiama laisvė, jei prisipažįsta. Aš ne tik prisipažinau, bet ir 8,5 metų atsėdėjau ir dar sėdžiu... Jie gyveno laisvai... aš – Vorkutoje netekau sveikatos, tapau II grupės invalidu... Amnestijos Įsakymas vienodai galioja Lietuvoje ir Kostromoje, tačiau koks skirtumas...“*

Tikiu, kad srities komisija buvo suklaidinta...“

Kunigas kalba ir apie Kaltinamajame akte įvardytas kitas primestas kaltes: *„Susirinkimų organizavimą, antitarybines kalbas, ryšių tarp partizanų ir ryšininkų nustatymą, finansinę paramą, LLA organizavimą Kretingos apskrityje, leidimą naudotis mašinėle.“* Kunigas detalčiai paaiškina kiekvieną primestą kaltę. Tarkim, dėl finansinės pagalbos partizanui – *„taip dariau ir daugumai vargšų Kretingoje, esu davęs 5 000 rublių gydymui asmens, atvirai prijautusio komunistams“...“*

Po gerų poros mėnesių kun. A. Puodžiūno skundas buvo peržiūrėtas. TSRS Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo komisijos dėl asmenų, atliekančių bausmę už politinius, tarnybinius ir ūkinius nusikaltimus 1956 m. balandžio

3 d. posėdžio Kostromoje išraše iš protokolo Nr. 47 dėl A. Puodžiūno rašoma: „*Sumažinti baismės laiką iki 9 metų laisvės atėmimo.*“⁵⁰⁵ Apie šią nutartį kunigui pranešta tik po pusmečio – 1956 m. spalio 24 d., kai jau nebe tiek daug laiko – 8 mėnesiai – buvo likę nelaisvės: baismės laikas turėjo baigtis 1957 m. liepos 7 d. Galima teigti, kad kun. A. Puodžiūno pareiškimai – skundai ir buvo tokios „malonės“ rezultatas.

Sugrįžus į Lietuvą

1956 m. dvasininkas sugrįžo į Lietuvą. Būdamas prastos sveikatos klebonavo Rubikiuose Šv. Roko parapijoje, Raudėnuose Šv. Baltramiejaus apaštalo parapijoje, ir drauge Juozapavo šv. Simono ir Judo apaštalų bei Didkiemio šventųjų Angelų Sargų parapijose. Tačiau Lietuvoje jis buvo saugumo akiratyje.

1957 m. rugpjūčio 9 d. Sedos Valstybės saugumo komiteto įgaliotinis Rindokas kreipėsi į papulkininkį Mylnikovą prašydamas iš Vilniaus archyvo atsiųsti kun. A. Puodžiūno bylą, kad galėtų susipažinti⁵⁰⁶.

Nuo 1976 m. kun. A. Puodžiūnas OFM dirbo Nevarėnų Šv. Kryžiaus parapijoje. Pasak kun. Jono Jurgaičio, jis buvo kilnus, uolus, pamaldus ir jame tikrai buvo įsikūnijusi šv. Pranciškaus dvasia. Iki paskutinių gyvenimo dienų energingai darbavosi parapijose⁵⁰⁷.

Kun. Antanas Puodžiūnas mirė 1980 m. sausio 30 d. Palaidotas Kretingos vienuolių kapinėse šalia kitų tėvų pranciškonų 1980 m. vasario 4 d. 1986 m. pastatyta antkapinė plokštė vienuoliui, partizanų rėmėjui, politiniam kaliniui, kunigui Antanui Puodžiūnui (tėvui Patricijui OFM) atminti.

I. 10. Kunigas Petras Vaitiekūnas (1889 09 17–1916 05 22–1946 05 22)⁵⁰⁸

Kunigas, teologas, savivaldos organizatorius, visuomenininkas, kraštotyrininkas.

Gimimo data pagal naująjį kalendorių – 1889 m. rugsėjo 17 d.⁵⁰⁹ (literatūroje teikiamos ir kitos gimimo datos – 1890 m. ar 1891 m. spalio 17 d.).

Kanonų teisės licenciatas kun. Petras Vaitiekūnas gimė 1889 m. rugsėjo 17 d. Kupiškio valsčiuje, Kuosėnų kaime, valstiečių Adomo Vaitiekūno ir Elžbietos Plačenytės-Vaitiekūnienės šeimoje. 1889 m. rugsėjo 24 d. Kupiškio bažnyčioje jį pakrikštijo Kupiškio vikaras kun. Petras Vaitiekūnas, Kupiškyje vikaravęs 1887–1890 m. Krikšto tėvai: Fabijonas Gudas ir Emilija Gaidymaitė. Rugsėjo mėnesį, be vikaro kun. Petro Vaitiekūno, 21 naujagimį (Metrikų knygoje įrašai Nr. 155–175) krikštijo klebonas kan. Kleopas Kozmianas (1840–1865–1893 08 03), kan. Adolfas Malachovskis.

Būsimasis kunigas augo Papiliuose (Anykščių r.) ar jų apylinkėse.

Privačiai studijavo vaistininko specialybę Vilniuje (1907–1910), o nuo 1911 iki 1914 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune⁵¹⁰. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir Rusijos kariuomenei užėmus kunigų seminarijos patalpas Kaune karo ligoninės reikalams, 1914 m. rugsėjo pabaigoje seminarija iš Kauno išsikėlė į Vašuokėnų dvaro rūmus (Anykščių r.), kur visą žiemą tęsė veiklą: čia mokėsi pirmieji trys seminaristų kursai – apie 60 klierikų. Vyresniųjų kursų klierikai mokėsi privačiai ir į Vašuokėnus rinkdavosi laikyti egzaminų ir šventimų.

Klierikas P. Vaitiekūnas, dirbdamas subdiakonu Panevėžyje (1914), privačiai tęsė mokslus ir 1915 m. pavasarį išlaikė egzaminus į Vašuokėnus perkeltoje seminarijoje. 1915 m. gegužės 16 d. Vašuokėnuose buvo iššventintas į diakonus.

Seminarija Vašuokėnuose veikė iki 1915 m. vasaros atostogų, paskui, artėjant vokiečiams, buvo iškelta į Smolenską (Rusija). P. Vaitiekūnas, pasitraukęs į Rusijos gilumą, mokslus tęsė Sankt Peterburge, Peterburgo dvasinėje akademijoje (1917–1918), išlaikė baigiamuosius teologijos egzaminus, įgijo teologijos licenciato laipsnį.

1916 m. gegužės 22 d. Sankt Peterburge buvo iššventintas į kunigus⁵¹¹.

Iššventintas į kunigus paskirtas į Velžio (Smolensko sritis, Rusija) mokyklą kapelionu.

Kun. P. Vaitiekūnas, sugrįžęs į Lietuvą, 1918–1920 m. vikaravo Kvėdarnoje, Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo parapijoje (Šilalės r.). Čia jis tapo vienu aktyviausių naujo gyvenimo propaguotojų ir kūrėjų, kultūros veikėju.

1920–1927 m. kun. P. Vaitiekūnas darbavosi Kaune: vikaravo Kauno Švč. Trejybės parapijoje (1920–1921), Kauno mokyklose dėstė tikyba, dirbo kapelionu (1921–1923 m. 8-ojoje lenkų mokykloje).

1922 m. Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius MIC (1861 09 30–1886 05 17–1914 05 17–1945 05 30) paskyrė P. Vaitiekūną steigti Kauno Žaliakalnyje naują parapiją. Kun. P. Vaitiekūnas pradėjo organizuoti naujų maldos namų statybą. Pirmoji steigiamos parapijos bažnytelė buvo įrengta mediniame sandėlyje ir 1923 m. rugsėjo 23 d. pašventinta Kristaus Prisikėlimo (Žaliakalnio) pavadinimu. Kun. P. Vaitiekūnas buvo paskirtas šios bažnyčios rektoriumi (1923–1927)⁵¹². Nors bažnyčia dar nebuvo parapinė, jau buvo rašomos krikšto ir mirusiųjų registracijos knygos. P. Vaitiekūno iniciatyva 1925 m. prie šios bažnyčios veikė Maldos apaštalavimo sąjunga, „Gyvojo rožančiaus“ draugija, katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris“ Žaliakalnio kuopa, turėjusi skaityklą-knygyną. 1925–1927 m. parapijai jau priklausė 4 486 tikintieji⁵¹³.

Kun. P. Vaitiekūnas 1924–1926 m. Žemaičių vyskupijos kurijoje ėjo notaro pareigas⁵¹⁴, Lietuvos universitete studijavo kanonų teisę⁵¹⁵.

1927 m. liepos 28 d. kun. Petras Vaitiekūnas buvo paskirtas į Jonavą, Šv. apaštalo Jokūbo bažnyčią (čia jis dirbo iki 1942 m.) tikybos mokytoju ir Jonavos progimnazijos kapelionu. Jonava tuo metu priklausė Žeminių dekanatui.

Nuo 1927 m. rugsėjo 9 d. iki 1942 m. gruodžio 31 d. buvo Jonavos šv. apaštalo Jokūbo parapijos klebonas, nors 1940–1942 m. šių pareigų dėl sveikatos faktiškai nebėjo. 1928 m. nurodytas parapijiečių skaičius – 3 380⁵¹⁶. 1933 m. klebonui P. Vaitiekūnui į pagalbą buvo paskirtas vikaras, tik ką iššventintas į kunigus **Anatolijus Stanevičius** (1902 07 01–1933 04 01–?)⁵¹⁷, kurį 1936 m. pakeitė vikaras kun. **Vincentas Grušas** (1908 12 05–1932 05 21–?)⁵¹⁸, talkinęs iki 1939 m. Tikybos mokytoju ir vikaru 1939 m. paskirtas kun. **Henrikas Klovas** (1910 12 19–1937 06 20–?)⁵¹⁹.

Jonavoje klebonas P. Vaitiekūnas, be pastoracinio darbo, rūpinosi miestelio ir parapijos kultūrine veikla, pasižymėjo kaip sumanus ūkio reikalų žinovas, daug nuveikė remontuodamas ir gražindamas bažnyčią⁵²⁰. Jis pakeitė Jonavos bažnyčios vaizdą, kuris išliko iki šių laikų, vietoj senos varpinės (nugriauta 1934–1935 m.) pristatyti du dviaukščiai bokštai, kurie pakeitė ne tik bažnyčios išvaizdą: bažnyčia

tapo dominuojančiu pastatu Jonavos architektūroje. Bažnyčios viduje buvo pastatytas naujas gražiai išdekoruotas choras. Be to, šventovės požemiuose sutvarkė Kosakovskių giminės laidojimo vietas, įrengė kriptą. Tad neatsitiktinai išrinktas Jonavos burmistru (1937–1940).

Klebono P. Vaitiekūno iniciatyva vietoj nugriautos stačiatikių cerkvės pastatyta Jonavos pradžios mokykla – didžiulis rūmas, į kurią mokykla perkelta 1940 m. Bažnyčios rūsiuose miestiečių susirinkimams buvo įrengta salė, kurioje tilpdavo per tūkstantį žmonių. Be to, burmistro pastangų dėka 1939 m. Jonavoje pradėjo veikti viešoji biblioteka.

„Kaip niekas kitas iki tol Jonavoje išvystė įvairiapusę veiklą, kokios iki tol miestelis nežinojo, skiepijo lietuvių nutautėjusiam krašte.“ Klebonas kun. P. Vaitiekūnas aktyviai dalyvavo miesto ir parapijos kultūrinėje veikloje, buvo Jonavos šaulių globėjas. 1928 m. spalio 14 d. jis iškilmingai pašventino Jonavos šaulių kryžių – stogastulpį Jonavos Atminimo parke. Jo iniciatyva ir organizacinių gebėjimų dėka 1936 m. birželio 21 d. Jonavoje vyko Tautos šventė, rugpjūčio 17–19 d. Jonava iškilmingai sutiko vizituojantį vyskupą Teofilijų Matulionį.

Kaip aktyvus veikėjas klebonas P. Vaitiekūnas dalyvavo eucharistiniuose kongresuose Kartage (Kolumbija, 1930), Dubline (Airija, 1932), kur sėmėsi patirties tolesnei veiklai. Lankėsi Jeruzalėje (1933), JAV (1939).

Užėjęs sovietams, kleb. P. Vaitiekūnas, siekdamas išvengti represijų, palikęs parapiją išvyko į Panevėžį, ten gydėsi. Vėliau Baisogalos Švč. Trejybės parapijoje darbavosi altaristu (iki 1943 m.). 1943–1944 m. kapelionavo Krakių (Kėdainių r.) progimnazijoje, talkino Šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje. Kurį laiką buvo Bukonių (Jonavos r.) šv. arkangelo Mykolo parapijos administratorius (1944).

Pablogėjęs sveikatai, gydėsi Panevėžyje, Vilniuje.

Klebonas Petras Vaitiekūnas mirė 1946 m. gegužės 22 d. Palaidotas Papilių (Anykščių r.) kaimo kapinėse. Kapą puošia ant masyvaus postamento pastatytas akmeninis kryžius, kuriame įrašyta: *„A. A. / Kunigas / Petras Vaitekūnas / 1890–1946“*, *„Viešpatie, Tavim pasitikėjau, / Tau tarnavau, einu pas Tave / ir lauksiu visų / pasiliekančių žemėje“* ir *„Requiescat in pace“*.

Amžininkų atsiminimuose kun. P. Vaitiekūnas – savivaldos organizatorius, visuomenininkas, kraštotyrininkas, išlikęs kaip labai išsilavinęs, galėjęs susikalbėti visomis pagrindinėmis Vakarų Europos kalbomis. Jis parašė ir paliko užrašus apie Papilių kaimo, jo kapinių ir koplyčios istoriją bei inventorių.

II. Mokslinės konferencijos „Meno ir dvasinės maldos galybė“, skirtos Kupiškio bažnyčios 100-mečio jubiliejui, pranešimų santrauka

II. 1. Dr. Dalia Klajumienė „Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios architektūra ir dailės paminklai“

Menotyrininkė dr. Dalia Klajumienė vasarą tyrinėjo Kupiškio bažnyčios architektūrą ir dailės paminklus. Savo tyrinėjimus apibendrina konferencijos dalyviams, tekstą iliustruodama skaidrėmis. Mokslininkei kelia abejonių, ar tikrai bažnyčią projektavo architektas Konstantinas Rončevskis – žinomas kaip skulptorius ir architektas, istorikas, veikęs Rygoje. *„Jei Kupiškio bažnyčia yra vienintelis K. Rončevskio*

realizuotas projektas, tai reikėtų šį faktą įrašyti į istoriją“, – kalbėjo meno istorikė. K. Rončevskis, baigęs Rygos politechnikos institutą, dirbo pas žymius architektus. Jis yra dalyvavęs architektų konkursuose, tačiau jo projektai liko nerealizuoti, jis neminimas latvių architektūros istorijoje, nepamínėtas ir prelato menotyrininko Kazimiero Jasėno (1867 09 18–1890–1954 11 15)⁵²¹ knygoje „Meno istorija“.

Prelegentė kalbėjo apie altorius (iš pušies ir ažuolo), pagamintus Šiauliuose Aleksandro Zaborskio dirbtuvėse. Ir bažnyčia, ir altoriai bei juose esančios skulptūros – neogotikinio stiliaus. Netgi užtiesalai altoriams buvo pagaminti toje pačioje dirbtuvėje. Kaip teigė mokslininkė, yra tikimybės, jog koplyčių altoriai pagaminti Vlado Čižausko, kuris savo veiklą pradėjo pas A. Zaborskį, dirbtuvėse. V. Čižausko dirbtuvėje buvo užsakyta sakykla, pratęsianti bendrą dekorą vientisumą. Čižausko dirbtuvėje pagaminti procesijos altorėlis, procesijų baldakimas bei krikštykla.

Bažnyčios suolai ir klausyklos – vietinio gabaus staliaus ir fotografo Jono Jakučio darbas. Manoma, kad jis padaręs ir kitų bažnytinių baldų.

Mokslininkė kalbėjo apie vargonus, kurie Pirmojo pasaulinio karo metu buvo sukaptoti ir sudeginti. Peterburgo ir Paryžiaus bendroje firmoje buvo pagaminta fisharmonija.

Tik 1970 m. bažnyčioje gauti nauji vargonai, kurie 1988 m. papildyti dviem manualais.

Kalbėjo apie Vokietijoje pagal naują technologiją iš plieno išlietus varpus.

Prelegentė pateikė įvairių jai kilusių abejonių, kurias tikisi bent iš dalies išsklaidyti naujuose tyrinėjimuose.

II. 2. Dr. kun. Gediminas Jankūnas „Parapinės bažnyčios vaidmuo tikinčiojo gyvenime“

Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos klebonas dr. kun. Gediminas Jankūnas akcentavo, kad, kalbant apie parapiją, negalima pamesti konteksto su nūdienu. Parapija – tai kaimynystė – visi joje esantys, nepaisant amžiaus, politinio įsitikinimo, išsilavinimo, užimamų pareigų – visi vieno Dangiškojo Tėvo vaikai. Kaimynai tai ne kas už tvoros, o kas vienija. Parapija nėra atgyvena, gali turėti įvairių formų, geba atsinaujinti, yra lanksti, turi glaudžias sąsajas su šeimos ir tautos gyvenimu.

„Kritiškai vertinu Europos Sąjungos politiką bendruomenių kūrimo atžvilgiu. Vyrauja tokia nuostata: klebonas su davatkomis tegu sėdi ir nesikiša į visuomeninį gyvenimą, o socialiniais, kultūriniais ir kitais dalykais tegul rūpinasi naujai besikuriančios bendruomenės. Tačiau parapijos jau nuo seno tais dalykais rūpinosi. Turėjo sales kultūrinei veiklai, špitoles, kur prieglobstį rasdavo žmonės, kuriems reikia kitų pagalbos, buvo sprendžiami net ūkiniai parapijų reikalai per įvairias kooperacijas. Šiuo metu parapijos netikros. Jos paverstos paslaugų tiekėjomis. Rodos, padaugėjo parapijoje Krikšto, Santuokos sakramento teikimų, o tikrųjų parapijiečių vis mažiau. Atsirado kunigų, bažnyčių, atlaidų medžiotojų savotiškas sluoksnius. Tai žmonės, nenorintys išipareigoti bendruomenei – jiems reikia tik tam tikrų paslaugų“ – kalbėjo dr. kun. G. Jankūnas.

Klebonas dr. G. Jankūnas, kalbėdamas apie parapiją, iškėlė tėvų pareigas, akcentavo, kad šeimos katechezė papildo ir pranoksta lūkesčius – tam parapija tikriausia vieta, nes dabar ne viena paklydusi avytė, bet 99-ios.

Prelegentas pateikė popiežiaus Pranciškaus minčių apie parapiją, kad ji turi nuolat atsinaujinti, kad netaptų grupe ar grupele išrinktųjų – tai bažnyčios buvimas teritorijoje, kur nariai skatinami būti evangelizuotojais. Popiežius išpėja apie pavojų, kad visos organizacijos, kurios supa bažnyčią, neatitrūktų nuo parapijos, netaptų savarankiškais vienetais, nevirstų klajokliais be šaknų.

Dr. kun. G. Jankūnas retoriškai klausė, kodėl bažnyčia neišsprendžia viso blogio? Jeigu neatnaujinsime parapijos, mistinis Kristaus Kūnas nesikeis. Parapijos pamatinė esmė kiekvieno gyvenime – Kristus neturi kitokio kūno, tik mus – mūsų akis, kojas, širdis... tik per mus. Ir mes galime pasirinkti – dalyvauti Kristaus išgelbėjimo darbe, tapti šio Mistinio Kristaus kūno nariais ar ne.

Mokslininkas pristatė svarbius leidinius, kurie gali duoti peno parapijos gyvenimui: „Magnificat vaikams“ Nr. 6, kuriame ir prelegento straipsnis apie parapiją.

Kalbėjo apie „Katalikų Bažnyčios Katekizmą“, taip pat specialų katekizmą jaunimui „YouCat,“ Bažnyčios dokumentus ir ypač Šventojo Tėvo Pranciškaus Apaštališkąjį palaiminimą, „Evangelii Gaudium“ – apie Evangelijos skelbimą šiandieniniame pasaulyje.

II. 3. Dr. kun. Vilius Sikorskas „Bažnyčios muzikos tradicijų įtaka katalikų tikėjimo raiškai“

Garliavos Švč. Trejybės bažnyčios kunigas dr. Vilius Sikorskas pranešimą pradėjo tęsdamas mintis apie parapiją: norint sužinoti parapijos gyvybingumą, reikia ateiti į šv. Mišias ir pasiklausyti giedojimo. Tad norėdamas įsitikinti, kokias giesmes moka susirinkusieji, kunigas pradėjo giedoti, o salė turėjo atitarti. Ši savotišką egzaminą kupiškėnai išlaikė puikiai.

Krikščioniškosios sakralinės muzikos takais giedodamas ir kalbėdamas konferencijos dalyvius lydėjo grigališkojo choralo magistras humanitarinių mokslų daktaras (teologija) kunigas Vilius Sikorskas.

Giedojimas į Lietuvą ateina su šv. Brunonu – 1009 m. 1251 m. Mindaugo krikšto metu turėjo skambėti krikščioniška giesmė.

Mūsų liaudiškas dainavimas yra senesnis už grigališkąjį choralą, kurį paveikė Vakarų kultūra. Mūsų krikščioniškose giesmėse atsispindi lenkiško, grigališkojo choralo, protestantiškų giesmių ir iš dalies lietuviškų liaudies dainų bei instrumentinės muzikos įtaka.

Pirmas svarbus atlikėjas šv. Mišių metu – kunigas. Bendruomenė atsako – tad ji yra svarbi. Ji turi mokėti giedoti būtinas dalis. Ypatingas choro vaidmuo – jam turi būti paliktos ir kintamos dalys. Išraiškos atžvilgiu šiandien katalikų bažnyčia yra pati moderniausia krikščioniškajame pasaulyje.

Prelegentas kalbėjo apie tris principus, būtinus giesmei: šventumą, visuotinumą ir meniškumą. Muzika turi būti paveiki, kartu ir funkcionali.

Mokslininkas apgailestavo, kad nesame pakankamai integravę lietuviško liaudiško pagrindo. Martynas Mažvydas giesmes pristatė protestantams (išvertė ir su natomis). 1595 m. pirmas dvi giesmes lietuvių kalba pateikė Mikalojus Daukša. Tačiau pirmas katalikų giesmynas Lietuvoje išleistas lenkų kalba 1613 m.

1646 m. pirmąjį katalikiškąjį giesmyną parengė Saliamonas Juozapas Slavovčinskis. Jis turėjo svarbią reikšmę valstietijos krikščionėjimui bei tolesnei lietuviškų

giesmių raidai. Giesmyne pateikta psalmių bei įvairių giesmių, verstų iš lenkų bei lotynų kalbų.

Akcentuodamas didžiulę giesmių įtaka maldingumui pranešėjas klausė, ar ne laikas dirbti prie maldos išraiškos – giedojimo, nes meldimasis kartu didina tikėjimą, o giedant – dvigubai.

Mokslininkas dr. kun. Vilius Sikorskas savo išleistoje knygoje „Uolų medus“ yra rašęs: „Mūsų bažnyčių skliautai, net ir pirmųjų krikščionių, vadinamųjų namų bažnyčios sienos, tarp kurių įtikėjusieji meldėsi, nuo seniausių laikų mena ir muzikos garsais skleidžia tikinčiųjų Dievo šlovinimo, padėkos, prašymo ir atsiprašymo aktus. Giesmė yra vienas pagrindinių liturgijos komponentų. Ji išreiškia dalyvaujančiųjų tikėjimą ir pamaldumą. Tai aktas, kuris liturgiją padaro it giesmę ir leidžia giliau išgyventi Viešpaties kančios, mirties ir prisikėlimo paslaptis bei išreikšti mūsų su juo ir vienu su kitais suartėjimo didžiąją realybę.“

II. 4. Dr. Aldona Vasiliauskienė. „Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorija“

Pateikusi glaustą visų trijų Kupiškio bažnyčių istoriją, dr. A. Vasiliauskienė apžvelgė Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomas Kupiškio Romos Katalikų Bažnyčios (Kupiškio RKB) **gimimo metrikų, santuokos metrikų** ir **mirties metrikų** bylas, apimančias 1781–1940 metus (be abejo, su didelėmis pertraukomis). Akcentavo, kad remiantis minėtomis bylomis pavyko bent kai ką sužinoti apie Kupiškio bažnyčiose dirbusius dvasininkus.

Prelegentė išskyrė tris laikotarpius. 1616–1781 m. (165 metai) – tai pirmosios Kupiškio bažnyčios gyvavimo laikas, kuri baigė 1781 m. rugpjūčio 14 d. gaisras. Jis suniokojo Kupiškio miestelį, sudegė ir bažnyčia, klebonija, špitolė bei 5 klebonijai priklausę pastatai, sudegė ir bažnytinės knygos.

Antrasis laikotarpis 1791–1903 m. (123 metai) sietinas su antrąja medine bažnyčia Kupiškyje. Antrojoje Kupiškio bažnyčioje dirbo kiek per 100 (103) dvasininkų, kai kurie jų paliko svarių bažnyčios bei aplinkos puošimo, tvarkymo darbų: pastatyta nauja medinė klebonija (1800), špitolė (1811), kurioje 1812 m. gyveno 10 elgetų ir 3 invalidai, išlaikomi Puponių seniūnės Angelės Rodzevičienės lėšomis. Bažnyčia (1816) ir klebonija (1818) apkaltos lentomis. Prie medinės bažnyčios pastatytoje stulpinėje varpinėje buvo trys varpai (du iš jų 1787 m. atgabenti iš Rygos, o trečiasis – mažasis – gautas iš Šimonių bažnyčios). Varpai Pirmojo pasaulinio karo metu buvo išgabenti į Rusiją ir dingo.

Mūro tvora aptvertas šventorius (1819), kuriame sumūryta nauja trijų aukštų varpinė, apdengta skarda, pakabinti 4 varpai. Už kilometro nuo bažnyčios įsteigtos naujos kapinės, kuriose 1820 m. pastatyta medinė šešiakampė koplyčia.

Paminėtini klebonai: dešimt metų (1805–1815) Kupiškyje dirbęs kan. Antanas Sebastijanskis (1758–?–1816 01 15), dvejus trejus metus (1816–1818 ar 1819) – Petras Valevskis; daugiau kaip penkerius metus (1829–1836 ar 1938) – Gasparas Dulskis (1788–1844 03 14); 22 metus (1838–1860) – Joanas Jusevičius (Josevič, kitur Julevič) (1794–1817–mirė tarp 1860–1864); 8 metus (1860–1868) – Andriejus Ivanavičius (Ivanovičius) (1798–?–1868 10 20).

27 metus (1866–1893) Kupiškyje dirbo kun. Kleopas Kozmianas (1840–1865–1893 08 03) užimdamas vikaro, administratoriaus bei klebono pareigas, taip pat paskirtas ir Utenos dekanu; vikaru, klebonu ir altaristu 13 metų (1883–1896) dirbo kun. Vincentas Smiglevičius (1822–1896 12 29). Vienerius metus (1889–1890) Kupiškio klebonu dirbo kan. Adolfas Malachovskis. Beveik 8 metus (1890–1897) vikaru ir klebonu dirbo kun. Pavelas Salučko (1867–1890–?). Porą metų (1897–1899) – Juozapas Lavkovičius (1832–1855–po 1904).

Paskutinis Kupiškio antrosios bažnyčios ir kartu pirmasis trečiosios, mūrinės, bažnyčios klebonas – Utenos dekanas kun. Stanislovas Janulevičius (1840–1875–1921), dirbęs per 15 metų (1897 ar 1899–1915).

Šios antrosios bažnyčios laikotarpiu 1849 m. Kupiškio parapija buvo priskirta Žemaičių vyskupijos Utenos dekanatui. Tačiau iki tol ir vėliau Kupiškis ne tik priklausė įvairiems dekanatams, bet ir pats vadovavo aplinkinėms parapijoms – tapo dekanatu.

Trečiasis laikotarpis nuo 1914 metų, susietas su mūrine bažnyčia, išengusia į antrąjį amžių.

Paminėti keli trečiosios bažnyčios klebonai: 12 metų (1915–1927) dirbęs Antanas Bajorinas (1875–1903–1927 01 02 mirė 51 metų); 13 metų (1927–1941 ar 1940) – Eduardas Stanislovas Baltrimas (1889 10 13–1912 05 14–1941 06 24), 26 metus (1938–1964) vicedekano, klebono ir dekanato pareigas ėjęs Vladislovas Kupstas (1904 05 08–1927 06 11–1970 11 24); 36 metus (1964–2000) klebono ir dekanato pareigas ėjęs mons. Klemensas Gutauskas (1915 11 28–1941 01 26–2002 08 19).

Klebono pareigas yra ėję Kazimieras Baronas, Algirdas Juozas Narušis, Vladas Rabašauskas, Rimantas Gudelis, o nuo 2014 m. – Mindaugas Kučinskas.

Kupiškis skatino siekti mokslo – turime gražių pavyzdžių: prel. Juozas Prunskis, mons. Jonas Juodelis, į juos gražiai lygiuojasi buvęs Kupiškio vikaras, dabar Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos klebonas dr. kun. Gediminas Jankūnas.

Kun. Juozapas Garška (1907 11 23–1934 05 26–1990 08 24) dirbo Kupiškio parapijos mokyklose. Savo darbo su jaunimu patirtį jis išsakė 1937 m. Kupiškio dekanato kunigų konferencijoje, skaitydamas pranešimą „Krikščioniškojo mokslo brolijos veikla ir jos globojamoji Angelo Sargo vaikų sąjunga parapijoje“. Kupiškyje vikaravo 1936–1939 metais, vėliau dirbo kuratoriumi Gelažių filijoje, Vajasiškyje.

Šalia šviesių asmenybių Kupiškyje beveik penkerius metus (1938–1942) dirbo kunigas Jonas Ragauskas (1907 08 10–1935 06 15–1967 10 11), vienintelis visoje Lietuvoje sovietmečiu išgarsėjęs antireligine veikla. Kupiškyje jis užėmė įvairias pareigas: progimnazijos kapeliono, Kupiškio vikaro, gimnazijos tikybos mokytojo ir kapeliono. 1948 m. atsisakęs kunigystės, nes ji nebeatitiko jo filosofinės sampratos, padarė nemažai žalos smerkdamas tikėjimą, palaikydamas sovietinės valdžios diegiamą ateizmą, antiklerikalizmą.

Lieka tik pasidžiaugti, kad toks kunigas kaip J. Ragauskas Kupiškio parapijoje buvo vienintelis, o ir visoje Lietuvoje tokio aršaus asmens, metusio kunigystę, nebuvo.

Paminėti ir nepaminti Kupiškyje dirbę kunigai paliko ryškų pėdsaką stiprindami krašto dvasingumą, švietimą, mokslą ir kultūrą – jie buvo tie švyturiai, kurie ir niūriu sovietmečiu gebėjo atsilaikyti saugumo gundymams. Juk neatsitiktinai

vietos KGB ataskaitose centrinei valdžiai į Vilnių ne kartą rašyta, kad nepaisant gausybės priemonių: ilgų gražių kalbų – įkalbinėjimų, grasinimų, melo, šantažo, netgi kunigus kompromituojančių straipsnių spaudoje, nepavyksta priversti juos paklusti ir įtraukti į savo bendradarbių tinklą. Tuo Kupiškio dekanatas ir parapija buvo išskirtinė visoje Lietuvoje.

Šaltiniai

- ¹ Vasiliauskiene A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, lokalinė monografija, Kupiškis, Etnografijos muziejus, 2008, p. 199–268.
- ² Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios. Panevėžio vyskupija*, Chicago, Amerikos lietuvių bibliotekos leidinys, 1984, t. IV, p. 210–214.
- ³ Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius, Prada, 1993, p. 253–254.
- ⁴ Kupstas V. Kupiškis. *Panevėžio vyskupija: istoriniai dokumentai, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Katalikų akademija, 1988, p. 167–172.
- ⁵ Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 285–478.
- ⁶ Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 169–174; Totoris A. Kupiškio dekanatas, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 174–177.
- ⁷ *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini MDCCCLXI*, Vilnae, Typis Josephi Zawadzki, 1860 (toliau – *Directorium* 1860); *Церковный Римско-католический указатель Святой литургии и священнических молитв на 1873 годъ составленный по распоряжению Его Преосвященства Матвѣя Казимира Волончевскаго, епископа Тельшевскаго*, Вильна, Въ типографіи Осипа Завадзкаго 1872 (toliau – *Церковный Римско-католический указатель* 1872); *Церковный Римско-католический указатель Святой литургии и священнических молитв Тельшевской или Самогитской епархіи на 1905 годъ составленный по распоряженію Его Преосвященства Мечислава-Леонарда Паллؤلіона, епископа Тельшевской или Самогитской епархіи, Прелата двора Его Святейшества Папы, ассистента Папскаго Трона*, Vilnae, Typis Josephi Zawadzki, 1904 (toliau – *Церковный Римско-католический указатель* 1904); *Directorium horarum canonicarum et missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in annum Domini communem MCMVII auctoritate et mandato Excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi Domini Domini Miecislai-Leonardi Pallulon, episcopi Telsensis seu Samogitiensis Suae Sanctitatis Praelate Domestici, Solio Pontificio assistentis, Ordinis S. Stanislai 1. cl. Aquitis*. Editum, Vilnae, Typis Josephi Zawadzki, 1906 (toliau – *Directorium* 1906); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1921* (toliau – *Elenchus* 1921); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1924*, Tilžė, „Ryto“ Pavlovskio spaustuvė (toliau – *Elenchus* 1924); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1925* (leidimo vieta nenurodyta) (toliau – *Elenchus* 1925); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini 1926*, „Ryto“ spaustuvės Tilžės skyrius (toliau – *Elenchus* 1926); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1927* (toliau – *Elenchus* 1927); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1928*, F. Sokolovskienės ir G. Lano spaustuvė Kaune, 1928 (toliau – *Elenchus* 1928); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1929* (toliau – *Elenchus* 1929); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1932* (toliau – *Elenchus* 1932); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1933* (toliau – *Elenchus* 1933); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1934* (toliau – *Elenchus* 1934); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno domini 1935* (toliau – *Elenchus* 1935); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno*

- domini* 1936 (toliau – *Elenchus* 1936); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lithuanae pro anno domini 1937* (toliau – *Elenchus* 1937); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lithuanae pro anno domini 1938* (toliau – *Elenchus* 1938); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lithuanae pro anno domini 1939* (toliau – *Elenchus* 1939); *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lithuanae pro anno Domini 1940* (toliau – *Elenchus* 1940).
- ⁸ *Katalikų kalendorius-žinynas* (1983, 1983, 1984, 1985, 1986), Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, Kaunas, Vilnius; *Katalikų kalendorius-žinynas* (1991, 1993–1998), Vilnius, leidykla „Katalikų pasaulis“; *Katalikų žinynas* (1999–2004), Vilnius, leidykla „Katalikų pasaulis“; *Katalikų žinynas* (2005–2015), Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai.
- ⁹ Petkus V. *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius, „Petro ofsetas“, 2002, p. 980.
- ¹⁰ Jučas M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius, 2007, p. 57.
- ¹¹ Baliulis A. Iš Kupiškio apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 48–75.
- ¹² Totoris A. Iš Kupiškio bažnyčios statybos istorijos, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 35–39.
- ¹³ Keršulytė P. Jaunimo veikla ir pirmieji laikraščiai Kupiškio krašte, *Kupiškėnų mintys*, 2014, sausio 18, nr. 8, p. 4, 6; Keršulytė P. Tikėjo, kad vėl pasikartos Lietuvos valstybės atkūrimo scenarijus (apie kai kuriuos 1920–1951 metų laikraščius), *Kupiškėnų mintys*, 2014, sausio 25, nr. 11, p. 4–6.
- ¹⁴ Aleknieinė B. Pirmasis rašytinis šaltinis apie Kupiškį – prieš 535 metus, *Kupiškėnų mintys*, 2015, geg. 7, nr. 52, p. 4.
- ¹⁵ *Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas* (toliau – PVKA), bylos: Kupiškis; Kristaus Žengimo į dangų; Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927; Kupiškio dekanato kunigų konferencija, Vabalninkas, 1933.
- ¹⁶ PVKA. B. Kun. Bagdonas Jonas, 1907 11 29*1935 06 15*1994 01 26; Juozapas Balčiūnas (1934 02 01–1968 05 22–2002 05 28); Kazimieras Baronas (1927 12 05–1957 04 17–2008 06 08); B. Kun. Čiučkis Povilas, 1915 11 04*1940 06 16*1990 02 16; B. Kun. Garška Juozas, 1907 11 23*1934 05 26*1990 08 24; B. Grigaliūnas Antanas, 1893*1918 05 01*1960 07 07; B. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19; B. Kun. Keraitis Antanas, 1879 11 02*1903 11 02*1952 03 30; B. Kun. Kirlys Matas, 1872*1897 06 09*1958 10 15; B. Kun. Kupstas Vladislovas, 1904 05 08*1927 06 11*1970 11 24; B. Kun. Lialis Felicijonas (1870 01 01–1949 07 07); Antanas Mažeika (1908 04 05*1931 05 30*1966 03 01); B. Kun. Prunskis Juozas, 1907 12 22*1932 05 21*; B. Kun. Ragauskas Jonas, 1907 08 10*1935 06 15; B. Kun. Rauduvė Petras, 1901 02 17*1925 06 14*1982 08 20*; Raimundas Saprigonas (1958 12 22*1982 06 06*1996 05 17); B. Kun. Spurgis Albinas, 1907 09 06*1932 05 21*; B. Kun. Matas Šermukšnis, 1902 03 15*1930 06 14*1978 02 06; B. Edvardas Vaišnoras (1906 07 28*1930 06 14*1982 04 22); B. Kun. Varnas Juozas, 1909 07 11*1934 05 26*1990 07 09*.
- ¹⁷ *Kupiškio bažnyčios archyvas* (toliau – KBA), bylos: Varpų byla. Kupiškio bažnyčia 1931; Kupiškio parapijos komiteto sutartys; Pateisinami dokumentai.
- ¹⁸ *Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Informacijos ir kraštotyros skyrius* (toliau – KVB IKS). Baronienė D. Kupiškio krašto chorinė kultūra [rankraštis].
- ¹⁹ Asmeninis vargonininko Albino Goko dukros Stefanijos Gokaitės archyvas.
- ²⁰ Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1781–1797 m., f. 604, ap. 11, b. 16, l. 76; Kupiškio RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga, 1802–1818 m., f. 669, ap. 1, b. 185, l. 338; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1862–1870 m., f. 1356, ap. 1, b. 2, l. 206; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1870–1878 m., f. 1356, ap. 1, b. 3, l. 201; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1879–1884 m., f. 1356, ap. 1, b. 5, l. 196; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1884–1893 m., f. 1356, ap. 1, b. 7, l. 254; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1893–1899 m., f. 1356, ap. 1, b. 10, l. 250; Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1899–1906 m., f. 1356, ap. 1, b. 11, l. 201.
- ²¹ *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA): Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, 1781–1797 m., f. 604, ap. 11, b. 17, l. 37; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, 1861–1870 m., f. 1356, ap. 1, b. 1, l. 217; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, 1870–1883 m., f. 1356, ap. 1, b. 4, l. 203;

- Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1884–1891 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 6, l. 194; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1891–1899 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 9, l. 194; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1899–1918 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 18, l. 192; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1919–1923 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 21, l. 55; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1923–1929 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 23, l. 52; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1929–1940 m.** f. 1356, ap. 1, b. 25, l. 97; Kupiškio RKB santuokos metrikų knyga, **1929–1940 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 25, l. 97.
- ²² Kupiškio RKB **mirties** metrikų knyga, **1781–1797 m.**, f. 604, ap. 11, b. 18, l. 43; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1846 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 16, l. 35; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1848–1866 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 13, l. 202; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1866–1879 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 14, l. 200; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1879–1888 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 15, l. 189; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1888–1898 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 8, l. 194; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1898–1918 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 17, l. 187; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1919–1923 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 22, l. 78; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1923–1932 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 24, l. 82; Kupiškio RKB mirties metrikų knyga, **1932–1940 m.**, f. 1356, ap. 1, b. 26, l. 72.
- ²³ *LVIA*, Kupiškio RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga, 1802–1818 m., f. 669, ap. 1, b. 185, l. 338.
- ²⁴ Vasiliauskienė A. Kupiškio bažnyčios dokumentuose prieš 200 metų, *Kupiškėnų mintys*, 2014, geg. 31, nr. 62, p. 5; Vasiliauskienė A. Kupiškio bažnyčios dokumentai prieš 150 metų, *Kupiškėnų mintys*, 2014, liepos 26, nr. 85, p. 3; Vasiliauskienė A. Kupiškio bažnyčios dokumentai prieš 100 metų, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugs. 13, nr. 106, p. 15.
- ²⁵ Vasiliauskienė A. Patikslinti poeto Antano Strazdelio biografijos faktai, *Mokslo Lietuva*, 2015, birž. 26, nr. 12, p. 11; liepos 8, nr. 13, p. 7, 9.
- ²⁶ Pateikiami lietuviški kortelėse įrašyti pavadinimai: F 268–128 (Kupiškio bažnyčios metrikų knyga, surinkta iš paskirų lapų, **1690–1711 m.**); F 268–129 (Kupiškio parapijinės bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1726–1754 m.**); F 268–130 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, **1769.I–1779.V.2**); F 268–131 (Kupiškio bažnyčios metrikų knyga, pradėta rašyti komendoriaus Juozo Gineikos, **1781.VIII.16–1785.II.20**); F 268–132 (Kupiškio bažnyčios metrikų knyga, pradėta klebono Igno Ksavero Kontrymo, **1785.II.21–1794.V.27**); F 268–134 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, pradėta kuratoriaus Mato Igno Dryževičiaus, **1794.X.29–1804.V.13**); F 268–135 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, pradėta administratoriaus Igno Šermulevičiaus, **1804.V.16–1807.IV.19**); F 268–136 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, pradėta administratoriaus Antano Sebastijansko, **1807.IV.23–1813.IX**); F 268–137 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, Antašavos bažnyčios ir Salamiesčio filijos, Palėvenės koplyčios gimimo metrikai, **1813–1821 m.**); F 268–139 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, **1821.XI.11–1831.IX.3**); F 268–140 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1827.VII.1**); F 268–141 (Kupiškio parapijos gimimo metrikų knyga, **1830.VIII.6–1836.XII.28**); F 268–142 (Kupiškio parapijos gimimo metrikų knyga, **1836.XII.31–1844.XII.30**); F 268–144 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1845.I.1–1848.VII.22**); F 268–145 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1848.VII.3–1854.XII.29**); F 268–148 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1855.I.4–1862.III.30**); F 268–149 (išrašai iš Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knygos – iš viso 117 pozicijų, **1874–189**); F 268–150 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1877, 1881–1883 m.**); F 268–151 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų knyga, **1883–1892 m.**); F 268–152 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų juodraščių knyga, **1892.X.19–1896.VI.30**); F 268–153 (Kupiškio bažnyčios gimimo metrikų juodraštinės knygos fragmentas, **XIX a. pab. iki 1897 m.**); F 268–154 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių metrikų registravimo knyga, **1821–1834 m.**); F 268–155 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių protokolų knyga, **1825–1834 m.**); F 268–156 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių metrikų knyga, **1827–1831 m.**); F 268–157 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių metrikų knyga, **1832–1894 m.**); F 268–158 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių protokolų knyga, **1838–1842 m.**); F 268–159 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių protokolų knyga, **1842–1847 m.**); F 268–160 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių metrikų knyga, **1843–1848 m.**); F 268–161 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių metrikų knyga, **1848–1857 m.**); F 268–162 (Kupiškio bažnyčios sutuoktvių protokolų knyga, **1853.XI.24–1858.V.15**); F

268–163 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių metrikų knyga, 1858–1861 m.); F 268–164 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1861.VIII.31–1866.II.3); F 268–165 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1866.IV.10–1870.II.23); F 268–166 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1870.IV.30–1872.II.24); F 268–167 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1872.X.19–1876.VII.8); F 268–168 (Kupiškio bažnyčios susirašinėjimas parapijiečių jungtusių reikalais 1875–1898 m.); F 268–169 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1876.XI.11–1882.I.28); F 268–170 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1882.I.21–1886.IX.4); F 268–171 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1886.X.10–1890.I.18); F 268–172 (Kupiškio bažnyčios susirašinėjimas parapijiečių jungtusių reikalais 1899–1900 m.); F 268–173 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1890.I.18–1893.IV.15); F 268–174 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1893.II.18–1898.IX.14); F 268–175 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1898.X.9–1905.II.6); F 268–176 (Kupiškio bažnyčios susirašinėjimas parapijiečių jungtusių reikalais 1901–1905 m.); F 268–177 (Kupiškio bažnyčios susirašinėjimas parapijiečių jungtusių reikalais 1906–1909 m.); F 268–178 (Kupiškio bažnyčios susirašinėjimas parapijiečių jungtusių reikalais 1910–1918 m.); F 268–179 (Kupiškio bažnyčios sutuoktusių protokolų knyga, 1913.II.20–1919.II.17); F 268–180 (jungtusių protokolų knyga Kupiškio R. K. bažnyčios nuo 1922 m. rugsėjo mėn. iki 1925 m. vasario 20 d., 1921–1925 m.); F 268–181 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga, 1781.VIII.14–1786.II.29); F 268–182 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga, 1786.III.6–1806.V.29); F 268–183 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga, 1806.VI.5–1817.X.8); F 268–184 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga (santrumpos), 1817.X.10–1831.VIII.29); F 268–185 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga (pilnas aprašas), 1827.VII.1–1831.VI.13); F 268–186 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga (pilnas aprašas), 1831.VI.13–1842.II.11); F 268–187 (Kupiškio bažnyčios mirimo metrikų knyga, 1842.II.5–1848.VIII.2); F 268–189 (Kupiškio bažnyčios siunčiamų raštų knyga, 1828.V.25–1863 m.); F 268–190 (Kupiškio bažnyčios gautų raštų ir išduotų metrikų registravimo knyga, 1850–1868 m.); F 268–191 (Kupiškio bažnyčios siunčiamų ir gaunamų raštų knyga, 1868–1882 m.); F 268–192 (Kauno mūrininko Aleksandro Butkevičiaus sutartis su Kupiškio klebonu dėl šventoriaus aptvaro, varpinės remonto, tinkavimo darbų); F 268–193 (įstaigų ir privačių asmenų prašymai Kupiškio bažnyčios klebonui išduoti gimimo ar mirimo metrikų išrašais, 1875–1904 m.); F 268–194 (agento Teodoro Pojarkovo agitacinis-informacinis lapelis dėl bažnyčios apdraudimo gaisro atveju, atsiųstas Kupiškio klebonui Kožmianui, 1880.III.18); F 268–195 (Telšių vyskupo bei konsistorijos smulkūs raštai Kupiškio bažnyčios klebonui, 1884–1902 m.); F 268–196 (Kupiškio bažnyčios kunigų susirašinėjimo nuotrupos, 1885–1904 m.); F 268–197 (Kupiškio bažnyčios gautų įsakų iš Telšių vyskupo knyga, 1885–1915 m.); F 268–198 (pasaulietinės valdžios raštai Kupiškio klebonui, 1886–1902 m.); F 268–199 (Kupiškio bažnyčios siunčiamų raštų registravimo knyga, 1893.I.29–1902.II.28); F 268–202 (Maskvos archeologinės draugijos raštas Kupiškio, Palėnės, Alizavos, Gelažių bažnyčios klebonams dėl archyvinės medžiagos dauginimo ir informacijos apie ją, 1898.VII.6); F 268–203 (Kupiškio klebono Juozo Laukavičiaus užklausa dėl Povilo Juodviršio-Černiaus mirties, 1898 m.); F 268–204 (Telšių vyskupo raštas, kuriuo Janulevičių skiria Kupiškio klebonu, 1899.III.16, Kaunas); F 268–206 (Kupiškio klebonui atsiųstas mobilizuojamų atsarginių sąrašas, 1905.I.29); F 268–207 (kunigo Stanislovo Janulevičiaus laiškas broliui); F 268–209 (Utenos dekanato gimimo metrikų knyga, tarp 21 bažnyčios ir Kupiškio, 1873 m.); F 268–223 (Kupiškio parapijos ir Utenos dekanato siunčiamų raštų knyga, 1888–1893 m.); F 268–228 (Alizavos filijos susirašinėjimas su Utenos dekanatu, Kupiškio parapije bažnyčia, trumpa bažnyčios istorija, 1897–1904 m.); F 268–231 (Antašavos filijos, Andrioniškio filijos raštai, 1899–1903 m.); F 268–234 (Kupiškio parapiinės bažnyčios gauti raštai, 1864–1904 m.).

²⁷ Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. K-1, ap. 14, b. 602; ap. 15, b. 1382; b. 1390, 1394, 1385; b. 1390, 1400, 1404, 1409, 1411, 1414, 1416, 1421: Ataskaitos apie 1975 metų agentūrinę veiklą, LYA, f. K-1, ap. 15; Pažyma apie 1978 metų agentūrinę veiklą, LYA, f. K-1, ap. 15; Ataskaitos apie 1985 metų agentūrinę veiklą, LYA, f. K-1, ap. 15; 1965 m. agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K-1, ap. 15, b. 1382; Ataskaitos apie 1974 metų

agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1385; Ataskaitos apie 1974 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1385; Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15; Ataskaitos apie 1974 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1385; Ataskaitos apie 1975 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15; 1977 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394; Pažyma apie 1978 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1400; 1981 metų agentūrinė veikla, *LYA*, f. K-1, ap. 15; Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394; Pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404; 1981 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404; 1982 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15; 1981 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404; 1982 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1409; Pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404; 1981 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404; 1982 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1409; 1983 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15; 1984 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15; 1985 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1416; 1986 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15; Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411; 1985 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1416; 1983 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411.

²⁸ *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *VUB RS*), f. 57, b. 53, nr. 1226.

²⁹ Vasiliauskiene A. *Monsinjoras Jonas Juodelis*, Vilnius, 2001, 272 p.

³⁰ Vasiliauskiene A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, Kaunas, 2004, 482 p.

³¹ Vasiliauskiene A. *Monsinjoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, 695 p.

³² Baliulis A. Iš Kupiškio apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 48–75.

³³ Baliulis A. Iš Kupiškio apylinkių praeities, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 48–75; Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Chicago, 1965, t. 2, p. 623–628; *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, Vilnius, 1998, p. 167–172; Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios, Panevėžio vyskupija*, Chicago, 1984, t. 4, p. 210–214; Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinynas)*, Vilnius, 1993, p. 253–254; Vertelka B. Aukšti Kupiškio bažnyčios bokštai, *XXI amžius*, 1997, rugs. 7, nr. 67, p. 6.

³⁴ Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 169.

³⁵ Jučas M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius, 2007, p. 57.

³⁶ Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 169.

³⁷ *Ten pat.*

³⁸ Jučas M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, Vilnius, 2007, p. 102.

³⁹ Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 170.

⁴⁰ *Ten pat.*

⁴¹ Petkus V. *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius, 2002, p. 506.

⁴² 1651 m. Kupiškio dekanatui priklausiusios parapijos: Biržų, Dusėtų, Kamajų, Kriaunų, Krinčino, Kupiškio, Obelių, Pandėlio, Panemunio, Pasvalio, Rokiškio, Skapiškio, Subačiaus, Svėdasų, Utenos, Užpalių, Vabalninko, Vyžuonų.

⁴³ Totoris A. Kupiškio dekanatas, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 174.

⁴⁴ Petkus V. *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius, 2002, p. 505–509.

⁴⁵ Vilniaus vyskupijos dekanatai 1744 m.: Metropolinis Vilniaus dekanatas, Alvito, Ašmenos, Bobruisko, Brėslaujos, Gardino, Kauno, Knišino, Kupiškio, Lydos, Minsko, Naugarduko, Oršos, Pabaisko, Polocko, Radaškavyčių, Ro-

dūnios, Rožanos, Simno, Slanimo, Svyrių, Trakų, Ukmergės (Vilkmergės), Valkavisko, Vitebsko.

⁴⁶Petkus V. *Vilniaus vyskupai Lietuvos istorijoje*, Vilnius, 2002, p. 507.

⁴⁷*Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*, f. 604, ap. 11, b. 16. Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga, 1781–1797 m. Bylos pradžioje įrašas lenkų kalba: „Kosciol Kupiski o ktorym tradycyov poswiadzsa dwa razy z calym zabudowaniam garal ineci zas raz w roku 1781 dnia 14 avgusta na 15 dzen w nocy. Miasteszko y kosciol z calym zabudowaniam plebanskim zgoral do lunetu pod czas ktorego Pezaru księgi Metryki wszystko zgoraly tilko od daty tej naydujajuchych zaswiadszam.“ Pasirašė kunigas (X Maceij Dryzavicz).

⁴⁸Banionienė I. Antanui Strazdui – 255, *Kupiškėnų mintys*, 2015, kovo 5, nr. 26, p. 4; Vasiliauskienė A. Kupiškio vikaras kun. Antonius Drozdowski – Strazdelis, *Kupiškėnų mintys*, 2015, spalio 3, nr. 113, p. 5–6; Vasiliauskienė A. Patikslinti poeto Antano Strazdelio biografijos faktai, *Mokslo Lietuva*, 2015, birž. 26, nr. 12, p. 11; liepos 8, nr. 13, p. 7, 9; Vasiliauskienė A. Strazdelis archyvuose dokumentuose, *Voruta*, 2015, spalio 31, nr. 10, p. 2.

⁴⁹Girdzijauskas J. *Lietuvių literatūros vagoje*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2006, p. 409–416.

⁵⁰*Ordo Pred* – lot. Ordo Praedicatorum, sutrumpintai OP; Dominikonų ordinas arba Brolių pamokslininkų ordinas – Romos katalikų vienuolių religinis ordinas.

⁵¹*Ordinis Minor* – Mažesniųjų brolių ordinas (Ordo Fratrum Minorum, OFM). Mažesniųjų brolių ordinas yra vyrų vienuolija arba pranciškonai, sekanti Pranciškaus Asyžiečio mokymu.

⁵²LMAVB, f. 268–134.

⁵³1794–1804 m. Kupiškio RKB krikšto metrikų knyga, *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – LMA VB RS), f. 268–134, l. 84, nr. 1559.

⁵⁴*Ten pat*, l. 95, nr. 1777.

⁵⁵*Ten pat*, l. 84, nr. 1559.

⁵⁶*Ten pat*, l. 100 a. p., nr. 1884.

⁵⁷*Ten pat*, l. 101, nr. 1892.

⁵⁸*Ten pat*, l. 115 a. p., nr. 2179.

⁵⁹*Ten pat*, l. 105, nr. 1982.

⁶⁰*Ten pat*, l. 115, nr. 2167.

⁶¹*Ten pat*, l. 117, nr. 2212.

⁶²*Ten pat*, l. 117, nr. 2218.

⁶³*Ten pat*, l. 119, nr. 2259.

⁶⁴LMA VBRS, f. 268–137.

⁶⁵Kupiškio RKB gimimo, santuokos ir mirties metrikų knyga 1802–1818, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas*, f. 669, ap. 1, b. 185, l. 312.

⁶⁶LMA VBRS, f. 268–182.

⁶⁷Totoris A. Kupiškio bažnyčios, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 172.

⁶⁸*Ten pat*, p. 175.

⁶⁹*Directorum horarum canonicarum et Missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini MDCCCLXI auctoritate et Mandato excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi Domini Mathiae Casimiri Wołonczewski Die miseratione et S. Apostolicae Sedis gratia episcopi Telsensis seu Samogitiensis editum*, Vilnae, Typis Josephi Zawadzki, 1860, p. 117–119.

⁷⁰Церковный Римско-католический указатель Святой Литургии и священническихъ молитвъ на 1873 годъ составленный по распоряженію его преосвященства Матвѣя Казимира Волончевскаго епископа Тельшевскаго, Вильна. Въ типографіи Осипа Завадзкаго, 1872, с. 191–195.

⁷¹Vasiliauskienė A. Kupiškio Angelų Sargų bažnyčios klebonas Kleopas Kozmianas ir šventoriaus remonto darbai, *Kupiškėnų mintys*, 2015, rugpj. 22, nr. 95, p. 5.

⁷²Liudvika Didžiulienė-Žmona, Nekrologas kun. Kleopui Kozminui, *Ūkininkas*, 1894, nr. 1.

⁷³Banionienė J. Liejosi poeto Antano Baranausko eilės, *Kupiškėnų mintys*, 2015, geg. 2, nr. 50, p. 6.

⁷⁴Jareckas B. Palėvenėlė, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vysk. K. Paltarokas, Vilnius, Katalikų akademija, 1998, p. 185.

⁷⁵ LMA VB, f. 268–192.

⁷⁶ Vasiliauskienė A. Kupiškio Angelų Sargų bažnyčios klebonas Kleopas Kozmianas ir šventoriaus remonto darbai, *Kupiškėnų mintys*, 2015, rugpj. 22, nr. 95, p. 5.

⁷⁷ *Slownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1883, t. 4, p. 87–88.

⁷⁸ *Directorum horarum canonicarum et Missarum pro dioecesi Telsensi seu Samogitiensi in Annum Domini communem MCMVII auctoritate et Mandato Excellentissimi, illustrissimi ac reverendissimi Domini Domini Miecislai Leonardi Pallulon, episcopi Telsensis seu Samogitiensis suae Sanctitatis Praelgti Domestici, Solio Pontificio Assistentis, Ordinis S. Stanislai 1. el. Equitis. Editum*, Vilnae, Typis Josephi Zawadzki, 1906, p. 61.

⁷⁹ Kun. Julijonas Ipolitas Kasperavičius (1865*1892*1933 10 18) mokėsi Kretingoje, Mintaujoje ir Varniuose, 1892 m. baigė Saratovo kunigų seminariją. 1897–1898 m. vikaravo Kupiškyje, vėliau Kelmėje, Upytėje, buvo Kauno Šv. Kryžiaus bažnyčios klebonas. Dirbdamas Palangoje daug prisidėjo prie jos prijungimo prie Lietuvos. Paskui buvo karo kapelionas Klaipėdoje. 1926 m. įstojo į Pranciškonų ordiną, kurį laiką buvo Žaliakalnio vienuolyno Kaune viršininkas. Kun. J. I. Kasperavičius bendradarbiavo leidiniuose „Vilniaus žinios“, „Draugija“, „Viltis“, „Šaltinis“. Išvertė ir savo lėšomis išleido gegužinių maldų knygelę – A. Mudzarelio „Naujasis mojinis vainikėlis“. Būdamas Palangoje kartu su bendraminčiais kun. J. I. Kasperavičius organizavo pirmojo lietuviško Palangos laikraščio „Palangos žvejys“ leidimą. Mat 1919 m. Palangoje dar buvo Latvijos kariuomenė ir kurorto padėtis buvo labai neaiški. Tad vietos lietuviai susibūrė į Palangos žvejų draugiją, ėmė leisti lietuvišką laikraštį „Palangos žvejys“.

Laikraštis buvo leidžiamas 4 puslapių, ne spalvotas, be iliustracijų. Yra žinių, kad išėjo tik du laikraščio numeriai. Išliko tik pirmasis numeris (saugomas Palangos miesto savivaldybės viešojoje bibliotekoje). Laikraščio leidėjai turėjo didelių planų: „Jeigu Dievas laimins mūsų darbą, manome, ir „Palangos žvejys“ padės bent vieną – antrą plytą po statomu mūsų brangiosios tėvynės – Lietuvos – rūmu.“ Laikraštyje džiaugiamasi, kad Palangos gyventojų mitingė nutarta uždaryti visas smukles Palangoje. Latvių administracija, tikėdama, kad Palangą pavyks prijungti prie Latvijos, pajuto žvejų laikraščio politinį svorį ir ėmė persekioti leidėjus. Be kitų, laikraščio leidyboje, platinime dalyvavo ir kunigo sesuo Bronislava Knabikaitė-Zabulionienė – su kunigu finansavo pirmojo numerio leidybą (žr. Žeimantas V. Kunigo įkurtas „Palangos žvejys“ – laikraštis ne tik žvejams, XXI amžius, 2013, geg. 3, nr. 18, p. 9).

⁸⁰ Jučas M. *Lietuvos parapijos XV–XVIII a.*, p. 113.

⁸¹ *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS), f. 57, b. 53, nr. 1226.

⁸² Totoris A. Iš Kupiškio bažnyčios statybos istorijos, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 35–39.

⁸³ LMA VB RS, f. 268, b. 204, l. 1.

⁸⁴ Kunigas Felicijonas Lialis (1870 01 01*1892 09 19*1949 07 07) gimė 1870 m. sausio 1 d. Pumpėnų parapijoje. 1883–1888 m. lankė klasikinę gimnaziją Minske. 1888–1892 m. mokėsi kunigų seminarijoje. 1892 m. rugsėjo 19 d. iššventintas į subdiakonus, o tą pačių metų lapkričio 29 d. – į kunigus. Pusantrų metų (1892 12 07–1894 05 24) dirbo Kauno Švč. Trejybės bažnyčioje vikaru ir kariuomenės kapelionu Kauno apskr. Už lietuvišką veiklą caro valdžios trejems metams (1894 05 25–1897 05 25) buvo internuotas Kretingos vienuolyne. Tačiau ir čia lietuviškos veiklos nenutraukė – slapta redagavo laikraštį „Tėvynės sargas“, kuris buvo spausdinamas Tilžėje ir slapta gabenamas į Lietuvą. Pasibaigus baismės laikui, buvo išsiustas į Kupiškį. Čia vikaravo ketverius metus (1897 06 22–1900 08 03). Vėliau dirbo filialistu Šimonyse (1900 08 04–1901 06 14), Saudininkuose (1901 06 22–1904 02 09), porą metų (1904 02 09–1906 02 04) Antašavoje, šešerius metus (1906 02 04–1911 01 29) Budriuose, vos kelis mėnesius (1911 01 29–1911 09 24) Beržote. Būdamas Antašavos kuratas (antruoju atveju, 1911 09 24–1923 05 11) sulaukė Lietuvos Nepriklausomybės. Nuo 1923 m. gegužės 11 d. paskirtas Alizavos kuratu. Po poros metų, t. y. 1925 m. rugsėjo 7 d., paskirtas Papilio klebonu (Biržų apskr.), čia jis išdirbęs trejus metus. 1928 m. kovo 6 d. toms pačioms klebono pareigoms buvo paskirtas į Velaikius (Panevėžio apskr.). Nuo 1933 m. gruodžio 12 d. skiriamas altariu be pareigų į Krekenavą,

o po ketverių metų, t. y. 1937 m. gruodžio 14 d., – į Pumpėnus, kad ten steigtų altariją. 1939 m. sausio 3 d. atleistas nuo altarijos steigimo rūpesčių, deleguojamas į Šimonis. 1946 m. spalio 24 d. skiriamas Velžio koplyčios rektoriumi. Po poros metų (1948 09 02) gauna kulto tarnautojo pažymėjimą (nr. 1320), pasirašytą B. Pušinio, kad kun. Lialis Felicijonas, s. Mozės, „užregistruotas kaip kulto tarnautojas Velžio katalikų bažnyčios kaip rektorius“. Rektorius kun. F. Lialis mirė 1949 m. liepos 7 d. Velžyje (žr. PVKA, b. kun. **Lialis Felicijonas (1870 01 01*1892 09 19*1949 07 07, Elenchuose 1892 11 21*1949 07 07)**).

⁸⁵ [Autorius nenurodytas]. Teismas, *Viltis*, 1913, rugs. 13(26), nr. 107, p. 3.

⁸⁶ Jonušytė A. Mokslininkė rado įdomių faktų ir išvalgų, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugpj. 16, nr. 94, p. 5.

⁸⁷ Totoris A. Iš Kupiškio bažnyčios statybos istorijos, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 38–39.

⁸⁸ **Parapinės bažnyčios**: Aluntoje, Anykščiuose, Balninkuose, Debeikiuose, Kurkliuose, Kupiškyje, Leliūnuose, Palėvenėje, Svėdasuose, Sudeikiuose, Tauragnuose, Utenoje, Užpaliuose, Viešintose, Vyžuonose; **filijos** – Adomyneje, Alizavoje, Andrioniškyje, Geležiuose, Pakalnėje, Palėvenėje, Skiemonyse, Suginčiuose ir Šimonyse; **koplyčios** – Anykščių kapinėse, Burbiškių, Dabužių, Daukšėnų, Debeikių, Jasėnų ir kita koplyčia, taip pat priklausanti Adomynės filijai, Jonaičių, Jurgiškių, Kreivėnų, Kurklių (kapinėse ir kaime), Kupiškio kapinėse, Pavirinčiuose, Paužuolių, Pelišės, Spitrėnų, Tauragnų (žr. *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri dioecesis Samogitiensis pro anno Domini, Vilnae, 1921*, p. 49–52).

⁸⁹ Kunigas Matas Kirlys (1872 11 12*1897 06 09*1958 10 15) gimė 1872 m. lapkričio 12 d. Banšiškio vienkiemyje, Kamajų parapijoje. Mokėsi Ežerėnų (Zarasų) miesto mokykloje, Palangos progimnazijoje, kurią baigė 1892 m. 1892–1897 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje. 1896 m. birželio 9 d. buvo iššventintas subdiakonu, o 1897 m. birželio 9 d. – kunigu. 1897 m. paskirtas Vabalninko parapijos vikaru ir liaudies mokyklų tikybos mokytoju, nuo 1902 m. birželio mėn. (vienuolika mėnesių) – Gargždų vikaru ir mokytoju. Nuo 1903 m. liepos mėn. – Kauno Švč. Trejybės bažnyčios vikaras ir miesto mergaičių mokyklų tikybos mokytojas. 1906 m. liepą – Latvijos (netoli Zarasų) Alūkstos bažnyčios vikaras, o nuo 1907 m. birželio – Aukštosios Panemunės dekanas ir klebonas. Nuo 1908 m. sausio 1 d. Subato (Kuršo) klebonas ir tikybos mokytojas. Nuo 1912 m. gegužės Užvenčio parapijos klebonas ir liaudies mokyklų tikybos mokytojas, pakeitęs iki tol dirbusį kun. Vilhelmą Francūzevičių. Dirbdamas Užventyje kun. M. Kirlys buvo sumanęs kapitalinį bažnyčios remontą, tam jau buvo nupirktą medieną, suremontavo koplyčią kapinėse. Kunigas Užventyje įsteigė įvairių katalikiškų draugijų, palaikė ir skatino jų veiklą, itin daug nuveikė blaivystės srityje, įsteigė Bendrovės vartotojų draugiją. 1918 m. sausio 25 d. kun. M. Kirlys buvo paskirtas garbės kanauninku. Nuo 1920 m. lapkričio – Vabalninko parapijos klebonas, nuo 1923 m. lapkričio 14 d. skiriamas Kupiškio dekanato dekanu ir dar nuo 1924 m. gruodžio 2 d. jam pavedama dėstyti tikyba ir dirbti kapelionu Vabalninko mergaičių namų ūkio mokykloje. Įtemptas darbas kenkė sveikatai: žinoma, kad 1935 m. dekanui prasidėjo akių uždegimas, pasikartojęs ir po poros metų – jį pagreitino ir peršalimas. „Panevėžio garse“ pateikta žinutė apie dekaną 40 metų kunigystės šventimą Pasvalyje: po iškilingų Mišių, kurias aukojo pats kanauninkas ir kuriose gausiai dalyvavo katalikiškos organizacijos ir brolijos, mokyklos salėje – posėdis, kuriame paskaitą skaitė dr. kun. Juozapas Čepėnas. Jis apžvelgė didžiulius kun. M. Kirlio nuopelnus tautai ir Bažnyčiai. Kalbėjo ir Seimo pirmininkas vabalninkietis K. Šakenis, nušviesdamas kunigo veiklos svarbą Vabalninko visuomenei. 1943 m. birželio 26 d. atleistas iš Kupiškio dekanato pareigų. 1949 m. rugsėjo 30 d. atleistas iš Vabalninko klebono pareigų. Buvo skirtas altaristu į Kamajus, bet ten neišsikūrė. Perkeltas į Ramygalą nesurado tinkamo būsto, pasiprašė į Kupiškį, nes ten yra ligoninė, o jo sveikata buvo jau labai pašlijusi. Tad jis ir buvo paskirtas į Kupiškį. 1949 m. gruodžio 1 d. persikėlė į Kupiškį kaip altaristas pas dekaną kun. Vladą Kupstą. Altarijoje jau rado kun. Matą Naką. Trūkstant kunigų, jis 1954 m. dar pavadavo Palėvenės administratorių kun. Pranciškų Masilionį, o 1957 m. iškeltas altarista į Vabalninką. Kun. Matas Kirlys mirė 1958 m. spalio 15 d., palaidotas Vabalninko bažnyčios šventoriuje (žr. PVKA, b. Kun. Kirlys Matas, 1872*1897 06 09*1958 10 15).

⁹⁰*Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri diocesis Samogitiensis pro ano domini 1924*, Vilnae, „Ryto“ Pavlovskio spaustuvė Tilžėje, p. 38–39.

⁹¹Kunigas Petras Rauduvė (1901 02 17*1925 06 14*1982 08 20) gimė Pasvalio rajone, Krinčino (dabar Daujėnų) parapijoje, Girsūdų kaime, 1901 m. vasario 17 d. (iš čia kilęs ir arkivyskupas J. Skvireckas). 1910–1913 m. mokėsi dviklasėje Girsūdų mokykloje. Savarankiškai pasirengęs 1913 m. pavasarį išlaikė egzaminus į Mintaujos gimnazijos trečią klasę, 1916 m. įstojo į Panevėžio gimnaziją. Baigė septynias klases. Iš gimnazijos išėjo savanoriu ginti Lietuvos Nepriklausomybės, ties Daugpiliu buvo sunkiai sužeistas. 1920–1922 m. mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje Kaune. Vėliau studijavo VDU Teologijos-filosofijos fakultete, deja, nelaiškė baigiamųjų diplominių egzaminų, o tai vėliau neleido pripažinti Teologijos bendrojo ruožo baigimo diplomu.

1925 m. kovo 1 d. išventintas subdiakonu, 1925 m. birželio 14 d. vysk. J. Skvireckas išventino kunigu. Paskirtas dirbti į Kupiškį progimnazijos kapelionu (1925–1929), o 1927 m. ir Kupiškio vikaru; vėliau – vikaru į Naujamiesį (1929–1931) ir Dusetas (1931–1932). 1932–1939 m. – Avilių parapijos administratorius, 1939–1946 m. – Degučių bažnyčios rektorius, administratorius Pamūšyje (1946–1952) ir Miežiškiuose (1953 01 01–1964). Miežiškių bažnyčią kun. P. Rauduvė perdavė kun. Kostui Balsiui (1927 08 03–1954 09 12–2005 07 24). Kun. P. Rauduvė altaristu buvo Utenoje (1964–1970), Rokiškyje (1970–1975) ir Šeduvoje (1975–1982). Dirbdamas Utenoje yra aptarnavęs Sudeikių parapiją (1969), o dirbdamas Rokiškyje klebono teisėmis aptarnavo Južintų parapiją (1974–1975).

1926 m. dirbdamas Kupiškio progimnazijoje turėjo 30 savaitinių pamokų (20 lotynų kalbos ir 10 tikybos), tais pačiais metais vieną mėnesį pavadavo ir Palėvenės kleboną kun. J. Laurenčiką jam išvykus gydytis. Buvo griežtas sau ir kitiems, asketas, abstinentas. Stengėsi, kad Kupiškio progimnazijoje aktyviai veiktų katalikiškos jaunimo organizacijos. Tad jam teko diskutuoti su nekatalikiškų pažiūrų direktoriumi E. Eiduku ir mokytoju Plaušinaičiu. Kun. P. Rauduvė parašė keletą asketinio turinio knygų: „Švč. Jėzaus Širdis“, „Jėzaus Širdis ir šeimyna“, „Pirmoji išpažintis ir Komunija“. 1941 m. balandžio 19 d. raštu kreipėsi į Panevėžio vyskupijos kuriją, siūlydamas įvesti specialią maldą už taiką Marijai Taikos Karalienei ir Krikščionių pagalbai, aiškindamas, kad „*pati malda turėtų savo reikšmę ir tikintiesiems būtų malonu pastebėti dvasinį Kurijos gyvybės ženklą*“.

Kun. P. Rauduvė slėpė ir padėjo žydams vokiečių okupacijos metu. Konfliktavo su vokiečių bei sovietine okupacinėmis valdžiomis. Jis negalėjo pakęsti ateistų, jų nemokšiško, per pamokslus juos aštriai kritikavo, ragino tikinčiuosius jų neklausyti, todėl dažnai buvo saugumo tardomas, ne kartą areštuotas. Valdžia, nesugebėdama jo numaldyti, prašydavo religinių kultų įgaliotinio kun. P. Rauduvė iškelti. Tad jis ilgiau vietoje neužsibūdavo. Atvykusio į Uteną kunigo ilgai nepriregistravo motyvuodami, kad jau yra du kunigai, o jei ir jis dirbs, tai negalės sakyti pamokslų. Tik 1964 m. birželio 11 d. jam buvo išduotas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas nr. 416, kurį pasirašė Religinių kultų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų tarybos įgaliotinis Lietuvai J. Rugienis. Dirbant Rokiškyje, kun. P. Rauduvė sovietinės valdžios reikalavimu 1972–1974 m. buvo uždrausta sakyti pamokslus. Mirė 1982 m. rugpjūčio 20 d. Šeduvoje. Palaidotas Šeduvos bažnyčios šventoriuje (žr. *PVKA*, b. Kun. Rauduvė Petras, 1901 02 17*1925 06 14*1982 08 20*; Kun. Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, 1992, p. 409–410).

⁹²1919 12 09 „Laisva sutartis“, *PVKA*, b. Kupiškis.

⁹³1922 03 06; 1922 03 28; 1922 04 08; 1922 09 01; 1922 11 25 raštai, *PVKA*, b. Kupiškis.

⁹⁴1925 08 19; 1925 09 01 raštai ir 1925 10 26 raštas nr. 47978, *PVKA*, b. Kupiškis.

⁹⁵Žirgalkalnis. Blaivybės dalykai. Kupiškis, *Viltis*, Visuomenės, literatūros ir politikos dienraštis, 1914, sausio 30 (vasario 12 d.), nr. 24, p. 2.

⁹⁶Tralialia. Draugijų gyvenimas, Kupiškis, *Viltis*, 1914, geg. 4(17), nr. 97, p. 2.

⁹⁷Žirgalkalnis. Valsčiaus reikalai, Kupiškis, *Viltis*, 1914, geg. 10(23), nr. 102, p. 3.

⁹⁸Žirgalkalnis. Blaivybės dalykai, Kupiškis, *Viltis*, 1914, geg. 11(24), nr. 103, p. 2.

⁹⁹Žirgalkalnis. Draugijų gyvenimas, Kupiškis, *Viltis*, 1914, birž. 8(20), nr. 124, p. 2.

- ¹⁰⁰ Šviesuolis. Kupiškis, *Viltis*, Visuomenės, literatūros ir politikos dienraštis, 1914, gruodžio 6 (19), nr. 283, p. 2.
- ¹⁰¹ Žalioji šakelė. Draugijų gyvenimas, Kupiškis, *Viltis*, Kultūros, visuomenės, politikos ir literatūros dienraštis, 1915, bal. 30 (geg. 13 d.), nr. 96, p. 2–3.
- ¹⁰² P. Iš draugijų gyvenimo, Kupiškis, *Viltis*, 1915, birž. 16(29), nr. 133, p. 2.
- ¹⁰³ Kaimietė. Draugijų gyvenimas, Kupiškis, *Viltis*, 1915, liepos 15(28), nr. 157, p. 1.
- ¹⁰⁴ Krizonis. Valsčiaus reikalai, Kupiškis, *Viltis*, 1915, vas. 18 (kovo 3 d.), nr. 39, p. 2–3.
- ¹⁰⁵ Vyskupo P. Karevičiaus 1918 03 09 raštas, nr. 267, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹⁰⁶ Vyskupo P. Karevičiaus 1921 04 09 raštas, nr. 848, klebonui Antanui Bajorinui, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹⁰⁷ Katinas, Prekyba. Pramonė, Kupiškis, *Viltis*, 1914, kovo 20 (bal. 2 d.), nr. 60, p. 2.
- ¹⁰⁸ [Autorius nenurodytas]. *Arkivyskupas Mečislovas Reinys*, Chicago, 1977, p. 57–58.
- ¹⁰⁹ Vasiliauskiene A. 120 metų Šventojo Rašto vertėjui (minint metropolitą Juozapą Skvirecko jubiliejū), *LKMA metraštis*, 1994, t. 7, p. 84–122.
- ¹¹⁰ Žemaitis K. Pirmojo Vilkaviškio vyskupo Antano Karoso asmenybės bruožai, *Soter*, 2001, t. 6, p. 153–160.
- ¹¹¹ [Autorius nenurodytas]. *Arkivyskupas Mečislovas Reinys*, p. 248.
- ¹¹² Plačiau apie Panevėžio vyskupiją žr. Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios; Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys. Pastoracinė veikla*, Vilnius, 1998. Plačiau apie vysk. K. Paltaroką žr. *Kazimieras Paltarokas*, sud. R. Mazūrienė, Panevėžys, 1998, p. 278.
- ¹¹³ Milžinas. *Kaišiadorių vyskupas J. Kukta*, Kaišiadorys, 2003, p. 300.
- ¹¹⁴ Pruskus V. Pirmasis Telšių vyskupas Justinas Staugaitis, *Katalikų žinynas*, Vilnius, 1993, p. 58–76; Staugaitis J. *Mano atsiminimai*, Vilnius, 1995, p. 376.
- ¹¹⁵ Panevėžio vyskupijai priklausė šie dekanatai: Anykščių, Biržų, Kupiškio, Panevėžio, Pasvalio, Raguvos, Rokiškio, Šeduvos, Utenos ir Zarasų (žr. *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1929*, p. 76–100).
- ¹¹⁶ *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi Cleri Provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro anno Domini 1940*, p. 140.
- ¹¹⁷ Petras Pakarklis iš Smilgių (60 m.), Jonas Zulonas iš Čiovydžių (59 m.), Liudas Vaitiekūnas iš Aukštupėnų (60 m.), Petras Sasnauskas iš Aukštupėnų (65 m.), Kostas Gabrėnas iš Račiupėnų (75 m.), Kazys Pilkauskas iš Vėžionių (68 m.), Vytautas Greičiūnas iš Grauželiškių (54 m.), Juozas Jankevičius iš Girvalakių (50 m.), Pranas Zovė iš Račiupėnų (50 m.), Juozas Repšys iš Papilių (62 m.) (žr. Kupiškio Bažnyčios komiteto rinkimų 1927 07 07 protokolą, *PVKA*, b. Kupiškis).
- ¹¹⁸ Petras Pakarklis, Jonas Zulonas, Liudas Vaitiekūnas, Petras Sasnauskas, Kostas Gabrėnas, Kazys Pilkauskas, Vytautas Greičiūnas.
- ¹¹⁹ 1927 12 23 raštas vyskupui, nr. 758; 1928 01 03 raštas klebonui, nr. 23, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁰ Kupiškio bažnyčios Palaikymo tarybos 1932 11 30 posėdis, protokolą nr. 13, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²¹ Kupiškio klebono S. Baltrimo 1934 09 07 raštas nr. 478 BTVT; 1934 10 04 protokolą; BTVT 1934 10 05 įgaliojimas, nr. 4470, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²² Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaita už 1936 m. nr. 557, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²³ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaita už 1937 m. nr. 633, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁴ Kupiškio valsčiaus savivaldybės 1937 04 17 raštas nr. 2136, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁵ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1937 04 29 įgaliojimas nr. 2627, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁶ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1939 05 11 įgaliojimas nr. 3100, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁷ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1940 06 27 įgaliojimas nr. 3590, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁸ Kupiškio klebono S. Baltrimo raštas Panevėžio vyskupui 1927 07 04, nr. 443, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ¹²⁹ Vokiečių atstovybės įgaliotinio 1935 08 07 kreipimasis; Kupiškio klebono 1935 08 13 d. raštas nr. 454 Panevėžio vyskupijos kurijai, *PVKA*, b. Kupiškis.

- ¹³⁰ Kupiškio dekanato kan. M. Kirlio 1928 11 28 raštas nr. 1484 Panevėžio vyskupijos Bažnytinių turtų valdymo tarybai, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹³¹ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1928 12 04 įsakymas, nr. 5064, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹³² Kupiškio klebono 1929 06 04 raštas nr. 343 Bažnytinių turtų valdymo tarybai (BTVT); BTVT 1929 06 17 leidimas, nr. 2342, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹³³ Jurgaitis J. *Aukos keliu*, p. 354.
- ¹³⁴ Urbonas B., t. A. Milašius *OFM Cap. Tėvas Rokas Macelis OFM Cap (1902–1994), Katalikų kalendorius žinynas* 1997, Vilnius, 1997, p. 264–267.
- ¹³⁵ Susirašinėjimas su firmos „Vereinigte Stahlwerke Aktiengesellschaft Bochumer verein“ Bochume atstovu Lietuvai, diplomuotu inžinieriumi Otto Molls prasidėjo dar 1929 metais. 1929 m. rugsėjo 24 d. klebonui S. Baltrimui buvo atsiųsti katalogai ir prospektai, kelių siūlomų guštalinųjų varpų aprašai, kainos. Varpų užsakymas (nr. 542) buvo atliktas per 8 savaites. 1931 m. spalio 19 d. tikrintas varpų tono skambesys, o lapkričio 5 d. speciali tikrintojų komisija klebonui atsiuntė guštalinųjų varpų e, g ir a tonų tikrinimo išvadas. Lapkričio 11 d. varpai buvo išsiųsti iš gamyklos, o po savaitės jau gautas Otto Molls pranešimas: „Varpai jau randasi Eitkūnuose, todėl nuolankiai prašau sąskaitos sumą 8 805,50 Lt neatidėliotinai paštu pervesti“ (žr. KBA, b. Varpų byla, Kupiškio bažnyčia 1931).
- ¹³⁶ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaita už 1937 m., nr. 633, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹³⁷ Kupiškio dekanato kunigų konferencijos, įvykusios 1925 05 12, protokolas, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927.
- ¹³⁸ Kupiškio dekanato kan. M. Kirlio 1937 01 10 raportas nr. 34 Panevėžio vyskupijos kurijai, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹³⁹ Panevėžio vyskupijos kurijos 1936 11 12 raštas nr. 5918, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁴⁰ Vyskupo Paltaroko 1936 12 01 raštas nr. 6578, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁴¹ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1939 04 15 nutarimas nr. 2478, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁴² Kupiškio klebono 1938 09 27 raštas nr. 643, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁴³ Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo tarybos 1939 04 15 nutarimas nr. 2478, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁴⁴ Kunigas Feliksas Ereminas (1890 01 07*1915 05 16*1962 10 27) gimė Gardūnavo parapijoje (Telšių r.) 1890 m. sausio 7 d., mokėsi Alsėdžių pradžios mokykloje, 1907 m. baigė Palangos progimnaziją, o 1915 m. – Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją Kaune. 1915 m. gegužės 16 d. Vaškėnuose, Panevėžio apskrityje, laikinai perkeltaje Žemaičių seminarijoje, Žemaičių vyskupas Pranciškus Karevičius išventino į kunigus 14 mokslus baigusių auklėtinių, tarp jų ir Feliksą Ereminą. Išventintas į kunigus F. Ereminas per 47 dvasinio darbo metus užėmė įvairias pareigas: 1915–1922 m. keturiose parapijose dirbo vikaru: Tirkšliuose (1915–1916), Pagiriuose (1916–1919), Naujamiestyje (1919–1920 08 09) ir Ramygaloje (1920 08 09–1922 05 09); kuratu Velykiuose (1922–1928) ir Vadaktėliuose (1939); administratoriumi Karsakiškyje (1939 12 30–1943), Daujėnuose (1943–1948) ir Skrebotiškyje (1950–1951); tituluotu klebonu Daujėnuose (1948–1951), klebonu Papilyje (1928–1934), Rozalime (1934–1936) ir Daujėnuose (1951–1962), altaristu – Kupiškyje (1936–1939). Daujėnuose darbavosi iki mirties 1962 m. spalio 27 d. Palaidotas Daujėnų kapinėse. Paminkle įrašas: „Gimiau, kad leidai, gyvenau, kad norėjai, miriau, kad įsakei. Išganyk mane, Viešpatie, nes gali.“ Šešerius metus (1922–1928) buvo Velykių kuratas. 1926 m. kun. F. Eremino rūpesčiu prie Velykių bažnyčios įsteigta savarankiška parapija – 1 815 asmenų ir 5 784 ha žemės (1931 m. vysk. K. Paltarokas bažnyčią konsekrovo). Velykių, o vėliau ir Papilio mokyklose dėstė tikybą. Šešerius metus (1928 03 06–1934 12 31) kun. F. Ereminas buvo Papilio klebonas. Čia ant padėtų pamatų 1928 m. pradėjo statyti gražią akmeninę bažnyčią. Skrebiškių kaime šalia senųjų kapinių pašventino naujas. Papilyje statant bažnyčią laukė daug nenumatytų kliūčių: pamūrijus iki langų, parapija pristigo lėšų. Užėjo 1929-ieji – lietingi nederliaus metai. Statyba sustojo. Bet nuo 1930 m. kun. F. Ereminas vėl tęsė statybų darbus. 1932 m. užbaigė sienų mūrijimo darbus. Užkėlė vainiką, apgriebėstavo. 1933 m. uždėjo cinkuotos skardos stogą, pradėjo statyti bokštą. Tais pačiais 1933 m. kun. F. Ereminas skardos stogą uždėjo ir vienoje klebonijos pusėje.

Statybos darbai, lėšų trūkumas išsekino klebono jėgas – darbai sustojo. Be to, kun. F. Ereminas nuo jaunystės sirgo inkstų ir vidurių ligomis. Tad klebonas buvo iškeltas į kurortinę vietą Rozalimą sveikatai pataisyti. Papilio bažnyčios statybą (padaręs daug pakeitimų – perstatymų) užbaigė kun. Juozapas Bardišauskas (1898 01 18–1925 06 14–1951 05 27), gyvenimą baigęs Sibire – nušautas sargybinio.

1932 m. balandžio 18 d. raštu vysk. K. Paltarokas kun. F. Ereminą paskyrė Lietuvos katalikų moterų draugijos Papilio skyriaus Dvasios vadu. Papilio jaunimą kunigas subūrė į Pavasarininkų kuopą (per 200 narių). 1928 m. Papilio parapijoje buvo prenumeruojami 243 antireliginiai laikraščiai ir tik 35 katalikiški, rašo kun. F. Ereminas, o kunigui išvykstant iš Papilio, katalikišką spaudą jau skaitė apie 800 žmonių ir tik apie 20 – nekatalikišką. Pateikta statistika liudija kun. F. Eremino didelį darbą krikščioninant Papilį.

Kun. F. Ereminas porą metų (1934 12 31–1936 12 19) buvo Rozalimo klebonas. Dėl blogos sveikatos prisidėjo širdies ligos bei nervų sutrikimai, paties prašymu atleistas iš klebono pareigų ir perkeltas altaristu į Kupiškį (1936–1939 06 21). 1938 m. liepos 10–31 d. kun. F. Ereminas (vyskupo raštas 1938 m. liepos 4 d., nr. 3953) pavadavo Papilio kleboną, išvykusį taisyti sveikatos į Žiobiškį.

Sustiprėjęs kun. F. Ereminas buvo paskirtas Vadaktėlių kuratu, o 1939 m. gruodžio 30 d. – Karsakiškio administratoriumi.

Karo metu, 1943 m. sausio 1 d., kun. F. Ereminas atkeltas administratoriumi į Daujėnus, kur su pertraukomis dirbo iki pat mirties.

1943 m. trečiąją Sekminių atlaidų dieną kun. F. Ereminas pašventino antkapinį paminklą kun. a. a. Vincentui Baltrušaičiui.

Daujėnų Prezidento Antano Smetonos pradinėje mokykloje (iš pradžių buvo 4, vėliau 6 klasės) 1943–1944 m. kun. F. Ereminas dėstė tikybą. A. Šimkūnas prisimena, kaip kunigas greitai žingsniu vis vaikščiodavo tarp suolų, rankas arba susidėjęs už nugaros, arba skubiai trindamas delnus.

Nuo 1948 m. liepos 1 d. kun. F. Ereminas paliekamas tituluotu klebonu Daujėnuose prie administratoriaus kun. Antano Benesevičiaus. 1947 m. vyskupo K. Paltaroko pageidavimu parašė Daujėnų parapijos istoriją, kuri išspausdinta knygoje „Panevėžio vyskupija“ (p. 324–326).

1950 m. spalio 5 d. kun. F. Ereminas paskirtas Skrebotiščio administratoriumi. Saugumui sulaukias Skrebotiščio kleboną kun. Antaną Žakevičių (1878 10 12–1901 09 22–1955 01 01), jo vieton paskirto kun. Liongino Keršulio (1914 01 11–1939 06 03–1995 11 03) sovietinė rajono valdžia neįleido į bažnyčią. (Pažymėtina, kad kun. A. Žakevičius, išvežtas į Sibirą, mirė Irkutske.) Rašte vyskupijai kun. F. Ereminas rašo, kad į Skrebotiški atvyko 1951 m. vasario 7 d., tačiau tik kovo 3 d. gavo valdžios leidimą aukoti šv. Mišias. Pažymi, kad išvykus kun. A. Žakevičiui, žuvo bažnyčios archyvas (sovietinė valdžia pasinaudojo kunigų kaita).

1951 m. rugpjūčio 28 d. kun. F. Ereminas grąžintas į Daujėnus. Čia darbovosi iki mirties 1962 m. spalio 27 d. Palaidotas Daujėnų kapinėse. Paminkle įrašas: „*Gimiau, kad leidai, gyvenau, kad norėjai, miriau, kad įsakei. Išganyk mane, Viešpatie, nes gali*“.

Kun. F. Ereminas turėjo didžiulę biblioteką, ir ne tik religinio turinio, bet ir meno, mokslo, grožinės literatūros knygų, kurias noriai duodavo visiems skaityti. Prenumeravo laikraštį „Pravda“ ir sakė: „*Reikia mokėti skaityti ir tarp eilučių*“.

Kunigas F. Ereminas paliko rašto darbų. 1947 m., vyskupo K. Paltaroko pageidavimu parašė Daujėnų parapijos istoriją, kuri išspausdinta knygoje „Panevėžio vyskupija“, o dar 1945 m. pradėjo rašyti dienoraštį. Dienoraščio ištraukos jau sovietmečiu išspausdintos „Darbe“, „Švyturyje“ ir, aišku, su atitinkamais komentarais, o Lietuvai atgavus nepriklausomybę, jo dalis (1945–1946) išspausdinta atskira knygele su priedu „Unikalūs Daujėnų parapijos klebono 1945–1946 metų dienoraštis“, kurį spaudai parengė A. Martinionis. Tačiau leidinio pratarmėje neteisingai įrašyta, kad kunigas buvo nuteistas 10 metų Sibiro lagerio.

Po dešimties metų dienoraštis perspausdintas knygoje „Daujėnai“, tačiau čia jis įvardytas kaip „Kančių dienoraštis“. Publikuojami tik 1945–1946 m., nors, žinant kunigo pasiryžimą fiksuoti įvykius, tikėtina, kad dienoraštis 1946 m. nesibaigė. Tačiau kur likusi dienoraščio dalis – neaišku.

Dienoraštis svarbus keliais aspektais. Pirmiausia tai – Daujėnų krašto istoriją papildanti medžiaga: kiekvienos pokario dienos fiksavimas su vardais ir

pavardėmis. Pateikiamas nužudytų partizanų skaičius, žiaurus „istrebitelių“ elgesys su suimtaisiais, trėmimai, ūkininkų apiplėšimai, kiti žiaurumai. Tačiau tarp šių faktų jaučiame ir literatūrinę kunigo mintį – jis subtiliai perteikia parapijoje plintančią ir visus surakinančią baimę, sielojasi dėl kiekvienos netekties, džiaugiasi po ilgos pertraukos vėl atsiradusiais jaunavedžiais.

Šis dienoraštis liudija kunigo F. Eremino bebaimiškumą. Juk klebonijoje gyvenantys karininkai galėjo bet kuriuo metu padaryti kratą – Sibiras būtų mažiausia bausmė.

Kunigas F. Ereminas, dirbdamas Daujėnų Švč. Jėzaus Vardo parapijoje, yra išgelbėjęs žydaitę Rachelę Rozenbergaitę (1925 05 24–1987 07 16), ją pakrikštijo Reginos vardu, vėliau išleido į mokslus. Įgijusi akušerės specialybę, ištekėjo už Kodiko Šteimano (Codiko Shteimano) (1922 01 14–1983 11 06). 1955 m. sausio 1 d. Vilniuje Šteimanų šeimoje gimė pirmagimė Lina (ištekėjo už Aleksandro Zilbervargo), o 1962 m. lapkričio 3 d. jiems gimė antroji dukra – Aviva (ištekėjo už Leonido Kišinevskio). Abi Reginos dukros pasekė jos pėdomis ir tapo medikėmis. Lina su šeima į Izraelį išvažiavo 1990 m., o Aviva – 1993 m. Dukrų, giminaičio Isaako Borveino (1927 02 09–2012 05 22), gerai pažinojusio pačią Regina, bendravusio su kun. F. Ereminu, Valstybiniame Vilniaus Gaono žydų muziejuje Žydų gelbėjimo ir atminimo įamžinimo skyriaus vedėjos Danutės Selčinskajos kruopščiai surinkta medžiaga, dr. A. Vasiliauskienės pastangomis kun. Feliksas Ereminas (po mirties) 2012 m. rugsėjo 21 d. apdovanotas Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi (Lietuvos Respublikos Prezidentės 2012 m. rugsėjo 10 d. pasirašytas dekretas nr. 1K-1202), o 2013 m. kun. F. Ereminas pripažintas ir Pasaulio tautų teisuoliu. Nuo 1992 m. iki 2014 m. Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiumi apdovanoti 1 227 Lietuvos piliečiai, iš jų – 35 kunigai, vyskupas Vincentas Borisevičius bei arkivyskupas Teofilis Matulionis. Feliksas Ereminas – 17-asis kunigas ir 878-tas lietuvis, pripažintas Pasaulio tautų teisuoliu (žr. PVKA, b. Kun. Ereminas Feliksas, 1890 01 07–1915 05 16–1962 10 27; [Autorius nenurodytas]. Kunigų atmainos Panevėžio vyskupijoje, *Tiesos kelias*, Oficialinė dalis, 1928, nr. 4, p. 91; [Autorius nenurodytas]. Kunigų permainos Panevėžio vyskupijoje, *Tiesos kelias*, Oficialinė dalis, 1935, nr. 1, p. 12; Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai, Palanga–Panevėžys, 1981, mašinraštis – rankraščio teisėmis, l. 82–83 (mons. P. Baltuškos asmeninis archyvas); *Lietuvių enciklopedija*, Boston, Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955, t. 6, p. 19; „Darbo“ inf. Turime prisiminti ir kun. Feliksą Ereminą, *Darbas*, Pasvalio rajono laikraštis, 2002, rugpjūčio 27 d., nr. 100, p. 1; *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vysk. Kazimieras Paltarokas, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 150, 153, 156, 256, 326, 542; Vasiliauskienė A. Feliksas Ereminas – pirmasis Kupiškio altarijos kunigas (120-osioms kunigo gimimo metinėms), *Kupiškėnų mintys*, 2010, rugpj. 7, nr. 87, p. 1, 4–5; Vasiliauskienė A. Ilgametis Daujėnų klebonas – Pasaulio tautų teisuolis, *Darbas*, 2015, bal. 18, nr. 44, p. 1, 4; Vasiliauskienė A. Kančių dienoraštis, *Lietuvos aidas*, 2012, kovo 24 d., nr. 70, 71, 72, p. 7; Vasiliauskienė A. Klebono ir žydų mergaitės istorija, kun. Feliksas Ereminas ir Rachelės (Reginos) Rozenbergaitės šeima, *XXI amžius*, 2011, geg. 6, nr. 34, p. 14; Vasiliauskienė A. Kun. Feliksas Ereminas – ilgametis Daujėnų parapijos klebonas (jo mirties 50-mečiui), *Darbas*, 2012, lapkr. 15, nr. 131, p. 5; lapkr. 22, nr. 134, p. 5; lapkr. 29, nr. 137, p. 5; Vasiliauskienė A. Kunigas Feliksas Ereminas, *Lietuvos aidas*, 2012, kovo 7, nr. 55, 56, 57, p. 7; Vasiliauskienė A. Kunigas Feliksas Ereminas – Pasaulio Tautų Teisuolis, *Lietuvos aidas*, 2014, gruodžio 13, nr. 277, 278, 279, p. 6–7; Vasiliauskienė A. Kunigas Feliksas Ereminas ir Rachelė Regina Rozenbergaitė-Šteimanienė, *XXI amžius*, 2011, kovo 4, nr. 17, p. 12–13; Vasiliauskienė A. Penki kunigai pagerbti už žydų gelbėjimą, *Pro vita*, „XXI amžius“ priedas, 2012, spalio 19, nr. 10, p. 2 (*XXI amžius*, nr. 39); Vasiliauskienė A. Žūvančiųjų gelbėjimo kryžiai Lietuvos kunigams, *Utenis*, 2012, spalio 10, nr. 81, p. 8–9; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, p. 420–422.

¹⁴⁵ *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro ano domini 1938*, p. 127–129.

¹⁴⁶ *Elenchus omnium Ecclesiarum et universi cleri provinciae Ecclesiasticae Lituanae pro ano domini 1940*, p. 156–159.

¹⁴⁷ Kun. V. Kiemėšio 1940 07 15 raštas Panevėžio vyskupijos Kunigų invalidų ir emeritų kasos tarybai, PVKA, b. Kupiškis.

- ¹⁴⁸ Pilkauskas D. Kanauninkas Vladislovas Butvila, www.paneveziomuziejus.lt.
- ¹⁴⁹ Kupiškio dekanato kunigų konferencijos, įvykusios 1927 08 16, protokolas, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927.
- ¹⁵⁰ Kupiškio dekanato kunigų konferencijos, įvykusios 1930 10 02, protokolas, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927.
- ¹⁵¹ *Ten pat*.
- ¹⁵² Kupiškio dekanato kunigų konferencijos protokolas nr. 2, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija. Nuo 1927.
- ¹⁵³ Kupiškio dekanato kunigų 1937 metų trečiosios konferencijos protokolas nr. 3, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija, Vabalninkas, 1933.
- ¹⁵⁴ Panevėžio vyskupijos kurijos 1937 01 07 raštas nr. 125; Panevėžio vyskupijos kurijos 1939 03 22 raštas nr. 2061; Panevėžio vyskupijos kurijos 1940 02 07 raštas nr. 1242, PVKA, b. Kupiškio dekanato kunigų konferencija, Vabalninkas, 1933.
- ¹⁵⁵ Kupiškio dekanato kunigų 1930 10 02 raštas Respublikos Prezidentui, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁵⁶ Panevėžio vyskupijos kurijos 1935 07 26 raštas nr. 3564 Kupiškio klebonui, PVKA, b. Kupiškis.
- ¹⁵⁷ [Autorius nenurodytas]. Žinios iš kongregacijų, Kupiškis, *Pranciškonų pasaulis* (mėnesinis Šv. Pranciškaus III ordino laikraštis), 1938, nr. 9, p. 269–270.
- ¹⁵⁸ OFM – lotyniškai *Ordo Fratrum Minorum* (Mažesniųjų brolių ordinas). Tai vyrų vienuolija, sekanti Pranciškaus Asyžiečio mokymu.
- ¹⁵⁹ Rekolekcijų dalyvė, Žinios iš kongregacijų, Kupiškis, *Pranciškonų pasaulis* (mėnesinis Šv. Pranciškaus III ordino laikraštis), 1938, nr. 4, p. 126.
- ¹⁶⁰ Keršulytė P. Tikėjo, kad vėl pasikartos Lietuvos valstybės atkūrimo scenarijus (apie kai kuriuos 1920–1951 metų laikraščius), *Kupiškėnų mintys*, 2014, sausio 25, nr. 11, p. 4–6.
- ¹⁶¹ Žebrytė J. Ateitininkai. Ateitininkų federacija, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Janauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006, t. 1, p. 93–95.
- ¹⁶² [Autorius nenurodytas]. Ateitininkų gyvenimo kronika, *Ateitis*, 1926, nr. 4, p. 248.
- ¹⁶³ *Ten pat*, nr. 5–6, p. 321.
- ¹⁶⁴ *Ten pat*, nr. 9–10, p. 475.
- ¹⁶⁵ *Ten pat*, nr. 3, p. 282.
- ¹⁶⁶ *Ten pat*, nr. 5–6, p. 314.
- ¹⁶⁷ *Ten pat*, nr. 7–9, p. 375.
- ¹⁶⁸ (Kor). Sendraugiai, stud. ir kita, *Ateitis*, 1928, nr. 1, p. 60.
- ¹⁶⁹ [Autorius nenurodytas]. Centrinų įstaigų darbai, *Ateitis*, 1928, nr. 2–3, p. 147.
- ¹⁷⁰ H. Jaunesnieji at-kai, *Ateitis*, 1928, nr. 2–3, p. 152–153.
- ¹⁷¹ [Autorius nenurodytas]. Jaunesnieji at-kai, *Ateitis*, 1928, nr. 2–3, p. 154.
- ¹⁷² [Autorius nenurodytas]. Mūsų veikimas, *Ateitis*, 1929, nr. 10, p. 412.
- ¹⁷³ *Ten pat*, nr. 11, p. 475.
- ¹⁷⁴ Vasiliauskiene A. Tėvas Patricijus OFM – kun. Antanas Puodžiūnas: pedagogas, dvasininkas, Sibiro kankinys (1896 09 24–1940 08(?)–1980 01 30), *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2012, nr. 10, p. 48–54.
- ¹⁷⁵ [Autorius nenurodytas]. Mūsų veikimas, *Ateitis*, 1930, nr. 1, p. 48.
- ¹⁷⁶ *Ten pat*, nr. 4, p. 185.
- ¹⁷⁷ *Ten pat*, nr. 6–7, p. 316–317.
- ¹⁷⁸ Kupiškėnas. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1936, nr. 4, p. 196.
- ¹⁷⁹ Boks Tingo. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1936, nr. 12, p. 491.
- ¹⁸⁰ *Ten pat*, 1937, nr. 3, p. 134.
- ¹⁸¹ J. K. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1937, nr. 11, p. 419.
- ¹⁸² Klevelis. Mokykloj ir gyvenime, Biržai, *Ateitis*, 1937–1938, nr. 1(13), p. 530.
- ¹⁸³ J. Kir. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1937–1938, nr. 2(14), p. 609.
- ¹⁸⁴ *Ten pat*.
- ¹⁸⁵ Kupos sūnus. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1937–1938, nr. 3(15), p. 675.
- ¹⁸⁶ Vėjo sūnus. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1937–1938, nr. 4(16), p. 739.
- ¹⁸⁷ Boks Tingo. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1938–1939, nr. 3, p. 179.
- ¹⁸⁸ Vėjas. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1938–1939, nr. 4, p. 245.
- ¹⁸⁹ *Ten pat*.

- ¹⁹⁰ Boks Tengo. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1938–1939 m., nr. 5, p. 307.
- ¹⁹¹ Vėjo sūnus. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1937–1938, nr. 4(16), p. 739.
- ¹⁹² Beūsis. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1938–1939, nr. 7, p. 437.
- ¹⁹³ Vikruolis. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1938–1939, nr. 8, p. 499.
- ¹⁹⁴ Vikruolis. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1939–1940, nr. 4, p. 240.
- ¹⁹⁵ *Ten pat.*
- ¹⁹⁶ Vijūnas. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1939–1940, nr. 4, p. 240.
- ¹⁹⁷ Leo-Liūtas. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1939–1940, nr. 4, p. 240.
- ¹⁹⁸ Vijūnas. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1939–1940, nr. 4, p. 240.
- ¹⁹⁹ Vikruolis. Mokykloj ir gyvenime, Kupiškis, *Ateitis*, 1939–1940, nr. 54, p. 303.
- ²⁰⁰ Keršulytė P. Jaunimo veikla ir pirmieji laikraščėliai Kupiškio krašte, *Kupiškėnų mintys*, 2014, sausio 18, nr. 8, p. 4, 6.
- ²⁰¹ Banionienė J. Iš Kupiškio savanorių ugniagesių draugijos istorijos, *Kupiškėnų mintys*, 2015, geg. 7, nr. 52, p. 4.
- ²⁰² Žebrytė J. Tautininkų veikla Kupiškio krašte 1927–1940 metais, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 40–47.
- ²⁰³ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitos už 1936 m. nr. 577, už 1937 m. nr. 633 ir už 1938 m. nr. 233, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ²⁰⁴ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaita už 1937 m. nr. 633, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ²⁰⁵ Kunigas Jonas Gutauskas (**1906 01 16*1932 05 21*1986 09 17**) gimė 1906 m. sausio 16 d. Debeikių parapijos Katlėriškių kaime (Anykščių r.), baigė teologijos studijas ir 1932 m. gegužės 21 d. buvo išventintas kunigu. Porą metų praleidęs kaip vikaras Pandėlyje ir Rozalime, tuo pačiu metu studijavo doktorantūroje ir sulaukė paskyrimo kapelionu į Kupiškį. Antrojo pasaulinio karo metais J. Gutauskas gyveno ir dirbo Kaune, buvo Kauno kunigų seminarijos Vytauto Didžiojo universiteto profesorius, dėstė senąją krikščionių literatūrą (patristiką), orientalinę teologiją, homiletiką, filosofijos istoriją, buvo apaštalavimo Rusijoje idėjos propaguotojas. 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarų, 1948 m. išvyko į Kolumbiją, kur metus dėstė kunigų seminarijoje, o nuo 1949 m. iki gyvenimo pabaigos buvo apsistojęs Kanadoje. Dešimtmetį praleidęs kaip Toronto šv. Jono Krikštytojo parapijos klebonas, 1959 m. įkūrė lietuvių katalikų Šv. Kazimiero parapiją Delio mieste (Ontario provincija) ir 1959–1976 m. buvo jos klebonas, paskui liko reziduoti ten iki gyvenimo pabaigos. J. Gutauskas parašė ir išleido keletą religinės tematikos veikalų, tikybos vadovėlių, senatvėje rašė eiles. Mirė 1986 m. rugsėjo 17 d. Delyje (Kanada).
- ²⁰⁶ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitos už 1936 m. nr. 577, už 1937 m. nr. 633 ir už 1938 m. nr. 233, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ²⁰⁷ Panevėžio vyskupijos Kupiškio dekanato Kupiškio parapijos apyskaitos už 1937 m. nr. 633 ir 1938 m. nr. 233, *PVKA*, b. Kupiškis.
- ²⁰⁸ Kunigas Stanislovas Eduardas Baltrimas (**1889 10 13*1912 05 14*1941 06 24**) 1912 m. gegužės 14 d. išventintas kunigu, nuo 1919 m. tikybos mokytojas Rokiškyje. Kapelionas E. Baltrimas 1922 m. vasario 22 d. Žemaičių vyskupijos Bažnytinių turtų valdymo tarybos raštu perėmė cerkvę (gegužės 11 d.) iš Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos ir 1922 m. birželio 8 d. ją pašventino. 1923–1926 m. kun. S. Baltrimas – Palėvenėlės vikaras. Rūpinosi, kad Palėvenėlės bažnyčia būtų suteiktos visos teisės, kuriomis naudojosi kitos parapijos bažnyčios (iki 1926 m. Palėvenėlės bažnyčia buvo Kupiškio bažnyčios filija). Jo parašyti raštai vyskupijos kurijai ir buvo svarus pagrindas savarankiškai parapijai įkurti. Iki 1924 m. Palėvenėlės bažnyčia buvo dengta paprasta, raudonai dažyta skarda. Kun. E. Baltrimas ją apdengė nauja cinkuota skarda. Atnaujino ir pataisė karo metu sušaudytus Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo ir stacijų paveikslus. Be to, baigė statyti bažnyčios ūkinius trobesius, įrengė klebonijoje du kambarius – vieną tarnams, antrą – kunigui. 1926–1927 m. kun. E. Baltrimas – Viešintų klebonas. Viešintose 1926 m. kun. E. Baltrimas, sutinkant Panevėžio vyskupijos kurijos turtų valdymo tarybai, nugriovė viršutinę varpinės dalį, o likusią perdirbo į koplyčią (varpai buvo dingę 1914–1918 m., per karą). Trylika metų (1927–1940) dirbo Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijos klebonu. Klebonas protestavo prieš vokiečių karių priežiūros organizaciją,

kuri 1927 m. aptverdamą šalia bažnyčios karo metu vokiečių savavališkai įrengtas kapines neteisėtai užėmė ir dalį šventoriaus, pastatė betoninį stulpą bei kryžių. Bažnyčioje klebonas atliko ženklių darbų: įrengė du naujus šoninius altorius – kairėje Šv. Teresėlės, o dešinėje – Nukryžiuotojo. 1931 m. kunigų S. Baltrimo ir K. Macelio rūpesčiu, parapijiečių lėšomis iš Vokietijos firmos „Vereinigte Stahlwerke – Bochmuener – Verein“ įsigyti trys varpai. Kun. E. Baltrimo rūpesčiu jie buvo įkelti į bažnyčios bokštą.

Kupiškio bažnyčios stogą apdengė nauja cinkuota skarda (stogas buvo sušaudytas per Pirmąjį pasaulinį karą). Senesniąją sveiką skardą panaudojo parapijos trobesių stogams, apmūrijo bažnyčios šventorių, pastatė namą šeimynai.

1933 m. sutvarkė bažnyčios šventorių (nutiesė platų taką, padarė naujus laiptus, stulpelius, įrengė gėlynus) ir priešais bažnyčią esančią Vytauto aikštę. Iš Austrijos nupirko Betliejų. 1934 m. nugriovė koplyčią kapinėse, o 1935 m. senąją varpinę (leidimas buvo gautas jau 1928 m.).

1940 m. (o gal ir vėliau, 1941 m. – PVKA nėra jo bylos) buvo paskirtas Zarasų klebonu ir dekanu. Čia jo laukė tragiška mirtis. 1941 m. birželio 24 d. rusai, vokiečių persekiojami, traukėsi iš Lietuvos per Zarasus Daugpilio link. Kažkas iš bažnyčios bokšto į besitraukiančius rusų kareivius paleido šūvį. Buvo apsupta bažnyčia, klebonija, bet nieko nerasta, išskyrus kleboną, kuris miegamajame kalbėjo brevijorių (kun. V. Kapočius rašo, kad kareiviai kunigą rado sode gesinantį kleboniją, tą patį mini ir kun. J. Čepėnas). Kareiviai, pagriebę kun. S. Baltrimą, užlaužę rankas, surišo jas spygliuota viela ir išsitempė į miesto aikštę. Klebonas aiškino, kad jis nekaltas ir nieko nežinąs, tačiau sužvėrėję kareiviai neklausė. Sumušė subėgusių žmonių akivaizdoje, visą kruviną įmetė į mašiną. Kartu buvo dar du vyrai, kuriuos išvežė Daugpilio link. Latvijoje, pakelės krūmuose, savo aukas užmušė, subadė durtuvais ir užkasė griovyje. Praėjus frontui, bandyta surasti kūnus, bet nesėkmingai. Kun. J. Čepėnas rašo, kad raudonarmiečiai, areštavę kunigą su tarnaitę, nusivedė juos į štabą. Tarnaitę paliko priesienyje, o kunigą nusivedė toliau. Tarnaitę girdėjo lyg kokios mašinos ūžimą. O kai išvedė kunigą, ji pamatė baltas kunigo akis ir atplėštus rankų nagus, kuriuos kunigas traukęs nuo pirštų ir metęs žemėn. Buvo spėta, kad kunigą elektrizavo. Tarnaitę paliko, o kunigą išvežė ir niekas nežino kur...

Dr. kun. Juozapas Čepėnas rašo, kad „*kun. S. Baltrimas buvo gabus, protingas ir taktingas žmogus, pareigingas kunigas, rūpestingas klebonas*“ (žr. Elenchus 1929, p. 85; Elenchus 1940, p. 156; Čepėnas J. *Sacerdos in Aeternum, Vėlaikių Juozelio atsiminimai*, Kaunas, Lututė, 2010, p. 139–140; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 354; Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, Panevėžio vyskupija, Chicago, Amerikos lietuvių bibliotekos leidykla, 1984, p. 35; *Panevėžio vyskupija, Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas Kazimieras Paltarokas, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 70, 74, 169, 180, 184, 186, 417, 631, 632; *Pašauktas mylėti artimą*, parengė L. Riaubiškienė, Utena, UAB „Utenos spauda“, 2001, p. 266; Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis, Gamtos ir istorijos puslapiai*, sud. Aušra Jonušytė, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 227).

²⁰⁹ Panevėžio vyskupijos kurijos 1928 12 31 raštas Kupiškio klebonui nr. 5762, PVKA, b. Kupiškis.

²¹⁰ Dr. prel. Juozas Prunskis (1907 12 22*1932 05 22*2003 04 26) gimė Utenos apskrityje, Daugailių parapijoje, Žvilbučių kaime. Vyriausias pavyzdinių ūkininkų (160 ha) Onos Gineitytės ir Juozo Prunskio šeimoje, kurioje augo penki vaikai. 1918–1922 m. lankė Utenos „Saulės“ gimnaziją (tada dar buvo progimnazija), o 1922–1925 m. mokėsi Rokiškio gimnazijoje. 1925–1927 m. mokytojavo Daugailių parapijos Dulių pradinėje mokykloje. Kunigų seminarijoje studijavo 1927–1932 m., kartu baigė ir VDU Teologijos-filosofijos fakulteto Teologijos skyrių licenciatu. Nuo 1929 m. pradėjo bendradarbiauti spaudoje. Rašė „Ryte“, „Skautų aide“, „Panevėžio balse“, „Darbininke“, „Tiesos kelyje“ ir kt. Be pavardės, pasirašinėjo J. Žvilbučio, J. Daugailio, vėliau Cikaginio J., Daugailio J., Daugl. J., Juoz. Pr., Juozas Pr., J. Prunsk., J. Pr. slapyvardžiais. 1931 m. kartu su Alfonsu Sušinsku iš rusų kalbos išvertė J. Douillet knyga „Maskva be kaukės“.

1931 m. kovo 21 d. išventintas subdiakonu. 1932 m. gegužės 22 d. arkivyskupas Juozapas Skvireckas išventino kunigą. Pirmąsias šv. Mišias aukojė Antaliptės bažnyčioje 1932 m. birželio 5 d.

1932 m. paskirtas į Kupiškį. Čia jis dirbo vikaru (1932 06 15–1933 01 01), Kupiškio vidurinės mokyklos kapelionu (1933 01 01–1934 08 01).

1934–1936 m. gyveno ir sveikatą stiprino Pažaislio vienuolyne. Gilino žinias VDU (klausėsi baudžiamosios ir civilinės teisės, teisės filosofijos paskaitų). 1935–1936 m. „Mūsų laikraščio“ religinio-ideologinio skyriaus vadovas-redaktorius. 1936–1940 m. – Seserų Švč. Jėzaus Širdies Tarnaičių kongregacijos (popiežiaus teisiu) kapelionas. 1936–1939 m. redagavo „XX amžių“. Atsisakęs redaktoriaus pareigų 1939–1940 m. dirbo Katalikų veikimo centro (KVC) informacijos biuro vedėju.

1940 m. liepos 22 d., gelbėdamasis nuo bolševikų teroro, paliko Lietuvą. Gyveno pabėgėlių stovykloje Šleisgarbene (Vokietija), dirbo Berlyne. Nuo 1940 m. gruodžio – Šv. Jurgio parapijoje (Čikaga) prel. kun. Mykolo Leono Krušo globoje.

1941 m. kartu su būsimu vyskupu A. Deksniu įkūrė pirmąją ateitininkų kuopą Amerikoje. 1942 m. rugsėjo 19 d. Katalikų federacijos žinyboje kun. J. Prunskio iniciatyva atkuriamas Katalikų spaudos biuras. J. Prunskis – vienintelis (KSB) tarnautojas, rašęs informacinį biuletinį.

1944–1945 m. kun. J. Prunskis studijavo Vašingtono katalikiškajame universitete. Už disertaciją „Lyginamoji studija tarp Lietuvos konkordato ir valstybės įstatymų“ (anglų kalba) jam 1945 m. suteikiamas bažnytinių teisių daktaro laipsnis.

1945–1993 m. dr. kun. J. Prunskis pastoracinę veiklą plėtė Šv. Jurgio lietuviškoje, vėliau – Šv. Simfarozos bei Visatos Karalienės nelietuviškose parapijose. 1948–1972 m. dirbo „Draugo“ redakcijoje. Jo iniciatyva dienraštis „Draugas“ 1951 m. pradėjo leisti mėnesinį priedą „Architektūra, technika ir ūkis“. Už aktyvią veiklą 1952 m. išrenkamas tarptautinio rašto žmonių sambūrio „Gyvųjų rašytojų galerija“ nariu (septintas lietuvis!). 1954 m. „Draugas“ pradeda rengti lietuvišką radijo programą, kuriai vadovauja J. Prunskis (radijo stotis pradėjo veikti 1951 m. vasario 16 d.). Nuo 1954 m. dr. prel. J. Prunskis pradeda mecenato veiklą. Per Amerikos radiją sako Lietuvai pamokslus (nuo 1955 m.), Pedagoginiame lituanistikos institute dėsto žurnalistiką (1959 m.). Dr. prel. J. Prunskio iniciatyva iš Sibiro tremties pabėgusi jo motina 1960 m. iš Lietuvos išvyksta į Ameriką. 1962 m. kovo 14 d. įsteigiamas Lietuvių fondas – J. Prunskis aktyvus šio fondo narys.

Redaguoja žurnalus „The Marian“, vienuolių marijonų mėnesinį žurnalą anglų kalba (1964–1969) ir „Kristaus Karaliaus laivas“ (1972–1974). J. Prunskis 1982 m. pagerbiamas Lietuvių rašytojų sąjungos (iševijoje) garbės nario vardu. 1987 m. Šventasis Tėvas jį pakėlė prelatu, o tais pačiais metais už 50 metų žurnalistinę veiklą apdovanotas Žurnalistų sąjungos premija. 1990 m. gegužės 2 d. už ilgametę ir įvairiapusę lietuvišką veiklą pagerbtas Lietuvos Respublikonų lygos žmieniai. 1991 m. dr. prel. J. Prunskis pirmąsyk aplankė daugiau kaip pusę asmens prievarta paliktą Lietuvą (tai buvo vienintelė jo kelionė į tėvynę). 1991 m. jam įteikiamas Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos garbės mecenato diplomai. Tais pačiais 1991 m. J. Prunskis kartu su Leonardu Keruliu ir Pilypu Naručiu už knygą „Ateitininkai, komunistų ir nacių kankiniai“ buvo premijuotas. 1993 m. apsigyveno ateitininkų namuose Lemonte.

Dr. prel. Juozas Prunskis mirė 2003 m. balandžio 26 d. Palaidotas Čikagoje, Šv. Kazimiero kapinėse, šalia giminaičių (žr. PVKA, b. Kun. Prunskis Juozas 1907 12 22*1932 05 21*; Baltuška P. Prelato J. Prunskio jubiliejų prisimena kraštiečiai, XXI amžius, 1997, rugs. 7, nr. 67 p. 4; Damušis A. Prel. dr. Juozas Prunskis – unikumas Tautoje, Draugas, 1998, sausio 10, nr. 7, p. 5; Dr. prel. Juozas Prunskis (1907 12 22–1932 05 22–2003 04 26), par. A. Vasiliauskienė, Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis, Vilnius, Katalikų akademija, 2003, t. 22, p. 661–664; Guščius A. Didysis Mecenatas, Voruta, 1999, vas. 13, nr. 6, p. 2; Guščius A. Tauta be asmenybių – padangė be žvaigždžių, Tėviškės žiburiai, 1999, kovo 2, nr. 9, p. 6; Guščius A. Su kaupu išsipildęs gyvenimas, Voruta, 1998, birž. 13, nr. 24, p. 2; Jonušienė R. Devyniasdešimt metų – Dievui ir Lietuvai, Utenis, 1997, lapkr. 25, nr. 137, p. 3; Orentaitė A. Konferencijos mecenatui pagerbti, XXI amžius, 1999, vas. 19, nr. 15, p. 3; Orentaitė A. Naujieji mokslo metai – nuo Mecenato pagerbimo, Voruta, 1998, spalio 24, nr. 39, p. 3; Šmulskštienė A. Prel. dr. J. Prunskio sukakčių minėjimas, Darbininkas, 1998, vas. 6, p. 4; Šulaitis E. Gyvenimas Dievui ir Lietuvai. Graži knyga prel. Juozo Prunskio ilgametėi

veiklai pažymėti, *Voruta*, 1998, sausio 24, nr. 4, p. 11; Vasiliauskienė A. Aukštaitis Juozas Prunskis ir Žemaitija, *Švyturys*, Kretingos rajono nepriklausomas laikraštis, 1998, rugs. 16, nr. 73, p. 3; Vasiliauskienė A. Dinamiškas žmogus gyvenimo sukuriuose, *Tėviškės žiburiai*, 1998, vas. 10, nr. 7, p. 6, 7; Vasiliauskienė A. Dvasininkų mokslininkų fenomenas: dr. prel. Juozas Prunskis ir dr. t. Dimitrijus Blažejovskis, *Mokslo Lietuva*, 2003, sausio 23–vas. 6, nr. 2, p. 11; Vasiliauskienė A. *Gyvenimas Dievui ir Lietuvai*. Doktoras prelatas Juozas Prunskis švenčia 65 metų kunigystės ir 90 metų amžiaus jubiliejų, Utena, 1997, 288 p.; Vasiliauskienė A. Gyvenimas Dievui ir žmonėms, *Draugas, Mokslas. Menas. Literatūra*, 1998, sausio 3, nr. 2(1), p. 1–2, 4; Vasiliauskienė A. Dakto prelatas Juozas Prunskio kunigystės 65-mečio ir amžiaus 90-mečio jubiliejiniai renginiai, *LKMA metraštis*, Vilnius, Katalikų akademija, 1999, t. 14, p. 588–603).

²¹¹ Vasiliauskienė A. *Gyvenimas Dievui ir Lietuvai*, Doktoras prelatas Juozas Prunskis švenčia 65 metų kunigystės ir 90 metų amžiaus jubiliejų, Utena, 1997, p. 288.

²¹² Kunigas Matas Šermukšnis (1902 03 15*1930 06 14*1978 02 07) gimė 1902 m. kovo 15 d. Baltarusijoje, Mogiliovo srityje, Sofeisko kaime (ten jo tėvas knygnešys buvo ištremtas už draudžiamų lietuviškų knygų gabenimą ir platinimą). 1912 m. sugrįžo į Lietuvą. Apsigyveno tėvo gimtinėje Miškinų kaime, Debeikių valsčiuje, Utenos apskrityje. Matas talkino tėvams ūkyje, o 1918 m. įstojo į antrąją Utenos „Saulės“ gimnazijos (tuo metu – progimnazija) klasę. Baigęs penkias klases 1923 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1923–1926 m. studijavo filosofiją, o 1926–1930 m. VDU teologijos kursą. Negalėdamas gauti mokslui pakankamai lėšų iš tėvų paėmė paskolą. Baigęs mokslus per porą metų turėjo gražinti kelių tūkstančių litų išskolinimą, tad pradėjus dirbti Panevėžio vyskupijos kurijos Bažnyčios turtų valdymo taryba nusprendė dvejus metus palikti jam visą iš vyriausybės gaunamą atlyginimą. 1929 m. gruodžio 21 d. išventintas subdiakonų, 1930 m. birželio 14 d. vysk. J. Skvireckas išventino kunigu. Vikaravo Raguvoje (1930–1932), kelis mėnesius Saločiuose, tada – Kupiškyje (1932 11 05–1936 06 22). Daug dirbo su vaikais ir jaunimu. 1933 m. vasarą kun. M. Šermukšnis porai mėnesių buvo išvykęs į Ameriką apsilankyti Čikagoje rengiamoje parodoje. Tuo metu jį pavadavo kapelionas kun. J. Prunskis. 1936 m. administratoriaus pareigoms vysk. K. Paltarokas paskyrė jį į Andrioniškį (1936–1944) statyti bažnyčios, kuri jau buvo iki langų pamūryta. Statybą sėkmingai baigė ir dar pastatė kleboniją. 1944 m. iš Andrioniškio dėl pablogėjusios sveikatos pasiprašė atostogų (pusei metų, po to – dar pusei).

1946 m. buvo areštuotas ir be jokio teismo išvežtas į Karagandą metams. Tardymai buvo žiaurūs. Kaip rašo kunigas autobiografijoje, mažytėje kameroje 17 vyrų išbuvo pusę metų. Sibire nuolatinis alkis, sunkus darbas be poilsio, nepakenčiami šalčiai sekino jėgas: regėjimas silpnėjo, sveikata nyko. Jam išvargus aštuonerius metus, 1956 m. iš Maskvos atvažiavusi penkių vyrų komisija apsvartė bylas ir paleido į laisvę.

Sugrįžęs iš Sibiro Vilniuje prisistatė vyskupui K. Paltarokui. Vyskupas kun. M. Šermukšnį paskyrė į Joniškėlių altaristu (1956 06 25–1957 02 02). Po pusės metų, t. y. 1957 m. vasario 9 d., buvo paskirtas Pabiržės administratoriumi ir gana greitai – Pabiržės altaristu (administratoriumi paskirtas kun. S. Pelešynas), vėliau vėl užėmė administratoriaus pareigas. 1965 m. balandžio 29 d. gavo kulto tarnautojo registracijos pažymėjimą nr. 159. Čia darbuositi beveik 11 metų. 1960 m. rugpjūčio mėn., išvykus kun. Vincentui Beinoriui, kun. M. Šermukšnis prašo vyskupo atsiųsti pagalbininką. 1960 m. lapkričio 12 d. į Pabiržę talkinti kun. M. Šermukšniui paskiriamas buvęs Obelių parapijos administratorius kun. Alfonsas Strelčiūnas, altaristas. 1966 m. gegužės 23 d. paskirtas į Vaškus klebono pareigoms. Jas perėmė iš kun. B. Masioko. Vaškuose kun. M. Šermukšnis dirbo iki mirties – 1978 m. vasario 7 d. Palaidotas Vaškų bažnyčios šventoriuje. Vaškuose kun. M. Šermukšniui 1966 m. gegužės 31 d. buvo išduotas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas nr. 255, teko pavaduoti susižeidusį Kyburių kleboną kun. A. Valančiūną (žr. PVKA, b. Kun. Matas Šermukšnis, 1902 03 15*1930 06 14*1978 02 06; Kun. Jurgaitis J. *Aukos keliu*, p. 344).

²¹³ Kunigas jubilias Juozapas Garška (1907 11 23*1934 05 26*1990 08 24) gimė Onuškio parapijoje, Didsodės kaime, Juodupės valsčiuje. Paūgėjęs talkino tėvų ūkyje – ganė bandą. Mokėsi Didsodės kaimo pradžios mokykloje (1919–1921),

vėliau – Onušio pradžios mokykloje (1921–1923), Rokiškio valdžios gimnazijoje (1923–1929). Ją baigęs mokėsi Kauno kunigų seminarijoje (1930–1934). 1933 m. balandžio 1 d. išventintas į subdiakonus, o 1934 m. gegužės 26 d. arkivyskupas Juozapas Skvireckas išventino į kunigus.

Per 56 kunigyستės metus J. Garška dirbo tik 6 parapijose.

Pirmoji tarnystės Dievui, Bažnyčiai ir žmonėms vieta – Panemunėlis (Rokiškio dekanatas) – Šv. Juozapo Globos parapija. Į ją vikaru kunigas buvo paskirtas 1934 m. liepos 15 d. (raštu nr. 3088). Vikaras talkino čia dirbusiam klebonui Kazimierui Mockui (1869–1895–1936 11 01), kuris Panemunėlyje dirbo jau nuo 1921 m. 1944 m. Panemunėlio administratorius kun. Juozas Matulionis, aprašydamas parapijos istoriją, mini, kad vikarų kun. Mykolo Grigaliūno, vėliau kun. Juozo Garškos bei kun. Antano Simonaičio dėka pagyvėjo Katalikiškosios akcijos veikla, sustiprėjo Lietuvos katalikų moterų draugijos skyrius, atgijo pavasarininkai, buvo įsteigtas Lietuvos katalikų blaivybės draugijos skyrius, Angelaičiai, Lietuvos katalikų vyrų draugija. Panemunėlyje kun. J. Garškai 1934 m. buvo pavesta pavaduoti atostogaujantį Ragelių kunigą Juozapą Matelionį (kurato pareigos). 1936 m. Panemunėlio klebonas kun. K. Mockus išleido savo vikarą J. Garšką pavaduoti sergantį Čedasų kleboną.

Po poros metų – 1936 m. rugpjūčio 27 d. (raštas nr. 4278) – kun. J. Garška paskirtas vikaru į Kristaus Žengimo į dangų parapijos bažnyčią Kupiškyje talkinti klebonui Stanislavui Baltrimui (1889 10 11–1912 05 14–1941 06 24(?)). Tuo metu Kupiškio progimnazijoje tikybą dėstė kun. Jonas Gutauskas (1906 01 16–1932 05 21–1986 09 17, 1944 m. pasitraukė į Vakarus), altariją steigė kun. Kazimieras Mockus.

Vikaras kun. J. Garška ne tik talkino klebonui pastoracinėje veikloje, bet darbavosi ir mokykloje. 1937 m. Kupiškio mokykloje tikybą dėstė kun. Juozapas Garška ir kun. Mykolas Tarvydis (1904 09 13–1931 12 27–(?)). O kun. J. Garška dirbo dar ir Kuosėnuose bei Skuodiniuose. 1937 m. kun. J. Garška kartu su tėvais jėzuitais vyko ekskursijon į Prancūziją, o 1938 m. gegužės 20–birželio 20 d. (per atostogas) su kitais maldininkais – į tarptautinį eucharistinį kongresą Budapešte.

1937 m. spalio 2 d. kun. J. Garška kartu su Skapiškio klebonu kan. Nikodemu Kasperiu (1872 01 02–1896 05 18–1956 02 13) skaitė pranešimus Kupiškio dekanato kunigų konferencijoje. Kun. J. Garškos pranešimas „Krikščioniškojo mokslo Brolijos veikla ir jos globojami Angelo Sargo vaikų sąjunga“, kan. N. Kasperiuo „Kas pagerėjo ir kas pablogėjo nuo Didžiojo karo Lietuvos liaudies papročiuose religiniu, doroviniu atžvilgiu ir iš to plaukiančios išvados“.

Kun. J. Garškos pranešimas – tai darbo su vaikais ir apskritai pedagoginio darbo mokyklose apibendrinimas. Tad galima teigti, kad Kupiškis brandino kunigą tolesnei mokslinei veiklai. Deja, parapijos pakeitimas, ypač politiniai pokyčiai, neleido plačiau atsiskleisti šiai kunigo veiklai.

1939 m. birželio 22 d. kun. J. Garška buvo paskirtas kuratoriumi į Šv. Juozapo parapiją Geležių (kitur rašoma Gelažių) filijoje, išikūrusioje prie Palėvenės parapijos, pakeisdamas nuo 1937 m. čia dirbusį kuratorių kun. Albiną Spurgį (1907 09 06–1932 05 21). Palėvenės šv. Dominiko parapijos klebonu nuo 1933 m. buvo kun. Juozapas Mineikis (1895–1920 05 09–1959 07 03). Kun. J. Garška Geležiuose dirbo 6 metus (1939–1945). Vokiečių okupacijos metais Kupiškio dekanato kunigams yra kalbėjęs: „Kovoje su bolševizmu dar labiau pamilkime Jėzų Kristų“ (vėliau šią mintį panaudojo Zarasų rajoninio laikraščio „Pergalė“ korespondentai, rašydami šmeižikišką straipsnį „Nežudyk!..“).

Minint kunigo J. Garškos 20-ąsias mirties metines, „Utenyje“ išspausdinta nuotrauka, kurioje Lenkijos prezidento Bronislavo Komorovskio tėvai, traukdami iš savo dvaro Kavoliškių kaime (Rokiškio r.) į Vakarus, apsisotjo pailsėti pas kun. Juozapą Garšką ir nusifotografavo. Nuotraukoje ant būsimojo prezidento tėvo kelių sėdi kun. Juozapo sesers sūnus Aloyzas Jūrelė.

Sunkius pokario metus kun. J. Garška klebonavo Šv. Arkangelo Mykolo parapijos bažnyčioje Kupreliškyje (1945 04 21–1949 06 28), aptarnavo ir Dilių filiją. Vyskupo Kazimiero Paltaroko prašymu 1946 m. lapkričio 14 d. įteikė rankraštį su Dilių filijos istorijos aprašymu, o lapkričio 19 d. ir su Kupreliškio parapijos aprašymu (rašiniai išspausdinti knygoje „Panevėžio vyskupija“, 1998, p. 218–220 ir 215–218).

Klebonaudamas Kupreliškyje kun. J. Garška sovietinės valdžios buvo apšmeižtas, kad su šautuvu rankose dalyvavęs kovose prieš sovietinius aktyvistus. Kun. Jonas Jurgaitis rašo, kad 1948 m. rudenį kareiviai apsupo bažnyčią, kleboniją ir visus pagalbinius pastatus. Visur padarė išsamią kratą. Bažnyčios palėpėje radę kelis senus, aprūdijusius šautuvus apkaltino kunigą ginklų slėpimu ir naudojimu, prie jų nufotografavo kun. J. Garšką. Pasirodo, špitolininko vaikai, kažkur suradę šautuvų, ketėta paslėpė...

Šis „nusikaltimas“ buvo labai plačiai paskleistas, o kunigas areštuotas ir išvežtas į Biržų saugumą, turtas konfiskuotas. Po savaitės tardymų paleido, tačiau liepė palikti Kupreliškį.

Kunigas iškeltas į naują parapiją. 1949 m. birželio 28 d. (raštas nr. 616) paskirtas Avilių administratoriumi. Čia penkerius metus (1949–1954) dirbo Šv. Kryžiaus Išaukštinimo parapijos bažnyčioje.

Nors šmeižtas kun. J. Garšką lydėjo ir Aviliuose, tikintieji suprato, kad taip siekiama sukompromituoti kunigus tikinčiųjų akyse.

Nuo 1954 m. balandžio 13 d. iki mirties net 36 metus kun. J. Garška dirbo Šv. Jono Krikštyto parapijos bažnyčioje Vajasiškyje iš pradžių administratoriumi, o nuo 1976 m. lapkričio 5 d. – klebonu. Parapijiečiai kleboną labai gerbė, kreipdavosi įvairiausių patarimų, tačiau sovietinei valdžiai toks bendravimas netiko. Tad kunigas J. Garška kartu su kitais kunigais Juška, Burkumi 1960 m. buvo viešai apšmeižtas Zarasų rajoniniame laikraštyje „Pergalė“.

Klebonas Juozapas Garška mirė 1990 m. rugpjūčio 24 d. Palaidotas Vajasiškio bažnyčios šventoriuje.

Į Vajasiškį klebonu paskirtas Daugailių šv. Antano Paduviečio parapijos bažnyčios klebonas, būsimasis monsinjoras Petras Baltuška pasirūpino paminklo kleb. Juozapui Garškai pastatymu bažnyčios šventoriuje. Paminklas pastatytas giminaičių lėšomis: finansavo klebono sesers sūnus Aloyzas Jūrelė, kuris po 20 metų, t. y. 2010 m., metaline tvorele apjuosė šventoriuje palaidoto dėdės kunigo Juozapo Garškos kapą.

Paminklas pašventintas minint klebono J. Garškos mirties metines.

Kunigas Juozapas Garška turėjo fotoaparata ir mėgo fotografuoti įvairius įvykius, žmones. Prieš ketetą metų buvusios Vajasiškio mokyklos patalpose buvo surengta jo fotografijų paroda.

Kaip rašoma nekrologe, kunigas Juozapas Garška buvo ramus, švelnaus būdo, draugiškas, atsidavęs savo pareigoms. Klebonaudamas mažose kaimo parapijose dalį laiko skyrė bitėms: turėjo nemažai bičių šeimų, tad medumi apdalindavo parapijos ligonius.

Vienas kunigų (galima manyti, kad Metraštininku pasirašinėjęs kun. Steponas Galvydis) kun. Juozapo Garškos 70-mečio jubiliejui skyrė eiles:

Toli nuo miestų ir plačių kelių

Nuo meno, teatrų ir mokslo daktarų

Tarp kaimo žmonelių gerų

Tarp bičių, zuikių ir šernų

Gyvena liaudies kunigai

Kol nepašaukia jų kapai...

(žr. PVKA, b. Kun. Garška Juozas, 1907 11 23*1934 05 26*1990 08 24; [Autorius nenurodytas]. A. A. kun. jubil. Juozas Garška (P) (1907–1934–1990), *Katalikų kalendorius-žinynas* 1991, Vilnius, Katalikų pasaulio leidykla, 1991, p. 148–149; Barskevičienė E. Vartant nuotraukas kilę prisiminimai nuvedė iki Lenkijos prezidento, *Utenis*, 2010, lapkr. 16, nr. 129, p. 1–2; Jaras M., Matiukas A. Nežudyk!., *Pergalė*, 1960, lapkr. 10, nr. 132, p. 3; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 387; *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Katalikų akademija, 1998, p. 215–218, 218–220, 471; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Petras Baltuška*. Monografija, Utena, leidykla-spaustuvė „Indra“, 2011, p. 426–429; Vasiliauskienė A. Nepamiršamas Vajasiškio klebonas, Minint 20-ąsias kunigo Juozapo Garškos mirties metines, *Utenis*, 2010, rugs. 14, nr. 103, p. 3–4).

²¹⁴ Monsinjoras Petras Kuzmickas (1910 11 07*1935 06 15*2012 09 10) gimė 1910 m. lapkričio 7 d. Kraušiškių k., Vaškų parapijoje, Jurgio ir Anastazijos (Židonytės) Kuzmickų šeimoje. Mokėsi Kriaušiškių pradžios mokykloje ir Linkuvos gimnazijoje. 1930 m. įstojo į Kauno tarpdiecezinę kunigų seminariją. Išventintas į kunigus vysk. Juozapo Skvirecko 1935 m. birželio 15 d. Kauno arkikatedroje.

Dirbo vikaru: Utenos Kristaus Žengimo į dangų parapijoje (1935 06 21–1941 02 18), Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijoje (1941 02 18–1942 01 01). Klebonavo: Krikėnuose (1942 01 01–1943 01 01), Smėlynėje (1943 01 01–1945). Trejus metus dirbdamas Zarasuose kun. P. Kuzmickas užėmė įvairias pareigas: Zarasų gimnazijos kapeliono (1943 01 01–1946 07 01), Zarasų parapijos vikaro (1944 11 20–1946 07 01), Zarasų dekanato dekanı (1944 12 14–1946 07 01). Pusmetį buvo Tarpdieczinės kunigų seminarijos Kaune dėstytoju, prefektu (1946 07 01–1947 01 08). Mėnesį (1947 01 08–1947 02 18) iki suėmimo pavadavo Rozalimo kleboną kun. Antaną Grigaliūną eidamas ir Šeduvos vicedekano pareigas. 1942 m. vasario 18 d. areštuotas, išvežtas iš Rozalimo, nuteistas 5 metams, kuriuos kalėjo Vorkutos lageryje (1947–1953). Grįžęs iš lagerio dirbo Utenos Kristaus Žengimo į dangų parapijos administratoriumi (1953 09 04–1967 04 10), Utenos dekanato dekanu (1953 09 04–1965 04 10). Paskirtas Panevėžio katedros parapijos altaristu (1967 04 10–1969 11 20), vėliau Salamiesčio (1969 11 20–1972 09 05 ir 1980 06 10–1983 07 28), Pakruojo (1972 09 05–1980 05 23) parapijų klebonu, ėjo Šeduvos dekanato dekanato pareigas (1972 09 06–1980 05 23 ir 1984 08 17–1997 05 28). Beveik 20 metų (1983 07 28–2002 06 28) buvo Smilgių parapijos administratorius. Kun. P. Kuzmickas buvo Šeduvos dekanato „Caritas“ dvasios tėvas (1991–1997 05 28), Panevėžio vyskupijos pastoracinės komisijos narys (1992 07 10–2002 10 15). 1993 m. popiežiaus Jono Pauliaus II paskirtas Jo Šventenybės kapelionu. Krekenavos dekanato dekanas (1997 05 28–2002 06 28). Pasilpus sveikatai, 2002 m. birželio 28 d. paskirtas Panevėžio katedros parapijos altaristu ir šias pareigas ėjo iki mirties – 2012 m. rugsėjo 10 d. 2010 m. birželio mėn. mons. Petrą Kuzmicką Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje su deimantiniu kunigystės jubiliejumi ir 100-uju gimtadieniu sveikino Lietuvos kunigai ir apaštalinis nuncijus J. E. Luigi Bonazzi. Monsinjoras Petras Kuzmickas palaidotas Smilgių šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje (žr. Mons. Petras Kuzmickas, *Zarasų parapijos istorija*, sud. kun. R. Kavaliauskas, Kaunas, VŠĮ „Spalvų kraitė“, 2012, p. 260–263 (paties monsinjoro pateikti prisiminimai apie darbą Zarasuose).

²¹⁵ Ekskunigas Jonas Ragauskas (1907 08 10*1935 06 15*1967 10 11) gimė 1907 m. rugpjūčio 10 d. Stasiškių (Stasiuliškių) vienkiemyje, Surdegio parapijoje (buv. Subačiaus parapija). Mokėsi Viešintų pradžios mokykloje (1917–1918), Kupiškio progimnazijoje (1918–1921) ir Panevėžio valstybinėje gimnazijoje (1923–1926). 1926–1931 m. Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakultete studijavo Filosofijos skyriuje. 1931 m. įstojo į I teologijos kursą. 1934 m. kovo 17 d. išventintas subdiakonu, o 1935 m. birželio 15 d. – kunigu, pirmąsias šv. Mišias aukojo gimtosios Subačiaus parapijos bažnyčioje. 1935 m. birželio 21 d. deleguojamas pavaduoti Upytės kleboną jo atostogų metu, o nuo rugpjūčio 6 d. – į Krinčiną pavaduoti sergantį kun. Petrą Strazdą. 1935 m. rugsėjo 13 d. skiriamas Smilgių vikaru. Po trejų metų darbo Smilgiuose paskiriamas į Kupiškį, kur dirbdamas penkerius metus užėmė įvairias pareigas. 1938 m. sausio 1 d. skiriamas Kupiškio progimnazijos kapelionu (dėstė lotynų kalbą ir filosofijos pradmenis), vėliau tapo pirmuoju įkurtos gimnazijos kapelionu. 1940 m. liepos 12 d. paskiriamas Kupiškio vikaru, o 1941 m. rugsėjo 2 d. – Kupiškio gimnazijos tikybos mokytoju ir kapelionu. 1942 m. rugsėjo 7 d. perkeliamas į Panevėžio I (berniukų) gimnaziją tikybos mokytoju ir kapelionu. 1944 m. rugsėjo 11 d. skiriamas Panevėžio katedros vikaru, o 1944 m. spalio 18 d. laikinai skiriamas dvasios tėvu Kauno tarpdieczinėje kunigų seminarijoje (dirbo iki išėjimo iš kunigystės).

Kapelionaujant Kupiškio gimnazijoje, jo mokinė Barbora Aidukaitė buvo veikli ateitininkė, vėliau mokytojavos pradžios mokykloje, paskui išvyko į Kauną studijuoti literatūros (1948–1949 metais mokėsi paskutiniame kurse). Kun. J. Ragauskui atvykus į Kauną, jie apsigyveno kartu.

Trylika metų buvęs kunigu J. Ragauskas 1948 m. rugsėjo 17 d. parašė pareiškimą Panevėžio vyskupijos kurijai, kad atsisako kunigystės: „*Nuo šios dienos aš savęs nebelaikau kunigu ir pasitraukiu iš Tarpdieczinės kunigų seminarijos profesoriaus pareigų*“, motyvuodamas, kad pasikeitė jo filosofiniai įsitikinimai.

Atsisakęs kunigystės paskutinius du savo gyvenimo dešimtmečius skyrė antireliginei ir literatūrinei veiklai. Sukūręs šeimą su kupiškėne Ramune Barbora Aidukaite (1921–1971), užaugino sūnų Saulių (gim. 1950 m.) ir dukterį

Mimoza (gim. 1951 m.), mirė sulaukęs 60 metų Vilniuje, palaidotas Antakalnio kapinėse (žr. PVKA, b. Kun. Ragauskas Jonas, 1907 08 10*1935 06 15).

²¹⁶ Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*, p. 11.

²¹⁷ Vasiliauskienė A. Vyskupų ingresai Lietuvoje XXI amžiaus pradžioje, *Logos*, 2004, sausis–kovas, nr. 36, p. 166–174; balandis–birželis, nr. 37, p. 191–194; liepa–rugsėjis, nr. 38, p. 187–196.

²¹⁸ LYA, f. K-1, ap. 46, 1 d, b. 1644.

²¹⁹ Jurgaitis J. *Aukos keliu*, p. 430.

²²⁰ Dr. vyskupas Romualdas Krikščiūnas (1930 07 18*1954 09 12*1969 12 21*2010 11 02) gimė 1930 m. liepos 18 d., kunigu išventintas 1954 m. rugsėjo 12 d. 1969 m. gruodžio 21 d. popiežiaus Pauliaus VI nominuotas titulinu Amajos vyskupu ir tą pačią metų gruodžio 21 d. Kauno arkikatedroje konsekruotas. Iki paskyrimo į Panevėžį buvo Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vysk. J. Labuko generalvikaras.

²²¹ PVKA, b. Kun. Dulksnys Kazimieras 1910 02 09*1935 06 15*2001 12 09; Antanaitis B. Netekome garbingo prelado. A+A prel. Kazimieras Dulksnys (1910–1935–2001). *XXI amžius*, 2002, sausio 4, nr. 1, p. 6; Jasėnas J. Maironis seminaristo akimis, *Žemaičių saulutė*, 2002, vas. 15, nr. 7, p. 2; Vasiliauskienė A. Panevėžio vyskupija neteko dar vieno ganytojo, *Draugas*, 2002, sausio 22, nr. 14, p. 4; Vasiliauskienė A. Prisiminus prelatą Kazimierą Dulksnį, *Kupiškėnų mintys*, 2010, vas. 6, nr. 15, p. 5–6; Vasiliauskienė A. *Monsiŋoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, p. 417–420; Vasiliauskienė A. Prelato Kazimiero Dulksnio šimtmečio jubiliejui, *XXI amžius*, 2010, vas. 5, nr. 10, p. 8–9.

²²² LKMA Centro valdyba. Vyskupui Juozui Preikšui – 75. *LKMA metraštis*, 2001, t. 19, p. 622–623; Vasiliauskienė A. Vyskupas Juozas Preikšas; J. E. vyskupas Juozas Preikšas, *Žodžiai*, sud. J. Brazauskas, Panevėžys, 2006, p. 9–38.

²²³ Veilentas V. Panevėžys sveikina ganytoją, *Katalikų pasaulis*, 1989, kovo 19, nr. 4, p. 15.

²²⁴ Dambrava, Dapšioniai, Klovainiai, Linkuva, Pakruojis, Pamūšis, Rozalimas, Sidabravas, Šeduva, Vadokliai (žr. *Katalikų kalendorius-žinynas 1997*, p. 100–117; *Katalikų kalendorius-žinynas 1998*, Vilnius, 1998, p. 81–89, 154–169).

²²⁵ *Katalikų žinynas 2001*, Vilnius, 2001, p. 129–146; *Panevėžio vyskupijai 75* [Lankstinukas], Panevėžys, 2001, p. 20.

²²⁶ *Katalikų žinynas 2013*, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2013, p. 52–70, 369.

²²⁷ Rinkūnienė G. Vyskupo tikslas – žiūrėti Jo žvilgsniu, *Panevėžio balsas*, 2002, vas. 18, nr. 39, p. 3.

²²⁸ Vasiliauskienė A. Vyskupo Liongino Virbalo SJ ingresas Panevėžio katedroje, *Voruta*, 2013, rugpj. 31, nr. 18, p. 1, 14; rugs. 14, nr. 19, p. 14.

²²⁹ **Vyskupo Liongino Virbalo SJ herbas.** Vyskupo herbo piešinį sukūrė Enzo Parrino. Herbo simboliai primena tikėjimo kelionę ir jos tikslą – susivienijimą su Kristumi.

Šūkis „Susivieniję su juo“ (lotyniškai Simul cum illo) paimtas iš apaštalo Pauliaus Pirmojo laiško tesalonikiečiams (1 Tes 5, 10). Tai pirmoji Naujojo Testamento knyga. Joje apaštalas ragina tikinčiuosius laukti Viešpaties atėjimo su pasitikėjimu ir viltimi. Juk Dievas teikia mums išganymą per mūsų Viešpatį Jėzų Kristų, kuris numirė už mus. Todėl visada, bet kokiomis aplinkybėmis, kad ir ką darytume, esame kviečiami gyventi susivieniję su mūsų Išganytoju.

Herbo skydas padalytas į dvi dalis: viena pusė – raudona, kita – šviesiai mėlyna. Raudona spalva, daugelio heraldikos specialistų laikoma pirmąja tarp herbo spalvų, rodo Dievo meilės pirmumą tarp teologinių dorybių, o mėlyna – Marijai būdinga spalva – savo ruožtu simbolizuoja teisingumą.

Herbo centre ilga piligrimo lazda su kabančia sidabrine šv. Jokūbo kriaukle, ant kurios įrėžtas raudonas Santjago de Kompostelos kryžius, sukryžiuota su šv. Liongino ietimi, nuo kurios smaigalio krinta trys raudoni kraujo lašai. Tai ženklas, kad visi šiame pasaulyje esame piligrimai ir keliaujame link Viešpaties, padėdami vieni kitiems, esame keliaujanti Dievo tauta. Sidabrinė kriauklės spalva yra alizija į Mariją ir išreiškia viltį.

Šv. Liongino, kurio vardą turi vyskupas, ietis liudija, kad krikščionio gyvenimas yra kova prieš dvasines blogio jėgas (plg. Ef 6, 12). Nuo ieties lašantys trys kraujo lašai primena Kristaus šono žaizdą ir Jo Širdies meilę žmonėms (plg. Jn 19, 34), taip pat Švenčiausiąją Trejybę.

Herbo apačioje – atverti vartai: svetingumo ir broliškumo ženklas. Kristus sakė: „Aš esu vartai. Jei kas eis per mane, bus išgelbėtas“ (Jn 10, 9). Šie vartai kviečia žengti per Kristų ir kartu su Juo. Jie taip pat primena Lietuvos šventorių vartus, pro kuriuos ateiname į bažnyčią. Bažnyčia – tikinčiųjų bendruomenė – yra atvira visiems ir kviečia kartu eiti pas dangaus Tėvą. Vartų aukso spalva – dieviško karališkumo simbolis – reiškia ir tikėjimo dorybę. Herbo viršuje – auksinė saulė su raudonomis raidėmis IHS. Iš vidurinės raidės kyla kryžius, o po ją – trys juodos Kristaus kančios vinyšės. Tai Jėzaus draugijos, kuriai priklauso vyskupas, ženklas, taip pat popiežiaus Pranciškaus herbo elementas. Raidės IHS yra lotyniškos frazės Iesus hominum Salvator – Jėzus, žmonių Gelbėtojas, santrumpa. Jėzus yra visų viltis, susivienijęs su Juo būsimie išgelbėti.

Herbą įrėmina skrybėlė, vadinama „galero“, kaip viduramžiais piligrimų nešiota kepurė. Tokia skrybėlė ilgą laiką laikyta išskirtiniu katalikiškumo ženklu. Vyskupo rangą žymi žalia skrybėlės spalva ir 12 kutų.

²³⁰ **Keletas vyskupo Liongino Virbalo SJ biografinių faktų.** Vos pusę amžiaus peržengusio L. Virbalo gyvenimo kelias sudėtingas ir įdomus: jis Aukštaitijos krašto sūnus. Gimė Biržuose 1961 m. liepos 6 d. Aleksandros ir Kazimiero Virbalų šeimoje, kurioje, be jo, Liongino, dar augo seserys Regina ir Kristina. Baigęs Biržų II vidurinę mokyklą – dabar Biržų „Aušros“ vidurinė mokykla – (mokėsi ir muzikos mokykloje), būsimasis vyskupas studijavo Vilniaus inžineriniame statybos institute (1979–1981). Atlikęs karinę tarnybą Breste (1984–1986), sovietinei valdžiai trukdant įstoti į kunigų seminariją, dirbo zakristijonu Linkmenų Švč. Trejybės parapijoje (Ignalinos dekanatas) ir mokėsi pagrindinėje kunigų seminarijoje. Kelis mėnesius vargoninkavo Rokiškio šv. apaštalo evangelisto Mato parapijoje (1986 m.).

1986 m. įstojė į Tarpdiecinę kunigų seminariją Kaune, o 1989 m. liepos 26 d. – į Jėzaus draugiją. 1991 m. gegužės 30 d. buvo išventintas į kunigus. Kun. L. Virbalas SJ studijas tęsė Romos Popiežiškojo Grigaliaus universiteto Dvasingumo teologijos institute (1992–1994), įgijo teologijos licenciatą. Bendradarbiavo Vatikano radijuje. Insbruko universiteto Katalikų teologijos fakultete lankė Šventojo Rašto egzėgėzės paskaitas, dirbo jėzuitų naujokų vadovų padėjėju Austrijoje (1994–1995).

Grįžęs į Lietuvą, 1995–1997 m. vysk. L. Virbalas buvo Kauno jėzuitų namų vyresniuojis ir Šv. Pranciškaus Ksavero bažnyčios rektoriumi. Kauno kunigų seminarijoje dėstė įvadą į Šventąjį Raštą.

1997 m. išvykęs į Salamanką (Ispanija) atliko baigiamąją jėzuitų ugdymo programą.

Du kartus buvo skirtas Vilniaus Šv. Kazimiero bažnyčios rektoriumi: 1998–2005 ir 2008–2010 m. nenutolo ir nuo pedagoginės veiklos: Vilniaus Šv. Juozapo kunigų seminarijoje dėstė Dvasingumo teologiją (1998–2005).

2003 m. L. Virbalas davė paskutinius išdus Jėzaus draugijoje.

Būsimasis vyskupas L. Virbalas SJ buvo paskirtas Lietuvos Vyskupų Konferencijos generalinio sekretoriaus padėjėju (2005–2008), vėliau – koordinuoti „Liturginių valandų“ vertimą į lietuvių kalbą (2009).

Vysk. L. Virbalas SJ buvo Romos Katalikų Bažnyčios atstovas Lietuvos Bielijos draugijos valdyboje, „Bažnyčios žinių“ redakcinės komisijos, Vilniaus arkivyskupijos kunigų tarybos ir Visuotinės lietuvių enciklopedijos mokslinės redakcijos tarybos narys.

2010–2013 m. dirbo Popiežiškosios „Russicum“ Šv. Kūdikėlio Jėzaus Teresės kolegijos Romoje rektoriumi.

2005 m. L. Virbalas apdovanotas Sausio 13-osios atminimo medaliu. Be gimtosios lietuvių kalbos, moka italų, ispanų, rusų ir vokiečių kalbas. Yra išvertęs, parengęs ir parašęs keletą knygų, bendradarbiauja katalikiškoje žiniasklaidoje. Piligrimai, vykstantys į Šventąją Žemę, naudojami vyskupo L. Virbalo knyga „Šventoji Žemė: piligrimo vadovas“ (Vilnius, 2000, 158 p.) ir papildytu bei praplėstu minėtos knygos II leidimu „Šventoji Žemė. Kelionės vadovas“ (Vilnius, Aidai, 2015, 272 p.).

²³¹ **Iškilmingos šv. Mišios.** Šventimų liturgiją komentavo Krekenavos Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bazilikos klebonas kun. dr. Gediminas Jankūnas. Šv. Mišiose giedojo Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros ir Biržų šv. Jono Krikštytojo parapijos chorai, vadovaujami Antano Šauklio.

Šventoms Mišioms vadovavo Vilniaus arkivyskupijos emeritas kardinolas Audrys Juozas Bačkis, kuriam asistavo Lietuvos vyskupų konferencijos pir-

mininkas, Kauno arkivyskupas metropolitas arkivyskupas Sigitas Tamkevičius SJ ir Panevėžio vyskupas emeritas Jonas Kauneckas. Iškilmingoje vyskupo Liongino Virbalo SJ ingresso šventėje dalyvavo, kaip jau minėta, beveik 100 kunigų, per 20 vyskupų ir perpildyta Katedra tikinčiųjų, atvažiausių iš įvairiausių Lietuvos vietų.

Kalbėtas Nikėjos – Konstantinopolio tikėjimo išpažinimas. Atnašas atnešė vyskupo Liongino Virbalo SJ seserys: Regina Virbalaite ir Kristina Ulkienė. Po kardinolo pasakytos homilijos prie altoriaus išrinktąjį vyskupą atlydėjo kunigai: Lietuvos jėzuitų provincijolas Gintaras Vitkus SJ ir Žarasų Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų parapijos klebonas Remigijus Kavaliauskas. Pastarasis kreipėsi į kardinolą, prašydamas iššventinti į vyskupus, parodė ir perskaitė Apaštalų Sosto pavedimą.

Išrinktasis visų akivaizdoje kardinolo buvo klausiamas, ar jis pasirengęs saugoti tikėjimą, atlikti vyskupo tarnystę. Teigiamai atsakius į visus klausimus, giedota „Visų Šventųjų litanija“, kurios metu, visiems klūpant, šventinamasis kniūpsčiaus gulėjo prieš altorių.

Po litanijos – rankų uždėjimas. Tai maldavimo, kad nužengtų ir savo darbą atliktų Šventoji Dvasia, ženklas. Panevėžio vyskupijos vyskupai Juozas Preikšas ir Jonas Kauneckas bei visi šv. Mišių dalyviai vyskupai, maldaudami Šventosios Dvasios ir pabrėždami priėmimą į vyskupus, uždėjo rankas ant klūpančio šventinamojo.

Šventinamojo galvą patepus šventąja Krizma (kvapusis pašventinimo ir dalyvavimo Kristaus kunigystėje balzamas), įteikdamas Evangeliją kardinolas tarė: „*Imk Evangeliją ir skelbk Dievo Žodį su visokeriopa kantrybe bei išmintimi*“. Įteikdamas ištikimybės ženklą žiedą, kardinolas kalbėjo: „*Pasipuošęs tvirtu tikėjimu akylai saugok Dievo sužadėtinę, šventąją Bažnyčią*“. Ant galvos uždėjo mitrą, kad šviestų šventumo spindesys, kad būtų vertas priimti nevystantį garbės vainiką. Kaip ganytojo tarnystės ženklą kardinolas šventinamajam įteikė pastoralą – ganytojo tarnystės ženklą, rūpintis visa kaimene, kurioje Šventoji Dvasia paskyrė vyskupu vadovauti Dievo Bažnyčiai.

Vyskupams pasveikinus naująjį vyskupą ramybės pabučiavimu – naujasis vyskupas Lionginas Virbalas SJ – tapęs Vyskupų kolegijos nariu – atsisėdo į vyskupo sostą.

Iš kardinolo A. J. Bačnio pamokslo. Kardinolas A. J. Bačnis kalbėjo, kad visa Lietuvos Bažnyčia, ypač Panevėžio vyskupija, džiaugsmingai sutinka savo ganytoją, kuris sugrįžta į gimtuosius namus praturtėjęs patirtimi Tėvynėje ir Romoje. Popiežius išrinko jį šiais Tikėjimo metais liudyti tikėjimą ir mokyti jus liudyti šviesą bei gilinti tikėjimą. Tikėjimas kyla iš Dievo Malonės. Vyskupo tarnystė, sakė kardinolas, ypač reikalinga Dievo Malonės ir pagalbos. Vyskupas, kunigas ne sau – o Dievo tautai, jai tarnauti, ganyti ir ginti nuo vilkų. Kai kunigas taip tarnauja – Bažnyčia vieninga. Svarbiausi vyskupų tikslai: tikėjimas, malda, tėviškumas. Viešpats pasirenka konkretų asmenį, kuris darbuojasi Jo Bažnyčioje. Tačiau tokiai tarnystei reikia, kad mirtų mūsų ambicijos, žmogiški apskaičiavimai ir mes, dvasininkai, neštume Kristaus Meilę. Tik tikėjimas ir visiškas pasitikėjimas įgalina darbuotis Dievui.

Malda – gyvas ryšys su Viešpačiu. Malda reikia atsigręžti į Dievą ir prašyti Jo Šviesos, kurios reikia visiems, ypač vyskupui, kad sutvarkytų visus nesklandumus, nes malda yra stiprybės šaltinis.

Viešpats dovanoja tėvystės malonę kunigams ir vyskupams. Tėvystės teikiamas gyvenimas – pilnutinis. Tikroji tėvystė susijusi su auka, todėl mūsų dienomis itin reikalinga dvasinė tėvystė. Kad subręstume, turime patirti tėvystės džiaugsmą: kunigų atveju tai dvasinė, sielovadinė tėvystė.

Vyskupijos valdyme yra daug įvairių reikalų į kuriuos įsijungia gausybė žmonių. Vyskupui turi rūpėti ne tik patys reikalai, bet ir žmonės – nuo to priklausys ir pati veikla.

Kardinolas kreipiasi į kunigus linkėdamas, kad jie lydėtų savo ganytoją, priimtų jo pamokymus, kad būtų glaudri vyskupija, kurioje visi darbuotųsi Dievo vardui. Prašo vyskupo emerito Jono Kaunecko, kad malda ir auka bei konkrečia tarnyste ištrauktų į vyskupijos gyvenimą.

Kardinolas A. J. Bačnis kalbėjo, kad visų darbų šeimininkas – Dievas ir Jam viskas priklauso, todėl ragino pirmųjų krikščionių pavyzdžiu liudyti meilę ir atjautą visiems.

Pavedu Panevėžio vyskupiją, jos Ganytojus ir visus tikinčiuosius Dievo Motinos meilingai globai ir užtarimui, - sakė kardinolas.

²³² Apaštalinis nuncijus kalbėjo lietuviškai (dalį sveikinimo teksto skaitė s. Virginija Bandzevičiūtė SF, kuri straipsnio autorei leido pasinaudoti sveikinimo tekstu ir išspausdinti jį „Vorutoje“).

Nuncijus sveikinimą pradėjo klausimu: „Mieli bičiuliai, visi susirinkusieji, ar jūs džiaugiatės?“ Bažnyčioje vieningai garsiai nugaudė – „Taip!“

Nuncijus tęsė: „Jūs atsakėte „taip“ ir jūsų veidai rodo, kad esate patenkinti.

Popiežiaus Pranciškaus vardu dėkoju jums, kad, kaip jis prašė Šventimų pradžioje perskaitytoje Bulėje, priėmėte savo naująjį vyskupą „su džiaugsmu“. Ačiū!

Dabar noriu su jumis paatvirauti.

Šiais Tikėjimo Metais čia, Panevėžio vyskupijoje, mačiau pasikartojant popiežiaus Benedikto XVI padovanotą mums šviesų ir didingą tikėjimo vaisių. Kaip prisimename, šių metų vasario mėnesį popiežius Benediktas XVI, pakludamas Viešpaties balsui, atsisakė Romos vyskupo ir Visuotinės Bažnyčios Ganytojo tarnystės. Jo atsisakymas vedė į popiežiaus Pranciškaus išrinkimą. Taip, popiežius Pranciškus yra popiežiaus Benedikto tikėjimo dovana.

Taip pat ir jūsų mylimas vyskupas Jonas Kauneckas pajuto vidinį paraginimą prašyti Šventojo Tėvo, kad būtent per jo 75-tąjį gimtadienį būtų paskirtas naujasis Panevėžio vyskupas. Jis pakluso paraginimui, ir tai įvyko. Manau, kad tikrai galime sakyti, jog jūsų naujasis Ganytojas, vyskupas Lionginas Virbalas, taip pat yra monsinjoro Kaunecko tikėjimo vaisius ir dovana.

Kaip nuostabu šiais Tikėjimo Metais tiesiog ranka paliesti gyvenimo tikėjimo vaisius. Taip paklusti Viešpačiui arba, geriau sakant, mylėti tai, ko Viešpats prašo. Tai ne tik nieko iš mūsų neatima, bet mums duoda viską: tai pats gražiausias ir pats naudingiausias dalykas, kurio galime linkėti sau ir kitiems.

Ačiū, mielas vyskape Kauneckai, už jūsų šviesų tikėjimo liudijimą ir už didelę meilę, parodytą šiai Panevėžio vyskupijai, kurios Ganytoju, tėvu ir bičiuliu išbuvote daugiau kaip vienuolika metų. Telaimina jus Dievas už visa, ką padarėte. Gilus meilės, bičiulystės bei dėkingumo jausmai ir toliau mus visus tesieja su jumis.

O tau, mielas vyskape Lionginai, ačiū už tavąjį „Taip“ vyskupiškam vadovavimui šiai diecezinei Bažnyčiai, kuri labai pasitiki Tavimi.

Daugelis tave jau pažįsta, kadangi čia tavo žemė, tėviškė, kur gimei ir kur subrendo tavo pašaukimas. Jie visada žvelgė į tave, sekė tavo žingsnius mylėdami ir didžiuliamiesi. Galiu tau pasakyti, kad sužinoję apie tavo paskyrimą, daugybė žmonių man išsakė savo asmeninį džiaugsmą, o pirmasis iš jų – vyskupas Kauneckas.

Esu tikras, kad tavo ganytojiškos meilės centre artimiausiais bendradarbiais bus kunigai, kuriais uoliai rūpinsies, jų dvasine, intelektualine ir materialine būkle, drąsindamas ir lydėdamas juos vienybės ir brolystės dvasioje, kad visa savo būtybe priklausytų Kristui ir per savo tarnystę būtų visų tarnais, trumpai tariant, „ganytojai kvėpiantys avimis“ (Popiežius Pranciškus, *Aliejų Šventinimo Mišios*, 2013 m. kovo 28 d.).

Sveikinu ir linkiu drąsos, mielas vyskape Lionginai: išskleisk visą entuziazmą, kurį esi sukaukęs, kad įdirbtum „gerą“ šios vyskupijos bendruomenės žemę, padarydamas ją dar atviresnę ir gyvybingesnę. Dievo malonė su nekantrumu laukia, kada galės veikti tavėje ir per tave Panevėžio vyskupijos Bažnyčioje. Ir dėl to ji prašo, kad visiškai ją pasitikėtum.

Motiniškas Marijos, Bažnyčios Motinos, užtarimas telaimina ir testiprina tavo žingsnius ir tavo tarnystę, kad visi galėtų pamatyti, jog Tu myli šią vyskupiją: myli, kad ir kas beatsitiktų ir iki paskutinio atodūsio.

Mieli bičiuliai, baigiu vėl duodamas žodį popiežiui Pranciškui: jis prašo jūsų „būkite vienybėje su savo vyskupu ir melskitės už mane“. Prašau jūsų: taip ir darykite. Ačiū. Amen!“

^{232a} 2016 m. gegužės 20 d. popiežius Pranciškus naujuoju Panevėžio vyskupu paskyrė Telšių vyskupijos augziliarą Genadijų Liną Vodopjanovą OFM, tapusį septintuoju Panevėžio vyskupijoje besidarbuojančiu vyskupu ir penktuoju vyskupu ordinaru.

Vyskupas Linas Vodopjanovas OFM į Panevėžio vyskupiją paskirtas svarbiais jubiliejiniais Dievo Gailestingumo metais, minint reikšmingus jubiliejus: 90 metų nuo popiežiaus Pijaus XI bulės „Lithuanorum Gente“ paskelbimo – Lietuvos Bažnytinės provincijos įkūrimo ir Panevėžio vyskupijos 90-metį.

2016 m. liepos 16 d. Panevėžio Kristaus Karaliaus katedroje vyko Panevėžio vyskupo Lino Vodopjanovo ingresso iškilmės.

²³³ Kunigas Paulius Čiučkis (1915 11 04*1940 06 16*1990 02 16) gimė 1915 m. lapkričio 4 d. Vabalninko parapijoje, Strazdžių kaime, ūkininkų šeimoje. Turėjo 4 brolius ir 4 seseris. Mokėsi Vabalninko pradžios mokykloje, Biržų ir Panevėžio gimnazijose. 1933 m., baigęs 6 klases, įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1940 m. birželio 16 d. Panevėžio katedroje gavo kunigyستés išventinimus. Jo sesuo Janina įstojo į Šv. Kazimiero seserų kongregaciją. Kun. P. Čiučkis 1940 m. buvo paskirtas į Ragelius pavaduoti klebono, 1941 m. Truskavoje dirbo vikaru, vėliau 1942 m. paskirtas Kupiškio vikaru ir kapelionu. Kupiškyje dirbdamas pavadavo atostogų išvykusį Palėvenėlės kleboną kun. Kazimierą Butką. Greta vikaro pareigų kun. P. Čiučkis 1943 m. lapkričio 23 d. paskirtas Kupiškio gimnazijos kapelionu. Vėliau kelis mėnesius vikaravo Naujamiestyje (1945), Pasvalyje (1946), Suoste ir Pelaniškyje pavadavo kleboną (1946–1950). 1950–1960 m. klebonavo Tauragnuose, 1960–1966 m. buvo Troškūnų klebonas ir nuo 1963 m. rugsėjo 7 d. – Raguvos dekanas, 1966–1975 m. paskirtas Panevėžio katedros klebonu ir dekanu, iš čia – Rokiškio klebonu ir dekanu (1975–1985). Nuo 1985 m. iki mirties Svėdasuose buvo altaristas. Palaidotas Svėdasų bažnyčios šventoriuje (žr. PVKA, b. Kun. Čiučkis Povilas, 1915 11 04*1940 06 16*1990 02 16; [Autorius nenurodytas]. A+A kun. Paulius Čiučkis (1915–1940–1990), *Katalikų kalendorius-žinynas 1991*, p. 147).

²³⁴ Kunigas Albinas Spurgis (1907 09 06*1932 05 21*1985 10 07) gimė 1907 m. rugsėjo 6 d. Šilų bažnytkaimyje, Panevėžio apskr., augo Vadoklių parapijoje, Paištakių kaime. 1920–1925 m. mokėsi Raguvos vidurinėje mokykloje ir Ukmergės valstybinėje gimnazijoje, 1925–1928 m. – Kauno kunigų seminarijoje. 1928–1932 m. mokslus tęsė Vytauto Didžiojo universitete. 1931 m. kovo 21 d. išventintas subdiakonu, 1932 m. gegužės 21 d. – kunigu. Vikaru dirbo Panevėžio šv. Apaštalų Petro ir Povilo parapijoje (1932 07 01–1934 07 01), Panevėžio katedroje (1934 07 01–1937 07 01). 1937 m. liepos 1 d. skiriamas Gelažių kuratu, po dvejų metų – 1939 m. liepos 1 d. – Šimonių vikaru adjutoriumi, tų pačių metų rugsėjo 1 d. – Šimonių kuratu. 1943 m. gruodžio 21 d. buvo paskirtas Kupiškio dekanato vicedekanu. 1944 m. išvyko į užsienį (žr. PVKA, b. Kun. Spurgis Albinas, 1907 09 06*1932 05 21*).

²³⁵ Kunigas Juozapas Varnas (1909 07 11*1934 05 26*1990 07 09) gimė 1909 m. liepos 11 d. Ūdrupio kaime, netoli Rokiškio. Rokiškyje baigęs pradžios mokyklą ir gimnaziją (1921–1929 m. baigė 8 klases) įstojo į Kauno kunigų seminariją (1929–1930), o nuo 1930 m. rudens iki 1934 m. pavasario studijavo VDU Teologijos-filosofijos fakultete. 1933 m. balandžio 1 d. išventintas subdiakonu, o 1934 m. gegužės 26 d. – kunigu. Vikaravo Kamajuose (1934), pavaduodamas susirgusį Lukštų kleboną Aluntoje (1935), Biržuose (1936–1939), čia pavadavo Biržų bažnyčios administratorių kun. Antaną Grigaliūną, išvykusį atostogų. Nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. paskirtas Pasvalio inžinieriaus P. Vileišio gimnazijos tikybos mokytoju ir kapelionu. 1945 m. kovo 31 d. laikinai deleguojamas į Kupiškį vikaro pareigoms. 1945 m. rugsėjo 17 d. paskirtas administratoriumi į Antalieptę (1945–1950). Antalieptėje jam itin pablogėjo sveikata. Jai pagerėjus 1950 m. liepos 7 d. skiriamas Zarasų dekanato dekanu, tačiau tų pareigų dar nepradėjęs eiti (galima manyti, kad nesutiko saugumas), lapkričio 3 d. skiriamas Joniškėlio administratoriumi (1950–1963). Čia jam talkinti buvo paskirtas altaristas kun. Kazimieras Mozūras, buvo ir senelis kunigas J. Liubšys. Tačiau jo sveikata greitai silpo. Nuo 1963 m. rugsėjo 18 d. paskiriamas Vabalninko klebonu. Jis gavo Religinių kultūrų reikalų tarybos prie TSRS Ministrų tarybos įgaliotinio Lietuvos TSR J. Rugienio 1963 m. rugsėjo 10 d. pasirašytą kulto tarnautojo registracijos pažymėjimą nr. 616. 1979 m. kun. J. Varnas aptarnavo Kupreliškio parapiją (kun. Gedimino Blyno kelionės į JAV metu). Kun. J. Varnui Vabalninke talkino ligonis kun. Stanislovas Krištonaitis ir kun. Aleksandras Kaškevičius. 1981 m. sulaukiama vikaro – kun. Tado Ivanovskio, tačiau netrukus jį pakeičia kun. Antanas Zulonas (buvęs Pakalnių parapijos administratorius). Būdamas sąmojingas, turėdamas greitą orientaciją, tvirtą logiką, visuose kunigų ar pasauliečių susibūrimuose jis tapdavo vedančiuoju asmeniu, greitai rasdavo išeitį iš bet kokios padėties. Sovietmečiu jį nuolat lydėjo išpėjimai, grasinimai, baudos, šaukimai į spec. įstaigas. Nesutiko su pasaulietine Joniškėlio valdžia dėl krikšto – sovietinės valdžios atstovai reikalavo abiejų tėvų raštiško sutikimo; kunigas žinojo, kad tai bus pagrindas susidoroti su tikinčiaisiais, užimančiais atsakingas pareigas. Nors jis ir išvengė kalėjimo,

gerai žinojo, kad jo vieta tarp kankinių kunigų Sibiro lageriuose. Tad stengėsi padėti broliams kunigams siųsdamas į Sibirą siuntinius. Susilpnėjęs sveikatai, prašėsi atleisti nuo užimamų administracinių pareigų. Kunigo prašymas patenkinamas ir 1982 m. liepos 20 d. kun. J. Varnas buvo atleistas nuo klebono pareigų ir paliktas Vabalninko garbės klebonu. Mirė 1990 m. liepos 9 d. Palaidotas Vabalninko bažnyčios šventoriuje (žr. PVKA, b. Kun. Varnas Juozas, 1909 07 11*1934 05 26*1990 07 09*; [Autorius nenurodytas]. A+A kun. jubil. Juozapas Varnas (1909–1934–1990), *Katalikų kalendorius-žinynas* 1991, p. 165–166).

²³⁶ **Kunigas Alfonsas Strelčiūnas (1920 10 06–1945 01 14–1988 08 22)** gimė 1920 m. spalio 6 d. Radviliškio apskrityje, Šeduvos parapijoje. 1938 m. baigęs 6 klases, įstojo į Kauno kunigų seminarijos licėjinį kursą, mokėsi 7 metus. 1945 m. sausio 14 d. išventintas kunigu. Vikaravo Naujamiestyje, pavadavo Obelių kleboną. 1959 m. vasarą, pažeisdamas tarybinius įstatymus, organizavo viešą didingą vyskupo J. Steponavičiaus sutikimą Obelių parapijoje, įtraukdamas gausų būrį jaunimo. Klebonas sovietinės valdžios atleidžiamas iš pareigų ir pasiunčiamas į Pabiržės parapiją altaristu. Sovietinė valdžia, nepatenkinta jo veikla, atima kunigo darbo pažymėjimą. Kunigas įsidarbino darbininku prie tiesiamos magistralės Biržai–Panevėžys. Vietiniams gyventojams piktinantis tokiu valdžios poelgiu kunigas perkeliamas dirbti į Kraštų plytinę; kadangi gamykla buvo uždara, žmonės negalėjo matyti viešo tyčiojimosi iš kunigo. Po kurio laiko gražinus darbo pažymėjimą, kunigas A. Strelčiūnas paskiriamas klebonu į Alizavą, tačiau dėl nusilpusios sveikatos išvyksta altaristu į Pasvalį. Ir čia nebeįsijungiantį darbuotis Pandėlio klebonas Bronius Balaiša apsiima globoti. Kun. A. Strelčiūnas mirė 1988 m. rugpjūčio 22 d., palaidotas Pandėlio bažnyčios šventoriuje (žr. kun. Jurgaitis J. *Aukos keliu*, p. 426–427).

²³⁷ Dr. monsinjoras Jonas Juodelis (1921 05 21*1947 06 29*2006 01 07) – sovietinių gulagų kankinys (1951–1955), Panevėžio miesto garbės pilietis (2002), teologijos mokslų daktaras (1948 m. apgintas filosofijos licenciatas, 1995 m. nostrifikuotas teologijos daktaras), mokslui nusilpęs panevėžietis (1997), Lietuvos katalikų mokslo akademijos Panevėžio skyriaus įkūrėjas (1992 02 08) ir ilgametis jos pirmininkas (1992–2006), mokslininkas, katalikiškų mokyklų Panevėžyje kūrėjas, ilgametis vyskupijos kancleris (1983–2001) bei Panevėžio Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios klebonas (1970–2002), monsinjoras (1990).

Jonas Juodelis gimė 1921 m. gegužės 21 d. Liūdiškių kaimo (Anykščių rajonas), ūkininkų Bronislavos Karosaitės ir Antano Juodelio šeimoje. Mokėsi Anykščiuose, Šv. Kryžiaus kongregacijos seselių vienuolių vadovaujamoje pradžios mokykloje, progimnazijoje, Panevėžio vyrų gimnazijoje, o 1942–1946 m. Kauno kunigų seminarijoje. Baigęs seminariją iki išventinimo į kunigus talkino klebonams Leliūnų Šv. Juozapo bei Klovainių Švč. Trejybės bažnyčiose.

1947 m. birželio 29 d. Panevėžio vyskupas Kazimieras Paltarokas Joną Juodelį išventino į kunigus. Po dviejų mėnesių vikaravimo Ramygalos Šv. Jono Krikštytojo bažnyčioje kun. Jonas Juodelis 1947 m. rugpjūčio 26 d. buvo paskirtas vikaru į Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčią. Čia jis dirbo beveik pusantrų metų: Kupiškyje tuo metu klebonu dirbo kan. Vladislovas Kupstas (1904–1970) – labai populiarus, išgarsėjęs gerumu, negebėjimu pykti ir uoliu pastoraciniu darbu.

Vikaras Jonas sumanė 1948 m. vakarais prieš Velykas vesti mokinius Velykų rekolekcijas, kad galėtų pasitelkti kaimyninių parapijų kunigus.

Kunigas siekė prasmingai išnaudoti kiekvieną minutę. Be pastoracinio darbo ir plačios pedagoginės veiklos, jis ėmėsi ir studijų. Mat seminarijoje beveik visi dalykai buvo įvertinti labai gerai – „optime“, o vieni mėgstamiausių dalykų buvo filosofija ir teologija.

Klebonas V. Kupstas, matydamas vikaro polinkį į mokslą, skatino jį imtis šios veiklos. Tad jaunas kunigas parašė filosofijos licenciatą „Žako Mariteno integralinis humanizmas“ (apgintas 1948 m.). Tai vienas pirmųjų darbų Lietuvoje, skirtas Žako Mariteno veiklos analizei ir sklaidai. Dera priminti, kad Lietuvos mokslų taryba 1995 m. gruodžio 14 d. nostrifikavo minėtą mokslo laipsnį ir J. Juodelį pripažino teologijos daktaru.

1949 m. sausio 13 d. vysk. K. Paltarokas jį paskyrė vyskupijos kurijos kancleriu. Panevėžio kurijoje dirbo 1949–1951 m. 1951 m. naktį iš spalio 7 į 8-ąją kunigas J. Juodelis buvo suimtas, nuvežtas į Vilniaus KGB rūsius. Po trijų mėnesių tardymo teismas vyko Šiauliuose. Už antitarybinę propagandą

buvo nuteistas 25 metams kalėjimo su turto konfiskavimu ir 5 metams be teisių. Bausmę atliko Sibire, netoli Baikalo. Ten tuo metu vyko didelės Angarsko miesto statybos. Lageryje ėmė domėtis medicina. Pradėjęs dirbti felčerių, daugeliui kalinių galėjo suteikti ir dvasinius patarnavimus.

Po Stalino mirties pradėjęs persvarstyti politinių kalinių bylas, kunigui J. Juodeliui bausmės laikas, pritaikant amnestiją, buvo sutrumpintas, tad jis 1955 m. lapkričio 25 d. buvo paleistas. Tačiau Lietuvos TSR Aukščiausiojo teismo reabilitavimo pažymėjimą, pasirašytą pirmininko pavaduotojo J. Mišiuono, monsijnoras J. Juodelis gavo tik 1989 m. lapkričio 27 d.

Grįžęs iš Sibiro lagerių paskirtas vikaru į Šeduvą (1956–1969), vėliau – klebonu į Pandėlį (1969–1970). 1970 m. paskirtas klebonu į Panevėžio Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčia, kur dirbo 32 metus. Kartu dirbo ir Panevėžio vyskupijos kurijoje, užimdamas kanclerio pareigas (1983–2001). Monsijnoras yra buvęs ne vienos Panevėžio vyskupijoje veikiančios komisijos bei tarybos narys, atstovavęs Panevėžio vyskupijai.

Mons. J. Juodelio poliglotinėmis žiniomis ne kartą naudojosi ir dvasininkai, ir pasauliečiai. Jis vertėjavo ne viename dvasininkų delegacijos iš Vokietijos susitikime su Panevėžio tikinčiaisiais, teko vertėjauti ir mokslinių konferencijų metu. Jis visą gyvenimą domėjosi kalbomis, tarp gausybės – keliasdešimties tūkstančių per gyvenimą sukauptų – knygų Šventąjį Raštą turėjo net dvidešimtį kalbų, tik ne visomis gebėjo skaityti. Be gimtosios lietuvių kalbos, gerai mokėjo rusų, vokiečių, prancūzų, lotynų, anglų, ispanų, italų ir lenkų (pastarąsias išmoko savarankiškai), o 1979 m. gavęs prancūzų–hebrajų kalbų vadovėlius, savarankiškai ėmėsi mokytis hebrajų kalbos. Aštuoniasdešimtaisiais gyvenimo metais, tobulindamas anglų kalbą, šia kalba kasdien skaitė brevijorių. Mons. J. Juodelis daug dėmesio skyrė jaunimo auklėjimo problemoms, o Lietuvai atgavus nepriklausomybę, buvo vienas Katechetų mokyklos kūrimo iniciatorių, dėstytojų ir vadovų, įvairių religinių kursų bei centrų kūrėjas, dvasinis vadovas. Dėstė ir VDU Teologijos fakultete.

Bene svarbiausias mons. J. Juodelio nuopelnas – Panevėžyje įkurti trys katalikiškieji ugdymo centrai: Panevėžio Kazimiero Paltaroko katalikiškoji vidurinė mokykla, Panevėžio katalikiškoji mergaičių žemės ūkio mokykla ir Panevėžio kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų pagrindinė mokykla (dėl įvairių aplinkybių šios mokyimo institucijos turėjo kiek pakeisti pavadinimus).

Monsijnoras Jonas Juodelis mirė 2006 m. sausio 7 d. Palaidotas Panevėžio Šv. apaštalu Petro ir Povilo bažnyčios, kurioje klebonu dirbo per 30 metų, šventoriuje (žr. *PVKA*, b. Kun. Jonas Juodelis, 1921 05 21*1947 06 29*2006 01 07; Panevėžio vyskupijos kurija. A+A Monsijnoras Jonas Juodelis (1921–1947–2006), *Katalikų žinynas 2007*, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2007, p. 302–304; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 298; Vasiliauskienė A. *Monsijnoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, p. 448–451; Vasiliauskienė A. *Monsijnoras Jonas Juodelis*, Vilnius, 2001, 272 p.).

²³⁸ Kunigas Jonas Bagdonas (1907 11 12*1935 06 15*1994 01 26) gimė 1907 m. lapkričio 13 d. Užvalkių kaime, Truskavos parapijoje, Kėdainių r. Iš dvylikos vaikų užaugo devyni (penki broliai ir keturios seserys). Gausioje šeimoje vaikams teko daug dirbti. Rašto pradmenų išmokė tėvai, vieną žiemą mokėsi pas daraktorių. Įsteigus kaime valdišką mokyklą, įstojo į antrą jos klasę. Kitais metais mokyklos nelankė – mokėsi pas mokytoją, rengėsi egzaminams į gimnaziją. Nors egzaminus išlaikė, nebuvo priimtas – buvo peraugęs. Dar pasimokęs tą patį rudenį išlaikė egzaminus į Kėdainių gimnazijos II klasę. Baigęs šios gimnazijos keturias klases įstojo į Kėdainių mokytojų seminariją, kuri kaip nepatikima A. Smetonos valdžiai 1927 m. buvo uždaryta. Nepavykus įstoti į kitą seminariją, sugrįžo į Kėdainių gimnaziją ir ją 1930 m. baigė. Tais pačiais metais įstojo į Kauno kunigų seminariją, kurią 1935 m. baigė. 1934 m. kovo 17 d. išventintas subdiakonu, o 1935 m. birželio 15 d. – kunigu. Vikaravo Pumpėnuose (1935–1937), iš čia kuriam laikui 1937 m. buvo deleguotas į Suostą pavaduoti sergantį kunigą. Vėliau paskirtas vikaru į Pabiržę (1937–1940). 1940 m. paskirtas Gulbinėnų klebonu, 1943 m. – Antašavos administratoriumi, o nuo 1945 m. sausio 18 d. ir Kupiškio vicedekanu. 1951 m. perkeltas į Pasvalį administratoriumi, kurį laiką ėjo ir vicedekano pareigas. 1965 m. paskirtas Biržų klebonu. 1965 m. balandžio 26 d. gavo kulto tarnautojo registracijos pažymėjimą nr. 156. 1966 m. paskiriamas Troškūnų klebonu, čia dirbant jam išrašomas naujas kulto tarnautojo registracijos pažymėjimas nr. 91. 1978 m. klebonas J. Bagdonas lankėsi Lenkijoje.

Sveikatai susilpnėjęs, kunigas prašėsi atleidžiamas iš užimamų pareigų. 1988 m. buvo atleistas iš klebono pareigų, liko Troškūnuose altaristu. Kun. J. Bagdonas mirė 1994 m. sausio 26 d., palaidotas Troškūnų bažnyčios šventoriuje (žr. PVKA, b. Kun. Bagdonas Jonas, 1907 11 29*1935 06 15*1994 01 26).

²³⁹ Kunigas Vladislovas Kupstas (1904 05 08*1927 06 11*1970 11 24) gimė 1904 m. gegužės 8 d. (balandžio 25 d. pagal seną stilių) Plūkių kaime, Piniavos valsčiuje, Panevėžio apskrityje, valstiečių šeimoje. Šeimoje augo penki vaikai (trys berniukai ir dvi mergaitės). 1914 m. baigęs Plūkių pradžios mokyklą, įstojo į Panevėžio realinę gimnaziją (tada dar vadinta realine mokykla). Ją baigęs 1922 m. įstojo į Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakultetą, kurį baigė 1927 m. 1926 m. rugsėjo 18 d. buvo išventintas subdiakonu, o vyskupas K. Paltarokas 1927 m. birželio 11 d. Panevėžio Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje (Katedra dar nebuvo baigta statyti) V. Kupstą išventino kunigu. Vikaravo Dusetose (1927–1931) ir Krinčine (1931–1934), klebono pareigas ėjo Kiburiuose (Biržų dekanatas) (1934–1938), Antašavoje (1938–1940) ir kartu Kupiškio vicedekano pareigas. 1940 m. lapkričio 15 d. paskirtas Kupiškio klebonu (atvyko 1941 m. sausio 20 d.), o po poros metų – dekanu, t. y. 1943 m. birželio 26 d. Šias pareigas ėjo iki 1964 m. Nuo 1947 m. birželio 22 d. – Kupiškio klebonas; parašė dekanato istoriją. 1956 m. gruodžio 25 d. pakeltas Panevėžio vyskupijos kapitulos garbės kanauninku. Kupiškyje jį pakeitė kun. K. Gutauskas, o kan. V. Kupstas 1964–1966 m. dirbo Panevėžio klebonu ir dekanu. Nuo 1966 m. paskirtas Biržų klebonu, pareigas perėmė iš kun. J. Bagdono.

Mirė 1970 m. lapkričio 24 d. Palaidotas Biržuose, laidotuvėse dalyvavo per šimtą kunigų (žr. PVKA, b. Kun. Kupstas Vladislovas, 1904 05 08*1927 06 11*1970 11 24; Kun. Vladas Kupstas. Kupiškio parapija, *Panevėžio vyskupija. Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, 1998, p. 167–172).

²⁴⁰ PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁴¹ Kupiškio klebono 1948 12 12 pranešimas nr. 164 Panevėžio vyskupijos kurijai, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁴² Kupiškio dekanato 1947 04 09 raštas Panevėžio vyskupijos kurijai, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁴³ Kunigas Antanas Grigaliūnas (1893 09 08*1918 05 01*1960 07 07) gimė 1893 m. rugsėjo 8 d. (pakrikštytas lapkričio 8 d.) Kleboniškių kaime, Šeduvos parapijoje. 1907 m. baigė Rozalimo liaudies mokyklą, 1908–1911 m. Šiaulių miesto mokyklą ir dar metus mokėsi matematikos, lotynų ir prancūzų kalbų. 1912–1918 m. mokėsi Žemaičių dvasinėje seminarijoje. 1918 m. vasario 17 d. išventintas subdiakonu, 1918 m. gegužės 1 d. – kunigu. 1918 m. gegužės mėn. buvo paskirtas Linkuvos bažnyčios vikaru ir vietos progimnazijos kapelionu. Tas pareigas ėjo iki 1922 m. kovo 20 d. – tada buvo atleistas iš užimamų pareigų, kad galėtų studijuoti Lietuvos universitete (studijavo fundamentaliąją teologiją). Studijuodamas Kaune dirbo Mokytojų draugijos gimnazijoje (Ugniagesių g. 12). Nuo 1923 m. balandžio 6 d. iki gegužės 10 d. Telšiuose pavadavo kun. Juozapą Dagilį – ėjo Telšių bažnyčios vikaro ir Telšių gimnazijos bei mokytojų seminarijos kapeliono pareigas. Grįžęs iš Telšių į universitetą, vėl ėjo kapeliono pareigas Rusų mokytojų gimnazijoje Kaune. Be to, jam teko dėstyti tikybą ir Kauno suaugusiųjų gimnazijoje, eiti kapeliono pareigas.

1924 m. liepos 11 d. paskirtas Linkuvos gimnazijos kapelionu ir vikaru-pagalbininku. Vėliau dirbo Biržų bažnyčios administratoriumi, klebonu ir Biržų dekanato dekanu (1934–1946). 1944 m. rugsėjo 12 d. paskirtas garbės kanauninku. Nuo 1946 m. balandžio 11 d. atleistas iš Biržų klebono ir Biržų dekanato pareigų ir perkeltas klebonu į Rozalimą, kartu ir Šeduvos dekanato vicedekanu. Pablogėjęs sveikatai, 1947 m. sausio 30 d. atvyko į Kupiškį pailsėti bei gydytis, apsigyveno altarijoje. Pagerėjęs sveikatai, 1950 m. gegužės 30 d. paskirtas administratoriumi į Vajasiškį (Zarasų r.).

Panevėžio vysk. K. Paltaroko raštu (1954 m. rugsėjo 13 d.) Vajasiškio administratorius, kanauninkas A. Grigaliūnas atleidžiamas iš pareigų ir skiriamas Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios Panevėžyje mansionoriumi (altaristu be pareigų). 1958 m. birželio 20 d. paskirtas Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios Panevėžyje administratoriumi, bažnyčią su inventoriumi jam perdavė Panevėžio dekanas prel. A. Kripaitis. Kan. Antanas Grigaliūnas mirė 1960 m.

- liepos 7 d., palaidotas Panevėžyje, Šv. apaštalų Petro ir Povilo bažnyčios kriptoje (žr. *PVKA*, Kun. B. Grigaliūnas Antanas, 1893*1918 05 01*1960 07 07).
- ²⁴⁴ Kunigas Antanas Keraitis (1879 11 02*1903 11 02*1952 03 30) gimė 1879 m. lapkričio 2 d. Laukogalių kaime, Traupio parapijoje. Mokėsi Liepojos (1892–1897) ir Šiaulių (1897–1898) gimnazijose. 1898–1903 m. mokėsi Žemaičių dvasinėje seminarijoje. Aukštuosius mokslus studijavo Friburge – 4 semestrus (1912–1914). Subdiakonu išventintas 1902 m. spalio 27 d., kunigu – 1903 m. lapkričio 2 d. Buvo paskirtas vikaru: Švč. Trejybės bažnyčioje Kaune – 1904 m., Klovainiuose (1905–1906), Kavarske (1906–1907), Ariogaloje (1907–1908), Šaukėnuose (1908–1912), Vyžuonose (1914–1915). Dirbo kuratu Pakalniuose (1915–1920) ir Duokiškyje (1920–1923). Klebonu dirbo Kamajuose (1923–1932) ir Krinčine (1932–1952). Kun. Antanas Keraitis mirė 1952 m. kovo 30 d. Palaidotas Krinčine. Dirbdamas Kamajuose kunigas buvo daugelio katalikiškų organizacijų vedėjas. Jis rūpinosi Šv. Vincento draugija, Maldos apaštalavimo sąjunga (į ją sugebėjo suburti aštuonis šimtus žmonių), kurį laiką buvo pieno perdirbimo bendrovės „Žiedas“ valdybos narys. Nors vis labiau sirgo, dirbdamas Krinčine kun. A. Keraitis aptarnavo ir Kraštų prieglaudų koplyčią. Krinčine pastatė gražią kleboniją, sutvarkė ūkio trobesius (žr. *PVKA*, b. Kun. Keraitis Antanas, 1879 11 02*1903 11 02*1952 03 30).
- ²⁴⁵ Kupiškio dekanas 1947 04 12 raštas Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui, *PVKA*, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ²⁴⁶ Kupiškio dekanas 1951 05 30 raštas Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui Vilniuje, *PVKA*, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ²⁴⁷ Kupiškio dekanas 1952 04 23 laiškas kancleriui, *PVKA*, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ²⁴⁸ Kunigas Leonas Lukšas (1923 10 03*1948 12 19*1997 08 04) gimė 1923 m. spalio 3 d. Pakruojo parapijos Preičiūnų (kitur minimas Greičiūnų kaimas) kaimo Onos Kasperavičiūtės ir Kazimiero Lukšo ūkininkų šeimoje. 1933 m. pradėjo lankyti Laumėnų kaimo pradžios mokyklą. Baigęs 4 skyrius, 5–6 skyrius lankė Rozalimo pradžios mokykloje. 1942 m. (ar 1943?) baigęs Linkvutos gimnazijos 6 klases išstojo į Kauno kunigų seminarijos II licejinį kursą. Išventintas į kunigus 1948 m. gruodžio 19 d. vyskupo K. Paltaroko Panevėžio katedroje (seminariją baigė 1949 m.). Seminarijos vadovybė charakterizavo jį kaip labai darbštų, tvarkingą, nors ir vidutinių gabumų studentą. Per 49 kunigavimo metus dirbo devyniose parapijose užimdamas vikaro, administratoriaus ir klebono pareigas. Pirmosios pareigos – vikaras Rokiškyje (1949 05 06–1950 07 06). Po metų darbo Rokiškyje 1950 m. liepos 6 d. (raštas nr. 698) paskirtas Utenos vikaru. 1953 m. birželio 17 d. (raštas nr. 575) toms pačioms vikaro pareigoms paskirtas į Kupiškį (1953–1956). Iš čia 1954 m. buvo deleguotas į Pandėlių pavaduoti sergantį administratorių kun. Juozapą Apanavičių. Po beveik trejetų metų darbo, 1956 m. vasario 1 d. (raštas nr. 85), iškeltas į Zarasus (1956–1958). Iš čia 1956 m. kovo 3 d. buvo deleguotas į Dusetas administratoriumi (raštas nr. 1498). Nuo 1958 m. gegužės 29 d. kun. L. Lukšas Kriklėnų administratorius. Po 12 metų (1966 m. kovo 12 d., raštas nr. 110) paskirtas klebonu į Andrioniškį, kur dirbo 10 metų. Klovainiuose (jau Šiaulių vyskupijoje) 1997 m. rugpjūčio 4 d. kun. Leoną Lukšą Viešpats pasišaukė į Amžinybę. Palaidotas Pakruojuje (žr. *PVKA*, b. Kun. Lukšas Leonas, 1923 10 02*1948 12 19*1997 08 04; Juodelis J. A+A kunigas Leonas Lukšas, *Katalikų kalendorius-žinyras 1998*, Vilnius, Katalikų pasaulis, 1998, p. 274; Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis, Gamtos ir istorijos puslapiai*, sud. Aušra Jonušytė, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 239; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, p. 487).
- ²⁴⁹ Monsinjoras Klemensas Gutauskas (1915 11 28*1941 01 26*2002 08 19) gimė 1915 m. lapkričio 28 d. Anykščių r. Leliūnų parapijos Paežerių kaime, jauniausias iš keturių vaikų. Mokėsi Leliūnų pradžios (1924–1928) ir Anykščių vidurinėje (1928–1932) mokyklose, Utenos gimnazijoje (1932–1934). 1934–1941 m. studijavo Kauno kunigų seminarijoje ir VDU Teologijos-filosofijos fakultete. 1940 m. kovo 12 d. klierikas K. Gutauskas buvo išventintas subdiakonu, o 1941 m. sausio 26 d. vysk. Vincentas Brizgys išventino jį į kunigus. Baigęs kunigų seminariją karo metu vikaravo Dusetose (1941–1944). Sovietmečiu jam pavyko išvengti tėvų ir brolių likimo – Sibiro kančių.

Tad neatsitiktinai jis taip dažnai keitė parapijas, pajutęs pavojų prašydamosi Bažnyčios valdžios iškeliamas arba spėdavo pasitraukti. Vikaravo Panevėžio Šv. Apaštalo Petro ir Povilo bažnyčioje (1944–1945), Pasvalyje (1945–1946), Kamajuose (1946 03 13–1946 05 21), administratoriumi dirbo Salose (1946 05 21–1947 01 19), vėl vikaravo Pabiržėje (1947 02 05–1947 03 08) bei Pakruojuje (1947 03 08–1949 09 13). Mirus Pakruojo klebonui Mykolui Šežiui – poetui Dagilėliui – kun. K. Gutauskas buvo paskirtas Pakruojo klebonu (1949 09 13–1951 06 08). Vėliau beveik aštuonerius (1951–1958) metus dirbo administratoriumi Linkuvos parapijoje. Iš Linkuvos paskirtas į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą vikaro-adjutoriaus pareigoms (1958 06 07–1963 06 28), kartu dirbo Panevėžio dekanato vicedekanu (1960 10 28–1963 06 28). 1963 m. birželio 28 d. paskiriamas Panevėžio Kristaus Karaliaus katedros klebonu ir Panevėžio dekanato dekanu. Šias pareigas ėjo iki 1964 m. balandžio 10 d. Nuo 1964 m. iki 2002 m. – Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios kunigas, užėmęs įvairias pareigas: klebono (1964 04 10–1990 05 29; 1990 12 21–1991 07 07 ir 1993 09 22–1998 06 12), dekanato (1964 04 12–2000 02 22). Nuo 1990 m. gegužės 29 d. kun. K. Gutauskas – Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios garbės klebonas, o 1993 m. spalio 8 d. popiežius Jonas Paulius II jį pakėlė monsinjoru – popiežiaus kapelionu. 1994 m. laikraščio „Kupiškėnų mintys“ paskelbtame konkurse mons. K. Gutauskas išrinktas populiariausiu Kupiškio rajono žmogumi. 2001 m. birželio 21 d. jam suteiktas Kupiškio krašto garbės piliečio vardas. Mirė 2002 m. rugpjūčio 19 d., palaidotas Kupiškio bažnyčios šventoriuje (žr. PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19; Vasiliauskienė A. *Monsinjonas Klemensas Gutauskas*, p. 482).

²⁵⁰ Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijų kapitulinio vikaro kan. P. Bakšio raštas. 1964 04 10, nr. 161, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁵¹ Kaišiadorių ir Panevėžio vyskupijų kapitulinio vikaro kan. P. Bakšio raštas. 1964 04 12, nr. 178, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁵² K. Gutauskas užregistruotas kaip kulto tarnautojas, Kupiškio katalikų bažnyčios klebonas, turintis teisę atlikti religines apeigas pagal kultą, kuriam priklauso minėtos religinės bendruomenės tikintieji.

²⁵³ Garbės kanauninkas Kazimieras Baronas (1927 12 05*1957 04 17*2008 06 08) – Marijonos Žukaitės-Baronienės (1899–1979) ir Jono Barono sūnus – gimė 1927 m. gruodžio 5 d. Mieliūnų kaime, Adomynės parapijoje (Kupiškio r.). Vaikystės svajonė – tapti statybininku. Tėvas, matydamas jo potraukį – iš kaladėlių statyti namus ir tiltus, – nusprendė jį mokyti staliumi. Tačiau planai pasikeitė. Kazimieras mokėsi savo kaimo pradžios mokykloje, Skapiškio progimnazijoje, Kupiškio gimnazijoje. Ištėjo į Kauno kunigų seminarijos licejinius kursus, o juos baigęs tapo Kauno kunigų seminarijos ugdytiniu. Pasukti kunigystės keliu jį paskatino kun. Vaclovas Kartočius, kilęs iš Balelių. 1950 m. pavasarį penkto kurso Tarpdiecezinės kunigų seminarijos klierikas K. Baronas buvo saugomai suimtas. Apkaltintas ryšiais su Vilniuje veikusia nelegalia „Marijos vaikų“ jaunimo organizacija: pas suimtus organizacijos narius rado nemažai Kazimiero laiškų. Nors buvo nekaltas, už neleistiną religinę veiklą nuteistas 10 metų.

Kalėjo Džezkazgano lageryje Karagandoje. Dirbo vario kasyklose (tuomet varis buvo aukso vertės), bet jam vario kasti neteko, mat lagerio viršininkas buvo geologas, frontininkas, mėgo drausmę, tačiau iš kalinių nesityčiojo. K. Baronui teko dirbti statybose. Baigė net betonuotojų kursus.

Mirus Stalinui, palengvėjo lagerio režimas. Džezkazgane kalėjo nemažai lietuvių – vienu metu čia buvo net 12 kunigų. Tautiečiai lageryje buvo vieningi ir draugiški. Būdamas lageryje daug galvojo apie kunigystę, ėjo kunigo pareigas, nors ir nebuvo išventintas, vesdavo pamaldas, visus kviesdavo giedoti.

Beveik šešerius metus kentėjęs gulago lageriuose 1955 m. liepos 2 d. grįžo į Lietuvą. Paprašė, kad leistų kartoti penktąjį kursą, iš kurio buvo paimtas. Jis yra sakęs: „*Kai sugrįžau į savo kraštą ir pamačiau bažnyčioje jauną klieriką, pagalvoju, grįšiu ir aš kuo greičiau į seminariją. Nes jeigu bažnyčioje yra jaunų klierikų, tai okupantai dar nesužlugdė tikėjimo.*“ O tas tuomet jaunas klierikas – dabartinis Tauragnų Šv. Jurgio bažnyčios klebonas g. kan. Bronius Šlapelis. Tad kanauninkas juokauja, kad prie Kazimiero sugrįžimo į seminariją ir jis prisidėjęs.

Tarpdiecezinię kunigų seminarijoje Kaune Kazimieras Baronas mokėsi dar dvejus metus. Ją baigęs 1957 m. balandžio 17 d. vysk. Julijono Steponavičiaus buvo išventintas kunigu. Pirmąsias primicijų Mišias aukojo Kauno katedroje prie Švč. Mergelės Marijos altoriaus, antrąsias – prie Aušros Vartų Marijos, o trečiąsias (tada tai buvo galima) – tėviškėje Švč. Mergelės Marijos vardo bažnyčioje Adomynėje per Šv. Antaną.

1957 m. birželio 12 d. buvo paskirtas vikaru į Troškūnų Švč. Trejybės bažnyčią, po metų toms pačioms pareigoms – į Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčią. Čia vikaru dirbo beveik 8 metus, pradžioje klebonaujant kan. Vladislovui Kupstui, vėliau – kun. Klemensui Gutauskui. Vikaraudamas Kupiškyje K. Baronas savarankiškai mokėsi anglų kalbos. Kai kartą kun. Petras Baltuška jo paklausė, kodėl mokosi, Kazimieras atsakęs: „*Gal priveiks.*“ Jis turėjo tuomet labai vertingą fotoaparata „Zenit“ ir, kun. P. Baltuškai paprašius, perfotografavo kun. Andriuškos giesmynėlį. Paskutinius (1964–1965) metus Kupiškyje kun. Kazimieras Baronas tapo kleb. Klemenso Gutausko ugdytiniu (tai vienas pirmųjų iš 16 vikarų, su kuriais Kupiškyje teko dirbti mons. K. Gutauskui).

Tik atvykus į Kupiškį, ne kartą kun. K. Baroną kvietė saugumas, verbavo, kaltino už pamokslus. Klebonas kan. Vladislovas Kupstas jį mokė, kaip bendrauti su žmonėmis, skatino jų nesišalinti. Tolerancijos ir meilės kunigo tarnystei pavyzdžiu jam tapo 1964 m. į Kupiškį paskirtas klebonas Klemensas Gutauskas.

1965 m. balandžio 24 d. kun. K. Baronas paskiriamas į Surdegio Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčią klebonu. Čia dirbdamas 11 metų daug bendravo su parapijiečiais, lankė juos namuose. Ir toks bendravimas, kaip yra kalbėjęs kunigas, nenutolino jų nuo kunigo ir bažnyčios. Be bažnyčios remonto darbų, atliko svarbų darbą – pastatė kleboniją.

1976 m. lapkričio 15 d. paskiriamas Obelių Šv. Onos bažnyčios klebonu, dirbo iki 1985 m. rugsėjo 20 d. 1985–1991 m. kun. K. Baronas – Ramygalos Šv. Jono Krikštytojo šventovės administratorius, kartu aptarnavo ir Ėriškių Švč. Jėzaus vardo parapiją. Čia jis sulaukė Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo. Ramygaloje sutvarkė bažnyčios požemį ir dar sovietmečiu ten įrengė laidojimo salę. Šventoriuje pastatė ūkinį pastatą, kurį žmonės pavadino koplytėle. Bažnyčioje sudėjo grindis, sutvarkė elektros instaliaciją. Bažnyčios bokšte įstatė laikrodį. Pasirodo, laikrodis buvo pirktas prieš karą, ir kun. K. Baronas, atvykęs į Ramygalą, rado laikrodį supakuotą varpinėje, tačiau trūko kai kurių dalių. Iš Vilniaus pakviestas varpininkas jį sutaisė ir įrengė bokšte.

1991 m. liepos 7 d. K. Gutauskas Kupiškio bažnyčią, jos inventorių ir dokumentaciją perdavė naujai paskirtam klebonui-administratoriui kun. Kazimierui Baronui.

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pradėti grąžinti Bažnyčiai priklausę pastatai. Tačiau juos reikėjo remontuoti. 1991 m. Kupiškyje suremontuotas butas klebonui – buvusi altarija. Kun. K. Baronas ne tik sutvarkė altariją – joje jau buvo galima gyventi, bet ir kaupė medžiagas klebonijos statybai. Atgavus senąją kleboniją (ji sovietmečiu buvo perstatyta – tapo 11 butų namu), klebonas susitarė su valdžios atstovais paversti ją senelių namais. O naujajai klebonijai buvo skirta per 90 arų žemės buvusio turgaus vietoje – priešais bažnyčią. Kun. K. Baronas su Kupiškio vyr. architektu Vidmantu Buzu aplankė Rokiškį, Uteną, Panevėžį, stebėdami ten esančias klebonijas. Klebonijai buvo nupirkta plytų, skardos. Kaip pats yra sakęs, „*griebėm, kas pasitaikė, nes keitėsi pinigai*“. Tačiau klebonijos statybų vis nebuvo galima pradėti – trukdė pastatas, kurį turėjo nusikelti savininkas. 1992 m. altarijos remontui Kupiškio parapija per kelis kartus pirko silikatinių plytų beveik už 60 tūkstančių. Atsikėlus kun. P. Jankevičiui, Kupiškyje buvo pakankamai kunigų, tad kun. Baronas buvo iškeltas į Raguvą. Klebonija nebebuvo statoma, o nupirkta plytas kun. A. Narušis panaudojo sandėlio statybai. Su kun. K. Barono padaršiniu susijusi ir kupiškėnų Lietuvos atgimimo sąjūdininkų veikla.

1991 m. kun. K. Baronas dėstė tikybą tuometėje I vidurinėje mokykloje (tai buvusi V. Rekašiaus vidurinė mokykla, vėliau pavadinta Lauryno Stukos-Gucevičiaus vardu). Kanauninkas prisimena, kad tuomet trūko tikybos mokytojų, programų, tad buvo jungiamos klasės, ir tokį dėstymą kunigas vadino „nenormaliu“.

1992 m. birželio 14 d. kun. K. Baronas Kupiškio bažnyčios šventoriuje pašventino Politinių kalinių ir tremtinių Kupiškio skyriaus tarybos iniciatyva pastatytą lauko akmenų paminklą Sibiro kančioms priminti.

1993 m. rugsėjo 22 d. kun. K. Baronas buvo paskirtas Raguvos klebonu, tad Kupiškio klebono pareigas vėl teko eiti kun. K. Gutauskui. Kleb. K. Baronas kartu aptarnavo ir Šilų Švč. Jėzaus Vardo parapiją, be to, nuo 1993 m. rugsėjo 22 d. iki 1998 m. rugsėjo jis ėjo ir Raguvos dekanato dekanato pareigas. Garbės kanauninkas K. Baronas iki pat mirties aptarnavo dar dvi koplyčias: Juostininkuose ir Raguvos kapinėse. Dvasininkas daug nuveikė žadindamas tikėjimo dvasią, remontuodamas kleboniją, steigdamas senelių namus.

Atsikėlęs į Raguvą klebonas ėmėsi ir įvairių ūkio darbų, garaže įsitaisė medžio dirbtuvę, pasidarė avilių, užveisė bičių. Prie sovietų klebonijoje buvo įkurta ligoninė, tad kunigai buvo priversti gyventi špitolėje. Atkūrus nepriklausomybę, klebonija buvo gražinta bažnyčiai. Joje įsikūrė klebonas, o likusį tuščią pastatą nuspręsta tikslingai panaudoti – įkurti senelių namus. Darbus finansavo Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Olandijos „Caritas“ skyrė pinigų virtuvės įrangai, Kauno „Caritas“ parūpino lovų ir patalynės.

1997 m. buvo pastatyta ir nudažyta varpinė, bažnyčios stogas uždengtas skarda, panevėžietis Antanas Šauklys restauravo vargonus.

Kan. K. Barono pastangų dėka bažnyčia užmezgė stiprius ryšius su mokykla ir kultūros namais. Bažnyčioje giedojo jaunimo ir mišrūs chorai. Vargonininkas Antanas Šauklys ir iš Panevėžio atvažiuojantis tikybos mokytojas Virgilijus Galiauskas buvo puikūs klebono pagalbininkai.

Tokia plati dvasininko veikla neliko nepastebėta ir neįvertinta. 2001 m. birželio 21 d. kun. K. Baronui suteiktas Kupiškio krašto garbės piliečio vardas, o 2001 m. rugsėjo 20 d. Panevėžio vyskupas Juozas Preikšas pakėlė jį Katedros kapitulos garbės kanauninku. 2007 m., minint g. kan. K. Barono 80 metų sukaktį, už ypatingus nuopelnus bažnytinėje veikloje vysk. Jonas Kauneckas jam suteikė popiežiaus Benedikto XVI asmeninį apaštalinį palaiminimą.

G. kan. K. Barono netekome 2008 m. birželio 8 d., amžino poilsio jis atgulė Raguvos bažnyčios šventoriuje. Tačiau ir ateityje jo vardas bus siejamas su paprastumu ir begaliniu darbštumu; visose parapijose, kur tik dirbo, pelnė pagarbą, dėkingumą ir meilę (žr. PVKA, b. Kun. Kazimieras Baronas, 1927 12 05*1957 04 17*2008 06 08; Baronienė D. Gruodžio mėnesio sukaktys, *Kupiškėnų mintys*, 2012, gruodžio 4, nr. 140, p. 6; Vasiliauskienė A. Kelias į Amžinybę. A+A g. kan. Kazimieras Baronas, 1927 12 05–1957 04 17–2008 06 08, *XXI amžius*, 2008, birž. 27, nr. 49, p. 11; Vasiliauskienė A. Kunigo Kazimiero Barono gyvenimo puslapiai, *Kupiškėnų mintys*, 2009, birž. 13, nr. 69, p. 4–5; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, p. 31, 166, 172, 177–178, 181, 187, 216, 225, 244, 253–255, 290, 296, 335, 446, 457; Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis, Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, sud. A. Jonušytė, p. 199–268, 606–607; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Petras Baltuška*. Monografija, Utena, leidykla-spaustuvė „Indra“, 2011, p. 409; Vertelka B. Kunigas, statybininkas, bitininkas, *XXI amžius*, 2007, bal. 27, nr. 33, p. 5, 16; Vertelka B. Raguvos klebonas neturi priešų, *Panevėžio rytas*, 1997, gruodžio 2, p. 4).

²⁵⁴ Kunigas Antanas Mažeika (1908 04 05*1931 05 30*1965 03 01) gimė Vabalninke. Mokėsi Kupiškio progimnazijoje (1920–1923), Panevėžyje (1923–1924) baigė 5 klasę. 1924–1927 m. mokėsi Kauno kunigų seminarijoje, studijavo Lietuvos universitete (1927–1931). 1930 m. balandžio 5 d. išventintas į subdiakonus, o 1931 m. gegužės 30 d. – į kunigus.

Pirmoji kun. A. Mažeikos paskyrimo vieta – vikaras Zarasuose (1931–1933). Čia dirbdamas, Lietuvos katalikų moterų draugijos centro valdybai prašant, jau 1932 m. spalio 19 d. vyskupo K. Paltaroko skyrimu tapo Lietuvos katalikų moterų draugijos Zarasų rajono dvasios vadu. Vikaras kun. A. Mažeika pasirodė gebąs gerai dirbti ne tik bažnytinį ir organizacinį darbą parapijoje, bet ir daryti įtaką ateitininkams bei kiek galima iš šalies juos stiprinti – Zarasuose sugebėjo atgaivinti ateitininkų veiklą.

Vėliau paskirtas vikaru ir vidurinės mokyklos kapelionu Ramygaloje (1933 03 25–1934 11 01). Trejus metus (1934–1937) buvo Krekenavos vikaras, o pirmuosius metus ir vidurinės mokyklos kapelionas (1934 11 01–1935 09 30) – iki vidurinės mokyklos uždarymo (mokykla uždaryta Švietimo ministerijos įsakymu).

Pamūšio parapijos administratorius (1937 12 15–1944 10 09) kun. A. Mažeika 1943 m. parašė parapijos istoriją (išspausdinta knygoje „Panevėžio vyskupija“, p. 552–555). Vyskupui K. Paltarokui materialiai parėmus, įrengė bažnyčioje altorių (dirbo meistras iš Šiaulių).

1944 m. spalio 9 d. kun. A. Mažeika buvo paskirtas Leliūnų parapijos administratoriumi (1944–1945). 1945 m. pavasarį audrai nuplėšus bažnyčios kairės pusės stogą, kun. A. Mažeika jį pataisė.

Po beveik metų darbo 1945 m. rugpjūčio 9 d. paskirtas klebonu į Subačiaus geležinkelio stoties Šv. Pranciškaus bažnyčios parapiją (1945–1963 09 03). 1947 m. parašė Subačiaus stoties parapijos istoriją, kuri išspausdinta knygoje „Panevėžio vyskupija“ (p. 375–379). Subačiaus stoties parapijoje kun. A. Mažeika dirbo 18 metų. 1953 m. sausio 2 d. rašte Vilniaus arkivyskupijos kurijai klebonas A. Mažeika rašė: „*Mano gyvenamasis butas turi 44 kv. metrus patalpos. Gyvename du žmonės. Iki 1952 m. liepos 1 d. butų valdybai mokėdavau nuomos 210 rublių mėnesiui... Nuo 1952 m. liepos 1 d. Subačiaus Butų valdyba ... pareikalavo mokėti... 288 rub. mėnesiui. ...Išsimokėti nebegalui, nes aukos ir pajamos už visus patarnavimus žymiai sumažėjo. Labai prašau, jeigu yra galimybė, Arkivyskupijos Kuriją padaryti žygių šiuo reikalu pas Kultū Igaliotinį išsiaiškinti, ar tikrai šis aukščiausios nuomos tarifas mums taikomas.*“ Kun. A. Mažeika Subačiaus stoties besikuriančioje parapijoje sunkiais pokario laikais atliko svarbių darbų: jo rūpesčiu pastatytas didysis altorius, cinko skarda apdengta dalis bažnyčios stogo, kitai daliai palikta medžiaga. Po ilgų ir varginančių pastangų sugebėjo atgauti nacionalizuotą parapijos namą su visais ūkiniais pastatais. Jau pradėjęs dirbti klebonu sirguliuavo, jautė širdies negalavimus. 1958 m. pradžioje itin nusilpo regėjimas. Įtempti darbai Subačiaus geležinkelio stotyje jam labai pakenkė – susirgo, tad prašėsi atleidžiamas iš pareigų ir perkeliamas į altariją.

1963 m. rugsėjo 6 d. kun. A. Mažeika paskirtas Kupiškio altaristu. Tačiau sunkiai susirgęs kunigas buvo paguldytas į Kupiškio rajoninę ligoninę. Išleistas iš ligoninės ir kiek sustiprėjęs Subačiuje, į Kupiškį išvyko ir ten gyveno tik iki 1964 m. gegužės 25 d. Į Kupiškį atvyko sirgdamas nepagydoma liga, laiku nesikreipė į specialistus. 1966 m. kovo 1 d. mirė, palaidotas senosiose Kupiškio kapinėse (žr. PVKA, b. Kun. Mažeika Antanas, 1918 04 05*1931 05 30*1966 03 01; Barauskas B. Ramyga. Atsiminimų siluetai, Palanga–Panevėžys, 1981, mašinraštis – rankraščio teisėmis, l. 87 (iki mons. P. Baltuškos mirties buvo saugomas jo asmeniniame archyve); *Panevėžio vyskupija, Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 49, 378, 379, 555; Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis, Gamtos ir istorijos puslapiai*, sud. A. Jonušytė, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 242; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, Kaunas, Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2004, p. 36).

²⁵⁵ 1963 04 01 sutartis, b. Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.

²⁵⁶ 1968 01 29 sutartis, b. Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.

²⁵⁷ Kunigas Edvardas Vaišnoras (1906 07 28*1930 06 14*1982 04 22) (pažymėtina, kad kunigo asmens byloje įvairuoja vardo rašyba: Eduardas ir Edvardas. Naudosimės anketiniame lape įrašytu Edvardo vardu) gimė 1906 m. liepos 28 d. (pagal dabartinį skaičiavimą – rugpjūčio 10 d.) Šeimatis kaime, Tau-ragnų parapijoje, Utenos vls. Šeimoje augo 12 vaikų – 8 broliai ir 4 seserys. Tėvas mirė sulaukęs 76 m. (1919 02 10), motina – 98 m. (1961 05 09). Penki broliai ir dvi seserys dėl įvairių ligų mirė po Pirmojo pasaulinio karo, du broliai žuvo 1941 m.

Edvardas Vaišnoras gyveno Vilniuje, „Kūdikėlio Jėzaus“ prieglaudoje, kur dirbo daržuose. Įveikti pradžios mokyklos programą padėjo prieglaudoje dirbusi Stulginskienė. 1919 m. įstojo į Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos I klasę. Baigęs penkias klases 1923 m. įstojo į Žemaičių vyskupijos kunigų seminariją Kaune (lenkai Edvardą kartu su broliu ir dviem pusseserėmis ištrėmė iš Vilniaus). Seminarijoje per trejus metus baigė gimnazijos kursą ir studijavo VDU Teologijos-filosofijos fakultete. 1929 m. kovo 16 d. išventintas į subdiakonų, 1930 m. birželio 14 d. – į kunigus.

Pirmoji kunigystės paskyrimo vieta – Pumpėnų parapijos vikaras (nuo 1930 m. birželio 28 d.). Po pusmečio paskirtas Joniškėlio vikaru ir Žemės ūkio mokyklos kapelionu (pareigas pradėjo eiti nuo 1931 m. sausio 8 d.). Nuo 1933 m. liepos paskiriamas vikaru į Zarasus (1933–1936).

1936 m. balandžio 15 d. paskirtas Baltriškės kuratu ir Degučių koplyčios rektoriumi. 1948 m. iš Baltriškės aptarnavo ir Antalieptę. Baltriškės – nedidelė parapija miškuose tarp Antalieptės ir Zarasų, prie didžiulio ežero. Klebonaudamas Baltriškėse baigė tvarkyti bažnyčios vidų, įrengė sakyklą, Dievo stalą, nupirko bažnytinį vėliavą. Jo rūpesčiu akmenine tvora buvo aptvertas bažnyčios šventorius, sutvarkytas bokštas, stogas. Kun. E. Vaišnoras buvo poetas, mėgo humorą, kurdavo humoristinius eilėraščius, jį mėgo jaunimas, aktyviai talkino kuriant katalikiškas organizacijas, o vėliau prisidėjo prie jų veiklos stiprinimo. 1941 m. pasisakė prieš žydų naikinimą.

1947 m. liepos 13 d. parašė Baltriškės parapijos istoriją, išspausdintą knygoje „Panevėžio vyskupija“ (p. 642–645).

Baltriškėse klebonas praleido ne tik karo metus, čia patyrė ir sovietinės okupacijos tikrovę. Pro Baltriškės ėjo pagrindinis kelias iš Antalieptės į Zarasus. Juo nuolatos vykdavę sribai užsukdavo pas kleboną, reikalavo maisto, gėrimų. Klebonas kiek galėdamas stengėsi neprašytiems svečiams neužkliūti. Tačiau vieni tokie „svečiai“ 1950 m. lapkritį pasivažišinę grįždami į Zarasus išsivedė ir kleboną, liepė pasiimti trims dienoms maisto ir šilčiau apsirengti. Iš Zarasų klebonas buvo nusiųstas į Vilniaus saugumą. Klebonas E. Vaišnoras buvo apkaltintas partizanų rėmimu ir ištremtas į Sibirą – jo laukė Karaganda, Kazachstanas.

1956 m. persvarsčius kalinių bylas, 1956 m. balandžio 26 d. sugrįžo į Lietuvą. 1956 m. rugpjūčio 16 d. (raštas nr. 1499) buvo paskirtas administratoriumi ir nuošalią Inkūnų parapiją Anykščių dekanate (1956–1966).

Sušlubavus sveikatai, pasikartoję insultas (kairės pusės dalinis paralyžius) – atsiliepė Sibire praleisti metai, Karagandos lageriuose iškentėtos kančios. Todėl atsisakė klebono pareigų ir 1966 m. kovo 21 d. (raštas nr. 131) buvo paskirtas altaristu į Kupiškio parapiją. Kupiškyje kiek pajėgdamas 6 metus talkino kun. Klemensui Gutauskui. Kun. E. Vaišnoras mirė 1982 m. balandžio 22 d., palaidotas Kupiškio bažnyčios šventoriuje.

Nekrologe rašoma, kad klieriką Edvardą labai mylėjo rektorius prel. Mairo nis – už gabumus mokslui ir poeziją, už giedrą šamoją ir nuoširdumą. Šias savybes kunigas išlaikė iki mirties.

Nuo 1926 m. Ed. Vencio slapyvardžiu spausdino eilėraščius „Pavasaryje“, „Sargyboje“ ir kt. Buvo nuolatinis „Zarasų krašto“, „Ryto“ ir kt. bendradarbis (žr. PVKA, b. Kun. Vaišnoras Eduardas, 1906 07 28*1930 06 14*1982 04 22; [Aurorius nenurodytas]. A. A. Kun. Eduardas Vaišnoras, Kupiškio altarista, 75 m., *Katalikų kalendorius žinynas 1984*, Kaunas–Vilnius, Lietuvos vyskupų konferencijos leidinys, 1984, p. 210; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 348; *Lietuvių enciklopedija*, Boston, Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, t. 32, p. 486; *Panevėžio vyskupija, Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltaokas, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 642, 645, 660; Vasiliauskienė A. Iš Kristaus Žengimo ir dangų bažnyčios istorijos, *Kupiškis, Gamtos ir istorijos puslapiai*, sud. A. Jonušytė, Kupiškis, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 242; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, Kaunas, Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2004, p. 172–173, 182, 201, 216–218, 223, 247, 264, 282, 285, 287, 396, 397; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Petras Baltuška*. Monografija, Utena, leidykla-spaustuvė „Indra“, 2011, p. 569–571; Stankevičius J. *Mano gyvenimo kryžkelės, Atsiminimai*, Vilnius, Katalikų akademija, 2002, p. 414).

²⁵⁸ Kunigas Povilas Jankevičius (1908 05 19*1934 05 26*1998 05 19) gimė 1908 m. gegužės 19 d. Čiovydžių kaime, Kupiškio parapijoje. Mokėsi Kupiškio ir Rokiškio gimnazijose. 1927 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. 1934 m. gegužės 26 d. išventintas į kunigus. Po kelis mėnesius vikaravo Debeikiuose (1934 07 01–1934 12), Svėdasuose (1934 12–1935 06 21) ir vėl Debeikiuose (1935 06 21–1936 01 08), beveik metus – Pakruojyje (1936 01 08–1937 01 01) ir Traupyje (1937 01 01–1937 12 15), ketvirtą metų vikaro pareigas ėjo Utenoje (1937 12 25–1941 12). Klebono pareigas ėjo Suvainiškyje (1941 12–1950 08 03), Salamiestyje (1950 08 03–1963 09 06), Subačiaus geležinkelio stoties šv. Pranciškaus Asyžiečio parapijoje (1963 09 06–1991 10 18). Čia kun. P. Jankevičius praleido daugiau nei pusę savo kunigystės metų. 1991 m. paskirtas gimtosios Kupiškio parapijos altaristu. Mirė sulaukęs 90 metų 1998 m. gegužės 19 d., palaidotas Kupiškio senosiose kapinėse, tėvų kapuose (žr. Monsinjoras Juodelis J. At A Kunigas jubilias Povilas Jankevičius (1908–1934–1998), *Katalikų žinynas 1999–2000*, p. 263–264).

²⁵⁹ Kunigas Juozas Juozevičius (1909 11 09*1936 01 05*1998 04 27) gimė 1909 m. lapkričio 9 d. Smilgių kaime, Kupiškio parapijoje, Domicelės ir Aloyzo Juozevičių šeimoje. Baigęs Panevėžio berniukų gimnaziją įstojo į Kauno kunigų seminariją. Ją baigęs 1936 m. sausio 5 d. išventintas kunigu. Pirmąsias šv. Mišias aukojo Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje. Pirmoji kunigavimo vieta – Raguvos parapija. Vėliau trumpai dirbo Troškūnuose. Prasidėjus karui, išvyko į Vilnių, dirbo lenkų bažnyčioje. Artėjant sovietinei armijai, pasitraukė į Vokietiją, čia kunigavo nedidelėje miestelio bažnyčioje. 1949 m. išvyko į JAV, kunigavo Švč. Mergelės Marijos Gimimo bažnyčioje Čikagoje. Pašlijus sveikatai, 1994 m. grįžo į Lietuvą. Apsigyveno gimtojoje Kupiškio parapijoje pas sesers Emilijos dukrą. Jos globojamas gyveno iki paskutinės dienos. Mirė 1998 m. balandžio 27 d. Palaidotas šalia tėvų Kupiškio senosios kapinėse (žr. Panevėžio vyskupijos kurija, A+A Kunigas Juozas Juozevičius (1909–1936–1998), *Katalikų žinynas 1999–2000*, Vilnius, 1999, p. 264–265).

²⁶⁰ Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo raštas, 1990 05 29, nr. 137, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶¹ Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vyskupo Juozo Preikšo raštas, 1990 12 21, nr. 547, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶² Klebono Klemenso Gutausko raštas-prašymas, 1997 09 06, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶³ Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo raštas, 1998 06 12, nr. 241, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶⁴ Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo raštas, 1998 06 12, nr. 242, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶⁵ PVKA. B. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁶⁶ Kunigas Jonas Algirdas Narušis (1942 03 08*1973 04 17*2000 02 05) kartu su broliu dvyniu Vytautu gimė Balninkų parapijoje (dabartiniame Molėtų r.), Kibildžių kaime, Antano ir Teofilės Narušų šeimoje. 1949 m. Algirdas Narušis pradėjo lankyti Antaplaštakio pradinę mokyklą, ją baigęs 1953 m. toliau mokėsi Balninkų septynmetėje mokykloje (1953–1956). Neturėdamas sąlygų baigti vidurinę mokyklą, pasimokęs siuvėjo amato įsidarbino siuvėju Molėtų rajono buitiniame kombinate (1957–1961), vėliau tarnavo sovietinėje kariuomenėje (1961–1964). Atlikęs karinę tarnybą dvejus metus dirbo vaivuočiu Molėtų buitiniame kombinate, nuo 1967 m. – Ukmergės gyventojų buitinio aptarnavimo kombinate siuvėju. Dirbdamas tęsė mokslus vakarinėje vidurinėje mokykloje.

Tik 1968 m. baigęs Ukmergės vakarinę vidurinę mokyklą įstojo į Tarpdiecinių kunigų seminariją Kaune. Seminarijoje A. Narušis buvo vieno kurso formatorius. Baigęs seminariją 1973 m. balandžio 17 d. išventintas į kunigus. Vikaravo Kauno (Šančiai) Švč. Jėzaus Širdies parapijos bažnyčioje (1973 06 14–1976 06 10). Teko pavaduoti šios bažnyčios kleboną kun. Alfonsą Lapę jo atostogų metu.

Po trejų metų išleistas į Panevėžio vyskupiją. 1976 m. gegužės 6 d. skyrimu (vysk. R. Krikščiūno raštas nr. 82) paskirtas į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą vikaro pareigoms (1976–1979). Vikaraujant Panevėžyje, susirgus Zarasų klebonui Gediminui Šukiui, kun. A. Narušis 1978 m. sausio 10 d. (raštas nr. 13) buvo komandiruotas klebono teisėmis aptarnauti Zarasų parapiją.

Kun. A. Narušis klebonu dirbo Palėvenės (1979 04 23–1981 05 04), Pabiržės (1981–1991), Ramygalos (1991 05 31–1998 06 20) parapijose.

1979 m. balandžio 23 d. skyrimu nr. 23 į Palėvenę vysk. R. Krikščiūnas rašo: „Pavedame šią nepaprastai svarbią Lietuvos šventovę pagal galimybę restauruoti. Į jumis sudedame viltis, jog ji taps ne tik tikintiesiems, bet ir prakeliaujantiems mūsų tikėjimo pavyzdžiu.“

Pabiržėje kunigo iniciatyva atstatytas bažnyčios bokštas, perdengtas bažnyčios stogas, išstiklinti langai, sudėtos grindys – parketas, restauruotos stacijos, išigyta naujų šviestuvų, pradėti restauruoti vargonai, pastatyti paminklai-biustai Vytautui Didžiajam ir Motiejui Valančiui, pastatyta nauja klebonija, sutvarkytas šventorius, pastatytas naujas šventoriaus vartų perėjimas, pradėtas statyti paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę 1940–1952 m. Klebonas sugebėjo pritraukti į bažnyčią ateizmu garsėjusios Pabiržės mokyklos vaikus. Dirbdamas Ramygaloje kartu aptarnavo ir Ėriškių Švč. Jėzaus Širdies bažnyčią. 1996 m. gegužės 9 d. raštu nr. 172 vyskupas J. Preikšas patiki spaudos

atstovo pareigas: „Žurnalas „Katalikų pasaulis“ nori palaikyti pastovų ryšį su Panevėžio vyskupijos pastoraciniu, kultūriniu ir socialiniu gyvenimu per atsakingą asmenį. Šiuo raštu skiriamas jūs atsakingu asmeniu ir prašome palaikyti su šio žurnalo redakcija pastovų ryšį.“

Kun. Jonui Algirdui Narušiiui buvo patikėtos Lietuvos krikščionių ūkininkų sąjungos dvasios vado pareigos, kurių, pradėjęs dirbti Ramygaloje ir Ėriškioje, jis atsisakė, motyvuodamas tuo, kad „jaučiamas politizuotas atspalvis ir kuriama trečia žemdirbių sąjunga – susiskaldymas. Perdėtas įvėlimas į administravimą ir noras Bažnyčios vardu daryti tai, kas priklauso tik žemdirbiams. Na, o svarbiausia priežastis – laiko stoka, nes aptarnaujant dvi parapijas nepakanka laiko tiesioginiam pastoracijos darbui, todėl nesąžininga kunigo darbą ir laiką skirti grynai pasaulietiniams reikalams“.

1996 m. lapkritį kun. J. A. Narušis lankėsi Šventojoje Žemėje.

1997 m. lapkričio 12 d. (raštas nr. 417) vyskupas J. Preikšas kun. A. Narušį paskyrė Panevėžio vyskupijos bažnytinio tribunolo santuokos ryšio gynėju. Paskutinė kun. Jono Algirdo Narušio darbo vieta – Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčia, klebonas (1998–2000). Paskirtas 1998 m. birželio 20 d. (raštas nr. 293). Kartu nuo birželio 24 d. paskirtas aptarnauti ir Palėvenės parapiją. 1998 m. liepos 7 d. (raštas nr. 333) buvo paskirtas ir Kupiškio dekanato vicedekanu. Kupiškio 470 metinių proga Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje šv. Mišios aukotos svečiams iš užsienio suprantamomis kalbomis – kaip rašė Aldona Ramanauskienė, tai naujas puslapis parapijos ir bažnyčios istorijoje. 2000 m. vasario 5 d. kunigą J. A. Narušį ištiko infarktas. Palaidotas Kupiškio bažnyčios šventoriuje.

Per dvidešimt septynerius kunigavimo metus Jonas Narušis ėjo ten, kur jį Apvaizda siuntė, ir su dideliu pasiaukojimu skleidė Dievo malonės šviesą. Ne kiekvieno iš sutiktųjų savo kelyje buvo suprastas. Nuoskaudas slėpė širdyje, kuri ir dėl tokių priežasčių per greitai pavargo. Bet juk ir Kristus ne visų buvo suprastas, – nekrologe rašė Eleonora Vaičeliūnienė. Jam buvo svarbūs ne tik dvasiniai, bet ir pasaulietiniai žmonių rūpesčiai. Labai norėjęs, kad vyrautų santarvė.

Dar 1973 m. Tarpdiecezinės kunigų seminarijos Kaune rektorius prof. Viktoras Butkus kun. A. Narušio charakteristikoje įrašė: „Tvarkingas, maldingas, paslaugus draugams ir vyresniesiems, seminarijoje buvo pirmakursių prepozitu, dekanu. Visas pareigas atlikdavo labai nuoširdžiai. Sugeba organizuoti bendrą darbą, atsižvelgti į kitų polinkius ir nusistatymus. Vairuotojas ir siuvėjas. Aukštųjų teologijos studijų baigimo diplomas „magna cum laude“ (žr. PVKA, b. Kun. Narušis Algirdas, 1942 03 08*1973 04 17*2000 02 05; Juodelis J. A+A Kunigas Algirdas Narušis (1942–1973–2000), *Katalikų žinyras* 2001, Vilnius, Katalikų pasaulis, 2001, p. 276; Ramanauskienė A. Paminėjome kunigą Joną Algirdą Narušį, *XXI amžius*, 2010, kovo 5, nr. 18, p. 14; Vasiliauskiene A. *Monsinjoras Petras Baltuška*. Monografija, Utena, leidykla-spaustuvė „Indra“, 2011, p. 515–517; Vaičeliūnienė E. Kunigo Algirdo Narušio laidotuvės, *Kupiškėnų mintys*, 2000, vas. 10, nr. 17, p. 1; Vaičeliūnienė E. Padėka už dvasios gydymą, *Kupiškėnų mintys*, 1998, spalio 10, p. 5).

²⁶⁷ Žinios apie kunigą, PVKA, b. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

²⁶⁸ 1965 10 27 Kupiškio bažnyčios padėtis, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁶⁹ 1967 metų Kupiškio parapijos dekanato vizitacijos aktas, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁷⁰ 1969 01 20 Kupiškio bažnyčios komiteto 20 narių sąrašas, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁷¹ PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

²⁷² 1993 02 30 dokumentas, Pateisinami dokumentai, 1993, KBA.

²⁷³ 1994 09 07 dokumentas, ten pat.

²⁷⁴ 1994 07 08 dokumentas, ten pat.

²⁷⁵ 1994 06 25 dokumentas, ten pat.

²⁷⁶ 1994 07 21 ir 1994 08 21 dokumentai, ten pat.

²⁷⁷ 1995 04 07 dokumentas, ten pat.

²⁷⁸ 1994 03 14 dokumentas, ten pat.

²⁷⁹ 1994 04 30 dokumentas, ten pat.

²⁸⁰ 2001 metų Kupiškio parapijos dekanalinės vizitacijos protokolas, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.

- ²⁸¹ 2004 metų Kupiškio parapijos dekanalinės vizitacijos protokolas, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ²⁸² Juškienė V. Kupiškio parapija jau turi savo namus, *Panevėžio rytas*, 2005, gruodžio 29, nr. 301, p. 8.
- ²⁸³ K. Gutausko raštelis, Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.
- ²⁸⁴ Žalys S. Imperializmo tarnai, *Stalino keliu* [Kupiškis], 1951, gruodžio 26 d., nr. 100, p. 3.
- ²⁸⁵ 1963 05 22 raštas nr. 156, Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.
- ²⁸⁶ 1966 09 15 Įsipareigojimas, Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.
- ²⁸⁷ Kupiškio parapijos komiteto sutartys, KBA.
- ²⁸⁸ Staškūnienė Z. Dievdirbys Romas Dobrickas, *Kupiškėnų mintys*, 1999, vas. 20, nr. 20–21, p. 7, 8.
- ²⁸⁹ Lietuviški XIX ir XX a. pradžios dvasininkų antkapinių paminklų įrašai, parengė V. Milius, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, Lietuvių katalikų akademija, 2003, t. 22, p. 505–515.
- ²⁹⁰ Baronienė D. Naujai atgimsta kryžiai ir paminklai rajone, 1990, l. 24 [Mašınraštis], *Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Informacijos ir kraštotyros skyrius (toliau – KVB IKS)*.
- ²⁹¹ 1982 m. Kupiškio bažnyčios metinės dekanalinės vizitacijos aktas, PVKA, b. Kupiškis.
- ²⁹² Kupiškio rajono savivaldybė, Lietuvos tautodailininkų sąjungos Kupiškio skyrius, Kupiškio etnografinio muziejaus, In memoriam, Leonas Perekšlis (1929 10 27–2014 07 28), *Kupiškėnų mintys*, 2014, liepos 31, nr. 87, p. 2.
- ²⁹³ Alekniėnė B. Jonas Šmigelskas: „Esu senas vilkas, ką daryti, žinau iš atminties“, *Kupiškėnų mintys*, 2015, sausio 16, nr. 6, p. 4.
- ²⁹⁴ 1994 05 13 dokumentas, Pateisinami dokumentai, 1993, KBA.
- ²⁹⁵ Juškienė V. Dovanos, kurių nevalia pamiršti, *Kupiškėnų mintys*, 1994, geg. 21, nr. 39, p. 1.
- ²⁹⁶ Baronienė D. Į paminklą – po širdies dalelę, *Kupiškėnų mintys*, 1991, liepos 27, nr. 54, p. 1.
- ²⁹⁷ Baronienė D. Naujai atgimsta kryžiai ir paminklai rajone, 1990, l. 24 [Mašınraštis], KVB IKS.
- ²⁹⁸ Baronienė D. Kupiškio krašto chorinė kultūra, Rankraštis, KVB IKS.
- ²⁹⁹ *Pirmoji dainų šventės vadovas*, Kaunas, 1924.
- ³⁰⁰ *II-osios dainų šventės vadovas*, Kaunas, 1928, p. 6.
- ³⁰¹ Vargonininko A. Goko choro lankomumo sąsiuvinuose (saugomi asmeniniame dukros Stefanijos Gokaitės archyve) yra tikslus choristų skaičius: 1947 m. Kupiškio bažnyčios chore giedojo 78 choristai, 1948 m. – 71, 1949 m. – 68, 1950 m. – 67, 1951 m. – 65, 1952 m. – 52, 1953 m. – 41, 1954 m. – 36.
- ³⁰² 1994 m. dokumentas, Pateisinami dokumentai, 1993, KBA.
- ³⁰³ 1994 01 30 d. dokumentas, *ten pat*.
- ³⁰⁴ Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, p. 193–214.
- ³⁰⁵ Vasiliauskienė A. Kunigas Stanislovas Krumpliauskas KGB dokumentuose, *Lietuvos aidas*, 2005, bal. 25, nr. 94, p. 7.
- ³⁰⁶ 1974 m. birželio 10 d. kapitonas B. Gutautas, paskirtas KGB prie LTSR MT Kupiškio rajono poskyrio viršininku, perėmė iš Panevėžio valstybinio KGB skyriaus prie LTSR MT majoro J. Martinkevičiaus visą dokumentaciją (agentūrines asmenų ir darbo bylas, kartoteką, bylas, žurnalus su įtariamų asmenų duomenimis ir pan.) bei inventorių ir kt. pagal aprašą, kurį sudarė 31 lapas. Tarp tų perimtų – 20 agentų, 2 konspiraciniai butai ir katalikų dvasininkijai skirti 3 tomai (4.401). (Deja, neaišku, kur jie yra!) Tai liudytų, kad savarankiškas Kupiškio rajono KGB poskyris ir pradėjo veikti tik nuo 1974 metų (žr. *LYA*, f. K–1, ap. 14, b. 602, l. 148–149, 151).
- ³⁰⁷ 1965 m. agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1382, l. 10–11, 86, 116.
- ³⁰⁸ *Ten pat*, l. 118, 121–122.
- ³⁰⁹ Ataskaitos apie 1974 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1385, l. 32.
- ³¹⁰ Ataskaitos apie 1975 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1390, l. 91.
- ³¹¹ Pažyma apie 1978 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1400, l. 88.
- ³¹² Ataskaitos apie 1985 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1416, l. 28.
- ³¹³ 1965 m. agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1382, l. 86.

- ³¹⁴ Ataskaitos apie 1974 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1385, l. 28.
- ³¹⁵ *Ten pat*, l. 37.
- ³¹⁶ Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394, l. 57.
- ³¹⁷ Ataskaitos apie 1974 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1385, l. 45.
- ³¹⁸ Ataskaitos apie 1975 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1390, l. 85.
- ³¹⁹ 1977 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394, l. 73.
- ³²⁰ Pažyma apie 1978 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1400, l. 92, 103.
- ³²¹ 1981 metų agentūrinė veikla, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1404, l. 55.
- ³²² Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394, l. 60.
- ³²³ Kanauninkas Stanislovas Krumpliauskas (**gimė 1945 m. balandžio 24 d., išventintas į kunigus 1974 m. balandžio 9 d.**) gimė Ciciliškių kaime, Smalvų parapijoje, Zarasų r., Igno Krumplevskio (1912–2009) ir Marijos Koreivo (1914–2004) šeimoje. 1969 m. įstojo į Tarpdiecezinę Kauno kunigų seminariją. 1974 m. balandžio 9 d. vysk. Romualdas Krikščiūnas (1930 07 18–1954 09 12–1969 12 21–2010 11 02) Panevėžio katedroje išventino į kunigus. Tai buvo pirmas viešas dviejų būsimų kunigų – Algio Baniulio ir Stanislovo Krumpliausko – išventinimas. Trejus metus (1974–1977) dirbo vikaru Biržų šv. Jono Krikštytojo parapijoje. Iš čia buvo paskirtas į Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapiją (1977–1982), vėliau – į Papilį (Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos), aptarnaujant ir Kvetkų šv. Jono Krikštytojo parapiją, o 1995 m. gegužės 24 d. paskirtas į Anykščių šv. Apaštalo evangelisto Mato parapiją. Nuo 2005 m. balandžio 28 d. (vyskupo dekretu nr. 121/05) S. Krumpliauskas paskirtas Anykščių dekanato, vienijančio 14 parapijų, dekanu. 2007 m. kovo 2 d. Panevėžio vyskupo raštu (nr. 80/07) kun. S. Krumpliauskui suteiktas Panevėžio vyskupijos katedros kapitulos kanauninko titulas. Dirbdamas Anykščiuose kan. S. Krumpliauskas išitraukė į mokslinę veiklą – Vilniaus Gedimino technikos universiteto organizuojamas mokslo istorikų konferencijas „Mokslo ir technikos raida Lietuvoje“, pranešimus rengė kartu su dr. A. Vasiliauskiene. Skaitytuose pranešimuose apžvelgė Anykščių šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčią: šventorių (2008 m.), vitražus (2009 m., bendraautoris kun. M. Maasas), vargonus (2010 m.), dvasininkus (1926–1940) (2011 m.), Anykščių dekanatą (2012 m.). Šio straipsnio autorė kanauninkui irgi skyrė pranešimą „Kanauninkas Stanislovas Krumpliauskas: darbai puoselėjant Anykščių bažnyčią“ (2007 m.). Be to, kan. S. Krumpliauskas 2009 m. organizavo mokslo istorikų išvažiuojamąją sesiją Anykščiuose. Labai svarbi ir dvasinė meninė Anykščių plėtra: vargonų festivaliai, sakralinis meno centras ir Angelų muziejus – juos įkuriant ir tolesnėje jų veikloje buvo juntama kan. S. Krumpliausko ranka. Ilgametis Anykščių šv. Mato bažnyčios klebonas, Anykščių dekanas, misioneris, kolekcininkas, švietėjas, mecenatas Albertas Juozapas Talačka (1921 11 19–1947 06 29–1999 12 12) Anykščių parapijai paliko sukaupią dailės kūrinių kolekciją, asmeninę biblioteką ir archyvą. 2009 m. liepos 23 d. šis jo palikimas pristatytas Anykščių sakralinio meno centre. Sakralinio meno centras vykdo plačią kultūrinę programą populiarindamas sakralinį meną – kiekvieno mėnesio 19 d. organizuoja įvairius kultūros vakarus, koncertus, dailės parodas, knygų pristatymus, edukacinius užsiėmimus. 2010 m. liepos 22 d. Sakralinio meno centre buvo atidarytas pirmasis Lietuvoje Angelų muziejus, kuriam savo sukaupią angelų kolekciją padovanojo kultūrininkė Beatričė Kleizaitė-Vasaris. Kan. S. Krumpliausko iniciatyva Anykščių šv. Mato bažnyčiai išigijus naujus vargonus (1999 m. rugsėjo 25 d. juos pašventino vysk. Juozas Preikšas), nuo 2001 m. pradėti organizuoti tarptautiniai jaunųjų vargonininkų festivaliai „Juniores Priores Organorum Seinensis“, kuriuose dalyvauja jauni muzikantai iš Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Čekijos, besimokantys atskleisti vargonų dvasią... Festivaliai jau tradiciškai prasideda Seinų švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje. Festivalį organizuoja du kultūrinio bendradarbiavimo sutartį pasirašę miestai – Anykščiai ir Seinai. Kasmet festivalio programą praplečia nauji įvairių šalių vargonininkai. Tarkim, 2009 m. IX festivalyje vargonavo penkių šalių:

Lietuvos, Lenkijos, Ukrainos, Baltarusijos ir Rusijos – atlikėjai. Festivalio pagrindinis organizatorius – Varšuvos F. Šopeno muzikos universiteto ir Krokuvos muzikos akademijos profesorius vargonininkas Jozefas Serafinas, renginio globėjas – Lietuvos žemės ūkio ministras.

Glaudi kan. S. Krumpliausko bendrystė su ukrainiečiais. Su parapijiečiais lankosi Vilniaus Švč. Trejybės bažnyčioje pas Rytų (graikų) apeigų katalikus, bendrauja su vienuoliais bazilijonais – Švč. Trejybės bažnyčios klebonas t. Pavlo Jachimec OSBM, kitais kunigais ukrainiečiais, kviečiamas į Ukrainos ambasados Lietuvos Respublikoje organizuojamus renginius, priėmimus.

Reikia pasakyti, kad Anykščių Šv. Mato bažnyčia – viena nedaugelio Lietuvoje, iškilmingai pagerbusi 2008 m. liepos mėn. į Lietuvą atvežtą ukrainiečio Vitalijaus Sobolivskio piligriminį Padėkos kryžių. Apkeliaavęs Ukrainą ir Lenkiją 400 kg ažuolinis kryžius pasiekė Lietuvą: buvo Vilniuje, Anykščiuose (liepos 3–4 d.), Kaune, Šiauliuose, Kryžių kalne, Žagarėje ir liepos 12 d. iš čia buvo išvežtas į Latviją.

Piligriminis kryžiaus žygis yra skirtas paminėti Kristaus mirties ir Prisikėlimo 2000-uosius metus (33–2033). Norima, kad 2033 m. per didžiąją gavėnios savaitę, kai jau bus apkeliautos visų pasaulio valstybių sostinės ir ten pastatyti kryžiai, tų valstybių žmonės gausiai susirinktų prie savo pastatytų kryžių ir kartu padėkotų Dievui už mūsų išgelbėjimą. Tad visame pasaulyje vienu metu į dangų kildama padėkos malda mus visus suvienytų tikėjime ir meilėje.

2014 m. rugpjūčio 7 d. po vakarinių maldų Vilniaus Švč. Trejybės Graikų apeigų katalikų bažnyčioje vyko labdaros koncertas, skirtas palaikyti ukrainiečių tautą ir Švč. Trejybės Graikų apeigų katalikų bažnyčią, mininčią 500 metų jubiliejų. Skelbta, kad surinktos lėšos bus paaukotos bažnyčios remonto darbams (deja, žinios apie lėšas artistų užslaptintos). Paremti ukrainiečių atvyko ir Dusetų Švč. Trejybės bažnyčios klebonas kan. Stanislovas Krumpliauskas su keliais parapijiečiais: Elena Antonova, Brone Latvėniene, Ona Puodžiukyniene ir Tautvydu Adamoniu.

Tiek iš Anykščių, tiek iš Dusetų kanauninkas parapijiečius į piligriminę pažintinę kelionę veža į Vilnių. Šalia lotynų apeigų katalikų bažnyčių lankymo nelieka nuošaly ir Švč. Trejybės Graikų apeigų katalikų bažnyčia. Atvykę kan. S. Krumpliausko vadovaujami parapijiečiai išgirsta bažnyčios, Šv. Juozapato ir Šv. Bazilijaus didžiojo ordino istorijas, bendrauja su t. Pavlo, kitais vienuoliais bazilijonais.

Su vienuoliais bazilijonais kanauninkas susitinka ir Skapiškyje, kuriame kasmet vis plačiau garsėja M. Reinio vardas, organizuojami įvairūs renginiai. Kan. S. Krumpliauskas buvo Anykščių dekanato „Caritas“ pirmininkas, Anykščių rajono savivaldybės visuomeninės Kultūros tarybos narys, Dabužių kaimo bendruomenės pirmininkas, Anykščių rajono Garbės piliečio vardo suteikimo komisijos narys. Nenuilstančio klebono iniciatyva Anykščiuose buvo įkurtos katalikiškos jaunimo organizacijos – skautai ir maironiečiai, dvasininkas buvo šių organizacijų ir Anykščių šeimos centro dvasios tėvas. Klebonas per savo ganytojiško darbo metus Anykščiuose išugdė septynis vikarus, kurie sėkmingai dirbaujami įvairiose šalies bažnyčiose.

Kan. S. Krumpliauskas atliko ženklių darbų tvarkant bei remontuojant bažnyčią, parapijai priklausančius pastatus. Jo rūpesčiu pakeistos presbiterijos grindys, restauruota bažnyčios interjero ornamentika, restauruota klebonija, atnaujinta dešiniojo bažnyčios bokšto viršūnė, išgrįsti šventoriaus takai, atnaujinta bažnyčios stogo danga. Rūpestingo klebono iniciatyva įrengtas Anykščių bažnyčios pastato išorės apšvietimas, jam pritariant, bažnyčios bokšte įrengta gausiai dabar turistų lankoma apžvalgos aikštelė.

Po septynerių metų darbo Anykščiuose 2012 m. liepos 16 d. kan. S. Krumpliauskas paskirtas į Dusetų Švč. Trejybės parapiją, kartu aptarnauja ir Antalieptės Šv. Kryžiaus parapijos tikinčiuosius. Pradėti didžiuliai remonto darbai ne tik Dusetose, bet ir Antalieptėje. O svarbiausia – atstatoma Gyvoji bažnyčia. Kanauninko dėmesys kiekvienam parapijiečiui – puikus tikinčiųjų telkimo pavyzdys.

Įgyvendinami didžiuliai darbai Antalieptėje – ne tik bažnyčios remontas, bet ir pastangos su vietos bendruomene įkurti naują Dievo tarno arkivyskupo Mečislavo Reinio (1884 02 03–1907 06 10–1926 04 05–1953 11 08) vardo įamžinimo centrą – yra sektinas pavyzdys... Dera pasakyti, kad kan. S. Krumpliauskas yra daug nuveikęs Skapiškyje (Kupiškio r.) įamžinant Dievo tarno arkivyskupo M. Reinio atminimą, tad turi gerą patirtį...

Jau vikaraudamas Kupiškėje kunigas už drąsų Dievo žodžio skleidimą ne tik vyresniesiems, bet ir jaunimui pakliuvo į KGB akiratį. Tad jo pavardė randama buvusiam KGB, dabar – Lietuvos ypatingajame, archyve. Kupiškio vikarą, nesutikusį talkininkauti okupantų saugumui, už „viešosios tvarkos pažeidimus“ – procesijų organizavimą – okupacinė valdžia baudė administracinėmis bandomis, užrašinėjo jo pamokslus, sekė kiekvieną žingsnį, siekė sukompromituoti. Tam buvo pasitelkti spaudos darbuotojai, kurie KGB nurodymu rašė straipsnius (Narutis A. Ko siekia vikaras S. Krumpliauskas, *Komunizmo keliu*, 1982, vas. 13, nr. 19, p. 2, 4; Petrauskas P. Nepritariu Jums, vikare!, *Komunizmo keliu*, 1982, kovo 13, nr. 31, p. 3; Jarmalavičius J. Prisidengus religijos skraiste, *Švyturys*, 1983, nr. 15, p. 21–22). Tačiau, nepaisant saugumo pastangų, kunigas išlaikė tvirtą nusistatymą ir apsisprendimą. Jam, kaip ir daugeliui nesutikusių bendradarbiauti su okupacine valdžia, KGB užvedė specialią bylą.

Už nuopelnus Bažnyčiai Panevėžio vyskupas Jonas Kauneckas 2007 m. dekretu Nr. 80/07 kun. Stanislovui Krumpliauskui suteikė Panevėžio vyskupijos katedros Kapitulos kanaaninko titulą.

Ne tik bažnytinė valdžia, bet ir pasaulietinė įvertino kan. S. Krumpliausko atliktus darbus.

Kan. Stanislovas Krumpliauskas, nesutikęs bendradarbiauti su sovietine okupacine valdžia, KGB persekiotas už meilės Dievui, Žmonėms, Tėvynei drąsiai skleidimą, pripažintas Laisvės kovų dalyviu. 2006 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, nuodugniai ištyręs dvasininko Stanislovo Krumpliausko bylą, 2006 m. rugsėjo 20 d. protokolu nr. 157 pripažino jį Laisvės kovų dalyviu. 2006 m. spalio 10 d. Dalios Kuodytės ir komisijos pirmininko Gintaro Šidlausko pasirašytas pažymėjimas tų pačių metų spalio 26 d. buvo įteiktas Vilniuje.

Už tarptautinių jaunųjų vargonininkų festivalių organizavimą Anykščiuose kan. S. Krumpliauskui 2009 m. įteiktas Lenkijos Respublikos kultūros ir tautinio paveldo ministro specialus apdovanojimas – ženklas „Už nuopelnus lenkų kultūrai“. Už pasiaukojamą darbą Anykščiuose kan. Stanislovas Krumpliauskas 2013 m. išrinktas Anykščių rajono garbės piliečiu – jis septintas labiausiai nusipelnęs šio titulo žmogus Anykščių krašte (garbės piliečio vardas jau suteiktas mokslininkams Antanui Tylai, Algirdui Avižieniui, rašytojams Mildai Telksnytei ir Vygandui Račkaičiui, Lietuvos tremtinių ir politinių kalinių sąjungos Anykščių rajono komiteto pirmininkei Primai Petrylienei ir Anykščių vaikų ir jaunimo užimtumo centro vadovei Evgenijai Baltronienei).

Sudarius ir ištyrinėjus Krumpliauskų giminės genealoginį medį, 2014 m. birželio 20 d. nustatyta (2014 06 20 rejestro nr. 69), kad kan. S. Krumpliauskas – garsiųjų LDK bajorų giminių palikuonis.

2014 m. gegužės 10–11 d. Dusetų parapija, Dusetų Kazimiero Būgos gimnazija, Dusetų seniūnija, Kultūros centras, Dusetų dailės galerija paminėjo prasmingos kunigystės 40 metų jubiliejų. Tai dusetiškių dovana – padėka kan. Stanislovui Krumpliauskui už per porą metų atgaivintą parapiją, kad po daugelio metų jie gali džiaugtis parapijoje esančiu kunigu: vėl kasdien aukojamos šv. Mišios, vyksta gegužinės, birželinės pamaldos, bažnyčioje spalio mėnesį kalbamas Rožinis. Parapijiečiai džiaugiasi, kad kiekvieną dieną, esant reikalui, gali pabendrauti su kunigu, dažnai jį sutikti gimnazijoje, bendruomenės renginiuose, dailės galerijoje (žr. 1981 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 144, l. 40, 54; 1982 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1409, l. 16; Pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, *LYA*, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 13; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K–1, b. 1411, l. 18; *Kan. S. Krumpliausko asmeninis archyvas*; Indrašius V. Kun. Stanislovas Krumpliauskas, Doros, šviesos ir tiesos apaštalai, *Zarasų krašto dvasininkai*, Vilnius, 2003, p. 82–84; Kun. Jurgaitis J. *Aukos keliu*, p. 399; Krumpliauskas S., Maasas M. Anykščių Šv. evangelisto apaštalo Mato bažnyčia. 2. Vitražai, Mokslo ir technikos raida Lietuvoje, *13-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2009 m. gruodžio 10 d., pranešimai*, sud. A. Nakas, Vilnius, Technika, 2009, p. 141–154; Varenbergienė M. Grožis bažnyčios prieglobstyje, *XXI amžius*, 2014, vas. 21, nr. 8, p. 14; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, p. 28–31, 186, 191, 198–202, 204, 211–212, 216, 218–219, 221–222, 282, 293, 311, 333, 345–346, 362, 414–415, 437–440, 445, 450, 455, 457; Vasiliauskienė A., Krumpliauskas S. Anykščių

Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia. 1. Šventorius, Mokslo ir technikos raida Lietuvoje, *12-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2008 m. gruodžio 11 d., pranešimai*, sud. A. Nakas, Vilnius, Technika, 2008, p. 103–111; Vasiliauskienė A., Krumpliauskas S. Anykščių Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčia: Anykščių dekanatas, Mokslo ir technikos raida Lietuvoje, *16-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2012 m. gruodžio 6 d., pranešimai*, sud. A. Nakas, R. Keliotienė, Vilnius, Technika, 2012, p. 141–152; Vasiliauskienė A., Krumpliauskas S. Anykščių Šv. Apaštalo evangelisto Mato bažnyčios šventorius, *XXI amžius*, 2008, spalio 10, nr. 77, p. 8–9; Vasiliauskienė A. Dusetų parapijos klebonas kan. Stanislovas Krumpliauskas švenčia kunigystės jubiliejų, *Dusetos*, 2014, bal. 9, nr. 7, p. 1–2; Vasiliauskienė A. Kanauninkas Stanislovas Krumpliauskas švenčia kunigystės jubiliejų, *Kupiškėnų mintys*, 2014, geg. 6, nr. 51, p. 6; Vasiliauskienė A. Kilni šventė Dusetose: kan. S. Krumpliausko kunigystės 40-metis, *Lietuvos aidas*, 2014, birž. 21, nr. 136, 137, 138, p. 6–7; liepos 1, nr. 139, 140, 141, p. 6–7; Vasiliauskienė A. Keturiasdešimt metų liudydamas tikėjimą ir meilę Dievui, *Utenis*, 2014, bal. 16, nr. 30, p. 4–5; Vasiliauskienė A. Kunigas Stanislovas Krumpliauskas KGB dokumentuose, *Lietuvos aidas*, 2005, bal. 25, nr. 94, p. 7; Vasiliauskienė A. Neįbaugintas sovietinių pareigūnų gąsdinimų „ekstremistškų pažiūrų“ kunigas. Dusetų ir Antalieptės klebono kanauninko Stanislovo Krumpliausko 70-mečiui, *XXI amžius*, 2015, geg. 2, nr. 17, p. 3, 16; Vasiliauskienė A. Penkeri kunigo Stanislovo Krumpliausko metai Kupiškėje, *Kupiškėnų mintys*, 2005, bal. 30, nr. 51, p. 4, 6; Vasiliauskienė A. Tarnystės Dievui ir žmonėms keturiasdešimtmetis. Dusetų klebono kan. Stanislovo Krumpliausko kunigystės sukakčiai, *XXI amžius*, 2014, geg. 9, nr. 19, p. 12–13.

³²⁴ LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, 1409, 1411.

³²⁵ Pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 9, 10, 42, 54–55.

³²⁶ 1981 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 40, 54.

³²⁷ 1982 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1409, l. 16.

³²⁸ 1981 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 54.

³²⁹ 1982 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1409, l. 16.

³³⁰ Pažyma apie Kupiškio KGB skyriaus kompleksinį patikrinimą, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 13.

³³¹ 1981 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1404, l. 41.

³³² 1982 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1409, l. 8.

³³³ 1983 metų agentūrinės veiklos planas, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1411, l. 6, 18.

³³⁴ Kunigas Paulius Klezys (gimė 1957 m. gegužės 6 d., įšventintas į kunigus 1981 m. gegužės 31 d.) gimė Biržuose, Paulinos Kairytės (gim. 1934 m.) ir Jono Kleziso (1915–1977) šeimoje, antrasis iš trijų vaikų (Jonas, Paulius ir Onutė). 1975 m. baigė Biržų I vidurinę mokyklą (dabar Atžalyno vidurinė mokykla). Metus su tėvu dirbo „Biržų gelžbetonio“ stalių dirbtuvėje, išikūrusioje buvusiam Jansono malūne. Tėvas buvo gabus stalius, kun. Sigitas Uždavinio paprašytas Gulbinėnų bažnyčiai 1976 m. padarė klauptus. Išvežant juos kun. S. Uždavinys pasveikino Paulių, įstojusį į kunigų seminariją. Šią žinią iš kunigo išgirdęs tėvas ėmė verkti (sūnus apie stojimą į seminariją niekam nesakė). Baigęs Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune P. Klezys 1981 m. gegužės 31 d. vysk. Romualdo Krikščitūno buvo įšventintas kunigu. Pirmoji darbo vieta – vikaras Panevėžio katedroje (1981–1983). Po trejų metų vikaravimo buvo paskirtas eiti tas pačias pareigas į Kupiškį. Mokydamasis seminarijoje čia jis praleido visų penkerių metų atostogas – talkino kleb. Klemensui Gutauskui. Nuo 1986 m. rugpjūčio 21 d. Spitrėnų Švč. Mergelės Marijos Taikos Karalienės bažnyčios administratorius, Sudeikių Švč. Mergelės Marijos bažnyčios administratorius ir Biliakiemio Švč. Mergelės Marijos vardo bažnyčios administratorius, aptarnauja koplyčią Radeikiuose (žr. Kontrimavičius T. Spitrėnų kaimo klebonas susirentė „žvirblių bažnyčia“, *Lietuvos rytas*, 2000, sausio 9, nr. 237, p. 3; Jonušienė R. Mažiausioje Utenos rajono parapijoje – klebonija su gražiausios sodybos ženklų, *Žemės druska*, 2000, gruodis, p. 23–24; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, p. 16, 28–29, 205, 216, 219–220, 223, 311, 326, 333, 348–350, 440–442, 445, 450, 455).

³³⁵ 1984 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1414, l. 36.

³³⁶ 1985 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1416, l. 22; 1986 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, LYA, f. K–1, ap. 15, b. 1421, l. 22.

- ³³⁷ Ataskaitos apie 1976 metų agentūrinę veiklą, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1394, l. 57; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411, l. 27; 1985 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1416, l. 6-7.
- ³³⁸ Tik V. Karaliukaitė (1916–2000) buvo sesuo eucharistietė (oficialus pavadinimas – Jėzaus Eucharistijos tarnaičių seserų kongregacija, popiežiaus teisių – *SJE*) vienuolė. 1969 m. ji išstojo į vienuolyną, o 1977 m. spalio 4 d. davė amžinuosius įžadus.
- ³³⁹ 1983 metų agentūrinės veiklos planas, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411, l. 7; 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411, l. 22.
- ³⁴⁰ Vasiliauskienė A. Sėjo Dievo meilės grūda, *A+A Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos tarnaičių kongregacijos vienuolė s. Palmyra Petronėlė Pauliutė* (1925 04 06–2013 02 15), *XXI amžius*, 2013, kovo 22, nr. 12, p. 9.
- ³⁴¹ Vasiliauskienė A. Seserys tarnaitės, *Lietuvos aidas*, 2007, lapkr. 7, nr. 255, p. 9; lapkr. 8, nr. 256, p. 9; lapkr. 9, nr. 257, p. 9.
- ³⁴² Vasiliauskienė A. Švč. Nekaltosios Mergelės Marijos tarnaičių kongregacijos seseriai Daliai – 25-eri vienuolijos metai, *Kupiškėnų mintys*, 2008, gruodžio 20, nr. 145, p. 3, 5; Vasiliauskienė A. 25-eri vienuolinio gyvenimo metai, *Žvilgsniai*, „XXI amžiaus“ priedas, 2009, sausis, nr. 1, p. 1; Vasiliauskienė A. Vienuolė iš Skapiškio paminėjo 25-erius veiklos kongregacijoje metus, *Lietuvos aidas*, 2009, sausio 30, nr. 19, p. 1, 6-7, 10; Vasiliauskienė A. Skapiškietei vienuolei penkiasdešimt, *Kupiškėnų mintys*, 2013, gruodžio 19, nr. 145, p. 4.
- ³⁴³ 1983 metų agentūrinės veiklos ataskaitos, *LYA*, f. K-1, ap. 15, b. 1411, p. 22.
- ³⁴⁴ Kunigas Juozas Indriūnas (**gimė 1942 m. balandžio 11 d., iššventintas į kunigus 1972 m. balandžio 16 d.**) gimė Jasiškių kaime, Utenos r. Tėvas buvo žuvęs kare, tad šeima sunkiai vertėsi. Juozas mokėsi Norkūnų pradžios mokykloje, vėliau porą metų gyveno ir mokėsi Užpaliuose globojamas dėdžių, grįžęs į gimtinę pradžios mokslo baigė Pakėnų pradinėje mokykloje. 1962 m., baigęs Utenos II vidurinę mokyklą, gavo neigiamą charakteristiką (Juozui siūlė stoti į universitetą studijuoti literatūrą, tačiau jis atsisakė – traukė dvasiniai dalykai, o tai pedagogams buvo nesuprantama). J. Indriūnas įsidarbino Panevėžyje, spaustuviėje. Metus dirbęs linotipininku, savanoriu išėjo į armiją (be tarnybos armijoje neprįmdavo į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune). Trejus metus tarnavo aviacijos mokomajame dalinyje Vinicoje (Ukraina). Čia J. Indriūnas įgijo plataus profilio mechaniko specialybę. 1965 m. sugrįžęs iš armijos stojo į seminariją, tačiau nepriėmė. Tada vėl metus inžinieriumi mechaniku dirbo Panevėžyje besikuriančiame „Ekrane“. 1966 m. vėl stojo į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune. Šį kartą priėmė, nors ir pavėluotai. 1972 m. balandžio 16 d. vysk. Juozapas Labukas Juozą Indriūną iššventino į kunigus. Pirmoji darbo vieta – Švč. Jėzaus Širdies bažnyčia Šančiuose Kaune (1972–1973). Iš čia sovietinė valdžia jį ištrėmė į Kupiškį (1973–1976). 1976–1981 m. kun. J. Indriūnas vikaravo Kaune, 1981 m. gegužę buvo paskirtas į Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčią Panevėžiuje. Po dvejų metų darbo, 1983 m. spalį, iškeliamas į Radviliškio Švč. Mergelės Marijos Gimimo parapiją. Čia dirbo iki 1989 m. liepos. Nuo 1989 m. liepos 21 d. – Skaistgirio Šv. Jurgio bažnyčios administratorius, aptarnavęs ir Juodeikių šv. Jono Krikštytojo parapiją. 1992 m. balandį skiriamas į Tytuvėnų Švč. Mergelės Marijos bažnyčią. Po poros metų paskiriamas Labūnavos Dievo Apvaizdos bažnyčios klebonu (1994–2000). Nuo 2000 m. iki dabar – Kauno Šv. Antano Paduviečio bažnyčios altaris.
- Kun. Juozas Indriūnas sovietinės valdžios buvo ištrėmtas iš Kauno į Kupiškį už veiklą su jaunimu, antitarybinius pamokslus. Šią veiklą tęsė ir Kupiškėje – savo bute skaitė paskaitas jaunimui dvasinėmis temomis. Ne kartą yra sakęs: „*Kalbi jaunimui ir, rodos, visi savi, o tavo jau rytojaus dieną kviečia saugumo darbuotojai ir analizuoja pasakytas mintis.*“ Šio dvasingo, inteligentiško, patriotiškai nusiteikuso kunigo dėka parapijiečiai plačiai susipažino su „LKB kronika“ ir kita pogrindžio spauda.
- ³⁴⁵ Kunigas Juozapas Balčiūnas (1934 02 01*1968 05 22*2002 05 28) gimė Šiaulių kaime, Anykščių rajone. Šeimoje buvo 6 vaikai: Veronika Dilienė (1923–2002), Antanas (1926–1960, žuvo avarijoje), Teklė (1928–1946), Julė (1930–1946), Juozapas (1934–2002) ir Onutė (1942–1946). Juozapas mokėsi Šiaulių kaimo pradinėje mokykloje, Anykščių Jono Biliūno vidurinėje mokykloje. 1956 m. išstojo į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune. Sovietų valdžiai trukdant, negalėjo nuosekliai tęsti mokslų, todėl dirbo įvairiose vietose. Baigęs seminariją 1968 m. gegužės 22 d. buvo iššventintas

kunigu. Vikaravo Panevėžyje (1968 07 14–1976 05 06), Kupiškyje (1976 05 06–1977 05 27). 1977 m. gegužės 27 d. buvo paskirtas klebonu į Nemunėlio Radviliškį, po septynerių metų, 1984 m. gegužės 11 d., – administratoriumi į Šilus. Nuo 1990 m. spalio 3 d. Panevėžio Šv. apašt. Petro ir Povilo bažnyčios altaristas. Mirė 2002 m. gegužės 28 d. Panevėžio respublikinėje ligoninėje. Kun. J. Balčiūnas palaidotas Panevėžio katedros kapinėse šalia kitų kunigų (žr. *PVKA*, b. Kun. Juozapas Balčiūnas 1934 02 01*1968 05 22*2002 05 28; Panevėžio vyskupijos kurija, A+A Kunigas Juozapas Balčiūnas (1934–1968–2002), *Katalikų žinynas 2003*, Vilnius, 2003, p. 270–271).

³⁴⁶ Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vyskupo dr. R. Krikščiūno raštas, 1976 05 06, nr. 78, *PVKA*, b. Kun. Gutauskas Klemensas.

³⁴⁷ Panevėžio vyskupijos apaštalinio administratoriaus vyskupo dr. R. Krikščiūno raštas, 1977 05 27, nr. 115, *PVKA*, b. Kun. Gutauskas Klemensas.

³⁴⁸ Panevėžio vyskupijos Apaštalinio administratoriaus vyskupo dr. R. Krikščiūno raštas, 1982 07 17, nr. 169, *PVKA*, b. Kun. Gutauskas Klemensas.

³⁴⁹ Kunigas Raimundas Saprigonas (1958 12 22*1982 06 06*1996 05 17) gimė Šakių mieste, tarnautojų šeimoje. Šeimai persikėlus į Ukmergę, Raimundas 1966 m. pradėjo lankyti Ukmergės vidurinę mokyklą, kurią baigė 1977 m. 1977–1982 m. mokėsi Tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje Kaune. 1982 m. birželio 6 d. išventintas kunigu, paskirtas vikaru į Kupiškį. Po metų skiriamas vikaru į Panevėžio Kristaus Karaliaus katedrą, o 1986 m. gegužės 28 d. – administratoriumi į Antazavę. Klebonas R. Saprigonas aptarnavo dar ir Imbrado parapiją bei padėjo sergančiam Dusetų klebonui. Antazavė – pirmoji ir paskutinė kun. R. Saprigono klebonavimo vieta. Jo veiklą nutraukė staigi mirtis 1996 m. gegužės 17 d. Palaidotas Ukmergės bažnyčios šventoriuje (žr. [Autorius nenurodytas] A+A Kunigas Raimundas Saprigonas (1958–1982–1996), *Katalikų žinynas 1997*, Vilnius, 1997, p. 275–276).

³⁵⁰ Panevėžio vyskupijos kapitulinio vikaro prel. Kazimiero Dulksnio raštas, 1986 08 21, nr. 94, *PVKA*, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.

³⁵¹ Kunigas Virgilijus Liuima (gimė 1961 m. rugpjūčio 8 d., išventintas į kunigus 1989 m. gegužės 28 d.) – Anelės Gimbutytės (1922–2004) ir Povilo Liuimos (1921–2002) ketvirtas iš septynių vaikų, gimęs Kaliekių kaime, Vyžuonų par., Utenos r. Mokėsi Kaliekių pradinėje ir Utenos 4-ojoje vidurinėje (dabar Dauniškio gimnazija) mokyklose. 1979 m. baigęs vidurinę mokyklą Utenos autotransporto įmonėje nr. 1 mokėsi vairuotojo profesijos. Baigęs pusantų metų dirbo toje pačioje įmonėje. Net du kartus jo, ne komjaunuolio, neėmė į kariuomenę. 1981 m. pavasarį buvo pašauktas į armiją. Tarnavo Baltarusijoje, Borisovo mieste, ryšininkų dalinyje, aptarnaujančiame štabą. 1983 m., tik sugrįžęs iš armijos, mėgino stoti į Tarpdiecezinę kunigų seminariją Kaune, tačiau gavo neigiamą atsakymą. Pasaulietinė valdžia aiškino, kad du dėdės kunigai (Antanas Liuima SJ ir Pranas Liuima SJ) pabėgo į užsienį bijodami liaudies keršto, nes jie – liaudies priešai – taigi ir tu toks būsi... Ne kartą jį bandė ir saugumas užverbuoti. Pagaliau paliko ramybėje. 1984 m. V. Liuima vėl padavė pareiškimą į kunigų seminariją – šį kartą „prasmuko“. Tačiau po pirmojo kurso klierikas V. Liuima už antitarybinės literatūros platinimą buvo pašalintas, grasinta net kalėjimu (7 metams), tačiau viskas baigėsi laimingai. Susidarius palankioms aplinkybėms, po poros savaičių sugrįžo į savo kursą. Baigęs kunigų seminariją 1989 m. gegužės 28 d. išventintas kunigu. Prinicijas kun. V. Liuima 1989 m. birželio 11 d. laikė Vyžuonose, o birželio 18 d. – Daugailiuose. Buvo paskirtas vikaru į Kupiškį (1989–1998), nuo 1998 m. birželio 28 d. – Papilio Nekaltosios Švč. Mergelės Marijos bažnyčios klebonas, aptarnauja Kvetkų šv. Jono Krikštytojo parapiją, koplyčias Melaišiuose ir Skrebotiškiuose, o nuo 2005 m. ir Kupreliškio šv. Arkangelo Mykolo parapiją.

Kupiškio vikaras kun. V. Liuima 1989 m. rugpjūčio 23 d. pašventino garsiaame „Baltijos kelyje“ kupiškėnų pastatytą kryžių. Dekano kun. K. Gutausko iniciatyva Kupiškio ligoninėje įkūrus koplytėlę, ją 1989 m. rugsėjo 17 d. pašventino vikaras.

Nuo 1990 m. Kupiškio dekanate pradėjus dėstyti tikybą mokyklose, pirmus metus abiejose Kupiškio vidurinėse mokyklose kun. V. Liuima dėstė tikybą lankydamas ir kitas rajono mokyklas. 1994 m. rugsėjį vikaras kartu su Kupiškio jaunimu vyko į Kryžių kalną dalyvauti Šventojų Tėvo lankymosi Lietuvoje metinių proga organizuotame teletilte.

- Kupiškio parapijos dvasininkus skaudino asocialių šeimų vaikų skurdas. Parapijos „Caritas“ pradėjo rūpintis vaikų globos namų steigimu. Dekanas K. Gutauskas šiai idėjai pritarė ir pavedė vikarui organizuoti šį darbą. Po intensyvių kun. V. Liuimos pastangų, rėmėjų paieškų 1996 m. rugsėjo mėnesį Kupiškio parapijoje buvo įkurti Šv. Kazimiero vaikų globos namai, kuriuos pašventino vysk. J. Preikšas (žr. Vasiliauskienė A. *Kai akademikas kunigas Antanas Liuima SJ prabyla*, Vilnius, 1995, I dalis, p. 40–41; Vasiliauskienė A. Ilgamečio Kupiškio vikaro kunigystės sidabrinis jubiliejus, *Kupiškėnų mintys*, 2014, liepos 5, nr. 76, p. 5; Vasiliauskienė A. Ketvirčio amžiaus kunigystės jubiliejus: kun. Virgilijus Liuima, *Lietuvos aidas*, 2014, rugpj. 19, nr. 181, 182, 183, p. 6–7; rugpj. 23, nr. 184, 185, 186, p. 7; Vasiliauskienė A. Kun. Virgilijus Liuima – garsios giminės atstovas, *Lietuvos aidas*, 2014, rugpj. 9, nr. 175, 176, 177, p. 6–7; Vasiliauskienė A. Liuimų giminę garsina kun. Virgilijus Liuima, *Utenos apskrities žinios*, 2014, liepos 19, nr. 81, p. 9; Vasiliauskienė A. Padėkos šv. Mišios Ceikiniuose, *Utenis*, 2014, liepos 30, nr. 60, p. 5–6; Vasiliauskienė A. Prasmingas kunigystės 25-metis, *XXI amžius*, 2014, liepos 4, nr. 27, p. 11; Vasiliauskienė A. *Monsinjoras Klemensas Gutauskas*, p. 148, 216–217, 224–226, 233, 235, 237–238, 240–241, 288, 311, 333, 350, 418–419, 421, 433).
- ³⁵² Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo raštas 1996 10 01, nr. 547, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.
- ³⁵³ Panevėžio vyskupo Juozo Preikšo raštas 1998 06 20, nr. 288, PVKA, b. Kun. Gutauskas Klemensas, 1915 11 23*1941 02 26*2002 08 19.
- ³⁵⁴ Panevėžio vyskupo 2001 06 25 dekretas nr. 200/01, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁵⁵ Panevėžio vyskupo 2003 06 02 dekretas nr. 184/03, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁵⁶ Panevėžio vyskupo 2003 06 02 dekretas nr. 193/03, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁵⁷ Panevėžio vyskupo 2003 11 21 dekretas nr. 359, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁵⁸ Panevėžio vyskupo 2003 11 21 dekretas nr. 358/03, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁵⁹ Panevėžio vyskupo 2004 11 21 dekretas nr. 413/04, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶⁰ Panevėžio vyskupo 2005 08 01 dekretas nr. 366/05, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶¹ Panevėžio vyskupo 2005 07 20 dekretas nr. 245/05, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶² Panevėžio vyskupo 2007 07 23 dekretas nr. 573/07, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶³ Panevėžio vyskupo 2007 07 16 dekretas nr. 419/07, PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶⁴ Kupiškio parapijos klebono Kazimiero Barono pranešimas Jo Ekscelencijai Panevėžio vyskupui 1992 08 03, PVKA, b. Kupiškis.
- ³⁶⁵ PVKA, b. Kupiškis. Kristaus Žengimo į dangų.
- ³⁶⁶ Gervytė D. Tiesos ir gėrio ieškotojai, *Kupiškėnų mintys*, 1990, sausio 9, nr. 3, p. 1.
- ³⁶⁷ Gervytė D. Garstyčios grūdai, arba pašnekesys su pačiu savimi, *Kupiškėnų mintys*, 1991, geg. 18, nr. 38, p. 3.
- ³⁶⁸ Matulytė R. Bendroje kelionėje, *Kupiškėnų mintys*, 1991, sausio 30, nr. 8, p. 3.
- ³⁶⁹ Kiršaitė L. Dešimtas Gyvojo Rožinio draugijos kongresas, *XXI amžius*, rugpj. 22, nr. 31, p. 13; Vasiliauskienė A. Gyvojo Rožinio draugija Panevėžio vyskupijoje: X kongresas, istorinė apžvalga, kun. Andriaus Šukio kunigystės dešimtmetis, *Lietuvos aidas*, 2014, rugpj. 30, nr. 190, 191, 192, p. 6–7; rugs. 2, nr. 193, 194, 195, p. 6–7; Vasiliauskienė A. Kupiškėnai Gyvojo Rožinio X kongrese, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugpj. 12, nr. 92, p. 6.
- ³⁷⁰ Aleknieienė B. Kunigų vaikystės Kūčios ir Kalėdos, *Kupiškėnų mintys*, 2013, gruodžio 21, nr. 146, p. 4, 7; Juodytė U. Palikti parapija – paties dekanos sprendimas, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugpj. 12, nr. 92, p. 2.
- ³⁷¹ Aleknieienė B. Mindaugas Kučinskis, Kupiškio dekanato dekanas, *Kupiškėnų mintys*, 2014, gruodžio 27, nr. 149, p. 6; Banionienė J. Apie adventą ir maldos svarbą – su dekanu Mindaugu Kučinsku, *Kupiškėnų mintys*, 2014, gruodžio 23, nr. 148, p. 2–3; Juodytė U. Dideli parapijos gyvenimo pokyčiai,

- Kupiškėnų mintys*, 2014, spalio 11, nr. 118, p. 1, 3; Juodytė U. Naująjį dekaną atlydėjo buvę parapijiečiai, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugpj. 19, nr. 95, p. 3.
- ³⁷² Vasiliauskienė A. Kupiškėnai Šiluvoje, *Kupiškėnų mintys*, 2014, rugs. 18, nr. 108, p. 2.
- ³⁷³ Aleknienė B. Mindaugas Kučinskas. Kupiškio dekanato dekanas, *Kupiškėnų mintys*, 2014, gruodžio 27, nr. 149, p. 5; Aleknienė B. Pasaulinės ligonių dienos minėjimas su muzika ir paveikslais, *Kupiškėnų mintys*, 2014, vas. 13, nr. 19, p. 5; Banionienė J. Ligonų diena – dvasininkų dėmesys sergantiems, *Kupiškėnų mintys*, 2015, vas. 14, nr. 19, p. 1, 7; Banionienė J. Kūčių vakarą prie šventinio stalo susiburia ir budinčiųjų tarnybų specialistai, *Kupiškėnų mintys*, 2014, gruodžio 23, nr. 148, p. 1, 6; Kupiškio RPK inf. Šventė komisariate minėta prieš šv. Velykas, *Kupiškėnų mintys*, 2015, bal. 9, nr. 40, p. 6.
- ³⁷⁴ Banionienė J. Mažuosius netrukus kvies į kūrybines dirbtuves, *Kupiškėnų mintys*, 2015, vas. 12, nr. 18, p. 1, 3.
- ³⁷⁵ Banionienė J. Jaunimo pastoracija – dekanato darbo prioritetas, *Kupiškėnų mintys*, 2015, kovo 19, nr. 28, p. 2, 6; Banionienė J. Bažnyčioje skamba jaunimo giesmės, *Kupiškėnų mintys*, 2015, rugs. 26, nr. 110, p. 4.
- ³⁷⁶ Banionienė J. Apie adventą ir maldos svarbą – su dekanu Mindaugu Kučinsku, *Kupiškėnų mintys*, 2014, gruodžio 23, nr. 48, p. 2.
- ³⁷⁷ Aleknienė B. Atvirai apie religiją ir tikėjimo paieškas, *Kupiškėnų mintys*, 2015, kovo 17, nr. 31, p. 6.
- ³⁷⁸ Jonušytė A. Renginyje sujungęs tris svarbius įvykius, *Kupiškėnų mintys*, 2015, rugpj. 25, nr. 96, p. 6.
- ³⁷⁹ Banionienė J. Parapijiečiai turės vietą susiburti, *Kupiškėnų mintys*, 2015, spalio 8, nr. 115, p. 1, 3.
- ³⁸⁰ Banionienė J. Kalendos metu aukų nerinks, *Kupiškėnų mintys*, 2015, spalio 27, nr. 123, p. 1, 3.
- ³⁸¹ Vasiliauskienė A. Skapiškio moksleivių ateitininkų kuopa, *Ateitis*, 2010, nr. 6, p. 58–59; Vasiliauskienė A. Skapiškio moksleivių dovana Ateitininkijos šimtmečiui, *Lietuvos aidas*, 2010, birž. 12, nr. 134, 135, 136, p. 7.
- ³⁸² Juodytė U. Skambiomis giesmėmis iškilmingai paminėtas Kupiškio bažnyčios šimtmetis, *Kupiškėnų mintys*, 2014, birž. 5, nr. 64, p. 1, 3; Karazija B. Bažnyčios šimtmetis. Kupiškis, *XXI amžius*, 2014, birž. 27, nr. 26, p. 14; Vasiliauskienė A. Kupiškyje minimas bažnyčios jubiliejus, *XXI amžius*, 2014, rugs. 19, nr. 35, p. 13; Vasiliauskienė A. Trečioji Kupiškio bažnyčia įžengė į antrąjį amžių, *Lietuvos aidas*, 2014, gruodžio 30, nr. 289, 290, 291, p. 4–5; Urbonienė E. Mažo miestelio didelės šventovės jubiliejus, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 2–4.
- ³⁸³ Vasiliauskienė A. Mokslinė konferencija Kupiškio bažnyčios 100-mečio jubiliejui, *Lietuvos aidas*, 2015, sausio 3, nr. 1, 2, 3, p. 6–7; sausio 6, nr. 4, 5, 6, p. 6; Urbonienė E. Mažo miestelio didelės šventovės jubiliejus, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 2–4.
- ³⁸⁴ Vasiliauskienė A. Minint kunigo Petro Tijušo 10-ąsias mirties metines, *Kupiškėnų mintys*, 2009, bal. 4, nr. 40, p. 5, 6–7.
- ³⁸⁵ Garbės kanauninkas Antanas Balaišis – ilgametis Saločių klebonas, *Darbas*, 2014, rugs. 2, nr. 99, p. 5 (parengta pagal istorijos mokslų daktarės Aldonos Vasiliauskienės pranešimą, perskaitytą konferencijoje Saločiuose).
- ³⁸⁶ Vasiliauskienė A. Monsinjoras iš Šeriškių, *XXI amžius*, 2013, bal. 12, nr. 15, p. 10, 12; Vasiliauskienė A. Monsinjoras Petras Meilus: be primicijų sulaukė sekundicijų, *Kupiškėnų mintys*, 2013, geg. 2, nr. 49, p. 4.
- ³⁸⁷ PVKA, b. Kun. Dulksnys Kazimieras, 1910 02 09*1935 06 15*2001 12 09; LYA, f. K–1, ap. 58, S. b. 44429/3; [Autorius nenurodytas]. Kunigų permainos Panevėžio vyskupijoje, *Tiesos kelias*, oficialinė dalis, 1935, nr. 9, p. 83; Antanaitis B. Netekome garbingo prelado. A+ A prel. Kazimieras Dulksnys (1910–1935–2001), *XXI amžius*, 2002, sausio 4, nr. 1, p. 6; Banionienė J. Kazimierui Dulksniui – 105, *Kupiškėnų mintys*, 2015, vas. 5, nr. 15, p. 4; Barauskas B. Ramygalą. Atsiminimų siluetai, Palanga–Panevėžys, 1981, mašinraštis – rankraščio teisėmis, l. 113–114 (iki mons. P. Baltuškos mirties buvo saugomas jo asmeniniame archyve Daugailiuose); Dulksnys K. Tauragnai, *Panevėžio vyskupija, istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, redagavo vyskupas Kazimieras Paltarokas, Vilnius, Lietuvos katalikų mokslo akademija, 1998, p. 587–594; Jasėnas J. Maironis seminaristo akimis, *Žemaičių saulutė*, 2002, vas. 15, nr. 7, p. 2; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 296–297; Vasiliauskienė A. Panevėžio vyskupija neteko dar vieno

- ganytojo, *Draugas*, 2002, sausio 22, nr. 14, p. 4; Vasiliauskienė A. Kupiškėnas prelatas Kazimieras Dulksnys (1910 02 09–2001 12 09), *Kupiškėnų mintys*, 2010, vas. 6, nr. 15, p. 5–6; Vasiliauskienė A. Prelatas Kazimieras Dulksnys (1910 02 09–1935 06 15–2001 12 09), *Monsinjoras Petras Baltuška*, Utena, UAB „Utenos Indra“, 2011, p. 417–420; Vasiliauskienė A. Prelato Kazimiero Dulksnio šimtmečio jubiliejui, *XXI amžius*, 2010, vas. 5, nr. 10, p. 8–9; Vasiliauskienė A. Prisiminus prelatą Kazimierą Dulksnį, *Kupiškėnų mintys*, 2010, vas. 6, nr. 15, p. 5–6.
- ³⁸⁸ Dulksnys K. Tauragnai, *Panevėžio vyskupija, Istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Katalikų akademija, 1998, p. 587–594.
- ³⁸⁹ Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 296–297.
- ³⁹⁰ Antanaitis B. Netekome garbingo prelado. A+A prel. Kazimieras Dulksnys (1910–1935–2001), *XXI amžius*, 2002, sausio 4, nr. 1, p. 6.
- ³⁹¹ *Elenchus* 1934, p. 110, 116, 117; [Autorius nenurodytas]. Kunigų atmainos Panevėžio vyskupijoje, *Tiesos kelias*, oficialinė dalis, 1929, nr. 9, p. 107; Barauskas B. Ramygala. Atsiminimų siluetai. Palanga–Panevėžys, 1981, mašiništas – rankraščio teisėmis, l. 144–146 (buvo saugomas mons. P. Baltuškos asmeniniame archyve Daugailiuose); [Autorius nenurodytas]. A. a. kun. jubil. Antanas Juška (1906–1929–1991), *Katalikų kalendorius-žinynas 1993*, Vilnius, „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1993, p. 96; Ilskis J. *Mano gyvenimo takelis. Kunigo Jono Ilskio prisiminimai*, Vilnius–Telšiai, 1998, p. 114; Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 301–302; Juška A. Mano žemiškoji kelionė, mašiništas – rankraščio teisėmis, l. 371 (iki mons. P. Baltuškos mirties buvo saugomas jo asmeniniame archyve Daugailiuose); Juška A. *Mano žemiškoji kelionė*, Vilnius, 2010, 183 p.; Juška A. Ramygala, *Panevėžio vyskupija, istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1998, p. 277–287; *Pašauktas mylėti artimą*, par. L. Riaubiškienė, Utena, UAB „Utenos spauda“, 2001, p. 225, 259–260; *Zarasai laiko vilnyse*, sud. L. Raubiškienė, Utena, „Utenos Indra“, 2006, p. 44.
- ³⁹² Juška A. Ramygala, *Panevėžio vyskupija, istoriniai duomenys, pastoracinė veikla*, red. vyskupas K. Paltarokas, Vilnius, Katalikų akademija, 1998, p. 277–287.
- ³⁹³ Ilskis J. *Mano gyvenimo takelis. Kunigo Jono Ilskio prisiminimai*, Vilnius–Telšiai, 1998, p. 114.
- ³⁹⁴ Aleknieienė V. Rytų Aukštaitijos svieto budintojas Jonas Katelė, *Panemunėlis I*, vyr. red. V. Mačiekus, Vilnius, Versmė, 2011, p. 418–430; Bičiūnas V. *Kun. Jonas Katelė ir jo laikai*, Kaunas, 1934, 296 p.; Bielskis P. Mūsų laikams reikia kun. Jono Katelės, *Lietuvos aidas*, 2011, geg. 14, nr. 109, 110, 111, p. 1, 4; Guobys A. Jono Katelės pradėti darbai ir mūsų laikas, *Mokslo Lietuva*, 2011, birž. 2, nr. 11, p. 10; Kaluškevičius B. Jonas Katelė, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006, t. 9, p. 568; Mačiulis P. Dar keli žodžiai apie a. a. kun. J. Katele, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 15–16, p. 273–274; Mikalauskienė V. Paminėjo XIX amžiaus Aukštaitijos švietėją, *XXI amžius*, 2009, birž. 12, nr. 46, p. 9; Milaknienė R. Jonas Katelė, nešęs į Panemunėlį raštą ir šviesą, *Gimtasis Rokiškis*, 2014, geg. 9; Misius K. Dokumentai ir atsiminimai apie kunigą Joną Katele, *Panemunėlis I*, vyr. red. V. Mačiekus, Vilnius, Versmė, 2011, p. 431–452; Misius K. Iš Panemunėlio bažnyčios praeities, *Panemunėlis I*, vyr. red. V. Mačiekus, Vilnius, Versmė, 2011, p. 397–412; Riauba B. Aritmetika ir Panemunėlio klebonas Jonas Katelė, *Panemunėlis I*, vyr. red. V. Mačiekus, Vilnius, Versmė, 2011, p. 457–468; Varapinskaitė J. Atsiminimai apie kunigą Joną Katele, *Panemunėlis I*, vyr. red. V. Mačiekus, Vilnius, Versmė, 2011, p. 453–456; Vajega J. Kun. Jonas Katelė – žmonių švietėjo idealas, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 10. P. 177–182 (straipsnis premijuotas II laipsnio premija); Vasiliauskienė A. Dvasininko kelias – su tikėjimu į žmonių širdis, *Kupiškėnų mintys*, 2012, kovo 10, nr. 29, p. 3.
- ³⁹⁵ 1831 m. sausio 1 d. Palėvenės kapelionas Mykolas Vyževskis (Michail Wiczewski) Jono vardu pakrikštijo Kazimiero Katelės ir Salomėjos Petrulytės (Petruļiovnos) sūnų. Krikšto tėvai – Simonas Blėka ir Barbora Jurgio Katelės žmona. Tai pirmas įrašas 1831 metais. Kadangi metrikų knygos numeracija bendra, todėl Nr. 2872. Žr. *LMAVB*, f. 268–139 (Kupiškio bažnyčios krikšto metrikų knyga, 1821.XI.11–1831.IX.3), l. 112 (a. p.). Be abejo, J. Katelė gimė 1830 m. gruodžio mėnesio paskutinėmis dienomis, nes pakrikštytas sausio

pirmąją, tačiau tyrinėtojai rėmėsi naujuoju – Grigaliaus kalendoriumi. Senasis – Julijaus kalendorius XX a. pradžioje jau buvo atsilikęs 13 dienų. Todėl ir senuosiuose Elenchuose: Directorium 1860, p. 101, 135 ir Церковный Римско-католический указатель 1872, p. 153, 236 – nurodyti 1830 m. gimimo metai, o išventinimo į kunigus – 1854 metai (1830 metų gimimo data vartota ir kai kurių ankstesnių tyrinėtojų). Vėlesniuose Elenchuose: Церковный Римско-католический указатель 1904, p. 122, 203; Directorium 1906, p. 109, 190, kun. J. Katelės gimimo metai jau 1831-ieji, o išventinimo į kunigus metai įrašyti 1856 metai (administravimas Panemunėlyje – nuo 1865 m.).

³⁹⁶ Panemunelietė. Įvairios žinios, *Viltis*, Visuomenės, literatūros ir politikos laikraštis, 1913, rugs. 25 (spalio 8), nr. 112, p. 3.

³⁹⁷ [Autorius nenurodytas]. Pavadinkime vardais mokyklas, *Tautos mokykla*, 1933, nr. 12, p. 229.

³⁹⁸ LCVA, f. R–181, ap. 7, b. 7; Bagdonas V. Kunigo dovanos, *XXI amžius*, 2004, gruodžio 31, nr. 98, p. 10; Eidukaitienė V., Vidugiris L. Matulionis Jonas Kastytis, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 347; Kleniauskiene K. Kunigas ir gulago kankinys: (Jonui Kastyčiui Matulioniui – 70), *Kupiškėnų mintys*, 2001, vas. 10, nr. 18, p. 6; Modestija M. Dievo apdovanojimas išskirtinėmis malonėmis. Kunigo Jono Kastyčio Matulionio SJ gimimo 75-osios metinėms, *XXI amžius*, 2006, vas. 24, nr. 16, p. 3; Morkvėnaitė M. Jonas Kastytis Matulionis, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, Vilnius, 2008, t. XIV, p. 455; Nagrockienė I. Laisvės dvasininkas iš Pelyšių, *Kupiškėnų mintys*, 2013, gruodžio 17, nr. 144, p. 5; *Nenugalėtoji Lietuva. Antisovietinis pogrindis, Kalba dokumentai*, sud. A. Liekis, Vilnius, Valstybinis leidybos centras, 1993, t. 2, 648 p.; Pagal Kauno arkivyskupijos kurijos pranešimą. A+A kun. Jonas Kastytis MATULIONIS SJ (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12), *Katalikas*, Laikraštis apie katalikų gyvenimą Lietuvoje ir pasaulyje, 2015 sausio 23, nr. 2, p. 2; Šiupinienė A. Kunigui Jonui Kastyčiui Matulioniui – 80 metų, *Lietuvos aidas*, 2011, vas. 8; Usonis M. Keli paliudijimai apie kunigo veiklą Vilniuje, *XXI amžius*, 2011, vas. 11, p. 8; Vasiliauskienė A. Pašauktas į Amžinybę Sausio 13-osios išvakarėse (Jonas Kastytis Matulionis (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12)), *Kupiškėnų mintys*, 2015, sausio 17, nr. 7, p. 3; Vasiliauskienė A. Kunigas Jonas Kastytis Matulionis SJ: Atsiminimų mozaika, *Lietuvos aidas*, 2015, birž. 6, p. 6–7; birž. 9, p. 6–7; birž. 16, p. 6; Visockas V. Nenugalėtosios Lietuvos kunigas, *XXI amžius*, 2011, vas. 18, nr. 13; Žulys B. Nelaisvėje buvęs laisvas, *XXI amžius*, 2010, kovo 23, nr. 24, p. 9; Sumokėjęs didelę kainą už nelegalią kunigystę. A+A kun. Jonas Kastytis Matulionis SJ (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12), *XXI amžius*, 2015, sausio 23, nr. 3, p. 4; [http://lt.radiovaticana.va/news/2015/01/13/a%E2%80%A0kun_jonas_kastytis_matulionis_sj_\(1931-1980-2015\)/lit-843649](http://lt.radiovaticana.va/news/2015/01/13/a%E2%80%A0kun_jonas_kastytis_matulionis_sj_(1931-1980-2015)/lit-843649).

³⁹⁹ Usonis M. Keli paliudijimai apie kunigo veiklą Vilniuje, *XXI amžius*, 2011, vas. 11, p. 8.

⁴⁰⁰ Sumokėjęs didelę kainą už nelegalią kunigystę, A+A kun. Jonas Kastytis Matulionis SJ (1931 02 10–1980 10 31–2015 01 12), *XXI amžius*, 2015, sausio 23, nr. 3, p. 4.

⁴⁰¹ Žulys B. Nelaisvėje buvęs laisvas, *XXI amžius*, 2010, kovo 23, nr. 24, p. 9.

⁴⁰² Šiupinienė A. Kunigui Jonui Kastyčiui Matulioniui – 80 metų, *Lietuvos aidas*, 2011, vas. 8.

⁴⁰³ Usonis M. Keli paliudijimai apie kunigo veiklą Vilniuje, *XXI amžius*, 2011, vas. 11, p. 8.

⁴⁰⁴ Šiupinienė A. Kunigui Jonui Kastyčiui Matulioniui – 80 metų, *Lietuvos aidas*, 2011, vas. 8.

⁴⁰⁵ VAK, Mirė ilgametis Vilniaus Šv. Onos parapijos klebonas, A+A kun. Jubil. Jonas Morkūnas (1918–1945–2004), *XXI amžius*, 2004, spalio 22, nr. 79; Kun. jubil. emeritas Jonas Morkūnas (1918–2004), *Bažnyčios žinios*, 2004, nr. 19; Žilinskas S. Visų mylėtas, ilgai prisimintas, *XXI amžius*, 2005, birž. 17, nr. 47; Vilniaus kupiškėnai renkasi Šv. Onos bažnyčioje, <http://vilniauskupiskenai.blogspot.com>; Vidugiris L. Morkūnas Jonas, *Kupiškėnų enciklopedija*, vyr. red. ir sud. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, t. II, p. 430; Vilniaus arkivyskupijos kurija, A+A kunigas jubilatas emeritas Jonas Morkūnas (1918–1945–2004), *Katalikų žinyras*, 2004, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2005, p. 309–310.

- ⁴⁰⁶ [Autorius nenurodytas]. A. A. Arkivysk. Liudvikas Povilonis MIC (Kn) (1910–1934–1969–1990), *Katalikų kalendorius-žinytas 1991*, Vilnius, „Katalikų pasaulio“ leidykla, 1991, p. 139–141 (pagal „Krivulę“, 1990, nr. 2 (52), p. 55–59).
- ⁴⁰⁷ LYA, nr. 34861/3; *Kunigo prelado Povilo Pukio gyvenimo prisiminimai*, Plungė, 2010, 216 p.; Vasiliauskienė A. Bažnyčių statytojas iš Gyvakarų kaimo, *Kupiškėnų mintys*, 2009, kovo 7, nr. 28, p. 6; Vasiliauskienė A. Bažnyčių statytojas prelatas Povilas Pukys, *Voruta*, 2009, birž. 6, nr. 11, p. 13, 16; Vasiliauskienė A. Sibiro kankinys prelatas Povilas Pukys ir jo atsiminimų knyga, *Voruta*, 2012, lapkr. 10, nr. 23, p. 14; lapkr. 24, nr. 24, p. 14.
- ⁴⁰⁸ Jankauskas V. Profesoriaus gimtinė, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2014, nr. 12, p. 8–12.
- ⁴⁰⁹ Vasiliauskienė A. Tėvas Patricijus OFM – kun. Antanas Puodžiūnas: pedagogas, dvasininkas, Sibiro kankinys, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2012, nr. 10, p. 48–54; Vidugiris L., Jankauskas V. Puodžiūnas Antanas, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, UAB „Balto print“, 2012, t. II, p. 695.
- ⁴¹⁰ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3.
- ⁴¹¹ Vasiliauskienė A. Tėvas Patricijus OFM – kun. Antanas Puodžiūnas: pedagogas, dvasininkas, Sibiro kankinys, *Kupiškis, Kultūra ir istorija*, 2012, nr. 10, p. 48–54.
- ⁴¹² LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3, b. b. l. 113–115.
- ⁴¹³ *Ten pat*, l. 116–118.
- ⁴¹⁴ *Ten pat*, l. 119–122.
- ⁴¹⁵ *Ten pat*, l. 123–127.
- ⁴¹⁶ *Ten pat*, l. 128–130.
- ⁴¹⁷ *Ten pat*, l. 131–132.
- ⁴¹⁸ *Ten pat*, l. 138–142.
- ⁴¹⁹ *Ten pat*, l. 143–146.
- ⁴²⁰ *Ten pat*, l. 147–149.
- ⁴²¹ *Ten pat*, l. 133.
- ⁴²² *Ten pat*, l. 134–135.
- ⁴²³ *Ten pat*, l. 136.
- ⁴²⁴ *Ten pat*, l. 137.
- ⁴²⁵ *Ten pat*, l. 150–151.
- ⁴²⁶ *Ten pat*, l. 152.
- ⁴²⁷ *Ten pat*, l. 153.
- ⁴²⁸ *Ten pat*, l. 154–155.
- ⁴²⁹ *Ten pat*, l. 16–21.
- ⁴³⁰ *Ten pat*, l. 22–28.
- ⁴³¹ *Ten pat*, l. 6.
- ⁴³² *Ten pat*, l. 210–211.
- ⁴³³ *Ten pat*, l. 213–215.
- ⁴³⁴ Vidugiris L., Jankauskas V. Puodžiūnas Antanas, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, UAB „Balto print“, 2012, t. II, p. 695.
- ⁴³⁵ Jurgaitis J. *Aukos keliau*, Vilnius, Enko, 1992, p. 415.
- ⁴³⁶ Vidugiris L., Jankauskas V. Puodžiūnas Antanas, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, UAB „Balto print“, 2012, t. II, p. 695.
- ⁴³⁷ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3, B. B. l. 221.
- ⁴³⁸ *Lietuvos partizanų Žemaičių apygarda. 1945–1953 m. Dokumentų rinkinys*, Vilnius, 2010, 405 p.
- ⁴³⁹ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3, s. b. l. 4.
- ⁴⁴⁰ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3, b. b. l. 178; s. b. l. 4.
- ⁴⁴¹ *Ten pat*, B. B. l. 138–142.
- ⁴⁴² *Ten pat*, s. b. l. 4.
- ⁴⁴³ *Ten pat*, s. b. l. 4.
- ⁴⁴⁴ *Ten pat*, b. b. l. 3; s. b. l. 10.
- ⁴⁴⁵ *Ten pat*, b. b. l. 2; s. b. l. 7.
- ⁴⁴⁶ *Ten pat*, s. b. l. 4.
- ⁴⁴⁷ *Ten pat*, b. b. l. 213–215.
- ⁴⁴⁸ *Ten pat*, b. b. l. 213–215.
- ⁴⁴⁹ *Ten pat*, b. b. l. 5.
- ⁴⁵⁰ *Ten pat*, b. b. l. 219–3.
- ⁴⁵¹ *Ten pat*, s. b. l. 21–25.
- ⁴⁵² *Ten pat*, s. b. l. 5.
- ⁴⁵³ *Ten pat*, b. b. l. 39.

- 454 *Ten pat*, t. b. l. 1.
- 455 *Ten pat*, t. b. l. 2.
- 456 *Ten pat*, t. b. l. 3.
- 457 *Ten pat*, s. b. l. 14.
- 458 *Ten pat*, s. b. l. 14.
- 459 *Ten pat*, s. b. l. 5–6.
- 460 *Ten pat*, s. b. l. 4.
- 461 *Ten pat*, s. b. l. 11.
- 462 *Ten pat*, b. b. l. 16–21.
- 463 *Ten pat*, b. b. l. 13, 15.
- 464 *Ten pat*, b. b. l. 30–34.
- 465 *Ten pat*, b. b. l. 35–38.
- 466 *Ten pat*, b. b. l. 164.
- 467 *Ten pat*, s. b. l. 18–20.
- 468 *Ten pat*, b. b. l. 175.
- 469 *Ten pat*, s. b. l. 15.
- 470 *Ten pat*, b. b. l. 177–181; s. b. l. 21–25.
- 471 *Ten pat*, s. b. l. 21–25.
- 472 *Ten pat*, s. b. l. 26.
- 473 *Ten pat*, s. b. l. 62.
- 474 *Ten pat*, b. b. l. 32.
- 475 *Ten pat*, s. b. l. 29, 60; b. b. l. 186, 198.
- 476 *Ten pat*, s. b. l. 30.
- 477 *Ten pat*, s. b. l. 30, 56; b. b. l. 184.
- 478 *Ten pat*, s. b. l. 44.
- 479 *Ten pat*, s. b. l. 43.
- 480 *Ten pat*, s. b. l. 59.
- 481 *Ten pat*, s. b. l. 31, 62.
- 482 *Ten pat*, s. b. l. 57.
- 483 *Ten pat*, s. b. l. 53.
- 484 *Ten pat*, s. b. l. 53.
- 485 *Ten pat*, s. b. l. 33, 34, 35, 37.
- 486 *Ten pat*, s. b. l. 38, 40, 54.
- 487 *Ten pat*, s. b. l. 29, 41.
- 488 *Ten pat*, b. b. l. 185.
- 489 *Ten pat*, s. b. l. 42.
- 490 Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 415.
- 491 LYA, f. K-1, ap. 58, b. 42596/3, s. b. l. 72.
- 492 *Ten pat*, b. b. l. 222-1; s. b. l. 74.
- 493 *Ten pat*, b. b. l. 192.
- 494 *Ten pat*, b. b. l. 197.
- 495 *Ten pat*, b. b. l. 207.
- 496 *Ten pat*, b. b. l. 204.
- 497 *Ten pat*, b. b. l. 190.
- 498 *Ten pat*, b. b. l. 201.
- 499 *Ten pat*, b. b. l. 199.
- 500 *Ten pat*, t. b. l. 10, 12.
- 501 *Ten pat*, t. b. l. 12.
- 502 *Ten pat*, b. b. l. 210–211.
- 503 *Ten pat*, b. b. l. 213–215.
- 504 *Ten pat*, b. b. l. 213–215.
- 505 *Ten pat*, b. b. l. 216.
- 506 *Ten pat*, s. b. l. 77.
- 507 Jurgaitis J. *Aukos keliu*, Vilnius, Enko, 1992, p. 415.
- 508 *Jonavos krašto žmonės*, Jonava, Linotipas, 2000, p. 183–184; Vaitiekūnas P. *Anykštėnų biografijų žinynas*, <http://www.anykstenai.lt/asmenys/asm.php?id=1964>.
- 509 *Kupiškio RKB gimimo metrikų knyga. 1884–1893 m.*, l. 116, registracijos įrašas 172.
- 510 Kajackas A. Kauno kunigų seminarija, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, 2006, t. 9, p. 616–617; *Kauno kunigų seminarija. 140 metų*, Kaunas, 2004.
- 511 *Elenchus...*, 1940, p. 75.
- 512 *Elenchus...*, 1924, p. 34.
- 513 *Elenchus...*, 1925, p. 34; 1926, p. 34; 1927, p. 52.
- 514 *Elenchus...*, 1925, p. 10, 11, 12; 1926, p. 10.

⁵¹⁵ *Elenchus...*, 1927, p. 26.

⁵¹⁶ *Elenchus...*, 1928, p. 43, 1929, p. 43; 1932, p. 49.

⁵¹⁷ *Elenchus...*, 1934, p. 49; 1940, p. 61.

⁵¹⁸ *Elenchus...*, 1937, p. 33, 52, 257; 1940, p. 72.

⁵¹⁹ *Elenchus...*, 1940, p. 75.

⁵²⁰ *Elenchus...*, 1940, p. 75.

⁵²¹ Braziulis A. Kultūros istoriko mons. K. Jasėno 70 m. amžiaus sukaktuves minint, *Trimitas*, 1937, nr. 29, p. 638; Braziulis V. Prelatas Kazimieras Jasėnas, *Aidai*, 1935, nr. 8, p. 320; Jasėnas J., Vasiliauskienė A. Lietuvių architektūrinis palikimas Latvijoje: monsinjoras Kazimieras Jasėnas ir Tukumo parapija, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*, mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2004 m. gruodžio 9 d., pranešimai, sud. A. Nakas ir R. Karnilaitė, Vilnius, Technika, 2004, p. 141–149; Misius K. Meno istorijos kunigas Kazimieras Jasėnas, *Žiemgala*, 2000/1; Vasiliauskienė A., Jasėnas J. Monsinjoras Kazimieras Jasėnas: gyvenimo ir veiklos apžvalga, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*, mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2003 m. rugsėjo 17–18 d., pranešimai, sud. A. Nakas ir R. Karnilaitė, Vilnius, Technika, 2003, p. 254–263; Vasiliauskienė A., Jasėnas J. Monsinjoras Kazimieras Jasėnas Mintaujoje (Jelgavoje): meno teorijos ir praktikos sąsajos, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*, 10-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2006 m. rugsėjo 20–21 d., pranešimai, sud. A. Nakas ir R. Kornilaitė, Vilnius, Technika, 2006, p. 223–232; Vasiliauskienė A., Jasėnas J. Monsinjoras Kazimieras Jasėnas Mintaujoje (Jelgavoje): meno teorijos ir praktikos sąsajos, *Mokslo ir technikos raida Lietuvoje*, 11-osios mokslo istorikų konferencijos, įvykusios Vilniuje 2007 m. gruodžio 6 d., pranešimai, sud. A. Nakas, Vilnius, Technika, 2007, p. 157–169.

Kupiškio žydų bendruomenės istorija iki Antrojo pasaulinio karo

Simonas Jurkštaitis

Įvadas

Pagrindinį straipsnio objektą atskleidžia pavadinimas. Šiame darbe bus analizuojama Kupiškio žydų bendruomenės padėtis iki Antrojo pasaulinio karo. Antra straipsnio dalis – apie iš Kupiškio kilusių žydų palikuonis, kurie rūpinasi savo šaknimis ir siekia įamžinti Kupiškio žydų bendruomenės atminimą.

Kupiškis – miestelis šiaurės rytuose, kuriame, kaip ir daugelyje Lietuvos miestelių, iki Antrojo pasaulinio karo klestėjo žydų bendruomenė. Tačiau ilgas okupacijos laikotarpis, netinkamas požiūris į kitos konfesijos paveldą, nacionalizmas periferijose ir kitos priežastys ilgą laiką neleido sudėlioti išsamesnės Kupiškio istorijos, į kurią savo indėlį įnešė ir ten buvusi gausi bendruomenė. Siekiant iširti šios bendruomenės sklaidą, įtaką miestelio kasdieniniam gyvenimui, tarpusavio santykius, religiją ir gyvenimą, šiame straipsnyje keliami šie uždaviniai:

1. Apžvelgti žydų bendruomenės istoriją Kupiškio krašte, jos vystymąsi ir integraciją į miestelio augimą, kaip tai prisidėjo prie Kupiškio plėtros.

2. Kokia buvo buitis, konfesinės pažiūros ir visa, kas susiję su kasdienes gyvenimu.

3. Kokie buvo katalikų ir judėjų tarpusavio ekonominiai, religiniai, socialiniai santykiai, kur buvo ieškoma bendrų interesų, o kur vieni nutolo nuo kitų.

4. Atskirai apžvelgti tarpukariu Kupiškyje veikusias žydų organizacijas, jų įtaką vietiniams žmonėms.

5. Apžvelgti iš Kupiškio kilusių žydų palikuonių indėlį į Kupiškio žydų istorijos tyrinėjimus ir bendruomenės įamžinimą Kupiškyje, kad miestelio gyventojai ir svečiai suprastų, jog miestelis ilgą laiką nebuvo tik krikščioniškas.

Šiems tikslams pasiekti naudojama medžiaga, surinkta iš Kupiškio etnografijos muziejaus ir bibliotekos archyvų, Lietuvos centrinio valstybės archyvo (toliau – LCVA), straipsnių vietinėje spaudoje, darbų, skirtų žydų bendruomenės raidai Kupiškyje, t. y. Jonės Žebrytės¹ ir Dariaus Vileišio² straipsnių almanache „Kupiškis. Istorija ir kultūra“. Kitas straipsnis, skirtas Kupiškio žydų bendruomenei, parašytas Lino Tatarūno ir Astos Višinskaitės, pateikiamas internete³. Pirmieji du straipsniai apima tik Kupiškio žydų istorijos fragmentus, todėl jie bus naudojami kaip pagalbiniai šaltiniai. Trečiasis straipsnis apima visą bendruomenės gyvenimą, tačiau jį reiktų papildyti naujausių tyrimų medžiaga. Straipsnyje naudojami ir vietinių kupiškėnų surinkti atsiminimai apie ten gyvenusius žydus. Šį darbą dar 2001 m. atliko Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijos moksleiviai, kuriems vadovavo Kupiškio etnografijos muziejaus istorikė Aušra Jonušytė. Ši medžiaga vertinga, nes pasakoje senoliai jau mirę, todėl surinkta, užrašyta ir archyvuota medžiaga galės naudotis ir

¹ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, *Kupiškis. Istorija ir kultūra*, 2009, nr. 7, p. 36–41.

² Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, *Kupiškis. Istorija ir kultūra*, 2004, nr. 2, p. 23–35.

³ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 04].

ateities kartos. Tačiau medžiaga vertintina kritiškai, nes atspindi tik vieną būtent to žmogaus gyvenimo patirtį ir neretai būna subjektyvi.

Atskleisti Kupiškio žydų bendruomenės istoriją svarbu dėl pastaruoju metu pagausėjusios Kupiškio lokalinės istorijos tyrinėjimų. Šis straipsnis, išsiliejęs į visumą, padės atskleisti ir geriau suprasti, analizuoti miestelio istoriją. Gausios ir aktyvios bendruomenės neįtraukimas į Kupiškio istorijos tyrimus būtų didelė klaida ir istorijos iškraipymas.

Kupiškio žydų bendruomenės įsikūrimas ir raida nuo XVII a. iki Pirmojo pasaulinio karo

Kupiškis kūrėsi ant Lėvens upės, susiformavo iš dviejų kaimų – Kupkiemio ir Lėvkalnio. Pirmasis Kupiškio paminėjimas yra Krokuvos universitete 1480 m. Ten atvyko studentas *Stanislaus Johannis de Cupyschyk*, Stanislovas Jonaitis iš Kupiškio⁴. Tai pirmasis miestelio ir miestelėno paminėjimas rašytiniuose šaltiniuose. Antrasis Kupiškio miestelio paminėjimas yra 1529 m. Jis minimas kaip valdovo Žygimanto Senojo miestelis, priklausęs Upytės, vėliau – Ukmergės pavietams⁵. Kada čia pradėjo kurtis žydų bendruomenė, tikslių duomenų nėra. Pateikiamos kelios įsikūrimo versijos. Pirmoji – kad čia žydai atsikraustė valdant Vytautui, tačiau šios istorijos tikrumas nėra pagrįstas jokiais istoriniais šaltiniais⁶, todėl ši versija atmetama. Kita versija – kad žydai įsikūrė apie XVII a. Tai patvirtintų ir leidimas statyti sinagogą, kuris išduotas 1682 m. Mikalojaus Paco⁷. Ši amžių nurodo ir patys žydai, kilę iš Kupiškio, vienas jų – rabinas Efraimas Ošri (rabbi Ephraim Oshry)⁸. Todėl jei ir anksčiau Kupiškyje būta pavienių žydų, jie bendruomenę sudarė tik XVII a. Dokumentų apie judėjų ir krikščionių tarpusavio santykius tuo metu nėra, todėl apie tarpusavio santykių raidą nėra žinoma, tačiau tikėtina, kad tuo metu buvo paplitę standartiniai mitai, tokie kaip Pesach šventei naudojamas krikščionių vaikų kraujas⁹. Tai vienas gyviausių mitų to meto Abiejų Tautų Respublikoje.

Iš valstybinių seniūnijų ir ekonomijų iliustracijos matome, kad 1765 m. žydų bendruomenė jau sudarė gausią visuomenės dalį. Pačiame mieste 2 žydų dūmai ir dar 53 namai su 413 žydų tautybės gyventojų¹⁰. Toje pačioje ataskaitoje minimi ir nuomos mokesčiai už 7 smukles bei dvarą – žydai per metus sumokėdavo 556 talerius¹¹. Kita iliustracija vyko 1775 m.

Joje pateikta medžiaga nurodo tiksliai Kupiškio seniūnijos ribas ir dūmų skaičių, tačiau nedetalizuojama, kokios ir kiek kokių konfesijų asmenų buvo. Paskutinė iliustracija Kupiškyje kaip Abiejų Tautų Respublikos miestelyje įvyko 1789 m. Nurodoma, kad tuo metu miestelyje buvo 106 dūmai, iš jų 61 buvo katalikų ir 45 žydų¹². Taigi pačiame Kupiškyje jau XVIII a. pab. katalikų ir judėjų skaičius lyginosi. Šioje iliustracijoje pateikiami ir duomenys iš

⁴ <http://www.info.kupiskis.lt/kupiskio-krasto-istorija/> [žiūrėta 2013 07 04].

⁵ <http://www.kupiskis.lt/lt/informacija/rajonas/istorija.html> [žiūrėta 2013 07 04].

⁶ Jonušytė A. Prekybos ir amatų miestas, *Kupiškėnų mintys*, 1994, liepos 16, nr. 54(6613), p. 2.

⁷ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 04].

⁸ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/oshry.htm> [žiūrėta 2013 07 04].

⁹ Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, Vilnius, 2009, p. 93–94.

¹⁰ Totoris A. Kupiškio dvaras XV–XIX a., *Kupiškėnų mintys*, 2000, spalio 21, nr. 123(7392), p. 6.

¹¹ *Ten pat*, p. 6.

¹² *Ten pat*, p. 6.

kitų vaitijų, esančių aplink Kupiškį. Iš pateiktų duomenų matome, kad mažesniuose administraciniuose vienetuose buvo ir mažesnis procentas žydų tautybės žmonių, pvz., Dešrio vaitijoje 959 gyventojai, iš jų 37 žydai, Paškio vaitijoje 716 gyventojų, iš jų 19 žydų¹³. Iš šių duomenų matyti, kad žydų bendruomenė Abiejų Tautų Respublikos saulėlydyje gyvavo stabiliai ir saugiai, turėjo ir turto, o reikalui esant, jo išsinuomodavo. Kita pastebima tendencija, kad žydai mieliau rinkdavosi įsikurti centriniuose seniūnijos miesteliuose, kuriuose gyvenama tankiau ir kurie yra strategiškai patogesnėse vietose.

Po Abiejų Tautų Respublikos padalinimų, Rusijos imperijoje priėmus „Žydų nuostatus“, jiems sukūrus sėslumo zonas, uždraudus verstis žemdirbyste, keltis į didžiuosius Rusijos imperijos miestus be leidimo, žydų skaičius XIX a. Kupiškyje ženkliai išaugo¹⁴. 1847 m. Kupiškyje jau buvo 1 450 gyventojų žydų¹⁵. Tuo metu vakarinėse carinės Rusijos imperijos gubernijose žydams buvo draudžiama ne tik pirkti dvarus, bet ir juos nuomoti¹⁶. Taip buvo varžomas ne tik žemės įgijimas, bet ir verslai. Tačiau nepaisydami suvaržymų ir augančios konkurencijos jie ir toliau vertėsi amatais ir prekyba, kai kurie išsilaikė dvarų ar jų objektų (malūno, lentpjūvės, alaus daryklos) nuomos versle¹⁷. Šios visos prievolės ir draudimai neaplenkė ir Kupiškio žydų bendruomenės. Per iliustraciją, vykusią 1843 m., žydai skaičiuojami ne kaip miestelėnai, o kaip pašaliniai žmonės. Šios iliustracijos duomenimis, tuo metu Kupiškio miestelyje buvo 107 valstiečių kiemai ir atskirai skaičiuojamos 120 „pašalinių“ šeimos, t. y. daugiausia žydai¹⁸, ir, nepaisant carinės Rusijos nepalankių įstatymų žydų atžvilgiu, jų pagrindinės veiklos formos išliko amatai ir prekyba.

XIX a. antrojoje pusėje caro valdžia toliau ribojo žydų verslus. Žydų prekeiviams nepalankus buvo baudžios panaikinimas (1861 m.), nes jie neteko tarpininko tarp valstiečių ir dvaro vaidmens. Pramonės revoliucija Rusijoje spartino valstybinės gamybinės veiklos sektoriaus centralizavimą, o tai iš žydų pramonininkų atėmė dalį pelno. Kitas dalykas, kuris blogino žydų smuklininkų padėtį, buvo degtinės monopolijos įdiegimas (1885–1902)¹⁹. Šie visi nepalankūs įstatymai ir dekretai skatino pirmąją emigracijos bangą iš Rusijos imperijos į Jungtines Amerikos Valstijas, Pietų Afrikos Respubliką. Tačiau likę žydai neketino trauktis iš verslo, jie ir toliau aktyviai prekiavo su kaimu vystydami išnešiojamą prekybą (karabelnikai). Nors dėl pasikeitusių ekonominių sąlygų turėjo mažinti kainas bei gauti tik minimalų pelną, iš verslo nesitraukė nei prekybininkai, nei amatininkai.

Emigrantų buvo ir iš Kupiškio, tačiau tai nesumažino žydų dalies mieste, tik leido kupiškėnų žydų bendruomenei pasklisti po pasaulį. Esant palankiai demografinė padėčiai, 1897 m. visuotinio carinės Rusijos gyventojų surašymo duomenimis, Kupiškyje gyveno 3 742 žmonės, iš jų žydų buvo 2 661, taigi 71 proc. Kupiškio gyventojų buvo judėjų tikybos²⁰.

¹³ *Ten pat*, p. 6.

¹⁴ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 04].

¹⁵ *Еврейская энциклопедия*, Санкт-Петербург, 1904, т. 9, с. 9–11.

¹⁶ Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, p. 81.

¹⁷ *Ten pat*, p. 81–82.

¹⁸ Totoris A. Kupiškio dvaras XV–XIX amžiais, *Kupiškėnų mintys*, 2000, spalio 28, nr. 126(7395), p. 6.

¹⁹ Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, p. 82.

²⁰ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 04].

Buvusi Kupiškio žydų sinagoga (dabar – viešoji biblioteka). 2015 m. Aušros Jonušytės nuotr. KEM

XX a. pr. žydai jau buvo išvirtinę Kupiškyje ir sudarė svarbią miestiečių dalį. Jie gyveno miestelio centrinėse gatvėse. Tai patvirtina dar XIX a. pab. rašyti prof. Povilo Matulionio atsiminimai²¹. Tačiau iš profesoriaus ir kitos amžininkės atsiminimų²² galima daryti išvadą, kad kupiškėnai žydai gyveno nepasiturinčiai, jų krautuvėlės apibūdinamos kaip skurdžios, miestelyje kilę gaisrai suniokojo ir nemažą dalį žydų bendruomenės turto. Todėl tuo metu tik kai kurie Kupiškio ir jo apylinkių žydai buvo pasiturintys.

XX a. pr. miestelyje stovėjo trys sinagogos, jos įrengtos toliau nuo Rinkos aikštės ir nuo jos atskirtos gyvenamaisiais namais bei krautuvėlėmis. Sinagogų kompleksą sudarė Kupiškio didieji maldos namai, maldos namai Chasidim, Kupiškio žydų sinagoga²³. Iš visos turimos informacijos matome, kad XX a. pr. Kupiškyje jau buvo visapusiškai funkcionuojanti žydų religinė bendruomenė, kuri turėjo savo maldos namus, pirtį, skerdiko namą bei per šimtmečius išvirtinusią bendruomenę.

1908 m. Kupiškyje pradedama rašyti žydų metrika, kurioje fiksuojami gimimai, mirtys, santuokos. Per pirmuosius metrikos metus užregistruoti 49 naujagimiai, iš jų 25 berniukai ir 24 mergaitės²⁴. Kupiškio metrika naudojosi ir aplinkinių miestelių žmonės, joje minimi gyventojai iš Anykščių, Rokiškio, Troškūnų, Užpalių, Viešintų²⁵. Šie visi faktai liudija, kad tuo metu Kupiškyje veikė stipri ir įtakinga religinė bendruomenė, tą patvirtina ir išeivių iš Kupiškio pasakojimai savo vaikams apie Kupiškio žydų gyvenimą²⁶. Išsivadavimas iš carinės Rusijos šiai bendruomenei, kaip ir lietuviams, suteikė galimybę plėtoti tiek verslą, tiek kultūrą, tiek religiją.

²¹ Butėnas P. Prof. Povilo Matulionio atsiminimai, *Židinys*, 1932, t. VI, nr. 7, p. 41. Juose profesorius pasakoja apie žydų gyvenamąsias erdves miesto centrinėse gatvėse ir katalikų, kurių dauguma buvo valstiečiai, gyvenamuosius arealus aplink miestą išsidėsčiusiose gatvėse.

²² Dulaitienė-Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958, p. 64.

²³ Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 25.

²⁴ Urbonienė E. Kur Abelis, tavo brolis, *Kupiškėnų mintys*, 1991, birželio 5, nr. 41(6301), p. 2.

²⁵ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 04].

²⁶ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/oshry.htm> [žiūrėta 2013 07 04].

Kupiškio štetlas 1918–1939 metais

Apie žydų bendruomenę per Pirmąjį pasaulinį karą ir tarpukariu yra išlikę daugiausia rašytinės medžiagos: prisiminimai, teismų aktai, metrikos. Turimi dokumentai atskleidžia žydų bendruomenės sklaidą, politinius santykius su krikščionimis, ekonominius ir socialinius pokyčius kasdieninėje buityje.

Visuomeninės organizacijos

Po karo žydų bendruomenė aktyviai išitraukė į visuomeninį, politinį krašto gyvenimą. Jie kūrė savo religinių, sportinių, kultūrinių, švietimo organizacijų Kupiškio skyrius. Tarpukariu miestelyje veikė žydų mokyklos, bankas, darželis, tautinės ir sionistų organizacijos. Jonė Žebrytė savo straipsnyje „Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose“ detaliau aprašo 19 visuomeninių organizacijų²⁷. Jų veiklos sferos įvairios, nuo tokių didelių organizacijų kaip Lietuvos žydų švietimo draugija, kuri įsteigta dar 1925 m.²⁸, iki Žydų atbėgėliams šelpti komiteto, kurio veikla Kupiškyje fiksuojama tik vieną kartą²⁹. Tai rodo, kad Kupiškio žydų bendruomenė gyveno aktyvų socialinį kultūrinį gyvenimą, neapsiribodama tik religinėmis, sionistinėmis organizacijomis.

Kupiškyje veikė pagrindinių sionistinių organizacijų poskyriai, sionistai socialistai, Agudot Israel, bendrieji sionistai³⁰. Šis judėjimas veikė žydų emigracijos kryptis. Be ekonominių emigrantų, kurie traukėsi į PAR ar JAV dėl šių organizacijų veiklos Kupiškyje, vyko ir religinė emigracija į Palestiną. Nėra tiksliai žinoma, kiek žmonių iš Kupiškio emigravo į Pažadėtąją žemę, tačiau visos tarpukario Lietuvos mastais suskaičiuojama apie 9–12 tūkst.³¹ Sionistinės organizacijos simpatijų pelnė dėl sunkėjančių ekonominių sąlygų Lietuvoje, nacionalizmo ir antisemitizmo plitimo, didžiosios ekonominės krizės. Tačiau esant teigiamai demografinėi padėčiai, Kupiškyje emigracija ženkliai nesumažino žydų skaičiaus, pvz., 1935 m. mieste buvo 1 444 žydų tautybės žmonės, 1938 m. apie 1 200 žydų³².

Sionistinių organizacijų skyriai Kupiškyje verbuodavo jaunuolius, kaip rašoma organizacijų veiklos nuostatuose, siekdami ugdyti tautinę žydų jaunimo sąmonę, kultūrą, auklėti dorus ir naudingus Lietuvai ir žydų tautai piliečius, atkurti žydų valstybę Palestinoje, parengti kvalifikuotus darbininkus darbui Palestinoje³³. Šie nuostatai paimti iš keturių Kupiškyje veikusių sionistinių organizacijų veiklos nuostatų. Visi jie rodo norą auklėti dorus, išsilavinusius ir kvalifikuotus piliečius. Pasiekus šį tikslą buvo tikimasi, kad jie emigruos į Palestiną ir ten kurs naują žydų valstybę. Nors veiklos tikslai buvo gražiai pateikiami, didelių darbų Kupiškyje šių organizacijų skyriai nenuveikė, dauguma skyrių buvo uždaryti jiems patiems nepersiregistravus po Draugijų įstatymų pakeitimų 1936 m.³⁴ Tačiau iš pačių organizacijų atstovų pasakojimų matome, kad dauguma jų savo realią

²⁷ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, p. 36–41.

²⁸ *Ten pat*, p. 37.

²⁹ *Ten pat*, p. 40.

³⁰ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/>, [žiūrėta 2013 07 09].

³¹ Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, p. 139.

³² <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/>, [žiūrėta 2013 07 09].

³³ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, p. 38.

³⁴ *Ten pat*, p. 38.

veiklą baigė dar 4-ojo dešimtmečio pradžioje³⁵. Šie duomenys atskleidžia, kad sionistinės organizacijos Lietuvos provincijoje nors ir kūrėsi lengvai, didesnių darbų nenuveikė. Nepaisant to, iš šių organizacijų kūrimosi periferijoje galime daryti išvadą, kad Kupiškyje jau buvo subrendusi socialiai angažuota ir išsilavinusi žydų karta, kuri siekė savo kultūros ir religijos puoselėjimo bei plėtojimo, dirbo Lietuvai ir svajoto apie savo valstybę Palestinoje. Šie piliečiai prisidėjo ir prie švietimo organizacijų veiklos.

Švietimui Kupiškio žydų bendruomenėje didžiausią įtaką turėjo Lietuvos žydų švietimo draugija (toliau – LŽŠD). Jos tikslas – padėti žydams įgyti bendrą ir profesinį išsilavinimą, kelti žydų kultūrą. LŽŠD Lietuvoje veikė nuo 1925 iki 1940 m., kai jos veikla buvo uždrausta. Kupiškio skyrius įsteigtas 1927 m. Ji miestelyje buvo atidariusi pradinę žydų mokyklą dėstomąja jidiš kalba, tačiau nesant pakankamo finansavimo, mokykla suvalstybinta, pati organizacija nustojo veikti 1937 m.³⁶ Apie prastą jos finansinę padėtį byloja ir mokytojų skaičius, t. y. 3³⁷. Be šios mokyklos, veikė ir kita žydų pradinė mokykla (dėstoma hebrajų kalba). Tačiau jos padėtis nebuvo geresnė nei pirmiau minėtosios. Daug žydų vaikų lankė Kupiškio gimnaziją iki 4-ojo dešimtmečio, mokyklą lankė tik žydės mergaitės, vėliau keičiantis situacijai mokinių sąrašuose jau atsiranda ir žydų berniukų. Gimnazijos direktoriumi nuo 1938 m. kovo 1 d. buvo paskirtas Teodoras Blinstrubas³⁸. Mokykloje buvo dėstoma ir žydų tikyba, kuriai skirtos dvi valandos.

Iš kupiškėnų atsiminimų ir turimos medžiagos matome, kad mokykloje antisemitizmo apraiškų nebūta. Mokyklos kieme lietuvių ir žydų vaikai žaisdavo kartu, per šabą lietuviai vaikai dažnai padėdavo žydams, mat jie negalėjo patys rašyti rašto darbų³⁹. Mokymo įstaigose tvyrojo pozityvi atmosfera, ją užrašė ir buvusi pirmosios Kupiškio gimnazijos laidos auklėtinė Sara Ainbinderaitė-Levinskaja. Tiesa, pasitaikydavo ir nemalonių situacijų, bet tai būdavo ne vaikų išprovokuotos, o nekorektiškos mokytojų pastabos⁴⁰.

Ne mažiau svarbios už švietimo organizacijas buvo sporto draugijos. Kupiškyje veikė pagrindinių sporto organizacijų padaliniai, t. y. „Hapoel“ ir „Makabi“. Šių draugijų tikslai buvo rūpintis doru tautiniu, dvasiniu ir fiziniu auklėjimu, skaityti paskaitas apie sportą, rengti sporto šventes⁴¹. Tiesa, reikėtų paminėti, kad „Makabi“ draugija iš pradžių kūrėsi kaip sionistų sporto organizacija ir tik vėliau išaugo į nepriklausomą sporto draugiją⁴². Nors apie aktyvią veiklą Kupiškyje duomenų nėra, šios didžiosios draugijos savo skyrius turėjo visoje Lietuvoje. Taigi ir Kupiškis nebuvo išimtis, apie šias organizacijas trumpai užsimenama tik Kupiškio vidurinės mokyklos sportininkų „Vyčio“ kuopos laikraštelyje⁴³. Todėl galime daryti prielaidą, kad miestelyje sporto

³⁵ *Ten pat*, p. 38.

³⁶ LCVA, f. 404, ap. 2, b. 189, 199.

³⁷ <http://www.zydai.lt/content/viewitem/705/>, [žiūrėta 2013 07 09].

³⁸ *Ten pat*.

³⁹ Adelės Matekonienės prisiminimai, užrašė Kristina Pečengaitė, 2001 m. Kupiškio rajono žydai (byla be numerio), *Kupiškio etnografijos muziejaus archyvas* (toliau – KEMA).

⁴⁰ Saros Ainbinderaitės prisiminimai apie Kupiškio mokyklą, Kupiškio rajono žydai (byla be numerio), KEMA.

⁴¹ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, p. 40.

⁴² Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, p. 140.

⁴³ *Ten pat*, p. 40.

draugijų veikla buvo pasyvesnė. Aktyvesnė buvo Lietuvos žydų skautams remti draugija, kuri, kaip ir sporto draugijos, buvo apolitiška, tai pabrėždavo ir savo nuostatuose. Jos tikslas – pagal skautų nuostatus ugdyti dorus piliečius, atsidavusius Lietuvai. Kupiškio skyrius priklausė „Hašomer Hacair“, Panevėžio r. skyriui, įsteigtam 1930 m. Iš pradžių turėjo 24 narius, tačiau apie veiklos kitimo tendencijas medžiagos neišliko⁴⁴. Šios visos su aktyvia fizine veikla susijusios organizacijos buvo kaip priedai prie kitų veikusių draugijų žmonėms, kurie mėgo aktyvų poilsį, sportą, gimnastiką ir kitus užsiėmimus, padedančius gerinti fizinę formą. Šių draugijų aktyvumas Kupiškyje nebuvo toks pastebimas kaip sionistinių ar švietimo organizacijų. Kad jos buvo svarbios miestelio bendruomenei, tikrai negalime vienašališkai teigti.

Kupiškyje veikė ir daugiau organizacijų, kurių veikla turėjo specifinių aspektų, pavyzdžiui, Karo pabėgėliams šelpti arba Žydų karių, dalyvavusių nepriklausomybės kovose, sąjunga. Jau iš pavadinimo matome, kad šios draugijos turėjo specifinę veiklos sritį arba buvo ribotos galimybės į jas patekti. Karo pabėgėliams šelpti draugija Kupiškyje didelės veiklos išvystyti nespėjo, dauguma jau prasidėjusio Antrojo pasaulinio karo pabėgėlių glaudėsi Vilniuje ir jo krašte, todėl pabėgėlio statusą liudijanti pažymėjimą Kupiškio skyrius išdavė tik vieną⁴⁵. Kadangi tokie komitetai Lietuvoje buvo likviduoti 1941 m. spalį, kupiškėnai neturėjo galimybės išplėtoti veiklos ir padėti pabėgėliams. Kita minėta organizacija, veikusi nuo 1927 m. neoficialiai, o nuo 1933 m. jau ir legaliai, buvo viena aktyviausių apskritai Kupiškyje. Šios organizacijos tikslai buvo glaudžiausiai susiję su Lietuvos valstybe ir jos nepriklausomybe, siekiai buvo remti krašto ginkluotąsias pajėgas, ugdyti narių žydų ir žydų visuomenės apskritai meilę tėvynei Lietuvai, kelti žydų pilietinį susipratimą, skleisti lietuvių ir žydų kultūrinio bendradarbiavimo, abiejų visuomenių suartėjimo, lietuvių kalbos paplitimo tarp žydų idėjas⁴⁶. Kiek karo veteranų ši organizacija vienijo Kupiškyje, nėra tikslaus skaičiaus, tačiau visoje Lietuvoje buvo daugiau kaip 2 000 narių. Kupiškio skyrius buvo aktyvus visuomeninis darinys, gebėjęs suorganizuoti net savo biblioteką, kurią atidarė 1939 m. pradžioje. Bibliotekoje buvo knygų lietuvių, hebrajų, jidiš kalbomis, jos vedėjas buvo Samsonas Feinbergas⁴⁷. Apie skyriaus valdybos sudėtį yra išlikusių duomenų. Nėra žinoma, ar ši draugija rengė kokias nors iškilmes ar minėjimus visuomenėje, tačiau bendrame draugijų kontekste atrodo stipri ir aktyvi, o tai byloja apie žydų atsidavimą Lietuvos Respublikai, jų autonomijos teigiamą padėtį, gerus kultūrinius ryšius su lietuviais ir kitais krikščionimis. Žydų karių, dalyvavusių Pirmajame pasauliniame kare, organizacija rodo, kad judėjai dėl Lietuvoje jiems suteikiamos laisvės ir autonomijos buvo lojalūs Lietuvos valstybei.

Šiame poskyryje aprašytos organizacijos nėra visos, kurios tarpukariu veikė Kupiškyje, tačiau informacijos ir šaltinių apie jas yra išlikę daugiausia. Iš turimos medžiagos matome, kad miestelyje veikė aktyvus žydų visuomeninis judėjimas, kurį buvo sukūrusi vietos bendruomenė. Platus organizacijų veiklos spektras rodo, kad Kupiškio žydai integravosi į plačiuosius žydų judėjimus, tačiau buvo lojalūs ir Lietuvai. Šių organiza-

⁴⁴ *Ten pat*, p. 40.

⁴⁵ *Ten pat*, p. 40.

⁴⁶ *Ten pat*, p. 40–41.

⁴⁷ *LCVA*, f. 404, ap. 1, b. 710, 713.

cijų kūrimasis ir veikla rodo norą rūpintis švietimu, sportine veikla, tiesa, pasigendama kultūros organizacijų, tokių kaip teatras, nors pavienius spektaklius rengdavo su šia meno forma nesusijusios draugijos. Reikia dar paminėti, kad žydai nebuvo paskendę tik savo visuomeninių organizacijų veikloje, dalyvavo ir lietuvių organizuojamuose judėjimuose, tokiuose kaip savanorių gaisrininkų, Nachemas Šmidtas buvo net Tautininkų sąjungos valdybos nariu. Žydai dalyvavo ir Lietuvos šaulių sąjungos veikloje Kupiškyje⁴⁸. Aktyvi visuomeninių organizacijų veikla žydams padėjo ne tik puoselėti savo religiją ir kultūrą, bet ir integruotis į vietinį visuomeninį gyvenimą, jame reikštis ir augti kartu su lietuviais.

Kupiškio gaisrininkų kuopa. Joje buvo ir žydų. 1937 m. liepos 8 d. KEM

Amatai, prekyba, paslaugų sfera

Žydai nuo seno buvo pirkliai. Ne išimtis yra ir Kupiškis, kuriame, anot prisiminimų, daug žydų turėjo savo krautuvėles, vertėsi smulkia prekyba, kiti buvo keliaujantys pirkliai, kurie mainėsi prekėmis su aplinkinių kaimų gyventojais. Amatai – kitas žydų pragyvenimo šaltinis. Jie patys gamindavo produktus ir juos pardavinėdavo turguose ar mugėse. Žydai dirbo ir aptarnavimo srityje, teikė viešbučių, kavinių, arbatinių paslaugas. Kokia veikla vertėsi gausiausiai, statistikos nėra, visos sritys minimos amžininkų prisiminimuose ir šaltiniuose.

Žydų prekyba buvo sukoncentruota miestelio centre – turgaus aikštėje, jos pakraštyje stovėjo netgi Joselio Jechilevičiaus geležies prekybos centras „Austerija“, kuris aptarnavo ne tik kupiškėnus, bet ir aplinkinių miestelių bei kaimų gyventojus⁴⁹. Iš viso žydai

⁴⁸ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, p. 41.

⁴⁹ Urbonienė E. Septynšakis Jeruzalės ženklas, *Kupiškėnų mintys*, 1991, liepos 20, nr. 52(6312), p. 2–3.

miesto centre turėjo apie 50 krautuvėlių, kurios vertėsi skirtingai, vienos buvo turtingesnės už kitas⁵⁰. Žydų prekės buvo įvairiausios – nuo degtukų iki dviračių ir radijo imtuvų. Dažniausiai krautuvėlėse buvo galima derėtis dėl kainos, kurią neretai prekybininkai būdavo padidinę⁵¹. Vlodo Sasnausko prisiminimuose pažymimas ir faktas, kad ne visos krautuvėlės pasižymėjo tvarka: „*Šalia silkų statinės stovėdavo žibalo statinė, šalia muilo gabalų lentynose stovėjo saldainiai.*“⁵² Prekyboje žydai turėjo aiškią daugumą, tuo metu lietuviai tik pradėjo savo verslus. Iš lietuvių krautuvinių Sasnauskas mini tik du. Žydai prekyboje buvo solidarūs, jei kurio nors žydo krautuvelei grėsėdavo bankrotas, kiti žydai prekybininkai susivienydavo ir padėdavo nebankrutuoti⁵³. Solidarumas versle padėjo žydams išsilaikyti visą tarpukarį. Jie nevengė dalintis prekėmis tarpusavyje, laiku jas užsakydavo ir teikdavo nuolatiniais klientams kreditus, kad šie galėtų atsiskaityti vėliau. Tiesa, dėl kreditų teikimo kartais kildavo ir nesklandumų. Kupiškyje fiksuojami atvejai, kai skolininkas apkaltindavo krautuvinį per didelę skolą ar krautuvininkas klientą išsisukinėjimu atiduoti skolą. Tiesa, tokie klientai vėliau nebegaudavo prekių kreditan. Pažymėtina, kad pardavėjai dėl tokių paprastų skolų niekada nesikreipė į teismą⁵⁴. Taigi žydų prekybininkai visada buvo linkę rasti kompromisą su klientais.

Dažniausiai parduotuvė buvo įrengta name, kuriame gyveno pats krautuvininkas: pirmajame aukšte būdavo parduotuvė, antrasis aukštas – gyvenamosios patalpos, vidiniai kiemai dažnai atlikdavo sandėlio ar sandėliuko funkciją. Taip išikūrę prekybininkai visą dieną aptarnaudavo klientus, be pietų pertraukos. Kad išgirstų, jog į parduotuvę atvyko klientas, virš durų kabėdavo varpelis⁵⁵. Kaip pasakoja amžininkė Kazimiera Gaidimauskienė, Alizavoje vaikai mėgdavę su tais skambučiais žaisti, vaikščioti pirmyn atgal į parduotuvę ir klausytis jų skambėjimo. Anot jos, vyresnės kartos žydai iš tokio vaikų užsiėmimo tik juokdavosi, o jaunesni prekybininkai juos drausmindavo⁵⁶. Tokios situacijos rodo Kupiškyje ir jo apylinkėse buvus gerą skirtingų konfesijų mikroklimatą.

Prekybininkai glaudžiai bendravo su klientais, taip buvo stiprinamas savitarpio supratimas, mažėjo skirtis tarp dviejų bendruomenių. Pats nemaloniausias atsitikimas tarpukariu Kupiškio žydų bendruomenei yra susijęs ne su religine nesantaika, mitais apie jų religines šventes, bet su žydų liaudies banko Kupiškio skyriaus direktoriumi. 1929 m. banke santaupas laikė 369 žmonės, visi judėjų tikybos. Atėjus didžiajai ekonominei krizei ir visiems išgyvenant sunkmetį, 1931 m. banko direktorius, pavogęs visas santaupas iš banko, pabėgo iš Lietuvos, taip sužlugdydamas ne vieną sunkiau besiverčiantį žydą krautuvinį ir amatininką. Šis jo poelgis nuskambėjo per visą Lietuvą ir sulaukia atgarsių net dabartiniuose su Kupiškio žydų bendruomene susijusiuose straipsniuose⁵⁷. Šis precedento neturintis įvy-

⁵⁰ <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 10]; Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 26.

⁵¹ *Kupiškio viešosios bibliotekos archyvas* (toliau – KVBA), Nr. 51, Sasnauskas V. Kupiškio smulkaus kredito bankas, 1979, Kupiškis, p. 59.

⁵² *Ten pat*, p. 60.

⁵³ *Ten pat*.

⁵⁴ *Ten pat*, p. 59–60.

⁵⁵ *Ten pat*, p. 60.

⁵⁶ Radzevičiūtė A. Pasiilgsime nuoširdžių žmonių, *Kupiškėnų mintys*, 2000, bal. 13, nr. 43(7312), p. 2.

⁵⁷ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/funken.htm> [žiūrėta 2013 07 14]; <http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 14].

kis miestelio žydų bendruomenei sudavė didžiulį ekonominį smūgį, po kurio atsitiesti prireikė nemažai laiko, pastangų ir emigrantų bei kitų Lietuvos žydų investicijų.

Kita gausi bendruomenės dalis buvo amatininkai. Šioje sferoje žydai turėjo daugiau konkurentų lietuvių. Iš V. Sasnausko atsiminimų apie amatus galime daryti prielaidą, kad meistrų būta abiejų konfesijų atstovų. Kupiškyje dirbo laikrodininkai, puodžiai, kirpėjai, kepėjai, konditeriai, mėsininkai, vilnų karšėjai, kailiadirbiai, skardininkai, malūnininkai⁵⁸. Šias profesijas dar papildė ir D. Vileišis, pridėdamas fotoateljė ir kalvius, iš jų išskirdamas žydus kalvius Leibą ir Moiškę⁵⁹. Amatininkai Kupiškyje 1927 m. netgi buvo įkūrę Lietuvos suvienytų amatininkų sąjungos Kupiškio skyrių, veikusį iki 1935 m.⁶⁰ Kaip ir parduotuvės, amatininkai buvo išikūrę miestelio centre. Platus amatų spektras užtikrino miestelyje darbo vietas, prekių ir gaminių asortimentą, greitą gaminių naudojimą, rinkos konkurenciją, o tai buvo naudinga vartotojams. Iš minėtų amatų žydai kaip savo srities meistrai buvo nurodomi tarp laikrodininkų, puodžių, kirpėjų, konditerių, mėsininkų, malūnininkų. Pats žymiausias malūnininkas, miesteliui pradėjęs tiekti elektrą, buvo Nochemas Šmidtas. Jis malūną paveldėjo iš tėvo. Tiekė Kupiškiui ne tik elektrą, bet ir teikė miltų malimo, milo vėlimo paslaugas. Kadangi elektros rinkoje N. Šmidtas buvo monopolininkas, buvo kilę teisinių ginčų dėl elektros kainos tarp jo ir valsčiaus tarybos. Pastaroji įpareigojo Šmidtą nuleisti elektros kainas⁶¹. Nochemas buvo laikomas turtingiausiu Kupiškio žmogumi tarpukariu, jis iš miestelio nepasitraukė net per Antrąją pasaulinį karą ir buvo nužudytas.

Be žydų amatininkų, galime paminėti ir ne tokius įprastus verslus, kurie užfiksuoti Kupiškyje ir jo krašte. Apie juos informacijos nėra išlikę daug, tačiau metrikijoje ir atsiminimuose fiksuojami žydai žemdirbiai ir daržininkai. V. Sasnausko atsiminimuose minimas nedidelio ūgio daržininkas žydas Faifka. Jo užauginti agurkai ir kitos daržo gėrybės buvo vertinamos vietiniame turguje, iš parduotų savo užaugintų daržovių jis galėdavo gyventi visą žiemą⁶². Kaip žemdirbys minimas Akiva Slavinskas, kuris ėjo sporto draugijos „Hapoel“ sekretoriaus pareigas, tačiau apie jo veiklą išsamesnių duomenų nėra⁶³. Kitas žemdirbys – Abramus Golumberas, fiksuojamas rabino metrikacijoje 1928 m.⁶⁴ Ar jie buvo stambieji, ar smulkieji žemdirbiai, duomenų nėra, tačiau galime daryti prielaidą, kad jų ūkiai nebuvo dideli, nes jie niekur kitur nėra minimi, nežinome ir ar jie buvo žemės savininkai, ar nuomininkai. Kaip žemės savininkus, anot D. Vileišio, žydus pradeda minėti 4-ojo dešimtmečio pradžioje, o 1934 m. „Panevėžio balse“ rašoma, kad pasiturintys žydai perka žemės

Nochemas Šmidtas.

Apie 1938 m.

Iš Jadvygos

Piligriminės albumo.

KEM

⁵⁸ Sasnauskas V. Kupiškio smulkaus kredito bankas, p. 14–17, 20, 22, 31–34, 36–37, 42, KVBA.

⁵⁹ Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 26.

⁶⁰ *Ten pat*, p. 26.

⁶¹ *Ten pat*, p. 28.

⁶² Sasnauskas V. Kupiškio smulkaus kredito bankas, p. 36, KVBA.

⁶³ Žebrytė J. Žydai ir jų visuomeninis gyvenimas kupiškėnuose, p. 40.

⁶⁴ Kupiškio žydų metrikacijos punkto archyvas, 1928 m. PF 2786.87.

sklypus šalia miestelio, patys juos dirba, augina kviečius, bulves, daržoves. Šios žinutės autorius stebisi ir gerais žydų derliais, kurie neretai pranokdavę ir patyrusio žemdirbio ūkininko derlių⁶⁵. Taigi Kupiškio krašto žydus žemdirbius galima atskirai tirti, išsamiai išnagrinėti, kiek Kupiškyje ir jo apylinkėse gyvenusių žydų vertėsi žemdirbyste ir kokie buvo jų pasiekimai.

Daugiau informacijos išliko apie paslaugų sferoje dirbusius judėjus. Žydai dominavo kaip viešbučių, aludžių, traktierių, arbatinių ir kitų užėigų savininkai. Dažniausiai tai būdavo šeimos verslai, tokio pobūdžio įstaigose dirbdavo visa žydų šeima. Čia neminimi restoranai todėl, kad Kupiškyje jų veikė nedaug, žydų tarp jų savininkų nebuvo⁶⁶. Dauguma restorano tipo užėigų turėjo traktieriaus statusą dėl pigesnių patentų. Didžiausią užėigų tinklą turėjo Šlomas Kaplanas: 6 aludes ir krautuvē „išsinešimams“. Už patentus kiekvienais metais mokėdavo apie 2 000 litų⁶⁷. Žydų traktieriuose ir kitose užėigose daugiausia klientų lankydavosi turgaus dienomis. Pagrindiniai gėrimai buvo alus ir degtinė, o užkandis – silkė. Traktieriuose buvo prekiaujama ir nealkoholiniais gėrimais, limonadu, arbatą⁶⁸. Tačiau šie verslai laikėsi iš įplaukų už alkoholi. Kaip pažymi V. Sasnauskas, traktieriuose dažniausiai rinkdavosi valstiečiai po turgaus, atvažiuodavo išgerti su kaimynais, tačiau retas likdavo nakvoti, arba kiekvieną dieną rinkdavosi prie jų.

*Nochemo Šmidto
malūno darbininkai
su šeimomis.
Apie 1939 m.
Iš J. Piligrimienės
albumo. KEM*

⁶⁵ *Panevėžio balsas*, 1934, geg. 31.

⁶⁶ Sasnauskas V. Kupiškio smulkaus kredito bankas, p. 45, KVBA.

⁶⁷ Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 26.

⁶⁸ Sasnauskas V. Kupiškio smulkaus kredito bankas, p. 45–46, KVBA.

Pigiausias patentas būdavo arbatinėms. Jose drausdavo prekybą alkoholiu, tačiau buvo vieša paslaptis, kad ten jis parduodamas. V. Sasnauskas teigia, kad dažniausiai būdavo duodami kyšiai pareigūnams ar kaip nors kitaip jie paperkami bei įrengiamos geros slėptuvės⁶⁹. Taigi Kupiškyje beveik visose užseigose buvo galima įsigyti alkoholinių gėrimų – tiek pas žydus, tiek pas lietuvius. Ar buvo skirta baudų už patentų pažeidimą, duomenų nerasta, taigi galima daryti prielaidą, kad slėptuvės arbatinėse ar ne pagal patentą pardavinėjami alkoholiniai gėrimai buvo gerai slepiami. Neretai žydai traktierius steigdavo viename name kartu su viešbučiais, taip iš padauginusių klientų būdavo galima uždirbti ir už nakvyne.

Du sėkmingiausiai tarpukario Kupiškyje dirbę viešbučiai priklausė žydų šeimoms. Pirmąją valdė seserys Jofaitės, kurios, pasak V. Sasnausko, sulaukdavo ir policijos paramos, ten dažnai lankydavosi policininkas Černiauskas, kuris, reikalui esant, visada nuramindavo padauginusius lankytojus. Jo apsilankymo priežastys paaiškėjo vėliau, kai jis vedė vieną seserų Jofaičių. Tiesa, nėra duomenų kurią⁷⁰. V. Sasnauskas mano, kad viešbutis nebuvo toks pelningas verslas seserims ir pagrindinis jų pragyvenimo šaltinis buvo būtent traktierius, nors kasos knygų ar kitų dokumentų apie seserų verslą nėra išlikę. Tačiau kadangi abu verslai yra susiję, negalima nuvertinti ir iš viešbučio gaunamų pajamų. Kitas mieste veikęs privatus viešbutis „Adirim“ priklausė žydams Ainbinderams. Tiesa, V. Sasnauskas savo atsiminimuose jų pavardę supaprastina (*Adirimai*), tačiau iš išlikusių Kupiškio vidurinės mokyklos sąrašų ir po karo grįžusios savininkų dukros Saros prisiminimų bei paties V. Sasnausko užrašytų Juozo Šimkūno prisiminimų apie grįžusią savininkų dukterį⁷¹ matome, kad V. Sasnauskas greičiausiai neteisingai užrašė jų pavardę. Tame pačiame name kaip ir viešbutis buvo įkurta parduotuvė. Matome, kad viešbučių savininkai nebuvo linkę apsiriboti vienu verslu ir rinkosi kitas galimybes, kaip išnaudoti likusią pastato erdvę.

Šiame skyriuje pateiktas žydų verslų aptarimas rodo, kad tarpukario žydų bendruomenė buvo susitelkusi ir vieninga siekdama ekonominės gerovės. Visų profesijų verslams apibūdinti reikėtų atskiro rašto darbo, o šiame straipsnio poskyryje pateikta medžiaga galėtų būti įvadas į jį. Probleminių klausimų, tokių kaip nelegali prekyba, konkurencija tarpusavyje ir su kitų konfesijų atstovais, čia paliesta tik fragmentiškai. Daugiausia šiame skyriuje apibūdintos verslo sferos ir santykiai su klientais parodo pagrindinę žydų veiklą, tačiau neatskleidžia, su kokiomis problemomis tarpukario žydų bendruomenė susidurdavo, kaip verslus paveikė didžioji ekonominė krizė ir pan. Skyriuje aptarti verslai yra standartinės žydų veiklos sritys, kaip ir visoje tarpukario Lietuvoje. Kiek unikalėsni reiškinys yra žydai žemdirbiai, kurie minimi rečiau nei kitos profesijos Lietuvos mastu. Kupiškyje tarpukariu bendruomenė buvo ekonomiškai išivirtinusi, turtingesni miestelėnai remdavo gyvenančius vargingiau, jiems padėdavo ir pinigais, ir prekėmis.

Taigi apibendrinant šį skyrių galima konstatuoti, kad žydų bendruomenė miestelyje buvo įvairialypė, turėjusi ir turtingų bei įtakingų narių, ir prasčiokų, įvairiausių religinių, socialinių pakraipų, besivienijančių į įvairias organizacijas, tačiau solidari ir atsidavusi savo žmonėms ir kraštui.

⁶⁹Ten pat, p. 46.

⁷⁰Ten pat, p. 46.

⁷¹Sasnauskas V. *Kupiškio smulkaus kredito bankas*, p. 62, KVBA; Saros Ainbinderaitės prisiminimai apie Kupiškio mokyklą. Kupiškio rajono žydai (byla be numerio), KEMA.

Politinis Kupiškio žydų gyvenimas

Kaip gausiausia tautinė mažuma Kupiškio krašte, žydai krašto politikoje veikė vieningai ir aktyviai. Miestelio politiniame gyvenime jie reprezentavo savo susitelkimą, bendrame politiniame kontekste atskirai nesireiškė sionistai, folkistai ar ortodoksai⁷². Šis bendras požiūris į krašto politiką davė naudos jau per pirmuosius rinkimus į Kupiškio miesto tarybą, kurie vyko 1920 m. Juose lietuviams boikotuojant rinkimus, žydai gavo 7 iš 12 mandatų⁷³. Viena pagrindinių užduočių, kurią sprendė miesto taryba, buvo grįžusių iš Rusijos Pirmojo pasaulinio karo belaisvių nekilnojamojo turto restruktūrizavimas. Į savo tautiečių turto klausimus miesto tarybos nariai žydai reagavo labai jautriai ir suteikė visokeriopą pagalbą⁷⁴. Taryba egzistavo ketverius metus – iki 1924 m., kai Kupiškio valsčiaus valdžia, darydama spaudimą Panevėžio apskrities viršininkui, sugebėjo padaryti, kad rinkimai į miesto tarybą neįvyktų. Pagrindiniai valsčiaus tarybos argumentai, kodėl miesto taryba yra neteisėta, buvo tokie:

1) Kupiškio miestas neturi pakankamo gyventojų skaičiaus, kuris leistų suformuoti miesto savivaldos organus.

2) Didžiąjai daliai lietuvių boikotavus tarybos rinkimus, pats jos egzistavimas ir nutarimai neatspindi visų miesto gyventojų interesų⁷⁵.

Bandymas atsiskirti nuo valsčiaus nebuvo labai sėkmingas, nemaža dalis miestelėnų lietuvių ir rusų jau 1921 m. parašė pareiškimus valsčiaus tarybai, kad nori būti priimti į valsčiaus piliečius. Iš viso tokių miestelėnų buvo 1 051, jų prašymai buvo patenkinti⁷⁶. Tokių miestiečių bėgimą iš miesto tarybos įtakos zonos skatino didinami mokesčiai, siekiant surinkti miesto biudžetą. Tokios ryžtingos, tačiau nuvylusios mokesčių reformos buvo viena priežasčių, kodėl valsčiaus tarybai pavyko nukonkuruoti miesto tarybą politiniame Kupiškio gyvenime.

Jau tuo metu žydai parodė politinę vienybę ir siekį ginti savo interesus vietinėje valdžioje, nors vidinis bendruomenės politinis gyvenimas ir buvo susiskaldęs dėl anksčiau minėtų politinių srovių⁷⁷. Rinkimuose į valsčiaus tarybą žydai kėlė 9 savo kandidatus, iš jų 6 buvo išrinkti į 48 asmenų valsčiaus tarybą. Sąrašė pirmoje pozicijoje buvo žydų banko direktorius Lipa Furmanovskis⁷⁸. Judėjų sąrašas iš viso gavo 682 balsus, iš jų 652 antroje apygardoje, kuriai priklausė pats Kupiškio miestas, o pirmoje apygardoje, į kurią įėjo kaimai ir viensėdžiai, gavo tik 30 balsų⁷⁹. Taigi šie rezultatai dar kartą patvirtina žydų gyvenamosios geografijos tendencijas. Nuo 1925 m. likus tik valsčiaus tarybai, pradėti ir miestelio tvarkymo darbai. Taryba išleido įsaką dėl turgavietės ir dar kelių gatvių išgrindimo, Leibos Asso, žydų atstovo taryboje, dėka buvo įvesta nakties sargyba, taip stiprinant saugumą miestelyje⁸⁰. Šie įsakai miesto urbanizacijos raidai bei saugumui davė teigiamą akstiną, jo gyventojams suteikta daugiau komforto. Pirmasis dešimtmetis po karo buvo aktyvaus atsikūrimo ir kūrimo dešimtmetis, Lietu-

⁷²Lempertienė L., Šiaučiūnaitė-Verbickienė J. *Žydai Lietuvoje*, p. 135–145.

⁷³LCVA, f. 404, ap. 1, b. 15, p. 92.

⁷⁴<http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 14].

⁷⁵Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 25.

⁷⁶Kupiškio valsčiaus tarybos nutarimas, 1922 m. LCVA, f. 404, ap. 1, b. 68, p. 16.

⁷⁷<http://www.zydai.lt/lt/content/viewitem/705/> [žiūrėta 2013 07 14].

⁷⁸Vileišis D. Kupiškio žydų bendruomenė 1918–1940 metais, p. 25.

⁷⁹*Ten pat*, p. 25.

⁸⁰*Ten pat*, p. 26.

voje ir Kupiškėje šiose sferose dirbo ir nemaža dalis žydų, kurie aktyviai reiškėsi ne tik ekonomikoje, bet ir politikoje, kultūroje.

Didesnių pasikeitimų valsčiaus taryboje ar jos sudėtyje nematyti visą nepriklausomybės laikotarpį. Žydai paskutinį kartą bandė kurti miesto savivaldą 1934 m.: valsčiaus tarybai buvo įteiktas prašymas (su 103 (iš jų 96 žydų) miestiečių parašais) įsteigti Kupiškio miesto savivaldybę. Tačiau dėl gausesnės žydų bendruomenės miestelyje tiek valsčiaus taryba, tiek aukštesnės instancijos nerimavo dėl žydų išgalėjimo toje savivaldoje, todėl Vidaus reikalų ministerijos Savivaldybių departamentas šį prašymą atmetė⁸¹. Šis valstybinių institucijų nenoras suteikti Kupiškio miestui savivaldą rodo kai kurių lietuvių fobijas, susijusias su žydais, ypač jų dominavimu politikoje. Taigi miestelis ir toliau liko valsčiaus tarybos įtakos sferoje. Joje veikė ir žydų politikai, aktyviai dalyvavę miestelio politiniame gyvenime. Tai įrodo ir paskutinis tarpukario seniūnas žydas N. Jachilevičius⁸². Nors ir nepavykus žydams sukurti atskiros miestelio savivaldos, jie savo įtaką rodė per valsčiaus tarybą, į kurią nuolatos įėjo jų atstovų, todėl žydai dalyvavo savivaldoje ir siekė didesnės įtakos joje.

Kupiškio žydų bendruomenės įamžinimas, jų palikuonių indėlis

Išveivų iš Kupiškio atmintis dar gyva. Jie nuolatos stengiasi aplankyti miestelį, prisideda prie akcijų, kuriose siekiama įamžinti čia gyvenusią bendruomenę ir jos palikimą.

Kupiškis – vienas įvairiausių savo žydų bendruomenę įamžinęs Lietuvos miestas. Kupiškėje, kiek pavyko, restauruoti žydų kapinių paminklai, buvusioje sinagogoje (dabartinėje bibliotekoje) įrengta atminimo lenta su visų Kupiškėje žuvusių žydų vardais ir pavardėmis, o išveivų iš Kupiškio palikuonys apie savo apsilankymą Kupiškėje ir bendruomenę yra sukūrę filmą „Kupishok: for eternal memory“.

Šis filmas pradėtas kurti 2004 m., kai jau minėtoje buvusioje sinagogoje buvo iškilmingai atidengta atminimo lenta. Tuomet Kupiškėje lankėsi per 50 Kupiškio žydų bendruomenės palikuonių iš JAV, PAR, Jungtinės Karalystės, Izraelio, Australijos, Danijos ir, aišku, Lietuvos. Šio filmo sumanytojai ir kūrėjai – aktyvus Kupiškio žydų palikuonis Normanas Meyeris ir Harvey Sherzeras.

Normanas Meyeris yra pirmasis žydas, išdrįšęs Kupiškėje ieškoti savo giminės šaknų. Pirmą kartą Lietuvoje jis lankėsi dar 1997 m., ir nuo to laiko pradėjo nenutrūkstamą darbą siekdamas įamžinti žydų bendruomenės atminimą⁸³. Šio žmogaus pastangos nebuvo bevaisės. Jis vienas tų, kurie prisidėjo ir organizavo paminklinės lentos atidengimą, bendravo su visais Kupiškio bendruomenės palikuonimis, kurie tik norėjo bendrauti, aktyviai konsultavosi su lietuviais, vertė ir kitokiais būdais prisidėjo prie žydų paveldo puoselėjimo miestelyje. Į memorialinės lentos atidengimo šventę N. Meyeris atsivežė netgi savo anūkus⁸⁴. Tai rodo šio žmogaus norą nepamiršti savo šeimos šaknų, jas puoselėti ir dalintis su kitais, padėti kitiems susirasti savo protėvius, kad ir jie galėtų tinkamai pagerbti jų atminimą,

⁸¹ *Ten pat*, p. 27.

⁸² *Ten pat*, p. 28.

⁸³ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/InMem.htm> [žiūrėta 2013 07 04].

⁸⁴ Urbonienė E. Prie nukirstų genties šaknų, *Kupiškio žinios*, 2004, liepos 17, nr. 55(471), p. 1–2.

Restauruoti žydų kapinių paminklai. 2014 m. A. Jonušytės nuotr.

Kupiškio žydų palikuonys uždega žvakutes prie sušaudytų protėvių atminimo lentos buvusioje sinagogoje (Kupiškio viešojoje bibliotekoje). Pirmas iš kairės – Normanas Meyeris, susitikimo Kupiškyje organizatorius, dešinėje – Harvey Sherzeras ir jo žmona kairėje. 2004 m. liepos 13 d. Juozo Kraujūno nuotr. KEM

Memorialinė lenta buvusioje žydų sinagogoje (dabar – Kupiškio viešojoji biblioteka) su 820 Kupiškio krašte nužudytų žydų pavardžių. 2014 m. A. Jonušytės nuotr.

kaip padarė šis žmogus, kuris netikėtai mirė 2004 m. Memorialinę lentą atidengė paskutinį kartą lankydamasis Lietuvoje ir Kupiškyje.

Viename didžiausių internetinių puslapių, skirtų žydų istorijai, jewishgen.org minimi keletas garsių išeivių iš Kupiškio, kurie gerbė ir puoselėjo savo šaknis. Tai jau minėtas rabinas Efraimas Ošri, parašęs „Lietuvos žydų bendruomenės sunaikinimą“ (angl. *The Annihilation of Lithuanian Jewry*, originalas jidiš kalba – *Khurbn Lita*). Jame jis mini ir Kupiškį. Kitas žymus žydų atstovas, išeivių iš Kupiškio sūnus Stanley Mayersohnas parašė knygą „Kupiškis: Atmintis stipresnė“ (angl. *Kupishok: Memory stronger*), kuria naudojami žydai, ieškantys savo šaknų Kupiškyje. Nuo šios knygos jie pradeda savo paieškas⁸⁵. Deja, nė viena iš šių knygų nėra išversta į lietuvių kalbą, todėl retai naudojamos Holokausto tyrinėjimuose Lietuvoje ir Kupiškio lokalinės istorijos tyrimuose. Nė vienas iš šių dviejų garbingų žmonių po karo jau nesilankė Kupiškyje, tačiau S. Mayersohno sūnus buvo atvykęs į Kupiškį pažvelgti į savo protėvių žemę ir ją pagerbti.

Grįžtant prie žydų bendruomenės paveldo puoselėjimo mieste reikia paminėti ir Aną Rabinovič, kuri, anot Kupiškio spaudos, yra „Kupiškio enciklopedija“⁸⁶. Ši moteris irgi yra viena aktyviausių palikuonių, ne kartą buvusi Kupiškyje. Vaikaičių pastebėjimus, išgyvenimus, tėvų ir senelių atsiminimus, Holokausto aukų sąrašą, nuotraukas ir kitą informaciją apie Kupiškio žydų bendruomenės

⁸⁵ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/InMem.htm> [žiūrėta 2013 07 04].

⁸⁶ Urbonienė E. Prie nukirstų genties šaknų, p. 2.

istoriją galime rasti jau minėtame internetiniame puslapyje⁸⁷. Prie šios svetainės kūrimo nemažai yra prisidėjusi ir A. Rabinovič.

Apie žydų apsilankymus Kupiškyje informacijos galime rasti ir Kupiškio vietinėje spaudoje, kurioje fiksuojamos protėvių paieškos⁸⁸. Ši informacijos sklaida vietinėje žiniasklaidoje padeda šiuo metu gyvenantiems kupiškėnams nepamiršti miestelio istorijos ir ją geriau suprasti. Prie informacijos sklaidos ir paveldo įamžinimo prisideda ir miesto valdžia bei etnografijos muziejus, be kurių pagalbos atminimo puoselėjimas ir įamžinimas būtų užtrukęs ilgiau arba iš viso nepavykęs. Patys išeivių palikuonys reiškia padėkas buvusiam Kupiškio merui Leonui Apšegai, miestelio muziejininkams. Pastarieji žydų paveldą puoselėja ir aktyviai pristato. Tai jie yra tarp pirmaujančių periferinių muziejų Lietuvoje šiame darbo bare⁸⁹.

Susitelkus į bendrą darbą išeivių bendruomenei, vietos valdžios institucijoms, krašto muziejui, visuomeniškai aktyviems žmonėms, Kupiškio žydų bendruomenės paveldo sklaidos ir puoselėjimo projektai vykdomi sėkmingai, informatyviai. Kupiškis yra išimtis Lietuvos miestelių istorijos lokalinuose tyrimuose, nes deda pastangas visapusiškai atskleisti tikrąjį miestelio praeities vaizdą.

Šis skyrius yra pirmasis bandymas pažvelgti į žydų išeivijos bendruomenės veiklą Kupiškyje, kuriuo siekiama priminti protėvių paveldą ir reikšmę miestelio istorijai. Šios pastangos nėra bevaisės, ir ilgainiui žydų bendruomenės istorija užims garbingą vietą bendroje Kupiškio istorijoje.

Išvados

1. Nuo pat įsikūrimo žydų bendruomenė Kupiškyje buvo gausi ir sudarė reikšmingą miestelio gyventojų dalį, turėjo savo bendruomenei būdingus kulto pastatus, bendradarbiavo su kitomis konfesijomis, tačiau integracija į visumą, kaip ir kitur Lietuvoje, nebuvo tvirta ir aiškiai pastebima. Labiausiai bendruomenė išryškėjo tarpukariu, kai turėjo plačią kultūrinę, religinę autonomiją ir galėjo dalyvauti krašto politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Kupiškio štetlas nebuvo reikšmingas pasaulio ar Lietuvos mastu, tačiau buvo aplinkinių miestų ir miestelių traukos centras dėl strategiškai geros padėties ir bendruomeniškumo. Tokie tarpusavio santykiai, sąlyčiai su kitų konfesijų asmenimis išliko iki pat bendruomenės sunaikinimo.

2. Kasdieninis gyvenimas Kupiškyje XX a. pirmojoje pusėje buvo įvairialypis, jame reiškėsi aktyvios sionistinės ir kitos politinės pakraipos. Plati autonomija užtikrino bendruomenės guvų kultūrinį, religinį ir švietimo gyvenimą. Nors turtinis skirtumas buvo aiškiai matomas ir fiksuojamas amžininkų atsiminimuose, žydų būta ir turtingų, ir vargšų, tačiau, esant stipriai bendruomenei, turtingesni padėdavo vargšams, gerai versle įsitvirtinę – naujokams ar prasčiau besiverčiantiems.

Religinį pasirinkimą užtikrino trys sinagogos ir kiti kulto pastatai, todėl bendruomenės religinis ir socialinis gy-

⁸⁷ <http://kehilalinks.jewishgen.org/kupiskis/kupishok.htm> [žiūrėta 2013 07 14].

⁸⁸ Urbonienė E. Jis laikė save kupiškėnu, *Kupiškio žinios*, 2005, sausio 5, nr. 1(519), p. 1, 3; Aleknie-nė B. Viešnia iš Johanesburgo ieškojo protėvių pėdsakų, *Kupiškėnų mintys*, 2006, bal. 8, nr. 39(8225), p. 5; Stakytė I. Subačiuje ieškojo savo šaknų, *Kupiškėnų mintys*, 2009, rugs. 8, nr. 104(8734), p. 1–2.

⁸⁹ Jurkštaitis S. Lietuvos krašto muziejų nuostatos ir veiklos kryptys pristatant žydų paveldą (Kėdainių ir Ukmergės atvejai). Bakalauro darbas. Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas, 2012, p. 8–9.

venimas buvo turiningas. Žydų kasdiena visose socialinėse sferose buvo daugiau ar mažiau gera.

3. Analizuojant katalikų ir judėjų tarpusavio santykius, kaip apie svarbiausią sąlytį reikia kalbėti apie ekonominius ryšius. Šie ryšiai abiem pusėms visada buvo svarbūs ir naudingi, pradedant keliaujančiu pirkliu ir baigiant elektros tiekimo monopolium. Kupiškyje žydai užėmė svarbią rinkos dalį tiek prekyboje, tiek amatuose, tiek paslaugų teikimo sferoje. Jų indėlis plėtojant šias sritis yra vienas svarbiausių jų istorijos puslapių, kur gerai matomas ir skirtingų konfesijų bendravimas. Politiniame gyvenime tarpusavio santykiai buvo dalykiškesni ir labiau apriboti taisyklių bei konfrontacijų dėl bendruomeninių interesų. Tačiau dauguma atvejų buvo randami kompromisiniai variantai, todėl didesnių politinių tarpusavio batalijų nebūta. Didžiausia atskirtis jaučiama religinėje plotmėje. Katalikai nesuprato judėjų papročių ir, priešingai, nors ir būta religinės pakantos, tačiau nors ir tiek amžių gyventa šalia vienas kito, apie savo kaimynų religinius papročius dažniausiai nieko nežinota arba žinoti tik mitai, kurie darė neigiamą įtaką tarpusavio santykiams, neretai išprovokavo ir religinius konfliktus. Religinis aspektas labiausiai trukdė skirtingoms konfesijoms suartėti.

4. Svarbiausios organizacijos, veikusios Kupiškyje tarpukariu, išskirti negalime, tačiau savo skyrius turėjo nemažai žydų draugijų ir organizacijų. Vienos jų veikė aktyviai kaip skautai, kitos nesusiformuodavo ar užsidarydavo tik pradėjusios veikti. Platus organizacijų spektras byloja buvus nevienalytę bendruomenę, tačiau dėl to didesnių nesutarimų ar konfliktų nefiksuoja. Nors žydai ir buvo skirtingų politinių, religinių ar kultūrinių pažiūrų, sugyveno gerai, todėl kitoms konfesijoms visada pasirodydavo kaip vieninga tauta. Taigi šių organizacijų nuostatos, skirtos švietimui, sportui, menams, ugdyti pilietiškumą ar meilę Lietuvai, buvo pagrįstos ir neturėjo jokio politinio atspalvio, išskyrus tas, kurios buvo suformuotos politiniais tikslais. Kaip politikai žydai Kupiškyje veikė išvien, todėl gebėjo sustiprinti bendruomenės padėtį, padėjo grįžtantiems po Pirmojo pasaulinio karo ir pan. Organizaciniu požiūriu žydai Kupiškyje gyveno laisvą ir įvairialypį gyvenimą, naudojosi visomis nepriklausomos Lietuvos teikiamomis galimybėmis.

5. Daugiausia apie išeivijos pastangas Kupiškyje galime sužinoti iš jų nuveiktų darbų. Šios visos pastangos yra įvertintos ir matomos. Tokių žmonių kaip N. Meyeris dėka jo vaikaičiai, kiti Kupiškio žydų bendruomenės palikuonys galės rasti jiems rūpimos informacijos, žinos, kur jos ieškoti, ko galima tikėtis. Protėvių paieškose išeivijos žydams visada yra pasiruošę padėti muziejininkai, kurie sistema ir kaupia medžiagą, skirtą lokaliems Kupiškio bendruomenės tyrimams. Dėl šio tarpusavio supratimo Kupiškio žydų bendruomenė atrodo artima kaip niekada.

Šis straipsnis papildė kitus jau publikuotus Kupiškio žydų istorijos darbus, juos sujungia, iškelia naujas tyrimų kryptis, kurios galbūt bus analizuojamos ateityje, ir ši medžiaga bus jiems naudinga tiek lokaliuose, tiek platesniuose tyrimuose. Vis dėlto šis darbas atskleidžia daugiau socialinės ekonominės raidos ypatybes stengiantis suprasti gyvenimą, tarpusavio santykius, urbanizacijos problematiką paliekant nuošalyje.

Masinės sovietinių aktyvistų ir žydų žudynės Kupiškyje 1941 metais

Arūnas Bubnys

Nuo viduramžių Kupiškyje gyveno gausi žydų bendruomenė. Manoma, kad žydai pradėjo kurtis Kupiškyje nuo XVII amžiaus vidurio. 1682 m. vyskupas Mikalojus Pacas leido miestelio žydams statyti sinagogą. 1765 m. surašymo duomenimis, Kupiškyje gyveno 413 žydų, jie turėjo 53 namus. 1897 m. Rusijos imperijos visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Kupiškyje gyveno 2 661 žydas (71 proc. miestelio gyventojų). XIX a. pabaigoje miestelyje, į šiaurę nuo turgaus aikštės, buvo trys sinagogos, viena priklausė chasidams. 1915 m. gegužės mėn. carinė valdžia daugumą Kupiškio žydų ištrėmė į Rusiją. Pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, dalis tremtinių grįžo į gimtąjį miestą.

Atkūrus Lietuvos valstybę, Kupiškio žydai aktyviai reikėsi miesto ekonominiame, politiniame ir kultūriniame gyvenime. 1923 m. Lietuvos gyventojų surašymo duomenimis, Kupiškyje gyveno 1 444 žydai (54 proc. miestelio gyventojų).

Kaip ir kituose Lietuvos miestuose, žydai daugiausia vertėsi amatais ir prekyba. XX a. trečiajame dešimtmetyje Kupiškyje veikė 50 žydų parduotuvių. Dauguma parduotuvių buvo įsikūrusios aplink turgaus aikštę. Buvo ir stambesnių žydų pramonininkų ir prekybininkų. Nochemas Šmidtas turėjo elektrinę ir 1931 m. pasirašė sutartį su miesto savivaldybe aprūpinti elektra Kupiškį ir jo apylinkes. 1920 m. rinkimuose į Kupiškio miesto tarybą žydai iškėlė savo kandidatus ir gavo daugumą balsų. Miesto tarybos pirmininku buvo išrinktas B. Alperavičius. Septyni iš dvylikos miesto tarybos narių buvo žydai. Miesto burmistru taip pat buvo išrinktas žydas Lešinas. Vėlesniais metais žydų įtaka miesto taryboje ir savivaldybėje sumažėjo. 1936–1940 m. Kupiškio seniūnu buvo Nochumas Jachilevičius. Mieste veikė įvairios žydų religinės, kultūrinės, jaunimo organizacijos, buvo įsteigtas Žydų liaudies banko skyrius. Kupiškyje veikė žydų pradžios ir vidurinė mokykla, religinės mokyklos, vaikų darželis ir biblioteka. Tarpukariu daug vietinio žydų jaunimo emigravo į Pietų Afriką ir Palestiną.

Naftolis ir Malkė Mejerovičiai iš Kupiškio. KEM

Jakitalas ir Zelta Goldinai iš Kupiškio. KEM

Prasidėjus sovietinei okupacijai, iš Kupiškio seniūno pareigų buvo atleistas N. Jachilevičius, pradėta riboti žydų religinės mokyklos veiklą. Visos jaunimo ir moksleivių organizacijos, kaip ir politinės partijos, išskyrus komunistines organizacijas, buvo uždraustos. Nacionalizuotos kai kurios žydų įmonės. Pradėta vykdyti aktyvi komunistinė agitacija ir propaganda. 1940 m. rugsėjo mėn. Kupiškyje buvo įsteigta komjaunimo organizacija, kurios nariais tapo ir dalis žydų jaunimo. Pirmajame komjaunimo organizacijos susirinkime jos sekretoriumi išrinktas vietinis žydas Izraelis Geršūnas. Vietiniai komjaunuoliai organizavo sovietinės literatūros vakarus, rengė komunistinių švenčių minėjimus, skleidė komunistinę ideologiją ir pan.

Sovietų–nacių karo išvakarėse Kupiškyje gyveno apie pusantro tūkstančio žydų (pagal kitus šaltinius – 1 200, arba 42 proc., miesto gyventojų). Santykiai tarp lietuvių ir žydų nepriklausomybės laikotarpiu buvo normalūs, didesnių konfliktų ar incidentų neužfiksuota¹.

Vokiečių kariuomenė Kupiškį užėmė 1941 m. birželio 26 d. Dar iki vokiečių kariuomenės atėjimo buvo atkuriamą lietuviška valsčiaus administracija, Kupiškio valsčiaus viršaičiu išrinktas Jurgis Bukėnas, kuris tas pareigas ėjo ir nepriklausomos Lietuvos laikais. Šias pareigas J. Bukėnas ėjo visą vokiečių okupacijos laikotarpį. Jam buvo pavaldūs 15 apylinkių seniūnai. Valsčiaus viršaitis daugiausia rūpinosi ūkiniais ir administraciniais reikalais, mokesčių surinkimu ir įvairių prievolių vykdymo organizavimu². Nacistinės okupacijos metais Kupiškio valsčius priklausė Panevėžio apskrčiai. Kupiškio valsčiaus policijos viršininku vokiečių okupacijos pradžioje paskirtas Petras Greičiūnas (kitur rašo Graičiūnas, gim. 1900 m., žuvo 1949 m. sausio mėn. partizanų būryje, slapyvardis Daktaras)³.

Jau pirmomis nacių okupacijos dienomis (yra žinių, jog birželio 28 d.) prie Kupiškio, Pašepetyje, sušaudyta

A. Hirša. Užrašyta lietuviškai: „Atminčiai p. Valiusei nuo A. Hiršut. Kupiškis 26 II 20.“
KEM

¹ Schoenburg N., Schoenburg S. *Lithuanian Jewish Communities*. London, 1991, p. 163–164; Jonuštė A. The Jewish Community of Kupiskis. www.shtetlinks.jewishgen.org, p. 1–3; Rytų Europos žydų kultūros ir istorijos tyrimų centras – Kupiškis, www.jewishstudies.lt, p. 2; Bočiulis A. Amžiai gludino, žmonės kūrė, *Kupiškėnų mintys*, 1998, sausio 10, nr. 3(6968), p. 3.

² LSSR KGB 1969 m. rugpjūčio 21 d. raštas LSSR prokurorui V. Galinaičiui, *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA), f. K-1, ap. 58, b. P-16622, t. 2, l. 363.

³ LSSR KGB 1965 m. rugsėjo 7 d. pažyma, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47460/3, l. 370.

grupė partinių ir sovietinių aktyvistų. Dauguma aukų buvo lietuviai. Juos sušaudė vokiečių kareiviai. Po karo nustatyta, jog ten sušaudyti 56 (kitur nurodoma 54) žmonės. Apie 20 lavonų atpažinta, tarp jų – komjaunuoliai Zigmas Paberalis ir Vytautas Ramonas, tėvas ir sūnus Kazys ir Pranas Breskiai. 1946 m. gegužės 28 d. nužudytųjų palaikai iš Pašepčio perkelti į Kupiškio kapines⁴. 1965 m. gegužės 25 d. Kupiškyje vietinių pareigūnų ir žmonių iniciatyva surašytas aktas Nr. 1, kad Slavincišksio girioje, apie 1 km atstumu nuo Kupiškio geležinkelio stoties, važiuojant Šimonių link, 1941 m. birželio 28 d. nužudyti 78 žmonės. Tikriausiai dauguma čia nužudytų žmonių buvo lietuvių tautybės. Jų žuvimo faktą patvirtino Vladas Jasinskas⁵. Tikėtina, kad tarp šioje vietoje nužudytųjų buvo ir 1941 m. birželio pabaigoje suimti ir sušaudyti komjaunuoliai Kazys Lukšys ir Kazys Totoris, Žilių kaimo gyventojas Andrius Trainys⁶.

Vulfas Ginzburgas
iš Kupiškio. KEM

Iš pradžių Kupiškio karo komendantu kelias dienas buvo vermachto majoras Hiubentalis (Hübental). Jam išvykus iš Kupiškio, 1941 m. liepos pirmosiomis dienomis miesto komendantu paskirtas Kupiškio gimnazijos vokiečių kalbos mokytojas Verneris Liovė (Werner Loew), jo padėjėjais (adjutantais) Kupiškio gimnazijos gimnazistai Petras Bernatavičius ir Antanas Jokantas⁷.

V. Liovė įsikūrė Kupiškio valsčiaus savivaldybės pastate. Jis gimė 1912 m. Berlyne, 1935 m. baigė Insbruko universitetą filosofijos daktaro laipsniu. 1937 m. spalio mėnesį atvažiavo į Lietuvą ir čia liko gyventi. Sovietmečiu V. Liovė atvyko mokytojauti į Kupiškį ir vaidino karštą sovietų valdžios ir komunizmo šalininką⁸. Tikrąjį savo veidą V. Liovė atskleidė nacių okupacijos pradžioje. Kaip rašė Algirdas Bočiulis:

„Kai į Kupiškį įžengė vokiečių daliniai, buvo duotas nurodymas susirinkti vidurinės mokyklos mokytojams. Pasirodė V. Liovė, švarką persijuosęs plačiu diržu, o prie jo – pistoletas. Visus apžvelgęs šūktelėjo: „Kur tas komunistas mokyklos direktorius Šimaitis?“ Pats Liovė prisistatė kaip Kupiškio komendantas ir paprašė vykdyti jo įsakymus. Jam paliepus buvo surašinėjami nepabėgę komunistai, sovietų valdžios aktyvistai, žydų tautybės piliečiai. Per masines jų žudynes, 1941 m. vasarą, atsikratyta ir buvusiais mokyklos komjaunuoliais, net komendanto mokiniais. Be jokio teismo sušaudyti M. Baltrūnas, J. Vencevičius, J. Pretkus, S. Gurkys, A. Baseckas, G. Jokantas, I. Geršūnas, kiti žydai. <...>“⁹

Po karo V. Liovė apsigyveno Vokietijos Federacinėje Respublikoje, Kelno mieste. 1967 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos

⁴ V. Guobos 1966 m. rugsėjo 28 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 2, l. 254; ten pat, t. 3, l. 286; ten pat, b. 46460/3, l. 116–117.

⁵ Kupiškėnų sušaudymo Slavincišksio girioje vietos nustatymo aktas Nr. 1, 1965 m., gegužės 25 d., LYA, f. 3377, ap. 58, b. 635, l. 47 a.

⁶ LSSR KGB 1955 m. vasario 9 d. išvada baudžiamojoje byloje Nr. 8151/3. LYA, f. K-1, ap. 58, b. 8151/3, l. 188.

⁷ V. Bernatavičienės 1946 m. rugpjūčio 14 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 3, l. 291, ten pat, l. 202–203.

⁸ 1967 m. birželio 30 d. Lietuvos SSR KGB tardymo skyr. nutarimas dėl V. Liovės, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 4, l. 52–53.

⁹ Bočiulis A. Amžiai gludino, žmonės kūrė, *Kupiškėnų mintys*, 1998, sausio 10, nr. 3(6968), p. 3.

Kupiškio vidurinės mokyklos mokytojai ir darbuotojai. Stovi trečias (iš kairės) Verneris Liovė – genocido organizatorius Kupiškyje. 1941 m. gegužės 24 d. Kopija KEM

TSR Aukščiausiojo Teismo teisminė baudžiamųjų bylų kolegija Kupiškyje nutarė: medžiagą, liečiančią V. Liovės nusikalstamą veiklą Kupiškyje 1941 m. liepos–rugpjūčio mėnesiais, išsiųsti VFR valdžios organams¹⁰.

Nuo 1940 m. rudens Kupiškyje dislokavosi Raudonosios armijos 618-asis artilerijos pulkas. Dauguma pulko kareivių buvo lietuviai. 1941 m. gegužės mėnesį 618-asis artilerijos pulkas išvyko į Pabradės poligoną. Kupiškyje liko tik nedidelė pulko kariškių dalis (apie 25–30 žmonių)¹¹.

Antrą karo dieną (1941 m. birželio 23 d.) Kupiškyje palikti lietuviai raudonarmiečiai su ginklais rankose susirinko netoli miesto esančiame Račiupėnų kaime. Prie jų prisijungė dar keli civiliai vyrai. Būriui vadovavo buvęs 618-ojo artilerijos pulko ltn. Antanas Gudelis. Birželio 24 d. grupė būrio vyrų išėjo žvalgybon ir susidūrė su besitraukiančiais sovietiniais aktyvistais. Susišaudymo metu žuvo du būrio nariai – vienas kareivis ir vienas civilis – Vytautas Alešiūnas. Birželio 27 d. A. Gudelio vadovaujamas būrys sugrįžo į Kupiškį. Miestą jau rado užimtą vokiečių kariuomenės. A. Gudelio būrys iš pradžių vokiečių buvo nuginkluotas ir uždarytas į karininkų ramovės patalpas Vytauto gatvėje. Po kelių dienų būrys buvo apginkluotas ir priskirtas Kupiškio vokiečių komendantūrai, kuriai netrukus vadovauti ėmė minėtas V. Liovė. Savisaugos būrio (dalinio) nariams išduoti raudoni raiščiai su svastika baltame apskritime. Būrio kareiviai vilkėjo Lietuvos kariuomenės uniformas be antpečių. Pirmomis okupacijos dienomis savisaugos būriui toliau vadovavo ltn. A. Gudelis. 1941 m. liepos pradžioje ltn. A. Gudelis iš Kupiškio išvyko į kitą tarnybos vietą ir būrio vadu tapo buvęs jo pavaduotojas ltn. Juozas Gyllys. Liepos

¹⁰Lietuvos SSR Aukščiausiojo Teismo teisminės baudžiamųjų bylų kolegijos 1967 m. rugsėjo 28 d. nutartis, *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1190, l. 169–172.

¹¹J. Karaliaus 1966 m. lapkričio 24 d. apklausos protokolas, *ten pat*, b. 47541/3, t. 1, l. 56.

Paminklas žydų kapinėse Kupiškyje, kur 1941 metais buvo šaudomi partiniai ir sovietiniai aktyvistai. 2014 m. Aušros Jonušytės nuotr. KEM

antroje pusėje apie 40 Kupiškio būrio kareivių buvo perkelta tarnauti į Panevėžyje formuojamą 10-ąją lietuvių policijos batalioną. Kupiškyje pasiliko apie 20 kareivių. 1941 m. rugsėjo pabaigoje V. Liovė išvažiavo į Šiaulius ir vėliau įsidarbino Šiaulių apygardos komisariate. Po jo išvykimo Kupiškio komendantūra buvo panaikinta¹². 1941 m. rudenį Kupiškyje beliko vos 8 savisaugos būrio nariai, kurie 1942 m. pavasarį perkelti į Panevėžio policijos batalioną¹³.

Kupiškio savisaugos būrys saugojo komendantūrą ir patruliavo mieste naktį. Jau liepos pirmomis dienomis V. Liovės įsakymu savisaugos būrys pradėjo šaudyti suimtus ir areštiniuose (daboklėje) laikomus komunistus, komjaunuolius ir sovietinius aktyvistus¹⁴. Į Kupiškio daboklę (Gedimino gatvėje) prie Kupos upelio kranto buvo uždaromi ne tik vietiniai, bet ir aplinkinių valsčių (Viešintų, Šimonių, Skapiškio, Subačiaus) partiniai ir sovietiniai aktyvistai. Kartais suimtieji gabenti net iš Rokiškio. Kameros buvo sausakimšos suimtųjų. Vyrai ir moterys laikyti atskirose kamerose. Įvairių tautybių suimtieji dažniausiai būdavo pasmerkami mirčiai be tardymo ir teismo, paprastai dėl priklausomybės komunistų partijai, komjaunimui arba darbo įvairiose sovietinės valdžios įstaigose. Kartais suimtieji tardyti. Dažniausiai juos kvosdavo valsčiaus policijos viršininkas P. Greičiūnas. Tardomieji dažnai būdavo mušami. Iš pradžių suimtųjų šaudymai vykdavo net kelis kartus per savaitę. Prieš sušaudymą pasmerktieji mirčiai dažnai žiauriai mušti. Šaudyta naktimis Kupiškio žydų arba laisvamųjų kapinėse.

Žydų kapinės veikė prie tuometinių kareivinių, o laisvamųjų kapinės už Kupiškio bažnyčios, netoli Aukš-

¹²J. Gylio 1948 m. vasario 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 3, l. 254–255.

¹³A. Malinausko 1966 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas, *ten pat*, t. 1, l. 271.

¹⁴Sovietiniai aktyvistai čia suprantami kaip pirmojo sovietmečio (1940–1941 m.) valdžios įstaigų darbuotojai, aktyvūs sovietinės valdžios šalininkai ir rėmėjai.

tupėnų kaimo. Paprastai šaudytos keliolikos žmonių grupės. Egzekucijai buvo skiriama tiek savisaugos būrio kareivių, kiek numatyta sušaudyti žmonių. Žudynėms dažniausiai vadovaudavo puskarininkis Juozas Damidavičius¹⁵. Egzekucijų vykdytojai prieš šaudymą kartais gaudavo išgerti po 150–200 gramų degtinės. Savisaugininkai atvarydavo pasmerktuosius mirčiai į kapines ir pastatydavo prie duobės krašto. Baudėjai atsistodavo maždaug 5 metrų atstumu nuo pasmerktųjų ir pagal vyresniojo komandą (dažniausiai vadovavo viršila Damidavičius) juos sušaudydavo. Sušaudytieji patys nuvirsdavo į duobę. Po to būrio vyresnieji elektriniais žibintais pašviesdavo į duobę, tikrindami, ar visi negyvi. Sužeistuosius pribaidavo papildomais šūviais. Po to baudėjai grįždavo į kareivines¹⁶. Štai kaip atrodė egzekucija vieno baudėjo akimis:

„<...> Man du kartus teko dalyvauti prie tarybinių piliečių šaudymo ir apie tai galiu papasakoti sekančiai: 1941 metų rugpjūčio mėnesio viduryje, tikslios datos neprisimenu, atėjo į mūsų būstinę puskarininkis Damidavičius ir visus išrikiavo prie būstinės kieme. Tuos, kurie buvo laisvi nuo sargybių, paskyrė eiti šaudyti. Tuomet paskyrė apie dvylika būrio dalyvių ir iš jų prisimenu Žąsiną, Rasimavičių, Šaltį, Petrikėną, Greičiūną, kitų neprisimenu, nes buvo kareiviai. Visi iš būstinės pasiėmė šautuvus ir po penkis šovinius. Tai buvo vakare, bet dar nebuvo sutemę. Damidavičius visus nuvedė prie daboklės ir ten išsirikiavome prie daboklės pusračiu, kad suimtieji nepabėgtų. Po to iš komendantūros išėjo komendantas Liovė su savo adjutantu, bet jo pavardės nežinau. Tai buvo jaunas, aukšto ūgio vaikinai. Jie įėjo į daboklę, ir komendantas Liovė pagal sąrašą iškviėtė taip pat apie dvylika tarybinių piliečių vyrų ir tame tarpe buvo apie penkias moteris. Kuomet šaukė Liovė iš daboklės, tai aš girdėjau pavardes ir supratau, kad jie visi žydu tautybės. Po to visus apsupome ir nuvarėme Gedimino gatve link kareivinių. Prie kareivinių pasukome į kairę ir nuvarėme ant žydu kapinių. Ten buvo iškasta duobė, bet išmierų nežinau, nes prie duobės priėjęs nebuvau. Juos sustatė ant duobės krašto nugaromis į šaudytojus. Damidavičius davė komandą mums pasitraukti šiek tiek toliau, kiek metrų, neprisimenu, ir išsirikiuoti. Po to Damidavičius padavė komandą „ugnis“ ir visi būrio dalyviai iššovė. Aš iššoviau tik du šūvius, trečias šūvis užsikirto ir aš daugiau nešoviau. Kiti šovė po keturis penkis šūvius. Po šūvių pasmerktieji nukrito. Daugiausiai krito į duobę, bet buvo tokių, kurie nukrito prie duobės. Damidavičius ir Greičiūnas po to iš pistoletų šaudė į tuos, kurie dar judėjo. Jie pasišviesdavo su kišenine batareika. Aš prie duobės priėjęs nebuvau. Pašalinių žmonių prie duobės nebuvo. Duobę iškasė tarybiniai karo belaisviai, kurie buvo laikomi kareivinėse. Taip pat jie ir užkasdavo lavonus. Aš to asmeniškai nemačiau, tačiau man tai buvo žinoma iš pasakojimų <...>“¹⁷ (kalba netaisyta, – aut. past.).

Suimtųjų šaudymai tęsėsi iki pat V. Liovės išvykimo iš Kupiškio. Sprendimus dėl kalinių sušaudymo priimdavo V. Liovė ir Kupiškio valsčiaus policijos viršininkas P. Greičiūnas. V. Liovės sekretore komendantūroje dirbo Kupiškio gimnazijos mokytoja Vilhelmina Kregždaitė (gim. 1913 m.). Ji vedė suimtųjų ir sušaudytųjų įskaitą. V. Kregždaitės liudijimu, iki 1941 m. rugsėjo mėnesio

¹⁵ V. Gylio 1966 m. gruodžio 1 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 2, l. 17–18.

¹⁶ P. Devainio 1949 m. liepos 21 d. tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, 15973/3, l. 35–36.

¹⁷ P. Gintauto 1966 m. gruodžio 10 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-19886, l. 150–151.

Kupiškyje buvo sušaudyta apie 500 įvairių tautybių (dauguma lietuvių ir rusų) partinių ir sovietinių aktyvistų. Apie 100 suimtųjų paleista į laisvę. Suimtieji ir nužudyti žydai į sąrašus nebuvo įtraukiami¹⁸. Mirties išvengęs Rokiškio gyventojas Amplėjus Babachinas (gim. 1919 m.) teismo proceso metu papasakojo sukrečiančią istoriją apie žudynes Kupiškyje:

„Atvarė į Rokiškio stotį, susodino į vagonus. Su manim buvo iš Miliūnų kaimo Timofejevas. Atvežė į Kupiškį. Sekančią dieną daboklėje labai mušė. Likau visai be drabužių, beliko rankoje tik viena nosinė. Mums nedavė net vandens. Vakare apie 23 val. į kiemą atėjo baudėjai, atidarė mūsų kamerą ir pradėjo kviesti pagal pavardes žmones. Kai žmonės išeidavo, juos sumušdavo. Mane iššaukė 7 ar 8 pagal sąrašą. Mūsų 30–40 žmonių grupę apsupo ir pradėjo varyti link geležinkelio stoties. Vienas norėjo pabėgti, tai jį nušovė. Mus suvarė į žydų kapines. Visus sustatė į eilę ir prie duobės po vieną. Pasigirdo šūviai, žmonės išgriuvo. Mes išgriuvom kartu su Timofejevu. Jis dar šaukė, tai jį kažkas pistoletu pribagė. Aš taip ir likau gulėti. Po kiek laiko išgirdau rusiškai kalbant. Pradėjo lavonus tempti į duobę. Aš gulėjau septintas. Prie manęs priėjo dviese, pradėjo tempti. Aš pajudinau koją ir jie suprato, kad aš gyvas. Mane padėjo į duobę ir aš kokį 30 metrų pabėgėjau ir pasislėpiau už akmenų. Mačiau, kaip atėjo antra grupė žmonių, kuriuos sušaudė. Po to atvarė trečią grupę, kurioje buvo moterys. Visus sušaudė. Kai viskas nutilo, aš perėjau, tiksliau peršliaužiau per žvyrduobes, nusiprausiau ir nuėjau pas pažįstamus į Bagdonių kaimą. Man atnešė rūbus, perėjau į daržinę, pailsėjau, pavalgiau. Pasakiau, kad eisiu į Pandėlį pas brolių. Kitą rytą aš jau buvau pas brolių, pas jį persirengiau ir išbėgau į Latviją <...>.“¹⁹

Bronė Lukšienė (gim. 1920 m.) 1967 m. teismo proceso metu paliudijo, kad 1941 m. Kupiškyje sušaudyti net penki jos šeimos nariai. Jos vyras suimtas 1941 m. liepos 5 d., o sušaudytas liepos 28 d. B. Lukšienės vyro brolis sušaudytas pirmomis karo dienomis²⁰. 1941 m. rugpjūčio 23 d. sušaudytas buvęs Kupiškio liaudies teismo tarėjas A. Baniūkštis. Iki sušaudymo jis kalintas Kupiškio areštinėje keturias savaites. Jo žmona liko su dviem mažamečiais vaikais²¹. Povilas Petrusis, gyvenęs Puponių kaime, buvo suimtas 1941 m. rugpjūčio 15 d. ir uždarytas Kupiškio daboklėje. Tą pačią naktį jis su 20 asmenų grupe savisaugininkų išvežtas sušaudyti į laisvamanių kapines. Varomi iš kamerų suimtieji būrio narių buvo žiauriai mušami guminiais rimbais. Būrio nario Vytauto Januškevičiaus prašymu P. Greičiūnas P. Petrulio pasigailėjo ir nesusaudė, pastarasis gražintas į daboklę. Rugpjūčio 17 d. P. Petrulis su grupe suimtųjų vėl išvežtas sušaudyti, bet ir šį kartą V. Januškevičius jį išgelbėjo. Po savaitės kalinimo ir mušimo P. Petrulis paleistas į laisvę. Jam sėdint daboklėje, buvo išvežti sušaudyti Jonas Petronis iš Sviderių kaimo, Šmitas su svainiu ir kiti asmenys²². Taip pat yra žinomos

¹⁸V. Kregždaitės-Bernatavičienės 1946 m. rugpjūčio 2 d. tardymo protokolo išrašas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 3, l. 288–289, 292.

¹⁹Teisiamojo posėdžio 1967 m. rugsėjo 25–28 d. Kupiškio mieste protokolai, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1190, l. 196.

²⁰Teisiamojo posėdžio 1967 m. rugsėjo 25–28 d. Kupiškio mieste protokolai, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1190, l. 198.

²¹LSSR prokuratūros 1961 m. spalio 6 d. nutarimas baudžiamojoje byloje Nr. 647/3, LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18910, l. 125.

²²P. Petrulio 1965 m. rugpjūčio 3 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47460/3, l. 166–169.

ir kai kurių kitų sušaudytų komunistų, komjaunuolių ir sovietinių pareigūnų pavardės: buvęs Liaudies Seimo atstovas Stasys Murauskas, vidurinės mokyklos komjaunimo organizacijos sekretorius Mykolas Baltrūnas, Viešintų komjaunimo organizacijos sekretorius Julius Šimkūnas, banko valdytojas Domas Janušys, kooperatyvo pardavėjas Antanas Stukas, milicininkas Pūgžlys, gaisrininkas Petras Šarkanas, komjaunuoliai Ignatijus Tarasovas, Julius Vencevičius²³. Palėvenės apylinkės sukilėlių būrio nariai 1941 m. suėmė kelias dešimtis Palėvenės ir Aukštupėnų apylinkių žmonių. Suimtieji nugabenti į Kupiškį ir dauguma ten sušaudyti. Tarp sušaudytųjų buvo Povilas Žalinkevičius, Petras Fertizas (Fergizas?), Jonas Petrulis, Kazys Baltušis, Julius Dauderis, Vladas Vilkas, Bronius Liavuška, Antanas (Juozas?) Liavuška, 12 rusų iš Bagdonių kaimo (Kuzma Antipovas, Kuprenas Antipovas, Jonas Prokofjevas, Jonas Ivanovas, Larionas Antipovas, Karpas Šiurkovas, Jaslifijus Ivanovas, Jakimas Mikosejevas, Nikiforas Sinelnikovas, Artimijus Lobinas, Lutanomas Saveljevas, Jafimas Antipovas, Liferijus Murnikovas, dauguma jų sušaudyti dėl nelegalaus ginklų laikymo) ir kiti asmenys. Nemažai asmenų nužudyti iš keršto ir suvedant asmenines sąskaitas²⁴.

Šaudymo dieną, V. Liovė į savisaugos būrį atsiųsdavo savo adjutantą su nurodymu atvesti egzekucijai reikiama skaičių kareivių. Šaudymo vietoje (žydų arba laisvamanių kapinėse) iš anksto būdavo iškasamos duobės. Jas iškasdavo patys kaliniai arba rusų karo belaisviai (jų Kupiškyje tuo metu buvo apie 20). Egzekucijai vykdyti paskirti kareiviai būdavo nuvedami prie savivaldybės pastate įsikūrusios komendantūros. Čia V. Liovė perduodavo mirčiai pasmerktųjų sąrašą. Tada kareiviai nueidavo prie Kupos pakrantėje buvusios areštinės. Vietiniai policininkai pagal sąrašą išvesdavo mirčiai pasmerktus kalinius ir kartu su kareiviais nuvarydavo juos į sušaudymo vietą. Ten prie duobės jie būdavo sušaudomi²⁵. Masinės komunistų ir sovietinių aktyvistų žudynės Kupiškyje baigėsi 1941 m. rugpjūčio pabaigoje. Suimtieji buvo uždaromi į Kupiškio daboklę, o po to išvežami į Panevėžio kalėjimą²⁶.

Pirmomis karo dienomis apie 40 Kupiškio žydų šeimų bandė pabėgti į Rusiją, tačiau dalis bėglių prie Rokiškio lietuvių antisovietinių sukilėlių sulaikyti ir vėliau sušaudyti kartu su Rokiškio žydais. Nemažai vietinių žydų slėpėsi aplinkiniuose kaimuose pas lietuvių ūkininkus, laukdami, kol praeis frontas. Paskiau jie savo noru arba prievarta sugrižo į Kupiškį²⁷. Tarp nedaugelio, kuriems pavyko pabėgti į Rusiją, buvo mažamečiai Tuvė Keselis su seserimi Roza ir tėvu. T. Keselio motina žuvo per bombardavimą. Po karo, 1957 m., Keselių šeimai per Lenkiją pavyko išvykti gyventi į Izraelį²⁸.

Kupiškio žydų persekiojimas prasidėjo jau pirmomis nacių okupacijos dienomis. Iš pradžių visi Kupiškio žydai buvo priverstinai apgyvendinti

²³V. Tamošiūno 1965 m. liepos 26 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47460/3, l. 109; LSSR KGB pažyma apie 1941 m. Kupiškyje sušaudytus tarybinius piliečius, *ten pat*, b. 47541/3, t. 3, l. 200–201.

²⁴J. Nevieros 1948 m. birželio 17 d. tardymo protokolas, J. Nevieros 1965 m. liepos 29 d. apklausos protokolas, *ten pat*, b. 47460/3, l. 204–207, l. 230–233.

²⁵J. Gylis 1948 m. vasario 6 d. parodymai, *ten pat*, ap. 8, b. 196, l. 56–57.

²⁶A. Malinausko 1966 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 1, l. 271.

²⁷Oshry E. *The Annihilation of Lithuanian Jewry*, New York, 1995, p. 214.

²⁸Norvilaitė N. Iš Izraelio į gimtinę – šeštą kartą, *Kupiškėnų mintys*, 2009, rugsėjo 5, nr. 103(8733), p. 5–6.

vienoje nuošalioje Kupiškio gatvelėje (kai kurie liudininkai nurodo Vilniaus gatvę). Policininkai taip pat sudarė visų Kupiškio žydų sąrašus. Žydų areštus vykdė vietos policija, kuriai tuo metu vadovavo P. Greičiūnas. Maždaug po mėnesio jie perkelti į areštinę Gedimino gatvėje. Iš čia žydai grupėmis reguliariai varyti į žydų kapines ir šaudyti. Prieš sušaudymą V. Liovės nurodymu jie būdavo apiplėšiami – atimami vertingesni daiktai ir pinigai. Konfiskuotus žydų pinigus V. Liovė sudėdavo į vokus ir antspauduodavo. Po to jie buvo perduodami į banką²⁹. Kai kurie žydai bandė slėptis ir slėpti savo turtą pas lietuvius. Liudininkas Povilas Petronis (gim. 1900 m.) 1967 m. teismo posėdyje pasakoja tokią istoriją:

„Karo metu vieną kartą pas mus nakvojo keletas žydų tautybės žmonių. Jie paliko pas mus savo turtą, kurį aš paslėpiau žemėje. Geršonas buvo palikęs visą maišą aukso, apie 40 kg svorio. Abromienė tardoma buvo priversta išduoti, kur yra Geršono turtas. Pas mane atvažiavo Loew ir kiti ir liepė man atiduoti turtą. Aš iškasiau tą maišą ir Loew su kitais pradėjo žiūrinėti, kas ten yra. Pas mane kambaryje pradėjo rūšiuoti turtą. Ten buvo laikrodžiai, doleriai ir kiti pinigai. Komendantas Loew viską pasiėmė ir išėjo.“³⁰

Nuo 1941 m. liepos mėnesio žydai grupėmis po keliasdešimt žmonių buvo vedami į žydų ir laisvamanių kapines ir ten savisaugos būrio kareivių šaudomi³¹. Liudininkės Adelės Katelytės-Kuliukienės (gim. 1923 m.) teigimu, žinoma atvejų, kai policininkai atsivesdavo pas save žydaites, jas išprievartaudavo, o po to sušaudydavo³².

Beveik visi Kupiškio žydai buvo sušaudyti iki 1941 m. rugsėjo mėnesio. Mieste buvo palikta tik nedidelė žydų amatininkų grupė. Tačiau 1941 m. rudenį iš Panevėžio į Kupiškį atvyko savisaugos bataliono kareivių būrys ir likusius žydus (apie 50 žmonių) išvežė į Subačių. Yra žinių, kad jie 1941 m. rugsėjo mėn. sušaudyti kartu su Subačiaus žydais miške netoli miestelio³³. Kupiškyje sušaudyti ne tik vietiniai, bet ir kai kurie kitų valsčių (Šimonių, Viešintų) žydai³⁴. Pagal vieno žudynių dalyvio parodymus, 1941 m. rugpjūčio viduryje sušaudyta keliasdešimt iš Rokiškio atvežtų žydų. Vieną vakarą į kareivines, kurios įsikūrė žydo name prie turgaus aikštės, užėjo du vokiečių kariškiai. Jie įsakė lietuvių policininkams ir savisaugininkams eiti su jais prie valsčiaus savivaldybės pastato Stoties gatvėje. Šiame pastate laikyti iš Rokiškio atvežti žydai. Čia taip pat buvo vokiečių komendantas ir apie 15 vokiečių kareivių. Vokiečių komendantas lietuvių policininkams pasakė, kad dabar reikės šaudyti žydus. Po to iš savivaldybės pastato išvesta apie 15 žydų vyrų. Jie nuvaryti į už miesto esančias žydų kapines ir ten prie duobės sušaudyti. Kitą dieną vokiečiai

²⁹V. Tamošiūno 1965 m. liepos 26 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47460/3, l. 109, 110.

³⁰Teisiamojo posėdžio 1967 m. rugsėjo 25–28 d. Kupiškio mieste protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1190, l. 192.

³¹P. Devainio 1966 m. spalio 29 d. apklausos protokolas, ten pat, b. 47541/3, t. 2, l. 24.

³²Teisiamojo posėdžio 1967 m. rugsėjo 25–28 d. Kupiškio mieste protokolas, LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1190, l. 193.

³³A. Malinausko 1966 m. gruodžio 8 d. apklausos protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 47541/3, t. 1, l. 269; 1955 m. rugsėjo 9 d. išvada A. Inčiūros baudžiamojoje byloje, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 8201/3, l. 120.

³⁴V. Tamošiūno 1966 m. rugpjūčio 30 d. tardymo protokolas, ten pat, t. 2, l. 85.

Kupiškio žydų palikuonys prie paminklo sušaudytiems žydams laisvamanių kapinėse Kupiškyje. Antroje eilėje centre – LR Seimo narys Emanuelis Zingeris. 2004 liepos 13 d. A. Jonušytės nuotr. KEM

J. E. Izraelio ambasadorius Lietuvoje Amiras Maimonas padeda gėles prie sušaudytų žydų paminklo laisvamanių kapinėse Kupiškyje. Šalia stovi Izraelio ambasadoriaus sekretorė Ana Maizel. 2015 m. rugpjūčio 3 d. A. Jonušytės nuotr. KEM

ir lietuvių policininkai sušaudė atvežtas žydų moteris. Trečią dieną sušaudyta paskutinė iš Rokiškio atvežta žydų grupė³⁵. Dalis Kupiškio žydų nužudyta Pajuostėje prie Panevėžio. Tikėtina, jog iš viso nužudyta apie 1 500–2 000 Kupiškio ir kaimyninių valsčių žydų³⁶.

Pokario metais medikė Stefanija Glemžaitė, padedama talkininkų, sudarė nužudytų Kupiškio žydų pavardžių sąrašą. Jame užrašytos 813 kupiškėnų žydų pavardės. 2004 metais papildytas dar septyniomis įamžintomis bronzos plokštėje, kuri pritvirtinta prie buvusios pagrindinės Kupiškio sinagogos (dabar – Viešoji biblioteka) sienos (Atminimo siena)³⁷. Po karo buvusiose Kupiškio žydų ir laisvamanių kapinėse (Taikos ir Pergalės gatvėse) nacistinio teroro aukoms atminti pastatyti paminklai³⁸.

Žydų turtui prižiūrėti ir tvarkyti 1941 m. liepos pabaigoje komendantas V. Liovė paskyrė Viktorą Žvirinį. Sušaudytų žydų turtas (baldai, drabužiai, avalynė, patalynė) iš namų ir daboklės gabentas į sandėlį. Tai truko apie du mėnesius. Turtui surašyti V. Liovė paskyrė Kupiškio gimnazijos mokytojus Feliksą Visocką, Kazį Pajarską, Petrą Snarskį ir kt. Surašyto ir įkainoto turto sąrašai perduoti V. Liovei. Šis juos patvirtindavo ir duodavo nurodymą realizuoti. Daiktų kainą nustatydavo V. Žvirinis. Žydų turtas pardavinėtas vietos gyventojams. Buvusiems antisovietiniams sukilėliams nužudytųjų turtas pardavinėtas 50 proc. pigiau negu kitiems gyventojams. Vertingesni žydų daiktai (geros kokybės baldai, brangūs papuošalai) V. Liovės buvo perduodami Šiaulių apygardos komisariatui. Gauti pinigai atiduodami V. Liovei, kuris juos įmokėdavo į specialią sąskaitą Kupiškio banke. Iš viso parduota žydų turto ne mažiau kaip už 10 tūkst. rublių. Prastesnės būklės žydų namai V. Liovės įsakymu karo belaisvių buvo nugriaunami, o vertingesnės medžiagos suvežamos į sandėlį³⁹.

Kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, Kupiškyje atsirado drąsių geros valios žmonių, pasiryžusių padėti persekiojamiems žydams. Gydytojas Ipolitas Franckevičius slėpė 3 ar 4 žydes, tačiau kažkam įskundus, moterys buvo sulaikytos ir sušaudytos. Vieną žydų šeimą priglaudė Povilas Balčiūnas iš Didžiagraščių kaimo. Ji ten gyveno gal porą metų, tačiau irgi susekta ir sušaudyta. Nepaisant šio kilnaus ir rizikingo poelgio, pokario metais sovietai P. Balčiūno šeimą 10 metų ištrėmė į Sibirą⁴⁰. Kai kurie žydai išgyveno nacių okupaciją ir po karo ilgesniam ar trumpesniam laikui grįžo į Kupiškį ar kitus Lietuvos miestus – Ginzburgas, Sniegas, Abromienė, Ida Gafanovičiūtė⁴¹. Laukminiškių kaimo valstiečio Povilo Vilko šeima slėpė iš žudynių vietos pabėgusį žydų jaunuolį, kurį vadino Petriuku. Tačiau vieną vėlyvo rudens vakarą į jų namus įsiveržė Kupiškio policininkai ir vienas jų – Graičiūnas pašovė nespėjusį pasislėpti žyduką. Sužeistąjį policininkai kaip malką įmetė į vežimą ir išsivežė į Kupiškį. Policininkai grasino namų šeiminius su-

³⁵J. Janušausko 1950 m. rugpjūčio 18 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 41323/3, l. 51–53.

³⁶V. Žvirinio 1966 m. rugsėjo 14 d. apklausos protokolas, *ten pat*, l. 291.

³⁷Kad niekad neleistume triumfuoti blogiui, *Kupiškio žinios*, 2006, vasario 4, nr. 10(627), p. 1–2.

³⁸*Holokausto Lietuvoje atlasas*, sudarė M. Jakulytė-Vasil), Vilnius, 2011, p. 134–135.

³⁹*Ten pat*, l. 291; V. Žvirinio kalba 1949 m. rugsėjo 16 d. LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo teismo posėdyje, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 15938/3, l. 115 a. p., 117; J. Sternecko 1960 m. gruodžio 22 d. tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. P-11520, l. 59.

⁴⁰A. B. Nekalto kraujo dėmės, *Kupiškėnų mintys*, 1995, bal. 22, nr. 32(6691), p. 3.

⁴¹*Ten pat*.

šaudyti, bet tuo metu savo grasinimo neįvykdė. 1943 m. spalio 2 d. P. Vilkas išvažiavo į Pandėlį ir rastas ant kelio nužudytas. Jo nužudymo aplinkybės taip ir liko nenustatytos⁴².

Sovietinių aktyvistų ir žydų žudynės Kupiškyje 1941 m. vasarą turėjo bendrą, visai Lietuvai būdingą ir specifinę – būtent Kupiškiui būdingą bruožą. Bendra tai, kad visoje nacių okupuotoje Lietuvoje buvo masiškai suiminėjami ir šaudomi komunistai, sovietiniai aktyvistai ir žydai. Į šią masinių represijų ir genocido politiką buvo įtrauktas ir vokiečiams pavaldus lietuvių valdžios aparatas – apskričių ir valsčių savivaldybės, policija ir pagalbinės policijos (baltaraiščių) būriai. Pirmosiomis nacių okupacijos savaitėmis (apytikriai iki liepos pabaigos) dažniausiai areštuoti ir šaudyti įvairių tautybių (lietuviai, rusai, žydai ir kt.) komunistai, komjaunuoliai, sovietinio režimo pareigūnai ir šalininkai. Taigi nacių okupaciniam režimui priešišku ir potencialiai pavojingų asmenų persekiojimas buvo vykdomas dėl politinių priežasčių. Nuo 1941 m. liepos pabaigos iki rudens pradėtas masinis žydų tautybės žmonių žudymas. Šios žudynės vykdytos dėl rasinių priežasčių – žydai žudyti šeimomis, nepaisant nei lyties, nei amžiaus, nei politinių priežasčių. Pagal nacistinę ideologiją ir Trečiojo reicho politiką **visi žydai** Vokietijoje ir jos okupuotose šalyse turėjo būti visiškai sunaikinti. Visiškas žydų sunaikinimas Lietuvos provincijoje įvykdytas iki 1941 m. pabaigos, intensyviausios masinės žudynės vyko 1941 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais.

Nagrinęjant 1941 m. tragiškus įvykius Kupiškyje galima išvelgti ir specifinių, būtent šiai vietai būdingų bruožų. Pažymėtina, kad ne žydų tautybės (lietuvių ir rusų) komunistų ir sovietinių aktyvistų žudynės Kupiškyje buvo ypač masiškos. Retai kuriame kitame Lietuvos valsčiuje 1941 m. vasarą nužudyta tiek daug lietuvių tautybės komunistų ir sovietinių aktyvistų. Šios kategorijos aukų skaičius galėjo siekti kelis šimtus žmonių. Čia šaudyti ne tik Kupiškio miesto ir valsčiaus gyventojai. Į Kupiškį buvo atvežami sušaudyti suimtieji iš kitų apskričių ir valsčių (Viešintų, Šimonių, Subačiaus, Skapiškio, Rokiškio). Kupiškyje taip pat buvo žudomi ir iš kitų miestelių atvežti žydai (Šimonių, Viešintų). Iš viso Kupiškyje 1941 m. vasarą galėjo būti nužudyta apie 1,5–2 tūkst. įvairių tautybių žmonių, tačiau labiausiai nukentėjo Kupiškio miestelio ir valsčiaus žydai – faktiškai visa vietos žydų bendruomenė buvo sunaikinta.

Dar vienas specifinis bruožas būtų tai, kad kituose Lietuvos miestuose ir miesteliuose masines žudynes dažniausiai vykdė vietos policija ir pagalbiniai policijos būriai. Kupiškyje masines žudynes daugiausia vykdė ne vietos gyventojai, bet iš buvusių Raudonosios armijos dezertyrų suformuotas savisaugos dalinys. Išskirtinis ir Kupiškio komendanto V. Liovės atvejis – sunku būtų surasti Lietuvoje panašų atvejį, kad vietos (ne *vermacht*) komendantūrai ir masinėms represijoms būtų vadovavęs ne vietinis pareigūnas, bet iš Vokietijos atvykęs civilis asmuo. 1941 m. vasara buvo ypač tragiška ir Lietuvos, ir Kupiškio istorijos laikotarpis. Tikriausiai ilgaamžėje Kupiškio istorijoje nežinoma kito tokio atvejo, kai per trumpą laiką (faktiškai per du mėnesius) būtų buvę nužudyta tiek daug įvairių tautybių civilių žmonių.

⁴²Urbonienė E. Jiems duok, Dieve, ramybę, *Kupiškėnų mintys*, 1991, liepos 6, nr. 49(6309), p. 2.

Pokario metų tremtiniai kupiškėnai ir jų likimas

Aušra Jonušytė

Pokario metų, kaip ir 1941-ųjų, trėmimai, tik kur kas didesni, palietė daugelio kupiškėnų šeimas. Tie įvykiai, nors praėjo nemažas laiko tarpas, liko juos iškentusių žmonių širdyse, artimųjų pasakojimuose. Daug jų saugoma Kupiškio etnografijos muziejaus garso archyve ar surinktos medžiagos aplankuose. Jais greta archyvuose esančios ir leidiniuose publikuotos medžiagos naudosis šiaime straipsnyje minėdami trėmimų vykdytojus, didžiuosius pokario trėmimus ir tremtinių padėtį.

Jeigu panagrinėtume daugelio mažesnių ar didesnių tautų likimą įvairiais istorijos tarpsniais, pamatytume, kad visos turi skaudžių ir tragiškų fragmentų, kurie lydi ilgus šimtmečius, ypač tada, kai gyventojai tampa fizinio ir dvasinio genocido įkaitais be priežasties ar ją prasimanius.

1940-aisiais, tik peržengus Sovietų Sąjungos kariuomenei Lietuvos sieną, mūsų šalyje greitai įsitvirtino represinis režimas, kuris rėmėsi kariuomene ir kitomis turimomis jėgos struktūromis. Naujos valdžios atstovai, tarp kurių buvo daug atvykėlių iš Sovietų Sąjungos, nepatikliai žiūrėjo į inteligentiją, buvusius Lietuvos Respublikos politinius ir visuomeninius veikėjus, mokytojus, teisininkus, dvasininkus, ūkininkus, tai yra į tą tautos dalį, kuri aktyviai reiškėsi visuomeniniame ir politiniame šalies gyvenime, buvo neabejingi jos likimui. O kad įbaugintų Lietuvos žmones ir padarytų juos paklusnius naujajai tvarkai, buvo numatyta daugelį suimti ar ištremti. Trėmimams buvo iš anksto ruošiamasi, slapta rengiami planai ir nutarimai pagal Centro komiteto ir sovietų valdžios bei SSRS vidaus reikalų ir valstybės saugumo struktūrų parengtas instrukcijas. Po pirmųjų deportacijų ir suėmimų įstaigose, įmonėse, tarp mokytojų, studentų, gimnazistų, darbininkų ir ūkininkų, jaunimo įsivyravo įtarumas, nepasitikėjimas, baimė, bet kartu ir neapykanta pavergėjams bei jiems dirbusiems asmenims represinėse struktūrose. Lietuvos gyventojai lietuviai, net lenkai ir dalis rusų, tai pamatę ar patys patyrę, laukė karo, kuris atrodė vienintelis išsigelbėjimas nuo tolesnių represijų ir persekiojimų. Nors karas sustabdė vienus okupantus, juos pakeitė kiti, kurie, ypač atskiroms gyventojų grupėms, buvo tokie pat negailestingi ir žiaurūs.

Pokario metais, tik „grįžus išvaduotojams“, prasidėjo antroji sovietinė okupacija, kai vėl imtasi naudoti jau prieš karą taikytos naikinimo ir persekiojimų sistemos.

Lietuvos gyventojų genocido politika neaplenkė nė vieno Lietuvos kaimo, miesto, miestelio ar vienkiemio.

Dažnai būdami tolimi nuo vykusių politinių įvykių sostinėje ar didesniuose miestuose (bent jau pasibaigus Antrajam pasauliniam karui), dirbdami savo žemę ir likdami ištikimi Tėvynei kupiškėnai, kaip ir kiti Lietuvos žmonės, neišvengė 1947, 1948, 1949, 1950 ir vėlesnių metų trėmimų. Šimtai šeimų su tokio pat likimo Lietuvos gyventojais iš aplinkinių rajonų buvo gabenami į šiaurinius Sovietų Sąjungos rajonus. Taip sovietinės valdžios pareigūnai ir jų pagalbininkai stengėsi pašalinti didelę gyventojų dalį ne tik iš Kupiškio, bet ir iš visos Lietuvos. Panaudotos repre-

sinės priemonės sudarė sąlygas jėga atimti turta, įbauginti likusiuosius ir priversti paklusti atėjūnams. Be to, po karo, trūkstant darbo jėgos Tolimuosiuose Rytuose, Sibire, tolimojoje Šiaurėje, tai buvo gera ir beveik nereikalaujanti išlaidų darbo jėga, kurią buvo galima priversti dirbti bet kokiomis gamtos sąlygomis. Tremtiniai ištisosomis šeimomis buvo įdarbinami miško kirtimo įmonėse, kolūkių fermose, turėjo plukdyti sielius, žvejoti, gaudami menką duonos davinį. Kartais patekę viršininkų nemalonėn netekdavo ir jo, pirmąją tremties žiemą tenkinosi gamtoje augančiais valgomaisiais augalais, valdžios ponų šiukšlyne išmestomis maisto atliekomis.

Masiniai trėmimai ir jų vykdytojai

Masiniai trėmimai ir sovietinis teroras buvo politiškai-ideologiškai inspiruotas praėjus tik trims savaitėms po Lietuvos okupacijos 1940 m. birželio 15–17 d. Tuo pat metu, tai yra birželio 20 d., Saugumo departamento direktoriumi paskiriamas Antanas Sniečkus. O represinės struktūros sukuriamos dar neįvykus vadinamajai liaudies seimo rinkimų inscenizacijai.

1940 m. rugsėjo 18 d. Saugumo departamentas tapo Vidaus reikalų liaudies komisariatu (NKVD), o nuo 1941-ųjų balandžio 1-osios jo funkcijas perėmė LSSR valstybės saugumo liaudies komisariatas (NKGB)¹.

Antrojo pasaulinio karo mūšiams persikėlus į Vakarus, sovietinė kariuomenė buvo svarbiausia ir lemiamą ginkluota jėga vykdant represijas Lietuvoje, bet turėjo ir trūkumų. Iš kitur atvykę kitataučiai kareiviai nemokėjo lietuviškai, nežinojo papročių, nepažino krašto. Jiems į pagalbą buvo būtina pasitelkti vietos gyventojus. Okupacinės valdžios nurodymu Lietuvoje, kaip ir kaimyninėse respublikose, buvo pradėti kurti specialūs ginkluoti būriai iš vietinių.

Jau LKP (b) CK 1944 m. liepos 24 d. nutarime buvo numatytos priemonės ir prielaidos NKVD naikinamiesiems batalionams sukurti Lietuvoje. Minėtų represinių struktūrų paskirtis buvo slopinti lietuvių pasipriešinimą okupantams, dalyvauti trėmimų akcijose². Jie tapo patikima sovietinio režimo atrama apskrityse, valsčiuose ir apskrityse Lietuvoje.

Kupiškio krašto gyventojų trėmimus, kaip ir visoje Lietuvoje, vykdė SSRS Lietuvoje dislokuotos SSRS vidaus ir konvojinės kariuomenės divizijos ir pulkų kariai, pasienio apygardos daliniai, jau minėti sribų būriai, milicija. Trėmimų išvakarėse į Lietuvą buvo perkelti čekistų kariuomenės daliniai iš Rusijos, Latvijos ir Estijos³.

Į Lietuvą buvo siunčiami daugiausia sovietinių respublikų kraštų ir sričių valstybės saugumo valdybų arba skyrių valdininkai, karinių apygardų MGB kontržvalgybos valdybų karininkai. Išimtis – paskutiniai trėmimai. Tuo metu jau buvo manoma, kad patirties įgijo ir vietiniai MGB karininkai, jais galima pasitikėti.

Jeigu palygintume, kiek į Lietuvą pokario metais buvo pasiūsta kultūros, švietimo, mokslo darbuotojų, pamatytume, kad santykinai nedaug. Vien nuo 1944 m. liepos iki 1945 m. balandžio 1 d. VKP (b) CK siuntimu į Lietuvą atvyko 6 116 darbuotojų, iš jų daugiau

¹ Sovietinės specialiosios tarnybos NKVD (MVD) ir NKGB (MGB, KGB), *Lietuvos partizanų kovos ir jų slopinimas MVD–MGB dokumentuose 1944–1953 metais*, sud. N. Gaškaitė, A. Kašėta, J. Starkauskas, Kaunas, 1996, p. 37.

² Grunskis E. Sovietinių represinių struktūrų veikla 1944–1954 metais, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 218.

³ *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, sud. I. Ignatavičius, Vilnius, 1999, p. 206.

kaip pusė (3 347) buvo NKVD ir NKGB pareigūnai. Ir vėliau iš Maskvos siunčiamų visokiausių vadovų ir viršininkų srautas nemažėjo. Nuo 1944 m. vasaros iki 1947 m. rudens su SSRS komisariatų ir žinybų kelialapiais į Lietuvą buvo atsiųsti 12 258 vadovaujantys darbuotojai. Taip pat ieškodami geresnio gyvenimo iš karo nusiaubtų Rusijos, Baltarusijos, Ukrainos sričių į Lietuvą atvažiavo nemažai darbininkų, kurie buvo patikima atrama sovietiniam režimui. Pasibaigus karui, Lietuvoje buvo likę tūkstančiai Raudonosios armijos demobilizuotų kariškių⁴. Per 1946–1950 m. į Lietuvos miestus iš SSRS respublikų atvyko beveik ketvirtadalis milijono gyventojų, 247 406 žmonės⁵.

Nuo 1947 m. trėmimų organizavimas ir vykdymas buvo perduotas SSRS valstybės saugumo ministerijai (MGB). 1947 m. spalio 16 d. SSRS valstybės saugumo ministras generolas pulkininkas Viktoras Abakumovas pasirašė potvarkį Nr. 00616 dėl „Banditų ir banditų pagalbininkų – buožių šeimų išskeldinimo už Lietuvos SSR ribų“. Ypatingasis pasitarimas prie SSRS valstybės saugumo ministro daugumą jų už akių nuteisė 10 metų tremties⁶.

Griežtai laikantis konspiracijos į geležinkelių stotis buvo pristatoma dešimtys tuščių prekėms ir gyvuliams vežti skirtų vagonų, o apskritims ir valsčiams skiriama dešimtys sunkvežimių ir vagonų.

Numatytas ištremti šeimas išveždavo karinės operatyvinės grupės, sudarytos iš MGB pareigūno, 2 vidaus kariuomenės kareivių, 2–3 dažniausiai vietinių strībų ir 3–4 vietos sovietinių aktyvistų⁷. Aktyvistų pareiga buvo surašyti ir saugoti ištremtų šeimų turta, iki jis bus perduotas kolūkiams, tarybiniam ūkiams, žemės ūkio kooperacijos draugijoms, mašinų traktorių stotims ar vargingiems valstiečiams. Vietiniai veikėjai dažniausiai surašydavo ir saugodavo tremtinių turta, o neretai geresnius daiktus tarpusavyje ir pasidalindavo.

1947 m. rugsėjo 29 d. Sovietų Sąjungos vyriausybė dar kartą priėmė nutarimą „Dėl priemonių kovoje su banditizmu Lietuvos SSR teritorijoje“. Tai reiškė dar vieną trėmimų bangą. SSRS valstybės saugumo ministras generolas pulkininkas Viktoras Abakumovas nedelsdamas, jau spalio 16 d., išleido potvarkį, kuriame buvo nurodyta ištremti buožių šeimas iš Lietuvos SSR. Matome, kad tuo metu užsimota išskeldinti ūkininkus, sovietų vadinamus buožėmis, apkaltinus bendradarbiavimu su partizanais. Valdžios nuomone, tai buvo geriausias būdas priversti lietuvius greičiau stoti į kolūkius.

Aišku, oficialiuose dokumentuose kalbama tik apie savanorišką stojimą, bet jo nebuvo paisoma. Nors valdžios kontroliuojamos informacijos priemonės skelbė apie sovietinės santvarkos Lietuvoje stiprėjimą, sovietų valdžios autoriteto stiprėjimą, augimą, buvo ruošiamasi naujiems trėmimams. Tūkstančių ūkininkų neišgelbėjo ir 1946 bei 1947 m. pirma laiko įvykdyti grūdų pristatymo (pyliavų) planai⁸. Priverstinis išskeldinimas prasidėjo 1947 m. lapkričio pabaigoje. Ypač daug Lietuvos gyventojų buvo deportuota gruodžio 11, 23, 31 ir 1948 m. sausio 6 d. Trėmimai apėmė 19 apskričių: Alytaus, Kretingos,

⁴ Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškis, 2009, p. 361.

⁵ Domarkas V. Lietuvos gyventojai valstybinės statistikos duomenimis 1940–1960 m., *Lietuvos archyvai 6. Straipsnių ir dokumentų rinkinys*, Vilnius, 1995, p. 84.

⁶ Kedys J. *Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938–1991*, Klaipėda, 1994, p. 162.

⁷ Ignatavičius I. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, p. 207.

⁸ Kedys J. *Terorizuojama ir naikinama Lietuva. 1938–1991*, p. 162.

Kupiškio, Kuršėnų, Lazdijų, Marijampolės, Panevėžio, Pasvalio, Plungės, Radviliškio, Raseinių, Rokiškio, Šakių, Šiaulių, Tauragės, Telšių, Ukmergės, Varėnos, Vilkaviškio. Remiantis išlikusiais dokumentais, manoma, kad buvo išvežti 3 938 žmonės iš 1 022 šeimų⁹. Iš Kupiškio krašto 1947 m. buvo ištremti 182 žmonės¹⁰.

1945–1947 m. tremtiniai buvo laikomi „specialiai perkeltaisiais“. Jų padėtis buvo nusakyta LKP (b) CK nutarime apie specialiai perkeldintųjų teisinę padėtį. Nutarime iš penkių punktų buvo nurodyta, kad perkelti asmenys privalo dirbti visuomenei naudingą darbą. Be NKVD specialiosios komendantūros leidimo jie negalėjo palikti gyvenamosios vietos. Savavališkas pasišalinimas iš gyvenvietės buvo laikomas pabėgimu, o bėgliai baudžiami. Tremtiniai privalėjo laikytis jiems įvestos tvarkos ir vykdyti visus NKVD komendantūros nurodymus.

Didžiausiomis Lietuvos gyventojų deportacijoms vadovavo atvykę iš Maskvos SSRS MGB įgaliotiniai Lietuvai. 1948 m. gegužės mėn. trėmimui vadovavo SSRS MGB ministro pirmasis pavaduotojas generolas leitenantas Sergejus Ogoļcovas, SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas leitenantas Jakovas Jedunovas ir SSRS MVD konvojinės kariuomenės viršininkas generolas leitenantas Viktoras Bočkovas. Už 1949 m. trėmimus buvo atsakingas SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas leitenantas Jakovas Jedunovas ir SSRS MVD ir MGB specialieji vyriausiosios pataisos lagerių ir kolonijų, darbo gyvenviečių ir kalinimo vietų valdybos (Gulago) 2-osios valdybos viršininkas generolas majoras Ivanas Matevosovas. 1951-ųjų trėmimams vadovavo SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas generolas leitenantas Jakovas Jedunovas, už 1952-ųjų trėmimus buvo atsakingas SSRS MGB ministro pavaduotojas generolas majoras Piotras Kondakovas ir SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojas pulkininkas A. Novikas¹¹.

Ištrėmus dalį „priešų“, nuo 1947-ųjų pabaigos pradėta vežti turtingesnius ūkininkus, kurie buvo įvardyti kaip „banditų pagalbininkai – buožės“. Išvežus juos, atėjo eilė apskritai visiems likusiems, anot valdžios, nepatikimiems gyventojams.

Galima teigti, kad 1947–1948 m. dauguma žmonių buvo atrinkti ištremti ne dėl to, kad jie rėmė rezistenciją, o, pasak sovietinės valdžios, „likviduojant buožiją kaip klasę“, nes jų nuosavybės ir darbo suvokimas buvo nesuderinami su naujosios valdžios nuostatomis. Toks tremtinių prievartinio iškeldinimo scenarijus buvo vykdomas 1948–1951 m., kai Lietuvoje buvo atliekama prievartinė kolektyvizacija, o lietuvių rezistencija nebebuvo tokia galinga kaip pirmaisiais pokario metais. Lietuvoje buvo padaryta tai, kas Sovietų Sąjungoje buvo įvykdyta dar 1930–1933 m.¹²

1948 m. vasario 21 d. SSRS Ministrų Tarybai priėmus slaptą nutarimą, MGB ankstų gegužės 22-osios rytą pradėjo iškeldinimą, pavadintą „Vesna“ („Pavasaris“) – didžiausią iš visų iki tol vykusių Lietuvoje. Buvo tremiama iš visų apskričių ir penkių respublikinio pavaldumo miestų¹³. Pasitelkta 18

⁹ LT SR MGB „A“ skyriaus viršininko papulkininkio P. Grišino „Pažyma apie iškeldinimą iš Lietuvos TSR banditų ir banditų pagalbininkų šeimų skaičių iki 1948 m. balandžio 15 d.“, *Lietuvos vidaus reikalų ministerijos archyvas* (toliau – LVRMA), f. 135, ap. 7, b. 60, l. 75.

¹⁰ Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, Vilnius, 1996, p. 207.

¹¹ Ignatavičius I. *Lietuvos naikinimas ir tautos kova (1940–1998)*, p. 206.

¹² Anušauskas A. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 319.

¹³ *Rusijos federacijos valstybės archyvas* (toliau – RFVA), f. 9479, ap. 1, b. 427, l. 7–11.

tūkstančių karių, beveik 7 tūkstančiai sribų, 4,5 tūkstančio operatyvinių darbuotojų, 11,5 tūkstančio partinių ir sovietinių aktyvistų¹⁴.

Maskvos planuose buvo numatyta į Jakutiją (vėliau pakeista į Buriatijos-Mongolijos ASSR) ir Krasnojarsko kraštą ištremti 12 134 šeimas, t. y. 48 tūkstančius žmonių (iš partizanų, jų rėmėjų ir ūkininkų šeimų). MGB ir jų pagalbininkams gegužės 22 d. pavyko surinkti ir sugaudyti 27 023 žmones. Iki gegužės 23 d. 14 val. į ešelonus jau buvo sugrūstos 10 665 šeimos, t. y. 36 932 žmonės (10 615 vaikų, 14 888 moterys, 11 429 vyrai). Laikiniai pasislėpti pavyko 11 068 žmonėms. 835 kupiškėnai buvo ištremti, jiems nepavyko pasislėpti¹⁵. Vykdydama trėmimų planą MGB pagal vietos aktyvistų sudarytus papildomus sąrašus surinko dar keletą tūkstančių žmonių. Nesurinkus sąrašuose įrašytų šeimų, į ešelonus buvo grūdomos saugumiečių ir kolaborantų iniciatyva atrinktos šeimos. Neretai sąrašus sudarydavo stotyse, jau atvežus surastas šeimas. Veždavo visus žmones, kuriuos tik rasdavo apsuptose sodybose: vaikus be tėvų, tėvus be vaikų. Kai ešeloni pajudėdavo į tremties vietas, juose jau būdavo sugrūsti 40 002 žmonės (kitais duomenimis, 39 766 žmonės: 10 897 vaikai, 16 499 moterys ir 12 370 vyrai). 8 679 šių tremtinių šeimų nariai nebuvo sugauti ir liko Lietuvoje, nors MGB ir MVD darbuotojai, kareiviai ir sribai šaudė mėginusius bėgti žmones.

Nuo 1947 m. buvo siunčiami LSSR Ministrų tarybos, LKP (b) CK įgaliojiniai ir apskritims, iš kurių numatomas vežimas. Jie kartu su partijos apskrities komitetų pirmaisiais sekretoriais ir vykdomųjų komitetų pirmininkais buvo asmeniškai atsakingi už gyventojų trėmimus. 1948 m. Kupiškio apskričiai buvo paskirtas LSSR Ministrų tarybos ir CK KP (b) įgaliojtinis Petras Murauskas¹⁶. Jis kartu su sovietiniais apskrities pareigūnais po trėmimų turėjo atsiskaityti okupacinei valdžiai Vilniuje.

1948 m. gegužės, 1949 m. kovo ir 1951 m. spalio mėnesių trėmimai buvo vykdomi remiantis Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybos nutarimais. Tremtinių įskaitines bylas sudarydavo MGB apskričių, o nuo 1950 m. – rajonų skyriai. Bylas tvirtindavo Lietuvos Sovietų Socialistinės Respublikos saugumo ministras. Patvirtintos bylos grįždavo į MGB apskričių skyrius ir juose buvo sudaromi tremtinių šeimų sąrašai, kuriuos peržiūrėdavo LKP (b) apskrities komiteto pirmasis sekretorius, pasirašydavo apskrities vykdomojo komiteto pirmininkas.

Sovietinė valdžia iš anksto numatydavo, kiek žmonių reikės ištremti. Būdamo sudaromi du sąrašai – pagrindinis ir rezervinis. Tremiamajam iš pagrindinio sąrašo pabėgus arba išsipirkus, jo vietą užimdavo žmogus iš rezervinio sąrašo.

Kas pusmetį valsčiaus partiniai ir komjaunimo funkcionieriai surašydavo žmones. Reikalaudavo pateikti žinias, kiek žmogus turėjo žemės seniau, kiek tuo metu, kai surašinėjo, kokį nekilnojamoji turtą turi, kokia šeimos sudėtis, kur kiekvienas žmogus dirba ar mokosi¹⁷. Vėliau buvo nustatomos jo pažiūros valdžios atžvilgiu.

1948 m. Kupiškio krašto žmonių trėmimui buvo pasitelkta 320 aktyvistų. Tarp jų buvo reikiamas MGB ir MVD pareigūnų ir sribų skaičius¹⁸.

¹⁴Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 367, 368.

¹⁵Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 207.

¹⁶Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 362, 363.

¹⁷LVRMA, f. 5, arch. nr. 12473, b. 1897, l. 15.

¹⁸Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 250.

1949 m. trėmimui Kupiškio krašte buvo pasitelkti 103 žmonės iš sovietinio partinio apskrities aktyvo, 268 žmonės iš vietinio valsčių aktyvo¹⁹.

Pokarinė, kaip ir prieškarinė, deportacija palietė visą Lietuvą, neaplenkė ir Kupiškio krašto.

1948–1949 m. trėmimai oficialiai buvo nukreipti prieš surastų partizanų ir besislapstančių žmonių, žuvusių partizanų ir nuteistųjų šeimas, taip pat prieš rezistencijos rėmėjus.

Antra didelė po 1948 m. trėmimų buvo MGB kodinė operacija „Priboj“ („Bangų mūša“), vykusį 1949 m. kovo 25–28 d. Iš Lietuvos jos metu planuota ištremti 8 500 šeimų (25 500 žmonių). Per pirmąją trėmimų bangą MGB nepasisekė surasti 3 236 šeimų ir 3 912 pavienių žmonių. Iš viso 1949 m. kovo mėn. pagal MGB ir sovietinių bei partinių aktyvistų sudarytus papildomus sąrašus buvo paimti beveik 5 235 žmonės. Iš jų beveik 77 procentus sudarė valstiečiai²⁰. Pakeliui į tremties vietas mirė ne mažiau kaip 50 žmonių, tarp jų – daug kūdikių.

Per 1949 m. kovo–balandžio mėn. trėmimus iš Lietuvos buvo išgabentos 9 598 šeimos (31 917 žmonių). Remiantis negalutiniais skaičiavimais, minimalus tremtinių skaičius turėjo būti 32 270 ar 32 735²¹.

Iš Kupiškio apskrities buvo numatyta iškeldinti 350 šeimų, tiek ir iškeldinta, 1 196 žmonės. Iš Kupiškio ištremta 10 šeimų ir 25 žmonės, iš Subačiaus – 70 šeimų ir 264 žmonės, Gelažių – 46 šeimos ir 170 žmonių, Skapiškio – 46 šeimos, arba 178 žmonės, Aukštupėnų – 44 šeimos, 132 žmonės, Kupiškio valsčiaus – 43 šeimos, 132 žmonės, Svėdasų – 34 šeimos, 92 žmonės, Viešintų – 33 šeimos, 131 žmogus, Šimonių – 24 šeimos, 72 žmonės. „Buožių“ šeimų išvežta 278, vidutiniokų – 54 šeimos, „biedniokų“ – 10, kitų – 8. Iš jų vyrų – 371, moterų – 521, vaikų iki 15 metų – 304²².

Nuo 1949 m. birželio iki 1952 m. rugpjūčio Lietuvoje buvo organizuota keletas didesnių ar mažesnių trėmimo akcijų: 1949 m. birželio 6, liepos 7, 1950 m. balandžio 14, rugsėjo 1–2, 19, 1951 m. kovo 31, balandžio 1, rugsėjo 19–20, spalio 2–3, lapkričio 30, 1952 m. sausio 23, rugpjūčio 6 d.²³

Pirmasis 1950 m. trėmimas buvo vykdomas balandžio 14 d., o gyventojai ištremti į Altajaus krašto Stanobado rajoną, tą pačių metų rugsėjo 1 d. iš Eišiškių ir Šalčininkų rajonų į Chabarovsko krašto Komsomolsko prie Amūro rajoną 228 žmonės, arba 48 šeimos. Rugsėjo 2 d. į tą patį Komsomolską prie Amūro ištremti 227 žmonės iš 53 šeimų²⁴, rugsėjo 19 d. iš Kupiškio, Pandėlio, Vabalninko rajonų buvo ištremtos 88 šeimos ir 306 žmonės į Chabarovsko srities Lazovsko rajoną. Per šiuos trėmimus iš Lietuvos buvo išgabenta 360 šeimų ir 1 355 žmonės. Iš Kupiškio rajono – 41 žmogus²⁵.

Trečia pagal dydį tremties operacija „Osenj“ („Ruduo“) buvo vykdoma 1951 m. rudenį. Tai buvo jau antras trėmimas tais metais. Pirmasis vyko, kai suimtos 1951 m. kovo 31–balandžio 1 d. iš Panerių stoties buvo išgabentos 80 šeimų, arba 283 žmonės, į Irkutsko sritį, o į Tomsko sritį – 52 šeimos, 150 žmonių.

¹⁹Ten pat, p. 251.

²⁰Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 369.

²¹Generolo leitenanto Žukovo 1953 m. balandžio 14 d. pažyma, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 3, b. 56/43, l. 247.

²²LYA, f. 1771, ap. 11, b. 236, l. 108.

²³1952 m. rugpjūčio 22 d. pažyma apie 1951 m. rugpjūčio mėn.–1952 m. rugpjūčio 1 d. trėmimus, LYA, f. 3, b. 56/28, l. 194–195.

²⁴Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 369, 370.

²⁵Ten pat.

Ona Tamošiūnienė su dukra Rozalija Tamošiūnaite barake. Irkutsko sritis, Irkutsko rajonas, Kordonas. Apie 1949–1950 m. Iš Rozalijos Tamošiūnaitės albumo. KEM

1951 m. rudens trėmimai buvo vykdomi tris kartus. Kaip ir ankstesniais metais, trėmimų planai buvo įvykdyti ir viršyti.

Pirmoji deportacija vyko rugsėjo 20–21 d. Iš Šiaulių rajono Kužių, Radviliškio ir Švenčionėlių stočių trys ešelonai gabeno tremtinius į Irkutsko sritį. Buvo iškelintos 822 šeimos, arba 3 072 žmonės: moterų – 1 276, vyrų – 813, vaikų – 983²⁶.

Antroji vyko spalio 2–3 d. Skirtingai nei per 1941, 1948 ar 1949 m. trėmimus, kurie buvo vykdomi savaitgaliais, dabar prievartinis žmonių iškeldinimas prasidėjo ankstų antradienio rytą. Žmonės dar buvo tremiami ir spalio 3 d. Taip iš Lietuvos iškeldintos 4 009 šeimos su 16 150 žmonių. Iš jų – 3 278 šeimos, arba 13 394 žmonės, pagal LSSR Ministrų Tarybos patvirtintus sąrašus, 642 šeimos (2 491 žmogus) pagal tos pačios Ministrų Tarybos rezervinį sąrašą ir 89 šeimos (265 žmonės) išvežtos partinių ir sovietinių pareigūnų nurodymu²⁷.

1951 m. lapkričio 30 d. vyko paskutinis tais metais žmonių trėmimas. Keliasdešimt šeimų iš Lietuvos buvo išvežta į Altajaus krašto Bijsko rajoną.

1951 m. LSSR MGB apskričių skyriai į tremtinių sąrašus įrašė 4 842 šeimas su 19 837 žmonėmis. Remiantis saugumiečių duomenimis, galėjo būti ištremtos 5 139 šeimos su 20 357 žmonėmis, ir tuo metu jau buvo tremiami ne tik valstiečiai, bet ir į kolūkius įstojusieji. Jie buvo kaltinami praeityje turėję „per daug žemės“, „sudėtingų žemės ūkio mašinų“, „naudoję samdomąją darbo jėgą“. Ir nors 1951 m. valstiečių ir jau įstojusių į kolūkius žmonių buvo išvežta daugiau, negu planuota, trėmimai iš Lietuvos nesibaigė. Sovietinė valdžia nuolatos ieškojo pasislėpusių nuo trėmimo gyventojų, daug jų ir surado.

1952-aisiais LSSR MGB įvykdė penkis valstiečių šeimų ir pavienių jų narių trėmimus. Iškeldinimas buvo pradėtas 1952 m. sausio 23 d. 3 val. nakties. Į Krasnojarsko kraštą išvežta 217 šeimų,

²⁶ LSSR vidaus reikalų ministro pareigas einančio P. Jefremovo 1951 m. spalio 6 d. pranešimas SSRS vidaus reikalų ministro pavaduotojui I. Serovui apie SSRS MVD 1951 m. rugsėjo 13 d. įsakymo vykdymą, LVRMA, f. 141, ap. 2, b. 139, l. 146.

²⁷ Jonušytė A. Tėvynę gyventi neleido, p. 371.

arba 778 žmonės, bei 1 066 pavieniai asmenys, kurių šeimų nariai buvo iškeldinti dar 1951 m.²⁸ 1952 m. rugpjūčio 5 d. iš 18 Lietuvos rajonų į Krasnojarsko kraštą buvo ištremtos 95 šeimos su 359 asmenimis. Tų pačių metų lapkričio 28 d. lietuvius vežė į Krasnojarsko krašto Nižnij Ingašo rajoną ir Kazachijos SSR Kokčetavo sritį. 1952-aisiais iš Lietuvos buvo iškeldintos 526 šeimos ir 2 934 žmonės. Tačiau tuo žmonių persekiojimas ir prievartinis iškeldinimas nesibaigė. 1953-aisiais buvo įvykdyti dar trys nedideli žmonių vežimai: 1953 m. vasario 26 d. į Tomsko sritį, 1953 m. balandžio 12 d. į Altajaus kraštą ir 1953 m. rugsėjo 12 d. į Krasnojarsko kraštą. Tai žmonės, surasti besislapstantys nuo ankstesnių trėmimų ar pabėgę iš tremties vietų – senyvo amžiaus arba nepilnamečiai. Jie gražinti į ankstesnes prievartinio apgyvendinimo vietas.

Iš Kupiškio rajono 1951 m. buvo ištremti 198 žmonės, 1952 m. – 26, o 1953-aisiais – 2 žmonės²⁹.

Tremtinių apgyvendinimas ir jų darbai

Komijos, Jakutijos, Tadžikijos ir kitose vietovėse buvo apgyvendinti tremtiniai. Atvežtuosius, kad nepabėgtų ir dirbtų jiems prievarta nurodomus darbus, kontroliavo NKVD (MVD) specialiųjų komendantūrų viršininkai. Tremtiniai buvo skirstomi į išsiųstuosius³⁰ ir prievarta apgyvendintuosius, nes pirmuosius iškeldindavo NKGB ir NKVD teismų sprendimais. Kitai nelaimėlių grupei priklausė prievarta apgyvendintieji, tai yra tie žmonės, kurie, pasibaigus kalinimo laikui lageriuose ir kalėjimuose, negalėjo grįžti į gimtinę ir turėjo likti tremtyje. Buvo ir trečioji grupė. Jai priklausė specialiai perkeldintieji.

Prasidėjus didiesiems trėmimams, sovietinės valdžios jau iš anksto buvo paruošti dokumentai apie tremtinių teisinę padėtį ir jų teises bei bausmes už nepaklusnumą. 1948 m. vasario 21 d. pasirodė dokumentai „Apie tremtinių prievartinį ir specialiųjų perkėlimą“, „Apie prievarta apgyvendintuosius“. Buvo dar ir MVD 1948 m. kovo 8 d., gruodžio 7 d. ir MGB 1950 m. lapkričio 16 d. įsakymai³¹. Jais buvo nusakoma, kaip tremtiniai turi elgtis, į ką kreiptis su prašymais. Tremtiniai, norėdami trumpam išvykti iš tremties vietos, turėjo gauti MVD leidimą. Net ir susirgęs vykdamas pas gydytoją turėdavo gauti komendanto leidimą. Laikinuosiuose pažymėjimuose, kurie jiems buvo išduodami vietoj atimtų pasų, saugumiečiai pažymėdavo žmonių buvimo vietas ir rajonų ribas, kur leista būti. Kartą per mėnesį suaugę tremtiniai privalėjo registruotis specialiose komendantūrose, o jų darbuotojai galėjo reikalauti ir dažniau registruotis, priklausomai nuo tremtinio „pavojin-gumo“ sovietinei valdžiai.

Patys komendantai ar per prižiūrėtojus du kartus per mėnesį tikrindavo suaugusius tremtinius jų gyvenamosiose vietose. Kai kurie tremtiniai, apimti neivilties, dėl gyvenimo sąlygų, ypač pirmaisiais tremties metais, ryždavosi bėgti, nors juos už tokią veiklą sugavę griežtai bausdavo. Kiekvienas

²⁸ LSSR valstybės saugumo ministro pavaduotojo P. Kondakovo, LSSR valstybės saugumo ministro P. Kapralovo ir SSRS MGB 2-osios vyriausiosios valdybos viršininko pavaduotojo A. Noviko 1952 m. sausio 25 d. specialus pranešimas SSRS valstybės saugumo ministrui S. Ignatjevui, *LVRMA*, f. 135, ap. 7, b. 328, l. 315.

²⁹ Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais*, p. 207.

³⁰ Jonušytė A. *Tėvynę gyventi neleido*, p. 375.

³¹ Pulkininko Šijano 1948 m. kovo 8 d. pažyma, *RFVA*, f. 9479, ap. 1, b. 435, l. 6–11.

Pažyma apie Ksaveros Vanagaitės gyvenamąją vietą Krasnojarsko krašto Mansko rajone. 1948 m. birželio 13 d. Iš Janinos Lauciuvienės albumo. KEM

pagautas bėglys pagal 1948 m. lapkričio 25 d. įsaką buvo baudžiamas 20 metų katorgos. Be to, pagal Sovietų Sąjungos Ministrų Tarybos 1948 m. birželio 3 d. sprendimą kiekvienas vengiantis darbo tremtinys galėjo būti įkalintas. Bėglius gaudė specialūs milicijos būriai. Daug į Lietuvą bėgančių tremtinių buvo su-laikyti dar jos nepasiekę, kiti – suimti jau tėvynėje. Tie, kuriems pasisekdavo, slapstydavosi pas gimines, kiti apsigyvendavo Latvijoje ar kitose vietose netoli Lietuvos³².

Lietuviai tremtiniai 1948–1951 m. buvo įkurdinami Irkutsko ir Krasnojarsko kraštuose.

Kupiškėnai tremtiniai 1948 m. buvo apgyvendinti Irkutsko srities Čeremchovo, Tomsko srities Asino, Pyškin Trojicko, Krasnojarsko krašto Šalinskojės rajonuose. Pagrindinės gyvenvietės Irkutsko srityje, kur gyveno kupiškėnai, buvo Srednia, Tylūnas, Kordonas, Atagajus, Bodaibas, Zulumajus, Sujetycha, Kimas. Tais pačiais metais kupiškėnai buvo apgyvendinti ir Krasnojarsko krašto Mansko ir Asinsko rajonuose. Mansko rajone jiems teko įsikurti Pimijos gyvenvietėje, Asinsko rajone – įvairiose vietose, kuriose iki tol negyveno žmonės. Barakus statė patys tremtiniai³³.

1949 m. kupiškėnai pateko į tą pačią, kaip ir 1948 m., Irkutsko sritį – Tylūno, Zalavinsko, Balagansko, Bodaibo, Nižneudinsko, Ziminsko, Tungusko, Zalansko gyvenvietes. Pagrindinės didesnės gyvenvietės buvo Bolšoj Kurlikas, Godolėjus, Srednia, Zima, Bolšaja Rečka.

1950 m. tremtiniai apgyvendinami Krasnojarsko, Chabarovsko kraštuose ir Tomsko srityje. Daugelis Kupiškio kraš-

³² Tremties ir kalinimo vietos, Vilnius, 1995, p. 22.

³³ Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 375, 376.

Miško kirtimo darbuose Antanas Didžiariekis (dešinėje). Irkutsko sritis, Treliovka. Apie 1950 m. Iš Genovaitės Didžiariekienės albumo. KEM

to žmonių pateko į Chabarovsko krašto Lazo rajono Bičevajos, Kijos, Lazo gyvenvietes. Tomsko ir Krasnojarsko kraštuose buvo apgyvendinama tik po vieną šeimą³⁴.

Tiems ištremtiesiems, kurie dirbo miško kirtėjais ir krovėjais (pagrindinė specializacija tremties pradžioje), teko apsigyventi pastatytuose arba tik pradėtuose statyti barakuose. Likusius darbus teko baigti patiems.

Daliai kupiškėnų teko apsigyventi japonų karo belaisvių statytuose palaičiuose pastatuose, miško glūdumoje buvusiame Irkutsko srities 52 kvartale³⁵. Visi barakai, kad ir kokioje vietovėje būtų, viduje panašūs, skyrėsi tik dydis. Viename pastate tilpdavo keletas šeimų, keliasdešimt žmonių. Pastato viduje buvo pastatyti tik gultai, kėdžių ar kitokių baldų nebuvo. Vėliau tremtiniai juos pasidarydavo. Žmonės dieną susispausdavo tarp gultų, sėdėdavo ant jų. Tarpas buvo toks, kad vienas gyventojas galėdavo praeiti šonu. Po gultais buvo laikomi ryšuliai, skrynelės – daiktai, atsivežti iš Lietuvos. Po kurio laiko žmonės prisitaisydavo ir lentynėles virš gultų. Jose laikydavo maldaknyges, knygas, jei turėdavo, atsiminimų albumus, šaukštus ir puodelius. Šeima nuo šeimos atsiskirdavo atsivežtais užtiesalais arba paklodėmis, medžiagų atraizomis. Barako viduryje įtaisydavo bendrą viryklę. Kartais tai būdavo geležinė krosnelė, padaryta iš metalinės statinės, o kartais nagingesnių vyrų sumeistrauta lietuviška krosnis. Kaminą darydavo iš lentų, į formą pripildavo šlapio molio. Jam sudžiūvus, kaminas būdavo baigtas. Ne ką geresnėmis sąlygomis tekdavo gyventi vėliau persikėlus į vietinių namus⁶.

³⁴Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 376.

³⁵Staškūnienė Z. Iš Šiluvos į Kupiškį – per Sibiro platybes, *Kupiškėnų mintys*, 1991, birž. 12, nr. 43(6303), p. 1, 3.

³⁶Jonušytė A. Tėvynėj gyventi neleido, p. 378.

*Statomas barakas. Irkutsko sritis, Nižneudinsko rajonas, Atagajus.
Apie 1952 m. Iš Jadvygos Pribušauskienės albumo. KEM*

Įsikūrus barakuose, tuoj pat reikėdavo eiti ir į darbą. O darbai, kuriuos tekdavo dirbti, buvo labai įvairūs, bet visur daugiausia fiziniai. Žmonės buvo įdarbinti kolūkiuose, tarybiniuose ūkiuose, MTS, miško ir spalvotųjų metalų pramonėje.

Moterys ir netgi keturiolikmečiai jau dirbdavo kartu su suaugusiais³⁷. Kartu su lietuviais miškuose dirbdavo tremtiniai ukrainiečiai, totoriai, daug latvių, nemažai estų, kitų tautybių žmonių. Nuo darbo žmonės labai nusilpdavo, nes maistas buvo prastas, trūko tinkamų drabužių³⁸, o ir nebuvo kur jų gauti, dirbant miškuose – gerai išsidžiovinti, jei tekdavo ilgiau būti kirtavietėse. Susidėvėjus atsivežtiems apdaroms, iš vietinių gyventojų stengėsi įsigyti tinkamesnės aprangos – vatinukų, šimtasiūlių, vatinių kelnų, veltinių žiemai. Pirštines pasisiūdavo iš maišų. Po vatinuku pasivilkdavo seną švarką arba megztinį. Žmonės apatinius drabužius nešiojo dar atsivežtus iš Lietuvos. Vasarai apavą pasidarydavo patys: iš senos sunkvežimio padangos išpjaudavo gabalą gumos, perverdavo raiščiu, kad kojos nešaltų, apvyniodavo autais, padarytais iš maišo ar paklodės. Iš toliau atėjusieji miškuose valgydavo tai, ką būdavo atsinešę iš namų. Bet pagrindinis maistas buvo duona. Pirmaisiais pokario metais ją kepdavo į miltus įdėję pjuvenų, todėl duona buvo šlapia, sunki ir sprangi, o kartais ir tokios neužteko. Riebalų nebuvo, tik po kurio laiko buvo galima gauti vadinamųjų „kombinžir“. Žmonės juos tepdavo ant duonos ir ant laužo pasišildę arbatos valgydavo per pietų pertrauką.

Vasarą kirtėjus puldavo mašalai, uodai ir erkės, nuo jų mažai apsaugodavo ir tinkeliai. Žiemą miško ruošos

³⁷ Pasakoja Vytautas Rudys, 2008 m. *Kupiškio etnografijos muziejaus garso archyvas*, nr. 75.

³⁸ Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, p. 263.

Stepono Pribušausko laidotuvės Krasnojarsko krašto Mansko rajono Orešino tarybiniam miškų ūkyje. Iš kairės: žmona Alfonsa, vaikai Vida ir Petras, mama Paulina ir brolis Petras. Apie 1956 m. KEM

vietose dažnai būdavo dirbama be poilsio dienų, tik kas dvi savaites vieną dieną leisdavo pailsėti. Vasarą buvo dirbama 6 dienas per savaitę, bet darbo diena pailginta iki 10 valandų³⁹.

Visi darbai miško pramonės ūkiuose buvo sunkūs, pavojingi ir monotoniški. Kertant mišką neretai virstantys medžiai ar jų šakos, kraunami į rietuves, sunkvežimius, vagonus ar traukiami iš vandens rąstai suluošindavo, o kartais ir užmušdavo žmones, neprityrusius ir dirbančius daug fizinės jėgos reikalaujančius darbus. Jokios medicininės pagalbos šių miško kirtėjų gyvenvietėse nebuvo. Susirgęs plaučių uždegimu ar trūkus apendicitui žmogus mirdavo. Tik gerokai vėliau, maždaug nuo 1954-ųjų, buvo kuriami felčerių punktai, o rimčiau susirgusių, tremtinių tekdavo vežti į rajono centrą už 80–120 kilometrų, bet prieš tai reikėdavo gauti komendanto leidimą⁴⁰.

Žmonės dirbo ne tik specializuotuose miško pramonės ir miško chemijos ūkiuose, bet ir miško apdirbimo kombinateuose, lentpjūvėse, medieną apdirbančiose artelėse, kraudavo rąstus geležinkelio stotyse, šienaudavo, raudavo kelmus, dirbdavo statybose. Patekę į ūkius sėdavo, nuimdavo daržovių ar javų derlių, triūsdavo grūdų elevatoriuose ir daržovių sandėliuose. Technikos nebūdavo arba jos būdavo labai mažai, viską darydavo rankomis, o perveždavo krovinius, žemę dirbdavo jaučiais ir arkliais. Pievos, kuriose ruošdavo gyvuliams pašarą, buvo toli nuo namų, per darbymetį žmonės mėnesius gyvendavo pastatytose pirkelėse ar priedangose nuo lietaus ir saulės.

Rugpjūčio mėnesį sugrįžę iš kolūkio pievų dalgiais kirsdavo javus, nes kombinatų būdavo retame ūkyje. Vietinės moterys rugius dar pjaudavo su pjautuvais. Javapjūtė užsitęsėdavo iki vėlyvo rudens, dažnai pjaudavo net ir užsnigus, visą rugsėjo mėnesį. Pasak kupiškėnų tremtinių, iki pat 1950 m. jie dirbdavo

³⁹Tremties ir kalinimo vietos, p. 19.

⁴⁰Jonušytė A. Pokario metų tremtiniai kupiškėnai, p. 265.

Pjaunama žolė Uchtos tarybiniam ūkyje. Pirmą iš kairės – Adelė Mikalauskaitė. Apie 1952 m. Iš Jono Štaupo albumo. KEM

be jokių poilsio dienų: švintant iš namų išeidavo, temstant sugrįždavo. Darbams laukuose pasibaigus, tremtinių vaikai rudenį rinkdavo javų varpas ar sušalusias bulves maistui. Paaugliai kolūkiuose dirbdavo žemės apdirbimo padargų prie traktorių prikabinėtojais, jiems atsirasdavo ir kitokio darbo.

Tremtinių padėtis pradėjo gerėti po Stalino mirties 1953-aisiais. Vis daugiau žmonių kėlėsi į didesnes gyvenvietes ar miestus su komendantų leidimu, o kartais ir be jo. Žmonės susirasdavo geresnę darbą. Daugelis vaikų lankydavo ir mokyklas, kuriose buvo mokoma rusiškai. Baigę jas tęsdavo mokslus kitur. Išvykus toliau nuo šeimos, gyvenimo sąlygos buvo nelengvos, tekdavo nuomotis kambarius, vienu metu dirbti ir mokytis⁴¹.

Kadangi lietuviukai buvo kruopštūs ir sumanūs, lankydavo kursus, kuriuos baigę įgydavo teisę valdyti traktorius, krovininius ar lengvuosius automobilius. Kai kuriems iš kupiškėnų tekdavo vežioti net kolūkių pirmininkus. Jaunimas stojo į aukštesniąsias ir aukštąsias mokyklas, studijavo inžineriją, sėmėsi žinių medicinos mokyklose ar technikuose, o juos baigusiems tremtiniams nebebuvo taip griežtai draudžiama dirbti pagal specialybę. Kupiškėnai dirbdavo meistrais, brigadininkais, apskaitininkais, buhalteriais, kitokius darbus. Išgyvenę sunkiausią laikotarpį, būrėsi draugėn, rengdavo vaidinimus, dalyvaudavo šokių rateliuose ir choruose, kūrė šeimas ir krikštijo vaikus. Pas kupiškėnus susitarus atvažiuodavo ir kunigų. Jie aukodavo šventas Mišias, krikštydavo vaikus, šventindavo tremtinių kapus. Daugelis tremtinių pagalvodavo ir apie grįžimą į Lietuvą, juo labiau kad į ištremtas šeimas grįždavo paleisti iš lagerių vyrai, dukros ir sūnūs.

⁴¹ *Tremties ir kalinimo vietos*, p. 23.

9 klasės mokiniai Tulūno rajone. Pirmoje eilėje centre – klasės auklėtoja tremtinė žydaitė, jos dešinėje – tremtinė žydaitė Asia Geider, Zinčenko – rusė ne tremtinė; antroje eilėje antra iš dešinės – tremtinė Laima Mūžaitė; trečioje eilėje tremtinės: antra – Vaitiekūnaitė, Vytenė Aleknaitė, Laima Maldutytė, nežinoma, Jadzė Balčiūnaitė, Rita Beniušytė. 1952 m. Iš Vytenės Repšienės albumo. KEM

Chabarovsko krašto Lazo rajono Kijos gyvenvietė. 1958 m. GAM

Nuo 1954-ųjų buvo pradėta leisti į Lietuvą vaikus ir paauglius, o nuo 1956-ųjų prasidėjo masinis tremtinių grįžimas į Lietuvą, trukęs keletą metų. Tas procesas Šiaurėje buvo labai vilkinamas, nes darbščių, sąžiningų ir gerų specialistų nenorėdavo išleisti ūkių, įmonių ir įstaigų vadovai. Kai kurie iš jų išigudrindavo tiesiog nepranešti, kad tremtiniai paleidžiami, kitus kalbino gražiuoju pasilikti, sakydami, kad Lietuvoje jų niekas nelaukia išskėstomis rankomis, o tai iš dalies buvo tiesa. Panaikinus tremtį, daugeliui jų nebuvo leista apsigyventi Lietuvoje. Kiti, nepaisydami draudimų, grįžo į buvusias iki tremties vietas. Prisiregistruoti ir gauti darbą sekėsi sunkiai, daugelio vietinių vadovų nenoras įdarbinti buvusius tremtinius buvo akivaizdus.

Partizaninis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Kupiškio valsčiuje 1944–1953 metais

Edita Jankauskienė

Išskirti atskiro Lietuvos krašto partizaninės kovos istoriją iš visoje Lietuvoje veikusių partizaninių junginių istorijos yra labai sunku. Administracinis Lietuvos suskirstymas dažnai nesutapo su partizanų junginių veiklos ribomis, partizanai neretai rinkdavosi geografinius orientyrus – upes, miškus. Dažnai keisdavo savo bazavimosi ir veikimo vietas, jungdavosi su kitose apskrityse ir valsčiuose veikusiais būriais, pereinavo į kitus junginius. Partizaninio karo pradžioje dalis Kupiškio apylinkių laisvės kovotojų priklausė 3-iajai Šiaurės LLA apygardai, kiti – LLA Vytauto apygardai bei savarankiškai veikusiam Albino Tindžiulio-Dėdės būriui. 1947 m. gegužės mėn. įkūrus Algimanto apygardą, Kupiškio valsčiaus partizanai tapo sudėtine Šarūno rinktinės dalimi, Kupiškio apylinkės – apygardos centru, o netoliese esantis Šimonių miškas – pagrindine partizanų vadų susirinkimo vieta. 1950 m. lapkričio mėn. panaikinus Algimanto apygardą, Kupiškio krašto partizanai prisijungė prie dar veikusių Vyčio ir Vytauto apygardų.

Šiame darbe daugiausia dėmesio bus skirta Kupiškio valsčiaus partizanams, tačiau neįmanoma nepaminėti ir kaimyninių apylinkių kovotojų, kurie neretai veikdavo ir Kupiškio valsčiuje, o kupiškiečiai būdavo jų būrių nariai. Kaimyninių apylinkių partizanų veikla visada buvo glaudžiai susijusi, jie priklausė tiems patiems partizanų junginiams, turėjo bendrą vadovybę ir tikslą – Lietuvos valstybės nepriklausomybę.

Istoriografija, nušviečianti partizaninį karą Kupiškio valsčiuje, nėra tokia gausi kiek Suvalkijos ar Dzūkijos regionų, tačiau tyrinėta. Šiame straipsnyje remtasi istoriko Kęstučio Kasparo monografija, kurioje nagrinėjami pasipriešinimo kilimo veiksniai ir laisvės kovos partizaninio karo pradžioje (1944 m. vasarą–1946 m. pavasarį)¹. Remdamasis gausia archyvine ir istoriografinė medžiaga, autorius pateikia išsamią informaciją apie lietuvių tautos pasirengimą priešintis, karo eigą pirmuoju periodu visoje Lietuvoje, taip pat ir Kupiškio valsčiuje. Apie Aukštaitijoje veikusių partizaninių dalinių organizacinę struktūrą rašoma kolektyviniame veikale „Lietuvos partizanai 1944–1953 m.“², apie Šarūno rinktinės sukūrimą ir jos veiklą iki Algimanto apygardos įsteigimo – istoriko Gintaro Vaičiūno straipsnyje „Lietuvos partizanų Algimanto apygarda“³.

Kupiškio krašto istorijai vertinga Onos Dapšytės-Kriukelienės dokumentinė kronika⁴. Joje partizanų pasipriešinimas sovietinei okupacijai ir jo slopinimas Kupiškio krašte chronologine seka pateikiamas Lietuvos ypatingajame archyve (toliau – LYA) saugomų sovietinių represinių struktūrų dokumentų pagrindu. Autorės parengtas išsamus

¹ Kasparas K. *Lietuvos karas: antroji Sovietų Sąjungos agresija: pasipriešinimas: ofenzyvinės gynybos tarpnis, 1944 m. vasara–1946 m. pavasaris*, Kaunas, 1999, p. 624.

² Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953 metais*, Kaunas, 1996, p. 494.

³ Vaičiūnas G. Lietuvos partizanų Algimanto apygarda, *Darbai*, Vilnius, 1996, nr. 2, p. 27–35.

⁴ Dapšytė-Kriukelienė O. *Kupiškio krašto partizanai. 1944–1953 m. dokumentinė kronika*, Vilnius, 2013, p. 592.

žuvusių, suimtų partizanų, ryšininkų ir jų rėmėjų sąrašas atspindi pasipriešinimo mastą Kupiškio apskrityje. Mokslinius straipsnius apie Kupiškio krašto partizanus yra publikavę istorikai Edita Jankauskienė⁵ ir Gintaras Vaičiūnas⁶.

Vertingas šaltinis yra Lietuvos ypatingajame archyve saugomi LSSR NKVD–MVD, NKGB–MGB Panevėžio ir Kupiškio apskričių bei Kupiškio rajono skyrių dokumentai, kurie atskleidžia sovietinių represinių žinybų veiklą slopinant ginkluotą pasipriešinimą, agentų verbavimą, NKVD–MVD–MGB kariuomenės taktiką ir kovines operacijas prieš partizanus, atspindi komunistinės valdžios požiūrį į partizanų kovas. Kadangi Lietuvos laisvės kovotojai buvo pagrindinė kliūtis sovietiniam režimui įtvirtinti, šiuose dokumentuose gausu informacijos apie partizanų struktūrų organizavimą, raidą ir karinę veiklą, vadus ir eilinius laisvės kovotojus. Informacijos kiekiu tai vertingas šaltinis, bet ne visuomet patikimas. Todėl kartu remdamiesi laisvės kovotojų, ryšininkų ir rėmėjų prisiminimais galime susidaryti gana objektyvų pasipriešinimo istorijos įvykių vaizdą Kupiškio valsčiuje.

Pasipriešinimo organizavimas ir okupantų veiksmai 1944–1946 metais

Pirmuosius partizanų būrius Lietuvoje organizavo antinacinių rezistencinių organizacijų, Šaulių sąjungos nariai, buvusios Lietuvos kariuomenės karininkai ir puskarininkiai. Svarbų vaidmenį organizuojant ginkluotą pasipriešinimą sovietams atliko Lietuvos laisvės armija (LLA) – karinė politinė organizacija, sukurta 1941 m. gruodžio 13 d. Turėjusi savo programą, statutus ir organizacinę struktūrą LLA jau nacių okupacijos pabaigoje buvo masiškiausia karinė jėga ir tapo pasipriešinimo iniciatore.

Aukštaitijoje laisvės kovotojai pradėjo organizuotis jau 1944 m. vasarą. Kupiškio valsčiuje patys pirmieji susikūrė Vytauto Sabulio (gyv. Biriečių k.), Vlodo Kaladės-Generalisimus (gim. Kupiškio mstl.) ir Vytauto Greičiūno-Daktaro (gyv. Grauželiškių k.) būriai. V. Kaladės ir V. Greičiūno būriams priklausė Kupiškio valsčiaus partizanai Vladas Magila-Bimba (iš Kupiškio mstl.), iš Račiupėnų k. kilę Jonas Švelnys, Juozas Valiukas, Kazys Kriaučionis, iš Bertašiškės k. – broliai Petras, Albertas ir Juozas Apšegos, Alfonsas Petryla, Jonas Petryla, Naivių kaimo gyventojai Bronius Stančikas, Leonas Stančikas, Didžprūdžių – Petras Navarskas, Lukošiškio – Antanas Musteikis, Radžiūnų – Povilas Švelnys, Grauželiškių – broliai Jurgis, Pranas ir Vytautas Minkevičiai (vėliau broliai legalizavosi), Algirdas Greičiūnas, Pašepčio – Leonas Tubelis ir Bronius Tubelis, Čiovydžių – Juozas Tamošiūnas, Stičkalnio – Jonas Biškauskas. Būriai laikėsi Šepetos, Virbališkių miškuose. Vlodo Kaladės būrys iširo 1946 m. sausio mėn. Gyvakarų k. apylinkėse žuvus vadui.

1944 m. rudenį susibūręs Kupiškio vls. Biriečių k. gyventojų Vytauto Sabulio-Vilko būrys bazavosi Biržų apskr. Vabalninko vls. ir šiaurinėje Kupiškio bei Šimonių valsčių dalyje, Suvainių, Noriūnų, Puponių, Svidenių kaimų apylinkėse. 1945 m. Vytauto Sabulio būryje buvo apie 50 partizanų iš Kupiškio vls. Daukučių, Biriečių, Suvainių, Vėžionių, Rudikėlių kaimų: Jonas Sabulis-Juodis, Petras Puzinas, Pranas Januška, Aleksas

⁵ Jankauskienė E. Partizaninis ginkluotas pasipriešinimas ir jo slopinimas Kupiškio krašte 1944–1953 m., *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, 2009, p. 331–358.

⁶ Vaičiūnas G. Kupiškio krašto partizanai, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 228–249.

Navickas, Julius Petronis. Vytauto Sabulio partizanai palaikė ryšius su Vabalninko valsčiuje tuo metu jau veikusiais Albino Tindžiulio vadovaujama partizanais. Kupiškio vls. Suvainių k. vykdavo būrių vadų susitikimai. Vienos V. Sabulio būrio grupės vadovas buvo Suvainių k. gyventojas Stasys Blieka, kurio vadovaujami partizanai laikėsi Kupiškio ir Vabalninko valsčiuose.

1944 m. rudenį susikūrė Petro Žiaugros, kilusio iš Kupiškio vls. Puponių k., būrys, kuriame buvo apie 20 partizanų iš Kupiškio (daugiausia iš Puponių k.) ir Skapiškio valsčių⁷. Veikė Skapiškio ir Kupiškio valsčiuose, slėpėsi Puponių k. Petras Žiaugra kartu su 3 savo būrio partizanais buvo nukautas 1945 m. sausio pradžioje Skapiškio valsčiaus teritorijoje. Kupiškio vls. Noriūnų k. gyventojas Vytautas Januškevičiaus vadovaujamas būrys veikė Subačiaus ir Viešintų valsčiuose. V. Januškevičius buvo suimtas 1944 m. lapkričio mėn. ir nuteistas mirties bausme. Sušaudytas 1945 m. vasario 7 d.⁸

Kupiškio ir Skapiškio valsčių sandūroje, Virbališkių ir Vaduvų miškuose, nuo 1944 m. rudens veikė Juozo Mikėno-Žvirblio būrys. Į Kupiškio valsčių neretai ateidavo Salamiesčio apylinkėse veikęs Antano Bielskio vadovaujamas Beržo būrys. Kai 1945 m. pradžioje būriui pradėjo vadovauti kpt. A. Tindžiulis-Dédé, Antanas Bielskis tapo jo pavaduotoju⁹. 1945 m. prie A. Tindžiulio prisijungė Kosto Kaminsko ir Jono Šidlausko būriai. 1944 m. rudenį Zasinyčių miške iš aplinkinių kaimų susibūrė 20 žmonių Girelės būrys, vadovaujamas Povilo Dovainio, veikęs Vabalninko vls. Bakšėnų, Žilių, Žadeikių k., Kupiškio vls. Bertašiškės, Rudikėlių k.¹⁰ Po 1945 m. sausio 18 d. Lamokų miške vykusių kautynių su NKVD kariuomene, kai žuvo didesnė dalis šio būrio partizanų, likę nariai prisijungė prie Tindžiulio junginio. Sujungęs šiose apylinkėse veikusius būrius, A. Tindžiulio junginys turėjo apie 200 partizanų, susiskirsčiusių į atskiras grupes, kurios veikė skirtingose apylinkėse¹¹. Būriai veikė Kupiškio ir Vabalninko vls.: Didžprūdžių, Likalaukių, Bikonių, Gyvakarų, Antašavos, Salamiesčio k., Vosniūnų, Kiaulėdžių bei Skapiškio miškuose. 1944–1945 m. žiemą laikėsi dideliu būriu prie Alizavos, paskiau pasitraukė nuo Kalnuočių iki Didžprūdžių k., palei Pyvesą. Vienam Tindžiulio būriui priklausančių grupių vadovavo iš Kupiškio vls. Likalaukių k. kilęs Vytautas Vaitiekūnas. Nors jo grupė veikė Vabalninko vls., jai daugiausia priklausė kupiškėnai – 1945 m. jo būryje kovojo Vytauto brolis Tautvilis Vaitiekūnas, Juozas Laužikas, Vytautas Laužikas (kilę iš Kupiškio vls. Astravų k.).

Kupiškio apylinkių partizanų būrių formavimui įtakos turėjo į Aukštaitijos apylinkes nuleisti LLA desantininkai, 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje iš Vokietijos į Lietuvą grįžę lietuvių kovotojai. Desantininkų grupės buvo sudarytos iš to paties krašto žmonių. Būdami LLA nariai ir abvero žvalgybinėse-diversinėse mokyklose mokytį partizaninės kovos taktikos bei metodų, jie ėmėsi organizuoti pasipriešinimą savo apylinkėse. Daugelis desantininkų vėliau tapo Aukštaitijos partizanų junginių vadais (Stepas Girdžiūnas-Gegužis, Vladas Jazokas-Petraitis, Antanas Starkus-Mon-

⁷ Tardymo protokolas, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 30563/3, l. 9–9 a. p.

⁸ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 45580/3.

⁹ LSSR MGB Kupreliškio vls. poskyrio viršininko pažyma apie partizano Antano Bielskio šeimą, LYA, f. V-5, ap. 1, b. 38423, l. 16.

¹⁰ *Aukštaitijos partizanų prisiminimai*, sud. R. Kaunietis, Vilnius, 1996, t. I, p. 485, 490.

¹¹ LSSR MGB Vabalninko r. skyriaus viršininko pavaduotojo 1950 m. rugpjūčio 30 d. pažyma, LYA, f. K-19, ap. 1, b. 1146, l. 62.

tė). Pagrindinės desantininkų grupės buvo nuleistos 1944 m. pabaigoje–1945 m. pradžioje. Panevėžio apskrityje desantininkų grupės, vadovaujamos Antano Šilo-Kovo, lt. Stepo Girdžiūno-Gegužio ir Vlado Jazoko-Petraičio, pasirodė 1944 m. lapkričio–gruodžio mėn. 1945 m. sausio 21 d. Kupiškio apylinkėse netoli Salamiesčio nusileido Šimonių grupės desantininkai, vadovaujami lt. Antano Gogelio¹². Desantininkų iniciatyva 1945 m. pradžioje buvo sukurtas vadovaujantis centras – 3-iosios Šiaurės LLA apygardos, atkuriant Panevėžio apygardą, štabas, vienijantis didesnę dalį Panevėžio apskrities būrių. Apygardos vadas buvo S. Girdžiūnas-Gegužis, po jo žūties 1945 m. rugsėjo mėn. – V. Jazokas-Petraitis. Apygardos veiklos ribos buvo Panevėžio apskrities valsčiai, tarp kurių tuo metu buvo ir Kupiškio, Subačiaus, Viešintų ir Šimonių apylinkės, užmegzti ryšiai su kitais Aukštaitijos partizanų daliniais. LLA kuopos minėtuose valsčiuose veikė jau 1944 m. pabaigoje. Subačiaus, Geležių ir Karsakiškio trikampyje veikė Lietuvos kariuomenės puskarininkio Antano Birbilo-Baltušio vadovaujama kuopa. Jo iniciatyva buvo įkurti dar 3 būriai, iš kurių vienas, vadovaujamas Albino Sabaliausko-Markuškos, veikė Kupiškio ir Šimonių valsčiuose. 1944 m. gruodžio 22 d. kartu su kitais Ažuolo būrio desantininkais Panevėžio apskr. Miežiškių apylinkėse nusileidęs puskarininkis Antanas Skupas-Bartulis, kilęs iš Subačiaus vls., – vienas pirmųjų partizanų būrio organizatorių Kupiškio valsčiuje. A. Skupas buvo A. Šilo-Kovo pavaduotojas, jo būrys veikė Kupiškio vls. Noriūnų, Aukštadvario kaimų apylinkėse, Noriūnų k. rajone turėjo įsirengę bunkerius. Laikėsi ne tik Kupiškio vls., bet ir Šimonių bei Svėdasų valsčiuose. Būryje buvo apie 30 partizanų¹³. A. Skupas ir A. Šilas-Kovas žuvo 1945 m. sausio 22 d. Subačiaus vls. Žaliojoje girioje. Šios karinės operacijos metu žuvo per 10 3-iosios Šiaurės LLA apygardos partizanų.

Kitas partizanų junginys, susiformavęs 1945 m. pradžioje ir suvienijęs Kupiškio apylinkių partizanus, buvo Šarūno rinktinė. Jos branduolį sudarė 1944 m. rugsėjo mėn. Troškūnų valsčiuje Antano Slučkos-Šarūno organizuotas partizanų būrys. Jau 1944 m. pabaigoje čia veikė 5 būriai, turintys nuo 10 iki 20 partizanų. 1945 m. sausio mėn. apie 200 Troškūnų ir kaimyninių valsčių – Viešintų, Šimonių, Anykščių, Kavarsko – partizanų susirinko Troškūnų miške. Susirinkime buvo nutarta sudaryti LLA partizanų rinktinę, kurios pirmuoju vadu išrinktas Antanas Slučka-Šarūnas, štabo viršininku paskirtas lt. Vacys Girdėnas-Lakūnas, vado adjutantu – Jonas Stanevičius-Dėdė Vaitkus. Nuo pat susikūrimo rinktinė priklausė LLA ir veikė kartu su 3-iaja Šiaurės Lietuvos LLA apygarda, palaikė ryšius su 1944 m. pabaigoje Panevėžio apskrities pietinėje ir Ukmergės apskr. šiaurės vakaruose susikūrusia Vyčio apygarda. Susikūrusi Šarūno rinktinė plėtė savo įtaką. Kai 1945 m. 3-ioji Šiaurės Lietuvos LLA apygarda patyrė daug nuostolių, kai žuvo dauguma jos vadovybės narių ir ji buvo išsklaidyta, Viešintų, Kupiškio, Šimonių, dalis Subačiaus, Raguvo valsčių partizanų jungėsi prie Šarūno rinktinės. Iki 1946 m. pavasario Šarūno rinktinė veikė savarankiškai, vasarą prisijungė prie 1945 m. rugpjūčio mėn. įkurtos 4-osios LLA Vytauto apygardos (nuo 1946 m. – 3-ioji LLA Vytauto apygarda).

1944–1945 m. pradžioje partizanai stengėsi ilgiau išlaikyti savo rankose

¹²Kasparas K. Į tėvynę iš dangaus. Lietuviai desantininkai 1944–1945 m., *Laisvės kovų archyvas*, Kaunas, 1996, p. 28.

¹³LSSR NKVD Panevėžio apskr. skyriaus viršininko 1945 m. sausio 5 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1349, l. 214.

krašto kontrolę, apginti gyventojus nuo okupantų. Pasipriešinimo pradžioje partizanų junginiuose būdavo iki 200–300 partizanų. Tokie partizanų būriai nevengdavo atvirų kautynių su gausia represinių struktūrų kariuomene. Kupiškio krašte pati didžiausia koncentracija buvo Šimonių miške. 1945–1946 m. joje buvo susitelkę apie 200 partizanų. Atviri partizanų kovos veiksmai prieš okupantus daugiausia pasireiškė miestelių (valsčių centrų) puolimais ir ten išikūrusių sovietinių valdžios įstaigų, dokumentų naikinimu, suimtųjų išlaisvinimu. Partizanai aktyviai priešinosi krašto sovietizacijos procesams: mobilizacijai į Raudonąją armiją, kolektyvizacijai ir kitiems sovietiniams pertvarkymams. 1944 m. gruodžio 15-osios, 1945 m. vasario 16-osios naktį Kupiškio m. telegrafo stulpai buvo apklijuoti atsišaukimais, raginančiais boikotuoti sovietinės valdžios veiksmus bei neiti tarnauti į sovietinę armiją¹⁴. Okupacinės valdžios rinkimų boikotas buvo vienas svarbiausių politinės kovos momentų pokario kovose. Gyventojus partizanai agituodavo nedalyvauti rinkimuose, rengdavo pasalas rinkimų organizatoriams, naikindavo balsavimo biuletenius. „Kas eis balsuoti – tas tautos išdavikas“ – skelbiama visuose Kupiškio apskr. valsčiuose 1947 m. vasario mėn. išplatintuose atsišaukimuose¹⁵.

Didelis partizanų ir jų veiksmų skaičius buvo pagrindinė kliūtis okupaciniam režimui įtvirtinti, todėl kovai su jais SSRS metė dideles pajėgas. Kartu su komunistų partija pasipriešinimo slopinimą organizavo ir SSRS represinės struktūros – NKVD ir NKGB (nuo 1946 m. kovo 22 d. – MVD ir MGB), jų komisariatai Maskvoje ir filialai Vilniuje. Šie aparatai Vilniuje išikūrė jau 1944 m. liepos viduryje ir, slopindami partizaninį judėjimą, organizavo bendras represines akcijas. Pagrindinė partizaninio pasipriešinimo slopinimo vykdytoja buvo gausi NKVD–MVD–MGB kariuomenė. Įkandin Raudonosios armijos į Lietuvą atvyko 3-iojo Baltarusijos fronto užnugario apsaugos SSRS NKVD kariuomenė, kiek vėliau buvo atsiųstos dar dvių frontų – 1-ojo Pabaltijo ir Leningrado frontų analogiškos grupuotės. Partizaninio karo laikotarpiu baudžiamąsias akcijas ir karines operacijas vykdė NKVD–MVD konvojinės kariuomenės pulkai, geležinkelių apsaugos, NKVD–MVD–MGB pasienio kariuomenės Lietuvos pasienio apygardos daliniai bei NKVD–MVD–MGB vidaus kariuomenės 4-osios šaulių divizijos, vadovaujamos gen. mjr. Vetrovo, pulkai. Apskričių centruose buvo dislokuoti pulkų štabai, valsčiuose – įgulos. Skirtingu metu Kupiškyje ir jo apylinkėse buvo dislokuoti ir karines operacijas vykdė 4-osios šaulių divizijos 25-asis, 137-asis, 261-asis, 262-asis, 285-asis, 353-iasis šaulių pulkai, NKVD kariuomenės 95-asis pasienio būrys. Kupiškyje beveik visą laiką buvo dislokuota įgula – bataliono štabas su kuopa (apie 100 kareivių). Į Lietuvą buvo siunčiami ir įvairių NKVD–MGB mokyklų kursantai. 1947 m. sausio mėn. Kupiškio valsčiuje veikė MVD Ordžonikidzės karo mokyklos 3-iasis divizionas. Mokyklos kursantai sausio 22 d. sušaudė niekuo dėtus Kupiškio valsčiaus Didžia-graščių kaimo gyventojus P. Kiburį, Juknevičių ir Skaržų¹⁶.

Kovoje su partizanais svarbų vaidmenį atliko LSSR NKVD OBB (Kovos su „banditizmu“ skyrius) ir karinės kontržvalgybos „Smerš“ skyriai. Slopinti pasipriešinimą Lietuvoje buvo

¹⁴LSSR NKVD–NKGB operatyvinės grupės Panevėžio apskrityje viršininko 1944 m. gruodžio 17 d. atskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1349, l. 135.

¹⁵Partizanų vadovybės atsišaukimas „Tautiečiai“, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1192, l. 88.

¹⁶Starkauskas J. *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais*, Vilnius, 1998, p. 220.

formuojami NKVD–NKGB apskričių skyriai ir valsčių poskyriai, vadovaujami saugumo karininkų. Į Lietuvą buvo siunčiami kovos su ginkluotu pogrindžiu patirtį turintys saugumiečiai. Jau nuo 1944 m. liepos mėn. veikęs Kovos su banditizmu skyrius LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro Juozo Bartašiūno 1946 m. vasario 15 d. įsakymu buvo reorganizuotas į LSSR NKVD (nuo 1946 m. kovo mėn. MVD) Kovos su banditizmu valdybą (UBB). 1947 m. vasario 4 d. valdyba buvo perduota LSSR MGB, vietoj jos sudaryta LSSR MGB 2N valdyba.

Nuo 1944 m. liepos mėn. pradėti kurti sribų būriai – dar viena ginkluota struktūra, kovojusi su partizanais ir sudaryta daugiausia iš vietinių kolaborantų. 1945 m. pavasario pabaigoje Kupiškio vls. buvo 42 sribai.¹⁷ Remiantis archyviniais šaltiniais, 1946 m. liepos mėn. Kupiškio apskrityje dislokavosi 6 MVD karinės įgulos, valsčių poskyriuose dirbo 6 sribų būriai su 203 sribais¹⁸. 1947 m. vasario 17 d. duomenimis, MVD Kupiškio vls. poskyryje dirbo 36 sribai¹⁹. Kita kolaborantų grupė buvo sovietiniai partiniai aktyvistai, sribų paramos būriai, savigynos grupės, kurios sudarė tam tikrą okupantus palaikantį sluoksnį, padedantį įgyvendinti sovietizacijos procesus kaime. Kupiškio apskrityje 1946 m. liepos 1 d. sribų paramos grupėse buvo 88 žmonės, 1947 m. sausio mėn. duomenimis – 108 sovietiniai aktyvistai²⁰.

Siekdama kuo greičiau paralyžiuoti pasipriešinimą ir jį sunaikinti, okupacinė valdžia visoje Lietuvoje jau 1944 m. rudenį pradėjo baudžiamąsias operacijas. Tai lietė ir partizanų šeimas, rėmėjus ir besislapstančiuosius nuo mobilizacijos. Kupiškio krašte tokios operacijos buvo vykdomos 1944 m. gruodį–1945 m. sausio mėn. NKVD duomenimis, 1944 m. gruodžio mėn. Šimonių ir Viešintų valsčių miškuose per karines operacijas buvo nukauti 79 partizanai, suimti 57 asmenys, Subačiaus valsčiuje – 23 partizanai, suimta – 13 žmonių²¹. 1945 m. liepos 14–19 d. buvo įvykdytos 26 plataus masto karinės operacijos. Jungtinės NKVD kariuomenės 13-ojo, 86-ojo, 132-ojo pasienio būrių ir vidaus kariuomenės 25-ojo šaulių pulko kareiviai šukavo Panevėžio apskr. Kupiškio, Šimonių, Troškūnų vls., Rokiškio apskr. Obelių, Jūžintų ir Biržų apskr. Vabalninko, Papilio valsčių miškus²². Liepos 18 d. kareiviai šukavo Vabalninko vls. Puznos, Salamiesčio ir Zasinyčių miškus. Per šią karinę operaciją daug netekčių patyrė A. Tindžiulio vadovaujamas junginys, netoli Vainiūniškio ežerėlio žuvo 13 Jono Šidlausko būrio partizanų. 1945 m. rugpjūčio 10 d. Kupiškio vls. Laukminiškių k. 20 sribų grupė vykdė karinę operaciją. Per šias kautynes, kurios truko 2 valandas, sribai padegė tris namus, iš kurių šaudė partizanai. Gaisro metu sudegė 12 Vlodo Kaladės būrio partizanų, o vienas sužeistas susisprogdino granata²³.

¹⁷Starkauskas J. *Sribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)*, Vilnius, 2001, p. 84.

¹⁸LSSR MVD Kupiškio apskr. skyriaus viršininko 1946 m. liepos 11 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1187, l. 52–53.

¹⁹Dapšytė-Kriukelienė O. *Kupiškio krašto partizanai. 1944–1953 m. dokumentinė kronika*, p. 237–238.

²⁰Starkauskas J. *Sribai. Ginkluotieji kolaborantai Lietuvoje partizaninio karo laikotarpiu (1944–1953)*, p. 249–250.

²¹LSSR NKVD Panevėžio apskr. skyriaus viršininko 1945 m. sausio 5 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1349, l. 213–214.

²²LSSR NKVD–NKGB Panevėžio operatyvinio sektoriaus viršininko 1945 m. liepos 21 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1361, l. 169–170.

²³LSSR NKVD–NKGB Panevėžio operatyvinio sektoriaus viršininko 1945 m. rugpjūčio mėn. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1354, l. 283–284.

Kupiškio valsčiaus partizanai Šarūno rinktinės sudėtyje 1947–1949 metais

Užrašas kitoje nuotraukos pusėje: „Kelionė per klampiąją Šepetą. 1947 m.“ Iš dešinės: Vytautas Greičiūnas-Daktaras, Albinas Milčiukas-Tigras, Antanas Musteikis-Kiškis, neatpažintas ir Bronius Puodžiūnas-Garsas. GAM

Kuriant partizanų organizacinę struktūrą Kupiškio ir aplinkiniuose valsčiuose, iniciatyva priklausė desantininkui Antanui Starkui. Įstojęs į LLA Vanagų dalinius ir išvykęs mokytis į abvero žvalgybos mokyklą, jis pateko į lt. Antano Gogelio vadovaujamą Šimonių desantininkų būrį. 1945 m. sausio 21 d. desantininkai nusileido Vabalninko vls. Salamiesčio apylinkėse. Vykstant į Šimonių mišką, jie buvo užpulti NKVD kariuomenės, Antanas Gogelis suimtas. O Antanas Starkus išsijungė į Alfonso Paškevičiaus vadovaujamą būrį ir pradėjo jam vadovauti. A. Paškevičius tapo jo pavaduotoju. 1945–1946 m. tai buvo didžiausias būrys Kupiškio apylinkėse, 1945 m. pirmojoje pusėje jis turėjo daugiau kaip 60 partizanų. Antano Starkaus būrys veikė Kupiškio, Svėdasų, Skapiškio ir Šimonių valsčiuose.

Antanas Starkus būriui vadovavo iki 1946 m. pavasario. Šarūno rinktinės teritorijai toliau plečiantis šiaurės kryptimi, apimant Kupiškio, Skapiškio, Subačiaus, Šimonių, Viešintų ir Svėdasų apylinkes, jo būrys išsijungė į rinktinę. Taip 1946 m. vasarą Šarūno rinktinėje atsirado dar viena kuopa, pavadinta 2-ąja Algirdo kuopa, jungusi Šimonių, Kupiškio, Viešintų ir Skapiškio valsčių partizanų būrius. Jos vadu tapo Antanas Starkus-Blinda.

1946 m. rudenį galutinai susiformavo 3-iosios LLA Vytauto apygardos Šarūno rinktinės organizacinė struktūra, ją sudarė 3 kuopos ir 9–12 būrių: 1-oji Gražinos kuopa (kuopa veikė Anykščių, Viešintų ir dalyje Subačiaus bei Viešintų valsčių), 2-oji Algirdo ir 3-ioji Butigeidžio kuopos (veikė Kavarsko ir Anykščių valsčiuose). Kuopose buvo po 3–4 būrius. Šarūno rinktinė 1946 m. pabaigoje apėmė visus

Algirdo kuopos partizanai. Priekyje (iš kairės) stovi: Albertas Apšėga-Raišys, Leonas Tubelis-Panceris, Anicetas Laužikas-Švitrigaila, Jonas Tamošiūnas-Trockis, Petras Mockevičius-Petriškevičius, Jonas Sabulis-Juodis, Jonas Šeinauskas-Alyzas, Jonas Bočiulis-Dragūnas, Juozas Apšėga-Strausas, Bronius Stukas-Saulius, Viktoras Sabaliauskas-Kirovis. 1947 m. LYA

Kupiškio apskrities valsčius (Subačiaus valsčių iš dalies), Rokiškio apskr. Jūžintų, Kamajų ir Rokiškio vls., Utenos apskr. kai kurias Debeikių ir Anykščių apylinkes, Ukmergės apskr. Kavarsko vls. ir Panevėžio apskr. Troškūnų vls.

Kupiškio valsčiaus partizanai priklausė stambiausiam Šarūno rinktinės padaliniiui – 2-ajai Algirdo kuopai. 1946 m. kuopą sudarė 4 būriai: Antano Starkaus-Blindos, Teofilio Gudo-Eskimo, Jono Šiupinio-Bermono ir Alberto Nakučio-Viesulo, Stirnos. Kuopa dislokavosi Šimonių, Svėdasų ir Skapiškio valsčiuose. 1946 m. pabaigoje–1947 m. pradžioje netekčių patyrė Jono Šiupinio būrys. 1946 m. gruodžio 12 d. Rokiškio apskr. Pandėlio vls. žuvo vadas Jonas Šiupinys su 11 savo būrio partizanų, 1947 m. sausio 9 d. Skapiškio vls. Stukonių k. dar 3. 1947 m. rugsėjo 29 d. Šimonių vls. Vėderiškių k. bunkeryje žuvo Algirdo kuopos štabo apsaugos būrio nariai: Antanas Aidukas, Jonas Aidukas, Feliksas Starkus. Iš viso 1947 m. Kupiškio apskrityje MGB kariuomenė įvykdė 71 karinę-čekistinę operaciją, nukovė 33 partizanus, suėmė 120 žmonių (tarp jų partizanai, ryšininkai ir rėmėjai)²⁴.

1947 m. kovo mėn. 2-ojoje Algirdo kuopoje buvo 93 partizanai²⁵. Kuopos būrių ir partizanų skaičius per 1946–1948 m. keitėsi, kažkiek kito ir veikimo teritorija. 1947 m. 19–20 partizanų Teofilio Gudo-Eskimo būrys buvo padalintas į 2 atskirus būrius: Teofilio Gudo-Eskimo – 12 partizanų ir Vlodo Dauko-Onytės – 7 partizanai²⁶. 1947 m.

²⁴LSSR MGB Kupiškio r. skyriaus viršininko 1948 m. kovo 2 d. ataskaitinis pranešimas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1193, l. 6–7.

²⁵LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko 1947 m. balandžio 10 d. ataskaitinis pranešimas, LYA, f. K-41, ap. 1, b. 1192, l. 136.

²⁶Vaičiūnas G. Lietuvos partizanų Algimanto apygarda, *Darbai*, nr. 2, p. 32.

Eskimo būrys slėpėsi Šepetos pelkių apylinkėse netoli Šalnakandžių k. Vadovybės nurodymu 1947 m. pavasarį padalintas A. Nakučio-Viesulo būrys – vienam liko vadovauti Viesulas, kitam – Povilas Baronas-Briedis.

Kupiškio ir Vabalninko vls. veikęs Vytauto Greičiūno būrys prisijungė prie Algirdo kuopos. Būrys 1948 m. slėpėsi Kupiškio vls. Vidugirių miške. Kupiškio, Alizavos, Kupreliškio, Salamiesčio apylinkėse toliau veikė Albino Tindžiulio-Dėdės junginys, kuriam priklausė Tautvilio Vaitiekūno-Zubrio, Povilo Laužiko-Liudo, Jono Šidlausko ir Romo Petronio būriai. P. Laužiko-Liudo ir T. Vaitiekūno vadovaujami partizanai veikė Kupiškio vls. teritorijoje ir Likalaukių k. turėjo įsirengę bunkerį. T. Vaitiekūno būrio ryšininkas buvo Likalaukių k. gyventojas Alfonsas Skukauskas, kuris 1949 m. vasario mėn. buvo suimtas ir nuteistas 10 metų lagerio²⁷. P. Laužiko partizanai bunkerį turėjo įsirengę ir Ožkinių k. gyventojų partizanų rėmėjo Prano Rudžio sodyboje po grindimis. Į jo sodybą ateidavo partizanai Tautvilis Vaitiekūnas-Zubrys, Algirdas Laužikas-Tėvas. Bunkeryje slėpėsi partizanai Balys Likas ir Bronius Likas. 1948 m. gegužės 15 d. šiame kaime žuvo 2 P. Laužiko būrio partizanai – Vincas Jėčius (iš Likalaukių k.) ir Balys Likas. P. Rudžio sodyboje bunkeryje 1949 m. sausio pabaigoje slėpėsi ir Albinas Tindžiulis-Dėdė. 1949 m. vasario 1 d. MGB aptikus bunkerį ir nukovus Dėdę, Pranas Rudys buvo suimtas 1949 m. vasario mėn. pradžioje ir 1949 m. gegužės mėn. nuteistas 10 metų lagerio²⁸.

3-ioji LLA Vytauto apygarda 1947 m. jungė net 6 apskričių partizanus. Tokioje didelėje teritorijoje apygardos štabui vadovauti buvo sunku, nebūdavo ryšio su būriais, todėl 1947 m. gegužės 1 d. Šiaurės rytų partizanų srities vadų suvažiavime nutarta įkurti Algimanto apygardą. Jos vadu paskirtas A. Slučka-Šarūnas. Apygardos žinion perėjo Šarūno rinktinė, vienijusi Rokiškio ir Kupiškio apskričių partizanus. 1947 m. birželio mėn. rinktinės vadu tapo A. Starkus, pasirinkęs Montės slapyvardį. Netoli Kupiškio esantis Šimonių miškas buvo ne tik Algimanto apygardos, bet ir visos Aukštaitijos partizanų centras, girioje vykdavo Aukštaitijos partizanų vadų

Algimanto apygardos vadas Antanas Slučka-Šarūnas (dešinėje) ir Šarūno rinktinės vadas Antanas Starkus-Montė. GAM

²⁷ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 17315/3.

²⁸ LYA, f. K-1, ap. 58, b. P-18065.

pasitarimai ir sąskrydžiai, buvo įsikūrusi ir Šarūno rinktinės vadavietė, joje slėpėsi nemažai Kupiškio valsčiaus partizanų.

Antanui Starkui tapus Šarūno rinktinės vadu, Algirdo kuopos vadu paskirtas Vladas Velikonis-Šernas. 1948 m. pradžioje kuopai priklausė štabo apsaugos būrys, kuriam vadovavo pats kuopos vadas, ir 3 būriai: Herkaus, Jauniaus ir Vytenio. Štabo apsaugos būrys veikė Šimonių, Skapiškio ir Kupiškio valsčiuose. Būryje buvo apie 12 partizanų. 1948 m. vasario 1 d. Šimonių vls. Adomynės k. žuvo du šio būrio partizanai – Alfonsas Janulis-Papartis ir Alfonsas Lapienis. 1948 m. balandžio 18-osios naktį Aukštupėnų vls. Daukučių k., MGB surengus pasala, žuvo Šarūno rinktinės vado adjutantas Jonas Mazura-Cvirka ir štabo apsaugos būrio partizanai Julius Blieka-Beržinis (gyv. Kupiškio vls. Suvainių k.) ir Jonas Duda-Šarkis²⁹.

Herkaus būriui vadovavo Petras Apšėga-Vilkas. Veikė Šimonių ir Kupiškio valsčiuose. 1948 m. vasario 19 d. Šimonių vls. Migonių k. žuvo šio būrio partizanas Povilas Gabrėnas-Romutis. Jauniaus būriui vadovavo Juozas Karvelis-Šernas, daugiausia veikė Šimonių ir Viešintų valsčiuose bei Anykščių apskr. Anykščių vls. 1949 m. kovo 30 d. Aukštupėnų vls. Virbališkių k. žuvo 3 šio būrio partizanai: Alfonsas Jonas Šakalevičius-Gintautas, Jonas Dapšys-Viršaitis ir Antanas Inčiūra-Ulonas³⁰.

Nuo 1946 m. gruodžio 11 d. Vytenio būrio vadu Šarūno rinktinės vadas paskyrė Anicetą Laužiką-Švitrigailą (iš Kupiškio vls. Duoniūnų k.)³¹. Būrys veikė Kupiškio, Skapiškio ir dalyje Šimonių vls. Būrys turėjo 4 grupes (skyrius), kuriems vadovavo Viktoras Sabaliauskas-Kirvis, Juozas Jankauskas-Pilsudskis, Teofilis Gudas-Eskimas ir Vytautas Sabulis-Vilkas (iš Kupiškio vls. Biriečių k.). 1947 m. spalio pabaigoje Vytenio būryje, be išvardytų vadų, buvo dar 24 partizanai: Jonas Bočiulis-Drągūnas, Leonas Tubelis-Panceris (iš Kupiškio vls. Pašepčio k.), Jonas Tamošiūnas-Trockis (iš Kupiškio vls. Čiovydžių k.), Aleksas Daukas-Onytė, Vaclovas (Mečislovas) Jankauskas-Musolinis, Jonas Vilčinskas-Doleris, Vaclovas Jankauskas-Amerikonas, Petras Černius-Špokas, Bronius Stukas-Saulius, Albertas Apšėga-Raišys, Juozas Apšėga-Strausas, Petras Bočiulis-Viršila, Jonas Sabulis-Juodis (iš Kupiškio vls. Biriečių k.), Povilas Valma-Grybas, Petras Mockevičius-Petriškevičius (iš Kupiškio vls. Plundakų k.), Vytautas Kavoliūnas-Grandinis, Juozas Varanavičius-Pakštys, Antanas Matuliauskas-Adaska, Kazys Jareckas-Kurkinas, Jonas Adamonis-Rickus, Antanas Burokas-Mokytojas, Juozas (Bronius) Vosylius-Dainius ir 1947 m. spalio pabaigoje prisijungę partizanai, slapyvardžiu Žilvitis ir Leonardas³². Anksčiau Vytenio

Algimanto apygardos partizanų skiriamasis ženklas. GAM

²⁹ Duomenys apie Šarūno rinktinę 1948 m., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 19639/3, t. 2, l. 430-3.

³⁰ Duomenys apie Šarūno rinktinę 1948 m., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 19639/3, t. 2, l. 430-3.

³¹ Šarūno rinktinės vado paskyrimo raštas Nr. 25, 1947 m. sausio 2 d., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 15825/3, priedas prie baudžiamosios bylos, l. 4-4.

³² 2-osios Algirdo kuopos Vytenio būrio partizanų sąrašas, 1947 m. spalio 29 d., *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 15825/3, priedas prie baudžiamosios bylos, l. 4-5; 1947 m. spalio 27 d. Vytenio būrio vado raportas Algirdo kuopos vadui, b. P-15252, t. 2, l. 109; apklausos protokolas, b. 15825/3, t. 1, l. 14-20.

būriui priklausė ir Vytauto Greičiūno-Daktaro (iš Kupiškio vls. Grauželiškių k.) grupė, tačiau 1947 m. pavasarį ji prisijungė prie Herkaus būrio. Vytenio būrys turėjo iširengęs bunkerius Kupiškio vls. Kuosėnų k. Čia Juozo Dundulio sodyboje nuo 1946 m. slėpėsi Pilsudskis, Doleris ir Dragūnas. Kiti bunkeriai buvo įrengti Kupiškio vls. Duoniūnų k. netoli kapinių, taip pat Skuodinių k. Balčiūnų sodyboje, Šepetos ir Mirabelio miškuose. Partizanai Špokas, Musolinis ir Trockis slėpėsi Kupiškio vls. Čiovydžių k. Zulonų sodyboje įrengtame bunkeryje³³. 1947 m. sausio 20 d. Kupiškio vls. Rudilių k. per MGB organizuotą karinę operaciją žuvo partizanai Stasys Algirdas Greičiūnas-Kondaktorius (iš Grauželiškių k.) ir Domas Plėta. 1947 m. vasario 7 d. Miliūnų k. žuvo Lionginas Šaltis-Zigmantas ir Jonas Viksva-Daktaras, balandžio 18 d. Daukučių k. – Stasys Blieka (iš Suvainių k.) ir Uršulė Vidžiūnienė, lapkričio 13 d. Kupiškio mstl. – Mykolas Kairys-Naujakurys, lapkričio 14 d. Čiovydžių k. – Vaclovas Jankauskas-Amerikonas, gruodžio 26-osios naktį Mirabelio k. – Aleksas Daukas-Onytė.

1948 m. sausio 3 d. agento išduoti per MGB vykdytą karinę operaciją Kupiškio vls. Duoniūnų k. bunkeryje žuvo būrio vadas Anicetas Laužikas-Švitrigaila ir partizanas Petras Mockevičius-Petriškevičius. Šios operacijos metu buvo suimti partizanai Vytautas Mociūnas-Jazminas (iš Duoniūnų k.), Jonas Šeinauskas-Alyzas (iš Miliūnų k.), partizanų ryšininkės Janina Vengrienė-Laužikaitė-Undinė (iš Duoniūnų k.), Adelė Dulksnytė-Motinė (iš Naivių k.). 1948 m. sausio mėn. MGB aptikus bunkerius Kuosėnų ir Čiovydžių kaimuose, suimtos ryšininkės ir rėmėjos Bronė Dundulytė-Blondinė, Albina Dundulytė ir Julija Zulonaitė-Rožė. Po vado žūties Vytenio būriui pradėjo vadovauti Teofilis Gudas-Eskimas. 1948 m. lapkričio 10 d. Kupiškio vls. Šepetos pelkėje per kautynes su MGB vidaus kariuomenės kareiviais žuvo 4 Vytenio būrio partizanai: Julius Ožys-Girėnas, Petras Bočiulis-Viršila, Valerijonas Jackevičius-Valteris ir jo žmona Ona Petrauskaitė-Jackevičienė.

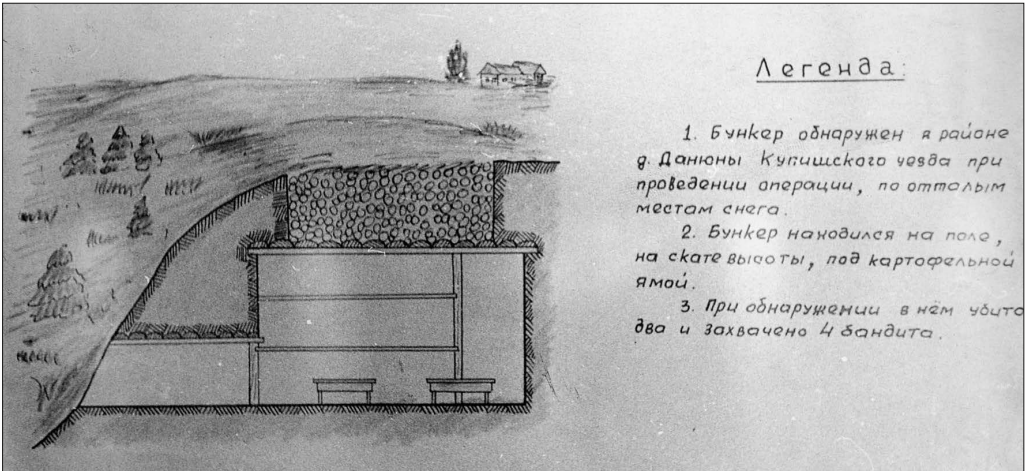
1948 m. vasarą Algimanto apygardoje vyko organizacinės struktūros pertvarkymai. Birželio mėn. buvo įkurta Kunigaikščio Margio rinktinė, kuri vienijo Rokiškio ir Kupiškio apskričių partizanus. Ją įkūrė Juozas Kemeklis-Rokas. Anksčiau priklausęs Šarūno rinktinei Albertas Nakutis-Viesulas tapo Kunigaikščio Margio rinktinės Vaižganto kuopos vadu. Alizavos, Kuprelišio, Panemunio apylinkėse kovojo nedidelė Kunigaikščio Margio rinktinės Gedimino kuopa, kuriai vadovavo Juozas Bulovas-Iksas. Taip galutinai buvo suformuota Algimanto apygardos organizacinė struktūra, išlikusi iki jos sunaikinimo 1950 m. Ją sudarė trys rinktinės: Žalioji, Šarūno ir Kunigaikščio Margio. 1949 m. sausio mėn. Šarūno rinktinę sudarė Algirdo, Butigeidžio, Mindaugo ir Gražinos kuopos³⁴.

1949 m. antroje pusėje Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) srities vadas A. Slučka-Šarūnas pertvarkė srities organizacines struktūras, o kuopas reorganizavo į rajonus. Šarūno rinktinėje buvo įkurti Gintaro ir Laisvės rajonai³⁵. Laisvės rajonui (vadas Povilas Tunkevičius-Kostantas) priklausė Subačiaus, Viešintų, Troškūnų ir Anykščių valsčiai. Kupiškio valsčius kartu su Aukštupėnų, Skapiškio, Svėdasų, Kamajų ir Šimonių

³³Tardymo protokolas, *LYA*, f. K-1, ap. 58, b. 15825/3, t. 1, l. 23 a. p.

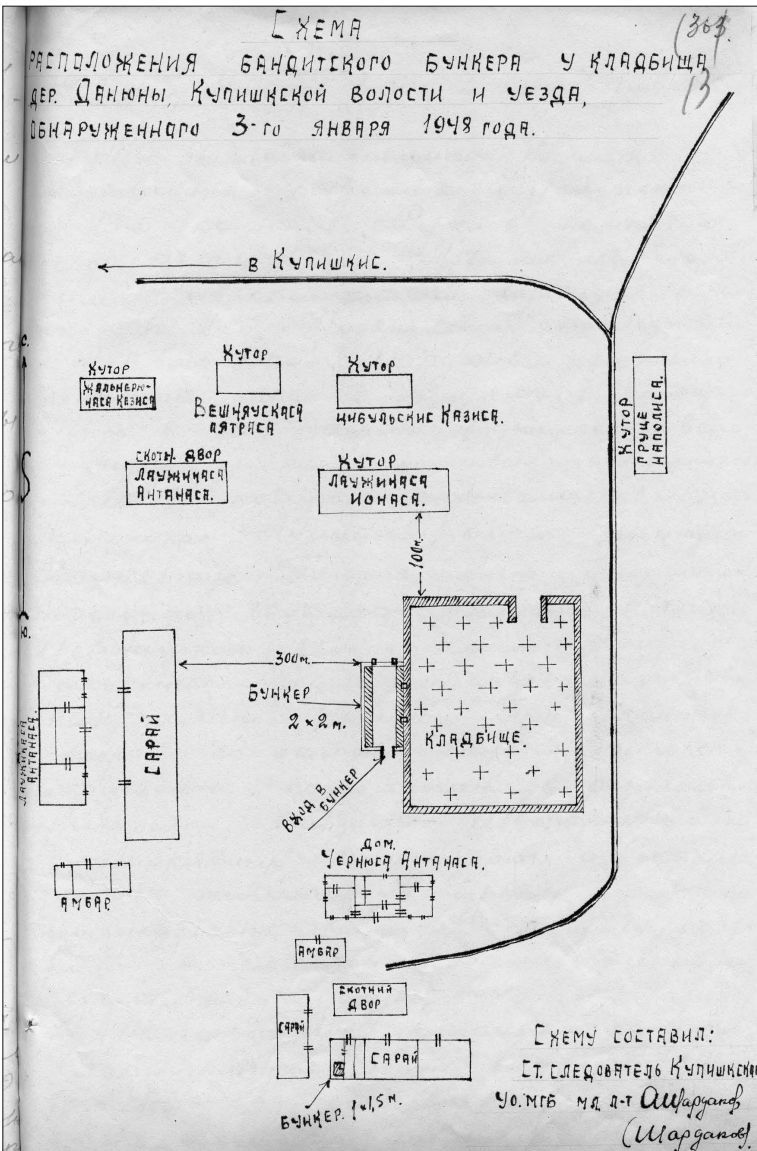
³⁴1949 m. sausio 7 d. Šarūno rinktinės vado įsakymas rinktinei Nr. 17, *LYA*, f. 3377, ap. 55, b. 170, l. 255; publikuota: Dapšytė-Kriukelienė O. *Kupiškio krašto partizanai. 1944–1953 m. dokumentinė kronika*, p. 321.

³⁵Dapšytė-Kriukelienė O. *Kupiškio krašto partizanai: 1944–1953, dokumentinė kronika*, p. 329.

Легенда:

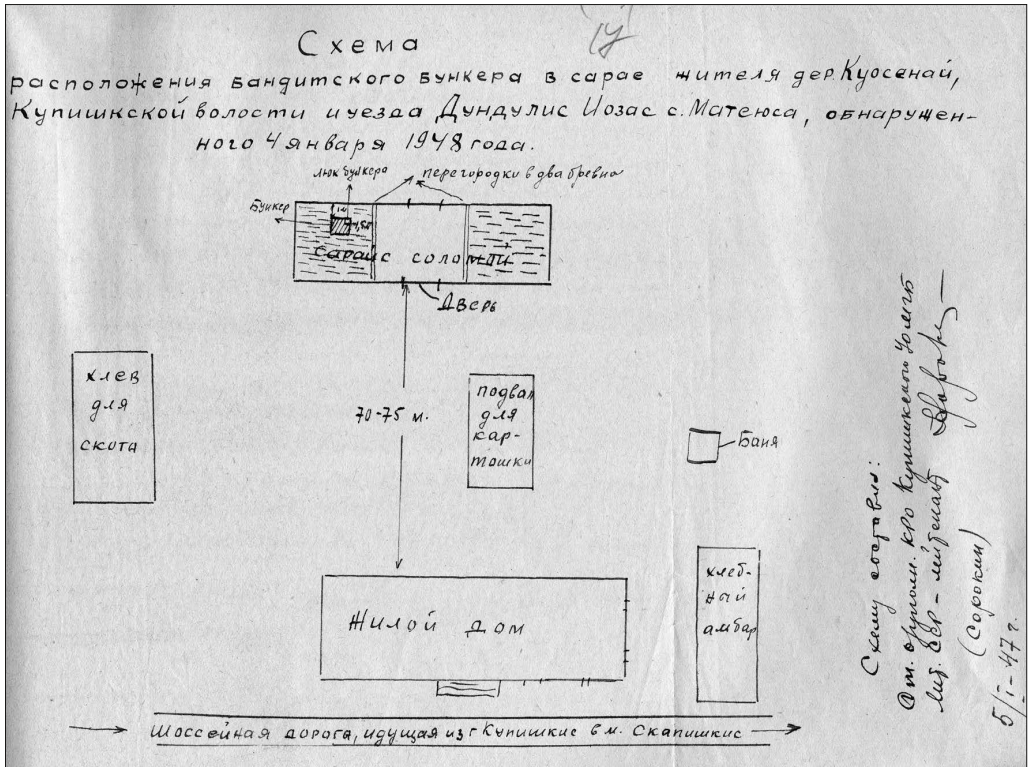
1. Бункер обнаружен в районе д. Данюны Купишского уезда при проведении операции, по оттолым местам снега.
2. Бункер находился на поле, на скате высоты, под картофельной ямой.
3. При обнаружении в нем убито два и захвачено 4 бандита.

Partizanų bunkerio
Kupiškio vls.
Duoniūnų k. schema.
1948 m. sauisis.
GAM

Kupiškio vls.
Duoniūnų k.
partizanų bunkerio
vietos schema.
1948 m. sauisis³⁶.
GAM

³⁶ Kupiškio vls. Duoniūnų k. partizanų bunkerio vietos schema, LYA, f. K-1, ap. 58, b. 15825/3, t. 2, l. 13.

valsčiais priklausė Gintaro rajonui (vadas – Vaclovas Čepukonis-Tigras). Jį sudarė Vytenio (veikė Viešintų, Kupiškio ir Šimonių vls., vadas Teofilis Gudas-Eskimas), Jauniaus ir Margio būriai³⁷.

Kupiškio vls. Kuosėnų k. partizanų bunkerio vietos schema. 1948 m. sausis³⁸. GAM

1948–1949 m. visoje Lietuvoje vyko bendros partizanų vadovybės kūrimo darbai. Juose aktyviai dalyvavo ir Algimanto apygardos vadas Antanas Slučka-Šarūnas. Šimonių miške, Ertėjos kaimo apylinkėse, buvo įkurtas Šiaurės rytų Lietuvos partizanų srities, kuri jungė Vytauto, Algimanto, Didžiosios Kovos ir Vyčio apygardas, štabo bunkeris. 1948 m. rugpjūčio 4 d. jame įvyko Šiaurės rytų Lietuvos srities partizanų vadų ir jų atstovų sąskrydis, kuriame srities vadu buvo išrinktas Jonas Kimštas-Žalgiris, vienu jo pavaduotojų – Algimanto apygardos vadas Antanas Slučka-Šarūnas. Šiaurės rytų Lietuvos partizanų sritis buvo pavadinta Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) sritimi (partizanų dokumentuose vartotas Kalnų srities pavadinimas). 1949 m. gegužės mėn. Antaną Slučką paskyrus Karaliaus Mindaugo partizanų srities vadu, Algimanto apygardos vadu netrukus tapo Šarūno rinktinės vadas A. Starkus-Montė. Nuo 1949 m. liepos mėn. Šarūno rinktinėi iki suėmimo 1949 m. lapkričio 1 d. vadovavo Stasys Gimbutis-Tarzanas. Paskutinis rinktinės vadas buvo Povilas Tunkevičius-Kostasas, žuvęs 1950 m. spalio 1 d. Troškūnų r. kartu su 6 partizanais.

1948 m. antroji pusė–1950 m. dėl partizanų ir jų vadų žūčių bei suėmimų Algimanto apygardai buvo patys skaudžiausi ir lemtingiausi. Metų pa-

³⁷ Tardymo protokolas, LVA, f. K-1, ap. 58, b. P-15252, t. 1, l. 25–27.

³⁸ Kupiškio vls. Kuosėnų k. partizanų bunkerio vietos schema, LVA, f. K-1, ap. 58, b. 15825/3, t. 2, l. 17.

Lietuvos partizanų sritys ir apygardos. 1949–1950 m. Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, UAB „Žemėlapių artelė“

© Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras
 © UAB Žemėlapių artelė

baigoje Algimanto apygarda buvo beveik sunaikinta. Žuvo nemažai Kupiškio krašto partizanams vadovaujančių ir eilinių laisvės kovotojų, sunaikinta šiame krašte veikusi Algirdo kuopa. 1948 m. birželio 3-iosios naktį Aukštupėnų vls. netoli Miliūnų k. žuvo Šarūno rinktinės štabo viršininkas, Algimanto apygardos laikraščio redaktorius Vincas Deksnys-Ramunis. 1948 m. birželio 12 d. Kupiškio vls. Juodymo miške žuvo Algirdo kuopos partizanai Vytautas Apšega-Jurkštas ir Petras Duda-Lalys (iš Kupiškio vls. Siaurių k.). 1948 m. gruodžio 13 d. Rokiškio apskr. Svėdasų vls. Šeduikių k. kartu su kitais partizanais žuvo broliai Petras Apšega-Vilkas (Mindaugo kuopos vadas) ir Juozas Apšega-Strausas. Ryšininkui išdavus, 1949 m. sausio mėn. buvo įvykdytos dvi karinės operacijos. Joms atlikti buvo pasitelkti MGB vidaus kariuomenės 25-ojo šaulių pulko kareiviai ir Kupiškio bei Aukštupėnų vls. poskyrio sribai. Sausio 21 d. Kupiškio vls. Vidugirio miške buvo nukauti 5 Šarūno rinktinės Algirdo kuopos Herkaus būrio partizanai, kilę iš Kupiškio vls.: būrio vadas Vytautas Greičiūnas-Daktaras, skyriaus vadas Antanas Musteikis-Kiškis, Vladas Magila-Bimba, Jonas Petryla-Dobilas ir Pranas Zlatkus-Zlatkiukas³⁹. Sausio 27 d. Kupiškio vls. Puodžgirio miške karinė grupė apsupo miške įrengtą ir užmaskuotą medinį namą, kuriame slėpėsi Šarūno rinktinės štabas. Per susišaudymą namas sudegė, visi partizanai žuvo: Algirdo kuopos vadas Vladas Velikonis-Šernas, Bonifacas Duda-Pisorius, Domas Matulionis-Eimutis, Vlada Matulionytė, skyriaus vadas Steponas Bulovas ir Šarūno rinktinės štabo viršininkas Balys Vaškelis-Kęstutis⁴⁰. Balandžio 27 d. Šimonių miške buvo nukauti Šarūno rinktinės Algirdo kuopos Jauniaus būrio partizanai: būrio vadas Juozas Karvelis-Šernas, Birutė Kiaulevičiūtė-Neužmirštuolė, Ona Talantaitė-Jonukas, Zuzana Railaitė-Birutė, Povilas Pečkus-Žašinas ir Juozas Katinas. Po šių netekčių Jauniaus būrys buvo išformuotas, likę partizanai įsijungė į Vytenio būrį.

1949 m. spalio 27 d. Anykščių vls. Andrioniškio apylinkėse apsupti ir patekę į beviltišką padėtį susisprogdino Šiaurės rytų Lietuvos partizanų srities vadas Antanas Slučka-Šarūnas su žmona Joana Railaite-Neringa ir partizanų Juozu Jovaiša-Lokiu. 1949 m. lapkričio 1–2 d., po suimtų partizanų išdavysčių, buvo vykdyta daug karinių operacijų Svėdasų vls. Žuvo apie 30 Algimanto apygardos partizanų, sunaikinti 9 bunkeriai. Žuvo Algimanto apygardos vadovybės nariai: apygardos vadas Antanas Starkus-Montė, apygardos vado adjutantas Julius Burneika-Tardytojas, štabo viršininkas Albinas Pajarskas-Bebas ir kt. Algimanto apygardos vadai ir eiliniai partizanai.

Žuvus vadams Algimanto apygardos štabas jau nebuvo atkurtas. Likusiems daliniams iki apygardos likvidavimo vadovavo Kunigaikščio Margio rinktinės vadas Juozas Kemeklis-Rokas, vienas nedaugelio likusių vadų. 1950 m. lapkričio 25 d. laikinai einančio Rytų Lietuvos (Karaliaus Mindaugo) partizanų srities vado pareigas Broniaus Kalyčio-Liutauro įsakymu Algimanto apygarda buvo panaikinta, Šarūno ir Kunigaikščio Margio rinktinės sujungtos į vieną Vaižganto rinktinę, kuri tapo pavaldi Vytauto apygardai. 1951 m. sausio 1 d. rajonai buvo pakeisti į tėvūnijas. Vaižganto rinktinės štabo įsakymu nuo birželio

³⁹ LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko 1949 m. vasario 3 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1198, l. 4–5.

⁴⁰ LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko 1949 m. vasario 3 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1198, l. 5–7.

Algirdo kuopos partizanai. Sėdi (iš kairės): Petras Bočiulis-Viršila, Petras Apšega-Vilkas, Vytautas Greičiūnas-Daktaras, Viktoras Sabaliauskas-Kirvis ir Juozas Apšega-Strausas; stovi: Jonas Vosylius-Dainius, Leonas Tubelis-Panceris, Jonas Petryla-Dobilas, Vladas Magila-Bimba, Pranas Petronis-Alksnis, partizanas slapyvardžiu Kaziukas. GAM

1 d. rinktinėje sudarytos Vilties, Gintaro ir Aušros tėvūnijos⁴¹. Algirdo kuopa, kuriai vadovauti paskirtas Teofilis Gudas-Eskimas, buvo priskirta Gintaro tėvūnijai. Kuopai priklausė Eimučio (vadas Mykolas Namiejūnas-Rimantas, žuvo 1952 m. spalio 18 d. Šimonių miške) ir Vytenio būriai (vadas Juozas Varanavičius-Pakštys, žuvo 1952 m. birželio 25 d.).

1949 m. žuvo Alizaviečių, Kupreliščio, Salamiesčio apylinkių būrių vadai: vasario 1-osios naktį Aukštupėnų vls. Ožkinių k. žuvo Albinas Tindžiulis-Dėdė, rugsėjo mėn. – Jonas Šidlauskas. Po A. Tindžiulio žūties daugelis jo būrio partizanų perėjo į J. Šidlausko būrį, jam žuvus, vadu tapo jo brolis Albinas Šidlauskas (žuvo 1950 m. rugsėjo mėn.). 1948–1949 m. žuvę A. Tindžiulio būrio partizanai: Juozas Ruplys, Povilas Kaupas, Vladas Šatas, Antanas Baronas, Antanas Šulnis, Andrius Vaškas, Povilas Aukštikalnis, Jonas Vaitiekūnas ir kt. Likę partizanai daugiau laikėsi Pandėlio apylinkėse.

Paskutiniai partizanai. 1950–1953 metai

1950 m. sausio mėn. buvo sunaikinti Algimanto apygardos žvalgybos skyriaus viršininko Jono Lapienio-Jokerio ir Juozo Jankausko-Pilsudskio nedideli būriai. Juozo Jankausko-Pilsudskio būrys veikė Skapiškio, Kupiškio ir Aukštupėnų valsčiuose, būrio partizanai anksčiau priklausė Vytenio būriui. J. Jankausko būrys turėjo bunkerius Kupiškio vls. Mirabelio miške ir Naivių k. gyventojų Leono Stančiko sodyboje. Mirabelio

⁴¹1951 m. birželio 2 d. Vaižganto rinktinės štabo įsakymas, LYA, f. K-1, ap. 1, b. 40581/3, t. 2, l. 537-1-537-3; publikuota: Dapšytė-Kriukelienė O. *Kupiškio krašto partizanai: 1944–1953 m. dokumentinė kronika*, p. 392–397.

miške bunkeris buvo sunaikintas 1950 m. sausio 21 d. MGB karinės operacijos metu, žuvo partizanas Stasys Valma-Dobilas, 3 suimti. Suimtujų išduoti, tą pačią dieną Naivių k. bunkeryje nukauti vadas J. Jankauskas-Pilsudskis, Leonas Tubelis-Panceris ir Kazys Lašinskas-Artojas⁴².

1950 m. Vabalninko ir Kupiškio rajonuose dar veikė nedideli Romo Petronio-Siaubo ir Povilo Laužiko-Liudo būriai. Sausio 22 d. Aukštupėnų vls. Žaidelių k. karinės operacijos metu nukautas P. Laužiko būrio partizanas Jonas Sabulis-Juodis, kilęs iš Biriečių k.⁴³ Tų pačių metų birželio 13 d. Girelės miške žuvo Povilo brolis Algirdas Laužikas (kartu žuvo Petras Juodiškis ir Mataušas Kunčys-Starkus). Pats būrio vadas Povilas Laužikas-Liudas žuvo 1951 m. vasario 24 d. Kupiškio r. Varaniškių k. Povilo Stuko sodyboje įrengtame bunkeryje⁴⁴. Romo Petronio būrys daugiausia veikė Alizavos, Žadeikių, Kuprelišio, Bakšėnų kaimų apylinkėse. Jam sunaikinti dirbo MGB agentais užverbuoti kunigas (agentas Tupėnas) ir zakristijonas (agentas Žiedelis). Žiedelis agentu dirbo nuo 1949 m., jam pranešus, 1951 m. sausio 31 d. Žadeikių k. nukautas partizanas Bronius Vaivada. 1951 m. rudenį šie agentai per ryšininką užmezgė ryšius su Romo Petronio būrio partizanais. Rugsėjo pabaigoje, pasitikėdami kunigu, jį pasikvietė, norėdami atlikti išpažintį. Išpažinčiai atlikti atvyko ne tik Romo Petronio būrio nariai, bet ir partizanai iš Pandėlio bei Biržų rajonų. Susirinko 12 žmonių. Kitas susitikimas buvo numatytas spalio 12 d. Agentai susitikime partizanus pavaišino degtine su saugumiečių duotais migdomaisiais. Taip buvo suimti 5 (iš jų ir vadas Romas Petronis), nukauti du partizanai – Kazys Valentėlis-Pavasarelis ir Stasys Liaudanskas-Žirgelis⁴⁵.

Ilgiausiai Kupiškio apylinkėse išsilaikė Vaižganto rinktinė. Iki 1951 m. gruodžio mėn. jos vadas buvo Juozas Kemeklis-Granitas. Po jo žūties rinktinėi vadovavo Vaclovas Čepukonis-Tigras. 1951 m. jos sudėtyje veikė 4 nedidelės partizanų grupės: K. Mindaugo srities štabo organizacinio skyriaus viršininko Viktoro Sabaliausko-Kirvio (būryje 8 partizanai), rinktinės vado Vaclovo Čepukonio-Tigro (būryje 5 partizanai), Teofilio Gudo-Eskimo (būryje 5 partizanai)⁴⁶ ir rinktinės štabo viršininko Antano Buroko-Mokytojo.

Į Viktoro Sabaliausko-Kirvio būrį įsijungė partizanai, anksčiau priklausę Algirdo kuopos Vytauto Greičiūno-Daktaro būriui. Laikėsi apie Šepetos pelkes, Palėvenę, veikė Vidugirių, Noriūnų, Račiupėnų, Buivėnų, Kuosėnų kaimų apylinkėse. Be vado, būrio nariai buvo: Kazys Kregždė-Hitleris, Vytautas Šinkūnas-Kariūnas, Bronius Šinkūnas-Uošvis, Vytautas Valma-Savanoris, Vaclovas Stančikas-Šernas (iš Kupiškio vls. Šineliškio k.), Julius Garbauskas-Aitvaras (iš Kupiškio vls. Rudilių k.), Jadzė Vasiulytė-Rapolas. 1951 m. kovo 25 d. Girelės miške žuvo Kupiškio valsčiaus partizanai Vaclovas Stančikas ir

⁴²LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko 1950 m. sausio 21 d. operatyvinė suvestinė, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1201, l. 25–26.

⁴³LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo 1950 m. vasario 3 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1200, l. 5–6.

⁴⁴LSSR MGB Vabalninko r. skyriaus viršininko 1951 m. vasario 24 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 1146, l. 127.

⁴⁵LSSR MGB ministro pavaduotojo 1951 m. gruodžio 19 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 1145, l. 121–122; LSSR MGB Vabalninko r. viršininko 1951 m. spalio 29 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 1147, l. 160–161.

⁴⁶LSSR MGB Kupiškio apskr. skyriaus viršininko pavaduotojo 1950 m. vasario 3 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1204, l. 12.

J. Garbauskas, suimta Jadzė Vasiulytė-Rapolas⁴⁷. 1952 m. spalio 3 d. Anykščių r. žuvo V. Šinkūnas-Kariūnas ir Vytautas Valma-Savanoris⁴⁸. Šios operacijos metu buvo suimtas Viktoras Sabaliauskas, nuteistas mirties bausme. Sušaudytas 1953 m. rugsėjo 30 d.

Paskutiniai Kupiškio apylinkėse veikę partizanai žuvo 1953 m. Vienas paskutinių partizanų Stasys Gorklys-Nagaika (kilęs iš Astravų k., buvo P. Laužiko būrio kovotojas, panaikinus Algimanto apygardą, tapo Vyčio apygardos Žaliosios rinktinės Gedimino tėvūnijos būrio vadu) slėpėsi Kupiškio r. Siaurių k. Broniaus Zuozos sodyboje po namo grindimis įrengtame bunkeryje⁴⁹. Žuvo 1953 m. kovo 29 d. MGB aptikus bunkerį. 1953 m. balandžio 6 d. Kupiškio r. Salamiesčio k. nukautas vienas pirmųjų partizanų vadų Antanas Bielskis, balandžio 13 d. Gyvakarų k. žuvo partizanas Kostas Bielskis ir jo žmona Ona Skardžiūtė-Bielskienė⁵⁰.

Ginti Lietuvos nepriklausomybės stoji ne vienas Kupiškio valsčiaus gyventojas, jų kovos neblėso visą partizaninio karo laikotarpį Lietuvoje 1944–1953 m. Vieni jų žuvo nelygioje kovoje, kiti suimti kalėjo SSRS lageriuose. MGB–MVD duomenimis, nuo 1946 m. gegužės mėn. iki 1950 m. liepos mėn. Kupiškio apskrityje žuvo 177 partizanai⁵¹. Kai kurių šeimų du ir daugiau sūnų kovojo ir žuvo partizanų gretose. Taip buvo Laužikų šeimoje iš Kupiškio vls. Astravų k. Broliai Vytautas Aleksandras Laužikas-Žydas, Povilas Laužikas-Liudas, Algirdas Laužikas-Tėvas žuvo (Vytautas – 1948 m. liepos 24 d., Algirdas – 1950 m. birželio 13 d., Povilas – 1951 m. vasario 24 d.), Juozas Laužikas buvo suimtas 1945 m. ir nuteistas 15 metų. Sesuo Malvina Laužikaitė 1948 m. buvo išstremta į Irkutsko sritį. Nepriklausomybės ginti stoji broliai Albertas, Juozas, Petras ir Vytautas Apšegos iš Kupiškio vls. Bertašiškės k. Albertas Apšega-Raišys tapo Šarūno rinktinės žvalgybos skyriaus viršininku, suimtas 1950 m. sausio mėn., nuteistas 25 m., Petras Apšega-Vilkas

Kupiškio m. Ežerėlio g. paminklas Kupiškio apylinkėse žuvusiems Algimanto apygardos partizanams atminti. Atidengtas 1996 m. spalio 13 d. Aut. Henrikas Orakauskas. 1996 m. Vinco Dičkaus nuotr.

ir žuvo partizanų gretose. Taip buvo Laužikų šeimoje iš Kupiškio vls. Astravų k. Broliai Vytautas Aleksandras Laužikas-Žydas, Povilas Laužikas-Liudas, Algirdas Laužikas-Tėvas žuvo (Vytautas – 1948 m. liepos 24 d., Algirdas – 1950 m. birželio 13 d., Povilas – 1951 m. vasario 24 d.), Juozas Laužikas buvo suimtas 1945 m. ir nuteistas 15 metų. Sesuo Malvina Laužikaitė 1948 m. buvo išstremta į Irkutsko sritį. Nepriklausomybės ginti stoji broliai Albertas, Juozas, Petras ir Vytautas Apšegos iš Kupiškio vls. Bertašiškės k. Albertas Apšega-Raišys tapo Šarūno rinktinės žvalgybos skyriaus viršininku, suimtas 1950 m. sausio mėn., nuteistas 25 m., Petras Apšega-Vilkas

⁴⁷ LSSR MGB Kupiškio r. skyriaus viršininko pavaduotojo 1951 m. kovo 25 d. pažyma, *LYA*, f. K-19, ap. 1, b. 1088, l. 116.

⁴⁸ LSSR MGB ministro 1952 m. spalio mėn. operatyvinė suvestinė, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 412, l. 393.

⁴⁹ LSSR MVD Vabalninko r. operatyvinio įgaliotinio 1953 m. liepos mėn. išvada dėl bylos nutraukimo, *LYA*, f. K-30, b. 1127, l. 35–36.

⁵⁰ LSSR MVD Vabalninko r. viršininko 1954 m. sausio 6 d. ataskaitinis pranešimas, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 1828, l. 99–100.

⁵¹ Gaškaitė N., Kuodytė D., Kašėta A., Ulevičius B. *Lietuvos partizanai 1944–1953*, Kaunas, 1996, p. 357.

vadovavo Šarūno rinktinės Mindaugo kuopai ir kartu su broliu Juozu-Strausu žuvo 1948 m. gruodžio 13 d., Vytautas Apšega-Jurkštas žuvo 1948 m. birželio 12 d.

1944–1953 m. Kupiškio valsčiuje žuvusių partizanų palaikai neretai būdavo užkasami Kupiškyje, Ežerėlio gatvėje netoli Varležerio. Toje vietovėje dabar stovi atminimo ženklas. Partizanų atminimą įamžina senosiose Kupiškio miesto kapinėse stovintys antkapiniai paminklai šioje vietoje palaidotiems Dudų šeimos nariams, tarp jų iš Kupiškio m. žvyrduobių slapta artimųjų perkeltiems 1948 m. balandžio 17 d. Aukštupėnų vls. Daukučių k. žuvusiems Algimanto apygardos partizanams Juliui Blikai-Beržiniui, Jonui Dudai, Jonui Mazurai-Cvirkai ir 1949 m. sausio 27 d. Kupiškio vls. Puodžgirio miške žuvusiam Algimanto apygardos Šarūno rinktinės partizanui Bonifacui Dudai-Pisoriui. Senosiose Astravų kaimo kapinėse stovi paminklas žuvusiems Astravų kaimo partizanams atminti (autorius – buvęs partizanas, politinis kalinys Juozas Laužikas; atidengtas 1996 m. birželio 15 d.).

Numizmatinis rinkinys Kupiškio etnografijos muziejuje

Minijus Pučėta

Apžiūrinėjant muziejų ekspozicijas, daugelio lankytojų dėmesio sulaukia senovinės monetos, pažaliavusios nuo laiko, su nesuprantamais užrašais, iškaltais įvairiais herbais. Tačiau ne visi, žiūrėdami į šį dažniausiai net neturintį idealios apskritimo formos metalo gabalėlį, susimąstė, jog tai tarsi durys, už kurių juntamas į praeities gelmes nugrimzdusio gyvenimo alsavimas... O pačios monetos šalia muziejuose sutinkamų kasdieninės buities ar ginkluotės pavyzdžių yra svarbus pirminis žinių šaltinis, kurį nagrinėja pagalbinių istorijos mokslų šaka – numizmatika¹.

Kupiškio Etnografijos muziejuje saugomas įdomus numizmatinis rinkinys, atspindintis tris atskiras grupes monetų pagal šių patekimo į muziejų būdą².

Šiame straipsnyje aptarsime pirmąją grupę – Kupiškio krašte archeologinių tyrimų metu rastas monetas, kurių tyrimo metu užfiksavome 143 pozicijas.

Galima pažymėti, kad turtingiausias radinių laikotarpis buvo praėjusio amžiaus 8–9-asis dešimtmečiai. Tuometinis Šiaulių „Aušros“ muziejaus Kupiškio filialas (Kupiškio rajono paminklų apsaugos vyr. metodininkė Emilija Lenčickienė, filialo vedėja Vanda Rastenytė), Rokiškio kraštotyros muziejus (ikitarabinio laikotarpio skyriaus vedėjas – archeologas Stasys Juodelis) ir Lietuvos mokslinės metodinės kultūros paminklų apsaugos taryba, šią 1991 m. panaikinus – Kultūros paveldo centras (žymus kraštiečių archeologas Povilas Tebelškis) vykdė nuoseklius senųjų laidojimo paminklų-senkapių³ tyrimus. Dalis tyrimų metu rastų radinių saugomi Etnografijos muziejuje Kupiškyje.

XV a. antroje pusėje–XVII a.⁴ Kupiškio senkapių ir Palėvenės dominikonų vienuolyno numizmatinė medžiaga iki šiol nebuvo plačiai ir išsamiai aptarta literatūroje. Bene vienintelis šaltinis, teikiantis lakoniškų žinių apie Kupiškio valsčiaus senkapiuose aptiktus radinius, yra archeologo Eugenijaus Ivanausko knyga „Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850 m.“⁵ Autorius supažindina su minėtos temos problematika, pateikia glaustą informaciją apie pačius kasinėjimus ir monetų sąrašą. Kaip tik dalis Kupiškio valsčiaus senkapių numizmatinės medžiagos ir saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, tad minėta knyga yra kaip sąvadas, skaitytojams leidžiantis susidaryti išsamesnį radinių visumos vaizdą. Todėl rašant straipsnį ja bus naudojama.

Labai svarbi priežastis, kodėl buvo imtasi pirmosios rinkinio grupės mo-

¹ Numizmatika (gr. *nomos* – įstatymas, lot. *numisma* – moneta) – pagalbinė istorijos mokslų šaka, tirianti monetas, archeologinius jų kompleksus (lobius), monetų kalimo istoriją ir pinigų apyvartą.

² Kupiškio etnografijos muziejus (toliau – KEM) ir gaunamų eksponatų knyga (GEK). Šiame straipsnyje minėsime objektus, esančius Buivėnų, Karaliūniškio, Kuosėnų, Noriūnų, Paketurių, Palėvenės ir Žilių kaimuose. Žilių kaimas nepriklausė tuometiniam Kupiškio valsčiui, tačiau radinius iš šios vietovės įtraukėme į monetų sąrašą. Kupiškio etnografijos muziejaus rinkinys nagrinėjamas kaip visuma: archeologinių kasinėjimų metu rastos monetos; radiniai iš lobių; kolekcinės, gyventojų dovanotos monetos.

³ Senkapiai – plokštinių kapų nuo seniausių laikų iki XVIII–XIX a. kapinaičių pavadinimas, jei nebeprisimenama, kada tose vietose laidota. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius, 1987, t. 3, p. 652.

⁴ Straipsnio chronologinės ribos pasirinktos atsižvelgiant į senkapiuose rastų monetų datavimą (aut. past.).

⁵ Ivananauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850 m.*, Vilnius, 2001.

netų, esančių Kupiškio etnografijos muziejuje, tyrimo, – prasta jų būklė. Dauguma ilgai žemėje išgulėjusių monetų yra aplūžinėjusios, aptirpintos įvairių cheminių medžiagų ir po keletą vienetų laikomos vokeliuose gali paprasčiausiai sunykti. Todėl monetos buvo peržiūrėtos, tiksliai išmatuotos ir pasvertos. Kiekviena įdėta į perregimą užspaudžiamą plastikinį maišelį kartu su aprašu.

Straipsnyje pateikiamos monetų nuotraukos, inventoriniai numeriai, averso-reverso aprašai, lotyniškų legendų⁶ informacija, nukaldinimo vieta, nurodomas metalas, metrologiniai monetų duomenys⁷. Apibendrinta medžiaga pateikiama abėcėlės tvarka pagal vietas.

Taip pat pateikiamos suvestinės statistinės lentelės, rodančios kiekviename senkapyje rastų monetų nominalus, priklausomybę konkrečiam valdovui ir kaldinimo vietas, taip pat visų rastų monetų procentinę išraišką, monetų kaldinimo vietas. Tai turėtų apibrėžti vaizdą, kur kaldintos ir kokių nominalų monetos cirkuliavo Kupiškio valsčiuje XV a. antroje pusėje–XVII a. Tačiau ši statistika neatspindės viso monetų apyvartos vaizdo, kadangi trūksta radinių platesniems apibendrinimams padaryti. Kita vertus, senkapiuose randamos smulkaus nominalo monetos (ir ne auksinės, kaip galbūt kas nors tikėtusi), taigi žinodami LDK kaldintus monetų nominalus susiduriame ir su didesnės perkamosios galios monetų trūkumu. Iš stambių nominalų sidabrinių monetų Kupiškio valsčiuje turime tik vieną radinį – Oniūnų k. lobį⁸, kurio daugumą sudaro XVII a. antrosios pusės Vakarų Europos – Ispanijos, Nyderlandų, Brabanto, Flandrijos, Burgundijos, Torno miesto ir kt. taleriai, pustaleriai, ketvirtadaliai talerio, Lietuvos–Lenkijos valstybės Jono Kazimiero Vazos, Jono Sobieskio šeštakai ir ortai. Deja, šis lobis nėra tyrinėtas, todėl nuo konkretnių interpretacijų susilaikysime. Aišku tik tai, kad šio loby sudėtis byloja jo savininką buvus aukšto luomo atstovą, veikiausiai net ne valsčiaus žemietį. Antra, pačių monetų nudilimas (rodo monetas ilgai buvus apyvartoje) ir į sudėtį patekęs lenkiškas Augusto II 1702 m. šeštokas leidžia teigti lobį buvus paslėptą XVIII a. pirmojoje pusėje, kada Lietuva buvo Šiaurės karo pagrindinė arena. O tai jau peržengia šio tyrimo chronologines ribas.

Dirbant buvo naudotasi Kupiškio etnografijos muziejaus inventorinėmis knygomis bei vietovių, kuriose jos rastos, archeologinių tyrimų ataskaitomis. Monetų priklausomumas vienam ar kitam valdovui, valstybei ir nukaldinimo chronologija nurodoma pagal lietuviškų monetų katalogą „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika“⁹, taip pat naudotasi knyga „Monetos pasakoja“¹⁰, internetiniu monetų katalogu „Fortress catalog monet Polskich“¹¹.

Tikimės, jog šiame straipsnyje pateikiama informacija bus naudinga visiems, besidomintiems gimtojo krašto praeitimi, suteiks žinių apie pinigus, lydėjusius mūsų protėvius kasdienybėje ir ne tik... O patys eksponatai taps lengviau prieinami visuomenei.

⁶ Legenda (lot. *legenda* – tai, kas skaitytina) – ant monetos iškaltų rašytinių ženklų visuma.

⁷ Tekste iš eilės kartojantis kelioms tokio pat nominalo ar menkesnės numizmatinės vertės monetoms (pvz., švediško laikotarpio Rygos miesto šilingams) ir neišvelgiant tarp jų esminių skirtumų, averso ir reverso informacijos papildomai neaprašinėsime.

⁸ Tebelškis P. Oniūnų kaimo lobis, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1987, vas. 7, nr. 15(5692), p. 4.

⁹ Sajauskas S., Kaubrys D. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*, Vilnius, 1993.

¹⁰ Dukša Z. *Monetos pasakoja*, Vilnius, 1991.

¹¹ http://www.fortresscatalogue.com/index2.php?language=English&page=Coins_Catalogue_New5command=repeat.

Monetos senkapiuose

Monetų naudojimas laidotuvių rituale yra senas ir plačiai paplitęs reiškinys Europos civilizacijoje ir ne tik joje¹². Ryškus šio papročio atspindys užfiksuotas Senovės Graikijos mituose. Mirusiuosius ten laidodavo su į burną įdėtu obuolu. Moneta buvo mokestis, kurį mirusiojo šešėlis Hade turėjo sumokėti keltininkui Charonui už perkėlimą per Acherono upę. Tie, kurie būdavo palaidoti be obuļu, klaidžiodavo upės krantais visą amžinybę¹³. Vėlesniais laikais šis reiškinys taip išgalėjo Europos visuomenės sąmonėje ir kultūroje, jog net

„Krikščionių Bažnyčia, iš pradžių kovojusi su juo kaip su pagonybės atgyvena, viduramžių pabaigoje ėmė toleruoti savo apeigose. Antai 1689 m. netgi popiežiui Inokentijui XI įdėta į kapą 12 auksinių ir sidabrinių monetų, reiškiančių 12 jo pontifikato metų“¹⁴.

Lietuvoje monetos į kapus dėtos jau Romos imperijos egzistavimo metu. XII a. pradžioje, nustojus įvežti svetimų šalių monetas, šis paprotys išnyko. Tačiau po Lietuvos krikšto 1387 m. atsiradus smulkioms vietinėms monetoms (Jogailos ir Vytauto dvidenariams, – aut. past.) ir pradėjus žmonių palaikus laidoti nedegintus, monetos vėl dėtos į kapus. Aptariamas reiškinys Lietuvos visuomenėje paplitimo viršūnę pasiekė XV ir XVI a. bei XVII a. pirmojoje pusėje. Jo gyvybingumas buvo pakirstas XVII a. viduryje per karus su Maskvos kunigaikštyste ir Švedijos karalyste. Karo praretintai, išblaškytai iš gimtųjų vietų ir beatsinaujinančiai visuomenei buvo sunku praktikuoti šį senąjį paprotį. Nepaisant visko, konservatyvesnėse bendruomenėse praktikuotas iki XVIII a. trečiojo ketvirčio. Vėlesniuose kapuose pasitaikančios monetos, manoma, pateko į juos atsitiktinai¹⁵.

Ilgą laiką Lietuvos istoriografijoje monetų dėjimas į kapus buvo interpretuojamas kaip ryškiausias pagonybės pasireiškimas krikščioniškoje visuomenėje. Tačiau pastaruoju metu paskelbta darbų, kuriuose teigiama, jog tai buvęs universalus, christianizacijos procesą Lietuvoje lydintis reiškinys¹⁶.

Kupiškio etnografijos muziejaus rinkiniai Buivėnai, Noriūnų sen., Kupiškio r.

1983 m. Lietuvos TSR kultūros ministerijos mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologinė ekspedicija (vad. P. Tebelškis) senkapiuose, vadinamuose Milžinų kapais, atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Darbų metu atidengtas 64 m² plotas, ištirta 13 XV–XVII a. griautinių kapų¹⁷.

Kapas Nr. 1

1) KEM GEK 9368¹⁸ Lietuva. Žygimantas Augustas (1544–1572). Denaras. 1556.
Averse – LDK herbas – Vytis, po juo kaladinimo metai.
Reverse – Lenkijos herbas – Erelis.
Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 9 mm, masė – 0,19 g.

¹²Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850 m.*, Vilnius, 2001, p. 9.

¹³<http://lt.wikipedia.org/wiki/Obolas>.

¹⁴Ivanauskas E. *Ten pat*, p. 9.

¹⁵Ivanauskas E. *Ten pat*, p. 9.

¹⁶Svetikas E. *Christianizacijos šaltinių paieška Lietuvoje XIV a. pabaigos– XVIII a. pradžios kapinynų medžiagoje*, Vilnius, Lietuvos istorijos institutas, 2001, p. 93.

¹⁷Tebelškis P. *Buivėnų kapinyno (Kupiškio r.) 1983 m. žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita*, Vilnius, 1984.

¹⁸KEM GEK. (Monetos Kupiškio etnografijos muziejaus rinkinyje.)

- 2) KEM GEK 9369 Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. Data nežinoma. Vilniaus kalykla, bilonas¹⁹, skersmuo – 9 mm, masė – 0,15 g.
 3) KEM GEK 9370 Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. Data nežinoma. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 9 mm, masė – 0,11 g.
 4) KEM GEK 9371 Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. Data nežinoma. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 11 mm, masė – 0,21 g.
 5) KEM GEK 9372 Lenkija. Aleksandras Jogailaitis (1501–1506). Pusgrašis be datos²⁰.

Averse – Lenkijos herbas – Erelis.

Reverse – Karūna, Lenkijos Karalystės simbolis.

Krokuvos kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 0,43 g.

Kapas Nr. 4

- 1) KEM GEK 9378 Kuršas–Žemgala. Gothardas Ketleris (1562–1584). Dvidenaris. 1579²¹.

Averse – Stepono Batoro monograma (*Stephanus Rex*)²², virš jos karūna. Abipus monogramos metai.

Reverse – Vytis, po juo romėnišku skaičiumi II nurodytas monetos nominalas.

Mintaujos kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,40 g.

- 2) KEM GEK 9377 Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570. Averse – Žygimanto Augusto monograma, virš jos karūna. Abipus monogramos metai.

Reverse – Vytis, po juo romėnišku skaičiumi II nurodytas monetos nominalas.

Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,56 g.

- 3) KEM GEK 9373 Ryga. Zigmantas III Vaza (1588–1632). Šilingas. 1596. Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio. Virš jos karūna. Tarp vientiso išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) D(ux) LI(tuaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIGEN(sis) 96²³.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,89 g.

- 4) KEM GEK 9374 Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1598. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 1,07 g.

5) KEM GEK 9375 Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1598. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,82 g.

6) KEM GEK 9376 Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1599.

Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio. Virš jos karūna. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda

¹⁹Bilonas (pranc. *billon*): 1) nevisavertė moneta, kurioje gryno sidabro mažiau nei pusė viso jos svorio; 2) moneta, kurios nominalinė vertė smarkiai viršija jos metalo vertę.

²⁰Pirmoji datuota lenkiška moneta – 1506 m. Žygimanto Senojo nukaldintas Glagovijos grašis.

²¹1578–1579 m. Mintaujoje (dab. Jelgava) Stepono Batoro vardu šiuos dvidenarius kaldino Kuršo kunigaikštystės hercogas, LDK vasalas Gothardas Ketleris.

²²Karalius Steponas (lot.).

²³A – Zigmantas III iš Dievo malonės Lenkijos karalius ir Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Rygos miesto solidas 96 (lot.).

SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) D(ux) LI(tuaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp taškinių išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIGENS(is) 99²⁴.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,96 g.

Kapas Nr. 5

KEM GEK 9379. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza (1632–1654). Šilingas. 1633.

Averse – Kristinos monograma, kurios viduje Vazų giminės herbas – javų pėdas. Legenda CHRISTINA D(ei) G(ratia) R(ex) S(veciae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIG(ensis) 33²⁵.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,44 g.

Kapas Nr. 6

1) KEM GEK 9380. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas (1621–1632). Šilingas. 1627 m.

Averse – Gustavo Adolfo monograma. Legenda GVSTA(vs) ADOL(phus) D(ei) G(ratia) R(ex) S(veciae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIG(ensis) 27²⁶.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,3 g.

2) KEM GEK 9382. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,38 g.

3) KEM GEK 9383. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,38 g.

4) KEM GEK 9381. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,32 g.

Kapas Nr. 9

1) KEM GEK 9389. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,37 g.

2) KEM GEK 9384. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,15 g.

3) KEM GEK 9385. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,47 g.

4) KEM GEK 9386. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,38 g.

5) KEM GEK 9387. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,13 g.

6) KEM GEK 9388. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,26 g.

²⁴ A – Zigmantas III iš Dievo malonės Lenkijos karalius ir Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Rygos miesto solidas 99 (lot.).

²⁵ A – Kristina iš Dievo malonės Švedijos karalienė (lot.). R – Rygos miesto solidas 33 (lot.).

²⁶ A – Gustavas Adolfas iš Dievo malonės Švedijos karalius (lot.). R – Rygos miesto solidas 27 (lot.).

Kapas Nr. 10

1) KEM GEK 9390. Lenkija. Aleksandras Jogailaitis (1501–1506). Pusgrašis be datos. Krokuvos kalykla, sidabras, skersmuo – 17 mm, masė – 0,54 g.

2) KEM GEK 9391. Lietuva. Žygimantas Senasis (1506–1548). Pusgrašis. 1514.

Averse – Vytis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda gotišku šriftu MONETA SIGISMVNDI 1514.

Reverse – Erelis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda gotišku šriftu MAGNI DVCIS LITVANIE²⁷.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,84 g.

3) KEM GEK 9322. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1522.

Averse – Vytis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda renesansiniu šriftu MONETA SIGISMVNDI 15ZZ.

Reverse – Erelis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda renesansiniu šriftu MAGNI DVCIS LITVANIE²⁸. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,84 g.

4) KEM GEK 9393. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1567. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 12 mm, masė – 0,25 g.

Kapas Nr. 11

1) KEM GEK 9394. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,46 g.

2) KEM GEK 9395. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,42 g.

3) KEM GEK 9396. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,43 g.

4) KEM GEK 9397. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,36 g.

Kapas Nr. 12

1) KEM GEK 9398. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,15 g.

2) KEM GEK 9399. Švedija. Ryga. Karolis XI (1660–1697). Šilingas. 1662. Averse – centre Karolio XI monograma, legenda CAROLVS D(ei) G(ratia) REX S(veciae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIG(ensis) 62²⁹.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,36 g.

3) KEM GEK 9400. Švedija. Ryga. Karolis XI. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,38 g.

Kapas Nr. 13

1) KEM GEK 9401. Lietuva. Kazimieras Jogailaitis (1440–1492). Denaras, be pažymėtos datos³⁰.

Averse – Gedimino stulpai, kurių viduryje gotišku šriftu iškalta raidė K. Moneta juosia taškinis ratelis.

²⁷ A – Žygimanto moneta 1514 (lot.). R – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (lot.).

²⁸ Ta pati reikšmė (aut. past.).

²⁹ A – Karolis iš Dievo malonės Švedijos karalius (lot.). R – Rygos miesto solidas 62 (lot.).

³⁰ Pirmoji datuota lietuviška moneta – 1508 m. Žygimanto Senojo Vilniuje kaldintas pusgrašis.

Reverse – Vytis. Aplink taškinis ratelis.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 11 mm, masė – 0,10 g.

2) KEM GEK 9402. Lietuva. Kazimieras Jogailaitis. Denaras. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 11 mm, masė – 0,12 g.

3) KEM GEK 9403. Lietuva. Kazimieras Jogailaitis. Denaras. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 11 mm, masė – 0,13 g.

1 lentelė

Buivėnų senkapio monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Kazimieras Jogailaitis	Denaras	3	8,32
Aleksandras Jogailaitis	Pusgrašis	2	5,56
Žygimantas Senasis	Pusgrašis	2	5,56
Žygimantas Augustas	Denaras	4	11,11
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	2	5,56
Gothardas Ketleris	Dvidenaris	1	2,78
Zigmantas III Vaza	Šilingas	8	22,22
Gustavas II Adolfas	Šilingas	4	11,11
Kristina Augusta Vaza	Šilingas	8	22,22
Karolis XI	Šilingas	2	5,56
Iš viso:		36	100

2 lentelė

Buivėnų senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	11	30,56
Krokuvos	2	5,56
Rygos	22	61,11
Mintaujos	1	2,78
Iš viso:	36	100

Karaliūniškis, Šimonių sen., Kupiškio r.

1978 m. Rokiškio kraštotyros muziejaus (vadovas S. Juodelis) ir tuometinio Šiaulių „Aušros“ istorijos-etnografijos muziejaus Kupiškio filialo (vadovė V. Rastenytė ir Kupiškio r. paminklų apsaugos metodininkė E. Lenčickienė) archeologijos ekspedicija senkapiuose, vadinamuose Kapeliais, atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus. Darbų metu atidengtas 56 m² plotas, iširta 12 XVII–XVIII a. griautinių kapų³¹.

Kapas Nr. 3

1) KEM GEK 8268. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,40 g.

2) KEM GEK 8269. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,30 g.

3) KEM GEK 8270. Švedija. Ryga. Karolis X Gustavas (1654–1660). Šilingas. 1655.

Aversas – Karolio X Gustavo monograma.

Legenda CAROLVS GVSTAV D (ei) G(ratia)

R(ex) S(veciae).

³¹Juodelis S. *Stanionių, Karaliūniškių, Laukminiškių senkapių Kupiškio r. kasinėjimai*, Rokiškis, 1978.

Reversas – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIG(ensis) 55³².

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,32 g.

4) KEM GEK 8270³³. Švedija. Livonija. Karolis X Gustavas. Šilingas.

Data nežinoma.

Averse – Karolio X Gustavo monograma. Legenda CAROLVS GVS-TAV D(ei) G(ratia) R(ex) S(veciae).

Reverse – Grifas – Livonijos herbas. Legenda SOLIDVS LIVONIA(e) (data ?)³⁴.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,42 g.

5) KEM GEK 8271. Švedija. Ryga. Karolis X Gustavas. Šilingas. 1654.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,47 g.

6) KEM GEK 8272. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas.

Data nežinoma, Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,30 g.

Kapas Nr. 4

1) KEM GEK 8273. Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. 1560. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 11 mm, masė – 0,19 g.

2) KEM GEK 8274. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1567. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,44 g.

Kapas Nr. 5

KEM GEK 8275. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1653.

Averse – Kristinos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu viduryje. Legenda CHRISTINA D(ei) G(ratia) R(ex) S(veciae).

Reverse – Grifas – Livonijos herbas. Legenda SOLIDVS LIVONIA(e) 53³⁵.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,47 g.

Kapas Nr. 8

KEM GEK 8276. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,59 g.

Kapas Nr. 9

KEM GEK 8277. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,25 g.

Kapas Nr. 11

1) KEM GEK 8278. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1637. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,32 g.

2) KEM GEK 8279/1. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1638. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,39 g.

3) KEM GEK 8279/2. Švedija. Ryga. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,47 g.

³²A – Karolis Gustavas iš Dievo malonės Švedijos karalius (lot.). R – Rygos miesto solidas 55 (lot.).

³³Monetai priskirtas toks pat GEK Nr., kaip ir prieš tai buvusiai.

³⁴A – Karolis Gustavas iš Dievo malonės Švedijos karalius (lot.). R – Livonijos solidas (lot.).

³⁵A – Kristina iš Dievo malonės Švedijos karalienė (lot.). R – Livonijos solidas 53 (lot.).

Perkasoje rasta moneta

Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, 0,58 g.

3 lentelė

Karaliūniškio senkapio monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Žygimantas Augustas	Denaras	1	6,67
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	1	6,67
Gustavas II Adolfas	Šilingas	2	13,33
Kristina Augusta Vaza	Šilingas	8	53,33
Karolis X Gustavas	Šilingas	3	20
Iš viso:		15	100

4 lentelė

Karaliūniškio senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	2	13,33
Rygos	13	86,67
Iš viso:	15	100

Kuosėnai, Kupiškio sen., Kupiškio r.

1977 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Kupiškio filialas vykdė Kuosėnų senkapio kasinėjimus. Darbų metu, vadovaujant S. Juodeliui, atidengtas 20 m² plotas, aptikta suardytų griautinių kapų³⁶.

I perkasoje rastos monetos

- 1) KEM GEK 8198/1. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. 1623. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,68 g.
- 2) KEM GEM 8198/1³⁷ Lietuva ar Lenkija? Jonas Kazimieras Vaza (1648–1668). Šilingas. Data ir kalykla nežinoma. Varis. Skersmuo – 14 mm, masė – 1,32 g.

II perkasoje rastos monetos

- 1) KEM GEK 8198/2. Berzaunė. Lietuvos Jono Kazimiero Vazos šilingo klastotė. 1666.

Averse – Jono Kazimiero atvaizdas, po juo Lietuvos ir Lenkijos monetų kalyklų nuomininko Tito Livijaus Boratinio (1617–1681) inicialai T.L.B. Monetą juosia taškinis ratelis ir legenda IOAN(nes) CAS(imirus) REX. Reverse – Vytis, virš jo karūna, žemiau LDK žemės išdininko Jeronimo Krypino Kiršenšteino (1662–1676) monograma KP. Aplink taškinis ratelis ir legenda SOLI(dus) MAG(ni) DVC(atus) LIT(uaniae) 1666³⁸.

Berzaunė, varis, skersmuo – 14 mm, masė – 1,36 g.

³⁶Juodelis S. *Kuosėnų senkapio, Kupiškio r., Aukštupėnų apyl., 1977 m. kasinėjimų ataskaita*, Rokiškis, 1977.

³⁷Monetai priskirtas toks pat GEK Nr., kaip ir prieš tai buvusiai.

³⁸A – Jonas Kazimieras karalius. R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės solidas.

2) KEM GEK 8198/2³⁹ Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. 1666⁴⁰.
Vilniaus arba Lietuvos Brastos kalykla, varis, skersmuo – 14 mm,
masė – 1,34 g.

5 lentelė

Kuosėnų senkapio monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Jonas Kazimieras Vaza	Šilingas	3	75
Gustavas II Adolfas	Šilingas	1	25
Iš viso:		4	100

6 lentelė

Kuosėnų senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	1	25
Berzaunės	1	25
Nenustatyta	1	25
Rygos	1	25
Iš viso:	4	100

Noriūnai, Kupiškio r.

1993 m. Lietuvos kultūros paveldo mokslinio centro archeologinė ekspedicija (vadovas P. Tebelškis) atliko žvalgomuosius Noriūnų senkapio teritorijos tyrimus. Darbų metu atidengtas 25 m² plotas, ištirti 9 XVI–XVII a. griautiniai kapai⁴¹.

Kapas Nr. 4

KEM GEK 12202. Lietuva. Zigmantas III Vaza. Grašis. 1610.

Aversas – Erelis. Tarp taškinio išorinio ratelio ir vidinio virvelinio legenda SIGIS(mundus) III D(ei) G(ratia) REX POLO(niae) M(agnus) D(ux) LITV(aniae).

Reverse – Vytis, po kuriuo LDK žemės išdininko Jeronimo Volavičiaus (1603–1618) ženklas – dvi strėlės. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda GROSS(us) MAGNA DVC(atus) LITVI(niae) 1610⁴².

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 20 mm, masė – 1,17 g.

Kapas Nr. 7⁴³

1) KEM GEK 12203. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. 1627. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,52 g.

2) KEM GEK 12204. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. 1628. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,50 g.

Kapas Nr. 9

1) KEM GEK 12207. Lenkija. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1509.

³⁹ Monetai priskirtas toks pat GEK Nr., kaip ir prieš tai buvusiai.

⁴⁰ Monetos lauke analogiška informacija, kaip ir prieš tai buvusios.

⁴¹ Tebelškis P. *Noriūnų senkapių (Kupiškio r.) žvalgomųjų archeologinių tyrimų, vykdytų 1993 m., ataskaita*, Vilnius, 1993.

⁴² A – Zigmantas III Vaza iš Dievo malonės Lenkijos karalius ir Didysis Lietuvos kunigaikštis (lot.).

R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės grašis 1610 (lot.).

⁴³ E. Ivanauskas mini šiame kape rastas tris monetas, tačiau peržiūrėję monetas 1624 metų lietuviško šilingo neradome.

Averse – Erelis. Legenda neįskaitoma.

Reverse – Karūna. Legenda neįskaitoma. Ir data – 1509.

Krokuvos kalykla, sidabras, skersmuo – 16 mm, masė – 0,58 g.

2) KEM GEK 12205. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1569.

Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 12 mm, masė – 0,65 g.

3) KEM GEK 12206. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570.

Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 12 mm, masė – 0,47 g.

4) KEM GEK 12208. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1559.

Averse – Erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX LI(tvaniae).

Reverse – MONETA MAGNI DVCAT 9 LITVA(niae) 1559⁴⁴.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,77 g.

5) KEM GEK 12213. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1565.

Averse – Erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus)

AVG(ustus) D(ei) G(ratia) REX POLO(niae) M(agnus) D(ux) LI(tvaniae).

Reverse – Vytis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda MONETA MAGNI. Kirvis – Vilniaus monetų kalyklos valdytojo Gabrielio Tarlos (1562–1565) herbas. DVCAT(us) LITV(aniae)⁴⁵.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,97 g.

6) KEM GEK 12212. Lietuva. Žygimantas Augustas. „Mažasis grašis“. 1547.

Averse – Žygimanto Augusto atvaizdas, žemiau jo legenda POLO(niae) MAG(nus) DVX LI(tvaniae). Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX.

Reverse – Vytis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda MONETA MAGNI DVCA(tus) LITVA(niae)⁴⁶. Apačioje – Žygimanto Augusto monograma ir Gedimainių stulpai. Virš jų, viduryje datos, kunigaikščio karūna.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 21 mm, masė – 1,34 g.

7) KEM GEK 12210. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1589.

Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu javų pėdu viduryje. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) D(ux) L(itvaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIGE(nsis) 8 LELIJA – Rygos monetų kalyklos meistro Henriko Vulfo (1588–1609) herbas 9⁴⁷.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 18 mm, masė – 0,73 g.

8) KEM GEK 12209. Ryga Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1590.

Averse – Zigmanto III Vazos monograma

su Vazų giminės herbu javų pėdu viduryje.

Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) D(ux) L(itvaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIGEN(sis) 9 LELIJA 0⁴⁸.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 18 mm, masė – 0,89 g.

⁴⁴ A – Žygimantas Augustas Lenkijos karalius Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Lietuvos Didžiosios kunigaikštystės 9 moneta 1559 (lot.).

⁴⁵ Lotyniškos legendos reikšmė ta pati.

⁴⁶ A – Žygimantas Augustas Lenkijos karalius Didysis Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moneta (lot.).

⁴⁷ A – Zigmantas III iš Dievo malonės Lenkijos karalius Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Rygos miesto solidas 89 (lot.).

⁴⁸ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė. Skiriasi kalimo data – 90.

9) KEM GEK 12211. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1590. Kitoks, retesnis monetos tipas.

Reverse legendoje data iškalta įprastai – 90. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 18 mm, masė – 0,98 g.

Perkasoje rasta moneta

KEM GEK 12215. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,26 g.

7 lentelė

Noriūnų senkapio monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Žygimantas Senasis	Pusgrašis	1	7,70
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	3	23,07
Žygimantas Augustas	Pusgrašis	2	15,38
Žygimantas Augustas	Grašis	1	7,70
Zigmantas III Vaza	Šilingas	3	23,07
Zigmantas III Vaza	Grašis	1	7,70
Gustavas II Adolfas	Šilingas	2	15,38
Iš viso:		13	100

8 lentelė

Noriūnų senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	7	53,84
Krokuvos	1	7,70
Rygos	5	38,46
Iš viso:	13	100

Paketuriai, Kupiškio sen., Kupiškio r.

Senkapiai aptikti 1984 m. rudenį, tiesiant keliuką tuometinio Kupiškio rajono „Ateities“ kolūkio Paketurių gyvenvietėje. 1986 m. Mokslinė metodinė kultūros paminklų apsaugos tarybos archeologinė ekspedicija (vadovas P. Tebelškis) atliko žvalgomuosius kasinėjimus. Darbų metu atidengtas 47 m² plotas, ištirti 9 XVI–XVII a. griautiniai kapai⁴⁹.

Kapas Nr. 1

KEM GEK 10535. Švedija. Livonija. Karolis X Gustavas. Šilingas. 1656. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,37 g.

Kapas Nr. 2

1) KEM GEK 10536/1. Lenkija. Zigmantas III Vaza. Denaras. 1623. Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio. Abipus pažymėta data 2 3, virš kurios valdovo karūna. Monetos pakraščiu – vientisas ratelis.

Reverse – atskiruose skyduose Lenkijos ir LDK valstybiniai herbai, virš kurių valdovo karūna. Monetos pakraščiu – vientisas ratelis.

⁴⁹ Tebelškis P. *Kupiškio rajono Aukštupėnų apylinkės Paketurių gyvenvietės senkapio ir kalvos, vad. Ožkalniu, 1986 m. kasinėjimų ataskaita*, Vilnius, 1987.

Krokuvos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,33 g.

2) KEM GEK 10536/2. Lenkija. Zigmantas III Vaza. Denaras. 1623. Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio. Abipus pažymėta data Z 3, virš kurios valdovo karūna. Monetos pakraščiu – taškinis ir linijinis rateliai. Reverse – atskiruose herbuose Lenkijos ir Lietuvos valstybiniai herbai, virš kurių valdovo karūna. Monetos pakraščiu – taškinis ratelis. Lobženicos kalykla, bilonas, skersmuo – 12 mm, masė – 0,23 g.

Kapas Nr. 3

KEM GEK 10537. Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris. 1621. Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio, virš kurios valdovo karūna. Apačioje romėniškas skaičius II. Monetos pakraščiu – ratelis. Reverse – Vytis, po kuriuo LDK žemės išdininko Kristupo Naruševičiaus (1618–1631) herbas – dvi žuvis. Monetos pakraščiu – ratelis. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,39 g.

Kapas Nr. 4

1) KEM GEK 10538/1. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1510. Averse – Vytis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinių vidinio legenda gotišku šriftu MONETA SIGISMVNDI 1510. Reverse – Erelis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinių vidinio legenda gotišku šriftu MAGNI DVCIS LITVANIAE⁵⁰. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,39 g. 2) KEM GEK 10538/2. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1560. Averse – Erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda – SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX LI(tuaniae). Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda. MONETA MAGNI DVCAT(us) 9 LITVA(niae)⁵¹. Monetos tipas su žemyn nukreipta žirgo uodega. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 0,91 g. 3) KEM GEK 10538/3. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1595. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,89 g.

Kapas Nr. 5

1) KEM GEK 10540/1. Lenkija. Jonas Albertas (1492–1501). Pusgrašis, be pažymėtų kaldinimo metų. Averse – Erelis. Reverse – Karūna. Krokuvos kalykla, sidabras, skersmuo – 16 mm, masė – 1,04 g. 2) KEM GEK 10540/3. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 12 mm, masė – 0,31 g. 3) KEM GEK 10540/4. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. Data nežinoma. Vilniaus kalykla, skersmuo – 12 mm, masė – 0,31 g.

⁵⁰ A – Žygimanto moneta (lot.). R – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (lot.).

⁵¹ A – Žygimantas Augustas Lenkijos karalius Didysis Lietuvos Kunigaikštis (lot.). R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 9 moneta (lot.).

- 4) KEM GEK 10540/5. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1559. Averse – Erelis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX LI(tuanaie). Reverse – Vytis, po juo kaldinimo metai. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda MONETA MAGNI DVX CAT 9 LITVA(niae)⁵². Monetos subtipas su žemyn nukreipta žirgo uodega. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 0,91 g.
- 5) KEM GEK 10540/2. RYGA. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1592. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,93 g.

Kapas Nr. 6

- 1) KEM GEK 10542/4. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,61 g.
- 2) KEM GEK 10542/1. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,37 g.
- 3) KEM GEK 10542/5. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Pusan-trokas. 1622. Averse – keturių laukų skydas, kuriuose pakaitomis pavaizduoti liūtas ir trys karūnos. Skydo centre Vazų giminės herdas – javų pėdas. Tarp vientiso išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda GVST(avus) ADOLP(hus) D(ei) G(ratia) REX S(veciae). Reverse – valdžios ženklas – rutulys su kryžiumi, ant jo skaičius 24, reiškiantis 1/24 talerio dalį, šonuose pažymėta data 2 2. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda MON(eta) NOVA CIVI(tus) RIGE(nsis)⁵³. Skydelyje skaičiumi 3 pažymėta monetos vertė – trys pusgrašiai. Rygos kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,98 g.
- 4) KEM GEK 10542/3. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1642. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,53 g.
- 5) KEM GEK 10542/2. Karališkoji Prūsija. Gustavas II Adolfas. Pusan-trokas. 1632. Averse – keturių laukų skydas, kuriame pakaitomis pavaizduoti žirgas ir erelis, skydo centre Vazų giminės herbas – javų pėdas. Legenda – GVS(tavus) ADO(lphus) D(ei) G(ratia) REX S(veciae). Skydelyje skaičiumi 3 pažymėta monetos vertė – trys pusgrašiai. Reverse – valdžios ženklas – rutulys su kryžiumi, ant jo skaičius 24, reiškiantis 1/24 talerio dalį. Viršuje pažymėta data 3 2. Apačioje – širdis su dviem strėliukėm – Elbingo kalyklos meistro Marsilijaus Filipseno herbas. Elbingo kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 0,81 g.

Kapas Nr. 7⁵⁴

Kapas Nr. 8

KEM GEK 10544. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1613. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,92 g.

⁵²Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

⁵³A – Gustavas Adolfas iš Dievo malonės Švedijos karalius (lot.).

R – nauja Rygos miesto moneta (lot.).

⁵⁴E. Ivanauskas mini 7-ame kape rastus du Zigmanto III Vazos Rygos miesto šilingus, 1612 ir nenustatytos datos. Tačiau apžiūrėdami monetas jų neradome.

9 lentelė

Paketurių senkapio monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Jonas Albertas	Pusgrašis	1	5,56
Žygimantas Senasis	Pusgrašis	1	5,56
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	2	11,11
Žygimantas Augustas	Pusgrašis	2	11,11
Zigmantas III Vaza	Denaras	2	11,11
Zigmantas III Vaza	Dvidenaris	1	5,56
Zigmantas III Vaza	Šilingas	3	16,65
Gustavas II Adolfas	Pusanatrokas	2	11,11
Gustavas II Adolfas	Šilingas	2	11,11
Kristina Augusta Vaza	Šilingas	1	5,56
Karolis X Gustavas	Šilingas	1	5,56
Iš viso:		18	100

10 lentelė

Paketurių senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	6	33,33
Krokuvos	2	11,11
Lobženicos	1	5,56
Elbingo	1	5,56
Rygos/Livonijos	8	44,44
Iš viso:	18	100

**Palėvenės dominikonų vienuolynas.
1991–1992 m. tyrinėjimai⁵⁵**

1) KEM GEK 11426. Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. 1661. Averse – Jono Kazimiero Vazos atvaizdas. Monetą juosia taškinis ratelis ir legenda IOAN(es) CAS(imirus) REX.

Reverse – erelis su Vazų giminės herbu – javų pėdu skydelyje. Legenda – SOLID(us) REGNI POLONI(aie) 1661⁵⁶.

Ujazdovo kalykla, varis, skersmuo – 15 mm, masė – 1,16 g.

2) KEM GEK 12217. Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. Data ir kalykla nežinoma, varis, skersmuo – 15 mm, masė – 0,98 g.

3) KEM GEK 11463. Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. 1661. Averse – Jono Kazimiero Vazos atvaizdas, po juo kalyklos nuomininko inicialai T.L.B. Monetą juosia taškinis ratelis ir legenda IOAN(es) CAS(imirus) REX.

Reverse – Vytis, virš jo karūna, žemiau LDK žemės išdo administratoriaus Adomo Motiejaus Sakavičiaus (1659–1661) herbas – ant medžio stuobrio tupintis varnas su žiedu snape. Monetą juosia taškinis ratelis ir legenda SOLIDVS MAG(ni) DVC(atus) LIT(uaniae) 1661⁵⁷.

Ujazdovo kalykla, varis, skersmuo – 15 mm, masė – 1,29 g.

⁵⁵ Petruilienė A. *Kupiškio r. Palėvenės dominikonų vienuolyno ataskaita*, Panevėžys, 2012, p. 8.

⁵⁶ A – Jonas Kazimieras Karalius (lot.). R – Lenkijos Karalystės solidas 1661 (lot.).

⁵⁷ A – Jonas Kazimieras Karalius (lot.). R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės solidas 1661 (lot.).

4) 2012 m. tyrinėjimai. KEM PF 8665⁵⁸. Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. Data nežinoma. LDK žemės išdininko Jeronimo Kryšpino Kiršenšteino monograma KP. Vilniaus arba Lietuvos Brastos kalykla, varis, skersmuo – 15 mm, masė – 1,33 g.

5) 1991 m. tyrinėjimai. KEM GEK 11462. Prūsija. Frydrichas Vilhelmas (1640–1688). Šeštokas. 1686.

Averse – Frydricho Vilhelmo portretas, po juo Karaliaučiaus kalyklos meistro Bastiano Altmano (1685–1686 m.) inicialai BA. Legenda FRID(ericus) WILH(elmus) D(ei) G(ratia) M(arachio) B(randenburgensis) S(acri) R(omani) I(mperi) A(rchi) C(amerarius) & P(omerania)E(lector). Reverse – kairėje – Brandenburgo, dešinėje – Prūsijos herbas. Po skydais matyti elektoriaus skeptras. Legenda SUPREMUS DUX IN PRUSUSIA⁵⁹. Atskiruose skydeliuose du ereliai – Prūsijos herbas. Virš jo romėnišku skaičiumi VI pažymėtas monetos nominalas. Žemiau nurodyta data.

Karaliaučiaus kalykla, sidabras, skersmuo – 29 mm, masė – 3,02 g.

11 lentelė

Palėvenės Dominikonų vienuolyno monetų nominalai ir priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Jonas Kazimieras Vaza	Šilingas	4	80
Frydrichas Vilhelmas	Šeštokas	1	20
Iš viso:		5	100

12 lentelė

Palėvenės Dominikonų vienuolyno monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus/Lietuvos Brastos	1	20
Ujazdovo	2	40
Karaliaučiaus	1	20
Nenustatyta	1	20
Iš viso:	5	100

Žiliai, Alizavos sen., Kupiškio r.

1977 m. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Kupiškio filialas (vadovas S. Juodelis) vykdė Žilių senkapio kasinėjimus. Darbų metu atidengtas 330 m² plotas, iširta 33 griautiniai kapai⁶⁰.

Kapas Nr. 3

1) KEM GEK 8208. Kuršas – Žemgala. Gothardas Ketleris. Dvidenaris. 1579.

Averse – Stepono Batoro monograma, virš jos karūna. Abipus monogramos metai.

Reverse – Vytis, po juo romėniškas skaičius II, nurodantis monetos nominalą.

⁵⁸ A – Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. R – matyti LDK Žemės išdininko Jeronimo Kryšpino Kiršenšteino monograma KP. Vilniaus arba Lietuvos Brastos kalykla.

⁵⁹ A – Frydrichas Vilhelmas iš Dievo malonės Brandenburgo markgrafas, Šventosios Romos Imperijos archikamerarijus bei Pomeranijos elektorius (lot.). R – Didysis Prūsijos kunigaikštis (lot.).

⁶⁰ Juodelis S. *Žilių senkapio, Kupiškio r., Alizavos apyl., 1977 m. kasinėjimų ataskaita*, Rokiškis, 1977.

Mintaujos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,61 g.

2) KEM GEK 8209. Kuršas–Žemgala. Gothardas Ketleris. Dvidenaris. 1579. Mintaujos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,64 g.

Kapas Nr. 4

1) KEM GEK 8210. Lenkija. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis be pažymėtos kaldinimo datos. Krokuvos kalykla, sidabras, skersmuo – 16 mm, masė – 0,85 g.

2) KEM GEK 8211. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,54 g.

3) KEM GEK 8212. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,64 g.

Kapas Nr. 6

1) KEM GEK 8214. Lietuva. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis be pažymėtos kaldinimo datos.

Averse – Vytis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda gotišku šriftu MON(eta) ALEXANDRI.

Reverse – erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda gotišku šriftu MAGNI DVC(atus) LITVANIE⁶¹.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 0,74 g.

2) KEM GEK 8215. Lietuva. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis be pažymėtos kaldinimo datos. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,13 g.

3) KEM GEK 8218. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1510.

Averse – Vytis. Tarp dviejų ratelių legenda gotišku šriftu MONETA SIGISMVNDI 1510.

Reverse – erelis. Tarp dviejų ratelių legenda gotišku šriftu MAGNI DVCIS LITVANIE⁶².

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 1,15 g.

4) KEM GEK 8219. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1512 (151Z). Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 1,21 g.

5) KEM GEK 8220. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1513. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 1,20 g.

6) KEM GEK 8221. Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis. 1514. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 18 mm, masė – 1,14 g.

7) KEM GEK 8223. Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. 1555. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 11 mm, masė – 0,32 g.

8) KEM GEK 8222. Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras. Data nežinoma. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 11 mm, masė – 0,21 g.

9) KEM GEK 8224. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1569. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,61 g.

10) KEM GEK 8225. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1569. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,55 g.

11) KEM GEK 8226. Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1569. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,52 g.

⁶¹ A – Aleksandro moneta. R – Didžioji Lietuvos Kunigaikštystė (lot.).

⁶² Žygimanto moneta. R – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (lot.).

12) KEM GEK 8213. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1546. Averse – erelis. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX Po(loniae) MAG(nus) DVX LIT(uaniae).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda MONETA MAGNI DVCATVS LITVA(niae)⁶³. Monetos tipas su į viršų nukreipta žirgo uodega.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,13 g.

13) KEM GEK 8227. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1546. Averse – erelis. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX LI(tuaniae).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp taškinio išorinio ir virvelinio vidinio legenda MONETA MAGNI DVCAT(us) LITV(aniae)⁶⁴. Monetos tipas su į viršų nukreipta žirgo uodega.

Vilniaus kalykla, sidabras, 19 mm, masė – 1,12 g.

14) KEM GEK 8228. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1560. Averse – erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX L(itvaniae).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda MONETA MAGNI DVCAT 9 LITV(aniae)⁶⁵.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,23 g.

15) KEM GEK 8229. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1560. Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,16 g.

16) KEM GEK 8230. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1561. Averse – erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX L(itvanie).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda MONETA MAGNI DVCAT 9 LITVA⁶⁶.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,12 g.

17) KEM GEK 8231. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1562 (156Z).

Averse – erelis. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX L(itvanie).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp dviejų taškinių ratelių legenda MONETA MAGNI DVCAT LITV(aniae)⁶⁷. Monetos tipas su į viršų nukreipta žirgo uodega.

Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,22 g.

18) KEM GEK 8216. Silezija. Liudvikas II (1516–1526). Pusgrašis. 1526. Averse – erelis.

Reverse – karūna.

Svidnicos kalykla, bilonas, skersmuo – 18 mm, masė – 0,89 g.

19) KEM GEK 8217. Silezija. Liudvikas II. Pusgrašis. Data nežinoma. Svidnicos kalykla, bilonas, skersmuo – 18 mm, masė – 0,89 g.

⁶³ A – Žygimantas Augustas Lenkijos karalius Didysis Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės moneta (lot.).

⁶⁴ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

⁶⁵ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

⁶⁶ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

⁶⁷ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

Kapas Nr. 12

KEM GEK 8243. Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas. Data ir kalykla nežinomos, varis, skersmuo – 14 mm, masė – 1,14 g.

Kapas Nr. 13

- 1) KEM GEK 8245. Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris. 1620. Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio, virš jo valdovo karūna. Apačioje romėniškas skaičius II. Monetą juosia vientisas ratelis. Reverse – Vytis, po juo LDK žemės išdininko Kristupo Naruševičiaus herbas – dvi žuvis. Monetą juosia vientisas ratelis. Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,39 g.
- 2) KEM GEK 8247. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1647. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,48 g.
- 3) KEM GEK 8246. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1649. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,42 g.
- 4) KEM GEK 8248. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,44 g.
- 5) KEM GEK 8249. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,34 g.
- 6) KEM GEK 8250. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,35 g.

Kapas Nr. 14

- 1) KEM GEK 8251. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. 1630. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,45 g.
- 2) KEM GEK 8256. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1645. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,55 g.
- 3) KEM GEK 8255. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1647. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,52 g.
- 4) KEM GEK 8254. Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. 1649. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,45 g.
- 5) KEM GEK 8257. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,48 g.
- 6) KEM GEK 8258. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,51 g.
- 7) KEM GEK 8259. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,53 g.
- 8) KEM GEK 8260. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,17 g.
- 9) KEM GEK 8253. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1621.

Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio. Abipus romėniškais skaičiais Z I pažymėta data, viršuje valdovo karūna. Tarp virvelinio išorinio ratelio ir dvigubo taškinio vidinio legenda SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) M(agnus) D(ux) L(itvaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp virvelinio išorinio ratelio ir dvigubo taškinio vidinio legenda SOLIDVS CI. Bėganti lapė – Rygos kalyklos meistro Oto fon Mapeno (1609–1621) herbas. VI(tus) RIGENSIS⁶⁸.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 15 mm, masė – 0,61 g.

Kapas Nr. 15⁶⁹

1) KEM⁷⁰. Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,58 g.

2) KEM. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,31 g.

3) KEM. Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,33 g.

4) KEM. Nenustatytas valdovas ir kaldinimo vieta. Šilingas, bilonas, skersmuo – 14 mm, masė – 0,19 g.

Kapas Nr. 17

KEM GEK. 8264. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1597.

Averse – Zigmanto III monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant atskiro skydelio. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SIG(ismundus) III D(ei) G(ratia) REX PO(loniae) D(ux) LI(tvaniae).

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai. Tarp taškinio išorinio ratelio ir virvelinio vidinio legenda SOLIDVS CIVI(tus) RIGENS(is) 97⁷¹.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 17 mm, masė – 0,99 g.

Kapas Nr. 25

1) KEM GEK 8201. Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1558. Averse – erelis. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda SIGIS(mundus) AVG(ustus) REX PO(loniae) MAG(nus) DVX LI(tvaniae).

Reverse – Vytis, po juo metai. Tarp vientiso išorinio ratelio ir taškinio vidinio legenda MONETA MAGNI DVCAT 9 LITVA(niae)⁷². Vilniaus kalykla, sidabras, skersmuo – 19 mm, masė – 1,10 g.

2) KEM GEK 8202. Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris. 1611.

Averse – Zigmanto III Vazos monograma su Vazų giminės herbu – javų pėdu ant skydelio, virš jos valdovo karūna. Abipus

⁶⁸ A – Zigmantas III iš Dievo malonės Lenkijos karalius didysis Lietuvos kunigaikštis (lot.). R – Rygos miesto solidas (lot.).

⁶⁹ E. Ivanauskas mini šiame kape rastas šešias monetas. Apžiūrėdami radome keturias monetas.

⁷⁰ Penkiolikto kapo monetos neturi joms priskirtų GEK numerių.

⁷¹ Ta pati lotyniškos legendos reikšmė.

⁷² A – Žygimantas Augustas Lenkijos karalius Lietuvos didysis kunigaikštis. R – Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės 9 moneta.

monogramos metai, apačioje romėniškas skaičius II. Monetą juosia virvelinis ratelis.

Reverse – Vytis, po juo LDK žemės išdininko Jeronimo Volavičiaus (1603–1618) herbas – dvi strėlės. Monetą juosia virvelinis ratelis.

Vilniaus kalykla, bilonas, skersmuo – 13 mm, masė – 0,49 g.

3) KEM GEK 8207. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1612.

Averse – Zigmanto III monograma su vazų giminės herbu – javų pėdu ant atskiro skydelio.

Reverse – Rygos miesto herbas – du sukryžiuoti raktai.

Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,95 g.

4) KEM GEK 8203. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,66 g.

5) KEM GEK 8204. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,82 g.

6) KEM GEK 8205. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,72 g.

7) KEM GEK 8206. Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. Data nežinoma. Rygos kalykla, bilonas, skersmuo – 16 mm, masė – 0,92 g.

Kapas Nr. 33⁷³

13 lentelė

Žilių senkapio monetų nominalai ir priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Aleksandras Jogailaitis	Pusgrašis	3	5,77
Žygimantas Senasis	Pusgrašis	4	7,70
Žygimantas Augustas	Denaras	2	3,84
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	5	9,62
Žygimantas Augustas	Pusgrašis	7	13,47
Zigmantas III Vaza	Dvidenaris	2	3,84
Zigmantas III Vaza	Šilingas	7	13,47
Liudvikas II	Pusgrašis	2	3,84
Gothardas Ketleris	Dvidenaris	2	3,84
Gustavas II Adolfas	Šilingas	2	3,84
Kristina Augusta Vaza	Šilingas	15	28,85
Jonas Kazimieras Vaza	Šilingas	1	1,92
Iš viso:		52	100

14 lentelė

Žilių senkapio monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Vilniaus	22	42,31
Krokuvos	1	1,92
Nenustatyta Lenkijos	1	1,92
Svidnicos	2	3,85
Mintaujos	2	3,85
Rygos/Livonijos	24	46,15
Iš viso:	52	100

⁷³E. Ivanauskas mini šiame kape rastas 2–3 monetas. Apžiūrėję monetų neradome.

Buivėnų senkapis*Kapas Nr. 1*

- 1) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, 1556
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, data nežinoma
- 3) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, data nežinoma
- 4) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, data nežinoma
- 5) Lenkija. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis, be pažymėtos kaldinimo datos

Kapas Nr. 4

- 1) Kuršas–Žemgala. Gothardas Ketleris. Dvidenaris, 1579
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1570
- 3) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1596
- 4) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1598
- 5) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1598
- 6) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1599

Kapas Nr. 5
Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas,
1633

Kapas Nr. 6
 1) *Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas,*
1627

2) *Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas,*
data nežinoma

3) *Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas,*
data nežinoma

4) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 9
 1) *Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas,*
data nežinoma

2) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

3) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

4) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

5) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

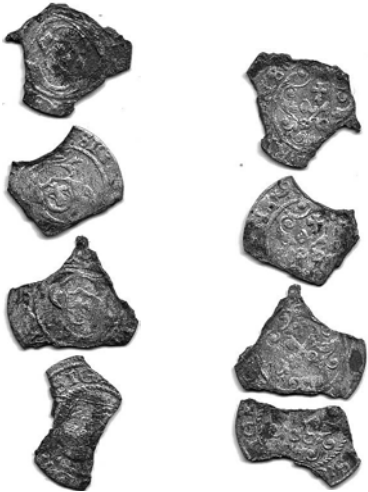

6) *Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza.*
Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 10

- 1) Lenkija. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis, be pažymėtos kaldinimo datos
- 2) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1514
- 3) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1522
- 4) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1567

Kapas Nr. 11

- 1) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 2) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 3) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 4) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 12

- 1) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 2) Švedija. Ryga. Karolis XI. Šilingas, 1662
- 3) Švedija. Ryga. Karolis XI. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 13

- 1) Lietuva. Kazimieras Jogailaitis. Denaras, be pažymėtos kaldinimo datos
- 2) Lietuva. Kazimieras Jogailaitis. Denaras, be pažymėtos kaldinimo datos
- 3) Lietuva. Kazimieras Jogailaitis. Denaras, be pažymėtos kaldinimo datos

Karaliūniškio senkapis

Kapas Nr. 3

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, data nežinoma
- 2) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 3) Švedija. Ryga. Karolis X Gustavas. Šilingas, 1655
- 4) Švedija. Livonija. Karolis X Gustavas. Šilingas, data nežinoma
- 5) Švedija. Ryga. Karolis X Gustavas. Šilingas, 1654
- 6) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 4

- 1) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, 1560
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1567

Kapas Nr. 5

Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1653

Kapas Nr. 8

Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 9

Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 11

- 1) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1637
- 2) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1638
- 3) Švedija. Ryga. Nežinomas valdovas ir data. Šilingas

Perkasoje rasta moneta:

Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kuosėnų senkapis

I perkasoje rastos monetos:

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, 1623
- 2) Lietuva ar Lenkija? Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, data nežinoma

II perkasoje rastos monetos:

- 1) Berzaunė. Jono Kazimiero Vazos šilingo klastotė. 1666
- 2) Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, 1666

Noriūnų senkapis

Kapas Nr. 4

Lietuva. Zigmantas III Vaza. Grašis, 1610

Kapas Nr. 7

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, 1627
- 2) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, 1628

Kapas Nr. 9

- 1) Lenkija. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1509
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1569
- 3) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570
- 4) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1559
- 5) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1565
- 6) Lietuva. Žygimantas Augustas. „Mažasis grašis“, 1547
- 7) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1589
- 8) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1590
- 9) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1590

Perkasoje rasta moneta:

Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris. 1570

Paketurių senkapis

Kapas Nr. 1

1) Švedija. Livonija. Karolis X Gustavas.
Šilingas. 1656

Kapas Nr. 2

1) Lenkija. Zigmantas III Vaza. Denaras, 1623
2) Lenkija. Zigmantas III Vaza. Denaras, 1623

Kapas Nr. 3

Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris. 1621

Kapas Nr. 4

1) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis.
1510

2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis.
1560

3) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas. 1595

Kapas Nr 5

- 1) Lenkija. Jonas Albertas. Pusgrašis, data nežinoma
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1570
- 3) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, data nežinoma
- 4) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1559
- 5) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1592

Kapas Nr. 6

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, data nežinoma
- 2) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, data nežinoma
- 3) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Pusantrokas, 1622
- 4) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1642
- 5) Karališkoji Prūsija. Gustavas II Adolfas. Pusantrokas, 1632

Kapas Nr. 8

- Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1613

Palėvenės dominikonų vienuolyno radiniai

- 1) Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, 1661
- 2) Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 3) Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, 1661
- 4) Lietuva. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 5) Prūsija. Frydrichas Vilhelmas. Šeštokas, 1686

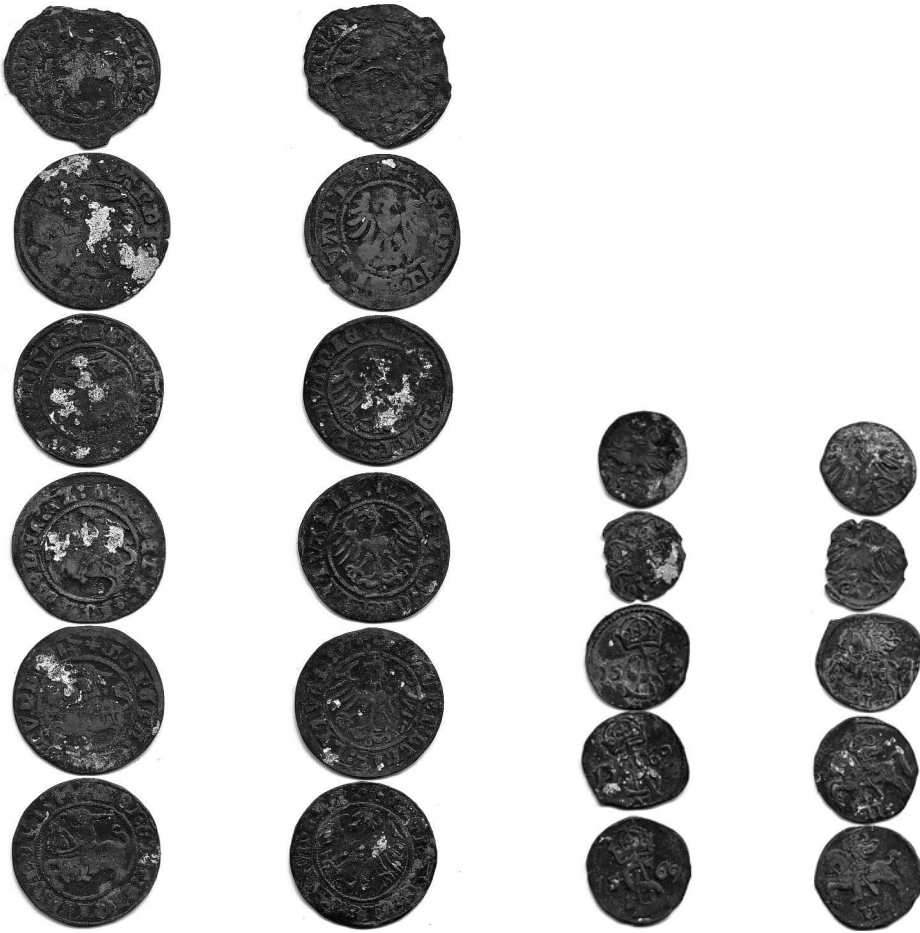
Žilių senkapis

Kapas Nr. 3

- 1) Kuršas–Žemgala. Gothardas Ketleris. Dvidenaris, 1579
- 2) Kuršas–Žemgala. Gothardas Ketleris. Dvidenaris, 1579

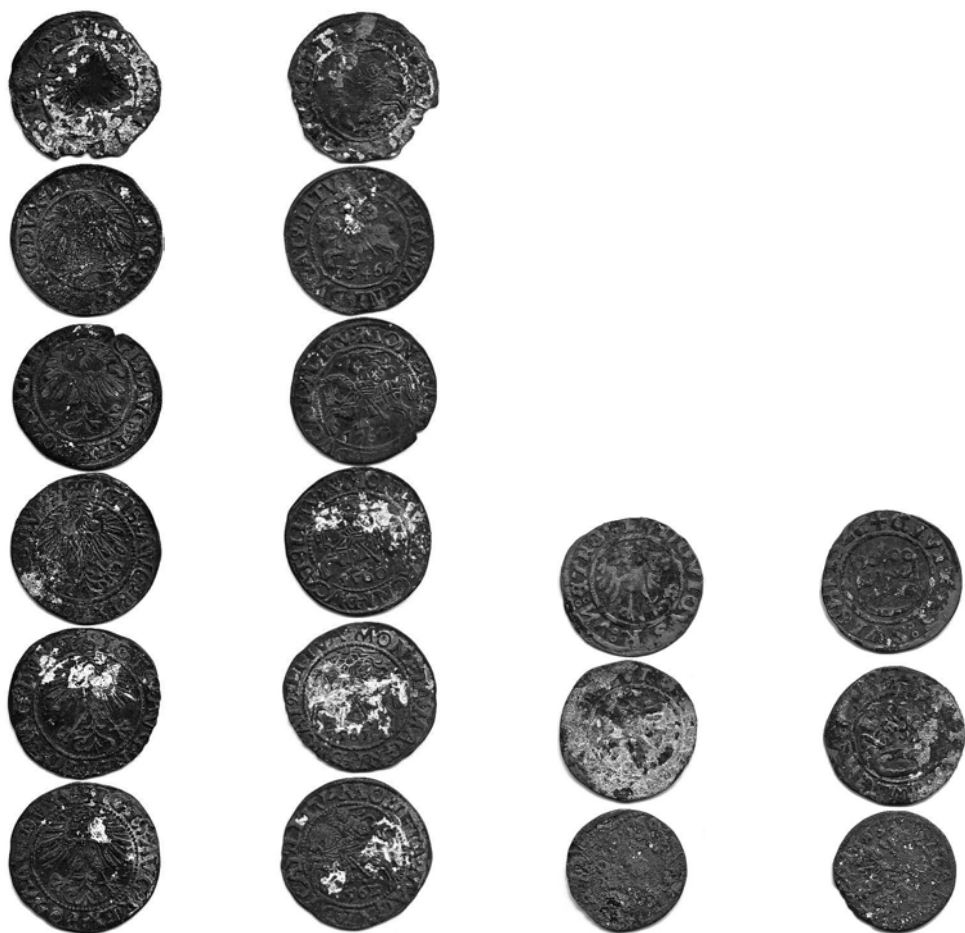
Kapas Nr. 4

- 1) Lenkija. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis, be pažymėtos kaldinimo datos
- 2) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1570
- 3) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1570

Kapas Nr. 6

- 1) Lietuva. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis, be pažymėtos kaldinimo datos
- 2) Lietuva. Aleksandras Jogailaitis. Pusgrašis, be pažymėtos kaldinimo datos
- 3) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1510
- 4) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1512
- 5) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1513
- 6) Lietuva. Žygimantas Senasis. Pusgrašis, 1514
- 7) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, 1555
- 8) Lietuva. Žygimantas Augustas. Denaras, data nežinoma
- 9) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1569
- 10) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1569
- 11) Lietuva. Žygimantas Augustas. Dvidenaris, 1569

(Kapas Nr. 6)

- 12) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1546
- 13) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1546
- 14) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1560
- 15) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1560
- 16) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1561
- 17) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis. 1562
- 18) Silezija. Liudvikas II. Pusgrašis, 1526
- 19) Silezija. Liudvikas II. Pusgrašis, data nežinoma

Kapas Nr. 12

Lenkija. Jonas Kazimieras Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 13

- 1) Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris, 1620
- 2) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1647
- 3) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1649
- 4) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 5) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 6) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma

Kapas Nr. 14

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas. Šilingas, 1630
- 2) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1645
- 3) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1647
- 4) Švedija. Ryga. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, 1649
- 5) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 6) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 7) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 8) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 9) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1621

Kapas Nr. 15

- 1) Švedija. Ryga. Gustavas II Adolfas.
Šilingas, data nežinoma
- 2) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza.
Šilingas, data nežinoma
- 3) Švedija. Livonija. Kristina Augusta Vaza.
Šilingas, data nežinoma
- 4) Nenustatytas valdovas ir kaldinimo vieta.
Šilingas

Kapas Nr. 17

- Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1597

Kapas Nr. 25

- 1) Lietuva. Žygimantas Augustas. Pusgrašis, 1558
- 2) Lietuva. Zigmantas III Vaza. Dvidenaris, 1611
- 3) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, 1612
- 4) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 5) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 6) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma
- 7) Ryga. Zigmantas III Vaza. Šilingas, data nežinoma

Monetos iš Kupiškio valsčiaus senkapių

Norint atsakyti į klausimą, kokie pinigai buvo naudojami Kupiškio valsčiaus gyventojų aptariamam laikotarpiui, turime atkreipti dėmesį į senkapiuose rastas monetas, jų nominalus bei kaldinimo vietas. Nes, anot numizmato V. Aleksiejūno, kiekviena radimvietė atspindi tas monetas, kurios cirkuliavo toje teritorijoje⁷⁴.

Prieš aptardami surinktą statistinę medžiagą, Kupiškio valsčiaus senkapius suskirstysime į atskirus laikotarpius pagal jų radinius, taikydami E. Svetiko pasiūlytą chronologiją⁷⁵. Jis Lietuvos senkapius suskirsto į tokius laikotarpius: XIV a. II pusė–XV a. I pusė, XV a. II pusė–XVI a. I pusė, XVI a. II pusė, XVI a. pab.– XVII a. Kadangi šio straipsnio chronologinės ribos atitinka dalį suskirstytų laikotarpių, jų laikydamiesi ir pateikiame valsčiaus senkapių statistinę medžiagą.

Ankstyviausios Kupiškio valsčiaus senkapiuose rastos monetos yra lietuviški Kazimiero Jogailaičio denarai, priskiriami XV a. antrajai pusei, kurie sudaro ~2,10 % (arba 3 vnt.) visų radinių.

Pasak numizmato E. Remeco, dabartinės Lietuvos teritorijoje visą XVI a. LDK, o nuo 1569 m. Lenkijos ir Lietuvos valstybės monetų apyvartoje dominavo vietiniai pinigai. LDK daugiausia buvo Vilniaus monetų kalykloje kaldintų monetų⁷⁶. Ši teiginį atitinka ir Kupiškio valsčiaus senkapių numizmatinė medžiaga. Tarp XVI a. pirmąją pusę datuotų radinių svarbiausias vaidmuo atitenka Jogailaičių dinastijos valdovų kaldintoms monetoms: Aleksandro pusgrašiams (~3,55 % (2 vnt. Vilniaus kalyklos ir 3 vnt. Krokuvos), Žygimanto Senojo pusgrašiams (~5,56 %, arba 8 vnt.), Žygimanto Augusto denarams (~4,9 %, arba 7 vnt.), dvidenariams (~9,10 %, arba 13 vnt.), pusgrašiams (~7,70 %, arba 11 vnt.), grašiams (~0,70 %, arba 1 vnt.) Be vietinių monetų, rasta ir lenkiškų Jono Alberto pusgrašių (~0,70 %, arba 1 vnt.) ir visoje LDK gausiai cirkulavusių Silezijoje, Svidnicos mieste, 1517–1528 m. kaldintų Liudviko II pusgrašių (~1,40 %, arba 2 vnt.).

Nors kol kas neturime Stepono Batoro kaldintų monetų radinių, XVI a. antrajai pusei atstovauja Kuršo kunigaikštystės hercogo Gothardo Ketlerio dvidenariai (~2,10 %, arba 3 vnt.). Šios LDK apyvartai skirtos monetos pagyvino Kupiškio valsčiaus smulkių nominalų monetų apyvartą.

XVI a. 9-ojo deš. pab. prasideda Vazų dinastijos valdymas, kurį lydėjo karai, nestabili politinė ir ekonominė šalies situacija. Visa tai veikė ir pinigų sistemą: buvo kaldinama ypač daug monetų tipų, naujų nominalų, mažėjo monetų masė ir sidabro praba. Monetų kokybė ypač suprastėjo pradėjus naudoti Hanso Štipelio išrastą našių monetų valcavimo mašiną. Dėl prastos pinigų gamybos priežiūros monetas būdavo iškertamos iš valcuoto lakšto necentruotai, iškaštais pakraščiais⁷⁷. Šią situaciją atspindi faktas, kad šio laikotarpio senkapiuose daugiausia randama vieno smulkiausių nominalo – šilingo vertės monetų.

⁷⁴ Aleksiejūnas V. Senkapių monetas, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, nr. 11, p. 16.

⁷⁵ Svetikas E. Monetos XIV–XVII a. Lietuvos kapinynuose, *Lietuvos archeologija*, Vilnius, 1995, nr. 11, p. 117–135.

⁷⁶ Remecas E. XVI a. monetų apyvarta dabartinės Lietuvos teritorijoje. Pinigų studijos, *Ekonomikos istorija*, 2002, nr. 2, p. 73.

⁷⁷ Sajauskas S. Lietuviškoji numizmatika: nuo Lietuvos (Mindaugo) karalystės iki Respublikos, *Lietuvos monetas*, Vilnius, 2006, p. 3.

Kaip matyti iš pateiktų skaičių, daugiausia Rygoje kaldinti Zigmanto III Vazos šilingai sudaro ~14,65 % (arba 21 vnt.) saugomų monetų. Taip pat apie Kupiškio valsčiaus smulkių monetų apyvartą galima spręsti iš rastų minėto valdovo dvidenarių (~2,10 %, arba 3 vnt.), grašių (~0,70 %, arba 1 vnt.) bei Lenkijos kalyklų denarų (~1,40 %, arba 2 vnt.). Apie gausiai šio valdovo kaldintų trečiokų (3 grašių vertės monetų) vaidmenį Kupiškio valsčiaus pinigų apyvartoje negalime kalbėti remdamiesi senkapių numizmatine medžiaga, kadangi didesnės perkamosios galios monetos į kapus čia nedėtos.

15 lentelė

Kupiškio krašto senkapiuose ir Palėvenės dominikonų vienuolyne rastų monetų nominalai ir jų priklausomybė valdovui

Valdovas	Nominalas	Kiekis	Procentinė išraiška
Kazimieras Jogailaitis	Denaras	3	2,10
Jonas Albertas	Pusgrašis	1	0,70
Aleksandras Jogailaitis	Pusgrašis	5	3,50
Žygimantas Senasis	Pusgrašis	8	5,60
Žygimantas Augustas	Denaras	7	4,90
Žygimantas Augustas	Dvidenaris	13	9,10
Žygimantas Augustas	Pusgrašis	11	7,70
Žygimantas Augustas	Grašis	1	0,70
Gothardas Ketleris	Dvidenaris	3	2,10
Liudvikas II	Pusgrašis	2	1,40
Zigmantas III Vaza	Denaras	2	1,40
Zigmantas III Vaza	Dvidenaris	3	2,10
Zigmantas III Vaza	Šilingas	21	14,65
Zigmantas III Vaza	Grašis	1	0,70
Gustavas II Adolfas	Šilingas	13	9,10
Gustavas II Adolfas	Pusantrokas	2	1,40
Kristina Augusta Vaza	Šilingas	32	22,35
Karolis XI	Šilingas	2	1,40
Karolis X Gustavas	Šilingas	4	2,80
Jonas Kazimieras Vaza	Šilingas	8	5,60
Frydrichas Vilhelmas	Šeštokas	1	0,70
Iš viso:		143	100

16 lentelė

Kupiškio krašto senkapiuose ir Palėvenės dominikonų vienuolyne rastų monetų kaldinimo vietos

Kalykla	Kiekis	Procentinė išraiška
Krokuvos	7	4,90
Lobženicos	1	0,70
Ujazdovo	1	0,70
Mintaujos	3	2,10
Vilniaus	49	34,27
Vilniaus ar Lietuvos Brastos	1	0,70
Nežinoma Lietuvos ar Lenkijos	3	2,10
Berzaunės	1	0,70
Elbingo	1	0,70
Karaliaučiaus	1	0,70
Svidnicos	2	1,40
Rygos	73	51,04
Iš viso:	143	100

Vladislovo Vazos valdymo metais smulkių nominalų monetų nebuvo išleista, o ir stambių Lenkijoje nukaldinta labai mažai. Todėl XVII a. antrajame ketvirtyje Lenkijos ir Lietuvos pinigine rinka yra užtvindoma Rygoje ir Livonijoje Švedijos valdovų kaldintais šilingais⁷⁸. Iš visų Pabaltijį valdžiusių Švedijos valdovų Augustos Vazos šilingai sudaro daugumą Kupiškio senkapių numizmatinės medžiagos, per visą aptariamą laikotarpį ~22,38 % (arba 32 vnt.), toliau seka Gustavo II Adolfo šilingai (~9,10 %, arba 13 vnt.), Karolio X Gustavo šilingai (~2,80 %, arba 4 vnt.), Karolio XI šilingai (~1,40 %, arba 2 vnt.), minėtini ir Gustavo II Adolfo pusantrakai (~1,40 %, arba 2 vnt.).

XVII a. antrojoje pusėje, Lenkijos ir Lietuvos valstybei ypač sunkiu laikotarpiu, siekiant papildyti iždą, pirmą kartą valstybės istorijoje pradėtos kaldinti varinės monetos – Jono Kazimiero šilingai (šiuo metu pašaipiai vadinami „buratinkomis“⁷⁹). Jeigu šio laikotarpio Kupiškio valsčiaus pinigų rinką nusakytume remdamiesi vien Kupiškio etnografijos muziejuje saugomais radiniais, susiformuotų paradoksaliai teiginys, jog šių per 878 mln. nukaldintų monetų turime tik ~5,60 % (arba 8 vnt.) viso rinkinio, iš kurių 4 vnt. rasti Palėvenės dominikonų vienuolyno teritorijoje. Tačiau pažvelgus į LNM turimas Kupiškio senkapių monetas⁸⁰ paaiškėja objektyvesnis vaizdas, kadangi ten susiduriame su vėlesniais palaidojimais, ir Jono Kazimiero šilingai yra iš dažniausiai aptiktų monetų. Tad čia vėl kartojasi situacija, kai vykdytų tyrimų ir radinių stygius neleidžia padaryti atitinkamų išvadų apie neabejotinai dominuojantį šių infliacinių monetų vaidmenį to laikotarpio Kupiškio valsčiaus pinigų rinkoje.

Kaip jau minėta, KEM saugomas Oniūnų k. – išimtinai stambesnio ir stambaus nominalo – monetų lobis šiame straipsnyje neaprašomas dėl kelių aspektų: neatitinka pasirinkto nagrinėjamo objekto ir chronologinio laikotarpio. Vis dėlto, atsižvelgiant į įvairių jo sudėčių, nominalus ir priklausomybę šalims, galima išsakyti hipotezę, jog XVII a. antrojoje pusėje čia šalia šilingų kursavo daug ir įvairių svetimų kraštų monetų, prie kurių priskirtinas ir Palėvenėje rastas prūsiskas Frydricho Vilhelmo 1686 m. šeštakas.

⁷⁸Remecas E. Numizmatiniai radiniai: Žemutinės pilies rūmai, V tomas. <http://www.lietuvospilys.lt/data/money.htm>.

⁷⁹Pavadinimas kilo nuo Lenkijos ir Lietuvos monetų kalyklų nuomininko Tito Livijaus Boratinio pavardės (aut. past.).

⁸⁰Ivanauskas E. *Monetos ir žetonai Lietuvos senkapiuose 1387–1850 m.*, Vilnius, 2001, p. 98, 139, 155.

Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija. Uoginių kapinių koplyčios Kryžiaus kelio stotys¹

Ieva Bobinaitė

Šio straipsnio objektas – dar menkai lietuvių istoriografijoje nagrinėti masinės gamybos XIX a. antrosios pusės–XX a. pirmosios pusės sieniniai religiniai paveikslai. Aprašoma jų sklaida tokiuose kraštuose kaip Vokietija, Prancūzija, taip pat trumpai pristatomas jų plitimo kontekstas Lietuvoje. Analizuojama Adomo Petrausko muziejuje saugoma tokių atvaizdų kolekcija, į ją žvelgiama ikonografinių siužetų aspektu, pristatomi retesni ir įdomesni paveikslai. Be to, kolekcijos medžiagą naudingai papildoma ir Uoginių kapinių koplyčioje esančios Kryžiaus kelio stotys.

Kupiškio etnografinio muziejaus padalinys Adomo Petrausko muziejus – tai Uoginių kaime (Kupiškio r.) įsikūrusi sodyba, kurioje saugoma daugiau kaip 5 000 įvairaus pobūdžio eksponatų, surinktų muziejaus įkūrėjo² iš Kupiškio apylinkių gyventojų. Tarp gamtos sukurtų grožybių ar įvairių praeitį liudijančių buitinių rakandų šioje įstaigoje taip pat saugoma ir reikšminga masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija. Nors lietuvių mokslininkų darbuose skirtingo laikotarpio, taip pat ir XIX a. II p.–XX a. I p., religinės dailės tematika pastaraisiais dešimtmečiais buvo gausiai tyrinėta, masinės gamybos dailės, ypač grafikos, darbams dėmesio nebuvo skirta, nors ir pabrėžta šių paveikslų įtaka XX a. bažnytinei dailei. Tai, kad šis gana trapių popierinių objektų paveldas moksliai neiširtas, neįvertintas, gali paspartinti jų nykimą arba sunaikinimą. Šios srities tyrimai Lietuvoje dar tik pradedami, todėl A. Petrausko kolekcija pasitelkta kaip šaltinis, siekiant daugiau sužinoti apie šį reiškinį mūsų šalyje.

Gausius spaustuvių ir leidyklų, išsikūrusių Vokietijoje, skaičius greičiausiai nulėmė šios šalies mokslininkų domėjimasi grafinais atvaizdais. Nors išsamiausi tyrimai, skirti šiai problematikai, buvo atlikti dar XX a. 7–9-ąjį dešimtmečiais, tema dėmesio sulaukia iki šiol. Pavyzdžiui, kasmet leidžiamas straipsnių rinkinys „Bild, Druck, Papier“ („Paveikslas, spauda, popierius“)³, kuriame publikuojamos su įvairiomis grafikos ir spaudos temomis susijusios mokslininkų išvalgos. Tyrinėjimus tęsia vokiečių mokslininkai Hahn Waltraud⁴, Wolfgangas Brückneris⁵. Analizuojant temą taip pat naudingi

¹ Straipsnis parengtas Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto paveldosaugos programos magistro darbo „XIX a. II pusės–XX a. pr. masinės gamybos sieniniai religiniai paveikslėliai. A. Petrausko muziejaus kolekcijos atvejis“ (Vilnius, 2013) pagrindu. Darbo vadovė dr. Dalia Klajumienė.

² Adomas Petrauskas (1914–2004) savo gyvenimą paskyrė etnografijos ir istorijos eksponatams rinkti. Savarankiškai įrengtą muziejų savo sodyboje atidarė 1969 m. Sukauptus eksponatus 1996 m. padovanojo Kupiškio rajono savivaldybei. Plačiau apie A. Petrauską žr. *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. II, p. 633.

³ *Arbeitskreis Bild Druck Papier. Tagungsband Épinal 2011*, [http://www.waxmann.com/index.php?id=buecher&no_cache=1&tx_p2waxmann_pi1\[ober-kategorie\]=OKA100028&tx_p2waxmann_pi1\[unterkategorie\]=UKA100149&tx_p2waxmann_pi1\[buch\]=BUC122959](http://www.waxmann.com/index.php?id=buecher&no_cache=1&tx_p2waxmann_pi1[ober-kategorie]=OKA100028&tx_p2waxmann_pi1[unterkategorie]=UKA100149&tx_p2waxmann_pi1[buch]=BUC122959) [žiūrėta 2013 04 10].

⁴ Hahn W. *Saint-Sulpice und die devotionale Bilderindustrie des 19. Jahrhunderts in Frankreich*, Würzburg, 1984; Hahn W. *Un objet religieux et sa pratique. Le chemin de croix „portatif“ aux XIXe et XXe siècles en France*, Paris, Les éditions du Cerf, 2007.

⁵ Brückner W. *Elfenreigen Hochzeitstraum. Die Öldruckfabrikation 1880–1940*, Köln, 1974; Brückner W. *Kunst und Konsum: Massenbilderforschung, Veröffentlichungen zur Volkskunde und Kulturgeschichte 82*, Würzburg, 2000, p. 189–201.

Christa Pieske⁶, Bruno Langnerio⁷, Erdmute's Nieke's⁸ darbai. Pastarųjų autorių veikalai supažindina tiek su masinės gamybos paveikslų terminija bei klasifikacija, tiek su pramoninės produkcijos pradžia, atvaizdų rūšimis, jų atlikimo technikomis.

Minėti veikalai taip pat plačiai supažindina su masinės gamybos grafikos klesėjimo laikotarpiu, įvairiomis spaudos technikomis, jų istorija. Tyrimų tekstus papildoma aptariamų spaudinių iliustracijos, kurių dalis tapo labai vertinga priemone analizuojant A. Petrausko muziejuje saugomą kolekciją, aiškinantis jos paveikslų kilmę, sukūrimo datą, pirmavaizdžius. Nors didžiojoje dalyje šių knygų kalbama apie tą patį reiškinį, tačiau išskiriami skirtingi jo aspektai. Pavyzdžiui, W. Brücknerio knyga „Elfenreigen, Hochzeitstraum: Die Öldruckfabrikation 1880–1940“ („Elfų ratelis, vestuvių svajonė: oleodrukų gamyba 1880–1940“) itin svarbi dėl jos prieduose pateikiamų Vokietijoje veikusių spaustuvių ir leidyklų ženklų, signatūrų, kuriomis būdavo žymimi paveikslai, užuot rašius visą spaustuvės ar leidyklos pavadinimą. Mokslininko B. Langnerio knyga „Evangelische Bilderwelt“ („Evangelinis paveikslų pasaulis“) svarbi dėl teiginių, kad sieniniai religiniai paveikslai sklido ne vien katalikiškoje, bet ir protestantiškoje aplinkoje. Tos pačios spaustuvės ir leidyklos spausdindavo atvaizdus, tinkamus abiem konfesijoms. Knygoje taip pat plačiai pristatomos kai kurios spaustuvės, jų veikla, spausdintų atvaizdų siužetai, jų išskirtinumas. Keletas veikalų išskiria tuo, kad pristato atskiras paveikslų grupes, gamintas skirtinguose regionuose. Prie tokių priskiriamos E. Nieke's „Religiöse Bilderbogen aus Neuruppin. Eine Untersuchung zur Frömmigkeit im 19. Jahrhundert“ („Religinių paveikslų serijos Neurupine. XIX a. pamaldumo tyrimai“) ir W. Hahno „Saint-Sulpice und die devotionale Bilderindustrie des 19. Jahrhunderts in Frankreich“ („Šv. Sulpicijus ir devocinių paveikslų industrija Prancūzijoje XIX amžiuje“) bei „Un objet religieux et sa pratique. Le chemin de croix „portatif“ aux XIXe et XXe siècles en France“ („Religinis objektas ir jo praktika. XIX–XX a. nešiojamos kryžiaus kelio stotys“) darbai.

Prancūzų mokslininkų istoriografija šia tematika yra kur kas skurdesnė nei vokiečių. Joje daugiau dėmesio, kaip ir lietuvių autorių darbuose, skiriama grafikai iki XIX a. antrosios pusės, jos paplitimui ir tendencijoms skirtinguose kraštuose⁹. Šiek tiek medžiagos apie litografijų bei chromolitografijų spausdinimą galima rasti istoriko Dominique Lercho straipsnyje „L'historien et l'imagerie“ („Istorikas ir paveikslai“)¹⁰.

Analizuojant A. Petrausko muziejaus masinės gamybos religinius sieninius paveikslus ir ypač jų ikonografiją, buvo naudingi Lietuvos dailėtyrininkų Skirmantės Smilingytės-Žeimienės, Astos

⁶ Pieske Ch. *Bilder für jedermann. Wandbilddrucke 1840–1940*, München, 1988.

⁷ Langner B. *Evangelische Bilderwelt. Druckgraphik zwischen 1850 und 1950*, Bad Winsheim, 1992.

⁸ Nieke E. *Religiöse Bilderbogen aus Neuruppin. Eine Untersuchung zur Frömmigkeit im 19. Jahrhundert*, Frankfurt am Main, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2008.

⁹ Van Heurck Em., Boekenoogen G. J. *L'imagerie populaire des Pays-Bas*, Paris, 1930; Bertarelli A. *L'imagerie populaire italienne*, Paris, 1929.

¹⁰ Lerch D. *L'historien et l'imagerie*, prieiga internete: http://www.histoireaisne.fr/memoires_numerises/chapitres/tome_32/Tome_032_page_167.pdf. [Žiūrėta 2013 04 30.]

¹¹ Smilingytė-Žeimienė S. XX a. pradžios bažnytinių reikmenų dirbtuvių apžvalga, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, t. IV, p. 199–229; Smilingytė-Žeimienė S. Švento Luko cechas Kaune 1923–1932 metais, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, Vilnius, 1999, t. 5, p. 362–376; Smilingytė-Žeimienė S. Jėzaus kulto raiška XX a. I pusės Lietuvos religinėje dailėje, *Menotyra*, Vilnius, 2003, nr. 3, p. 16–23; Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius, 2009; Giniūnienė A. Kryžiaus kelias XVIII a. II pusės–XIX a. grafikoje, *Menotyra*, Vilnius, 2008, nr. 3, p. 8–22; Giniūnienė A. *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje–XX a. pradžioje. Sklaida ir raiška*, Vilnius, 2013; Urbonienė S. Išganytojo atvaizdas XIX a. pab.–XX a. I pusės valstiečių namų aplinkoje, *Pamaldumas išganytojui Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2008, p. 277–300.

Giniūnienės, Skaidrės Urbonienės atlikti tyrimai¹¹. Šių autorių darbuose daugiau dėmesio skiriama paveikslų ikonografijai, jos plitimo priežastims, plastinei analizei. Be to, S. Smilingytė-Žeimienė atskleidžia masinės gamybos reprodukcijos svarbą ir vaidmenį vietos dailininkų kūryboje. Diduma importuojamų reprodukcijų buvo XX a. pradžioje tapytų paveikslų pirmavaizdžiai.

Reikia pridurti, kad šio straipsnio autorė taip pat jau yra paskelbusi publikaciją apie religinius sieninius paveikslius, kuriame daugiausia dėmesio sutelkė į Europoje XIX–XX a. pr. veikusias tokių paveikslų leidyklas¹².

Ieškant A. Petrausko muziejuje esančių eksponatų analogų, medžiaga taip pat buvo renkama internetiniuose aukcionuose ar antikvarinių dirbinių pardavimo puslapiuose.

Masinės gamybos sieninių religinių paveikslų plitimas XIX–XX a. pr. Vokietijoje ir Prancūzijoje. Masinės gamybos sieniniai paveiksliai pradėjo plisti ir ypač pasklido XIX–XX a. pirmojoje pusėje. Nors religiniai atvaizdai XIX a. nebuvo jokia naujiena: religinės grafikos tradicijos ištakos siekia dar XV a., tačiau aptariamam laikotarpiu jų gamyba tapo masinė, o sklaida apėmė visus socialinius sluoksnius. Tas laikotarpis pasižymėjo naujų technologijų kūrimu ir įvairove. Šalia vyravusių nedidelio formato devocinių paveikslėlių radosi daugybė didesnio formato sieninių paveikslų, o tai leidžia minėtą laikotarpį Vakarų Europoje vadinti sieninių paveikslų epocha.

Tokio pobūdžio atvaizdų suklestėjimas būtent XIX a. nulemtas įvairių religinių, politinių, ekonominių, socialinių, technologinių veiksnių. Ypač svarbūs – pramonės perversmas, kuris sąlygojo naujų technologijų kūrimąsi, bei XVIII a. pabaigoje įvykusi Didžioji Prancūzijos revoliucija, atnešusi lygybės idėją, troškimą visų socialinių sluoksnių atstovams mėgautis tais pačiais daiktais kaip ir aukštuomenė. Tai nulėmė reprodukcijų paklausos augimą. Masinių religinių paveikslų suklestėjimą sąlygojo tiek atpigusi tokio pobūdžio produkcija, tiek vis labiau skatinamas ir praktikuojamas asmeninis pamaldumas.

XIX a. pradžioje sieniniams paveikslams įsitvirtinti namų aplinkoje padėjo ir to meto mados tendencijos: namų sienas puošti įrėmintais įvairių siužetų atvaizdais tapo visuotine norma. Tai ypač išryškėjo, kai impozantiškus, masyviais baldais apstatytus imperinio stiliaus interjerus 1815–1848 m. ėmė keisti vidurinio sluoksnio miestiečių skonį labiau atitinkanti ir paveikslų gausa pasižyminti bydermejerio stiliaus gyvenamoji aplinka¹³. Vidurinius gyventojų sluoksnius tokie grafiniai paveiksliai pasiekė per dailės draugijų organizuojamas parodas, o jose šalia to meto dailininkų darbų buvo pristatomi ir grafikos darbai bei jų autoriai¹⁴.

Po truputį dėl išaugusios paklausos ir masinę gamybą supaprastinusių technologijų naujovių vartotojų daugėjo, reprodukcijos tapo prieinamos visiems gyventojų sluoksniams. Tokie atvaizdai imti laikyti būtina namų interjero detale. Prie masinės gamybos sieninių paveikslų plėtros prisidėjo reklaminiai skelbimai to meto spaudoje ir leidėjų sudaryti katalogai. Pastarieji dažnai tiesiog būdavo paliekami viešosiose

¹²Bobinaitė I. XIX–XX a. pradžios masinės gamybos sieninių religinių paveikslų technikos, leidybos centrai ir siužetai, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2013, t. XVIII, p. 116–128.

¹³Brückner W. *Elfenreigen Hochzeitstraum. Die Öldruckfabrikation 1880–1940*, Köln, 1974, p. 15.

¹⁴Pieske Ch. *Bilder für jedermann. Wandbildrucke 1840–1940*, München, 1988, p. 25–27.

vietose tikintis, kad kuo daugiau žmonių su jais susipažins. Sieniniai paveikslai plito ir kartu su spauda, kai užsisakius tam tikrus laikraščius, kalendorius ar knygas, jie buvo dovanojami kaip paskatinimas, premija¹⁵.

XIX a. antroje pusėje plėtėsi leidyklų tinklas, jos telkėsi ne tik keliuose didesniuose miestuose, bet plito ir po visą šalį. Ypač tai pastebima Vokietijoje, kur leidyklos veikė Berlyne, Vroclave (vok. k. *Breslau*), Drezdene, Frankfurte, Miunchene ir kt. Šalyje veikusių didesnių ir mažesnių leidyklų gausa ir konkurencija vertė tobulinti ir specializuotis vienos ar kelių technikų spaudos darbuose. Žinant tokį pasiskirstymą, pagal leidybos laiką ir paveikslų spaudos techniką neretai galima nustatyti ir leidėją. Prancūzijoje tuo metu visa leidybinė veikla buvo sukoncentruota skirtinguose Paryžiaus rajonuose¹⁶. Kaip didžiausios ir garsiausios Paryžiaus leidyklos, veikusios nuo 1845 m. iki pat XX a. vid. ir leidusios religinius paveikslus, išskiriamos „Bouasse–Lebel Fils Aîné“, „Bouasse Jeune“, „Schaefer“, „Boumard“, „Librairie de l’Art Catholique“. Tačiau ilgiausiai veikė „Turgis“ ir „Dopter“ leidyklos – beveik visą šimtmetį. Iš šių centrų paveikslai pasiekdavo ne tik vietinę rinką, bet ir kitus kraštus – Ispaniją, Rusiją bei Lenkiją, taip pat Skandinaviją¹⁷.

Šio laikotarpio atvaizdai daugiausia buvo atliekami įvairiomis grafikos technikomis, tiek jau kelis šimtmečius naudojamomis (medžio ar vario raižiniais ir pan.), tiek ir naujomis, tik XIX a. besivystant technologijoms sukurtomis – galvanografijomis, fototipijomis ir kt. Tačiau daugiausia įtakos padarė ir plačiausiai išplito litografijos ir chromolitografijos (spalvotos litografijos). Šis plokščiosios spaudos būdas, pasižymintis dideliu atspaudų kiekiu bei mažomis sąnaudomis, atitiko tiek to meto visuomenės estetinius, tiek kainos lūkesčius.

Be grafikos technikomis atliktų darbų, XIX a. antrosios pusės gyventojų namus pasiekdavo ir siuvinėti, austi, klijuoti ant porceliano ar keramikos ir pan. paveikslai. Vokietijoje ypač plito *siuvinėti paveikslai* (vok. k. *Stickbilder*), pagaminti iš specialiai mechaniniu būdu tankiai perforuoto kartono, kitaip vadinamo *bristoliu*, ant kurio dažniausiai būdavo išsiuvinėjamas užrašas. Teksto dekorui ir jo perteikimui vaizdu būdavo naudojamos nedidelio formato chromolitografijos, džiovintos gėlės, figūrėlės iš štampuotos celiulioidinės medžiagos ar išsiuvinėti paveikslukai¹⁸. Paryžiaus leidyklos išsiskyrė „karpiniais“ dekoruotomis chromolitografijomis arba litografijomis (pranc. k. *dévotes dentelles* arba *images dentelles*). XIX a. tokiais mechaniniu spaudimo būdu išgautais karpiniais buvo stengiamasi imituoti vienuolynuose rankomis meistriškai darytus karpinius. Šitokių karpinių imitacijų pradžia galima laikyti 1840 m.¹⁹ Reikia pasakyti, kad jomis dažniausiai dabinti nedidelio formato devociniai atvaizdai, bet dėl estetiškumo neretai buvo kabinami ir ant sienų.

¹⁵ *Ten pat*, p. 29.

¹⁶ Hahn W. *Saint-Sulpice und die devotionale Bilderindustrie des 19. Jahrhunderts in Frankreich*, Würzburg, 1984, p. 136–180.

¹⁷ Apie svarbiausias Vokietijos ir Prancūzijos leidyklas plačiau žr.: Bobinaitė I. XIX–XX a. pradžios masinės gamybos sieninių religinių paveikslų technikos, leidybos centrai ir siužetai, *Kultūros paminklai*, Vilnius, 2013, t. XVIII, p. 116–128.

¹⁸ *Stickbild*, http://austria-forum.org/af/Wissenssammlungen/ABC_zur_Volkskunde_%C3%96sterreichs/Stickbild [žiūrėta 2013 04 15]. Langner B. *Evangelische Bilderwelt. Druckgraphik zwischen 1850 und 1950*, Bad Windsheim, 1992, p. 95–98.

¹⁹ Hahn W. *Un objet religieux et sa pratique. Le chemin de croix „portatif“ aux XIXe et XXe siècles en France*, Paris, Les éditions du Cerf, 2007, p. 238–240.

Aptariamam laikotarpiu religiniai paveiksliai pradėjo skirtis ne vien ikonografiniais siužetais, bet ir funkcijomis. Žinoma, dauguma jų buvo skirti tiesiog namų erdvės dekoravimui ar pamaldumo išraiškai. Be tokių, protestantiškuose kraštuose ypač suklestėjo konkrečiai progai – krikštui, vestuvėms, Sutvirtinimui ar Tikėjimui išpažinti – atminti skirti paveiksliai²⁰. Dažniausiai juose dominuodavo įvykio, jo datos, žmonių vardų užrašas. Užrašai galėjo būti atspausdinti, o jei trumpesnis tekstas, tai išsiuvinėti. Vokiečių tyrinėtoja Christa Pieske nurodo, kad seniausi tokio tipo paveiksliai datuojami XIX a. 3-uoju dešimtmečiu²¹. Taip pat buvo leidžiami atvaizdai, skirti atminti artimo žmogaus netektį. Iš pradžių jie dažniausiai vaizduodavo antkapį su kryžiumi, o plokštėje būdavo užrašas, vėliau, nuo XX a. 2-ojo dešimtmečio, atsirado Angelo Sargo motyvas, vaizduojantis angelą, nešantį vaiką Dievui²².

Kaip atskirą sieninių paveikslų rūšį galima išskirti „Namų palaiminimus“ ir atvaizdus su citatomis iš Šv. Rašto ar maldų. Jie išsiskiria tuo, kad didžiąją dalį užima tekstas, o atvaizdas tampa tik priedu, kuriuo siekiama sustiprinti užrašytų žodžių, minties įtaigą. Šie paveiksliai dažniausiai buvo išsiuvinėti, tačiau leistos ir chromolitografijos, imituojančios siuvinėjimo raštą. Labai dažnai juose naudota garsaus Renesanso tapytojo Rafaelio paveikslo „Siksto Madona“ angeliuko reprodukcija, taip pat laiminančio Jėzaus atvaizdas²³.

Liaudies pamaldumas šiuo laikotarpiu pasižymėjo vaikiškai naiviu tikėjimu, svarbiausia buvo idealai ir tai, kas siejasi su kilniais jausmais²⁴. Vokiečių tyrinėtoja Hahn Waltraud yra pastebėjusi, kad XIX a. plitusių popierinių paveikslų stilių nulėmė ankstesni religinės dailės reiškiniai – ypač XVII a. su reformacija kovojusių jėzuitų menininkų ekspresija ir XIX a. nazarėnų bei prerafaelitų krypties dailininkų darbai, pasižymėję misticismu, stilizavimu ir eklektika²⁵.

Dar ir XX a. pradžioje žemesniųjų socialinių sluoksnių atstovai mielai didžiūdavosi savo turimais sieniniais paveikslais, jiems tai siejosi su prabanga. Jie buvo saugomi ilgą laiką: dažnai pirkti XIX a. antroje pusėje ant sienų kabėdavo iki pat XX a. 2–3-iojo dešimtmečio. Vėliau pasikeitus kartoms, madai, atsiradus naujoms fotomechaninėms reprodukcijų gamybos technologijoms, pablogėjus ekonominei situacijai, vis rečiau buvo išsigyjama tokių aptariamų paveikslų, o senieji, pradėję vertę ir išvaizdą, sunyko ar buvo sunaikinti. Šios veiklos nebetęsė ir leidyklos.

Masinės gamybos sieniniai religiniai paveiksliai Lietuvoje. Tik nuo XX a. pradžios galima pradėti kalbėti apie masinės gamybos paveikslų Lietuvos teritorijoje leidimą, nes iki to meto carinės Rusijos spauda bei spaudos lietuviškais rašmenimis draudimas buvo pristabdęs senųjų spaustuvių veiklą ir naujų kūrimąsi. Tačiau tai nereiškia, kad Lietuvos gyventojai nepuošė savo sienų paveikslais. Jau XIX a. viduryje kraštotyrininkas L. A. Jucevičius mini žemaičių trobose buvus atvaizdus²⁶. Jie dažniausiai kabėdavo abiejuose namo

²⁰ Langner B. *Evangelische Bilderwelt. Druckgraphik zwischen 1850 und 1950*, Bad Winsheim, 1992, p. 71.

²¹ Pieske Ch. *Wandschmuck des 19. und 20. Jahrhunderts: Andenken an Kommunion und Konfirmation. Zeitschrift für Volkskunde*, Wd. 22, p. 190.

²² Pieske Ch. *Bilder für jedermann. Wandbilddrucke 1840–1940*, München, 1988, p. 93.

²³ Langner B. *Evangelische Bilderwelt. Druckgraphik zwischen 1850 und 1950*, Bad Winsheim, 1992, p. 100.

²⁴ Hahn W. *Saint-Sulpice und die devotionale Bilderindustrie des 19. Jahrhunderts in Frankreich*, Würzburg, 1984, p. 29.

²⁵ *Ten pat*, p. 24.

²⁶ Jucevičius L. A. *Raštai*, Vilnius, 1959, p. 366.

galuose virš langų, lovų ar stalo, taip pat buvo komponuojami kartu su pakabinamu ar pastatomu kryžiumi su Nukryžiuotojo figūra²⁷. Apie tai, kad religiniai paveikslai buvo svarbūs individualiam pamaldumui, byloja ir tradicija susėdus prie stalo melstis prie jų ar jais laiminti iš namų išeinančius vaikus. Taip pat Švč. Jėzaus ar Švč. Mergelės Marijos Širdies atvaizdai buvo pastatomi ant stalelio meldžiantis gegužės ar birželio mėnesį²⁸.

Lietuvoje nesant vietinės produkcijos, ypač plito iš kitų kraštų importuoti gaminiai. Jie dažniausiai buvo atvežami kartu su įvairaus pobūdžio bažnytiniais ar kitais reikmenimis. Daugiausia jų Lietuvos teritoriją pasiekdavo iš Vokietijos, Pietų Tirolio, Prancūzijos. Šių kraštų, ypač Vokietijos, pasirinkimas buvo nulemtas glaudžių kultūrinių, religinių, ekonominių ryšių: daugelis Katalikų Bažnyčios inteligentų studijavo šių kraštų universitetuose, o XIX a. pabaigoje šie kraštai tapo atsvara neigiamą atspalvį turintiems santykiams su Lenkija ar Rusija. Bet svarbiausia – paveikslus siūlė patys užsienio leidyklų atstovai ir įvairių kraštų produkciją į Lietuvos teritoriją pristatydavę prekeiviai²⁹. Uždraudus spaudą lietuviškais rašmenimis, taip pat užsimezgė glaudūs ryšiai su Mažonoje Lietuvoje ar Vokietijoje veikusiomis spaustuovėmis, kuriose šalia knygų, periodinės spaudos lietuvių kalba buvo spausdinami ir religiniai paveikslėliai su užrašais ar maldomis lietuvių kalba³⁰.

Lietuva XIX a. – Rusijos imperijos dalis, tad ją pasiekdavo ir imperijos miestuose spausdinama produkcija. Taigi dėl tų pačių glaudžių ekonominių, kultūrinių, religinių ryšių Lietuvoje savo produkcijos gausa turėjo išsiskirti ir Sankt Peterburgo litografijos. Šiame mieste veikusioje Dvasinėje akademijoje studijavo nemažai lietuvių, būsimų dvasininkų, kurie vėliau sugrįžo į Lietuvą ir platindami religinę produkciją galėjo pasinaudoti šiame mieste jau turimais ryšiais. Tačiau nors ir būtų vertinga atlikti išsamesnius tyrinėjimus, jau dabar galima daryti prielaidą, kad produkcijos iš Sankt Peterburgo lietuvių namuose XIX a. pabaigoje buvo galima rasti kur kas mažiau nei atkeliavusios iš Vakarų Europos. Šitai nulemti galėjo keletas priežasčių – visų pirma Vakarų Europos menas, reprodukcijos buvo laikomos „aukštojo“ meno idealu, juo buvo sekama. Tą atskleidžia XX a. pirmosios pusės dvasininkų siekis bažnyčias dekoruoti remiantis pirmavaizdžiais, nutapytais ar išspausdintais būtent šiuose kraštuose. Antra, galima kelti hipotezę, kad, nepaisant litografijų gausos Sankt Peterburge, katalikiški atvaizdai dėl stačiatikybės propagandos sudarė tik menkutę produkcijos dalį; trečia, žinant politinę Lietuvos situaciją, jos santykius su Rusijos imperija, galėjo būti sąmoningai pasirenkami gaminiai iš Vakarų Europos.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje Rusijos imperijos politikai Katalikų Bažnyčios atžvilgiu tampant vis nuosaikesnei, pamažu ėmė steigti įvairios bažnytinių reikmenų dirbtuvės. Dirbtuvėse buvo prekiaujama ne vien jose sukurta, bet ir atsivežtine produkcija. Masinė gamyba ypač pasižymėjo (ir pasižymi iki šiol) kopijavimo, kompiliavimo, trafaretų ir šablonų naudojimo praktika. Dėl to buvo gausu reprodukcijų, plačiai kopijuoti kitų autorių kūriniai. Medžiagos, reikalingos paveikslų gamybai, dažnai

²⁷Urbonienė S. Išganytojo atvaizdas XIX a. pab.–XX a. I pusės valstiečių namų aplinkoje, *Pamaldumas Išganytojui Lietuvos kultūroje*, Vilnius, 2008, p. 284.

²⁸Gegužės mėnesį bažnyčiose ir namuose buvo laikomos Mergelės Marijos, o birželį – Švč. Jėzaus Širdžiai pagerbti skirtos pamaldos.

²⁹Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius, 2009, p. 39.

³⁰Gasiūnas V. *XIX amžiaus Lietuvos grafika*, Vilnius, 2007, p. 207.

tiekiamos iš vieno centro, pavyzdžiui, siuvinėtuose atvaizduose naudojamos įvairios šventųjų figūrėlės iš štampuotos celiulioidinės medžiagos, o kaip pagrindas – perforuotas kartonas (*bristolis*) įvairiems kraštams buvo tiekiamas iš tų pačių Vokietijos dirbtuvių³¹. Galima daryti prielaidą, kad iki Nepriklausomybės paskelbimo Lietuvoje beveik nebuvo spausdinami sieniniai paveikslai, prekiauta atsivežtine produkcija. Tačiau Lietuvoje būta vietos dirbtuvių, siuvinėdavusių paveikslus. Viena jų – O. Raugevičienės dirbtuvė, veiklą pradėjusi dar XX a. pr. ir paveiksluose siuvinėdavusi lietuviškus užrašus³².

XIX a. pab.–XX a. pr. sieninių paveikslų, kaip ir kitų devocionalijų, platinimas daugiausia vyko kartu su spaudos platinimu – dirbtuvių parduotuvėse (*sankrovose*), knygynuose, per knygnešių veiklą, įvairias prekes siūlančius keliaujančius prekeivius³³. Galima teigti, kad prie šios produkcijos sklaidos aktyviai prisidėjo ir dvasininkai, savo parapijose platindami užsakytus leidinius, devocionalijas, sieninius paveikslus. Ypač mažesniuose miesteliuose vien tik dvasininkai galėdavo išvykti į didesnius centrus, tokius kaip Vilnius, Kaunas, Šiauliai, Marijampolė, kur telkėsi knygynai, bažnytinės dirbtuvės. Tačiau sieninių paveikslų prekyba, platinimas labiau buvo knygynų ir škaplierininkų, o ne dvasininkų veiklos sritis³⁴.

Tarpukariu sieniniai paveikslai kartais platinti kartu su katalikiškais periodiniais leidiniais, pvz., „Lurdo Dievo Motina“³⁵, „Šv. Pranciškaus žaizdų Jubiliejaus atmintis“³⁶, „Švč. Jėzaus Širdis“³⁷ ir pan. Jie taip pat buvo dovanojami kaip priedas prenumeratoriams. Dažniausiai tai būdavo nespaltvotos litografijos, autotipijos ar cinkografijos.

Nors didžioji dalis visuomenės šiuos atvaizdus vertino teigiamai, kartu dalis dvasininkijos, ypač aukštųjų sluoksnių, šių spausdintų paveikslų nelaikė meno kūriniais. Sušaukti pirmieji vyskupijų sinodai XX a. 4-ajame dešimtmetyje vienu nutarimu griežtai pasisakė prieš bažnyčių dekoravimą ir jų sienų papuošimą spausdinta masinės gamybos produkcija³⁸. Ši detalė atskleidžia, kad XX a. pirmojoje pusėje aptariamai paveikslai plito ne vien privačioje aplinkoje, bet ir viešose erdvėse.

Bažnyčias šie paveikslai pasiekdavo ir kitu būdu – dažnai tapant joms paveikslus, darant vitražus ar kitus dekoru elementus, kaip pavyzdžiu buvo remiamasi devociniais, taigi ir sieniniais, paveikslais. Ir tik retais atvejais XX a. lietuvių dailininkų darbai (pvz., Romano Švoinicio „Jėzus moko Lietuvos vaikelius“³⁹, Vaclovo Kosciuškos „Aušros Vartų Dievo Motina“⁴⁰) būdavo išleidžiami kaip įvairių technikų spalvotos grafikos darbai.

³¹ Nors ir reikalingi išsamesni tyrimai, galima kelti hipotezę, kad bent jau figūrėlių gamybos centras buvo išikūręs Vokietijoje, remiantis tiek tokio tipo paveikslų paplitimu būtent šioje šalyje, tiek ir dailės istorikės S. Smilingytės-Žeimienės teigimu.

³² Jos minimos S. Smilingytės-Žeimienės monografijoje „Lietuvos bažnytinė dailė XX a. I p.“ Autorė teigė, kad šioms dirbtuvėms priskirti tokio tipo paveikslus leido rastas dirbtuvių „parašas“ prie vieno tokio tipo paveikslų.

³³ Smilingytė-Žeimienė S. XX a. pradžios bažnytnių reikmenų dirbtuvių apžvalga, *Kultūros istorijos tyrinėjimai*, Vilnius, 1998, t. IV, p. 208–209.

³⁴ Už nuorodą į knygynų ir škaplierininkų indėlį platinant sieninius paveikslus dėkoju dr. Skirmantei Smilingytei-Žeimieni.

³⁵ *Lurdas*, 1936 m., nr. 1, 2, 6.

³⁶ *Šv. Pranciškaus varpelis*, 1924, nr. 10.

³⁷ *Lurdas*, 1940, nr. 1.

³⁸ Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius, 2009, p. 48.

³⁹ Smilingytė-Žeimienė S. Dar apie XX a. I pusėje Lietuvoje populiarūs bažnytnius atvaizdus ir jų pirmavaizdžius, *Dailės parafrazės. XX amžius*, Vilnius, 2005, p. 50.

⁴⁰ Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius, 2009, p. 149.

Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija

1969 m. lankytojams duris atvėrusio Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija yra viena didžiausių, sukauptų Lietuvos kraštotyros muziejuose, joje saugomi 86 tokio tipo eksponatai⁴¹. Jie išskiria technikų, leidybos vietų ir ikonografinių siužetų įvairovę, o tai rodo rinkinio svarbą *paveikslų* reiškinio moksliniams tyrimams.

Adomo Petrausko muziejuje saugomi religiniai paveiksai priskirtini XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios masinės gamybos produkcijai. Nors nėra išlikę jokių duomenų, liudijimų ar užrašų, kaip jie pateko į šią instituciją, galima daryti prielaidą, jog, kaip ir kiti muziejaus eksponatai, jie į steigėjo rankas pateko iš Kupiškio rajono vietinių gyventojų, jų namų aplinkos. Tikriausiai dauguma jų buvo atiduoti keičiantis kartoms, praradus emocinį ryšį su senaisiais namų puošybos ir asmeninio pamaldumo elementais, taip pat paveikslams prarandant estetinę išvaizdą. Būtent tai, kad į muziejų tikriausiai pateko ne geriausios būklės daiktai, galėjo nulemti ir dabartinę tokią prastą jų būklę. Tačiau užrašas ant vieno iš paveikslų užpakalinės pusės „1981 m. Paveiksai išgelbėti iš apleidimo ir truputį, kiek įmanoma, atrestauruoti“ leidžia manyti, kad muziejininkas ne vien saugodavo, bet ir šiek tiek sutvarkydavo gautus paveikslius.

Nežinoma, ar A. Petrauskas pats atsirinkdavo, kuriuos paveikslius priglauti, ar priimdavo viską, ką jam atnešdavo, o gal jam tekdavo įkalbinėti apylinkių gyventojus, kad paveiksai būtų atiduoti į muziejų. Šioje kolekcijoje pasitaikantys keli tų pačių atvaizdų variantai leidžia manyti, kad vis dėlto A. Petrauskas į savo muziejų priimdavo viską⁴².

Daugiausia Adomo Petrausko muziejuje saugomų paveikslų (37 vnt.) pagaminta Vokietijoje. Jie beveik dukart pranoksta spaudinius iš Lietuvos (18 vnt.). Ši tendencija neturėtų stebinti, nes būtent Vokietijoje tuo metu veikė daugiausia leidyklų, spausdinusių ar gaminusių masinės gamybos sieninius paveikslius. Taip pat Vokietija geografiniu požiūriu buvo arčiausiai Lietuvos, be to, dalis jos leidyklų savo produkciją skyrė Rytų Europos rinkai.

Dauguma Vokietijos produkcijos datuojama XIX a. paskutiniu ir XX a. pirmuoju dešimtmečiais, tačiau seniausi (žr. splt. 1, 2 pav.) šiai šaliai priskirtini kolekcijos eksponatai datuojami XIX a. 7–8-uoju dešimtmečiais. O Lietuvoje spausdinti ir gaminti atvaizdai – XX a. pradžios ir tarpukario leidyklų bei bažnytinių dirbtuvių veiklos rezultatas. Deja, dalies eksponatų (24 vnt.) kilmės nepavyko nustatyti. Dauguma jų – ranka spalvintos paveikslų nuotraukos. Tarp jų daugiausia Švč. Jėzaus ir Mergelės Marijos Širdžių atvaizdų. Taip pat šioje kolekcijoje po keletą atvaizdų yra iš Nawruckio litografijos, veikusios Sankt Peterburge, F. Kasprzykiewicziaus litografijos Varšuvoje bei L. Turgis leidyklos Paryžiuje ir Niujorke.

⁴¹ Remiantis šio straipsnio autorės atliktos Lietuvos kraštotyros muziejų apklausos duomenimis, tokio pobūdžio paveikslų kiekiu A. Petrausko muziejus yra trečioje vietoje, jį lenkia Vilkaviškio (350 paveikslų) ir Lazdijų (100 paveikslų) krašto muziejai.

⁴² Deja, rengiant šį straipsnį, Uoginių kaimo ir jo apylinkių gyventojų apklausa nebuvo atlikta. Ateityje, tokį tyrimą atlikus, paveikslų atidavimo į muziejų intencijų apibūdinimas taptų konkretesnis.

Adomo Petrausko muziejaus kolekcija ikonografinių siužetų aspektu.

Kolekciją verta patyrinėti ikonografiniu aspektu, nes tai svarbu XIX a. pabaigos–XX a. pradžios pamaldumo tradicijų tyrinėjimui. Todėl būtent toks kolekcijos aspektas šiame straipsnyje bus aptartas plačiau. Adomo Petrausko muziejaus eksponatams būdinga siužetų įvairovė: yra ne vien didžiausiu populiarumu pasižymėję paveikslai, bet ir daug rečiau tarp masinės gamybos produkcijos sutinkamų religinių motyvų ir temų. Paveikslus galima išskirti į keletą grupių – vaizduojančius Jėzaus gyvenimo ir mirties scenas, Švč. Mergelę Mariją, šventuosius ir kitus paveikslus.

Iš 86 atvaizdų 23 – kristologinių siužetų. Tarp jų daugiausia yra paveikslų su Švč. Jėzaus Širdimi (7 vnt.). Pamaldumas Švč. Jėzaus Širdžiai viešai buvo pripažintas dar XVII a. pabaigoje šv. Jono Eudo pastangomis, taip pat prie to prisidėjo vienuolės Margaritos Marijos Alakok vizijos, tačiau šis kultas ypač suklestėjo XIX a. Tai sąlygojo keletas veiksnių. Kulto plėtrą skatino oficiali Bažnyčios pozicija: 1856 m. popiežius Pijus IX įvedė Švč. Jėzaus Širdžiai skirtą šventę, o 1875 m. pavedė vyskupams Švč. Jėzaus Širdžiai patikėti visus tikinčiuosius. Popiežius Leonas XIII tęsė savo pirmtako darbus, toliau skleisdamas pamaldumą Jėzaus Širdžiai, o išengiant į XX a., būsimąjį šimtmetį paaukojo būtent Jai⁴³. Taip XX a. ėmė plisti pasiaukojimo Švč. Jėzaus Širdžiai praktika. Be to, Jėzaus Širdies atvaizdai visiems suprantamai rodo Dievo meilę žmonijai.

Tokių paveikslų gausa Adomo Petrausko muziejaus kolekcijoje patvirtina teiginius, jog šis pamaldumas prigijo ir plito Lietuvoje. Be to, visi jie, nors leisti skirtingose vietose, atlikti skirtingomis technikomis, datuojami ne anksčiau kaip 1900 m., o dauguma jų išleisti XX a. 4-ajame dešimtmetyje, kai po viešo Lietuvos pasiaukojimo Jai 1934 m. vis daugiau šeimų pasiaukodavo prie „Švč. Jėzaus Širdies“ paveikslo⁴⁴. Šio tipo paveiksluose dažniausiai vaizduojama Jėzaus figūra su krūtineje matoma širdies emblema, kurios atvaizdas dar papildomas kryžiumi, erškėčių vainiku, rožėmis ir spinduliais, einančiais iš jos.

Beveik tiek pat paveikslų vaizduoja Nukryžiuotąjį (5 vnt.). XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje nė vienų namų nebuvo galima išivaizduoti be Nukryžiuotojo, dažniausiai buvo pasirenkami pastatomi arba pakabinami kryžiai su skulptūra. Tai, kad namuose paveikslas galėjo pakeisti kryžių, liudija ir vienas labai įdomus eksponatas, esantis šioje kolekcijoje. Tai – kryžiaus formos litografija, vaizduojanti Kristų ant kryžiaus su Golgotos kalno peizažu (žr. splv. 3 pav.). Galima daryti prielaidą, kad būtent tokio tipo paveikslas galėjo kabėti namuose ne šalia, o vietoj medinio kryžiaus su Nukryžiuotoju, laikomu centrine namų vieta. Būtina pasakyti, kad nurodytas eksponatas retas tipologine prasme.

Be jau minėtų ikonografinių siužetų, muziejuje saugomi aptariamam laikotarpiu populiarumu taip pat išsiskyrę „Ecce homo“ (2 vnt.), „Gerojo Ganytojo“ (2 vnt.) ar „Paskutinės vakarienės“ (2 vnt.) atvaizdai. Vienas „Gerojo Ganytojo“ atvaizdų – vokiečių dailininko Oswaldo Völkelio (1873–1952), besispecializavusio bažnytinės dailės srityje, kūrinio chromolitografija. Šis autorius XIX a. pabaigoje dirbo Berlyno, Frank-

⁴³Smilingytė-Žeimienė S. Jėzaus kulto raiška XX a. I pusės Lietuvos religinėje dailėje, *Menotyra*, Vilnius, 2003, nr. 3, p. 17.

⁴⁴Bružikas J. *Šeimynų pasiaukojimas Jėzaus Širdžiai*, Kaunas, 1931, p. 20.

furto ir Ciuricho leidykloms⁴⁵. Tačiau kuri iš jų išleido minėtą chromolitografiją, nėra žinoma.

Tarp kitų Jėzaus siužetų, tokių kaip „Jėzaus kapas“, „Pasaulio Išganytojas“, paminėtini dar du, į kuriuos verta labiau atkreipti dėmesį. Visų pirma tai ant drobės spaustas „Švč. Jėzaus Veidas“ (žr. splv. 4 pav.). Provaizdis siejamas su Vatikane saugoma drobule, kuria, kaip teigiama, Veronika nušluostė Jėzui veidą, o jo atspaudas pasiliko ant jos. Šio Jėzaus atvaizdo kultas ypač suklestėjo po 1849 m., kai Šv. Petro bazilikoje saugomoje drobulėje, kurioje nebebuvo įmanoma įžiūrėti Jėzaus atvaizdo, trumpam išryškėjo Jėzaus veidas⁴⁶. Įvykis buvo laikomas stebuklu, ir nuo to laiko kiekvieną Didįjį Penktadienį drobulė buvo rodoma viešam pagarbinimui vienoje šios bazilikos koplyčių. Taip pat remiantis šiuo atvaizdu buvo pradėti spausdinti ir tapyti paveikslai, kurie vėliau buvo priličiami prie originalaus atvaizdo, tada prie kryžiaus ir Jėzų pervėrusios vinies relikvijų. Kiekviename tų atvaizdų būdavo jų originalumą patvirtinantis užrašas ir popiežiaus vaškinis antspaudas. Vėliau šie paveikslai, tapę antrine relikvija, buvo pardavinėjami visame pasaulyje. Tokia tradicija tęsėsi iki XX a. 1-ojo dešimtmečio pabaigos⁴⁷, nes po 1898 m. pirmą kartą padaryto Turino drobulėje esančio atvaizdo negatyvo vis labiau pradėjo plisti būtent joje išryškėjęs Švč. Jėzaus Veido variantas. Prie šio atvaizdo suklestėjimo prisidėjo ir šv. Teresės iš Lizjė⁴⁸ kultas, plitęs XX a.

Taigi minėtas Adomo Petrausko muziejuje saugomas eksponatas yra vienas Romoje leistų atvaizdų. Nors datuojamas 1900 m., labai gerai išsilaikęs, neturi jokių didesnių pažeidimų. Jame matomas originalumą patvirtinantis užrašas „Vera Effigies Sacri Vultus Domini Nostri Jesu Christi / quae Romae in Sacrosancta Basilica S. Petri in Vaticano religiosissime asservatur et colitur“, deja, vaškinis antspaudas nusitrynęs, šiuo metu matoma tik raudona dėmelė. Šis atvaizdas svarbus ne vien kaip dekoru elementas, bet ir kaip antrinė relikvija. Būtent dėl šių priežasčių ir retumo jis gali būti laikomas vertingu.

Kitas įdomus eksponatas – „Neteisingo teismo“ paveikslas (žr. splv. 2 pav.). Šis eksponatas įdomus dėl dviejų priežasčių. Pirmiausia pati jo atlikimo technika nėra įprasta – tai spalvotas reljefinis atvaizdas (vok. k. *Prägebild*). Deja, nėra informacijos, kurioje leidykloje tokie paveikslai galėjo būti gaminami. Jis pasižymi kur kas didesniu atlikimo kruopštumu, geresne kokybe. Ikonografiniu aspektu – tai iki XIX a. antrosios pusės dažnai pasitaikantis siužetas, žinomas dar nuo XVI a., besiremiantis apokrifiniais šaltiniais. Ši tema turi keletą variantų. Vienur vaizduojami tik teisme dalyvaujantys asmenys, kitur – pridėdama ir kiekvieno asmens pasakyta frazė. Būtent pastarajam variantui ir priskiriamas Adomo Petrausko muziejuje esantis paveikslas. Visi užrašai jame yra vokiečių kalba, todėl leidybos vieta galima laikyti Vokietiją, Austriją ar Šveicariją, tačiau konkretų leidėją sunku nustatyti. Be to, nesuradus kokių nors panašių analogų, tampa sunku datuoti šį paveikslą. Tačiau, remiantis B. Langner teiginiu, kad toks siužetas

⁴⁵ Oswald Völkel, <http://de.academic.ru/dic.nsf/dewiki/1061425> [žiūrėta 2013 05 08].

⁴⁶ The Holy Name of Jesus and the Holy Face, <http://vultus.stblogs.org/the-holy-face-of-christ/2012/01/> [žiūrėta 2013 05 08].

⁴⁷ Images of Holy Face relics, <http://www.holyfacedevotion.com/images.htm> [žiūrėta 2013 05 08].

⁴⁸ Šv. Teresė iš Lizjė vienu savo vienuolės vardų buvo pasirinkusi Švč. Jėzaus Veido Teresę, taigi plintant šios šventosios kultui, vis labiau klestėjo ir pamaldumas Švč. Jėzaus Veidui.

spaudiniuose buvo iki 1860 m.⁴⁹, šį atvaizdą galima laikyti vienu seniausių Adomo Petrausko muziejaus kolekcijoje. Jis pagamintas XIX a. pirmojoje pusėje.

Daugiausia šioje kolekcijoje paveikslų vaizduoja Mergelę Mariją – net 33. Jų siužetai atspindi XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje populiariausiuosius Dievo Motinos vaizdavimo būdus. Gausumu išsiskiria keletas atvaizdų – „Aušros Vartų Dievo Motina“ (7 vnt.), „Lurdo Dievo Motina“ (4 vnt.), „Nekaltasis Prasišėjęs“ (3 vnt.), „Švč. Mergelės Marijos Širdis“ (3 vnt.), „Rožinio Mergelė Marija“ (3 vnt.). Daugiausia vaizduojama Aušros Vartų Dievo Motina, šio ikonografinio tipo paveikslai gali būti priskiriami prie išskiriančių mūsų regioną.

„Aušros Vartų Dievo Motinos“ paveikslo pirmosios reprodukcijos mus pasiekia iš XVIII a. vidurio⁵⁰. Tačiau visuotinai jos kultas kartu su paveikslo kartotėmis išplito tik XIX a. 3-iajame dešimtmetyje⁵¹. Prie to prisidėjo XIX a. Vilniaus inteligentų skleista idėja, jog būtent šis Dievo Motinos atvaizdas turi būti laikomas Lietuvos globėja. Įvairios paveikslo interpretacijos sulaukė dėmesio ir J. K. Vilčinskio albume ir taip labai prisidėjo prie jo sklaidos. Albumo litografijos ar chromolitografijos – žymių to meto dailininkų darbai. Masiškai šio ikonografinio siužeto paveikslai imti platinti nuo XX a. pradžios, tarpukariu jis pradėtas sieti su nacionaliniais jausmais, siekiu atgauti Vilnių, dėl to jo populiarumas dar labiau išaugo. Dažniausiai spausdinimui buvo pasirenkami Jono Kazimiero Vilčinskio albume išleisti kūriniai. XX a. 4-ajame dešimtmetyje ypač išpopuliarėjo vilniečio dailininko Vaclovo Kosciuškos (1911–1984) kūrinys, kuris ne kartą buvo spausdinamas ir naudojamas leidyboje⁵².

Adomo Petrausko muziejuje saugomi vilniškės Marijos atvaizdai pasižymi pirmavaizdžių ir technikų įvairove. Deja, dauguma jų neteikia informacijos nei apie leidimo vietą, nei apie datą. Tačiau dalis jų galėtų būti priskiriami XIX a. antrajai pusei (7–9-ajam dešimtmečiams), kiti XX a. pradžia ir tarpukario Lietuvai. Skirtingai nei XX a. atvaizdai su Aušros Vartų Dievo Motina, XIX a. buvo išleisti Vokietijoje arba Lenkijoje. Šis faktas pagrindžia teiginį, jog didžiosiose Vakarų Europos spaustuose ar leidyklose, ypač Vokietijoje, buvo spausdinami ne vien visuotinai Bažnyčioje plitusių, bet ir konkrečiam regionui būdingų ir aktualių siužetų paveikslai. Prie tokių priskiriama ir viena chromolitografija, kurios pirmavaizdis randamas ir J. K. Vilčinskio albume (žr. splt. 5 pav.). Tai patvirtina teiginį, kad leidybiniai centrai, ieškodami šio paveikslo pavyzdžių, naudodavosi minėtu albumu. Kitas, tik jau tarpukario aktualijas atspindintis spausdinys – V. Kosciuškos, jauno vilniečio dailininko, paveikslo grafine kartotė, išleista 1934 m. (žr. splt. 6 pav.).

Dar vienas populiarus siužetas – „Lurdo Dievo Motina“. Tačiau iš 4 šio siužeto paveikslų net trys yra tie patys, išleisti 1939 m. spaustuveje „Raštas“. Galima daryti prielaidą, kad jis buvo siunčiamas kartu su periodine spauda, tikriausiai su žurnalu „Lurdas“. Cinkografijoje vaizduojama tik Švč. Mergelė Marija, o apatiniame dešiniajame kampe matoma autoriaus L. Blondino signatūra (žr. splt. 7 pav.).

⁴⁹Langner B. *Evangelische Bilderwelt. Druckgraphik zwischen 1850 und 1950*, Bad Winsheim, 1992, p. 125.

⁵⁰Kałamajska-Saeed M. Aušros vartų Dievo Motinos paveikslas XVIII–XIX amžių grafikoje, *Lietuvos grafikos istorijos šimtmečiai*, Vilnius, 1996, p. 61.

⁵¹Kałamajska-Saeed M. *Ostra Brama w Wilnie*, Warszawa, 1990, p. 163.

⁵²Smilingytė-Žeimienė S. *Lietuvos bažnyčių dailė: XX amžiaus I pusė*, Vilnius, 2009, p. 149.

Ketvirtas paveikslas buvo išleistas Niujorke, L. Turgis leidyklos padalinyje (žr. splv. 8 pav.), šiuo atveju Mergelė Marija vaizduojama kartu su prieš ją klūpančia ir rožinį kalbančia Bernadeta⁵³. Jo apatiniame dešiniajame kampe yra signatūra A. H., tačiau išsiaiškinti, kokio dailininko tie inicialai, deja, nepavyko. Remiantis tuo, kad minėta leidykla Niujorke veikė nuo XIX a. 9-ojo dešimtmečio iki XX a. 3-iojo dešimtmečio⁵⁴, galima numanyti, kad grafinis atvaizdas buvo išleistas šiuo laikotarpiu.

XIX a. pabaiga–XX a. pradžia datuojamos visos „Nekaltojo Prasidejimo“ temos litografijos. Nors gausiausiai šios tematikos paveiksai buvo spausdinami remiantis XVII a. ispanų dailininko Bartolomé Esteban Murillo paveikslu, šioje kolekcijoje esantys eksponatai atskleidžia, kad šalia minėto pirmavaizdžio egzistavo ir kitokių. Vienas įdomesnių ikonografiniu požiūriu – Vokietijoje išleistas „Unbefleckte Empfängnis“ („Nekaltas Prasidejimas“) paveikslas (žr. splv. 9 pav.), kurio analogų ar pirmavaizdžio nepavyko nustatyti. Taip pat verta paminėti Varšuvoje išleistą litografiją, skirtą 50 metų Nekalto Prasidejimo dogmos jubiliejui (žr. splv. 10 pav.). Joje Mergelė Marija vaizduojama su šiam ikonografiniam siužetui būdingais atributais – pusmėnuliu, žvaigždžių nimbu, rankoje laikoma lelija, skaistumo simboliu. Tačiau šis siužetas supintas ir su Švč. Mergelės Marijos Maloningosios ikonografija, išplitusia po Mergelės Marijos pasirodymo Paryžiuje 1830 m. Pastarajam siužetui būdinga vaizduoti Mergelę Mariją, pamynusią žaltį, o iš jos delnų sklinda spindulių – malonių srautas. XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje mėgta į vieną atvaizdą supinti keletą siužetų⁵⁵.

Dar trys paveiksai, saugomi Adomo Petrausko muziejuje, vaizduoja „Švč. Mergelės Marijos Širdį“. Kalbant apie juos svarbu paminėti, kad jie kolekcijoje turi atitikmenis – „Švč. Jėzaus Širdies“ siužeto paveikslius, o tai leidžia prieiti prie išvados, kad šie atvaizdai dažniausiai buvo išigyjami ir laikomi kartu.

Ikonografinio „Rožinio Mergelės Marijos“ tipo šioje kolekcijoje randame tris paveikslius. Dvi tokios pat litografijos, išleistos Sankt Peterburge, vaizduoja Mergelę Mariją, apsuptą ne vien scenų iš Mergelės Marijos rožinio slėpinių, bet ir iš Švč. Jėzaus Vardo rožinio dalių (žr. splv. 11 pav.). Toks rožinis dažniausiai buvo giedamas arba kalbamas laidotuvių ar mirusiųjų atminimo progomis, o religijotyriminkas Alfonsas Motuzas jį priskiria prie tradicinių lietuvių maldingumo praktikų⁵⁶.

Kiti Marijos grupės paveiksai įvairios ikonografijos – tai ir Apreiškinimas Mergelei Marijai, ir jos karūna-

⁵³Šv. Bernadeta Subiru, būdama dar vaikas, regėjo Mergelę Mariją Lurdo grotėje.

⁵⁴L. Turgis leidykla veiklą pradėjo 1820 m., jos spaustuvės veikė Tulūzoje ir Paryžiuje. Pavadinimas keitėsi net keletą kartų: nuo 1825 m. iki 1855 m. vadinosi „Veuve Turgis“, vėliau – „L. Turgis“. Nuo 1856 iki 1908 m. jų veikla vystėsi Paryžiuje, Mokyklos gatvėje. Taip pat nuo 1858 m. ji turėjo padalinį Niujorke, kuriam vadovavo Jean Turgis. Savo veiklą ji nutraukė XX a. 3-iajame deš. Plačiau apie leidyklą žr.: Hahn W. *Saint-Sulpice und die devotionale Bilderindustrie des 19. Jahrhunderts in Frankreich*, Würzburg, 1984, p. 145–146; *La casa editrice Turgis*, <http://collezionaresantini.blogspot.com/2008/07/la-casa-editrice-turgis.html> [žiūrėta 2013 05 03].

⁵⁵Stankevičienė R. *Švč. Marijos Maloningosios siužetas Lietuvos liaudies dailėje*, prieiga internete: http://www.tradicija.lt/Siužetai/RS_Marija_Maloningoji.htm%C5%A0v%C4%8D.%20Mergel%C4%97s%20Marijos%20Maloningosios%20siu%C5%BEeto%20kilm%C4%97,%20kelia%20%C4%AF%20Lietuv%C4%85%20ir%20jos%20liaudies%20dail%C4%97 [žiūrėta 2013 04 28].

⁵⁶Motuzas A. *Pranešimas apie „Lietuvių katalikų maldingos praktikos: tradicija ir dabartis“*. Prieiga internete: http://www.e-library.lt/resursai/DB/IVPL/Simpoziumas/Lietuviu_tauta/LT_II_04.pdf [žiūrėta 2013 05 10].

vimas danguje, taip pat Mergelė Marija, Nepaliaujama Pagalba, Mergelė Marija su kūdikiu ir pan. Tarp jų pasitaikė keletas retesnių ir įdomesnių ikonografinių siužetų. Visų pirma tai „Pietos su pragaro vaizdiniu“ paveikslas (identišku, tik besiskiriančių būkle, kolekcijoje yra 2), išleistas Vokietijoje (žr. splt. 12 pav.). Tokie paveiksai yra gana reti, ypač kai XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje pamaldumo išraiškoje nuo kančios akcentavimo buvo pereita prie dieviškosios meilės ir gailestingumo motyvo. Dar vienas įdomus eksponatas – devocinis paveikslėlis „Mergelė Marija – skaistumo pavyzdys“ (žr. splt. 13 pav.). Jis, nors ir nedidelio formato, labiau tinkamas laikyti maldaknygėje, buvo įrėmintas ir pakabintas ant sienos. Jis yra vienintelis Adomo Petrausko muziejaus kolekcijoje dekoruotas perforuotais karpiniais, būdingais Prancūzijos leidykloms. Šiuo atveju tai L. Turgis spaustuvės gaminytis.

Net 6 rinkinio paveiksai vaizduoja šv. Šeimą. Visi gali būti priskiriami XX a. produkcijai. Juose matome Švč. Mergelę Mariją, šv. Juozapą, vaikėlį Jėzų ir virš jų sklendantį balandį – šv. Dvasios simbolį. Dviejuose vienuose atvaizduose matome sujungtą šv. Šeimos ir Malonės sosto ikonografiją (žr. splt. 15 pav.). Tarp jau minėtų figūrų įsiterpia Dievas Tėvas, o Jėzaus figūros fone stovi kryžius. Šis siužetas nebuvo naujas XX a., tokių paveikslų pirmavaizdžiu galima laikyti E. B. Murillo kūrinį. Dar trys atvaizdai su šv. Šeima – tai XX a. pradžioje sukurti siuvinėti paveiksai su šv. Šeimos bei šv. Dvasios simbolio figūrėlėmis iš štamputos celiulioidinės medžiagos (žr. splt. 16 pav.). Tokį pamaldumo šv. Šeimai populiarumą galėjo nulemti tai, kad šis kultas buvo labai suprantamas ir aktualus paprastos šeimos gyvenimui. Šv. Šeima buvo vertinama ne vien kaip globėja, bet ir kaip šeimos idilės pavyzdys.

Tarp visų Adomo Petrausko muziejaus kolekcijoje saugomų paveikslų būtent šventųjų tematikos negausu, jų tėra vos 14, tačiau jie išsiskiria įvairove. Vienintelis šventasis, kurio atvaizdas pasikartoja, yra šv. Kazimieras. Jo paveikslų yra trys, visi išleisti skirtingose leidyklose, o karalaitis juose vaizduojamas skirtingai. Įdomu tai, kad visi yra XIX a. pabaigos, nėra nė vieno, datuojamo XX a., nors tuo metu ypač klestėjo jo kultas. Seniausiu iš jų laikomas apie 1860–1870 m. Noirupino „Oehmigke & Riemschneider“ leidykloje išleistas paveikslas, vaizduojantis šv. Kazimierą rūmų aplinkoje su karališka apranga, o rankoje laikantį leliją ir kryžių su trimis skersiniais, kuris nėra įprastas šio šventojo ikonografijoje (žr. splt. 14 pav.). Dar viena chromolitografija, tik dešimtmečiu vėlesnė, vaizduoja šventąjį su jam būdinga atributika. Paveikslas taip pat išleistas Vokietijoje. Trečiasis šv. Kazimiero atvaizdas išleistas Varšuvoje 1890 m. Jis su gotikinius motyvus primenančiu įrėminimu.

Kiti paveiksai – šv. Mikalojus, šv. Jonas Nepomukas, šv. Rokas, šv. Genovaitė, šv. Jonas Krikštytojas, šv. Uršulė, šv. Jurgis, šv. Juozapas ir šv. Pranciška. Sunku susieti pastaruosius šventuosius su Kupiškio rajone esančių bažnyčių titulais, tačiau tokių šventųjų pasirinkimą galima paaiškinti egzistavusia tradicija namie turėti savo dangiškojo globėjo (to paties vardo turėtojo) paveikslą. Įdomu ir tai, kad tarp jų nėra nė vieno, vaizduojančio populiariausius to laiko šventuosius – tokius kaip pranciškonai šv. Pranciškus Asyžietis ar šv. Antanas Paduvietis.

Su konkrečiu asmeniu turėjo būti susietas Pirmosios Komunijos atminimui skirtas paveikslas, kuriame šalia užrašo apie minimą progą buvo Jėzų su apaštalu

Jonu vaizduojanti chromolitografija. Jis yra svarbus tuo, kad leidžia daryti prielaidą, jog protestantiškuose kraštuose populiarūs atvaizdai, skirti atminti ar paminėti konkrečią progą, prigijo ir Lietuvoje. Lietuviški užrašai leidžia spėti, kad tokio tipo paveikslai buvo leidžiami Lietuvoje ar kituose kraštuose lietuvių užsakymu.

Aptariamoje kolekcijoje yra tik vienas „Angelą Sargą“ vaizduojantis paveikslas, nors šio siužeto atvaizdai mėgti XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Tai XIX a. 7-ajame dešimtmetyje sukurta chromolitografija, vaizduojanti vieną tipiškiausių temos scenų – angelas lydi vaiką, einantį liepteliu (žr. splv. 1 pav.). Atvaizdas priskirtinas prie seniausių esančių Adomo Petrausko muziejuje. Du įsidėmėtini paveikslai vaizduoja moters ir vyro gyvenimo etapus nuo gimimo iki mirties (žr. splv. 17, 18 pav.). Čia susipynę religinis ir pasaulietinis aspektai. Tokie vaizdiniai ėmė plisti dar nuo XV a. Paveiksluose laiptuotai vaizduojamas kas dešimtmetį besikeičiantis vyro arba moters gyvenimas. Muziejuje saugomuose eksponatuose matome vidurinio sluoksnio atstovus – vyrą ir moterį. Religinis motyvas šiuose paveiksluose – biblinio pasakojimo scena, virš kurios kyla žmogaus gyvenimo laiptai. Moters gyvenimą atspindinčio paveikslo centre pavaizduota, kaip Dievas sukuria moterį iš miegančio Adomo šonkaulio, o chromolitografijoje, vaizduojančioje vyrą, – scena, kalbanti apie nuodėmės pradžią, Adomui obuolį siūlo Ieva. Šie paveikslai, nors ir nežinoma kodėl, buvo labai branginami ir paties muziejaus steigėjo⁵⁷.

Aptarta kolekcija pasižymi siužetų gausa, yra nemažai retų paveikslų, gali būti, kad Lietuvoje tokių daugiau nėra išsaugota. Tai, kad vien šioje kolekcijoje yra didelė paveikslų, jų technikų ir siužetų įvairovė, liudija buvusią didelę pasiūlą. Nors šioje įvairovėje nesunku apčiuopti aiškias ir visuotinai paplitusias pamaldumo kryptis, pasireiškusias ir pasirenktant spaudinius.

Kryžiaus kelio stotys Uoginių Šv. Marijos Magdalietės kapinių koplyčioje. Kryžiaus kelio stočių rinkinys, esantis to paties Uoginių kaimo, kuriame įsikūręs Adomo Petrausko muziejus, kapinių koplyčioje, tiesiogiai siejasi su straipsnyje aptariamu objektu – masinės gamybos sieniniais religiniais paveikslais. Tad aptartų ikonografinių siužetų spektrą papildė dar viena motyvų grupė, kuri sudarė gana didelę leidyklų produkcijos dalį. Pavyzdžiui, leidyklos „Bouasse-Lebel“ 1864 m. dešimtadalis katalogo buvo skirta Kryžiaus kelio stotims, atliktoms įvairiomis technikomis ir pritaikytoms naudoti tiek kulto vietoje, tiek privačiai⁵⁸.

Uoginių koplyčioje esantis Kryžiaus kelias sudarytas iš 14 atvaizdų, toks stacijų skaičius nusistovėjo dar XVIII a. Tai nedidelio formato (su rėmu: 14 × 21 cm; be rėmo: 8 × 15 cm) „karpiniais“ dekoruotos chromolitografijos. Svarbu pažymėti, kad nors minimi paveikslėliai – devociniai atvaizdai, kurių pirminė funkcija buvo puoselėti asmeninį pamaldumą, įrėminti jie tapo koplyčios interjero dalimi. Tai dar vienas atvejis, leidžiantis daryti prielaidą, kad Lietuvoje kartais išnykdavo skirtis tarp devocinių atvaizdų, kitaip vadinamų *abrozdėliais*, ir sieninių paveikslų.

Užrašai prancūzų kalba ir ažūrinis dekoras byloja, kad Kryžiaus kelio stotys spausdintos Prancūzijoje, tačiau,

⁵⁷Tai liudija Kupiškio etnografijos muziejaus (kurio padalinys yra Adomo Petrausko muziejus) darbuotojų pasakojimai.

⁵⁸Hahn W. *Un objet religieux et sa pratique. Le chemin de croix "portatif" aux XIXe et XXe siècles en France*, Paris, Les éditions du Cerf, 2007, p. 133.

nesant analogų ar užrašo apie leidyklą, sunku jas priskirti konkrečiam spausdinimo centrui. Galima tvirtai teigti, kad tai XIX a. antroje pusėje klestėjusio „*sulpicinio meno*“⁵⁹ produktas. Prielaidą, kad toks chromolitografijų rinkinys priklauso spausdinimams iki XX a., sustiprina ir tai, kad, anot menotyrininkės A. Giniūnienės, nuo XIX a. III ketvirčio net ir mažiausiose koplyčiose buvo stengiamasi pakabinti Kryžiaus kelio pamaldumui priskirtinus paveikslus⁶⁰. Ši autorė, tyrinėjanti Kryžiaus kelio stočių sklaidą Lietuvoje, savo darbuose nemini panašaus pobūdžio atvaizdų kituose Lietuvos maldos namuose⁶¹, todėl galima teigti, jog šie paveikslėliai, ypač tokioje aplinkoje, buvo retas ar net išskirtinis atvejis mūsų šalies kontekste.

XIX–XX a. pirmosios pusės masinės gamybos sieninių religinių atvaizdų gamyba ir prekyba buvo plėtojamos nuosekliai, paliesdamos vis didesnės visuomenės dalies kasdienybę. Galima teigti, kad per šį šimtmetį išsivystė atskiras reiškinys, apimantis ne vien leidybą, bet ir sklaidą, įtraukiantis ir kitas pramonės sritis. Šis reiškinys jau XIX a. antroje pusėje pasiekė ir Lietuvą. Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekcija, būdama viena didžiausių Lietuvos muziejuose sukauptų bei išsiskirianti techniku, leidybos vietų ir ikonografinių siužetų įvairove, tapo naudingu šaltiniu, atskleidžiančiu masinės gamybos sieninių religinių paveikslų sklaidos ypatybes Lietuvoje.

Apibendrinami galime drąsiai teigti, kad šiais tyrinėjimais pradėti masinės gamybos sieninių religinių paveikslų tyrimai turėtų ir toliau sulaukti mokslininkų dėmesio. Ateityje būtų tikslinga apžvelgti ir pristatyti kituose Lietuvos muziejuose saugomus atvaizdus, jų technikas, spausdinimo centrus, ikonografinius siužetus, tai padėtų susidaryti konceptualesnį šio reiškinio vaizdinį. Taip pat, remiantis archyviniais duomenimis ir periodika, būtų vertinga naujomis žiniomis papildyti bažnytinių dirbtuvių, paveikslų leidimo centrų ir platinimo veiklą Lietuvoje. Be to, prie šių tyrimų prisidėtų ir išsamesnis rėmų produkcijos aptarimas.

⁵⁹ „Sulpicinis menas“ (pranc. k. *l'art sulpicien*) – tai XIX a. Prancūzijoje, ypač Paryžiuje, Šv. Sulpicijaus šventovės apylinkėse įsikūrusių gamintojų spausdintus masinės gamybos mažesnio ir didesnio formato paveikslus apibūdinantis terminas.

⁶⁰ Giniūnienė A. Kryžiaus kelias XVIII a. II pusės–XIX a. grafikoje, *Menotyra*, Vilnius, 2008, nr. 3, p. 8.

⁶¹ Giniūnienė A. *Kryžiaus kelias Lietuvoje XVIII a. antroje pusėje–XX a. pradžioje. Sklaida ir raiška*, Vilnius, 2013.

Ugniagesiai ir jų veikla Kupiškio krašte Iš priešgaisrinės tarnybos istorijos

Danutė Baronienė

Kupiškio miesto ugniagesiai 2013 metais šventė 100 metų nuo priešgaisrinės tarnybos mieste įkūrimo. Apie pirmuosius ugniagesius ir jų veiklos tęstinumą daug informacijos yra sukaupę Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka ir Etnografijos muziejus. Nemažai istorinių nuotraukų ir prisiminimų saugo ugniagesių artimieji¹, kurių pasakojimais remsimės straipsnyje.

1913 m. vasario 23 d. Kupiškyje, Vytauto g. 5, buvo įsteigta Savanorių gaisrininkų draugija. Kovo 8 d. Kauno gubernatorius Griazėvas patvirtino Kupiškio ugniagesių draugovės įstatus. Apie Kupiškio savanorių gaisrininkų draugijos įkūrimą pirmą kartą spaudoje paminėta 1914 m. balandžio 2(15) d. laikraštyje „Lietuvos žinios“². Šios draugijos steigėjai buvo turtingesni miestelio gyventojai (G. Hofmanas, B. Kotleris, Š. Kaplanas, Š. Muzikontas, J. Trapidas). Pirmasis draugijos pirmininkas buvo gydytojas Jakovas Gurvičius. 1914-aisiais pirmininku išrenkamas J. Lukoševičius. Tuomet draugiją sudarė 30 ugniagesių³. J. Lukoševičius, būdamas vietos savanorių draugijos valdybos pirmininkas ir komandos viršininkas, stengėsi, kad gerėtų ugniagesybos reikalai. Jis rengė loterijas, gegužines, rūpinosi gauti pašalpų, skatino žmones tapti nariais. 1932 m. rugpjūčio 29 dieną, išlydint jį į naują tarnybos vietą, geležinkelio stotyje grojo dūdų orkestras, buvo sugiedotas ugniagesių himnas⁴. Nuo 1925 m. rugpjūčio 5 d. draugijos pirmininku dirbo J. Čėčiškinas, valdybos pirmininku – B. Meirovičius, kasininku – Nochemas Šmidtas, sekretoriumi – J. Žalnieriūnas. Komandos viršininkas buvo Petras Šarkanas, kurį 1941 m. vasarą kartu su žmona sušaudė Kupiškyje. Miestelyje ilgus dešimtmečius ugniagesių draugija turėjo solidžios organizacijos įvaizdį. Miestelyje medinių namų šiaudų ar skiedrų stogais ugnis buvo visuotinis siaubas. 1929 m. ugniagesių draugija sugebėjo įsigyti net dūdų orkestrą – neregėtą tais laikais prabangą mažame miestelyje, todėl ugniagesiai pirmi ir svečius sutikdavo, ir laidotuvėse grieždavo, tik rečiausiai gaisrus užgesindavo...⁵ Orkestro vadovas buvo Leonardas Leščinskas. 1933 m. gaisrininkų dūdų orkestre buvo 12, o styginiame – 13 narių. Šis orkestras vasaromis grodavo šokių vakaruose po atviru dangumi ir gyvavo iki 1940 m.

Norint dirbti ugniagesiu, ir tarpukario metais reikėjo tam tikrų žinių bei įgūdžių. Domas Pajarskas atsiminimuose rašė:

„Daugiau negu tris dešimtmečius išdirbau Kupiškio ugniagesių komandos viršininku. Buvau baigęs pradžios mokyklos keturis skyrius. 1921 metais tarnavau Lietuvos kariuomenėje elektros batalione, baigiau telefono-telegrafo kursų. 1924 m. vasario 24 d. įstojau į Kupiškio ugniagesių komandą. Jau tų pačių metų rudenį buvau pasiūstas į trijų savaičių ugniagesių kursų

¹ Krašto ugniagesių draugijos veiklą nagrinėsime ne tik mieste, bet ir įvairiose rajono vietovėse, kuriose yra įsikūrusios savanorių ugniagesių komandos, nes jų veikla papildo Kupiškio ugniagesių istoriją.

² Tauškutis A. Nuo pernai metų vasario 23 d. įsteigta ir gyvuoja Kupiškio savanorių gaisrininkų draugija, *Lietuvos žinios*, 1914, bal. 2(15), p. 3.

³ *Lietuvos ugniagesio žinynas*, Kaunas, 1931, p. 20.

⁴ *Ugniagesys*, 1933, nr. 9, p. 14.

⁵ Paulauskas H. *Kupiškėnų kraštas*, Vilnius, 1979, p. 51.

*Kupiškio gaisrininkų orkestras sutinkant svečią
geležinkelio stotyje. Antras iš kairės –
Leonardas Leščinskas. XX a. 4-asis dešimtmetis.*

*Kupiškio ugniagesių draugijos valdyba
ir komanda. Pirmoje eilėje dešinėje –
L. Leščinskas. XX a. 4-asis dešimtmetis.
Nuotraukos iš Ričardo Kalyčio albumo. KEM*

Kaune. Norint gauti ugniagesio kursų baigimo pažymėjimą, reikėjo laikyti ugniagesių taktikos ir technikos, gaisrų priežasties ir jų perspėjimo, ugniagesių organizacijos ir administracijos egzaminus. 1928 m. kovo 10 d. paskirtas komandos viršininku, mokėtas 50 Lt atlygis.“⁶

1937 m. gegužės 27 d. už nuopelnus ugniagesybai Lietuvos organizacijų sąjunga Domą Pajarską apdovanojo „Artimui pagalbon“ sidabro medaliu.

1930 m., pertvarkius žydų pirtį Kupiškyje, Ugniagesių gatvėje išikūrė gaisrinę, kuri išliko iki šių dienų.

1937 m. draugijos pirmininku tapo J. Raišys – Kupiškio apylinkės teismo sekretorius, vicepirmininku – N. Jachilevičius, Kupiškio miesto seniūnas, draugijos sekretoriumi – P. Tumas, policijos nuovados viršininkas, kasininku – P. Paulauskas, Kupiškio apylinkės teismo antstolis, komandos viršininku – K. Urbonas. 1938 m. sausio mėnesį Kupiškio savanorių ugniagesių draugija, pirmininkaujant J. Raišiui, įsigijo antspaudo, 848 m² žemės sklypą ir mūrinį 1 500 Lt vertės garažą, dūdų orkestro instrumentus. Kasoje draugija turėjo 2 864,64 Lt.

1 lentelė

Kupiškio savanorių ugniagesių draugijos narių skaičius

Metai	Vyrų	Moterų
1921	60	0
1926	73	0
1929	87	0
1938	137	10
1939	112	10

2 lentelė

Kupiškio savanorių ugniagesių draugijoje 1918–1938 m. buvo užfiksuoti šie nelaimingi atsitikimai

Pavardė, vardas	Metai	Nutikimai
Žeimantas Juozas	1926	Apdegė ranką, sirgo 1 savaitę
Žalnieriūnas Adomas	1930	Gaisro kirvuku persikirto koją, gydėsi visą mėnesį
Čėčinas Adolfas	1932	Susitrenkė galvą, netrukus po to mirė
Vėta Vladas	1938	Apdegė kojas, ligoninėje gulėjo 1 mėnesį
Siaurys Pranas	1938	Sužeidė ranką, sirgo 1 mėnesį
Ezrachovičius Pranas	1938	Važiuojant į gaisro vietą per autoįvykį susižeidė koją

1940 m. visose Lietuvos Respublikos srityse buvo sudarytos ugniagesių komandos, apmokamos iš vietos biudžeto, o priešgaisrinės profilaktikos darbui gerinti įsteigti apskrities priešgaisrinės priežiūros inspektorius etatai⁷. 1940 m. draugijos pirmininku dirbo Petras Tumas, sekretoriumi – Petras Paulauskas. Priimti nauji nariai: Leonardas Leščinskas, Jonas Strolia, Stasys Švagždys, Jurgis Žalnieriūnas. 1940-aisiais Kupiškio miesto gaisrininkų komandoje dirbo Juozas ir Bronius Žalnieriūnai, Juozas Žeimantas, pokario metais dirbęs miesto gaisrininkų komandoje sargybos viršininku. 1940 m.

⁶ Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyrius, *Domo Pajarsko asmeninis archyvas*.

⁷ Vyšniauskas B. Ugnies fronte, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1978, bal. 15, nr. 44(4336), p. 2.

kovo 15 d. Stasys Švagždys buvo apdovanotas Ugniagesių kryžiaus pažymėjimu už sžeštančio berniuko Algirdo Lukoševičiaus išgelbėjimą.

Antrasis pasaulinis karas praretino ugniagesių gretas, todėl į komandą įsiliejo nauji nariai: Juozas Andrijauskas, Bronius Bekevičius, Antanas ir Jonas Guobos, Bronius Jankauskas, Antanas Jurgelevičius, Povilas Makštelė, Povilas Riauba, Jonas Satkevičius, Pranas Stankevičius, Julius Svetikas. Kupiškyje buvusį priešgaisrinį automobilį okupantai ir jų pakalikai naudojo pasmerktiesiems mirti vežti. 1944 metų rudenį Kupiškyje buvo įsteigta samdoma priešgaisrinė komanda, gauta keletas priešgaisrinių siurblių, tarp jų – autosiurblys PMG 7. Gaisrininkų komandos viršininku buvo paskirtas Domas Pajarskas, jo pavaduotoju Jonas Guoba, sargybos viršininku – Juozas Žeimantas. 1949 m. liepos 4 d. dėl reorganizacijos buvo atleista 12 narių. Iš to laikotarpio gaisrų statistikos: 1949 m. Kupiškio ugniagesiai gesino 19 gaisrų, 1950 m. – 10, 1951 m. – 14, 1952 m. – 27. Nuo 1951 m. Kupiškio ugniagesių komanda priklausė Vidaus reikalų ministerijai (VRM buvo rašoma MVD) Šiaulių apskrities Priešgaisrinės apsaugos inspekcijai, vėliau – Kupiškio rajono vykdomojo komiteto Komunalinio ūkio skyriui. Į kolektyvą atėjo naujų žmonių. Tais pačiais metais vairuotoju pradėjo dirbti Bronius Petrusis, kilęs iš Dapšių kaimo Šimonių seniūnijoje. Jis 10 metų išdirbo vairuotoju, o 1961–1979 m. vadovavo miesto komandai, iki 1985 m. vėl dirbo vairuotoju. Rudenį, baigęs mokslus, į ugniagesių komandą įsitraukė Boleslovas Vyšniauskas, kilęs iš Gelažių kaimo. Mokėsi Subačiaus gimnazijoje, Vidaus reikalų Vilniaus karininkų mokykloje. Nors teorinių žinių B. Vyšniauskui netrūko, praktikos stigo, todėl jauną karininką maloniai priėmė Domas Pajarskas, tuo metu dirbęs ugniagesių komandos viršininku⁸. Valstybinės priešgaisrinės apsaugos inspektoriaus etatas priklausė Vidaus reikalų skyriaus milicijos padaliniiui. Vadovaujant B. Vyšniauskui, 1951–1992 m. rajono ūkiuose ir gyvenvietėse buvo sudarytos kovingos priešgaisrinės draugovės, kurios buvo aprūpintos šiuolaikine ugniagesybos technika. Mašiną „Ural Zil“ ir motorsiurblių M-600 prižiūrėjo vairuotojas Antanas Tamošiūnas, o kitą mašiną GAZ ir motorsiurblių „Brener“ – Vladas Paliulis.

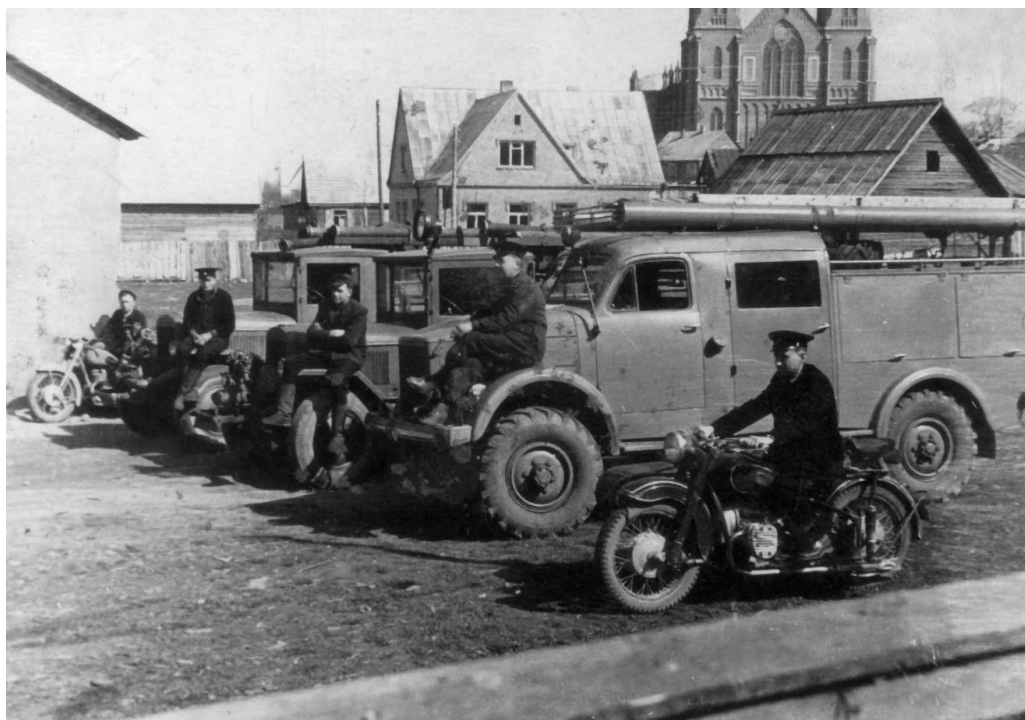
Daugiau negu du dešimtmečius priešgaisrinėje apsaugoje dirbo Leonas Šablevičius. Jis sakė: „Priešgaisrinėje apsaugoje darbas kaip armijoje. Nežinai valandos ir minutės, kada telefono skambutis pakvies nuo gaisro gelbėti asmeninio ar visuomeninio turto, žmonių gyvybių.“ Už puikius darbo rezultatus, aktyvų dalyvavimą socialistiniame lenktyniavime L. Šablevičius buvo paskatintas VRM pinigine premija ir apdovanotas Priešgaisrinės apsaugos žymūno ženklau. 1983 m. Kupiškio VRS skyriuje buvo jau du valstybinės priešgaisrinės apsaugos inspektoriai. Kartu su Boleslovu Vyšniausku pradėjo dirbti pandėlietis Ričardas Jovarauskas, baigęs Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) aukštąją technikos mokyklą. 1992 m. sujungus Valstybinės priešgaisrinės priežiūros inspekciją ir Kupiškio profesionalią priešgaisrinę dalį, įsteigta Kupiškio priešgaisrinė tarnyba, jos vadovu tapo Jonas Valiulis. 1993 m. spalio mėn. tarnybai vadovavo Romusis Jablonskas, nuo 1985 m. dirbęs šios priešgaisrinės priežiūros inspekcijos inspektoriumi, vėliau – viršininku. Inspektoriais 1987–2002 m. dirbo Dangirutis Balčiūnas, nuo 1993 m. – Raimondas Kurkulis.

⁸ Jasinskas V. Kovoje su ugnimi, *Komunizmo keliu*, 1977, spalio 11, nr. 119(4258), p. 3.

*Kupiškio ugniagesių komanda.
1956 m. KVBA*

*Ugniagesiai prieš pratybas
Kupiškyje. 1959 m. KVBA*

Kupiškio priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba. Pirmoje eilėje (iš kairės): Raimondas Kurkulis, viršininkas Romusis Jablonskas, Aloydas Pilkauskas, Jonas Pekarskas; antroje eilėje: Virgilijus Stankevičius, Eligijus Augustinas, Arnoldas Kručas, Stasė Varnauskienė, Naglis Čepelis, Rima Augustinienė, Alfredas Vilkončius, Stasys Gokus, Linas Gaidulionis, trečioje eilėje: Aloydas Sagatauskas, Juozas Šimkūnas, Rimas Meškauskas, Rimvydas Drožalinas, Artūras Totoris, Domas Stankevičius; ketvirtoje eilėje: Kazys Pakšys, Vaidas Sergejevas, Rimas Samulionis, Mantas Jakšys. 2000 m. gegužės 4 d. KVBA

1996–2002 metų statistika šiuurpesnė: 1996 m. ugniagesiai su „raudonuoju gaidžiu“ grūmėsi 161, 1997 m. – 103, 1998 m. – 86, 1999 m. – 154, 2000 m. – 96, 2001 m. – 110, 2002 m. – 237 gaisruose. 2002 metais Kupiškio PGT turėjo 35 darbuotojų etatus, dirbo 4 pamainos po 7 darbuotojus. Visi darbuotojai buvo įgiję specialų pasirengimą, nemažą stažą turėjo pamainos vadas Juozas Šimkūnas, dispečerės Genovaitė Smaliorienė, Vitalija Einorienė ir Stasė Varnauskienė.

2003 m. sausio 1 d. įsteigta Kupiškio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos Subačiaus komanda. Joje dirba 28 žmonės. Ji įkurta naftos kuro bazėje.

2008 m. Kupiškio priešgaisrinei gelbėjimo tarnybai pradėjo vadovauti Algirdas Rudys. Tų pačių metų spalio 1 d. ši tarnyba reorganizuota į Panevėžio apskrities priešgaisrinės gelbėjimo valdybos Kupiškio priešgaisrinę gelbėjimo tarnybą. Ugniagesiai gelbėtojai tapo statutiniais valstybės tarnautojais. Nuo 2012 m. viršininko pareigas eina Virginijus Greičius.

Ugniagesio gelbėtojo profesija Kupiškio krašte nuo seno buvo ir tebėra labai populiari. Ją tradiciškai renkasi ne vienos šeimos atžalos: Boleslovo Vyšniausko sūnūs Algirdas ir Audrius, anūakai – Dainius, Egidijus, Algio Kurkulio du sūnūs

Kupiškio rajono komanda su vadovais. Pirmoje eilėje (iš kairės): Arnoldas Kručas, Raimondas Kurkulis, viršininkas Romusis Jablonskas, Stasys Gokus; antroje eilėje: Romaldas Pilitauskis, Vytautas Šuškevičius, Vida Brazdžiūnaitė, Virginija Bočiulienė, Eugenijus Baltuška, Bronius Balčiūnas, Eligijus Augustinas, Stasė Varnauskienė, Naglis Čepelis, Rima Augustinienė, Alfredas Vilkončius, Virgilijus Stankevičius, Jonas Pekarskas, Jonas Einoris, Linas Gaidulionis, Bronius Švirkevičius, Arovydas Einoris, Kupiškio rajono savivaldybės priešgaisrinės tarnybos direktorius Algirdas Bočiulis; trečioje eilėje: Romas Balnevičius, Arūnas Sokas, Vytautas Lapienis, Raimondas Juozapavičius, Rimovydas Drožalinas, Artūras Totoris, Aloydas Pilkauskas, Domas Stankevičius; ketvirtoje eilėje: Vidmantas Petrikas, Bronislavas Lapienis, Aloydas Sagatauskas, Juozas Šimkūnas, Rimas Meškauskas, Kazys Pakšys, Vaidas Sergejevas, Rimas Samulionis, Mantas Jakšys; penktoje eilėje: Algis Žurauskas, Virginijus Vilys, Antanas Mikėnas, Antanas Janušauskas, Antanas Medelinskas. 2000 m. gegužės 4 d. KVBA

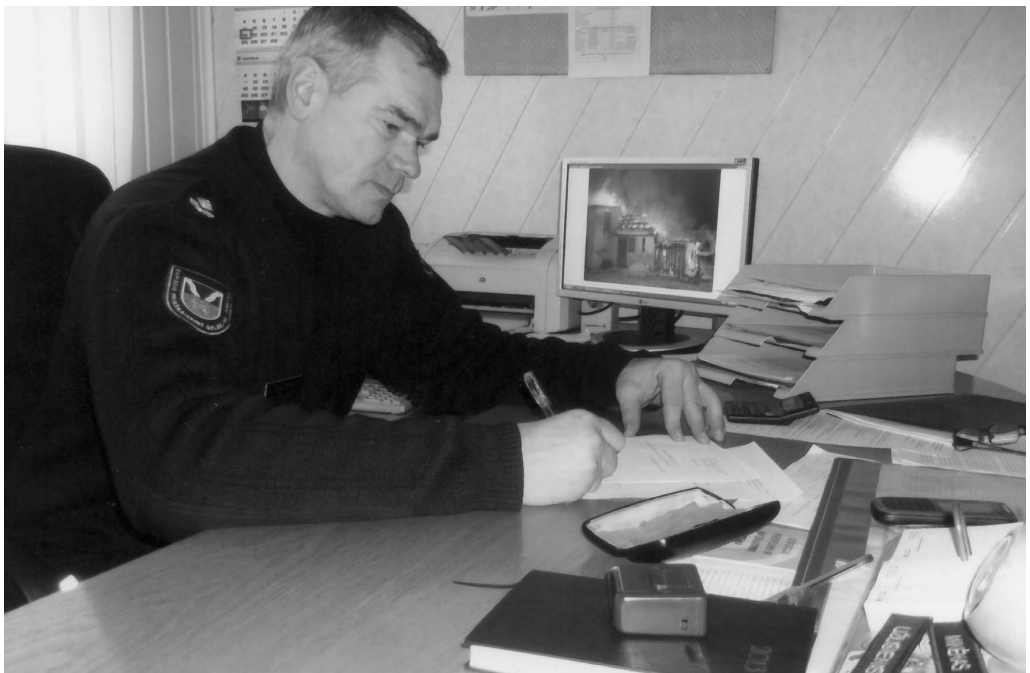
Vygantas ir Raimondas. Priešgaisrinėje sistemoje dirba kupiškėnai veteranai Kazys Zulonas, Zenonas Praniauskas, Edmundas Uldukis. „Būti ugniagesiu gelbėtoju – didelė garbė. Tauta gerbia mus ir didžiuojasi mumis, reikšdama didžiulį pasitikėjimą. Visada turime tai prisiminti“, – sakė Kupiškio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos vadovas Virginijus Greičius⁹.

⁹ Aleknienė B. Priešgaisrinės tarnybos šimtmetis – tarsi kraštiečių suėjimas, *Kupiškėnų mintys*, 2013, kovo 5, nr. 26(9300), p. 6.

Kupiškio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos vadovas Algirdas Rudys. Apie 2008 m. KVBA

Kupiškio priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos viršininkas Virgintijus Greičius. 2012 m. KVBA

Iš draugijų gyvavimo kaimuose

Alizavoje 1932 metais, šauliams padedant, įsteigta 15 žmonių ugniagesių komanda¹⁰. 1934 m. sudaryta atskira šaulių gaisrininkų komanda.

Nuo senų laikų Skapiškio miestelis kentėjo nuo gaisrų. Jurzdiko gyventojai bėgo gelbėti savo trobų. Per kelias valandas sudegė Dailiūnų kaimas iki Blaivybės paminklo, dalis Vilniaus gatvės ir didžioji dalis Jurzdiko iki žydų kapinių¹¹. 1924 m. Kalvarninkų gatvėje vaikai padegė šiaudų stirtą. Sudegė 6 kiemai. Didesnių ar mažesnių gaisrų kildavo dažnai. Organizuotos kovos su ugnimi nebuvo, tik skambindavo varpai, o žmonės bėgdavo gesinti gaisro su kibirais. 1929 m. susikūrė ugniagesių draugija. Draugijos valdybos pirmininkas buvo Jonas Balys, išdininkas Kazimieras Jurgelionis ir mokesčių rinkėjas Kostas Janonis. Ugniagesių komandos viršininkas buvo Jonas Balys. Jis turėjo žinoti vandens telkinius ir gaisro atveju nukreipti į juos vandens vežėjus. Kiti komandos nariai taip pat turėjo nuolatines pareigas. Gaisrą gesino gaisrinė mašina su rankine pompa. Vandeni veždavo arklių traukiamos statinės su ratais. Gaisrinė, kitaip – stoginė, buvo patalpa, kurioje stovėdavo gaisrinė mašina ir statinės vandeniui vežti.

Gaisrininkų draugija rengdavo gegužines, vakarus. Jų metu vykdavo loterijos. Lėšos buvo kaupiamos draugijos išde. Jas papildydavo gyventojų mokesčiai. Atsižvelgiant į turto dydį, gyventojai mokėdavo per metus vieną, du ar tris litus. Už bilietus surinktus pinigus taupė. Draugija turėjo tikslą įsigyti motorinį gesintuvą. Jau buvo sukaupta 2 000 litų, ir draugijos įgalioti miestelio žydai nuvyko į Kauną pirkti gesintuvo. Jiems buvo pasiūlytas „Keidel“ markės vokiečių gamybos gesintuvas, kuris kainavo apie 4 000 litų. Ieškojo anglų gamybos gesintuvo, bet tokio tuo tarpu nebuvo, o ir pinigų kur kas daugiau reikėjo. Netrukus prasidėjo karas, ir gesintuvas liko nenupirktas¹². Gaisrininkai nešiojo juodas kepures su raudonu lanku. Virš snapelio buvo Vyčio ženklelis¹³. 1934 m. Skapiškio savanorių ugniagesių komandai vadovavo policijos nuovados viršininkas Juozas Dailidė. Komanda turėjo savo uniformą. Skapiškio miestelyje buvo rengiami ir kitų vietovių komandų susirinkimai, skaitomos paskaitos iš ugniagesių veiklos. Nuo 1939 m. į priešgaisrinę tarnybos veiklą įsitraukė Laurynas Palionis, gaisrininkų valdyboje tapęs sekretoriumi-buhalteriu. Komandoje, vienijusioje 25 žmones, jis darbavosi dar ir vandens tiekėju. Palionių namuose kurį laiką buvo gaisrininkų valdybos kontora.

Skapiškyje priešgaisrinis punktas statytas apie 1967 m. Vėliau įsigyta speciali mašina. Algis Baltrūnas, Balys Burba, Juozas Deleba gerai išmanė savo darbą. Antanas Mikėnas komandoje dirbo nuo 1981 m., A. Čelkys – nuo 1982 m., A. Mikėnas – nuo 1976 m. Visi trys – pirmos klasės vairuotojai, už gerą darbą nuolat premijuojami. Gaisrininkų darbo sėkmę daugiausia lėmė priešgaisrinio automobilio techninė būklė. Jie rūpinosi, kad automobilis būtų tvarkingas, nestigtų reikiamos įrangos. 1985 m. buvo aprūpinti geromis gumuotomis priešgaisrinėmis rankovėmis. Ugniagiapiams teko gesinti ne tik gaisrus Skapiškio apylinkėje, bet ir gretimo Rokiškio rajono gretimų

¹⁰ Žebrytė J. *Kupiškėnų skautai ir šauliai*, Vilnius, 2012, p. 92.

¹¹ Markevičiūtė A. E. *Skapiškis*, Utena, 1999, p. 61–64.

¹² Vaišvilienė N. Smilksta dienos, *Kupiškėnų mintys*, 1993, rugsėjo 18, nr. 71(7029), p. 3.

¹³ Apie gaisrininkus pasakojo Laurynas Palionis, gimęs 1909 m. Rankraštis saugomas straipsnio autorės archyve.

kaimų gyvenamuosius bei visuomeninius pastatus. Šiuo metu savanorių gaisrininkų komandoje yra 9 ugniagesiai-vairuotojai, dviejų žmonių komandos pamainomis budi kas ketvirtą parą.

Subačiaus savanorių gaisrininkų draugija įsteigta 1928 m. gegužės 9 d.¹⁴ Draugijos valdybą sudarė pirmininkas, valsčiaus viršaitis Antanas Kubilius – kasininkas, prekybininkas Ch. Šneideris – sekretorius, nuovados viršininko pavaduotojas Kazys Kurpis, mokytojas J. Karasiejus. 1931 m. Subačiaus ugniagesių draugija turėjo stiprią ugniagesių komandą. Komandos viršininku buvo Kazys Adomavičius. Komandą sudarė apie 40 narių, daugiausia jauni vyrukai. 1931 m. lapkričio 22 d., tikrinant Subačiaus ugniagesių darbą, rastos šios surinktos pajamos: gyventojų lėšos 3 tūkst. 67 Lt, savivaldybės pašalpos – 1 tūkst., iš loterijos – 3 tūkst. 837 Lt, iš prekybininko Ch. Šneiderio – 253,51 Lt. Draugija organizavo loteriją, iš surinktų 3 950 Lt pirko motorinį siurbli, 16 jėgų, trejas kopėčias ir kitų smulkmenų¹⁵.

1934 m. perėmus ugniagesių komandos vadovavimą šauliui B. Vigeliui, komandos veikla atgijo ir pradėjo pelningiau dirbti. Gauta 116 Lt pelno. Iki 1936 m. dar buvo ir šaulių ugniagesių komanda.

Salamiesčio šaulių ugniagesių komanda gyvuoja nuo 1933 m. kovo 21 d.¹⁶ 1940 m. likviduojant šaulių būrį, nusavinta ugniagesybos įrankiai, 20 dūdų orkestro instrumentų.

Šimonyse. 1934 m. vasarą atsargos leitenanto T. Braždžionio pastangomis įsteigtas šaulių ugniagesių skyrius. Atsargos leitenantas T. Braždžionis, vietos girininkas, 1930 m. buvo baigęs pirmųjų ugniagesių komandų viršininkų kursus Alytuje¹⁷.

Po karo, 1949 m., įsteigta Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (LTSR) savanorių gaisrininkų draugija. Veikė 36 šios draugijos tarprajoniniai skyriai. Kupiškio rajoną aptarnavo Panevėžio tarprajoninis skyrius. 1954 m. įsteigtas ir Kupiškio savanorių gaisrininkų draugijos skyrius. Pirmasis jos pirmininkas buvo G. Leonovas, vėliau – Petras Mickevičius, Antanas Sebeckas, Vincas Bacionas, Bronius Balčiūnas, Eugenijus Besekirskas, Algirdas Bočiulis. Iki 1957 m. rajono SGD aptarnavo ir buvusį Pandėlio rajoną. Stiprėjant kolūkiams, pradėjo steigti savanorių gaisrininkų draugovės. Netrukus buvo pradėti steigti ir tarpkolūkiniai priešgaisrinės apsaugos punktai. Pirmasis tarpkolūkinis priešgaisrinės apsaugos punktas buvo įsteigtas 1964 m. Alizavoje, po metų – Adomynėje. Pastarajame nuo įkūrimo dienos vyr. vairuotoju ir komandos viršininku dirbo Stasys Klebonas. 1966 m. buvo įsteigti Šimonyse ir Skapiškyje. Noriūnuose susikūrė 1967 m., Antašavoje – 1971 m. Vėliau draugovės buvo įkurtos Virbališkiuose, Žaideliuose. Kaimuose gaisrininkų draugijos veteranai yra Stasys Klebonas, Algis Kurulis, Aloyzas Šukys iš Adomynės, Povilas Anikevičius, Petras Vizbaras, Juozas Tylius iš Antašavos, Romas Vogulis, Petras Trainys iš Alizavos, Laurynas Palionis, Algis Baltrūnas, Antanas Mikėnas iš Skapiškio, šimoniečiai Vytautas Juknevičius, Aloyzas Guntulis ir daug kitų darbuotojų. 1983 m. draugovės perorganizuotos į tarpūkines savanorių gaisrininkų komandas.

1992 m. savanorių gaisrininkų komandos buvo prijungtos prie Kupiškio

¹⁴Ružancevas A. Mūsų ugniagesių organizacijų istorijai medžiaga, 1940, nr. 1(181), p. 10.

¹⁵Lietuvos gaisrininkas, Kaunas, 1932, nr. 5, p. 18.

¹⁶Ugniagesys, Kaunas, 1934, nr. 5(99), p. 36.

¹⁷Žebrytė J. Kupiškėnų skautai ir šauliai, p. 120.

Kupiškio rajono Noriūnų ugniagesių komanda (iš kairės): Mindaugas Vilimas, Antanas Siurplys, Aurelijus Pečkus, Valdas Šulnius, Stasys Racevičius, Giedrius Radavičius, Virgijus Vily, Naglis Čepelis, vadas Vytautas Šuškevičius. KVBA

Kupiškio rajono Virbališkių ugniagesių komanda (iš kairės): Zenonas Pajuodis, Artūras Vaičiūnas, Ivan Railian, Vaidas Žilinskas, vadas Eugenijus Baltuška, Kupiškio rajono savivaldybės priešgaisrinės tarnybos direktorius Algirdas Bočiulis. KVBA

priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos. Noriūnų gaisrininkų komandai daugiau nei penkiolika metų vadovavo Vytautas Šuškevičius. Dirba keturios pamainos po du ugniagesius.

2000 m. vasario mėnesį Kupiškio rajono savanorių ugniagesių draugija „Kupiškio ugniagesiai“, atsiskyrusi nuo priešgaisrinės gelbėjimo tarnybos, tapo pavaldi Kupiškio rajono savivaldybei, kurios vadovavimą perėmė Algirdas Bočiulis. Buvo patvirtintos sudarytos komandos, išsikūrusios įvairiose Kupiškio rajono vietose: Adomynėje, Alizavoje, Antašavoje, Noriūnuose, Skapiškyje, Subačiuje, Šimonyse, Virbališkiuose ir Žaideliuose.

Krašto ugniagesių draugijos daugiau kaip 100 metų istorija – tai amžius, kai iš esmės pasikeitė ugniagesių įranga, išsiplėtė darbo pobūdis, išaugo darbuotojų profesionalumas ir gebėjimas padėti žmonėms atsitikus nelaimėi. Tiems vyrams daugelis Kupiškio miesto ir krašto žmonių liks dėkingi už pasiaukojimą ir drąsą gelbstint turtą ir gyvybę.

Melioratorių veiklos dešimtmečiai

Aldona Ramanauskienė

Daugelį šlapių ar užpelkėjusių žemės plotų, upių, upelių krantus ir pakrantes jau nepriklausomoje Lietuvoje tvarkė ir gilino didelis būrys darbininkų, Kupiškio krašte vadinamų „zimagorais“. Tai buvo jauni ir stiprūs vyrai, galintys diena iš dienos perkasti didžiulius, neretai šlapios žemės plotus.

Jie dirbo su paprastais kastuvais, klojo medinius drenažo vamzdelius šlapiose dirvose. Toks kasimas ir drenažo klojimas tuo metu kainavo nemažus pinigus, tad tokiems darbams atlikti darbininkus galėjo samdyti tik dvarininkai. Buvo sakoma, kad vieno hektaro nusausinimas kainavo tiek pat, kiek ir pati žemė. Yra žinoma, kad Noriūnų dvarininkai rūpinosi, kaip pagerinti turimos žemės kokybę, todėl taip pat sausino dvaro žemes. Tai liudija iki šių dienų išlikę medinio drenažo fragmentai. Kad dvaro šeimininkai rūpinasi savo turimos žemės kokybe ir nusausinimu, sužinome ir iš 1911 metais leisto žurnalo „Wies illustrowana“. Jame rašoma, kad tai vienas geriausių dvarų Lietuvoje, tvarkomas pagal „paskutinį žemės ūkio pasiekimų žodį, laukai drenuoti...“ Žinoma, ne kiekvienam ūkininkui užtekdavo ryžto ir lėšų imtis tokio darbo. Smulkūs ūkininkai, kaip patys suprato ar mokėjo, savo jėgomis kasdavo negilius griovius žemiausiose vietose, kad pavasarij ar esant šlapiam vasarai, tekantis vanduo nesugadintų pasėlių. Pyvesos slėnio pievas stengėsi sausinti atskiri ūkininkai, kurių žemė ribojosi, bet kadangi kiekvienas savininkas rūpinosi tik savo plotu, tokio darbo rezultatai dažnai nepateisindavo lūkesčių. Apie 1910-uosius Kupiškio krašte pradėti rengti pirmieji žemės sausinimo projektai, imta reguliuoti kai kurių upių vagas. Ėmus skirstyti Astravų kaimą į vienkiemius, iškilo problema, kaip padalyti užpelkėjusių Pyvesos

„Zimagorai“ gilina Kupos upės vagą prie „Atodūsių“ tilto Kupiškyje. Iš Algirdo Bočiulio fondo. KEM

upės slėnį. Tuomet Kauno gubernijos žemėtvarkos valdyba nutarė sureguliuoti upės vagą ir padidinti nuolydį didesniame plote. Buvo parengtas ir įgyvendintas upės vagos tarp Sodelių–Salamiesčio vietovių reguliavimo projektas, apėmęs 11 kaimų, 4 vienkiemius ir 1 dvarą. 1914–1916 m. parengtas ir upės aukštupio nuo Bakšėnų ir Einorių sureguliuavimo ir baseino nusausinimo projektas, kurio sąmata siekė 16 000 rublių, tačiau, prasidėjus karui, liko neįgyvendintas.

Lietuvos valstybė, pradėdant XX a. ketvirtuoju dešimtmečiu, ėmė rūpintis ūkininkų žemės kokybės gerinimu ir skyrė nemažus kreditus melioracijos darbams vykdyti. Iki 1930 m. buvo nusausinta 1 028 ha šlapios žemės. Per 1937 m. visoje Lietuvoje jau 1 446 ha. Tarpukario metais iškastos arba pakeistos Lėvens, Mituvos, Pyvesos, Skodinio, Šetekšnos, Viešintos, Tatulos ir kt. upių ir upelių vagos. Nuleistas Jaros ežero vanduo, kurio vietoje atsirado ganyklos. 1939-aisiais nusausinta rytinė Šepetos pelkės dalis, kur „Pienocentras“ ėmėsi statyti durpių fabriką¹.

Pokario metais taip pat pradėdama rūpintis dirbamos žemės gerinimu pasitelkiant melioraciją. Didėja žemių plotai, daugėja darbo melioratoriams². 1953 m. balandžio mėn. Noriūnuose įsikuria MTS (Mašinų traktorių stotis), kuriai vadovauja Nikolajus Kislekovas. Tais pačiais metais įsikuria ir Skapiškio MTS (Naiviuose), o vadovu paskiriamas Timčenka.

Noriūnuose daugėja technikos, pradėdami statyti iš melioruojamų vietų atvežti tremtinių namai. Penkiuose atvežtuose namuose įsikuria MTS darbuotojai su šeimomis.

Siekiant kuo efektyviau panaudoti turimą techniką, visi Kupiškio rajono ūkiai suskirstomi į du vienetus. Vienus prižiūrėjo Skapiškio MTS, kitus – Noriūnų MTS. Tuo metu Noriūnų MTS turėjo 66 traktorius, buvo sudaromos sutartys su kolūkiais, suformuotos traktorių brigados su vadovais brigadininkais, kurie buvo atsakingi už sutartis, laiku pateiktą techniką ir vykdomus darbus. Turėti ir pavaduotojai, rūpinęsi brigados technikos būkle. O apskaitininkas priimdavo, normuodavo darbus, rengdavo degalų apskaitą ir atlikdavo kitokius brigados apskaitos darbus.

1958 m. rugpjūčio 1 d. MTS reorganizuota į RTS (Ratinių traktorių stotis). 1958 m. rugpjūčio 6-ąją visa jos turima technika perduodama kolūkiams, darbuotojai taip pat tampa pavaldūs jiems. Tuo metu sukurtos dvi ratinių traktorių stotys – Noriūnų ir Naivių. Naivių RTS viršininku paskiriamas Povilas Vadapalas, o Noriūnų – Petras Matuzevičius. Šios ratinių traktorių stotys savo veiklą vykdė tik vienerius metus – nuo 1958-ųjų iki 1959-ųjų.

Įstaigos pavadinimų kaita

Eil. Nr.	Kūrimosi metai	Įstaigos pavadinimas
1.	1953	Mašinų traktorių stotis (MTS)
2.	1958–1959	Ratinių traktorių stotis (RTS)
3.	1959–1960	Melioracijos mašinų stotis (MMS)
4.	1960–1990 11 19	Melioracijos statybos valdyba (MSV)
5.	1990 11 19–1993 07 15	Valstybinė melioracijos įmonė (VMI)
6.	1993 07 16–1996 04 18	Uždaroji akcinė bendrovė „Limeka“
7.	1996 06 10–2008 likviduota	Uždaroji akcinė bendrovė „Aumeda“
8.	1996 06 10	Uždaroji akcinė bendrovė „Nodora“
9.	1996 04 04	Uždaroji akcinė bendrovė „Nodama“

¹ Jankauskas V., Petrusis A. Melioracija, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. II, p. 367.

² Kupiškio MSV XX. 1979 m. [Lankstinukas], iš straipsnio autorės Aldonos Ramauskienės archyvo (toliau – ARA).

MSV administracijos pastatas buvusiam Noriūnų dvare. Dabar čia įsikūręs Kupiškio rajono savivaldybės kultūros centro Noriūnų padalinys ir UAB „Nodora“ administracija. 2014 m. Aušros Jonušytės nuotr.

Vadovaujantis Lietuvos TSR žemės ūkio ministro įsakymu³, 1959 m. sausio 30 d. įsteigiama Kupiškio MMS (Melioracijos mašinų stotis), kurios technika ir darbo jėga buvo iš Kupiškio RTS ir Skapiškio padalinių. Bet vis vien labai trūko detalių įvairių mechanizmų remontui, pustuštės dirbtuvės, todėl paskutiniai įrengimai ir technika suremontuoti tik birželį. Be to, trūko tam tikrus mokslus baigusių specialistų, medžiagų, mechanizmų, ypač viensamčių ekskavatorių, kurie galėtų kasti didesnius griovius vandeniui nuleisti. Buvo rašoma, kad, pagal tų metų ataskaitą, numatytų darbų tebuvo įvykdyta 65,8 proc., nors paminėti geriausi darbų vykdytojai – Povilas Matulis ir Juozas Urbonavičius. Ieškoma naujų specialistų. Baigiantis metams pavyksta sukomplektuoti inžinerinį-techninį personalą. Keturi iš jų turi aukštąjį išsilavinimą, 4 – baigę specialųjį vidurinį mokslą, vienas moko si vidurinėje mokykloje, rengiančioje melioracijos specialistus. Susirūpinta darbo sauga ir saugumo technikos, darbo normavimo bei paskyrų vedimo, kultūrinio ir buitinio darbuotojų aptarnavimo klausimais⁴.

1960 m. liepos 12 d. panaikinus Kupiškio RTS Noriūnuose, čia atkeliama MMS (Melioracijos mašinų stotis). Noriūnai tampa įmonės centru. Daugėja mašinų ir mechanizmų, ateina baigusių mokslus darbuotojų. Gerinamos darbuotojų buities sąlygos. O įmonė vėl keičia pavadinimą tapdama Melioracijos statybos valdyba. Vadovauti paskiriamas Algis Žemaitis, bet dirbo tik vienerius metus. Po jo mirties paskiriamas Algis Kondrotas. 1964-ųjų numatytas metinis planas jau įvykdomas 146 procentais, giriamasi ataskaitoje. Tais metais MSV sudaromos 5 aikštelės, pagerėja darbų kontrolė, neišsklaidomi mechanizmai. Džiaugiamasi ir darbų vykdytojais: Albinu Sedelskiu, Antanu Bartusevičiumi, Vytautu Makutėnu, Juozu Žekoniū ir jų pavaldiniais⁵.

³ 1959 metų Lietuvos TSR žemės ūkio ministro įsakymas Nr. 75, ARA.

⁴ Kupiškio MSV XX. 1979 m., ARA.

⁵ *Ten pat.*

Pasinaudojus nauja technika, 1966–1970 m. sutvarkomos prie Pyvesos upelio esančios žemės. Tuo metu buvo nusausinga ir sukultūrinta 1 436 ha šlapių žemių. Marnakos upės prieigose nusausinga 3 920 ha. Svalios upelio vagos pertvarkymas leido nusausingi ir sukultūrinti 850 ha, kiekviename objekte įrengti drenažo sistemą. Sutvarkius Šetekšnos upelį, buvo nusausinga 1 600 ha užpelkėjusių žemių.

1969-aisiais, dešimtaisiais MSV veiklos metais, daug technikos ir įrenginių naudojama žemių sausinimo darbams. 1959 m. tebuvo 6 viensamčiai ir 4 daugiakaušiai ekskavatoriai, 26 traktoriai ir buldozeriai, o 1969 m. jau naudojama 19 viensamčių, 26 daugiakaušiai ekskavatoriai, net 117 traktorių ir buldozerių. Tais metais nusausinga 31 811 ha. Iš jų drenažu – 17 626 ha. Įrengta 2 125 ha kultūrinių pievų ir 665 ha kultūrinių ganyklų, iškasta 1 035 km kanalų.

1957–1971 m. buvo sutvarkyta 6 734 ha nenaudojamų žemių. Kasmet Kupiškio rajone buvo nusausinga vidutiniškai 2 600 ha⁶.

Didelis būrys žmonių darbuojasi įmonėje. Dėkojama už sąžiningumą ir kruopštumą mechanizatoriui Tautviliui Karaliūnui, ekskavatorininkui Petriui Kaulakiui, Gediminui Jėčiui, Virgilijui Manikui, Stasiui Kropui, traktorininkui Jonui Vanagui, Vytautui Papieviui, Antanui Stonikui, Tautviliui Gaidimaskui ir daugeliui kitų. Ataskaitose pažymima, kad aštuntojo penkmečio metais – 1966–1970 m. – darbininkų išdirbis padidėjo 1,5, o uždarbis – 1,24 karto. 1970 m. numatytas gamybinės užduoties 158,6–140,8 proc. įvykdė daugiasamčių ekskavatorių mašinistai: Aleksas Šilas, Gediminas Jėčius, Povilas Paštukas. 150 proc. aštuntojo penkmečio užduotį įvykdė viensamčių ekskavatorių mašinistai broliai Virgilijus ir Vincas Manikai, o Petras, Tautvilis ir Rimantas Karaliūnai penkmetį užbaigė gamybinę užduotį įvykdę net 162–200 proc., Vytautas Usevičius – net 271 proc., nedaug pralenkęs brolius Petrą ir Gediminą⁷, kas atrodo labai jau nerealu.

1970 m. avarijoje žuvus viršininkui Algiiui Kondrotui, vadovu paskiriamas Mykolas Balčiūnas.

Įstaigos vadovai ir inžinieriai

Eil. Nr.	Įstaigos vadovo pavardė	Vyr. inžinierius	Darbo metai
1.	Nikolajus Kislekovas (MTS)		1953–1955
2.	Povilas Vadapalas (RTS)		1958–1959
3.	Petras Matuzevičius (RTS)		1958–1959
4.	Algis Žemaitis (MMS)		1959–1961
5.	Algis Kondrotas (MSV)	Vincas Grucė	1961–1970
6.	Mykolas Balčiūnas (MSV)	Liutauras Sabaliauskas	1970–1974
7.	Petras Gaigalas (MSV)	Povilas Matulis	1974–1982
8.	Jonas Sirevičius (MSV)	Algis Stanionis	1982–1986
9.	Jonas Norvaiša (VMĮ)	Algis Stanionis	1986–1993 07 20
10.	Algis Stanionis, „Limeka“	Bronius Užusienis	1993 07 20–1999
11.	Bronius Užusienis, „Limeka“		1999–200 08 15
12.	Kęstutis Meškauskas, „Aumėda“		1996 04 18

⁶ Urbonas R. Atsakymas niurzgiančiam žmogui, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1971, lapkr. 6, nr. 131(3078), p. 3.

⁷ Kupiškio MSV XX. 1979 m., ARA.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Ištaigos vadovo pavardė	Vyr. inžinierius	Darbo metai
13.	Povilas Urbonavičius, „Nodora“		1996 04 18
14.	Bronius Užusienis, „Nodama“		1996 04 18
15.	Juozas Puzonas, „Nodama“	Direktorius gamybai Paulius Petkevičius	Nuo 2000 08 15
16.	Darius Kairys, „Nodora“		Šiuo metu

1973 m. Kupiškio rajone jau buvo nusausinta 33 000 ha, iš jų daugiau kaip 26 000 ha – uždaru drenažu. Nusausintose žemėse pasėta daugiau kaip 2 000 ha kultūrinių pievų, įrengta beveik 5 000 ha kultūrinių ganyklų⁸. Be sausinamojo tinklo įrengimo, melioracijos projektuose numatomas ir pirminis žemių įdirbimas, rūgščių dirvų kalkinimas, kultūrinių pievų ir ganyklų įrengimas, kelių statyba ir netgi ariamų žemių išlyginimas. Pradedama drėkinimo sistemų statyba. Iki 1975 m. nusausinta 40 000 ha šlapių žemių rajone, o tai sudarė 47 proc. sausinti reikalingų plotų. Rašoma, kad 1976 m. pirmąjį ketvirtį Kupiškio MSV kolektyvas planą įvykdė 110,1 proc., darbo našumas išaugo 107,9 proc., palyginti su 1975-aisiais. Rūgščių dirvų kalkinimo ketvirčio planas buvo įvykdytas 153,3 proc., kelių statybos – 114,3 proc. Noriūniečiams buvo įteikta LTSR melioracijos ir vandens ūkio ministerijos respublikinės žemės ūkio ir paruošų darbininkų ir tarnautojų profsąjungos pereinamoji Raudonoji vėliava⁹. Už 1976 m. pirmo ketvirčio gamybinius rezultatus Raudonąją vėliavą Kupiškio MSV viršininkui Petručiui Gaigalui įteikė Melioracijos ir vandens ūkio ministerijos atsakingasis darbuotojas E. Dervinskas. Įmonės darbuotojai taip pat nelieka be apdovanojimų. Kaip tuo metu įprasta Lietuvoje, apdovanojama ordinais ir medaliais. Darbo Raudonosios vėliavos ordinus gauna Antanas Karosas, Juozas Parfionovas, Petras Simonavičius, „Garbės ženklas“ – Aleksas Šilas, Tautvilis Karaliūnas, Vytautas Usevičius, Kazimieras Senvaitis, Virgilijus Manikas. Džiaugiamasi ilgamečiais atsidavusiais darbuotojais, visuomenininke Brone Ragauskienė, Aloyzu Zaborskiu, Aloyzu Bieliūnu, Jaronimu Gaidimausku, Algirdu Januliu.

Palyginę dvejų metų suvestinių duomenis matome, kad 1959-aisiais rajone buvo numelioruota 418 ha dirvų, o vien per 1963 m. – jau 1 313 ha. Kismet Kupiškio rajono ūkiai gauna beveik po 2 700 hektarų numelioruotų žemių¹⁰. Be to, ne tik sausinamos pernelyg šlapios žemės, bet kartu rengiamos ir drėkinimo sistemos, kurias MSMV specialistai ir prižiūri. Melioratoriai Kupiškio rajono ūkiuose nusausino daugiau kaip 49 000 ha šlapių žemių, atliko darbų už 39 milijonus rublių, įrengė 12 000 ha plote kultūrinės pievas ir ganyklas. Kiekviename kolūkyje ar tarybiniame ūkyje dirbo Kupiškio melioracijos statybos montavimo valdybos melioratoriai. 1979 m. jie ryžtasi imtis ir kolūkių gyvenviečių tvarkymo darbų, žinodami, kad rajono ūkiuose uždaru drenažu dar reikės nusausinti daugiau kaip 36 000 hektarų šlapių žemių, tiesti kelius, įrengti kultūrinės ganyklas ir pievas, atlikti daug kitų užduočių. Vien per 1979 m. uždaru drenažu tikimasi nusausinti 2 700 ha pelkėtų žemių, įrengti daugiau kaip 1 000 ha kultūrinių pievų ir ganyklų. Apskaičiavus darbų apimtį, manoma jų atlikti už 3,9 milijono rublių¹¹.

⁸ Jankauskas V., Petrusis A. Melioracija, p. 368.

⁹ Kupiškio MSV XX. 1979 m., ARA.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Gaigalas P. Žingsniai – tvirtesni, platesni, Komunistinio keliu, 1979, kovo 29, nr. 36(44800), p. 2.

*MSV darbuotojai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Algirdas Janulis, Stasė Gudonytė, Rūta Zakarauskienė, Palma Gusevičienė, Petras Timčenka, Bronė Ragauskienė, Petras Gaigalas, Jūra Jurėnienė, Juozas Uldukis, Gailutė Kondrotienė, Eugenija Zaborskienė, Albinas Sedelskis; antroje eilėje: Vincas Gabnys, Petras Vizbickas, Jonas Bajoras, Bronius Petrikėnas, Jonas Dūda, Paulius Jonuška, Antanas Bajoriūnas, Vladas Čerkauskas, Rimantas Masilionis, Vytautas Skaparas, Algis Petrulis, Alfonsas Balna; trečioje eilėje: Povilas Gusevičius, Vytautas Makutėnas, Bronius Vareika, Kazys Senvaitis, Vytautas Šimkus, Antanas Stonikas, Povilas Vapšys, Antanas Vaitkūnas, Aloyzas Bieliūnas, Vladas Jakštonis, Tautvilis Gaidimauskas, Juozas Budriūnas. 1979 m.
Iš Kosto Ramanausko albumo*

Pirmaisiais darbo metais įmonė (tada dar MSV) turėjo tik 200 000 rublių finansinių lėšų, 27 mechanizmus, dirbo 118 darbuotojų. 1979-aisiais jau turėjo apie 7 milijonus rublių, sezono metu dirbo daugiau kaip 700 žmonių ir apie 200 įvairiausių mašinų. Įmonėje daug dėmesio buvo skiriama materialinei-techninei bazei gerinti ir gyvenamiesiems namams statyti. Per penkerius metus kasmet vidutiniškai tam išleidžiama beveik milijonas rublių. Kupiškio mieste pastatyti 5 000 tonų talpos silosinio tipo kalkinių trąšų sandėliai, kuriuose vagonų iškrovimas ir trąšų sukrovimas į mašinas mechanizuotas. Pradėta statyti mechanizmų plovykla su apytakine sistema. Numatoma statyti naftos bazę.

Minint dvidešimtmečio jubiliejų, prisiminti ilgamečiai darbuotojai, kurie dirbo dar nuo MSV įkūrimo: baro mechanikas Vincas Gabnys, darbų vykdytojai Jonas Kriaučiukas ir Albinas Sedelskis, saugumo technikos inžinierius Jonas Dūda, vairuotojai Jonas Bajoras, Paulius Jonuška, Romas Vanagas, suvirintojas Kostas Ramanauskas, planavimo skyriaus viršininkė Stasė Gudonytė, normuotoja Palma Gusevičienė, traktorininkas Vytautas Skaparas, daugiakaušio ekskavatoriaus mašinistas Povilas Gusevičius ir daugelis kitų. Džiaugiamasi, kad dešimtojo penkmečio planus jau įvykdė buldozerio mašinistas Petras Vizbickas, kelmarovių mašinistai Vytautas Usevičius, Pranas Lupeikis ir kiti. Rašoma, kad septyniolika mechanizatorių jau įvykdė

keturių penkmečių metų užduotis. Mini-
mi Aloyzas Semėnas, Sigitas Šakickas,
Povilas Štīttilis, Vladas Jankauskas ir kiti.

Eksplloatuojant sausinimo sistemas
1985 m., susiduriama su daug proble-
mų, rašoma rajoniniame laikraštyje, bet

išeitis surasta. Nors pramonė ir negamina tinkamų mašinų mechanizuotai valyti iš griovių sąnašas, šlaitams nušienauti, dirbtuvių vedėjas B. Jonuška, valdybos viršininko pavaduotojas mechanizacijai P. Urbonavičius, viršininkas V. Sirevičius sukūrė griovių valymo mašiną, kurios metinis ekonominis efektas sudarė 18 tūkst. rublių. Traktorininkas A. Vrubliauskas, vyr. mechanikas J. Jakštonis, viršininko pavaduotojas mechanizacijai P. Urbonavičius patobulino kai kuriuos šienapjovės KRN-2,1 mazgus ir agregatus ir jie puikiai tiko griovių šlaitams šienauti. Buvo mokomasi ir dirbama su lazeriniais nuolydžio reguliatoriais, pradėti naudoti plastikiniai drenažo vamzdžiai, kuriuos kloja ne penki žmonės, o tik trys. Prie turimų visų 29 daugiakaušių ekskavatorių montuojami akmenų užverstuvai K-27, kurie labai palengvina drenažo tranšėjų užvertimą¹².

XX a. dešimtajame dešimtmetyje pagalbiniam ūkiui skiriama 96 ha dirbamos žemės ir 30 ha kultūrinių ganyklų. Pastatomi 44 ūkiniai pastatai¹³. Padaugėjo auginamų gyvulių melioratorių pagalbinio ūkio fermoje, įrengti 1 036 kv. metrų ploto šiltnamiai. Visa išauginta produkcija mažesnėmis kainomis par-
duodama melioratoriams, dirbantiems objektuose žmonėms, skiriama vaikų darželiui.

*Vamzdžių klojėjas Jonas Klioniūnas dirba
Alizavos seniūnijoje*

*Algis Murka taiso daugiakaušį ekskavatorių.
Apie 1984 m. Rimanto Bimbirio nuotraukos*

¹²Stanionis A. Pastangos modernizuoti gamybą, *Komunizmo keliu*, 1986, kovo 22, nr. 36(5557), p. 2.

¹³Ištrauka iš Kupiškio rajono melioracijos statybos montavimo valdybos istorijos, *Kupiškėnų mintys*, 2013, gruodžio 3, nr. 138(9367), p. 4–5.

Pasirūpinta, kad darbo turėtų ir melioratorių šeimų nariai, nesusiję su tiesiogine MSMV veikla. Tam įrengti du pagalbinės gamybos cechai. Mikroschemų ceche dirbo apie 70 žmonių, daugiausia – moterys ir merginos, siuvimo ceche – apie 40 siuvėjų. Įkurtas Panevėžio autokompresorių gamyklos cechas, kuriame triūsė 50 darbuotojų. Žmonės darbavosi ir plastikinių žaislų ceche, priklausančiame gamybiniam susivienijimui „Neringa“¹⁴, cechų įkūrimu rūpinosi tuometinis MSMV viršininkas Jonas Norvaiša.

Skaitant išlikusius dokumentus, straipsnius laikraščiuose ir ataskaitas, matyti, kad iki 1989 m. melioratoriai nusausino 55 651 ha užmirkusių žemių, iš jų 50 750 ha nudrenavo. Per šį laikotarpį užsėta ir atnaujinta 13 126 ha kultūrinių pievų ir ganyklų, iškasta 1 423 km griovių, nutiesta 323 kilometrai kelių, pastatyti 48 tiltai, įrengtos 1 266 pralaidos. 5 drėkinimo sistemos laisto 603 ha plotą. Kupiškio rajone užtvenkus nedidelius upelius, melioratoriai įrengė 7 tvenkinius (Kupiškio marios, Suosos, Aluoties, Naktakės, Gyvakarų ir kt.). Visų paminėtų rajono melioracijos įrenginių vertė sudarė 70 mln. rublių¹⁵.

Prasidėjus Lietuvos atgimimui, visoje šalyje keičiasi įmonės ir veikla, įsikuria naujų, reorganizuojamos senosios. Ne išimtis ir Noriūnuose įsikūrusi įmonė. 1990 m. lapkričio 19 d. Kupiškio melioracijos statybos montavimo valdybos pavadinimas keičiamas į Kupiškio valstybinę melioracijos valdybą¹⁶, o jos vadovu paskiriamas Jonas Norvaiša, vyriausiuoju inžinieriumi – Algis Stanionis. Netrukus, 1993 m. liepos 15 d., Kupiškio MSMV įkuriama UAB „Limeka“¹⁷. Steigėjai – vilniečiai J. Popovas ir Vitalijus Baranovskis, kupiškėnas Algis Stanionis, Malvina Einorienė ir Kęstutis Meškauskas, gyvenantys Noriūnuose. Įmonės veikla: melioracija, žemės kultūrinimas, sausinimo ir drėkinimo sistemų tiesimas, karjerų eksploatavimas, medienos pjovimas, gaminių iš medienos ir betono gamyba, cemento, gipso gamyba, kelių ir gatvių tiesimas, automobilių techninė priežiūra, keleivių vežimas, statybos aikštelių parengimas ir kt. veikla¹⁸.

1996 m. balandžio 18 d., remiantis Lietuvos Respublikos įmonių registro įstatymu, Kupiškio rajono savivaldybėje buvo įregistruotos trys uždarnosios akcinės bendrovės: „Aumeda“, kuriai

Melioratorių technika prie būsimų Kupiškio marių. Apie 1981 m. KVBA

¹⁴ Kupiškio MSMV XXX. 1989 m. Lankstinukas, ARA.

¹⁵ Jankauskas V., Petrulis A. Melioracija, p. 368.

¹⁶ Jono Norvaišos pasirašytas 1990 metų lapkričio 29 d. įsakymas Nr. 215, ARA.

¹⁷ Algio Stanionio pasirašytas 1993 metų liepos 20 d. įsakymas Nr. 35, ARA.

¹⁸ Akcinės bendrovės „Limeka“ steigimo sutartis, 1993 metų liepos 15 d., ARA.

vadovavo Kęstutis Meškauskas, buhalteris Kęstutis Bražiūnas; „Nodora“, direktorius Povilas Urbonavičius, buhalterė Palmira Urbienė; „Nodama“, direktorius Bronius Užusienis, buhalterė Neringa Būtaite¹⁹. Jos tęsia buvusios įmonės pradėtus darbus ir veiklą.

Melioracijos įrenginius reikia nuolat prižiūrėti. Kupiškio rajono ūkininkai išitraukė į melioracijos griovių tvarkymo programas. 2012-aisiais tokių tvarkytojų buvo tik 20, o 2013-aisiais prisidėjo dar 12. Buvo tvarkoma per 135 km melioracijos griovių, apie 150 ha plotų²⁰. Prižiūrintys drenažo įrenginius smulkūs ir vidutiniai ūkininkai tikisi svaresnės valstybės paramos ir didesnės sausinimo sistemų rekonstrukcijos projektų įvairovės, kad galėtų rekonstruoti drenažą nedideliuose savo laukuose, mažesniuose plotuose. Taip pavyktų išvengti drenažo sistemų remonto fragmentiškumo, o naudos turėtų visi.

Kūrimasis gyvenvietėje, kultūrinė ir sportinė veikla

Prabėgus dvidešimčiai metų nuo įmonės įkūrimo, labai išsiplečia melioratorių gyvenvietė Noriūnai. Pastatoma daug daugiabučių namų, parduotuvė, paštas, vaikų darželis, mokykla, technikos garažai, restauruotas senasis valdybos pastatas, Noriūnų dvaras, gerinamos darbuotojų darbo ir poilsio sąlygos²¹. Pastatoma katilinė su šiluminiais tinklais, prekybos centras, vandens valymo įrenginiai. Naujai pastatyti ir statomi daugiaaukščiai gyvenamieji namai nesiskiria nuo statomų mieste. Juose – centrinis šildymas, šiltas ir šaltas vanduo, kiti patogumai.

Išasfaltuotos gatvės, apželdinta aplinka. Kiekvieno daugiabučio namo, kiekvienos sodybos gyventojai rūpinosi kuo gražiau susitvarkyti. Kasmet rengiami gražiausios sodybos konkursai. Melioratoriams įrengta rusiška pirtelė, poilsio kambariai, persirengimo patalpos, baseinėlis su kaskadomis. 1984 m. užtvėnta Naktakės upelė papuošė gyvenvietę.

Melioratoriai renkasi sporto, saviveiklos kolektyvus. Susiburia vyrų ir moterų krepšinio, rankinio komandos. Darbuotojai lanko moterų ir vyrų ansamblius, šokių kolektyvą, groja pučiamųjų orkestre, vaidina dramos būrelyje.

Moterų ansamblyje dainuoja Gailutė Kondrotienė, Kazė Gaidimauskienė, Eugenija Zaborskienė, Palma Gusevičienė, Bronė Ragauskienė, Palmira Urbienė, Bronė Gabnienė, vėliau prisijungė Danutė Sarsevičienė, Marytė Savickienė, Aldona Masionienė. Vyrų ansamblyje dalyvauja Vytautas Šimkus, Bronius Navarskas, Vytautas Venskus, Bronius Petrikėnas, Vladas Čerkauskas, Aloyzas Zaborskis, Algis Kondrotas, Vincas Grucė. Kiek vėliau iš abiejų susikūrė mišrus choras, kuriam vadovauja Nora Stočkienė. Mėgstamas tautinių šokių kolektyvas, kuriam vadovauja Onutė Motiejūnaitė-Čerkauskienė. Jo repeticijose dalyvauja Kostas Ramanauskas, Zita Lesmonavičiūtė, Gintautas Baronas, Laima Juodiškytė, Juozas Čėčinas, Zosė Virbickaitė, Vilius Karaliūnas, Severina Ulytė, Jonas Ažusienis, Virgutė Ragauskaitė, Arnoldas Kulbis, Eugenija Vapšytė, Albertas Galinis, Vidas Burkauskas, Nijolė Leikaitė, Algis Bukys, Vanda Jonuškaitė, Alfonsas Begonis,

¹⁹ Algio Stanionio pasirašytas 1996 metų birželio 10 d. įsakymas Nr. 15, ARA.

²⁰ Juškienė V. Ūkiškų metų virsmas: rūpesčiai tie patys, tik nerimas naujas, *Ūkininko patarėjas*, 2015, sausio 25, nr. 10(31180), p. 4.

²¹ Kupiškio MSV XX. 1979 m., ARA.

Vaikų žaidimų aikštelės fragmentas daugiabučių namų kvartale Noriūnuose. Apie 1983 m. Juozo Kraujūno nuotr. KVBA

Kupiškio MSV šokių kolektyvas Respublikinėje dainų šventėje Vilniuje. Stovi (iš kairės): Zita Lesmonavičiūtė, Laima Juodiškytė, Zosė Virbickaitė, Severina Ulytė, Virgutė Ragauskaitė, Eugenija Vapšytė; antroje eilėje: Kostas Ramanauskas, Gintautas Baronas, Juozas Čėcinas, Vilius Karaliūnas, Jonas Ažusienis, Arnoldas Kulbis. 1970 m. Iš K. Ramanausko albumo

Vladas Čerkauskas, Onutė Čerkauskienė, Janina Goštautaitė, Jūratė Gaižauskaitė. Pučiamųjų instrumentų orkestre groja Kostas Ramanauskas, Eugenijus Čižiūnas, Bronius Petrikėnas, Jaronimas Gaidimauskas, Rimantas Karaliūnas, Alina Zlatkutė, Aloyzas Zaborskis, Vytautas Šimkus, Jonas Dūda, Vincas Grucė, Jonas Gabrėnas, Bronius Lesmonavičius, o jiems vadovauja Juozas Mikulskis, vėliau – Bronius Lesmonavičius. Garsėjo spektakliais dramos būrelis, kurio pagrindiniai aktoriai – Kostas Ramanauskas, Zita Lesmonavičiūtė, Vida Čižiūnienė, Bronius Lesmonavičius, Bronė Ragauskienė, Eugenija Zaborskienė.

Kasmet melioratorių mišrus choras ir šokių kolektyvas dalyvauja rajono dainų šventėse Kupiškyje, Anykščiuose, o 1970-aisiais buvo pakviestas į Respublikinę dainų šventę Vilniuje. Visų šių kolektyvų susibūrimu rūpinosi Onutė Motiejūnaitė-Čerkauskienė, šiai veiklai atidavusi 34 gyvenimo metus. Laisvalaikiu dalyvaudami kultūrinėje ir sportinėje veikloje melioratoriai įprasmina savo darbus, garsina Kupiškio kraštą ir Noriūnus.

Kupiškio valsčiaus liaudies architektūra

Jonas Minkevičius

Įvadas

Kupiškio valsčius yra Lietuvos etnografinės Šiaurės vakarų Aukštaitijos zonos dalis, buvusios sėlių genties, ankstyvaisiais istoriniais laikais, matyt, besiribojusios su Našios žeme, pietvakarinis pakraštys, turintis ne tik visai šiai zonai būdingų bendrumų, bet ir įvairių vietinių savitų istorinių, lingvistinių, kultūrinių ir architektūrinių savybių. Kupiškio krašto liaudies architektūra kaip viena sudėtinių Lietuvos etnoso materialinės ir dvasinės kultūros apraiškos formų klostėsi veikianti viso komplekso vietinių gamtinių sąlygų, istorinių aplinkybių ir socialinių ekonominių veiksnių. Šio krašto istorinę architektūrinę visumą sudaro kraštovaizdis, urbanistika, monumentaliųjų istorinių stilių architektūros objektai ir liaudies architektūra. Pati seniausia, iš dalies iki šiol išlikusi yra vadinamoji žemės architektūra – piliakalniai, pilkapiai, papiliai. Urbanistikai priklauso miestelių ir kaimų tinklas ir suplanavimas. Monumentalioji mūrinė ir medinė architektūra daugiausia telkėsi miesteliuose ir dvaruose. Ją dažnai kūrė profesionalūs architektai. Liaudies architektūra, kurta savamokslių vietinių meistrų, išlaikiusi daugiausia savitų ir autentiškų vietinių bruožų, buvo ir ilgiausiai išliko – iki pat senuosius kaimus išskirstant į vienkiemius XX a. pirmojoje pusėje, taip pat ir vėliau, – valsčiaus kaimuose ir mažuose miesteliuose.

Šio darbo pagrindinis objektas ir tyrimo tikslas kaip tik ir yra Kupiškio krašto liaudies architektūra ir jos istoriškai kintančios būdingos savybės.

Tikslingai ir išsamiai kupiškėnų liaudies architektūra dar nebuvo nagrinėta, bet atskiri kraštotyrininkai yra pateikę nemažai duomenų (Balys Buračas, Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė). Pamažu įvairios mokslo ir mokymo institucijos ekspedicijose sukaupe nemažai tuo metu dar išlikusios autentiškos medžiagos (KPI Architektūros fak., LMA Istorijos i-tas ir kt.), kuria naudojama ir šiame darbe.

Nuo 1944 m. sovietų okupuotoje Lietuvoje ypač sparčiai naikinant senojo tradicinio kaimo ūkio, buities ir architektūros liekanas, negausūs mokslo įstaigų specialistai suprato jų istorinę, kultūrinę ir estetinę vertę ir pagal galimybes dėjo pastangas jas fiksuoti ir nagrinėti, bet vis dėlto negalėta tinkamiau įforminti negrižtamai išnykstančios istorinės epochos pėdsakų. Buvo apsiribojama daugiau fragmentiškais ir neišsamiais kai kurių senųjų kaimų ir sodybų architektūriniais apmatavimais ir kitokiais fiksavimais. Atkurtos Lietuvos nepriklausomybės metais šią medžiagą papildė Kupiškio etnografinio muziejaus darbuotojai.

Priešistorinio, archajinio laikotarpio architektūros formavimasis

Visa architektūrinė statybinė kūryba, kurios seniausią ir svarbiausią dalį sudaro gyvenamasis būstas, kyla iš paties žmogaus egzistencijos būtinybės ir kompleksinio poreikio. Ši kūryba pašaukta žmogaus buvimo Žemėje fizinei ir dvasinei egzistencijai palaikyti, formuoti ir plėtoti. Visa tai užprogramuota ontologiškai, nepriklausomai nuo mūsų pačių valios, todėl neišvengiama ir nekvestionuojama.

Tačiau žmogui suteikta laisvos valios galia, kuri leidžia jam pačiam rinktis gyvenimo tikslus, taip pat priemones ir etines pozicijas savo gyvenamosios erdvės formavimo atžvilgiu. Pasirinkimo etape dėl žmogaus dualistinės prigimties susiduria daugybė prieštarų poreikių ir veiksmų, kurie sudaro dvi pagrindines grupes: materialines pragmatines ir dvasines kultūrinės, o dar labiau apibendrinant – racionalistines ir iracionalistines. Santykiai tarp jų lemia įvairių kūrybos variantų galimybes, iš kurių savo ruožtu išplaukia ir didžiulis atitinkamų formų spektras.

Po ledynmečio, paleolito epochoje, klajoklių medžiotojų grupės kūrėsi laikinose stovyklose prie upių ir ežerų. Vėliau, mezolite, žmonių gausėjo ir susidariusios gimininės bendruomenės naujajame akmens amžiuje – neolite (IV–II tūkst. pr. Kr.) ėmė gyventi sėsliai. Vertėsi ne tik medžiokle ir žvejyba, bet ir žemdirbyste bei gyvulininkyste. Tuomet Lietuvos kraštovaizdyje ryškėjo pirmieji žmogaus sukurti ir erdvėje organizuoti kompoziciniai dariniai – kalvų gyvenvietės, kurių statiniai buvo mediniai. Neolito pabaigoje ėmė kisti gyvenviečių pobūdis. Be atvirų, negyvybinių, atsirado įtvirtintų gynybinių gyvenviečių su karkasiniais mediniais pastatais, žemės pylimais, tvoromis ir apsauginiais grioviais.

Kraštovaizdžio architektūros ir archeologijos paminklai – piliakalniai, pilkapiai, papilių gyvenviečių liekanos atstovauja archajiškiausiai šios srities paveldo daliai. Ant piliakalnių stovėjo medinės pilys, o jų papėdėse buvo gyvenvietės – papiliai. Senosios gyvenvietės prie piliakalnių daugiausia pradėjo steigtis jau pirmaisiais amžiais po Kristaus¹. Kupiškio krašte detalai tyrinėtas tik Kerelių piliakalnis (I–II tūkst. pr. Kr.–IX a.) Kupos upės aukštupyje. Visi kiti piliakalniai dar netyrinėti: Kupiškio, Gaigalių, Papilių, Aluotų (Druskių), Bakšėnų, Skverbų, Vaduvų. Numatyta įtvirtinti dvarvietei jau istoriniais laikais priklauso supilta Mirabelio aikštelė su kampiniu bastionu. Didžiausias yra Kupiškio piliakalnis ties Lėvens upės ir Aukštupio santaka (aikštelė 110 × 40 m) su dvigubais šlaitiniais pylimais. Tyrinėtame Kerelių piliakalnyje (aikštelė 30 × 18–24 m pločio) nustatyti trys susidarę kultūriniai sluoksniai: pačiame seniausiame, apatiniame, sluoksnyje rasti I tūkst. pr. Kr. antrajai pusei būdingi daiktai iš akmens ir kaulo (pentiniai kirviai su skylėmis, kaltai, ylos, skaptai, ietigaliai, strėlės ir kt.)². Įrankiai aiškiai liudija apie statybų darbą ir gynybą.

Piliakalnis jau pirmajame laikotarpyje buvo pradėtas tvirtinti grioviu ir medine užtvara iš gana storų (apie 30 cm) stulpų su tarpais. Šalia griovio jau buvo 12 gyvenamųjų pastatų su atvirais židiniiais, apdėtais ratu dideliais akmenimis. Pastatai buvo antžeminio tipo, nedideli, keturkampio plano, stulpinės-pėdinės konstrukcijos. Ypač išsiskyrė du apskrito plano pastatai. Seniausias buvo aikštelės viduryje. Jis turėjo du stulpaviečių ratus. Didysis išorinis ratas buvo apie 6 m skersmens, o jo viduje – mažesnis – apie 3,5 m. Vidinis ratas buvo iš dvigubų kuolų. Tarp abiejų ratų buvo 50–70 cm tarpas žmogui praeiti. Vidinio rato siena, matyt, buvo uždara, išpinta šakomis, o išorinė – lyg koks peripteris – tik atramos. Du platūs įėjimai buvo priešingose pastato pusėse. Stogas galėjo būti keturšlaitis, apvalintais kampais. Jo šelmenį turėjo laikyti permetis. Statinio paskirtis neaiški.

Vidurinis sluoksnis teikė daugiau duomenų. Ankstesni mediniai įtvirtinimai buvo sudegę ir pastatyti nauji.

¹ Daugudis V. *Senoji medinė statyba Lietuvoje*, Vilnius, 1982, p. 37–38.

² Grigalavičienė E. Kerelių piliakalnis, *Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 37–47.

Ypač žymus buvo vienas stačiakampio plano stulpinės konstrukcijos gyvenamasis namas (5,5 × 3,5 m), stovėjęs galu į šlaitą. Jis liudija jau aiškiai susiklosčiusį tipišką piliakalnio gyvenamojo namo planą: didžioji patalpa – pirkia su atviru židiniu, mažesnė patalpa be židinio ir atviras kampinis priangis – lėpis. Priekinėje namo pusėje buvo atskira patalpa. Rasti 7 tokio tipo pastatai. Jie priklausė skirtingiems periodams, bet išlaikė vienodą planą. Įėjimai į juos buvo kampe.

Kerelių piliakalnio gyvenamieji namai, kaip rodo platesni etnografinių tyrimų duomenys, pasižymi seniausiais bruožais: pagrindinis įėjimas yra galinėje pusėje, pusiau atviras priangis – lėpis – dengiamas galinio fasado šlaito nuolydžiu, prie namo šonų prišliejami pastoginiai tvarteliai, viduje – atviras židyns. Namai dengti keturšlaičiais stogais, o ties šlaitų susikirtimu buvo skylė dūmams išeiti. Tokio plano gyvenamieji namai Lietuvoje buvo statomi dar ir XVII a. Jie išlaikė būdingą patalpų suskirstymą: didžioji troba – pirkia, kamara, lėpis, kūtė³. Panašių pastatų būta ir kitose Aukštaitijos, taip pat kaimyninės Latvijos vietose. Šiuo laikotarpiu (I tūkst. po Kr. pr.) statytas antrasis apskrito plano statinys (2,6 m skersmens). Jo sienos buvo iš stačių, smailiais galais, apvalių rąstų (20 cm storio), sustatytų dviem eilėmis vienas greta kito. Išskirtinai tvirta sienų konstrukcija rodytų, kad čia buvo gynybinės arba religinės paskirties piliakalnio ir jo papilio statinys. Tuo metu jau gana plačiai naudoti metaliniai darbo įrankiai – peiliai, kaltai, ylos, adatos. Aptiktas net įmominis skaptas – vedega medžiui skobti. Gyventojai geležį gamino iš vietinių balų rūdos. Rasta metalurgijos įrenginių – *krosnelių, gargažių, liejinių*.

Paskutiniame periode, matyt, gresiant itin dideliems pavojams (IV–VI a. po Kr.), piliakalnis gerokai sustiprintas: paaukštinti pakraščiai, supilti galiniai pylimai, būta akmeninių grindinių. Dėl to sumažėjusioje aikštelėje buvo statomi nauji pastatai, net išilgai ties aikštelės viduriu. Tuo metu piliakalnis jau nebebuvo pagrindinė gyvenvietė. Dauguma žmonių gyveno nebe piliakalnyje, bet apylinkėje. Jie gamino dar daugiau geležies ir žalvario dirbinių – ginklų ir darbo įrankių. Rastas siauraašmenis pentinis geležinis kirvis, pjautuvėliai, žalvariniai papuošalai. Būta dailės kūrinų iš smiltainio plokštelių ir raižytų akmeninėje plokštėje (briedžio siluetas). Jie liudija aukštesnę estetikos lygį ir svarbią dailės kūrinų reikšmę vietos žmonių dvasinėje kultūroje ir religijoje. Kerelių piliakalnis, be perstojo gyvavęs apie tūkstantį metų, paskutiniame periode (VI a.) buvo sudegintas. Gali būti, kad tai susiję su tautų kraustymosi laikotarpio užpuolimais. Po to žmonės kūrėsi toliau nuo piliakalnio, gretimose vietovėse.

Piliakalnio radiniai davė daug žinių apie ankstyvąją statybą, architektūrinę ir dailės kultūrą šiame besiformuojančiame sėlių genties regione. Dabar jis lieka reikšmingas archeologinis, žemės architektūros ir kultūrinio kraštovaizdžio elementas. Kitų šio krašto piliakalnių tyrimai neabejotinai dar labiau papildytų ir praturtintų mūsų žinias apie priešistorinę archajinę Kupiškio krašto kultūrą ir statybų pobūdį. Kitur Rytų Lietuvoje taip pat tuo metu statyti panašūs statiniai įtvirtintose gyvenvietėse ant kalvų. Tokios gyvenvietės priskiriamos karingoms gyvulių augintojų bendruomenėms⁴.

³ Grigalavičienė E. *Ten pat*, p. 46.

⁴ Daugnora L., Girininkas A. *Rytų Pabaltijo bendruomenių gyvensena XI–II tūkst. pr. Kr.*, Vilnius, 2004.

Istorinis laikotarpis (iki XX a. vid.)

Kraštovaizdžio kaita

Besikuriant Lietuvos valstybei, daugėjo piliakalnių ir šalia jų įtvirtintų papilių medinių gyvenviečių. Sparčiau plito prekyba ir amatai, kurie pamažu atsiskyrė nuo žemės ūkio ir davė akstiną formuotis urbanizacijai – miestams ir miesteliams. XIV–XV a. atėjusi Lietuvon krikščionybė ir su ja susijusi etinių vertybių sistema taip pat padėjo suardyti archajinį, iki tol gamtos kulto persisunkusį kraštovaizdį, pakeitė jo pobūdį. Iki krikščioniškajai bendruomenei gamta buvo kupina šventumo. Ji buvo sudievinata ir sudvasinta, iškelta į sakralinį vaizdinį. Pats kraštovaizdis ir jo atskiri gamtiniai elementai – miškai, girios, stambūs medžiai, akmenys, upės, ežerai – buvo suvokiami kaip dievybių buveinė. Iš tokios pažiūros kilo ir senoji elgesio etika, ir apsigyvenimo struktūra, kuria rėmėsi gamtinės aplinkos zonavimas į dvi pagrindines – neliečiamas, šventas, ir galimas naudoti darbinės vietas. XV–XVI a. įbaudžiavimus laisvus kaimų žmones, pamažu buvo didinamos feodalinės prievolės valstiečiams, steigiami dvarai, statomi miestai su jų funkciniais ir erdviniais akcentais – bažnyčiomis, malūnais, karčemomis, prekybos pastatais. Ekonominiai ir kiti pragmatiniai veiksniai įgavo vyraujančią reikšmę.

Dėl žmonių ūkinės veiklos pamažu susiklostė du pagrindiniai kraštovaizdžio tipai: natūralus ir sukultūrintas. Iki šiol natūralaus, žmogaus veiklos nepaliesto kraštovaizdžio, kaip ir kitur Lietuvoje, Kupiškio krašte nebeliko.

Miesteliai ir kaimai iki XX a.

Kupiškio krašto miesteliai ir kaimai urbanistiniu požiūriu turi daug tipškų bendrų bruožų su daugeliu kitų, ypač Aukštaitijos, kaimų ir miestelių, bet veikiant daugiausia gamtinei aplinkai, išsiskiria ir vietinėmis savybėmis. Kaimo gyvenvietės ir jų sodybos iki XVI a. vidurio plėtojosi savaimingai, nevaržomos kokių nors administraciniu būdu nustatytų planavimo reikalavimų. Kaimai buvo laisvos planinės struktūros, prisitaikę prie gamtinės aplinkos – padriki ir kupetiniai. Stovėjo ir atskirų vienkiemų⁵. Iki valakų žemės reformos (XVI a. vid.) jau buvo susiklostę trys skirtingos socialinės struktūros kaimo gyvenviečių tipai: dvarai, bajorkaimiai (bajorkiemiai) ir valstiečių kaimai.

Dvarai formavosi bajorų kiemų pagrindu nuo XIV a. pab.–XV a., kada didieji kunigaikščiai už ištikimą tarnybą pradėjo dovanoti bajorams domeno žemes kartu su jose buvusiais valstiečiais. Dvarų sodybų suplanavimas buvo laisvas, nereguliuojamas, su daugeliu įvairios ūkinės paskirties pastatų. Vėliau dvarų valdose ėmė kurtis ir papildomi ūkiniai vienetai su palivarkais (Pamarnakių, Liudvinavo, Uoginių, Didžprūdėlių, Šmaragdavos, Lailūnų ir kt.). Iš Kupiškio krašto dvarų seniausias žinomas Kupiškio dvaras, priklausęs valdovo domeniui. Minimasis nuo 1480 m. Jis buvo Pajuodupėje⁶. Nuo XVI a. pr. daugėjo privačių dvarų (Mituvo, Palėvenės, Butkūnų, Kandrenų, Salamiesčio, Kuosėnų, Zasinyčių ir kt.). Valakų reforma dvarų sodybų, taip pat ir palivarkų suplanavimo nereguliuojo.

⁵ Šešelgis K. *Savaimingai susiklostę kaimai*, Vilnius, 1988, p. 12.

⁶ Jankauskas V. *Dvarai, Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. I, p. 362.

Smulkiųjų bajorų gyvenvietės – bajorkaimiai, akalicos buvo artimos padrikiams kaimams. Valakų reformos reguliavimas, kaip ir dvarų, jų nelietė (Butkūnai, Duorpiei, Kalnagaliai, Intapai, Pamarnakiai, Kiaulėnai, Mieleikiškis ir kt.). Išskyrus kai kurių dvarų centrinės sodybas, miestelių, bajorkaimių ir kaimų pastatus statė vietiniai liaudies meistrai pagal susiklosčiusias statybos tradicijas ir funkcinius poreikius, todėl pastatų tipologija, vietinės statybinės medžiagos (medis, molis, akmuo), planinė struktūra ir architektūros formos buvo labai artimos, daugiausia skyrėsi tik apimtimi, dydžiais ir dekoratyvumu laipsniu.

Kaimų (sodžių) architektūra Kaimų (sodžių) planinė struktūra

Dauguma Kupiškio krašto kaimų – sodžių, kurių fragmentai išliko iki mūsų laikų, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo sukurti prievartiniu administraciniu būdu, Vakarų Europos pavyzdžiu LDK vykdant Valakų reformą (nuo 1557 m.). Žemėvaldžiams siekiant gauti daugiau pajamų, buvo kuriamos koncentruotos, taisyklingai išmatuotos kaimo gyvenvietės, į kurias buvo sukelti iki tol buvę laisvai išsimėčiusių vienkiemių arba padrikų kaimų įbaudžiovinti valstiečiai (priklausę valdovo žemėvaldai, privačioms bajorų valdoms, Bažnyčios vyskupijoms), paskiriant šeimai (dūmui) prievolę dirbti po valaką (apie 20–24 ha) trilaukio principu, pailgais rėžiais sudalytos žemės. Dažniausiai vidurinėje kaimo žemių dalyje buvo įrengiama kaimo gyvenvietė – gyvenamųjų sodybų užimtas plotas, kuris taip pat buvo sudalytas siaurais sodybiniais rėžiais (apie 48–50 m pločio). Kaime radikaliai pakito gyvenimo sąlygos. Priklausomai nuo valakų skaičiaus, kūrėsi sodybos (10–20). Kai kurie valakai laikui bėgant buvo skaidomi, todėl kaimų planinė struktūra nebuvo pastovi, nors išlaikė pirmąją taisyklingą ansamblinį pobūdį.

Kaimo planinės struktūros pagrindą sudarė kelias – gatvė (ulyčia) ir statmenai jai išmatuoti žemės rėžiai. Pagrindinė kompozicinė ašis buvo kelias, ejęs per visą kaimo žemės plotą. Dažniausiai jis buvo tiesus, bet, priklausomai nuo vietos aplinkybių, kartais šiek tiek vingiavo (Jurėniškiai, Kiaulėnai, Kėginiai, Laičiai ir kt.). Kaimo gyvenvietės sodybos buvo išdėstytos vienoje arba abiejose kelio pusėse viena prie kitos. Pastatų skaičius ir dydis priklausė nuo šeiminingo socialinės ir turtinės padėties. Kaimų galuose pamažu išikurdavo bežemiai žmonės – kampininkai, grytelninkai, atitarnavę carinėje kariuomenėje rekrūtai. Paprastai sodybos pastatai stovėjo dviem eilėmis išilgai rėžio. Sodybos erdvė buvo zonuojama laikantis funkcinio tikslingumo ir estetinės darnos principų. Pastatai buvo kiek atitraukti nuo kelio – gatvės. Gyvenamieji namai ir priešais juos buvusios klėtys stovėjo galais į gatvę. Tarp jų susidarė gerasis kiemas su vaismedžių sodu ir smulkesniais statiniais (rūsiu). Čia buvo ir šulinys su svirtimi. Toliau už gerojo buvo ūkinis kiemas – diendaržis su tvartu ir kluoniena su klojimu, daržine ir kitais statiniais (žardu). Sodybų rėžių gale išsidėstę kluonai sudarydavo galinę kaimo eilę. Dar toliau už kluonų kai kur sodybose būdavo pirtys ir jaujos. Tarp pirkios ir kelio buvo gėlių darželiai, taip pat stogastulpis, koplytstulpis ar kryžius ties gatve. Sodybas nuo kelio skyrė tvoros su vartais. Tvoros dažnai skirdavo ir vidinius kiemus. Vartai buvo ir kaimo kelio galuose. Tai buvo nauja taisyklingos gyvenvietės forma – gatvinė rėžinė gyvenvietė – kaimas, sodžius. Jų dydis buvo

įvairus – nuo kelių valakų su sodybomis (Ožkiniai, Kalnuočiai, Labdiškis ir kt.) iki didelių (Migonys, Kikonys, Laičiai, Gyvakarai ir kt.). Tokio tipo standartizuota kaimų planinė struktūra, be abejo, nebuvo autentiška vietinės urbanistinės kultūros išraiška. Gatviniai režiniai kaimai vyravo iki pat XX a. 1-ojo ketvirčio, kai Nepriklausomoje Lietuvoje prasidėjo Žemės reforma ir masinis senųjų kaimų skirstymas į vienkiemius, nors jau 1861 m. baudžiovos panaikinimas leido pradėti naują kaimiškų ūkių raidos etapą, atkuriant valstiečių savarankiškumą, jų privačios nuosavybės institutą, taip pat vėlesnės reformos (1906 m., Stolypino), o tai lėmė palaipsnių kaimų sodybų retėjimą ir jų planinės struktūros kitimą. Valstiečiai, atsiradus galimybei, pamažu ėmė keltis iš gatvinių režinių kaimų į vienkiemius.

Be gatvinių režinių kaimų, kai kur atsirado užsienių – mažų kaimelių tarp kaimų susidariusiuose žemės plotuose (Vilkiškiai, Kreiveniškiei, Krapivna, Marginė ir kt.). Jų planinė struktūra kartais būna laisvesnė (palei kelią), bet artima kitoms gatvinėms režinėms gyvenvietėms.

Administracinė ūkinė valakų reforma labai apribojo ir suvaržė kaimo valstiečių sodybų ir kaimų gyvenviečių laisvesnį tvarkymą, mažai beliko vietos jų ūkinei ir kūrybinei iniciatyvai pasireikšti. Siauri, schemiškai sudalinti režiai priverstinai diktavo pastatų išdėstymo sąlygas, menkino jų erdvinio funkcinio ir architektūrinio estetinio formavimo galimybes. Vis dėlto net ir šiomis labai ribotomis aplinkybėmis dirbę liaudies meistrai siekė ir sugebėjo kiek įmanoma racionaliau ir estetiškiau suplanuoti ir sutvarkyti savo darbo ir gyvenamąją aplinką, sukurti palankesnę mikroklimatą ir jaukumą. Pabrėžtina, kad būtent kompleksinis pačių sodybų vidinis funkcinis sutvarkymas ir jų estetinė išraiška sudaro pagrindinį sodybos architektūrinio erdvinio autentiškumo turinį.

XIX a. pobaudžiaviniu laikotarpiu laisvėjanti privati iniciatyva ir tobulėjanti technika lėmė naujas gyvenimo aplinkybes. Ėmė kisti ir komunikacijos, kelių tinklas bei jų pobūdis. Atsirado geležinkelis ir stotys. Didėjo teritorinė įvairovė, plėtėsi statybos, smulkėjo kraštovaizdžio mastelis. Kaime tebevyravo tradicinė medinė architektūra, bet ėmė rasti ir daugiau įvairesnių pavienių molio, akmens, dolomito ir mišrių konstrukcijų pastatų.

Pastatų tipai

Pastatų tipai, jų utilitarinės funkcinės ir architektūrinės meninės savybės

Kupiškėnų senųjų kaimų sodybose buvo dviejų pagrindinių funkcinų tipų pastatai – gyvenamosios ir ūkinės paskirties. Pirmaujančią padėtį pagal savo funkcinę paskirtį ir reikšmę kaimo planinėje struktūroje ir sodybose pagrįstai užėmė gyvenamieji namai ir klėtys.

Gyvenamieji namai (pirkios, gryčios)

Gyvenamųjų namų formavimasis ir jų tipai

Architektūrinė forma visada pirmiausia remiasi racionalistiniu praktinės paskirties pagrindu ir kartais tenkinasi vien tik tai juo, bet nuostabiausia yra tai, kad vadovaudamasi giliaisiais žmogaus dvasiniais estetiniais poreikiais ji peršoka

racionalistines ribas ir kuria papildomus, praktiškai nebūtinus arba ne būtiniausius, utilitariškai nepaaiškinamus, tarsi nereikalingus elementus. Šie papildomi elementai – tai įvairūs architektūrinių dalių pagražinimai, puošyba, sekanti grožio, estetikos dėsniais ir užimanti labai reikšmingą vietą visoje architektūros sferoje.

Architektūrinės erdvinės formos, kaip ir jų puošyba, nors ir remiasi kai kuriais nuolatiniais principais, neišvengiamai sąlygojamos istorinio laiko, gyvenimo ekonominių, socialinių ir techninių sąlygų, taip pat fiziškai neišmatuojamų, bet už juos aukštesnių pasaulėžiūros, etikos principų ir estetinių idealų. Lietuvių tautos ilgo formavimosi laikotarpiu taip pat pamažu keitėsi gyvenamųjų būstų formos ir savybės.

Iki XIV–XV a. pagrindinis gyvenamojo būsto tipas visoje Lietuvoje buvo medinis keturkampio plano namas su viena didele patalpa, atviru ugniakuru, dengtas plačiu keturšlaičiu stogu.

Kupiškio krašte liaudies mediniai gyvenamieji namai – pirkios (tarmiškai vadinamos gryčiomis) su krosnimis kaip naujas būsto tipas, negalutiniais duomenimis, iš namo su ugniavieta atsirado apie XVI–XVII a.⁷, bet galėjo jų būti ir anksčiau, nes Vilniuje tokių būstų liekanų su storomis lentų grindimis rasta jau iš XIII–XIV a.⁸ Kokia buvo jų puošyba, duomenų nėra.

Kupiškėnų tradicinių pirkių susidarymas ir jų architektūrinė evoliucija siejasi su Valakų reforma ir administraciniu režinių kaimų atsiradimu (XVI a.). Ribota režinių kaimų ir jų sodybų planinė struktūra darė įtaką pirkių vietai ir jų architektūriniam erdviniam bei puošybiniam pobūdžiui. Iki XIX a. pabaigos susiformavo trys pirkių tipai – viengalės, dvigalės ir kryžminės (kryžavos)⁹. Viengalės turėjo dvi pagrindines patalpas – pirkia su moline krosnimi ir priemene. Kartais priemenė išilgine kryptimi pastatyta siena dalijama pusiau ir atsiskiria maltuvė ar kamara. Tokie namai buvo būdingi kampininkams, sklypininkams. Prie jų pirkių galo būdavo priduriami nedideli ūkiniai trobesiai: tvartelis, daržinė po vienu stogu. Dvigalių pirkių planas jau esti trijų skersinių dalijimų: viduryje yra erdvi priemenė su atskira maltuve, kamara, o iš abiejų jos pusių – kitos patalpos: viename gale – pati pirkia, kitame – seklyčia (stancija) svečiams. XIX a. antrojoje pusėje dvigalių pirkių planas darosi sudėtingesnis, atsiranda daugiau dalijimų ir patalpų, kartais panaudojama net pastogė – įrengiamas antrasis aukštas (salkos, mezoninas, Jurėniškių k.). Išskirtinę vietą kupiškėnų gyvenamųjų namų tipologijoje užima kryžminio plano (kryžavi) namai. Jie stovėjo kai kuriose turtingesnėse sodybose (Gyvakarų k., Byčiuose, Kuosėnuose, Šapaluose ir kt.). XIX a. vid. ir antrojoje pusėje jų planas yra kryžminis arba nevisiškai kryžminis. Juose ties dvigalio namo viduriu sodo pusėn (uždurėlin) statmenai pristatytos patalpos gyventi arba daiktams, maisto produktams sudėti, kartais ir virtuvei įrengti. Visų tipų gyvenamieji namai buvo šlaitiniais šiaudiniais stogais (keturšlaičiais, čiukurinėmis, dvišlaičiais). XIX a. pab.–XX a. pr. atsirado lentelėmis, skiedromis dengtų stogų, o XX a. 4 deš. – čerpėmis, kurios kartais buvo spalvotos. Iš spalvotų čerpių ant stogų kai kada buvo sudėstomos šeimininkų

⁷ Žilėnas J. Lietuvių liaudies tradicinių gyvenamųjų namų susiformavimas, *Iš lietuvių kultūros istorijos*, Vilnius, 1958, t. I, p. 146.

⁸ Tautavičius A. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai, *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, Vilnius, 1960, p. 10.

⁹ *Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, 1965, t. I, p. 57.

monogramos, statybos data, estetiškai pajvairinančios pastatų ir sodybų išvaizdą. Senuosiuose gyvenamuosiuose namuose lentų grindų dažniausiai nebuvo. Jas atstojo plūktinė molio asla. Medinės grindys kaimo pirkiose plito nuo XIX a. vidurio.

Gyvenamųjų namų puošybos ypatumai kaimo ir sodybos kontekste

Senojo gatvinio režinio kaimo struktūroje sodybos buvo išdėstytos prie gatvės. Pirkios padėtis ir vieta kaimo gatvės (*ulyčios*) atžvilgiu lėmė ir jos puošybos pobūdį. Pirklių galiniai ir nuo kiemo pusės šoniniai fasadai buvo geriausiai apžvelgiami iš gatvės, ir tai skatino šeiminkus juos puošti¹⁰. Šis bruožas išliko gyvybingas iki šiol. Puošyba, turint galvoje visą sunkią anuometinę kaimo gyvenimo tikrovę, pirmiausia reiškė žmonių kultūrinio, dvasinio, kūrybinio prado gyvybingumą, gilų grožio psichinės, dvasinės reikšmės suvokimą.

Pastato architektūrinės erdvinės ir puošybinės formos turi individualią vidinę prasmę, o seniau ir mitologinę¹¹ reikšmę ir per ją vykdo komunikacijos funkciją tiek tarp žmonių ir architektūros, tiek ir per architektūrą bei puošybą tarp tų pačių žmonių. Taip gyvenamojo namo puošyba įgauna draugiškumo, svetingumo, patrauklaus džiuagesio ženklų pobūdį ir kartu semantinę, susiejančią šiuos ženklus su prasminėmis reikšmėmis vertę, neatskiriant jų nuo viso kompleksinio kaimo architektūrinės ir gamtinės aplinkos konteksto.

Puošyba labiausiai pabrėžiami atskiri gyvenamojo namo elementai – langai, įėjimas, pastogės skydas ir iš dalies sienų plokštumos. Kartu su visų kaimo ir sodybos pastatų masteliu, ritmu, spalvomis, apželdinimu ir siluetu jie tampa vientiso architektūrinio ansamblio struktūros, prasminio ir estetinio potencialo sudedamąja dalimi.

XIX–XX a. pirmojoje pusėje susidarė trys pagrindiniai langų puošybos tipai:

1. Puošiama tik lango apvado viršutinė dalis – viršlangis ir šoninių lentelių apatiniai galai.

2. Puošiama tik lango apvado apatinė dalis – palangė.

3. Puošiami ir viršutiniai, ir apatiniai langų apvadai. Šoninės langinės taip pat sudaro lango apdailos dalį ir kartais pasižymi ne tik konstrukcine, bet ir ornamentine estetika¹².

Didžiąją dalį kupiškėnų tradicinių pirklių langų papuošimų sudaro 1 ir 3 tipai. 2 puošybos tipas yra senesnis ir paprastesnis už kitus, nes atsirado tada, kai dūminių pirklių krosnis keitė pažangesnis šildymas, žemi pirklių stogai nyko ir atsidengė aukštesnės sienų plokštumos, leidusios geriau matyti ne tik langų apačias – palanges. Tiek viršutiniai, tiek apatiniai langų apvadai puošiami dviem variantais: ornamentuojant patį apvadą arba prie apvado dar prikalant ornamentuotą lentą.

Patys puošybiniai elementai esti labai įvairūs, bet juos galima suskirstyti į tris svarbiausias grupes: 1. Saviti, originalūs, Kupiškio apylinkėms būdingi, liaudiški ornamentai, 2. Turintys istorinių stilių bruožų, 3. Mišrūs, kūrybiškai interpretuoti.

¹⁰Dulaitienė-Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958, p. 85.

¹¹Klimka L. *Lietuvių namai: papročiai ir tikėjimai, Medinė architektūra Lietuvoje*, Vilnius, 2002, p. 12–15.

¹²Minkevičius J. *Gyvenamųjų namų puošybos savybės, Gyvenamieji kupiškėnų trobesiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2011, p. 14.

*Alfredo Šimonio
pirkia Puponių kaime.
Statyta apie 1925 m.*

*Jono Jakšto pirkia
Naivių kaime.
Perstatyta
apie 1922 m.
2007 m.
Aušros Jonušytės
nuotraukos. KEM*

Vieni savičiausių, vertingiausių, iki šiol išlikusių yra išpūdingais riestiniais kiaurapjūviais padabinti Felikso Balaišio Laukminiškių k., tulpiniu banguotu kiaurapjūviu papuošti Joanos Šešelgienės Jurėniškių k., Petro Jurgelionio Čiovydžių k., Naivių k. Stefos Aldonos Rudienės (su širdelės motyvu) gyvenamųjų namų langai, Terpeikių k. Jono Viliaus Šateikos namo prieangio puošmenos, Puponių k. Janinos Pečiulienės, Alfredo Šimonio namų pjaustytų lentelių apvadai. Ryškių istorinių stilių, ypač istorizmo, klasicizmo bruožų, turi Salamiesčio mstl. buv. Vėjelio, dabar Valerijos Žurauskienės, Kupiškio m. Jono Jakučio, Maksvyčių k. Akvilės Dūdienės, Naivių vnk. Jono Jakšto, Šimonių mstl. Genutės Zulonaitės, Subačiaus geležinkelio stotyje – trijų savininkų namų langai. Jų puošyba yra aiškiai paveikta XIX–XX a. pr. knyginių pavyzdžių ir iš dalies – dvarų ir bažnyčių pastatų.

Kartu buvo labai paplitusi mišrioji – liaudiška ir istorinė – langų ir kitų elementų puošyba¹³. Ją kone

¹³ *Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, 1965, t. I, 112 pav., 5 pvz.

*Buvusi Domo
Masiulionio pirkia
Miliūnų kaime.
Statyta 1924 m.
2011 m.*

*Dalios Beleckienės
pirkia Didžprūdžių
kaime. Statyta
1900 m. 2009 m.
A. Jonušytės
nuotraukos. KEM*

standartiškai naudodami platino namus statę arba perdirbdavę meistrai, vienu kitu interpretuodami, pridėdami savos kūrybos bruožų: Subačiaus g. st. Gintaro Masilionio namo langai su širdelių motyvais; Miliūnų kaime Domo Masiulionio namo langai su šoninėmis klasicistinėmis vazelėmis ir banguotu viršlangiu, Didžprūdžių k. Dalios Beleckienės, Naivių k. Domo Tunkevičiaus, Gyvakarų k. ir Subačiaus mstl. Skardžių gyvenamųjų namų langai su lygiais klasicistinio stiliaus karnizais. Pokarnizinis frizas kartais puošiamas liaudišku kiaurapjūviu ornamentu (Suvainių k. I) arba paliekamas tuščias.

Dažnai naudojami kupiškėnams būdingi langų apvadai su kiauromis ir nekiauromis apskritomis ir keturkampėmis skylutėmis, kurios sudaro įvairias kompozicijas. Langų rėmai ir papuošimai visada dažomi baltai, tik langinėms kartais naudojamos dvi kontrastingos spalvos. Taip langai ne tik dekoru, bet ir koloristika ryškiai išsiskiria tamsių sienų fone ir tampa (juo labiau jeigu sienos neapmuštos dažytais lentomis) pagrindiniais spalviniais akcentais viso kaimo ar vienkiemio ansamblyje, esmingai praturtindami jo ritminę ir dekoratyvinę išraišką. Jų akcentinės

Jono Viliaus Šateikos
 pirkios Terpeikių
 kaime gonkeliai.
 Pirkia statyta
 1915 m. 2011 m.
 A. Jonuštės nuotr.
 KEM

reikšmės nekeičia net ir namų sienų apmušimas lentomis, kuris esti dviejų tipų: apmušamas visas sienų paviršius arba tik jų apatinė dalis. Apmušimų viršutinė riba pabrėžiama karnizu ir pokarnizine arkutėmis pjaustyta lenta, kurie papildo fasadų grožį. Prie to prisideda ir pastoginiai skydai su papuoštais langeliais.

Ne mažiau dėmesio skiriama įėjimų puošybai. Durys pabrėžia labai svarbią ne tik fizinę, bet ir psichinę ribą, skiriančią vidų nuo išorės, o jų puošyba savita kalba išreiškia sodybos prestižą, pagarbą ir svetingumą. Tačiau jos puošiamos laikantis kito principo – sutelkiant dekorą į durų plokštumą, sudėstant lenteles geometriniais ornamentais: rombais, gimbutėmis, kvadratėliais, ir išlaikant konstrukcinę tektoniką. Pamažu dėl miestų įtakos plito ir išsprūdinės durys. Kartu labai plačiai naudojami prieangiai – įstiklinti (Didžprūdžiai), kartais su spalvotais stiklais¹⁴ ir atviri (Terpeikiai, J. V. Šateikos) gonkeliai, kurių tūrinė struktūra ir dekoras itin stipriai pabrėžia įėjimo vietą. Jų puošyba sutelkta į viršutinę dalį – stogelio paskliautę, vėjalentes ir įstiklinimo rėmus. Jeigu gonkeliai atviri, dažnai profiliuojami visi keturi atraminiai stulpeliai ir visuomet apkalamas lentelėmis – kartais kiaurapjūvėmis – apatinis tarpsnis. Šiuo atžvilgiu kupiškėnų gonkeliai yra artimi kitoms aukštaičių vietovėms, bet pasižymi individualia dekoru įvairove ir proporcijų grožiu.

Kupiškėnų tradicinių gyvenamųjų namų puošyba Lietuvos mastu yra pasiekusi aukščiausią meninį lygį. Ji yra darnios, harmoningos ir prasmingos architektūrinės visumos dalis, savitos kūrybinės minties išraiška, kurioje slypi didžiulė istorinė, kultūrinė, meninė, pažintinė ir edukacinė vertė.

Klėtys

Klėtys kaimo ir sodybos kontekste

Klėtis (kup. *klatis*) agrarinės kultūros gyvenviečių kontekste užima ypatingą vietą. Tai yra kaimo sodybos atskiras ūkinis trobesys grūdams, maisto produktams, drabužiams laikyti, taip pat, ypač vasarą, poilsiui, poguliui, miegoti. Pastatas nešildomas. Naudotas baltų teritorijoje

¹⁴ Buv. Didžprūdėlių k. Montrimo sodybos gyvenamajame name.

(sodybose, piliakalniuose, pilyse nuo I tūkst.). Labai reikšmingas, statomas prie gerojo, švariojo kiemo.

Senųjų kupiškėnų kaimų standartinei planinei vadinamajai gatvinei režinei struktūrai stipriai saistant pastatų išdėstymo vietą ir sodybos planą, susidarė linijinis sodybų tipas su šiek tiek skirtingais trobesių sustatymo variantais. Dėl rėžių siaurumo sodybų pastatai buvo statomi galais į kelią. Prie kelio stovėjo du funkciniai ir estetiniai atžvilgiai svarbiausi ir reprezentatyviausi pastatai – gyvenamieji namai ir klėtys, kuriuos skyrė gerasis, arba švarusis, kiemas. Klėtys visuomet buvo priešais gyvenamąjį namą. Paprastai prie klėčių esti sodai su vaismedžiais. Kiti ūkiniai trobesiai eile tęsėsi rėžiu tolyn. Klėtys yra vienos gražiausių, savito tipo, labiausiai išpuoselėtų sodybos trobesių. Rėžinio kaimo kelio atžvilgiu klėtys kartu su gyvenamaisiais namais sudaro ritminę eilę: troba – klėtis, troba – klėtis, kuri formavo sodžiaus centrinės kompozicinės ašies erdvinį ir architektūrinį estetinį pobūdį ir vaizdą. Šie palei kelią esantys pastatai, taip pat kryžiai, tvoros, medžiai ir gėlių darželiai buvo didžiausi erdviniai estetiški sodžiaus ansamblio akcentai. Kitų sodybos ir viso sodžiaus ūkinių pastatų architektūrinė estetinė išraiška buvo kur kas mažesnė. Tik vėliau, XIX–XX a. kaimams skirstantis į vienkiemius, kurie turėjo erdvius kiemus, klėčių vieta ėmė kisti – jos pradėtos statyti ir kiemo šone, statmenai gyvenamajam namui, tačiau dėl to jų tradicinė funkcinė ir estetinė reikšmė sodyboje nė kiek nesumažėjo.

Klėčių tipai

Sulig ūkio dydžiu ir turtingumu istoriškai susidarė kelių planinių ir erdviųjų tipų klėtys¹⁵. Seniausias ir paprasčiausias klėčių tipas yra stačiakampio plano, vienos patalpos klėtis. Jos stovėjo daugiausia mažažemių valstiečių sodybose. Vienos patalpos klėčių esti du variantai: šoninės ir galinės. Klėtys visuomet turi stulpinius arba bestulpnius stogu užleistus prieklėčius. Šoninio tipo klėtyse prieklėčiai ir durys esti iš pastato šono, o galinio tipo – iš galo. Kupiškio krašte, išskyrus labai retus atvejus (išlikusi Pelyšių k. Vlado Dagio galinė klėtis), buvo statomos šoninio tipo klėtys (Lukonių k. Stasės Gnižinskaitės klėtis; Pelyšių k. Julijos Elenos Keršienės klėtis; Terpeikių k. Vidmanto Savicko klėtis; Puponių I k. Emilijos Merkienės klėtis; Miškonių k. Alberto Kondrato klėtis; Kreipšių k. Alfredo Buškos klėtis; Byčių k. klėtis).

Antras klėčių tipas yra šoninės dvilypės klėtys. Jos yra nelaužyto, stačiakampio, pailgo plano ir turi dvi atskiras, simetriškai rąstų siena atskirtas patalpas – klėtis, į kurias iš prieklėčio veda atskiros durys. Viduje jos įėjimo tarpusavyje neturi. Šios klėtys yra skirtingos paskirties: viena esti grūdinė, su vienaaukščiais ir dviaukščiais įvairių rūšių grūdų aruodais, kita, vadinamoji geroji, – maistui, įvairiai mantai, išėginiams drabužiams pasidėti, poilsiui. Čia esti lova, spinta, skrynios, kuparai, lentynos (Karaliūnų k. Stasės Kibienės klėtis; Varaniškių k. Albino Stumbrio klėtis; Pelyšių k. Viliaus Basecko klėtis; Oniūnų k. Leonoros Žiaunienės klėtis). Prie dvilypių klėčių galo kartais priduriama padarginė (Obonių k. Manto Gildučio klėtis).

Trečias klėčių tipas yra šoninės dvilypės klėtys su padarginė. Padarginė

¹⁵Minkevičius J. Klėčių architektūra, *Kupiškėnų klėtys ir klėtelės*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2013, p. 9.

*Stasės Gnižinskaitės
klėtis Lukonių kaime.
Statyta apie 1900 m.*

*Alfredo Buškos klėtis
(kairėje) ir daržinė
šalia Kreipšių kaime.
Statyta XX a. pr.*

*Albino Stumbrio
klėtis Varaniškių
kaime. Statyta
1927 m.
2012 m. A. Jonušytės
nuotraukos. KEM*

*Manto Gildučio klėtis
Obonių kaime. Statyta
apie XX a. pr.*

*Vytauto Vėžio klėtis
Kuosėnų kaime.
Statyta apie
XX a. pr.*

*Tomo Stanio klėtis
Siaurių kaime.
Statyta apie 1918 m.
2012 m. A. Jonušytės
nuotraukos. KEM*

Romos Jėčiuvienės klėtis Terpeikių vienkiemyje. Statyta 1863 m. ir perstatyta 1913 m.

Onos Birutės Čeriaukienės klėtis Terpeikių kaime. Statyta 1922 m., perstatyta 1935 m. 2012 m. A. Jonušytės nuotraukos. KEM

(ratinė, vazaunia) yra pastato viduryje, tarp gerosios ir grūdinės klėties. Ji skirta įvairiems ūkio padargams – vežėčioms, ratams, rogėms, pakinktams, žagrėms, plūgams, akėčioms ir kai kuriems namų apyvokos rakandams sudėti. Prieklėčiai esti tiktai klėtyse, o ties padargine paprastai nutrūksta, bet plati, užleista pastogė išlieka (vestuvinėje dainoje: „*Dvi klatys iš vieno, vidury vazaunia, pripilti aruodai, neišolksi jauna*“). Į kiekvieną patalpą iš prieklėčio veda atskiros durys. Pastatas taip pat yra nelaužyto, tiesaus, pailgo stačiakampio plano (Račiupėnų k. Jono Krapavicko klėtis; Migonių k. Petro Petrulio klėtis; Laičių k. Martyno Gedmino klėtis; Kuosėnų k. Vytauto Vėžio klėtis; Miliūnų k. Genės Makštelienės klėtis; Paketurių k. Dainės Kulešovienės ir Vyčio Petrulio klėtis; Siaurių k. Tomo Stanio klėtis).

Ketvirtas klėčių tipas – šoninės trilypės (ar net daugiau) klėtys be padarginių arba padarginė pristatoma iš galo. Prieklėtis yra vientisas (1). Jų planas taip pat stačiakampis, tiesus. Klėčių patalpos viena nuo kitos atskiriamos kapitalinėmis rąstų sienomis. Jų paskirtis – grūdinės, atskiroms grūdų rūšims į aruodus supilti

ir geroji – maistui, drabužiams sudėti, miegoti. Visos durys – iš prieklėčio pusės. Viduje durų į gretimas patalpas nėra (Terpeikių k. Romos Ječiuvienės klėtis; Terpeikių k. Onos Birutės Čeriaukienės klėtis). Padarginės pristatomos iš klėties galo arba prie kitų ūkinių pastatų – klojimo, tvarto.

Penktas klėčių tipas yra šoninės trilypės arba daugialypės klėtys su tarp jų esančia padargine. Prieklėtis ties ja nutrūksta. Nors yra kelios skirtingos paskirties patalpos – grūdinės ir geroji, pastatas išlaiko tiesų, stačiakampį planą (Svydenių k. buv. klėtys). Tai yra aukščiausia klėčių išsivystymo pakopa. Jos buvo statomos tik turtingesnių ūkininkų sodybose.

Klėčių architektūrinės savybės

Klėtys pasižymi savitais, besiskiriančiais nuo kitų sodybos pastatų architektūros bruožais. Jų dydis, aukštis, mastelis, dvišlaičiai stogai artimi priešais stovinčiam gyvenamajam namui – trobai, bet skiriasi nuo jų planine ir konstrukcine sandara. Visame sodybos ansamblyje klėtys ypač išsiskiria savita priekinio fasado kompozicija. Klėčių architektūrinė išraiška yra sąlygota jos specifinės paskirties, susijusios su išskirtiniais švaros reikalavimais, gyvenimo papročiais ir tradicijomis. Priekiniame, į gerąjį kiemą atsuktame fasade labiausiai pabrėžiami prieklėčiai. Jie turi svarbią funkcinę ir estetinę reikšmę. Pagrindinė prieklėčių paskirtis – apsaugoti įėjimus į klėtį nuo kritulių, vasarą teikti pavėsį, sudaryti papildomą erdvę dirbti kai kuriuos ūkinius darbus – džiovinti daiktus, laikinai pasidėti rakandus, padargus – kubilus, statines, bumbles, audimo stakles, bičių avilius. Prieklėčiai esti 1–1,3 m pločio, po stogu, jų proporcijos ir elementai labai apgalvoti ir kruopščiai išdailinti. Ypač svarbi reikšmė tenka medinėms atramoms, šulams, stulpeliams, kolonėlėms. Prieklėčius dažniausiai remia dailių formų, ritmiškai išdėstyti, įvairiai profiliuoti, spalvingai dažyti stulpeliai, bet kartais, ypač mažesnėse klėtyse, jų nebūna, pakanka užleisti praplatintu stogu (Obonių k. Manto Gildučio klėtis; Vėželių k. klėtis).

Labiausiai paplitęs yra keturkampių stulpelių tipas, kuris, einant kūrybinių paieškų keliu, ilgainiui tapo labai dekoratyvus (2). Pirmiausia akcentuojama stulpelio vidurinė dalis, sudarant įvairias stačiakampes, piramidines, kūgines prizmines formas, kartu išlaikant konstrukcinį tvirtumą (Pelyšių k. Viliaus Basecko klėtis; Oniūnų k. Leonoros Žiaunienės klėtis; Račiupėnų k. Jono Krapavicko klėtis, Mičiūnų k. G. Makštelenės klėtis, Svydenių k. klėtys ir kt.). Pastoginiai rąstai tarp stulpelių, matyt, veikiant istoriniams stiliams, kai kada ištašomi žemų arkų arba kitokių profilių motyvais (Pelyšių k. Vlado Dagio klėtis).

Fasadinę prieklėčių reikšmę ir grožį papildo ir pabrėžia visuomet dekoratyvios klėčių durys ir šalia jų esantys maži keturkampiai arba rombiniai langeliai profiliuotais apvadais arba be jų¹⁶. Durys daromos ypač tvirtos, su dvisluoksne lentų konstrukcija, kuri leidžia išorinėje pusėje iš lentelių labai kūrybiškai sudaryti įvairiausias geometrines figūras – saules, gimbutes, eglutes, rombus, kvadratus (Migonių k. Petro Petručio klėtis; Paliepių k. klėtis; Lukonių k. S. Gnižinskaitės klėtis, Karaliūnų k.

S. Kibienės klėtis, M. Virbickienės Vėželių k. klėtis ir kt.).

¹⁶Butkevičius J. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*, Vilnius, 1971, XXVII pav.

*Viliaus Jono Basecko klėtis Pelyšių kaime.
Statyta apie XX a. pr.*

*Vladio Dagio klėtis Pelyšių kaime.
Statyta apie XX a. pr.
2012 m. A. Jonušytės nuotraukos. KEM*

Buvusi Petro Petrulio klėtis Migonių kaime. Pasamdęs meistrus klėtį statė Petras Petrulis apie 1900 m. 2011 m.

Durų lentelių dekoratyvinė struktūra, išlaikant tektoniškumo principą, dar labiau pagražinama atskiras lenteles dažant ryškiomis kontrastingomis spalvomis. Durys visuomet atidaromos į vidų. Jų užraktai masyvūs, kartais viduje daromi skląščiai.

Klėčių prieklėčių stulpelių ritmika, profiliavimas, durų ornamentinis dekoratyvumas traukia dėmesį iš tolo, turi gilesnę prasminę reikšmę, vykdo susiejamąją, komunikacinę funkciją tarp žmonių ir semantiniu požiūriu kartu su gyvenamojo namo, kiemo ir aplinkos grožiu išreiškia sodybos šeiminingų svetingumą, nuoširdumą ir dvasinę giedrą.

Klėčių konstrukcinė sistema artima gyvenamajam namui: sienos renčiamos iš apvalių ar tašytų rąstų, kurie sukertami į kertes ar sąsparas. Tačiau, atsižvelgiant į pastato paskirtį, turi ir specifinių savybių. Klėtys statomos be ištisinių pamatų.

Stasės Kibienės klėtis Karaliūnų kaime. Statyta apie XX a. 3–4-ąjį dešimtį. 2012 m.

A. Jonušytės nuotraukos. KEM

Jos su prieklėčiais pakeliamos aukščiau žemės ant akmenų, kad pro apačią galėtų prapūsti vėjas ir nedrėgtų patalpos su grūdais, taip pat leistų geriau gintis nuo graužikų. Sienos daromos iš pušų arba sedulų rąstų, grindys dažniausiai ažuolinės, storos, skeltos arba pjautų lentų. Stogai esti įvairių formų, vyrauja dvišlaičiai, gegnių konstrukcijų. Skirtingai nuo kitų pastatų, saugantis nuo vagių, jie dažniausiai daromi iš ištisinių rąstelių, kurie sujungti su sienomis sudaro vientisą vidaus dėžę. Seniau stogų danga dažniausiai buvo šiaudų arba lentelių, o XX a. 3–4-ajame deš. atsiranda ir čerpių bei skardos dangų. Čerpių dangos, ypač vienkiemių sodybų klėčių, buvo dekoruojamos skirtingų čerpių spalvų ornamentais, o kai kada ir šeimnininko inicialais. XX a. vienkiemiuose atsiranda ir mūrinių klėčių, tačiau jos tęsia tradicinius architektūrinius planinius ir erdvinus sprendimus, turi prieklėčius.

Kupiškio krašto dvarų klėtys buvo vadinamos svirnais. Jie dažniausiai buvo mūriniai – akmenų, dolomito, plytų ir neretai turėjo istorinių architektūrinių stilių formas (Antašavos, Noriūnų, Mirabelio ir kt.).

Kupiškėnų klėtys (*klatys*) architektūriniu meniniu požiūriu yra ypač išvystytos ir priskiriamos prie pačių gražiausių, labiausiai išpuoselėtų ūkinių pastatų ne tik Aukštaitijoje, bet ir visoje Lietuvoje.

Sovietmečiu naikinant kaimo sodybas, klėčių mažai beliko. Tradicinių kaimo klėčių dar yra išlikę Didžprūdėlių, Bikonių, Svydenių, Gyvakarų, Migonių ir kituose kaimuose.

Tvartai (kūtės, gurbai)

Tvartas yra ūkinis trobesys gyvuliams laikyti. Akivaizdu, kad jie atsirado tada, kai žmonės prisijaukino laukinius gyvulius ir ėmė rūpintis jų išsaugojimu ir išlaikymu, kad galėtų juos nuolat naudoti maistui. Rašytiniuose šaltiniuose Lietuvoje tvartai minimi nuo XVI a., nors jų būta daug anksčiau. Archeologiniai duomenys patvirtina, kad jų būta jau XIII–XIV a.¹⁷ Tiesa, dokumentuose (pvz., XVII a.) labai retai nurodomas tvartas kaip atskiras pastatas valstiečių baudžiauninkų sodybose, nes gyvenamąjį pastatą ir tvartą dažniausiai atstojo vienas namas. Tikriausiai taip buvo dėl valstiečių nuskurdimo baudžios ir karų metu. Tyrinėjimai ir išlikę pavyzdžiai rodo, kad lietuviai, jei tik leido ekonominės sąlygos, stengėsi statyti tvartus atskirai nuo gyvenamojo namo, siekdami apsaugoti juos nuo gaisro, taip pat higienos ir estetikos sumetimais. Šiuo atžvilgiu kupiškėnai ryškiau nesiskyrė nuo kitų Lietuvos regionų.

Tvartų tipai

Visus senuosiuose kaimuose buvusius atskirai pastatytus tvartus plano atžvilgiu galima suskirstyti į keturis pagrindinius tipus¹⁸. Paprasčiausi ir ankstyviausi tvartai, būdingi mažai gyvulių laikusių valstiečių kiemams, buvę neilgi, keturkampio plano, vienos patalpos trobesiai, teturėję vienerias duris. Tokiuose tvartuose atskiros gyvulių rūšys buvo atskirtos viena nuo kitos ne siena, bet karčių ar lentų gardais.

¹⁷Tautavičius A. *Ten pat*, p. 43.

¹⁸Minkevičius J. Lietuvos kaimo senųjų medinių ūkinių trobesių architektūra, *LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*, Vilnius, 1960, p. 82.

Vėliau ekonomiškai stipresniuose kiemuose, kur buvo laikoma daugiau gyvulių ir paukščių, tvartai pailgėjo, buvo dalijami į keletą atskirų, skersinėmis sienomis pertvėtų patalpų, kurių kiekviena turėjo išorines duris (ypač į arklidę, karvidę, kiaulidę). Tokie tvartai sudaro pirmą tipą. Jie buvo plačiai paplitę visos Lietuvos teritorijoje, taip pat ir Kupiškio krašte. Šiam tipui priklauso neretai ir Kupiškyje buvę nedideli tvartai su iš šono pristatytais kiaulininkais ir vištidėmis. Jų planinė struktūra asimetrinė – tai yra pereinamasis tipas iš tiesiųjų į dvilinkus, kampinius tvartus. Tačiau šie tvartai dar nėra išplėtoti ir priestatas sudaro tik vieną nedidelę patalpą, įrengtą praplėstoje pastogėje. Tokie priestatai iš esmės nekeičia planinės bei tūrinės tvarto struktūros ir silueto.

Antro tipo tvartai turi laužtą, kampinį planą. Jie buvo racionalesni už ilgus tiesuosius I tipo tvartus, nes leido kompaktiškiau tvarkyti sodybą, geriau prižiūrėti ir apsaugoti gyvulius, sudaryti užuovėją – geresnį mikroklimatą žmogui ir gyvuliams. Jie buvo retesni ir sudarė diendaržinių tvartų užuomazgą (Paketurių k.). Trečias tipas – U raidės, pusiau uždaras diendaržinio tvarto planas. Jie buvo statomi sodybose, kur laikyta daugiau įvairių gyvulių. Stambūs galvijai turėjo atskiras patalpas. Užlenkti šoniniai korpusai leido sudaryti beveik uždara diendaržį, kuris iš atviros pusės paprastai turėjo tvorą su vartais (Didžprūdėlių k., Paketurių k.).

Ketvirtą tipą sudaro visai uždari keturkampio plano diendaržiniai tvartai su atviru, nedengtu vidiniu diendaržiu (Jurėniškių k., Terpeikių k., Paketurių k. ir kt.). Jie priklauso paskutinei senųjų kaimų tvartų vystymosi pakopai. Šie tvartai būdingi nesuskaldytų valakų valstiečių sodyboms. Diendaržiniuose tvartuose buvo sienomis atitvertos patalpos atskiroms gyvulių rūšims, taip pat daržinė. Į diendaržį patenkama per vartus. Priešais įvažiavimą dažniausiai buvo daržinė. Šio tipo tvartų tūris yra didelis, vaizdas labai monumentalus, bet aukščiau iš bendro sodybos ansamblio neišsišoka. Dekoro elementų juose nėra. Stogai šlaitiniai, šiaudiniai arba vėliau kai kurie dengti lentelėmis.

Tvartų konstrukcijoms buvo keliami daug reikalavimų. Svarbiausia – geras šilumos izoliavimas ir sienų bei patalpų apsauga nuo drėgmės. Todėl rąstų sienos visuomet gerai surenčiamos. Dažnai pamatai būna aukšti, akmeniniai, kas nedaro-

*Mirabelio dvaro
diendaržinio tvarto
fragmentas. 1957 m.
Eloyros Glemžaitės-
Dulaitienės nuotr.
Kupiškio etnografijos
muziejaus Glemžaičių
rinkinys*

ma kituose ūkiniuose pastatuose. Dėl to mėšlas nepasiekia ir nepūdo vainikinių sienojų. Tvartai, išskyrus daržines, su lubomis. Stogai visuomet šlaitiniai, gegnių konstrukcijos su plačiomis pastogėmis. Kartais, praplečiant pastoges, pristatomi mažesni ūkiniai priestatėliai paukščiams ar kitai smulkesnei faunai.

Keliantis iš rėžinių gatvinių kaimų į vienkiemius, kur buvo daugiau sodybos erdvės, tvartų tipai ir konstrukcijos ėmė kisti. Atsirado plūkto molio ir akmeninių tvartų, o XX a. pirmojoje pusėje – plūkto molio su betoniniu karkasu (Didžprūdėlių k. ir kt.), su čerpių stogais. Tvartų planai vėl ėmė darytis pirmojo tipo, beveik vien tiesūs, pailgi, su šoninėmis durimis.

Kluonai (klojimai)

Kluonai, klojimai – kaimų ūkiniai trobesiai šienui, javams laikyti, kultū, vėtyti, o jeigu juose yra jauja, tai ir džiovinti. Minimimi nuo XVI a. Statomi sodybinio sklypo gilumoje, prie ūkinio kiemo – kluono arba diendaržio. Mažazemių kluonai priduriami prie tvartelių. Yra du pagrindiniai kluonų tipai: seniausi su jaujomis, vėlesni be jaujų (XIX–XX a.). Svarbiausia planinė tūrinė ypatybė – po vienu stogu trys patalpos: jauja su akmenų arba plūkto molio krosnimi (javams ir linams džiovinti), klojimas su šalinėmis (javams sukrauti) ir peludės (pelams supilti)¹⁹. Pastatai pailgo stačiakampio plano, kartais su kryžmiškai išsišovusiu šoniniu trisieniu jaujai ar papildoma užlenkta kampine patalpa javams. Priešais duris ant stulpų kartais pastatoma atvira pastogė – priekluonis laikinai vežimams su derliumi pastatyti. Būna ir uždarų priekluonių (Naivių k.) su vienašlaičiais ir dvišlaičiais stogais. Senuose rėžiniuose kaimuose dėl sklypo siaurumo kluonai dažniausiai turėjo galinius (kartais dar ir papildomą šoninį įvažiavimus, sąlygojusius jaujos vietą kluono gale. Vienkiemiuose išsigalėjo kluonai su vienu ar dviem įvažiavimais ilgajame fasade. Jeigu juose yra jauja, ji statoma asimetriškai kluono gale, o peludės būna jaujos pašonėse. Dėl erdvumo, didelės tūrinės apimties kluonai turi išvystytas konstrukcijas. Seniausi kluonai turėjo vienaeiles pėdines konstrukcijas. Vėliau susidarė platesnės dvieilės pėdinės konstrukcijos. Ant pėdžių yra sunertos arba užkabintos gegnės. Antrieji gegnių galai rėmėsi į sienų viršutinio

*Jonušio klojimas
Paberžių kaime.
Juozo Petrulio nuotr.
Kupiškio etnografijos
muziejaus Glemžaičių
rinkinys*

¹⁹Minkevičius J. *Ten pat*, p. 93.

vainiko pageginius rąstus. Nuo XX a. ypač išplito gegninės stogų konstrukcijos. Kartais buvo pereinamojo tipo ožinės ramstinės ir ožinės kryžminės nepėdinės konstrukcijos. Grindys – plūkto molio laitas. Vyraujantis kluono architektūrinis elementas yra didžiulis plačių plokštumų šiaudinis stogas (kupiškėniškai – *dungtis*) su užleistomis palėpėmis padargams, malkoms, lentoms sudėti.

Stogų apatinę liniją suskaldo virš durų padaryti iškirpimai arba švelnūs pakelti išlenkimai. Stogai būna čiukuriniai, keturšlaičiai, nusklembtais galais ir dvišlaičiai. Kluonų siluetai ir priekiniai fasadai yra įvairūs (net 14 tipų). Vėliausiai (XX a.) – dvišlaičiai stogai. Sienos – rėstinės ir karkasinės.

Bendrai architektūrinei sandarai būdinga frontalinė simetrinė kompozicija. XX a. pirmojoje pusėje, vykstant tautiniam kultūriniam sąjūdžiui, dideliuose kluonuose būdavo rengiami vaidinimai (kluono teatras). XX a. vienkiemiuose kluonų sienos darosi aukštesnės, stogai mažesni, pastogės siauresnės, pastatai prarado dalį anksčiau buvusio išraiškingo monumentalumo.

Jaujos

Jaujos buvo statomos ne tik su kluonais, bet ir kaip atskiri ūkiniai pastatai. Jas turėjo ne kiekvienas valstietis. Manoma, kad jos yra labai senos – išsivysčiusios iš duobos. Duobos – krosnimis šildomos žeminės tipo kalno atšlaitėje įrengiamos patalpos, kur buvo džiovinami javai. Šalia duobos buvo išlyginama aikštelė, kurioje, užėjus šalčiams ir išalus žemei, buvo kuliami javai. Jauja ir vėliau išlaikė savo pagrindinę paskirtį – prieš kuliant spragilais džiovinti javus, taip pat linus, kad juos būtų galima minti ir braukti. Atskirų jaujų planas yra stačiakampis, su įvažiavimu iš šono. Jis dalijamas į dvi dalis; viena dalis yra pati šildomos jaujos patalpa su šoninėmis peludėmis, moline krosnimi ir ardais, o kita dalis – maniežinė, kurioje yra arklių sukamas maniežas linams minti²⁰. Tokių jaujų sienos ir grindys esti plūktos iš molio, kad sumažintų gaisro galimybę (Vizgiūnų k; Pyragių k. ir kt.).

Jos buvo statomos atokiau nuo kitų sodybos ir kaimo pastatų. Stogai gegnių, keturšlaičiai, su čiukurais dūmams išeiti.

Jauja Gudelio sodyboje Pyragių kaime. 1955 m. Kupiškio etnografijos muziejaus Glemžaičių rinkinys

²⁰Minkevičius J. *Ten pat*, p. 94.

Daržinės

Daržinės yra atskiri ūkiniai pastatai, statomi ties kluoniena, netoli klojimų ir tvartų. Jos skirtos išimtinai šienui ir kitiems pašarams sukrauti. Daržinių planas labai paprastas, pailgas stačiakampis, be pertvarų. Jų konstrukcijos esti paprastesnės nei klojimų. Sienos būna karkasinės – stulpai ir lentos arba tarpai išpinami žabais. Stogai – gegnių, grindys – molinis laitas. Įvažiavimai į daržines būna iš šono arba iš galo. Kupiškio krašte dar buvo statomos ir pievų daržinės, toli nuo kaimų, šienaujamos miškų pievose, ypač drėgnose vietose, kur buvo sunku įvažiuoti. Į jas sukrautas šienas būdavo laikomas iki pat rogių kelio. Tokių daržinių sienos buvo dvejopos: suręstos iš nestorų rąstelių arba dažniau karkasinės stulpinės, išpintos žabais. Įvažiavimai buvo galiniai. Stogai – gegnių, dengti šiaudais, dvišlaičiai, kad per galinius skydus būtų galima prikrauti pilną vidų šieno. Kartais skydai būdavo uždari, su didele anga virš durų šienui sukrauti, kada daržinė jau buvo beveik pilna ir vežimas nebegalėjo įvažiuoti (Rudikų k.)²¹. Kitur Lietuvoje tokių daržinių nebuvo. Jų estetinei pusei statytojai neskyrė jokio dėmesio, nes tokios daržinės stovėjo toli nuo žmonių gyvenamųjų vietų, tačiau dėl savo paskirties ir įprastų statybos tradicijų jos yra panašių proporcijų ir erdvinės struktūros kaip ir kiti sodybų pastatai.

Pirtys

Pirtis – atskiras kaimo sodybos pastatas, skirtas švaros, higienos reikalams – kaitintis, vanotis, mazgotis, naudotas ir gydymui, epidemijų metu – profilaktinei apsaugai, karantinui. Vengiant gaisrų, jos dažnai apželdinamos ir statomos toliau – apie 100 m nuo sodybų, prie vandens šaltinių – upių, ežerų, kastinių kūdrų (*sodželkų*), šulinių. Kupiškėnų pirtys panašios į kitas Lietuvoje, kurios žinomos nuo XIII–XIV a., nors naudotos daug anksčiau. Tai buvo pirmieji šildomi akmenų krosnimis, dūminiai, tinkami gyventi ir javams džiovinti, statiniai. Pirčių planai esti stačiakampiai, 2–3 × 4–5 m, dviejų nevienodo dydžio patalpų – priemenės ir pirties. Didžiąją dalį, apie 2/3 ploto, užima pirtis. Pirties viduje yra reikalinga įranga: prie durų žema akmenų krosnis, kuri nuo XX a. pr. dažniausiai sujungta spiraliniais geležiniais vamzdžiais su kubilu vandeniui šildyti, pasieniais stovi suolai ir plautai, palubėje kartelės drabužiams ir patalynei iškaitinti. Lubose kartais būdavo aukštiniškas dūmams išleisti, bet juos išleisdavo ir per duris. Pirčių konstrukcija nesudėtinga. Pamatų nėra, rėstos sienos pakeltos ant akmenų, aptašyti rąstai suleisti į kertes, grindys lentų, lubos iš skeltų rąstelių arba lentų. Priemenė be lubų. Atėjus pirtin, priemenėje sudedami viršutiniai drabužiai, laikomos vantos ir kitas smulkus inventorių. Apšvietimui pirties sienoje iškertamas mažas langelis tarp dviejų rąstų. XX a. naujesnėse pirtyse atsirado didesni rėminiai langeliai. Stogai dvišlaičiai arba keturšlaičiai, gegnių, dengti lentomis arba šiaudais. Pagražinimų nebūna, išskyrus retkarčiais truputį profiliuotus stogų vėjalenčių galus. XX a. vid. dar buvo tradicinių pirčių Aukštupėnų, Byčių, Didžprūdėlių, Pyragių, Rozalimo ir kt. kaimuose.

²¹Minkevičius J. *Ten pat*, p. 95.

Gamybiniai pastatai

Kalvės

Be įprastų senųjų kaimo ūkinių pastatų, kurie buvo beveik kiekvienoje sodyboje, kaimuose ir miesteliuose buvo statomos ir specialios paskirties dirbtuvės – kalvės, skirtos įvairiems metalo įrankiams ir dirbiniams gaminti, padargams taisyti, arkliams kaustyti. Jos buvo anaip tol ne kiekviename kaime. Kalvystės amatas ir tradicijos yra labai seni.

Metalo dirbiniai Kupiškio krašte jau buvo gaminami geležies amžiuje iš vietinių balų rūdos (Kerelių piliakalnio radiniai), taigi jau tuomet turėjo būti pirmosios kalvės. Istoriniais laikais pirmąsyk kalvė Kupiškyje paminėta 1596 m.²² Vėliau įvairūs šaltiniai kalves nurodo daugelyje dvarų ir kaimų. Dėl gaisro pavojaus kalvės kaimuose buvo statomos toliau nuo sodybų, ties gatvės galu, o vienkiemiuose – atokiau nuo kitų sodybos pastatų, arčiau kelio ir vandens. Kalvės planas esti labai paprastas – keturkampis, vienos patalpos, apie 30 m² ploto, su plačiomis šoninėmis arba galinėmis durimis, skirtomis įtraukti didelį taisyti reikalingą daiktą, taip pat atidarius ir šviesai įleisti, nes kalvės paprastai būna be langų. Svarbiausia vidaus įranga – akmenų ir plytų žaizdras, priekalas ir dumplės buvo priešais duris, ties patalpos viduriu prie sienos. Vienas pakraštys – užušalė – buvo skirtas medžiagoms ir įnagiams sudėti. Sienos – dažniausiai rąstų, iš apvalių sienojų (Žeguniuose, Pyragiuose ir kt.), bet buvo ir karkasinių, plūktinių molio (Kupiškyje). Stogai dvišlaičiai, dengti lentomis, skiedromis. Lubų nebūdavo. Kaimų ir miestelių kalvėms netaikomos kokios nors architektūrinės estetikos priemonės. Jos laikomos funkcinio gamybinio pastatu, turinčiu vien darbinę utilitarinę paskirtį.

Malūnai

Malūnai yra statiniai, skirti grūdams malti. Lietuvoje žinomi nuo XIII a. Yra du pagrindiniai tipai – vandens ir vėjo malūnai. Be to, vėliau atsirado jaučių ir arklių varomi malūnai, o XX a. – motoriniai. Vandens malūnams įrengti reikėjo daryti užtvankas ant upių, o vėjo malūnams – statyti aukštus statinius su atitinkama mechanine įranga vėjo energijai panaudoti. Abu malūnų tipai funkcija ir forma ryškiai išsiskyrė gamtinėje aplinkoje ir tapo svarbiu kraštovaizdžio akcentu, bet jie dažniausiai būna toliau nuo kaimų ir sodybų ir su jais rečiau sudaro vieningus ansamblius. Vėjo malūnai monumentalia forma, dydžiu ir siluetu ypač ryškiai ir savitai įsijungė į miestelių ir kaimų panoramas. Besisukantys sparnai, vizualiai efektingai išreiškiantys kinetinę energiją, buvo unikalūs reiškinys statiškoje kaimo panoramoje ir turėjo ypatingos reikšmės vėjinių malūnų semantiniam turiniui. Vėjo ir vandens malūnus, kaip verslo objektus, iki baudžios panaikinimo turėjo teisę statyti tik dvarai. Jų lakonišką architektūrinį stilių lėmė utilitarinė funkcija, bet kai kurie malūnai turėjo ir istorinių stilistinių elementų (istorizmo – Zasinčių dv.; klasicizmo – Noriūnų dv.).

Anksčiausiai statytas vandens malūnas Kupiškio seniūnijoje minimas 1603 m. Kupiškio dvare, Pajuodupėje,

²²Jankauskas V. Kalvystė, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. II, p. 25.

ant Juodupės upelio. Toje vietoje akmeninio malūno liekanų yra iki šiol. Kitas Kupiškio dvaro vandens malūnas 1776 m. buvo pastatytas Kupiškyje, ant Lėvens kranto, einant Zuntėn. Dar vienas didelis vėjo malūnas lauko akmenų sienomis buvo pastatytas prieš 1880 m. Vėliau vienas po kito miestelyje atsirado bent penki malūnai, bet visi išnyko, kai vienas ankstyvesnis malūnas tapo motorinis ir galėjo aptarnauti visą Kupiškio apylinkę²³. XVIII a. ties Palėvene buvo Noriūnų dvaro mūriniai vandens malūnai ant Lėvens upės. Jų buvo taip pat Zasinyčių, Viešintų, Skapiškio, Vaduvų ir kituose dvaruose. XX a. pr. ir vėliau atsirado motorinių malūnų Kupiškyje, Subačiaus g. stotyje, Skapiškyje ir kitur, net kaimuose: Karklynėje, Juodiniuose.

Vėjo malūnų buvo daugiau tiek miesteliuose, tiek ir kaimuose. Dažniausiai jie buvo mediniai (Varniškių malūnas, XX a. vid.). XX a. Kupiškyje buvo du mūriniai vėjo malūnai, du gariniai motoriniai ir keletas medinių, vėliau sunykusių.

Vėjo malūnai buvo dviejų konstrukcinių tipų – stiebiniai ir kepuriniai. Vidaus įrenginių ir sparnų konstrukcija jie panašūs. Stiebiniai buvo gręžiami visu korpusu centre statmenai stovinčiu storu stiebu (statiniu volu), kuris su lubų skerssijėmis laiko visą malūno konstrukcinį svorį, o rąstų karkasas formuoja išorinę sieną. Karkasas apkalamas lentomis arba lentelėmis. Stiebiniai malūnai esti neaukšti (iki 12 m). Planas paprastai kvadratinis, sienos tiesios arba truputį siaurėjančios į viršų. Kepuriniai malūnai buvo statomi dažniausiai. Mūrinių malūnų planas apskritas, sienos aukštos (iki 20 m), o apgręžimo konstrukcija yra kitokia negu stiebinių: atsukant sparnus prieš vėją, apsakamas ne visas korpusas, bet tik viršutinė dalis – apvalainų formų kepurė, šliaužianti pakraigėje įrengtu guoliniu taku. Kepurinių malūnų konstrukcijos ir medžiagos esti įvairesnės. Jų sienos būna iš lauko akmenų, plytų, dolomito, kartais molinės ir medinės, todėl jų architektūrinė išraiška turi daugiau variantų.

XX a. išgalėję motoriniai malūnai buvo įrengiami įvairių medžiagų ir išvaizdos pastatuose ir išskirtiniais architektūriniais bruožais nepasižymėjo²⁴. Prie gamybinių pastatų priskirtinos taip pat aliejinės (sėmenų aliejui spausti), milo vėlyklos, vilnų karšyklos (Kupiškyje), bet jų buvo mažai, dažniausiai patalpos įrengtos kitų pastatų viduje arba pristatytos prie jų.

Buvęs Petro Bočiulio malūnas Kupiškyje, Atgimimo g. 1989 m. Jono Anikanovo nuotr. KEM

²³Jankauskas V. *Ten pat*, p. 330.

²⁴Andrejevas A., Morkūnas E. *Vėjo malūnai*, Vilnius, 1962; Andrejevas A., Morkūnas E. *Vėjo malūnai, Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, 1968, t. II.

Karčemos arba užvažiuojamieji namai

*Kupiškio
užvažiuojamieji
namai, statyti
1870 m. Kupiškio
etnografinio muziejaus
Glemžaičių rinkinys*

Kupiškio mieste ir kaimuose karčemos ir aludės minimos jau XVI a. pab. Jos buvo statomos prie kelių, sankryžų, kaimų galulaukėse ir gyvavo iki pat XX a. Karčemos, kaip ir visur Lietuvoje, atliko kompleksines funkcijas. Jų pagrindinė paskirtis buvo alkoholinių gėrimų gamyba ir prekyba. Be to, jos buvo ir to meto užvažiuojamieji namai tolimesniems keleiviams apsisistoti, arkliais pailsėti, atliko kai kurias bendruomenines funkcijas.

Karčemas, kaip pelningas įmonės, turėjo teisę įkurti ir laikyti tik pasaulietiniai ir bažnytiniai dvarai, vienuolynai. Jos pradėjo nykti XIX a. pabaigoje, kintant susisiekimo sistemai, atsiradus geležinkeliui, taip pat dėl blaivybės sąjūdžio, bet kai kur išsilaikė iki Nepriklausomos Lietuvos susikūrimo. Tuo metu kaimuose jų jau nebebuvo. Paskutinis nebeveikiančios karčemos pastatas su ten gyvenančiomis buvusiomis šinkorkomis senomis žydaitėmis išliko Ožkiniuose iki 1941 m. vid. 1933 m. Kupiškyje buvo 3 traktieriai, 4 aludės ir 30 arbatinių²⁵.

Paprasčiausias karčemos tipas – užkeigos namai – buvo vieno stačiakampio korpuso, dvigalis pastatas. Viename gale gyveno karčemininko šeima, buvo patalpos turtingesniems svečiams. Kitame gale – užkandinė, sandėlis, kartais miegamosios patalpos eiliniams svečiams. Sudėtingesnį planą turėjo kitas karčemos tipas – užvažiuojamieji namai. Jie buvo stambesnio tūrio, ne tik vieno, bet ir dviejų korpusų, asimetriški, kartais laužtinio plano. Išskirtinis jų bruožas – viename gale buvo *staldola* – vežiminė, ratinė, su tvarto patalpa, o kitame gale – gyvenamoji dalis, užkandinė, svečių kambariai. Karčemos dažniausiai buvo medinės (Ožkinių k., Kupiškio mstl.), dvišlaičiais arba nusklembtais stogais, bet kai kur buvo ir mūrinių (klasicizmo stiliaus Zasinyčių dv.), su dideliais atvirais virtuviniiais kaminais užkandinės viduje.

Kupiškėnų liaudies architektūros tradiciniai funkciniai ir kūrybiniai estetiški principai

Visa lietuvių liaudies architektūros kūryba rėmėsi trimis pagrindiniais reikalavimais: patogumo – funkcinio tikslingumo, ekonomiškumo ir estetikos, bet savitumams sukurti svarbiausią _____
reikšmę turėjo keturi esminiai veiks-

²⁵Jankauskas V. Karčemos, *ten pat*, p. 43.

niai, apibūdinantys vietines sąlygas: 1. Gamtinės-klimato sąlygos, 2. Istorinės aplinkybės, 3. Statybinės medžiagos ir technika, 4. Žmonių buitis, psichika, intelektas, papročiai. Kintant bent vienam šių veiksnių, radosi prielaidos kisti ir architektūros savybėms. Pastoviausias, lėčiausiai besikeičiantis veiksnys yra gamtinės sąlygos, į kurių sudėtį įeina klimatas ir gamtinė geografinė aplinka. Visa tai kompleksiskai sąlygojo architektūros kompozicinius principus ir kompozicines priemones, lemiančias gyvenviečių, pastatų ir sodybų erdvinio formavimo pobūdį, vietinių statybinių medžiagų panaudojimo būdus, konstrukcines savybes, pastatų suplanavimą, stogų formą, prieangius, puošybą. Liaudies architektūros tyrimai rodo, kad ryškiausi ir būdingiausi kompoziciniai principai yra šie: 1 – architektūros ir gamtos harmoniškumas, 2 – lankstus tipiškumas, 3 – ansambliškas, 4 – santūrus ir tektoniškas kompozicinių meninių išraiškumo priemonių panaudojimas²⁶. Juose slypėjo didelis funkcinis struktūrinis ir kūrybinis kompozicinis potencialas.

Gyvenvietės ir atskiri pastatai nuo seniausių laikų buvo statomi atsižvelgiant į vietovės reljefą, vandens šaltinius, saulėtumą, vyraujančius vėjus ir aplinkos grožį. Tai sudarė pagrindą ne tik seniausių laisvo planavimo padrikų kaimų ir sodybų struktūrai, bet ir vėlesnių gyvenviečių savitumui ir harmoniškumui. Kartu toks suplanavimas teikė daug patogumų ūkinių gamybinių procesų, priešgaisrinio saugumo, higieniškumo ir mikroklimato atžvilgiu. Tai sudaro 1-ojo kompozicinio principo – architektūros ir gamtos harmoniškumo turinį.

Lankstaus tipiškumo principas reiškia, kad atskirose etnografinėse zonose, taip pat ir Kupiškio krašte, per ilgą istorinį laikotarpį susiformavo saviti pagrindiniai gyvenamųjų namų, klėčių ir kitų pastatų tipai su įvairiais variantais. Būdinga tai, kad šis tipiškumas nėra sustingęs ir monotoniškas, bet gyvas, lankstus ir įvairiaformis, prisitaikantis prie kintančių sąlygų ir subjektyvių poreikių. Tai pasiekama taikant įvairias kompozicines išraiškumo priemones.

Įvairiems pastatų kompleksams – sodyboms, kaimams ir didesnėms gyvenvietėms – būdingas planinių ir tūrinių sprendimų vieningumas, nuosekli funkcinė jungtis, glaudus pastatų kompozicijos tarpusavio ryšys. Tokiuose kompleksuose labiausiai atsiskleidžia kiekvieno, kad ir nežymaus, pastato ar statinio vaidmuo, kompozicinė logika ir estetinė meninė vertė. Juose išryškėja kompozicinės ašys, raiškios perspektyvos, erdvinės tūrinės sintezės siekimas tarp atskirų pastatų, jų grupių ir aplinkos. Išryškėja ansambliško principas.

Ketvirtas labai būdingas Lietuvos ir viso Kupiškio krašto liaudies architektūros kūrybinis principas yra saikingas ir tektoniškas kompozicinių meninių išraiškumo priemonių naudojimas. Architektūra neperkraunama dekoratyviniais elementais, puošmenomis. Santūriai ir jautriai naudojamos spalvos, ornamentas, medžiagos faktūra. Dekoratyvinius elementus siekiama organiškai susieti su pastatų konstrukcine tektonine struktūra, puošiant pačius konstrukcinius elementus ar jų dalis, išlaikant optimalų santykį su paties statinio, sodybos ir aplinkos visuma.

²⁶Minkevičius J. Lietuvių liaudies architektūros reikšmė, *Lietuvių liaudies architektūra*, Vilnius, 1968, t. II, p. 111.

Naujųjų kaimų sodybų ir jų pastatų architektūros pokyčiai nepriklausomos Lietuvos metais

Lietuvai išsikovojus nepriklausomybę, po 1918 m. buvo vykdoma esminė žemės ūkio reforma. Buvusi dvarų žemė buvo išpirkta ir išdalyta savanoriams kūrėjams ir kitiems valstiečiams, kaimai palaipsniui išskirstyti į vienkiemius. Senieji kaimai liko labai išretinti. Keldamiesi į vienkiemius valstiečiai kartais persiveždavo (kai kada iš dalies, ypač gyvenamuosius namus rekonstruodami) kai kurius senus medinius kaimo pastatus, bet dažniausiai statėsi naujus.

Laisvuose vienkiemių sklypuose susidarė naujas sodybos tipas su taisyklingu geometrinio apstatymu, išdėstant pastatus apie vieną erdvę keturkampį kiemą. Sodybų planai visose etnografinėse Lietuvos dalyse, taip pat ir Kupiškio krašte, ėmė smarkiai vienodėti, labai sumažėjo pastatų dekoratyvumo lygis, išivyravo paprasti, ekonomiškai, lakoniškai sprendimai. Naujų sodybų kūrimui turėjo įtakos ir išsimokslinusių profesionalių architektų novatoriška praktinė ir šviečiamoji veikla, visa kaimo švietimo sistema, pakėlusį bendrąją techninį ir kultūrinį lygį. Prie to itin prisidėjo Žemės ūkio rūmai, teikdami patarimus, propaguodami spaudoje naujus statybos būdus, principus ir projektus. Juose buvo siūloma daug pažangesnių sprendimų, atsisakyta trijų gyvenamojo namo plano dalijimų principo. Kai kurie projektiniai pavyzdžiai buvo panaudoti statant naujas sodybas. Vis dėlto bendri būdingi tradiciniai architektūriniai erdvinio planavimo, apželdinimo, zonavimo ir namų kompozicinės išraiškos bruožai: dvišlaičiai stogai, tūrių proporcijos, prieangiai, lentų apmušimas, sienų ir jų elementų tektoniškas dažymas, išliko, liaudies architektūrinių formų pereinamumas ir jų psichologinis priimtinumai neišnyko.

Architektūrinė ir urbanistinė Kupiškio raida sovietiniais metais

Vaidas Petrulis

Kupiškėnai gyvens kaip didmiestyje... (1967)¹

Įvadas

Vertinant iš tolesnės istorinės perspektyvos, pusė amžiaus tėra menka atkarpa. Tačiau pažvelgus į Lietuvos miestų ir miestelių urbanistines struktūras, tenka konstatuoti, kad sovietmetis paliko milžinišką pėdsaką. Kur kas didesni nei bet kuri kita epocha. Sukūrus galingą statybų industriją, kuruojant nomenklatūriniam aparatui, pasitelkus mokslininkus ir architektus, buvo metodiškai kuriami ištisi pramoniniai ir gyvenamieji rajonai, nauji miesteliai ir kaimo gyvenvietės, keičiami kraštovaizdžiai. Didelė dalis šių pokyčių, kurie šiandien tapo istorijos dalimi, neretai vertinami kritiškai, kaip svetimos, okupacinės valdžios vykdomos politikos rezultatas. Ir tai natūralu. Politika, architektūra ir urbanistika visais laikais jungėsi į vientisą ir nedalomą visumą. Tad ir šiame tekste apžvelgdami Kupiškio miesto fizinio pavidalo kaitą tuo pat metu įvertinsime ir bendrą socialinį kontekstą, kuris sukūrė prielaidas miesto raidai.

Kalbant apie sovietinę architektūrą, būtina atkreipti dėmesį, kad šis laikas nepaliko vientiso ir aiškaus socialistinio stiliaus. Miestų raidos tendencijoms itin didelį poveikį turėjo pirmosios okupacijos ir pokario metais vyravęs stalinistinis teroras bei diktatūra. Architektūra, tuomet traktuota kaip tiesioginis politikų įrankis, turėjo aiškiai nubrėžtus ideologinius tikslus. Buvo suformuluota užduotis „sukurti tokį architektūros formų žodyną, kuris būtų suvokiamas Donecko šachtininkui, Centrinės Azijos kolūkiečiui ir Baltijos jūros žvejui, kad jie jaustų, jog jiems atsivėrė visos architektūros paslaptys“². Manyta, kad architektūra turi būti skaitoma tarsi knyga. Ne metaforiškai, bet tiesiogiai, kaip dailės ar skulptūros kūrinys, iliustruojantis esamą ar tariamą politinę šalies galią. Taip susiformavo monumentalių, istorizmo formų „socialistinio realizmo“ arba stalinizmo architektūra.

Prabėgus keleriems metams po J. Stalino mirties, Sovietų Sąjungos politiniai vėjai pasuko kiek kita linkme. Nors visa apimanti propagandinė mašina netapo švelnesnė, su N. Chruščiovo valdymo metais atėjęs vadinamasis politinis atšilimas ir „asmenybės kulto pasmerkimas“ leido architektūros istorijos vagai sugrižti į gerokai natūralesnes vėžes. Septintajame dešimtmetyje pagaliau nustota kopijuoti istorinius stilius ir atsigręžta į pasaulinės moderniosios architektūros pasiekimus. Tiesa, nederėtų manyti, kad politinė architektūros priežiūra tapo švelnesnė. Biurokratinis aparatas nenumaldomai augo, o statyba, kaip ir visos kitos sritys, tapo bendrosios Sovietų Sąjungos planinės ekonomikos sudedamąja dalimi. Tad per trumpą laiką, jei lyginsime su stalinizmu, netgi iš esmės nepasikeitus politinei santvarkai, įvyko drastiškas posūkis. Architektūra nustojo būti meno sritimi ir tapo industrine statyba.

¹ Vanagienė N. Gimtajame Kupiškyje apsilankius, *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 11, p. 9.

² Tarkhanov A. *Architecture of the Stalin Era*, New York, Rizzoli, 1992, p. 160.

Natūralu, tokia griežta orientacija į industrializaciją ir statybų ekonomiką architektūroje ir urbanistikoje iš esmės eliminavo estetinį pradą. Žvelgdami į tuomet iškilusias mokyklas, parduotuves, fabrikus, industrinės statybos daugiabučių kvartalus net patys lojaliausi partijos atstovai septintajame dešimtmetyje suabejojo, ar būtent tokioje aplinkoje turėtų būti kuriama būsima komunistinė visuomenė. Čia akivaizdžiai trūko jaukumo, žmogiško mastelio ir, be abejo, estetikos. Tad apie 1969 m. iš valdžios tribūnų vis plačiau pradedama šnekėti apie architektūros individualumo, regioniško būtinumą. 1974 m. Lenino premija apdovanoti Vilniaus Lazdynai – bene ryškiausias šios naujosios architektūros politikos ženklas. Tačiau pažvelgus į mažiau žinomus projektus teks pastebėti, kad tuo pat metu palaipsniui išigali stagnacija, mechaniškas išivaizduojamo progreso fiksavimas ir dirbtinis statistinių skaičių auginimas biurokratinėse ataskaitose, o kartu ir laipsniškas sovietinės ekonominės bei politinės sistemos irimas.

Architektūrinė prasme didėjanti politinė decentralizacija davė pozityvių poslinkių. Aštuntojo dešimtmečio pabaigoje įvairaus lygio organizacijos jau sugebėjo sukaupti pakankamai kapitalo, kurį galėjo investuoti į architektūrą, atsirado daugiau ambicijų, erdvės individualumui (tiek architekto, tiek ir užsakovo), iškilo vis daugiau išskirtinės meninės kokybės objektų. Šių procesų atspindį galime išžvelgti įvairiausioje aplinkoje: palyginti prabanguose mažųjų miestelių kultūros namuose (Alizava, Antašava ir kt.), sostinėje išikūrusių biurų pastatuose („Lietkoopsąjungos“ rūmai, Žemės ūkio ekonomikos institutas ir kt.), kurortinių vietovių architektūroje (poilsio namai „Žilvinas“ Palangoje, fizioterapijos gydyklų kompleksas Druskininkuose ir kt.). Tuo pat metu architektūroje palaipsniui atsiranda ir daugiau stilistinės laisvės. Regioninio savitumo doktriną, kuri iš esmės siekia stalinizmo laikus (žymi frazė „nacionalinis savo forma, socialistinis savo turiniu“), papildė įvairūs vėlyvojo modernizmo ir postmodernizmo sprendimai. Visi šie procesai nemažai prisidėjo ir prie „persitvarkymo“ idėjų, kurios sužlugdė pusamžį gyvavusią imperiją.

Nėra abejonės, kad politinė raida savaip atsispindėjo ir Kupiškyje. Komandinės ekonomikos metais miestelyje galiojo visi bendrieji sovietinėje sistemoje veikę principai. Tad pagrindinis šio straipsnio **tikslas** – remiantis to meto spauda ir archyviniais šaltiniais aprašyti Kupiškio architektūrinę ir urbanistinę raidą tam tikrais pjūviais, atspindinčiais bendrą sovietinės Lietuvos architektūrinės raidos logiką. Tikslui pasiekti keliami šie pagrindiniai **uždaviniai**:

- a) apžvelgti Kupiškio urbanistikos ir pagrindinio miesto audinio elemento – gyvenamosios architektūros kaitą, priklausomai nuo laikotarpio politinių uždavinių;
- b) išsiaiškinti, kaip Kupiškyje ir rajone buvo diegiama pakopinė aptarnavimo sistema, turėjusi sukurti miestietiškas sąlygas visiems Lietuvos gyventojams ir taip politiškai pateisinti brutalius vienkienų naikinimo (vien 1967–1978 m. Kupiškio r. nukeltas 1 401 vienkiemis³) bei kolektyvizacijos veiksmus;
- c) atsižvelgiant į tai, kad Sovietų Sąjungoje viena svarbiausių miestų vystymo išėties pozicijų tapo pramonės įmonių išdėstymas, apžvelgti miestelio pramonės raidą komandinės ekonomikos sąlygomis.

Tyrimams pasitelkiamas šiuolaikinėje sovietologijoje dominuojantis

³ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2006, t. 1, p. 81.

istorinis lyginamasis **metodas**, paremtas šaltinių studijomis ir lyginimais su analogiškais procesais (pvz., visuomenės modernizacija) buvusio sovietinio bloko ir Vakarų šalyse. Tai leidžia Kupiškio raidą suvokti platesniame to meto Sovietų Sąjungos politinių, ekonominių ir socialinių įvykių kontekste. Derėtų atkreipti dėmesį, kad sovietinės Lietuvos urbanistikos ir architektūros raidos **ištirtumas** kol kas vertintinas kaip esantis didžiųjų procesų tyrimo stadijos ir stokojantis šiais veikalais paremtų konkrečių atvejų studijų. Nors per pastarąjį dešimtmetį parašyta nemažai tekstų, kurie apžvelgia bendruosius architektūros⁴, pramonės⁵, politikos⁶ ir kultūros⁷ procesus, konkretūs lokalių vietovių tyrimai, pateikiant juos sovietologijos pasiekimų kontekste, Lietuvos akademiniam diskurse dar nėra įprastas reiškinys. Tad informacijos apie sovietinės architektūros raidą Kupiškyje galima rasti tik populariojoje spaudoje arba tokiuose enciklopediniuose veikaluose kaip „Kupiškėnų enciklopedija“.

Urbanistinės Kupiškio transformacijos ir gyvenamoji aplinka

Nors ikisovietinis urbanistinis sluoksnis gana svariai prisideda prie šio nedidelio Lietuvos miestelio vietos dvasios formavimo, tenka pripažinti, kad būtent sovietiniai metai iš esmės pakeitė istorinį Kupiškio miestovaizdį. Po 1950 m. administracinės reformos tapęs rajoniniu centru, jungusiu kiek didesnę teritoriją nei buvęs valsčius, Kupiškis pradėjo naują savo istorijos etapą, fizine prasme apėmusį bene didžiausią plotą. Tiesa, skirtingai nei didesni miestai, čia netgi sovietinių metų statybos išlaikė savotišką darną su istorija. Antai 1983 m. architektas ir architektūros tyrėjas Algimantas Miškinis, piešdamas miestelio portretą, mini, kad Kupiškyje „*vyrauja vienaukščiai gyvenamieji namai (42 %), miesto centre – buvusi turgavietė, ryškus bažnyčios siluetas, pakraštyje – pieninė*“⁸ ir šiuos elementus priskiria tradiciniam Lietuvos miesteliui. Tad pabandykime pažvelgti, kaip Kupiškis keitėsi stalinizmo, chruščiovinės industrializacijos ir vėlyvuosiu sovietmečiu.

Pirmieji pokario metai

Pirmieji pokario metai, kuriuos galima traktuoti kaip savotišką virsmą iš tarpukario į socializmą, nepasizymėjo statybų gausa ir sparta. Kaip galima spręsti iš oficialių liudijimų, plačiai pasklidusių to meto spaudoje, karo metais miestelis gerokai nukentėjo. Apie prastą vaizdą kalba net ir tuometis Apskritis Tarybos deputatas ir nuolatinės gyvenamųjų vietovių sutvarkymo komisijos pirmininkas A. Dagelis: „*Vokiečių okupacijos metais miesto viduryje esantieji gyvenamieji namai buvo išparduoti įvairiems spekuliantams, kurie, išvežę plytas, paliko tik griuvėsių krūvas, kas žymiai suteršė miesto vaizdą. Daugelis namų buvo sugriauti arba apleisti.*“ Valdininkas nesidžiaugia ir pirmųjų metų pasiekimais:

⁴ Drėmaitė M., Petrusis V., Tutlytė J. *Architektūra sovietinėje Lietuvoje*, Vilnius, VDA leidykla, 2012.

⁵ Grybkauskas S. *Sovietinė nomenklatūra ir pramonė Lietuvoje 1965–1985 metais*, Vilnius, LII leidykla, 2011.

⁶ Antanaitis K. *Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra*, Kaunas, VDU leidykla, 1998; *Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija*, sud. A. Anušauskas ir kt., Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 2005.

⁷ Švedas A. *Matricos nelaisvėje*, Vilnius, Aidai, 2009; Putinaitė N. *Nenutrūkusi styga: prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius, Aidai, 2007.

⁸ Miškinis A. *Mažo miesto didelės problemos, Literatūra ir menas*, 1983, bal. 9, p. 2.

„Jei daugumas Lietuvos miestų gyvena atkūrimo dienas, to beveik nematyti Kupiškyje. Išorinis miesto vaizdas mažai ką pasikeitęs iš tų dienų, kai iš jo buvo išvaryti vokiški okupantai.“⁹ Dar pesimistiškiau pirmųjų pokario metų vaizdas piešiamas kitame tekste: „Beveik joks atstatymo darbas nevykdomas. Per praėjusius metus skirtos pinigų sumos nebuvo išnaudotos. Komunalinis ūkis neatstatė nei vieno namo. Švaros atžvoilgiu miestas taip pat apleistas. Miesto gatvės, o ypač nuošaliau esančios, nevalomos. Kiemuose tebestūkso sąslavų krūvos. Tvoros išardytos. Išvietės ir šuliniai nevalomi. Komunaliniam ūkiui priklausančių namų stogai kiauri. Nors miesto vadovai mato, bet tas jų nejaudina. Stogus buvo galima sutaisyti panaudojus nuo išgriuvusių namų stogų skardą, tačiau padaryta priešingai. Skarda panaudota ne tam, o įvairiems skardiniams išdirbiniams, kaip tai kibirams ir kt.“¹⁰ Nors nederėtų tuometės spaudos žinučių suvokti tiesmukai, tačiau atvira kritika, o ne panegirika akivaizdžiai byloja, kad pirmieji pokario metai miestelyje vargiai pasižymėjo urbanistine tvarka.

Vienas pirmųjų darbų – aikštės sutvarkymas (1 pav.), perkeliant iš jos turgų į naujai įrengtą vietą netoliese bažnyčios. 1955 m. lapkričio 11 d. aikštėje buvo atidengtas Stalino biustas (2 pav.), kuris čia išliko iki 1962 m.¹¹ Nepaisant to, kad reprezentacinė aikštės svarba neabejotina, darbai stūmėsi itin vangiai. Nors Kupiškio apskrities vykdomasis komitetas nutarimą sutvarkyti Kupiškio miesto aikštę priima 1948 m. pavasarį, prabėgus vasarai, apie šį darbą vis dar kalbama būsimoju laiku: „Bus reikalinga išvežti iš vietos tūkstančiai kubinių metrų žemių, kas bus stambiausias darbas iš tų darbų, kurie pakeis miesto vaizdą. Todėl, vykdant šį didelį darbą, negali likti nuošaliai nei vienas Kupiškio miesto gyventojas. Į gimtojo miesto sutvarkymo talką turi išeiti kiekvienas kupiškėnas. <...> Įstaigų vadovų šventa pareiga organizuoti savo žinioje esančius žmones aikštės sutvarkymo darbams, tiksliai vedant atliktų darbų įskaitą. Jokiu būdu nedaleisti bet kokie mėginimai išvengti padirbėti miesto pagražinimo reikalui.“¹² Dirbant viešuosius darbus (3 pav.), 1949 m. aikštės tvarkymo darbai pagaliau ėjo į pabaigą. „Miesto centre, kur pernai stovėjo namų liekanos, <...> turime puikią aikštę, kurioje artimiausiu metu bus baigtas rengti fontanas, poilsio suolai ir įvairių prekių kioskai“¹³, – džiaugiamasi 1949 m. rudenį.

Centrinės aikštės sutvarkymas neapsiribojo smulkiąja architektūra. Kele-riais metais vėliau aplink aikštę ir netoliese buvo pastatyti ir pirmieji sovietiniai Kupiškio daugiabučiai gyvenamieji namai: „1955 m. – keturių butų gyvenamasis namas su parduotuve Gedimino ir M. Kalinino g. (dab. Dariaus ir Girėno¹⁴) kampe; 1956 m. – aštuonių butų gyvenamasis namas Tarybų (dab. Lauryno Stuokos-Gucevičiaus) aikštėje (4 pav.) bei universalinė parduotuvė su keturiais butais; 1958 m. dvylikos butų gyvenamasis namas Tarybų aikštėje; 1959 m. aštuonių butų gyvenamasis namas prie Kupos Gedimino g.; 1960 m. gastronomas su aštuonių butų gyvenamuoju namu, dvylikos butų gyvenamasis namas Tarybų aikštėje; 1961 m. dvylikos butų gyvenamasis namas M. Kalinino g.“¹⁵ Šie centrinėje miesto dalyje ir

⁹ Dagelis A. Visi į gimtojo miesto atstatymą!, *Stalino keliu*, [Kupiškis], 1948, rugs. 29, p. 2.

¹⁰ Šalčiūnas B. Daugiau dėmesio statybai Kupiškyje, *Stalino keliu*, 1948, birž. 13, p. 2.

¹¹ Totoris A. Iš Kupiškio gatvių istorijos, *Kupiškis: kultūra ir istorija*, 2008, nr. 6, p. 19–21.

¹² Dagelis A. Visi į gimtojo miesto atstatymą!, *Stalino keliu*, 1948, rugs. 29, p. 2.

¹³ Kupiškio atstatymas – visų reikalas, *Stalino keliu*, 1949, rugpj. 9, p. 1.

¹⁴ Totoris A. Iš Kupiškio gatvių istorijos, *Kupiškis: kultūra ir istorija*, 2008, nr. 6, p. 21.

¹⁵ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20–21.

1 pav. Tvarkoma Kupiškio aikštė
pirmaisiais pokario metais.
KEMA, invent. Nr. GEK 1113 F 511

2 pav. Stalino paminklas
Tarybų aikštėje. Apie 1956 m.
Iš M. Levickienės asm. archyvo

3 pav. Moterys aikštės tvarkymo talkoje. 1949 m.
KEMA, invent. Nr. GEK 3522 F 2772

4 pav. 1956 m. pastatytas aštuonių butų gyvenamasis
namas L. Stuokos-Gucevičiaus a. 11. 2012 m.
V. Petrulio nuotr.

reprezentacinėje aikštėje iškilę vėlyvojo stalinizmo stiliaus daugiabučiai žymi sovietinės apgyvendinimo sistemos kūrimo pradžią. Tiesa, įdomu pažymėti, kad nors statiniai suprojektuoti remiantis „socialistinio realizmo“ estetiniais principais, statybos buvo baigtos gerokai po Stalino mirties, industrializacijos bumo pradžioje. Ši politinės sistemos posūkį puikiai iliustruoja universalinės parduotuvės priėmimo aktas, kuriame matome išreikštą pastabą, kad „*parduotuvės viduje nereikalingi kapiteliai kolonomis, per daug turtingi plafonai ir per daug iliustrų*“¹⁶. Vis dėlto visi šie elementai, kaip ir itin puošnūs pagrindinių durų apvadai, išsaugoti iki šių dienų (5 pav.).

5 pav. 1956 m. pastatytos universalinės parduotuvės interjero fragmentas. 2012 m. V. Petrulio nuotr.

Galima daryti prielaidą, kad pirmieji Kupiškio daugiabučiai gyvenamieji namai ne tik bandė spręsti miestelio apgyvendinimo problemas, bet ir atliko reprezentacinę funkciją. Remiantis 1964 m. pateikta rajono ekonomine charakteristika galima preliminariai suskaičiuoti, kad ikiindustrialiniame laikotarpiu, iki 1961 m., Kupiškyje iš viso buvo tik kiek daugiau nei 60 butų. Tuo tarpu apie tai, kad pokario metais būsto poreikis buvo gerokai didesnis nei galėjo patenkinti šie naujieji objektai, galima spręsti ne tik iš gyventojų skaičiaus augimo ar tiesioginių spaudos teiginių apie butų stoką¹⁷, bet ir iš tuometėje spaudoje pasirodančių skundų dėl butų skyrimo tvarkos. 1946 m. slapyvardžiu pasirašęs autorius rašo: „*Kupiškio mieste, kaip naujame apskrities centre butų pareikalavimas yra didelis, nes naujai atidarytoms įstaigoms ir tarnautojams reikalingi butai. <...> Butus pirmoje eilėje gauna tie, kurie pas drg. Lavderį* [Kupiškio

¹⁶ Valstybinės statybos priėmimo aktai, 1956, PAA, f. 919, ap. 1, b. 22, l. 4.

¹⁷ Berželis D. Penkmečio statyba Kupiškyje, *Stalino keliu*, 1948, kovo 20, p. 1.

apskrities Komunalinio ūkio skyriaus vedėjas] sugeba užsitarnauti malonės. Bet vargas tam, kuris neranda priemonių jo palenkti savo pusėn.“¹⁸ Tad iki prasidedant industrinei daugiabučių statybai, gyvenamojo ploto klausimai Kupiškyje kur kas sėkmingiau spręsti statant individualius namus: nuo 1945 iki 1963 m. Kupiškio mieste pastatyta apie 200 gyvenamųjų namų¹⁹ (6 pav.). Tai savotiškai tęsė miestelio, kuriame dominuoja sodybinio tipo gyvenamieji namai, urbanistinę dvasią, susiformavusią dar iki Antrojo pasaulinio karo. Tokio pobūdžio statybai skirti sklypai pirmajame Kupiškio plane tirščiausiai buvo sukonzentruoti kvartale, apsiribojančiame Dariaus ir Girėno, Malūnų ir Maironio gatvėmis²⁰. Čia buvo numatytos tiesios, „atitikusios miesto gatvių tinklo ankstesnį pobūdį gatvės“²¹ (7 pav.).

Kartu su aikštės rekonstrukcija pradėti rengti ir pirmieji urbanistiniai projektai. 1949 m. Respublikinis projektavimo ir planavimo trestas parengė „Kupiškio miesto esamo stovio planą ir svarbesnių statybų išdėstymo kompleksinę schemą 1949–1955 metams“ (8 pav.). „Jame numatyta tankiai užstatyti teritorijas tarp Kapų ir Vilniaus bei tarp Dariaus ir Girėno ir Maironio gatvių, už Kupos įrengti poilsio zoną su stadionu.“²² Pompastišką, atitinkantį „socialistinio realizmo“ dvasią, su iškilmingais Tarybų rūmais planą puikiai nušviečia to meto spauda: „Artimiausiais metais numatoma visai pakeisti miesto vaizdą. Ties geležinkelio stotim po keleto metų aikštelės vidury bus gražus gėlynas, tiesis platus kaštonais ir kitais medžiais apsodintas kelias, vedąs į Kupiškio miestą. Miesto viduryje, tarp Gedimino, Maironio ir Dariaus ir Girėno, apjuosta liepomis, erškėčių ir akacijų krūmais, išvedžiota verkiančių uosių, klevų, kaštonų, tujų, uksusinių ir kitų medelių alėjomis su suoleliais tarp medžių tęsis miesto aikštė. Pasikėlus iš Gedimino gatvės laiptais, ties didžiąja centrine alėja – fontanas. Fontano

6 pav. Ankstyvojo sovietmečio gyvenamieji namai Stoties g. KEMA, invent. Nr. GEK 8997 F 3834

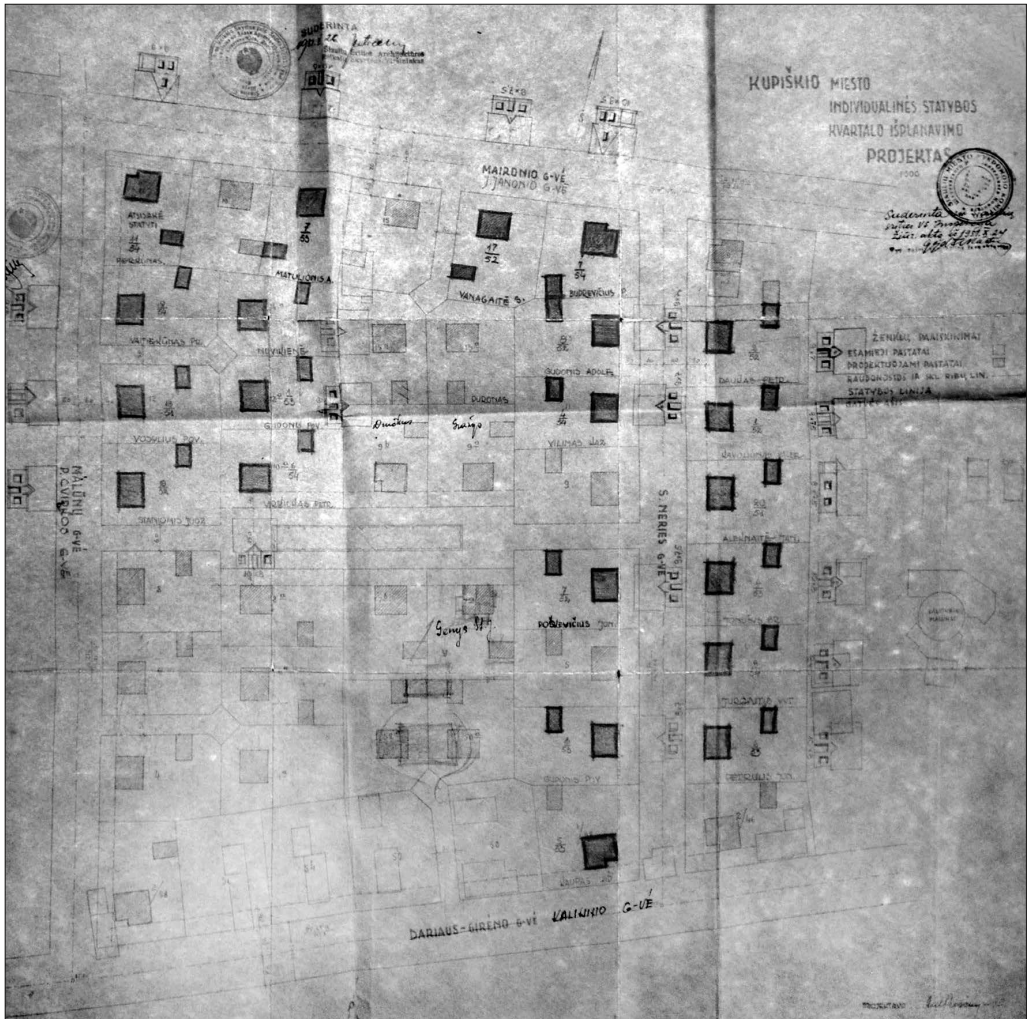
¹⁸Šaltinis S. Kada susitvarkys Kupiškio apskrities Komunalinio ūkio skyrius, *Stalino keliu*, 1946, spalio 2, p. 2.

¹⁹Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20–21.

²⁰Individualinės statybos generaliniai planai, 1951, PAA, f. 919, ap. 1, b. 11, l. 1.

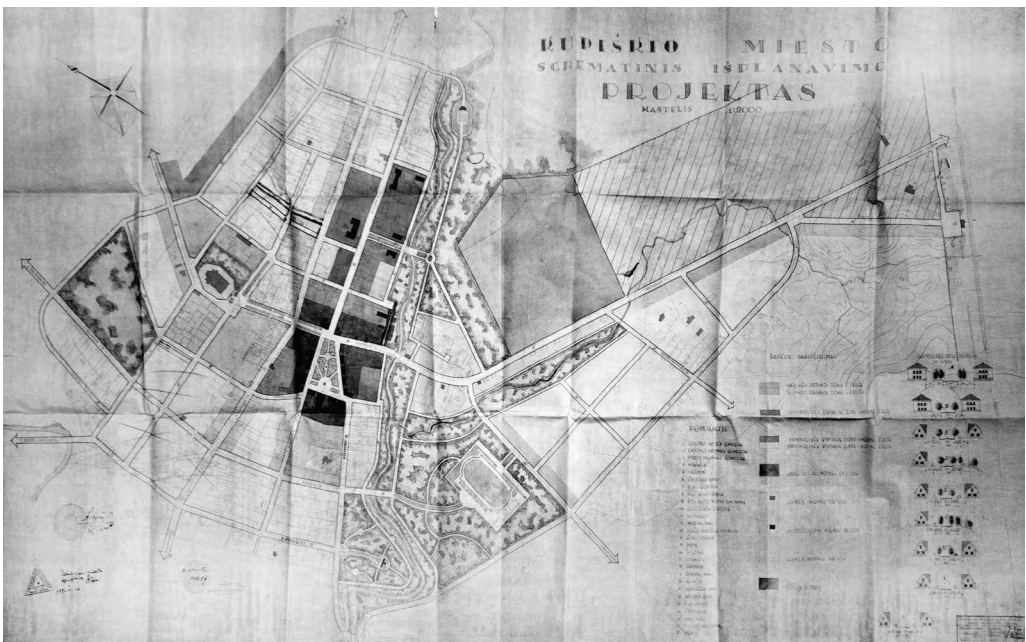
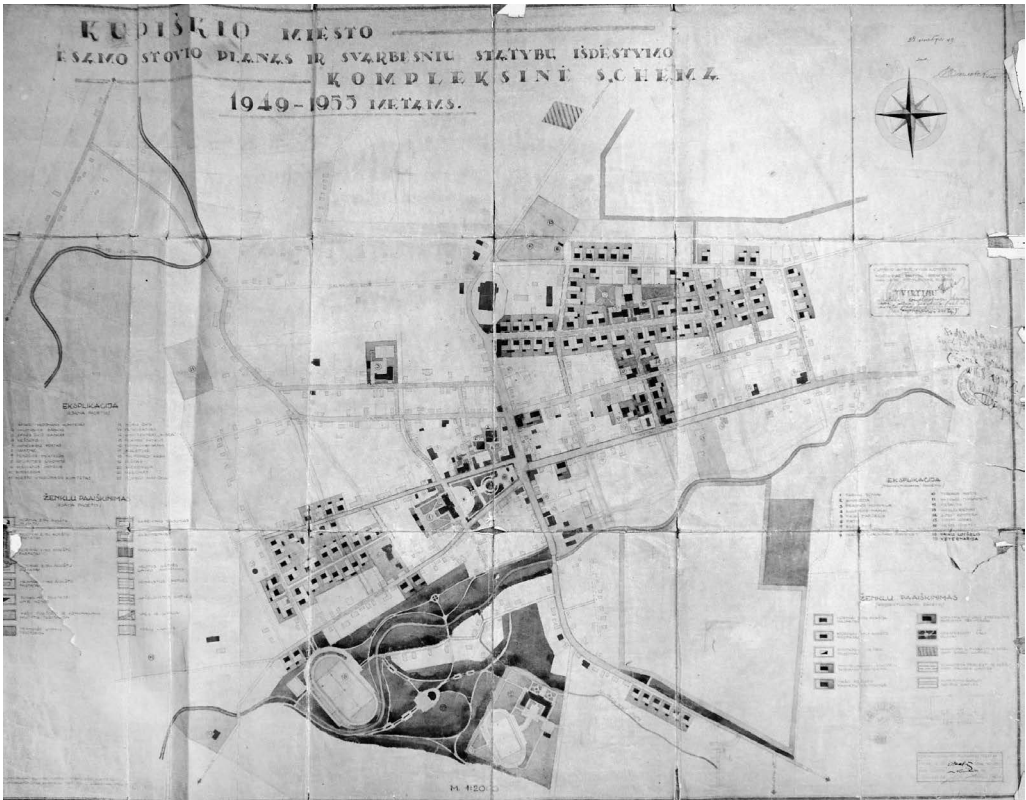
²¹Miškinis A. Kupiškio urbanistinės raidos iki 1960 m. hipotezė, *Kultūros paminklai*, 1994, nr. 4, p. 133.

²²*Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 235.

kairėje paviljonas-bufetas su muzikos estrada, ties kuria bus įrengta aikštėlė šokiams. Dešinėje, mažesniuose paviljonuose, skirtinguose architektūros formomis, parduodami laikraščiai, valgomieji ledai ir įvairūs vasaros gaivinantys gėrimai. Aikštės gale, už ąžuolais apsodintos pusiau apvalios aikštelės, stiebsis gražus, stilingi trijų aukštų pastatai – Tarybų Rūmai. Čia bus visos apskrities administracinės įstaigos. Aikštę apsupa gatvės su dviem aukštų pastatais-blokais, kurių pirmuose aukštuose įrengtos kooperatinių organizacijų parduotuvės ir universalinės krautuvės. Čia pat, prie aikštės, ant Ugniagesių gatvės kampo, bus pastatytas viešbutis, kur atvykstantieji gaus patogius kambarius. Iš viešbučio balkono atsidarys gražus miesto aikštės vaizdas. Iš aikštės, per Maironio gatvę, matysis maža aikštelė su įrengtu viduryje gėlynu, kuri ves prie kultūros namų pastato. Šiame name bus sutelktas visas kultūrinis apskrities gyventojų aptarnavimas: įrengta nemaža biblioteka-skaitykla, salė su scena, kur vietinės artistų-mėgėjų pajėgos ir jaunimas rengs vakarus. Gedimino gatvė nuves į miesto pakraštį prie kelio į Aukštupėnus, kur nuo Kapų gatvės kampo, dešinėje Aukštupėnų kelio pusėje, aukšti vartai ves į turgavietę, aptvertą iš visų pusių aklina lentų toora. Rudens

7 pav. Kupiškio miesto individualios statybos kvartalo suplanavimo projektas. 1951 m. PAA, f. 919, ap. 1, b. 11

8 pav. Kupiškio miesto esamos būklės planas ir svarbesnių statybų išdėstymo kompleksinė schema 1949–1955 metams. 1949 m. PAA, f. 919, ap. 1, b. 3

9 pav. Kupiškio miesto suplanavimo projektas. 1956 m. PAA, f. 919, ap. 1, b. 23

10 pav. Dainų šventė
[jaunimo festivalis?]
Kupiškio stadione.
1957 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 1024
F 424

11 pav. Kupiškio
restoranas-valgykla.
2012 m.
V. Petruolio nuotr.

metu šioje turgavietėje bus rengiamos mugės ir žemės ūkio parodos. Miesto gatvės bus išgrįstos tašytais akmenimis, apsodintos medeliais, su cementiniais šaligatviais. Vakaris miestas skęs elektros šviesoje. Visose miesto gatvėse bus įrengti vandens hidrantai, į kuriuos vanduo bus tiekiamas iš artezinio šulinio. Mieste veiks gerai įrengta pirtis su voniomis, kurioje tilps iki 65 žmonių.“²³ Nors šis planavimo dokumentas buvo patvirtintas Kupiškio rajono vykdomojo komiteto, miesto raida pakrypo kiek kita linkme – miestelyje nebuvo pastatyti Tarybų rūmai, kitoje vietoje iškilo mokykla, nebuvo išplėtotą rekreacinė zona su stadionu ir pan.

Netrukus, 1950 m., Šiaulių tarprajoninio skyriaus gamybinė grupė, rengdama miesto kanalizacijos projektą, pateikė jau kiek kuklesnę ir aktualesnę miesto schemą, kurios principiniai sprendimai išliko ir 1956 m. (9 pav.). Tad nors ankstyvuose sovietmečio planuose (ypač pirmajame, 1949 m.) išsakyti lūkesčiai toli gražu neatitiko realybės, ir iki-industriniu periodu Kupiškis gerokai pasikeitė: atsirado stadionas (10 pav.),

²³Švaplėnas R. Toks bus Kupiškis, *Stalino keliu*, 1949, rugpj. 8, p. 3.

12 pav. Mokyklos vaizdas miestelio
perspektyvoje. 1965 m.
KEMA, invent. Nr. GEK 6920

13 pav. Būties tarnybos pastatas
prieš rekonstrukciją.
1965 m. P. Sližio nuotr.
KEMA, invent. Nr. GEK 1109 F 507

buvo įrengtas 20 vietų viešbutis „Kupa“ (kuris 1978 m. rekonstruotas į 46 vietų²⁴), pastatyta 30 vietų pirtis (1959 m.), restoranas-valgykla (1959 m., 11 pav.), vidurinė mokykla (1960 m., 12 pav.), buitinio aptarnavimo kombinatas (1960 m., 13 pav.)²⁵. Šių pastatų išsidėstymą galime matyti 1961 m. „Valdinės statybos generaliniame plane“ (14 pav.) ir 1965 m. darytoje nuotraukoje iš oro (15 pav.). 1950 m. prie ligoninės buvo pastatyta užtvanka, šalia suformuotas paplūdimys (po kelerių metų, neatlaikiusi vandens slėgio, užtvanka nugriuvo)²⁶. Vis dėlto jei vertinsime urbanistiniu požiūriu, ikiindustrialiniu periodu miestelyje neįvyko drastiškų transformacijų. Kaip pastebi A. Miškinis, „nepaisant daugelio apstatymo ir vaizdo pokyčių, iki 1960 m. mieste išliko XX a. pradžios tūrinė ir erdvinė kompozicija, kurios užuomazga susidarė dar XVII a. pradžioje“²⁷.

Industrializacija

Po 1955 m. nutarimo „dėl nesaikingumų pašalinimo“ Sovietų Sąjungoje statybų politika radikaliai pasikeitė, monumentalumą išstūmė paprastumas, tradicinės medžiagos (plytos, tinkas, čerpės) užleido vietą surenkamoms konstrukcijoms iš gelžbetonio, partijos nutarimai skatino kuo platesnį naujoviškų plastiko ir gumos gaminių naudojimą, o architektūros menas palaipsniui tapo utilitaria statyba. Su šiomis permainomis sietos viltys apie visuotinę statybų apimties sprogimą, po kurio turėjo būti suteiktas būstas kiekvienai šeimai, o visoje šalies teritorijoje tolygiai teikiamos buities ir socialinės paslaugos. Industrializacijos procesai taip pat itin glaudžiai siejosi su „kaimo ir miesto suartėjimo“ ideologija: „Pagal komunizmo sukūrimo programą, kaimas ir miestas turėjo suartėti. Darbininkai ir valstiečiai, supanašėjus darbo ir buities sąlygoms, turėjo susilieti į vieną klasę, palikus vien valstybinę gamybos priemonių nuosavybės formą.“²⁸ Komunistų partijai užsimojus iš esmės perstatyti kaimą, „kolūkius paversti sustambintomis miestų tipų gyvenvietėmis“²⁹ ir „suformuoti kaimo vietovių darbininkams tokią aplinką, kuri sudarytų palankias sąlygas auklėti aukštus pilietinius jausmus, gerą skonį ir turtingą vidinę kultūrą“³⁰, naujojo kaimo statybos uždaviniai netruko tapti vienu svarbiausių urbanistinių klausimų. Visų pirma tai reišė vienkiemių naikinimo vajų, nes pastarieji esą „trukdo darbo organizavimą, pažeidžia brigados viduje ryšį, mažina darbo našumą“³¹.

Kupiškio mieste ir rajone šios tendencijos visų pirma atriedėjo kaip suintensyvėjęs vadinamosios *pakopinės aptarnavimo sistemos* kūrimas bei siekis iš esmės pakeisti apgyvendinimo sąlygas, didžiąją dalį gyventojų sukelti į industrinės statybos daugiabučius mieste ir industrializuotose gyvenvietėse. Pirmieji industrinės gyvenamosios architektūros pavyzdžiai Kupiškį pasiekė ne kom-

²⁴ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1978, PAA, f. 919, ap. 1, b. 161, l. 3.

²⁵ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20–21.

²⁶ Kupiškėnų enciklopedija, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 154.

²⁷ Miškinis A. Kupiškio urbanistinės raidos iki 1960 m. hipotezė, Kultūros paminklai, 1994, nr. 4, p. 134.

²⁸ Lietuva 1940–1990: okupuotos Lietuvos istorija, Vilnius, Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos centras, 2005, p. 503.

²⁹ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 12.

³⁰ Постановление пленума правления Союза архитекторов СССР «Роль архитекторов в решении переустройства сельских населенных мест» 10–12 октября 1968 г., Lietuvos architektų sąjungos susirašinėjimas su TSRS architektų sąjunga kūrybiniais ir organizaciniais klausimais, 1968, LLMA, f. 87, ap. 1, b. 434, l. 91.

³¹ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 12.

pleksais, bet pavienėmis statybomis: 1962 m. iškilo pirmasis „standartinis aštuonių butų namas“³², 1964 m. išskirtinio užsakovo – LKP CK reikalų valdybos 8 butų gyvenamasis namas tuometėje Šeinausko g. 45 (dab. Vytauto)³³, 1964–1965 m. buvo pastatyta daug 8 butų gyvenamųjų namų Kosmonautų g. (dab. Vilniaus)³⁴. Pavieniai daugiabučiai kilo ir vėliau. Paminėtini tokie objektai kaip Kupos krantinėje 1968 m. pastatytas 24 butų gyvenamasis namas su parduotuve ir vaistine³⁵ (16 pav.), šalia iškilęs 55 butų gyvenamasis³⁶ ir tuometis kupiškėnų pasididžiavimas – 1969 m. kooperatyvo „Kupa“ raudonų plytų 4 aukštų, 20 butų pirmasis kooperatinis namas Šeinausko g. 25³⁷. Pastarasis buvo suvokiamas kaip itin pažangus, miestietiškas projektas. Kokybės atžvilgiu bendrame kontekste išsiskyrė dar vienas LKP CK gyvenamasis namas – 1970 m. iškilęs 10 butų Šeinausko g. 36, kurį priimant eksploatuoti komisija už statybų kokybę įvertino „labai gerai“³⁸. Tai buvo itin reta išimtis.

Tuo pat metu neatsiliko industrializacijos procesai rajone. Užsimojus iš esmės optimizuoti kaimo gyvenviečių tinklą, pradėti rajoninio planavimo darbai išskiriant perspektyvias ir neperspektyvias gyvenvietes: „Kupiškio rajono vykdomasis komitetas 1962 m. spalio 13 d. sprendimu Nr. 250 „Dėl gyvenamųjų namų statybos Kupiškio rajono kolūkiuose“ nustatė gyvenvietes, kuriose turi būti koncentruojama kultūrinė-buitinė ir kolūkiečių gyvenamųjų namų statyba.“³⁹ Taip visą rajoną buvo bandoma perstruktūruoti į tam tikrą sisteminių tinklą, kurio centre būtų Kupiškis su aplinkui išsibarsčiusiomis gyvenvietėmis, sudarančiomis nuoseklių rajoninių audinių. Tokia sistema, kuri neretai buvo diegiama neatsižvelgiant į istorinį palikimą bei gamtinę situaciją, buvo tipiškas industrializuotos rajoninės plėtros rezultatas. Ko gero, būtent po šių procesų „1959–1985 m. rajone išnyko 67 gyvenvietės“⁴⁰. Tuo tarpu perspektyvios, pagal architektų planus suplanuotos „centrinės (Svidenių, Alizavos, Antašavos (17 pav.) ir kt.) ar

16 pav. Pirmasis penkiaaukštis gyvenamasis namas su vaistine Gedimino g., Kupos dešiniajame krante. KEMA, invent.

Nr. GEK 8357 2 F 3427

³² Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20.

³³ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1964, PAA, f. 919, ap. 1, b. 65, l. 5.

³⁴ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1965, PAA, f. 919, ap. 1, b. 72, l. 3, 4, 5.

³⁵ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1968, PAA, f. 919, ap. 1, b. 87, l. 5.

³⁶ Ridikas V. Kad gražesnis būtų mūsų miestas, *Komunizmo keliu*, 1968, vas. 3, p. 2.

³⁷ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1969, PAA, f. 919, ap. 1, b. 93, l. 2.

³⁸ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1970, PAA, f. 919, ap. 1, b. 100, l. 5.

³⁹ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 13.

⁴⁰ *Kupiškis istorijos vingiuose* (rankraštis), Kupiškio rajoninė biblioteka, 1985 [?], p. 22.

18 pav. Daugiabučiai gyvenamieji namai Subačiuje. 1964 m.
KEMA, invent. Nr. GEK 8876 F 3804

17 pav. Antašavos
centrinės gyvenvietės
projektas
(archit. Matulionienė).
1970 m. KTU ASIA
brėžinių fondas

pagalbinės (Ožkinių ir kt.) gyvenvietės buvo užstatytos daugiausia tipiniais ar šiek tiek individualizuotais 1–2 aukštų vienbučiais ar keliabučiais namais, ūkiniais ir administraciniais pastatais (kultūros namais, kolūkių administracijos patalpomis, mokyklomis, vaikų darželiais, kartais ryšių skyriais, ambulatorijomis)⁴¹, taip siekiant kaimo vietovėse sukurti gyvenimo (18 pav.) ir buitinio aptarnavimo sąlygas, panašias į miesto.

Ryšiausias industrinių statybų ženklas – kompleksinis daugiabučių gyvenamųjų namų projektavimas kvartalais, bylojantis apie visiškai naujo lygio urbanizaciją, Kupiškį pasiekė tik

⁴¹ Kupiškėnų enciklopedija, Vilnius, VDA leidykla, 2006, t. 1, p. 81.

septintojo dešimtmečio pabaigoje. Vienas esminių šio reiškinių postūmių – 1968 m. pradžioje „atiduoti eksploatacijon Kupiškio kanalizacijos valymo įrenginiai“⁴² (1964 m. tik 6 pastatai turėjo „žinybinį vandentiekį ir kanalizaciją bei šildymą“⁴³). Netrukus po to, apie 1970-uosius, kairiajame Kupos krante pradėta platus užmojo naujo gyvenamojo kvartalo statyba (19 pav.). Kaip rašoma to meto spaudoje, čia buvo numatyta pastatyti 20 tūkst. kvadratinų metrų gyvenamojo ploto ir planuota, kad gyvens maždaug 2 tūkst. gyventojų. Kartu su rajonu buvo statomas ir miesto vandentiekis bei rajono katilinės pirmoji eilė⁴⁴. Tad galima teigti, kad būtent kompleksinis inžinerinės infrastruktūros kūrimas, sudaręs galimybę statyti ištusus namų kvartalus bei aprūpinti juos buitinais patogumais, Kupiškyje galutinai įtvirtino industrinį modernizmą.

Nors industrializacijos periodas pirmiausia sietinas su intensyviu pramonės augimu, masine gyvenamųjų namų statyba bei buitinio ir socialinio aptarnavimo įstaigų steigimu, nemažai dėmesio buvo skiriama ir miesto aplinkai, susirūpinta želdynais, 1963 m. pradėtos asfaltuoti miesto gatvės⁴⁵. Kaip rašoma vykdomojo komiteto ataskaitoje apie atliktus darbus: „Išasfaltuoti, sutvarkyti centrinės sviesto gamyklos, rajkoopsąjungos, tarpkolūkinės statybos organizacijos, restorano kiemai. Įrengtas skveras prie poliklinikos, sutvarkyta geležinkelio stoties aikštė. Miesto skveruose ir gatvėse pasodinta bei atsodinta 650 vienetų medelių, pustrėčio tūkstančio krūmų, naujai padaryti bei atnaujinti devyni sten-

19 pav. Kupiškis iš oro (kairėje matyti Kupos kvartalas). Juozo Kraujūno nuotr. KVBA

⁴²Ridikas V. Kad gražesnis būtų mūsų miestas, *Komunizmo keliu*, [Kupiškis], 1968, vas. 3, p. 2.

⁴³Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 19.

⁴⁴Kupiškis augs ir gražės, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

⁴⁵Totoris A. Iš Kupiškio gatvių istorijos, *Kupiškis: kultūra ir istorija*, 2008, nr. 6, p. 22.

20 pav. Naujoji Kupiškio komunalinių įmonių kombinato oranžerija. 1972 m. A. Tumėno nuotr. LCVA fotodokumentų skyrius

dai. Gatvėse, gazonuose ir skveruose pasodinta beveik 50 tūkstančių gėlių.⁴⁶ Po kelerių metų miesto apželdinimas dar suintensyvėjo: „Kupiškis, gi tegu ir nedidelis miestas, vasarą yra gražus savo gazonais ir gėlynais, kurie šiais metais taip pat bus kruopščiai prižiūrimi. Gazonų žolės jau nebereikės šienauti dalgiais. Yra gauta speciali mašina. Gėlių daigai bus sodinami iš oranžerijos. Senoji šiuo metu remontuojama, o šalimais statoma kita. Naujosios oranžerijos plotas 220 kv. metrų, tad už senąją šiek tiek didesnė“ (20 pav.)⁴⁷.

Sparčiai augantis miestelis kartu transformavo ir vieną svarbiausių Kupiškio miesto urbanistinių ypatybių – santykį su upe. Kupos krante kylantys objektai sudarė sąlygas efektyviau išnaudoti upę miesto poreikiams. Tai stengtasi pabrėžti ir to meto spaudoje: „Jeigu anksčiau Kupos krantai buvo ištisai užstatyti ūkiniais pastatais ir išvietėmis (21 pav.), tai dabar prasideda paradinis Kupos upės dešiniojo kranto užstatymas.“⁴⁸ 1977 m. per Kupą buvo pastatytas gelžbetoninis pėsčiųjų tiltas⁴⁹. Vėlesnėse statybose upė taip pat išliko savotiška simboline skersine, miestelio urbanistine ašimi (ši vaidmenį sustiprino 1983 m. iškilę kultūros namai (22 pav.). Tad iš esmės statybų industrializavimo procesai pradėjo kurti dar vieną sovietinio Kupiškio architektūrinį veidą – tipiško, nedidelio Lietuvos rajoninio centro. Taip jis buvo pristatomas netgi sąjunginėje spaudoje. Antai Sovietų Sąjungos oficioze „Pravdoje“ buvo rašoma: „Kupiškis – nedidelis Lietuvos miestelis su 5 t. gyventojų. Žalumynuose skendinčios jo gatvės padengtos asfaltu, čia yra etnografinis muziejus, universalinė parduotuvė, viešbutis, restoranas, kino teatras ir visa kita, ką privalo turėti mūsų dienomis rajono centras.“⁵⁰

Tiesa, žvelgiant iš šios dienos pozicijų, po planinės ekonomikos vystytos urbanistinės Lietuvos miestų ir miestelių transformacijos vertinamos gana kritiškai. Neminint brutalaus istorinio palikimo naikinimo atveju, svariausi priekaištai sovietinei sistemai išsakomi dėl projektų nuobodumo ir nekontekstualumo. Neigiamą įtaką miestelių archi-

⁴⁶ Kupiškio rajono darbo žmonių laimėjimai, sutinkant Tarybų valdžios 50-tąsias metines, Kupiškis, 1967, p. 3.

⁴⁷ Laukys R. Šios vasaros miestas, *Komunizmo keliu*, 1969, kovo 27, p. 2.

⁴⁸ Šilinis A. Statybininkai ir Kupiškis, *Komunizmo keliu*, 1967, rugpj. 12, p. 2.

⁴⁹ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1977, PAA, f. 919, ap. 1, b. 153, l. 19.

⁵⁰ Kapustinas M., Rudzinskas A. Kuo garsėja Kupiškis, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 8, p. 2–3.

21 pav. Kupiškis žvelgiant nuo Kupos
(priekyje pirtis, toliau – kepykla). 1965 m.
KEMA, invent. Nr. GEK 2933 F 184

22 pav. Kupiškio kultūros namai iš oro.
J. Kraujūno nuotr. KVBA

23 pav. Vytauto g.
Apie 1968 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 8357 3 F
3428

tektūrai dažnais atvejais darė stambūs, tipinės, neišraiškingos, regionui nepritaikytos architektūros statiniai, urbanistiškai neargumentuotas pramonės įmonių išdėstymas, primygtinis, planinis menkai reikalingų visuomeninių įstaigų kūrimas mažuosiuose miesteliuose, nesugebėjimas išnaudoti gamtinės situacijos teikiamų privalumų. Visos šios bėdos neabejotinai lydėjo ir Kupiškį. Kaip ir visoje Lietuvoje, daugiabučiai suteikė gyvenamojo ploto, tačiau tuo pat metu pasmerkė miestą suvienodėjimui, drastiškam urbanistinio kodo performavimui. Netgi paskutinį sovietmečio dešimtmetį buvo pripažinta, kad „daug rūpesčių kelia nauji kvartalai. Generaliniame plane jie paprastai gražūs, tačiau dėl nuolatinių korektūrų realybėje labai pakinta. Taip išauga kvartale griozdiški stambiaplokščiai namai, visai netinkantys mažam miestui“⁵¹.

Paminėtina ir tai, kad išibėgėjus statyboms ir lenktyniaujant dėl naudingojo ploto kvadratinių metrų, buvo primiršta ne tik statybų kokybė, bet ir vėlesnė statinių priežiūra. Žinių apie šiuos procesus galime aptikti to meto spaudoje: „Jau pirmosios įkurtuvų dienos ne vieną nuvylė. Virtuvės spintose padarytos lentynos netiko – jos buvo per ilgos – trūko orlaidėse rankenų, neužsidarė kambarių durys ir kt. <...> O kiek dar iki šiol gyventojai vargsta dėl to, kad nėra karšto vandens (kartais ir šaltas prapuola), daug nesklandumų dėl centrinio šildymo. <...> Tenka pastebėti komunalinių namų laiptinėse išmuštus durų, langų stiklus. Bėgdamas prakiurusiais nuo stogų nutekamaisiais vamzdžiais vanduo griaužia rajoninių kultūros namų, Gedimino gatvės namo Nr. 17 ir kitų pastatų sienas.“⁵² Brandžiuoju sovietmečiu suklestėjo ir paprasčiausias apsileidimas. Antai, nepaisant oficialiai pabrėžiamo progreso, tuose pačiuose rajoninio laikraščio puslapiuose galime rasti liudijimų, kad miestelio gatvės tvarkytos toli gražu ne idealiai: „Šiuokšlės, atliekos vežamos kur pakliūna, visiškai negalvojančios apie miesto tvarkingumą, o ir sanitarinę būklę. Taip atsirado šiuokšlynai prie kapinių, Kupos pakrantėse <...>. Nepuošia miesto ir tvoros. Senos, medinės, pasitaiko net spygliuotų. Seniai jos prašosi pakeičiamos gyvatvorėmis M. Gorkio [dab. P. Matulionio], P. Pajarsko [dab. Vilniaus g. dalis, esanti į vakarus nuo sankryžos su Gedimino g.⁵³] ir kai kuriose kitose gatvėse.“⁵⁴ (23 pav.)

⁵¹ Graužinis A. Kūrėjas ar administratorius? Idealus santykis tarp pirmojo ir antrojo, *Statyba ir architektūra*, 1984, nr. 10, p. 6.

⁵² Komunalinis butas, *Komunizmo keliu*, 1975, gruodžio 13, p. 1.

⁵³ Totoris A. Iš Kupiškio gatvių istorijos, *Kupiškis: kultūra ir istorija*, 2008, nr. 6, p. 21.

⁵⁴ Braknytė L. Už gražų miestą, *Komunizmo keliu*, 1972, geg. 20, p. 2.

Vėlyvasis laikotarpis

Septintajame–aštuntajame dešimtmetyje Kupiškėje buvo gana sparčiai kuriama miesto inžinerinė infrastruktūra, daugėjo gyvenamojo ploto, plėtojosi pramonė, tolydžio augo gyventojų skaičius. Tiesa, nepaisant to, kad **demografinė situacija** sovietinėje Lietuvoje buvo gana stabili, Kupiškio rajone devintajame dešimtmetyje buvo apčiuopiama tam tikrų stagnacijos ženklų. Svarstant tolesnes miesto urbanistinės raidos perspektyvas teko pripažinti, kad „*Kupiškio negalima priskirti dinamiškai besivystančių respublikos miestų grupei. Rajone pernai gimė 180, o mirė 290 žmonių. Kiekvienais metais iš rajono į didesnius miestus išvyksta apie 500*“⁵⁵. Pačiame Kupiškio mieste situacija buvo kiek geresnė. Net ir vėlyvojo sovietmečio laikotarpiu čia pastebėtas nedidelis augimas. Dar 1973 m. Lietuvos TSR valstybinė plano komisija, rengdama ilgalaikį perspektyvinį plano projektą, buvo numačiusi, kad miesto gyventojų skaičius nuo 6,8 tūkst. 1976 m. turi išaugti iki 8 tūkst. 1991 m.⁵⁶ Reikia pasakyti, kad apskaičiuota buvo gana tiksliai, 1989 m. surašymo duomenimis, čia gyveno 8 786 žmonės. Taigi industrializacijos laikotarpiu buvo suformuotos nors ir silpnos, tačiau palaipsniui nežymiai stiprėjančios urbanizacijos apraiškos, kurios skatino tolesnę fizinę miestelio plėtrą.

Tačiau tuo pat metu tipizuotos, industrinės statybos paliko ir gana daug neišspręstų problemų. Devintojo dešimtmečio pradžioje pradėjęs darbą naujasis miesto architektas Algirdas Graužinis (pakeitęs Alfonsą Šilini) manė, kad „*miestas neturi aiškiai išreikštos struktūros, kaimo gyvenvietės silpnai suformuotos ir praktiškai netvarkytos*“. Ne ką geriau vertino ir bendrą miestelio vaizdą: „*Blogai su mažosios architektūros formomis, reklama, dizaino elementais, dekoratyviniu taikomuoju menu. Dailės kombinatai neskuba intis užsakymų, vietinių pajėgumų nepakanka, o pasikliauti „pravažiuojančiais“ dailininkais ne visada galima. Bepigu Panevėžiui, Šiauliams, kur net atskiros gamyklos turi savo estetikos biurų!*“⁵⁷ Šią situaciją bent iš dalies turėjo pakeisti 1981 m. naujasis generalinis planas (vyriausiasis projekto architektas J. Vaškevičius, autorius – architektas V. Bugailiškis), su kuriuo galime sąlyginai sieti vėlyvąjį sovietmečio etapą Kupiškėje. Kaip pastebi architektas Algimantas Mačiulis, šiuo planu buvo „*siekiama labiau išsaugoti per ilgą laiką susiklosčiusią planinę, o ne erdvinę miesto struktūrą. Mažaaukštį miestą ima supti daugiaaukščių gyvenamųjų namų kvartalai, kurie iš pagrindų keičia Kupiškio architektūrinį mastelį ir miesto siluetą*“⁵⁸.

Taigi, nepaisant to, kad specialistai gana aiškiai suvokė, jog viena esminių miestelio architektūrinės-urbanistinės raidos problemų – pamažu nykstantis istoriškai susiformavęs vietos charakteris, vėlyvasis laikotarpis iš esmės tęsė industrializacijos metais pasirinktą strategiją miestą vystyti statant daugiabučių kvartalus ir pamažu intensyvinant centrinės dalies užstatymą. 1980 m. buvo pradėtas statyti dar vienas – Žemiečių (vėliau Kraštiečių) mikrorajonas⁵⁹ (24 pav.). Iki 1984 m. čia buvo pastatyti 9 daugiabučiai namai, nutiestos naujos Kraštiečių, Žemiečių ir Statybininkų gatvės⁶⁰. Tenka pasakyti, kad, lyginant su pirmuoju Kupos daugiabučių kvartalu, naujasis mikrorajonas

⁵⁵ Mačiulis A. Mažo miesto didelės problemos, *Literatūra ir menas*, 1983, bal. 9, p. 2.

⁵⁶ Ūkio vystymo ir socialinės kultūrinės statybos ilgalaikio perspektyvinio plano projektas (1976–1991), 1973, PAA, f. 714, ap. 1, b. 98, p. 1.

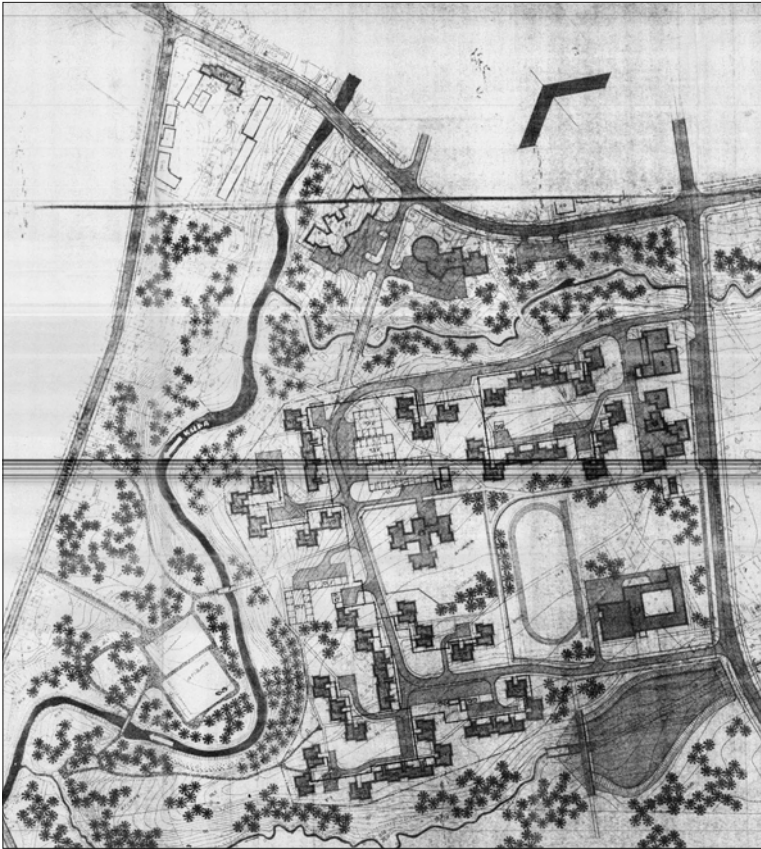
⁵⁷ Straipsnio autoriaus rankraštis.

⁵⁸ *Ten pat.*

⁵⁹ Totoris A. Iš Kupiškio gatvių istorijos, *Kupiškis: kultūra ir istorija*, 2008, nr. 6, p. 22–23.

⁶⁰ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 236.

24 pav. Kraštiečių kvartalas.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

25 pav. Gyvenamojo mikrorajono šalia Žemaitės, Vytauto ir Jaunimo g.
projektas. 1979 m. KTU ASIA brėžinių fondas

26 pav. Kupiškis iš oro (pirmame plane – Račiupėnų fragmentas).
J. Kraujūno nuotr. KVBA

nepasižymėjo bent kiek išskirtinesne architektūrine kokybe. 1979 m. Miestų statybos projektavimo instituto Panevėžio skyriuje buvo parengtas dar vieno gyvenamojo kvartalo, ribojamo dab. Žemaitės, Gedimino ir Jaunimo gatvių, projektas (vyriausiasis projekto architektas V. Skokauskas, autorius – architektas J. Skublickas, 25 pav.). Tačiau jis nebuvo įgyvendintas. Tik vėlyvučiu sovietmečiu netolimoje teritorijoje, kitapus Jaunimo g., pradėtas formuoti Račiupėnų kvartalas. Įdomu, kad panašaus pobūdžio daugiaaukštės statybos neišvengė net ir mažosios rajono gyvenvietės, pavyzdžiui, Noriūnai (tiesa, pastarieji vėlyvučiu sovietmečiu neretai minėti kaip viena „geriausiai statomų kaimo gyvenviečių, su savitu užstatymo braižu“⁶¹).

Nors apie atskirus kartotinius daugiabučių projektus, pasižyminčius savitu regioniniu charakteriu, imta galvoti dar aštuntojo dešimtmečio pradžioje, šie sprendimai pirmiausia pasiekė Lietuvos pajūrį ir kitas kurortines vietas. O Kupiškis neturėjo išskirtinio statuso, tad čia nesivarginta ieškoti kokių nors unikaliesnių, galbūt labiau prie miesto dvasios ir krašto tradicijų derančių sprendinių. Apie Kupiškio tipiskumą byloja gana įdomus atvejis 1983 m., atkreipęs platesnės architektūrinės visuomenės dėmesį į miestą. „LTSR architektų sąjungos teorijos ir kritikos kūrybinė komisija, kuriai talkininkavo miestų planavimo, kaimų architektūros ir aplinkos estetikos komisijos, surengė išvažiuojamąjį valdybos posėdį. Vilniaus ir Kauno architektų grupė nuvyko į Kupiškį, kad, remdamasi šio rajono pavyzdžiu, aptartų kaimo architektūros perspektyvą, nedidelių respublikos miestų urbanistines problemas, aplinkos gerinimo klausimus“⁶², – rašoma „Literatūroje ir mene“. Taigi galima teigti, kad Kupiškis buvo suvokiamas kaip itin būdingas sovietinės mažesnių miestelių raidos pavyzdys, puikiai atspindintis visą industriniu laikotarpiu susiformavusią mažųjų miestų urbanistinę problematiką. Situaciją bandyta spręsti formuojant paskutinį daugiabučių kvartalą – Račiupėnus (26 pav.), kurie statyti remiantis „Miestų statybos projektavimo instituto kuriama serija mažiems miestams“⁶³. Tačiau ir čia matome tik kiek išraiškingesnius, čerpėmis dekoruotus stogus, kurie vargu ar tapo pakankama priemone sukurti išskirtinę urbanistinę kokybę.

Vis dėlto vėlyvučiu sovietmečiu pastebima ir tam tikrų pozityvių transformacijų. Viena tokių – miestelio centrinės dalies sutvarkymas: „Dabar iš pagrindų tvarkoma centrinė Kupiškio aikštė. Buvusios turgavietės vietoje įrengiamas naujas skveras (projekto autorius M. Milinavičius).“⁶⁴ Įvairių administracinių miesto ir rajono kontorų, prekybos ir maitinimo įstaigų apsuptoje aikštėje įrengtas fontanas ir A. Zokaičio skulptūra „Priesaika“ (27 pav.). Įdomu, kad tvarkant aikštę jau aktyviai svarstytos ir paveldosaugos problemos. Šiame kontekste minėtinas įdomus A. Mačiulio retorinis siūlymas ieškoti laisvų šiuolaikinių istorinio palikimo interpretacijų: „Anksčiau turgavietės aikštės viduryje stovėjo prekybos pastatai, ir aikštės vidaus erdvės buvo proporcingos miestelio dydžiui. Tie prekybos namai nėra išlikę (gal vertėjo atstatyti naujus?), ir aikštė atrodo gana didelė.“⁶⁵ Tačiau centrinėje miesto dalyje būta ir kur kas rimtesnių paveldosaugos nesėkmių, tokių kaip Santuokų rūmų statyba (28 pav.). Palikus dalį (iš šiaurės pusės) Kenigšteterių vaistinės sienos, tą statinį bandyta vadinti rekonstrukcija.

⁶¹ Ketvirtinės, pusmetinės, metinė ataskaitos, 1981, PAA, f. 919, ap. 1, b. 184, l. 11.

⁶² Mačiulis A. Mažo miesto didelės problemos, *Literatūra ir menas*, 1983, bal. 9, p. 2.

⁶³ Grauzinis A. Kūrėjas ar administratorius? Idealus santykis tarp pirmojo ir antrojo, *Statyba ir architektūra*, 1984, nr. 10, p. 6.

⁶⁴ Mačiulis A. Mažo miesto didelės problemos, *Literatūra ir menas*, 1983, bal. 9, p. 2.

⁶⁵ *Ten pat*.

27 pav. Kupiškio
aikštė po
rekonstrukcijos.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

28 pav. Santuokų rūmai Kupiškio miesto aikštės vakarinės dalies kampe su
J. Janonio/Maironio gatve (neišlikę). 1999 m. Eugenijos Urbonienės nuotr.

Šalia gyvenamosios architektūros paskutinį dešimtmetį ir epochų sandūroje toliau buvo statomi įvairios paskirties miestui reikalingi visuomeniniai pastatai: 1987 m. iškilo tuometės milicijos pastatas⁶⁶, „senojo pašto vietoje pastatyti nauji ryšių mazgo rūmai“⁶⁷, 1991 m. buvo baigta Kupiškio poliklinika – vėlyvajam sovietmečiui būdingas raudonų plytų pastatas. Vienas paskutinių sovietmečio ženklų mieste – ekstravagantiškų postmodernistinių formų buvęs TSRS agropromoninio banko Kupiškio filialas⁶⁸ (29 pav.). Visi šie objektai tankino mies-

⁶⁶ 1987 m. darbo ataskaita, PAA, f. 919, ap. 1, b. 259, l. 1.

⁶⁷ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 593.

⁶⁸ 1989 m. darbo ataskaita, PAA, f. 919, ap. 1, b. 275, l. 2.

29 pav. Buvęs TSRS
agropramoninio
banko Kupiškio
filialas. 2012 m.
V. Petrulio nuotr.

telio urbanistinių audinių ir toliau kūrė sovietiniam laikotarpiui būdingą miesto vaizdą. Nors vėlyvojo laikotarpio architektūriniai sprendimai neabejotinai buvo įdomesni, tuo pat metu formomis ir medžiagomis akivaizdžiai bylojo apie ribotas to laiko ekonomines ir konstrukcines galimybes. Įdomu paminėti, kad naujieji miestelio objektai vėlyvuojū sovietmečiu kilo bendradarbiaujant su studentais. Kaip rašė vyriausiasis Kupiškio architektas A. Graužinis, *„kiekvienas darbas prasideda nuo idėjos. Nemažai jų pažeria studentai. Jau daugelį metų sėkmingai bendradarbiaujame su Vilniaus inžinerinio statybos instituto [dab. VGTU] Architektūros katedra, gavome nemažai vertingų pasiūlymų. Vienas jų – Kupiškio prekybos centras su Kupos krantine dabartiniu metu jau projektuojamas. Įgyvendinus šią idėją, mūsų miestas turės savitą prekybos centrą su pėsčiųjų ir vaikų žaidimų zonomis“*⁶⁹.

Pakopinė aptarnavimo sistema

Vienas ryškiausių pokyčių, sietinų su sovietmečio modernizmu, – vadinamoji *pakopinė aptarnavimo sistema*. Toks moderniosios urbanizacijos principas grįstas rajonų ir mikrorajonų tinklu, kai *„gyvenamajame rajone, kuris jungia kelis mikrorajonus, turi būti buitinis gyventojų aptarnavimo kombinatas, sporto salė, kino teatras, poliklinika, universalinė parduotuvė [buvo] kuriamas anglų pavyzdžiu“*.⁷⁰ Panašiu principu vystytas ir bendras respublikos teritorijos užstatymas. Jau 1960-aisiais buvo numatyta, kad kiekvienam respublikos kolūkiui bus projektuojama viena centrinė ir pagalbinė gyvenvietės. Centrinėje gyvenvietėje bus kolūkio valdyba, susirinkimų salė, kartu ir klubas, biblioteka, kepykla, pirtis, mokykla, medicinos punktas, paštas. Pagalbinėse gyvenvietėse – pirtis, sezoninis vaikų darželis ir lopšelis, mokykla, jeigu iki centrinės gyvenvietės daugiau kaip pustrčio kilometro⁷¹.

1962–1964 m. pakopinio aptarnavimo koncepcija išvystyta į *„perspektyvinę rajoninio planavimo schemą“*, kurioje *„buvo numatytas tolygus miestų tinklo plėtojimas, suteikiant prioritetą mažiems*

⁶⁹Graužinis A. Kūrėjas ar administratorius? Idealus santykis tarp pirmojo ir antrojo, *Statyba ir architektūra*, 1984, nr. 10, p. 6.

⁷⁰Namai, į kuriuos pareiname, *Literatūra ir menas*, 1983, spalio 18, p. 3.

⁷¹Budrys R. Auga mūrinė Lietuva, *Švyturys*, 1960, nr. 5, p. 13.

ir vidutinio dydžio miestams, stabdant Vilniaus ir Kauno augimą <...>, kartu suteiktas impulsas ugdyti aštuonis regionų centrus (Alytų, Jurbarką, Klaipėdą, Marijampolę, Panevėžį, Plungę, Šiaulius, Uteną). Susidarė galimybės formuoti racionalų, dispersišką gamybinių jėgų, gyventojų ir aptarnavimo potencialo išdėstymą krašte. Nauja ir toliau vystoma tradicinė pramonė tuose miestuose telkė darbo jėgą iš aplinkinių rajonų, o specialistus jai rengė Lietuvos aukštosios mokyklos. Taip buvo labai apgalvotai pristabdyta šių abiejų rūšių (o ypač antrosios) darbuotojų masinė migracija iš Rytų⁷². Nors Kupiškis nebuvo priskirtas prie svarbiausių ir sparčiausiai vystytinų Lietuvos urbanizavimo centrų, šie procesai taip pat veikė tiek miesto, tiek ir rajono socialinės infrastruktūros raidą. Intensyviausi pakopinės aptarnavimo sistemos kūrimo procesai pastebimi iki aštuntojo dešimtmečio, kai susiformuoja respublikos miestų, gyvenviečių ir aptarnavimo įstaigų tinklas.

Prekyba ir buitinis aptarnavimas

Prekyba, kaip viena esminių viešojo gyvenimo formų, Kupiškyje pradeda rūpintis iš karto po karo. 1950 m. Kupiškyje jau veikė 9 parduotuvės ir 2 užkandinės⁷³. Tiesa, kaip ir visi kiti procesai, parduotuvių kūrimas pirmajame penkmetyje buvo vangus. Antai 1950 m. Kupiškio apskrities prekybos skyriaus vedėjas su nepasitenkinimu rašo, kad trys tuomet veikusios krautuvės Kupiškio mieste „susispietusios į vieną vietą. <...> Tuo tarpu apie kilometrą toliau nuo centro – Zuntėje ir prie stoties krautuvių nėra. Mišrių prekių parduotuvės taip pat susispietusios, nepersiorganizuodamos pagal specializacijos planą. Valsčių kooperatyvuose sudaryti aktai selmagams įsteigti, viskas apiforminta, tačiau praktiškai viskas dar neaišku, nepravestas aiškinamasis darbas, iki šiol valsčių vadovybės nežino, kas tai yra selmagas, neturi iš rajkoopsąjungos prisiųstų nustatyto prekių asortimento, kuris keletą kartų prašoka valsčių kooperatyvų asortimento sąrašą. <...> Atidarant prekybos taškus, ypatingai stoties bufetus (Skapiškyje) ir turgų kioskus, jaučiamas nepasiruošimas prekybai. Prekės neiškeliama aki-vaizdoje, indai neišvalyti ir kt. <...> Mūsų apskrityje dažnai vis dar pasireiškia pirmojo reikalingumo prekių trūkumas, kaip, p.vz., degtukų, alaus ir kt.“⁷⁴ Pirmąjį dešimtmetį daugelis parduotuvių ir aptarnavimo įstaigų buvo išikūrusios ne specialiai tam statytose patalpose, bet panaudojant senus pastatus (30 pav.). Pirmasis stambus prekybos paskirties objektas buvo 1956 m. iškilusi universalinė parduotuvė (5 pav.).

Esminis šuolis prekyboje ir vadinamajame „buitiniame aptarnavime“ sietas su pakopinės sistemos diegimu, kai prekybos ir paslaugų teikimo taškus stengiasi specializuoti bei tolygiai paskleisti tiek miesto teritorijoje, tiek rajone: „Nauji punktai ir įmonės kuriami pagal vieningą respublikos buitios tarnybos išdėstymo schemą. Ji numato keturių pakopų grandis: ūkio centrinėje gyvenvietėje, didesniame miestelyje, rajono centre ir regiono centre. Jos skiriasi ne tik veiklos mastu, bet ir savo paskirtimi. Jeigu pagrindinis žemutinių grandžių uždavinytis – teikti nesudėtingas paslaugas vietoje bei priimti užsakymus, tai aukštesniosios bus labiau gamybinio pobūdžio. Jos savo žinioje turės stambias įmones.“⁷⁵ Kupiškio miestas buvo centrinis punktas, kuriame telkėsi didžiausios rajo-

⁷² Vanagas J. *Vilniaus ir Kauno dvimiestis: idėja, samprata, vizija*, Vilnius, Technika, 2006, p. 41.

⁷³ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 235.

⁷⁴ Pavilionis A. Stiprinti apskrities prekybos tinklo darbą, *Stalino keliu*, 1950, bal. 15, p. 2.

⁷⁵ Vaintraubas S. Buities tarnyba: kaime kaip ir mieste, *Komunizmo keliu*, 1975, spalio 7, p. 4.

30 pav. Knygynas ir pramoninių prekių parduotuvė įsikūrę sename name Gedimino g. 11. 1956 m. KEMA, invent. Nr. GEK 1319 F 753

no įstaigos, o svarbiausias buitinio aptarnavimo sistemos akcentas buvo buities tarnybos rūmai – „gražus triaukštis pastatas su net naktį šviečiančiu užrašu „Buities tarnyba“⁷⁶. Vadinamasis buitinio aptarnavimo kombinatas buvo įkurtas 1962 m. vietoj buvusio pramonės kombinato⁷⁷, jį sudarė įvairiausios dirbtuvės: „1947 m. buvo įkurta batų dirbtuvė, 1948 m. įsteigta rūbų siuovykla, 1953 m. duris atvėrė laikrodžių remonto dirbtuvė, 1954 m. – kirpykla, 1958 m. – lentpjūvė ir cheminis drabužių valymas, 1961 m. – fotodirbtuvė, 1962 m. – radioremontu dirbtuvė, vulkanizacijos dirbtuvė, 1963 m. – rašomųjų mašinėlių remonto, laidojimo reikmenų, motociklų remonto, stalių gaminių ir kojinių akučių surinkimo dirbtuvės, 1964 m. baldų remonto ir trikotažo gaminių remonto dirbtuvės.“⁷⁸

Įdomu, kad pradžioje, trūkstant fizinių patalpų, buvo pasitelkiami buitinio aptarnavimo automobiliai. Toks paslaugų teikimo būdas veikė gana ilgai. Nors septintojo dešimtmečio pabaigoje Subačiuje, Skapiškyje, Šimonyse, Alizavoje, Antašavoje ir kitose stambesnėse gyvenvietėse pamažu kūrėsi vadinamieji buitinio gyventojų aptarnavimo cechai/paviljonai, dar 1967 m. rašoma: „Neseniai mūsų buitinio gyventojų aptarnavimo kombinatas gavo dar vieną naują mašiną „Jūsų paslaugoms“. Jeigu iki šiol dvi mašinos aptarnaudavo tik 24 rajono kolūkius, tai dabar naujoji mašina aplankys likusius ūkius. Vietoje bus taisomi batai, veiks kirpykla, o laikrodžius, rūbus cheminiam valymui ir visa kita atveš į rajono centrą“⁷⁹ (31 pav.). Vis dėlto praktiškai visame rajone teikiama paslaugų spektras, ko gero, buvo gana skurdus, o ir jos pačios ne itin populiarios arba vangiai atliekamos. Antai 1963 m. neįvykdžius gamybinio plano, direktoriui tenka teisintis, kad

⁷⁶Rauplys R. Buitininkų rūpesčiai, *Komunizmo keliu*, 1967, birž. 3, p. 2.

⁷⁷Ūkio vystymo ir socialinės kultūrinės statybos ilgalaikio perspektyvinio plano projektas (1976–1991), 1973, PAA, f. 714, ap. 1, b. 98, p. 1.

⁷⁸Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 18–19.

⁷⁹Survilaitė B. Dar vienas patarnavimas, *Komunizmo keliu*, 1967, gruodžio 2, p. 1.

31 pav. Buitinio gyventojų aptarnavimo kombinato autobusas „Buitinės paslaugos į kaimą“. Paslaugų teikėjai – kirpėjos, avalynininkas ir vairuotojas. XX a. 7-asis dešimtmetis.
P. Skardžiaus nuotr. Iš E. Urbonienės asm. archyvo

„odinės avalynės remonto, audinių apdirbimo, cheminio valymo ir dažymo neįvykdymo priežastys yra susidariusios dėl kombinate trūkumo specialistų. Individualaus avalynės siuvimo planas neįvykdytas dėl trūkumo užsakymų“⁸⁰. Nevengota netgi viešai pripažinti, kad buitės tarnybos klausimai rajone toli gražu nėra išspręsti, „suprantama, daug nesklandumų būna iš buitės tarnybos darbuotojų pusės. Tačiau tai tik viena medalio pusė. Nerasi kolūkio vadovo, kuris nebūtų suinteresuotas buitės tarnyba vietoje. Tačiau retas kuris remia buitninkus, padeda jiems. Šiuo metu pas mus rajone pagrindinis trūkumas buitės tarnyboje – kadru trūkumas. <...> Dar nemažai buitės tarnybos darbuotojų priversti dirbti ankštos, nepritaikytose patalpose“⁸¹. Situacija iš esmės nepasikeitė ir po dešimtmečio: 1973 m. „nepatenkinamai vykdomi drabužių siuvimo, taisymo, cheminio valymo, kirpyklų ir pirties patarnavimų planai“⁸².

Panaši keliapakopė sistema veikė ir prekyboje. Kupiškyje statytos didžiausios ir svarbiausios parduotuvės bei maitinimo įstaigos, o kolūkių centruose pasklido tipinės maisto prekių parduotuvės (Antašava, Salamiestis, Šimonys (32, 33 pav.) ir kt.) bei kolūkio valgyklos (Adomynė, Naiviai, Šepeta ir kt.). Stambesnių miestelių prekybos taškai būdavo kiek aukštesnio lygio: „Galime pasidžiaugti puikiais prekybiniais centrais Skapiškyje, Noriūnuose, Subačiuje, kuriuose yra maisto, pramoninių prekių parduotuvės ir valgyklos-kavinės, aprūpintos šiuolaikiniais baldais ir įrengimais.“⁸³ Vis dėlto didžiausia prekybos ir maitinimo įstaigų koncentracija buvo pačiame Kupiškyje. Nors pirmajame dešimtmetyje apie išvystytą pakopinę sistemą kalbėti dar negalima, šeštojo

⁸⁰ Liaudies ūkio ir kultūros metinės įvykdymo ataskaitos, 1963, PAA, f. 714, ap. 1, b. 47, l. 8.

⁸¹ Buitės tarnybai didesnę dėmesį, *Komunizmo keliu*, 1967, liepos 22, p. 1.

⁸² Plano komisijos posėdžių protokolai, PAA, f. 714, ap. 1, b. 109, l. 1.

⁸³ *Prekybininkai ir jų darbas*, Kupiškis: Kupiškio rajono vartotojų kooperatyvas, 1977.

32 pav. Kupiškio r.
M. Melnikaitės kol.
(dab. Šimonys)
parduotuvė-valgykla.
1962 m.

33 pav. Kupiškio r.
M. Melnikaitės kol.
(dab. Šimonys)
parduotuvės
interjeras. 1962 m.
A. Dilio nuotraukos.
LCVA fotodokumentų
skyrius

34 pav. Universalinė
ir maisto prekių
parduotuvė
Vytauto g. 3.
Apie 1968 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 8357 5
F 3430

dešimtmečio pradžioje mieste jau apčiuopiama prekybos taškų specializavimosi tendencijų. 1954 m. rajono Plano komitete buvo priimtas sprendimas specializuoti visus prekybos taškus Kupiškio mieste, numatyti „*rajmago bei žibalo parduotuvės statybą, o krautuovę nr. 7 paversti vien mėsos ir daržovių parduotuve*“⁸⁴. Tokia parduotuvių įvairovė mieste turėjo suformuoti aukštesnio lygmens pakopinės sistemos branduolį, kuri papildė „*prekybos taškai*“ apylinkėje. Šis procesas buvo itin spartus industrializacijos laikotarpiu: „*Sutinkant Didžiosios Spalio revoliucijos penkiasdešimtąsias metines [1968 m.], Kupiškyje baigta statyti erdvi, 16 darbo vietų universalinė parduotuvė ir 2 darbo vietų maisto parduotuvė*“⁸⁵ (34 pav.), kiek vėliau nauja parduotuvė ir maisto produktų sandėlis išaugo Gedimino gatvėje, prie Kupos⁸⁶ ir kt. 1972 m. rajone jau buvo 68 parduotuvės ir 15 viešojo maitinimo įstaigų⁸⁷. Vėliau parduotuvių skaičius augo nebe taip žymiai. Po dešimtmečio, 1983 m., Kupiškio rajkooperatyvas rajone turėjo 69 parduotuves (iš jų 47 kaimo vietovėse) ir 31 visuomeninio maitinimo įmonę (19 iš jų valgyklos)⁸⁸.

Laikui bėgant, prekybos ir buitinio aptarnavimo sistema įgavo vis didesnę specializaciją ir įvairovę. Antai novatoriškomis, miestietiškomis laikytos komisio parduotuvės: „*Atsižvelgiant į kooperatyvo narių pageidavimus, Kupiškio mieste atidaryta nauja pramoninių prekių komisio parduotuvė. Parduotuvė iš gyventojų priims pardavimui komisio pagrindais tinkamus plataus vartojimo ir namų apyvokos daiktus, dailės dirbinius, taikomosios dailės gaminius, antikvarinius daiktus ir kt.*“⁸⁹ 1986 m. duris atvėrė dar viena „*kulinarijos ir komisio prekių parduotuvė Gedimino g.*“⁹⁰. Įdomu, kad pirmieji komisai buvo kuriami maisto produktams. 1954 m. Gedimino g. 29 planuota atidaryti „*kolūkių žemės ūkio produktų komisą*“⁹¹. Vis dėlto parduotuvių specializacija kartais tapdavo daugiau teorinė nei praktinė. Tai liudija gana simptomiška istorija su sodininkystės ir bitininkystės reikmenų parduotuve: per vieną 1975 m. ketvirtį šiai parduotuvei buvo patvirtintas 5 tūkst. rublių prekybos planas. Tačiau reali apyvarta tesiekė 400 rublių, „*kadangi joje nėra reikalingų prekių*“⁹². Tad galima įsivaizduoti, kad parduotuvė iš esmės stovėjo bemaž tuščiomis lentynomis.

Prekybos sistemą iš dalies keitė ir savitarnos įvedimas, kuris turėjo pagerinti „*prekybinį pralaidumą*“ ir taip taupyti pirkėjų laiką. Tiesa, savitarnos diegimo pradžioje būta ir nesklandumų: „*Mūsų mieste dar palyginti neseniai įvesta savitarna parduotuvėje nr. 19. Gerai būtų, kad pirkėjai dėtų daugiau pastangų įprati-
mui prie naujosios tvarkos. O kol kas vis dar sumaišo vietas skirtingų kainų batonai, bandelės. Ir gal dažniau ne dėl pardavėjų, o dėl pačių pirkėjų kaltės. Apsigalvoja, kad tas ar kitas paimtas iš lentynos nebe-reikalingas, ir padeda nežiūrėdami kur.*“⁹³ 1977 m. „*rajone 49 parduotuvėse prekiau-
jama savitarna, kas sudaro 67,6 proc. visų*

⁸⁴ Plano komisijos posėdžių protokolai ir nutarimai, 1954, PAA, f. 714, ap. 1, b. 3, l. 10, 13.

⁸⁵ Kupiškio rajono darbo žmonių laimėjimai, sutinkant Tarybų valdžios 50-tąsias metines, *Kupiškis*, 1967, p. 2.

⁸⁶ Kupiškis augs ir gražės, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

⁸⁷ Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai, *Kupiškis*, 1972, p. 3.

⁸⁸ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 679.

⁸⁹ Jasinskienė A. Naujovė Kupiškyje, *Komunizmo keliu*, 1969, vas. 13, p. 4.

⁹⁰ 1986 m. darbo ataskaita, PAA, f. 919, ap. 1, b. 249, l. 10.

⁹¹ Plano komisijos posėdžių protokolai ir nutarimai, 1954 m., PAA, f. 714, ap. 1, b. 3, l. 10.

⁹² Plano komisijos posėdžių protokolai, 1975 m., PAA, f. 714, ap. 1, b. 109, l. 7.

⁹³ Braknytė L. Į parduotuves užėjus, *Komunizmo keliu*, 1972, vas. 8, p. 2.

35 pav. Viešbutis
„Kupa“.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

36 pav. Viešbučio
kavinės „Kupa“
svečių kambarys.
KEMA, invent.
Nr. GEK 10572

37 pav. Vasaros
kavinė. 1986 m.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

parduotuvių skaičiaus⁹⁴. Po kelerių metų, 1981 m., rajone savitarna buvo įdiegta jau 81,9 proc. visų parduotuvių⁹⁵.

Atskiras prekybos įmonių tipas – maitinimo įstaigos. Tarpukariu miestelyje veikė „3 smuklės, 4 aludės ir 30 arbatinių“⁹⁶. Pokario metais šią sistemą teko kurti iš naujo. Yra žinių, kad ankstyvuoju sovietmečiu mieste veikė arbatinė. Tiesa, kaip galime spręsti iš archyvinių dokumentų – vangiai. Klausimas buvo svarstytas netgi Kupiškio rajono Plano komisijoje priimant sprendimą: „*Performuoti Kupiškio kooperatyvo arbatinę – stropiai kontroliuoti patiekalų asortimentą, klientų mandagų aptarnavimą.*“⁹⁷ Pirmoji specialiai statyta tokio pobūdžio įstaiga – restoranas-valgykla buvo įsteigta 1959 m. (1971 m. rekonstruota⁹⁸, 11 pav.). Svarbus šios sistemos elementas buvo viešbutis „Kupa“ (35 pav.), kuriame taip pat veikė maitinimo įstaiga – kavinė, svečių kambarys (36 pav.). Laikui bėgant, šioje sferoje taip pat ieškota naujovių. Vienas įdomesnių projektų buvo esamo kultūros paveldo išnaudojimas: „*Ateinančiais metais bus pradėtas rekonstruoti senovinis malūnas, esantis prie stadiono, kuriame bus įrengta aludė.*“⁹⁹ Devintajame dešimtmetyje atsirado naujas miestietiško gyvenimo atributas – vasaros kavinės gatvėse, kuriose buvo galima „atsigaivinti vaisvandeniais ir sultimis“¹⁰⁰. Dar vienas įmantresnis prekybos taškas – 1988 m. vasarą atidaryta ledainė (archit. A. Graužinis, 37 pav.)¹⁰¹.

Sugrįžtant prie sovietinės santvarkos ypatumų, įdomu atkreipti dėmesį, kad prekybos ir paslaugų sistemos efektyvumą, kaip ir bet kuri kitą socialinio gyvenimo reiškinių, bandyta įvilkti į socialistinio lenktyniavimo rėmus, matuoti įvairialypiais rodikliais. Tad buvo galima pasididžiuoti, kad Kupiškis nenusileido bendroms respublikinėms tendencijoms, o kai kur netgi buvo priekyje. Antai 1981 m. spaudoje galime aptikti žinutę, kad „*respublikoje pirmaujame pagal prekybos salių plotą*“¹⁰². Kiek netikėta, tačiau itin simptomiška industrializacijos ir mechanizuotos tvarkos diegimo pasekmė – iš pradžių parduotuvės buvo vadinamos ne pavadinimais, o numeriais: „*Priešingai negu beveik visuose kituose rajonuose, mūsų miesto nė viena parduotuvė neturi pavadinimo. Kupiškėnai randa išeitį iš padėties, duoda savus pavadinimus. Bet ką gi daryti Kupiškio svečiams, ne taip gerai žinantiesiems jo geografiją?*“¹⁰³ Situacija pasikeitė septintojo dešimtmečio pabaigoje, kai prekybos įstaigos jau turėjo pavadinimus: „*Per dešimtąjį penkmetį pastatytos trys naujos parduotuvės Kupiškyje: „Žibutė“, „Rasa“ ir „Vyturėlis“.*“¹⁰⁴

Vis dėlto siekis aplinką konstruoti mechanškai, remiantis atstumu nuo esamos įstaigos ir prekybos ar paslaugų įstaigos kvadratinį metrų skaičiumi, ne visuomet tinkamas. Žmonės buvo linkę geresnių ir kokybiškesnių paslaugų ieškoti mieste. 1981 m. spaudoje valdininkai skundžiasi, kad „*Kupiškyje yra 24, kaimo vietovėse – 47 parduotuvės,*

⁹⁴ Prekybininkai ir jų darbas, Kupiškis, Kupiškio rajono vartotojų kooperatyvas, 1977.

⁹⁵ Pastangų niekad nebus per daug, *Komunizmo keliu*, 1981, liepos 4, p. 2.

⁹⁶ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 42.

⁹⁷ Plano komisijos posėdžių protokolai ir nutarimai, 1954, PAA, f. 714, ap. 1, b. 3, l. 13.

⁹⁸ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1971, PAA, f. 919, ap. 1, b. 107, l. 4.

⁹⁹ Kupiškis augs ir gražės, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

¹⁰⁰ *Kooperatinių šokiadieniai*, Kupiškis, Kupiškio rajono vartotojų kooperatyvas, 1986.

¹⁰¹ *Kooperatinių šiandiena*, Kupiškis, Kupiškio rajono vartotojų kooperatyvo valdyba, 1988.

¹⁰² Pastangų niekad nebus per daug, *Komunizmo keliu*, 1981, liepos 4, p. 2.

¹⁰³ Į parduotuvę užėjo pirkėjas, *Komunizmo keliu*, 1968, vasario 29, p. 1.

¹⁰⁴ Pastangų niekad nebus per daug, *Komunizmo keliu*, 1981, liepos 4, p. 2.

tačiau mieste prekių apyvarta sudaro daugiau kaip 50 proc. Taip yra todėl, kad kaimo parduotuovėse dažnai nėra prekių, kurias numato asortimento minimumas¹⁰⁵. Nėra abejonės, vadinamaisiais deficito laikais kolūkių ir mažesnių miestelių parduotuvės tikrai negalėjo pasigirti plačiu asortimentu. Būdinga to meto spaudos žinutė gana vaizdžiai iliustruoja tokią situaciją: „Su pertraukomis prekiaujama dešrų gaminiais (ypač rūkyta dešra), silke, alumi, bealkoholiniais gėrimais, vaisių sultimis ir kitais gėrimais. <...> Pirkėjų nepasitenkinimą kelia ir neskoningai išdėstytos prekės, nesutvarkyta parduotuvių aplinka.“¹⁰⁶ Tad socialistinio lenktyniavimo dvasia skaičiuojamas „prekybos gerinimas, gyventojų piniginių pajamų ir prekių išteklių didėjimas“, kuri galima apibūdinti propagandiniu šūkiu „Parduodama daugiau, prekiaujama kultūringiau“¹⁰⁷, tebuvo progresas, pavaizduotas ataskaitų grafose, ir mažai ką bendro turėjo su realybe. Sovietmečio pabaigoje tai buvo tapę gana absurdišku maskaradu. „Mūsų tikslas – gausinti ir tausoti prekių išteklius“, – teigiama vienoje brošiūrų, turėjusių neva paskatinti „aktyvų socialistinį lenktyniavimą“¹⁰⁸ prekybos srityje.

Socialinė infrastruktūra: švietimas ir medicina

Švietimo sistema pokariu išibėgėjo palaipsniui. Nors Kupiškyje mokinių netrūko (1947–1948 buvo 35 mokytojai ir 996 mokiniai¹⁰⁹), prabėgus trejiems metams po karo vis dar stigo paprasčiausios elektros¹¹⁰: „Šiais mokslo metais mieste mokėsi daug moksleivių ir suaugusių progimnazija po pietų. Tam būtina buvo reikalinga šviesa, kurią duodavo vietos malūnas. Bet ji retai tebedavo.“¹¹¹ Nepaisant sunkių pokario sąlygų, mokymo įstaigų skaičius gana sparčiai didėjo. 1950 m. įkūrus Kupiškio rajoną, švietimo skyriaus žinioje buvo 2 vidurinės (Kupiškyje ir Subačiuje) ir 1 suaugusiųjų vidurinė (Kupiškyje), 7 septynmetės ir 33 pradinės mokyklos¹¹². Svarbu paminėti, kad švietimo sistemos kūrimą, kaip ir visas kitas visuomeninio gyvenimo sritis, nuo pat pirmųjų metų suskubta panaudoti propagandiniais tikslais. Spaudoje galime skaityti, kad „ketvirtasis stalininis penkmetis yra numatęs didelius uždavinius kultūros ir švietimo srityje. Per penkmetį Tarybų Lietuvoje yra numatyta įsteigti virš 3 200 pirklių-skaityklų. Tai nepaprastai didelis skaičius, palyginus su buržuaziniais laikais. Smetoninio režimo metu mūsų jaunimas ir darbininkija neturėjo teisės į bet koki švietimąsi.“¹¹³ Pasitelkiama ir skirtumų tarp kaimo ir miesto mažinimo retorika: „Šiandiena kolūkietis visiems laikams nusiokratė dvarininkų ir buožių priklausomybės, jo nebaugina antstolis, klebonas, nuovados viršininkas. Kolūkiečių vaikams atidarytos visų aukštųjų, vidurinių ir specialiųjų mokyklų durys.“¹¹⁴

Pradėjus diegti plačią statybų industrializaciją, mokyklų statyba neliko šių procesų nuošalėje. 1955 m. priimtas

¹⁰⁵ Gerinti prekybą, visuomeninį maitinimą ir buitinių aptarnavimą, *Komunizmo keliu*, 1983, bal. 12, p. 2.

¹⁰⁶ Į parduotuvę užėjo pirkėjas, *Komunizmo keliu*, 1968, vas. 29, p. 1.

¹⁰⁷ Žvirblis S. Parduodama daugiau, prekiaujama kultūringiau, *Komunizmo keliu*, 1980, liepos 5, p. 2.

¹⁰⁸ *Kooperatinių šiokiadieniai*, Kupiškis, Kupiškio rajono vartotojų kooperatyvas, 1986.

¹⁰⁹ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 195.

¹¹⁰ Elektrinė Kupiškyje pastatyta 1948 m. ir tiekti elektrą pradėjo lapkričio 1 d. Elektrinė veikė prie valstybinio malūno. *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2006, t. 1, p. 379.

¹¹¹ Šalčiūnas B. Daugiau dėmesio statybai Kupiškyje, *Stalino keliu*, 1948, birž. 13, p. 2.

¹¹² *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 428.

¹¹³ Daugiau dėmesio pirkiooms-skaitykloms, *Stalino keliu*, 1946, spalio 28, p. 2.

¹¹⁴ Mažėja skirtumas tarp kaimo ir miesto, *Stalino keliu*, 1950, vas. 21, p. 2.

38 pav. Vidurinės mokyklos statyba. 1958 m.
M. Baranausko nuotr. KEMA, invent. Nr. GEK 9585

SSRS Aukščiausiosios Tarybos įstatymas „Apie mokyklos ryšio su gyvenimu sustiprinimą ir apie tolesnį liaudies švietimo sistemos vystymą TSR sąjungoje“ tarp svarbiausių uždavinių iškėlė būtent „naujų ekonomiškų tipinių mokyklų projektų paruošimą“¹¹⁵. Panašiai kaip prekybos ir buitinio aptarnavimo srityje, švietimo sistemos objektus stengtasi išdėlioti tam tikru spinduliu. Kolūkių ir mažesnėse gyvenvietėse statyti vaikų darželiai, pradinės (aštuonmetės) mokyklos, o nuo septintojo dešimtmečio – ir vidurinės mokyklos: 1968 m. Subačiuje įrengta 640 vietų vidurinė mokykla¹¹⁶ (iki tol mokykla buvo išsimėčiusi 6 atskiruose pastatuose¹¹⁷), panašiu metu mokykla iškilo ir Alizavoje (38 pav.), 1972 m. Šimonyse „i rikiuotę stojo 1969 metais pradėta statyti moderni trijų aukštų 650 vietų vidurinė mokykla“. Į pastarosios atidarymą buvo atvykęs ir „Lietuvos TSR švietimo ministras M. Gedvilas“¹¹⁸. 1967 m. Kupiškio rajone veikė „5 vidurinės, 11 aštuonmečių, 39 pradinės mokyklos, kuriose mokėsi 4 233 moksleiviai“¹¹⁹. Aštuntajame–devintajame dešimtmečiais ši struktūra palaipsniui kito, buvo plečiamos vidurinės mokyklos, kuriant naujus priestatus (pvz., 1976–1980 m. – Noriūnuose, Antašavoje, Alizavoje; 1981–1985 m. Salamiestyje, Šepetoje, Adomynėje; 1986–1990 m. – Subačiuje¹²⁰). Tuo tarpu pradinių palaipsniui buvo atsisakoma. Taigi nors mokinių skaičius iš esmės liko stabilus, bendras mokyklų skaičius mažėjo: 1979 m. rajone veikė „5 vidurinės, 10 aštuonmečių ir 15 pradinių mokyklų, <...> mokėsi 4 257 mokiniai“¹²¹.

Pačiame Kupiškio mieste taip pat kurtas visas švietimo įstaigų tinklas, pradedant ikimokyklinėmis įstaigomis ir baigiant pagrindine Kupiškio moky-

¹¹⁵ Lietuvos TSR kultūros-švietimo pastatų architektūra, 1962, KAA, f. R-1709, ap. 2, b. 140, l. 59.

¹¹⁶ Galvanauskas P. Visi klausimai svarbūs, *Komunizmo keliu*, 1968, liepos 25, p. 2.

¹¹⁷ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 22.

¹¹⁸ Petruolis A. Naujas šviesos židinys, *Komunizmo keliu*, 1972, gruodžio 30, p. 3.

¹¹⁹ Kupiškio rajono darbo žmonių laimėjimai, sutinkant Tarybų valdžios 50-tąsias metines, Kupiškis, 1967, p. 5.

¹²⁰ Ūkio vystymo ir socialinės kultūrinės statybos ilgalaikio perspektyvinio plano projektas (1976–1991), 1973, PAA, f. 714, ap. 1, b. 98, p. 22–23.

¹²¹ Plano komisijos posėdžių protokolai, 1980, PAA, f. 714, ap. 1, b. 144, l. 7.

39 pav. Alizavos
vidurinė mokykla.
1968 m.
A. Sližio nuotr.
KEMA, invent.
Nr. GEK 1149
F 585

40 pav. V. Rekašiaus
vidurinės mokyklos
priestatas. 1975 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 8191
F 3322

41 pav. Mokyklos
bendrabutis.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

42 pav. II vidurinė mokykla

43 pav. Verslo mokykla.
2012 m. V. Petrulio nuotraukos

44 pav. Darželis
Kraštiečių kvartale.
J. Kraujūno nuotr.
KVBA

kla, kuriai 1953 m. LTSR AT prezidiumo įsaku buvo suteiktas „žymaus revoliucionieriaus Vlodo Rekašiaus vardas“¹²². 1960 m. pastatyti naujieji 940 vietų mokyklos rūmai (39, 12 pav.). Įdomu, kad mokyklos projektas vietų skaičiumi buvo didžiausias tarp tuo metu galiojusių aštuoniolikos mokyklų tipų, statomų Lietuvos TSR¹²³. Mokykla 1974 m. buvo išplėsta, atsirado naujas 640 vietų mokyklos priestatas su sporto sale (40 pav.), taip pat 160 vietų bendrabutis moksleiviams¹²⁴ (41 pav.). 1986 m. iškilo dar viena 1 284 vietų vidurinė mokykla Račiupio kvartale¹²⁵ (42 pav.). Miesto mokymo įstaigų tinklas neapsiribojo viduriniu mokymu. 1966 m. įkurta Kupiškio muzikos mokykla (1977 m., rekonstravus buvusį miesto vaikų lopšėlį, persikėlė į kitas patalpas¹²⁶ (Gedimino g. 56). „Pirmais metais į akordeono ir fortepijono skyrius buvo priimta 60 moksleivių, 1967 m. atidarytos pučiamųjų, 1968 m. smuiko klasės. Prie meno mokyklos 1988 m. buvo įkurtas dailės skyrius.“¹²⁷ Kupiškio technologijos ir verslo mokykla, pradėta statyti dar sovietiniais metais, duris atvėrė 1990 m. kovo 20 d.¹²⁸ (43 pav.).

Vaikų darželių statyba vyko ne taip sparčiai kaip mokymo įstaigų. Prabėgus pirmajam sovietų dešimtmečiui, rajone tokių įstaigų dar nebuvo: „Kas gi šiuo reikalu daroma Kupiškio rajono kolūkiuose? Ar yra juose sezoniniai vaikų lopšeliai? Su dideliu apgailėstaviu tenka konstatuoti, kad jau trys metai kaip nė viename kolūkyje neatidaromi sezoniniai vaikų lopšeliai. Gal pas mus nėra sąlygų, inventorius ar vaikų? Ne! Pas mus, kaip ir kituose rajonuose, yra visos sąlygos sezoninių vaikų lopšelių atidarymui, bet nė vieno nėra. Jokios iniciatyvos nerodo kolūkių valdybos, jų pirmininkai motyvuodami, kad turi svarbesnių reikalų.“¹²⁹ Kupiškio mieste taip pat ilgą laiką veikė tik apie 40 vietų Kupiškio miesto vaikų lopšelis¹³⁰ bei 55 vietų darželis¹³¹, kuris 1964 m. buvo praplėstas iki 100 vietų¹³². Svarbiu įvykiu buvo 1968 m. Šeinausko (dab. Vytauto) gatvės rajone duris atvėręs 280 vietų vaikų lopšelis-darželis¹³³. 1978 m. rajone jau veikė 6 lopšeliai-darželiai: Kupiškio mieste, Subačiuje, Melioracijos statybos montavimo valdybos, Durpių įmonės, Nociūnų tarybinio ūkio ir „Laisvės“ kolūkio“. Savotiškas mechaninio pakopinės aptarnavimo sistemos taikymo rezultatas – Kupiškio miesto darželyje buvo užimta 113 proc. vietų, o kaimo vietovėje esantys darželiai panaudojami nepilnai¹³⁴. 1978 m. pabaigoje Kupiškyje atidarytas antras 140 vietų vaikų darželis-lopšelis, pastatytas pagal tipinį projektą Nr. 3330/68¹³⁵. 1984 m. Kupos kvartale¹³⁶ iškilo dar vienas, o 1987 m. – Kraštiečių kvartale (44 pav.)¹³⁷.

¹²² Vanagienė N. Gimtajame Kupiškyje apsilankius, *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 11, p. 9.

¹²³ Lietuvos TSR kultūros-švietimo pastatų architektūra, 1962, KAA, f. R-1709, ap. 2, b. 140, l. 73.

¹²⁴ Kupiškis augs ir gražės, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

¹²⁵ 1986 m. darbo ataskaita, PAA, f. 919, ap. 1, b. 249, l. 11.

¹²⁶ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1977, PAA, f. 919, ap. 1, b. 153, l. 9.

¹²⁷ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 201.

¹²⁸ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 199.

¹²⁹ Barauskas V. Plėskime sezoninius vaikų lopšelius kolūkiuose, *Stalino keliu*, 1956, geg. 15, p. 3.

¹³⁰ Liaudies ūkio ir kultūros metinės įvykdymo ataskaitos, 1963, PAA, f. 714, ap. 1, b. 47, l. 5.

¹³¹ Liaudies ūkio ir kultūros metinės įvykdymo ataskaitos, 1963, PAA, f. 714, ap. 1, b. 47, l. 9.

¹³² Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20.

¹³³ Vanagienė N. Gimtajame Kupiškyje apsilankius, *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 11, p. 9.

¹³⁴ Plano komisijos posėdžių protokolai, 1979, PAA, f. 714, ap. 1, b. 137, l. 76.

¹³⁵ Valstybinės statybos priėmimo aktai mieste, 1978, PAA, f. 919, ap. 1, b. 161, l. 5.

¹³⁶ 1984 m. darbo ataskaita, 1978, PAA, f. 919, ap. 1, b. 230, l. 26.

¹³⁷ 1987 m. darbo ataskaita, PAA, f. 919, ap. 1, b. 259, l. 9.

45 pav. Senoji
Kupiškio rajono
poliklinika.
KEMA, invent.
Nr. GEK 2701
F 1613

Ne mažiau svarbus socialinio saugumo garantas – medicinos apsauga. Iki pat devintojo dešimtmečio Kupiškyje medicinos įstaigos buvo išsiblaškusios po visą miesto teritoriją. Kaip rašoma Kupiškio bibliotekos rankraštyje, bylojančiame apie ligoninės atsiradimo istoriją, sovietinis laikotarpis pradėtinas skaičiuoti nuo 1940 m., kai „gydytojo Ipolito Franckevičiaus iniciatyva buvo atidaryta 25 vietų ligoninė, kuri priklausė Panevėžio sveikatos skyriui. 1946 m. buvo įsteigtas Kupiškio apskrities sveikatos apsaugos skyrius (panaikintas 1957 m.), kurio žinioje buvo ligoninė Kupiškyje ir Kupiškio, Subačiaus, Šimonių ir Skapiškio ambulatorijos. Gydytojų įstaigos buvo įsikūrusios privačiuose namuose. 1950 m. Kupiškio ambulatoriją imta vadinti poliklinika“¹³⁸ (45 pav.). 1957 m. Kupiškio rajoninėje ligoninėje jau buvo 75 lovos. Medicinos įstaigų skaičių papildė ir 15 lovų Subačiaus apylinkės ligoninė bei 10 lovų Šimonių apylinkės ambulatorija¹³⁹. 1960 m. buvo įsteigtas greitosios pagalbos skyrius¹⁴⁰.

1963 m. panaikinus Šimonių 10 lovų ligoninę ir perkėlus ją į Kupiškį, čia ligoninė turėjo 110 vietų ir imta vadinti Kupiškio rajono ligonine, o jau nuo 1965 m. – Kupiškio rajono centrine ligonine¹⁴¹. Pastarajai 1972 m. priklausė 145 lovos, 35 lovos tuberkuliozės skyriuje (1963 m. čia buvo 25 lovos¹⁴²), 25 lovų ligoninė Subačiuje¹⁴³. 1964 m. Kupiškio rajone taip pat buvo „Šimonių bei Skapiškio apylinkės ambulatorijos, Šepetos durpių kraiko fabriko medicinos punktas ir 15 felčerinių-akušerinių punktų“¹⁴⁴. 1985 m. duris atvėrė 200 vietų miesto ligoninė (arch. Konstantinas Vytas)¹⁴⁵ (46 pav.). Naujosios ligoninės statyba pradėta 1982 m. pabaigoje. Statybos darbus atliko Panevėžio parodomasis statybos trestas. Kad darbai eitų sparčiau, ligoninė buvo statoma dalimis. Pirmiausia užbaigti ir pradėjo veikti patanatomijos ir greitosios pagalbos skyriai, garažai, sandėliai. Dar nebaigus statybų, į sandėlius jau buvo

¹³⁸ Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai, Kupiškis, 1972, p. 4.

¹³⁹ 1957 metų liaudies ūkio ir kultūros vystymo planas, 1957, PAA, f. 714, ap. 1, b. 16, l. 10.

¹⁴⁰ Kupiškėnų enciklopedija, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 186.

¹⁴¹ Kupiškio ligoninė [rankraštis], Kupiškis, 1998. Saugomas Kupiškio bibliotekoje.

¹⁴² Liaudies ūkio ir kultūros metinės įvykdymo ataskaitos, 1963, PAA, f. 714, ap. 1, b. 47, l. 5.

¹⁴³ Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai, Kupiškis, 1972, p. 4.

¹⁴⁴ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 19.

¹⁴⁵ Vaičeliūnienė E. Dvi ligoninės sukaktys, Kupiškėnų mintys, 2000, spalio 31, p. 2.

46 pav. Kupiškio
centrinė ligoninė.
1985 m.
K. Jankausko nuotr.
LCVA fotodokumentų
skyrius

gabenama medicinos aparatūra, vidaus įrangos reikmenys iš TSRS respublikų ir užsienio šalių. 1984 m. medicams perduotas greitosios pagalbos skyrius ir kitos patalpos. Na, o oficialios įkurtuvės įvyko 1985 m. spalio 26 d.¹⁴⁶

Kultūrinės paskirties objektai

Kultūrai skirti objektai – išskirtinis visuomeninės paskirties statinių tipas sovietinėje Lietuvoje. Šios patalpos ankstyvaisiais pokario metais būdavo bene svarbiausia sovietinės ideologijos skleidimo vieta. Pirmasis kultūros namų prototipas, atsiradęs pokario metais, – *pirkios-skaityklos* (kiek vėliau šias patalpas imta vadinti *klubais-skaityklomis*), kurių oficiali paskirtis buvo „*visu savo darbu padėti vietos partinėms, tarybinėms ir komjaunimo organizacijoms ugdyti kultūrinį ir politinį darbą, masių susipratimą*“¹⁴⁷. Įvairios spaudos žinutės iliustruoja, kad pirkios-skaityklos tampa bemaž vienintele politiškai korektiška visuomenine erdve. Pavartę pokario metų Kupiškio oficiozą „Stalino keliu“, rastume ištisą plejadą tekstų apie tokias įstaigas, o tai byloja, kad tuo metu šios tapo kone pagrindine tarybinės indoktrinacijos vieta, agitacijos punktu „*liaudies teismų rinkimuose*“¹⁴⁸. Tiesa, tuo pat metu galima daryti prielaidą, kad oficialus propagandinis užmojis ne visuomet atsispindėjo realioje veikloje. Nors ir buvo siekta, kad į „*klubų-skaityklų vedėjų postus neįsibrautų priešiški elementai*“¹⁴⁹, 1945–1950 m. spaudoje taip pat apstu svarstymų, kaip pagerinti tokio pobūdžio įstaigų veiklą, pabarimų darbuotojams už per menkai rodomą iniciatyvą, nusiskundimų, kad „*dauguma skaityklų randasi visai apverktinoje padėtyje*“¹⁵⁰. Apie 1957–1958 m. klubai-skaityklos buvo panaikinti ir vietoj jų kūrėsi kultūros namai¹⁵¹. Prie ankstyviausių kultūros reikmėms skirtų objektų reikėtų paminėti ir Kupiškio kraštotyros muziejų, kuris buvo atidarytas 1945 m. (1963 m. įsteigtas Šiaulių „Aušros“ muziejaus Kupiškio filialas)¹⁵².

¹⁴⁶ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 187.

¹⁴⁷ Daugiau dėmesio pirkioms-skaitykloms, *Stalino keliu*, 1946, spalio 28, p. 2.

¹⁴⁸ Įjungti į agitacinį darbą klubus-skaityklas, *Stalino keliu*, 1948, gruodžio 2, p. 1.

¹⁴⁹ Suaktyvinti klubų-skaityklų veiklą, *Stalino keliu*, 1948, rugs. 24, p. 1

¹⁵⁰ Daugiau dėmesio pirkioms-skaitykloms, *Stalino keliu*, 1946, spalio 28, p. 2.

¹⁵¹ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 185.

¹⁵² Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 19.

47 pav. Kupiškio kultūros namai buvusioje sinagogoje. 1965 m.
B. Kareckienės nuotr. KEMA, invent. Nr. GEK 1108 F 506

Gana įdomi kultūrai skirtų objektų atmaina – *poilsio kambariai prie gamybos įstaigų*. Jau 1948 m. keltas tikslas tokias įstaigas turėti prie „*kiekvienos įmonės ar įstaigos <...>, kur po darbo dirbantieji gali pailsėti, pasiskaityti tarybinės literatūros ir t. t.*“¹⁵³ Tačiau kaip galime spręsti iš to meto liudijimų, tikslai nebuvo taip lengvai įgyvendinami. 1963 m. „LLKJS Kupiškio kaimiškas gamybinis komitetas, rajono kultūros skyrius ir „Komunizmo keliu“ laikraščio redakcija“ organizavo rajone poilsio kambarių prie gyvulininkystės fermų apžiūrą. Buvo skelbiama, kad „*apžiūros tikslas – organizuoti kultūringą fermos darbuotojų poilsį, aktyvinti poilsio kambarių veiklą, vystant prie jų meninę saviveiklą, propaguojant žemės ūkio mokslo žinias, nušviečiant socialistinio lenktyniavimo eigą, padedant vykdyti gamybinės užduotis*“. Geriausiu buvo pripažintas poilsio kambarys prie „Gegužės pirmosios“ kolūkio karvių fermos. Tačiau tuo pat metu konstatuojama, kad daugelyje kolūkių, „*kur yra visos sąlygos įrengti jaukius poilsio kambarius, įėjus pasitinka plikos sienos, žiemos metu šaltos kaip ledas ir apgriuvusios, aprūkusios krosnys, saulės spindulys į vidų prasiskverbia tik pro išdaužytų langų kiaurymes, nėra paprasčiausių baldų, neretai net suolo ar stalo. Vaizdinės agitacijos priemonių čia nėra visai arba jos pasenusios ir neįdomios, nėra knygų ir žurnalų, o pakliuvę laikraščiai „suskaitomi“ į skutelius*“¹⁵⁴.

Svarbiausias Kupiškio pokario objektas, skirtas kultūrai, buvo centriniai rajono kultūros namai. Kupiškio mieste pirmieji politinio kultūrinio pobūdžio sovietiniai renginiai vyko senojo kino teatro „Aušra“ salėje. Tačiau jau su pirmuoju miesto pakilimu 1948 m. „*buvo nuspręsta statyti naujus kultūros namus*“¹⁵⁵, kurie turėjo išikurti senojoje sinagogoje ją rekonstravus ir pritaikius naujai paskirčiai (47 pav.). Naujieji kultūros namai buvo „*atidaryti 1950 m. liepos 29 d., minint sovietinės Lietuvos dešimtmetį. Tame pačiame pastate vėliau įsikūrė muziejus, biblioteka, rajono kultūros sky-*

¹⁵³ Šalpusnis S. Daugiau dėmesio dirbančiųjų kultūriniams-buitiniams reikalams, *Stalino keliu*, 1948, rugs. 15, p. 2.

¹⁵⁴ Astikas A. Poilsio kambariai turi būti jauki, *Komunizmo keliu*, 1963, geg. 21, p. 2.

¹⁵⁵ Paulauskas H. Pastogės beiškant, *Komunizmo keliu*, 1983, gruodžio 1, p. 2.

48 pav. Kino teatras.
Apie 1962 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 2894
F 1805

rius.¹⁵⁶ Kaip ir aikštės rekonstrukcija, kultūros namų statyba mieste tapo išskirtiniu įvykiu, turėjusiu mobilizuoti visuomenę viešiesiems darbams. Spaudoje minima, kad „kiekvienas miesto gyventojas išipareigojo atidirbti prie kultūros namų statybos po 50 valandų“¹⁵⁷, o šioje statyboje dalyvauja ir „eilės įstaigų darbuotojai“¹⁵⁸. Į darbą, anot propagandos, aktyviai įsijungė ir moterys: „Vykstant statybai, organizuojamos Kupiškio miesto gyventojų talkos. Šiose talkose kartu su visais miesto gyventojais dalyvaukime ir mes, moterys“¹⁵⁹ (3 pav.).

Gana svarbus funkcinis tipas, susijęs su sovietine kultūra ir jos skleidimu, – kino teatrai. Tai buvo viena svarbiausių ir plačiausiai diegiamų masinės kultūros įstaigų. Kinas Kupiškyje pradėtas demonstruoti dar net nepasibaigus karui, nuo 1944 m. rugsėjo 15 d.¹⁶⁰ Filmai demonstruoti tarpukariu iškilusio medinio kino teatro „Aušra“ salėje. „1950 m. pradėti rodyti filmai kaimuose. Iki ten atsirado salės su stacionaria kino filmų demonstravimo aparatais, veikė kilnojantieji kino teatrai, kurie rodė kino filmus miestelių kultūros namuose, kolūkių kontorose ir kt. Arkliais, o vėliau sunkvežimiais pagal tam tikrus maršrutus filmai buvo vežiojami iš Kupiškio.“¹⁶¹ Vis dėlto didžioji kaimo kinifikacija atsirado tik 1962 m., prasidėjus elektrifikacijai. Bemaž tuo pat metu Kupiškio mieste duris atvėrė naujas kino teatras „Aušra“, kuris buvo pastatytas pagal vieną tipinių projektų, 1960 m. parengtų LTSR Miestų ir kaimų statybos projektavimo instituto Kauno filialo¹⁶² (48 pav.). Įdomu, kad 1966 m. [?] kino teatras buvo kiek rekonstruotas, nemoderniai atrodanti šlaitinė stogą paslepiant po stačiakampiu parapetu (49 pav.). 1963 m. Kupiškio r. jau veikė 2 kino teatrai (Kupiškio ir Subačiaus), 17 stacionarių ir 6 kilnojantieji, kurie demonstravo filmus 33 vietovėse. Laikui bėgant, ankstyvosios industrializacijos įkarštis kiek nuslopo, daugėjo privačių televizorių. Tad 1989 m. veikė tie patys du kino teatrai, 11 stacionarių kino demonstravimo salių ir 2 kilnojantieji kino teatrai¹⁶³.

¹⁵⁶ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 185.

¹⁵⁷ Raščius B. Aktyviai dalyvaukime gimtojo miesto atstatyme, *Stalino keliu*, 1949, rugpj. 8, p. 3.

¹⁵⁸ Kupiškio atstatymas – visų reikalas, *Stalino keliu*, 1949, rugpj. 9, p. 1.

¹⁵⁹ Jurgulienė K. Dirbu dėl greitesnio miesto atstatymo, *Stalino keliu*, 1949, rugpj. 8, p. 3.

¹⁶⁰ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 90.

¹⁶¹ *Ten pat*, p. 90.

¹⁶² Lietuvos TSR kultūros-švietimo pastatų architektūra, 1962, KAA, f. R-1709, ap. 2, b. 140, l. 229.

¹⁶³ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 90.

49 pav. Kino teatras
po 1966 m. [?]
rekonstrukcijos.
KEMA, invent.
Nr. GEK 8357 8
F 3433

Palaipsniui kultūrai skirti statiniai tapo įvairesni, keitėsi ir jų reikšmė. 1957 m. Kupiškėje ir rajone jau galime suskaičiuoti daug kultūros įstaigų tipų: rajoninė biblioteka, vaikų biblioteka, 18 kaimo bibliotekų, kultūros namai Kupiškėje ir Subačiuje, 3 kaimo klubai, 32 klubai-skaityklos, 3 stacionarūs kino teatrai (šalia „Aušros“ ir Subačiaus stoties minimas ir kino teatras Kupiškio MTS) bei 5 kilnojantieji kino aparatai¹⁶⁴. Kultūros įstaigų steigimas itin išsibėgėjo sparčios industrializacijos metais. Jei pažvelgsime į to meto statistiką, bene ryškiausias šio pobūdžio įstaigų skaičiaus augimas Lietuvos TSR užfiksuotas 1956–1960 m. Per šį laikotarpį Lietuvoje buvo atiduota naudoti 170 tokio pobūdžio įstaigų su 12,6 tūkst. vietų. Kitą penkmetį skaičius sumažėjo iki 14 ir nebesiekė daugiau nei 23¹⁶⁵. Dar ryškesnis ankstyvosios industrializacijos periodo šuolis matysis, jei vertinsime absoliučius skaičius: 1940 m. buvo suskaičiuotos 75 klubinės įstaigos (šis skaičius abejotinas), 1960 m. – 2 059, o 1965 m. nukrito iki 1 340 ir toks išliko bemaž iki sovietmečio pabaigos (1985 m. buvo suskaičiuotos 1 396 klubinės įstaigos)¹⁶⁶.

Panaši kultūros institucijų skaičiaus augimo dinamika buvo pastebima ir Kupiškio rajone. 1963 m. rašoma, kad „jei anksčiau būdavo pasitenkinama Kupiškėje esančiais kultūros namais, o kolūkiuose bibliotekomis ir klubais skaityklomis, tai šiandiena, gerinant darbo žmonių poilsį, žengta nemažas žingsnis į priekį. Rajone veikia 12 kultūros namų (1977 m. kultūros namų skaičius išaugo iki 16¹⁶⁷, 50 pav.), du kino teatrai, 17 kaimo stacionarių kino įrenginių, 5 kilnojantieji kinai, platus bibliotekų-skaityklų tinklas, kiekviename kolūkyje beveik prie visų gyvulininkystės fermų įrengti poilsio kambariai, nemažai raudonųjų kampelių įsteigta prie įstaigų, įmonių“¹⁶⁸. Jei pažvelgsime į 1973 m. rengtą Ūkio vystymo ir socialinės kultūrinės stovybos ilgalaikio perspektyvinio plano projektą (1976–1991), išsitikinsime, kad daugelio kultūros įstaigų skaičiaus jau neplanuojama didinti: „Palyginus su 1975 m. penkmečio planu, masinių bibliotekų skaičių numatoma palikti tą patį <...>, klubinių įstaigų skaičiaus padidinti nenumatoma“¹⁶⁹ ir pan.

¹⁶⁴ 1957 metų liaudies ūkio ir kultūros vystymo planas, 1957, PAA, f. 714, ap. 1, b. 16, l. 8–9.

¹⁶⁵ Tarybų Lietuvos kultūra: trumpas statistikos rinkinys, parengė I. Meškauskienė, Vilnius, Mintis, 1987, p. 5.

¹⁶⁶ Ten pat, p. 5.

¹⁶⁷ Kupiškio rajono socialistinio lenktyniavimo rodikliai 1977 metais, Kupiškis, 1978, p. 7.

¹⁶⁸ Švedienė V. Už kultūringą darbo žmonių poilsį, Komunistinio keliu, 1963, geg. 23, p. 3.

¹⁶⁹ Ūkio vystymo ir socialinės kultūrinės stovybos ilgalaikio perspektyvinio plano projektas (1976–1991), 1973, PAA, f. 714, ap. 1, b. 98, p. 23.

50 pav. Būdingas industrializacijos laikotarpio kaimo kultūros namų pavyzdys – Kupiškio r. „Laisvės“ kolūkio (dab. Rudilių) kultūros rūmai. 1978 m. G. Svitajaus nuotr. LCVA fotodokumentų skyrius

Šis žongliravimas skaičiais atskleidžia vieną svarbų aspektą. Pagrindiniu veiklos kokybės matu to meto sąlygomis tapo naudingojo ploto metrai, augantis žmonių, gaunančių vieną ir kitą paslaugą, skaičius, „masinių bibliotekų“, „klubinių įstaigų“ bei kitų visuomeninio aptarnavimo formų „šiuolis“, palyginti su „buržuazine Lietuva“, nepaisant to, kad „daug kur kaimuose apytuščiai kultūros namai, nauji ir erdvūs, stovi ištisas savaites ir mėnesius“¹⁷⁰. Bendrosios Lietuvos tendencijos nesvetimos ir Kupiškiui. Antai 1968-aisiais rajono kultūros skyriaus inspektorius spaudoje teigia: „Nežiūrint pasiektų laimėjimų, reikia pripažinti, kad kultūros namai, klubai-skaityklos dar netapo kultūros židiniu kaime pilna to žodžio prasme. <...> Kultūros darbas organizuojamas šabloniškai. O juk žemdirbiai įvairaus amžiaus, su skirtingu išsilavinimu, skirtingu skoniu ir polinkiais. Ar nevertėtų mėnesinius ir ketvirtinius darbo planus suderinti su komjaunimo ir profsąjunginėmis organizacijomis, patvirtinti kolūkių valdybų ir apylinkių Tarybų posėdžiuose <...>. Dar labai dažnai poilsio vakarų programą sudaro kino filmas ir šokiai. Nejaugi negalima nieko padaryti, kad poilsio vakarai taptų įvairesniais ir įdomesniais?“¹⁷¹

Su kultūros namais susijusi propaganda nerimo ir vėlyvuuoju sovietmečiu, tačiau, ko gero, jau buvo tapusi ritualinės kalbos apraiškomis, skirtomis oficialiems spaudos puslapiams, formalia rutina. „TSKP XXVI suvažiavimo ir paskesnių plenumų nutarimuose pabrėžta, jog nuo to, kaip bus sprendžiami socialiniai ir ekonominiai klausimai, žymiu mastu priklausys žmonių įtvirtinimas kaime, darbo našumo, žemės ūkio produkcijos didėjimas <...>, gyvenimo patirtis diktuoja, kad duona ir grožis – iš vienu rankų. Kai žmogus savyje išsiugdo pareigos darbui ir grožiui jausmą, reikiamą dėmesį skiria kultūrai, svetima darosi abejingumas, pasyvumas“¹⁷², – rašoma 1983 m.

¹⁷⁰ Dulkinas A. Ko stinga Jono vardo miestui, *Švyturys*, 1972, nr. 16, p. 10.

¹⁷¹ Samulionis E. Įdomiau ir lanksčiau, *Komunizmo keliu*, 1968, bal. 20, p. 3.

¹⁷² Staniienė G. Yra kultūros namai, *Komunizmo keliu*, 1983, bal. 21, p. 2.

51 pav. Antašavos
kultūros namai.
2012 m.
V. Petrulio nuotr.

„Komunizmo kelyje“. Vis dėlto jei tokios ideologinių frazių žabangos šeštajame dešimtmetyje gyvai siejosi su aktyviai vykdoma kolektyvizacija, sovietiniu teroru, vėlyvuju sovietmečiu tokie žodžiai jau akivaizdžiai iliustruoja iki pat paskutinių sovietmečio metų išlikusį spektaklišką visuomenės dualizmą, kai būdavo „*neaišku, kur žodis išreiškė veiksmą, o kur užmaskavo, kad valdžia nesuprastų, kur veiksmas atitiko nuostatas, o kur tiesiog šizofreniškai prieštaravo vienas kitam*“¹⁷³.

Įdomu, kad, nepaisant tam tikro valstybės politinio silpnėjimo, taigi ir ideologijos išsikvėpimo, kultūros namai, kurie anksčiau buvo bene svarbiausia ideologinės sklaidos vieta, tapo savotiškos architektūrinės laisvės vieta. Jau nuo aštuntojo dešimtmečio vidurio Lietuvoje pradėjo kilti gana prašmatnūs kultūros namai, kurie atspindėjo tam tikras ekonomines vienos ar kitos organizacijos (pvz., kolūkio) galimybes. Tad sovietmečio pabaigoje išsiskiria nauja kultūros įstaigų kategorija – objektai, kurie iš esmės grindžiami jau nebe politine svarba, bet lokalia iniciatyva. Antai iki naujųjų, postmodernistinės architektūros kultūros rūmų statybos (51 pav.) Antašavoje vyko gana aktyvi veikla: „*Kaip kultūros namų socialistiniame lenktyniavime geriausių rezultatų praėjusiais metais pasiekė Antašavos kultūros namai, iškovoję rajone pirmąją vietą.*“¹⁷⁴ Taigi kalbėdami apie vėlyvuosius, ypač paskutinio sovietmečio dešimtmečio kultūros namus pabrėžiame ne tik charakteringą šių pastatų architektūrą. Galime apčiuopti ir juose atsispindinčią politinę transformaciją.

Atvėrus ne mažiau imponantiškus Alizavos kultūros namus (arch. A. Graužinis, 52 pav.), spaudoje buvo retoriškai klausama: „*Pamąstykime, teisūs ar ne Alizavos kolūkio vadovai, kurie, pastaruoju laiku ūkiui negarsėjęt ekonominiais rodikliais, ėmė ir pastatė toki brangų pastatą, kuriam gali kol kas prilygti tik Antašavo kolūkio rūmai? Ar ne geriau gamybos objektais pasirūpinti? Pirmininko toliaregystė gal ir negreit, tačiau duos vaisių. Turėdami tokius kultūros namus, jaunieji alizaviečiai, baigę mokyklą, vis dažniau savo ateities viltis susies su gimtuoju miesteliu, tęsdami*

¹⁷³ Klumbys V. *Lietuvos kultūrinio elito elgsenos modeliai sovietmečiu*. Daktaro disertacija (rankraštis), Vilnius, Vilniaus universitetas, 2009, p. 144.

¹⁷⁴ Tručilaukaitė R., Linkaitienė E. Antašaviečių bendradarbiavimai, *Komunizmo kelio*, 1981, bal. 9, p. 2.

52 pav. Alizavos kolūkio jaunimo klubo interjeras. KEMA, invent. Nr. GEK 10442

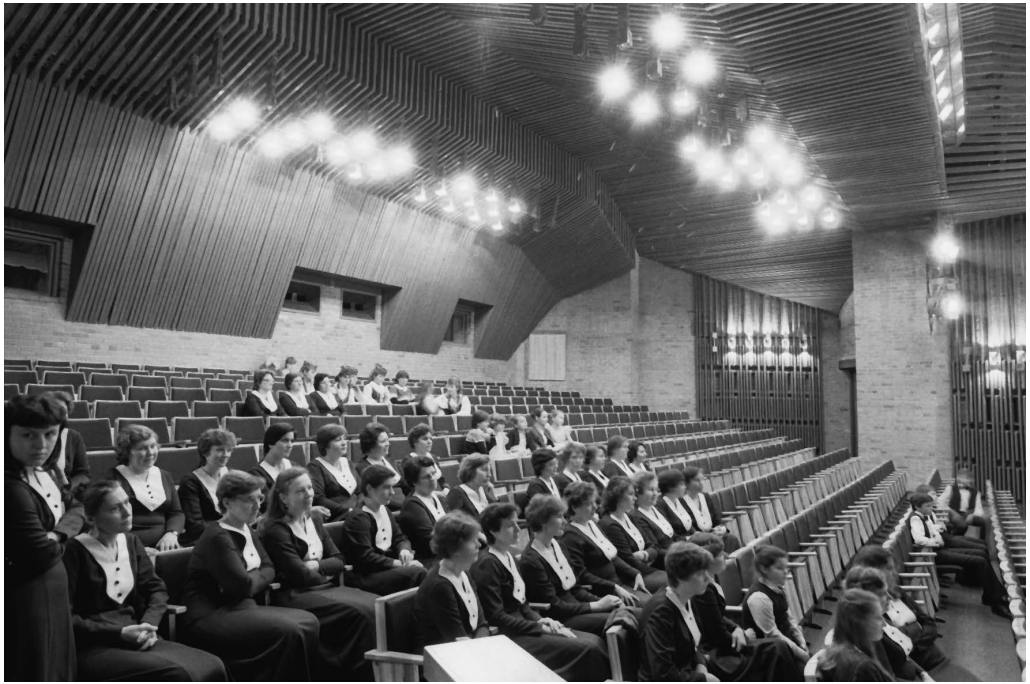
senelių ir tėvų žemdirbių tradicijas. Jau beveik viskas, ko reikia, kad kolūkietis patogiai gyventų, Alizavoje yra. Trūksta tik pirties, erdvesnių buities namų, geresnės parduotuvės. Tai irgi bus, ir netolimoje ateityje.“¹⁷⁵ Taigi nors tikslas kaime sukurti sąlygas tarsi mieste turėjo gana seną sovietinę istoriją ir yra sietinas su vienkiemių naikinimo vajumi, čia galime išvelgti ir tam tikrų kultūros namų deideologizacijos apraiškų. Politinės propagandos židiniai pamažu tapo tuo, kuo turėtų būti, – kultūros židiniai. Dar įdomiau, kad paskutiniu, „perestroikos“, laikotarpiu kultūros namai igijo netgi priešingas politines konotacijas, buvo tapatinami su persitvarkymu. 1988 m. spaudoje rašoma: „Šiais dvasinio atgimimo metais rajone atvėrė duris dveji kultūros rūmai – Antašavos ir Alizavos kolūkiuose. Tai pastatai, kurių gali pavydėti dažna gyvenvietė.“¹⁷⁶

Tuo tarpu tos įstaigos, kuriose deideologizacijos procesai nebuvo tokie ryškūs ir greičiau pasireiškė kaip savotiškas, nebūtinai sąmoningas, biurokratinis sabotžas, sovietmečio pabaigoje išgyveno gana stiprų regresą. Ypač tai ryšku mažesniuose kultūros namuose: „Dabar gražiau dažno kolūkiečio bute negu šiuose kultūros namuose, nors žmonės, kurie įpratę laisvalaikį atiduoti meninei kūrybai, eina ir į tokius. Ataskaitose – 184 saviveiklininkai.“ „124 iš jų – realūs, – pripažįsta direktorius. – Dažnai pasitaiko, kad tas pats saviveiklininkas – kelių kolektyvų dalyvis. Taip ir išsipučia skaičiai, rodantys mūsų meno saviveiklos masiškumą. Vadovaujantys kultūros darbuotojai dabar rūsčiai kritikuoja prirašinėjimą, bet čia pat reikalauja, kad ataskaitose būtų „gražūs“ skaičiai, nes nevalia rajonui nusmukti žemiau socialistinio lenktyniavimo rezultatų suvestinėje. <...> Mažinant popierizmo krūvį kultūros įstaigose, ledai pajudėjo. Bet jei nebus pertvarkytas ir šių įstaigų socialistinis lenktyniavimas, jeigu jos toliau bus vertinamos tik pagal kiekybinius rodiklius, kurie dažnai būna pritempti, kultūros įstaigų darbe persitvarkymo dvasios nejausime.“¹⁷⁷

¹⁷⁵ Staškūnienė Z. Švenčių dovana ant Alizavo kalnelio, *Komunizmo keliu*, 1988, gruodžio 31, p. 2.

¹⁷⁶ *Ten pat*, p. 2.

¹⁷⁷ Staškūnienė Z. Popierinis kultūros veidas, *Komunizmo keliu*, 1987, spalio 10, p. 2.

53 pav. Kupiškio kultūros namų žiūrovų salė

54 pav. Kupiškio kultūros namų interjero fragmentas.

1984 m. M. Baranausko nuotraukos.

LCVA fotodokumentų skyrius

Tokiame kontekste išaugo bene svarbiausias šios paskirties objektas Kupiškyje – dideli kultūros namai, kurių atidarymas tapo respublikinės reikšmės įvykiu (22 pav.). Apie rūmų atidarymą rašė tuometis architektūros metraštis „Statyba ir architektūra“, „Literatūra ir menas“, kita respublikinė spauda. Nors 1975 m. prie kultūros namų buvo pristatytas priestatas su erdviu holu ir sanitariniais mazgais, tačiau išaugusių kultūros namų, rajoninės bibliotekos ir muziejaus poreikių jis netenkino. 1976 m. birželio 23 d. LTSR Ministrų Taryba potvarkiu Nr. 402 pritarė Respublikinio tarpkolūkinų organizacijų susivienijimo iniciatyvai Kupiškyje pastatyti 400 vietų kultūros namus. Projektą parengė MSPI KF (arch. Ramūnas Kamaitis ir R. Ruškys)¹⁷⁸. Sudėtingos konfigūracijos objektą statė Panevėžio zonos Kupiškio tarpkolūkinė statybos organizacija¹⁷⁹. Statybos pradėtos dar 1979 m.: „Šiais metais numatoma atlikti statybos montavimo darbų už 50 000 rublių, o bendra sąmatinė vertė bemaž milijonas rublių. Planuojama, kad nauji kultūros rūmai mieste savo duris lankytojams atvers 1982 metais.“¹⁸⁰ Scenos įrangai montuoti pasitelkta net leningradiečių „Techmontažo“ patirtis¹⁸¹. Naujuose rūmuose buvo įrengta žiūrovų salė (53 pav.), šokių salė, kabinetai saviveiklininkų repeticijoms. Rūmų interjerą suprojektavo Vilniaus „Dailės“ kombinato specialistai¹⁸² (54 pav.) – interjero autorius Arvydas Kybrancas, vitražai E. Valiūtės, keramika Aldonos Ličkutės ir Algirdo Lauciaus, šviestuvai, sietynas Kazimiero Simanonio¹⁸³. Įdomu, kad statant neapsieita ir be nesusipratimų: „Paaiškėjus, kad darbai vyksta be TSRS Ministrų Tarybos leidimo (objekto sąmatinė vertė viršijo 1 mln. rublių), statyba buvo sustabdyta. Vėliau ją pavyko atnaujinti.“¹⁸⁴

Pramonės raida

Sovietiniai metai daugelyje Lietuvos miestų ir miestelių paliko ištikus pramoninius kompleksus, kurie ne tik sukūrė nemažai darbo vietų, bet gana smarkiai pakeitė mūsų miestovaizdžius. Nors Kupiškis nepateko į svarbiausių vystytinų pramoninių Lietuvos miestų žemėlapi, nuo pat pirmųjų sovietmečio metų prie geležinkelio stoties pradėjo augti pramoninis rajonas. Pradiniu laikotarpiu gamybinę veiklą vienijo dvi daugiaprofilinės institucijos – vadinamasis Pramkombinatas ir Kupiškio gamybinė artelė „Švyturys“. Laikui bėgant, pramonė pamažu plėtėsi, specializavosi. Mieste ir rajone susiformavo ne tik žemės ūkio, statybos sektoriai, susikūrė ir visa plejada smulkesnių gamybinių įmonių. 1960 m. rajone jau veikė Palėvenės krakmolo gamykla, Kupiškio skerdykla, Šepetos durpių kraiko gamykla, Kupiškio elektrinė (55 pav.), rajono spaustuvė¹⁸⁵, taip pat kėpykla (nuo 1961 m.¹⁸⁶), Kupiškio MSV, malūnai Kupiškyje ir Puponyse, malūnai, lentpjūvės Subačiuje ir Šimonyse¹⁸⁷ ir kt. Atskira pramonės rūšimi būtų galima laikyti ir žemės ūkio pro-

¹⁷⁸ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 185.

¹⁷⁹ Stražnickas J. Nauji metai – spalio pirmąją, *Statyba ir architektūra*, 1984, nr. 8, p. 4–5.

¹⁸⁰ Urvinis R. Čia stovės kultūros rūmai, *Komunizmo keliu*, 1979, lapkr. 20, p. 2.

¹⁸¹ Nauji kultūros namai, *Tiesa*, 1983, spalio 4, p. 2.

¹⁸² Salys A. Atvėrė duris šviesos rūmai, *Tiesa*, 1983, gruodžio 14, p. 2.

¹⁸³ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 185.

¹⁸⁴ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 185.

¹⁸⁵ 1960 m. vietinio ūkio ir kultūros vystymo planas, *PAA*, f. 714, ap. 1, b. 31, l. 21.

¹⁸⁶ Rajono ekonominė charakteristika, 1964, *PAA*, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 20.

¹⁸⁷ Rajono ekonominė charakteristika, *PAA*, f. 714, ap. 1, b. 48, l. 2.

55 pav. Kupiškio miesto elektros stotis rekonstruota 1968 m. KEMA, invent. Nr. GEK 2700 F 1612

dukcijos gamybą, „Lietžemūktechnikos“ Kupiškio rajoninio susivienijimo veiklą bei miškų ūkį. Vis dėlto norint išsamiai apžvelgti kolūkių ekonominę ir socialinę raidą, šiam klausimui reikėtų atskiros studijos. Tad čia apsiribosime aptardami svarbiausius Kupiškio rajono pramonės flagmanus, tokius kaip Kupiškio statybinių medžiagų įmonė, Centrinė sviesto gamykla ar Šepetos durpių kraiko gamykla.

Vienas reprezentatyviausių Kupiškio pramonės objektų sovietmečiu – **centrinė sviesto gamykla** (56 pav.) buvo įkurta dar 1940 m. Po karo įstaiga gana sparčiai plėtėsi ir palaipsniui tapo vienu svarbiausių miestelio pramonės objektų: „Šiandiena ši sviesto gamykla – tai ne 1940 metų, kai tuo metu čia daugiausia separavo pieną iš aplinkinių gyventojų. Dabar centrinei sviesto gamyklai priklauso Palėvenės, Palėvenėlės, Skapiškio ir Puožo cechai, apie 50 pieno separavimo bei surinkimo punktų. Gamyklos produkcija pasiekia ne tik įvairiausių respublikos kampelius, ji eksportuojama net į užsienio šalis“¹⁸⁸, – rašoma 1969 m. Gamykla neapsiribojo vienu plėtros etapu. Tiek patalpų, tiek ir produkcijos augimas vyko bemaž visą sovietmetį. Viena svarbiausių rekonstrukcijų įvyko aštuntojo dešimtmečio pradžioje. 1973 m. spalio 1 d. buvo atidarytas naujas korpusas (57 pav.), kuris, kaip teigiama spaudoje, buvo net keturis kartus didesnis nei buvęs. Po rekonstrukcijos gamykla per parą turėjo pagaminti apie 7 tonas kondensuoto pieno¹⁸⁹. Gamybos tobulinimas nesustojo ir devintajame dešimtmetyje – nuo 1973 m. veikusių vokišką sviesto gamybos liniją 1981 m. pakeitė modernesnė įranga iš Čekijos (58 pav.). Gamykla nemažai dėmesio skyrė ir aplinkos sutvarkymui: „Įmonėje tvarkingai išasfaltuotas įvažiavimas ir kiemas. Liko labai nedaug laisvų kampelių, tačiau kiekvienas jų išradin-gai panaudotas želdiniams <...>. Geras aplinkos sutvarkymas ir teisingas vidaus patalpų suskirstymas dalinai sušvelnina ypatingai aštrų gamybinio ploto trūkumą.“¹⁹⁰ 1978 m. gamykla dar šiek tiek išsiplėtė, įrengtas papildomas lieso pieno miltelių gamybos cechas, per metus pagaminta 215 tonų miltelių¹⁹¹.

¹⁸⁸ Darbo ir pergalių metai skaičiuose, *Komunizmo keliu*, 1969, liepos 24, p. 1.

¹⁸⁹ Kupiškis auga ir gražėja, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

¹⁹⁰ Šilinis A., Kvaselienė A., Šeškauskas V. Aplinka – kolektyvo rūpestis, *Komunizmo keliu*, 1963, rugpj. 13, p. 3.

¹⁹¹ Plano komisijos posėdžių protokolai, 1979, PAA, f. 714, ap. 1, b. 137, l. 9.

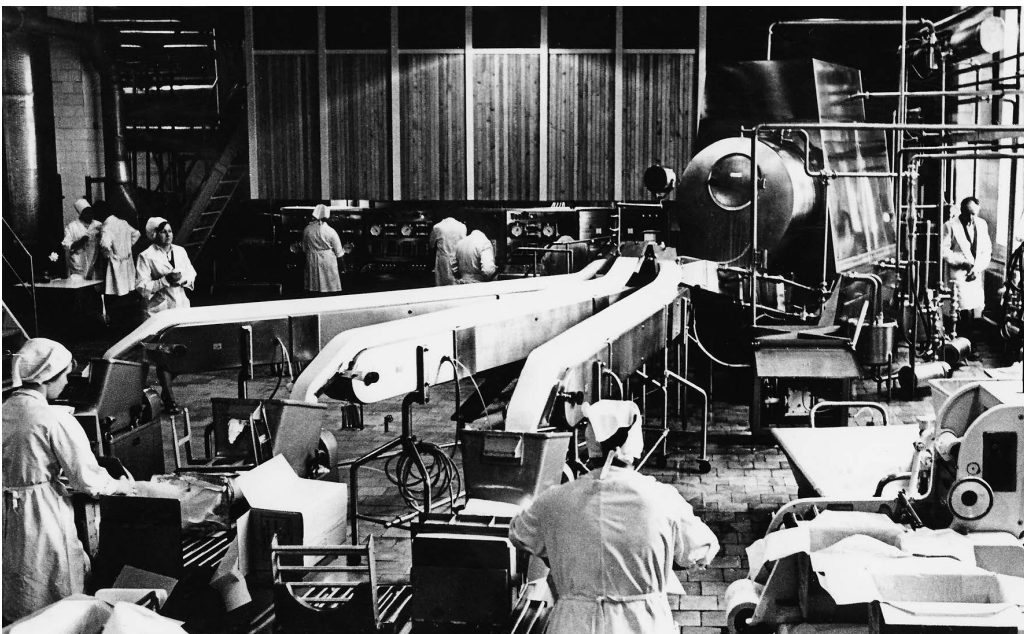

56 pav. Kupiškio
centrinė sviesto
gamykla. 1970 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 10194

57 pav. Kupiškio
sviesto gamykla
po 1973 m.
rekonstrukcijos.
KEMA, invent.
Nr. GEK 10195

58 pav. Čekiška
sviesto gamybos
linija, pradėjusi
veikti 1981 m.
KEMA, invent.
Nr. GEK 10196

Kitas ne mažiau svarbus Kupiškio sovietinės pramonės objektas – **statybinių medžiagų įmonė** (59 pav.), kuri buvo įsteigta „1962 m. spalio mėnesį panaikinus Pramonės kombinatą“¹⁹² (kaip jau minėta, dalį Pramonės kombinato funkcijų perėmė buitinis gyventojų aptarnavimo kombinatas). Su įmonės priešistore taip pat siejasi ir pirmuoju sovietinės valdžios dešimtmečiu veikusi gamybinė artelė „Švyturys“, kuri tik „nuo trečiojo 1953 metų ketvirčio sustabdė veiklą keramikos ir batų dirbtuvėse, o metų pabaigoje ir metalo remontą, pereidama vien tik į statybinių medžiagų – kalkių gamybą“¹⁹³. „1956 m. kemsuotoje baloje prie geležinkelio stoties padėti pamatai pirmajai Pramonės kombinato šachtinei krosniai. Per 3 metus pastatytos 2 kalkių degimo krosnys Kupiškyje ir po vieną Buivėnų kaime bei Subačiaus glžk. stotyje, kalkių ir gatavos produkcijos sandėliai, administracinis pastatas, garažai, lentpjūvė, iškilo ir silikatinių blokų cechasis. Darbininkai laužtuvais ir kirtikliais kirsdavo dolomitus, iš krosnių kalkes į sandėlius nešdavo dėžėmis, rankomis jas supildavo į mašinas ir vagonus. Tačiau ir tokiomis sąlygomis per metus įstengta pagaminti 30 tūkst. tonų kalkių ir 3 mln. sąlyginių vienetų karbonizuotų betono blokų, kurie buvo naudojami daugiausia ūkinių pastatų statybai. Gamintos ir cementinės čerpės bei bordo mišinys sodams purkšti ir dirvoms kalkinti.“¹⁹⁴

Įmonė gana sparčiai plėtėsi – „jei pirmaisiais savo veikimo metais iš vietinių dolomitų pagamino 18 145 tonas gabalinių kalkių, tai 1966 m. bendras kalkių degimo krosnių pajėgumas pasiekė 270 000 tonų kalkių per metus“¹⁹⁵. Taip pat tuo metu kito ir jos profilis. Iš pradžių įkurtas kalkių malimo cechas palaiptu būdu buvo perkvalifikuotas į anhidritinio cemento gamybą, kuri sieta su naujų technologijų įdiegimu: „Visoje gamykloje dirbs tik aštuoni žmonės. Tikriau pasakius, jie tik kontroliuos, stebės mechanizmų darbą. Per parą vidutiniškai numatoma pagaminti 20–25 tonas anhidritinio cemento.“¹⁹⁶ Bemaž tuo pat metu imta gaminti ir silikatines plytas: „Jei praėjusiais metais svarbią vietą užėmė gelžbetoninių blokų gamyba, tai šiemet blokai visai nebebus gaminami. Pagrindinė gamyklos paskirtis po pertvarkymo – gaminti silikatines plytas. Jas numatoma pradėti gaminti jau šių metų pabaigoje.“¹⁹⁷ Šie procesai reikalavo ir fizinės plėtros. 1967 m. gamyklos teritorijoje buvo „pastatytos erdvios ir šviesios mechaninės dirbtuvės, formavimo skyrius, statoma katilinė, malimo ir masės paruošimo skyriai, baigiamos statyti dviejų aukštų buitinės patalpos. Statybinių medžiagų gamykla jau gauna įrengimus. Gauti du silikatinių plytų presai iš Charkovo, tiltiniai kranai iš Magnitogorsko ir Taškento, elevatoriai iš Karagandos ir daug kitų smulkių įrengimų iš įvairių Tarybų Sąjungos miestų.“¹⁹⁸ Po rekonstrukcijos 1972 m. čia jau dirbo apie 380 žmonių¹⁹⁹ (60 pav.).

Atskirai derėtų paminėti ir **Šepetos durpių kraiko gamyklą** (61 pav.), kuriai pradžia davė dar 1938 m. kooperatinės sąjungos „Pienocentras“ durpių kraiko fabrikelio Šepetoje statyba. Anuomet pelkėje buvo nutiesta 40 km geležinkeliuko, iškilo stebėjimo bokštas. Durpėms presuoti į kipus fabrike buvo įrengti du vokiečių gamybos presai. Tiesa, sąjungos ekonominė veikla ne-

¹⁹² Rajono ekonominė charakteristika, 1964, PAA, f. 714, ap. 1, b. 53, l. 18.

¹⁹³ Plano komisijos posėdžių protokolai ir nutarimai, 1954, PAA, f. 714, ap. 1, b. 3, l. 11.

¹⁹⁴ *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, VDA leidykla, 2012, t. 2, p. 674.

¹⁹⁵ *Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai*, Kupiškis, 1972, p. 8.

¹⁹⁶ Kupiškyje bus gaminamas cementas, *Komunizmo keliu*, 1967, spalio 26, p. 3.

¹⁹⁷ Mickus P. Gamykla statyboms, *Komunizmo keliu*, 1967, sausio 12, p. 3.

¹⁹⁸ Vanagienė N. Gimtajame Kupiškyje apsilankius, *Statyba ir architektūra*, 1967, nr. 11, p. 9.

¹⁹⁹ *Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai*, Kupiškis, 1972, p. 8.

59 pav. Statybinių medžiagų gamykla

60 pav. Kupiškio statybinių medžiagų gamykloje.

J. Kraujūno nuotraukos. KVBA

61 pav. Šepetos durpių gamykla. KEMA, invent. Nr. GEK 6919 F 3295

buvo sėkminga, ir netrukus čia įsikūrė lentpjūvė ir malūnas²⁰⁰. 1963 m. Šepetoje buvo pradėta naujos produkcijos gamyba – ėmė veikti izoplokščių cechus²⁰¹. Tačiau nenutraukta ir durpių gamyba: „Įmonės Juodymo, Naivoių, Laičių durpynuose sparčiai gaminamos gabalinės durpės kurui. Šepetos pelkėje ruošama žaliava kraikui. Šiomis dienomis paleistas į darbą durpių kraiko presavimo cechus.“²⁰² 1970 m. gamykla „pagamino 81 tūkst. tonų trupininių durpių kraiko“²⁰³. Vėliau planuota ši skaičių padidinti iki 120–130 tūkst. tonų. Tuo tarpu izoplokščių gamyba gana greitai pradėta mažinti, nes „mokslininkai jau sukuria geresnes izoliacines medžiagas“²⁰⁴. Įdomu, kad gamykla Šepetoje savo darbuotojams nuo 1956 m. statė daugiabučius gyvenamuosius namus, 1959 m. pastatė ir pirtį-skalbyklą²⁰⁵. Pamažu šalia gamybinio komplekso išaugo ir nemaža gyvenvietė.

Sovietinėje sistemoje su statybos pramone buvo siejamos ne tik gamybinės, bet ir rangovinės organizacijos. Tad kalbant apie pramonę būtina paminėti, kad **žemės ūkio statyba** buvo viena svarbiausių pramonės šakų rajone. Kaip ir daugelyje kitų buvusios LTSR rajonų, tokio pobūdžio organizacijos statė galvijų fermas, kiaulidžių kompleksus, sandėlius, dirbtuves, kolūkių kontorą, nedidelius gyvenamuosius namus kolūkiečiams, smulkius kolūkių visuomeninius pastatus. Kitaip tariant, kūrė sovietinio kaimo gerovę, o pagrindinė politinė užduotis buvo „vystyti kaimo kolektyvizaciją bei produktyvumą“: „Vykdant TSKP nubrėžtą programą būtina visu rimtumu plėsti naujų pastatų statybą kolūkiuose, spartinti statybos darbų tempus. Jau šiais pirmaisiais naujojo penkmečio metais būtina aprūpinti visuomeninius gyvulius tinkamomis patalpomis, organizuoti kolūkiečių persikėlimą į gyvenvietes.“²⁰⁶ Rajono spauda buvo versta užversta panašaus pobūdžio žinutėmis, iliustruojančiomis sėkmes ir nesėkmes vykdant partijos suvažiavimų nutarimus: „Praeitais metais mūsų rajone buvo plačiai išvystyti visuomeninių pastatų statybos darbai. Kolūkių statybininkų jėgomis pastatyta 1 091 galvos talpumo gyvulininkystės pastatas, 5 463 kubinių metrų talpos siloso tranšėjų, 8 gyvenamieji namai kolūkiečiams“²⁰⁷ ir pan.

Nors statybomis užsiimdavo ir patys kolūkiai, pagrindinė veikianti organizacija šioje srityje buvo vadinamoji **tarpkolūkinė statybos organizacija**: „Ne kiekvienas kolūkis pajėgus savo statybos brigados jėgomis pastatyti didelius, tipinius pastatus. Čia kolūkių žemdirbiams į pagalbą ateina tarpkolūkinė statybos organizacija „Pergalė“, kuri jau ne pirmus metus stato įvairius gamybinės paskirties pastatus. Šiemet net 22 gamybinės valdybos kolūkiai numato pasinaudoti tarpkolūkinės statybos organizacijos „Pergalė“ paslaugomis. Reikės pastatyti 7 karvides ir 8 kiaulides, du grūdų sandėlius ir keturias mechanines dirbtuves.“²⁰⁸ Prie savotiškų statybinių organizacijų priskirtina ir Kupiškio melioracinės statybos valdyba, vykdžiusi plačius melioracijos darbus.

²⁰⁰ Vaičeliūnienė E. Senosios durpininkų kartos vasaros, *Kupiškėnų žinios*, 2005, liepos 26, http://www.kmintys.lt/?psl=amatu_gijos&id=24.

²⁰¹ *Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai*, Kupiškis, 1972, p. 8.

²⁰² Rudys A. Durpės kraikui ir statyboms, *Komunizmo keliu*, 1963, geg. 23, p. 3.

²⁰³ Kupiškis augs ir gražės, *Komunizmo keliu*, 1970, gruodžio 5, p. 2.

²⁰⁴ *Ten pat*, p. 2.

²⁰⁵ *Kupiškio rajono istorijos puslapiai: 1918–1972 metai*, Kupiškis, 1972, p. 8.

²⁰⁶ Skamarauskas V. Daugiau visuomeninių pastatų kolūkiniame kaime, *Stalino keliu*, 1956, geg. 12, p. 2.

²⁰⁷ *Ten pat*, p. 2.

²⁰⁸ Einoris P. Nuo pasiruošimo priklausys statybos darbų tempai, *Komunizmo keliu*, 1963, kovo 12, p. 3.

Išvados

Socialistinio laikotarpio raida Kupiškio mieste prasidėjo nuo reprezentacinės aikštės sutvarkymo 1949 m. Tuo pat metu buvo parengtas ir pirmasis, pompastiškas, stalinistinius miestų planavimo principus atspindintis miestelio generalinis planas. Vis dėlto miestelis neturėjo nei ekonominių, nei demografinių prielaidų sparčiau plėstis. Tad pirmasis, ikiindustrinis laikotarpis sietinas ne su radikaliomis urbanistinėmis pertvarkomis, bet su atskirų, puošnių stalinistinės epochos pastatų iškilimu: buvo pastatyta pirtis, viešbutis, restoranas-valgykla, vidurinė mokykla, įrengtas stadionas.

Ryškesni Kupiškio pokyčiai sietini su pirmuoju sovietinės industrializacijos laikotarpiu, kuris prasidėjo maždaug 1961 m., o santykinai baigėsi aštuntojo dešimtmečio pabaigoje, pasikeitus miesto vyriausiajam architektui ir įžengus į vėlyvojo sovietmečio fazę. Tuo metu sparčiai augo gamybos įmonės (ypač centrinė sviesto gamykla ir statybinių medžiagų įmonė), buvo plačiai diegiama pakopinė aptarnavimo sistema, daugėjo ir įvairių įstaigų, pradėta planingai tvarkyti miesto aplinka, įvesti miesto komunaliniai tinklai, statomi ne tik atskiri daugiabučiai, iškilo ir pirmasis gyvenamasis Kupos mikrorajonas. Vis dėlto, nors tuo metu miestas neabejotinai ūgtelėjo, vertinant estetikos požiūriu tenka paminėti, kad per daug standartizuota architektūra stokojo stilistinio patrauklumo, miestelis pamažu tapo tipiniu sovietinio rajono centru.

Vėlyvasis sovietmetis Kupiškio raidoje pasižymi tam tikru dvilypumu. Toliau tęsiama masinių, individualia raiška nepasižyminčių daugiabučių statyba, iškyla Žemiečių (Kraštiečių), Račiupio kvartalai. Tačiau tuo pat metu atsiranda kur kas išraiškingesnės architektūros pavyzdžių: „Kupos“ viešbutis, kultūros namai, TSRS agropromoninio banko filialas. Tuo pat metu peržiūrimi ir urbanistinio planavimo principai: 1981 m. patvirtinamas naujas miestelio generalinis planas, sutvarkoma centrinė miestelio dalis, suformuojamos Kupiškio marios.

Kupiškio krašto bibliotekų istorijos fragmentai

Lina Matiukaitė

Pirmosios bibliotekos Kupiškio krašte

Mūsų krašto bibliotekų ištakų reikia ieškoti vienuolynuose ir dvaruose – čia jos kūrėsi pirmiausia. Palėvenės dominikonų vienuolyno bibliotekai buvo skirtos specialios patalpos pietiniame korpuse, kur buvę sausiausia¹. 1751 m. šio vienuolyno bibliotekoje buvo 180 knygų², 1828 m. – 529 knygos³, 1835 m. – 970 knygų, seniausias leidinys išspausdintas 1522 m., buvo ir lietuviškų knygų⁴, 1861 m. – 645 knygos⁵. 1865 m. Kauno gubernatorius įsakė Palėvenės vienuolyną panaikinti, pasaulietinio turinio knygos iš bibliotekos perduotos Kauno gimnazijai, o religinės – paliktos vietoje. Žinoma, kad klebonaujant kunigui Jonui Šileikai (nuo 1906 m.) iš Palėvenės apylinkių kilęs studentas Jurgis Elisonas surinko bibliotekoje likusias vertingesnes knygas ir perdavė Vilniuje veikusiai Lietuvių mokslo draugijai. Kitas dominikonų bibliotekoje likusias knygas 1916 m. vokiečiai išgabeno į Vokietiją. Taip garsioji Palėvenės dominikonų biblioteka buvo galutinai likviduota⁶.

1750 m. įsteigto Skapiškio dominikonų vienuolyno bibliotekoje 1818 m. buvo 360 įvairaus turinio XVII–XVIII a. knygų lotynų ir lenkų kalbomis, kurios buvo laikomos vienoje celėje⁷. Skapiškio vienuolynas buvo uždarytas tuoj po 1831 m. sukilimo, o bibliotekos knygos paliktos likimo valiai. Šio fakto liudinininkas buvo ir kraštotyrininkas Peliksas Bugailiškis:

„Laipiodami po XVIII šimtmečio bažnyčios aukštą ir varpinę per šv. Lauryno atlaidus aptikome daug senų ir apdulkėjusių knygų, kurios mėtėsi niekieno neglobojamos. Čia, žinoma, kalti klebonai, kurie dėl savo konservatyvumo ir apsileidimo mažiausiai tesirūpino jų žinioje buvusiais kultūros paminklais. Tačiau vienuolyno rankraštynas buvo užrakintas rūsiuose ir tik po Antrojo pasaulinio karo kažkieno išvežtas sunkožežimiu.“⁸

Adomynės, Antašavos, Palėvenės ir kituose mūsų krašto dvaruose buvo vertingų knygų rinkiniai – vienuose didesni, kituose mažesni. Žinoma, kad Noriūnų dvare, kuris 1859–1915 m. priklausė bajorams Venclovavičiams, 1880 m. buvo didelė ir labai vertinga 6 000 tomų biblioteka⁹. Tai buvo istorinės, meno, žemės ūkio, medžioklės, heraldikos tematikos ir grožinės knygos daugiausia lenkų, prancūzų ir vokiečių kalbomis. Kai kurios knygos buvo įrištos bronzinės spalvos oda ir turėjo išpaustus Venclovavičių giminės

¹ Pacevičius A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, Vilnius, 2005, p. 105.

² 1751 07 02 Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno inventorius, *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 93–131.

³ Pacevičius A. *Vienuolynų bibliotekos Lietuvoje 1795–1864 m.*, Vilnius, 2005, p. 150.

⁴ Baliulis A. *Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 87.

⁵ 1861 01 22 Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno vizitacijos aktas, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 2, l. 53–59.

⁶ Palėvenės buvęs dominikonų vienuolynas ir Šv. Dominiko bažnyčia [interaktyvus] [žiūrėta 2012 m. gegužės 7 d.]. Prieiga per internetą: <<http://vienuolynai.mch.mii.lt/V8-46/Palevene.htm>>.

⁷ 1818 m. Skapiškio vienuolyno vizitacijos aktas, LVIA, f. 525, ap. 8, b. 739, l. 43–46.

⁸ Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 259.

⁹ Baliulis A. *Iš Kupiškio ir apylinkių praeities, Kupiškio kraštas*, Vilnius, 1997, p. 78.

narių inicialus. Didelę biblioteką (apie 5 000 tomų) turėjo Palėvenės dvaro savininkai Komarai.

Spaudos draudimo laikais Kupiškio krašto knygnešiai ne tik platino lietuvišką spaudą, bet ir turėjo nedideles slaptas bibliotekėles. 1900 m. alizaviečiai prašė Kauno gubernatorių leisti įsteigti legalų knygyną. Deja, apie tai tikslesnių duomenų neaptikta – tai jau atskirų tyrinėjimų objektas.

XX a. pradžioje, panaikinus lietuviškos spaudos draudimą, steigėsi įvairios bibliotekėlės, skaityklos, knygynėliai.

1904–1909 m. visoje Lietuvoje prie bažnyčių kūrėsi parapijų bibliotekos, kurias tvarkė kunigai ar kiti bažnyčios tarnautojai. Iki Pirmojo pasaulinio karo mūsų krašte jau veikė 7 tokios bibliotekėlės: Antašavoje, Kupiškyje, Palėvenėje, Salamiestyje, Skapiškyje, Subačiuje ir Šimonyse. Joms steigti nereikėjo jokių leidimų, jos būdavo atidarytos savaitgaliais, dažniausiai prieš pamaldas arba po pamaldų. Pirmąją parapijos biblioteką 1905 m. įkūrė Skapiškio kunigas Konstantinas Kuprevičius. 1910 m. ji susijungė su žemės ūkio ratelio knygynėliu¹⁰. Subačiuje parapijos biblioteką 1906 m. įsteigė kunigas Pranas Kazlauskas, o joje dirbo vargonininkas Savickas. Didžioji dalis šių bibliotekėlių knygų – religinė literatūra, galima buvo paskaityti ir lietuviškų laikraščių bei žurnalų.

1905–1906 m. Lietuvoje veikė 40 Lietuviškų knygynėlių draugijos bibliotekų. Apie tokios bibliotekos steigimą Šimonyse prisimena kraštotyrininkas Peliksas Bugailiškis:

„1905 m. iš Lietuviškų knygynėlių draugijos vieną komplektą (apie 100 knygų) įpiršau Šimonyse zakrastijonui Jakučiui, kuris dvejus metus davinėjo jas žmonėms skaityti, turėdamas nuolatinių ėmėjų – 17 vyrų ir 10 moterų. Kai klebonas Pauliukas įpareigojo savo zakrastijoną tvarkyti parapijos bibliotekėlę ir uždraudė „pirmėviškių“ knygų davinėjimą, ji likvidavosi.“¹¹

Panašių konfliktų kildavo ir kitose vietovėse, nes Lietuviškų knygynėlių draugijos bibliotekose buvo „Aušros“ ir „Šviesos“ bendrovių knygų, laikytų bedieviškomis.

1909 m. Kupiškyje buvo įsteigta dviklasė lietuviška mokykla, kuri turėjo atskirą kambarį bibliotekai.¹² Apie jos veiklą daugiau žinių kol kas nerasta. Lietuvių katalikų blaivybės draugijos Subačiaus skyriaus biblioteka įsikūrė 1913 m. ir turėjo 100 skaitytojų. 1915–1916 m. Skapiškyje veikė „Ryto“ kultūrinės draugijos biblioteka-skaitykla, 1908–1915 m. – žemės ūkio ratelių bibliotekėlės Kupiškyje, Skapiškyje, Šimonyse ir kitose vietovėse.

1909–1914 m. slapta veikė Aukštaičių pažangiojo jaunimo nelegali organizacija (APJO), kurios šūkis „Švieskis ir šviesk“. Veiklos centras buvo Kupiškio valsčiaus Bukonių vienkiemyje, steigėjai – kupiškėnai, komiteto pirmininkas – Jurgis Bukėnas. Šią organizaciją sudarė apie 20 kuopų, veikusių Antašavoje, Palėvenėje, Salamiestyje, Skapiškyje ir aplinkiniuose Aukštaitijos valsčiuose (Vabalninko, Biržų, Pandėlio ir kt.). Kupiškio kuopa, kuri vadinosi „Jaunimo ratelis“, Račiupėnų kaime, J. Bukėno svainio Krapavicko

¹⁰ Skapiškis, *Vienybė*, 1910, rugs. 21.

¹¹ Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 264.

¹² Glemžaitė-Dulaitienė E. *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, 1958, p. 19.

namuose, turėjo centrinę knygyną, o kiekviena kuopa – knygynėlius po 90–300 knygų. Centrinio APJO knygyno knygininkas buvo Povilas Krapavickas, 1914 m. jame buvo apie 1 000 knygų¹³. Tai – lietuvių (Žemaitės, Šatrijos Raganos, Vinco Krėvės, Vaižganto, Vinco Kudirkos ir kt.), rusų (Levo Tolstojaus, Aleksandro Gerceno, Vladimiro Korolenkos, Nikolajaus Dobroliubovo), kitų užsienio rašytojų veikalai, žemės ūkio ir politinė literatūra. Knygos buvo išigyjamos už nario mokestį, aukas, įvairių vakarų lėšas, nemažai jų iš Amerikos atsiuntė A. Baltušis, J. Krapavickas, dovanėjo patys ratelio dalyviai. Kuopos leido savo rankraštinius laikraščius: „Jaunimo ratelis“ – „Gojelij“ ir „Jaunimėlių“, Salamiesčio – „Irklą“, Antašavos – „Pirmuosius žiedus“.

Kupiškyje lietuviškais spaudiniais prekiaavo Lietuvių spaudos knygynas, kurį steigti leidimą 1905 m. davė Kauno gubernatorius. Lietuviškų knygų 1913–1914 m. buvo galima nusipirkti Kupiškio žydo Ošros knygyne. Lietuviškais leidiniais buvo prekiaujama ir prie bažnyčių. Tuo metu nemažai mūsų krašto inteligentų ir ūkininkų prenumeravo lietuvišką spaudą. Tai patvirtina „Vienybės“ laikraštyje pateikti duomenys: 1909 m. Skapiškio parapiją pasiekdavo 29 egz. periodikos, 1913 m. – 80 egz., „Lietuvos ūkininko“ ir „Šaltinio“ – po 20 egz., „Vienybės“ – 18 egz., „Lietuvos žinių“ ir „Vilties“ – po 4 egz.¹⁴

Nepriklausomos Lietuvos Respublikos metais įvairių bibliotekėlių tinklas išsiplėtė. 1933 m. Lietuvos bibliotekininkų draugija, norėdama surinkti žinių apie visas veikiančias bibliotekas bei knygynėlius-skaityklas, išplatino anketas, kurių duomenys rodo, kad Kupiškio krašte (dabartinio Kupiškio rajono teritorijoje) 1932 m. buvo apie 80 įvairių bibliotekėlių bei knygynėlių-skaityklų¹⁵. Manoma, kad ne visos bibliotekos atsakė į anketas. Žinoma, kad veikė 33 pradžios mokyklų bibliotekėlės, kurių fonduose buvo nuo kelių dešimčių iki 900 egz. knygų, jos turėjo nuo 25 iki 190 skaitytojų. Kupiškio progimnazijos biblioteka turėjo 2 296 knygas ir 203 skaitytojus. Veikė įvairių ratelių ir draugijų bibliotekėlės, kurios buvo nedidelės – turėjo po 30–400 knygų, jas skaitė daugiausia šių organizacijų nariai.

Jaunųjų ūkininkų rateliai (JŪR), kuriems dažniausiai vadovavo pradžios mokyklų mokytojai, pradėjo steigtis nuo 1931 m. ir apie 1938–1939 m. jų jau buvo apie dvi dešimtis, 15 iš jų (Adomynės, Alizavos, Čivonių, Juodpėnų, Kupiškio, Migonių, Puponių, Salamiesčio, Skapiškio, Subačiaus, Šimonių, Uoginių, Vėžionių, Virbališkių ir Žaidelių) turėjo knygynėlius, kuriuose buvo nuo 40 iki 180 knygų¹⁶. Savo veiklumu išsiskyrė 1935 m. įsteigtas Čivonių JŪR, kuriam vadovavo mokytojas Pranas Tamošiūnas. Trečiajame knygynėlių steigimo konkurse surinko 317 knygų ir gavo antrojo laipsnio premiją. 1936 m. jau turėjo 402 knygas, 1938 m. – 410 knygų. 1937 m. įrengta seklyčia¹⁷. Dauguma ratelių gaudavo ir po keletą periodinių leidinių. Pavyzdžiui, Žaidelių ratelis prenumeravo „Mūsų kraštą“, „Pajūri“, „Jaunąją kartą“, „Ūkininko patarėją“ ir „Mokslo dienas“¹⁸.

Šaulių sąjungos bibliotekėlės pradėtos steigti 1927 m. ir veikė Alizavoje, Antašavoje, Jutkonyse, Kupiškyje,

¹³ Žebrytė J. Aukštaičių pažangiojo jaunimo organizacija, *Kupiškėnų enciklopedija. A–J*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 106–107.

¹⁴ Skapiškis, *Vienybė*, 1913, liepos 31.

¹⁵ *Bibliografijos žinios*, 1933, nr. 5, p. 145–157.

¹⁶ Sinkevičius K. JŪR knygynėlių ir seklyčių žinynas, *Jaunųjų ūkininkų ratelių (JŪR) knygynėliai ir seklyčios (1930–1940; 1941–1944)*, Vilnius, 2008, p. 75–290.

¹⁷ *Ten pat*, p. 103.

¹⁸ *Ten pat*, p. 285.

Palėvenėje, Palėvenėlėje, Skapiškyje, Skapiškio geležinkelio stotyje, Šimonyse¹⁹. Didžiausias buvo 1927 m. įsteigtas Kupiškio šaulių būrio knygynėlis, 1932 m. turėjo 330 knygų, 62 skaitytojai per metus perskaitė 588 knygas²⁰.

Antašavoje, Kupiškyje, Palėvenėje, Salamiestyje veikė pavasarininkų (Lietuvos katalikų jaunimo sąjungos „Pavasaris“) bibliotekėlės, kuriose buvo po 50–200 įvairių knygelių: grožinės ir istorinės literatūros, religinio pobūdžio leidinių, prenumeruojama po keletą pavadinimų laikraščių ir žurnalų. Kupiškio pavasarininkų kuopos bibliotekėlė buvo parapijos namuose. Aktyvi jos skaitytoja Eugenija Lukošienė prisimena, kad stovėjo trys spintos, pilnos knygų, kurias tvarkydavo ir sekmadieniais po pamaldų į namus išduodavo B. Juodzevičius iš Paketurių kaimo.

Jaunalietuvių (tautinės sąjungos „Jaunoji Lietuva“) knygynėliai, kurie pradėti steigti 1929 m., veikė Kupiškyje, Drulėnuose, Paberžiuose, Puponyse, Salamiestyje, Skapiškyje, Subačiaus geležinkelio stotyje, Šimonyse. 1932 m. įsteigtas Paberžių jaunalietuvių skyrius (vadovas Jonas Augulis) turėjo knygynėlį ir skaityklą, kurie veikė Augulių namuose. Knygos skaityti veltui buvo išduodamos šeštadieniais ir sekmadieniais ne tik jaunalietuviams, bet ir kitiems pageidaujantiems. Knygininkais dirbo Povilas Tamošiūnas, Petras Kavaliauskas, Petras Masiulis, dažnai knygas ar laikraščius išduodavo ir patys Auguliai²¹. 1933 m. knygynėlyje buvo 190 knygų, o 1935 m. – jau 328. Knygynėlio pradžia padarė Paberžių kaimo jaunimas, sunėšęs turėtas knygas. Nemažai jų dovanojo profesorius Petras Šalčius, iš šių kraštų kilę Jonas Graičiūnas ir Povilas Pakarklis. Skaitykla gavo periodinius leidinius „Jaunoji karta“, „Trimitas“, „Mūsų Vilnius“, „Tėvų žemė“, „Kūno kultūra ir sveikata“²². Subačiaus skyriaus bibliotekėlę tvarkė Jonas Juška. 1935 m. subatėnai buvo premijuoti 50 knygų už gerą laikraščio „Jaunoji karta“ platinimą, o 1938 m. gavo „knygų vajaus“ 190 knygų komplektą²³.

1919–1926 m. Kupiškyje, vaistininke Mykolo Glemžos namuose, veikė jaunimo organizacija, kuri įvairiai vadinta: Pažangaus jaunimo sąjunga, laisvosios jaunuomenės organizacija „Draugas“. Jos organizatorius ir pirmasis pirmininkas buvo Kazys Jėčius iš Dūbliškių kaimo (nuo 1921 m. Peliksas Šinkūnas), sekretorė – Elvyra Glemžaitė²⁴. Veikloje aktyviai dalyvavo Elvyros seserys Mikalina ir Stefanija Glemžaitės, brolis Jonas Glemža, Vladas ir Petras Šinkūnai, Teofilis Kavoliūnas, Marė ir Emilija Jėčiūtės. Į „Draugo“ knygyno fondą pateko knygos iš buvusio „Jaunimo ratelio“, taip pat naujai nupirktos ir suaukotos. Jos buvo perkamos už lietuviškuose vakaruose, gegužinėse surinktas lėšas. Bibliotekoje netrūko lietuvių autorių (Šatrijos Raganos, Žemaitės, Vinco Kudirkos, Vaižganto, Maironio) knygų, periodinių leidinių („Jaunimas“, „Kultūra“, „Mokykla ir gyvenimas“). Galima buvo paskaityti socialistinės pakraipos literatūros. Knygos, kurių turėta apie 500, buvo keičiamos ketvirtadieniais ir sekmadieniais po draugijos susirinkimų, lietuviškų vakarų. Ši knygynėlį tvarkiusi E. Glemžaitė-Dulaitienė prisimena:

¹⁹ Sinkevičius K. Lietuvos šaulių sąjungos bibliotekų abėcėlinis žinynas, *Lietuvos šaulių sąjungos bibliotekos (1920–1940)*, Vilnius, 2007, p. 71–215.

²⁰ *Ten pat*, p. 130.

²¹ Žebrytė J. Jaunalietuvių knygynėlis ir skaitykla Paberžiuose, *Tarp knygų*, 2010, nr. 3, p. 18–20.

²² Sinkevičius K. *Lietuvių tautinės jaunuomenės „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos knygynai ir skaityklos 1927–1940 m.*, Vilnius, 1996, p. 88.

²³ *Ten pat*, p. 103.

²⁴ Jankauskas V. *Draugas, Kupiškėnų enciklopedija. A–J*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 340.

„Kad būtų galima lengviau surasti knygą, knygynėlis turėjo katalogą. Jame buvo atžymimas knygos numeris, autorius, knygos antraštė ir pastabos. Inventoriniai numeriai įrašomi baltoje lipdėje, kuri buvo priklijuojama knygos nugarėlėje.“²⁵

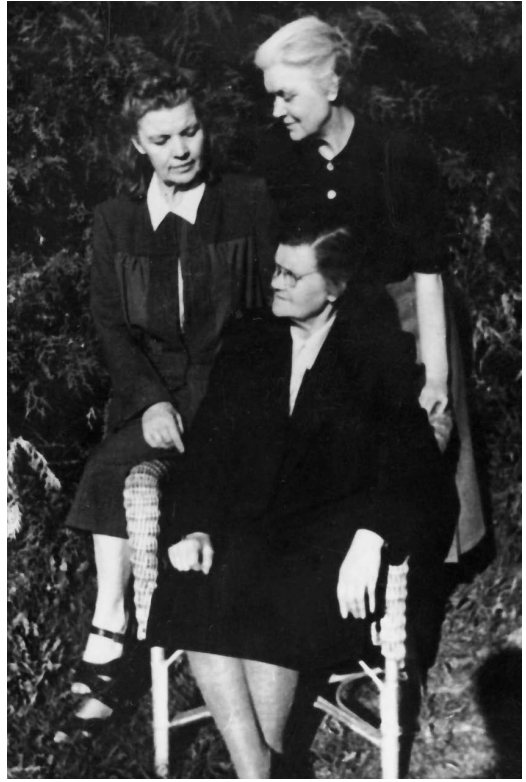
Skaitytojai už paimtą knygą turėdavo pasirašyti, o gražinti reikėjo po savaitės. Tai jau rimtesnės bibliotekos užuomazga. 1921 m. E. Glemžaitėi išvykus, knygynėlį tvarkė jos brolis J. Glemža, o šiam išvykus – Jurgis Žalnieriūnas. 1926 m. knygos perduotos Lietuvos jaunimo sąjungos Kupiškio skyriui.

1930 m. įsikūrė Laisvamanių etinės kultūros draugijos Kupiškio skyrius, kuriam vadovavo Petras Vaitiekūnas. Draugijos veiklą palaikė ir aukas rinko tuo metu Amerikoje gyvenę Jonas Šliūpas, Andrius Liucijonas Graičiūnas, Jonas Kulys. Be kitų draugijos tikslų, buvo liaudies namų su biblioteka ir skaitykla steigimas Kupiškyje. Liaudies namų taip ir neatsirado, o biblioteka įkurta 1932 m. Jono Apšegos 1923 m. pastatytoje salėje. Ją tvarkyti buvo pakviestas pats šeimininkas. 1933 m. sausio 7 d. „Lietuvos ūkininke“ P. Vaitiekūnas rašė:

„Laisvamanių etinės kultūros draugijos Kupiškio skyrius, norėdamas aprūpinti kupiškėnus knygomis ir laikraščiais, įsteigė Kupiškyje, Vilniaus g. 11, biblioteką. Deja, kol kas mažai turti literatūros. Purėnienė pradžia paaukoko 40 knygų. Tikimės, kad atsiras ir daugiau kilnaus būdo žmonių, norinčių ir galinčių paremti mūsų knygyną, jei ne lėšomis, tai knygomis.“

Pelikso Bugailišio teigimu, į šią biblioteką pateko nemažai knygų iš Glemžų namuose veikusio knygynėlio²⁶. Iš draugijos pasitraukus P. Vaitiekūnui, 1936 m. bibliotekėlė nustojo veikti.

Kupiškyje 1935–1944 m. veikusi Žiemos žemės ūkio mokykla turėjo savo knygynėlį, kurį knygomis aprūpindavo Žemės ūkio rūmai. Buvo komplektuojama ne tik žemės ūkio literatūra, bet ir knygos apie įvairius amatus, mediciną, istoriją, taip pat grožinė literatūra. 1935 m. knygynėlyje buvo 292 knygos, 1938 m. – 386 knygos²⁷. Knygynėliu galėjo naudotis ne tik esami ir buvę mokyklos mokiniai, bet ir jaunųjų ūkininkų ratelių nariai, apylinkės ūkininkai.

Seserys etnografės Glemžaitės. Sėdi Stefanija, stovi (iš kairės) Elvyra ir Mikalina. 1953 m. KEM

²⁵ Glemžaitė-Dulaitienė E. Iš atsiminimų apie spaudą ir bibliotekas, *Bibliotekų darbas*, 1958, nr. 1, p. 21.

²⁶ Bugailiškis P. *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994, p. 266.

²⁷ Žebrytė J. Kupiškio žiemos žemės ūkio mokyklos knygynėlis, *Tarp knygų*, 2002, nr. 9, p. 12–15.

Kupiškyje buvusiose Lietuvos kariuomenės kareivinėse veikė I artilerijos pulko biblioteka (keletas išlikusių knygų yra Kupiškio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijos bibliotekos fonde).

Visi draugijų, įvairių ratelių knygynėliai ir bibliotekos buvo visuomeniniai, gyvavo tik entuziastų ir atsidavėlių dėka. Jų veikla buvo nepastovi, dažnai – trumpalaikė, 1940 m. (kai kurios ir anksčiau) buvo likviduotos, o dauguma knygų sunaikinta.

Iš Kupiškio viešosios bibliotekos istorijos

Viešosios, visiems prieinamos, valstybės lėšomis išlaikomos bibliotekos Kupiškio krašte XX a. ketvirtojo dešimtmečio viduryje dar nebuvo. Tik tuomečių apskričių centruose (Panevėžyje, Rokiškyje, Biržuose ir kt.) jau veikė bibliotekų funkcijas atlikę Centralinio valstybės knygyno skyriai. 1934 m. Švietimo ministerija buvo numačiusi šių knygynų skyrių tinklą plėsti ir valsčiuose. Žurnale „Savivaldybė“ rašoma:

„Panevėžio apskrities valdyba gyvai susidomėjo tuo reikalu ir jau kreipėsi į Švietimo ministeriją, prašydama tuo tarpu leisti Centralinio knygyno skyrius įsteigti nors tuose valsčių miesteliuose, kur yra vidurinės mokyklos: būtent Kupiškyje, Šeduvoje ir Ramygaloje. Savivaldybė duos knygynininkus ir patalpas. Kultūros reikalų departamento direktorius tam apskrities valdybos sumanymui pritarė.“²⁸

Deja, nė viename iš minėtų miestelių knygyno skyrius dėl nežinomų priežasčių nebuvo įsteigtas.

Nuo 1936 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojo Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas, pasirašytas Lietuvos Prezidento Antano Smetonos ir Ministro Pirmininko Juozo Tūbelio²⁹, ir Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymo vykdymo taisyklės³⁰, kuriose buvo nurodyta, kad viešąsias bibliotekas steigia, jų vedėjus skiria ir darbo užmokesčių jiems moka bei knygų parūpina Švietimo ministerija, o patalpas skiria ir jas išlaiko vietos valdžia. Iki tol Kaune veikęs Centralinis valstybės knygynas pavadintas Valstybės centraline biblioteka, o knygyno skyriai – valstybinėmis viešosiomis bibliotekomis.

Švietimo ministras Juozas Tonkūnas, remdamasis Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymu, 1937 m. vasario 1 d. įsteigė Kupiškio valstybinę viešąją II eilės biblioteką su skaitykla³¹, o jos vedėju 1937 m. sausio 25 d. įsakymu C/Nr. 3 nuo 1937 m. vasario 1 d. paskyrė Česlovą Skaraitį³².

Biblioteka įkurta Jono Apšėgos salėje (Vilniaus g. 11), kur veikė ir kino teatras. Abonentinis skaitytojų mokeskis – 50 centų per mėnesį, imant knygą į namus, reikėjo mokėti 5–10 litų užstatą. Nuo užstato buvo atleidžiami moksleiviai ir kareiviai, taip pat kiti asmenys, pristatę savivaldybės garantinį raštą. Du mėnesius negražinusiam knygų skaitytojui galėjo būti neleista

²⁸Central. knygyno skyriai bus Kupiškyje, Šeduvoje ir Ramygaloje, *Savivaldybė*, 1934, nr. 9, p. 29.

²⁹Valstybinių viešųjų bibliotekų įstatymas, *Vyriausybės žinios*, 1936, rugp. 10, p. 2–3.

³⁰*Bibliografijos žinios*, 1937, nr. 1, p. 46–47.

³¹Naujos viešosios bibliotekos, *Bibliografijos žinios*, 1936, nr. 6, p. 255.

³²Bibliotekininkų paskyrimai, *Bibliografijos žinios*, 1937, nr. 1, p. 47.

*Apšėgos salė
(Vilniaus g.), kurioje
1937 m. įkurta
Kupiškio valsstybinė
viešoji biblioteka.
Apie 1970 m. KEM*

naudotis bibliotekos paslaugomis. Už naudojimąsi skaityklomis mokestis nebuvo imamas. Bibliotekininkai gaudavo apie 60 litų atlyginimą.

Biblioteka buvo kilnojama iš vienu patalpų į kitas: nuo 1939 m. pabaigos veikė miesto pakraštyje, netoli dabartinės autobusų stoties. Patalpos buvo mažos, trūko būtiniausio inventoriaus, knygų, periodinių leidinių. To meto spaudoje rašoma:

„Valstybinė biblioteka nukelta gana toli į užmiestį, o visi restoranai yra susispietę miesto centre. Todėl kas nori „sušilti“, gali tuojau, o norėdamas pasiskaityti laikraščių, žurnalų ar pakeisti knygą, turi dar gerokai paeiti į užmiestį. Jaunimas ir pažangesnieji ūkininkai pageidauja, kad valsstybinė viešoji biblioteka būtų perkelta į patogesnę vietą.“³³

1941 m. biblioteka perkelta į Keršio namus Vilniaus gatvėje (dabar ten tautodailės salonas „Židinys“), kur jai buvo skirti du kambariai su atskiru įėjimu. 1947 m. biblioteka jau veikė buvusiuose Trapidos namuose Gedimino g. 21 (dabar UAB „Roveta“). Ši data nurodoma bibliotekos istorijoje³⁴, tačiau yra prisimenančių, kad biblioteka čia perkelta apie 1944 m. – tik pasibaigus karui.

1951 m. kartu su kultūros namais ir kraštotyros muziejumi įsikūrė dabartinėse patalpose – suremontuotoje buvusioje žydų sinagogoje. Nuo 1984 m., išsikėlus minėtoms įstaigoms, bibliotekai atiteko visas didelis pastatas (1 257 kv. m), ne visai tinkamas bibliotekos poreikiams. Jam reikėjo nuolatinio remonto. Čia biblioteka įsikūrusi ir šiandien. Būtina pastato renovacija, tačiau dėl šalies ekonominės krizės bibliotekininkų ir skaitytojų svajonė vis tolsta.

Vykdamas administracines reformas, keletą kartų keitėsi bibliotekos pavadinimas. 1946 m. balandžio 24 d. buvo suformuota Kupiškio apskritis³⁵, o biblioteka pavadinta Kupiškio apskrities viešąja biblioteka. 1950 m. birželio 20 d. apskritį perorganizavus į rajoną³⁶, viešoji biblioteka tapo Kupiškio rajonine biblioteka, prie jos įsteigiamas Vaikų li-

³³Inevičius P. Smūklės ir bibliotekos, *Spindulys*, 1940, nr. 1, sausio 4.

³⁴Žalkauskaitė K. *Kupiškio rajono bibliotekų istorija*, d. 1, Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyrius (toliau – KRSVBIKS), 1973, p. 20 (mašinosraštis).

³⁵Totoris A. Apskritis, *Kupiškėnų enciklopedija. A–J*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 73–74.

³⁶Totoris A. Kupiškio rajonas, *Kupiškėnų enciklopedija. K–P*, t. 2, Vilnius, 2012, p. 208.

teratūros skyrius. 1977 m. vasario 1 d. įvykdžius bibliotekų tinklo centralizaciją, rajoninė biblioteka tapo Kupiškio rajono centrine biblioteka su Skaitytojų aptarnavimo, Vaikų literatūros, Bibliografijos, Komplektavimo ir Metodikos skyriais, o 28 kaimo bibliotekos tapo centrinės bibliotekos filialais³⁷. Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 1995 m. gruodžio 8 d. sprendimu Nr. 114 „Dėl rajono savivaldybės bibliotekų pavadinimų“ centrinė biblioteka pavadinta Kupiškio rajono savivaldybės viešąja biblioteka. Vadovaujantis Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos nuostatais, patvirtintais Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2009 m. vasario 5 d. sprendimu Nr. TS-14, ir Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 2009 m. kovo 6 d. įsakymu Nr. IV-22, nuo 2009 m. kovo 6 d. filialai pervardinti į padalinius. Viešoji biblioteka – tai biudžetinė įstaiga, jos steigėjas – Kupiškio rajono savivaldybė, skirianti lėšų bibliotekų pastatams išlaikyti ir materialinei bazei atnaujinti, periodinių leidinių prenumeratai, darbuotojų atlyginimams ir kitai veiklai. Tik lėšų einamajam dokumentų fondų komplektavimui skiria Kultūros ministerija.

Nuo 1937 m. bibliotekai vadovavo 18 vedėjų ar direktorių. Apie pirmojo vedėjo Česlovo Skaraičio veiklą, kuri pasibaigė 1940 m. vasarą, daugiau žinių nerasta. Galima spėti, kad jis neįtikojamai naujai tarybų valdžiai. 1940 m. lapkričio 16 d. bibliotekos vedėju paskirtas tuomečio valsčiaus vedėju Petro Šinkūno sūnus Julius Šinkūnas. Prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, kartu su tarybiniais aktyvistais jis norėjo trauktis į Rusiją, bet nespėjo – buvo nužudytas. Karo metais biblioteka dirbo nereguliariai, dažnai keitėsi jos vedėjai: dirbo Stasys Gurklys (atleistas 1941 06 22), Romualdas Grucė (1941 06 29–1941 09 01), Vitas Mindaugas Kriščiūnas (1941 09–1942 03³⁸). Jis savo prisiminimuose rašo: „Bibliotekoje buvo keletas tūkstančių lietuviškų knygų. Buvo ir A. Smetonos raštai, kurių sovietai dar nespėjo sunaikinti. Gaudavom vokiškų laikraščių.“³⁹

Nuo 1942 m. gegužės 1 d. biblioteka vėl pradėjo veikti, jos vedėja paskirta tuomečio saugumo viršininko Gylio žmona Janina Vaicekauskaitė-Gylienė ir dirbo iki 1944 m. vasaros, kol pasitraukė į Vokietiją. Prisiminimai apie šią darbuotoją gana neigiami: ji dažnai savavališkai pasišalindavusi iš darbo, skaitytojai jos vengė, knygų fondas buvo mažai prižiūrimas, grobstomas ir niokojamas⁴⁰. Naujos vedėjos N. Murnikovaitės 1944 m. spalio 7 d. pildytoje anketoje užfiksuota tokia informacija:

„Biblioteka per tris kambarius, reikia remonto. Biblioteka dar neveikia, tik skaityklą atidaryta 9–18 val. Po karo liko 1 634 knygos, dingo 830 knygų (apie 34 procentus), visos raštinės knygos.“⁴¹

Pokario metais bibliotekų vadovai labai dažnai keitėsi: dirbo Ona Linkevicienė (atleista 1946 10 01)⁴², Janina Bočiulytė (1946 10 01⁴³–1947 04 01⁴⁴), Marija Kralikienė (1947 04 01⁴⁵–1947 10 01⁴⁶),

³⁷ Kultūros skyriaus vedėjo 1977 01 31 įsakymas Nr. 6, *Kupiškio kultūros centro archyvas* (toliau – KKCA), Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1974 09 02–1977 08 26, l. 76–77.

³⁸ Kriščiūnas V. M. *Laisvas buvau tik iki keturiasdešimtuju, Kupiškis*, 2012, nr. 10, p. 7.

³⁹ *Ten pat.*

⁴⁰ Žalkauskaitė K. *Kupiškio rajono bibliotekų istorija*. d. 1, KRSVBIKS, 1973, p. 16 (mašiništas).

⁴¹ Kupiškio v. v. bibliotekos 1944 10 01 anketa, *Kultūros ministerijos archyvas* (toliau – KMA), f. 4, ap. 2, b. 73, l. 40.

⁴² Įsakymas nr. 60 (be datos), KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1946 08 05–1947 12 15, l. 8.

⁴³ Įsakymas Nr. 61 (be datos), *ten pat*, l. 8.

⁴⁴ Įsakymas Nr. 83 (be datos), *ten pat*, l. 11.

⁴⁵ Įsakymas Nr. 84 (be datos), *ten pat*, l. 11.

⁴⁶ Įsakymas Nr. 142 (be datos), *ten pat*, l. 20.

Kupiškio viešosios bibliotekos darbuotojos. Sėdi (iš kairės): vedėja Ona Indrelienė, Elyvra Kriaučiuonaitė; stovi: Aldona Makštelytė-Krestova, Genė Jonuškienė. (Biblioteka tuo metu veikė žydo Trapidos buvusiuose namuose, Gedimino g. 21.) 1949 m. KVBA

Kupiškio rajoninės bibliotekos skaitykloje. Vedėja Ona Indrelienė (dešinėje) ir bibliotekininkė Ona Vencevičiūtė. 1949 m. KVBA

Lionė Barčienė (1947 10 01⁴⁷–1949 02 10⁴⁸). Pagal Glavlito reikalavimus iš bibliotekų buvo išimama visa iki 1940 m. išleista literatūra, knygos iš naujo buvo inventorizuojamos ir kataloguojamos. L. Barčienė prisimena, kad šaltose patalpose tik keletą valandų aptarnaudavo skaitytojus, o katalogines korteles nešdavosi rašyti į namus. Nuolat buvo gaunamos naujų knygų siuntos, todėl, dirbant vienam darbuotojui, nelikdavę laiko jokiai masiniam darbui⁴⁹.

Beveik du dešimtmečius (1949 02 10⁵⁰–1967 03 13⁵¹) bibliotekai vadovavo 1958 m. Vilniaus kultūros ir švietimo technikumо neakivaizdinį skyrių baigusi Ona Indrelienė. Ant šios moters pečių gulė tolesni bibliotekos atkūrimo sunkumai. Ji turėjo daug aktyvių pagalbininkų, todėl buvo lengviau telkti skaitytojus, o labiausiai prie širdies buvo įvairių renginių organizavimas. 1949 m. bibliotekoje, be vedėjos, dar dirbo 3 bibliotekininkės.

⁴⁷ Įsakymas Nr. 143 (be datos), *ten pat*, l. 20.

⁴⁸ 1949 02 10 įsakymas Nr. 8, KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1948 01 01–1949 12 31, l. 31.

⁴⁹ Lionės Barčienės atsiminimai. Kopūstienė J. *Prasmingo darbo dešimtmečiai*, KRSVBIKS, 1986, p. 6–7 (mašinarštis).

⁵⁰ 1949 02 10 įsakymas nr. 8, KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1948 01 01–1949 12 31, l. 31.

⁵¹ Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo 1967 03 13 įsakymas Nr. 22, KKCA, Įsakymų knyga, 1965 04 26–1967 12 03, l. 31.

Kupiškio rajono bibliotekininkai išlydint rajoninės bibliotekos vedėją Oną Indrelienę. Pirmoje eilėje (iš kairės): Danutė Štarienė (rajoninė vaikų biblioteka – RVB), Kostė Žalkauskaitė-Kleniauskienė (rajoninė biblioteka – toliau RB), Janina Tamošiūnaitė-Kopūstienė (RB), Ona Indrelienė (RB), Aldona Makštelytė-Krestova (RB), Vlada Jonuškienė (Aukštaičiai), Vanda Greibutė-Samulionienė (RB); antroje eilėje: Gailutė Deščeraitė-Strigockienė (Subačius), Janina Skardžiūtė (Gyvakarai), Jarina Tamošiūnienė (Laičiai), Bronė Lauciuvienė (RVB), Vanda Motuzaitė-Cemnickienė (Žadeikiai), Paulina Purnaitė (Žaideliai), Bronė Burkauskienė (Šimonys); trečioje eilėje: Vanda Tručinskaitė-Muralienė (Didžprūdėliai), Birutė Mažylytė-Navikienė (Vaduvas), Genovaitė Mikulėnienė (Tvirai), Jadvyga Pajuodienė (Naiviai), Aldona Rimšienė (Adomynė), Genovaitė Burkauskaitė-Jurėnienė (Vėžionys), Audronė Vogulytė (Alizava); ketvirtoje eilėje: Janina Kibienė-Palšiūnienė (Lukonys), Genė Einorytė-Tamošiūnienė (Sabuliškiai), Regina Sapčikaitė-Masiulienė (Gaigaliai), Vlada Černiūtė-Gudienė (Butėnai), Valentina Užusinienė (Maksvočiai), Milda Skardžiuvienė (Topoliai), Marija Gabnienė (Skapiškis). 1967 m. balandžio mėn. KVBA

O. Indrelienės pėdomis pasekė visas būrys bibliotekininkų, tarp kurių buvo ir po jos bibliotekai vadovavusi Kostė Žalkauskaitė-Kleniauskienė (1967 03 10⁵²–1975 11 01⁵³). Dirbant šiai jaunai vedėjai, Kupiškio biblioteka pasiekė tikrai gerų rezultatų: 1972 m. lenktyniavime užėmė pirmąją vietą respublikoje, 1973 m. tapo metodinio darbo apžiūros nugalėtoja, o 1974 m. dalyvavo Maskvoje vykusioje Visasąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje. Suaktyvėjo kraštotyros veikla, pradėtos organizuoti tradicinės knygų šventės.

Dirbant Stasei Černienei (1975 11 01⁵⁴–1983 03 11⁵⁵) vyko ypatingi per-

⁵² Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo 1967 03 09 įsakymas Nr. 21, *ten pat*.

⁵³ *Pasitikėjimas ir pareiga: Apie buvusius bibliotekos vadovus*, Kupiškis, 1987 (lankstinukas).

⁵⁴ Kultūros skyriaus vedėjo 1975 11 03 įsakymas Nr. 49, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1974 09 02–1977 08 26, l. 40.

⁵⁵ Kupiškio rajono kultūros skyriaus vedėjo 1983 03 11 įsakymas Nr. 21K, *Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos archyvas* (toliau – KRSVBA), Stasės Černienės asmens byla, 1996, ap. 3, b. 25, l. 20.

Trys direktorės
(iš kairės): Danguolė
Tamulevičienė, Janina
Širvinskienė, Stasė
Černienė. 2012 m.
KVBA

tvarkymai – bibliotekų tinklo centralizacija: rajoninė biblioteka tapo centrine, joje buvo atidaryti nauji skyriai, išaugo darbuotojų skaičius iki 22 (atėjo nemažai universitetą ir kultūros mokyklas baigusių specialistų), kaimo bibliotekos tapo centrinės bibliotekos filialais. Vilniaus universiteto absolventė Janina Širvinskienė direktore dirbo trejus metus (1983 03 11⁵⁶–1986 10 03⁵⁷). Išsikėlus kultūros namams ir perkėlus muziejų į naujus pastatus, reikėjo rūpintis išsiplėtusių patalpų remontu ir pritaikymu bibliotekos reikmėms.

Danguolė Tamulevičienė bibliotekai vadovavo du dešimtmečius (1986 10 03–2007 06 15⁵⁸), visais atžvilgiais permainingu, tačiau įdomiu ir didelių naujovių atnešusiu metu: Persitvarkymo sąjūdis, Nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimas, ryšių su išeiviais užmezgimas, dokumentų fondų papildymas egzodo knygomis ir periodiniais leidiniais, naujų informacinių technologijų atėjimas į bibliotekas ir su tuo susiję pokyčiai. Nuo 2007 m. birželio 15 d. direktorės pareigas laikinai ėjo Lina Matiukaitė⁵⁹. 2007 m. lapkričio 5 d. viešosios bibliotekos direktore paskirta Daiva Bubulienė⁶⁰.

Įvairiuose archyvuose saugomos bibliotekos ataskaitos ir kiti dokumentai leidžia pateikti truputėlį statistikos ir kitos informacijos. 1939 m. biblioteka turėjo 200 skaitytojų, 2 230 lankytojų, į namus išduotos 2 446 knygos. Ataskaitoje rašoma, kad

„lankytojų skaičius sumažėjo, nes biblioteka iškelta kiton vieton, vos ne už miesto, ir nėra atskiro stalo skaitytojų registracijai. Padėjus registracijos lapą ant kito skaityklos stalo – jis nesimato tarpe skaitančiųjų ir daugelis jo nepastebi“⁶¹.

⁵⁶ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1983 03 11 įsakymas Nr. 22K, *Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka* (toliau – KRSVB), Janinos Širvinskienės asmens byla (be Nr.).

⁵⁷ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1986 10 03 įsakymas Nr. 96K, *ten pat*.

⁵⁸ Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2007 05 17 sprendimas Nr. TS-121 „Dėl Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos direktorės Danguolės Tamulevičienės atleidimo“ [interaktyvus], 2007 [žiūrėta 2013 06 27]. http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1040825p_query=5p_tr2=5p_org=10605p_fix=y5p_gov=n.

⁵⁹ *Ten pat*.

⁶⁰ Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2007 10 25 sprendimas Nr. TS-206 „Dėl Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos direktoriaus paskyrimo“ [interaktyvus], 2007 [žiūrėta 2013 06 27]. http://www.lrs.lt/pls/proj/dokpaieska.showdoc_l?p_id=1034465p_query=5p_tr2=5p_org=10605p_fix=y5p_gov=n.

⁶¹ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas* (toliau – LCVA), f. 391, ap. 4, b. 1949, l. 196.

Šiame pastate 1951–1984 m. veikė ne tik biblioteka, bet ir kultūros namai, kraštotyros muziejus. 1967 m. KVBA

1940 m. biblioteka turėjo 2 000 knygų, 270 skaitytojų, 2 812 lankytojų, iš jų 2 496 buvo moksleiviai. Pirmą ketvirtį buvo išduota 2 961 knyga. Mokiniai iki 4 klasės į viešąją biblioteką nebuvo įrašomi, jie skaitė tik mokyklų bibliotekose⁶². 1949 m. bibliotekos patalpų plotas buvo 40 kv. m, ji turėjo 13 kilnojamųjų bibliotekėlių. Dokumentų fondas 7 854 fiz. vnt., skaitytojų 1 025, išduota 21 379 fiz. vnt. dokumentų. Per metus organizuota 120 garsinių renginių⁶³. 1959 m. bibliotekos fondas 16 964 fiz. vnt., užregistruota 1 146 skaitytojai, išduota 22 300 fiz. vnt. dokumentų. Per dešimtmetį dokumentų fondai išaugo daugiau negu du kartus, o kitų rodiklių pokyčiai mažesni.

1960–1980 m. bibliotekos darbo rodikliai labai išaugo, tačiau tuo nereikia stebėtis, nes tuo laiku aukštesnė valdžia reikalavo, kad knyga pasiektų kiekvieną tarybinę šeimą. 1979 m. centrinė biblioteka jau turėjo 3 277 skaitytojus, kuriems išduota 89 629 fiz. vnt. dokumentų. Bibliotekos fonduose jau buvo 38 505 fiz. vnt. dokumentų.

Tokia Kupiškio viešosios bibliotekos istorijos pradžia ir tolesnės veiklos fragmentai.

Viešųjų bibliotekų tinklo raida (apie bibliotekų steigimą ir tinklo pokyčius dabartinėje Kupiškio rajono teritorijoje)

Šimonių miestelyje viešoji biblioteka pradėjo veikti 1939 m. sausio 1 d.⁶⁴ Subačiaus viešoji biblioteka įsteigta 1940 m. kovo 21 d. suvalstybinus nuo 1935 m. veikusią savivaldybės biblioteką. Švietimo ministro Kazimiero Jokanto įsakymu vedėju dirbti paliktas Pranas Širvydas⁶⁵. Biblioteka veikė geležinkelio stoties rajone ir 1941 m. sausio 14 d. buvo pavadinta Subačiaus geležinkelio stoties valstybine viešąja biblioteka. Dar dvi bibliotekos įsteigtos 1940 m. pabaigoje: gruodžio 1 d. – Skapiškyje⁶⁶ ir gruodžio 29 d. – Alizavoje⁶⁷.

⁶²LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1950, l. 189.

⁶³KMA, f. 4, ap. 2, b. 83, l. 185.

⁶⁴LCVA, f. 391, ap. 4, b. 1952, l. 66.

⁶⁵Ten pat, l. 186.

⁶⁶Lietuvos viešosios bibliotekos 1943 metų anketos duomenimis, Vilnius, 1996, p. 21.

⁶⁷Ten pat, p. 8.

Aukštaičių bibliotekos šokių ratelis.

Sėdi antra iš kairės bibliotekos vedėja Marytė Zubrickaitė-Tamošiūnienė.

1958 m. KVBA

Antrojo pasaulinio karo metais bibliotekos veikė nereguliariai, daug knygų buvo išgrobstyta. 1943 m. pavasarį užpildytose anketose yra duomenų ir apie Kupiškio krašto bibliotekas⁶⁸. Subačiaus viešoji biblioteka (vedėjas P. Širvydas) turėjo 1 355 knygas, 280 skaitytojų, per mėnesį vidutiniškai išduota 545 knygos. Patalpos patenkinamos, veikė ir skaitykla. Per karą žuvo apie 100 knygų, sunaikinti katalogai, visos raštinės ir inventoriaus knygos⁶⁹. Skapiškio viešoji biblioteka (vedėja Alina Baronienė) turėjo 1 218 knygų, 182 skaitytojus, per mėnesį vidutiniškai išduota 384 knygos. Patalpos patenkinamos, veikė ir skaitykla. Po karo išliko 995 knygos (dingo per 200 knygų)⁷⁰. Alizavos viešoji biblioteka (vedėjas Albinas Mickevičius) turėjo 1 346 knygas, 190 skaitytojų, per mėnesį vidutiniškai išduota 200 knygų. Patalpos patenkinamos, bet skaitykla neveikė. Šimonių viešoji biblioteka tuo metu turėjo 1 269 knygas, bet neveikė.

1945–1947 m. buvo pradėti steigti klubai-skaityklos, 1951 m. jau veikė 34⁷¹. Kai kuriuose kaimuose gyvavę apie 15–20 metų, 6-ojo dešimtmečio pradžioje jie pradėti uždarinėti (paskutinis uždarytas 1970 m. Lukonyse), o jų vietoje buvo steigiami kultūros namai, kai kur – ir bibliotekos. Klubai-skaityklos buvo pavaldžios Kultūros skyriui arba kolūkiams. Jos turėjo meno saviveiklos kolektyvus: šokių ratelius, dramos būrelius, chorus ir ansamblius, buvo prenumeruojami laikraščiai ir žurnalai, gaunama propagandinio-ideologinio pobūdžio brošiūrų ir kitų leidinių. Veikdavo kilnojamos bibliotekėlės: klubų-skaityklų darbuotojai pasiimdavo grožinės literatūros knygų iš kaimuose veikusių bibliotekų ir išduodavo skaitytojams.

XX amžiaus 6–7-ajame dešimtmečiuose ir viešosios bibliotekos kaimuose atliko panašias funkcijas: bibliotekininkai turėjo organizuoti įvairius saviveiklos kolektyvus, dalyvaudavo įvairiuose koncertuose, dainų šventėse. Bibliotekos išsiskyrė tuo, kad jose buvo didesni knygų, ypač grožinės literatūros, fondai.

Iki 1976 m. kaimo bibliotekos buvo pavaldžios Kupiškio rajono Kultūros skyriui, nors atlyginimus darbuotojams išmokėdavo apylinkėse. Naujų

⁶⁸ *Ten pat*, p. 8, 20, 22, 24.

⁶⁹ *KMA*, f. 4, ap. 2, b. 73, l. 43.

⁷⁰ *Ten pat*, l. 9.

⁷¹ 1951 06 01 įsakymas Nr. 24, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros-švietimo darbo skyriaus įsakymų knyga, 1951–1952 m., l. 10–11.

Antašavos bibliotekos aktyvas. Iš kairės: Vaclovas Matulis, bibliotekos vedėja Bronė Vezbergienė, Bronė Gailienė, Alfonsas Grobovas ir Eugenijus Grubinskas. 1964 m. KVBA

knygų siuntos kiekvienai bibliotekai buvo siunčiamos iš Respublikinio bibliotekų kolektoariaus (iki 1963 m. be išankstinių užsakymų), bibliotekininkai jas atsiimdavo pašto skyriuose. Patys vedė knygų apskaitą, pagal reikalavimus jas sutvarkydavo: inventorizuodavo, klasifikavo, aprašydavo, pildydavo katalogus. Rajoninės bibliotekos darbuotojai teikė metodinę pagalbą: lankydavosi kaimo bibliotekose, organizuodavo pradžinius mokymus, ketvirtinius trijų dienų seminarus, rengė įvairią metodinę medžiagą. Beveik visi bibliotekų darbuotojai buvo ne specialistai, tik 6-ojo dešimtmečio pabaigoje pirmieji bibliotekininkai pradėjo mokytis Vilniaus kultūros ir švietimo technikume. Bibliotekų darbuotojų kaita buvo labai didelė – per metus pasikeisdavo apie 30–40 procentų bibliotekininkų.

Kai kuriuose kaimuose ir miesteliuose vienu metu veikė ir klubai-skaityklos, ir bibliotekos. Todėl ir to meto valdininkai, dažnai mažai mokslų ragavę, kartais sumaišydavo šias skirtingas įstaigas. Tai patvirtina ir Kupiškio kultūros centro archyve saugomos įsakymų knygos bei kiti dokumentai: viename įsakyme tas pats asmuo įvardijamas kaip klubo-skaityklos vedėjas, o kitame – jau kaip bibliotekos vedėjas, nors tuo metu toje vietovėje biblioteka dar tikrai neveikė.

Pokario metais vykdant kultūros-švietimo įstaigų tinklo planą steigiamos naujos bibliotekos. 1949 m. balandžio 15 d. Kupiškio valsčiaus Noriūnų apylinkės Palėvenės kaime atidaroma viešoji biblioteka⁷². Ji įsikuria buvusio dominikonų vienuolyno pastate ir vedėju paskiriamas Vilius Masilionis⁷³. 1967 m. ta pati biblioteka buvo perkelta į Noriūnų gyvenvietę.

1949 m. balandžio 15 d. viešoji biblioteka atidaroma Aukštupėnų valsčiaus centre, vedėju paskiriamas Vaclovas Krupenkinas⁷⁴. Tų pačių metų spalio mėnesį biblioteka perkeliama į

⁷²1949 04 15 įsakymas Nr. 13, KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1948 01 01–1949 12 31, l. 33.

⁷³1949 06 30 įsakymas Nr. 25, *ten pat*, l. 38.

⁷⁴1949 04 15 įsakymas Nr. 14, *ten pat*, l. 34.

Jutkonių apylinkės Virbališkių kaimą, joje jau dirbo Bronė Katelytė⁷⁵. Ši biblioteka vėliau veikė Laukminiškių kaime ir tik 1978 m. perkelta į Virbališkius.

1950 m. vasario 4 d. Šepetos kaime įsteigiama valstybinė viešoji biblioteka ir jos vedėju paskiriamas Jonas Andrijauskas⁷⁶.

1950 m. Lietuvoje buvo vykdoma administracinė reforma – panaikintos apskritys ir sukurti nauji administraciniai vienetai – rajonai. 1950 m. birželio 20 d. sudarytas Kupiškio rajonas, tačiau dalis buvusios Kupiškio apskrities teritorijos perduota kitiems rajonams⁷⁷. Taip Alizavos biblioteka atiteko Vabalninko rajonui, o Skapiškio – Pandėlio rajonui. Kupiškio rajono žinioje liko 6 viešosios bibliotekos: Kupiškio rajoninė, Šimonių, Subačiaus, Palėvenės, Virbališkių ir Šepetos.

1950 m. gruodžio 1 d. nauja biblioteka įsteigiama Adomynėje ir vedėja paskiriama Stasė Druskytė⁷⁸. 1951 m. pradžioje atidaryta biblioteka Tatkonių kaime, bet ji faktiškai neveikė ir gegužės 15 d. uždaryta – iškilo problemos dėl patalpų⁷⁹. 1951 m. spalio 16 d. biblioteka atidaroma „Pakupio“ kolūkyje, vedėja paskiriama Meilutė Mekaitė⁸⁰. Iš pradžių ji veikė Čivonių kaime, o apie 1960 m. perkelta į Naivius.

1951 m. pakeičiami bibliotekų pavadinimai – jos vadinamos kolūkių, kuriuose veikė, pavadinimais⁸¹: taip Šimonys tapo Marytės Melnikaitės biblioteka, Palėvenė – „Aukštaičių“ biblioteka, Virbališkiai – „Mituvos“ biblioteka. Kitų bibliotekų pavadinimai (Adomynės, Subačiaus, Šepetos) sutapo su tuometinių kolūkių pavadinimais. Kolūkiai buvo tai stambinami, tai vėl smulkinami, keitėsi jų pavadinimai. Kartu keitėsi ir kai kurių bibliotekų pavadinimai, jos buvo kilnojamos iš vieno kaimo į kitą.

Nuo 1951 m. rugpjūčio 25 d. atidaroma Kupiškio rajoninė vaikų biblioteka su trimis etatiniais darbuotojais: vedėja, bibliotekininke ir valytoja⁸². Ši biblioteka su nedidele pertrauka (1962 12 01–1964 12 15⁸³) veikė iki 1977 m.

1952–1956 m. – naujų bibliotekų steigimo metas. Komunistų partija iškelė uždavinį – knyga turi pasiekti kiekvieną tarybinę šeimą. Telkti skaitytojus padėjo knygnešiai, patys bibliotekininkai su knygomis lankydavosi pas gyventojus ir visokiais būdais stengėsi vykdyti iškeltus planus.

1952 m. atidaromos trys naujos bibliotekos. Vasario 18 d. „Mūsų rytojais“ kolūkyje Gaigalių kaime įsteigiama biblioteka ir jos vedėja paskiriama Aleksandra Maižvilaitė⁸⁴. Vėliau ta pati biblioteka vadinosi „Vėdrupio“ kolūkio, Nociūnų tarybinio ūkio biblioteka, buvo kilnojama: kurį laiką veikė Migonių kaime, 1966 m. pabaigoje perkelta į Gaigalius, o 1973 m. vėl iškeliamą į Migonis. 1952 m. lapkričio 1 d. atidaroma „Tiesos“ kolūkio biblioteka Žaidelių kaime, vedėja paskirta Albina

⁷⁵ 1949 10 16 įsakymas Nr. 54, *ten pat*, l. 44.

⁷⁶ 1950 02 04 įsakymas Nr. 20, KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus įsakymų knyga, 1950 m., l. 3.

⁷⁷ Totoris A. Apskritis, *Kupiškėnų enciklopedija. A–J*, t. 1, Vilnius, 2006, p. 73–74.

⁷⁸ 1950 11 30 įsakymas Nr. 102, KKCA, Kupiškio apskrities Kultūros-švietimo darbo skyriaus įsakymų knyga, 1950 m., l. 23.

⁷⁹ 1951 05 11 įsakymas Nr. 21, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros-švietimo darbo skyriaus įsakymų knyga, 1951–1952 m., l. 9.

⁸⁰ 1951 10 16 įsakymas Nr. 41a, *ten pat*, l. 21–22.

⁸¹ 1951 06 01 įsakymas Nr. 24, *ten pat*, l. 10–11.

⁸² 1951 08 20 įsakymas Nr. 33, *ten pat*, l. 16–17.

⁸³ Kultūros skyriaus vedėjo 1964 12 15 įsakymas nr. 122, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1962 12 13–1965 04 14, l. 73.

⁸⁴ 1952 02 18 įsakymas Nr. 12, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros-švietimo darbo skyriaus įsakymų knyga, 1951–1952 m., l. 30.

Kultūros ministerijos Bibliotekų skyriaus inspektorė Aldona Spaičiūtė-Malašauskienė (kairėje) apdovanoja Pyragių bibliotekos vedėją Ireną Naniienę. 1972 m. KVBA

Narkevičiūtė⁸⁵. Nuo 1952 m. lapkričio 22 d. biblioteka jau veikė Juodpėnuose, jos vedėju dirbo Bronius Raugalė⁸⁶. 1965 m. gruodžio mėnesį ši biblioteka perkelta į Puožo kaimą⁸⁷, o 1972 m. sugražinta į Juodpėnus.

Remiantis Kupiškio rajono Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto 1953 m. rugsėjo 17 d. sprendimu Nr. 530 nuo rugsėjo 25 d. atidaromos dvi naujos bibliotekos⁸⁸: „Žalgirio“ kolūkio Vaduvų kaime (vedėju paskiriamas Juozas Buivydas) ir „Neries“ kolūkio Didžprūdėlių kaime (vedėja skiriama Angelė Drazdytė).

Nuo 1954 m. lapkričio 1 d. atidarytos bibliotekos Lukonių ir „Laisvės“ kolūkiuose⁸⁹. Lukonių bibliotekos vedėja paskirta Eleonora Tunkevičiūtė. „Laisvės“ kolūkio (pasikeitus pavadinimui – „Pergalės“ kolūkio) biblioteka iš pradžių veikė Atkociškių kaime, 1957 m. perkelta į gretimą Maksvyčių kaimą, pirmoji vedėja – Bronė Aukštikalnytė.

1955 m. rugsėjo 29 d. įsteigiamos dar dvi naujos bibliotekos: „Artojo“ kolūkio Šimiškių kaime⁹⁰ (pirmoji vedėja Danutė Aleknaitė) ir „Pirmosios vagos“ kolūkio Gyvakarų kaime⁹¹ (vedėjas Vytautas Jonuška).

Nuo 1956 m. rugsėjo 1 d. atidaro biblioteka Aukštupėnų apylinkėje, vedėju paskiriamas Povilas Januševičius⁹². Ji veikė Vėžionių kaime, 1970 m. perkelta į Pyragių kaimą ir vadinosi Pyragių biblioteka⁹³. Apie 1980 m. ta pati biblioteka perkelta į centrinę „Pilia-

⁸⁵ 1952 10 30 įsakymas Nr. 73, *ten pat*, l. 42.

⁸⁶ *Juodpėnų biblioteka: 60 metų*, Juodpėnai, 2012 (lankstinukas).

⁸⁷ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1965 12 15 įsakymas Nr. 86, *KKCA, Įsakymų knyga*, 1965 04 26–1967 12 03, l. 20.

⁸⁸ 1953 09 25 įsakymas Nr. 89, *KKCA, Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga*, 1953 m., l. 37–38.

⁸⁹ Kultūros skyriaus vedėjo 1954 10 30 įsakymas Nr. 129, *KKCA, Įsakymų knyga*, 1954 01 03–1955 08 22, l. 59.

⁹⁰ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1955 09 29 įsakymas Nr. 143, *KKCA, Įsakymų knyga*, 1955 08 23–12 30, l. 10.

⁹¹ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1955 09 29 įsakymas Nr. 145, *ten pat*, l. 10.

⁹² Kupiškio rajono Kultūros skyriaus 1956 09 01 įsakymas Nr. 142, *KKCA, Įsakymų knyga*, 1956 01 02–1957 06 18, l. 49.

⁹³ Kultūros skyriaus vedėjo 1970 11 01 įsakymas Nr. 48, *KKCA, 1969 09 01–1971 09 20*, l. 50.

*Vaduvų bibliotekos
vedėja Birutė
Mažylytė-Navikienė,
vėliau daug metų
(1972–2005) dirbusi
Kupiškio viešojoje
bibliotekoje. KVBA*

kalnio“ kolūkio gyvenvietę – Aukštupėnus. 1956 m. rugsėjo 25 d. nauja biblioteka įkurta „Sakalo“ kolūkio Topolių kaime, vedėja paskirta Ona Dubrindytė⁹⁴. 1993 m. ši biblioteka perkelta į kaimyninį Kreipšių kaimą.

1956 m. pabaigoje Kupiškio rajone jau veikė 20 bibliotekų, 1957–1958 m. naujų neatidaryta.

1959 m. gruodžio 6 d. panaikinus Vabalninko rajoną, 7 bibliotekos kartu su darbuotojais nuo 1959 m. gruodžio 18 d. buvo perimtos Kupiškio rajono Kultūros skyriaus žinion: Alizavos, Antašavos, Bakšėnų, Salamiesčio, Uoginių, Žadeikių ir „Gegužės 1-osios“ kolūkio (Sabuliškiai)⁹⁵. Visos jos, išskyrus Alizavą, buvo įsteigtos, kai priklausė Vabalninko rajonui. 1959 m. pabaigoje Kupiškio rajone jau buvo 27 viešosios bibliotekos.

1962 m. kovo 31 d. panaikinus Pandėlio rajoną, Kupiškio rajono Kultūros skyrius perėmė 3 bibliotekas: Skapiškio, „Ažuolo“ (Tvirų kaime) ir „Tarybinės aušros“ (Laičių kaime) kolūkių. Apie 1963 m. buvo uždaryta biblioteka „Artojo“ kolūkyje.

Nuo 1951 m. veikusi Salamiesčio valstybinė (viešoji) biblioteka 1964 m. kovo mėnesį buvo perorganizuota į kolūkio biblioteką, dalis jos knygų perduota Skodinyje atidaromai bibliotekai. Tik 1969 m. Salamiesčio kolūkio biblioteka buvo panaikinta ir įsteigta valstybinė biblioteka⁹⁶. Daugiau bibliotekų 1963–1966 m. nebuvo įsteigta, tik viename kolūkyje uždaromos ir perkeliamos į kitą. „Žalgirio“ kolūkio (Vaduvų) biblioteka 1964 m. birželio 1 d. uždaryta ir perkelta į Mičiurino kolūkio Butėnų kaimą, vedėja paskirta Milda Lapeikytė⁹⁷. 1965 m. Bakšėnų biblioteka („Tarybinio pirmūno“ kolūkio) buvo laikinai iškelta į kaimyninio „Atžalyno“ kolūkio Buožių kaimą, o 1969 m. vėl sugrąžinta į Bakšėnus. 1966 m. vasario 15 d. Uoginių biblioteka uždaroma ir perkeliama į „Žalgirio“ kolūkį (Vaduvus), vedėja paskiriama Birutė Mažylytė⁹⁸.

⁹⁴ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus 1956 09 24 įsakymas Nr. 152, KKCA, Vedėjo įsakymų knyga, 1956 01 02–1957 06 18, l. 52.

⁹⁵ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus 1959 12 18 įsakymas Nr. 190, KKCA, Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1959 07 14–1961 04 29, l. 30.

⁹⁶ Antaninos Bartaševičienės atsiminimai. Kopūstienė J. *Prasmingo darbo dešimtmečiai*, KRSVBIKS, 1986, p. 12–13 (mašiništas).

⁹⁷ Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo įsakymas Nr. 22 (be datos), KKCA, 1965 04 26–1967 12 03, l. 56.

⁹⁸ Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo 1966 02 10 įsakymas Nr. 15, *ten pat*, l. 24.

1964 m. pabaigoje jau veikė 30 bibliotekų (kartu su vėl atidaryta rajonine vaikų biblioteka).

Iki 1967 m. daugelis viešųjų bibliotekų buvo vadinamos kolūkių pavadinimais. Vadovaujantis Kultūros ministerijos nurodymu, Kultūros skyriaus vedėjo įsakymu Nr. 48, nuo birželio 2 d. pakeisti 15 bibliotekų pavadinimai pagal kaimo pavadinimą, kuriame jos yra⁹⁹: Marytės Melnikaitės – Šimonių, Mičiurino – Būtėnų, „Švyturio“ – Puožo (nuo 1972 m. – Juodpėnų), „Gegužės 1-osios“ – Sabuliškių, „Pergalės“ – Maksvyčių, „Atžalyno“ – Buožių (nuo 1968 m. – Bakšėnų), „Pirmosios vagos“ – Gyvakarų, „Nėries“ – Didžprūdėlių, „Tiesos“ – Žaidelių, „Pakupio“ – Naivių, „Sakalo“ – Topolių, „Tarybinės aušros“ – Laičių, „Žalgirio“ – Vaduvų, „Ažuolo“ – Tvirų, Nociūnų tarybinio ūkio – Gaigalių (nuo 1973 m. – Migonių).

1966 m. buvo priimtas Kupiškio rajono Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto sprendimas, pagal kurį numatyta įsteigti bibliotekas visuose rajono kolūkiuose¹⁰⁰. Ir tas planas buvo gana sėkmingai vykdomas. 1967–1975 m. įsteigta 15 naujų kaimo bibliotekų.

1967 m. liepos 20 d. biblioteka atidaryta „Ateities“ kolūkio Akmenytės kaime (perkelta iš Skodinio tarybinio ūkio) ir vedėja paskirta Regina Sagulina¹⁰¹. Įsteigtos dvi naujos bibliotekos: rugpjūčio 1 d. „Pirmūno“ kolūkio Subačiaus miestelyje, vedėja paskirta Paulė Bagdonavičiūtė¹⁰² ir gruodžio 1 d. – Bugailiškių kolūkyje, vedėja paskirta Stasė Cibulskytė¹⁰³.

1968 m. liepos 19 d. Byčių kolūkyje Puponių pradinės mokyklos patalpose atidaryta biblioteka, kurios vedėja paskirta Vanda Paškevičiūtė¹⁰⁴, o 1969 m. – Skodinyje ir Uoginiuose¹⁰⁵. Nuo 1970 m. liepos 1 d. jau veikė biblioteka Vainiūniškyje¹⁰⁶ („Naujo gyvenimo“ kolūkis), vedėja dirbo Angelė Adomavičienė, o nuo 1970 m. gruodžio 15 d. – Miliūnuose („Vienybės“ kolūkis), vedėja dirbo Genė Šeštokienė¹⁰⁷.

1971 m. lapkričio 1 d. atidaryta nauja Mieliūnų biblioteka („Šetekšnos“ kolūkis), vedėja paskirta Zita Alėbienė¹⁰⁸, lapkričio 9 d. – Rudilių („Laisvės“ kolūkis), vedėja – Regina Palšiūnaitė¹⁰⁹.

1972 m. pradėjo veikti dar dvi naujos bibliotekos: rugpjūčio 20 d. – Jutkonių („Mituvos“ kolūkis), vedėja paskirta Valė Burbaitė¹¹⁰, spalio 5 d. – Tatkonių („Palangos“ kolūkis), vedėja – Genė Mikailionytė¹¹¹. 1973 m. biblioteka iš Maksvyčių buvo perkelta į Skapiškio geležinkelio stotį (tiksliau, į Šimiškių kaimą), kadangi sujungus „Laisvės“ ir „Pergalės“ kolūkius, viename kolūkyje atsirado dvi bibliotekos, o Skapiškio bibliotekos aptarnaujamas rajonas buvo labai didelis¹¹².

⁹⁹ *Ten pat*, l. 75–76.

¹⁰⁰ Žalkauskaitė K. *Kupiškio rajono bibliotekų istorija*, d. 1, KRSVBIKS, 1973, p. 35 (mašinėraštis).

¹⁰¹ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1967 07 14 įsakymas Nr. 63, KKCA, 1965 04 26–1967 12 03, l. 81.

¹⁰² Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1967 08 01 įsakymas Nr. 65, *ten pat*, l. 82.

¹⁰³ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1967 12 01 įsakymas Nr. 88, *ten pat*, l. 90–91.

¹⁰⁴ Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo 1968 07 19 įsakymas Nr. 27, KKCA, Įsakymų knyga, 1968 01 03–1969 10 20, l. 27.

¹⁰⁵ Žalkauskaitė K. *Kupiškio rajono bibliotekų istorija*, d. 1, KRSVBIKS, 1973, p. 35 (mašinėraštis).

¹⁰⁶ Kultūros skyriaus vedėjo 1970 06 29 įsakymas Nr. 31, KKCA, 1969 09 01–1971 09 20, l. 25.

¹⁰⁷ Kultūros skyriaus vedėjo 1970 06 29 įsakymas Nr. 54, *ten pat*, l. 55.

¹⁰⁸ Kultūros skyriaus vedėjo 1971 10 27 įsakymas Nr. 48, KKCA, Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1971 09 30–1974 08 27, l. 4.

¹⁰⁹ Kultūros skyriaus vedėjo 1971 11 12 įsakymas Nr. 51, *ten pat*, l. 5.

¹¹⁰ Kultūros skyriaus vedėjo 1972 08 16 įsakymas Nr. 28, *ten pat*, l. 27.

¹¹¹ Kultūros skyriaus vedėjo 1972 10 09 įsakymas Nr. 35, *ten pat*, l. 33.

¹¹² Žalkauskaitė K. *Kupiškio rajono bibliotekų istorija*, d. 1, KRSVBIKS, 1973, p. 35 (mašinėraštis).

Pirmoji knygos šventė Kupiškyje. Iš kairės: literatūros kritikas Kazys Ambrasas, jaunas literatas Valdemaras Kukulas, nežinoma, poetė Zita Mažeikaitė, rašytojai Aleksas Baltrūnas ir Juozas Baltušis. 1972 10 22. KVBA

1973 m. taip pat atidaromos dvi bibliotekos: rugsėjo 25 d. – Didžprūdžių biblioteka („Nemuno“ kolūkis), vedėja paskiriama Vanda Muralienė¹¹³, lapkričio 3 d. – Palėvenėlės biblioteka, vedėja pradeda dirbti Laima Vilimaite¹¹⁴. 1974 m. rugsėjo 1 d. atidaryta biblioteka Vėžionių kaime, vedėja paskirta Genovaitė Jurėnienė¹¹⁵. 1975 m. biblioteka įsteigta Siauriuose, pradinės mokyklos patalpose, vedėja dirbo Regina Tupolskienė. Tų pačių metų balandžio 1 d. Jutkonių biblioteka perkelta į Gaigalių kaimą¹¹⁶, nes Gaigalių biblioteka jau nuo 1973 m. pabaigos veikė Migonių kaime.

1976 m. rajone veikė 45 bibliotekos: Kupiškio rajoninė, vaikų rajoninė ir 43 bibliotekos kaime.

Vadovaujantis LTSR Kultūros ministerijos 1976 m. gruodžio 14 d. įsakymu Nr. 452, Kupiškio rajono Darbo žmonių deputatų tarybos vykdomojo komiteto 1977 m. sausio 21 d. sprendimu Nr. 5 ir Kultūros skyriaus vedėjo 1977 m. sausio 25 d. įsakymu Nr. 4 nuo 1977 m. vasario 1 d. centralizuotas rajono valstybinių masinių (viešųjų) bibliotekų tinklas. Uždaryta 15 kaimo bibliotekų: Akmenytės, Butėnų, Didžprūdžių, Gaigalių, Gyvakarų, Mielėnų, Miliūnų, Sabuliškių, Siaurių, Skodinių, Šimiškių, Tatkonių, Vaduvų, Vėžionių ir Žaidelių¹¹⁷. Rajoninė biblioteka pavadinta Kupiškio rajono centrine biblioteka, prie jos prijungta rajoninė vaikų biblioteka. Buvusios kaimo bibliotekos tapo centrinės bibliotekos filialais.

Kupiškio rajono centralizuotą masinių bibliotekų sistemą 1977–1987 m. sudarė 29 bibliotekos – Kupiškio centrinė biblioteka ir 28 filialai¹¹⁸: Subačiaus darbininkų gyvenvietės, Adomy-

¹¹³ Kultūros skyriaus vedėjo 1973 10 02 įsakymas Nr. 42, KKCA, Kupiškio r. Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1971 09 30–1974 08 27, l. 67.

¹¹⁴ Kultūros skyriaus vedėjo 1973 10 29 įsakymas Nr. 48, *ten pat*, l. 69.

¹¹⁵ Kultūros skyriaus vedėjo 1974 08 27 įsakymas Nr. 32, *ten pat*, l. 95.

¹¹⁶ Kultūros skyriaus vedėjo įsakymas Nr. 10a (be datos), KKCA, Kupiškio rajono Kultūros skyriaus vedėjo įsakymų knyga, 1974 09 02–1977 08 26, l. 17.

¹¹⁷ *Ten pat*, l. 74–75.

¹¹⁸ Kultūros skyriaus vedėjo 1977 03 31 įsakymas Nr. 6, *ten pat*, l. 76–77.

Kupiškio rajono bibliotekos ir filialų bibliotekininkės. Pirmoje eilėje (iš kairės): Antanina Rimkuvienė (RB), Ona Kavaliauskaitė (Subačius), Romualda Kurulytė-Vasiliauskienė (RB), Birutė Navikienė (RB), Stasė Černienė (RB), Janina Liuimaitė-Širovinskienė (RB), Danguolė Tamulevičienė (RB), Aldona Krestova (RB), Gražutė Valaitienė (Šepeta); antroje eilėje: Nijolė Matulienė (RB), Danutė Keršulienė (Juodpėnai), Regina Šeinauskienė (Vainiūniškis), Janina Kopūstienė (RB), Laisvutė Januškaitė (Virbališkiai), Lina Kiaulėnienė (RB), Genovaitė Jurėnienė (RB), Irena Nanienė (Bakšėnai), Zita Staškūnienė (RB), Lina Matiukaitė (RB), Ona Rimkuvienė (Bugailiškiai), Bronė Burkauskienė (Šimonys), Janina Palšiūnienė (Subačius), Regina Masiulienė (Migonys); trečioje eilėje: Laimutė Dešrienė (Alizava), Adelė Paulikienė (Antašava), Loreta Černiūtė (RB), Gražina Baublienė (RB), Stasė Grubinskienė (Uoginiai), Pranciška Minkevičienė (Didžprūdėliai), Danutė Guobienė (RB), Laima Šlapelienė (Adomynė), Bronė Ažusienienė (Lukonys), Irena Breivienė (Subačius – miestelis), Vida Norkūnaitė (RB); ketvirtoje eilėje: Palma Žibaitienė (Naiviai), Antanina Bartaševičienė (Salamiestis), Janina Timukienė (Aukštupėnai), Milda Skardžiuvienė (Topoliai), Nijolė Cibulskienė (Žadeikiai), Ona Kručienė (Palėvenėlė), Marija Gabnienė (Skapiškis), Liuda Timofejeva (Noriūnai), Svajonė Ladauskaitė (Rudiliai), Genovaitė Mikulėnienė (Tvirai), Teresė Bartušienė (Laičiai). 1982 m. pavasaris. KVBA

nės, Alizavos, Antašavos, Bakšėnų, Bugailiškių, Didžprūdėlių, Juodpėnų, Laičių, Laukminiškių (nuo 1978 m. – Virbališkių), Lukonių, Migonių, Naivių, Noriūnų, Palėvenėlės, Pyragių (nuo 1980 m. – Aukštupėnų), Puponių (nuo 1980 m. – Byčių), Rudilių, Salamiesčio, Skapiškio, Subačiaus, Šepetos, Šimonių, Topolių (nuo 1993 m. – Kreipšių), Tvirų, Uoginių, Vainiūniškio, Virbališkių ir Žadeikių.

Norint geriau aptarnauti skaitytojus, buvo pasitelkiamos įvairios nestacionarinio aptarnavimo formos. Kai kuriose uždarytose kaimo bibliotekose (Butėnų, Gaigalių, Gyvakarų, Mieliūnų, Šimiškių, Vėžionių, Žaidelių ir kt.) buvo palikti 9 knygų išdavimo punktai, kuriuose vieną dieną per savaitę dirbo artimiausiu

Kupiškėnų svečiai – poetas Justinas Marcinkevičius (stovi) ir aktorius Laimonas Noreika. Renginį veda Kultūros skyriaus vedėjas Algimantas Jasaitis (centre). 1985 m. gegužė. KVBA

filialų bibliotekininkai. 1976 m. rajone veikė 23 kilnojamosios bibliotekėlės – 15 Kupiškio mieste ir 8 kaime. Bibliotekėlės buvo įsikūrusios Kupiškio miesto gamyklose, statybų ir kitose organizacijose, ligoninėje, jose visuomeniniais pagrindais dirbtų įstaigų darbuotojai. Laikui bėgant, kilnojamųjų bibliotekėlių mieste mažėjo (1987 m. buvo 8), o 1994 m. jų nebeliko¹¹⁹. Aptarnauti skaitytojus padėjo ir knygnešiai: jie nunešdavo knygų neigaliams ir senyvo amžiaus žmonėms.

Išsiplėtė centrinės bibliotekos funkcijos: pradėti centralizuotai komplektuoti ir tvarkyti visų rajono masinių bibliotekų dokumentų fondai, pasikeitė metodinės veiklos ir kitų darbo sričių reikalavimai. Centrinėje bibliotekoje jau buvo 22 bibliotekininkų etatai (iki centralizacijos rajoninėje bibliotekoje buvo 5 etatai ir

Susitikimas su poetu, literatūros kritiku Valdemaru Kukuliu Kupiškio viešojoje bibliotekoje. 1999 m. vasario 5 d. Juozo Kraujūno nuotr. KVBA

¹¹⁹ Faktų kartoteka, KRSVB.

vaikų bibliotekoje 3 etatai), įkurti Komplektavimo, Skaitytojų aptarnavimo, Vaikų literatūros, Metodikos skyriai, pradėtas komplektuoti saugyklos fondas, organizuotas mainų-rezervinis fondas, į kurį patekdavo uždaromų bibliotekų ir dubletinės knygos. Į bibliotekas atėjo dirbti daug naujų, Vilniaus universitetą ir kultūros mokyklas baigusią specialistų. Per 500 skaitytojų aptarnavusiuose filialuose dirbo filialų vedėjai, likusiuose – vyresnieji bibliotekininkai arba bibliotekininkai.

Gerą dešimtmetį Kupiškio rajono masinių bibliotekų tinklas nesikeitė. Tačiau mažėjant gyventojų ir skaitytojų skaičiui (1992 m. Kupiškio rajone buvo 26 295 gyventojai, 2001 m. – 24 408, 2012 m. – 19 656), kai kurios bibliotekos tapo neperspektyvios. Įtakos tinklo pokyčiams turėjo bibliotekoms išlaikyti ir fondams atnaujinti skirto finansavimo mažėjimas, patalpų problemos (nemažai patalpų buvo gražinta savininkams). Bibliotekos uždarnos ir įvairios reorganizacijos buvo vykdomos rajono valdžios įstaigų iniciatyva, dažnai pritarus ir Kultūros ministerijai. Pirmasis nepriklausomos Lietuvos valstybės dešimtmetis atnešė daug permainų bibliotekoms – kai kurios iš jų gana skausmingos.

1988 m. rugpjūčio 30 d. uždarytas Žadeikių filialas (iki 1996 m. čia veikė Vainiūniškio filialo knygų išdavimo punktas), 1990 m. sausio 1 d. – Uoginių filialas (iki 2000 m. dar veikė Antašavos filialo knygų išdavimo punktas), 1991 m. sausio 1 d. – Tvirų filialas¹²⁰.

1992 m. uždaryti dar trys kaimo filialai: Kupiškio rajono valdybos 1991 m. lapkričio 27 d. potvarkiu Nr. 188 nuo sausio 1 d. – Bugailiškiečiai¹²¹ ir Subačius, 1992 m. spalio 9 d. potvarkiu Nr. 349v nuo gruodžio 9 d. – priemiestinėje gyvenvietėje įsikūrusi Aukštupėnų biblioteka¹²². Subačiuje iki 2011 m. veikė Subačiaus miesto padalinio knygų išdavimo punktas. Pirmieji du filialai buvo neperspektyvūs, jų paslaugomis naudojosi tik po 100–120 skaitytojų. Nemažai skaitytojų (iki 300) turėjęs Aukštupėnų filialas uždarytas Kupiškio rajono valdybos iniciatyva. Buvusio vaikų darželio patalpose, kur veikė biblioteka, kūrėsi sutrikusio intelekto vaikams skirtas centras „Viltis“, o bibliotekai vietos nebeliko¹²³. 1990–1992 m. uždaryti 6 knygų išdavimo punktai (Gaigalių, Gyvakarų, Mieliūnų, Šimiškių, Vėžionių, Žaidelių), 1996 m. – Butėnų.

1992 m. prie dešimties kaimo filialų prijungta 14 pradinių mokyklų (Bakšėnų, Didžprūdžių, Gyvakarų, Laičių, Lukonių, Migonių, Naivių, Paketurių, Puponių, Subačiaus, Uoginių, Vaduvų, Varaniškių, Žaidelių) bibliotekų – knygų fondai perduoti filialams. Iš jų 7 mokyklose, esančiose atokiau nuo filialų, paliktos kilnojamosios bibliotekėlės, kurios priklausė filialams¹²⁴. Uždarius mokyklas, šių bibliotekėlių nebeliko.

1996-ieji – didžiųjų permainų ir pokyčių metai. Buvo pradėta įgyvendinti Kupiškio rajono tarybos 1996 m. balandžio 26 d. sprendimu Nr. 204 patvirtinta „Kupiškio rajone esančių kaimo kultūros ir švietimo įstaigų pertvarkymo ir jų funkcijų persikirstymo programa“, kurios pagrindinis tikslas – finansinių lėšų taupymas, pertvarkant kai kurių įstaigų tinklą ir veiklą. Šios programos iniciatorius – tuometinis Kupiškio rajono meras Vytautas Mockus. Nemažai bibliotekų buvo įsikūrusios pastatuose

¹²⁰ *Ten pat.*

¹²¹ *Ten pat.*; Kupiškio centrinės bibliotekos 1991 12 31 įsakymas Nr. 87K, KRSVBA, Centrinės bibliotekos kadru įsakymai, 1991, ap. 2, b. 1, l. 1.

¹²² Kupiškio centrinės bibliotekos 1992 11 30 įsakymas Nr. 87K, KRSVBA, Centrinės bibliotekos kadru įsakymai, 1992 m., ap. 2, b. 2, l. 1.

¹²³ Kupiškio rajono centralizuotos bibliotekų sistemos 1992 m. veiklos ataskaita, KRSVBA, ap. 1, b. 47, l. 2.

¹²⁴ *Ten pat.*

kartu su kolūkių kontoromis, kultūros namais. Po kolūkių griūties daugelis tų pastatų liko be tikrų šeiminių, tik iš dalies naudojami, šildymas labai brangus. Programoje buvo numatyta surasti bibliotekoms ir kitoms įstaigoms patalpas, jas suremontuoti, sutvarkyti šildymo sistemas; sujungti kaimo filialus ir pagrindinių mokyklų bibliotekas; uždaryti neperspektyvius filialus, kai kuriuose filialuose palikti tik po 0,5 bibliotekininko etato.

Kupiškio viešosios bibliotekos kvietimu rajone lankėsi Kultūros ministerijos komisija (joje buvo ir Bibliotekų skyriaus viršininkas Vytautas Gudaitis), kuri susipažino su reorganizavimui pateiktų kultūros namų ir bibliotekų būkle bei veikla. Viešoji biblioteka buvo prieš filialų ir mokyklų bibliotekų sujungimą (tai pirmasis toks eksperimentas šalyje) ir kai kurių filialų uždarymą. Komisija bibliotekininkų neapgynė ir iš esmės pritarė programos įgyvendinimui. Ministerijos sekretoriaus Vytauto Balčiūno pažymoje rašoma:

„Kultūros ministerija, atsižvelgdama į nedidelį moksleivių skaičių pagrindinėse mokyklose bei skurdžius bibliotekų fondus, neprieštarautų pagrindinių mokyklų bibliotekų sujungimui su viešosios bibliotekos filialais, jeigu bus atsižvelgta į sujungtos bibliotekos darbo specifiką ir sąlygas: atskiras įėjimas į biblioteką, suderintas darbo laikas ir kt.“¹²⁵

Vykdamt minėtą programą, uždaryti penki filialai, o bibliotekininkai atleisti iš darbo: 1996 m. birželio 30 d. – Bakšėnai¹²⁶ ir Paketuriai¹²⁷ (biblioteka 1987 m. atkelta iš Didžprūdėlių), rugpjūčio 31 d. – Byčiai¹²⁸, Kreipšiai¹²⁹ ir Vainiūniškis¹³⁰. Bakšėnuose paliktas Salamiesčio padaliniai priklausantis knygų išdavimo punktas. Paketuriuose iki 2005 m. veikė Kupiškio viešosios bibliotekos knygų išdavimo punktas. Laičių, Lukonių ir Migonių filialuose palikta tik po 0,5 bibliotekininko etato¹³¹.

Aštuonių pagrindinių mokyklų bibliotekų knygų fondai perduoti Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos filialams. Sujungtieji Adomynės, Antašavos, Juodpėnų, Palėvenėlės, Rudilių, Salamiesčio, Šepetos ir Virbališkių filialai ir jų darbuotojai liko pavaldūs Kupiškio viešajai bibliotekai (mokyklų bibliotekininkų etatai panaikinti). Iš pradžių reformoms nepritarė nei bibliotekos, nei mokyklos. Tačiau pertvarka atnešė ir teigiamų poslinkių: nors bibliotekininkų darbo krūviai išaugo (reikėjo tvarkyti mokyklų vadovėlius, padaugėjo lankytojų), mokyklų bendruomenės aptarnavo kvalifikuoti specialistai; sujungtos bibliotekos (išskyrus Adomynę) buvo perkeltos į mokyklas, įsikūrė nors ir mažesnėse, tačiau šildomose patalpose, pagerėjo sąlygos ir bibliotekų darbuotojams, ir lankytojams. Dėl mažėjančio mokinių skaičiaus 2012 m. iš minėtų pagrindinių mokyklų liko tik 5 (Adomynė, Antašava, Rudiliai, Salamiestis, Šepeta), o iš 14 pradinių mokyklų tik viena – Lukonių.

Kupiškio rajono savivaldybės tarybos 2009 m. gruodžio 22 d. spren-

¹²⁵ Kupiškio rajono viešųjų bibliotekų 1996 metų tekstinė darbo ataskaita, KRSVBA, ap. 1, b. 195, l. 2, p. 25–26.

¹²⁶ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 06 24 įsakymas Nr. 30K, KRSVBA, Bibliotekos kadru įsakymai, 1996 m., ap. 2, b. 8, l. 36.

¹²⁷ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 06 25 įsakymas Nr. 33K, *ten pat*, l. 33.

¹²⁸ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 08 26 įsakymas Nr. 47K, *ten pat*, l. 19.

¹²⁹ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 08 26 įsakymas Nr. 49K, *ten pat*, l. 17.

¹³⁰ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 08 26 įsakymas Nr. 48K, *ten pat*, l. 18.

¹³¹ Kupiškio viešosios bibliotekos direktorės 1996 05 01 įsakymas Nr. 17K, *ten pat*, l. 49.

Lietuvos Respublikos Prezidento Valdo Adamkaus viešnage Navių bibliotekoje. Iš dešinės: Prezidentas Valdas Adamkus, vyresn. bibliotekininkė Milda Levickienė, Kupiškio rajono meras Leonas Apšega, Kupiškio rajono savivaldybės Kultūros ir švietimo skyriaus vedėjas Vidas Vilimas, mero pavaduotojas Antanas Odinas. 2001 m. sausio 23 d. Juozo Kraujūno nuotr. KVBA

dimu Nr. TS-356 2009 m. gruodžio 31 d. uždarytas tik 100 skaitytojų aptarnavęs ir avarinėse nešildomose patalpose išikūręs Migonių padalinys.

Nuo 1977 m. įvykdytos bibliotekų tinklo centralizacijos uždaryta 12 (43 procentai) viešosios bibliotekos filialų (padalinių). 2013 m. rajono savivaldybės viešųjų bibliotekų sistemą sudaro 17 bibliotekų: Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Subačiaus miesto padalinys ir 15 kaimo padalinių (Adomynė, Alizava, Antašava, Juodpėnai, Laičiai, Lukonys, Naiviai, Noriūnai, Palėvenėlė, Rudiliai, Salamiestis, Skapiškis, Šepeta, Šimonys ir Virbališkiai).

Bibliotekos informacinėje visuomenėje

Didžiausi viešųjų bibliotekų veiklos pokyčiai, kuriuos lėmė naujos technologijos ir interneto prieiga, įvyko jau prasidėjus XXI amžiui. Šiandienos biblioteka – tai bendruomenės informacijos ir kultūros centras, atviras naujoms technologijoms ir saugantis senas tradicijas, daugiausia dėmesio skiriantis Kupiškio krašto gyventojų informacinių ir kultūrinių poreikių tenkinimui, bibliotekų fonduose ir interneto tinkluose sukauptos informacijos bei krašto paveldo sklaidai, plečiantis teikiamas paslaugas ir ieškantis naujų darbo formų, bendradarbiaujantis su partneriais – bendruomene ir įvairiomis institucijomis bei pavieniais asmenimis.

Lankytojai aptarnaujami Kupiškio viešosios bibliotekos Informacijos ir krašto tyros, Vaikų literatūros ir Skaitytojų aptarnavimo skyriuose, Subačiaus miesto ir 15 kaimo padalinių. Įvairaus amžiaus lankytojai skaityti ir leisti laisvalaikį gali Periodikos, Meno ir muzikos skaityklose, Žaislotekoje. Suteikta galimybė Parodų salėje eksponuoti įvairius kūrybinius darbus, dalyvauti literatū klubo „Lėvens balsai“ veikloje.

Pirmoji interneto skaitykla Kupiškio bibliotekoje. 2001 m. J. Kraujūno nuotr. KVBA

Pirmoji interneto skaitykla viešojoje bibliotekoje pradėjo veikti 2001 m. pradžioje, 2003 m. – Šepetos padalinyje. Nuo 2011 m. visuose padaliniuose lankytojai nemokamai gali naudotis vieša interneto prieiga. Dalyvaujant projekte „Bibliotekos pažangai“ atnaujinta kompiuterinė įranga, pagerintas interneto ryšys, vyksta lankytojų kompiuterinio raštingumo mokymai (bibliotekininkai grupėse ir individualiai jau apmokė 1 580 žmonių). Už sėkmingiausią kūrybinę iniciatyvą – kartu su Kupiškio bendruomenės nariais sukurtą skaitmeninį pasakojimą „Muziejus po atviru dangumi“ – projektas „Bibliotekos pažangai“ Kupiškio viešąją biblioteką pripažino „Bendruomeniškausia biblioteka 2012“.

2003 m. įsitraukta į Lietuvos integralių bibliotekų informacinę sistemą (LIBIS) ir pradėtas kurti Kupiškio viešosios bibliotekos elektroninis katalogas (2012 m. šiame kataloge jau buvo 63 569 bibliografiniai įrašai), kuris 2007 m. sausio 2 d. įdiegus skaitytojų aptarnavimo posistemį prieinamas ir vartotojams. Jie džiaugiasi, kad knygas gali užsisakyti, prasitęsti terminą ir rezervuoti ne tik atėję į biblioteką, bet ir iš namų kompiuterių. 2010 m. įdiegtas dokumentų gražinimo įrenginys (DGI), kuris suteikia galimybę bet kuriuo metu gražinti knygas į biblioteką. Ši naujovė iš pradžių buvo vertinama gana skeptiškai, bet neapvyelė. Šiuo metu į elektroninį katalogą įtraukiamos (rekataloguojamos) iki 2003 m. gautos padalinių fonduose esančios knygos.

Kupiškio viešosios bibliotekos paslaugomis naudojasi 2,5 tūkst. vartotojų, per metus sulaukiama iki 47 tūkst. lankytojų, kuriems išduodama iki 97–100 tūkst. fiz. vnt. dokumentų. Sukauptas 63 130 fiz. vnt. įvairiose laikmenose saugomų dokumentų fondas, prenumeruojami 55 pavadinimų periodiniai leidiniai, 5 elektroninės duomenų bazės. Kaupiamas ir saugomas Kupiškio krašto asmenų rankraščių, fotografijų ir archyvinių dokumentų, autografuotų ir asmeninių bibliotekų knygų fondas, kuris tyrinėjamas, publikuojamas ir skaitmeninamas. Kai kurios kolekcijos unikalios ir labai vertingos.

Meno ir muzikos skaitykloje saugoma 2001 m. dovanota skulptoriaus profesoriaus Juozo Kėdainio asmeninė biblioteka (4 093 fiz. vnt.) ir rankraštynas. Tai labai vertingas knygų, išleistų 20 kalbų, rinkinys, kurio didžiąją dalį (60 procentų) sudaro meno literatūra. Rankraštyne saugomi laišakai, eskizai, įvairūs užrašai. Šiai

Meno ir muzikos skaityklos, kurioje saugoma skulptoriaus Juozo Kėdainio asmeninė biblioteka, atidarymas. Iš kairės: Kupiškio rajono mero pavaduotojas Antanas Odinas, skulptoriaus sesuo tautodailininkė Bronė Kėdainytė, Kupiškio rajono viešosios bibliotekos direktorė Danguolė Tamulevičienė, rajono savivaldybės Kultūros ir švietimo skyriaus vedėjo pavaduotojas Vytautas Knizikevičius ir mokytoja Asta Remeikienė. 2001 m. birželio 13 d. L. Matiukaitės nuotr. KVBA

„Kupiškėnų enciklopedijos“ antrojo tomo pristatymas. Leidinio sudarytojas ir vyr. redaktorius Vidmantas Jankauskas (centre) su straipsnių autoriais (iš kairės): Alvydu Totoriu, Algirdu Petruliu, Vida Žilinskiene, Aušra Jonušyte, Vidmantu Markevičiumi. 2012 m. liepos 12 d. KVBA

kolekcijai populiarinti vykdyti projektai „Skulptoriaus Juozo Kėdainio intelektualinio palikimo sklaida“ (2005 m.) ir „Kūrybinė brolystė“ (2009 m.), organizuojami įvairūs renginiai: konferencijos, integruotos pamokos, kilnojamosios parodos. Kupiškio metraštininko, fotografo Juozo Kraujūno archyvas saugomas Informacijos ir kraštotyros skyriuje. Apie 10 650 tūkst. 1995–2007 m. nuotraukų perdavė rajono savivaldybė, dar apie 1 000 nuotraukų ir daug negatyvų bei kompaktinių diskų po fotografo mirties perdavė jo našlė. 2013 m. buvo įgyvendinamas Kultūros rėmimo fondo iš dalies finansuotas projektas „Kupiškio krašto fotometraštininko Juozo Kraujūno fotografijų fondo formavimas ir sklaida“.

Interneto svetainėje www.kupiskiovb.lt pateikiama daug kraštotyros pobūdžio informacijos. Skyriuje „Kraštotyra“ nuolat atnaujinamos rubrikos „Žymūs kupiškėnai“ (300 personalijų sąrašas ir trumpos biografijos), „Bibliotekos leidiniai“, „Leidiniai apie Kupiškį“, kuriamos virtualios parodos.

Bibliotekos darbuotojai parengė ir išleido penkias knygas: Linos Matiukaitės – Uršulios Tamošiūnaičios „Ailios“ (1999), „Nepažįstamas Povilas Matulionis: literatas, publicistas, kultūrininkas“ (2000), „Vikonys: kaimas ir jo žmonės“ (2008), „Kūrybinė brolystė: iš Juozo ir Broniaus Kėdainių epistolinio palikimo“ (2009); Danutės Baronienės „Kupiškio rajono kultūros ir švietimo įstaigose parengtų ir saugomų kraštotyros darbų katalogą“ (2008).

Nuo 2003 m. leidžiamas istorijos ir kultūros almanachas „Kupiškis“ (vyr. redaktorius Vidmantas Jankauskas). 2013 m. vasarą jau pristatytas jubiliejinis – dešimtas – almanacho numeris. Bibliotekos darbuotojai rašo jam straipsnius, rengia rubrikas „Kultūros kronika“, „Lėvens balsai“, „Naujausi leidiniai apie Kupiškio kraštą ir žmones“, „Kupiškio kalendorius“. Leidžiama didelės apimties „Kupiškėnų enciklopedija“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas V. Jankauskas): jau išleisti du tomai, renkama informacija trečiajam. Bibliotekininkai šiam leidiniui parašė per 150 biogramų ir teminių straipsnių.

Kiekvienais metais viešojoje bibliotekoje organizuojama iki 170 žodinių ir vaizdinių renginių, o padaliniuose – vidutiniškai po 24. Tai susitikimai su kultūros, mokslo kūrėjais, rašytojais, knygų pristatymai, diskusijos, literatūros ir muzikos vakarai bei popietės, kūrybinės dirbtuvės, profesionalių menininkų, tautodailininkų ir moksleivių kūrybinių darbų, įvairių dokumentų (spaudinių, rankraščių, nuotraukų ir kt.) parodos.

Literatūrinis-muzikinis projektas „Širdy nepasakyta žodį aš nešu“. Solistė Rita Preikšaitė ir aktorė Virginija Kochanskytė (dešinėje). 2004 m. spalio 13 d. L. Matiukaitės nuotr. KVBA

Nuo 2001 m. parengta 40 projektų, 26 iš jų gavo Atviros Lietuvos fondo, Pagalbos fondo Lietuvoje, Kultūros rėmimo fondo, Europos Sąjungos struktūrinių fondų, įvairių Kultūros ministerijos programų ir kitų institucijų finansavimą – per 280 tūkst. Lt. Įgyvendinus šiuos projektus, buvo sukurtos naujos paslaugos, atnaujintos bibliotekų patalpos ir įranga, organizuota daug renginių, išleista knygų ir kitų leidinių.

Kupiškio viešoji biblioteka išsiskiria novatoriškais projektais, kurių tikslas – ieškoti naujų veiklos formų, skatinančių bendruomenės narių, ypač socialiai pažeidžiamų (neįgaliųjų, vaikų iš remtinų šeimų, senjorų), skaitymą, iniciatyvumą, saviraišką ir kūrybiškumą. 2006–2013 m. vykdyti vaikams ir suaugusiesiems skirti skaitymo skatinimo projektai „Poezijos pavasaris Kupiškyje“, „Skaitymo džiaugsmas“, „Sugrįžimai į tėviškę“, „Skaitome, klausome, tobulėjame“, „Atversk pasakos lapus ir raidelės pabus“, „Raganų išmintis – knygose“, „Knyga – raktas į antgamtinių būtybių paslaptis“, „Nutolstantys veidai ir balsai“, „Skaitymo akiratyje – nacionalinės premijos laureatai“ ir kt. Organizuojami įvairūs renginiai netradicinėse erdvėse: Kupos slėnio parke, gražiai tvarkomoje Onutės Adomaitienės sodyboje Pyragių kaime.

Pastaraisiais metais projektinėje veikloje labai aktyviai dalyvauja Vaikų literatūros skyriaus vedėja Jolita Janušonienė. Jos iniciatyvos deramai įvertintos – rajono savivaldybės konkurse „Kupiškio rajono metų geriausieji“ Jolita pelnė nominaciją „Aktyviausia 2011 metų bibliotekininkė“ ir buvo apdovanota „Sidabrinio dobilo“ statulėle.

Poezijos skaitymai Pyragių kaime, Onos Adomaitienės sodyboje. Iš kairės: poetas, aktorius, režisierius Petras Dimša, Ona Adomaitienė ir dainų atlikėjas Vidmantas Paliulis. 2010 m. liepos 2 d. Reginos Vilčinskienės nuotr. KVBA

Žaislotekos atidarymas
 Vaikų literatūros
 skyriuje. Projekto
 vadovė Jolita
 Janušonienė (kairėje).
 2010 m. rugsėjo 24 d.
 KVBA

2010 m. buvo vykdomas projektas „Žaisloteka – skaitymo džiaugsmas visai šeimai“, kurį įgyvendinus sukurta nauja paslauga vaikams – Žaisloteka. 2011–2013 m. įgyvendintuose projektuose „Lėlių teatras – jaukus vaikystės pasaulis“ ir „Lėlių teatras – džiaugsmas ir erdvė kūrybai“ dalyvavo 10 institucijų: Kupiškio viešoji biblioteka ir 5 padaliniai, vaikų ir jaunimo ugdymo centras „Varpelis“, Kupiškio VšĮ Vaikų dienos centras, Paketurių šv. Kazimiero vaikų globos namai, Alizavos pagrindinė mokykla. Kiekviena jų gavo metodinės ir grožinės literatūros bei lėlių teatro kūrimo priemonių rinkinius. Vaikai ir paaugliai dalyvavo seminaruose, kūrė scenarijus, gamino lėles, vaidino, dalyvavo teatrų festivaliuose „Vaikai ir lėlės“. 2012 m. vykdytas projektas „Kūrybinės dirbtuvės – dar vienas žingsnis knygos link“, kuriame dalyvavo įvairaus amžiaus kupiškėnai: ikimokyklinio ugdymo įstaigų auklėtiniai, mokiniai ir mokytojai, Kupiškio trečiojo amžiaus universiteto lankytojai, tautodailininkai. Organizuotos kūrybinės dirbtuvės ir knygų šventės, kurių metu projekto dalyviai ne tik susipažino su dailės terapija ir įvairiomis meno rūšimis, bet ir patys lavino savo kūrybinius gebėjimus – kūrė floristines kompozicijas, piešė ant stiklo ir vandens, iliustravo knygas, išbandė vilnos vėlimo techniką.

2012 m. įgyvendintas projektas „Atverk nepakartojamą knygų pasaulį“ ne tik skatino mažuosius kupiškėnus skaityti, bet ir supažindino su animacija – edukacinių užsiėmimų metu vaikai kartu kūrė animacinį filmuką „Vandenė“, žiūrėjo gražiausias knygų ekranizacijas.

Pagal Kupiškio vietos veiklos grupės strategiją parengtas Kupiškio viešosios bibliotekos projektas „Moderni biblioteka – bendruomenės informacijos ir saviraiškos centras“, kuris finansuotas iš Europos žemės ūkio fondo kaimo plėtrai lėšų (strategijos priemonė „Kaimo atnaujinimas ir plėtra“, veiklos sritis „Visuomeninės paskirties pastatų atnaujinimas ir pritaikymas bendruomenės poreikiams“). Įgyvendinant šį projektą 2012–2013 m. suremontuotos Šepetos padalinio patalpos, įsigyta naujų baldų.

Pagal savivaldybės administracijos Europos Sąjungos struktūrinių fondų 2007–2013 m. sanglaudos skatinimo veiksmų programai parengtą projektą „Prie-

Renovuotoje Šepetos bibliotekoje. Kupiškio viešosios bibliotekos Šepetos padalinio vyresn. bibliotekininkę Viliją Paukštienę sveikina kolegės. Iš kairės: Milda Levickienė, Laimutė Dešrienė, Vilija Paukštienė, Rita Liogienė, Evelina Lučinskienė, Ona Kručienė, Jolanta Vosylienė ir Egidija Namiejūnienė. 2013 m. kovo 7 d.

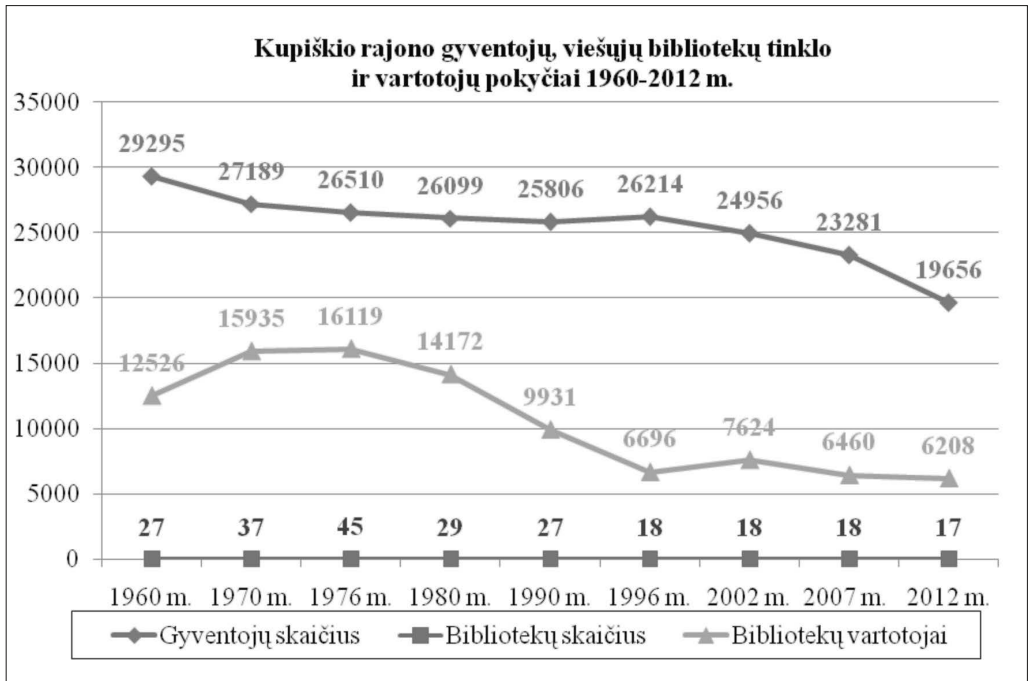
Viešosios bibliotekos pastatas. 2012 m. L. Matiukaitės nuotraukos. KVBA

laidų spartesnei ūkinės veiklos diversifikacijai Subačiaus mieste, Kupiškio rajone, sudarymas“ 2013 m. renovuotas Subačiaus kultūros namų pastatas, kuriame įsikūręs ir Kupiškio viešosios bibliotekos Subačiaus miesto padalinys.

Mažiausiai per šį dešimtmetį pasikeitė patalpos, kuriose įsikūrusi Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka – jos nešiuolaikiškos ir seniai remontuotos.

Nekantraudami laukiame to laiko, kai lankytojai galės ateiti į renovuotą ir modernią biblioteką. To paties linkėjo ir 2012 m. balandžio 28 d. į bibliotekos 75-mečio šventę susirinę svečiai ir rajono valdžios atstovai.

Kupiškio rajono gyventojų skaičius nuo 1960 m. sumažėjo 9 639, arba 33 procentais. Viešųjų bibliotekų skaičius 1976 m. išaugo iki 45. Vėlesniais metais jų skaičius mažėjo – iš viso uždaryta 28 bibliotekos – daugiau kaip pusė, arba 62 procentai. Didžiausi pokyčiai įvyko 1977 m., kai vykdant bibliotekų centralizaciją uždaryta rajoninė vaikų biblioteka ir 15 kaimo bibliotekų, ir 1996 m. – uždaryti penki viešosios bibliotekos filialai.

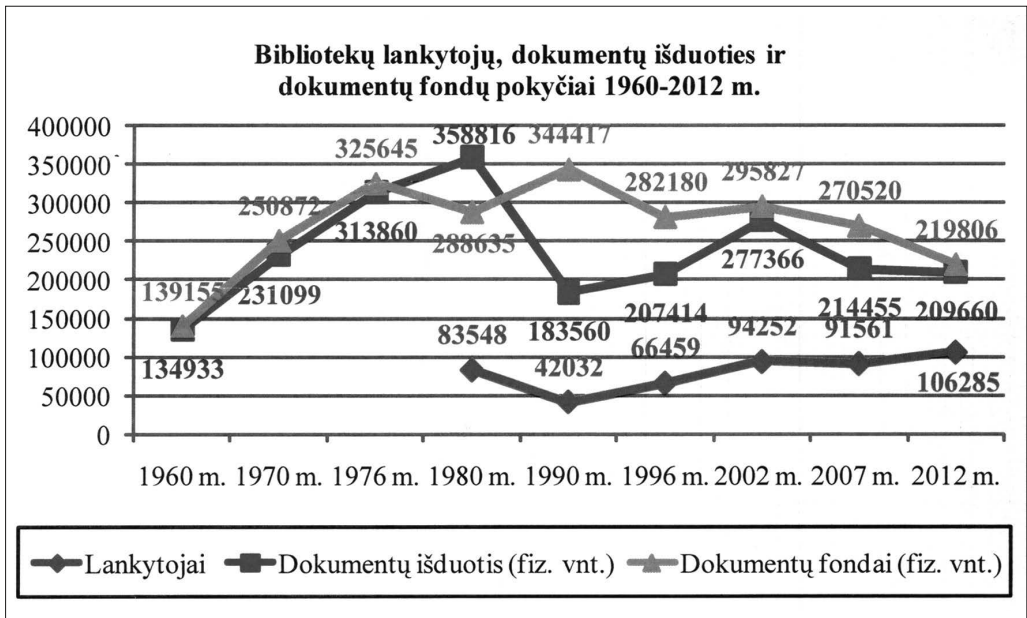
Daugiausia vartotojų¹³³ bibliotekose sutelkta 1976 m. – 16 119, arba 60 procentų rajono gyventojų. Mažėjant rajono gyventojų ir bibliotekų skaičiui, mažėjo ir registruotų vartotojų skaičius – nuo 1976 m. sumažėjo 9 911, arba 61 procentu. 2012 m. savivaldybės viešųjų bibliotekų paslaugomis naudojosi 6 208 vartotojai, arba 32 procentai rajono gyventojų. Kupiškio viešojoje bibliotekoje – 2 495 vartotojai, Subačiaus miesto padalinyje – 605, kaimo padaliniuose – 3 106.

1 pav. Bibliotekų veiklos rodiklių pokyčiai¹³²

¹³² Statistiniai duomenys iš Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos ataskaitų, KRSVB.

¹³³ Bibliotekos vartotojas (skaitytojas) – tai asmuo, kalendoriniais metais atėjęs į biblioteką ir nustatyta tvarka užsiregistravęs. Vartotojai perregistruojami kiekvienais kalendoriniais metais.

Bibliotekų lankytojų¹³⁴ apskaita vedama nuo 1978 m. Mažiausiai žmonių rajono viešosiose bibliotekose apsilankė 1990 m. – 42 032. Vėlesniais metais apsilankymų skaičius išaugo du su puse karto, ir 2012 m. bibliotekos sulaukė jau 106 285 lankytojų, iš jų 46 367 – Kupiškio viešojoje bibliotekoje. Per metus kiekvienas vartotojas bibliotekose apsilanko vidutiniškai po 17 kartų. Statistinių duomenų lyginamoji analizė rodo, kad bibliotekų vartotojų skaičius sumažėjo, tačiau apsilankymų skaičius labai išaugo. Lankytojai ateina ne tik į namus pasiimti knygų, skaityklose paskaityti žurnalų ir laikraščių, gauti kitos informacijos ar pabendrauti, bet ir naudojasi vieša interneto prieiga, dalyvauja įvairiuose mokymuose, renginiuose, susipažįsta su eksponuojamomis kūrybinių darbų ir dokumentų parodomis. Bibliotekos tampa vis reikalingesnės, kasmet jose apsilanko vis daugiau žmonių.

Daugiausia dokumentų buvo išduota 1980 m. (358 816 fizinių vienetų), o mažiausiai – 1990 m. (183 560 fizinių vienetų). Dokumentų išduotis sumažėjo beveik per pusę – 49 procentais. 1988–1990 m. buvo dainuojančios revoliucijos ir atgimimo laikai, kai žmonės ėjo į mitingus, o ne skaitė knygas. Vėlesniais metais dokumentų išduotis tai padidėdavo, tai sumažėdavo. Apie 2007 m. šie rodikliai stabilizavosi – per metus išduodama po 210–225 tūkst. fizinių vienetų dokumentų.

Rajono viešųjų bibliotekų fondai nuo 1990 m. sumažėjo 124 611 fizinių vienetų (apskaitomos ne tik knygos, bet ir periodiniai leidiniai bei kitose laikmenose esantys dokumentai), arba 36 procentais. 1977–1989 m. rajono viešųjų bibliotekų fondų komplektavimas buvo gerai organizuotas, kiekvienais metais fondai pasipildydavo 23–35 tūkst. dokumentų – daugiausia knygomis, nes žurnalai ir laikraščiai į fondų apskaitą

¹³⁴ Bibliotekos lankytojas – kiekvienas asmuo, apsilankęs bibliotekoje, nepaisant jo apsilankymo tikslo (paimti arba grąžinti spaudinį ar kitą iš bibliotekos paskolintą dokumentą, pratęsti jo grąžinimo terminą, gauti informacijos, aplankyti parodą, dalyvauti bibliotekos organizuojamame renginyje ir pan.). Kiekvienas lankytojo atėjimas į biblioteką yra apsilankymas.

pradėti traukti tik nuo 2001 m. Kupiškio viešoji biblioteka gaudavo privalomąjį egzempliorių – visą Lietuvos leidyklų produkciją, net į kaimo bibliotekas grožinės literatūros knygų patekdavo po 3–6 egzempliorius. Situacija iš esmės pasikeitė 1990–1993 m. Pirmieji Lietuvos nepriklausomos valstybės metai bibliotekoms buvo tikrai nelengvi: sutriko bibliotekų aprūpinimo knygomis sistema, knygos vis brango, o fondams atnaujinti valstybės skiriamos lėšos sumažėjo. Pavyzdžiui, 1993 m. naujiems dokumentams įsigyti Kultūros ministerija skyrė tik 1 200 litų. 1993–1994 m. rajono bibliotekų fondai pasipildė tik 5 070 naujų knygų (per dvejus metus), o kiekvienais metais buvo nurašoma po 20–30 tūkst. pasenusių ir aktualumą praradusių knygų. Bibliotekų fondų atnaujinimo problema vis dar neišspręsta, yra nemažai ankstesniais metais išleistų knygų, kurios beveik nebeskaitomos. Skaitytojai pageidauja naujų, ką tik išleistų knygų. Bibliotekos labai dažnai negali patenkinti jų poreikių, žmonės kartais priversti po keletą mėnesių laukti pageidaujamų knygų. 2012 m. Kultūros ministerija Kupiškio rajono savivaldybės viešųjų bibliotekų dokumentų fondams atnaujinti skyrė 43 800 litų (vienam gyventojui – 2 litai 23 centai), už kuriuos nupirka tik 1 826 fiziniai vienetai dokumentų, ir tai sudaro tik 18 procentų per metus gautų dokumentų. Likusieji dokumentai (8 482 fiziniai vienetai) – tai už projektų lėšas pirkti dokumentai, periodiniai leidiniai (prenumerata už savivaldybės lėšas), juridinių ir fizinių asmenų parama bei kiti šaltiniai. Kupiškio viešoji biblioteka per metus gavo 1 933 knygas ir kitus inventorintus dokumentus (neskaitant žurnalų ir laikraščių), Subačiaus miesto padalinys – 597, kaimo padaliniai – vidutiniškai po 232.

Bibliotekų darbuotojai

Kupiškio kultūros centro ir viešosios bibliotekos archyvuose, kur įsakymai kadru (personalo) klausimais saugomi nuo 1946 m., pavyko surasti apie 130 tik rajoninėje (centrinėje, viešojoje) bibliotekoje dirbusių bibliotekininkų pavardžių (be dabartinio kolektyvo). O kur dar kaimo bibliotekose ir filialuose dirbė žmonės? Norisi paminėti labai ilgai (daugiau kaip 20 metų), pareigingai ir kūrybingai dirbusias bibliotekininkes (deja, vyrų buvo tik vienas kitas ir tie ilgai neužsilikdavo): Genovaitė Jurėnienė (Vėžionys, VB, 1964–1994), Kostė Kleniauskienė (Juodpėnai, VB, 1963–1975, 1998–2004), Janina Kopūstienė (VB, 1966–1997), Nijolė Matulienė (VB, 1981–2011), Pranciška Minkevičienė (Didžprūdėliai, VB, 1979–2007), Birutė Navikienė (Vaduvos, VB, 1966–2005), Danguolė Tamulevičienė (VB, 1977–2007), Bronė Ažusienienė (Lukonys, 1972–2009), Antanina Bartaševičienė (Salamiestis, 1958–1996), Bronė Burkauskienė (Šimonys, 1955–1989), Stasė Černienė (Sabuliškiai, Alizava, VB ir Noriūnai, 1967–1996), Marija Gabnienė (Skapiškis, 1956–1998), Stasė Grubinskienė (Uoginiai, Antašava, 1977–2007), Regina Masiulienė (Gaigaliai, Migonys, 1967–2009), Genovaitė Mikulėnienė-Kaupienė (Tvirai, 1964–1991), Irena Naniėnė (Pyragiai, Bakšėnai, 1970–1996), Janina Kibienė-Palšiūnienė (Didžprūdėliai, Lukonys, Žadeikiai, 1963–1969, Subačius, 1974–2006), Ona Rimkuvienė (Adomynė, Bugailiškiai, 1957–1960, 1968–1992), Milda Skardžiuvienė (Topoliai, 1960–1993), Janina Timukienė (Didžprūdėliai, Aukštupėnai, 1971–1972, 1974–1992), Bronė Vezbergienė (Antašava, 1957–1979)¹³⁵ ir kt.

¹³⁵ Faktų kartoteka, KRSVB.

Kupiškio viešosios bibliotekos kolektyvas. Sėdi (iš kairės): Regina Vilčinskienė, Eglė Vyčienė, Janina Širovinskienė, Lina Matiukaitė, Daiva Bubulienė, Jolita Janušonienė, Jūratė Motiejūnienė, Danutė Baronienė, Daivutė Smičienė; stovi: Ričardas Balabonas, Laimutė Kliopkinienė, Rita Senvaitienė, Jūratė Samulionienė, Zinaida Vadišovienė, Julė Kaminskienė, Gražina Baublienė, Nida Galvanauskienė, Dangutė Letkauskienė, Gražina Puidokienė, Romualda Vasiliauskienė, Jolita Pipynienė, Zita Paulėnienė, Daiva Zakarauskienė, Diana Latožienė, Algis Kalaina. 2012 m. gegužės 3 d. Audriaus Cicinsko nuotr. KVBA

Viešosios bibliotekos ir padalinių darbuotojos. Sėdi (iš kairės): Ona Kručienė, Janina Širovinskienė, Rita Liogienė, Milda Levickienė, Lina Matiukaitė, Loreta Aleksiejūnienė, Laisva Čiuliepienė, Daiva Bubulienė; stovi: Zinaida Vadišovienė, Laima Čejauskienė, Daivutė Smičienė, Julė Kaminskienė, Danutė Baronienė, Egidija Namiejūnienė, Sigutė Mažylienė, Jolanta Vosylienė, Lina Šerelienė, Vilija Paukštienė, Laimutė Dešrienė, Roma Bugailiškienė, Lidija Mačiulienė, Irena Gasparonienė, Jolita Pipynienė. 2012 m. R. Vilčinskienės nuotr. KVBA

Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos ir padalinių darbuotojai (bibliotekininkai, kvalifikuoti specialistai ir aptarnaujantis personalas), 2013 07 01¹³⁶

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo Kupiškio bibliotekose pradžia	Pareigos	Dabartinės pareigos nuo
1.	Daiva Bubulienė	2007 11 05	Direktorė	2007 11 05
2.	Lina Matiukaitė	1981 08 01	Direktorės pavaduotoja	1986 10 03
3.	Janina Širvinskienė	1979 08 01	Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja	1986 10 03
4.	Rita Senvaitienė	1982 08 01	Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	1992 09 01
5.	Gražina Baublienė	1977 09 30	Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	1988 02 01
6.	Jūratė Samulionienė	1983 08 02	Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	1992 04 01
7.	Nida Galvanauskienė	1985 08 01	Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2007 02 01
8.	Danutė Baronienė	1973 09 10/ 1975 04 07, 1982 04 06	Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja	1983 05 04
9.	Jolita Pipynienė	1990 08 01	Informacijos ir kraštotyros skyriaus vyresn. bibliografė	2004 10 22
10.	Gražina Puidokienė	1989 03 24/ 1996 08 31, 2006 03 16	Informacijos ir kraštotyros skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2006 03 16
11.	Jolita Janušonienė	2002 04 29	Vaikų literatūros skyriaus vedėja	2005 12 01
12.	Romualda Vasiliauskienė	1980 03 20	Vaikų literatūros skyriaus vyresn. bibliotekininkė	1980 03 20
13.	Laimutė Kliopkinienė	1982 08 01	Vaikų literatūros skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2011 10 03
14.	Jūratė Motiejūnienė	1985 07 01	Dokumentų komplektavimo ir tvarkymo skyriaus vedėja	2008 04 11
15.	Zinaida Vadišovienė	1993 08 17	Dokumentų komplektavimo ir tvarkymo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2007 02 01
16.	Julė Kaminskiene	1979 12 01	Dokumentų komplektavimo ir tvarkymo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2001 03 01
17.	Regina Vilčinskienė	1998 02 04	Dokumentų komplektavimo ir tvarkymo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2009 03 25
18.	Daivutė Smičienė	2011 12 01	Dokumentų komplektavimo ir tvarkymo skyriaus vyresn. bibliotekininkė	2011 12 01
19.	Inga Dovydenienė	2009 04 26	Subačiaus miesto padalinio vedėja	2009 04 26
20.	Audronė Bukienė	2009 10 01	Subačiaus padalinio bibliotekininkė	2009 10 01
21.	Egidija Namiejūnienė	1991 08 01	Adomynės padalinys (visų pareigos – vyresn. bibliotekininkė)	1991 08 01
22.	Laimutė Dešrienė	1979 08 01	Alizavos padalinys	1985 10 10
23.	Laisva Čiuliepienė	2008 01 04	Antašavos padalinys	2008 01 04
24.	Rita Liogienė	1988 09 01	Juodpėnų padalinys	1988 09 01
25.	Sigutė Mažylienė	1990 07 01	Laičių padalinys	1990 07 01
26.	Loreta Aleksiejūnienė	2009 10 01	Lukonių padalinys	2009 10 01
27.	Milda Levickienė	1996 09 10	Naivių padalinys	1996 09 10

¹³⁶ Darbuotojų asmens bylos, KRSVB.

(tęsinys)

Eil. Nr.	Vardas, pavardė	Darbo Kupiškio bibliotekose pradžia	Pareigos	Dabartinės pareigos nuo
28.	Irena Gasparonienė	1990 09 03	Noriūnų padalinys	1996 12 01
29.	Ona Kručienė	1978 08 05	Palėvenėlės padalinys	1978 08 05
30.	Vanda Ribokaitė	1984 12 19	Rudilių padalinys	1984 12 19
31.	Jolanta Vosylienė	1996 09 03	Salamiesčio padalinys	1996 09 03
32.	Roma Bugailiškienė	2004 10 12	Skapiškio padalinys	2004 10 12
33.	Vilija Paukštienė	1972 12 06/ 1981 09 10, 1982 09 16	Šepetos padalinys	1982 09 16
34.	Evelina Lučinskienė	2012 10 01	Šimonių padalinys	2012 10 01
35.	Laima Čėjauskienė	1988 09 01	Virbališkių padalinys	1988 09 01
36.	Lidija Mačiulienė	2007 09 07	Virbališkių padalinys	2007 09 07
37.	Ričardas Balabonas	2006 09 18	Kompiuterinės technikos specialistas	2006 09 18
38.	Daiva Zakarauskienė	2009 05 19	Vyr. buhalterė	2009 05 19
39.	Rūta Vilkienė	2013 05 02	Buhalterė-kasininkė	2013 05 02
40.	Dangutė Letkauskienė	2007 02 21	Sekretorė	2007 02 21
41.	Algis Kalaina	2000 11 20	Vairuotojas	2000 11 20
42.	Diana Latožienė	2008 09 17	Valytoja	2011 07 01
43.	Zita Paulėnienė	1992 08 25	Valytoja	2000 03 10

2013 m. viešojoje bibliotekoje ir jos padaliniuose dirbo 36 bibliotekininkai ir 4 kvalifikuoti specialistai. Tai profesionalūs, nuolat žinias atnaujinantys, savo darbą mėgstantys ir didelę patirtį turintys specialistai – dauguma jų čia dirba jau 20 ir daugiau metų.

Prisiminus spaudos istoriją

Eleonora Vaičeliūnienė

Apie periodinės spaudos leidybos ištakas Kupiškio krašte žinoma nuo XX a. pradžios.

Nelegalaus laikraščelio „Laisvės kelias“ istorija apžvelgiama 1985 metų „Knygotyros“ 12(19) numeryje¹. Straipsnio „Nelegalus laikraščelis „Laisvės kelias“ ir jo leidėjai (1915–1918)“ autorė Jonė Žebrytė rašo, jog po 1905–1907 m. revoliucijos Rusijoje ir Lietuvoje Suomijos jaunimo pavyzdžiu imta kurti slaptus jaunimo ratelius. Jie veikė pagal šūkį „Švieskis ir šviesk!“ Tokiems sambūriams vadovavo demokratinių pažiūrų žmonės.

Vieni pirmųjų Aukštaitijoje į ratelį 1909 m. susitelkė Račiupėnų, Noriūnų, Bukonių, Šalnakundžių, Pupuonių vietovių jaunuoliai. Jiems vadovavo Jurgis Bukėnas.

Kupiškėnų ratelis turėjo nemažą bibliotekėlę, leido laikraščelį „Gojelis“ (vėliau „Jaunimėlis“). Jo redakciją sudarė Jurgis Bukėnas, Antanas Vireliūnas, Alfonsas Šinkūnas. Bendradarbiavo Kazys Jėčius, P. Purėnas, Viktoras Kavoliūnas, Petras Balys. Šio leidinio abiem pavadinimais 1912–1913 m. esą išleisti 5 numeriai. Jie buvo hektografuoti po 25 egz. ir platinami ne tik jaunimo rateliuose. Laikraščelio leidimo pirmasis adresas – Noriūnų apylinkės Bukonių vnk. gyventojas J. Bukėno klėtelė. Iš J. Žebrytės apžvalgos sužinome, jog 1914 m. kilus karui, aukštaičių pažangiojo jaunimo veikla prislopo, tačiau po metų vėl atgijo, tik jau su kitokiu atspalviu – pasipriešinti vokiečių administracinei valdžiai.

1915 m. spalio 3 d. Kupiškio valsčiaus Skiauteriškių vnk. J. Byrono seklyčioje įvykusiame Kupiškio, Panevėžio, Vabalninko aktyviausių jaunimo veikėjų pasitarime pasiryžta leisti rankraštinių mėnesinių 10 egz. laikraščelį. Tai buvo „Liuosas kelias“. Jo pirmas numeris išėjo netrukus – spalio 17 d. 1916 m. jis jau vadinosi „Laisvės kelias“. Leidinėlis buvo laikomas rajoniniu (kuopų arba ratelių) APJO (Aukštaičių pažangiojo jaunimo organizacijos) centro komiteto organu. Tačiau aktyvistų pažiūros ėmė kirstis, „Laisvės kelio“ leidyba nutraukta 1918 m. liepą.

Leidybos pradžioje šis laikraščelis buvo perrašinėjamas ranka po 2–3, vėliau – po 8 egz. Dauginti hektografu iki 25 egz. pradėtas nuo 1916 m. vidurio. Vienas egzempliorius kainavo 25–50 kp. Jo redaktorius – Jurgis Bukėnas (1890–1977).

Jis buvo baigęs rusišką Kupiškio pradžios mokyklą, savarankiškai pramokęs lenkiškai, vokiškai, gudiškai, turėjo nemažą bibliotekėlę, nuo 1907 m. buvo „Lietuvos ūkininko“, „Lietuvos žinių“ ir kitų leidinių korespondentas, o vėliau – ir JAV lietuvių spaudos bendradarbis.

Salamiesčio jaunimo kuopa 1916–1917 m. leido laikraščelį „Irklas“, Antašavos – „Pirmieji žiedai“.

XX a. antrajame dešimtmetyje veikusi kupiškėnų ateitininkų nemoksleiviška slapta grupelė 1914 m. balandį išleido rankraštinio laikraščelio „Sietynas“ pirmąjį numerį. Esama prielaidos, kad jį leido Bakšėnų pradžios mokyklos mokytojas Kazys Mikonis. Leidyba susidomėjo moksleiviai. Pirmojo pasaulinio karo

¹ Žebrytė J. Nelegalus laikraščelis „Laisvės kelias“ ir jo leidėjai (1915–1918), *Knygotyra*, Vilnius, 1985, nr. 12(19), p. 60–71.

metais ateitininkų veikla susitelkė mokyklose. Kupiškio moksleiviai ateitininkai 1920 m. išleido tris laikraštuko „Švyturėlis“ numerius. Šis leidinėlis pasirodydavo iki 1940 m., pastaruosius dvejus metus – po 6 sąsiuvinio dydžio 10–16 lapų šapirografuotų rankraščių, tik paskutinis numeris – prašyminio lapo dydžio mašinraštis.

Esama duomenų apie 1921 m. Kupiškio progimnazijos moksleivių „Kanklių“ kuopos išleistą laikraštėlį „Pirmieji žingsniai“ ir jo pirmtaką „Rankraštėlių“².

1924 m. įsikūrusi Skapiškio moksleivių ateitininkų kuopa tais pačiais metais išleido du laikraštėlio „Minčių laivelis“ numerius – šapirografuotą 22 lapų rankraštį. Manoma, kad jis leistas dvejus metus. Kupiškio vidurinės mokyklos skautų „Margio“ draugovė 1927 m. yra išleidusi juokų ir satyros laikraštėlį „Juokų geldelė“, taip pat 12 lapų rankraštį „Skautas“, 1927–1929 m. šios mokyklos moksleivių sportininkų „Vyčio“ kuopa leido 10–16 lapų iliustruotų šapirografuotų rankraščių „Sportininko“ laikraštėlį. 1939 m. Kupiškio gimnazijos vyresniųjų klasių literatai savajai bendruomenei pateikė 14 lapų mašinraščio šapirografuotą leidinuką „Kūrybos žodžiai“, kitais metais – jaunieji literatai berniukai laikraštėlį „Jaunųjų žiedai“ – 10 lapų šapirografuotą mašinraštį. Tarp jo leidėjų – būsimasis rašytojas Aleksas Baltrūnas. Apie 1930 m. labai veikli buvo subatėnų katalikų jaunimo organizacija. Jos nariai, susibūrę į „Dvariškių pavasarininkų“ grupę, leido laikraštėlį „Spindulys“.

Partizanų spauda

Viliaus Užtupo leidinio duomenimis³, Algimanto partizanų apygardos Kupiškio rajono Šimonių apylinkėse 1945–1951 m. veikė slaptų spaustuvių. Tipografinės įrangos jos neturėjo, tačiau tekstus daugino šapirografu ir platino tarp gyventojų leidinėlius „Pragiedruliai“, „Partizanų kova“. Šarūno rinktinės štabas 1947 m. taip pat leido poezijos ir prozos žurnalą „Neįveiksi, sūnau, Šiaurės“ ir satyrinį žurnalą „Istrebiteliada“. Tarp visų šių leidinių redaktorių labiausiai žinomas Jurgis Urbonas-Lakštutis.

Vlado Žuko knygelės⁴ vienas pasakotojų Leonas Tarbūnas, gimęs 1926 m. Užuožerių k., Šeduvos vls., 1946 m. rugsėjo 1 d. Kupiškio vls. švietimo skyriaus į jam priklausiusią Viešintų gimnaziją buvo paskirtas lietuvių ir rusų kalbų mokytoju. Čia dirbdamas jis užmezgė ryšius su Šimonių girios partizanais, apygardos partizanų vadu Antanu Slučka-Šarūnu, gavo Liūto slapyvardį. Platino Algimanto apygardos laikraštėlį „Partizanų kova“, redaguojamą Slučkos adjutanto, Niūronių mokyklos mokytojo Jurgio Urbono-Lakštučio. L. Tarbūnas ryšius su Šarūno būriu palaikė nuo 1947 m. gegužės mėn. Tų pačių metų rugpjūčio 8 d. suimtas Vilniuje per stojamuosius egzaminus į Pedagoginį institutą. Buvo nuteistas dešimčiai metų ir įkalintas Komijos lageryje. Grįžo 1956 m. ir gyveno pas motiną Radviliškyje.

Po 50 metų – nebe vienintelis

Nuo 1946 m. spalio 22 d. dabartinio rajono teritorijoje žinomas pirmasis oficialus laikraštis. Per visus sovietinius metus jis buvo vienintelis. Dar galima pridurti, jog per visą komunistinės ideo-

² Žebrytė J. Kupiškio moksleivių „Kalniečių“ kuopos rankraštėlis, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. 2, p. 202.

³ Užtupas V. *Lietuvos spaustuviės 1522–1997*, Vilnius, 1998.

⁴ Žukas V. *Prisiminimų puslapiai*, Vilniaus universiteto leidykla, 2000.

logijos laikotarpį Lietuvoje kiekvienoje darbovietėje ar švietimo įstaigoje ten veikusioms partinėms, komjaunimo, profsąjungos organizacijoms buvo privalu kas mėnesį leisti sienlaikraščius, nors daugelio jų tekstai užsiaugindavo ilgas barzdas. Ši vadinamoji žemutinė spauda buvo bet kurios administracijos patalpų privaloma butaforija.

Tuometis apskrities valdžiai pavaldus leidinys „Stalino keliu“, vėliau pakeistu pavadinimu „Komunizmo keliu“, išliko pirmtakas iki šiol leidžiamo Kupiškio rajono laikraščio „Kupiškėnų mintys“ (KM). Išsamiau jo leidybos istorija apžvelgiama atskirame skirsnyje.

Po Lietuvos valstybės Nepriklausomybės atkūrimo (1990) pasirodė pirmasis rajone visai naujas periodinis leidinys „Atgaiva“. Jo nuo 1995 m. rugpjūčio iki 1997 m. liepos mėn. išleista 110 numerių. Redakcinės kolegijos tikslas buvo objektyviai nušviesti rajone veikiančių dešiniųjų partijų ir visuomeninių organizacijų, taip pat savivaldybės tarybos, kur daugumą turėjo TS (LK) ir LKDP atstovai, veiklą. Iš pradžių A4 formato, 0,5 spaudos lanko leidinukas vadintas informaciniu biuleteniu, leistas kas antrą savaitę 6 000 egz. tiražu ir platintas nemokamai per pašto skyrius. Nuo 1996 m. 10(19) numerio skaitytojui „Atgaiva“ pateikiama Kupiškio r. laikraščiu. Prenumeratorių buvo iki 2 000. Nuo 46 numerio jį redagavo žurnalistas Algirdas Petrusis.

Šio leidinio pirmieji 7 tiražai išspausdinti Vilniuje, Profsąjungų mokymo ir tyrimo instituto spaustuvėje, 8 ir 9 numerių – AB „Panevėžio spaustuvė“, paskesnieji 101 – UAB „Panevėžio litografija“. Šio laikraščio leidyba organizuota dešiniųjų partijų ir jų rėmėjų lėšomis. Ji nutraukta po savivaldybių tarybų rinkimų, kuriuos Kupiškio r. 1997 m. laimėjo centristinių ir kairiųjų partijų atstovai⁵.

Kitas naujas Kupiškio krašto periodinis leidinys buvo „Kupiškio žinios“. Jis leistas 1999–2009 m., kurį laiką išeidavo trečiadieniais ir šeštadieniais 295 × 410 mm formatu. Fiksuotas jo ir 1 500 egz. tiražas. Iki 2007 m. šį laikraštį leido „Kupiškio žinios“, Almanto Briedžio individuali įmonė. Nuo 2007 05 jį įsigijo JAV kapitalo bendrovė „Alro Media“, valdžiusi kontrolinį „Panevėžio balso“ akcijų paketą. Nuo 2007 06 23 „Kupiškio žinios“ leidžiamos 3 kartus per savaitę. Leidyba baigta su 1 037 numeriu 2009 05 23⁶.

2004 04 02 rajono visuomenei pristatytas pirmasis almanacho „Kupiškis: kultūra ir istorija“ numeris. Jame aprėpti 2003 m. krašte įvykę kultūros renginiai, supažindinama su iškiliais kraštiečiais, pateikta kultūros istorijos, literatūrinio gyvenimo apžvalgų, unikalių fotografijų ir kt.

Šio leidinio sudarymu, apipavidalinimu, leidyba besirūpinančio kraštiečio Vidmanto Jankausko dėka 2013 m. jau turėta dešimt (iki 13,5 spaudos lankų) kasmetinių leidinių. Almanachas spausdintas 300 egz. ir didesniu tiražu. Tuo metu šį almanachą leido VDA leidykla. Rajono kultūros darbuotojų, kraštotyrininkų, tėviškėnų kilni veikla finansiškai pagal galimybes remta Kupiškio rajono savivaldybės⁷. Almanacho leidyba tęsiama.

2005 m. gegužę pradėtas leisti kompiuteriu Kupiškyje parengtas, o išspausdintas Panevėžio vyskupijos kurijos spaustuvėje laikraštėlis „Tau, parapijietei“. Iš pradžių jis buvo skirtas

⁵ Petrusis A. „Atgaiva“, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2006, t. 1, p. 96.

⁶ Žebrytė J. Kupiškio žiemos pavargėlių komitetas, *Kupiškėnų enciklopedija*, Vilnius, 2012, t. 2, p. 218.

⁷ Straipsnio autorės Eleonoros Vaičieliūnienės rankraštis.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijos bendruomenei, leidžiamas A4 formatu, 4 puslapių, platinamas bažnyčioje, katalikiškų organizacijų renginiuose. Vėliau „Tau, parapijietei“ tapo ir Palėvenės šv. Dominyko, o nuo 2010 m. rudens – ir Antašavos šv. Hiacinto parapijų leidiniu. Nuo 2013 m. jis leistas kiekvieną mėnesį to paties formato 10 p. 300 egz. tiražu, o reikšmingomis progomis – ir ženkliai didesniu bei daugiau puslapių. Leidinys nekomercinis, remiamas dvasininkų ir parapijiečių aukomis. Antai skaitytojai informuoti, kad 2013 m. sausio mėn. šio laikraščio 14 p. 300 egz. leidyba kainavo 310,72 Lt. Surinkta 398,28 Lt aukų. Iš pradžių „Tau, parapijietei“ leidyba rūpinosi tuometinis klebonas kan. Vladas Rabašauskas su pastoracine taryba, vėliau – Kupiškio dekanas dr. kun. Rimantas Gudelis ir redakcinė kolegija. Pastaraisiais metais jo redaktorius – Bronislovas Karazija.

Aptariamuoju laikotarpiu kompiuteriu parengti ir kopijuoti laikraščiai periodiškai ar tik svarbiomis progomis buvo leidžiami Kupiškio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazijos moksleivių ir mokytojų tarybos („Savas“ nuo 1994 m.), Povilo Matulionio vidurinėje mokykloje („Atspindys“ 1998 m., vėliau progimnazijoje – „Matulionietis“), Alizavos pagrindinėje mokykloje („Šratinukas“ nuo 2000 m.), Šimonių kaimo bendruomenės („Šimonietis“ nuo 2007 m.), Lukonių kaimo bendruomenės („Beržytė“ nuo 2006 m.). Vėliau kompiuterizuoti laikraščiai esant būtinybei leidžiami ir kitose mokyklose, kaimo bendruomenėse⁸.

„Kupiškėnų mintys“ amžių sandūroje

Rajono laikraščio raidos 1946–2004 metais apybraižoje „Amžių sandūroje“ visuomenei pateikiama tokia įžanga:

„Žmonės ateina ir išeina, o spausdintas žodis lieka. Spaudos atgavimo 100-ųjų metinių proga mūsų redakcija nusprendė parengti savo leidinio istoriją. Po žiupsnelį surankiojome tai, kas iki šiol buvo išbarstyta įvairiuose leidiniuose seniai spausdintuose straipsniuose. Rėmėmės buvusių darbuotojų prisiminimais, pervertėme jų asmeninius albumus. Neven-gėme nė vieno praėjusio laikotarpio.“⁹

Kokie buvo tie laikotarpiai? Apie pirmąjį jų nemažai sužinome iš Alfonso Dagelio, Kupiškio apskr. laikraščio „Stalino keliu“ pirmojo redaktoriaus, atsiminimų, paskelbtų „Komunizmo keliu“¹⁰.

1946 m. rudenį grupei respublikinės partinės mokyklos klausytojų LKP Centro komitete įteikė paskyrimus į naujai sukurtas apskritis vykti organizuoti laikraščių išleidimą. O naujai iškepti redaktoriai iki tol nė žinutės nebuvo parašę. Užteko, kad pageidauja spaudoje dirbti.

Pirmas klausimas atvykus į Kupiškį buvo – kur rasti patalpas būsimai redakcijai ir spaustuvei. Visus kampelius jau buvo išgrobsčiusios besikuriančios apskrities įstaigos. Vienintelės laisvos erdvesnės patalpos buvo raudoname mūriniuke miesto aikštės pietvakarinėje pusėje, tuokart pilnos grūdų. Kai tą turtą išgabeno atsiųsti valstiečiai su vežimais, jau turėjo valdą – be langų,

⁸ Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyrius.

⁹ Stulgienė N. Amžių sandūroje, *Kupiškėnų mintys*, 2004, kovo 6, nr. 28(7909), p. 12.

¹⁰ Dagelis A. 30, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1976, spalio 21, nr. 125(4111), p. 2.

supuvusiomis grindimis, užkaltomis durimis. Jos keturiuose kambarėliuose turėjo išsitekti redakcija, spaustuvė, vėliau ir pastarosios vedėjas prisiglaudė.

Iš pradžių laikraščio leidybai paramos teko ieškoti Panevėžio spaustuvėje. Redaktorius su savo pirmuoju pagalbininku Domu Jankausku, susirinkę straipsnelių, tuos rankraščius pagedagavę, kreipėsi į panevėžiečius spaustuvininkus, kad iš jų laikraštį padarytų. Po didelio vargo spalio 22 d. kupiškėnai jiems skirtą laikraštį, pavadintą „Stalino keliu“, pagaliau išvydo. Išeidavo jis tik dviejų puslapių (0,5 sp. l.) ir nereguliariai, tą rudenį iš viso tik 4 numeriai. Ir vėliau, kol spausdino Panevėžyje, labai vargingas būdavo šio laikraščio kelias atgal į Kupiškį. Su laikraščio iki 2 000 egz. tiražo ryšulėliais redakcijos darbuotojai iki Subačiaus važiuodavo traukiniu, o toliau – pakeleivingu sunkvežimiu ar arklio tempiamu vežimu, neretai ir pėsčiomis. Atokesnių vietovių skaitytojus laikraštis pasiekdavo tik po savaitės ar net vėliau¹¹.

Spaustuvė – kaip dvynė

Spaustuvė Kupiškyje pradėta steigti 1946 m. rudenį. Tam darbui buvo atsiųstas iš Kauno poligrafaininkas Juozas Kasmauskas. Tačiau „Stalino keliu“ pirmasis tiražas vietoje išspausdintas tik 1947 m. gegužės 9 d. Tai buvo 12-asis tais metais išleistas apskrities laikraščio numeris. Tuometinę spaustuvę Kupiškyje A. Dagelis savo atsiminimuose taip apibūdina:

„Seniai amžių nugyvenusi plokščioji spausdinimo mašina, kelios kasos su šriftais, peilis popieriui pjauti. Turima technika – rankomis sukama. Ateidavo visa redakcija: V. Magylis, B. Jugulis, S. Kriaučiūnas – ir prakaituoja iš eilės. Po kurio laiko motoriuką su dinamą Puožo pieninėje susirado, savo elektros stotį įsitaisė. Ji ir gelbėjo, kol elektrą iš malūno atvedė.“

1949 m. pradžioje laikraštis turėjo per dvidešimt aktyvesnių bendradarbių, nuolat gaudavo iš skaitytojų laiškų, laikraščio tiražas išaugo iki 5 000 egz. ir buvo leidžiamas tris kartus per savaitę. Tačiau 1946–1949 m. laikraštyje neišspausdinta nė viena nuotrauka iš rajono gyvenimo. Pirmieji redakcijos darbuotojai buvo be jokios darbo spaudoje patirties, žinutes pasirašinėdavo vien slapyvardžiais¹².

Elvyra Didžiulytė-Bizininė prisimena, kad 1946 m. mokinė buvusi, bet žinojo, jog Kupiškyje leidžiamas laikraštis, tačiau nepamena, kad jį jos namiškiai būtų skaitę. Kaip jis atrodo, pamatė pradėjusi dirbti Kupiškio spaustuvėje 1947 m. vasarą. Buvo priimta raidžių rinkėja, šio darbo dar reikėjo išmokti, kruopštumo ir kantrybės reikėjo daug. Dirbo keturios, iš atskirų raidelių surinkdavo visus laikraščio tekstus. Taip buvo dirbama daugiau kaip 15 metų. Rajonų spaustuvėse linotipai pasirodė tik po 1960 m.¹³

Tikras vargas būdavo, jei mieste anksčiau išjungdavo elektrą. Taip atsitiko ir tą kartą, kai spaustuvės darbininkai buvo iškviesti iš naujo parengti pirmąjį laikraščio puslapį, nes turėjo būti įdėtas pranešimas apie Stalino mirtį (1953 03 05). Kitos išeities, tik rankomis sukta spausdinimo mašina, nebuvo.

Rajono laikraščio leidyba su Kupiškyje buvusią spaustuve labai glau-

¹¹Ten pat.

¹²Ten pat.

¹³Bizininė E. Po vieną raidelę surinkdavome, *Kupiškėnų mintys*, 1996, spalio 18, nr. 84(6944), p. 5.

džiai susijusi 46 metus, artimai bendravo ir abiejų kolektyvų žmonės. 1960 m. ir vėliau korektoriumi, korespondentu dirbęs Bronius Jonuška „Kupiškėnų minčių“ „Atminties versmėje“ pasakoja:

„Korektorius gaudavo paruoštą būsimojo laikraščio visą sumaketuotą puslapių medžiagą iš atsakingojo sekretoriaus ir visa tai nunešęs į spaustuvę paduodavo raidžių rinkėjoms. Kai tekstai būdavo surinkti, jų atspauduose korektorius taisydavo atsiradusias rašybos bei skyrybos klaidas. Teksto rinkėjų darbas prie raidžių kasų buvo įtemptas, reikalavęs didelio kruopštumo ir fiziškai varginantis.“

Nuo pat darbo pradžios Kupiškio spaustuvė rengė ir spausdino vietinį laikraštį, o 1951–1953 m. čia buvo leidžiami ir mašinų ir traktorių stočių politinių skyrių laikraštėliai: Noriūnų – „Kolūkiniu keliu“, Skapiškio – „Lenino keliu“¹⁴.

Kupiškio spaustuvė daug metų buvo Rokiškio, o nuo 1977 m. – Panevėžio spaustuvės skyrius vis tame pačiame mūriniuke miesto aikštės pakraštyje (tuometinis adresas Tarybų a. 6). Minimas pastatas buvo nugriautas 1988 m. dėl naujo banko statybos. Į S. Šeinausko g. 33, vėliau naujuoju pavadinimu Vytauto g., perkelta spaustuvė likviduota 1999 m.

Kupiškio spaustuvei yra vadovavęs Juozas Kasmauskas, Bronius Žiukas, Vytautas Žebrauskas, o pastaruosius 30 metų – Monika Laučiuvienė-Paliulienė.

Laikraščio leidybai daugiausia yra nusipelniusios spaustuvės darbuotojos Elvyra Didžiulytė-Bizininė, 1962 m. pirmoji išmokusi dirbti linotipu, taip pat Aldona Žebrauskienė, Akvilina Kukenienė, Aldona Bukėnienė, Elvyra Jurėnienė, Janina Masionienė, Aldona Balčiūnienė, Aldona Vitartienė, linotipininkas Juozas Vaštaka¹⁵.

Tarp Kupiškio spaustuvės darbuotojų yra ir Vytauto Andziulio (gim. 1930 11 04 Šėtoje, Kėdainių r.) pavardė. Jis, turintis spaustuvininko kvalifikaciją, 1954 m. iš Kauno buvo atsiųstas dirbti Kupiškio spaustuvės vedėju. Juo čia buvęs dvejus metus. Dėl nesutarimų su vietos partine valdžia pasiprašė perkelti į Troškūnų spaustuvę. V. Jankausko str. „Lemtingo kelio pradžia – Kupiškyje“ V. Andziulis prisimena:

„Spaustuovėn dažnai ateidavo iš saugumo ir tikrindavo, ar neišnešioja darbuotojai šrifto. Na, bet kai aš buvau vedėjas, tai, žinote, man buvo paprasčiau, aš turėjau tokį seną trofėjinį motociklą su priekaba. Tuo motociklu netgi važiuodavau į stotį parsivežti dėžutės su šriftu ar dar su kuo nors, ką mums atsiųsdavo „Spaudos tiekimas“. Tai aš galėjau vežti šriftą ir į spaustuvę, galėjau ir į mišką.“¹⁶

Vėliau jis dirbo Kauno spaustuvėse. V. Andziulis nuo 1954 m. kaupė spausdinimo mašinos detales ir pagaliau savo sodyboje Salių kaime, Kauno r., iširengė nelegalią „ab“ spaustuvę-leidyklą. Ji pradėjo veikti 1980 m. ir iki 1990 m. išspausdino 23 religinės, istorinės, patriotinės ir kitokios tematikos leidinius. Pirmąsyk viešumoje „ab“ pasirodė 1991 m. vasarą. Kauno viešo-

¹⁴Jonuška B. Redakcijoje dirbau su nedidelėmis pertraukomis, *Kupiškėnų mintys*, 2004, bal. 3, nr. 39 (7920), p. 5.

¹⁵Ten pat.

¹⁶Jankauskas V. Lemtingo kelio pradžia – Kupiškyje, *Kupiškėnų mintys*, 1992, kovo 14, nr. 21(6378), p. 2.

joje bibliotekoje buvo surengta didžiulė pagrindinės spaudos paroda, kurioje visą sekciją užėmė V. Andziulio ir J. Bacevičiaus darbo vaisiai. V. Andziulis 1998 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino III laipsnio ordinu¹⁷.

Rajono laikraštis – nuo 1950-ųjų

Po 1950 metų viduryje įvykdyto Lietuvos administracinio teritorinio suskirstymo Kupiškis tapo rajono centru, o laikraštis „Stalino keliu“ – LKP rajono komiteto ir rajono vykdomojo komiteto spaudos organu. Leidžiamas du kartus per savaitę, trečiadieniais ir penktadieniais, jo tiražas – 1 400–2 000 egz. Laikraščio puslapiuose – daug oficialių Eltos atsiųstų tekstų, iš savo rajono – tik smulkmė apie kolūkinio gyvenimo kūrimą. Antai iš 1951 08 17 laikraščio sužinome: „*Spartina grūdų statymą valstybei „Noriūnu“ žemės ūkio artelė. Neseniai pristačiusi virš 2 t grūdų, į valstybės sandėlius vėl atgabeno 13 t šiųmetinio derliaus rugių.*“ To laiko dvasią atspindi vedamųjų straipsnių, kurie buvo privalomi kiekviename numeryje, pavadinimai – „Spartinti naujo derliaus kūlimą, organizuotai vykdyti grūdų paruošas!“, „Plėsti politinį-masinių darbą kaime“, „Gera pasiruoškime sutikti mokslo metus partinio švietimo tinkle“ ir pan.

Praėjusio amžiaus septintojo dešimtmečio pradžioje esama rajono laikraščio išvaizdos ir turinio pokyčių. Po TSKP CK nutarimo, pasmerkusio asmenybės kulto padarinius, Sovietų Sąjungoje pradedami keisti objektų, turėjusių Stalino vardą, pavadinimai. Kupiškio r. laikraštis 1962 m. irgi jo atsikrato, bet LKP CK ideologų nuolaida nedidelė, tenka pavadinimas „Komunizmo keliu“. Tais pačiais metais pagerėja spaustuvės materialinė bazė – gauna pirmąjį linotipą. Nuo tada Kupiškio r. laikraštis leidžiamas 3 kartus per savaitę, spėriai didėja jo tiražas, juolab kad kolūkių ir miesto kolektyvų, organizacijų vadovams nurodoma privalomai jį prenumeruoti, laikraščio platinimas yra partinių, komjaunimo organizacijų akiratyje, prenumeratorių skaičius labai svarbus paštininkų darbo rodiklis. O iš redakcijos darbuotojų reikalaujama ne tiek autorinių rašinių, kiek organizuotų vadinamojo aktyvo, už kolūkiečius ir darbininkus parašytų jų pasisakymų. Labai svarbu būdavo gauti kuo daugiau skaitytojų laišku ir paskelbti jų laikraštyje, informuoti, kaip atsakingieji darbuotojai reagavo į pareikštą laikraštyje kritiką.

Čia derėtų įterpti, jog TSKP CK generalinio sekretoriaus N. S. Chruščiovo vadovavimo Sovietų Sąjungai laikotarpiu pamišimas dėl naujovių, iniciatyvų žemės ūkio gamybai didinti neaplenkė ir Lietuvos. 1962 m. rajonuose įsteigiamos teritorinės gamybinės kolūkių valdybos, joms reikiama kryptimi vadovauti paskiriami LKP CK partiniai organizatoriai. 1962 m. balandžio 25 d. „Komunizmo keliu“ pranešama, kad LKP RK ir rajono DŽDT laikraštis nuo šiol tampa LKP CK ir LTSR Ministrų Tarybos laikraščiu prie Kupiškio teritorinės gamybinės kolūkių valdybos. LKP CK organizatorius Kupiškio rajonui Arvydas Budbergis vedamajame straipsnyje nurodo šio leidinio svarbiausius uždavinius – telkti kuo daugiau neetatinių korespondentų, skleisti gamybininkų patirtį, techninę pažangą. Laikraščio leidybos metai ir numeravimas pradedamas iš naujo, būtent nuo šios datos. Tačiau po metų buvo sugrįžta prie ankstesnės tvarkos. Apie to laikotarpio žurnalistų darbą atsiminimais dalijosi

¹⁷ Žulys B. Lietuviško žodžio spaustuvė-muziejus, *XXI amžius*, 2009, geg. 15, nr. 38(1730), p. 1.

Laikraščio redakcijoje (iš kairės): žemės ūkio skyriaus vedėjas Povilas Laužikas, korektorė Eugenija Stančikaitė, literatūrinė darbuotoja Elena Mezginaitė, buhalterė Valerija Kutrienė. 1963 m. lapkričio mėn. Iš Eugenijos Urbonienės albumo

Povilas Laužikas, redakcijoje dirbęs 1961–1969 m. Jam teko būti korespondentu redaktoriaujant Stasiui Zaukai, Zenonui Legui, Arvydui Budbergiui, Alfredui Žiliui. S. Zaukos, partizanavusio karo metais kartu su A. Sniečkumi, tuometiniu LKP vadovu, ir A. Žilio, buvusios 16-osios lietuviškosios divizijos kario, rajono galvos šiek tiek privengdavo ir santūriau reikšdavo kritines pastabas.

Tačiau kaskart laikraščio kontrolinis egzempliorius pirmiausia patekdavo ant rajono vadovų darbo stalo. Korespondentai nerimaudami laukdavo sugrįžtančio su juo redaktoriaus – gaus pylos ar ne už savitesnę mintį. „*Žurnalistams tai buvo sunkūs laikai, kai negalėjai laisvai reikšti savo nuomonės, rinktis temų*“, – pabrėžia pašnekovas jį kalbinusiai žurnalistei Banguolei Aleknienei¹⁸.

„Minimu laikotarpiu redakcija jau turėjo ir fotokorespondento etatą. Juo iš pradžių dirbo Vytautas Lititauskas, vėliau daug metų – Pranas Skardžius“, – laikraščio leidybos istoriją prisiminimais papildo tuo tarpsniu redakcijoje dirbęs B. Jonuška.

Nuotraukos klišėms gaminti būdavo siunčiamos į cinkografiją Vilniuje, tad iliustracijos iš renginių į laikraštį patekdavo labai pavėluotai. Vėliau naudotasi Panevėžyje įkurta cinkografija.

Nuo 1963 m. redakcijos buhalterė 28 metus dirbusi Valerija Kutrienė apie tą laikotarpį yra pasakojusi, kad tekę dirbti su 5 redaktoriais. Visi iš

¹⁸ Alekniene B. Filologas, visą gyvenimą draugavęs su skaičiais, *Kupiškėnų mintys*, 2011, spalio 22, nr. 123(9052), p. 3.

Laikraščio darbuotojai (iš kairės): korektorius Bronius Jonuška, atsakingasis sekretorius Vladas Jasinskas, literatūrinė darbuotoja Elena Mezginaitė, laiškų skyriaus vedėjas Vytautas Lititauskas, buhalterė Valerija Kutrienė. 1963 m. gruodžio mėn.

Iš E. Urbonienės albumo

kitur atvykę dirbti nauji vadovai pajusdavo pavaldinių tarpusavio draugiškumą ir tai vertindavo. Redakcija ir anuomet vienu metu buvo tame pačiame pastate kaip ir dabar – Gedimino g. 34, tik antrajame jo aukšte, partijos rajono komiteto atiduotame „raudonajame kampelyje“. Neįprasta buvo tai, jog visi redakcijos darbuotojai sėdėjo viename kambaryje, tik redaktoriaus A. Budbergio darbo stalias buvo ant paaukštino. Įstrigo jai į atmintį ta diena, kai į redakciją atėjo dirbti Eugenija Stančikaitė (Urbonienė). Atsivedė ją redakcijos laiškų skyriaus vedėja Elena Mezginaitė (rokiškėnė, vėliau dirbusi Panevėžio rajono ir miesto leidinių redakcijose, tapusi išymia poete), atkreipusi dėmesį į šios neetatinės korespondentės rašinius. E. Urbonienė kone 30 metų dirbo savo gimtojo rajono laikraščio žurnalistė.

Tolesnį rajono laikraščio leidybos etapą apibūdinančių atsiminimų santrumpa – iš Algirdo Petrulio teksto, pateikto jau minėtai apybraižai „Amžių sandūroje“.

Po VU lituanistikos studijų ir dvejų metų mokytojavimo pagal paskyrimą Zarasų r. su redaktoriumi Alfredu Žiliu sutaria, kad įdarbins nuo 1970 m. rugsėjo 1 d. skyriaus vedėju. Atsakingasis sekretorius-redaktoriaus pavaduotojas Vladas Jasinskas, su kuriuo pažįstamas nuo tų dienų, kai iš Alizavos dar moksleivis atvažiuodavo į redakcijos literatų būrelio susirinkimus (jaunųjų literatų būrelį redakcija ėmė globoti 1948 m. pradžioje), skyrė užduotį parašyti apie žmogų. Alizavos kolūkio kontoroje rekomendavo susitikti su lauko darbininku Povilu Pečiuliu. Testą išlaikė – vaizdelis buvo išspausdintas. Tuo metu redakcijoje buvo žemės ūkio, pramonės, laiškų, kultūros-jaunimo gyvenimo skyriai. Laikraštis ėjo 6 800 egz. tiražu triskart per savaitę vieno spaudos lanko dydžio. Mašininkės etato redakcija neturėjo, visi savo publikacijas privalėjo „atsikalti“ ilgaamžėmis rašomosiomis mašinėlėmis. Taigi naujokui teko išmokti ir gretutinės specialybės.

Minint spaudos dieną. Priekyje – fotokorespondentas Pranas Skardžius; vidurinėje eilėje (iš kairės): atsakingasis sekretorius Vladas Jasinskas, redaktoriaus pavaduotoja Marija Gaušienė, redaktorius Antanas Orintas, žemės ūkio ir pramonės korespondentas Rimantas Urbonas, žemės ūkio skyriaus vedėjas Algirdas Petrulis, laiškų skyriaus vedėja Eugenija Urbonienė, literatūrinis darbuotojas Vytautas Šeškauskas; trečioje eilėje: korektorė Pranutė Mėdžiuvienė, buhalterė Valerija Kutrienė, valytoja-kurjerė Genovaitė Bartusevičiūtė. 1975 m. gegužės 5 d. Iš E. Urbonienės albumo

Redakcijos darbuotojai atsisveikina su redaktoriumi Antanu Orintu (stovi centre). Iš kairės: Regina Kriaučionienė, Birutė Koroviakova, Algirdas Petrulis, Elvyra Babelienė, Eugenija Urbonienė, Zita Staškūnienė, Rimantas Urbonas, Arvydas Laucius, Eleonora Vaičeliūnienė, Giedrius Valeckas. 1981 m. balandžio 15 d. Iš E. Vaičeliūnienės albumo

Darbo pradžioje į komandiruotes po rajoną dažniausiai važiuodavo autobusu, neat-sakydavo kur nors nulėkti ir pėsčiomis. Gavęs užduotį parašyti, kaip rengiamasi rajono spartakiadai, naujasis korespondentas pėsčiomis sukorė keliolika kilometrų.

Gaudavo per mėnesį 90 rublių atlyginimo ir šiek tiek honoraro už rašinius. Teko rašyti visomis temomis, o daugiausia – žemės ūkio. Bendraudavo su rajono žemės ūkio valdybos specialistais, kartu su jais vykdavo į ūkius. Ką pagirti ar supeikti, redaktoriui nurodymus duodavo partkome.

„Propagavome socialistinį lenktyniavimą, kolektyvinės ir šeimyninės rangos metodus, ūkis-kaitą, tarpūkinius susivienijimus, gyvulininkystės kompleksus, pirmūnų geriausių patirtį ir kitas menkai pasiteisinusias ekonomikos stiprinimo formas“, – prisimena žurnalistas¹⁹.

Redaktorius Antanas Salys (juo dirbo 1981–1986 m.) apie kupiškėnus žurnalistus savo knygutėje „Laukčiau dygstančių rugių...“ pasakoja:

„Imk tokį kolektyvą kaip Kupiškio redakcijos, ir į negyvenamą salą gali važiuoti, ten leidžiamą laikraštį ne tik į geriausių respublikoje penketuką, bet ir į trejetuką pavyks įsprausti. Redaktoriui viena laimė dirbti.“

Buvo svarbu pateikti skaitytojui ir poligrafiškai išvaizdesnį leidinį. 1987 m. rajono laikraštis pradedamas spausdinti ofsetiniu būdu Panevėžio „Varsos“ spaustuvėje. Tekstai būdavo renkami ir puslapiai rengiami Kupiškio spaustuvėje, o puslapių atspaudų polietileno plėvelės į Panevėžį siunčiamos pašto autobusu.

Praėjusio amžiaus devintajame dešimtmetyje rajono laikraščio tiražas siekė per 8 500 egz., tuo laiku redakcija per metus gaudavo per 1 500 laiškų. Veikdavo neetatinių korespondentų mokyklos. 1985 m. vienos jų klausytojams pažymėjimai buvo įteikti Vilniuje Spaudos dienos minėjimo Katedros aikštėje renginyje. Tarp redakcijos visuomeninių korespondentų buvo įvairaus amžiaus ir profesijų žmonių, nevengiančių ir aštresnių, ne pagal rajono partinės ideologijos kryptį diskusijų. Vienas jų, Liudas Šeštokas, rašė:

„Jau 50 metų skaitau rajono laikraštį, dar norėčiau pridurti, kad nuo 1959 m. ir bendradarbiauju. Publicistika ir novelės, iš kurių sudaryta pirmoji mano knygutė „Prisiminimų upė“, irgi pirmiausia buvo paskelbtos rajono laikraštyje. Ne už vieną straipsnį teko didelių priekaištų išgirsti, aiškintis net pirmojo sekretoriaus kabinete. Antai dar 1988 m. publicistiniame straipsnyje „Vidury didelio lauko“ samprotavau, kad turėtų atgyti sunaikintos sodybos. Tada visa tai kai kam atrodė nerealu, dabar – jau būtinybė. Dėl savo tiesmukiško žodžio nė karto nesigrauzčiau.“²⁰

Arba garbaus amžiaus kupiškėno šviesuolio Gaudento Šilinio pastaba ten pat:

„Aš nebuvo partinis, tačiau labai mėgau rašyti ir per tą tarybinį laikotarpį pavadinimus keitusiame rajono laikraštyje paskelbiau daug straipsnių apie gamtą, do-

¹⁹Petrulis A. Ketvirtis amžiaus su rašikliu rankoje, *Kupiškėnų mintys*, 2004, kovo 20, nr. 33(7914), p. 11.

²⁰Šeštokas L. Kai maudžia širdį, imuosi plunksnos, *Kupiškėnų mintys*, 1996, spalio 18, nr. 84(6944), p. 5.

rovę, techniką. Siunčiau redakcijai keliolika kritinių straipsnių ir apie santvarką – išspausdino. Tačiau iš „partijos draugų“ sulaukdavau poterių. Manau, už tai nepagirdavo ir redakcijos.“²¹

Priaugta iki naujo vardo

Lietuvos Atgimimo laikotarpiu (nuo 1987 m.) redakcija pradėjo spausdinti aštresnes publikacijas ir pokalbius „Prie apskrito stalo“, juose pašnekovų neretai būdavo ir iki dešimties, karštos diskusijos užtrukdavo kelias valandas. Jų labai tikslius aprašymus skaitytojams lydėdavo rubrika „Demokratija ir viešumas“. Lietuvos Atgimimo banga ir rajono sąjūdininkai padėjo laikraščiui atsikratyti pavadinimo „Komunizmo keliu“. Redakcija 1988 m. rudenį paskelbė konkursą naujam pavadinimui išrinkti, ir laikraščio skaitytojai labai noriai jame dalyvavo, užregistruota 500 laiškų ir atsiliepimų telefonu. Vien žmonių nuomonė ir lėmė, jog nuo 1989 m. vasario 16 d. rajono laikraštis pradėtas leisti pavadinimu „Kupiškėnų mintys“. Jam vis dėlto dar reikėjo LKP RK pritarimo ir LKP CK patvirtinimo. Pirmoji ši pavadinimą pasiūlė Elena Šerelienė (gim. 1919 m.), „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ ilgametė dalyvė. Jis sulaukė daugiausia pritarimų, ir šiai iškiliai kupiškėnei pripažintas laikraščio krikštamotės vardas. Dar po vienerių metų (1990 02 15) KM jau be jokios partinės priežiūros – Kupiškio rajono laikraštis.

„Ne tiek jau mažai laiko atiduota gimtojo rajono laikraščiui – 28-eri metai. Nors sovietmečiu žurnalistas privalėjo eiti „partijos ir vyriausybės“ nutiestais bėgiais, manau, kad bent retsykiais pavykdavo savo rašiniu padėti paprastam žmogui, – skaitome Eugenijos Urbonienės rašinyje. – Jei kada pasisekdavę tarp eilučių išprausti nuodėmingą, mūsų raudonųjų sargų akimis, mintį, būdavo tikras „kaifas“. Dabar tik juokas ima, kaip porąsyk buvau drebinama ant raudono kilimėlio partkomo posėdy – „dėl politinio budrumo stokos“, esą nevalia rašyti apie tremtinius, o dar labiau – apie lageriuose vargusius.

„Kupiškėnų mintyse“ bedirbdami sulaukėme ir Atgimimo. Pamenate, dabar išlikę kolegos, su koku jauduliu dirbome tais metais, kai mūsų širdis ir protus lavina užgriuvo okupantų slėpti istorijos faktai. Rodos, 1988-aisiais, dar užrakinę redakcijos duris, būryje skaitėme Molotovo ir Ribentropo juodųjų sutarčių vertimus (redakcijoje veikė Sąjūdžio rėmimo grupė). Paskui pirmasis mitingas Kupiškyje, mitingai Vilniuje, „Baltijos kelias“... Laikraštis keitėsi, pasitikėjimas juo didėjo. Pamenate, kaip po Sausio 13-osios žmonės nešė mums tos baisiosios nakties Vilniuje liudininkes nuotraukas, kaip nuoširdžiai pasakojo, liudijo.“²²

O šie prisiminimai – žurnalistės Virginijos Dotaitės-Juškienės, rajono laikraštje dirbusios nuo 1984 m.:

„Sąjūdžio metas ir laikas prie pat Sąjūdžio slenksčio buvo ypatingas visai tuometei žmonių kartai, o laikraštiniams jis buvo dar ypatingesnis. Kodėl taip manau?

Nes visi stengėmės būti visų įvykių centre, nes daug kas vyko pirmą kartą. Nes nebetiko tos žinios, su kuriomis buvom išleisti iš universiteto, pradėjom savo darbo

²¹Šilinis G. Pasidomėjau ir kitų nuomone, *Kupiškėnų mintys*, 1996, spalio 18, nr. 84(6944), p. 5.

²²Urbonienė E. Jūsų šventė – ir mano šventė, *Kupiškėnų mintys*, 1996, spalio 18, nr. 84(6944), p. 5.

biografijas. Reikėjo pratintis kitaip mąstyti ir skatinti tai daryti kitus, mėginti tai daryti, nes juk niekas nežinojo, kaip reikia...

XX a. devintojo dešimtmečio pabaiga – pirmieji rašiniai apie tremtinius ir politinius kalinius, pirmieji interviu su kunigais, vienuoliais, vėliau – Nepriklausomybės paskelbimas, kruvini Sausio įvykiai, Medininkų žudynės, rugpjūčio perversmas Maskvoje... Šie istorijos momentai įstrigo atmintyje ryškiausiai, nes būta jaudulio, nes visi dar šiek tiek bijojom.

Su žurnalistais žmonės irgi bijojo būti atviri. Noriūnuose, atsimenu, gal pusvalandį derėjomės, ką galima sakyti, ko ne, nes nežinia, ar neteks nukentėti, ar neatsigaus vienintelė partija. Kalbinant kleboną, jis pirmiausia atnešė paskaityti sovietinę propagandinę knygele, kurioje buvo aprašytas jis pats, tamsybininkas, „opiumo liaudžiai“ skleidėjas. Teko ilgai įtikinėti, kad manasis rašinys bus kitoks, be pašaipos, be kritikos, geranoriškas.

Interviu su Kupiškyje 1988 m. apsilankiusiu kardinolu Vincentu Sladkevičiumi iki šiol menu kaip retą stebuklinį įvykį: toks mažutis priešais mane, o suima abi mano rankas į savo delnus, ir su šiluma, su švelnumu palaimina mane, tarybinę žurnalistę, atėjusią parašyti kelių sakinių pokalbio tekstą „Komunizmo keliu“. Pirmieji kunigų Kalėdų sveikinimai laikraštyje – tai irgi buvo naujiena, teko įkalbinėti kunigus juos rašyti, pasitikėti besikeičiančia spauda.

Iki paskelbiant Lietuvai nepriklausomybę ir ką tik paskelbus buvo dar Kupiškyje sovietinis karinis dalinys. Laikraščio redakcija buvo dabartinėje Vytauto gatvėje 33, o mano kabinetas – pirmasis antrajame aukšte, tik užlipus laiptais. Atsimenu, apgalvojau, ką reikėtų daryti, kaip elgtis, jeigu kareiviai ateitų į redakciją, pasiryžtų mus suimti... Dabar tai juokingai ir naiviai atrodo, bet tada tokios mintys šmėsteldavo. Po didžiųjų mitingų, Sąjūdžio pirmojo suvažiavimo, į kurį važiuavau su kupiškėnų delegacija, jau kitoks buvo jausmas, kitokia savijauta. Išgirdus pirmuosius autentiškus politinių kalinių ir tremtinių pasakojimus iš tremties vietų ir lagerių Rusijoje, man tada atrodė visai įtikima, kad ir baigiantis XX amžiui įmanomos žiaurios represijos, politiniai perversmai, sunkiai buvo įsivaizduojama grynoji demokratija, mąstymo laisvė, tautos apsisprendimas. Iš naujo teko mokytis politikos ir ekonomikos, visuomenės suvokimo. Sąjūdžio metas buvo didžiulis gyvenimo universitetas ir didžiulis dvasios polėkis. Kito tokio nebuvo ir turbūt nebebus.

Pokalbiai iki išnaktų, straipsnių rašymai iki vidurnakčio ir dar ilgiau... Ir jokio nuovargio. Ne tik fizinio, bet ir dvasinio. Sutapo tada manoji ir atgimusios valstybės kūrybinga jaunystė.“

Stigo popieriaus, bet ne idėjų

Lietuvos Nepriklausomybės įtvirtinimo laikotarpiu laikraščio leidybos reikalai redakcijai tapo ypač sudėtingi. Antai „Kupiškėnų minčių“ 1990 m. gegužės 5 d. laikraščio numeryje paskelbiamas „Periodikos“ laikraščių ir žurnalų susivienijimo pranešimas, jog dėl geležinkelių Rusijoje blokavimo tiekti Lietuvai popierių iš TSRS fabrikų nebegalima tenkinti buvusių gamybos poreikių. Todėl mažinamas visų Lietuvos laikraščių periodiškumas ir dydis. Tų metų gegužės–liepos mėnesiais KM leidžiamos tik kartą per savaitę, penktadieniais, vėliau du kartus – trečiadieniais ir penktadieniais. Du kartus per savaitę KM leidžiamos iki 1998 m., tik vėl kitomis savaitės dienomis – trečiadieniais ir šeštadieniais. Tuo laikotarpiu tiražas išliko apie pusšesto tūkst. egzempliorių. Nuo 1991 m. leidėjo funkcijas iš „Periodikos“ perėmė „Kupiškėnų minčių“ redakcija. Prasidėjus turto privatizavi-

Retro nuotrauka atminimui. Sėdi (iš kairės): Aldona Jonušienė, Nomedą Simėnienė, Algirdas Petrulis, Banguolė Aleknienė; stovi: Gaila Matulytė, Eleonora Vaičieliūnienė, Lilijana Budrienė, Renata Babelienė, Jurgita Žukaitė. 2005 m. gruodžio mėn. Iš E. Vaičieliūnienės albumo

mui, jo įsigyti pagal nustatytą tvarką galėjo ir redakcijos darbuotojai. Akcininkų interesams atstovavo ir laikraščio leidybos reikalus sprendė 1995 07 01 išrinkta UAB valdyba. Tačiau jos pirmininko ir redaktoriaus vienvaldiškumo buvo per daug. Tai labiausiai ir lėmė, jog dauguma turto savininkų savo akcijas pardavė naujam leidėjui, kuris nuo 1997 m. vidurio iki šiol sėkmingai vadovauja UAB „Kupiškėnų mintys“ (savininkė Nomedą Simėnienė)²³.

Iki 2009 m. balandžio mėn., kol spalvotam laikraščiui leisti buvo pasirinkta AB „Titnago“ spaustuvė Šiauliuose, KM buvo spausdinamos Panevėžyje, tik 1997 m. laikraštis kurį laiką vežiotas spausdinti į AB „Spauda“ Vilniuje. Tais pačiais metais naudotasi UAB „Panevėžio balsas“ leidybos centro rinkimo ir maketavimo paslaugomis. Nuo 1998 m. tekstai laikraščiui kompiuteriu renkami ir maketuojami UAB „Kupiškėnų mintys“, o laikraštį spausdina AB Panevėžio spaustuvė.

Be išvardytų ramybės nedavusių organizacinių laikraščio leidybos dalykų, teko rūpintis ir jo tiražu, vis glaudžiau bendrauti su skaitytojais. Juolab kad nuo 1992 m. rudens atsirado ir pirmasis konkurentas – pradėtas leisti „Panevėžio rytas“ pretendavo į regiono spaudos lyderius ir net visai išstumti vietinius laikraščius. Kupiškyje irgi buvo įsteigtas šio laikraščio korespondentų ir leidinio platinimo biuras. Po dvidešimties metų biuras uždarytas, bet laikraščio leidyba nenutrūko.

Nenuvilti skaitytojo rajono seniausio laikraščio žurnalistai tradiciškai stengėsi ir dirbdami sunkesnėmis sąlygomis.

Jie nuo 1996 m. kurį laiką gaudavo 1 sp. lanko Kupiškio, Panevėžio ir Pas-

²³Straipsnio autorės Eleonoros Vaičieliūnienės rankraštis.

valio rajonų laikraščių priedą „Apskrities žinios“, buvo pradėti leisti 2 spaudos lankų šeštadieniniai numeriai. Atsirado atskiras skaitytojų grupes galinčių sudominti priedų: „Aukštaitijos pienas“, „Kupkinukas“ (vaikams), „Lėvens balsai“ (literatams), „Šėlsmas“ (jaunimui), „Verslo pulsas“, „TV mintys“. Nuo 2003 m. vidurio – vėl naujovė, ketvirtadieniais pradedamas leisti 0,5 sp. l. priedas „Aukštaičių kraštas“, kuriame spausdinamos „Kupiškėnų minčių“, „Biržiečių žodžio“, „Gimtojo Rokiškio“ redakcijų žurnalistų įdomiausios publikacijos, o reklama paskleidžiama 15 tūkst. egz. tiražu. Šeštadieninio laikraščio priedas „Vėrinys“, pradėtas leisti 2003 m., džiugina skaitytojus antrą dešimtmetį. Šis projektas vis laimėdavo Spaudos, radijo ir TV fondo finansinę paramą. Tokiomis pat sąlygomis leisti ir kiti redakcijos kūrybiniai projektai: „Amatų gijos“, „Bendruomenė“, „Sugrįžimai“, „Požiūris“, 2013 m. tęsiamas projektas „Kroštas brungiausias“, buvęs pirmasis internetinis bei antrasis internetinis „Ulyčia“.

Skaitytojai nebeįsivaizduoja KM be kassavaitinių priedų „Gamta ir mes“ antradienio ir „Sveikata“ ketvirtadienio laikraščiuose. Kasmet skelbiama rašinių ar nuotraukų konkursų – aplinkos grožio, gyvūnijos pažinimo, šeiminių išmanumo, turiningo laisvalaikio ir kt. temomis. Daug įdomios ir vertingos medžiagos visuomenei pateikė fotokonkursai „Įdomiausia ir brangiausia nuotrauka iš mano albumo“, „Iš emigrantų gyvenimo“, „Kupiškio kraštas jaunimo akimis“ ir kt. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 20-mečio proga paskelbtas rašinių konkursas „Mano vasara Europos Sąjungoje“ nuteikė skaitytojus ir toliau dalytis savo potyriais iš kelionių po užsienio šalis. Jų išpūdžiai mirga marga spalvotomis fotoilustracijomis. Apskritai pastaraisiais metais išleidžiamuose laikraščiuose pateikiama po keliolika iliustracijų. Pavyzdžiui, 2013 m. birželio 11, 13 ir 15 d. laikraščiuose išspausdinta 81 nuotrauka, iš jų 20 – spalvotos.

Buvusius visai naujus ir tebevykstančius iki šiol pokyčius laikraščio leidyboje patvirtina jo darbuotojų tolesni pasakojimai.

Rajono laikraščio vaidmeniui Nepriklausomybės atkūrimo pirmuoju dešimtmečiu paryškinti galima pridurti žurnalistės Eleonoros Vaičeliūnienės minčių iš teksto „Amžių sandūroje“. Esą korespondentams pavyko aprašyti kone visus nuo 1989 m. besikuriančius laisvuosius ūkininkus, jie skatinti palaikyti ryšius su konsultavimo tarnyba ir diegti naujoves. Asmeniškai jai šis kaimo atgijimas daręs didelį išpūdį, nes nuo vaikystės visam gyvenimui buvo įsirėžę kaimynų išgyvenimai, kai jiems teko atiduoti būsimam kolūkiui didesnius pastatus, po karvę, turėtus arklius ir žemės dirbimo padargus. O apie kolegas, su kuriais kartu dirbta, – tas begalinis jų išmanumas, nuoširdumas, kuo artimesnis ryšys su skaitytojais. Nenustebdavo kaimo žmonės anksti rytą savo gyvenvietėje pamatę keletą KM žurnalistų. Vadinasi, šis ekipažas tą dieną lankysis jų sodybose, klausysis žmonių pasakojimų apie šiandienos bėdas ir iš praeities. Per tokio sumanymo, tada dar nevadinto projektu, dvejus metus iš įvairiausių vietovių paskelbti 25 rašinių ciklai. Beje, ir praeityje, kiek šiai žurnalistei tekę būti tarp kupiškėnų spaudos darbuotojų, – buvo ne tik kūrybingi, bet ir raštingi. Zoniniuose seminaruose Panevėžyje kalbininkai tarp krašto leidinių mūsiškiam turėdavo mažiausiai priekaištų.

Ji dar atkreipia dėmesį, jog, pavyzdžiui, 1975 m. laikraštyje nuo pirmos iki paskutinės eilutės skelbiami vien rašiniai iš rajono gyvenimo. Toks buvo tuometinis

redakcijos siekis, juolab kad ir kitokių skelbimų, išskyrus užuojautas, laikraštyje retai pasitaikydavo. Tad tekstų kiekvienam laikraščio numeriui paruošti reikėdavo tikrai daug ir didžiumą jų turėjo sudaryti kolektyvų vadovų, visuomeninių organizacijų atstovų, gamybininkų mintys. Kontrolės irgi buvo. Partijos rajono komiteto visi trys sekretoriai pirmadieniais iš pat ryto su atverstais savaitės laikraščiais laukdavo ateinančio redaktoriaus ar jo pavaduotojo ir išsakydavo pastabas, duodavo nurodymų, apie ką ir koku tikslu parašyti. Su redakcija nuolatinį ryšį palaikydavo Propagandos ir agitacijos skyriaus darbuotojai, atsakingasis instruktorius, nes įstaigoje veikė ir pirminė partinė organizacija, kuri taip pat darė įtakos laikraščio turiniui. Toks vadovavimas baigėsi su Sąjūdžiu.

Akistatoje su naujovėmis

Redaktore ir bendrovės vadove 1997 m. tapusi Nijolė Stulgienė apybraižoje „Amžių sandūroje“ rašo:

„Svajonė kolektyvui turėti kompiuterį ėmė greitai pildytis. Prie pirmojo sėdėdavome iki vėlumos, o kai įsigijome antrąjį ir pradėjome juo mokytis maketuoti, namo grįždavome net paryčiais. Išmokome – ne šventieji puodus lipdo. Laikui bėgant, prie kompiuterių sėdo visi. Į kolektyvą pasikvietėme vieną geriausių stilistų rajone Algirdą Petrulį, buvusį ilgametį šio laikraščio žurnalistą. Kolektyve yra ir naujų darbuotojų – Jūratė Nedveckaitė, būsimoji vadybininkė Renata Babelienė, puikiai valdanti plunksną tik ką Šiaulių universitetą baigusi Jurgita Žiukaitė, žurnalistinio darbo patirties turinti Banguolė Aleknienė. Maketavimo kompiuteriu profesijos išmoko Lilijana Budrienė. Sukūriau iki tol nebūtą laikraščio platinimo tarnybą, sugebėjusią išlaikyti prenumeratą tuo metu, kai mažėjo visų laikraščių tiražai. Platintojomis darbavosi Jovita Medelinskienė, Audronė Danienė, Jūratė Morkūnienė, Regina Einorienė, Noriūnuose – Stasė Vėžienė, Subačiuje – Artūras Remeikis. Nuolat siuntinėjau darbuotojus į seminarus. Laikraščiai keitėsi ir nesinorėjo atsilikti. Pati apsilankiau Briuselyje, Strasbūre, Liuksemburge, Maastrichte įsikūrusiose ES institucijose. Atrado, iš esmės pakeitėme laikraštį ir nebeliko jame jokios sovietinės dvasios.“

Jūratė Nedveckaitė:

„Kupiškėnų minčių“ kolektyvo visateisiu nariu tapau nuo 1997 08 01, tik baigusi VU lietuvių filologijos studijas, ir dirbau iki 2003 m. Pakliuvau į didelių permainų malūną – iš esmės buvo keičiama redakcija, visas laikraščio leidybos procesas kompiuterizuojamas. Dirbome negailėdami laisvalaikio valandų. Laikraštis tada išties atliko ketvirtosios valdžios rajone vaidmenį, nesitaikstydavome su valdininkais ar kokiais kitais dideliais ponais. Per darbo redakcijoje laikotarpį teko vykti į tarptautinius seminarus Švedijoje, Estijoje, Lenkijoje, Vengrijoje, Austrijoje, Belgijoje, Prancūzijoje, Rusijoje. Redaktorė didelį dėmesį skyrė darbuotojų kvalifikacijai, gal todėl Žurnalistų sąjungos, PHARE ir kt. konkursuose man ir kitiems kolegoms pavykdavo laimėti prizines vietas.“²⁴

Banguolė Aleknienė, „Kupiškėnų minčių“ redakcijoje dirbanti nuo 1999 m.:

²⁴Nedveckaitė J. Pirmieji savarankiško gyvenimo žingsniai, *Kupiškėnų mintys*, 2004, bal. 3, nr. 39(7920), p. 5.

Redakcijoje prie Kalėdų eglutės. Tupi (iš kairės): Jurgita Rulienė, Jurgita Žiukaitė, Nida Šulcienė; stovi: Eleonora Vaičeliūnienė, Jovita Medelinskienė, Nomedą Simėnienė, Lilijana Budrienė, Laima Kairaitienė, Aldona Jonušienė, Renata Babelienė, Algirdas Petrulis; centre – Banguolė Aleknienė. 2007 m. gruodžio mėn. Iš E. Vaičeliūnienės albumo

„Redaktorės N. Stulgienės pakviesta dirbti redakcijoje, rugsėjį palikau atstovo spaudai, kalbos tvarkytojo pareigas savivaldybėje. Čia iš karto sėdau prie kompiuterio. Iki tol juo praktiškai nebuvo tekę dirbti, nors kompiuterinio raštingumo kursų buvau baigusi. Netrukus turėjau galimybę išvykti savaitę į konferenciją Štutgarte. Joje buvo gvildenamos Europos regionų bendradarbiavimo perspektyvos. Įsiminė skrydis su kolegomis iš visos Lietuvos pirmuoju tiesioginiu reisų iš Vilniaus į Briuselį. Be kūrybinio darbo, per tryliką darbo redakcijoje metų 5 metus teko redaktoriauti, vienerius – atlikti redaktoriaus pavaduotojui priskirtas pareigas. Mano darbo redakcijoje metu keitėsi UAB administravimo struktūra. Nuo 2004 m. pradžios UAB direktore tapo pagrindinė akcininkė ir leidėja Nomedą Simėnienė, buhalteriją ėmė tvarkyti samdoma privati bendrovė, rekonstruotos ir redakcijos patalpos – nebeliko kūrybinių darbuotojų atskirų kabinetėlių. Tačiau prie atviros erdvės visi greitai apsiprato. Kiekvienais metais redakcija teikė ir teikia po naują projektą Spaudos, radijo ir TV rėmimo fondui finansuoti. Būdamą redaktore prie pirmųjų trijų – „Vėrinys“, „Amatų gijos“, „Bendruomenė“, – turėjau ir aš nemažai padirbėti, perprasti, kaip juos reikia rašyti, pasistengti, kad juos sėkmingai įgyvendintume.

Tuo laikotarpiu pas mus dirbo trijų kartų atstovai. Gyvenimo, darbo patirties ir jaunatviškos energijos lydinys buvo unikalūs. Labai džiugino jau savo pirmaisiais žurnalistinio darbo žingsniais Jurgita Žiukaitė ir Gaila Matulytė. Skaitytojų dėmesį at-

kreipė Gintaro Jurgėlo, Ovidijaus Petkevičiaus pozicijos, fotomenininko Stasio Povilaičio (Valio Staburo) iliustracijos. Džiaugiasi jaunos, bet jau patyrusios žurnalistės Ingridos Nagrockienės atėjimu į mūsų gretas. Ji tapo pats mobiliusias mūsų redakcijos žmogus, jos vairuojamas automobilis pasiekia atokiausius rajono kampelius. Bendrovės direktorės ir laikraščio redaktorės pareigos nuo 2010 metų rudens patikėtos Nidai Šulcienei, tikrai kupiškėnei, kultūrinio, pedagoginio ir juridinio darbo patirties turinčiai žurnalistei. Metais anksčiau leidybos redaktore buvo paskirta Jurgita Žiukaitė. Stilistės-korektorės Palmiros Keršulytės tekstai kupiškėnų tarmės, šio krašto žmonių gyvenimo būdo temomis – didelė dovana skaitytojams.

Treji metai redakcijos etatiniai darbuotojai – vietiniai žmonės ir nesikeičia, kuris laikas dirba vien moterys. Visos turi aukštąjį išsilavinimą, rašo bet kokiomis temomis, fotografuoja, beveik visos vairuoja automobilį. Plečia savo akiratį dalyvaudamos seminauose, ekskursuodamos po Lietuvą ir užsienyje.“

Šventės ir žmonės

Redakcijos kolektyvas turėjo tradiciją paminėti laikraščio leidybos reikšmingesnes sukaktis. Šešiasdešimtmetis atspindimas 2006 m. spalio 28 d. laikraštyje²⁵. Atlankoje „...užėikit, svetėliai brungūs“ pateikiamos Jovitos Medelinskienės 36 nuotraukos, tuometinio redaktoriaus Ovidijaus Petkevičiaus tekstas. Iš šio reportažo sužinome, jog dideliame būryje svečių buvo Europos Parlamento narys Šarūnas Birutis, Seimo nariai Vytautas Galvonas, Viktoras Rinkevičius, Vilniaus kupiškėnų klubo prezidentė Liucija Venslovaitė, rajono meras signataras Leonas Apšega, krikštamotė Elena Šerelienė, plunksnos bičiuliai, buvę darbuotojai. Bardas Sigitas Stankūnas atliko dainų pagal poetų Elenos Mezginaitės, Valdemaro Kukulo, Bronės Valinskaitės laikraštyje spausdintus tekstus. Renginį vedė UAB „Kupiškėnų mintys“ direktorė Nomedė Simėnienė ir redaktorius Ovidijus Petkevičius. Popietė vyko Kupiškio viešosios bibliotekos salėje. Ji buvo papuošta pradinukų iš laikraščio išlankstytais 60 balandžiukų. Žurnalistai išgirdo daug padėkos žodžių ir patarimų. Po penkerių metų – jau kitokia šventė. Leidinys „Kupiškėnų mintys“ – ne tik pagrindinis tarptautinio festivalio „Lingaudala“ (su potekste – šeima ir bendruomenė) Kupiškyje informatorius. Jo žurnalistai dar sumanė pakviesti publiką ir į labai originalią savąją nišą. Ji – interaktyvios bibliotekos palapinė – veikė prie redakcijos durų (Gedimino g. 34). Čia vyko išmintingumo viktorina, fotosesijos, o laikraščio didžiojoje knygoje šventės dalyviai buvo prašomi užrašyti savo samprotavimus, linkėjimus „Kupiškėnų mintims“, po kelių mėnesių minėšančioms tarnavimo jiems 65-ąją sukaktį. Vėliau šių minčių pateikta ir laikraštyje. Keletą jų pacituosime:

„Jūsų laikraštis – kaip šeimos narys, koks jis bebūtų, vis tiek savas ir brangus; ačiū už drašą, už nepartiškumą, ačiū, kad išklausote abi puses.“²⁶ „Šaunuoliai, labai patinkate. Net prenumeruoti ėmiau.“²⁷ „Esat reikalingi, gyvuokit, nenurimkit, eikit kartu su kupiškėnais – jaunais ir vyresniais.“²⁸

Štai ir lauktasis 65-asis gimtadienis. To šeštadienio tradicinėje skiltyje „Stabtelėkit minutėlę“, atsiradusioje laik-

²⁵ Kupiškėnų mintys, 2006, spalio 28, nr. 122(8306), p. 4-5.

²⁶ Kupiškėnų mintys, 2011, liepos 9, nr. 79(9008), p. 12.

²⁷ Kupiškėnų mintys, 2011, liepos 16, nr. 82(9011), p. 12.

²⁸ Kupiškėnų mintys, 2011, liepos 23, nr. 85(9014), p. 12.

raštyje 1991 m. skaitytojų pilietiškumui ugdyti, kalbinami šeši laikraščio skaitytojai – meras Jonas Jarutis, Kupiškio jaunimo centro direktorė Gaila Matulytė, bibliotekininkė Danutė Baronienė, ilgamečiai prenumeratoriai Stasė Švelnienė, Petras Aukštikalnis, Albina Vaštakienė. D. Baronienė, Kupiškio VB Informacijos ir kraštotyros skyriaus vedėja, akcentavo:

„Bibliotekoje yra saugomi beveik visi rajono laikraščio komplektai. Juos dažnai pasklaido studentai, gimnazistai, jų prireikia muziejininkams ir visiems, besidomintiems mūsų krašto istorija. Kaip pavyzdys gali būti „Kupiškėnų enciklopedija“, kurios rengėjai nemažai vertingos informacijos ten rado.“²⁹

Šventės praeina. Vėl kasdieninis žurnalistų darbas, kad laikraštis būtų toks, kokio reikia kupiškėnams. Leidybos redaktorės Jurgitos Žiukaitės darbo kompiuteryje – visi šios gamybos ištekliai: ką tik autorių kompiuteriuose pateikti rašiniai ir jau tūnantys skaitmeniniame archyve. Maketavimas – ilgesnis kūrybinis procesas, o perdavimas spausduvei Ftp serveriu užtrunka 2–5 minutes. Kaip buvo leidžiamas laikraštis 1946 m. rudenį ir vėliau – jau žinome.

Per visą šį laikotarpį redaktoriais dirbo Alfonsas Dagelis (1946–1949), Stasys Zauka (1949–1954 ir 1957–1962), Jonas Kiselevičius (1954–1956), Zenonas Legas (1962), Arvydas Budbergis (1962–1964), Alfredas Žilys (1964–1972), Antanas Orintas (1973–1981), Antanas Salys (1981–1986), Alfonsas Briedis (1986–1997), Nijolė Stulgienė (1997–2004), Banguolė Aleknienė (2004–2006 ir 2007–2010), Ovidijus Petkevičius (2006–2007), vyr. redaktorė Nomeda Simėnienė (2007–2009), Nida Šulcienė (nuo 2010 09); UAB „Kupiškėnų mintys“ direktoriai – N. Stulgienė (1997–2004), N. Simėnienė (2004–2010 10), Nida Šulcienė – nuo 2010 10.

Vieni pirmųjų Kupiškyje pradėto leisti laikraščio etatiniai korespondentai buvo Domas Jankauskas, Boleslovas Jugulys; vėliau – ilgiausiai ar kūrybingiausiai dirbę žurnalistai Vladas Jasinskas, išleidęs dokumentinių apybraižų knygeles „Šūviai saulėteky“ (1961) ir „Ramonas pakėlė ginklą“ (1967), Vytautas Lititauskas, Vytautas Šeškauskas, Povilas Laužikas, Elena Mezginaitė, tapusi įžymia poete, iki mirties išlikusi kupiškėnų poetų nuoširdi bičiulė; Petras Galvanauskas, Eugenija Urbonienė, Rimantas Urbonas, Marytė Gaušienė, Pranas Skardžius, Algirdas Petrusis, Zita Lukošiuotė-Staškūnienė, poetė, jos kūrybos rinktinė „Autoportretas su vėjo pamušalu“ išleista po autorės tragiškos mirties; Eleonora Vaičeliūnienė, Virginija Juškienė, Julius Alekna, Edmundas Maželis, Jūratė Nedveckaitė, Banguolė Aleknienė, Jurgita Žiukaitė, Gaila Matulytė, Nida Šulcienė, Ingrida Nagrockienė, Palmira Keršulytė.

Nuoširdžiausi laikraščio talkininkai: Slaviničskio kaimo gyventojas Gaudentas Šilinis, Julė Petrulienė ir Aldona Strolienė iš Migonių, Virginijus Žilevičius iš Šimonių, Liudas Šeštokas iš Miliūnų, Bronė Valinskaitė iš Bakšėnų, fotomenininkas Juozas Kraujūnas, nuo moksleiviškų metų iki mirties su redakcija bendravęs poetas, literatūros kritikas, publicistas Valdemaras Kukulas, miesto gyventojai Romas Semėnas, Petras Neniškis, Milda Narmontienė, Zigmantas Aleksandravičius iš Puožo, Petras Valauskas iš Noriūnų, poetas ir eseistas kun. Justas Jasėnas, istorikė mokslininkė Aldona Vasiliauskienė.

²⁹ Stabtelėkim minutėlę, *Kupiškėnų mintys*, 2011, spalio 22, nr. 123(9052), p. 2.

Staigmenų metai

Nida Šulcienė, „Kupiškėnų minčių“ direktorė-redaktorė:

„Niekada negalvoju, kad ateisiu dirbti į „Kupiškėnų minčių“ laikraščio kolektyvą, todėl tai buvo didelė staigmena ne tik mano pažįstamiems, draugams, bet ir man pačiai. Viena priežasčių – noras pagaliau turėti darbą Kupiškyje, ten, kur ir gyvenu. Iki tol dirbau Panevėžyje, teisėtvarkos srityje, baigusi studijas M. Romerio universitete. Toji staigmena – nuo 2007 m. lapkričio. Iš pradžių dirbau puse etato korespondente. Patiko, buvo įdomu bendrauti su žmonėmis. Daug dalykų reikėjo išmolti, ne vieną naktį teko praleisti prie kompiuterio rašant straipsnį. Kadangi kolektyvas nedidelis, buvome universalūs žurnalistai, rašėme ir apie teisėtvarką, ir apie žemės ūkį, ir apie sportą. Dviejų vienodų dienų tikrai nebuvo.

Dar vienas išbandymas laukė 2008 m. vasarą. Tada redakcijoje teko ne tik korespondente dirbti, bet ir paragauti laikraščio maketuotojos duonos. Reikėjo žmogaus, prireikus galinčio pakeisti maketuotoja nuolat dirbančią Jurgitą Žiukaitę. Todėl vieną mėnesį vietoj straipsnių rašymo užsiėmiau leidyba. Pirmojo savarankiškai sumaketuoto laikraščio numerio, matyt, niekada nepamiršiu: keturiolika valandų nepakilau nuo kėdės – nebuvo kada net vandens atsigerti.

Dar po poros metų prasidėjo vėl naujas mano darbo etapas. Laikraščio savininke Nomedą Simėnienė pasiūlė pabandyti padirbėti redaktore. Visiškai pasikeitė darbo pobūdis: užuot galvojus tik apie savo straipsnius, užgriuvo atsakomybė už visą laikraštį. Norėjosi, kad viskas būtų gerai, kad skaitytojams jis būtų įdomus. Visoms darbo užteko, nebuvo kada ilsėtis. Didžiausią žurnalistinio darbo patirtį turinti Banguolė Aleknienė negailėjo patarimų, mielai pasidalijo sukauptais kontaktais su kolegomis.

2011 m. pabaigoje mano darbo pobūdis dar kartelį pasikeitė: redaktorės pareigas papildžiau dar vienomis – direktorės. Rašyti straipsnius nebelabai buvo kada, nes netrūko organizacinio-administracinio darbo. Nelikau viena, buvo su kuo pasitarti, padiskutuoti, kartu su kolegomis rengėme įvairius projektus. Džiugu, kad pastangos nenuėjo veltui – laimėti projektai atnešė laikraščiu ne tik finansinės, bet ir kultūrinės, kūrybinės naudos. Skaitytojai laikraščio puslapiuose rasdavo įdomių straipsnių apie mūsų krašto dvarus, nykstančius kaimus, pasakojome apie žmones, kurie savo iniciatyva tapo kaimų metraštininkais.

Didelio susidomėjimo sulaukė skyrelis „Pasikalbosykim“, kur trumpus gyvenimiškus vaizdelius kupiškėniškai kūrė Subačiaus gimnazijos mokytoja Regina Urbonienė. Skaudu, kad jos netekome.

Kupiškėniškos tarmės populiarinimo ėmėsi mūsų laikraščio stилиstė-korektorė Palmira Keršulytė iš šviesuoliais garsėjusio Virbališkių, Laukminiškių krašto. Jos įtaigūs tarmiški pastebėjimai, iš įvairių leidinių surinkti senybiniai žaidimai, pašmaikštavimai susibūrimuose, iš kupiškėniškų posakių sudėlioti teminiai kūrinių labai tiko rubrikai „Kupiškėnų kertala“. Ne vieno skaitytojo namuose galime rasti iškarpų iš laikraščio su šio puslapio rašiniais.

Ne tik mūsų kolektyvą, bet ir skaitytojus džiugina glaudus bendradarbiavimas su Kupiškio šviesuoliais, gyvenančiais Vilniuje, kituose miestuose, taip pat su vietiniais – kun. Justu Jasėnu, gydytoja Milda Narmontiene. Jų nuoširdūs eilėraščiai, prozos kūrinių, pamąstymai randa atgarsį skaitytojų širdyse.

Be kūrybinių darbuotojų pastangų leidžiant laikraštį, svarbu tinkamai bendrauti su reklamos agentūromis, individualiais jos teikėjais. Šis darbas reikalauja daug kantrybės,

Prie Henriko Orakausko skulptūros „Lėvu ir Kupa“ Kupiškyje
(iš kairės): Palmira Keršulytė, Banguolė Aleknienė, Ingrida Nagrockienė,
Renata Babelienė. 2012 m. liepos mėn. Iš E. Vaičeliūnienės albumo

supratingumo. Viskas dabar svarbu – skelbimų priėmimas, laikraščio prenumeratos subtilybės, bendravimas su jo skaitytojais, platinimo tarnybos darbuotojais, rūpinantis, kad žmonės laiku gautų „Kupiškėnų mintis“ su iš anksto pažadėtais straipsniais ir staigmenomis. Tai galima pasiekti tik neskirstant darbų darbėlių į „mano ir tavo“, neskaičiuojant darbo valandų, esant supratimui, jog palankūs skaitytojų atsiliepimai apie laikraštį yra ne vieno kurio darbuotojo, bet visų bendras nuopelnas.

Ne senstančio, o vis šiuolaikiškesnio leidinio „Kupiškėnų mintys“ – čia pat ir septyniasdešimtmetis.“³⁰

Vietinis radijas

XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžioje Kupiškyje įkuriama vietinio radijo laidų redakcija. Jos steigėjas – Lietuvos radijo ir televizijos komitetas, suprantama, ne be LKP CK ideologų reikalavimo. Kupiškis – ne išimtis. „Nuo 1963 m. šalies rajonuose veikia vietinio radijo laidų redakcijos.“³¹ Steigėjas savo padalinius turėjo aprūpinti būtiniausiomis techninėmis priemonėmis, naujiems darbuotojams rengti praktinius mokymus. Vietos valdžia – skirti patalpą, inventorius. Kupiškyje pirmuoju vietinio radijo laidų korespondentu dirbo Vytautas Lititauskas. Jis, su šeima atsikėlęs iš Pakruojo, buvo gavęs ankštą butuką tuometinės S. Šeinausko g. 5 name, ten pat buvo ir jo „kabinetas“. Šio pastato pirmajame aukšte tuo metu „rezidavo“

³⁰ „Kupiškėnų minčių“ direktorės-redaktorės Nidos Šulcienės mintys apie laikraštį užrašytos 2014 metais. Rankraštis saugomas straipsnio autorės Eleonoros Vaičeliūnienės.

³¹ Tarybų Lietuvos enciklopedija, Vilnius, 1987, t. 3, p. 481.

ir laikraščio redakcija, tad šių įstaigų darbuotojai artimai bendradarbiavo. Nuolatinių patalpų ir tinkamos aparatūros vietinis radijas neturėjo, pakviestiems žmonėms tekdavo kalbėti ryšių mazgo kambarėlyje tiesiog į mikrofoną. Todėl šios laidelės būdavo trumpos, informaciją pateikdavo be muzikinio apipavidalinimo. Beje, korespondentui buvo privalu perduoti aktualios informacijos ir Lietuvos radijo žinių, žemdirbių ir kt. laidoms. V. Lititauskui 1965 m. persikėlus dirbti radijo žurnalistu į Jonavą, Kupiškyje radijo laidas ėmė rengti laikraščio redakcijos darbuotojas Bronius Jonuška. Jis 1968 m. Radijo dienos (gegužės 7 d.) proga rajono laikraščio skaitytojams pasakojo, jog vietinio radijo redakcijos kambarėlis yra buvęs ir ryšių mazge, ir „Taikos“ kino teatre, jog pastaruoju metu yra gavęs iš respublikinio radijo komiteto kokybiškesnius reporterinių ir stacionarinių magnetofonus, todėl galės paruošti pokalbių su žmonėmis įrašus jų darbo vietose, renginiuose. Straipsnelio autorius tuokart tarėsi su klausytojais dėl tinkamesnio laidos laiko – galbūt popiečiu, nuo 15 val., kai respublikinis radijas gali trumpam skirti savojo eterio.

Rajoninio vietinio radijo pavyzdžiu imtos rengti panašios laidos ir įvairiuose kolektyvuose. Pavyzdžiui, 1966 m. vasarą rajono laikraštyje rašyta, kad viename stambesnių kolūkių būdavo transliuojama laida „Kalba Šimonys“, kurią rengdavo K. Šiaučiūnas.

Ilgiausiai, 1971–1987 m., Lietuvos valstybinio televizijos ir radijo komiteto atsakinga redaktore Kupiškio rajone dirbo Aldona Vaitiekūnaitė-Kubilienė. Pasak jos, per tiek laiko žmonėms tapo įprasta antradienių ir penktadienių rytmečiais, tuoj po 8 valandos žinių transliacijos per respublikinį radiją, per „gavarilkas“ (linijinio radijo ryšio imtuvus) klausytis jos pokalbių su kaimiečiais, ūkių vadovais ir žemės ūkio valdybos specialistais, pramonės ir kitų įmonių darbuotojais. Būdavo ir sveikatos valandėlių, reportažų iš kultūros renginių. Laidos užtrukdavo apie 20 min. Nustatytu laiku tekdavo pateikti informacijos ir respublikinio radijo laidoms. O jeigu būdavo prašoma ir įrašo, kasetę su juo siųsdavo į Vilnių maršrutiniu autobusu. Per metus tekdavo parengti apie šimtą laidų, jų transliacijos sudarydavo per 30 valandų.

Darbo planus kas mėnesį reikėdavo derinti su LKP RK Propagandos ir agitacijos skyriumi. Už operatyvų įvykių nušvietimą buvo apdovanota Radijo vadovybės padėka, komandiruota į patirties seminarą Minske. Tačiau visą darbo laiką tekęsielotis dėl radijo laidoms rengti nepritaikytų patalpų, o jų miesto centre būta bent septyniais adresais.

1987 m. šalyje keitėsi vietinio radijo laidų rengėjų pavaldumas, šie darbuotojai perėjo rajonų laikraščių redakcijų žinion, LKP CK nurodymu pastarosiose buvo įsteigta radijo-informacijos skyriaus vedėjo pareigybė. Šio skyriaus vedėju Kupiškyje tapo laikraščio ilgametis žurnalistas Algirdas Petrulis. Jo kabinetėlis buvo Ryšių mazge – Gedimino g. 33. Kassavaitinės 45–50 min. trukmės laidos transliuotos antradienių rytmečiais, o kartotos penktadieniais. Kaskart nagrinėtos 5–6 temos. Kiek vaizdžiau šį darbą galima pailustruoti ir statistika. Pavyzdžiui, 1988 m. per 5 mėn. paskelbta daugiau kaip 70 informacijų, 22 interviu, 20 reportažų, 3 diskusijos, aktualijomis dalijosi per 160 įvairių sričių darbuotojų, deputatų, visuomeninių organizacijų atstovų. Tuo laiku minėtos laidos buvo skleidžiamos kone per 4 tūkst. radijo taškų.

Oficialiai rajono vietinio radijo laidų transliavimas baigtas 1990 m. balandį, o ne periodiškai jas A. Petrulis, jau dirbdamas rajono savivaldybės tarybos sekretoriato, rengė dar penkerius metus – būdavo transliuojami forumai, Tarybos sesijų posėdžiai. Tada laidinis radijas rajonuose jau nyko (jį naudoti krašte atsisakyta 1999 m.), tačiau naujoji Kupiškio valdžia nusprendė dar juo naudotis. 1994 m. spalį rajono Taryba įregistravo radijo laidų redakciją, paskelbė konkursą laidų redaktoriaus pareigoms užimti. Iš trijų pretendentų laimėjo A. Petrulis. Buvo nupirtas japoniškas skaitmeninis diktofonas, tačiau, pasak atsiminimus pateikusių žurnalisto³², jo bereikėjo tik vienerius metus³³.

Kupiškio televizijos studija

Per antrąją rajono Tarybos kadenciją meru 1995 m. išrinktas dešiniųjų partijų atstovas Vytautas Mockus ypač domėjosi vietos naujienų sklaida rajone, žinias-klaidos konferencijose nuolat pabrėždavo, kad ir periferijos žmonių gyvenimas turi būti atspindimas patraukliausiomis priemonėmis.

V. Mockaus ir Kupiškio kultūros namų režisierės Vilijos Morkūnaitės puoselėta regioninės televizijos idėja ir galimybių paieškos buvo prasmingos. „Kupiškėnų studija“ buvo steigama kaip savarankiškas kultūros namų padalinys, jį finansavo rajono savivaldybė, o laidoms rengti reikalingą aparatūrą pagal 1996 m. spalio mėn. pasirašytą jungtinės veiklos sutartį tiekė keturios vietos įmonės: „Tauro“ banko Kupiškio skyrius, akcinės bendrovės „Kupiškio pienas“, „Kupiškio statyba“ ir „Rivilda“. Jos į studijos įrangą investavo 26 tūkst. litų. Studijos vyr. režisierė ir laidų vedėja buvo paskirta V. Morkūnaitė, daryti vaizdo įrašus ir laidoms juos rengti sutiko tuometinis kultūros namų įrangos inžinierius Povilas Vireliūnas, taip pat skapiškėnas Rimvydas Jankevičius. Netrukus dirbti pagal specialybę čia atėjo ir režisierė Virginija Vireliūnienė (1955–2004). Transliavimo sutartis buvo sudaryta su Baltijos televizija. Krantinės g. prieigose, ant vandentiekio bokšto, buvo sumontuotas 100 vatų galingumo siūstuvai, šios gatvės 24-ajame pastate įsikūrė studijos darbuotojai. Pirmąją šios televizijos studijos laidą kupiškėnai išvydo 1996 m. lapkričio 20 d., trečiadienio pavakarę. Į žiūrovus kreipėsi ir informacine naujove pasidžiaugė meras Vytautas Mockus.

Iš pradžių valandos trukmės laida „Apžvalgos“ transliuota dukart per savaitę – trečiadieniais, o kartota sekmadieniais. Jų turinys kaskart buvo brandesnis. P. ir V. Vireliūnai, padedami keliolikos vyresniųjų klasių moksleivių, ėmė rengti laidą jaunimui. Ji pavadinimu „Prie sienos“ gyvavo eteryje nuo 1996 m. gruodžio 11 d. dvejus metus.

1999 m. rudenį pasikeitus „Kupiškėnų studijos“ kūrybiniam kolektyvui, „Apžvalgos“ pervardintos į „Savaite“. Jos tematika buvo labai įvairi, nestokota ir žanrų. Be informacijos, reportažų ir publicistikos, mirga žiūrovą intriguojančios rubrikos „Kupiškis man yra“, „Krašto papročiai“, „Atgal ir pirmyn“, „Kiekvienas savaip“, „Atodūsių tiltas“, „Pas kaimynus“, „Ach, tos moterys“. 1999–2001 m. labai populiarūs buvo humoro laida „Pa-debesių istorijos“ (rež. V. Vireliūnienė, vaidino Violeta Mičiulienė). Rengtos

³²Jonuška B. Gegužės 7 d. – Radijo diena. Eteryje – rajono naujienos, *Komunizmo keliu*, 1968, geg. 7, nr. 52(2541), p. 2.

³³Kubilienė A. Šiandien – radijo diena. Dešimtoji, *Komunizmo keliu*, 1981, geg. 7, nr. 53(4800), p. 3.

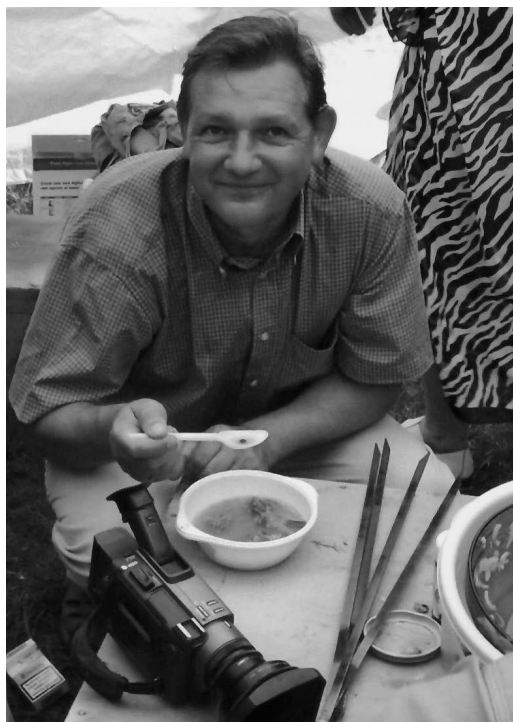
„Kupiškėnų studijoje“ montuojama laida (iš kairės): Povilas Vireliūnas, Virginija Vireliūnienė, Rimvydas Jankevičius, Vytautas Knizikevičius. 1998 m.

„Kupiškėnų studijos“ penkmečio šventė (iš kairės): Andrius Kleniauskas, Aušra Pivoriūnienė, Aušra Aleksandravičienė, Virginija Vireliūnienė, Povilas Vireliūnas, Jūratė Milerytė, Martynas Vireliūnas. 2001 m. Iš Povilo Vireliūno albumo

*Prie Kupiškio marių. Priekyje (iš kairės):
Miglė Savukaitė, Jurga Sykaitė, Asta Petruilytė,
Povilas Vireliūnas. 2005 m.*

*Povilas Vireliūnas Medžiotojų
ir žvejų šventėje. Apie 2007 m.
Iš P. Vireliūno albumo*

diskusijos, viktorinos, žaidimai, pageidavimų koncertai ir kt. Parengti televizijos laidų buvo kviečiami ir rajoninio laikraščio „Kupiškėnų mintys“ žurnalistai. Kūrybinė grupė dirbo vadovaujama visuomeninės redakcinės kolegijos, globojamos tuometinės mero pavaduotojos Mildos Narmontienės. Dvejus metus studija turėjo ir savo administratorių. Tačiau 2001 m. kupiškėnai televizinkinai jau nebeturėjo galimybės naudotis teiktomis techninėmis paslaugomis. Teko ieškoti naujų galimybių. Tų metų kovo 19 d. buvusioji studija įregistruota kaip viešoji įstaiga Kupiškio televizijos ir informacijos centras (direktorius Povilas Vireliūnas).

Sudaryta transliacijų laiko nuomos sutartis su Lietuvos televizija. Studija išikūrė Krantinės g. 2–28. Pagal gautą licenciją „Kupiškėnų studijos“ laidos transliuotos 12 TV kanalu iš Viešintų televizijos centro. Parengta laida buvo įrašoma į kasetes ir vežama į VTC. Kupiškėnams buvo skirtos 55 televizijos eterio minutės penktadieniais iki prasidedant Lietuvos televizijos kanalo laidoms, kartotos šeštadieniais nuo 7 val. ir antradieniais pasibaigus LTV programai.

Po tokios pertvarkos kupiškėnų laidas matė ne tik Kupiškio, Panevėžio, Biržų, Pasvalio, Rokiškio gyventojai, bet ir Anykščių, Utenos, kai kurių Molėtų ir Ukmergės vietovių. Pradėti rengti Anykščių, Biržų, Pasvalio rajonų aktualijų valandos trukmės atspindžiai „Bendruomenių valandoje“³⁴.

Perėjus prie skaitmeninės antžeminės televizijos programos, Kupiškio televizijos darbuotojai išsirūpino licenciją savąją programą nuo 2012 m. lapkričio transliuoti per Aukštaitijos TV programos tinklą, tačiau dėl pastarosios bankroto tokia galimybė kitais metais baigėsi. Pastaruoju metu kupiškėnų parengtos valandos trukmės netiesioginės informacinės-apžvalginės laidos „Savaitė“ įkeliamos į internetinę erdvę. Jas per savaitę penkis kartus žiūrovai gali matyti per Kupiškio kabelinę televiziją „Funaris“, Panevėžio kabelinių televizijų tinklą, per „Inter Ekstra TV“ skirtu laiku, per Kupiškis.lt ir kt.

Artėdama prie savosios veiklos jubiliejaus 20-mečio sukakties „Kupiškėnų studija“, tokio užmojo buvusi viena pirmųjų Lietuvoje, bet kokiomis sąlygomis įstengia išlikti patraukli gyventojų informavimo priemonė, ypač reikalinga kupiškėnams.

Be pirmųjų šio kūrybinio kolektyvo asmenybių P. ir V. Vireliūnų, V. Morkūnaitės, R. Jankevičiaus, tapo žinomi operatoriai Jurga Sykaitė-Banionienė, Jūratė Morkvėnienė, redaktorė ir korespondentė Miglė Savukaitė, montuotojos Asta Petrulytė-Baltakienė ir Edita Valavičiūtė, reporteriai Andrius Kleniauskas, Banguolė Aleknienė ir daugelis kitų. Jiems noriai talkino tuometiniai moksleiviai, o dabar jau vilnietis aktorius Mantas Vaitiekūnas, žurnalistė Lauryna Vireliūnaitė, renginių organizatoriai Robertas Petrauskas, Mantas Četkauskas, fotografas Laurynas Vireliūnas.

Kupiškėnų televizijos studijos archyve – kelios dešimtys kilometrų juostos, pateikusios žiūrovams veidų ir vaizdų. Tai – gyvasis istorijos metraštis, kurio minutės siužetui sumontuoti užtrunkama valanda³⁵, o kai reikia, ir daugiau žiniasklaidos darbuotojų valandos neskaičiuojamos.

³⁴ Žiukaitė J. Rajonas per televizijos kamerą stebimas jau 10 metų, *Kupiškėnų mintys*, 2006, gruodžio 2, nr. 137(8323), p. 4.

³⁵ Žiukaitė J. Rajonas per televizijos kamerą stebimas jau 10 metų, p. 4, 6; Bubulienė D. *Televizijos paslaugų veiklos perspektyvų vertinimas 2014 m.*, diplominis darbas; A. Petruolio paruošto teksto mašinraštis, Kupiškis, 2014.

Sąjūdžio ištakos ir sklaida kupiškėnų krašte

Algirdas Petrulis

Į Kupiškį Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (LPS) atėjo natūraliai. Niekieno nekviestas, neinspiruotas, neverčiamas, bet didumos žmonių, kaip ir visur kitur Lietuvoje, itin šiltai lyg savas sutiktas ir priimtas. Tai, kad tokia nuostata mažai kam kėlė abejonių, visiškai suprantama, nes iki tol lietuvių tauta išgyveno labai suvaržytą, sunkų laikotarpį, tačiau jos gyvybinės jėgos nebuvo išsekusios, kad ir kaip stengtasi jas kuo smarkiau nualinti. Troškom gyventi teisingiau, padoriau, sąžiningiau, puoselėti meilę ir žmoniškumą. Tautinis pasididžiavimas, savo krašto tradicijų puoselėjimas anuo metu neleido susimaišyti ir ištirpti visuotinio sovietinio vandens sraute.

Naujo tautos būvio siekis

Sovietų Sąjungos vadovui Michailui Gorbačiovui paskelbus pertvarką, laisvės, nacionalinės nepriklausomybės, tautinės savasties siekis stiprėjo ir plėtėsi nelyginant galinga, nesulaikoma srovė. Ne asmeniniai interesai, o pasiaukojamos veiklos visuomenės labui pavyzdys tada patraukė, telkė ir vedė kupiškėnus, pasiryžusius siekti naujo tautos būvio – stiprios šiandienos ir aiškios ateities. Gan sunkų kelią teko įveikti iki tos dienos, kai mūsų sąžinė galėjo prabilti viešai, tarti kvapą gniaužiantį žodį, kuris savo tvirtumu ir bendrumo šviesa spaudė džiaugsmo ašaras visam kraštui.

Besikeičiančioje laiko tėkmėje ir jo dvasioje Sąjūdis atspindėjo ilgai slopintą žmonių saviraiškos staigų proveržį. Tarsi pažadinti jie vėl atsigavo, prisiminė vertybinę ideologiją, pajuto gyvenimo prasmę, atvėrė kitus horizontus. Tai buvo lūžis, ryžtas ir susivokimas eiti ir padėti tam, kurį skriaudžia ir gąsdina.

Postūmį pokyčiams ir pradžia pirmiesiems Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio žingsniams Kupiškyje padarė vienas kitas patriotiškai nusiteikęs pasiryžėlis. Vėliau pasekėjų radosi vis daugiau. Pasak Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario Vido Zulono, impulsą šio visuomeninio judėjimo idėjoms sklisti rajone davė 1988 m. liepos 9 d. mitingas Vilniuje, kuriame ir jam teko laimėti dalyvauti. Aktyviausias tų minčių propaguotojas ir organizatorius mūsų krašte buvo Algimantas Baniulis. Jo paraginti į Sąjūdžio veiklą mieste išitraukė Algis Graužinis, Povilas Zulonas, Povilas Girklys ir kiti. Pamažu Sąjūdžio daigeliai ėmė stiebtis ir kaime. Tam įtaką, be abejo, darė ir demokratėjanti rajono spaudos pozicija, skatinusi žmones aktyviau išitraukti į visuomeninį gyvenimą, drąsiau reikšti mintis, atviriau diskutuoti. Nesulaikomas laisvės protrūkis negalėjo aplenkti komunistinės ideologijos tvirtovės – žiniasklaidos. Kupiškio rajono laikraštyje „Komunizmo keliu“ (tokiu pavadinimu jis ėjo iki 1989 m. vasario 16 d.) atsirado rubrikos „Demokratija ir viešumas“, „Pakalbėkime atvirai“, „Persitvarkymas: uždaviniai ir darbai“, „Kaip persitvarkote?“ ir kt. Atsivėrusiomis platesnėmis galimybėmis spausdintu žodžiu išdėstyti savo nusistatymą, užmegzti dialogą su skaitytojais, dalyvauti žurnalistų rengiamuose pokalbiuose pirmiausia naudojosi Sąjūdžio žmonės. Čia pavyzdį rodė

A. Graužinis. Redakcijai laiškus kupiškėnai rašė norėdami išsakyti savo požiūrį į įvairius visuomeninio gyvenimo reiškinius. Pamažu atgijo žmonių pasitikėjimas savimi, augo kadaise melu, apgaule ir nurodinėjimais sugniuždyto piliečio aktyvumas. Daug pasiūlymų pasipylė pasitinkant XIX sąjunginę partinę konferenciją: pavyzdžiui, nutraukti vadovaujančių partinių darbuotojų privilegijas; panaikinti specialiąsias poliklinikas, ligonines, sanatorijas, parduotuves, viršnorminio gyvenamojo ploto ir transporto priemonių išsigijimo lengvatas; sumažinti visų lygių biurokratinį aparatą; leisti asmenims savanoriškai išstoti iš Sovietų Sąjungos komunistų partijos.

Užuomazga Juozo Vanago malūne

Ryžtingų, drąsių, nebijančių niekam į akis tiesos pasakyti demokratinio judėjimo šviesuolių netrūko. Nepabūgę partinių funkcionierių kritikos, gąsdinimų ir šmeižto, jie mūsų krašte skleidė patriotines idėjas, žadino visuomenės sąmoningumą, kvietė grumtis už teisybę. Tą daryti sudėtingiausia buvo grupei Sajūdžio pirmtakų, kurie veiklos gairių sėmėsi iš susitikimų Vilniuje su LPS iniciatyvinės grupės nariais, dalyvavo jų posėdžiuose.

„Aš vis negaliu užmiršti, kaip prieš kelis dešimtmečius vasarą pirmąsyk vakare skirtingomis gatvelėmis atsėlinę į Juozo Vanago malūną, prie miesto stadiono, dairėmės vienas į kitą, nežinodami, nuo ko pradėti šneką, o skulptorius Henrikas Orakauskas savo dirbtuvėse šio pastato pirmajame aukšte kūjo dūžiais stengėsi užgožti mūsų balsus, kad niekam nekiltų įtarimas apie slaptą vyrų pokalbį“, – prisiminimais dalijosi Rimantas Urbonas.

Tai buvo 1988 m. rugpjūčio 17-oji. Tuolaik čia ir įvyko pirmasis Kupiškio sąjūdininkų susirinkimas. Jame dalyvavo A. Baniulis, A. Graužinis, P. Girklys, Algimantas Seibutis, Kazys Stančikas, R. Urbonas, P. Zulonas ir V. Zulonas. Greičiau suformuoti iniciatyvinę grupę padėjo kažkieno paleista antis (o gal taip ir buvo sumanyta daryti), kad rajono partinis-ūkinis aktyvas, matyt, paragintas LKP Centro komiteto šulų, per numatomą susitikimą miesto kultūros namuose su visuomene kurs Sąjūdį iš savo statytinių. Todėl pasistengta partiniams biurokratams užbėgti už akių. Jau 1988 m. rugsėjo 7 d. rajono Liaudies deputatų tarybos

Juozo Vanago malūnas, kuriame 1988 m. rugpjūčio 17 d. susirinko pirmieji Kupiškio sąjūdininkai. KEM

vykdomajam komitetui buvo įteiktas prašymas įregistruoti LPS Kupiškio rajono rėmimo grupę, kurią sudarė pensininkas Juozas Alekna, darbų vykdytojo baro inžinierius A. Baniulis, rajono vyriausiasis architektas A. Graužinis, komunalinių įmonių kombinato vyriausiasis inžinierius P. Gurklys, rajono veterinarijos stoties veterinarijos gydytojas A. Seibutis, Kupiškio 2-osios vidurinės mokyklos mokytoja Eugenija Sokienė, Kupiškio kultūros namų vyriausiasis metodininkas K. Stančikas, rajono laikraščio „Komunizmo keliu“ žurnalistas R. Urbonas, etnografinio liaudies teatro „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ režisierius P. Zulonas ir kilnojamiosios mechanizuotos kolonos Techninio skyriaus viršininkas V. Zulonas. Prašymą rajono valdžia patenkino, o jau kiti sąjūdininkų susirinkimai (rugsėjo 14, 19, 23 d.) vyko komunalinių įmonių kombinato salėje. Kiekviename jų dalyvavo maždaug po 20 žmonių. Svarstytos veiklos gairės ir perspektyvos. Nuspręsta kuo plačiau viešinti savo veiklą: informacijai skelbti mieste įrengti stendą, prisistatyti visuomenei ir išsakyti savo požiūrį į rajono vadovų nedemokratiško valdymo metodus.

Visuomenės pilietinį aktyvumą pabudino pirmasis mitingas

Gavę leidimą skelbimų lentai statyti prie rajono ryšių mazgo Sąjūdžio grupės aktyvistai darbo griebėsi 1988 m. spalio 6 d., tačiau kažkodėl rajono valdžia jiems sutrukdė. Tad darbą teko užbaigti spalio 12 d. Bet didžiausio rajono gyventojų atgarsio sulaukė tų metų spalio 9 d. Sąjūdžio grupės mitingas (jam rengti rajono vykdomasis komitetas sprendimą priėmė rugsėjo 26 d.) estradoje prie Pyragių ežero.

Suplūdo apie 5 tūkst. žmonių. Mitingą¹ vedė K. Stančikas. Kalbėjo net 17 Sąjūdžio rėmimo grupės narių ir svečių. Pirmajam žodis buvo suteiktas P. Zulonui. Jis kalbėjo apie spalio 7 d. Vilniuje, Gedimino pilies bokšte, iškeltą tautinę vėliavą, apie grįžtančią tautinę savigarbą, istorinį tautos kelią per Laptevų jūrą, lagerius, stalinizmo patyčias. A. Graužinis prisiminė nesenas valdžios baimes artėjant Vasario 16 d., kitoms tautos šventėms, absurdiškus budėjimus įstaigose bijant incidentų, lektorių vargus aiškinant klausytojams Lietuvos valstybingumo klausimą. Kritikos jis pažėrė partijos rajono komiteto sekretorei Valerijai Marinskienei dėl kompetencijos stokos vadovaujant rajono ideologinei veiklai ir istorijos mokytoju Algirdui Bočiuliui dėl atkaklaus nenoro atsigręžti į šiandieną. P. Gurklys sutelkė dėmesį į socialines visuomenės bėdas – girtavimą, prostituciją, mafiją, ekologines problemas, Ignalinos atominės elektrinės sustabdymą, supažindino su grupės veiklos programa: blaivybės propagavimu, siūlymais gražinti kai kurioms Kupiškio gatvėms senuosius pavadinimus ir kt. Jam bekalbant staiga dingo garsas. Pasklido žinia, kad kažkas tyčia nupjovė elektros kabelį, tačiau bemat elektros srovė vėl buvo atkurta. Visvaldas Velička savo kalbą skyrė skapiškietės mokytojos komunistės Stanislavos Mažeikytės likimui pagarsinti. Ji, su religinėmis apeigomis palaidojusi savo senutę motiną, buvo atleista iš darbo, gavo partinę bausmę. Jaunimo veiklos platformą komentavo A. Baniulis. Oratorius apmaudą liejo dėl prislopinto jaunimo pilietiškumo, menko dorovės lygio, pedagogų baimės, kad tik neatsibustų Sąjūdžio smarkiai paveikta mokinių sąmonė. Gražių žodžių himnas

¹ Juškienė V. Ant aštrių kalbėjimo briaunų, *Komunizmo keliu*, [Kupiškis], 1988, spalio 15, nr. 123, p. 3.

Mitinge prie Pyragių ežero. Priekyje iš kairės: kunigas Valdas Braukyla, trečias – Povilas Zulonas, Algimantas Seibutis, Algis Graužinis, priekyje – Povilas Gurklys. 1988 m. spalio 9 d.

Sąjūdžio organizuotas mitingas prie Pyragių ežero. 1988 m. spalio 9 d. Iš Algimanto Seibučio albumo. KEM

gimtajai senolei kalbai nuskambėjo iš mokytojų lituanisčių E. Sokienės ir Danutės Kazimieros Sokienės lūpų. Salamiesčio bažnyčios kunigo Valdo Braukylos kalba sukosi apie susidūrimus su prokuratūra dėl vaikų mokymo katekizmo, apie ateistų šnipinėjimus per atlaidus ir tiesmuko ateizmo žalą, būtinybę susitaikyti tautai. Poetas ir literatūros kritikas kupiškėnas Valdemaras Kukulas akcentavo inteligentijos ugdymo problemą, šiandieninę tautos atgimimo galimybę, liūdną švietimo sistemos palikimą – paralyžuotas rankas ir protą, ideologizuotą kultūrą ir literatūrą. R. Urbonas daugiausia kritikavo provincinio mąstymo stereotipus, valdžios lūkuriavimo poziciją, kabinetinę viešumo sampratą. Sąjūdžio rėmimo grupės komunistų įpareigotas K. Stančikas apgailestavo, kad rajone įsivyravo komunistų partijos pirmojo sekretoriaus Stasio Tamošiūno asmenybės kultas, pabrėžė nuolatinę vadovų kaitą rajone, neretai žlugdomą jų iniciatyvą ir savarankiškumą įvairiose veiklos srityse.

Dėmesingai buvo išklaustytos ir svečių – respublikinio „Tremtinio“ klubo narių kauniečių Jaroslavo Banevičiaus ir Juozo Rimeikio, taip pat iš Vilniaus atvykusių LPS iniciatyvinės grupės narių „Gimtojo krašto“ laikraščio redaktoriaus Algimanto Čekuolio ir komisijos stalinizmo nusikaltimams tirti sekretoriaus Mečio Laurinkaus kalbos. Tuo tarpu švilpimais ir kandžiomis replikomis susirinkusieji reagavo į partijos rajono komiteto pirmojo sekretoriaus S. Tamošiūno, rajono vykdomojo komiteto pirmininko Petro Večkio ir rajono vadovus bandžiusio užstoti Lietuvos televizijos ir radijo komiteto diktoriaus kupiškėno Henriko Paulausko išsakomas mintis. Mitingas priėmė 12 punktų rezoliuciją, kurioje išdėstė reikalavimus aktualiausiais Lietuvai ir Kupiškio rajonui klausimais. Jį vaizdo juostoje įamžino palangiškis Donatas Ramanauskas.

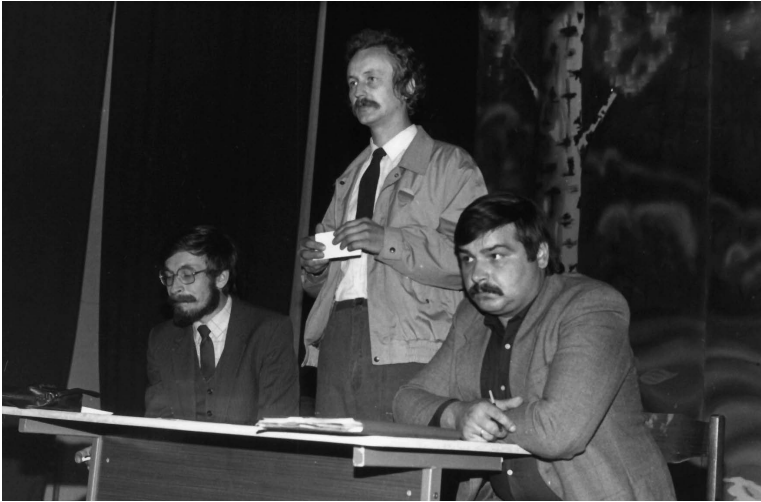
Po šio didingo renginio jo organizatoriai pasikeisti nuomonėmis buvo pakviesti į susitikimą su partijos rajono komiteto biuro nariais, skyrių vedėjais². Abi pusės viena kitai pareiškė nemažai priekaištų, pripažino, kad kol kas gyvenama konfrontacijos nuotaikomis. Apie mitingą tuoj pat užvirė karšta diskusija kolektyvuose, atsiliepimai ėmė skrieti į rajono laikraščio redakciją. Sulaukta jų net iš Vilniaus, Panevėžio, Ukmergės... Daugumą kupiškėnų labiausiai erzino laikraštyje išspausdintas kritinis H. Paulausko straipsnis³. Į jį žmonės reagavo audringai. Buvo publikuoti 27 rašiniai. Vyraavo nuomonė, aktyviai ginanti Kupiškio sąjūdininkų pasirinktos veiklos kryptis. Polemika spaudoje tęsėsi du mėnesius.

Kai daug rankų, sunkumai negąsdina

Apskritai kiekviena to laiko diena buvo panaši į elektros lauką, kuriame poliarizavosi mintys, siekiai ir veiksmai. Pabudintas visuomenės pilietinis aktyvumas greitai tirpdė stagnacijos ledus. Praėjus vos šešioms dienoms po mitingo, spalio 15 d., šįkart į rajono centrinės bibliotekos salę, kuri greitai tapo kiekvieno trečiadienio sąjūdininkų susibūrimo vieta, 160 Sąjūdžio rajono grupių narių ir visuomenės atstovų susirinko ne diskutuoti. Siekta išrinkti labiausiai patikimus žmones į koordinacinį centrą, vadovausiantį visam visuomenės judė-

² Vaičeliūnienė E. Pokalbis su iniciatyvinės grupės komunistais, *Komunizmo keliu*, 1988, spalio 18, nr. 124, p. 1.

³ Paulauskas H. Kokį kelią pasirenka Persitvarkymo Sąjūdis Kupiškyje, *Komunizmo keliu*, 1988, spalio 22, nr. 126, p. 2–4.

Kupiškio centrinės bibliotekos salėje renkami delegatai į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir Sąjūdžio seimą. Iš kairės: Kazys Stančikas, Algis Graužinis, Povilas Gurklys. 1988 m. spalio 15 d.

Kupiškio centrinės bibliotekos salėje renkami delegatai į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir Sąjūdžio seimą. Priekyje centre – gydytojas Gerardas Aleksaitis. 1988 m. spalio 15 d. Iš A. Seibučio albumo. KEM

jimui už persitvarkymą, delegatus į respublikinį steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą ir vienintelį rajono atstovą – į Sąjūdžio seimą.

Koordinacinis centras buvo suformuotas iš 26 asmenų. Jo nariais tapo gydytoja Laima Albrektaite, gydytojas Gerardas Aleksaitis, pensininkas Juozas Alekna, medicinos sesuo Marija Augustinienė, inžinierius A. Baniulis, kunigas V. Braukyla, moksleivis Alfredas Bočiulis, darbininkas Audrius Daukša, architektas A. Graužinis,

inžinierius P. Gurklys, dailininkas Vaidas Janušonis, mokytojas Jonas Jarutis, dantų technikas Rimvydas Kulbokas, sanitarijos gydytojas Rimgaudas Markelis, gydytojas Vytautas Martinaitis, skulptorius Henrikas Orakauskas, dailininkas Gediminas Rakauskas, kultūros darbuotojas K. Stančikas, veterinarijos gydytojas A. Seibutis, gydytoja Zita Švedienė, žurnalistas R. Urbonas, komjaunimo darbuotojas Egidijus Vaitiekūnas, fotografas Julius Vaupšas, inžinierius V. Velička, etnografinio liaudies teatro režisierius P. Zulonas ir inžinierius V. Zulonas. Susirinkimas Sąjūdžio seimo nariu išrinko A. Graužinį, delegatais į suvažiavimą – A. Baniulį, A. Graužinį, P. Gurklį, K. Stančiką ir R. Urboną. Kartu su jais, Sąjūdžio forume dalyvaudami svečių teisėmis, visu kūnu plūstantį džiaugsmą ir pasididžiavimą gėrė ir A. Seibutis bei V. Zulonas.

Miesto centre suplevėsavo trispalvė

Sustiprinę savo aktyvo jėgas, sąjūdininkai veikia miesto ir rajono gyventojus pavergė dar vienu įstabiu renginiu – spalio 30 d. tautinės vėliavos iškėlimu Kupiškyje, virš centrinės Gedimino gatvės 34 numeriu pažymėto namo⁴. Trispalvė Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčioje pašventino čia pakviestas kardinolas Vincentas Sladkevičius. Jos šlovinimo iškilmės, dalyvaujant gausybei žmonių, tęsėsi tuomet dar vadintoje Tarybų aikštėje. Kalbėjo rajono vykdomojo komiteto pirmininkas P. Večkys, Sąjūdžio seimo narys A. Graužinis, koordinacinio centro nariai V. Braukyla ir P. Zulonas. Garbė pritvirtinti vėliavą virš minėto namo stogo buvo patikėta A. Baniuliui, A. Graužiniui, V. Zulonui ir Gaudentui Šiliniui. Sulaukę šio momento, daugelis susirinkusiųjų iš džiaugsmo šluostėsi ašaras. Skambėjo liaudies dainos, minios apsuptyje trypė kelios tremtį ir lagerius patyrusių kupiškėnų poros.

Netrukus šie žmonės susitelkė į „Tremtinio“ klubą, išrinko 10 narių jo tarybą, o jos pirmininku – Algimantą Ridiką, sekretore – Danutę Baronienę.

Tačiau susibūrę po Sąjūdžio vėliava žmonės ne tik mingavo ir sakė emociingas kalbas. Veikla plėtota įvairiomis formomis, iškart paramos ranka tiesta ir bendraminčiams iš kitų rajonų. P. Gurklys prisiminė, kaip jis ir A. Baniulis 1988 m. Vabalninko tarybinio ūkio technikumui rusijoje pagal filosofo Arvydo Juozaičio užsakymą slapta pagamino apie 10 tūkst. mažų tautinių vėliavėlių ir jas dalijo įvairiuose mitinguose bei „Roko maršo“ per Lietuvą renginiuose. Aktyviausi visuomenininkai tų metų rudenį surengė visų miesto kapinių (bendrujų, laisvamanų, karių, fašistinio teroro aukų) tvarkymo talkas, spalio 29 d. sutvarkė Lietuvos nepriklausomybės gynimo (1918 m.) savanorių paminklo aplinką, lapkritį pradėjo sodinti Atgimimo parką prie Kupiškio marių, Uošvės Liežuvyje.

A. Graužinis su H. Orakausku visuomeniniais pagrindais ėmėsi atstatyti vėjo malūną Kupiškyje, P. Cvirkos gatvėje. Sąjūdžio rajono koordinacinio centro taryba ir „Verdenės“ mokytojų lituanistų klubas pakvietė žmones į Kalbos šventę. Nukentėjusiems nuo žemės drebėjimo Armėnijoje sąjūdininkai surinko 2 590 rb. Operatyviai buvo atsiliepiama ir į politines aktualijas. Inicijuota protesto kampanija prieš paskelbto SSRS Konstitucijos pakeitimų ir papildymų projekto straipsnius, pažeidžiančius teisinės valstybės

⁴ Juškienė V. Taip parėjo trispalvė, *Komunizmo keliu*, 1988, lapkričio 6, nr. 132–133, p. 2.

Pirmosios tautinės vėliavos, pašventintos vyskupo Vincento Sladkevičiaus, iškėlimo šventėje Kupiškėje. Iš kairės: Algimantas Baniulis, Gaudentas Šilinis, Algis Graužinis. 1988 m. spalio 30 d.

Atnešama pašventinta vėliava į Kupiškio centrą. Priekyje dešinėje – „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierius Povilas Zulonas su savo kolektyvo nariais ir jaunimo atstovais. 1988 m. spalio 30 d.

Iš A. Seibučio albumo. KEM

*Atgimimo parkas
Kupiškio marių
Uošvės Liežuvyje
pradėtas sodinti
1988 m. lapkričio
mėnesį. 2012 m.
Rimos Šikšnienės
nuotr.*

principus. Pareiškimą, reikalaujantį, kad tokio turinio dokumentas artimiausioje SSRS Aukščiausiosios Tarybos sesijoje nebūtų svarstomas, Kupiškio mieste ir Aukštupėnų apylinkėje pasirašė 5 340 gyventojų, o visame rajone – 11 550.

Rajono gyventojai pirmaisiais Sąjūdžio metais pajuto tik dvasinio atgimimo skonį, o atsakymų į tiesos ir laisvesnio gyvenimo paieškas dar sutelkčiau teko ieškoti 1989-aisiais.

Veiklos laukas plėtėja

Nuo šiol (sausio 12 d.) visos publikacijos apie sąjūdininkų veiklą rajono laikraštyje pradėtos spausdinti su logotipu „Sąjūdis“. Jiems darbų ir užmojų laukas vis plėtėjo. Sausio 7 d. į Kauną susirinkę respublikos rajonų atstovai, dirbantys žemės ūkyje, aptarė pasirengimo žemdirbių Sąjūdžio suvažiavimui reikalus. Kupiškėnams šiame renginyje atstovavo koordinacinio centro nariai A. Seibutis ir V. Velička bei kiti žemės ūkio darbuotojai. Jie išklė uždavinį artimiausiu metu visuose rajono ūkiuose įkurti Sąjūdžio rėmimo grupes, iš kurių bus renkami delegatai į suvažiavimą. Į sausio 28 d. rajoniniuose kultūros namuose vykusią žemdirbių Sąjūdžio konferenciją⁵ atvyko 126 delegatai su balsavimo teise ir beveik tiek pat Sąjūdžio rėmėjų iš ūkių bei juos aptarnaujančių organizacijų. Probleminių minčių dėl nūdienos kaimiečio, kaip antrarūšio žmogaus visuomenėje, pareiškė rajono kolūkių pirmininkų Sąjūdžio rėmimo grupės tarybos narys, Juodpėnų kolūkio pirmininkas Zigmas Aleksandravičius, Žaidelių kolūkio Sąjūdžio rėmimo grupės narys Julius Alekna ir kt. Samprotauta, kad žmonėms, norintiems ūkininkauti savarankiškai, žemės turi skirti ne ūkis, o valstybė ir duoti garantijų, jog ta žemė vėl nebus atimta. Pripažinta, kad komandinė valdymo sistema šiandien tapo esminiu pertvarkos stabdymo mechanizmu. Labai aktyviai konferencijos dalyviai svarstė Sąjūdžio agrarinės programos projektą, pateikdami pasiūlymų, papildymų, pataisų, kurių esmė – garantuoti žemdirbiui, ypač individualiam ūkininkui, visišką savarankiškumą. Buvo išrinkta 11 delegatų į Sąjūdžio žemdirbių

⁵ Sąjūdžio r. koordinacinio centro inf. Nenorime būti antrarūšiai, *Komunizmo keliu*, 1989, vas. 4, nr. 15, p. 1.

*Vasario 16-osios
minėjimas Kupiškio
etnografijos muziejaus
kiemelyje. Ažuoliuką
sodina 1919 m.
savanoris Petras
Kisielius (dešinėje)
ir Algis Graužinis.
1989 m. vasario 16 d.*

*Vasario 16-osios minėjimas Kupiškio etnografijos muziejaus kieme.
Iš kairės: Raimundas Narmontas, Stasė Beniševičienė, Milda
Narmontienė. 1989 m. vasario 16 d.
Iš A. Seibučio albumo. KEM*

suvažiavimą: Antašavos, Juodpėnų, „Pakupio“, Šepetos kolūkių vadovai Albinas Vaižmužis, Z. Aleksandravičius, Jonas Žilinskas, Antanas Dobrovolskis, „Ateities“, Skapiškio, Žaidelių kolūkių Sąjūdžio rėmimo grupių nariai Audris Biveinis, Paulius Tumonis, J. Alekna ir kt. Tarp jų tik vienas komandinio valdymo aparato atstovas, ne Sąjūdžio narys – agropromoninio susivienijimo pirmininkas Leonas Apšega. Sudaryta nauja Sąjūdžio žemdirbių rėmimo grupių taryba. Jos pirmininko pareigos balsuojant skirtos respublikos nuspelnusiam agronomui A. Vaižmužiui.

LPS rajono koordinacinis centras ir toliau dirbo išsijusęs. Kartu su Kultūros fondo rajono rėmimo grupe sausį surengė ižymiojo architekto kraštiečio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus 235-ųjų gimimo ir 190-ųjų mirties metinių minėjimą, kuriame dalyvavo didžiąją savo gyvenimo dalį šio menininko kūrybos studijoms paskyręs architektūros mokslų daktaras profesorius Eduardas Budreika. Atminimo vakaro dalyviai karštais pritarimo plojimais palydėjo K. Stančiko perskaitytą LPS rajono koordinacinio centro kreipimąsi į rajono vykdomąjį komitetą – pagrindinę Kupiškio aikštę pavadinti Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vardu. Netrukus Sąjūdžio aktyvas vėl kreipėsi į rajono gyventojus, siūlydamas 1989 m. vasario 16 d. paskelbti nedirbo diena, ir sulaukė visuotinio palaikymo.

Tą dieną 71-osioms Lietuvos nepriklausomybės metinėms paminėti Kupiškio etnografijos muziejaus kiemelyje pirmą kartą šia proga vyko didelis viešas mitingas, per kurį 87 metų Lietuvos savanoris Petras Kisielius su Sąjūdžio seimo nariu A. Graužiniu pasodino ažuoliuką, tebeaugantį iki šiol.

Pirmoji demokratijos pergalė

Vis dėlto daugiausia sąjūdininkų pastangų pareikalavo rengiamasis pirmiesiems mūsų šalies rinkimų istorijoje demokratiškiems rinkimams į SSRS Aukščiausiąją Tarybą. Rajone vyko atkakli kova už rinkėją. Žmonėms dar labai didelę įtaką darė partiniai veikėjai, turintys didžiulę propagandinio darbo patirtį. Agituodami už nomenklatūros atstovus prieš oponentus jie neretai griebdavosi net atviro šmeižto metodu. Kas teisus, ypač nelengva buvo susigaudyti kaimiečiams, kur Sąjūdis, kolūkių pirmininkų stabdomas, kaupė jėgas per didelį vargą. Ilgą laiką aštuonių „Ateities“ kolūkių Sąjūdžio aktyvistų grupė, vadovaujama A. Biveinio, buvo vienintelė žemdirbių sąjūdininkė.

691-ojoje Panevėžio teritorinėje ir 248-ojoje Rokiškio nacionalinėje teritorinėje rinkimų apygardose, į kurias įėjo ir Kupiškio rajonas, buvo įregistruota po tris kandidatus, o reikėjo išrinkti tik tai po vieną. Sąjūdis agitavo balsuoti už nepartinus kandidatus: Sąjūdžio seimo tarybos narius žurnalistą Vitą Tomkų ir poetą, Vilniaus valstybinio universiteto vyr. dėstytoją Marcelijų Teodorą Martinaitį. Aiškinta žmonėms šių kandidatų rinkimų programa, organizuoti jų susitikimai su rinkėjais. Gana plačiai visuomenėje nuskambėjo Sąjūdžio rajono tarybos agitacinis mitingas V. Tomkui ir M. T. Martinaičiui remti, surengtas likus savaitei iki rinkimų, kovo 18 d., Kupiškio turgaus aikštėje. Čia, be minėtų kandidatų, dar dalyvavo vilniečiai sąjūdininkai Alvydas Medalinskas, Jonas Gelažius ir kt.

Kupiškėnai kovo 25 d. vykusiuose rinkimuose dalyvavo labai aktyviai. Didžiausio jų pasitikėjimo sulaukė Sąjūdžio remti kandidatai. Surinkę atitinkamai 77,1 ir 53,2 proc. balsų, SSRS liaudies deputatais buvo išrinkti V. Tomkus

ir M. T. Martinaitis. Jie ryškia persvara nurungė komunistų atstovus: Lietuvos žemdirbystės mokslinio tyrimo instituto direktorių Antaną Būdvytį, Panevėžio 7-osios vidurinės mokyklos direktorę Ireną Dianą Kačinskiene, Lietuvos Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotoją Vilių Kazanavičių ir Biržų rajono „Laisvosios žemės“ kolūkio pirmininką Petrą Poškų. Tai buvo pirmoji demokratijos pergalė.

Tuoju po funkcionieriams nesėkmingai susiklosčiusių rinkimų iš posto buvo išverstas ir partijos rajono komiteto pirmasis sekretorius S. Tamošiūnas. Kovo 30 d. didelės grupės komunistų, tarp jų ir sąjūdininkų, reikalavimu sušauktas partijos rajono komiteto plenumas priėmė nutarimą atleisti S. Tamošiūną iš pirmojo sekretoriaus pareigų kaip neatitinkantį jų dabartiniame pertvarkos etape. Jį pakeitė iki tol antruoju sekretoriumi dirbęs Jonas Blaževičius.

Žaliųjų iniciatyvos

Pamažu perėmę iniciatyvą į savo rankas Sąjūdžio žmonės be dėmesio nepaliko nė vieno veiklos baro. Į rajoninius kultūros namus sukvietus visuomenės atstovus, gydytojus, mokytojus kartu su medicinos mokslų kandidatu, LPS Panevėžio tarybos nariu V. Skovronsku aptartos aktualios ekologijos problemos ir alkoholizmo genetinės pasekmės. Tai paskatino rajone aktyviau burtis žaliuosius, pasiryžusius įkurti savo klubą, mokyti žmones ekologinės kultūros, švaraus, cheminėmis medžiagomis neužteršto maisto vartojimo. Juos iš pradžių telkė rajono koordinacinio centro ir žaliųjų iniciatyvinės grupės narys, rajono vyriausiasis sanitarijos gydytojas Rimgaudas Markelis, o vėliau koordinatoriaus vaidmens ėmėsi Kęstutis Navickas. Žalieji tartis kas antrą trečiadienį rinkdavosi rajono sanitarijos ir epidemiologijos stoties salėje. Greitai Žaliųjų Sąjūdžio rėmimo grupės radosi Žaidelių ir Šimonių kolūkiuose. Su šios veiklos entuziastais noriai bendradarbiavo miškininkai, komjaunuoliai, gamtosaugininkai, savanoriai gaisrininkai, mokytojai, moksleiviai.

Siekdami, kad būtų geresnė rajono ūkių parduodamo pieno kokybė, ir norėdami nustatyti individualių šulinių užterštumo nitratais ir nitritais laipsnį, visuomenininkai organizavo akcijas „Žalieji prieš agropromą“ ir „Šulinys“. Surengtas ekologinis žygis aplink Kupiškio marias. Jame dalyvavo per 120 moksleivių, Žaliųjų judėjimo narių ir rėmėjų. Žygio dalyviai priėmė rezoluciją, kurioje rašoma:

„Mariose ir upeliuose, įtekančiuose į jas, plūduriuoja žuvusios žuvys. Taigi vandenys jau užteršti iki kritinės ribos. Pakrantėse erozija. Grėsmingi taršos židiniai – prie marių stovinčios fermos. Griežto režimo apsauginėje zonoje tebeganomi gyvuliai. Tai tik esminiai pastebėjimai. Marių ir jų aplinkos teršimo faktų užfiksuota labai daug. Reikalaujame, kad rajono Tarybos vykdomosios valdžios, partiniai ir ūkių vadovai atkreiptų rimtą dėmesį į nuolat prastėjančių marių ekologinę būklę, ne žodžiais, o veiksmais imtųsi priemonių šio vandens telkinio švarai užtikrinti.“

Aktyvo telkimas tęsiasi

Po pirmosios Sąjūdžio bangos, paženklintos mitingais, akcijomis, kitais masiniais renginiais, žmonių telkimu į šio visuomeninio judėjimo gretas, atsirito ir antroji, kurios esmė – kantrus kasdieninis darbas vykdant konkrečius opius uždavinius. Susikūrė naujos Sąjūdžio rėmimo grupės Šepetos, Skapiškio, „Saka-

lo“, Virbališkių, „Vienybės“, „Pakupio“, „Piliakalnio“ kolūkiuose, elektros tinklų rajone, agrocheminio žemės ūkio aptarnavimo susivienijime, melioracijos statybos montavimo valdyboje, Subačiaus gyvenvietėje ir kitur. Tad pribrendo reikalas geriau koordinuoti jų veiklą ir parengti LPS rajono organizacinę struktūrą. Šiems ir kitiems klausimams spręsti 1989 m. balandžio 29 d. rajono centrinės bibliotekos salėje sušaukta pirmoji Sąjūdžio rajono konferencija⁶. Į ją susirinko 92 delegatai, partijos, vykdomojo ir komjaunimo komitetų vadovai. Pranešėjas, LPS seimo narys A. Graužinis, apžvelgdamas neilgą, vos aštuonių mėnesių, laikotarpį, praėjusį nuo pirmosios Sąjūdžio rėmimo grupės susikūrimo rajone, nuo pirmojo mitingo, įvykusio estradoje prie Pyragių ežero, pabrėžė:

„Ypatingos reikšmės įvykis ir mūsų, ir visos tautos gyvenime buvo Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas. Kitas įsimintinas reiškinys – akcija prieš SSRS Konstitucijos pataisas. Iš 18 tūkst. rajono gyventojų, turinčių balsavimo teisę, per trumpą laiką surinkom daugiau nei 11 tūkst. protesto parašų. Per šią akciją pirmąkart išryškėjo toks tvirtas Sąjūdžio narių susitelkimas. Iškart kreipėmės į rajonui atstovaujančius LSSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus, ragindami juos paremti Sąjūdžio parengtą Respublikos Konstitucijos projektą. Tuo nieko nelaimėjom, užtat įsitikinom, kad du iš trijų mūsų deputatų visiškai nekompetentingi atstovauti rajonui Respublikos Aukščiausiojoje Taryboje.“

Konferencijos delegatai apsvarstė, priėmė ir patvirtino LPS rajono organizacinės struktūros nuostatus, išrinko naują 44 narių koordinacinį centrą ir jo tarybą: J. Alekną, A. Baniulį, A. Graužinį, R. Markelį, Viliją Morkūnaitę, Adolfą Remeikį, A. Seibutį, R. Urboną, V. Veličką. Dauguma balsų nutarta išformuoti fiktyviai veikusią rajono kolūkių pirmininkų Sąjūdžio rėmimo grupę. Gegužės 5 d. vykusiam pirmajame LPS rajono tarybos posėdyje jos pirmininku išrinktas A. Graužinis, pavaduotoju organizaciniam darbui – V. Velička, pavaduotoju spaudai – J. Alekna, atsakingąja sekretore – V. Morkūnaitė. Nuo liepos pradžios etatiniu atsakinguoju sekretoriumi pradėjo dirbti A. Baniulis.

Sujudo buvę tremtiniai

Veiklos, ypač artėjant tragiškoms sukaktims, nestigo ir vienai Sąjūdžio atšakų – „Tremtinio“ klubui. Jo iniciatyva gegužės 20 d. paminėtos masinio žmonių trėmimo į Sibirą iš Subačiaus geležinkelio stoties 41-osios metinės. Po šv. Mišių ant bėgių buvo padėtas vainikas ir gėlių krepšelis, o eisena patraukė į Subačiaus pušynėlį, kurio aikštėje įvyko mitingas. Čionai buvę tremtiniai ir politiniai kaliniai dalijosi atsiminimais, išvardijo aršiausius trėmimų organizatorius ir jų talkininkus, atskleidė stalinistų nusikalstamus veiksmus lietuvių tautai, skaitė savo kūrybos eilėraščius.

Rimtas reikalas nuo okupantų nukentėjusiems žmonėms, demokratinio judėjimo pradininkams buvo išpūdingai paminėti mūsų tautos Gedulo ir Vilties dieną – birželio 14-ąją, nuo kurios 1989-aisiais šalies valdžia jau buvo nutraukusi slaptumo skraistę. Tam ruošiasi iš anksto. Ištremtos laisvės sugražinimo renginiai⁷, kaip jau įprasta, pra-

⁶ Sąjūdžio rajono tarybos spaudos grupės inf. Ne konfrontuoti, o vienyti jėgas, *Kupiškėnų mintys*, 1989, geg. 16, nr. 56, p. 2.

⁷ Briedis A. Ištremtos laisvės sugražinimas, *Kupiškėnų mintys*, 1989, birž. 24, nr. 73, p. 1–2.

dėti mitingu Kupiškio geležinkelio stoties perone. Kalbėtojai kvietė šią dieną paminėti be pykčio ir keršto, kad ji taptų mūsų dvasinio apsisvalymo pradmeniu, kad galėtume laisvai gyventi ir dirbti nepriklausomos Lietuvos labui. Dėl tų, kurie negrižo. Į vieną aidesį liejosi atsiminimai apie nevilčių, kančių ir mirčių golgotą, skambėjo eilėraščių posmai. Po emocingo mitingo ant stoties fasado atidengta paminklinė lenta. Joje įrašyta: „Žmogau, nulenk galvą stalinizmo aukų kančiai ir atminimui. Nuo 1941 m. birželio 14 d. iki 1952 m. sausio 23 d. iš šios stoties buvo tremiami mūsų krašto gyventojai.“ Paskui eisena iš geležinkelio stoties ilgėliau stabtelėjo prie kito istorijos atminimo ženklo – šešių metrų aukščio ažuolinio stogastulpio, sukurtu tautodailininkų Romualdo Dobricko, Leono Perekšlio ir Broniaus Kėdainio. Jį pašventino Kupiškio bažnyčios kunigas dekanas Klemensas Gutauskas.

O po šv. Mišių procesija pasuko į miesto kapines ir apstojo H. Orakausko, K. Stančiko, A. Baniulio, Eugenijaus Petro Čiurlio, R. Urbono, P. Zulono ir kitų sąjūdininkų restauruotą Lietuvos savanorių, kritusių 1919–1920 m. kovose už nepriklausomą gimtąjį kraštą, paminklą. Šičia vėl dalytasi atsiminimais, Lietuvos valstybingumo atkūrimo idėjomis.

Susiburti į vieną vietą antraisiais Sąjūdžio metais buvę tremtiniai, politiniai kaliniai turėjo daug progų. Paskelbus iniciatyvą tremties kalinių sodybvietėse surasti kiekvienam išvežtajam, grįžusiam ar pasilikusiam amžino išalo žemėje po vieną akmenį, prieš Vėlines jie buvo organizuotai suvežti į Kupiškio bažnyčios šventoriaus pakraštį ir pašventinti. Iš šių akmenų su vardais, pavardėmis, gimimo ir mirties datomis 1991 m. čia pastatytas paminklas. Subatėnai ir antašaviečiai perlaidojo iš Tomsko ir Irkutsko sričių parsivežtų artimųjų palaikus.

Masiškai – į „Baltijos kelią“

Panašūs renginiai labai išjudino žmones. Atgauti pasitikėjimą savo jėgomis, išsivaduoti iš dvasios negalios rajono jaunosios kartos auklėtojams stiprų postūmį suteikė birželio viduryje Vilniuje vykęs Lietuvos mokytojų Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas, kuriame kupiškėnų pedagogų bendruomenei atstovavo 7 delegatai: Petras Genys, Aldona Galinienė, Genovaitė Vilčinskienė, Jonas Jarutis, Audronė Šarskuvienė, Marytė Semaškienė ir Janina Stumbrienė. Pradėta aktyviau diskutuoti,

Stogastulpis birželio 14-ajai – Gedulo ir Vilties diena atminti prie Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios šventoriaus. Sukurtas 1989 m. Meistrai Romualdas Dobrickas, Leonas Perekšlis ir Bronius Kėdainis (metalo darbai). 2013 m. Aušros Jonušytės nuotr.

Kupiškėnai „Baltijos kelyje“. 1989 m. rugpjūčio 23 d.

*Kupiškio jaunimas „Baltijos kelyje“. 1989 m. rugpjūčio 23 d.
Juozo Kraujūno nuotraukos. Iš A. Seibučio albumo. KEM*

kaip įgyvendinti tautinės mokyklos koncepciją, atkurti nuvertintą mokytojo prestižą, į ugdymo įstaigas sugrąžinti dvasines vertybes, altruizmą, jautrumą, kaip padėti mokiniui gilintis į savo tautos praeitį.

Drąsūs laisvos valios kupiškėnai vasarą veikiai išitraukė ir į LPS paskelbtą parašų rinkimo akciją dėl Molotovo–Ribentropo pakto slaptųjų protokolų pripažinimo netekusiais juridinės galios nuo jų pasirašymo momento ir dėl SSRS kariuomenės išvedimo iš Baltijos valstybių. Buvo surinkta per 9 000 rajono gyventojų parašų.

Visą laiką sąjūdininkai bendrystės ryšius palaikė su rajono spauda. Kaip jiems sekasi vykdyti išsikeltus uždavinius, kokie klausimai aptariamai koordinacinio centro ir tarybos posėdžiuose, nuo rugpjūčio 10 d. pradėta informuoti rajono laikraštyje „Kupiškėnų mintys“ reguliariai kas 1–2 savaites išeinančiame Sąjūdžio skyrelyje „Mums aktualu“.

Svarbiausia to meto aktualija jiems buvo sklandžiai rugpjūčio 23 d. organizuoti akciją „Baltijos kelias“, kuria norėta paminėti Molotovo–Ribentropo juodojo pakto 50-metį. Kupiškėnai joje parodė didelį susitelkimą. Į jiems skirtą Europos automagistralės Vilnius–Ryga–Talinas (M–12) trijų 302–305 kilometrų ruožą išvyko 48 autobusai su 1 400 akcijos dalyvių. Kelyje prie kolonos prisijungė dar MSMV, „Laisvės“, „Vienybės“, „Šviesos“ kolūkių, kitų Subačiaus krašto darbo kolektyvų autobusai, taip pat pilni žmonių. Labai daug jų važiavo individualiais automobiliais. Iš viso tarp susikibusių rankomis gyvojoje grandinėje buvo apie 3 000 rajono gyventojų.

Šiam istoriniam įvykiui atminti jie pastatė Jono Šmigelsko ir Leono Perekšlio padarytą kryžių, kurį pašventino Kupiškio bažnyčios vikaras Virginijus Liuima. Mitinge kalbėjo A. Graužinis, K. Stančikas, kupiškėnų rinktas SSRS liaudies deputatas M. T. Martinaitis. Buvo pagarsinta Sąjūdžio seimo deklaracija – demokratiniu keliu siekti Lietuvos nepriklausomybės.

Pagalba jaunimui

Greičiau apsispręsti, kokia kryptimi toliau veikti, Sąjūdžio rajono taryba paakino ir pertvarkos procese šiek tiek sutrikusį jaunimą. Rugsėjo 10 d. į rajoninius kultūros namus ji pakvietė svečių iš Kauno, Vilniaus ir Molėtų, kurie čia surengtame jaunimo forume jaunosios kartos atstovus supažindino su savo atstovaujama neseniai atkurtų skautų, „Jaunosios Lietuvos“, ateitininkų, pavasarininkų organizacijų ideologija, struktūra, veiklos principais. Pasitarime jo organizatoriai pedagogų Sąjūdžio rėmimo grupėms davė priesaką padėti moksleiviams burtis į atnaujintas visuomenines jaunimo organizacijas, jas globoti.

Bemaž po mėnesio Sąjūdžio rajono taryba susitiko su Lietuvos komjaunimo rajono komiteto nariais. Aptartos rajono komjaunimo organizacijos veiklos perspektyvos ir galimas bendradarbiavimas su Sąjūdžio rajono taryba, koordinaciniu centru ir rėmimo grupėmis, taip pat komjaunuolių ir Sąjūdžio žaliųjų bendro darbo klausimai.

Operatyviai nepriklausomybės šaukliai reagavo į SSKP Centro komiteto pareiškimą dėl tariamai grėsmingos padėties Pabaltijo respublikose. Rajono spaudoje paskelbė savo atsaką, pritariantį LPS ir Lietuvos darbininkų sąjungos tarybų protesto dokumentams, susietiems su Kremliaus stalinistų išdėstyta pozicija.

O atsiliepdami į visų trijų kupiškėnų išrinktų Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų apatiją ir abejingumą svarbiems šalies ir rajono ekonomikos bei ūkinės veiklos klausimams kreipėsi į Respublikos Aukščiausiosios Tarybos prezidiumą, reikalaudami jau 1989 m. surengti Aukščiausiosios ir vietinių tarybų rinkimus.

Rinkimų kampanijai – speciali darbo grupė

Tuo metu Sąjūdžio rajono taryba savo skyrelyje „Mums aktualu“⁸ rašė:

„Dabar svarbiausias Sąjūdžio aktyvo rūpestis – ruoštis rinkimų į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą kampanijai ir aktyviai dalyvauti joje. Sudaryta Sąjūdžio rajono koordinacinio centro darbo grupė šiais klausimais rūpintis. Tai A. Baniulis, E. Čiurlys, A. Seibutis, V. Janušonis, R. Markelis, P. Genys, R. Mašauskas, R. Urbonas ir J. Alekna.“

Įvardytą rinkimų programa ir kaip Sąjūdžiui prisidėti prie svarbiausių rajono reikalų sprendimo, kaip palaikyti geras iniciatyvas bei užblokuoti nevykusias, detaliai svarstyta lapkričio 25 d. rajoniniuose kultūros namuose įvykusioje antrojoje LPS rajono konferencijoje⁹. Joje dalyvavo 150 Sąjūdžio rėmimo grupių išrinktų delegatų, daug svečių. Balsų dauguma nuspręsta, kad preliminariai Sąjūdžio kandidatais į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą bus keliami LPS seimo juriskonsultas Zenonas Juknevičius ir LPS rajono tarybos pirmininkas A. Graužinis. Išklaudyta jų politinė programa. Papildytas ir atnaujintas 45 narių Sąjūdžio rajono koordinacinis centras, į kurį įėjo visų rėmimo grupių atstovai. Sąjūdžio rajono tarybos pirmininku vėl perrinktas A. Graužinis. Priimtas kreipimasis į rajono vadovus siūlant sudaryti vietos parlamentą, kuriam priklausytų partijos rajono komiteto ir rajono vykdomojo komiteto, Sąjūdžio, Žaliųjų, „Caritas“ bei kitų visuomeninių organizacijų, darbo kolektyvų atstovai, aktyviausi deputatai. Vietos parlamentas iškeltų strateginius rajono uždavinius ir parengtų jų sprendimo priemones. Toks veiklos principas suaktyvintų tarybų darbą, padėtų geriau spręsti rajono problemas. Konferencijoje dar buvo išdalyti parašų rinkimo lapai kreiptis į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą prašant paskelbti referendumą, kad Lietuvos piliečiai pasisakytų, ar kareiviai, tarnaujantys mūsų šalyje, turi teisę balsuoti rinkimuose į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą, ar ne. Po konferencijos mažiau nei per mėnesį rajone buvo surinkta 2 000 referendumą remiančių parašų.

Pirmajame naujai suformuoto koordinacinio centro susirinkime išrinkta 11 narių taryba: J. Alekna, E. Čiurlys, A. Graužinis, Valerija Gruodytė, R. Markelis, R. Mašauskas, V. Morkūnaitė, A. Seibutis, K. Stančikas, Kazimieras Šarskus ir R. Urbonas. A. Seibučiui patikėtas išdininko postas.

Sąjūdininkus 1990 m. pirmąjį ketvirtį jau visu svoriu užgulė čia pat vykiantys dveji iš eilės Lietuvai ir rajonui labai didelę reikšmę turintys rinkimai. Sausio 5 d. Kupiškio rinkimų apygardos Nr. 101 rinkimų komisija kandidatų į Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatus įregistravo kolūkiečių susirinkimuose iškeltą rajono žemės

⁸ Sąjūdžio rajono taryba. Mums aktualu, *Kupiškėnų mintys*, 1989, rugs. 26, nr. 113, p. 4.

⁹ Staškūnienė Z. Žingsnis po žingsnio, *Kupiškėnų mintys*, 1989, gruodžio 2, nr. 143, p. 2.

ūkio valdybos viršininką Leoną Apšegą, o sausio 17 d. – sąjūdininkų kandidata, Miestų statybos projektavimo instituto projektų vyriausiąjį architektą, Sąjūdžio seimo narį Algimantą Nasvytį. Tuoj pat abu pretendentai į parlamentą pradėjo susitikimų maratoną su rinkėjais, dalyvavo rajono radijo forume. Agituoti už A. Nasvytį rajone lankėsi SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai, Sąjūdžio seimo nariai Kazimieras Uoka, profesoriai Kazimieras Antanavičius, Vytautas Landsbergis ir kt. LPS rinkimų programai apsvastyti ir priimti vasario 3 d. Vilniuje įvyko Sąjūdžio ikirinkiminė konferencija „Lietuvos kelias“. Čia pabrėžta – pagrindinis būsimų deputatų tikslas balsuoti už Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą. Tokios pozicijos laikėsi ir konferencijoje dalyvavę 30 kupiškėnų atstovų.

Kiek netikėtai šįkart rinkimus laimėjo L. Apšega, surinkęs 8 868 rinkėjų balsus, už A. Nasvytį balsavo 6 433 kupiškėnai.

Rinkimams į rajono Tarybą, kurių pirmasis turas vyko kovo 24 d., buvo įregistruoti 89 kandidatai, iš jų Sąjūdis rėmė 32. Deputatais išrinkti 39. Sąjūdžio remiami kandidatai laimėjo 13 mandatų. Balandžio 4 d. prasidėjusioje 20-ojo šaukimo rajono Tarybos pirmojoje sesijoje rajono Tarybos pirmininku išrinktas J. Blaževičius, 14 balsų persvara įveikęs Sąjūdžio atstovą Alfonsą Pivoriūną. Rajono valdytojo kėdė atiteko P. Večkui.

Nors po rinkimų šalyje visur buvo suformuotos valdymo struktūros, Lietuva, didindama greitį, pirmyn važiavo atsinaujinimo vieškeliu, bet Maskvos psichologinio spaudimo akcija nesiliovė. Todėl balandžio 8 d. Kupiškyje, kaip ir daugelyje respublikos miestų, Sąjūdis surengė mitingą Lietuvos nepriklausomybei remti¹⁰. Bažnyčioje aukotos šv. Mišios už mūsų valstybės ateitį. Sąjūdžio rajone lyderiai K. Stančikas, A. Graužinis, A. Baniulis kalbėjo apie baimės ir nerimo lauką, kuriame žmonės kol kas priversti gyventi dėl kaimyninės sovietų valstybės grėsmės bangos, akcentavo būtinybę išsaugoti tą gležną daigėlį – prieš mėnesį atkurta lietuvių tautos nepriklausomybę ir stengtis, kad ji iš de jure taptų ir de facto. Viešo susirinkimo dalyviai nutarė pasiųsti protesto telegramą M. Gorbačioviui.

Spaudžia blokados gniaužtai

Deja, Sovietų Sąjunga, pajutusi, kad lietuviai savo siekių neišduos, pradėjo Lietuvos ekonominę blokadą. Jos pradžia sutapo su LPS antruoju suvažiavimu Vilniuje balandžio 21–22 d. Į jį kupiškėnai pasiuntė 7 delegatus: A. Graužinį, A. Baniulį, V. Morkūnaitę, A. Seibutį, Angelę Karosienę, Audrių Daukšą ir Juozą Bužą. Dar keletas rajono atstovų suvažiavimą stebėjo svečių teisėmis. Jame blokados tema buvo viena esminių. Nutarta respublikoje įkurti blokados fondą. Pradėti rinkti pinigai dėl sovietų vyriausybės sankcijų netekusiems darbo piliečiams šelpti. Delegatai taip pat priėmė naujus Sąjūdžio įstatus, programą. LPS liko judėjimu, tik šiek tiek pakeitė savo vardą – tapo Lietuvos Sąjūdžiu. Sąjūdžio rajono taryba į blokados fondą įnešė 500 rb, F. ir A. Seibučiai – 100 rb, E. ir G. Aleksaičiai – 500 rb, J. Babickas – 370 rb, po 1 000 rb – B. Mikonienė ir E. Lauciuvienė. Iš viso iki gegužės 22 d. kupiškėnai šiam fondui skyrė bemaž 15 tūkst. rublių.

¹⁰Staškūnienė Z. Kelio atgal nėra, *Kupiškėnų mintys*, 1990, bal. 12, nr. 42, p. 1–2.

Vietoj koordinacinio centro – seimelis

Jau antrasis Sajūdžio suvažiavimas parodė, kad pradeda blėsti žmonių susitelkimas, blokados gniaužtai stiprina nerimą. Pavargę nuo kalbų sakymo ir klausymo lietuviai tarsi atšala ir nuo Sajūdžio. O čia dar kupiškėnai netenka ir savo idėjinio lyderio – A. Graužinis išvyksta dirbti į Panevėžį vyriausioju architektu. Tad trečiaja Sajūdžio rajono konferencija, sušaukta gegužės 27 d. centrinės bibliotekos salėje, siekta suaktyvinti Sajūdžio veiklą, atnaujinti jo struktūrą, numatyti strategines kryptis, sustiprinti ryšius su visuomene. Diskusijose dėl Sajūdžio tolesnio darbo išsirutuliojo nuomonė, kad jam vadovauti reikalingas ne koordinacinis centras ar grupių įgaliotinių taryba, o seimelis su taryba. Ir jam turi priklausyti veiklūs žmonės. Konferencija Lietuvos Sajūdžio (LS) seimo nariu išrinko A. Baniulį ir suformavo 32 narių seimelį. Pirmajame jo posėdyje sudaryta 9 narių taryba: E. Čiurlys, Virginija Juškienė, Rimantas Koževnikovas, Algis Stanišonis, Vytautas Mockus, K. Navickas, R. Mašauskas, A. Pivoriūnas ir K. Stančikas. Seimelio pirmininko nutarta kol kas nerinkti, Sajūdžiui vadovauti bendrai, kol jo lyderis išryškės savaime. Sajūdžio išdininku išrinktas K. Stančikas.

Naujoji Lietuvos Sajūdžio (LS) rajono seimelio taryba, susirinkusi į pirmąjį išplėstinį posėdį, iškart griebė jautį už ragų: paskelbė pareiškimą dėl rajono Savivaldybės tarybos ir jos sudarytų struktūrų darbo. Pareiškime pažymima, kad rajono Tarybos dauguma, kurią sudaro 11 kolūkių pirmininkų, 5 vyriausieji specialistai, 5 kitų organizacijų vadovai, 3 LKP rajono komiteto funkcionieriai, iš esmės sabotuoja ne tik konkretius veiksmus, susijusius su galimomis senosios ekonominės sistemos permainomis, bet dar ir gniaužia kitaip maštančiųjų iniciatyvą. Neveiklumą nuolat bandoma pateisinti blokados sunkumais, bet savarankiškai beveik nieko nedaroma jos poveikiui sušvelninti. Seimelio narių nuomone, rūpinantis rajono rytdiena reiktų kuo daugiau įmonių pervesti į vietinio ūkio reguliavimo sferą, leisti kaimo žmonėms laisvai pasirinkti ūkininkavimo būdą, formuoti rajono mokesčių sistemą, nuosekliau rūpintis gyventojų aptarnavimu.

Rajono spaudoje – „Opozicija“

Nuo rajono reikalų – prie didžiosios politikos. Tokiam veiksmui rajono seimeliui reikėjo telkti visuomenės jėgas minint Molotovo–Ribentropo suokalbį 51-ąsias metines. Važiuoti į prasidėjusios Europos savaitės Lietuvoje renginius prie Lietuvos ir Lenkijos sienos prisirinko du autobusai rajono gyventojų. Vadovaujami seimelio tarybos nario E. Čiurlio, jie gausiai dalyvavo LS organizuotoje manifestacijoje „Europos kelias“. Sugrįžus namo, seimelio taryba nusprendė pradėti rinkti parašus rezoliucijai „Baltijos klausimą – į Paryžiaus pasitarimą“. Reikalavimų esmė – Baltijos respublikų nepriklausomybės problemą įtraukti į Helsinkio procesą ir apsvastyti Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarime Paryžiuje, nes kitaip neįmanomas teisinis Europos šalių susivienijimas.

Kad rajone būtų sparčiau sprendžiami visi klausimai, rugpjūčio 27 d. seimelio tarybos posėdyje Sajūdžio tarybos sekretore paskirta kupiškietė Dalia Ragelytė.

Daugėjant darbų, užmojų ir problemų, iškilo būtinybė išsamiau jas atspindėti rajono spaudoje. Sajūdininkų sprendžiamiems svarbiems dalykams tapo ankšta „Kupiškėnų minčių“ skyrelyje „Mums aktualu“. Pradėta svarstyti, kad Sajūdžio

rajono aktyvistai greičiau užčiuoptų kupiškėnų visuomeninio gyvenimo problemas, sueitų į glaudesnę bendraminčių būrį su kaimo žmonėmis, surastų greitesnę ir nuoširdesnę bendravimo formą, pasiektų didesnio savo darbo poveikio turėdami savą spaudos leidinį. Sumanymas visiems patiko, tačiau sparčiau jį įgyvendinti trukdė ekonominės blokados sukelti nepritekliai, kūrybinių pajėgų stoka. Vis dėlto idėja nepaliovė gyvuoti. Ji realizuota pasitenkinus kuklesne veikimo apimtimi. Su rajono redakcija sutarta Sąjūdžio rajono seimelio puslapį „Opozicija“ kartą per mėnesį leisti „Kupiškėnų mintyse“. Deja, pasirodė tik du (1990 m. spalio 23 d. ir 1990 m. lapkričio 27 d.) „Opozicijos“ numeriai. Tolesniam darbui pristigta jėgų.

Skaudus pralaimėjimų dūris

Gruodžio 1 d. centrinės bibliotekos salėje sukvietų Sąjūdžio žmonių pasitarimas parodė, kad ir jų akys jau priblėsusios, energija išsivadėjusi, praradusi darnos su aplinka pojūtį, ypač po pralaimėtų Aukščiausiosios ir vietinių Tarybų rinkimų. Ir susirinkusiųjų šįsyk buvo mažokai. Svečias iš Vilniaus, Sąjūdžio seimo narys, lietuvių poezijos vertėjas Georgijus Jefremovas papasakojo apie Rusijos demokratinius procesus, didžiųjų miestų gyventojų nuotaikas, požiūrį į Lietuvos parlamento sprendimus. Kiti oratoriai daugiausia laiko sugaišo svarstydami žemės reformą, kaimo ateities perspektyvą. Kur kas siauriau ir trumpiau kalbėta apie Sąjūdžio rajono aktyvą, jo veiklos prasmę ir būtinumą. Kelta daug retorinių klausimų. Galbūt idėjų, spalvingų vilčių metas jau praėjo? Gal Sąjūdis savo misiją jau atliko? Jei dar reikalingas, tai iš kur ateis jį maitinančios jėgos?

Pasiaukojamas laisvės gynėjų ryžtas

Tokių apmąstymų, įvykių ir augančios įtampos pyne rajono gyventojai sutiko ir 1991 m. Atmosfera mūsų šalyje kaito. M. Gorbačiovo ultimatas atkurti Lietuvoje sovietinės valdžios struktūras ir jį lydintys brutalūs Sovietų Sąjungos kariuomenės veiksmai liudijo apie iškilusią rimtą Respublikos parlamento ir Vyriausybės nuvertimo grėsmę. Tomis pavojaus dienomis prie Aukščiausiosios Tarybos, Vyriausybės, radijo, televizijos, spaudos rūmų budėjo žmonės. Ten sausio 12 d. saugoti Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės iš Kupiškio išvyko 15 autobusų, kurie į Vilnių nuvežė daugiau kaip 500 žmonių, pasiryžusių ginti svarbiausius jo pastatus.

Beginkliai gynėjai tuščiomis rankomis ir nuogomis širdimis iki dantų ginkluotų sovietinių smogikų agresijos neatlaikė.

Sausio 13-ąją kupiškėnai ją pasmerkė susirinkę į Lauryno Stuokos-Gucevičiaus aikštėje spontaniškai surengtą protesto mitingą. Išgyvenimais dalijosi iš sostinės grįžę desantininkų vandalizmo liudytojai, Sąjūdžio rėmėjai D. Dūdaitė ir V. Žebrauskas. Kalbėjo mokytoja G. Vilčinskienė, rajono vadovai.

Sausio 22-osios rytą į savo antrąją sargybą prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų stoji apie 300 kupiškėnų, tarp kurių buvo daug žmonių, jau budėjusių Vilniuje prie svarbiausių objektų ir tiesiogiai mačiusių ar net savo kūnais pajutusius kruvinojo sekmadienio organizatorių ir vykdytojų smurtą. Nepriklausomybės sargybinių veiksmus koordinavo rajono Tarybos deputatas, Sąjūdžio rajono seimelio narys K. Stančikas.

Vėliau sąjūdininkų tikslinės ke-
lionės į Vilnių rengtos dar ne kartą.
Vienuolika rajono gyventojų – O. Ma-
tijosienė, V. Mockuvienė, P. Tunkevičienė, A. Dūda, K. Stančikas, J. Petravičius
ir kiti – kovo 23–24 d. visą parą praleido palaikydami vagonėlyje badaujančius
Lietuvos radijo ir televizijos komiteto darbuotojus. Grupė kupiškėnų parlamentą
taip pat saugojo birželio 6–7 ir rugpjūčio 20 d.

*Kupiškėnai netoli Aukščiausiosios Tarybos rūmų.
1991 m. sausio 13 d. KEM*

Kruvinosios Sausio 13-osios naktį, sovietiniams desantininkams šturmuojant Radijo ir televizijos komitetą, Televizijos bokštą, vienaip ar kitaip nukentėjo kas dešimtas kupiškėnas. Sužalojimus patyrė 33. Tarp jų – subatėnų Šateikų šeima: Eugenija, Alvydas ir jų keturiolikmetis sūnus Valdas, noriūniečiai Petras Savickas, Vytautas Antanas Makutėnas, antašaviečiai Gintaras Martinka, Vytautas Aukštikalnis, alizavietė Leta Ščiukaitė, Kupiškio miesto gyventojai Rima Ralytė, Paulė Tunkevičienė, Rimgaudas Muntrimas, šimonietis Vaclovas Buzas ir kiti. Pastarajam išcentrinė kulka sutrupino šlaunikaulį. Jos sužalojimus teko šalinti keturiomis operacijomis Vilniuje ir Budapešte. V. Buzui už pasižymėjimą didvyrišku narsumu ir ištverme ginant mūsų šalies laisvę ir nepriklausomybę Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimu įteiktas garbingas kovinis apdovanojimas – IV laipsnio Vyčio kryžiaus ordinas. Šis drąsus kaimietis nuo sužalojimų išgelbėjo ne vieną žmogų. Jam pavyko žaibiškai susiorientuoti ir nusviesti šalin du sprogstamuosius paketus, desantininkų paleistus į pačią rūmų gynėjų tirštumą. Dar 25 kupiškėnai (Jonas Babickas, Veronika Mockuvienė, Vladas Pagirys, Laima Bernadickienė, Gintaras Petrikas, Ričardas Kukenis, Aleksandras Kalvelis ir kt.) apdovanoti Sausio 13-osios atminimo medaliais.

Tai, kad rajono žmonės nebijo materialinių sunkumų, galvoja ne vien apie save, o apie Tėvynę, jos ateitį, parodė sausio pabaigoje Agropromoninio banko Kupiškio skyriuje atidaryta Lietuvos nepriklausomybės gynimo sąskaita. Pirmieji šią kilnią idėją savo įnašais parėmė sąjūdininkai: V. Mockuvienė, K. Jazokas, A. Varna paaukojo po 1 000 rb, A. Dobrovolskis ir Z. Zulonienė – po 100 rb. Iš organizacijų į šią sąskaitą pirmiausia 250 rb pervedė ryšių mazgo profsąjungos komitetas, Kupiškio urėdija – 1 000 rb, „Laisvės“ kolūkis – 5 000 rb.

Vieningi balsai – už nepriklausomą Lietuvą

Vasario 9 d. šalyje paskelbus visuotinę gyventojų apklausą, ar nori, kad Lietuvos valstybė būtų nepriklausoma demokratinė respublika, vieningai paremti šią akciją kupiškėnus paragino visuomeninių organizacijų – Sąjūdžio rajono seimelio tarybos, „Caritas“, Žemdirbių, Darbininkų, Tremtinių sąjungų bei Lietuvos demokratinės darbo partijos lyderiai. Balsavimo dieną už nepriklausomą demokratinę Lietuvą pasisakė 90,65 proc. apklausoje dalyvavusių rajono gyventojų.

Tuo tarpu atsiliepdama į SSRS rengiamą sąjunginį balsavimą dėl Sovietų Sąjungos ateities Sąjūdžio rajono seimelio taryba rajono spaudoje paskelbė savo poziciją:

„Kovo 17 dieną rengiamas sąjunginis referendumas – ne mūsų rūpestis. Mus saugo, gina ir stiprina Kovo 11-osios Aktas, sausio 13-osios šventa auka ir vasario 9-osios plebiscito rezultatai bei tvirtas visų mūsų pasiryžimas laisvei.“

Sąjūdis rajone stengėsi žengti koja kojon su gyvenimu. Gerų idėjų nestigo, tačiau trūko iniciatyvių žmonių joms įgyvendinti. Pagrindinis darbo krūvis teko seimelio tarybai. Ji oficialiai pirmininko išsirinkusi neturėjo, bet sąjūdininkų lyderio vaidmens ėmėsi R. Koževnikovas. Jam daugiausia padėjo E. Čiurlys, V. Mockus, K. Stančikas ir kai kurie kiti tarybos nariai. Jėgoms vėl vienyti beveik po metų, kovo pradžioje, buvo sukviesta ketvirtoji Sąjūdžio rajono konferencija¹¹. Konstatuota, kad iki Sausio 13-osios rajone vyravo požiūris, jog Sąjūdis nieko negali – nei prekybos sutvarkyti, nei kitaip gyvenimo pagerinti, todėl žmonės paskui jį nebelinkę eiti. Tačiau kruvini įvykiai Vilniuje privertė žmones keisti mąstyseną – Sąjūdį privalu gyvinti, stiprinti. K. Stančiko nuomone, dabar išformuoti Sąjūdį būtų didžiausia nuodėmė. Į jo veiklą reikia labiau įtraukti kaimiečius. Subačiaus gyvenvietės sąjūdininkų pavyzdys rodo, kad ir ne rajono centre galima atlikti daug gerų darbų. Skapiškio grupė taip pat nuveikė nemažai naudingo. Konferencijoje darbo patirtimi pasidalijo subatėnas mokytojas J. Babickas, papasakojęs, kaip jie bendrai veikia su „Tremtinio“ klubo, „Caritas“, Šaulių sąjungos aktyvistais, kaip palaiko ryšius su gyvenvietės savivaldybe, kolūkio valdyba, gauna iš jų paramos. Vertingų pastabų, pasiūlymų taip pat pateikė E. Čiurlys, A. Daukša, A. Pivoriūnas ir kt. Šįsyk naujas seimelis buvo renkamas teritoriniu principu ir nuo gyventojų skaičiaus. Be to, konferencija pasiūlė ir savo delegatus į Lietuvos žemdirbių sąjūdžio antrąjį suvažiavimą: Bronių Breskų, Audrį Biveinį, Joną Ragauską, Antaną Dobrovolski, Virgilijų Kavaliauską, Antaną Varnauską.

¹¹Staškūnienė Z. Jėgas vėl reikia vienyti, *Kupiškėnu mintys*, 1991, kovo 9, nr. 19, p. 2.

Euforija pradeda blėsti

Po konferencijos Sajūdžio veikloje ryškesnių pozityvių pokyčių nepasireiškė. Tiesa, tarybos nutarimu atsakingą sekretore buvo paskirta teisininkė Valerija Gruodytė, bet netrukus seimelio taryba liko vėl be vadovo. Iš formalaus pirmininko pareigų atsistatydino K. Stančikas. Tuomet iš Sajūdžio rėmimo grupių, ypač kaime, buvo belikę tik trupiniai. Kas būtina, dar daryta pasitelkus pasiryžėlius. Vis būta audringų įvykių ir naujienų griūties epicentre. Priiminėti rajone dažnai lankėsi Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatai, kiti svečiai, organizuotos akcijos, minėjimai. Sajūdininkų pakviesti, apie 30 kupiškėnų rugpjūčio 3 d. Vilniuje į paskutinę kelionę palydėjo Medininkų muitinėje nužudytus septynis muitinės ir policijos darbuotojus. Maskvos pučui prasidėjus, vėl sukta į sostinę ir stota į sargybą prie Aukščiausiosios Tarybos rūmų, o kai perversmas žlugo, važiuota jau ne budėti, bet pasidžiaugti tiesos ir teisiųjų pergale.

Gruodžio 14 d. Vilniuje įvykęs LS III suvažiavimas, kuriame iš Kupiškio buvo keturi delegatai (J. Babickas, J. Buzas, A. Daukša, R. Mašauskas) ir 12 dalyvių, rajono sąjūdininkus dar kartą privertė sukrusti. Šiuo laiku aktyviausiai veikę laikinai Sajūdžio rajono seimelio pirmininko pareigas ėjęs A. Daukša kartu su tarybos nariu E. Čiurliu ir surengė penktąją Sajūdžio rajono konferenciją. Tik šį kartą į ją savo atstovus delegavo ne Sajūdžio grupės, o įvairios visuomeninės organizacijos, nes šiek tiek aktyvesnių tų grupių buvo mažai belikę. Aštriame pokalbyje daugiausia gvildinti žemės ūkio reikalai. Sielotasi dėl Vyriausybės menkos paramos ūkininkams, didelių akcizo mokesčių, teisybės stokos. Senas sąjūdininkas A. Seibutis konferencijoje teigė, kad Kupiškio Sąjūdį pradėjo žlugdyti tie patys, kurie jį kūrė. Kai į Sajūdžio tarybą pateko buvę funkcionieriai, siekė šį judėjimą naudoti savo tikslams, žmonės nuo jo atšalo. Sąjūdis, anot kalbėtojo, reikalingas, tik ne toks pridusęs kaip dabar.

Po konferencijos Sajūdžio aktyvas pradėjo parašų rinkimo vavų dėl referendumo, kuris turėjo nuspręsti, ar reikalingas Lietuvai Prezidentas. Vien gruodžio 13 d. Kupiškyje buvo surinkta 500 parašų, o Subačiaus gyvenvietėje – 655. Šie parašai nuvežti į minėtą Sajūdžio suvažiavimą. Jame Sąjūdis reorganizuotas į visuomeninį politinį judėjimą su fiksuota naryste.

Formuojamas naujas visuomeninio judėjimo branduolys

Prabėgę dar vieneri metai parodė, kad permainoms siekti reikalingas didelis susitelkimas, nuovoka ir nauja patirtis. Kad dabar Sąjūdis rajone išsikvėpęs, pastebėjo ir 1992 m. pradžioje su jo aktyvu susitikęs valstybės kontrolierius Kazimieras Uoka. Pasak jo, sprendžiant iš to, kaip suprantamas pilietiškas, kaip neišlendama iš provincialumo marškinėlių, galima daryti išvadą, jog Kupiškyje Sąjūdis silpniausias iš kaimyninių Biržų, Rokiškio ir Anykščių rajonų. Čia, dar nepradėjus rimtesnio darbo, jau tvirtinama, kad jis neįveikiamas. Kontrolierius ragino veikti ir nežiūrėti tik po savo nosimi. Tačiau išsklidusiems, energijos pristigusiems rajono sąjūdininkams išjudinti, palaužti jų abejingumą buvo sunkiai įveikiama užduotis. Laukiamo efekto nedavė ir sąjūdininkų susirinkimuose kolektyviai priimti kons-

truktyvūs nutarimai. Tad nuspręsta surinkti prie Sąjūdžio ištakų stovėjusius ir jame aktyviai dalyvavusius kupiškėnus, apsvarstyti galimybes ir pamėginti suformuoti naują šio visuomeninio judėjimo branduolį.

Tam, praėjus vos mėnesiui nuo ankstesnio susirinkimo, pasitarti rinktasi į šeštąją Sąjūdžio konferenciją¹². Kupiškio seimelio rajono tarybai laikinai vadovaujantis A. Daukša išsamiai papasakojo apie jos darbą, nesklandumus, inteligentų pasitraukimą iš aktyvios veiklos, susirinkimų nelankymą, numatytų darbų atidėliojimą, nekonkretumą, skepticizmą dėl naujų idėjų ar iš Vilniaus ateinančių nurodymų ir patarimų. Subatėnų sąjūdininkų vadovas J. Babickas – priešingai, turėjo kuo pasidžiaugti: štai per visą Kupiškį dėl Prezidento institucijos reikalingumo surinkta 2 351 parašas, o vien subatėnai jų surinko apie tūkstantį. Tai įmanoma, kai dirba ne vienas žmogus, o veikia aktyvi grupė. Todėl ten reguliariai šaukiamos gyventojų sueigos, nepaliekami be dėmesio ir kontrolės visi jiems svarbiausi reikalai. J. Babickas dar prisiminė ir viešus šio krašto žmonių renginius, keliones. A. Biveinis nušvietė šiandieninio kaimo būklę, kalbėjo apie kaimiečių gąsdinimą, visuotinį kolūkių turto vogimą, miglotas būsimų žemės ūkio bendrovių perspektyvas. R. Bagdonienė ir R. Urbonas kvietė atsiriboti nuo tų sąjūdininkų, kurie šio judėjimo veikla dangstė savo karjeros siekius. Buvo aptarta galimybė įvairių judėjimų atstovus deleguoti į Sąjūdžio rajono seimelį. Konkrečių struktūrų nutarta kol kas neformuoti ir Sąjūdžio seimo nario nerinkti, kadangi dar nesuregistruoti Sąjūdžio nariai, nesurengta rinkimų konferencija, tiktai išrinkta septynių asmenų taryba. Į ją pateko kunigai K. Baronas ir V. Liuima, A. Biveinis, A. Karosienė, J. Babickas, K. Jazokas, L. Perekšlis. Prieita prie išvados, jog organizaciniam darbui, registruojant Sąjūdžio narius, šiuo metu pakanka tokio branduolio, o vėlesniam darbui struktūros dar bus naujai formuojamos.

Naujoji Sąjūdžio taryba pirmajame savo posėdyje¹³ laikinai eiti tarybos pirmininko pareigas pavedė K. Baronui, o laikinuoju savo atstovu į Sąjūdžio seimą išrinko V. Liuimą. Tarybos narė A. Karosienė buvo įpareigota Sąjūdžio grupes organizuoti Šepetoje, Šimonyse, Skapiškyje ir Žaideliuose, K. Jazokas – Noriūnuose, L. Perekšlis – Alizavoje, J. Babickas – Subačiaus krašte. Nuo 1992 m. vasario 11 d. apmokama tarybos atsakingąja sekretore nutarta priimti dirbti Nijolę Mukulytę, o išdininku nuo vasario 13 d. patvirtintas Zenonas Čiapas. Taryba tučtuojau kreipėsi į rajono gyventojus, kviesdama burtis į Sąjūdžio iniciatyvines grupes prie parapijų, gyvenviečių, įstaigų, mokyklų, skatino kiekvieną pilietį sąžiningu darbu prisidėti prie spartesnio Lietuvos atsitiesimo, įgyvendinti demokratines permainas, atsisakyti sovietinės santvarkos liekanų.

Sąjūdžio aktyvo darbo sąlygos pagerėjo, kai rajono valdžia paskyrė naują būstinę Kupiškyje, L. Stuokos-Gucevičiaus a. 14 namo trečiame aukšte. Vasario 9 d., dalyvaujant gausiai žmonių, šias patalpas pašventino klebonas K. Baronas. Čia iki vasario vidurio LS dalyviais jau buvo užsiregistravę 120 rajono gyventojų.

¹²Juškienė V. Kyla naujasis Sąjūdis, *Kupiškėnų mintys*, 1992, vas. 1, nr. 9, p. 2–3.

¹³Kupiškio r. Sąjūdžio tarybos posėdžio protokolas Nr. 1, 1992 m. sausio 30 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

Iniciatyvių žmonių poreikis didėja

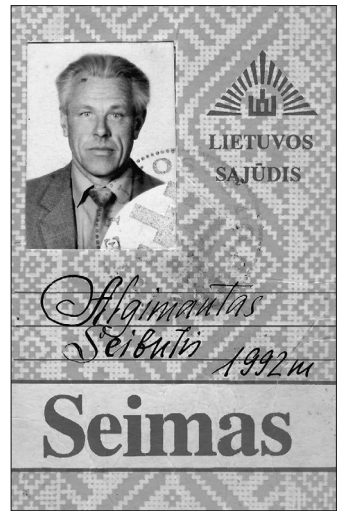
Kovo 29 d. Sąjūdžio taryba pasitarti juos vėl sukvietė į konferenciją¹⁴. Nuo Sąjūdžio gyvavimo rajone pradžios jau į septintąją! Į centrinės bibliotekos salę susirinko 106 sąjūdininkai. Ataskaitiniame pranešime tarybos narys J. Babickas pažymėjo, kad, sustiprinęs savo galias, Sąjūdis rajone vėl aktyviai veikia, yra daugelio iniciatyvų pradininkas, nuolat spaudžia rajono valdininkus priimti dabarties reikalavimus atitinkančius sprendimus. Jam dabar priklauso daugiau nei 170 narių. Koordinuotai dirba naujoji taryba. Kaimuose sąjūdininkai rūpinasi agrarinės reformos įgyvendinimu, neabejingi sunkiai besikuriantiems valstiečių ūkiams. Yra paskirti stebėtojai į žemės ūkio turto privatizavimo komisijas.

Konferencija priėmė rezoliuciją „Dėl šiurkščių savivaliavimo atvejų ir turto privatizavimo pažeidimų Alizavos žemės ūkio įmonėje“, kreipėsi į Aukščiausiąją Tarybą, kad skubiai būtų priimtas laikinasis įstatymas „Dėl kai kurių apribojimų užimti pareigas valstybinėje tarnyboje“, į LS seimą išrinko A. Seibutį. Jis drauge su Regina Bagdoniene, Rimantu Puronu, Broniumi Jonuška ir Vladu Drąsučiu Adomėliu papildomai įtraukti į Sąjūdžio rajono tarybą, kuriai dabar priklauso 9 nariai.

Iš 19 kolektyvų atstovų suformuotas naujas Sąjūdžio rajono seimelis: Gerardas Aleksaitis, Aloyzas Andriūnas, Danutė Baronienė, Juozas Buzas, Anicetas Čepė, Irena Jonušienė, Vytautas Kazlauskas, Almina Kisielienė, Albinas Masiulis, Rimantas Mašauskas, Povilas Narbutas, Bronius Navarskas, Algirdas Petrulis, Leonas Perekšlis, Vytautas Sipavičius, Birutė Stanienė, Emanuelis Šileris, Paulius Tumonis ir Aleksas Varpiotas.

Šiam seimeliui 1992 m. rimtų išbandymų iškilo telkti žmones į referendumus dėl Lietuvos Prezidento institucijos atkūrimo (vasario 23 d.), Rusijos kariuomenės išvedimo (birželio 14 d.) bei Lietuvos Seimo rinkimų (spalio 25 d.) ir kartu rengiamo referendumo dėl Konstitucijos priėmimo. Sąjūdžio seimelis, kviesdamas paremti referendumų nuostatas, rajono laikraštyje paskelbė kreipimąsi į kupiškėnus ir savo poziciją išdėstė pareiškime.

Spalio 4 d. centrinės bibliotekos salėje įvykusiame išplėstiniame Sąjūdžio seimelio susirinkime¹⁵ 120 miesto ir kaimo žmonių aptarė būsimų Seimo rinkimų aktualijas. Laikinasis Sąjūdžio rajono tarybos pirmininkas K. Baronas susirinkusiuosius trumpai supažindino su abiejų – Biržų–Kupiškio ir Anykščių–Kupiškio – rinkimų apygardų kandidatų sąrašais, kiek plačiau papasakodamas apie Sąjūdžio remiamus kandidatus – Biržuose mokytoją Genovaitę Gegevičienę, o Anykščiuose – teisininką Vidmantą Žiemelį. Pranešėjas pabrėžė, kad šiuo metu nuo pakeivių apsivaliusio Sąjūdžio dvasi-

LS Seimo nario Algimanto Seibučio pažymėjimas.

Iš A. Seibučio asm. archyvo.
KEM

¹⁴Kupiškio r. Sąjūdžio konferencijos protokolas, 1992 m. kovo 29 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

¹⁵Juškienė V. Ant pasirinkimo slenksčio, *Kupiškėnų mintys*, 1992, spalio 10, nr. 79, p. 1.

nė vadovė yra Bažnyčia, kuri remia tik gerus ir teisingus žmones. Tautininkų ir Šaulių sąjungų rajono skyrių nuostatas apibūdino abiejų skyrių vadovai E. Šileris ir V. Šulma. Būtinybę suvienyti dešiniąsias jėgas ir viešumo svarbą akcentavo Sąjūdžio aktyvistai J. Babickas ir L. Perekšlis.

Seimo rinkimai abiem Sąjūdžio kandidatams sėkmės neatnešė: G. Gegevičienė iš rinkimų kovos turėjo trauktis jau po pirmojo balsavimo turo, o V. Žiemelį antrajame ture įveikė socdemų atstovas Feliksas Kolosauskas.

Rajono taryba – iš partijų atstovų

Šis pralaimėjimas vėl sukretė Sąjūdį, jo žmonėms numušė nuotaiką, pakirto pasitikėjimą savo jėgomis. Nėgana to, 1993 m. balandžio 22 d. įvykusiame LS rajono tarybos posėdyje¹⁶ dėl pablogėjusios sveikatos iš tarybos pirmininko pareigų paties prašymu buvo atleistas K. Baronas. Į jo vietą išrinktas A. Biveinis. Nutarta į Tėvynės sąjungos (Lietuvos konservatorių; TS/LK) steigiamąją konferenciją Vilniuje 1993 m. gegužės 1 d. siųsti A. Biveinį, Z. Čiapą ir Stasį Alekną.

Sąjūdžio rajono taryba konservatorių steigiamąją konferenciją sušaukė birželio 5 d. Jos dalyvius pasveikino sąjūdininkų vadovas A. Biveinis, kuris juos supažindino su naujosios partijos įstatais, programa, narių teisėmis ir pareigomis, organizacine struktūra. A. Biveinis ir buvo išrinktas TS/LK rajono skyriaus laikinuoju pirmininku iki LS IV suvažiavimo. Tuo tarpu galutinai Sąjūdžio politinės veiklos tęsėjo vaidmenį šis skyrius perėmė nuo 1993 m. lapkričio 23 d., kai vienu metu buvo surengtos dvi konferencijos: TS/LK steigiamoji ir LS rajono tarybos ataskaitinė. Į jas atvyko ir kitų dešiniųjų partijų bei judėjimų atstovai, taip pat Seimo narys Andrius Kubilius. Ataskaitą skaitė A. Biveinis. Ragino gausinti šalies ateičiai neabejingų piliečių gretas, aktyvinti veiklą, kuo geriau pasirengti būsimiems kitiems rinkimams. Jungtinė konferencija delegatais į LS IV suvažiavimą išrinko A. Biveinį, A. Seibutį, N. Mukulytę, R. Bagdonienę, Z. Čiapą ir L. Perekšlį. Buvo pareikšta nuomonė ir dėl Lietuvos Sąjūdžio ateities. Dauguma šio renginio dalyvių kalbėjo, kad Sąjūdis turi likti dešiniąsias jėgas konsoliduojančia visuomenine organizacija.

1993 m. Lietuvos Sąjūdį reorganizavus į visuomeninę organizaciją ir jam pasitraukus iš aktyvios politinės veiklos, iškilo būtinybė iš naujo pertvarkyti Sąjūdžio rajono tarybos struktūrą. Todėl 1994 m. vasario 5 d. Kupiškio parapijos klebonijoje surengta dar viena konferencija¹⁷. Joje A. Biveinis, kuris laikinai ėjo Sąjūdžio rajono tarybos pirmininko pareigas ir beveik prieš tris mėnesius tapo iš sąjūdiečių susikūrusio TS/LK rajono skyriaus vadovu, apžvelgė pastarojo meto politinę ir ekonominę situaciją respublikoje ir kupiškėnų krašte. Aptarta, kaip kuo sėkmingiau pasirengti rajono Savivaldybės tarybos deputatų rinkimams, apsvarstyti nauji Sąjūdžio įstatai ir rajono tarybos tolesnės veiklos gairės, išrinkti 3 delegatai (A. Seibutis, L. Perekšlis ir Algirdas Gasiūnas) į LS konferenciją-pasitarimą Kaune. Sudaryta nauja Sąjūdžio rajono taryba iš konservatorių (A. Biveinis), tautininkų (E. Šileris), šaulių (V. Šulma), Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių (Stanislava Kazilionienė), ūkininkų (A. Seibutis) ir

¹⁶LS Kupiškio r. tarybos posėdžio protokolas Nr. 11, 1993 m. balandžio 22 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

¹⁷LS Kupiškio r. konferencijos protokolas, 1994 m. vasario 5 d. Straipsnio autoriaus archyvas.

Sausio 13-osios brolijos (K. Jazokas) atstovų. Atsakingą sekretore toliau palikta dirbti N. Mukulytė, o išdininku – Z. Čiapas.

Pirmajame naujos sudėties Sąjūdžio rajono tarybos posėdyje vasario 10 d. jos pirmininku išrinktas K. Jazokas, pavaduotoju – A. Seibutis.

Aktyvumo protrūkis – tik prieš jubiliejus

Šiuo laiku Sąjūdis rajone jau buvo mažai veiksmingas, praradęs ankstesnes pozicijas, visiems procesams dirigavo vis didesni svorį igaunančios partijos, bet likusi nedidelė saujelė Sąjūdžio pirmtakų iš paskutiniųjų dar siekė jo stebuklingai žarijai neleisti visai užgesti. Deja, ir naujoji partinė Sąjūdžio rajono taryba greitai susitaikė su mintimi, kad savam krašte stipriau pajudinti dvasinio atgimimo dirvonus jau ne jos jėgoms. Praėjus dvejiems metams po išrinkimo, iš Sąjūdžio tarybos pirmininko pareigų pasitraukė K. Jazokas. Kuo jį pakeisti? Gelbėtojo vaidmens dar sykį ryžosi imtis A. Biveinis, sutikęs vėl vadovauti tarybai. Be to, ją dar papildė krikščionis demokratas Vidas Ruzgas ir tautininkas Pranas Skardžius. Ši grupelė patriotiškai nusiteikusių asmenų ir jiems talkinančių dešiniųjų partijų lyderių Sąjūdžio veiklą kiek suaktyvino tik artėjant jo įkūrimo rajone 10-mečiui. Tada vėl dažniau rinkosi į posėdžius, sprendė aktualias problemas. Detaliai buvo apsvarstyta, kaip Sąjūdžio jubiliejus bus minimas Kupiškyje. Į šiai sukakčiai ren-

Sąjūdžio 10-mečio minėjimas Algimanto ir Felicijos Seibučių sodyboje Kupiškio r. Kauniškio k. Sėdi (iš kairės): F. Seibutienė, A. Seibutis, Rimantas Urbonas, Audris Biveinis, Pranciška Stasiūnaitė; stovi: R. Mašauskas, Vidas Zulonas, Regina Bagdonienė, Nijolė Mukulytė, Stanislava Kazilionienė, Kazys Stančikas, Vaclovas Šulma, Petras Kazilionis, Jonas Babickas, Julius Skemundris, Algirdas Petrulis, Stasys Bagdonas. 1998 m. Iš A. Seibučio albumo. KEM

giamą LS VI suvažiavimą delegatais išrinkti A. Biveinis, V. Mockus, A. Seibutis, R. Mašauskas, N. Mukulytė, R. Urbonas, Valentinas Beinoris ir Julius Skemundris.

Sąjūdžio gimtadienio 10-mečio minėjimas 1988 m. birželio 7 d. Kupiškyje prasidėjo šv. Mišiomis. Po jų kupiškėnai drauge su iniciatyvinės grupės nariais A. Graužiniu, A. Seibučiu, K. Stančiku, R. Urbonu, P. Gurkliu ir V. Zulonu rinkosi į viešąją biblioteką, kur buvo atidaryta dokumentų ir fotonuotraukų paroda „Sąjūdis Kupiškyje“, o baigiamasis šventės akordas nuskambėjo miesto kultūros namuose. Čia, K. Stančiko žodžiais tariant, įvyko pirmosios iniciatyvinės grupės paskutinis mitingas. Talkinant „Kupkėmio“ etnografiniam kolektyvui, Sąjūdžio aktyvistai aptarė šio visuomeninio judėjimo ištakas, jo padarinius, visuomenės dvasios evoliuciją, pabrėžė, kad Sąjūdis visuomet buvo ir privalo išlikti aukščiau už partinius interesus, nes tai pats reikšmingiausias mūsų kartos istorinis įvykis, laužęs gyvenimo sąstingį, daręs įtaką rinkimų kampanijoms, ženkliai pakeitęs mus ir Lietuvą.

Šio jaudinančio renginio neužteko širdžiai išlieti. Rugsėjo 16 d. prisiminimų popietė tęsėsi pas vieną veikliausių patriotinių idėjų skleidėjų A. Seibutį Kauniškio kaime.

Čia susirinko daugiau nei 20 aktyviausių Sąjūdžio narių, iš kurių 10 – Jonas Babickas, Kazimieras Baronas, Audris Biveinis, Algis Graužinis, Aliutė Elena Markevičiūtė, Nijolė Mukulytė, Algimantas Seibutis, Pranciška Stasiūnaitė, Kazys Stančikas ir Vaclovas Šulma – LS 10-mečio proga buvo apdovanoti atminimo medaliais.

Liko forma be turinio

Po tų pabuvimų kalbos apie Sąjūdį rajone vėlgi ilgam nutilo. Visiems buvo akivaizdu – iš jo rajone liko tik forma be turinio. Išsekusio, išsisėmusio aptariamo judėjimo nemarią dvasią dar kurį laiką primindavo A. Seibutis, kuris nuo 2000 m. liepos 18 d. buvo paskutinis Kupiškio Sąjūdžio vadovas. Jis, gavęs LS tarybos kvietimus, su vienu kitu bendražygiu dalyvaudavo Sąjūdžio suvažiavimuose ir iš ten parsivežtą aktualiausią informaciją skelbdavo sąjūdininkų stende. Būtent papolemizuoti dėl jo ateities ir numatyti programos, kaip bus paminėtos Lietuva naujam gyvenimui pažadinusio šio visuomeninio judėjimo 20-mečio sukaktuvės, 2008 m. balandžio 22 d. ir įvyko paskutinis Kupiškyje Sąjūdžio rajono tarybos posėdis. Jo dalyviai, dešiniųjų partijų vadovai, įvertino Sąjūdžio atliktą misiją, teigė, kad šiuo metu jo gyvybės ženklų kupiškėnų krašte nebematyti. Masinę euforiją kėlusius Atgimimo laikus dar primena tik, ko gero, vienintelis Lietuvoje iki šių dienų išsaugotas Sąjūdžio stendas. Pasikeitus nuomonėmis, nuspręsta iki jubiliejinio minėjimo stende skelbti Sąjūdžio rajone ištakas, įvykusių ankstesnių renginių kroniką, nuotraukas ir kt., o po sukakties jį kaip brangią mūsų tautos relikviją perduoti saugoti Kupiškio etnografijos muziejui. Vėliau taip ir buvo padaryta.

Tačiau atgaivinant praeities įvykius, kai rajono gyventojai būrėsi po Sąjūdžio vėliava, pirmiausia pagelbėjo 2008 m. balandžio–gegužės mėnesiais projekto „Bibliotekos pažangai“ mūsų šalyje organizuota akcija „Atgimimo istorija“. Dalyvaudama joje Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotoja Lina Matiukaitė iš įvairių šaltinių surinko faktus apie rajono sąjūdininkų veiklą nuo pirmojo jų susirinkimo 1988 m. vasarą J. Vanago malūne iki tragiškiausios nakties 1991 m. sausio 13-ąją Vilniuje, juos chronologine tvarka aprašė, idėjo į krašto

Sąjūdžio 20-metis. Atidengus Sąjūdžio lentą ant namo, kuriame 1988–1991 m. buvo įsikūrusi Sąjūdžio būstinė, sienos. Iš dešinės: Kazys Stančikas, Algimantas Baniulis, Rimantas Urbonas, Vidas Zulonas, Algimantas Seibutis ir Povilas Gurklys. 2008 m. spalio 10 d. A. Jonušytės nuotr. KEM

gyvąją enciklopediją „Graži tu mano“ ir pelnė specialų apdovanojimą. O Sąjūdžio jubiliejinei sukakčiai prisiminti iškilnus renginys Kupiškyje įvyko 2008 m. spalio 10 d. Iš pradžių jo dalyviai susirinko prie namo, kuriame 1988–1991 m. buvo įsikūrusi Sąjūdžio būstinė.

Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios kanauninkas Vladas Rabašauskas pašventino ant jos sienos atidengtą paminklinę lentą, paskui visi suplūdo į viešosios bibliotekos salę, apžiūrėjo čia mūsų tautos istoriją atspindinčią parodą „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžiui – 20“. Pirmuosius permainų žingsnius priminė A. Baniulis, P. Gurklys, K. Stančikas, A. Seibutis ir kiti to meto liudytojai.

Dabar dauguma Sąjūdžio rajone žmonių išsisklaidę po įvairias partijas. Kiti, nešami stichinio pragmatizmo srovės, daugelį dalykų, dėl ko kovojo, išvis pamiršo. Ne vienam sparnus pakirpo sunki būtis. Išblėso Sąjūdžio idealizmas, Atgimimo apyaušriu visuomenėje diegtas vienybės imperatyvas. Tik šviesuolių atmintis kaip gyvybės vanduo tebesaugo to laiko mitinguose sakytas jausmingas kalbas, ilgai brandintas mūsų nevilčių tyloje. Žmonės atitolo vienas nuo kito. Pasigendama jų dvasinio bendrumo. Nūnai daug kupiškėnų blaškosi tarp tikėjimo ir abejonių, entuziazmo ir nerimo, kad reikia kažką svarbaus daryti, ir nežinojimo, ko pirmiausia griebtis, tarp pavydo, susiskaldymo, sumaterialėjimo. Vyrauja kabinetinės intrigos, grupiniai susitarimai. Partiniai interesai iškeliami aukščiau už bendruomenės reikalus. Anuomet suformuotos tautos moralinės nuostatos įsitvirtino toli gražu ne visos. Reikia tikėti, kad taip bus ne visą laiką. Darbų sąjūdiečiams dar per akis. Kovą už tiesą, tvarką, dorą, garbingus įsitikinimus, prieš savanaudiškumą, korupciją privalu tęsti.

Liaudiška mirties samprata

Aušra Jurčikonytė

Įvadas

Anot Arnoldo van Gennepo, individo egzistenciją lemia pora esminių perėjimo ritualų: brendimas, pilnametystė, santuoka ir mirtis. Kiekvienas etapas turi savo apeigas ir simbolius. Mirties perėjimo ritualą sudaro du pagrindiniai įvykiai, t. y. atskyrimo ritualas (velionio ir su juo susijusių daiktų išgabenimas iš namų) ir įjungimo ritualas (bendros vaišės ir pan.)¹. Paskutinis žmogaus gyvenimo etapas glaudžiai susijęs su „pomirtinio pasaulio“ suvokimu, kuris sąlygojamas įtampos tarp mirties neišvengiamumo ir dvasiško nemirtingumo². Šie du veiksniai lemia, kaip individas suvokia gyvųjų pasaulį, jo elgseną ir jauseną, taip pat atspindi tai, kaip yra suvokiamas „anapusinis pasaulis“. Kitaip tariant, gyvenimą ir mirtį sujungia mirties baimė ir tikėjimas sielos amžinumu. Tad žmogus stengiasi suvokti įvairius simbolius, ženklus ir išsiaiškinti bei suprasti, iš ko susideda jo gyvenimą sudarantys perėjimo etapai.

Siekdama atskleisti ir suprasti Kupiškio ir jo apylinkių gyventojų mirties sampratą, jų dėmesį, skiriamą perėjimo ritualams ir jų suvokimui, stengsiuosi akcentuoti pačios sielos (dvasios, dūšios) problematiką ir jos kontekstą, „pomirtinio pasaulio“ suvokimą ir šiandien vis dažniau diskutuojamus klausimus, t. y. kremaciją ir eutanaziją. Tekste sieksiu ne tik atspindėti kupiškėnų mirties sampratą, bet ir trumpai apžvelgti, užsiminti, kokie šaltiniai suformavo vienokias ar kitokias pažiūras. Šiame straipsnyje stengsiuosi pateikti ne vieną tendencinę pažiūrą į tam tikrus klausimus, taip pabrėždama, jog negalima taikyti vieno modelio Kupiškio valsčiaus gyventojams, nes jų pažiūrai ne visais klausimais sutampa. Taip pat neketinama straipsnio skaitytojams įteigti tik vieno galimo ir teisingo varianto nagrinėjant liaudišką mirties sampratą, todėl tekste dažnai naudojamos citatos iš informantų pasakojimų.

Rašant straipsnį, pagrindinę šaltinių grupę sudaro 2012 metais vykusios ekspedicijos metu surinkti Kupiškio miesto ir jo apylinkėse esančių kaimų gyventojų pasakojimai, kurie buvo gauti atliekant pusiau struktūruotą interviu metodą bei pateikėjų emocijų kaitos, reakcijos į užduodamus klausimus stebėjimą ir analizavimą. Platesniam kontekstui sudaryti naudosiu tiek Lietuvos, tiek užsienio antropologų, etnologų ir istorinės sociologijos literatūrą.

Pasakojimai apie mirties nuspėjimą

Kalbant apie mirties sampratą, pirmiausia reikia išsiaiškinti, kaip Kupiškio ir jo apylinkių gyventojai supranta du pamatinius žmogaus gyvenimo taškus. Pirmasis yra gyvenimo, gyvybės sąvoka, antrasis – mirties. Deja, šiuos du egzistencinio pobūdžio klausimus pateikėjams itin

sunku apibrėžti. Daugelis teigia, jog apie tokius dalykus nemąsto ir netgi nenori to daryti. Gali būti, jog tokį pasyvų požiūrį į būties problemas są-

¹ Gennep van A. Les Rites de Passage, *Liaudies kultūra*, 2009, nr. 5, p. 49.

² Robben C. G. M. A. Death and Anthropology: an introduction, *Death, Mourning and Burial: a cross-cultural reader*, Singapore, 2004, p. 2.

lygoja informantų amžius (daugelis vyresnio, pensinio amžiaus) bei išsilavinimas (retas turėjo aukštesnį negu pagrindinis išsilavinimas). Nepaisant nesugebėjimo apibrėžti, pavadinkime tai pamatinėmis sąvokomis, kalba apie mirtį ir su ja susijusius klausimus vyksta sklandžiau, tačiau tai nėra pati maloniausia pokalbio tema. Dažnai atvejais pateikėjai susigraudina, pasimuisto kėdėje ar kaip kitaip išreiškia nerimą bei jaudulį.

Philippe Aries knygoje „*Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*“ išsamiai kalba apie mirties suvokimo kaitą, nemažai dėmesio skiria ir priešmirtinių vaizdinių regėjimams. Šį atvejį autorius aptaria amžių raidoje pažymėdamas, kad ankstesniais šimtmečiais prieš mirtį regėti mirusiuosius ar Dievą, velnią ir jų pasiuntinius buvo itin dažnas atvejis, o vėlesniuose tai tampa fenomenaliu įvykiu³. Taip pat lietuvių sakmėse aprašomi mirštančiųjų matomi vaizdiniai, kaip antai giltinės – baltai apsirengusios moters⁴. Priešmirtinių regėjimų neretai pasitaiko ir XX a. žmonių pasakojimuose⁵, tačiau Kupiškio apylinkių gyventojai sunkiai gali prisiminti girdėję kalbas apie šį reiškinį. Tik viena pateikėja žinojo ir galėjo nupasakoti giminaitės regėtą vaizdinį, akcentavo, jog tai buvo tik vieną kartą ir kad mirštančioji buvo ne viso proto:

„Mano motina. Kelios dienos buvo prieš mirtį, dar ji kalbėjo (trys dienos nekalbėjo jau prieš mirtį). Prieš mirtį kalbėjo ir sakė: „Tai va parėjau, vaikeli, parvažiavau.“ Jau jai taip dimensija (demencija?) buvo stipri po insulto. Sakau: „Tai kur gi buvai išvažiavus?“ „Taigi Amerikon buvau išvažiavus brolių aplankyti.“ Ten jos brolis gyvena. 19 m. būdamas išvažiavo. Tai aš tada įsijaučiu ir klausiu: „Tai kur buvai, kaip važiavai, kaip ką, tai tu papasakok.“ „Tai va kelias toks vaikeli, va toks kelias, va toks posūkis staigus, va čia ant kampo kryžius stovi, tai bažnyčia už to kryžiaus stovi.“ Ir iš tiesų, kaip ji nupasakojo, tai visai kaip gimtinės jos tėviškės – Salamiesčio miestelyje. Va taip irgi posūkis, kryžius stovi, o ant kalno bažnyčia. Jinai buvo Amerikoje tai pas brolių. „Tai jis tebedirba?“ Sako: „Tebedirba, dar važinėja.“ O iš tiesų jis jau buvo miręs prieš 15 m. <...> O daugiau nežinau...“⁶

Taigi priešmirtinių vaizdinių regėjimas tampa vis retesnis ir retesnis. Galbūt taip yra dėl to, jog vis dažniau žmonės miršta ligoninėse, mirštančiojo nukaršinimas praranda savo poziciją, todėl artimiesiems netenka girdėti priešmirtinių kalbų ar pasakojimų.

Priešmirtinių vaizdinių regėjimas, nors šiomis dienomis yra fenomenalus atvejis, glaudžiai susijęs su mirties ženklais, jos pranašais ar antgamtiniais reiškiniais. Šie visi aspektai simbolizuoja nuolatinį dviejų pasaulių (mirusiųjų ir gyvųjų) bendravimą ir buvimą vieną šalia kito. Kupiškio krašte gyvuoja pasakojimai, manymai apie vienkopus ar kitokius bendravimo, pažinimo ar stengimosi suprasti mirusiųjų pasaulį būdus.

Visoje Lietuvoje mirties nuspėjimas apipintas įvairiausiai posakiais ir

³ Aries Ph. *Mirties supratimas Vakarų kultūros istorijoje*, Vilnius, 1993, p. 287.

⁴ Racėnaitė R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, Vilnius, 2011, p. 153.

⁵ Merkienė I. R. *Tikėjimas pomirtiniu gyvenimu ir laidotuvių papročiai, Pietryčių Latvijos lietuviai*, Vilnius, 2005, p. 168.

⁶ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

pastebėjimais. Nuo senų laikų žmonės tiki, kad artėjančią mirtį galima nuspėti iš gamtos reiškinių, naminių ir laukinių gyvūnų elgesio. Pasakose-legendose taip pat rašoma apie mirties pasiuntinius ir ženklus, pranašaujančius giltinės pasirodymą, t. y. ligos, negandos, kritę gyvuliai, mirę vaikai, tarnai ar žmona⁷. Posakiuose, žinomuose dabartinėje Lietuvos teritorijoje, yra ne vienas prietaras, reiškiantis mirtį, pavyzdžiui, sakoma, kad tuose namuose, kuriuose vištos pragieda gaidžio balsu, apsilanko mirtis⁸, taip pat tikima, kad neaiškūs garsai name pranašauja negerą⁹. Kupiškio valsčius ne išimtis, šiame regione taip pat paplitęs manymas, jog kai kurie gyvūnai gali pranešti apie artėjančią mirtį, pavyzdžiui, naktinis pelėdos aimanavimas, klykimas prie namų¹⁰. Liaudies posakių galima rasti ne tik knygoje, bet ir daugelis pateikėjų yra susidūrę ar girdėję apie pranašingus ženklus:

„Prieš smertį, kai tėtė mirė. Nu va buvo šuo, kai staugt pradėjo, arklys pririštas tvarte žvengti pradėjo. Va kažkuo gyvuliai jaučia, kad šeimnininkas mirs.“¹¹ „Nu tai sako pelėda ūkauja tai praneša kokių bėdų. Nu va, kad paukštis langan duoda, tai bus žinia. Aš va virtuvėje buvau ir paukštis langan davė ir jis užsimušė ir tuoj pasakė, kad numirė giminitis.“¹² „Pas mus sakydavo, jeigu paukščiukas beldžia į langą, sulauksi svečių. Sako, jeigu šuo kaukia, tai va šunų kaukimas pranašauja kažkokią nelaimę namuose, netgi mirtį, jeigu yra sunkus ligonis.“¹³

Tačiau tokio tipo mirties ženklai dažnai suvokiami tik kaip prietarai, o jais patikima tik pastebėjus ir susidūrus asmeniškai. Kai kuriais atvejais pateikėjai pastebi, jog pats mirštantysis gali nujauti besiartinančią giltinę.

„Tai mano tas pats sūnus per Kalėdas <...> sako: „Eikime, mama, kambarėlin, toks kaip miegas mane jama.“ Sako: „Nebeilgai...“ <...> Gal jis jautė. Tai buvo 25 diena, o jis mirė 27 dieną. Aš manau, jis jautė, kad jam jau... kad jis nebegalėjo... Aš taip manau, kad jis jautė, kad išeis...“¹⁴

Lietuvių folklore irgi gausu informacijos apie senyvo amžiaus žmones, nujaučiančius mirties artėjimą, išreiškiančius norą jai pasiruošti – tai traktuojama kaip vidinė nuojauta¹⁵. Taip lyg suteikiama galimybė mirštančiajam atsisveikinti su artimaisiais. Taip pat galima pastebėti tendenciją, jog žmonės stebėdami iš šalies sugeba numatyti, nuspėti besiartinančią mirtį. Dažniausiai tai matoma pasikeitusiame žvilgsnyje ar pačiose akyse, pavyzdžiui, pakinta jų spalva.

„Sako, kad jaučia, kiek man teko girdėti – tai jaučia. Man gyvenime du kartus. Vieną

⁷ Racėnaitė R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, p. 153.

⁸ Balys J. *Mirtis ir laidotuvės, Lietuvių liaudies tradicijos*, Silver Spring, 1981, p. 20.

⁹ *Ten pat*, p. 29.

¹⁰ *Ten pat*, p. 21.

¹¹ Janinos Starkienės (Ožytės), gim. 1928 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹² Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹³ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁴ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁵ Racėnaitė R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, p. 186.

sykį buvo toks atsitikimas. Sėdėjau vienam aš kažkokiam suvažiavime, seminare ir vieno tribūnoje sėdėjusio žmogaus akys, kažkaip pastebėjau, mėlynos, mėlynos. Ir plaukdamas iš šito laivu nuskendo. Tai vienas toks atsitikimas. <...> O antras – mano krikštamotė buvo ligoninėje, aš aplankiau ją, vienu žodžiu, ir jau rengiuosi išeiti. Irgi jos taip akys, irgi mėlynos, mėlynos buvo. Ir aš tik spėjau pareiti, ten buvo pas ją daugiau lankytojų, ir man skambina, kad ji mirė. <...> Toks vat ir nuspėjimas, kad ten kaip nors kitaip tai...“¹⁶

Žvilgsnio skvarbumas taip pat siejamas su mirties atėjimu:

„Akys didelės lieka prieš mirtį žmogaus.“¹⁷ „Kaip šiandien prisimenu, čia atsikėlus man gyventi, čia gyveno tokia moterytė – senutė. Vieną pavasarį ji taip žiūri žmonėms į akis, taip žiūri, viską nori pamatyti tarsi. Kažkaip man šovė į galvą, tarsi ji atsisveikina, ir iš tiesų po kelių mėnesių ji mirė. Tarsi ir nesirgo, bet va taip. Tai va tik tokį turiu pastebėjimą.“¹⁸ „<...> o jis žiūrėjo tokiomis akimis, man atrodo, nori jis mane įsitraukti, kaip ir ko prašyti. Nu tokios akys...“¹⁹

Kartais ir sapnai siejami su pranašavimu:

„Kai mano tėtis mirė, ligoninėje gulėjo ir jis jau silpnas buvo. Budėdavome mes, giminės, pasikeisdami. Per naktį buvau su juo. Prisimenu, kad jis užmigo vienu metu pamiegoji. Vienu metu biskelį pamiegojo ir paskui atsibudo, atpažino mane. <...> O jis sako: „Oi... kad ilgai miegojau.“ Sakau: „Dieduk, visai neilgai, gal kokias 15 min.“ „Ir kad prisapnavau.“ Sakau: „Tai ką gi sapnavai?“ „Sapnavau, kad kinkau orklus. <...> Sapnuoju, kad kinkau orklus, ir tu tik pamislyk, kad nebemoku pakinkyti.“ Sakau: „Kam tu kinkai, ką dabar būtum daręs?“ „Taigi reikia važiuoti.“ „O kurgi tu ruošiesi dabar važiuot?“ – sakau. „Reikia važiuot namo.“ Tai va šitą aš įsiminiau. Ir dar iš kažko esu girdėjusi, kad būtent žmonės prieš mirtį sapnuoja kelionę. O kaimo žmonės, senesni žmonės, kad arklus kinko. Tai va tokius ne vieną girdėjusi. <...> Na va užmigau ir sapnuoju: kad taip mano kambarys apverstas, apverstas, aš paimu šluotą ir kaip šluoju šiukšles, tokį kalną sušlaviau, sušlaviau. O šitą irgi žinojau, jau žmonių yra pasakyta, kad reiškia kažkas mirs, kažką iššluosi iš savo namų. Nu va ir nuejau į darbą ir gal po gero pusvalandžio teta paskambino, kad jau mirė mano tėtis. Tai va tokie sapnai būna. Ir prieš mamos mirtį irgi sapnavau panašiai kažką. Aš tvarkiau, valiau kažką, groždžiau irgi.“²⁰

Šlavimo ir tvarkymosi veiksmas bei pati šluota aiškinama simboliškai, kaip procesas ir daiktas, pagreitinančias mirties atėjimą²¹.

„Amžiną atilsį mirė mano pirmas vyras prieš septyniolika metų. Sirgo sunkiai. Ir aš sakiau: „Nu, Povilai, kada tu numirsi, prisisapnuok, kada tu į dangų nueisi.“ Nu ir tikrai jis mirė liepos mėnesį ir aiškiai

¹⁶ Informantės nr. 2, gim. 1934 m. Kauno m., nuo 1966 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁷ Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁸ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁹ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁰ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²¹ Racėnaitė R. Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore, p. 262.

aš pasapnavau, kad guli ant pagalvės, bet jo galva sidabrinė, ne kaip gyvas žmogus, ne kaip lavonas, o kaip sidabras. Ir aš staiga atsibudau ir vat galvoju – ir tikrai jis man prisapnavo, kad jis jau...”²²

Tačiau sapnai dažniau traktuojami kaip galimybė bendrauti su žmonėmis, išėjusiais į „*anapusinį pasaulį*“. Tai, kad mirtį nuspėti galima ne vienu atveju, demonstruoja žmonių susirūpinimą pomirtiniu gyvenimu. Galima manyti, jog taip pat atspindi baimę būti užkluptam, nepasiruošusiam mirti.

Bendravimas su mirusiais

Bendravimo su mirusiais būdų informantai pateikia ne vieną, dažnai jie siejasi su katalikų konfesijoje išdėstomais variantais, juos pateisinamomis priemonėmis: malda arba mišiomis.

„Per maldų, per maldų kalbi. Už jas meldiesi, galvoji apie jas. <...> Už mirusiuosius reikia melstis. Ir mišias gi perka – labai vertinga mišias pirkti – meldžiasi kunigas.”²³
„Malda yra, man atrodo, kažkoks ryšys su tais mirusiais.”²⁴

Tačiau bene plačiausiai paplitęs tiesioginis bendravimo būdas su „*anapusiniu pasauliu*“ yra anksčiau minėti sapnai. Ne vienas informantas prisimena kuri laiką po artimo žmogaus mirties intensyviai sapnuotus sapnus ir retesnius atvejus, praėjus daugiau dienų, mėnesių ar metų.

„Šiaip mamytė išpėja <...>. Metus gražiai jinai mane išpėdinėdavo. Bet sapnai toki, kad... „Kokius čia šaukštus dalini? Kas pasakytą buvo?“ Ateina su rūbais visa: „Matai, kaip sunkiai kėliausi.“ „Sėskis, mama, valgyti turiu, duosiu sriubos išvirus.“ „Nenoriu. Pati valgyk.“ Sėdi ant laiptų: „Užėik į vidų, mama, sėskis, tau šalta.“ „Tai tau šalta, vaikeli.“ Pasišnekam.”²⁵ „Aš tėtę visada sapnuoju. Jis visada manį moko ką nors dirbt. Aš buvau pamiršusi, kaip reikia arklių pakinkyti <...>. Naktį sapnuoju. Man tėvelis taip gražiai rodo: „Va, vaikeliau, reikia iš tos pusės runkos imti, taip pat bernelio sagtis yra segiama. Taip arklys yra kinkomas iš kairės pusės.“ Nu ir va tep va. O mamytę kažkaip visai kitaip sapnuoju. Tikrai... būna tokie, nemoku pasakyti. Ji sako: „Tai, vaikeli, šeimoje sutarkit.“ Nu va visai kiti pamokymai irgi, bet darbų manįs mamytė nėra mokiusi. Brolį gana neseniai, čia du metai kaip palaidojau. Tai jis amžinai dėkoja. Tiesiog amžinai. <...> Vis dėkoja už priežiūrą, kaip jis sirgo, kaip žiūrėjom.”²⁶

„Ir aš dar pradžioje sapnuodavau vyrą. <...> iš kažkur jis nusileidžia su ilgais drobiniais marškiniais. <...> Būdavo, ateina, pasirodo ir pradedi su juo kalbėti ir jis vėl nueina, nueina, nueina, pakyla, pakyla ir nueina. Ir aš dar vejuosi, vejuosi ir jau vėl nebėra. Kelis kartus šitaip buvo, bet jis man nieko nepasako ir aš jam nepasakau. <...> kokius du, tris metus, bet dabar jau nebe.”²⁷ „Sako, man labai sunku. Kai

²² Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškio m., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²³ Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁴ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁵ Informantės nr. 4, gim. Palėvenėlės k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁶ Marijos Žalnieriūnienės (Navarskaitės), gim. 1948 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁷ Palmos Žalnieriūnienės (Baltušytės), gim. 1945 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

raudojo tėvelis prisisapnavo, kad sunku, sako: „Man labai sunku žiūrėti į tave.“²⁸ „Aš Vokietijoje tuomet buvau ir kai mirė tėvelis, aš sapnuoju tėvelį. Rodos, jis stovi taip žemai, kaip kokiam lovy kaip karstas, apsirengęs melsvi baltiniai, juodas kostiumas, apsi-skutęs ir kiek jaučiu, kad man spaudžia už rankų ir tokia šalta ranka ir man sako, kad taip tavi pasiilgo ir kol tu būsi čia, aš ateisiu visados tave lankyti. Nubudau ir taip... ir galvoju, kaipgi taip būt <...>. O prisisapnavo, kad karste, ir įspraudė ranką, šaltą ranką. Paraudi, paraudi, ir viskas.“²⁹

Nuolatinis bendravimas su mirusiais – tai ne tik įrodymas, kad vyksta intensyvus bendravimas tarp dviejų pasaulių, bet taip pat ir gyvųjų noras nepaleisti prarastų žmonių iš savo gyvenimo, nepamiršti jų. Apie bendravimą su mirusiais pateikėjai itin lengvai pasakoja – lyg demonstruodami, jog vis palaiko ryšį su savo artimaisiais. Tai jiems teikia malonumą, galimybę išgirsti pasiilgtus žmones.

Kas yra siela

Taip pat apie liaudišką mirties sampratą ir pomirtinio pasaulio egzistavimą galima kalbėti drąsiai, nes nė vienas iš pateikėjų nepaneigė žmogaus sielos buvimo fakto. Nors dažnai susiduriama su problema, jog sunku apibrėžti, nusakyti, kur yra mirusiojo dūša: ar turi pastovią vietą, ar vaikšto, keliauja po apylinkes (namai, kapinės ir pan.)³⁰. Reikia taip pat paminėti, jog kupiškėnai nemato skirtumo tarp sielos, dūšios ar vėlės sąvokų. Jiems šie žodžiai yra sinonimai. Nesutarimų kyla svarstant klausimą, ar siela egzistuoja gyvūno kūne, nes susiduria katalikiško mokymo interpretacijos ir jausmai ar prisirišimas prie augintinių. „*Kaip jos neturės. Jie patys geriausi padarai, žmonės patys bjauriausi.*“³¹ „*Gyvuliai neturi nei paukščiai.*“³² Kai kurie informantai, nors ir yra labai tikintys (dažnai eina į bažnyčią, meldžiasi namuose ir pan.), nenuneigia sielos, esančios gyvūno kūne: „*Nu tai gal ir turi. <...> Jie tik nekalba, bet viską supranta. <...> Mato myli – ir jie glaudžiasi, mato nekenčia – ir jie žmogaus nekenčia.*“³³ Kupiškio valsčiuje gyvenančių žmonių sielos supratimas yra ne tik glaudžiai susipynęs su katalikiško mokymo dogmomis, jų interpretacijomis, bet ir formuojamas asmeninio požiūrio, kuris yra sukurtas jausmų, išgyvenimų, skaitytų knygų, informacijos, gautos iš televizijos ir pan., pagrindu.

Kalbant apie sielą, reikėtų pamėginti charakterizuoti šią sąvoką ir aptarti problemas, susijusias su ja. Žinant, jog sielą turi visi žmonės, iškyla klausimas, kada ji atsiskiria nuo kūno. XIX a. Lietuvoje buvo tikima, kad vėlė iš kūno pasitraukia per du atodūsius: pirmu – iš krūtinės, antru – iš gerklės, kuri laiką yra tarp gyvųjų, nors per šermenis³⁴. Šiandien šiuo klausimu atsiranda nesutarimų tarp kupiškėnų. Žinoma, čia nieko stebėtino nėra, nes ne-

²⁸ Informantės nr. 3, gim. 1924 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

²⁹ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³⁰ Merkienė I. R. Tikėjimas pomirtiniu gyvenimu ir laidotuvių papročiai, *Pietryčių Latvijos lietuviai*, p. 165.

³¹ Informantės nr. 5, gim. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³² Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³³ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³⁴ Vyšniauskaitė A. Šeimos buitės ir papročiai, *Lietuvių etnografijos bruožai*, Vilnius, 1964, p. 514.

Babickienės iš Gindvilių kaimo laidotuvės. Pirmoje eilėje pirma iš kairės juoda skarele – Pranė Babickaitė (prie kojų – dukra), šalia: Babickienė, Adelė Babickaitė, Stefa Babickaitė, Emilė Babickaitė (su skrybelaite, mokytoja), sūnus Vitoldas, Paulina Babickaitė-Alekniene; antroje eilėje centre su kailiniais – Petras Babickas (sūnus). 1938 m. Iš Vilhelminos Elskienės albumo

išvengiamai laiko tėkmėje vyko tarpkultūriniai mainai, papročių elementų kaita, judėjimas iš vieno regiono į kitą³⁵. Taip keitėsi ir iš naujo formavosi vėlės suvokimas. Vieni teigia, jog siela kūną palieka iš karto po mirties: „Siela atsiskiria tą pačią akimirką, kai žmogus numiršta.“³⁶ „Tai aišku, kad iš karto. Užgęsta ir viskas, ir siela, aš taip misliju.“³⁷ Kiti galvoja, kad siela nuo mirusiojo pasitraukia tik po trijų dienų: „<...> po trijų parų galutiniai“³⁸, „ji būna tris dienas“³⁹. Vėlės pasitraukimas iš kūno taip pat apipintas tam tikrais prietaisais, tradicijomis ir manymais. Manoma, kad žvakės uždegimas mirties akivaizdoje palengvina mirusiojo kelią į „anapusinį pasaulį“. „Kai prie velionio palydėjimas, sėkmingas kelionės palinkėjimas.“⁴⁰

„Šventa ugnis kuriama todėl, kad sielai būtų lengviau. Kad šildytų tą sielą, nes kūnas tai atšąla, nebėra kas šildo, ir žvakės liepsnelė šildo sielą.“⁴¹ „<...> šviesa nušviečia kelią į amžinybę.“⁴²

³⁵ Merkienė I. R. Tikėjimas pomirtinių gyvenimų ir laidotuvių papročiai, *Pietryčių Latvijos lietuviai*, p. 165.

³⁶ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, gyv. 1940 m. Kupiškėje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³⁷ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³⁸ Informantės nr. 2, gim. 1934 m. Kaune, nuo 1966 m. gyv. Kupiškėje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

³⁹ Marijos Žalnieriūnienės (Navarskaitės), gim. 1948 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴⁰ Informantės nr. 4, gim. Palėvenėlės k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴¹ Marijos Žalnieriūnienės (Navarskaitės), gim. 1948 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴² Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškėje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

Folklore taip pat gausu patarimų, kaip palengvinti mirštančiojo kančias ir greitesnį sielos atsiskyrimą nuo kūno, kaip antai: atverti duris, langą, ištraukti pagalvę, pakišti po ligonio galva šluotą ar paguldyti jį ant grindų, tačiau būta ir sudėtingesnių priemonių – laužti lubas ar prakirsti sieną⁴³. Greitas sielos atsiskyrimas nuo kūno laikomas lengva ir gera mirtimi.

Veidrodis mirties apeigų rituale taip pat turi simbolinę reikšmę. Sakoma, jog reikia uždengti ar nusukti į sieną veidrodį, kad siela neatsispindėtų. Yra ir kitas variantas, kur siūloma veidrodžio kaip durų į anapusinį pasaulį metaforą. „<...> veidrodis – durys į aną pasaulį, ir dvasia gali tiek įeiti pro jas, tiek išeiti, be to, pro „atvirą langelį“ išsitempti kurį nors giminaitį į anapilį.“⁴⁴ Žinoma, sielos kelionė ir atsiskyrimą palengvina maldos bei giedojimas ar raudos. O atvirkštinį procesą – apsunkina ar sutrukdo pastarajai keliauti – sukelia ilgas ašarų liejimas. Manoma, jog šiuo atveju siela negali išeiti iš gyvųjų pasaulio, ji lieka kankintis.

„Negalima raudoti, negalima, nes sielai labai sunku, siela mirksta ir mirksta vandenyje. <...> Tėvelis pasakojo, kad jo motina mirė ir sesuo labai raudojo. Sapnavo, sako: „Ko tu vis ant manęs vandenį pili, aš niekad sausa nebūnu. <...> Jau piktai <...>.“⁴⁵

Reikėtų paminėti, jog, anot pateikėjų, kremavimas sielai nedaro jokios įtakos, nes deginamas kūnas, kada siela jau būna pasitraukusi, neatsižvelgiant į tai, ar manoma, jog siela iš kūno pasitraukia iš karto ar po trijų dienų. „Žmogus miršta ir siela išeina, tad neturi daug įtakos.“⁴⁶ Nors ir ne visi pritaria kremacijai, dauguma sutaria, jog tai nekenkia sielos būviui, jos tolesniam gyvenimui. Taip pat yra ir su mirusiojo perlaidojimu. Šis procesas nesukelia nei teigiamų, nei neigiamų pasekmių sielai. Iš anksčiau aptartų klausimų paaiškėjo, jog jos jau nebėra kūne – tad nėra kam pakenkti. „Tai tik sielos marškiniai, dievuliau, kas ten belikę bus iš to žmogaus – arba kaulėliai, arba pelenų saujelė.“⁴⁷ Tik, anot kai kurių pateikėjų, reikėtų perlaidojant iš naujo atlikti laidojimo ceremoniją bei išvengti barnių ir nesutarimų. „Perlaidojimas galimas. Išniekinti kūno negalima, kad, pavyzdžiui, išmesti ar pyktis giminėms dėl to.“⁴⁸ „<...> gi perlaidoja kaulus, perkelia ir viskas.“⁴⁹

Skirtingos mirtys (nelaimingas atsitikimas, savižudybė ir kt.)

Dar vienas klausimas, liečiantis žmogų, sielą ir pomirtinį pasaulį, – kiek mirties aplinkybės veikia sielos egzistavimą anapusiniame pasaulyje. Tai lyg savotiškas išskyrimas geros, blogos ir tragiškos mirties, atsižvelgiant į aplinkybes, socialines ir emocišines pasekmes. Bloga mirtimi laikoma ilgos kančios – tiek mirštančiojo, tiek artimųjų, kurie stebi agoniją, gera mirtis – lengva, be kančios, artimie-

⁴³Racėnaitė R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, p. 265.

⁴⁴Eleonoros Keršulienės, gim. 1937 m. Mičiūnų k., pateikto laikraščio straipsnio ištrauka.

⁴⁵Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴⁶Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴⁷Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴⁸Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁴⁹Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

siems žinant, jog neteks žmogaus – susitaikius su situacija, tragiškai mirčiai dažniausiai priskiriamas nelaimingas ir staigus atsitikimas, savižudybė kaip smurtinė iškeliavimo priežastis⁵⁰. Seniau liaudyje buvo tikima, kad visi, mirę tragiška mirtimi, t. y. neplanuota, nusižudę, palaidoti nešventintoje vietoje, turi vaidintis gyviesiems⁵¹, tačiau šiomis dienomis į vaidinimąsi žvelgiama skeptiškai, dažniausiai teigiama, jog tai pramanai, sugalvoti siekiant papramogauti, pasilinksminti. Tai priskiriama ir vaizduotės šelionėms, pavyzdžiui, berniukai tarp medžių pakabina butelį, kad pučiantis vėjas sukeltų ūkimą, ar vyrai, siekiantys išgašdinti nepageidaujamus asmenis, palėpėje pakabina skambaliukus⁵². Pateikėjai randa racionalių paaiškinimų ar sprendimo būdų, įrodančių, jog mirusieji nesivaidena gyvųjų žemėje.

Informantai mirties aplinkybes išskiria ir suteikia joms vienokias ar kitokias reikšmes. Dažniausiai ir lengviausiai apibrėžiama aplinkybė – savižudybė. Arnoldas van Gennepas išskiria keturis savižudžio pomirtinio gyvenimo likimus: 1) neturi jokio poveikio; 2) už savižudybę aname pasaulyje atlyginama; 3) savižudžio vėlė negali patekti tarp kitų, todėl yra pasmerкта klaidžioti tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulių; 4) yra baudžiama ir savižudis pasmerktas klaidžioti tarp abiejų pasaulių tiek metų, kiek jam buvo skirta gyventi⁵³. Kupiškio gyventojai savižudybę dažniausiai priskiria likimui, kuriame už šį poelgį pomirtiniame pasaulyje yra baudžiama.

„<...> savižudžio sielos tiesiog neranda vietos, klajoja kažkur tai, ilgai.“⁵⁴ „Jeigu pats nusižudė, tai turi labai didelę įtaką, kadangi jis mirė su mirtina nuodėme. <...> O pats nusižudymas, kaip žinoma, yra mirtina nuodėmė. Tik Dievas turi teisę atimti gyvybę.“⁵⁵ „Savižudžiams tai nešventinta vieta kape.“⁵⁶

Tačiau kartais mėginama savižudžius priskirti pomirtiniam likimui, kuriame savavališkas pasitraukimas iš gyvenimo neturi jokio poveikio:

„Dar neseniai Gudelis klebonas aiškino: pilnais nervais nepasilpusiais, stipriais nervais žmogus to nepadaro. Žmogui pasilpsta nervai, jau tokia nervų liga jį užpuola, jis neberanda kitos išeities, jam tik rūpi nusižudyti. Jau čia nerviška liga ir jis čia yra nekaltas. Sakė žmonės irgi laidoja su bažnyčia, jeigu jis prieš tai tikėjo, nes jisai pasilpsta, nebeprotauja <...>. Negalima jo teisti.“⁵⁷ „Kaip kunigai dabar sako, jeigu bažnyčia atleidžia, tai ir Dievas atleis.“⁵⁸

Antroji mirties aplinkybė, kurią išskiria informantai, – kūdikėlio mirtis. Dažniausiai teigiama, kad vaikelis yra tyros sielos.

⁵⁰ Robben C. G. M. A. Death and Anthropology: an introduction, *Death, Mourning and Burial: a cross-cultural reader*, p. 5.

⁵¹ Balys J. *Mirtis ir laidotuvės, Lietuvių liaudies tradicijos*, p. 117.

⁵² Kazimieros Danutės Sokienės (Vilkaitės), gim. 1938 m. Virbališkių k., ir Liucijos Vilkaitės, gim. 1944 m. Virbališkių k., pasakojimai straipsnio autorei, 2012 m.

⁵³ Gennep van A. Les Rites de Passage, *Liaudies kultūra*, 2009, nr. 5, p. 48.

⁵⁴ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁵⁵ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁵⁶ Kazimieros Danutės Sokienės (Vilkaitės), gim. 1938 m. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁵⁷ Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁵⁸ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

„Mažas vaikelis jis dar nespėjęs daug nusidėti, aš manau, kad jo siela tiesiai eina pas Aukščiausiąjį.“⁵⁹ „Mažas vaikutis iš viso angeliukas.“⁶⁰ „Jei gimsta ir numiršta be jokios nuodėmės, tai būna angeliukas.“⁶¹

Trečioji mirties aplinkybė – nelaimingo atsitikimo atvejis, čia vyrauja įvairių nuomonių.

„Dievo ranka. Be Dievo nei plaukas nuo galvos nenukris. Kaip čia sakyti... kaip yra žmogui skirta.“⁶² „<...> nu siela turbūt irgi jos kelias priklauso nuo to žmogaus buvusio gyvenimo, kaip jis gyveno.“⁶³ „Na, jeigu autoavarijoje, tai nueina visos nuodėmės, jei nužudo, tai žudikas visas nuodėmes nuima.“⁶⁴

Pateikėjai sutaria dėl sielos gyvenimo po mirties savižudybės ir mažo vaikelio mirimo atvejais, tačiau nelaimingas atsitikimas vis dar kelia dvejonių. Apie jį Kupiškio valsčiuje nesusidaryta tvirtos nuomonės.

Pomirtinis pasaulis ir atminimas

Nors buvo užsiminta apie pomirtinį pasaulį, dabar šią sąvoką aptarsiu plačiau. Paliesiu mėginimo suvokti kelionės iki jo problematiką. Daugelyje tikėjimų gyvenimas nesibaigia fizine mirtimi todėl, kad žmonės tiki amžina dvasia, išgyvenančia siela, gyvenimo ir mirties ratu ar reinkarnacija, atgimimu⁶⁵. Kupiškėnų informantų atsakymus galima suskirstyti į du sektorius: pirmasis – pomirtinio pasaulio suvokimas per krikščioniškos konfesijos interpretavimo prizmę, o antrasis – pastarosios religijos atmetimas bei abejonių ir dvejonių priėmimas nagrinėjant šiuos du klausimus. Antroji pateikėjų grupė nors ir priskiria save katalikų tikėjimui, lanko bažnyčią, vengia galvoti ir svarstyti, kas laukia žmogaus po mirties, dažnai teigia, jog niekas dar nesugrįžo ir nepapasakojo, kas ir kaip vyksta pomirtiniame pasaulyje.

Prie naujagimio Andriaus Masilionio karstelio stovi tėvas Rimantas Masilionis. Noriūnai.

1967 m. Algio Bartulio nuotr. Iš Aldonos Čėčnaitės-Masilionienės albumo

⁵⁹ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁰ Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶¹ Informantės nr. 4, gim. 1924 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶² Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶³ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁴ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁵ Robben C. G. M. A. Death and Anthropology: an introduction, *Death, Mourning and Burial: a cross-cultural reader*, p. 11.

„Man atrodo, numirei ir pasibaigė viskas.“⁶⁶ „<...> man čia labai sudėtingas klausimas. Kartais pagalvoju, bet paprasčiausiai neturiu kantrybės ir laiko kitąsyk gilintis ir galvoti. Viskas buvo paprasčiau, kai buvau vaikas. Iš pat vaikystės mano ir tėvai tikintys, ir visa aplinka buvo labai tikinti, tai taip ir įsivaizdavau...“⁶⁷ „Nenoriu nieko įsivaizduoti. Nežinau žinok, nežinau. Nenoriu ir negalvoju. Man labai gera gyventi žemėje, kam man čia galvoti, kas bus po mirties.“⁶⁸ „Niekas numiręs nepasakė, kas tai yra.“⁶⁹

Šioji informantų grupė vengia kalbėti ir apie galimą sielos kelią į anapusinį pasaulį. Dažniausiai jie tik pabrėžia, kokio žmogaus sielai lengviau keliauti: „Man visuomet atrodė, kad daug ramiau miršta žmogus, kuris buvo gerai nusiteikęs kitų atžvilgiu, gerai elgėsi, kad ir jo sielai lengviau išeiti ir kažkur pasiekti tikslą.“⁷⁰ Tačiau visais laikais gyviesiems buvo įdomu, kas laukia žmogaus palikus gyvųjų pasaulį, todėl lietuvių pasakose-legendose yra ne vienas pasakojimas, apibūdinantis galimybę susitikti su mirusiais, išvysti mirtį. Dažnai jose susiduriama su išbandymais (pasninkas ir pan.) ar dviejų draugių susitarimas „katra pirma numirs, ta kitai pasirodys ir apsakys viską, kaip ten yra numirus“. Ir iš tiesų mirusi moteris atveria daug kito pasaulio paslapčių⁷¹. Tad pirmoji pateikėjų grupė pomirtinio pasaulio vaizdinį sukuria interpretuodami bei remdamiesi katalikišku mokymu.

„Kaip jis užsitarnauja. Jeigu užsitarnauja gerais darbais žmogus – tai geran eina sielos, kai blogas – blogas. <...> Jeigu mes čia gera darysim, tai ir ten bus gera, o jeigu bloga, tu prieš Dievą atsistosi. Dievas paklaus, ką jūs nuveikėt per tiek laiko gyvendami, turėsime atsakyti. Bus viskas surašyta prieš akis. Bus parašyta, ką gero, ką blogo padarėm.“⁷² „Geri žmonės eina į dangų, o blogi į pragarą, bet čia yra tiktai Dievo valia ir mums jo keliai nežinomi.“⁷³

Ši dalis informantų sielos ėjimą į pomirtinį pasaulį apibūdina remdamiesi katalikų konfesija: ji pirma patenka į skaistykla, toliau – Dievo teismas, rojus arba pragaras. „<...> matai, sako, vis reikia melstis už mirusius, už skaistykloje kenčiančius <...>.“⁷⁴ „Po mirties žmogaus siela eina į Dievo teismą.“⁷⁵ Vis dėlto didžioji dalis pateikėjų nėra linkusi tiksliai ir neabejotinai apsibrėžti, kas jų laukia mirus. Šis klausimas jiems sukelia daug apmąstymų ir neaiškumų. Nors ir tiki Katalikų bažnyčios mokymu, nesiryžta nupiešti aiškaus pomirtinio pasaulio.

Mirusiojo prašymo, daugelio pateikėjų nuomone ir supratimu, reikia paisyti bei kiek leidžia galimybės, vykdyti. Dažnai tai argumentuojama sąžinės graužatimi, pagarbos demonstravimu, retesniu atveju – mirusiojo priekaištais.

⁶⁶ Janinos Starkienės (Ožytės), gim. 1928 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁷ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁸ Informantės nr. 2, gim. 1934 m., Kaune, nuo 1966 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁶⁹ Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁰ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷¹ Racėnaitė R. *Žmogaus likimo ir mirties samprata lietuvių folklore*, p. 176.

⁷² Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷³ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁴ Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁵ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

„Oi... būtina, įvykdyti reikia, nes tikrai jeigu žmogus yra doras, jį tikrai grauš sąžinė, jei jis bus nepadaręs tai, kas buvo pasakyta ar ką buvai pažadėjęs. Mirusiojo valia yra šventas dalykas ir jos reikia paisyti.“⁷⁶ „Manychiau, kad reikia vykdyti valią, po to ant sąžinės gali gulėti artimiesiems.“⁷⁷ „Aš sakyčiau, kad būtina. Kiek įmanoma, aišku, gali būti per didelė valia, tų padaryk, tų ne tep, bet taip tai reikia. Nes tada negerbi jo, tada nei kiek. Aš jau taip. Čia vis tiek iš pagarbos.“⁷⁸

Dvi seserys papasakojo nutikimą, kurio metu netgi mirusysis sapnuodavo ir nuolat prašydavo įvykdyti jo prašymą. „Kupiškyje kur mergaitę palaidojo ne prie močiutės, apsirikdami prie kitų. Tai atkasė ir palaidojo prie močiutės: „Kam mane palaidojot prie svetimų ne prie mano močiutės?“⁷⁹

Rečiau pasitaiko nuomonė, jog žmogus numiršta, ir viskas: nei valios paisyti reikia, nei kaip kitaip su juo bendrauti.

„Pavyzdžiui, brolis mano mirė ir labai norėjo, kad palaidoti prie tėvų, bet palaidojo ant tų pačių kapinių, bet į atskirų kapų. Mūsų, sakau, jau yra devyni ten. Ir dabar ką tų priekaištų tas mirusysis tikrai neturės, kai jo kapas tiek prižiūrimas.“⁸⁰

Ar tiesiog sakoma: „Čia kiekvieno nuožiūra, nėra privaloma“⁸¹, kartais apeliuojama į racionalų mąstymą ir žmogiškumą:

„Aš skaičiuoju, kad testamentas yra labai geras dalykas, bet jei gyvieji, turiu omenyje šeima, nepametę to broliškumo, seseriškumo, tai juk jie padarys taip, kad praktiška būtų. Miręs jau atsiskaitė su šiuo gyvenimu ir viskas.“⁸²

Nors mirusiojo valios vykdymas dažnu atveju yra traktuojamas kaip privalomas uždavinys gyviesiems, tačiau pateikėjai, kurie abejoja esant anapusinį pasaulį, ne itin sureikšmina paskutinį žmogaus norą ir labiau kreipia dėmesį į praktiškumą ar racionalumą.

Paskutinės velionio valios vykdymas yra glaudžiai susijęs su jo atminimo saugojimu: geru, blogu ar objektyviu. Žinoma, žmonės savo mirusiuosius prisimena, pamini didžiųjų metinių švenčių metu⁸³ (Visų šventųjų diena, Vėlinės ir kt.) bei užpirkdami mišias (po keturiasdešimt dienų, pusmečio ir metų), kad pagerbtų išėjusį anapilin. Tačiau kasdieniame mirusiųjų minėjime vyrauja kitokia tradicija. Šiandieninėje Lietuvos teritorijoje plačiai paplitęs posakis „Apie mirusį gerai arba nieko“ ganėtinai gerai žinomas ir Kupiškio valsčiuje. Uždavus informantui klau-

⁷⁶ Informantės nr. 2, gim. 1934 m. Kaune, nuo 1966 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁷ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁸ Marijos Žalnieriūnienės (Navarskaitės), gim. 1948 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁷⁹ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁰ Eleonoros Keršulienės, gim. 1937 m. Mičiūnų k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸¹ Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸² Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸³ Vyšniauskaitė A. Šeimos buitės ir papročiai, *Lietuvių etnografijos bruožai*, p. 525.

sima, ar galima pamiršti mirusį žmogų, atsakymą palydi ne tik neigimas, bet nuskamba ir pasipiktinimo gaidelė: „*Ne, kurgi užmirši!*“⁸⁴, „*Kaip gi pamirši savo žmogų?*“⁸⁵ Atminimas dažniausiai siejamas su gerais žodžiais: „*Kad turbūt reikia nepamiršti ir minėti geru žodžiu*“⁸⁶, reikia atsiminti, „*koks žmogus buvo. Aš taip bent taip. Kas buvo negero, tu ištrini, o kas gero, pasiliks*“⁸⁷. Tačiau esama ir supratimo, jog vis dėlto visus mirusiuosius vien geru žodžiu minėti yra sudėtinga:

„*Nei tu kiekvieną kartą girsi, nei peiksi. Negi vaikščiosi ir kalbėsi jis toks ar toks buvo?*“⁸⁸
 „*Kas gero buvo, prisiminsim, o kas bloga, lai išblėsta. Truputį su laiku viskas užsitusuoja. Bet vis tiek yra vertinimas ten ir apie visokius razbainikus, ir apie mušeikas, ir apie vagišius. Žmonių nepažinojom, bet vis tiek žinom, kad jau ten ateidavo į vakaruškas iš to kaimo mušeikos ar dar kažkas.*“⁸⁹

Taigi gajus suvokimas, jog mirusiojo nevalia piktybiškai peikti, tačiau nuneigti sudarytą įvaizdį yra sunku, o dažnai ir nereikalinga.

Mirtis ir laidojimo būdai

Kremacija ir eutanazija palyginti nauji reiškiniai šiandieninėje Lietuvoje, todėl požiūris į juos yra netvirtas, neretam žmogui kyla daug klausimų, o kai kurie pateikėjai nežino šių žodžių reikšmės, ypač eutanazijos. Informantų atsakymai, nuomonės pasidalina į dvi ryškias pozicijas: už ir prieš, kurios pagrindžiamos vienokiais ar kitokiais argumentais. Kremaciją palaiko mažesnioji dalis pateikėjų: „*Labai teigiamą. Aš seniai laukiau, kad pastatytų krematoriumą Lietuvoje.*“⁹⁰ „*Aš tik už ir vaikus prašau, kad tik tai.*“⁹¹ Kai kurie pateikėjai pažymi savo pažiūrų pokytį: „*Dabar liberalus. Iš pradžių labai nustebino. <...> Sakyčiau, dabar nėra vidinio pasipriešinimo kremavimui.*“⁹² Dažniausiai palankus požiūris argumentuojamas pasiremiant šiandienine kapinių būkle, jų užimama vieta ir dydžiu miesto peizaže.

„*Kam užimti daug vietos toje žemėje, kad ir kai nueini į kapelius, tai pagalvoji, kad ir va šitos Kupiškio kapinės, jau jos nėra tokios per daug didelės. Ir kai pagalvoji, vienoje duobėje ilsisi po keletą giminių.*“⁹³ „*Galų gale kai pagalvoji apie visus miestus – tiesiog kapinytai didžiuliai ir tos vietos taupymas.*“⁹⁴

Kita pateikėjų pusė prieštarauja kremacijos paplitimui Lietuvoje. Pastarųjų neigiamas požiūris į kūno deginimą susiformavo dėl baimės, sumišimo: „*Jau kremacijos aš tai bijau.*“⁹⁵ „*Nu jau ne-*

⁸⁴ Genovaitės Januvišienės, gim. 1937 m. Panemunės k., nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁵ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁶ Informantės nr. 2, gim. 1934 m. Kaune, nuo 1966 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁷ Kazimieros Danutės Sokienės (Vilkaitės), gim. 1938 m. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁸ Lidijos Kononavos, gim. 1935 m. Kupiškio r., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁸⁹ Liucijos Vilkaitės, gim. 1944 m. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁰ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹¹ Marijos Žalnieriušienės (Navarskaitės), gim. 1948 m. Puponių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹² Informantės nr. 4, gim. Palėvenėlės k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹³ Informantės nr. 2, gim. 1934 m. Kaune, nuo 1966 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁴ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁵ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

norėčiau deginti. Labai karšta. Ne nenoriu, nežinau aš čia visai. Priešinga. Nenoriu aš tokių dalykų“⁹⁶, ir religijos akivaizdoje. Kupiškėnų interpretuojamame katalikiško tikėjimo mokyme kalbama apie paskutinę teismo dieną ir mirusiųjų prisikėlimą Kristaus atėjimo metu, iškeliamą idėja, jog tada kūnas su siela vėl susijungs. Šis biblinis motyvas tikinčiuosius glumina ir kelia daug klausimų.

„Aš esu įsitikinęs taip ir tikiu, kad kūnas prisikels.“⁹⁷ „Aš tai jau nenorėčiau deginti. Jeigu reiks ant Dievo teismo atsistoti, reiks kūno paimti, tai kur gi sudegus paimsi?“⁹⁸ „Sakau, jei prisikels, tai sulipdys kaulus.“⁹⁹

Nors informantai patys ir neketina propaguoti kremavimo, tačiau turi savo nuomonę, kur reikėtų laidoti urną su pelenais. Daugeliui atrodo, kad reikia urną pakišti po žeme, o pelenų laikymas namuose ar išbarstymas jūroje ar kalnuose ir pan. nėra itin palankiai vertinamas. „Aš tai skaičiuoju, kad urna būtų palaidota giminių kape.“¹⁰⁰ „Žemėje, žemėje. Ir tų urnų žemėje.“¹⁰¹ Kita vertus, dalis pateikėjų mano, jog tai yra asmeninis žmogaus apsisprendimas, o kadangi patys neketina savo kūno deginti, nemato reikalo diskutuoti šia tema.

Eutanazija yra dar vienas išbandymas šiuolaikinei visuomenei, o Kupiškyje, kaip ir didžiojoje Lietuvos dalyje, gyvenantys žmonės susiduria su teoriniu šios problemos svarstymu, t. y. dalis jų apie tai yra girdėję iš televizijos ar panašių šaltinių, o dažnas net nelabai žino, kas tai yra. Taip pat požiūrį ir nuostatas formuoja katalikų konfesijos išsakomos ir liaudiškai interpretuojamos tikėjimo dogmos. Dauguma pateikėjų eutanaziją sieja su baisiausia nuodėme – savižudybe. Eutanaziją vertina neigiamai:

„Dėl to, kad yra toks įsakymas, kad tik Dievas duoda žmogui gyvenimą ir tik jis turi teisę atimti.“¹⁰² „Aš galvoju, jei nuo Dievo duota pakentėti, gal jam ir reikia pakentėti, tegu numirs ir savo mirčia. Aš tai nenorėčiau, kad mane pribaiigtų“¹⁰³, „Eutanazija kaip savižudybė“¹⁰⁴.

Kai kurie pateikėjai pastebi ne tik konfesinio mokymo sukurtą nuodėmės motyvą, bet ir gyvųjų pasaulyje galimą pasitaikyti negatyvią pusę. „Nu žinok, nelabai man, nepatinka tai. Nežinau, man atrodo, kad čia gali atsirasti daug piktnaudžiavimų.“¹⁰⁵

Pažiūros į šias dvi „naujoves“, t. y. kremaciją ir eutanaziją, nerodo bendros tendencijos. Jeigu žmogus palaiko mirusiojo palaikų sudeginimą, nebūtinai sutinka su gyvybės nutraukimu

⁹⁶ Eleonoros Keršulienės, gim. 1937 m. Mičiūnų k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁷ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁸ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškio m., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

⁹⁹ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰⁰ Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰¹ Ksaveros Dešrienės, gim. 1933 m. Alizavos k., nuo 1955 m. gyv. Virbališkių k., pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰² Julijos Pastornokienės, gim. 1932 m. Kaune, nuo 1940 m. gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰³ Onos Vilhelminos Elskienės (Mickevičiūtės), gim. 1932 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰⁴ Informantės nr. 3, gim. 1922 m. Ukmergės r., vėliau gyv. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

¹⁰⁵ Informantės nr. 1, gim. 1943 m. Kupiškyje, pasakojimas straipsnio autorei, 2012 m.

sunkios ligos atveju, ir atvirkščiai. Panašus gali būti tik pažiūrų pagrindimas: tiek kremacijos, tiek eutanazijos atveju dažniausiai pasitaikantis argumentas yra susijęs su katalikų konfesijos pateikiama pomirtinio pasaulio samprata, nuodėmės apibrėžimu ir jos sudedamosiomis dalimis ar amžino gyvenimo teorija.

Vietoj išvadų

Kupiškio krašto gyventojai, nors ir vieningai teigia, jog yra katalikiškos konfesijos atstovai, pomirtinį pasaulį išivaizduoja nevienodai. Šį vaizdinį formuoja ne tik religinio mokymo interpretavimas, bet ir liaudies išmintis (prietarai, posakiai ir pan.), skaitytos knygos, televizija, dvasininkų pamokslai ir racionalus mąstymas. Pateikėjų požiūris į anapusinį pasaulį bei su juo susijusius klausimus dažnai skyla į dvi viena kitai priešingas pozicijas: ar gyvūnai turi sielą, ar ne; ar „pomirtinis pasaulis“ egzistuoja, ar ne; kremacijos ir eutanazijos priimtumo klausimu; velionio atminimo saugojimo svarba. Tačiau bendros tendencijos vienu ar kitu klausimu nėra: jei asmeniui atrodo, kad gyvūnas turi sielą, nebūtinai jis neigs pomirtinio pasaulio buvimą, jei neigiamas pomirtinis gyvenimas, tai nereiškia, jog reikia negerbti velionio atminimo bei jo valios, ir atvirkščiai. Tad liaudiškame katalikų konfesijos variante išdėstomos nuostatos vienu metu egzistuoja su kitais informacijos šaltiniais, kurdamos išskirtinai savitą požiūrį į mirtį.

Kupiškio krašte gyvas ir intensyvus bendravimas su mirusiais. Iki šiol išlikęs dviejų pasaulių ryšys ir sujungimas naudojant tam tikras terpes: dažniausiai pasitaikanti – sapnai ir mintys; paremta religija – maldos ir mišios. Tačiau nuneigiamas mirusiųjų vaidenimasis ir nepriimtinas bendravimas su vėlėmis jas išsikviečiant (apie šią galimybę vengiama kalbėti). Tikima, jog gyvūnai gali pranešti apie artėjančią nelaimę, akyliau stebint žmones, ypač jų akis, galima jausti besiantinančią giltinę, taip pat ir pats mirštantysis kartais gali pajusti ateinančią dienų pabaigą – stengiamasi pasiruošti mirčiai, ją nuspėti. Nykstant papročiui nukaršinti mirštantįjį ar neatsirandant tam galimybės, nes šiais laikais neretai mirštama ligoninėje, mažėja ir pasakojimų apie priešmirtinių vaizdinių regėjimą, nors dar XX a. tai buvo gana dažnas reiškinys.

Nors kupiškėnams nesmagu ir sunku kalbėti apie mirtį, sielą ir pomirtinį gyvenimą, tai tik rodo šio egzistencijos etapo svarbą Kupiškio valsčiaus gyventojams. Mirties samprata šiame regione nėra vienapusiška, joje atsiskleidžia ne vieno informacijos šaltinio ir žmogaus jausmų sankirtos, būtent todėl sunku atskleisti tik vieną galimą variantą kalbant ir nagrinėjant kupiškėnų mirties ir anapusinio pasaulio koncepcijas.

Katalikų laidotuvių apeigos: papročiai ir religingumo raiška (Kupiškio apylinkės, XX a. antroji pusė–XXI a. pradžia)

Rimutė Garnevičiūtė

Šiuo tyrimu autorė tęsia Aukštaitijos laidotuvių papročių XX–XXI a. sandūroje tyrinėjimą.¹ Straipsnyje laikomasi nuostatos, kad laidotuvių apeigas² sudaro visi laidotuvėse atliekami veiksmai, o vartojamas terminas „apeigos“ yra lietuviškas tarptautinio žodžio „ritualas“ atitikmuo. *Papročiai* – darni, tradicijomis įtvirtinama įpročių ir apeigų bei visuomenės elgesio normų, perduodamų iš kartos į kartą, visuma. Jie, kaip ir visa liaudies kūryba, funkcionuoja trijų principų dėka: paveldą su dabartimi sieja vertybiniai ryšiai; papročiai yra nuolat atsinaujinantis visuomeninis reiškinys; kiekvienas žmogus, likdamas nežinomas, gali juos varijuoti ir turtinti (Kudirka 1996: 9–11). Papročių, elgesio normų tęstinumą lėmė kūrybos ir atrankos tūkstantmečiai. Trumpai šie trys tarp savęs sąveikaujantys liaudies kūrybos funkcionavimo dėsniai nusakomi taip: tęstinumas, varijavimas ir atranka (Sharp 1907). Kalbant apie papročius, vartojama „tradicijos“ sąvoka. Tradicija yra reiškinio *kultūra* mechanizmas. „*Tai žmonių patirties / kultūros kaupimo, perdavimo ir realizacijos būdai, dabarties ryšių su praeitimi sistema* (Markarian 1969)“ (Kerbelytė 2005: 9).

Laidotuvių apeigos susideda iš dviejų dalių: 1) liaudiškųjų papročių, 2) liturginių apeigų. Liaudiškųjų papročių pagrindą sudaro senieji laidotuvių papročiai. Daugelis šių papročių, veikiami krikščionybės, įgavo naujas prasmes ir motyvaciją, kurios funkcionuoja kaip liaudies religingumo dalis. Sovietiniais metais daugelis viešo religinio gyvenimo formų buvo netoleruojamos, o religinis aspektas išeliminuosas iš liaudiškųjų apeigų ir papročių (Mardosa 2009: 24). XX a. pabaigos politiniai įvykiai tik laikinai suaktyvino religinį gyvenimą. Visuomenės sekuliarizacija, pakitusi ūkinė situacija, pasiūlytos mokamos paslaugos keitė tradicinę laidotuvių tvarką. Kas laidotuvėse išliko pastovu ir kas pakito? Į šį klausimą ir ieškome atsakymo nagrinėdami Kupiškio krašto laidotuvių papročius.

Pagrindinis tyrimo duomenų šaltinis – nauja etnografinių lauko tyrimų medžiaga, rinkta 2012 m. vasarą „Versmės“ leidyklos organizuotoje ekspedicijoje buvusiame Kupiškio valsčiuje pagal specialų autorės sudarytą atvirų klausimų klausimyną „Katalikiškų laidotuvių apeigos ir papročiai Lietuvoje: XX–XXI a. sandūra“. Atlikdami etnografinį lauko tyrimą pirmumą teikėme religin-

---

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2013 10 22, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokalinių tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 07 10, pirmą kartą paskelbtas 2014 12 22 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2014-5/56-238/EL.

¹ Garnevičiūtė R. Katalikiškų laidotuvių papročių kaita XX–XXI a. sandūroje, *Žiemgala*, nr. 2, 2010, p. 20–27; Garnevičiūtė R. Katalikų laidotuvių apeiginiai papročiai šiaurės Lietuvoje. Tradicijos kaita XX–XXI a. sandūroje, *Žiemgala*, nr. 2, 2012, p. 13–22; Garnevičiūtė R. Laidotuvių papročiai Jūzintų apylinkėse (XX a. vidurys–XXI a. pradžia), prieiga per internetą llt.lt/pdf/juzintai_rageliai/juzintai-rageliai-1_etno-2011.pdf; Garnevičiūtė R. Katalikiškų laidotuvių papročiai Biržų apylinkėse (XX a. vidurys–XXI a. pradžia), prieiga per internetą http://llt.lt/pdf/birzai/birzai-1_etno-2012.pdf.

² Apeigų prasmė yra sudėtinga ir nenusistovėjusi, šio termino vartojimą nagrinėjo Irma Šidiškienė (Simboliniai veiksmai lietuvių XIX a. II pusės–XX a. I pusės vestuvių apeigose. Kartografinis tyrimas, *Lietuvos etnologija*, 3 (12), 2003, p. 33–60).

gų, maldingas praktikas laidotuvėse atliekančių žmonių apklausoms. Kalbantis su pateikėjais taikytas pusiau struktūruotos apklausos metodas. Nemaža duomenų surinkta taikant respondentų pateiktų laidotuvių nuotraukų analizės metodą. Ekspedicijų metu surinkta medžiaga saugoma Vytauto Didžiojo universiteto Kultūros studijų ir etnologijos katedros rankraštyne (VDU ER Nr. 2074, t. 14, I–XII). Be to, etnografinę medžiagą autorė rinko kaimyninėse apylinkėse: Skapiškyje, Antašavoje, Vabalninke (ši medžiaga naudinga palyginimui). Dėkoju visiems duomenų pateikėjams.

Tyrimo tikslas – remiantis Kupiškio krašte surinkta etnografinė medžiaga ir ankstesniais autorių užrašymais išanalizuoti katalikų laidotuvių papročius bei religingumo raišką laidotuvėse Kupiškio krašte išskiriant būdingus pamaldumo bruožus, apibūdinti katalikų laidotuvių tradicijos kaitą.

Uždaviniai – išnagrinėti religingumo raišką katalikų laidotuvėse; apibūdinti besikeičiant aplinkybėms atsiradusius laidotuvių papročių pokyčius bei išlikusius stabilius jų elementus.

Objektas – katalikų laidotuvių papročiai ir religingumo raiška laidotuvėse Kupiškio krašte XX–XXI a.

Metodai – ekspedicija, apklausa, vizualinės medžiagos (nuotraukų) analizė; tyrimo medžiagai apdoroti pasitelkiami analitinis, lyginamasis, interpretacinis metodai.

Kupiškio krašto XX a. pirmosios pusės laidotuvių papročius knygoje „Kupiškėnų senovė“³ aprašė Elvyra Dulaitienė-Glemžaitė (1958: 246–255). Krašto tyrinkas iš Paketurių kaimo Albinas Kriauza 1942 m. Kupiškio apylinkėse surinko ir užrašė duomenis apie vaikų mirtį ir laidojimą (Kriauza 1996: 20–25). Šio tyrimo naujumą lemia tai, kad 1) mokslinių Kupiškio krašto laidotuvių papročių tyrinėjimų nėra, 2) pirmą kartą nuosekliai tyrinėjami⁴ katalikų laidotuvių papročiai ir religingumo raiška laidotuvių apeigose: maldingos praktikos, pamaldumai, liaudiškas pamaldumas bei religingumas.

Sąvokos. Etnologai, nagrinėdami religijos etnologijos, liaudies religijos bei liaudies pamaldumo (religingumo) sampratą, pastebi definicijų, terminų ir sąvokų įvairovę bei neapibrėžtumą (Mardosa 2012: 18). Tokiai situacijai esant, manome, kad būtų tikslinga analizuojant katalikų liaudies pamaldumą naudoti Dievo kulto ir sakramentų kongregacijos parengtame *Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadove* pasiūlytas ter-

³ Rašydama knygą Glemžaitė rėmėsi ne tik pačios sukaupta medžiaga, bet ir archyviniais Albino Kriauzos, Antano Mažiulio, Balio Buračo, kitų tarpukario tautotyrininkų aprašais. Etnologas Žilvytis Šaknys išsakė argumentuotą nuomonę, kad knygoje pateiktas gana kupiūruotas kultūros paveldas, kuris turėjo nemenką poveikį tradicinės kultūros suvokimui, davė peno perdėtam praeities romantizavimui. (Čepaitienė A. (parengė ir vadovavo diskusijai), Tekstas kaip šaltinis: teoriniai aspektai ir tyrinėjimų praktika, *Lietuvos etnologija*, 3 (12), 2003, p. 133–134).

⁴ XX a. antrojoje pusėje nagrinėjant laidotuvių apeigas buvo ieškoma sąsajų tarp užfiksuotų istorijos šaltiniuose ir dabartyje egzistuojančių tikėjimų bei praktikuojamų apeiginių veiksmų, Angelė Vyšniauskaitė juos siejo su ankstyviausiomis religijos formomis – magija, animizmu ir protėvių kultu, Rūta Giedrinė – su protėvių ir agrariniais kultais, zoolatrija (Merkienė 2005: 163). XXI a. pradžioje Irena Regina Merkienė, remdamasi biografinio pobūdžio memoratais – gyvenimo istorijų fragmentais, – dažniausiai lyginamuoju metodu tyrinėjo besikeičiančių visuomenės vidaus santykių etiką, estetines jų formas, krikščioniška morale pagrįstus išpareigojimus, jų pokyčius visuomenei modernėjant ir sąveiką su ateizacija. Kunigai Saulius Kasmauskas nagrinėjo žmogaus mirties ir palaidojimo įprasminimo klausimus, laidotuvių poveikį žmogaus moralei ir moralinę Katalikų bažnyčios laidojimo liturgijos dimensiją, Saulius Stumbra tyrinėjo žemaičių šermėnų apeigų muzikinės raiškos ypatumus.

minų definicijas. Kongregacija atkreipia dėmesį, kad plati ir sudėtinga sritis, apibrėžiama „liaudiškojo religingumo“ ar „liaudiškojo pamaldumo“ sąvokomis, stokoja tikslesnės nedviprasmiškos terminologijos, todėl pateikia sąvokų įprastinę reikšmę ir apibūdina šių reiškinų sąveiką su tautų kultūromis: 1) *maldingos praktikos* visuomet remiasi viešu dieviškuoju Apreiškimu ir bažnytiniu pagrindu; jos pagal Bažnyčios įstatymus bei normas vykdomos laikantis papročių arba teisėtai patvirtintų knygų (pavyzdžiui, *Liturginiu maldynu*), kai kurios jų naudojasi atlaidų privilegija; kultūrose ir tautose maldingos praktikos yra įgavusios savotišką raiškos stilių; 2) *pamaldumų* sąvoka reiškia įvairias išorines praktikas (maldas ar giesmes, pagarbų kai kurių laikotarpių laikymąsi ar ypatingų vietų lankymą, insignijas, medalikėlius, įpročius ar papročius); 3) sąvoka *liaudiškasis pamaldumas* nusakomos įvairios privataus ar bendruomeninio pobūdžio kultinės apraiškos, kurios, atsižvelgiant į krikščioniškojo tikėjimo kontekstą, reiškiasi ypatingais aspektais, pasiskolintais iš kokios nors tautos, etninės grupės ar jų kultūros; jis sužadina vidines nuostatas: kantrybę, kryžiaus pajautą kasdieniame gyvenime, pasiaukojimą, atvirumą kitiems, dievobaimingumą; 4) *liaudiškasis religingumas* nebūtinai remiasi vien krikščioniškuoju Apreiškimu, „liaudiškoje katalikybėje“ daugiau ar mažiau darniai koegzistuoja įvairūs religinio gyvenimo, tautos kultūros ir krikščioniškojo Apreiškimo elementai. Nes tautos kultūrinėmis priemonėmis siekia išreikšti savo visa apimančią transcendentiško viziją, gamtos, visuomenės ir istorijos sampratą (Liaudiškojo... 2003: nr. 7–11). Maldingomis praktikomis ir pamaldumais tikintieji siekia ir išreiškia ypatingą santykį su Dievu, t. y. „Dieviškaisiais Asmenimis, Švč. Mergele Marija, jos malonių privilegijomis ar tas malones reiškiančiais jos titulais, arba su šventaisiais“ (Liaudiškojo... 2003: nr. 9).

Vadove pabrėžiama, kad pirmenybė visų teisėtų ir galimų krikščioniškųjų maldos formų atžvilgiu priklauso liturgijai (Liaudiškojo... 2003: nr. 11). Jame akcentuojamas liaudiško pamaldumo ir liturgijos santykis (išgryninti liaudiškojo pamaldumo turtai turėtų būti nukreipti į liturgiją kaip žmonių atnaša) bei nurodomas liaudiškojo pamaldumo ir nūdienos kultūros santykis (atnaujintas liaudiškojo pamaldumo gyvybingumas gali būti priešinimasis arba reakcija į pragmatinę technologinę kultūrą ar ekonominę utilitarizmą) (Liaudiškojo... 2003: nr. 1).

Lietuvoje liaudiškojo pamaldumo problemą nagrinėja etnologas Jonas Mardosa (2009; 2012). Mokslininko nuomone, liaudies pamaldumas gali reikštis per nutolusius nuo Bažnyčios mokymo veiksmus, papročius ir apeigas, tačiau kiekvienu atveju pagrindas ir konkrečios žmonių veiklos matas yra religija (2012: 22). J. Mardosa liaudiškojo pamaldumo ir liaudiškojo religingumo konceptus vertina kaip lygiavertes konkrečią liaudies religijos praktinę išraišką turinčias sąvokas (2012: 18). Siekdami suprasti kiekvienos jų skirtumus, aptarsime religingumo sąvoką, kaip ją apibūdino Levas Karsavinas.⁵ L. Karsavinas teigė, kad religingumas skiriasi nuo tikėjimo. Tikinčiu vadinamas žmogus, kuris priima ir laiko tiesa tos religijos mokymą, jau pats religijos skelbiamų tiesų išpažinimo faktas yra vadinamas tikėjimu.⁶ Kalbant apie religingą žmogų

⁵ Tokią religingumo sąvoką, kaip naudotiną antropologiniam religinių praktikų nagrinėjimui, siūlo rusų mokslininkai (Панченко 1998: 11).

⁶ Ši definicija yra lygiai tokia pati kaip *Katalikų Bažnyčios Katekizme*, kur nurodoma, kad žmogus, sakydamas „tikiu“, išreiškia pritarimą tam, ką Bažnyčia pateikia tikėti kaip Dievo apreiškimą (KBK 2012: 71).

akcentuojamos jam svarbios tikėjimo tiesos ar tikėjimai (subjektyvi tikėjimo pusė). Vadinasi, religingumas yra siauresnė sąvoka nei tikėjimas. Kai kuri nors tikėjimo tiesa žmogui svarbi, jis jos atžvilgiu būna religingas, kitais atvejais, kai to nėra, – jis tikrai tikintysis. Objektivus religingumo požymis – tam tikros tikėjimo tiesos svarba, pasireiškianti žmogaus religiniame gyvenime ir kitose jo gyvenimo srityse. Tad religingumas apima besivystančius tikėjimo elementus, jis kreipia žmogaus gyvenimą, nustato jo elgesį, minčių ir jausmų vingius, pasireiškia kitais jo būties aspektais. Bažnyčios mokymas teikia medžiagą religingumui, daug ką iš jo religingumas paima, daug ką palieka nuošalyje. Tačiau kolektyvinis religingumas nėra paprasta individualių religingumų suma, egzistuoja ir realus jos substratas, o jis pats apibūdinamas kaip laikotarpio tikinčios liaudies dvasia (Карсавин 1997: 20–23). Būtent šitaip suvoktas religingumas suteikia galimybę kalbėti apie individualios religinės ir socialiai paveldimų kultūros praktikų tarpusavio sąveiką, numanant, kad kultūriniai mechanizmai, tokią sąveiką darantys galimą, gali ir turi būti kultūrinio-antropologinio tyrimo objektas (Панченко 1998: 11–12). J. Mardosa taip pat rašė, kad krikščioniškų universalijų, kuriomis remiasi liaudies religija, reali raiška konkrečioje kultūroje nulemiama etninių veiksnių, ir religinių tiesų supratimas gali turėti regioninius bei lokalius bendruomeninius pavidalus (2012: 18).

Religingumo sąvoka platesnė nei pamaldumo, kuris labiau sietinas su vienu religingumo aspektu – maldos meile. Kaip nurodo *Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, religingumo dorybę tikintysis išreiškia garbindamas Dievą, kreipdamasis į Jį malda, vykdydamas Jam duotus pažadus ir įžadus (KBK 2012: 583); malda nėra vienintelis religinis veiksmas, jų yra trys: išmalda, malda ir pasninkas (KBK 2012: 541). Manome, kad ši perskyra tinka ir liaudiškojo pamaldumo, ir liaudiškojo religingumo atveju. Religijoje svarbūs keturi dėmenys: 1) tikėjimo tiesos (liaudies religijos atveju ir tikėjimai); 2) liturgija (malda); 3) tikinčiųjų bendrija, su kuria santykis palaikomas ir kuriamas laikantis krikščioniškos moralės normų bei etikos reikalavimų; 4) tikėjimo skelbimas (tikėjimo ir tikėjimų perdavimas). Krikščionių religijos centras yra Jėzaus Kristaus asmuo. Santykis su Jėzumi⁷ svarbus tradicijos vyksmui. Jurga Jonutytė išvelgė, kad religinės tradicijos dinamikai būdinga, jog prasmės, vertybės ir požiūriai perimami ne iš vyresnės kartos, bet iš sakralaus centro, per kurį susikuria nenutrūkstamas santykis su vyresne bei ankstesnėmis kartomis. Religinei tradicijai priklausantis žmogus veiksmą kartoja ne dėl to, kad taip darė jo tėvai ir protėviai, bet dėl to, jog santykį su šventenybe žmogus turi įkūnyti į veiksmą, o to veiksmo artikuliacijos jam nereikia išrasti, tačiau nereikia ir kopijuoti (Jonutytė 2011: 155).

Tyrimo pateikėjų nuomone, religingumas išplaukia ir yra nukreiptas į santykį su Dievu, jo rezultatas yra pareigingas, „gražus“, t. y. pagal krikščionybės etines normas tvarkomas, į amžinybę besitęsiantis gyvenimas. Eleonora Veščiūnienė iš Kupiškio sakė:

„Mirtis gera religingų žmonių, kurie tikintys. Tu gražiai gyvenai,ėjai bažnyčion, tu tikėjai, su Dievu kalbėjai visą gyvenimą ir tave Dievas pasišauks. Pasišauks gražiai, ir tu išėisi gražiai“ (14, VIII/89).

⁷ Teologas Artūras Lukaševičius pagal asmens santykį su Jėzumi Kristumi išskyrė keturias katalikybės formas („gyvas“ tikėjimas, „tradicinė“, „paprotingė“, „prietarinė“ katalikybė) (Lukaševičius A. Katechetinė situacija Lietuvoje: šiandieninės problemos ir perspektyvos, *Soter*, nr. 23 (51), 2007, p. 167–176).

Religingumas yra perduodama ir įgyjama, taip pat asmeniškai suvokiama dorybė. Pasak pateikėjos, „*močiutė be galo religinga [buvo], kaip ir aš palikau. Tai jinai visa ko mane išmokino: ir melstis, ir visa*“ (14, VIII/90). Taigi pateikėja akcentuoja, kad religingumo dorybė reiškiasi ne vien malda. „*Ir visa*“ pateikėjos gyvenime yra iš močiutės išmokta ir kaimynams teikta pagalba nuprausiant, aprenngiant ir pašarvojančią jų mirusiųosius bei aktyvi veikla katalikų organizacijose.

Iš Bažnyčios mokymo apie skastyklą kyla maldingas paprotys melstis už skastyklos sielas: Dievo karštai maldaujama pasigailėti mirusiųjų sielų. Šis maldavimas yra tikėjimo šventųjų bendravimu kultinė išraiška. Maldas už mirusiųosius sudaro pirmiausia Eucharistinės aukos šventimas bei kitos maldingos praktikos: maldos už mirusiųosius, išmaldos bei artimo meilės darbai, taip pat atlidai už amžinybėn iškeliausių tikinčiųjų sielas (Liaudiškojo... 2003: nr. 251). Maldingos praktikos dar vadinamos pridedamosiomis pamaldomis (Motuzas 2000), o jų visuma – liaudies pamaldumo praktikomis, kurioms taip pat būdingi tam tikri apeiginiai papročiai (Motuzas 2003; Motuzas 2005).

Pradėdami nagrinėti mirusiojo sutvarkymo papročius trumpai aptarsime požiūrį, kokio Bažnyčia laikosi mirusiojo kūno atžvilgiu. Bažnyčios pagarba žmogaus kūno šventumui kyla iš pagarbos žmogaus asmeniui bei rūpinimosi juo prigimtiniu bei antgamtiniu matmeniu. Mirusio kataliko kūnas yra nuplautas Krikšto vandeniu, pateptas išganymo aliejumi ir maitintas Komunija. Negyvas kūnas primena meilės kupinus šeimos saitus, draugystės ryšius, mielus žodžius bei poelgius. „*Tai – kūnas, kurio rankos rengė vargšą ir buvo apkabinusios sielvartaujantį*“ (LA 2004: 187–188). Taigi kūno sutvarkymas, jo šarvojimas yra religinę prasmę turintis veiksmas, būtinus atlikti veiksmus nurodo *Liturginis maldynas*: „*Mirusiam užspaudžiamos akys, parišamas smakras; pašlakstoma švėstu vandeniu ir pašarvojama*“ (1968: 288; 1992: 457). Prie mirštančiojo gausiai naudojamos sakramentalijos – Bažnyčios įsteigti ir jos pašventinti daiktai bei nustatyti šventi veiksmai, kurie padeda gauti Dievo pagalbą. Sakramentalijos veikia Bažnyčios maldų galia ir žmogaus pamaldžiu nusiteikimu (TK 1992: 85). Seniau žmogui mirštant švėstu vandeniu šlakstydavo „kryžmiškai“, stengdamiesi apšlakstyti kuo toliau aplink jo lovą. Šis veiksmas buvo skirtas apsaugai nuo piktųjų dvasių. Prieš jas buvo nukreipta ir piktai sakoma žodinė formulė: „*Šalin piktosios dvasios*.“ Mirštančiajam į ranką išsprausdavo degančią grabnyčios žvakę, rūkydavo šventintomis žolėmis, skambindavo specialiu varpeliu. Nepaisant paros meto, prie jo susirinkdavo visi namiškiai bei žinią gavę kaimynai. Paprotys reikalavo, kad mirštantysis prieš mirtį atsiprašytų kaimynų, jei buvo susipykęs (Glemžaitė 1958: 247). Skambinimas varpeliu, uždegta žvakė pagal seną tradiciją turėjo apotropinę paskirtį, kaip teigė pateikėjos: „*Atbaido velnius, kad neprikibtų velniai, sielos nepagrobtų*“ (14, VII/87). Šis tikėjimas nebuvo liaudies sugalvotas, Bažnyčia, laimindama ir šventindama sakramentalijas, maldauja Dievą sielos bei kūno gerovės ir Jo apsaugos nuo piktosios dvasios (KK 1990: 89). Laimindamas žvakes kunigas meldžia, kad žvakės, kur tik bus uždegtos ar laikomos, turėtų galios išvaikyti visas tamsybių dvasias, kad jos nedrįstų trukdyti nei varginti žmonių, nuoširdžiai tarnaujančių visagaliam Dievui (*Apeigynas*, I d. 1966: 245–246). Dabartiniu metu kunigai pabrėžia žvakės, kaip Kristaus šviesos gautos Krikšto malone, simbolinę prasmę, pataria prie mirštančiojo uždegti jo krikšto žvakę. Tačiau, atrodo, žmonėms

simbolinės prasmės nėra visiškai suprantamos, akcentuojama konkreti paskirtis: „*Tu pakrikštytas su žvake. Tu atėjai – tave apšvietė su žvake, ir išeinant apšviečia tave su žvake*“ (14, VIII/87). Čia reikėtų prisiminti seną kupiškėnų tikėjimą, kad nekrikštyto kūdikio siela nemato. „*Po krikšto unt kūdikio galvytas šviečia krikšto ženklas, ir tadu kūdikiui atsidero okys*“ (Glemžaitė 1958: 407). Iš Šepetoje užrašyto pasakojimo galima spręsti, kad bendruomenės vaidmuo marinant ligonį pervertinamas, gal net idealizuojamas, – pasitaikydavo, kad neatidėliotinais darbais užsiėmę namiškiai prie sunkesnio ligonio palikdavo vien tik vaiką (14, VII/87). Mūsų dienomis abejojama, ar prie mirštančiojo reikalingas gausus marintojų būrys (14, VII/88). Sakoma, kad svarbiausia – visą gyvenimą gražiai sugyventi su kaimynais, kad nereikėtų jų atsiprašinėti mirties valandą. Ilgas ligos patalas baugina labiau nei pati mirtis. Gera mirtis, pasak pateikėjų: „*Eit, trinkt ir viskas*“, „*nesirgt ir numirt*“ (14, VI/89). Tokia nuostata priešinga Bažnyčios mokymui, išreikštam *suplikacijos* maldavime: „*Nuo staigios ir netikėtos mirties saugok mus, Viešpatie!*“ (LM 1992: 246). „*Staigios mirties*“ tendencija būdinga mūsų laikams: staigi mirtis sulaukus senatvės Europoje vertinama teigiamiau negu prieš du šimtus metų. Nes prižiūrėti seną žmogų namie dažnai būna neįmanoma, to ir neskatina pakitusios visuomenės ir šeimos struktūros. O tarpu myris santykinai jauname amžiuje vertinamas kaip „*neužbaigtas gyvenimas*“ (Kessel 1998: 232).

Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje elgesys prie mirštančiojo lovos visoje Lietuvoje yra gerokai pakitęs. XX–XXI a. sandūroje susiformavo šiuolaikiškas siekis, kad žmogus mirtų nesuvokdamas, jog miršta. Kunigas Saulius Kasmauskas rašė, kad tokia mirties samprata yra iškreipta, nemorali krikščionišku požiūriu, nors dabartinais laikais laikoma moraline taisykle. Pažengus medicinai, mirties valanda nutolinama, todėl ir bandoma nutylėti tikrąją ligos patalę guliniojo būklę vengiant mirties baimės bei skausmo ir atsakomybės pripažinus mirties neišvengiamumą. Toks požiūris įsivyravo, kai Vakarų visuomenėje įsitvirtino emocinis šeimos monopolis. Mirtis, kurios artimieji nemato ir negirdi, tampa tabu (Kasmauskas 2002: 97). Pokalbis su ligoniu ir mirštančiuoju yra jautrumo, takto ir psichologinio išmanymo reikalingas veiksmas, įgyjamas kaupiant bendravimo su įvairiais žmonėmis patirtį. Glemžaitė akcentavo tuos atvejus, kai ligonių lankytojos kaimynės neturėjo tokių savybių. Jų beviltiškas palingavimas galva labai nepatikdavo ligoniams. Vyrai, atvirkščiai, mokėjo susirgusius savo draugus nudžiuginti ir suteikti pasveikimo viltį (1958: 246). Tikros sunkiai sergančio ligonio padėties slėpimas nuo jo paties, vengiant dar labiau pabloginti jo padėtį atsirado, atrodo, XIX–XX a. sandūroje (Račiūnaitė 2002: 117).

Ypatinga ligonių lankytojų „rūšis“ buvo religingos moterys, kurių pareiga buvo sunkų ligonį įkalbėti susitaikyti su Dievu ir kaimynais, atsisteisti už gyvenime padarytas skriaudas, atsiprašyti. Rasos Račiūnaitės duomenimis, Kupiškio rajone iki XX a. vidurio šias pareigas atlikdavo šeimos moterys ir kaimynės (2002: 116). Atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę, Kupiškio ligoninėje buvo įsteigta koplyčia, kur sekmadieniais stipresni ligoniai susirenka švęsti Eucharistiją. Sunkius ligonius lanko Marijos legiono draugijos⁸ narės, jų misija – paraginti ligonius priimti sakramentus: atgailos, Eucharistijos ir Ligonų patepimą. Nors kunigai moko, kad Ligonų patepimas yra gydantis sakramentas, neretai jis suvokiamas senąja prasme, kaip

Paskutinis patepimas, skirtas mirštantiems. Dėl to ligoniai nėra raginami tiesiogiai, nes esant minėtam požiūriui, raginimas žmogų priimti Ligonio patepimą yra tolygu sakyti, kad jo dienos suskaičytos. Patyrusios Marijos legiono narės imasi gudrybės:

„Aš ažukalbu visiem: sakė, kad rytoj ateis anon palaton kunigėlis, o kartais jum nereikia šiton palaton? Kiton nueinu, vėl tą patį kalbu. [Sako]: kai netoli, tai ir man reikia. [Sakau]: gerai, gerai, pasakysiu. O čia aš tau siūlinau, ar tu susiprasi, ar priimsi“ (14, VIII/86).

Taigi religinis rūpinimasis žmogaus pasiruošimu mirčiai yra išlikęs, tačiau vykdomas ne pavienių žmonių, ankstesnių laikų „dievobaimingų moterėlių“ (Račiūnaitė 2002: 118), bet katalikiškos organizacijos narių. Šv. Pranciškaus trečiojo ordino moterų (tretininkų) organizacijos narės, aktyviai veikusios parapijose XIX a. pabaigoje–XX a. viduryje, atlikdavo marintojų tarnystę, šios organizacijos vienas tikslų buvo lankyti, slaugyti, marinti ligonius (Račiūnaitė 2002: 119–120). Kupiškio krašte „provaadininkę karšintoją“ turėjo beveik kiekvienas kaimas. „Gerą“ karšintoją-marintoją veždavosi ir į kitus kaimus; geromis buvo laikomos tos, kurios buvo dievotos, mokėjo maldų, turėjo laimingos mirties „brostvų“, skambaliuką, krapylą, žvakį. Jos ligonius slaugydavo, marindavo, aprengdavo mirusius. Žmogui mirštant esmine laikyta dvasinė pagalba. Marintoja, naudodama sakramentalijas, atlikdavo maldos tarnystę bei organizuodavo maldai budėtojus. Esantys prie mirštančiojo būtinai atsiklaupdavo, stovėjimas ar sėdėjimas buvo laikomas netinkama maldai ir momento iškilmingumui laikysena (Kriauza 1996: 21–22). Atrodo, kad būtent tokio pobūdžio patarnavimų mūsų dienomis pasigendama prie mirštančiojo. Psichologė Rūta Klišytė rašė, kad ligoninėje, kur mirtis yra tapusi įprastu reiškiniu, tačiau retai kada suvokiama kaip natūrali gyvenimo pabaiga, dažniau priimama kaip pralaimėjimas, gydytojai malšina fizinį ligonio skausmą, stebi gęstančią organizmo gyvybinę veiklą, jai nutrūkus, konstatuoja mirtį. Pasirūpinti mirštančiojo dvasine būseną ir lengvinti jo paskutines valandas turi patys artimieji, tačiau jie būna sutrikę ir nežino, kaip elgtis (Klišytė 1991: 3).

Mažesniuose miestuose ir kaimo vietovėse mirtis dar nėra pernelyg nutolusi nuo žmonių, ji ir jos ženklai nėra pernelyg slepiami, kaip įprasta daugelyje šiuolaikinių Vakarų visuomenių. Elgesio prie mirštančiojo taisyklės, mirštančiojo elgesio ypatybės perduodamos iš kartos į kartą ir patvirtinamos asmenine patirtimi. Sakoma, kad mirusieji prieš mirtį ateina pasiimti, pasitikti mirštančių savųjų:

„Visą mėnesį nevalgo nieko [ligonis], visą mėnesį. Ir miega, ir pakalba. Ir pamatai, kad nori kažką sakyti, žiūri kažkaip. Sako: greičiau greičiau, tėvelis manįs taip laukia, taip laukia, man galvą glosto. Tai čia religingos šėimos“ (14, VIII/89).

Ir atvirkščiai, „sako: labai negeras žmogus buvo, už tai jam sunku išeiti, reikia kankintis“ (14, VIII/89). Prie mirštančiojo uždegama žvakė, vengiama garsiai verkėti. Iš močiutės šias taisykles sužinojęs vaikaiš (14 metų) jų interpretaciją pa-

⁸ Marijos legionas yra tarptautinė katalikų pasauliečių draugija, įkurta 1921 m. rugsėjo 7 dieną Dubline, Airijoje. Lietuvoje pirmasis Marijos legiono prezidiumas įkurtas 1992 m. Kretingoje. Nariai pasižymi ypatinga meile Dievo Motinai ir stengiasi skatinti žmonių pamaldumą Mergelei Marijai, ragindami uoliai kalbėti Rožinio malda. Ši draugija pasivadino legionu dėl vieningo jos statuto, griežtos jos narių vidinės drausmės ir duotų pareigų laikymosi (prieiga per internetą www.marijoslegionas.lt, žiūrėta 2013 03 27).

pildo turimomis ir jam aktualiomis žiniomis: „*žvakė – ramybė*“, „*negalima verkt, vaiduokliai ateina, ramybės neduoda*“ (14, VIII/88). Močiutė neigia vaiduoklių buvimą. Jeigu ji kartais ir junta mirusio senelio buvimą namuose, tvirtina, kad jis ateina prašydamas pagalbos („*gal jis atstumtas yra, gal trūko jam maldų*“), tačiau „*nei jokie čia ne vaidinuokliai, ateina pas savus*“ (14, VIII/100). Išsakytos pateikėjos mintys akcentuoja nuomonę, kad gyvieji ir mirusieji sudaro vieną tarpusavio ryšiais susijusią bendruomenę, saistomą išsipareigojimų, iš kurių svarbiausia – gyvųjų pareiga melstis už mirusius savo artimuosius.

Atsilyginimas už mirusiojo sutvarkymą, mirusiojo įkapės, estetiškas šarvojimo patalpos sutvarkymas ir papročių estetiškas apipavidalinimas priklauso nuo ekonominių-kultūrinių krašto sąlygų. XX a. pirmojoje pusėje Alizavos apylinkėse už mirusiojo nuprausimą ir aprengimą atsilygindavo dovanodami stuomenis, pokario metais už šį patarnavimą nebuvo atlyginama, puponiečiai bobutei Butkevičienei dovanodavo skarelę ar kitą kokią daiktą. XX a. antrojoje pusėje mirusiuosius aprengdavo ligoninėje. Seni namuose mirę žmonės, kuriems autopsija nebūtina, turėjo / turi teisę būti sutvarkomi ir aprengiami namuose; pastaruoju metu dažniau naudojamosi laidojimo paslaugas teikiančios įmonės paslaugomis, už kurias mokama nustatyta pinigų suma. Sutvarkydami kūną mirusiajam suteikia mirusiojo statusą pagal tradicinį išivaizdavimą, koks turi būti mirusysis. Pirma mirusiojo savybė – jis turi būti švarus. Mirusįjį namuose prausia su muiluotu skudurėliu, nušluosto švariu rankšluosčiu. Sakoma: „*Nes paskutinį kartą, išeina žmogus iš šio gyvenimo, atgyvenęs, atidirbęs, tai raikia ir nuspraus. Kai ainam kur, ar bažnyčion, taigi nusiprausiam*“ (14, VIII/21). Kai kas muilą panaudodavo gydymo tikslais. Šis tikėjimas iki nagrinėjamo laikotarpio pabaigos išliko šiaurės rytų Lietuvoje. Tikėjimų gyvavimas išlieka, kai tikėjimas pasitvirtina gyvenimo praktikoje. Kaip antai Puponių kaime:

„*Gimė tokis vaikiukas, jam buvo tokis plėmas nuo gaisro, sako. Nėščia moteris pamatė [gaisrą] ir prisilietė [prie savo kūno]. Ir pamokino šituo muilu mazgot, mazgot. Žinokit, išnyko [dėmė]. Ir tą muilą mama man liepė saugot. Jis labai nuo daug ligų gydo*“ (14, V/21).

Antras svarbus veiksmas – mirusysis aprūpinamas pašventintais daiktais. Pašarvotam katalikui ant krūtinės sudedamos rankos (dešinė ranka viršuje), tarp pirštų išspraudžiamas paveikslėlis, uždedamas rožinis – tai konfesinę tapatybę išreiškiantys ženklai, „*kad tikintis žmogus*“ (14, VII/23). Pateikėjos teigė, kad rožinis – įprastas palydovas išėjus iš namų aplinkos, religingų žmonių išeiginių drabužių kišenėje, moterų rankinuke visada būna rožinis. Išvykstantiems į ilgesnę kelionę vaikams religingos motinos įdeda kokią nors pašventintą daiktą, rožinį ar medalikėlį, „*dėl apsaugos*“. Taip pat ir mirusiojo nesiryžta išleisti į kelionę be įprastų religinę tapatybę liudijančių ir apsaugą garantuojančių sakramentalijų. Rožinis kaip religinis ženklas laikomas itin svarbiu, kai kas išsako nuomonę, kad religingumu nepasižymėjusiam žmogui uždedami rožinį jį „išjuokia“. Įdomu, kad religinis paveikslėlis laikomas būtinu visiems, nepriklausomai nuo buvusio religingumo. Virbališkių kaime į rankas mirusiajam įdėdavo *kalendavojusio* parapijos kunigo dovanotą paveikslėlį, specialiai išspausdintą su laiminimu ir atlaidais apdovanotomis maldomis:

„Laimink, Dieve, šiuos namus! Malda. Padaryk, Viešpatie Jėzau Kristau, kad uoliai sekdamu tavo šventosios šeimos pavyzdžiu, mūsų mirties valandą, švenčiausios Mergelės, tavo motinos, ir šventojo Juozapo užtarymu mus priimtumei į amžinąjį gyvenimą. Švenčiausiojo Jėzaus Širdie, saugok mūsų šeimas! 1939 m. Palėvenėlės parapijos lankymo atminimas Kun. Kazimieras Butkus.“

Taigi mirusysis rankose laikydavo dokumentą, liudijantį bendravimą su parapija, kurio trumpame turinyje kunigas surašydavo aktualius gyvenimui ir amžinybei tinkamus maldavimus. Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje religingi žmonės įkapėms pasilaiko rožinį, paveikslėlį, nereligingi esant reikalui juos nuperka gedulo namų parduotuvėje. Paveikslėlis mirusiajam įdedamas į rankas taip, „tarsi jis žiūrėtų į jį“, nors jo akys užmerktos. Tai senas, patvarus paprotys, nors jo prasmės, paskirties pateikėjai sakosi nežinantys. Manytina, kad atvaizdas religiniame paveikslėlyje yra tarsi orientyras, į kurį turi orientuotis mirusysis perėjimo į anapusinį pasaulį metu. Sakoma, kad geriausiai tinka šventojo vardo globėjo „patrono“ atvaizdas, nes „jis [patronas] tave pasitiks“ (14, VII/23).

Kitas svarbus mirusiojo požymis – jo kojos ir rankos būna surištos. Tai praktinę paskirtį turintis paprotys. Jų atrišimas prieš uždengiant karstą laikomas reikšmingu ir svarbiu amžinai laimei, sakoma, kad mirusysis negalės anapus vaikščioti, jei kojos paliko surištos (14, IX/21). „Sako: neatrėšė kojų. Čia jau negražu“ (14, VIII/21). Taigi visą laidojimo laiką mirusiuoju rūpinamasi tarsi jisai būtų gyvas, taip pat išlaikoma mintis, kad jis bus gyvas. Visa mirusiojo išvaizda rodo, kad jis pasirengęs kelionei, paliktas kojų raištis nesiderintų su bendru mirties apipavidalinimo kontekstu, todėl suprantama, jog toks neapdairumas būtų „negražus“, neetiškas. Gedulo namų darbuotojai šį būtiną patarnavimą atlieka perkirpdami raiščius, juos pagal papročius palieka karste. Taigi tyrinėjamu laikotarpiu mirusiojo sutvarkymo papročiuose fiksuojama išlikusi senajai lietuvių pasaulėjautai būdinga nuostata – velionis ir jo vėlė suvokiami kaip nedaloma visuma, kuriai svarbūs žemiškieji patogumai, pomėgiai ir judėjimo laisvė (Merkienė 2007: 157).

Mirusysis aprenjiamas mirusiojo drabužiais – įkapėmis. Būdinga, kad įkapės visoje Lietuvoje atitikdavo gyvenamojo meto mados drabužius, tačiau nuometas, kaip senovinė galvos danga, kiek ilgiau išliko rytų Lietuvoje (Vyšniauskaitė 1995: 446). Irma Šidiškienė rašė, kad XX a. pirmojoje pusėje įkapių apranga, nors ir išlaikė iškilmingumo poreikį, darėsi vis kuklesnė, įprastesnė, visuotinai dėvima, mažiau susijusi su išgyventų metų svarbiais įvykiais (1993: 66–69). Stasė Zovienė, gimusi 1938 m. Skodinėlių kaime, pasakojo, kad jos vaikystės metais (XX a. viduryje) miręs kaimynas senelis Gurklys buvo apvilktas „šliubiniu“ kostiumu, „šliubiniais“ marškiniais ir batais. Šitai apsirengęs jis eidavo į bažnyčią. Manytina, kad visą gyvenimą dėvėtas rūbas buvo iš tiesų kuklus. XX a. viduryje moterys ir vyrai buvo šarvojami su bažnytiniais rūbais, nes „nieks laidojimui naujų nepirkdavo seniau“ (14, IX/22c). Pagyvenusių moterų suknišios būdavo tamsiai rudos, vėliau – tamsiai mėlynos spalvos, ilgos, plačios, tretininkėms ją sujuosdavo specialia virvele. Moterims aprišdavo skarelę, paprastai šilkinę, šviesių spalvų. Šaliai pradėti naudoti XX a. 7-ojo dešimtmečio pabaigoje. Batų neaudavo, būdavo su juodos spalvos kojineėmis, po karo pasiūdavo „tapkes“, vėliau pradėjo auti batus,

mūsų dienomis – naujus. „Smertinius“ marškinius pasiruošdavo naujus. Ilgainiui susiklostė nuostata, kad ir visi įkapių drabužiai turi būti nauji, jeigu nešioti, tai bent jau neskalbti. XX a. antrojoje pusėje buvo įprasta įkapes susiruošti (nusipirkti, pasisiūdinti) iš anksto, kad numirus, pasak pateikėjos, „*neriektų nuogai gulėt*“, kol bus nupirkti, pasiūti drabužiai – jų reikiamų ir tinkamų prekių deficito sąlygomis ne visuomet būdavo krautuvėse. Nesveikai gimusiai mergaitei baltą suknelę įkapėms paruošė ir laikė jos krikšto mama (baltas rūbas simbolizuoja nekaltumą – krikšto drabužį). Rinkos sąlygomis visą įkapių aprangą galima išsigyti laidojimo reikmenų parduotuvėse, šių galimybių fone fiksuojama nuomonė, kad namuose laikomos įkapės gali prišaukti mirtį, „*kad jau rūbus turi, tai jau kap ir laukia [rūbai], kad greičiau mirtum*“ (14, VII/22). Netinkama įkapėms laikoma trumpa ar skaisčiai raudonos spalvos suknia. Tačiau vyšninė spalva yra priimtina (gedulo namuose sakė, kad tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje populiariausios bordinės ir žalios suknius). Bordinę spalvą pateikėjos siejo ne su raudona, o su violetine, t. y. liturgine spalva: „*Žiūrėk, kunigas su bordiniais ir arnotas tas būna gedulingas. Violetinis violetinis*“ (14, VII/22c). Artimieji savo mirusiųjų iš anksto pasiruoštomis, tačiau moraliai pasenusiomis, nemadingomis įkapėmis nerengia. Visoje Lietuvoje įtampą tarp su papročiais nesiderinančios mirusiojo valios ir imperatyvo, „*ką žmonės pasakys*“, artimieji sumažuna tas įkapes sudėdami į karstą, o mirusįjį aprenkia naujomis, t. y. šiuolaikiniu požiūriu tinkamomis įkapėmis.

Surinkti duomenys leidžia spręsti, kad žinoma mirusiojo valia nėra laikoma aukštesne už papročius. Šiuo atveju įdomus žmonių numanymas, kad mirusieji aname pasaulyje turi suprasti būtinybę ir neišvengiamą tvarkos laikymąsi, kuriam paklūsta gyvieji. Tą paliudija rezultatai – mirusieji sapne nepriekaištuoja: „*Pasvarstėm ir palaidojom, ir nieko*“ (14, IX/22e). Marija Žalnieriūnienė sakė: „*Valią vykdyt būtina. Aišku, gali būt ir per didelė jo ta valia. Taip tai reikia. Čia vis tiek iš pagarbos. Jeigu normalus noras*“ (14, V/101).

Pateikėjos Danutė Kazimiera Sokienė ir Liucija Vilkaitė iš Virbališkių prisiminė ir apibūdino šarvojimo raidą. Gryčioje mirusįjį pašarvodavo padėdami lentą ant dviejų „zoslaniukų“ (arba galvūgalį padėdavo ant suolo, o kojas ant „zoslaniuko“), lentos apdengti nebuvo būtina. Mirusįjį guldydavo išilgai namų kojomis į lauko duris. Jokių gėlių prie mirusiojo nebūdavo, prie galvos degdavo viena ar dvi žvakės, įstatytos į stiklines su grūdais, sienos mirusiojo galvūgalyje taip pat nedengdavo, nes „*būdavo tuos namuos kiekvienam kampe paveikslų [šventųjų] tai galerija*“ (14, IX/23). Tačiau stalą apdengti geriausia balta staltiese buvo būtina, prie stalo sodino giedorius, „*o giedoriam turi būt pastatyta žvakė, kryželis turi būt pastatytas*“ (14, IX/5) – šis elementas laidotuvėse išliko pastovus. Stalas stovėdavo krikštasuolėje, kur šviesiau. Karsto antvožą atremdavo prie galinės sienos.

Mirusysis ant lentos gulėdavo, kol vietiniai meistrai padarydavo karstą. Karsto vidų būtinai iškaldavo drobe, viršų nudažydavo juodai. Karstą paženklindavo religiniais ženklais: ant karsto viršaus pritvirtindavo iš kartono iškirptą kryželį, karsto galvūgalyje pritvirtindavo IHS raides su kryželiu ant H raidės. IHS ženklas, kuriuo dažnai žymimi krikščionių liturginiai reikmenys, yra Jėzaus graikiško vardo pradžia (*Religijotyros...* 1991: 150). Iš šio ženklo naudojimo galima spręsti, kad karstui buvo teikiama liturginio daikto reikšmė. Nuo XX a. 6-ojo dešimtmečio karstai buvo perkami

Povilo Barzdžiuko iš Virbališkių kaimo laidotuovės. 1947 m. liepos 24 d.
 Juozo Karazijos nuotr. Iš Kazimieros Danutės Sokienės ir Liucijos
 Vilkaitės albumo

buitinio gyventojų aptarnavimo kombinate, ant karsto viršaus pritvirtindavo medinį kryželį su Kančia (taip daroma iki šiol, tiktai kryželis perkamas kartu su karstu). Seniau prieš uždarant karstą antvožo vidinėje pusėje žvake išdegindavo kryžių. Kryžius yra Atpirkimo ženklas. Krikštyto vaiko karstelio nedažydavo, mergaitės šarvojimo lentą bei karstelį apipindavo gėlėmis ir vainikais, ilgainiui buvo pradėti dažyti ir vaikų karstai (Kriauza 1996: 24).

XX a. 6-ajame dešimtmetyje šarvojimo aplinkai dekoruoti imta naudoti tekstilė (kai kas, ypač pasiturintieji, ją naudodavo ir anksčiau). Šarvojimo lentą apdengia baltos spalvos audiniu. Baltai spalvai teikiama religinė prasmė, nurodoma jos sąsaja su liturgija: „*Baltom. Čia prie altoriaus, kaip ir altorius. Tu su baltais rūbais krikštan atėjai, tu ir išeini prie baltos spalvos*“ (14, VIII/3); „*balta <...> ramybės spalva, o mirusiam reikalinga ramybė*“ (14, V/3). Galinę sieną uždengia baltomis ir juodomis, kartais šviesiomis „rinktinėmis“ lovatiesėmis – jas ausdavo arba pirkdavo išaustas Rokiškio buitinio gyventojų aptarnavimo kombinate. Puošnumas, t. y. estetinė dimensija, šarvojant namuose tyrinėjamu laikotarpiu yra itin svarbu: „*Stengiamės jau labai puošniai*“ (14, IX/3). Puponyse iš lovatiesės šonų pakabina po rankšluostį, jį perriša juodu kaspinu. Šie rankšluosčiai gali būti senųjų papročių reliktas: seniau buvo tikima, kad rankšluostyje, kurį pakabindavo ant sienos arba durų staktos, slapstosi siela (Merkienė 2011: 195). Vengdami atspindžių, veidrodį ir kitus blizgančius paviršius turinčius daiktus (sekciją) apdengia: „*Veidrodį apdengi, kad neatsispindėt siela*“ (14, V/50); „*atsispindi, gal užtatai tas nabašnykas*“ (14, VI/50); „*gedulas toksai*“ (14, VIII/50). Gedulo ženklu – juodu audiniu apdengia šviestuvą. Paveikslą ant galinės sienos parenka pagal lytį – vyrams kabina Švč. Jėzaus Širdies, moterims – Švč. Mergelės Marijos. Pastaraisiais dešimtmečiais kai kas paveikslus išsinuomoja laidojimo paslaugų įmonėse (sovietmečiu šventųjų paveikslų namuose sumažėjo arba ir visiškai neliko). Šarvojimo salėje paprastai kabinamas kryžius. XX a.

antrojoje pusėje turintys išipareigojimų sovietinėms įstaigoms religinio paveikslu nekabindavo, buvo reikalaujama mirusiojo galvūgalyje pakabinti jo portretą.

Žvakės laidotuvėse degintos visais laikais. Jų deginimo prasmę pateikėjai aiškina įvairiai: „*Tas ryšys su dangumi ir su mirusiuoju gyvųjų*“ (14, IX/3); „*ugnis yra apsauga*“ (14, X/3); „*šventa ugnis yra kūrenama todėl, kad sielai būtų lengviau. Kad šildytų tą sielą, nes kūnas tai atšąla. Čia iš kunigo, esam šnekėję*“ (14, V/3). Kunigo pozicija atspindi Bažnyčios nuostatą: vadovaudamasi pastoraciniais principais, ji nebijo priimti kilusių iš pagoniškojo pasaulio tam tikrų iškilmingų, visos liaudies vertinamų elementų, gebančių sujaudinti sielą ir vaizduotę (Liaudiškojo... 2003: nr. 24). Žvakių deginimas mirusiųjų apeigose, suteikiant joms krikščionišką aiškinimą, perimtas iš romėnų papročių (Kajackas 1998: 53). Marija Alseikaitė-Gimbutienė rašė, kad lietuvių tautosakoje yra duomenų, nurodančių, kad šviesa, ugnis prie palaikų reikalinga tam, kad šildytų vėlę; ši buvusį seną tikėjimą rodo ir archeologiniai duomenys (1943: 56). Pradėjus deginti pigesnes žvakes, jų deginama daugiau, gedulo namuose – po 6 šešiašakėse žvakidėse iš abiejų kryžiaus pusių.

Giesmininkų stolas bėgant metams ir kintant namų vidaus suplanavimui traukėsi iš krikštasuolės durų link. Gedulo namuose jis, niekuo neapdengtas, stovi prie pat lauko durų, liudydamas, kad malda laidotuvėse neteko išskirtinės, garbingos vietos. Daugiausia dėmesio skiriama mirusiajam, paguldytam patalpos centre. Gedulo namuose viena salė dekoruota bordinės spalvos tekstile. Gedulo atributai šarvojimo salėse nenaudojami. Jie laikomi būtiniais gedinčiuose namuose, – gedulas, mirus jų gyventojui, apgaubia visus namus. Namuose nesilinksmina ir nerengia triukšmingų pobūvių visą gedulo laikotarpį, dažniausiai iki metinių, nors artimieji gedi skirtingą laikotarpį: vaikai tėvų – metus arba motinos metus, o tėvo pusę metų, brolio ar sesers – tris mėnesius. Glaudų mirusiojo ryšį su namais rodo ir laidotuvių eisenos trumpas sustojimas prie jų. Sakoma, kad mirusiajam „*reikia atsisveikint, sudie pasakyt namams*“ (14, VII/59), „*atsisveikina su tėviški, pagarbai atiduot*“ (14, VI/59). Fiksuojama nuostata, kad per metines gedulas nuimamas ne tik metus jį nešiojusiems artimiesiems, bet ir gedintiems namams: „*Pasidaro šviesūs namai, nebetamsūs. Reiškia, gedulas nuimtas namams ir tam žmogui*“ (14, III/80c).

Pranešimas apie laidotuves Kupiškio krašte buvo kvietimas maldai. Žinia apie kaimyno mirtį vietovėje išplisdavo greitai, o maldai kviesdavo, kai pašarvodavo mirusįjį. Kaime seniau mušdavo būgną (Glemžaitė 1958: 248; Kriauza 1996: 24), Virbališkių kaime žmogus, eidamas gatve, skambindavo didoku varpeliu (vėliau jis buvo naudojamas mokykloje). Giminėms, artimesniems ir tolimesniems (giminystės laipsniu ir gyvenamąja vieta) duodavo žinią (14, IX/27). Kitur kviesdavo namiškis ar paprašytas žmogus, apeidamas visų kaimynų kiemus, buvo kviečiama žodžiais: „*Ataikit poterių kalbatų prie numirusiojo.*“ Susirinkę prie mirusiojo giedodavo, kaip galima spręsti iš užrašymų, be pertrūkio: „*Vieni pagiedoję išeina, kiti atėję gieda*“ (Glemžaitė 1958: 248–249). Melstis prie mirusiojo buvo kataliko pareiga. Šios pareigos supratimas jaunų žmonių bendrijoje nyko veikiamas ateistinės sovietmečio propagandos. Darbo kolektyvas ateidavo atiduoti pagarbą mirusiajam, ypatinga jos išraiška buvo vainikas su užrašu. Ilgainiui vainikus mirusiajam pradėjo nešti giminės, kaimynai, artimieji. Atsirado nuomonė, kad į laidotuves einama atsisveikinti ir išreikšti pagarbą mirusiajam bei pareikšti užuojautą artimiesiems. Tyrinėjamo

laikotarpio pabaigoje nusistovėjo kvietimo į laidotuves paprotys. Kviečiant daroma atranka, kviečiami tie, su kuriais bendraujama, asmeniškai nepakviesti į laidotuves eiti nedrįsta. Kvietimas į laidotuves susijęs su vaišinimo po laidotuvių papročiais, kviesdami pabrėžia, jog kviečia ir į gedulingus pietus (14, X/28). Žinoti dalyvių skaičių svarbu, nes pietūs užsakomi valgykloje ar kavinėje. Nekvietieji po laidotuvių į vaišes neina. Kviečiami pagal etikos taisyklės turi pasakyti, ar galės palydėti, t. y. ar dalyvaus gedulinguose pietuose. XX a. antrojoje pusėje iš kvietimo formulės išnykęs maldos prašymas rodo sekularizacijos poveikį. Seniau pokalbis vykdavo suvokiant savo ir kito asmens krikščionišką tapatybę, išnykus katalikiškos tapatybės paliudijimui religiniais veiksmais, jie nustoti minėti, pakito kvietimo į laidotuves žodinė formulė.

Parapijai apie parapijiečio mirtį praneša skambantys varpai. Skambinimas varpais Aukštaitijoje vadinamas „pazvanais“. Kupiškio krašte skambinama tam tikru ritmu su dviem trumpais sustojimais, o tai reiškia maldą, kaip teigė vargonininkas iš Skapiškio: „*Kaip „Viešpaties angelų“ kalba, trys „Sveika Marija“, taip ir čia. Kelias sekundes sustoja, kad tarpas būtų, ir vėl skambina, o pabaigoj tin tin – „Amžiną atilsį“ šit padaro“* (14, I/16). *Religingi žmonės išgirdę varpus meldžiasi – sukalba maldele „Amžiną atilsį“*. Taigi skambinimas varpais yra malda už mirusįjį, kartu ir raginimas melstis, ja paskelbiamas ir pradedamas maldos budėjimo prie mirusiojo laikas. Budėjimo laikas užbaigiamas skambinant varpais išlydint mirusįjį iš bažnyčios.

Kupiškio rajone fiksuojami du budėjimo prie mirusiojo pavadinimai (jaunimo bendrijoje įsitvirtina žodis *laidotuvės*). Alizavos apylinkėse, kaip ir Biržų rajone, budėjimas vadinamas *apsėdais*, tačiau, skirtingai nei Biržų krašte, kur apsėdai trunka vieną vakarą, apie Alizavą tęsdavosi 3–4 dienas. Tolstant nuo Biržų, apsėdų terminas nyksta, Puponių, Virbališkių kaimuose jis nevertojamas, o Skapiškyje jo reikšmė netgi nežinoma. Kupiškio krašte laidotuvės vadinamos *pograbu* (Alizavoje *pagrabas* – tai paskutinė laidotuvių diena, o Antašavoje – gedulingi pietūs). *Pograbas* tęsdavosi 3–4 dienas, tris vakarus rinkdavosi žmonės ir tris vakarus giedodavo. Tradicija keitėsi apie 1970 metus, buvo susitarta, „*kad nebebūtina tris dienas ir nebebūtina tokios ilgos*“ (14, IX/37).

Pograbo trukmę lėmė žinomas visoje Lietuvoje tikėjimas, kad „*siela tik per tris paras atsiskiria*“ (14, V/11); „*sakydavo, negalima be trijų [dienių]. Dar reiškia neišėjus ta siela, sakydavo*“ (14, VIII/11). Tai senas tikėjimas, kronikose fiksuotas 1210 m. (Henrikas Latvis Livonijos kronikoje mini, kad kuršiams po kovos prie Rygos reikėję trijų dienų pertraukos, kad galėtų savo kritusiuosius palaidoti) (Alseikaitė-Gimbutienė 1943, 55). Tyrimas rodo, kad minėtas tikėjimas išlikęs iki mūsų dienų, tačiau jį įgyvendinti kylant salių nuomos kainoms daugeliui darosi vis sunkiau. Šarvojimas namuose beveik išnykęs; tyrinėjamu laikotarpiu kone visi mirusieji šarvojami Kupiškio gedulo namuose, kai kuriuose kaimuose ir bažnytkaimiuose atsiradus galimybei šarvojama bendruomenės namuose. Tikėjimas sielos buvimu prie pašarvoto mirusiojo mūsų dienas pasiekė perduodamas iš lūpų į lūpas. Šis tikėjimas, pritaikytas kremavimo atvejui, pateikiamas kaip argumentas, kad kremavimas nėra priešingas tradicijai, jei atliekamas po trijų parų: „*Sielai nekenkia tikrai. Taigi trys paras ir atsiskiria. Trys paras. O aš tikrai už [kremavimą]*“ (14, V/91). Būtent šis tikėjimas lemia laidotuvių trukmę, šarvojimo patalpos sutvarkymo kai

kuriuos elementus bei elgesį per laidotuves: kalbama tyliai arba pusbalsiu, vengiama triukšmo, į laidotuves einama apsirengus geresniais drabužiais, artimieji apsirengia gedulo drabužius, su mirusiuoju elgiasi, apie jį kalba tiktai gerai, tarsi jis būtų gyvas. Pateikėjai nurodė, kad su vyrais, kurie prašomi iškasti duobę, apie darbą prie mirusiojo nekalbama, patys duobkasiai prie mirusiojo nesitaria, vyrai prašomi, tarpusavyje tariasi išėję į kitą kambarį. Kanauninkas (80 metų) iš Biržų r. minėto tikėjimo neginčijo, nors visiškai jam ir nepritarė:

„Tik kalbas girdėjo, kad siela iškeliavo tada, kai jau palaidojo. Sako, kad [siela] mato dar viską, laidojimo apeigas. Bet čia tik žmonės kalba. Ką jie gali žinot, kada ta siela iškeliauja, kur ten. Nepatikrinamas dalykas, ar iškeliavo, ar neiškeliavo, ar mato dar“ (14, XII/98).

Taigi teisus religijotyrininkas Gintaras Beresnevičius, kuris rašė, kad liaudies religija

„nesutampa su oficialiąja, jos dogmos niekad neužrašomos, o perduodamos iš lūpų į lūpas, ji savaip sprendžia gyvenimo problemas ir nesyk peržengia oficialiosios religijos ribas arba visiškai nuo jos nutolsta“ (1997: 211–212).

Iš liaudies religijos kyla siekis naudojamomis priemonėmis paveikti sielą. Daugelis veiksnių yra skirti vėlei apsaugoti nuo „tarpinei“ erdvei būdingų pavojų bei padėti jai kuo greičiau persikelti anapus, taip pat apsaugoti gyvuosius nuo galimo žalingo mirties poveikio. Katalikų pamaldumo praktikos yra nukreiptos į Dievą maldaujant gailestingumo mirusiajam. Seniau atėjusieji į *pogrąbą* atsiklaupdavo, meldėsi sukalbėdami vieną poterį, bučiuodavo ant stalo pastatytą „mūkele“ (Kriauza 1996: 24), taigi atlikdavo apeiginius veiksmus, tokius pat, kaip ir atėję į bažnyčią. Išeidami namo taip pat meldėsi atsiklaupę. Mūsų dienomis kryželio bučiavimas išnykęs, meldžiasi trumpai, nyksta atsiklaupimas kaip maldos laikysena, ši laikysena nyksta ir iš liturginių apeigų. Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje bendra malda prie mirusiojo beveik išnykusi. Marijos legiono narės mirusių narių artimųjų ir aktyvesnių parapijiečių laidotuvėse sukalba skausmingą rožinio dalį bei Marijos legiono maldas; apaštalavimo tikslu prieš kiekvieną maldą *Sveika, Marija* paskaito sakinį iš Šventojo Rašto, taip supažindina ir sudomina klausytoją apmaštomu slėpinio įvykiu. Bendro giedojimo, vadovaujamo giedoriaus, paprotys nyko sovietiniais metais. Jį keitė keturių penkių giesmininkų (vyrų ir moterų) grupelės, plačiai žinomos ir prašomos (samdomos) apgiedoti mirusiuosius. XX–XXI a. sandūroje atsirado profesionalių muzikantų ar giesmininkų duetai, kurie laidotuvėse gieda pritardami elektroniniu klavišiniu muzikos instrumentu. Pastarųjų giesmininkų tikslas, kad jų giedojimas būtų neprikaištingai profesionalus prasme, jie giedojimo pagalbininkų nepageidauja, tuo skiriasi nuo senųjų giedorių, kurie buvo bendros maldos organizatoriai ir jos vedėjai, atsakingi už tradicijos saugojimą, jos perdavimą bei tradicijos tęsėjų ugdymą. Būsiami giedoriai buvo ugdomi pagal nusistovėjusią metodiką, kurią apibūdino giedorius Henrikas Stasėnas:

„Mes jauni pradėjom giedot, nuo 16, nuo 18 metų, pradėjom būdavo prie vyresnių šitų. Pradedą duot skaityt, iš karto da neskaitydavom, paskui išdrišom, tai būdavo skaitom ta-

jamnyčių tų, kap vadindavo seniau, nu tai tadu pradėjom jau jau. Atskirai vedi jau tadu, kai iš tų skaitai tajemnyčių tų ražončiaus, tai atskirai vienas tadu skaitai, aš užgiedu tadu ir „Tėve mūsų“, arba „Sveika, Marija“ jau visa tadu, aš visų tų dolių išvedu. A tadu kitam, matai, po ailiu ir aina būdavo“ (14, II/0).

Giedojimui pritardavo visi susirinkę į laidotuves, vyrai vyrams, moterys moterims – giedodavo dialogo būdu. Kaip minėta, melstis buvo kataliko pareiga, antra, reikėdavo melstis naudojant Dievo duotus gebėjimus: „Čia savo kaimo, kaip ir privati buvo eit ir giedot“ (14, VI/41). Dabartiniai profesionalūs giesmininkai bendros maldos neorganizuoja, jie atlieka koncertinį maldos variantą. Laidotuvių dalyvių malda igavo naują formą, giedojimo klausomasi tyloje, dėl to giedojimas turi būti malonus ausiai. Prie giedoriaus Henriko Stasėno grupelės tradiciškai prisijungia ir kiti laidotuvininkai, gebantys giedoti, vienus pasikviečia, kiti patys atsisėda prie stalo. Vyrų vaidmuo giedojime išlieka svarbus iki šiol (duetams vadovauja vyrai). Šepetoje yra keletas laidotuvėse giedančių moterų, tačiau jų vienu į laidotuves nekviėdavo, vyrą giedorių atveždavo iš Kupiškio. Kaimuose, kur nelikę vyrų giedorių, vienos moterys negieda rožinio ir giesmės už mirusius gimines.

XX a. pabaigoje atsidėkojimas už giedojimą buvo įvairus: padėką giesmininkams išreikšdavo juos vaišindami, vėliau, atsiradus finansinėms galimybėms, savo kaimo giesmininkėms dovanodavo po saldinių dėžutę, gražias skareles, gražių siūlų – prekių deficito metais tai buvo vertingos dovanos. Į tolesnes vietas užprašytiems giesmininkams mirusiojo artimieji atsidėkodami duodavo pinigų. Kai kur kaimuose savo kaimo giesmininkėms dovanomis ar žodine padėka atsidėkojama iki šiol. Šepetoje išlikusi minėta tradicinė nuostata dėl giedojimo laidotuvėse ir atlygį už jį; giesmininkė tvirtino: „Malda, tegu malda, jeigu aš galiu taip, gi vis tiek atvažiuoja, parsiveža“ – taigi parodo išskirtinį dėmesį giesmininkėms, o jos kaimynė sakė: „Atlaidai. Aš nemoku giedot, einu laidotuvėms, o jie moka – gieda“ (14, VIII41).

Tyrinėjamu laikotarpiu giesmininkai naudojami rankraščiais giesmynais. Seniau giesmes giedodavo iš *Kantyčkų*. Ilgainiui *Kantyčkų* kalba paseno, o jų „lenkiškas“, pasak pateikėjų, raštas žmonėms pasidarė sunkiai įskaitomas. 1968 m. Lietuvos vyskupijų ordinarų kolegijos išleisto *Liturginio maldyno* tiražas buvo nepakankamas, kad patenkintų visų tikinčiųjų poreikius. Kupiškio krašte Bažnyčios žmonės slapta platino savilaida išleistą mašinraščiu išspausdintą mokyklinio sąsiuvinio dydžio giesmyną *Giesmės giedamos už mirusiuosius*. Kas parengė ir spausdino šį giesmyną, sužinoti nepavyko, nes religinio turinio knygų leidyba ir platinimas sovietmečiu buvo nusikalstama veikla, todėl kruopščiai slepiama. Antašavos giesmininkai sakėsi giesmyną gavę iš vargonininkės vienuolės sesers Pranutės CSC, giedorius iš Kupiškio Kazys Striūka jį buvo gavęs iš parapijos kunigų, Puponių kaimo giesmininkai jį „gavo“, Virbališkių kaimo giesmininkė išigijo bažnyčioje, ant giesmyno užrašyta data: 1980 m. balandžio 28 d. Taigi surinkti duomenys rodytų, kad giesmynus platino kunigai. Minėtas giesmynas aplinkiniuose rajonuose nefiksuojamas, jo sudarytojas nėra žinomas. Analizuodami „Giesmių“ turinį pabandydysime rasti atsakymą į klausimą, ar šis giesmynas originalus, ar panašus į kitus Aukštaitijos laidotuvių giesmininkų naudojamus giesmynus. Kupiškėnų giesmynė yra 51 giesmė ir malda iš kelių šaltinių. 1) Iš *Liturginio maldyno*: „Viešpaties angelas“, „Sveika, Karaliene“,

„Rūsčią dieną“, malda *Tikiu Dievą*, visos šermeninės giesmės (16 giesmių), giesmė „Labą naktį, Jėzau“, Švč. Jėzaus Vardo rožinis, litanija ir keturios jo pabaigos. 2) Iš kunigo Jurgio Tilvyčio M. I. C. paruošto ir Marijampolėje 1930 metais išleisto *Giesmyno*: dvi giesmės M. Marijai ir vadinamasis *Mažasis rožantėlis* – giesmės „Rožė Marija“ trys dalys. Psalmių (p. 6, 24, 118, 50) tekstai šiek tiek skiriasi nuo esančių J. Tilvyčio giesmyne. 3) Originalios giesmės: „Miliausias Jėzus aplankė žmoniją“, „Jėzau mieliausias mūsų Atpirkėjas“, „Garbinkim Jėzų, meilę begalinę“, „Viešpatie, Tavęs šaukiame gilybėn įsmege“, „Už mirusius litanija“. Visos šios giesmės ir *Už mirusius* litanija yra ir kunigo Gedimino Šukio (1923–2002) parengtame giesmyne „Šermeninis giesmynas, surinko ir paruošė Akmenėlis, 1983“.⁹ Abiejuose giesmynuose išspausdinti skirtingi giesmių „Atsisveikinimo giesmė“, „Atsisveikinimas su mirusia motina“, „Maldų vainikėlis už mirusius (Karunka)“ variantai; „Laidotuvių giesmė“ abiejuose giesmynuose yra tokia pati. Vien tiktai „Giesmėse“ yra: giesmė „Dažnai girdim gaudžiant bažnyčių varpus“, giesmės *Libera* liaudiškas variantas „Išgelbėk, o Dieve“ bei trumpa tris kartus giedama giesmė „Pagailėki, Jėzau gerai“. Originalių giesmių buvimas abiejuose giesmynuose leidžia spėti, kad giesmyną „Giesmės giedamos už mirusiuosius“ gali būti parengęs kunigas kompozitorius G. Šukys (1966–1978 metais jis buvo klebonas ir dekanas Zarasuose). Nors gali būti, kad abiejų giesmynų sudarytojai naudojosi tais pačiais šaltiniais, kurie galėjo būti liaudies sukurtos ir liaudyje paplitusios giesmės iš giesmininkų rankraštinų giesmynų (gali būti, kad dėl to „Giesmėse“ atsirado originalūs psalmių variantai). „Šermeniniame giesmyne“ Akmenėlis (kun. G. Šukys) nurodo, kad jis giesmes surinko. Abiejų giesmynų analizė atskleidžia faktą, kad XX a. 8-ajame dešimtmetyje jau buvo paplitęs ypatingas giesmių žanras, vadinamosios *Atsisveikinimo giesmės*, giedamos mirusiojo vardu, viena jų „Sudie sudie, man laikas eit“ buvo įtraukta į *Maldyno* antrą leidimą 1984 m. Nykstant giedojimui iš *Kantųčkų*, giesmės ir maldingos praktikos iš giesmyno „Giesmės giedamos už mirusiuosius“ sudarė laidotuvių repertuarą, nors neatmestina mintis, kad giesmynas buvo sudarytas surinkus giesmininkų giedamas giesmes Kupiškio krašte.

Be „Giesmių“, giesmininkai naudojami rankraštiniais giesmynais, į kuriuos susirašo naujas savo grupelės repertuaro giesmes. Šios giesmės, vadinamos „gražiomis“ (14, VII/44), giedamos vietoj pasenusių giesmių („Kas nor broliams mirusiems tarnaut“, „Rūsčią dieną“ ir pan.). Puponių kaimo giesmininkės giesmyne yra giesmės, giedamos Kaune ir kitur Lietuvoje: „Pasauly tik daugel vilionių“, „Anapus saulės“, „Kai apgaubia naktuzės tyluma“, „Arti naktis, užmigo pievų gėlės“. Bažnyčia nėra išleidusi laidotuvių giesmių giesmyno, dėl to ir profesionalių giesmininkų giesmynai yra „rankraštiniai“, juos sudaro giesmių ir jų natų kopijos iš įvairių šaltinių. Pateikėjos atkreipė dėmesį, kad profesionalių giesmininkų giedamos giesmės nesiderina su laidotuvių kontekstu:

„Dabar jauni gražiai gieda, bet giesmės nebegražios. Nebepagrabinės giesmės. Seniau kai giedodavo, tai verkt aidavo, dabar – būkime linksmi. Dabar nebe giesmės, o tokios dainos išeina“ (14, VII/45).

Tokių išpūdį sustiprina sintezatoriaus muzika. Nurodytas pokytis yra reikš-

⁹ Iš šio giesmyno gieda Skapiškio giesmininkai, jį gavę iš buvusio parapijos klebono Povilo Varžinsko (1922–2012).

mingas, nes laidotuvių giesmių esminis bruožas yra jų kontekstyvumas. Papročiais reglamentuotų giesmių giedojimas tam tikru metu žymi apeigų fazę, stimuliuoja laidotuvių eigą, dažnai susilieja su apeigų scenarijumi. Mokslininkai giesmes klasifikuoja pagal jų priklausymą vienoms ar kitoms laidotuvių apeigoms (Turek 1993: 41–44).

Kupiškio krašte svarbi maldingumo praktika *pograbe* – Švč. Jėzaus Vardo rožinio giedojimas bei malda už mirusius gimines. Puponių kaime prisiminė, kad giedant rožinį turėjo būti 13 žmonių, „*jeigu 13 nėra, negali giedot išvis, turi būt 13*“ (14, VI/44f), prieš pradėdami giedoti suskaičiuodavo žmones, jų trūkstant, kaip prisimenama, „*suvarė ir paauglius vaikus, kad būt žmonių*“ (14, VI/44f), ilgainiui minėtos būtinybės (ji fiksuojama visam Švč. Jėzaus Vardo rožinio giedojimo areale) nustota laikytis. Budėjimo prie mirusiojo laikas pradedamas giedant *Viešpaties angelą*, ši giesmė giedama ir prieš išlydint mirusįjį. Virbališkių kaime pašarvoję mirusįjį ir prie jo sustoję pagieda arba, kai nėra kam giedoti, sukalba *Viešpaties angelo* malda. Tai sena praktika, kai kas atėję į *pograbą* paklausia, ar giedotas *Viešpaties angelas* (14, IX/44a), tai rodytų, kad budėjimas prie mirusiojo buvo pradedamas bendra malda, kuri katalikų tradicijoje laikyta itin reikšminga. Ši tradicija išlikusi atnaujintose *Laidotuvių apeigose*. *Apeigose* yra *Malda šarvojant mirusįjį*, kurią patariama kalbėti, kai mirusiojo kūnas guldomas ant pakylos ar į karstą (LA 2004: 20–21), bet neatliekama, nes tikintiesiems nėra žinoma.

Giesmių repertuarą lemia *pograbo* trukmė. Giedojimo laikas turi tendenciją trumpėti: seniau, kaip minėta, buvo giedama dieną ir per naktį, XX a. antrojoje pusėje buvo giedama tik vakare, vakarinio giedojimo laikas taip pat nuolat trumpėja, todėl vietoj anksčiau giedotų trijų rožinio dalių giedama viena. Netgi tradiciniai giesmininkai repertuarą paįvairina vadinamosiomis gražiomis giesmėmis: „*Labai daug giesmių giedam mes, labai naujoviškų, vargoninkas gauna, tokios trumpos, ale*

Marijonos Vaitiekūnienės iš Virbališkių kaimo laidotuvis. Moterys – Gyvojo rožančiaus draugijos narės. 1933 m. Iš K. D. Sokienės ir L. Vilkaitės albumo

labai grožios“ (14, II/40). Tai rodytų, kad giedojimo tradicijos kaitą lemia taikymasis prie užsakovo skonio – rožinio malda laidotuvininkams per ilgą ir nuobodį. Senieji giedoriai maldingumo praktikų rinktis neleisdavo – jos buvo nustatytos tradicijos ir jas buvo privaloma vykdyti. Antašavoje būtinai giedodavo rožinį (14, III/44). Nuostata keitėsi XX a. pabaigoje. Antašavos giesmininkai rožinio negieda, taigi galime konstatuoti biržietišką giesmių tradicijos poveikį. Šepetos kaime pageidaujant artimiesiems vietoj rožinio gieda *Mažąjį rožantėlį* – tris giesmes „Rožė Marija“. J. Tilvyčio giesmyne parašyta, kad pirmą giesmę skirta I šv. rožinio daliai, antra – II, trečia – III, liaudyje sakoma, kad šios giesmės atstoja rožinį. Švč. Jėzaus rožinis su rožinio maldai būdingais pasikartojimais yra skirtas bendram giedojimui, klausytojui jis nėra įdomus. „Gražios“ giesmės klausytoją sudomina turiniu, jas giedant išsiklausoma (giesmininkams svarbu, kad giedojimo būtų klausoma), susigraudinama, verkama. Pastebėta, kad „žmonėm reikia paverkt“ (14, IX/44c). Laidojimo dieną gieda vien tik giesmes, prieš išlydint būtinai giedamos *atsisveikinimo giesmės*. Gali būti, kad psichoterapinis pobūdis ir lėmė naujų „gražių“ giesmių iširtinimą repertuare bei jų gyvavimą. Klausytojas išgirsta, kad jo išgyvenami jausmai yra poetinami, tai skatina juos išreikšti, verkdamas žmogus patvirtina, kad giesmėje apgiedami jausmai yra tiesa. Teocentrinė nuostata tokioms giesmėms nebūdinga, kai kuriose jų Dievo vardas iš viso neminimas. Dėl to kyla klausimas, ar „giesmės“ terminas tinka šiam žanrui, kurio vieną pavyzdžių pateikiame visą:

„Kai tėviškėn sugrįši vėlei, tavęs motulė nesutiks, / tik obelėlės žiedlapėliai jos veidą ir kasas nusnigs. / Jos švelnios mylimos rankelės tavęs daugiau neapkabins, / neišbučiuos šviesių akelių, prie balto stalo nesodins. / Beribės meilės nemeluotos namai gimtieji sklidinai, / takelis po langais nušluotas, kuriuo laimingas pareini. / Nameliai ramūs, numylėti, kur švietė motinos širdis, / kodėl, kodėl taip netikėtai užgeso jūsų žiburys? / Kai grįši į pastogę brangią, tavęs motulė jau nelauks, / tik debesėliai per padangę, kaip tavo lakios mintys plauks. / Tenai kalnelis, kryžių miškas, ir dieviškų žvaigždžių naktis, / čia amžinybe dvelkia viskas, čia ilsis motinos širdis“ (14, IX/44h).

Atrodo, galima teigti, kad ši giesmė yra modernus raudų variantas.

Paskutinį vakarą atliekamos pagal tradiciją svarbiausiomis laikomos maldingumo praktikos. Pagiedojus rožinį meldžiamasi už mirusiojo mirusius gimines. Seniau melddavosi giedodami giesmę *Rūsčių dieną*, po kiekvieno posmelio minėjo mirusiojo ir vienu ar dvi jų jo mirusių giminių krikšto vardus iš artimųjų pateikto sąrašo ir už juos kalbėjo poterius – maldas *Tėve mūsų, Sveika, Marija, Amžiną atilsį*. Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje giesmės *Rūsčių dieną* negieda, anot pateikėjo, ji „*tokia jau labai liūdna*“ (14, I/40). Šiuo atveju galime konstatuoti, kad liaudies pamaldumas atitinka Katalikų bažnyčios nuostatas. 2004 m. respansorinė giesmė „*Gelbėk mane, Viešpatie*“ (*Libera, me Domine*), vadinama *Libera*, buvo pakeista kitais respansoriniais giedojimais, kadangi jos turinys neišreiškė krikščionio mirties velykinio pobūdžio (Instrukcija... 2004: 3). Išskirtinė, tiktai Kupiškio kraštui būdinga pamaldumo forma už mirusius gimines yra 129 psalmės *Iš širdies gelmių* giedojimas. Vyrų pagieda vieną psalmės eilutę, vedėjas iš mirusio artimųjų sudaryto sąrašo paskelbia mirusiojo ir vieno ar dvi jų jo mirusių giminaičių krikšto vardus,

moterys pagieda *Amžiną atilsį*. Psalmę kartoja, kol baigia minėti visus vardus. 129 psalmės yra liturginių apeigų malda, giedama išlydint mirusį iš šarvojimo patalpos ar bažnyčios, taip pat lydėjimo metu. Dievo žodžio giedojimas yra svarbi malda už mirusiuosius, mirusiems giminėms maldaujama Dievo gailestingumo, nes, kaip nurodo pateikėjai, „*jiems dar gali būt reikalinga malda, skaitos, pagalbos*“, „*sako, kad pagerbimas visų*“ (14, VII/40).

Budėjimo prie mirusiojo apeigose svarbūs du elementai – giedamos giesmės ir vaišės (14, VIII/26). Kupiškio krašto vietovėse, kurios ribojasi su Rokiškio rajonu, atvykstantys į jas buvo vaišinami visas budėjimo dienas. Kitur vaišindavo tikrai paskutinę dieną ir vakarą. Glemžaitė rašė, kad seniau vaišindavo tikrai giesmininkus (1958: 249). Vėliau stengdavosi pavaišinti visus atėjusius, kiekvienas iš artimųjų prie stalo kviesdavo jį užjausti atėjusius draugus ar bendradarbius. Šeiminkės tam prigaminavo balandėlių. Pagrindinis maistas laidotuvėse buvo mėsa, jos parūpindavo paskersdami vieną ar du gyvulius: kiaulę, teliuką ar aviniuką. Maistą ruošdavo pasamdytos šeiminkės, jos gamindavo ir šaltuosius, ir karštuosius patiekalus, būtinai virdavo šaltieną. Paskutinį vakarą vaišindavo alumi. Laidotuvėse alus buvo būtinas, jį darydavo paprašytas pivorius. Alizavos apylinkėse vaišinta mirusiojo vardu:

„Tai reikia atsisveikint su visais, reikia pavaišint. Užtat ir duodavo valgyt. Visi sėsdavo, nei vienas neišeina – visi valgo. Jisai. Su juo atsisveikinimas, jis dabar vaišina“ (14, VIII/34).

Panaši nuostata užfiksuota ir Puponyse: „*Prieš kelionę reikia pailsėt ir prie stalo susėst. Daugumoj kiekvienas atsisėda, paskutinę minutę pabūna. Atrodo, tu būni su jo siela*“ (14, V/35). Kai mirusieji šarvojami bendruomenės namuose, vaišės būna kuklesnės – arbata, sumuštiniai. Puponyse bendras valgymas laikomos būtinu. *Paskutinės vakarienės reikalingumą* pateikėja paaiškino remdamasi aukščiausiu autoritetu: „*Jėzaus Kristaus pasakyta, kad paskutinė vakarienė turi būt*“ (1: 14, V/35). Panašiai buvo paaiškinta būtinybė per vakarienę pavaišinti alumi:

„Čia gal pagal Bibliją, kai Kristus vyną daugino, kaip visa. Tai vynas buvo, o čia jau žmones, jau alų darydavom gryną, miežinį, skanus, geras. Jis pavaišina arba jinai [mirusysis]“ (1: 14, VIII/34).

Vaišinimasis yra bendravimo aktas, gyvųjų tarpusavyje ir su mirusiuoju. Jonas Balys rašė, kad lietuviai neturi paniškos mirusiųjų baimės, gyvieji ir mirusieji sudaro vieną bendruomenę, kur riba tarp gyvųjų ir mirusiųjų pasaulio dažnai yra neaiški (1948: 200). Įdomu, kad į šią bendravimą visų su visais įtrauktas ir Jėzus Kristus, kaip papročių pirmavaizdis. Taigi bendravimas iškyla kaip esminė vertybė. Į bendrą komunikavimo sistemą įtraukiami ir auginami gyvuliai:

„Čia kaime sako prieš 3–10 metų: nors gaidų nukirskim, kad nieko nepjaunam. Reiškia, kad savas žmogus mirė, turi būt paaukotas kažkoks tai gyvulys. Nu gyvas dėl visų pavaišinimo“ (14, V/82).

Tai senas, iš ikirikščioniškojo baltų mitinio mąstymo atėjęs paprotys (Merkienė 2007: 149). Jei toks paaukojimas nepadaromas, nesiseka gyvenime (šiuo tikėjimu pradėta abejoti):

„Labai gerai žinau tokį posakį, čia mūsų kaimė. Krito [karvė]. Sakė: Tai va pograbi nieko nepapjovė, tai va Dievas pasiėmė. Ar jis pasiėmė, ta siela pasiėmė. Čia yra gal padavimai“ (14, V/82).

Seniau kiekviena šeima ateidama į laidotuves nešėsi turimų maisto produktų pagal išgales: kas iškepėdavo pyragą, kas sūrį, kas sviesto sviestinę, kas varškės vagonę, kas kumpio gabaliuką, kas skilandžio, kas dvilinkę dešrą. Kaimynės sunešdavo turimus gražesnius indus. Šeimininkės iškepėdavo bandelių, sausainių, varškę maišydavo su sviestu, šį patiekalą žmonės valgydavo su pyragu. *„Tai paskutinė vakarienė, kol nepalaidotas, paskutinį vakarą“* (14, IX/35). Maisto atnešimas (paaukojimas) ir bendras visų vaišinimasis po maldos primena pirmųjų krikščionių „broliškąją agapę“ (Meilės puotą). Kai išnyko maisto nešimo paprotys, į laidotuves nešdavo reikalingų buičiai daiktų, pastaruoju metu atnešama pinigų – tai auka, kaip nurodoma ant dėžutės gedulo namuose. Taigi metams bėgant aukos davimas kaip religinis veiksmas išliko, kintančiomis gyvenamo laikotarpio ekonominėmis sąlygomis keitėsi jo formos.

Išnagrinęję paskutinio vakaro apeigas laidotuvėse galime teigti, kad vaišės *pograbe*, kaip ir malda prie mirusiojo, buvo vienodai reikšminga apeiginė veikla, būtina kaip pagalba mirusiajam pereiti į anapusinį pasaulį. Vacys Milius XX a. pabaigoje rašė, kad per paskutinius keturis šimtus metų maisto ir gėrimų vartojimas laidotuvėse iš apeiginio-buitinio reiškinio virto buitiniu (Милюс 1990: 227). Tyrimas rodo, kad XX–XXI a. sandūroje valgymas laidotuvėse nėra suvokiamas vien kaip buitinis reiškinys. Kai kur nesant sąlygų vaišinimo laidotuvėse paprotys nyksta. Kai bendruomenės namuose nėra atskiro kambario vaišėms, laidotuvininkai nevaišinami, giesmininkams ant stalo padedama saldinių, sausainių ir vaisvandenių. Kai kur pavalgydina tiktai iš toliau atvykusius.

Laidotuvių dalyviai vaišinami po laidojimo. Nuo XX a. paskutinio dešimtmečio pietūs užsakomi valgykloje arba kavinėje. Artimieji jautriai reaguoja, kai laidotuvininkai „išsibėgioja“, neateina į gedulingus pietus: *„Kažkaip tavęs nevertina“*, *„skolingas lieki žmonėm“* (14, VII/68). Seniau gedulingi pietūs buvo vadinami *paskutiniu rožančiumi*. Palaidojo mirusįjį, visi išsiskirstydavo į namus. Visi susirinkdavo vakare po ruošos darbų, susėdę prie stalų giedodavo giesmes ir Švč. Jėzaus Vardo rožinį (vėliau vieną jo dalį ar *Mažąjį rožantėlį*), meldavosi už giminės mirusiuosius, pasimeldę valgydavo vakarienę. Jei likdavo maisto ir alaus, visus pakviesdavo susirinkti kitą ir dar kitą dieną. *„Paskutiniai pietūs, tai jau savieji vaišina“* (14, VIII/66). Iš šio teiginio galime spręsti, kad paskutiniai pietūs turi kitokią paskirtį nei paskutinė vakarienė. Pagal perėjimo apeigų teoriją, gedulingų pietų apeigomis siekiama mirusįjį įtraukti į mirusiųjų bendriją. Vaišės daromos tam, kad būtų atkurtas ryšys tarp gyvųjų ir mirusiojo, nes netekus vienos grandies, ryšys nutrūksta. Tokios pat vaišės daromos pasibaigus gedulo laikotarpiui (Геннеп 1999: 150). Nagrinėjamu laikotarpiu pietūs vyksta iš karto po laidotuvių, jie laikomi laidotuvių pabaiga. Katalikų tradicijoje

svarbi malda prieš valgi. Giesmininkai sodinami pačioje garbingiausioje vietoje prie stalo, ties stalo viduriu, ten pastatoma žvakė. Prieš gedulingus pietus meldžiamasi už mirusį, giesmininkai pagieda 1–2 ar kelias giesmes („Išėjo siela į tėvynę“, „Pagailėki, Jėzau geras“, „Marija Marija“, kai kur „Viešpaties angelas“) arba sukalba poteries už mirusį, jo mirusius tėvus ir gimines, stalo palaiminimo malda. Gedulinguose pietuose svarbus elementas – mirusiojo dalyvavimas juose, išreiškiamas simboliškai vietai jam. Gale stalo, „nes pagarbos ženklas galas stalo“ (14, V/69), padedama lėkštutė su tujos šakele – tai vieta mirusiajam. „Jis dalyvauja. Jam lėkštutė yra, jam yra viskas, šakutės“ (14, V/69). Tujos šakelė turi simbolišką ir informacinę paskirtį. Kavinėse mirusiajam atminti skirtas specialus staliukas, ant jo pastato mirusiojo portretą, prie jo uždega žvakelę, „ir ta atributika juoda būna“ (14, III/28). Manome, kad nuotrauka taip pat reiškia mirusiojo dalyvavimą. Kunigas iš Panevėžio sakė: „Tarsi nuotraukoje jis dalyvauja. Kitaip kam ją atsineša į gedulingus pietus, galėtų palikti mašinoje“ (14, XX/69). Šermenys, puota, kurioje „dalyvauja“ pats miręs žmogus, – senas lietuvių paprotys (Gimbutienė 1943: 58–59). Namuose lėkštutė mirusiajam padedama ir per metines, sakoma, kad šis ženklas išreiškia mirusiojo dalyvavimą ir bendravimą su juo: „Bent mes taip galvojam, kad ji [siela] dar su mum bendrauja. Ir bendrauja labai ilgai“ (14, V/76). Metus laiko „išėjusysis arti arti“ (14, X/79). Seniau per metines giedodavo rožinį, meldavosi už giminės mirusiuosius. Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje kai kas užsako, kad rožinį pagiedotų *davatkėlės* bažnyčioje, jos vienos jį ir pagieda. Etiškas artimųjų ir laidotuvininkų elgesys prie stalo ir atsiveikinimas po jų daro laidotuves gražias: „Gražiai giedojo, tvarkingai pavalgė, gražiai išėina, išlydi tvarkingai, atsiveikina“ (14, VIII/73). Duobkasius vaišina atskirai nuo kitų.

Kupiškio krašte fiksuojamas ypatingas mirusiojo šeimos santykis su duobkasiais. Didesniuose kaimuose mirusiam gyventojui duobę tradiciškai iškasa kaimynai, kiekvienas kaimas turi savas kapines. Kadangi kaimuose vyrų sumažėję, prašomi tie patys, „kaip ir pastovūs“, „rinktiniai žmonės, rimti“ (14, IX/64). Tradicijoje ryškus tam tikras požiūris į duobkasių ambivalentiškumas: jiems rodomas išskirtinis dėmesys, kartu juntamas ir tam tikras duobkasių atitolinimas: „Jiems kitas stalas, kitoj patalpoj“ (14, IX/64). Duobkasius nuveža, parodo kapavietę, išleisdami kasti duobės būtinai įdeda valgių ir du butelius alkoholinių gėrimų, iškasę duobę duobkasiai laukia atlydimo mirusiojo, neša karštą per kapines, kapo duobę užkasa su talka. XX a. antrojoje pusėje duobkasiams už darbą atsilygindavo dovanodami lininius austus rankšluosčius, jais persijuosę duobkasiai nešdavo karštą, įleisdavo karštą į kapo duobę. Eduardas Starkus iš Puponių kaimo dovanotus rankšluosčius saugo kaip prisiminimą apie mirusius kaimynus. Tie rankšluosčiai gražūs, aštuonnyčiai, jiems teikiama vertė artima liturginių reikmenų vertei, pateikėjas teigė: „Negaliu aš jų nei pirtin neštis, tik pakabint prie Švenčiausio ar kaip“ (14, VI/64). Duobkasiai nuolat tobulino savo darbo kultūrą, XX a. 7-ajame dešimtmetyje vietoj virvių pradėjo naudoti juostas, prieš 20 metų kapo duobę pradėjo puošti degančia žvakute, įstatyta į nišą galvūgalyje. Seniau vienas duobkasių lipdavo į duobę priimti karsto (sakydavo, „kautis su nabošnyku“ (14, VI/62), įlipęs prilaikydavo karsto galą, kad šis neapvirštų, vėliau šis paprotys išnyko. Duobkasių darbas ypatingas tuo, kad vykdomas šventoje vietoje. Iškilus problemai, duobkasiai ją sprendžia pasikvietę parapijos kleboną, kuris pripažįstamas *sacrum* sferos žinovu.

„Lakiam un klebonų, sakom: ką daryt? Nu, sako, nieko nepadarysi. Atvažiavo, pats pasižiūrėjo. Karstas un karsto, karstas un karsto, ir kur. Visų giminį, ir staigiai visi mirį. Sako, jei daugiau mirtų vsio, viskas, nebemožna kavot“ (14, VI/62).

Toks ar panašus intensyvus sąlytis su sunkiai prognozuojama *sacrum* sfera gali paveikti žmogų, gali būti, kad šiam poveikiui neutralizuoti duobkasiams įdeda alkoholinių gėrimų – stiprų poveikį turintį elementą iš *profanum* srities. Tyrinėjamo laikotarpio pabaigoje duobkasiai „valdiški“ (14, VI/62). „Valdiški“ reiškia, kad jie atlieka nustatyta pinigų suma apmokamą darbą, jų santykis su užsakovais yra minimalus. Kartais ir jiems padovanojami rankšluosčiai, kai velionė juos būna paruošusi ir laikiusi savo laidotuvėms, tuomet jie laidojimo paslaugą atlieka ne su savo apranga, bet su dovanotais rankšluosčiais.

Išlydint mirusių svarbiais laikomi veiksmai, kuriais siekiama apsisaugoti nuo galimo žalingo mirties poveikio. Šiems veiksams teikiama svarbi reikšmė, per atsiveikinimo ir išlydėjimo jaudulį, jie nekrinta į akis, neretai vykdomi esant laidojimo paslaugas atliekančiam kunigui. Išlydėdami mirusių surenka visas žvakes, nesudegusius žvakių galiukus, gėles. Seniau Alizavos apylinkėse mirusių iki durų palydėdavo su degančia žvake, taip išvesdavo jo sielą ir visas laidotuvėse buvusias sielas: „Jis jau išėjo, kad jo nieko čia nebebūtų, su juo aina visos dvasios, visi išeina, kad čia nieko nebeliktų jo“ (14, VIII/57). Išnešus mirusių iš namų, kol laidotuvių eiseną neišėjusi iš kiemo, skubama išardyti šarvojimo vietą. „Sakydavo, kad greit, [kad] neliktų laidotuvių. Nes jeigu tos vietos ilgai neišardai, tai greitai tam kambary ar kur vėl reiks greitai šarvot“ (14, V/57). Eisenai išėjus iš kiemo, likusios namuose šeimnininkės ar jų pagalbininkės tuojau pat surenka eglių šakeles, žymėjusias takelį į namus, kol juose vyko *pograbas*, iššluoja ir išplauna kambarius. Puponiečiai lydėdami mirusių prie kaimo kryžiaus sustoja tylos minutei, kryžiui dovanuoja (paaukoja) krepšelį gėlių. „Jau čia iš kaimo tokia pagarba“ (14, V/59). Reikšmingas pirmas sutiktasis: „Sako, ką sutinki, kai lydi, toks ir mirs, ar jaunas, ar senas, ar moteris, ar vyras“ (14, VII/83). Gali būti, kad dėl to sutikus laidotuvių eiseną būtina sustoti. Praeinant laidotuvių eisenai, vyrai nusiima kepurę. Kaip ir visur, šiaurės ir šiaurės rytų Aukštaitijoje tikima, kad „netinka vyti laidotuvių eiseną pavėlavus“ (14, VIII/101). Sakoma, kad laidotuvių koloną galima aplenkti tiktai važiuojant plentu, tačiau nuo bažnyčios iki kapinių – negalima (14, VI/60) (akivaizdu, kad šis draudimas pakoreguotas atsižvelgiant į nūdienos eismo sąlygas). Žvakių galiukus sumeta į duobę – „kas jam skirta, tai jam ir atiduoda“ (14, VII/61). Seniau visi užmesdavo tris grumstelius žemės tris kartus palinkėdami ir melddami mirusiajam *Amžiną atilsį*. Šis paprotys pakito, pamiršta jo paskirtis: kunigas nurodo, kad žemių užmestų artimieji. Glemžaitės išsamiai apibūdinto papročio išlydint šeimnininką ant stalo padėti neprariektus duonos ir pyrago kepalėlius nė vienas mūsų tyrimo pateikėjas neprisiminė (1958: 251). Tai leidžia daryti išvadą, kad laidotuvių papročiams ir tikėjimams vertikalus (per knygas ir kt.) perdavimo būdas nebūdingas.

Šeimose išlieka horizontalus (iš kartos į kartą) pasaulėjautos perdavimas. Tradicinei kultūrai būdingus tikėjimus pateikė ir pakomentavo 14 metų paauglys:

„Jeigu aš žuvau per kito žmogaus klaidą – jis girtas buvo, – o aš turėjau gyventi iki 80 metų, aš vaidensiuos iki 80 metų, čia barbensiuos.¹⁰ <...> Sako, savižudžiai nepatenka nei į dangų, nei į pragarą, jie kažkur vaidentis lieka tuštumoj. Serga depresija po mirties. Galvoja žmogus, [kad] išsivaduos nusižudydamas, bet, sako, negali priimt savižudžių nei į dangų, nei į pragarą“ (14, VIII/100).

Akivaizdu, kad šių tikėjimų perdavimas turi ne vien informacinę paskirtį (ši paskirtis pati menkiausia), juos perduodant vykdomas vertybinis ugdymas, siekiama augančiai kartai įdiegti moralinės atsakomybės už konkrečius veiksmus pajautimą. Savižudybė laikoma nelaiminga mirtimi (14, V/89).

Kupiškio krašte XX a. pirmojoje pusėje buvo ypatingas mirusiųjų minėjimas, vadinamas *mišiomis*. Duomenis apie šį minėjimą užrašėme Virbališkių kaime. *Mišios* nebuvo derinamos nei prie šeimos narių mirties datų, nei prie bažnytinių mirusiųjų minėjimų. Pagrindinis motyvas *mišioms* buvo giminiavimosi paprotys – „*man reikia gimines susikviest*“ (14, IX/81). Užsakydavo mišias bažnyčioje ir prieš porą savaičių pakviesdavo gimines žodžiais „*mišios bus pas mus*“. *Mišioms* padarydavo alaus, samdyta šeimnininkė suruošdavo vaises. Kunigo nurodytą valandą visi susirinkdavo bažnyčioje. *Mišias* sukvietę šeimnininkai vykdami į bažnyčią veždavo maisto, kurį išdalindavo davatkėlėms ir ubagėliams, pasak pateikėjų, „*pyrago šmotelį, mėsos, va tokia auka lyg tai*“ (14, IX/81). Po mišių visi vykdavo į pakvietusiojo namus, čia giedojimų nebūdavo, iškart prasidėdavo vaisės, „*balius*“.

Sovietiniais metais išnykus iš bažnyčių špitolininkams, davatkėlėms ir ubagėliams, kurių laiką išmaldos davimo paprotys dar gyvavo – religingi žmonės važiuodami į bažnyčią mišių, kurias buvo užsakę už mirusiųosius (laidotuvių dieną ar minėjimų proga), kunigui seneliui nuveždavo maisto, paruošto iš šviežios skerdienos.

Malda neatsiejama nuo mirusių artimųjų paminėjimo. Religingi žmonės meldamiesi prisimena mirusius savuosius ir kaimynus. Malda už mirusiųosius laikoma pagalbos teikimu, būtina pareiga, o jos nevykdymas – apsileidimu:

„*Kitą sykį būna taip, kad pamiršti paminėt, turi pasimelst, atsiprašyt neva tai. Kada buvo reikalingos mano maldos, aš jum nepadėjau, aš pamiršau, atleiskit, kad aš taip vėlai prisiminiau jumi. Už gimines kokius ar ti pažįstamus, o paskui meldies už kitus, katrie žinai tikrai, kad jiem dar gali būt reikalinga maldų, skaitos, pagalbos*“ (14, VII).

Tradiciniame kaime Sumos metu melstasi kapinėse. Sekmadieniais į kaimo kapines Sumos laiku eidavo pagyvenusios moterys, negalėjusios nueiti į bažnyčią. Eidamos išidėdavo į ryšulėlį sūrio kampelį, pyrago gabalėlį. Kapinėse pasimeldę, *papoteriave*, susirinkę ant pievelės pasivaišindavo atsineštu maistu. Kaimuose, prie kurių buvo kapinės, vasarą šeštadienio vakarą buvo privaloma sutvarkyti, nušluoti artimųjų kapus – maldos už mirusius artimuosius vieta.

Atlikę katalikų laidotuvių papročių Kupiškio krašte analizę galime teigti, kad laidotuvių apeigose yra stabilų papročių grupę, kaip antai: miru-

¹⁰Lietuvoje žinomas tikėjimas, kad priverstine mirtimi pasitraukę iš gyvenimo mirusieji kelia pavojų gyviesiems, nes nėra išgyvenę viso savo gyvenimo (Gimbutienė 2004: 114).

Laidotuvių procesija Kupiškyje. Prie automobilio stovi l. e. p. dekanas dr. Rimantas Gudelis. 2012 m. liepos 31 d. R. Garnevičiūtės nuotr.

siųjų laidojimas karste, karsto forma ir jo vidaus išklojimas baltu audiniu, pagarus elgesys su mirusiojo kūnu, mirusiojo paguldymas ant nugaros, jo aprengimas įkapėmis, budėjimas prie mirusiojo, žvakių deginimas, laikymasis orumo laidotuvėse, gedulo paprotys ir kt. Šie papročiai tokie patys visoje Lietuvoje, taip pat ir daugelyje krikščioniškų Europos tautų.

Kultūrinės ekonominės sąlygos šalyje lemia šių papročių formas. Dėl to pakito karsto gamybos būdas, žvakių skaičius, laidotuvių erdvė persikėlė į nuomojamas patalpas, gedulingi pietūs valgomi kavinėse, daugeliu atvejų pasinaudojama laidojimo paslaugas teikiančių įmonių patarnavimais, šios įmonės gamina ir jų parduotuvėse perkami laidotuvėms būtinai reikmenys: karstai, įkapės, gėlės, žvakės, taip pat vadinamieji laidotuvių atributai – rožinis, paveikslėliai. Įmonių teikiamos paslaugos artimos tradicinėms, joms daro įtaką ir rinkos sąlygos, kai pasiūlą neretai nulemia paklausa.

Tradicinėje kultūroje laidotuvėse svarbiausia dimensija buvo santykiai: šeimos, giminės, skirtingų kartų, vietinės ir parapijos bendruomenės, išskirtiniai santykiai buvo su specifines funkcijas laidotuvėse atliekančiais jos atstovais, ypač su parapijos klebonu, santykiai su mirštančiu ir mirusiuoju, mirusiojo artimieji atsižvelgdavo į mirusiojo santykį su jo namais bei turtu. Visa apimantis santykis buvo su Dievu, santykis su Juo užtikrino ir visų kitų santykių kokybę. Mokamos laidojimo paslaugos sujaukė šių santykių tinklą, ryški tendencija laidotuvėms tapti uždaroje šeimos, giminės ir draugų aplinkoje vykstančiu įvykiu. Įdomu, kad laidotuvių erdvei persikėlus į nuomojamas patalpas, atsirado mirusiojo santykį su namais išreiškiantis paprotys – trumpas sustojimas prie jų.

Katalikų laidotuvėse reikšmingą vietą užima religinė raiška. Šaltinių tyrinėjimas atskleidė, kad katalikų laidotuvių apeigos – tai religinis veiksmas, kurio kulminacija – liturginės apeigos, po kurių būdavo mirusiųjų minėjimai (pirmasis vakare po laidojimo). Žmogui mirus, jį šarvojant naudotos sakramentalijos, kartu kliautasi Bažnyčios maldomis, ir kaip pagalba mirusiajam šie elementai katalikų laidotuvėse išliko iki mūsų dienų. Esminis pokytis – išnykus maldos prašymui iš kvietimo į laidotuves žodinės formulės, pakito ir budėjimo laiko paskirties suvokimas – malda nėra pagrindinis veiksmas laidotuvėse, į kurių seniau telkėsi visa prie mirusiojo budinti bendruomenė. Šis pokytis atsirado, manome, veikiamas sekuliarizacijos, o tai nulėmė žmonių religinės tapatybės krizę.

Maldingoms praktikoms Lietuvoje būdingas regioniškas bei lokalūs skirtumai. Kupiškio krašte svarbi pamaldumo praktika laidotuvėse (seniau ir mirusiųjų minėjimuose) yra Švč. Jėzaus Vardo rožinio giedojimas, taigi Kupiškio kraštas priklauso vidurio Lietuvos Švč. Jėzaus Vardo rožinio giedojimo laidotuvėse arealui. Nuo rožinio giedojimo neatsiejama malda už mirusius gimines. Unikali, tik šiame krašte fiksuojama maldingumo praktika – 129-os psalmės giedojimas meldžiantis už mirusįjį bei jo giminės mirusiuosius. Kupiškio krašte naudojamas giesmynas „Giesmės giedamos už mirusius“ – Bažnyčios rekomenduojamų ir liaudies sukurtų giesmių rinkinys.

Atlikę religinės raiškos analizę galime teigti, kad liaudiškas pamaldumas suformuotas krikščioniškojo tikėjimo principų: suvokiama pakrikštytųjų velykinė mirties prasmė, sielos nemirtingumas, šventųjų bendravimas. Aptarta liaudiškojo religingumo apraiška – tikėjimas sielos buvimu prie mirusiojo kūno – skatina laikytis didžiausio orumo bei religinio jautrumo laidotuvėse; mirusiojo sutvarkymo ir įkapių (aprangos ir į kapą dedamų daiktų) papročiuose išlieka svarbus velionio ir vėlės suvokimas kaip nedalomos visumos, kuriai svarbūs žemiškieji patogumai, pomėgiai ir judėjimo laisvė. Išnyko seniau praktikuotas religingumo veiksmas – išmaldos už mirusįjį.

Daugelis tradicinių papročių, elgesio laidotuvėse normų nagrinėjamo laikotarpio pabaigą pasiekė jų prasmų perdavimo dėka. XXI a. pradžioje papročiams išsaugoti, perduoti ir puoselėti nemažos reikšmės turi bendruomenės namai, kai gyventojai juos gali naudoti savo reikmėms (savo mirusiesiems šarvoti).

Šaltiniai

1. Dievo kulto ir sakramentų kongregacija, Liaudiškojo pamaldumo ir liturgijos vadovas: Principai ir gairės, *Bažnyčios žinios*, 2003 birželio–spalio mėn., nr. 11–20, prieiga per internetą <http://www.baznycios.zinios.lt/old/bz0311/311doc1.html>, žiūrėta 2012 m. vasario 28 d.
2. Giesmės giedamos už mirusiuosius, mašinraštis [1980].
3. *Giesmynas*, paruošė kunigas J. Tilvytis M. I. C., Marijampolė, Marijonų spaustuvė, 1930.
4. *KBK – Katalikų Bažnyčios Katekizmas*, Vilnius, Lietuvos vyskupų konferencija, 2012.
5. *KK – Katalikų katekizmas*, Katowice, Drukarnia Diecezjalna w Katowicach, 1990.
6. Kriauza A. Vaikų mirtis ir laidojimas, *Gimtasai kraštas*, 1944, nr. 32, Vilnius, Lietuvos kraštotyros draugija, 1996, p. 20–25.
7. *LA – Laidotuvių apeigos*, pagal *ORDO EXSEQUIARUM* 1969 m. pavyzdinį leidinį, parengė Lietuvos vyskupų konferencijos liturgijos komisija, Vilnius, Katalikų pasaulio leidiniai, 2004.

8. Lietuvos Vyskupų Konferencijos instrukcija kunigams dėl naujojo Laidotuvių apeigyno (2004 08 31), *Bažnyčios žinios*, nr. 17 (209), 2004, p. 3–4.
9. *LM – Liturginis maldynas*, trečiasis pataisytas fotografuotinis leidimas, Lietuva, Kauno arkivyskupijos kurija, 1992.
10. *LM – Liturginis maldynas*, Vilnius–Kaunas, Lietuvos TSR vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys, 1968.
11. *Romos katalikų apeigynas Lietuvos vyskupijoms*, pirmoji dalis: Sakramentai ir pašventinimai, Vilnius–Kaunas, Lietuvos vyskupijų ordinarų kolegijos leidinys, 1966.
12. *Šermeninis giesmynas*, surinko ir paruošė Akmenėlis, 1983.
13. *TK – Mūsų tikėjimo šviesa*: Trumpas katekizmas katalikų šeimoms, Kaunas, Šviesa, 1992.
14. VDU ER. Nr. 2074, Etnografinės ekspedicijos „Katalikiškų laidotuvių papročiai ir apeigos Lietuvoje: XX–XXI a. sandūra“ medžiaga, t. 14, užrašė Rimutė Garnevičiūtė, 2012.

Literatūra

1. Alseikaitė-Gimbutienė M. Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje, *Gimtasai kraštas*, nr. 31, 1943, 53–80.
2. Balys J. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, pirmoji dalis, Tübingen, Patria, 1948.
3. Beresnevičius G. *Religijotyros įvadas*, Vilnius, Aidai, 1997.
4. Gimbutienė M. Baltai (1963), *Lietuvių mitologija*, t. 3, Vilnius, Mintis, 2004, p. 106–128.
5. Glemžaitė-Dulaitienė E. *Kupiškėnų senovė*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958.
6. Jonutytė J. *Tradicijos sąvokos kaita*, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2011.
7. Kajackas A. *Bažnyčia liturgijoje: Liturgijos raida istorijoje*, Vadovėlis aukštosioms mokykloms, Kaunas, Lietuvos katechetikos centras, 1998.
8. Kasmauskas S. Laidojimo apeigų praktika, moralinė jų dimensija bei įtaka visuomenės ir kariškos bendruomenės žmogui, *Soter*, nr. 8 (36), 2002, p. 95–119.
9. Kerbelytė B. *Tautosakos poetika*, Kaunas, VDU leidykla, 2005.
10. Kessel M. Naujieji amžiai, *Europos mentaliteto istorija*: pagrindinių temų apybraižos, Vilnius, Aidai, 1998, p. 225–236.
11. Klišytė R. Mirties akivaizdoje, *Bičiulystė*, nr. 32, 1991, p. 3.
12. Kudirka J. *Papročiai ir kaimo kultūra*, Kaunas, Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, 1996.
13. Mardosa J. Įvadas į religijos etnologiją, liaudies religiją ir liaudišką pamaldumą: paradigmu ir tyrimo turinio klausimai, *Lietuvos etnologija* 12 (21), 2012, p. 9–29.
14. Mardosa J. *Rytų Lietuvos ir Vakarų Baltarusijos verbos: Liaudiškojo pamaldumo raiška XX a. antroje pusėje–XXI a. pradžioje*, Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009.
15. Merkienė I. R. Karšatis ir laidotuvės, *Papročiai*: monografija, Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas, Kaunas, Žiemgala, 2007, p. 137–160.
16. Merkienė I. R. Laidotuvių apeigos, *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, Vilnius, Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2011, p. 192–200.
17. Merkienė I. R. Tikėjimas pomirtiniu gyvenimu ir laidotuvių papročiai; Paukštytė-Šaknienė R., Savoniakaitė V., Šaknys Ž. B. *Pietryčių Latvijos lietuviai: tapatumo išraiška, etninės ir kultūrinės orientacijos*, Vilnius, Versus aureus, 2005, p. 158–191.
18. Motuzas A. Katalikiškos pridedamosios pamaldos Lietuvoje: Švč. M. Marijos kalbamasis bei giedamasis rožinis. Vėlinės. Šermenys ir mirusiųjų minėjimai, *Liaudies kultūra*, 2000, nr. 5 (74), p. 7–17.
19. Motuzas A. *Katalikų liaudies pamaldumo praktikos Lietuvoje*. Vadovėlis aukštosioms mokykloms, Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2005.
20. Motuzas A. *Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija. Apeiginiai papročiai ir muzika*, Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2003.

21. Račiūnaitė R. *Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga–XX a. vidurys)*, Kaunas, 2002.
22. *Religijotyros žodynas* (sud. R. Petraitis), Vilnius, Mintis, 1991.
23. Šidiškienė I. Lietuvių XIX a. antrosios–XX a. pirmosios pusės įkapės, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1991, Vilnius, 1993, p. 58–72.
24. Turek K. *Ludowe zwyczaje, obrzędy i pieśni pogrzebowe na Górnym Śląsku*, Katowice, Uniwersytet Śląski, 1993.
25. Vyšniauskaitė A. Laidotuvės; Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*, Vilnius, Mintis, 1995, p. 442–461.
26. Геннеп А. ван, *Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов*, Москва, Восточная литература, 1999.
27. Карсавин Л. П. *Основы средневековой религиозности в XII–XIII веках*, Санкт-Петербург, Алетея, 1997.
28. Милюс В. Ритуальная пища литовцев на похоронах и поминках, *Исследования в области балто-славянской духовной культуры: Погребальный обряд*, Москва, Наука, 1990, p. 225–228.
29. Панченко А. *Религиозные практики и антропология религиозности, Антропология религиозности, Канун: Альманах*, Выпуск 4, Санкт-Петербург, 1998, p. 5–14.

Pateikėjai

- 14, I. Leonardas Juškėnas, gim. 1939 m., gyv. Skapiškyje.
- 14, II. Henrikas Stasėnas, gim. 1936 m., gyv. Skapiškyje.
Stasėnienė, gyv. Skapiškyje.
- 14, III. Janina Muralienė (Vizbaraitė), gim. 1943 m., gyv. Antašavoje.
- 14, IV. Marijona Grobuvienė (Steponavičiūtė), gim. 1934 m.,
gyv. Antašavoje.
- 14, V. Marija Žalnieriūnienė (Navarskaitė), gim. 1948 m., gyv. Puponių k.
Palma Žalnieriūnienė (Baltušytė), gim. 1945 m., gyv. Puponių k.
Janina Starkienė (Ožytė), gim. 1928 m., gyv. Puponių k.
- 14, VI. Laimutė Žilinskienė (Mališauskaitė), gim. 1936 m., gyv. Puponių k.
Eduardas Starkus, gim. 1943 m., gyv. Puponių kaime.
- 14, VII. Stasė Rudinskienė (Striūkaitė), gim. 1928 m., gyv. Šepetos k.
Stasė Zovienė (Jonuškaitė), gim. 1938 m., gyv. Šepetos k.
- 14, VIII. Eleonora Veščiušienė (Varnytė), gim. 1930 m., gyv. Kupiškyje.
- 14, IX. Kazimiera Danutė Sokienė (Vilkaitė), gim. 1938 m.,
gyv. Virbališkių k.
- Liucija Vilkaitė, gim. 1944 m., gyv. Virbališkių k.
- 14, X. Nijolė Matulienė (Leikaitė), gim. 1951 m., gyv. Palėvenėje.

Kupiškėnų bendruomenė ir jos gyvenimas XX amžiuje

Eglė Udraitė

Rašydama šį straipsnį remiuosi medžiaga, surinkta ekspedicijos metu 2012 metais Kupiškyje. Daugiausia pateikėjų apklausta pačiame Kupiškyje, o kad susidarytų bendras vaizdas ir apie bendruomenės gyvenimą kaime, teko apsilankyti ir Puponių, Virbališkių kaimuose, Palėvenės miestelyje. Žinoma, apklausti žmonės pasakojo ir apie kitus gretimus kaimus, iš kurių jie kilę (pvz., Noriūnai, Kinderiai, Alizava). Nenuostabu, juk vyksta migracija.

Pateikus anketą apklausta 18 žmonių, ir daugelio jų pasakojimus naudosiu straipsnyje. Pateikėjų amžius svyruoja nuo 84 iki 42 metų (vyriausia pateikėja Genė Inčiurienė, gim. 1928 m., o jauniausia Edita Žalnieriūnaitė-Kriaučiūnienė, gim. 1970 m.), didžioji pateikėjų dalis gimę 1930–1940 m.

Pateikėjams buvo užduodami klausimai bendravimo tema. Iš pat pradžių klausiau labai abstrakčiai, kas yra bendravimas, po to pereidavau prie konkretesnių klausimų, teko klausytis išsamesnių pasakojimų bendravimo šeimoje, kaimynystėje, švenčių, talkos, turgaus temomis, apie kitataučius. Prieš vykstant į ekspediciją mano tikslas buvo apklausti žmones abstrakčiai, bendrai – kas yra bendravimas, bet pateikėjų pasakojimai, pagrįsti konkrečiais įvykiais, nukreipė mano tyrimą konkretesnėmis temomis.

Straipsnyje atsiskleis XX a. Kupiškio bendruomenės gyvenimas. Nepavyks man apimti viso XX a., pateikėjų pasakojimai, atsiminimai nesiekia pirmųjų XX amžiaus dešimtmečių, kalbėti apie dabartinę laisvąją Lietuvą dar nesiryšiu, nes mažai laiko praėjo nuo tada, kai susikūrė nauja Lietuvos valstybė, kad galėčiau nešališkai įvertinti tradicijas, jų kaitą. Laikotarpis, kuris aprašomas straipsnyje, gausus pokyčių – amžininkams teko išgyventi du pasaulinius karus, ne kartą keitėsi valdžios, joms keičiantis keitėsi ir visa santvarka, vyko reformos, prie kurių, žinoma, reikėjo taikytis. Pateikėja Nijolė Matulienė iš Palėvenės miestelio mums priminė seną žydų posakį: *„Jei nori priešui bloga, palinkėk gyventi permainų laikais.“*¹ Permainingi laikai ir buvo visas XX a. Ir kiti pateikėjai pasakodami pabrėždavo skirtumus, pokyčius pereinant nuo vienos valdžios prie kitos, jie aiškiai išskyrė laikotarpius, irėmintus didelių politinių įvykių (pasauliniai karai, komunizmo atėjimas, žlugimas, nepriklausomybės atgavimas).

Ko gero, skaitant istorines knygas, vadovėlius apie šį laikotarpį gali apimti niūroki jausmai. O kas vyko miesto ir apylinkių gyvenime? Keičiantis santvarkoms, šalia politinių permainų virė žmonių gyvenimas, kiekvieno su savais džiaugsmis ir savom negandom. Čia konstruosiu naratyvą, paremtą žmonių pasakojimais, pateiksiu pavyzdžių iš jų pasakojimų. Tai suteiks straipsniui vaizdingumo, gyvumo, konkretumo.

¹ Nijolė Matulienė, gim. 1951 m. Palėvenės mstl., Kupiškio r.

Bendravimas šeimoje

Aprašant bendruomenės santykius, ko gero, reiktų pradėti nuo šeimos. Tai mažiausias mechanizmas bendruomenės aparate, bet vienas reikšmingiausių sraigtelių. Galiu pasakyti, kad pagal pateikėjų atsakymus bendravimas šeimoje buvo pagarbus, nesvarbu, ar pateikėjo šeima iš kaimo, ar iš miesto.

Kreipimasis į tėvus Kupiškėje TU: „Mama TU, tetyte TU.“² Ko gero, čia tai būdinga, paplitę Kupiškio apylinkėse, nes kalbinti pateikėjai, kilę iš kitur, teigė, kad į tėvus kreipdavosi JŪS. Kaip antai iš Radviliškio r. Būtkių kaimo kilęs pateikėjas Algimantas Jasaitis: „Kreipdavausi JŪS. Nei aš, nei mano dukra tėvų nevadina TU.“³ Kita pateikėja Danutė Pamparienė, kilusi iš Vilkaviškio, teigia, kad į mamą kreipdavosi tikrai JŪS⁴. Kreipinys į tėvus Kupiškio krašte, dažniausiai į motiną, buvo MAMYTE, MAMA, į tėvą – TĖVELIUK, TĖTE, TĖTYTE, vyriškos lyties atstovai daugiausia sakydavo TĖVAS, MAMA.

Kiek teko girdėti iš pateikėjų, vaikai buvo paklusnūs: „Gerbė tėvus. Gerbėm – o ką darysi, reikia gerbti. Niekada nebuvo susiraukę ar surūgę, jei ką paprašydavo daryt ir dirbi.“⁵

Ko gero, vaikai buvo paklusnūs, niekas jų ir nemušdavo:

„Ot mušt niekas manęs nemušdavo. Tik teta vieną kartą.“⁶ „Diržo? Neatsimenu, kad ten kas būtų labai lupęs. Jei kuris pradeda šaipytis, kai valgai, tėvas mediniu šaukštu kakton, valgyk, sako.“⁷

Domicėlė Šlapelienė (dešinėje) Rakučių kaime rodo dukterims, kaip prižiūrėti darželį. Iš kairės: Ona, Julė, Marijona, Adelė. Pro langą žiūri sūnus Jurgis. Apie 1927–1928 m. Iš Vytėnės Aleknaitės-Repšienės albumo. KEM

² Ksavera Dešrienė, gim. 1933 m., Alizava, Kupiškio r. dabar – Virbališkiai, Kupiškio r.

³ Algimantas Jasaitis, gim. 1936 m. Butkiai, Radviliškio r., dabar – Kupiškis.

⁴ Danutė Pamparienė, gim. 1960 m., Vilkaviškis, dabar – Virbališkiai, Kupiškio r.

⁵ Elena Telyčėnienė, gim. 1938 m., Kupiškis.

⁶ Ta pati.

⁷ Eduardas Starkus, gim. 1943 m., Puponys, Kupiškio r.

Arba tai galėjo priklausyti ir nuo vaikų auklėjimo tradicijos, nebuvo tuo metu įprasta mušti vaikus, tik barti: „Tėvai bardavo, sugėdindavo. Nemušdavo. Tik vieną kartą sudavė mamytė. Specialių, didelių pamokymų nebūdavo.“⁸

Bendraujant su broliais, seserimis taip pat vyravo šilti santykiai, rūpestingumas, parama. „Padėdavom vienas kitam su broliu. Va, jo namai buvo sudegę, tai puolėm, atstatėm namelius visi kartu. Nieko neskaičiavom, nēr net kalbos.“⁹ Apklausiau 18 žmonių. Žinoma, negaliu teigti, jog tai gali atskleisti to meto bendravimo normas, bet tarp tų pateikėjų neteko išgirsti nė vieno, kad kuris skųstųsi blogais santykiais su broliais, seserimis: „Su broliais, seserim nesimušdavom. Pasistumdai ir viskas, ir gana.“¹⁰ Dažnai šventės ir laisvalaikis buvo leidžiami su šeima:

„Atsimenu, kai pas seseris ir draugų ateidavo, dalyvaudavo ir mano tėveliai. Tai jų užsiėmimai buvo: eilėraščius deklamuodavo, dainuodavo, kai kurie savo kūrybą skaitydavo. Tokie susiejimai buvo ir vasaros metu, ir žiemą“¹¹; „Mano brolis vyresnis buvo 15 metų, tai buvo eina su draugu kur žuvaut, pasiima mane mažutę ant pečių ir nešas kartu. Kai jau pabostu aš jiems ar erzinu, tai paveda kur arčiau prie namų ir paleidžia.“¹²

Broliai eidavo su tėvais į darbą padėt: „10 metų jau pilnai dirbom su broliais. Ir miškų pjovėm, ir arėm.“¹³

Kaimynų bendravimas

Rašant kaimynystės tema sunku būtų neiškirti kaimo ir miesto. Kaimynų bendravimas mažiau ir labiau urbanizuotoje vietovėje, kas be ko, skiriasi. Taigi šiame skyriuje aptarsiu kaimynystės skirtumus kaime ir mieste ir kaip reaguojama į kitataučius kaimynus.

Kupiškio miestas. Kalbinant kupiškėnus apie kaimynystės santykius išryškėjo daugmaž tokia kaimynystės sąvoka: kaimynas yra ne tik tas, kuris gyvena šalia, tai ir toje pačioje gatvėje, kartais ir kiek toliau gyvenantis žmogus, su kuriuo gana dažnai susitinkama pasikalbėti, pasilinksminti, padėti vienas kitam, susibėgama į vieną vietą dirbti savo darbų.

Kad darbas lengviau eitųsi, ateidavo vienas pas kitą dirbti:

„Mama veldavo veltinius, buvo darbščių rankų. Ir netoliese gyveno moteris tokia, Bugailiškienė, irgi tokia buvo. Tai jos abi susieidavo vakarais, rudenio, po darbų vilokų velt. Jei kas paprašo ar sau ir velia abi.“¹⁴

Iš kupiškėnų pasakojimų susidarė vaizdas, kad seniau buvęs didesnis pasitikėjimas kaimynais ir visais mieste gyvenančiais (galbūt ir apskritai didesnis pasitikėjimas žmonėmis), ir naktim „palikdavom butą neužrakintom durim, nei rūsų po apačia buvo rakinamas“¹⁵. Sovietmečiu Kupiškyje tarp kaimynų sklido graži savitarpio pagalba: „Atneša kam

⁸ Vanda Jokantienė, gim. 1932 m., Kupiškis.

⁹ Genė Inčiurienė, gim. 1928 m., Noriūnai, Kupiškio r., dabar – Kupiškis.

¹⁰ Algis Žalnieriūnas, gim. 1945 m., Skvernai, Anykščių r., dabar – Puponys, Kupiškio r.

¹¹ Vanda Jokantienė.

¹² Stefanija Serapinienė, gim. 1935 m., Kupiškis.

¹³ Algis Žalnieriūnas.

¹⁴ Stefanija Serapinienė.

¹⁵ Vanda Jokantienė.

ko paragaut, jeigu žmogus nedirba, negali, po ligos, o ne taip poniškai sėdi.“¹⁶ Paveikslą kaimynų bendravimo tema pagyvina ir Stefanijos Serapinienės pasakojimas apie tai, kaip vaikai būdami vieni kitiems padėdavo darbus atlikti:

Balius pas Palileikas
Vytauto gatvėje
Kupiškyje tarpukario
metais. KEM

„Mes sodindavom daug burokų, laikėm karvę ir kiaulę. Buvau namuose, tai turėjau viską ir padėt. Mūsų gatvės vaikai, mokiniai padėdavo laistyti burokus. Iš Kupos visi kartu nešdavom vandenį laistyti tuos burokus. O tada eidavom visi žaist, ar tai mama leisdavo eit pasirinkt sau uogų visiems. Čia iškart po karo buvo. Kad ir vėliau nebe maži buvom, bet visi sueidavom ir vieni kitiem padėdavom.“

Apie solidarumą byloja ir tai, kad kaimynai tuomet „skolindavosi pinigų be banko, vieni iš kitų. Jei kokia nelaimė, mirtis, tai puldavo, padėdavo, suruošdavo“¹⁷. Panašių pavyzdžių pasitaiko ir dabar, ypač jei gyvenama nuosavuose namuose:

„Va atėjo lietus, žinau, kaimynės nėra namie, matau, jos šienas kieme kupetėlėj neapdengtas, tai pasiemiau plėvę ir nubėgau užmest“¹⁸, „viena moteris kaimynystėj gyvena, gauna 350 per mėnesį, tai kaip jai nepaskolinsi? Susitaupo, tada grąžina“¹⁹.

Augdami vaikai eidavo vienas kitam padėt, paskui kartu žaisdavo.

„Baisiai daug vaikų prisirinkdavo. Pas mus kieme susirinkdavo, mes gyvenom bute, čia netoliese policijos, iki 40 jaunimo. Įvairaus amžiaus. Ir žaidžiam žaidimus, kas kokiuos išmano. Vienam krašte kavotynių žaidžia, kitam krašte kvadratą. Kartais kavotynių iki 40 žaidžia.“

¹⁶ Elena Telyčėnienė.

¹⁷ Vanda Jokantienė.

¹⁸ Genė Inčiurienė.

¹⁹ Fausta Papiėvienė, gim. 1935 m., Purvinų vienkiemis, Anykščių r., dabar – Kupiškis.

Būdavo, ir išdaigų vaikai pakrečia, bet, žinoma, nepiktybiškai:

„Labai jau vardadienius švęsdavom, o su vardadieniu sveikint reikia vainiko. Jei dar daug gėlių nežydėjo, tai sėdim per naktį ir nematom tų gėlių, laukiam, kol prašvis, nes pinigų neturim, eidavom vogt gėlių į darželį. Peilių gerų neturėdavom, kol nupjauni, tai gėlės tos nebėra. O tada jau su plaktuku, vinim ir kaldavom prie durų tą vainiką.“²⁰

Jaunimas eidavo į šokius: *„Mes visi linksmai gyvendavom. Va, girdi, akordeonas sugrojo ir einam į kaimą.“²¹* Miesto jaunuomenė eidavo į pasilinksminimus kaime, nes *„nebuvo mieste. Išeidavom kaiman. Prie ežerėlio ar prie ko, tai būdavo ratuko paeinam. Vyksta vakaruškos, taip kokie susiejimai, tada buvo vadinami robaksai“²².*

Jokio išskirtinumo nujautė kaimynai, jeigu kai kurie buvo kitos tautybės – žydai, rusai, čigonai... Iki Antrojo pasaulinio karo Kupiškyje buvo gausu žydų. Jie užsiimdavo pagrindine prekyba mieste, turėjo bendruomenės susirinkimo vietą, škalą (mokyklą), į kurią eidavo ir lietuvių vaikai. Kad žydai buvo geranoriški, rodo ir toks pavyzdys iš Vandos Jokantienės krikštynų:

„Darė man krikštynas, kai mano krikšto tėvai atvažiavo iš Amerikos. Pakvietė Šmidtą į krikštynas. Žydas buvo patenkintas, kad pakviestas, ir neeliminavo krikštynas. Tai krikštynos buvo šviesios.“

Aišku, pasitaikydavo ir linksmų paerzinimų: *„Bernai užneša važį (gražias roges) iš vakaro ant stogo ir tada žydukas prašo nukelti, duosiu, sako, penketą litų, nukelkit roges. Bet nei vieni, nei kiti nepiktuojū.“²³* Tiesa, čigonai gyveno kiek atokiau nuo miestelio centro, labiau už miestelio. Čigonai labai daug ir nebendraudavo su vietiniais, sakoma, kad visko pasitaikydavo su čigonais. *„Ateina su skara apsigaubus, vištom trupinių patrupina ir čopt vieną po skara, po sijonu, jei pamatai, pasakai, tai paleidžia, jei ne, tai jau ir nebėr, pavogė.“²⁴* Ir rusų buvo nemažai, ypač atėjus sovietų valdžiai. Buvo septynmetė rusų mokykla, mieste buvo karinis dalinys, bet *„nebuvo tokio išskyrimo. Kas norėjo bendrauti, būti kartu, greičiau pramoksta lietuviškai ir draugaujам. Rusai – dūšios žmonės, jei kas blogai nutiks, tuoj puls padėt“²⁵“.*

Kaimo vietovė. Kalbindama pateikėjus, kilusius iš kaimo vietovių, pastebėjau, kad jų KAIMYNO samprata kiek kitokia nei pateikėjų iš miesto. Jiems kaimynas dažniausiai tas, kuris gyvena čia pat, pašonėje. Kaimuose gretimai gyvenančių žmonių bendravimas dažniausiai yra aktyvesnis negu mieste. *„Būdavo, va, seniau pasidarai silkinį, leki pas kaiminkū.“²⁶* Puponyse teko kalbinti vienu metu kelias moteris, jos kaimynės. Tai kita ir antrina kaimynei apie susiejimus, susitikimus: *„Ar taip nėr ko veikt, nu einam svečiuos.“²⁷*

Kaimynų savitarpio pagalba reiškesi ir kolūkyje, buvo nelengva verstis savo ūkyje, tuo pat metu dirbant ir kolektyviniame, kaime jautėsi vienybė: *„Buvo mūsų kaimas vieningas, kas ką*

²⁰ Elena Telyčėnienė.

²¹ Ta pati.

²² Stefanija Serapinienė.

²³ Ta pati.

²⁴ Ta pati.

²⁵ Elena Telyčėnienė.

²⁶ Marija Žalnieriūnienė, gim. 1948 m., Duorpiai, Kupiškio r., dabar – Puponys, Kupiškio r.

²⁷ Palma Žalnieriūnienė, gim. 1945 m., Puponys, Kupiškio r.

Moterys iš Puponių kaimo susitiko pasikalbėti. Iš kairės: Laima Žilinskienė ir Stasė Černienė. XX a. 8 dešimtme. Iš Laimos Žilinskienės albumo

*pavogė, niekas nemato. Aš šiandien pavogiau, tu rytoj, niekas nemato. Vieningas kaimas buvo. Neišsiduodavo.*²⁸ Jei kas kolūkyje dirbdavo vairuotojais, atsiveždavo ir sau, ir kaimynams:

*„Tai jeigu veždamas sau nieko neparsiveši, tai jau griekas, nebūsi gudrus. Dar ir kaimynam ko tai parveži. Pagalba va tokia ir visi tyli. Pasidalina.*²⁹ *„Jeigu pasėjo 10 ha, tai dar žinok 5 ha kažkur paslaptį paslėpti. Tuos 10 nukulė, o tuos penkis pasiliko ir visiems geras rezultatas.*³⁰

Tai, ko gero, kaimynai turėjo tikrai neblogai sueiti, jeigu tokių „gerų rezultatų“ neišduodavo valdžiai, nepavydėdavo kaimynui sėkmės.

Kaimynų pagalba ypač buvo reikalinga ištikus nelaimei, artimo mirčiai: *„Mirė kas kur kokiam biednesniam, vienas, kitas ėjo, surinko, kiek kas turėjo užmetė, tai ar lentų davė.*³¹

Nerakintos durys rodo žmonių pasitikėjimą kaimynais, aplinkiniais: *„Seniau kaime ir durų nerakindavo, paspyrė duris šluota, tai reiškia, kad jau šeimininkai kur kieme ar daržuos sukas.*³²

Bendravimas su kitataučiais kaime buvo toks pats kaip ir mieste. Niekas jų neskyrė kaip kitokių iš savo tarpo. Dažniausiai kaimuose, kitaip nei miestuose, gyveno rusai, žydų buvo mažiau arba iš viso nebuvo, jie labiau lokalizavosi miestuose, nes ten prekyba: *„Rusų tautybės gyveno prie pat (vaikas kai buvau), prie pat vien rusai. Visi geri, sutardavom. Geri žmonės.*³³ Tik, aišku, jeigu susikirsdavo požiūriai, galėjo pasitaikyti ir ginčų, žinoma, nepiktybiškų: *„Kaimynai*

²⁸ Bronislava Birutė Černiūtė, gim. 1928 m., Kinderiai, Kupiškio r., dabar – Kupiškis.

²⁹ Eduardas Starkus.

³⁰ Edita Žalnieriūnaitė-Kriaučiūnienė, gim. 1970 m., Puponys, Kupiškio r.

³¹ Marija Žalnieriūnienė.

³² Vanda Jokantienė.

³³ Janina Starkienė, gim. 1928 m., Viešintų vlsč., Anykščių r., dabar – Puponys, Kupiškio r.

turėjo mergaitę, buvom draugės abi, bet viena už Staliną, kita už Smetoną kalba, tai susibardavom eidamos mokyklon.“³⁴ Šis pavyzdys yra iš Anykščių rajono, Viešintų valsčiaus, nes pateikėja, kalbinta Puponyse, kilusi iš ten. Bet ir kiti pateikėjai pasakojo nepatyrę, kad kitos tautybės žmonės būtų laikomi prastesniais: „Mes gražiai bendraudavom su rusais, nebuvo jokie skirtumo.“³⁵

Kadangi taip gražiai žmonės sutarė, nesvarbu, kokios tautybės ar socialinės padėties, jų pasilinksminimai buvo labai energingi. Šokius dažniausiai darydavo sekmadieniais, ko gero, dėl to, kad kitomis dienomis daug darbo buvo.

„Kalnagaliuos buvo ruskelis, man jau nusiųsdavo, pakviesdavau pagrot. Ateidavo su armonika, paskui dar toks su balalaiku. Ne kiek ten jie groja, kiek mes šokam. Kas sekmadienį. Šeštadienį tai niekas neruošdavo, nebuvo mados, sekmadienį buvo vakari šokiai. Vidury miestelio mes šokdavom, nereikdavo kviest, visi žino, kad bus šokiai.“³⁶

Kaip jau buvo minėta viename pateikėjos iš miesto pasakojime, vos tik armoniką išgirdę ir eidavo į kaimo šokius, nereikėjo kviesti, visi ir taip žinojo, kad vyks šokiai.

Talka

Apie talkas pateikėjai daugiau papasakoti galėjo tie, kurie buvo iš kaimo. Ten talkininkavimo tradicija labiau išvystyta. Visas procesas yra ne tik talka ar kvietimas į ją, jei toks būdavo, bet ir patalkiai, nuo sovietmečio tai daugiau vadinama balium, suneštinėm vaišėm arba tiesiog talkininkų vaišiniu. Tai daugiau aptarsiu šio skirsnio pabaigoje. Dažniausiai buvo minimos talkos – rugiapjūtė, bulviakasis, bulviasodis, šienapjūtė.

Susirinkimas į talką buvo visai natūralus, dažnai ir kviesti nereikdavo. Kaip sako kalbintas pašnekovas Algimantas Jasaitis, „atvažiuoja kuliamoji pas vieną, ir visas kaimas eina padėt, kitą dieną visi pas kitą eina. Jokių kvietimų nebuvo“.

Rodos, ne toks jau varginantis darbas buvo, jei žmonės dainuodavo be-dirbdami. Na, arba šis pavyzdys gali pagrįsti dainingos lietuvių tautos įvaizdį:

Bulviakasis pas ūkininkus Lisus Svidenių kaime. XX a. 4 dešimtme. Balio Buračo nuotr. KEM

³⁴Janina Starkienė.

³⁵Ksavera Dešrienė, gim. 1933 m., Alizava, Kupiškio r., dabar – Virbališkiai, Kupiškio r.

³⁶Ta pati.

„Eidavom vieni pas kitus talkon, tai šieno vežt, tai ravėt, o vyrai su dalgėm pjaudavo šieną, tai pradalgės mes daužydavom. Per darbus atsistoji pailsėt ir užtrauki punktų:

*Anoj pusej ežerėlio pievelė žaliavo,
Grėbė pulkas mergužėlių ir gražiai dainavo.“³⁷*

Tokie prisiminimai daugiausia apie tarpukario talkas. Kaime ir vyravo toks talkos principas – tu man vieną kartą padedi, o aš tau kitą. Talkos tradicija kiek keičiasi sovietmečiu. Į talkas jau reikėdavo ir žodžiu pakviesti, už talką tekdavo kartais ir atsilyginti – pradėta samdyti pagalbininkus. *„Kolūky tai jau samdyt reikėjo, bet kad aš pati stengdavaus visa ką apeit, viską mokėjau.“³⁸* Bet daugiau teko girdėti pavyzdžių, kai ne pinigais atsilyginama, o pagalba talkinančiam žmogui arba *„kaimynas, va, turi bičių, tai dirbant atneša medaus, visos pavalgom ir toliau grėbiam“³⁹.*

Ir tarpukariu, ir sovietmečiu po talkos buvo rengiami patalkiai. Šeimininkė, į kurios ūkį atėjo padėti žmonės, suruošdavo stalą. *„Reikia pavaišint po talkos, reikia alaus. Moku ir alų padaryt. Galiu padaryt ir šiaip, ir stiprų galiu padaryt.“⁴⁰* Nors Kupiškio kraštas garsus aludariais, būdavo taip, kad sovietmečiu ir čia pritrūkdavo alaus patalkiams, nebuvo leidžiama namie gaminti naminės ar alaus. *„Po talkos baliukui Vabalninkan buteliuko važiuodavom nusipirkt, Utenon alaus.“⁴¹* Kaime baliai po talkos kolūkyje ar po derliaus nuėmimo buvo gana dideli, ne kaip užbaigtuvės ar patalkiai, kurias suruošia kaimynas. Jeigu kaimo bendruomenei netrūkdavo entuziazmo, būdavo galima derliaus užbaigtuves pasidaryti ir kaimo mokyklos salėje, kad visi sueitų, tilptų.

„Buvo sudėtiniai baliai čia, mokykloj. Labai baliavodavom kolūkio laikais. Kolūkis duodavo kiaulių pasipjaut, baliavodavom per dvi dienas. Ir muzika būdavo, ir pasėdim, ir pavalgom. Čia kai ataskaitiniai buvo.“

Į talkas, bent taip jas tada vadindavo, surinkdavo iš miesto mokyklinio amžiaus vaikus ir suaugusiuosius ir veždavo į kolūkį: *„Dirbančiuosius varydavo į kolūkius, paimdavo ir veždavo į talkas. Visus – ir mokinius, ir dirbančiuosius.“* Tai jau tokia „iš aukščiau“ organizuota pagalba, ne pačios bendruomenės iniciatyva, reikėjo dirbti ne konkretaus žmogaus žemę, bet kolektyvine.

Bendros pastabos aptartomis temomis

Savo straipsnyje trumpai aptariau, koks buvo bendravimas šeimoje. Pradėjau nuo šeimos, nes tai mažiausia bendruomenės dalelė, iš kurios viskas plinta ir į pačią bendruomenę, už šeimos, į bendravimą su kaimynais. Taigi stebint bendravimą šeimoje, su kaimynais, galima susidaryti bendrą vaizdą – kokia gi buvo ta bendruomenė, kaip jie bendravo tarpusavy, kokia savitarpio pagalba, pasilinksminimai.

Apibendrindama galiu pasakyti, kad šeimoje bendravimas daugiausia buvo pagarbus, pagarbūs santykiai su tėvais, tėvai auklėdami vaikus netaikė

³⁷ Genė Inčiurienė.

³⁸ Bronė Birutė Černiūtė.

³⁹ Genė Inčiurienė.

⁴⁰ Bronė Birutė Černiūtė.

⁴¹ Eduardas Starkus.

Žalnieriuų kieme Puponyse. Iš kairės: Edita Žalnierūnaitė, Algis Žalnierūnas, Vaiva Žalnierūnaitė, Marija Žalnierūnienė, Egidijus Osipovas ir Danguolė Osipovienė. Apie 1974 m. Iš Editos Žalnierūnaitės-Kriaučiūnienės albumo

stiprių fizinių bausmių, nebent pasitaikydavo koks pavienis atvejis, kad būtų sudavę smarkiau. Tai, ko gero, ir lėmė, kad vaikai išaugo neagresyvūs, buvo pripratę sveikintis su vyresniais, matė, kaip tėvai bendrauja su kaimynais, taigi ir jie sekė tuo pavyzdžiu.

Man klausantis pasakojimų apie bendravimą XX a. 4–8-ajame dešimtmetyje (išskyrus karo laikotarpį, trėmimus, kurie kai kuriems pateikėjams buvo labai negailestingi), susidarė išpūdis, kad žmonės gyveno tobuloje bendruomenėje, kur vyravo savitarpio pagalba, buvo rengiamos talkos, o paskui pasilinksminimai, vaišės. Kas be ko, buvo paminėta, kad ir dirbti reikėjo sunkiai, bet bendravimas su aplinkiniais buvo atsvara sunkiam darbui, psichologiškai palengvino jį.

Ekspedicijoje kalbinau daugiau vyresnio amžiaus žmones, tik keli pateikėjai buvo apie 50 metų. Pašnekovai vis paminėdavo lūžius, bendravimo pokyčius XX a. pabaigoje, nesvarbu, ar pateikėjai iš kaimo vietovės, ar iš miesto. Minėjo, kad dabar mažiau bendraujama, o paklausus, kada įvyko tas lūžis, atsakydavo: „Negražu taip sakyti, bet su Nepriklausomybe. Ir dar su televizijos įsiveržimu.“⁴²

Pateikėjų prisiminimai apie gyvenimą kaime daugiausia buvo ilgesingi. Gailima apleistų trobų, kiemų. Neišvengta anų dienų jaunimo lyginimo su dabartiniu, dabartinis, atrodo, nelabai žino, kaip tinkamai elgtis ir linksmintis. Bet, ko gero, dabartinis jaunimas savo jaunas dienas mato daugiau pozityviai negu negatyviai. Juk dabar yra jų laikas, idealizmas, naujovės. Žmonės visada yra linkę labiau teigiamai matyti praeitį, ypač savo jaunas dienas.

⁴²Stefanija Serapinienė.

Didžiosios pavasario šventės Kupiškio krašte

Arūnas Vaicekauskas

Įvadas

Sulig pavasario lygiadienį žymėjusia Apreiškimo Mergelei Marijai švente, kitaip Blovieščiais arba Gandrinėmis, tradiciniame žemdirbių kalendoriuje užsi-
baigdavo laiko virsmus žymėjusios žiemos šventės ir žemdirbys susirūpindavo
praktiškesniais, tačiau egzistencine prasme ne mažiau reikšmingais pavasariinių
lauko darbų rūpesčiais.

Pavasarinio arimo, sėjos ir kitų svarbesnių lauko darbų pradžia ir pabaiga
visuomet būdavo ritualizuojama. Pradėdami lauko darbus žemdirbiai atsižvelgdavo
į savaitės dieną, mėnulio fazes, laikydavosi tam tikrų draudimų ir taisyklių.
Niekas nepradėdavo darbo pirmadienį ar esant mėnulio delčiai. Mitinės sąmonės
požiūriu tokia pradžios pozicija reikštų „tuščią“ arba „pradingstantį“ (sudylantį)
rezultatą. Priešingai, „užpildyta dienomis“ savaitė ar mėnulio pilnatis (priešpilis)
turėjo garantuoti gausų pasėlių derlių ar kitokią ūkinę sėkmę. Panašiai būdavo
atsižvelgiama į vėjo kryptį. Mitologizuotoje erdvėje šiaurės kryptis buvo siejama
su tamsa, šalčiu, mirtimi, o iš pietų laukta gyvybę teikiančios šilumos. Tokiame
kontekste žemdirbio pasirinkimas priklausė nuo siekiamų tikslų. Kai kaimo gy-
ventojai laukdavo pietų vėjo, tikėdavosi, kad pastarasis atneš pasėliams reikalingą
šilumą. Kai darbus pradėdavo pučiant šiaurės vėjui, tikėdavo, kad šis išnaikins
potencialius kenkėjus. Būdavo sureikšminama ir darbo (judėjimo) kryptis. Šiuo
atveju žmogaus pasirinkimą sąlygodavo priešprieša – artimas/tolimas. Artėjant
prie namų buvo galima tikėtis greitesnės darbų pabaigos. Kad pasėliai būtų
„švarūs“, į lauką eidavo apsirengę baltais (švariais) drabužiais ir t. t. Su šven-
tiniais žemdirbių ritualais lauko darbų pradžios ir pabaigos momentus suartina
apeiginės duonos kepimas ir naudojimas. Apartas dirvoje, lauke suvalgytas ar vėl
parsineštas į namus duonos kepalas turėjo garantuoti duonos parėjimą iš lauko
žemdirbio sodybon lygiai taip pat, kaip ir apeiginės duonos buvimas ant šventinio
vaisių stalo turėjo užtikrinti nuolatinę skalsą žemdirbio namuose. Būdingas darbo
pradžios (pabaigos) ritualizavimo akcentas – artojo (sėjėjo, piemens) suliejimas
vandeniu siekiant užtikrinti pakankamą drėgmės kiekį vasarą. O pabaigus darbus
visuomet būdavo keliamos didesnės ar mažesnės vaisės.

Šis straipsnis parašytas remiantis istoriniu-lyginamuoju ir turinio analizės
metodais. Straipsnio tikslas – aptarti trijų svarbiausių pavasario švenčių papročius,
gyvavusius Kupiškio krašte. Net dvi iš jų – Jurginės ir Sekminės – kadaise bus
žymėjusios pavasariinių lauko darbų pradžią ir pabaigą, nors vėlyvoje tradicijoje
abi labiau susijusios su gyvulių ganymu. Velykos laikytinos kosminio laiko virsmo
tašką žymėjusių archajiškų švenčių krikščioniškuoju atitikmeniu. Velykos – svar-
biausia krikščioniško pasaulio šventė. Pastaroji Velykų reikšmė apibrėžia ir šventės
vaidmenį žemdirbių tradicijoje.

Apie kupiškėnų papročius rašyta nemažai, nors išsamiau vieno laikotarpio
paprotinę tradiciją apibendrinančių darbų nėra. Lokaliųjų papročių formas aprašantys

tekstai Lietuvoje pasirodė tarpukario periodikoje ir specializuotuose kraštotyriminkų ar etnologinio-folkloristinio pobūdžio leidiniuose. Daugiausia etnografinių tekstų aptiktume tęstiniuose leidiniuose „Tautosakos darbai“, „Mūsų tautosaka“, „Gimtasias kraštas“. Apie kupiškėnų papročius bene daugiausia rašė Balys Buračas. Reikšmingas šio autoriaus straipsnis „Kupiškėnų Sekminės“ išspausdintas „Tautosakos darbų“ III tome¹. Jame paskelbta medžiaga vėliau buvo ištiesai cituojama kitų autorių. Svarbiausi tarpukario spaudoje spausdinti B. Buračo straipsniai 1993 m. buvo iš naujo išspausdinti knygoje „Lietuvos kaimo papročiai“². Ne viename jų minimi ir kupiškėnų papročiai. Tarp kitų kupiškėnų šventiniams papročiams skirtų darbų galima išskirti Elvyros Dulaitienės-Glemžaitės monografiją „Kupiškėnų senovė“³. Kupiškio krašto apeigų ir tikėjimų aprašymų rasime ir kitų tarpukario autorių darbuose. Jono Balio visoje Lietuvoje surinkta tautosakinė medžiaga publikuota leidinyje „Lietuvių kalendorinės šventės“⁴. XX a. antrosios pusės tyrėjų darbai dažniausiai apibendrina visos Lietuvos etnografinius duomenis, tačiau juose taip pat aptiksime nuorodų į kupiškėnų papročius. Kita vertus, juose galima rasti vertingos lyginamosios medžiagos iš kitų etnografinių regionų. Pavyzdžiui, Jurginių dienos apeigas straipsnyje „Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai“ apibendrina Vacys Milius⁵. Juozas Kudirka knygelėse „Jurginės“⁶ ir „Velykų šventės“⁷ taip pat pateikia daug etnografinės informacijos iš įvairių Lietuvos regionų. Apie pavasario kalendorinių švenčių reikšmę nemažai rašė Pranė Dundulienė⁸. Lietuvos liaudies kultūros centro leidžiamoje knygų serijoje pateikiami ir originalūs lauko tyrimuose sukaupti šaltiniai, ir anksčiau publikuoti kitų autorių tekstai. Čia taip pat galima rasti Kupiškio krašto papročių aprašymų. Knygoje „Velykų rytą lelija pražydo“ pateikiami Jurginių ir Velykų papročių aprašymai⁹. Kitoje knygoje „Kupolė rožė. Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka“¹⁰ rasime originalios informacijos apie Sekminių apeigas.

Jurginės (balandžio 23 d.)

Vėlyvoje XIX a. pabaigos–XX a. pradžios tradicijoje šv. Jurgio diena (balandžio 23 d.) dažniausiai sieta su pirmuoju gyvulių išginimu į laukus. Tačiau palyginti netolimoje praeityje Jurginės galėjo būti pirmojo arimo, apskritai pavasario atėjimo ir pavasariinių lauko darbų pradžios šventė. Apie tai liudytų tiek XVI–XVII a. metraštininkų pateikiami duomenys, tiek ir etnografinė XX a. pradžios tradicija.

Jurginės parodo, kiek žemdirbių kalendoriaus sezonai neatitinka dabar įprasto metų suskirstymo. Mūsų dienomis, vos išaušus kovo pirmosios dienos rytui, visos žiniasklaidos priemonės nedelsdamos praneša apie atėjusį pavasarį, o tradiciniame kalendoriuje pirmąsias pavasario šaukimo apeigas galime aptikti tik Apreiškimo

¹ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1937, t. III, p. 98–106.

² Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993.

³ Dulaitienė-Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė, Etnografija ir tautosaka*, Vilnius, 1958.

⁴ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993.

⁵ Milius V. Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai, *MADA*, 1962, t. I, p. 197–208.

⁶ Kudirka J. *Jurginės*, Vilnius, 1990.

⁷ Kudirka J. *Velykų šventės*, Vilnius, 1990.

⁸ Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*, Vilnius, 1982, p. 55–65; Dundulienė P. *Lietuvių šventės, tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius, 1991; Dundulienė P. *Senieji lietuvių šeimos papročiai*, Vilnius, 2005, p. 331.

⁹ *Velykų rytą lelija pražydo*, par. N. Marcinkevičienė, L. Sungailienė, A. Vakariniene, Vilnius, 2006.

¹⁰ *Kupolė rožė: Sekminių-Joninių papročiai ir tautosaka*, par. N. Marcinkevičienė, L. Mukaitė, Vilnius, 2003.

Švč. Mergelei Marijai šventėje (kovo 25 d.), dar vadinamoje Blovieščiais arba Gandrinėmis. XVII a. antrojoje pusėje Motiejus Pretorijus, pasiremdamas Jonu Maleckiu, rašo apie maždaug kovo 22 d. švęstą dievui Pergrubrijui skirtą šventę. Pretorijus pamini šiam dievui skirtą malda, kurioje Pergrubrijus įvardijamas kaip išvarantis žiemą, atkviečias pavasarį, užauginąs lapus, kt.¹¹ XIX a. pradžioje Teodoras Narbutas aprašo pavasario sutiktuves, kai mergaitės bėgdavusios už kaimo tekančios saulės linkui, dainuodamos, kad eina pasitikti pavasario. Pribėgusios kaimo galą mergaitės grįždavusios atgalios džiugiai skelbdamos, kad atėjęs pavasaris. Viename namų jų laukdavo paruoštos vaisės ir ten susirinkęs jaunimas ilgai linksmindavosi¹². Šias apeigas Narbutas taip pat siejo su kovo 22 d. ir „*deivės Pergrubės*“ garbinimu.

Susietas su pavasariniais žemdirbių ritualais, šv. Jurgis paveldėjo net kelių ikirikščioniškosios mitologijos personažų funkcijas. Anot Algirdo Juliaus Greimo, į šv. Jurgį galima žiūrėti kaip į pavasario pranašo ir pavasarinio žalumos gaivintojo dievo Pergrubio krikščioniškąjį atitikmenį. Kita vertus, jis paveldėjo ir Perkūno – pavasarinio žemės atgaivintojo ir apvalytojo nuo piktųjų jėgų funkcijas¹³. Kad šv. Jurgis iš Pergrubio paveldėjo pavasario pranašo ir atnešėjo vaidmenį, liudija daugelis tikėjimų ir papročių. Anot Pranės Dundulienės, dar XX a. pr. Medinių Strėvininkų apylinkėse senesnis kaimo gyventojas šv. Jurgio dieną užlipdavęs ant kalnelio ir visiems garsiai pranešdavęs, kad atėjo pavasaris¹⁴. O Pietryčių Lietuvoje Jurginėse dainuotos „giesmės“ turiniu iš esmės sutampa su XVII a. M. Pretorijaus aprašyta Pergrubiui skirta malda¹⁵. Pagaliau Jurginių ir pavasario sąsajas išduoda ir vyturio giesmės pamėgdžiojimas: „*Čyru vyru pavasaris, Jurai, mesk skrandą į pašalį.*“

Ilgainiui valstybių ir riterių globėjas šv. Jurgis pavirto plėšriųjų žvėrių – meškų, vilkų, lapių valdovu (šv. Jurgio kurtai – vilkai, ką jis paskiria, tą ir jima¹⁶) bei gyvulių, pirmiausia arklių, globėju. Ir šventinio laiko išskirtinumą pabrėžiantys Jurginių draudimai dažnai susiję kaip tik su šiomis šventojo funkcijomis.

Draudimai. Visoje Lietuvoje tikėta, kad Šv. Jurgio dieną gyvuliai jam meldžiasi, kad negalima jais dirbti, nes išdvės arba vilkai išpjaus. Arba kad Šv. Jurgio dieną negalima dirbti su arkliais, nes nesiseks arba išgaiš. Kad per Jurgines negalima austi, mesti audeklo – vilkai gyvulius pjaus arba negalima nieko skolinti, nes vilkai gyvulius pjaus¹⁷. Kupiškėnai tikėjo: „*Kas šv. Jurgio dienoj su arkliais dirba, tai tas niekada neturės gerų arklių: vis bus kūdi, tokie susisukę.*“¹⁸

Pirmosios gyvulių išginimo apeigos. XVII a. antrojoje pusėje Motiejus Pretorijus aprašė pirmojo gyvulių išginimo apeigas, kurios nedaug tepasikeitusios pasiekė ir XX a. pradžią¹⁹. Pasak jo, nadruviai arba skalviai, pirmą kartą išgindami gyvulius, rengė tokias iškilmes: šeimininkas pats išvarydavo visus gyvulius į aptvarą priešais tvartą, juos pašerdavo, apeidavo tris kartus kalbėdamas malda, kad Dievas jo gy-

¹¹ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2006, t. III, p. 463.

¹² Narbutas T. *Lietuvių tautos istorija. Lietuvių mitologija*, Vilnius, 1992, t. I, p. 259.

¹³ Greimas A. J. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago, 1990, p. 457.

¹⁴ Dundulienė P. *Lietuvių šventės, tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius, 1991, p. 125.

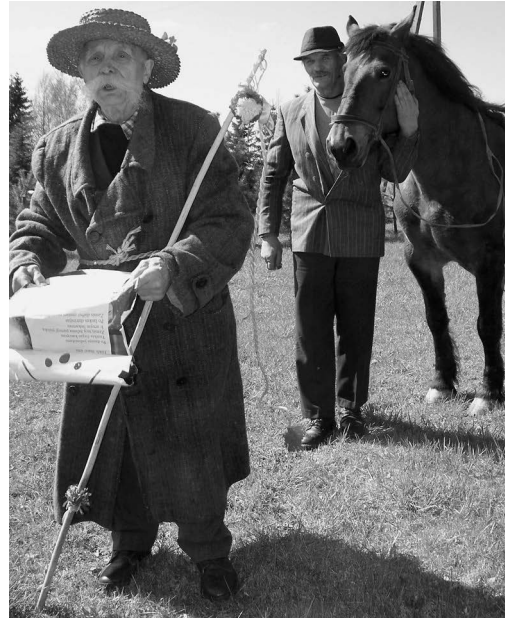
¹⁵ Greimas A. J. *Tautos atminties beiškant: apie dievus ir žmones*, Vilnius–Chicago, 1990, p. 456.

¹⁶ Balys J. *Lietuvių tautosakos skaitiniai*, Tubingen, 1948, p. 126.

¹⁷ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 161.

¹⁸ *Ten pat*, Kupiškis, LTA 1423/193.

¹⁹ Pretorijus M. *Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla*, Vilnius, 2006, t. III, p. 503–505.

vulius saugoti teiktusi. Galiausiai kreipdavosi į šv. Jurgį, kad tas jo gyvuliams būtų maloningas, kad savo pėdsekiams ir kurtams, t. y. lokiams, vilkams ir lapėms, neleistų jiems kenkti. Tuomet piemuo išgindavo. Kol gyvuliai būdavo ganomi, visi laikydavosi pasninko. Parginus gyvulius būdavo keliamos vaišės. Jų metu, laikydamas rankose indą su apeiginiu gėrimu, šeimininkas vėl kreipdavosi į Dievą prašydamas gero oro, lietaus, lapų, žolės ir sveikatos gyvuliams ir pakartodavo prašymą, kad šv. Jurgis nedarytų jiems žalos. Dalį gėrimo nuliejęs žemėn gerdavo. Po to būdavo valgoma ir linksminamasi.

Gyvulių apėjimą ratu, dėkojimą už tai, kad iki šiol gyvuliai buvo sveiki, prašymą, kad ir toliau juos globotų, pasninkavimą belaukiant, kol gyvulius pargins, apeigines vaišes – visus šiuos elementus aptiksime ir XX a. pradžią pasiekusiose Jurginių apeigose. Mitinės sąmonės požiūriu pirmasis gyvulių išginimas – nepaprastai svarbus įvykis. Tai ne tik globėjo pakeitimas (žiemą tvartuose gyvulius globoja šv. Mykolas), bet ir gyvulių išvarymas iš žmonių apgyvendintos (uždaros) erdvės į neišvaldytos gamtos apsuptį, į atvirą ir pavojingą tiek žmogui, tiek jo turtui erdvę. Pirmojo gyvulių išvarymo apeigas atlikdavo ūkio šeimininkas ar jo šeimos nariai. Vėlesnėse su ganymu susijusiose apeigose dominuodavo piemenys.

„Pirmą kartą gyvulius iš tvarto išvarydavo visi šeimos nariai, nes bijojo, kad gyvuliai nesibandytų, o jei buvo silpni, kad nenugriūtų. Tą dieną gyvulius perimdavo kerdžius ir piemenys.“²⁰

*Jurginės Veronikos Šleivytės paveikslų galerijoje
Viktariškių k. Atjoja šv. Jurgis, uoginietis
Povilas Kazlas. 2008 m. balandžio 20 d.*

*Jurginės Veronikos Šleivytės paveikslų galerijoje
Viktariškių k. Povilas Kazlas sako šv. Jurgio
prakalbą. 2008 m. balandžio 20 d.
Aušros Jonušytės nuotraukos*

²⁰ Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas (toliau – LIIES), b. 887/I, l. 98. Virbališkių k. (Kupiškio r.).

Apsauginė magija. Pirmojo gyvulių išginimo momentą lydėjusios maginės apeigos pasižymėjo gausumu ir išplėtotą simbolika. Ganant gyvulius mitologiniu požiūriu žmogui svetimoje laukinio gamtos pasaulio erdvėje – pamiškėse, krūmynuose, be išivaizduojamų atgamtinio pasaulio grėsmių, būdavo susiduriama ir su kur kas realesniais pavojais – gyvuliai galėjo nuklysti ir pasimesti arba juos galėjo užpulti plėšrūs žvėrys. Todėl pirmojo gyvulių išginimo apeigose vyravo apsauginė magija. Visoje Lietuvoje gyvulių apėjimas maginiu ratu, plakimas verba buvo derinamas su aprūkymu bažnyčioje švęstomis žolėmis ar žvake, šlakstymu švęstu vandeniu. Kiekvienas laukan išgenamas gyvulys būdavo peržegnojamas. Kupiškėnai gyvulius aprūkydavo šventomis žolėmis – jonažolėmis, diamedžiais, putiniais, šermukšniais, smidru²¹. Dažniausiai tvarto tarpduryje arba kieme²². Gyvuliams aprūkyti naudota ne tik verba, bet ir uždegta *kačerga* (žarsteklis) arba pagaikštis²³. Suduodavo karvei apdegusiu nuodėguliu, o į lauką išgenamus paukščius apsmilkdavo varnų plunksnomis²⁴. Pasak V. Miliaus, gyvuliai aprūkomi, kad „*laimingai per vasarą ganytūsi, nesirgtų, riebesni ir sveikesni būtų, kad pieno daug duotų <...>, kad velnias neapsėstų ir nejudinėtų, raganos nepakerėtų*“²⁵. Rečiau teigiama, kad gyvuliai nebūdavo aprūkomi, tik peržegnojami: „*Išgenant karves peržegnodavo, o rūkyt nerūkydavo*.“²⁶ Tačiau tokio tipo informaciją reikia laikyti arba vėlyva, arba įtakota pateikėjo asmeniško santykio su krikščionių tikėjimu.

Nemaža dalis apeigų atliekamos tam, kad gyvuliai lauke nepasimestų, kad banda laikytųsi krūvoje, kad visi gyvuliai vakare sugrižtų namo.

*„Kai pirmą kartą per Jurgines išvaro avis, tai įteikdavo piemeniui lazda, ant kurios buvo sužymėtos visos avelės ir ėriukai, piemuo parginęs ją užkišdavo po stogu, kad visos avelės grįžtų namo.“*²⁷

Visoje Lietuvoje pirmą kartą laukan išleidžiamus paukščius varydavo pro rato stebulę. O kupiškėnai stebulę iškeldavo ant stiebo, tikėdami, kad tuomet paukščių nelies vanagas²⁸. Dar senesnius tikėjimus mena paprotys ant stiebo iškelti arkliaus kaukolę²⁹. Kartu su grauduline žvake visoje Lietuvoje buvo naudojami universalūs skalsos ar gyvybinių jėgų simboliai – apeiginė duona ir kiaušiniai. Jeigu Velykų šventė vykdavo anksčiau nei Jurginės, kupiškėnai išgenamus gyvulius numazgodavo Didįjį Ketvirtadienį virtu viralu ir tikėdavo, kad tuomet gyvulių nekąs musės³⁰.

Visoje Lietuvoje šeimininkės perliedavo vandeniu piemenį, vakare parginusį gyvulius, kad karvės duotų daug pieno³¹. Išimties nesudarė ir Kupiškio apylinkių gyventojai. Šiame krašte taip pat buvo tikima, kad, apliejus piemenį, karvės bus pieningesnės.

Apeiginės vaišės – būtina kiekvienos šventės ritualinės struktūros dalis. Per Jurgines didesnės ar mažesnės

²¹ LIIES, b. 887/I, l. 12.

²² LIIES, b. 887/I, l. 88.

²³ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 178.

²⁴ *Ten pat*, p. 178, 179.

²⁵ Milius V. Pirmosios gyvulių išginimo dienos papročiai, *MADA*, 1962, t. I, p. 203.

²⁶ LIIES, b. 887/I, l. 72, Kupiškio r. Palėvenėlės apyl., *Laukminiškių k.*

²⁷ *Velykų rytą lelija pražydo*, par. N. Marcinkevičienė, L. Sungailienė, A. Vakarinienė, Vilnius, 2006, p. 517.

²⁸ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 181.

²⁹ *Ten pat*, p. 182.

³⁰ *Ten pat*, p. 183.

³¹ *Ten pat*, p. 186.

vaišės lydėjo praktiškai visus reikšmingus šventės momentus: pirmosios vagos išarimą, pasėlių lankymą. O sėkmingai parginę gyvulius piemenys būdavo vaišiniami įvairiais pieno produktais ir kiaušiniai. „*Piemenukui duodavo porą kiaušinių, duonos ir druskos.*“³² „*Kupiškio apylinkėse piemeniui duodavo po porą kiaušinių, kad avelės vestų po du ėriukus.*“³³

Pirmojo gyvulių išginimo dienos papročiai buvo glaudžiai susiję su apeiginės duonos kepimu, jos aukojimu ir apeiginiu valgymu. Dar XX a. pirmojoje pusėje per Jurgines duona buvo specialiai kepama tik šiai dienai³⁴.

Velykos

Netrukus po to, kai dangaus skliautu judanti saulė kerta astronominių pavasario lygiadienio tašką, krikščioniškasis pasaulis švenčia svarbiausią savo šventę, žyminčią viešpaties Jėzaus Kristaus stebuklingo prisikėlimo iš mirusių dieną. Velykų ištakos slypi senojoje judėjų kultūroje. Pirmąjį senovės žydų kalendoriaus mėnesį, kai naktiniame dangaus skliaute sužibėdavo pilnas mėnulis, judėjai švėsdavo Pesach – išėjimo iš Egipto nelaisvės šventę. Ankstyvosios krikščionių bendruomenės perėmė šventę, tačiau mėnulio kalendorius, pagal kurį laiką skaičiavo senovės žydai, nesutampa su Vakarų pasaulyje išgalėjusiu saulės kalendoriumi. 325 mūsų eros metais Visuotiniame Bažnyčios susirinkime Nikėjoje buvo sutarta Velykas švęsti pirmąjį sekmadienį po pavasario lygiadienio. Tačiau rūpesčiai tuo nesibaigė. Vakaruose pavasario lygiadienio data laikyta kovo 18 d. Rytinėje imperijos dalyje astronominiai stebėjimai buvo tikslesni, čia pavasario lygiadienis sietas su kovo 21 d. Ginčai dėl lygiadienio datos užtruko iki aštuntojo mūsų eros šimtmečio, kai galutinai sutarta dėl kovo 21 d. Šios datos laikomasi ir šiandien, todėl anksčiausiai Velykos gali būti švenčiamos kovo 22, vėliausiai – balandžio 25 d. Kartu keičiasi ir Šeštinių, Sekminių bei Devintinių laikas, nes šios šventės švenčiamos praslinkus tam tikram laiko tarpui nuo Velykų dienos.

Tarp visų kalendorinių švenčių Velykos turi ilgiausią trukmę. Prsidėjusios Verbų sekmadienį Velykų apeigos užsibaigdavo tik kitą sekmadienį po šventės. Tai bene labiausiai krikščionybės paveikta žemdirbiškojo kalendoriaus šventė. Jokioje kitoje lietuvių šventėje žemdirbiškosios apeigos nėra taip susipynusios su bažnyčioje atliekamais ritualais.

Verbų sekmadienis. Krikščioniškoje tradicijoje Verbų sekmadienį bažnyčioje šventinamos verbos simbolizuoja palmės lapus, kuriuos tikintieji klojo Kristui po kojomis jam įžengiant į Jeruzalę. Žemaitijoje verbos pagrindą sudarydavo kadagio, Aukštaitijoje – blindės (žilvyčio) šakelė. Pasak Nijolės Marcinkevičienės, Šiaurės Aukštaitijos rajonuose iš verbos karklą ilgainiui išstūmė kadagys³⁵. Gana dažnai verboje būdavo ir blindė, ir kadagys.

*„Dabar varbų bažnyčioj pamatysi viso-
kių, o unksčiau tai visų moterų varba
viena – ėgliukas ir karklas su žvigiukais
su kuculiais, tie kur žydi... Ėgliuko – ba
skaičiaus, o karklo tai jau ir nedaug goli
būt. Ėgliuką ir vadinom „varba“...“³⁶*

³²LIIES, b. 887/I, l. 42, 73, 89, 98, 105, 137.

³³Bugailiškis P. Prietariai senovės gyvulių ūkyje, *Gimtasai kraštas*, 1939, nr. 2/3, p. 638.

³⁴Dundulienė P. *Lietuvių etnologija*, Vilnius, 1991, p. 267.

³⁵Velykų rytą lelija pražydo..., p. 42.

³⁶Ten pat, p. 420, Subačius, Kupiškio r.

Rečiau į verbą būdavo dedamos kitų augalų (pvz., ažuolo) šakelės arba jos puoštos spalvoto popieriaus gėlėmis. Kupiškėnai kaip puošmeną naudojo sužaliavusią alksnio šakelę:

„Dėjo ėglio, žilvyčio ir alksnio. Alksnio dėjo palaikyto gryčioj, jau sužaliavusio ir su šiškutėm. Ir karklo, kur tokie pupuliukai, kur anksčiau išsprogsta. Sutaiso buketų ir insineša bažnyčioj, pašventina tas šakeles. Ant gryčios neša. Verba tai kaip ir šventenybė, alksnis pastovi, pastovi ir numeta prie stačiamalkio, sukūrena.“³⁷

Visoje Lietuvoje žinomas plakimas verba.

„Iš krūmo atneš verbas. Seniau labai daug augdavo tų verbų, tai atsineša gatavai. Katros dėl šventinimo – gražios šakelės, o katros prastesnės – dėl lupimo. <...> Mūs augimi ateidavo ir kaimynai. Jauni berniokai. Laukia gatavai. <...> Matuta sakydavo, kad sanyboj visa ulyčia dar patamsalin juda, kruta su verbu, lupa miegančius. Per Velykas pamylat reikia už tai, kad išlupo. Alum myleja...“³⁸

„Lovojei reik nuplakti, dar miegančius. Gyvus, tai neįdomu ir džiaugsmo nėra. Užduoda ėgliu per nuogumų: Verba ploka, ne aš plok! Paganyk telyčių, Nepamesk trinityčių... Nuplaktieji pyksta, nuplakusysis laimingas.“³⁹

Nuplakę namiškius verbą užkišdavo už sijos ar kitoje vietoje tikėdami, kad tuomet į namus netrenks perkūnas⁴⁰. Verbą smilkydavo ne tik ligos atveju, bet ir per kitas šventes ar namuose apsilankius kunigui. Pasak Nijolės Marcinkevičienės, žmonių atmintyje verbos kvapas asocijavosi su šventine nuotaika, pakilumu.

„Sekminėse paimam ir verbos (ėgliuko) ir užkuriam, kad kvopėtų. <...> Gryčioj seniau uždegam kokiam bliūdely ir smilkom visą gryčią. Tai kvapas geras – ramina dušią. <...> Kai kunigo laukiam, buvo iššluojam aslų, smėliu išbarstom, švintu vandeniui pakrapijam, verbų užkuriam – jau šventė, jau pasiruošę kunigų sutikt.“⁴¹

Lietuvis žemdirbys verbų puokštėse pirmiausia matė gyvybines augalo galias, pasireiškiančias kadagio gebėjimu žaliuoti žiemą ir blindės (žilvyčio) gyvybingumu. Šios galios buvo itin aktualios ką tik prasidėjusio ar tuoj pat prasidėsiančio naujo lauko darbų sezono kontekste. Juolab kad kontaktinės magijos būdu jas tariamai buvo galima perduoti žmogui, gyvuliams ar pasėlių laukui. Verbas pašventinus bažnyčioje, jos įgydavo dar ir apsauginės galios, tad kaimo gyventojai jas naudodavo siekdami apsaugoti namus nuo žaibo, pasėlius – nuo audrų, gyvulius – nuo pakrikimo ir kitais panašiais atvejais.

„Kur pašvintinam varbų, tai podadi pagarbiai. Tai ar kunigų žmogui vada, ar švinti kokia didala, kaip per Velykas, tuoj varbu parūkia gryčių, dėl švintumo, nuo gaisrų, nuo visokių blogumų...“⁴²

³⁷ Ten pat, p. 42, Gindvilių k., Kupiškio r.

³⁸ Ten pat, p. 54, Žaidelių k., Kupiškio r.

³⁹ Ten pat, p. 55, Subačius, Kupiškio r.

⁴⁰ Ten pat, p. 59, Gindviliai, Kupiškio r.

⁴¹ Ten pat, p. 65, Subačius, Kupiškio r.

⁴² Velykų rytą lelija pražydo..., p. 419, Žaideliai, Kupiškio r.

Didžioji savaitė. Lietuvoje aptiksime buvus daug su Didžiąja savaitė susijusių papročių ir tikėjimų. Visomis Didžiosios savaitės dienomis drausdavo dirbti įprastus buitines darbus – negalima buvo austi, malti, velėti, sėti ir kt. Pažeidus draudimą, esą vėjas stogus nuplėšytų, trenktų griaustinis ar ledai pasėlius išmuštų⁴³. Tikėta, kad atlikus kokį nors veiksma sakraliuoju laiku, jo pasekmės bus jaučiamos visus metus. Pavyzdžiui, išsimaudęs Didįjį ketvirtadienį būsi švarus visus metus. Jei Didįjį šeštadienį barsies, tai barsies visus metus. Visoje Lietuvoje tą dieną nieko neskolindavo, kad nepaskolintų savo laimės (ūkinės sėkmės).

Didysis ketvirtadienis. Didysis ketvirtadienis liaudyje buvo vadinamas švariuoju (*čystuoju* – slav.), mat šią dieną buvo valomi ir vėdinami namai, krečiami kaminai, prausiamasi, kastruojami gyvuliai. Nė viena reikšmingesnė žemdirbiškojo kalendoriaus šventė neapsieidavo be tokio ritualinio švarinimosi. Tikėta, kad tą dieną iššukavus plaukus galima atsikratyti utėlių, o iššlavus namus ir šiukšles permetus kaimynui per tvorą, galima visam laikui išnaikinti blusas, utėles ir kitus parazitus. Tokiais pat būdais kenkėjai naikinti ir Didįjį šeštadienį. „*Jei nori, kad namuose nebūtų blusų, Didįjį ketvirtadienį švariai gryčių iššluok.*“⁴⁴ „*Jei nori, kad gyvuliai būtų sveiki, Didįjį ketvirtadienį reikia juos išmazgoti rūgštimi (raugu).*“⁴⁵

Aptvarkę namus, belaukdami artėjančios šventės kaimo gyventojai papuošdavo gyvenamąsias patalpas ažūrinėmis šiaudinėmis figūromis, vadinamaisiais vorais arba sodais. Anot Nijolės Marcinkevičienės, tai buvo vienas svarbiausių Velykų puošybos akcentų. Ypač populiarios buvo palubėje pakabinamos paukštelių figūros, daromos prie tuščio kiaušinio lukšto pritvirtinant popierinius arba šiaudinius sparnelius.

Didysis penktadienis. Didysis penktadienis kaimo žmonių tikėjimuose siejosi su Jėzaus kančios diena. Tą dieną laikydavosi rimties – tyliau kalbėdavo, vengdavo kelti nereikalingą triukšmą, kad „nepažadintų“ mirusio Dievo. Nešluostydavo dulkių, kad Jėzui į akis neprikrestų. Tikėdavo, kad Didįjį penktadienį išpažinties eina tik burtininkai (*čėrauninkai* – slav.).

Didysis šeštadienis. Visoje Lietuvoje Didįjį šeštadienį bažnyčioje šventindavo ugnį ir vandenį. Tuo tikslu bažnyčios šventoriuje sukraudavo laužą iš senų, nuvirtusių kryžių. Namuose krosnies nekurdavo, kol iš bažnyčios neparnešdavo šventintos ugnies. Tikėdavo, kad Velykų kiaušiniai turi būti verdami ant švęstos ugnies⁴⁶. Kupiškėnai šventinta ugnimi įkurdavo ne tik krosnį, bet ir pirtį⁴⁷. Iš bažnyčios parsineštą ugnį kupiškėnai stengdavosi išlaikyti neužgesusią kiek galima ilgiau – per visas šventės dienas, o kartais net iki Sekminių: „*Sanybaj, kai užkuria Velykų kampinytį, tai lig Sakminių rūkena, rūkena. Ilgiau rūkens švinta ugnis, tai sakydavo gaisro nebus.*“⁴⁸ Ugniai parsinešti dažniausiai naudodavo ant pūvančių medžių augančias kempines⁴⁹ arba vadinamąją šv. Blažiejaus juostelę:

*„Šv. Blažiejaus juostelę nuveja iš lininių siūlų: kelionlinkai sulanksto, tada dažo į ištirpintą vašką ir suveja į kamuolį. Kamuolys būna didelis, vos sauja gali apimti. Pašventinus Blažiejaus juostelę, jos galą uždegdavo kaip žvakę ir taip namo parsinešdavo šventą ugnį.“*⁵⁰

⁴³Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 116–120.

⁴⁴*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 464, Kupiškis.

⁴⁵*Ten pat*, p. 465, Subačius, Kupiškio r.

⁴⁶Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 125; *Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 470.

⁴⁷*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 96, Gindvilių k., Kupiškio r., p. 433, Žaidelių k., Kupiškio r., p. 470, Kupiškio r.

⁴⁸*Ten pat*, p. 104, Gindvilių k., Kupiškio r.

⁴⁹*Ten pat*, p. 96, Gindvilių k., Kupiškio r.

⁵⁰*Ten pat*, p. 470, Kupiškio r.

Medžio kempines pasiruošdavo iš anksto, išdžiovindavo ant krosnies, pritaisydavo ant vielos, kad būtų patogiau nešti. Ugnį į namus stengdavosi parnešti kuo greičiau, tad neretai ją nešdavo raiti vaikinai⁵¹.

„Visokie zababonai senybiniai būdavo – katrė pirmutiniai iš bažnyčios su švįstu undeniu, ugnim parais ir Velykų rytų po mišių pirmutiniai, tai apsidyrba pirmutiniai, jų vaikai būna labai darbštūs...“⁵²

Visoje Lietuvoje tikėta, kad pašventinta ugnis turi didelės apsauginės galios. Šventintą ugnį nešdavo aplink trobesius, apeidavo ratu laukus. Siekiant išnaikinti kenkėjus, šventinta ugnimi būdavo įkuriamas laužas pasėlių laukuose, ja aprūkydavo namus, kad apsaugotų nuo gaisro, ir gyvulius, kad nesirgtų, atlikdavo kitokius veiksmus⁵³.

Didijį šeštadienį bažnyčioje šventindavo ne tik ugnį, bet ir vandenį. Šventintu vandeniu šlakstydavo trobesius, kad Perkūnas netrenktų ir nepadegtų, krapydavo dirvą, kad piktžolės išnyktų, ar sėjamus grūdus, kad amarai nepultų⁵⁴. Dar naudodavo kaip vaistą nuo išgaščio ir kitų ligų. Mirštant namiškiui, šlakstydavo šventintu vandeniu, kad nuvytų piktąsias jėgas. Visoje Lietuvoje tikėta, kad tas, kuris pirmas pasisems švęsto vandens, pirmas nudirbs visus darbus.

Apeiginis pasninko pabaigos akcentavimas. Gavėnios pasninkui einant į pabaigą, dar prieš suskambant atsigavėjimo varpams, daugelyje Lietuvos vietovių vaikai aplink šventorių tampydavo ant virvutės pririštą lentgalį, ant kurio kreida ar anglimi būdavo nupiešta silkė. Anot M. Valančiaus, Didijį trečiadienį silkę vaikai vilkdavo vieną kartą, Didijį ketvirtadienį – du kartus, o Didijį penktadienį – tris kartus⁵⁵. Nepaisant akivaizdaus gavėnios pasninko pabaigos konteksto, vadinamajame silkės vilkimo paprotyje galima nesunkiai išvelgti didžiosioms žiemos šventėms būdingo kaladės (blukio) tampymo atgarsių.

Aukštaičiai panašiai išvartydavo (sušaudydavo) pasninko simbolį – Gavėną. Pasak Balio Buračo, Smilgių kaime Gavėnu persirengdavo zakristijonas. Apsisiausdavo apsiaustu, prisilipdydavo ilgą barzdą, išsitepdavo veidą suodžiais, pasistaipydavo po šventorių ir būdavo išvaromas Kristaus karstą saugojančių karių arba „mozierinės“ patrankėlės šuviais⁵⁶.

Didžioji naktis. Kaip ir visoje Lietuvoje, Kupiškio krašte buvo žinomas paprotys budėti naktį bažnyčioje, nors liturginių pamaldų ir nebuvo. Susirinkę tikintieji giedodavo giesmes, eidavo kryžiaus kelius. Daugelyje bažnyčių jaunimas persirengdavo Kristaus karstą saugančiais „romėnų“ kareiviais ir „žydais“⁵⁷.

XIX a. pabaigoje kai kuriose Aukštaitijos bažnyčiose Velykų naktį ir rytinės procesijos metu būdavo šaudoma iš nedidelių patrankėlių – „mozierių“. Žinoma, kad Kupiškio bažnyčioje šaudyta dar 1880 m.⁵⁸ Iš savo ginklų bažnyčios šventoriuje šaudydavo ir Kristaus karstą saugojantys kars- to sergėtojai.

Iki Pirmojo pasaulinio karo visoje Lietuvoje po Velykų pamaldų bažnyčioje šventindavo maisto produktus – mar-

⁵¹ *Ten pat*, p. 96, Rudikų k., Kupiškio r.

⁵² *Ten pat*, p. 433, Žaidelių k., Kupiškio r.

⁵³ *Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 101.

⁵⁴ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 126.

⁵⁵ Valančius M. Palangos Juzė, *Raštai*, t. II, Vilnius, 1972, p. 256–257.

⁵⁶ Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, 1993, p. 223.

⁵⁷ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 126–127; *Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 138.

⁵⁸ *Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 136.

gučius arba nedažytus kiaušinius, duoną, druską, Velykų pyragą, kumpį, lašinius, dešras, sviestą, sūrį. Maistą dėdavo šalia šoninio ar net pagrindinio altoriaus, išdėliodavo išilgai bažnyčios (šalia klauptų), kitur maistas būdavo šventinamas šventoriuje.

Pasibaigus pamaldoms, kaimo gyventojai skubėdavo namo atsigavėti po ilgai trukusio gavėnios pasninko. Namuose jų jau laukdavo padengtas šventinis stalas.

Žemdirbiškasis šventės turinys. Velykos į Lietuvą atėjo kartu su krikščionybe. Bėgant laikui, Velykos įgijo žemdirbiškajam ritualui būdingų archajiškų apeiginių struktūrų, kurių tyrimai atskleidžia ikikrikščioniškąją mūsų protėvių pasaulėjautą nė kiek ne prasčiau nei „pagoniškas šaknis“ turinčių kaimo bendruomenės švenčių apeigos. Mąstant apie XIX–XX a. Lietuvos žemdirbių kultūros santykį su ikikrikščioniška lietuvių etnoso patirtimi, labai svarbu suvokti, kad žemdirbiškojo ritualo archajiškumą vėlyvoje tradicijoje sąlygojo ne vienos ar kitos šventės atsiradimo laikas ar kilmės pobūdis, bet kaimo gyventojų sąmonės vidinės ypatybės. Bet kuri šventė žemdirbio suvokime įgydavo tiek reikšmingumo, kiek ji atitikdavo tradicijos išsaugotus ritualinės elgsenos stereotipus. Žemdirbiškojo kalendoriaus švenčių apeigos retai kada apsiribodavo bažnytiniame Grigaliaus kalendoriuje nurodyta data ar datomis. Dar visai neseniai Velykos, kaip ir kitos didžiosios metų šventės, buvo švenčiamos 3–4 dienas. Pirmoji Velykų diena tradiciškai būdavo laikoma rimties diena. Antrąją šventės dieną prasidėdavo pramogos ir svečių lankymas. Trečioji arba ketvirtoji šventės diena tradicinėje kultūroje įvardijama Ledų dienos sąvoka. Tikėta, kad tą dieną dirbant žemės ūkio darbus, per audrą ledai išguldys pasėlius⁵⁹.

Apeiginės Velykų struktūros apima tuos pačius papročius, kaip ir kitos reikšmingos žemdirbiškojo kalendoriaus šventės. Per Velykas matysime tą patį šventinio laiko akcentavimą, skatinusį vienokį ir draudusį kitokį žmogaus elgesį. Per šventę tinkamai atliktas apeiginis veiksmas turėjo užtikrinti sėkmę ateityje, o netinkamas elgesys galėjo užtraukti nelaimę. Per Velykas pastebėsime būdingus žemdirbiškųjų kalendorinių švenčių papročius – laistymąsi vandeniu, supimąsi sūpuoklėmis, iškilmingas ir gausias vaišes, asmeninės laimės ir ūkinės sėkmės būrimus. Velykų šventiniuose ritualuose vyravo verbų, ugnies, vandens, maisto šventinimas bažnyčioje, tačiau ir šių apeigų esmę sudarė žemdirbių pastangos užsitikrinti asmeninę ir ūkinę sėkmę sau ir savo šeimos nariams.

Šventinio laiko sakralizavimas. Velykų nakties ir ryto sakralinių reikšmingumą pabrėždavo įvairūs tikėjimai. Visoje Lietuvoje tikėta, kad tą rytą kylanti saulė maino savo spalvas ar šoka (supasi) dangaus skliaute⁶⁰. „*Tai tadu pirmą Velykų dieną saulė šoka prieš pat tekėjimų, prieš rytines mišias. Lakia unksčiausiai ir mato saulė, kad būtų atmainyta, spalvos mainos.*“⁶¹ Ypatingas sakralumo atspalvis būdavo suteikiamas Velykų procesijos laikui. Tikėta, kad tai esąs ypač palankus laikas maginėms apeigoms, kuriomis siekiama gauti naudos, apsisaugoti pačiam, apsaugoti savo turtą ar, priešingai, kam nors pakenkti.

„Jei nori tais metais nematyti jokių vaiduoklių, aitvarų, tai Velykų rytą einant apie

⁵⁹Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 158.

⁶⁰Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 129.

⁶¹*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 155, Rudikų k., Kupiškio r.

*bažnyčių reikia ant šventoriaus, nusigręžus nuo bažnyčios, sukalbėti penkis poterius, – tada nieko tais metais nematys, nei vedžios kas, nei paklaidins.*⁶²

Jei virsi kiaušinių, kai aplink bažnyčią eina procesija, jis bus nepramušamas⁶³. Išskirtiniu šventinio laiko sakralumu pagrįsta ir šventės metu atlikto veiksmo pirmumo magija. Jau minėjome, kad kiekvienas stengdavosi pirmas pasisemti švento vandens ar gauti naujos ugnies. Taip pat būdavo tikima, kad kas pirmas ryte atsikels ar pirmas užkurs ugnį, tas pirmas nudirbs visus lauko darbus. To paties rezultato buvo galima pasiekti pirmam sugrįžus iš bažnyčios namo. Todėl pasibaigus rytinėms pamaldoms, visoje Lietuvoje tarp kaimo gyventojų prasidėdavo savitos lenktynės, kas pirmas sugrįš į namus⁶⁴.

„Iš bažnyčios skubinos, labai skubinos; pamatysi raitų – bėk šoni, net arkliai putose, kaip aina... <...> a raiti labai noravijas lenktynių, kad javai derėtų, kad darbai sektūs. Labiausiai dėl darbų, kad būtum pirmūnas.“⁶⁵

Tikėjimai ir draudimai. Kai kurie pirmosios Velykų dienos tikėjimai kartodavo Didžiosios savaitės tikėjimus. Visoje Lietuvoje tikėta, kad Velykų rytą dar prieš saulės patekėjimą išsimaudžius galima išsigydyti votis ir kitokias odos ligas. Velykų rytą, panašiai kaip ir Didįjį ketvirtadienį, varydavo kenkėjus iš namų. Visoje Lietuvoje tikėta, kad anksti rytą, kol dar saulė nepatekėjusi ir visi miega, reikia iššluoti šiukšles ir išnešus išpilti kaimyno laukan ar daržan⁶⁶. Sugrįžę iš bažnyčios namiškių klausdavo: „*Kur blusos?*“ Kas nors ir atsakydavęs, kad išėjo pas tokį ir tokį kaimyną. Tikėdavo, kad taip ir atsitiks. Panašiai būdavo „išvaromi“ ir kiti namų kenkėjai.

Tikėdavo:

*„Jei nori, kad vanagas vištų nenešiotų, reikia Velykų rytą ratas kabinti ant tvoros.“⁶⁷
„Kad vištos nekapstytų daržų, tai per Velykas pirmų dienų reikia nelakstyti ir nevirt viralų, sriubų.“⁶⁸*

Subačiaus apylinkėse pirmą Velykų dieną šeimininkė (?) eidavo su ąsočiu alaus aplink savo trobas. Vyras klausdavo: „*Kas čia eina?*“ Moteris atsakydavo: „*Ponas Dievas.*“ Vyras: „*Ką jis neša?*“ Moteris: „*Geras dienas.*“⁶⁹ „*Dzūkijoje taip aplink namus būdavo nešama duona prieš pradedant Kūčių vaisės.*“⁷⁰

Velykų pusryčiai. Būtina žemdirbiškųjų švenčių ritualinės struktūros dalis – didesnės ar mažesnės apeiginės vaisės. Visi stengdavosi, kad didžiųjų metinių švenčių stalas būtų gausiai nukrautas valgiais. Tikėta, kad tuomet bus turtingi metai ir šeimai niekuomet

⁶²Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 131, Kupiškis, LTA 1560/29.

⁶³*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 156, Gindviliai, Kupiškio r.

⁶⁴Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 134.

⁶⁵*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 155, Rudikų k., Kupiškio r.

⁶⁶Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 133.

⁶⁷*Velykų rytą lelija pražydo...*, p. 478, Palėvenė, Kupiškio r.

⁶⁸*Ten pat*, Žaidelių k., Kupiškio r.

⁶⁹Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 137, Subačius, LTA 1040/297.

⁷⁰Kudirka J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*, Vilnius, 1993, p. 91–95.

nepritrūks duonos. Tradiciškai Velykų pusryčių valgiai pirma būdavo nešami bažnyčion ir šventinami.

Centrinis Velykų pusryčių akcentas buvo tradiciniais raštais marginti kiaušiniai. Margučius sudėdavo į žalumynais – pataisais, bruknių lapais, sudaigintais rugių želmenimis ar kitaip papuoštą dubenį ir pastatydavo stalo viduryje. Neapsieidavo ir be krikščioniško akcento. Neretai į avižų želmenis statydavo molinę (alebastrinę) Velykų avinėlio skulptūrėlę – Kristaus simbolį. Kupiškėnai šventinį stalą puošdavo vadinamąja Velykų eglute – pagamindavo nedidelį stovą su atšakomis ir prie jų pritvirtintais vielos lizdais, į kuriuos sudėdavo po kelis kiaušinius. Tokią eglutę puošdavo žilvičio šakelėmis su kačiukais, išsprogusiomis beržo šakelėmis, žaliomis tujų ar egličių šakelėmis, popierinėmis gėlėmis ir iš tešlos keptais paukščiukais⁷¹.

Velykų atsigavėjimas prasidėdavo margučių valgymu. Dažniausiai kiekvienas šeimos narys imdavo po margutį ir susidaužęs su kaimynu valgydavo. Rečiau panašiai kaip Kūčių kalėdaitis šeimos nariams būdavo padalijamas vienas margutis.

Būdingas Velykų patiekalas – keptas paršelis. Daugelis šeiminių kepėdavo ir specialius Velykų pyragus. Vaisių stalui ruošdavo ir kitus šventinio žemdirbio stalo patiekalus – šaltieną, sūrį ir kt. Sriubos (Velykų barščiai) ir troškinti kopūstai būdavo valgomi tik Vidurio Lietuvoje.

Šventės proga Velykų valgių nešdavo elgetoms, nepasiturintiems kaimynams. O maisto likučiai būdavo panaudojami agrarinėje magijoje. Pavyzdžiui, kumpio kaulus ir margučių lukštus užkasdavo laukuose tikėdami, kad tuomet pasėlių nenusiaubs gamtos stichijos, jie geriau derės arba bus apsaugoti nuo įvairių kenkėjų⁷².

Žemdirbiškosios apeigos. Daugumos kalendorinių švenčių struktūroje vienu ar kitu pavidalu galima aptikti paprotį laistytis vandeniu. Dažniausiai šioji apeiga turėdavo vasaros metu garantuoti pakankamą drėgmės kiekį pasėliams. Rečiau siekta specifinių tikslų: užtikrinti karvių pieningumą arba sėkmingą bičių spietimąsi. Per Velykas vandeniu laistydavosi dvi dienas. Pirmą šventės dieną jaunuoliai laistydavo merginas, antrą dieną merginos – vyrus.

Didesnėje Lietuvos dalyje nuo Velykų antros dienos prasidėdavo supimosi sūpuoklėmis sezonas (Užgavėnių sūpuoklės XX a. pirmojoje pusėje žinotos palyginti nedaug kur⁷³). Tradiciniame kaime dažniausiai kabindavo vienerias sūpuokles, prie kurių suptis sueidavo visas kaimo jaunimas ar net vyresnio amžiaus kaimo gyventojai. Atsižvelgiant į sūpuoklių įrengimą, būdavo supamasi po du, vieną ar net po keturis. Supantis stengtasi pakilti kiek galima aukščiau nuo žemės. Žmonės tikėdavo, kad tuomet bus aukštesni pasėliai.

„Tėtė padirbdavo pats sūplaukes. Nupirkdavo pas liešincius medžius ir pas kalvius užsakydavo ąsas, kurias pritaiso prie skersinio. Įkabina kablius. Viską padaro, kad būtų labai patvaru. Vakare sueina jaunimas, tai bernai mergas taip supa, kad jos rėkdavo...“⁷⁴

⁷¹ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 86, 168.

⁷² Buračas B. Lietuvos kaimo papročiai, Vilnius, 1993, p. 223; Kudirka J. Velykų šventės, Vilnius, 1990, p. 39–40.

⁷³ Vaicekauskas A. Lietuvių žiemos šventės, Kaunas, 2005, p. 156–157.

⁷⁴ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 224, Subačius, Kupiškio r.

Nuo Velykų arba nuo Jurginių kaime prasidėdavo pasėlių lankymo apeigos. Kupiškėnai, Velykų rytą pasikinkę arklį į vežėčias, apvažiudavo aplink savo laukus tikėdami, kad tuomet geriau dera javai⁷⁵.

Velykų margučiai. Dar ir šiandien mūsų krašto gyventojai Velykų šventės negalėtų išivaizduoti be margučių. Kur ir kada atsirado šis paprotys, nėra žinoma. Tačiau jį žino daugelis tautų. IV mūsų eros amžiumi datuojami marginti kiaušiniai aptikti Wormso apylinkėse Vokietijoje. Opolėje, Lenkijoje, rasta X a. datuojamų vašku margintų kiaušinių lukštų. Lietuvoje kiaušinio formos akmeniniai, kauliniai ir moliniai dirbiniai rasti XIII a. kultūriniuose sluoksniuose. Pirmasis jau tikrai Velykų kiaušinio paminėjimas lietuviškajame šaltinyje yra Martyno Mažvydo „Giesmės šv. Ambraziejaus“ dedikacijoje. Autorius pabrėžia, kad šį kūrinį jis dovanoja „Vietoje Velykos pauto...“⁷⁶ Lietuvoje kiaušiniai būdavo dažomi ne tik Velykoms, bet ir Jurginėms bei Sekminėms.

Apeiginė kiaušinio simbolika. Ritualiniame kontekste kiaušinis turi tas pačias funkcijas kaip ir pasėlių grūdas. Ir vieno, ir antro simbolika išplaukia iš to, kad priklausydami negyvų daiktų kategorijai jie sugeba „patys iš savęs“ teikti naują gyvybę. Kitos specifinės kiaušinio savybės – silpnas lukštas, apvalina forma – konkrečiame ritualiniame kontekste taip pat suteikdavo atitinkamą simboliką. Antai sveiko/suskilusio lukšto prieštata pirmojo gyvulių išginimo laukan apeigose (Jurginėse) sukurdavo ganiavos (gyvulių ūkio) sėkmės/nesėkmės arba gyvulių sveikumo/ligos reikšmes, o kiaušinio apvalumas tradicinio kaimo žemdirbiui asocijavosi su gyvulio riebumu, riebumas – su sveikata...

Kiaušinis – gyvulinės kilmės produktas. Todėl apeiginiai kiaušiniai dažnai būna šventėse, kuriose tradiciškai daug dėmesio skiriama gyvulių ūkiui. Tačiau kiaušinio simbolika neapsiriboja su gyvulininkyste susietomis reikšmėmis. Išreikšdamas universalią gyvybinę (sveikatos, augimo) galios simboliką kiaušinis archetipinės sąmonės požiūriu galėjo būti ir pirminiu visatos šaltiniu, ir šiandieną sunkiai besuvokiamu laidotuvių ritualo simboliu. Lietuvių ir kitos pasaulio tautos žino etiologines sakmes apie anties (ar kito vandens paukščio) padėtą kiaušinį, iš kurio esą atsiradęs pasaulis.

Dažai ir dažymo technika. Tradiciniame kaime kiaušinius dažydavo natūraliais augaliniais dažais: svogūnų lukštais, ažuolų ar juodalksnių žievėmis, rūdimis, medžio kerpėmis, rugių želmenimis, beržų lapais, rugiagėlių ir ramunėlių žiedais ar net raudonųjų burokėlių nuoviru. Naudodami įvairias dažančias medžiagas margintojai išgaudavo įvairaus intensyvumo rusvą, juodą, žalsvą, gelsvą, violetinę ar melsvą spalvą⁷⁷. Lietuviai ypač mėgo juodai dažytus margučius. Tai neturėtų kelti nuostabos. Žemdirbiškoje kultūroje juoda spalva pirmiausia išreiškė pasėlius auginančios žemės semantiką. Antroji pagal populiarumą raudona spalva (jos reikšmę kaimo gyventojai dažniausiai teikdavo įvairaus sodrumo rusviems atspalviamis) – tai ne kas kita, kaip gyvybę palaikančio kraujo spalva.

Kupiškėnai teigia, kad seniau kiaušinių nemargindavo, dažydavo viena ar keliomis spalvomis naudodami kiaušinių lukštus, beržų lapus (vantas), ažuolų žieves, surūdijusias geležis ir kitas natūralias medžiagas:

⁷⁵ *Ten pat*, p. 485, Kupiškio r.

⁷⁶ Kudirka J. *Velykų šventės*, Vilnius, 1990, p. 21.

⁷⁷ Vaicekuskas A. *Velykų margučiai*, Kaunas, 2006, p. 41.

„Untom dažēm. Čigūnan untų ikiši su visu kotu ir išverda. Kiaušinius sudedi sudedi ir paverdi. Kokie gražūs, geltoni gaunasi. Šviesūs, a kad reikia tamsių – cibulių lukštuos verdi. Dar tumsiau – ažuolo žievė. A kad trys spalvos, jau gerai. <...> Nieks nemargino, vienos spalvos. Vėliau tai pradėjo išrašinėti. Mokytojos tokios atvažiavo ir nuo jų prasidėjo išrašinėjimai.“⁷⁸ „Senybai tų darylų nežinojo. Dažė pakratom nuo šieno ir alūno dadavo, lopais untų, cibulių luobom. Kų jau nori labai pamylat, tai reikėjo rudo kiaušinio. Rudi, tai gelažų primirkydavo ir tumsiai nudarydavo. Vaikam raudono labai reikėjo, tai darylų miestan ieškojo. Mergiotės, kiek paaugi, tai vis gražybas raikia – berniškai mažužeis. Darom su cibulių luobom, tai dar untos lapelį pašlopini, an kiaušinio uždadi, o aplink apdedi cibulių luobom pašlopytom kiaušini ir lopinalin nunešiotan susuki... A dar geresnis gausis, kap linais apvynioji ir įdedi puodan. O jei vidinėn inkepi, kur palanai karšti, tai ojoj kokio gražumo. <...> Jau tokis kiaušinis – tik berniuku nusižiūrėtam, arba laikai kaip brangenybi, pakol nesudūlas...“⁷⁹

Pramogos su margučiais. Neretai vos tik išėję iš bažnyčios kaimo gyventojai pradėdavo mėginti, kieno margučio lukštas tvirtesnis. „Ant šventoriaus mušdavo kiaušinius. Pradėdavo naktį, dvylikėj. Sako, jau dvylikė, galima mušt kiaušinius. <...> Anksčiau ni pagalvot nemožna, a, kad jau toks laikas – možna.“⁸⁰ Seniau su margučiais žaisdavo visų amžiaus grupių kaimo gyventojai, tačiau tai buvo berniukų ir vyrų pramoga: „Mergiotės nemuša, tik bernai... viena kita drąsesnė pasitaiko, bet retenyba... <...> Zekiai mergiočių nepriimdavo.“⁸¹ Kiaušinius mušdavo tikrindami, kieno kiaušinio lukštas tvirtesnis, arba račiodavo paleisdami kiaušinius riedėti loveliu. Dažniausiai žaisdavo lauke, tačiau jei Velykos būdavo ankstyvos, susirinkdavo namuose.

„Velykos ankstyvos, tai gryčioj ridinėjam, pasidėji tokį medinį pataisymų, kur vyrai čebatus nusiauna... <...> Pirma daužauja. <...> Tadu ridinėjam nuo lentelės prisidaužavi, mat ridinėjimui gali padėt ir kiuži.“⁸²

Pramuštas arba paridenus savąjį paliestas svetimas kiaušinis atitekdavo laimėjusiam. Margučių daužymas taip ir vadintas – atimtinėmis. „Ošei labai norėjau kiaušinių, daužaut man už viskų svarbiau. Zekių bant dešimt sueidavom pakapaj, ridinėjam... Bet labiausiai daužaut.“⁸³

Per Velykas vaikus apdovanodavo margintais kiaušiniais. Juos vaiko apave palikdavo tariamai naktį namuose apsilankiusi Velykė⁸⁴. Kad vaikai neatpažintų namuose margintų kiaušinių, kaimynės jais apsikeisdavo⁸⁵. Dažniausiai vaikams margučių atnešdavo kaimynės, tetos.

„Užėjo dėdina ir sako, aptikau savo pirty Velykė su kiaušiniais, gal ir jūsų pirty atrasi? Ošei iš paskos. Nebeaik, Elzbut, Velykė nubaidysi, ošei žinau, kaip reikia prie jos preit... ir atanešė dėdina nuo pirties bent keturis margintus Velykės kiaušinius.“⁸⁶

⁷⁸ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 116, Subačius, Kupiškio r.

⁷⁹ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 117, Žaidelių k., Kupiškio r.

⁸⁰ Ten pat, p. 213, Gindviliai, Kupiškio r.

⁸¹ Ten pat, p. 213, 218, Gindviliai, Kupiškio r.

⁸² Ten pat, p. 218, Gindviliai, Kupiškio r.

⁸³ Ten pat, p. 156, Gindviliai, Kupiškio r.

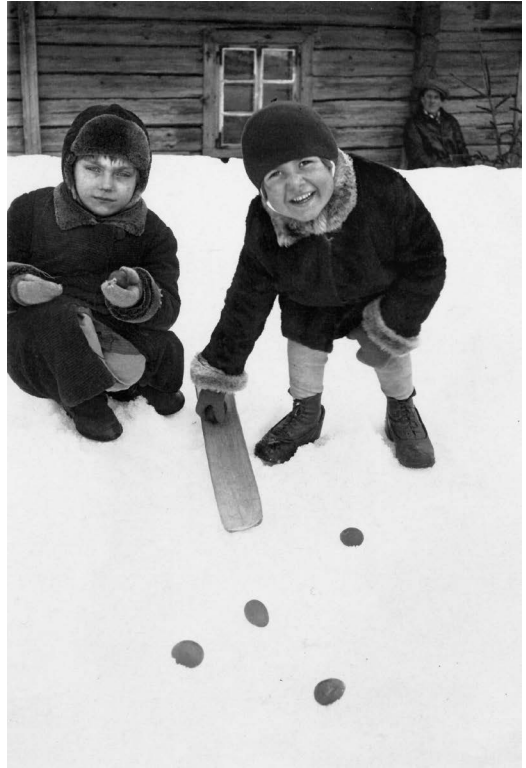
⁸⁴ Ten pat, p. 208, Gindviliai, Subačius, Kupiškio r.

⁸⁵ Ten pat, p. 206.

⁸⁶ Ten pat, p. 207, Drulėnų k., Kupiškio r.

Balys Buračas rašė, kad seniau kupiškėnai vaikams skirtus margučius padėdavo ant mirusių artimųjų kapų. Nors kaimo gyventojai teigė, kad taip daroma tam, jog vaikai žinotų, kur palaidoti jų mirę artimieji. Tačiau aki-vaizdu, kad margutis už gerą elgesį vaikams būdavo pateikiamas gyvųjų/mirusių protėvių apeiginio kontakto kontekste. Juolab kad atvestam prie kapo vaikui būdavo aiškinama, jog mirusysis juos lankantis ir atnešantis po kiaušinių⁸⁷.

Dažnai vaikai patys nueidavo kiaušiniuoti pas kaimynus (ypač pas savo krikštatėvius). Atėjęs į kaimyno kiemą vaikas padeklamuodavo eiliuotą oraciją ir už tai gaudavo margučių. Patys mažiausieji kiaušinių prašydavo įsikišdami į burną vieną ar kelis pirštus. Pirštų, esančių burnoje, skaičius rodydavo, kiek margučių tikisi gauti prašytojas⁸⁸. Paprastai kiaušiniuoti vaikai eidavo antrą Velykų dieną.

Velykos dailininkės Veronikos Šleivytytės tėviškėje Viktariškių kaime. XX a. 4-asis dešimtmetis. KEM

„Vaikai ateidavo kiaušiniuoti untrų Velykų dienų. Įeini gryčion prie slinkščio sustoji – pirštas burnon. Aš dar pasakydavau: „Velykų rytą lelija pražydo, ne dėl tavo laimės, Dėl Dievo garbės.“ <...> Mes pas krikštotėvius su didžiausiu džiaugsmu ejom – kiaušinių įdeda po du, po tris, pyrago duoda, sviestu aptepto...“⁸⁹

Tikėdavo: jei per Velykas kiaušinių neduosi, tai tais metais vištos mažai dėš⁹⁰.

Atvelykis. Velykų pabaiga laikytas tik kitas sekmadienis po Velykų – Atvelykis. Žemaičiai jį dar vadino Velykėlėmis arba Mažosiomis Velykėlėmis, Vidurio ir Šiaurės Lietuvos gyventojai – Vaikų velykomis, o dzūkai – Pravadais (palydėtuvėmis – slav.). Šiai dienai vėl dažydavo kiaušinius (arba išlaikydavo keletą Velykoms margintų kiaušinių), vaikai vėl eidavo pas krikštamotes prašyti margučių, jaunimas vėl tikrindavo, kieno kiaušinis tvirtesnis.

Sekminės

Lietuvių tradiciniame kalendoriuje galime rasti net keletą švenčių, kurių šventimo laikas skaičiuojamas nuo Velykų dienos. Viena svarbesnių – Sekminės – buvo švenčiamos praėjus septynioms savaitėms nuo Kristaus pri-

⁸⁷ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 73.

⁸⁸ Buračas B. Lietuvos kaimo papročiai, Vilnius, 1993, p. 224; Dundulienė P. Lietuvių šventės, tradicijos, papročiai, apeigos, Vilnius, 1991, p. 111.

⁸⁹ Velykų rytą lelija pražydo..., p. 184, Subačius, Kupiškio r.

⁹⁰ Ten pat, p. 475, Kupiškio r.

sikėlimo dienos. Senovės judėjų pasaulyje tai buvo derliaus nuėmimo šventė. Pagal Senąjį Testamentą tą dieną Mozė gavęs Dievo įsakymus, o pagal Naująjį Testamentą – Šv. Dvasia suteikusi apaštalams ypatingų galių. Kai kur Lietuvoje Sekminės laikytos vos ne svarbiausia metų švente, svarbesne už Velykas ar Kalėdas. Antai Rytų Lietuvoje, kur ilgiausiai išliko bendro ganymo tradicija, dar XX a. pradžioje Sekminės švęsavo tris ar net keturias dienas.

Sambariai. XVI–XVII a. šaltinių ir XX a. pradžios kai kurių Lietuvos regionų etnografinių duomenų palyginimas leistų Sekminių šventę susieti su sėjos ar apskritai su pavasarinių lauko darbų pabaigtuvėmis. Jonišio apylinkių ūkininkai dar XX a. pradžioje baigę pavasario sėją sudėdavo grūdų sambariniam alui, šeiminkės paruošdavo maisto ir susirinkę į vieną namą kaimo gyventojai dvi dienas puotaudavo⁹¹. Kelias dienas užtrunkančios kaimo vaisės žinotos ir Raseinių krašte. XVI–XVII a. autoriai mini alkoje prie upelio keltas sambarių puotas, kurioms taip pat būdavo daromas sambarinis alus⁹². Termino tapatumas leistų spėti, kad kalbama apie tą pačią tradiciją. O Jokūbas Lavinskis XVI a. aprašė buvus sambarinio alaus gėrimą Sekminių dieną⁹³. Tačiau Kupiškio krašte tokių apeigų nežinota.

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios tradicijoje Sekminės visoje Lietuvoje buvo artimai susijusios su ganymo papročiais. Šnekamojoje kalboje Sekminės dažniausiai ir vadinamos Piemenų švente.

Vainikavimas. Per Sekmines piemenys iš berželių šakų nupintais vainikais vainikuodavo karves. Kupiškio apylinkėse gyvulius vainikuodavo Sekminių išvakarėse. Pasak Balio Buračo, jaučiams prie ragų rišdavo medelius arba ragus apipindavo berželių šakomis. O karves puošdavo apvaliais iš berželių šakų nupintais vainikais. Rečiau vainikuodavo veršius ir aveles. Gėlėmis ar vainikais pasipuošdavo ir patys piemenys⁹⁴ (BR/S – 98). Pindami vainiką piemenys atsižvelgdavo į gėlių spalvą: „*Geltonų žiedų pridėdam, kad sviestas gražiai geltonas būtų.*“⁹⁵

Vakare pabaigus ganyti gyvulius banda iškilmingai, su muzika ir dainomis, būdavo pargenama į kaimą. Kerdžius grodavo ožragiu, piemenys jam pritardavo lumzdeliais⁹⁶. Prie kiemų gyvulius pasitikdavo melžėjos ir šeiminkės, kurios apdovanodavo piemenis kiaušiniai. Vainikus šeiminkai sudžiovindavo ir vėliau naudodavo gydymui. Iki pat XX a. pradžios karvių vainikavimas buvo išlaikęs apeigine prasmę. Buvo tikima, kad nedavus piemeniui „*malstuvėjų*“ karvės neduos pieno⁹⁷.

Kupiškėnai karves vainikuodavo iki kaimų išskirstymo į vienkiemius, kai gyvulius nustota ganyti bendrai ir išsigalėjo vadinamasis gyvulių raišiojimas. Tiesa, pasitaikydavo, kad ir sovietmečiu būdavo apvainikuojami kolūkinės bandos gyvuliai⁹⁸.

Maisto rinkimas. Sekminių pirmą dieną piemenys neganydavo, tad jiems leisdavo ilgiau pamiegoti. Nuo pat ryto kerdžius (Kupiškio krašte vadintas ustovu) paskirdavo kelis iškalbesnius piemenis, kurie pereidavo ūkininkų kiemus ir susirinkdavo maisto produktų sudėtinėms piemenų vaisėms. Kupiškio krašte toks maisto rinkimas buvo vadinamas *malstuvėmis*. Maisto prašyta

⁹¹Dundulienė P. *Lietuvių šventės, tradicijos, papročiai, apeigos*, Vilnius, 1991, p. 163.

⁹²*Ten pat*, p. 162.

⁹³*Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, sud. N. Vėlius, t. II, XVI amžius, Vilnius, 2001, p. 609.

⁹⁴Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, *Tautosakos darbai*, Kaunas, 1937, t. III, p. 98.

⁹⁵*Kupole rožė: Sekminių–Joninių papročiai ir tautosaka...*, p. 53, Drūlėnų k., Kupiškio r.

⁹⁶Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 99.

⁹⁷*Ten pat*.

⁹⁸*LIIES*, b. 887/I, l. 13.

išsakant tam tikras oracijas. Pavyzdžiui: „*Motuta, žadėki nors kokių dalalį piemenėlių malstuvam, gol kiaušinėlių ar lašinių spirgėlių, jei ne lašinių spirgėlių, tai bant duonos abrakėlių.*“⁹⁹ Kadangi Sekminių apeiginis kontekstas artimai susijęs su gyvulių ūkio sėkme, pirmiausia piemenys gaudavo gyvulinės kilmės maisto produktų – kiaušinių, sūrio, lašinių, sviesto, gaudavo jie ir duonos bei miltų. Norėdami gauti dar daugiau dovanų piemenys stengdavosi pagraudinti šeiminkes¹⁰⁰, o kartais ir pagudraudavo:

„*Piemenys renka melstuves, kai melžia karves: kiekviena melžėja pila po blėšinę uzbonan, kurio kiemo du piemenys, tai dvi. Būdavo, praduria blėšinės dugną, užstato ant uzbono, kad pienas žemėn netekėtų, – pila, pila ir vis nepripila. Paskui ustova pagano (vienas), piemenys renka viską po namus.*“¹⁰¹

Melstuvių ir visų kitų apdovanojimo maistu atvejų esmę galima suvesti į ritualinėje plotmėje dažnai sutinkamą maginį principą – dovana už dovaną. Tai yra piemenims duotos dovanos turėjo užtikrinti ūkinę šeiminkų sėkmę.

Vaišės namuose. Dar Sekminių išvakarėse, parginę vainikuotus gyvulius namo, piemenys taip pat būdavo kviečiami prie stalo ir vaišinami įvairiais gyvulinės kilmės produktais – sūriu, pienu, kiaušiniai ir kt. Sekminių rytą jie taip pat būdavo geriau pamaitinami: „*Sekminių rytą piemenys gaudavo už karvių apvainavimą po septynis virtinius.*“¹⁰²

Piemenų vaišės. Prisirinę maisto produktų (dažniausiai kiaušinių) piemenys keldavo vaišes. Seniausia piemenų vaišių forma, matyt, reikia laikyti tą, kai vaišės keliamos gamtos apsuptyje, prie laužo. Tačiau gan dažnai vaišės būdavo keliamos ir namuose iš anksto išprašius į kurio nors ūkininko sodybą:

„*Visko prisirinę neša pas kurią šeiminkę, kad iškeptų, išvirtų. Jiems pagrodavo toks senukas Vidugiris. Taip jie baliavodavo visas tris Sekminių dienas, kol gyvuliai namie. Vakare lig vėlumos šoka, dainuoja visokias dainas.*“¹⁰³

Kad piemenys sudėtinėms vaišėms išprašydavo pas kurią nors ūkininką, nurodo ir Balys Buračas. Jei buvo geras oras, piemenys galėjo švęsti ir kieme. Pasak B. Buračo, piemenys samdydavo šeiminkę ir virėją, kuriai padėdavo piemenaitės. Visoje Lietuvoje svarbiausias piemenų šventės valgis buvo kiaušiniene, arba tarmiškai – pautienė. Be to, kupiškėnai gamindavo virtinius, kurie būdavo verdami ypatingu būdu ant šiaudų. Atsinešdavo ir gėrimų – degtinės ar alaus¹⁰⁴.

Į piemenų vaišes ateidavo ne tik piemenys ir ustovas, bet ir Sekminių rytą gyvulius ganydavusios suaugusios merginos. Kiekvienas piemuo atsinešdavo savo šaukštą ir dubenėlį. Pasak Buračo, pirmiausia kiekvienas piemuo gaudavo po septynis virtinius¹⁰⁵. Apeiginė skaičių simbolika dažnai aptinkama kalendorinių švenčių vaišėse. Nesvarbu, kokios asociacijos sukurdavo apeiginį skaičiaus

⁹⁹Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 99.

¹⁰⁰Ten pat, p. 100.

¹⁰¹Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės..., p. 196, Alizavos apyl., Kupiškio vls., LTA 1645/102.

¹⁰²Ten pat, Kupiškis.

¹⁰³Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės..., p. 196, Alizavos apyl., Kupiškio vls., LTA 1645/102.

¹⁰⁴Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 100.

¹⁰⁵Ten pat, p. 100.

svarbumą – per Užgavėnes ir Kalėdas tai buvo skaičiaus 3 kartotinis, per kilnojamą pavasario šventes (šeštines, sekmines, devintines) patiekalų skaičius paprastai atitikdavo savaitę, skaičiuojamą nuo Velykų dienos (ir kartu sutapdavo su šventės pavadinimu), tačiau visada už konkrečių skaičių slėpė gausos simboliką išreiškusi sąvoka – *daug*. Nelaikinės, į amžinybę nusitęsiančio mitinio šventės laiko savybės automatiškai generavo tikėjimą: yra šventės metu, vadinasi, bus visą laiką (amžinai). Būtent todėl mes nerasime nė vienos kaimo bendruomenės šventės, nė vieno reikšmingesnio apeiginio momento, kurio sudėtyje nebūtų didesnių ar mažesnių vaišių.

Po virtinių būdavo valgoma kiaušiniene, sūriai ir kiti valgiai. Piemenys puotaudavo linksmai, su muzika ir dainomis. Paprastai vyriausiu piemeniu būdavo muzikuoti gebantis vyresnio amžiaus kaimo gyventojas. Jam lumzdeliais ir skudučiais pritarėdavo patys piemenys. Jei ustovas groti nemokėdavo, piemenys, pardavę dalį surinkto maisto, patys nusisamdydavo muzikantą¹⁰⁶. Piemenų vaišės užtrukdavo iki vidurnakčio.

Rytagoniai. Kitą šventės dieną piemenims leisdavo ilgiau pamiegoti – iki vėlyvų pusryčių, o ankstų rytą gyvulius išgindavo suaugusios merginos.

„Sekminėse būdavo seniau nuo ryto mergos išgena gyvulius. Jos išsineša indėlio: bent 7 vogones prisidėję sviesto, smetonos, sūrių ir kiaušinių. Apipynę vainikais karves, raliuoja, gano iki pusryčio, kol ateina karvių melžti namie likusios.“¹⁰⁷

Prie merginų netrukus prisijungdavo bernai, ir ganymas pavirsdavo bendru jaunimo pasilinksminimu su vaišėmis, dainomis, šokiais ir žaidimais. Tarp pastarųjų išsiskiria vestuves imitavę žaidimai, kai iš savo tarpo jaunųjų porą išsirinkę jaunuoliai suvaidindavo visas pagrindines vestuvių apeigas iki gultuvių imtinai¹⁰⁸.

„Mėgstamiausias rytelninkų pasilinksminimas – „vestuves kelti“: iš visų mergaičių išrenkama viena, kuri gražiausioji, kaip „jaunoji“, o iš visų bernų išrenkamas „jaunikis“ ir vaidinamos vestuvės. Rytelninkų vestuvės daromos panašiai kaip seniau buvo daromos tikros kaimo vestuvės, tik viskas perdirbama juokingai.“¹⁰⁹

Įsismaginęs jaunimas gyvulių beveik neprižiūrėdavo. Šie plačiai pasklidavo po aplinkinius laukus. Palikti likimo valiai gyvuliai nuėsdavo ne tik želdinamas pievas, bet ir javus. Tačiau paprotys neleido reikalauti žalos atlyginimo, net jei būdavo nuganomi pasėliai. Žinodami, kuo gali baigtis toks „ganymas“, ūkininkai patys saugodavo, kad galvijai neužklystų į jų pasėlius¹¹⁰.

Rytelninkės taip pat vainikuodavo karves. O parginusios bandą namo būdavo suliejamos šeimnininkų¹¹¹.

„Kai rytelninkės pagaliau pargina bandą namo, vyrai ir samdininkai jas sveikina triukšmingai šaukdami, o šeimnininkės pasitikdamos aplieja iš milžtusių šaltu vandeniu, kad pieningesnės karvės būtų.“¹¹²

¹⁰⁶ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 100.

¹⁰⁷ Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės..., p. 200, Alizavos apyl., Kupiškio vls., LTA 1645/102.

¹⁰⁸ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 102–103.

¹⁰⁹ Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės, Vilnius, 1993, p. 200.

¹¹⁰ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 103.

¹¹¹ Ten pat, p. 104.

¹¹² Balys J. Lietuvių kalendorinės šventės..., p. 200.

Bundininkų vaišės. Antrą Sekminių dieną sudėtines vaišes keldavo bundininkai (bernai artojai)¹¹³. Perėję kaimą, kaip ir piemenys, iš šeiminių jie gaudavo maisto produktų, o iš šeiminių – alaus. Prie jų taip pat prisijungdavo kaimo merginos. Ir jaunimo linksmybės vėl pasikartodavo.

Merginų pasibuvimas.

„Merginos, nors vaišindavosi kartu su berniokais bundinykų baliuje, betgi jos turėdavo ir atskirus Sekminių pasilinksminimus. Jos, būdavo, susibėga visos iš dviejų ar daugiau gretimų kaimų, susiburia kur nors gražiame kalnelyje prie kaimų laukų rubežiaus ir linksminasi sau vienos: vainikus pina, dabinais gėlėmis, buria sau ateitį ir laimę.“¹¹⁴

Mirusiųjų paminėjimas. Daugelio kalendorinių švenčių apeigų šaknys veda gilyn į tuos laikus, kai valstiečių bendruomenę tariamai sudarė ne vien tik gyvieji, bet ir mirusieji. Pastarieji, gyvųjų įsitikinimu, egzistavo visiškai šalia, vis taip pat susiję artimos giminytės ryšiais ir, kaip ir gyvieji, buvo suinteresuoti „savo“ bendruomenės gerove. Dėl to dauguma šventinių žemdirbių apeigų buvo skirtos ryšiui tarp gyvųjų ir mirusių bendruomenės narių užtikrinti. Lietuvių Sekminių apeigose taip pat matoma mirusių protėvių kulto semantika, nors ir ne taip aiškiai, kaip rytinių slavų kraštuose, kur Sekminių savaitės antradienį į kapus buvo nešama maisto¹¹⁵. Su mirusių protėvių kultu reikėtų sieti ir bene ženkliausią Sekminių šventės akcentą – paprotį berželių šakomis papuošti namus. Iš žemdirbiškų ritualų ši apeiga persikėlė į katalikų bažnyčias. Medžių kultas lietuvių tradicijoje artimai susijęs su mirusiųjų kultu. Dar XX a. pradžioje tikėta, kad mirusiųjų vėlės gyvena medžiuose. O beržo sąsajos su chtoniška mitologija dar stipresnės. Chtoniškojo Sekminių konteksto naudai paliudytų ir ženklus dėmesys vandens sferai. Buvo tikima, kad iki Sekminių negalima maudytis, nes vandenyje gali nugriebti laumės. Per Sekmines bažnyčioje antrą kartą (pirmąkart – per Velykas) šventintas vanduo. Kaimo gyventojai juo šlakstydavo laukus (kad neliktų kenkėjų) ir vandens telkinius (kad neskeštų žmonės).

Jaučių badynės. Varžymosi, kovos motyvai dažnai aptinkami tarp kalendorinių apeigų. Kupiškėnų Sekminės taip pat ne išimtis. Per Sekmines arba pirmą sekmadienį po jų kaimo bernai surengdavo jaučių badytines. Badytinių pasižiūrėti susirinkdavo visų amžiaus grupių kaimo gyventojai. Pasak Balio Buračo, jos vykdavo tik Kupiškio apylinkėse¹¹⁶. Kiekvienas artojas stengdavosi prieš Sekmines kuo geriau atganyti savo jautį, kad geriau pasirodytų badytinėse. Stipriausias, visus kitus nugalėjęs jautis būdavo vadinamas viršininku, antras pagal stiprumą – antraviršiu, trečias – trečiaviršiu. Nustojus arti jaučiais, šis paprotys greitai sunyko¹¹⁷. Panašios pramogos būdavo rengiamos ir su kitais gyvuliais. Piemenys bandoje išmokydavo ir suleisdavo pasimušti avinų ir ožius, o žąsininkai – žąsinus¹¹⁸.

Bundinykų kryžiai. Per Sekmines Kupiškio krašto kaimų jaunimas statydavo gražius „bundinykų kryžius“:

¹¹³ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 105.

¹¹⁴ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 206.

¹¹⁵ Зеленин Д. К. *Восточно-славянская этнография*, М., 1991, с. 395.

¹¹⁶ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 106.

¹¹⁷ *Ten pat*; Balys J. *Lietuvių tautosakos skaitymai*, Tübingen, 1948, p. 135; Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 205.

¹¹⁸ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės..., p. 105–106.

„Puponių kaimo jaunimas, sudėjęs po muštinį, kad Dievas laimintų jų jaunas dienas, užsakė kryžių Vidugiriuose pas kryždarbį Gabrėną. Kryžių statydami ypač gražiai vaišinosi ir linksminosi.“¹¹⁹

Anot Balio Buračo, tokius Sekminių kryžius seniau turėjo kiekvieno kaimo jaunimas¹²⁰.

Pasėlių lankymas. Senesni kaimo žmonės, vyrai ir moterys, per Sekmines visuomet ėjo į laukus *rugelių lankyti*. Vaikštinėdami po laukus ūkininkai apžiūrėdavo ir savo bei kaimynų pasėlius. Tuomet susiburždavo visi kur nors parugėse. Didelių linksmybių vyresnieji nekeldavo, tačiau pasikalbėdavo apie atliktus lauko darbus, pasivaišindavo. Tikėdavo: „*Jei Sekminėse rugius aplankai, sako, javų laima ir branda didesnė esi. Kai kas savo laukus apeidavo ir pašventindavo net su kunigu.*“¹²¹

Išvados

Pirmojo gyvulių išginimo momentą lydėjusios magiškos apeigos pasižymėjo gausumu ir išplėta simbolika. Ganant gyvulius mitologiniu požiūriu žmogui svetimoje laukinio gamtos pasaulio erdvėje – pamiškėse, krūmynuose, be išivaizduojamų antgamtinio pasaulio grėsmių, būdavo susiduriama ir su kur kas realesniais pavojais – gyvuliai galėjo nuklysti ir pasimesti arba juos galėjo užpulti plėšrūs žvėrys. Todėl pirmojo gyvulių išginimo apeigose vyravo apsauginė magija. Kupiškio kraštas čia nesudaro išimties – dauguma šios dienos apeigų yra skirtos ganymo sezono ir gyvulių ūkio sėkmei užtikrinti.

Velykos – svarbiausia krikščioniško pasaulio šventė. Pastaroji Velykų reikšmė apibrėžia ir šventės vaidmenį žemdirbiškoje tradicijoje. Jokioje kitoje lietuvių šventėje žemdirbiškosios apeigos nėra taip susipynusios su bažnyčioje atliekamais ritualais. Tačiau apeiginės Velykų struktūros pasižymi tais pačiais papročiais, kaip ir kitos reikšmingos žemdirbiškojo kalendoriaus šventės. Per Velykas pamatysime tą patį šventinio laiko akcentavimą, skatinusį vienokį ir draudusį kitokį žmogaus elgesį. Per šventę tinkamai atliktas apeiginis veiksmas turėjo užtikrinti sėkmę ateityje, o netinkamas elgesys galėjo užtraukti nelaimę. Per Velykas matome būdingus žemdirbiškų kalendorinių švenčių papročius – laistymąsi vandeniu, supimąsi sūpuoklėmis, iškilmingas ir gausias vaišes, asmeninės laimės ir ūkinės sėkmės būrimus. Velykų šventiniuose ritualuose vyravo verbų, ugnies, vandens, maisto šventinimas bažnyčioje, tačiau ir šių apeigų esmę sudarė žemdirbių pastangos užtikrinti asmeninę ir ūkinę sėkmę sau ir savo šeimos nariams. Dar ir šiandieną mūsų krašto gyventojai Velykų šventės negalėtų išivaizduoti be margučių. Ritualiniame kontekste kiaušinis turi tas pačias funkcijas kaip ir pasėlių grūdas. Ir vieno, ir antro simbolika išplaukia iš to, kad priklausydami negyvų daiktų kategorijai jie sugeba „patys iš savęs“ teikti naują gyvybę. Kupiškio krašte Velykos laikytos itin svarbia kalendorinio metų ciklo švente, todėl pasižymėjo išplėta apeigine struktūra.

Kad Sekminių apeigos kadaise galėjo žymėti sėjos pabaigtuves, ga-

¹¹⁹ Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 202.

¹²⁰ Buračas B. *Kupiškėnų Sekminės...*, p. 105; Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės...*, p. 201.

¹²¹ Buračas B. *Kupiškėnų Sekminės...*, p. 105; Balys J. *Lietuvių kalendorinės šventės*, Vilnius, 1993, p. 202.

lima spręsti tik iš istoriniuose šaltiniuose minimų sėjos pabaigtuvių ir vėlyvoje tradicijoje žinoto sambarinio alaus pavadinimo tapatumo. Tačiau Kupiškio krašto etnografiniai duomenys byloja, kad XX a. pirmosios pusės tradicijoje Sekminės čia suvokiamos tik kaip su ganymu susijusi „piemenų šventė“. Svarbiausias apeiginis Sekminių akcentas – karvių vainikavimas ir sudėtinės piemenų vaišės. Kita vertus, visoje Lietuvoje Sekminių apeigose gerai matoma mirusių protėvių kulto semantika. Su mirusių protėvių kultu reikėtų sieti ir bene ženkliausią Sekminių šventės akcentą – paprotį berželių šakomis papuošti namus. Dar XX a. pradžioje Lietuvoje tikėta, kad mirusiųjų vėlės gyvena medžiuose. O beržo sąsajos su chtoniška mitologija dar stipresnės. Chtoniškojo Sekminių konteksto naudai paliudytų ir ženklus dėmesys vandens sferai.

Kupiškio krašto kryždirbystės tyrimai sovietmečiu

Skaidrė Urbonienė

Renkant medžiagą apie XX a. antrosios pusės kryždirbystės tradiciją susikaupė nemaža šūsnis sovietmečiu publikuotų straipsnių apie kryžių ir skulptūrėlių meistrus, jų kūrinis. Todėl kilo mintis Kupiškio krašto kryždirbystę apžvelgti istoriografiniu aspektu, būtent per sovietmečio publikacijas.¹

Straipsnio objektas yra Kupiškio krašto kryždirbystės paminklai, juos kūrę meistrai. Geografinės tyrimo ribos nuo Kupiškio valsčiaus išplėtos iki Kupiškio krašto (rajono), nes kryždirbystė nebuvo uždaras, vienai lokaliai vietai būdingas reiškinys. Tie patys kryždirbiai ir dievdirbiai dirbdavo ne viename, bet dažnai ir gretimuose valsčiuose, kirsdavo ir kaimyninių apskričių ribas. Todėl daugelio kryždirbių kūriniai plisdavo ne tik po jų gyventą vietovę, bet ir į gretimus valsčius, apskritis.

Straipsnio tikslas – pasitelkiant sovietmečiu publikuotus straipsnius ir fotografijas, taip pat sovietmečiu sukauptą rankraštinę medžiagą, kurioje aprašomi ir fiksuojami Kupiškio krašto sakraliniai mažosios architektūros paminklai, apibūdinti senosios kryždirbystės tradicijos ypatybes Kupiškio krašte. Nagrinėjama, kokie tyrimai buvo atliekami, kokia medžiaga buvo publikuojama ir kaupiama ir ką ji pasakoja apie senąją tradiciją bei jos likimą sovietmečiu. Kai kuriems faktams patikslinti pasitelkiami tarpukariu sukaupti duomenys ir fotografijos. Straipsnyje taikyta istoriografinė analizė. Iki šiol sovietmečio istoriografijos analize grindžiamų publikacijų, skirtų kryždirbystės tyrimams, nebuvo.

Lokalių vietovių istorijos tyrimams svarbi kiekviena pavardė, faktas, padedantis atskleisti tos vietovės tiriamo kultūros reiškinio ypatybes. Todėl straipsnyje išryškiniu sovietmečiu užfiksuotoje medžiagoje rastus lokaliai vietai – Kupiškio kraštui – svarbius faktus, detales, pavardes. Be to, lokalių vietovių tyrimai praplečia regionų istoriją, išryškina vieno ar kito reiškinio specifiką regiono mastu, kartu parodo regiono savitumus platesniame kontekste. Šiuo atveju Kupiškio krašto kryždirbystės ypatumai atskleidžia Aukštaitijos regiono šiaurės–rytų dalies specifiką regiono ir kaimyninių regionų, taip pat ir Lietuvos mastu.

Kupiškio krašto dievdirbiai ir kryždirbiai sovietmečio istoriografijoje

Kryždirbystės temos sovietmečio istoriografijoje ryškiai įrašyta Juozo Petruolio² pavardė. Kilęs iš Kupiškio krašto, J. Petrusis daugelį metų kryp-

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2014 04 28, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 05 23, pirmą kartą paskelbtas 2014 07 03 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt.

¹ Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba pagal Nacionalinę lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programą (sutarties Nr. LIT-7-14).

² Kraštotyrininkas, muziejininkas Juozas Petrusis gimė 1904 m. Rudikų kaime, Kupiškio vls. Kraštotyra J. Petrusis susidomėjo dar besimokydamas Kupiškio ir Panevėžio gimnazijose. Pirmieji jo kraštotyrimai užrašai buvo išspausdinti 1921 m. „Lietuvos ūkininke“. XX a. 4 dešimtmetyje dviračiu išvažinėjo Žemaitiją ir Aukštaitiją, rinko etnografinę medžiagą, bendradarbiavo to meto periodinėje spaudoje. 1938 m. pradėjęs dirbti Šiaulių „Aušros“ muziejuje, įsitraukė į organizuotą kraštotyros veiklą, žurnale „Gimtasai kraštas“ publikavo nemažą pluoštą savo surinktos medžiagos apie materialinę lietuvių kultūrą. Po karo gyveno Vilniuje, dirbo muziejinį darbą, kiekvieną vasarą dalyvaudavo Dailės muziejaus ir Kultūros ministerijos ekspedicijose. Mirė 1975 m. Vilniuje (daugiau žr.: Urbonienė S. Juozas Petrusis, *Etnografija: metraštis*, Vilnius, 1991, t. 1, p. 51–54).

tingai rinko medžiagą apie senuosius dievdirbius ir kryždirbius. Ypač kraštotyros veikla nusipelnė savo kraštui, todėl pirmiausia ir panagrinėsiu jo indėlį į Kupiškio krašto kryždirbystės tyrimus.

J. Petrusis nuveikė didžiulį darbą keldamas iš užmaršties senųjų dievdirbių vardus. Jis išaiškino apie šimtą dievdirbių pavardžių, ruošdamas knygą apie liaudies dievdirbius ir menininkus parašė apie septyniasdešimt gana išsamių biografijų. Liaudies skulptoriais jis pradėjo domėtis apie 1933 m., o nuo 1938 m., dirbdamas Šiaulių „Aušros“ muziejuje, ėmėsi užrašinėti jų biografijas ir nesiliovė to daryti visą gyvenimą. Petrusis nemažai straipsnių paskelbė periodinėje, kraštotyros spaudoje. To darbo nemetė ir sovietmečiu, puikiai suvokdamas, kad senosios kartos meistrai ar juos pažinoję žmonės išeina amžinybėn ir kad reikia kuo greičiau fiksuoti ne tik jų kūrinius, bet ir užrašyti jų biografijas, pakalbinti dar gyvus dievdirbius, užrašyti jų atsiminimus. Apgailestaudamas rašė, kad jau daugeliu atvejų per vėlu³, tačiau jam pavyko dar daug nuveikti. Petrusis sukaupe nemažai medžiagos apie įvairių regionų meistrus, ekspedicijų dienoraščiuose fiksavo atskirus jų kūrinius, užrašydavo statymo intencijas, paminklų būklę, fotografavo. Dalį šios savo surinktos medžiagos jis paskelbė sovietmečio periodinėje spaudoje, likęs rankraštinis palikimas saugomas Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyriuje (fondas 127).

Neabejotinas J. Petrusio nuopelnas nustatant Kupiškio krašto dievdirbių ir kryždirbių vardus. Be jo užrašų vargiai šiandien žinotume daugelio Kupiškio krašte dirbusių meistrų pavardes. Antai Petrusis publikavo po kruopelytę savo surinktas žinias apie vienus žymiausių Kupiškio krašto vienos giminės dievdirbius – Anundį, Kantičkių ir Simoną. Ir tai vienintelė gana išsami medžiaga apie šiuos meistrus. 1966 m. jis kartu su dailėtyrininke Zita Žemaityte paskelbė straipsnį apie juos žurnale „Kultūros barai“.⁴ Pažymėtina, kad tai bene vienintelis straipsnis sovietmečio periodikoje, kurio pavadinime išliko žodis „dievdirbys“. Sovietmečio publikacijų pavadinimuose vengta su religija susijusių terminų. Todėl dievdirbiai ir kryždirbiai buvo įvardijami „liaudies menininkais“, „liaudies meistrais“ ar „liaudies skulptoriais“.

Petrusis išaiškino, kad šios kartos „pradininkas“ buvo Simonas. Šio dievdirbio žinomas tik vardas – žmonės jį vadino Siminu. Jis užsiėmė buitinių daiktų bei statulėlių drožyba, dirbo ir stogastulpius, kurie datuoti 1845–1850 m. Namų neturėjo, gyveno, kur pakliuvo. Klajojo Antašavos, Palėvenės parapijose. Mirė apie 1864 m. Žinoma nedaug jo kūrinių. Viena Simono drožta Švč. Mergelės Marijos Skausmingosios skulptūrėlė buvo publikuota minėtame Petrusio ir Žemaitytės straipsnyje⁵, taip pat *Liaudies meno* albume, tik nenurodant autoriaus pavardės⁶. Ši skulptūra pasižymi aiškiu, lakonišku siluetu, monumentaliomis, apibendrintomis formomis. Ji plokščia, frontali, matyti, kad skirta stogastulpiui ir buvo skulptūrinės kompozicijos „Nukryžiuojimas“ dalis.

Simono sūnus irgi pasekė tėvo pėdomis – užsiėmė dievdirbyste. Jis, kaip ir tėvas, neturėjo namų, keliavo po apylinkes. Žmonės jį vadino Simoniuku arba Kantičkium (net Binkortėliu, nes buvo Simono nesantuokinis sūnus). Pavardės nei vardo nieks tiksliai nepri-

³ Petrusis J. Senieji liaudies menininkai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 32.

⁴ Petrusis J., Žemaitytė Z. Trys dievdirbių kartos, *Kultūros barai*, 1966, nr. 4, p. 60–63.

⁵ Petrusis J., Žemaitytė Z. Trys dievdirbių kartos, p. 60.

⁶ *Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sud. P. Galaunė, Vilnius, 1965, kn. 2, il. 114.

siminė. Mirė jis apie 1885 m., sulaukęs 70 metų (gimė apie 1815 m. Žegunių k.). Amato pramoko iš tėvo. Darydavo kopyltstulpius, kopyltėles, statulėles. Jo darbu buvo Salamiesčio ir Antašavos apylinkėse. Kantičkiaus skulptūrėlės nedidelės (24–34 cm)⁷, plokščios, frontalias, tačiau proporcijos gana tikslios, meistras stengėsi realistiškai traktuoti veido bruožus – jie kruopščiai paryškinti dažais, smulkiais įrežimais.

Trečiosios Simono kartos palikuonis, tęsęs savo senelio ir tėvo dievdirbystės tradiciją, – tai dievdirbys Burkauskas, pravarde Anundis. Pasakojama, jog Burkausko pavardę jam suteikė jį išūniję žmonės. Mat jis irgi buvęs nesantuokinis vaikas. Gyveno Anundis Tuitų kaime (Kupiškio r.). Pramintas Anundžiu dėl pamėgto priežodžio „anundei“ (anadien). Anot Petrulio surinktų vietinių žmonių pasakojimų, drožti skulptūras pradėjęs apie 1890 m. ar kiek vėliau. Darė ir stogastulpius. Buvęs labai uždaras, dirbdamas slėpėsi, nenorėjo, kad kas matytų, ką dirba. Kol neužbaigdavo statulos, niekam nerodydavo. Darbai buvo pasklidę ir po kaimyninius Biržų, Rokiškio rajonus.

Anundžio dirbtos skulptūros (dydis nuo 36 iki 50 cm) skiriasi ir nuo senelio, ir nuo tėvo darbų.⁸ Formos labai apibendrintos, monumentalios. Figūros plokščios, frontalias, statiškos. Paviršius gana lygus. Visą dėmesį meistras koncentruoja į labai išraiškingą galvą. Charakteringi į apačią smailėjantys su plačiais ryškiais skruostikauliais veidai. Didelės, įkypos akys, žvelgiančios žemyn, paryškinamos dažais bei ryškia antakių linija. Lanku į apačią nuleistais galais žymėtos lūpos. Veido bruožai modeliuojami apibendrintomis plokštumomis. Vos matomu kanteliu atskiriamos pagrindinės rūbų masės, tačiau kai kurie elementai detalizuojami, pvz., Jėzaus Nazariečio virvė su kutais ir dekoratyviu apskritu mazgu bei platus dygliuotas erškėčių vainikas.

Vaizdingų pasakojimų Petrusis užrašė apie kryždirbius tėvą ir sūnų Čepėnus, kilusius iš Punkiškių kaimo, Salų valsčiaus, Rokiškio apskrities (dabar Kupiškio r.). Tėvas Juozapas Čepėnas gimė apie 1840 m. Punkiškių kaime, kur gyveno iki mirties. Jį vietiniai žmonės labai vertino: „...turėjo lanksčius nagelius, gerą galvą, labai išmisingas.“⁹ Dirbdavęs ne tik kryžius, bet ir skrynias: „buvęs slaunas gražių kryžių ir skrynių meistras“¹⁰. Kryždirbys mirė 1910 m. Savo sūnų, irgi vardu Juozapas, išmokė kryždirbio amato. Juozapas Čepėnas (jaunesnysis) gimė 1871 m. Paaugęs sūnus padėdavo tėvui dirbti kryžius, todėl apylinkių žmonės juos vadino tiesiog Punkiškių Čepėnais. Sūnus Juozapas dirbdavęs ir skulptūras. Jo darbo kryžių J. Petrusis užfiksavo Kupiškio r., Adomynės kaimo bažnyčios šventoriuje ir kapinėse. Vienas kryžius, statytas 1928 m. tose kapinėse, įtrauktas į vietinės reikšmės dailės paminklų sąrašą.¹¹ Meistras mirė 1955 m., palaidotas Adomynės k. kapinaitėse. Ant jo kapo pastatytas jo paties dirbtas kryžius.

Apie Joną Dagį (1855–1940)¹², kilusį iš Punkiškių k. (dab. Kupiškio r.),

⁷ Šv. Juozapo ir šv. Petro skulptūrėlės, saugomos Lietuvos nacionaliniame muziejuje, buvo publikuotos 1966 m.: Petrusis J., Žemaitytė Z. Trys dievdirbių kartos, p. 62–63.

⁸ Anundžio kūrinių saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje, taip pat jų buvo publikuota (*Lietuvių liaudies menas. Skulptūra*, sud. P. Galaunė, Vilnius, 1963, kn. 1, il. 243, 244, 245), tik nenurodant autoriaus pavardės. Skulptūrų autorystę pavyko nustatyti dėka J. Petrulio užrašų.

⁹ Medeinis J. [Petrulis J.] Liaudies menininkai, *Žemaičių žemė*, 1942, nr. 49 (78).

¹⁰ *Ten pat.*

¹¹ *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, Vilnius, 1973, p. 676 (Dv 1627).

¹² Tokias gyvenimo datas pateikia Petrusis (Petrulis J. Senieji liaudies menininkai, p. 33). *Kupiškėnų enciklopedijoje* pateikta kita mirties data – 1927 m. (*Kupiškėnų enciklopedija*, sud. V. Jankauskas, Vilnius, 2006, t. 1, p. 298).

J. Petrusis pirmą kartą užsiminė 1964 m.¹³ Vėliau dar kelis kartus rašė vienas ir kartu su Z. Žemaityte.¹⁴ Atsiliepdamas į Petručio ir Žemaitytės straipsnį „Kultūros baruose“, architektas Stasys Mikulionis 1967 m. paskelbė trumpą straipsnelį, kuriame papildė minėtą straipsnį naujais duomenimis apie meistrų Dagių kartą ir pateikė žinių apie kryždirbį Karolį Dagį (apie 1830–1918)¹⁵, kuriam Jonas turbūt buvo giminitis. Dagys yra labiau rokiškėnams žinomas meistras, nes jis jaunystėje persikėlė gyventi į Jūžintus (dab. Rokiškio r.), kadangi tėvas nepritarė jo pasirinkimui dirbti pamėgtą dievdirbio darbą. Ten vedė, gyveno namelyje, kuriame buvo iširengęs ir dirbtuvę. Žmonės jį vadino auksarankiu, nes buvo dar ir puikus medžio meistras, dirbęs puošnius buitines daiktus, be to, dar vertėsi dailidės amatu ir kalvyste. Kaldamas sakralinių paminklų viršūnes, naudojo gana ploną geležį, mėgo augalų ornamentus. Jo kryžiams būdingi laužytos šakelės su lapeliais formos spinduliai. Dagio darbai plito ne tik po Rokiškio, Kupiškio, bet ir Anykščių, Utenos rajonus.

Dagio skulptūros saugomos Lietuvos nacionaliniame, Rokiškio krašto, Kupiškio muziejuose. Jos apvalios, nors nugarinė pusė per daug nemodeliuojama, kresnų proporcijų. Formos masyvios, apgludintos. Saviti, nors ir apibendrintų bruožų veidai: pailgos formos, didelėmis skulptūriškai drožtomis akimis. Kruopščiai banguotomis linijomis raižomi plaukai, barzda, ūsai, didokos ausys. Petrusis yra nufotografavęs Dagio dirbtas šv. arkangelo Mykolo skulptūras, stovėjusias Nociūnų (Šimonių apyl.) ir Gindvilių (Palėvenėlės apyl.) kaimų kapinaičių vartų nišose. Arkangelo figūros išraiškingo silueto, kresnų proporcijų, pailgintu liemeniu, didoka galva. Ypač išryškintos stambios, dekoratyvios drabužių detalės, sparnų plunksnų reljefas. Petrusis užrašė, kad Dagys dirbdamas pasižiūrėdavo į gyvus žmones, prašydavo papozuoti. Matyt, žmogaus kūno studijavimas, formos pajautimas ir, be abejo, talentas padėjo Dagiui kurti skulptūras, artimas profesionaliosioms skulptūroms. Jo menkesnį pasiruošimą liudija tik tai, jog jis supaprastina komponavimą ir klaidingai perteikia proporcijas, anatomiją.

Dar 1941 m. žurnale „Gimtasai kraštas“ rašydamas Rudikų kaimo istoriją J. Petrusis išskyrė ir žinomą tų vietų universalų meistrą tapytoją Kazimierą Adomavičių (apie 1840–1909)¹⁶, apie kurį vėliau rašė 1942 m.¹⁷, o po daugiau nei 20 metų kartu su Z. Žemaityte paskelbė platesnį straipsnį¹⁸. Kad K. Adomavičius dirbo statulas, jis užsimena tik viename straipsnyje – pamini faktą, kad Adomavičius buvęs dievdirbys, tapytojas ir raižytojas ir kad siekdamas drožyboje įgyti igūdžių, savo sodyboje buvo apgyvendinęs benamį dievdirbį Simoną, iš kurio ir mokėsi.¹⁹ Taip pat trumpai paminėjo faktą, kad Adomavičius buvo iškalęs antkapinį paminklą savo giminaičiui 1863 m. sukilėliui atminti ir pastatė jį Rudikų kaimo kapinaitėse²⁰. Paminklas tebestovi ir šandien – tai akmeninis kryžius ant stambaus, gana aukšto stačiakampio cokolio.²¹

¹³Petrulis J. Kraštotyrimų „prikeltas“, *Kraštotyra*, sud. V. Abramavičius ir kt., Vilnius, 1964, p. 202–205.

¹⁴Petrulis J. Senieji liaudies menininkai, p. 33; Petrusis J., Žemaitytė Z. Žaismingųjų saulūčių kūrėjai, *Kultūros barai*, 1966, nr. 7, p. 33–35.

¹⁵Mikulionis S. Liaudies meistrų Dagių karta, *Kultūros barai*, 1967, nr. 4, p. 73.

¹⁶Petrulis J. Kaimo istorija ir būtovė, *Gimtasai kraštas*, 1941, nr. 1–2, p. 2–15.

¹⁷Medeinis J. [Petrulis J.] Liaudies menininkai, *Žemaičių žemė*, 1942, nr. 50, p. 2.

¹⁸Petrulis J., Žemaitytė Z. Margosios skrynios, *Kultūros barai*, 1967, nr. 4, p. 37.

¹⁹Petrulis J. Mediniai stebuklai. Iš muziejnininko-kraštotyrimo dienoraščio, *Komjaunimo tiesa*, 1965, nr. 242, p. 3.

²⁰Petrulis J. Ekspedicijų pabiros. Iš muziejnininko dienoraščio, *Muziejai ir paminklai*, 1969, gruodis, p. 62.

²¹*Kupiškėnų enciklopedija*, t. 1, p. 18.

Apie Rudikuose gyvenusį, Petrulio teigimu, iki XIX a. pabaigos žymiausią dievdirbį Viktorą Žekoni-Žekoniuką, dirbusį skulptūras ir stogastulpius, jis trumpai paskelbė žurnaluose „Kultūros barai“²² ir „Muziejai ir paminklai“²³.

Petrulis vienas pirmųjų paskelbė žinių apie geležinių kryžių – įvairių memorialinių paminklų viršūnių meistrą kalvį Petrą Bužą iš Juodžiūnų kaimo (Kupiškio r.)²⁴. Petrus teigė, kad senieji gyventojai Petro Buzo mokiniu kalvystės srityje laikė jau minėtą dievdirbį ir kryždirbį J. Dagį.

Ne visus nustatytus Kupiškio krašto dievdirbius Petrus paminėjo straipsniuose. Kitų vardai liko jo užrašuose. Tai – dievdirbys Jonas Burbulis, kurio dvi skulptūras Petrus 1962 m. gavo Girsteikių kaime (Alizavos apyl.). Jos stovėjo kopyltstulpyje, statytame apie 1902–1904 m., tačiau Petrulio apsilankymo metu jau buvo suiręs²⁵. Tai ir dievdirbys, kryždirbys, dailidė Kostantas Gabrėnas (1877–1953), kilęs iš Šapalų k. (Kupiškio r.), dirbęs meistrų įrengiant Kupiškio bažnyčią. Kaip teigia Petrus, jo paminklai buvo statomi vos ne kasmet. Apie jį žmonės sakė, kad buvęs retų gabumų, reto talento, dirbo kūrybiškai, labai kokybiškai.²⁶ Petrulio parašyta šio meistro biografija 2007 m. buvo paskelbta žurnale „Kupiškis“.²⁷

Petrulio ekspedicijų užrašuose, užrašų knygutėse randame ir meistrų, padirbusių vieną kitą kryžių ar stogastulpį, pavardes. Tai – Stanislovas Kučinskas (apie 1840–apie 1910), buvęs geras įvairių medžio darbų meistras, dirbęs ir kryžius²⁸; Petras Kalnina (?) (apie 1873–1917) iš Alizavos²⁹; Alfonsas Karaliūnas (1913–?), gimęs Butėnų kaime, Šimonių valsčiuje, jo darbai plito Kupiškio rajone³⁰; Lionginas Tamošiūnas (1887–?) iš Buožių kaimo (Alizavos apyl.), kurio darbų būta ir kaimyniniame Anykščių rajone³¹; Kazimieras Zavodžius (XIX a. 2 pusė–XX a. vid.) iš Puponių k. 1903 m. daręs Rudikų kaimo jaunimo užsakytą Šv. Jono kopyltstulpį, kuriam Jėzaus krikšto kompoziciją išdrožė K. Gabrėnas³².

Apibendrinto, sintetinio pobūdžio leidiniuose Kupiškio krašto dievdirbiai taip pat nebuvo pamiršti. Ir tai turbūt išskirtinai Petrulio nuopelnas, nes apie šio krašto dievdirbius anksčiau niekas nebuvo rašęs, nors, pavyzdžiui, dar tarpukariu nemažai medžiagos apie žemaičių dievdirbius publikavo Balys Buračas, apie aukštaičius – Kazys Šimonis, Vytautas Bičiūnas. A. Kancedikas knygoje „Lietuvių liaudies skulptūra“, remdamasis Petrulio publikacijomis, paminėjo Simoną, Kantiškių, Anundį, K. Adomavičių.³³ Taip pat ir Vacys Milius,

²²Petrulis J. Iš kraštotyrininko dienoraščio, *Kultūros barai*, 1965, nr. 3, p. 42.

²³Petrulis J. Ekspedicijų pabiros. Iš muziejininko dienoraščio, p. 62.

²⁴Petrulis J. Senieji liaudies menininkai, p. 33–34; Petrus J., Žemaitytė Z. Žaismingųjų saulūčių kūrėjai, p. 33–35.

²⁵Petrulis J. Muziejinių išvykų užrašų knygutė. 1962, *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius* (toliau – LNMMB RKR), f. 127, b. 20, l. 7; Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinė ekspedicija 1962–1963 m. dailės paminklams surašyti dalyvio J. Petrulio užrašai. 1962–1963 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 99, l. 35.

²⁶Petrulis J. Lietuvių liaudies dievdirbiai ir menininkai. Medžiaga rengtai knygai. 1939–1974 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 16, l. 50.

²⁷Petrulis J. Kostantas Gabrėnas: skulptorius ir universalus dailidė, *Kupiškis*, 2007, nr. 5, p. 48–50.

²⁸Petrulis J. Bakšėnų sodžius [Kupiškio r., Alizavos ap.]. 1944 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 115, l. 23.

²⁹Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinės 1960 m. ekspedicijos liaudies menui tirti ir kitų išvykų dalyvio J. Petrulio užrašai. 1960–1962 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 97, l. 14.

³⁰*Ten pat*; Petrus J. Iš Kupiškio apylinkės istorijos [Kupiškio r. Rudikų k.]. 1956 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 125, l. 40.

³¹Liaudies menininkai. Nuotraukos. 1942–1973 m., LNMMB RKR, f. 127, b. 1511.

³²Petrulis J. Lietuvių liaudies dievdirbiai ir menininkai, LNMMB RKR, f. 127, b. 16, l. 47.

³³Кancedикас А. Литовская народная скульптура, Москва, 1974, с. 174.

knygoje „Valstiečių verslai“ aptardamas medžio apdirbimo amatininkus, išskyrė dievdirbius, tarp jų minėjo ir Kupiškio krašto dievdirbius Simoną, Kantičkių, Anundį, K. Adomavičių, J. Dagį, pasiremdamas publikuotais Petrulio straipsniais.³⁴ Z. Žemaitytė, rašydama „Lietuvos dailės istorijos“ skyrių „Tautodailė“, naudojosi gausia ne tik publikuota, bet ir rankraštine J. Petrulio medžiaga. Iš Kupiškio krašto dievdirbių ji išskyrė K. Gabrėną ir Simoną.³⁵

Apie Kupiškio krašto dievdirbius ir kryždirbius sovietmečiu daugiausia medžiagos surinko J. Petrusis. Kiti tyrinėtojai apsiribojo išlikusių ar naujai pastatytų paminklų fotografavimu, muziejinių vertybių rinkimu, mažai dėmesio skirdami sakytinės medžiagos užrašymui. Tačiau ir nuotraukų, muziejinių eksponatų metrikose, dažnai itin lakoniškose, randame užfiksuotą vieną kitą kryždirbio ar dievdirbio pavardę. Antai vieno stogastulpio, stovėjusio Pievoniškių kaimo kapinėse (Panevėžio r.), statyto 1870 m., nuotraukos metrikoje rašoma, kad jį padarė Juozelevičius iš Subačiaus miestelio (Kupiškio r.).³⁶ Terpeikių kaime vieną stogastulpį padirbo Simonas Matulionis.³⁷

Memorialiniai Kupiškio krašto paminklai sovietmečio leidiniuose ir fotografijose

Kupiškio krašto memorialiniai paminklai sovietmečio publikacijose nebuvo pristatyti. Apie tų vietų paminklų tipus, jų ornamentus galime spręsti iš publikuotų nuotraukų įvairiuose leidiniuose. Antai į sovietmečiu išleistus *Lietuvių liaudies meno* albumus pateko ir tarpukariu darytų Balio Buračo, Klemenso Čerbulėno nuotraukų. Iš jų matyti, kokie paminklai šiame krašte buvo statomi XX a. pradžioje (ar net XIX a. pabaigoje). Sovietmečiu fotografuotose nuotraukose dažniausiai įamžinti vėlyvesni – XX a. pirmosios pusės paminklai, nors pasitaiko ir ankstesnio laikotarpio, tiesa, gerokai apnykusių. Išsamesnį vaizdą padeda susidaryti ir sovietmečiu rengtose ekspedicijose užfiksuoti paminklai, kurių nuotraukos pateko į įvairių paveldo institucijų archyvus. Pasiremsime Lietuvos nacionalinio muziejaus ir Lietuvos istorijos instituto fotografijų archyvais.

Ikonografinė medžiaga liudija, kad XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės laikotarpiu Kupiškio apylinkėse žmonės daugiausia statė kryžius. Vyravo lotyniško tipo kryžiai, kurių pagrindinis akcentas – stambi altorėlio formos koplytėlė kryžmos centre (1 pav.). Šio tipo kryžiams puošnumo suteikia plastiškai modeliuoti altorėlių karnizai ir baldakimo formos stogeliai, kuriuos vainikuoja medinis kryželis ar saulės formos viršūnėlė, simbolizuojanti monstranciją. Ant altorėlio šonuose esančių kolonėlių viršaus paprastai dar pritvirtinamos adoruojančios ant stogelio iškeltą monstranciją angelų su žvakėmis figūrėlės. Koplytėlės-altorėlio karnizas irgi puošiamas pjaustiniais – dažniausiai augalinių motyvų ažūriniais, rečiau – lambrekeno pavidalo drožta draperija. Altorėlių vidus praturtintas gausiais drožtais arba iš skardos iškarpytais augaliniais motyvais, kurie beveik paslepia Nukryžiuotojo

³⁴ Milius V. Medžio apdirbimo amatininkai, iš *lietuvių kultūros istorijos. Valstiečių verslai*, sud. J. Kudirka, V. Milius, A. Vyšniauskaitė, Vilnius, 1983, t. 12, p. 81–92.

³⁵ Žemaitytė Z. *Tautodailė, XX a. lietuvių dailės istorija. 1900–1940*, Vilnius, 1982, t. 1, p. 79.

³⁶ Lietuvos istorijos instituto Bibliotekos rankraštyno etnografijos fondo fototeka (toliau nurodomas institucijos trumpinys ir negatyvo numeris – LII neg), nuotrauka be negatyvo numerio, 1958 m. fot. A. Daniliauskas.

³⁷ *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, p. 675.

skulptūrą. Puošniausių kryžių su altorėliais kryžmos užbaigiamos trilapio forma, visų briaunų perimetru pritvirtinami drožiniai, suteikiantys dar daugiau puošnumo visam statiniui. Kai kurių kryžių stiebo apatinė dalis atibojama trikampaiais karnizėliais.

Tai vieni seniausių kryžių šioje vietovėje. Sovietmečio nuotraukose jie jau gerokai suirę, puošmenų likę tik fragmentai. Antai toks puošnus kryžius su altorėliu yra stovėjęs Kupiškio bažnyčios šventoriuje. Jį čia pokariu 1948 m. nufotografavo J. Petrulis ir pažymėjo 1912 m. jo statybos datą. Nuotraukoje jis įamžintas jau gerokai suiręs, bet vis dar matyti, kad tai buvęs labai puošnus kryžius. Tą patvirtina 1927 m. nuotrauka, publikuota *Lietuvių liaudies meno* albume, tik čia metrikoje nurodyta, kad jis darytas 1901 m. ir stovi sodyboje.³⁸ Ta pati data – 1901 m. ir tai, kad jis stovi Kupiškio bažnyčios šventoriuje, yra pažymėta Adomo Varno fotorinkinyje esančios šio kryžiaus nuotraukos metrikoje, dar pažymint, kad jį darė Gabrėnas.³⁹ Tikėtina, kad kryžius dirbtas 1901 m., nes tais metais buvo minimi Katalikų bažnyčios jubiliejiniai metai, tuomet buvo pastatytas ne vienas atminimo ženklas, tarp jų ir kryžius. Taip pat Pagojės kaime 1948 m. nufotografuotas labai puošnus kryžius su altorėliu (2 pav.), dirbtas J. Čepėno (turbūt tėvo). Dar vieną, tačiau jau gerokai suirusį kryžių Kupiškio kapinėse 1970 m. nufotografavo etnologė Angelė Vyšniauskaitė.⁴⁰ Ji tais pačiais metais

1 pav. Kryžius, XIX a. pab. Dirbo J. Dagys. *Geiminių k. XX a. 5 dešimt.*

2 pav. Kryžius, XIX a. pab. Dirbo J. Čepėnas (vyr.). *Pagojės k. XX a. 5 dešimt.*

³⁸ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sud. K. Šešelgis, Vilnius, 1990, kn. 2, il. 239.

³⁹ Lietuvos nacionalinio muziejaus A. Varno fotorinkinys, šifras V (toliau – LNM V) 1634, fot. 1927 m.

⁴⁰ LII neg 36103.

Migonių kaimo sodyboje rado dar vieną puošnų kryžių su altorėliu, tačiau jau irgi gerokai apirusį. Šis kryžius taip pat buvo nufotografuotas 1927 m. ir įtrauktas į A. Varno rinkinį. Metrikoje parašyta, jog jį dirbo Bočiulis 1891 m.⁴¹ Vyšniauskaitė fiksavo 1870 m. datą, bet, matyt, reikėtų pasitikėti 1927 m. įrašu, nes tuo metu žmonių atmintis dar siekė XIX a. pabaigą.

Nemažai buvo statoma ir tokio pat – kryžiaus su altorėliu tipo, tik mažiau dekoruotų kryžių, kurių kryžmų galai užbaigiami taip pat dažniausiai trilapio, bet kartais nupjaunami ir trikampio forma, o kryžmų briaunos nepuošiamos pridėtiniais drožiniais ir koplytėlės-altorėlio vidus daug kukliau puošiamas. Tokie kryžiai 1960–1962 m. buvo nufotografuoti pakelėje iš Viešintų į Kupiškį, Adomynės, Skodinių kaimuose.⁴² Sovietmečio fotografijose jie dar gana gerai išsilaikę, todėl manytina, kad yra vėlyvesni nei puošnieji kryžiai ir daryti XX a. pirmojoje pusėje–XX a. viduryje. Keliose fotografijose matyti, kad kai kurių šio tipo kryžių stiebas ir kryžmos puoštos polichromija geometriniais ar augaliniais motyvais ar stiebo ir kryžmų plokštumos papuošiamos bareljefiniu augalo šakelės motyvu. Tipiškiausias jų pavyzdys yra J. Čepėno (sūnaus) padirbti kryžiai (3 pav.). Šio kryždirbio dirbtų kryžių kryžmų ir stiebo briaunos nepuošiamos pridėtiniais drožiniais, yra lygios, kryžmų galai užbaigiami trilapiais, užapvalinami ar nupjaunami trikampi. Altorėlio-koplytėlės stogelis, kaip ir puošniųjų kryžių, yra baldakimo formos su monstrancija, kurią adoruoja angelai su žvakėmis. Tačiau tiek altorėlio vidus, tiek pagrindo karnizas puošti kur kas saikingiau. Čepėno kryžių bruožas – altorėlio pagrindas dažniausiai yra laiptuoto karnizo formos, nors, pavyzdžiui, Adomynės kapinėse šeimos kapą ženklinančio kryžiaus koplytėlės-altorėlio pagrindo karnizas puoštas ažūriniais drožiniais su prikabintais mediniais varpeliais.⁴³

Statyti ir visai kuklūs šio tipo kryžiai. 1970 m. A. Vyšniauskaitė Keršuliškių (4 pav.) ir Didžprūdžių kaimuose nufotografavo du kryžius, matyt, darytus to paties meistro. Jie aukšti, liekni, kryžmų galai užbaigti trilapiu, o koplytėlė-altorėlis kryžmos centre labai siauras, tokio pločio kaip stiebas, dvišlaičiu stogeliu, padekoruoti profi-

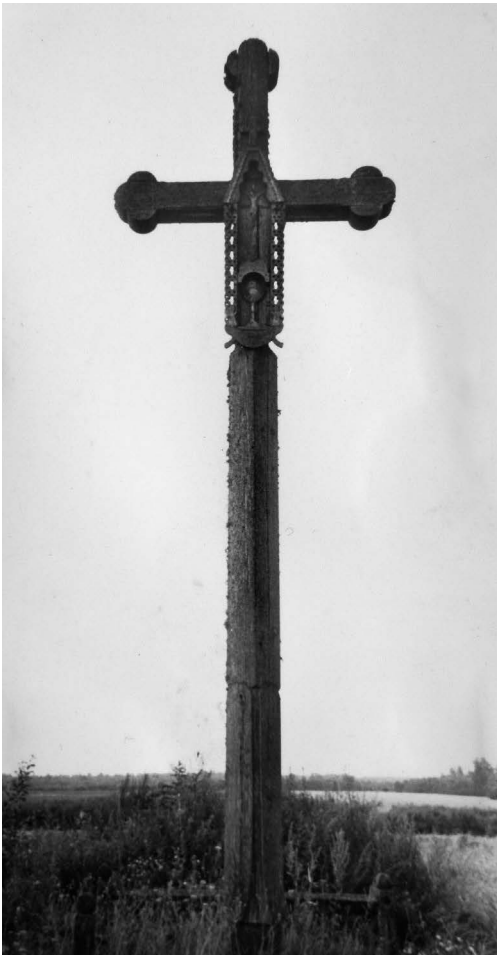

3 pav. Kryžius, XX a. 1 pusė. Dirbo J. Čepėnas (jaun.). Prie kelio Viešintos–Kupiškis. XX a. 7 dešimtme.

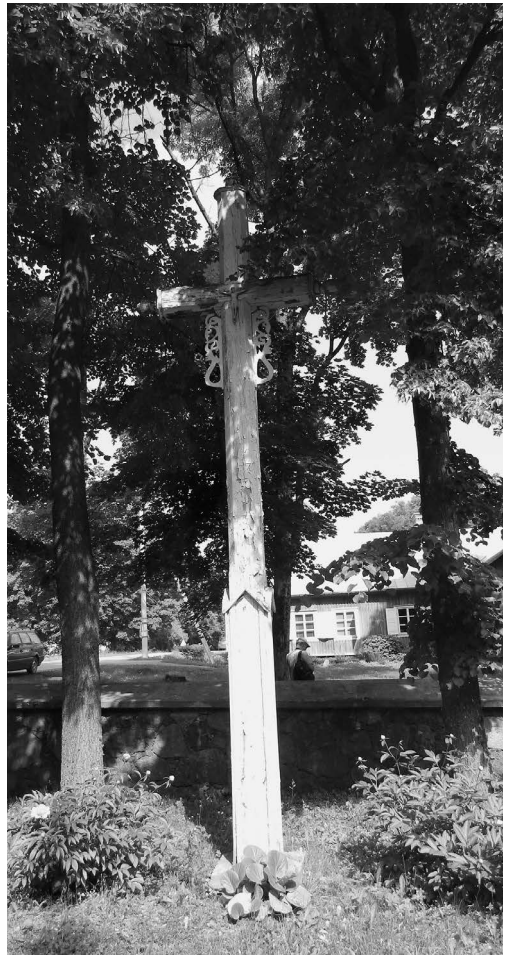
⁴¹LNM V 1644, fot. 1927 m.

⁴²LNM fotonegatyvų rinkinys, šifras ENEG (toliau – LNM ENEG) 26687, fot. A. Tautavičius 1969 m.

⁴³LNM ENEG 23204, fot. J. Petrusis 1962 m.

4 pav. Kryžius. Keršuliškių k. 1970 m.
A. Vyšniauskaitės nuotr. LII

5 pav. Kryžius. Adomynės bažnyčios
šventorius. 2013 m. S. Urbonienės nuotr.

liuotomis lentelėmis. Sienelės rėmina ažūriškai pjaustytos siauros lentelės. Žemiau Nukryžiuotojo, puslankio formos lentelė atskirtoje dalyje, įdėta medinė drožta monstrancija. Monstrancijos simbolis šio tipo kryžiuose, kaip minėta, būdavo iškeliamas ant stogelio smailės. Šiame kryžiuje monstrancija dedama pačiame „altorėlyje“, o stogelį vainikuoja mažas kryželis.

Buvo statomi kryžiai be koplytėlės-altorėlio centre ir puošiami spinduliukais ar skydeliais tarpkryžmiuose. Tokių kryžių 1948 m. Adomynės kapinėse pastatė J. Čepėnas (jaun.). Šio kryžiaus kryžmų galai užbaigti lentelėmis su rutuliu, viršutiniuose tarpkryžmiuose įkomponuoti puslankiai su trumpais trimis lygiais spinduliukais, apatiniuose tarpkryžmiuose įtvirtinti siauri ažūriškai pjaustyti skydeliai. Šis kryžius neišliko, bet į jį panašus ir šiandien stovi Adomynės bažnyčios šventoriuje (5 pav.). Gyvakarų kaimas pokariu (1946 m.) buvo pasistatęs labai aukštą kryžių su trilapių formos galais kryžmomis, kurio kryžmos centre įkomponuota atvira koplytėlė, sudaryta iš dvišlaičio stogelio, sienelės imituojančių dviejų strypelių ir karnizėlio. Tarpkryžmiuose įtvirtinti tiesūs spinduliai (po tris) (6 pav.).

6 pav. Gyvakarų
kaimo jaunimas
prie savo kryžiaus.
1946 m. birželio 9 d.
KEM

Kuklų kryžių 1967 m. užfiksavo Vacys Milius Terpeikiuose.⁴⁴ To kryžiaus kryžmų galai kažkada buvę trilapiai, visu perimetru briaunas puošė labai siauros ažūriškai puslankiais pjaustytos lentelės. Kryžmos centre – tik nedidelė stogelio pavidalo koplytėlė. Vyšniauskaitė 1970 m. nufotografavo visai paprastą aukštą, tvirtai atrodantį kryžių Keršuliškių kaimo pakeleje.⁴⁵ Iš geros jo būklės atrodo, kad jis buvo pastatytas jau sovietmečiu.

Paminėtinas vienas įdomus kryžius, statytas karo laikotarpiu ir nufotografuotas 1971 m. (7 pav.). Tai buvęs gana puošnus altorėlio tipo kryžius su trilapio formos kryžmų galais, 8-ajame dešimtmetyje didelę dalį puošmenų jau buvo praradęs. Tačiau jis turi įrašą, bylojantį apie statymo intenciją, įrėžtus pastatymo metus – 1943 m. ir virš įrašo įrėžtą

⁴⁴LII neg 27720.

⁴⁵LII neg 35970.

Lietuvos valstybingumo ženklą – Gedimino stulpus. Įrašas byloja, kad kryžius statytas prašant Dievo apsaugoti nuo karo nelaimių. Tuomet, matyt, tikėta, kad po karo Lietuva vėl bus laisva – tą rodo įrėžtas Lietuvos valstybingumo simbolis – Gedimino stulpai.

Šiame krašte buvo statomi ir Aukštaitijai būdingi stogastulpiai. Keli jų buvo nufotografuoti sovietmečiu. Visai apnykusį, be stogelio, tik su ant stiebo išlikusia skulptūrele bei stogelio smaile vainikuojančia geležine viršūne stogastulpį 1969 m. Skodinių kaimo kapinėse fiksavo A. Tautavičius.⁴⁶ 1930 m. Salamiestyje statytą ir gerai išsilaikiusį grakštų dviaukštį stogastulpį 1960 m. nufotografavo J. Petrulis, pažymėdamas, kad paminklą dirbo A. Karaliūnas nuo Viešintų.⁴⁷ Gerai išsilaikęs jis buvo ir po gero dešimtmečio, kai buvo užfiksuotas 1971 m.⁴⁸ Raiškaus silueto, vienaukštį stogastulpį Merkienė matė ir pakelėje iš Salamiesčio į Vabalninką.⁴⁹

Terpeikiuose stovėjo XX a. pradžioje S. Matulionio dirbtas dviaukštis stogastulpis (8 pav.). Tai grakštus paminklas, kurio apatinė pastogėlė didesnė, stogelio atramėlės kiek lenktos, apačioje karnizą prilaiko lenktos atramos. Skulptūras atskiria ažūriniai drožinėti skydeliai. Viršuje suformuota nedidelė koplytėlė keturšlaičių stogeliu, artimesnė koplytstulpių struktūrai. Ją vainikuoja nedidelė geležinė kryžiaus formos viršūnė. Jį užfiksavo I. Butkevičius 1967 m., pažymėdamas, kad stogastulpis buvo atnaujintas prieš 20 metų⁵⁰. *Lietuvių liaudies meno* albume publikuotoje šio stogastulpio 1937 m. B. Buračo nuotraukoje matome, kad nuo tarpukario iki sovietmečio 7-ojo dešimtmečio stogastulpis išsilaikė labai gerai⁵¹. Matyt, lėmė tai, jog jis stovėjo sodyboje ir visada turėjo šeimininkus, kurie jį prižiūrėjo, o sovietmečiu jam išlikti padėjo dar ir tai, kad jis buvo įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą⁵². Taip pat sovietmečiu į paminklų sąrašus įtrauktas tarpukariu statytas Antašavos šventoriuje stovėjęs

7 pav. Kryžius, 1943 m. Prie kelio Skapiškis–Jutkonys. 1971 m. R. Merkienės nuotr. LII

skydeliai. Viršuje suformuota nedidelė koplytėlė keturšlaičių stogeliu, artimesnė koplytstulpių struktūrai. Ją vainikuoja nedidelė geležinė kryžiaus formos viršūnė. Jį užfiksavo I. Butkevičius 1967 m., pažymėdamas, kad stogastulpis buvo atnaujintas prieš 20 metų⁵⁰. *Lietuvių liaudies meno* albume publikuotoje šio stogastulpio 1937 m.

B. Buračo nuotraukoje matome, kad nuo tarpukario iki sovietmečio 7-ojo dešimtmečio stogastulpis išsilaikė labai gerai⁵¹. Matyt, lėmė tai, jog jis stovėjo sodyboje ir visada turėjo šeimininkus, kurie jį prižiūrėjo, o sovietmečiu jam išlikti padėjo dar ir tai, kad jis buvo įtrauktas į valstybės saugomų kultūros paminklų sąrašą⁵². Taip pat sovietmečiu į paminklų sąrašus įtrauktas tarpukariu statytas Antašavos šventoriuje stovėjęs

⁴⁶ LNM Eneq 26687.

⁴⁷ LNM Eneq 22348. Šio stogastulpio 1937 m. fotografija buvo publikuota ir *Lietuvių liaudies meno* albume (*Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, sud. K. Čerbulėnas, F. Bielinškis, K. Šešelgis, Vilnius, 1970, kn. 1, il. 91).

⁴⁸ LII neg 52346, fot. R. Merkienė 1971 m.

⁴⁹ LII neg 52349, fot. R. Merkienė, 1971 m.

⁵⁰ LII neg 26579.

⁵¹ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 429.

⁵² *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, p. 675 (DV 1624).

8 pav. Stogastulpis.
XX a. pr.
Dirbo S. Matulionis.
Terpeikių k. 1967 m.
I. Butkevičiaus nuotr.
LII

9 pav. Stogastulpis
Antašavos bažnyčios
šventoriuje. 2013 m.
S. Urbonienės nuotr.

stogastulpis⁵³, kuri dar neblogos būklės 1960 m. užfiksavo J. Petrusis, išliko iki šių dienų (9 pav.). Tai vienaukštis paminklas, kurio stiebas stambus, keturkampio skerspjūvio, stogelis keturšlaitis su stambia smaile, kurią vainikuoja saulės formos geležinė viršūnė. Pastogėlę remia profiliuotos kolonėlės, o sienelės formuoja augalinio motyvo kiaurapjūviu drožtos pertvarėlės. Jame yra Jėzaus Nazariečio ir Pietos skulptūrėlės (10, 11 pav.).

Lietuvių liaudies meno albume publikuota ir gražaus vienaukščio stogastulpio nuotrauka⁵⁴, fotografuota B. Buračo 1934 m. Tai paminklas su keturšlaičiu stogeliu, kurio pastogėles remia keturios grakščiai išlenktos atramėlės. Karnizėlis profiliuotas geometriniu siluetu.

Dviaukštis stogastulpis stovėjo pakelėje, laukuose netoli Salamiesčio. Jį ten 1969 m. nufotografavo Klemensas Čerbulėnas.⁵⁵ Jo ypatybė – skirtingos pastogėlių atramėlės. Viršutinę pastogėlę remia S ir C formos sujungtos atramėlės, o apatinę – lenktos augalo šakelės pavidalo atramėlės.

Sovietmečiu buvo įamžinti ir tuos laikus pasiekę koplytstulpiai. Tai masyvūs statiniai, kurių konstrukciją sudaro stambus apvalaus arba keturkampio skerspjūvio stiebas su atvira koplytėle viršuje, suformuota iš keturių atramėlių, remiančių stogelį. Stogeliai dažniausiai piramidės formos, užbaigiami karališkos karūnos formos viršūnėle arba nedideliu kryželiu. Tokie koplytstulpiai paprastai turėjo mažai puošmenų, kartais buvo padekoruojamas koplytėlės karnizas ties stiebu. Migonių kaimo koplytstulpis turėjo ryškias S formos riestes, pritvirtintas ant stiebo ir remiančias koplytėlės pagrindą.⁵⁶ Tokioje atviroje koplytėlėje skulptūra matosi iš visų pusių, todėl jose buvusios šventųjų statulėlės dažniausiai stambių formų, apvaliai modeliuotos. Tokiuose koplytstulpiuose užfiksuotos Švč. Mergelės Marijos su Kūdikiu, kryžių nešančio Kristaus, šv. Florijono skulptūros. Tačiau dažniausiai šio tipo koplytstulpiuose, kaip ir viso Rytų Aukštaitijos regiono tokio tipo koplytstulpiuose, būdavo įkeliamas Jėzaus krikšto skulptūrinė grupė

10 pav. Jėzaus Nazariečio skulptūra Antašavos bažnyčios šventoriaus stogastulpyje. 2013 m.

11 pav. Pietos skulptūra Antašavos bažnyčios šventoriaus stogastulpyje. 2013 m.

S. Urbonienės nuotraukos

⁵³ LNM Ene 22295, fot. J. Petrusis 1960 m.; *Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas*, p. 675 (Dv 1614).

⁵⁴ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 77.

⁵⁵ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 87.

⁵⁶ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 457.

(12 pav.), vaizduojanti šv. Joną Krikštytoją, krikštijantį Jėzų, rečiau – šv. Jono Nepomuko skulptūra. *Jėzaus krikšto* grupė tokiuose koplytstulpiuose komponuojama viena, be kitų šventųjų draugijos. Dažnai tokie koplytstulpiai, kaip teigia J. Petrusis, žmonių buvo vadinami tiesiog Šventais Jonais.⁵⁷ Koplytstulpiai su *Jėzaus krikšto* ar šv. Jono Nepomuko skulptūromis Lietuvoje ir kitose katalikiškose Europos šalyse buvo statomi prie tiltų, upių, upelių, vandeningų griovių, šlapių, pažliugusių vietų, kur reikėjo perspėjimo ženklų apie tykančius pavojus ar dėkojant Dievui už laimingai pasibaigusį atsitikimą. Šv. Jonas Krikštytojas, kaip ir šv. Jonas Nepomukas, laikomas saugotoju nuo nelaimių prie vandens. Be to, šv. Jonui Krikštytojui suteikiama saugotojo nuo piktų patiltės dvasių, gero sargo nuo vaiduoklių nelaimingų atsitikimų vietose funkcija. Antai tokie koplytstulpiai stovėjo Migonių⁵⁸, Vidugirių⁵⁹, Aukštupėnų⁶⁰ kaimuose. Jų yra padirbę garsūs krašto kryždirbiai J. Dagys ir K. Gabrėnas.

Gana negausią sovietmečiu publikuotą ir archyvuose saugomą vaizdinę medžiagą papildė rankraštinė medžiaga, ypač šiam kraštui nusipelnusio Juozo Petrusio užrašai. J. Petrusis savo rankraštinėje medžiagoje paliko nemažai nuorodų apie stovėjusius paminklus Kupiškio rajone, aprašė ne vienas kapinaites ir jose matytus paminklus. Tų užrašų nuotrupos pateko ir į kai kuriuos sovietmečiu išspausdintus straipsnius, tačiau detalesnį vaizdą galime susidaryti pavartę rankraštinę medžiagą. Svarbu tai, kad J. Petrusis užfiksavo paminklų pastatymo datas, juose buvusias skulptūras, paminklų būklę, jei buvo įmanoma, sužinodavo iš vietinių žmonių statymo intencijas ar kokius kitus pasakojimus ir juos užrašydavo. Dabar tai vertinga medžiaga tiriant tiek Kupiškio krašto, tiek Aukštaitijos regiono, tiek visos Lietuvos kryždirbystę.

Antai vien iš Rudikų kaimo kapinaitėse buvusių paminklų aprašymo galima susidaryti kraštui būdingų mažosios architektūros paminklų vaizdą.⁶¹

12 pav. Šv. Jono koplytstulpis. Migonių k. XX a. 7 dešimt.

⁵⁷ Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinių ekspedicijų 1962–1963 m. dailės paminklams surašyti dalyvio J. Petrusio užrašai. 1962–1963 m., *LNMMB RKR*, f. 127, b. 99, l. 67.

⁵⁸ *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, kn. 1, il. 457.

⁵⁹ LNM ENEG 22016, fot. J. Petrusis 1959 m.

⁶⁰ *Liaudies mažoji architektūra. Nuotraukos. 1948–1968 m.*, *LNMMB RKR*, f. 127, b. 1496.

⁶¹ Petrusis J. Ekspedicijų pabiros. Iš muziejinių dienoraščio, p. 62; Petrusis J. Muziejinių kraštotyros išvykų po įvairias respublikos vietas 1965–1966 m. dienoraštis, *LNMMB RKR*, f. 127, b. 103, l. 14, 29.

XIX a. čia plito stogastulpiai ir koplytstulpiai bei aukšti kryžiai. Stogastulpiuose ir koplytstulpiuose būta nemažai įvairių vardų šventųjų statulėlių, tad manytina, kad stogastulpiai buvo kelių aukštų, nors to J. Petrulis nepažymi. Kryžiai buvo su nemažo dydžio Nukryžiuotuoju, stiebu apačioje būdavo koplytėlės su kurio nors vardo šventojo statulėle. Nurodyti ir paminklų meistrai – Kalenis, kilęs iš Suvainių k. (gyveno ir dirbo XIX a. pirmojoje pusėje), ir Žekonis-Žekoniukas, kilęs iš Rudikų k. Kaip Petruliui pavyko išsiaiškinti, šių tipų paminklai kapinaitėse stovėjo iki 1915–1920 m. Dažnai tokie užrašyti liudijimai yra labai svarbūs ir vieninteliai apie XIX a. vidurio ir antrosios pusės paminklus, nes jų nei piešinių, nei nuotraukų nėra išlikę. Aprašydamas Griciūnų kapinaites J. Petrulis mini dar jo atmintyje išlikusių čia iki 1920 m. stovėjusių „meniškų“ koplytstulpių vaizdą. Jie buvo datuoti 1868 ir 1870 m., o juose buvusias statulėles daręs vietinis dievdirbys Simonas.⁶²

1962–1963 m. užrašuose Petrulis, remdamasis senų žmonių pasakojimais, siekiančiais laikotarpį iki Pirmojo pasaulinio karo, aprašė Kupiškio kraštui būdingus stogastulpius ir koplytstulpius.⁶³ Seniausią paminklo tipą Petrulis nurodo aukštą (iki 7 metrų) stogastulpį, kurio stiebas ažuolinis, keturkampio skerspjuvio, stogelis keturšlaitis, jį vainikuoja geležinė „kryžma“. Pastogėlėje iš keturių pusių prikalamos skulptūrėlės. Tokie paminklai stovėjo kapinėse, kaimų gatvių galuose, kartais sodybose ir „ypač laukuose“. Vienas 1870 m. statytas stogastulpis buvo Rudikų kaimo pievose. Jį statė tų pievų kaimyniniai kaimai (Žeguniai, Mutkūnai, Didžprūdėliai). Stogastulpį (matyt, ir skulptūras) dirbdino salamiestietis dievdirbys Anundis. Petrulis rašo, kad stogastulpyje buvo keturios skulptūros: šv. Jonas Nepomukas, Jėzus Nazaretis, Rūpintojėlis ir nenustatyto vardo šventoji.

Šv. Jono koplytstulpiai stovėdavo prie upelių. Kupiškio rajone tokius paminklus statydavo kaimų bendruomenės. Jie buvo labai populiarūs ir atrode, anot J. Petrulio, labai panašiai, nepaisant to, kad dirbti skirtingų meistrų. Aprašė jis ir vieno 1903 m. Rudikų kaime pastatyto šv. Jono koplytstulpio istoriją: kai 1940 m. šis paminklas nuvirto, skulptūros buvo paimitos į Šiaulių „Aušros“ muziejų. Tačiau žmonės liko nepatenkinti, nes jie norėjo turėti paminklą, todėl kaimo seniūnas užsakė dievdirbiui K. Gabrėnui padirbti naujas *Jėzaus krikšto* kompozicijos statulėles (jis buvo drožęs ir senąsias) ir patį paminklą naujai atkūrė 1941 m., tik jį pastatė kitame lauko gale. Sovietmečiu šis paminklas buvo įtrauktas į vietinės reikšmės dailės paminklų sąrašą.⁶⁴ J. Petrulis paminėjo ir koplytstulpį su šv. arkangelo Mykolo skulptūra palei kelią, pastatytą XIX a. antrojoje pusėje. Žmonių teigimu, skulptūrą daręs J. Dągys ar Simonas. Punkiškių kaime stovėjęs koplytstulpis su šv. Florijono skulptūra, kuris 1961 m. jau buvo suiręs, bet ekspedicijos dalyvių dėka jis buvo atstatytas, statula nudažyta. J. Petrulis spėjo, kad tai irgi Jono Dagio darbas.⁶⁵ Pastarasis koplytstulpis buvo įtrauktas į respublikinės reikšmės dailės paminklų sąrašą.⁶⁶ Koplytstulpis pasiekė mūsų dienas, tačiau skulptūra dabar saugoma Adomynės bažnyčioje.⁶⁷

⁶² *Ten pat.*

⁶³ Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinių ekspedicijų 1962–1963 m. dailės paminklams surašyti dalyvio J. Petrulio užrašai, LNMMB RKR, f. 127, b. 99, l. 45–68.

⁶⁴ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, p. 673 (DV 1618).

⁶⁵ Lietuvos TSR dailės muziejaus ekspedicijų ir kraštotyros išvykų dalyvio J. Petrulio 1967–1970 m. užrašai, LNMMB RKR, f. 127, b. 106. l. 16.

⁶⁶ Lietuvos TSR kultūros paminklų sąrašas, p. 504 (Dr 718). Petrulio informacijos pagrindu jis priskiriamas Jonui Dagui.

⁶⁷ *Kupiškėnų enciklopedija*, t. 1, p. 298.

Savo užrašuose Petrusis pamini ir vieną kitą paminklų statymo intenciją. Antai šiame krašte kryžius statėsi bendruomenės grupės, pvz., jaunimas. Jaunimo kryžiai stovėjo Rudikų kaime (statyti 1850 ir 1889 m.) bei Stuburų kaime (1882 m.).⁶⁸ Rudikų kaimo jaunimo kryžiai turėjo įrašus, prašančius Dievo apsaugos.

Petrusis mini ir paprotį statyti kryžius laukuose „Dievo malonių“ intencija⁶⁹ bei paprotį kryžiumi ženklinti kryžkeles. Antai jis rašo, kad iki XIX a. pabaigos tarp Salamiesčio ir Alizavos augę lapuočių miškai, juose buvę gana klaidu, tad prie labiau pravažinėtų kryžkelių stovėjo paprasti kryžiai.⁷⁰

Taip pat Petrusis mini paprotį kabinti į medžius koplytėles. Šis paprotys dar buvo gyvas Kupiškio apylinkėse XX a. 3–4-ąjį dešimtmečiais.⁷¹

Baigiamosios pastabos

Sovietmečiu kryždirbystės tyrimai daugiausia buvo kraštotyrimo pobūdžio. Apsiribojama meistrų biografijų aprašymu, kai kurių jų sukurtų darbų apibūdinimu. Ne visa ši sukaupta kraštotyros medžiaga buvo paskelbta, didesnioji jos dalis nugulė archyvuose. Tačiau ši sovietmečiu sukaupta medžiaga yra vertinga moksliniu požiūriu. Ja remiantis šiandien galima tyrinėti senąją kryždirbystės tradiciją, jos likimą sovietmečiu. Nuotraukose užfiksuoti įvairių tipų paminklai, išlikę iš XX a. pirmosios pusės, kai kurie gal siekia ir XIX a. pabaigą. Išaiškinta nemažai juos kūrusių meistrų pavardžių, taip pat įvardytos jų dirbtos skulptūros. Todėl ši mokslininkų, muziejininkų, kraštotyriminkų sukaupta medžiaga šiandien yra vertingas vaizdinis ir rašytinis (dažnai vienintelis) šaltinis tiriant senuosius kryždirbystės paminklus.

Kupiškio krašto kryždirbystės tyrimams ypač nusipelnė kraštotyriminkas, muziejininkas Juozas Petrusis. Jo surinktos medžiagos (publikuotos ir rankraštinės bei ikonografinės) dėka šiandien žinome ne vieno Kupiškio krašte dirbusio dievdirbio ir kryždirbio pavardę. Jis pirmasis atskleidė žymesnių Kupiškio krašto meistrų (K. Adomavičiaus, Anundžio, Kantičiaus, Simono, J. ir J. Čepėnų, J. Daggio, V. Žekonio) vardus ir užrašė bei publikavo platesnes jų biografijas, taip pat atskleidė ir daugelio kitų, ne tokių žymių meistrų vardus. Remiantis J. Petrusio nustatytų dievdirbių kūrinų fotografijomis lengviau galima atributuoti vieno ar kito Kupiškio krašto dievdirbio skulptūrą, kryždirbio sukurtą paminklą.

Žvelgiant į sovietmečiu sukaupią ikonografinę medžiagą, matyti, kad šiame krašte seniausi paminklai, statyti XIX a. viduryje ir iki XX a. pradžios, buvo aukšti – vienaukščiai ar dviaukščiai – stogastulpiai. Nuo XIX a. antrosios pusės juos ima išstumti puošnūs kryžiai su altorėlio pavidalo koplytėle kryžmoje. Pastarieji kryžiai įsitvirtina XIX a. pabaigoje–XX a.

pradžioje ir yra siejami su kryždirbių Jono Daggio ir Juozapo Čepėno (vyr.) vardais. Nuo XX a. pradžios iki vidurio paplinta daug saikingiau puošti kryžiaus su altorėlio pavidalo koplytėle tipo kryžiai, kurie yra siejami su kryždirbio Juozapo Čepėno (jaun.) vardu. XX a. pirmojoje pusėje imami statyti kitokio tipo (be koplytėlės-altorėlio kryžmos

⁶⁸ Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinių ekspedicijų 1962–1963 m. dailės paminklams surašyti dalyvio J. Petrusio užrašai, *LNMMB RKR*, f. 127, b. 99, l. 58.

⁶⁹ Lietuvos TSR kultūros ministerijos ir Lietuvos TSR dailės muziejaus jungtinių ekspedicijų 1962–1963 m. dailės paminklams surašyti dalyvio J. Petrusio užrašai, *LNMMB RKR*, f. 127, b. 99, l. 59.

⁷⁰ *Ten pat*, l. 61.

⁷¹ Lietuvos TSR dailės muziejaus ekspedicijų ir kraštotyros išvykų dalyvio J. Petrusio 1967–1970 m. užrašai, *LNMMB RKR*, f. 127, b. 106, l. 63.

centre), saikingo dekoru kryžiai – su ažūriniais ar profiliuotais skydeliais apatiniuose tarpkryžmiuose ar su nedideliais spinduliais, juosiančiais kryžmą.

XX a. pradžioje paplito masyvių koplytstulpių su atvira iš visų pusių koplytėle ir joje komponuojama viena kokio nors siužeto skulptūra (dažniausiai *Jėzaus krikšto* ar šv. Jono Nepomuko skulptūra) tradicija. Dažniausiai statyti koplytstulpiai su Jėzaus krikšto skulptūrine grupe, kurie buvo vadinami „Šv. Jonais“. Būta ir koplytėlių medžiuose.

Sovietmečiu publikuota ir sukaupta medžiaga liudija, kad Kupiškio krašto kryždirbystė atspindi būdingiausias Rytų Aukštaitijos regiono kryždirbystės bruožus. Rytų Aukštaitijoje paplitę monumentalūs, gausiai dekoruoti kryžiai su kryžmoje įkomponuota altoriaus pavidalo koplytėle, dekoruoti dviaukščiai ir vienaukščiai stogastulpiai, masyvūs koplytstulpiai su atvira koplytėle buvo būdingi ir šiam regionui priklausančiam Kupiškio kraštui.

Remdamiesi sovietmečiu publikuota ir surinkta rankraštine medžiaga galime teigti, kad Kupiškio krašte iki pat sovietmečio išliko paprotys bendruomenės grupėms statyti paminklus. Tai darė jaunimas, taip pat ir kaimų bendruomenės. Dažniausiai rankraščiuose minima intencija – Dievo palaimos siekis. Keletas nuotraukų liudija, kad Kupiškio krašte žmonės kryžius pastatydavo ir nepalankiomis karo, pokario ir sovietmečio sąlygomis, siekdami užsitikrinti Dievo malonę tuo sunkiu laikotarpiu.

Sovietmečiu fotografuoti paminklai rodo jų nepavydėtiną dalį. Ypač nukentėjo puošniausi, kartu ir seniausi paminklai. Tai lėmė ne tik natūralios sąlygos, bet ir nepalanki sovietmečio atmosfera religiniams paminklams. Nenuostabu, kad dauguma jų neišliko, tačiau to meto kultūros darbuotojams pavyko išsaugoti bent jau paminklų dalis – skulptūras ir geležines viršūnes, kurios dabar saugomos ne viename Lietuvos muziejuje.

Kupiškio kapinių kryždirbystės paminklai

Jolanta Zabulytė

Kupiškio krašte buvę ir esantys kryždirbystės paminklai iki šiol nesulaukė deramo tyrinėtojų dėmesio: pavienių entuziastų dėka medžiaga rinkta 1988 metais (autorės užfiksuoti Kupiškio, Antašavos, Šimonių, Subačiaus kapinių metaliniai kaltiniai kryžiai), 2008–2013 m. Kupiškio etnografijos muziejaus darbuotojos Aušros Jonušytės nufotografuoti Kupiškio ir kai kurių kitų Kupiškio rajono kapinių paminklai. Sisteminga jų fiksacija pradėta 2012–2013 m. „Versmės“ kompleksinių mokslinių ekspedicijų metu Kupiškio ir Skapiškio seniūnijoje. Publikacijų šia tema taip pat nėra gausu, – sovietiniais laikais apie senuosius medžio kryždirbius rašė J. Petrulis¹ ir Z. Žemaitytė,² naujai pastatytus sodybų, pakelių ir kitų vietų Kupiškio rajono medinius paminklus aprašė minėta A. Jonušytė,³ kurios pastangų dėka išleistas Kupiškio krašto medinius paminklus reprezentuojantis katalogas.⁴

Apie senuosius Kupiškio kalvius taip pat žinių nedaug – anksčiausiai apie Petrą Buzą (1836–1916) užsiminta Z. Žemaitytės 1966 m. straipsnyje, kuriame pateikiama tik trumpa biografija ir paminėjimas, kad „saulutes kaldavo pasižiūrėjęs į žmonos austus raštus“.⁵ Šis fragmentas minimas ir Aloyzo Buzo papasakotoje trijų kartų Buzų kalvystės istorijoje, kurioje randame ir vertingų faktų, kad panašiai dirbo ir brolis Juozas Buzas (gim. 1862), o Šimonių apylinkėse esama P. Buzo kaltų kryžių su 1884, 1890, 1895 m. datomis, publikuojami du dvistiebiai brolių Buzų nukalti antkapiniai kryžiai Šimonių kapinėse.⁶ Kiti Kupiškio kalviai Jonas Dags (1855–1940) ir Juozapas Tilindis (mirė 1888) trumpai aptarti Juozo Petrulio,⁷ Česlovo Kontrimo ir Antano Stravinsko straipsniuose, kuriuose pateiktos trumpos biografijos, paminklų vietovės, tačiau jų kūrybai daugiau dėmesio neskiriama, nepublikuoti ir šių kalvių darbų pavyzdžiai.⁸

Kadangi Kupiškio kapinių paminklai netyrinėti, šio straipsnio tikslas – išanalizuoti Kupiškio kapinių senųjų ir naujai pastatytų kryždirbystės paminklų bruožus. Uždaviniai: aptarti antkapinius paminklus pagal medžiagos pobūdį, jų struktūrą bei dekoru elementus, apžvelgti paminklus tradicijos tęstinumo ir kūrybinių interpretacijų aspektais, įvertinti jų savitumą Aukštaitijos ir kitų

Straipsnis „Versmės“ leidyklai įteiktas 2014 06 10, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2014 08 14, pirmą kartą paskelbtas 2014 12 31 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029–0799 visatekstėje svetainėje www.llt.lt. Straipsnio kodas elektroniniame serialiniame leidinyje yra LLT:2014-7/57-240/EL.

¹ Petrulis J. Senieji liaudies menininkai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 32.

² Petrulis J., Žemaitytė Z. Trys dievdirbių kartos, *Kultūros barai*, 1966, nr. 4, p. 60–63.

³ Jonušytė A. Kryžiai, *Šimonių seniūnija*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2004, p. 49–52; Kupiškio krašto mažoji sakralinė architektūra, *Kupiškis*, 2005, nr. 3, p. 87–91; Mediniai atminimo ir pagarbos ženklai, *Kupiškėnų mintys*, 2013 02 07, <http://www.kmintys.lt/?psl=ulyciaaid=2> [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

⁴ *Mediniai kupiškėnų paminklai*, sud. A. Jonušytė, įv. straipsnis A. Počiulpaitės, Kupiškio etnografijos muziejus, 2005, p. 59.

⁵ Žemaitytė Z. Žaismingųjų „saulučių“ kūrėjai, *Kultūros barai*, 1966, nr. 7, p. 33–35. Šis tekstas atkurtas ir Č. Kontrimo bei A. Stravinsko straipsnyje „Kryžių meistrai – kalviai“ Č. Kontrimo knygoje *Lietuvos geležiniai kryžiai*, Vilnius: Mintis, 1991, p. 37.

⁶ Buzas A. Kalvių karta, *Šimonių seniūnija*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2004, p. 107, 110–111, pav. 38, 39.

⁷ Petrulis J. *Ten pat*, p. 33.

⁸ Kontrimas Č., Stravinskas A. Minėtas straipsnis, p. 37–38.

Lietuvos regionų kontekste. Straipsnyje aptariami išlikę XIX a. II pusės–XX a. pradžios ir vėliau pastatyti įvairių tipų paminklai.

Tyrimui naudojama autorės archyvo ir A. Jonušytės surinkta ikonografinė medžiaga, internete skelbiamos Mečislovo Sakalausko nuotraukos⁹ ir Lietuvos dailės muziejaus virtualios ekspedicijos katalogas,¹⁰ Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus liaudies meno fototeka ir A. Varno rinkinys, Kupiškio etnografijos muziejaus archyvo nuotraukos, šiai tematikai skirti piešinių ir nuotraukų albumai, įvairių muziejų išleisti katalogai.¹¹ Išskyrus M. ir M. Purvinų daugiamečius Mažosios Lietuvos reformatų kapinių tyrimus, Lietuvos lieti kryžiai iki šiol mažai fiksuoti ir tyrinėti, todėl, aptariant Kupiškio lietuvių paminklų bruožus, straipsnyje naudojama asmeninio ir Jurgitos Kristinos Pačkauskienės archyvų medžiaga, internete ir leidiniuose publikuoti pavieniai pavyzdžiai. Analogiška situacija būdinga ir kaltinių bei akmeninių kryžių atvejais, todėl straipsnyje pateikiamos išvados nėra galutinės. Tyrime naudojami aprašomasis, analizės, tipologinis, ikonografinis, lyginamasis ir rekonstrukcinis metodai. Bandant nustatyti kai kurių paminklų autorystę ir galėjusias būti paminklų formas, taikomas hipotetinis metodas.

Kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, Kupiškio kapinėse susidurta su paminklų datavimo problema – nemaža dalis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios ir vėliau pastatytų metalinių ir akmeninių kryžių yra praradę įrašus – nėra šiam tikslui skirtų lentelių arba jų postamentuose esantys įrašai bei palaidojimo datos neretai sunkiai įskaitomi arba sunykę. Kartais ir XX a. II pusės mediniai paminklai neturi įrašų, todėl nustatyti tikslų vienu ar kitu tipų paminklų pastatymo laiką sudėtinga.

Lieti kryžiai

Iš ketaus lieti kryžiai Lietuvoje plito XIX a. II pusėje / pabaigoje–XX a. I pusėje, vėliau nuliėtų kryžių mažai, nes po abiejų pasaulinių karų jų gamyba labai sumažėjo. Lietuvių ir iš akmens tašytų kryžių gausa Kupiškio kapinėse liudija buvus turtingą kraštą, nes masyvūs lieti ir iš akmens kalti kryžiai buvo brangūs, o nesant vietinės gamybos, kainavo ir jų transportavimas. Kupiškio kapinės įsteigtos 1818 m. ir dauguma paminklų turėjo būti mediniai, todėl neišliko, o ankstyviausias lietas kryžius pažymėtas 1857 m. palaidojimo data (1 pav.). Ant paminklo nėra liejyklos ženklų ir tokio modelio kryžiai reti – 1831 m. pastatytas Panevėžio senosiose kapinėse, po viena nedatuotą esama Šiluvos (Raseinių r.) ir Biliūnų (Skapiškio sen., Kupiškio r.) kapinėse.¹²

Kupiškio kapinėse šiandien išlikę 53 lieti kryžiai, tačiau, pasak vietinių gyventojų, jų, kaip ir kaltinių kryžių, būta daugiau.¹³ Dauguma Kupiškio ka-

⁹ Svetainė „Senoji Lietuvos skulptūra, kryžiai ir kopolytelės“, http://www.tradicija.lt/Kryziai/Kupiskio_kryziai_3.htm [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

¹⁰ <http://www.muziejai.lt/emuziejai/Katalogas.asp?paroda=25&muziejus=1810&kdr=15&eksponatas=15&pe=0> [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

¹¹ *Kryždirbystė Lietuvoje*, sud. A. Stravinskas, A. Buracas, Vilnius, 1998; *Lietuvių liaudies menas. Mažoji architektūra*, t. II, Vilnius: Mintis, 1990; *Mažosios architektūros paminklų geležinės viršūnės ir kryžiai*. Katalogas, sud. M. Mieliauskiene, Rokiškio krašto muziejus, 2005; *Molėtų krašto kalviškoji kryždirbystė*, A. K. Kyno tekstas ir piešiniai, Molėtai: Molėtų krašto muziejus, 2005; Petrušienė D. *Joniškio krašto sakralinės kalvystės paminklai*, Šiauliai: Joniškio istorijos ir kultūros muziejus, 2003; *Zanavykų krašto mažoji architektūra*, sud. V. Dėdynas, įv. straipsnis J. Zabulytės, Kaunas: V3 Studija, 2009; Čerbulėnas K. *Lietuvos geležiniai kryžiai*, Vilnius: Mintis, 1996, ir kt.

¹² Asmeninis archyvas, f. 2010, 2013.

¹³ Informaciją suteikė A. Jonušytė, autorės pokalbis 2014 m. birželio 20 d.

pinų lietuvių kryžių be įrašų ir datų, o XIX a. datuoti paminklai žymi 1869, 1877, 1880 metų palaidojimus, todėl galima spėti, kad dalis jų galėjo būti atgabenti nuo 1873 m. greta Kupiškio nutiesta geležinkelio linija,¹⁴ o nuo XIX a. II pusės tokių paminklų pagausėjimą galėjo lemti ir Kupiškio miestelio išaugimas ir pagerėjusi gyventojų ekonominė padėtis.¹⁵ Daugiau lietuvių kryžių buvo pastatyta XX a. pradžioje – I pusėje. Tai liudija 1900–1921 m. laikotarpiu pastatytų devynių datuotų paminklų palaidojimo datos. Kupiškis XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje buvo vienas kalvystės centrų¹⁶ ir žinoma, kad XIX a. šalia Kupiškio buvusiam Pajuodupio dvare veikė kalvė,¹⁷ tačiau kol kas neaptikta duomenų apie vietinę lietuvių kryžių gamybą. Keleto lietuvių kryžių formos atitinka Kaune veikusios „Minervos“ liejyklos katalogo modelius, tačiau nesant ant paminklų liejyklos ženklų, sunku nustatyti konkrečią jų gamybos vietą.

Formos požiūriu lietuvius kryžius galima skirstyti į du tipus: kuklaus dekoruotus ir puošnius ažūrinius. Abiejų tipų kryžių skirtingas aukštis ir santykis su postamentu: nedideli kryžiai įleidžiami į aukštesnį akmeninį arba betoninį stulpą, rečiau – stelą, didesni – į žemesnį postamentą, rečiau įkasami tiesiai į žemę.¹⁸ Kuklaus dekoruoto tipo turi du variantus – paprastos formos ir su dekoratyviais skersinių galais. Vieni tokių paprastos formos paminklų – neoromantizmui būdingas iš nupjauto medžio kamieno išaugančio kryžiaus – šakos modelis (2 pav.). Tokių kryžių Kupiškio kapinėse yra penki – trys nedatuoti (du su lietais įrašais „kamieno“ dalyje, tačiau be metų), du su 1869 ir 1900 m. palaidojimų datomis. Šių paminklų dydžiai skirtingi, vieni gražesni, kiti masyvesni, o vienintelis jų dekoras – nukirstas šakas imituojantys „gumbeliai“. 1900 m. kryžiuje panaudota kituose šio stiliaus kryžiuose rečiau aptinkama vertikalių skersinių apjuosianti medžio šaka. Kupiškio kryžiuose nėra liejyklų ženklų, tačiau panašios formos kryžiai buvo liejami Kauno „Minervoje“ (katalogo nr. 12, 25). Tokio modelio kryžių esama ir kitose Aukštaitijos bei Lietuvos kapinėse, todėl galima spėti, kad jie galėjo būti atvežti arba iš Kauno, arba iš Sankt Peterburgo, Rygos, Varšuvos, arba kitų liejyklų.

Kitų šio tipo kryžių dekoras – reljefiškai arba kiaurapjūvio ažūru dekoruoti skersinių galai. Siluetiškas skersinių galų dekoras įvairus, tačiau esama ir kelių vieno modelio paminklų – Kupiškio kapinėse išlikę trys retai Lietuvoje aptinkami lietuvių kryžiai su skersiniuose panaudotomis riesčių ir kryželių formomis, atitinkantys „Minervos“ katalogo nr. 17 modelį (3 pav.). Du iš jų neturi įrašų, vienas žymi 1882 m. kapą. Visų trijų kryžių skersinių galai nudažyti balta spalva, kuri suteikia paminklui dekoratyvumą. Analogiškas paminklas su 1889 m. palaidojimo data kol kas aptiktas tik Svėdasų kapinėse (Anykščių r.). Kitose Lietuvos vietovėse ir Aukštaitijoje gana dažni, tačiau Kupiškio kapinėse reti šie modeliai: trilapių formos arba siluetiškoms, gotikos stilių primenančiomis nežymiomis bangelėmis profiliuoti trikampiai skersinių galai (trilapių formos 1907 m., trikampių – 1877 m. ir nedatuotas kryžius, 4 pav.); tik du su puošnesniu „pūstu“ reljefiniu

¹⁴ Kupiškio istorija, *Graži tu mano...*, http://www.grazitumano.lt/wiki/index.php/Kupi%C5%A1kio_istorija [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

¹⁵ B. Kviklys nurodo, kad Kupiškio ir apylinkių žemė buvo derlinga, buvo auginami linai, plėtojama gyvulininkystė, todėl kupiškėnai gyveno pasiturinčiai. Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. II, Čikaga, p. 631.

¹⁶ Milius V., Stravinskis A. Kalviai, *Tarybinė Lietuvos enciklopedija*, t. II, Vilnius, 1986, p. 192.

¹⁷ Kviklys B. *Ten pat*, p. 630.

¹⁸ Šie bruožai būdingi ir kaltiniams kryžiams.

ornamentu dekoruoti lieti kryžiai; vienas su dviem riesčių ir vėduoklės deriniu. Prie Lietuvoje retesnių šio dekoruoto kryžių priskirtini minėtas 1857 m. paminklas (1 pav.) ir itin kuklaus dekoruoto nedatuotas kryžius, atitinkantis „Minervos“ katalogo nr. 1 (5 pav.) – analogiški kryžiai kol kas užfiksuoti tik Kauno Šančių ir Troškūnų (Anykščių r.) kapinėse. Unikalus nedatuotas ir be įrašo lietas kryžius su kaltinėmis C formos skersinių užbaigomis (6 pav.). Su kaltinėmis detalėmis lietuviški kryžiai Lietuvoje užfiksuoti pavieniai atvejai – kol kas žinomas tik vienas kitokio piešinio nei Kupiškio kaltinėmis detalėmis dekoruotas lietas kryžius Troškūnų senosiose kapinėse (Anykščių r.).¹⁹

Kiti pirmo tipo paprastos formos kryžiai turi ažūrinės skersinių užbaigas. Tai Aukštaitijoje dažnai aptinkami septyni vienodi lieti kryžiai su riestėmis formuotais ažūriniais skersinių galais,²⁰ o retesniems pavyzdžiams priklauso kryžius su neogotikos stilistikos smailėmis ir rozetėmis skersinių galuose (Adomėlių šeimos kapas) – pavieniai šio modelio pavyzdžiai užfiksuoti Pasvalio (Panevėžio r.), Viešintų ir Važdėlių (Anykščių r.) senosiose kapinėse (7 pav.).²¹ Kupiškio kapinėse išlikęs kol kas kitose Lietuvos kapinėse neužfiksuotas lietas paminklas su kaltinių kryžių ornamentą primenančiais skersinių galais, jo siluetas papildytas trumpais tarpkryžių spinduliais, o nugarinėje kryžmos pusėje pritvirtinta trikampyje spinduliuojanti Apvaizdos akis (8 pav.).

Šiam tipui galima priskirti ir lietuviškų kryžių variantą, kai kiauropjūvio ažūrais dekoruoti tik skersinių galai ir stiebo apatinė dalis. Priešingai nei kitose Lietuvos vietovėse, kur toks modelis gana populiarus, Kupiškio kapinėse jų yra tik du, abiejų dekoras skiriasi smulkios detalėmis: nedatuoto Adomo ir Anastazijos Gabrenų („ADOMAS yr ANASTAZIJA GABRENAJ“) paminklo turtingesnis stiebo dekoras – panaudoti nedideli šoniniai ažūrai ir lieta angeliuko galvutė, o 1880 m. paminklas kuklesnis, be šių minėtų detalių (9 pav.). Abu kryžiai turi atitikmenis „Minervos“ kataloge (nr. 8 v, nr. 31), tačiau kitose Lietuvos kapinėse, kaip ir Kupiškyje, liejyklos įrašų kryžiuose nėra, todėl sunku nustatyti, ar tai Kauno liejyklos gaminiai.

Antro varianto – ažūriškų kryžių Kupiškio kapinėse mažiau ir dauguma jų modelių aptinkami Aukštaitijos, Dzūkijos ir kitų vietovių kapinėse. Tai aštuoni puošnūs neogotikinės stilistikos kryžiai su trilapiais skersinių galais, kurių kryžmą supa pluoštiniai vientisi tiesūs spinduliai (palaidojimų datos – 188.../1907, 1920, 1955), ir du kryžiai, kurių skersinių vidus užpildytas smulkiu „tinkleliu“, o kryžmoje įkomponuotas įrašams arba Nukryžiuotajam skirtas ovalas. Kupiškio kapinėse išlikę trys Lietuvoje populiarūs neogotikinio stiliaus ornamentikos kryžiai, kurių skersiniai užbaigiami trilapiais motyvais, o stiebo centre esantis angeliuko galvutės liejynas apsuptas stilizuotų augalų vainiku (du kryžiai nedatuoti, vienas žymi 1880 m. palaidojimą). Prie retų pavyzdžių tenka priskirti ažūrinį neogotikinį lietuviškų kryžių, atitinkantį „Minervos“ nr. 19 modelį, – tokių pavienių paminklų kol kas užfiksuota tik keliose kapinėse²² (10 pav.), bei vienintelį šiose kapinėse

¹⁹ Palyginamoji medžiaga iš asmeninio archyvo, f. 2011, 2012.

²⁰ Kupiškio kapinėse tokių kryžių esama šeši, du iš jų pažymėti 1908, 1917 m. palaidojimų datomis.

²¹ Asmeninis archyvas, f. 2008, 2012.

²² Babtai (Kauno r.), Lietuvos nacionalinis muziejus, ng. 22979, f. S. Paulauskas; Kauno Panemunės, Sintautų (Šakių r.), Šiluvos (Raseinių r.), asmeninis archyvas, Neverų (Rokiškio r.) kapinėse (*Mažosios architektūros paminklų geležinės viršūnės ir kryžiai*. Katalogas, sud. M. Mieliauskienė, Rokiškio krašto muziejus, 2005, il. 82).

esantį turtingos barokinės formos modelį su gausiu augaliniu reljefu (11 pav.) – analogiškų pavienių kryžių esama Kaltanėnų (Šalčininkų r.), Nemajūnų (Birštono r.), Dusmenų bažnyčios šventoriaus (Trakų r.) kapinėse.²³ Kitose vietovėse retesni ir kiti du kryžiai: vienas jų su keturiais pluoštiniais tiesiais spinduliais (Domicelės Varkalienės kapas), kitas – su dviem vynuogių kekių smulkiais motyvais kryžmoje ir dvi palmės (?) šakas imituojančiomis „puokštėmis“. Retiems lietiems pavyzdžiams priklauso ir tarp dviejų akmenų stelių naujai įkomponuotas senas turtingos ornamentikos kryžius (12 pav.) – kol kas toks modelis aptiktas Vilniaus Rasų kapinėse,²⁴ būta ir Radviliškyje.²⁵ Lietus kryžius, ypač retesnius jų modelius, reikėtų išsaugoti kaip buvusios kryžių gamybos pavyzdžius, nes tai Lietuvos kapinių paminklų savitumo istorijos dalis, atskleidžianti ne tik tam tikrų vietovių ekonominę lygį, bet ir gyventojų skonį.

Kaltiniai kryžiai

Senųjų kaltinių kryžių, Lietuvoje plitusių nuo XIX a. II pusės iki maždaug XX a. I pusės/vidurio, Kupiškio kapinėse išliko dešimt, nors 1988 m. jų būta dvidešimt aštuoni.²⁶ Žinant, kad XIX–XX a. pradžioje Kupiškis buvo vienas kalvystės centrų, sunku paaiškinti, kodėl didžiausiose parapišiose kapinėse tiek nedaug kaltinių kryžių. Arba jų būta daugiau, bet neišliko? Viena jų negausumo galimų priežasčių gali būti susijusi su didesne vietinių kalvių darbų paklausa kaimuose, kaimyninėse vietovėse, – antai geležinius „ratilalius“ ir medinių paminklų „saulalas“ kalusio Juozapo Tilindžio iš Antašavos dvaro kūrinių esama senosiose Antašavos kapinėse, Zaprūtiškėse, Vabalninke, Daršiškių kaime,²⁷ savito braižo geležinių kryžių autorius Petro Buzo (gyveno ir dirbo Šimonyse²⁸) kaltų kryžių išlikę ne tik Kupiškio, bet ir Anykščių apylinkių kapinėse, o baldų apkaustus ir kryžius kalusio Jono Dagio iš Punkiškių kaimo (Kupiškio r.), vėliau persikėlusio gyventi į Jūžintus (Rokiškio r.), nemažai darbų liko Jūžintų, Svėdasų, Kamajų, Salų apylinkėse.²⁹ Kita priežastis gali būti susijusi su gyventojų teikiamais prioritetais – XIX a. pab.–XX a. I pusėje Kupiškio krašte klestėjo žemės ūkis, todėl gyventojų ekonominė padėtis buvo gana gera, o tai lėmė, kad pirmenybė buvo teikiama turtinę gerovę liudijantiems lietiems bei iš akmenų nutašytiems kryžiams. Tai rodo šių paminklų gausa, jie tuo metu buvo brangūs ir juos dažniau statė dvarininkai, miestiečiai, dvasininkai, o po baudžiavos panaikinimo – ir praturtėję ūkininkai. Galima ir trečia priežastis – nemaža dalis vietinių kalvių galėjo specializuotis ūkio ir buities padargų, arklių kaustymo srityse ir kryžių nekūrė.³⁰

²³ Kaltanėnų, Nemajūnų paminklai – asmeninis archyvas, f. 2011–2012, Dusmenų bažnyčios šventoriaus kryžius, fotografuotas V. Balkūno 2010 m.

²⁴ Asmeninis archyvas, J. Pačkauskienės f. 2010.

²⁵ Šiuo metu kryžius pakabintas ant Radviliškio bažnyčios sienos, <http://static.panoramio.com/photos/original/46408719.jpg> [interaktyvus, žiūrėta 2013 02].

²⁶ Autorės asmeninio archyvo duomenys, fotografuota 1988 m.

²⁷ Kontrimas Č., Stravinskas A. Kryžių meistrai – kalviai, *Lietuvos geležiniai kryžiai*, Vilnius, Mintis, 1991, p. 38.

²⁸ *Ten pat*, p. 37; Buzas A. Kalvių karta, *Šimonių seniūnija*, sud. A. Jonušytė, Kupiškio etnografijos muziejus, 2004, p. 107.

²⁹ Stravinskas A. Meninė kalvystė, *Lietuvos kalvystė*, Vilnius: Gelspa, 2004, p. 70; Petrusis J. Senieji liaudies menininkai, *Mokslas ir gyvenimas*, 1965, nr. 10, p. 33.

³⁰ Apie tokius Kupiškio krašto kalvius žr.: Matulytė G. Kalvystės amatas užtikrino pragyvenimą, *Kupiškėnų mintys*, 2005 08 30, http://www.kmintys.lt/?psl=amatu_gijosid=26; Matulytė G. Pasagos – numylėtiems arkliams, *Kupiškėnų mintys*, 2005 06 28, http://www.kmintys.lt/?psl=amatu_gijosid=22 [interaktyvus, žiūrėta 2013 08].

Išlikę datuoti senieji kaltiniai kryžiai pastatyti 1861, 1869, 1873, 1884 ir 1892 m. bei 1911 ir 1928 m. Nedatuoti kryžiai pagal stilistiką ir išorinius (korozijos, jungimo technikos) požymius taip pat priklauso šiam laikotarpiui, o negausūs nauji paminklai žymi XX a. 8–10-ojo dešimtmečių palaidojimus. Formos požiūriu pastebimas Aukštaitijai būdingas bruožas, nes vyrauja dvistiebiai kryžiai. Jų dekoru bruožai artimi kitiems Aukštaitijos šio tipo kryžiams, t. y. skersinių vidus užpildomas S riestėmis, kartais papildytomis savitus lapelius primenančiomis smulkiomis detalėmis, nenaudojami tiesūs tarpkryžių spinduliai. Tačiau esama ir originalių sprendimų: antai iš buvusių trijų išlikusių dviejų labai panašaus piešinio kryžių³¹ kryžmoje panaudotas keturlapės gėlės žiedo motyvas (13 pav.), atskiruose paminkluose tik nežymiai skiriasi skersinių bei stiebo dalies dekoru piešinys. Identiški kryžiai su keturlape kryžmų gėle pastatyti ir Skapiškio (Kupiškio r.)³² bei Kirdonių ir Pandėlio (1884 m., Rokiškio r.) kapinėse,³³ todėl neabejotina, kad tai yra vieno nežinomo meistro darbas. Kitų trijų buvusių vienodų dvistiebių kryžių skersiniai dekoruoti paprastomis S riestėmis, o stiebo dalyje įkomponuota stilizuoto augalo šaka kryžmoje užbaigiama trilapiu žiedu (14 pav.). Analogiškas kryžius 1988 m. autorės užfiksuotas ir Antašavos bažnyčios šventoriaus kapinėse (Kupiškio r.). Išlikęs panašaus piešinio 1928 m. kryžius su X kryželiu kryžmoje ir 1891 m. palaidojimą žymėjęs dingęs paminklas su kryžmoje panaudotu skardos kvadratu Nukryžiuotajam taip pat gali būti to paties kalvio darbas (15a, b pav.).

Kiti dvistiebiai kryžiai taip pat priklauso unikaliems variantams. Du Kupiškio kapinių paminklai vertingi dėl savitos formos ir pastatymo laiko, nes tai ankstyviausi Kupiškio kapinių kaltiniai paminklai ir vieni senesnių šio tipo antkapinių paminklų pavyzdžių Lietuvoje: tai neišlikęs 1861 metų palaidojimą žymėjęs kryžius su skirtingu skersinių ir stiebo dekoru (16a pav.) ir tebestovintis įmantresnės formos S riestėmis ir Marijos monograma kryžmoje dekoruotas 1869 m. kryžius (16b pav.). Abu paminklai žymi dvasininkų kapus, todėl neatsitiktinai jų postamentų viršuje pritvirtintos skardinės taurės, o fasadinėje pusėje išdažytos stulos juostos. Lyginant su autorės 1988 m. užfiksuota medžiaga, neišliko ir dar du vienodi unikalaus dekoru nedatuoti kryžiai – jų skersinių ir stiebo puošyba kol kas neturi analogų Aukštaitijos ir Lietuvos vietovių dvistiebių kaltinių kryžių kontekste (17 pav.). Nebėra ir dviejų, pagal stilistiką Petro Buzo kaltų dvistiebių kryžių, kurių skersinių vidus užpildytas spiralių ir rombo formomis, paminklus pąvairinant lietu, sidabrine spalva nudažytų saulučių žiedais bei savitais tarpkryžių spinduliais (18a, b pav.).³⁴ Analogiški paminklai 1988 m. autorės užfiksuoti ir Antašavos naujosiose kapinėse bei Šimonių kapinėse.³⁵ Dar vienas neišlikęs analogiškos formos Kupiškio kapinių 1924 m. kryžius galėjo būti P. Buzo brolio arba sekėjo darbas, arba pastatytas vėliau, jau po kalvio mirties (19 pav.) – tai liudija P. Buzo kaltas identiškas paminklas Šimonių kapinėse.³⁶

³¹ Abiejuose paminkluose nežymiai skiriasi tik stiebo apačioje esančių S riestių profiliai.

³² Asmeninis archyvas, f. 2013.

³³ *Mažosios architektūros paminklų geležinės viršūnės ir kryžiai*. Katalogas, sud. M. Mieliauskienė, Rokiškio krašto muziejus, 2005, pav. 118, 124.

³⁴ Šių paminklų autorystė nustatyta remiantis A. Buzo straipsnyje publikuotu analogiškos formos Šimonių kapinėse esančiu P. Buzo nukalto kryžiaus pavyzdžiu (il. žr.: Buzas A. Kalvių karta, *Šimonių seniūnija*, sud. A. Jonušytė, Kupiškio etnografijos muziejus, 2004, pav. 38).

³⁵ Asmeninis archyvas, f. 1988.

³⁶ Il. žr.: Buzas A. Kalvių karta..., pav. 39. Buvęs Kupiškyje kryžius skiriasi tik C formos tarpkryžių dekoru.

P. Buzo arba jo brolio kalvei tenka priskirti ir 1921 m. kapą žymintį analogiškos formos kryžių Panevėžio senosiose kapinėse.³⁷

Visų aptartų panašios formos neišlikusių kaltinių dvistiebių kryžių matmenys skirtingi – aukštis nuo 0,70 m iki 1,16 m, skiriasi ir skersinių ilgiai. Tai rodo, kad paminklai buvo kuriami pagal vieną piešinį, bet nenaudojant šablonų, kaip kartais daro kai kurie kalviai.³⁸ Improvizacijas patvirtina ir skirtingų dekoru detalių variacijos: skiriasi jų stiebų apačios riesčių formos, kryžmos detalės, skersinių galų profiliai arba kryžiaus stulpinės dalies ornamentika. Svarbu ir tai, kad Kupiškio kapinių dvistiebiuose kryžiuose dažnai naudojamas skirtingas skersinių ir kryžiaus stiebo dekoras, ir tai galima priskirti vietinių kalvių kūrybiniam braižui. P. Buzo naudotas lietas arba iš skardos karpytas saulutės dvistiebiams kryžiams dekoruoti naudojo ir kiti Aukštaitijos krašto kalviai – XX a. 3–5-ajame deš. dirbęs A. Jurkštas (Viešintos, Anykščių r.), anykštėnas V. Žarckus bei nežinomi meistrai. Retai Aukštaitijoje aptinkami religiniai liejiniai panaudoti 1911 m. kaltiniame kryžiuje – jo stiebo viduryje būta dviejų lietuvių angelų figūrų, tačiau šiandien liko tik nedidelės apatinės jų dalys (20 pav.).

XX a. 8–10-ajame dešimtmėčiais Kupiškio kapinėse pastatyta nedaug dvistiebių kryžių, nes sovietiniais laikais nunykusį kaltinių antkapinių kryžių tradicija Lietuvoje neatsigauna iki šiol. Dviejų iš jų stilistika artima seniesiems kryžiams: nenaudojami tarpkryžmių spinduliai, skersinių vidus užpildomas rombais formuotomis riestėmis arba lenktomis formomis, panašiai į senuosius užbaigiami ir skersinių galai. Esminis skirtumas – kryžiaus stiebo apačioje nėra S riesčių (21 pav.). Lakoniški kiti du šiuolaikiniai kryžiai, kurių dekoru komponavimo principai skiriasi: puošybos elementai koncentruojami ne skersinių vidinėse erdmėse, o skersinių galuose, kryžma papildoma paprastais tiesiais arba suktos geležies 1–3 spinduliais, o kryžiaus apačia – įvairiomis „pūstomis“ formomis (22 pav.). Du nedideli dvistiebiai kryželiai komponuoti kaip antkapinių granitinių stelių papildiniai, jų dekoras taip pat santūrus (Jono Kriukos (1906–1989), Stefanijos Kriukienės (1910–2004) kapas).

Vienastiebių kryžių nedaug. Senujų paprastos formos kryžių 1988 m. buvo keturi, šiandien išlikęs tik vienas – tai kuklaus dekoru vientisos plačios geležies juostos kryžius su itin smulkių „ratukų“ juostele skersinių galuose. 1988 m. būta ir kito panašaus paminklo, tik tokių pat „ratukų“ nedideliu apskritimu akcentuota kryžma.³⁹ Kitas neišlikęs 1884 m. kryžius buvo nukaltas karkasui panaudojant taip pat gana plačią metalo juostą, ją įrėminant storos vielos apvadais (23 pav.). Kupiškio kapinėse išliko ir du P. Buzo kalti antkapiniai kryžiai saulutės, kuriuos nesunku identifikuoti pagal vienodą šio kalvio stilistiką. Tenka apgailestauti, kad abiejų paminklų postamentuose nėra išlikę palaidojimo datų – viename nėra jokio įrašo (kryžius stovi už Zulonų šeimos kapo), o kito postamente naujai įmontuota akmens plokštė su 1935, 1942, 1969 m. palaidojimo datomis (Navickų šeimos kapas) gal dengia išlikusią senąją datą (24 pav.). Lyginant su kitais datuotais šio kalvio kryžiais ir žinant jo mirties datą, atrodo tikėtina, kad šie du paminklai

³⁷ Il. žr.: http://www.genealogia.okiem.pl/foto2/displayimage.php?album=2605&pid=34009&otop_display_media [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

³⁸ Antai Viešintose (Anykščių r.) gyvenęs ir dirbęs A. Jurkštas kryžius kaldavo naudodamas vieną šabloną. Plačiau žr.: Zabulytė J. Anykščių rajono XIX a. pab.–XX a. I pusės kaltiniai kryžiai Aukštaitijos paminklų kontekste, *Lietuvos kalviškoji kryždirbystė*, sud. J. Zabulytė, Utena: Utenos spaustuvė, 2012, p. 84.

³⁹ Asmeninis archyvas, f. 1988.

buvo nukalti XIX a. 9–10-ajame deš., vėliausiai – XX a. 1-ajame deš. (P. Buzas mirė 1916 m.). Iki šiol žinoma penkiolika P. Buzo sukurtų saulės formos antkapinių kryžių: trys Anykščių rajone (Andrioniškio kapinės, 1886 m., Andrioniškio bažnyčios šventorius, Troškūnų kapinės, 1882 m.), minėti du paminklai Kupiškio kapinėse, septyni Kupiškio rajone (trys Keginių,⁴⁰ du Kepurių⁴¹ ir Šimonių,⁴² vienas Palėvenės⁴³ kapinėse), du 1882 m. nukalti kryžiai saugomi Lietuvos dailės muziejuje.⁴⁴ Visi šie P. Buzo kryžiai vienodos formos, tik kai kurių skiriasi detalės – kartais vertikalusis saulės skersinis užbaigiamas iš dviejų apskritimų suformuota sfera su kryželiu, apatinio skersinio šonuose tvirtinamos spindulių užbaigos atkartojančios nulinkstančios šakelės. Rečiau skiriasi spindulių bangų intervalai, o viename Keginių kapinių kryžiuje panaudota originali detalė – stiebo apatinė dalis iš abiejų pusių apsupta banguota juosta su nedidelėmis riestėmis. Lietuvos dailės muziejuje saugomos P. Buzo darbo geležinės viršūnės forma skirtinga – tiesaus profilio skersiniai užbaigiami šakelėmis su lelijų/tulpių žiedais, jais puošiamos ir tiesių bei banguotų spindulių užbaigos, o vietoj antkapiniuose kryžiuose pamėgtos stiebo horizontalios detalės su dviem mažais kryželiais – savotiško „laivelio“ motyvo, pagal tradiciją komponuojamas pusbėnulis.⁴⁵ Galbūt P. Buzo kryžiuose dažnas „laivelis“ yra geležinių viršūnių pusbėnulio interpretacija?

Tenka spėti, kad Kupiškio kapinėse išlikęs seniausias 1873 m. saulės formos antkapinis kryžius gali būti ankstyvasis P. Buzo darbas, nes panaudota jo paminklams analogiška skersinių forma, kurią atkartoja keturi tiesūs spinduliai, apsupti banguotais spinduliais, kryžiaus vertikalaus skersinio viršus užbaigiamas apversotos širdies lapu (25 pav.). Kita vertus, kol nėra P. Buzo autorystę patvirtinančių duomenų, galima ir kita versija, kad šis kryžius vėlesnių metų ir nukaltas nežinomo meistro, tik įleistas į seną postamentą.

Šiuolaikinių vienastiebių kryžių statoma mažai: vienas jų žemas, itin kuklaus dekoro (Krutovų šeimos kapas), kitų formos stilistika ir komponavimas su granitinėmis stelomis būdingas nuo XX a. 7–8-ojo deš. Lietuvos kapinėse paplitusioms geležinėms viršūnėms-saulutėms. Vienos jų gana aukštos ir tampa beveik tolygiu arba vyraujančiu paminklo elementu (Mažeikių ir Pretkų šeimų, Aleksandro Dambrausko (1879–1941) kapai), tačiau dažniau nedidelės geležinės saulutės įleistos granitinių stelių viršuje (Augustauskų, Juozevičių šeimos, Buzų šeimos kapai) arba tvirtinamos stelos šone (Augustinų šeimos kapas), dviejų stelių centre (Sinkevičių ir Bukėnų šeimų kapas). Retai tarp šiandienos paminklų aptinkami originalūs sprendimai, vienas jų – akmens stelos su niša geležiniam kryželiui variantas (26 pav.).

⁴⁰ A. Jonušytės archyvas, f. 2008–2009.

⁴¹ Asmeninis archyvas, f. 2013.

⁴² Asmeninis archyvas, f. 1988. Šis kryžius skiriasi nuo publikuoto Z. Žemaitytės straipsnyje (žr. 3 išnašą) ir šiuo metu esančio Kupiškio etnografijos muziejuje tam tikromis detalėmis – stiebo apačioje nėra pritvirtintos horizontalios šakelės, skiriasi ir virš jo esančio, kituose P. Buzo kryžiuose visur naudoto „laivelio“ su dviem kryželiais forma – jis trumpesnis, „laivelio“ galai mažiau riesti.

⁴³ M. Sakalauskas, f. 1972, http://www.tradicija.lt/Kryziai/Kupiskio_kryziai_3.htm.

⁴⁴ Inventorinis numeris LDM LM 1651, <http://www.muziejai.lt/emuziejai/Eksponatas.asp?paroda=25eksponas=25kodas=3755kdr=15tpe=25> [interaktyvus, žiūrėta 2013 10]; Inventorinis numeris LDM LM 2543, <http://www.muziejai.lt/emuziejai/Eksponatas.asp?paroda=25eksponas=45kodas=3745kdr=15tpe=25> [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

⁴⁵ Inventorinis numeris LDM LM 2543, <http://www.muziejai.lt/emuziejai/Eksponatas.asp?paroda=25eksponas=45kodas=3745kdr=15tpe=25> [interaktyvus, žiūrėta 2013 10].

1 pav. Lietas kryžius. 1857 m.

2 pav. Lietas kryžius.
Įrašo nėra

3 pav. Lietas kryžius.
Įrašo nėra

4 pav. Lietas kryžius. 1877 m.

5 pav. Lietas kryžius.
Įrašo nėra

6 pav. Lietas kryžius
su kaltinėmis skersinių
užbaigomis. Įrašo nėra.
2013 m. Aušros Jonušytės
nuotraukos

7 pav. Lietas kryžius (viršuje kairėje).
Įrašo nėra

8 pav. Lietas kryžius. Senojo įrašo nėra
(akmens lentelėje iškalti naujų palaidojimų
metai)

9 pav. Lietas kryžius. Lietas įrašas
horizontalaus skersinio nugarinėje pusėje:
„KRYSTOPAS, JOZEPOTA IR JONAS /
MERIKSAJ 1880 M.“
2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

10 pav. Lietas kryžius (viršuje kairėje).
Stiebo apačioje pritvirtintoje metalinėje
lentelėje išlietas įrašas: „SINPOROZIJA /
MASIULENE / Amžina atilsie /
duok [...] / weszpate“

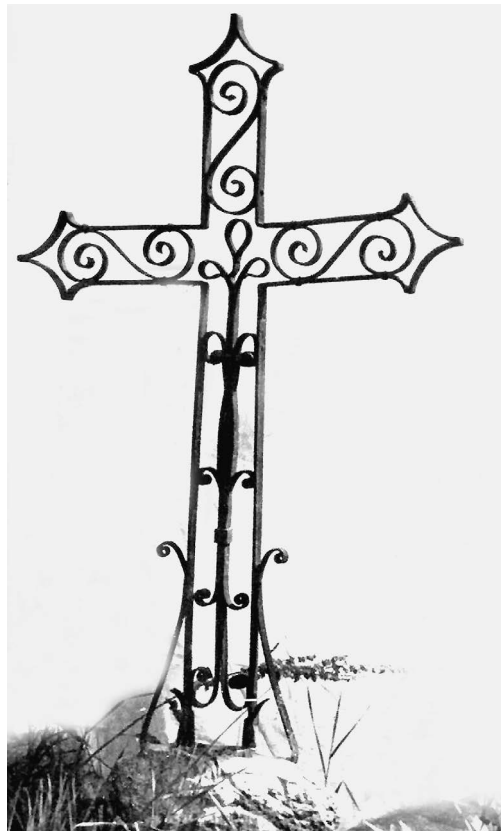
11 pav. Lietas kryžius. Įrašo nėra

12 pav. Lietas kryžius.
2013 m. A. Jonuštės nuotraukos

13 pav. Kaltinis
kryžius

14 pav. Neišlikęs
kaltinis kryžius
(įrašo nėra).
1988 m. J. Zabulytės
nuotraukos

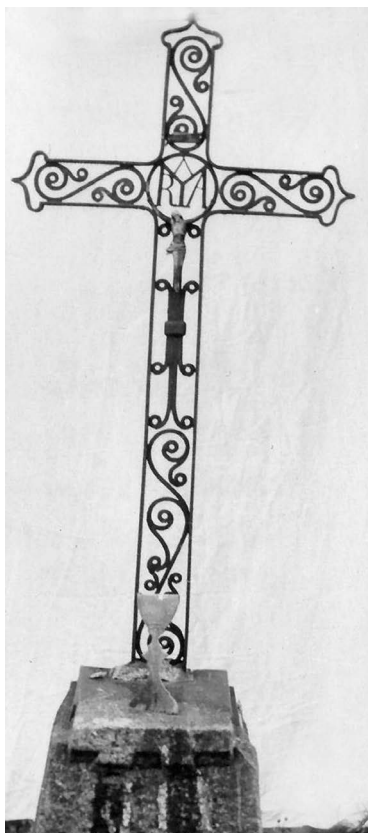
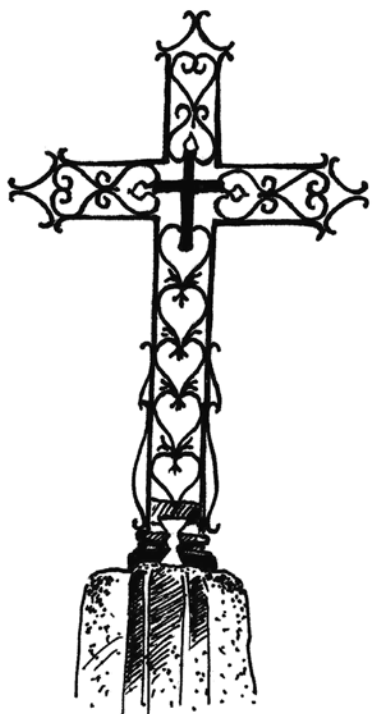
15 pav.
Kaltiniai kryžiai:

a) 1928 m.
2013 m.

A. Jonušytės nuotr.;

b) 1892 m. (neišlikęs).
1988 m.

J. Zabulytės nuotr.

16 pav. Kaltiniai
kryžiai:

a) įrašas: „S. P. /
KS / JANUSEVICZ /
KLEBAN KUPISKI /
LET 60 / ZMARL
1861 R.“ (neišlikęs);

b) įrašas: „INDRIUS
JEWENAS / Klebonas
Kupiszkie / (kryželis)
1869 spalio m. 20 d.
Amz. 70“.

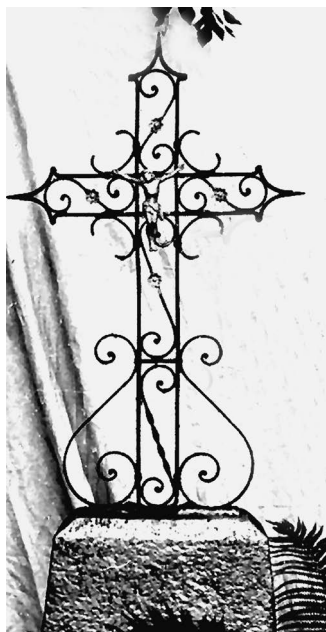
1988 m. J. Zabulytės
pieš. ir nuotr.

17 pav. Kaltinis kryžius
(neišlikęs, įrašų nėra)

18a, b pav. P. Buzo kaltiniai kryžiai (abu neišlikę, įrašų nėra).
1988 m. J. Zabulytės nuotraukos

19 pav. Kaltinis kryžius.
1924 m.
1988 m. J. Zabulytės nuotr.

20 pav. Kaltinis kryžius.
1911 m.
2013 m. A. Jonušytės nuotr.

21 pav. Kaltinis kryžius.
1996 m., 2013 m. palaidojimai.
2013 m. A. Jonušytės nuotr.

22 pav. Kaltinis kryžius.
1973, 1989, 2000 m. palaidojimai.
2013 m. A. Jonušytės nuotr.

23 pav. Kaltinis kryžius. Įrašas kryžmos nugarinėje pusėje pritvirtintoje metalinėje lentelėje: „JONAS JURENAS / 1884 / AMŽ. 40 M. GAIĖUS / SUNUS POVILAS / PAMINKLAN DEDAMAS“ (neišlikęs).
1988 m. J. Zabulytės nuotr.

24 pav. Kaltinis kryžius
(viršuje kairėje). P. Buzas

25 pav. Kaltinis kryžius.
P. Buzas (?). 1873 m.

26 pav. Kaltinis kryželis.
Fabijonas Miečinskas (1875–1956).
2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

27 pav. Vamzdinis kryžius
(viršuje kairėje). Ona Kručaitė
(1906–1987) ir jos tėvai

28 pav. Vamzdinis kryžius.
Vareikų šeima

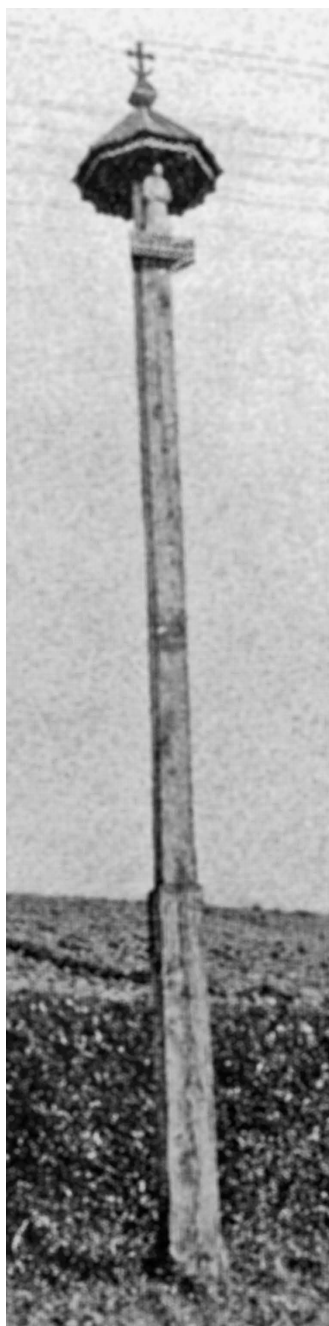
29 pav. Akmeninis kryžius.
1913 m. (?).
2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

30 pav. Akmeninis kryžius (viršuje kairėje). 1907 m.

31 pav. Akmeninis kryžius. Adomelių šeimos kapas

32 pav. Akmeninis kryžius. 1928 m. 2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

33 pav. Stogastulpis. Pelyšių kaimas (Šimonių vls.).
 Apie 1798 m. Balio Buračo nuotr.
 Kryždirbystė Lietuvoje, sud. A. Stravinskas, A. Buračas,
 Vilnius, Seimo leidykla „Valstybės žinios“, 1998, p. 150

34 pav. Stogastulpis. Skuodinių kaimas (Kupiškio vls.).
 B. Buračo nuotr. Ten pat, p. 174

35 pav. Stogastulpis. Palėvenės kaimas (Kupiškio r.).
Lietuvių liaudies menas, Mažoji architektūra,
sud. K. Šešelgis, kn. 2, Vilnius, Vaga, 1990, il. 77

36 pav. Medinis kryžius Kupiškio bažnyčios
šventoriuje. Apie XX a. 4-ąjį deš.
Nuotraukos metrikų nėra. KEM

37 pav. Medinis kryžius.
Brazauskų ir Vesalauskų šeimų kapas

38 pav. Stogastulpis.
Onos Kvietkauskienės (1898–1989) kapas.
2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

39 pav. Ričardo Jankausko (1965–1990)
kapo paminklas.
2013 m. A. Jonušytės nuotr.

40 pav. Adelės Rastenienės (1910–1985)
ir Vandos Balsienės (1942–2002)
kapo paminklas

41 pav. Pilkauskų šeimos kapo paminklas.
2013 m. A. Jonušytės nuotraukos

Kryžiai iš vamzdžių

Vamzdinių kryžių atsiradimas ir paplitimas Lietuvoje susijęs su pokario ir sovietiniais laikais, kai, įkūrus kolūkius, dailės ir gyventojų buitinio aptarnavimo kombinatus, kalviai privalėjo dirbti šiose valstybinėse įstaigose, o kryžių kalyba nebuvo pageidaujama dėl religinio turinio. Sovietmečiu kolūkiuose ir kombinateuose dirbantys meistrai kryžius gamino ne darbo metu ir dažnai slapta, pagrindine medžiaga tapo tuo metu lengvai prieinami įvairaus diametro vamzdžiai. Jų naudojimas lėmė, kad kryžiai nepasižymi buvusių kaltinių grakštumu, nes vyrauja grubaus karkaso bei lengvo dekoro kontrastas, pastarasis kuklesnis ir jo variantų aptinkama mažiau nei kaltiniuose paminkluose. Kupiškio kapinėse jų taip pat nėra daug – tik dvylika. Ne visuose paminkluose yra įrašai, tačiau pagal esamus galima teigti, kad tokie kryžiai šiose kapinėse statyti XX a. 7–9-ajame dešimtmečiais. Dekoro požiūriu jie mažai skiriasi nuo kitų Lietuvos vietovių šio tipo paminklų, t. y. naudojami kuklūs spinduliai ir plonos metalo vielos apvadai, mediniais arba metaliniais burbulais užbaigiami skersinių galai. Yra ir kitose Lietuvos kapinėse gana dažnai randamas iš vieno kamieno išaugančių trijų kryžių variantas (trys paminklai). Esama ir unikalių vamzdinių kryžių dekoro pavyzdžių – antai vietoj įprasto kryžmų apskritimo kryžiaus centrą supa keturi apvaliai gaubti puslankiai su trumpais banguotais spinduliais (Valerijos Jurkštienės (1886–1968) kapas) arba S formos spinduliai įreminami kvadratu (27 pav.), arba senųjų paminklų stilistikai artimas dvistiebis kryžius su trilapiais skersinių galais ir ažūriška kryžmos gėle (28 pav.).

Akmeniniai paminklai

Iš akmens nutašyti antkapiniai kryžiai Lietuvoje plito nuo XIX a. II pusės (maždaug nuo 1863–1864 m.) iki XX a. I pusės–vidurio, kartais statyti ir vėliau. Populiarios dvi pagrindinės formos – ant medžio kamieną su nukirstomis šakomis ir šaknimis imituojančio postamento tvirtinti tokios pat formos kryžiai ir paprasti kryžiai ant akmeninio stulpo arba uolą imituojančio postamento. Kaip buvo minėta, Kupiškio kapinėse tokių kryžių gana daug – apie penkiasdešimt. Sprendžiant pagal paminklus su įrašais ir datomis (jų beveik pusė), seniausias žymi 1886 m. palaidojimą, daugiausia jų pastatyta XX a. 2-ajame deš. (dešimt kryžių 1913–1919 m.), mažiau – 1-ajame deš. (trys kryžiai 1907 m.), 4-ajame deš. (keturi kryžiai 1933–1935 m.) ir 5-ajame deš. (du kryžiai 1943 ir 1949 m.). Tradicija buvo tęsiama ir 6–7-ajame dešimtmečiais (trys kryžiai 1965, 1973, 1976 m.) bei šiandien (du kryžiai 1997, 2003 m.). Kaip ir kitose Lietuvos vietovėse, maždaug nuo XX a. 5–7-ojo dešimtmečių plito ir analogiškos formos betoniniai kryžiai.

Seniausias 1886 m. paminklas lakoniškos formos – tai paprastas, su neaukštu postamentu nedekoruotas monumentalus kryžius, kokių kitose kapinėse pasitaiko retai, nes dažniausiai paprasti, kuklūs kryžiai komponuojami su masyvesniu stačiakampiu arba uolos formos postamentu (tokių esama ir Kupiškio kapinėse). Skirtingais laikotarpiais buvo populiarūs tie patys tipai, nors tik XX a. 1–3-iajame dešimtmečiais dažniau statyti kryžiai su trilapiais skersinių galais ant žemo arba aukšto stulpinio postamento (1907, 1926) (29 pav.).⁴⁶

⁴⁶Kupiškio kapinėse išliko šeši tokie kryžiai ir tik trys iš jų datuoti, bet pagal atlikimo techniką ir formas stilistiką priklauso XX a. pradžiai.

Vienas akmeninių kryžių tipų – minėta medžio su nukirstomis šakomis forma. Tokie paminklai Lietuvoje pradėjo plisti XIX a. pabaigoje, tačiau daugiausia jų pastatyta XX a. I pusėje. Šis bruožas būdingas ir Kupiškiui – 1907–1936 metais pastatyta dešimt datuotų paminklų, jų stilistika panaši į kitų šio laikotarpio Lietuvos kryžių. Pagal proporcijas išsiskiria du variantai: kresnesni, kompaktiškų tūrių, kai maždaug 0,60–0,80 m neaukšti, dažniausiai apvalaus skersmens postamentai su nupjautomis šakomis ir įrašui skirta fasado plokšte derinami su nedideliu tokios pat stilistikos kryžiumi (1923, 1925, 1936 m. paminklai, 30 pav.); kitų paminklų „šakoti“ postamentai aukštesni (apie 1,50–2 m), įrašai iškalami ne fasadinėje plokštėje, o stačiakampėje apatinėje cokolio dalyje, jų viršuje tvirtinamas nedidelis „šakotas“ kryžius (31 pav.). Visi šio tipo kryžiai skiriasi proporcijomis ir formos stilistika, todėl gali būti skirtingų akmentašių darbas arba atlikti remiantis įvairiais pavyzdžiais.

Populiariausi trečiojo tipo kryžiai. Tai įvairaus aukščio ir pločio stačiakampių postamentų ir aukštesnio arba žemesnio paprastos formos kryžiaus deriniai. Platesnių ir žemesnių tašyto akmens postamentų fasadinės plokštumos skirtos įrašams, o siauresnių, stulpo formos postamentų viršuje dažniausiai įrėžiama palaidojimo arba paminklo pastatymo data, fasado plokštuma papildoma negiliais kryžiaus, dantukų, ostijos, monstrancijos ir kitais reljefais, įrašai iškalami postamento cokolinėje dalyje (32 pav.). Didžioji tokių kryžių dalis pastatyta XX a. pradžioje–I pusėje (trys 1907, 1910, 1913, du 1915, 1917, 1919, 1928, 1920, 1934), kiti nedatuoti, o sprendžiant iš atlikimo technikos, daugumą jų dirbo vietiniai meistrai. Profesionalų darbai skiriasi tobulesne akmens paviršiaus apdorojimo technika ir architektūrinių detalių panaudojimu (Justino Marcinkevičiaus 1917 m., Stanislovo ir Madlenos Matulionių 1913 m., Inčiūros (1847–1919) kapų paminklai). Šio tipo akmeninių kryžių tradicija, nors ir negausiai, buvo tęsiama ir XX a. 5–8-ajame dešimtmečiais bei šiandien, ką liudija vėliausiai pastatytas lakoniškos formos kryžius 2010 m. ant Vanagų šeimos kapo. Maždaug nuo XX a. 5-ojo iki 9-ojo dešimtmečių tokio tipo kryžiai buvo liejami iš betono, todėl galima kalbėti apie akmeninių kryžių tradicijos tęstinumą (naudojant kitą medžiagą) net gūdžiu sovietmečiu.

Veikiausiai XX a. pabaigoje (datų įrašai sunkiai įskaitomi, matoma tik, kad Vilių šeimos kapas) Kupiškio kapinėse pastatytas Žemaitijai būdingas akmeninis monolitinis koplytstulpis – vientiso akmens stulpo su niša formos paminklai šiame regione buvo statomi XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Kupiškio koplytstulpis skiriasi nuo senųjų itin lakoniška šiuolaikiška forma ir kukliu viršūniniu kryželiu. Gilioje stačiakampėje nišoje iškalta apibendrinta Rūpintojėlio skulptūra atitinka šio šventojo talpinimo paminkluose tradiciją, o santūrios formos požiūriu – ir paminklo stilistiką. Nedidelis koplytstulpis su bareljefine Rūpintojėlio skulptūra arkos formos nišoje, įkomponuotas tarp dviejų granito plokščių ir sudarantis vieną kompoziciją, pastatytas ir ant Kubilių šeimos kapo (palaidojimai 1991 ir 1996 m.). Paminklas pasižymi dekoratyvumu, nes pagal vyraujančios plokštumos tūrį tai daugiau koplytstulpio stilizacijos variantas, būdingas šiuolaikinių meistrų braižiui.

Mediniai paminklai

Medinių paminklų Kupiškio kapinėse XX a. II pusėje–XXI a. pradžioje pastatyta nedaug – vienas stogastulpis, aštuoni kryžiai ir vyraujančios šiuolaikinės interpretacijos – skulptūriniai stulpai, kurių iki 2013 m. pastatyta keturiolika. Siekiant apžvelgti medinius paminklus tradicinių bruožų ir jų tęstinumo aspektu, aptariamieji XIX a. pabaigos–XX a. I pusės laikotarpiu buvę pavyzdžiai. Deja, senųjų Kupiškio kapinių paminklų – kryžių, stogastulpių – nėra užfiksuota, todėl, siekiant apžvelgti medinių paminklų tradicijos bruožus, tenka remtis Kupiškio apylinkėse buvusių paminklų nuotraukomis, nes kapinėse paprastai buvo statomi tai vietai būdingos stiliškos paminklai. Tiesa, kapinių mediniai kryžiai neretai būdavo kuklesnio deko­ro nei sodybų ar šventorių paminklai, o stogastulpiai Aukštaitijos kapinėse buvo statomi iki XX a. pradžios, todėl tikėtina, kad Kupiškio kapinės taip pat nebuvo išimtis.

Stogastulpių pavyzdžių aptikta vos keli, tačiau struktūros bruožai leidžia spėti, kad Kupiškio krašte buvo statomi įvairūs jų tipai. Vienas jų – Balio Buračo užfiksuotas ir, jo manymu, apie 1798 m. Pelyšių kaime (Šimonių vls.) pastatytas paminklas (33 pav.). Tai vienas ankstyviausių stogastulpių Lietuvoje, nes, be jo, dar žinomas M. Brenšteino publikuotas 1760 m. stogastulpis, buvęs Telšių parapi­nėse kapinėse.⁴⁷ Įdomu tai, kad buvusiam Pelyšių stogastulpyje panaudotas apvalus stogelis retai sutinkamas Aukštaitijoje,⁴⁸ labiau būdingas Žemaitijai, todėl galima prielaida, kad XVIII a. apvalūs arba daugiakampiai stogeliai buvo žinomi visoje Lietuvoje, bet ilgiausiai išliko Žemaitijoje. Palyginę su seniausiu Žemaitijos stogastulpiu matome ir kitų panašumų – abu aukšti (apie 4–5 m), nedidelės medinės viršūnės, gana kuklios formos geležiniai kryželiai viršuje. Pelyšių stogastulpio skirtumai – stogelio apačioje panaudotas smulkus geometrini­is dekoras ir nedidelė geometriniu raštu dekoruota papėdė Nazariečio (?) skulptūrai. Tiesa, Telšių stogastulpyje taip pat galėjo būti nedidelė papėdė skulptūrai, nes stulpe po stogeliu matomas tam tikras „karnizas“. Galima spėti, kad šių paminklų išlikimą iki XX a. pradžios galėjo lemti sakinga eglės mediena, dažnai ilgaamžiškesnė už labai tvirtą ažuolą.

Skuodinių kaime (Kupiškio vls.) buvęs stogastulpis būdingas Utenos ir Molėtų apskrims – nelabai aukštas (apie 2,5–3 m), kresnų formų, su gana masyviu keturšlaičiu stogeliu ir kuklia skydelio formos atrama, gana aukšta profiliuota medine viršūne geležiniam kryžiui (šiuo atveju jo nėra – nukritęs ar nebuvo naudojamas?) (34 pav.). Šios formos stogastulpiai J. Baltrušaičio įvardyti „grybo“ tipu, o B. Buračo 1934 m. užfiksuotas Palėvenės kaimo aikštėje (Kupiškio r.) buvęs stogastulpis priklauso taip pat Aukštaitijai būdingo „žibinto“ tipui, nes turi atvirą koplytėlę primenančią viršutinę dalį, suformuotą iš keturių lenktų atramų ir papėdės (35 pav.). Šiame stogastulpyje panaudota ir vidinė „koplytėlės“ pertvara, atskirianti dviem skulptūroms skirtas erdves. Galima spėti, kad XIX a. pab.–XX a. I pusėje Kupiškio

⁴⁷ Il. žr.: Brensztejn M. *Krzyże i kapliczki żmudzkie: Materiały do sztuki ludowej na Litwie*, Kraków, 1906, pav. 3.

⁴⁸ Kitas galimas pavyzdys – prie kelio Svėdasai–Anykščiai (Anykščių r.) buvęs XIX a. vidurio–II pusės stogastulpis, kurio stogelio forma panaši į apvalų, tačiau konkrečiai jo formą sunku nustatyti dėl nepakankamai geros būklės (K. Šimonio piešinys, 1923 m., Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus fototeka, Lta 206). Kitas į Pelyšių panašus stogastulpis B. Buračo užfiksuotas Bučiūnų kaime, Ramygalos valsčiuje (Panevėžio apskr.), il. žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 175.

krašte būta ir daugiau stogastulpių, tačiau nebuvo užfiksuoti apsiribojant tik tam tikromis vietovėmis.⁴⁹

Žinomi ir pavieniai *koplytstulpių* pavyzdžiai – du iš Šimonių apylinkių ir po vieną iš Nakonių (Kupiškio vls.) ir Meliūnų kaimų⁵⁰ (Kupiškio r.). Šimonių valsčiuje buvę paminklai panašūs ir gali būti vieno meistro daryti – Pelyšių kaimo paminklas puošnesnis, jo atviroje koplytėlėje „apgyvendinta“ Kristaus krikšto skulptūrinė grupė, o prie Šimonių buvusiame koplytstulpyje – šv. Rokas.⁵¹ Nakonių koplytstulpis statytas vėliau (apie XX a. I p. ?) ir išsiskiria puošnumu – daug vingrių ornamentų koplytėlės viduje ir išorėje.⁵² Visus tris paminklus sieja koplytėlės papėdė su stulpu jungiančios dekoratyvios puošnesnės arba kuklesnės riestės.

Senujų *medinių kryžių* užfiksuota daugiau. Iš publikuotų leidiniuose ir Kupiškio etnografijos muziejaus archyvo fotografijų galima spręsti, kad XIX a. pab.–XX a. I pusėje Kupiškio krašte, kaip ir visoje Rytų Aukštaitijoje, nemažai būta kryžių su koplytėlėmis-altorėliais. Vieni jų labai puošnūs, naudojama daug dekoru detalių: fasadinėje pusėje dažnai pridėtiniais pjaustiniais papildyti trilapiai skersinių galai, baldakimo formos stogelis, virš jo – saulės formos monstrancija (rečiau – kryželis), ažūriniais pjaustiniais puošta papėdė, o koplytėlių vidines erdves užpildo riestiniai ornamentai ir / arba karpytos skardos apskritimais žydinčių augalų vazose motyvai, kolonėlių viršuje komponuojamos nedidelės angelų su žvakėmis figūros, kai kuriais atvejais pjaustinių ažūras vertikaliai supa ir centrinę kryžiaus dalį. Tokie kryžiai statyti Panevėžio, Anykščių, Rokiškio, Zarasų, Utenos kraštuose. Kupiškio valsčiuje jie užfiksuoti Duoniūnų kaime⁵³ ir bažnyčios šventoriuje⁵⁴ (36 pav.), nežinomoje vietoje,⁵⁵ Pelyšių kaime (1900 m.).⁵⁶

K. Gabrėno darytas kryžius Tūbelio sodyboje Stičkalnyje⁵⁷, apnykęs, bet buvęs puošnus kitas K. Gabrėno paminklas Pupinių kaime,⁵⁸ į šiuos panašus tik Šablinsko 1898 metais darytas kryžius Pelyšių kaime,⁵⁹ du panašūs kryžiai Miliūnų kaime.⁶⁰

Kiti kryžiai kuklesni – koplytėlės mažesnės ir išilgintos vertikaliai, mažiau dekoruotos, kartais paprastesnių formų ir skersinių galai (Svidenių kaimo, Gai galių kaimo kryžiai⁶¹). Naivių kaimo kryžiaus meistras gali būti tas pats kaip

⁴⁹ Antai minėtame Pelyšių kaime užfiksuoti net keli paminklai, o kitose vietovėse – tik pavieniai pavyzdžiai.

⁵⁰ Čerbulėnas K. *Min. veikalas*, nr. 224.

⁵¹ Il. žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 231.

⁵² M. Sakalauskas, f. 1961, http://www.tradicija.lt/Kryziai/Kupiskio_kryziai_3.htm.

⁵³ *Kupiškio etnografijos muziejaus archyvas* (toliau – KEM), GEK 1420.

⁵⁴ „Lietuvių liaudies meno Mažosios architektūros“ 1 knygoje nurodoma, kad tai sodybos kryžius (LLM MA, sud. K. Šešelgis, kn. 2, Vilnius, Vaga, 1990, il. 239, metrika p. 333), tačiau patikimesnė A. Varno rinkinio metrikos informacija, kad tai Kupiškio bažnyčios šventoriaus paminklas (NČDM, AV rinkinys, nr. 1631, f. 1927), tai nurodoma ir leidinyje *Kryždirbystė Lietuvoje* (p. 491). Bažnyčios šventoriaus vieta patikslinta ir palyginus tvoros formą su KEM archyvine nuotrauka (už tokią galimybę ir K. Gabrėno autorystės nustatymą dėkoju A. Jonuštei).

⁵⁵ Il. žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 492.

⁵⁶ Il. žr.: *ten pat*, p. 493.

⁵⁷ Il. žr.: *ten pat*, p. 64.

⁵⁸ Il. žr.: *ten pat*, p. 65.

⁵⁹ Il. žr.: *ten pat*, p. 95.

⁶⁰ Albume *Kryždirbystė Lietuvoje* publikuoti du beveik identiški kryžiai – vienas Noreikos sodyboje, o prie 1891 m. paminklo nurodytas tik Miliūnų kaimas (abu p. 489). Noreikos sodybos kryžiaus kai kurios detalės neišliko (medinė monstrancijos saulė stogelio viršuje, nubyrėję ir kai kurie skersinių dekoru elementai), skiriasi ir koplytėlės vidaus dekoras – 1891 m. kryžiuje panaudoti du žydinčių augalų vazose motyvai, Noreikos kryžiuje – vingrios riestės (augalai vazose komponuojami arčiau fasado ir šiame kryžiuje neišlikę?). Jeigu tai skirtingi kryžiai, Noreikos sodyboje buvęs paminklas turėtų būti senesnis, tačiau gali būti, kad tai tas pats kryžius, tik fotografuotas vėliau. Deja, tai nustatyti sunku turint tik publikuotų kryžių pavyzdžius.

⁶¹ Il. žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 491, 490.

ir Kupiškio bažnyčios šventoriaus, nes koplytėlę ir dalį vertikalaus skersinio suprašaus ažuuro skydelis bei ant horizontalaus skersinio užbaigtų tupintys du balandžiai.⁶²

Kaip ir kitose Aukštaitijos vietovėse, Kupiškio krašte buvo naudotas ir kryžių dekoru variantas vertikalių ažuūrinių pjaustinių skydeliais įreminant apatinę kryžmos dalį, t. y. dekoruojant tik abi stulpo puses po Nukryžiuotuoju arba nedidele siaura koplytėle. Tokio dekoru kryžius maždaug XX a. 4-ajame dešimtmetyje buvo pastatytas Kupiškio bažnyčios šventoriuje,⁶³ labai panašus (tikėtina, kad to paties meistro) ir Adomynės bažnyčios šventoriuje,⁶⁴ kuklesnio dekoru 1941 m. kryžiai Radžiūnų⁶⁵ ir Keršuliškių kaimuose.⁶⁶ Buvo statomi ir paprasti kryžiai su burbulais arba kitais geometriniais motyvais dekoruotais skersinių galais (Čiovydžių kaimo, 1941 m. Žvėrių kaimo kryžiai⁶⁷), kartais panaudojamas ir Aukštaitijai būdingas variantas smulkiais geometriniais dantukais akcentuojant tik tris skersinius.⁶⁸ Natūralu, kad Kupiškio krašte dirbę kryždirbiai gaudavo užsakymų ir antkapiniams paminklams, todėl panašios stilstikos kryžiai galėjo būti statomi ir kapinėse.

Šiandien Kupiškio kapinėse neaptinkame vietinei tradicijai būdingų dekoru variantų, nes vyrauja paprastų formų kryžiai, pagal laidojimo datas daugiausia pastatyti XX a. 9–10-ajame dešimtmėčiais, vienas – 2005 m. Seniausias datuotas paminklas žymi 1948 ir 1951 m. palaidojimą (Jankauskų šeimos kapas). Tai paprastos formos neaukštas kryžius, kurio skersiniai užbaigiami stačiakampėmis lentelėmis, o cokolinė dalis primena akmeninių kryžių postamentus, t. y. panaudotas medinis stačiakampis stulpas. Du nedideli kryželiai žymi bevardžius kapus: vieno jų vienintelė puošmena – trilapiai skersinių galai, kito forma įdomesnė – lotyniško kryžiaus siluetas komponuojamas iš horizontalių ir vertikalių stačiakampių lentelių, fasadinėje pusėje jas papildant skardiniais stačiakampiais. Dviejų monumentalių kryžių stilstika labai panaši, todėl jie gali būti daryti to paties meistro, nes trilapiuose skersinių galuose panaudotas analogiško piešinio negilus reljefo dekoras, vienodo profilio stogelių medžio pjaustiny ir nedidelių šoninių skydelių geometrinis ažuuras (A. Kaleinikovo (1951–2005) kapas, 37 pav.). Formos požiūriu įdomesnis Emilijos Stankevičienės (1903–1992) kapo paminklas – gana liauną grakštaus silueto kryžių puošia žvaigždę primenantys skersinių galai, o stiebo apačioje esantis praplatėjimas tampa niša nedidelei bareljefinei besimeldžiančio angelo figūrai. Kiti du nedideli kryželiai priklauso masinei gamybai ir skirti laikinam kapo žymėjimui, tačiau neretai liekantys nuolatiniais mirusiojo atminties paminklams. Tai neaukšti kryželiai su profiliuotais skersinių galais ir kiaurapjūviu pjaustytais pluoštiniais spinduliais. Panašių ir analogiškos formos kapų ženklų galima aptikti įvairiose Lietuvos kapinėse.

Kupiškio kapinėse stogastulpis pastatytas tik vienas – tai Onos Kvietkauskienės (1898–1989) kapo paminklas. Pagirtina, kad dar XX a. pradžioje lietuviškų kapinių savitumą lėmę stogastulpiai nepamiršti, kita vertus, jo forma atspindi šiandienos kryždirbystės tendenciją nepaisyti regioninių savitumų, nes dvi šoninės stiliuotų augalų su tulpių žiedais atramos ir stulpo profiliavimas buvo būdingi Žemaitijos XIX a. pabaigos stogastul-

⁶² Il. žr.: *Kryždirbystė Lietuvoje*, p. 492.

⁶³ KEM archyvo nuotrauka, nenumuruota.

⁶⁴ Skaidrės Urbonienės nuotrauka, 2013 m.

⁶⁵ KEM archyvas, GEK F-1657.

⁶⁶ Asmeninis archyvas, f. 1988.

⁶⁷ KEM archyvo nuotrauka, nenumuruota.

⁶⁸ KEM archyvo nuotrauka, nenumuruota.

piams. Paskutinių XX a. dešimtmečių paminklų dekoru sampratą liudija ir seniesiems šio tipo paminklams nebūdinga stulpo šonų puošyba pridėtiniais pjaustiniais ir reljefiniais augaliniais motyvais cokolinėje dalyje (38 pav.).

Tradicinių koplytstulpių šiandien taip pat nestatoma. Kaip ir visoje Lietuvoje, Kupiškio kapinėse daugiausia pastatyta monumentalių skulptūrinių stulpų. Juos pagal tūrio struktūrą galima skirstyti į du variantus, kurių ribos labai nežymios, tai – koplytėlių ant žemės ir koplytstulpių interpretacijos. Pirmajam tipui priklauso iš vientiso rąsto nišoje išskobtos bareljefinės arba apvalios, dažniausiai Rūpintojėlio, skulptūros, dengtos dvišlaičiu arba keturšlaičiu stogeliu su geležine viršūne. Apie 1–1,5 m aukščio gana kresno arba aukštesnio (iki 2 m) paminklo apatinėje dalyje paprastai išraižoma (rečiau įtaisoma metalinė lentelė su įrašu) informacija apie mirusįjį (Aleknų šeimos, Dapšių ir Deksnių kapų paminklai (aut. R. Puškorius iš Kretingos). Kai kuriais atvejais neaukšto paminklo tūryje vyrauja apvalaus rąsto forma, o niša su bareljefine skulptūra primena arką (Dobrickų šeimos kapas ir 39 pav.), todėl šiuos paminklus sąlygiškai galima priskirti ir tam tikrai žemų koplytstulpių interpretacijai. Kartais rąstas aptašomas suteikiant vertikalaus stačiakampio formą, kurio fasade dažniausiai išskobiamas negilus Rūpintojėlio reljefas (Pašiūnų šeimos kapas). Kai kurie šie paminklai tik iš dalies primena koplytėles ant žemės, nes skiriasi architektoniniai principai – buvusį namelį skulptūrai keičia monolitinis „būstas“ – rąstas su nedidele arba gilesne, kartais tik nugarinę skulptūros dalį dengiančia niša ir stogeliu. Panašaus principo ir kiti skulptūriniai stulpai, tik parenkamas koplytstulpiams būdingas aukštis (apie 2–2,5 m), įvairus skulptūrų dydis – vienos mažesnės ir komponuojamos stulpo viršuje nišoje (Varnauskų šeimos kapas ir 40 pav.), kitos naudojama beveik stulpo dydį atitinkanti figūra (Lietuvos partizanams skirtas paminklas ir 41 pav.). Esama ir minimalistinių sprendimų – antai Martinonių šeimos kapo paminklas primena santūrų monolitinį koplytstulpį: rąsto viršuje išskobtoje ovalioje nišoje pastatytas nedidelis kryželis, o vienintelė puošmena – spinduliais dekoruota geležinė viršūnė.

Išvados

Apibūdinus Kupiškio kapinių kryždirbystės paminklus galimos šios išvados:

1. Masinės gamybos lietuvių kryžių išlikę palyginti nemažai, o tai, kaip ir akmeniniai paminklai, liudija buvus turtingą kraštą. Ankstyviausias – 1857 m. pastatytas lietuvių kryžius, kiti datuoti paminklai priklauso XIX a. II pusei–XX a. I pusei ir tai sutampa su šių kryžių paplitimu Lietuvoje. Aukštaitijoje ir kituose regionuose plitę modeliai čia nebuvo populiarūs arba dalis jų neišliko, kai kurie priklauso retiems, keletas – unikaliems, kitose vietovėse kol kas neužfiksuotiems pavyzdžiams. Formos požiūriu vyrauja kuklaus dekoru vientisos juostos kryžiai, o ažūrinio dekoru modelių mažiau ir dauguma jų neogotikos stiliškos, aptinkamos įvairiose Lietuvos kapinėse, tačiau esama ir retesnių formų.

2. XIX a. II pusės–XX a. I pusės kaltinių kryžių Kupiškio kapinėse išliko dešimt, nors 1988 m. jų būta dvidešimt aštuoni. Seniausi datuoti paminklai žymi 1873 ir 1861 m. palaidojimus. Pagal struktūrą vyrauja Aukštaitijos regionui būdingi dvistiebiai kryžiai. Dauguma išlikusių ir dalis prarastų kaltinių kryžių pasižymi dekoru motyvų ir komponavimo principų savitumu, pvz., kryžma akcentuojama

keturlapiu gėlės žiedu, skersiniuose ir stiebe naudojami skirtingo piešinio motyvai, esama originalių skersinių vidaus dekoru pavyzdžių. Neišliko ir keletas P. Buzo kaltų dvistiebių kryžių, tačiau esama dviejų šio kalvio darbo saulės formos vienastiebių paminklų. Galima spėti, kad pagal stilistiką šiam autoriui priklauso ir 1873 m. pastatytas kryžius, tačiau tam patvirtinti trūksta duomenų.

Kaip ir visoje Lietuvoje, šiuolaikinių antkapinių kaltų kryžių palyginti mažai – tik šeši. Dalies dvistiebių stilistika artima seniesiems paminklams, kiti pasižymi lakonišku dekoru, skirtingais nei senųjų dekoru komponavimo principais. Vienastiebių kaltų kryžių stilistika dažnai primena geležinių viršūnių-saulučių formas ir tai atspindi šiandienos Lietuvoje paplitusią tendenciją.

3. Maždaug nuo XX a. 5–6-ojo dešimtmečių Lietuvoje plitę vamzdiniai kryžiai Kupiškio kapinėse nėra populiarūs – iki 2013 m. jų pastatyta dvylika. Pridėtinis dekoras daugeliu atvejų panašus į kituose Lietuvos regionuose sovietmečiu kurtų šio tipo paminklų, tačiau esama ir savitų kompozicinių sprendimų, pvz., kvadratinio „rėmo“ kryžmoje panaudojimas.

4. XIX a. II pusėje–XX a. I pusės/vidurio laikotarpiu pastatytų akmeninių kryžių yra nemažai, kaip ir kitose vietovėse, vyrauja dvi formos – paprasti kryžiai ant aukšto arba žemesnio postamento ir medžio kamieną su nukirstomis šakomis imituojantis neoromantizmo stilistikos variantas. Daugumą tokių paminklų sukūrė vietiniai meistrai. Išskirtiniu Kupiškio kapinių akmeninių kryžių bruožu galima laikyti gana aukštus kryžius su trilapiais skersinių galais ant neaukšto postamento. Keletas šiuolaikinių paprastų akmeninių kryžių su aukštu postamentu liudija XIX a. tradicijos tęstinumą, tačiau esama ir improvizacijų. Tai – Žemaitijai buvusių būdingų akmeninių monolitinių koplytstulpių variacija, stilizuotų koplytstulpių deriniai su stelomis.

5. Pagal Kupiškio apylinkėse buvusius pavyzdžius galima teigti, kad XIX a. pab.–XX a. I pusėje šiame krašte buvo statomi Aukštaitijai būdingi „grybo“ ir „žibinto“ tipų mediniai stogastulpiai, mėgti puošnūs kryžiai su koplytėlėmis-altorėliais, būta ir koplytstulpių su atviromis koplytėlėmis. Šiandien šios tradicijos bruožų Kupiškio kapinėse neaptikta – pastatytas tik vienas, labiau Žemaitijos paminklams būdingas stogastulpis, monumentalių medinių kryžių nedaug, jie santūraus dekoru ir, kaip ir visoje šiandienos Lietuvoje, vyrauja koplytstulpių bei koplytėlių ant žemės interpretacijos – įvairių tūrių skulptūriniai stulpai, dažniausiai su reljefiniais arba bareljefiniais Rūpintojėliais.

Kupiškio, Palėvenės ir Palėvenėlės bažnyčių varpai ir skambinimas jais

Inga Bendžienė (*Cironkaitė*)

Varpai yra neatsiejamas kiekvienos bažnyčios reikmuo, o skambinimas jais – nuostabi ir sena Bažnyčios tradicija. Tiek garsios šventovės didžiuosiuose krikščioniškuose miestuose, tiek mažos koplytėlės atokiuose kaimuose varpų gaudesiu kviečia tikinčiuosius malda atsigręžti į Dievą. Galbūt parapijiečiai pažįsta varpininką, bet retas kuris iš arti yra matęs pačius varpus arba žino jų istoriją.

Šis straipsnis bene pirmasis, skirtas konkrečiai Kupiškio, Palėvenės ir Palėvenėlės bažnyčių varpams, skambinimui jais. Tokiomis kampanologinėmis temomis anksčiau buvo tik trumpai užsiminta rašant apie šių bažnyčių istoriją, varpininkams nebuvo skiriama jokio dėmesio. Lietuvos mastu tik keli specialistai plačiau tyrinėja varpus. Tai – Gražina Marija Martinaitienė, Povilas Švėrebas, Gintautas Žalėnas.

Šio straipsnio užduotis – ne tik užfiksuoti dabartinę varpų būklę, bet ir aprašyti skambinimą jais, palyginti šių vietovių varpininkystės tradicijas. Tikimasi, kad jis bus įdomus ir vertingas tiek paveldo entuziastams, bažnyčių tarnams, tiek kraštiečiams, kuriems kyla klausimų išgirdus skambant varpus.

Straipsnyje visas dėmesys skiriamas didiesiems varpams, kurie keliami į bažnyčių bokštus, varpines, turi senas liejybos tradicijas, yra iškilmingai šventinami, gauna šventojo globėjo vardą.

Straipsnio autorei nepavyko rasti daug ir iškalbingų šaltinių, remiamasi daugiausia ekspedicijose atlikta apžiūra, interviu ir keletu archyvinių dokumentų. Verta išskirti Palėvenės varpininko samdos sutartį kaip tarpukario varpininko statusą nupasakojantį dokumentą. Taip pat atskirai minėtini interviu su buvusiu Palėvenės varpininku Bronislovu Kriauciuku, Palėvenėlės varpininke Regina Dauravičiene. Interviu kalba netaisyta, palikta vietinė tarmė.

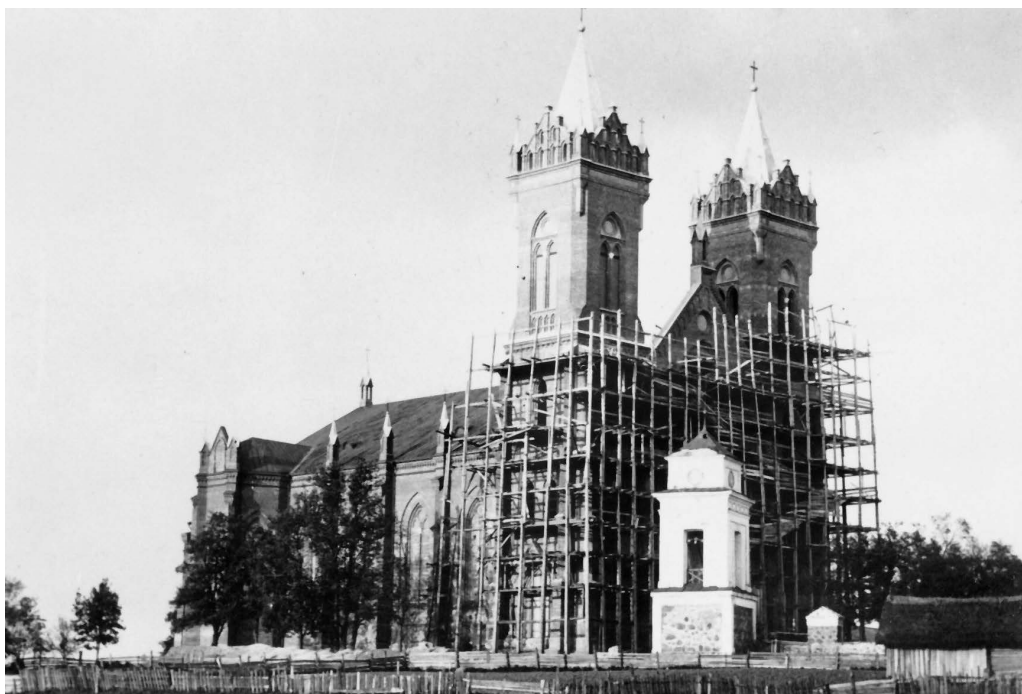
XIX a. viduryje už skambinimą varpais kai kuriose Lietuvos parapijose buvo atsakingi net keturi žmonės¹, o XXI a. pradžioje vis dažniau nuasmeninamas skambinimas varpais (įvedamos automatinės sistemos, skambinama elektra varomais mechanizmais), varpininkai užleidžia savo tarnystę zakristijonams, vargonininkams, prarandami įgūdžiai ir tradicijos, todėl straipsnio autorė ypač vertingu laiko vos rusenanti nematerialųjį varpininkystės paveldą ir džiaugiasi kiekvienu pokalbiu su vyresniaisiais varpininkais.

Dėkoju Kupiškio muziejaus darbuotojai Aušrai Jonušytei, padėjusiai ekspedicijų metu ir vėliau, pateikusiai trūkstamos medžiagos.

Kupiškio bažnyčios varpai ir skambinimas jais

Nedaug žinių turime apie senuosius Kupiškio varpus. 1787 m. iš Rygos buvo atvežti du varpai, už kuriuos buvo sumokėta po 300 rublių. Trečias,

¹ Čepauskaitė A. Varpinė, varpai, varpininkai, *Žemaičių praeitis*, d. 10, Alsėdžiai, sud. A. Butrimas, VDA leidykla, 2002, p. 156.

1 pav. Senoji Kupiškio varpinė,
stovėjusi šalia bažnyčios. 1912 m. KEM

2 pav. Kupiškio varpai arklių
traukiamuose vežimuose. 1931 m.
KEM

mažasis, varpas atkeliavo iš Šimonių bažnyčios. Šie trys senieji varpai kabodavę atskirai nuo bažnyčios stovėjusioje varpinėje, kuri buvusi stulpinė, vėliau – akmens mūro (1 pav.). Pirmojo pasaulinio karo metu varpus išsigabeno Rusijos kariuomenė. Senoji varpinė 1935 m. nugriauta kaip nebereikalinga ir, matyt, nebederėjusi su naująja neogotikos stiliaus bažnyčia, konsekruota 1921 m.

Kupiškio muziejuje išlikusi archyvinė nuotrauka, kurioje matyti arklių traukiamuose vežimuose sukrauti trys varpai (2 pav.). Kitoje fotografijos pusėje ranka užrašyta: „1931 m. nupirkti kunigo S. Baltrimo inciatyva.“ Sunku pasakyti, kokioje vietoje jie užfiksuoti, greičiausiai jau išsigijus, pakeliui į Kupiškį. Kunigas Stanislovas Baltrimas 1927–1940 m. buvo Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų parapijos klebonas, Kupiškio dekanas. Žinoma, jog prie varpų ikėlimo į bažnyčios bokštą prisidėjo gydytojas Ipolitas Franckevičius, nuo 1918 m. dirbęs Kupiškyje.

Šiuo metu varpai kabo dešiniajame Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios bokšte, trečiajame jo tarpsnyje. Iki pat viršutinio bokšto tarpsnio yra tvarkingi laipteliai, todėl patogiu ir saugu apžiūrėti varpus. Tai galima įvertinti kaip didelį privalumą. Šiuo metu Kupiškio bažnyčioje yra trys didieji varpai. Visi jie plieniniai, itin pažeisti korozijos. Bendra juos laikančios konstrukcijos būklė labai gera.

Mažiausias iš trijų pavadinamas Šv. Jono vardu (3 pav.). Jo graižo skersmuo 100 cm, aukštis iki karūnos 80 cm. Iš 1937 m. atliktos parapijos apyskaitos² žinome, kad jo svoris 655,5 kg. Varpo pečius juosia iškilūs ranteliai, tarp jų įamžintas liejyklos pavadinimas, graiže taip pat ranteliai. Užrašas ant varpo šono: ŠV. JONAS / KUPIŠKIS 1931.

Vidurinis varpas – Angelas Sargas (4 pav.). Jo graižo skersmuo 115 cm, aukštis iki karūnos 95 cm, svoris 931 kg. Varpo pečiai dekoruoti iškiliais ranteliais, tarp jų įterptas gamyklos pavadinimas. Graiže taip pat iškilūs ranteliai. Užrašas ant varpo šono: ANGELAS SARGAS / KUPIŠKIS 1931.

Didžiausias varpas yra gavęs Šv. Onos vardą (5 pav.). Jo graižo skersmuo – 137 cm, aukštis iki karūnos – 110 cm. Kaip rašoma parapijos apyskaitoje, didžiausias varpas sveria 1 507 kg. Graižas ir pečiai dekoruoti iškiliais ranteliais, ant pečių tarp rantelių randame liejyklos pavadinimą. Užrašas ant varpo šono: ŠV. ONA / KUPIŠKIS PAR. MOTERYS / KUPIŠKIS 1931.

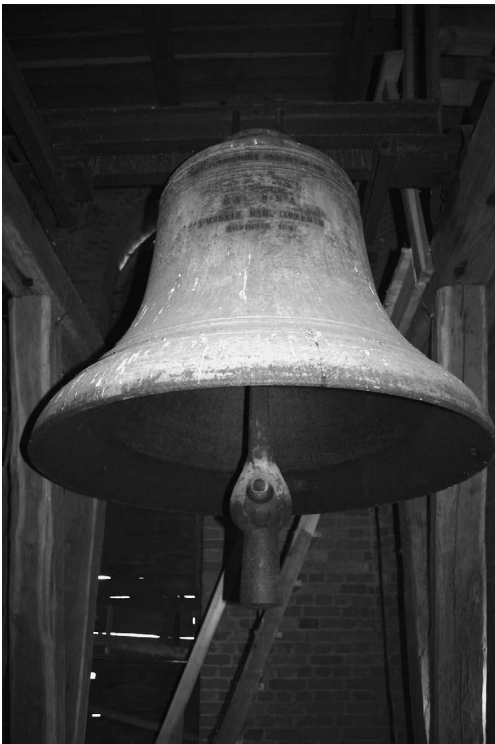
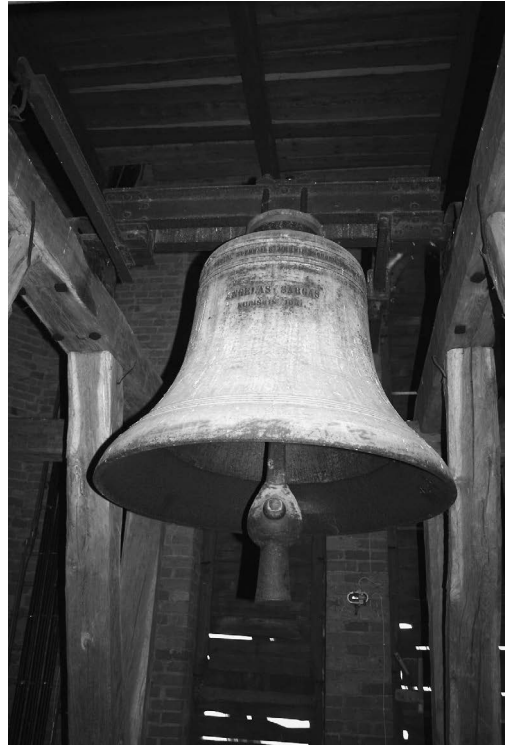
Ant visų trijų varpų randame užrašą „GEG. V. BOCHUMER VEREIN. BOCHUM“. Jis nurodo liejyklą Vakarų Vokietijoje, Bochumo mieste, kurioje ir buvo išlieti Kupiškio bažnyčios varpai. Ši plieno liejykla, istoriją skaičiuojanti nuo XIX a. vidurio, varpus pradėjo gaminti 1847 m. ir vėliau pagarsėjo jais³. Štai, pavyzdžiui, 1867 m. pasaulinėje parodoje Paryžiuje liejykla pristatė ypač didelį, 15 000 kg sveriantį varpą, kurį vėliau padovanojo Bochumui. Ir dabar jį galima pamatyti šio miesto rotušės aikštėje.

Kupiškio bažnyčios bokšte trys varpai, stipriai pritvirtinti prie metalinių pakabų, kurias laiko medinė konstrukcija. Varpais skambinama taip: timpčiojant virvę, nutįsusių iki žemesniųjų varpinės aukštų, išjudinamos pakabos, kartu įsisiūbuoja ir varpai.

Parapijos 1937 m. apyskaitoje pažymėta, jog Viešpaties Angelo maldai

² Kupiškio parapijos apyskaita, 1937, *Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas* (toliau – PVKA). Už parapijų dokumentų suradimą ir kopijas dėkoju kun. Romualdai Zdaniui.

³ Išsamus straipsnis apie liejyklą: https://de.wikipedia.org/wiki/Bochumer_Verein. Žiūrėta 2015 08 03.

3 pav. Kupiškio
bažnyčios varpas
Šv. Jonas

4 pav. Varpas
Angelas Sargas

5 pav. Varpas
Šv. Ona.
2014 m.
Aušros Jonušytės
nuotraukos

skambinama tris kartus per dieną – rytais, per pietus ir vakarais⁴. Šiuo metu tradicija skambinti Viešpaties Angelui Kupiškio bažnyčioje nutrūkusi. Lietuvoje kvietimą į šią malda, tris kartus per dieną skambinant varpais, galima išgirsti kontempliatyvaus pobūdžio vienuolynuose, pvz., Betliejaus seserų Paparčiuose, benediktinų brolių Palendriuose.

Prie bažnyčių išikūrusios brolijos funduodavo varpus, jais būdavo skambinama, kai mirdavo brolijos narys⁵. Pavieniai žmonės taip pat dovanodavo varpus bažnyčiai, galėjo nurodyti ypatingus savo pageidavimus dėl skambinimo jais. Gali būti, kad šv. Onos varpu, kurį paaukėjo parapijos moterys, taip pat buvo skambinama išimties tvarka, ypatingomis progomis, tačiau duomenų apie tai neturime.

Kaip teigia vokiečių kampanologė Margarete Schilling, zakristijonų arba varpininkų darbas senaisiais krikščionybės laikais buvo laikomas šventa pareiga, kurią dažniausiai galėjo atlikti tik tituluotas žmogus⁶. Lietuvoje dažnas atvejis, minimas tiek XVIII a. bažnyčių vizitacijose⁷, tiek XX a. pirmojoje pusėje, kad skambinti varpais buvo špitolininkų pareiga. Špitolės galėtume apibūdinti kaip tuometinius socialinės globos namus, išlaikomus parapijos, kuriuose gyveno nuosavo būsto neturintys, neturtingi asmenys. XVIII–XX a. varpininkas bažnyčiose buvo atskira pareigybė, o pastaruoju metu šis darbas patikimas zakristijonams, choristams, vargonininkams. Galima konstatuoti varpų reikšmės mažėjimą, skambinimo jais retėjimą, skambėjimo reikšmių praradimą. Tai ne vien Kupiškio, bet ir visos Lietuvos tendencija. Kaip išimtį galime pateikti vienuolynus, kur varpai iki šiol palydi pašvęstojo gyvenimo asmenų kasdienį ritmą, yra neatsiejama liturginio gyvenimo dalis.

Šiuo metu varpais Kupiškio bažnyčioje skambina šios bažnyčios vargonininkas Marianas Remeikis. Jis šį darbą atlieka jau apie 14 metų. Prieš M. Remeikį varpais taip pat skambinęs vargonininkas.

Kaip ir kada skambinama varpais Kupiškio bažnyčioje? Likus 10 min. iki šv. Mišių, varpais apie minutę skambinama kviečiant tikinčiuosius. Du mažieji varpai naudojami prieš sekmadienio šv. Mišias. Tik iškilmingų švenčių proga (pvz., per Velykas, Kalėdas) naudojamas ir trečias, didysis, varpas. Trimis varpais taip pat skelbiamas varpų užgavėjimas, atgavėjimas Didžiąją savaitę, kai minima Kristaus kančia – Didįjį ketvirtadienį – varpai nutyla, o Didįjį šeštadienį, per velyknakčio apeigas, vėl džiaugsmingai aidi, pranešdami apie Prisikėlimą.

Vienam žmogui paskambinti trimis didžiaisiais varpais yra sudėtinga: „*Kažkada esu skambinęs ir trim, bet labai sunku.*

Netolygiai juda, nes svoriai skiriasi. Šiaip jau padeda kas nors per Velykas. Vaikų čia būna visokių, per Kalėdas taip pat.“⁸ Vargonininkas pabrėžia, kad „*vaikam sunku sugaudyt*“ varpus, taigi skambinimui reikalingi tam tikri įgūdžiai, ritmo pajautimas, jėga.

Mažesniuose Lietuvos miesteliuose, kaimeliuose išlikusi mirusiųjų palydėjimo varpais tradicija. Kupiškyje vadina mieji „*pazvanai*“ praneša parapijiečiams,

⁴ Kupiškio parapijos apyskaita, 1937, PVKA.

⁵ Šverebas P. Bažnyčios (Plungės – ICB) varpinė ir varpai, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė, Plungė, Kuliai, Stalgėnai, Pakutuvenai*, Vilnius, VDA leidykla, 2004, p. 103; Šverebas P. Bažnyčios (Kulių – ICB) varpai, *Plungės dekanato sakralinė architektūra ir dailė, Plungė, Kuliai, Stalgėnai, Pakutuvenai*, Vilnius, VDA leidykla, 2004, p. 163.

⁶ Schilling M. *Glocken und Glockenspiele*, Rudolfstadt, 1982, p. 14.

⁷ *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija*, sud. Vytautas Jogėla, Vilnius, Katalikų akademija, 2001.

⁸ Ingos Cironkaitės-Bendžienės interviu su Marianu Remeikiu, Kupiškis, 2013 10 17.

kad mirė jų bendruomenės narys. Skambinama apie 30–40 kartų, sustojama, laikomasi Viešpaties Angelo maldos ritmo. Laidotuvių proga, atlydint, išlydint mirusįjį, skambinama dviem varpais (mažiausiu ir viduriniu).

Palėvenės bažnyčios varpai ir varpininkai

Dėl prastos kopėčių būklės, primygtinai neleidžiant lipti varpais skambinančiai moteriai, straipsnio autorei nepavyko apžiūrėti Palėvenės bažnyčios bokšte esančių varpų, patikrinti įrašų ant jų, užfiksuoti jų būklės nuotraukose. Rekomenduotume, esant finansinėms galimybėms, parapijai imtis iniciatyvos sutvarkyti laiptus, kad būtų galima patekti prie varpų. Tai svarbu ne tik skambinantiems jais ir juos prižiūrėti turintiems bažnyčios tarnams bei varpų tyrinėtojams. Neabejotina, kad iš varpinės atsiveria puikus vaizdas į Palėvenę ir jos apylinkes, pabrėžiant, jog ir bažnyčia pastatyta aukštumoje. Galbūt tai galėtų būti apžvalgos vieta parapijiečiams, piligrimams, miestelio svečiams?

Vokietijos kariuomenė per Pirmąjį pasaulinį karą išsivežė senuosius Palėvenės bažnyčios varpus.

1929 m. išigyti du nauji varpai. Tačiau iš parapijos 1937 m. apyskaitos žinome, jog tuomet varpinėje būta trijų varpų. Vienas, didžiausias, sveria 30 centnerių, ant jo užrašyta „Geg. V. Bochumer Verein, Bochum / Johannes Palėvenė 1929“⁹. Iš užrašo suprantame, jog varpas pakrikštytas Jono vardu. Antras varpas sveria 20 centnerių, ant jo išrašyta „Geg. V. Bochumer Verein, Bochum / Dominicus Palėvenė 1929“¹⁰. Taigi šio varpo vardas – Dominykas. Turimose varpų fotografijose matyti, kad jų išvaizda labai panaši į Kupiškio bažnyčios varpus. Ta pati forma, proporcijos, graižo ir pečių dekoravimas iškiliais ranteliais, užrašų šriftas ir lokacija (vardas – ant šono, liejyklos pavadinimas – tarp rantelių ant varpo pečių), išplitusi korozija. Abu Palėvenės varpai išlieti toje pačioje Vokietijos varpų liejykloje kaip ir Kupiškio bažnyčios varpai, tik kiek anksčiau, 1929 m. Skirtinga varpo vardo forma – ant Palėvenės varpų užrašyta lotyniška šventųjų vardų forma, o ant Kupiškio bažnyčios varpų išlieti sulietuvinti vardai. Akivaizdu, jog su Bochumo liejykla Kupiškio valsčiaus bažnyčios buvo užmezgusios ryšius, vienai parapijai išigijus varpus, tą patį tiekėją pasirinko ir kita.

Trečiojo varpo svoris parapijos apyskaitoje nenurodytas, tik pažymėta, jog ant jo nėra užrašo. Pagal surašymo tvarką ir turėdami omenyje, jog užrašo nėra, galime spėti, kad tai buvo mažiausias varpas. Šiuo metu Palėvenės bažnyčioje skambinama dviem varpais – Jonu ir Dominyku. Kaip neaiški trečiojo varpo atsiradimo bokšte istorija, taip nežinoma ir kur jis dabar. Galbūt dingo Antrojo pasaulinio karo metais, o gal įskilęs ir tinkamai neskambėjęs nebuvo naudojamas, todėl atiduotas perlydyti? Buvęs Palėvenės bažnyčios varpininkas Bronislovas Kriaučiukas užsimena apie kažkada buvusį trečiąjį varpą: „*Buvo trys varpai, tik ne prie ma, anksčiau pasakojo, buvo dar mažesnis už tun Dominyką.*“¹¹ Juo būdavo skambinama votyvoms prieš sumą, 7–8 val.

⁹ Palėvenės parapijos apyskaita, 1937, PVKA.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ Interviu su Bronislovu Kriaučiuku. Straipsnio autorė ekspedicijos metu kalbėjosi su B. Kriaučiuku, bet pokalbio įrašas buvo prarastas. Pakartotinai pagal Ingos Cironkaitės-Bendžienės parengtą klausimyną 2014 m. lapkričio mėnesį kalbėjosi Aušra Jonušytė. Toliau – Interviu su B. Kriaučiuku.

Pirmojo Panevėžio vyskupijos sinodo, vykusio 1936 m., dokumente randame nuostatus bažnyčios tarnų klausimu. Tiesa, paminima tik zakristijono ir vargonininko pareigybė, bet galima numanyti turint omenyje visus bažnyčiose besidarbuojančius žmones, jei tokių yra. Bendras bažnyčios tarnų apibūdinimas: „*Klebonai samdys <...> tik gerus, dorus žmones, pavyzdingus katalikus.*“¹² Taigi kaip pagrindiniai reikalavimai išskeliama moralė ir tikėjimas. Patarnaujantiems asmenims pažadamas bažnytinės nuosavybės būstas ir žemė daržui, iš kalėdojimo – parapijiečių paramos dalis bent ūkio natūra, keičiantis klebonui be reikalo neatleisti senųjų tarnų, neužtikrinus jiems „*tinkamos vietos kitur*“¹³. Pabrėžiama, kad, siekiant išvengti nesusipratimų, klebonai su visais bažnyčios tarnais turi sudaryti raštiškas samdos sutartis¹⁴. Tačiau tokios sutartys buvo sudaromos jau prieš pasirodant šiems nuostatams. Vertingas ir įdomus dokumentas tyrinėjant varpininkų istoriją Palėvenėje – varpininko samdos sutartis¹⁵. Matyti, jog pasirašytas dokumento šablonas – užpildant įrašyti konkretūs duomenys. Sutartį vieneriems metams sudarė Palėvenės klebonas Juozapas Mineikis ir Emilija Jakubkaitė. Pareigas sutariama eiti pagal klebono nurodymą ir prie sutarties pridėtą instrukciją. Kaip atlyginimu varpininkui leidžiama nemokamai naudotis vieno kambario butu, daržu prie špitolės, žadamas vienas litras pieno, leidžiama kartą per metus kalėdoti po visą parapiją ir gauti atlyginimą iš žmonių už paskambinimą mirusiesiems¹⁶.

Varpininko instrukcijos, pridėtos prie sutarties, turinio dalį verta čia pateikti:

1. Aš, E. Jakubkaitė [čia ir toliau išskirta kursyvu, kas užrašyta ranka, – I. C. B.], pasižadu klebono, kun. J. Mineikio klausyti, kaip savo tiesioginio ir betarpinio viršininko visuose tuose dalykuose, kurie yra susiję su varpininko pareigomis.

2. Klebono duodamus nurodymus priimsiu be murmėjimo.

3. Parapijiečiams būsiu mandagus, prielankus, paslankus.

4. Bažnyčią, šventorių, špitolę, bažnyčios gatves, klebonijos gatves ir kiemą užlaikysiu švaroje ir tvarkoje, kaip bus reikalaujama Palėvenės klebono.

5. Skambinsiu varpais, minsiu vargonų dummies, kada bus reikalas ir kada bus reikalaujama klebono ar jo nustatytos tvarkos.

6. Atliksiu kelionę, kiek kartų būčiau siunčiamas su bažnytiniais paketais.

7. Špitolės buto ir bendrai viso to, kuo naudosiuos, negadinsiu; visus sugadinimus bei nuostolius bažnyčiai, špitolei bei klebonijai, per mano nerūpestingumą padarytus, savo lėšomis atitaisysiu.

8. Špitolėje apsigyventi apart savo šeimos narių, be žinios ir sutikimo Palėvenės klebono, nė vieno asmens nepriimsiu ir neleisiu jokių susirinkimų.

9. Pamaldų metu bažnyčioje neleisiu pas save pypkauti ir sėdėti, bet siųsiu juos bažnyčion.

10. Neužsiimsiu prekyba, ypač jokių gėralų pardavinėjimu.

11. Būsiu pavyzdingas ir geras katalikas.

¹² *Pirmasis Panevėžio vyskupijos sinodas*, Panevėžys, 1936, p. 115. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/PAVB/C190000330352>

¹³ *Ten pat*, p. 116.

¹⁴ *Ten pat*.

¹⁵ Samdos sutartis, 1935, *Palėvenės bažnyčios archyvas*. Už dokumento kopiją dėkoju dr. Daliai Klajumienei.

¹⁶ *Ten pat*.

12. Pasižadų su savo žmona bei kitu asmenimi, kuri klebonas nuo manęs priimtų, gerai ir sąžiningai dirbti visus reikalingus žemės ūkio ir ruošos darbus *Palėvenės* klebonijoje.

13. Prižiūrėsiu klebono gyvulius ir padargus, arklius ir karves išvesiu laukan ir iš lauko atvesiu, kai bus reikalas.

14. Eidamas į kleboniją darban, privalau su savim atsinešti darbo įrankius, kaip tai dalgi, grėblį, lopetą, kirvį.

15. Jeigu kurią dieną be pateisinamos priežasties aš, *E. Jakubkaitė*, bei mano žmona neateitų į darbą klebonijon, tai klebonas turi teisę iš mano algos tos dienos užmokesnį, darbininkui reikalingą nusamdyti, išskaityti.¹⁷

Gali būti, jog panašios sutartys buvo sudaromos ir su kitais varpininkais, galbūt ne tik Palėvenėje. Galbūt tokia dokumento forma buvo pateikta iš dekanato ar vyskupijos. Svarbu pabrėžti, jog sutarties priedo-instrukcijos šablonas parengtas specialiai varpininko pareigybei, kaip atskiram patarnavimui bažnyčioje. Šablono tekstas suformuluotas vyrui. Tai, kad šiuo konkrečiu atveju varpininko pareigas užėmė moteris – *E. Jakubkaitė*, yra veikiau nusistovėjusios praktikos išimtis. Todėl kiek komiška situacija susidarė dėl 12 ir 15 instrukcijos punkto, o pastarajame net ranka nebuvo išbraukta *E. Jakubkaitės* atsakomybė už „žmonos pravaikštas“.

Sprendžiant iš negrabaus varpininkės parašo, ji rašymo igūdžiais retai naudojosi ir rašysenos netobulino, visą sutartį užpildė klebonas. Veikiausiai varpininkai Palėvenėje buvo neišsilavinę, neturtingi špitolės gyventojai, be skambinimo varpais, atliekantys daug kitų patarnavimų bažnyčioje ir klebonijoje.

Kiek stebina instrukcijos, skirtos varpininko tarnystei atlikti, turinys. Atkreipkite dėmesį, jog čia nieko konkretaus nenurodoma apie skambinimo varpais tvarką ir ypatybes. Yra tik bendro pobūdžio pastaba – skambinti, kai nurodys klebonas ar kai reikės (5-asis instrukcijos punktas). Visas varpininko instrukcijoje esančias pareigas galima suskirstyti į kelias grupes: 1) Doros, moralės laikymasis (pavyzdingas elgesys, švaros ir tvarkos laikymasis); 2) Paklusnumas klebonui ir tarnystė bažnyčioje ir klebonijoje (darbas žemės ūkyje, ruošoje, paštininko pareigos). Taigi iš esmės instrukcijoje nerandame nieko, tiesiogiai susijusio su varpais, jų ir varpinės priežiūra, skambinimo specifika. Čia peršasi kelios gana priešingos išvados: a) skambinimo tvarka buvo tokia įprasta ir aiški, kad net neprisireikė jos kažkaip atskirai apibūdinti; b) nebuvo susiklosčiusios ypatingos ir specifinės varpininkystės tradicijos.

Tarpukariu darytoje parapijos apyskaitoje užklausiama tik dėl vienos iš skambinimo tradicijų. Klausinama, ar skambinama Viešpaties Angelo maldai rytais, per pietus ir vakarais? Pabrėžiama, jog skambinama tris kartus per dieną¹⁸. Minėto Panevėžio vyskupijos sinodo nuostatuose yra keli punktai, skirti varpų klausimui. Iš skambinimo tradicijų išskiriami du atvejai: „*Klebonai rūpintis palaikyti seną paprotį skambinti varpais poteriams „Viešpaties Angelas“ ir mirus jo parapijiečiumi.*“¹⁹ Matome, kad skambinimas Viešpaties Angelo maldai buvo ypač pabrėžiamas ir brangintinas.

¹⁷Ten pat.

¹⁸Palėvenės parapijos apyskaita, 1937. PVKA.

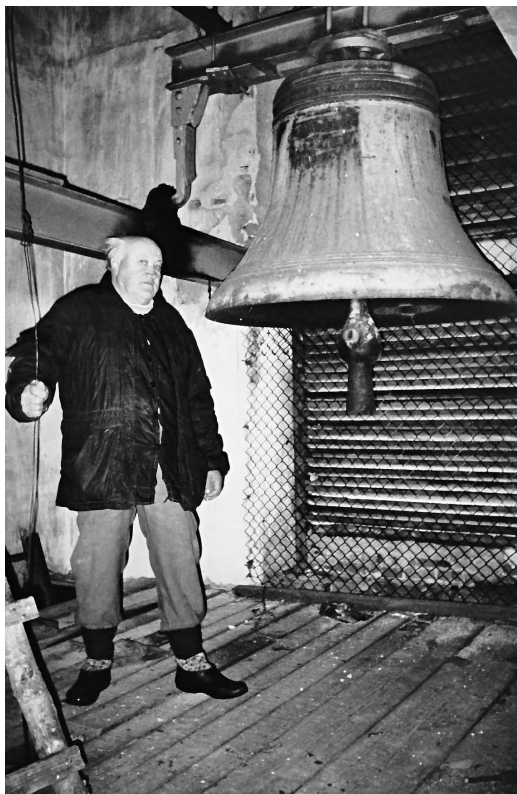
¹⁹Pirmasis Panevėžio vyskupijos sinodas, Panevėžys, 1936, p. 89. Prieiga per internetą: <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/PAVB/C190000330352>.

Svarbus vyskupijos sinodo nuostatas, apibrėžiantis varpų naudojimą: „Pašventinti varpai tik religiniems tikslams naudotini ar ištikus kokiai staigiai visuomenės nelaimėi; kitais atvejais reikia gauti Vyskupo leidimas.“²⁰ Taip perteikiama Bažnyčios tradicija varpus laikyti ypatingo statuso bažnyčios reikmeniu – sakramentalija ir naudoti nustatytu ritmu liturgijoje arba išimtiniais atvejais kaip signalą ir pagalbos šauksmą didelių nelaimių, grėsusių visai bendruomenei (karų, gaisrų), metu.

Daugiau apie XX a. antrosios pusės skambinimą varpais sužinome iš interviu su Bronislovu Kriaučiuku (gim. 1936 m.) (6 pav.), kuris Palėvenės bažnyčioje pradėjo dirbti 1960 m., padėdamas dviem varpais skambinti varpininkui Juozui Paskačimui. Pastarasis šią tarnystę vykdęs apie 40 metų, iki gaisro su žmona gyvenęs špitolėje. Varpininkas iki pusės bokšto lipdavo laiptais, toliau – kopėčiomis pasiekdavo varpus. Buvęs varpininkas J. Paskačimas B. Kriaučiukui pasakojo, kad anksčiau lipdavę į bokštą, skambindavo paėmę už varpo šerdies:

„Iš pradžių, kai lipdavo bokštan, jie gi buvo pritvirtinti taip unt ašies, kad gi varpas visas nejudėdavo, tik už šerdies galėdavai skambint. Įlenda varpan. Kaip jis neapkursdavo, visas žmogus įlenda varpan, didžiausias gi ten, vienun pusin duodi, kitun, vienun pusin duodi, kitun. Būdavo visus tris kartus lipdavo bokštan skambint.“²¹

Toks skambinimo būdas, kai varpas kabo stabiliai pritvirtintas, o skambinama virve judinant tik jo šerdį, dabar nusistovėjęs rytų krikščionių, ortodoksų tradicijoje. Bet ši B. Kriaučiuko nupasakota situacija gana keista, neįprasta. Gali būti, kad senasis varpininkas pasirinko taip skambinti dėl fizinių jėgų trūkumo – skambinti judinant šerdį yra lengviau nei išjudinti visą pakabą su varpu. Tačiau tam galima tiesiog pritvirtinti virvę prie varpo šerdies, nebūtina lipti iki paties varpo. Kyla klausimas, kodėl būtent taip, stabiliai, buvo pritvirtinti varpai? Galbūt buvo sugedęs pakabų mechanizmas? Dar vienas spėjimas būtų toks: mušant šerdimi, garsas yra mažesnis nei gaudesys išjudinant varpą su pakaba. Galbūt nenorėta dažnu ir garsiu skambinimu užsitraukti vietinės valdžios nemalonės. Apie sunkumus dėl bažnyčios reikalų bendraujant su sovietiniais pareigūnais rašo kunigas Pranciškus Masilionis, dirbęs Palėvenėje²².

6 pav. Bronislovas Kriaučiukas šalia Jono varpo. Vytauto Pastarnoko nuotr. Iš asm. archyvo

²⁰ Ten pat.

²¹ Interviu su B. Kriaučiuku.

²² *Meilės jūra: tėvas Pranciškus Masilionis gyvenime ir atsiminimuose*, Eucharistinio Jėzaus seserų kongregacija, sud. M. Paulauskas, Kaunas, 2003, p. 24–32.

Iš to paties kunigo užrašų sužinome, kad senasis varpininkas Juozas Paskačimas pasirūpino bokštu:

„Jo (varpų bokšto – J. C.-B.) didžiuliai langai daug metų buvo atviri. Varnos ir kuosas pavasariais nešė ir nešė žabus savo lizdams. Apačioje, ant bokšto skliautų, gulėjo didelė žabų krūva. Tįsojo ir negyva varna. Išvalyti nebuvo įmanoma – nei žemyn urvu sienoje, nei aukštyn pro langus, kurie buvo aukštai, gal už dešimt ar daugiau metrų. Gerasis varpininkas Juozas mūre iškirto langelį ir langą į Lėvens pusę. Tuomet iš bokšto išgabeno 16 didelių vežimų žabų. Tai buvo laimėjimas.“²³

Toks išvalymas buvo svarbus ir kaip gaisro prevencija. Vis dėlto Palėvenės bažnyčios ir vienuolyno ansamblis nukentėjo per 1956 m. gaisrą, o varpai tik per plauką nesudužo, mat jų medinės atramos jau buvo apimtos liepsnų²⁴.

B. Kriaučiukas skeptiškai vertina dabartinį retą skambinimą ir pasakoja, kaip anksčiau „poteriams“ skambindavę triskart per dieną:

„Dabar nežinau, ko ten, aptingo, nebeina, neskambina jie. Būdavo net tris kartus perdien skambydavo. Rytų skambina, pietų dvylikų ir vakare. Rytų skaitos saulei tekant skambina, poteriams skaičiuoja skambina, paskui dvylikai valandų. Dvylika valandų, žino laikas kai jau... Po tris minutes. Vakare, saulė leidžiasi jau, nuveini skambint. Mažuoju varpu atskambini, taip jau duodi, paskui didžiuoju amžiną atilsį deoynis kartus, tris po tris kartus. Ant vienu pusį. Dun dun dun – šiteip va. Vienon pusėn, kad kiton neatsimuštų. Ir tadu nutyla, viskas, ramybė.“²⁵

Buvęs Palėvenės bažnyčios varpininkas išsako varpų skambinimo svarbą, reikšmę tikinčiųjų bendruomenei:

„Žmonėm geriau. Rytų poteriam skambini, vakare, pozvanu skambinam, kai žmogus numiršta. Gerai sakė vienas kunigas: jūs negalvokit, kad čia ponų Dievų prikeliat iš miego, kai jau kas numirė, kad pastiktų jau, kad žinotų. Kad nepažįsti, išgirdau kad pozvanus skambina, sukalbi jau Amžiną atilsį tris kartus, dėl to yra pazvanai skambinami, kad žmogus sukalbėtų Amžiną atilsį už tų ar už tą.“²⁶

B. Kriaučiukas teigia, kad nebuvo specialios varpininko maldos skambinant varpais. Jis ypač pabrėžia, kad yra svarbus dažnas skambinimas: *„Kad geras varpininkas būtų, reikia, kad skambintų visus tris kartus. Reikia visus tris kartus skambint, jėgu nori kad gerai dirbtų.“²⁷* Tačiau toks paprotys varpais skambinti tris kartus per dieną uždraustas sovietmečiu. *„Sovietiniais laikais uždraudė, tik laidotuviems triskart skambint leido“²⁸*. Iš tiesų Katalikų bažnyčios kronikoje randame paaiškinimą: varpai sovietmečiu priškirti kulto reikmenų grupei ir religinės propagandos materialinei bazei²⁹,

²³Ten pat, p. 24.

²⁴Ten pat, p. 24–25.

²⁵Interviu su B. Kriaučiuku.

²⁶Ten pat.

²⁷Ten pat.

²⁸Ten pat.

²⁹Instrukcija tarybinėms įstaigoms, Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, 1973 m. gegužė, nr. 6, p. 256, 258. Prieiga per internetą: http://www.lkbkronika.lt/index.php?option=com_content5view=article5id=12:nr-65catid=1:kronikos5Itemid=28 [žiūrėta 2012 05 20].

miestuose uždrausta skambinti varpais³⁰. Iš varpininko pasakojimų matome, jog ir mažesniuose miesteliuose varpų naudojimas buvo apribotas.

Senasis varpininkas pasakoja, kaip turėdavę skambinti nelaimės atveju:

„Nelaimė – didžiuoju varpu skambint turi. Net buvo sovietiniais laikais įsakyta – jeigu bėda didžiausia, tai yra karo laikas ar kas, skambink didžiuoju, vien tik tuo Jonas kaip sakiau, tadu jau skaitos kažkas atsitiko. Talandy, tun – tan, tun – tan.“³¹

Viena jau retai Lietuvoje praktikuojamų tradicijų – skambinti per šv. Mišias: *„Skambini net per Pakylėjimą vienu varpu – „Dun dun dun“. Vienu didžiuoju varpu vienon pusėn tiktai šeri.“³²* Išgirdę tokią išskirtinį skambinimą ir į Bažnyčią ateiti negalėję žmonės (pavyzdžiui, sergantys bendruomenės nariai) sužino, kad būtent tuo metu per šv. Mišias vyksta Pakylėjimas.

Varpininkas atsimena skambinimą ir mažaisiais bažnyčios varpais. Prie zakristijos kabančiu varpu, vadinamąja „*signaturka*“, skambindavo tris kartus, kunigui einant aukoti šv. Mišių. Tai ženklas susirinkusiems į bažnyčią: *„Talandy talandy talandy, nedidelis varpelis, signalas žmonėms atsistot.“³³* Šešiais mažais varpeliais skambinama vieną kartą prieš Pakylėjimą ir tris kartus jo metu.

Varpų atžvilgiu yra ir tam tikrų draudimų:

„O taip jeigu kų sumislyji, negalima skambint. Nuveit va ir talanduot. Kaip su kokiais va žaisliukais negalima. Čia yra varpas ir yra jie taip, va šitai. Negalima skambint vakare. Kai didžiuoju varpu atskambina Amžiną atilsį <...>, tada jau viskas, gatava, tada jau kryžius, nebe. Viskas, viskas, mirk gyvenk, nebe. Nebent tiktai pavojaus atvejis, tada eisi skambinsi. Užsigavėja varpai Didžiajam ketvirtadieni, per „Garbė Dievui aukštybėse“. Himną užgieda kunigas ir tada duoda visi varpeliais, visais varpais, vargonai duoda skambina. Ir pabaigia šitų giesmių „Garbė Dievui aukštybėse“, ir nutyla, ir viskas nutyla, vienu kartu visi nutyla. Tada yra plaktukai kaip ir, kalatai „tarkšt tarkšt tarkšt“, jeigu reikia. Ir tada jokių laidotuvių, jokių, nieko. Kai varpai atsigavės, tai tada tiktai pozvonui skambins. O Didžiajan šeštadieni tai varpai atsgavėja jau. Per „Garbė Dievui aukštybėse“, tada jau pradeda vėl viskas skambyt, visais varpeliais ir visais varpais. O laidotuvių net neleidžia bažnyčion, nuo ketvirtadienio iki sekmadienio nabašniko, o jeigu nori – įleidžia tik bobinčium, prieangin.“³⁴

Kalatai, kitaip dar vadinami kleketais, – užsigavėjus varpams, Didžiąją savaitę naudojami mediniai instrumentai. Jais išgaunamas garsas, kurio reikia kaip signalo, ir neskambinama varpais. Tiesa, garso stiprumas nepalyginti silpnesnis. Tačiau varpų tyla nuo Didžiojo ketvirtadienio reiškia gedulą dėl Kristaus kančios. Palėvenės bažnyčioje kalatakas yra išlikęs (7 pav.).

Varpų garsus senasis varpininkas pamėgdžioja taip: *„Dangun dūšia žemėn kūnas, dangun dūšia žemėn kūnas, man kišenėn penki litai, man kišenėn. Dangun*

³⁰ Muravjovas vakar ir šiandien (Maskvos kova prieš katalikybę), *Aušra*, 1980 m. liepa, nr. 23(63), p. 134. Prieiga per internetą: http://www.lkbkronika.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=235:auranr-235catid=17:auros&Itemid=170 [žiūrėta 2012-05-20].

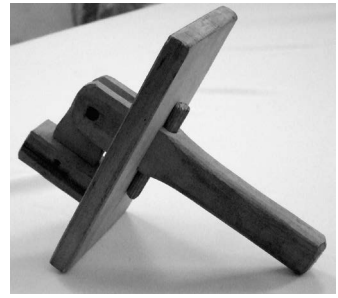
³¹ Interviu su B. Kriaučiuuku.

³² *Ten pat.*

³³ *Ten pat.*

³⁴ *Ten pat.*

*dūšia žemėn kūnas, man kišenėn penki litai.*³⁵ Kaip teigia Rytis Abrazevičius ir Renata Balsienė, skambinimo varpais būdai atsispindi balsiniuose pamėgdžiojimuose, kuriuos galėtume laikyti nedideliais tautosakos elementais, kaip ir kitus balsinius pamėgdžiojimus (paukščių, kitų gyvūnų, garsų darbų metu ir t. t.). Varpai tiesiog pritapo prie jau buvusios tradicijos pamėgdžioti įvairius garsus. Imitacijos neturėjo ypatingos paskirties ir būdavo naudojamos dėl linksnumo ar žaidžiant su vaikais (pvz., mokyti žodžių tarimo ar ritmo pojūčio). Tačiau, atsižvelgiant į lietuvių liaudies dainas, pasakas, patarles, priežodžius ar tikėjimą, varpai lietuvių kultūroje užėmė svarbią vietą. Balsiniai muzikos instrumentų pamėgdžiojimai kyla iš instrumentų skleidžiamų garsų akustinių savybių. Varpų pamėgdžiojimas nėra išimtis. Nors bažnyčios varpų akustika gerokai skiriasi nuo žmogaus kalbos, varpo dūžiai sukelia tam tikrų panašumų su žmogaus tariamais garsais³⁶. Toks varpų mėgdžiojimas yra kaip pagalba varpininkui, žinant pagrindinę taisyklę, kaip reikia skambinti: „Skambinant didžiuoju varpu, vardu Jonas, reikia taikyt mažajan Dominykan. Tada išeis labai kaip gryna muzika.“³⁷ Senasis varpininkas vaizdingai apibūdina netinkamą skambinimą varpais: „Jų skambinimas – iš bulvių šernus kad vaikytumei. Patelnę daužai, nemoka skambyt.“³⁸

7 pav. Palėvenės bažnyčios kalatakas. Aldonos Ramanauskienės nuotr.

Žinoma atvejų, kai Lietuvoje karo metais slėpė varpus, siekdami, kad jų neatimtų, klastodavo metalo sudėti, kad varpai nebūtų likviduoti karo reikmėms. Varpininkas pasakoja tokią Palėvenės varpų istoriją:

„Prieš pasaulinį didįjį karą buvo čia variniai varpai ir juos per tų karų nujėmė ir suslėpė, pakavojo Lėvenin, kad nerastų, o taip gi juos nu paims, kompiskuos. Buvo išdavikas, kas išdavė, ir juos susigriebė ir šoviniam išdirbo. Per Antrų pasaulinį karų nuimt varpus, kompiskuot ir šoviniam, vienu žodžiu, karo reikalom nuimt, bet kaip ištyre, skaitos, čia su priemaišom, nebegrynas metalas, nebegrynas špižius, nebegrynas, priemaišų yra daug, už tai nebetinka jiem. Ir šituos varpus kaip reikia užkelt tai mat Adomonis ponas <...> atvažiavo jis, sako: „Aš varpus užkelsiu. Man bus garbė, varpus užkelsiu.“³⁹

Užmokestis už varpininko patarnavimą buvo auka, 5–10 Lt, dažniausiai – 20 Lt. Tačiau atlygis nebuvo privalomas: „Kiek duoda, tiek bus ačiū. <...> Būdavo, išvis nieko neužmokėdavo, nueini ir skambini ir dirbi.“⁴⁰

Varpininkas vietinio dailininko Vytauto Pastarnoko yra įamžintas paveiksle. B. Kriaučiukas čia vaizduojamas savo darbo vietoje, varpų bokšte, šalia varpo.

Po B. Kriaučiuko skambinimą varpais perėmė sutuoktiniai Aldona ir Kos-

³⁵ Ten pat.

³⁶ Ambrazevičius R., Balsienė R. Imitations of Bells: Correspondence between Bell Acoustics and Onomatopoeic Texts, *Journal of Interdisciplinary Music Studies*, 2010, Vol. 4, Issue 2, p. 2–3, 13 [ieškota „Academic Search Complete“ duomenų bazėje].

³⁷ Interviu su B. Kriaučiuku.

³⁸ Ten pat.

³⁹ Ten pat.

⁴⁰ Ten pat.

tas Ramanauskai. Jie kartu rūpinasi įvairiais bažnyčios reikalais, saugo bažnyčios archyvą, vyras daugiau dirba kaip zakristijonas, žmona dažniau skambina varpais. Vis dėlto galime teigti, kad Palėvenėje jau nebėra atskiros varpininko tarnystės.

Palėvenėlės bažnyčios varpas ir skambinimas juo

Išskirtinė Palėvenėlės Švč. Mergelės Marijos bažnyčios ypatybė yra varpinė-vartai, kaip ir bažnyčia, pastatyta 1803 m. (8 pav.). Dažniausiai pasitaiko, kad varpinė statoma kaip atskiras statinys arba įrengiama viename bažnyčios bokšte. Šiuo atveju varpas įkurdintas tiesiai virš maldininkų, einančių į bažnyčią, galvų. Lietuvoje toks varpinių-šventoriaus vartų tipas retas⁴¹. Palėvenėlės bažnyčia kartu su varpine-vartais sudaro kompleksą ir yra Lietuvos architektūros paminklas, saugomas valstybės⁴².

Apmaudu, kad varpinė jau praradusi vieną savo elementų, tiesiogiai susijusių su jos funkcija. Šiuo metu varpinėje yra vienas varpas (9 pav.). Iš arti tebesančio varpo apžiūrėti ir jį išmatuoti straipsnio autorei nepavyko, nes varpas kabo aukštai, nėra galimybės užkopti arčiau. Apžiūrėjus medines varpinės konstrukcijas, matyti dar vienos ten buvusios varpo pakabos žymės. Deja, neiškilo nei varpas, nei jo pakaba. Sunku pasakyti, kada ir kokiomis aplinkybėmis šie elementai dingę iš varpinės. 1937 m. parapijos apyskaitoje užfiksuota, kad yra vienas varpas, sveriantis 10 pūdų⁴³, ant jo nėra jokių užrašų, o skambinama Viešpaties Angelo maldai rytais, per pietus ir vakarais⁴⁴. Pagal šoninių bažnyčios altorių titulus varpas galėtų turėti Šv. Mykolo arba Šv. Kazimiero vardą. Jei iš tikrųjų ant jo nėra užrašų ir jis neturi vardo, tai būtų retas ir išimtinis atvejis, nes Katalikų bažnyčios tradicijoje didieji bažnytiniai varpai turi vardus.

Galime hipotetiškai spėti, jog antrasis varpas dingo Pirmojo pasaulinio karo metais (tuo labiau kad ir bažnyčia tuo metu nukentėjo), o galbūt dar anksčiau. Kun. Antanas Pauliukonis, klebonavęs Palėvenėlėje 1926–1929 m., apibūdinamas kaip geras ir rūpestingas šeimininkas, pastatė ir įrengė špitolę, perliejo ir padidino varpą⁴⁵. Kunigas Kazimieras Čiplies, dirbęs Palėvenėlėje 1937–1939 m., dar kartą perliejo ir padidino varpą⁴⁶. Neaišku, kodėl per tokį trumpą laiką reikėjo keliskart perlieti varpą, jį didinti. Ar gali būti, jog antras dingęs varpas buvo panaudotas perlietamam varpui? Gal varpai buvo prastai išlieti, daužti, netinkamai skambėjo?

Tiriant Palėvenėlės varpus ir skambinimą jais, iškalbingiausias šaltinis, kaip ir Palėvenės atveju, buvo interviu su varpininke⁴⁷. Šiuo metu varpais skambina Regina Daunoravičienė

⁴¹ Kiti vartų-varpinės pavyzdžiai priklauso šioms bažnyčioms: Merkinės (Varėnos r.) Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų, Tabariškių (Šalčininkų r.) Šv. arkangelo Mykolo (mediniai), Dieveniškių (Šalčininkų r.) Švč. Mergelės Marijos Rožančinės, Šumsko (Vilniaus r.) Šv. arkangelo Mykolo, Dapšionių (Radviliškio r.) Dievo Apvaizdos, Vilniaus bernardinų vienuolyno statinių ansambliui (Šv. Mykolo bažnyčia, dabar – Bažnytinio paveldo muziejus).

⁴² Unikalus objekto kodas Kultūros vertybių registre – 1490 (komplekso), 23624 (varpinės-vartų).

⁴³ 1 pūdas lygus 16,38 kg, taigi varpas turėtų sverti apie 164 kg. Palėvenėlės apylinkėse javus sverdavę pūdais, o kunigui išlaikyti duodavę po kelis pūdus javų, taigi ir parapijos apyskaitoje naudojamas toks matas.

⁴⁴ Palėvenėlės parapijos apyskaita, 1937. PVKA.

⁴⁵ Jareckas B. Palėvenėlė, *Panevėžio vyskupija*, Vilnius, 1998, p. 186.

⁴⁶ *Ten pat.*

⁴⁷ Ingos Cironkaitės-Bendžienės interviu su Regina Daunoravičiene. Palėvenėlė, 2013 10 17.

8 pav. Palėvenėlės bažnyčios vartai-varpinė

9 pav. Palėvenėlės bažnyčios varpas ir jį laikančios konstrukcijos.
2013 m. spalio 17 d. I. Cironkaitės-Bendžienės nuotraukos

10 pav. Palėvenėlės varpininkė Regina Daunoravičienė.
Iš asm. archyvo

(Klebonaitė, gim. 1934) (10 pav.), šią tarnystę ji atlieka jau apie 10 metų. Ji nežino, kokiomis aplinkybėmis ir kur dingo antras varpas, tik mini, kad jis buvo didesnis nei likęs, kažkokio papapijiečio dovanotas. Moteris nežino dabartinio varpo vardo. Be skambinimo varpu, ji taip pat tvarko ir puošia gėlėmis bažnyčią, skalbia liturginę tekstilę, o jos vyras, anksčiau irgi skambinęs varpu, uždega žvakes. Už skambinimą varpininkė atlygio neima, dirba „už ačiū“.

Prieš R. Daunoravičienę skambino Marijona Klasinskienė, kuri kartu dirbo ir kitus darbus – rūpindavosi gėlėmis, liturginiais drabužiais. Ji gyveno gana skurdžiai, klebono nupirktaime namelyje prie bažnyčios, vadintame špitole. Prieš M. Klasinskienę varpu skambino zakristijonas Kazimieras. R. Daunoravičienė nepamena, ar kada Palėvenėlėje buvo atskiras varpininkas. Būdavusi moteris, kuri greta šeiminkavimo turėjo ir šią tarnystę:

„Labai labai seniai, tai dar mano vaikystėj. Tai buvo kunigai Butkus, Jereckas. Tai jie turėjo šeiminykes. Viena vargonais mindavo, o kita taip šeiminkaudavo, ir jinai skambindavo varpais.“⁴⁸

Skambinimo varpu tradiciją Regina perėmė iš Marijonos Klasinskienės, ji išmokė, kaip, kada tai atlikti:

„Skambino, pasakė, kaip traukt. Dabar jau ir mažai kas beskambina. Kai miršta žmogus, pазvanai paskambint, nu tai tadu būna tokie tarpai. <...> Mojava, tai einam kiekvieną dieną skambint (gegužės mėnesio pamaldos, Marijos litanija, rožinis). Kai jau skambini pазvanai, tada jau su tarpais skambini tris kartus „Viešpaties angelą“, tris kartus ir „Amžiną atilsį“. <...> Ateina paprašyt, klebonas pasako, kad bus laidotuovės, pasitinki. Ne visi, kai kurie pasako. Sužiniai, kad kaimynas mirė, tai nueinu paskambint.“⁴⁹

Varpu skambinama per vad. Patiešimo (Nekalto Marijos Prasidėjimo) atlaidų procesijas. Taip pat išskiriamas skambinimas per šv. Velykas, o prieš jas išlaikytas varpų užgavėjimo paprotys: „Prieš Velykas užsigavi varpai, yra tokia tradicija.“⁵⁰

Jei Mišios aukojamos 9 val., joms ruošti R. Daunoravičienė ateina 8 val., varpu skambinti pradeda 8.45 val. Moteris pasakoja apie nusistovėjusią tvarką: „15 minučių prieš Mišias paskambyt, o kai būna iškilmingesnės dienos, tai tada jau biški skambinam anksčiau, kad žmonės anksčiau suveitų.“⁵¹ Skambinimo trukmė – 5–7 minutės. Vis dėlto ir patyrusiai varpininkei kartais nepavyksta skambinti:

„Bet kai kartais varpas neskamba labai, tai jau skambini ir bijai, kad žmonės negirdėtų, nes paskiau sakys, mat nemoka gal skambint. Taip nebūna visada žinok. <...> Ir, svarbiausia, labai pačiai sunku kažkaip nu. Skambini ir stengies, nu neatsimuša kiton pusėn.“⁵²

Gali būti, kad varpininkei sunku dėl senyvo amžiaus, tačiau kita netinkamo varpų skambėjimo priežastis – paukščiai, apsigyvenę varpinėje:

⁴⁸ Ten pat.

⁴⁹ Ten pat.

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Ten pat.

„Bet dabar ti labai paukščiai karveliai užkariave. <...> Jis taip turi skambėt bam-bam bam-bam, o dabar kaip paukščiai užkniso, neatsimuša atgal, neatsimuša. Anksčiau iškrapštė tuos balandžius, uždėjo sietkas dratines, ir tada jie nebeįlenda. Anąkart skambinu – tai vos ne ant galvos bim karvelis ant galvos. <...> Balandis iškrito vos ne ant galvos sekmadienį. Jis matomai tupėjo ten.“⁵³

Balandžiai apdergia varpą, jo konstrukcijas, trukdo gerai skambėti.

Vienas kunigas prašė pamokyti skambinti varpu:

„Sako man pamokyk skambint. Nu iš karto paėmė, jam neišeina. O teip tai koks gi ten mokslas – nugi skambini ir skambini, trauki, tik reikia atleist, kad atsimuštų in kitų pusį. Bet kaip sakau, dabar neatsimuša, neišeina gerai.“⁵⁴

Varpininkė pripažįsta, kad šiandien jaunimas tuo nesidomi, nenori padėti skambinti.

Tačiau smalsuolius varpas vis dėlto traukia, būna „naktinių nuotykių“. Kadangi Palėvenėlės varpo virvė lengvai prieinama, nežinomi asmenys juo kartais skambina naktimis. Arčiau gyvenantys kaimynai vis praneša, kad jau skambino. Be to, varpininkė mato, kad virvė užrišta kitaip, negu buvo palikta.

I. C. B.: *Ten juk ta virvė taip nuleista, ar nebūna taip, kad išgirstumėt?*

R. D.: *Oi, kad kas skambintų kai kas?*

I. C. B.: *Yra buvę?*

R. D.: *Būna būna. Bet ne dieną, bet naktį. Mum tai ne taip ir girdis, dabar žinokit, nu toliau. Bet va ten kaimynė gyvendavo. Tai jau sako: „Jau šiąnakt skambino kažkas.“ Ir aš matau, kaip ta virvė pririšta, aš pažįstu, kad jau skambinta. Užsukta, bet aš jau pažįstu, koks užrišimas.*

I. C. B.: *Kad ne jūsų užrišimas?*

R. D.: *Nu taip nu. Jaunimas, jaunimas, nu kas gi daugiau. Bažnyčion nereikia eit, o skambyt...“⁵⁵*

⁵³ Ten pat.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ Ten pat.

Kupiškio dainavimo tradicija nuo XX a. pr. iki šių dienų: žvilgsnis į šimto metų istoriją ir raidą

Daiva Vyčinienė

Silpstančios dainavimo tradicijos palaikymas XX a. pirmojoje pusėje

Kupiškėnų dainavimo tradicija žinoma nuo seno – ir ne tik specialistams, bet ir eiliniams žmonėms. Jos sklaidai ypač didelę įtaką padarė sovietmečiu visoje Lietuvoje išpopuliarintos „Senovinės kupiškėnų vestuvės“, kurių naują atgimimą žymi 2000 metai (tuomet visiškai naują „Kupiškėnų vestuvių“ variantą, gerokai praturtintą senaisiais papročiais ir dainomis, parodė Kupiškio folkloro ansamblis „Kupkėmis“, vadovaujamas Almos Pustovaitienės¹).

Be abejo, tai tik viena priežasčių, sukūrusių nesugriaunamą mitą apie nepaprastą kupiškėnų dainingumą. Vis dėlto verta priminti, kad Kupiškio kraštas jau nuo seno garsėja muzikaliais žmonėmis: sutartinių giesmininkėmis, dainininkėmis ir dainininkais, skudutininkais ir lumzdelininkais. Dar XIX a. pab. jaunimo meilę liaudies dainoms skatino Kupiškio bažnyčios choro globėjas, žymus kupiškėnų švietėjas kunigas Kleopas Kozmianas (1842–1893). Kaip žinoma, visos jo choristės ne tik giedojo bažnytines giesmes, bet ir dainavo liaudies dainas bei dainomis virtusias poetų A. Baranausko, A. Strazdo, A. Vienažindžio eiles. Kupiškėnai prisimena, kad K. Kozmianas labai žavėjosi ir sutartinėmis, mėgstamiausia jo sutartinė buvusi „Našloita rūtala“². Galbūt dėl tokio plataus kunigo požiūrio (pakantūs įvairiems žanrams) ir vėliau Kupiškio krašte daugelio dainininkų repertuare dariniai sugyveno ir senosios dainos, ir sutartinės, ir vėlyvesnės autorinės dainos, ir giesmės. O kai kurios tautosakos pateikėjos Kupiškyje buvo žinomos ir kaip dainininkės, ir kaip bažnyčios choro giedotojos.

Prie kupiškėnų dainavimo tradicijos išlikimo ir puoselėjimo tarpukariu nemažai prisidėjo šio krašto šviesuolių – Glemžų, Šlapelių ir kt. – šeimos. Sąmoningas benykstančios bendruomeninės kupiškėnų dainavimo tradicijos gaivinimas prasidėjo apie 1922 m. Tuomet Ona Glemžienė-Simonavičiūtė (1858–1938), puiki dainininkė, mokėjusi daug savo mamos ir močiutės dainų, vestuvių raudų ir pasakojimų, pasikvietė į namus Domicelę Šlapelienę, Domicelę Petrylienę, J. Mikalauskaitę. Kartu su O. Glemžienės dukterimi Stefanija jos pradėjo dainuoti kupiškėnų dainas. Vėliau prie jų prisidėjo daugiau dainininkių (Domicelė Lisienė, Ona Juodakienė, Ona Mažeikienė, Anelė Pakarklienė) ir muzikantų – skudutininkų ir lumzdelininkų (Pilkauskas, Antanas Augulis, Jurgis Poška, Jonas Gudelis ir Antanas Jokantas). Susikūrė liaudies dainų ir papročių mėgėjų būrelis, kuris 1923 m. Beržytėje, prie Pyragių ežero, surengė senovinių dainų ir šokių gegužinę. Tokios gegužinės 1928–1933 m. Beržytėje buvo rengiamos kasmet. Senųjų papročių puoselėtojų bendruomenės būrėsi ir kitur. Dalyvau-

¹ Zabieliene A. Trejos kupiškėnų vestuvės, *Liaudies kultūra*, 2004, nr. 1(94), p. 29–33.

² Žebrytė J. Kupiškio Glemžų kiemas, *Aš išdainavau visas daineles*, t. 2, Vilnius, Vaga, 1988, p. 79–90, p. 82.

dami Beržytės gegužinėse, papročių ir dainų mėgėjai pamažu ėmė improvizuoti atskirus vestuvių vaidinimų epizodus. Taip iš senovės papročių puoselėtojų būrelių pamažu atsirado žymiosios „Kupiškėnų vestuvės“, padariusios didelę įtaką vietinei dainavimo tradicijai (apie tai bus kalbama toliau).

Dainuojamosios tautosakos užrašymai

Kupiškėnų dainuojamoji tautosaka buvo pradėta užrašyti jau XX a. pirmajame dešimtmetyje. Kupiškėnų dainas 1909–1914 m. užrašinėjo kalbininkas Antanas Vireliūnas (deja, be melodijų ir be tikslių pateikėjų metriku). 1910 m. Stefanija Glemžaitė, išmokusi motinos O. Glemžienės dainas, ėmė pati jas užrašinėti. Kai kurias O. Glemžienės dainas užrašė ir A. Vireliūnas, keletą jų paskelbdamas „Tautoje ir žodyje“ („Kupiškėnų dainos“, t. 3, 1925; t. 4, 1926). 1935 m. O. Glemžienės 94 dainas (tarp jų ir sutartines) su melodijomis užrašė Šimonių pradinės mokyklos mokytojas Kazimieras Šaulinskas (1936 m. perdavė jas Lietuvių tautosakos archyvu). Tais pačiais metais 62 dainas K. Šaulinskas užrašė iš S. Glemžaitės (beje, tai ne tos pačios dainos, kurios užrašytos iš jos motinos; šios dainos vėliau (1937, 1941, 1947 m.) gana dažnai buvo transliuojamos per radiją pranešant: „Aukštaičių dainų melodijos“ [Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvas (toliau – MFA KTR) 257; rankraštinio rinkinio iš Lietuvių tautosakos archyvo (toliau – LTA) kopija]. Nemažai dainų tekstų Kupiškio apylinkėse 1935–1937 m. užrašė fotografas, kraštotyrininkas Balys Buračas.

Ypač vertingais laikytini 1935–1940 m. minėtame archyve padaryti gausūs kupiškėnų garso įrašai fonografu (LTR pl. 89, 90, 92–106, 383, 389, 390, 532–539, 739–741, 1167, 1278, 1279) – daugelis jų dabar laisvai prieinami plačiajam vartotojui³. Po keletą dainų įdainavo įvairios Kupiškio apylinkių dainininkių grupės: seserys Stefanija, Elvyra ir Mikalina Glemžaitės; Ona Juodakienė iš Marmoliškio, Ona Mažeikienė iš Smilgių, Domicelė Šlapelienė iš Rakučių; Ona Kairytė iš Punkiškių, Ona Jurkšaitė iš Ruzgų, Veronika Daminauskienė iš Aluotų ir Valerija Daminauskaitė iš Punkiškių; Albina Žiūkienė-Katelytė iš Palėvenėlės ir Barbora Deščerienė-Saluškaitė iš Suvainių. Senieji daugiabalsio dainavimo pavyzdžiai – tai retenybė ir drauge nepaprastai gera dirva įvairiems daugiabalsiškumo tyrimo aspektams atskleisti. Fonografu buvo įrašytos ir pirmosios kupiškėnų sutartinės (deja, Kupiškio grupės įrašai yra prapuolę, išliko tik sutartinės, 1939 m. įgiedotos Šimonių sutartinių giesmininkių grupės). Nemažai esama ir pavienių dainininkų (D. Šlapelienės, A. Žiūkienės, S. Glemžaitės⁴ ir kt.) garso įrašų.

Kupiškėnų dainų užrašymas itin suaktyvėjo XX a. antroje pusėje. Vien Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve saugoma net 12 kupiškėnų dainų rankraštinė rinkinių [MFA KTR pl. 39, 160, 194, 195, 295, 296, 297, 311, 312, 313, 335, 339], kuriuose sudėta per 1 000 įvairių žanrų dainų su melodijomis. Nemažai kupiškėnų dainų yra ir dviejuose bendruose aukštaičių dainų rankraštiniuose rinkiniuose [MFA KTR pl. 187, 188]. Dainos buvo užrašinėjamos ir pavienių žmonių, ir folkloro ekspedicijose. 1953 m. 66 dainas iš

³ Žr. <http://archyvas.lti.lt/irasai>.

⁴ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos garso įrašų duomenų bazėje galima rasti net per 80 S. Glemžaitės 1937 m. įdainuotų dainų (LTR pl. 532 (3–87)).

Stefanijos ir Michalinos Glemžaičių užrašė tautosakininkas Antanas Mockus [MFA KTR pl. 194]; 1960 m. 12 dainų iš Onos Jovaišienės (58 m.; Plundokų k.) užrašė muzikologė Rita Aleknaitė-Bieliauskienė [MFA KTR pl. 39]. 1972–1974 m. Kupiškio apylinkėse vyko itin sėkmingos Lietuvos TSR valstybinės konservatorijos (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos, toliau – LMTA) studentų folkloro ekspedicijos. Jose dalyvavo šiandien žinomi kultūros, meno ir mokslo žmonės: muzikologės doc. Zita Kelmickaitė, prof. dr. Gražina Žuklytė-Daunoravičienė, Rūta Naktintytė, Jūratė Juodvalkytė, kompozitorius, muzikologas doc. dr. Rimantas Janeliauskas, etnomuzikologas doc. dr. Rimantas Astrauskas ir kt. Apie 1973 m. kupiškietė kraštotyrininkė Jonė Žebrytė supažindino folklorininkę Danutę Krištopaitę ir etnomuzikologę Laimą Burkšaitienę su Puponių kaimo dainomis. Nuo tų metų prasidėjo aktyvus folkloro užrašymas Puponių ir gretimose apylinkėse, paskatinęs J. Žebrytę iš vietinių dainingų žmonių suburti grupę, kuri vėliau tapo žinoma kaip Puponių etnografinis ansamblis. LMTA Kupiškio krašto garso įrašus papildė ne mažiau gausūs Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto maždaug tuo pačiu laikotarpiu sukaupti garso įrašų fondai (LTR, mg. 435–443, 530, 532, 593, 594, 599).

Per 300 vienetų (dainų, ratelių ir giesmių) įrašyta ir nufilmuota kompleksinėje 2012 m. ekspedicijoje (atiduota LMTA MFA). Tai nepaprastai vertinga medžiaga, teikianti daug informacijos apie dainavimo tradicijos kaitą, jos kontekstus ir pan.

Gausūs Kupiškio krašto dainų įrašai paskelbti leidiniuose: „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ (vinilinė plokštelė, 1988); „Aukštaičių dainos. Šiaurės rytų Lietuva. Lietuvių liaudies muzika II“ (3 CD su knyga, 1998); „Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai“ (2 CD su knygute, 2004), „Puponių kaimo dainos“ (CD, 2007) ir kt.; dainų melodijų transkripcijos – „Aukštaičių melodijos“ (apie 90 vnt.; 1990), „Aukštaičių dainos...“, „Aukštaitijos dainos, sutartinės...“ ir kt.

Nepaisant intensyvaus kupiškėnų dainų užrašymo ir gausaus jų publikavimo įvairiuose leidiniuose, šio krašto dainuojamoji tautosaka iki šiol nebuvo nuodugniai tyrinėta (išskyrus nebent apžvalginį autorės straipsnį „Kupiškėnų dainuojamoji tradicija“⁵).

Žanrinė dainavimo tradicijos apžvalga

Kupiškio apylinkėse užrašyta labai įvairių dainuojamosios tautosakos pavyzdžių: sutartinių, darbo dainų (piemenų *rylavimų*, *raliavimų*, verkavimų, įvairių ganymo šūksnių, šienapjūtės valiavimų ir kt.), vaikų dainų (žaidinimų, lopšinių ir kt.), paukščių balsų pamėgdžiojimų, daug vestuvinių dainų, raudų, karinių-istorinių, šeimos, jaunimo, meilės, vaišių, literatūrinių ir kt. dainų, giesmių.

Vienas seniausių kupiškėnų žanrų – **sutartinės** (*sutartynās*). Ypač daug sutartinių mokėjusi minėta O. Glemžienė-Simonavičiūtė, išmokusi jų iš savo močiutės A. Simonavičienės. Sutartinių O. Glemžienė išmokė ir tris savo dukras, tačiau ypatingu jų pomėgiu išsiskyrė vyriausioji duktė Stefanija. Nuo 1910 m. ji pradėjo užrašinėti motinos tautosakos

⁵ Račiūnaitė-Vyčiniene D. Kupiškėnų dainuojamoji tradicija, *Kupiškėnų enciklopedija*, t. 2 (K–P), sud. ir par. V. Jankauskas, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2012, p. 162–167.

repertuarą, vėliau pati įdainavo iš motinos išminktų dainų ir sutartinių⁶, pavyzdžiui, „Linėli linėli“ (1 pvz.; SIS 218) ir kt. Kupiškyje ji buvo subūrusi keletą moterų, su kuriomis giedojo sutartines.

Li - nė - li, li - nė - li, li - - nė - li,
 ta - ta - to. Li - nas to - ra,
 to - ta - ta, kad pa - sa - tų, to - ta - ta.

Sutartinių giedojimo tradicijai, pradėjusiai gęsti jau XIX a. pabaigoje, Kupiškio krašte bemaž visą XX a. buvo skiriamas ypatingas dėmesys. Čia būta net keletu grupių, puoselėjusių sutartinių giedojimą. Pirmoji grupė (Ona Mažeikienė, 80 m., Smilgių k., Domicelė Šlapelienė, 73 m., Rakučių k., Kupiškio vls., Domicelė Petrylienė, Migonių k., Šimonių vls.), 1936 m. įgiedojusi sutartinių į fonografo plokšteles (įrašė Zenonas Slaviūnas), buvo suburta O. Glemžienės. Šios grupės įrašai yra dingę, todėl sunku spręsti apie jos narių giedojimo manierą, balsų derėjimą ir pan. Tiesa, 14 sutartinių įgiedojo viena D. Šlapelienė. Jos giedojimas yra tradicinis (tai rodo sutartinių giedotojoms būdinga balso tembro spalva, artikuliacija, metroritmikos bruožai ir kt.). D. Šlapelienės įgiedotų sutartinių melodinės atkarpos leidžia teigti, kad Kupiškio krašto sutartinės buvusios polimodalios, pagrįstos sekundų intervalais⁷, pavyzdžiui, „Tūtoj, sveika gyva“⁸ (2 pvz.).

Tū - toj, svei - ka gy - va, svei - ka gy - va, tū - toj.

1939 m. Šimonių valsčiuje užfiksuota kita – jaunesnių giedotojų – grupė, pagiedojusi apie 20 sutartinių (į fonografo plokšteles jas įrašė folkloristas Zenonas Slaviūnas). Tai – Ona Kairytė, 38 m., Punkiškių k., Ona Jurkštaitė, 56 m., Ruzgų k., Veronika Daminauskienė, 46 m., Aluotų k., ir jos duktė Valerija Daminauskaitė, 13 m., Punkiškių k. Anot Šimonių grupės giesmininkės O. Kairytės (gim. apie 1901 m.), se-

⁶ Žebrytė J. Kupiškio Glemžų kiemas, *Aš išdainavau visas daineles*, t. 2. Vilnius, Vaga, 1988, p. 79–90, p. 84–85.

⁷ Tai patvirtina ir vienos S. Glemžaitės pagiedotos sutartinės, saugomos Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyve (MFA KTR, 194).

⁸ Beje, atkreiptinas dėmesys, kad šios sutartinės teksto du pirmieji posmai („Tūtoj, sveika gyva, Sveika gyva, tūtoj. Tūtoj, kūmutala, Kūmutala, tūtoj“) iš viso niekur nėra publikuoti (iš LTR, p. 740(8) iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.). O tolesnis jos tekstas (nuo „Tūtoj, ką čia važa...“) išspausdintas Z. Slaviūno „Sutartinių“ tritomyje kaip atskira sutartinė (dviem variantais: SIS 1290a ir 1290b).

Kompozitorius Valentinas Bagdonas užrašo sutartines iš Stefanijos Glemžaitės. 1956 m. Fotografas nežinomas. Iš Jono Glemžos asm. archyvo

Chorvedys Vladas Zinkevičius (centre) ir sutartinių giedotojos (iš kairės): Kostė Mažeikienė, S. Glemžaitė, Paulina Kavaliauskaitė ir Paulina Krapavickienė. Kupiškis. 1960 m. Fotografas nežinomas. Iš Jono Glemžos asm. archyvo

nosios giesmininkės jau nebegalėjusios atvykti į Kaune esantį Lietuvių tautosakos archyvą, todėl ji subūrusi jaunesnes moteris ir „iš nuo pečiaus nenulipančių bobučių“ jas išmokiusi sutartinių, taip bandydama gaivinti nykstančią tradiciją (ADSIM, 17). Vis dėlto garso įrašai rodo, kad šiai grupei nepavyko deramai išmokti giedoti senųjų sutartinių, gerai tarpusavyje susigiedoti. Tai liudija padrika, neorganizuota kai kurių sutartinių („Apynėlis auga“, „Žilvitis žaliava“ ir kt.) ritmika, nesugebėjimas derinti sinkopijų vienoje balso partijoje su lygios vertės natomis kitoje (plg. 2 skirtingus sutartinės „Lynoda lynoda“ variantus, įrašytus iš grupės [LTR pl. 1058(1)] ir iš vienos giedotojos [LTR pl. 1058(4)]) ir pan. Kitos Šimonių grupės pagiedotos sutartinės išsiskiria pakitusiu balso partijų santykiu – nebe sekundiniu, o unisoniniu-heterofoniniu. Taigi sutartinės tampa ne polimodalios, o monomodalios (atskiros sutartinių partijos nekontrastuoja tarpusavyje), pvz., „Kas tar taka par dvarėlį“, „Turėja liepa“ (3 pvz.; SIS 1203), „Linada linada“ ir kt.

♩=96 *

Tu - rė - jo lie - pa de - vy - nias ša - kas.

Čiu - ta - la, čiu - ta - ta, čiu - ta - la, čiu - ta - ta.

Prie Kupiškio krašto sutartinių tradicijos atgaivinimo prisidėjo ir žemietė Jonė Žebrytė, 1974–1983 m. užrašiusi kupiškėnų, ypač Puponių apylinkių, tautosaką. Jos pačios įkurtame Puponių etnografiniame ansamblyje J. Žebrytė subūrė 4 moterų grupelę, kuri koncertuose atskirai pagiedodavo ir po keletą sutartinių.

Jonė Žebrytė (kairėje)
su Puponių
dainininkėmis.
1978 m. Fotografas
nežinomas (LTRFt
5595)

Tai – Bronė Šulcienė-Jokšytė, Elena Karūžienė-Vaicekauskaitė, Valė Maslionienė-Šamparaitė ir Julė Petronienė.

Minėtos Puponių giedotojos giedodavo iš viso tik 4 sutartines: „Tu avinėli“, „Sarbinčiula ogėla“, „Aisim, sėsios, dauno“ ir „Išjoja joja“ (4 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.)⁹.

Iš - jo - jo jo - jo, so - dau - to, bro - lis ka - rė - lin, so - dau - to.

So - dau - to rū - ta, so - dau - to, so - dau - to rū - ta, so - dau - to.

Visų tų pačių sutartinių variantus 1972 m. ekspedicijoje Lietuvos muzikos ir teatro akademijos studentėms pagiedojo kita Kupiškio sutartinių giedotojų grupė – trijų kartų tos pačios šeimos atstovės Emilija Jonušienė-Stančikaitė, 82 m., Slavinčiškio k., jos duktė Aldona Zinkevičienė, 53 m., ir anūkė Marytė Zinkevičiūtė, 14 m., visos gyveno Kupiškėje¹⁰. Šios sutartinės publikuotos rinkinyje „Aukštaičių melodijos“¹¹ (Nr. 6, 9, 10, 24), taip pat sutartinių pradžiamokslyje „Kadu buva, kadujo“¹² (Nr. 12–15). Galima spėti, kad pirminis minėtų 4 sutartinių „šaltinis“ buvo vyriausioji giedotoja E. Jonušienė, gimusi apie 1890 m. (mat puponiškės giedotojos, kilusios iš skirtingų kaimų, tas sutartines ėmė giedoti vėliau, jau susibūrusios į ansamblį, pamokytos vadovės¹³), pavyzdžiui, „Išjoja joja, sodauto“ (5 pvz.; AM 24).

Iš - jo - ja jo - ja, so - dau - to,

bro - lis ka - rė - lin, so - dau - to

so - tau - to rū - ta, so - dau - to, so - dau - to rū - ta, so - dau - to.

⁹ Beje, Puponių sutartinių giedotojos yra patekusios ir į trumpametražį filmą apie sutartines, sukurtą UNESCO komisijos užsakymu (autorė Daiva Vyčiniene, režisierius Juozas Javaitis). Taigi kupiškėnų sutartinės jau žinomos ne tik savame krašte, bet ir plačiajame pasaulyje. Žr. https://www.youtube.com/watch?v=Wij_cgVGOxw.

¹⁰ Užrašė V. Juodvalkytė ir J. Kšečkauskaitė 1972 m. Mel. iš mg. j. MFA KF 5983(7) iššifr. L. Burkšaitienė, t. – D. Krištopaitė. Sp. AM 6, 9, 10, 24.

¹¹ *Aukštaičių melodijos*, sud. ir par. L. Burkšaitienė, D. Krištopaitė, Vilnius, Vaga, 1990.

¹² Račiūnaitė-Vyčiniene D. *Kadu buva, kadujo*, Sutartinių pradžiamokslis su CD, Vilnius, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2012.

¹³ Be to, ir pačios dainininkės pokalbyje su straipsnio autore (1999 m.) papasakojo, kad kai jų mamos giedodavusios sutartines, joms buvę negražu, todėl jos iš mamų neišmokusios.

1. Išjoja joja, sodauto,
Brolis karėlin, sodauto.
Sodauto rūta, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto.
2. Palieka lieka, sodauto,
Sesiutį ver kiančių, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto.
3. – Neverk, sesiuta, sodauto,
Balta lelijėla, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto.
4. Aš tau parnešiu, sodauto,
Brungių dovanėlių, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto.
5. Aukso žėdėlį, sodauto,
Šviesius galionėlius, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto,
Sodauto rūta, sodauto.

Tarp visų dainuojamosios tautosakos kūrinų išryškėja kai kurios Kupiškio krašte itin mėgtos įvairių žanrų dainos. „Klasikinį“ kupiškėnų repertuarą, užrašytą XX a. gausiais variantais, sudaro šios dainos: „Aik, sesute, darželin“; „Alutį gėriau, gražiai dainavau“; „Anoj pusėj Dunojėlio“; „Apvynėli, ko dūmojai“ arba „Kų dūmojai, apvynėli“; „Ar negaili tau, sesiula, rūtelių“; „Aš atsisėdau ant akmenėlia“; „Aš dalgeį paspustysiu“; „Aš užaugau raškažėly“; „Augo augo apvynėlis“; „Aušt aušrala, tek saulala“; „Čiulbute lakštute“; „Dainovo, dainovo, dainovo, Kupiškio berniokai dainovo“; „Galu lauko, galu lauko“; „Oi gėriau gėriau, gerdamas dūmojau“ arba „Oi jojau jojau, jodamas dūmojau“; „Gieda gaideliai, ryliuoja“; „Kai aš gavau bernelį“; „Kas tau kaltas, panala jaunoji“ arba „Šėmi jaučiai pajungti maurojo“, „Šėmi jaučiai prie kiemo maurojo“; „Ko atjojai, bernužėli“; „Ko liūdi, sesiula, ko neverki“; „Kurteliai sulojo, piršleliai atjojo“; „Labas rytas, uošvela, judabro (idabro)“; „Mėlynasai karvetėli“; „Mūsų sodas tai nedykas“; „O aš, viena dukrele“ arba „Ašei viena dukrela“; „O kur tujai buvai, pijokėli mono“; „Oi bodžias bodžias mani motuta“; „Oi dū dū dū dū, šiaudai be grūdų“; „Oi siunta siunta mani motuta“; „Oi tu tu tu, strazdėli“; „Oi, jūs, susiedai“; „Oi, rūta rūta, rūtala žalioji“; „Oi, smūtnas smūtnas šis vakarėlis“; „Padainuosma čia sustoj“; „Piršlys melagis gyria bernelį“; „Prasvydo prasvydo“; „Pučia vėjėlis, laužia šakėlas“; „Skyniau skyniau skynimėli“; „Sutamo tamo tumsi naktela“; „Sveiki gyvi, svotai mūsų“; „Uliokim, broliukai, kolei Lietuvėtėj“; „Užaugina mani motinala“; „Vaikščiojau vaikščiojau“; „Valioj pievų pievytaį“; „Žirgeliai sukinkyti“; „Žaliam bėrži geguta kukovo“ arba „Aukštan bėrži geguta kukova“ (6 pvz.; pad. V. Elskienė 2012 m.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.), „Gegutyta sodėly kukava“, „Gegutala sodėly kukavo“ ir kt.

Aukš-tan bėr - ži ge - gu - ta ku - ko - va, mo - ti - na - la

sū - nė - lį liū - lio - va, sū - nė - lį liū - liv(a).

Aukštan bėrži
Geguta kukova,
Motinālā
Sūnėlį liūliova. (2 × 2)

Užsodina
Un baro žirgėlio,
Liepa joti
Tiesiuoju kelaliu. (2 × 2)

Čiūčia liūlia
Mažą sūnaitėlį
Paguldytą
Baltam patalaly. (2 × 2)

Kai aš jojau
Par žolių giraičį
Ir prijojau
Putina krūmėlį. (2 × 2)

Kai užaugsi,
Mielas sūnaitėli,
Būsi tikras
Lietuvos žalmierėlis. (2 × 2)

Nusilaužiau
Putina šakėlį
Ir sudrožiau
Žirgui per galvaį. (2 × 2)

Užaugina
Mani motinālā,
Užnešioja
Un baltų runkėlių. (2 × 2)

Ne tiek krito
Putino uogėlių,
Kiek nukrito
Gailių ašarėlių. (2 × 2)

Kai kurių šių dainų variantai žinomi visoje Lietuvoje, kai kurios dainos – tik nedideliame Aukštaitijos plote. Pvz., „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“ (LLDK V 1459) žinoma nedidelėje teritorijoje apie Biržus ir Kupiškį (užrašyta per 10 variantų; 7 pvz.; LLM AD 58); „Sveiki gyvi, svotėliai“ (LLDK V 956) – Šiaurės rytų Aukštaitijoje (apie Rokiškį, Kupiškį, Zarasus) ir pan. Kai kurios dainų versijos žinomos tik Kupiškio apylinkėse, pvz., „Ėjau per girelį“ (pad. S. Glemžaitė ir M. Glemžaitė; AM 362) užrašytas tik šis vienas dainos variantas. Pagrindinis teksto motyvas –ėjimas į kapines guostis motinai. Jis artimas motulės ir kitų artimųjų budinimo motyvui kai kuriose šios grupės dainose (LLDK Š 821, 822).

♩ = 116

1. Pū - ta vė - jė - lis, Lau - žė ša - kė - las,

Pū - ta vė - jė - lis, Lau - žė ša - kė - las,

Au - gi - na lė - me - nė - li, -nė(l)j.

Pastebėtina, kad ypač gausiai Kupiškio krašte užrašyta vaišių ir vestuvinių dainų. Gali būti, kad šioms dainoms išlikti padėjo čia daugelį metų puoselėtos „Senovės kupiškėnų vestuvės“.

Greta „klasikinių“ aukštaitiškų daugiabalsių dainų užrašyta ir daug senųjų (neretai vienbalsių) dainuojamosios tautosakos pavyzdžių – ganymo šūksnių, piemenų, vaikų dainų, žaidimų ir kt. Beveik visų senųjų Kupiškio dainininkų repertuare buvo šios dainos: „Kur lio lio“; „Šiū namo, galvijėliai“; „Atbėgs atbėgs pelā iš miška“; „Kačerga korkia“ (pastaroji pasižymi labai ilgomis įvairių dainų tekstų kontaminacijomis); „Katriute Mariute“; „Malu malu viena“; „Slūžijau slūžijau pas ponu“; „Šarkėla varnėla“; „Šliaužinėja laputala“ arba „Čiužinėja laputala“ (8 pvz.; LLM AD 80); „Virė virė koši“, „Starkau Jonai, ko ga ga“ ir kt. Pastarąsias tris 2012 m. padainavo V. Elskienė, tiesa, nelaikydama jų didele vertebe: „Kokios čia dainos...“

♩=96

1. Čiu - ži - nė - jo la - pu - ta - la,

1. Čiu - ži - nė - jo la - pu - ta - la Po žo - lių gi - ra - lį,

Po žo - lių gi - ra - lį.

Reikšmingą vietą vietinių dainininkų repertuare užima šventos giesmės. Kaip jau minėta, daugelis dainininkų buvo kartu ir ilgamečiai Kupiškio bažnyčios giesmininkai. Daugelis jų geru žodžiu minėjo buvusį švietėją kunigą K. Kuzminą, jaunesnės kartos giedotojai – vargonininką Gimžauską (jo rūpesčiu buvo perrašyti ir padauginti senųjų „kantičků“ tekstai – taip jie plito po Kupiškio ir Skapiškio parapijas). Vis dėlto senųjų tradicinių giesmių užrašyta palyginti nedaug (tai susiję su sovietmečio draudimu užrašyti šiuos kūrinius). Neatsitiktinai per 2012 m. ekspediciją giesmėms buvo skirtas ypatingas dėmesys – užrašyta keletas pavieniui ir grupėmis giedojusių giesmininkų: Petras Stanionis, Bronislava Indriulienė, Vanda Juknevičienė ir Vilhelmina Elskienė. Giesmininkai ne tik pagiedojo daug senų ir naujesnių giesmių, bet ir patikslino daugelio jų giedojimo aplinkybes. Iš jų komentarų galima susidaryti vaizdą apie giedojimo tradiciją Kupiškio krašte kaitą. Pavyzdžiui, pagiedojusi giesmę „Marija Magdalena“ B. Indriulienė paaiškino: „Namuose prie numirusio giedodavo; anksčiau tai mat ilgiau giedodavom – ilgai laikydavo, tai ilgiau ir giedodavom.“ Ypač plačiai apie giedojimą prie mirusiojo pasakojo

V. Elskienė. Anot jos, pirmą ir antrą dieną gieda laidotuvių giesmes: „Sielai vis neaišku būna, kadu reiks palikti kūną“; „Mās čia giedam su vyrais: I eilutę gieda vyrai, o mes atatariam, arba 2 sopranai, 2 altai“; „Oi siela nemari“ irgi giedodavom keturiuos: vyrai (tenoras ir bosas) ir moterys (sopranas ir altas).“

Užrašytojos¹⁴: O kiek turėdavo būti vyrų grupėje ir moterų grupėje?

V. E.: Keturi daugiausia gi, būdavo, veža kaimuos, toli gi, sugaišti tris dienas: du vakaru i tadu do palydēt paskutinį dienu, do bažnyčioj sugiedam (kai kadu vargonikas priimdava) prie tų jau gedulingų mišių... Ant viškų“.

Užr.: Kaip atsilygindavo tiems giedoriams – dabar ir senais laikais?

V. E.: Senais laikas tai niekas neimdava. Mamyta va aidava giedot ir savam kaimi, ir kituos kaimuos. Su tokiu Minkievičiu giedodava, su Praniuku...

Užr.: Be atlygio?

V. E.: Be atlygia. Už dyką eidavom giedot. Saniau gi, būdavo, pavaišina, vakarienių duoda ar prieina pietūs, tai pietus duoda... Jei ne tam kambari, tai kitam kambariui pataiso stulų.

Užr.: O nuo kada pradėjo pinigus duot?

V. E.: Kai pastota šitų laidojimo biurų. Dabar kelintais metais, aš ir neatsimenu (gal' kokie 5–7 metai).

Užr.: Kada paskutinį kartą giedojo iš „kantičkų“?

V. E.: Dar prieš 12 m. giedojom iš tų storų [„kantičkų“, – D. R.-V.], paskui Skopiškia klebonas paėmė, atspausdina... Dabar sugramatinta, jau švelniau, sulietuvinta... Aš turėjau mamytės kantičkų, atidavėm Maželiui.

Užr.: Ar vaikus leisdavo į pagrabą?

V. E.: Mum tai laisdava tėvai, mes aidavam... Susādām ti kur, un pečinyka... Dabar tai vaikai ir nenori, ir neina.

Užr.: O kas kviesdavo į šermenis?

V. E.: Kų paprašydava... Tos šeimos žmogus, iš giminių paprašā... Kas žina, ir taip jau ataina. Un pietų tai ne visi aidava. Prašydava visus, ale ne visi aidava... Giedodavom lig 10, lig 11, kartais lig 12 valandos – ataina daugiau žmonių apsiliuobi.

Vertingos B. Indriulienės pastabos apie „kalnus“ (užrašytojos šio termino Aukštaitijoje iki šiol nebuvo aptikusios): „Prieš Velykas mum būdavo „kalnai“. Kai būdavo rekolekcijas, tai susirenka anksčiau jau žmonės, tai mes suveinam anksčiau ir giedam, giedodavom čia apačioj. Žemaitijoj tai „kalnus“ gieda prie nabašnika...“

Ypač daug pasakota apie „mojavų“ (gegužinių pamaldų) tradicijas. Matyt, tai buvusi viena ryškiausių liaudiško pamaldumo apraiškų, įsirežusių pateikėjų atmintin dar nuo vaikystės: „Oi, kaip majovas giedodavom. Mūsų būdavo 2 galai – namas didelis. Tai stoncijoj pataisom altorių (pakabinam paveikslų). Jau gėlių atsirosdavo, tai narcizų pamerkiam, jei nebūdavo gėlių, tai kokias eglytes, tujas... Prieidava labai jaunima, tevėlis armoniką turėjo. Sueidavo ir kaimynai. Tevėlis pagrodavo, mes ti šokt išmokom, tokie paaugliai, vaikai. Polkų, valsų tevėlis pamokindavo ir mama pamokindava – prieidava vaikų tokių 11–12 metų...“ (V. Elskienė); „Mojavos – litanijų atskaita, o tadu jau „Sveika, Marija“... Iš visų aplinkinių kaimų susirinkdavo pas mum per mojavą. Armonika būdavo... Šokiai: valsas, polka, fokstrotas, cvingas... Kadriliaus jau neteka matyt“ (B. Indriulienė).

¹⁴Daiva Vyčiniene, Vilija Dačinskienė ir Varsa Zaka-rienė.

Naujausi kupiškėnų giesmių užrašai rodo, kad tiek pačios giesmės (jų tekstai ir melodika, teksto ir melodijos ryšys), tiek giedojimo tradicija (giedojimo būdai, pritarimo ypatumai, atlikimo aplinkybės ir pan.) reikalauja atskiro, atidaus šių dienų tyrinėtojų žvilgsnio.

Vokalinės muzikos stiliai

Kupiškėnų dainuojamoji tradicija atspindi įvairius muzikos stilius: monofoniją (ankstyvąją ir vėlyvąją), homofoniją ir polifoniją (sutartines). Sutartines jau glausdami aptarėme kaip išskirtinį vokalinį žanrą, tad prie jų čia nebegrišime. Kupiškio krašto **vienbalsiškumas** yra dvejopas: 1) senos muzikinės sandaros dainų klodas (piemenų folkloras: raliavimai, ridavimai, verkavimai, vaikų dainos, žaidimai, lopšinės, raudos, paukščių pamėgdžiojimai ir kt.), 2) vėlesnės vienbalsės dainos. Ankstyvojo klodo muzikinį folklorą sąlygiškai galima suskirstyti į dvi grupes: 1) šūksnių intonacijų kūriniai, 2) rečitatyvinės melodijos. Pirmąją grupę sudaro praktinės paskirties kūrinėliai, dainuoti ganant (išgenant ir pargenant bandą, sušaukiant gyvulius, juos raminant ir pan.), taip pat kai kurie paukščių pamėgdžiojimai, iš dalies – vaikų žaidimai. Šie kūriniai pasižymi neryškiais atramos tonais, kartais pasitaiko trimitinių (terckvintinių), mažosios arba didžiosios tercijos intonacijų, tačiau dažniausiai intonuojama vienu ar keliais nenusistovėjusio aukščio garsais, pvz., „Žolia varvolia, kiaušės namole, zo kurr...“ [MFA KTR 297(116)]; „Bizz gil’l’ gil’l’ gil’l’ gil’l’, zakatai zakatai...“ [MFA KTR 297(107)] ir kt. Šių kūrinų forma įvairi. Kai kurie šūksniai yra stichiški, jų ritmas nereguliarus, priklauso nuo skiemėnų skaičiaus. Pasitaiko ir susiformavusių, pastovių ritmo motyvų. Kūrinuose, skirtuose gyvuliams raminti, pastebima dainiškumo elementų (čia reikėtų patikslinti, kad patys dainininkai visų šių ankstyvų kūrinėlių nelaiko ir nevadina dainomis). Juose jau formuojasi poetinės ir muzikinės eilutės, kurios neretai susijungia į tiradas. Melodijose vyrauja mažosios tercijos su žemu pereinamuoju II laipsniu arba didžiosios tercijos, užpildytos pereinamuoju garsu, intonacijos (9 pvz.; AM 39).

$\text{♩} = 130$
 Ė, gi - liai gi - liai bizz,
 $\text{♩} = 112$
 sag sa - gu - ta pa - tra - pu - ta,
 kun - da bi - ta vo - de - gy - tan,
 gi - liai gi - liai bizz.

Tarp ganymo repertuaro išsiskiria *raliavimai*, turintys pastovius priedainius *ralio*, *baubaralio* ir pan. eilutės pradžioje arba gale. Jie pagrįsti jambine ritmo formule, kuri intonuojama mažosios arba didžiosios tercijos atramos tonais, kartais – terckvintine intonacija, pabrėžiant kvintą („Ada, mano karvela, raliō raliō“ [MFA KTR 297(31)]). Raliavimai turėjo maginę funkciją, buvo skirti pavasarį apraliuoti gyvulius (ypač jaučius, pvz., per Sekmines), užtikrint sėkmingą ganiavą visą vasarą. Raliavimams artimi kiti piemenų kūrinėliai, neturintys priedainių. Tai – verkavimai (kreipiniai į lietu, saulę, pvz., „Lyk, lietuti“, „Išėik, sauluta“ ir kt.) ir būrimai, kurie pasižymi rečitatyvinėmis melodijomis, terctonine derme (neretai su svyruojančiu II laipsniu). Ryšį su seniausiais liaudies kūrybos klodais rodo ir kiti piemenų kūrinėliai. Kai kurie jų (pvz., „Kurr, lio lio lio“), dainuoti genant namo, išsiskiria archajiška klausimų ir atsakymų forma, primena kalendorines žiemos ciklo dainas ir žaidimus. Ankstyvojo klodo piemenų kūrinuose susiformuoja pagrindiniai melodikos elementai, kurie kartojasi kitų žanrų ir vėlesnių laikų kupiškėnų melodikoje. Vyraujančios intonacijos yra didžioji arba mažoji tercija (dažnai su II pereinamuoju laipsniu), taip pat dažni trichordai, trimitinės (terckvintinės) intonacijos. Minėtomis intonacijomis pagrįsta ir dauguma vaikų dainų, ypač formulinės ir kumuliatyvinės sandaros: „Slūžijau slūžijau pas poną“, „Atbėgs atbėgs pelė iš miška“ ir kt. Jos sudaro ir suaugusiųjų dainų, dainuotų vaikams juos migdant, žaidinant, derminį pagrindą („Katu katu katučiu“, „Virė virė koši“, „Kuc kuc turgėlin“ ir kt.). Daugelio šių dainų ritmas labiau organizuotas, akcentinis, susijęs su tam tikru judesiu (supimo, žaidimo ir kt.). Dalis šių kūrinėlių ne dainuojami, bet rečituojami, pabrėžiant ne tiek melodinį, kiek ritminį pradą. Antai prodainiu, rečituodama, o ne dainuodama V. Elskienė atliko ir „Garny garny, ga ga ga“ („*Starkui taip sakydavom*“)¹⁵:

*Garny garny, ga ga ga,
Tavo pati rogana,
Mon pyrogo nekėpā,
Kad ir kėpa – nėdavā,
Šiaudų kūlin susuke,
Po vartėliais pakiše.
Tie vartėliai gyrkšt gyrkšt,
Starkaus pati pyrst pyrst!*

Ryškiu akcentiniu ritmu pasižymi ir kitos Kupiškio krašte itin populiarios vaikų dainos: „Tindi rindi riuška“, „Tiur liur dūdala“, „Kačerga korkia“, „Šarkėla varnėla“, „Šliaužinėja laputala“ ir kt. Nors kai kurių vaikų dainelių melodika jau yra paveikta homofoninio stiliaus, vaikų dainos drauge su piemenų folkloru sudaro gana vieningą ankstyvąjį kupiškėnų monofoninio stiliaus klodą.

Palyginti nedidelę visų Kupiškio krašte užrašytų dainų dalį sudaro vėlesnės vienbalsės melodijos. Tai ne apeiginės, bet lyrinės dainos, pasižyminčios gana dideliu melodijos diapazonu, dažnai pabrėžta arba apdainuota kvinta. Tokios melodijos, būdamos iš dalies bendra Šiaurės rytų

Aukštaitijos vienbalsių melodijų dalis, atspindi tam tikrą istorinį laikotarpį –

¹⁵Užrašė D. Vyčinienė, V. Dačinskienė ir V. Zakarienė 2012 m., LMTA MFA.

kūrybos tarpsni, gyvavusį iki daugiabalsio dainavimo tradicijos išsigalėjimo. Šias vienbalsės faktūros melodijas, gyvavusias, matyt, neilgai (galbūt XVIII a. pab.–XIX a.), pamažu pakeitė (pvz., „Sėjau pasėjau vienu rūtalį“, pad. A. Žiūkienė-Katelytė [MFA KTR 188(89)]) arba išstūmė XX a. viduryje išsigalėjęs homofoninis daugiabalsiškumas. Vėlesnių vienbalsių dainų XX a. antrosios pusės folkloro ekspedicijose užrašyta nedaug ir daugiausia iš garbaus amžiaus dainininkų. Pavyzdžiui, „Pas matutį valužėj augau“ pad. Elzė Greičiūnienė-Vaitiekūnaitė, gim. 1886 m. Pajuodupės k.; „Kragdž-dūnala lakūnala“, „Čilbuta lakštuta“ (10 pvz.; AM 286) pad. Jurgis Bukėnas, gim. 1890 m. Bukinių k.; „Alaus alaus, duos Dievas gardaus“ (minorinio atspalvio) pad. Adomas Sadula, gim. 1907 m. Suvainių k.; „Trijų seselių vienam broleliui“ pad. Bronė Muraškienė-Kugenytė, gim. 1922 m. Dvaramiščio k.; „Jojau per giria, per pušynėlių“, „Aš važiauvau lauku“; „Retoj vietoj dobilas augo“, „Ant kalno malūnėlis“ pad. S. Glemžaitė, repertuarą paveldėjusi iš mamos.

Čil - bu - ta lakš - tu - ta, o kur tu tu - pė - jai?
So - de - lyj, a - be - lyj, po ža - liais la - pel(iais).

Tiesa, nemažai vienbalsių melodijų randame tarp archyvinių garso įrašų – dainų, įdainuotų į fonografo plokšteles 1935–1937 m.: „Kožnas vienas jaunikoitis“ (LTR pl. 383(3), pad. O. Mažeikienė; „Jojau per girą, per pušynėlių“ (LTR pl. 533(5), „Ganė mergelė jautelius“¹⁶ (LTR pl. 533(4), pad. S. Glemžaitė, ir kt. Atkreiptinas dėmesys į faktą, kad kelias vienbalses dainas padainavo duetas – A. Žiūkienė ir B. Deščerienė: „Anksti rytėlio prieš zarių“ (LTR pl. 104(2), „Gale svirno liepužėlė“ (11 pvz.; LTR pl. 99(4), iššifravo D. Vyčnienė 2014 m.), „Po kalnelį vaikščiodama, žemuogėles runkiudama“ (LTR pl. 100(2) ir kt. Šias dainas jos dainavo unisonu, taip patvirtindamos vienbalsę jų melodijų prigimtį (daugiabalsės faktūros melodijas jiedvi dainuoja labai gražiai sutardamos: viena veda, kita pritaria).

Ga - le svir - no lie - pu - žė - lė. Ir at - lė - kė ge - gu - tė - lė.

Gale svirno liepužėlė. (2)

Ir atlėkė gegutėlė. (2)

Ir atlėkė gegutėlė, (2)

Užkukavo į medelį. (2)

¹⁶Ši melodija laikytina „tarpine“ tarp vienbalsiškumo ir daugiabalsiškumo.

– Kelkis kelkis, martužėle,
Jau anyta atsikėlė. (2)

Jau anyta atsikėlė, (2)
Į skryneles pažiūrėjo. (2)

Beje, kelias vėlesnes vienbalsės faktūros melodijas pavyko užrašyti ir XXI a. pradžioje. Jas padainavo V. Elskienė. Viena jų – „Oi, berneli, mylėk mani“ – „tarpinė“ tarp vienbalsiškumo ir daugiabalsiškumo, plataus diapazono, išplėtota. V. Elskienės liudijimu, tai „labai sena daina, padainavo mano mamos mama, mano bobutė“. Tai rodytų, kad tokios „naujoviškos“, etnomuzikologų akimis, melodijos galbūt gyvavo jau XIX a. antrojoje pusėje.

Pastaruju metu Kupiškio krašto dainavimo tradicijoje vyrauja homofoninis daugiabalsiškumas. Kupiškėnų daugiabalsio dainavimo tradicija, palyginti su kitais Lietuvos kraštais, užfiksuota gausiais pavyzdžiais (pradedant 1935 m. garso įrašais). Būdingiausias dvibalsis dainavimas, vienam balsų vedant, kitiems jį palydint („tūravojant“) tercijos, kvintos, rečiau – kvartos intervalais. Nemažai tokių dainų įrašyta 1935 m. vieno puikiai susidainavusių prieškarinio dueto – A. Žiūkienė-Kateltytė, gim. 1888 m. Palėvenėlės k., ir B. Deščerienė-Saluškaitė, gim. Suvainių k. Tai – „Apynėli žaliasai, spurgunėli gražiasai“ (LTR pl. 99(3), „Bėdavoja tatušėlis daug sūnėlių turėdamas“ (LTR pl. 100(3); „Gegutāla sodėly kukavo“ (LTR pl. 534(5), „Jau saulala teka, gaili rasa krinta“ (pl. 105(3), „Jon kolno rugeliai, pakalnaj kvieteliai“ (LTR pl. 383(5), „Oi dariau dariau lysveles‘ (12 pvz.; LTR pl. 103(1), iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.), „Oi rūta rūta, rūtala žalioji“ (LTR pl. 98(1), „Pūte pūte šiurkštus vėjėlis“ (LTR pl. 95(2) ir kt.

Oi da - riau da - riau lys - ve - les, Oi lan - kyk lan - kyk,
oi sė - jau sė - jau rū - te - les.

jau - nas ber - ne - li, ža - liam rū - tų dar - žė - ly. ža - liam rū - tų dar - žel(y).

Beje, vienoje dainų – „Aš augau pas tėvelį“ (13 pvz.; LTR pl. 104(1), iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.) – pritariama ne tik tercijomis, kvartomis ir kvintomis, bet ir sekstomis (pirmojoje melodijos dalyje). Pritarimas sekstomis, be abejonės, yra vėlesnis reiškinys, matyt, atėjęs iš chorinės kultūros, nuo seno puoselėtos Kupiškyje.

Aš au - gau pas tė - ve - lį tarp de - vy - nių bro - la - (lių).

Jie man už - tvė - rė rū - tų dar - žė - lį po sek - ly - čios lan - gel(iu).

Esama ir dar kitokių dvibalsio dainavimo (t. y. dviejų skirtingų balso partijų – vedamojo balso ir pritarimo) pavyzdžių. Retais atvejais (kai dainininkų balsai yra skirtingo aukščio ir tembro) du pritariančys balsai dainuoja ne unisonu, bet vienas nuo kito nutolę oktavos intervalu (t. y. skirtingose oktavose). Taip keletą dainų trise yra įdainavusios O. Mažeikienė (veda), O. Juodakienė (pritaria tercijos, kvartos ir kvintos intervalais) ir D. Šlapelienė (pritaria oktava žemiau nei O. Juodakienė, t. y. decimos, undecimos ir duodecimos intervalais): „Anos šales svočia“ (LTR pl. 389(3)), „Oi, smūtnas smūtnas, smūtnas vakarėlis“ (14 pvz.; LTR pl. 389(2), iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.), „Ko liūdi, sesiula, ko neverki“ (LTR pl. 389(4) ir kt.

Oi, smūt - nas smūt - nas, smūt - nas va - ka - rėl(is),

smūt - na se - sia - la už sta - la sė - dėj(a).

Kupiškyje buvo žinomas ir tribalsis dainavimas, žemiausiam balsui bosuojant. Paprastai bosuojama vienu arba dviem garsais (I ir V laipsniais), pvz., „Kikili kikili“ (pad. Migonių k. dainininkai); „Užaugino mani motinala“ (pad. S., E. ir M. Glemžaitės 1937 m.); „Girtas guli bernelis“ (pad. O. Kairytė, O. Jurkštaitė, V. Daminauskienė ir V. Daminauskaitė, įrašyta 1939 m.) ir kt. Dainuojant trimis balsais, kartais susidaro savotiškos akordų grandys, pavyzdžiui, „Aušt aušrela, tek saulala“ (LTR pl. 390(1), pad. O. Mažeikienė, O. Juodakienė ir D. Šlapelienė (15 pvz.; ADSIM 50). Vis dėlto tribalsio dainavimo pavyzdžių užrašyta kur kas mažiau nei dvibalsių.

Aušt auš - ra - la, tek sau - la - la, jau mon ma - tas iš - va - žiuot,

do mon mie-la čio - nai būt. Pa - lū - ké - kit, mie - li bro - liai,
do aš ai - siu pas té - vė(lj), ta - tu - šė - liui pa - si - klo(niot).
① 4 5 6 ② 3-5 ③ 4-6

Vyraujanti kupiškėnų dainų dermė – mažorinė kvinttoninė. Melodijų pusinėse ir baigiamosiose kadencijose kvinta ypač dažnai pabrėžiama, neretai ją gerokai patęsiant. Pasitaiko ir senesnių dermių melodijų – dermių be IV laipsnio arba pagrįstų tik trimis laipsniais – I-V-II, pvz., „Anos šalės svotėlij“ (AM 312), ir kt. Kupiškėnų itin mėgstama pradinė intonacija yra I-(II)-III-II-(I)-V laipsnių – ja pradedamos dainos „Man dalgelė kieto plieno“ (AM 107), „Vysta žalia rūta“ (AM 205), „Oi žinau žinau“ (AM 433); „Nebėra sasytas“ (AM 227); „Atvažiuoja Rygos kupčiai“ (AM 244) ir kt. Kartais paruošiamojo II laipsnio atsisakoma, pasitenkinant I-III-V laipsnių seka, pvz., „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“. Neretai šokama tiesiog iš I į V dermės laipsnį – pabrėžtą kvintą, pvz., „Kai aš jaunas vaiskan jojau“ (AM 460), „Skyniau skyniau skynimėlį“ (AM 233), „Aukštam bėrži geguta kukova“ (žr. 6 pvz.) ir kt.

Pasitaiko ir itin savitų, atrodytų, nebūdingų Kupiškio kraštui, siauro diapazono melodijų, kurių melodikos pagrindas – II dermės laipsnis (jos pradedamos ir baigiamos II laipsniu). Tokios yra vestuvinės dainos „Šašurėlis, sėnas tėvėlis“ (LTR pl. 390(2)) ir „Oi, bodžias bodžias“ (LTR pl. 389(6)), dvelkiančios apeigiškumu (16 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.):

(Oi), bo - džia bo - džia ma - ni bro - liu - kas ma - no rū - tų daržel(io).

Dainavimas kaip estetinė vertybė

Kupiškio krašte dainavimui nuo seno skirta svarbi vieta. Daugelį dainų dainininkai nusiklausydavo dar vaikystėje, ilgai prisimindavo, kas ir kaip jas dainavo. Antai O. Slavinskienė (Burokaitė) vaikystėje užgirdo dainuojant seseris Kriūkaites ir Karosaites, išiminė jų dainavimą ir dainas, o gandydama dainavo su kerdžiuviene Anatolija (apie „Rylu rylu, piemenėliai“ – „tas „rylu“ skardas toli toli eina“). Konstancija Jugulienė (Dovydaitė; buvusi „Kupiškėnų vestuvių“ Jaunoji,

gim. 1899 m.) prisiminė, kaip dainuodavo „du Nanių kiemai, Žasinais, Valečkos, o gal labiausiai mūsų, Jono Dovydo, kiemas“. Kraštotyrininkė J. Žebrytė prisimena, kaip „šeštadienį, sekmadienį pavakariais skambėdavo šviesi aukštaitiška daina. <...> „Pučia vėjas iš rytų“ skaidriu aukštu tenoru pradeda dėdė Vladas, „Pučia vėjas vakarų“ gluste lyg aksomas priglunda dėdės Broniaus baritonas, o tetulė Karolina taria sodriu altu. <...> Dainuoja jie iš lėto, neskubėdami, įsiklausydami į dainos melodiją, vilnijančią prtilusiais laukais“ (Puponių kaimo dainos, p. 6).

Gerai dainininkai bendruomenėje buvo ypač gerbiami: „Geras dainininkas visada jaunimo suėjimuose būdavo laukiamas, tarytum išskirtas iš kitų. Kas gi pradės dainą ar ratuką, jeigu nebus kam vesti?“ (Konstancija Jugulienė (Dovydaitė). Puponiškių dainas dažnai vesdavo Ona Baltušienė. Ji iš visų dainininkų išsiskyrė balso melodingumu, kiekvieną dainą mokėjo pagražinti „vingeliais“, melizmomis. Tie pagražinimai dažniausiai atsirasdavo nuo antro posmo, kai ji dainuodama užsimiršdavo tarsi paukštis giedodamas. Dainuodavo ji visada susikaupusi, viską aplinkui tarsi pamiršusi, bet atidžiai įsiklausydama į pritarimą. Kartais jai pritarė dukterė Genė Stankevičienė (1927–1995), turėjusi virpantį balsą, o tai kupiškėnai laikė gražia balso savybe (J. Žebrytė; [MFA KTR 295]).

Kupiškio krašte buvo ypač vertinami aukšti dainininkų balsai. Šiame krašte buvus puikių aukštabalsių dainininkų rodo kai kurie archyviniai 1935–1937 m. garso įrašai, pavyzdžiui, A. Žiūkienės, S. Glemžaitės ir kt. Krinta į akis tai, kad S. Glemžaitės kai kurias dainas įdainavusi ne tik aukštai, bet ir labai vingriai, pagražindama jų melodijas įvairiomis puošmenomis: „Šėmi jaučiai prė kiema mauroja“ (LTR pl. 534(2)), „Skyniau skyniau skynimėli“ (LTR pl. 534(3)), „Unt ežerėlio rymoju“ (LTR pl. 532(9)), „Oi tu motinyta, oi tu sengalvyta“ (LTR pl. 634(1) ir kt.

Pasakodama apie savo mamą, aukštą balsą kaip tam tikrą kokybės ženklą V. Elskienė pabrėžė: „Mama buvo choristė (Uršulė Marcinkevičiūtė), dainavo Palavėnytės paropijas chore, buvo aukštas balsas (sopranas). Aidavo pagrabuos giedot, rožončiaus giedot... Mėgstamiausia jos daina būdavo „Sopa mon širdala“ – labai aukštai dainuodava“ (ir pati V. Elskienė stengėsi šią dainą padainuoti labai aukštai). Dainininkė kaip labai gražų prisimena ir savo brolio dainavimą: „Mano brolis vienas labai aukštai vesdavo.“

Apie aukšto kupiškėnų dainavimo grožį išlikę ir daugiau įvairių žmonių prisiminimų. Antai Povilui Zulonui, „Kupiškėnų vestuvių“ režisieriui ir Piršliui, iš vaikystės įsiminė epizodas, kaip keliu važiavo ir dainavo Juozas Grigas ir Lionginas Jakštas: „Tenoro balsas kaip vyturėlis – toks aukštas, ryškus ir aiškus, rodos, visa padangė virpa nuo kylančio į erdvę to nuostabaus balso. Jam pritaria sultingas, stiprus bosas.“ Jo tėvas, klausydamas dueto dainavimo, gėrėjosi: „Čia tai jau dainininkai!“ Anot P. Zulono, „Juozo tenoras – tikra gamtos dovana. Kuo aukštesnes ima gaidas, tuo jam, rodos, lengviau dainuoti. O jeigu troboj prie dainuojančio prisidės Liongino balsas, tai bematant užges lempa. Mes, jaunesnieji, sekiote sekiojome juos, kad galėtume išgirsti jų balsus dainoje, prie kurių šliejomės savais balsais“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 277). P. Zulonui labiausia įsiminė du aukštabalsiai dainininkai – Emilija Zubavičiūtė ir Petras Bugailiškis. E. Zubavičiūtė, „aukšta, liekna, graži juodbruvė mergina, <...> sėdi ant suolo ir kad užtrauks, atmetus kasas, tokiu gražiu, aukštu balsu: „Dar

gaideliai negiedojo, kai rytelį kėlė, dar aušrelė nešvytavo, kai prie girnų stojau...“ Kai visos merginos pagriebdavo šią dainą, aš slėpdavausi už kertės ir šluostydavausi ašaras“; P. Bugailiškis „<...> turėjo puikų tenorą. Pavasarį ar vasarą, rytą ar vakarą, jeigu išėisi į lauką, visada išgirsi Petro Bugailišio švelniai traukiamą „Saulutė nusileido, mėnulis užtekėjo“. <...> Viso kaimo jaunimas myli ir gerbia dainininką Petrą Bugailiškį!“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 274).

Įdomi ir vertinga pačių dainininkų vartota terminija skirtingoms dainoms apibūdinti. Taiklių terminų J. Žebrytė užrašė iš Puponių dainininkų: O. Baltušienė romansus vadino „*raitytinėmis*“ dainomis, sunkiomis dainuoti. Kai daina būdavo gražiai, skambiai sudainuota, sakydavo: „*Aina kėp nuo liepto*“; U. Baltušienė-Strolaitė dainininkėms nedarniai padainavus dainą sakydavo: „*Neina višta vagu, ir gana*.“ Jonas Starkus smagias dainas pulke dainuoti, akcentuotas kaip „Ant kalno mūrai“, vadino „*sukirstinomis*“ dainomis. V. Elskienė vyrų dainuotas dainas vadino „*laukinėmis*“: „*Vyrai tokias „laukinas“ pas mus dainuodava... „Tykus vakars be vėjo“ – mano brolis vienas labai aukštai vesdavo, o kiti tūravodavo...“* (beje, šią dainą ji padainavo labai charakteringai, žemu balsu, kapodama, tarsi imituodama, kaip jos broliai dainuodavo – D. R.-V.). Paklausus, kodėl ji tokias dainas pavadino „laukinėmis“, dainininkė atsakė: „*Jie, matai, tokias labiau patįsiamas dainuodavo...“*

Kupiškėnai vertina ir sutarimą tarp atskirų balsų – tai labai svarbu dainuojant dviese, trise ar didesniu būriu. Sutarti tarpusavyje ypač svarbu susikūrusiai nekintančiai giedorių grupei, giedančiai „*pagrabuose*“ (prie mirusiojo). Antai apie kaimynės – Kupiškio bažnyčios „*koristes*“, su kuriomis tenka kartu giedoti, – V. Elskienė sakė: „*Ji nemoka, Vanda, altu, ir Vandos toks sopranas biškį spiegiantis, mūsų skirias balsų spalvos; kai Bronė – tai gražiau gieda. Mums su Brone gerai dainuojas, sutaria balsai, tokie palygūs balsai.*“ O kantičkinės giesmės „*Dieve aukščiausias, Dieve mieliausias*“ („*prie nabošniko vakare, o rytų giedodavom tokį Marijos rožančiukų*“) pagiedojimą palydi tokie V. Elskienės komentarai: „*Bet tai kaip gražiai, kai su vyrais! Kaip gražu, kai vyrai sutaria: tenoras veda, bosas turavoja, o mes doi atitariam... Čia vienai tai skysta ir neskamba...“*

Galima pastebėti, kad daugelis dainininkų nostalgiskai vertina kadaise buvusią stiprią kupiškėnų dainavimo tradiciją: „*Tos mergoičias dabar grožias, o dainų grožių nebėr... Mūs laiki tai visas Kupiškia ūlyčias nuo dainų skambėdava. Vyra kai sušukdava, tai lempas gesdava... Dabar i vyrų mažai, i dainų nebelika...“* (P. Zulonas. „*Gale lauko viensėdis*“, p. 3).

Dainavimo ir giedojimo kontekstai

Prie daugelio dainų yra užfiksuoti itin vertingi dainininkų komentarai, nusakantys buvusią dainos funkciją, dainavimo aplinkybes, vietą, atlikimo būdą ir pan. „*Ei, kiaulas varykit, eī, eī, eī!*“ – „*Būdavo, du piemenys eina per kaimą iš ryto ir šaukia, kad varytų kiaulas*“ (Albina Žiūkienė (Katelytė), gim. 1892 m., Palėvenėlės vnk., užr. L. Burkšaitienė ir D. Krištopaitė 1972 m.); „*Starkau Jonai, ko gana?*“ – „*Pavasariį starkus tarp gyvulių garglinėdavo, tai reikia jį užkalbint. Piemenys ir kalbina. Papykįs starkus tuoj nuskrenda*“ (A. Žiūkienė (Katelytė); [MFA KTR 187]; „*Starkau Jonai*“ – „*Starkus, kadu pamatydavom, braidžioja po balas, pro langų matydavom do maži būdami, tai, būdavo, dainuojam*“ (Emilija Jonušienė

(Stančikaitė), gim. 1890 m., gyv. Kupiškyje; užr. Z. Kelmickaitė ir R. Katinas 1972–1974 m.; [MFA KTR 339]); „Us kurrr, us kurrr“ – „Kai pradeda debesys artėt, tada kiaulės pradeda neramios būt: murkia, knaisioja žemę ir renkasi jau į namų pusę. Tadu piemenys pradeda jas irgi varyt. Tadu jos pradeda rinktis ir bėga namo. Tai tie ir lydi, vis „us kurrr, us kurrr, us kurrr...“ (Vladas Starkus, 64 m., kilęs iš Puponių; užr. 1972 m.; [MFA KTR 187]); „Sveiki gyvi, svotai mūsų“ – „Kai bromų išperka, laukiam užu sodo, kad svotai nepavogtų. Užimam visų kumpanijos vietų ir dainuojam, kol išsiperka. Kai apmoka, tai užlaidžiam vietų“ (Adomas Sadula, gim. 1907 m. Suvainių k., Palėvenėlės ap., užr. D. Krištopaitė 1973 m.; [MFA KTR 188]); „Atbėgs atbėgs pelė iš miška“ – „Dainavom jau nebe vaikai būdami. Do Palionienas bobutas daina, koke du šimtai matų“ (Ona Stanionienė (Jankūnaitė), 80 m., Ona Navickienė (Morciūnaitė), 75 m., gyv. Laukminiškių k., Palėvenėlės ap.; užr. D. Krištopaitė 1974 m.; sp. AM 399); „Kragdždūnala lakūnala, kū gi girdėjai lakiodama“ – „Pulke šitos nedainavo – gaida skurdi. Vireliūnas užrašė iš mano mamos“ (Jurgis Bukėnas, 83 m., Bukinių k., Kupiškio r.; užr. E. Dagytė, D. Krištopaitė, J. Žebrytė 1973 m.; [MFA KTR 311(27)]); „Prašom, svotai, pažiūraturat“ – „Važiuoja anie an zagso, tadu jau suimam mas ir nelaidžiam gi nei svotų, nei jaunųjų, ir dabar tas pats prie sodo. Tai kai išperka sodų, tai tadu jau kažkų duoda jau svotai: cigarečių kas, kas butelį vyno, kas saldainių, tadu moterys visos išeina, aplaidžia stolų <...> [dar pridada] Prašom prašom, svotėliai, atvažiuokit pas mus, svotėliai, mes labai vaišinsma, ant avino barono, ant žąsino gangono; ant vištos kiškos; ant uodo snapo, ant musės pusės, o ko nepritaks, to su pagaliu primesma“ (Pranė Juodakienė (Karosaitė), gim. 1896 m., Pyragių k., užr. R. Astrauskas ir D. Baltušytė 1974 m.; [MFA KTR 335(117)]); „Pūta vėjėlis, laužė šakėlas“ – „Vestuvinė. Dainuoja po šliūbo, kai pavalgo vakarienę“ (Puponių moterys; užr. G. Četkauskaitė 1978 m.; [sp. LLM AD 58]) ir kt. Nors ir trumpi, bet labai svarbūs Onos Slavinskienės (Burokaitės, gim. 1901 m. Pyragių k.) komentarai prie vestuvių raudų: „Motinyta mano“ („Prašant motinos uždėti vainiką nedėlios rytą“); „Ko gi privažiava“ („atvažiavus jaunikiui“); „Pamergėli šaltarankėli“ („traukiant iš po marškos“); „Tėveli augintojėli“ („vedant tėvui gryčion“); „Negigėrka, sesutyta“ („didžiam svotui užgėras geriant“); „Negigėrka, motinyta“ („užgeriant motinai“); „Bagaslovyk mani“ („išleidžiant bažnyčion“); „Išeik, miela motinyta“ („atvažiavus nuo šliūbo“) (užr. J. Žebrytė 1974 m.; [MFA KTR 335]). Savo mokėtas ir iš Smilgių k. dainininkų Onos Mažeikienės ir Anelės Pakarklienės užrašytas raudas ir dainas O. Slavinskienė (Burokaitė) panaudojo rengiant senovinį kupiškėnų vestuvių vaidinimą. Ištekančias dukteris motinos mokė: „Raudok, vaikeli, per veselias, tai gyvenime nereiks raudoti“ („Pasakoja kupiškėnai“, p. 164).

Kai kurie komentarai labai jautriai perteikia asmeninę dainininkų patirtį, pvz., padainavusi vestuvinę dainą „Pučia vėjėlis iš visų šalių“ (17 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.), V. Elskienė priduria: „Per vestuves dainuoja... Moterys kaip susāda, kaip jėme dainuot, aš nebegalėjau, net klykiau balsu iš tola, kad reikėjo iš namų išvažiuot, iš tėviškes, untram ryti jau paskutināj dienoj... Tėvelia klausiau... Turėjau tokių man patinkamų, kur man buva meilūs – nelaide, do jauna, do jauna...“ (baigdama dainuoti šią dainą, dainininkė susigraudino iki ašarų).

*Pučia vėjėlis
Iš visų šalių,
Krinta rasytala
Nuo rūtytėlių.*

*Nebara čėsėlio,
Kada mundravot,
Baigės jaunos dienos –
Raiks un šliubo stot.*

*Krinta rasytala
Nuo rūtytėlių,
Rauda mergužėla
Jaunų dienėlių.*

*Nuims vainikėlį
Žalių rūtėlių,
Uždės nuometėlį
Baltų drobėlių.*

*Neraudok, mergėla,
Nesismutnavok,
Aik rūtų daržėlin,
Pasimundravok.*

*Su baltu nuomatu
Neilgai džiaugsies,
Rūtų vainikėlia
Balsaliu šauksies.*

Dainininkų komentarus papildo ne mažiau vertingos dainų užrašinėtojų pastabos. Pvz., B. Buračo užrašytos 1935 m. prie dainos „Aušt aušrala, tek saulala“: „Atsiveikinant. Kai tik jaunoji kiek nustoja raudot apeigines raudas, jaunimas dainuoja lydėtines dainas. Atsiveikinimo ir lydėtinių dainų Kupiškio apylinkėj dainuoja keletą. Svarbiausios jų: „Aušt aušrala, tek saulala“, „Ruoškis, sesiula, ruoškis, jaunoja“. Muzikantai groja vadinamąjį lydėtinį maršą.“ Viena svarbiausių lydėtinių dainų „Aušt' aušrela, tek' saulala“ užrašyta ir 2012 m. iš V. Elskienės (18 pvz.; iššifravo D. Vyčnienė 2014 m.):

*Aušt' aušrela, tek' saulala,
Jau mon metas išvažiuoti,
Do mon miela čianai būt.*

*Palukėkit, mieli broliai,
Do aš aisiu pas motutį,
Motinālai pas'kloniot*

*Verk' motuta, verk' senoji,
Moni jaunų išlaisdama,
Mon kraitėlį atskirdam(a)*

*Palukėkit, mieli broliai,
Do aš aisiu pas tatušį,
Tatušėliui pas'kloniot*

*Aušt' aušrela, tek' saulala,
Jau mon metas išvažiuoti,
Do mon miela čianai būt.*

*Verk' tatušis, verk' senasai,
Moni jaunų išlaisdamas,
Mon dalažį atskirdam(as).*

Įdomių pastabų 2012 m. užrašyta ir apie giedojimą prie mirusiojo. Antai V. Elskienė dalinasi prisiminimais: „Jeigu tam pačiam kambarį padengdavo stulų, tai valgant nabašniko veidą uždengdavo balta skepetaitė...“ Paklausus, kodėl taip darydavo, ji atsakė nežinanti.

V. Elskienė prisimena, kad kartais giedoriams nutikdavę ir kurioziškų dalykų: „...Ir išgert duodavo, alaus jau turādavo (jei senesnis žmogus, tai jau jaučia... salyklo būdava pasiruoši)... Kai stipraus alaus padoro, tai kartais ir pasigerdavo, tai imdavo vyrai ant rytojaus dainas dainuot, nebe giesmas... Visokias – „Tykus vakars be vėjo, be vėjo, lakštingėla čilbėjo čilbėjo“ ir kt.“ (dainininkė šią dainą padainavo labai žemai, kaip vyrai – visiškai kitaip nei iki tol).

Nerašytinės tradicijos kaita

Pretekstu kalbėti apie nerašytinės tradicijos pokyčius mūsų dienomis tapo apsilankymas 2012 m. vasarą pas dainininkę Vilhelminą Aleknienę-Elskienę (Mackevičiūtė, gim. 1932 m. Dvaramiškių k., gyv. Kupiškėje). Ji kartu ir tradicinė dainininkė, repertuarą paveldėjusi iš dainingos šeimos, ir Kupiškio bažnyčios choristė, giedanti chore nuo 1946 m., ir tradicinė giedotoja, giedanti prie mirusiojo, ir „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ dalyvė („dainininkė scenoje ir už stalo“). Štai kaip pati dainininkė pasakoja apie savo santykį su dainomis ir giesmėmis, su vakarajimu šeimoje ir jaunimo būryje, pradėdama nuo dainavimo ištakų šeimoje:

„Mama varpdama dainuodavo. Mes keturi augom: aš ir trys broliukai (visi biški jaunesni)... Mama aidavo pagrabuos giedot, ražončiaus giedodavo... Mes visi ant pėčiaus sulipę dainuodavom. Trys broliai mano buva, mamyta, tai sulipdavom un pėčiaus (didelis kaimiškas buva) vakari, tai tėvelis, mamyta pamokina: „Tu tokiuo balsu, tu tokiuo, tu tokiuo“, tai mokindava... Būdava, ir lovoj susādām – vieni vienam gali, kiti kitam gali (vaikai gi – kokių septynių aštuonių metų), va taip supamės [rodo, kaip susikibdavo rankomis vienas su kitu, sėdinčiu priešpriešiais, ir judėdavo pirmyn ir atgal, tarsi irkludami, – D. R.-V.] ir dainuojam...“

Tėvai išmokino „Augo girioj ažuolėlis“, „Oi gėriau gėriau, gerdamas dūmojau“ ir kt. Augau pas tėvus (tėvas buvo račius, kovolis, tai kolvėj vis buvo pilna žmonių), tai aš jauna ir ort pradėjau, ir akėt...“

Vakari, poterius kaip sulipam (žiburys unkti da degt), tai ir dainuojam visi kartu. Mamytė sopranas būdavo, ir mes padādavom. Mama labai „karunkų“ giedodavo („Kas tur panai Marijai tarnaut“). Tėvelis aidavo pagrabuos giedot, jis buvo bosas, tai padadavo tokiam Minkievičiui. Anksčiau gi niekas nesumdydavo, taip giedodavo...“

Mokykloj aidavom [ratelių, – D. V.] „Tamsiojį naktelė mėnesėlis šviečia“, „Mėnasėlis šviečia šviečia“, „Puikios rožės gražiai žydi“ ir kt. Per dvi klases taigi labai daug žmonių. Dviem sopranam, matai, daug stipriau, tai kartu stovėdavom...“

Savaitgaliais – vakaruškos. Senmergės nemągdavo, kad mes jaunos ataitumėm šokt. Jau jų nepašokina, 12–14 metų jau griebia berniukai šokint, tai senmergės pykdavo... Kai jau turėjau 17–18, tai jau pradėjau ilgai vakaruot. Tai mas pačiom gražiausiom sukniom velkamės. Iš toliausiai privažiudava jaunimo. Privažiudava su dviračiais – būdava, pristota prie klāties, prie vazauninka – pusę kiemo... Labai smagu būdava... Rudeniop, būdavo, prie kuliamosios mašinos tėvėlis turėdavo primusinį tokių – lėmpų senobinį, pakabina jų an barža. Viena šaka stora tokia (toli nuveina un kiemą), tai an tos šakos pakabindava... Tai šviesu lig trijų, lig keturių valundų naktės... Ne vien tik šokiai, žaidimai visokie: „Pasėjau žilvitį“ ir kt.“ (19–21 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.)

Mas du bro-liu-kai vaikš-čio - jom, sau jau - nų mer - ge - lių ieš - ko - jom.

Mās du broliukai vaikščiojom, Sudiev, sakysiu, lik sveika,
Sau jaunų mergelių ieškojom. (2) Rinksiu dėl' sau kitą mylimą. (2)

Duosiu rankele mergelai,
Aisim pavaikščioti darželin. (2)

Dainininkės pastaba: „Mās du broliukai vaikščiojom“: mergaitas aina iš oro, berniukai – po 2 sustvėrį vidury ratėlio „Mas du broliukai...“, kai dainuoja „Duosiu runkelį mergelai, aisim pavaikščioti darželin“ (2 kartu), išsirenka sau porų iš šitų aplinkinių, kurios sudarė ratukų (2 kartu pakartoja); tadu jau persisuka – tadu mergiotės in vidurį, berniukai – oro pusėn. Tadū: „Sudieu sakysiu, lik sveika, rinkis dėl' sau kitą mylimą“ (atsisveikina, tadū jau mergiotės aina...).“

Au - ga erš - kie - tė - lis, lais - tyt jo ne - rei - kia.

Pa - žiū - rėk, mo - ti - nė - le, ką duk - re - lė vei - kia.

1. Auga erškietėlis,
Laistyt jo nereikia. (2 × 2)
Pažiūrėk, motinėle,
Ką dukrelė veikia. (2 × 2)
2. Aukštajam svirnely,
Prie rūtų darželio, (2 × 2)
Lanko jaunas bernužėlis
Vėlai vakarėlį. (2 × 2)
3. Ne tiek jisai lanko,
Kiek jisai vilioja, (2 × 2)
O išėjęs iš svirnelio
Visaip iškolioja. (2 × 2)
4. Tokių bernuželių
Žordai prižardyti. (2 × 2)
Pasitrauk nuo mani,
Ošei rasiu kitų. (2 × 2)

Dainininkės pastaba: „Auga erškietėlis, laistyt jo nereikia“ – aina ratu, II d. „Pažiūrėk, motinėle, ką dukrelė veikia“ (2x) – „žilvitis“. Aidavo tunkiau (aiti, bet žingsniukais).“

Aus - ma sa - su - tas, tri - ny - čius. Pykš pokš, šiau - dyk - la - la šau - na,

siū - lų ne - už - gau - na.

Ausma, sāsutās, trinyčius, (2)
 Pykš pokš, šiaudyklala šauna(a),
 Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Ausma, sāsutās, drobālas, (2)
 Pykš pokš, šiaudyklala šauna,
 Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Ausma, sāsutās, abrusus,
 Laisim broliukus į Prūsus,
 Pykš pokš, šiaudyklala šauna,
 Siūlų neužgauna. (2 × 2)

Pastaba: dainininkė nebeprisiminė, ar čia taip pat buvęs ratelis, ar daina.

„Vokiečių laikais pats gražumas buvo, kai pasibaigė partizanų tas karas. Vakaruodavom, mūsų gryčia didelė buvo. Tėvėlis armonika grojo, paskui bandonijū (dabar atiduota komisan)...“

Nuo 1946 m. dainuoju Kupiškio parapijos kori. Kantatų giedodavau solo, soliste buvau. Mes būdavom sopranai dujei... Aš turėjau stiprų balsų. Man taip patiko ta giesmė „Sveika, Marija, motina Dievo“, kad aš užlipau ant viškų... [užgieda aukštu balsu, falsetu, – D. R.-V.]

Dabar jau nebeinu pagrabuos giedot. Eidavau su Jančiu, su Stančiku giedot... Pirmą antrą dieną gieda laidotuvių giesmas. „Sielai vis neaišku būna, kadu reiks palikti kūną“ – mes čia giedam su vyrais: 1 eilutę gieda vyrai, o mes atatariam, arba 2 sopranai, 2 altai. „O siela nemari“ irgi giedodavom keturiuos: vyrai (tenoras ir bosas) ir moterys (sopranas ir altas)... Keturi daugiausiai gi, būdavo, veža kaimuos, toli gi, sugaišti tris dienas: du vakaru i tadu do palydėt paskutinį dieną, do bažnyčioj sugiedam (kai kadu vargonikas priimdava) prie tų jau gedulingų mišių... Ant viškų...

Saniau giedodavom „Visus patronus“, dabar jau nebegiedam jos: „Šventas Petrai, šventas Povilai, globėjau tu sielos (vyrai užgieda, tada jau mas, moterys atatariam), prašom šiuo laiku melstis už jo vėlę...“ Jau lydžint nabošnikų, tai litonijū „Visų šventų“ giedodava, tai labai gražu, būdava, kai sutaria...

Kai su vyrais, tai biskį gražiau... Koks bosas prisāda pašalinis, mokačijų atsiranda, arba mum koks altas prisāda, du altai atsīsāda šaly... Bet ne visi supranta, nelaidžia

pašaliniam žmonėm giedot... „Visi, – sakau, – giedokim. Kas golet giedot, visi giedokim!“ Kai visa gryčia gieda – kaip gražu! Gaunas choralas (choralas – tai choriškai, kai daugiau balsų). O kai atsitardami keturi žmonas gieda, tai nesiskaito choras...“

Taigi galima teigti, kad V. Elskienė turi nepaprastai didelę dainavimo ir giedojimo skirtingose situacijose patirtį, daugeliu atvejų paveldėtą tradiciniu – nerašytiniu būdu. Dainininkės repertuaras, galima sakyti, sugertas iš įvairiais gyvenimo laikotarpiais buvusios aplinkos. Todėl klausantis kai kurių dainų komentarų kartais tampa nebeaišku, ar dainininkė kalba apie natūraliai jos aplinkoje gyvavusią dainavimo tradiciją, ar išmoktą vėliau, jau dalyvaujant „Senovinėse kupiškėnų vestuvėse“. Galimas dalykas, kad V. Elskienės atmintyje daugelis anksčiau mokėtų dainų ir vestuvių apeigų yra darniai susipynusios su režisuotais vestuvių spektaklio momentais ir dainomis – visais atvejais dainininkė komentuoja vienodai: „dainuodavom“, „sakydavom“ ir pan.:

„Kai par vesėlių neduodava, tai mas juos apdainuodavom: „Raikia gėriau nevažiuoti (2) / Jei neturėt, ko vaduotis... (2) [daugiau užmiršau – 3 punktus dainuodavom]. Svočia, bočia, / Duoka pyrago, (2) / Mās pyrogo neragovį / Nelaisim už stolo.“ Tadu atonaša karvojų in svečių, visiem duoda; tadu užlaidžiam stolų jauniesām. Anksčiau mokėdavo visos pyrogų skanesnį iškept, padarydavo karvojų tokį „aštuonetų“, tai rūtālām pabedžioja, paukščiukų padarydavo iš pačios tešlos...“

Dainuodavom „Sasutyta brungioji“ – jaunųjų pravirkdydavom... Kai svotai naša kuparus, tai mas dainuojam (tokia, būdava, Malinauskienė – tvirta, aukšta moteris, užsisāda ir nori, kad išsipirktų; čia prie bažnyčios ji gyvana)...“ (iš paskutinių komentarų aiškėja, kad kalbama apie dainą, kuri būdavo dainuojama „Kupiškėnų vestuvėse“, – D. R.-V.).

Dainuodavom: „Gėrkit, vyrai, olų olų, / Ir darykit bočkai golų. / Gėrkit, vyrai, ir dainuokit, / Ir do namo nevažiuokit.“ Čia tokia mūsų buvo Jogulienā, vėselnykė, tai pridėdavo: „Nė velnia, nė velnia, / Rytoj rytoj. (2 × 2) / Suvažiovo paprašyti, / Išvažiuos nevaryti. (2 × 2) / Gėrkit, vyrai, olų olų, / Ir darykit bočkai golų. (2 × 2).“ Atsiliepdavo kaiminkos kokios – to jau namo viešnios: „Svečiai bagoliai / Namu nevažiuoja (2 × 2), Gaspadynā, gaspadorius / Labai aimanuoja. (2 × 2).“ Tadu atsiliepia ar kaimynka, ar gspadynā: „Svečiai mona, o ne tava, (2 × 2) / Paprašyti atvažiava, / Neprašyti išvažiuos. / Paprašyti atvažiava, / Nevaryti išvažiuos.“ Čia nerimtos tokios...“ (22, 23 pvz.; iššifravo D. Vyčinionė 2014 m.).

Gir - kit, vy - rai, o - lų o - lų ir da - ry - kit boč - kai go - lų.

Nė vel - nia, nė vel - nia, ry - to, ry - to. Su - va - žia - vo pa - pra - šy - ti,

iš - va - žiuos ne - va - ry - ti.

Ai-nu pas ka-ma-ru, gir-džiu, kas tin bo-ras, bač-ka bo-ras su uz-bo-nu, kad a-laus ne-ba-ra.

*Ainu par kamorų,
Girdžiu, kas tin boras,
Bačka boras su uzbonu,
Kad alaus nebara. (2×)*

*Uzbonėlis tora,
Stikliną bora:
Tu stiklinā, tu mažutā,
Tu dyka nestovi.*

*Bačkėla tora,
Uzbonėlį bora:
– Tu uzbonai ilgakokli,
Tu vis išnešioji. (2×)*

*Stiklinala tora,
Visus svečius gyra:
Jūs svetėliai, gėrkit olų
Ir gražiai dainuokit.*

Arba [kai reikia svečius išprašyt]:

*Stiklinala tora,
Visus svečius bora:
Jūs svetėliai, jūs ba golo
Namō nevažiuojat.*

„Oi dākui dākui sanai motutai“ (24 pvz.; iššifravo D. Vyčinienė 2014 m.) – saniau, tarybiniais laikais, prie ruskio, darydavo tokias vesėles, atnaujydavo – kas jau pragyvėnį 30 metų ar kiek... Tai mus pakoviedavo padainuot tokias jau griaudesnes dainas. Tai mes dainuodavam. Sanos tatulytes raudodava...“

Oi dā-kui dā-kui sa-nai mo-tu-tai, kad ma-ni jau-nų gra-žiai au-gi-nai.

*O dākui dākui
Sānai motutai,
Kad mani jaunų
Gražiai augina. (2 × 2)*

*Do neišbuva
Nei savaitālās,
Labai pasilgau
Savo motutās. (2 × 2)*

*Tiktai nedākui
Sānai motutai,
Kad mani jaunų
Toli išlaida. (2 × 2)*

*– Bernėli mono,
Jaunasai mono,
Laisk mani jaunų
Unt motinaļ.*

*Už jūrių marių,
Už mėlynujų,
Už žalių girių,
Už siūbuojančių. (2 × 2)*

*– Mergėla mono,
Jaunoji mono,
Kaip tu pasieksi
Savo motutį?*

– Unt motinaį
 Par marias plauksiu,
 O par giraiį
 Geguti skrisiu. (2 × 2)

Vis dėlto kai kurias dainas V. Elskienė aiškiai atsimena išmokusi iš mamos, pavyzdžiui, prieš dainuodama „Gieda gaideliai, ryliuoja“ patikslina: „Čia mamytės daina“ [tiesa, iš pradžių sakė, kad pamiršta nata; bet tyliai paniūniavusi netrukus prisimena, – D. R.-V.]; po dainos „Kurtėliai sulojo“ (25 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.) pakomentuoja: „Mama šitų dainuodava“ ir pan. Tai rodytų, kad šios dainos ypač giliai įsirėžusios dainininkės atmintin – V. Elskienė jas dainuoja atmintinai, įsijautusi. Daugeliui kitų dainų prisiminti prireikia ranka rašytų sąsiuvinių.

Kur - tė - liai su - lo - jo, sve - te - liai pra - jo - jo, su - grįžk su - grįžk, ber - nu - žė - li,
 nors pus - va - lun - dė - lį. nors pus - va - lun - dėl(i).

Kurtėliai sulojo,
 Svetėliai prajojo,
 – Sugrįžk sugrįžk, bernužėli,
 Nors pusvalundėli. (2 × 2)

– Žirgų užauginsiu,
 Stainaiį padirbsiu,
 Vis tiek tavi, mergužėla,
 Iš čia išvadinsiu. (2 × 2)

– Sugrįžti nesugrįšiu,
 Žirgėliį stabdysiu,
 Vis tiek tavi, mergužėla,
 Iš čia išvadinsiu. (2 × 2)

– Kur dėsi žirgėliį,
 Kur dėsi kraitėlius,
 O kur dėsi mani jaunuų,
 Jaunuų mergužėliį? (2 × 2)

– Ar turi žirgėliį,
 Ar turi stainaį,
 Kur tu dėsi mani jaunuų,
 Jaunuų mergužėliį? (2 × 2)

– Žirgėliį – stainālan,
 Vožį – vazaunālan,
 Tavi jaunuų mergužėliį –
 Šviesion seklytālan. (2 × 2)

V. Elskienės namuose aptikta kokie 6 stori sąsiuviniai (galbūt jų yra ir daugiau), kuriuose rasta daugybė įvairių dainuojamosios tautosakos pavyzdžių: senų ir naujų dainų, romansų, ratelių, giesmių ir pan. Kelių apsilankymų metu pastebėta, kad dainininkė daugumą dainų nori dainuoti iš savo sąsiuvinių, pasiteisindama, kad kitaip jų nebeprisimena: „Dainuodavam... Mokėjau ir mintinai, ale kad dabar jau kitas omžius. Nuo balandžio mėnasio 81 pradėjau varyt... Daug yra... Mokėjau daugybį, tik užkritį dabar jau...“ Paprašius padainuoti kokią nors konkrečią dainą dainininkė vienu atveju net nesivargina galvoti, bandyti ją prisiminti, pavyzdžiui, apie „Ko liūdi, putinėli“ iškart pasakė: „Yra knygoj“, t. y. jos sąsiuvinyje, iš kurio

ir pradėjo dainuoti. Kitu atveju ji tarsi dainuoja „iš knygos“, bet beveik nežiūri į ją arba, pavyzdžiui, „Aušta aušrela, jau diena“ dainuoja „iš sąsiuvinio“, bet neužsidėjusi akinių. Vis dėlto kartais dainuoja ir be sąsiuvinių – tuomet daina skamba daug natūraliau. Visa tai skatina daugiau pasvarstyti apie rašto kultūros vietą dainininko saviraiškai.

Pastaruoju metu ne tik lietuvių, bet ir kitų šalių folkloristikoje daug diskutuojama apie sparčiai kintančią sakinę tradiciją, apie naujus jos raiškos būdus¹⁷. Pastebima vis didėjanti rašto kultūros įtaka folkloro kūrėjų bendruomenei. Kaip žinoma, tautosaka, perduodama įprastai – žodiniu būdu, nuolat atsinaujina – taip gyvuoja daugybė skirtingų jos variantų, o teksto perkėlimas į dainininkų užrašus savotiškai „įkalina“ jį, padaro stabilų, nekintantį. Tiesa, neįkalinta lieka melodija, kurios patys dainininkai dažniausiai nepajėgūs užrašyti (dėl muzikinio rašto sudėtingumo). Taigi melodija, rašytinės kultūros apsuptyje vis dar tebesaugoma dainininko galvoje, tampa pagrindiniu dainos gyvybės varikliu, savotiška jos atgaivinimo priemone. Juk, kaip žinoma, daina „*gyva tik dainuojama*“ (įskaitant visus jos kontekstus: balso aukščio, tembro, agogikos, balsų tarpusavio santykio, jei dainuojama būryje, ir daugelį kitų dalykų).

Vis dėlto, kaip teko pastebėti bendraujant su V. Elskiene, atsiranda ryški takoskyra tarp užrašyto teksto ir atmintyje išsaugotos melodijos. Dainuojant „iš sąsiuvinio“, tarsi nebelieka natūralios sinkretinės visumos – dainininkė „skaito“ dainos tekstą neužtikrintai, dažnai užsikirsdama, melodija netenka laisvumo, variantiškumo ir pan. Tad, remiantis V. Elskienės pavyzdžiu, galima teigti, kad rašto kultūra, vienas vertus, griaua sakinės tradicijos pamatus, iškreipia jos esmę, kenkia jai. Kita vertus, dainininkų sąsiuviniai atspindi bendras tam tikro laikotarpio estetines vertybes, taip pat atskirų dainininkų – sąsiuvinių „autorių“ asmenines nuostatas įvairiais amžiaus tarpsniais, jų meninį skonį ir pan. Įdomu, kad tokiuose sąsiuvinuose folkloristui paprastai būna sudėtinga atsekti kokią nors folkloro kūrinių užrašymo ir grupavimo „sistemą“: iškart po archajiškos dainos gali sekti romansas, po jo – vėl sena daina arba koks nors kolūkinės tematikos „šlageris“ ir pan. Vis dėlto kartais esama ir tam tikros klasifikacijos. Pavyzdžiui, viename sąsiuvinyje V. Elskienės rateliai stropiai sugrupuoti į šokamus „*su viduriu*“ ir „*be vidurio*“.

Dažnai pasakojama, kad tokiais sąsiuviniais dainininkės keisdavosi arba persirašydavo dainas viena iš kitos. Anot V. Elskienės, „*gauni sąsiuvinį iš kokios mergiotės ir nežinai nei gaidos, tai pris'taikai... Yra ir dainuotų, ir visokių. Viena mona pasiima sąsiuvinį, tai aš kitų gi... Plačiai kai suaidavom keli kaimai, tai mainydavom...*“ Iš tokio komentaro tampa aišku, kodėl vienos dainos, užrašytos sąsiuvinyje, paprašius padainuoti atkuriamos lengvai, o kitos – vos ne vos „prikeliamos“.

Akivaizdu, kad turėdama tokį sąsiuvinį dainininkė jaučiasi kur kas tvirčiau – silpnėjant atminčiai, ji turi

¹⁷Ivanauškaitė V. Folklorinės tradicijos kaitos ypatumai, *Tautosakos darbai XVIII(XXV)*, 2003, p. 13–29; Ūsaitytė J. *Kelios pastabos apie raštu gyvuojantį folklorą*, LLTI, 2007 [prieiga per internetą http://archyvas.llti.lt/ekspedicijos/zidikai/index2.php?tinfo=apie_folklorinius_uzrasus_ziureta 2014 07 10]; Неклюдов С. Ю. О слове устном и книжном, *Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика* [prieiga per internetą <http://www.ruthenia.ru/folklore/neckludov5.htm>, žiūrėta 2014 07 03].

kuo remtis. Kaip žinoma, sunykus bendruomeninio dainavimo tradicijai, prarandama ir kolektyvinės atminties dainuojant galimybė. Sąsiuvinis, išsaugodamas arba užkonservuodamas tam tikroje bendruomenėje nugalintus tekstus, tarsi atstoja tą kolektyvinę atmintį. Vis dėlto dainuodama iš sąsiuvinio dainininkė nebeįjungia savo aktyviosios atminties, susijusios su kolektyvine pasąmone, patirtimi, konkrečiomis dainavimo aplinkybėmis ir pan. Visa tai nugramzdinusi užmarštin, ji pasitenkina tuo, kad gali išpildyti užrašytojo prašymą – „čia ir dabar“ padainuoti konkrečią dainą (beje, paprastai stengiasi ją padainuoti kuo aukščiau, nors kartais ir nelabai sekasi tai padaryti). Visiškai kitaip atmintis veikia, kai dainos tarsi savaime „iškyla“ iš pasakojimų: tuomet V. Elskienė dainuoja ne įtemptu, bet natūraliu balsu, čia pat pateikdama vertingų komentarų, papročių detalių ir pan. Šitaip, natūraliai, be sąsiuvinio padainuotos „klasikinės“ dainos „Pučia vėjėlis iš visų šalių“, „Ainu par kamorų“, „Suvažiava giminalas“, „Kurtėliai sulojo“, „Oi rūta rūtala“, „Aukštan bėrži geguta kukova“, „Aušt' aušrela, tek' saulala“ (beje, jos melodija beveik visiškai tokia pati, kaip ir 1936 m. įdainuota O. Mažeikienės, O. Juodakienės ir D. Šlapelienės), „Ko liūdi, putinėli, ko liūdi“, „Ar aš tau sese, nesakiau“ (šią dainininkė padainuoja ir „senoviškai“, ir „naujoviškai“ („čia jau prikurtas naujas tekstas – patriotinis“), „Oi, dākui dākui“, „Čiulba čiulbutis, gieda lakšutė“ (26 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.), „Apynėli apynėli, apynėli žoliasai“ (27 pvz.; iššifravo D. Vyčiniene 2014 m.) ir kt.

Vilhelmina Elskienė dainuoja iš savo dainų sąsiuvinio. 2012 m. D. Račiūnaitės-Vyčinienės nuotr.

Čiul - ba čiul - bu - tis, gie - da lakš - tu - tė un pu - ti - na
 ša - kė - lių, un pu - ti - na ša - kė - lių.

Čiulba čiulbutis,
Gieda lakštutė
Un putina šakėlių. (2)

Atajo mergėla
Su šilko skarāla
Šluostyt mono veidėlio. (2)

Ko aš nečiulbėsiu,
Ko negiedosiu,
Ar negražus balsėlis?

Ne tiek jinai šluostā,
Kiek gailiai raudojo,
Ašarālam mazgojo. (2)

Un žirgėlio sādau,
Nuo žirgėlio puolau,
Purvynālāj gulājau. (2)

A - py - nė - li a - py - nė - li, a - py - nė - li žo - lia - sai,
kai tau žo - lių so - di - no, man' mo - tu - tā au - gi - no.

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių sodino,
Man' motutā augino. (2 × 2)

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių nuroškė,
Mani jaunų užrošė.

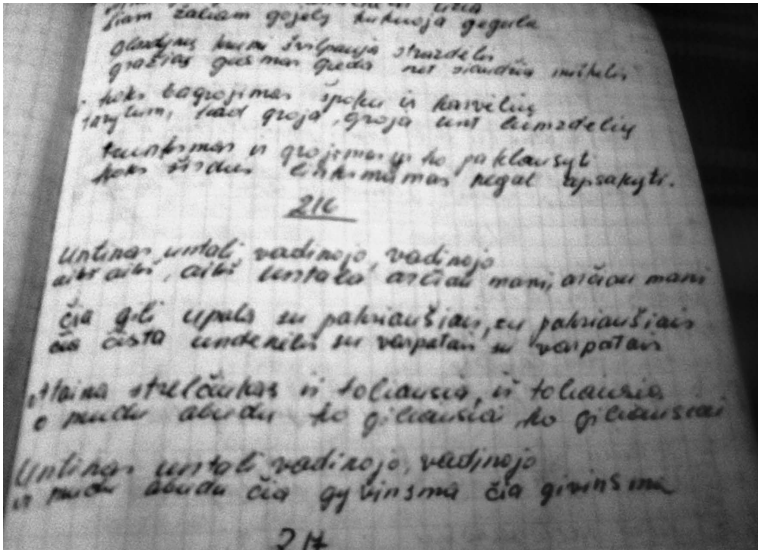
Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tu žolias lapojai,
Aš kasālas pyniojau. (2 × 2)

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tau žolių virino,
Mani jaunų virkdino. (2 × 2)

Apynėli apynėli,
Apynėli žoliasai,
Kai tu sodi spurgavai,
Aš pas tėvus dainavau.

Prie jų prisišlieja naujesnės dainos – „Žaliam tėvo gojely gojely“, „Kur gintarais nusėtas marių krantas“, „Neišiek neišiek tu iš sodžiaus“, „Vieną tylią Kūčių naktį“ („va gera daina – apdainuoja kamunistus“), „Kalnai man dainavo, upeliai klegėjo“, „Girdėjau kartą mažą vaiką“ („dainuodavom jau mergiūkštės mās, pradādamos vakaruskas“). Padainavusi pluoštą panašios tematikos dainų dainininkė apibendrina: „Man labiausiai apie Tėvynę patinka – aš jau patriotė...“

Bene didžiausias dainų sąsiuvinių privalumas yra tai, kad juose užfiksuoti sparčiai iš dainininkų atminties besitraukiantys (arba jau išnykę) folkloro kūriniai. Pastarieji yra neįkainojamas lobis tyrinėtojams – daugelis jų gali tapti svarbiais

Sutartinė „Untinas
untažį vadinojo“.

2012 m.

D. Račiūnaitės-
Vyčinienės nuotr.

kruopščių tyrimų objektais. V. Elskienės sąsiuvinuose vienas tokių kūrinų – sutartinė „Untinas untažį vadinojo“, be jokių pastabų užrašyta tarp kitų dainų.

Paklausus apie šią sutartinę, V. Elskienė atsakė: „Dainuodava tokia šepetiškė (Augustavičienė, mirus, amžiną atilsį, sena bobute), nemoku aš jos; aš nespėjau jos įsivaint; jinai dainova, aš ti ant juodraščio užsirašiau bant kiek, taip paskubotai, paskui užsirašiau sąsiuvinin, mėginom dainuot, paskui užsimirša – trumputė tokia...“ Kaip tiksliai ji buvo dainuojama, dainininkė nebeprisiminė: „Galima dviem gi balsais – keturiais nigdy nedainuodavom, visada dvibalsiai... nemoku šitos aš.“

Pasidomėjus visais šios sutartinės variantais aiškėja, kad dauguma jų užrašyta Kupiškio krašte, po keletą – Rokiškio ir Biržų apylinkėse¹⁸. Z. Slaviūno parengtame „Sutartinių“ tritomyje jos variantai pateikti medžioklės (SIS 16–20) ir vestuvių skyriuose (SIS 676, 677), be to, ši sutartinė buvo ir kankliuojama (SIS 1560). Pagal tematiką šis teksto tipas priskirtas advento, Kalėdų dainoms (LLDK K1 31). Sutartinės variantų poetinio teksto ir melodijos struktūra skiriasi: vienu atveju posmas sudaromas abi teksto eilutes pakartojant po du sykius (SIS 16), kitu – nekartojant nė vienos eilutės (SIS 18), o kartais – vieną eilutę kartojant, kitos – ne. Tada susidaro asimetriška forma, netinkanti giedoti tradiciniu trejinių būdu (SIS 677a).

Įdomu, kad sutartinės „Untinas untažį vadinojo“ teksto variantas, beveik identiškas esančiam V. Elskienės sąsiuvinyje, užrašytas iš Onos Jonušienės (Balčiūnaitės) su melodija 1997 m.¹⁹ (nuo V. Elskienės varianto jis skiriasi tik užrašymo forma – trumpesnėmis teksto eilutėmis):

1. Untinas untažį

Vadinojo,

Vadinojo:

2. – Aikš, aikš, aikš, untała,

Arčiau mani,

Arčiau mani.

¹⁸Spausdinta: TŽ III 87, TD III, p. 306, SIS 16–20, 676, 677a, b, 1560, 1753, LLD 20, p. 752.

¹⁹Pateikė Ona Jonušienė (Balčiūnaitė), gim. 1920 m. Skodinių k., Kupiškio r., gyv. Kupiškio r., Šepetoje, Tujų g. 6; užrašė L. Daukšienė 1997 m.; iššifravo tekstą L. Daukšienė, melodiją D. Račiūnaitė. Sp. Račiūnaitė-Vyčinienė D. *Sutartinių atlikimo tradicijos*, Vilnius, Kronta, 2000, p. 286–287.

3. Čia gili upela Su pakriaušiais, Su pakriaušiais.	6. O mudu abudu Kų giliausia, Kų giliausia.
4. Čia čystas undenis Su varpatais, Su varpatais.	7. Untinas untaļi Vadinojo, Vadinojo:
5. Ataina strielčiukas Kų toliausia, Kų toliausia.	8. – Ir mudu abudu Čia gyvinsma, Čia gyvinsma.

Šį variantą užrašiusi Lina Daukšienė išsiaiškino, kad O. Jonušienė išmokė jos mama Uršulė Balčiūnienė-Anusevičienė, girdėjusi šią dainą iš savo antro vyro mamos Dulksniūtės-Anusevičienės (vardo neprisiminė). O. Jonušienė prisimena, kad būdama jauna verpė kartu su mama ir prašė: „Išmokyk nors vienu močiutės dainų.“ Močiutė Anusevičienė buvo kilusi iš Skodinių. Ji pasakodavusi, kad „toks ponas iš jos užrašė daug dainų, saldainių davė“. O. Jonušienė sakė, kad mama ją išmokė dainuoti kaip dainą, sutartine nevadino.

Aptariamas variantas yra nesimetriškos struktūros (nekartojama pirmoji teksto eilutė), susijęs, matyt, su ištisiniu, o ne kanoniniu giedojimo būdu. Melodija pagrįsta mažosios tercijos, užpildytos pereinamaisiais garsais, atramos tonais. Gali būti, kad tiek O. Jonušienės, tiek V. Elskienės variantai laikytini sutartinės, virtusios vienbalse daina, pavyzdžiais.

Svarbu tai, kad V. Elskienė, nors ir neprisiminė sutartinės melodijos, užrašytojų klausiamo atskleidė savo požiūrį į sutartines.

Užr.: O jaunystėj ar dainuodavot sutartines?

V. E.: Ne, nedainuodavom.

Užr.: O mamos, gal jos su kuo nors dainuodavo?

E. V. Ne, mamos ne, močiuta dainuodava... Pas mum kaip ateidava močiuta Mi-liūnuos, tai ti už Palavenytės, kokį 10 kilometrų (iš toli buva vesta mano mama)... Tai ji sakydava: „Tai jūs čia tai rėkiate... Va, kai mes, kai sustojam, tai dvejojės, trijės – kiekviena savo dainuoja, sutartynas dainuodavo...“ Tai babute sakydava, kad mes prastai dainuojam, o jos gražiai dainuodava... Dabar čia sutartinas „kultūrnamy“ dainuoja tos... tai vieno prodeda, kitos tuoj už kelių – dviejų trijų žodžių vėl' prodeda, kad ir tuos pačius...“

Užr.: O ar Jums gražu, kaip jos dainuoja?

E. V.: Mon tai ne. Nieko ten nebemožna suprost... Mon tai negražu.

Užr.: O bobutai dar gražu buva?

E. V.: Bobutai gražu buva, jin sutartynas dainuodava...

Taigi, rodos, „negyvas“ sutartinės tekstas, užrašytas dainininkės sąsiuvinyje, padeda šių dienų tyrinėtojų atskleisti ne tik šios sutartinės gyvavimo Kupiškio krašte istoriją iki XX a. pab.–XXI a., bet kartu ir išsiaiškinti kintantį skirtingų kartų dainininkų požiūrį į šį unikalų, kaimuose jau išnykusį dainavimo stilių. Tai rodo, kad dainų sąsiuviniai šiandien reikalauja kur kas idėmesnio tyrinėtojų žvilgsnio ir detalesnių juose užrašytos tautosakos tyrimų.

Išvados

Kupiškio kraštas jau nuo XX a. pr. garsėjo iškiliais benykstančių senųjų tradicijų – papročių, tautinių drabužių ir dainų – puoselėtojais. Glemžų, Šlapelių ir daugelio kitų šviesuolių veikla prieškariu nuosekliai virto „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidinimu, kuris, įpūtęs gyvasties seniesiems papročiams ir dainoms, sujudino ne tik Kupiškio kraštą ir jo apylinkes, bet ir visą Lietuvą. 2012 m. ekspedicijoje užrašyti duomenys parodė, kad daugelis Kupiškio senosios kartos gyventojų ne tik puikai atsimena „Vestuvių“ spektaklius, bet ir patys yra vienaip ar kitaip su jais susiję – jei ne patys vaidinę, tai dalyvavę jų tėvai, giminės, kaimynai ir pan. Akivaizdu, kad „Vestuvės“ yra paveikiosios daugelio vietinių dainininkų repertuarą – vaidinime ilgus metus skambėjusios dainos ilgainiui tapo jų (pasyvių klausytojų) savastimi, prigludamos prie dainų, perimtų iš tėvų ar išmuktų jaunimo vakaronėse. Galima manyti, kad kupiškėnų vestuvių atgaivinimas vėliau prisidėjo ir prie folklorinės šio krašto patriotų veiklos sužadavimo – etnografinių ansamblių įkūrimo Puponių, Šimonių, Migonių, Naivių, Čiovydžių ir kituose kaimuose. Šių ansamblių dėka dar ilgam buvo pratęsta natūrali Kupiškio krašto bendruomeninio dainavimo tradicija.

Atskiro dėmesio ir nuodugnių tyrimų verta kupiškėnų sutartinių gaivinimo ir puoselėjimo istorija, nuo XX a. pr. iki šių dienų menanti net keletą įvairių kartų sutartinių giedotojų grupių. Galima teigti, kad pirmųjų grupių (Kupiškio: O. Glemžienė, O. Mažeikienė, O. Juodeikienė, D. Šlapelienė; Kostė Mažeikienė, Stefanija Glemžaitė, Paulina Kavaliauskaitė, Paulina Krapavickienė; Emilija Jonušienė, Aldona Zinkevičienė, Marytė Zinkevičiūtė; Puponių: Bronė Šulcienė, Elena Karūžienė, Valė Maslionienė, Julė Petronienė; Šimonių: Ona Kairytė, Ona Jurkškaitė, Veronika Daminauskienė, Valerija Daminauskaitė) veiklos pėdsakų esama ir šiandien. Sutartines po aplinkinius kaimus XX a. pab. rinko ir su savo grupe (deja, dabar jau iširusia) giedojo Lina Daukšienė (Totorytė), šiomis dienomis sutartines puoselėja jos sesuo Alma Pustovaitienė (vadovaujanti folkloro ansambliui „Kupkėmis“). Įdomu, kad XX a. pab.–XXI a. pr. aptikta ir daugiau domėjimosi sutartinėmis pėdsakų – pavienės dainininkės (O. Jonušienė, V. Elskienė ir kt.) jas užsirašydavę iš senų žmonių.

Kompleksinės ekspedicijos, vykusios 2012 m., rezultatai rodo, kad, nepaisant didelių kultūrinių, socialinių, politinių ir kt. pokyčių, įvykusių per 100 metų, kai kurių aplankytojų pateikėjų repertuare vis dar esama ryškių senosios dainavimo tradicijos pėdsakų – charakteringo dainavimo (giedojimo) būdų, žinių apie atlikimo aplinkybes ir pan. Senoji tradicija darniai susipynusi su choriniu (bažnytiniu) giedojimu, su „Senųjų kupiškėnų vestuvių“ repertuaru, su rašto kultūra – per dainų sąsiuvinius atkeliavusiomis naujomis dainomis ir daugeliu kitų įvairiais būdais plintančių reiškinių. Trumpalaikė pažintis su keletu pateikėjų parodė, kad 2012 m. užrašytas įvairialypis Kupiškio dainininkų ir giedotojų repertuaras atveria tyrinėtojams naujas galimybes tirti dainuojamosios tradicijos kaitą nuo XX a. pirmosios pusės iki pat mūsų dienų.

Kupiškėnų instrumentinio muzikavimo tradicija

Gaila Kirdienė

Straipsnio tikslas – atskleisti Kupiškio valsčiaus instrumentinio muzikavimo tradicijos savitumus ir pokyčius XIX a. viduryje–XX a. antrojoje pusėje (atsižvelgiant į XIX a. vidurio ir antrosios pusės–XX a. pradžios, tarpukario ir XX a. antrosios pusės laikotarpių savitumus). Tam tikslui, išanalizavus gana gausią archyvinę medžiagą ir apibendrinus ankstesnius tyrimus bei lyginant su gretimais aukštaitiškais kraštais, mėginta nustatyti pagrindinius Kupiškio vls. instrumentinio muzikavimo tradicijos – instrumentarijaus, ansamblių, repertuaro, skambesio įvaizdžio ir muzikos struktūros bei atlikimo stiliškos – bruožus. Rūpėjo apibrėžti ryškiausias Kupiškio vls. instrumentinio muzikavimo židinius bei jų kaitą įvairiais laikotarpiais. Tyrimui taikyti analizės, lyginamasis ir kai kuriais atvejais retrospekcinis metodai.

XX a. pirmojoje pusėje kupiškėnų instrumentinį muzikavimą pradėjo fiksuoti, tyrinėti ir duomenis skelbti iškilūs kupiškėnai ir biržiečiai: kraštotyrininkė mokytoja Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė¹ ir iš Vabalninko vls., Biržų apskr., kilęs lietuvių instrumentinio muzikavimo tyrinėtojas ir skleidėjas, pedagogas Stasys Paliulis². Labai vertinga, gausi ir įvairi yra ir įžymaus kraštotyrininko, fotografo Balio Buračo 1934–1935 (1936?) m. Kupiškio vls. surinkta XIX a. pradžią siekianti instrumentinio muzikavimo medžiaga, kuria jis grindė savo 1935–1943 m. straipsnius³, bei nuotraukas.

XX a. pirmojoje pusėje buvo užfiksuoti maždaug trisdešimt penki Kupiškio vls. muzikantai, gimę XIX a. (vienas kitas ir XX a. pirmojoje pusėje ar viduryje, kiti vėliau), iš jų keturių Pyragių k. *vamzdelininkų* muzika 1935 m. buvo įrašyta. Įrašai saugomi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyve (toliau – LTRF)⁴. Ne visų muzikantų gimimo data nurodyta, gali būti, kad ir daugiau jų buvo gimę XIX a. pirmojoje pusėje.

Iškili lietuvių etnomuzikologė Jadvyga Čiurlionytė 1938 m. rinktinėje „Lietuvių liaudies melodijos“ pabrėžė:

„Daugiausia liaudies muzikos instrumentų randame Šiaurės rytų Aukštaitijoje apie Biržus, Kupiškį ir Ukmergę.“⁵

¹ Dulaitienė-Glemžaitė E. *Kupiškėnų senovė. Etnografija ir tautosaka*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1958 (toliau – KS).

² *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika. Pučiamieji instrumentai*. Parengė Stasys Paliulis, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959 (toliau – PLIM); Paliulis S. *Sutartinių ir skudučių keliais. Tautosakininko gyvenimas ir darbai*, sud. ir par. Algirdas Vyžintas, Vilnius, Lietuvos muzikos akademija, 2002 (toliau – PSSK).

³ Jie buvo pakartotinai paskelbti rinktinėje. Buračas B. *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, Mintis, 1993.

⁴ LTRF plokštelėse 89–92 įrašyti 26 muzikos įrašai, iš jų 13 pagrojo Povilas Kriukas. Iki mūsų dienų išliko 15 įrašų. Jie paskelbti internetinėje Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos garso įrašų duomenų bazėje, prieiga per internetą: <http://archyvas.lti.lt>.

⁵ *Lietuvių liaudies melodijos*, sud. ir par. Jadvyga Čiurlionytė. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas (iš *Tautosakos darbai*, 1938, t. 5), Vilnius, Lietuvos muzikos akademijos Muzikologijos instituto Etnomuzikologijos skyrius, 1999, p. 32. Šioje rinktinėje J. Čiurlionytė pirmą kartą paskelbė tris kūrinius, kuriuos 1935 m. dviese *vamzdeliais* papūtė Pyragių k. muzikantai Povilas Kriūka ir Jurgis Poška: dainas „Svoč, svoč, pasgodokim!“, „Gegutėlė sodely kukavo“ ir šokį „Čiutyte, rūtele“ (žr. toliau).

1969 m. monografijoje „Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai“ ji teigė, kad XIX a. antrojoje pusėje šiauriniuose Biržų, Kupiškio ir Rokiškio rajonuose

„gyvavo du skirtingi stiliai, dvi daugiabalsiškumo rūšys <...>. Pirmajai priklauso nepaprastai savitos sutartinės, antrajai – vėlesnio laikotarpio homofoninis dvibalsis ir tribalsis daugiabalsumas <...>“⁶.

XX a. antrojoje pusėje (1967–1994 m.) buvo įrašytas dvidešimt trijų nuo 1890 iki 1940 m. Kupiškio vls. gimusių muzikantų muzikavimas. Garso arba vaizdo įrašai saugomi LR valstybinio radijo (LRT B arba K), Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus (toliau – MFA KLF, MFA KF), Lietuvos liaudies kultūros centro (toliau – LKAV) archyvuose Vilniuje⁷. Užfiksuota ir kur kas daugiau, dar apie trisdešimt, šiuo laikotarpiu Kupiškio vls. gimusių muzikantų (paprastai vyrų, vos kelios moterys), bet dauguma be tikslesnių duomenų apie asmenį ir muzikavimą.

XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje dauguma lietuvių etnoinstrumentologų naudojo duomenis iš Kupiškio vls. savo darbuose, kuriuose tyrė įvairius instrumentinio muzikavimo temas: Marija Baltrėnienė ir Romualdas Apanavičius – įvairius etninius muzikos instrumentus ir muzikavimą jais⁸, Vida Tarnauskaitė-Palubinskienė – kankliavimą⁹, Rūta Šimonytė-Žarskienė – skudučiavimą ir regioninį instrumentinį etnomuzikavimą senaisiais muzikos instrumentais¹⁰, Arvydas Kirda – pūtimo senaisiais trimitais tradicijas¹¹, Albertas Vytautas Baika – griežimą armonikomis¹², Gaila Kirdienė – smuikavimą ir instrumentinius aukštaičių šokius¹³. Vis dėlto lokalinis instrumentinio muzikavimo tradicijos tyrimas, aprėpiant ir lyginant senuosius ir naujesnius Kupiškio vls. muzikos instrumentus ir muzikavimą jais, muzikos struktūros ir atlikimo stilistikos bruožus, atliekamas pirmą kartą.

⁶ Čiurlionytė J. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*, Vilnius, Vaga, 1969, p. 269.

⁷ 1989 m. Kupiškio r. vyko etnoinstrumentologinė ekspedicija, surinkta medžiaga laikoma Lietuvos liaudies kultūros centro (anketos, dienoraščiai) ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus (garso įrašai) archyvuose.

⁸ Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, Vilnius, Mintis, 1991, p. 18–19, 30, 32–35, 68–79, 89, 92, 95–97, 130, 136, 140–141, 144, 154–156; Apanavičius R. *Baltų etnoinstrumentologija*. Sekmadieninės mokyklos tęstinio leidinio „Vydija“ priedas, Kaunas, 1992, p. 31, 39, 41, 46; Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V. ir kt. *Senosios kanklės ir kankliavimas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas, par. Romualdas Apanavičius, Vilnius, Muzika, 1994; Apanavičius R. *Etninė muzika. Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas*. 3, Kaunas, Žiemgalos leidykla, 2009.

⁹ Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V. ir kt. *Senosios kanklės ir kankliavimas*, p. 51; Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius, Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 188, 190.

¹⁰ Šimonytė-Žarskienė R. *Skudučiavimas Šiaurės Rytų Europoje*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003; Žarskienė R. Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai. XX a. I p. tyrimai, *Lietuvos etnologija*, 2007/7 [16], p. 103–123; *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai*, sud. ir par. Austė Nakienė, Rūta Žarskienė, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

¹¹ Kirda A. *Lietuvių liaudies trimitai*. Diplominis darbas. Mokslinis vadovas doc. dr. Romualdas Apanavičius, Vilnius, Lietuvos muzikos akademija, 1993.

¹² Baika V. *Kaimo armonikos*, Vilnius, Pradai, 1994; *Muzika armonikoms. Armonika, bandonija, koncertina*, sud. ir par. Albertas Vytautas Baika, Vilnius, Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998, nr. 4–5.

¹³ Kirdienė G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*, Vilnius, Kronta, 2000; Kirdienė G. *Aukštaičių instrumentinis šokių repertuaras, Aukštaičių tapatumo paieškos*, Kaunas, Žiemgalos leidykla, 2006, p. 152–160.

Kupiškėnų muzikos instrumentai ankstyvuosiuose tyrimuose

E. Glemžaitė-Dulaitienė 1958 m. knygoje „Kupiškėnų senovė. Etnografija ir tautosaka“ aprašė įvairius senuosius, daugiausia pučiamuosius, muzikos instrumentus: *vamzdelį* (lumzdelį), skudučius, ragą, dūdelę iš žąsies spaiglio, švilpimą lapu, molines švilpynes, lūpinę armonikėlę, grojimą šukomis ir vaikų žaislelių ūką¹⁴. Ji nurodė, kad prieš 1910 m. „*labai seną polką*“ stirmos ragu, turėjusiu šešias garso skylutes, pūsdavo AUKŠTIKALNIS iš Vizgiūnų kaimo¹⁵.

Pasak B. Buračo užrašytų pateikėjų, XIX a. pirmojoje pusėje net ir per vestuves Kupiškio vls. grodavo „*tik skudučiais, lumzdeliais, ragais (daugiausia ožragiais, o ne avino ragais) ir švilpelėmis. Daugiausia visur buvo grojama skudučiais ir lumzdeliais*“¹⁶. Paminėtos švilpelės, *švilpalos* (vns. būtų švilpelė, *švilpala*) – galbūt švilpa, XX a. pirmojoje pusėje kanauninko Adolfo Sabaliausko ir jo sūnėno S. Paliulio Vabalninko vls., Biržų apsk., aprašyta skersinė natūralaus garsaeilio švilpynė¹⁷. B. Buračas paminėjo ir XIX a. Kupiškio muzikantą CIMBOLNIKA, kuris taip puikiai mokėjo pagroti *šiaudeliais* – rugio šiaudo birbynėlėmis, kad net „*ruskių karalius [Aleksandras] pakovietė atvažiuoti į karališką balių*“¹⁸. Apylinkėje garsus muzikantas ČYŽAS taip meistriškai švilpdavo beržo tošimi, lyg grotų klarnetu. Muzikantai, ieškodami „*gražesnio balso*“, griežti lipdavo į aukštesnę vietą: ant žardo ar obelin¹⁹.

Kupiškio vls. būta ir archajiškų styginių instrumentų. B. Buračas aprašė lentelės smuiką, *boselį* (muzikinį lanką su pūsle, pūsline) ir *kunklalius*. Pasak kraštotyrininko, per vakaruškas ir vestuves kupiškėnai grieždavo

„*vamzdeliu, skudučiais, švilpalom, kunklaliais, ožragiais, boseliu ar būgneliu. Gudresni muzikantai kartais pasidarydavę ir kokį smuiką iš paprastos lentelės ir keleto stygų. Jį čyruodavo panašiai kaip ir dabartinį <...>. Fabrikinių instrumentų tuomet <...> niekas nepirko. <...> Dar ir dabar galima rasti senovės laikų muzikos instrumentų, ypač lumzdelių, skudučių, ožragių ir kunklalių, ir muzikantų, mokančių jais groti*“²⁰. Garsus muzikantas ŽIURLYS „*mokėjo pasidaryti iš paršo pūslės ir lazdyno lankelio [boselį] su viena ilga styga, pertempta per tą pūslę. Styga būdavo iš vielos ar virvelės, kuria brūžindavo strypu arba pirštais. Skambėdavo tarytum kankliai. Grodavo visokius šokius*“²¹.

Kitame straipsnyje pirštais gnaibomo boselio skambėjimas apibūdinamas kaip

¹⁴ KS, p. 281–284, 434.

¹⁵ KS, p. 283.

¹⁶ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 368 (iš *Tautosakos darbai*, t. 1, Kaunas, 1935, p. 195–278). Pat. 73 m. D. Šlapelienė iš Rakučių k. pagal savo senos močiutės pasakojimus.

¹⁷ Sabaliauskas A. *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, Helsinki, 1916, nr. 630; PLIM, Nr. 197–206.

¹⁸ Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 496 (iš *Ūkininko patarėjas*, 1943, vas. 12, nr. 6, p. 5–6); pat. Juozevičius iš Pyragių; plg. Buračas B. Kupiškėnai – garsūs muzikantai, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, Mintis, 1993, p. 500 (iš *Mūsų laikraštis*, 1940, sausio 25, nr. 4, p. 7).

¹⁹ Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, Mintis, 1993, p. 497 (iš *Ūkininko patarėjas*, 1943, vas. 12, nr. 6, p. 5–6); pat. Juozevičius iš Pyragių.

²⁰ Buračas B. Kupiškėnų vakaruškos. Kaimo senieji papročiai, *Lietuvos kaimo papročiai*, Vilnius, Mintis, 1993, p. 451 (iš *Mūsų rytojus*, 1935, spalio 15, nr. 80, p. 7). Autorius boselį ir būgnelį atskyrė skiriamuoju jungtuku. Galbūt tai galėtų reikšti, kad kartu styginiu bosu ir būgneliu ansamblyje kupiškėnai, kaip ir vepriškiai (Ukmergės apsk.), negrodavo, nes „*per daug užima*“ (Kirdienė G. *Tradicinė rytų aukštaičių vestuvių muzika*, Vilnius, Kronta, 2009, p. 23).

²¹ Buračas B. Kupiškėnai – garsūs muzikantai, p. 500–501, pat. Juozevičius iš Pyragių.

juokingas: „*Įtemptos bent trys stygos per išpūstą pūslę. Bumpt, bumpt, skambina pirš-tais tas boselio stygas. Juokinga muzika! Skamba kaip pilvas.*“²² Taip pat ir E. Glemžaitė-Dulaitienė aprašė *smuiką* (pūsline), kuriuo griežta per kraičvežių sutiktuves siekiant sukelti juoką:

„*Smuikas pajuokai padaromas iš pušies balanos, kuri būna per metrą ilgio ir kokių šešių centimetrų pločio. Jos viduryje pririša išpūstą kiaulės pūslę, kur pripila 10–15 žirnių, kad barskėtų. Smuiko stygos – iš avies žarnų, kurias pertraukia per pūslę ir tampriai užriša balanos galuose, kad net „smuikas“ įsigaubia. Avies žarnų stygas pasigamina iš anksto, kai namuose pjauna avį <...>, ir pasideda į skrynute. Iš jų prireikus padaro smuikui stygas. Smuiko smičius būna apvali lazdelė, per kurią išilgai ištempia arklio uodegos ašutų ir stipriai užriša galuose. Arklio uodegos ašutai yra standesni negu karčių.*“²³

Kupiškio vls. buvo plačiai paplitęs saviskambis instrumentas dambrelis (*bandūra, bandūrėlis*). B. Burašas užrašė, kad Kupiškyje PETRAS PETRULIS (vadintas Guzikoriumi) ir PURONAS mokėjo skambinti *bandūromis*²⁴. *Bandūrėliu* skambindavo ir Didžiagrašių kaime²⁵ 1970 m. ekspedicijoje užrašytas muzikantas STASYS PUČĖTA, gim. 1902 m. Miliūnų k., Virbališkių apskr., gyv. Palėvenėlės k., pasakojo, kad *bandūromis* skambindavo net ir keliese:

„*Ant bandūrų – gelažytė sulenkta tokia, o čia pridėtas klavišis, va. Uždariukas [galiukas] užriestas <...>. Duntim sukundi ir čia skumbini. Balsas mainos <...>. Tai tartum nieko neskumba, ale išėsiu skumbint, tai toliausiai, kažin kur girdis. Tokis novatnas balsas, kad nu <...>. Vienas, būdava, tokį, kitas tokį pasidirba, prisitaiko, kad ima skumbyt, tai oho!*“²⁶

Taip pat Miliūnų k. gyvenęs meistras JONAS BALTRĖNAS (1905–1985) dirbdavo *bandūrėlius, lumzdelius, terkšles* ir *kleketus*²⁷. XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pirmojoje pusėje *bandūrėlis* buvo paplitęs ir kitur Šiaurės rytų Aukštaitijoje, ypač Vabalninko vls.²⁸

1935 m. B. Buračas Vilnies vienkiamyje (Gindvilių k.) lankėsi pas kanklininką ir būgnininką PETRĄ TAMOŠIŪNĄ, gim. apie 1865 m., jį nufotografavo. Būgną jis kabindavo virvele už kaklo, žemiau juosmens ir mušdavo dviem lazdelėmis. Tokiu būgnu mušdavo kaimo bendruomenei skirtus signalus – žinoma, kad Kupiškio apylinkėse gyvavo paprotys dviem lazdelėmis mušant būgnelį (ar būgną) pranešti apie ligonio mirtį²⁹. Velykų naktį Kupiškio bažnyčioje trenkdami į moterų pusėje esantį būgną „nušaudavo“ bėgantį *Gavaną* – tai reišė gavėnios pabaigą³⁰.

²² Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 497.

²³ KS, p. 344.

²⁴ Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 497; Kupiškėnai – garsūs muzikantai, p. 501.

²⁵ PLIM, nr. 225 pastaba, p. 405; pat. Stefanija Glemžaitė.

²⁶ MFA KF 6010/7a, 1972 m. užr. Evaldas Vyčinas, Mindaugas Urbaitis, Undinė Vilčinskaitė.

²⁷ Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 18–19.

²⁸ PLIM, Nr. 349–366.

²⁹ Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 30 (nuotrauka), 32; *Lietuvių etnografinės bruožai*, Vilnius, 1964, p. 516. Pasak B. Buračo, P. Tamošiūnas būdavo ir vestuvių piršliu, linksmindavo svečius, rūkydamas ilgą pypkę ir plepėdamas įvairiausius juokus (žr. Buračas B. *Portretai*, Kaunas, Šviesa, 2006, p. 75). *Būbeno mušimu* Papilio vls., Biržų aps., kanklininkas Jonas Plepas (1867–1955) šventadieniais kviesdavo pas save poterių (žr. Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 255).

³⁰ Buračas B. Kupiškėnų Velykos. Kaimo papročiai, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 223 (*Naujoji romuva*, 1936, nr. 15/16, p. 359–360).

Senosios polifonijos instrumentai: skudučiai, ragai, daudytės, kanklės

Kupiškio vls. yra vienas iš arealo, kuriame buvo paplitęs archajiškas lietuvių linearinis polifoninis muzikavimas, sutartinės, židinių³¹. Iki Pirmojo pasaulinio karo Kupiškio vls. plačiai skudučiuodavo polifoninius instrumentinius kūrinius ir giedamąsias sutartines arba joms skudučiais (*skudais*)³² pritardavo³³. Kai kuriuose Kupiškio vls. kaimuose skudučiavimo tradicija išliko ir vėliau, bent jau iki Antrojo pasaulinio karo. Skudučiais arba ragais kupiškėnai pūsdavo „*visokiais balsais, net siaudžia*“³⁴. E. Glemžaitė-Dulaitienė pastebėjo, kad iš skudučžolės dūdeles išsipjau-davo dažniausiai piemenėliai, o suaugę vyrai juos, kaip ir lumzdelius, išdroždavo, išgrėždavo iš medžio³⁵. Kartais iš builio išsipjaudavo skudučius ir suaugusieji. Builio skudučiai pasižymėjo puikiu skambesiu.

Pyragių kaime „*žaliais builio storo stiebo skudučiais [šienpjoviai pūsdavo] per šienapjūtę, kai builių pievose užtenkamai gali rasti <...>. Mus išgirdę skudučiuojant, atatardavo ir Palėvenės šienpjoviai. Toks gražumėlis, gražiau kaip auksinėmis dūdomis <...>*“³⁶

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje skudučių pūtimo tradicija Kupiškio apylinkėje jau buvo beveik išnykusi³⁷, bet šiaurinėje valsčiaus dalyje ji buvo dar gana tvirta.

S. Paliulis 1932 m. vasarą lankėsi pas kupiškėnų muzikantus, pirmiausia tuos, kurie gyveno kaimuose (sodžiuose) pagal tarp pelkių ir krūmų tekančią Pyvesos upę, skiriančią Kupiškio vls. ir Salamiesčio apyl. (Biržų apskr.). Jis nurodė, kad

„*per Pyvesos upę ir pelkes jokio kelio nebuvo, <...> jaunimui susisiekti ir pabendrauti parankiausia buvo skudučių ir triūbų balsais. Likalaukiuos užtriūbudavo arba užskudučiuodavo – jiems atsiliepdavo Stuburų triūboriai ar skudutininkai*“³⁸.

Atstumas tarp šių kaimų – apie 10 km.

1959 m. knygos pratarinėje S. Paliulis pirmasis pastebėjo, kad kupiškėnų ir biržėnų (ypač salamiestėnų) bei pandėliečių skudučiavimo tradicijos labai artimos, tačiau turi ir savitumų. Šiek tiek įvairuoja komplekto dūdelių skaičius (kupiškėnų, pandėliečių – dažniausiai penkios, biržėnų – šešios ir daugiau) ir kūrinių bei jų partijų pavadinimai, užkoduojuojantys dūdelių aukštį, skambesio pobūdį arba ritmineskiemenines partijų formules. Populiariausią skudučių kūrinių „Untytė“ kupiškėnai dar vadino „Tutučiu“, „Tututututučiu“ arba „Maršu“. Kupiškėnų atskirų skudučių vardai panašiausi į salamiestėnų: pirmo skudučio – *tututis*, antro – *ūtutututis* (*griebk apačion*), trečio – *lakys*, ketvirto – *untutis*, penkto – *untytė*, šešto – *bosas*. *Untytės* pūtejas neretai kartu pūsdavo ir septintą skudutį, kuris dėl laibo balso vadintas *spiegu* (*špiegu*). S. Paliulis tik kupiškėnuose išgirdo sku-

³¹Šimonytė-Žarskienė R. *Skudučiavimas Šiaurės Rytų Europoje*, p. 27.

³²Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 68, plg. 77, 79.

³³PLIM, pastaba prie nr. 225, p. 405; pat. S. Glemžaitė (ji ir pati mokėjo skudučiuoti).

³⁴KS, p. 283.

³⁵KS, p. 281–283.

³⁶Buračas B. Kupiškėnai – garsūs muzikantai, p. 500.

³⁷Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 368.

³⁸PSSK, p. 71.

dučiuojamą „Žilvitį“³⁹. Tyrinėtojai pastebėjo, kad skudučių ir ragų muzika susijusi su paukščių įvaizdžiais, jų balsų pamėgdžiojimais⁴⁰.

Nemažai senosios kartos kupiškėnų muzikantų buvo sodžiaus šviesuoliai, mokėjo skaityti ir rašyti⁴¹. Ne tik Kupiškio, bet ir Biržų krašte kaip didelis muzikantas ir dainininkas, taip pat ir muzikos instrumentų meistras garsėjo DOMINYKAS VAITIEKŪNAS iš Likalaukių, gim. 1850 m. S. Paliuliui apsilankius, jis turėjo savo skudučių komplektą ir netgi dirbdavo skudučius įvairiems sodžiams (Drūlėnams, Didžprūdžiams), buvo juos padirbęs ir Salamiesčio vargonininkui. D. Vaitiekūnas pasakojo, kad prieš Pirmąjį pasaulinį karą daugelis kupiškėnų turėjo skudučius ir dažnai juos pūsdavo. Penkiese pūsdavo „Žilvitį“, „Katę“. Jis pats buvo išmislyjęs „Polką“ dviem pūtėjams po tris skudučius. Anksčiau muzikantas puikiai grodavo ir lumzdeliu, armonika, armonikas pats ir taisydavo⁴². Keturis D. Vaitiekūno paskudučiuotus kūrinius S. Paliulis užrašė natomis ir paskelbė⁴³. Gyvakaruose skudučiuodavo ir *skripka grajydavo* buvęs starasta PETRAS KAVALIŪNAS [KAVOLIŪNAS ?], gim. 1851 m.⁴⁴

Kiek labiau į rytus nutolusiuose Kreiveniuose KAZIMIERAS STANIONIS (1838–1928) „buvo neeilinis skudutininkas, vadovaudavo ir kitiems. Pūsdamas sutartines, kartais net keturis skudučius paimdavo: tris palei lūpas braukydavo, o ketvirtą kitoj rankoj turėdavo“⁴⁵. Taip pat ir PELIKSAS (FELIKSAS) GASPARNIS, vadintas Šolčiu (gim. 1887 m.) „buvo tikras skudutininkas <...>. Skudučius buvo gavęs iš Bakšėnų prieš trisdešimt metų“⁴⁶. S. Paliulis užrašė natomis du jo pateiktus skudučių kūrinius: „Tutučių“ ir Bakšėnų „Tutučių“⁴⁷. P. Gasparonis mokėjo griežti ir bandonija, koncertina. Kreivenių ir Rudikų sodžių žmonės mėgdavo skudučiuoti kartu po šienapjūtės darbų. Jie buvo skudučiavę ir Kupiškyje. K. Stanionis išmokė skudučiuoti savo sūnų JUOŽĄ STANIONĮ, kuris mokydamsis Panevėžio gimnazijoje skudučiuodavo drauge su bendramoksliais, taip pat ir su kupiškėnų, būsimuoju kalbininku Napaliu Grigu⁴⁸.

XX a. pirmaisiais dešimtmečiais skudučiuodavo ir Laičiuose. S. Paliulis nurodė, kad čia 1902 m. gimęs skudutininkas, dainininkas ir tautosakos rinkėjas JUOŽAS VAITIEKŪNAS daug prisidėjo prie skudučiavimo atgaivinimo. 1930–1932 m. jie kartu dalyvavo Kauno universiteto studentų skudutininkų ansamblyje. Jis mokėjo pūsti ir ragais, lumzdeliu (turėjo kupiškėnų darbo lumzdelį su aštuoniomis skylutėmis)⁴⁹.

Šiaurrytinėje Kupiškio vls. dalyje, Miliūnuose (Virbališkių apylinkėje), skudučiuodavo ansamblyje su lumzdeliais. S. Pučėta pasakojo:

„Trys keturi [žmonės], kad pradass grot [skudučiais]. Susitaiko: vienas tokį – do netinka <...>. Da aš ant smuikos moku bant kiek ir sutaikyt striūnas moku. Aš ir klausų turiu – tai kad netinka [nederą]: do pjauk biškiuku, do <...>. Sustaikom, būdava, skudučius, lumzdžius ir kad užgrojam – gražu klausyt!“⁵⁰

³⁹ PLIM, p. 11–13, 16–17; PSSK, p. 68 (kreiveniškiei „Tutučių“ pūsdavo penkiais skudučiais penkiese, o bakšėniškiai jį pūsdavo septyniais skudučiais šešiese); plg. Šimonytė-Žarskienė R. *Skudučiavimas Šiaurės rytų Europoje*, p. 35, 37–38, 57, 68, 70–82.

⁴⁰ Žarskienė R. *Skudučiavimas, Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*, sud. Vida Savoniakaitė, Vilnius, LII leidykla, 2011, p. 115–140, 363.

⁴¹ PSSK, p. 68.

⁴² PSSK, p. 69–70.

⁴³ PLIM, nr. 38 (Polka), 81 (Likalaukių katė), 86 (Žilvitis), 88 (Maršas).

⁴⁴ PSSK, p. 69.

⁴⁵ PSSK, p. 67.

⁴⁶ PSSK, p. 68.

⁴⁷ PLIM, nr. 89–90.

⁴⁸ PSSK, p. 67.

⁴⁹ PLIM, nr. 267 pastaba (1929 m. užr. S. Paliulis).

⁵⁰ MFA KF 6010/7a, pat. S. Pučėta.

Grupinio ragų (4–5 medinių trimitų) pūtimo tradicija XX a. pirmojoje pusėje Kupiškio vls. jau buvo beveik išnykusi, tačiau S. Paliuliui pavyko užfiksuoti ją taip pat gyvavusią šiaurvakarinėje valsčiaus dalyje: Gyvakaruose, Likalaukiuose, Rudikuose ir kiek labiau į rytus nutolusiuose Kreiveniuose, Laičiuose, o B. Buračiui – Kupiškyje.

Kupiškėnų ragų, kaip ir skudučių, partijų pavadinimai panašiausi į salamiestėnų⁵¹. Ragus kupiškėnai vadindavo *triūbomis*, ilgesnius kartais ir *daudytomis*⁵², tai galėtų liudyti apie anksčiau čia gyvavusią daudyčiavimo tradiciją. A. Sabaliauskui ir S. Paliuliui plačiai Biržų apskr. ir kai kur Pandėlio vls., Rokiškio vls. pavyko užrašyti giedamas sutartines, kurias XIX–XX a. sandūroje vyrai pūsdavo ir daudytėmis⁵³. Jų melodika pasižymi trimitinėmis intonacijomis, būdingomis natūraliam ilgų trimitų garsaeiliui⁵⁴.

Kreiveniuose „seniau ir triūbom pūsdavo“⁵⁵. „Mūsų berniokai net Raguvon buvo nuėję triūbuodami <...>. Seniau reikdavo kupiškėnams prie Raguvos keliai taisyti, ravai kast.“⁵⁶ D. Vaitiekūnas buvo derinęs Stuburų, Salamiesčio apyl., triūbų komplektą. Triūbas dirbdavo ir pūtėjams vadovavo MATUZĖVIČIUS, gim. apie 1810 m. D. Vaitiekūnas prisiminė du variantus jų pūstos „Katės“ ir Maršą („Untytė“)⁵⁷.

Gyvakaruose ir Girvalakiuose per Sekmines pūsdavo ne tik skudučius, bet ir ragus⁵⁸. XIX a. antrojoje pusėje ragus dar pūsdavo ir medinėje Kupiškio kapinių koplyčioje:

„... vietoj vargonų stovėjo įtaisyta tokia tam tikra skrynia, ant kurios sustoję dūdoriai pūsdavo dideles medines dūdas. Tokių dūdų buvo bent keturios: vienos – trumpesnės, kitos – ilgesnės, o ilgiausioji gal bent sieksnio buvo. Tas dūdas pūsdavo ir mirusius laidojant, ir šiaip per pamaldas.“⁵⁹

XIX a. pabaigoje taip pat ir gretimo Šimonių vls. Abonių k. vyrai labai mėgdavo skudučiuoti penkiais skudučiais keturiese, o ragus pūsti penkiese (kitur tokios muzikos nebebuvę girdėti). *Triūbos* būdavo ilgos, jas vadino ir *daudytėmis*⁶⁰.

R. Žarskienė nurodė, kad XIX–XX a. sandūroje archajiškos, paprastai penkiastygės kanklės (*kunkliai, kunklaliai*) buvo paplitusios ne tik Biržų, Vabalninko, Papilio vls. (kur ši tradicija išliko gana tvirta ir vėlesniais dešimtmečiais), bet ir Kupiškio, Pandėlio vls.⁶¹ XX a. pradžioje ir vėlesniais dešimtmečiais ne tik šiaurinėje, bet ir vidurinėje Kupiškio vls. dalyje, nors ir retai, dar kankliuota archajiškais kanklėmis.

⁵¹ PLIM, p. 24.

⁵² PSSK, p. 68–70. *Triūbomis* ragus vadindavo ir vabalninkėnai; salamiestėnai juos kartais vadindavo *dūdytomis* (PLIM, p. 23).

⁵³ Sabaliauskas A. *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, nr. 451, 550–551, 560, 563–564, 568, 570, 572–573, 574, 578–584, 586, 590, 593; PLIM, nr. 5, 16, 129–179, plg. 31 (p. 385).

⁵⁴ Plg. Žarskienė R. *Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai. XX a. I p. tyrimai*, p. 105.

⁵⁵ PSSK, p. 68.

⁵⁶ PSSK, p. 71, plg. Sabaliauskas A. *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, nr. 616 („baudžiaivos laikais vabalninkėnai skudučiuodavo „Eitinę“ eidami dvaran arba grįždami“).

⁵⁷ PSSK, p. 70; PLIM, nr. (Maršas), 112 (Likalaukių „Katė“ I), 113 (Likalaukių „Katė“ II).

⁵⁸ PSSK, p. 68–69.

⁵⁹ Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 496 (pat. Juozevičius iš Pyragių).

⁶⁰ PLIM, nr. 60; pat. Anastazija Šilaikaitė-Balaišienė, gim. 1852 m.

⁶¹ Žarskienė R. *Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai. XX a. I p. tyrimai*, p. 107.

Pyragių kaime gyvenęs JUOZĖNAS Buračui pasakojo apie labai geras iš tėvo paveldėtas kankles:

„Tikros senovinės, penkių stygų, skobtinės kanklės buvo. Lygiai tokias pačias turi ir Virboliškių kaimo senasai kanklininkas [Petras] TAMOŠIŪNAS [TAMAŠIŪNAS]. Per Didįjį karą sudegė trobos, kartu su jomis sudegė ir tos mano kanklės. Vis rengiausi pasidirdinti naujas kankles, bet negaunu tam tinkamo medžio <...>. Gaila tokių kanklių, gražų balsą turėjo, kai jomis skambini, atrodo, tartum kažkas dainuoja ir rauda. Varge ir nuliūdime kanklės būdavo geriausios širdies ramintojos.“⁶²

1935 m. Vilnies vienkiemyje (Gindvilių k.) B. Buračas lankėsi pas P. Tamošiūną ir nufotografavo jį sėdintį prieklėtyje ir skambinantį penkiastygėmis kanklėmis:

„Kanklininkas Petras Tamošiūnas (85-erių). Kankliuoja senovinėmis (beveik 250 metų senumo) skobtinėmis kanklėmis. Šios kanklės ėjusios per keturias ar penkias Aukštaitijos kanklininkų kartas.“⁶³

Kankliuoti P. Tamošiūnas buvo išmokęs iš savo tėvo, mokėjo skambinti „daug senovinių šokių, dainų ir kitų melodijų“⁶⁴.

Kadangi kupiškėnų kanklių muzika nebuvo įrašyta ar užrašyta natomis (į muziejus nepateko ir kupiškėnų kanklės⁶⁵), neaišku, kokias dainas, šokius ir kitas melodijas jie kankliodavo. Itin ryški šiaurės rytų aukštaičių archajiškų kanklių mediatyvinė, „širdies ramėjimo“ paskirtis – tai atitinka ir akustines šių kanklių galimybes, jų švelnų, gana tylų skambėjimą. Dažniausiai kankliuota namuose arba prie jų (gonkose). Kad geriau skambėtų, kankles kartais pasidėdavo ant stalo. Remdamiesi Biržų apskr. kanklininkų muzikos įrašais ir kita medžiaga apie jų skambintą repertuarą tyrinėtojai nustatė, kad šiaurės rytų aukštaičių kanklininkų repertuaro pagrindą sudarė giedamosios sutartinės, buvo kankliuojamos ir religinės evangelikų reformatų giesmės, viena kita daina, šokis (ar maršas)⁶⁶. XX a. viduryje senasis Papilio vls. kanklininkas Jonas Plepas (1867–1955), jaunimo prašomas, kankliodavo šokiams: „Svarbu, kad skambės, o mes trepsėsime.“⁶⁷ Galima spėti, kad kupiškėnų kankliuojamo repertuaro pagrindą taip pat sudarė giedamosios sutartinės. Evangelikų reformatų giesmių kupiškėnai tikriausiai nekankliodavo, nors netoliese, Salamiestyje, nuo seno gyvavo reformatų bendruomenė, turėjusi bažnyčią.

Giedamųjų sutartinių poetiniuose tekstuose muzikos instrumentai minimi retai. Vienos Kupiškio (ir Šimonių) bei Ukmergės krašte paplitusios sutartinės „Skumbinoj’ kunklaliai“ atmainose minimos kanklės. Ši sutartinė buvo giedama per vestuves, jaunamartei grįžus iš jungtusių ir prieš išvažiuojant į vyro

⁶²Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 498.

⁶³Buračas B. *Portretai*, Kaunas, Šviesa, 2006, p. 70.

⁶⁴Apanavičius R., Alenskas V., Palubinskienė V. ir kt. *Senosios kanklės ir kankliavimas*, p. 51.

⁶⁵Apanavičius R. *Etninė muzika. Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas*, p. 61–62; Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 44–48; Antašavos apylinkių kanklių fragmentas saugomas Adomo Petrausko muziejuje Uoginiuose.

⁶⁶Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 188–189, plg. 156, 255.

⁶⁷*Ten pat*, p. 255. Taip pat ir Vabalninko vls. archajiškis kanklėmis kartais skambinta šokiams (nuėjus į dvarą). Pat. Morta Stakionienė-Jakūbkaitė, gim. 1856 m. Petrošiškio k., Alizavos ap., Vabalninko vls. (PLIM, nr. 3 pastaba).

pusę, atsisveikinant su savo artimaisiais. *Kunklalių* skambėjimas (kupiškėnų tarme *skumbinoj'*, *skumbąjo* ‚skambino, skambėjo‘) gretinamas su jaunamartės artimųjų (motinėlės, tėvelio, sesiulės, brolelio) balsu ar gailiu verksmu: *Ne kunklaliai skumbąjo (...), / Motinālā kalbąjo*⁶⁸. Taigi nors cituotas B. Buračo teiginys, kad kanklėmis drauge su kitais muzikos instrumentais buvo skambinama ir per vestuves, ir per vakaruškas, atrodo pernelyg apibendrintas, aptarta sutartinė leistų manyti, kad vestuvių atsiskyrimo, atsisveikinimo apeigose jaunamartės namuose galėjo kankliuoti jos pusės kanklininkas. Tokią prielaidą paremtų ir kanklių skambėjimo lyginimas su rauda, verksmu (būdingas ir kitam styginiam instrumentui, smuikui), besisiejantis su jaunosios gaudinimo apeigų, jos verkavimų semantika.

Svarstant, ar galėjo kupiškėnai penkiastygėmis kankliuoti šokius, tenka atsižvelgti ne tik į gana tylų kanklių skambesį, bet ir į ribotą jų garsaelių (jei penkiastygės – penki garsai). Vis dėlto yra daug senųjų lietuvių šokių, kurių melodinė apimtis neviršija kvintos (ar sekstos). Kanklininkai galėjo mokėti skambinti apylinkėje paplitusius šokius. Be to, Šiaurės rytų Aukštaitijoje, taip pat ir Kupiškio vls., išlaikant sinkretišką muzikavimo prigimtį, buvo labai paplitusios giedamos ir/ar instrumentais grojamos šokamosios sutartinės arba *kapelijos*, neretai vadintos šokiais. Taip pat ir užrašytame kanklių repertuare yra sutartinių, kurių atmainos buvo šokamos, pavyzdžiui, biržėno Petro Lapienės kankliuota sutartinė „Obelyt gražuolyt“⁶⁹. Todėl šokių plačiaja prasme vieta archajiškų šiaurės rytų aukštaičių, taip pat ir kupiškėnų kanklių repertuare galėtų būti svaresnė, negu iki šiol manyta.

Lumzdžiavimas

XX a. pirmojoje pusėje pasidirbti lumzdelius (*lumzdis, lumzdelis, vamzdelis*) ir lumzdžiuoti dar mokėjo dauguma kupiškėnų. Berniukai ir mergaitės išmokdavo lumzdžiuoti gandydami. Lumzdelio nepamiršdavo ir pripažinti vakaruškų, vestuvių muzikantai. Lumzdžiavimo tradicija iš dalies buvo tęsiama ir XX a. antrojoje pusėje.

Kupiškio krašte, kaip ir kitur Lietuvoje, piemenėliai, galvijus gandydami, tirluodavo ir raliuodavo, kad galvijai ramiai būtų arba sugultų ir pailsėtų. Stefanija Glemžaitė S. Paliuliui pasakojo, kad „*raliavimus piemenys lumzdeliu tirluodavo*“, ir vieną tokį raliavimą padainavo⁷⁰. Garsiam *lumzdininkui* VAITEKŪNUI iš Kikonių kaimo atrodydavo, kad kai jis ganykloje lumzdžiuoja, karvės pilnėja, o kai nuostoja – menkėja. Todėl gandydamas jis visą laiką grodavo⁷¹. Vienu ar dviem, trimis lumzdeliais buvo pučiamos sutartinės, dainos, šokiai ir maršai.

1929 m. S. Paliulis užrašė natomis J. Vaitiekūno iš Laičių k. palumzdžiuotą dainą „Jaunas bernužėli“⁷² ir 1932 m. iš JONOMAŽEIKIO, gim. 1893 m. Kreiveniuose, – dvieme lumzdžiuojamą sutartinę trijūs „Atvažiuok, močiute, lioj ridi augo“. Sutartinių J. Mažeikis buvo išmokęs iš savo seserėčių Jonušaičių iš Kuosėnų k.⁷³

⁶⁸ *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, [t.] II, sud. ir par. Zenonas Slaviūnas, Vilnius, Valstybinės grožinės literatūros leidykla, 1958, nr. 1186, pgl. 1182–1190.

⁶⁹ *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, nr. 7, p. 60–61; Tarnauskaitė-Palubinskienė V. *Kanklės lietuvių etninėje kultūroje*, p. 188; Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės* [su DVD], Vilnius, Kronta, 2009, p. 212.

⁷⁰ *PLIM*, nr. 225 („Stokit, gulkit, galvijėliai“).

⁷¹ Buračas B. Kupiškėnai – garsūs muzikantai, p. 501, pgl. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 497–498.

⁷² *PLIM*, nr. 267.

⁷³ *PLIM*, nr. 303; *PSSK*, p. 68.

D. Vaitiekūnas iš Kreivenių k. pasakojo: „Lumzdelį turėjau su šešiom skylutėm ir pūsti labai mokėdavau: prie armonikos ir skripkos patropydavau.“⁷⁴ Trise su JUOZAPU ŽEKO-NIU ir Salamiesčio apyl. gyvenusiu PILYPU SAVICKU Vaitiekūnas lumzdžiuodavo Salamiesčio bažnyčioj prie vargonų per kalėdines Piemenėlių mišias⁷⁵. Likalaukių kaimo jaunimas taip pat mokėjo lumzdžiuoti⁷⁶.

Pasak S. Pučėtos, „Miliūnų kaimi [Virbališkių ap.] buvo jaunimo trys dėšimts. Kiekviena gryčia pilna stačių jaunų. Tai ką gi veiks? Tai vis išmislyja visokius daiktus. <...> Lumzdžius pasidirbdavom, ant lumzdžių grodavom <...>. Lumzdis – iš mėdžio; ašgrįži mėdį. Ir skylutas yra tokios, ir kumštis. Ir groji, kaip ant klėrneto <...>. Jei katras gerai pasitaiko padaryt, plonutis (ne žėdnas tēp jau groja gerai), tai možna ir pagrot gerai. <...> Aš, būdava, patirliuoju gražiai.“⁷⁷

Lumzdelių ansambliai buvo kviečiami ir į vestuves. Daugelis XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje gimusių kupiškėnų muzikantų mokėjo groti ne tik skudučiais, lumzdeliu, bet ir smuiku, armonika (ar bandonija). XIX a. pabaigos–XX a. pradžios ir kartais antrosios pusės kupiškėnų kapelos pasižymi tuo, kad jose lumzdelį pūsdavo prie smuiko arba armonikos.

„Byčių kaimo BOLNA ir Vidugiriuose STANKEVIČIOKAI padarydavo labai gerus lumzdelius. Lumzdelis labai tiko prie aukšto balso armonikos: išgrodavo įvairias polkas. Muzikantas LUKAVIČIUS ZIGMAS [ZIGMANTAS], 65 metų amžiaus⁷⁸, iš Didžiagrašių kaimo <...>, būdamas 12-kos metų <...>, iš pradžių išmokęs groti smuiku, o vėliau – armonika, bet mėgdavęs ir lumzdeliu groti. Aukščiau išvardinti lumzdelininkai taip pat mokėjo groti armonika, tai visi trys išmoko polkas, kadrilį ir valsą ir buvo kviečiami per vestuves groti.“⁷⁹

Taigi Kupiškio vls. – vienas nedaugelio kraštų, kuriame šiuo metu Lietuvos folkloro ansambliuose populiarūs muzikavimo lumzdeliu (tiesa, dažniausiai jau su rusiška standartizuota armonika) tradicija buvo gana išsamiai dokumentuota, tik nėra tokio ansamblio garso įrašų.

Lumzdininkais garsėjo Pyragiai. Šiame kaime B. Buračas klausėsi *lumzdininkų karaliumi* vadinto senojo muzikanto JUOZEVIČIAUS muzikos⁸⁰. Lumzdžius jis dirbdavo pats.

Jo „tėvukas buvo pasidirbdinęs tokį nepaprastą dvilypį [lumzdį], kurio vienas galas buvo ilgas, o kitas trumpas. Taip pat ir balsas buvo vieno žemesnis. Kai juo groja, atrodo, lyg kas kartu dainuoja. <...> Tas lumzdis per karą sudegė kartu su kanklėmis“⁸¹.

Juozevičius lumzdžiuodavo ir dainuodavo šokius (pvz., „Šoka dūda ir dūdorius“), nors kaimynai susirinkdavo

⁷⁴ PSSK, p. 69.

⁷⁵ PLIM, nr. 389; PSSK, p. 71.

⁷⁶ Lietuvių kalbos žodynas, VII, Vilnius, Mintis, 1966, p. 116.

⁷⁷ MFA KF 6010/7a.

⁷⁸ Užrašyta 1956 m. (KS, p. 459). Z. Lukavičius gyveno apie 1890–1965 m.

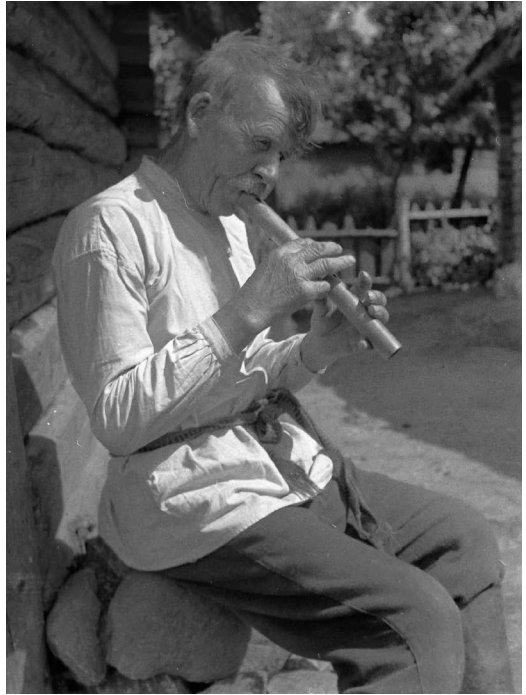
⁷⁹ KS, p. 282. XIX a. pabaigoje Keginių k. lumzdeliais pūsdavo dainą „Ką gi aš tau, strielčiukai, padariau“ (pat. Elzbieta Laužikaitė-Matulienė, gim. 1887 m. Keginių k., Kupiškio vls., gyv. Nodiejiškių k., Salamiesčio vls.), žr. PSSK, p. 67.

⁸⁰ Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 494.

⁸¹ Ten pat, p. 498.

jau ne šokti, o tik paklaustyti. Svečiams stebintis tokios mažos dūdelės balso garsumu, muzikantas papasakojo:

„Vieno lumzdžio balsas menkoka, bet kai mes sueinam bent koki trys keturi muzikantai ir sutartinai papučiam, tai net per tris kilometrus Kupiškų girdėti. O-o, skardus kupiškėnų lumzdžių balsas. Ir balso gražumu visas kitas dūdas pralenkia <...>. Reikia tik mokėti, reikia gerai balsus tinkinti, galima ir tokiomis dūdelytėmis pagroti, kaip ir tomis varinėmis dūdomis <...>. O-o, lumzdelio balsas tai sakytum kalbėte kalba. Netikėsit, seniau tokiomis muzikomis visi kupiškėnai vestuves ir vakarones atgrodavo <...>. Tai ne juokas, vestuvės visą savaitę trukdavo, o muzikantas, veik neatsikvėpdamas, kiauras dienas grodavo. Ne vienas vestuves lumzdžiu ir aš esu šokdinęs. Tikėsite, netikėsite, bet prieš kokius šešiasdešimt metų tokiais lumzdeliais bažnyčioje vietoj vargonų grodavo. Kiek atmenu, čia pat, Antašavos bažnytelėj, pasilipę ant korų, dūdoriai lumzdžiais lumzdžiuodavo, ir gražu buvo.“⁸²

Lumzdžiuoja Minkevičius iš Kupiškio vls. Balio Buračo nuotr. KEM. Gauta iš Šiaulių kraštotyros draugijos, negatyvo Nr. 17920

Kad Antašavos bažnyčioje apie 1870–1880 m. „grodavo tik lumzdeliais“, B. Buračiui tvirtino ir 73-erių metų Šlapelienė iš Rakučių k. Pasak jos, *lumzdelnių* apylinkėje yra ir dabar – daugiausia senukai ir piemenėliai⁸³.

Svarstyтина, ar *dvilypis lumzdis* nebuvo reliktinė dūdmaišio dalis, juolab kad minėtoje šokio dainelėje minimi *dūda* ir *dūdorius*. XX a. pirmojoje pusėje kupiškėnai taip vadindavo tik pučiamųjų orkestro instrumentus ir muzikantus, tačiau Lietuvoje (ir Baltarusijoje) nuo seno šitaip vadinti būtent dūdmaišis ir dūdmaišininkas. A. Sabaliauskas 1904 m. straipsnyje nurodė, kad biržėnai prisiminė anksčiau buvus dūdmaiši, vadintą *kūline su ūku*⁸⁴. Dūdmaiši tyrinėjusios R. Žarskienės nuomone, anksčiau jis galėjo būti paplitęs visoje Lietuvoje⁸⁵.

Iš cituotų aprašų matyti, kad kupiškėnų muzikantai gėrėdavosi savo senųjų pučiamųjų instrumentų (šiaudo birbynės, skudučių, lumzdelių) ir ypač jų ansamblių skambesiu ir muzika. Juos neretai prilygindavo dūdų orkestrui ar jo instrumentams, ypač klarnetui, arba savuosius vertindavo netgi labiau. Kai kurie carinėje armijoje tarnavę kupiškėnai buvo ir patys groję dūdų orkestre

⁸² *Ten pat*, p. 495–496.

⁸³ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 368.

⁸⁴ Sabaliauskas A. Sutartinės ir musu muzikos inrankiai, *Dirva-Žinytas*, nr. 4, Shenandoah, 1904, p. 37.

⁸⁵ Žarskienė R. Užmirštieji muzikos instrumentai: dūdmaišis ir Lietuva, *Tautosakos darbai*, XLII, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 201–207, 214–219.

ir geltono metalo (vario) trimitų (*dūdu*) parsinešdavo namo⁸⁶. Be to, tarpukariu Kupiškyje veikė net trys pučiamųjų orkestrai, kurių viešus pasirodymus senieji kupiškėnai galėjo girdėti (žr. toliau).

1928–1933 m. prie Pyragių ežerėlio kupiškėnai kasmet rengdavo gegužines. Programą sudarydavo Stefanija Glemžaitė. Grodavo skudutininkai ir *lumzdininkai* PILKAUSKAS iš Vėžionių, ANTANAS AUGULIS iš Račiupėnų, ANTANAS JOKANTAS iš Kuosėnų, JURGIS POŠKA ir J. GUDELIS iš Pyragių. Lumzdžiuodavo ir trys broliai KRIŪKOS⁸⁷. 1934–1935 m. Pyragių *lumzdininkus* B. Buračas fotografavo⁸⁸. Dažniausiai muzikos instrumentais grodavo vyrai. Šventinėmis progomis jie paprastai dėvėdavo tamsius kostiumus, tačiau buvo populiariai ir senovinė šviesi vyrų apranga: virš drobinių kelnų išleisti ilgi balti marškiniai, sujuosti juosta, ir galvą pridengianti šiaudinė skrybėlė.

1935 m. Lietuvių tautosakos archyve Kaune etnomuzikologas Zenonas Slaviūnas į fonografo plokšteles įrašė muziką (išliko penkiolika kūrinių), kurią vienu, dviem ar trimis *vamzdeliais* papūtė Pyragių kaimo muzikantai (mokėsi ir iš Juozevičiaus): broliai POVILAS (gim. apie 1871 m.) ir JONAS KRIŪKOS⁸⁹, J. Poška (gim. apie 1865 m.) ir JONAS GUDELIS (gim. 1886 m. Daukiūčių k.). Jie buvo pakviesti ir į Kaune vykusią dainų šventę, keletą kartų net nufilmuoti⁹⁰. Pyragių muzikantai pūsdavo ir skudučius (komplektą sudarė septynios dūdelės)⁹¹. P. Kriūka irgi buvo geras smuikininkas (apie jį žr. toliau).

Šie dviejų ir trijų ar net keturių lumzdelių garso įrašai unikalūs: nors panašių ansamblių būdavo ir kitur Lietuvoje, daugiau jų muzikos neįrašyta. Turimais duomenimis, XX a. pirmojoje pusėje kitokios kupiškėnų instrumentinės muzikos neįrašyta (nebent filmuojant Kupiškėnų vestuvių vaidinimą). 1935–1944 m. Lietuvių tautosakos archyvui vadovavo iš Krasnavos, Kupiškio vls., kilęs iškilus lietuvių etnologas ir folkloristas dr. Jonas Balys. Jo rūpesčiu į Kauną įrašyti muzikos iš Aukštaitijos atvyko daugiausia, net trisdešimt du muzikantai⁹². Manyta, kad tuo metu lumzdelių ansambliai geriausiai reprezentavo archajišką kupiškėnų grupinio instrumentinio muzikavimo tradiciją. Tokią mintį 1943 m. straipsnyje išsakė ir B. Buračas:

Lumzdžiuoja Jurgis Poška. 1935 m. B. Buračo nuotr. KEM. Gauta iš Šiaulių kraštotyros draugijos, negatyvo Nr. 17866

⁸⁶ Lenktą geltonos skardos dūdelę turėjo kerdžius Daugulis iš Pyragių (pat. Juozevičius), žr. Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 497, plg. Kupiškėnai – garšūs muzikantai, p. 500.

⁸⁷ Žarskienė R. *Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai. XX a. I p. tyrimai*, p. 108.

⁸⁸ „Lumzdininkas Povilas Kriūkas (63-ųjų), dirbantis gero garso lumzdelius sau ir kitiems“ (Buračas B. *Portretai*, p. 13), plg. trijų lumzdininkų nuotraukas LTR Ft 355, 369, skelbtas *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, p. 131, 133.

⁸⁹ Pavardė Kriūka užrašyta vns. Kriukas. Muzikantų amžių nurodė D. Šlapelienė. Žr. Buračas B. *Kupiškėnų vestuvės*, p. 368.

⁹⁰ Žarskienė R. *Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai*, p. 108.

⁹¹ Žr. 1935 m. B. Buračo nuotrauką, skelbtą *Lietuvių etnografinės muzikos fonogramos 1908–1942 (The Phonograms of Lithuanian Ethnographic Music 1908–1942)*, sud. ir par. Austė Nakienė, Rūta Žarskienė, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 31.

⁹² Žarskienė R. *Regioniniai lietuvių etninės muzikos savitumai*, p. 117.

„Šių dienų Lietuvos kaimė dažniausiai girdime jau tik armonikas klykiant. <...> Kupiškėnai – žymūs lumzdelių muzikantai, jie savo garbingos lumzdelių muzikos nepamiršo ligi šių dienų ir ne tik savo, bet ir viešuose pasilinksminimuose. Apskritai [Šiaurės] Rytų Aukštaitija labiau pasižymi pučiamųjų muzikos instrumentų muzikantų gausumu, o Žemaitijoje daugiau styginės muzikos muzikantų būta.“⁹³

Pyragių lumzdelininkų repertuarą sudarė šokiai („Čiutyta rūtela“ arba „Čiutyte“⁹⁴) ir polkos („Beržytas“ [„Beržytės“]⁹⁵, „Justino“⁹⁶, „Nedėlios rytelį“⁹⁷), ratelio atmaina „Čigonėlis“⁹⁸ ir įvairių žanrų dainos (šienapjūtės valiavimas „Valioj pievų, pievutali“⁹⁹, „Gegutėlė sodely kukavo“¹⁰⁰, „Motinėle miela“¹⁰¹, „Sužaliavo daržely rūteles“¹⁰², „Svoč, svoč, pasgodokim“¹⁰³) bei maršai (Maršas jaunąją išlydint – instrumentinė tridialio metro dainos „Žirgeliai pakinkyti“ atmaina¹⁰⁴ ir Maršas¹⁰⁵).

Muzikantai lumzdžiavo *C, D, F, G* tonacijomis, gana aukštame registre (melodija – nuo pirmos oktavos vidurio iki trečios oktavos pradžios), skambiu skaidriu garsu, darniai ir netgi virtuosiškai. Daugelio kūrinų metras dvidalis. Sutartinių melodika pagrįsto šokio „Čiutyta rūtela“ forma – vienos dalies (ją galima traktuoti ir kaip ciklinę, kaip ir pačių sutartinių, *kapelijų* bei skudučių ir ragų kūrinų). Kiti šokiai yra dviejų panašių arba kontrastingų, taip pat ir skirtingų tonacijų, dalių. Polkų tempas gana greitas – nuo 116 iki 138 ketvirtinių per minutę, panašus ir „Čiutyta rūtela“ tempas: 120–126 ketvirtinės per minutę¹⁰⁶. Žaidimo „Čigonėlis“ atmainos ir maršo tempai gerokai lėtesni (78–80 ketvirtinių per minutę).

Įvairi lumzdžiuojamų kūrinų sankloda. Tirliavimams būdingas vienbalsumas. Kūrinių lumzdžiuojant dviese, antrasis lumzdininkas pritaria paralelinėmis tercijomis, retkarčiais sueinant į unisoną (pritarimui gana būdingas žemas septintas laipsnis) arba homofono-

⁹³Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 494.

⁹⁴LTR F pl. 90/2, 92/6, trys *vamzdeliai*; Kriukas P., Kriukas J., Poška J. 1937 m. transkribavo Jadvyga Čiurlionytė, skelbta: *Lietuvių liaudies melodijos*, nr. 344; *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2. 1935–1939 metų įrašai iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkinių* [kasetė], par. Rūta Žarskienė, išleido Egėdijus Virbašius, Vilnius, Etnomuzikos institutas, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997, nr. 22; 2003 m. transkribavo R. Žarskienė, skelbta *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, p. 130.

⁹⁵LTR F pl. 89/2, 92/3, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, Nr. 316; *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2*, Nr. 24.

⁹⁶LTR F pl. 90/3, trys *vamzdeliai*.

⁹⁷LTR F pl. 89/1, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, Nr. 317; versija LTR F pl. 89/5 („Oi rytą, rytelį“; įrašo, atrodo, neišliko), du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, Nr. 313.

⁹⁸LTR F pl. 90/2, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). 1948 m. transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, nr. 314; *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, nr. 38, p. 132; plg. šokio aprašą KS, p. 449; *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2*, nr. 23.

⁹⁹LTR F pl. 90/1, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška), 92/1, vienas *vamzdelis* (P. Kriukas). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, nr. 312; *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2*, nr. 16; 2003 m. transkribavo R. Žarskienė, skelbta *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, nr. 16, p. 79.

¹⁰⁰LTR F pl. 90/5, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *Lietuvių liaudies melodijos*, nr. 346; *PLIM*, 1959, nr. 300; *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2*, nr. 17.

¹⁰¹Skelbta *Pučiamieji instrumentai. Lietuvių liaudies muzika 2*, nr. 15.

¹⁰²LTR F pl. 90/, du *vamzdeliai*.

¹⁰³LTR F pl. 89/6, du *vamzdeliai*. Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *Lietuvių liaudies melodijos*, nr. 344; *PLIM*, 1959, nr. 302.

¹⁰⁴LTR F pl. 89/3, du *vamzdeliai* (P. Kriukas ir J. Poška). Transkribavo J. Čiurlionytė. Skelbta: *PLIM*, 1959, nr. 315.

¹⁰⁵LTR F pl. 90/4, trys *vamzdeliai*. Transkribavo Algirdas Klova. Skelbta: *Lietuvių liaudies instrumentinė muzika*, sud. A. Klova, Vilnius, 1994, p. 6.

¹⁰⁶S. Paliulis pastebėjo, kad visos sutartinės yra greitesnio ir vienodesnio tempo negu dainos: nuo 88 (giedamosios) iki 152 (šokamosios) ketvirtinių per minutę. *PSSK*, p. 45–46, plg. Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 20.

niškai (tuomet antrasis lumzdininkas pritaria ne tik tercijos, bet kartais ir kvartos intervalu, pastarasis atitinka dominantės funkciją). Kai prisideda trečiasis, jis visą laiką ritmiškai pučia vieną garsą, pritarėdamas ritminiu pagrindinio dermės laipsnio arba penkto laipsnio¹⁰⁷ burdonu. Burdonu pritariama ir sutartinių ar kolektyvinių sutartinių, *kapelijų* šokiui („Čiutyta rūtela“), ir homofoninės sanklodos Maršui. Burdono ritmą sudaro nuolat kartojamos ketvirtinės arba aštuntinės su pauze, kaip ir *kolektyvinėse sutartinėse*, pasitaiko skudučių muzikai būdingų ritminių piešinių, sinkopijų (pavyzdžiui, šokio „Čiutyta rūtela“ antros eilutės pradžia). Melodijos ritmikai būdingos ir šešioktinių triolės. Viena ar dviem priešgaidėmis melodija ypač dažnai puošiama, kai lumzdžiuoja vienas pūtėjas.

Trys Pyragių lumzdininkai pritaria moterims, šokančioms „Čiutyte“. 1934 m. B. Buračo nuotr. Iš LLTI, LTRFt 369

Instrumentiniai kupiškėnų šokiai XIX–XX a. pradžioje

XIX a. antrojoje pusėje–XX a. pradžioje ar net ir vėliau Kupiškio vls. buvo pamėgti vokaliniai-instrumentiniai šokiai. B. Buračo teigimu, juos šokdavo ir per vakaruškas, ir per vestuves (kai kuriuose ir per Sekmines), pradėdavo suktiniu. Muzikantams griežiant, šokėjai dainuodavo: „Šokėjai šokdami dainuoja, nors muzika ir groja. Nesvarbu, ką muzikantas čyruoja, šokėjai vis tiek žino, kaip šokti.“¹⁰⁸ Dauguma jo išvardytų šokių susiję su šokamosiomis ar žaidžiamosiomis sutartinėmis ir *kapelijomis* arba su žaidimais, rateliais, kiti labiau apibūdintini būtent kaip šokiai (nors jie taip pat susiję su vokaline tradicija, turi daineles). Kadangi tokių kupiškėnų šokių aprašų ir garso įrašų ar notacijų maža, ne visada aišku, kuriai grupei kūrinys priskirtinas, juolab kad yra ir daug įvairių to paties kūrinio formų.

¹⁰⁷ Klausant įrašų kartais galima įtarti, kad pritarėdavo ir dviem – pirmo ir penkto laipsnio – burdonais.

¹⁰⁸ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 368, plg. Buračas B. Kupiškėnų vakaruškos, p. 451; Buračas B. Aukštaičių kaimo muzikantai, p. 496.

Su sutartinėmis susiję „Čiutyta“, „Porlalis“ („Parlalių ryto“), „Snaudala“, „Piršlys“. Jau aptarto šokio „Čiutyte“ („Čiutyta“, „Čiutyta“) atmainos Kupiškio apylinkėje užrašytos ir kaip giedamosios šokamosios trejinės sutartinės atitariant arba kaip pakaitinė giesmė¹⁰⁹, šokio „Porlalis“ („Parlalis“, „Parlalių ryto“) – ir kaip giedamosios šokamosios trejinės ar keturinės sutartinės¹¹⁰. Pastarojo šokio atmainą „Perluti, rytata“ Svilių k., Vabalninko vls., 1907 m. užrašė A. Sabaliauskas kaip prie instrumentų, skudučių, vartojamą dainelę¹¹¹. Sutartinę skudučiuodavo du pūtėjai penkiais skudučiais¹¹². Nurodoma, kad seniau jį šokdavo lėtai, vėliau tempas pagreitėjo. Choreologė Dalia Urbanavičienė spėjo, kad tam įtakos galėjo turėti išigalėję greito tempo poriniai šokiai ir ypač polka¹¹³. Šimonyse „Snaudala“ užrašyta kaip giedama žaidžiamoji trejinė sutartinė, o Pandėlyje – kaip *kapelija*, giedama, pučiama lumzdeliu ir trimis skudučiais¹¹⁴. Paketurių k., Kupiškio vls., užrašytas šokis „Dūda“ – *kapelija* „Siuntā mani motinālā“ (plg. „Buvo dūda Vilniuj“, vadinta ir suktiniu). Šiaurės rytų Aukštaitijoje, Zarasų apskr., buvo paplitusios ir instrumentinės ar vokalinės-instrumentinės šio šokio atmainos, griežta ir smuiku¹¹⁵.

Šoki „Piršlys“ galima sieti su kupiškėnų piršlybinėmis sutartinėmis ar vienu balsu giedamais žaidimais „Lobas rytas, uošvala, judabro“ ir „Mas jum nupiršma“. 1935 m. Smilgių k. B. Buračas jį užrašė ir „Čigonėlio“ pavadinimu¹¹⁶, kita vertus, „Čigonėliu“ vadinta ir instrumentinė žinomo žaidimo „Čigonėliui duos duos“ atmaina (žr. pirmiau).

Galbūt žaidimams arba rateliams priskirtini B. Buračo paminėti „Audimas“, „Ratukas“, „Kalamaškytė“, „Rožytė“, „Tpriundyte“, šokiams – „Kracatas“, „Padūkėlis“, „Suktinis“, „Vienakojis“ ir plačiai Rytų Aukštaitijoje paplitęs „Vyžų šokis“ (plg. „Ožiukas“). Pastarojo šokio muzikos ritmika pasižymi sutartinėms būdingomis sinkopėmis¹¹⁷.

Galima daryti išvadą, kad XIX–XX a. pradžios Kupiškio vls. instrumentiniame šokių repertuare itin svarbūs buvo su sutartinėmis susiję šokiai (vokalinės-instrumentinės sutartinės arba *kapelijos*). Kita vertus, E. Glemžaitė-Dulaitienė nurodė, kad tuo metu kupiškėnai dažniausiai jau šokdavo įvairaus tempo ir šokimo būdo polkas: lėto tempo – varytinę, *ratą* (retą), kiek smarkesnes – trepsėtinę, liuksėtinę ir Haliop polką bei „*labai smarkaus tempo*“ padūkėlę, trunkiančią. Dar buvo polka „Kvi kvi dama“, kurios gale muzikantas nusikvatoja, polka-mazurka ir polka „Pliauškutė“ (pastaroji buvo paplitusi Šimonių apylinkėje). Buvo tęsiama tradicija šokiui pritarti „*daina – posmeliais*“, tačiau, pasak jos, dainuodavo ne šokėjai, o muzikantai¹¹⁸. XX a. pirmojoje

¹⁰⁹ *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, [t.] III, sud. ir par. Zenonas Slaviūnas, Vilnius, Valsytinė grožinės literatūros leidykla, 1959, nr. 1373 („Našloita rūta“ arba šokis „Čiutyta“), 1732–1734 (šokama vestuvėse); Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 115, 128–131.

¹¹⁰ Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 116–118, 179–180; *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, [t.] III, nr. 1602–1604.

¹¹¹ *Lietuvių dainų ir giesmių gaidos*, nr. 312, 599 (32).

¹¹² *PLIM*, nr. 13.

¹¹³ Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 180.

¹¹⁴ *Ten pat*, p. 124–125; *PLIM*, nr. 333.

¹¹⁵ Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 227–232; Kirdienė G. The drone styles of Lithuanian folk fiddle music, *Roots & Routes. Fiddle and Dance Studies from around the North Atlantic*, 4. Edited by Ian Russell and Chris Goertzen. The Alphinstone Institute University of Aberdeen, 2012, p. 80.

¹¹⁶ *Sutartinės. Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos*, [t.] III, nr. 1322, 1324; Urbanavičienė D. *Šokamosios ir žaidžiamosios sutartinės*, p. 186–191.

¹¹⁷ *Aukštaičių sutartinės, dainos ir instrumentinė muzika*, p. 210–211 (Švenčionių ar Zarasų apsk.).

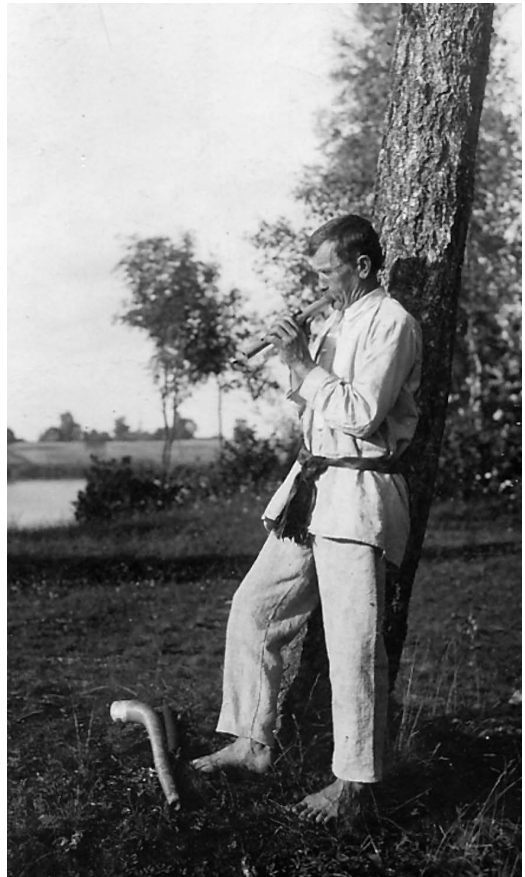
¹¹⁸ *KS*, p. 284–285.

pusėje iškilmingą senovišką dviejų arba keturių porų kadrilį šokdavo vyresni kupiškėnai per vestuves arba pokylį, anksčiau – ir jaunimas per vakaruškas¹¹⁹. Paplito ir tridalio metro šokiai: valsas, padispanas¹²⁰.

Instrumentinis muzikavimas ganymo papročiuose ir šventėse

Piemenų muzikos instrumentai (paprastai pučiamieji – trimitai, švilpynės, birbynės ir kt. bei saviskambiai) ir jų muzika panašūs ne tik visoje Lietuvoje, bet ir kitose šalyse. Kupiškėnų kerdžius (*ustovas, viršininkas*), buvęs atsakingas kartais net ir už daugiau kaip tris šimtus gyvulių, kasdien ir per šventes neapsieidavo be garsinio įrankio – skardaus trimito iš medžio, gyvulio rago arba skardos, metalo, dažniausiai vadinto *triūba*¹²¹. Pasak B. Buračo, visi Kupiškio apylinkės piemenys grodavo ožragiais ir trimitais. 1934 m. jis nufotografavo Styškarnio vienkiemio kerdžių JURGĮ BIŠKAUSKĄ, kuris „groja ožragiu, o viena karvė nuolat ateina <...> pasiklausti, kaip jis groja...“¹²² Muzikantas P. Kriūka taip pat mokėjo triūbą pūsti¹²³.

XX a. piemenys pasidirbdavo *triūbas* ir iš tošies (arba iš medžio ir apsukdavo tošimi)¹²⁴. XX a. antrosios pusės ekspedicijų duomenimis, Gyvakaruose medinį trimitą vadindavo *triūba*¹²⁵. Pyragiuose trimitą iš medžio žievės ar iš karvės rago vadindavo *triūba*, ožragį – *ragu iš ožkos rago*. Pyragių *ustovo* žievės trimitu (in *Ges* ar *G*) pučiamų signalų pagrindą sudarė natūralaus garsaeilio trečias, ketvirtas ir penktas harmonikai ir vienas pereinamas garsas¹²⁶. Būtinus piemenėlio įrankis buvo ir botagas. „Ragindamas gyvulius piemenėlis pliaušį juo ore, šeria per žemę <...>.“¹²⁷

Povilas Kriūka „senoviškais rūbais apsirengęs groja lumzdžiu. Žemėje matyti senoviška trūba iš medžio“. 1935 (?) m. B. Buračo nuotr. KEM. Gauta iš jo sūnaus (su jo paaiškinimu)

¹¹⁹ KS, p. 287–288.

¹²⁰ KS, p. 288.

¹²¹ KS, p. 172, 174; PSSK, p. 67–68 (Kreivenių *ustovas* triūbudavo rytais).

¹²² Buračas B. *Portretai*, p. 37; Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 131.

¹²³ B. Buračo 1936 (1935 ?) m. nuotraukos. Kauno istorijos muziejaus nuotrauka nr. 3788 (P. Kriūkas triūbuoja) skelbta Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 140.

¹²⁴ MFA KF 6010/7 a, pat. S. Pučėta.

¹²⁵ Kirda A. *Lietuvių liaudies trimitai*, p. 34.

¹²⁶ Pat. Ona Slavinskienė, gyv. Pyragių k.; ganė prie *ustovo*, prisiminė ir balsu pamėgdžiojo du jo pūstus signalus; 1992 m. užr. A. Kirda; Kirda A. *Lietuvių liaudies trimitai*, p. 25, 28, 50, plg. 66, 91 (pvz. nr. 19, 20).

¹²⁷ KS, p. 176.

Pirmoji ganymo diena, kaip ir visos kitos ganymo sezono dienos, prasidėdavo trimito signalo garsais.

Per Jurgines, „ustovas apyaušry eidavo per kaimą ir trimituodavo savo trimitu, „keldavo melžėjas“, kad kol galvijus išgins, moterys spėtų karves pamelžti. Pusvalandžiui praėjus, jau saulei tekant, ustovas vėl sutrimituodavo ir tada drauge su piemenimis pradėdavo galvijus ginti“¹²⁸. „Vos šovintant ustovas, būdavo, eina per kaimą ir trimituoja: tai yra ženklas, kad piemenys keltųsi ir šeiminkės iš tvartų išvarytų galvijus. Palūkėjus ustovas dar kartą trimituoja ir iš kaimo galo gena bandą ganyklų link. Tada šeiminkės skuba <...> „priduoti“ gyvulius <...>. Ganyklose apie dešimtą valandą ryto ustovas trimituoja „rytelio“. Piemenys, išgirdę trimito balsą, gena galvijus į stovijėlį, kur jie atrajodami sugula ir ilsisi <...>. Pagal reikalą ustovas kaskart vis kitaip trimituodavo: iš pat ryto, kai „keldavo piemenis“, – vienaip, „rytelio“ – kitaip, paklydusio gyvulio beieškant – vėl kitaip. Ustovas su piemenimis iš anksto sutardavo <...>, ir tie tuoj žinodavo, kas reikia daryti, kai jis trimituoja tęsiamai, kai su tam tikrais tarpeliais ir kai trimituoja „balsą mainydamas“¹²⁹.

Sekminės, jų sudėtinės vaisės *melstuvės* (net kelių dienų *pokylis* su muzika ir šokiais) ir *rytelis* Kupiškio vls. muzikantams buvo tokia svarbi šventė, kad apie ją XX a. pirmosios pusės tautosakos rinkėjams jie pasakodavo ir neprašyti. Pirmą Sekminių pavakarę (arba išvakarėse) piemenys papuošdavo vainikais visus galvijus ir už tai prašydavo (melsdavo) šeiminkinių maisto naktį (arba kitą dieną) vyksiančioms sudėtinėms ustovo, piemenų ir mažesnių vaikų vaisėms¹³⁰. Girvalaikiai drauge su kitais dešimčia kaimų senovėje melstuves švęsdavo bendrai suginę bandas, jaučius leisdavo imčių. „Ragais pūsdavo, skudučiuodavo (net ir 36 skudučius kartu).“¹³¹ Gyvakarų melstuvėse „grodavo, šokdavo, skudučiuodavo ir daudytom [ragais – G. K.] pūsdavo“¹³². B. Buračas aprašė, kad Kupiškio apylinkėje bandą pargindavo iškilmingai, „su muzika ir dainomis <...>. Kerdžius garsiai dūduoja ožragiu, piemenys pritaria mediniais lumzdeliais, o piemenaitės sutartinai dainuoja senovės piemenų Sekminių dainą“¹³³. Per melstuves paprastai muzikantas būdavo kerdžius. Jis pūsdavo ožragį su keturiomis skylutėmis. Jei kerdžius būdavo prastas muzikantas, piemenys pasisamdydavo ką nors kitą¹³⁴.

Ankstų Sekminių rytą, piemenims ilsintis, galvijus *rytelio* išgindavo mergaitės, jiems padėdavo kaimo bernai. Jie atsinešdavo *muzikų*: skudučių ir lumzdelių. Taip kaimo jaunimas susiburdavo lyg į kokią gegužinę. Mėgstamiausia rytelninkų pramoga buvo „vestuves kelti“, „Snaudalę“ ir „Uošvelę“ žaisti¹³⁵. Per vaidinamas vestuves muzikantai grodavo lumzdeliais, nors galėjo apsieiti ir be muzikos¹³⁶. Antrą Sekminių dieną vykdavo samdinių, *bundinykų*, balius. Bernai jam taip pat pasamdydavo muzikantą¹³⁷.

¹²⁸ KS, p. 188.

¹²⁹ KS, p. 175, plg. 191–193.

¹³⁰ KS, p. 198–201. Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 257 (iš *Tautosakos darbai*, t. 3, Kaunas, 1937, p. 98–106), p. 258.

¹³¹ Pat. J. Stanionis, žr. PSSK, p. 68.

¹³² PSSK, p. 69.

¹³³ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, p. 258–259.

¹³⁴ *Ten pat*, p. 259, plg. Buračas B. Lietuviškos Sekminės, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 245 (iš *Ūkininko patarėjas*, 1937, geg. 13, nr. 19, p. 12).

¹³⁵ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, p. 259–260.

¹³⁶ Buračas B. Mūsų sodžiaus vaidyba, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 510 (iš *Naujoji romuva*, 1937, nr. 4/5, p. 119).

¹³⁷ Buračas B. Kupiškėnų Sekminės, p. 264.

Kolektyvinio ganymo papročiai, taip pat ir su jais susijęs muzikavimas, Kupiškio vls. pradėjo nykti XX a. trečiojo dešimtmečio antroje pusėje, kai kaimai skirstėsi į vienkiemius¹³⁸ ir ūkininkai nustojo bendrai ganyti gyvulius.

Vedybų papročiuose

1934–1935 m. B. Buračas Kupiškio apylinkėje surinko gausios medžiagos išsamiam XIX a. vidurio–XIX a. antrosios pusės kupiškėnų vedybų aprašui. Pasak jo, ilgosios kupiškėnų vestuvės (kokias švėsdavo ir XIX a. pirmojoje pusėje) trukdavo savaite, trumposios – tris dienas. Muzikantai būdavo samdomi ir už gaunamą piniginių atlygį turėdavo labai daug griežti, net ir negaudami vaišių:

„Seniau per vestuves muzikantai turėdavo labai daug groti ne tik šokiams, bet ir dainoms lumzdeliais ar smuikais pritarti. Kur tik jaunieji eina, muzikantai juos palydi su maršu. Vestuvių svečiai taip pat pasitinkami ir palydimi su maršu. Muzikantai, būdavo, mažai gauna atsidvėsti, groja ir groja, o pavalgyti irgi mažai tenka <...>. Sako: kam gi muzikantą mylėti ir vaišinti – jis už grojimą pinigų ima, tad tegul ir groja.“¹³⁹

Kai tik muzikantai kiek ilgiau nebegriežia, moterys juos apdainuoja („Nebagroja muzikantai, gal kata papjova“). Dainelę „Paprasyčiau muzikontų, kad jisai pagrotų“ dainuodavo tie, kurie neturėdavo kuo muzikantams atsilyginti¹⁴⁰.

Kituose vestuvių aprašuose nurodoma, kad muzikantai ir jų muzikavimas buvo labiau vertinami. E. Glemžaitės-Dulaitienės vestuvių aprašas kiek vėlesnio laikotarpio, XIX a. pabaigos–XX a. pradžios. Ji nurodė, kad

„vestuvių muzikantai mažiausiai būdavo trys: armonika, klarnetas, smuikas. Muzikantai buvo kviečiami dviem trim dienom, kiekvienam sumokėdavo po rublį (sidabru) per dieną. Be to, muzikantai gaudavo iš svečių vieną kitą pinigėlį. Mat kai tik svečių pulkas į kiemą įvažiuodavo, tuoj muzikantai grodami išeidavo pasitikti, – tada vienas garbingesnių svečių „išmesdavo“ kokią grivinę. Taip pat muzikantui smuikininkui į ranką įbrukdavo pinigą užsakydami šokį – jis būdavo orkestro vadovas <...>. Muzikantais labai rūpindavosi, kad jie būtų gerai vaišinami ir pailsėtų, nes be muzikos nėra linksnumo.“¹⁴¹

Tarpukariu Virbališkių apyl. už grojimą vestuvėse muzikantai

„turtų nesusikraudavo, bet būdavo laimingi, kad kitiems linksma, ir gera darydavo. Už muzikavimą vestuvėse mokėdavo jaunasis, o dar muzikantai susirinkdavo grodami maršą, pasitinkant į vestuves ateinančius svečius.“¹⁴²

E. Glemžaitė-Dulaitienė nurodė, kad vestuvių kapela pradėdavo griežti šeštadienio vakare, jaunimo šokiams per mergvakarį¹⁴³. B. Buračas teigė, kad muzikantai jaunosios pusėje pasirodėdavo tik kartu su jaunojo pulku. Šeštadienį, per *prieveselį*, jaunojo pusėje

¹³⁸ Čiurlytė A. Jaunimo pasilinksminimai Virbališkių apylinkėje, *Kupiškis. Gamtos ir istorijos puslapiai*, Kupiškio etnografijos muziejus, 2009, p. 494.

¹³⁹ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 367.

¹⁴⁰ *Ten pat*, p. 367–368.

¹⁴¹ KS, p. 331.

¹⁴² Čiurlytė A. Jaunimo pasilinksminimai Virbališkių apylinkėje, p. 503.

¹⁴³ KS, p. 331.

„muzikantas ką nors pačirpina, bet niekas nešoka“¹⁴⁴. Kraštotyrininkas kruopščiai užfiksavo įvairių apeiginių maršų pavadinimus. Sekmadienio rytą, tėvams palaiminant ir išlydint sūnų, muzikantai griežia *grauduji, lydėtinu vadinamą maršą*, kartu skamba žirgų pakinktų varpeliai. Jaunąją vedant gryčion, ji rauda, o muzikantai griežia *lydėtinį maršą*. Vestuvininkams susėdus *užgėrų* arba *pragertuvių*, muzikantai griežia *užgėrų maršą, vadinamąjį raudotinį* „Atmink, sesiula, unt savi“. *Grauduji, jaunųjų lydėtinį maršą* „Žirgeliai sukinkyti“ muzikantai jaunesiems griežia nuolat: jiems kylant nuo stalo, einant iš gryčios, verkaujančiai jaunajai einant atsisveikinti su rūtų darželiu, sėdant vežiman ir visu keliu važiuojant iš namų į jungtuves¹⁴⁵. Lydėdami vestuvininkų eiseną *vinčiovotiniu maršu* į bažnyčią muzikantai įeidavo paskutiniai. Po jungtusių sutikdavo jaunuosius maršu ir lydėdavo į svočios pietus, kur jie „*visą laiką linksminasi, groja, šoka ir dainuoja*“¹⁴⁶. XIX a. pirmojoje pusėje po jungtusių jaunųjų pulkai persiskirdavo ir grįždavo kiekvienas į savo namus. Grįžtant į jaunosios pusę, prie namų muzikantai pralenkdavo visus vežimus, kad prie vartų galėtų pasitikti jaunuosius arba jaunąją ir vestuvininkus sutiktusių maršu. Vartus jaunimas užtverdavo tik jaunesiems grįžtant iš jungtusių ir marčią vežant jaunikio pusėn. Vartininkų muzikantas pasitinka ir palydi vestuvininkus maršu, už tai gauna pinigų arba vestuvių pyrago¹⁴⁷. Jei būdavo persiskyre, pirmadienį vėlai vakare atvažiuodavo jaunojo šalis „*su dideliu triukšmu, dainomis ir muzika*“¹⁴⁸.

E. Glemžaitės-Dulaitienės vestuvių apraše muzikantai griežia per daugelį svarbiausių vestuvių apeigų: sekmadienio rytą maršu pasitinkant jaunojo pulką, vedant jaunąją prie stalo *užgėrų rytui*, maršu išlydint jaunuosius ir vestuvininkus iš namų ir jei muzikantams atskirai sumoka – važiuojant į bažnyčią, palydint iki šventoriaus ir pasitinkant po jungtusių. Ji taip pat pabrėžė, kad per skirtingas apeigas grieždavo skirtingus maršus: palydėdavo *liūdesio maršu*, sutikdavo *linksnuoju maršu*¹⁴⁹.

Per gaubtuves nuvainikavus jaunąją, muzikantai griežia *grauduji maršą*, jaunimas dainuoja *graudžiąją dainą* „Oi tu, rūta, rūta“¹⁵⁰. Vainiką nuimdavo ir jaunąją šokdinant pajauniams ir piršliui. Nuėmęs vainiką vyriausias pajaunys (*mitulys*) iš pradžių pats užsideda jį ant galvos ir kiek pašoka, paskui veda šokti iš eilės pamerges¹⁵¹.

Po vaišių muzikantai grieždavo vestuvininkų šokiams per visą naktį. Jei užtekdavo vietos (dažniausiai šokdavo priemenėje), pašokdavo ir nekviesti svečiai *pašalninkai*¹⁵².

Kraičvežių paprotys – dėl linksimumo kelti triukšmą, dainuoti, skambinti, barškinti indus, rekti, kad esą alkani¹⁵³. Pasak E. Glemžaitės-Dulaitienės, kraičvežius jaunojo šalyje sutikdavo

„*kaip tik galima juokingiau, pakeldami tokį triukšmą, kad net apsiklausyti sunku. Vieni groja su kočėlais, braukdami per kultuvę pagaliuku, kiti daužo mediniu samčiu į*

¹⁴⁴ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, *Lietuvos kaimo papročiai*, p. 332, 334 (iš *Tautosakos darbai*, t. 1, Kaunas, 1935, p. 195–278).

¹⁴⁵ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 336–347.

¹⁴⁶ *Ten pat*, p. 354–355. Vėlesniais laikais muzikantai į bažnyčią nebelydėdavo, likdavo jaunosios namuose.

¹⁴⁷ *Ten pat*, p. 355–357.

¹⁴⁸ *Ten pat*, p. 362.

¹⁴⁹ KS, p. 331, 332, 335.

¹⁵⁰ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 375.

¹⁵¹ *Ten pat*, p. 378–379.

¹⁵² *Ten pat*, p. 358, 363, 404, 411.

¹⁵³ *Ten pat*, p. 384.

*Piršlį išperka iš kankinimų ir korimo. Čivonių k., Kupiškio vls.
1934 m. B. Buračo nuotr. BB 4213*

skardinę pečiodangtę <...>. Tačiau juokingiausias būna muzikantas su smuiku [pūsline su žirnių pripilta kiaulės pūsle] <...>. Muzikantas, grodamas ir barškindamas smuiku, sutinka kraičvežius ir smarkiai smičium vedžioja, net panosėn jiems kišdamas, tada kraičvežiai ginasi kardais.“¹⁵⁴

Išlydint jaunąją jaunojo šalin, muzikantai groja *lydėtinį maršą*, jaunimas dainuoja „Aušt aušrala, tak saulala, Jau mon matas išvažiuoti“ ir „Jau žirgėliai sukinkyti“. Muzikantai važiuoja kartu¹⁵⁵ ir, reikia manyti, griežia per sutiktuves.

B. Buračo teigimu, jaunuosius keldavo gražiai, sutartinai kuldami glėbį nekultų javų, dainuodami „Kelkis, marti, ilgai miegi“. Tik vėlesniais laikais prasimanyta šiaip kelti triukšmą: „Mušti kultuvais į duris, skambinti krosniadangtėmis, keptuvėmis, pjūklais, puodais ir visokiais daiktais“¹⁵⁶. XIX a.–XX a. pradžioje panašiomis marčiais skirtomis dainomis jaunuosius keldavo ir Utenos bei Ignalinos kraštuose. Nuo seno dainavimui pritardavo smuiku.¹⁵⁷

Pirmorytį po keltuvių iš klėties į gryčią anytai vedant marčią muzikantai griežia „Pimaryčių maršą“¹⁵⁸, „Sutikimo maršą“¹⁵⁹. Senas ir gajus paprotys, pavalgius pusryčius, muzikantams griežiant, jaunamartei dalinti dovanas. Ji pašokda-

¹⁵⁴ KS, p. 344.

¹⁵⁵ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 393–394.

¹⁵⁶ *Ten pat*, p. 405.

¹⁵⁷ Kirdienė G. *Tradicinė rytų aukštaičių vestuvių muzika*, p. 48.

¹⁵⁸ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 406.

¹⁵⁹ KS, p. 351.

vo su kiekvienu apdovanotuoju, pradedant anyta¹⁶⁰, arba ją taip pat pagal seną aukštaičių paprotį šokdindavo didysis pajaunys ar piršlys, žiūrėdavo, ar ji ne šluba. Su pajauniu ji tyčia šlubuoja, o su jaunikiu šoka gerai. Pasak B. Buračo, pirmą muzikantai užgriežia senovės kupiškėnų suktinį „Tu, sesiula jaunoja, tu esi“. Pašokinus jaunąją, vykdavo dovanų šokinimas: su dovanomis šokdavo visi, dainuodami „*Seni, jauni ir kuproti – visi nori tuncavoti*“¹⁶¹.

Vestuvių pabaigoje svečiai, dainuodami „Svečiai begaliai namo nevažiuoja“, keldavo triukšmą prašydami vaišių (nors iš tikrųjų jie nealkani) ir būbnydavo „*į patį stalą*“¹⁶².

Marčią šokindavo ir jai lankantis per *paveselius* pas kaimynus. Pirmasis pašokinęs dovanų gaudavo rankšluostį. Šokiams grieždavo kartu eidavęs vestuvių muzikantas¹⁶³. Šokdavo ir per atameiles marčios ir jaunikio pusėje (lankant marčios artimuosius ir jiems lankantis pas jaunąją)¹⁶⁴.

1933 m. kupiškėnų kultūros puoselėtojų grupelė sukūrė senovinių kupiškėnų vedybų vaidinimą (pradedant piršlybų, baigiant vestuvių paveikslais), kuris jau 1934 m. buvo parodytas Kaune¹⁶⁵, po karo ir pokario sunkumų atgaivintas ir šimtus kartų su pasisekimu keliavo po įvairius Lietuvos kraštus, buvo transliuojamas per televiziją ir radiją. Vienas vaidinimo šaltinių buvo B. Buračo kupiškėnų vestuvių aprašas.

1968 ir 1971 m. publikuotos vaidinimo garso įrašų plokštelės¹⁶⁶. 1971 m. režisieriaus Eugenijaus Šalčio sukurtame televizijos filme „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ kapela (smuikininkas KLEOPAS MICKEVIČIUS, gim. 1890 m., gyv. Kupiškyje, klarnetininkas A. MATULIONIS, armonikininkas POVILAS ŽIŪKAS, gim. 1903 m., gyv. Kupiškyje) pasirodo vestuvinių sutiktuvėse priešais bažnyčios vartus po jungtvių ir griežia maršą, kupiškėnų muzikantų vadinamą „Vestuviniu maršu“ („Senovės koncertinos maršu“ ir pan.). Tą patį maršą kapela griežia ir sutinkant vestuvinius prie namų¹⁶⁷. Po sutiktuvių ir sodo išpirkimo svočia prašo *muzikontų* pagriežti polkutę (ji dviejų dalių, pagriežtų smuikui būdingomis G ir D tonacijomis). Po gaubtuvų moterys šoka „Čiutyta rūtela“, tačiau be instrumentinio pritarimo. Vyrams nešant alaus statinę, vėl skamba tas pats „Vestuvinis maršas“. Pasivaišinę visi šoka polką.

Išvežant (išperkant) kraitį ir jaunąją atsisveikinant su motina, jaunoji rauda, o muzikantai, stovėdami prieklėtyje, griežia tą patį „Vestuvinį maršą“. Pakorus piršlį ir jį išvežus, muzikantams griežiant, vestuvininkai šoka grasytinę. Išleidžiant jaunąją, moterys dainuoja „Ruoškis, sesute“ be instrumentinio pritarimo.

Matyti, kad to meto vestuvių vaidinime jau nebuvo laikytasi XX a. pir-

¹⁶⁰ KS, p. 352.

¹⁶¹ Buračas B. Kupiškėnų vestuvės, p. 411–412; KS, p. 353.

¹⁶² *Ten pat*, p. 417.

¹⁶³ *Ten pat*, p. 412–413.

¹⁶⁴ *Ten pat*, p. 418–419.

¹⁶⁵ Žebrytė J. Kupiškio Glemžų kiamas, *Aš išdainavau visas daineles. Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, II, sud. ir par. Danutė Krištopaitė, Vilnius, Vaga, 1988, p. 83.

¹⁶⁶ Apie 1968 m. Kanadoje pasirodė 600 egz. tiražu išleista plokštelė „Lietuviškos vestuvės“, pasklidusi ne tik Kanados, bet ir JAV, Australijos ir kitų šalių universitetuose, kuriuose buvo studijuojama baltistika. Žr. http://lt.wikipedia.org/wiki/Kupiškėnų_vestuvės. *Senovinės kupiškėnų vestuvės. Etnografinis vaidinimas* [dvi plokštelės]. Režisierius Povilas Zulonas, chormeisteris Vladas Zinkevičius, garso režisierius Vilius Kondrotas. Įvadu autorius Juozas Baltušis, Ryga, Melodija, 1971.

¹⁶⁷ Šį maršą mokėjo ir įrašams pagriežė dauguma kupiškėnų muzikantų.

„Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidintojai. Pirmoje eilėje (iš kairės): Kleopas Mickevičius (smuikas), Juozas Jakšys (būgnelis), Aleksandras Kriūka (koncertina), Alfonsas Valma (standartizuota rusiška armonika). Apie 1975–1980 m. KEM PF 7063

mojoje pusėje dar gyvavusios tradicijos griežti tam tikrus maršus kiekvienai vestuvių apeigai (per išleistuves – graudžiuosius *lydėtinius* maršus), kaip ir pritarti dainoms bei seniesiems, taip pat ir vokalines atmainas turintiems šokiams.

XX a. Kupiškio vls. kapelos ir orkestrai

Kupiškio krašte, kaip ir kitur Aukštaitijoje, buvo mėgstama smuiko, klarneto ir armonikos kapela. Kartais prisidėdavo būgnelis ar būgnas, bosinis strykinis instrumentas – retenybė¹⁶⁸. Kupiškėnų muzikavimas klarnetu, kaip ir kapelos su smuiku ir armonika, įamžintas tik vestuvių vaidinimo plokštelėse ir televizijos filme.

Miliūnų apylinkėje kaimo jaunimas susiburdavo ir į lūpinių armonikėlių, kurias vadino *vargonėliais*, kapelą: „O vargonėliais! Būdavo, vargonėlius vienodus nu-parkam bent pinki, šeši, katrie moka grot. Didžiausia kapela išeina, labai gražiai pagroji vargonėliais.“¹⁶⁹

Kupiškio vls. styginių kapelos, orkestrai buvo reti. Jie būdingesni Biržų vls., kur prieškarui „daugiausia buvo styginiai orkestrai, nes armonikas buvo sunkiau gauti“¹⁷⁰. XX a. ketvirtąjį dešimtmetį Atžalyno kaime, šiaurinėje Kupiškio vls. dalyje, „sau, ne uždarbiui“ muzikuodavo orkestras: LEONAS ir JUOZAS MEŠKINAI grieždavo smuikais, JONAS

¹⁶⁸ Plg. Baika A. *Kaimo armonikos*, p. 81–82.

¹⁶⁹ MFA KF 6010/7a, pat. S. Pučėta.

¹⁷⁰ EIA, pat. Konstantinas Markutis, gim. 1908 m. Degėsių k., Sodeliškių ap., Biržų r., 1989 m. užr. J. Mockevičiūtė, V. Kubilytė.

GRUODIS skambindavo balalaika, jo motina KONSTANCIJA GRUODIENĖ mušdavo būgną. Klausytojų nuostabai, ji taip pat puikiai mokėjo pritarti šokiams ir dainoms, kairės rankos nykščiu braukdama per stalą, o dešiniu kumščiu tai smarkiau, tai švelniau suduodama į jį – tarsi grodama būgneliu¹⁷¹. Ritminis pritarimas kupiškėnams buvo labai svarbus. E. Glemžaitės-Dulaitienės teigimu, net ir mergos,

*„kai muzika užgrodavo, tuoj alkūnėmis į sieną pradėdavo daužyti ir, muzikai pritarbamos, dainuodavo“*¹⁷².

1934–1937 m. Paberžių k. (Kupiškio sen.) gyvavo Jono Augulio vadovaujamas jaunalietuvių *stygų orkestras*, kurį sudarė nuo dešimt iki dvylikos muzikantų, vaikinai ir merginos. Vadovas griežė smuiku, dvi merginos skambino gitaromis, kiti – mandolinomis, vienas griežė tristyge basetle (*kontrabosu*), dar galėjo prisidėti balalaika. Muzikuodavo iš klausos, nes natų neturėjo.

Vadovas 1935 m. sausį pakartotinai rašė Jaunalietuvių sąjungos Literatūros ir meno sekcijos valdybai, prašydamas atsiųsti *„lengvų šokių bei maršų“* gaidų, pritaikytų jo orkestro sudėčiai: smuikui, mandolinai, gitarai, balalaikai ir kontrabosui. Tačiau tinkamų gaidų valdyba neturėjo, tik 1936 m. buvo išleistas šapirografuotas natų rinkinėlis styginių orkestrams. Paberžių styginių orkestras dažnai muzikuodavo per gausias jaunalietuvių šventes ne tik savo, bet ir kitose apylinkėse¹⁷³.

Tarpukariu Kupiškyje veikė net trys pučiamųjų orkestrai – Lietuvos kariuomenės pulko, gaisrininkų ir Leonardo Leščinsko. Anksčiausiai veiklą pradėjo gaisrininkų orkestras. Po Pirmojo pasaulinio karo Kupiškyje apsigyvenęs L. Leščinskas (gim. 1892 m. Rygoje, miręs 1979 m. Kupiškyje) *„nuo pirmų Kupiškyje gyvenimo dienų išitraukė į gaisrininkų dūdų orkestrą“*¹⁷⁴. Jis mokėjo groti visais dūdų orkestro instrumentais, taip pat ir smuiku, rašyti natas. Taip pat ir visa jo šeima muzikavo susibūrę į ansamblį: pats griežė smuiku, žmona skam-

Klarnetus pučia broliai Jonas ir Jurgis Bardauskai. XX a. pr. KEM. Gauta iš Aistės Bardauskaitės

¹⁷¹ Žebrytė J. Kaip stobrys dainos' įaugus, *Aš išdavinavau visas daineles. Pasakojimai apie liaudies talentus – dainininkus ir muzikantus*, p. 93–94 (iš muzikalios šeimos kilusi pateikėja K. Gruodienė, gim. 1883 m. Gudgalio k., Vabalninko vls., augo Tetervinų k., netoli Alizavos, Kupiškio vls., senatvėje gyveno Kupiškyje. Jos tėvas buvo muzikantas ir armonikų, smuikų meistras, visi keturi broliai mokėjo griežti armonika, bandonija ir styginiais instrumentais).

¹⁷² KS, p. 290.

¹⁷³ Žebrytė J. *Paberžių jaunalietuviai ir jų vadas Jonas Augulis 1932–1940 m.* (Kupiškio r. Kupiškio sen.), Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 52–53.

¹⁷⁴ *Atsiminimai*. 2011 m. užrašė Elzė Lešinskaitė-Kalytlienė, Ričardas Kalytis, KEM.

Paberžių skyriaus jaunalietuvių stygų orkestras. Pirmoje eilėje (iš kairės): Akvilė Žalytė (Puponių k.), Paulina Kavaliauskaitė ir vadovas Jonas Augulis (Paberžių k.), Elena Vaicekauskaitė (Šalnakundžių k.), Julė Ragauskaitė (Noriūnų k.); antroje eilėje: Juozas Kriaučiukas (Pašepčio k.), Povilas Juodakys (Račiupėnų k.), Juozas Ragauskas (Paberžių k.), Jonas Žekonis ir Petras Masiulis (Šalnakundžių k.). Apie 1935–1936 m. KEM

Kupiškio gaisrininkų dūdų orkestras. Pirmas iš kairės klarnetą pučia Leonardas Leščinskas. Apie 1930 m. KEM. Gauta iš Ričardo Kalyčio

bino gitara, sūnus Leonardas (gim. 1917 m., miręs tremtyje Sibire) pūtė klarnetą. Vėliau prisigyvenęs išigijo pučiamųjų orkestro instrumentus, sukūrė orkestrą, kuriam ir vadovavo. 1944–1954 m. L. Leščinskas buvo kalinamas Norilske, vėliau Taišete. Kalinimą Taišete palengvino iš Lietuvos parsisiųstas smuikas. Šeima 1948 m. buvo ištremta į Sibirą, Talcus, vėliau Bolšają Rečką, Irkutsko sr. 1964 m. L. Leščinskas su žmona grįžo iš tremties į Daugpilį, kadangi Lietuva nepriėmė. Be leidimo vaikai 1968 m. tėvus parsivežė į Kupiškį¹⁷⁵.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje „iškilmingomis progomis, kada susitikdavome su visuomene ir atvykdavo karo vadai“, grodavo kariuomenės pulko dūdų orkestras¹⁷⁶.

XIX a. pabaigoje–XX a. pirmojoje pusėje gimusių kupiškėnų muzikavimas

Iš turimų duomenų matyti, kad Kupiškio vls. 1892–1918 m. gimę muzikantai dažniausiai grieždavo dumpliniais instrumentais: Peterburgo armonika, bandonija ar koncertina ir „Hohner“ ar Vienos armonikomis. Pavyko rasti tik keturis (iš jų įrašyti tris) smuikininkus, nors XX a. pirmojoje pusėje jų būta ir daugiau: smuiku grieždavo kai kurių armonikininkų tėvai, neretai ir XIX a. gimę skudučių, ragų ir lumzdelių muzikantai.

Jau minėto žymaus Kupiškio smuikininko Kleopo Mickevičiaus repertuaras buvo gausus (1972 m. įrašams jis pagriežė daugiau kaip 20 kūrinių). Jį sudarė keli maršai¹⁷⁷ ir ne tik lietuviški (grasytinė, krakoviakas, suktinis, polkos), bet ir kitų tautų (latvių, lenkų, rusų, vokiečių ar vengrų, prancūzų, žydų) kilmės šokiai. Vieni tuo metu jau buvo iššakniję aukštaičių tradicijoje (papiljonas, plg. „Turiu kotį rainuotų“, lendleris, padispanas, padiktras, latviška polka „Gailitis“, lenkiška polka „Usiasiūsia“, tiesa, pastaroji būdingesnė rytų aukštaičiams)¹⁷⁸, kiti – retesni, ne taip prigiję (karobuška, slovakų šokis, žydų ratukas „Beigila“, Vokiškas valsas, valsas „Du broliai“, Lenkiškas valsas)¹⁷⁹.

Kupiškėnų maršai originalūs, pagrįsti kraštui būdingomis intonacijomis, nors kai kurie ir instrumentinės, plačios apimties melodikos (taip pat ir užrašyti XX a. pirmojoje pusėje). Jie galėjo būti perimti iš tarpukariu Kupiškyje gyvavusių, o gal ir senesnio laikotarpio, pučiamųjų orkestrų.

K. Mickevičius kūrinius griežė smuikui būdingomis G ir (arba) D tonacijomis, beveik visus uždara dviejų kontrastingų dalių forma. Jo smuikavimo stilius pasižymi melodikos vingrumu, lumzdeliui būdinga melodine puošyba. „Šilgalio polkos“¹⁸⁰ trelės tarsi imituoja paukščio čiulbėjimą. Jis mėgo atskirai griežti net ir smulkios ritmikos gaidas bei pritarti laisvomis stygomis.

Smuikininko VINCO BAGDO-NAVIČIAUS (1897–1990, Karaliūnų k., Noriūnų ap.) repertuarą sudarė polkos (taip pat ir E. Glemžaitės-Dulaitienės paminėta „Polka pliauškutė“, plg. „Mėnesėlis“), valsai, kiti tradiciniai šokiai (krakoviakas, padispanas) ir net trys

¹⁷⁵ *Atsiminimai*, KEM. Apie 1957 m. pučiamųjų orkestrus turėjo Kupiškio rajoniniai kultūros namai, apie 1980 m. – Kupiškio Vlado Rekašiaus vidurinė mokykla (dab. Kupiškio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija).

¹⁷⁶ Puskarininkio Felikso Manionio atsiminimai. 1996 01 23, KEM.

¹⁷⁷ MFA KF 6010/24 (kupiškėnų „Vestuvinio maršo“ atmaina), 25 (Maršas „Suk suk ratelį“), 34; 1972 m. užrašė E. Vyčinas, M. Urbaitis, U. Vilčinskaitė.

¹⁷⁸ MFA KF 6010/17–20, 22, 27, 30–31, 35, 36–37.

¹⁷⁹ MFA KF 6010/26, 28–29, 32–33, 38–39.

¹⁸⁰ MFA KF 6010/36–37.

maršai¹⁸¹. Jis buvo taip pat ir puikus dainininkas. Jaunystėje jam teko ganyti gyvulius: pateikėjas balsu paimitavo *ustovo* triūbos signalą karvėms sušaukti, padainavo ganymo dainelių. Jo smuiku griežiamos melodinės puošmenos kartais primena lumzdelį. V. Bagdonavičius vakaruškose, jaunimo suėjimuose kartais smuikuodavo ir vienas, tačiau vestuvėse dažniausiai grieždavo trise su klarnetininku ir armonikininku¹⁸². Įrašams jis pasmuikavo *G* ir *D* tonacijomis (siekdamas aukštas gaidas iki *cis*³, *d*³). Dauguma kūrybių būdavo dviejų dalių. Griežė labai tiksliai metroritmiškai, stipriu garsu, galingais akcentais. Kartais melodijai pritardavo laisvų stygų burdonu.

Virbališkių apylinkėje būta smuikininkų, tačiau prieškarium labiausiai vertindavo armonikininkus, jų ir buvo daugiausia. Jau minėtas Palėvenėlės (Miliūnų), Virbališkių ap., muzikantas S. Pučėta griežė ne tik senaisiais pučiamaisiais instrumentais, taip pat dambreliu, lūpine armonikėle, bet ir smuiku, armonika, akordeonu. Muzikanto repertuare ne tik tradiciniai šokiai (grasytinė, papiljonas, padikratras, suktinis), bet ir ratelis „Mirė močiutė“, užbaigiamas jam pritaikyta polka, bei kelios dainos¹⁸³. Armonika jis mėgino pagriežti šešių dalių ir polkos kadrilį. Jo ketvirta dalis („Atiduok“) būdinga ne tik gretimo Šimonių vls., bet net ir baisogališkių, šeduviškių aukštaičių kadriliui¹⁸⁴. Penktoji S. Pučėtos pagriežto kadrilio dalis – maršas „Suk suk ratelį“. S. Pučėtos smuikavimo, kaip ir griežimo armonika, stilius pasižymi improvizaciškumu, gana laisva metroritmika. Melodika dažniausiai gana siau-

Vincas Bagdonavičius smuikuoja Karaliūnų kaimo suėjime. Apie 1960 m. Iš jo dukters Aldonos Mickuvienės albumo

¹⁸¹ MFA KF 6260/29–38, 1974 m. užr. R. Naktintytė, J. Barkauskaitė.

¹⁸² Pat. V. Bagdonavičiaus duktė Aldona Mickuvienė, gim. 1938 m., gyv. Vilniuje; 2014 m. užr. G. Kirdienė.

¹⁸³ MFA KF 6010/2–16, 6260/14–21. Dainos „Ar aš tau, sese, nesakiau“ transkripcija paskelbta Kirdienė G. *Smuikas ir smuikavimas lietuvių etninėje kultūroje*, p. 267–268.

¹⁸⁴ MFA KF 6010/1 (S. Pučėta), 6263/1 kadrilis, bandonija pagriežė Kazys Maldeikis, gim. 1895 m. Migonyse, Šimonių ap.

ros – kvintos, sekstos – apimties. Griežiant smuiku, melodika gana gausiai puošiama ir beveik visada pritariama laisva styga arba pirmu pirštu išgaunama gaida.

Iš Gindvilių k. kilusi Virbališkių mokyklos mokytoja Aldona Čiurlytė (gim. 1923 m.) 1981–1982 m. vadovavo jauniems kraštotyrininkams ir kartu su jais surinko nemažai vertingos medžiagos apie vakaruškų, gegužinių ir vestuvių muzikantus, gimusius XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje. Gindvilių kaime smuiku (*skripka*) grieždavo POVILAS BALČIŪNAS ir POVILAS VIČINAS, tačiau pagrindiniai muzikantai buvo bandonija, armonika griežę VITALIUS BABICKAS (gim. apie 1902 m.) ir PETRAS ŠVELNIA. Per vestuves kartais prisidėdavo klarnetas. Jei pagrindinių muzikantų nebūdavo, juos pakeisdavo armonikininkas POVILAS ŠVELNIA. Armonika dar grieždavo PRANAS VAITIEKŪNAS. Jų repertuarą sudarė įvairūs šokiai: ne tik polka, valsas, bet ir suktinis, krakoviakas, kadrilis. Žiemą vakaruškas užbaigdavo „Baltu valsu“.

Daug muzikantų buvo Virbališkiuose: JURGIS GABRĖNAS, VINCAS GLINSKIS, STEPONAS KAIRYS, PETRAS KERŠULIS, ANTANAS VAITIEKŪNAS, JUOZAPAS VILIMAS. Kaimuose būdavo tiek daug jaunimo, kad tekdavo rengti kelias atskiras vakaruškas ir muzikantų trūkdavo. Nesant geresnės muzikos, tikdavo ir grojantys mandolina, šukomis (PETRAS JANILIONIS) ar lūpine armonikėle, šukomis (POVILAS KAIRYS).

Biriečių kaime armonikomis grieždavo POVILAS DOVYDAS, DOMINYKAS KUKENYS ir VLADAS VIRBICKAS. Tolimesnių kaimų muzikantai buvo J. BARDAUSKAS, POCEVIČIUS, DAINIUS KRUČAS. Garsesni muzikantai grieždavo visuose kaimuose ne tik savo apylinkėje, bet Kupiškyje, siekdavo ir Skapiškio apylinkes¹⁸⁵.

Vis dėlto įžymiausias muzikantas, gyva legenda ne tik Virbališkių apylinkėje, bet ir visame Kupiškio valsčiuje (vėliau rajone) buvo LEONAS JUREVIČIUS, gim. 1903 m. Miliūnų k., Pandėlio apyl., Rokiškio r. (keturiolika kilometrų nuo Virbališkių; į mokyklos šventes jį visada atsiveždavo)¹⁸⁶. Jis nepaprastai meistriškai ir preciziškai griežė įvairiais instrumentais: smuiku, klarnetu, koncertina, bandonija, akordeonu (be to, armonikas meistravo ir taisė). L. Jurevičius buvo sektinas to meto kupiškėnų muzikantų pavyzdys, ne vienas iš jo mokėsi griežimo armonika meistriškumo.

Įžymiausias XX a. kupiškėnų muzikantas, vienas vestuvių vaidinimo dalyvių, kurio muzika 1967–1989 m. ne kartą įrašyta, taip pat ir Lietuvos radijuje ir televizijoje, bei skelbta, buvo ALEKSANDRAS KRIŪKA (gimė 1911 m. Sankt Peterburge, mirė 1994 m. Pyragių k., Kupiškio r.)¹⁸⁷. Jo vardu buvo pavadinta ir tradicinė kupiškėnų muzikos šventė „Aleksiuko bandonija“.

¹⁸⁵ Čiurlytė A. Jaunimo pasilinksminimai Virbališkių apylinkėje, p. 500–503, 509. 2014 m. G. Kirdienė autorę kalbino, tikslino duomenis.

¹⁸⁶ Čiurlytė A. Jaunimo pasilinksminimai Virbališkių apylinkėje, p. 500.

¹⁸⁷ LRT B 16664/11–16, K 2573–2585 (koncertina, Peterburgo armonika), užr. 1967 07 03; MFA KF 6263/33–58, 6265/38–53 (koncertina-*konstantinka*), 1974 m. užr. Rimantas Astrauskas; MFA KFL 380/18–27, 381/1–3, 5–6, 9–16 (Peterburgo armonika), 4 (akordeonas), 7 (vokiškas bajaranas), 8 (koncertina), 1982 m. užr. Albertas Baika; MFA KLF 867/69–70 (bandonijomis pagriežė A. Kriūka ir A. Mackevičius; MFA KLF 1367/40–41, 42–50 (koncertina), 42–43 (armonika), 51 (piemenų žaidimas), 1989 m. užr. R. Zaleckaitė, G. Petronis.

Publikacijos: „Senovinė kupiškėnų polka“ (Pyragių bandonijų trio: A. Kriūka, K. Ruželė, A. Mackevičius), *Ant marių krantelio. Folklorinių ansamblių šventė* [vykusi 1984 m. birželį], sud. Vida Jurkutė [plokštelė], įrašyta 1986 m. melodija, 1987; „Lukavičiaus polka“, „Šeškaus polka“, „Sesytes valsas“, polka „Mos“, valsas „London“, maršas, *Aukštaitija. Valsai, polkos, maršai. Liaudies muzika*, sud. Arūnas Lunys. Įrašyta 1990, Lituanus (plokštelių įrašų studija), Ritonis, 1990; „Pyragių kaimo polka“ (A. Kriūka, konstantinka), užr. 1967 m., *Lituanie. Le pays des chansons* [CD], Paris, 1997, nr. 20.

Muzikantas pradėjo griežti maždaug trylikos metų, pirmiausia išmoko polką. Jo dėdės buvo muzikantai: motinos brolis JONAS BUKYS griežė armonika, brolio tėvas Povilas Kriūka, pas kurį šeima apsigyveno apie 1918 m. grįžusi į gimtinę, – smuiku, lumzdeliu. Aleksandro tėvas Jonas Kriūka, dirbęs mašinistu Sankt Peterburgo popieriaus fabrike, buvo vienas Pyragių muzikantų, kurių lumzdeliu (vamzdeliu) atliekama muzika įrašyta 1935 m. A. Kriūka turėjo didžiulį troškimą tapti muzikantu. Nebaigęs mokyklos jis išėjo tarnauti, kad užsidirbtų pinigų armonikai nusipirkti, ir buvo labai laimingas, kai už 60 Lt nusipirko trieilę Peterburgo armoniką.

Aleksandro Kriūkos koncertina (šiuo metu priklauso Albertui Martinaičiui). 2014 m. Vilmos Juozevičiūtės nuotr.

Vos po dviejų savaitių jis jau taip gerai griežė, kad kaimo bernai pradėjo jį vežiotis į vakaruškas. Kur kas vėliau, jau sukūręs šeimą ir visus metus taupęs, A. Kriūka iš L. Jurevičiaus, tapusio jo muzikavimo idealu, už didžiulę sumą – 550 Lt – įsigijo koncertiną (*konstantinką*)¹⁸⁸.

A. Kriūka per gyvenimą griežė maždaug trijuose šimtuose vestuvių, dažnai grieždavo vakaruškose, krikštynose, vardinėse, įkurtuvėse¹⁸⁹. Muzikantas šiek tiek pažino natas, turėjo didelę dumplinių instrumentų kolekciją ir visais griežė: Peterburgo armonika (*pataburska*; *F, C, G, D* tonacijomis, greičiausiai, *in C*), koncertina (*konstantina, konstantinka, kastantinka*), maža koncertina, bandonija (pastaraisiais instrumentais grieždavo *G, D, A, E* tonacijomis), taip pat ir akordeonu, vokišku bajaranu (mygtukiniu akordeonu) bei maždaug nuo 1970-ųjų – standartizuota rusiška armonika (*chromka*). Jis turėjo ir būgną bei Jurgio Stankevičiaus išdrožtą lumzdelį¹⁹⁰.

Reikia pastebėti, kad kupiškėnai, matyt, *C* derinimo Peterburgo armonika (kaip neretai ir kitomis armonikomis) dažniausiai griežė net keturiomis – *F, C, G, D* – tonacijomis. Įdomu, kad būtent tokiais tonacijomis griežė ir 1935 m. įrašyti Pyragių lumzdininkai. Be to, tokios tonacijos patogesnės griežti ansamblyje su smuiku negu *Es, B, F* tonacijos, kuriomis dažniausiai griežta gretimuose Rokiškio ir Utenos kraštuose *B* derinimo Peterburgo armonikomis. Liaudies muzikantai žinojo, kad pastarosios patogesnės griežti ansamblyje su klarnetu arba kornetu¹⁹¹. Molėtų krašte dažniau griežta *C* derinimo Peterburgo armonikomis.

Beje, Račiupėnuose gyvenęs *armonikų meisteris* KRIAUCIUKAS, atsižvelgdamas į muzikantų poreikį griežti įvairiomis tonacijomis, apie 1960-uosius buvo sukonstravęs net penkiaeilę Peterburgo modelio armoniką. Ji turėjo mygtukinio akordeono bosus.

¹⁸⁸ Morkūnaitė V. Didis mažas žmogus, *Kupiškėnų mintys*, 2011, kovo 10, p. 5.

¹⁸⁹ EIA, 1989 m. užr. G. Petronis, R. Taluntytė.

¹⁹⁰ Baika A. *Kaimo armonikos*, p. 71 (autorius teigė, kad A. Kriūka gerai griežė koncertina ir Peterburgo armonika; paskelbė bajaranu griežiančio A. Kriūkos nuotrauką).

¹⁹¹ Garsonas R. *Utenos krašto muzikantai*, Utena, 2007, p. 83.

A. Kriūkos namai Aukštupėnuose buvo tapę tikru kupiškėnų muzikantų centru. Susirinkę jie iki sutemų šnekučiuodavosi ir grieždavo, grieždavo. A. Kriūka mielai grieždavo kartu su smuikininku Kleopu Mickevičiumi ir dumplinių instrumentų muzikantais FELIKSU GASPARIONIUMI, VLADU KELMU, JONU MINKEVIČIUMI, BRONIUMI NAVARSKU, K. RUŽELE (iš Pyragių), KAZIMIERU SRIUBIŠKIUMI, BRONIUMI VILIMU, taip pat būgnelėninku JUOZU JAKŠIU¹⁹².

Milžiniško A. Kriūkos repertuaro pagrindą sudarė įvairūs tradiciniai šokiai (jų įrašyta 12): *diržaulis* (dirižablis), dikapu, grasytina, *izvožčikas* (plg. tustepą), kadrilis „Eisim namo noktį“¹⁹³, krakoviakas, kuchanuška, „Noriu miego“ (polka), padispanas, suktinis, trvoržikas, vingierka. Gausu polkų: „Girtuoklių“, „Konstantinkos“, „Kupiškėnų“, „Mergaičių“, „Lietuvių vestuvinė polka“¹⁹⁴, „Lipk ant sienų“, „Liver“, „Lukavičiaus“, „Mos“ („Mospolka“), „Ninos“, „Peterbuska“, „Pyragių kaimo“, „Sartų“, „Sena polka“, „Senybinė“, „Senovinė vestuvių“, „Šeškaus“, „Špokelis“ (išmokta iš gaidų), „Varšavska“, „Vyturiuko“. Daug ir valsų: „Ant melsvo ežero bangų“, „Broliukai, gerk“, „Pyragių ežerėlio“ („Ežerėlio valsas“), „Gvazdikas rausvasis“ (plg. „Sėdėjau aš daržely“), „Gimnazistų“, „London“, „Kaimo“, „Plaukia sau laivelis“, „Rugiagėlė“, „Sėdėjau aš daržely“, „Senovės“, „Sesytės“, „Šiaurės“, „Tu graudžių ašarų neliek“, „Valsas, atgrotas 180 vestuvių“, „Varpelis“. Įvairūs maršai: „Koncertinos, arba senovės“ (plg. „Vestuvinis kupiškėnų maršas“), „Koncertinis“, „Liaudiškas“, „Vestuvinis pasitinkant ir išleidžiant“, „Vestuvinis maršas palydint, einant“ („Kupiškėnų išleistuvių maršas“)¹⁹⁵. Įrašytas ir vienas kitas fokstrotas („Oi,

Kriaučiukas griežia savo sukonstruota penkiaeilė Peterburgo modelio armonika. Apie 1964–1966 m. KEM. 1969 m. gauta iš Kriaučiukienės

Aleksandras Kriūka ir Bronius Vilimas griežia bandonijomis. 1946 m. KEM. Iš A. Kriūkos žmonos albumo

¹⁹² Morkūnaitė V. Didis mažas žmogus, p. 5.

¹⁹³ MFA KF 6264/43 (grieždavo anksčiau, prisiminė tris dalis).

¹⁹⁴ MFA KF 6264/38; keturių dalių. Muzikanto pastaba: „Užrašyta vieno vokiečio. Bekeris [ją] truputį pakeitė ir dabar ji vadinama Bekerio.“

¹⁹⁵ Vokiška koncertina A. Kriūkios pagriežtus „Koncertinos maršą“ ir „Kupiškėnų išleistuvių maršą“ 1982 m. įrašė, transkribavo ir 1998 m. paskelbė A. V. Baika, *Muzika armonikoms. Armonika, bandonija, koncertina, nr. 4–5*.

Mari“) bei dainos („Daug daug dainelių“, „O, jūs susiedai“, ukrainiečių liaudies daina „Ei, dziavčina“). A. Kriūkės griežimo stilius pasižymi laisvoka metroritmika, vingria melodika, greitokais tempais ir sulėtintomis bei pratęstomis užbaigomis – galbūt jos susiformavo dėl dažnų koncertinių pasirodymų.

Minėtas kupiškėnų vestuvių vaidinimo muzikantas P. Žiūkas griežė Vienos arba „Hohner“ armonika¹⁹⁶ F, C, G, D tonacijomis, vidutiniu tempu (polkų tempas 120–126 ketvirtinės per minutę), labai tiksliai metroritmiškai. Kai kurias polkas, panašiai kaip ir A. Kriūka, jis užbaigė išretintu ritmu (dvi ketvirtinės ir pusinė).

Didžprūdžių kaimo bandonininkas JUOZAS BUROKAS, gim. apie 1912 m.¹⁹⁷, mokėsi iš A. Kriūkės, su kuriuo dažnai muzikuodavo, ir L. Jurevičiaus. Peterburgo armonikos muzikantas DOMAS MUKULIS, gim. apie 1912 m., gyv. Pasuosių k., Noriūnų apyl., mokėjo šiek tiek griežti ir bandonija¹⁹⁸, kartais muzikuodavo kartu su smuikininku V. Bagdonavičiumi¹⁹⁹. Jis griežė taip pat F, C, G tonacijomis. Jo pagriežtų polkų, suktinio ir net maršo tempai greiti – apie 132 ketvirtinės per minutę. Kūrinių pabaigas jis truputį sulėtina, išretina ritmą.

Kelis kūrinius įrašams pagriežė Kupiškio armonikininkai ANTANAS GARASTAS, gim. 1909 m.²⁰⁰, ir ALFONSAS DŪDA, gim. 1919 m.²⁰¹

Dauguma 1919–1940 m. gimusių kupiškėnų liaudies muzikantų griežė

A. Kriūka su bandonininku Broniumi Vilimu ir smuikininku muzikuoja suejime.

KEM

¹⁹⁶ MFA KF 6009/6–18, 1972 m. užr. E. Vyčinas, M. Urbaitis, U. Vilčinskaitė. Čia, kaip ir nemažoje dalyje kitų užrašymų, nėra tiksliai nurodyta armonikos rūšis. Ją nustatyti pagal įrašus autorei padėjo A. Kirda.

¹⁹⁷ A. Kirdos asmeninis archyvas, užr. 1988 m. ir LRT K 8233–8234, užr. 1994 m.

¹⁹⁸ MFA KF 6259/1–7, 6260/44–49, 1974 m. užr. R. Naktintytė, J. Barkauskaitė.

¹⁹⁹ Jis buvo V. Bagdonavičiaus dukters Aldonos krikšto tėvas.

²⁰⁰ MFA KLF 1368/25–28, 1989 m. užr. D. Lasionis, M. Nagaitis.

²⁰¹ MFA KLF 1370/92, 1989 m. užr. A. Jarašiūnaitė, R. Malciūtė.

Babickas griežia bandonija, jo sūnus pučia klarnetą. KEM

Kupiškėnų vestuvių vaidinimo muzikantai Kleopas Mickevičius (smuikas), Alfonsas Valma (standartizuota rusiška armonika), Vladas Jakšys (būgnelis) su rašytoju Juozu Baltušiu ir vaidinimo režisieriumi Povilu Zulonu. Apie 1975 m. KEM

dumpliniais instrumentais, retas kuris smuiku ar klarnetu. Pažymėtina, kad iki XX a. pabaigos gana gerai buvo išlaikyta jų įvairovė: bandonija, koncertina (*konstantina*), Peterburgo armonika, galbūt ir „Hohner“ ar Vienos armonika, akordeonas arba rečiau vokiškas mygtukinis akordeonas (vadintas taip pat kaip ir rusiškas – *bajanu*). Po Antrojo pasaulinio karo, maždaug nuo 1946 m., kupiškėnų kapelas paprastai sudarė vien tik armonikos arba akordeonai, tik kartais prisidėdavo klarnetas²⁰². Buvo ir šeimų kapelų: apie 1973 m. Narkevičių šeima iš Juodupėnų muzikavo bandonija, dviem akordeonais ir būgnu su lėkšte²⁰³. Kaip minėta, tradicinę smuiko, klarneto ir armonikos kapelą XX a. septintajame dešimtmetyje dar buvo išlaikęs kupiškėnų vestuvių vaidinimas, tačiau apie 1975-uosius net ir jo muzikantai grieždavo jau ne tik senojo modelio armonikomis, bet ir standartizuota rusiška armonika.

PETRAS RINKEVIČIUS, gim. 1919 m. Varaniškių k., griežė koncertina (*konstantinka*) arba bandonija. Jo repertuarą sudarė polkos („Senelio ir bobutės“, „Sustumtinė“, „Vestuvinė“) ir valsai („Gimnazistų“, „Londono“)²⁰⁴. Armonika (galbūt „Hohner“, A, E, H tonacijomis) griežė STASYS JUODAKYS, gim. 1925 m. Aukštupėnuose²⁰⁵, ir BRONIUS VAITONIS, gim. 1924 m. Pakarklių k., Noriūnų apyl.²⁰⁶

POVILAS VALMA (gim. 1926 04 01 Siaurių k., Kupiškio vls., gyv. Ožkinių k.), pagal profesiją batsiuovys, griežė bandonija, akordeonu, bajanu, armonika. Jis mokėsi griežti iš L. Jurevičiaus²⁰⁷. Jo brolis Alfonsas Valma, gyvenęs Kupiškyje, buvo vienas kupiškėnų vestuvių vaidinimo muzikantų, griežė standartizuota rusiška armonika. Povilo Valmos repertuarą sudarė daugiausia valsai („Kaip gražu miške“, „London“, „Jurevičiaus“, „Kaimo“, „Vokiečių“) ir polkos („Bandonijos“, „Vestuvių“, „Vestuvių bandonijos“, „Ninos“, „Špokelio“). Jis pagriežė kelis maršus: „Jurevičiaus“, „Naujokų išleistuvių“, vestuvinį „Sutiktuvių“²⁰⁸. Kad muzikantui buvo svarbi bandonija, rodo ne tik kūrinių pavadinimai, bet ir bandoniją primenantis skambėjimas, net griežiant bajanu.

VYTAUTAS ŠEREPKA, gim. 1927 m. Kupiškio vls., gyv. Raudondvaryje, Kau-no r., *konstantinka* grieždavo tradicinius šokius („Ant kalno karklai“, klumpakojį, krai-koviaką) ir maršus („Kupiškietiškas iš-leistuvių maršas“, „Senovinis maršas“)²⁰⁹.

Reikia pasakyti, kad gerokai už bandoniją mažesnė koncertina pasižymi skaidriu, aukšto tembro skambesiu. Galima manyti, kad būtent dėl garso spalvos tarp kupiškėnų koncertina buvo tokia populiari. Gal ir nesąmoningai, bet siekta senajai muzikavimo pučiamaisiais instrumentais tradicijai būdingo aukšto tembro, skaidraus skambesio.

Kupiškio muzikantai ALFON-SAS MACKEVIČIUS, gim. 1932 m.²¹⁰, JONAS BUTĖNAS, gim. 1931 m.²¹¹, ir JURGIS MAŽYLIS, gim. 1940 m., griežė bandonijomis. Bandonija griežė ir bene vienintelė užrašyta kupiškėnė

²⁰² EIA, pat. Povilas Valma, 1989 m. užr. V. Palubinskienė, A. Kirda.

²⁰³ KEM nuotrauka.

²⁰⁴ MFA KLF 817/29–35, 1986 m. užr. M. Bulotaitė, S. Tamonis, KLF 1370/37–45, 1989 m. užr. R. Montrimaitė, D. Tumėnaitė.

²⁰⁵ MFA KLF 1372/57–63, 1989 m. užr. A. Jarašiūnaitė, A. Petrošius, L. Laurinavičiūtė, R. Baublinskis.

²⁰⁶ MFA KLF 1368/37–38, 1989 m. užr. D. Lasionis, M. Nagaitis.

²⁰⁷ P. Valma buvo pirmasis būsimo profesionalaus akordeonininko, bandonininko ir etnomuzikologo Arvydo Kirdos (gim. 1966 m. Ožkiniuose, gyv. Vilniuje) mokytojas, mokė jį tradiciškai griežti akordeonu.

²⁰⁸ MFA KLF 1371/39–48, 1989 m. užr. V. Palubinskienė, A. Kirda.

²⁰⁹ MFA KLF 89/23–28, 1981 m. užr. A. Baika.

²¹⁰ MFA KLF 1370/93–97, 1989 m. užr. A. Jarašiūnaitė, R. Malciūtė, R. Kapičiauskaitė.

²¹¹ MFA KLF 1368/39–40, 1989 m. užr. D. Lasionis, M. Nagaitis; LRT K 8238–8240, užr. 1994 m.

muzikantė VILHELMA MACKEVIČIŪTĖ-ELSKIENĖ, gim. 1932 m. Aukštupėnų k.²¹² Bandonininkų PETRO PUZINO²¹³ ir JONO KIREILIO²¹⁴ gimimo data neužrašyta.

Retas kuris šios kartos kupiškėnas muzikantas griežė smuiku, juolab senaisiais pučiamaisiais instrumentais. JURGIS STANKEVIČIUS (1928–2000, gim. Sineliškių k., Kupiškio vls., Panevėžio apskr., gyv. Rudilių k., Noriūnų apyl.) puikiai griežė smuiku, pūtė lumzdelį, skudučius, birbynes, klarnetą, mokėjo groti ir gitara, akordeonu. Jis buvo ir nagingas lumzdelių, birbynių ir kitų muzikos instrumentų meistras, turėjo didelę muzikos instrumentų kolekciją. Pasak paties, jo „*tėvas giedojo, motina dainavo, o dėdė grojo klarnetu*“²¹⁵. Pūsti lumzdelį J. Stankevičius pradėjo aštuonerių, o būdamas dvylikos iš vidugiriečio PETRO TVASKAUS išmoko puikiai lumzdžiuoti. Mokėjo groti ir dviem lumzdeliais išsyk. Daug melodijų jis išmoko iš kaimynų muzikantų JANULIONIŲ: ANTANAS ir VITALIS grieždavo armonikomis, LIONGINAS – klarnetu ir lumzdeliu. Smuikuoti J. Stankevičius mokėsi iš anuomet plačiai pagarsėjusio Didžiagrašių kaimo muzikanto Z. Lukavičiaus²¹⁶. Vestuvėse J. Stankevičius negrieždavo, tik vakaruškose ir kituose suėjimuose.

1949–1956 m. J. Stankevičius buvo politinis kalinys, kalinamas iš pradžių Lietuvoje, vėliau Kazachijoje. Grįžęs 1965–1976 m. gyveno Puponių kaime, kur nuo 1974 m. kaip muzikantas dalyvavo liaudies dainininkų ansamblyje ir aktyviai koncertavo. Paskelbta jo lumzdeliu ir smuiku pagrotos muzikos garso įrašų ir transkripcijų²¹⁷.

J. Stankevičiaus repertuare gana daug įvairių tradicinių šokių (grasytinis, kadrilis (pirmas punktas), „Mikita“ (polka), „Noriu miego“, suktinis) ir polkų (taip pat ir „Lakštingalų polka“, imituojanči virtuoziškas šių paukščių giesmininkų treles). Taip pat jis grieždavo vieną kitą valsą, maršą, dainą („Šėriau šėriau sau žirgelį“). Jo mėgstamiausia tonacija buvo G, smuiku kartais grieždavo ir D, C, o lumzdeliu – ir Gis, H, Des tonacijomis (tiesa, jos tik pustoniu skiriasi nuo G, C ir D, galbūt taip buvo ir suvokiamos).

Smuiku, armonika, nors dažniausiai akordeonu griežė ir kiek jaunesnės kartos muzikantas, pagal profesiją agronomas LIUDAS ŠEŠTOKAS, gim. 1935 02 19 Miliūnuose (vakarinėje valsčiaus dalyje). Pamokytas Kibų, smuikavo nuo keturiolikos metų, nes „*labai norėjo, pirmą smuiką pats ir pasidare*“²¹⁸.

²¹² Ji buvo viena liaudies teatro „Senovinės kupiškėnų vestuvės“ vadovų. MFA KLF 1372/57–63, 1989 m. užr. A. Jarašiūnaitė, A. Petrošius, L. Laurinavičiūtė, R. Baublinskas.

²¹³ MFA KLF 1370/63–69, 1371/9–10, 1989 m. užr. A. Jarašiūnaitė, R. Malciūtė, R. Kapičiauskaitė.

²¹⁴ MFA KLF 1371/1–7, 1989 m. užr. L. Macevičiūtė, L. Maldūnaitė. Muzikantas grieždavo G, D ir A tonacijomis.

²¹⁵ EIA, 1989 m. užr. L. Macevičiūtė, L. Maldūnaitė.

²¹⁶ Žebrytė J. *Jurgis Stankevičius – paskutinis kupiškėnų lumzdelininkas*. Kompiuteriu spausdintas aprašas, užrašė J. Žebrytė, 2002.

²¹⁷ Įrašai: MFA KF 6063/25–30, 6064/1–2, 1973 m. užr. D. Krištopaitė, J. Žebrytė; MFA KF 6264/22–35, 6265/7–17, 1974 m. užr. R. Astrauskas; MFA KFL 867/64–65, užr. 1987 m.; LKA V 28, 1989 m. užr. E. Vyčinas (griežė ansamblyje su pateikėju antru smuiku); LRT K 8235–8237, užr. 1994 m.; *Lietuvių liaudies smuiko muzika. 100 kūrinių, Lietuvių liaudies instrumentinė muzika*, sud. ir par. Gaila Kirdienė, Vilnius, Lietuvos liaudies kultūros centras, 2007, p. 19, 25, nr. 24, 49; plg. Baltrėnienė M., Apanavičius R. *Lietuvių liaudies muzikos instrumentai*, p. 97–98; „Polka linksmuolė“ (J. Stankevičius lumzdeliu), *Ant marių krantelio. Folklorinių ansamblių šventė* [vykusi 1984 m. birželį], sud. Vida Jurkutė, įrašyta 1986, Melodija, 1987; „Kaimiška melodija. Polka“ (lumzdeliu), „Lakštingalų polka (smuiku), *Aukštaitija. Valsai, polkos, maršai. Liaudies muzika*, sud. Arūnas Lunys, įrašyta 1990, Litanus (plokštelių įrašų studija), Ritonis, 1990; *Puponių kaimo dainos* (kompaktinė plokštelė), sud. Varsa Zakarienė, Jonė Žebrytė, Vilnius, Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2007, nr. 13, 27; Vyliūtė J., Kirdienė G. *Lietuviai ir muzika Sibire*, Vilnius, Lietuvos kompozitorių sąjunga, 2013, p. 503–504.

²¹⁸ EIA, 1989 m. užr. R. Montrimaitė, D. Tumėnaitė (Kibai garsėjo kaip smuikininkai. Labai geras smuikininkas buvo Povilas Kibas, gyvenęs Ilgalaukių k., netoli Vabalninko, Biržų apskr.).

XX a. 3–4-ąjį dešimtmečiais gimusių muzikantų repertuare dominuoja kraštui būdingų melodinių tipų polkos ir valsai, jie pagriežė ir po vieną kitą fokstrota, tango (J. Stankevičius) bei maršą. Kitų tradicinių šokių, ratelių ir dainų dauguma dumplinių instrumentų muzikantų įrašams išvis nepagriežė. Šią tradiciją išlaikė tik J. Stankevičius ir koncertina griežęs V. Šerepka. Dominuojanti išliko uždara kontrastinga dviejų dalių kūrinių forma.

A. Baikos teigimu, šiaurės aukštaičių armonikų muzikos stiliui (su pasitaikančiu sudėtingu sinkopiniu ritmu, sekundų sąskambiais ir netgi klasteriais) įtakos turėjo sutartinės²¹⁹. Sinkopavimo ir sutartinėms bei skudučių, ragų muzikai būdingų sinkopių (aštuntinė, ketvirtinė, aštuntinė) pasitaiko ir kupiškėnų (K. Mickevičiaus, J. Stankevičiaus), kaip ir kitų šiaurės (rytų) aukštaičių smuikininkų, muzikoje²²⁰. Kitos intonacinės ir ritminės smuiko ir dumplinių instrumentų muzikos sąsajos su senąja tradicija dar turėtų būti geriau iširtos.

Išvados

Kupiškio vls. nuo seno buvo paplitę įvairūs styginiai (lentelės smuikas, pūslinė, kanklės), saviskambiai (*bandūrėlis*, terkšlė, kleketas) instrumentai ir membranofonai (būgnas, būgnelis). Tyrimas leido pastebėti archajiškų penkiastugių kanklių sąsajas su vestuvių atsiskyrimo apeigomis jaunosios pusėje ir išryškinti šokių vietą šių kanklių repertuare. Vis dėlto XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje (kai kur ir vėlesniais dešimtmečiais), kaip jau pažymėjo ir kiti autoriai, labiausiai buvo vertinami senieji pučiamieji muzikos instrumentai ir ypač vienaarūšių instrumentų (ragų, skudučių ir dviejų–keturių lumzdelių) ansambliai. Jais kupiškėnai muzikavo per visus kaimo bendruomenės papročius ir šventes, taip pat ir bažnyčioje. Jaunimas mėgo grupėje muzikuoti ir lūpinėmis armonikėlėmis (*vargonėliais*) ar net *bandūrėliais*. Šiais instrumentais grožimasi ir žavimasi, pabrėžiamas jų aukštas ir skambus tembras bei garso stiprumas. Kita vertus, muzikavimą jais tarpukariu jau prireikė gaivinti.

XIX–XX a. pradžioje gimę kupiškėnų muzikantai puikiai mokėjo ne tik pūsti senuosius pučiamuosius instrumentus, bet ir griežti dumpliniais instrumentais arba smuiku, klarnetu. XX a. pirmojoje pusėje net ir per vestuves kapelose su armonika ir smuiku kupiškėnai neretai pūsdavo ne klarnetą, o lumzdelį. Prisidėdavo būgnas, strykinio boso nebūdavo.

Taip pat ir XX a. antrojoje pusėje kai kurie kupiškėnai muzikantai grojo lumzdeliu arba smuiku, nors jau XX a. viduryje (ir juolab XX a. antrojoje pusėje) daugelis griežė dumpliniais muzikos instrumentais. Kupiškio vls. buvo paplitusios Peterburgo ir Vienos (ar „Hohner“) armonikos. Jų ir 1935 m. įrašytos Pyragių lumzdelių muzikos tonacijos sutampa (F, C, G, D). Be to, kupiškėnai mėgo bandoniją ir ypač koncertiną, pasižyminčią aukštu, skaidriu tembru, atitinkančiu senajai muzikavimo pučiamaisiais instrumentais tradicijai būdingą įvaizdį.

²¹⁹ Baika A. *Kaimo armonikos*, p. 114, 158.

²²⁰ Pvz., papildo pirmos dalies visi lyginiai taktai (MFA KF 6010/2), lendlerio devintos eilutės pradžia (MFA KLF 6010/22), pat. K. Mickevičius, transkribavo E. Vyčinas; polkos „Šėskus gauda voverytį“ antros dalies eilučių užbaigos (pat. J. Stankevičius, žr. *Lietuvių liaudies smuiko muzika. 100 kūrinių*, p. 96); plg. Pandėlio polkos antros dalies visi nelyginiai taktai abiejose partijose; su skudučių partijomis galima sieti ir antro smuiko partijos ritminius piešinius su pauzėmis taktų pradžioje (pat. Mikas Marciukas ir Kazys Latvėnas, gyv. Vabalninko vls., Biržų apskr., žr. *Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika*, p. 182–183).

XX a. viduryje ir antrojoje pusėje senieji muzikavimo židiniai išliko Kupiškio vls. centre (Kupiškio apylinkėje) ir šiaurės rytuose (Virbališkių apylinkėje, stiprios sąsajos su Pandėlio vls.). Beveik išnyko stiprus, su salamiestėnais susijęs senojo muzikavimo židinys šiaurvakarinėje valsčiaus dalyje, tačiau daug muzikantų užrašyta pietvakarinėje dalyje (Panevėžio kryptimi).

XIX a. pabaigos–XX a. pirmosios pusės kupiškėnų instrumentinio repertuaro žanrai labai įvairūs. Instrumentinių ansamblių (išskyrus polifoniškus skudučius ir ragus) repertuaro pagrindą sudarė įvairūs senieji tradiciniai šokiai. Didelę jų dalį sudarė sutartinių ir *kapelijų* šokiai (pasitaikė ir ratelių, žaidimų) bei polkos, maršai ir dainos. Stiprios instrumentinio ir vokalinio muzikavimo sąsajos. Instrumentinės muzikos sankloda taip pat įvairi: nuo monofonijos iki burdono, linearinės polifonijos, paralelinių tercijų bei vėlesnio, homofoninio daugiabalsumo. Kūrinių forma gali būti laisva (piemenų signalai, tiriavimai) arba ciklinė (instrumentinė polifonija, sutartinės, *kapelijos*) bei uždaros vienos dalies ar dviejų panašių ar kontrastingų dalių. Senujų šokių muzikos ritmika pasižymi skudučių, ragų muzikai ir sutartinėms būdingomis sinkopėmis.

XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje gimę kupiškėnų muzikantai grieždavo daug įvairių tradicinių šokių, taip pat kadrilių ir polkų, valsų, maršų. Tačiau jų repertuare išnyko sutartinių, *kapelijų* šokiai bei kitokie senieji šokiai ir dainos. XX a. 3–4-ąjį dešimtmečiais gimusių muzikantų repertuare daugiausia polkų ir valsų. Retas kuris muzikantas dar grieždavo ir kitus tradicinius šokius, pritardavo dainoms.

XX a. vidurio ir antrosios pusės kupiškėnų instrumentinėje muzikoje išlaikyta dviejų, paprastai kontrastingų dalių forma. Tik kai kurie vėliau prigiję kūriniai, polkos, valsai ir maršai, yra trijų ar dėl stilizuotų sovietmečio kapelų repertuaro įtakos net ir keturių dalių. Taip pat ir kai kurios muzikos stiliaus ypatybės (sinkopinė ritmika, melodinė puošyba, polkos, imituojančios paukščių giesmininkų lakštingalos, vyturio / treles) leidžia teigti, kad to meto instrumentinė kupiškėnų muzika, nepaisant milžiniškų sovietinės okupacijos, Antrojo pasaulinio karo ir pokario sukrėtimų, nenutraukė gyvybinių saitų su senąja tradicija.

Kupiškio valsčiaus folkloro ansambliai: egzistuojantys ir nebe...

Aušra Zabieliene

Įvadas

Kiekvienas meno kolektyvas, kad ir kokio žanro būtų, turi pradžia, veiklos istoriją, tos istorijos tęsinį arba pabaigą. Nagrinėjant įvairių folkloro ansamblių veiklą, autorę domino daugybė tokio fenomenalaus reiškinio kaip folkloro ansamblių veiklos aspektai. Tai – veiklos motyvacija, apranga, muzikavimo tradicijų tęstinumas, repertuaro sudarymo, pasirinkimo kriterijai, koncertų geografija ir t. t.¹ Tačiau iki šiol liko neanalizuotas dar vienas ansamblių veiklos aspektas, beje, jo nekludė ir kitų mokslininkų žvilgsniai.

2012 m. rugsėjo 25–27 d. kartu su būriu kitų mokslininkų buvau pakviesta į „Versmės“ leidyklos ir Kupiškio etnografijos muziejaus darbuotojos Aušros Jonušytės organizuotą etnografinę ekspediciją. Rinkdama lauko tyrimų medžiagą apie Kupiškio krašto folkloro ansamblius pastebėjau išskirtinį dalyką. Šis valsčius iš kitų mano apvažiutų ir daugiau kaip dešimtmetį tyrinėtų išsiskiria tuo, kad čia daug nebeegzistuojančių kolektyvų. Todėl nusprendžiau, kad šio straipsnio tikslas ir bus išnagrinėti pagrindines priežastis, lėmusias aštuonių Kupiškio valsčiaus folkloro ansamblių išnykimą. Straipsnio objektas – tradicinio folkloro ansambliai² ir jų veiklos realijos. Straipsnyje pateikiamas folkloro ansamblių su(si)kūrimo, veiklos ir dabartinės situacijos (egzistavimo arba veiklos nutrūkimo) tyrimas paremtas atskirų atvejų analize. Duomenys kaupti struktūrinio arba laisvo pokalbio būdu. Naudoti analitinis aprašomasis ir lyginamasis metodai.

Veikiantys ansambliai

Prieš vykdama į ekspediciją visuomet tyrimą pradėdau nuo aiškinimosi, kiek tame krašte esama veikiančių folkloro kolektyvų. Šiuo atveju Kupiškio savivaldybės kultūros ir švietimo skyriaus vedėjo pavaduotojas Vytautas Knizikevičius pateikė duomenis apie tris Kupiškio rajono folkloro kolektyvus. Tai – Kupiškio rajono Salamiesčio pagrindinės mokyklos vaikų folkloro kolektyvas „Vijūnytė“, vadovė Alma Pustovaitienė, Kupiškio kultūros centro suaugusiųjų folkloro ansamblis „Kupkėmis“, vadovė taip pat Alma Pustovaitienė ir Kupiškio rajono Adomynės laisvalaikio centro suaugusiųjų kolektyvas „Jara“, vadovė Vaiva Mališauskienė. Gavus šių kolektyvų kontaktinius duomenis, buvo sudėliotas ekspedicijos maršrutas, suderintas susitikimų su šių trijų kolektyvų

¹ Zabieliene A. *Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje. Etnologinis aspektas*, Vilnius, 2010.

² Kalbėdami apie tradicinio folkloro ansamblius turėsime omenyje tuos folkloro ansamblius, kurių repertuaro pagrindą sudaro ansamblio atstovaujamo krašto dainos ar šokiai. Šių ansamblių nariai dažniausiai yra vietos gyventojai, tiesiogiai tęsiantys gyvasias savo tėvų ir senelių muzikavimo tradicijas. Pats repertuaras daugiausia surinktas iš vietinių pateikėjų arba ansamblio narių (buvę etnografiniai ansambliai). Taip pat šiai ansamblių kategorijai priskirsime miestų folkloro ansamblius, kurie jau ne visada atlieka tik savo reprezentuojamo krašto ar regiono muzikinį repertuarą. Šių folkloro ansamblių nariai atkuria nutrūkusias muzikavimo tradicijas. Senąsias dainas ar šokius jiems tenka ne prisiminti, o jau mokytis. Šių ansamblių repertuaras surenkamas iš įvairių šaltinių: tai ir ekspedicijų metu apklausti pateikėjai, ir archyviniai garso įrašai, ir įvairūs dainynai.

1 pav. Adomynės
dvaras. 2013 m.
A. Zabielenės nuotr.

vadovais ir dalyviais laikas. Vėliau, jau ekspedicijos metu, paaiškėjo, kad Alizavos pagrindinėje mokykloje veikia vaikų folkloro ansamblis „Sodėlis“, kuriam vadovauja Žydrūnė Rakauskaitė, o Antašavos kultūros namuose nuo 1987 m. dainuoja „Sidabrinė gija“ (vadovė Virginija Ramanauskienė).

Pirma pažintis su Adomynės laisvalaikio centro suaugusiųjų kolektyvo „Jara“ vadove Vaiva Mališauskiene įvyko gražiam 1998 m. restauruotame mediniame dviaukščiame klasicistinio stiliaus Adomynės dvare. Išlikusiose dvaro gonkose ir vyko mūsų pokalbis (1 pav.). V. Mališauskienė ir prie jos prisijungusi Adomynės laisvalaikio centro vadovė Rima Lapienienė pasakojo, kad pirmieji Adomynės kultūros namai buvo įkurti dar 1955 m. buvusioje parapijos salėje. Žmonės šiame miestelyje buvę labai aktyvūs: vaidino, šoko, grojo ir dainavo. Veikė mišrus choras, kuriam vadovavo puikus specialistas, žmonių labai gerbiamas vargonininkas Jonas Karosas. Nuo kultūros namų įkūrimo per 57 veiklos metus keitėsi vadovai, vieni buvo aktyvesni, kiti pasyvesni. Geru žodžiu minimos nuo 1957 m. Adomynės bibliotekai ir meno saviveiklai vadovavusi Ona Bačiulytė-Rimkuvienė, 1963 m. ją pakeitusi Aldona Rimšienė, vėliau kultūrinę Adomynės gyventojų veiklą aktyviai puoselėjo kultūros namų direktorė Laima Maniušienė ir meno vadovė Rožė Gikytė-Lapienienė. Nuo 1994 m. Adomynės laisvalaikio centrui vadovavo, net spektaklius kūrė Aldona Matarienė. O 2002 m. buvo sumanyta šiame krašte gyvenančius ir iš šių vietų kilusius žmones sukviesti į Antaninių šventę, nes Adomynė nuo seno garsėjo Šv. Antano atlaidais. Kaip tik nuo tos pirmos Antaninių šventės „Jaros“ folkloro ansamblis ir pradėjo skaičiuoti savo gyvavimo metus. Jį įkūrė Sandra Kirdienė ir Rima Lapienienė. Vėliau kurį laiką kolektyvui vadovavo Sigutė Kovienė, o nuo 2011 m. kovo 1 d. „Jaros“ folkloro ansamblui vadovauja jauna, energinga meno vadovė Vaiva Mališauskienė. Ansamblis yra pagrindinis tradicine jau tapusios Antaninių pakermošio šventės dalyvis, taip pat rengia Adventines popietes, Užgavėnes, Derliaus šventę, visuomet mini Motinos dieną. Reikšminga yra tai, kad net aštuoni „Jaros“ dalyviai giedojo (dalis ir dabar gieda) bažnyčios chore ir per laidotuves. 1929 m. gimusi pateikėja pasakojo, kad bažnyčioje ir

per laidotuves giedoja nuo paauglystės. Bažnyčios chore ji giedoja iki 1958 m. „Retkarčiais ir dabar laidotuovėse pagiedu, kai kas nors paprašo.“³

Kitas, kaip patys prisistato, – etnografinis kolektyvas „Sidabrinė gija“, 2007 m. gražiai atšventęs veiklos 20-metį, savo gretose turi ir Antašavos, ir Uoginių kaimo dainininkų, kuriems vadovauja Virginija Ramanauskienė. Apie šį ansamblį išsamiai rašė Jurgita Žiukaitė, tad plačiau ties juo ir neapsistosime⁴.

Mokslininkai pastebi, kad žmonių pasaulėžiūrą, vertybes, tarpusavio ryšius, jų tapatumą ir pokyčius formuoja aplinka, kultūros paveldas, socialinės ir istorinės jų perėmimo, naudojimo ir įprasminimo sąlygos⁵. Ryškiausias kultūrinio paveldo ir kultūrinio tapatumo naudojimo ir įprasminimo pavyzdys Kupiškyje yra folkloro ansamblis „Kupkėmis“. Jam nuo 1995 m. vadovauja Alma Pustovaitienė. Ekspedicijos metu 2012 m. rugsėji ansamblio branduolį sudarė 20 dalyvių – 12 moterų ir 8 vyrai. Grojama bandonija, smuiku, birbyne, kanklėmis, basetle, ragais, skudučiais, daudytėmis. Apie šio kolektyvo atsiradimą, jo pradžią paprašyta papasakoti ansamblio vadovė prisiminė:

„Tuo metu aš vadovavau kitam ansamblui – Paketurių kaimo „Vidumedžiui“, o Kupiškio mieste nebuvo nė vieno folkloro kolektyvo, todėl Vandos Samulionienės ir Vilijos Mor-kūnaitės paraginta ir subūriau „Kupkėmį“. Veiklą pradėjome nuo Sekminių gegužinės ir visai greitai išibėgėjome kaip reikiant.“⁶

Jau kitais metais buvo sukurta Vėlinių programa, kuri, atliekama miesto kapinėse, tapo prasminga tradicija. Mėgstamos ir kitos kalendorinės šventės. Ansambliciai švenčia Jurgines, Jonines, Užgavėnes, rengia Adventines vakarones. Ypač reikšmingas buvo 2000 m. pagal Vandos Rastenytės-Balsienės scenarijų „Kupkėmio“ pastatytas etnografinis vaidinimas „Vesėlios anoj šaly“. Apie šią garsiąją „Kupiškėnų vestuvių“ tradicijos tąsą straipsnio autorė jau yra rašiusi⁷. Ansamblis aktyviai koncertuoja ne tik Kupiškio rajone, bet ir visoje Lietuvoje. Yra dalyvavęs ir įvairiose televizijos laidose: „Duokim garo“, „Gero ūpo“, „Krašto garbė“. Tačiau didžiausia šio ansamblio vertybė yra sukauptas didžiulis Kupiškio krašto muzikinis repertuaras, kurį sudaro jau gerokai per 200 kupiškėnų tarpe atliekamų dainų ir sutartinių, per 100 šokių ir ratelių. Repertuaras rankiotas po kruopelytę, mokyta iš šviesiausių Kupiškio krašto žmonių. Pati ansamblio vadovė minėjo, kad „įsidėjusi į kuprinę sunkų magnetofoną dviračiu esu apvažiavusi Miliūnus, Antašavą, Puponis, Varniškius“⁸. Šiose ekspedicijose surinktos dainos tapo „Kupkėmio“ repertuaro pagrindu. Taip pat šią medžiagą Alma Pustovaitienė sėkmingai panaudoja dirbdama ir su kitu ansambliu. Tai – Salamiesčio pagrindinės mokyklos vaikų folkloro ansamblis „Vijūnytė“. Šį gausų (27 nariai) jaunųjų folkloro

³ Pokalbis su Kupiškio r. Adomynės kaimo folkloro ansamblio „Jara“ dalyve O. Birkuviene. 2012 m. rugsėjis.

⁴ Žiukaitė J. Dvidešimtmetė „Sidabrinė gija“ dainuotų nors ir kasdien, Kupiškėnų minčių priedas *Vėrinys*, 2007, geg. 19, p. 4.

⁵ Merkienė I. R. Karšatis ir laidotuvės, *Šiaurės Lietuvos kultūros paveldas 1. Papročiai*, Kaunas, 2007, p. 137–159.

⁶ Pokalbis su Kupiškio miesto folkloro ansamblio „Kupkėmis“ vadove Alma Pustovaitiene, 2012 m. rugsėjis.

⁷ Zabieliene A. Trejos kupiškėnų vestuvės, *Liaudies kultūra*, 2004, nr. 1, p. 29–33; Zabieliene A. Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnografinis aspektas, Vilnius, 2010.

⁸ Pokalbis su Kupiškio miesto folkloro ansamblio „Kupkėmis“ vadove Alma Pustovaitiene, 2012 m. rugsėjis.

entuziastų būrį nuo 2000 m. rugsėjo auklėja, pažindina su tradicijomis, Kupiškio krašto dainomis ir šokiais taip pat Alma Pustovaitienė. Apie šį kolektyvą išsamiai rašiusi Jurgita Žiukaitė pažymi, kad „Vijūnytės“ veiklos kryptis – savo krašto liaudies kūrybos propagavimas, ir kolektyvo nariai vienbalsiai tvirtina, jog jiems ši veikla labai patinka, o iš spindinčių vaikų akių matyti, kad juos vienija prasmingos saviraiškos siekis, noras populiarinti savo krašto tradicijas, išsaugoti ir išlaikyti tarmę⁹. Kalbant su ansamblių vadovais apie savo krašto etnokultūros puoselėjimą ir populiarinimą, buvo akcentuoti du būdai. Vienas – renginiai, šventės, vakaronės, kitas – tai folkloro rinkimas, kūrybinės stovyklos. Šį būdą išbandė ir „Vijūnytės“ ansamblio vaikai. Folkloro rinkimas ekspedicijose yra ypač svarbi edukacinė veikla. Bendras darbas ir tikslas – rinkti savo krašto žmonių kūrybinį palikimą – sutvirtina ansamblio dalyvių tarpusavio ryšius. Vaikai, patys rinkdami dainas, tautosaką, švenčiantys šventes natūralioje kaimo aplinkoje, kaip pažymi Inija Trinkūnienė, labiau vertina ir geriau suvokia jų turinį.

„Per ekspedicijas surinktos medžiagos – dainų, pasakų, šokių ar žaidimų – poveikio efektas keleriopas: suvokiamas ne tik kūrinio meninis vaizdas, bet išlieka ir pateikėjo atlikimo maniera, pagaliau pati situacija, kai kūrinys buvo užrašinėjamas.“¹⁰

Geriausia, kai pradedama nuo artimiausių apylinkių. Tuomet surinkta folklorinė medžiaga atspindi vietines tradicijas. Ekspedicijų dalyviai gali geriausiai ir tiesiogiai iš pateikėjų perimti konkrečiam kraštui būdingą tradicinį muzikavimo stilių. Kadangi Salamiestis anksčiau garsėjo skudučiais ir ragais, „Vijūnytės“ ansamblio vaikai taip pat noriai skudučiuoja – tęsia savo tėvų tradicijas. Ypač sėkmingi buvo 2005 m., kai balandžio 17 d. Kaune vykusiame respublikiniame vaikų ir moksleivių liaudies kūrybos atlikėjų konkurse „Tramtatulis“ ansamblio skudutininkai tapo laureatais.

Dar vienas „gyvas“ Kupiškio valsčiaus ansamblis yra Alizavos pagrindinės mokyklos vaikų folkloro ansamblis „Sodėlis“, kuriam vadovauja Žydrūnė Rakauskaitė. Vadovė šį ansamblių įkūrė 2009 m. Sėkmingai penkerius metus gyvavęs ansamblis dėl abejingo, o gal ir tendencingo mokyklos vadovybės požiūrio vienus metus buvo nutraukęs veiklą, nes vadovei buvo sumažintas darbo krūvis. Tačiau Žydrūnės Rakauskaitės entuziazmo dėka veikla visiškai užgesusi nebuvo. Greitai buvo vėl suburtas ansamblio branduolys, dainuojamos sutartinės. Dvi „Sodėlio“ vaikų įdainuotos sutartinės kartu su kitomis yra 2013 m. rudenį išleistoje ir visuomenei pristatytoje kompaktinėje plokštelėje. Ansamblis, tik atnaujinęs veiklą, dalyvavo edukaciniame projekte, o jau 2014 m. mokslo metų pabaigoje – Panevėžio rajone organizuotose Vaikų Sekminėse. Vadovė pokalbio metu pabrėžė, kad gaus ar negaus už vadovavimą ansambliui atlyginimą, bet vis tiek dirbs, nes negali likti abejinga didžiuliam vaikų norui muzikuoti. Kadangi mokyklos Alizavoje dar neplanuojama uždaryti (Lietuvoje 1998–1999 m. buvo 2 375 mokyklos, o 2010–2011 m. liko 1 321 mokykla¹¹. Matematika paprasta – per dešimt metų buvo uždarytos 1 054 mokyklos), tai tikėkimės, kad „Sodėlis“ gyvuos dar ilgus metus.

⁹ Žiukaitė J. „Vijūnytė“ – savo krašto tradicijų puoselėtoja, *Kupiškėnų mintys*, 2005, geg. 7, p. 6.

¹⁰ Trinkūnienė I. Vaikų folkloro ansamblių auklėjamoji reikšmė, *Liaudies kūrybos palikimas dabarties kultūroje*, Kaunas, 1989, p. 101.

¹¹ Prieiga per internetą: <http://www.respublika.lt>.

Nebeveikiantys ansambliai

2 pav. Virbališkių pagrindinės mokyklos vaikų etnografinis ansamblis. Antroje eilėje centre iš kairės – Kazimiera Danutė Sokienė ir Aldona Švelnienė. KEM

Būtent mokyklos uždarymas ir buvo ta priežastis, kodėl neliko Virbališkių pagrindinės mokyklos etnografinio ansamblio (2 pav.). Atšventusi garbingą 135 metų jubiliejų, mokykla tapo šiuolaikinei Lietuvai neberekalinga ir nebepakeliama našta. 2009 m. uždarius mokyklą, nebeliko ir mokyklos pasididžiavimo – mokinių etnografinio ansamblio. Jį 1971 m. įkūrė mokytojos Kazimiera Danutė Sokienė ir Aldona Švelnienė. Būtina pasakyti, kad buvo vadovauta labai gerai jaučiant, gerai suvokiant, koku keliu reikia eiti. Juk tuo metu, būtent apie 1970 m., vaikų ansambliai Lietuvoje tik pradėjo kurtis¹², jų veiklos gairės dar tik ryškėjo. Vienas pirmųjų tokių ansamblių ir buvo Virbališkių pagrindinės mokyklos vaikų etnografinis ansamblis, ir Kupiškio kraštas galėjo pelnytai juo didžiuotis. Jau pirmajai ansamblio programai buvo naudota tik pačių mokytojų ir jaunųjų kraštotyrininkų nuo 1965 m. iš artimiausių apylinkių – Virbališkių, Laukminiškių, Gindvilių, Vėžionių kaimų surinkta medžiaga. Pirmoji programa buvo dar visai trumputė: 5 dainos, 4 rateliai ir 1 šokis, tačiau atlikta prieš respublikinę kraštotyrininkų konferenciją Kupiškyje, ji buvo įvertinta labai gerai. Antroji programa jau buvo kur kas didesnė, ji rodyta per televiziją, plačiai aprašyta rajono ir respublikos spaudoje, rodyta rašytojui Juozui Baltušiiui, Aukštaitijos kraštotyrininkams, mokytojams, koncertuota Alizavoje, Juodupėnuose. Veiklai išibėgėjus, kolektyvas koncertuodavo maždaug 10–12 kartų per metus. Apvažiuoti svarbiausi Lietuvos folkloro festivaliai: „Ant marių krantelio“, „Skamba skamba kankliai“ ir kt. Dalyvauta televizijos laidose „Kupiškėnų vakaronė“, „Tele bim bam“, „Užėikit, sveteliai“. Nuo 1991 m. iki 1994 m. beveik kasmet ėmė keistis ansamblio vadovės, o maždaug nuo 1995 m. ansamblis pasivadino „Narštupėliu“ (3 pav.) ir jam vadovavo etnokultūros mokytoja Lidija Mačiulienė. Lietuvių kalbos mokytoja Palmira Keršulytė pasirūpino nauja ansamblių apranga. Kolektyvas aktyviai koncertavo, parengė naują programą

¹²Zabielienė A. Etnokultūrinio tapatumo raiška: Varėnos rajono vaikų folkloro ansambliai, *Lituanistica*, 2010, t. 56, nr. 1–4 (79–82), p. 144–154.

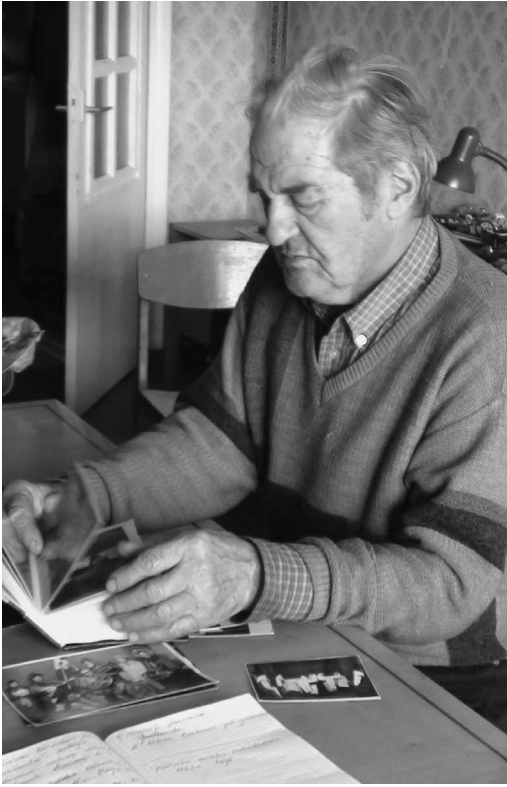
„Aik, sasuta, daržėlin“, dalyvavo vaikų folkloro šventėje „Aš pasėjau veina popą“ Telšiuose. 1997 m. gautas kvietimas ir dalyvauta Respublikinėje moksleivių ir jaunimo dainų šventėje, o kitais metais – ir Pasaulio lietuvių dainų šventėje. Šią gražią ir labai prasmingą koncertinę veiklą lydėjo nepertraukiamas kraštotyros darbas, pradėtas mokykloje dar 1965 m. Tad šio ansamblio praradimas Lietuvos etnokultūrai yra daugiau negu skaudus. Uždarius mokyklą, neliko ir ansamblio.

3 pav. Virbališkių pagrindinės mokyklos vaikų folkloro ansamblis „Narštupėlis“. KEM

Kita priežastis, dėl kurios įkurti ansambliai nustoja egzistavę, yra vadovų išėjimas. Būtent dėl šios priežasties nebeliko visų kitų septynių Kupiškio valsčiaus ansamblių. Net keturis kolektyvus – Paketurių kaimo suaugusiųjų etnografinį ansamblį „Vidumedis“, vaikų folkloro ansamblį „Armojėlis“, paauglių kolektyvą „Vijūnas“ ir stilizuoto folkloro grupę „Dėnoja“ įvairiu metu įkūrė Alma Pustovaitienė. Vėliau, nebeaprepdama įvairiausių darbų, suburtų kolektyvų neturėdama kam perduoti, juos vadovė apleisdavo. Kaip tai vertinti? Nežinau. Puiki Kultūros centro specialistė, Salamiesčio pagrindinės mokyklos muzikos mokytoja, tikra savo darbo žinovė, dviejų ansamblių – „Kupkėmis“ ir „Vijūnytė“ įkūrėja ir vadovė – tai tas pats žmogus. Gal čia ir yra šuo pakastas? Ar įmanoma suspėti dar daugiau? Įkurdavo vadovė ansamblį, įsukdavo jo veiklos ratą, pragyvuodavo jis metus, kitus ir nerasdavo tinkamo vadovo, kuriam galėtų kolektyvą ramia širdimi perduoti. Problema akivaizdi – specialistų trūkumas, antra vertus, gal reikia prieš buriant žmones gerai pasverti ir įvertinti savo galimybes.

Dar trys patys seniausi Kupiškio valsčiaus folkloro kolektyvai baigė egzistavimą dėl to, kad išmirė didžioji dalis jų dalyvių, paseno vadovai, praktiškai nebeliko kam juose dainuoti. Tai – Puponių kaimo etnografinis ansamblis¹³, Naivių kaimo folkloro ansamblis „Obelėlė“ ir

¹³ Žebrytė J., Janušas V. Puponių dainininkai, *Kupiškėnų enciklopedija*, p. 703.

4 pav. Vladislovas Ruplėnas.
2013 m. A. Zabilienės nuotr.

5 pav. Šimonių etnografinis
ansamblis. Centre sėdi
V. Ruplėnas. KEM

6 pav. Paminklas Šimonyse etnografinio ansamblio 40-mečiui. 2013 m. A. Zabielenės nuotr.

garsusis Šimonių kaimo etnografinis kolektyvas. Pastarojo veikla nutrūko 2001 m. jo vadovui Vladislavui Ruplėnui išėjus į pensiją (4 pav.). Tai buvo vienas pirmųjų ansamblių Lietuvoje, tad jis mums ypač svarbus (5 pav.). 1959 m. jį įkūrė mokytojas Vladas Zinkevičius, o jo pirmoji sudėtis buvusi tokia: A. Braknienė, K. Adomelienė, O. Burkauskienė, M. Geležienė, K. Pajarskienė, E. Paknienė, Z. Valickienė¹⁴. Pirmasis viešas pasirodymas įvyko Kupiškėje 1961 m., kur buvo dainuojamos dainos: „Unt aukšto kalnalio“, „Tai gražumai duktarytas“, „Sveiki gyvi svėteliai“, „Nedėlios rytėli“.

Ilgametė dainininkė Aldona Braknienė, paprašyta prisiminti jų ansamblio pirmuosius žingsnius, pasakojo: „Vietiniai žmonės į mūsų koncertą ėjo kaip ir pasišaipydami. Girdi – bobos susirinko koncertuoti.“¹⁵ Vėliau jau tie patys šaipūnai prašėsi priimami į ansamblį. 1962 m. V. Zinkevičiui išvykus iš Šimonių miestelio, ansambliui trumpai vadovavo E. Viskantaitė, o nuo 1963 iki 2001 m. (38 metus) – V. Ruplėnas. Jis yra kilęs iš Biržų rajono, baigęs Panevėžio muzikos technikumą ir jau per 40 metų gyvena Šimonyse. Per daugiau kaip 40 ansamblio veiklos metų apkeliauta visa Lietuva, dalyvauta beveik visose rajoninėse ir respublikinėse šventėse, etnografinių ir folkloro ansamblių konkurse „Ant marių krantelio“ Rumšiškėse, Kupiškio miesto 465-ųjų įkūrimo metinių minėjime. Ansamblis dalyvavo I ir II pasaulio lietuvių dainų šventėse (6 pav.). Šis ansamblis Lietuvos etninės kultūros gaivinimo ir puoselėjimo istorijoje yra įrašęs dar vieną, o gal net ir svarbiausią puslapį. Būtent šio ansamblio narių dėka buvo atgaivintos žymiosios „Kupiškėnų vestuvės“¹⁶.

Visi Kupiškio valsčiaus folkloro kolektyvai – ir egzistuojantys, ir jau ne – saugojo ir tebesaugo senąsias šio krašto muzikavimo tradicijas. Ir nors tradicijos apibrėžime ir akcentuojami perimamumo, saugojimo ir išliekamumo aspektai, vis dėlto etnomuzikinė tradicija, kad ir kokiame krašte gyvuotų, yra ne statiškas, pastovus objektas, o dinamiškas, įvairuojantis ir kintantis procesas. Tradiciją keistos skatina daugybė veiksnių – visų pirma žmogiškasis faktorius, taip pat globalizacija, deteritorizacija, įvairios medijos, politinių sistemų, individualių vertybių, gyvenimo būdo ir tempo kaita¹⁷.

¹⁴ Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštynas, b. nr. 6733, l. 14.

¹⁵ Ten pat.

¹⁶ Zabielenė A. Folkloro ansambliai dabartinėje Lietuvoje: etnologinis aspektas, Vilnius, 2010.

¹⁷ Tomlinson J. Globalizacija ir kultūra, Vilnius, 2002.

Išvados

Kupiškio valsčiuje aprašyti penki folkloro kolektyvai aktualizuoja ir įprasmina senąją muzikinę šio krašto paveldą. Jų istorijos, veiklos sąlygos, dalyvių amžius ir vadovai yra skirtingi, tačiau jie visi turi vieną bendrą bruožą – reprezentuoja Kupiškio kraštą, kuris gali būti drąsiai vadinamas folkloro ansamblių lopšiu.

Nebeegzistuojantys net aštuoni ansambliai nutraukė veiklą dėl trijų priežasčių.

Vienas ansamblis iširo, nes buvo uždaryta mokykla ir nebeliko vieno seniausių Lietuvoje Virbališkių pagrindinės mokyklos vaikų folkloro ansamblio.

Keturi ansambliai iširo dėl žmogiškojo faktoriaus – juos visus įkūrusi vadovė Alma Pustovaitienė nerado sau pamainos – kitų vadovų, o pati dirbti su įkurtais kolektyvais nebeturėjo galimybių.

Trys seniausi Kupiškio krašto kolektyvai baigė veiklą dėl demografinių priežasčių. Visoje Lietuvoje kaimas sensta. Senieji dainininkai ir jų vadovai išmirė arba yra labai garbingo amžiaus, o nauji nariai į jų vietą nebeatėjo.

Muzikos leksika *Kupiškėnų žodyne*

Violeta Černė

Vienoms realijoms pakeitus kitas, kinta ir leksika. Ištisi žodžių lizdai pamažėlio traukiasi iš žmonių lūpų ir nugula į žodynų puslapius. *Katusudáu! Katusukè!* Taip, matyt, nusistebėtų kalbočiai, kurių vaizdūs pasakojimai sugulė *Kupiškėnų žodynan*. Šiandien jau reikia paieškoti vietinio žmogaus, ten gimusio, ten augusio, ten senatvės sulaukusio ir dar mokačio ar norinčio šnekėti salamackai, papilietiška, pandėlietiškai ar šimonietiškai. Dialektologai yra atkreipę dėmesį, kad uteniškių tarmės plotas plečiasi stumdydamas anykštėnus ir kupiškėnus¹.

Šiame rašinyje, remiantis Klementinos Vosylytės aiškinamojo *Kupiškėnų žodyno*² I–IV tomų medžiaga, detaliau aptariamas leksikos sluoksnius, susijęs su Kupiškio krašto muzikos pasauliu, t. y. muzikos instrumentų, šokių vardai, veiksmožiniai leksikos vienetai, parodoma dainų pavadinimų įvairovė, muzikinė frazeologija. Prireikus aptariamoji medžiaga lyginama su bendrinės lietuvių kalbos leksika.

Muzikos reikšmė žmogui, polinkis linksintis, dainuoti, šokti, požiūris į dainą, giesmę, į dainuojantįjį ar grojantįjį, mokėjimas gėrėtis, gebėjimas ne tik klausyti, bet ir girdėti atsiskleidžia konkrečiuose aptariamojo žodyno pavyzdžiuose. Tai byloja poetiškos eilutės, pvz., „taĩ gražėi išvó.rstó. dainó.[s] žó.del'ús Kp;“ (žr. *dainà* 1. I 318). Vaizdingai papiliečiai sakydavo apie jiems itin patikusią, juos jaudinusią dainą: „t'ókæ graži tó. dá.ina | kat p'rė. šir'dá.s kabi.nas Ppl“ (žr. *priē* III 329), panemuniečiai apie vyrų giedojimą: „virai kad 'gieda | tai ned žibureĩ gæĩsa PnmR“ (žr. *giedót* 1. I 660). Dainos keliaudavo iš kartos į kartą, jos buvo perduodamos nelyginant brangiausias šeimos turtas: „čæ dó. má.mó.z bá.bó.z dai'nuotó.z daĩnó.s Kp;“ (žr. *dainà* 1. I 318). Matyt, ne viena kupiškietė galėtų pasakyti: „dainú. tai aš 'mók'u bai'sib'ji. <...> Alz“; ne vien salamiestėnai su gailesčiu prisimintų dainų šventes, į kurias kelią pastojusi pati gamta: „tė.p' lí.jó. kė.p' iš' 'viedró. | næbanuvaž'ó.vó.m dainú. š'viñta.n Slm“ (žr. ten pat). Žodyne atsispindi anų laikų įpratimai, palinkimai: „tadù bú.vó. madà dai'nuot' | ratė.lei aĩt' ir dai'nuot' Plvn;“ (žr. *dainúot* I 318). Tuo abejoti neleidžia Šimonių parapijoje užrašytos „melodijos“: „kàz dó. dainó.vimas | næt laukai sæũdžæ Šmn“ (žr. *dainòvimas* I 318), „nó. dainú. laukai l'u.'l'uojà Šmn“ (žr. *dainà* 1. I 318); tą liudija sakiniai iš Panemunio, Pandėlio: „tai tì dai'nuojæ | tai tì dai'nuojæ | næt laukai skuĩba PnmR“; „kur aĩni | kur va'ž'uoji | ir skuĩba laukai dai'nóm Pnd“ (žr. *skambét* 3. III 696). Daina lydėjo žmogų sunkiuose darbuose: „má.[s] senæú aĩnam dí.rptu. | dai'nuojæm | linú. rá.utu. | dai'nuojæm | rug'ú. ri.štu. | dai'nuojæm | 'šienó. 'graptu. | dai'nuojæm Kp;“; „aš ir a'kėdama dai'nuodavau | ir kó.rvas malždamà dai'nuodavau | <...> Kp;“ (žr. *dainúot* I 318). Daina nuramindavo širdį, uždainavus praeidavo noras pasibarinėti: „kė.p ir bari'netis jĩmdavó.m | tai geræú | só.kó.m | uždai'nuokim Pl;“ (žr. *iĩt* 42. II 13). Kiek daug sudėta į sakinį „žmóna.z daĩnaz dainó.vó. ir ó.šaras 'liejó. Skp.“ (žr. *dainà* 1. I 318), kiek ilgesio praėjusioms dienoms pasakyme „dabaĩ kė.p iš pu.s'tĩna. | neĩ ba dainú. | neĩ ba 'šók'u. | nei vė.l'n'ó. Kp;“ (žr. ten pat). Matyt, rastūsi ir daugiau moterų,

¹ Stundžia B. Tarmės sulaukė savo metų, *Gimtoji kalba* 1, 2013, p. 3–8.

² Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas*: 1–2007; 2–2010; 3–2012, 4–2013, Vilnius, Lietuvių kalbos institutas.

kurios, kaip ši kuprelišketė, galėtų saviškiams drožti į akis: „nə'butum prisi'kɔri.s | tai až gi.ví.n'če ir dai'nuočə pɔ. anú. 'vien'kɛ.mi. (vyru) Kpr“ (žr. *dainúot* I 318). Palėvenės kaimas mandru buvo laikomas, mat jame balsingų žmonių nestigo: „visì labai bal'sij'gi bú.vɔ. | labai daini'nikai | ká.imas 'mursu. labai muñdras bú.vɔ. Pl“ (žr. *daininỹkas* I 318). Salamiestėnai brangino dainą mokėjusią užvesti daininykę, vadinamąją vedėją: „aš jəu ve'dəjə buvaú dai'nuot' | tai 'virai pɔ.nəvɔ.l' iš'vilgdavɔ. iš namú. Slm“ (žr. *dainúot* I 318). Palėvenėlėje prasitariama: „un veidė.l'ɔ. bárnaz bú.vɔ. pabó.iki.s | ir bałsas a'pigrāzi.s Plvn“ (žr. *bałsas* 1. I 142). Būta balsingų Pandėly, aplink Kupiškį ar pačiame Kupiškio mieste: „kad 'ir u.li.'č'ɔj su balsais ir' prita'ritɔ.ju. | tai skum'ba'davɔ. laukai miškaí Pnd.“ (žr. *skambét* 3. III 696); „labai bú.vɔ. slaūni | labai ba'gɔta | daini'nikə. bú.vɔ. | visú pagra'buos ataídavɔ. gɛ.'dɔtu. | visú Kp“ (žr. *daininỹkas* I 318), būta ir Palėvenėlėje, ir Palėvenėje, ir Salamiestyje: „bałsei gɛ.ras bałsaz bú.vɔ. | ir dú.kteri.z bal'sí.ɲgɔ.s; visì labai bal'sij'gi bú.vɔ. | labai daini'nikai Pl; jəu'ni'sta.ĩ kad uš'plaždavɔ.m | ví.sɔ.z bal'sí.ɲgɔ.z bú.vɔ.m Slm; ɔ.jɔ.jɔ.ĩ | jəuni.mɔ. labai bú.vɔ. | ir' ví.sɔ.z bal'sí.ɲgɔ.s Kp.“ (žr. *balsíngas* I 143). Giedodavo ir dainuodavo įvairiausiai balsais balseliais. Plonais: „viena 'plɔnu bałsu 'gieda | ɔ. ki.tɔ.s tura'vɔjə Alz.“ (žr. *plónas* 3. III 272), laibais: „nɔ. mažumáz buvaú sɔ.pranas | tu'rejəu lɔ.ibu. bałsu. Kp;“ (žr. *laibas* 3. II 561), pastorais: „aš lɔ.ibu bałsu nəbagal'ù dai'nuot' | tik pastɔ.raí PnmR.“ (žr. *pastoraí* III 94), storais balsais: „mɔ.nɔ. tai 'stɔraz bałsas | ale p'rɛ. graž'ú. balsú. raíke visɔ.k'ú. Kp;“ (žr. *stóras* 4. III 860). Gegužinių pamaldų giesmės Palėvenėlės gyventojams atstojo ir kiną, ir teatrą: „mɔ.jɔ.vu. gɛ.'dɔdavɔ.m | mú.m neí ki.nu. | neí tijə.tru. ne'burdavɔ. Plvn.“ (žr. *mojavà* 2. II 917). Kupiškėnai apie muzikinės klausos neturintį žmogų sako tiesiai šviesiai: „ber'n'ɔkas tai netú.rə bałsɔ. | iš' jɔ. nei vɛ.l'n'ɔ. 'nɛr | kat prɔ.dada dai'nuot' | tai nɔ.rs ir ašis u[ž]siki.š'k Kp“ (žr. *dainúot* I 318), kritiškai žvelgia į dainavimo/giedojimo kultūros stygių: „senəú ši'tɔ. b'l'u.-'vɔjimo. nə'burdavɔ. | gražeí dai'nuodavɔ. Šmn“ (žr. *bliūvójimas* I 206), „ař'gi iz'gír'si kur sudai'nuojunt | kad jəgu su'b'l'ɔva. 'gívu'l'ɔ. bałsu Skp.“ (žr. *subliáu* 2. I 203); „jɛ.-zau* mɔ.nɔ. | tɔ.k'ɔ. gɛ.'dɔjimo. | 'rɛke iš'veř'ti. gə.rklas | nɔ.rz 'bɛk i[r] 'rɛk Slm.“ (žr. *giedójimas* 1. I 660). Pandėliečiai sugėdina gerkles laidančiuosius: „gražeí dai'nuok | kɔ. čə dabař 'b'l'urvauji Pnd.“ (žr. *dainúot* I 318), perleidžia per dantis šimoniečiai gėrėjų tariamąjį dainavimą: „gí.rɔ. ir daína graži | su'b'l'ɔva. kaip 'kɔkə av'jɔta. Šmn“ (žr. *subliáu* 2. I 203).

Žodyne atskleidžiama gyvavusi raudojimo tradicija. Raudos buvo susijusios su svarbiais, skaudžiais, neretai esminiais gyvenimo įvykiais, pokyčiais³. Raudojimo meno buvo mokomasi. Tai liudija ir Palėvenėlės, Panemunio parapijose užrašyti sakiniai: „p'rɛ.š veseləs mɔ.kí.ndavɔ.s | kɛ.p' rau'dɔt' | kɛ.p' acis'vė.iki.t' Plvn“; „suñda. mař'č'u. jəu'nɔjə | kad išmɔ.kiñt rau'dɔt' | rɔ.ka'vɔt' [per vestuves] PnmR“ (žr. *raudót* 2. III 453). Iš atminties kupiškėnams neišėjo ir nuotakos verkavimai paliekant tėvų namus: „rau'dɔdavɔ. | rɔ.ka'vɔdavɔ. senəú jə.unc.s'ɔ.s PnmR.“ (žr. ten pat); „jəu'nɔjə rau'dɔdavɔ. | rɔ.'kuodavɔ. | ɔ.ĩ | 'burdavɔ. | kad išrɔ.'kuojə Šmn.“ (*rokúot* 3. III 537).

Nutilo kadai kadžią sodžiuose giedotos sutartinės. Palėveniečiai, pandėliečiai dar jas mena: „má.z dainɔ.vɔ.m sutar'tinàs | daínas un balsú. i[r] ri.'puotinas Pl; sa'ki'davɔ. | kat sutar'tinàs labai dai'nuojə | labai gražeí Pnd.“ (žr. *sutartinė* III 929). Vieną jų nutilimo priežasčių papiliečiai at-

³ *Muzikos enciklopedija* 3, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007, p. 188.

skleidžia: „kai jæu su vi.'nɔkš'l'u prigí.rda. [žmones] | nuti.lɔ. ir sutar'ti.na.s Ppl“ (žr. ten pat). Sutartinių specifiniam giedojimui nusakyti kupiškėnuose būta žodžio *kudót*: „dai'nuoje [sutartinę] t'ri'jɔ's puŋktais | kɛ.p ir' vi.sɔ.s ku'dɔjæ | 'viena tú. sɔ.kɔ. | kità tú. Kp.“ (žr. *kudót* 2. II 498). Gana neįprastà, jei lygintume su vadinamosiomis melodijomis liaudies dainomis, gal kieno ausiai šaižoka giedosena raiškiai lyginama su vištos kudakavimu – tokia pirmoji veiksmožodžio *kudot* reikšmė.

Įvairumu pasižymi vaikų dainos. Mažutėles ir mažučius migdydavo lopšinėmis, kurias palėveniškiai vadindavo ir rypuotinėmis (žr. *rypúotinė* III 511), ir paliūliavimais: „grɔ.ž.u.z bu'vɔ. vaikɔ.m pal'u.l'ò.vimai l'u.l'uojemi Pl.“ (žr. *paliūliavimas* II 716). Remiantis K. Vosylytės *Kupiškėnų žodyno* medžiaga jų gražumą nesunku pagrįsti: „sù.pa [vilkas] a a 'a kiš'k'ukùs | a 'a mažuč'ùs Skp; č'ù.čė 'l'u'læ mažu'ta'ly. | 'lilė 'lilė | a a 'a Kp; á.ug didù.ti.s | 'bu'k] graitù.ti.s | a a a 'a Kp.“ (žr. *a-ã* 2. I 1); 'l'ule 'l'u'læ | tagú.l' gú.læ | č'ù.čė č'ù.čæ | tagú.l' pù.čæ Kp.“ (žr. *čiūčia* I 299); „č'ù.čė 'l'u'læ dukta'ra'ly. | č'ù.čė 'l'u'læ audė.'jė'ly. JT 268“; „č'ù.čė 'l'u'læ mažu'ta'ly. | 'lilė 'lilė | a-a-'a Kp“ (žr. *čiūčia liulia* I 299). Vaikams, pradėjusiems tarti žodžius ir žengti pirmuosius žingsnius, buvo skirti žaidinimai. Kodėl žaidinimai, o ne žaidimai? Pasak muzikologės Živilės Ramoškaitės, vaikai juk ne patys žaidžia, bet juos žaidina suaugusieji⁴. Mažylius tėveliai, seneliai, dėdės ir tetos supdavo ant kojos, sodindavo ant kelių, plodavo delniukais ir t. t. Tokių kykavimų rasime ir *Kupiškėnų žodyne*: „'ki'ku. | 'ki'ku. dami'ni'ku.* | pí.lnas laūkaz dar'bi'ni'ku. | dù kar'vė.'lei arėmi | t'rečė kəūla. kiŋ'kəmə | kiŋ'ki[k] kəūli. ratė.l'ɔ.s | vė.'š'k ɔ.'niti.* kapėl'ɔ.s (d.) Kp.“ (žr. *kỹkū* II 318); „'dziru. 'dziru. | 'duok pipi.ru. | kad næ'duosi | nedzi.'ruos'u (d.) Kp“ (žr. *dzyrū* I 514); „kic' kic' tur'gė.lin barɔ.ŋ'kė'l'u. piŋktu. Pl.“ (žr. *kic* II 308); „kic' kic' kama'juoz* barɔ.ŋ'kė'l'u. piŋktu. | krí. ŋ'gė'l'u. riŋktu. (d.) Kp“ (žr. *kýc* II 308); „vi'.ri | vi'.ri 'kɔ'ši. barnai aci'lɔ'ši. | čæ sum'tė.li.s | čæ šaukš'tė.li.s | čæ 'duonɔ.s kum'pė.li.s | čæ pɔ.da'lali.s | čæ gaŋdus vira'lali.s Pl“ (žr. *kōšė* 1. II 436). Katutėmis vadinamos dainelės, kurias dainuojant plojama: „kātu. kātu. katuč'u. | dš.s ma'mita. rė.šutu. Pnd.“ (žr. *katūtės* II 227). Žodyne esama ir erzinimų: „staŋkau 'jɔ'nai* | kš.gà gà | kš.gà gà | tá.vɔ. patì rɔ.gana | rɔ.gana | tá.u bundà.la.s nė.kəpa. | nė.kəpa. | kàd ir' kė.pa. | nė.dava. | nė.dava. (d.) Kp.“ (žr. *ga gà* I 576).

Stilistinių sinonimų nestokojo žodis *daina*. Dainų rinkiniuose, matyt, lemta rytmoti poetizmui *dáinė* (I 318), tačiau jo priešingybė *dainuška* – paprastai nerimto turinio, banaloka dainelė – gyvių gyviausias žodis: „čæ anó. 'karɔ. pɔ. kətu'r'ɔ'liktu. mà.tu. dainuškà Plvn; dainù.škɔ.z bałsas ir i.'š'kel'un'ti.s ir tum'pitini.s (*tėšiamas*) Antš; lė.žù. vi.s labai bú.vɔ. | 'lɔ'davau visė.p | ir pàsikė.igdavau | ir bałsu. gė.ru. tu'rejæu | dainù. šku. mɔ.'kėjæu vi'sɔ'k'u. | vi.sa Kp; kai čæ atajæú | vi.sɔ.s dainù.škɔ.s uš'tru'kɔ. Šmn; tai kai mà.z dai'nuodavɔ.m | [bobutė] sa'kir'davɔ. | kɔ.k'š.š čæ 'jursu. bà dainù.škɔ.s Slm;“ (žr. *dainuškà* I 320). Sinonimiškai *dainušką* šimoniečiai vadina *rairuška*: „kaži kɔ.k'u. rairù.šku. rai'ruoje i[r] rai'ruoje Šmn.“ (*rairuškà* III 411), *lojūgu*: „čė næ dá.ina | ba.t lɔ.'ju'gas Šmn.“ (*lojūgas* II 723), pandėliečiai *rairalu*: „dabaŋ dai'nuoje vi'sɔ'k'us rairalus Pnd.“ (*rairalas* III 411).

Dainas dainuojančius vadino *daininykais*, *daininykėmis* (I 318), *dainuotojais*, *dainuotojomis* (I 320), o rairuotojams buvo duodami kiti vardai –

⁴ Ramoškaitė Ž. Su prosenelių muzika nuo lopšio, *Vaikų dainos*, Vilnius, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 11–16.

dainùškinykas, -ė; *dainùšnykas*, -ė (I 320). *Giedorkà* ir *giedòrka*, *giedòrius* (I 660), *giedòtojas*, -a ir *giesminỹkas*, -ė (I 662) – tai giesmių atlikėjų vardai. Toli gražu ne kiekvienam tekdavo garbingas giedoriaus vardas: „ausė.s nētu'rėsi | su gė.'dòreis nesė.-'dė'si JT 454“ (žr. *giedòrius* I 660). Čedasų, Papilio, Pandėlio parapijose per apsėdus giedojusį vyrą vadina *kantoriumi* (žr. *kañtorius* II 171). Bažnytinio ir/ar pasaulietinio choro dalyvį senesnieji kupiškėnai dar vadina *koristu*: „budavò. | pa[s] skařdž'u.* užva'ž'uojaė kò.rì.stai | gė.'dòdavò. unt vi.šku. | nù tai va tò.k[s] suvė.ji.mas SIm.“ (žr. *korìstas*, -ė II 432), prasmingąjį sutartinės tekstą giedanti giedotoja – *rinkėja*: „t'ri'jòz dai'nuojaė [sutartinė] | tai 'viena riñ'kėjə Kp.“ (žr. *rinkėjas*, -a III 501). Giedodavę per adventą, per gavėnią, lydėdami Anapilin, per mišias ir gegužines pamaldas, be to, giedodavę ne tik lietuviškai, bet ir lotyniškai, pvz.: „labai liñ'gvei iš'mògdavau gė.'dòt' lò.'tiniškai Pl;“ (žr. *giedót* 1. I 660).

Šalia būdvardžio *daugiabalsis* šimoniečiai sinonimiškai pasakydavo *rairuotinis* (žr. *rairuotins*, -ė III 411), greito tempo dainai ar šokiui apibūdinti pandėliečiai turėjo būdvardį *rairakinis* (žr. *rairakinys*, -ė III 411).

Vienais žodžiais nusakomas tylus dainavimas, pvz., *čybraut*, *čiburt* (I 290), kitais garsus rėkimas, pvz., *klykt* (3. II 378), *plyšaut* (III 264), *plyšt* (5. III 265), *rėkt* (2. III 475–476), *žviėgt* (5. IV 1052–1053). Tylus dainavimas sukelia teigiamas emocijas, o garsus plyšavimas vertinamas neigiamai. Lopšinės liūliuojamos (žr. *liūliuot* 5. II 716), čiūčiuojamos (žr. 2 *čiūčiuot* I 299), raudos raudamos (žr. *raudót* 2. III 453), rokuojamos (žr. *rokuot* 3. III 537), rokavojamos (žr. *rokavót* 1. III 536), graudžios dainos rypuojamos (žr. *rypúot* 2. III 511), rytais giedamos dainos rytauojamos (žr. *rytaut* III 526), piemenys raliuoja (žr. *raliuot* 1. III 417–418), ryluoja (žr. *ryluot* 1. III 499). Dainavimui be žodžių nusakyti, šalia ir bendrinėje kalboje gyvo žodžio *niūniuot*, kupiškėnai pasako *mýkaut* (II 879), *muřkt* (II 945). Prastam, nedarniam ar užveltam dainavimui charakterizuoti buvo parenkami vaizdūs veiksmoždziai: *bliáuot* (4. I 203), *bliúvaut* (I 206), *bliuvót* (2. I 206), *bliúvót* (2. I 206), *rairuot* (3. III 411), *raliuot* (2. III 417–418). Jeigu dainuotojas dainuodamas nuklysta nuo gaidos, tai jis nudainuoja (žr. *nudainuot* 2. I 319), nurairėja (žr. *nurairét* III 411), jeigu dainuojama pusiau kalbant, tai lojama (žr. *lót* 6. II 728–729). Jeigu jaunimas ateina gražiai dainuodamas, tai jis atadainuoja (žr. *atadainuot* I 319), jeigu rėkaudamas, šaukdamas, tai atplyšta (žr. *atplyšt* 2. III 265).

Žodyninė medžiaga audžia temperamentingą šokio audinį: „mù.zika par ká.imu. perė.jò. | ir 'kòjò.[s] žė.m'ju. nəba'siekə Šmn.“ (žr. *mùzika* 3. II 960–961); „visi 'šò'ka | kuľnus raĩtò. | kuř' nə'sò'ksi | kad uřkaĩtò. (d.) Kp.“ (žr. *kuľnas* II 506–507). Turi ką prisiminti Palėvenėlės šokėjai: „pas'ù.tpò.l'ki. kai 'šògdavò.m | tařtum 'kòjò.[s] žė. ma.s ne'siekə Plvn.“ (žr. *pasiùtpolkė* III 84), „'duodavò.m džə.sò. kas' nedė.l' | kad nət padlò.gu. s'kė.ləem Plvn.“ (žr. *džėsas* I 515), šimoniečiai: „kat 'šò'kau | net 'viža ù.gni. 's'keľ'a Šmn.“ (žr. *skėlt* III 703), „mù.zika [gegužinėje] 'gròjə | bú.l'bu. šó.ltu. 'kò'k'u. pra'riji ir lakì Šmn“ (žr. *grót* 1. I 752). Vieni šokiai buvo skirti įšilimui, kiti šokami skirstantis. Pvz., papiliečiuose paskutinė buvo šokama *bitelė*: „šò.kė.jėi namó. | tai bitə.la. 'budavò. paskuti.na. Ppl.“ (žr. *bitėlė* 3. I 195), kitur – Panemunyje – šokėjai skirstydavosi atšokę suktinius: „sukti.ni. a'čò'ka ir tadù jəu s'ki.rəs vakaruřkà PnmR“ (žr. *suktinys* III 915). Tai, kas patinka jaunimui, nebūtinai vertina kitos kartos žmonės: „šò'kei tadù grò.žu.z 'budavò. | nesikrai'pìdavò.m | nəgu'ladavò.m uñ grindú. Plvn; „dabà[r] ratù.kai nə ma'dòjì | dabař ti[k] kraĩpò.s 'vianas p'řė.š ki.tu. Skp.“ (žr. *kraipýt* 1.

II 443), „dabař tɔ.k'ú. prařmat'n'ú. [řokiu] næba'řɔ'ka PnmR.“ (žr. *prařmatnùs*, -ì 1. III 319), „vi'sɔ'k'u. 'řɔ'k'u. gi tu. 'burdavɔ. | kš. ti jæu | išraitai | dabař tai vɛ.'nɔ'dai Kp.“ (žr. *iřraitýt* 4. III 414). Papiliečiai drožia tiesiai: „ò.gi senæú ir 'řɔ'gdavɔ. | nègi kɛ.b' dabař kai ne's't'r'ɔ'ku s'kær'suojæ Ppl.“ (žr. *skersúot* III 707). Vienus šokius šoko su kočėlais: „kiř'jɔ.p 'řɔ'gdavɔ. su kɔ.čɛlu | tú. kɔ.čɛlu. kó.iř'ɔ.davɔ. prɔ. č'vi.ku. | prɔ. visàs pusàs Slm.“ (žr. *kiřjòp* II 338), antrus šokdami šokėjai vienas kitam pagrasydavo pirštu (žr. *grasýtynys* I 710), pritūpdavo (žr. *kūgiukas* II 499), ketvirtus šokdavo pasikratydami (žr. *pakracàtas* III 29), patrypčiodami (žr. *patryptinys* III 106), kraipydamiesi į šalis (žr. *kraipytinys* II 443). Polkos populiarumą išduoda šio šokio variantų gausa. Vienos polkutės šokamos ant vienos kojos: „pó.l'kas ka[d] 'duodavɔ. unt væ.nó.s 'kɔ'jɔ.s Ppl.“ (žr. *pòlka* III 291), antros liuksint (žr. *liuksétynys*, -é II 720), trečios pliaukšint (žr. *pliausškùtys*, -é III 260), ketvirtos trepsint (žr. *trepsétynys*, -é IV 412), dar kitaip raitydavo tūptines polkas: „řɔ'gdamas 'viras prituŋpa | kai 'řɔ'ka pritu'pɔč'ku. Pnd.“ (*pritu'pòčkà* III 342). Pandėlio apylinkėse polkos tai net nešokdavo, grūste grūsdavo: „'gruzdavɔ.m | 'gruzdavɔ.m 'pɔ'l'ku. Pnd“ (žr. *grúst* 1. I 757). Nuilsinti pasiutiškai greito tempo polkų (žr. *pasiùtpolké* III 84) šokėjai mėgavosi lėtais dvižingsniais (žr. *dvižingsnys* I 513) ar žingsniniais (žr. *žingsnìnys* IV 993). Smarkių būta Juodžiūnų moterų: „kai išėini 'řɔ'ktu. | tai nɛ.t padó.lkɔ.s aukš'tin'aina JT 387“ (žr. *padálka* III 5), smagumu joms nenusileistų alizavietės: „ka[d] 'duodavau pɔ.l'kas | vá.lsu. | næt padó.lkɔ.s u[ž]sis'kri.zdavɔ. Alz.“ (žr. *užskriřt* 5. III 738), nei kupreliškietės: „pɔ.ř'kɛ'davɔ.m | 'duodavɔ.m kad ned' žɛ.ma. drà.ba | næraike ir mú.zikɔ.s Kpr“ (žr. *mùzika* 1. II 960). Ratelius Šimonių ir Kupiškio parapijose šokdavo pačius įvairiausius: „kɔ.k'ú. ratɛ.l'u. aĩdavɔ.m | mi.'la'k 's'vieti Šmn“ (žr. *ratèlys* 2. III 447–448), „ɔ.jɔ.jó.ĩ ratɛ.l'u. aĩdavɔ.m | ó.ĩ 'duodavɔ.m | pa'sɛ'jæu žil'vi.ti. | á.ugɔ. 'kiemi klevel'is Kp“ (žr. *pasét* III 657–658). Kokių tik nebūdavo tų rateliukų: „čæ ratɛ.li.s | ruŋkɔ.m nó.rstɔ.s ir aĩna | 'vieni un' tì | kitì un' tì Kp; ratɛ.li.[s] su vi.dur'u | 'vieni tú.kart | kitì kí.tu.kart vidu'rì Pl; vi.s ratɛ.lei 'burdavɔ. | šimtai tu. ratɛ.l'u. Pnd; vi'sɔ'k'u. 'burdavɔ. ratɛ.l'u. | ir 'burdavɔ. su vi.dur'u | ir su pakraščėis Skp.“ (žr. *ratèlys* 2. III 447–448). Kai sveikata neneša, nors nueina pasižiūrėti, kaip kiti linksminasi: „ratɛ.l'u. aĩdavɔ. | žil'vi.ti. pa'sɛ'jæu | mó.ŋ 'kɔ'jɔ.s nè's'ti.p'ɔ'ɔ.s | tai ař neĩdavau [ratelio] | ař tik nuveĩdavau pàsiz'u.'rɛt' Šmn“ (žr. *pasét* III 657–658). Lėtesniam šokimui nusakyti būta veiksmazodžių *kracént*, *pakracént* (II 442).

Kokiomis muzikomis buvo grojama? Nelygu parapija. Bet Šimonių, Pandėlio grojikai vienos armonikos nečirpino: „ní.gdi nævaka'ruodavɔ.m | kad 'vienu mú.ziku gró.t | bandó.nijæ | akar'di'jɔ'nu Šmn“; „tu'rɛ'jɔ. jæu mú.zika[s] savì | mandalinàs | gità.ras | bú.binu. tur'ɛ'jɔ. Pnd“ (žr. *mùzika* 1. II 960–961). Tikros kapelos susitaisydavo apie Kupiškį: „su bubi'nɛ'l'u | su s'kripkù | su armó.niku 'grɔ'jæ Kp“ (žr. *grót* 1. I 752); „mú.zikɔ.s bant kɛ.l'ɔ.z 'burdavɔ. | nù tai tadù valæ.i [řokti] Kp“ (žr. *mùzika* 1. II 960–961). Muzikantai išradingai pritaikydavo buityje naudojamus namų apyvokos daiktus: „grɔ'jæ unt kɔ.čɛ'lb. | pɛ.čediŋkta.s | kačɛ.rgɔ.s LKT 296 (Kp);“ (žr. *grót* 1. I 752), kai katrie patys susimeistraudavo instrumentus: „vi'sɔ[m] mú.zikɔ.m [grojo] ir pàdz dí.rbɔ. naũjæs mú.zikas Kp“ (žr. *mùzika* 1. II 960–961). Kad suaugusiųjų muzikos skyrėsi nuo mažųjų piemenukų, byloja šis dainos posmelis: „ir su skudù.čėis | vam'z'dɛ.leis i[r] ragɛ.leiz 'grɔ'jɔ. | řal'č'ɔ. ir' lɛ.taũs jɛ. nebi'jɔ'jɔ. Kp.“ (žr. *ràgas* 2. III 407).

Nupasakodamas, kaip atrodė vienas ar kitas muzikos instrumentas, žmogus jį lygina su dažnai matomais, įprastais, kasdieniais daiktais: „aĩnam ratɛ.l'ɔ. ir 'řɔ'kam |

vargɔ.'nɛl'us aci.naša | pù.čæ | và tɔ.kɛ. kɛ.p ir' grɛ.ben'ɔ.s Kp;“ (žr. *pūst* 4. III 391). Kuo smulkiau žmogus papasakoja, tuo išsamiau galima apibrėžti kokį visai niekur nefiksuotą žodį, pagaliau tuo gausiau galima jį iliustruoti. Kaip antai žodžio *konstantinka* iliustracija padeda įminti mįslę, kokia armonikos rūšis vadinama šiuo vardu: „kɔ.n-stan'tí.ɣka t'rí.m ai'lɔ'm | bandɔ.nijæ su piŋ'k'ɔ'm Kp.“ (*konstantinka* II 428).

Muzikos instrumentų pavadinimų ar jų variantų įvairovę, rašybos, kirčiavimo skirtumus skirtumėlius galima matyti pateiktoje lentelėje. Kairėje lentelės pusėje pateikiamas kirčiuotas muzikos instrumento pavadinimas ir kirčiuotė pagal DŽ_{6e}⁵, o dešinėje pusėje – jo variantai aptariamajame *Kupiškėnų žodyne* nurodant kirčiuotę, tomą ir puslapį:

DŽ _{6e}	<i>Kupiškėnų žodynas</i>
akordeonas (2)	akardijōnas (2) (I 11–12), kardijōnas (2) (II 185)
armònika (1)	armònika (1), armoškà (2) (I 68)
būgnas (2)	barabōnas (2) (I 151), būbinas (3 ^b) ir būbinas (I 241)
dambrelis (2)	bandúrka (1) (I 150)
dūdà (2)	dūdà (2), dūdė (2) (I 461)
instrumentas (2)	instrūmentas (1) (II 28), mūzika (1) (II 960–961)
kañklės (2)	kañkliai (2) ir kañklys (2) (II 170)
klarnėtas (2)	klarnėtas (2) (II 364), klérnatas (1), klernėtas (2), kleñnotas (1) (II 374), klièrnatas (1) ir klièrnotas (1) (II 377)
lamzdėlis (2), lañzdis (2)	lamzdėlys (2), lañzdys (2) (II 584)
mandolinà (2)	mandalinà (2) (II 766)
skudūtis (2)	skudai (nekirčiuotas žodis – V. Č.), skudūčiai (2) (III 742)
smuikas (2)	skripyčią (2) (III 734), skripkà (2) (III 735), smúika (1) ir smuikà (2) (III 775)

Ir dūdos, ir klarneto, ir *triūbos* pūtėjas, ir būgno mušėjas, ir armonikos virkdytojas, ir smuikelės čirpintojas buvo vadinamas tiesiog muzikantu. Nekonkretinant. Matyt, nebuvo poreikio tikslinti, kad vienas *dūdorius*, kitas *skriporius*, trečias *būgnorius*. Grojantis žmogus – tai muzikantas, o jam pavadinti kupiškėnai vardų nestokojo. Šalia bendrinėje kalboje vartojamos formos *muzikántas* sinonimiškai buvo pasakoma *muzikōntas*, *mūzika*, *muzikėlys*, –ė (II 961). Aptariamajame žodyne dar užfiksuotas papiliečių žodis *grōčius*, iš vartosenos nepasitraukė ir *grojėjas*, –a (I 751). Iliustracinė K. Vosylytės *Kupiškėnų žodyno* medžiaga piešia spalvingą, tačiau ne visada linksmą šių *makaraunų ant liežuvio* savamokslių muzikantų, grodavusių *veselijose*, *vakaruskose* ar *per mojavą*, dalią: „nùvɛ.ɣɔ.m tì p'rɛ. paul'ɔ.ɣkɔ.s* vaka'ruotu. | tai tì 'vienas tɔ.ksaí i.lakɛ. su peĩ'lu | kɛ.b' dɔ.va. muzikɔ.ntuɣ | nù ir tàs ir' nàba'givas Pl;“ (žr. *muzikántas* II 961). Šiaip ar taip, muzikuojančių žmonių nereikėdavę su žiburiu ieškoti: „kai'mĩnu. bù.vɔ. muzikɔ.ntu. 'kiemas Antš.“ (žr. ten pat), „muzi'kɔ'ntu. par muĩ 'burdavɔ. su s'kripkù | su armɔ.niku | su bub'i'nɛ'leis Plvn;“ (žr. *muzikōntas* II 961), „tig 'duoda 'tava[s] su vaikaĩz 'grɔt' | kad žɛ.ma. drà.ba Skp;“ (žr. *grót* 1. I 752); „baveĩ[k] gɔ.l' kɔ.žnaĩj ká.imi tu'radavɔ. armɔ.niku. Pnd;“ (žr. *armònika* I 68). Pandėliečiai turi žodį *muzikontaĩ*, kuriuo įvardijamas buvimas muzikantu: „jĩs aĩna muzikɔ.n'tuos vastu'vas Pnd.“ (II 961); muzikantų kolektyvą, nelygu kokio jis

⁵ DŽ_{6e} – *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis leidimas, vyr. red. S. Keinys, Vilnius, Lietuvių kalbos institutas, 2006.

pobūdžio, kupiškėnai įvardydavo žodžiais *kapelà*: „ka'ruomenė.į smú.iku iš'mòkau 'gròt' | atvaž'ò.vi.s kapė.lò.į 'gròjæu Alz.“ (II 175), *muzikontijà*: „vesė.l'ò.s tò.z bú.vò. | tai ma[t] 'tata ir muzikò.n'ti.jò.į bú.vò. <...> Kp.“ (II 961), *òrkestras*: „<...> šaul'ù. mat ò.r'kæstraz bú.vò. p'rė. sma'tònai* salò.mė.s'ti.* Plvn.“ (II 1083). Ir jaunumė rodė pagarbą smuiką, armoniką prakalbinti gebėjusiam kaimo grojikui: „ir sànu. 'žmògu. vaini'kuodavò. jæuni.mas | ma[t] tẽ.vė.li.s kò.l'vi.z bú.vò. ir dò. muzi'kòntas | tai uškò.ldavò. vaini.ku. Kp.“ (žr. *muzikòntas* II 961). Visiems būdavę smagu klausytis muzikos garsų: „kai už'gròjæ armò.nika | visì lė.žuv'ùs pa'dėji. klaūsò. Šmn.“ (žr. *užgròt* I 753–754). Nešnairavo į muzikantus Alizavos merginos: „àš ir' žė.nijæus uš taù | ka[d] tù muzikò.ntas Alz“ (žr. *muzikàntas* II 961) nei Papilio jaunosios mergelės: „mò.nò. 'viraz 'gròjò. | ìsida'bòjæu uštàt Ppl“ (žr. *gròt* 1. I 752). Tad muzikantui valia nosį riesti: „kitò.m nè'duodavau 'gròt' | mi.s'læ | kad jìs paspaùs | ir muzi'kòntas | bal'su. tik nulá.uši Alz.“ (žr. *bal'sas* 3. I 142). Kai kam grojimas, matyt, buvo šioks toks pragyvenimo šaltinis, mat salamiestėnai turi tokį posakį: „'vienì su grò.jimù vò.l-gò. 'duonu. | kitì su arimù Slm.“ (žr. *grojimas* 1. I 751). Remiantis *Kupiškėnų žodyno* medžiaga galima teigti, kad būta ir grojančių moterų/merginų: „uršù'lita.* unt s'kri'pič'ù. mò.'kėjò. pa'gròt' Kp.“ (žr. *skripyčìà* III 734).

Vaizdingumu pasižymi grojimo reikšmės veiksmoždziai. Kai muzikanto pirštai klavišais aukštyn žemyn lakstyte laksto, tada muzikantas jau ne groja, o šutina, pila, šukuoja: „dò. ir' çà | unt u.li.č'ò.s | kat šù.tinò. su armò.niku Slm; kat pi.læ | kat šu'kuojæ su armò.niku paša'laį Slm.“ (žr. *armònika* I 68). Žinia, ne kiekvienam duota taip meistriškai armonikos duplems tampusi, kitas ją tik pačirpindavo: „'vienu armò.-niku pačì.rpina vakarù.škò.s | ir' gèrai Šmn.“ (žr. *pačirpyt* I 297). Smuikeliais ne tik griežiama, jais ryruojama (žr. *ryruòt* 1. III 511), čyruojama (žr. *čyruòt* I 297), pratisam griežimui nusakyti buvo vartojamas žodis *siaùst* (žr. 2 *siaùst* 2. || III 661).

Panemunyje, Čedasuose šalia *gròt* pasakoma griòt (I 742), Skapiškyje – *grièžt*: „mù.zika 'grièžæ | ir vakaruškà didžæ.usæ Skp.“ (žr. *grièžt* 3. I 740). Kad išgautume garsą klavišiais muzikos instrumentais, klavišus spaudome, maigome. Tačiau nelygu koks instrumentas. Pavyzdžiui, vienaip muzikantas spaudytų trieilę, kitaip penkiaeilę bandoniją: „bandò.nije pij'k'ò.m [eilėmis] | plačėù raikæ mò.igi.t' | 'siekt' lab'jæù Kp“ (žr. *máigy* 1. II 743). Pūsdavo klarnetus, dūdas, mušdavo *bubinus* suaugusieji: „untò.-naz* bú.binu. mù.šė. | là.dz'uz* 'durdu. | lė.vò.nas* 'kliernò.tu. 'puta. Skp.“ (žr. *púst* 4. III 391); tirluodavo ir dūdelėmis grodavo vaikai: „gerai žil'vi.č'ò. du.dà.la. | í.lgu. padarai ke'l'ò'm s'ki.lù.ta.m | tir'l'uoji Alz.“ (žr. *dūdà* 1. I 461), „i[š]simù.ždavò.m [žilvičio dūdeles] ir pù.čæm Ppl“ (žr. *púst* 4. III 391). Veiksmoždziais *bubinúot* (I 241), *dūdúot* (I 461), *lamzdžiúot* (II 584), *skudučiúot* (III 742) apibūdinamas grojimas tik tam tikros rūšies muzikos instrumentu. Remiantis *Kupiškėnų žodyno* medžiaga galima teigti, kad grojėjams, palyginti su dainuotojais, žmonės buvo atlaidesni, vis dėlto prastai grojantį muzikančiuką per dantį trūktelėdavo – „'gròje kė.p šuvà mė.ne'sienò.į Kp“ (žr. *gròt* 1. I 752). Arba: „lævú.kas* kàd liņ'gvei pri.taræ | ne tẽ.p' kė.p a'kėč'ò.m pær var'gònus pà.tras* kad 'gròjæ Slm“ (žr. ten pat).

Kupiškėnų žodyno skaitytojas galėtų pasigesti ne vieno grojimo reikšmės veiksmoždzio. Pavyzdžiui, *bírbyt* nerasime reikšme 'pūsti birbynę, klarnetą ar kitą pučiamąją muzikos instrumentą' (I 191). Veiksmoždzis *kankliúot* bendrinėje kalboje pirmiausia asocijuojasi su reikšme 'skambinti kanklėmis', *Kupiškėnų žodyne* jo reikšmė 'mušti, kul-

ti'. Teko kalbėtis su šio veikalų autore. Ji teigė, kad nors ir žinojusi, jog vienas ar kitas žodis ar jo reikšmė egzistuoja, tačiau jei to žodžio (ar jo reikšmės) nebuvo užrašyta, tai žodynininkė ir nedėjusi. Taigi K. Vosylytės principas buvo į *Kupiškėnų žodyną* įtraukti užrašytus, užfiksuotus leksikos vienetus.

Keletas žodžių apie muzikinius frazeologinius junginius. Muzikine frazeologija šiame rašinyje vadinami frazeologizmai, kurių vienas dėmuo yra muzikos instrumento, šokio, muzikos kūrinio pavadinimas, dainavimo, šokimo ar grojimo reikšmės veiksmažodis. Tokios frazeologinės leksikos *Kupiškėnų žodyne* nėra daug. Kiek gausesnį būrelį sudaro frazeologizmai su muzikos instrumentų vardais. Pavyzdžiui, iš Pandėlio apylinkių pateiktu lyginamuoju frazeologizmu *kaip dūdelytė* pabrėžiamas vaiko liesumas, plonumas: „vaikas kaib du.de'lita. buvaũ Pnd.“ (žr. *dūdà* I 461). Beje, *Frazeologijos žodyne*⁶ variantas su deminutyviniu žodžiu nėra užfiksuotas (žr. FŽ *dūda* 162–163). Lyginamasis frazeologizmas *keip (kaip) skripkà* K. Vosylytės *Kupiškėnų žodyne* pateiktas dviem reikšmėmis, pirmiausia reikšmė 'greitai (eina, vaikščioja)': „kad anà gó.li aĩt' kaip s'kripkà Šmn; vó.ikš'čó.je 'jĩ tĩ kę.p' s'kripkà | 'tiesi 'tiesi Plvn.“; o antroji reikšmė – 'labai (liesas, sudžiūvęs)': „kaip s'kripkà sudž'ũ.vus mɔ.ta.ra'la. PnmR.“ (žr. *skripkà* III 735). Pastarojo frazeologizmo FŽ taip pat nėra. Sulysęs, sudžiūvęs žmogus lyginamas ne tik su smuikeliu, bet ir su kanklėmis: „sudž'ũ.vus kę.p' kuĩ'kli.s Kp.“ (žr. *kaĩklys* II 170). Vaizdžiai mokėta nusakyti sienojų sausumą: „t'òk'u. sę.'nɔ'ju. kę.p' kuĩ'klei pri.vašta Slm.“ (žr. *kaĩkliai* II 170). Sulysusio žmogaus lyginimas su smuiku nukeliauja ir į mįslių pasaulį: „iž'dž'urvala. sukė.pala. aĩna kel'ũ dai'nuodama (smuikas) JT 385“ (žr. *eĩt* I. I 527–529).

Frazeologinį junginį *bùbiną mùšt* pandėliečiai vartojo reikšmė 'daug, plačiai kalbėti': „kuĩ ča bapas'lap's' | kad jæu vi.sas ká.imaz bú.binu. mú.ša Pnd.“ (žr. *bùbinas* I 241). Salamiestėnai laiku nepamelžtos karvės rėkimą lygina su dūdos skleidžiamu garsu: „p'rė.jɔ. 'tɔ vá.lunda | jægũ nemė.l'ši | tai kę.b 'durda | tẽ.p' rėkæ Slm“ (žr. *dūdà* I. I 461). Spalvingai nupieštas į Skapiškio parapiją atklydusio mandruolio paveikslas: „atvaž'ó.vɔ. 'krɔ'mineĩš čæbó.tais | aulaĩ kę.p armó.ška suruĩ'giti Skp“ (žr. *aũlas* I. I 102).

Gyvi tebėra frazeologizmai *palėist armòniką* reikšmė 'pradėti, imti rėkti, verkti' (žr. *armònika* I 68), *dainà sudainuota* reikšmė 'viskas baigta, prastai, blogai': „piĩ'k'u[s] šeš'ũs kaĩtuz gó.lvu. sutrũ.pina | ir baĩkta | daĩna sudai'nuota tɔ.k'ó. Č.“ (žr. *dainà* I 318); kai esame alkani, sakome *piĩoas mùziką grója* arba *mùzika pilvè grója*: „skabi'nėjimas | s'veĩkɔ. ir sɔ.taũs | næru.pá.s nę. 'pɔ'nuĩ | nę. kava'lier'uĩ | jægũ mú.zika piĩ'vi gró.s | skabi'nėtis næraĩks Šmn.“ (žr. *mùzika* II 961); kai vis apie tą patį kas kalba, sakome *tą pãčią mùziką grója*: „tɔ.s pač'ó.s nègi 'grɔ'si mú.zikɔ.s Šmn.“ (žr. ten pat). Tačiau iš apyvartos, matyt, traukiasi vaizdus posakis *armònikos uždaryt* – taip sakydavo, kai laukdavo sūnaus, o gimdavo antra dukra: „dabaĩ armó.nikɔ.s raĩkæ užda'rit' Ppl.“ (žr. *armònika* I 68). Užuot klausę 'Ko žliumbi', pasakydavo nepalyginti vaizdingiau – 'Kam laidai bandurką' (žr. *bandúrka* I 150). Kai ligos nekamuoja, kai neužgula kitos bėdos, sakoma *dainuok žaliuok*: „viena[s] 'žmɔ'gus 'jĩ pali.kus | kó. jæ.i | tai brà dai'nuog ža'l'uok Č.“ (žr. *dainuot* I 318); kai nėra kada pailsėti, išsimiegoti, mat norisi ir šen, ir ten

⁶ FŽ – *Frazeologijos žodynas*, parengė I. Ermanytė, O. Kažukauskaitė, G. Naktinienė, J. Paulauskas, Z. Šimėnaitė, A. Vilutytė, redaktorius J. Paulauskas, Vilnius, Lietuvių kalbos institutas, 2001.

nulėkti, šimoniečiai šmaikštuoja, kad reikia *mùzika gràjyt*: „kuř'gi 'busi 'stõrras | jægumù.zika raĩkæ grà.ji.t' [naktį su panelėmis] Šmn.“ (žr. *mùzika* II 961). Frazeologizmą *kadrilį šókt* kupiškėnai vartojo reikšme ‘daug, smarkiai dirbti, plušėti’: „kad'ri.li. 'šõka 'šõka p're. darbũ. Pl.“ (žr. *kadrilys* II 116). FŽ pastarasis frazeologinis junginys, užrašytas kitame Lietuvos gale, turi kitonišką reikšmę – ‘būti linksmam’ (žr. FŽ *kadrilius*, *kadrilis* 242).

Prisimenant Algirdą Julijų Greimą

Karolis Rimtautas Kašponis

Rašant apie vieno semiotikos kūrėjų ir vienos žymiausių pasaulyje Paryžiaus semiotikos mokyklos pradininko ir vadovo, kalbininko, lietuvių mitologijos tyrinėtojo Algirdo Juliaus Greimo vaikystę ir šeimą susiduriama su nemažais sunkumais, nes atkuriamas jo gyvenimas Kupiškėje iš dokumentų, artimųjų ir jį pažinojusiųjų prisiminimų, iš daiktų, kurie supo tuo metu.

„Mano atmintis tik nuo trylikėjų mano amžiaus metų pradeda šiaip taip funkcionuoti“, – rašo autobiografijoje Algirdas Julius Greimas¹. „Pirmasis mano prisiminimas <...> – tai dar ankstyvoje vaikystėje išryškėjęs noras nebūti savimi: „Aš ne Greimas, iškilmingai pareiškėdavau, – aš Algirdas Geidimauckas Bezdukas! Gilus nebūties išjautimas <...> tai greičiausiai ir bus „gyvenimo reikšmių sistemos“ išieties taškas“².

Beveik visas A. J. Greimo pirmasis gyvenimo dešimtmetis prabėgo Kupiškėje, o norėdami plačiau pažvelgti į tą jo gyvenimo laikotarpį, turime aptarti tėvų ankstesnius veiklos ir gyvenimo bruožus, kurie susiję su Suvalkija, Užnemune.

Užnemunės pietryčių dalyje XIII a. gyveno baltų gentys – sūduviai, likusioje dalyje – lietuviai (aukštaičiai), kurie priklausė Lietuvos Didžiajai Kunigaikštystei. 1795 m. Užnemunė atiteko Prūsijai. Napoleonas, 1807 m. nugalėjęs Prūsiją, įkūrė Varšuvos hercogystę, kuri apėmė ir Užnemunę. Čia buvo įvesta Prancūzijos civilinė teisė – Napoleono civilinis kodeksas, pagal kurį valstiečiai buvo atleisti nuo baudžiamos. 1815 m. Užnemunė buvo priskirta Rusijos imperijos Lenkijos karalystei, tačiau čia Napoleono įstatymai galiojo iki 1940-ųjų. 1864-aisiais valstiečiai gavo žemės ir tapo jos savininkais. Dėl to Užnemunėje žemės ūkis vystėsi sparčiau negu kitose Lietuvos srityse, joje atsirado pasiturinčių valstiečių. Jie pirmiau negu visoje Lietuvoje ėmė leisti vaikus į specialiąsias mokyklas, Veiverių mokytojų seminariją, gimnazijas.

Dėl geresnių ekonominių ir kultūrinių sąlygų Užnemunėje ėmė anksčiau formuotis iš valstiečių kilusi inteligentija. Visa tai tiesiogiai susiję su Algirdo Juliaus Greimo tėvais Juliumi Greimu ir Konstancija Greimiene-Mickevičiūte. Julius Greimas, baigęs Veiverių mokytojų seminariją 1902 m.³, turėjo atidirbti už stipendiją ir buvo paskirtas į Lenkijos Kelcų gubernijos Sobkovo pradžios mokyklą, kurioje mokytojavo 1902–1906-aisiais⁴. Paskui atvyko į dabartinio Kupiškio rajono Šimonių miestelį ir čia dirbo mokytoju iki 1911 m.⁵ Tai buvo pirmasis mokytojas lietuvis Šimonių pradžios mokykloje. Žinoma, kad 1910 m. Šimonyse lietuvių tautosaką rinko ir lietuvių kalbos mokėsi suomių kalbininkas Augustas Robertas Niemis. Netolimame nuo Šimonių Migonių kaime gimė žymusis architektas Laurynas Gucevičius. Ir visa tai darė įtaką jaunam mokytojui, būnant tokioje vietoje, susisijusioje su žymiais žmonėmis.

¹ Greimas A. J. *Gyvenimas ir galvojimas*, Vilnius, 1998, p. 8.

² *Ten pat.*

³ *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 391, ap. 7, b. 1690, l. 5 (toliau – LCVA).

⁴ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1224, l. 236.

⁵ *Ten pat.*

1910 m. Julius Greimas veda iš Kalvarijos kilusią Konstanciją Mickevičiūtę⁶, o 1911 m. šeima susilaukia ir pirmagimės dukters Gražinos⁷.

Šimonyse išdirbęs 5 metus, 1911-aisiais iškeliamas į Kupiškio rajono Juodpėnų pradžios mokyklą⁸, 1913 m. – į dabartinio Anykščių rajono Kunigiškių pradžios mokyklą⁹. 1915-aisiais prasi-dėjus Pirmajam pasauliniam karui, mokyklos iš Lietuvos evakuojamos į Rusijos gilumą. Julius Greimas kurį laiką mokytojavo Perekopivkoje, o žmoną Konstanciją su dukra Gražina likimas nubloškė į Romnus. 1915 m. gruodžio 6 d. Julius Greimas apdovanojamas sidabro medaliu su užrašu „Už ryžtingumą“¹⁰. O visa šeima susitinka tik Tuloje, sename tradicinių rusiškų „samovarų“, armonikų ir ginklų gamybos centre.

J. Greimas mokytojavo lietuvių pabėgėlių mokykloje Tuloje. 1917 m. kovo 9 d. šeimoje gimsta antras vaikas – sūnus Algirdas Julius Greimas¹¹. Kaip tik Tuloje buvo padaryta ir jo pirmoji žinoma nuotrauka – sėdinčio ant motinos kelių 1918 m.

1918 m. Greimų šeima, grįžusi jau į Nepriklausomą Lietuvą, vėl apsigyvena Kunigiškiuose, ten pat, iš kur buvo evakuoti, ir vokiečių okupacinė valdžia vėl leido Juliui mokytojauti Kunigiškių pradžios mokykloje¹². Apsigyveno tame pačiame mediniame mokyklos pastate, kuriame dabar yra Svėdasų krašto (Vaižganto) muziejus.

Nuo 1919 m. J. Greimas perkeliamas mokytojauti į Kupiškį, metus dirbo pradžios mokykloje, o nuo 1920-ųjų skiriamas į progimnaziją¹³, įvairiais metais turėjusią keletą pavadinimų: Kupiškio aukštesnioji mokykla 1917–1919 m., Kupiškio progimnazija 1919–1925 ir 1936–1938 m., Kupiškio vidurinė mokykla 1925–1936 m.¹⁴ Nors keitėsi pavadinimai, mokykla liko ta pati, todėl daugiausia vartosime progimnazijos pavadinimą, labiausiai atitinkantį jos turinį.

Kupiškio progimnazijos mokytojai buvo kvalifikuoti pedagogai. Iš jų baigę universitetą: Ipolitas Franckevičius (Maskvos), Justinas Jankevičius

Algirdas Julius Greimas ant motinos Konstancijos Mickevičiūtės-Greimienės kelių Tuloje (Rusija). 1918 m. Iš Felicijos Jakutytės albumo

⁶ Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 1055, ap. 1, b. 35, l. 36 (toliau – LVIA).

⁷ LVIA, f. 669, ap. 19, b. 174, l. 67.

⁸ LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1224, l. 236.

⁹ Ten pat.

¹⁰ Ten pat.

¹¹ LCVA, f. 556, ap. 1, b. 375, l. 62.

¹² LCVA, f. 391, ap. 3, b. 1224, l. 236 apv.

¹³ LCVA, f. 391, ap. 7, b. 1690, l. 6.

¹⁴ *Ir mes kupiškėnai*, sud. L. Vidugiris, Vilnius, 1997, p. 19, 22, 25.

(Sankt Peterburgo), Domas Jankevičius (Tartu), Petras Rauduvė (Lietuvos), Jonas Venckavičius (Kazanės), J. Špakevičius buvo baigęs Rygos politechnikos institutą, kunigas Antanas Bajorinas Sankt Peterburgo dvasinėje akademijoje įgijęs daktaro laipsnį, Mozės tikybos dėstytojas Motelis Ofmanas baigęs „Javne“ rabinų mokyklą, kiti – mokytojų seminarijas arba turėjo panašų išsilavinimą¹⁵.

J. Greimas Kupiškio progimnazijoje pradėjo mokytojauti turėdamas beveik dvidešimties metų pedagogo darbo patirtį. Dėstė lietuvių kalbą, aritmetiką, dailyrą, buvo mokyklos pedagogų tarybos sekretorius, Kupiškio miesto valdybos raštvedys. Pažinojusieji J. Greimą prisimena, kad jis buvo ramaus būdo, darbštus, mylimas mokinių. Mokytoja Felicija Jakutyte, kuriai J. Greimas dėstė lietuvių kalbą, pasakojo, kad mokytojas reikalaujavo atmintinai mokėti pirmosios lietuviškos knygos – Mažvydo „Katekizmo“ eiliuotą prakalbą.

J. Greimas buvo vienas labiausiai vertinamų mokyklos mokytojų Kupiškio progimnazijoje ir jo atlyginimo dydis buvo mažesnis tik už mokyklos direktoriaus atlyginimą. Mokyklos mokytojai ir mokiniai, miesto inteligentija J. Greimą labai gerbė. Jo žmona Konstancija Greimienė dirbo raštvede toje pačioje progimnazijoje.

Kupiškio progimnazijoje daugiausia dėmesio buvo skiriama lietuvių, taip pat lotynų ir vokiečių kalboms, aritmetikai. Deramą vietą užėmė estetinio ugdymo dalykai: piešimas, dailė, rankdarbiai, dainavimas, choras. Mokykla pasižymėjo religine tolerancija: greta Romos katalikų tikybos pamokų žydų tautybės mokiniams buvo dėstoma Mozės tikyba. 1920 m. mokėsi 239 mokiniai (78 mergaitės, 161 berniukas)¹⁶.

Pasak Felicijos Jakutyte ir remiantis archyvo dokumentų duomenimis¹⁷, tik atvykus į Kupiškį Greimų šeima įsikūrė žymaus vietos verslininko žydo Izraelio Trapido name Skapiškio gatvėje (dabar Vytauto g. 12), netoli jos namų, kuriame vėliau buvo Kupiškio 1-oji pradžios mokykla, o vedėju 1944–1945 m. dirbo Balys Kašponis, vėliau joje mokytojavo Marija Kašponienė. Mokydamasi Felicija Jakutyte bendravo ir draugavo su Trapidų dukra Franke Trapidaite ir dažnai lankydavosi jos namuose, susitikdavo su Algirdu Juliumi Greimu.

1923–1925 m. Greimų šeima kartu su jau paūgėjusiais dukra ir sūnumi bei 1923 m. gimusiu trečiu vaiku sūnumi Romualdu¹⁸ gyveno buvusiam Jono Jakučio name Skapiškio g. 23 (dabar – Vytauto g. 28) Kupiškyje. Pasak Felicijos Jakutyte, Greimų šeima įsikūrė kairiojoje namo dalyje, kurioje buvo trys erdvūs kambariai ir virtuvė. Pro jų langus buvo matyti greta esantys Kupiškio progimnazijos rūmai, o pro kitus du langus – Skapiškio gatvė. Kadangi namo savininkas J. Jakutis buvo dailidė ir devynių amatų bei užsiėmimų meistras – elektrikas, fotografas, zakristijonas, liaudies menininkas ir t. t. – daug staliaus apdailos darbų jis pats ir atliko. Namas Kupiškyje išsiskyrė vidaus ir išorės grožiu, buvo daili verandėlė ir balkonas, kurie šiuo metu jau yra sunykę. Priešais šį namą dabar yra Kupiškio Lauryno Stuokos-Gucevičiaus gimnazija.

Algirdo J. Greimo polinkis mokytis ir gebėjimai išryškėjo anksti. 1924 m. jis įstojo į Kupiškio miesto pradžios mokyklos 1-ąją skyrių¹⁹. 1925–1926 mokslo metais lankė Kupiškio valsčiaus pradžios mokyklos 2-ąją skyrių, kurio

¹⁵ *Ten pat*, p. 20–25.

¹⁶ *Ten pat*, p. 23.

¹⁷ *LCVA*, f. 404, ap. 1, b. 46, l. 32, 38; f. 404, ap. 1, b. 154, l. 53.

¹⁸ *LVIA*, f. 669, ap. 19, b. 218, l. 100.

¹⁹ *LCVA*, f. 799, ap. 14, b. 23, l. 2.

*Keturios draugų šeimos Kupiškyje. Pirmoje eilėje (iš kairės): Algirdas Julius Greimas, Gražina Greimaitė, Aldona Stukaitė, Anelė Stukienė, Algirdas Stukas, liaudies meistras, dailidė Jonas Jakutis; antroje eilėje: Konstancija Greimienė, Marytė Stukaitė, Anelė Jakutienė, Bronė Plūkaitė, Julė Plūkienė; trečioje eilėje: mokytojas Julius Greimas, Felicija Jakutytė, giedojimo mokytojas, vargonininkas Ignas Plūkas, vaistininkas Juozas Stukas. Kupiškis. 1920 m.
Iš F. Jakutytės albumo*

Namas buvusioje Skapiškio (dabar – Vytauto) gatvėje Kupiškyje, kuriame 1923–1925 m. gyveno būsimasis kalbininkas, mitologas, semiotikos pradininkas profesorius Algirdas Julius Greimas (1917–1992). Jame gimė ir gyveno būsimoji mokytoja, Kupiškio garbės pilietė Felicija Jakutytė (1914–2012). 2011 m. Aušros Jonušytės nuotr.

mokytoja buvo pirmojo Kupiškio burmistro, kilusio iš bajorų, K. Juozako dukra O. Juozakaitė²⁰. Algirdas J. Greimas iš bibliotekėlės imdavo daug knygų. Tai liudija likęs įrašas, kuriame pažymėta, kad Greimui išduotos 28 knygos ir 8 žurnalai²¹. Palyginti su kitais mokiniais, tai vienintelis atvejis, kai besimokantysis skaitė tiek daug leidinių.

Labai greitai, per dvejus metus, baigęs sutrumpintu laikotarpiu pradžios mokyklą, Algirdas J. Greimas 1926 m. rugsėjo 1 d. buvo priimtas į Kupiškio progimnazijos (vidurinės mokyklos) pirmąją klasę²², kurioje buvo 49 mokiniai, iš jų 28 mergaitės, 21 berniukas ir dar 7 Mozės tikėjimo²³ mokiniai. A. J. Greimas buvo maždaug dvejis metais jaunesnis už kitus. Įrašai klasės žurnale – atestavimo intensyvumas – rodo, kad mokytojai sėkmingai valdė didžiulę klasę, puikiai išaiškino dėstomus dalykus nepamiršdami patikrinti mokinių žinių. Algirdo J. Greimo tėvas dėstė aritmetiką ir dailę, o pradžioje progimnazijoje lietuvių kalbą – žymaus kalbininko Juozo Balčikonio mokinė Adelė Radzevičiūtė, nuo spalio mėnesio Vaižganto gimnaitė mokytoja Liudvika Rusekaitė, 1923 m. baigusi Kauno mokytojų seminariją. Mokinių įgūdžiai ir mokėjimai buvo vertinami penkių balų sistema su plusais ir dviejų pakopų minusais. Visa tai sudarė keliolikos balų sistemą. Pavyzdžiui, pažymių eilė: 1 2= 2– 2 2+ 3= 3– 3 3+ 4= 4– 4 4+ 5= 5– 5. Tai 16-kos balų sistema, kuri buvo išsamiai taikoma atestuojant moksleivius. Jų vertinimas klasėje skirstytinas į tris grupes: geriausių mokinių grupė, kuriai priklausė Algirdas J. Greimas, vidutinių mokinių grupė, kurios mokiniai buvo Algirdo draugai Povilas Zulonas, Jonas Pauliukas, ir prasčiau besimokančių grupė, kurioje buvo ir Povilas Vanagas. Baigęs 1-ąją klasę, 1927 m. Algirdas J. Greimas perėjo į 2-ąją, kurioje buvo jau 23 berniukai²⁴. Tačiau tų pačių metų spalio pradžioje kartu su tėvais išvyko mokytis į Šiaulius, nes tėvą ten paskyrė pradžios mokyklų inspektoriumi²⁵.

Nuo 1925 iki 1927 m. rudens šeima gyveno Glemžų namo kairiojoje dalyje, Maironio g. 9, Kupiškyje²⁶. Verta prisiminti, kad tame name gyveno Elvyra Glemžaitė-Dulaitienė, būsimoji etnografinės ir tautosakos medžiagos rinkinio „Kupiškėnų senovė“ (1958) autorė, Mikalina Glemžaitė, būsimoji darbo „Kupiškėnų vestuvinių“ (1936) autorė, Stefanija Glemžaitė – medikė. Plačiai žinomos savo veikla, dar palyginti jaunos kraštotyrininkės Glemžaitės darė įtaką Greimų šeimai gerąja prasme.

Įdomu tai, kad Algirdas J. Greimas (malonybinis vardas Aliukas) apie 1926 m. buvo pakviestas ir į vestuves pajauniu, būdamas vos devynerių. Ne ką vyresnė buvo ir jo draugė pamergė Felicija Jakutytė, turėjusi dvylika metų. F. Jakutytė prisiminė:

„Mus abu Kupiškio klebonas kunigas Bajorinas pakvietė pajauniuos, kai buvo jo vienos padėjėjos vestuvės. Aš, Aliukas, Bronė Plukaitė – vargonininko duktė ir klebono sūnėnas Mečys Bajorinas – visi buvome pajauniai. Buvome bažnyčioje ir paskui šokom klebonijoje. Paskui man Aliukas sako: „Aš tai tau visus saldainius atidaviau, kur mama nupirko, o Mečys – Bronės pusę suvalgė...“²⁷

Kupiškėnų vestuvėse yra išlikusi tradicija: pajaunys, reikšdamas pagarbą, apdovanoja pamergę.

²⁰ LCVA, f. 799, ap. 14, b. 10, l. 1, 2.

²¹ LCVA, f. 799, ap. 14, b. 3, l. 55.

²² LCVA, f. 655, ap. 1, b. 19, l. 70.

²³ Ten pat.

²⁴ LCVA, f. 655, ap. 1, b. 29, l. 69.

²⁵ LCVA, f. 556, ap. 1, b. 375, l. 64.

²⁶ LCVA, f. 655, ap. 1, b. 19, l. 70.

²⁷ Įrašas, Kupiškis, 2001 08 21. Karolio Rimtauto Kašponio asmeninis archyvas, Vilnius.

Kupiškio vidurinės mokyklos (progimnazijos) 2a klasės mokiniai su mokytoju Juliumi Greimu. Pirmoje eilėje (iš kairės): antras – Jonas Pauliukas, ketvirtas – Algirdas Julius Greimas; antroje eilėje: trečias iš kairės – Povilas Zulonas, pirmas iš dešinės – Povilas Vanagas, centre – mokytojas Julius Greimas. 1927 m. rugsėjo 29 d. Iš Stanislavos Zulonienės albumo

1971 m. Algirdas J. Greimas aplankė Kupiškį, kalbėjosi su Felicija Jakutyte, Povilu Zulonu, rajono vadovais. Ir tai jam paliko neišdildomą išpūdį grįžus į vaikystės miestą. Apie tai jis pasakojo Povilui Zulonui.

„Iš Kupiškio grįžtu praturtėjęs. Džiaugiuosi, kad taip išaugęs ir išgražėjęs Kupiškis, kad čia gimė „Kupiškėnų vestuvės“, kad Kupiškyje tokie neramūs žmonės. Ne veltui prisiminimų šmėklos man ramybės nedavė. Ačiū! Norėčiau, kad šis mūsų susitikimas būtų ne paskutinis“, – atsisveikindamas kalbėjo Algirdas Julius Greimas.

Taip rašė Povilas Zulonas laiške laikraščiuvi „Kupiškėnų mintys“²⁸.

A. J. Greimo klasės draugas Povilas Zulonas režisavo ir atliko piršlio vaidmenį teatralizuotose „Kupiškėnų vestuvėse“, kurios buvo suvaidintos per 600 kartų ir išgarsėjo Lietuvoje. Viename laiške A. J. Greimas P. Zulonui rašė:

„Apie „Kupiškėnų vestuves“ daug girdėjau, mano duktė (ji rašo daktarą „Eglė žalčių karalienė“) net kanadišką plokštelę turi. Tai geras autentiškas spektaklis, kokių pasaulyje dar maža. Didelis bravo! Pačiam ir bendradarbiams, kuriuos prašau pasveikinti nuo seno kupiškėno. Su mieliais prisiminimais – Algirdas Greimas, Paryžius, 1971 m.“²⁹

²⁸Zulonas P. Tolimas ir toks artimas, *Kupiškėnų mintys*, 1992, kovo 7, nr. 19(6376), p. 3.

²⁹Ten pat.

Ne tik susitikimai Kupiškyje, bet ir vaikystės prisiminimai nuolatos užimdavo svarbią vietą A. J. Greimo rašiniuose, kuriuose mums atsiskleidžia jo išgyvenimai.

„Mintyse grįžtu prie savo vaikystės Kalėdų eglutės, kurios papėdėje kasmet įrengdavau prakartėlę, papuoštą lotynišku, man tada nesuprantamu užrašu: Pax hominibus bonae voluntatis. O dabar šis užrašas pasidarė suprantamas, toli nusinešdamas vaikystės dienų palaimą <...>.“³⁰

Net ir nelengvi to meto darbai jam dabar primena romantikos kupinas dienas ir naktis, gamtos grožį:

„Apie 1927 m. teko laimė papiemenauti kiek Aukštaitijoje, stambaus gaspadoriaus ūkyje: plačiai nusidriekusios pievos, pelkėtos ganyklos, naktigonės pamiškėse.“³¹

Lietuvoje paplitusi nuomonė, kad anksti pradėję mokytis vaikai, vaikai iš kaimo mokytojų šeimų, gimę antruoju vaiku šeimoje būna gabūs. Šie gyvenimo ženklai būdingi A. J. Greimo ankstyvajai vaikystei. Jo tėvas – autoritetingas progimnazijos mokytojas, motina – išsilavinusi, darbšti, elegantiška moteris, o visa Greimų šeima buvo darni, pasiturinti, draugavusi su Kupiškio šviesuomene ir buvusi gerbiama. Kupiškėnų papročiai, turtingos liaudies meno tradicijos, apylinkių gamtos grožis paliko vaikui gilius pėdsakus, išlikusius visą gyvenimą žymiojo profesoriaus, semiotikos pradininko širdyje.

³⁰Greimas A. J. *Iš arti ir iš toli*, Vilnius, 1991, p. 432.

³¹*Ten pat*, p. 257.

Garsioji Babickų šeima

Aldona Ruseckaitė

Lietuvoje Babickų šeima yra gerai žinoma, tyrinėjama ir prisimenama. Kokia buvo ši šeima? Kuo ji ypatinga ir įdomi? Ką žymaus ir svarbaus palikusi Lietuvai?

Tėvai Agota ir Jurgis Babickai

Aukštaitijoje, Kupiškio krašte, Laukminiškių kaime, našlys Jurgis Babickas vedė jauną merginą iš tų pačių apylinkių Pajuodupės kaimo Agotą Graičiūnaitę, su kuria sugyveno keturias atžalas: Uršulę Unę, Vytautą, Kazį ir Petrą. Bet šeimos gyvenimas klostėsi ne itin sėkmingai. Jurgis Babickas, tik septyniolikos sulaukęs jaunuolis, vedė našlę ir atėjo į Laukminiškius kaip užkurys, o žmonai mirus, liko našlys su keturiais jų sugyventais vaikais. Po kurio laiko vedė antrą kartą ir į namus parsivedė jauną žmoną Agotą Graičiūnaitę iš netolimo Pajuodupės kaimo. „*Mano mama buvo šviesi asmenybė, iš meilės mano Tėčiui atitekėjusi į tamsų kaimą, ant keturių svetimų vaikų. Ji mokėjo skaityti, rašyti, eiles „sudėti“ ir rusiškai, lenkiškai kalbėti*“¹, – taip autobiografijoje rašė duktė Unė. Pirmosios santuokos ūgtelėję Jurgio Babicko sūnūs ir dukros išvarė tėvą užkurį iš namų su antrąja žmona ir keturiais jų vaikais, teleidę pasiimti tik arklą, neatidavę į ūkį jo įneštos dalies. Šeimą ištiko sudėtinga situacija, jie blaškėsi be namų, sunkiai dirbo, iš vaikų daugiausia vargo teko vyriausiajai Unei, labiausiai visų globojamas buvo jaunylis Petras, kuriam tebuvo šešeri metai, kai 1909 m. mirė tėvas, palikdamas šeimyną sunkiai našlystės ir našlaitystės daliai. Didžiausia gyvenimo užuovėja ir mokytoja buvo motina Agota, kurią visi keturi labai mylėjo, vertino jos pasiaukojimą bei sugebėjimus. Motina darė didžiulę įtaką formuojantis vaikų moralinėms nuostatoms bei renkantis gyvenimo kelią.

„*Ji buvo Genijus. Ji buvo poetė, filosofė, daktaras, auklėtoja, tobulai pažindama dvasios ir kūno reikalavimus, kalbininkė. Ji buvo tikras apaštalas grožio, gerumo, gailestingumo, meilės!*“² Agota Babickienė mirė 1928 m., jai mirus, duktė Unė prisipažino: „*Mes kenčiam, baisiai kenčiam, mes mylėjom Mamą neapsakomai visomis savo būtybėmis.*“³

Visus keturis Agotos ir Jurgio Babickų vaikus likimas vėtė ir mėtė, jie patyrė ir tremtinio, ir kalinio, ir emigranto dalį. Per jų likimus atsiveria visas XX amžiaus dramatismas, netgi tragizmas. Motina Babickienė savo vienturtę dukrą ir tris sūnus išleido į aukštuosius mokslus, tačiau istorinės pervartos – Pirmasis pasaulinis karas, Nepriklausomybės kovos, 1940 m. sovietų invazija, Antrasis pasaulinis karas, 1944 m. sovietų sugrižimas, traukimasis į Vakarus, pokario tremtys formavo žmonių likimus ir netikėtai keitė jų gyvenimo įvykius. Unė ir Vytautas buvo ištremti į Sibirą, Petras ir Kazys pasitraukė į Vakarus – taip išsiskaidė šeima, kuri jau niekada nesusiejo į krūvą.

¹ Babickaitė-Graičiūnienė U. Autobiografija. 1961, Babickaitė U. *Atsiminimai, dienoraštis, laiškai*, sud. L. Broga, Vilnius, 2001, p. 13 (toliau cituojant iš šios knygos – ADL).

² Iš U. Babickaitės laiško A. Jakštui-Dambrauskui, 1934, *Didžioji savaitė*, Paryžius, ADL, p. 187.

³ *Ten pat*, p. 187.

Agota Graičiūnaitė-Babickienė su vaikais Uršule, Kazimieru, Petru ir Vytautu Kupiškyje. 1910 m. Kopija iš KEM

Kupiškio mokykloje. Pirmoje eilėje trečia iš kairės – Unė Babickaitė. 1907 m. LTMKM

Uršulė Unė Babickaitė-Graičiūnienė (Une Baye, 1897–1961)

Galbūt daugiausia vargo patyrė ir įvairių rūpesčių turėjo vyriausioji atžala Unė Babickaitė-Graičiūnienė, kuri mamai ir jaunesniems broliams padėjo materialiai, rūpinosi jų mokslu, ypač rėmė brolių Petrą, siekė, kad jis gautų gerą išsilavinimą. Tačiau Unė patyrė ir didelę šlovę, nugyveno labai spalvingą, įdomų gyvenimą. Gimė 1897 m. gegužės 1 d. Laukminiškiuose. Buvo tikra gražuolė, ją anksti pradėjo kviesti vaidinti į Kupiškio klojimo teatrą. Baigusi Kupiškio pradžios mokyklą, išvažiavo studijuoti į Panevėžio Marijos gimnaziją, čia irgi kūrė vaidmenis, žiūrovai ją, keturiolikmetę, vertino kaip scenos pažibą, žavėjosi gebėjimais, energija, gyvybingumu.

Baigė gimnaziją ir, 1914 m. kilus Pirmajam pasauliniam karui, po visuotinės mobilizacijos išvyko į Peterburgą, šiame mieste galutinai pasirinko teatro meno kelią. Artistiškumas buvo merginos prigimtyje.

„Unė buvo aktorė nuo pat jaunystės, net vaikystės. Kalbėjo balsu, mimika, judesiu. Ją pažinojusieji atsimena jos ypatingą dvasinį švytėjimą, stiprią magnetizmo galią, teikusių įtaigos žodžiams ir gestams. <...> Ją traukė daugybė gyvenimo ir grožio apraiškų. Daug skaitė. Išskaitytas mintis gerė gaivališkai, užsirašinėjo. <...> Mokėjo atmintinai išties ištraukas iš anglų, rusų, prancūzų poetų.“⁴

Peterburgo laikotarpis buvo labai svarbus Unės meninei brandai. Nuvykusi į Rusijos sostinę, mergina mokytojavo Putilovo fabriko pradžios mokykloje ir dar dirbo medicinos seserimi. Tačiau pati autobiografijoje pasakoja:

„1915 m. Balio Sruogos verčiama prieš savo norą išlaikiau egzaminus į Imperatoriškosios konservatorijos dainavimo klasę. Taip pat Balio Sruogos – kuris tikėjo suradęs manyje talentą – verčiama dar priedo įstojau į garsius Petrograde Pollako dramos kursus. <...> Visą laiką vaidinau visokiuose spektakliuose rusų ir lietuvių kalba. <...> Sruoga išprašė man iš visokių organizacijų trejetą stipendijų. Padėjo man globoti mano tris mažus besimokančius broliukus [Unė buvo su savimi į Peterburgą išsivežusi ir visus tris brolius, leido juos mokyti. – A. R.] ir perkrikštijo mane iš Uršulės į Unę. 1918 m. grįžusi Kaunan buvau pakviesta vadovauti Dainos bei scenos draugijos vaidybos grupei.“⁵

Unė Babickaitė su Italijos ambasados karo atašė Gabrieliumi Padovaniu Kaune. Prieš 1919 m. LTMKM

Dirbti režisierės darbą Kaune Babickaitei sekėsi, ji pastatė keletą spek-

⁴ Broga L. 1925–2005. *Atminimo knyga*, sud. R. Brogienė, Vilnius, 2008, p. 113.

⁵ Babickaitė-Graičiūnienė U. *Autobiografija*, 1961, ADL, p. 15.

taklių, kai kurie jų su anšlagais buvo vaidinami Miesto teatre, sulaukė gerų recenzijų, tačiau profesionalūs režisieriai Unės nenorėjo pripažinti, tuo metu moteris režisierė buvo dar visai nepriimtinas reiškiny. Tokiu dukters pasirinkimu nesidžiaugė ir motina Agota Babickienė, artistės, režisierės profesija jai nedarė gero išpūdzio, nekėlė pasitikėjimo, ji norėjo, kad Unė būtų mokytoja – tai esanti labai garbinga profesija. Motina netgi pyko ant dukters draugo poeto Balio Sruogos, kuris Peterburge padarė Unei didžiulę įtaką renkantis profesiją.

Tačiau Kaune U. Babickaitė ilgai neužsibuvo. Autobiografijoje ji rašo:

„1919 m. su pirmąja Lietuvos misija išvykau Amerikon. Ten vaidinau visokiuose miestuose, kur gyveno lietuviai, bet daugiausia Čikagoje, kur tada gyveno Julija Žemaitė, mane globojo ir buvo mano miela draugė.“⁶

Unė Babickaitė Čikagoje. 1920 m. LTMKM

Amerikoje Unė padarė aktorės karjerą. Jos įtaigią vaidybą pastebėjo ir amerikiečių kino menininkai. 1922 m. ji buvo pakviesta vaidinti filme „Tyli drama“.

Pasirinkusi Une Baye sceninį vardą vaidino dar keliuose kino bendrovių „Paramount“, „Thurberville“ ir „Apollo“ begarsiuose kino filmuose.

Filme „Lapių medžioklė“ gavo pagrindinį vaidmenį, bet gana greitai buvo priversta pasitraukti iš filmavimo, nes filmo finansuotojai liko nepatenkinti, kai sužinojo, kad JAV prezidento mylimąją vaidina ne amerikietė, bet emigrantė. Unė buvo pakeista kita aktore.

Čikagoje U. Babickaitė išitraukė į lietuvių išeivių veiklą. Subūrė lietuvių dramos kursą, pati statė pjeses ir vaidino jose.

1924 m. Amerikoje Babickaitė ištekėjo už pusbrolio, labai gabaus inžinieriaus Vytauto Andriaus Graičiūno.

Nors Unės kūrybinė karjera JAV klostėsi gana sėkmingai, vis dėlto su vyru norėjo grįžti į Nepriklausomą Lietuvą ir dirbti jos labui. Yra išlikęs jaudinantis Unės Babickaitės pasakojimas, kaip ji apsipylė ašaromis, kai susiruošė priimti Amerikos pilietybę, per kurios priesaiką reikėtų atsižadėti Lietuvos – moteris šito niekada nebūtų galėjusi padaryti... 1926 m. Unė ir Vytautas Graičiūnai grįžo į Tėvynę, tačiau nusivylę to meto Lietuvos realijomis 1928 m. nusprendė išvažiuoti į Vakarų Europą, kurioje buvo geresnės sąlygos įgyvendinti idėjas ir sumanymus, pritaikyti gabumus. Unė, būda-

⁶ Ten pat, p. 16.

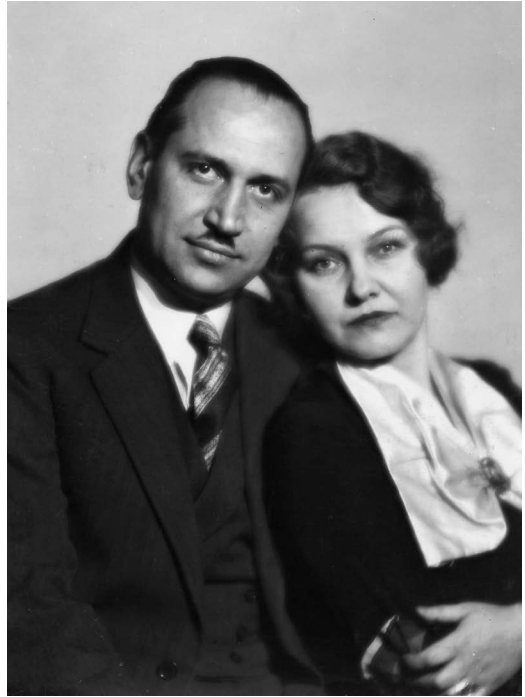
Scena iš spektaklio
 „Kokia garbės kaina“
 (rež. Arthuras
 Hopkinsas). Niujorkas.
 1925 m. LTMKM

ma finansiškai nepriklausoma (remiama savo gana turtingo vyro), Londone įkūrė Naująjį rusų teatrą, kuriame pati ir vaidino, o 1929 m. Paryžiuje subūrė anglų ir amerikiečių trupę. Jų spektaklis „Žvakių šviesoje“ buvo išgirtas paryžiečių spaudos, o artistė Unė pavadinta žaviausia iš daugelio tarptautinio masto žvaigždžių, kurios kasmet pasirodo Paryžiuje. Unės teatrinėje veikloje didžiausių permainų įvyko, kai ji susipažino su vienu žymiausių XX a. režisieriumi Teodoru Komisarževskiu ir ne mažiau įžymiu Nikolajumi Jevreinovu. Pati Unė vaidino Paryžiaus ir Londono scenose. Babickaitė turėjo daug garsių pažįstamų tarp meno pasaulio žmonių, dalyvavo iškiliuose renginiuose, bendravo su žymiais Europos režisieriais, aktoriais, dailininkais, diplomatais. Ypač nuoširdi ir artima bičiulystė siejo Unę su rusų poetu Konstantinu Balmontu, poetas žavėjosi artiste, skyrė jai eilėraščių, o ši padovanojo brolio Petro eilių, kurių keletą Balmontas išvertė į rusų kalbą. Tačiau sėkmingą Unės kūrybos laikotarpį nutraukė visokių nesėkmių ir nelaimių ruožas.

1931 m. pablogėjo Unės Babickaitės sveikata: kartą iš burnos pasipylė kraujas, atsinaujino sunki akių liga, patyrė avariją, buvo padarytos kelios operacijos. Aktorės nuotaika keitėsi. Sirgdama ji skaitė „Šventųjų gyvenimus“, stebėjo tuščiagarbišką turtingą aplinką, ėmė bodėtis turtuolių gyvenimu. Paniro į religiją. Aplankė Asyžiaus miestą, netgi ketino čia stoti į vienuolyną, užsidaryti nuo pasaulio, tačiau šias nuotaikas nuramino pranciškonų vienuolyno prioras. Atlikusi viso gyvenimo išpažintį, Unė išsirašė Italijoje į pasaulietinį Tretininkų ordiną, ją apjuosė šv. Pranciškaus virve, ji apsilankė Vatikane pas popiežių.

Pasaulinė ekonomikos krizė pagreitino sprendimą keltis į Lietuvą. Graičiūnus jau slėgė skolos, Unės teatriniai planai žlugo. Vyras Vytautas Graičiūnas į Lietuvą grįžo 1935 m. Žmona iki metų pabaigos likvidavo šeimos turtą ir 1936 m. parvažiavo pas vyrą į Tėvynę. Ji norėjo Kaune steigti teatro studiją, gal dirbti Valstybės teatre, bet dėl nerimstančių teatralų intrigų ir pairusios sveikatos turėjo pasitenkinti vadovavimu Šaulių sąjungos teatrui (1936–1939). Babickaitė pastatė trejetą spektaklių ir Panevėžio teatre. Jos kūrybinis *credo* liko tas pats: „Meno aukštybių siekiantiems.“ Aktorės širdis buvo atverta pasaulio grožiui, jo troško, ieškojo ir kūrė. O abiejų Graičiūnų moralinio gyvenimo normos taip pat nesikeitė, jie norėjo daryti gera žmonėms ir savo kraštui. Gyvendama Kaune Unė skaitė lietuvių poeziją ir tarmiškai dainavo kupiškėnų dainas per Kauno radiofoną, kuriame dirbo brolis Petras Babickas.

1940 m. užėjus sovietams, Lietuvoje sąlygos ėmė keistis, Graičiūnai

Vytautas Andrius Graičiūnas ir Unė Babickaitė-Graičiūnienė. Paryžius. Apie 1932 m. LTMKM

Unė Babickaitė (centre) su draugais. Apie 1936 m. LTMKM

dar turėjo galimybių trauktis į Vakarų, tačiau liko Tėvynėje, manydami, kad gali būti čia naudingi. Jie vis tebedirbo, V. Graičiūnas dėstė Vytauto Didžiojo, vėliau pervadinto į Kauno valstybinį universitetą, Statybos fakultete, Unė 1950 m. čia vadovavo studentų saviveiklos būreliui, kuris laimėdavo konkursuose pirmąsias vietas.

1951 m. Graičiūnai buvo sovietų suimti ir po tardymų Maskvoje nuteisti: Unė – penkeriems, Vytautas – dešimčiai metų. Graičiūnas tremtyje nusižudė, o Unė po dvidešimt dviejų mėnesių Komsomolsko mieste buvo amnestuota. 1953 m. ji grįžo į Lietuvą ir apsigyveno Kaune.

U. Babickaitė labai skausmingai išgyveno vyro mirtį, 1961 m. autobiografijoje ji prisipažino:

„Kaip aštraus peilio dūris įsmigo mirtis mano sielon. Aš niekaip negaliu po tokios žinios atsigauti ir niekaip nebepajėgiu vėl įsijungti į gyvenimą. Taigi džiaugiuosi, kad nebūtis čia pat ir kad vieną kartą kilniems pasiaukojantiems daktarams, budintiems prie manęs, nebepavyks išgelbėti manęs.“⁷

Unė Babickaitė-Graičiūnienė.
Apie 1940 m.
KEM

Tų pačių 1961 m. rugpjūčio 1 d. U. Babickaitė mirė, pagal oficialią versiją – nuo kraujo užkrėtimo įsidūrus pirštą...

Unė Babickaitė-Graičiūnienė.
Apie 1959 m.
KEM

⁷ Ten pat, p. 16.

U. Babickaitė per visą gyvenimą kaupė teatro muziejines vertybes, kurias prieš mirtį nurodė perduoti Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejui. Jau keleri metai šio muziejaus lankytojai gali matyti didelę ekspoziciją, kurioje ir pačios Unės gyvenimo eksponatai, ir jos sukaupta turtinga, originali, unikali kolekcija: daug meno kūrinių, paveikslų, rytietišku teatro kostiumų, indų, suvenyrų. Muziejininkai didžiuojasi turėdami tokią kolekciją, ją tyrinėja, rengia edukacinius užsiėmimus, veda ekskursijas.

Dar prieš tremtį, 1949 m., U. Babickaitė susipažino su jaunu studentu, vėliau – poetu ir vertėju Linu Broga (1925–2005), jiedu tapo artimi bičiuliai, bendravo dvylika metų. L. Broga daug gyvenimo metų skyrė U. Babickaitės palikimo ir archyvo tyrinėjimams. Parengė ir 2001 m. išleido knygą „Atsiminimai, dienoraštis, laiškai“, o 2005 m. pasirodė kitas L. Brogos, R. Brogienės parengtas leidinys – „Laiškai. Amžininkų atsiminimai“. Tik išėjusios šios knygos tapo labai populiaros, dėl nedidelio tiražo visi norintieji negalėjo jų įsigyti, bibliotekose prie šių dokumentinių leidinių susidarė ilgos skaitytojų eilės, susidomėjimas buvo didžiulis. Iškilis ir charizmatiška U. Babickaitės asmenybė iki šiol traukia menininkus: aktorė ir režisierė Birutė Mar (Marcinkevičiūtė) parengė monospektaklį „Unė“ pagal U. Babickaitės dienoraščius ir nacionalinės dramaturgijos festivalio konkurse „Versmė 2010“ laimėjo žiūrovų prizą.

Unė Babickaitė-Graičiūnienė (Une Baye) palaidota gimtinėje – Kupiškio krašte, Palėvenės kapinėse, šalia motinos Agotos Babickienės. Kadangi Unės vyras Vytautas Andrius Graičiūnas žuvo tremtyje ir niekas nežino jo amžinojo poilsio vietos, žmona šiose kapinėse pastatė jam kenotafą, pasiruošdama šalia vietą ir sau.

Vytautas Babickas (1899–1963)

Antroji Jurgio ir Agotos Babickų šeimos atžala buvo sūnus Vytautas, gimęs 1899 m. liepos 19 d. Laukminiškiuose. Jo likimas irgi buvo gana sudėtingas, panašesnis į sesers Unės nei į kitų dviejų brolių. Vaikystėje lankė Virbališkių kaimo pradinę mokyklą, o po tėvo Jurgio mirties, šeimai persikėlus į Kupiškį, 1910 m. Vytautas įstojo į dviklasę Kupiškio mokyklą ir mokėsi iki 1913 m., tada įstojo į Panevėžio mokytojų seminarijos parengiamąją klasę. 1914 m. prasidėjus Pirmajam

Unės Babickaitės-Graičiūnienės kapas Kupiškio rajono Palėvenės kapinėse. Toliau už jo – jos vyro Vytauto Andriaus Graičiūno, žuvusio sovietiniame lageryje, kenotafas, kairiau – motinos Agotos Babickienės kapas. 2011 m. Aušros Jonušytės nuotr.

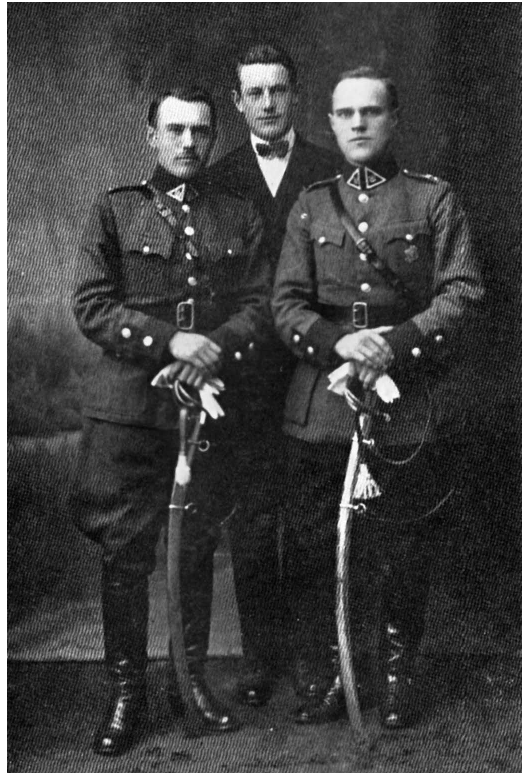
pasauliniam karui, seminarija buvo evakuota į Mstislavlį, Mogiliovo guberniją. Seminariją vaikas baigė 1918 m. ir buvo paimtas į Raudonąją armiją, kurioje paskirtas raitųjų žvalgų komandos raštininku. Tačiau netrukus Babickas pasiunčiamas į pėstininkų ir artilerijos vadų kursus Smolenske, kuriuos baigė 1919 m., buvo komandiruotas į Artilerijos vadų kursus Saratove, juos baigęs igijo karininko laipsnį. Tapęs karininku Vytautas gavo paskyrimą į Pietų fronto štabą, paskui – į ypatingosios paskirties Blonovo vardo kavalerijos diviziją, tapo diviziono ryšių komandos viršininku. Nuėjo iki Šiaurės Kaukazo, buvo sužeistas, kovėsi ne viename mūšyje su baltagvardiečiais, buvo paimtas į jų nelaisvę, „kur prarado daug brangių dokumentų, anot Vytauto – neteko pusės gyvenimo...“⁸

Teko V. Babickui kovoti ir prieš P. Vrangelio pulkus, būti arklių supirkinėjimo komisijos pirmininku ar divizijos jėjimo instruktoriumi. Išgirdęs, jog Lietuva su Rusija sudarė taikos sutartį, Vytautas panoro keliauti į Tėvynę ir kreipėsi į tiesioginę vyriausybę, kad komandiruotų į Aukštąją karo mokyklą, kurią baigęs galėtų grįžti į Lietuvą. 1920 m. pateko į Aukštąją karinės maskuotės mokyklą, pasimokė joje dešimt mėnesių, gavo Lietuvos pilietybės dokumentus ir po septynerių metų blaškymosi sugrįžo į Tėvynę.

„Galų gale tą, ką siekiau – pasiekiau. 21-oje dienoje sausio mėnesio 1922 m. aš pervažiavau rubežių ir atsiradau ant žemės tos Numylėtos! Septynius metus apie kurią gyvenau tik saldžiomis svajonėmis...“⁹

Iš pradžių jis buvo mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę kaip eilinis kareivis, tačiau išlaikęs egzaminus Karo mokykloje karininko laipsniui gauti tapo leitenantu.

Po trumpos tarnybos atsistatydino ir 1924 m. buvo paleistas į atsargą. „Jau pasiliosavau iš kariuomenės. Esu visai laisvas. Imsiu mokyklą ir mokytojausiu. <...> Mamą iš Kupiškio paimsiu pas save ir ją užlaikysiu...“¹⁰ Ir iš tiesų Vytautas su motina Agota Babickiene gražiai išikūrė Rėkliuose (Panevėžio apskritis), gavo didelį butą, mokytojavo. 1926 m. čia juos aplankė iš Amerikos parvažiavusi Unė ir brolis Petras, jie džiaugėsi, jog motina yra rūpestingai globojama, jaučiasi laiminga.

Babickai Kaune. Iš kairės: Vytautas, Petras ir Kazys. 1923 m. Kopija iš KEM

⁸ Laukminių kaimo ir Babickų memorialinis muziejus, lankstinukas, 2013, p. 11.

⁹ Iš V. Babicko laiško U. Babickaitei, 1922 01 04, Kupiškis, Babickaitė-Graičiūnienė U. *Laiškai. Amžininkų atsiminimai*, sud. L. Broga, R. Brogienė, Vilnius, 2005, p. 20 (toliau – LAA).

¹⁰ Iš V. Babicko laiško U. Babickaitei, 1924 07 20, Panevėžys, LAA, p. 55.

„Vytautas man labai patinka, jis atrodo matęs „daug svieto“, daug visa ko pergyvenęs <...>, priedo su gražiu, balansuotu sentimentu. Drąsus, teisingas, geraširdis, su vidutine inteligencija. Pasakojo jis man daug savo nuotykių Rusijoje, fronte – baisių dalykų. Kelius sykius žiūrėjęs giltinės akyse...“¹¹

Tačiau V. Babickas mokytojavo neilgai, nes Lietuvos valdžia nepripažino Rusijoje išduoto mokytojų seminarijos pažymėjimo, kadangi nebuvo laikytas lietuvių kalbos egzaminas. 1930 m. Vytautas iš šios tarnybos išėjo savo noru. Tuomet prasidėjo jo, kaip policininko, karjera. Baigė Aukštesniąją policijos mokyklą, dirbo tai nuovadose, tai pasienio policijoje, užėmė gana aukštas pareigas, tačiau darbas pasienio policijoje jam nebuvo mielas, todėl nusprendė dar kartą grįžti prie mokytojo profesijos, juoba kad Švietimo ministerija 1937 m. pripažino jam mokytojo vardą.

Nuo 1939 m. Vytautas gavo pradžios mokyklos vedėjo vietą ką tik atgautame Vilniaus krašte – Nelydiškiuose. 1941 m. jis vedė mokytoją Kotryną Buinevičiūtę ir jiedu persikėlė gyventi į Vilnių. Vokiečių okupacijos metais V. Babickas dirbo cheminių dirbinių artelėje „Laikas“. Nuo 1943 m. šeima persikėlė į žmonos Kotrynos tėviškę ir užsiėmė žemdirbyste. Brolis Vytautas rašė Unei: *„Pasitaikė gera proga: mūsų automašina vyksta į Kauną, tad per šoferį mano Katrė siunčia Tau žirnių, grikių miltų ir aviž. kruopų.“¹²* Brolis užaugindavo Unės šeimai kiaulę, atveždavo jai visokių daržovių, miltų, nes karo metais Kaune irgi trūko maisto, o Babickai vienas kitą visada globojo ir rėmė.

Gyvenimo neramumai vėl prasidėjo, kai sovietai 1944 m. okupavo Lietuvą. Vytautą Babicką, kaip gerai mokantį rusų kalbą, kooptavo į Kėdainių karinį komisariatą mobilizaciniams darbams, vėliau jis tapo etatiniu raštvedžiu. Pasitraukęs iš darbo komisariate, Vytautas perėjo į Miškų ūkį, 1950 m. šeima grįžo gyventi į Kėdainius. Babickas nuolatos buvo KGB akiratyje ir dėl savo praeities, ir dėl tiesiai išsakomos nuomonės, nes nepakentė netvarkos ir neteisybės. Šlijo sveikata. Unė laiške brolienei Kotrynai, Vytauto žmonai, štai ką pripažino:

„Visos jo gyvenimo nelaimės – dėl jo tokio būdo. Jis yra sulaužytas žmogus, neatitikęs savo profesijos (turėjo būti dainininku, muziku, o buvo karininku, policininku, mokytoju!)... Jo nervų sistema visai suardyta...“¹³

1951 m. V. Babickas suimtas, apkaltintas antitarybine veikla, nuteistas dešimt metų. Kalėjo lageriuose Archangelsko srityje, dirbo miško darbus, rovė pelkėse kelmus.

1954 m. paleistas pirma laiko Vytautas grįžo į Kėdainius pas savo šeimą. Vytautas ir Kotryna Babickai augino šešis vaikus, todėl materialinė situacija buvo labai sunki. Grįžęs iš lagerio V. Babickas ilgą laiką negavo jokio darbo, padirbo kokį pusmetį sandėliuose sargu, bet ilgiau nebepajėgė, neturėjo sveikatos, jautėsi palaužtas, šiaip taip pavyko išsirūpinti menką invalidumo ir senatvės pensiją. Daug skaitė, klausėsi radijo. Mirė V. Babickas 1963 m., palaidotas Kėdainiuose.

Kaip prisimena jo dukra Unė Babickaitė-Milerienė, tėvelis turėjo įvairių

¹¹ Iš U. Babickaitės laiško V. A. Graičiūnui, 1926 02 08, Rėkliai, LAA, p. 66.

¹² Iš V. Babicko laiško U. Babickaitei, 1943 04 12, Vilnius, LAA, p. 273.

¹³ Iš U. Babickaitės laiško K. Babickienei, apie 1946, Kaunas, LAA, p. 288.

talentų: grojo keliais instrumentais, deklamavo poeziją rusų ir lietuvių kalbomis, turėjo puikią iškalbą, buvo geras plaukikas. Net iš lagerio grįžęs sugebėdavo perplaukti Nevėžį. Išmokė vaikus tvarkos, darbštumo, buvo išdidus, bet mėgo humora... Tačiau laikotarpio pervartos ir lūžiai pakeitė šio talentingo, Lietuvą mylėjusio žmogaus likimą, ir daug kas susiklostė ne pagal jo valią. Vytauto duktė Unė Milerienė, turinti mylimos tetos ir krikšto motinos Unės Babickaitės vardą, kartu su kitais giminaičiais rūpinasi Babickų šeimos atminimu ir archyviniu palikimu. Jos rūpesčiu ir su Brazilijos lietuvių bendruomenės pagalba Petro Babicko palaikai 1994 m. buvo perkelti iš laikinų kapų į Rio de Žaneiro lietuvių katalikų kapines. Jeigu šis liūdnas veiksmas tada nebūtų atliktas, jo palaikai būtų sunaikinti ir šiandieną neturėtume rašytojo Babicko kapo Petrašiūnių kapinėse.

Kadangi Unė Babickaitė-Graičiūnienė savo palikuonių neturėjo, tad kiek galėdama rūpinosi ir domėjosi savo brolių Kazio ir Vytauto vaikų gyvenimu, visus labai mylėjo, būdama tremtyje Sibire prašydavo brolienės Kotrynos, Vytauto žmonos, aprašyti kiekvieną vaiką, ką jis veikia, kaip sekasi. Daug brolio Vytauto vaikams padėjo, globojo, labai jaudinosi, kai brolių išvežė į Sibirą, brolienė su šešiomis atžalomis liko viena, tuomet Unė leisdavo kai ką iš savo daiktų, kurie, ją vežant į Sibirą, buvo palikti būtent pas Vytautą, parduoti, kad brolio šeima galėtų išgyventi ir prasimaitinti. O kai grįžo iš Sibiro, vėl globojo tris brolio Vytauto vyresniusius – Unę, Rimgaudą ir Audronį.

„Gyvenu iš pamokų: dėstau anglų, francūzų ir rusų kalbas. Jei neturėčiau vaikų <...>, būtų visai pakankamai to, ką uždirbu. Bet kai rudenį reikia trejetą vaikų apmokyti, tai tikrai tenka paprakaituoti ir ieškoti, ką parduoti...“¹⁴

Kazys Babickas (1901–1968)

Trečiasis Babickų vaikas Kazys gimė 1901 m. gegužės 7 d. Laukminiškių kaime, mokslus pradėjo eiti Kupiškyje, paskui, sesers Unės pakviestas, trylikametis berniukas išvažiavo mokytis į Peterburgo šv. Kotrynos gimnaziją. Unė savo atsiminimuose rašo, jog norėdama taupiau su broliais gyventi Peterburge, netgi pati pasiuvo Kaziui uniformą. *„Kad būtų pigiau, aš pati pasišoviau pasiūti jam gimnazisto uniformą.“¹⁵* 1918 m. Kazys grįžo iš Rusijos ir toliau mokėsi „Saulės“ gimnazijoje. Lietuvai paskelbus Nepriklausomybę, Kazys įstojo savanoriu į kariuomenę ir narsiai kovojo išstumiant bermontininkus iš jaunos Lietuvos valstybės. Paskui įstojo į Karo mokyklą, kurią baigė 1919 m. leitenanto laipsniu ir buvo paskirtas karininku į Elektrotechnikos batalioną. 1920 m. Lietuvos kariuomenei užėmus Vilnių, K. Babickas su leitenantu V. Endziulaičiu pirmą kartą sujungė Kauną su Vilniumi telegrafo ir telefono ryšiu. 1925 m. K. Babickas baigė aukštuosius karo technikos kursus, įgijo inžinieriaus elektromechaniko specialybę ir buvo perkeltas kaip kapitonas į Technikos pulką Šančiuose. Tais pačiais metais Kazys vedė mokytoją Martą Pališaitę. 1927 m. buvo perkeltas į Ryšių batalioną, kur tapo mokomosios kuopos vadu. 1928 m., kai Lietuva šventė Nepriklausomybės 10-metį, K. Babickas buvo apdovanotas Lietuvos nepriklausomybės ir Savanorių medaliais. Tačiau

¹⁴Iš U. Babickaitės laiško Antanui Leliui, 1955 11 08, Leningradas, LAA, p. 304.

¹⁵Babickaitė U. Apie Balį Sruogą, ADL, p. 73.

K. Babicko pasiekimai karo mokslų srityje nesibaigė, 1930 m. jis buvo pakeltas į majorus ir pradėjo lankyti Karininkų kursus. 1931 m., baigęs šiuos kursus, pradėjo dėstyti karo ryšių ir transmisijos mokslus Kauno karo mokykloje. Parašė knygas „Karo ryšiai ir transmisijos“ bei „Karo mokyklos vidaus tvarkos statutas“.

Iš 1931 m. yra išlikusių įdomių K. Babicko laiškų seseriai Unei, kurios jis prašo paskolinti pinigų, nes *„išivėliau į prakeiktą biznį – nupirkau stambią prekybos įmonę ir investavau į ją visą savo kruvinu prakaitu uždirbtą skatiką iki 30 000 litų“*¹⁶. Tačiau sesuo Unė neturėjo santaupų jam padėti, nors Kazys išties bankrutavo, prarado pinigus, buvo labai nusiminęs, net, kaip pats prisipažino, kilo minčių baigti gyvenimą tragiškai... Unės laiškas nebuvo gailestingas, ji rašė:

*„Viskas praeina, viskas išnyksta, tik meilė Dievui amžina, tik Grožis, tik tobulybė lieka. Todėl man baisiai liūdna buvo, kai atvažiavusi iš Naujojo Pasaulio aš radau Tave prisiekusiu Pinigo Riteriu. To niekingiausio dalyko mūsų žemėj...“*¹⁷

Toliau ji laiške pataria broliui pradėti gyvenimą iš naujo, sudvasinti, lipdyti kaip puikią mozaiką... Ir tikrai brolis Kazys atsiliepė:

*„Tavo laišakai sekė vienas paskui kitą ir tas mane nepaprastai sujaudino. Milijonai litų būtų mane taip nepaguodę, kaip tie laišakai. Kiek aukso minčių ten pareikšta! Aš Tavo laiškus laikau ant rašomojo stalo papkėje visada po ranka ir kasdien skaitau, tai mane prablaivo ir priduoja daug jėgų tolimesnei kovai už būvį...“*¹⁸

K. Babicko karjera ir toliau puikiai klostėsi. 1934 m. jis buvo pakeltas į pulkininkus leitenantus, 1935 m. apdovanotas Vytauto Didžiojo 5 laipsnio ordinu, 1937 m. paskirtas Autorinktinės vadu. Tai buvo aukštos pareigos, dėl jų suteiktos geros gyvenimo sąlygos – Šančiuose paskirtas namas su sodu, automobilis, vairuotojas, apsauga. Marta ir Kazys Babickai augino du vaikus – sūnų ir dukrą. Duktė Gintra pamena, jog tuomet jų šeimai buvę geri, laimingi laikai – vaikščiodavę su tėveliu iki Panemunės tilto, kalbėdavę apie ateitį... Tačiau 1940 m. vasarą sovietų okupacija gyvenimą pakeitė, iš šių aukštų pareigų Babicką išvarė kaip liaudies priešą ir išleido į atsargą. Iki 1944 m. abu Babickai – Kazys ir Marta mokytojavo suaugusiųjų gimnazijoje Vilniuje, tačiau tų metų spalio 9 d. Kazys su šeima ir brolis Petras Babickas pasitraukė į Vokietiją, nujausdami blogą ateitį grįžtant sovietų okupacijai. Palikti Lietuvą jie skausmingai gailėjo, tačiau visa širdimi tikėjo, jog traukiasi tik trumpam, jog galbūt net 1944 m. Kalėdas švęs Tėvynėje... Jų viltys žlugo po kelerių Vokietijoje pragyventų metų. 1949-aisiais K. Babickas su šeima pasiekė Ameriką, ilgainiui apsigyveno Čikagoje, po kurio laiko išigijo maisto krautuvėlę. Kazys priklausė Savanorių kūrėjų draugijai, bendravo su buvusiais Lietuvos karininkais, kurie iš Lietuvos buvo pasitraukę į Vakarų.

Kazys artimai bendravo su broliu Petru, gyvenusiu Brazilijoje, susirašinėjo, vienas kitą rėmė, padėjo Petriui

¹⁶ Iš K. Babicko laiško U. Babickaitei, 1931 12 07, Kaunas, LAA, p. 152.

¹⁷ Iš U. Babickaitės laiško K. Babickui, 1932, prieš lapkričio 24 d., Paryžius, LAA, p. 162.

¹⁸ Iš K. Babicko laiško U. Babickaitei, 1932, prieš lapkričio 24 d., Kaunas, LAA, p. 165.

išleisti bei platinti jo knygas. P. Babicko knygų leidybai brolis Kazys rinkdavo aukas. Kazio šeima, ypač jo dukra Gintra, artimai bendravo su teta Une Babickaite. Be abejo, ryšiai buvo kelerius metus nutrūkę, tačiau kai Unė grįžo iš Sibiro, per vargus susirado brolius Kazį ir Petrą, su jais susirašinėjo, siuntė jiems knygas, ypač daug persiuntė iš brolio Petro bibliotekos, likusios Lietuvoje, o Kazys Unei siuntė vaistų, vitaminų ir drabužių, kuriuos ji parduodavo, kad pragyventų, kad pagelbėtų ir brolio Vytauto šeimai.

K. Babickas nesulaukė Lietuvos Nepriklausomybės, nors labai ilgai nebuvo praradęs vilties sugrįžti į laisvą Tėvynę, jiedu su broliu Petru buvo dideli optimistai ir tikėjo, jog ateis diena, kai Lietuva bus išvaduota iš okupantų.

Mirė Kazys Babickas 1968 m. spalio 18 d., palaidotas Šv. Kazimiero lietuvių kapinėse. Tėvo, dėdžių ir tetos Unės atminimo išsaugojimu ypač rūpinasi Kazio dukra Gintra Babickaitė-Narrienė ir jos vaikai, gyvenantys JAV.

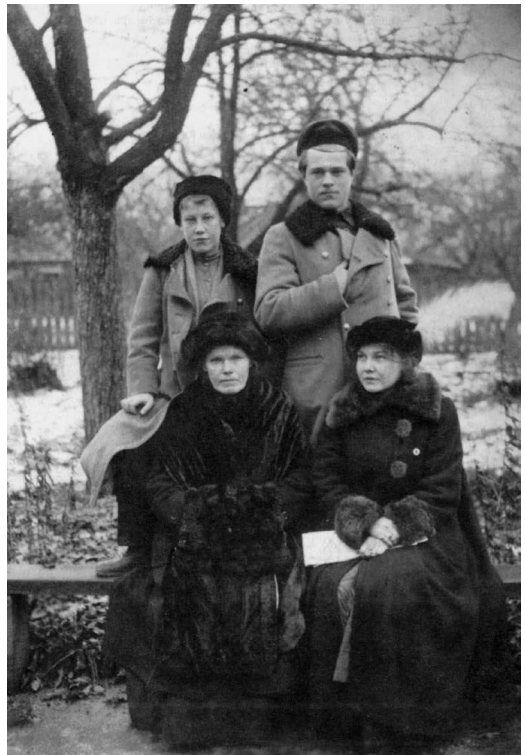
Petras Babickas (1903–1991)

Jauniausia Babickų šeimos atžala buvo Petras. Šiandieną jis įvardijamas kaip plataus profilio menininkas, turėjęs daug talentų, kurių galbūt iki galo ir neįkūnijęs, tačiau vis dėlto Lietuvos kultūroje palikęs plačią vagą. Petras Babickas – poetas, prozininkas, publicistas, vertėjas, žurnalistas, fotografas, redaktorius, kino operatorius, radijo laidų organizatorius, pedagogas, dailininkas, kraštotyrininkas, muziejininkas, diplomatas, keliautojas. Šis žmogus buvo labai darbštus ir turėjo pagrindinę gyvenimo kryptį – tarnavimą Tėvynei.

Gimė Petras 1903 m. gegužės 12 d. Laukminiškių kaime. Vaikystėje, paauglystėje jaunylį brolių ypač globojo šešeriais metais vyresnė sesuo Unė. Ji padėjo Petrui materialiai, juodu siejo ir dvasinė bičiulystė, buvo vienas kitam labai artimi. Vaikinas pradžios mokslus ėjo Kupiškyje, vėliau – Šv. Kotrynos gimnazijoje Petrapily. Prisimindamas šį laikotarpį Broniui Kvikliui jis pasakojo:

„Ten prasidėjo mano – klajūno – gyvenimas. Sesers Unės dėka pažinau gražiausio Rusijos miesto turtus – operą, dramą ir ano meto kultūrininkus: Balį Sruogą, Paulių Galaunę, Kazį Puidą, Juozą Zikarą...“¹⁹

Agota Graičiūnaitė-Babickienė, Unė Babickaitė, Petras ir Kazys Babickai Kaune. 1918 m. Kopija iš KEM

¹⁹ „Nieko nėra mielesnio kaip darbas Lietuvai“, P. Babicko pokalbis su B. Kvikliu, *Draugas*, 1978, nr. 240.

Grįžęs į Lietuvą 1920–1923 m. Petras mokėsi Panevėžio berniukų gimnazijoje, buvo kūrybingai nusiteikęs, nes gimnazijoje veikė J. Lindės-Dobilo vadovaujama „Meno kuopa“, į kurios veiklą Petras įsitraukė ir vienu metu dalyvavo dailės, muzikos ir literatūros sekcijose. Sesuo Unė negailėjo Petrai pinigų, matė jį esant gabų literatūrai, dailei, svarstė, į kokius mokslus toliau leisti. Gyvendama Amerikoje Unė Petrai padėjo materialiai, siuntė jam pinigų, tačiau jiedu buvo ir bičiuliai, ne tik kraujo, bet ir dvasios broliai. Jaunasis Petras rašė seseriai laiškus ir džiaugėsi, kad jiedu abu tarnauja grožio idealams:

„Une! Tu, rodos, išskaitai, kas buvo mano sieloj. Taip sutapti pažiūros – stebėtina. Toji grožio religija ir yra mano idealas, mano neįvykdoma svajonė. Aš noriu, kad būtų pasaulį grožis, o su juo bus ir laimė. Tavo laiškas – tai ne paprastas laiškas, bet lotoso žiedas, pražydes mano ūkanotoj palangėj...“²⁰

Baigęs gimnaziją, motinos A. Babickienės prašomas, Petras stojo į Kauno kunigų seminariją, tačiau, neturėdamas pašaukimo, tyčia „susikirto“ per lietuvių kalbos egzaminą prieš patį Maironį. Tuomet jis pasirinko literatūrą bei istoriją ir 1923–1930 m. studijavo Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultete Kaune. Studijų metais dirbo visokius darbus. Į įvairius savo veiklos barus Babickas pasinerdavo visa širdimi ir protu, dirbdavo kūrybingai ir novatoriškai, tačiau ilgai vienoje srityje neužsibūdavo – jam buvo įdomūs ieškojimai ir naujovės.

Petras Babickas Kaune. Apie 1929 m. LTMKM

Pirmiausia Petrą Babicką reikia įvertinti kaip rašytoją – poetą, prozininką, publicistą.

Nuo 1921 m. P. Babickas bendradarbiavo Lietuvos spaudoje, o kadangi sesuo Unė jau gyveno Amerikoje, Petras pradėjo savo straipsnelius ir fotografijas siuntinėti į užjūrio spaudą. Jo korespondencijas ir nuotraukas spausdino „Vairas“, „Vienybė“, „Žiburėlis“, „Židinys“, „Naujoji Romuva“, „Trimitas“, „Karys“, „Skautų aidas“ ir kt. O ir pats 1936–1938 m. redagavo žurnalą „Mūsų Vilnius“, į jį rašė daug straipsnių.

Universiteto absolventas 1930 m. išleido pirmąją knygą „Geltona ir juoda“ (temos suaugusiesiems, poezija). Pats ir iliustravo. P. Babickas buvo gan gabus dailininkas, nors ir nebaigė

²⁰Iš P. Babicko laiško U. Babickaitei, 1924 05 05, Kaunas, LAA, p. 48–49.

jokių specialių mokslų. Ši poezijos knyga artima to laiko dvasiai, joje ryškios keturvėjininkų maištingos nuotaikos, grubi leksika, laisvas ritmas, ekspresionistinė maniera. Tačiau „Keturių vėjų“ sąjūdis jau buvo išblėšęs, knyga didesnio rezonanso nesulaukė, nors jos stilistika buvo vientisa ir senojo pasaulio griovimas eilėraščiuose yra gan skandalingas.

1934 m. išėjo antrasis Babicko poezijos rinkinys „Žmogaus remontas“, jo leidimą finansavo sesuo Unė, tada gyvenusi Paryžiuje. To meto literatūros kritikai šią knygą ir pagyrė, ir papeikė. Antai poetas Mykolas Vaitkus pripažino, kad Petras yra ryškaus talento poetas, o griežtasis kritikas Adomas Jakštas-Aleksandras Dambrauskas teigė, jog Babickas

„tikros poezijos nemylė, kad tai esą naujoviškas ekstraktas iš čemeryčių, metylių, puplaiškių ir panašių kartumynų, kad poetas Petras neįstengia atsipalaiduoti nuo savo pamiltų dekadentiškų manierų“²¹.

Ši antroji knygelė, palyginti su pirmąja, ramesnė, tematika įvairesnė, tačiau joje taip pat nemažai plakatiškumo ir publicistinių intarpų, netrūksta manieringumo ir šokiruojančių vaizdų.

Visiškai kitoks poetas išėivijoje rašytuose eilėraščiuose. Liūdnas, nostalgiškas, su tremtinio nevirtimi ir klajūno lazda. Kituose kraštuose išėjo kelios Babicko poezijos knygos. „Toli nuo Tėvynės“ (1945, Ravensburgas) išleista tik nutilus karo pabūklams, ir tai yra pati pirmoji egzodo knygelė, išspausdinta dar be lietuviškam raidynui būdingų ženklų.

„Rinkinys „Toli nuo Tėvynės“ – pirmasis mūsų poetų eilėraščių rinkinys. Jis mūsų tremtinių bendruomenės buvo džiaugsmingai sutiktas. Jame mes randame ir daug šviesaus optimizmo, švelnaus jumoro. Visas rinkinys kupinas nuoširdžios tėvynės meilės...“ – rašė 1946 m. žurnale „Mūsų kelias“ (Nr. 3) nežinomas autorius.

Vėliau Babickas išleido eilėraščių rinkinius „Svetimaj padangėj“ (1947, Buenos Airės), „Dramblio kojos“ (1957, Čikaga), o paskutinio rinkinio „Dienos ir dainos“, parengto gyvenant Brazilijoje, autorius jau neišleido, neturėjo leidybai lėšų. Kazys Bradūnas, apžvelgdamas išėivijos literatūros istoriją, taip rašo:

„Visame mūsų egzodo poezijos kelyje P. Babickas gal labiausiai tėvynės nostalgijai ištikimas poetas. Didelės daugumos jo eilėraščių kūrybinis takas temų ir įvaizdžių prasme veda į Lietuvą...“²²

P. Babickas žinomas ir kaip prozininkas, kai kurie literatūros kritikai jo prozą vertino aukščiau nei poeziją. 1931 m. išleido apsakymų rinkinį „Vakar“, kurį dedikavo „Tiems, kurie myli Lietuvą“ ir iliustravo savo dokumentinėmis nuotraukomis – Vilniaus, karo lauko ir kelionių vaizdais. Knygos pagrindinė tema – kovos dėl Lietuvos nepriklau-

²¹ Iš A. Jakšto-Dambrausko laiško U. Babickaitei, 1934 06 04, Kaunas, LAA, p. 207.

²² K. Bradūnas. Kiti Nepriklausomybės amžininkai poetai, *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990*, Vilnius, 1997, p. 137–138.

Iš kairės: Petras Babickas, Unė Babickaitė-Graičiūnienė ir Vytautas Andrius Graičiūnas. Kaunas. Apie 1938 m. LTMKM

somybės, Vilniaus atgavimo, pirmųjų kariuomenės pulkų organizavimas, karo frontas. Daug lietuviškos patriotinės romantikos ir pasiaukojimo, nevengiama amžinų meilės ir mirties temų. Už šį rinkinį autorius gavo Lietuvos šaulių sąjungos 10 tūkstančių litų premiją ir savo jėgomis netoli Garliavos, Rinkūnų kaime, prie Jiesios upelio, geležinkelio pašonėje, pasistatė nedidelį namą. Dėl pirmosios bolševikų okupacijos liko nebaigtas spausdinti romanas „Viešnage pas Karalių“, jo dalis publikuota 1944 m. „Žiburėlio“ žurnale.

P. Babickas parašė knygelių vaikams ir paaugliams: eilėraščių, pasakojimų; jas pats iliustravo piešiniais ir nuotraukomis. Kūryboje patraukia rimtas požiūris į vaiką, pokalbis su juo kaip su sau lygiu, žinoma, atsiranda ir didaktinių, auklėjamųjų momentų, dažniausiai patriotizmo temomis. 1930 m. išėjo „Nuostabi Jonuko kelionė“. Tai apskritai viena pirmųjų lietuviškų apysakų vaikams, pagrįsta kelionės ir nuotykių siužetu. Tais pačiais metais išleista eilėraščių knygelė „Tra-ta-ta“, 1935 m. pasirodė Lietuvos Raudonojo Kryžiaus jaunimo literatūros premija įvertinta apysaka „Murziukas“, kurioje autorius kelia ir egzistencinius klausimus: kodėl žmogus būna liūdnas, kodėl laimingas... Daugiau knygų vaikams neišleido, tačiau dar daug kūrybos jis spausdino „Žiburėlio“ žurnale.

1940 m., jau žygiuojant sovietų okupacinei kariuomenei į Kauną, pasirodė jaunuomenei skirta publicistikos knyga „Gyvenimas – laimė“. Joje surinkti Babicko svarbesni straipsniai iš spaudos, keletas pasakytų radijo kalbų. Knygoje jis kvietė: „Daugiau drąsos, ryžto ir energijos gyventi, siekti, kovoti ir laimėti.“ Labai simboliška, jog prieš pat rusų kariuomenės invaziją, prieš pat Nepriklausomybės užsmaugimą autorius šios knygos įvadiniame tekste kreipėsi į jaunus skaitytojus: „Jaunuoli, įsidėmėk! Mes patys rašome istoriją! Mes – savo gyvenimu, savo valia, savo darbais!“

Vaikiškos P. Babicko knygos buvo įtaigios, patriotiškos, jas Švietimo ministerija pirkdavo Lietuvos mokyklų bibliotekoms.

Bandė P. Babickas plunksną ir dramoje, parašė radijo vaidinimų, keletą scenos veikalų vaikams, kurie buvo pastatyti.

P. Babicko kūrybinėje biografijoje buvo įdomus, visai nežinomas faktas, išskylantis tik iš jo laiškų. 1948 m. Buenos Airėse jis išleido knygą „Lietuva bolševikų okupacijoj“ Jurgio Manto slapyvardžiu. Ši knyga yra didelė bibliografinė retenybė, nes Lietuvos ji beveik nepasiekė, buvo per daug pavojinga. Autorius šiame leidinyje pirmuoju asmeniu pasakoja apie sovietų valdžią Lietuvoje nuo 1940 m. birželio 15 d., kai prasidėjo okupacija, kurią jis įvardija Tėvynės tragedijos pradžia. Knygoje pateikiama XX a. šmėklos – bolševizmo – istorija, kuri konkretinama šiuurpiais Lietuvos įvykiais. Babickas remiasi skaičiais, dokumentais, pavardėmis, nukankintųjų fotografijomis, surinkta daug faktų ir autentiškos medžiagos. Iškyla kruvinasis teroraras Rainiuose, Pravieniškėse, Petrašiūnuose ir kitose vietose. Pasakojama apie trėmimus į Sibirą ir retoriškai klausama – *už ką?*

P. Babickas nekentė bolševizmo, į Tėvynę žadėjo grįžti tada, kai Lietuvos sienas saugos Lietuvos kareiviai ir Lietuvos muitinė. Kai mirė 1953 m. Stalinas, Babickas didžiausio Rio de Žaneiro dienraščio korespondentui nediplomatiškai leptelėjo, jog tai esanti maloni naujiena, ir pateko į pirmuosius oficialiosios spaudos puslapius.

Tačiau P. Babickas nebuvo tik literatūros, žodžio menininkas. Jis yra vienas žymiausių prieškarinio Lietuvos fotografų, vienas pirmųjų pradėjo spaudoje rengti fotoreportažus. Tapo ir meninės fotografijos vienu pradininkų. 1932 m. gruodžio 18 d. Nepriklausomų dailininkų draugijos salone Kaune P. Babickas surengė pirmąją Lietuvoje personalinę meninės fotografijos parodą, kurioje eksponavo per 300 nuotraukų. Beveik visi darbai po parodos buvo išpirkti, o paroda sukėlė didelį susidomėjimą, apie ją plačiai rašė to meto spauda, pasisakė netgi J. Tumas-Vaižgantas, P. Babicką pavadindamas vienu įkvėptųjų menininkų.

Su kitais kolegomis P. Babickas 1933 m. sausio 15 d. įkūrė Lietuvos fotomėgėjų sąjungą, organizavo bendras fotografijos parodas. Įkūrė, redagavo ir leido žurnalą „Foto mėgėjas“ (1933 ir 1934 m. išleisti du numeriai), prisidėjo organizuojant fotografijos žurnalo „Galerija“ leidimą. 1937 m. Paryžiaus pasaulinėje meno ir technikos parodoje už fotografijas Babickas pelnė aukso medalį. Ypatingą vertę turi Babicko žodžiu ir fotoaparatu užfiksuotas Vilniaus gražinimas. Kai Lietuva atgavo Vilniaus kraštą, jis, kaip korespondentas, su pirmaisiais lietuvių kariuomenės daliniais įžengė į Vilnių 1939 m. spalio 29 d. Tą žygį jis įdomiai aprašė ir padarė puikių dokumentinių nuotraukų.

Kol P. Babickas gyveno Lietuvoje, viena jo mylimiausių vietų buvo Baltijos pajūris, Neringa. Buvo tiesiog išsimylėjęs šį žavų Tėvynės kampelį, dažnai jame lankydavosi, ieškodavo įkvėpimo, rašė ir labai daug fotografavo. Išleido apybraižų knygas su puikiomis nuotraukomis „Gintaro krantas“ (1932, II leid. – 1938), „Marių pasakos“ (1933). Jis ketino per keletą metų parengti apie Lietuvą visą pluoštą sąsiuvinių, kurie ilgainiui būtų sudarę vieną didelį tomą. Išeivijoje 1958 m. „Gintaro krantą“ su gausybe meninių ir dokumentinių Lietuvos pajūrio nuotraukų išleido trečią kartą. Tai buvo ypač gražus, solidus leidinys, virpinantis išėivijos lietuvių širdis...

Šalia pomėgio fotografuoti galima prisiminti P. Babicką ir kaip įdomų dailininką, tik šio talento jis neišlavino, nors namiškiai, ypač sesuo Unė, dar nuo Peterburgo gimnazijos laikų manė jį tapsiant dailininku. Petras visą gyvenimą piešė, vertino savo dailės darbelius, apie juos laiške rašė broliui Kaziui ir prisipažino, kad į dailės darbus įdeda daug sielos. Sunkiū gyvenimo periodu, kai P. Babicką vargino skurdas ir skolos, jis piešdavo, siūsdavo piešinėlius į Ameriką pažįstamiems ar broliui Kaziui, kad parduotų, gaudavo už juos po penkis dolerius. Jo dailės darbų turinys gana įvairus – nuo žmonių iki gamtos abstrakcijų.

P. Babickas buvo vienas pirmųjų puoselėjusių ir įgyvendinusių lietuviškojo kinematografo idėjas, jis ir dokumentinių filmų pradininkas, sukūręs mokomuosius filmus apie Martyną Jankų, Joną Šliūpą, Adomą Jakštą-Dambrauską, Gabrielę Petkevičaitę-Bitę. 1931–1934 m. stažavosi Maskvos kino institute, todėl pažino Sovietų Sąjungos gyvenimą, apie kurį vėliau yra užrašęs prisiminimų.

Kita svarbi šio žmogaus veiklos ir darbo sritis buvo Lietuvos radijas, P. Babickas stovėjo prie jo ištakų. Kuriantis Kauno radiofonui, nuo 1926 m. užsidedė šiuo darbu, buvo pirmasis pranešėjas, vaikų valandėlių organizatorius, švelniai ir pagarbiai tituluojamas *Radijo dėde*. Jis turėjo malonų balsą, gražiai skaitė, išraiškiai deklamavo. Apie šią veiklą 1961 m. pats rašė atsiminimus Bostono lietuvių enciklopedijai:

„Radijo darbininku aš pasidariau visiškai netikėtai. 1925/26 m. mokytojau Jurbarko gimnazijoje. Draugai mokytojai pritarė mano sumanymui nusipirkti radijo aparatą, kurį mes ir įsigijom už bene 2 000 litų... <...> staiga išgirdome Kauną, perduodantį ELTOS žinias. Man suvirpėjo širdis iš džiaugsmo ir... nesmagumo, nes kalbėtojas labai neteisingai tarė svetimas pavardes, jas negailestingai iškraipydamas. Nuvažiuoęs atostogų į Kauną, aš tuoj nuėjau į radijo stotį pasveikinti inž. Alfonsą Jurskį su lietuvišku žodžiu etery ir reklamuoti dėl lietuvių kalbos. A. Jurskio reakcija buvo staigi: „Tai pakalbėk Tamsta geriau.“ <...> Sutikau.“²³

P. Babickui buvo suteikta neribota laisvė, jis pirmiausia rūpinosi vaikų valandėlėmis, kvietė vaikus į tiesioginį eterį, jie čia vaidindavo ir improvizuodavo. Užmezgė ryšį su Valstybės teatru, pradėtos transliuoti operos, kurias girdėdavo net Portugalijoje. Susirūpinta ir pamaldomis bažnyčiose, kurios sklido po lietuvišką kaimą. P. Babickas surado muzikos, sveikatos, technikos patarėjus, kurie padėjo ruošti medžiagą. 1931 m. jis iš pastovaus darbo Radiofone pasitraukė, tačiau nuo šios srities nenutolo ir toliau liko aktyvus Lietuvos radijo bendradarbis, o vokiečių okupacijos metais buvo Kauno radijo direktorius.

„Radiofonas išplukdė mane į plačius visuomeninius veiklos vandenius. Nebuvo žymesnio asmens Lietuvoje, kurio nebūčiau pažinęs, nes dauguma jų ir radijo programose dalyvavo. Vienintelis (pradžioje) pranešėjo pareigose turėjau kalbėti apie viską: nuo silkių marinavimo būdo iki tarpplanetinių skridimų.“²⁴

Vėliau, jau gyvendamas Brazilijoje, P. Babickas vėl sugrįžo prie radijo

²³ Iš P. Babicko atsiminimų, mašinraštis, 1961.

²⁴ „Nieko nėra mieslesnio kaip darbas Lietuvai“, P. Babicko pokalbis su B. Kvikliu.

bangų, kurios lyg jūra traukė jį visą gyvenimą. Nuo 1958 m. rudens ilgiau nei dešimtmetį vedė radijo valandėlę Rio de Žaneire „Atvirlaiškis. VOZ da Lituania“ („Lietuvos balsas“) portugalų kalba. Kalbėjo tolimo krašto žmonėms apie savo Tėvynę ir jos laisvės siekius. Ši savaitinė radijo valandėlė, kurioje rašytojas buvo ir kalbėtojas, ir redaktorius, ir vedėjas, ir finansinis rėmėjas, dar jungė jį su aktyviu gyvenimu, suteikė prasmę ir buvo bent menka dirva, kurią jis galėjo purenti lietuviybės labai maždaug iki 1970 m.

P. Babickas buvo ir kraštotyriminkas, ir muziejininkas. Studijuodamas Kauno universitete, mokytojaudamas Jurbarke, važinėjo po kaimus, dažniausiai dviračiu, užrašinėjo tautosaką ir rinko iš valstiečių liaudies meną – juostas, drožinius, gintaro dirbinius, smulkius buitines reikmenis, senas fotografijas. Jau buvo visko sukaupęs gana daug, namuose Garliavoje turėjo įkūręs muziejėlį. 1944 m. traukdamasis į Vakarų, savo muziejaus rinkinį paliko globoti seseriai Unei, kuri maždaug 1957–1958 m. sugebėjo iš Lietuvos persiųsti trylika dėžių eksponatų į JAV brolio Kazio šeimai, o iš ten Petras viską parsivežė į Rio de Žaneirą ir prie Lietuvos pasiuntinybės įkūrė muziejėlį. Deja, muziejus ateities neturėjo, nes neteko patalpų. P. Babickas susirūpino, kad vertingi eksponatai drėgname Brazilijos klimato gali sunykti, o po jo mirties ir pražūti, tad ėmė juos siuntinėti Amerikon kolekcininkams Broniui Kvikliui, Stasiui Balzekui.

Yra P. Babicko biografijoje ir kitas muziejinis puslapis. 1941 m. jo iniciatyva Kaune, Vytauto Didžiojo karo muziejuje, įkurta Raudonojo teroro ekspozicija, kurios eksponatai vaizdžiai pasakojo apie NKVD piktadarystes pirmosios okupacijos metais, apie bėgusios iš Lietuvos sovietų armijos nusikaltimus. Ekspozicija buvo aktyviai lankoma, mokytojai vesdavo moksleivių ekskursijas. Antrosios rusų okupacijos metais viskas buvo skubiai išdraskyta. Ir jeigu P. Babickas nebūtų pasitraukęs į Vakarų, jau vien už darbą prie šios raudonųjų nusikaltimų ekspozicijos būtų arba nukankintas, arba gavęs dvidešimt penkerius metus lagerio. Tad suprantama, kad 1944 m. grįžtant sovietų armijai, suvokdamas pavojingą situaciją, su didžiąja emigrantų banga P. Babickas traukiasi Vokietijon. Tačiau būdamas keliautojas ir klajūnas, Petras iš Vokietijos pasuka į Italiją, o 1946 m. jau pasiekia Braziliją, iš ten nukeliauja į Kanadą, čia sunkiai susergera, patiria kojų paralyžių, atlaiko operaciją, prieš kurią parašo raštelį artimiesiems tuo atveju, jei „aš nueičiau Anapus“, kuriame išvardytos skolos, o pabaiga lakoniška ir netikėta: „Ačiū visiems. Atsiprašau. Lietuva bus laisva! Petras Babickas.“

Iš Kanados P. Babickas visam gyvenimui grįžo į Braziliją, tik kartais lankydavosi Čikagoje pas brolių Kazį. 1950–1965 m. jis dirbo Lietuvos atstovybėje Rio de Žaneire sekretoriumu, kultūros ir spaudos atašė. Petro kultūrinė veikla Brazilijoje yra tikrai ženkli ir turininga. Visko būta – literatūros vakarų, parodų. Parengė ir išleido informacinių leidinių apie Lietuvą: „Lituano antigna“ (1947, ispanų k.), „O Baltico“ (1947, portugalų k.) ir „Lituania Ilustrada“ (1951, 1954, portugalų k.), „Gražioji Lietuva“ (1958, lietuvių, anglų, ispanų kalbomis). P. Babickas keliavo po Braziliją, labai daug fotografavo, išleido knygą „Brazilija“ (1951), parengė antrąją dalį „Brazilijos vaizdai“, kuriai medžiagos rinkti važiavo į Amazonės džiungles, tačiau dėl lėšų stygiaus išleisti nepavyko.

Gyvendamas Brazilijoje P. Babickas bendradarbiavo spaudoje – „Aiduose“, „Drauge“, „Mūsų pastogėje“, rašė straipsnius Bostono lietuvių enciklopedijai apie

*Petro Babicko palaikų perlaidojimas Kaune.
2006 m. birželio 9 d.
A. Jonušytės nuotr.*

portugalų ir brazilų literatūra, iš šių kalbų yra išvertęs poezijos. Viena verstųjų autorių buvo brazilė Rachela Portella-Audenis.

Paskutinį gyvenimo dešimtmetį neįvyko nieko svarbaus. Valandų valandas mėgo stebėti garsiuosius Brazilijos karnavalus... Jaunystėje degęs darbai, idėjomis, skubėjęs, tarnavęs, labai daug keliavęs, senatvėje P. Babickas nurimo, galynėjosi su sunkiomis ligomis, mažai galėjo vaikščioti. Visą gyvenimą sielojosi dėl Tėvynės, ją gyveno. Liko Lietuvos pilietis, mirė nepriėmęs Brazilijos pilietybės, todėl senatvėje negavo šios šalies pensijos, labai skurdo, netgi badavo. Tačiau buvo didis optimistas, niekada nekeikė likimo ir gyvenimo. Sulaukęs 88 metų, 1991 m. rugpjūčio 27 d. iškeliavo pas Praamžių tikėdamasis geresnio gyvenimo. Nes štai viename laiške jis rašė:

„Vakar gavau Martos laiškėlį, pranešantį, kad sausio 29 d. miręs mūsų brolis Vytautas... Man rodos, kad mes – žmonės, kurie esame Dievo Visagalio vaikai, labai nemandagiai elgiamės su Tėvu. Neturėtume liūdėti, kada Jis pašaukia mus pas save NAUJAM GYVENIMUI... Esu tikras, kad visi, taigi ir mūsų tėveliai, ir Unė, ir Vytautas, ir aš bei tu, kai ateis kelionės diena, būsime ten daug laimingesni ir būtis ten bus daug prasmingesnė.“²⁵

Į mylimą Lietuvą P. Babicko palaikai pargabenti ir perlaidoti Kauno Petrašiūnų kapinėse 2006 m. birželio 9 d.

Babickai yra pavyzdys šeimos, kurioje tarp artimųjų buvo puoselėjamos moralinės vertybės, siekiama grožio ir gėrio, neapleidžiami dvasiniai dalykai ir svarbiausia, jog šios šeimos nariai suprato vienas kitą, padėjo, mylėjo, rėmė, globojo ir vertino, o tai ir yra didžiausia vertybė žemėje. Visi keturi Babickų vaikai be galo mylėjo Tėvynę Lietuvą, kiek galėdami jai dirbo ir tarnavo.

²⁵Iš P. Babicko laiško broliui Kaziui, 1964 03 04 (Brazilija).

Kupiškis Juozo Baltušio gyvenime ir kūryboje

Genovaitė Dručkutė

Rašytojas Juozas Baltušis (1909–1991) savo bičiuliui Povilui Zulonui, „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidinimo atgaivintojui ir režisieriui, rašė:

„<...> O Kupiškis buvo ir lieka artimiausias mano širdžiai, labiausiai pasiilgstamas: juk čia augau, brendau, stiprėjau, čia susiklostė mano darbų temos, ryškėjo siužetai, personažai, gamtovaizdžiai. Tuomet, žinoma, nė iš tolo neįtariau, kad visa tai įsilies į literatūros puslapius, bet dabar galiu tiesiog pasakyti, jog būtent Kupiškio padangėje visos mano kūrybinio darbo šaknys... Čia aš savo namuose, savo žemėje... <...>“¹

Ši iškalinga ir santūriai emociinga laiško ištrauka savaime suponuoja mūsų straipsnio struktūrą. Pirmiausia sieksime apibrėžti prigimtinės erdvės įtaką kūrėjo sąmonei, apie kurią įtaigiais žodžiais prabyla pats rašytojas. Mums bus svarbu išsiaiškinti Baltušio santykį su Kupiškio kraštu – vaikystės ir ankstyvosios jaunystės žeme. Ne mažiau reikšmingas ir grįžtamasis ryšys, „Kupiškio padangės“ atsakas, kurį reprezentuoja kupiškėnų prisiminimai, bendravimo su rašytoju paliudijimai, požiūriai ir vertinimai. Kitose straipsnio dalyse apžvelgsime Baltušio kūrinuose minimus Kupiškio krašto vietovardžius, rašytojo sukurtų personažų prototipus. Nagrinėsime vietos fenomeno atspindį ir jo generuojamas reikšmes Baltušio kūryboje. Straipsnį baigsime apibendrinamosiomis išvadomis.

Juozas Baltušis – kupiškėnas

Autobiografinės knygos *Su kuo valgyta druska* skaitytojai yra įsidėmėję, kad būsiamasis rašytojas su tėvais, seserimi ir broliu į Lietuvą iš Rygos atvyko pasi- baigus Pirmajam pasauliniam karui.

Kupiškis–Puponių kaimas–Kupiškis: tokia buvo šeimos gyvenamosios vietos trajektorija šiame Aukštaitijos krašte, kol 1929 m. visi persikėlė į Kauną. Nors Kupiškyje gyventa dešimt metų – o tai nedidelis gyvenimo tarpsnis, – Baltušiu jis tapo esminiu žmogaus brandos etapu. Apsigyvenus Kaune, ryšys su vaikystės ir paauglystės vietomis nenutrūko, buvo palaikomas laiškais, apsilankymais gimtinėje, bendravimu su vaikystės draugais, giminėmis, buvusiais kaimynais, pažįstamais. Jonė Žebrytė buvo išsaugojusi jos dėdei Vladui Starkui, „brangiam jaunystės dienų draugui ir prieteliui“, 1937 metais rašytą Baltušio laišką, kuriame užsimenama apie apsilankymus, „susitikimus ir išsikalbėjimus“². Vyresnių kartų kupiškėnai nėra pamiršę bendravimo su rašytoju akimirku. Tautvilis Bukėnas, Baltušio herojaus Juzos sūnėnas, prisimena:

„Smetonos laikais į Puponis pas motiną apsilankydavo Albertas Juozėnas, paskui pasivadinęs Juozu Baltušiu. Kai išėjo pirmoji jo knyga „Savaitė prasideda gerai“,

¹ Iš Juozo Baltušio laiško Povilui Zulonui. Kupiškio rajono savivaldybės Viešoji biblioteka, Informacijos ir kraštotyros skyrius (fondas).

² Žebrytė J. O galėjo būti „Tyliosios vasaros“, Kupiškis. *Kultūra ir istorija*, 2006, p. 30.

atvykęs į Puponis, apsilankė ir pas mus. Su tėvu nueidavo ir pas Južą į Medinas. Su tėvu jie susirašinėdavo. Tėvui atsiųsdavo Amerikos darbininkų lietuvių leidžiamų laikraščių.“³

Tautvilio Bukėno prisiminimus papildė kitas puponietis – artimiausias vienmetis draugas Juozas Bukėnas:

„Bičiuliavomės daugiau kaip 70 metų. Žinoma, ne visą laiką taip artimai, kaip paauglystės metais. Bet ir vėliau, jau garsiu žmogumi tapęs, jei atvažiuodavo Juozas Baltušis į Kupiškį, tai ir mus pasiekdavo. Vaikystę, jaunystę prisimindavome. Su kiekvienu iš mūsų šeimos mėgdavo pabendrauti, tik laiko vis būdavo per mažai.“⁴

Vis dėlto Kupiškyje Baltušis daugiausia lankydavosi kaip oficialus asmuo, nusipelnęs „liaudies rašytojas“, pristatyti savo naujų knygų ir susitikti su skaitytojais, paminėti savo jubiliejų: „<...> kas 5 metai J. Baltušis jubiliejus švėsdavo Kupiškyje, susitikdavo su visuomene, kurios buvo labai mylimas ir laukiamas.“⁵ Tokie vizitai neišvengdavo oficialumo ir atitinkamos retorikos juos aprašant vietinėje spaudoje. Individualiuose liudijimuose gana dažnos konkretaus bendravimo detalės, parodančios neviešą garsaus žmogaus pusę. Antai, pasibaigus jubilėjaus minėjimui Kupiškio kultūros namuose, neoficialioje aplinkoje, „užstalėje, <...> J. Baltušis visuomet likdavo tik įraudęs ir linksmas – jautė saiką...“⁶ Anot kupiškėno žurnalisto Rimanto Urbono, „pokyliuose J. Baltušį dažnai supo gražiausios moterys, o rašytojas mėgo jas meiliai pašnekinti ar apkabinti“⁷.

Vienas artimiausių rašytojo bičiulių kupiškėnų – Povilas Zulonas, pas kurį Baltušis jausdavosi „kaip savo namuose“. Stanislava Zulonienė prisimena neįpareigojančius Baltušio apsilankymus „gamtovaizdžiais pasigrožėti, prasiblaškyti, pailsėti taip, kaip jam patinka“. Zulonų namuose jis turėjęs savo vietą prie apvalaus stalo, pietums „išsireikalaudavęs cepelinų“, „per vaišes ir taurelės neatsisakydavęs“⁸. Taigi kupiškėnų atsiminimuose Baltušis figūruoja kaip daug pasiekęs,

Juozas Baltušis su dėde Petru Baltušiu (stovi šalia), motina Marija, broliu Leonardu (ant motinos kelių), seserimi Maryte ir tėvu Karoliu Rygoje. Iš Grigaičių albumo. KEM

³ Bukėnas T. Bukonių padangėje, *Keliai veda Kupiškį (Tėviškės aidai)*, Vilnius, 2000, p. 46.

⁴ Puponių žemės išugdytas. Iš atsiminimų, kurių vis mažiau..., *Kupiškėnų mintys*, 1999, bal. 13, nr. 42, p. 1.

⁵ Urbonienė E. Kas apie Juozą Baltušį liko neišgudota, *Panevėžio rytas*, 1999, bal. 17, nr. 87, p. 10.

⁶ *Ten pat.*

⁷ *Ten pat.*

⁸ Puponių žemės išugdytas. Iš atsiminimų, kurių vis mažiau..., *Kupiškėnų mintys*, 1999, bal. 13, nr. 42, p. 2.

plačiai išgarsėjęs, gerbiamas rašytojas, tačiau išsaugojęs artimą ryšį su gimtine, likęs savas, „saviškis“, juk „žmonės buvo jo stichija“⁹.

Knygose ir daugelyje straipsnių, apybraižų, pokalbių, asmeninių laiškų Baltušis akcentuoja savo priklausomybę Kupiškio kraštui ir nuolatinę dėmesį jo reikalams. Rašytojas didžiuojasi kupiškėnų laimėjimais, jų pasiekimų indėliu į Lietuvos kultūrą:

„<...> ši žemė išugdė Lietuvai tokius įžymius žmones kaip kalbininkas A. Vireliūnas, prof. P. Matulionis, prof. A. Purėnas, <...> daugiau kaip dešimt dailininkų, tarp jų – G. Jokūbonis, K. Šimonis, J. Kėdainis, V. Palaima, E. Jurėnas, V. Šleivytė ir kiti, poetus K. Aleknavičių, K. Jurgelionį, V. Rudoką, L. Valbasį, rašytoją A. Baltrūną, daugiau kaip dešimt aktorių, plačiai žinomų žmonių respublikoje, – G. Jackevičiūtė, P. Zulonas, A. Zalanskas, kiti.“¹⁰

Baltušio publicistikoje Kupiškis pateikiamas kaip tikra talentų kalvė. Kupiškėnai vaizduojami darbštūs, atkaklūs ir orūs, energingai siekiantys žinių ir išsilavinimo, jie – savo gyvenimo ir visos šalies šeiminkai. Šaunieji kupiškėnai iškeliami pavyzdžiu kitų Lietuvos regionų žmonėms¹¹. Šie darbuoliai linkę į meną, kūrybingi, puoselėja savo krašto paveldą ir kuria naujas kultūros formas. Apie Kupiškio žemę prabylama tautosakos intonacijomis, rašoma ilgais periodais, banguojančiais sakiniais:

„Iš seno garsėja Kupiškio padangė darbščiom artojų rankom, skambiom dainom, margais drobių raštais, neišsenkamo melodizingumo sutartinėm ir liaudies humoru žėrinčiom pasakom; garsėja karšta žmonių meile gimtajai žemei, nenugalimu veržimusi į mokslą, šviesą, kultūrą <...>.“¹²

Sakmiškas Baltušio publicistikos stilius vaizduojamam objektui suteikia amžinumo, antlaikiškumo žymę. Jo tekstuose pakiliu tonu pinamas Kupiškio pasakojimas sudėtas iš dviejų aiškiai atskirtų klodų: praeities („ano meto“) ir dabarties („naujų dienų“), su neišvengiama ateities projekcija („į dar šviesesni, dar gražesni rytojų“). Praeitis buvusi tamsi, varginga, skurdi, nelaisva, bet visi jos sunkumai nepajėgė užgniaužti kūrybinių tautos galių. Kupiškėnų meilė dainoms, šokiams, vaidinimams išsiliejanti kasdienybę nuspalvinančiose šventėse. Apybraižoje „Žodį tarė kupiškėnai“ Baltušis aprašė 1961 m. birželio 17–18 d. įvykusią Kupiškėnų liaudies šventę. Entuziastingai nusiteikęs stebėtojo akimis užfiksuotas vietinės oficialios kultūros įvykis baigiamas išvada apie tamsios praeities / gražios dabarties skirtį ir optimistiniu pažadu:

„Po metų vėl susitiksim senajame pilialkalyje ir Kiškio miške. Ir peržvelgsim drauge, ką nuveikėm per tuos metus, koki indėlį įnešėm į didį komunizmo statybos reikalą, į taikos reikalą.“¹³

⁹ Urbonienė E. Kas apie Juozą Baltušį liko neišgoda, *Panevėžio rytas*, 1999, bal. 17, nr. 87, p. 10.

¹⁰ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1998, p. 223–224.

¹¹ *Ten pat*, p. 162.

¹² *Ten pat*, p. 161.

¹³ *Ten pat*, p. 162.

Juozas Baltušis Kupiškio kultūros namų scenoje su „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidintojais. Kairėje – režisierius, piršlio vaidmens atlikėjas Povilas Zulonas. KEM

Analogiška praeities ir dabarties opozicija ryškinama pristatant 1966 m. atgavintas „Senovines kupiškėnų vestuves“ – vieną reikšmingiausių šio krašto kultūros reiškinių, simbolinį Kupiškio tapatybės ženklą. Praėjus vos keliems mėnesiams po pirmojo spektaklio, Baltušis rašė *Kultūros barų* žurnale išspausdintame straipsnyje:

„Ir parodė visiems, kokia nepalenkiama paprastų žmonių valia, koku didžiu grožio ir gėrio troškuliu gyvena liaudis, kaip ji laukia šviesesnių dienų, kada galės išskleisti sparnus dainai ir minčiai. Tos dienos atėjo.“¹⁴

1980 m. rašytojo pastangomis buvo išleista knyga *Pasakoja kupiškėnai*, įamžinusi vaidinimo istoriją ir spektaklio kūrėjus. Baltušio pratarmė, kaip, beje, ir visi „Kupiškėnų vestuvių“ pasakojimai, parašyta laikantis tos pačios – sunkią praeitį ir džiugią dabartį supriešinančios – strategijos. Vis dėlto vaidintojų atsiminimai liudytų jų nuoširdų dėkingumą rašytojui, prisidėjusiam prie spektaklio išpopuliarinimo. Sovietinėje Lietuvoje nemažais galios svertais disponavęs Baltušis padėjo „įveikti visus slenkstelius“¹⁵ kuriant filmą ir leidžiant knygas. Jam suteiktas kolektyvo garbės nario vardas vaidintojų akyse reiškė daugiau negu simbolinį aktą. Nuo pat pirmojo spektaklio vaidinime dalyvavusi Elena Šerelienė prisimena:

„Juozas Baltušis dalyvaudavo visuose jubiliejiniuose mūsų spektakliuose. <...> Su jauduliu laukdavome tos minutės, kai jis pakils iš salės, užkops į sceną ir, atsisėdęs prie stalo greta Piršlio, dainuos „Oi tu strazdėli“¹⁶.

¹⁴Baltušis J. Neramios širdys kalnus verčia, *Kultūros barai*, 1967, nr. 1(25), p. 53.

¹⁵Puponių žemės išugdytas. Iš atsiminimų, kurių vis mažiau..., *Kupiškėnų mintys*, 1999, bal. 13, nr. 42, p. 1.

¹⁶Ten pat.

Ideologizuota knygos *Pasakoja kupiškėnai* pratarinė, ta pačia „klasių kovos“ dvasia papasakoti spektaklio vaidintojų gyvenimai jų pačių greičiausiai buvo suvokiami kaip privaloma duoklė viešajai raiškai.

Baltušis neišvengė ir, tikėtina, nevensgė socializmo laikams būdingos retorikos, būtino angažavimosi „*didžiam komunizmo statybos reikalui*“, į kuri visi, taip pat ir kupiškėnai, aktyviai įsitraukę. Tačiau jo straipsniams, apybraižoms, interviu asmeniškumo suteikia Kupiškio apylinkėse išgyventa patirtis, atsiminimai, lyrinis pradas:

„Ogi atsimenam! Piemenavome čia ir bernavome; jojom naktigonės į levynę prie tyliojo Lėvens; iš Drulėnų, Svidenių, Paketurių, Vėžionių ir daugelio kitų kaimų rinkomės į Pyragių beržynėlį, visų pramintą Beržyte, ir čionai, pastvėrė glėbin vario skaidumu įplieskintą tokią pat samdinę, viesulu skridom beržyno aikšte... <...> Jaunystė!“¹⁷

Daugiskaitos pirmasis asmuo („atsimenam“, „piemenavome“ ir t. t.) subendrina atskiros žmogaus patirtį, apeliuoja į daugelio, pirmiausia – rašytojo bendraamžių, atmintį, visus susiedamas bendru ryšiu. Į Kupiškio padangę rašytoją traukia ne vien objektyvi praeities ir ateities dialektika, bet ir labai žmogiškas noras subjektyvioje vaizduotėje susigražinti buvusius potyrius, kurie savo ruožtu susiliečia su visuotiniais patyrimais: „*Čia susitinka Lėvuo su Kupa, čia plyti lankos, kadaise mano šienautos, plačios dirvos, visos išvaikščiotos su plūgo turėklais rankose, su sėtuve, su rugiakirte...*“¹⁸

Baltušio laikų Kupiškio spauda nestokojo pranešimų apie rašytojo viešnages gimtinėje, apie pasirodžiusias naujas knygas. Krinta į akis nuotraukų gausa. Matome Baltušį – oficialų asmenį, besikalbantį su moksleiviais, kolūkiečiais, vietinės valdžios atstovais; rašytoją – privatų žmogų, neformaliai bendraujantį su „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ vaidintojais, vaikystės draugu Jonu Bukėnu, bičiuliu Povilu Zulonu, Uoginių kaimo muziejaus įkūrėju Adomu Petrausku¹⁹. Rajono laikraščio *Komunizmo keliu* žurnalistas Rimantas Šinkūnas džiaugiasi rašytojo pastangomis populiarinti Kupiškio kraštą: „*Jo dėka tapo žinomi Šalnakundžių, Rudilių kaimai, Šepeta, jo dėka išgarsėjo kupiškėniškos pavardės.*“²⁰

Aprašomas susitikimas su rajono mokytojais²¹. Rimantas Urbonas savo rašinyje retoriškai klausia:

„Pagaliau argi būtų apskritai Kupiškio kraštas taip plačiai žinomas be J. Baltušio, jo kūrinių ir besiilsinčių šioje žemėje ar dar tebe gyvenančių jo prototipų <...>?“²²

Šis žurnalisto rašinys paskelbtas rašytojo 75 metų jubiliejaus ir Kupiškio garbės piliečio vardo suteikimo proga. Nebuvo pamiršta paminėti, jog Baltušis susitinka su skaitytojais, lankosi Puponių kaimo kapinaitėse, kur palaidotas Juzos prototipas Juozas Bukėnas²³.

¹⁷ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 222–223.

¹⁸ *Ten pat*, p. 225.

¹⁹ Kupiškio rajono savivaldybės viešoji biblioteka, Informacijos ir kraštotyros skyrius (fondas).

²⁰ Šinkūnas R. Šviesus talentas, *Komunizmo keliu* [Kupiškis], 1975, bal. 12, nr. 43(3628), p. 2.

²¹ Kadaitis A. Juozas Baltušis Kupiškyje, *Komunizmo keliu*, 1980, gruodžio 18, nr. 148(4742), p. 2.

²² Urbonas R. Žmonių žmogus, *Komunizmo keliu*, 1984, bal. 14, nr. 46(5255), p. 2.

²³ Briedis A. Eina Juza per žemę, *Komunizmo keliu*, 1988, birž. 18, nr. 72(5905), p. 3; Vaupšas J. Kur Juza klausosi medžių, *Komunizmo keliu*, 1988, rugpj. 6, nr. 93(5926).

Adomo Petrausko muziejaus atidarymas klėtelėje Kupiškio rajono Uoginių kaime. Iš kairės: Adomas Petrauskas, Juozas Baltušis, „Senovinių kupiškėnų vestuvių“ režisierius, pirslio vaidmens atlikėjas Povilas Zulonas ir Kupiškio rajono kultūros skyriaus vedėjas Algimantas Jasaitis. 1973 m. KEM

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, keitėsi rajono laikraščio pavadinimas ir koncepcija. Tačiau galima teigti, kad dėmesys kupiškėniškajai Baltušio kilmėi ir kūrybai nesumažėjo. Nuolat prisimenamos jo sukaktys²⁴. Banguolės Aleknienės reportaže cituojamas Puponių kaimo seniūnas Romas Baltušis, rašytojo ir savo garsaus giminaičio apsilankymus prisimenąs kaip didelę šventę:

„[Jo] atvykstant kaimo vaikai su glėbiais gėlių laukdavo prie pieninės. Šiam žmogui puponiečiai yra be galo dėkingi už asfaltuotą kelią per kaimą.“²⁵

1999 m. minint rašytojo 90 metų sukaktį rajono laikraštyje *Kupiškėnų mintys* buvo paskelbtas pluoštas įdomių ir vertingų Baltušio giminaičių, vaikystės draugų, artimų bičiulių kupiškėnų atsiminimų²⁶. Jų pasakojimuose Baltušis – paprastas kaimo vaikinukas, kaip ir jo bendraamžiai: krečiantis pokštus, išgyvenantis pirmąją paauglišką meilę Akvilei Sokaitei, išsivieliantis į komiškus nuotykius (Salomėjos Baltušytės-Grigienės, Jono Bukėno pasakojimai). Nepamirštos jaunimo vakaronės Baltušių namuose Kalnelyje (Veronikos Satkevičienės pasakojimas).

Matome Baltušį likus svarbia viešosios ir individualiosios erdvės figūra. Didžiuojamasi rašytojo parodytais dėmesio ženklais, saugomi jo laišakai²⁷; jis yra tapęs neišdildoma šeimos legendos dalimi²⁸.

²⁴ Urbonienė E. Ilgai nešiotą lengva skaityti, *Kupiškėnų mintys*, 1989, bal. 13, nr. 413(6033), p. 3; Šulcienė N. „Parduotų vasarų“ autorių primins paminklinis akmuo, *Kupiškėnų mintys*, 2009, bal. 28, nr. 49 (8679), p. 1; Urbonas R. Su kuo rašytojo valgyta druska, *Kupiškio žinios*, 2009, bal. 30, nr. 45(1030), p. 14.

²⁵ Aleknienė B. Puponiečiai paminėjo savo rašytoją, *Kupiškėnų mintys*, 2002, spalio 29, nr. 127(7702), p. 1–2.

²⁶ Puponių žemės išugdytas, *Kupiškėnų mintys*, 1999, bal. 13, nr. 42(7159), p. 1–2.

²⁷ Juškienė V. Ties garsaus rašytojo vardu nutraukta tyla, *Panevėžio rytas*, 1999, bal. 27, nr. 95, p. 8.

²⁸ Ėdmundo Maželio nuotrauka iš rašytojo 90 metų paminėjimo su priedašu: „R. Gudeliene, rašytojo „Parduotų vasarų“ personažo Akvilės dukra, mananti, kad jos mamą Juozas Baltušis mylėjęs“, *Kupiškėnų mintys*, 1999, bal. 27, p. 1.

Paprasti, literatūriškai „neapdoroti“ kupiškėnų prisiminimai, spaudos straipsniai ir reportažai atveria glaudų abipusį – Baltušio ir Kupiškio krašto – ryšį. Tėviškėnai rašytoją priima kaip savą, juo didžiuojasi, kliaujasi jo autoritetu, „svoriu“ visuomenėje, tikisi ir sulaukia užtarimo ir paramos. Baltušio laišakai atskleidžia jo dėmesį gimtinei reikalams. Jam rūpi Juzos prototipo kapo sutvarkymas ir priežiūra²⁹; sakydamas, kad „*Kiščio miškas – vienas visoje Lietuvoje, ir ne šiaip kur Lietuvoje, o Kupiškyje!*“³⁰, ragina jo nevadinti Dainų slėniu. Dokumentiškai tikslūs ir jautrūs vaikystės dienas menantys laišakai:

*„O dabar prisimenu, kaip buvome abu jauni, dirbom, jojom naktigonės ir gaudėm vijūnus Naktėkėj“; „Vis prisimenu, kaip žengdavome kartu į Palėvenę atšvęsti Joninių atlaidų. Laimingos tai buvo dienos.“*³¹

Iš Kupiškio kilęs rašytojas Aleksas Baltrūnas savo autobiografinėje apybraižoje, pasitelkęs dialogo formą, atpasakoja pirmąjį susitikimą su įžymiuoju tėviškėnu. Pokalbis vyko Respublikiniame radijo komitete, kurio pirmininkas Baltušis savo kabinete susipažino su jaunu radijo darbuotoju:

- „– Tai kupiškėnas, sakai?*
- Kupiškėnas.*
- Kalnalį žinai?*
- Žinau...*
- Kalnaly mano tėvai gyveno. O mudu, jeigu esame kupiškėnai, turėtume sutarti.“*³²

Apeliuojama į bendras ištakas ir patirtis, kurios susieja žmones, sukuria bendrystės, bendrininkavimo prielaidas ir situaciją. Darbinis pokalbis neoficialus, „*tarp savų*“; draugiška, beveik intymią atmosferą padeda sukurti ir tarminė dialogo dalyviams gerai pažįstamos gatvės pavadinimo forma: Kalnalis – Kalnelis.

Vietų vardai

*„Viską teko daryti jau rašant knygą [Su kuo valgyta druska]. <...> Taigi patikslinti archyvuose įvykių datas, žmonių vardus, vietovių pavadinimus, terminus, dar kartą pasiklausti senų žmonių atsiminimų, o visų pirma – aplankyti vietoves, kurias aprašinėji. Nujaučiau, kad be tokio lankymo nebus aromato, knyga neturės „šarmo“*³³.

Ir citatoje minimos autobiografinės knygos, ir dviejų dalių romano *Parduotos vasaros*, ir *Sakmės apie Juzą*, ir apsakymų knygų *Savaitė prasideda gerai* bei *Valiusei reikia Alekso* veikėjai – moterys, vyrai, vaikai – „gyvena“ konkrečioje, aiškiai apibrėžtoje aplinkoje. Daugeliu atvejų veiksmo vieta – tarpukario Lietuvos kaimas, kurio riboženkliai – tėvų namai, turtingo ūkininko sodyba, laukai ir miškeliai, upeliai ir balos, tik vietiniams gyventojams žinomi keliukai, brastos, takai per pelkes. Baltušio skaitytojai ne-

²⁹ Laiškai Jonui Bukėnui, Vilnius, 1988 04 12, 1990 10 28, 1990 11 12.

³⁰ Laiškas Žalkauskaitei, Vilnius, 1969 05 30.

³¹ Laiškai Jonui Bukėnui, Vilnius, 1987 06 29, 1990 06 24.

³² Baltrūnas A. *Vaga po vagos*, Vilnius, Vyturys, 1988, p. 53–54.

³³ *Interviu su rašytojais*, Vilnius, Vaga, 1980, p. 64.

abejotinai turėjo atkreipti dėmesį į šias pasakojimą struktūruojančias topografines nuorodas ir į gausius vietas žyminčius vardus. Skaitytojams kupiškėnams Baltušio pamėgti vietų vardai yra kai kas daugiau negu vien struktūrinės teksto atramos: jie nurodo esamas ar buvusias Kupiškio valsčiaus (dabartinio rajono) vietas. Viename pirmųjų kūrinių – pjesėje „Gieda gaideliai“ – veiksmo vieta dar gana neapibrėžta („*Šiaurės Lietuva*“), bet akivaizdu, kad meninė rašytojo vaizduotė yra linkusi kliautis pažįstamomis erdvėmis. „<...> *mano fantazija visuomet pasirodydavo tokia besparnė, kad nė sykio neatplėšė manęs nuo žemės tiek, kad nebejausčiau jos kvapo <...>*“, – yra sakęs rašytojas³⁴. Kupiškio krašto vietovardžiai atsiranda romano *Parduotos vasaros* genezei reikšmingame fragmente „Kaime“, paskelbtame dar prieš karą mėnesiniame mokslo, visuomenės ir kultūros žurnale. Vienas apsakymo personažų, samdinys Jonas, važiuoja su šeimininku malkų į Šimonių giria, svajoja gauti žemės sklypą iš dalinamo Noriūnų dvaro³⁵. Abu vietovardžiai – Šimonys, Noriūnai – ne vieną kartą figūruoja ir kituose Baltušio kūriniuose.

Savo knygoje rašytojas braižo gana smulkų Kupiškio valsčiaus žemėlapi. Dažnai minimi Čiovydžiai, Skodiniai, Likalaukiai, Plundakai, Drūlėnai, Paberžiai, Šalnakundžiai, Rudiliai, Akmeniai, Nociūnai. Įamžinti šiuo metu išnykę arba beišnykstantys Didžiagrašiai, Kikildžiai, Dūbliškiai, Makniūnai, Pociūnai, Gelažiai, Šapalų kaimai. Šiame kraštovaizdyje vyrauja žemės plotai – dirbami laukai ir pievos, kuriuos pajvairina miškų masyvai (Šimonių, Medinų girios, Vidugirė), balos ir pelkės (Dumblynė, Dubės, Kairabalė, Šepeta, Juodymas), teka Jaros upė, toliau nuo minimų vietų plyti didelis Puožo ežeras.

Baltušio nubraižytas žemėlapis turi aiškų centrą – Puponių kaimą. Jame lokalizuojamas daugelio apsakymų veiksmas; *Parduotų vasarų* pasakotojas piemenukas iš čia išvežamas tarnauti pas ūkininkus ir, pasibaigus metams, grįžta į skurdžią tėvų grytelę. Puponys išsamiai aprašomi autobiografiniame dvitomyje *Su kuo valgyta druska*³⁶. Romano *Sakmės apie Juzą* herojaus prototipas – taip pat puponietis, ir tikėtina, kad bent skaitytojai kupiškėnai *Sakmės* veiksmą lokalizuoja šiame kaime ir jo apylinkėse.

Puponys atsiskleidžia skaitytojui daugeliu kartografinių detalių. Fikcinio ir autobiografinio pasakotojo atmintis yra išsaugojusi tikslų vaizdą: kaimą įrėmina Medinų giria, Šepetos pelkė ir valsčiaus miestas Kupiškis. Per kaimą tekančiame Naktekės upelyje piemenukas vasarą su draugais „*gaudo keseliais ūsuotus vijūnus*“³⁷. Vasarą atganius, mažasis pasakotojas eina į mokyklą, įrengtą „*ponios Ompienės dvarelyje, už trejeto kilometrų, perėjus geležinkelį Puponių ulyčgaly*“³⁸. Dvareliui sudegus, toje vietoje įsikūrė „*nuomininkai Jančiai*“, o „*mokykla buvo perkelta į Žekonies vienkiemį. Visiškai netoli Ompienės dvarelio. Skersai Naktekės, įkalnėlyje*“³⁹. Sužymėti tolimesni ir artimesni Puponių pakraščiai: Noriūnų „*Adomoniai, dvaro nuomininkai, atsiradę čia po Venclavavičiaus*“⁴⁰, Palėvenės pievos, ant kalno stovinti baltai gelsva bažnyčia su

³⁴ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 149.

³⁵ Baltušis J. *Kaime*, *Kultūra*, Kaunas, 1939, nr. 3, p. 195, 197.

³⁶ Galima prisiminti, kad pirmasis Baltušio slapyvardis – Jonas Puponis – pasiskolintas iš kaimo pavadinimo.

³⁷ Baltušis J. *Parduotos vasaros*, Kaunas, Šviesa, 1985, t. I-II, p. 8.

³⁸ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. I, p. 259.

³⁹ *Ten pat*, p. 262.

⁴⁰ *Ten pat*, p. 284.

tokios pat spalvos šventoriumi. Nelieka pamirštos smulkios kraštovaizdžio detalės: Aštuonios, Galinio krūmeliai, Karaliūnai, Gurnas⁴¹. Vaizdingi šių vietų aprašymai turi ne tik meninę, bet ir istorinę vertę, kadangi leidžia suvokti ir įvertinti per daugiau kaip šimtą metų įvykusius aplinkos ir žmonių gyvenimo pokyčius.

Baltušis *Sakmės apie Juzą* herojų įkurdina Kairabalėje, nors rašytoją įkvėpęs realus žmogus iš tikrųjų gyveno Medinų miške. Kairabalė paprastai tapatinama su Šepetos pelke, ir pats rašytojas ne vieną kartą tai yra patvirtinęs⁴². Vis dėlto manome, kad Kairabalės vardas romane atsirado neatsitiktinai. 1959 m. išleistoje kolektyvinėje knygoje *Kelionė į vaiko dienas* greta kitų išspausdintas rašytojo motinos Marijonos Juzėnienės pasakojimas „Mano šiokiadieniai ir šventadieniai“ – autentiškas liudijimas, menantis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Puponių kaimo buitį. Aprašydama „tėvų gryčiutės, <...> mažytės, iš svirno statytos“⁴³ aplinką, pasakojimo autorė pamini kairėje nuo sodybos buvusią didelę balą:

„Ją vadino Kairabale, dešinėje pusėje irgi buvo didelė bala. Šita buvo vadinama Linmarkom, nes ten buvo labai daug sodželių ir jose žmonės merkdavo linus. Mūsų trobos stovėjo ant mažo kalnelio, o iš visų pusių telkšojo balos. Iš Linmarkos pro mūsų gryčių bėgo į Kairabalę upelis, siaurutis kaip griovelis. <...> Kairabalė turėjo apie dvidešimt penkis hektarus.“⁴⁴

Taigi Kairabalė – autentiškas toponimas, Baltušiui žinomas ne tik iš rašytinio šaltinio, bet ir greičiausiai iš žodinių motinos pasakojimų. Atsakydamas į diplomantės Z. Urbonavičienės klausimus apie romano *Sakmė apie Juzą* kūrimą rašytojas patvirtino vietovardžio tikrumą bei paminėjo, kad jo prosenelis buvo įsikūręs Kairabalėje. Anot rašytojo, toji Kairabalė buvusi nedidelė, lygi, telkšojusi Puponių kaimo lankose netoli Kupiškio; iš jo prosenelio gyvenimo „nebelikę <...> net trobos pamatų. Pati Kairabalė melioratorių nusausinga, žaliuoja daugiametėmis žolėmis“⁴⁵. Atrodo, kad rašytojas labiau klijovėsi rašytiniu šaltiniu. Kai kurios Juzėnienės rašinio detalės – pelkės dydis, iš vandens kyšantys stambūs alksnių kelmai, vešlūs uogynai, daugybė balų paukščių, iškilimas Kairabalės viduryje, neišbrendamos vietos – leidžia jas sugretinti su *Sakmės apie Juzą* Kairabale. Atskiros detalės veikia tarsi rašytojo meninės vaizduotės impulsai kuriant išpūdingus pelkės vaizdus, paverčiančius ją kone savarankiška romano „veikėja“. Baltušis įamžino ir plačiai paskleidė buvusį pelkės vaizdą ir autentišką jos vardą, išnykusį iš aktyvios vartosenos keičiantis gyvenimo sąlygoms ir kraštovaizdžiui.

Baltušio pasakotojų ir veikėjų žvilgsniai krypta į valsčiaus miestą Kupiškį, atstovaujantį gimtojo kaimo ribas pranokstančiam pasauliui. Kupiškyje (romane *Sakmė apie Juzą* – Maldyniškėse) – viršaitis, progimnazija, įvairios krautuvės, „už klebonijos vartų užiantis turgus“⁴⁶ ir „raudono mūro bažnyčia, bekelianti savo bokštus su kryžiais aukščiau visų namų“⁴⁷.

⁴¹ *Ten pat*, p. 284, 285.

⁴² „Daug klausimų pateikė J. Baltušiui mokyklos salėje susirinkę rajono mokyklų atstovai <...>, ar „Sakmė apie Juzą“ turi prototipų („Turi. Kairabalė – tai Šepeta, o Maldyniškės – tai Kupiškis“, – toks atsakymas) <...>“. Kadais A. Juozas Baltušis Kupiškyje, *Komunizmo keliu*, 1980, gruodžio 18, nr. 148(4742), p. 2.

⁴³ Juzėnienė M. Mano šiokiadieniai ir šventadieniai, *Kelionė į vaiko dienas*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959, p. 25.

⁴⁴ *Ten pat*, p. 27.

⁴⁵ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 332–333.

⁴⁶ Baltušis J. *Parduotos vasaros*, Kaunas, Šviesa, 1985, t. I–II, p. 554.

⁴⁷ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. I, p. 209.

Į tarp Lėvens ir Kupos išsidėsčiusį miestą pasakotojas žvelgia iš aukštai – nuo Paketurių skardžio, aprėpia piliakalnį, Pyragių Beržytę, Račiupėnus, Zuntės ir Kalnelio priemiestėlius; pastebi Čirvų kalnelį, raudonuoju mūru vadinamą pastatą, „turtuolio Apšėgos dviaukštį“⁴⁸. Puponis su Kupiškiu siejanti Smilgių ūlyčia, kur „krūmeliai, tie, tirštieji, su kiškio kopūstais. Ir kelelis nuo jų per Dubes“⁴⁹, yra labai svarbi Baltušio knygų pasakotojams ir veikėjams. Nežymus priemiestinio kaimo keliukas juos išveda į platųjį pasaulį ir, sukaupusius naujos patirties, parveda namo.

Kupiškis, „tylaus ir nuošalaus Panevėžio apskrities valsčiaus“⁵⁰ nedidukas centras, dar daug kuo primena kaimą su metų laikų kaitos ir darbų sezoniškumo tvarkomu gyvenimo ritmu. Tačiau pasakotojo žvilgsnis pastebi naujų ženklų, keičiančių žmonių iš „susigūžusių medinių namų ant abiejų Kupos krantų“⁵¹ buitį, plečiančių jų sąmonę ir akiratį. Valsčiaus mieste steigiamą „Pavasario“ kuopa, Šaulių sąjunga, tretininkų draugija; jauni kupiškėnai raginami burtis į futbolo komandą ir nugalėti vietinių žydų jaunimo „Makabi“, „kuri jau organizuota ir spardo kamuolį prie Kupos“⁵². Kupiškyje rodomi pirmieji filmai, Čirvų kalnelyje rengiami „savybės vakarai“ su vaidinimais, deklamacijomis, gyvaisiais paveikslais, pasibaigiantys šokiais⁵³. Bažnyčios vargonininko parengtas choras koncertuoja „ant piliakalnio, tuoj už bažnyčios pakėlusio aukštą

*Kupiškis turgaus
diena. 1935 m.*

*Balio Buračo nuotr.
KEM*

⁴⁸ *Ten pat*, t. II, p. 25.

⁴⁹ *Ten pat*, t. I, p. 320.

⁵⁰ Baltušis J. *Raštai. Kas dainon nesudėta*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1959 (penki tomai), t. III, p. 417.

⁵¹ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. I, p. 320.

⁵² Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. II, p. 25.

⁵³ *Ten pat*, p. 26.

savo kepurę“⁵⁴. Paminėjęs atidarytą naują parduotuvę, autorius fiksuoja ir vyresnių, daugiausia kaimo žmonių atsargumą, šioki toki nepasitikėjimą, nenorą atsisakyti senųjų įpročių:

„Žmonės iš seno buvo įpratę pirktis pas Mendelį, Šikelį ir kitus, kurių namuose turėjo viso kaimo „kvoatierą“, pasidėdavo savo mazgelius, o reikalui esant, gaudavo šio to ir į bargą, kitaip tarus, skolon.“⁵⁵

Vis dėlto šios, kad ir lėtai besiskverbiančios, Kupiškio veidą keičiančios naujovės atspindi gana sparčią nepriklausomos Lietuvos plėtrą XX a. trečiajame dešimtmetyje.

Valsčiaus miestas Kupiškis turi ypatingą vietą – raudonmūrę bažnyčią, ties kurios slenksčiu nurimsta pasaulio triukšmas ir šurmuly. Baltušio knygoje ryškėja dvejopas požiūris į sakralinį miesto statinį ir jo perduodamą žinią. Anks-tyvosios publicistikos knygos *Kas dainon nesudėta* autorius, keliaujantis po Lietuvą ir apsilankęs Kupiškyje, prisimena senelių kalbas apie daug kainavusią, nemažai parapijiečių aukų pareikalavusią bažnyčios statybą. Perteikiamos vietinių „filosofų“ šnekos apie tai, *„kad turėti didžiausius Lietuvoj dievo namus, žinoma, labai gera, bet, deja, yra dar savi namai, kur nei kamino, nei stipresnio pavilgo, nei švaresnio kampo vaikui prisėst <...>“⁵⁶.*

XX a. šeštojo dešimtmečio Lietuvoje, aršios socializmo „statybos“ metais, Baltušis (ir bet kuris kitas rašytojas) tiesiog privalėjo neigiamai vertinti sakralumą ir visas jos apraiškas, demaskuoti buvusios šalies santvarkos „blogybes“ ir skleisti naujosios „pasiekimus“.

Sakralumo traktuotė keičiasi po gero dešimtmečio – 1969 m. paskelbtoje antroje *Parduotų vasarų* dalyje, žyminčioje posūkį nuo ideologiškai tendencingo žmonių, jų santykių ir aplinkos vaizdavimo prie subtilesnės, psichologiškai labiau niuansuotos raiškos. Romano pasakotojas piemenukas bažnyčioje žvelgia į altoriuose kabančius paveikslus ir smulkiai perteikia, kas juose vaizduojama:

„O tuoj už liepsnelės, didžiajame altoriuj, kėlėsi iš numirusių Kristus. <...>

O dešiniajame altoriuje bėgo per pievą nedidelis berniūkštis trumpomis kelnėmis ir mergaitėlė balta suknele. <...>

O kairiajame altoriuje nebuvo nei Kristaus, nei Angelo Sargo. Čia stovėjo Dievo motina Marija, įsisupusi į plačius rūbus, mėlynus kaip dangus, o rankose turėjo baltą leliją <...>“⁵⁷

Kiekvienas kupiškėnas, perskai-tes šiuos anaforomis į ritmingą visumą susietus pasakojimo fragmentus, neabejotinai atpažins Kupiškio bažnyčios interjerą. Dailininko A. Pšeslanskio tapyti paveikslai „Viešpats Jėzus Kristus įžengia į dangų“, „Angelas sargas“ ir „Šv. Mergelės Marijos nekaltas prasidė-

⁵⁴ Baltušis J. *Parduotos vasaros*, Kaunas, Šviesa, 1985, t. I-II, p. 603.

⁵⁵ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. II, p. 26.

⁵⁶ Baltušis J. *Raštai. Kas dainon nesudėta*, Vilnius, Valstybinė grožinės literatūros leidykla, penki tomai, t. III, 1959, p. 416.

⁵⁷ Baltušis J. *Parduotos vasaros*, Kaunas, Šviesa, 1985, t. I-II, p. 593–594.

jimas“ nuo 1914 m. – bažnyčios atstatymo metų – yra tapę daugelio kupiškėnų kartų atminties dalimi.

Ekspresyvūs paveikslų siužetai traukia pasakotojo piemenuko akis, bet visas jo dėmesys, vidinė išvalga susitelkia ties mažiau išraiškingu objektu – priešais didįjį altorių šviečiančia lempele:

„<...> ant ilgos ir storos grandinės kabo ropė, gal sidabrinė, o gal tiktai pilkom dulkėm nudulkusi, ir dega, plevėna šitoj ropėj liepsnelė.“⁵⁸

Dieną ir naktį prieš altorių žibanti lempelė pasakotoją piemenuką nuteikia tyliam susikaupimui ir apmąstymams. Toji lempelė simbolizuoja paslaptį, pranokstančią įprastą piemenuko aplinką ir gerai pažįstamą kasdienybę. Nuščiuvimas, atidus žiūrėjimas į lempelę – tai akistata su savimi ir su amžinybe:

„Ir man atrodydavo, kad niekur kitur nebuvo ji prapuolusi, degė visuomet – kai manęs dar gyvo nebuvo, kai tėvo ir motinos nebuvo, <...>, o buvo žemėj visiškai nepažįstami žmonės; ir kad degs jinai visada – kai manęs vėl nebebus, ir tėvo su mama nebeliks gyvų, ir Marės, ir Levuko, <...>, o bažnyčion ateis jau kitų klebonų kiti piemenys...“⁵⁹

Pasakotojo piemenuko ir už jo stovinčio rašytojo santykis su sakralia paslaptimi pagarbus. Galima svarstyti, kiek jis autentiškas. Baltušis yra akcentavęs, kad novelių romanas *Parduotos vasaros* nėra autobiografinis, nors jame sutelkta nemažai jo paties gyvenimo medžiagos⁶⁰. Turint omenyje romano parašymo ir publikavimo metus, socrealizmo literatūrai taikytus suvaržymus, priverstinę visuomenės ateizaciją, manytina, kad rašytojui, delegavusiam savo balsą pasakotojui, buvo paranku pasislėpti už naivaus piemenuko nugaros.

Kaimo, valsčiaus miesto ir aplinkinės erdvės paklūsta praeities ir dabarties dialektikai. Praeitį žyminčios Kupiškio vietovės jaukios, kupinos prisiminimų, saugančios autobiografinio ir fikcinio pasakotojo patirtį. Jos vadinamos autentiškais vardais ir pasakotojo atmintyje išskyla su daugybe konkrečių detalių, kurių dabartyje jau nebelikę. Atmintis ir vaizduotė – tai saugykla, iš kurios gausiai semia rašytojas, kviesdamas savo skaitytojus tapti jos dalininkais:

„Kiek kartų dabar <...> švilpiu plačiu asfalto plentu, tarp Svėdasų ir Kupiškio nesugaišdamas nė penkiolikos minučių, kiekvieną sykį aštriai durstelėja man širdį. Gerai, kad asfaltas. <...> Kad nė penkiolikos minučių nebereikia, kur gaišau pusę brangiausios dienos. <...> Ir vis dėlto, vis dėlto... Kokių plentu ir kokia mašina pasivyti man šiandien tas valandas, kai ėjau čia pėsčias, sėdėjau po šventuoju Jonu Krikštytoju, pilančiu iš medinio kaušo medinį vandenį Jėzui ant galvos, kai man nieko nebelikdavo, tiktai akys, vis žiūrinčios: kurgi tie Puponys, kur?.. Nėra plento į vaikystę. Ir nėra mašinos važiuoti tuo plentu.“⁶¹

Slinktis iš praeities į dabartį neišvengiama, sąlygota gyvenimo pokyčių

⁵⁸ Ten pat, p. 593.

⁵⁹ Ten pat.

⁶⁰ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 123.

⁶¹ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vaga, 1983, t. II, p. 320.

ir santvarkų kaitos. Įdomu pastebėti, kad socialistinės dabarties Kupiškio vietovės Baltušio kūryboje atrodo lyg praradusios atmintį, sunaikinta didelė dalis praeitį įprasminančių ženklų. Pelnė nusaustos, vaikystės upeliai išsekę, takai užžėlę, kaimo žmonėms priklausiusi žemė suarta, išlyginta, paversta kolektyvine, tai yra niekieno, nuosavybe. Dvaro vietoje – kolūkio pieno surinkimo punktas, išnykę sodai, išvaikytos senosios legendos; ir niekas nebelaukia „*drąsuolio, amžinai vėluojančio pajudinti varpą Velykų aušroj!*“⁶² Pasakotojo žvilgsnis panoraminis, pastebintis fermas, asfaltuotus kelius, fabrikus, kolūkių gyvenvietes, stabtelintis nebent ties „*dvarponių kapais važiuojančiais traktorais*“⁶³. Nebelikę daugelio senųjų vietovardžių, aplinka neatpažįstamai pasikeitusi; „*šviesios dabarties*“ ištikti Kupiškis, Puponys ir kiti rašytojui pažįstami kaimai praradę savitumą.

Personažai ir prototipai

„<...> literatūrinis mano mokytojas Kazys Boruta, pirmą kartą pasikalbėjęs su manimi, nustatė tikslią diagnozę: neturiu fantazijos, tai nėra man prasmės laiptai po debes, o privalu vaikščioti mūsų lietuviška žeme, atidžiai stebėti ir pažinti žmones, gamtą, gyvenimo reiškinius ir būtent čia sentis medžiagos savo darbams. Šitaip ir dariau. Ir dabar darau. Beveik visi mano veikėjai turėjo realius prototipus. Ir ne tik veikėjai. Įvykiai, reiškiniai, gamtovaizdžiai – viskas betarpiškai stebėta, išgyventa. Vadinas, tikrovės medžiaga mano darbuose vaidino ir vaidina pagrindinį vaidmenį.“⁶⁴

Puponių kaimo ir artimesnių ar tolimesnių apylinkių žmonės, jų gyvenimas ir likimai yra betarpiška tikrovė, įkvėpusi Baltušį sukurti daugybę romanų ir novelių veikėjų. Rašytojas yra sakęs, kad jo visoje kūryboje pramanyti tikrai du *Parduotų vasarų* personažai – Jonas ir Damulė⁶⁵. Vienu personažų prototipai – rašytojo vaikystės draugai, bendraganiai. Tokia yra Akvilija, pirmąją piemenavimo vasarą sutikta ir ilgam įsiminusi mergaitė, atrodo, sužadinus pirmąją paauglišką meilę⁶⁶. Autobiografinėje knygoje *Su kuo valgyta druska* rašytojas teigia, kad būtent ji, „*šita Sokaitė*“, tapusi vienu mylimiausių jo personažų⁶⁷.

Dramatiškos Aloyzo ir „*mergos vaiko*“ Stepuko istorijos taip pat atėjusios iš piemenavimo metų. Realūs prototipus turėjo tokie personažai kaip klebonas Balaišis, Valiusė ir Aleksas, Laukys ir jo žmona Ona, senoji Rūkienė (drama „*Gieda gaide liai*“), Kazytė, Stanislovas, senis Dirda, Tekonis, Saliamutė, mokytoja Nastė (novelė „*Nežvyruotu vieškeliu*“). Anot rašytojo, kai kurie personažai yra „*suvestiniai*“, tai yra sudaryti iš jo pažintų žmonių ir jų gyvenimo įvykių. Tokie yra Juzos brolis Adomas ir jų senelis Jokūbas, Karusė, sukurta iš kelių merginų, savo gyvenimą „*tikrai baigusi savižudybe*“⁶⁸. Senio Dirdos šeima sudėliota iš įvairiuose Kupiškio valsčiaus kaimuose gyvenusių vyrų ir moterų; piemenukas Alyzas „*atkeltas*“ iš Svėdasų, bet pamišimo motyvas paimtas iš kito atvejo; taip nutiko vienam Kupiškio valsčiuje gyvenusiam berniukui⁶⁹.

⁶² *Ten pat*, p. 273.

⁶³ *Ten pat*, p. 262.

⁶⁴ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 286–287.

⁶⁵ *Interviu su rašytojais*, Vilnius, Vaga, 1980, p. 63.

⁶⁶ Žr. Baltušio pusseserės Salomėjos Baltušytės-Grigienės pasakojimą: Urbonienė E. Kas apie Juozą Baltušį liko neišgodota, *Panevėžio rytas*, 1999, bal. 17, nr. 87, p. 8.

⁶⁷ Baltušis J. *Su kuo valgyta druska*, Vilnius, Vaga, 1983, t. I, p. 255.

⁶⁸ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 334.

⁶⁹ *Ten pat*, p. 123.

Račiūpėnuose. Iš kairės: Akvilė Sokaitė-Čereškaitė-Kalvelienė (rašytojo Juozo Baltušio knygos „Parduotos vasaros“ prototipė), jos dukra Regina Kalvelytė-Gudeliene, vaikaitė Jūratė Gudelytė, rašytojas Juozas Baltušis ir Petras Gudelis. Apie 1973 m. Iš Kazimieros Danutės Sokienės albumo

Iš kelių tikrojo Juzos, romano-sakmės herojaus, seserų nė viena netapo Uršulės prototipu. Rašytojo teigimu, šis personažas nusižiūrėtas „iš Puponių kaimo tokios Baltušytės“⁷⁰. Juzos, kaip personažo, atvejis ypatingas. Atsakydamas į diplomantės Z. Urbonavičienės klausimus Baltušis pabrėžia gilų išpūdį, kurį jam yra padaręs Medinų kaimo atsiskyrėlis Juozas Bukėnas (1874–1957). Šio žmogaus gyvenimas rašytojui atrodęs „lyg kokia pasaka ar legenda, kurią būtina papasakoti žmonėms“⁷¹. Pagal pradinį sumanymą romanas turėjo būti pavadintas pagrindinio veikėjo vardu, tačiau greitai suvokta, kad toks pasirinkimas nepakankamas. Išskirtinis Juzos likimas pasirodė esąs parankus platesniems psichologiniams ir istoriniams apibendrinimams. Šiuo romanu rašytojas siekęs atskleisti nacionalinių lietuvių bruožą – dvasios tvirtybę („jū nepalaužiamumą“) ir atsiveikinti su „senuoju Lietuvos kaimu, negrižtamai nueinančiu į praeitį“⁷². Šiam tikslui teko ne tik keisti romano pavadinimą, bet ir atlikti kitas neišvengiamas transformacijas, romano herojų nutolinančias nuo jo prototipo.

Literatūra pačia savo esme yra sąlygiškumo ir apibendrinimo menas, todėl personažų ir jų prototipų santykis visuomet iškelia dvi svarbias problemas: tikrovės ir vaizduotės bei to, kas vaizduojama, recepcijos. Įvairiuose pasisakymuose ir straipsniuose Baltušis nuolat pabrėždavo „tikrovišką, žemišką“ savo vaizduotės prigimtį. Kita vertus,

⁷⁰ *Ten pat*, p. 333. Tikrojo Juzos sūnėnas Tautvilis Bukėnas prisimena, kad viena jo teta (Juzos sesuo) buvo vardu Uršulė. Žr. Bukėnas T. Bukonių padangėje, *Keliai veda Kupiškį (Tėviškės aidai)*, Vilnius, 2000, p. 43.

⁷¹ *Ten pat*, p. 328.

⁷² *Ten pat*, p. 329.

rašytojas puikiai suvokė, kad literatūros kūrinys – tai ne fotografinis atspaudas ar žurnalistinis reportažas, ir jo kūrybos metodas – kad „tikrovės pažinimas ir vaizduotė [eitų] lygia greta“⁷³. Gyvenimo medžiaga, realus pagrindas yra būtini, bet konkretus prototipas ir individuali istorija tėra impulsas ar atramos taškas. Dėl to Baltušio novelėse ir romanuose atsiranda tie „suvestiniai“ personažai ar „suvestinės“ šeimos, tikroviškos istorijos ir personažų prototipai keičiami pagal vaizduotės „poreikį“. Antai novelėje „Ko nepasakė Laukys“ rašytojo ir pasakotojo valia atsisveikinant su mirusiuoju prie kapo kalba kolūkio pirmininkas (vietoj pamokslą sakiusio klebono)⁷⁴. *Sakmės apie Južą* prototipas iš tikrųjų gyveno girioje, į raistą buvo „perkeltas“ dėl rašytojo idėjos per „sunkumus ir išbandymus“, per ekstremalias sąlygas labiau išryškinti „jo nepalaužiamumą“⁷⁵.

Atskleidamas savo personažų žmogiškąją ir socialinę prigimtį Baltušis vadovaujasi socialistiniam realizmui būdingu klasiniu požiūriu, jo žodžiais tariant – „pozicija“. Rašytojas ją apibūdina kaip „simpatijas nuskriaustųjų pusėje“, kaip troškimą parodyti „sandinio piemens gyvenimą jo paties akimis“, atskleisti konkrečiomis gyvenimo sąlygomis suformuotą „sandinio sąmonę“⁷⁶. Neigiamų personažų – vadinamųjų „buožių“ – charakterio bruožai paryškunami, jų blogybės padidinamos. Kita vertus, akivaizdu, kad šie savaime spalvingi personažai padeda atverti gerųjų personažų teigiamybės.

Rašytojas, paklaustas apie dar gyvų prototipų, jų šeimos narių ir kaimynų reagavimą į tokį „literatūrinį“ gyvenimą, atsakė, kad šių skaitytojų reakcija labai įvairi. Pačių prototipų nuomonės svyruojančios nuo labai palankių iki griežtai neigiamų. Vieni save atpažinę prototipai (Akvilė, Alyzas, Stepukas) džiaugėsi, kiti reagavo žaismingai (Saliambutė), tretį piktinosi (Tekonis) ar net nustojo sveikintis su rašytoju. Prototipų giminės ir kaimynai daugiausia sveikino, kai kas linksmai pasišaipė⁷⁷.

Jonė Žebrytė kraštotyros leidinyje *Puponių kaimas* (Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2000) ir rašinyje „O galėjo būti „Tyliosios vasaros“

Juozo Baltušio parašytos knygos: „Sakmės apie Južą“, Vilnius, Vaga, 1989, 249 [1] p: iliustr.; „Vilniusei reikia Alekso“, antras leidimas, Vilnius, Vaga, 1968, 201 p.; „Su kuo valgyta druska“. „Saulėta vaikystė“, t. I, Vilnius, Vaga, 1978, 358 p.; „Parduotos vasaros“, t. II, Vilnius, Vaga, 1977, 480 p. 2015 m. Aušros Jonušytės nuotr.

⁷³Ten pat, p. 287.

⁷⁴Interviu su rašytojais, Vilnius, Vaga, 1980, p. 63.

⁷⁵Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, p. 330, 335.

⁷⁶Ten pat, p. 121, 323, 324.

⁷⁷Ten pat, p. 361.

gana kruopščiai suregistravo į Baltušio kūrybą patekusius puponiečius, pateikė kiek kitokias įvykių versijas negu pavaizduotos jo novelėse, romanuose ir autobiografinėje knygoje *Su kuo valgyta druska*. Neabejotina, kad ir tos „tikrosios“ versijos nestokoja subjektyvumo. Rašinio autorė užsimena, kad rinkdama tautosaką Puponių ir aplinkiniuose kaimuose, užvesdavusi kalbą apie Baltušio kūrybą. Su ja susipažinusių vietinių gyventojų reakcija buvusi nevienareikšmė, bet daugiau santūri arba niekinama („niekai“, „anekdotėliai“, „kaip jam ir nenusibosta vien apie save rašyti“, „gerai valdžia moka, tai ir rašo“). Įdomu tai, kad ir paties rašytojo, ir tautosakos rinkėjos išgirsti vertinimai pasižymi klasiniu požiūriu: veikėjų samdinių prototipai, „ypač mažžemių vaikai, sakė: o kaipgi, yra teisybės“⁷⁸. Peršasi išvada, kad šie žmonės Baltušio pavaizduotą kaimą vertino palankiau negu buvę „buožės“ ir jų palikuonys.

Svarstant recepcijos problemą, verta atkreipti dėmesį į Valiūsės (novelė „Valiusei reikia Aleksa“) prototipo Valės Čepulionytės-Balaišienės reakciją. Rašinio „O galėjo būti „Tyliosios vasaros“...“ autorė perduoda tokį savo motinos pokalbį:

„Kartą mano mama susitiko Kupiškio turguje Valiuse. Žodis po žodžio mama ir pasakiusi: „Matai, kaip Juzanas tavi aprošė...“ O toji kad šoks į akis: „Šitas barazumis! Kurčiolas! Kad susitikč, akis iškabinč...“ Gal porą metų vaikščiojusi skarelę ant akių užsitraukusi, kad žmonės pirštais nerodytų.“⁷⁹

Ši tiesmukiška, labai emociškai išsakyta nuomonė nurodo daug reikšmingesni nei socialiai determinuotas požiūris aspektą – etiškumą. Kiek etiška, kiek moralu literatūrinio vaizdavimo objektu pasirinkti tikras „čia ir dabar“ gyvenančių žmonių istorijas? Viena vertus, kūrėjo laisvė – nekvestionuojamas dydis, kita vertus, ar yra kokios nors jo ribos ir kas jas nubrėžia? Rašytojas, palikęs nepakeistus prototipų vardus ir iš daugelio detalių lengvai atpažįstamą realų įvykį, ko gero, pažeidė būtina distanciją tarp tikrovės ir fikcijos. Viename interviu jis apgailėstavo dėl nepakeistų personažų vardų⁸⁰. Vargu ar tikroji Valiūsė jį perskaitė.

Rašytojas, apibūdindamas savo personažus ir jų prototipus, taip pat sukėlė nemažai sumaišties. Antai prieš imdamas rašyti galutinę *Parduotų vasarų* redakciją jis aplankė Kupiškėje ir kitose Lietuvos vietose gyvenančius žmones – vaikystės ir ankstyvosios jaunystės draugus: „<...> turiu pamatyti juos, šituos personažus, dar kartą, pamatyti realius, gyvus, o kas svarbiausia – patikrinti, kuo jie tapo dabar.“⁸¹

Matome, kad tokiu realiu ir drauge simboliniu judesiu rašytojas tarsi naikina skirtį tarp „gyvenimo“ ir literatūros; pavertęs išsirinktus prototipus personažais, vėl juos išlaisvina ir „gražina“ atgal, tik jau ne į buvusią, bet į naują terpę. Šitokių būdu galutinai įtvirtinama rašytojo pozicija į „skurdžią, tamsią, vargingą“ praeitį žvelgti iš „šviesios“ socialistinės dabarties perspektyvos. Buvę ujami samdiniai Aloyzas, Akvilia, Stepukas, maištininkas bernas Petras gyvenimo (nebe literatūros) tikrovėje jaučiasi atgavę žmogaus vertę.

Sakmės apie Juzą herojus ir jo prototipas patyrė kitokio pobūdžio metamorfozę. Tikrasis Juzas nelabai tiko

⁷⁸ Žebrytė J. O galėjo būti „Tyliosios vasaros“, *Kupiškis. Kultūra ir istorija*, 2006, p. 37.

⁷⁹ *Ten pat*, p. 33.

⁸⁰ *Interviu su rašytojais*, Vilnius, Vaga, 1980, p. 62.

⁸¹ Baltušis J. *Pasakymai ir atsakymai*, Vilnius, Vaga, 1988, p. 168.

ilustruoti socializmo „laimėjimus“: jis net nestojo į kolūkį⁸². Praėjus visai nedaug laiko po romano pasirodymo (1979 m.) Juozo Bukėno, veikėjo prototipo, kapas tapo savotiška traukos vieta, turistiniu objektu. Į Kupiškį atvykęs rašytojas kartu su oficialiais asmenimis ir knygą iliustravusiu dailininku Vytautu Kazimieru Jonynu aplanko Juzos kapą. Vaikystės draugą Joną Bukėną prašo parašyti tikslias Juzos gyvenimo datas ir atsiųsti jo kapo nuotraukų, mat ketinas jas paskelbti į prancūzų ir kitas kalbas verčiamame romane. Taigi šis personažas ir jo prototipas viešoje Kupiškio erdvėje yra tapę reikšmingomis simbolinėmis figūromis.

Išvados

Juozo Baltušio kūryba yra analizuota įvairiais aspektais. Ko gero, visi autoriai pabrėžia nepaprastą jo kalbos turtingumą ir vaizdingumą, tapybiškus gamtos aprašymus, ekspresyvias senojo kaimo darbo ir buities scenas. Daug dėmesio skiriama stilistiniams pasakojimo ypatumams, meninėms charakterių kūrimo priemonėms kaip dialogas, kalbėjimo manieros individualizavimas, būdingos detalės⁸³. Jūratė Sprindytė, aptardama lietuviškumo modelį prozoje, išskiria jo sudedamąsias dalis: meilę žemei, darbštumą, santūrumą, reflektyvų individualizmą, artimumą tautosakos pasauliui. *Sakmės apie Juza* herojus laikytinas vienu išimintiniausių šio modelio pavyzdžių⁸⁴.

Kritikės išskirtieji lietuviškumo bruožai daugiau ar mažiau reikšmingi daugeliui Baltušio sukurtų personažų: vyrams ir moterims, samdiniams ir turtingiems ūkininkams. Šie personažai veikia apibrėžtu laiku ir konkrečioje erdvėje, kitaip tariant, pasižymi su niekuo nesupainiojamu regionišku. Jų sąsajos su Kupiškio kraštu yra tarsi ryškus antspaudas, skiriantis Baltušio sukurtą pasaulį nuo kitų jo kartos ir jam artimų rašytojų. Mums svarbus Alekso Baltrūno pastebėjimas, kad Baltušis „*visą savo gyvenimą kūręs kupiškėnų epą*“⁸⁵. Galima sakyti, kad „kupiškėniškieji“ rašytojo apsakymai ir romanai kaip visuma apibrėžia fizinį, istorinį ir psichologinį savitumą, kuris nulemia vietos identitetą. Žvelgiant iš šių dienų, šio regioninio tapatumo bruožai skleidžiasi baigtiniame laike (XX a. pirmosios pusės kaimas, užgriebiant ir praėjusio šimtmečio palikimą), veikiami istorinių pervartų (du karai, santvarkų kaita). Vaizduotės sukurti, bet tvirtą realų pagrindą turintys personažai savo fiziniu tipu, charakterio ir gyvenimo istorijomis užpildo vietą ir laiką ir juose pasilieka. Savo tarpe, dabar jau retai tevartojama žodžiais ir posakiais jie pavadina gamtos objektus, savo pasaulio daiktus ir reiškinius. Šiame uždarame pasaulyje išsiskiria vieno kaimo ir valsčiaus miesto, dabar – neatpažįstamai pasikeitusių, dominantės. Baltušiškojo pasaulio ritmas nusistovėjęs ir dėl to – amžinas, nes nebepavaldus laiko ir vietos pokyčiams. Iš to pasaulio išsprūdę, tarsi kokią lobių skrynią atvožus, atskiri personažai ir jų istorijos (Juza, piemenavimo nutikimai, kone bendrinio posakiu virtusi frazė „Valiusei reikia Alekso“) turi galią sugrįžti į tikrovę ir funkcionuoti tarsi kokios vietos mito nuoskilos.

⁸² Bukėnas T. Dėdė Juza, *Kupiškis. Kultūra ir istorija*, nr. 1, 2003, p. 65.

⁸³ Žr. Pocius A. Sakmė apie žmogų, *Literatūra ir menas*, 1989, bal. 22; Ambrasas K. *Kritikos etюдai*, Vilnius, Vaga, 1981; Stankūnas A. Saulėtoje prozos viršūnėje, *Literatūra ir menas*, 1979, bal. 21; Bražėnas P. *Romano šiokiadieniai ir šventės*, Vilnius, Vaga, 1983; Bučys A. Pasakojimas pirmuoju asmeniu ir romano struktūra, *Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai*, Vilnius, Vaga, 1969; Kubilius V. *Žanrų kaita ir sintezė*, Vilnius, Vaga, 1986; ir kt.

⁸⁴ Sprindytė J. Lietuviškumo modelis prozoje, *XX amžiaus lietuvių literatūra*, Vilnius, Vaga, 1994.

⁸⁵ Juškienė V. Ties garsaus rašytojo vardu nutraukta tylą, *Panevėžio rytas*, 1999, bal. 27, nr. 95, p. 8.

Henrikas Orakauskas – Kupiškio miesto puošybos pradininkas

Donata Jutkienė

Miestas – tai žmogaus estetinės minties materializavimosi erdvė. Jame vyksta įvairūs kultūriniai reiškiniai, individualios, asmeninės ar masinės šventės, kyla pastatai ar yra statomi, kuriami meno objektai, memorialiniai paminklai. Meno objektai ar pasikartojantys kultūriniai reiškiniai, minėjimai mieste neretu atveju atspindi miesto veidą, įvaizdį, kuria identitetą. Miestų, ypač aikščių, puošyba, kaip ir kultūrinio reiškinio, objekto atsiradimas mieste, yra neatsiejama istorijos, visuomenės ir kultūros bendrąja prasme dalis bei visumos įprasminimas. Jis yra „visapusiškai ir konkrečiai susijęs su kultūros perimamumo problema, su žmogaus ir visuomenės sąsaja“¹.

Viena dažniausiai matomų miestų puošybos apraiškų yra skulptūra. Pasak architekto A. Karaliaus, skulptūra mieste dažniausiai atsiranda visuomeniniu arba politiniu būdu.

„Pirmu atveju aktyvi visuomenės grupė inicijuoja skulptūros (dažniausiai paminklo) sukūrimą, finansavimą ir pastatymą nusižiūrėtoje miesto viešojoje erdvėje, o antru – savivaldybės ar aukštesnio lygio politikai, disponuojantys valstybės lėšomis.“²

Pasak A. Karaliaus, tokiais būdais atsiradusios skulptūros miesto viešosiose erdvėse neretai yra abejotino, sunkiai prognozuojamo meninio lygio³. Šiuo aspektu Kupiškis niekuo neišsiskiria iš kitų miestų. Dauguma čia atsiradusių skulptūrų yra inicijuotos savivaldybės tarybos ir mero. Tačiau, antra vertus, miestas tikslingai pasinaudojo kūrybiniais išteklių, esančiais miesto viduje, leisdamas jiems visapusiškai atsiskleisti, ir jų dėka mažas Lietuvos miestelis įgavo kitokią, tikslingai orientuotą estetinį ir kultūrinį atspalvį.

Skulptorius Henrikas Orakauskas – tai menininkas, kuris pakeitė Kupiškio estetinį ir kultūrinį veidą pripildydamas miesto erdvę įvairių meno kūriniais. Nors dauguma skulptūrų užsakytos miesto valdžios, net ir atlikdamas šiuos užsakytus menininkas turėjo visišką laisvę išnaudoti jam tinkamas viešąsias erdves ir nusižengti nusistovėjusiems ir nustatytiems tam tikriems standartams.

Lygia greta su H. Orakausku, tačiau gana epizodiškai ir trumpai kūrė skulptorius Vaclovas Krutinis (gim. 1948 m.). Kupiškyje tėra sukurti du memorialiniai paminklai (*Laurynas Stuoka Gucevičius*, 1982–1994, *Paminklas Generolui Jonui Černiui*, 1998) ir skulptūra *Tėviškės prisiminimai* (1988).

Kitos miesto puošybos apraiškos Kupiškyje yra susijusios su tarptautiniais ir respublikiniais medžio drožėjų plenerais „Žmogus ir vanduo“, kurie truko nuo 2004 iki 2011 metų. Kiekvieno

¹ Vanagas J. *Miesto teorija*, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2003, p. 194.

² Karalius A. Skulptūra mieste: nuotykis, kultūrinis ženklas ar nesusipratimas?, *Pilotas.lt* [žiūrėta 2013 09 23]. Prieiga per internetą: <http://www.pilotas.lt/index.php/lt/archyvas/2011/item/1391-skulpt%C5%ABra-mieste/-nuotykis-kult%C5%ABrinis-%C5%BEenklas-ar-nesusipratimas??tmpl=component&print=1>.

³ *Ten pat.*

plenero metu dažniausiai atsirasdavo funkcionalių skulptūrų, kurios būdavo skirtos tam tikroms vietoms ir erdvėms: Kupos slėniui (skirti pirmieji 4 plenerai nuo 2004 iki 2007 m.), Uoginių kaimo A. Petrausko muziejaus aplinkai (2008 m. pleneras);

Vaclovas Krutinis.

Tėviškės prisiminimai.

1988

Kupiškio piliakalnio papėdei (2009 m.); vaikų žaidimų aikštei prie Kraštiečių mikrorajono ir vaikų poliklinikos (2010 m.); Kupiškio miesto čiuožyklos teritorijoje prie Kupos pradinės mokyklos atsirado vaikų žaidimų aikštelė (2011 m.). Kiekvienų metų pleneras turėdavo ne tik būti skirtas tam tikrai vietai, tačiau skulptūrose atsispindėdavo tam tikra tematika: pasakos, sportas, legendos ir pan. Dažniausiai plenero dalyviai vis dėlto pasirinkdavo animalistines temas, gamtos motyvus.

Didžiausią indėlį į miesto kaip estetinio kultūros židinio formavimą įdėjo skulptorius Henrikas Orakauskas, kurį galima laikyti ir Kupiškio miesto puošybos pradininku. Jo kūryba Kupiškyje truko nuo 1986 iki 2007 m.

Skulptorius Henrikas Orakauskas gimė 1948 m. Vyžuonose, Utenos rajone. 1974 m. baigęs Telšių dailės technikumą meninio metalo apdirbimo studijas, iki 1980-ųjų dirbo Vilniaus paminklų restauravimo trešte. Vėliau, iki 1985 m., skulptorius gyveno ir kūrė Šiauliuose. Henriko Orakausko skulptūrų galima pamatyti ir Panevėžyje, Utenoje, Vyžuonose, Vilniuje, Zgiežė (Lenkija), Kernavėje, Kupiškyje. Jis kuria ne tik skulptūras, bet ir grafikos darbus, yra gerai žinomas karikatūristas. Menininkas personalines parodas rengia nuo 1986 m.

Henrikas Orakauskas į Kupiškį atvyko 1986 m. pakviestas tuometinio miesto vyriausiojo architekto Algirdo Graužinio. Čia skulptorius nuo pat pirmųjų dienų iki 2007 m.⁴ sukūrė ir įgyvendino daugiau nei 39 skulptūrines kompozicijas bei eksterjero dekoro idėjas, iš jų du – tapyti pano.

Skulptoriaus pavienių skulptūrų ir skulptūrinių kompozicijų yra ne tik

⁴ Nors skulptorius Kupiškyje gyveno iki 2003 m., paskutiniai jo sukurti darbai datuojami 2007 m.

pačiame Kupiškyje, bet ir rajone (skulptūra *Angelas*, 2007, – Kupiškio socialinės globos namų teritorijoje; *Angelas* poilsio namų teritorijoje prie Puožo ežero; skulptūrinė grupė *Paukščiai* Uošvės liežuvio įlankoje), privačiose kolekcijose, įmonėse ir pan.

Keletas menininko skulptūrų, esančių Kupiškio mieste, buvo sukurtos ir tapo tarptautinių folkloro festivalių *Lingaudala* dalimi⁵. Festivalio tęstinumas, vieta ir skulptūrų atidengimo ritualai sudaro visumą. Šių trijų kultūrinių funkcijų – vietos, reiškinio ir meno objekto – visuma tampa svarbi kaip „*nematerialiosios visuomenės ir jos sambūvio erdvės substancijos*“⁶. Taip substancijos materializuojasi ir tampa neatsiejama sociumo dalimi. Tai rodo, kad H. Orakausko skulptūros kaip meno objektai, nepriklausomai nuo kitų kultūros apraiškų, mieste nėra tik dekoru ar miesto puošybos elementai. Tai – komunikacijos priemonė, žinia, parodanti santykį tarp vietos, erdvės, objekto ir subjekto. Šią informaciją perskaityti (iškoduoti) padeda įvairūs ženklai, turintys medžiagišką pavidalą.

Henriko Orakausko kūryba Kupiškyje

Kupiškyje (ir rajone) esančias menininko skulptūras, remiantis bendrais kūrybos bruožais – naudojamomis medžiagomis, skulptūrų plastika ir turiniu, – pagal laikotarpius galima suskirstyti į: 1. Pirmąjį ankstyvąjį periodą nuo 1986 iki 1996 m.⁷; 2. Antrąjį periodą nuo 1998 iki 2000 m.⁸; 3. Trečiąjį brandųjį periodą nuo 2000 iki 2009 m.⁹

Ankstyvojo periodo skulptūrose susipina kelios įtakos, iš kurių stipriausiai juntamos Stanislovo Kuzmos (1947–2012) ir vokiečių ekspresionisto Ernsto Barlacho (1870–1938). Pastarosios H. Orakausko darbuose pasireiškia emocinės įtampos perteikimu, aptakiomis laužytomis linijomis, gotiško stiliaus naudojimu (veido kontūrų ir kūno formų išilginimas) bei praeities epochų menų sąveika. Formomis, apdirbimu ir vizualiniu perteikimu, ypač medinėje šio kūrybos laikotarpio skulptūroje, taip pat jaučiama ir skulptoriaus Vlado Vildžiūno (1932–2013) bei liaudies skulptūros tradicijos.

Šio periodo skulptūros visų pirma yra skiriamos pagal beveik¹⁰ visuose kūriniuose naudojamą medžiagą – medį (ąžuolą). Pagal medžiagos apdirbimą ir kūrinių plastiką pastarąsias galima suskirstyti į skulptūras, sukurtas apie 1990 metus (*Higėja*, 1990; *Motinystė*, 1990; *Pokalbis*, 1990) ir sukurtas apie 1996 metus (*Paminklas Algimanto apygardos partizanams*, 1996; *Senovinės kupiškėnų vestuvės*, 1996). Apie 1990 metus sukurtoms skulptūroms būdingos apibendrintos linijos, aptakios išilgintos gotiškos formos, praeities epochų menų sąveika.

⁵ Tarptautinis folkloro festivalis *Lingaudala* vyksta kas antri metai nuo 1999 m. H. Orakausko skulptūros, sukurtos *Lingaudalos* festivaliui: *Besileidžiantis angelas*, 2001, *Svečias*, 2003, *Baltų pasaulio medis*, 2005, *Lėvu ir Kupa*, 2007, *Piemenukas*, 2009, *Avinėli, pasipurtyk*, 2011.

⁶ Butkus S. T. *Miestas kaip įvykis*, Urbanistinė kultūrinių funkcijų studija, Vilnius, Kitos knygos, 2011, p. 226.

⁷ Šio laikotarpio skulptūros: *Higėja*, 1990, *Motinystė*, 1990, *Pokalbis*, 1990, *Paminklas Algimanto apygardos partizanams*, 1996, *Senovinės kupiškėnų vestuvės*, 1996.

⁸ Šio laikotarpio skulptūros: *Avinėli, pasipurtyk*, 1998; *Laiko spiralė*, 1998; *Amūras*; *Merkurijus*, 1998; *Ikariukas*, 1999; *Lietuvos kareivis*, 1999; *Vaivorykštės žirgas*, 1999; *Geriantys paukščiai*, 2000.

⁹ Šio laikotarpio skulptūros: *Sėlių ašotis*, 2000; *Besileidžiantis angelas*, 2001; *Oskaro versmė*, 2002; *Svečias*, 2003; *Teatras*, 2003; *Baltų pasaulio medis*, 2005; *Angelas*, 2007; *Lėvu ir Kupa*, 2007; *Piemenukas*, 2009.

¹⁰ Kai kurių Kupiškyje išlikusių skulptūrų sukūrimo metai nėra žinomi, tačiau pagal plastiką, naudojamas medžiagas ir turinį jas galima priskirti ankstyvojo periodo skulptūroms. Tai skulptūros, esančios AB *Smega* ir AB *Dastros medis* įmonių teritorijoje, prie Puožo svečių namų teritorijoje, Uošvės liežuvyje (Kupiškio marių pusiasalis) esanti skulptūrų grupė, Kupiškio socialinės globos namų teritorijoje, ant Kupiškio kapinių vartų.

Viena charakteringiausių 1990-aisiais sukurtų skulptūrų – *Pokalbis*, esanti prie Kupiškio konsultacinės poliklinikos. Skulptūrų grupę sudaro vyro ir moters siluetai, tarp kurių vyksta dialogas. Gotiško stiliaus elementai pasireiškia išilgintomis formomis, drabužių drapiruotėmis ir veidų emocijne ekspresija, kurią sustiprina uždara kompozicija, apibendrintos formos ir organinės laužytos linijos. Šiomis plastinėmis priemonėmis ir uždara kompozicija menininkas vizualiai perteikia santykį ir ryšį tarp dviejų žmonių – vyro ir moters, jų vidinius jausmus (liūdesį, melancholiją).

Apibendrintos figūrų formos pratešdamos atsikartoja viena kitoje tarsi du priešingi, tačiau vienas kitą papildantys pradai. Laužytos linijos, pereinamos viena į kitą, ir vertikali kompozicinė ašis yra priešinos vadinamosios sovietinės modernizacijos laikotarpio horizontalių linijų pastatui, statytam apie 1982–1985 m. Sukuriama dinamika, išryškinamas santykis tarp pastato ir meno kūrinio.

Kaip ir šiai skulptūrų grupei, kitoms, ypač šio periodo skulptūroms, esančioms Kupiškyje, yra labai svarbus santykis su pastato, šalia kurio stovi, funkcija. Visos skulptūros turi gerai žinomą paskirtį; jų turinys paryškina pastato funkcionalumą (Kupiškio ligoninę, konsultacinę polikliniką (*Pokalbis*, 1990; *Higėja*, 1990) ir buvusius gimdymo namus (*Motinytė*, 1990). Taip skulptūros tampa neatsiejama architektūrinio konteksto dalimi.

Gyvenimo Kupiškyje periodas apima ne tik mieste esančias sukurtas menininko skulptūras. Tų pačių metų H. Orakausko personalinės kūrybos darbai patvirtina trijų skirtingų kūrybos laikotarpių suskirstymą. Tai, kas tuo metu atrodė svarbu miesto puošyboje (kūryboje), lygiai tie patys elementai atsikartojo ir personalinėje kūryboje. Dėl to aptariamojo laikotarpio personalinės kūrybos darbams, ypač sukurtiems iš medžio, yra būdingos tos pačios plastinės bei stilistinės savybės: emocinės įtampos perteikimas, aptakios linijos, gotiško stiliaus naudojimas ir kt.

Henrikas Orakauskas. *Pokalbis*. 1990, medis, metalas (fragmentas)

H. Orakauskas. *Pokalbis*. 1990, medis, metalas

Priešingai nei anksčiau aptarti, 1996 metų kūriniai, esantys Kupiškio mieste, išsiskiria paskirtimi ir funkcija. Tai – memorialiniai paminklai: skulptūrų grupė *Senovinės kupiškėnų vestuvės* (1996) ir *Paminklas Algimanto apygardos partizanams* (1996). Skulptūrų kompozicija *Senovinės kupiškėnų vestuvės*, esanti pagrindinėje miesto L. Stuokos-Gucevičiaus aikštėje, skirta režisieriui Povilui Zulonui ir jo atgaivintam spektakliui *Senovinės kupiškėnų vestuvės* įamžinti, buvo sukurta spektaklio *Senovinės kupiškėnų vestuvės* 30 metų jubiliejaus proga. Ji pasižymi fotografiniu vaizduojamų personažų panašumu, realių žmonių įamžinimu. Vaizduojami personažai: Piršlys – režisierius Povilas Zulonas, Jaunoji – Konstancija Jugulienė, muzikantas – Alfonsas Valma, viešnia – Ona Putriūnienė ir svočia – Sofija Skupienė. Pasak paties menininko: „Aš iš nuotraukų dariau. Norėjau, kad būtent fotografinis elementas būtų. Tuo momentu aš norėjau, kad ir tos moterys, ir tas vyras pajustų pasididžiavimą.“¹¹

H. Orakauskas. *Motinystė*.
1990, medis

Šioje skulptūrų grupėje ankstyvojo periodo tęstinumą rodo panašus kūrinių plastinis sprendimas. Fragmentinėje kompozicijoje *Senovinės kupiškėnų vestuvės* apibendrintos formos ir pasikartojančios organinės laužytos linijos primena skulptūrų grupės *Pokalbis* plastinį sprendimą. Tačiau, kitaip nei pastarosios, *Senovinių kupiškėnų vestuvių* linija yra gruboka, o vaizduojamieji išsiskiria portretiškumu ir vizualiniu panašumu.

Šiam kūriniui skulptorius naudoja dvi medžiagas – varį ir medį. Varinė kepurė ir nuometai yra ne tik meninės detalės, bet ir saugo medines skulptūras nuo tiesioginio aplinkos poveikio. Specialiai menininko sukurta patina suteikia kūriniui subtilumo, įprasmina pavadinimo reikšmę ir leidžia skulptūrų grupei tapti gyva aplinkos dalimi.

H. Orakauskas.
Senovinės kupiškėnų vestuvės. 1996,
medis, varis

¹¹ Donatos Jutkienės interviu su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kernavė, 2012 m. rugšėjo 5 d., p. 8, KEM.

Tiek minėti memorialiniai paminklai, tiek ir kitos tais pačiais metais sukurtos personalinės kamerinės medinės skulptūros (*Kontrastas*, 1995; *Bučinys*, 1996) pasižymi lakonišku siluetu ir kitomis tomis pačiomis plastinėmis savybėmis. Pagal plastiką ir medžio apdirbimą gruboka laužyta linija šis kūrybos tarpsnis daugiau primena liaudies skulptūros tradicijas ir skulptoriaus V. Vildžiūno ankstyvojo laikotarpio kūrybą.

Antruoju kūrybos periodu nuo 1998 iki 2000 metų juntama daug laisvesnė plastinė raiška, pradedamos atidžiau gvildinti istorinės mitologinės temos, išnyksta aptakios formos. Skulptūrose atsiranda literatūriškumas, pradedami kvestionuoti laiko, praeities, istorijos klausimai. Vis dar išlieka svarbus skulptūros ir šalia esančio pastato paskirties santykis. Kaip ir ankstyvuojū kūrybos periodu, išlieka stipri istorinių epochų menų sąveika, pradeda nykti gotiško stiliaus naudojimas, grubi laužyta linija. Dauguma šio periodo skulptūrų, esančių Kupiškyje, sukurtos iš metalo.

Pagal turinį antrojo periodo skulptūras galima suskirstyti į: literatūrinius personažus, antikines-mitologines ir būties, laiko įamžinimo skulptūras.

Literatūriniai personažai – tai išgalvoti, savo paskirtį ir funkciją gerai žinantys veikėjai. Vienas tokių kūrinių – *Avinėli, pasipurtyk* (1998) – pastatytas ant postamento priešais įėjimą į banką. Skulptūra tarsi atspindi pastate esančio banko paskirtį ir vertę. Trumpam stabtelėjęs *Avinėlis* žaismingai žiūri į tuos, kurie ateina į banką, ir ironiškai šypsosi. Ironizuodamas skulptorius *Avinėlį* iškelia ir pastato ant masyvaus apskrito pjedestalo, taip parodydamas šio mažo gyvūno (kaip ir banko) vertę bei svarbą. Nors aplinkui nėra išbarstytų monetų (kurios turėjo būti pagal pirminį skulptoriaus sumanymą), skulptūros pavadinimas yra aliuzija į gerai žinomo indų pasakos *Auksinė antilopė* ekranizacijos (1954) pagrindinį personažą – auksinę antilopę, kuri bėgdama barstė monetas. Paradoksalu, kad graakšti, plastiška antilopė menininko skulptūroje virto mažu, kresnu avinėliu¹².

Daugumai H. Orakausko ir jo kartos menininkų (G. Karaliaus (gim. 1942), S. Kuzmos, P. Mazūro (gim. 1949) ir kt.) darbams būdingas „tam tikras kultūriškumas, t. y. akivaizdžios sąsajos su įvairių laikotarpių praeities meno

H. Orakauskas. *Bučinys*. 1996, medis

H. Orakauskas. *Avinėli, pasipurtyk*. 1998, varis

¹² Iki 2010 metų pavasario skulptūros originalas stovėjo prie Žemės ūkio banko. Tų pačių metų pavasarį, keičiantis banko savininkams, skulptūrą išsivežė pirmojo banko savininkas. 2011 m. tarptautinio folkloro festivalio „Lingaudala“ metu toje pačioje vietoje (prie dabartinio DNB banko) buvo atidengta skulptūros kopija, kurią sukūrė skulptorius Filibertas Tamošaitis, *Kupiškėnų studijos* archyvas, 2011.

H. Orakauskas.
Merkurijus.
 1998, varis

kūriniais“¹³. Pats H. Orakauskas šį savo kūrybos laikotarpį vadina „antikiniu periodu“. Tai susiję su menininko noru Kupiškį įvesti į pasaulinį kontekstą, kuriame kalbama universaliais ženklais¹⁴. Skulptūrų prototipus ir įvaizdžius jis rinkosi tikslingai, atsižvelgdamas į tam tikrą vietą ir pastato, prie (ant) kurio jos bus, funkciją. Pasitelkdamas antikos mitologiją, tęsė jau ankstyvajam periodui būdingą aplinkos ir kūrinio turinio santykio svarbą. Vienos svarbiausių „antikinio periodo“ skulptūrų – *Merkurijus* (1998) ir *Ikariukas* (1999). Kurdamas antikinės mitologines skulptūras menininkas vengia dailės istorijoje nusistovėjusių kanonų, perteikdamas jas per šiandienos gyvenimo prizmę.

Romėnų Merkurijus arba graikų Hermis – tai prekybos dievas, pasiuntinys, kuris suteikia žmonėms turto. Vėliau šis dievas tapo kelių, gatvių, susisiekimo, pirklių, vagių ir apgavikų dievu¹⁵. Pagal įprastą vaizdavimo ikonografiją paprastai dievas Merkurijus yra vaizduojamas judantis (neretai bėgantis arba klasikine poza – kairė koja priekyje). H. Orakauskas pasodino *Merkurijų* ant klasikinio tipo arkos viršaus pagrindinės miesto aikštės šone. Jis nerūpestingai sėdi sulenktą kairę koją užkėlęs ant dešinės. Kad būtų lengviau atpažįstamas, menininkas pavaizdavo antikos dievybę tik su daline, Merkurijui reikalinga ir įprasta vaizduoti atributika – skeptru ir kelioniniu šalmu. Vietoj įprastų batų (ar kojų) su sparneliais skulptorius *Merkurijų* „apauna“ senovės Graikijai būdingu apavu; o norėdamas antikinį dievą visiškai priartinti prie šių dienų, jam apmauna iki kelių atraitytus džinsus. Skulptoriaus sukurta patina daro aliuziją į senovės laikus ir tampa tarsi jungtimi tarp praeities ir dabarties.

Skirtingai nei ankstyvojo periodo kūriniai, kurie turi artimą santykį su pastato funkcija, *Merkurijaus* skulptūra ir pastatą sieja tik kavinės „*Merkurijus*“ pavadinimas ir eksterjere naudojami klasikinės architektūros elementai.

Lygiai taip pat skulptorius nusižengia įprastiems kanonams ir vaizduo-

¹³ Andriuškevičius A. *Lietuvių dailė: 1975–1995*, Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997, p. 104.

¹⁴ Vaizdo projektas „Muziejus po atviru dangumi“. Kupiškio kultūros centro režisierė Vilija Morkūnaitė kalbasi su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kupiškis, 2011 m. rugpjūčio 17 d., *Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos archyvas* (toliau – KVBA).

¹⁵ Verlag K. A. *Antikos žodynas*, Vilnius, Alma littera, 1998, p. 186, 323.

damas *Ikariuką*. Skirtingai nei *Merkurijui*, *Ikariukui* H. Orakauskas neužkrauna atsakomybės atspindėti ir įvaizdinti tam tikro pastato eksterjero. Pagal graikų mitologiją Ikaras – geriausio Graikijos skulptoriaus, kilusio iš Atėnų, sūnus. Jis su tėvo pagamintais sparnais iš plunksnų ir vaško, iš puikybės norėdamas skristi kuo aukščiau, pakilo arti saulės. Saulei išlydžius vašką, plunksnos iširo ir Ikaras, nukritęs į jūrą, nuskendo.

Dailės istorijoje yra įprasta šį mitą įvaizdinti vien tik Ikaru, kuris dažniausiai vaizduojamas atletiško kūno su dideliais sparnais, neretu atveju sklandantis ore arti saulės ar krintantis į jūrą. Kartais vaizduojami abu – tėvas ir sūnus; o kartais Ikaras vaizduojamas su didingais sparnais mirties agonijoje. Ikaro įvaizdžiui, priklausomai nuo vyravusių bendrų epochos meninių ir estetinių nuostatų bei tendencijų, dažnai būdinga stipri emocinė ekspresija, dramatiškas.

Priešingai nei įprasta Ikaro ikonografijai, ant akmens H. Orakausko pasodintas *Ikariukas* daugiau primena ne puikybės apimtą antikinės mitologijos atletiško kūno herojų, bet mažą, apkūną barokinį putą. Šiuos vėlyvojo baroko angeliukus mėgo vaizduoti ir liaudies dievdirbys Vincas Svirskis (1835–1916) koplytstulpiuose, o ypač jų bareljefuose. Vincas Svirskis ir jo kūryba taip pat nėra menininkui svetimi.

Nors skulptoriaus *Ikariukas* ir turi tam tikro vizualinio panašumo su dievdirbio angeliukais, kaip teigia H. Orakauskas, Svirskio bareljefus apriboja forma, plokštuma ir naudojama medžiaga – medis. Metalas kaip medžiagos panaudojimo galimybės yra daug didesnės¹⁶. Skulptorius jas naudoja formų plastiškumui ir faktūriškumui išreikšti. Nors *Ikariukas* nėra ikonografiškai tiksliai pavaizduotas, aiškiai matomos drabužio drapiruotės, o pridėti sparnai daro aliuziją į antikinio mito herojų.

Ikariukas sėdi ant akmens sunertomis rankomis. Jo ironiška šypsena rodo, kad to paties mito pabaiga galima ir

H. Orakauskas. *Ikariukas*. 1999, varis, akmuo

Vincas Svirskis. *Okainių kaimo koplytstulpio fragmentas*. XIX a. II p., medis

¹⁶ Donatos Jutkienės interviu su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kernavė, 2012 m. rugsėjo 5 d., p. 2, *KEM*.

kitokia. Menininkas pasinaudoja graikų klasikiniu mitu apie tragišką puikybės ištroškusio jauno, atletiško vyro mirtį ir ironizuodamas paverčia jį mažu apkūniu neūžauga, kuris slapta džiaugiasi tuo, kas turėjo įvykti, bet neįvyko.

Jau šiuo laikotarpiu menininkas po truputį pradeda gvildinti efemeriskus, metafizinius dalykus, kosmologinius reiškinius. Ypač šio tipo skulptūrose H. Orakauskas naudoja įvairius, neretai baltų pasaulėjautos simbolius, ženklus, kurie sudarydami kūrybos vientisumą ir tęstinumą kartojasi tai viename, tai kitame kūrinyje. Vienas tokių simbolių yra spiralė, kuri kūrinyje *Laiko spiralė* (1998) yra pakartojama daugiau nei porą kartų. Spiralė pagal baltų simboliką reiškia cikliškumą, nuolatinį atsinaujinimą, taip pat ir laiką. To paties motyvo kartotė kūrinyje dar labiau sustiprina naudojamo simbolio reikšmę. Taip pat gana svarbų vaidmenį atlieka ant skirtingų spiralių esančios tarsi einančios belytės figūros, kurios rodo laiko judėjimo kryptį. Menininkas nori atkreipti dėmesį į tai, kad kiekvienam yra skirta sava laiko spiralė ir jo tėkmė. Taip vizualiai išreiškiama idėja, kad „*laikas eina iš praeities per dabartį į ateitį. Tokia yra laiko sąvoka dėl to, kad jo nesustabdysi*“¹⁷.

Laiko simbolis ir sąvoka buvo pasirinkti taip pat neatsitiktinai. Ši skulptūrų kompozicija vizualiai išreiškia pastate esančių įmonių (banko ir draudimo įmonių) funkcijas bei teikiamas paslaugas.

Trečiasis skulptoriaus kūrybos periodas – tai brandos, savianalizės ir atradimų laikotarpis. Šio periodo kūriniai yra itin glaudžiai susiję ne tik su pačiu skulptoriumi, savo tapatybe, bet ir Kupiškio kaip miesto, jo praeities, dabarties bei ateities ieškojimu. Kūriniai itin išsiskiria literatūriškumu (*Oskaro versmė*, 2002; *Lėvuo ir Kupa*, 2007; *Piemenukas*, 2009). Šiuo kūrybos laikotarpiu ypač išryškėja menininko taip mėgstama metaforų ir simbolių kalba; skulptūrose itin stipriai akcentuojama vertikalė. Taip pat šis laikotarpis gana glaudžiai susijęs su menininko apie 15 metų propaguotu krišnaizmu ir itin stipriai domėjimusi orientalizmu bei Rytų filosofija. Skulptorius teigia: „*Tikėjimas man atėjo ne per krikščionybę, ne per tėvų tradiciją, bet per hinduizmą, orientalizmą, per domėjimąsi.*“¹⁸

H. Orakauskas. *Laiko spiralė*. 1998, metalas, stiklas

¹⁷Donatos Jutkienės interviu su buvusiu Kupiškio rajono savivaldybės meru Leonu Apšega, Kupiškis, 2013 m. kovo 7 d., p. 3.

¹⁸Donatos Jutkienės interviu su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kernavė, 2012 m. rugsėjo 5 d., p. 15, KEM.

H. Orakauskas. *Besileidžiantis angelas*.
 Dešinėje – fragmentas.
 2001, juodas metalas, stiklas, auksas

Šiuo periodu gvildinama H. Orakausko kūryboje ir gyvenime svarbi angelų ir vieno sparno tema. Kaip teigia autorius: „*Laisvam menininkui visada tas angelas kaip personažas yra artimas. <...> Visą gyvenimą aš ieškau jo veido.*“¹⁹ Begyvenant Kupiškyje, angelo įvaizdžio vizualinio perteikimo paieškų poreikis menininkui iškilo savaime. Vienas ryškiausių darbų, esančių Kupiškyje, – skulptūra *Besileidžiantis angelas* (2001). Šioje skulptūroje, kaip ir kitose (ypač personalinėje kūryboje), angelas pasirinktas ne kaip krikščionybės simbolis, bet kaip esybė, kuri yra „švelnesnis perėjimas, švelnesnis dialogas, įmanomas kontaktas su Viešpačiu“²⁰. Nors jis nėra matomas, tačiau yra numanomas herojus, kuris intriguoja ir verčia ieškoti vienintelio realiai neegzistuojančio atsakymo.

Šią skulptūros piramidinę kompoziciją galima suskirstyti į tris dalis: viršų, centrą ir apačią. Centrinė dalis (figūra) susideda iš dviejų pagrindinių – vertikalaus ir horizontalaus – trikampių, kurie viduje turi dar po keletą mažesnių. Vertikalūs ir horizontalūs trikampiai kertasi tarpusavyje, kontrastuoja. Visa tai sustiprina viršutinis apskritimas, įrėmindamas centrinę dalį, tarsi išryškindamas susikertančių trikampių vidinę įtampą ir konfrontaciją. Pastarieji trikampiai ir minėtas apskritimas atsikartoja apatiniame horizontaliame apskritime su viduje esančiomis vertikaliomis formomis, panašiomis į trikampius. Pagrindinė centrinė figūra – angelas – yra palinkusi į priekį, todėl sudaro trikampio formą; kojų ir rankų padėtis taip pat sudaro tiek vertikalias, tiek ir horizontalias trikampio formas.

Viršutinę ir apatinę anksčiau aptartas dalis sujungia vertikalė, kuri savo forma taip pat sudaro trikampį. Priešingai nei jau minėtos geometrinės formos,

¹⁹ Vaizdo projektas „Muziejus po atviru dangumi“. Kupiškio kultūros centro režisierė Vilija Morkūnaitė kalbasi su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kupiškis, 2011 m. rugpjūčio 17 d., KVBA.

²⁰ *Ten pat.*

šiā trikampio figūrą sušvelnina organinės horizontalios linijos, kurios ritmiškai atsikartoja vertikalyje. Formų (apskritimo ir trikampio), vertikalijų ir horizontalijų linijų susikirtimas ir priešprieša sukelia nerimo jausmą ir vidinę įtampą, parodo santykį tarp žemės ir dangaus, vidinius prieštaravimus tarp regimo ir neregimo, kuriuos sustiprina sulinkusio angelo lėtas žingsnis žemyn į apskritą žemę atsikišusiais aštriais kampais.

Menininko teigimu, šis angelas skiriasi nuo kitų angelų tuo, kad šiam pritrūko solidarumo su žmogumi, „ir jis gana liūdnas, jis nusileidžiantis, jis niekur negali pasitraukti nuo tos rolės, nes jis daro tai, kas liepta“²¹. Tačiau kad ir kokia sunki būtų angelo našta, H. Orakauskas suteikia žmogui šansą ją sumažinti. Jis pasiūlo žmogui vieną angelo sparną kaip išsigelbėjimo galimybę, kuria žmogus gali pasinaudoti ir palengvinti sunkią angelo dalį arba ne.

Pagal stereotipinį angelų vaizdavimą dažniausiai angelas vaizduojamas su dviem nugaroje augančiais sparnais. Jie yra naudojami kaip priemonė pakilti. Šis angelas turi tik vieną sparną ir – akibrokštas – jį neša rankoje. Šiuo atveju skulptorius pasirinko angelo vaizdavimą, artimą žmogaus pavidalui. Sužmogindamas meno kūrinį kaip objektą skulptorius priartina prie žmogaus kaip subjekto ir paverčia antžemišką iliuzinę būtybę matoma, tai yra žemiška.

Tiek angelo, tiek ir vieno sparno tema, ieškojimai tęsiami iki šiol. Menininko santykis su angelu yra tarsi savo tapatybės ieškojimas, kontempliacija su savimi. Tačiau, priešingai nei ankstesniuose kūriniuose, H. Orakauskas nebesistengia suteikti ypač angelo veidui vizualinio panašumo į žmogų. Kiek vėliau jo sukurto *Ariantio angelo* (viena iš triptiko, susidedančio iš *Prozos, Poezijos, dalių*) veidas yra uždengtas auksine kauke. Ji neatskleidžia angelo tapatybės; kad nutolintų nuo tradicinio artojo, sunkiai ariantio žemę, vaizdavimo, menininkas pakelia angelą virš plūgo, tik lengvai užkabindamas jam per rankas vadeles. Nesuteikdamas tiesioginio žmogiškojo tapatumo skulptorius tarsi leidžia angelui likti atgamtinę, iliuzinę, mistinę būtybę.

Angelo sužmoginimas ir meno kūrinyje naudojamas žemės apdirbimo įrankis rodo paties menininko asmeninį santykį su žeme bei agrarine kultūra. Visas triptikas (*Poezija, Proza ir Ariantis Angelas*) atskleidžia ryšio su agrarine kultūra nutraukimą, jį užbaigia triptiko dalis *Poezija*.

Agrarinės lietuvių kultūros santykis su skulptoriumi, jo ieškojimas išryškėja ir Kupiškėje esančiose trečio-

H. Orakauskas. *Ariantis angelas*. Metalas

²¹Ten pat.

jo periodo skulptūrose *Oskaro versmė* (2002). Šiame kūrinyje kaip pagrindą, kaip gana svarbią sudedamąją kūrinio dalį menininkas panaudoja girnapsu. Skulptūroje *Oskaro versmė*, skirtoje lietuvių poetui Oskarui Milašiui (Oskaras Vladislovas Liubič-Miloš-Milašius; 1877–1939), girnapsu atskleidžia ne tik paties menininko asmeninį santykį su žeme, tapatybės ieškojimą, bet ir Oskaro Milašiaus, kuris beveik visą gyvenimą pragyveno Prancūzijoje, santykį su tėvyne, su Lietuva. H. Orakauskas tarsi susitapatina su O. Milašiumi ir jo santykiu su gimtine. Dvilypiškumą išryškina ir vizualinis menininko savęs perteikimas kūrinyje. Skulptūra tampa nebe memorialiniu paminklu Oskarui Milašiui, bet autoportretu.

H. Orakauskas. *Oskaro versmė*.
2002, akmuo, varis

H. Orakauskas skulptūrą padarė dvideidę, susidedančią iš vyro ir moters profilių. Tarsi moteris būtų vaizduojamo vyro vidinis pasaulis, vientvė, apie kurią Oskaras Milašius dažnai kalba ir savo poezijoje. Galima sakyti, kad neretais atvejais tokią vientvę patirdavo ir skulptorius, gyvendamas Kupiškėje. „*I sąsiuvinį H. Orakausko labai seniai įrašyti poeto E. Verharno žodžiai: „Beprotiška gyventi vientvės iškilmingoj šventėj“ tapo jo gyvenimo kredo.*“²²

O. Milašius ilgą laiką (ketverius metus) draugavo su tolima Heinricho Heinės giminaite. Jai yra paskyręs net eilėraštį *Talita Cumi*. Pasak paties poeto, jos paveikslas „*sekioja naktį ir dieną*“. Su šia *Minčių Dama* poetas išsiskyrė 1913 m. Miunchene²³. Skaudus išsiskyrimas O. Milašiui tapo akstinu kurti. Kaip ir poetas, H. Orakauskas išsiskyrė su pirmąja žmona, kuri išvyko. Dvideidė skulptūra – tai tarsi į dvi puses padalinta galva, iš kurios matyti *Minčių Dama*. Kaip teigia Henrikas Orakauskas, šis poetas „*irgi viena poezijos keistenybių, man neįkandamas ir dėl to paslaptingas Milašius. Tad jo įvedimas į Kupiškį itin keistas, bet tas keistumas ir sukelia tą paslaptį*“²⁴.

Trečiasis kūrybos laikotarpis išsiskiria kūrinii svoriu ir branda. Šiuo periodu menininkas pradeda naudoti įvairius ženklus ir simbolius iš praeities, mūsų kultūros, šaknų, tapatybės; ypač atskleidžiamas filosofinis pradas. Susidūrimas su savimi, (savi)ironiškas savasties atskleidimas itin atsispindi skulptūroje *Teatras* (2003).

Palyginti su kitomis Kupiškėje esančiomis skulptūromis, *Teatras* (centro skelbimų lenta) žvelgia į žmogų su nepaslėpta ironija. Netgi atsiduri nemalonioje padėtyje, kai prieini perskaityti skelbimo ir staiga pamatai ne

²² Latvelytė T. Iškilmingoj vientvėj, *Nemunas*, 1999, nr. 9, p. 43, 45

²³ Milašius O. *Vientvė, mano motina*, Vilnius, Scena, 1994, p. 155.

²⁴ Vaizdo projektas „Muziejus po atviru dangumi“. Kupiškio kultūros centro režisierė Vilija Morkūnaitė kalbasi su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kupiškis, 2011 m. rugpjūčio 17 d., KVBA.

tik skulptūros išorę, bet esi priverstas žiūrėti ir į vidų. Viena vertus, *Teatras* pagal pavadinimą ir funkciją – skelbimų lenta – tarsi atkartoja ir šalia esančio pastato – kultūros centro – paskirtį. Antra vertus, H. Orakauskas prieš akis pastato marionetę, neslėpdamas nei ją valdančio mechanizmo, nei sudedamųjų dalių. Menininkas mimo-marionetės kūno dalis polichromuoja, tačiau sąmoningai panaudojamos tik kelios spalvos, iš jų labiausiai išryškinamos balta ir raudona. Toks koloritas cirko arenoje neretai tampa klouno-juokdario spalvomis. Raudoną spalvą skulptorius panaudoja atskirti nosiai, o raudona ir balta išryškina ne vietoje nubrėžtus lūpų formos kontūrus. Kiekvienai ant pečių esančiai kaukei H. Orakauskas suteikia skirtingą pavidalą, skirtingą įvaizdį: klouno-juokdario kaukės išikūrusios ant abiejų *Teatro* pečių arčiausiai vidurinės kaukės – mimo-marionetės veido. Juokdario kaukės ironiškai ir išūliai žvelgia į praeivius. Šis *Teatro* personažas „dėl viso pikto“ languotoje kaip šachmatų lenta kuprinėje nešiojasi dar keletą skirtingų kaukių, kad, esant reikalui, dabartinį savo įvaizdį pakeistų kitu.

Teatro kūną skulptorius išmargina jau ankstesnėse šio periodo skulptūrose matytais spiralės, vandens tėkmės ornamentais ir simboliais. Pati figūra, tarsi sukonstruota iš antrinių įvairiausių mechaninių žaliavų, dar labiau išryškina *Teatro* skleidžiamą ironiją, skulptoriaus mėgstamą groteską. Neretai ir personalinėje kūryboje menininkas nebijo pašiepti žmonių ydų, silpnybių ir satyriškai parodyti tiesos tokios, kokia ji yra (*Homo Sapiens, Kaukė*, 2000). Dėl menininko atviros vi-

zualios kalbos žmogus neretai atsiduria nemalonioje padėtyje, yra priverstas susimąstyti, pažvelgti į save.

H. Orakauskas sąmoningai pastato skulptūrą *Teatras* netoli praeivių tako dėl jos atliekamos skelbimų lentos funkcijos ir dėl to, kad eidamas pro šalį žmogus atkreiptų į skulptūrą dėmesį ir pasižiūrėtų į save. Skulptūra tarsi sako: „Tu esi lygiai toks pat kaip ir aš: turi keletą kaukių, kurių niekada nenusiimi, tik keiti; o vidus, tavo kūno sandara, tėra keletas mechanizmų, įvairių formų, struktūrų ir ilgų susipynusių vamzdžių. Tu niekuo nesiskiri nuo aktoriaus, mimo ar klouno, kuris kiekvieną kartą lipdamas į sceną turi keisti vis kitą kaukę ir įkūnyti *kitą*.“ Skulptūra mums kalba, kad ne tik kultūros centre gali pamatyti teatrą, bet pats gyvenimas yra teatras, turintis pradžią, vidurį, kulminaciją ir pabaigą.

Paradoksalu, kad eidami į kultūros įstaigą pasižiūrėti spektaklio tikimės iš jo kažko tokio, kas paliečia mūsų jusles. Bežiūrėdami tampame pažeidžiami, ir matomas vaizdas mus labiausiai jaudina tik tada, kada atkartoja tai, kas jau yra patirta, arba atskleidžia tikrąjį mūsų veidą, nematomą jo pusę. Skulptūra su ironija kvestionuoja, ar kasdienybės realybė yra tikrasis gyvenimas, ar tikroji realybė yra ta, kuri matoma butaforinėje scenoje?

Tikrosios ir metarealybės egzistavimo klausimas iškeliamas ir kitoje tais pačiais metais sukurtoje skulptūroje *Svečias* (2003). Šiuo atveju H. Orakauskas pasirenka universalų simbolį – paukštį.

„Paukštis yra potencija. Tai yra vertikalė. Galimybė, kad tu nebūtinai turi vaikščioti ir žiūrėti į žemę arba matyti horizontą. <...> Pirmiausia ir aš jį mėgstu savo kūryboje naudoti kaip vertikalės atitikmenį.“²⁵

Menininkas kūriniuose naudoja taip mėgstamą vertikalę tam, kad praeivis – kūrinio suvokėjas – beskubėdamas kasdienybėje būtų priverstas pakelti akis į viršų ir susimąstyti apie transcendentinius dalykus, egzistencijos prasmę: kur prasideda *Šiapus* ir kur baigiasi *Anapus*? Ar gyvenimas žemėje yra *Šiapus*, ar atvirksčiai? Menininkas neatsitiktinai frazes *Ar šiapus*, *Ar anapus* užrašė iš priešingų pu-

H. Orakauskas. *Homo Sapiens*.
Marmuras, metalas

²⁵Ten pat.

sių. Trys pakopos tarsi veda į užduoto klausimo atsakymą, tačiau vis tiek lieka retorinis klausimas:

„Kurioje mes realybės pusėje: ar šioje, toje matomoje, čiupinėjamoje, užuodžiamoje, lytymojoje – iš tikrųjų tai, ką mes jaučiam ir nediskutuojam. <...> Materija. Žmogus yra ne iš vienos materijos, yra ir dvasia. Kitoje vartų pusėje yra ta materija jau antimaterija, tai iš tos pusės skaitant, ar ši realybės pusė tikroji?“²⁶

Pasak autoriaus, jo sumanymas paukštį įkurdinti toje vietoje, kur prasi- lenkia praeiviai, o ne atokiau, yra ne- atsitiktinis.

„Bet vis dėlto man teko ir atstovėjau tą poziciją, kad paukštis būtent čia stovėtų, kad vis dėlto nebūtų galima pro jį praeiti tiesiog betarpiškai jo nepastebint, nepaly- tėjant. Aplinkui vyksta tiesiog intensyvus gyvenimas: turgus, parduotuvė – visą laiką pilna žmonių. Jeigu jis stovėtų aikštelėj, būtų romantizuotas. Čia jis yra aktyvus.“²⁷

H. Orakauskas. Svečias. 2003, metalas, stiklas

Tai tarsi netikėtas susidūrimas, akibroškštas, praeivio provokacija.

Paukščio plastinę raišką ir dekoratyvumą lemia naudojamų medžiagų pa- sirinkimas: „Jokiu būdu akmuo neišsėms tų galimybių paukščio vizualiam, erdviniam suvokimui. O metalas, jo valdymas ir realizavimas paukščio įvaizdyje yra be galo pato- gus.“²⁸ Menininkas kaip puošybos ir dekoru elementą naudoja stiklą, jis paukščiui suteikia dekoratyvumo, gyvumo.

Visi trys kūrybos periodai atskleidžia menininko ieškojimų ir atradimų kelią: nuo apibendrintų aptakių formų ir laužytų linijų per metalo plastikos, realaus vaizdavimo mitologines būtybes iki efemeriškos būties, istorijos perteikimo. Tre- čiasis kūrybos laikotarpis išsiskiria kūrybine branda, kvestionuojami filosofiniai būties, tapatybės ieškojimo klausimai, skulptūrose išryškėja orientalizmo bruožai, Rytų filosofijos apraiškos. Ypač šiuo periodu neretai skulptoriaus asmeniniai iš- gyvenimai, pajautimai, tikėjimas atsispindi kūryboje. Menininkas susitapatina su vaizduojamuoju ir tampa vizualine kūrinio dalimi. Henrikui Orakauskui gyvenimo ir kūrybos Kupiškėje laikotarpis tapo tarsi pamatas, platforma tolesniems skulptoriaus ieškojimams, kuriuos jis tęsia iki šiol.

²⁶ Ten pat.

²⁷ Ten pat.

²⁸ Ten pat.

Erdvės ir skulptūros santykis; santykis tarp objekto ir subjekto

Žmogiškasis pasaulis mums yra suprantamas kaip prasmingumo pasaulis, kuris kažką reiškia, tai yra „*pasaulis gali būti vadinamas „žmogišku“ tik tiek, kiek jis kažką reiškia*“²⁹. Ženkilai ir simboliai tėra komunikacijos priemonė, padedanti surasti reikšmes ir suprasti kultūras. Meno kūrinys – objektas – taip pat tampa komunikatyviu ženklu, kuris yra skirtas perteikti tam tikrą jame esančią užkoduotą informaciją. Jai iškoduoti neretai padeda meno objekte naudojami įvairūs simboliai, metaforos, ženklai. Taip susiformuoja santykis tarp meno kūrinio kaip objekto ir kūrinio suvokėjo kaip subjekto.

Menininko kūrinyje įvairūs ženklai ir simboliai gali būti perteikti tiesiogiai (menininkas pasirenka universalias visiems gerai suprantamas ženklų simbolikas ir jas naudoja kūryboje) arba netiesiogiai (menininkas kūrinyje perteikia ženklus ir simbolius, kurie mažiau pastebimi, kartais menami; juos reikia atrasti ir identifikuoti). Netiesioginių ženklų naudojimas savaime reikalauja platesnio suvokėjo kaip subjekto pažinimo ir konteksto. H. Orakauskas taip pat savo kūryboje kalba ženklų, simbolių, metaforų kalba. Menininkui labai svarbi refleksija į kūrinį, tai yra, kad santykis tarp skulptūros kaip objekto ir suvokėjo kaip subjekto būtų neišvengiamas ir stiprus. Dėl to, kaip išryškėjo aptarus bendrąjį kūrybos kontekstą, neretai jis renkasi universalius įvaizdžius ir simbolius, kuriuos suvokėjas lengvai identifikuoja ir priima; o kartais, kad meno objektas subjektui būtų lengviau atpažįstamas kūriniuose, tiesioginiai universalūs ženklai tampa tarsi užuominos į netiesioginius ženklus ir simbolius. Taip užmezgamas artimesnis ir intymesnis dialogas tarp meno kūrinio – objekto ir suvokėjo – subjekto. Taip meno objektas įgauna kitokią prasmę, tampa socialiu memorialiniu paminklu, suteikdamas sakralumo bei išskirtinumo ir erdvei, kurioje yra. Išryškėja kitas labai svarbus aspektas – santykis tarp meno kūrinio – kaip objekto ir erdvės bei vietos, kurioje jis yra – kaip subjekto.

Vienas tokių kūrinų, kuris atskleidžia ir parodo santykį tarp objekto ir subjekto abiem aspektais, yra *Baltų pasaulio medis* (2005). Baltų kultūroje, simbolikoje *Pasaulio medis* dar vadinamas *Gyvybės medžiu*, kuris auga Visatos centre. Medis – tai daugia-reikšmis simbolis, galintis simbolizuoti kilimą į viršų, būti sargu arba reprezentuoti šventąsias vietas. Trys medžio dalys reiškia tris skirtingas visatos erdves (zonas): šaknys – požemį, kamienas – žemę, šakos, viršūnė – dangų. Taip pat šios trys dalys siejamos ir su laiku: šaknys – praeitis, kamienas – dabartis, šakos, viršūnė – ateitis; dar *Gyvybės medis* reiškia gyvybės vystymąsi: atsiradimą, augimą, išnykimą. Dėl savo pavidalo medis (surakinusios žemę šaknys, kylantis į viršų kamienas, šakų vainikas) paprastai simbolizuoja ryšį tarp gyvenimo žemėje ir dangaus. Medis, kaip ir angelas, tampa laidininku tarp to, kas vyksta ant žemės, ir to, kas yra danguje.

Kūrinio *Baltų pasaulio medžio* visumą sudaro tiesioginiai simboliai: medis, paukštis, šakų vainikas ir pan., ir netiesioginiai – vanduo, šviesa, žemė ir oras. Taip pat skulptūrai yra suteikiamos antropomorfiškos savybės: jis, kaip ir žmogus, stovi stačias, auga ir išnyksta.

²⁹ Greimas A. J. Iš „struktūrinės semantikos“, Mokslinės semantikos sąlygos, *Ženklas ir prasmė*, sud. B. Savukynas, Vilnius, Mokslas, 1986, p. 107.

„Tai vėlgi pasikartojanti vertikale; ir žmogaus kaip medžio, ir žmogaus kaip kryžiaus išskleistomis rankomis, vainikuoto aureole, teikiančiomis viską žmogui, visą grožį, visą gėrybę, visus dvasios turtus.“³⁰

H. Orakauskas. *Baltų pasaulio medis*. 2005, metalas, stiklas

Kūriniui kaip objektui vertikale yra reikalinga ir dėl artimesnio kontakto su suvokėju – adresatu, kad jis būtų priverstas pakelti akis aukštyn (tokia pati vertikale atsikartoja ir skulptūroje *Besileidžiantis angelas*), nes kur yra žmogus, ten ir yra pasaulio centras.

Baltų pasaulio medis išskiria priešpriešas: aukštai – žemai; saulės tekėjimas – laida; gyvybė – mirtis; šviesu – tamsu. Galima manyti, kad baltų kultūroje šiam simboliui padėjo susiformuoti „Paukščių Tako, juosiančio visą dangaus skliautą, ir tuo tarsi jungiančio visatos dalis, išpūdis“³¹.

Neretai tarp *Pasaulio medžio* šakų yra vaizduojamos mirusiųjų ar dar negimusiujų sielos paukščių pavidalu; kartais paukščiai simbolizuoja vaisingumą ir derlingumą. *Baltų pasaulio medyje* taip pat apsigyvena ažūriniai paukščiai. Jie

³⁰ Vaizdo projektas „Muziejus po atviru dangumi“. Kupiškio kultūros centro režisierė Vilija Morkūnaitė kalbasi su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kupiškis, 2011 m. rugpjūčio 17 d., KVBA.

³¹ Klimka L. Pasaulio medis liaudiškame ornamente, *Senovės baltų kultūra. Senovės baltų simboliai*, sud. A. Gaižutis ir kt., Vilnius, Academia, 1992, p. 115.

tampa materija, kuri tarsi yra, tačiau tarsi jos ir nėra. Perregimumas ir menkas medžiagos panaudojimas, kaip ir šakų vainike, paukščiuose sukuria efemerškumo, trapumo įvaizdį. Tačiau metalo kaip medžiagos panaudojimas signifikuoja tai, kad, kaip ir žmogaus kūnas, ši medžiaga, nors ir patvari, tačiau nėra amžina. Čia labai svarbų vaidmenį atlieka nematoma, tačiau neatsiejama kūrinio dalis (netiesioginis ženklas) – oras. Oro tarpai ažūre – kaip žmoguje esanti nemirtinga siela. Taip priešinama tai, kas yra laikina ir kas amžina.

Baltų pasaulio medžio kamiene menininkas sudėjo pačius svarbiausius baltų pasaulėjautos ženklus, be kurių nei mūsų protėviai, nei mes neišsivaizduojame savo gyvenimo ir kurie yra visko pamatas; o mūsų protėviai dar jais žymimoms stichijoms ir reiškiniams suteikdavo ypatingą reikšmę, neretai jas sudievindami.

Pateikiama kamiene esančių simbolių analizė iš viršaus į apačią:

Apskritimas (ratas) – tai „*pirmas Dievo kūrinio simbolis, Tvėrinijos, Visatos pradžios žymė*“³². Tai Dievo, vienybės ir individualybės įvaizdinys. Šį naudojamą simbolį galima susisieti ir su menininko Pasaulio ašies kaip pasaulio centro vaizdavimu: čia, kur aš esu, yra Pasaulio centras. Taip pat ratas nurodo ir cikliškumą, laiko sukimašį ratu.

Kryžius – tai dviejų linijų – vertikalės ir horizontalės – sankirta. Vertikali tiesė – dieviškasis vyriškas pradas, kuris viduryje susikerta su horizontalia tiese – žemiškuoju moterišku pradu. Visa tai sudaro nedalomą kryžių. Tai dvasios ir materijos santykis. Kryžius taip pat išreiškia Pasaulio medžio įvaizdį; šis simbolis žymi keturias pasaulio dalis arba stichijas. Kryžius (kryžma) – tai „*pats kukliausias, bet ir aiškiausias bei visaapimantis simbolis baltų kraštuose*“.

Saulės kryžius arba galima sakyti, kad tai Visatos pradžios ženklas, padalintas vertikalės – dvasinio vyriško prado ir horizontalės – žemiškojo, materialaus moteriško prado linijomis, kurios susikirsdamos viduryje dalina Visatą į keturias Pasaulio dalis.

Pasukdami kryžių gauname vadinamąjį **Saulės ratą** arba **žvaigždutę**. Besisukantis keturių dalių ženklas tampa besisukančiu pavidalu – šešiakampiu, aštuoniakampiu (ar turinčiu daugiau kampų) ženklu, kuris iliustruoja „*šviesos slydimą iš vieno taško – saulę, žvaigždę ar dieviškąją jėgą*“³³. Nors dažniausiai baltų simbolikoje aptinkama segmentinė (šešiakampė) arba aštuoniakampė žvaigždė, H. Orakauskas, tarsi nepabaigdamas citatos, vaizduoja septyniakampę. Pagal baltų simboliką šešiakampė žvaigždė – tai saulės ženklas, nurodantis pasaulio sandarą: Šiaurė, Pietūs, Rytai, Vakarai; Dangus ir Žemė. Galima manyti, kad skulptorius pridėdavo dar vieną pasaulio sandaros elementą – orą. Taip reformuoja šešiakampę žvaigždę į septyniakampę.

*Apskritimas;
kryžius; Saulės
kryžius; žvaigždutė*

Svastika – besisukantis kryžius – dievo Švaistikio (Svaistikio) simbolis, „*tai Dievo,*

³² Ambraziejienė R. *Ženkilai. Įvaizdiniai. Simboliai*, 2-asis leid., Kaunas, Kauno tautinės kultūros centras, 2003, p. 10.

³³ *Ten pat*, p. 26.

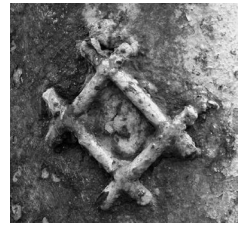
Jo kūrybos, šviesos, Jo kibirkštis, šviesos švystelėjimas (svastelėjimas) tarp mūsų³⁴. Svastikos kraštinių galai rodo sukimosi kryptį, judėjimą ratu. Tai išryškina svastikos ženklą sąsają su skrituliu. Dažniausiai baltų kultūroje svastika aptinkama pasukta. Tačiau šį ženklą žinojo beveik visos tautos. Jis laikytas „galingu saulės, šviesos ženklu, gyvybės ir derlingumo šaltiniu, o iš kitos pusės – perkūno, dangaus rūstybės, svaidomų žaibų įvaizdžiu“³⁵. Lietuvoje šis simbolis buvo vadinamas *Laimos kryžiumi*, *Ugnies kryžiumi*, *Perkūno kryžiumi*.

Toks **trikampis** rodo aukštyn, į dangų, „ir simbolizuoja viršų, šviesą, veiklumą, jėgą, vyriškumą, net došią, sielą ir dangų. <...> Tai dieviška aukštybių ugnis“³⁶.

Dvigubas kryžius – kryžiaus žvaigždė. Taip pat jis yra vadinamas *rožele* arba *šuliniu*. Rombas su pratęstomis kraštinėmis. Jis simbolizuoja Gyvybės medžio žiedą, išreiškia meilės, sveikatos, gyvybės idėjas. „Dėl moters genitalijas primenančios formos [yra] moteriško seksualumo simbolis; todėl kartais simbolizavo žemiškas ir chtonines jėgas.“³⁷ Taip pat šis ženklas simbolizuoja Žemės akį.

Tai latvių **deivės Maros** (lietuviškai – *Marios*) **simbolis**, kuris baltų kultūroje siejamas su vandeniu, gelmės ramybe ir tamsa. Šis simbolis yra sudarytas iš raidės M, kuris tiek Rytų, tiek Vakarų kalbose reiškia bangų simbolį.

Spiralė – tai simbolis, kuris išėjo besisukant svastikai (arba besisukant keturiems 7 išėjo skaičius 9). Kaip ir svastika, šis ženklas „išreiškia radimąsi iš vieno taško, skleidimąsi, dieviškos ugnies įžiebimą viename tuštumos (begalybės, chaoso) taške ir jos plitimą į aplinką, mitinio Kūjo įskeltą kibirkštį, pirminį postūmį, kūrybą“³⁸. Mūsų krašte skaičius 9 yra visa apimantis, dieviškas ir šventas. Priešingai nei 7, kuris rodo dar neįvykusį veiksmą, 9 (arba spiralė) rodo jau įvykusį veiksmą: „Įskeltą kibirkštį, įsuktą, sukurtą sukūrį.“³⁹

Svastika; trikampis; dvigubas kryžius; Mara; spiralė

Šią simbolių vertikalę pratęsia *Medžio viršūnė*: šakos, lapai ir tarp šakų esantys paukščiai. Medžio šakų vainike skulptorius pavaizduoja dvi 6 skaičiaus formos spirales. Skaičius 6 – tai žemės ženklas, kuris pasižymi traukimusi į vidų, į iščias, gyvybės gimimu, moteriškumu⁴⁰.

Menininkas beveik visus svarbiausius vyriškumo, dieviškumo ženklus sudėjo į kamieną – į medžio pagrindinę vertikalę, o vieną svarbiausių žemės ir moteriškumo simbolių ritmiškai atkartodamas patalpino medžio aukščiausioje dalyje – šakose ir viršūnėje: kamiene ženklų seka prasideda

³⁴ *Ten pat*, p. 47.

³⁵ *Ten pat*, p. 50.

³⁶ *Ten pat*, p. 55.

³⁷ Becker U. *Simbolių žodynas*, Vilnius, Vaga, 1996, p. 214.

³⁸ Ambraziejienė R. *Ženkla. Įvaizdiniai. Simboliai*, 2-asis leid., Kaunas, Kauno tautinės kultūros centras, 2003, p. 52.

³⁹ *Ten pat*.

⁴⁰ *Ten pat*, p. 53.

nuo vyriškumo ir dieviškumo simbolio 9 skaičiaus formos spiralės ir baigiasi moteriškosiomis 6 skaičiaus formos spiralėmis šakų vainike. Tai rodo stiprų ryšį ir santykį tarp šių priešingų pradų. Juos abu jungia šakose tupintys žemės ir dangaus tarpininkai – paukščiai, kurie kartais gali išreikšti vyriško prado (dvasia), o kartais moteriško (derlingumą, vaisingumą) pavidalus. Sujungus visus šiuos sudėtinius elementus, gaunama nedaloma *Medžio* visuma, viena materija.

Rytų pasaulėžiūroje yra 5 pagrindiniai elementai, kurie sukūrė žemę. Tai – žemė, metalas, ugnis, medis ir vanduo⁴¹. Visus šiuos elementus galima rasti ir *Baltų pasaulio medyje*: pati skulptūra sukurta iš metalo; su žeme ją jungia medinis tiltas; pats *Medis* auga virš vandens, iš jo šakų taip pat trykšta gyvybės vanduo. Skulptorius vietoj tiesioginės ugnies naudoja medžių lapuose dvi ugnies liepsnos spalvas. Taip pat netiesioginis, nematerialus, tačiau neatsiejamas kūrinio elementas yra oras, kuris tampa ir svarbia sudėtine ugnies išžiebimo, ir visos gyvybės dalimi.

Kaip galima matyti, kūrinio sudedamosiomis dalimis tampa ne tik apčiuopiama materija, sudaryta iš 5 pagrindinių žemės elementų. Meno objekto erdvė irgi yra lygiavertė kūrinio dalis. Jai menininkas suteikia medžiagiškumo ir sakralumo.

*„Erdvę formuojančius arba erdvėje esančius kolektyvinės atminties kūrinius dažniausiai vadiname memorialais (nors ne visais atvejais). Jų esminė savybė dažniausiai ir yra ta, kad memorialinė paskirtis ir jos semiologiniai simboliai išplėtojami gerokai už konkretaus objekto ribų. Ta plėtotė gali būti stipresnė arba silpnesnė ir nuo šios savybės dažniausiai priklauso tokios erdvės polifunkciškumas ir paskirties deklaratyvumas, kitaip sakant, tai, kaip ją galima bus naudoti ne tik pagal dominuojantį memorialinį, bet ir pagal kitus scenarijus.“*⁴²

Ši skulptūra nėra kolektyvinės atminties padarinys ir pagal pirminę paskirtį tebuvo meninis objektas, paminklas, statytas dabarties pamatui, bet aplinka ją suformavo, pavertė sociumo, visuomenės dalimi, sukurdamą kitokių scenarijų ir paversdama meno objektą ritualiniu-memorialiniu paminklu. *Baltų pasaulio medžio* skulptūra tampa sociali, tai yra neatsiejama visuomenės dalimi. Bendra skulptūrų kompozicijos *Baltų pasaulio medis* visuma ir jos aplinka įgauna sakralumo ir ritualų prasmę: prie *Baltų pasaulio medžio* vyksta įvairios šeimos šventės (krikštynos, vestuvės, giminių susitikimai ir pan.), suoliukai patogūs susitikimams bei susibūrimams; tiltelis yra nusagstytas įvairių formų ir dydžių spynelėmis su žmonių vardais bei pavardėmis, taip žymima tam tikri asmeninio gyvenimo įvykiai. Taigi skulptūra ir ją supanti erdvė tampa individualios atminties memorialiniu paminklu.

H. Orakausko skulptūros, paversdamos aplinkinę erdvę kūrinio dalimi, atskleidžia meninio objekto darną su kontekstu ir parodo visumą. Sukurti visumą taip pat padeda menininko kurti suoliukai tose erdvėse. Kupiškyje tokios

⁴¹*Ten pat*, p. 28.

⁴²Grunskis T. Paminklas laisvei: erdvės ir daikto dilema šiuolaikiniuose kontekstuose, *Pilotas.lt* [žiūrėta 2013 09 24]. Prieiga per internetą: <http://www.pilotas.lt/index.php/lt/kultura/item/2325-paminklas-laisvei/erdv%C4%97s-ir-daikto-dilema>.

erdvės yra viešosios bibliotekos skverelyje prie *Besileidžiančio angelo* ir skulptūros *Baltų pasaulio medis*. Tokį pat scenarijų turi ir miesto aikštė, kurioje yra daugiau nei penkios H. Orakausko sukurtos skulptūros.

Memorialiniai paminklai – tai sukurti istoriniai ženklai dabartyje norint ką nors įamžinti. Jie yra skirti sužadinti individo jusles ir atmintį. Memorialiniai paminklai tampa svarbūs kaip kolektyvinės atminties reiškiniai, kilę iš aplinkos poreikio. Neretai kolektyvinė atmintis suteikia ypatingą reikšmę ir šių memorialų vietai (erdvei). Tačiau kartais atsitinka taip, kad ne paminklas padaro vietą sakralią, o erdvė diktuoja, kokie istorinės atminties ženklai turi atsirasti toje vietoje.

Tiesioginiai skulptūros ženklai ir jos santykis su erdve atsiskleidžia ir memorialiniame paminkle *Lietuvos kareivis* (1999) kartu su tapytu pano *Vaivorykštės žirgas* (1999). Ši kompozicija yra buvusių kareivinių teritorijoje, o sudedamąja kūrinio dalimi tapo buvusi šaudyklos siena.

Šios kareivinės buvo pastatytos 1936 m., o panaikintos 1992 m., palikta tik šaudyklos siena. Nors karinėms pratyboms ši teritorija buvo naudojama daugiau nei 50 metų, menininkas nusprendė įamžinti XX a. pirmosios pusės Nepriklausomos Lietuvos kareivį. Skulptorius atkūrė kiekvieną karininko uniformos detalę ir panaudojo universalius ženklus, kad skulptūra taptų gerai atpažįstama. Kaip minėta, šiam kompoziciniam sprendimui H. Orakauskas išnaudojo paliktą kareivinių teritorijos šaudyklos sieną, paversdamas ją meno kūrinio dalimi. *Lietuvos kareivis*, priešingai nei įprasta vaizduoti karininkus (pasitempusius, tiesius ir pan.), sėdi užkėlęs kairę koją ant sienos viršaus, dešine ranka pasirėmęs, susimąstęs, tarsi kažką galvodamas, žiūrėdamas į pavaizduotus ulonų raitelius ant žirgų. Sienos apačioje yra memorialinė lenta su užrašu: ŠAUDYKLA PASTATYTA / LIETUVOS KARALIAUS / MINDAUGO / IV PĖSTININKŲ / PULKO PRATYBOMS 1930–1940. Pagal *Kareivio* išvaizdą ir memorialinį užrašą tai galėtų būti šio pulko įkūrėjo pulkininko ir leitenanto Jono Variakojo (1882–1963) portretas.

Tapytas pano pratęsia *Lietuvos kareivio* pasakojimą ir mintį. Pano ir *Kareivis* sudaro vientisą diagonalią fragmentinę kompoziciją. Beveidžiai balti ulonų siluetai ant baltų žirgų kartu su pegasais joja vaivorykštės, svajonės link. Realus karininko vaizdavimas susipina ir priešinamas su tapyta iliuzija, kuri tampa tarsi sėdinčio *Kareivio* minčių įvaizdiniu.

Sieną supanti erdvė dėl buvusios savo paskirties (kareivinių teritorijos) taip pat atlieka gana svarbų vaidmenį bendroje kūrinio kompozicijoje. Menininkas pasinaudojo istorinės praeities ženklais, kuriuos padiktavo erdvė ir vieta; realų istorinės atminties ženklą – sieną, turėjusią aiškia paskirtį praeityje, pavertė meno kūrinium. Šia menine kompozicija jis atgaivino praeitį ir įamžino dabartyje. Nors, pažvelgus iš šiandienos kasdienybės, nežinant konteksto, ko gero, tai tėra spalvota siena vidury lauko, ant kurios „sėdi“ kažkoks žmogus; ir tik memorialinė lenta byloja tai, ką reikia atminti.

Kitas H. Orakausko sukurtas memorialinis paminklas, esantis prie Varležerio, yra *Paminklas Algimanto apygardos partizanams* (1996). Tai kolektyvinės atminties paminklas, skirtas Kupiškio apylinkėse žuvusiems Algimanto apygardos Vytenio rinktinės partizanams įamžinti ir atminti. Sukurti kolektyvinės istorinės atminties

*H. Orakauskas. Lietuvos kareivis.
1999, metalas*

*H. Orakauskas. Vaivorykštės žirgas.
1999*

ženklą dabartyje skulptorių paskatino tai, kad „*kiekvienas <...> sąžiningas menininkas neišvengiamai išgyvena savo tautos tragedijas, nuopuolius, pergales*“⁴³.

H. Orakauskas visa tai išreiškia pavaizduodamas du angelus nukirstomis rankomis, kurių kūnus įkalina apjuosta spygliuota viela. Skulptūrų kompozicija primena nukryžiuotojo Kristaus scenų vaizdavimą, kuris galėtų būti šio meno kūrinio prototipas. Kaip ir krikščionybėje Kristus, analogiškai partizanai, kurių mirtį norima įprasminti, pasiaukojo dėl savo tautos, žmonijos, dėl laisvės. Kitokia dviejų angelų figūrų kompozicija – Kristus kančiose vaizduojamas ant kryžiaus vienas.

Norėdamas įamžinti žuvusiuosius skulptorius vizualiniam kūrinio perteikimui nepasirenka nė vieno tiesioginio ženklo (išskyrus memorialinę lentą ir dvigubą kryžių su ažuolų lapais), kuris atspindi praeities įvykius. Šiuo memorialiniu paminklu menininkas siekia perteikti tragizmą, skausmą ir kančią, kuriuos įkūnija angelų figūromis išreikšta emocinė įtampa ir figūras juosianti spygliuota viela. Analogiškai nukryžiuoto Kristaus galvą juosia dygliuotas erkėčių vainikas. Angelų veidai ir siluetai įgauna netgi

vizualinio panašumo į Kristų. Jų galvos, kaip ir įprasta matyti nukryžiuotose scenose, yra palenktos žemyn. Veiduose atsispindi liūdesys ir kančia, kurią įprasmina figūrų statiškumas ir grubi laužyta linija. Kūrinio kompozicijai dinamizmo suteikia angelų sparnai, kurie susipina ir kertasi tarpusavyje. Sukurta dinamika priešinama figūrų statiškumui; sudaroma uždara kompozicija. Supriešindamas statiką ir dinamiką menininkas sukuria dramatiškumą, prieštaravimą, kurį apjuosia spygliuota viela. Taip parodomas bandymas pasipriešinti tam, kas buvo, iliuzinis mėginimas išsivaduoti iš priespaudos, būti laisviems.

Kad šis meno kūrinys skirtas partizanams atminti, išduoda tik memorialinė lenta su užrašu *VYTENIO RINKTINĖS ALGIMANTO APYGARDOS / KUPIŠKIO KRAŠTE ŽUVUSIEMS / LIETUVOS PARTIZANAMS* ir partizanų ženklai bei simboliai: Vyčio kryžius ir ažuolo lapai.

H. Orakauskas. Paminklas Algimanto apygardos partizanams. 1996, medis

⁴³ Vaizdo projektas „Muziejus po atviru dangumi“. Kupiškio kultūros centro režisierė Vilija Morkūnaitė kalbasi su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kupiškis, 2011 m. rugpjūčio 17 d., KVBA.

H. Orakauskas.
Piemenukas.
2009, varis, bronzos.
2012 m. D. Jutkienės
nuotraukos

Šio kūrinio kaip meno objekto ir vietos kaip subjekto santykis yra itin glaudus ir svarbus. Nors menininkas ir vengia tiesioginių praeities ženklų, sakralumo skulptūros erdvei bei vietai suteikia akmenimis grįsta tvora su antkapinėmis lentomis ir žuvusių partizanų užrašyti vardai, pavardės, gimimo ir mirimo metai. Vietos ir istorinę praeitį žyminti meno kūrinio visuma sukuria kapinių atmosferą, kur atėjus reikia uždegti žvakutę ir pabūti tyloje, susimąstyti.

Ši kompozicija, skirta kolektyvinei istorinei atminčiai įamžinti, turi visus tradiciniam memorialiniam paminklui būdingus bruožus: tai antropomorfiškas, į žmogų orientuotas paminklas, kuriam būdingas vertikalumas kaip „savotiška vizuali nuoroda į sakralinį, legendinį ar realų asmenį“⁴⁴, kuris yra matomas iš tolo.

Kitas H. Orakausko kurtas memorialinis paminklas, priešingai nei aptartasis, nieko bendra neturi su vieta ir erdve, kurioje yra. Skulptūrinė grupė *Piemenukas* (2009)⁴⁵ yra skirta rašytojo Juozo Baltušio 100-osioms metinėms paminėti ir rašytojui atminti. Priešingai nei *Lietuvos kareivis*, čia menininkas tyčia vengia bet kokio vizualinio J. Baltušio perteikimo, portretiškumo ir rašytoją įamžina pagrindinio jo romano „Parduotos vasaros“ herojaus – piemenuko įvaizdžiu. Literatūrinis pasirinkimas priklauso ir nuo paties menininko, ką jam ji reiškia. H. Orakauskui literatūra reiškia daug. „Aš padedu žmogui, einu į literatūrą. Literatūra žmogų įveda į informaciją atpažinti raktus, jeigu surandi. Literatūra papildo, įveda socialumą.“⁴⁶ Šis memorialinis paminklas tampa tarsi kūrinys kūrinyje.

Skulptūrinėje grupėje vaizduojamas XX a. pradžios berniukas, kuris nuo devynerių metų pradėjo piemenauti,

⁴⁴Čepaitienė R. Nuo monumento prie smūtkelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose, *Lietuvos etnologija*, 2006, nr. 5(14), p. 172.

⁴⁵Pradinė kūrinio idėja priklauso Rudilių Jono Laužiko pagrindinės mokyklos direktoriui, tautodailininkui A. Venckui. Tačiau H. Orakauskas ją savitai perteikė.

⁴⁶Donatos Jutkienės interviu su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kernavė, 2012 m. rugsėjo 5 d., p. 11, *KEM*.

taip uždirbdamas duoną savo šeimynai. Skulptorius nesekė literatūrinio „Parduotų vasarų“ pasakojimo nuosekliai, kaip turėtų atrodyti ir koks turėtų būti *Piemenukas*, o piemenuko įvaizdžiui perteikti panaudojo universalius tiesioginius ženklus. Per didelį švarką užsimetęs, vieną ranką laiko kišenėje, po kitos pažastimi pasikišęs elementorių, basas *Piemenukas* stovi ant akmenimis grįsto grindinio ir užsisvajojęs, užvertęs galvą į viršų žiūri į kitoje gatvės pusėje esančius Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios bokštus. Jaunasis piemenukas stovi pakėlęs akis į viršų, tarsi svajodamas apie kažką gražaus, o šalia esanti žąsis jį lydi it ištikimas draugas.

Neatsitiktinai autorius pasirinko ir vietą šalia etnografijos muziejaus pastato. 1823 m. šis akmens mūro pastatas buvo pastatytas kaip papartinė lankasterio tipo mokykla.

Skulptorius panaudoja visus įmanomus universalius ženklus, kad kūrinio suvokėjui *Piemenukas* taptų lengvai atpažįstamas. Netgi akmenimis grįstas grindinys, ant kurio basas stovi *Piemenukas* su savo ištikima žąsimi, rodo aliuziją į istorinę praeitį. Šiuo atveju meno kūrinys tampa vietos papildiniu, istorinės atminties ženklu. Iš lengvai atpažįstamų kūrinių ženklų galima numanyti ir pastato pradinę funkciją. *Piemenukas* tampa ne tiek memorialiniu paminklu J. Baltušiu, kiek monumentu muziejaus pastatui – buvusiai mokyklai. J. Baltušis ir jo romanas – tarsi akstinas atsirasti dar vienam meno kūriniui.

Visi Kupiškyje esantys H. Orakausko memorialiniai paminklai, remiantis R. Debray paminklų klasifikacija, būtų vadinamojo *paminklų pranešimų* tipo. Jie yra „*intencionalūs, t. y. siekia įamžinti realų ar mitinį praeities įvykį ar reiškinį*“⁴⁷. Nors ir turi būdingą simbolinę paskirtį (įkūnyti tam tikras vertybes), jie išsiskiria netradicine forma, minties perteikimu ir nėra konkrečiai pritaikyti kaip oficialių minėjimų vietų monumentai.

Šioje dalyje aptarti kūriniai turi tam tikrą paskirtį – atminti praeities įvykius, įamžinti tai, kas buvo. Vienus meno objektus – memorialinius paminklus – sukurti skatina vieta, erdvė, kurioje vyko tai, ką reikia įamžinti. Kiti – meno objektai paverčia ir erdvę memorialu. Menininkas meno kūriniuose naudoja tiek tiesioginius, tiek ir netiesioginius ženklus, neretu atveju erdvę, kurioje meno kūrinys yra, paversdamas neatsiejama kūrinio dalimi. Tose vietose visuomenės atliekami ritualai suteikia erdvei sakralumo ir socialumo atspalvį, taip ir meno kūrinys tampa socialus, atsiranda intymus ryšys tarp meno objekto ir suvokėjo – subjekto, vietos ir erdvės. Taigi aptarus įvairius meno kūrinio atsiradimo ir virsmo aspektus, galima išskirti H. Orakausko 4 skirtingus memorialinio paminklo tipus. Tai – paminklas tautos pamatui, sukurtas naudojant tiesioginius ir netiesioginius simbolius ir ženklus; paminklas istoriniam įvykiui, kuriam atsirasti turėjo įtakos erdvė ir aplinka. Jam sukurti naudojami to laikotarpio tiesioginiai ženklai, atsiranda vizualinis panašumas į tam tikrus asmenis; paminklas – kūrinys kūrinyje; istorinis įvykis – akstinas atsirasti meno kūriniui.

Savo kūryba H. Orakauskas įprasmino svarbius praeities ženklus, įvykius, kuriuos sudėliojo Kupiškyje ir už jo ribų. Įvairių menininko kūrybos periodų skulptūros, meninės kompozicijos atspindi ir Kupiškio kaip miesto skir-

⁴⁷Čepaitienė R. Nuo monumento prie smūtkelio: atmintis ir kasdienybė paminkluose, *Lietuvos etnologija*, 2006, nr. 5(14), p. 173.

tingus gyvavimo periodus. Jo sukurtos skulptūros rodo santykį tarp meno objekto ir erdvės bei vietos (subjekto), meno objekto ir žmogaus (subjekto), meno objekto, erdvės ir žmogaus. Šis santykis yra itin glaudus ir intymus, išryškėja beveik visose H. Orakausko skulptūrose: jos tampa sociumo dalimi, o jas supanti vieta ir erdvė neretai įgauna individualių ritualų, sakralumo prasmę. Visa patvirtina tai, kad dauguma aptartų skulptūrų buvo skirtos tarptautiniams folkloro festivaliams *Lingaudala* ir atidengtos jų metu. Taip pat didelis miesto valdžios ir bendruomenės dėmesys menininkui rodo ir tarpusavio (miesto ir menininko) glaudų ryšį. Pasak paties skulptoriaus:

„Be galo svarbus dalykas būt miesto dailininku – ir miestui, ir dailininkui. Įsivaizduokit dabar, tu gali imt ir keist miestą. Tau yra didelė atsakomybė, ir tu (ypač skulptorius) esi priverstas būt sąžiningas. <...> Įsitvirtinau pats, tiesiog žiūriu, ar pasiteisino tos temos, kurias aš atradau savy Kupiškyje. Ir aš visa tai tęsiu. Nors karikatūristas aš jau buvau Šiauliuose, kaip restauratorius jau buvau Vilniuje, bet Kupiškis man gavosi kaip platforma, ant kurios galėjau stovėt, ir jau tada ateina kitos idėjos, kurios pasitvirtina kitur išvažiavus.“⁴⁸

Kurdamas skirtingos paskirties, pobūdžio, rūšies ir technikos skulptūras Henrikas Orakauskas miestui parodė estetinių ir istorinių orientyrų kryptis. Teisėtai galima laikyti skulptorių Kupiškio puošybos pradininku ne tik dėl datos ir pirmo anksčiausiai sukurtu darbu, bet ir dėl noro įkūnyti vietą, erdvę, ieškoti tapatybės ženklų, meno kūriniumi išreikšti save ir tai, kas yra aplinkui.

⁴⁸ Donatos Jutkienės interviu su skulptoriumi Henriku Orakausku, Kernavė, 2012 m. rugsėjo 5 d., p. 12, KEM.

Summaries

The geological basement of the Kupiškis land

Gediminas Motuza

The geological basement we live above is an important part of our environment. It determines features of land surface, soil types and properties, groundwater yield and quality as well as useful minerals, and all this affects human life conditions and peculiarities of economic activities, as well as cultural traditions. Geological investigation of Kupiškis area started in the 19th century. The crystalline core under the Kupiškis area is at about 900 m depth. The sedimentary layer is formed of Ediacaran, Cambrian, Ordovician, Silurian and Devonian rocks, while the surface is covered by Quaternary, mainly glacial, formations, such as till clay loam, sand and gravel brought by glacier meltwater streams, as well as clay and aleurite settled in the ice-marginal lakes. During the post-glacial period, river valleys were formed with their deposits; the bogs, including Šepeta, had been formed in the relief depressions. The boulders make an important heritage of glacial era; there is a rather large collection of boulders in the Adomas Petrauskas museum. These large stones of different origin and age reflect the geological history of our land.

Vilnius University, Faculty of Natural Sciences, M. K. Čiurlionio St. 21/27, 03101 Vilnius, Phone +3705 2398200, gediminas.motuza@gf.vu.lt

The nature in the area of Kupiškis

Sigutis Obelevičius

The rural district of Kupiškis is situated in the area of hilly uplands with flat tops and elevated in the zone of the Middle Plain. There are several nature-protected territories or their parts. These are Vainiškis pedological (soil), Lėvuo landscape, Buožiai geological, and Prūsagalė geomorphologic reserves. There are also many valuable nature monuments, such as Noriūnai Park, Buivėnai Oak, sources of Akmenytė and Vizgiūnai. The main part of the area is agricultural landed property, with forests covering half as big area. Mixed birch and fir forests prevail, where a mushroom enlisted in the Lithuanian Red Data Book has been detected, i.e. yellow milkcap (*Lactarius scrobiculatus*). There are few natural meadows, but their large tracts are on the shores of the Lėvuo River. A Red Data Book plant of *Dactylorhiza longifolia* belonging to the Orchid family has been detected in the meadows.

Specific plant communities grow usually in belts at the water bodies, such as the Lėvuo River and its tributaries, small lakes, ponds and pits, as well as in a large (828 ha) Lake Kupiškis formed by damming the Lėvuo River.

The Šepeta Bog seems to be the top value due to its biological variety; although it turned into a peat deposit, but one can still find there such plants survived from the Ice Age and enlisted in the Red Data Book as dwarf birch *Betula nana*, orchids *Dactylorhiza incarnata*, *Dactylorhiza longifolia* and *Dactylorhiza traunsteineri*, rather rare in Lithuania *Rubus chamaemorus*, and sundew of *Drosera* sp. able to capture and digest small insects.

sigutis.obelevicius@anyksciai.lt

Kupiškis artificial lake and its geographical position

Santa Neimanaite

The goal to analyse and reveal the impact of Kupiškis artificial lake on the landscape of the area and its population is raised. First of all, geographical conditions—geographical position, characteristics, surface and soils, climate, flora and fauna—of the artificial lake and its environs are reviewed. Then it is described how and when the lake was formed, how the bottom of the future water body was prepared, which works had to be done and what was the purpose of this dammed lake. To present more detailed description of the landscape in the area of Lake Kupiškis, the material collected, studied and described by regional researchers about the bottom of the future lake is used. Based on different sources and interviews of local people, the analysis showed how this lake changed the life style of the people, their leisure time, and their reaction to the birth of a large water body. After the lake is formed, various festivals are organised at its coasts more often. Sand beaches and resorts were arranged for people to enjoy using this large water body. Now Lake Kupiškis is recognised as having the richest fish faunas in all artificial lakes of Lithuania, therefore the present article describes Lake Kupiškis as a place loved by anglers. Using maps compiled at different time, and working with the ArcMap computer software, some more detailed changes are fixed in the area of Lake Kupiškis and described in the present article.

Lithuanian University of Educational Sciences, Studentų St. 39,
08106 Vilnius, Phone +3705 2790281, santa.neimanaite18@gmail.com

Ichthyologic investigation in the Kupiškis artificial lake

Egidijus Bukelskis

Kupiškio Marios is one of the largest river-dammed lakes in Lithuania. It is a shallow eutrophic water body. The investigations on fish stocks had been performed in August and September of 2012 according to the methodology ap-

proved by the Environment Minister of the Republic of Lithuania. Fishes of nine species, i.e., roach, rudd, bleak, bream (*Blicca bjoerkna*), carp bream (*Abramis brama*), pike-perch, ruffe, perch and pike, had been caught during the investigations. Roach prevailed in this lake both by abundance and the biomass. Compared to the data of the research done in 2007, the 2012 results show an increase in the biomass of roach, but that of carp beam declined. The predominant prey species in Kupiškio Marios is pike-perch (*Sander lucioperca*), followed by a subdominant species of pike. Among other fishes, a relative mass of carp bream is slightly higher and reaches nearly 21 percent. Although the relative abundance of prey fishes in the Kupiškis Marios is not high and makes just 16 percent of the total fish abundance, the biomass of prey fish corresponds to the indices of the balanced fish communities and reaches nearly 30 percent. The relative abundance of the rest fish species and their biomass changed insignificantly; only rudd should be considered a rare fish in this lake. Of the fishes forming facultative populations, the ruffe (*Gymnocephalus cernuus*) and bleak (*Alburnoides bipunctatus*) have been caught; their abundance is effectively regulated by prey fishes. In 2012, the total fish biomass in Kupiškio Marios reached 133 kg/ha, and the abundance of fishes except for young ones, was 2 650 fish per hectare. Thus this lake is one of the most productive water bodies in Lithuania. These fish stocks are widely used by anglers, therefore, in order to ensure the stability of fish community, a stocking should be applied: 750–1 000 yearly pikes should be let into the lake each year, as well as European catfish (*Silurus glanis*) each 3–5 years. During the investigations, a high abundance of narrow-clawed crayfish (*Astacus leptodactylus*) was observed in Kupiškis Marios, but in 2015 due to epizootic, they died. Nevertheless there are hopes the stocks of the crayfish to restore in the future.

Vilnius University, Faculty of Natural Sciences, M. K. Čiurlionio St.
21/27, 03101 Vilnius, Phone +3705 2398200, egidijus.bukelskis@gf.vu.lt

What is a bog?

Renė Sankauskienė

A swamp is a wetland having excessive moisture. It is overgrown with specific plants loving moisture and has acid soil. The plants grow, wither, die and are decomposed forming peat beds. There are two versions to explain how the Šepeta Swamp was formed: (1) this is a bogged lake, or (2) it is the result of excessive moisture accumulated in a depression situated on the watershed between the rivers of Šventoji and Lėvu. Now there is an opinion that the Šepeta Swamp is a raised bog with low bog sites at its margins. It lies at 119–111 metres above the sea level.

The Šepeta Swamp, as many other nature formations, is braided with legends. The most popular legend is about a sunken church. Such writers as Kazys Inčiūra, Juozas Baltušis, Jozef Weysenhoff and Nijolė Jankutė described this swamp in their literary works. Before the WWII, a scholar Kazys Brunza

and his colleagues described it as an industrial peatbog in their book "Šepeta". Peat of this swamp was supposed to be an alternative source of fuel for the future. Lithuania had only timber for fuel. Even before 1922 the naturalist Tadas Ivanauskas proposed to leave the Šepeta Swamp as a nature reserve, because this site was notable for dwarf birch overgrowths and such rare birds as willow grouse. However, its geographical position and high quality decided its fate: it became an industrial peat bog.

The Šepeta Swamp is mentioned for the first time in the book by A. Koreva published in 1861 (*Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния, Санкт Петербург, 1861* / *The material for geography and statistics of Russia. Vilnius Province. Saint Petersburg, 1861*). It contains also the map of Kaunas Region, where the Šepeta Swamp is marked.

People knew of its good use from the olden times; they like hunting in the swamp, collecting mushrooms and berries. They used peat moss in building their wooden houses as insulation material placed between the logs, or to keep vegetables and fruits for winter.

Today the peat is used as a fuel or making various substrates for gardening. The company AB Durpeta manufactures great variety of products known not only in Lithuania but also far away beyond its boundaries. A rather big settlement with a school grew up at the swamp. The successful operation of the enterprise provides work for many people.

This natural wealth will serve people still many years. Moreover, under the peat bed, there is a deposit of sapropel that can also be used for various purposes. The environs of Šepeta are rich in clay that was used to make bricks or throw pots. The time will show how we are capable to use this present settled down by the nature.

rene.sankauskiene@gmail.com

The archaeology in the area of Kupiškis

Gintautas Zabiela

The peculiarities of archaeology in the area of 382 sq. km of the Kupiškis *Valsčius* are discussed comparing them to the archaeological data from the Sėla region and the rest of the Republic of Lithuania. Because of the specificity of the sources, the confidence levels differ for the data from prehistorical and historical times. The archaeological excavations in the area of Kupiškis had started only in 1970s, mainly the burial grounds of the Early Modern period had been investigated. There is a significant lack of data from the prehistoric period.

The most important archaeological discovery is the Gyvakarai grave dated as the 23rd century BC. Its significance for the knowledge of prehistoric times even crosses the borders of Lithuania. As for investigations important for the history of Kupiškis, the results of excavations done in Drulėnai burial ground and graves of Early Modern period (7 resultative sites) should be noted. However, due to

limited scale of investigations done there, they cannot be the benchmarks for Sėla region yet. The basic archaeological sites, such as Kupiškis (Aukštupėnai) mound, Kupiškis Old Town and the manor site in the area had not been investigated enough; thus, this makes large gaps in the knowledge about the archaeology of this area. Due to general low investigation level of archaeological sites in Kupiškis area, it is impossible to speak about the more notable influence of the district archaeology on that of the region or the entire Lithuania, and the archaeological data available do not allow to create more full view of the prehistory of this district. Similar situation is typical of the majority of microregions, such as *valsčius* (a rural district).

Klaipėda University, Herkaus Manto St. 84, 92294 Klaipėda,
Phone +37046 398908, gzabiela@gmail.com

The Kupiškis Neighbourhood in 16th–19th centuries

Alvydas Totoris

The Kupiškis Eldership (a neighbourhood) that existed in the 16th–19th centuries was one of the most important royal domains in the Grand Duchy of Lithuania (GDL). It had been formed in 1565–1566 during the administrative and judicial reform of the GDL from the Kupiškis Valsčius (wolost) that was in the northern part of the Pienionys Powiat (a county). The eldership contained the manor of Kupiškis, a town and a wolost that was divide into three *vaitijas* (wojtships), i.e., Laukminiškiai, Palėvenė and Marnaka with 41 villages. In 1603 the eldership covered the area of 792.3 voloks of land and had 680 *dūmas* (households). The oldest inventory of the eldership is that of 1603.

The royals often used to mortgage the Kupiškis Eldership that was managed by Naruševičiai (1568–1610), Krzysztof Dorohostajski (1610–1615), Aleksander Korwin Gosiewski (1615–1636), the Tyzenhauses (1636–1760), Michal Kleofas Oginski (1760–1771), the Czartoryskis (1771–1835). The eldership was severely damaged during the wars with Sweden (1625, 1655–1656), thus, in 1667 there were only 560 *dūmas*.

At the end of the 17th century, the Kuosėnai *Vaitija* in Pienionys Eldership with 5 villages was attached to the Kupiškis Eldership. With a time being, the eldership began recovering, but in 1690, there were already 662 *dūmas*. However, the Northern War with the plague called Great Death in 1709–1710 caused enormous demographic and material damages for the eldership. A large part of population in these 4 *vaitijas* died because of the plague.

During the summer of 1711, the audit of peasants had been performed. It showed that there were only 72 *dūmas* in the eldership. Even 20 of 44 villages had no population. Only after the war ended, the eldership began recovering, numbers of *dūmas* increasing, the villages being inhabited. The first post-war inventory in 1726 showed that there were 223 *dūmas* in the Kupiškis Eldership;

its peasants cultivated 120 voloks of land, but even 426 voloks still lay waste, and 7 villages had no dwellers at all. The data of lustration (revision) done 1765 show 40 villages with 257 *dūmas*. According to the 1789 inventory, there were 490 *dūmas* with 3,572 people, including 504 hired men. At that time there were 226 Jews, which were in trade, crafts and inn renting.

After Lithuania was annexed by Russian Empire, the Czartoryskis ruled the Kupiškis Eldership further. The lustration (revision) done in 1798 showed that the eldership included Kupiškis manor, a town and 4 *vaitijas* with 43 villages and 14 households moved outside villages. The Kupiškis Eldership suffered damages during the Napoleon march to Russia in 1812. After the defeated 1831 rebellion, the eldership was taken from Adam Jerzy Czartoryski, and in 1835 it was given to the state treasury.

Performing the so-called Kiseliov's reform in 1842–1843, a detailed lustration of the Kupiškis Eldership showed that there were 17 097 desyatinas of land, 785 *dūmas* with 5 334 obligatory peasants. There were also 400 lodgers, 97 nobles, 41 homestead dwellers, 19 free peasants, 14 reserve soldiers and 565 Jews. Thus, in 1842 the population of this eldership made up 6,481. In 1843 the Kupiškis Eldership was abolished, and its area was divided into two entities: Kupiškis and Virbališkiai state-owned manors. With introduction of the self-governing by system, the state manors turned into counties of state peasants.

The goal of the present paper is to reveal the developments of the Kupiškis Eldership. Many new previously unknown sources have been used. The archives of the Kupiškis elders Tyzenhauses were especially informative. The inventories done in 1603, 1642, 1667, 1704, 1711, 1726, 1732 and 1750, as well as revision data and other documents have been discovered. The materials of so-called lustrations done in 1798 and 1842, as well as eldership inventories and plans have been widely used. The development of the eldership, its structures, changes in peasant obligations are discussed in the paper. The impact of the then political events on development of the eldership is covered in it. The analysis of origin and distribution of peasant names and surnames fixed in the sources is given. The paper is supplemented with tables and illustrations.

alvydastotoris@gmail.com

The Grinos of Šapalai and their progeny

Gediminas Grina

Demographic trends in the area of Kupiškis in the 18th–20th centuries are presented through the history of Grinos family in Šapalai. The repopulation of the area after the Black Plague was going slowly. This period of recovery lasted about 50 years. The Šapalai area was rather out-of-the-way and did not distinguish itself in large numbers of dwellers. The paper reveals how difficult it was for the village of Šapalai to grow in the 18th century. Undoubtedly, the key

emphasis of the paper is the genealogy of this family. A detailed investigation done on the example of the Grinos family presents a picture how the continuity of generations was ensured, and how the sedentariness of people was changing. Already through the 18th century, it is possible to see that this process was controlled by intervention of both secular and religious powers. It happened so that the neighbouring Migonys Village belonged to the dean of Anykščiai, while the Šapalai was a village of the royal Pienionys Eldership. At the start of the 19th century, this governmental regulation mechanism was applied to the patriarch of Šapalai family, Jurgis Grina, who was from the Liudiškiai Village that belonged to the Anykščiai dean. Jurgis Grina married an older than he widow Gabrėnienė, nee Kėdainytė from Migonys.

Large families in the 19th century left abundant progeny supplementing the family with other surnames, which had not spread wider than the Kupiškis area. Only at the end-19th and beginning-20th centuries, the Grinos began migrate to farther sites, some even emigrated. A decrease in child mortality raised concerns about the land property. Partly this problem was solved by letting more children to the school. Finally, during the inter-war period a certain balance steadied in population numbers and capability to work the land. It should be noted that the birth numbers at that time began to decline, and parents used to regulate it.

And finally, the Soviet power, post-war resistance and collectivisation jumbled up this self-organisational order that had been levelled out during the centuries. The villages emptied, people strived for education and tried to escape to towns (except those who had already left to the West or were deported to Siberia). After Feliksas Grina was deported, no Grinos remained in the village. According to the post-war census, majority of its dwellers had been made of lonely people who remained there to end their life wanderings in their homeland.

Is it a coincidence or not, but after the area has been drained the Černiai from a neighbourly village of Vilviškiai settled in the Grinos former site. Genealogy investigations show that they are kindred of the Grinos in the Šlapeliai or Rėkučiai genealogic branch. Thus, the surnames are changing, villages are getting empty, but the blood of Kupiškis land remains.

ged.grina@gmail.com

The architecture of Palėvenė sacral ensemble and art monuments

Dalia Klajumienė

In 1676, Laurynas Mykolas Odlianickis-Počobutas (Wawrzyniec Michał Odlanicki-Poczobutt), a land court judge in Ukmergė, founded a Dominican monastery in Palėvenė, where its activities lasted as long as 1865. Later, the Church of Saints Dominic, Francis and Lawrence and monastery buildings had been taken over by secular clergy. Based on archive data and historiography, the development of the architecture of the Dominican ensemble and art monuments is presented in

the article, as well as art works obtained or restored after the monastery closure from the second half of the 19th c. to 20th c. and church renovation works at the beginning of the 21st c. are discussed.

Based on the Palėvenė Convent's Chronicle and the account book of income and expenditures for the period of 1758–1785, a great attention in the article is paid to formation of history of the church interior décor (altars, pulpit, pew boxes with coat of arms) that remained by nowadays, as well as to iconographic programme; the names of artists mentioned in the archive sources of the 18th c. second half are also presented, i.e., sculptor Jurgis Mažeika (Jerzy Możejko), plastic sculptor Butkevičius (Butkiewicz), and painter Jokūbas Žoltovskis (Jakub Żółtowski).

Vilnius Academy of Arts, Maironio St. 6, 01124 Vilnius,
Phone +3705 2105430, dklajum@gmail.com

Palėvenė in 1940–2014

Violeta Alekniėnė

Activities of priests and seculars who worked in Palėvenė Church in 1940–2014 and their contribution into the development of the church and the parish have been reviewed in the paper. The specific difficulties in solving various church dealings with the Soviet institutions are shown. Much attention is paid to festivals and traditions of this parish, as well as to church choirmasters and chanters. The events related to jubilees of priests and other feasts are described.

The inventory of the church, utility buildings and other houses, as well as repair works are presented.

The renovation of the church and the monastery during the last decade is also dealt with.

Kupiškis Ethnographic Museum, Gedimino St. 2, 40114 Kupiškis,
Phone +370459 35439, etnografijos.muzejus@gmail.com

The architecture of sacral and parish buildings in the area of Kupiškis

Marija Rupeikienė, Antanas Rupeika

There are sacral buildings in Kupiškis, Bagdonys, Palėvenė, Palėvenėlė and Uoginiai; all these sites belong to the Kupiškio District, but Uoginiai is beyond the former Kupiškis *Valsčius* (rural district) boundaries. Kupiškis lies in its middle part, Bagdonys and Palėvenėlė are in the northern part, and Palėvenė is in the southern part of the *valsčius*.

In *Kupiškis*, there are following sacral buildings: a Catholic church, several parish houses and outhouses, and two buildings of former synagogues. There

is a Catholic cemetery at the eastern outskirts of the town at the end of Kapu Street; a site of Jewish old cemetery and remnants of second cemetery on the left bank of the Kupa River east of Gedimino Street. In 1897, permission had been given to build a church that is standing now; it had been designed by Konstantin Ronchevsky, a professor at the Riga Polytechnic Institute. Its construction started in 1900. The old wooden church was destroyed in 1903 and its material was used to erect a makeshift building and a chapel in the cemetery. In 1914, the construction of the *church* was finished with dedication ceremony. The church is of Neo-Gothic shape; its exterior architecture and interior with its equipment are similar in style. Some small sacral elements are formed at the periphery of the churchyard under the trees. The former *olden parsonage* is built of mixed constructions: its middle (the oldest) part is erected of logs boarded up with the red-brick end wings built later. Its architecture is rather simple—even wall planes are dissected by small quadrangular windows. There is a museum in the *olden parish school*; with an ell of a step plan contour added to the western side facade. The volume of the building and its facade remained unchanged. The building is of quiet classical forms brightened by uneven variegated stone masonry facture with smaller stone chips inserted and white plaster details. North of the church at Pergalės Street, there is a present-day *parsonage homestead*—a living house and two outhouses forming a half-closed yard. The church *house (almshouse) Gedimino St. 3* was a wooden building. Its volume remained unchanged, but the walls are fronted by white silicate bricks. The church *house in Gedimino St. 12*, built of logs is of complex volume, single-storey, with an attic and a dual pitched roof. According to its volume and plan structure it resembles the almshouses. The buildings of two former (Grand and Hasidic) synagogues remained in Kupiškis up to now at the Lauryno Stuokos-Gucevičiaus square. *The Grand Synagogue* was an important formant of this town environment, since its monumental volume was standing out against the surrounding. Now there is a library in it. *The Hasidic Synagogue* was of a small simple volume, single-storey, with a high four-sided iron roof. Its architecture resembles that of the Grand Synagogue. Now there is a building without style features used for industrial purposes.

In *Bagdonys* 1938 m. there is an Old Orthodox believers' church built of stones and bricks in 1938; nearby a cemetery was formed in 1980. *The Old Orthodox Believers Church* is in the northern part of the Bagdonys Village. Its architecture is laconic and functional. Its composition of facades is characteristic of the churches of the Lithuanian old Orthodox believers—with a blind eastern facade and different numbers of windows on side facades. *The olden cemetery of Old Orthodox believers* remained in the Kauniškis Village.

In the central part of *Palėvenė* there is a compound of sacral buildings: a church, a monastery with farm buildings and a parsonage with a utility building. The compound of the church and the monastery is on a wide land plot at Vienuolyno Street. The church is in the southern part of the compound; farm buildings are in the northern part, while the monastery is sandwiched between the church and the outhouses. The churchyard is separated from the monastery by a fence; the fences girdle the monastery and three utility buildings, which

stand so that they form two interconnected yards: a clean one (monastery yard) and the outhouse. The Palėvenė *St. Dominic church* stands in the northern part of the churchyard, outermost of the street facing it by its side facade. It is a one tower church of irregular cross plan and single-naved. The exterior of the church is uneven: simple Baroque forms discord with very high tower of eclectic architecture of the historicism period. The interior space is compact and cosy; the liturgy objects forming it and plastic decorative accents make up a stylistically joint ensemble. In 1991, a conception for monastery renewal and arrangement had been worked out. The walls of the building are even with a profiled cornice at the top (there are some cornice fragments); the windows of corner towers and ground floor windows of the eastern facade are pointed up by straight crossheads (caps). Most of interior rooms have cylindrical and cross vaults, there are some wall niches as well. Now the monastery is impoverished and not used, walls are without plaster in some places, the roof is covered with slating. The restoration works have begun. *The outhouses* of the monastery are north of the monastery, they girdled the farm yard from three sides and coincided with the fence sides of the compound. The U-shape full plan contained three buildings. Up to now, only two buildings—eastern and western ones—survived; only some fragments remained of the northern building linking the above-mentioned two and they coincide with the fence. West of the churchyard, on the other side of Vienuolyno Street, there is the *parsonage homestead*, composed of a house and an outhouse. The architecture of the parsonage is simple and typical of homestead buildings in small towns.

The Palėvenė church with a churchyard and gate-belfry is at the southern outskirts of the village. This single naved hall-type *church* without a tower, but with turrets at the ends of roof ridge, is built of bricks plastered with low stonework and plastered base (socle); it is covered by a pitch-roof and pent-roofs; its plan is of irregular cross shape ending with a straight apse. The church is of simple classic forms close to unprofessional ethnic architecture buildings; the silhouette of front pediment shows influence of Baroque as well. In the interior, primitive classicism forms prevail, while the composition of organ prospectus reflects medieval form styles of historicism period.

The *gate-belfry* built in 1803 in front of the main facade consists of four columns and has no walls, a four-pitched iron roof and small conic turret with openwork cross. *The parsonage homestead* is west of the gate-belfry on the opposite side of the Lėvens Street. *The parsonage* is a single-storey building of complex volume, with an attic and stonework base, it is covered with a high pitched roof. Now the building is not used. *The outhouse* was of small integral volume; later provisional annexes were nestled from the eastern and southern sides. A *house* of more original architecture, where church servants used to live, is beyond the churchyard wall; its main facade is turned towards the side facade of the church. It is of small complex volume built of logs with an elevated stone base (socle). Combination of colours for wall planes and décor elements make the house more decorative.

In *Uoginiai* there is a cemetery chapel that belonged to the Kupiškis deanery in 1929–1940. *The cemetery* is in the western part of the village near to the

crossing of Muziejaus and Karjero streets. *The chapel* stands in the central part of the cemetery. It is of a complex volume with a porch and a turret—a small belfry. The walls are built of logs with vertical boarding; the chapel is of octagonal plan with a quadrangular open protruding porch. The Uoginiai Chapel is an ethnic architecture sample of rare centred-plan chapel with a four-column portico characteristic of the Classicism style.

Conclusions. Generalising, it can be said that in the area of Kupiškis there are valuable objects of culture heritage having not only historical lasting value but also notable for exceptional architectural forms and significant urban features. The oldest and most valuable architecture and urban heritage object in Kupiškis area is the compound of Palėvenė church and monastery buildings having the status of culture monument. Other objects valuable for the culture in Kupiškis area are as follows: former Kupiškis parish school, Palėvenėlė church with a belfry, Uoginiai cemetery chapel; all they are recognised the cultural values and are notable for original architecture forms.

bulakaite@gmail.com

The architecture of the Church of the Ascension of Christ in Kupiškis and art works

Dalia Klajumienė

The Church of the Ascension of Christ of Neo-Gothic forms dominating in the panorama of Kupiškis is the third Catholic shrine in the town. The first wooden one had been built in 1616; it was renovated in 1746 and sacred by the name of St. Michael the Archangel. On August 14, 1781 the house of prayer had burnt. In 1791 a new church had been built and named as the Church of Guardian Angels. At the end-19th century, the wooden church was already too small for a growing town, its building showed wear, thus the efforts had been undertaken to build a new church. In 1897, the tsar authorities gave a permission to build a larger church.

In 1947, Vladislovas Kupstas, who was a parson of Kupiškis church and a dean, wrote in his manuscript that the new church had been designed by engineer Konstantin Ronchevski (1875–1935), professor at the Riga Polytechnic Institute. The Kupiškis neo-gothic church seems to be the only his project in architecture of such a scale; although graduated as architect, Prof. Ronchevki is better known as a historian of architecture and a sculptor.

The church is built and equipped in the first half of the 20th century, but the art collections in it embrace the 18th–20th centuries. It was endeavoured to make up the interior equipment and art decorations of the church from pieces of old church (pictures of apostles, church textile, altar crosses and candlesticks, stone vessels for holy water etc.), new makings of famous church workshops had been booked and purchased at the start of the 20th century and its first

half. Three altars (the large one and two in the side naves) had been made in Šiauliai at the Aleksandras Zaborskis workshop; while the pulpit, two side chapel altars and several smaller woodenware pieces are thought to be produced at the Vladas Čižauskas workshop. About 1920, a cabinetmaker Jonas Jakutis had made furniture for this church and its sacristy. Three bells had been cast in the Bochumer Verain foundry in 1930–1932 in Germany.

Vilnius Academy of Arts, Maironio St. 6, 01124 Vilnius,
Phone +3705 2105430, dklajum@gmail.com

The history Kupiškis of the Church of the Ascension of Christ and its parish

Aldona Vasiliauskienė

The paper presents a review of the parish history of the Kupiškis *Church of Ascension of Christ to Heaven*, Kupiškis Deanery (Panevėžys Diocese), from a chapel to a filial church and autonomous parish that had been formed only in 1923, as well as its clergy (deans, honorary deans, vicars and administrators). Pastoral activity of clergy in forming and fostering the live parish as well as decorating the church is described. An exceptional attention is paid to Monsignor Klemensas Gutauskas, a long-term dean of the church and Kupiškis honorary citizen.

The Kupiškis parish under the title of the Ascension of Christ to Heaven is one of five Lithuanian churches with this title. The paper contains author-compiled tables and appendices.

Keywords: Kupiškis *Church of Ascension of Christ to Heaven*, parish, Kupiškis honorary citizen, Mons. Klemensas Gutauskas, Kupiškis honorary citizen Can. Kazimieras Baronas.

aldona.vasiliauskienee@gmail.com

The history of Jewish community before the WWII

Simonas Jurkštaitis

The development of Jewish community in the town of Kupiškis is dealt in the article of three chapters. Chapter 1 reviews the development of Jewish community from its establishment in the town until the World War I. An analysis is given on the reasons, which caused such a situation that about a half of town's population professed Judaism. Their businesses and other sources of earning for living are discussed and the influence of Jews on development of Kupiškis and the area evaluated. Chapter 2 deals with the life style of local Jews at the beginning of the 20th century, their relations with other religions, and changes in Jewish

influence on economics and politics. Jewish organisations, which functioned in Kupiškis, as well as their activities and achievements, are analysed. Their trade types and professions at the beginning of the 20th century are discussed separately about how this had influenced the growth of the town. A section of this chapter is devoted to the Jewish politics. There were various political streams of the Jews, but they held to united politics in the community life of Kupiškis; thus this group of population had been not less influential than the Catholics.

The last chapter deals with the contribution of Jewish community in Kupiškis into the perpetuation of its remembrance, as well as the review of several prominent Jewish emigrants and/or their offspring. A specificity of this chapter is that up to now nobody in Lithuania has analysed the support of Jewish emigrants in perpetuating the heritage of their forefathers. The chapter describes the unveiling ceremony of a memorial plate in the former synagogue, now a public library, as well as presents the weighty contribution of Norman Meyer to this project. This man is one of the most active persons, which contributed to the perpetuation of the Jewish community in Kupiškis. Thanks to him and other persons, the people living in Kupiškis and their guests can learn about the well-studied and perpetuated history of this land and see the influence of Jews on the town of Kupiškis.

simasjurk@yahoo.com

Mass executions of Soviet activists and Jews in Kupiškis in 1941

Arūnas Bubnys

The paper deals with the mass killing of Soviet activists and Jews in Kupiškis in the summer of 1941. The names and surnames of those who organised the killing are presented. A specificity of the Kupiškis site, compared to other ones in Lithuania, and their common features in the policy of killings performed by the Nazis are described.

The common feature is that the Communists, Soviet activists and Jews had been arrested and shot down on a mass scale in all Lithuania occupied by Nazis. The Lithuanian administration subordinate to Germans, i.e., county and district governments, state police and auxiliary policemen (*baltaraiščiai*—so-called white armbands), had been involved into this policy of repressions and genocide. During the initial weeks of Nazi occupation, Communists, Komsomol members, officials of Soviet regime and their supporters of various nationalities (Lithuanians, Russians, Jews et al.) were arrested and shot down. In 1941, from end-July to the autumn, mass killing of Jewish people began. These killings were performed because of racist reasons; so, Jews were killed as whole families, without respect to their sex, age or political views. According to the Nazi ideology and the policy of the Third Reich, all Jews had to be exterminated in Germany and all occupied countries. Full extermination of Jews in provincial areas of Lithuania had been reached at the end of 1941, and the most intense killings took place in August and September.

The analysis of tragic events of in Kupiškis reveals also some specific traits typical namely of this region. It should be noted that non-Jewish (Lithuanian and Russian) Communists and Soviet activists were the main victims of the massive killings in Kupiškis. So many Lithuanian Communists and Soviet activists had not been killed in other counties of Lithuania in the summer of 1941. Numbers of such victims could reach here several hundred. However, not only people of Kupiškis town and the district were being executed here. Those arrested in other counties and districts (Viešintos, Šimonys, Subačius, Skapiškis, and Rokiškis) were brought to Kupiškis for executions. Jews from other towns (Šimonys, Viešintos) also were killed here. All in all, in the summer of 1941 about 1,500–2,000 people of various nationalities had been killed in Kupiškis in the summer of 1941, but the Jews of Kupiškis town and the district suffered mostly. In fact, the entire local community of Jews was exterminated.

One more specific trait is that mass killings in other Lithuanian towns and townships had been performed by local police and auxiliary policemen. In Kupiškis, the mass executions had been mainly performed by a self-defence detachment formed of the defectors from the Red Army. There is an exceptional case of Kupiškis commander Verneris Liovė (Werner Loewe). It should be difficult to find another similar case in Lithuania, when local (not Wehrmacht's) commander was not a local person but a civilian, who came from Germany, and it was he who led the mass killings. The summer of 1941 was a very tragic period in Lithuanian and Kupiškis history.

The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, Didžioji St.
17/1, 01128 Vilnius, Phone +3705 2314139, arunas.bubnys@genocid.lt

The post-war deportees from Kupiškis and their fate

Aušra Jonušytė

The fate of Kupiškis people during the post-war period, when the second Soviet occupation began, is reviewed. The paper deals with repressive measures and their principals, which used force to deport local people to northern regions of the USSR. Data on the largest deportations, which took place in 1948, 1949, 1950 and later are presented; it is analysed why these people were deported, how the principals based their actions and where they had come from.

One can find in the paper how many Soviet officials took part in deportation of families, how the fortune of the deportees was used, and how it used and shared those in power.

The consequences of the deportations, and who created the conditions to take the fortune by force, to intimidate the rest as well as submit them to the strangers are described. It is concluded that, after the war, due to lacking labour force in the Russian Far East regions, Siberia, and the Far North, the deportees were good uncostly manpower to work under severe nature conditions. The de-

portee families were engaged in wood industry enterprises, kolkhoz farms, timber rafting, fishing, but getting poor ration of bread. Sometimes, falling in disgrace of bosses, during the first winter, they had to live on forest and meadow plants or food wastes discarded by managers.

Main sites, where the deportees from Kupiškis area had been settled, are presented. In 1948 they were settled in Cheremkhovo (Irkutsk Oblast), Asino, Pyshkino Troitskoye (Tomsk Oblast) and Shalinskoye (Krasnoyarsk Krai). Main settlements where Kupiškis deportees lived in Irkustk Oblast were as follows: Srednya, Tulun, Kordon, Atagay, Bodaibo, Zulumay, Suyetykha and Kim. The same year, the people from Kupiškis were also settled in the districts of Mansk (Pimiya settlement) and Asinsk (in different sites uninhabited before) of Krasnoyarsk Krai. The deportees had to build the barrack-type huts themselves.

In 1949, the people from Kupiškis were sent to the same Irkustk Oblast as in 1948 and settled in the settlements of Tulun, Zalavinsk, Balagansk, Bodaibo, Nizhneudinsk, Ziminsk, Tungusk and Zalansk. The main larger settlements were as follows: Bolshoi Kurlik, Godoley, Srednia, Zima, Bolshaya Rechka. In 1950 the deportees were settled in the Krasnoyarsk Krai, Khabarovsk Krai and Tomsk Oblast. Many people from Kupiškis got to the settlements of Bichevaya, Kiya, Lazo of the Lazo District (Khabarovsk Krai). The paper describes who lived and worked together with the deportees, where their children were going to school, what was their free time and medical aid, as well as how their life conditions changed after the death of Stalin.

Kupiškis Ethnographic Museum, Gedimino St. 2, 40114 Kupiškis,
Phone +370459 35439, ausramuz@gmail.com

Armed partisan resistance and its suppression in the area Kupiškis in 1944–1953

Edita Jankauskienė

The paper deals with the armed resistance and its suppression in 1944–1953. The main attention is paid to the Kupiškis partisans, which operated within the area of this rural district called *valsčius*; at the same time, commanders and fighters of neighbouring districts are mentioned, since they acted often in Kupiškis district as well, and Kupiškis dwellers used to take part in these fighting groups. The activities of partisans in the neighbouring districts were closely linked, the groups were within the same brigades and were lead by general commanders and had the same goal—the independence of Lithuania.

Based on archive and literary data, the paper reveals how the partisan fights had been organised in 1944–1946, and how the occupants acted. The fights of Kupiškis area partisans of the Šarūnas Brigade in 1947–1949 are described. The battles of last partisans in Kupiškis area in 1950–1953 are reviewed. The paper

is illustrated with the schemes of bunkers, photos of partisans and a monument created by the sculptor Henrikas Orakauskas to commemorate the partisans; it was unveiled on 1996 in Kupiškis.

The Genocide and Resistance Research Centre of Lithuania, Didžioji St.
17/1, 01128 Vilnius, Phone +3705 2314139, ed.jankauskiene@gmail.com

A numismatic collection in the Kupiškis Ethnographic Museum

Minijus Pučėta

Data about money market in the area of Kupiškis and coins being in circulation from the 2nd half of the 15th century to the 17th century are revealed from 143 coins found during archaeological investigations and stored in a numismatic collection at the Kupiškis Ethnographic Museum. 138 coins had been found in ancient cemeteries and only 5 ones in Palėvenė Dominican Monastery. They are identified according to their denomination, ownership by a certain sovereign and coin mint. Six denominations of coins singled out as manufactured at the rule of 14 sovereigns of the state by 10 mints have been defined correctly, and three ones are unidentified.

It can be stated that, from the 2nd half of the 15th century to the 1st half of the 16th century local coins prevailed there, as in all areas of the then Grand Duchy of Lithuania. They were manufactured at the Vilnius mint: denars of Kazimieras Jogailaitis (Casimir IV), polgroszes (half-grosz) of Aleksandras Jogailaitis (Alexander I Jagiellon) and Žygimantas Senasis (Sigismund I of Poland), denars, 2-denars, polgroszes and groszes of Žygimantas Augustas (Sigismund II Augustus). A certain part of the money market was occupied by coins from other countries, such as Louis II Silesian polgroszes of Liudvikas II (Louis II, Ludwik Jagiellonczyk).

From the 2nd half of the 16th century more foreign coins appeared in this area, such as Gotthard Ketler's 2-denars; as well as from the end-16th century Riga's schillings of Zigmantas III Vaza (Sigismund III Vasa) were more often met here. This seems to have been caused by geographic proximity of Riga and numerous issue of these coins. As for Lithuanian coins manufactured in Vilnius at the rule of this sovereign, only few of them have been found in the ancient cemeteries.

The findings in the 17th century cemeteries show that the coin market in Kupiškis area was filled by coins from Swedish sovereigns in Riga and Livonia, especially schillings issued by Kristina. However, decisions made solely on ancient cemetery findings do not reveal the undoubtedly dominating role of Jonas Kazimieras (John II Casimir Vasa) inflation schillings in mid-17th century.

The numismatic data from the sites in the area of Kupiškis show that the regularities of money circulation from the 2nd half of the 15th century to the 17th century basically correspond to general situation of Lithuania of that period.

bolesius81@gmail.com

A collection of religious wall paintings of mass production in the Adomas Petrauskas Museum. Stations of the Cross at the Uoginiai Cemetery Chapel

Ieva Bobinaite

Religious wall prints, which had been poorly investigated in Lithuanian historiography, dated from the second half of the 19th c. to the first half of the 20th c., are discussed in the paper. Based on publications by foreign investigators, formation of wall painting images and tendencies in their spreading in the main printing centres in Germany and France are discussed. In the 19th c. and the first half of the 20th c. massive production of religious wall prints and their selling was consistently developing in these centres affecting the daily life of people at a growing rate. Several types of such images had been gradually sifted out, which differed, however, in their performance technique, purpose and format. The modes of wall prints spread not only within West Europe, they were exported to East Europe, South America and Canada.

In Lithuania, the wall prints started to be spread from mid-19th c. First of all, they reached the living home spaces, and later they were taken to prayer houses. Before the start-20th c., the printed pictures together with other church products had been brought in from main printing houses in Germany and France. From the beginning of the 20th c., especially during the interwar period, local printing houses were developing, but they produced mainly black and white lithographs.

The collection of wall prints in the Adomas Petrauskas Museum (Kupiškis District) is among the biggest ones stored in Lithuanian museums and contains 86 prints of such a type. The graphic prints are notable for a variety of techniques, printing places and iconographic subjects. The greatest number of the prints are attributed to the German printing houses and dated as the last decades of the 19th c. By the variety of iconographic subjects, the exhibits present in this museum are well representing the devotion tendencies in the second half of the 19th c. and the start-20th c., but there are some notable for rarity of an iconographic subject.

Moreover, the collection is usefully supplemented by the Stations of the Cross in the cemetery chapel at the village of Uoginiai (Kupiškis District).

ieva.bobinaite@yahoo.de

The fire-brigade and its activities in the area Kupiškis

From the history of the Fire Fighting Service

Danutė Baroniėnė

The activities of the fire-fighters in the area of Kupiškis is discussed in the paper. The material collected by the author shows that the profession of a fire-fighter-and-rescuer in Kupiškis is very popular long ago. There are written documents already from 1913 about the activities of fire-fighters in this area. The pictures and statistics confirming the facts are given in the paper. The facts described by the author are illustrated by stories told by firemen.

A detailed description of the activities of firemen not only in Kupiškis, but also in the villages around it, such as Alizava, Skapiškis, Subačius, Salamiestis and Šimonys before the WWII, has been presented. After the war, in 1949, the Lithuanian SSR voluntary fire-fighter societies had been established with 36 inter-district departments. The area of Kupiškis had been served by the Panevėžys inter-district department. In 1954, the Kupiškis department of voluntary fire-fighters society had been established. With development of kolkhozes (collective farms), the voluntary fire-brigades began to be formed. Soon, the inter-kolkhoz fire stations appeared. In 1992, the fire-brigades were joined to the Kupiškis Fire and Rescue Department. In 2000, the Kupiškis District Voluntary Fire Service *Kupiškio Ugniagesiai* separated from that Department and came under the control of Kupiškis District Government. New fire brigades were formed in different sites of the district: Adomynė, Alizava, Antašava, Noriūnai, Skapiškis, Subačius, Šimonys, Virbališkiai and Žaideliai.

The history covering the life of the firefighting society for more than 100 years has been reviewed in the paper. During this time span, the equipment changed fundamentally, the sphere of its activities expanded, the skill and capability of its staff to help people in need improved significantly.

danutedana.b@gmail.com

The decades of land improvement activities

Aldona Ramanauskienė

People in the pre-war independent Lithuania had already used to put in order the wet and bogged land plots, river and spring banks and adjacent areas, they deepened the stream channels. This used to be done by workers, which in Kupiškis area were called "*zimagorai*". All such works were done by them using simple hand tools, such as spades, and the drain pipes they laid were wooden. These works were very expensive, thus only landlords could hire workers for this purpose.

About 1910, the first land draining projects started to be elaborated for Kupiškis area.

The Lithuanian State, starting from the 1930s, began taking care about the quality of farmer's land, and it allocated rather large credits for the land reclamation.

In 1953, the MTS (Machine Tractor Station) was established in Noriūnai, and the next one, the Skapiškis MTS, was formed in Naiviai the same year. To drain the land, powerful machinery increasing in number each year was used.

In 1958, the MTS was reorganised into RTS (Wheeled Tractor Station). On January 30, 1959, the Kupiškis MMS (Reclamation Machine Station) was established with Noriūnai to become the centre of the enterprise, where machines, tractors and various equipments were gradually increasing in number. Educated specialists worked there. Administration was taking care about their life conditions, and blocks of flats were being constructed for them. The enterprise was renamed again, now into the Reclamation Construction Board.

In 1973, about 33 000 hectares of land have been reclaimed in the Kupiškis District. For the results reached in 1976, the Noriūnai workers were given the Red Flag of the Reclamation and Water Ministry. Many workers were decorated with orders and medals.

An auxiliary farm was set up with allocation of 96 hectares of land and grasslands. Animals were also grown. The production reached the diner of the reclamation workers and a kindergarten.

After two decades passed from the establishment of this enterprise, the Noriūnai settlement of reclamation workers expanded significantly. Many blocks of flats, a shop, a post office, a kindergarten, a school, garages are built, the old house of the Board is restored, and work and rest conditions are improved. A boiler with heat networks and wastewater treatment plant are built, the streets are asphalted. Workers in their flats have cold and hot water.

The workers take part in sports and amateur collectives. The basketball and volleyball teams of women and men are formed. Men and women take part in a singing ensemble, dancing team; some are playing wind instruments in the orchestra, and play the drama club.

narkunai@gmail.com

The folk architecture in the area of Kupiškis

Jonas Minkevičius

The present article deals with the folk architecture and its characteristic features in the land of Kupiškis from prehistoric times to mid-20th century.

Two basic periods are described in the article:

1. Prehistoric period: formation of archaic architecture.

The basic material is obtained during the investigations of the Kereliai mound (hillfort) (from the 1st–2nd millennia BC to the 9th c.). At that time, defensive type settlements had been formed on the hills, where living house types were of

quadrangular plan and wooden pole design with a certain type of porch (lėpis) as well as buildings of that of a round plan.

2. Historical period (from 10th to 20th c.).

Scattered and hay-stack settlements and villages of free plan are formed. In mid-16th century, the administration of Grand Duchy of Lithuania performed the Valakas (Vолок, Wallach) Reform, when regular street-plot villages were formed. Homesteads and buildings had to be fitted to narrow (50-m wide) plot structure and a road as basic compositional axis. The types of buildings correspond to the rational demands of a valakas-time farm (c. 22 ha). A functional and spatial structure of a homestead is formed by two yards: fair and farm ones. The main and nicest buildings were erected at the road and the fair yard, granaries stood opposite, with cow-houses, stack yards, barns and bathhouses farther away. Villages and homesteads have fruit and flower gardens, crosses, chapel-poles and many trees. All this forms a comfortable environment, with specific microclimate and an ensemble type of architecture. Some production buildings are erected separately, such as smithies, wind and water mills, as well as houses of call and inns.

From mid-19th century, when the serfdom was abolished, especially in 1918, when Lithuania became independent from Russia, the villages were divided into homesteads with their plans changing. The buildings in these homesteads are erected around a wide yard. Living houses and some farm buildings become more modern with less wooden construction, application of new construction materials, such as concrete, bricks, tiles, iron roofing and paint, with less decorations but of traditional scale and vegetation remaining. During the years of Soviet occupation (1940–1941 and 1944–1990) the traditional villages were demolished. Concentrated kolkhoz settlements were being built according to state plans. After the independence of Lithuania was regained (from 1990 m.), the homesteads started to spread again.

3. The folk architecture in the area of Kupiškis has much common with other ethnographic zones in Lithuania, especially in Aukštaitija. It is based on the same functional and creative aesthetic principles, close interaction of nature and architecture, ensemble character, and moderate aesthetic expression, but it is notable for local features especially vivid in some types of living buildings and barns, their decorations and decore tectonics.

jonasmink@gmail.com

Architecture and urban development of Kupiškis in Soviet times

Vaidas Petrulis

The first two decades of restored Independence brought in many changes at the cultural, social and economic levels; hence, we can observe the Soviet epoch with more criticism and in more impartial way. This is the goal the present article raises, i.e. based on critical evaluation of archive data and the information

available in media of that time, as well as modern sovietology studies, to define the architecture and urban development of the Kupiškis town.

Chapter 1 reviews changes in Kupiškis urban development and living space architecture as a basic element of the town's fabric, depending on political situation and tasks of the time period. The first post-war years, when the political context was determined by Stalinist atmosphere, are described, the Soviet industrialisation in building sphere started by Nikita Khrushchev's political reforms is discussed and processes of so-called late stagnation period are briefed.

Chapter 2 analysis how the step service system was being introduced in Kupiškis and the district. This Soviet system was thought to create urban conditions for all people in Lithuania, trying in such a way to justify brutal destruction of homesteads and collectivisation efforts. The construction of commercial and social infrastructure and cultural objects in Kupiškis and the district are discussed here. The last chapter deals with development of urban industry that was one of key factors in urban development under the conditions of Soviet command system in the national economy.

Kaunas University of Technology, K. Donelaičio St. 73, 44249 Kaunas,
Phone +37037 300000, vaidas_petrulis@yahoo.com

The history fragments of libraries in the area of Kupiškis

Lina Matiukaitė

The first libraries in the area of Kupiškis had been established in the estates and monasteries. The valuable collections of books of the 17th–19th centuries had been stored in the estates of Antašava, Adomynė, Palėvenė, Noriūnai etc., as well as in the Dominican monasteries in Palėvenė and Skapiškis. During the Lithuanian press ban times, book smugglers not only distributed Lithuanian books, but also had secret small libraries. After the ban was lifted, at the start of the 20th century, numerous and various societies and public organisations (Pavasarininkai, Šauliai, Young Farmers, Jaunalietuviai etc.) and parish libraries had been established; at that time schools also had their libraries. All these libraries were public and were based on enthusiasts only. Their activity was fragmental or often short-lived. In 1940, under the Soviet regime, the majority of such libraries had been closed and books taken out.

In 1937, Juozas Tonkūnas, the education minister of the Republic of Lithuania, in accordance with the law on state-owned public libraries, on February 1, established the Kupiškis state public library of the 2nd order with a reading-room; and Česlovas Skaraitis became its first director. The library was placed in the Jonas Apšega hall (Vilniaus St. 11), later it had been moved several times to other premises, and from 1951 it was in the Jewish Synagogue. Due to administrative reforms, the name of this library was changing, with 18 directors heading it in sequence.

The development of the network of public libraries, in Kupiškis District is reviewed in the paper, i.e., their establishment, reorganisation and closing in the towns and villages of the District is described. In 1939–1940, the libraries were established in Subačius, Alizava, Skapiškis and Šimonys, in 1956 and 1964 there were 20 and 30 libraries, correspondingly. The development of the library network was strongly affected by the decision of the Executive Committee of the Kupiškis District Council, with the goal to have libraries in all kolhozes; so, in 1967–1975, 15 new libraries appeared in the villages. Centralisation of libraries done on February 1, 1977 widened functions of the central library, with village libraries becoming its branches; at the same time 15 unviable libraries were closed. With a decline of population in the District (26 295 people in 1992; 19 656 in 2012), the network of libraries was shrinking. The year of 1996 brought great changes in the activities of the libraries. Implementing the Programme on Restructuring of Rural Cultural and Educational Institutions in the Kupiškis District and Redistribution of their Functions, approved by the Kupiškis District Municipality Council, libraries of main schools were attached to 8 branches, while 5 branches were closed.

In 2013, the Kupiškis municipal public library and 16 its branches (Subačius, Adomynė, Alizava, Antašava, Juodpėnai, Laičiai, Lukonys, Naiviai, Noriūnai, Palėvenėlė, Rudiliai, Salamiestis, Skapiškis, Šepeta, Šimonys and Virbališkiai) were active in the District. There were about 6.5 thousand clients of these libraries, i.e. every third resident of the District used to come there, or about 100 thousand visitors per year.

The most impressive changes due to new technologies and the Internet availability took place at the beginning of the 21st century. Today the library is a public informational and cultural centre that is open for new technologies and upholding old traditions, paying attention to informational and cultural demands of the population in Kupiškis District, to spreading of information stored in the library funds and the Internet, as well as heritage of the area. It expands its services and searches new work forms, cooperates with its partners—the community and various institutions and individual persons.

The first Internet reading-hall in the public library was launched at the start of 2001, and another one was opened in 2003 in its Šepeta branch. From 2011, visitors of all library branches can use the Internet free of charge. Taking part in the Libraries for Progress project, library computers are updated, Internet connection is improved, and computer literacy training takes place. In 2003, with the connection to the Lithuanian Integral Library Information System, an electronic catalogue began to be formed in the Kupiškis public library (in 2012, the catalogue contained 63 569 bibliographic entries); and after a reader service subsystem has been uploaded on January 2, 2007, the access to the catalogue is available for visitors, which can order books, renew their time of use or reserve a book online by home computer.

From 2001, the librarians worked out over 40 projects, including 26 ones which got the funding from the Open Lithuania Society, the Emergency Fund in Lithuania, Culture Support Fund, ES structural funds, various programs of the Culture Ministry and other institutions for over 280 thousand litas (80 thousand

euro). Implementation of these projects enabled creation of new services, renewal of premises and equipment of the libraries, and organisation of many events, as well as publishing books and other editions.

lina.matiukaite@kupiskis.rvb.lt

Remembering the history of the press

Eleonora Vaičeliūnienė

The publications of periodicals in the area of Kupiškis started in connection with the activities of progressive youth groups. For the first time, small newspapers “Gojelis” (little forest), and “Jaunimėlis” (youngsters) had been published in 1912–1913. Five first editions, 25 copies each, had been hectographed in a barn of Jurgis Bukėnas, who lived in Bukoniai homestead, Noriūnai sub-district. Later published printed words in the “Laisvas kelias” (free road) also under supervision by Bukėnas, was issued from the autumn of 1916 for nearly two years. More lately, already in the times of Lithuania’s Independence, small mimeographed issues of manuscripts were popular among school students and members of youth organisations. The texts on public activities and literary creations had been announced in them.

In 1945–1951, press issued by partisans appeared in the environs of Kupiškis. Newspapers “Pragiedruliai” (bright periods) and “Partizanų kova” (partisans’ battle) as well as satirical journals reached the people. The copies had been made by a mimeograph.

On October 22, 1946, the official newspaper “Stalino keliu” (along the road of Stalin) was issued by the Communist party and the government for the people of the then Kupiškis County. Its first 15 issues had been published at the Panevėžys printing house, and from May of 1947 the newspaper was printed in Kupiškis as a press organ of the Soviet power in the Kupiškis District for 40 years. It appeared twice a week in 1 400–2 000 copies. Its first editor-in-chief was Alfonsas Dagelis. During 70 years of publication, the newspaper had 13 editors-in-chief. The name and contents of the newspaper were chaining. After the Stalin’s cult was denounced, it was issued as “Komunizmo keliu” (along the road of Communism). Its editorial board managed to get rid of this name together with the wave of the Lithuanian Rebirth movement. The new name was based on the opinions of readers; and it was “Kupiškėnų mintys” (the thoughts of Kupiškis people) or KM printed from the February of 1989. From the start of 1990 this newspaper is published without any supervision of any party; this is the newspaper of Kupiškis District.

During of the period when Lithuania’s independence was strengthening, the publishing was complicated. Due to lack of paper, it was printed in fewer copies and more rarely. Up to 1998, KM appeared twice a week with a run of 5,000 copies. As the state property privatisation began, the UAB KM shareholding company was established with its shares also bought by the staff of the editorial office. On July 1, 1995, the UAB KM Board had been elected. After two years

the majority of its shares became a property of one person, but the character of activities of the UAB KM had not changed.

Soon, the journalistic work and publishing was computerised. From 1998 the texts are typed and layout done using computer. The process of transfer of the layout to the printing house takes only 2–3 minutes.

New publications appeared in the district, such as “Atgaiva” (1995–1997 m.), “Kupiškio žinios” (Kupiškis news) (1999–2009 m.), from 2004 the annual almanac “Kupiškis: kultūra ir istorija” (Kupiškis; culture and history), from 2005 a newspaper “Tau parapijieti” (For you the parishioner) is published in 3,000 copies; schools and village communities also have their own newspapers.

In 1963–1990, here was a local radio station in the district. From 1996 the radio news are enriched with the Kupiškis TV studio broadcasts.

The beginnings of the *Sajūdis* movement and its spread in the area of Kupiškis

Algirdas Petrulis

The Sajūdis Reform Movement (LPS) came to Kupiškis in natural way. Nobody invited it, nobody inspired and nobody forced it. Majority of population met it with warm welcome and approved like their own. It reflected the long depressed outburst of self-expression of people. The first secret meeting of Kupiškis Sajūdis cell took place on August 17, 1988 in the J. Vanagas mill at the town stadium, but after three weeks it already was registered as the LPS support group that consisted of J. Alekna, A. Baniulis, A. Graužinis, P. Gurklys, A. Seibutis, E. Sokienė, K. Stančikas, R. Urbonas, P. Zulonas and V. Zulonas.

On October 9 of the same year, the heralds of independence invited people of Kupiškis to the first public rally at Lake Pyragiai.

Thus, the Sajūdis movement marched with the times. There were enough good ideas, but there was lack of activists. The LPS structure had been improved several times. Firstly, a co-ordination centre was formed, followed later by a Little Seimas (parliament) with its council. Finally (in 1994 m.), the council was decided to be formed of representatives of already existing right-wing parties, such as the Conservatives (A. Biveinis), the Nationalists (Tautininkai) (E. Šileris), the Christian Democrats (V. Ruzgas), the Riflemen (Šauliai) (V. Šulma), the Political Prisoners and Deportees (S. Kazilionienė), the January 13 Brotherhood (K. Jazokas) and the Farmers (A. Seibutis). The LPS members developed their activities in various forms: as public events, meetings and actions.

Reaction to urgent political events used to be expeditious, signatures were collected against the proposed amendments and changes to the USSR Constitution articles violating the rule of law principles, people were invited to sign the call to proclaim the secret protocols of the Molotov–Ribbentrop Pact invalid as of the date of their signing, as well as to withdraw the USSR army from the Baltic states. There were demands to restore the institution of the President of Lithuania etc. The strong will of people was shown in the action Baltijos kelias

(The Baltic Way), also by the vigilance at the Parliament, Government, Radio and TV Committee, TV Tower and Press Buildings.

On August 23, 1989 two million people in Lithuania, Latvia, and Estonia joined hands in a continuous 650-km chain linking the capitals Vilnius, Riga, and Tallinn to protest the Soviet occupation and to demonstrate Baltic solidarity. The *Sąjūdis* activists made great efforts during the first democratic elections into the Supreme Councils of the USSR and the Lithuanian Republic, as well as the Kupiškis District Council. But, when parties became active in the District, the *Sąjūdis* movement declined and lost their former positions. So, on April 22, 2008 there was the last meeting of the *Sąjūdis* District Council. During the whole history of this public movement, the leaders of the District Council were as follows: A. Graužinis, K. Stančikas, R. Koževnikovas, A. Daukša, K. Baronas, A. Biveinis (twice), K. Jazokas and A. Seibutis.

algirdaspetrulis@gmail.com

How people in Kupiškis perceive the death

Aušra Jurčikonytė

Death is one of traditional rituals, when certain related symbols are created and the concept of death and life is revealed. The life stage can be divided into six separate segments. (1) Stories about prediction of death, i.e., the dreams, presentiment by a dying person of the Reaper approaching, and eyes also can show signs of death. Domestic and wild animals or sounds in a house often are predictors of a death. (2) Talking with the deceased—in order to communicate with them or help the deceased. The people in Kupiškis think that by the prayers, the Mass or dreams make it possible to communicate with the deceased relatives. (3) What is the soul—that's a complicated issue. The Kupiškis people cannot directly define how they conceive the soul after the physical death, but everybody agrees that the ghost exists. (4) Different deaths—there are three types: **a suicide** (tragic death), such deceased are punished in the next world; **the death of a kid**—as a little kid dies, it is agreed that its soul is sacred; **a sudden death**—although opinions differ, this case is attributed to a terrible death. (5) The next world and remembrance—in the area of Kupiškis there is an opinion that the next world exists and that the remembrance of the deceased must be kept and the dead person should be mentioned with respect, and his will should be fulfilled. (6) The death and burial ways—the opinions of people about cremation and euthanasia differ, thus two types of standpoints appear in the area of Kupiškis, and no one of them clearly prevails. Generalising it can be said that the death issue in the area of Kupiškis differs at some points. People try to find and imagine the versions most suitable for them, when they speak about the last stage of the life.

Vilnius University, Universiteto St. 3, 01513 Vilnius,
Phone +3705 2687000, ausra.jurcikonyte@gmail.com

The Catholic funeral ceremonies:
expression of traditions and religiosity
(Kupiškis area, from the second half of
the 20th c. to the start–21st c.)

Rimutė Garnevičiūtė

Based on ethnographic material collected in the area of Kupiškis and records done by previous authors, the customs of Catholic funerals and expression of religiosity during the ceremonies in this area are analysed. The investigation done show that cultural and economic conditions in the country determine the forms of funeral customs. The services provided by enterprises are close to the traditional ones, but they are also affected by market conditions with demand often being caused by the offer. In case of traditional culture, the main dimension of the funeral is the relations, which the family and kindred of different generations, as well as local and parish community members have kept with the deceased. The overall relation to the God secures quality of all other relations. Paid services of funeral disturbed the network of the relations with a prominent tendency for funeral to become an event in a closed circle of family, kindred and friends. It is interesting to note that, as the funeral space is moved to rented premises, there is a new tradition to stop at the home of the deceased, thus expressing his relation with his former living site. An important role in Catholic funeral is played by religious expression. When a person dies or is being laid out, the sacramentals are used based on church prayers; and these elements remained up to now. The main alteration is that, as a request to pray is removed from the verbal formula of invitation to the funeral, the understanding of death-watch time purpose also changed—the prayer is not the main action of the funeral. This alteration occurred due to secularisation that caused a crisis in Catholic identity. Singing of the rosary of Holy Name of Jesus in Kupiškis area is an important practice of devotion at the funeral (previously, also during commemoration of the dead). A unique practice of devotion in this area is singing of 129 psalms praying for the deceased and his dead kindred. Kupiškis people like to use a song book “Giesmės giedamos už mirusius” (Songs sung for the deceased) that is a collection of folk songs recommended by the Church.

The analysis of religious expression allows to make a conclusion that folk devotion at the funeral has been formed by the principles of Catholic faith; moreover, live folk religiosity expressions are fixed, i.e., belief in presence of the souls at the dead body and understanding of the deceased and his soul as an undivided entity. An older action of religiosity—the alms—disappeared.

Vytautas Magnus University, K. Donelaičio St. 58, 44248 Kaunas,
Phone +37037 222739, mielaryma@gmail.com

The community of Kupiškis people and its being in the 20th century

Eglė Udraitė

The relations within the Kupiškis community in mid-20th century are analysed in the paper. The author reviews the communication inside a family and with neighbours, as well as participation in the tolokas and festivities. Conclusions are given at the end.

During the summer of 2012, performing a qualitative investigation about the life of the Kupiškis community in mid-20th century, 18 respondents had been questioned, their age ranged from 42 to 84. The so-called structural interview method has been applied. The respondents are not only from Kupiškis, but also from nearby settlements, such as Puponys, Virbališkiai, Palėvenė.

First of all, general features of that time and community of Kupiškis environs are discussed, then family relations, neighbours and tolokas are dealt, and finally general conclusions are given.

The interviews of respondents make an impression that in the 1930s–1970s people lived as a perfect community, because they told their stories with nostalgia. The family relations are described as a respect between each other, and communication with neighbours was friendly. Young people and children were very active to socialise with peers living in the neighbourhood; they used to help each other, played together, used to meet when grown, to party, to speak.

The tolokas (communal works) and their principles are discussed. With the time being, traditions of communal works are changing, also they are different in a town and a village. In Soviet times, a custom started to appear to repay for such works not only by refreshments, but also by money to hired workers.

The author stresses that the information obtained depends very much on the age of the respondents and their reminiscences about the youth years. The present paper is based on the case-study of the community of people living in the Kupiškis area and consists of real stories of real providers; thus, the conclusions of this investigation depend on the information the respondents had provided.

Vilnius University, Universiteto St. 3, 01513 Vilnius,
Phone +3705 2687000, e.udraite@gmail.com

The main springtime feasts in the area of Kupiškis

Arūnas Vaicekauskas

The customs of three main springtime feasts in the area of Kupiškis during the first half of the 20th century are discussed in the paper. Even two of them—Jurginės (Saint George's Day) and the Pentecost—had formerly marked the beginning and the end of spring works in the fields, although in the latest tradi-

tion they are more related to cattle pasturage. The Easter is thought to be a point of conversion in cosmic time; this point had marked a Christian equivalent of archaic feasts, but they attained the same ceremonial structure as other calendar cycle feasts less related to the Christianity.

In spite of this difference, the main springtime feasts have a very similar structure of ceremonies. All they begin by a ban to do usual works and end with ceremonial heavy or light refreshments. Farmers in Lithuania used always to lay the feast table with abundant food for main annual feasts. It was believed that the year would be rich and the family would never feel lack of bread. All three discussed feast events have a custom of spraying with water. As a rule this ceremony had to ensure enough water in summer for growing crops. Specific goals were striven rarely, e.g. spraying of a shepherd with water the house believed that their cows would give more milk. From the Easter or Saint George feast-day, village people used to begin the crops visiting ritual. An egg is a product of animal origin; therefore the ritual eggs always are seen at the feasts, where main attention is given to livestock farming. However, the symbol of egg is not limited with livestock farming related implications. The egg, expressing universal symbol of life (health, growth) power, from the standpoint of archetypal consciousness could also be a primary source of the universe, as well as a symbol of burial ritual that is difficult to understand nowadays. The roots of many calendar feast rituals reach those times, when peasant community was believed to consist of the alive and the dead. The alive believed that the dead were quite near and related by close family link and were interested in the well being of their community. Therefore some feast rituals were devoted to ensure the link between the alive and the dead. The Lithuanian feasts also show the semantics of the dead forefathers cult both in Pentecost and St George feast-day rituals. The motives of competition and encounter are also typical of many calendar feasts. The Pentecost feast in Kupiškis is not an exception. During the Pentecost or the first Sunday after it, the young villagers used to arrange bull butting.

Vytautas Magnus University, K. Donelaičio St. 58, 44248 Kaunas,
Phone +37037 222739, arunas.vaicekauskas@gmail.com

The investigations of cross-making in Kupiškis area during the Soviet time

Skaidrė Urbonienė

Based on papers published in Soviet time, photos and accumulated manuscript materials describing and fixing small architecture sacral monuments in Kupiškis area, the paper defines peculiarities of olden cross-making traditions in the area. The analysis distinguishes which investigations had been done, the material published and accumulated in Soviet time, as well as what it tells us about the olden tradition and its fate in Soviet time. To check some facts, the data collected before the WWII and photographs have been used as well.

The Soviet investigations on cross-making were mainly of a local lore/history type and presenting mainly descriptions of craftsmen biographies and definition of some works done by them. Not all local history materials had been published, and their major part rested in archives. Nevertheless, the material accumulated in the Soviet period is valuable from a scientific point of view. Today, relying upon it, we can study the olden tradition of cross-making and its fate in Soviet time. The photographed pictures show various fixed monuments, which survived from the first half of the 20th c., or some of them reached even the end of the 19th c. Quite a few names of masters who created the sacral monuments had been determined at that time and the sculptures they produced had been named. Therefore now this material accumulated by scholars, museum officials and local history researchers plays a role of valuable visual and written sources for those who investigate the olden cross-making monuments.

A great contribution to cross-making investigations in Kupiškis area had been made by Juozas Petrulis, a local historian and museologist. Due to the material (published and written or iconographic) collected by him we know now many names of god-carvers and crossmakers who worked in Kupiškis area. He was the first author who revealed the names of prominent craftsmen (K. Adomavičius, Anundžis, Kantičkius, Simonas, J. and J. Čepėnai, J. Dagys, V. Žekonis) as well as fixed and published their exhaustive biographies, and uncovered some more names of less prominent masters.

Looking at the iconographic material accumulated during the Soviet period, one can see that the oldest monuments built in mid-19th c. and early-20th c. were high (single-storey, or double-storey) roof-poles. From the second half of the 19th c. they begin to be replaced by decorated crosses with a little chapel of an altar shape at the centre. These crosses prevail at the end-19th c. and early-20th c. and are related to the names of cross craftsmen Jonas Dagys and Juozapas Čepėnas (Sr.). From early- to mid-20th c., the modestly decorated crosses with altar-shaped chapel pervaded and were related to the name of cross maker Juozapas Čepėnas (Jr.). At the first half of the 19th c., less decorated crosses (without an altar-shaped chapel) started to be made with tracery or profiled plates on the lower part of the bar between the intersections or with small rays around the intersection.

At the beginning of the 20th c., the tradition of the massive chapel-poles, where chapel is open from all sides, spread with a certain subject sculpture (most often, a scene of Baptism of Jesus or a sculpture of St John of Nepomuk) added. Some chapels used to be erected on the trees.

The material published and accumulated in Soviet times shows that cross crafting in the area of Kupiškis reflects features most typical for the East Aukštaitija region. The monumental, richly decorated crosses with an altar-shaped chapel at the intersection, decorated double-storey or single-storey roof-poles, massive chapel-poles with open chapel were also characteristic of the Kupiškis area belonging to this region.

The monuments shot in the Soviet period show their unenviable fate. The most decorated and the oldest monuments had suffered most. This was due not

only to natural conditions, but also to unfavourable Soviet atmosphere towards the religion monuments. No wonder that majority of them hadn't survived, but the culture workers managed to save at least the parts of these monuments—sculptures and iron tops which one can see in some museums.

The Lithuanian Institute of History, Kražių St. 5, 01108 Vilnius,
Phone +3705 2614436, skaidreu@gmail.com

The cross-making monuments in the cemetery of Kupiškis

Jolanta Zabulytė

The cross-making monuments of different types—cast, forge wrought and tube-shaped metal crosses as well as stone and wooden ones—in the cemetery of Kupiškis at the end-19th c. to the first half of the 20th c. have been discussed focussing on the aspects of cross shape and tradition continuation. Characterisation of the cross-making monuments leads to the following conclusions.

Cast crosses of mass production remained rather numerous, thus showing it was a rich land, as in the case of stone crosses. The oldest cast cross had been erected in 1857, while others are dated as the second half of the 19th c. to the first half of the 20th c., coinciding with a wide spread of such crosses in Lithuania. However, the types of crosses common in Aukštaitija and other regions had not been popular here or had not remained; some of them are rare specimens or even unique, which had not been detected in other areas yet. According to the shape, modestly ornate one-piece band crosses prevail, while models of openwork decor are met in lower numbers and they are mainly of Neogothic style met in many Lithuanian cemeteries, but there are also some of rarer shapes.

There are only 10 forged crosses remained from the second half of the 19th c. to the first half of the 20th c. in the cemetery of Kupiškis, although in 1988 they were 28. The oldest one marks a burial in 1861; according to their structure, two pole crosses typical of the Aukštaitija region prevail. The majority of forged remained crosses and a part of the lost ones are notable for peculiarity in decoration motives and arrangement principles, e.g., the cross centre is accented by a four-leaf flower, while drawing motives on the arms and the pole are different; there are also unique examples of decoration of the arm interior. The two-pole crosses forged by Petras Buzas did not remain, but there are two one-pole Sun-shape monuments wrought by this artisan. One can guess, based on this style character, that one cross erected in 1873 belongs to Buzas, but the data confirming this are lacking.

As in all Lithuania, there are only six modern forged crosses as grave monuments in Kupiškis. The style of some two-pole crosses resembles the olden monuments, while others are modestly decorated with principles differing from olden décor arrangements applied. In style, one-pole forged iron crosses remind often shapes of the iron top shining suns and reflect the tendency in nowadays Lithuania.

Approximately from the 1940s–1950s the tube-pole crosses spread in Lithuania had not become popular in Kupiškis and up to 2013 only 12 such crosses have been erected. Their additional adornment resembles that in monuments created in other areas of Lithuania during the Soviet period, but there are also specific arrangements made, e.g., the use of square frame at the centre of the cross.

Stone crosses erected in the second half of the 19th c. and the first half of the 20th c. are rather numerous, and, as in other areas, two forms prevail: simple crosses on a higher or lower pedestal, and a version simulating a tree trunk with cut branches in Neo-Romanticism style. These monuments had been made by local artisans mainly. An exceptional trait of stone crosses in Kupiškis is rather high crosses with three-leaf ends of cross arms on a low pedestal. Several modern stone crosses on a high pedestal witness the continuation of the 19th c. tradition, but some improvisations also take place. This is a version of stone monolith chapel poles typical of Žemaitija region, i.e., stylised combinations of chapel poles with steles.

The examples studied in Kupiškis area reveal that at the end of the 19th c. and the first half of the 20th c., the mushroom- or torch-shaped wooden roof-poles typical of the Aukštaitija area had been built; ornate crosses with chapel-altars popular, and chapel-poles with open chapels present. Nowadays no signs of this tradition in Kupiškis cemetery are detected—there is only one roof-pole reflecting the shape typical of Žemaitija monuments, monumental wooden crosses are few; they are of modest décor and, as in all Lithuania, the interpretations of chapel poles and little chapels on earth prevail, such as sculpture poles most often with relief or bass-relief Pensive Christ (*Rūpintojėlis*) images.

Vilnius Academy of Arts, Maironio St. 6, 01124 Vilnius,
Phone +3705 2105430, jolantoz@gmail.com

The bells of Kupiškis, Palėvenė and Palėvenėlė churches and ringing them

Inga Bendžienė (Cironkaitė)

The history of church bells in Kupiškis, Palėvenė and Palėvenėlė and their ringing traditions in this area in the 20th c. and start-21st c. are given in the present article. The olden bells of Kupiškis and Palėvenė had been lost during the WWI. It was impossible to examine the bell of Palėvenėlė at close range, and the data about its history are lacking. The data on all the three lost church bells are also lacking. It is impossible to reach the Palėvenė bells. New bells for the churches in Kupiškis and Palėvenė ordered at the same Bochumer Verein foundry in Germany are similar in their shape, décor and are affected by corrosion. All three sites have no special bell-ringers, thus people dealing with other functions in the churches ring the bells now. The tradition of bell ringing before the Mass and so-called *pazvanai*, announcing about the death of a parish member, as well as to see-off the dead have remained up to now. There is an exceptional

tradition in Palėvenėlė, where the bell tolls for the Prayers to May. The tradition of bell ringing for the Angelus Prayer died out in all the parishes, it has been very popular in this area before the WWII.

A personal passing of a tradition is valued as a part of a intangible heritage. The bell ringers are those people who preserve the stories about the bells. A special bell-ringer in the church takes care of the bells and the belfry. Performing this duty for a long time, they invent their own unique methods and contrivances to make their work easier as well as preserve the traditional ringing in the church liturgy. The parish communities in Kupiškis, Palėvenė and Palėvenėlė should be motivated to oversee the bells and cherish bell-ringing traditions, as well as take over the experience gained by old bell ringers still living.

inga.cironkaite@gmail.com

Singing traditions in Kupiškis from the 20th century to nowadays: a look at the centenary history and development

Daiva Vyčiniene

From the beginning of the 20th century to nowadays, there are abundant samples of singing folklore recorded in Kupiškis area. Many of these songs have been published in various songbooks and audio-records. Priceless audio records done before the WWII and stored at the Lithuanian Literature and Folklore Institute reveal not only large variety of genres but also a rather motley styles of singing. Special attention should be given to glees of Kupiškis people recorded by phonograph; although being from the same period (1935–1937), they are heterogeneous and reflecting the decline of group singing tradition and attempts (not always successful) to reconstruct it, as well as its variation. All this create favourable conditions to study the changes in singing tradition in this area during nearly a 100-year period.

The data of the folklore expedition organised in 2012 are especially important for the studies of changes in singing traditions because of rich material of audio and video records of songs and canticles, as well as stories and comments of the presenters collected. The methods of observation, as well as formal and informal semi-structured deep interviews with folklore presenters enabled to choose approaches of phenomenological anthropological research. The repertoires of some visited presenters were noticed to contain distinct traces of old singing tradition (characteristic singing and chanting manner, unforgotten information about the circumstances of the performance etc.), which more or less are affected by new cultural environment. For instance, within the ethnocultural expression by Vilhelmina Elskienė, the old tradition is harmoniously intertwined with chanting (in the churches), with the repertoire of *“Senujų kupiškėnų vestuvės”* (Ancient Wedding of Kupiškis People), with the writing culture–news songs, which came through the songbook parts etc.

The investigation was targeted not into the folklore records, but mainly into the understanding and interpretation by presenters, as well as folklore practicing under certain life circumstances. Valuable context narrations around the songs enabled to disclose the singing tradition in Kupiškis not only from outside (an *etic* approach), but also from inside (*emic*), as well as to study evident changes of the tradition during the last century.

Lithuanian Academy of Music and Theatre, Gedimino Av. 42,
01110 Vilnius, Phone +3705 2612691, daivarster@gmail.com

A tradition of instrumental music making in Kupiškis

Gaila Kirdienė

An attempt has been made to reveal the peculiarities and changes in the manner of instrumental music making in the area of Kupiškis in the 19th and 20th centuries. The tasks set are to determine basic features of the instrumental music tradition, such as i.e. instrumentarium, ensembles, repertoire, and sounding image, music structure and performing style in the area of Kupiškis, as well as the continuation of this tradition and its changes during different historical periods. It was also interesting to define the main foci of instrumental music making in the area of Kupiškis. The analytical, comparative and retrospective methods have been applied. The conclusions are given at the end of the article.

Keywords: Kupiškis, instrumental music tradition, continuation and changes.

Lithuanian Academy of Music and Theatre, Gedimino Av. 42,
01110 Vilnius, Phone +3705 2612691, gailakirdiene@gmail.com

The existing and split folklore ensembles in the area of Kupiškis

Aušra Zabieliene

Kupiškis *Valsčius* distinguishes itself by many folklore ensembles, which are non-existing now. Thus, it was decided to analyse the main reasons which determined disappearance of even eight folklore teams. The paper deals with five existing and 8 non-existing traditional folklore ensembles.

The existing Kupiškis district folklore teams are as follows: Vijūnytė children folklore company, headed by Alma Pustovaitienė in the Salamiestis basic school; Kupkėmis adult folklore ensemble also headed by Alma Pustovaitienė in the Kupiškis culture centre; Jara adult folklore collective headed by Vaiva Mališauskienė in the Adomynė leisure centre of the Kupiškis District; Sodėlis children folklore ensemble headed by Žydrūnė Rakauskaitė in Alizava basic school; and Sidabrinė

Gija company headed by Virginija Ramanauskienė in the Antašava culture house. The five folklore collectives described are involved in actualisation of the olden musical heritage of the district. Their history, conditions of activities, age of members and leaders are different, all they have one general trait—they represent the land of Kupiškis that can rightly be referred to as a cradle of folklore ensembles.

Even eight ensembles discontinued their activities due to several main reasons. One of them disintegrated because the school was closed; so, one of the oldest in Lithuania children folklore ensemble in Virbališkis basic school disappeared. Four ensembles disintegrated because of human factor; their leader and founder Alma Pustovaitienė did not find a successor, and she itself had no possibility to continue working with these collectives. Three more folklore companies, the oldest in the Kupiškis area stopped their activities due to demographic reasons. The old singers and their leaders died or are of very respectable age, while no new members replaced them.

azabieliene@takas.lt

The musical lexis in the *Kupiškėnų žodynas* dictionary

Violeta Černė

Based on the material taken from *Kupiškėnų žodynas (I–IV)*, an explanatory dialectical dictionary by Klementina Vosylytė, the musical lexis has been discussed, i.e., names of traditional and round dances, musical instruments, names of musicians and singers, verbal units of lexis, such as verbs of playing, dancing, singing, as well as musical phraseologies. Using some examples from the dictionary, the relevance of music to a human, his inclination to party, singing, dancing, playing, his approach to a song, a singing or playing person is revealed. The material discussed is partly compared to the lexis of the common Lithuanian language and other dictionaries, e.g., *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (Modern Lithuanian Dictionary)*, *Frazeologijos žodynas (Phraseology Dictionary)*.

Institute of the Lithuanian Language, P. Vileišio St. 5, 10308 Vilnius,
Phone +3705 2638171, violeta.cerniute@lki.lt

Remembering Algirdas Julius Greimas

Karolis Rimtautas Kašponis

Nearly all the first decade of life of Algirdas Julius Greimas passed in Kupiškis; therefore a brief description is given about the early activities and life of his parents as related to Suvalkija and Užnemunė area. Born in Tula (Russia) and moved to Kunigiškis and later Kupiškis together with his parents, Algirdas

J. Greimas grew in a cultured educated family. His father Julius was a teacher at the Kupiškis progymnasium (secondary school), and his mother Konstancija worked as a clerk in the same school. A turn of Algirdas J. Greimas for studies and his capabilities showed up soon: to finish the primary school it lasted only two years for him. He liked reading and was among the best students of the school. He kept company with peers—he used to be a groomsman, and his friend Felicija Jakutytė a bridesmaid at the weddings of Kupiškis people. The customs of Kupiškis people, rich art traditions and beauty of the nature environs left deep traces in the heart of a child for all his life. A. J. Greimas describes very positively the morning of his life.

kasponis.r@gmail.com

The famous family of Babickai

Aldona Ruseckaitė

One dealing with Lithuanian culture history can analyse not only single persons. There are quite a few interesting, talented families, which experienced specific life and fate events. One of such families is the Babickai living in Laukminiškiai Village in Kupiškis District, the Aukštaitija ethnographic region. This family was formed when a widower Jurgis Babickas married Agota Graičiūnaitė from the same region. They had four kids: Uršulė Unė (1897–1961), Vytautas (1899–1963), Kazys (1901–1968) and Petras (1903–1991). The Babickai children had suffered the fate of a deportee, a prisoner and an emigrant. The dramatic and even tragic character of the 20th century is revealed through their fate.

Complicated historical conversions, such as two wars, two Soviet occupations, retreat to the West, and post-war exile, all this formed their fate and unexpectedly change their life. All four Babickai members, however, left their traces in political, public and cultural life of Lithuania. Uršulė Unė Babickaitė-Graičiūnienė (Une Bay) took the art road of theatre. She studied in Petersburg, United States, London, and Paris, played roles in cinema and theatre and acted as art director. She experienced the fate of a deportee. Vytautas Babickas was former officer of Lithuanian army, teacher, prisoner and deportee. Kazys Babickas, Lithuanian volunteer and officer, took high posts within the army structures during the pre-war Independence; he had issued several books about military art and was decorated by the State, in 1944 he retreated to the West. Petras Babickas, an artist of a wide range, greatly talented, who left a wide furrow ploughed in the field of Lithuanian culture. He was a poet, writer, translator, journalist, photographer, editor, cinematographer, broadcaster and organiser, educator, artist, ethnographer, museum worker, diplomat, and traveller. This was a very diligent man whose main course in his life was serving for the Homeland. In 1944 he retreated to the West and lived in Brazil.

The Babickai is an example of a harmonious family that fostered moral values, pursued beauty and goodness, and did not abandon spiritual things.

Maironis Lithuanian Literature Museum, Rotušės Sq. 13, 44279 Kaunas,
Phone +37037 206842, kastule@gmail.com

Kupiškis in the life of Juozas Baltušis and his works

Genovaitė Dručkutė

The land of Kupiškis is the soil of Juozas Baltušis, a Lithuanian writer where he spent his childhood and younger days. The role of Kupiškis as a native space in the life and works of this famous Lithuanian author is analysed in the paper. First of all, his personal relation, as reflected in the letters, reminiscences, private and official visits of Baltušis to his homeland, is discussed. The emphasis laid on his links with Kupiškis, which had never been interrupted, and his constant attention to the problems of the people of his hometown. The reminiscences of Kupiškis people, who had personal and official contacts with this prominent man, their confirmations, views and evaluations are discussed as well.

Part 2 of the paper deals with the place names of the Kupiškis area mentioned in the works by Baltušis. These mentions, on the one hand, are acting like topographic road signs, which structure his narratives. On the other hand, they helped Baltušis to draw a precise map of the interwar Kupiškis area with two centres highlighted: the Puponys Village and the Kupiškis Town. The site names mentioned in the works by Baltušis reflect the cultural, social and political changes, which took place in the 20th century in Kupiškis and the rest of Lithuania.

Part 3 is devoted to the discussion of the persons created by Baltušis and their prototypes among the Kupiškis people. A problem of the relation between author's imagination and the reality is raised. The mixed reactions of prototypes and people who were familiar with them are noted.

The conclusions at the end of the paper mark that the works by Baltušis define the physical, historical and psychological identity of the local area. A distinctive character of Kupiškis as a region reveals itself in a finite time, acquiring the features of the myth at the same time.

Vilnius University, Faculty of Philology, Universiteto St. 5,
01513 Vilnius, Phone +3705 2687203, genovaitė.druckute@ff.vu.lt

Henrikas Orakauskas—the pioneer of Kupiškis town decoration

Donata Jutkienė

Town is a space, where aesthetic ideas of man are materialised, various cultural phenomena, individual, personal and mass festivals take place, buildings are erected, art objects and memorial monuments are created. All these repeating phenomena and cultural processes form the face of a town, create its identity and image. It was Henrikas Orakauskas (b. 1948), who was the first to begin formation of the cultural face of Kupiškis town; his creative period lasted from 1986 to 2007. All in all, the artist created and implemented more than 39 sculpture

compositions and exterior decor ideas in the town of Kupiškis and its environs, including two painted panels.

Based on general creative features, such as used materials, plasticity of sculptures and their content, his sculptures and their compositions in the Kupiškis town can be chronologically grouped according to three creative periods: the early period from 1986 to 1996, the second period from 1998 to 2000, and the third mature period from 2000 to 2009. Each period is notable for different use of materials, plasticity expression and relevance of themes. Especially, sculptures of the first and the second periods are closely related to a nearby building, thus, becoming an inseparable part of architectural context.

The third period differs from other ones in creative weight and relevance of themes analysed. This is a period of creative maturity, self-analysis and discoveries; it is closely related not only to the sculptor himself and his identity, but also to the looking for the Kupiškis, as a town, its past and present, as well as the future. The mature period spotlights the language of metaphors and symbols Orakauskas liked so much as well as their literary character.

All the periods reveal links between the town decoration and his personal creativeness. He used to reflect the relevance of his personal works in the town sculptures.

One of the most important aspects of existence of a town sculpture in a certain site is the relationship between the space, art work and the art perceiver. Most such art works have a certain purpose, i.e., to remember the events of the past and to give a sense to what had been before. The sculptor was affected to create some art objects, such as memorial monuments, by a concrete site, where something had happened. While other his works used the space as a constituent part of the art. Rituals performed by society and the art objects provide the space with a tint of sacrality and sociality. An intimate relationship between the art object and the art perceiver (subject), as well as site and space, emerges. Thus, the artwork (embracing the space it occurs) becomes a concurrent part of a socium.

Discussion of various aspects of artwork's birth and transformation enabled to distinguish 4 types of Orakauskas's memorial monuments: (1) a monument for the foundation of the nation that is created using direct and indirect symbols and signs; (2) a monument for an historical event under the effect of space and environment; it is created by using direct signs, therefore visual resemblance to certain persons appears; (3) a monument as an artwork in another artwork; and (4) an historical event as a stimulus for an artwork to appear.

Different periods in creative life of Orakauskas revealed different life periods of the Kupiškis town as a site. With the intention to embody a site and a space, looking for signs of his own identity, in order to express himself and what is around in an artwork, the artist created sculptures of different purpose and plastic expression, different type and sort and technique; he also showed the Kupiškis town trends in aesthetic and historical milestones.

Santrumpos ir sutrumpinimai

- a.* – amžius; aikštė
a. pr. – amžiaus pradžia
a. p. – antra pusė
AB – akcinė bendrovė
ADSM – Aukštaitijos dainos, sutartinės ir instrumentinė muzika. 1935–1941 metų fonografo įrašai. Sudarė ir parengė Austė Nakiėnė ir Rūta Žarskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004
AL – Alizava
Alz – Alizavà, Kupiškio r.
AM – Aukštaičių melodijos
Antš – Antašavà, Kupiškio r.
ap. – apylinkė
ap. – aprašas
apyl. – apylinkė
apskr. – apskritis
arch. – archyvas
archit. – architektas
asm. – asmeninis
ASSR – autonominė sovietų socialistinė respublika
aut. – autorius
aut. past. – autoriaus pastaba
b. – byla
bal. – balandis
birž. – birželis
brėž. – brėžinys
buv. – buvęs, -usi
CD – kompaktinė plokštelė
cm – centimetras
ct – centas
Č – Čedasaĩ, Rokiškio r.
d. – diena
DA – UAB „Durpeta“ archyvas
dab. – dabar
deš., dešimt. – dešimtmetis
dešimt. – dešimtinė
doc. – docentas
dr. – daktaras (mokslinis laipsnis)
drg. – draugas
DŽDT – Darbo žmonių deputatų taryba
egz. – egzempliorius
ELTA – Lietuvos telegramų agentūra
ES – Europos Sąjunga
F – Kupiškio etnografijos muziejaus fotografijų fondas
fiz. – fiziniai
fotograf. – fotografuota
fund. – fundatorius
g – gramas
g. – gatvė
GAM – Genocido aukų muziejus
geg. – gegužė
GEK – Gaunamų eksponatų knyga
gim. – gimė, gimusi
gyv. – gyvena
glžk. – geležinkelis
gr. – graikiškai
ha – hektaras
il. – iliustracija
įv. – įvadas

- jaun. – jaunesnysis
 JAV – Jungtinės Amerikos Valstijos
 JT – Kazimieras Šaulys. Juodžiūnų tarmė. Rankraštis, atšviestas Adelaidės Pensininkų Klubu, 1988. (Skaitmenys rodo puslapius.)
 k. – kaimas
 KAA – Kauno apskrities archyvas
 kan. – kanauninkas
 KBA – Kupiškio bažnyčios archyvas
 KEM – Kupiškio etnografijos muziejus
 KEMA – Kupiškio etnografijos muziejaus archyvas
 kg – kilogramas
 KGB – SSRS valstybės saugumo komitetas
 kl. – klasė
 kleb. – klebonas
 km – kilometras
 KMŽDA – Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugijos Kupiškio skyriaus archyvas
 kn. – knyga
 KP – kultūros paveldas
 Kp – Kupiškis
 KPI – Kauno politechnikos institutas
 Kpr – Kuprėliškis, Biržų r.
 kpt. – kapitonas
 kt. – kitas, kiti, kitur, kitus
 KTU ASI – Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institutas
 KTU ASIA – Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto archyvas
 kun. – kunigas
 kv. – kvadratas; kvadratinis
 KVBA – Kupiškio viešosios bibliotekos archyvas
 KVBA IKS – Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir kraštotyros skyriaus rankraštynas
 l – litras
 l. – lapas
 lapkr. – lapkritis
 LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 LDK – Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė
 leit., ltn. – leitenantas
 LKDP – Lietuvos krikščionių demokratų partija
 LKP – Lietuvos komunistų partija
 LKP RK – Lietuvos komunistų partijos rajono komitetas
 LKP(b) CK – Lietuvos komunistų partijos (bolševikų) centro komitetas
 LKP CK – Lietuvos komunistų partijos centro komitetas
 LKT – Lietuvos kalbos tarmės. Chrestomatija, Vilnius: Lietuvos TSR mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1970. (Skaitmenys rodo puslapius.)
 LLDK Š – Misevičienė, Vanda (sud.). Lietuvių liaudies dainų katalogas, t. 5: Šeimos dainos, Vilnius, 1982
 LLDK V – Kazlauskienė Bronė (sud.). Lietuvių liaudies dainų katalogas, t. 2, 3: Vestuvinės dainos jaunosios pusėje, Vestuvinės dainos jaunojo pusėje, Vilnius, 1976, 1977
 LLM AD – Aukštaičių dainos. Šiaurės rytų Lietuva. Lietuvių liaudies muzika II. Sudarė ir parengė Genovaitė Četkauskaitė, Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 1998
 LLMA – Lietuvos literatūros ir meno archyvas
 LMA – Lietuvos mokslų akademija
 LMA VBRS – Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas
 LNM – Lietuvos nacionalinis muziejus
 lot. – lotyniškai
 LR – Lietuvos Respublika
 Lt – litas
 LTA – Lietuvių tautosakos archyvas

LTMKM – Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus
 LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštynas.
 LTR Ft – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyno fototeka
 LTR pl – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštyno garso įrašai fonografo plokštelėse
 LTSR MT – Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Ministrų Taryba
 LTV – Lietuvos televizija
 LVIA – Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 m – metras
 m. – metai
 MAB RS – Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
 mel. – melodija
 MFA KF, MFA mg – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo garso įrašai magnetofono juostose
 MFA KTR – Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio folkloro archyvo rankraščių rinkiniai
 mg – miligramas
 mg. – magnetofonas
 MGB – SSRS valstybės saugumo ministerija
 min. – minėtas; minutė
 MKF – mikrofilmas
 mln. – milijonas
 mlrd. – milijardas
 mm – milimetras
 mons. – monsijoras
 mstl. – miestelis
 NKGB – SSRS valstybės saugumo liaudies komisariatas
 Nr., nr. – numeris
 nuotr. – nuotrauka
 p. – pusė; puslapis
 PAA – Panevėžio apskrities archyvas
 pab. – pabaiga
 pad. – padainavo
 pan. – panašiai
 PAR – Pietų Afrikos Respublika
 par. – parapija; parengė, parašė
 pat. – pateikė
 pav. – paveikslėlis
 PGT – Priešgaisrinė gelbėjimo tarnyba
 Pl – Palėvenė, Kupiškio r.
 plg. – palygink
 Plon – Palėvenėlė, Kupiškio r.
 Pnd – Pandėlys, Rokiškio r.
 PnmR – Panemūnis, Rokiškio r.
 po Kr. – po Kristaus
 Ppl – Papilys, Biržų r.
 pr. – pradžia
 pr. Kr. – prieš Kristų
 pranc. – prancūziškai
 prel. – prelatas
 proc. – procentai
 prof. – profesorius
 PVKA – Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas
 pvz. – pavyzdžiui
 r. – rajonas
 rb, rub. – rublis
 red. – redaktorė, redaktorius
 rež. – režisierius
 RS – rankraščių skyrius
 rugpj. – rugpjūtis

rugs. – rugsėjis
 s. – sūnus
 sąs. – sąsiuvinis
 sen. – seniūnija
 Skp – Skāpiškis, Kupiškio r.
 Slm – Salāmiestis, Kupiškio r.
 SIS – Sutartinės: Daugiabalsės lietuvių liaudies dainos. Sudarė ir paruošė
 Zenonas Slaviūnas, t. 1, 2, Vilnius, 1958; t. 3, 1959
 sp. – spaudinys
 sp., spalv. – spalvotas
 sp. l. – spaudos lankas
 spec. – specialus
 str. – straipsnis
 sud. – sudarytoja, -jas
 Šmn – Šimōnys, Kupiškio r.
 šv. – šventasis
 Švč. – švenčiausiasis, -ioji
 t. – tėvas; tomas
 t. y. – tai yra
 t. t. – taip toliau
 TSR – Tarybų Socialistinė Respublika
 TSRS AT – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Aukščiausioji Taryba
 TSRS MT – Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos Ministrų taryba
 tūkst. – tūkstantis; tūkstantmetis
 TV – televizija
 UAB – uždaroji akcinė bendrovė
 užr. – užrašė
 vad. – vadinamasis; vadovas
 val. – valanda
 vas. – vasaris
 VDA – Vilniaus dailės akademija
 VDU – Vytauto Didžiojo universitetas
 VGTU – Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 vid. – vidurys
 vyr. – vyriausias, -ioji, vyresnysis, -ioji
 vyr. red. – vyriausiasis, -ioji, redaktorius, redaktorė
 vysk. – vyskupas
 VKP(b) CK – Visasąjunginės komunistų partijos (bolševikų) Centro komitetas
 vls. – valsčius
 vnk. – vienkiemis
 vns. – vienaskaita
 vnt. – vienetas
 vok. – vokiečių
 VTC – Viešintų televizijos centras
 VUB RS Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 VŽM F – A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus
 fondas
 žr. – žiūrėti

Naudoti archyvų, muziejų ir kitų institucijų fondai

A. Baranausko ir A. Vienuolio Žukausko memorialinio muziejaus fondas
 Kauno apskrities archyvas
 Kupiškio bažnyčios archyvas
 Kauno politechnikos institutas
 Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos institutas
 Kauno technologijos universiteto Architektūros ir statybos instituto
 archyvas
 Kultūros ministerijos archyvas
 Kupiškio bažnyčios archyvas
 Kupiškio etnografijos muziejaus archyvas
 Kupiškio etnografijos muziejaus fotografijų fondas
 Kupiškio etnografijos muziejaus gaunamų eksponatų knyga
 Kupiškio etnografijos muziejaus pagalbiniis fondas
 Kupiškio etnografijos muziejus
 Kupiškio kultūros centro archyvas
 Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir
 kraštotyros skyriaus rankraštynas
 Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos Informacijos ir
 kraštotyros skyrius
 Kupiškio rajono Virbališkių pagrindinės mokyklos muziejus
 Kupiškio viešosios bibliotekos archyvas
 Kupiškio viešosios bibliotekos rinkinys
 Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštynas
 Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyno fototeka
 Lietuvos centrinis valstybės archyvas
 Lietuvos ypatingasis archyvas
 Lietuvos istorijos instituto bibliotekos rankraštyno etnografijos fondo
 fonoteka
 Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas
 Lietuvos literatūros ir meno archyvas
 Lietuvos medžiotojų ir žvejų draugijos Kupiškio skyriaus archyvas
 Lietuvos mokslų akademija
 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos archyvas
 Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraštynas
 Lietuvos muzikos akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio
 folkloro archyvas
 Lietuvos muzikos akademijos Etnomuzikologijos skyriaus Muzikinio
 folkloro archyvo rankraščių rinkiniai
 Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir
 rankraščių skyrius
 Lietuvos nacionalinio muziejaus A. Varno rinkinys
 Lietuvos nacionalinio muziejaus fotografijų rinkinys
 Lietuvos nacionalinio muziejaus fotonegatyvų rinkinys
 Lietuvos nacionalinis muziejus
 Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus
 Lietuvos valstybės istorijos archyvas
 Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
 Palėvenės bažnyčios archyvas
 Panevėžio apskrities archyvas
 Panevėžio vyskupijos kurijos archyvas
 UAB „Durpeta“ archyvas
 Vilniaus dailės akademija
 Vilniaus Gedimino technikos universitetas
 Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
 Vytauto Didžiojo universitetas

Apie seriją „Lietuvos valsčiai“

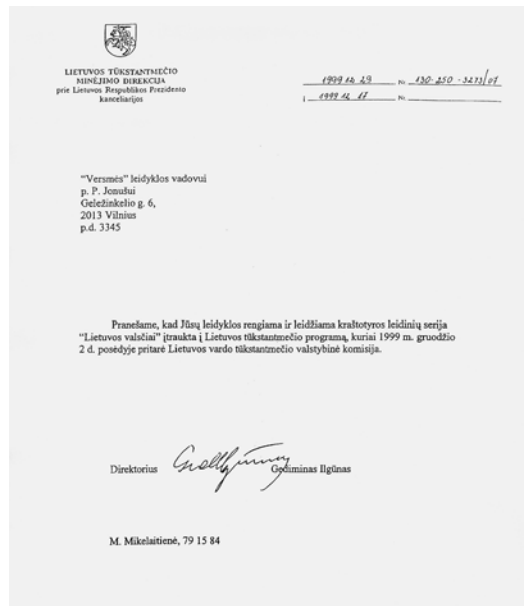
„Versmės“ leidykla nuo veiklos pradžios 1994-aisiais rengia ir leidžia lokalinių monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, minėtam 2009-aisiais, Lietuvos valstybės susikūrimo 750 metų jubiliejui (1253–2003) ir Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui (1918–2018). Kartu monografijos dedikuojamos kitoms reikšmingoms valstybės, jos miestų ir miestelių bei kitų svarbių šalies istorinių įvykių sukaktims.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai – XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones, valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų bendruomenių ar šnektų ribas.

Remdamiesi žmonių atsiminimais, lokalinių tyrimų ekspedicijų bei archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli – iki 120 autorių kolektyvai: žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, tautosakininkai, kalbininkai, sociologai, geologai, geografai, biologai, taip pat kraštotyrininkai, kraštiečiai, kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę per 3 000 autorių, iš jų daugiau kaip 380 turi mokslo vardus, per 1 600 autorių straipsnius parašę jau išleistoms monografijoms (žr. www.versme.lt).

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų ir jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių priešistorinių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, išymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt.

„Kupiškis“ – 32-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija, skiriama Kupiškio 535-osioms metinėms (1 256 p., 2016). Anksčiau išleistos: „Žagarė“ (1-oji serijos monografija; dedikuota Žagarės 800 m. jubiliejui, 912 p., 1998), „Obeliai. Kriaunos“ (2-oji; Obelių 480 m. sukakčiai, 864 p., 1998; 2-oji laida – Obelių ir Kriaunų 500 m. jubiliejui, 1 224 p., 2009), „Plateliai“ (3-ioji; Platelių 550 m. jubiliejui, 800 p., 1999), „Žiobiškis“ (4-oji; Žiobiškio parapijos 200 m. jubiliejui, 1 024 p., 2000), „Širvintos“ (5-oji; Širvintų 525 m. sukakčiai, 776 p., 2000), „Lygumai. Stačiūnai“ (6-oji; Stačiūnų

„Lietuvos valsčių“ serija buvo įtraukta į Lietuvos tūkstantmečio programą, kuriai 1999 m. gruodžio 2 d. pritare Lietuvos vardo tūkstantmečio valstybinė komisija

parapijos 90-mečiui, 896 p., 2001), „Veliuona“ (7-oji; Magdeburgo teisių suteikimo Veliuonai 500 m. jubiliejui, 1 176 p., 2001), „Raguva“ (8-oji; Raguvos 500 m. jubiliejui, 1 128 p., 2001), „Seredžius“ (9-oji; Seredžiaus 710 m. sukakčiai, 1 238 p., 2003), „Kvėdarna“ (10-oji; Kvėdarnos 675 m. sukakčiai, 1 160 p., 2004), „Papilė“ (11-oji; Papilės 665 m. sukakčiai, I dalis – 1 082 p., 2004, II, III dalys – 752 p., 2006), „Tauragnai“ (12-oji; Tauragnų 750 m. jubiliejui, 1 364 p., 2005), „Musninkai. Kernavė. Čiobiškis“ (13-oji; Musninkų 445 m., Kernavės 725 m., Čiobiškio 475 m. sukaktims, 1 304 p., 2005), „Laukuva“ (14-oji; Laukuvos 750 m. jubiliejui, 1 874 p., I dalis – 924 p., 2005, II dalis – 950 p., 2008), „Gelvonai“ (15-oji; Gelvonų 625 m. sukakčiai, 1 384 p., 2009), „Baisogala“ (16-oji; Baisogalos 470 m. sukakčiai, 1 056 p., 2009), „Gruzdžiai“ (17-oji; Gruzdžių 375 m. sukakčiai, 2 304 p., I dalis – 1 000 p., 2009, II dalis – 1 304 p., 2010), „Endriejavas“ (18-oji; Endriejavo 230 m. sukakčiai, 1 412 p., 2010), „Vepriai“ (19-oji; Veprių 625 m. sukakčiai, 1 320 p., 2010),

1998 m. pasirodžiusi 1-oji „Lietuvos valsčių“ serijos monografija „Žagarė“ kartu yra ir 1-oji knyga Lietuvoje, išleista su Lietuvos tūkstantmečio sukakties minėjimo jubiliejiniu ženklu

Pirmąją „Lietuvos valsčių“ serijos monografiją „Žagarė“ Lietuvos Respublikos Prezidentui Valdui Adamkui įteikia viena knygos sudarytojų ir autorių žagarietė mokytoja Romualda Vaitkienė. Žagarės 800 metų jubiliejus. 1998 06 27. Džojos Gundos Barysaitės nuotr.

Atidariusi 11-ąją Vilniaus knygų mugę, Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė aplankė ir „Vermės“ leidyklos „Lietuvos valsčių“ serijos bei jos 400 tomų Baltosios serijos standą. Jos Ekselencijai leidyklos vadovas Petras Jonušas (stovi greta) padovanojo dvi „Lietuvos valsčių“ serijos monografijas, susijusias su valstybės vadovės šeimos istorija. 2010 02 18. Virginijos Valuckienės nuotr.

Pasibaigus „Lietuvos valsčių“ serijos 15 metų sukakties minėjimo ir naujausių 2009-aisiais išleistų monografijų pristatymo renginiui, skirtam, kaip ir pati serija, tais pačiais metais minėtam Lietuvos tūkstantmečiui, „Tautišką giesmę“ kartu su visa sale gieda renginio pranešėjai (iš kairės) „Gelvonų“ monografijos sudarytoja Vida Girininkienė, „Gruzdžių“ sud. Damijonas Šniukas, „Obelių. Kriaunų“ sud. Venantas Mačiekus, „Baisogalos“ sud. dr. Jonas Linkevičius, Lietuvos heraldikos komisijos narys, dailininkas Arvydas Každailis, Baisogalos seniūnas Romas Kalvaitis, „Vermės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas, sociologas prof. Romualdas Grigas, Lietuvos nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Leidinių komplektavimo skyriaus vedėjas Vytautas Gocentas, Kovo 11-osios Akto signataras Romualdas Ozolas, Lietuvos heraldikos komisijos pirmininkas dr. Edmundas Rimša. 2010 02 19. Klaudijaus Driskiaus nuotr.

„Žeimelis“ (20-oji; Žeimelio 510 m. sukakčiai, 1 796 p., I dalis – 888 p., II dalis – 908 p., 2010), „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ (21-oji; I dalis – 2000–2002 m. mokslo darbai, 1 082 p., 2011), „Panemunėlis“ (22-oji; Panemunėlio 240 m. sukakčiai, 1 684 p., I dalis – 858 p., II dalis – 826 p., 2011), „Gelgaudiškis“ (23-ioji; Gelgaudiškio 500 m. jubiliejui, 1 808 p., I dalis – 900 p., II dalis – 908 p., 2011), „Juodupė. Onuškis“ (24-oji; Onušio 510 m. sukakčiai bei Juodupės 100 m. jubiliejui, 1 832 p., I d. – 912 p., II d. – 920 p., 2012), „Kartena“ (25-oji, Kartenos 750 m. sukakčiai, 1 484 p., 2012), „Sintautai“ (26-oji; 2912 p., I d. – 1 448 p., II d. – 1 464 p., 2013), „Užpaliai“ (27-oji; Užpalių 375 m. sukakčiai, 2 372 p., I d. – 1 160 p., II d. – 1 212 p., 2013), „Pašvitinys“ (28-oji; Pašvitinio 375 m. sukakčiai, 1 540 p., 2014), „Daujėnai“ (29-oji; Daujėnų 460 m. sukakčiai, 1 396 p., 2015), „Šeduva“ (30-oji; Šeduvos 640 m. sukakčiai, 1 388 p., 2016), „Kamajai“ (31-oji; Kamajų 475 m. sukakčiai, 1 580 p., 2016). Išleidus „Kupiškio“ monografiją, „Lietuvos valsčių“ seriją kartu su serijoje nenumeruota, dar plonais viršeliais išleista išangine knyga „Sintautai. Žvirgždaičiai“ (430 p., 1996) sudaro 32 monografijos, kurių bendra apimtis 43 tomai, 47 610 puslapių.

Prasminga Lietuvos pirmojo rašytinio paminėjimo istorijos šaltiniuose tūkstantmetį, Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmetį, kitas svarbiausias šalies istorijos sukaktis sieti su kiek kuklesniais jos miestų ir miestelių jubiliejais ir šias tradiciškai irgi su jų pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau kaip 400 valsčių, kurių vietoje įkurtų dabartinių seniūnijų yra apie tris šimtus. Vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, nuoširdžiai dėkojame savo kraštų serijos monografijas jau išleidusiems gimtinės

puoselėtojams ir maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius susikaupti ties dar neįveiktais darbais ir neatidėliojant telktis į Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros šimtatomes „Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų – autorių, rengėjų, leidėjų ir rėmėjų – būrį. Laukia ne vieną dešimtmetį truksiantis didelis prasmingas darbas.

„Lietuvos valsčių“ serijai parašyti moksliniai straipsniai, įvertinti Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos, pirmiausia paskelbiami interneto svetainėje www.llt.lt, periodiniame elektroniniame serijiniame leidinyje „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
ISSN LIETUVOS AGENTŪRA

Tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerio (ISSN) suteikimo

PAŽYMĖJIMAS

2008 m. 11 mėn. 05 d. Nr. IS-218-(1.109-19)

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 1996, Nr. 71-1706; 2000, Nr. 75-2272, Nr. 102-3215, Nr. 113-3619; 2001, Nr. 93-3255; 2002, Nr. 68-2759, 2771; 2003, Nr. 38-1732, Nr. 117-5319; 2004, Nr. 73-2515, Nr. 120-4436; 2006, Nr. 86-3254) 36 straipsnio 1 dalmi:

Leidiniui LIETUVOS LOKALINIAI TYRIMAI
(antraštelė)
(ONLINE)

suteikiamas Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris

ISSN 2029-0799

Leidėjas Viešojoji įstaiga „Versmės“ leidykla

A.V. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos generalinio direktoriaus pavaduotojas, pavaduojantis generalinį direktorių Algirdas Plioplys

ISSN Lietuvos agentūros vedėja Danutė Petrauskienė

Rengiamų bei išleistų „Lietuvos valsčių“ serijos monografijų žemėlapis. Tamsiau pažymėti tie valsčiai, kurių monografijos jau išleistos, o dar nebaigtų rašyti ir rengti spaudai serijos monografijų valsčiai nuspalvinti šviesiau. Sudarė UAB „Žemėlapių artelė“ kartografe Aira Dubikaltienė

A map of “Lietuvos Valsčiai” series monographs being prepared and issued. The darker marked Valsčiai (rural districts) show monographs already published; while the lighter marked districts indicate the monographs being in preparation and those to be composed

About the “Lietuvos Valsčiai” series

Established in 1994 the “Versmė” Publishing House, a serial book publisher, is dealing with preparation and publishing of monograph series only under the title of “Lietuvos Valsčiai” devoted for Lithuania’s Millennium celebrated in 2009, the 750th anniversary of the creation of the Lithuanian State (1253–2003) and starting from the 15th monograph of “Gelvonai” also for the Centenary of the Restoration of the Lithuanian State (1918–2018). The books published are also dedicated to other anniversaries of historical events important to the state, its towns and settlements.

Based on reminiscences of people, archive data, scientific studies, written sources and material, each serial book is being written by large teams consisting of up to 120 author teams: prominent Lithuanian historians, archaeologists, ethnologists, folklorists, linguists, sociologists, geologists, geographers, biologists, local lore investigators et al. Total number of authors is over 2 100 with more than 380 persons holding scientific degrees (see www.versme.lt).

The “Lietuvos Valsčiai” series is a multi-volume edition about Lithuania’s towns, townships, villages, homesteads, landscapes and their history from the olden times to the present days, about independence fights, traditional culture, trades, calendar and family traditions, custom laws, folk wisdom, churches, celebrities, features of dialects and local sub-dialects, folklore, ethnical minorities and their traditions etc.

“Kupiškis”–the 32nd monograph in the “Lietuvos Valsčiai” series, dedicated to the 535th anniversary of Kupiškis (1 256 p., 2016).

The following series have appeared before: “Žagarė” (dedicated to the 800th jubilee of Žagarė, 912 p. in 1998) that was the first book issued with the official logo of the Lithuanian Millennium Celebration; “Obeliai. Kriaunos” (2nd; 480th anniversary of Obeliai, 864 p., 1998, 2nd edition–500th jubilee of Obeliai and Kriaunos, 1 224 p., 2009), “Plateliai” (3rd; 550th jubilee of Plateliai, 800 p., 1999), “Žiobiškis” (4th; 200th jubilee of Žiobiškis parish, 1 024 p., 2000), “Širvintos” (5th; 525th anniversary of Širvintos, 776 p., 2000), “Lygumai. Stačiūnai” (6th; 90th anniversary of Stačiūnai parish, 896 p., 2001), “Veliuona” (7th; 500th jubilee of the Magdeburg Law granting to Veliuona, 1 176 p., 2001), “Raguva” (8th; 500th jubilee of Raguva, 1 128 p., 2001), “Seredžius” (9th; 710th anniversary of Seredžius, 1 238 p., 2003), “Kvėdarna” (10th; 675th anniversary of Kvėdarna, 1 160 p., 2004), “Papilė” (11th; 665th anniversary of Papilė, Part I, 1 082 p., 2004; Parts II and III, 752 p., 2006), “Tauragnai” (12th; 750th jubilee of Tauragnai, 1 364 p., 2005), “Musninkai. Kernavė. Čiobiškis” (13th; 445 anniversary of Musninkai, 725 anniversary of Kernavė, 475 anniversary of Čiobiškis, 1 304 p., 2005), “Laukuva” (14th; 750th jubilee of Laukuva, 1 874 p., Part I, 924 p., 2005; Part II, 950 p., 2008), “Gelvonai” (15th; 625th anniversary of Gelvonai, 1 384 p., 2009), “Baisogala” (16th; 470th anniversary of Baisogala, 1 056 p., 2009), “Gruzdžiai” (17th; 375th anniversary of Gruzdžiai, 2 304 p., Part I, 1 000 p., 2009; Part II, 1 304 p., 2010), “Endriejvas” (18th; 230th anniversary of Endriejvas, 1 412 p., 2010), “Vepriai” (19th; 625th anniversary of Vepriai, 1 320 p., 2010), “Žeimelis” (20th; 510 anniversary of Žeimelis, 1 796 p., Part I, 888 p., Part I, 908 p., 2010), “Lithuanian Local Researches” (21th; 1 082 p.,

Although the presentation of “Lietuvos Valsčiai” series at the traditional Vilnius Book Fair takes place yearly, the visitors and hubbub at the stand seem to be commonplace. February 19, 2010. Photo by Jonas Kliučius

Accompanied by the director general of the LITEXPO Centre for Exhibitions and Congresses Aloyzas Tarvydas (left), the Prime Minister of the Republic of Lithuania Andrius Kubilius visited the stand of the 100-volume the “Lietuvos Valsčiai” series at the Vilnius Book Fair–2010, where the head of the Versmė Publishers Petras Jonušas (right) read him an inscription in the White Book (still with blank pages) of the “Panemunis” monograph: “It depends only on prompt efforts of all of us that the pages of this book will not remain blank...” The PM’s father, late Vytautas Kubilius, Professor in Lithuanian literary criticism, was not only a native of the Panemunis Valsčius (rural district), but also contributed significantly to the issue of the “Lietuvos Valsčiai” series. February 18, 2010. Photo by Jonas Kliučius

Part I: 2000–2002 scientific works), “Panemunėlis” (22nd; 240th anniversary of Panemunėlis, 1 683 p., Part I, 858 p., Part II, 825 p., 2012), “Gelgaudiškis” (23rd; 500th jubilee of Gelgaudiškis, 1 808 p., Part I, 900 p., Part II, 908 p., 2012), “Juodupė. Onuškis” (24th; 510th anniversary of Onuškis and 100th anniversary of Juodupė, 1 832 p., Part I, 912 p., Part II, 920 p., 2012), “Kartena” (25th, 750th anniversary of Kartena, 1 484 p., 2012), “Sintautai” (26th; 2 912 p., Part I, 1 448 p., Part II, 1 464 p., 2013), “Užpaliai” (27th; 375th anniversary of Užpaliai, 2 372 p., Part I, 1 160 p., Part II, 1 212 p., 2013), “Pašvitinys” (28th, 375th anniversary of Pašvitinys, 1 540 p., 2014), “Daujėnai” (29th, 460th anniversary of Daujėnai, 1 396 p., 2015), “Šeduva” (30th, 460 anniversary of Šeduva, 1 388 p.), “Kamajai” (31st, 535th anniversary of Kamajai, 1 256 p.).

Total number of pages of these monograph books published together with the maiden soft-cover book issued under the title “Sintautai. Žvirgždaičiai” (430 p., 1996) is 47 610 pages.

The celebration of the Millennium of the first reference to Lithuania in written historical sources is reasonable to relate with more modest jubilees of its towns and townships and give an implication to these anniversaries of their first written reference by a written word—a book.

In pre-war Lithuania there were more than 400 rural districts (*valsčiai*), which were later replaced by neighbourhoods (*seniūnijos*) numbering now about 300. With a hope that our capacities will enable us to publish books about the majority of them, we kindly invite culture institutions, district governments, neighbourhoods, local activists, local lore investigators, state men, culture activists, sponsors and all writers to join, without hesitation, the team preparing and publishing the hundred volumes of the “Lietuvos Valsčiai” series about Lithuanian history and traditional culture. A great work to last several decades is waiting for you.

Asmenvardžių rodyklė

4 899 vnt.

A

Abakumovas Viktoras 594
 Abramavičius V. 951
 Abrazevičius Rytis 1007
 Abromienė 590
 Adamkienė Alma 115–117, 448, 450
 Adamkus Valdas 808, 1211
 Adamonis Jonas-Rickus 616
 Adamonis Tautvydas 551
 Adomaitienė Ona, Onutė 812
 Adomaitytė Agota 190
 Adomavičienė Angelė 802
 Adomavičius Kazimieras 951–953, 1196
 Adomavičius Kazys 689
 Adomėliai 982
 Adomėlienė K. 1087
 Adomoniai 1132
 Adomonis 153
 Adomovičius Kazimieras 387
 Agejevas Fiodoras 460
 Aidukaitė Ramunė Barбора 418, 532
 Aidukas Antanas 614
 Aidukas Jonas 614
 Ainbinderai 573
 Ainbinderaitė-Levinskaja Sara 567, 573
 Akimovas 500
 Aksenavičius S. 414
 Akstinas Domas 476, 477, 480–484
 Akstinienė (Jurskytė) Snieguolė 476, 477, 480
 Akuratovas Vasilijus (Akurатов Vasilij) 499
 Alakok Margarita Marija 673
 Alasevičienė (Čiurlytė) Domicelė 208
 Alasevičius Kazimieras 208
 Albedinskis Petras 468
 Albinas Spurgis 537
 Albrektaite Laima 852
 Alėbienė Zita 802
 Alejūnas Jurgis 159
 Alekna J. 857, 859, 863, 1191
 Alekna Jonas 207
 Alekna Julius 839, 855
 Alekna Juozas 235, 237, 849, 852
 Alekna Paulius 205
 Alekna Raimundas 480
 Alekna Stasys 872
 Aleknaitė 419
 Aleknaitė Danutė 800
 Aleknaitė Stasė 235
 Aleknavičius K. 1127
 Aleknienė (Babickaitė) Paulina 882
 Aleknienė Banguolė 512, 549, 556, 578, 686, 828, 834, 836, 837, 839–841, 846, 1130
 Aleknienė Violeta 4, 5, 7, 10, 213, 232, 235, 251, 452, 453, 558, 1175
 Aleknos 994
 Aleksaičiai E. ir G. 864
 Aleksaitis Gerardas 852, 871
 Aleksandras Jogailaitis (Alexander I Jagiellon) 630, 632, 633, 643, 647, 648, 650, 657, 658, 664, 1183
 Aleksandravičienė Aušra 844
 Aleksandravičius Zigmantas (Zigmas) 839, 855, 857

Aleksandravičiūtė Bronislava 204
 Aleksandrovna (Lučko, Siliničeva) Izabelė 208
 Aleksiejūnas V. 662
 Aleksiejūnienė Loreta 818, 819
 Alenskas V. 1046, 1052
 Alešūnas 158
 Alešūnas Jokūbas 159
 Alešūnas Vytautas 583
 Algimantas Platinas 822
 Aliulis Vaclovas 488
 Aloševičiai 258
 Alperavičius B. 580
 Altmanas Bastianas 642
 Alūza Bronius-Bedalis 497
 Ambrasas Kazys 803, 1141
 Ambrazevičius R. 1007
 Ambraziejienė R. 159, 1160
 Ambroziejus Antanas 192
 Andraitis Jurgis 494, 496, 498–502
 Andrejevas 499
 Andrejevas A. 727
 Andriejauskas Jonas 466
 Andriejus Uzupovičius 385
 Andrijauskas Jonas 799
 Andrijauskas Juozas 683
 Andrijauskienė Žydra 449, 451
 Andriulionis 153
 Andriulionis Adomas 162
 Andriūnas Aloyzas 871
 Andriuška 542
 Andriuškevičius A. 1148
 Andrulevičius S. 199
 Andziulis Vytautas 826, 827
 Angulytė Marijona 409
 Anikanovas Jonas 727
 Anikevičius Povilas 689
 Anilionis Petras 478
 Antanaitis B. 532, 557
 Antanaitis Bronislovas 423
 Antanaitis Bronius 423, 464
 Antanaitis K. 733
 Antanas Mažeika 545
 Antanas Puodžiūnas 560
 Antanavičius Juozapas (Juozas) 423, 436
 Antanavičius Kazimieras 864
 Antipovas Jafimas 587
 Antipovas Kuprenas 587
 Antipovas Kuzma 587
 Antipovas Larionas 587
 Antonysamys Džordžas 423
 Antonova Elena 551
 Anundis (Anundžis) 950, 952, 953, 962, 963, 1196
 Anusevičienė (Dulksniūtė) 1043
 Anusevičienė 1043
 Anušauskas A. 202, 595, 733
 Apanavičius Juozapas 541
 Apanavičius Romualdas 1046, 1048, 1049, 1052, 1060, 1077
 Apšega Albertas-Raišys 608, 614, 616, 625
 Apšega Jonas 789, 790, 1188
 Apšega Juozas-Strausas 608, 614, 616, 622, 623
 Apšega Leonas 321, 578, 808, 838, 857, 864, 1150
 Apšega Petras-Vilkas 608, 616, 622, 623, 625
 Apšega Vytautas-Jurkštas 622, 625, 626
 Aries Ph. 877

Armalis Justas 211
 Armalis Saulius 211
 Asyžietis Pranciškus 516, 524
 Assas Leiba 574
 Astikas A. 771
 Astrauskas Paulius 457
 Astrauskas Povilas 404
 Astrauskas Rimantas 1014, 1031, 1071, 1077
 Astravietis Jurgis 140
 Ašokas 500
 Ašoklis Fortūnatas-Vilkas (Pelėda) 497
 Auguliai 788
 Augulis Antanas 1012, 1056
 Augulis Jonas 788, 1067, 1068
 Augulytė Marijona 409
 Augustas II 628
 Augustas III 169, 366
 Augustauskai 972
 Augustavičienė 1042
 Augustinai 972
 Augustinas Eligijus 685, 686
 Augustinienė Marija 852
 Augustinienė Rima 685, 686
 Aukštikalnis Petras 839
 Aukštikalnis Povilas 623
 Aukštikalnis Vytautas 867
 Aukštikalnytė Bronė 800
 Aukūnaitė Juozapota 205
 Auryla Vincas 479
 Auruškevičius Marius 423
 Avgulis (Augulis) Johanas 388
 Avižienis Algirdas 552
 Ažuklonis 158
 Ažusienienė Bronė 804, 817
 Ažusienis Jonas 700, 701

B

Babachinas Amplėjus 586
 Babelienė Elvyra 830
 Babelienė Renata 834, 836, 837, 841
 Babelis Darius 108
 Babickai 6, 1105, 1202
 Babickaitė 1109
 Babickaitė Adelė 882
 Babickaitė Emilė 882
 Babickaitė Pranė 882
 Babickaitė Stefa 882
 Babickas 1075
 Babickas 8, 1113, 1119, 1121
 Babickas Jonas 864, 867–874
 Babickas Jurgis 1105, 1112, 1202
 Babickas Kazimieras (Kazys) 10, 1105, 1106, 1115–1117, 1202, 1255, 1256
 Babickas Motiejus 163
 Babickas Petras 10, 882, 1105, 1106, 1110, 1113, 1115–1124, 1202, 1255, 1256
 Babickas Vitalius 1071
 Babickas Vytautas 10, 1105, 1106, 1112–1114, 1202, 1255, 1256
 Babickas Vitoldas 882
 Babickienė 1105
 Babickienė 882
 Babickienė (Graičiūnaitė) Agota 1105, 1106, 1108, 1112, 1113, 1117 1118
 Babickienė K. 1114
 Babickienė Marta 1116
 Babovkinas 381
 Bacevičius J. 827
 Bacionas Vincas 689

- Bačinskas Jokūbas 163
Bačiulienė Anelė 198, 200
Bačiulis 438
Bačiulis Albinas 200
Bačiulis Feliksas 200
Bačiulis Juozapas 198
Bačiulis Juozas 197
Bačiulis Jurgis 198
Bačiulis Justinas 198
Bačiulis Petras 198, 200, 201
Bačiulis Pranciškus 200
Bačiulytė Febronija 200
Bačiulytė Juozapota 198
Bačiulytė Marijona 200
Bačiulytė Ona 200, 201
Bačkis Audrys Juozas 423, 424, 534, 535
Bagdonas Jonas 426, 457, 512, 539
Bagdonas Juozapas 458
Bagdonas Stasys 873
Bagdonas V. 558
Bagdonas Valentinas 1016
Bagdonas Vytautas 479
Bagdonas Vladas 482
Bagdonavičius Vincas 1069, 1070, 1074
Bagdonavičiūtė Paulė 802
Bagdonienė Regina 870–873
Bagdžiūnaitė Anelė 201
Bagdžiūnaitė Elžbieta 201
Bagdžiūnaitė Emilija 201
Bagdžiūnaitė Izabelė 201
Bagdžiūnaitė Karolina 196
Bagdžiūnaitė Marijona 201
Bagdžiūnaitė Ona 201
Bagdžiūnas Algimantas 201
Bagdžiūnas Antanas 201
Bagdžiūnas Feliksas 201, 203
Bagdžiūnas Gediminas 201
Bagdžiūnas Jonas 201
Bagdžiūnas Jurgis 201
Bagdžiūnas Ramūnas 201
Bagdžiūnienė Karolina 201, 203
Bagočiūnas Jonas 168
Baguzienė (Balčiūniatė) Liudvika 200
Bagužis Antanas 200
Baguzytė Onutė 200
Baika A. 1066, 1072, 1076, 1078
Baika Albertas Vytautas 1046, 1071, 1073
Bajoras Jonas 697
Bajorinas Antanas 382, 383, 389, 393, 394, 396, 397, 510, 520, 1100, 1102
Bajorinas Mečys 1102
Bajorytė Lina 255
Bajoriūnas Antanas 697
Bakanavičienė (Laucitė) Gintautė 249, 252, , 253, 258, 453
Bakevičiūtė Regina 415
Bakšis P. 541, 542
Bakšys Povilas 422, 427
Balabonas Ričardas 818, 820
Balaiša Bronius 537
Balaišienė (Čepulionytė) Valė 1140
Balaišienė (Šilaikaitė) Anastazija 1051
Balaišis Antanas 455, 557, 1137
Balaišis Feliksas 711
Balaišis Pranciškus 203
Balčikonis Juozas 1102
Balčiūnaitė Akvilina 200
Balčiūnaitė Jadžė 605
Balčiūnaitė Julė 554
Balčiūnaitė Liudvika 200
Balčiūnaitė Ona 200, 208
Balčiūnaitė Onutė 554
Balčiūnaitė Teklė 554
Balčiūnas 153
Balčiūnas Anicetas 200
Balčiūnas Antanas 554
Balčiūnas Bronius 686, 689
Balčiūnas Dangirutis 683
Balčiūnas Feliksas 200
Balčiūnas Jonas 200, 423
Balčiūnas Juozapas 200, 391, 440, 441, 512, 554
Balčiūnas Jurgis 200, 201
Balčiūnas Kazimieras 200
Balčiūnas Mykolas 695
Balčiūnas Paulius 205
Balčiūnas Petras 159
Balčiūnas Povilas 1071
Balčiūnas Povilas 590
Balčiūnas Vytautas 807
Balčiūnienė (Anusevičienė) Uršulė 1043
Balčiūnienė (Bačiulytė) Marijona 198
Balčiūnienė Aldona 826
Balčius Jonas 163
Balickaitis Jurgis 438
Balys Jok. 394
Balys Jonas 688, 878, 884, 909, 916, 928, 929, 931, 934–937, 943–946, 1056
Balys Petras 821
Balytė Teofilė 207
Baliulis Algirdas 130, 212–215, 217, 219, 230, 231, 262–264, 271, 275, 312–314, 318, 319, 326, 335, 512, 515, 516, 785
Balkūnas V. 969
Balkus A. 317, 320, 321
Balmontas Konstantinas 1109
Balna Alfonsas 256, 697
Balnevičius Romas 686
Balsienė (Rastenytė) Vanda 627, 633, 988, 1082, 1082
Balsienė Renata 1007
Balsys Kostas 519
Baltakienė (Petrulytė) Asta 846
Baltakis Algimantas 472
Baltramiejūnas 153
Baltrėnas Jonas 1048
Baltrėnas Juozas 486
Baltrėnienė Marija 1046, 1048, 1049, 1060, 1077
Baltrimas Stanislovas (Stasys Eduardas) 341, 351, 389, 399, 400, 401, 404, 405, 409, 419, 420, 431, 510
Baltrionienė Evgenija 552
Baltrūnaitė Elzbieta 368
Baltrūnas 158
Baltrūnas Aleksas 414, 415, 803, 822, 1127, 1131, 1141
Baltrūnas Algis 688, 689
Baltrūnas Mykolas 582, 587
Baltrušaitis J. 991
Baltrušaitis Jurgis 490
Baltušienė Marija 1126
Baltušienė Ona 1029, 1030
Baltušienė-Strolaitė U. 1030
Baltušis A. 787
Baltušis Juozas (Juozėnas Albertas) 6, 8, 10, 102, 427, 803, 1065, 1075, 1084, 1125–1141, 1165, 1166, 1170, 1203, 1256
Baltušis Karolis 1126
Baltušis Kazys 587
Baltušis Leonardas 1126
Baltušis Romas 1130
Baltušytė D. 1031
Baltušytė Marija 1126
Baltuška Eugenijus 686, 690
Baltuška Petras 239, 240, 242, 364, 467, 515, 524, 528, 531, 532, 539, 541, 542, 544–546, 548, 557, 558
Baltuška Rapolas 239
Balzeka Stasys 1123
Bandzevičiūtė Virginija 535
Banevičius Fortunatas (Baniewicz Fortunat) 369, 385
Banevičius Jaroslavas 851
Banionienė (Sykaitė) Jurga 845, 846
Banionienė I. 516
Banionienė J. 517, 525, 556, 557
Baniūkštis A. 586
Baniūkštis Vytautas 256
Baniulienė Inga 452
Baniulis Algimantas 848, 849, 852–854, 859, 860, 863–865, 875, 947, 1191
Baniulis Algis 549
Baniulis Petras 423, 470
Baradinskienė Jūratė 6, 8, 1256
Baranauskas 438
Baranauskas A. 1208, 1209
Baranauskas Antanas 187, 377, 378, 468, 517, 1012
Baranauskas M. 765, 777
Baranauskienė Rimutė 257
Baranovskis Vitalijus 699
Barauskas B. 524, 545, 557
Barčienė Lionė 793
Bardauskaitė Aistė 1067
Bardauskas Dainius 10, 255
Bardauskas Jonas 1067, 1071
Bardauskas Juozapas 197
Bardauskas Jurgis 1067
Barysaitė Džoja Gunda 1211
Barytinis 151
Barkauskaitė J. 1070, 1074
Barkauskaitė Violeta 4, 10
Barlachs Ernstas 1144
Barnatanis Motiejus 195
Baronas Antanas 623
Baronas Gintautas 700, 701
Baronas Jonas 542
Baronas Kazimieras 391, 427, 428, 432, 440, 441, 454, 510, 512, 542–544, 556, 870–872, 874, 1179, 1192
Baronas Povilas-Briedis 615
Baronas Valentinas 256
Baronienė (Žukaitė) Marijona 542
Baronienė Alina 797
Baronienė Danutė 5, 7, 10, 513, 544, 548, 549, 680, 818, 819, 839, 853, 871, 1185
Barskevičienė E. 531
Barškietytė Danutė 200
Bartaševičienė Antanina 801, 804, 817
Bartašiūnas Juozas 612
Bartkaičienė Palma 256
Bartoševskis Jurgis 148
Bartulis Algis 885
Bartulis Eugenijus 245, 423, 483
Bartusevičius Antanas 694

- Bartusevičiūtė Genovaitė 830
 Bartušienė Teresė 804
 Barzdenienė 197
 Barzdenienė Elena 210
 Barzdenienė Ieva 189
 Barzdenienė Ona 198
 Barzdenis Anicetas 197
 Barzdenis Antanas 197, 205, 206
 Barzdenis Edvinas 207
 Barzdenis Jonas 198, 205, 206
 Barzdenis Juozapas 198
 Barzdenis Jurgis 206, 207
 Barzdenis Kazimieras 198
 Barzdenis Kornelijus 207
 Barzdenis Mindaugas 207
 Barzdenis Petras 197, 198
 Barzdenis Povilas 198
 Barzdenis Romualdas 206
 Barzdenytė Adelė 205
 Barzdenytė Elžbieta 198
 Barzdenytė Enrika 207
 Barzdenytė Karolina 206
 Barzdenytė Kazimiera 198
 Barzdenytė Ona 197, 198, 206
 Barzdenytė Paulina 205
 Barzdenytė Rita 207
 Barzdenytė Stefanija 198
 Barzdenytė Uršulė 197
 Barzdžiukas 158
 Barzdžiukas Povilas 901
 Basalykas A. 12, 14, 30
 Basanavičius J. 469
 Baseckas A. 582
 Baseckas Jonas Vilius 714, 718, 719
 Batoras Steponas 138
 Batoras Steponas 630, 642, 662
 Batutienė Dalia 258
 Baublienė Gražina 804, 818, 819
 Baublinskas R. 1076, 1077
 Bausytė 415
 Becker U. 1160
 Bedalis 162
 Begonis Alfonsas 700
 Beinoris Bronius 486
 Beinoris V. 431
 Beinoris Valentinas 874
 Beinoris Vincentas (Vincas) 99, 404, 529
 Bekeris 1073
 Bekevičius Bronius 683
 Beleckas Jonas 479
 Beleckienė Dalia 712
 Beliauskis Juozapas (Juozapas) 387
 Belickas Aušvydas 483
 bendBuzos 972
 Bendžienė (Cironkaitė) Inga 6, 8, 351, 996, 1000, 1001, 1008, 1009, 1198, 1199
 Benediktas XVI, popiežius 239, 535, 544
 Benesevičius Antano 523
 Beniulis S. 496
 Beniuševičienė Stasė 856
 Beniušytė Rita 605
 Berankytė (Ragauskytė) Teresė 191
 Bereslevičius Abraomas 183
 Beresnevičius Aleksandras 458
 Beresnevičius Antanas 404
 Beresnevičius Gintaras 904, 916
 Beresnevičius Virginijus 89
 Berluwski (Bertowski) Ignatijus 368
 Bernadickienė Laima 867
 Bernatavičienė (Kregždaitė) V. 586
 Bernatavičienė V. 582
 Bernatavičius Petras 582
 Bernatonaitė Ona 201
 Bernatonienė (Bačiulytė) Ona 198
 Bernatonis 201
 Bernatonis Adomas 200
 Bernatonis Andrius 201
 Berželis D. 737
 Besekirskas Eugenijus 689
 Bičiūnas Jonas 390
 Bičiūnas V. 558
 Bičiūnas Vytautas 952
 Bieliauskaitė Pranutė 440
 Bieliauskienė (Aleknaitė) Rita 1014
 Bielinis J. 468
 Bielskis F. 958
 Bielūnas Aloyzas 696, 697
 Bielskienė (Skardžiūtė) Ona 625
 Bielskis Antanas 609, 625
 Bielskis Kostas 625
 Bielskis P. 558
 Bikuličius Petras 494
 Biliūnas Jonas 554
 Bimbiris Rimantas 698
 Birbilas Antanas-Baltušis 610
 Birkuvienė O. 1082
 Byronas J. 821
 Birretti Bonaventura 386
 Birutis Šarūnas 838
 Biržiška M. 137
 Biržiška V. 137
 Biškauskas Jonas 608
 Biškauskas Jurgis 1060
 Bitaitis Dalius 255
 Biveinis Audris 857, 868, 870, 872–874, 1191, 1192
 Bizauskas Pranciškus 409
 Bizinienė (Didžiulytė) Elvyra 825, 826
 Bizinienė E. 825
 Blažejovskis Dimitrijus 528
 Blaževičius Andrius 318
 Blaževičius Domininkas 372, 386
 Blaževičius Jonas 858
 Blažys 460
 Blažys Jonas 348
 Blėka Simonas 558
 Blieka Kazimieras 163
 Blieka Motiejus 163
 Blieka Stasys 609, 617
 Bliekas Julius-Beržinis 616, 626
 Blynas Feliksas L. 437–439
 Blynas Gediminas 537
 Blinstrubas Teodoras 415, 567
 Bluijienė A. 127
 Bliumaitė Akvilija 436
 Blombergas Andžėjus 232
 Blondinas L. 676
 Bobinaitė Ieva 5, 7, 87, 667, 668, 1184
 Bočiulienė Virginija 686
 Bočiulis 955
 Bočiulis Alfredas 852
 Bočiulis Algirdas 581, 582, 686, 689–692, 849
 Bočiulis Jonas-Dragūnas 614, 616
 Bočiulis Petras 727
 Bočiulis Petras-Viršila 616, 617, 623
 Bočiulytė Aldona 449
 Bočiulytė Janina 792
 Bočkovas Viktoras 595
 Bogdanas Konstantinas 255
 Bonazzi Liuigi 424
 Boratinis Titas Livijus 635, 663
 Borisevičius Vincentas 492, 495, 523
 Borna Antonius 370, 385
 Borno Antanas 371
 Boruchovičius Zelmanas 183
 Boruta Jonas 423, 424, 483, 493
 Borveinas Isaakas 523
 Boskas Jonas 466
 Bradūnas Kazys 480, 1119
 Bragai 190
 Bragys Adomas 190
 Bragys Stanislovas 190
 Bragūnas Kazimieras 190
 Bragūnas Motiejus 190
 Braknienė Aldona 1087
 Braknytė L. 750, 761
 Braknytė Veronika 394
 Branovskis V. 310
 Braukyla Valdas 439, 850–853
 Brazauskai 986
 Brazauskas 151
 Brazauskas J. 533
 Brazdžionis Bernardas 255, 414, 480, 481
 Brazdžiūnaitė Vida 686
 Braziulis A. 561
 Braziulis V. 561
 Braždžionis Ignatijus 388
 Braždžionis T. 689
 Braženas P. 1141
 Bražiūnskaitė Valerija 402
 Bražiūnas Kęstutis 700
 Breiva (Kreiva) Jonas 389
 Breivienė (Samaitė) Izabelė 198
 Breivienė Irena 804
 Brensztejn M. 212, 991
 Brenšteinas M. 991
 Breskas Bronius 868
 Breskis Kazys 582
 Breskis Pranas 582
 Bričkus Tomas 389
 Briedis Alfonsas 839, 859, 1129
 Briedis Almantas 823
 Bryningas Jurgis 386
 Brizgys Vincentas 541
 Broga Linas 1105, 1107, 1112, 1113
 Brogienė Romana 1107, 1112, 1113
 Bronius Montrimas 200
 Brückner (Brückneris) Wolfgangas 665–667
 Bruknytė Veronika 409
 Brunza Kazys 23, 24, 100, 103, 104, 107, 1170
 Brunzienė (Šilaikaitė) Janina 101
 Brušetovičius Jonas 387
 Bruškis Jonas 348
 Bruzgutaitė Ieva 190
 Bružikas J. 673
 Brzdenytė Pranciška 198
 Bubnys Arūnas 5, 7, 580, 1180
 Bubulienė Daiva 795, 818, 819, 846
 Bucholcas Jonas 227
 Bučys A. 1141
 Bučys P. 236
 Bučys Povilas 235
 Budbergis A. 829
 Budbergis Arvydas 827, 828, 839
 Budreika Eduardas 857
 Budrienė Lilijana 834, 836, 837
 Budrikas Juozapas 69
 Budrys R. 756

- Budriūnas Juozas 697
 Budriūnas Petras 423
 Budvytis Antanas 858
 Būga Kazimieras 552
 Bugailiškiėnė Roma 818, 820
 Bugailiškis Jonas 199
 Bugailiškis Peliksas 785, 786, 789, 932
 Bugailiškis Petras 1029, 1030
 Bugailiškis Petras 208
 Bugailiškis V. 751
 Buinevičiūtė Kotryna 1114
 Buivydas Juozas 800
 Buivydas K. 413, 414
 Bukauskaitė Alvyra 210
 Bukauskas Kleopas 209
 Bukauskas Napalys 210
 Bukauskas Stasys 210
 Bukauskienė (Grinaite) Ona 208
 Bukelskis Egidijus 5, 7, 89, 92, 95, 96, 1169
 Bukėnai 972
 Būkėnas J. 394
 Bukėnas Jonas 1129–1131
 Bukėnas Juozas 1126, 1138, 1141
 Bukėnas Jurgis 581, 786, 821, 1025, 1031, 1190
 Bukėnas Tautvilis 1125, 1126, 1138, 1141
 Bukėnienė Akvilė 456
 Bukėnienė Aldona 826
 Bukienas Juozapas 208
 Bukienas Jurgis 192
 Bukienė Audronė 819
 Bukinienė Danutė 445
 Bukys Algis 700
 Bukys Jonas 1072
 Bukytė Paulina 235
 Bulavas K. 468
 Bulgakas Jurgis 138
 Bulota 415
 Bulotaitė M. 1076
 Bulovas Steponas 622
 Buračas A. 966, 983
 Buračas Balys 703, 892, 924, 928, 935, 938, 941–946, 952, 953, 958, 960, 983, 991, 1013, 1032, 1045, 1047–1049, 1051–1065, 1134
 Burakonis 158
 Burba 151
 Burba Balys 688
 Burba Juozapas 371, 386
 Burbaitė Valė 802
 Burbonis 158
 Burbulis Jonas 952
 Burde Mira 236
 Burkauskas 950
 Burkauskas Vidas 700
 Burkauskienė Bronė 794, 804, 817
 Burkauskienė O. 1087
 Burkšaitienė Laima 1014, 1018, 1030
 Burneika Jonas 466
 Burneika Julius-Tardytojas 622
 Burneikis Bronislovas 486, 487
 Burokas Antanas-Mokytojas 616, 624
 Burokas Juozas 1074
 Burokas Petras 163
 Burskis 150
 Buška Alfredas 714, 715
 Būtaite Neringa 700
 Butė Algirdas 485
 Butėnas Jonas 159, 1076
 Butėnas P. 565
 Buteris Juozas 502
 Butkevičius (Butkiewicz) 220, 1175
 Butkevičius 220
 Butkevičius Aleksandras 378, 379, 515
 Butkevičius I. 958, 959
 Butkevičius J. 718
 Butkevičius Juozapas 220, 367, 385
 Butkevičius Motiejus 369, 385
 Butkevičius Pantalejmonas 387
 Butkus 1010
 Butkus Kazimieras 536, 899
 Butkus S. T. 1144
 Butkus Viktoras 548
 Butrimas A. 996
 Butrimavičius Mikalojus 140
 Butvila Vladas (Vladislovas) 403–405, 524
 Buza Juozas 864
 Buza Petras 969
 Buzaitė Uršulė 409
 Buzas A. 969
 Buzas Juozas 869, 871
 Buzas Juozas 965
 Buzas Petras 952, 965, 970–972, 978, 980, 995, 1197
 Buzas Vaclovas 867
 Buzas Vidmantas 447
 Bžezinskis 174
- C**
 Cemnickienė (Motuzaitė) Vanda 794
 Cesevičius (Usevičius, Uselevičius) 387
 Cesiulytė Ramunė 249
 Chaimovičius Abraomas 183
 Charonas 629
 Chrebtavičius Martynas 141
 Chrebtavičius Teodoras 141
 Chruščiovas N. 731
 Cibulskienė Nijolė 804
 Cibulskytė Stasė 802
 Cicinskas Audrius 218, 226, 228, 818
 Ciemnolenkis Baltramiejus (?) (Ciemno[ę]ki) 223
 Cikaginis J. 527
 Cukuras Vilnis Viktoras 423
 Curbrigenas Peteris Štefanas (Zurbriggen Peter Stephan) 423
 Czajkowski Michał 360
 Czartoryski (Czartoryskis) Adam Jerzy 1173
- Č**
 Čartoriska Izabelė 263, 369
 Čartoryska, kunigaikštienė 190
 Čartoriskienė Eleonora 170, 171
 Čartoriskienė Izabelė 173, 174
 Čartoriskis A. 271
 Čartoriskis Adomas 173
 Čartoriskis Adomas Jurgis 174
 Čartoriskis Adomas Kazimieras 171, 173
 Čartoriskis Frydrichas Mykolas 169, 170
 Čartoriskis Jurgis 173
 Čartoriskis Konstantinas 173
 Čartoriskytė Aleksandra 169
 Čėcinas Adolfas 682
 Čėcinas Juozas 700, 701
 Čėcinas Kristupas 168
 Čėčinėlis 158
 Čėčiškinas J. 680
 Čėčiuovas Leonidas (Čėčiuov Leonid) 497
 Čėjauskienė Laima 818, 820
 Čėkanaitė Liudvika 192
 Čėkuolis Algimantas 851
 Čėlkys A. 688
 Čėlnokovas A. 501
 Čėlnokovas Aristonas 500
 Čėpaitė Eugenija 445
 Čėpaitienė A. 892
 Čėpaitienė R. 1165, 1166
 Čėpas 158
 Čėpauskaitė A. 996
 Čėpė Anicetas 71
 Čėpelis Naglis 685, 686, 690
 Čėplytė J. 419
 Čėpėnai J. ir J. 963, 1196
 Čėpėnas J. 404, 406, 519, 526, 527
 Čėpėnas Juozapas 950, 954–956, 963, 964, 1196
 Čėponis 153
 Čėponis Andriejus 158
 Čėpukonis Vaclovas-Tigras 619, 624
 Čėpulis Pranciškus (t. Kazimieras OFM) 389, 397
 Čėrbulėnas Klemensas 262, 316, 326, 953, 958, 960, 966, 992
 Čėreškaitė Emilija 393
 Čėriaukienė Ona Birutė 717, 718
 Čėrka Juozapas 163
 Čėrkauskas Vladas 697, 700, 702
 Čėrkauskienė (Motiejūnaitė) Onutė 700, 702
 Čėrkauskienė Onutė 702
 Čėrnė Violeta 6, 8, 1089, 1201
 Čėrniai 1174
 Čėrniauskas 573
 Čėrniauskas Saulius 470
 Čėrnienė (Vaidilaitė) Filomena 199
 Čėrnienė Stasė 794, 795, 804, 817, 923
 Čėrnis Jonas 1142
 Čėrnis Adomas 192
 Čėrnis Dangis 211
 Čėrnis Feliksas 208
 Čėrnis Ignas 198
 Čėrnis Jonas 249, 250, 252, 448, 449, 450
 Čėrnis Juozas 256
 Čėrnis Jurgis 208
 Čėrnis Kazimieras 199
 Čėrnis Petras-Špokas 616
 Čėrnis Rimas 199
 Čėrnis Stanislovas 200
 Čėrniūtė Bronė (Bronislava) Birutė 923, 925
 Čėrniūtė Loreta 804
 Čėskauskaitė Laima 252
 Čėsnulevičius (Cesevičius, Čėsnevičius) Aleksandras 389
 Čėtkauskaitė G. 1031
 Čėtkauskaitė Genovaitė 1206
 Čėtkauskas Mantas 846
 Čėapas Z. 872, 873
 Čėapas Zenonas 870
 Čėyba Benjaminas 244
 Čėynšis Jonas 159
 Čėplys Kazimieras 1008

- Čyplys Kazimieras 405
 Čiučkis Paulius 390, 425, 536
 Čiudakova Elena 473
 Čiukildis 158
 Čiulada 161
 Čiuliepienė Laisva 818, 819
 Čiulys Aloyzas 208
 Čiurlianis 161
 Čiurlienė Palmira 447
 Čiurlionis M. K. 966, 991
 Čiurlionytė J. 1046
 Čiurlionytė Jadvyga 1045, 1057
 Čiurlys 207
 Čiurlys Aloyzas 208
 Čiurlys E. 863, 865, 868, 869
 Čiurlis Eugenijus Petras 860
 Čiurlys Jonas 208
 Čiurlys Kazimieras 208
 Čiurlytė Aldona 413, 1062, 1071
 Čiurlytė Domicelė 208
 Čiurlytė Elžbieta 208
 Čiurlytė Emilija 208
 Čiurlytė Julijona 208
 Čiurlytė Ona 208
 Čiurlytė Uršulė 208
 Čiurlytė Valerija 208
 Čivas Mykolas 159
 Čivonis 158
 Čižauskas (Polinauskas) Vladas (VI.) 341, 343 426, 507, 1179
 Čižiūnas Eugenijus 702
 Čižiūnienė Vida 702
- D**
 Dačinskienė Vilija 1022, 1024
 Dagelis A. 733, 734, 824, 825
 Dagelis Alfonsas 824, 839, 1190
 Dagilis Juozapas 540
 Dagys Jonas 950, 952–954, 961–963, 965, 969, 1196
 Dagys Karolis 951
 Dagys Vladas 714, 718, 719
 Dagytė E. 1031
 Dailidė Juozas 688
 Dalindienė (Montrimaitė) Juozapota Febronija 199
 Dambrauskaitė 414
 Dambrauskas Adomas Jakštas-Aleksandras 1119
 Dambrauskas Aleksandras 972
 Damidavičius Juozas 585
 Daminauskaitė V. 1027
 Daminauskaitė Valerija 1013, 1015, 1044
 Daminauskienė Veronika 1013, 1015, 1027, 1044
 Damušis A. 528
 Danienė Audronė 836
 Danyla Jonas 245
 Danilovas 174
 Dapšiai 994
 Dapšys Jonas-Viršaitis 616
 Dargis S. 248
 Daubaras Mantas 124
 Dauderis Julius 587
 Dauderis Kristupas 163
 Dauderiūkštis Paliulis 163
 Daugailis J. 527
 Daugnora L. 705
 Daugudis V. 120, 704
 Daugulis 1056
 Daukaitė Genė 438–440, 445, 447, 448, 450
 Daukaitė Zita 122
 Daukas (Dobkiewicz) Konstantinas 201
 Daukas Aleksas-Onytė 616, 617
 Daukas Vladas-Onytė 614
 Daukša Audrius 852, 864, 868–870, 1192
 Daukša Juozapas 367, 369, 373, 374, 385
 Daukšienė (Totorytė) Lina 1042–1044
 Daunoravičienė (Žuklytė) Gražina 1014
 Daunoravičienė Regina 996, 1008–1010
 Davidovičius J. 388, 389
 Dečkuvienė Uršulė 409
 Dėdinas 410
 Dėdynas V. 966
 Degon Irma 236
 Degutytė Janina 471
 Deksniai 994
 Deksnys A. 527
 Deksnys Vincas-Ramunis 622
 Deleba Juozas 688
 Delinda Antanas 199
 Delinda Juozapas 199
 Delinda Kazimieras 199
 Delinda Kęstutis 199
 Delinda Kleopas 199
 Delinda Paulius 199
 Delinda Pranciškus 199
 Delinda Vladislovas 199
 Delindaitė Ona 199
 Delindienė Febronija 199
 Delindos 199
 Delininkaitis 381
 Dembinskas Johanas 384
 Demontavičius Tomas 318
 Dervinskas E. 696
 Deščerienė (Saluškaitė) Barbora 1013, 1025, 1026
 Dešrienė Ksavera 878, 879, 882, 888, 889, 919, 924
 Dešrienė Laimutė 804, 814, 818, 819
 Dešrys 158
 Dešrys Jurgis 163
 Devainis P. 585, 588
 Deveikis Jonas 379, 389
 Devenis 150
 Dičkus Vincas 433, 625
 Dičpetris A. 413
 Didelytė Gražina 477
 Didžiariekienė Genovaitė 601
 Didžiariekis Antanas 601
 Didžiulienė Liudvika 377, 378
 Didžiulienė Liudvika-Žmona 517
 Didžiulis S. 378
 Didžiulytė Rita 445
 Dielininkaitis Jonas 381
 Digrys Leopoldas 482
 Dilienė Veronika 554
 Dilys A. 760
 Dilka Vincas 466
 Dimorius Steponas 150
 Dimša Petras 812
 Dyra Jurgis 168
 Dirdos 1137
 Dirvelė Augustinas 408
 Dirvenauskas Stanislovas 198
 Dirvianskis Mykolas 386
 Dirvonkis Mykolas 372
 Dobrickai 994
 Dobrickas (Romas) Romualdas 432, 443, 548, 860
 Dobroliubovas Nikolajus 787
 Dobrovolskis Antanas 857, 868
 Dolgorukovas Mikalojus 176
 Domaitis 462
 Domarkas V. 594
 Dombrovskis Vladislovas 388
 Doras V. 552
 Dorogmak Liudvikas 371
 Dorogman Liudovicus 370
 Dorogmanas (Dorogmakas) Liudvikas 385
 Dorohostaiskis Kristupas Manvydas 153
 Dorohostajski Krzysztof 1172
 Douillet J. 527
 Dovainis Povilas 609
 Dovydas Jonas 1029
 Dovydas Povilas 1071
 Dovydas, karalius 223
 Dovydenienė Inga 819
 Drąsutis Vladas Adomėlis 871
 Drazdauskas Antanas 373
 Drazdytė Angelė 800
 Drazdowski (Strazdelis Antanas), (Strazdas A.), (Strazdas Antanas), Antonius arba Drozdovskis, Antonijus Strazdas, Antanas
 Drodzowski 251, 367–373, 385, 413, 454, 468, 516, 1012
 Drėmaitė M. 733
 Driskius Klaudijus 1212
 Driskiuvienė Živilė 10
 Dryzavicz Maceij 516
 Dryženikas (Dryževičius) Juozapas (Juozapas) 371, 385
 Dryževičiaus Motiejaus 371
 Dryževičius Juozapas (ar Motiejus) 368
 Dryževičius Juozapas (Juozapas) 367, 370, 371
 Dryževičius Matas Ignas 364, 514
 Dryževičius Motiejus (Dryzewicz Mathias) 190, 367, 370, 371
 Dryževičius Motiejus Ignas 384
 Drožalinas Rimvydas 685, 686
 Dručkutė Genovaitė 4, 6, 8, 10, 1125, 1203
 Druskytė Stasė 799
 Dubikaltienė Aira 4, 6, 8
 Dubindrytė Kotryna 439
 Dubindrytė Veronika 439
 Dubinskas Mečislovas 447
 Dubrindys A. 415
 Dubrindytė Ona 801
 Dūda 158
 Dūda A. 867
 Dūda Alfonsas 1074
 Duda Bonifacas-Pisorius 622, 626
 Duda Jonas 626
 Dūda Jonas 697, 702
 Duda Jonas-Sarkis 616
 Dūdaitė D. 866
 Dūdaitė Stasė 411
 Dudėnas Kazimieras 255, 257
 Dūdienė Akvilė 711
 Duksa Z. 628
 Dulaitienė (Glemžaitė) Elvyra 565, 703, 710, 722, 786, 788, 789, 892, 916, 928, 1045, 1047–1049, 1059, 1062, 1063, 1067, 1102, 1013

Dūlia 158
 Dulkinas A. 774
 Dulkys 158
 Dulksnienė Veronika 456
 Dulksnys 463
 Dulksnys Juozas 456
 Dulksnys Kazimieras (Kazys) 390,
 422, 423, 455–465, 533, 555, 557
 Dulksnys Povilas 456
 Dulksnytė Adelė-Motinė 617
 Dulskis Gasparas (Kasparas) 264,
 369, 372, 374, 375, 386, 509
 Dulskis K. 461
 Dulskis Motiejus Antanas 384
 Dumalakas 206
 Dumalakas Arūnas 206
 Dundulienė (Pukytė) Paulina 493
 Dundulienė Pranė 928, 929, 932,
 941, 942
 Dundulis Bronius 161, 162, 411,
 489, 492, 493
 Dundulis Juozas 617
 Dundulytė Albina 617
 Dundulytė Bronė-Blondinė 617
 Dzindziliauskas Vytautas 259
 Dzundzelaitytė Julija 494

E

Eduardas Vaišnoras 546
 Eglitės Zigfridas 502
 Eidimtas Adolfas 496
 Eidukaitė 414
 Eidukaitė Barbora 532
 Eidukaitienė (Širvinskaitė) Vytautė
 471, 480, 558
 Eidukas E. 519
 Eidukynas Juozas 461
 Einorienė Malvina 699
 Einorienė Regina 836
 Einorienė Vitalija 685
 Einoris Arvydas 686
 Einoris Jonas 686
 Einoris P. 783
 Elijašovičius Izraelis 183
 Elisonas Jurgis 785
 Elisonienė Jadvyga 246
 Elizarovas Stepanovas 502
 Ellertas 244
 Elskienė (Aleknienė, Mackevičiūtė)
 Ona Vilhelma 880, 882, 884–886,
 889, 1019, 1021, 1022, 1024, 1026,
 1029–1033, 1036, 1038–1040,
 1042–1044, 1077, 1199
 Endziulaitis V. 1115
 Ereminas Feliksas 390, 402, 420,
 522–524
 Ermanytė I. 1096
 Ernestas 439
 Eugenijus Šaltis 1065
 Ezrachovičius Pranas 682

F

Faifka 571
 Feinbergas Samsonas 568
 Fertizas Petras 587
 Filipšenas Marsilijus 640
 Firkovičius R. 271
 Francevičius Ivanas 379
 Franckevičius Ipolitas 590, 769,
 998, 1099
 Frankas C. 480
 Fraže Juzefas (Fraget Józef) 360

Frydrichas Vilhelmas 642, 657,
 663, 664
 Furmanovskis Lipa 574

G

Gabaliauskas Stasys 411
 Gabnienė Bronė 700
 Gabnienė Marija 794, 804, 817
 Gabnys Vincas 697
 Gabrėnaitė Marijona 191
 Gabrenaitė Ona 192, 203
 Gabrėnaitė Pranciška 192
 Gabrėnas (Gabras) Georgius 191
 Gabrėnas (Grina) Paulius 189
 Gabrėnas 954
 Gabrėnas Adomas 192
 Gabrėnas Adomas 968
 Gabrėnas Jonas 702
 Gabrėnas Juozapas 192
 Gabrėnas Juozas 194
 Gabrėnas Jurgis 1071
 Gabrėnas Jurgis 191, 192
 Gabrėnas Kostantas 952, 953, 961,
 962, 992
 Gabrėnas Kostas 521
 Gabrėnas Motiejus 191
 Gabrėnas Povilas-Romutis 616
 Gabrenas Pranciškus 192
 Gabrėnas Silvestras 191, 192, 194
 Gabrenas Silvestras 192
 Gabrėnas Stanislovas 191, 192
 Gabrenas Stanislovas 192
 Gabrėnienė 1174
 Gabrėnienė Anastazija 968
 Gabrėnienė Domicelė 194
 Gabriūnelis Petriukas 163
 Gadlevskis Antanas 387
 Gafanovičiūtė Ida 590
 Gaidymaitė Emilija 504
 Gaidimauskas Jaronimas 696, 702
 Gaidimauskas Petras 116, 117
 Gaidimauskas Tautvilis 695, 697
 Gaidimauskienė Kazimiera (Kazė)
 247, 248, 700
 Gaidimauskienė Kazimiera 570
 Gaidulionis Linas 685, 686
 Gaigalas 13
 Gaigalas A. 11, 14
 Gaigalas P. 696
 Gaigalas Petras 695–697
 Gailevičius Povilas 387
 Gailienė Bronė 798
 Gaižauskaitė Jūratė 702
 Gaižauskis 263
 Gaižutis Algirdas 1158
 Gakas Algimantas 208
 Gakas Bronius 208
 Gakas Ignas 208
 Gakas Vilius 208
 Gakienė (Pakarklytė) Julijona 208
 Galaunė P. 949, 950
 Galaunė Paulius 1117
 Galinaitis 462
 Galinaitis V. 581
 Galinienė Aldona 860
 Galinis Albertas 700
 Galvanauskas 151
 Galvanauskas Petras 839
 Galvanauskienė Nida 818, 819
 Galvydis Balys 401
 Galvydis Steponas 421, 531
 Galvonas Vytautas 838
 Garastas Antanas 1074

Garbauskas J. 625
 Garbauskas Julius-Aitvaras 624
 Garnevičiūtė Rimutė 6, 8, 891, 914,
 916, 1193
 Garsonas R. 1072
 Garška Juozapas (Juozas) 390, 405,
 409, 418, 420, 510, 529–531
 Gasiūnas Algirdas 872
 Gasiūnas S. 122
 Gasiūnas V. 670
 Gasparionis Peliksas (Feliksas)
 1050, 1073
 Gasparionienė Irena 257, 818, 820
 Gasperavičienė Auksė 4, 10
 Gaškaitė N. 593, 607, 625
 Gaušienė Marija (Marytė) 830, 839
 Gavėnas 158
 Gedyminas Vincentas 370, 385
 Gedminaitė Kotryna 252
 Gedminas Martynas 717
 Gedvilas M. 765
 Gegevičienė Genovaitė 871, 872
 Gegužis 161
 Geider Asia 605
 Gelažius Jonas 857
 Geležienė M. 1087
 Genepas A. 884, 876, 910, 917
 Genys Petras 860, 863
 Genytė D. 213
 George'as F. 249
 Gercenas Aleksandras 787
 Geršonas 588
 Geršūnas Izraelis 581, 581
 Gervytė D. 556
 Giedraitis 139
 Giedraitis Juozas 438
 Giedrinė Rūta 892
 Gierva Kazimieras 199
 Gildutis Mantas 714, 716, 718
 Gylienė (Vaicekauskaitė) Janina
 792
 Gylis 792
 Gylis Juozas 583, 584, 587
 Gylis Petras 158
 Gylis V. 585
 Gimbutienė (Alseikaitė) Marija 902,
 903, 911, 913, 916
 Gimbutis Stasys-Tarzanas 619
 Gimbutytė Anelė 555
 Gimžauskas Jonas 427, 434, 435,
 450
 Gindrėnas 197
 Gineika Juozas 514
 Gineyko Juozapas Kajėtanas 384
 Gineitytė Ona 527
 Giniatas Juozas 490
 Giniūnienė Asta 666, 679
 Gintautas 500
 Gintautas Albertas 494
 Gintautas P. 585
 Gintylevskis Domininkas
 (Dominykas) 372, 386
 Ginzburgas 590
 Ginzburgas Vulfas 582
 Girdėnas Vacys-Lakūnas 610
 Girdzijauskaitė Dalia 205
 Girdzijauskas J. 516
 Girdzijauskas Juozas 369
 Girdzijauskas Vytautas 205, 479
 Girdzijauskienė (Žiurlytė) Paulina
 205
 Girdžiūnas Stepas-Gegužis 609, 610
 Girynias Jerzy 190

- Girininkas A. 124, 705
 Girininkienė Vida 1212
 Girmiūtė Julijona 194
 Giżycki J. M. 212
 Gižinskas Leonardas 383, 389
 Glazorovičius 371, 385
 Glemža J. 789
 Glemža Jonas 788, 1016
 Glemža Mykolas 788
 Glemžaitė (Michalina) Mikalina 788, 789, 1013, 1014, 1020, 1102
 Glemžaitė 895, 896, 902, 912
 Glemžaitė Stefanija 590, 788, 789, 1013–1016, 1020, 1025, 1029, 1044, 1048, 1053, 1056, 1102
 Glemžaitės S. ir M. 1027
 Glemžienė (Simonavičiūtė) Ona 1012–1015, 1044
 Glemžos 1012, 1044
 Glinskis Vincas 1071
 Gnižinskaitė Stasė 714, 715, 718
 Gocentas Vytautas 1212
 Godlevskis Vladislavas 168
 Gogelis Antanas 610, 613
 Gožiškis Jokūbas 366, 367, 384
 Gokaitė Benigna 434
 Gokaitė Genovaitė 434
 Gokaitė Irena Cecilija 434
 Gokaitė Stefanija 513, 549
 Gokas Albinas 434, 435, 513, 549
 Gokus Stasys 685, 686
 Goldina Zeldā 580
 Goldinas Jakitalas 580
 Golicynas Nikolajus 500
 Golumberas Abramās 571
 Gorbačiovas Michailas 488, 847, 864, 866
 Gorkis M. 750
 Gosevskis 366
 Gosievskis Aleksandras Korvinas (Gosiewski Aleksander Korwin), Korvinas Gosevskis Aleksandras (Korvin-Gosievskis Aleksandras) 153, 154, 262, 365, 366, 1172
 Goštautaitė Janina 702
 Gothardas Ketleris 633
 Grabytė Jūratė 424
 Graičiūnai 1110, 1111
 Graičiūnaitė Agota 1105, 1202
 Graičiūnaitė Albina 235, 245
 Graičiūnaitė Monika 245
 Graičiūnas 590, 585
 Graičiūnas Andrius Liucijonas 789
 Graičiūnas Jonas 788
 Graičiūnas Vytautas Andrius 1108, 1110–1112, 1114, 1120
 Graičiūnienė (Babickaitė) Unė (Uršulė), (Une Baye) 10, 1105–1118, 1255, 1256
 Grakauskai 258, 319
 Grakauskienė A. 236
 Grauzinis Algirdas (Algis) 750, 751, 754, 756, 763, 775, 847–850, 852–854, 856, 857, 859, 862–865, 874, 1143, 1191, 1192
 Gražina 437, 438
 Gražys 158
 Gražys Juozapas 465
 Greičiūnas Algirdas 608
 Greičiūnas P. 584–586, 588
 Greičiūnas Petras 581
 Greičiūnas Stasys Algirdas-Konduktorius 617
 Greičiūnas Vytautas 521
 Greičiūnas Vytautas-Daktaras 608, 613, 615, 617, 622, 623, 624
 Greičiūnienė (Vaitiekūnaitė) Elzė 1025
 Greičius Virginijus 685–687
 Greimai 1100, 1104
 Greimaitė Gražina 1099, 1101
 Greimas Algirdas Julius 6, 8, 10, 929, 1098–1104, 1157, 1201, 1202, 1255, 1256
 Greimas Romualdas 1100
 Greimienė (Mickevičiūtė) Konstancija 1098–1101
 Griazevas 680
 Grybauskaitė Dalia 44, 1212
 Grybkauskas S. 733
 Grickievičius Motiejus 386
 Gričaitė Dalia 211
 Gričas Boleslovas 210
 Gričas Romualdas 211
 Grigaičiai 1126
 Grigaitis Valentinas 138
 Grigalavičienė E. 704, 705
 Grigaliūnaitė Danutė Elžbieta 249
 Grigaliūnas Antanas 390, 426, 512, 531, 540
 Grigaliūnas Mykolas 529
 Grigaliūnienė Rita 449
 Grigas 153
 Grigas Gasparas 207
 Grigas Juozas 1029
 Grigas Napalis 1050
 Grigas Robertas 481, 482
 Grigas Romualdas 1212
 Grigienė Vigelija 42
 Grigienė (Baltušytė) Salomėja 1130, 1137
 Grigonis Matas 461
 Grilauškaitė Elvyra 117
 Grilauskas 117
 Grimovičius S. 497
 Grina Adomas 196, 197
 Grina Aleksandras 194
 Grina Alfonsas 196, 211
 Grina Algirdas 196
 Grina Andrius 194
 Grina Anicetas 197
 Grina Antanas 188, 196, 197
 Grina Antanas Kęstutis 202, 211
 Grina Baltramiejus 189, 194, 195, 197
 Grina Feliksas 201–203, 205, 206, 208, 210, 211, 1174
 Grina Galina 4, 10
 Grina Gediminas 5, 7, 187–189, 195, 196, 201, 202, 211, 1173
 Grina Jonas 188, 189, 194, 195, 197, 201, 202, 205, 207
 Grina Juozapas 188, 189, 197, 200, 201, 203, 208
 Grina Juozas 196–198, 202
 Grina Jurgis 194, 195, 197, 208, 209, 1174
 Grina Karolis 201
 Grina Kazimieras 190, 196, 201–203
 Grina Kristupas 163
 Grina Laurynas 194
 Grina Mikas 202
 Grina Mykolas 197, 201
 Grina Motiejus 194
 Grina Napoleonas 208
 Grina Paulius 189, 195, 197, 201, 202
 Grina Petras 202, 207
 Grina Petras Alfonsas 201
 Grina Povilas 196, 197
 Grina Pranas 197
 Grina Pranciškus 196, 197, 199, 206
 Grina Simonas 204
 Grina Tomas 202
 Grina Vytautas 196, 197
 Grina Vitoldas 197
 Grinaitė 414
 Grinaitė Albina 196
 Grinaitė Anelė 195, 196, 197
 Grinaitė B. 414
 Grinaitė Domicelė 197, 200, 201, 208
 Grinaitė Elytė 202
 Grinaitė Elžbieta 197, 201, 208
 Grinaitė Emilija 197, 201, 207
 Grinaitė Genovaitė Birutė 196
 Grinaitė Grasilda 201
 Grinaitė Ieva 194
 Grinaitė Ilona 202
 Grinaitė Karolina 197, 201
 Grinaitė Kotryna 190
 Grinaitė Marijona 196, 201, 209
 Grinaitė Ona 197, 201, 205, 207
 Grinaitė Ona Emilija 208
 Grinaitė Palmyra 197
 Grinaitė Rozalija 196
 Grinaitė Stasė 196
 Grinaitė Teofilija 196
 Grinaitė Ursulė 196
 Grinaitė Uršulė 195, 201
 Grinaitė Vanda 197
 Grinaitė-Barzdenienė Ieva 210
 Grinas Petras Alfonsas 196
 Grincevičienė Teofilė 239
 Grinevičius Martynas 140
 Grinienė 207
 Grinienė Domicelė 194
 Grinienė Emilija 197
 Grinienė Eufemija 201, 203
 Grinienė Grasilda 202
 Grinienė Ieva 205
 Grinienė Konstancija 194, 195, 203, 204
 Grinienė Liudvika 196, 204
 Grinienė Teklė 197, 202
 Grinienė Viktorija 196
 Grinievich I. 337
 Grinos 200, 1173, 1174
 Grišinas 500, 502
 Grišinas O. 595
 Gritis B. 210
 Grobovas Alfonsas 798
 Grobuvienė (Steponavičiūtė) Marijona 917
 Grosvalds I. 337
 Grubinskas Eugenijus 798
 Grubinskienė Stasė 804, 817
 Grucė 414
 Grucė Romualdas 792
 Grucė Vincas 695, 700, 702
 Grunskis E. 593, 595, 596, 599
 Grunskis T. 1161
 Gruodienė Konstancija 1067
 Gruodis Jonas 1067
 Gruodis Stasys 459
 Gruodytė Valerija 863
 Grušas Vincentas 505
 Gruzbardis Gruzbarzdis 497, 500

- Gružauskienė (Puodžiūnaitė) Elena 495
 Gucevičius Laurynas Stuoka (Stuoka-Gucevičius Laurynas) 122, 192, 194, 234, 251, 274, 316, 321, 448–450, 452, 471, 543, 562, 736, 790, 824, 857, 866, 1069, 1098, 1100, 1142, 1146
 Gudaitė Justina 199
 Gudaitis Vytautas 807
 Gudas Fabijonas 504
 Gudas Teofilis-Eskimas 614, 616, 617, 619, 623, 624
 Gudavičius 459
 Gudeliėnė (Kalvelytė) Regina 1138
 Gudeliėnė R. 1130
 Gudelis 724
 Gudelis 884
 Gudelis Antanas 583
 Gudelis Jonas 1012, 1056
 Gudelis Kazimieras 163
 Gudelis Petras 1138
 Gudelis Rimantas 251, 255, 384, 392, 447, 510, 824, 914
 Gudelytė Jūratė 1138
 Gudienė (Černiūtė) Vlada 794
 Gudonis 158
 Gudonytė Stasė 697
 Gulbinas Karolis 418
 Gulobinas 389
 Guntulis Aloyzas 689
 Guoba Antanas 683
 Guoba Jonas 683
 Guoba V. 582
 Guobienė Danutė 804
 Guobys A. 558
 Gūra Danielius 205
 Gurkys S. 582
 Gurklėnė Juozapota 205
 Gurklys 899
 Gurklys Anicetas 205
 Gurklys Baltramiejus 204
 Gurklys Dominykas 205
 Gurklys Jonas 205
 Gurklys Julijonas 189, 204
 Gurklys Juozapas 205
 Gurklys Paulius 205
 Gurklys Povilas 847–850, 853, 852, 874, 875, 1191
 Gurklys Stanislovas 205
 Gurklys Stasys 792
 Gurklys Stasys-Nagaika 625
 Gurklytė Elžbieta 205
 Gurklytė Emilija 205
 Gurklytė Magdalena 205
 Gurklytė Ona 205
 Gurklytė Paulina 205
 Gurkšnys Rytis 483
 Gurvičius Jakovas 680
 Gusevičienė Palma 247, 248, 697, 700
 Gusevičius Povilas 697
 Gustavas II Adolfas 631, 633, 635, 636, 638, 640, 641, 646, 647, 649, 651, 656, 660, 661, 663, 664
 Guščius A. 528
 Gutauskaitė M. 413
 Gutauskaitė Stasė 118
 Gutauskas Jonas 390, 412, 417, 525, 526, 529
 Gutauskas Klemensas 270, 248, 265, 341, 346, 348, 364, 383, 391, 423, 426–431, 433, 435, 436, 438–441, 445, 446, 454, 470, 510, 512, 515, 539, 541–549, 552–556, 860, 1179
 Gutauskas Vilmantas 248, 441, 449
 Gutautas Bronius 435, 437
- ## H
- Hahn W. 668, 678
 Heinė Heinrichas 1153
 Hirša Hiršut A. 581
 Hiubentalis (Hübental) 582
 Hlaskis Augustinas 318
 Hofmanas G. 680
 Hofmanas Otas 337
 Hopkinsas Arthuras 1109
- ## I
- Iglonis 151
 Ignatavičius I. 593–595
 Ignatjevas S. 599
 Ilgenevičius Juozapas 386
 Ilgutis 151
 Ilskis Jonas 466, 558
 Inčiūra 990
 Inčiūra A. 588
 Inčiūra Antanas-Ulonas 616
 Inčiūra Feliksas 203
 Inčiūra Kazys 99, 100, 481, 1170
 Inčiurienė Genė 918, 920, 921, 925
 Indilas Baltras 418
 Indreika Gediminas 199
 Indreikienė (Delindaitė) Kazimiera 199
 Indreikienė Kazimiera 199
 Indrelienė Ona 793, 794
 Indreliūnas 153
 Indriulienė Bronislava 1021, 1022
 Indriūnas Juozas 391, 429, 440, 441, 554
 Indrulienė 163
 Indrulionis Petras 163
 Inevičius P. 791
 Inokentijus XI, popiežius 629
 Isokaitė Teofilė 197
 Isokas G. 18
 Išaronis Stanislovas 140
 Ivanauskaitė V. 1039
 Ivanauskas Eugenijus 128, 130, 627, 629, 636, 647, 663
 Ivanauskas Tadas 23, 103
 Ivanauskienė Jovita 201
 Ivanavičius (Ivanovičius) Andriejus 374, 377, 387
 Ivanavičius (Ivanovičius) Andriejus 509
 Ivanovas Jaslifijus 587
 Ivanovas Jonas 587
 Ivanovičius Elijus 141
 Ivanovičius Gelijašas 141
 Ivanovskis Tadas 537
 Ivinskis Antanas 480
 Iwazskiewicz J. 174
- ## J
- Jablonskas Romusis 683, 685, 686
 Jablonskis J. 469
 Jablonskis K. 156
 Jacevičius Jonas 378, 388
 Jachilevičius Nochumas 575, 581, 580, 682
 Jachimec Pavlas 550
 Jackevičienė (Petrauskaitė) Ona 617
 Jackevičienė Teodora 237
 Jackevičius 197
 Jackevičius Juozas 197
 Jackevičius Valerijonas-Valteris 617
 Jackevičiūtė 197
 Jackevičiūtė Elena 469
 Jackevičiūtė G. 1127
 Jadviršis (Juodviršis) Petras 388
 Jadviškis Jonas 140
 Jakas P. 460
 Jakovičius 387
 Jakšas Tamošius 163
 Jakšys Juozas 1066, 1073
 Jakšys Mantas 685, 686
 Jakšys Vladas 1075
 Jakšaitė Marijona 204
 Jakštas Jonas 711
 Jakštas Lionginas 1029
 Jakštas-Dambrauskas Adomas 1105, 1119, 1122
 Jakštonis J. 698
 Jakštonis Jonas 163
 Jakštonis Vladas 697
 Jakubauskaitė Stasė 411
 Jakubėnas Algis 447
 Jakubkaitė Emilija 1002, 1003
 Jakubonis 153
 Jakulytė-Vasil M. 590
 Jakutienė Anelė 1101
 Jakutis 786
 Jakutis Jonas 343–346, 348, 381, 711, 1100, 1101, 1179
 Jakutytė Danė 235
 Jakutytė Felicija 343, 1099, 1100–1102
 Janavičius Matulis 140
 Jančiai 1132
 Jančienė Marijona 446
 Jančytė Anusia 163
 Janeliauskas Rimantas 1014
 Janeliūnas Eugenijus 255
 Janeliūnienė N. 249
 Janeliūnienė Nida 252
 Janilionis Petras 1071
 Janiūnas A. 414
 Jankauskas Bronius 683
 Jankauskas Domas 825, 839
 Jankauskas Juozas-Pilsudskis 616, 624
 Jankauskas K. 770
 Jankauskas R. 123, 124
 Jankauskas Ričardas 987
 Jankauskas Vaclovas (Mečislovas)-Musolinis 616
 Jankauskas Vaclovas-Amerikonas 616, 617
 Jankauskas Vidmantas 33, 174, 192, 201, 213, 343, 480, 511, 516, 517, 525, 559, 560, 693, 696, 699, 706, 726–728, 788, 810, 811, 826, 950, 1014, 1085
 Jankauskas Vladas 698
 Jankauskienė Edita 5, 7, 607, 608, 1182
 Jankauskas Juozas-Pilsudskis 623
 Jankelevičius Leiba 183
 Jankevičienė Algė 262
 Jankevičius 388, 390, 499, 500
 Jankevičius Balčius 140
 Jankevičius Domas 1100
 Jankevičius Juozas 209, 521
 Jankevičius Justinas 1099
 Jankevičius Mykolas 202
 Jankevičius P. 543
 Jankevičius Petras 207

- Jankevičius Povilas 392, 428, 546
 Jankevičius Rimvydas 843, 844, 846
 Jankevičiūtė 412
 Jankevičiūtė Agota 202
 Jankovskis Ambrozijus 386
 Jankūnas Gediminas 249, 250, 252, 392, 443, 452–454, 507, 508, 510, 534
 Jankūnas Jonas 249
 Jankus Martynas 1122
 Jankutė Nijolė 101, 1170
 Janonis Baniulis 140
 Janonis Kostas 688
 Janonis Stanislovas 158
 Janovičius Česlovas 369, 385
 Jansonas 553
 Janulevičiai 515
 Janulevičius Stanislovas 337, 338, 374, 379, 380, 389, 510, 515
 Janulionis 153
 Janulionis Antanas 1077
 Janulionis Lionginas 1077
 Janulionis Vitalis 1077
 Janulis Alfonsas-Papartis 616
 Janulis Algirdas 696, 697
 Janulis Juozas 423
 Janulis Laurynas 252, 253
 Janušaitis Petras 419
 Janušauskas Antanas 686
 Janušauskas J. 590
 Januševičius Povilas 800
 Janušys Domas 587
 Januška Pranas 608
 Januška Steponas 197
 Januškaitė Laisvutė 804
 Januškaitė Marijona 200
 Januškevičius Alanius 369, 385
 Januškevičius Vytautas 586, 609
 Januškienė Albina 246, 247, 250
 Januškienė D. 241
 Januškienė Ona 197
 Janušonienė Jolita 812, 813, 818, 819
 Janušonis Vaidas 853, 863
 Januvišienė Genovaitė 879, 881, 883, 886–888
 Jaras M. 531
 Jarašiūnaitė A. 1074, 1076, 1077
 Jarašiūnas Alfonsas 457
 Jareckas Bronius 378, 517, 1008
 Jareckas Kazys-Kurkinas 616
 Jarmalavičius J. 551
 Jarockis R. 126
 Jarutis Jonas 839, 853, 860
 Jasaitis Algimantas 805, 919, 924, 1130
 Jasad Petras 494, 500
 Jaselskis Adomas 387
 Jasėnas Justas 257, 393, 448, 449, 470, 532, 557, 561, 839
 Jasėnas Kazimieras 561
 Jasinskis Juozapas 406
 Jasinskis V. 269, 683
 Jasinskis Vytautas 432, 452
 Jasinskis Vladas 582, 829, 830, 839
 Jasinskienė A. 761
 Jasinskienė Birutė 453
 Jasinskis Juozapas 404, 405
 Jaskūnaitė O. 352
 Jašinskis 499
 Jatulis Jonas 467
 Jaugelis 148
 Jaunevičius Martynas 140
 Javaitis Juozas 1018
 Jazokas K. 868, 870, 873, 1191, 1192
 Jazokas Vladas-Petraitis 609, 610
 Jazokienė Genutė 446
 Jechilevičius Joselis 569
 Jėčius Eugėnijus 256
 Jėčius Gediminas 695
 Jėčius J. 204
 Jėčius Kazys 788, 821
 Jėčius Mykolas 167
 Jėčius Pranas 245
 Jėčius Vincas 615
 Jėčius Vytautas 256
 Jėčiūtė Emilija 788
 Jėčiūtė Marė 788
 Jėčiuvienė Roma 717, 718
 Jedunovas Jakovas 595
 Jefimovas Dmitrijus (Efimov Dmitrij) 497
 Jefremovas P. 598
 Jereckas 1010
 Jermalavičius 151
 Jeronimas Paškauskas 386
 Jevreinovas Nikolajus 1109
 Jevsejovas Valerijus 251
 Jewish 1180
 Joachim Vilenskis 386
 Jocs Stanislovas 493
 Jocius Rimantas 257, 453
 Jofaitės 573
 Jogailaitis Kazimieras (Casimir IV) 1183
 Jogėla Vytautas 1000
 Jokantaitė Kristina 192
 Jokantas Antanas 582, 1012, 1056
 Jokantas G. 582
 Jokantas Juozapas 199
 Jokantas Kazimieras 796
 Jokantienė Vanda 920, 921, 923
 Jokūbaitis Mikas 140
 Jokūbaitis Steponas 140
 Jokūbonis G. 1127
 Jonaitis Stanislovas 9, 365, 563
 Jonas Albertas 639, 641, 656, 662, 664
 Jonas Kazimieras (John II Casimir Vasa) 1183
 Jonas Kazimieras 642, 647, 663, 664
 Jonas Kazimieras, karalius 156, 635
 Jonas Morkūnas 559
 Jonas Paulius II, popiežius 423, 432, 444, 464, 480, 531, 541
 Jončys F. 414, 415
 Jonynas Vytautas Kazimieras 1141
 Jonys Jonas 478
 Jonušaitė Sonata 4, 10
 Jonušas Petras 4, 10, 1212, 1217
 Jonušienė (Balčiūnaitė) Ona 1042
 Jonušienė (Stančikaitė) Emilija 1018, 1030
 Jonušienė Aldona 834, 837
 Jonušienė Emilija 1018, 1044
 Jonušienė Irena 871
 Jonušienė O. 1043, 1044
 Jonušienė R. 553
 Jonušys 414
 Jonušis 723
 Jonušytė Alva 122
 Jonušytė Aušra 4–8, 10, 41, 44, 88, 98, 106, 120, 121, 124, 212, 221, 257, 362, 451–453, 518, 527, 541, 544–546, 557, 562, 563, 565, 576, 577, 581, 584, 589, 592, 594, 596–603, 694, 711–713, 715–717, 719, 720, 810, 860, 875, 930, 965, 966, 969, 970, 972–975, 977–982, 986–988, 992, 996, 999, 1001, 1080, 1101, 1124, 1139, 1181, 1256
 Jonuška B. 698, 826, 828, 843
 Jonuška Bronius 826, 829, 842, 871
 Jonuška Kazimieras 163
 Jonuška Paulius 697
 Jonuška Vytautas 800
 Jonuška Vladas 250, 256
 Jonuškaitė Vanda 700
 Jonuškienė Genė 793
 Jonuškienė Vlada 794
 Jonutytė J. 894, 916
 Joseliavičius Giršas 184
 Joteika Modestas 318
 Jovaiša Juozas-Lokys 622
 Jovaiša Marius 132
 Jovaišienė Ona 1014
 Jovarauskas Ričardas 683
 Jozevičius Petras 204
 Jucevičius L. A. 669
 Jucys Adolfas 494
 Jučas M. 154, 156, 169, 363, 512, 516, 518
 Jugulienė (Dovydaite) Konstancija 1028, 1029, 1146
 Jugulyš Boleslovas 825, 839
 Juknažintis 153
 Juknevičienė Marytė 246–249, 252
 Juknevičienė Vanda 1021
 Juknevičius Vytautas 689
 Juknevičius Zenonas 863
 Junkutė Nijolė 23
 Juodakienė (Karosaitė) Pranė 1031
 Juodakienė Ona 1012, 1013, 1027, 1040
 Juodakys Povilas 1068
 Juodakys Stasys 1076
 Juodeikienė O. 1044
 Juodelis Antanas 538
 Juodelis Jonas 364, 390, 423, 425, 454, 510, 515, 537, 539, 541, 546, 548
 Juodelis Stasys 122, 129, 130, 627, 633, 635, 642
 Juodiškis Petras 624
 Juodiškytė Laima 700, 701
 Juodytė U. 556, 557
 Juodvalkis Modestas 393
 Juodvalkytė Jūratė 1014
 Juodvalkytė V. 1018
 Juodviršienė (Grinaitė) Domicelė 208
 Juodviršienė Domicelė 203
 Juodviršienė Ona 202
 Juodviršis Baltramiejus 197
 Juodviršis Dominykas 203, 208
 Juodviršis Jonas 202
 Juodviršis Juozas 197
 Juodviršis Jurgis Stanislovas 191
 Juodviršis Kazimieras 202, 203
 Juodviršis Paulius 202
 Juodviršis Petras 388
 Juodviršis Petras 389
 Juodviršis Vincentas 191
 Juodviršis-Černius Povilas 515
 Juodviršytė 194
 Juodzevičienė (Juodzevičiūtė) Emilija 204
 Juodzevičius B. 788
 Juodzevičius Bronislovas 204

- Juodzevičius Napoleonas 204
 Juodzevičius Petras 204
 Juozafovičius (Juzefovičius) Antanas 389
 Juozaitienė Vanda 445–447
 Juozaitis Arvydas 853
 Juozakaitė O. 1102
 Juozakas K. 1102
 Juozapas Stančikas 192
 Juozapavičius Raimondas 686
 Juozaponis 194
 Juozas Garška 512
 Juozas Šumskis 462
 Juozas Varnas 537
 Juozėnas Albertas 1125
 Juozevičiai 972
 Juozevičienė Domicelė 546
 Juozevičius 1047, 1051, 1054, 1056
 Juozevičius Aloyzas 546
 Juozevičius Juozapas 457
 Juozevičius Juozas 392, 428, 546
 Juozevičiūtė Vilma 1072
 Juranas 158
 Jurašienė? (Bačiulytė) Anelė 200
 Jurčikonytė Aušra 6, 8, 876, 1192
 Jūrėlė Aloyzas 530, 531
 Jūrėnaitė Domicelė 207
 Jūrėnaitė Elžbieta 207
 Jūrėnaitė Ona 207
 Jūrėnaitė Valerija 207
 Jūrėnas 207
 Jūrėnas Antanas 207
 Jūrėnas E. 1127
 Jūrėnas Eduardas 208
 Jūrėnas Jonas 207
 Jūrėnas Juozapas 207
 Jūrėnas Kazimieras 207
 Jūrėnas Tomas 207
 Jūrėnienė (Burkauskaitė) Genovaitė 794
 Jūrėnienė Elvyra 826
 Jūrėnienė Genovaitė 803, 804, 817
 Jūrėnienė Jūra 697
 Jurevičius Leonas 1071, 1072, 1074, 1076
 Jurevičius Mykolas 386
 Jurevičius Motiejus 140
 Jurgaitis 459
 Jurgaitis Jonas 362, 438, 495, 501, 504, 511, 520, 521, 527, 529, 530–532, 537, 539, 546, 552, 557, 558, 560, 561
 Jurgaitis Justinas 388
 Jurgėlas Gintaras 838
 Jurgelevičius Antanas 683
 Jurgelionis Gintautas 447
 Jurgelionis K. 1127
 Jurgelionis Kazimieras 688
 Jurgelionis Paulius 200
 Jurgenis 153
 Jurgulienė K. 772
 Jurkšaitė Ona 1013
 Jurkštaitė O. 1027
 Jurkštaitė Ona 1015, 1044
 Jurkštaitis Simonas 5, 7, 562, 578, 1179
 Jurkštas 119
 Jurkštas A. 971
 Jurkštienė Valerija 989
 Jurkus Žydrūnas 443
 Jurkutė Vida 1071, 1077
 Jurskias A. 1122
 Jurskytė Snieguolė 480
 Jurša Martynas 387
 Jusevič Julian 385
 Jusevičius (Josevič, Julevič) Joanas (Jonas) 374, 375, 387, 509
 Jusienė (Kupryčia) Jedziulė 156
 Jusis Jonas 457
 Juška A. 466, 467
 Juška Aidas 200
 Juška Antanas 252, 455, 456, 465, 558
 Juška Jonas 465, 788
 Juška Juozapas 465
 Juška Kastytis 200
 Juška Paulius 200
 Juška Povilas 465
 Juška Pranciškus 465
 Juškaitė Agnė 200
 Juškaitė Karolina 200
 Juškėnas Leonardas 917
 Juškienė (Dotaitė) Virginija 111, 548, 549, 700, 832, 839, 849, 853, 865, 870, 871, 1130, 1141
 Juškienė (Slivinskaitė) Danutė 199
 Juškienė Danutė 200
 Juškonis 153
 Jutkevičius Jonas 252
 Jutkienė Donata 6, 8, 1142, 1146, 1149, 1150, 1165, 1167, 1203
 Juzėnienė Marijona 1133
- ## K
- Kačinskienė Irena Diana 858
 Kadaitis A. 1129, 1133
 Kadžienė (Barzdenytė) Karolina 205
 Kadžienė Karolina 206
 Kadžytė Bronislava 206
 Kadžytė Gražina 255
 Kadžytė Kazimiera 206
 Kadžiulis L. 414, 415
 Kadžius Alfonsas 206
 Kadžius Bronislovas 206
 Kadžius Kazimieras 206
 Kadžius Povilas 206
 Kadžius Stanislovas 206
 Kafeliovičius Pinchas 183
 Kairaitienė Laima 837
 Kairienė Birutė 199
 Kairys Darius 696
 Kairys Mykolas-Naujakurys 617
 Kairys Mindaugas 199
 Kairys Povilas 1071
 Kairys Steponas 1071
 Kairys Vytautas 199
 Kairytė Lina 199
 Kairytė Ona 1013, 1015, 1027, 1044
 Kairytė Paulina 553
 Kajackas 902
 Kajackas A. 561, 916
 Kaladė Vladas-Generalisimus 608
 Kalaina Algis 818, 820
 Kašamajska-Saeed M. 675
 Kaldis Petras 163
 Kaleinikovas A. 993
 Kalytienė (Lešinskaitė) Elzė 1067
 Kalytis Bronius-Liutauras 622
 Kalytis Ričardas 681, 1067, 1068
 Kalnina Petras 952
 Kalnius P. 917
 Kalpokas Henrikas 470
 Kalvaitis Romas 1212
 Kalvelienė (Sokaitė, Čereškaitė) Akvilė 1130, 1138
 Kalvelienė Marijona 456
 Kalvelis A. 415
 Kalvelis Aleksandras 867
 Kalviūkštis 158
 Kamaitis Ramūnas 778
 Kaminskas Kostas 609
 Kaminskas Petras 269, 286
 Kaminskienė Julė 818, 819
 Kaminskienė V. 447, 449
 Kancedikas A. 952
 Kantičkis 952, 953
 Kantičkus 963, 1196
 Kapičiauskaitė R. 1076, 1077
 Kaplanas Šlomas 572, 680
 Kapočius V. 526
 Kapralovas P. 599
 Kapštys G. 138
 Kaptis G. 140
 Kaptis Grigalius 138
 Kapustinas M. 748
 Karaliukaitė Viktorija 432, 440, 553
 Karaliūnai 190
 Karaliūnas A. 958
 Karaliūnas Alfonsas 952
 Karaliūnas Petras 695
 Karaliūnas Rimantas 695, 702
 Karaliūnas Tautvilis 695, 696
 Karaliūnas Vilius 700, 701
 Karalius A. 1142
 Karalius Adomas 346
 Karalius G. 1147
 Karalius J. 583
 Karasiejus J. 689
 Karašauskienė Jūratė 424
 Karazija B. 252, 557
 Karazija Bronislovas 447, 453, 824
 Karazija Juozas 135, 209, 901, 1255
 Karazijaitė Albina 235
 Karazijaitė I. 414
 Kareckienė B. 771
 Karevičius Pranciškus 265, 382, 397, 491, 505, 520
 Karevitis P. 396
 Kariačka Zenonas 235–237
 Karnilaitė R. 561
 Karolis X 664
 Karolis X Gustavas 633–635, 638, 641, 651, 655, 663
 Karolis XI 632, 633, 651, 663, 664
 Karolis XII, karalius 162
 Karosaitė Bronislava 538
 Karosaitis 1028
 Karosas Antanas 397, 520, 696
 Karosas Jonas 1081
 Karosienė A. 870
 Karosienė Angelė 447, 864
 Karsavinas Levas 893
 Kartočius Vaclovas 390, 425, 542
 Kartūnis 158
 Karuzo Enrike 473
 Karūžienė (Vaicėuskaitė) Elena 1018
 Karūžienė Elena 1044
 Karvelis D. 154
 Karvelis J. 204
 Karvelis Juozas-Šernas 616, 622
 Kasakauskas 389
 Kasmauskas Juozas 825, 826
 Kasmauskas S. 916
 Kasmauskas Saulius 892, 896
 Kasparas K. 607, 610
 Kasparas Kęstutis 607
 Kasparavičienė Vida 4, 6, 8, 10, 1256

- Kasparonis 153
 Kasperavičius Julijonas Ipolitas 379, 389, 517
 Kasperavičius Nikodemus 372
 Kasperavičiūtė Ona 540
 Kasperiūnas Nikodemus 402–406, 530
 Kasperovičius Jurgis Kasparas 386
 Kasprzykiewiczzius F. 672
 Kašėta A. 593, 607, 625
 Kašėtienė Rasa 4, 10
 Kaškevičius Aleksandras 537
 Kašponienė Marija 1100
 Kašponis Balys 1100
 Kašponis Karolis Rimtautas 6, 8, 1098, 1201
 Katelė 158, 378
 Katelė Imbrasas 467
 Katelė Jackus 467
 Katelė Jonas 256, 455, 456, 467–470, 558
 Katelė Jurgis 467
 Katelė Kazimieras 467, 558
 Katelė Stanislovas 163
 Katelienė Barbora 558
 Katelienė Salomėja 467
 Katelytė Bronė 799
 Katilius R. 255
 Katinas 520
 Katinas Juozas 622
 Katinas R. 1031
 Kaubrys D. 628
 Kaukienė (Jakulienė, Girdzijauskaitė) Audronė 205
 Kauklys 153
 Kaulakis Petras 695
 Kaulienė Barbora 402
 Kaulinskas 158
 Kaunas 437, 438
 Kauneckas Jonas 245, 248, 251, 257, 321, 423, 424, 470, 534–536, 544
 Kaunietis R. 609
 Kaunietis Rimantas 470
 Kaupas Povilas 623
 Kaupinis A. 92
 Kavaliauskaitė Ona 804
 Kavaliauskaitė Paulina 1016, 1044, 1068
 Kavaliauskas A. 132
 Kavaliauskas Petras 788
 Kavaliauskas R. 532
 Kavaliauskas Remigijus 471
 Kavaliauskas S. 112
 Kavaliauskas Virgilijus 868
 Kavaliūnas (Kavoliūnas) Petras 1050
 Kavoliūnaitė Genė 235
 Kavoliūnas Teofilis 788
 Kavoliūnas Viktoras 821
 Kavoliūnas Vytautas-Grandinis 616
 Kazanavičius Vilius 858
 Kazėnas Stanislovas 392, 428
 Kazilionienė Stanislava 872, 873, 1191
 Kazilionis Petras 873
 Kazimieras Dulksnys 532, 557
 Kazimieras Jogailaitis 632, 633, 651, 662, 664
 Kazimieras Macelis (t. Rokas) 401
 Kazimieras, kunigaikštis 128
 Kazimieras, zakristijonas 1010
 Kaziūnas Jasius 158
 Kazlas Povilas 930
 Kazlauskas 431
 Kazlauskas Pranas 786
 Kazlauskas Vytautas 871
 Kazlauskienė Bronė 206
 Každailis Arvydas 1212
 Kažukauskaitė O. 1096
 Kecorienė Laima 470
 Kecorius Aivaras 455, 456, 470, 471
 Kecorius Algirdas 470
 Kecorius Modestas 470
 Kėdainis Bronius 118, 432, 860
 Kėdainis Juozas 810, 1127
 Kėdainis Kazimieras 197
 Kėdainis Pranciškus 195
 Kėdainytė 1174
 Kėdainytė Bronė 810
 Kėdainytė Domicelė 192, 194
 Kėdainytė Ona 192
 Kedys J. 594
 Keinys S. 1094
 Keliotienė Regina 552
 Kelmas Vladas 1073
 Kelmickaitė Zita 1014, 1031
 Kelpša 149, 150
 Kemeklis Juozas-Granitas 624
 Kemeklis Juozas-Rokas 617, 622
 Kemėšis Vikentijus 388
 Keraitis Antanas 426, 513, 540
 Keras Saulius 392, 442, 443, 447
 Kerbelytė B. 916
 Kerpšys 158
 Keršienė Julija Elena 714
 Keršulienė Danutė 804
 Keršulienė Eleonora 883, 887, 889
 Keršulis Juozapas 163
 Keršulis Lionginas 523
 Keršulis Petras 1071
 Keršulytė Agota 191
 Keršulytė I. 127
 Keršulytė Palmyra 363, 410, 512, 524, 525, 838, 839, 841, 1084
 Kerulis Leonardas 528
 Keselis Tuvė 587
 Kesminas V. 95
 Kessel 896
 Kessel M. 916
 Ketler's Gotthard 1183
 Ketteris Gothardas 630, 642, 643, 647, 648, 657, 662, 664
 Khrushchev's Nikita 1188
 Kiaulėnienė Lina 804
 Kiaulevičiūtė Birutė-Neužmirštuolė 622
 Kibas Kazimieras 163
 Kibas Povilas 1077
 Kibienė (Palšiūnienė) Janina 794, 817
 Kibienė Stasė 714, 718, 720
 Kybrancas Arvydas 778
 Kiburis P. 611
 Kiemešis (Kemėšis) Vincentas 390, 524
 Kietis Antanas 465
 Kijauskas Gediminas 483
 Kilkus Jurgis 163
 Kimštas Jonas-Žalgiris 619
 Kynas A. K. 966
 Kirda Arvydas 1046, 1060, 1074, 1076
 Kirdienė Gaila 6, 8, 1045, 1046, 1059, 1064, 1070, 1071, 1077, 1200
 Kirdienė Sandra 1081
 Kireilis J. 414, 415
 Kireilys Jonas 1077
 Kireilytė Jolanta 449
 Kirielis J. 415
 Kirkilas 151
 Kirlys Motiejus (Matas) 383, 390, 398, 400–402, 405, 513, 518, 519, 521
 Kirlytė 414
 Kiršaitė L. 556
 Kiršėnšteinas Jeronimas Kryšpinas 635, 642
 Kiselevičius Jonas 839
 Kiseliov's 1173
 Kiseliova N. D. 174
 Kiseliovas 180
 Kiseliovas Nikolajus 176
 Kiseliovas Pavelas 195
 Kiselevičius (Kisielius) Tomas 386
 Kisielienė (Jonušytė) Almينا 111, 118
 Kisielienė Almينا 871
 Kisielis J. 415
 Kisielytė Barbora 195
 Kisielius Petras 856, 857
 Kisielius Stasys 114
 Kislekovas Nikolajus 693, 695
 Kisminas 462
 Kišinevskis Leonidas 523
 Kišulis Motiejus 140
 Kytraitė Irena 122
 Kiznis Antanas 402, 404, 405
 Klajumienė Dalia 4, 5, 7, 10, 133, 212, 213, 216–221, 223, 224, 226, 229, 232, 233, 262, 335, 348, 351, 360, 452, 506, 665, 1002, 1174, 1178
 Klangevičius Adomas 386
 Klasinskienė Marijona 1010
 Klebonaitė 1010
 Klebonas Stasys 689
 Kleizaitė-Vasaris Beatričė 550
 Klenauskas Leonas 230
 Klienaukas Andrius 844, 846
 Kleniauskas Leonas 252
 Kleniauskienė (Žalkauskaitė) Kostė 558, 791, 792, 794, 802, 817
 Kleštis Paliulis 163
 Klevas 437, 438
 Klezys Jonas 553
 Klezys Povilas (Paulius) 391, 439, 441, 442, 553
 Klezytė Onutė 553
 Klianovskis Leonas 388
 Klikūnas 158
 Klimanskis Jurgis 388
 Klimienė (Birškytė) Lijana 213
 Klimka A. 271
 Klimka L. 710, 1158
 Klimovičius Motiejus 386
 Klionovskis 388
 Kliopkinienė Laimutė 818, 819
 Kližytė Rūta 897, 916
 Kliučius Jonas 4, 10, 1217
 Klivianis 153
 Klivickaitė Eugenija 206
 Klivickas Alfonsas 206
 Klivickas Pranas 206
 Klivickienė (Senvaitytė) Anelė 206
 Klovovas Nikolajus 495
 Kloniūnas Jonas 698
 Klova Algirdas 1057
 Klovas Henrikas 505
 Klumbys V. 775
 Kmieliauskas Antanas 487
 Kmita Hiacintas 318

- Knabikas Aloyzas Pranas 4
 Knezekytė Silvija 424
 Knizikevičius 211
 Knizikevičius Vytautas 810, 844, 1080
 Kochanskis Pranciškus 318
 Kochanskytė Virginija 479, 811
 Kochas Johanas 337
 Kolosauskas Feliksas 872
 Kolvanas Motiejus 139
 Komarai 786
 Komisarževskis Teodoras 1109
 Komorovskis Bronislavas 530
 Končius Pranas Adomas 497
 Kondakovas Piotras 595, 599
 Kondica 151
 Kondratas Albertas 714
 Kondrotas Algis 695, 700
 Kondrotas Vilius 1065
 Kondrotienė Gailutė 697, 700
 Koniuchova T. 174
 Kononava Lidija 888
 Konstantinas, kunigaikštis 174
 Kontrimaitė Marytė 482
 Kontrimas (Kontrymas) Ignas (Ignotas, Ignatijus) Ksaveras 364, 367, 385, 514, 372
 Kontrimas Česlovas 965, 969
 Kontrimavičius T. 553
 Kopalinskis Mykolas 370
 Kopliauskas Vladas 393
 Kopūstienė (Tamošiūnaitė) Janina 33, 793, 794, 801, 804, 817
 Kordovskis Cezaris (Kordowski Cezarius) 369, 385
 Koreiva Marija 549
 Koreva A. 1171
 Korolenko Vladimiras 787
 Koroviakova Birutė 830
 Korsakas (Juozapas?) 384
 Korsakas 366
 Kosakovskiai 134
 Kosciuška Vaclovas 671, 675
 Kotinskas Artūnas 255
 Kotleris B. 680
 Kovaliūnaitė Marijona 190
 Kovaliūnaitė Teklė 197
 Kovaliūnienė Jugasė 250
 Koviėnė Sigutė 1081
 Kowalewski Justus 385
 Kozinecas 502
 Koziutas Ivanas 502
 Kozmianas (Kozminas) Kleopas (Kleofas) 377, 374, 376–379, 387, 504, 510, 517, 1021
 Koženiauskas Vytautas 449
 Koževnikovas Rimantas 865, 1192
 Kralikienė Marija 792
 Kramplevičius Kristupas 145
 Krapavickas J. 787
 Krapavickas Jonas 717, 718
 Krapavickas Povilas 787
 Krapavickienė Paulina 1016, 1044
 Krasavinas 894
 Krasavinas L. P. 917
 Kraučiuikas Fabijonas 198
 Kraujūnas Juozas 576, 701, 747, 749, 752, 753, 755, 762, 766, 767, 782, 805, 808, 809, 811, 839, 861
 Kregždaitė Vilhelmina 585
 Kregždė Kazys-Hitleris 624
 Kreiva Jonas 379
 Kreiveniai 140
 Krestova (Makštelytė) Aldona 793, 794
 Krestova Aldona 804
 Krėvė Vincas 787
 Kriaučionienė Regina 830
 Kriaucionis Kazys 608
 Kriaučiuikas 1072, 1073
 Kriaučiuikas Bronislovas 996, 1001, 1004–1007
 Kriaučiuikas Jonas 697
 Kriaučiuikas Juozas 1068
 Kriaučiuikas Virginijus 256
 Kriaučiuikienė 1073
 Kriaučiuonaitė Elvyra 793
 Kriaučiuonas S. 825
 Kriaučiuonienė (Žalnieriūnaitė) Edita 918, 923, 926
 Kriauna Rimas 436
 Kriauza Albinas 892, 897, 904
 Kriškiūnas Romualdas 247, 422, 443, 463, 464, 532, 547, 549, 553
 Kripaitis Antanas 382, 389, 394–396, 408, 409, 465, 540
 Krišiūnas 153
 Krišiūnas 190
 Krišiūnas Jonas 189
 Krišiūnas Kazimieras 457
 Krišiūnas Vitas Mindaugas 792
 Krištonaitis Stanislovas 537
 Krištopaitė Danutė 1014, 1018, 1030, 1065, 1077
 Kriuka Adomas 207
 Kriūka Aleksandras 1066, 1071–1074
 Kriuka Dominykas 207
 Kriūka Jonas 1056, 1072
 Kriuka Jonas 207, 971
 Kriuka Juozapas 208
 Kriuka Kazimieras 207
 Kriūka Povilas 1045, 1056
 Kriūka Povilas 1060, 1072
 Kriukaitė Julijona 207
 Kriūkaitės 1028
 Kriukas J. 1057
 Kriukas Povilas 1045, 1057
 Kriukelienė (Dapšytė) Ona 607, 612, 617, 623
 Kriukienė Stefanija 971
 Kriūkos 1056
 Krivickas 500
 Krizonis 520
 Kropis Stasys 695
 Krotuvai 972
 Kručaitė Ona 981
 Kručas Arnoldas 685, 686
 Kručas Dainius 1071
 Kručenė Ona 804, 814, 818, 820
 Krukovskis Jonas Stanislovas 366, 384
 Krumplevičius Kristupas 156
 Krumplevskis Ignas 549
 Krumpļiauskas Stanislovas 391, 423, 435, 437, 438, 441, 442, 549, 550–553
 Krupenkinas Vaclovas 798
 Krutinis Vaclovas 1142, 1143
 Kšėčkauskaitė J. 1018
 Kubeckas Steponas 255
 Kubilienė (Rastauskaitė) Irena 205
 Kubilienė (Vaitiekūnaitė) Aldona 842
 Kubilienė A. 843
 Kubilytė V. 1066
 Kubilius Adolfas 496
 Kubilius Andrius 872, 1217
 Kubilius Antanas 689
 Kubilius J. 469
 Kubilius V. 1141
 Kubiliūtė Marcelė 469
 Kučinskas Mindaugas 384, 393, 445, 447, 448, 453, 510, 556, 557
 Kučinskas Paulius 457
 Kučinskas Stanislovas 952
 Kudarauskaitė Meilė 471, 482
 Kudirka Juozas 916, 928, 937, 938, 939
 Kudirka Vincas 787, 788
 Kukas 199
 Kukenienė Akvilina 826
 Kukenis Antanas 489
 Kukenys Dominykas 1071
 Kukenis Ričardas 867
 Kukenytė Domicelė 489
 Kukta Juozapas 397, 520
 Kukulys Valdemaras 803, 838, 839, 851
 Kulbis Arnoldas 700, 701
 Kulbokas Rimvydas 853
 Kulešovas 436
 Kulešovienė Dainė 717
 Kuliešienė (Gurklytė) Birutė 205
 Kulyš Jonas 789
 Kuliukas V. 388
 Kuliukienė (Katelytė) Adelė 588
 Kumelis Saulius 392, 443, 447
 Kumštys 153
 Kunčys Ignatijus 372, 386
 Kunčys Mataušas-Starkus 624
 Kuodis Juozapas 423
 Kuodytė Dalia 552, 607, 625
 Kuprevičius Konstantinas 786
 Kuprevičius Silvestras 375, 387
 Kupronis 153
 Kupstas 154
 Kupstas Vladislovas (Vladas) 270, 336–338, 341, 343, 362, 383, 390, 399, 405, 422, 425, 426, 428, 510, 511, 513, 519, 538, 539, 542, 1178
 Kurylovičius Justinas 386
 Kurkulis Algis 685
 Kurkulis Raimondas 683, 685, 686
 Kurkulis Vygantas 686
 Kurminienė (Barzdenytė) Vanda 198
 Kurminienė Vanda 211
 Kurpis Kazys 689
 Kurulis Algis 689
 Kutrienė Valerija 828–830
 Kuzma Stanislovas 1144, 1147
 Kuzmickas Petras 421, 423, 457, 531, 532
 Kuzminskas Kazimieras 404, 405
 Kvaselienė A. 779
 Kvedaraitė Izabelė 196
 Kviatkovskis 389
 Kvietkauskienė Ona 986, 993
 Kviklys Bronius 232, 262, 352, 362, 511, 516, 520, 527, 532, 967, 1117, 1122, 1123
 Kviklis Stanislovas 388
 Kvizikevičius Vytautas 107
- L**
 Labakojis J. 449
 Labanauskas I. 466
 Labanauskas Ramūnas 489
 Labenskis (Labiszki, Labyškis) Bruno 386, 372

- Labukas J. 532
 Ladauskaitė Svajonė 804
 Ladyga Alvydas 4
 Linauskaitė A. 317, 320, 321
 Linauskaitė Audronė 234
 Landsbergis Vytautas 864
 Langneris Bruno (Langner B.) 666, 669, 675
 Lano G. 512
 Lapė Alfonsas 547
 Lapeikytė Milda 801
 Lapėnas 158
 Lapienienė (Gikytė) Rožė 1081
 Lapienienė Rima 1081
 Lapienis Alfonsas 616
 Lapienis Bronislavas 686
 Lapienis Jonas-Jokeris 623
 Lapienis Petras 1053
 Lapienis Vytautas 686
 Lappo I. 138
 Lapšys Vytautas 457
 Lasionis D. 1074, 1076
 Lašinskas Kazys-Artojas 624
 Lašukas Arvydas 341, 348
 Lašukas Jonas 341–343, 346–348
 Latoža Kęstutis 485
 Latožaitė Vitalija 249
 Latožienė Diana 818, 820
 Latvelytė T. 1153
 Latvėnas Kazys 1078
 Latvėnienė Bronė 551
 Laucienė Violeta 251
 Laucius Algirdas 778
 Laucius Arvydas 830
 Laucius Ėdikas 252
 Laucius Jonas 163
 Laucius Povilas 489
 Laucius Vilius 235
 Lauciuvienė (Paliulienė) Monika 826
 Lauciuvienė Bronė 794
 Lauciuvienė E. 864
 Lauciuvienė Janina 600
 Lauciuvienė Marijona 489
 Laukavičius Juozas 515
 Laukys R. 748
 Laurenčikas Juozapas 231, 314, 319, 431, 519
 Laurikėnas Artūras 248, 249
 Laurinavičius (Laurinovičius, Lawrynowicz) Aloyzas 371
 Laurinavičiūtė L. 1076, 1077
 Laurinčikas Juozapas 404
 Laurinkus Mečys 851
 Laurinonis 153
 Laurinonis Jokūbas 159
 Laurynovičius Aloyzas 385
 Laužikaitė Juzė 409
 Laužikaitė Malvina 625
 Laužikas Albertas 625
 Laužikas Algirdas-Tėvas 615, 624, 625
 Laužikas Anicetas-Švitrigaila 614, 616, 617
 Laužikas Jonas 448, 449, 450, 1165
 Laužikas Juozapas 368
 Laužikas Juozas 609, 625, 626
 Laužikas Povilas 828, 839
 Laužikas Povilas-Liudas 615, 624, 625
 Laužikas Tamošius 368
 Laužikas Vytautas Aleksandras-Žydas 609, 625
 Laužikienė Agnietė 368
 Lavinskis Jokūbas 942
 Lavkovičius Juozapas 374, 380, 388, 510
 Lazarevičius Petras 490
 Lebedinski Petras 386
 Lebionka J. 192
 Legaitė Petronėlė 192
 Legas Zenonas 828, 839
 Legejka Antonijus 387
 Leiba 571
 Leibovičius Danielius 184
 Leibovičius Izraelis 184
 Leikaitė Nijolė 700
 Leikus Juozapas 389
 Leišys 158
 Leizerovičius Icikas 184
 Lekarevičius Juozas 351
 Lekerauskienė Rita 470
 Lekeravičius Juozapas 429
 Lelis Antanas 1115
 Lempertienė L. 563, 564, 566, 567, 574
 Lenčickienė Emilija 627, 633
 Leninas 732
 Leonas XIII, popiežius 673
 Leonova Janina 436
 Leonovas Andriejus 500, 501
 Leonovas G. 689
 Lepšys 153
 Lepšys Jonas 201
 Lerchas Dominique (Lerch D.) 666
 Lesmonavičius Bronius 702
 Lesmonavičiūtė Zita 700–702
 Leščinskas Leonardas 680–682, 1067–1069
 Leščinskas Vladislavas (Leszczyński Władysław) 231
 Lešinas 580
 Letkauskienė Dangutė 818, 820
 Lėvanas Aleksandras 457
 Levenhauptas 162
 Levickienė M. 735
 Levickienė Milda 808, 814, 818, 819
 Lialis Felicijonas 379, 380, 388, 513, 518
 Liaudanskas Stasys-Žirgelis 624
 Liaudžius 502
 Liauksminas Z. 460
 Liauskaitė Elžbieta 198
 Liavuška Antanas (Juozas?) 587
 Liavuška Bronius 587
 Ličkutė Aldona 778
 Liekis A. 559
 Liepinis A. 460, 461
 Likaitė Genovaitė 201
 Likaitė Janina 201
 Likas B. 411
 Likas Balys 615
 Likas Bronius 615
 Likienė Vilma 451
 Linda Leonas 391, 441, 442
 Lindė-Dobilas J. 1118
 Linkaitienė E. 775
 Linkevičienė Ona 792
 Linkevičius Jonas 1212
 Liobikas Jurgis 163
 Liogienė Rita 814, 818, 819
 Liolis 414
 Liovė Verneris (Loew Werner) 582–585, 587, 588, 590, 591, 1181
 Lipčius M. 202
 Lipčius Mykolas 202
 Lipčiūtė Teklė 202
 Lipniūnas Alfonsas 423
 Lisas 924
 Lisauskas J. 415
 Lisiene Domicelė 1012
 Litišauskas Vytautas 828, 829, 839, 841, 842
 Liubavskis M. 137, 138
 Liubšys J. 537
 Liudvikas II (Louis II, Ludwik Jagiellonczyk) 644, 647, 659, 662, 664, 1183
 Liugailienė Ona 4, 10
 Liuima Antanas 555
 Liuima Povilas 555
 Liuima Pranas 555
 Liuima Virgilijus 391, 441, 442, 445, 448, 450, 555, 862, 870
 Liutkevičiūtė Dalia 440
 Lobinas Artimijus 587
 Lomanas Juozapas 405
 Lovmanas (Lovmianskis) Henrikas 388
 Lučinskienė Evelina 814, 820
 Lučka Mykolas 215, 229
 Lučka Vladislavas Mykolas 313
 Lučko Kazimieras 384
 Lukaševičius Artūras 894
 Lukaševičius Bronislavas 389
 Lukaševičius Tadas 468
 Lukavičius 1071
 Lukavičius Zigmas (Zigmantas) 1054, 1077
 Lukianskis-Pavlovskis Jonas 371, 385
 Lukošaitienė M. 106
 Lukoševičienė (Pavilionienė) Zita 449, 450
 Lukoševičius Alfonsas 493
 Lukoševičius Algirdas 683
 Lukoševičius Bronislavas 379
 Lukoševičius J. 680
 Lukoševičius K. 276
 Lukoševičius Pranciškus 493
 Lukoševičiūtė Nijolė 122
 Lukošūnas 153
 Lukošūnas Petras 403
 Lukšaitė J. 138
 Lukšas J. 449
 Lukšas Kazimieras 540
 Lukšas Leonas 239, 390, 427, 467, 540, 541
 Lukšienė Bronė 586
 Lukšys Alvydas 447
 Lukšys Kazys 582
 Lumbė Mamertas 396
 Lunys Arūnas 1071, 1077
 Luotė Kornelijus 253
 Lupeikis Pranas 697
 Lupeikis Vytautas 436
 Lupeikytė Rimantė 249
 Lūšys Stasys 411
 Lvovičius 151

M

- Maasas M. 550, 552
 Macelis Kazimieras (t. Rokas OFM Cap) 390, 400, 404, 406, 526
 Macelis Rokas 521
 Macevičius Jurgis 140
 Macevičiūtė L. 1077
 Mackevičius A. 1071

- Mackevičius Adomas 387, 388
 Mackevičius Alfonsas 1076
 Mackevičius Mykolas 115, 116
 Mackevičius Tomas 215
 Mačiekus Venantas 558, 1212
 Mačiukas Vincentas (Maczuk Wincenty) 493
 Mačiulienė Lidija 818, 820, 1084
 Mačiulis Algimantas 751, 754
 Mačiulis P. 558
 Mačiulis-Maironis Jonas 202
 Magila Vladas-Bimba 608, 622, 623
 Magylys V. 825
 May E. G. 84
 Mayersohnas Stanley 577
 Maigis (Moygis) Kazimieras 326
 Maimonas Amiras 589
 Maironienė Genovaitė 434
 Maironis 469, 532, 557, 788, 1118
 Maizel Ana 589
 Maižvilaitė Aleksandra 799
 Makovskis Izaokas 153
 Maksimaitienė Ona 461
 Makštelė Povilas 683
 Makštelienė G. 718
 Makštelienė Genė 717, 718
 Makutėnas Vytautas Antanas 694, 697, 867
 Malachovskis Adolfas 374, 388, 504, 510
 Malakauskis 460
 Malašauskienė (Spaičiūtė) Aldona 800
 Malcanaitė Aldona 202
 Malciūtė R. 1074, 1076, 1077
 Maldeikis Antanas 194
 Maldeikis Juozas 195
 Maldeikis Kazys 1070
 Maldeikytė Bronislava 197
 Maldūnaitė L. 1077
 Maldutytė Laima 605
 Maleckis Jonas 929
 Malinauskas A. 584, 587, 588
 Malinauskas Antanas 197
 Malinauskas Jonas 211
 Malinauskas Mindaugas 483
 Malinauskienė 1036
 Mališauskas Jonas 382
 Mališauskienė Vaiva 1080, 1081, 1200
 Maneikis (Mīneikis) Juozapas 431
 Manelis Pranas 418, 427
 Manikas Vincas 695
 Manikas Virgilijus 695, 696
 Manionis Feliksas 1069
 Manišienė Laima 1081
 Mar (Marcinkevičiūtė) Birutė 1112
 Marcinkevičienė Nijolė 928, 931–934
 Marcinkevičius 12, 415
 Marcinkevičius Justinas 805, 990
 Marcinkevičius V. 11, 14, 50
 Marcinkevičiūtė 414
 Marcinkevičiūtė Emilija 208
 Marcinkevičiūtė Uršulė 1029
 Marciukas Mikas 1078
 Mardosa 891, 892
 Mardosa J. 894, 916
 Mardosa Jonas 893
 Margis, kunigaikštis 617, 622
 Marijošūtė Ignė 445
 Marinskienė Valerija 849
 Maritenas Žakas 538
 Markauskaitė Neringa 482
 Markelis Rimgaudas 853, 858, 859, 863
 Markevičius Tomas 384
 Markevičius Vidmantas 810
 Markevičiūtė Aliutė Elena 688, 874
 Markevičiūtė E. 414
 Markewicz (Merkiewicz) Joanes 385
 Markutis Konstantinas 1066
 Marsonas 215
 Martinaitienė G. M. 356
 Martinaitienė Gražina Marija 996
 Martinaitis Albertas 1072
 Martynaitis Jonas 140
 Martinaitis Jurgis 403
 Martinaitis Marcelijus Teodoras 857, 858, 862
 Martinaitis Vytautas 853
 Martinauskas Vladas 494
 Martinionis A. 523
 Martinka A. 212
 Martinka Gintaras 867
 Martinkevičius J. 549
 Martinkutė Daiva 479
 Martinonis 153
 Martišiūnas 158
 Martišiūnas Jokūbas 159
 Masalskis Ignotas Jokūbas 263, 367, 1000
 Masionienė (Čėcinaitė) Aldona 885
 Masionienė (Šamparaitė) Valė 1018
 Masionienė Aldona 700
 Masionis Andrius 885
 Masionis Pranciškus 237–245, 314, 519, 1004
 Masionis Rimantas 697, 885
 Masionis Vilius 798
 Masiokas Bronius 404
 Masionienė Janina 826
 Masys Vytautas 423
 Masiulienė (Sapčikaitė) Regina 794
 Masiulienė L. 43
 Masiulienė Regina 804, 817
 Masiulionis Domas 712
 Masiulis A. 388
 Masiulis Adomas 191
 Masiulis Albinas 871
 Masiulis Aleksandras 208
 Masiulis Jonas 200
 Masiulis Juozas 346
 Masiulis Kazimieras 183
 Masiulis Laurynas 194
 Masiulis Petras 192, 788, 1068
 Masiulis Tadas 191
 Masiulytė Eufemija 201
 Maskolis 153
 Maslauskaitė Sigita 482
 Maslionienė Valė 1044
 Mašauskas Rimantas 447, 863, 865, 869, 871, 873, 874
 Matarienė Aldona 1081
 Matekonienė Adelė 567
 Matekonis 153
 Matelionis Juozapas 529
 Matelionis Juozas 247
 Matelionytė Apolonija 247
 Matevosovas Ivanas 595
 Matijosienė O. 867
 Matijošaitienė Sofija 471
 Matiukaitė Lina 6, 8, 785, 795, 804, 810, 811, 814, 818, 819, 874, 1188, 1190
 Matiukas A. 531
 Matulaitis-Labukas Juozapas (Juozas) 423, 464, 487
 Matulevičius Sergejus 31, 32
 Matulevičius Steponas 42
 Matulevičiūtė Karolina 255
 Matuliauskas Antanas-Adaska 616
 Matulienė (Barzdnytė) Adelė 198
 Matulienė (Juknienė, Stipaičia) Morta 156
 Matulienė (Laužikaitė) Elzbieta 1054
 Matulienė (Leikaitė) Nijolė 917, 918
 Matulienė Nijolė 804, 817
 Matulionienė 746
 Matulionienė Emilija 471
 Matulionienė Madlena 990
 Matulionis 153
 Matulionis A. 1065
 Matulionis Domas-Eimutis 622
 Matulionis Jonas Kastytis 455, 456, 471–476, 478–483, 558, 559
 Matulionis Juozas 529
 Matulionis Krisius 163
 Matulionis Leonas 471
 Matulionis P. 452, 750, 1127
 Matulionis Petras 200
 Matulionis Povilas 249, 401, 448, 450, 470, 565, 824
 Matulionis Simonas 163
 Matulionis Simonas 953, 958, 959
 Matulionis Stanislovas 990
 Matulionis Teofilis 506, 523
 Matulionytė Adelė 471
 Matulionytė Albina 471
 Matulionytė Vlada 622
 Matulis J. 431
 Matulis Povilas 694, 695
 Matulis Vaclovas 798
 Matulytė Gaila 234, 834, 837, 839, 969
 Matulytė R. 556
 Matulytė Rasa 445
 Matusas 460
 Matuzevičienė Audra 449
 Matuzevičius 1051
 Matuzevičius L. 415
 Matuzevičius Petras 693, 695
 Mavydas Martynas 239
 Mazulevičius Feliksas 375, 387, 458
 Mazura Jonas-Cvirka 616, 626
 Mazūra P. 1147
 Mazūrevičiūtė A. 415
 Mazūrienė R. 520
 Mažeika 153
 Mažeika Antanas 391, 427, 513, 544, 545
 Mažeika Jurgis (Jerzy Możeyko) 220, 221, 1175
 Mažeikaitė Zita 803
 Mažeikienė Kostė 1016, 1044
 Mažeikienė Ona 1012, 1013, 1015, 1025, 1027, 1031, 1040, 1044
 Mažeikis Jonas 1053
 Mažeikytė Stanislava 849
 Maželis Edmundas 839, 1130
 Maželis Petras 486
 Maževičius Motiejus 140
 Mažylienė (Dulksnytė) Adelė 456
 Mažylienė Adelė 462
 Mažylienė Sigutė 818, 819
 Mažylys 158
 Mažylys Jurgis 1076

- Mažiulis Antanas 892
 Mažuikienė Danguolė 449
 Mažvydas Martynas 508, 949, 952, 1100, 1209, 1212
 Medalinskas Alvydas 857
 Medeinis J. 950, 951
 Medelinskas Antanas 686
 Medelinskienė Jovita 836–838
 Mėdžiuvienė Pranutė 830
 Meyeris Normanas (Meyer Norman) 575, 576, 579, 1180
 Meilus Petras 455, 557
 Meirovičius B. 680
 Mejerovičienė Malkė 580
 Mejerovičius Naftolis 580
 Mekaitė Meilutė 799
 Mekas 158
 Mekavičius Jukna 140
 Melchizedakas, karalius 223
 Meldaikis Boleslovas 197
 Mėlynis Petras 159
 Melys Juozapas 404
 Melnikaitė Marytė 760, 799, 802
 Mendelis 1135
 Merkienė Emilija 714
 Merkienė Irena Regina 4, 10, 892, 877, 881, 882, 899, 901, 916, 958, 1082
 Merkis Dominykas 203
 Merkys Jonas 208
 Merkys Vytautas 9, 377, 378
 Merkytė Anelė 203
 Merkytė Elžbieta 207
 Meška 153
 Meškauskas Jonas 389
 Meškauskas Kęstutis 695, 699, 700
 Meškauskas Rimas 685, 686
 Meškauskienė Asta 314
 Meškauskienė I. 773
 Meškinas Juozas 1066
 Meškinas Leonas 1066
 Mezginaitė Elena 828, 829, 838, 839
 Michelevičius Vladislovas (Vladas) 488, 489
 Michelevičiūtė Dalia 258
 Micheliovičius Joselis 184
 Mickevičius Albinas 797
 Mickevičius Kleopas 1065, 1066, 1069, 1073, 1075, 1078
 Mickevičius Petras 689
 Mickevičius Telesforas 388
 Mickus Juozapas 205
 Mickus P. 781
 Mickuvienė Aldona 1070
 Mičiulienė Violeta 843
 Mičiulis J. 411
 Mideckis Juozapas 372
 Mieliauskienė M. 966, 968, 970
 Mikailionytė Genė 802
 Mikalauskaitė Adelė 604
 Mikalauskaitė Almona 245, 246
 Mikalauskaitė J. 1012
 Mikalauskienė V. 558
 Mikalajus 153
 Mikanaitė Elžbieta 198
 Mikanienė Elžbieta 197
 Mikanis Jurgis 198
 Mikanis Paulius 198
 Mykas Juozapas 493
 Mikažintis 153
 Mikeliūnas Mykolas 467
 Mikėnas Antanas 686, 688, 689
 Mikėnas Baniulis 140
 Mikėnas Eugenijus 445
 Mikėnas Gediminas 199
 Mikėnas Juozas-Žvirblis 609
 Mikėnas Linas 447
 Mikėnas Paulius 199
 Mikėnas S. 131
 Mikėnienė Danutė Marija 199
 Miknavičius Šimkus 140
 Mykolaitis-Putinas Vincas 471
 Mykolas Kopalynskis 385
 Mikoliūnas S. 249
 Mikoliūnas Saulius 248
 Mikonienė M. 864
 Mikonis Kazys 410, 821
 Mikosejevas Jakimas 587
 Mikšys Juozas 235
 Mikšis Juozas 245
 Mikšius Juozas 245
 Mikulėnienė (Kaupienė) Genovaitė 817
 Mikulėnienė Genovaitė 794, 804
 Mikulionis Stasys 951
 Mikulskis Juozas 702
 Milaknienė Nijolė Marija 255
 Milaknienė R. 558
 Milašius A. 521
 Milašius Oskaras (Liubič, Miloš, Milašius Oskaras, Vladislovas) 1153
 Milašovičius (Milaševičius) Adolfas 387
 Milčiukas Albinas-Tigras 613
 Milerienė (Babickaitė) Unė 1114, 1115
 Milerytė Jūratė 844
 Miliauskas-Miglovara Juozas 378
 Milius V. 433, 917, 928, 931, 953, 967
 Milius Vacys 432, 548, 910, 928, 952, 957
 Mylnikovas 504
 Milošas Tadas 263, 275, 367, 384
 Miltinis J. 251
 Mindaugas K. 624
 Mineikis Juozapas 404, 530, 1002
 Mingin Joanes 386
 Minkevičienė Pranciška 804, 817
 Minkevičius 1055
 Minkevičius Jokūbas 208
 Minkevičius Jonas 1073
 Minkevičius Jonas 4, 6, 8, 10, 213, 217, 227, 234, 262, 703, 710, 714, 721, 723–725, 729, 1186
 Minkevičius Jurgis 608
 Minkevičius Leonas 245
 Minkevičius Pranas 608
 Minkevičius Vytautas 608
 Minkievičius 1033
 Misevičienė Vanda 1206
 Misevičius K. 462
 Misiūnas 153
 Misiūnas J. 538
 Misius Kazys 213, 230, 232, 314, 335, 362, 511, 516, 558, 561
 Miškinis Algimantas 262–265, 278, 335, 733, 738
 Miškinis Antanas 428
 Miškinis Povilas 423
 Mišknis A. 744
 Mizaras Mindaugas 392, 443, 470
 Mladenovskis 151
 Mociūnas Vytautas-Jazminas 617
 Mockaitė Marijona 402
 Mockevičius Petras-Petriškevičius 614, 616, 617
 Mockevičiūtė J. 1066
 Mockus Antanas 402, 1014
 Mockus Kazimieras 382, 389, 390, 401, 402, 430, 529, 530
 Mockus Vytautas 806, 843, 865, 868, 874
 Mockuvienė Veronika 867, 868
 Modestija M. 559
 Moygis Martianas 384
 Moiškė 571
 Molls Otto 521
 Momkutė Adelė 461
 Monginolskas (?) Konstantinas 387
 Montrimaitė R. 1076, 1077
 Montrimas (Małtrymowicz, Muntrimas) Kazimieras 199, 200
 Montrimienė (Bačiulytė) Anelė 198
 Montvydas Vladas-Žemaitis 497
 Morkūnaitė Vilija 843, 846, 859, 863, 864, 1072, 1073, 1082, 1148, 1151, 1158, 1164
 Morkūnas 153, 158
 Morkūnas E. 727
 Morkūnas J. 412–414, 484
 Morkūnas Jokūbas 163
 Morkūnas Jonas 455, 456, 473, 484, 485, 559
 Morkūnienė Jūratė 836
 Morkvėnaitė M. 559
 Morkvėnienė Jūratė 846
 Morozas Vytautas Aloyzas 423
 Motiejaitis Banys 140
 Motiejaitis Jurgis 140
 Motiejaitis Staniulis 140
 Motiejūnas 153
 Motiejūnas Antanas 208
 Motiejūnienė (Čiurlytė) Valerija 208
 Motiejūnienė Jūratė 818, 819
 Motuza Gediminas 5, 7, 11, 1168
 Motuzas 895
 Motuzas Alfonsas 676, 916
 Mozūras Kazimieras 396
 Muchinas 463
 Mudzarelis A. 17
 Mukaitė L. 928
 Mukulis Domas 1074
 Mukulytė Nijolė 872–874
 Muntrimas Rimgaudas 867
 Muralienė (Tručinskaitė) Vanda 794
 Muralienė (Vizbaraitė) Janina 917
 Muralienė Vanda 803
 Muralis Vismantas 135
 Muraška Leonidu 473
 Muraškienė-Kugenytė Bronė 1025
 Murauskas Petras 596
 Murauskas Stasys 587
 Muravjovas 1006
 Murillo Bartoloméo Estebanas (Muriljo Bartolomé Esteban), (Murillo Bartolomé Esteban) 338, 382, 676, 677
 Murka Algis 698
 Murnikovaitė N. 792
 Murnikovas Liferijus 587
 Musolinis 617
 Musteikis Antanas 608
 Musteikis Antanas-Kiškis 613, 622
 Muzikontas Š. 680
 Mūžaitė Laima 605

N

Nachimovičius Gordonas Mauša 183
 Nagaitis M. 1074, 1076
 Nagėla Paulius (Pawieł Nagieła) 222
 Nagelė Jurgis 190
 Nagrockienė Ingrida 559, 838, 839, 841
 Nakas Algimantas 552, 561
 Nakas Matas 390, 402, 519
 Nakiene 1205
 Nakiene Austė 1046, 1056
 Naktinienė G. 1096
 Naktinytė Rūta 1014, 1070, 1074
 Nakutis Albertas-Viesulas 614, 615, 617
 Namiejūnas Mykolas-Rimantas 623
 Namiejūnienė Egidija 814, 818, 819
 Namilgis Jurgis 158
 Naniene Irena 800, 804, 817
 Napoleonas 173, 1098
 Narbutas Povilas 871
 Narbutas Teodoras 929
 Nariene (Babickaitė) Gintra 1116, 1117
 Narijauskas Povilas 470
 Narkevičiai 1076
 Narkevičiūtė Albina 800
 Narkuckas 366
 Narmontas Raimundas 856
 Narmontas-Ivanauskas A. 496
 Narmontienė Milda 445–447, 839, 840, 846, 856
 Naruševičiai 153, 1172
 Naruševičius Andrius 144, 153
 Naruševičius Kristupas 639, 645
 Naruševičius Mikalojus 138, 141, 144, 153
 Narušienė Teofilė 547
 Narušis A. 543
 Narušis Algirdas Jonas (Jonas Algirdas) 246, 252, 392, 428, 433, 438, 470, 510, 547
 Narušis Antanas 547
 Narušis J. A. 548
 Narutis A. 551
 Narutis Pilypas 528
 Nasvytis Algimantas 864
 Našlėnas-Kerbelis Petras 488
 Naujalis Juozas 369, 433
 Navarskaitė Irena 235, 245
 Navarskaitė Zita 250
 Navarskas Bronius 247–249, 252, 700, 871, 1073
 Navarskas Petras 608
 Navasaitis M. 24
 Navickai 971
 Navickaitė 462
 Navickas Aleksas 608
 Navickas Algis 253
 Navickas Kęstutis 858, 865
 Navickas Z. 449
 Navickienė (Morciūnaitė) Ona 1031
 Navikienė (Mažylytė) Birutė 794, 801
 Navikienė Birutė 804, 817
 Nečionis Lukošius 148
 Nedveckaitė Jūratė 836, 839
 Nedveckas Laimonas 449, 470
 Neimanaitė Santa 5, 7, 28, 1169
 Nekliudovas S. J. 1039
 Nemeilis 161
 Neniškis Aloyzas 447

Neniškis Petras 839
 Neviera J. 587
 Nevilgis 161
 Nezabitauskas A. 213
 Nieke E. 666
 Nieke's Erdmute's 666
 Niemis Augustas Robertas 1098
 Nikodemas Kasperavičius 386
 Nikolajus I, caras 174
 Nistelis 241
 Nitaitė Marijona 199
 Noirupinas 677
 Norblinas 360
 Noreika Laimonas 805
 Noreika Vladislovas 387
 Norkevičius 151
 Norkūnaitė Vida 804
 Norvaiša Jonas 695, 699
 Norvila Juozas 382
 Norvila Rimantas 423, 424
 Norvilaitė N. 587
 Norvilas Rimantas 423
 Novikaitė Elžbieta 207
 Novikas A. 595, 599

O

Obelevičius Sigutis 5, 7, 17, 19, 68, 1168, 1169
 Odinas Antanas 808, 810
 Odlianickis (Počobutas) Laurynas Mykolas (Počobutas Mykolas) 213, 215, 223, 225, 227, 234, 259, 312, 389, 1174
 Ofmanas Motelis 1100
 Oginski Michal Kleofas 1172
 Oginskis 162
 Oginskis Jurgis Antanas 161
 Oginskis Mykolas Kazimieras 169, 170
 Ogolcovas Sergejus 595
 Olechnowicz Leokadija 188
 Oleškevičiūtė Rita 202
 Orakauskas Henrikas 6, 8, 10, 625, 841, 848, 853, 860, 1142–1159, 1161–1167, 1183, 1203, 1204, 1255, 1256
 Oreliovičius Šlioma 183
 Orentaitė A. 528
 Orintas Antanas 830, 839
 Osipovas Egidijus 926
 Osipovienė Danguolė 926
 Ošra 787
 Ošri Efraimas (Oshry Ephraim) 563, 577, 587
 Ozolas Romualdas 1212
 Ožeraitis J.-Ūsas 496
 Ožys Julius-Girėnas 617
 Ožytė Malvina 409
 Ožiūkštis 161
 Ožiūkštis Kazimieras 163
 Ožiūkštis Stanislovas 163

P

Paberalienė S. 118
 Paberalis Zigmas 582
 Pacas Jonas Kazimieras 366
 Pacas M. S. 312
 Pacas Mikalojus 274, 563, 580
 Pacas Steponas 213
 Pacevičius Arvydas 212, 219, 785
 Pacevičius Jonas 387
 Pacevičius Liudvikas 387
 Pačkauskienė Jurgita (Kristina) 357, 966, 969

Padovanis Gabrielius 1107
 Pagūrys Vladas 867
 Pajarskas 414
 Pajarskas Albinas-Bebas 622
 Pajarskas Domas 680, 682, 683
 Pajarskas Kazys 590
 Pajarskas P. 750
 Pajarskienė K. 1087
 Pajevskis Vladimiras 495
 Pajuodienė Jadvyga 794
 Pajuodis Zenonas 690
 Pakalniškienė Virginija 449
 Pakalniškis Vytautas 428
 Pakalniškytė Dovilė 449, 450
 Pakarklienė (Karazienė, Čurylytė) Anelė 208
 Pakarklienė Anelė 1012, 1031
 Pakarklis Aloyzas 205, 208
 Pakarklis Jonas 208
 Pakarklis Juozapas 208
 Pakarklis Kazimieras 208
 Pakarklis Petras 208, 521
 Pakarklis Povilas 788
 Pakarklytė Emilija 208
 Pakarklytė Julijona 205
 Pakarklytė Paulina 208
 Paknienė E. 1087
 Pakrovskis F. V. 122
 Pakšys Kazys 685, 686
 Pakuldingas Pranciškus 384
 Pakulis 153
 Palaima V. 1127
 Palas M. 410
 Palepšis Kęstutis 471
 Palileikos 921
 Palionienė Vida 453
 Palionis Laurynas 688, 689
 Palis Jonas 163
 Pališaitytė Marta 1115
 Paliulienė 156
 Paliulionis 153
 Paliulionis Mečislovas Leonardas 468
 Paliulis Stasys 1045, 1047, 1049–1051, 1057
 Paliulis Vidmantas 812
 Paliulis Vladas 683
 Paliulus P. 1053
 Paliulowicz (Pakutowicz) Pranciškus Leonardas 385
 Palšiūnaitė Regina 802
 Palšiūnienė Janina 804
 Paltarokas Kazimieras 238, 239, 241, 352, 397, 401, 405, 406, 421–423, 431, 443, 458–460, 462, 467, 482, 484, 511, 517, 520–524, 527, 529, 531, 539–541, 544–546
 Palubinskienė (Tarnauskaitė) Vida 1046, 1048, 1052, 1053
 Palubinskienė V. 1046, 1052, 1076
 Palunčis Kazimieras 159
 Pamarnackis 151
 Pamarnackis Danutė 919
 Panaška Adomas 163
 Pančenko 893, 894
 Pančenko A. 917
 Papievienė Fausta 921
 Papievis Vytautas 695
 Papilis Dovydas 163
 Papini Giovanni 414
 Papirtis Nerijus 253, 392
 Paplauskas 238
 Paprocka Joana 360
 Parfionovas Juozas 696
 Parrinas Enzo 533

- Paskačimai 258
 Paskačimas J. 236
 Paskačimas Juozas 1004
 Paskačimienė Janina 246
 Pasmokaitė Ona 197
 Pastarnokaitė Laima 470
 Pastarnokas Bronius 113
 Pastarnokas P. 207
 Pastarnokas Vytautas 1004, 1007
 Pastarnokienė Aldona 117
 Pastornokienė Julija 880, 882–887, 889
 Paškevičius A. 613
 Paškevičius Povilas 465
 Paškevičiūtė Vanda 802
 Paštukas Povilas 695
 Pateckaitė Valerija 434
 Patricijus T. 503
 Paugienė Inga 252
 Paukštienė Vilija 814, 818, 820
 Paulauskas Henrikas 680, 771, 851
 Paulauskas J. 1096
 Paulauskas M. 1004
 Paulauskas Petras 682
 Paulauskas S. 968
 Paulauskienė Skaistutė 448, 450
 Paulėnienė Zita 818, 820
 Paulevičius Jonelis 140
 Paulikienė Adelė 804
 Pauliukas 786
 Pauliukas Antanas 379, 389
 Pauliukas Jonas 1102
 Pauliukonis Antanas 1008
 Paulius VI, popiežius 532
 Pauliūtė Palmyra Petronėlė 440, 553
 Paurys Vytautas 246
 Paužienė Inga 256
 Pavilanis (Povilanis) Liudvikas 389
 Pavilanytė Barbora 206
 Pavilionis A. 757
 Pavilonienė Dalė 449
 Pavilonis 153, 194
 Pavilonytė Marijona 194
 Pavlas I, caras 173
 Pečelevičius Jurgis 371, 385
 Pečengaitė Kristina 567
 Pečiukonis 153
 Pečiulienė Janina 711
 Pečiulis Povilas 829
 Pečiūra P. 101
 Pečkus Aurelijus 690
 Pečkus Povilas-Žašinas 622
 Pekarskas Jonas 685, 686
 Peliasas Florijonas 153
 Peliskis 150
 Penkauskas Povilas 447
 Perekšlis Leonas 432, 443, 444, 447, 548, 860, 862, 870–872
 Perekšlytė Grasilda 201
 Petkevičaitė-Bitė Gabrielė 1122
 Petkevičius Ovidijus 838, 839
 Petkevičius Paulius 696
 Petkevičius Vladislovas 466
 Petkus Viktoras 212, 363, 512, 516
 Petraitis R. 917
 Petras Valevskis 386
 Petraševskis Julius 378, 388
 Petrauskas 101
 Petrauskas Adomas 5, 7, 10, 13–15, 54, 69–84, 88, 665–667, 672–679, 1052, 1129, 1130, 1143, 1168, 1184, 1256
 Petrauskas Kazys 238
 Petrauskas Mykolas Juozapas 366, 384
 Petrauskas P. 551
 Petrauskas Robertas 846
 Petrauskas V. 414
 Petrauskas V. 414
 Petravičius J. 867
 Petravičius Jurgis 140
 Petravičius Motiejus 140
 Petrėnas Jonas 457
 Petrikas Gintaras 867
 Petrikas Vidmantas 686
 Petrikėnas 585
 Petrikėnas Bronius 697, 700, 702
 Petryla 438
 Petryla Alfonsas 207, 608
 Petryla Dominykas 207
 Petryla Jonas 608
 Petryla Jonas-Dobilas 622, 623
 Petryla Kazimieras 207
 Petryla Lionginas 207
 Petrylaitė Emilija 208
 Petrylienė (Tubelytė) Ona 207
 Petrylienė Domicelė 1012, 1015
 Petrylienė Prima 552
 Petronėlė Legaitė 192
 Petronienė Julė 1018, 1044
 Petronis 153
 Petronis 438, 440
 Petronis Albinas 411
 Petronis Antanas 233
 Petronis Bronius 427, 435
 Petronis Dominykas 207
 Petronis G. 1071, 1072
 Petronis Jonas 586
 Petronis Julius 609
 Petronis Krisius 163
 Petronis Mikalojus 158
 Petronis Povilas 588
 Petronis Pranas-Alksnis 623
 Petronis Romas 615, 624
 Petronis Romas-Siaubas 624
 Petronis Tamošius 158
 Petronytė Vanda 235
 Petrošius A. 1076, 1077
 Petruilienė Alfreda 123, 132, 133, 641
 Petruilienė D. 966
 Petruilienė Donata 115
 Petruilienė Julė 839
 Petruilienė Ona 456
 Petruilonis 153
 Petruilovna (Petruilytė) Salomėja 558
 Petrusis (Petruilonis) 158
 Petrusis Algirdas 6, 8, 693, 696, 699, 810, 823, 829–831, 834, 836, 837, 839, 842, 843, 846, 847, 871, 873, 1191, 1192
 Petrusis Algis 697
 Petrusis Bronius 683
 Petrusis D. 132
 Petrusis J. 447
 Petrusis J. 953
 Petrusis Jonas 587
 Petrusis Juozas 723, 948–955, 958, 960–963, 965, 969, 1196
 Petrusis Mathej 385
 Petrusis Motiejus 168, 369
 Petrusis P. 586
 Petrusis Petras 717, 718, 720, 1048
 Petrusis Povilas 586
 Petrusis Vaidas 6, 8, 731, 733, 736, 737, 741, 756, 767, 775, 1187
 Petrusis Vytis 717
 Petruilytė Asta 845
 Petruilytė Ona 205
 Petruilytė Paulina 394, 436
 Petruilytė Zina 257
 Petruševičius 462
 Petruševičius Ignotas (Ignas) 375, 387
 Pėža Kazimieras 163
 Piaseckis Apolinaras 388
 Pičeta V. 137
 Pielaitė Aldona 204
 Pielia Antanas 204
 Pielia Jonas 207
 Pielia Paulius 208
 Pielia Tomas 207
 Pieske Christa 666, 667, 669
 Pietuchas Kazimieras 159
 Pijus T. 498
 Pijus VI, popiežius 397
 Pijus VII, popiežius 397
 Pijus XII, popiežius 492
 Piligrimienė J. 572
 Pilypžintis Stanislovas 159
 Pilitauskis Romaldas 686
 Pilkauskai 988
 Pilkauskas 1012, 1056
 Pilkauskas Alvydas 685, 686
 Pilkauskas Kazys 521
 Pilkionienė Rimgailė 4
 Piotrauskas Jonas 491
 Pipynienė Jolita 10, 818, 819
 Pivorūnas A. 865, 868
 Pivorūnas Alfonsas 864
 Pivorūnienė Aušra 844
 Plauskažintis Mykolas 159
 Plaušinaitis 519
 Pleikus 158
 Plepas Jonas 1052
 Plėta Domas 617
 Plikas 153
 Plinta Stanislovas 139
 Plokhorostas Bernardas (Plockhorst Bernhardt) 338, 382
 Plūkaitė Bronė 1101, 1102
 Plūkas Ignas 394, 396, 418, 433, 1101
 Plūkas Jonas 163
 Plūkienė Julė 1101
 Pluktaitytė Domicelė 207
 Pocevičius 1071
 Pocienė 151
 Pocius A. 1141
 Pocius Domininkas 389
 Počebutas Mykolas 389
 Počiajevas 497
 Počiulpaitytė A. 965
 Počobutai 227
 Počobutienė (Daumantaitė, Stesickaitė) Marijona 259
 Pogirskis Mykolas 366, 384
 Pollak 1107
 Poniatovskis Stanislovas Augustas 169, 170
 Poniškaitis Arūnas 483
 Popovas J. 699
 Portella-Audenis Rachela 1124
 Poška Atanazas 198
 Poška J. 1057
 Poška Jurgis 1012, 1045, 1056
 Poška Petras 858
 Poškus Vidas 213
 Potašenko G. 310

- Povienas Jonas 366, 384
 Povilaitis Stasys 838
 Povilanis Liudvikas 382
 Povilas (Pavlo) I, caras 375
 Povilas Čiučkis 512
 Povilionis Girėnas 232
 Poviloniai 486
 Povilonis Liudas 88
 Povilonis Liudvikas 455, 456, 464, 485–489, 559
 Pranckevičius 147, 151
 Pranckevičiūtė Kotryna 153
 Prancėnienė Aldona 446
 Praniauskas Zenonas 686
 Pranskūnaitė Rasa 445
 Pranskūnas Salvijus 437, 440, 444, 455, 456
 Pranskūnienė 438
 Pranskūnienė Aldona 447
 Pratkėlis Leopoldas 464
 Pravilaitis Banys 163
 Preikšaitė Rita 811
 Preikšas Juozas 248, 422, 423, 428, 432, 444, 445, 457, 464, 467, 488, 489, 533, 534, 543, 546, 547, 550, 555, 556
 Pretkai 972
 Pretkus J. 582
 Pretorijus Motiejus 929
 Pribušauskaitė Vida 603
 Pribušauskas Petras 603
 Pribušauskas Steponas 603
 Pribušauskienė Alfonsa 603
 Pribušauskienė Jadvyga 602
 Pribušauskienė Paulina 603
 Prijalgauskas Henrikas 466
 Prokofjevas Jonas 587
 Pruncėnas Jurgis 191
 Prunskis Juozas 390, 404, 420, 510, 513, 527–529
 Pruskus V. 520
 Pšeslanskis (Przeslanski, Przesłański) Antanas (Antoni) 338, 340, 382, 1135
 Pučėta Minijus 5, 7, 1183
 Pučėta Stasys 1048, 1050, 1054, 1066, 1070
 Pūdymonis 153
 Pūgžlys 587
 Puidā Kazys 1117
 Puidokas Jonas 389
 Puidokienė Gražina 10, 818, 819
 Pukėnis Kazimieras (Kazys) 404, 431
 Pukėnis Robertas 432
 Pukienaitė Barbora 191
 Pukienė Domicelė 489
 Pukys 456
 Pukys Kazimieras 489
 Pukys Povilas 455, 489–494, 559
 Pukys Vincentas 489
 Pukytė Marijona 489
 Pukytė Paulina 489
 Pulikovskis (Pulikowski) 223
 Puodas 161
 Puodžiukynienė Ona 551
 Puodžiūnaitė Adelė 495
 Puodžiūnaitė Domininka (Domicelė) 411, 495
 Puodžiūnaitė Julija 95
 Puodžiūnas 438
 Puodžiūnas Antanas 411, 455, 456, 494–504, 525, 559
 Puodžiūnas Bronius-Garsas 613
 Puodžiūnas Jonas 495
 Puodžiūnas Petras 495
 Puodžiūnienė Ona 495, 501
 Puponis Jonas 1132
 Purėnas A. 1127
 Purėnas P. 821
 Puronaitė Paulina 794
 Puronas 1048
 Puronas Abdonas 208
 Puronas Juozapas 386
 Puronas Rimantas 871
 Purvainai M. ir M. 966
 Purvinas Erikas 23
 Purvinas M. 32
 Pustovaitienė Alma 251, 1012, 1044, 1080, 1082, 1083, 1085, 1200
 Pušinis 241, 242
 Pušinis Bronius 426
 Puškorius R. 994
 Puteika 153
 Putilovas 1107
 Putinaitė N. 733
 Putriūnienė Ona 1146
 Puzinas Petras 608, 1077
 Puzirevskis Aleksiejus 176
 Puzirevskos 375
 Puzonas Juozas 696
- R**
- Rabašauskas Vladas 248–253, 255–259, 265, 383, 392, 423, 428, 447, 448, 450, 464, 470, 485, 510, 875
 Rabinovič A. 578
 Racėnaitė R. 877–879, 883, 886
 Racevičienė A. 213, 217
 Racevičius R. 319
 Racevičius Stasys 690
 Račiukaitis Jonas 346
 Račiūnaitė Rasa 896, 897, 917
 Račiūnas Pranas 488
 Račkaitis Vygandas 552
 Radavičius Giedrius 690
 Radvila Kristupas Perkūnas 150, 151
 Radvilos 153
 Radzevičius Steponas 191
 Radzevičiūtė A. 570
 Radzevičiūtė Adelė 1102
 Ragauskaitė Julė 1068
 Ragauskaitė Mimosza 532
 Ragauskaitė Virgutė 700, 701
 Ragauskas Jonas 255
 Ragauskas Jonas 390, 404, 413–415, 417, 420, 421, 457, 510, 511, 513, 532
 Ragauskas Jonas 868
 Ragauskas Juozas 1068
 Ragauskas Linas 107
 Ragauskas Saulius 532
 Ragauskas Šarūnas Romualdas 447
 Ragauskienė Bronė 696, 697, 700, 702
 Ragelytė Dalia 865
 Railaitė Joana Neringa 622
 Railaitė Zuzana Birutė 622
 Railian Ivan 690
 Raiska 190
 Raiskis Jonas 153
 Raišys J. 682
 Rajeckis Gadeonas 154
 Rakauskaitė Žydrūnė 1081, 1083, 1200
 Rakauskas Gediminas 853
 Ralytė Rima 867
 Ramanauskai 258
 Ramanauskas Donatas 851
 Ramanauskas Kostas 249, 250, 256, 697, 700–702, 1007
 Ramanauskienė Aldona 5, 7, 132, 213, 235, 236, 238, 239, 245–258, 446, 547, 548, 692, 693, 1007, 1008, 1185
 Ramanauskienė Virginija 1081, 1082
 Ramonas Vytautas 582
 Ramoškaitė Živilė 1091
 Rankelė Kazimieras 404
 Rapalis Vytautas 258
 Rasimavičius 585
 Rasimavičiūtė Liucija 447
 Rastauskas Alfonsas 205
 Rastauskas Antanas 205
 Rastauskienė (Gurklytė) Antanina 205
 Rasteniėnė Adelė 988
 Raščiuonas 158
 Raščius B. 772
 Rašimas (Gerasimavičius) Vaclovas 486
 Ratkienė Nijolė 212, 251, 253, 260
 Rauckienė N. 321
 Rauduvė Petras 384, 390, 411, 420, 513, 519, 520, 1100
 Raugėvičienė O. 83, 671
 Raulinaitis Pranas Viktoras 411
 Rauplys R. 758
 Reinyas Mečislovas 397, 453, 484, 520, 551
 Rekašius Vladas 122, 543, 766, 768, 1069
 Remecas E. 662, 663
 Remeikienė Asta 810
 Remeikis Adolfas 859
 Remeikis Artūras 836
 Remeikis Marianas (Marijanas) 450, 452, 453, 1000
 Repšienė (Aleknaitė) Vytenė 605, 919
 Repšys 158
 Repšys J. 204
 Repšys Juozas 521
 Reutas Juozapas 387
 Riauba Antanas 404
 Riauba B. 558
 Riauba Povilas 683
 Riaubiškienė Laima 558
 Riauka Bronius 468
 Riauka Vytautas 494
 Ribokaitė Gražina 247
 Ribokaitė Vanda 820
 Ribokas Justinas 404
 Ricci Kotryna 232
 Richteris 174
 Ridikas Algimantas 853
 Ridikas Rimantas 348
 Ridikas V. 745, 747
 Rimeikis Juozas 851
 Rimkevičius (Rimovičius) Petras 378, 379, 387
 Rimkevičius Juozapas 388
 Rymkevičius Silvestras 387
 Rimkus Rimantas 393, 451
 Rimkutė 462
 Rimkuvienė (Bačiulytė) Ona 1081
 Rimkuvienė Antanina 804
 Rimkuvienė Ona 804, 817
 Rimonius 153

- Rimovičius (Rimaučius) Edvardas (?) 389
 Rimša Edmundas 1212
 Rimša Petras 352, 431
 Rimšienė Aldona 794, 1081
 Rimtautas Karolis 1102
 Rindokas 504
 Rinkevičius Petras 1076
 Rinkevičius Viktoras 838
 Rinkūnienė G. 533
 Riomeris Alfredas 264
 River Kupa 1176
 Robašauskas 381
 Robben C. G. M. A. 876, 884, 885
 Rodzevičienė Angelė 374, 509
 Romeris M. 469, 840
 Rončevskis (Ronchevski, Ronchevsky) Konstantinas (Konstantins, Konstantin) 265, 336, 337, 361, 380, 506, 507, 1176, 1178
 Roniška Petras Kazimieras 275, 366, 384
 Rozauskas Eusiejus 497
 Rožanskas Juozapas 457
 Rože 445
 Rožonas P. 469
 Rudienė Stefa Aldona 711
 Rudilis 438
 Rudinskienė (Striūkaitė) Stasė 917
 Rudys 615
 Rudys A. 783
 Rudys Algirdas 685, 687
 Rudys Pranas 615
 Rudys Vytautas 602
 Rudytė Apolonija 207
 Rudokas Vytautas 251, 1127
 Rudovskis Marianas 386
 Rudzinskas A. 748
 Rugienis J. 427, 520, 537
 Rugienis Justas 431, 463
 Ruginovičius Povilas 372, 386
 Rūgpiūtis G. 39
 Rūkienė 1137
 Rulienė Jurgita 837
 Ruokis V. 23
 Rupeika Antanas 5, 7, 261, 266–268, 274, 276, 277, 280–299, 301, 302, 304, 307, 309, 311, 313, 315, 324, 325, 327, 329, 332, 333, 1175
 Rupeikienė Marija 5, 7, 261, 262, 282, 288, 290–292, 299, 300, 302, 303, 305–307, 336, 1175
 Ruplėnas Vladislovas 1086, 1087
 Ruplys Juozas 623
 Ruseckaitė Aldona 6, 8, 1105, 1202
 Ruseckaitė Liudvika 1102
 Ruseckas Juozapas 369
 Ruseckas Petras 469
 Rusecki Josef 385
 Ruseckienė (Kvintaitė) Rozalija 223
 Rusteika Antanas 495
 Ruškys Juozapas 390, 426
 Ruškys R. 778
 Rutėnas Stasys 246
 Ruzga Vidas 873
 Ruzgas V. 1191
 Ruzgienė A. 123
 Ružancevas A. 689
 Ruželė K. 1071, 1073
- S**
 Sabaliauskas A. 1047, 1051, 1055, 1059
 Sabaliauskas Adolfas 1047
 Sabaliauskas Albinas-Markuška 610
 Sabaliauskas Algirdas 472
 Sabaliauskas J. 207, 208
 Sabaliauskas Jonas 207
 Sabaliauskas Kazys 207
 Sabaliauskas Liutauras 695
 Sabaliauskas Viktoras-Kirvis 614, 616, 623–625
 Sabaliauskienė (Tubelytė) Julijona 207
 Sabalytė Elena 411
 Sabalius Aleksandras 206
 Sabulis Jonas-Juodis 608, 614, 616, 624
 Sabulis Vytautas 608, 609
 Sabulis Vytautas-Vilkas 608, 616
 Sadauskas Vytautas 483
 Sadula Adomas 1025, 1031
 Sadulaniš Grigas 158
 Sagatauskas Alvydas 685, 686
 Sagulina Regina 802
 Sajauskas S. 628, 662
 Sakalas 438
 Sakalauskas Mečislovas 966, 972, 992
 Sakavičius Adomas Motiejus 641
 Salyklas Kazimieras 159
 Salyš Antanas 778, 831, 839
 Salučka Pavelas 374
 Salučko Pavelas 510
 Samas Lionginas 198
 Samas Paulius 198
 Samas Petras 198
 Samienė Barbora 197
 Samulionienė Jūratė 818, 819
 Samulionienė (Greibutė) Vanda 794, 1082
 Samulionis E. 774
 Samulionis Rimas 685, 686
 Samuolienė S. 336
 Sankauskas Jonas 192
 Sankauskas Tomas 192
 Sankauskienė Renė 5, 7, 97, 1170, 1171
 Saprigonas Raimundas 91, 438, 441, 442, 513, 554, 555
 Sarafinas 158
 Sarsevičienė Danutė 700
 Sasnauskaitė Kristina 358
 Sasnauskaitė Vida 204
 Sasnauskas Julius 499
 Sasnauskas K. 35, 36
 Sasnauskas Petras 521
 Sasnauskas Saulius 204
 Sasnauskas V. 30, 570–573
 Sasnauskas Vladas 122
 Sasnauskienė D. 204
 Sasnauskienė Danutė 211
 Sasnauskienė S. 249
 Sasnauskienė Stasė 252
 Satkevičienė Veronika 1130
 Satkevičius Jonas 683
 Saukaitis Juozapas 404
 Saulaitis Antanas 483
 Sautilavičius Jonas 140
 Saveljevas Lutanomas 587
 Savickas Michailas 502
 Savickas Petras 867
 Savickas Pilypas 1054
 Savickas Vidmantas 714
 Savickienė Marytė 700
 Savoniakaitė Vida 916, 1050
 Savukaitė Miglė 845, 846
 Savukynas Bronius 471, 1157
 Schilling Margarete 1000
 Schoenburg N. 581
 Schoenburg S. 581
 Sebastijanskas Antanas 364, 372, 386, 514
 Sebastijanskis Antanas 264, 374, 509
 Sebeckas Antanas 89
 Sedelskis Albinas 694, 697
 Sederavičius Artūras 483
 Seibučiai F. ir A. 864
 Seibutienė Felicija 873
 Seibutis Algimantas 848–850, 852–856, 859, 861, 863, 864, 869, 871–875, 1191, 1192
 Sekliuckis (Seklickis) G. 388
 Semaška 500
 Semaška Jonas 494, 497
 Semaška Jonas-Liepa 496, 497
 Semaška Juozas 197
 Semaškienė Marytė 860
 Semėnas Aloyzas 698
 Semėnas Julius 447
 Semėnas Romas 839
 Semenienė Vyta 341, 348
 Senkus Vincentas 489
 Senvaitė Bronislava 206
 Senvaitienė (Barzdenytė) Anelė 203, 205
 Senvaitienė Rita 818, 819
 Senvaitienė Violeta 446, 447
 Senvaitis Antanas 203, 206
 Senvaitis Dominykas 206
 Senvaitis Gasparas 206
 Senvaitis Juozapas 206
 Senvaitis Kazimieras (Kazys) 696, 697
 Senvaitis Kazimieras 206
 Senvaitis Pranciškus 206
 Senvaitis Rimantas 206
 Senvaitis Valerijonas 206
 Senvaitis Vladislovas 206
 Senvaitytė Benedikta 206
 Serafinas Jozefas 550
 Serapinienė Stefanija 920, 922, 926
 Serbinas Jonas Antanas 168
 Sergejevas Vaidas 685, 686
 Serovas I. 598
 Sherzeras Harvey 575, 576
 Siaurys A. 208
 Siaurys Pranas 682
 Siesickaitė Marijona 213, 234, 312
 Siesickis Feliksas 271
 Sigitas Bardas 838
 Sikorskas Vilius 452, 453, 508, 509
 Simanavičius Raimundas 470
 Simanonis Kazimieras 778
 Simėnienė Nomedas 834, 837–840
 Simniškytė A. 121, 126, 127
 Simonaitienė (Grakauskaitė) Birutė 236, 237, 255
 Simonaitis Antanas 529
 Simonas 951–953, 962, 963, 1196
 Simonavičienė A. 1014
 Simonavičienė Stasė 445, 446
 Simonavičius Petras 696
 Simonavičius Raimundas 392, 441, 442, 470

- Simonavičiūtė Rita 445
 Snelnikovas Nikiforas 587
 Sinkevičiai 972
 Sinkevičius K. 787, 788
 Sipavičius Vytautas 871
 Sirbikaitė Levutė 235
 Sirevičius Jonas 695
 Sirevičius V. 698
 Siurplys Antanas 690
 Skablovskis Antanas 375
 Skamarauskas V. 783
 Skaparas Vytautas 697
 Skaraitis Česlovas 790, 1188
 Skardžiai 712
 Skardžius Albertas 206
 Skardžius Jonas 206
 Skardžius Pranas 759, 828, 830, 839, 873
 Skardžius Vilius 206
 Skardžiūtė Janina 794
 Skardžiūtė Regina 206
 Skardžiuvienė (Kadžytė) Zinaida 206
 Skardžiuvienė Milda 794, 804, 817
 Skaudaitė Irena 206
 Skaudaitė Monika 206
 Skaudas 206
 Skaudienė (Senvaitytė) Janina 206
 Skavblovskis Antonijus 387
 Skavronskis Juozas 214
 Skemundris Julius 873, 874
 Skirgaila Mykolas 367, 384
 Skirijotas 150, 151
 Skystimas 153
 Skokauskas V. 754
 Skondakovas 497
 Skopas Tobijus 148
 Skorvydas Nikodemus 386
 Skovronskas V. 858
 Skripka Mykolas 159
 Skrudupis Tomas 470
 Skrupskis Marius 37
 Skubažintis Krisius 159
 Skublickas J. 754
 Skučaitė Ramutė 482
 Skukauskas Alfonsas 615
 Skupas Antanas-Bartulis 610
 Skupienė Sofija 1146
 Skupienė Virginija 258
 Skvireckas Juozapas 397, 457, 465, 519, 520, 527, 529, 531
 Sladkevičius V. 478
 Sladkevičius Vincentas 245, 432, 443, 444, 473, 481, 488, 833, 854
 Slavinskis Akiva 571
 Slavinskienė (Burokaitė) Ona 1028, 1031, 1060
 Slaviūnas Zenonas 1015, 1042, 1053, 1056, 1059, 1208
 Slavočinskis Saliamonas Juozapas 508
 Slivinskaitė Gražvydė 200
 Slivinskaitė Saulė 200
 Slivinskaitė Živilė 200
 Slivinskis Algimantas 199, 200
 Slivinskis Feliksas 199
 Slivinskis Gedrius 200
 Slivinskis Kastytis Feliksas 199
 Slivinskis Vytautas 199, 200
 Slivinskienė (Vaidilaitė) Genovaitė 199
 Slivinskienė Genovaitė 199, 200
 Sližys A. 766
 Sližys P. 742
 Sližys Pranas 471, 472, 480
 Slučka Antanas-Šarūnas (Slučka Šarūnas Antanas) 610, 615, 617, 619, 622, 822
 Slučka Zigmantas Adomas 156
 Smaliorienė Genovaitė 685
 Smetona Antanas 239, 522, 539, 790, 792, 924
 Smičienė Daivutė 818, 819
 Smičius Antanas 256
 Smičius Kazys 245
 Smiglevičius Vincentas 374, 378, 379, 388, 510
 Smilgevičius Julius SJ (Jurgis) 390, 431
 Smilgevičius Kęstutis 470
 Smolevičius 151
 Smolskas Mykolas 380
 Smuglevičius Pranciškus 353
 Snarskis Petras 590
 Sniečkus Antanas 593, 828
 Sniegas 590
 Sobieskis Jonas 159, 628
 Sobolivskis Vitalijus 550
 Sokaitė Andželika 445
 Sokas Arūnas 686
 Sokiienė (Vilkaitė) Kazimiera Danutė (Sokiene Danutė Kazimiera) 851, 884, 888, 900, 901, 907, 917, 1084, 1138
 Sokiene Eugenija 849, 851, 1191
 Sokolovskienė F. 512
 Sokšackis Giliarijus 388
 Sollohubas Valerianas 387
 Sologubas Kristupas 141, 148, 150
 Soloidas Piotras 500
 Soroka Joanas 387
 Spraga 161
 Sprindytė J. 1141
 Sprindytė Jūratė 1141
 Sprindžius 153
 Spurgis Albinas 390, 405, 425, 465, 513, 536
 Srebakovičius Domininkas 387
 Sriubikė Jonas 205
 Sriubiškis Kazimieras 1073
 Sruoga Balys 1107, 1108, 1115, 1117
 Staburas Valys 838
 Stachovskienė 216
 Stachovskis (Stakauskas) Daniellius 214, 313
 Stagulšnis 158
 Stakauskas 490
 Stakionienė (Jakūbkaitė) Morta 1052
 Stakytė I. 578
 Staleronka Eugenijus 391, 441, 442
 Stalinas J. 467, 538, 542, 548, 604, 731, 734, 735, 737, 825, 924, 1182
 Stančikaitė Aldona 440
 Stančikas Bronius 608
 Stančikas Kazys 431, 848, 849, 851–853, 857, 860, 862–869, 873–875, 1191, 1192
 Stančikas Leonas 608, 623
 Stančikas Vaclovas 624
 Stančikas Vaclovas-Šernas 624
 Stanevičius Anatolijus 505
 Stanevičius Jonas-Dėdė Vaitkus 610
 Stanienė Birutė 871
 Stanienė G. 774
 Stanionienė (Jankūnaitė) Ona 1031
 Stanionis 153
 Stanionis Algis 695, 698–700, 865
 Stanionis Daniellius 201
 Stanionis Juozas 1050, 1061
 Stanionis Kazimieras 1050
 Stanionis Petras 1021
 Stanyš Tomas 716, 717
 Stanislovas Mikalojus 140
 Stanislovas Augustas, valdovas 171
 Staniševskis Jonas 153
 Staniulionis 153
 Staniulis Feliksas 479
 Stankevičienė Emilija 993
 Stankevičienė Genė 1029
 Stankevičienė Regimanta 216, 233, 676
 Stankevičius 460
 Stankevičius Adomas 466
 Stankevičius Antanas 245
 Stankevičius Domas 685, 686
 Stankevičius J. 461, 546, 1077, 1078
 Stankevičius Jonas 245
 Stankevičius Jurgis 1072, 1077
 Stankevičius Petras 461
 Stankevičius Pranas 683
 Stankevičius Tomas 384
 Stankevičius Vincentius 384
 Stankevičius Virgilijus 685, 686
 Stankūnas A. 1141
 Stankūnas Jurgis 387
 Starkauskas J. 593, 611, 612
 Starkienė (Ožytė) Janina 878, 886, 917, 923, 924
 Starkus Antanas (Starkus Antanas-Montė), (Starkus Antanas-Blinda) 609, 613–616, 619, 622
 Starkus Eduardas 911, 917, 919, 923, 925
 Starkus Feliksas 614
 Starkus Jonas 1030
 Starkus Vladas 1031, 1125
 Stasėnas Henrikas 904, 905, 917
 Stasevičius Petras 387
 Stasiūnaitė Pranciška 873, 874
 Stasiūnas Povilas 158
 Stasiūnas Tautvydas 494
 Stasiūnienė 500
 Stasiūnienė Bronė-Ona 497
 Staševičienė Izabelė 201
 Staševičius Alfonsas 201
 Staševičius Aloyzas 201
 Staševičius Antanas 201, 206
 Staševičius Pranas 201
 Staševičius Robertas 206
 Staševičius Vladislovas 201
 Staševičiūtė Genovaitė 201
 Staševičiūtė Julija 201
 Staševičiūtė Kristina 206
 Staškūnienė (Lukošiūtė) Zita 548, 601, 776, 804, 830, 839, 863, 864, 868
 Statnickas Pranas 495
 Staugaitis Justinas 397, 520
 Steikūnaitė Birutė 440, 446, 447
 Stepanonis 153
 Steponaitytė Nijolė 262
 Steponavičius J. 422, 537
 Steponavičius Jonas 461
 Steponavičius Julijonas 244, 245
 Steponavičius Julijonas 421, 422, 488, 542
 Sterneckas J. 590
 Stočkienė Nora 700

- Stonikas Antanas 695, 697
 Stonikus Petras 245
 Stonis 414
 Stonys M. 413, 415
 Stonys Petras 491
 Stovolos Roma 256
 Strakalis Andrius 140
 Strandmanas Karlas Eduardas 337
 Stravinskias Antanas 965–967, 969, 983
 Strazdas Petras 532
 Stražniskas J. 778
 Streikus Arūnas 493
 Strelčiūnas Alfonsas 390, 425, 436, 529, 537
 Strigockienė (Deščeraitė) Gailutė 794
 Strockis Vaclovas 107
 Strolia Jonas 682
 Strolienė Aldona 839
 Strolienė Ieva 194
 Strolytė Viktorija 195, 197
 Stukaitė Aldona 1101
 Stukaitė D. 414
 Stukaitė Marytė 1101
 Stukas Algirdas 1101
 Stukas Antanas 587
 Stukas Bronius-Saulius 614, 616
 Stukas Juozas 1101
 Stukas Povilas 624
 Stukienė Anelė 1101
 Stulginė Nijolė 824, 836, 837, 839
 Stulginskienė 545
 Stumbras Saulius 892
 Stumbrienė Janina 47, 448, 450, 860
 Stumbrys Albinas 714, 715
 Stundžia B. 1089
 Stundžienė R. 39
 Stunkūnai 140
 Sudarienė Aldona 196
 Sudzevičius Adomas 165
 Sukalckis 242
 Suliatickis 150, 151
 Suliatickis Jurgis 153
 Sumoroka Romanas 154
 Sūnelaitis A. 461, 462
 Sungailienė L. 928, 931
 Surintas 151
 Survila Antanas 390, 403, 420
 Survila Vaclovas 199
 Survilaitė B. 758
 Sušinskas Alfonsas 412
 Suveizdis Vincentas 201
 Suželiūnytė Bronislava 207
 Svarinskas Alfonsas 440, 475, 476
 Sventickienė Gražina 94
 Svetikas E. 128, 629, 662
 Svetikas Julius 683
 Svideniai 140
 Svirskis Povilas 423
 Svirskis Vincas 1149
 Svitojus G. 774
 Szymak J. T. G. 215
 Szymulewicz Ignatius 370
- Š**
 Šablevičius Leonas 683
 Šablevičius Povilas 239, 241
 Šablinskas 992
 Šablinskas Leonardas 470
 Šafranas Dominykas 375, 387
 Šafronas 378
 Šakalevičius Alfonsas Jonas-Gintautas 616
 Šakenis Konstantinas 410, 519
 Šakickas Sigitas 698
 Šakinis Mindaugas 470
 Šaknienė (Paukštytė) R. 916, 917
 Šaknys Žilvytis 892, 916
 Šalauskas Kazimieras 159
 Šalčiūnas B. 734, 764
 Šalčius Juozas 397
 Šalčius Petras 788
 Šaldrūkstis Tamošius 159
 Šalkauskas J. 415
 Šalkauskis 460
 Šalmikas 161
 Šalpusnis S. 771
 Šaltinis S. 38
 Šaltis 585
 Šaltis Lionginas Zigmantas 617
 Šalučko (Salučko) Pavelas 388
 Šapalas Juozapas 389
 Šaparauskas Izidorius 427
 Šapoka 153
 Šapoka A. 137, 156
 Šarkanas Petras 587, 680
 Šarskus Kazimieras 863
 Šarskuvienė Audronė 860
 Šaslovas 463
 Šatas Vladas 623
 Šateika Alvydas 867
 Šateika J. 412
 Šateika Jonas Vilius 711, 713
 Šateika Valdas 867
 Šateikienė Eugenija 867
 Šatinskienė Julija 447
 Šatrijos Ragana 787, 788
 Šaučiūnas Ignas 405
 Šauklys Antanas 534, 543
 Šaulinskas Kazimieras 1013
 Šaulinskas Simonas 200
 Šaulys Kazimieras 1097, 1206
 Ščensovičius Fortunatas 386
 Ščepanavičius Kazys 243
 Ščiukaitė Leta 867
 Šeinauskas 768
 Šeinauskas Jonas Alyzas 614, 617
 Šeinauskienė Regina 804
 Šeižys Mykolas 403, 541
 Šeputis Antanas 494
 Šerelienė Elena 832, 838, 1128
 Šerelienė Lina 818
 Šerepka V. 1078
 Šerepka Vytautas 1076
 Šerkšnas A. 411
 Šermukšnis Antanas 466
 Šermukšnis Matas 390, 404, 409, 420, 431, 513, 528, 529
 Šermulevičius (Šarmulevičius) Ignotas 385
 Šermulevičius I. 371
 Šermulevičius Ignas (Ignatijus) 370, 371, 514
 Šešelgienė Joana 711
 Šešelgis K. 706, 954, 958, 984, 992
 Šeškauskas V. 779
 Šeškauskas Vytautas 830, 839
 Šeštokaite Onutė 235
 Šeštokas Liudas 831, 839, 1077
 Šeštokienė (Klivickaitė) Zita 206
 Šeštokienė Genė 802
 Šiaučiūnas Ignas 431, 404
 Šiaučiūnas K. 842
 Šidevičius Martynas 140
 Šidiškienė Irma 899, 917
 Šidlauskas Albinas 623
 Šidlauskas Gintaras 552
 Šidlauskas Jonas 609, 615, 623
 Šidlauskas Paulius 422
 Šijanas 599
 Šikelis 1135
 Šikildis 161
 Šikšnienė Rima 855
 Šikšnytė D. 38, 40
 Šilas A.-Kovas 610
 Šilas Aleksas 695, 696
 Šilas Antanas-Kovas 610
 Šileika Jonas 231, 314, 785
 Šileikai 258
 Šileinis 158
 Šilelis 161
 Šileris E. 872, 1191
 Šileris Emanuelis 871
 Šiliniai 258
 Šiliniene Benigna 245, 246
 Šilinis Alfonsas 748, 751, 779
 Šilinis Gaudentas 111, 116, 117, 831, 832, 839, 853, 854
 Šilinytė Emilija 197
 Šiliūnas Romualdas 389, 409
 Šymakas Juozas Tomas Grigalius 215, 216
 Šimašis Kostas 403
 Šimavičius Juozapas 201
 Šimėnaitė Alma 440
 Šimėnaitė Z. 1096
 Šimkevičius 151
 Šimkūnaitė Marijona 208
 Šimkūnas A. 522
 Šimkūnas Julius 587
 Šimkūnas Juozas 573, 685, 686
 Šimkus Juozas 493, 494
 Šimkus Valdas 256
 Šimkus Vytautas 697, 700, 702
 Šimonėlis Jurgis 404
 Šimonienė (Gurklytė) Paulina 203, 205
 Šimonienė Ieva 190
 Šimonienė Vanda 447
 Šimonis Alfredas 711
 Šimonis Felicijonas 205
 Šimonis Jurgis 205
 Šimonis Kazys 952, 991, 1127
 Šimonis Mikalojus (Martynas) 190
 Šimonis Motiejus 191
 Šimonis Paulius 205
 Šimonytė Kotryna 191
 Šimonytė Ona 205
 Šimonytė Teresė 190
 Šimovičius Juozapas 378, 388
 Šinkūnas Alfonsas 821
 Šinkūnas Bronius-Uošvis 624
 Šinkūnas Julius 792
 Šinkūnas Juozas 685
 Šinkūnas Peliksas (Pel.) 394, 788
 Šinkūnas Petras 788, 792
 Šinkūnas Rimantas 213, 232, 262, 314, 335, 511, 516, 1129
 Šinkūnas Romualdas 362
 Šinkūnas Vytautas-Kariūnas 624, 625
 Šinkūnas Vladas 788
 Širvydas Pranas 796, 797
 Širvinskienė (Liūimaitė) Janina 804
 Širvinskienė Janina 795, 818, 819
 Širkščiūtė Uršulė 196
 Šukštulis Kazys 447
 Šupinienė A. 559
 Šupinienė Albina 478, 481
 Šupinis Jonas-Bermonas 614
 Šurkovas Karpas 587

- Šlapeliai 195, 197, 198, 1012, 1044
 Šlapelienė Domicelė 919, 1012,
 1013, 1015, 1027, 1040, 1044, 1047,
 1055, 1056
 Šlapelienė Laima 804
 Šlapelis Anicetas 203
 Šlapelis Bronius 423, 542
 Šlapelis Jonas 204
 Šlapelis Jurgis 919
 Šlapelis Kazimieras 194
 Šlapelytė Adelė 919
 Šlapelytė Domicelė 203
 Šlapelytė Julė 919
 Šlapelytė Konstancija 189, 194, 195
 Šlapelytė Marijona 919
 Šlapelytė Ona 919
 Šleivys 153
 Šleivys Jokūbas 159
 Šleivyte Veronika 930, 941, 1127
 Šlekienė Rasa 449, 450
 Šlenteris Eduardas 243
 Šležas Martynas 163
 Šliūpas Jonas 378, 789, 1122
 Šližys Kazimieras 205
 Šmidtas (Šmitas) Nachemas
 (Nochemas) 569, 571, 572, 580, 586,
 680, 922
 Šmigelskas (Šmigelskis) Jonas 432,
 444, 447, 549, 862
 Šmulkštienė A. 528
 Šneideris Ch. 689
 Šniukas Damijonas 1212
 Šnitikštas Juozapas 388
 Šopenas F. 550
 Špakevičius J. 1100
 Špokas 617
 Špraga 153
 Štalickis Jonas 159
 Štarienė Danutė 794
 Štaupas Jonas 604
 Šteimaniūtė Aviva 523
 Šteimaniūtė Lina 523
 Šteimanas Kodikas (Shteimanas
 Kodikas) 523
 Šteimanienė (Rozenbergaitė) Regina
 Rachelė 523, 524
 Štelmekienė (Mikanaitė) Pranciška
 198
 Štipelis Hansas 662
 Štītulis Povilas 698
 Šuazeliai 134
 Šuazelis de Gufė Mirabelis 186
 Šubertas 415
 Šukys Aloyzas 689
 Šukys G. 906
 Šukys Gediminas 547
 Šulaitis E. 528
 Šulcas Robertas 445
 Šulcienė (Jokšytė) Bronė 1018
 Šulcienė Bronė 1044
 Šulcienė Nida 837–839, 1130
 Šulnys Dominykas 205
 Šulinytė 207
 Šulys Andrius 556
 Šulma Vaclovas 872–874, 1191
 Šulna Jokūbas 163
 Šulnis Antanas 623
 Šulnyte Elžbieta 208
 Šulnius Valdas 690
 Šulniūtė Veronika 489
 Šumskis Mykolas Rapolas 214, 313
 Šupinytė Darata 190
 Šuškevičius Vytautas 686, 690, 691
- Švagždys Stasys 682, 683
 Švagždys Vincentas 404
 Švalažintis 153
 Švaplenas R. 741
 Švedas A. 733
 Švederauskas Jurgis 159
 Švedienė V. 773
 Švedienė Zita 853
 Švelnienė Aldona 1084
 Švelnienė Sasė 839
 Švelnys Alvydas 447
 Švelnys Jonas 608
 Švelnys Petras 1071
 Švelnys Povilas 608, 1071
 Šverebas Povilas 351, 996, 1000
 Šverplys 153
 Šveternis 161
 Švetkauskas Benediktas 404
 Šviesulis Kastytis 484
 Švikštas 153
 Švirkevičius Bronius 686
 Švoinickis Romanas 671
- T**
 Talačka Albertas 488
 Talačka Albertas Juozapas 550
 Talačkienė Laima 450, 451
 Talantaitė Ona-Jonukas 622
 Tallat-Kelpša J. 471, 494
 Taluntytė R. 1072
 Tamkevičius Sigitas 244, 245, 423,
 424, 474–476, 480, 483, 534
 Tamonis S. 1076
 Tamošaitis V. 588
 Tamošiūnaitė Rozalija 598
 Tamošiūnaitė Uršulė 378
 Tamošiūnas (Tamašiūnas) Petras
 1052
 Tamošiūnas 153
 Tamošiūnas Antanas 683
 Tamošiūnas Jonas-Trockis 614, 616
 Tamošiūnas Juozas 608
 Tamošiūnas Lionginas 952
 Tamošiūnas P. 1048
 Tamošiūnas Povilas 788
 Tamošiūnas Stasys 851, 858
 Tamošiūnas V. 587
 Tamošiūnienė (Einorytė) Genė 794
 Tamošiūnienė (Zubrickaitė) Marytė
 797
 Tamošiūnienė Jarina 794
 Tamošiūnienė Ona 598
 Tamulaniš (Tumkunas) Motiejus
 191
 Tamulaniš Motiejus 191
 Tamulevičienė Danguolė 795, 804,
 810, 817
 Tamulionis 153
 Tamulionis Pranciškus (Pranas)
 Benediktas 391, 423, 440, 441
 Tamulionis Stasys 438
 Tarasenska P. 122
 Tarasevičius Stanislovas (Tarasewicz
 Stanislaus) 484
 Tarasovas Ignatijus 587
 Tarbūnas Leonas 822
 Tarkhanov A. 731
 Tarla Gabriėlius 637
 Tarūba 161
 Tarvydas Aloyzas 1217
 Tarvidas Florent 386
 Tarvydis Mykolas 390, 418, 530
 Tatarūnas Linas 562
- Tataška 153
 Tatoris Alvydas 341
 Tauškutis A. 680
 Tautavičius A. 129, 709, 721, 955,
 958
 Tebelškis Povilas 120, 122, 123,
 128, 130–132, 134, 135, 627, 629,
 636, 638
 Telyčėnienė Elena 919, 921, 922
 Telksnytė Milda 552
 Teodoraitis Staniulis 140
 Termėga 161
 Tėvamušys 161
 Tijūnas 153
 Tijūnonienė (Malinauskaitė)
 Magdalena 196
 Tijūnonis Povilas 196
 Tijūnonytė Liudvika 196
 Tijušas Petras 455, 557
 Tyla Antanas 154, 552
 Tilindis Juozapas 965, 969
 Tylus Juozas 689
 Tilvikas 153
 Tilvytis Jurgis 906, 915
 Tilvytis Teofilis 415, 472
 Tilvytis Valentinas 472
 Timčėna Petras 697
 Timofejeva Liuda 804
 Timofejevas 586
 Timukienė Janina 804, 817
 Tindžiulis Albinas-Dėdė 607, 609,
 612, 615, 623
 Tinteris Povilas 388
 Tynzenhauzas Jonas 159
 Tiškevičiai 227
 Tiškevičienė (Bucholcaitė) 227
 Tiškevičienė (Sapiegaitė) Teodora
 189
 Tiškevičius J. 434
 Tiškevičius Mykolas 174
 Tiškevičius Vladislovas 189
 Tiškevičiūtė Kotryna 214, 225
 Tittenbruk Miecišlaw 336
 Tyzenhauses 1172
 Tyzenhauzai 140, 141, 154, 169
 Tyzenhauzas B. 263, 366
 Tyzenhauzas Benedikas 164, 168,
 335
 Tyzenhauzas Jonas 263
 Tyzenhauzas Steponas 159
 Tyzenhauzas Vilhelmas 154, 155,
 156, 158, 159, 366
 Tyzenhauzėnė Barbora 159
 Tyzenhauzėnė Kotryna 159
 Tolis Aidas 200
 Tolis Antanas 200
 Tolis Audrius 200
 Tolis Dainius 200
 Tolis Gailius 200
 Tolis Jaunius 200
 Tolytė (Pavilaniš) Rasa 200
 Tolstojus Levas 787
 Tolvaišienė (Lukšionytė) Nijolė 335
 Tomaszewski Marcellus 385
 Tomašiūnas Petras 1048
 Tomka (Tomkiewicz) Matas 192
 Tomka Jurgis 192
 Tomkus Vitas 857
 Tomlinson J. 1087
 Tonkūnas Juozas 790, 1188
 Toporovas 502
 Torčyla 149, 150, 151, 153
 Toth Tihameros 460

Totoris Alvydas 5, 7, 137, 138, 140,
 159, 162, 164, 187, 189, 335, 338,
 343, 348, 351, 352, 363, 511, 512,
 516–518, 563, 564, 734, 747, 750,
 751, 791, 799, 810, 1172, 1173
 Totoris Artūras 685, 686
 Totoris Kazys 582
 Trainys Andrius 582
 Trainys Petras 689
 Trakas 163
 Trakiplėša 151
 Trapidaitė Frankė 1100
 Trapidas Izraelis 1100
 Trapidas J. 680
 Trapidos 1100
 Trečiokienė Vida 449
 Trinkienė (Gurklytė) Danutė 205
 Trinkūnienė I. 1083
 Trockis 617
 Tručilauskaitė R. 775
 Tubelienė (Jurėnaitė) Ona 207
 Tubelis Antanas 207
 Tubelis Bronius 608
 Tubelis Dominykas 207
 Tubelis Egidijus 455
 Tubelis Hiacintas 207
 Tubelis Jonas 207
 Tubelis Juozapas 207
 Tūbelis Juozas 469, 790
 Tubelis Jurgis 207
 Tubelis Kazimieras 207
 Tubelis Leonas-Panceris 608, 614,
 616, 623, 624
 Tubelis Petras 207
 Tubelis Regimantas 455
 Tubelytė Domicelė 207
 Tubelytė Ona 207
 Tubelytė Valerija 207
 Tubiūtė Ona 191
 Tumaitė Elena 206
 Tumas Petras 682
 Tumas-Vaižgantas J. 469
 Tumelionis 389
 Tumėnaitė D. 1076, 1077
 Tumėnas A. 748
 Tumėnienė 462
 Tumkevičius Adomas 192
 Tumkevičius Antanas 192
 Tumkevičius Juozapas 192
 Tumkevičius Jurgis 192
 Tumkevičiūtė Domicelė 192
 Tumkūnas Jonas 91
 Tumkūnas Jurgis 192
 Tumkūnas Matas 192
 Tumkūnas Motiejus (Tomkiewicz,
 Tumkiewicz) 190
 Tumkunas Simonas 191
 Tumkūnas Tadas 192
 Tumkunienė (Žekanytė) Elžbieta
 192
 Tumis Paulius 857, 871
 Tunaitis Juozas 423, 464, 485
 Tunkevičienė Paulė 867
 Tunkevičius Domas 712
 Tunkevičius Povilas-Kostas 617,
 619
 Tunkevičiūtė Eleonora 800
 Tunkūnienė (Žekanytė) Elžbieta
 191
 Tupėnas 624
 Tupolskienė Regina 249, 252
 Tupolskienė Regina 803
 Turek K. 907, 917

Turgis Jean 676
 Turgis L. 75, 80, 672, 676, 677
 Tutkaitė Sofija 196
 Tutlytė J. 733
 Tvardauskas Jonas 479
 Tvarijonas Simonas 247
 Tvarijonas Vytautas 246, 247, 439
 Tvaskus Petras 1077

U, Ū

Ūdra K. 468
 Udraitė Eglė 6, 8, 918, 1194
 Ugianskis Didanis (Didakus) 371,
 385
 Uldukienė Eglė 449
 Uldukis Edmundas 686
 Uldukis Juozas 697
 Ulevičius B. 607, 625
 Ulytė Severina 700, 701
 Ulkienė Kristina 534
 Uogintas Bronius 245
 Uogintas Jonas 245, 246
 Uoka Kazimieras 864
 Urbaitis M. 1069, 1074
 Urbaitis Mindaugas 1048
 Urbanavičienė Dalia 1053, 1057,
 1059
 Urbanavičius A. 124
 Urbanonis 153
 Urbienė Palmira (Palma) 700
 Urbonas B. 521
 Urbonas K. 682
 Urbonas Rimantas 110, 695, 830,
 839, 848, 849, 851, 853, 859, 860,
 863, 870, 873–875, 1126, 1129, 1130,
 1191
 Urbonas-Lakštutis Jurgis 822
 Urbonavičienė Z. 1133, 1138
 Urbonavičius Juozas 694
 Urbonavičius P. 698
 Urbonavičius Povilas 696, 700
 Urbonienė (Stancikaitė) Eugenija
 33, 431, 557, 565, 569, 575, 577, 578,
 591, 755, 759, 828–830, 832, 839,
 1126, 1127, 1130, 1137
 Urbonienė Angelė 252
 Urbonienė J. 249
 Urbonienė Julė 252
 Urbonienė Regina 840
 Urbonienė Skaidrė 6, 8, 666, 670,
 948, 959, 960, 993, 1195
 Urvinis R. 778
 Ūsaitytė J. 1039
 Ūselis Ferdinandas 375
 Usevičius Gediminas 695
 Usevičius Petras 695
 Usevičius Vytautas 695–697
 Ūsonis 153
 Usonis M. 480, 559
 Usonis Mykolas 473
 Ūzupowicz Andreas 370
 Užas Tautvilis 206
 Uždavynys S. 553
 Užkurys 153
 Užtupaitė Julė 409
 Užtupaitė Pulcherija 207
 Užtupas Jonas 207
 Užtupas V. 822
 Užsienis Bronius 695, 696, 700
 Užsinienė Valentina 794

V

Vadapalas Povilas 693, 695
 Vadišovienė Zinaida 818, 819
 Vaicekauskaitė Elena 1068
 Vaicekauskaitė Salomėja 205
 Vaicekauskas Arūnas 6, 8, 927,
 938, 939, 1194
 Vaičekauskaitė Stefanija 235
 Vaičeliūnienė Eleonora 6, 8, 548,
 769, 783, 821, 830, 834, 835, 837,
 839, 841, 851, 1190
 Vaičikonis C. 414, 415
 Vaičys Antanas 488
 Vaičiūnaitė Irena 453
 Vaičiūnas 153
 Vaičiūnas Artūras 690
 Vaičiūnas Gintaras 607, 608, 614
 Vaičius Antanas 423, 488
 Vaičiūvienė Julija 447
 Vaidila 414
 Vaidila B. 413, 415
 Vaidila Bronius 199, 200
 Vaidila Pranas 200
 Vaidila Pranciškus 199
 Vaidila Rapolas 199
 Vaidila Viktoras 199
 Vaidilaitė Stasė 199, 200
 Vaidilienė (Montrimaite) Liudvika
 199, 200
 Vaidilienė Danutė 200
 Vaidilienė Liudvika 199, 200
 Vaiksenis 153
 Vaina Laurynas 138
 Vainauskas 436
 Vainilaitis Martynas 482
 Vaintraubas S. 757
 Vaišnoras E. 438, 546
 Vaišnoras Edvardas 391, 427, 429,
 432, 433, 513, 545
 Vaišvilienė N. 688
 Vaitiekūnas Jonas 465
 Vaitiekūnas Juozapas 358
 Vaitiekūnaitė 605
 Vaitiekūnaitė Eleonora 208
 Vaitiekūnas 153, 1053, 1054
 Vaitiekūnas A. 414, 415
 Vaitiekūnas Adomas 504
 Vaitiekūnas Antanas 1071
 Vaitiekūnas Bronius 112, 118
 Vaitiekūnas Dominykas 1050, 1051,
 1054
 Vaitiekūnas Egidijus 853
 Vaitiekūnas J. 1053
 Vaitiekūnas Jonas 623
 Vaitiekūnas Juozas 1050
 Vaitiekūnas Kazimieras 163
 Vaitiekūnas Liudas 521
 Vaitiekūnas Liudvikas 207
 Vaitiekūnas Mantas 846
 Vaitiekūnas Petras 388, 455, 456,
 504–506, 561
 Vaitiekūnas Petras 789
 Vaitiekūnas Pranas 1071
 Vaitiekūnas Stanislovas 163
 Vaitiekūnas Tautvilis-Zubrys 609,
 615
 Vaitiekūnas Vaidas 201
 Vaitiekūnas Vytautas 609
 Vaitiekūnienė (Bagdžiūnaitė) Felicija
 201
 Vaitiekūnienė (Plačenytė) Elžbieta
 504
 Vaitiekūnienė Marijona 907

- Vaitkevičiūtė V. 98
 Vaitkienė Romualda 1211
 Vaitkūnas Antanas 697
 Vaitkus Mykolas 1119
 Vaitonis B. 248
 Vaitonis Bronius 247, 1076
 Vaivada Bronius 624
 Vaivada Petras 156
 Vaivadonis Mikalojus 156
 Vaižgantas 415, 469, 624, 787, 788, 1102
 Vaižmužienė Milda 453
 Vaižmužis Albinas 857
 Vajega J. 558
 Vakarinienė A. 928, 931
 Valaitė Domicelė 465
 Valaitė Paulina 206
 Valaitienė Gražutė 804
 Valančius Motiejus 203, 212, 213, 230, 446, 468, 481, 547, 935
 Valantinaitė Ona 247
 Valantinas Antanas 235, 255
 Valašinskaitė Aleksandra 205
 Valauskas Petras 839
 Valavičienė Vitalija 253
 Valavičius 141, 151, 176
 Valavičius Jeronimas 141, 144
 Valavičius Žygmantas 141
 Valavičiūtė Edita 846
 Valbasis L. 1127
 Valeckas Giedrius 830
 Valeckas Juozapas 201
 Valekas 139
 Valentas Petras 388
 Valentėlis Kazys-Pavasarelis 624
 Valentis 153
 Valevskis Antanas 387
 Valevskis Petras 372, 374, 509
 Valickienė Z. 1087
 Valinskaitė Bronė 838, 839
 Valiukas Juozas 608
 Valiukevičius V. 411
 Valiulionis 153
 Valiulis 158
 Valiulis Jonas 683
 Valius Jonas 460
 Valiusė 581
 Valiūtė E. 778
 Valma Alfonsas 1066, 1075, 1076, 1146
 Valma Povilas 235, 1076
 Valma Povilas-Grybas 616
 Valma Stasys-Dobilas 624
 Valma Vytautas-Savanoris 624, 625
 Valmas Povilas 245
 Valuckienė Virginija 1212
 Vanagai 990
 Vanagaitė Ksavera 600
 Vanagaitė Valė 235
 Vanagas J. 757, 874, 1142, 1191
 Vanagas Jonas 695
 Vanagas Juozas 848
 Vanagas Povilas 249, 252, 1102, 1103
 Vanagas Romas 697
 Vanagienė Ekaterina 249, 250, 255
 Vanagienė Emilija 247, 252
 Vanagienė N. 731, 768, 781
 Vangelis 388
 Vapšys Antanas 235
 Vapšys Petras 235
 Vapšys Povilas 697
 Vapšytė Emilija 245–248
 Vapšytė Eugenija 700, 701
 Varanauskas Antanas 429, 447
 Varanauskas Bronius 429
 Varanavičius Juozas-Pakštys 616, 623
 Varapinskaitė J. 558
 Varatinskas Adomas 200
 Vareika Bronius 697
 Vareika Petras 198
 Vareikai 981
 Varenbergienė M. 552
 Varkalienė Domicelė 969
 Varkalis Jonas 205
 Varkalis Petras 163
 Varna A. 868
 Varnaitė Diana 258
 Varnas A. 123, 130
 Varnas A. 335, 955, 992, 1209
 Varnas Adomas 954, 955, 992, 1209
 Varnas Algirdas 122
 Varnas Juozapas (Juozas) 390, 425, 513, 537
 Varnauskaitė Kristina 251
 Varnauskas Antanas 868
 Varnauskas Darius 91
 Varnauskienė (Danytė) Danutė 352
 Varnauskienė Irena 448, 450
 Varnauskienė Stasė 685, 686
 Varnėnas 437
 Varpiotas Aleksas 871
 Varža V. 415
 Varžinskas Povilas 906
 Vasaris 438
 Vasevas 502
 Vasilevskis Domininkas 371, 385
 Vasiliauskaitė 412, 414
 Vasiliauskas Kazimieras 478
 Vasiliauskienė (Kurulytė) Romualda 804
 Vasiliauskienė Aldona 5, 7, 258, 341, 348, 351, 362, 452, 453, 483, 509, 511, 513, 515–517, 520, 523–525, 527, 528, 531–533, 539, 541, 544–546, 548–550, 552–559, 561, 839, 1179
 Vasiliauskienė R. 320
 Vasiliauskienė Romualda 818, 819
 Vasiliiūnienė D. 338
 Vasiliiūnienė Dalia 338
 Vasilytė Jadzė-Rapolas 624, 625
 Vaškas Andrius 623
 Vaškelis Balys-Kęstutis 622
 Vaškevičius Antanas 436
 Vaškevičius J. 751
 Vaštaka Juozas 826
 Vaštakienė Albina 839
 Vaupšas Julius 853
 Vaza Gustavas Adolfas 634–636, 652, 653
 Vaza Jonas Kazimieras (Vaza Kazimieras) 628, 635, 636, 641, 642, 645, 653, 657, 659
 Vaza Kristina 633, 635, 641, 647, 663, 664
 Vaza Kristina Augusta 631–635, 640, 645, 646, 649, 651, 652, 656, 660, 661
 Vaza Vladislovas 154, 271
 Vaza Vladislovas IV 366
 Vaza Zigmantas 138, 154, 262, 366
 Vaza Zigmantas III 365, 366, 630, 632, 633, 636–641, 645–648, 650, 653–656, 660, 661, 663, 664
 Vaza Zigmantas, karalius 153
 Vaza Žygmantas III 646
 Vėbrintė Barbora 239
 Vebronis 153
 Večkys Petras 851, 853, 864
 Veilentas V. 533
 Velavičius 489
 Velička Visvaldas 849, 853, 855, 859
 Velikonis Vladas-Šernas 616, 622
 Vėlius N. 942
 Vencevičius Julius 582, 587
 Vencevičiūtė Ona 793
 Vencys Ed. 428, 546
 Vencakavičius Jonas 1100
 Venckus A. 1165
 Venckus Kazimieras 198
 Venckus P. 460
 Venckutė Konstancija 198
 Venclavavičius 1132
 Venclovavičiai 785
 Vengrelis Simas 145, 158
 Vengrienė (Laužikaitė) Janina-Undinė 617
 Venskovičius Dominynkas (Domininkas) 369, 385
 Venskus Vytautas 700
 Venslovaitė Liucija 838
 Verbickienė Šiaučiuonaitė J. 563, 564, 566, 567, 574
 Verein Bochumer V. 1001, 1179
 Verharnas E. 1153
 Verlag K. A. 1148
 Veršelis Jokūbas 159
 Veršis 153
 Vertelka B. 516, 544
 Vesalauškai 986
 Veščiuonas L. 415
 Veščiuonienė (Varnytė) Eleonora 894, 917
 Vėjelis 711
 Vėta Dominykas 207
 Vėta Juozapas 207
 Vėta Vladas 682
 Vėtaitė F. 414
 Vezbergienė Bronė 798, 817
 Vezerekara-Albertos I. 486
 Veževičius (Vėževičius) Mykolas 372, 386
 Vėžienė Stasė 836
 Vėžys Vytautas 716, 717
 Vichrevas 497, 498
 Vyčienė Eglė 818
 Vyčinas 414
 Vyčinas Evaldas 1048, 1069, 1074, 1077, 1078
 Vičinas Povilas 1071
 Vyčiniene (Račiūnaitė) Daiva 6, 8, 1012, 1014, 1015, 1018, 1019, 1022, 1024–1026, 1028, 1031, 1032, 1034, 1036–1038, 1040, 1042, 1199
 Vidiškiai 148
 Vidugiris L. 558–560, 1099
 Vidžiūnienė Uršulė 617
 Vienažindis A. 468, 1012
 Vieniuolis A. 1208, 1209
 Vyganovskis Florijanas 337
 Vigelis B. 689
 Vijeikis Egidijus 392, 442
 Viksva Jonas-Daktaras 617
 Vilčinskaitė Undinė 1048, 1069, 1074
 Vilčinskas Jonas-Doleris 616
 Vilčinskienė Genovaitė 449, 860, 866

- Vilčinskienė Regina 812, 818, 819
 Vilčinskis Jonas Kazimieras 675
 Vildžiūnas Vladas 1144
 Vilegas Krisius 158
 Vileikis Juozapas 388
 Vileišis Darius 562, 565, 571, 572, 574
 Vileišis P. 537
 Vileniškis Feliksas 208
 Vileniškis Jonas 197
 Vilhelmas Frydrichas 642
 Viliai 990
 Viliamas Vladas 411
 Vilija Morkūnaitė 1153
 Vilimaitė Laima 803
 Vilimas Bronius 1073, 1074
 Vilimas Juozapas 1071
 Vilimas Mindaugas 690
 Vilimas Vidas 808
 Vilimovičius Vinkentijus 388
 Vilys Virginijus 686, 690
 Viliušienė Elena 246
 Viliušis Viktoras 246
 Vyliūtė J. 1077
 Vilkaitė L. 907
 Vilkaitė Liucija 888, 900, 901, 917
 Vilkaitis V. 23, 104
 Vilkas 153
 Vilkas Donatas 348, 440
 Vilkas Povilas 590
 Vilkas Vladas 587
 Vilkienė Rūta 820
 Vilkončius Alfredas 685, 686
 Vilnagulyš 161
 Vilutytė A. 1096
 Vincentas Kiemėšis (Kemėšis?) 402
 Virbalaitė Regina 534
 Virbalas Kazimieras 533
 Virbalas Lionginas 423–425, 451, 452, 483, 533–535
 Virbalienė Aleksandra 533
 Virbašius Egidijus 1057
 Virbickaitė Zosė 700, 701
 Virbickas Vladas 1071
 Virbickienė M. 718
 Vireliūnai P. ir V. 843, 846
 Vireliūnaitė Lauryna 846
 Vireliūnas 1031
 Vireliūnas Antanas 821, 1013, 1127
 Vireliūnas Laurynas 846
 Vireliūnas Martynas 844
 Vireliūnas P. 394
 Vireliūnas Povilas 843–846
 Vireliūnienė Virginija 843, 844
 Viskantaitė E. 1087
 Visocis 413
 Visockas Feliksas 590
 Visockas Vytautas 475, 559
 Višinskaitė Asta 562
 Vyšniauskaitė 899
 Vyšniauskaitė 955, 957
 Vyšniauskaitė A. 881, 887, 917, 953, 955, 956
 Vyšniauskaitė Angelė 892, 954
 Vyšniauskaitė Uršulė 414
 Vyšniauskas Algirdas 685
 Vyšniauskas Audrius 685
 Vyšniauskas Boleslovas 682, 683, 685
 Višnioveckis 162
 Višnioveckis Mykolas 162
 Vitartienė Aldona 826
 Vytautas Baika Albertas 1046
 Vitienė (Surdokaitė) Gabija 353
 Vitkauskaitė (Witkowska) 210
 Vitkauskas P. 44
 Vitkauskienė Ona 249
 Vitkevičius Jurgis 140
 Vitkevičius Pranciškus 389
 Vitkus Gintaras 483, 534
 Vitoras Antanas 388
 Vivulskis Julijanas 387
 Vizbaraitė Elžbieta 191
 Vizbaras Domantas 252
 Vizbaras Juozas 209
 Vizbaras Petras 689
 Vizbaras Tautvilis Bronius 209
 Vizbarienė (Grinaitė) Marijona 208
 Vizbickas Petras 697
 Vizgirda 151
 Vizgirdaitė Eleonora 207
 Vyževskis Mykolas (Wiczewski Michail) 558
 Vyžintas Algirdas 1045
 Vladislovas IV, karalius 366
 Vogulis Petras 447
 Vogulis Romas 689
 Vogulytė Audronė 794
 Vojnor Lucesinus 387
 Volavičius Jeronimas 636, 647
 Völkelis Oswaldas 673
 Volskis Pranciškus 387
 Vorošilovas 502
 Vosylienė Jolanta 814, 818, 820
 Vosylytė K. 1089, 1094, 1096
 Vosylytė Klementina 201
 Vosylius Jonas-Dainius 623
 Vosylius Juozas (Bronius)-Dainius 616
 Vrangelis P. 1113
 Vrublevskiai 518
 Vrubliauskas A. 698
W
 Waltraud Hahn 665, 669
 Weberis Hugo 378
 Weyssenhof Józef (Weyssenhoff Jozef) 100, 103, 1170
 Wojtkowiak Z. 137
Z
 Zabiela Gintautas 5, 7, 120, 121, 123, 125, 128, 134, 1171
 Zabielenė Aušra 6, 8, 1012, 1080–1082, 1084, 1086, 1087, 1080, 1200
 Zaborskas Aloyzas 247
 Zaborskienė Eugenija 247, 248, 697, 700, 702
 Zaborskis A. 248, 249, 338, 339, 341, 343
 Zaborskis Aleksandras 337, 346, 381, 507, 1179
 Zaborskis Aloyzas 252, 256, 696, 700, 702
 Zabulėnienė (Saulevičiūtė) Elena 473
 Zabulionienė (Knabikaitė) Bronislava 518
 Zabulytė Jolanta 6, 8, 965, 966, 971, 976–979, 1197
 Zacharovas 500
 Zakarauskienė Daiva 818, 820
 Zakarauskienė Rūta 697
 Zakarienė Varsa 1022, 1024, 1077
 Zalanskas A. 1127
 Zaleckaitė R. 1071
 Zaloga Jonas 371, 385
 Zasas Jonas 214, 215, 313
 Zauka Stasys 828, 839
 Zaviša Andrius 141
 Zavišienė 151
 Zavodžintis 161
 Zavodžius Kazimieras 952
 Zawadzki Typis Josephi 511, 512, 517
 Zdanys Romualdas 470, 998
 Zeleninas D. K. 945
 Zelmanovičius Abraomas 184
 Zelmanovičius Giršas 184
 Zelmanovičius Judelis 183
 Zemlickas G. 23
 Zenkavičius (Zenkavičius) Mykolas Jonas 367
 Zenkevičius Feliksas 457
 Zernievičius Tomas 387
 Zigmantas III 271
 Zigmantas III Vaza (Sigismund III Vasa) 1183
 Zikaras Juozas 1117
 Zilber Vargas Aleksandras 523
 Zinčeko 605
 Zingeris Emanuelis 589
 Zinkevičienė (Gurklytė) Janina 205
 Zinkevičienė Aldona 1018, 1044
 Zinkevičius Vladas 1016, 1065, 1087
 Zinkevičiūtė Marytė 1018, 1044
 Zinovjevas 499
 Zlatkus Pranas-Zlatkiukas 622
 Zlatkutė Alina 702
 Zobarskas Stepas 414, 479
 Zoka Bronius 446
 Zokaitis A. 754
 Zotoch (Zolloch, Zodok) Vincentas 386, 371
 Zovė Pranas 521
 Zovienė (Jonuskaitė) Stasė 899, 917
 Zuba Jokūbas 163
 Zubavičius Juozas 247
 Zubavičius Stanislovas (Stasys) 234, 247, 248, 391, 441, 442
 Zubavičiūtė Emilija 1029
 Zubovas Vladimiras 262
 Zubrus Jonas 483
 Zulanaitė Valerija 203, 210
 Zulanas 203
 Zulanas Antanas 198
 Zulanas Mikalojus 205
 Zulanas Mykolas 200
 Zulanas Paulius 201, 204
 Zulonai 617, 971
 Zulonaitė Genutė 711
 Zulonaitė Julija-Rožė 617
 Zulonaitė Ona 198
 Zulonas Alfonsas 436
 Zulonas Antanas 537
 Zulonas Jonas 521
 Zulonas Juozapas 198
 Zulonas Kazys 686
 Zulonas Povilas 427, 847–850, 853, 854, 860, 1029, 1030, 1065, 1075, 1102, 1103, 1125–1130, 1146, 1191
 Zulonas Vidas 847–849, 853, 873–875, 1191
 Zulonienė Stanislava 1103, 1126
 Zulonienė Valerija 246–248, 252
 Zulonienė Z. 868
 Zuoza 439, 440

- Zuoza Bronius 625
 Zuoza Juozapas 205
 Zuozienė (Navikaitė) Irena 235, 245
 Zupkienė O. 414, 415
- Ž**
- Žaba Alanas 318
 Žaidelis 158
 Žakevičius Antanas 523
 Žalėnas Gintautas 996
 Žaliakenis 153
 Žalinkevičius Povilas 587
 Žalys Algirdas 101
 Žalytė Akvilė 1068
 Žalkauskaitė 1131
 Žalneriūnienė Stasė 240, 241
 Žalnieriūnaitė Vaiva 926
 Žalnieriūnas Adomas 682
 Žalnieriūnas Algis 920, 926
 Žalnieriūnas Bronius 682
 Žalnieriūnas J. 680
 Žalnieriūnas Juozas 682
 Žalnieriūnas Jurgis 682, 789
 Žalnieriūnienė (Baltušytė) Palma 880, 917
 Žalnieriūnienė (Navarskaitė) Marija 880, 882, 887, 888, 900, 917, 922, 923, 926
 Žalnieriūnienė Palma 922
 Žarckus V. 971
 Žarskienė (Šimonytė) Rūta 1046, 1049–1051, 1055–1057, 1205
 Žašinas 585
 Žašinas Jonas 446
 Žebrauskas Vytautas 826, 866
 Žebrauskienė Aldona 826
 Žebrytė Jonė 419, 525, 562, 566, 567, 569, 571, 688, 689, 787–789, 821–823, 1012, 1014, 1015, 1017, 1029–1031, 1065, 1067, 1077, 1085, 1125, 1139, 1140
 Žeimantas Juozas 682, 683
 Žeimantas V. 518
 Žeimienė (Smilingytė) Skirmantė 233, 337, 338, 341, 343, 666, 667, 670, 671, 673, 675
 Žeimys Kazimieras 467
 Žekanis Antanas 192
 Žekanis Jokūbas 191, 192
 Žekanis Jonas 191, 192
 Žekanis Jurgis 192, 194
 Žekanis Kazimieras 191, 192
 Žekanis Motiejus 190–192
 Žekanis Simonas 191, 192
- Žekanis Stanislovas 191
 Žekanytė Elžbieta 190, 191
 Žekanytė Kotryna 191
 Žekanytė Marijona 190
 Žekonis Dominykas 208
 Žekonis G. 210
 Žekonis Gintaras 208, 209, 211
 Žekonis Jonas 1068
 Žekonis Juozapas 1054
 Žekonis Juozas 694
 Žekonis Paulius 208
 Žekonis V. 963, 1196
 Žekonis Viktoras-Žekoniukas 952, 962
 Žemaitė Julija 787, 788, 1108
 Žemaitienė (Raginytė) Birutė 472
 Žemaitis 23
 Žemaitis Algis 694, 695
 Žemaitis Juozas 423
 Žemaitis K. 520
 Žemaitis M. 23
 Žemaitytė Zita 949–953, 965, 972
 Žemkalis V. 249
 Žemutis Petras 140
 Žiaugra Petras 609
 Žiaunienė Leonora 714, 718
 Žibaitienė Palma 804
 Žydėlis Andriejus 163
 Žiedas Bronius 458
 Žiedelis 624
 Žiemielis V. 872
 Žiemielis Vidmantas 871
 Žygas Arvydas Petras 444
 Žygimantas Augustas (Sigismund II Augustus) 137, 138, 629, 630, 632–635, 637–641, 643, 644, 647, 648, 650, 652, 654, 656–659, 661, 662, 664, 1183
 Žygimantas Senasis (Sigismund I) 563, 632, 633, 638, 639, 641, 643, 647, 650, 654, 655, 658, 662, 664, 1183
 Žilėnas J. 709
 Žilevičius 386
 Žilevičius Virginijus 839
 Žilinas 502
 Žilinskas Jonas 200, 857
 Žilinskas S. 559
 Žilinskas Vaidas 690
 Žilinskienė (Bačiulytė) Viktorija Ona 198
 Žilinskienė (Mališauskaitė) Laimutė (Laima) 917, 923
 Žilinskienė Vida 810
- Žilionienė (Armalytė) Rasa 203, 211
 Žilys Alfredas 828, 829, 839
 Žilvytytė Antanina 198
 Žindikėnas 153
 Žiukaitė Jurgita 836–840, 846, 1082, 1083
 Žiūkaitė S. 413
 Žiukas A. 415
 Žiukas Bronius 826
 Žiukas Povilas 1065, 1074
 Žiukelis Petras 423, 464
 Žiūkiėnė (Katelytė) Albina 1013, 1025, 1026, 1029, 1030
 Žiurlelis Stanislovas 163
 Žiurlienė (Gurklytė) Anelė 205
 Žiurlienė (Gurklytė) Marijona 205
 Žiurlys 1047
 Žiurlys Alfonsas 205
 Žiurlys Danielius 205
 Žiurlys Feliksas 205
 Žiurlys Jonas 205
 Žiurlys Juozapas 205
 Žiurlys Petras 205, 208
 Žiurlytė Aurelija Rūta 205
 Žiurlytė Diana 205
 Žiurlytė Rosita 205
 Žiurlytė Ursulė 409
 Žoltovskis Jokūbas (Jakub Żoltowski) 222, 1175
 Žukaitė Barbora 195
 Žukaitė Juozapota 195, 207
 Žukaitė Jurgita 834
 Žukas Petras 207
 Žukas V. 822
 Žukas Vaidotas 488
 Žukas Vladas 822
 Žukauskas 1208, 1209
 Žukovas 242
 Žukovas 597
 Žulys Benjaminas 476, 559, 827
 Žulys S. 409
 Žulys Stanislovas (Stasys) 382, 383, 389, 409
 Žulkus V. 126
 Žulpa 463
 Žurauskas Algis 686
 Žurauskienė Valerija 711
 Žuselis 158
 Žūselis Kazimieras 163
 Žvilbutis J. 527
 Žvirblis 462
 Žvirinis V. 590
 Žvirinis Viktoras 590

Vietovardžių rodyklė

1 234 vnt.

A

Abeliai 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168; k. 139, 140, 146, 158, 169, 171–173, 176, 183
 Acheronas, up. 629
 Adomynė 448–450, 518, 542, 689, 691, 759, 765, 785, 787, 799, 803, 807, 808, 817, 819, 956, 963, 993, 1080, 1081, 1185, 1188, 1189, 1200; dv. 1081; k. 616, 950, 955; kp. 955, 956; mstl. 444; par. 437, 542
 Afrika 199
 Airija 506, 897
 Akmena 206
 Akmenė, r. 316, 326
 Akmeniai 205, 1132; k. 137, 151, 153, 243
 Akmenytė 803, 1168; k. 802
 Alandų salos 15
 Aliai, durp. 110
 Alizava 18, 29, 32, 325, 372, 375, 379, 382, 383, 386, 387, 389, 398, 401, 403, 439, 444, 448–450, 515, 518, 537, 570, 609, 688, 689, 691, 732, 745, 758, 765, 766, 775, 776, 787, 796, 797, 799, 801, 804, 808, 813, 817, 819, 829, 870, 903, 918, 919, 924, 963, 1067, 1081, 1083, 1084, 1097, 1185, 1189, 1200, 1205; apyl. 615, 617, 623, 642, 898, 903, 909, 912, 943, 952; apskr. 1052; k. 624, 878, 879, 882, 888, 889; par. 247, 437; sen. 17, 642
 Alsėdžiai 376, 491, 522, 996
 Altajus, kr. 597, 598, 599
 Alunta 518, 537
 Aluota 699
 Aluotai 704, 1013
 Aluotai, k. 1015
 Alvitas 516
 Alytus 204, 346, 420, 594, 757; r. 346
 Amajai 532
 Amerika 26, 202, 205, 465, 476, 477, 486, 490, 511, 527–529, 787, 789, 877, 922, 1108, 1113, 1116, 1118, 1122, 1123, 1126, 1184
 Amūras, r. 597
 Ančiškė 383
 Andrioniškis 202, 388, 515, 518, 529, 541, 972; apyl. 622; dv. 195; k. 188; kp. 202, 972
 Andrusavas 189
 Angarskas, mst. 538
 Angiriai 95
 Anglija 44, 477
 Antakalnis, kp. 418, 532
 Antalieptė 367, 411, 441, 537, 545, 551, 553; par. 249
 Antaplaštakiai 547
 Antašava 197, 198, 203, 205, 207, 233, 383, 387, 388, 398, 422, 434, 447–450, 452, 515, 518, 539, 609, 689, 691, 721, 732, 745, 746, 758, 759, 765, 775, 776, 785–788, 798, 801, 804, 806, 807, 808, 817, 819, 824, 857, 903, 905, 908, 917, 958–960, 970, 1055, 1081, 1082, 1097, 1185, 1188, 1189, 1201; apyl. 892,

950, 1052; dv. 969; k. 1082; kp. 965, 969, 970; mstl. 444; par. 209, 235, 247, 248, 437, 949
 Antazavė 370, 371, 555
 Anykščiai 148, 154, 190, 192, 194, 196, 197, 239, 250, 338, 365, 378, 422, 426, 428, 434, 435, 438, 479, 518, 520, 538, 541, 545, 550–552, 554, 565, 610, 613, 702, 846, 871, 991, 1174
 Anykščiai, apskr. 616; apyl. 614; kp. 188, 518, 969; kr. 992; mstl. 247; par. 194, 196, 197, 248, 375, 550; r. 11, 248, 417, 456, 504, 506, 525, 538, 541, 551, 552, 625, 869, 920, 921, 923, 924, 951, 952, 967, 968, 971, 972, 991, 1099; sav. 102; vls. 616, 617, 622
 Apasčios 383
 Arcavica 487
 Archangelskas, sr. 1114
 Argentina 194, 199
 Ariogala 540
 Armėnija 853
 Asinas 600, 1182
 Asino 1182
 Asinsk 1182
 Asinskas, r. 600
 Ašmenos 516
 Astravai 150, 155, 157–161, 163, 166, 168; k. 139, 146, 150, 158, 166, 169, 171–173, 177, 179, 181, 182, 609, 625, 626, 692
 Asyžius, mst. 1109
 Atagajus 600, 602, 1182
 Atėnai 1149
 Atkociškiai, k. 800
 Atžalynas, k. 1066
 Augulis, mš. 18
 Augustavas 397
 Aukštadvaris, k. 243, 610
 Aukštaičiai, k. 1047, 1048, 1051–1054, 1056, 1057, 1058
 Aukštaitija 246, 411, 416, 424, 533, 558, 607, 609, 610, 615, 703, 705, 706, 721, 786, 821, 846, 891, 903, 905, 912, 932, 935, 948, 958, 961, 965, 967, 968, 970, 971, 991, 993–995, 1020, 1052, 1056, 1066, 1078, 1084, 1104, 1105, 1125, 1187, 1197, 1198, 1202, 1205
 Aukštoji Panemunė 519
 Aukštupėnai 28, 40, 136, 207, 393, 521, 597, 617, 725, 739, 801, 804, 806, 817, 1073, 1172; apyl. 587, 635, 638, 800; gyv. 33; k. 39, 145, 961, 1077; vls. 616, 622–624, 626, 798; vnk. 401
 Aukštupys, upl. 704
 Aukštutinė Ketė, r. 206
 Australija 204, 575, 1065
 Austrija 196, 202, 238, 495, 526, 534, 674, 836
 Aviliai 367, 530
 Aviliai, par. 519

B

Bad Verishofenas 377
 Bagdonys 27, 261, 262, 294, 295, 311, 1175, 1176; k. 28, 310, 587
 Baibiai 239
 Baikalas 538
 Baisogala 506, 1211, 1212, 1216

Bajorai 468
 Bakšėnai 410, 693, 704, 801, 802, 804, 807, 817, 839, 1050; k. 164, 609, 624
 Balaganskas 600, 1182
 Balbieriškis 149
 Baleliai 542
 Balninkai 247, 518, 547; par. 246, 247
 Baltarusija 39, 41, 44, 528, 550, 555, 594, 1055
 Baltija, j. 15, 39, 731
 Baltijos pajūris 1121
 Baltiškė, par. 239
 Baltriškė 545
 Banšiškiai, vnk. 518
 Barklainiai 239
 Bartašiškės 195
 Batakiai 376
 Bavarija 377
 Bedaliai, vaitija 159, 162, 166
 Bedrinis, užs. 177, 183
 Belgija 42, 836
 Berlynas 527, 668, 673
 Bernotai, vnk. 202
 Bertašiškės 609; k. 608, 625
 Berzaunė 635, 636, 653, 664
 Beržotas 518
 Betygala, vls. 202
 Bičevajai, gyv. 601, 1182
 Bieliokai, vnk. 201
 Bijskas, r. 598
 Bijutiškis 473
 Bikoniai 609, 721; k. 197, 204, 205
 Bikonys 150, 151, 155, 157, 159, 160, 162, 167, 168, 170, 184; k. 139, 146, 150, 171–173, 177, 181, 182
 Biliakiemis 553
 Biliūnai, kp. 966
 Biriečiai, k. 608, 616, 624
 Birštonas, r. 969
 Biržai 11, 42, 150, 154, 161, 162, 235, 246, 250, 255, 262, 412, 417, 422, 424, 434, 438, 441, 442, 520, 525, 530, 533, 536, 537, 539, 540, 550, 553, 786, 790, 846, 871, 1020, 1045
 Biržai, apskr. 518, 608, 612, 1045, 1047–1049, 1051, 1052, 1077, 1078; apyl. 891, 1042; filija 367; kr. 903, 1050; par. 367, 516; r. 248, 624, 858, 869, 903, 904, 950, 1046, 1066, 1087, 1097, 1206, 1207; vls. 1066
 Bobruiskas 516
 Bochumas 351; mst. 998
 Bočiupis, užs. 182
 Bodaibas 600, 1182
 Bolšaja Rečka 600, 1069, 1182
 Bolšoj Kurlikas 182, 600, 1182
 Borisovas, mst. 555
 Bostonas 213, 348, 524, 546, 1122
 Botnija, įln. 15, 16
 Brabantas 628
 Brandenburgas 642
 Braslava 458
 Brasta 372
 Brazil 1202
 Brazilija 1115, 1116, 1119, 1122–1124
 Breškenas 149
 Brėslauja 375, 516; pavietas 156
 Brestas 533
 Briuselis 836, 837
 Bubliai 95

Bučiunai, k. 991
 Budapeštas 530, 867
 Budka, vls. 381
 Budriai 518
 Budvyčiai, k. 499
 Buenos Airės 1119, 1121
 Bugailiškiečiai 802, 804, 806, 817
 Bugeniškiai, užs. 177, 183
 Buginiai, užs. 173
 Buivėnai 150, 624, 629, 1168; k. 17, 137, 151, 235, 247, 253, 627, 781; krj. 12; sen. 17; snk. 633, 648
 Buivieniai, k. 489
 Bukėnai 116
 Bukienai 192
 Bukiniai, k. 1031
 Bukoniai 506, 1190; vnk. 821
 Bukonys 821; dv. 186; vnk. 416, 786
 Buožiai 17, 802, 1168; k. 164, 801
 Burbiškės 518
 Burbiškis, mstl. 247
 Burgundija 628
 Buriatija 596
 Buteikiai 150
 Būtėnai 802–804, 806; k. 199, 208, 801, 952
 Butkiai 919
 Butkūnai 706, 707; k. 137
 Butkynė I 146
 Butkynė II 146
 Butrimai, k. 456, 484
 Butviliai, k. 146
 Byčiai 709, 725, 804, 807; k. 137, 153, 208, 714

C

Centrinė Švedija 15
 Centrinės Azija 731
 Chabarovskas 600, 1182; kr. 597, 601, 605; sr. 597
 Charkovas 781
 Ciciliškiai, k. 549
 Ciurichas 674

Č

Čedasai 367, 1095, 1097, 1205; dv. 154; par. 1092
 Čekaučiškės, k. 310
 Čekaučiškis, plvk. 166
 Čekija 110, 550, 779
 Čekoslovakija 469
 Čeponiškiai, užs. 171, 173
 Čeponiškis, užs. 172, 177, 183
 Čeremchovas 600, 1182
 Červenė 200
 Čiaviadiškis 149
 Čikaga 137, 188, 199, 212, 232, 249, 352, 420, 511, 516, 520, 527–529, 546, 929, 967, 1108, 1116, 1119, 1123
 Čiobiškis 1211, 1216
 Čiovydžiai 521, 608, 1132; k. 195, 207, 546, 616, 617, 711, 993, 1044; užs. 173
 Čypėnai 198; k. 197
 Čirvų kln. 1134
 Čita, sr. 475
 Čiuladai 150, 155, 157, 159, 160, 167, 168, 170, 184; k. 139, 146, 149, 150, 162, 171–173, 177, 181, 182
 Čiuna 466
 Čivonys 787; k. 799, 1064

D

Dabužiai 197, 365, 518; k. 551; kp. 197
 Dailiūnai, k. 688
 Dailydiškiai, užs. 366
 Dainava 12
 Dalarna 15
 Dalbinis 103
 Dambrava 533
 Danija 575
 Dapšiai, k. 683
 Dapšioniai 533
 Dapšionys, par. 238
 Darbėnai 491
 Daršiškės, k. 969
 Daugailiai 239, 249, 367, 467, 531, 557, 558; par. 249, 527
 Daugpilis 174, 469, 519, 526, 527, 1069
 Daujėnai 519, 522–524, 1213, 1218; kp. 523; kr. 523; par. 523, 524
 Daukšėnai 383, 518; k. 146
 Daukučiai 198; k. 150, 608, 616, 617, 626, 1056
 Daukutėnai, k. 146
 Dauniškis 555
 Debeikiai 194, 518, 546; apyl. 614; par. 375, 525; vls. 528
 Degėšiai, k. 1066
 Degučiai 248, 519, 545
 Deikiškė 383
 Deltuva 214
 Dešriai (Deszrowe), vaitija 157; vaitija 158, 159, 160, 162, 165, 168, 169, 171–173
 Didsodė, k. 529
 Didžiagraščiai, k. 590
 Didžiagrašiai, k. 37, 137, 153, 1048, 1054, 1077, 1132
 Didžioji Britanija 42
 Didžprūdėliai 706, 721, 725, 802, 804, 807, 817; k. 209, 722, 723, 800, 962
 Didžprūdžiai 150, 151, 155, 157–161, 163, 166, 168, 184, 608, 609, 713, 803, 806, 1050; k. 139, 140, 146, 150, 158, 162, 166, 169, 171–173, 177, 181, 182, 205, 712, 955
 Dievelionys 154; k. 138, 366
 Dieveniškės 1008
 Diliai 383, 530
 Diliava 383
 Doneckas 731
 Doramiškiai, k. 1033
 Dorpatas 141
 Dotnuva 199
 Drezdenas 668
 Drulėnai 148, 149, 155, 157, 159, 160, 163, 166–168, 183, 1132
 Drulėnai 788, 1129, 1171; k. 940; plkp. 136
 Drulėnai, k. 138, 140, 146, 149, 162, 169, 171–173, 176, 180, 182, 942; mš. 25
 Druskiai 704
 Druskininkai 732
 Dubė 1132
 Dūbliai 157, 158, 159, 160, 162, 167, 168, 170; k. 167
 Dublinas 506, 897
 Dūbliškiai 150, 155, 157, 158, 184
 Dūbliškiai I, II, III, užs. 177, 181, 182

Dūbliškiai, k. 139, 146, 149, 150, 171, 173, 182, 1132; užs. 173
 Duliai 527
 Dumblynė 1132
 Duokiškis 338, 540
 Duoniūnai, k. 456, 495, 616–618, 992
 Duorpiei 707, 922; bjr. 151
 Dusetos 444, 468, 519, 539, 541, 551–553, 555
 Dusetos, filija 367; par. 367, 516, 552; sen. 552
 Dusmenys, kp. 969
 Džezkazganas 542
 Džūkija 607, 968

E, Ė

Egiptas 932
 Einoriai 693
 Eišiškės 365
 Eišiškės, r. 597
 Elbingas 640, 641, 664
 Elektrėnai 42
 Elio sala 205
 Endrijevavas 1211, 1216
 Ėriškės 246
 Ėriškiai 543, 547
 Erteja, k. 619
 Estija 15, 41, 44, 593, 836
 Estonia 1192
 Europa 26, 41, 98, 107, 110, 111
 Europos Sąjunga 259, 507, 812, 813
 Ežerėnai 203; mst. 518

F

Flandrija 628
 France 1184
 Frankfurtas 84, 666, 668, 673
 Friburgas 540

G

Gabriškis 150
 Gaigaliai 704, 799, 802, 804, 806, 817
 Gaigaliai, k. 137, 799, 803, 992; plkn. 107
 Gaižiškiai, užs. 173, 177, 181, 182
 Galsiškės, k. 208
 Gardinas 230, 319, 516
 Gargždai 518
 Garliava 1120, 1123
 Garnupis 102
 Garupis 150; k. 146
 Gegužinė, k. 200
 Geidžiūnai, par. 248
 Geiminiai, k. 954
 Gelažiai 383, 420, 510, 515, 536, 597; k. 683, 1132
 Geležiai 518, 530, 610
 Gelgaudiškis 1213, 1218
 Gelvonai 1211, 1212, 1216
 Gervėnai 367
 Gikonys 383, 384
 Gindviliai 154, 157, 159, 160, 163, 165, 168, 208, 933, 937, 940; k. 145, 146, 149, 169, 171–173, 176, 183, 207, 882, 933, 934, 951, 1048, 1052, 1071, 1084
 Girelė, mš. 624
 Girminai, k. 146
 Girsteikiai, k. 952
 Girstidai, k. 519

Girvalakiai 521, 1051, 1061; k. 209, 462; užs. 182
 Godolėjus 600, 1182
 Graikija 629, 1149
 Grauzeliškiai 521; I, II, užs. 181, 182
 Grauzėliškiai, k. 608, 617
 Gražiškiai 155, 157, 159, 160, 162, 170; k. 139, 146, 150, 167, 169, 171; užs. 172, 173, 177, 181, 182
 Greičiūnai, k. 540
 Gričiūnai 146, 148, 155, 157–160, 163, 166, 168
 Gričiūnai, k. 139, 146, 149, 155, 162, 169, 171–173, 177, 179, 181, 182
 Gričiūnai, kp. 962
 Gričiūnai, plvk. 147
 Griežionėlės 378
 Grinai 197
 Grubai, užs. 194
 Gruzdziai 1211, 1212, 1216
 Gružiai, apyl. 247
 Gryva 469
 Gudai 157, 159, 160, 170; k. 168
 Gudeliai 346; k. 146
 Gudeliškiai 155, 157
 Gudeliškiai, k. 139, 146, 171–173, 176, 183
 Gudgaliai, k. 1067
 Gulbinai, sen. 156
 Gulbinėnai 539, 553; par. 248
 Gumbeliai, k. 164
 Gumbriškis 155
 Gurskai 196
 Gustonai, kp. 247
 Gyvakarai 148, 149, 155, 157–160, 163, 166, 168, 170, 183, 490, 609, 699, 708, 721, 802–804, 806, 1051, 1060, 1061, 1171; k. 13, 139, 140, 146, 149, 162, 169, 171–173, 177, 181, 182, 456, 489, 608, 625, 709, 712, 800, 956, 957

H

Helsinkis 865

I

Ignalina 534, 1064
 Ikoniai 383
 Ilgalaukiai, k. 1077
 Ilgis 103
 Iliojus 202
 Ilūkstė 519
 Imbradas, par. 555
 Imbrasas, par. 247
 Indubas, ež. 25
 Inkūnai, par. 545
 Insbrukas 238, 534
 Intapai 707
 Irkutskas 432, 523, 1182; r. 598; sr. 207, 209, 210, 211, 597, 598, 600–602, 625, 860, 1069
 Ispanija 534, 628, 668
 Italija 110, 215, 216, 225, 482, 490, 1109, 1123
 Izraelis 523, 575, 587, 589

J

Jakšeliai, k. 148
 Jakštiškis 150
 Jakutija 432, 596, 599
 Jara 1200; up. 1132

Jasėnai 518
 Jasiškiai, k. 554
 Jasiuliškiai 383
 Jauniūnai 155, 157, 159, 160, 162, 170, 184; k. 139, 146, 150, 167, 169, 171, 172, 177, 181, 182; užs. 173
 JAV 196, 201, 202, 205, 206, 248, 249, 487, 506, 537, 546, 566, 575, 821, 1065, 1108, 1117, 1123
 Jelgava 561, 630
 Jemtlandas 15
 Jeruzalė 506, 932
 Jonaičiai 518
 Jonava 505, 506, 842; r. 506
 Joniškelis 238, 247, 529, 537, 545; par. 238, 247
 Joniškis 376, 966
 Josvainiai 337
 Jucevičiai, k. 146
 Juknėnai 239, 249
 Jungtinės Amerikos Valstijos 188, 199, 348, 564, 1206
 Jungtinė Karalystė 575
 Juodeikiai 554
 Juodiniai 727
 Juodpėnai 787, 800, 802, 804, 807, 808, 817, 819, 857, 1076, 1084, 1099
 Juodupė 444, 1213, 1218; par. 248; up. 25, 28; upl. 144, 727; vls. 529
 Juodymas 109, 783, 1132; mš. 622; upl. 109
 Juodynas, mš. 19, 65
 Juodžgaliai, k. 195, 197
 Juodžiai 13
 Juodžiūnai 191, 197, 198, 1097; k. 952
 Jurbarkas 757, 1123
 Jurėniškiai 707; k. 711, 722
 Jurenėniškiai I, II, užs. 181, 182
 Jurginiai, k. 939
 Jurgiškės 518
 Jutkonys 25–27, 33, 145, 146, 154, 157, 159, 160, 163, 165, 168, 170, 787, 802, 803, 958; k. 28, 139, 145–147, 158, 169, 171–173, 176, 183
 Jūžintai 468, 951, 969; apyl. 891, 969; apskr. 612; filija 367; par. 519; vls. 614

K

Kairabalė 1132, 1133
 Kaišiadorys 204, 364, 397, 464, 478, 488; r. 336; vysk. 397, 422, 457, 463, 478, 541, 542
 Kalaziai 383
 Kalieikiai, k. 555
 Kalnagalai 707
 Kalnelis 1134
 Kalnuočiai 609, 708
 Kaltanėnai 485, 969; kp. 969
 Kalvarija 1099
 Kalvarijos 319, 379
 Kalveliai, k. 194
 Kamajai 248, 261, 337, 373, 413, 469, 519, 540, 541, 617, 1210, 1213, 1216; apyl. 969; kp. 373; par. 367, 468, 516, 518; vls. 614
 Kanada 188, 200, 526, 1065, 1123, 1184
 Kandrėnai 706; k. 204
 Karabas, st. 501
 Karaganda 484, 529, 542, 545, 546
 Karagandinskas 501
 Karaliaučius 642, 664
 Karališkoji Prūsija 640, 656
 Karaliūnai, k. 714, 718, 720, 1069
 Karaliūniškiai, k. 627; snk. 633, 635
 Karaliūniškis 633; snk. 651; užs. 181, 182
 Karklynė 727
 Karlagas 501, 502, 506
 Karsakiškis 198, 238, 386, 444, 522, 610
 Kartena 1213, 1218
 Karūziškės, dv. 480
 Kateliškės 198
 Kateliškiai 168, 183; k. 170, 171, 172, 173, 177; vaitija 168, 170
 Katlėriškiai, k. 525
 Kaukazas 199
 Kaunas 9, 33, 74, 92, 105–107, 116, 173, 196, 200, 204, 233, 236, 238, 239, 241, 244, 246–249, 257, 316, 334, 336, 364, 376, 378, 380, 393, 396, 397, 412, 417, 422, 424, 425, 428, 433, 438, 440–442, 445, 456, 457, 459, 461, 465, 470, 473, 478, 480, 481, 483, 484, 486–491, 495, 504, 505, 512, 514–519, 522, 526–529, 531, 532, 534, 536–550, 553–555, 558, 559, 561, 607, 610, 625, 666, 671, 673, 680, 682, 688, 689, 754, 757, 772, 784–786, 790, 825, 826, 855, 862, 879, 883–889, 906, 916, 917, 928, 938, 939, 966–968, 1004, 1017, 1046–1048, 1050, 1052, 1056, 1060, 1061, 1063, 1065, 1082, 1083, 1107, 1108, 1110, 1111, 1113–1116, 1118–1125, 1132, 1133, 1135, 1159, 1160, 1171, 1188, 1193, 1195, 1202, 1206, 1209; apskr. 206, 477, 518, 784, 1206, 1209; gub. 102, 104, 180, 375, 376, 693; r. 206, 826, 1076
 Kauniškiai 310
 Kauniškiai, k. 294, 874
 Kauniškis 1176
 Kavarskas 540, 610; vls. 614
 Kavoliškiai, k. 530
 Kazachija 599, 1077
 Kazachstanas 545
 Kazanė 1100
 Kėdaimiai 156, 411, 420, 539, 578, 1114; r. 95, 506, 539, 826
 Keginiai 707, 972; k. 1054; kp. 972
 Kelcas, gub. 1098
 Kelmė 517
 Kepuriai 972
 Kereliai 159, 160, 163, 168, 1186; k. 169, 171–173, 176, 183; plkn. 704, 726
 Kernavė 1143, 1149, 1150, 1165, 1167, 1211, 1216
 Keršuliškės, k. 993
 Keršuliškiai, k. 149, 394, 956
 Kiaulėdžiai 609
 Kiaulėnai 707
 Kibildžiai, k. 246, 547
 Kiburiai 539
 Kija, gvv. 601, 605
 Kikildžiai, k. 1132
 Kikonys 184, 708; k. 115, 116, 181, 182, 1053

- Kimas 600, 1182
 Kinderiai 918, 923; k. 137
 Kiolnas (Kelnas) 667
 Kirdiškiei, užs. 182
 Kirdiškis 150; užs. 171–173, 177, 181
 Kirdonys, kp. 270
 Kirmėliai, k. 206
 Kirvinis 103
 Kiya 1182
 Klaipėda 9, 247, 397, 486–488, 496, 517, 757, 1172; mst. 477
 Klaipėda, sr. 502
 Kleboniškiei, k. 540
 Klimiškės 197
 Klingai, k. 164
 Klinynas 149
 Klynynas 150
 Klovainiai 236, 533, 538, 540
 Knišinas 516
 Kolumbija 506, 526
 Komija 236, 493, 501, 599, 822
 Komsomolskas 597; mst. 1111
 Kopenhaga 476
 Kordonas 598, 600, 1182
 Kostroma 501, 503, 504
 Kožėvas, st. 493
 Kradiškis I, II, 150
 Kradiškis, užs. 150
 Krakės 506
 Krakiai 376
 Krapivna 708
 Krasnava 1056; k. 181; plvk. 182, 374, 375; vns. 393
 Krasnojarskas 432, 600, 1182; kr. 596, 598–601, 603
 Kraštai 537, 540
 Kraušiškės, k. 531
 Kreipšiai 804, 807 k. 714, 715, 801
 Kreivasaliai 157–160, 163, 166, 168
 Kreivėnai 518
 Kreivenė 375
 Kreiveniai 148, 149, 151, 155, 157, 166, 170, 171, 183, 1050, 1051, 1053; k. 139, 140, 146, 155, 158, 169, 172, 173, 176, 181, 182, 188, 201, 202, 1054
 Kreiveniškiei 708
 Krekenava 250, 338, 411, 422, 463, 464, 507, 518, 531, 534, 544; par. 252; vls. 495
 Kretinga 408, 419, 456, 495–499, 502, 504, 517, 595, 994; apyl. 499; apskr. 496, 499; par. 496; r. 497, 502, 528
 Kretiškis, upl. 149
 Kriaunos 1210, 1212, 1216; par. 367, 516
 Kriklenai 238, 531, 541
 Krinčinas 247, 532, 539, 540; par. 248, 367, 516, 519
 Krioklis, upl. 18
 Kristaus Karaliaus, par. 491
 Kroatija 42, 110
 Krokua 9, 140, 174, 212, 244, 550, 563, 632, 633, 638, 639, 641, 643, 647, 662, 664, 991
 Krugeliai 168, 170, 171; vaitija 168, 170
 Krymas 231
 Krymenis 141, 150; sen. 144
 Kryžių kln. 244, 550, 555
 Kukas, apyl. 199
 Kuliai 492, 1000; par. 491
 Kunigiškės 479; k. 197
 Kunigiškiai 1099; k. 150
 Kunigiškis 1201
 Kuosėnai 159, 160, 163, 168, 183, 418, 530, 624, 635, 706, 709 1056, 1172; k. 169, 171–173, 176, 180, 182, 456, 504, 617, 619, 627, 716, 717, 1053; sen. 17; snk. 635, 636, 653; vaitija 147, 159, 162, 163, 168, 169, 171–173
 Kupa 25, 265, 278, 310, 446, 448, 450, 784, 921, 1129, 1134, 1143, 1144, 1150; sntk. 17; up. 138, 145, 148, 165, 275, 587, 692, 704, 748, 756, 761; upl. 109, 263, 584
 Kupiškis, mstl., vls., r., sav. ir kt. knygoje minimi beveik kiekviename puslapyje po kelis kartus, todėl puslapiai nenurodomi.
 Kupkiemis, k. 563
 Kupolinis 149
 Kupreliškis 250, 383, 387, 434, 530, 555, 1097, 1206; apyl. 615, 617, 623; k. 624; par. 208, 530, 537; vls. 609
 Kupriai 383
 Kurkliai 518
 Kuršas 519, 630, 642, 643, 648, 657, 662; gub. 376
 Kuršėnai 110, 426, 595
 Kužiai 598
 Kvedarna 1211, 1216
 Kvetkai 495, 550, 555; par. 367
 Kybartai 245, 474, 475, 476; par. 474
 Kyburiai 529
- L**
 Labdiškis 708
 Labė 458
 Labūnava 95, 554
 Laičiai 148, 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 171, 183, 707, 708, 783, 802, 804, 806, 807, 808, 819, 1050, 1051, 1189; k. 13, 139, 140, 146, 148, 149, 155, 158, 169, 171–173, 176, 181, 182, 196, 201, 717, 801, 1053
 Laičpievis, mš. 18
 Lailūnai 706
 Laiteliai 206
 Lamokai 383; mš. 609
 Laptevų jūra 849
 Latava 199
 Latvija 15, 40, 41, 44, 96, 415, 451, 517–519, 527, 550, 561, 586, 593, 600, 705, 1192
 Laukminiškiai 154, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 804, 840, 1202; k. 22, 139, 145, 146, 147, 165, 169–173, 176, 183, 590, 612, 711, 799, 1031, 1084, 1105, 1115, 1117; snk. 633; vaitija 145, 146, 149, 151, 154, 158, 165
 Laukogaliai, k. 540
 Laukuva 1211, 1216
 Laumėnai, k. 541
 Laza, r. 601, 605
 Lazdijai 11, 595, 672
 Lazdynupis 25
 Lazoa, gyv. 601
 Lazovskas, r. 597
 Lebedgėnai 201
 Lebedžiai 154, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 170, 171, 310; k. 139, 145, 146, 149, 169, 171–173, 176, 183
 Leliūnai 518, 538, 541
 Lėliūnai, par. 247, 375, 541, 544
 Leningradas 109, 472, 501, 502, 611, 1115
 Lenkija 11, 41, 44, 77, 98, 110, 141, 154, 156, 159, 162, 164, 168, 169, 397, 437, 484, 530, 539, 550, 552, 587, 628, 630–632, 635–639, 641, 643–648, 650, 653–657, 659, 662–664, 668, 675, 836, 865, 939, 1098, 1143
 Lenkijos karalystė 1098
 Lėnas, ež. 91
 Lentvaris 206
 Lėvkalnis, k. 563
 Lėuvo 17, 18, 20, 21, 25, 28–31, 33–35, 40, 42, 46, 47, 242, 246, 310, 325, 366, 693, 1129, 1134, 1144, 1150, 1168, 1170, 1177; sln. 30, 33, 44–46, 48; tvn. 89; up. 18, 25, 28–31, 38, 39, 42, 62, 89, 144, 147–149, 154, 165, 184, 241, 312, 318, 319, 320, 326, 335, 563, 704, 727, 1005
 Lieknelis 146
 Liepdegėnai 197, 199, 206; k. 196, 210
 Liepoja 203, 490, 491, 540
 Lietuva 1, 2, 4, 9, 11, 12, 14, 17–19, 21–25, 30, 31, 35, 38–41, 44, 58, 73, 74, 89–92, 94–97, 100, 103, 105, 107, 109–111, 136, 137, 154, 156, 161, 162, 169, 173, 188, 189, 199, 200, 202–204, 206, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 219, 222, 231–236, 239, 241, 244, 248, 251, 254, 255, 258–260, 262–264, 268, 278, 312–314, 316, 334, 335, 337, 338, 341, 343, 348, 351–353, 356, 357, 362–365, 368, 376, 378, 381, 382, 393, 397, 398, 401, 403–406, 409, 411, 412, 416, 419, 420, 421, 423–425, 427, 428, 430–436, 439, 440, 444, 446, 447, 450, 454, 455, 459, 460, 463–465, 467, 469, 471, 473, 476–479, 481–489, 492–496, 503–505, 508–512, 516–518, 520–530, 532, 534, 535, 537–539, 542–547, 549–559, 561–564, 566–571, 573, 575, 577–583, 589–602, 604, 606–612, 619, 620, 625, 627–646, 648, 650–663, 665, 666, 669–673, 675, 676, 678, 679, 682, 689, 692–694, 696, 699, 703–709, 713, 721, 722, 725, 726, 728–734, 744, 748, 750, 751, 754, 756, 757, 770, 771, 773–775, 778, 784–790, 795, 796, 799, 806, 808, 809, 812, 817, 821, 823, 827, 832, 833, 837, 838, 841, 842, 846, 847, 849, 851, 857, 858, 860, 862–866, 868, 869, 870–872, 874, 876–878, 881, 887–889, 891, 893, 894, 896, 897, 899, 900, 903, 905, 906, 913–916, 918, 928–931, 933–939, 942, 943, 947, 948, 951–953, 958, 960–964, 966–972, 983, 989–996, 1000, 1005–1008, 1012–1014, 1018, 1020, 1026, 1044, 1045, 1047, 1053, 1055, 1056, 1060, 1061, 1065, 1067, 1069, 1077, 1082–1085, 1087, 1088, 1097–1100,

1103, 1105, 1108, 1110–1122, 1124, 1125, 1127, 1130, 1131, 1135, 1140, 1142, 1144, 1153, 1160, 1162, 1163, 1165, 1166, 1205–1207, 1209–1213, 1216; sr. 1098
Lietuvos Brasta 642, 664
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 138, 216, 1098, 1206
Likai 157, 158–161, 163; k. 166, 168
Likalaukiai 39, 148, 155, 157, 609, 1050, 1051, 1132; k. 139, 146, 149, 151, 158, 169, 171–173, 177, 181, 182, 609, 615, 1054
Linkiškės, k. 191
Linkmenos 534
Linkuva 205, 411, 533, 540, 541; par. 541
Linmarka 1133
Liobikai, užs. 149
Lithuania 1180–1187, 1192, 1195, 1198, 1199, 1200–1203, 1216–1218
Liudiškės 194; k. 190, 194, 538
Liudiškiai 1174
Liudvinavas 706
Liuksemburgas 836
Livonia 1183
Livonija 144, 154, 156, 380, 634, 638, 641, 645, 646, 651, 652, 655, 660, 661, 663, 903
Lobženica 641, 664
Londonas 581, 1109, 1202
Ludkūnai, k. 137
Lukiškės 466, 475, 484
Lukonys 150, 151, 155, 157–160, 162, 167, 168, 714, 797, 800, 804, 806–808, 817, 819, 1189; k. 139, 140, 146, 150, 169, 171–173, 177, 181, 182, 714, 715, 718; užs. 173
Lukošiškės 608
Lukošiškis I, II, užs. 181, 182
Lukštai 537
Lurdas 250, 430
Lvovščyžna 208
Lyda 516
Lygumai 1210, 1216

M

Madžiuliai, k. 194
Magnitogorskas 781
Mainas 84, 666
Maišagalas 367
Makniūnai, k. 1132
Maksvyčiai 802; k. 711, 800
Maldiniškiai, užs. 182
Maldiniškis 171; užs. 171–173, 177, 181
Mansk 1182
Manskas, r. 600, 603
Mantviliškis 95
Mantvydai, k. 208
Manviliai, k. 146
Marginė 708; k. 172; užs. 171, 173, 177, 181, 182; vnk. 170
Marijampolė 202, 346, 456, 476, 486, 489, 595, 671, 757, 906, 915
Marnaka 151, 1172; up. 150, 695; vaitija 137, 145, 146, 150, 155, 158, 166
Martinonys 171; k. 171, 172, 173, 176, 183
Martišūnai 383
Maskva 137, 138, 174, 447, 463, 473, 481, 488, 500–502, 529, 594–596,

629, 833, 864, 869, 952, 1006, 1099, 1111, 1122
Mastrichtas 836
Mažeikiai, apskr. 496; r. 316, 326
Mazgeliškis, užs. 171, 172, 173, 177, 181, 182
Mažionys 150, 155, 157–160, 162, 167–169, 184; k. 139, 146, 150, 177, 181, 182, 190
Mažionys, užs. 171, 173
Mažoji Lietuva 138, 670, 966
Medina, mš. 18, 1132; užs. 208
Medininkai 12, 869
Medvėgalis, kl. 480
Mėginiai 157, 158, 159; k. 146, 149
Meiliūnai, k. 149
Meinartai, k. 146
Melaišiai 555
Meldiniai, k. 153
Meldinis 149; k. 146
Meiliūnai, k. 992
Meneikiai 146
Merkinė 463
Meškinė 149
Mičiūnai, k. 883, 887, 889
Mieleikiškis 707
Mieliūnai 802, 803, 804, 806; k. 542
Miežiškės, apyl. 610
Miežiškiai 367, 519
Migonys 190–192, 194, 208, 708, 721, 787, 802, 804, 806, 807, 808, 817, 839, 1070, 1174; k. 190, 192, 616, 717, 718, 720, 799, 803, 955, 960, 961, 1015, 1027, 1044, 1098
Mikniškiai 171
Mikniūnai 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 170, 187; k. 139, 146, 149, 158, 165, 169, 171–173, 176, 183
Miliūnai 148, 155, 157–160, 162, 168, 184, 802, 803, 839, 1070, 1077, 1082 apyl. 1066; k. 28, 139, 140, 146, 149, 150, 167, 169, 171–173, 177, 181, 182, 586, 617, 622, 712, 717, 718, 992, 1048, 1054, 1071
Minlagas 493
Minskas 140, 154, 200, 472, 516, 518, 842
Mintauja 517, 519, 561, 630, 633, 643, 647, 664
Mirabelis 617, 704, 721; dv. 722; k. 617
Mirabelis, mš. 13, 18, 19, 58, 61, 66, 623
Miroslavas 346
Miškavaliai, užs. 177
Miškiniai, k. 528
Miškonys, k. 714
Mituva 25, 310, 693, 706; up. 28
Miunchenas 666–669
Mogiliovas, gub. 495, 1113; sr. 528
Molėtai 547, 846, 862, 966, 991; kr. 966; r. 547
Mongolija 596
Mordovija 459, 463, 493
Morkūnai, vaitija 166, 168, 169, 171–173
Moskėnai, k. 468
Mstislavas, apskr. 495
Mstislavlis 495, 1113
Mulviliai, k. 149

Murmanskas 447
Mūša 28, 29, 30, 103, 109
Musninkai 1211, 1216
Mutkūnai, k. 962

N

Nadžiupis 325
Naiviai 159, 160, 163, 168, 170, 693, 759, 783, 799, 802, 804, 806, 808, 819, 1186, 1189; k. 169, 171, 172, 173, 176, 183, 608, 617, 623, 624, 711, 723, 992, 1044, 1085
Nakonys 992; k. 992
Naktakė 699, 1132
Nalšia 703
Naniškiai 171; k. 171, 172, 173, 176, 183
Nareišėnai, k. 145, 149, 154, 366
Naugardukas 516
Naujamiestis 150, 247, 337, 402, 420, 519, 522, 536, 537
Naujieji Noriūnai, dv. 214
Naujikai 469
Naujony 196; k. 204, 210, 211
Navikai 205, 206
Neciūnai, k. 146, 149
Nedzingė 463
Neivėnai, k. 196
Nelydiškiai 1114
Nemajūnai 969; kp. 969
Nemakščiai 204
Nemeiriai, k. 206
Nemenčinė 444
Nemunas 12, 375
Nemunėlis 18, 29, 441, 554
Neringa 1121
Nesvyžius 230, 319
Nevarėnai 504
Neveros, kp. 968
Nevėžis 18, 29, 1115
Ničiūnai, k. 151
Niujorkas 75, 205, 210, 587, 672, 676, 731, 1109
Niūroniai 822
Nižneudinskas, r. 602, 1182
Nižnij Ingašas, r. 599
Nociūnai 188, 768, 799, 802, 1132; k. 951
Nodiejškiai, k. 1054
Noirupinas 81
Norilskas 1069
Noriūnai 12, 13, 18, 49, 190, 235, 250–253, 257, 259, 448, 449, 608, 624, 636, 691–694, 699–702, 721, 754, 759, 765, 804, 808, 817, 820, 821, 826, 833, 836, 839, 870, 885, 918, 920, 1132, 1168, 1185, 1186, 1188–1190; apskr. 1069, 1074, 1077; apyl. 798, 821, 1076; dv. 18, 151, 227, 313, 694, 700, 726, 727, 785; k. 137, 153, 237, 470, 609, 610, 627, 1068; sen. 17, 259, 629; snk. 636, 638, 653
Norkūnai 554
Novo Orlovskas 475, 477
Novoaleksandrovskas 376, 468
Novogrodenski 386
Nyderlandai 628
Nykštaberžis 103

O

Obeliai 375, 376, 468, 537, 543; apskr. 612; apyl. 103
Obeliai, par. 367, 516, 529, 537

- Obonys (Abonys), k. 714, 716, 718, 1051
 Oginiai 383
 Okainiai, k. 1149
 Olandija 543
 Ompienė, dv. 1132
 Omskas 467
 Oniūnai 150, 155, 157–160, 162, 167, 168, 170, 184; k. 139, 146, 150, 169, 171–173, 177, 181, 182, 628, 663, 714, 718
 Ontarijas 526
 Onuškis 529; par. 248, 367, 529
 Opolė 939
 Orešinas 603
 Orša 516
 Oslas 478
 Ožkalaukis 25; up. 28
 Ožkiniai 708, 728, 746, 1076; k. 615, 623, 728, 1076
- P**
 Pabaiskas 367, 516
 Pabaltijys 476, 611, 862
 Paberžė 444, 547; plvk. 182
 Paberžiai 788, 1067, 1068, 1132; k. 181, 788, 1067, 1068
 Pabiržė 247, 337, 367, 529, 539, 541, 547; par. 246, 537
 Pabradė 583
 Padvarninkai 206
 Paežeriai, k. 541
 Pagiriai 522
 Pagojė, k. 954
 Paitakiai, k. 536
 Pajuodraistis, užs. 177, 183
 Pajuodupė 144, 184, 706, 726; dv. 170, 171, 173; k. 28, 42, 180, 182, 1105; upl. 42
 Pajuodupis, dv. 967
 Pajuostė 590
 Pakalnė 518
 Pakalniai 540; par. 247, 537
 Pakapė 338
 Pakarkliai, k. 151, 1076
 Pakėnai 554
 Paketuriai 148, 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 169, 171, 445, 638, 806, 807, 1129, 1134; gyv. 33, 638; k. 40, 138, 146, 149, 171–173, 176, 180, 182, 489, 627, 717, 722, 788, 892, 1059, 1082, 1085; snk. 641, 655
 Pakruojis 533, 541, 546, 841; par. 540
 Pakutuvėnai 492, 1000
 Palanga 434, 517, 518, 522, 524, 545, 557
 Palendriai 1000
 Palestina 566, 580
 Palėvenė 5–8, 10, 25, 150, 159, 191, 192, 206, 212–217, 219, 220, 222, 223, 225, 227, 230–244, 246–250, 252, 254, 256–262, 296–302, 312, 315, 319–322, 324, 334, 367, 371, 375, 379, 382, 385–389, 398, 401, 403, 431, 434, 439, 441, 446, 447, 453, 465, 514, 515, 518, 519, 547, 624, 627, 641, 642, 657, 663, 664, 706, 727, 778, 779, 785, 786, 788, 799, 824, 917, 937, 972, 996, 1001–1005, 1007, 1097, 1131, 1132, 1172, 1174–1176, 1178, 1188, 1194, 1198, 1199, 1207, 1209; apyl. 235, 587, 785; dv. 12, 141, 151, 153, 185, 186, 208, 213, 255, 312, 786; k. 627, 798, 984, 991, 1090; kp. 1112; mst. 918; mstl. 212, 235, 250, 255, 317, 444, 918; par. 232, 235, 238, 239, 243, 245–253, 256, 258, 437, 465, 530, 949, 1003; vaitija 143, 145, 146, 148, 149, 151, 155, 166; vns. 21
 Palėvenėlė 6, 8, 10, 18, 25, 28, 33, 261, 262, 303–307, 325–329, 378, 383, 398, 448–450, 517, 526, 536, 779, 788, 803, 804, 807, 808, 820, 996, 1008, 1009, 1013, 1070, 1090, 1097, 1175, 1177–1189, 1198, 1199, 1207; apyl. 951, 1008, 1031; dv. 141, 148, 150, 326; k. 32, 880, 882, 888, 1026, 1048; par. 247, 899, 1008; vaitija 158
 Paliepiei, k. 164, 718
 Pamalaišiai, k. 479
 Pamarnakiai 706, 707; dv. 153; k. 146, 151, 237, 252, 465
 Pamurnakiai, k. 206
 Pamūšis 519, 533
 Pandėlys 250, 261, 310, 365, 375, 382, 393, 401, 525, 537, 538, 541, 586, 591, 597, 624, 786, 1059, 1078, 1090, 1093, 1097, 1207; apyl. 1096; kp. 970; par. 367, 375, 1092; r. 689, 799, 801; vls. 614, 1051, 1079
 Paneivianys, k. 196
 Panemunė 968, 1116; k. 881, 883, 887, 888
 Panemunėlis 247, 261, 378, 401, 456, 467–469, 529, 558; par. 469
 Panemunėlis I 558
 Panemunis 1092, 1095, 1097, 1207; apyl. 617; filija 367; par. 367, 516, 1090
 Panevėžys 9 33, 38, 42, 197, 199, 202, 206, 236, 238, 241, 245–251, 255, 258, 259, 262, 321, 336, 338, 341, 352, 362, 364, 365, 375, 376, 397–399, 402, 403, 411, 412, 417, 418, 421–427, 432, 434, 438, 441–445, 450–452, 456, 457, 459, 461, 462, 464–470, 483, 486, 490, 495, 505, 506, 519–521, 524, 531–534, 536–541, 543–551, 553–557, 572, 584, 587, 588, 590, 595, 612, 641, 689, 699, 751, 754, 757, 769, 790, 821, 823, 825, 826, 831, 834, 835, 840, 846, 851, 857, 858, 865, 948, 1000–1003, 1008, 1050, 1079, 1087, 1107, 1112, 1113, 1118, 1126, 1127, 1130, 1137, 1141, 1143, 1179, 1185, 1190; apksr. 17, 102, 612, 239, 518, 522, 536, 539, 574, 608, 610, 611, 612, 614, 685, 784, 991, 1077, 1113, 1134, 1207, 1209; apyg. 610; apyl. 411; kp. 971; kr. 992; mst. 249, 461, 537; par. 417; r. 252, 829, 953, 968; vysk. 212, 232, 235, 236, 237, 242, 362, 363, 397–402, 405, 407, 416, 421–423, 425, 427, 428, 443–447, 457–459, 463, 464, 466, 511, 516, 517, 520–522, 524, 526, 527, 529, 531–533, 535, 536, 538–542, 545–547, 550, 551, 554, 556–558, 1209
 Panoriūnė, dv. 153
 Paparčiai 1000
 Papiliai 504, 704; k. 456; plkn. 107; sen. 17
 Papilis 402, 438, 518, 521, 522, 550, 1095; k. 506; par. 1092; vls. 612, 1048, 1051, 1052
 Papilys 367, 442, 1097, 1207
 Papyvesiai, bjr. 151
 PAR 566, 575
 Paraištas 146
 Parovėja 11
 Paryžius 75, 80, 232, 348, 349, 417, 478, 507, 668, 672, 676, 678, 679, 998, 1098, 1105, 1109, 1110, 1116, 1119, 1121, 1202
 Pašepčiai 608; k. 616, 1068
 Pašepetis 581
 Pasuosiai, k. 1074
 Pasvalys 202, 250, 255, 262, 422, 435, 452, 457, 458, 519, 520, 536, 537, 539, 541, 595, 846; kp. 968; mstl. 247; par. 367, 516; r. 238, 247, 248, 524, 835
 Paulianka 13, 213; krj. 12
 Paužuoliai 518
 Paviešinciai, dv. 153
 Pavirinčiai 518
 Pažaislis 478, 527
 Paževiškiei, k. 176, 183
 Pažosai, k. 238
 Pečiora, up. 236
 Pelaniškis 536
 Pelišė 518
 Pelyšiai 192, 559, 991; k. 200, 456, 471, 714, 718, 719, 983, 991, 992; vaitija 190
 Perekopivkoje 1099
 Peterburgas 377, 507 1069, 1071–1074, 1078, 1107, 1108, 1115, 1122, 1202
 Petrapilis 490, 1117
 Petrašiūnai 400, 1121; kp. 456, 483, 1115, 1124
 Petrogradas 1107
 Petrošiškiai, plvk. 158
 Petrošiškis, k. 1052
 Petruiliai (Pietrulowe), vaitija 157, 158, 159, 162
 Piauliai, k. 402
 Pienionys 137, 369, 1172; dv. 138, 195; pavietas 137; sen. 138, 147–149, 154, 156, 159, 174, 176, 182, 189, 190–192, 195, 366; vls. 137
 Pietryčių Latvija 877, 882
 Pietryčių Lietuva 929
 Pietų Afrika 564, 580
 Pietų Afrikos Respublika 1207
 Pietų Amerika 199
 Pietų Tirolis 670
 Pimija, gyv. 600
 Piniava, vls. 539
 Plotas, užs. 177, 183
 Plotelis 146
 Plūkiai, k. 539
 Plundakai 154, 159, 160, 163, 168, 183, 1132; k. 138, 147, 169, 171, 172, 173, 176, 180, 182, 207, 366, 616
 Plungė 110, 236, 388, 488, 490–492, 494, 559, 595, 757, 1000; par. 491; vls. 491
 Plyniškis 150
 Plytinė, užs. 181
 Pociūnai, k. 1132
 Podolė 232
 Polockas 516

Pontakoniai, k. 247
 Poris, mst. 15, 16
 Poškos, vaitija 168, 169, 171–173
 Potma 493
 Prancūzija 80, 174, 232, 493, 530, 665–668, 670, 678, 836, 1098, 1153
 Pravieniškės 487, 1121
 Preičiūnai 540
 Pridotkai 146, 149
 Prūsagalė 17, 1168
 Prūsija 170, 490, 642, 657, 929, 1098
 Prūsiškis 150
 Pumpėnai 518, 539; par. 518, 545
 Pumpučiai 149
 Punkiškės 101 k. 969, 950, 962, 1015
 Puodžgiris, mš. 622, 626
 Puožas 779, 802, 825, 839; k. 800
 Puožas, ež. 1132, 1144
 Pupiniai, k. 416, 992
 Puponiai 374, 608, 806, 821; k. 609, 711
 Puponiai I, k. 714
 Pupunys 509, 778, 787, 788, 802, 804, 901, 909, 919, 920, 922–924, 926, 1017, 1030, 1031, 1082, 1085, 1126, 1128, 1130, 1134, 1136, 1137, 1140, 1194, 1203; apyl. 1017; k. 586, 878, 880–882, 886–888, 898, 903, 905–907, 911, 917, 918, 952, 1014, 1029, 1044, 1068, 1077, 1085, 1125, 1130, 1132, 1133, 1138; sen. 17
 Purvinai, vnk. 921
 Pušalotas 238
 Pustynkis, k. 495
 Pyragiai 25, 145, 151, 184, 395, 725, 726, 800, 804, 817, 1047, 1051, 1054, 1056–1058, 1060, 1071, 1072, 1078, 1129, 1134, 1191; ež. 849, 850, 859, 1012; k. 139, 146, 147, 154, 181, 182, 262, 366, 374, 724, 800, 812, 1031, 1045, 1052, 1056, 1060, 1071
 Pyškin Trojickas 600, 1182
 Pyvesa 151, 609, 692, 693; aukšt. 17; up. 150, 1049; upl. 695

R

Račiupėnai 521, 624, 753, 754, 821, 1056, 1072, 1134; k. 583, 608, 717, 718, 786, 1068; sen. 17
 Račiupys 102; upl. 104
 Radaškavyčiai 516
 Radeikiai 239, 553
 Radeikiškiai, užs. 171, 173
 Radeikiškis, užs. 172
 Radkūnai, filija 367
 Radviliškis 441, 495, 554, 595, 598, 822, 969; apskr. 537; r. 919, 1008
 Radžiūnai 608; k. 137, 148, 153, 243, 993
 Rageliai 529, 536
 Raguva 203, 375, 411, 428, 431, 466, 520, 529, 536, 543, 544, 1051; kp. 543; par. 206, 375, 546; vls. 610
 Raguviškis, k. 499
 Raičiupėnai, k. 416
 Rainiai 1121
 Raistas 146
 Rakštupis 25; up. 28

Rakučiai, k. 919, 1015, 1047, 1055
 Ramygala 239, 253, 411, 457, 466, 519, 522, 524, 538, 543, 545, 547, 558, 790; par. 239, 246, 428; vls. 239, 991
 Raseiniai 230, 319, 444, 595; apskr. 202, 494; kr. 942; r. 966, 968
 Rasos, kp. 969
 Raudondvaris 1076
 Rauduvė 519, 520
 Ravensburgas 1119
 Rėkliai 1113
 Rėkučiai 211, 1174; k. 194, 202; užus. 194
 Remeišėnai, k. 146
 Rietavas 376, 491; par. 491; vls. 402
 Riga 1176, 1178, 1183, 1192
 Rimavičiai, k. 146, 149
 Rinkūnai, k. 1120
 Rio de Žaneiras 1115, 1121, 1123
 Rodūnia 516
 Rokiškis 246, 247, 250, 262, 411, 422, 435, 442, 457, 458, 468, 469, 519, 520, 526, 527, 529, 534, 536, 537, 541, 543, 546, 565, 584, 587, 588, 590, 591, 595, 627, 633, 635, 642, 790, 826, 846, 901, 951, 1020, 1072, 1181; apyl. 1042; apskr. 612, 614, 615, 617, 622, 950; kr. 951, 968, 970, 992; par. 367, 516; r. 191, 248, 316, 326, 469, 470, 530, 688, 869, 909, 950, 951, 968–970, 1046, 1071, 1097, 1205, 1207; vls. 1051, 614
 Roma 71, 363, 375, 377, 463, 534, 535, 629, 642, 674, 1100
 Romnai 1099
 Roviškiai 367
 Rozalimas 522, 525, 531, 533, 540, 541, 725
 Rožanos 516
 Rubikiai 504
 Rudikai 148, 155, 157–161, 163, 166, 168, 183, 1050, 1051; k. 139, 146, 149, 156, 162, 169, 171–173, 177, 181, 182, 935–937, 948, 951, 952, 961–963
 Rudikėliai, k. 608, 609
 Rudiliai 448–450, 453, 802, 804, 807, 808, 820, 1132, 1189; k. 137, 153, 243, 617, 624, 1077, 1129
 Rudilis 102; upl. 104
 Rudiškiai, užs. 177, 183
 Rukai 486
 Rukšiai 146; k. 145, 147, 149; užs. 148, 154
 Rukšliai, užus. 366
 Rumšiškės 1087
 Rusija 41, 44, 98, 102, 156, 162, 169, 170, 173, 174, 176, 185, 189, 202, 203, 206, 211, 348, 353, 375, 377, 467, 498, 504, 505, 509, 526, 550, 564, 565, 574, 580, 587, 593–595, 668–670, 792, 821, 833, 836, 998, 1099, 1107, 1113–1115, 1171, 1187, 1201; imperija 78, 348, 564, 580, 1098
 Ruzgai 1013; k. 1015
 Ryga 140, 154, 167, 203, 263, 265, 336, 337, 366, 374, 380, 502, 506, 507, 509, 628, 630–638, 640, 641, 645–651, 653–656, 660, 661, 663, 664,

862, 903, 967, 996, 1065, 1067, 1100, 1125, 1126
 Rytų Aukštaitija 558, 960, 964, 992, 1057, 1059
 Rytų Europa 39, 672, 1049
 Rytų Lietuva 617, 619, 622, 705, 916, 942

S

Saboniai 247
 Sabučiai, k. 146
 Sabuliškiai 801, 802, 803, 817
 Saint Petersburg 1171
 Salamanka 534
 Salamiestis 13, 154, 367, 370, 372, 383, 385–388, 398, 403, 434, 439, 447–450, 452, 489, 490, 514, 531, 546, 610, 612, 689, 693, 706, 759, 765, 786–788, 801, 804, 807, 808, 817, 820, 851, 958, 960, 963, 1050, 1052, 1080, 1082, 1090, 1097, 1185, 1189, 1200, 1208; apyl. 609, 613, 615, 623, 950, 1049; apskr. 1054; dv. 150, 151, 164; k. 164, 609, 625; mstl. 444, 711, 877; par. 247, 437, 456; vls. 1054
 Saliai, k. 826
 Saločiai 162, 238, 529, 557
 Salos 248, 541; apyl. 969; vls. 950
 Sankt Peterburgas 78, 104, 185, 348, 349, 377, 447, 472, 505, 564, 670, 672, 676, 683, 967, 1071, 1072, 1100
 Saratovas 517, 1113
 Sarmientas 194
 Satakunta 15
 Saudininkai 518
 Seinai 397, 550; vysk. 397
 Sėla, reg. 136
 Siauriai 150, 155, 157–160, 162, 167, 168, 171, 184, 803; k. 139, 146, 149, 150, 159, 169, 171–173, 177, 181, 182, 243, 622, 625, 716, 717, 1076
 Siaurikai, k. 148
 Siberia 1181
 Sibiras 23, 207, 210, 362, 434, 466, 467, 477, 482, 493, 494, 499, 501, 522, 523, 525, 529, 537, 538, 541, 543, 545, 546, 559, 560, 593, 1069, 1105, 1115, 1117, 1121
 Sidabrava 245
 Sidabravas 238, 255, 533; par. 238
 Sidabrinė 1200
 Sineliškiai, k. 1077
 Singapūras 876
 Sintautai 968
 Simnas 516
 Silezija 644, 659, 662
 Sipainiai 190; k. 146, 156, 190
 Skaitgiris 554
 Skandinavija 668
 Skapiškis 194, 204, 207, 232, 365, 368, 375, 382, 383, 403, 406, 411, 431, 434, 439, 440, 444, 448, 449, 453, 530, 542, 551, 554, 557, 584, 591, 597, 609, 616, 617, 688, 689, 691, 693, 694, 727, 757–759, 769, 779, 785–788, 796, 801, 802, 804, 808, 817, 820, 822, 826, 858, 868, 870, 903, 906, 917, 958, 1097, 1101, 1181, 1185, 1186, 1188, 1189, 1208; apyl. 613, 688, 892, 1071; dv. 727;

- glž. st. 788, 802; kp. 970 ;mstl. 688; par. 207, 367, 375, 437, 455, 468, 516, 787, 1021, 1096; r. 799; sen. 965, 966; vls. 17, 495, 609, 613, 614, 616, 623
- Skaptatai, užs. 177, 183
- Skendenis 103
- Skerdiniai, k. 247
- Skiauteriškiai, vnk. 821
- Skiemonys 518
- Skodinėliai, k. 899
- Skodiniai 418, 530, 802, 803, 1043, 1132; k. 456, 617, 955, 958, 983, 991, 1042
- Skodinis 693; upl. 109
- Skrebotiškės 555
- Skrebotiški 522, 523
- Skuodas 376
- Skverbai 704; k. 141, 150, 151
- Skvernai 920
- Slanimas 516
- Slavinčiškis 207, 839; k. 1018; mš. 18, 66; plvk. 148
- Smalva 338
- Smalvos 438, par. 437, 549
- Smėlynė 531
- Smilgiai 204, 208, 444, 521, 532; k. 208, 546, 935, 1059, 1015; par. 531
- Smilginis 50, 150
- Smolenskas 154, 505, 1113; sr. 505
- Sobkovas 1098
- Sodeliai 383, 693
- Sodeliški, apskr. 1066
- Sodeliški 150
- Sodžius, k. 145, 154
- Sofeiskas, k. 528
- Sorbona 493
- Sovietų Sąjunga 202, 210, 435, 592, 594, 595, 600, 731, 733, 744, 748, 827, 848, 864, 1122
- Spitrėnai 553
- Srednia 600, 1182
- SSRS 853, 857, 859
- Stalgėnai 491, 492, 1000
- Stanioniai, snk. 633
- Stankūnai, k. 169, 171
- Stanobadas, r. 597
- Starkonys 191; k. 139
- Stasiškės, vnk. 532
- Stasiuliškės 532
- Stasiuliškiai, k. 417
- Sterkiškis, ežrl. 102
- Sterkonys, ež. 102
- Stičkalnis 608, 992
- Stirniškės, k. 243; krj. 12
- Stokholmas 478
- Stračniai, kp. 456, 485
- Strasbūras 836
- Strazdžiai, k. 536
- Stuburai, k. 164, 963
- Stukai, k. 495; užs. 177, 183
- Stukoniai, k. 614
- Stunkūnai 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168; k. 139, 140, 146, 158, 172, 173, 176, 183
- Styškalmis, vnk. 1060
- Subačius 203, 206, 261, 312, 365, 375, 382, 431, 450, 456, 465, 469, 485, 544, 545, 578, 584, 588, 591, 597, 610, 683, 689, 691, 746, 758, 759, 764, 765, 768, 769, 772, 773, 778, 786–788, 797, 799, 802, 804, 806, 819, 825, 836, 840, 859, 862, 870, 932, 933, 934, 940, 941, 1181, 1185, 1189; apyl. 610, 613, 769; dv. 183; glž. st. 444, 484, 544–546, 711, 727, 781, 796; gyv. 859, 869; kp. 965; mstl. 150, 247, 444, 712, 808, 815, 817, 819, 953; par. 191, 198, 205, 367, 374, 375, 417, 437, 456, 484, 516, 532; vls. 17, 206, 609, 610, 612, 614, 617
- Subatas 519
- Sudeikiai 518, 553; par. 519
- Suginčiai 518
- Sujetycha 600, 1182
- Suomija 11, 14–16, 44, 821
- Suosa 12, 699
- Suostas 536, 539
- Surdegis 542; par. 247, 532
- Suvainiai 148, 155, 157–161, 163, 166, 168, 183, 608, 1013; k. 139, 146, 148, 158, 162, 169–173, 177, 181, 182, 456, 467, 608, 609, 616, 617, 962, 1026, 1031
- Suvainiai I, k. 712
- Suvainiški 546
- Suvaizdiškiai 171; k. 176, 183; užs. 171, 172
- Suvaizdžiai 146, 168; k. 145, 149, 170; vaitija 168, 170
- Suvalkai, gub. 381
- Suvalkija 607, 1098, 1201
- Suviekas 248
- Svalia, up. 695
- Svėdasai 11, 109, 191, 200, 365, 369, 435, 470, 479, 518, 536, 546, 597, 617, 991, 1136; apyl. 613, 969; kp. 967; kr. 197, 479; par. 200, 208, 367, 375, 468, 516; sen. 479; vls. 17, 610, 613, 614, 622
- Svideniai 148, 149, 155, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 171, 183, 608, 745, 1129; k. 138, 140, 143, 146, 149, 162, 169, 171–173, 176, 180, 182, 924, 992
- Svideriai, k. 586
- Svidnica 644, 647, 664; mst. 662
- Sviliai, k. 1059
- Svydeniai 196, 200, 208, 721; k. 718
- Svyriai 516
- Š
- Šakiai 595; r. 968
- Šakiniai 383
- Šalčininkai 365; r. 597, 969, 1008
- Šalnakandžiai (Šalnakundžiai) 184, 195, 207–209; k. 182, 210, 416, 615, 1068, 1132
- Šalnakandžiai I, II, III, užs. 181, 182
- Šalteniai 155, 157, 159, 160, 162, 167, 168; k. 139, 146, 150, 156, 169, 171–173, 177, 181, 182
- Šančiai 246, 441, 547, 554, 1115, 1116
- Šapalai 189, 190, 191, 192, 195, 196, 198, 201, 204, 211, 709, 1173, 1174; apyl. 211; k. 181, 182, 189–195, 210, 952, 1132
- Šarkiškiai 150, 155, 157, 159, 160, 167, 170, 171; k. 139, 146, 150, 169; užs. 177, 181, 182
- Šaukėnai 540
- Šeduikiai, k. 622
- Šeduva 376, 411, 519, 520, 531, 533, 538, 540, 790; par. 537, 540; vls. 822
- Šeimačiai, k. 545
- Šeimyniški 196
- Šepeta 13, 14, 18, 22, 98–102, 104, 106, 111–113, 115–117, 448, 450, 453, 608, 615, 617, 693, 759, 765, 781–783, 799, 804, 807–809, 814, 820, 857, 858, 870, 896, 905, 1042, 1129, 1132, 1133, 1170, 1171, 1189
- Šepeta, apyl. 100, 107, 116; durp. 110; gyv. 116; k. 107, 189, 799, 908, 917; plk. 12, 14, 17, 18, 23, 24, 60–62, 64, 68, 100, 102, 103, 107, 109, 110, 117, 190, 617, 624, 783, 1132; upl. 102
- Šeriškiai 557
- Šernupis, k. 11, 13
- Šėta 411, 826
- Šetekšna 693; upl. 695
- Šetekšnos, k. 468
- Šiaudinė 338
- Šiauliai 33, 213, 236, 238, 241, 245, 250, 253, 255, 259, 268, 337, 339, 341, 343, 364, 381, 426, 483, 507, 538, 540, 544, 550, 584, 595, 627, 633, 635, 642, 671, 741, 751, 757, 770, 786, 789, 834, 836, 948, 949, 962, 966, 1055, 1102, 1143, 1179; apskr. 102, 683; apyg. 496, 590; k. 554; mst. 477, 540; r. 598; vysk. 422, 541
- Šiaurės Aukštaitija 932
- Šiaurės Kaukazas 1113
- Šiaurės Lietuva 28, 232, 610, 891, 916, 941, 1082
- Šiaurės Pečiora, glž. st. 493
- Šiaurės rytų Aukštaitija 1020, 1024, 1045, 1048, 1053, 1059
- Šiaurės rytų Europa 1050
- Šiaurės rytų Lietuva 17, 28, 619, 622, 1206
- Šiekštė, up. 25, 28
- Šilagalai, k. 456, 486
- Šilai 543, 554; bžnk. 536
- Šilalė, r. 480, 505
- Šiluva 244, 376, 411, 465, 481, 556, 601, 966, 968
- Šimiškiai 495, 803, 804, 806; k. 800, 802
- Šimonys 109, 188, 190, 196, 199, 200, 208, 261, 263, 367, 374–377, 379, 382, 383, 386–388, 398, 439, 444, 448, 450, 451, 471, 473, 478, 509, 518, 536, 584, 588, 591, 597, 608, 610, 611, 613, 617, 689, 691, 758, 759, 765, 769, 778, 786–788, 797, 799, 802, 804, 808, 817, 820, 822, 824, 839, 858, 870, 969, 972, 992, 998, 1013, 1015, 1017, 1044, 1059, 1086, 1087, 1093, 1097, 1098, 1099, 1181, 1132, 1185, 1189, 1208; apyl. 610, 613, 769, 951, 965, 992; apskr. 1070; dv. 183, 195; k. 149, 1044, 1087; kp. 199, 200, 965, 970; kr. 1052; mš. 607, 615, 619, 623; mstl. 711, 1087, 1098; par. 456, 486, 1093; sen. 633, 683, 969; vls. 17, 456, 471, 610, 612–614, 616, 619, 952, 983, 991, 992, 1015, 1051, 1070
- Šineliškiai, k. 624

Šleisgarbenas 527
 Šmaragdava 706
 Šnipeliškiai, k. 18
 Šnipeliškis I, II, III, užs. 182
 Štutgartas 837
 Štuthofas 423
 Šumskas 1008
 Švacas 495
 Švedija 14, 15, 44, 154, 156, 157, 190, 629, 631–636, 638, 640, 645, 646, 649, 651–653, 655, 656, 660, 661, 663, 836
 Švedriškės 467
 Šveicarija 110, 674
 Švenčionėliai 248, 598
 Švenčionys 110, 485; apskr. 1059
 Šventoji 18, 103, 109, 190, 1170
 Šypeliai 191

T

Tabariškės 1008
 Tadžikija 599
 Tagailėnai, k. 146
 Taišetos 466, 467, 1069
 Talcai 1069
 Talinas 862
 Tallinn 1192
 Tambovas, gub. 194
 Tarpeikiai, k. 137
 Tartu 150, 1100; mst. 141
 Tarybų Lietuva 764
 Tarybų Sąjunga 115, 462
 Taškentas 781
 Tatkonys 159, 160, 163, 168, 802, 803; k. 169, 171, 172, 173, 176, 799; užs. 183
 Tatula 693
 Tauragė 204, 420, 595; apskr. 496
 Tauragnai 458, 518, 536, 542; par. 545
 Tauragnas 458
 Taurapilis 458
 Telšiai 220, 364, 376, 380, 388, 397, 483, 486, 488, 491–493, 515, 520, 540, 558, 595, 991, 1085, 1143; apskr. 491, 496; kp. 991; r. 522; vysk. 423, 466, 487
 Terpeikiai 150, 157, 158, 160, 162, 167, 168, 184, 717; k. 139, 141, 146, 150, 167, 169, 171–173, 177, 181, 182, 237, 247, 711, 713, 714, 718, 722, 953, 959; užs. 169, 171, 173, 177, 181
 Terpeikiškiai 155, 157, 159
 Tetervinai, k. 1067
 Tilžė 468, 512, 518, 519
 Tindžiuliai, k. 468
 Tirkšliai 493, 522; par. 491
 Tišiūnai, k. 146
 Titonys, k. 146
 Tiubingenas 916
 Tolimieji Rytai 593
 Tomskas 432, 1182; kr. 601; sr. 206, 597, 599, 600, 860
 Topoliai 802, 804, 817; k. 801
 Tornas, mst. 628
 Torontas 199
 Trakagalys 208
 Trakai 516; r. 969
 Traupiai, par. 206
 Traupis, par. 540
 Traupys 546
 Tripolis, provincija 495

Trivalakiai 159
 Troškūnai 204, 248, 375, 441, 466, 467, 536, 539, 542, 546, 565, 826; kp. 968, 972; mstl. 465; par. 199, 201, 248, 375; r. 619; vls. 610, 612, 614, 617
 Truskava 536; par. 539
 Tūbausiai 497
 Tuitai, k. 164, 950
 Tula 1099, 1201
 Tulūnas, r. 600, 605, 1182
 Tulūza 676
 Tunguskas 600, 1182
 Tvirai 802, 804, 817
 Tyrelis, durp. 110
 Tytuvėnai 554

U, Ū

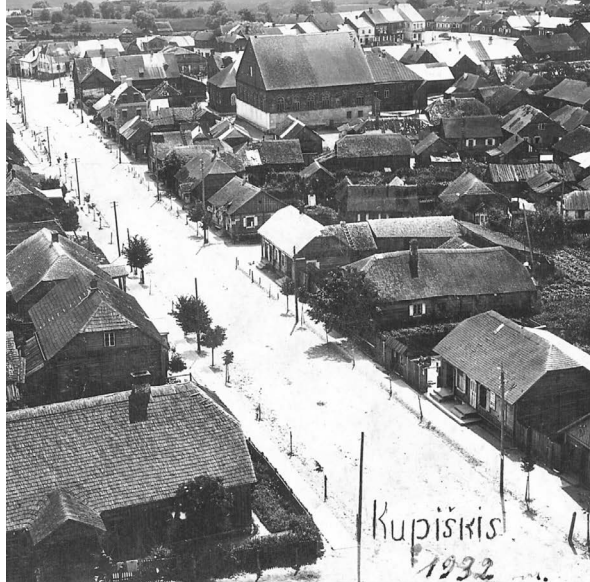
Uchta 604
 Ūdrupis, k. 537
 Ujazdovas 641, 642, 664
 Ukmergė 42, 138, 154, 194, 203, 213–215, 223, 227, 229, 263, 312, 313, 366, 367, 375, 376, 516, 536, 547, 555, 578, 595, 846, 851, 1045, 1174
 Ukmergė, apskr. 169, 186, 271, 610, 614, 1047; kr. 1052; pav. 190; pavietas 138, 153, 156, 190, 563; r. 91, 197, 246, 247, 881, 883–889
 Ukraina 41, 550, 554, 594
 Uliūnai 365, 466
 Uoginiai 7, 13, 261, 262, 308, 706, 787, 801, 802, 804, 806, 817, 1052, 1175, 1177, 1178, 1184; bjrk. 151; k. 13, 14, 331, 665, 672, 678, 1082, 1129, 1130; kp. 5, 10, 85–87, 308, 309, 332–334, 665
 Upyna 338
 Upytė 375, 517, 532, 563; pavietas 151, 156
 Utena 188, 189, 192, 230, 231, 250, 365, 374–377, 379, 382, 389, 411, 422, 442, 452, 457, 470, 471, 510, 515, 518–520, 527, 528, 531, 532, 539, 541, 543, 544, 546, 548, 554, 555, 557, 558, 688, 757, 846, 971, 1064, 1072, 1143; apskr. 527, 528, 614; kr. 992; par. 367, 375, 516; r. 239, 553–555, 951, 1143; sav. 102; sen. 156; vls. 545
 Užbaikalė 475
 Ūžys, upl. 17
 Užkalniai, k. 239
 Užnemunė 233, 1098, 1201
 Užpaliai 247, 411, 457, 458, 467, 518, 554, 565; par. 367, 375, 516
 Užpinikai, k. 402
 Užukupis, užs. 181, 182
 Užuožeriai, k. 822
 Užvalkiai, k. 539
 Užventis 519; par. 519

V

Vabalninkas 154, 197, 201, 203, 261, 382–384, 386, 387, 396, 403, 405, 429, 435, 489, 512, 536, 537, 597, 786, 821, 853, 958, 1077; apyl. 892; dv. 183; k. 969; par. 197, 201, 367, 516, 518, 519, 536, 426, 609, 624, 625, 799, 801; sen. 156; vls. 261, 608, 609, 612, 613, 615, 1045, 1047, 1048, 1052, 1059, 1067, 1078

Vadaktėliai 402, 522; k. 522
 Vadaktai 235
 Vadokliai 533; par. 536
 Vadonys, k. 200
 Vaduva 609, 704; dv. 727
 Vaduvos 801–803, 806, 817
 Vaideginė, mš. 18
 Vainiškės, mš. 13
 Vainiškis 18, 1168
 Vainiūniškis 612, 802, 804, 806, 807
 Vajasiškis 510, 530, 531, 540
 Vajesiškis 239, 249; par. 239, 249
 Vakarų Baltarusija 916
 Vakarų Europa 506, 670, 707, 1108
 Vakarų Suomija 15
 Vakarų Vokietija 998
 Valkaviskas 516
 Valkininkai 484
 Varaniškiai 806; k. 624, 714, 715, 1076
 Varėna 485, 595; par. 484; r. 1084
 Varkaliai, k. 137, 153
 Varležeris 25, 145, 62, 61162
 Varniai 376, 468, 517
 Varniškiai 155, 157–160, 162, 167, 168, 727, 1082; k. 139, 146, 149, 150, 169, 171–173, 177, 181, 182, 243
 Varšuva 77, 137, 140, 156, 170, 174, 231, 232, 244, 263, 360, 361, 517, 550, 672, 675–677, 967
 Vašingtonas 188, 527
 Vaškai 529; par. 531
 Vaškėnai, apskr. 522
 Vašuokėnai 504, 505; dv. 417, 504
 Vatikanas 71, 356, 476, 487–489, 534, 674
 Važdėliai, kp. 968
 Vėderiškiečiai, k. 614
 Veimaras 377
 Veiveriai 1098
 Velaikiai 518, 527
 Veliuona 376
 Velykiai 522
 Velžis 505, 518
 Vengrelis (Wegrelowe), vaitija 149, 157–160, 163
 Vengrija 110, 836
 Vepai, k. 198
 Vepriai 248
 Vėželiai, k. 718
 Vežionys 27, 33, 41, 145, 146, 151, 154, 157, 159, 160, 163, 165, 168, 171, 183, 521, 608, 787, 803, 804, 806, 817, 1056, 1129; k. 139, 146, 147, 149, 169, 171–173, 176, 180, 182, 366, 800, 803, 1084
 Vidiškės 197
 Vidugiriai 190, 624, 946, 1054; k. 248, 961; mš. 18, 615, 622, 1132; sen. 17
 Vidugiriai I, II, užs. 181, 182
 Vidurinė Azija 101
 Vidurio Lietuva 938, 941
 Vidžiūnai 146; k. 137, 145, 147, 149
 Viekniai 376
 Viena 1078
 Viešintos 188, 192, 194, 197, 201–206, 215, 261, 386, 387, 444, 518, 526, 532, 565, 584, 587, 588, 591, 597, 610, 613, 693, 955, 958, 971, 1181, 1208; apyl. 610, 613; dv. 727; kp. 968; mstl. 102; par. 189, 192, 194–196, 375; vls. 17, 609, 610, 612, 613, 616, 617, 923

- Viktariškiai, k. 930, 941
 Vileišiškiai, par. 201
 Viliai, k. 468
 Vilijampolė 236
 Vilkaviškis 202, 346, 364, 397, 495, 520, 595, 672, 919
 Vilkaviškis, vysk. 397, 422, 423, 489, 532
 Vilkiškiai 708
 Vilkmergė 516
 Vilnis, vnk. 1052
 Vilnius 3, 9, 10, 14, 18, 19, 30, 42, 89, 94, 95, 98–103, 109, 110, 138, 140, 153, 154, 156, 159, 161, 167, 169, 192, 194, 197, 199–202, 204, 212–217, 219, 220, 222, 231–236, 239, 240, 242–244, 246, 248, 249, 262–264, 275, 313, 314, 316, 317, 320, 321, 335–338, 341, 343, 346, 348, 351, 356, 357, 364–367, 381, 397, 411, 418, 422, 426, 429, 438, 439, 444, 445, 464, 466, 468, 470–474, 477–481, 483–487, 489, 490, 499, 502, 504, 506, 511, 516, 517, 520, 521, 523–525, 527–529, 531–534, 538, 539, 541–546, 548, 550–552, 554, 555, 557–561, 565, 578, 590, 593–596, 600, 607–609, 611, 627–630, 632, 633, 635–639, 641–645, 647, 662–671, 673, 675, 679, 680, 683, 688, 693, 702, 704–706, 709–711, 718, 721, 726, 727, 729, 732, 733, 738, 744, 746, 751, 754–757, 761, 763, 764, 768, 770, 772, 773, 775, 778, 785–788, 791, 795, 796, 798, 799, 806, 821–823, 828, 831, 832, 834, 837, 838, 840–842, 847–849, 851, 860, 862, 864, 866–870, 872, 874, 877, 881, 915–917, 928, 929, 931, 932, 935, 937–939, 941, 942, 944, 946, 948–951, 953, 954, 958, 965–967, 969, 983, 984, 992, 1000, 1008, 1012, 1014, 1015, 1018, 1042, 1045–1048, 1050, 1053, 1054, 1056, 1057, 1059, 1065, 1067, 1070, 1076, 1077, 1080, 1087, 1089, 1090, 1091, 1094, 1096–1099, 1102, 1104, 1107, 1113–1116, 1119–1121, 1126, 1127, 1129, 1131–1144, 1148, 1153, 1157, 1158, 1160, 1167, 1168–1171, 1175, 1179, 1181, 1183, 1192, 1194, 1197, 1198, 1200, 1201, 1203, 1205, 1206, 1208, 1209; apskr. 334; mst. 477; vaivadija 137; vysk. 190, 367, 375, 380, 397
- Vilviškiai 1174; apyl. 211; užs. 181, 182
 Vinica 554
 Virbališkiai 27, 146, 154, 157, 159, 160, 163, 166, 168, 180, 608, 609, 689, 691, 787, 799, 804, 807, 808, 820, 840, 859, 900, 919, 1071, 1084, 1085, 1088, 1173, 1185, 1189, 1194, 1201, 1209; apyl. 1050, 1062, 1070, 1071, 1079; apskr. 1048, 1054, 1062; dv. 183, 185; k. 36, 145–147, 149, 169, 171–176, 183, 616, 799, 878, 879, 882, 884, 888, 889, 898, 901, 903, 905, 907, 913, 917, 918, 930, 1084, 1112; vls. 178
 Viršilai, k. 148
 Vitebskas 516
 Vitkūnai, k. 146, 150
 Vivuliai, užs. 177, 181, 182
 Vizgiūnai 210, 1168; k. 18, 724, 1047
 Vokietija 69, 70, 76, 79, 84, 110, 111, 202, 203, 232, 351, 377, 400, 416, 457, 477, 496, 507, 526, 527, 546, 582, 591, 609, 665–668, 670–672, 674–677, 785, 792, 939, 1001, 1116, 1123, 1179, 1180, 1184, 1198
 Volynė 231
 Vorishofenas 377; kp. 377
 Vorkuta 432, 493, 501–503, 531
 Vosniūnai 609
 Vroclavas 668
 Vygriai, vysk. 375
 Vyžuona 247, 540, 1143; par. 238; r. 239
 Vyžuonėliai, plvk. 158
 Vyžuonos 518; par. 367, 375, 516, 555
- W**
 Wormsas, apyl. 939
 Würzburgas 665, 668, 669, 676
- Z**
 Zalanskas 600, 1182
 Zalarės, r. 207
 Zalavinskas 600, 1182
 Zanavykai, kr. 966
 Zaprutiškės, k. 969
 Zarasai 239, 250, 376, 411, 419, 423, 427, 435, 442–444, 467, 468, 471, 518–520, 526, 530–532, 534, 537, 541, 544, 545, 547, 558, 906, 1020; apskr. 1059; kr. 552, 992; mstl. 247; par. 248, 531, 532, 547; r. 206, 437, 469, 540, 544, 549
 Zasinyčiai 612, 706; dv. 726, 727, 728; mš. 609
 Zgiežas 1143
 Zima 600, 1182
 Ziminskas 600, 1182
 Zulumajus 600, 1182
 Zuntė 25, 170, 171, 178, 183, 184, 727, 757, 1134
- Ž**
 Žadeikiai 801, 804, 806, 817; k. 609, 624
 Žagarė 401, 422, 550
 Žagūniai, k. 243
 Žaideliai 148, 149, 155, 157, 171, 183, 394, 689, 691, 787, 802–804, 806, 855, 857, 858, 870, 933, 1185; k. 139, 140, 146, 149, 171–173, 176, 180, 182, 624, 933, 934, 940
 Žaideliškiai 159, 160, 163, 166, 168; k. 162, 169
 Žaliakalnis 505, 517
 Žalkavariai, k. 146
 Žasliai 36, 336
 Žegūniai 150, 155, 157, 159, 160, 170, 726; k. 139, 146, 149, 150, 167, 169, 171–173, 177, 181, 182, 950, 962
 Žeimė 236
 Žekonis, vnk. 1132
 Žemaičių Kalvarija 338, 382, 456, 491, 493; kp. 456, 493
 Žemaitėliai, k. 164
 Žemaitija 12, 115, 156, 161, 480, 486, 494, 496, 528, 932, 948, 990, 991, 993, 995, 1198
 Žemgala 642, 643, 648, 657
 Žemutinė Palėvenė 213; dv. 151
 Žemygala 376
 Žiemgala 891, 916
 Žiliai 642; k. 164, 582, 609, 627; snk. 642, 647, 657
 Žiobiškis 522
 Žiūriškės, mš. 25
 Žvėriai, k. 137, 993
 Žvilbučiai, k. 527
 Žvirblionys 150, 155, 157, 159, 160, 162, 167–169; k. 137, 139, 141, 146, 149, 150, 171–173, 177, 183

K*upiškis*: naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai – 32-oji *Lietuvos valsčių* serijos monografija, skiriama Lietuvos tūkstantmečiui (2009), Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui (2003), Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui (2018), Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 25-mečiui (2015), Kupiškio 535-osioms metinėms (2015).

Monografijoje publikuojamame 41-ame moksliniame straipsnyje aprašomas Kupiškio geologinis pamatas, augmenija, ichtiologiniai tyrimai, archeologiniai radiniai, istorija, meno kūriniai, architektūra, tautosaka, etninis paveldas, leksika. Dalis straipsnių skiriama įžymiems Kupiškio krašto žmonėms, dariusiems įtaką ne tik Kupiškio, bet ir Lietuvos bei pasaulio kultūriniam ir moksliniam gyvenimui, kaip antai, semiotikos profesorius Algirdas Julius Greimas, Unė, Petras, Vytautas ir Kazys Babickai, Juozas Baltušis ir Henrikas Orakauskas, taip pat kultūros bei kitų įstaigų ir visuomeninių organizacijų veiklai.

Ku228 **Kupiškis** : naujausi moksliniai lokaliniai tyrimai / [vyriausioji redaktorė, sudarytoja Aušra Jonušytė]. – Vilnius : Versmė, 2016 ; Kupiškis : Kupiškio etnografinis muziejus, 2016. – 1256 p. : iliustr., faks., nat., portr., žml.. – (Lietuvos valsčiai, ISSN 1822-489X ; kn. 32)

Skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009-2009. Lietuvos valstybės – karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 1253-2003. Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, 1918–2018. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 25-mečiui, 1990-2015. Kupiškio 535-osios metinės, 1480-2015. – Bibliogr. str. gale ir išnašose. – Asmenvardžių r-klė / sudarė Jūratė Baradinskienė, Aušra Jonušytė, p. 1219-1244. – Vietovardžių r-klė / sudarė Jūratė Baradinskienė, Vida Kasparavičienė, Aušra Jonušytė, p. 1245-1254.

ISBN 978-609-8148-43-5

Monografijoje publikuojami straipsniai apie Kupiškio ir jo apylinkių geologinį pamatą, įdomesnius krašto augalus, Kupiškio tvenkinio ypatybes, ichtiologinius tyrimus ir jų išvadas, archeologinius radinius, XVI–XIX a. ypatumus, Palėvenės sakralinio ansamblio ir Kupiškio Kristaus Žengimo į dangų bažnyčios dailės kūrinius, Kupiškio parapijos dvasininkų ir parapijiečių veiklą. Rašoma apie sakralinius pastatus ir parapijos trobesius, Kupiškio krašto liaudies ir architektūrą sovietmečiu, Adomo Petrausko muziejaus masinės gamybos sieninių religinių paveikslų kolekciją ir Uoginių kapinių koplyčioje esančias Kryžiaus kelio stotis, katalikų laidotuvių apeigas ir papročius, Kupiškio krašto kryždirbystės tradicijas ir paminklus. Analizuojamas XIX a.–XX a. instrumentinis muzikavimas, dainavimo tradicijos nuo XX a. pradžios iki šių dienų. Apžvelgiama Kupiškio krašto folkloro ansamblių veikla ir jų sunykimo priežastys, XIX–XX a. pavasario šventės ir kupiškėnų bendruomenės gyvenimas XX a., žydų bendruomenės istorija iki Antrojo pasaulinio karo ir jos likimas Antrojo pasaulinio karo pradžioje, kupiškėnų papročiai leksikografijos šaltiniuose. Apžvelgtos vietos, susijusios su pokario metų partizaniniu judėjimu ir jų vadais, tremtinių likimas. Rašoma apie Kupiškio, Palėvenės bei Palėvenėlės bažnyčių varpus ir skambinimo jais tradiciją.

Dalis straipsnių skiriama Kupiškio krašto žmonėms, dariusiems įtaką ne tik Kupiškio, bet ir Lietuvos bei pasaulio kultūriniam ir moksliniam gyvenimui, kaip antai, semiotikos profesorius Algirdas Julius Greimas, Unė, Petras, Vytautas ir Kazys Babickai, Juozas Baltušis ir Henrikas Orakauskas, taip pat apie kultūros įstaigų ir visuomeninių organizacijų veiklą bei kt.

UDK 908(474.5)+39(474.5)(091)+398(474.5)+
72(474.5)(091)

Formatas 70 × 80/24 (spaudos lanko, cm), puslapio 170 × 260 mm. Apimtis 1256 p., 56,53 aut. l., 52 ir 1/3 sp. l. Tiražas 600 egz.

Spaudai parengė viešoji įstaiga „Versmės“ leidykla, kodas 122732630, adresas Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, telefonai +3705 2130623, +370698 09077, leidyklos vadovo tel. +370698 20707, elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt, interneto svetainė www.versme.lt. Spaudai parengta 2016 07 22.

Spaudai rengta *Microsoft® Office Word 2003 Part of Microsoft Office Standart Edition 2003* (tekstas), *Adobe PhotoShop CS4* (ilustracijos), *Coda Music Technology Finale 2000* (natos), *Adobe InDesign CS4* (maketas) informacinių sistemų kompiuterių programomis. Spausdino ir rišo UAB Standartų spaustuvė, Dariaus ir Girėno g. 39, 02189 Vilnius. Spausdinta *Hostmann-Steinberg GmbH*, Vokietija, poligrafijos dažais, kurių sudėtyje nėra mineralinių alyvų.

Viršelių šilkografinius užrašus spausdino UAB „Spalda“, Rytų g. 18, 51361 Kaunas. Popierius lankams kreidinis *G-print*, 90 g/m², gamintas *Grycksbo Paper AB*, Švedija; priešlapiams ofsetinis *Maxi Offset*, 190 g/m², *UPM Kymmene*, Suomija; blizgiu celofanu dengtiems viršelių aplankams kreidinis *Multi Art Gloss*, 250 g/m², *Stora Enso*, Suomija.

Kartonas viršeliams *Eskaboard*, 2,4 mm, *Eska Graphic Board*, Nyderlandai. Viršeliai traukti medvilnės irišimo audiniu *Natural Coloret Brown Laminated 624, BN International*, Nyderlandai.